bugsl. glatt gstatu albis. 5 f — x
Compactura — 50 x.

5 f 50 x.

2° Ldw

- 26

JUS
GEORGICUM
SIVE
TRACTATUS DE PRÆDIIS
von
Land Güthern
GOTHOFREDI CHRISTIA
LEISSERI.

JUS GEORGICUM, SIVE TRACTATUS DE PRÆDIIS,

Von Land-Güthern,

IN QVO
UNIVERSUM JUS PRÆDIORUM
CUM EORUM
CONSTITUTIONE, DIFFERENTIA
ET PERTINENTIIS
EX
JURE GENTIUM, ROMANO,
FEUDALI ET USU MODERNO
NEC NON
E
SCRIPTORIBUS HISTORICIS, POLITICIS
ET OECONOMICIS DEDUCTUM,
EXPLICATUM, FIGURISQVE ÆNEIS
ILLUSTRATUM EST
A

GOTHOFREDO CHRISTIANO LEISERO,
Consil. Stolberg. & Hæreditar. in Rothermarck & Dittgeroda.

Cum Epistola de argumenti dignitate Cl. C. S. SCHURTZFLEISCHII,

EDITIO SECUNDA

LIPSIÆ & FRANCOFURTI,
apud HÆRED. FRIDERICI LANCKISII,
Typis IMMANUELIS TITII,
M DCC XIII.

KÖNIGL. KREISBIBLIOTHEK IN AUGSBURG

Per-Illuſtribus, Excellentiſſimis ac Generoſiſſimis,
Univerſæ Rei Tributoriæ Provincialis ſupremarum-que Rationum

DIRECTORI

CÆTERISQUE

SUMMIS MODERATORIBUS,

Dominis Mœcenatibus & Patronis meis Colendiſſimis.

CUm in primordio Mundi Deus rerum Conditor, inſigni divinæ liberalitatis ſuique erga humanum genus amoris exemplo, primis noſtris Parentibus jus in Orbem terrarum donaſſet, & duo ſoli ac perpauci aliquandiu extitiſſent, tantum fuit vacui in hoc Orbe & in rebus conditis tanta utilium & bonarum rerum ubique affluentia, ut ſinguli homines de communi ſine alterius injuria ſumere poſſent, quantum flagitante neceſſitate vellent: At poſtquam terra multitudine hominum frequentari cœpit, recta ratio uſu & experientia confirmata docuit, aut diu ſtare non poſſe genus humanum, aut in his quæ colerentur ſuum cuique conſtituendum, quod quisquam privatim ſibi coleret, quoque aliis ſine conſenſu & voluntate domini pervenire non liceret. Quousque enim communio manebat, alterutrum futurum erat, aut ut terra propter quorundam

)(deſi-

deſidiam, & ceſſationem ab aliis quoque negligeretur, ac inculta jaceret, aut ut quibusdam colentibus & laborantibus alii qui nihil attigiſſent in partem commodorum venirent, & alienis laboribus ſine ullo ſuo damno aut periculo fruerentur: Eventurum hoc quoque videbatur, ut qui ex parte coluiſſent, ſi eſſent cupidi & potentes facile majorem partem ad ſe traherent, imbecilliores egerent, & opprimerentur. Hinc primum Dominia, hinc Territoria ab invicem ſeparata, hinc Prædiis termini poſiti.

Primi vero hi mortalium ita Prædiorum culturæ erant dediti, ut nec Reges puderet huic ſtudio operam impendere, & Illuſtriſſimus quisque paſtor eſſet aut agricola: Ex diligenti ſiquidem cultura agrorum utilitas ad totam Rempublicam redundat, quæ florente eâ haud ſecus floret, econtrario verò neglectâ eâ, facile annonæ aliarumque rerum, quibus indigemus, caritas ſubſequitur detrimentumque affert.

Quod ſi & alterum quo nititur Reſpublica fundamentum, quodque artibus Mechanicis continetur, curatum fuerit, fieri vix aliter poterit, quin omnia benè feliciterque ſeſe habeant; Quicquid enim Mechanicus acquirit, id rurſus pro comparandis ſibi neceſſariis Colono offert, Colonus iterum id Domino ſuo, Dominus Mercatori, Mercator vero id rurſus Mechanico exſolvit, per quem veluti fluxum & refluxum & ut ſic dicam circulationem perpetuam, anima Reipublicæ tanquam corpus humanum per ſanguinem augetur, & omnino conſervatur.

Vos autem eſtis PATRES PATRIÆ qui maximum momentum ſaluti harum Regionum æquabili Rei Tributoriæ diſpenſatione affertis: Vaſtatis enim longè lateque per tricennale bellum hiſce Provinciis, ita rurſus ſub quatuor JOHAN GEORGIIS, Sereniſſimis Electoribus noſtris, Res Georgica artesque Mechanicæ Vobis PATRES PATRIÆ ad clavum Reipublicæ ſedentibus incrementa cœperunt, ut jamjam ſub Potentiſſimo Rege & Electore noſtro FRIDERICO AUGUSTO

Domino

Domino noſtro omnium Clementiſſimo in priſtinum ac florentem ſtatum reſtitutæ ac redintegratæ ſint.

Quoniam vero VOS PROCERES ſemper gratioſos & benignos in meis deſideriis expertus ſum, merito VOBIS qui in partem curarum publicarum & Oeconomiam harum Provinciarum adſciti eſtis, ut publica hac veneratione pietatis erga VOS teſtimonium aliquod exſtet, hocce opus Juridico-Oeconomicum dedicare volui ac debui, annexo petito, ut levidenſe hoc munus benevole ſuſcipere & in poſterum in favore patrocinioque veſtro gratioſè ac benigniter me conſervare velitis: Sanctiſſimum NUMEN devotè ac reverenter venerans, ut ſplendidum & cum publica Patriæ ſalute conjunctum hoc Collegium ſub tranquillo Regimine Glorioſiſſimi Regis & Electoris noſtri in præſidium totius Electoratus per multa ſecula ſervet nobis ſalvumque præſtet.

Veſtrarum Per Illuſtrium Excellentiarum

addictiſſimus Servus

GOTHOFREDUS CHRISTIANUS LEISSERUS.

VIRO

NOBILISSIMO

DOMINO

GOTHOFREDO CHRISTIANO LEISSERO,

Hæreditario in Rothermarck & Dittgeroda,

S. D.

CONRADUS SAMUEL SCHURTZFLEISCHIUS.

RES ruſtica delectat plurimum, & ſvavitatis plena eſt, nec indigna liberali homine, qui omnes præſertim domeſticas fortunas ſapienter conſtituit, & honeſta familiæ commoda diligenter curat, ac rectè moderatur. In qua Cato quidem Princeps extitit, nec minus doctrinæ quam agri colendi laude floruit, & fundos obiit atque in Prædiis verſatus eſt, neque tamen Urbis & fori negotia omiſit. Non aſpernatus eſt mercaturæ ſtudium, ſed pium & plenum innocentiæ quæſtum omnibus aliis compendiis prætulit,

 tulit,

tulit, eoque vitæ genere non obſcuravit laudem boni Senatoris. Cujus monumenta virum adminiſtrandi peritum, & cavendi gnarum declarant, in quibus nunc de agricultura præcipit, nunc officii admonet Villicos, & ad rationem operis operæque revocat, atque in eo munere fidem præcipue ac diligentiam requirit. Quibus rebus magnum in Urbe nomen obtinuit, nec modo ad ſummam usque ſenectutem, ſed quoad vixit ſemper, & ad ultimum adeo vitæ diem, quæ agro & Prædiis uſui forent, comparavit ſedulo & curavit, haut ignarus, quid conſtituiſſet olim & ſanxiſſet æternæ Urbis conditor & parens Rômulus, neque immemor Veterum qui auctoritate & gratia floruerunt Quiritium, ab agro ad capeſſendas dignitates accitorum, ſæpe ex agricolis fortiſſimi milites evaſerunt, nec varia cœli temperie mutarunt animos, neque ornamentis & majorum imaginibus ſpoliarunt; usque eo ut multi ab ineunte ætate hanc vitæ conditionem in beneficio & gratia poſcerent, & quamvis inviti, etiam foculo aſſidentes, non tamen fumo fuligineque obſiti ab ea recederent, atque in lucem prodirent. Poſt Catonem eam ad rem aggreſſi ſunt Serſennæ duo, Scropha, Tremellius, Varro, Columella, Cornelius Celſus, noviſſime Plinius, ſummæ Vir diligentiæ, & immenſæ propè, ſecus atque vulgus exiſtimat, doctrinæ. Græcorum non conſector exempla, vel remota nimis, vel uſu contrita, ſed vix inficiari poſſum, Romanos ab his pleraque ſua mutuatos, & ſtudio quoque ac æmulatione ſcribendi incenſos. Utrosque ſecuti ſunt Galli dudum, & Itali, vicinique & elegantes Belgæ, qui nihil prius hac parſimoniæ Magiſtra habuerunt, & facultates ab initio exiguas & per ſe tenues, prudentiæ ope & uſu non auxerunt modo, ſed etiam conſervarunt, aliqui etiam ſcriptis conſilia, & animi ſenſa aptè, & ad hoc argumentum accommodatè ſatis aperuerunt. Haut aliter Germani numero quidem pauciores, ſed arte & auctoritate nihilo inferiores, id perſecuti ſunt, & in Jure etiam ad agros Prædiaque pertinente omnes ingenii & induſtriæ nervos contendere voluerunt, alii in votis acquieſcendum rati enixiſſimè optarunt, ejus ut perficiendi aliquando ſibi daretur facultas. Quas partes tandem magno labore & multorum ſtudio annorum ſuſcepiſti hoc libentius, quo liberius, ac magis vacuum à negotiis tempus fortuna tibi reliquit, cum talis tantique Operis elaborandi gratia ipſum te tibi redderes quodammodo ac vindicares. Ex quo enim uſus conſvetudoque mihi tecum interceſſit, non minus vim ingenii, quam diligentiam perſpexi, ex eaque auguratus ſum perpetuam tibi laudem, & recuperatam Juri prædiatorio dignitatem. Hæc una ratio nos conjunxit, & amicitiam conciliavit ſanctiſſimam, cum ab Italia Galliaque reduces, alter alteri exponeremus libenter ac promptè quid vidiſſemus memorabile, quidve ſtudiis & vita dignum ſepoſuiſſemus. Non te hæc opinio fefellit, nedum operæ pœnituit, quam erudite & utiliter ſi quisquam alius collocaſti, & uno volumine magnas doctrinæ opes cumulaſti feliciter & condidiſti: tantum abeſt ut invideres nobis, quos collegiſti theſauros, ut quoque rogantibus amicis erudito orbi ſuppeditares. Cum enim alii rationes hujus inſtituti multo aliter ineunt, & lucro metiuntur; tum æquio-

rem

rem te, & boni publici cupidiorem omnes ſciunt, & ultro confitentur. Quo ſanè inſtituto majorum te ſimilem præbes, quos Saxonia benignè accepit, & liberaliter habuit ac ſocietate laudis conjunctos amanter fovit, nec de generis ſplendore quicquam detraxit, alios evexit ad honores ſummos, alios beneficiis ornavit maximis, neminem à ſe dimiſit cum acerbitate. Te ipſum retraxit & grata revocavit in patriam, ut provinciam ſi uſus veniret capeſſeres honore tuo & publica expectatione dignam. Ego quod reliqvum eſt ad optimas patriæ partes accedo, & lætus ſpecto gratum illud atque ab animo diffuſum virtutis doctrinæque tuæ lumen, nulla temporum caligine obſcurandum. Ita Te DEUS ſervet, & incluti generis nomina nunquam obſoleſcere, nec meritorum deinceps gloriam emori patiatur. Dabam Vitenbergæ ipſis Idibus Martii cI) I)c XCVIII.

Lectori benevolo Salutem!

INter tot cumulata hucusque Jurium Syſtemata atque Collectiones, prodit tandem etiam in lucem hic, quem conſpicis, multorum Annorum labor Tractatus nempe Juris Georgici. Non illud mihi vanæ ambitionis ſtudium, ut adaugens novâ mole Bibliopolia ſuperbiat inter Jure Conſultorum Illuſtrium, queis longe ſum inferior, nomina gratiamque ibi aut aliquam laudem mihi fœneretur, quippe qui meæ tenuitatis optime conſcius procul illud habeo. Vitæ potius, cujus amantiſſimus ſum, inter ruris amœnitates ſimul ac curas degendæ ratio publicoque inſerviendi deſiderium addidere ſemper ſtimulos, ut rem hanc molirer forte temerariam viresque meas longe ſupergreſſam, à non paucis tamen, quod ſcio, deſideratam. Si enim inter deſiderata Ethices Perilluſtris Baco de Verulamio retulit Vitæ Georgica, cui ſatisfaciendum exiſtimavit celebris Francofurtenſium Profeſſor Arnoldus Weſenfeld in eleganti, quod Georgica Vitæ inſcripſit, opere; à multis etiam fuiſſe deſideratam Juris Georgici Collectionem memini, quorum tamen deſiderio vix parem exhibere laborem valeo. Curioſa vidit magnoque ſuſcepit applauſu orbis eruditus Liberi Baronis ab Hochberg Georgica. Sicut autem longe diverſum mihi ab ipſo ſtudium, ita ſimilem huic fœtui haud poſſum felicitatem polliceri. Licet enim quædam haud injucunda contineat, dum inprimis, ut alia taceam, venationis, aucupii metallorumque amœnitates perſcrutatur, ea tamen omnia curioſorum nomen vix merebuntur. Ulterius hinc etiam progredi placuit ac jucundis immiſcere utilia, ne dicam neceſſaria, dum jura potiſſimum, quæ circa prædia resque eo pertinentes agrarias verſantur, ſatis prolixe exhibentur. Non defuere quidem hactenus Jurisperiti, qui nobilem impenderunt operam prædiis, eorundem apparatui Juribusque quæ in iis exercentur. Pauci tamen adeo ſunt (forte cum Trebonianus veterum de re ruſtica ſcita neglexerit,) qui juſto ordine conjunctim omnia pertractarint, ut Ger-

hardus Feltmannus in Jure suo Georgico solius Constantini Harmenopuli manibus referat gratias, quod is Leges Justiniani Georgicas memoriæ nostræ prodiderit. Quemadmodum verò in utroque horum multa desiderantur breviterque sunt proposita, ita uberiorem nobis tractationem reservatam omnino vidimus, quæ circa id inprimis occupatur, ut dispersa nec ubivis obvia, à nonnullis autem fusè vel confusè pertractata in justum Volumen novâ hac methodo coirent. Hinc spero fore ut tot Rei agrariæ Studiosi, præsertim ii, quorum illustris quandoque Dignitas ad instar Solis inter Prædiorum possessiones splendet, favore suo velut quodam ramorum nexu opus hoc sint contecturi. Pleraque eorum, quæ protuli, parva forsitan & levia videri non sum nescius, non tamen etiam deerunt utilia, temporumque nostrorum consvetudini optimè applicanda. Multus sane Judicum etiam Illustrium circa definiendas res agrarias labor, dum tanta inter earum cultores semper est contentio. Quas lites non movet prædiorum possessio, successio, finiumque determinatio? Quæ oriuntur propter animalium damna juraque controversiæ? Pertinentiæ prædiorum, immunitates ac Regalia quam fora exerceant in confesso est! De utilitate inde hujus argumenti pauci, quod spero, dubitabunt. Ejus vero pertractationem si spectes, scribendi genere usus sum plano & simplici, nec ad veteris Latii elegantiam composito, quæ forte celebrem Jure Consultum Modestinum impulit ut notis illustraret Virgilii Georgica. Sed illud ipsum convenientissimum instituto ratus, cum & videam Architectos in construendis prædiis rusticis non ordinem Columnarum Corinthium vel Romanum, sed Tusculanum sive rusticum adhibere. Præcipuum perspicuitatis pretium in styli simplicitate consistere in propatulo est, si omnibus tractationis argumentum se debet insinuare. Pars, dicit Palladius in Præfatione Operis Oeconomici, prima Prudentiæ est, ipsam cui præcepturus sis, æstimare personam. Neque enim formator Agricolæ debet artibus & Eloquentia Rhetores æmulari. Nulla hinc invenies hic verborum lenocinia, siquidem non scholæ scribendum esse duxi sed Vitæ. Huic ergo ut inservirem eo melius, nomina semper addidi atque Autoritates Virorum Civilis Vitæ Jurisque experientissimorum, cum sine iis perfici institutum haud potuerit. Non tamen fuit tanta eorum autoritas ut aut rationes vicerit aut legem. Tu autem L. B. omnia judicabis secundum leges Favoris & Amicitiæ, corrigesque benigne vitia typographica, quæ contra impressionis leges irrepsere. Isthoc pro judicio me habebis devinctissimum. Vale.

Scribeb. in prædio Rothermarck ipsis Idib. Mart.

A. O. R. cIↃ IↃC XCVIII.

SERIES

SERIES CAPITUM QUÆ IN HOC OPERE PROPONUNTUR.

LIB. I.

Cap. I.

De Prædiorum cultura.
2. De Prædiis in genere.
3. De Prædiorum Constitutione.
4. De Prædiis Urbanis.
5. De Prædiis Rusticis.
6. De Prædiis Romanorum præcipuis & eorum Denominatione.
7. De Prædiorum structura & Situatione.
8. De Rusticatione Veterum.
9. De Prædiis Liberis & Allodialibus.
10. De Prædiis Solaribus.
11. De Prædiis Nobilibus.
12. De Prædiis Ecclesiasticis & Precariis.
13. De Prædiis Munitis & Castris.
14. De Prædiis Feudalibus.
15. De Prædiis Emphyteuticis.
16. De Prædiis Libellariis.
17. De Prædiis Curmedicis.
18. De Prædiis Censualibus.
19. De Prædiis Superficiariis.
20. De Prædiis Locatis & Admodiatis.
21. De Prædiis Perpetuæ Coloniæ.
22. De Prædiis ad Affictum datis.
23. De Prædiis Partiariis.
24. De Prædiis immediate Imperio subjectis.
25. De Prædiis Landsassicis.
26. De Prædiis Schrifftsassicis & Ambtsassicis.
27. De Prædiis Rusticorum per Germaniam.
28. De Prædiis Cothsassicis.
29. De Prædiis Majoratus.
30. De Prædiis Minoratus.
31. De Prædiis in Apanagium concessis.
32. De Prædiis Usufructuariis.
33. De Prædiis Dotalibus.
34. De Prædiis Paraphernalibus.
35. De Prædiis Dotalitiis.
36. De Prædiis ad Morganaticam datis.
37. De Prædiis Civitatum.
38. De Prædiis Minorum.
39. De Prædiis Communibus & Ganerbicis.
40. De Prædiis Pignoratitiis.
41. De Prædiis Retrovenditioni obnoxiis.
42. De Prædiis Alluviis.
43. De Prædiis Optimis Maximis,
44. De Prædiis Domanialibus.
45. De Prædiis Instructis.
46. De Prædiis Desertis.

LIB. II.

Cap. I.

De Domino Prædii.
2. De Præfecto Prædii.
3. De Villico.
4. De Campario & Saltuario.
5. De Servis & Famulis.
6. De Agricolis.
7. De Hominibus propriis.
8. De Pastoribus & Opilionibus.
9. De Re Pecuaria.
10. De Jure Animalium.
11. De Pignoratione Animalium.
12. De Equis.
13. De Bobus.
14. De Ovibus.
15. De Capris.
16. De Porcis.
17. De Canibus.

18. De

18. De Anseribus.
19. De Gallinis.
20. De Columbis.
21. De Apibus.

LIB. III.

Cap. I.

De Pertinentiis Prædiorum.
2. De Regalibus Prædiorum.
3. De Jurisdictione Prædiorum.
4. De Jure Patronatus.
5. De Pagis.
6. De Agris.
7. De Hortis.
8. De Vineis.
9. De Pratis.
10. De Pascuis.
11. De Sylvis.
12. De Venatione.
13. De Aucupio.
14. De Piscatione.
15. De Molendinis.
16. De Pistrinis & Furnis.
17. De Torculis.
18. De Balneis.
19. De Hospitiis.
20. De Tabernis Vinariis.
21. De Tabernis Cerevisiariis.
22. De Tabernis Vini Adusti.
23. De Decimis,
24. De Metallis.
25. De Metallis quibusdam ignobilioribus, item Lapidicinis, Laterariis & Calcariis.
26. De Vectigalibus.
27. De Operis Rusticorum.
28. De Servitutibus Prædiorum Rusticorum.
29. De Itinere.
30. De Actu.
31. De Via.
32. De Via Publica.
33. De Aquæductu.
34. De Aquæductu Publico.
35. De Jure Grutiæ.

Figuræ Æneæ in hoc Opere contentæ.

I. Figura Titulum simulque sub imagine Floræ, Cereris, Pomonæ & Dianæ quatuor anni tempora, variaque objecta Georgica exhibens.
II. Figura Hieroglyphica ex veteri marmore Officium boni Coloni designans ad Lib. I. Cap. I. n. 68.
III. Prædium Mœcenatis Tiburtinum Cæsaris Augusti deliciæ ad Lib. I. Cap. 6. n. 15.
IV. Schema Alluvionis, quomodo divisio Insulæ, alluvionis & alvei inter vicinos instituenda. ad Lib. I. C. 42. n. 41.
V. Agri Romanorum & quomodo Coloniis eorum facta distributio ad L. II. Cap. 6. n. 14.
VI. Res derelictæ pauperibus in agris Hebræorum, Item forma Quincuncis in locatione arborum olim observata ad L. III. C. 6. n. 72.
VII. Forma Piscium & Cancrorum in qua magnitudine capi item retia confici debeant ad Lib. III. Cap. 14. n. 27.
VIII. Tres Fodinæ Metallicæ, & quomodo mensuratio earum institui debeat ad Lib. III. Cap. 24. n. 90.

I. N.

I. N. D. N. J. C.

LIBER I. CAPUT I.

DE PRÆDIORUM CULTURA.

SUMMARIA.

1. *Agriculturæ dignitas.*
2. *Omni tempore fuit æstimata.*
3. *Exempla ex sacris literis.*
4. *Exempla ab Ethnicis petita.*
5. *De Hercule, Baccho, & Venere.*
6. *De Cyro, Abdolonymo, Primislao, Diocletiano & Attalo.*
7. *De Alexād. M. Agamemn. & Antonin. Pio.*
8. *Salomon de Cedro usq; ad hyssopū disseruit.*
9. *Quidam ex herbis immortalem gloriam compararunt.*
10. *Gentiana, à Gentio Illyricorum Rege inventa.*
11. *Lysimachia à Lysimacho.*
12. *Helenium ab Helene.*
13. *Artemisia à Mausoli uxore.*
14. *Quidam ob agriculturā inter Deos relati.*
15. *Prisci non ex auro & gemmis, sed ex arboribus faciebant coronas.*
16. *Alex. M. Perseā arbore coronari solitus.*
17. *Romani Imperatores Laureā.*
18. *Testimonium Platonis & Aristotelis de agriculturā.*
19. *In Græcia Illustrissimus quisq; Agricola aut Pastor fuit.*
20. *Plus 50. ex Græcis de Agricultura scripserunt.*
21. *Academia Athenis in suburbio erat.*
22. *Laidis Cyrenæi in hortis schola fuit.*
23. *Theophrastus Hortum Philosophantibus reliquit.*
24. *Democritus sub Platano Philosophiæ operam dedit.*
25. *Philo Judæus juxta maria philosophatus est.*
26. *Palæmon in hortis docebat.*
27. *Romani virum bonum cùm laudabant, bonum agricolam appellabant.*
28. *Imperatores Romani ipsi agros colebant.*
29. *Senatus Romanus in agris morabatur.*
30. *Cincinnato aranti Dictatura oblata.*
31. *C. Marius Agricola fuit.*
32. *Calatinus ex agro ad dictaturā vocatus.*
33. *Cicero Academiam in villā habuit.*
34. *Varro in villā Jura Populo Romano meditatus est.*
35. *Portii Catonis agricolandi studium.*
36. *Plinii testimonium.*
37. *Fabii, Lentuli, Cicerones à leguminibus appellati.*
38. *Bubulci, Tauri, Portii, à pecoribus.*
39. *Legislatores Rei rusticæ prospexerunt.*
40. *Nec non barbaræ gentes.*
41. *Utilitas ex agriculturā ad totam Rempubl. spectat.*
42. *Agricolæ ab oneribus publicis exemti.*
43. *Nec tempore belli debent molestari.*
44. *Ne scilicet annonæ caritas subsequatur.*
45. *Apud Indos bellum agricolis non nocet.*
46. *Nebuchodonosor Cyrus aliique agricolis pepercerunt.*
47. *Romani eis magna privilegia concesserunt.*
48. *Ultra animi voluptatem etiam domus augmentum continet.*
49. *Romani tranquillitatem in secessu quærebant.*
50. *Flacci testimonium de hâc re.*
51. *Nonis modo diebus rebus urbanis, cæteris rebus rusticis erant dediti.*
52. *Romæ vita inquietissima.*
53. *Chrysippum assidua salutatio ad mortem perduxit.*
54. *Res suas vendentium clamores valdè molesti.*
55. *Plinii testimonium de tranquillitate vitæ rusticæ.*
56. *Item Ciceronis.*

57. Veritas indagatur per eam.
58. Abscondere solet paupertatem.
59. Urbs vero scatet ambitione & æmulatione.
60. Tibulli testimonium.
61. Ruricolæ ne optare aurum audent.
62. Sunt candidi animi.
63. Nec invidi.
64. Astrorum sunt observatores.
65. Hæc vita solitaria ducit mentem ad cœlestem contemplationem.
66. Rurigenæ puriore & tersiore sunt ingenio.
67. Nobiles Germaniæ hanc beatitudinem amplectuntur.
68. Ciceronis testimonium.

1 OMnium certè rerum, exclamante Cicerone, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est Agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homini libero dignius, cui jure optimo addere liceat, nihil ad corporis valetudinem salutare magis, nihil ad animæ
2 securitatem magis proficuum. Hanc enim quovis tempore in magno fuisse pretio, tàm sacræ, quàm profanæ testan-
3 tur Historiæ. Deus namque ipse plantavit hortum in Eden, omnes arbores & fructus sanctâ produxit suâ manu, & Christus ait: Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est. Adamus certè in mundi primordio Deo mandante post lapsum abiit ad colendos agros, sic Abraham, Jacob, Moyses, ut & primi Israëlitarum Reges ac illustrissimus quisque,
4 aut pastor fuit aut agricola. Quo studio, quâ industriâ etiam apud moratiores gentes semper fuerit exculta agricultura, innumera extant historiarum testi-
5 monia. Herculem suâ manu quercus sevisse, scribit Plinius *Lib. 16. cap. 44.* Libero Patri fabulæ fructuum inventum tribuunt, ut & à Venere Punicum satum
6 in Cypro memorant. Cyrum Agriculturæ apprimè deditum fuisse, refert Cicero de Senectute. Abdolonymus inter sulcos cùm versaretur, Regiæ majestatis insignia abs Tyriis oblata suscepit. Primislaum ab aratro ad regiam dignitatem vocatum fuisse Bohemicarum rerum tradunt Scriptores. Eodem opere Diocletianus Imperator & Attalus Rex Pergami occupati fuere, quorum prior Imperio, Imperiique purpurâ depositis se contulit ad tranquillitatem rei rusticæ, alter verò omissa Regni administratione hortos fodere cœpit, & gramina seminare. Alexander Magnus A- 7
rachosios Populos agriculturam docuit, Plutarcho memoriæ mandante. Delphicam platanum Agamemnonis manu satam tradit Plinius. Antoninus Pius, autore Capitolino, agriculturæ diligens fuit. Salomon, qui doctissimus & sapien- 8
tissimus fuit, de cedro usque ad hyssopum disseruit. Nonnulli quoque virtu- 9
tes herbarum investigarunt, & inde im̄ortalem gloriam sibi compararunt. Gentiana ab Gentio Illyricorum Rege 10
inventa & culta, æternum Regis nomen tenet; Lysimachi Macedoniæ Regis 11
Lysimachia; Helenium Helenes inven- 12
tum, adhuc Helenes nomen retinet; ab 13
Artemisia, Mausoli Regis Cariæ Uxore, suum nomen Artemisia habet. Ceres ob 14
frumenti inventum inter Deos habita, Bacchus ob vini, Circe ob egregium herbarum munus Solis filia, & divina potius quàm mortalis habita est. Prisca 15
etiam ætas ad dignitatem honestandam, non auro, gemmis, vel re aliquâ pretiosiori, sed ex arboribus honorari debere existimavit Regum magnorum coronas. Sic in certaminibus, ludis & sacris Victores insigniebantur; Sic & Poëtæ. Alexander Magnus, qui Darium Persa- 16
rum Regem bis bello superavit, Perseâ arbore coronari solitus est, in Atavi sui honorem, qui hanc arborem è Perside Memphim transtulerat. Cæsarem post 17
civilia bella in urbem reversum, ut aliqui eum Regem exprimerent, ejus imaginem lauro coronarunt, inde post victorias obtinuit, ut corona laurea ornari perpetuò liceret eos, qui de ludis vel hostibus victoriam exportarunt; Opti- 18
mum illum esse populum, qui ex agricolis constaret, & sine hoc genere hominum, tam industrio, & Reipublicæ fructuoso, Civitatem benè beatéque habitari

tari non posse summi Philosophorum,
Plato & Aristoteles, judicarunt; hinc
quoque apud antiquos Græcos Illustris-
simus quisq; agricola erat vel pastor ex
quo alios polyarnas, alios polymelas, a-
lios polybutas vocarunt, á multitudine
sc. agnorum, ovium ac boum.
20 De Agricultura plus quinquaginta
ex solis Græcis scripsisse, testis est Varro
de Re Rust. Lib. I. c. I. Imò ipse Imperator
Constantinus IV. ejusdem argumenti
librum post se reliquit. Nec defuere
Philosophi, literatique Viri, qui in rus
animi causâ secesserunt, ut nimirum
mens solutior, & quietior in profun-
21 darum causarum indagine esset. Unde
Academiæ locus Athenis in suburbio e-
rat, quam Cimon riguis & umbrosis de-
ambulacris exornavit, ut in ejus vitâ
22 Plutarchus narrat. Laidis Cyrenæi in
hortis schola fuit, quam Attalus Rex æ-
23 dificavit. Theophrastus hortum juxta
ædes collocavit, quem moriens testa-
24 mento philosophantibus reliquit. De-
mocritus Abderites, prope hortum cel-
lam habuit, & ut Hippocrates ad Dæma-
geratum scribit, illum sub platano phi-
25 losophantem inveniet. Philo Judæus
Philosophus Pythagoricus, juxta maria
hortos habuit, ibique philosophatus est,
26 Eusebio referente. Palæmon Athenien-
sis in hortis docebat, juxta quos discipu-
li tuguria, in quibus habitarent, con-
struxerunt.

27 Ad antiquos Romanos ut devenia-
mus, ibi vita rustica laudatissima judi-
cabatur, urbana verò ignominiosa, &
cùm virum bonum laudabant, eum
bonum agricolam, bonumq; colonum
28 appellabant. Nec Imperatores Roma-
nos Gentium domitores pudebat, ma-
nibus triumphalibus colere agros, spar-
gere semina, disponere arbores, & ea-
dem diligentiâ arva metiri, quâ castra &
eâdem curâ exercere ligones, qua gla-
dios, pila omneque bellicum instru-
29 mentum. Ipsi proceres in agris mora-
bantur, & canente Ovidio.

Centum illi in prato sæpè Senatus erat.

Cum consilium publicum desideraba-
tur, à Villis accersebantur in Senatum.
30 Aranti enim L. Quinto Cincinnato, via-
tor attulit Dictaturam, cumque esset
Consul designatus, inventus est ab illis,
qui eum ad hunc Magistratum accerse-
bant, tenere stivam. C. Marius primò A- 31
gricola, postea miles, postremo Consul
& Imperator præstantissimus populi
Romani fuit. Attilius Calatinus ex agro, 32
quem serebat sua manu, unde Seranus
cognominatus, ad dictaturam vocatus
est. Cicero non minus Philosophus, 33
quàm Orator, Academiam suam habuit
porticu & nemore celebrem, littori im-
positam in villa, ab lacu Lucrino Puteo-
los tendentibus, addiditque Marianam
quercum, & Tusculanum secessum, lo-
ca disputationibus apta, unde quæstio-
nes Tusculanæ à disputationis loco di-
ctæ sunt. Habuit & M. Varro studium su- 34
um in Villa, qua cogitabat, qua medita-
batur jura Populo Romano. Portius Ca- 35
to ille Censorius, & omnium bonarum
artium magister agricolandi studiosis-
simus fuit. Plin. *Lib. 18. c. 3.* Nobilissimæ 36
quoque familiæ à rebus rusticis sibi im-
posuere nomina, nam Fabii, Lentuli, 37
Cicerones, à leguminibus, quæ quisque
optimè sereret, cognominati sunt, mul- 38
taque nomina habemus Romanorum,
partim à majore, partim à minore peco-
re deducta. Nam Junios Bubulcos, Sta-
tilios Tauros, Pomponios Vitulos, Por-
tios Catones, Armios Capras ab his a-
nimalibus appellarunt.

Non parum quoque Agriculturam 39
commendat, quod primi legum condi-
tores, Moyses, Solon & Romanorum
Decemviri, licet ea, quæ aut rarò eve-
niebant, aut momenti alicujus non vi-
debantur, præterirent, nihilominus Rei
rusticæ caverint. Compertum præte- 40
reà est, etiam illa tempestate, qua bona-
rum literarum, & civilis sapientiæ stu-
dia ex orbe nostro proscripta quasi erat,
Salios, Longobardos, Burgundiones,
Bojaros, Visi-Gothos & alios, qui barba-
ræ feritatis perhibentur fuisse populi,
magnam egisse curam, ut res rustica far-
ta tecta conservaretur. Hinc omnes, qui
prudenter Rempublicam instituerunt,
& gubernarunt, Agriculturæ primas
dederunt. Ex Agricultura siquidem uti- 41
litas, non tantum ad ipsos Colonos, sed

& ad totam Rempublicam ſpectat &
diffunditur, quæ florente eâ etiam flo-
reſcit, ideoque agricolæ maximè ſunt
fovendi, nec tempore agriculturæ de-
bent moleſtari, *l. 15. C. de Agric.* & ab o-
42 neribus publicis eximendi, præcipuè
43 autem conſtitutum eſt, ne tempore
belli turbentur vel ab agriculturâ revo-
44 centur. Quod enim ſi fiat, facilè poterit
45 annonæ caritas ſubſequi. Unde Diodo-
rus Siculus de Indis refert, quod ad fer-
tilitatem ejus regionis multum confe-
rat conſuetudo, quæ in bellis ſervatur,
nam apud cæteras Gentes tyrannico
more hoſtes regiones ſpoliant vaſtant-
que, nec agros coli ſinunt. Apud Indos
verò belli tempeſtate in campis opus
ruſticum exercent absque curâ agrico-
læ, procul ab omni diſcrimine belli, ho-
ſtes in præliis mutuâ cæde graſſantur, a-
gricolis nullâ in re nocent, ſed intactos
relinquunt, tanquam communis utilita-
tis miniſtros, neque verò hoſtium agros
46 urunt, nec cædunt arbores. Hinc Nebu-
chodonoſor capto Rege Sedechiâ ejusq;
filiis, & quibuscunque trucidatis, Tem-
plo & civitate ſpoliatis, & in terram pro-
ſtratis, vinitores & agricolas in pace pro
futurâ communi utilitate reliquit. Hinc
prudenti ſane conſilio Cyrus bellum ge-
rens præconium fieri juſſit, ut parcere-
tur Ruſticis; quod & de Perſarum Mo-
narcha Xerxe contra Græcos bellante
perhibetur, teſtante Camerario in *Hor.
Subciſiv. P. I. c. 5.* Juſtiniani Imperatoris
Dux Belli Belliſarius, ipſiusque adverſa-
rius Totilas Rex, inter ſe diſceptantes &
mutuis præliis conflictantes, ſemper ta-
men religioni ſibi duxerunt ruſticos læ-
dere, id quod Suidas, Procopius aliique
paſſim obſervarunt. Ejusmodi quoque
ſanctiones ita placuerunt Imper. Fride-
rico III. & Carolo V. Impp. ut illas in pu-
blicis ſuis Conſtitutionibus Francofurti
ad Mœnum 1442. §. **Wer in offenen Väh-
den gefreyet seyn soll.** Et Auguſtæ 1548.
Tit. 6. §. 1. publicatis iterum iterumq; ap-
probaverint. In Angliâ Anno 1670. pu-
blicatus eſt receſſus Regni in favorem
Prædiorum Culturæ, quo gabella Vi-
ctualium remiſſa eſt. E contrario Hiſpa-
ni expulſione Maurorum, Hiſpaniam
propè deſertam reddiderunt, ita ut co-
gantur frumentum maximis ſumtibus
aliunde petere Utilitatem hanc ſpectan-
tes Romani Agricolis multa Privilegia 47
& immunitates conceſſerunt, de qui-
bus peculiari libro tractavit Renatus
Chopinus, Celebris ille Andegavenſi-
um JCtus.

Non minus autem fortunæ bonis,
quàm corporis & animi conducit Agri-
cultura. Hinc Xenophon eam, ultra a- 48
nimi voluptatem, domus augmentum
continere rectè ſtatuit, & animadver- 49
tentes hoc Romani, veram tranquillita-
tem ruri in receſſu, in villis hortisque
quærebant, de quo Flaccus ita canit: 50

Ubi me (ait) *in montes & in arcem ex urbe removi,*
Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus auſter,
Autumnusq; gravis. Libitinæ quæſtus acerbæ,
Hæ latebræ dulces, etiam ſi credis amœnæ,
Incolumem tibi me præſtant ſeptembribus horis.

Enim verò in principio Reipublicæ Ro- 51
manæ tempora illa ita partiebantur, ut
nonis modo diebus res urbanas uſurpa-
rent, reliquis res ruſticas exercerent,
quo utrumque conſequebantur, ut cul-
tura agros feracisſimos haberent, & ipſi
valetudine eſſent firmiores. Nam licet 52
omnis vita urbana inquieta turbataque
ſit, maximè tamen, quæ Romæ ampliſ-
ſima in urbe agebatur, moleſta fuit, &
plurimis clamoribus multoque ſtrepitu
perturbata. Audire inanes diſcurſiones
hominum, ſtrepitus transcurrentium
eſſedorum & equitum, intereſſe officio
togæ virilis, ſponſalia & nuptias fre-
quentare, venire ad ſignanda Teſtamen-
ta, rogari in Conſilium & in Advocatio-
nem, vacare officiis Clientum, ac manè
ſalutantium ſpe metuq;, nec non multis
rumoribus ſollicitari, hæ (referente Pli-
nio *Lib. I. Ep. 9.*) erant in urbe Romana
moleſtiæ, quæ animum diſtendebant,
fatigabant, & fermè enecabant, uti Se- 53
neca de Chryſippo ſuo narrat, quod aſ-
ſidua eum ſalutatio ad mortem perdu-
xit, ne dicam de clamoribus librariorum,

botu-

botulariorum,cruſtulariorum,& omnium popinarum inſtitorum, item balneatorum, alipilorum & ejus farinæ ho-
54 minum, partim mercem inſignita quadam modulatione, partim operas ſuas ſtentorea voce venditantium, de quibus Seneca *Epiſt.56.* Et hic mos etiamnum hodiè Romæ ſervatur, ut mirum in modum ibi degentium aures moleſtia afficiat, ſicut ipſemet, cum ibidem verſarer, expertus ſum. Ab hiſce moleſtiis multum remota eſt tranquilla ſedataq; vita, quæ in ſeceſſu & ruri agitur, quamque Poëtæ maximis laudibus deprædicarunt, quos hic adducere ſuperſedeo, audiamus Plinium ſaltem *lib.I.Ep.*
55 *9.* Nihil audio, quod audiſſe, nihil dico, quod dixiſſe pœniteat, nemo apud me quenquam ſiniſtris ſermonibus carpit: neminem ipſe reprehendo, niſi unum me, nulla ſpe, nullo timore ſollicitus,
56 nullis rumoribus inquietus. Cicero indicaturus ſummam tranquillitatẽ, qua domi fruebatur, comparat cum otio ruſtico, *Lib.6.Ep.19.* Otium domus eſt, quæ nulli villarum mearum cedat; Otium, omni deſertisſima regione majus, itaque ne literæ quidem meæ impediuntur, *in quibus* ſine interpellatore verſor: Et alibi de Tuſculano ſuo dicit: Uno illo in loco ex omnibus moleſtiis & laboribus conquieſcimus.
57 Synceram etiam eſſe ac ſimplicem veritas nuntiatricem, qua laudentur virtutes, vitiaque culpentur, oſtendit Fridericus Auſtriæ Dux, nam is crebrò mutata veſte ſolus inter agreſtes converſabatur, quibus cum arans de ſe ipſo, & de purpuratis ſuis confabulari conſuevit, interrogatus, cur id ageret, neque enim de me (inquit) alio modo verum audire poſſum, ut eſt apud Æneam Sylvium. Frugalitati non minus addicti
58 ſunt Ruſticani; nam Stobæi relatu eſt vivendi pater hominibus ager, & ſolus novit abſcondere paupertatem, *Serm.*
59 *56.de Agricult.* Urbs verò theatrum eſt, utique ambitionis & æmulationis infelicitate ſcatens, quæ avaritiæ nutrix fœdisſima, veſtibulis, foribusque Potentum excubat, & pretiis commercia poſcit honorum. Illum autem ruſticæ vitæ modum ac temperationem deſcripſit ad unguem Ruſticus apud Tibul- 60
lum, de ſe loquens:

Non ego divitias patrum fructusque requiro,
Quos tulit antiquo condita meſſis avo.
Parva ſeges ſatis, æſtivo ſecurus acervo
Dites deſpiciam, deſpiciamque famem.

Atque hoc ipſum eſt, quod Valentinianus & Valens Imperatores reſcripſerunt, ruricolas pecuniam, aurum, ar- 61
gentum ne optare quidem audere, *l.domin. Præd. C. de Agricol. & Cenſit.*

Cui ruſticæ frugalitati ac moderationi cognata virtus accedit, mentis 62
candor eximius, ut quemadmodum haud temere à quoquam invidetur rus incolenti, ita nec ipſe tetro livore aliis 63
invidet, ſicut Flaccus de villa ſua hæc occinit:

Non iſthic obliquo oculo mea commoda quisquam
Limat, non odio obſcuro morſuque venenat.

Ex quo pariter efficitur, ut liber ſolu- 64
tusque animus feratur propenſius ad Aſtronomiæ cognitionem, terrenisque ac cœleſtibus prognoſticis futuros caſus ſagaciter proſpiciat. Proin arbitratur Varro, notaſſe agreſtes primitus quædam ſigna in cœlo, quæ præter alia erant inſignia, atque ad aliquem uſum Culturæ tempus deſignandum convenire advertebantur, de quo latius poterit videri, Ren. Chopinus de *Privil. Ruſtic. Lib.2.p.3.c.3.* Succedit his ſum- 65
mum aliud maximumque Agriculturæ commodum, quo externis ſolicitudinibus vacui traducimur ſenſim à profanarum literarum ſtudiis ad cœleſtis ſupernæq; vitæ contemplationem, nulla namque magis compendiaria patet ad eam perbeatam cognitionem via, quam eremi ruſticæque ſolitudinis inhabitatio; id fuit in cauſa, cur Baſilius Magnus de laudibus Eremi, & D. Auguſtinus de Eremitica vita ſcripſerint, & ſanctus Pater Athanaſius ſolitariam vitam agentes opere edito conſolatus ſit, quaſi nec Paradiſo hortisque terreſtribus facilior paretur acceſſus ad cœleſtem

lestem illum Paradisum sedesque beatas. Et quamvis multi inveniantur, qui vitam rusticam importunè contemnant, ac si rurigenæ crassiori sint ingenio, sed meminisse hos oportet, quod rustica solitudo ad hoc illis conducat, ut facilius abstineant à vitiis, certè ex adverso rus inhabitantium plerique id-
66 circo puriore ac tersiore sunt ingenio, quod majore animi tranquillitate perfruantur, cum summa securitate con-
67 junctâ. Hinc beatitudinem hancce benè animadvertentes Nobiles Germaniæ, omnes penè ruri vitam in summâ tranquillitate transigunt, ut meritò cum Ciceronis verbis, quæ habentur
68 in Catone, rursus Concludam: Meâ quidem sententiâ, inquit, haud scio, an ulla beatior esse possit vita rustica, neque enim solum officio delector, quod universo hominum generi cultura agrorum est salutaris, sed eâ delectatione, & saturitate, copiâq; rerum omnium, quæ ad victum humanum cultumque etiam Divinum pertinet. Adjicere hic lubet Figuram Hieroglyphicam, officium boni Coloni exhibens, ex vetusta tabula marmorea desumtam, quæ asservatur Romæ in ædibus Octaviani Zeni, prope Theatrum Pompeji ad Campum Floræ, quæ egregia de re Rustica præcepta in se continet, latiorem explicationem hujus Figuræ exhibet Joachim. Camerar. *in Opusc. de Re Rust. p. 26.*

Caput II.

DE PRÆDIIS IN GENERE.

SUMMARIA.

1. Variæ definitiones Prædii.
2. Prædium à præstando dictum.
3. Prædia possidens non tenetur fidejussores dare.
4. LL. 12. Tabb. prædia appellantur horti.
5. Verbum prædii latius patet quam fundi.
6. Quomodo differat à fundo.
7. Quandoq; unus fundus prædium est.
8. Leges prædio, fundo & agro locoque promiscuè utuntur.
9. Fundus à fundando dictus.
10. Fundi definitio.
11. Species fundi.
12. Locus quomodo à fundo differat.
13. Locus quomodo differat ab Agro.
14. Ager ab agendo nomen accepit.
15. Ager quid sit.
16. Ager quid sub se contineat.
17. Ager ad usum hominis comparatur.
18. Villa quid sit.
19. Unde dicta.
20. Dividitur in Urbanam
21. & Rusticam.
22. Villa in Germania Superiori dicitur Wiler.
23. Unde Rotwila quasi Cohortis villa.
24. Jure Feud. Saxon. villa exponitur ein Dorff.
25. Vicus quoq; capitur pro Villâ.
26. Prædii nomine etiam venit Terra.
27. Possessio species Prædii.
28. Differentia inter agrum & possessionem.
29. Possessiones sunt prædia, quorum Dominium non est possidentis.
30. Campus quid sit.
31. Prædium etiam dicitur Mansus.
32. Mansus quid sit.
33. Idem est ac Hæredium,
34. Comprehendit etiam ædificia.
35. Hida Anglis idem est.
36. Curtis quid.
37. Curia & Curtis promiscuè sumuntur.
38. Curia in Italia quid significet.
39. Huba quid sit.
40. Quid sub se contineat.
41. Ejus mensura per Germaniam.
42. Keller *unde dictus.*
43. Cölln und Meyerhöfe *Synonyma:*
44. Colonia quid.
45. Dinghöfe *quid sint.*

Quam-

DESIGNATIO PICTURAE

OFFICIUM BONI COLONI

EXPRIMENTIS.

A. *Sol oriens.*
B. *Natura rerum Solis comes.*
C. *Tria Solis tempora Ortus, Meridies, Occasus.*
D. *Luna occidens.*
E. *Natura rerum velox Lunæ celeri adiuncta.*
F. *Quatuor lunæ tempora, nova, semiplena, plena, etiterum semiplena.*
G. *Dies facem extollens.*
H. *Nox facem deijciens.*
I. *Coruus diligentiam notans.*
K. *Terræ colonus optimus et diligens Agricola.*
L. *Bos siue taurus terrā designans.*
M. *Gladius tauro infixus laborem ostendens.*
N. *Sanguis terræ fructus innuens.*
O. *Canis amoris e fidei signum.*
P. *Serpens prouidentiæ icon.*
Q. *Leo, quo robur significatur.*
R. *Cancer, qui creationem.*
S. *Scorpius, qui generationem demonstrat.*
T. *Spicæ terræ fructus indicantes.*
V. *Arbor nocturna cum Scorpione generationis.*
X. *Arbor diurna cum bouis capite laborem notans.*

1 QUamvis alii prædium quasi perhæredium vel proædium, locum ante ædes positum, uti Wissenb. *ad L. 115. de V. S.* vel qvod ex omnibus Patrifamilias maximè providetur, i. e. apparet, quasi prævidium, vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, prædæ nomine haberent, uti Isidorus *Orig. lib. 15. c. 13.* dictum esse au-
2 tumant, tamen nos, docente Varrone, prædium, à præstando dictum esse, credimus, vel quia præstat nobis reditum & usum sui, vel quod eis pignori datis publicè mancipes fidem præstant, unde & prædes, sic Macer. *l. 15. qui sa-*
3 *tisd. cog.* Sciendum est, possessorem immobilium rerum, non satisdare compelli: nihil est enim causæ, cur fidejussores det is, qui prædiis suis satis cavere potest, inde bona prædia dicta Asconio satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis sive pecuniâ numeratâ, sed obtinuit, ut prædium de im-
4 mobili tantum dicatur. Primum nomen & antiquissimum, quo Prædia & villæ nominabantur, erat horti, nunquam enim Legibus XII. Tabularum occurrit villæ vel prædii vox, semper horti appellantur, in eâ significatione, ut Plinius *lib. 19. c. 4.* refert. Nam adeo ampla fuit initio hæc vocis significatio, ut etiam omnis villa comprehenderetur, autore Festo Pompejo, quæ significatio postea exspiravit, cum vox præ-
5 dii vel villæ subnasceretur. Alias prædium generale nomen est, tam possessionis quam agri, per *l. 115. ff. de verb. signif.* & non tantùm solum & superficiem complectitur, Conan. *4. comment. 10. n. 5.* sed etiam agrum & fundum continet. Imo omnia, quæ Agricolarum manibus conseri & elaborari possunt, complectitur Car. Steph. *in Præd.*
6 *Rust. Tit. Hort. pr.* Prædium enim est totum, quod pro arbitrio possidentium pluribus quandoque constat fundis, nam fundus in Prædio est sicut lo-
7 cus in fundo, interdum etiam unicus fundus prædium est, si partes sibi in prædio Dominus non discernat, *L. 60. de V. S.* fundi etiam nomine venit & solum & superficies, puta fundus & quicquid in superficie fundi est ædificatum, domus, villa rustica, horreum &c. Itaque qui fundum Patrimonialem vel vectigalem aut emphyteuticum habet, prædium possidet. Videmus 8
quandoque leges permixtim uti his verbis, Prædio, fundo, agro, & loco, Par. de Puteo. *in Tractat. feud. C. 167. n. 21.* Rhetius *dissert. de censu fundo cohærente, C. 1. n. 12.* Est verò fundus à fun- 9
dando dictus, ut in quem aliquid fundari possit, quod & Varro affirmat, dum ait, fundum dici, quod ager videatur pecudum & pecuniæ fundamentum; & Festus, quod planus sit ad similitudinem fundi vasorum. Fun- 10
dum definit Paris de Puteo *Tract. feud. c. 166. n. 3.* quod sint ædificia cum agris vel possessionibus aut territoriis simul adjacentibus. Fundus autem est defi- 11
nita pars agri sive culta sit, sive inculta, & species sub se habet, arbustum, vineam, hortum, pratum, arvum, sic omnis vinea fundus est, non contrà & fundo sublato, nec vinea potest subsistere. Locus autem à fundo differt, 12
quantum pars à suo toto, per *l. 60. de Verb. signif.* Est enim locus in fundo, & fundus sive uno sive pluribus constet agris & ædificiis totum, locus verò pars ejus est, Gœdd. *ad d. l. 60 de V. S.* Eodem modo locus agri genus est, 13
qui teste Varrone ab agendo nomen 14
accepit, quia semper aliquid in eo fructus capiendi causâ fit & agitur, estq; 15
omnis locus ad culturam aptus, modo sit sine villâ, quod enim in urbe est area, id extra urbem est ager, & sub se 16
continet arvum, arbustum, vinetum, plantarium, pomaria, oliveta, salicta, loca venatoria, aucupatoria, piscinam, vivaria, alvearia, Valla *6. Elegant. C. 41.* Ager verò semper ad usum ho- 17
minis comparatur, h. e. quatenus eo fine fundus habetur ut homo arando ac serendo eo utatur, fruatur, utque ex eo fruges, & quæ humano usui necessaria & utilia capiat, ac rursus serat.

Villa porro est domus rustica, di- 18
cta à vehendo, quasi vehilla, in quam 19
fru-

fructus convehuntur, ac reponuntur ex agris, & rursus evehuntur, cum ve-
20 neunt, & dividitur a nonnullis in urbanam, quæ Prætorium dicitur, & Dominus sibi recipit, quia vero eleganti-ùs amœniusque ædificari solet & instrui, ideo urbana vocatur, quasi urbani nitoris & elegantiæ plus habens quam rusticæ, hanc Vitruvius *lib.6.c.8.* Pseudo-Urbanam videtur appellare, quod ea instar ædificiorum urbis domos haberet, & urbis domos veluti e-
21 mentiretur. Et rusticam, quæ est pars villæ, in quâ Villicus, Colonus, Vinitor vel arborator habitant, & familiam Villaticam atque instrumen-
22 tum omne rusticum continet. Villa in Germaniâ superiori Wiler dicitur, quomodo Villæ aliquot propè Rhenum appellantur Neuen Wiler / Offen Wiler / quam Offonis Villam fuisse ex Vaetio Abbate refert Gviliman Episc.
23 Argent. *fol. 75.* Ita Rott-Wila, urbs Imperii ad Nicrum, ita dicta à Rott, i. e. Cohorte, & Villâ, quia villa fuit
24 olim, qui nunc pagus dicitur. Quomodo etiam in Jure feudali Saxon. villa exponitur ein Dorff / Gryphiand. *de Weichbild. Saxon. c. 72. n. 13.* In Gallia Villa idem est quod Civitas. Losæus *de Jur. Universitat. Part. 1. Cap. 2. n.39.* Tholosan. *de Republ. L. 2. C. 1. n. 6.* ac immediatas Civitates olim dictas fuisse Villas publicas, veluti quæ Regni vel Reipublicæ essent, non Principum, Comitum Ecclesiarum refert Freher. *ad Pet. de Andlo de Rom. Imp. L. 1. C. 16. fol. 162.* Limnæus *de Jur. Publ. L. 3. T. 3. l. 7. C. 1. n. 37.* Ita enim Carolus Magnus in donat. Divitaugiensi Monasterio A. 813. facta Ulmam nominat villam suam Regalem. Crus. *Annal. Svev. P. 2. L. 1. C. 7.* Proprie tamen Villa est congregatio hominum & unitas quarundam domorum sine muris quasi Vallis vallata & circumdata, & villa est, quæ est extra muros Civitatis *l. 1. C. ne rustic. ad ul. obsequium.* Losæus. *d. l.* Seu est Locus consistens ex Ædificiis quæ non circumdantur muris neque fossis, & de Jure communi nullam habent Jurisdictionem sed Civitati subsunt. Knipschild *de Civit. Imper. L. 1. C. 1. n. 70.* Ad illustrationem etiam Historiarum multum facit in diplomatibus appositio Villarum & Palatiorum, cum vix ullum reperire sit, in quo non alicujus villæ seu Palatii memoria celebretur. Illudq; inde factum est, quod antiqui Francorum Reges, sive tuendis atque dilatandis regni limitibus, seu continendis in officio diversorum populorum indesinenter animis, intenti, cum desultoriam ferè vitam agerent, plures usibus suis addixerint villas, in quibus & pro Regiæ Majestatis amplitudine commode & absque gravi subditorum dispendio splendide, quantum res esset, commorabantur: & sicubi deerant ejusmodi villæ, earum vicem supplebant procurationes, quas in nonnullis locis Episcopi seu Ecclesiæ, aliæve personæ pendere tenebantur. Et quidem ab ipsis etiam Merovingorum primordiis, auctore Fortunato in carmine ad Condonem Theodeberti Regis domesticum.

Horrebant pariter veneranda palatia.

Quæ quidem nec pauca, nec longius ab invicem plerumque disparata extabant, sed in locis amœnioribus posita, prægrandibus adhærebant sylvis, in quibus Reges venationem exercebant. His in locis condita ferè diplomata: Sanctiones illas dico, quæ Præcepta vocari solent, nam ad Placita vel judiciaria Regum edicta quod attinet, ea ferebantur in annuis Regni comitiis; quæ tamen Placita eo quoque nomine regiis etiam villis conveniunt, quandoquidem generales illi Regum, Pontificum atq; Optimatum conventus, non nisi in ipsis palatiis, vel in Campo Martio prope palatia, seu in villis publicis celebrabantur. Formula vero, qua locus dati privilegii designabatur, variat. Merovingicæ Familiæ exemplum est. Datum quod fuit mensis December dies XIII. anno primo regni nostri, Compendio villa nostra, in Dei nomine feliciter. Plerique habent villa sine addito nostra: multis etiam deest villæ vocabulum. Carolingi Actum & Datum distinguere solent: atq; alter-

alterutrum chronicis notis, alterum
designando loco assignant in hunc fe-
re modum: Data XIII. Cal. Novemb.
anno V. regni nostri. Actum Hari-
stallo palatio publico, in Dei nomine
feliciter, Amen addito nonnunquam.
Sub tertia stirpe res paulo aliter ha-
buit. Nam ante vel post testium subscri-
ptiones ejusmodi formula legitur: A-
ctum seu Data publice Parisiis regio
palatio anno ab Incarnatione Domini,
&c. Quidam Actum & Datum seu
Data retinent, ut Philippus apud Du-
bletum; adduntque aliquandp in Dei
nomine feliciter, at sæpius omittunt
contra Meroveadum & Carolidarum
morem. Johan. Mabillon *de Re diplom.*
25 *lib. 4. pr.* Vicus quoq; aliquando ca-
pitur pro villâ, Hiron. de Monte *de*
26 *Finibus c. 9. n. 7.* Quandoque prædii
nomine etiam venit terra, ut in *l. 23. C.*
de Agric & Censit. & l. fin. C. quod cum
eo, Ubi Coloni cultores terrarum di-
cuntur. Hinc etiam dicitur terra de-
serta, quæ nondum colitur, cum coli
consvevit, item terra sterilis, quæ per
magnum tempus est deserta. Par. de
Puteo *de Redintegr. Feud. C. 167. n. 12.*
27 Possessio autem, quæ etiam species Præ-
dii est, atque ipsum rei corpus signifi-
cat, est Prædium, quod jure vectigali
tributariove, non proprietatis manci-
piive jure à Colonis cæterisque Pos-
sessoribus, obtinetur, comprehen-
ditque agros late patentes publicos
privatosque, quos initio non manci-
patione, sed quisq; ut potuit, occupa-
28 vit atque possedit, unde nuncupati. Est
itaq; inter agrum & possessionem hæc
differentia, ut quemvis fundum, qui
sine villâ est, & quem ad usum homi-
nis comparavimus, velut agrum possi-
deamus, si verò ejus domini proprie-
tarii non simus, quoad nos non dici-
tur ager, sed possessio, eo quod tan-
tum possessionis dominium consecu-
ti simus, cujusmodi ejus est, qui agrum
Vectigalem aut Municipalem condu-
ctum, vel emphyteusin perpetuam
comparavit, Joh. Gœdd. *ad l. 115. de V. S.*
Generaliter quidem omnia Prædia pos-
29 sessiones vocantur, sed proprie posses-
siones dicuntur illa prædia, quorum
Dominium neque est, neque esse po-
test possidentis. Varia enim olim e-
rant prædia Provincialia, & hodie sunt
Vectigalia sive Emphyteutica, unde &
Emphyteutæ non dicuntur Domini, sed
possessores, *l. 6. C. de fund. Patrim.* Hub.
Giphan. *ad l. 1. ff. de A. vel Amitt. possess.*
Campus denique est ampla planici- 30
es, sive in urbe sive extra urbem, &
regio campestris, quæ montes non ha-
bet, uti fuit Campus Martius, & Cam-
pi jaculatorii mentio fit *l. 9. §. fin. ff. ad*
L. Aquil. Præterea in Gallis Mansum 31
etiam Villam aut Prædium rusticum
denotare, quas metairies, Bordes, gran-
ges vocitant, tradit Knich. *de Vestit.*
Pact. part. 2. l. 3. n. 35. Cui adstipulatur 32
Cujac. *1. feud. 1.* Mansus, *inquit*, est
fundus, unde quis se & familiam su-
am tueri satis commodè potest, ac præ-
terea vectigal sive censum Domino re-
ferre. Quod Veteres dixere hæredi- 33
um, Idem statuunt Ant. Bengeus, &
Francisc. Pinson. *de Benefic. Eccles. Tit.*
de Dot. Const. §. 1. n. 31. Mansi scilicet 34
vocabulo comprehendi etiam villam
& ædificia, in quibus habitare possint
Coloni seu Villici. Hoc etiam de Hi- 35
dâ asserit Spelmannus *in Glossar. Voc.*
Hida. In Diplomatibus vetustis Man-
sus vel Mansum sumitur pro agro cer-
ti modi seu mensuræ; aliquando fun-
dus est, qui duobus bobus ad laboran-
dum sufficit. Ortum esse hoc Voca-
bulum Zasius tradit à Germanico Manß-
mat, quod in quibusdam locis prata
dimensa significat. Baldus verò à ma-
nendo dictum existimat, quod in eo
manerent homines, unde homines, il-
la territoria tenentes, demansati nun-
cupantur, & idem esse in Regno Ne-
apolitano Atteneßiam, quod in Lom-
bardia mansus, eo quod ita tenentur
à Villanis pro reditu panis, carnis, hor-
dei vel pecuniæ, uti refert Barth. Ca-
merarius *de Proh. Feud. alien. pag. 289.*
Mansus etiam Germanice dicitur Hu-
ben/ *Specul. Sax. L. 1. Art. 34.* Apud Bur-
gundiones Meix, apud Normannos
Mois aut Mas vocatur, Lindenbrog. *in*
Gloss. sub voce Mansus. Promiscuus

36 autem usus est Curtis & mansi, sed
propriè & secundum jus Feudale curtis
est in manso, nomine verò Curtis in-
telligimus Domum, ædificium. Ex
usu autem & destinatione dominorum
hæc vox interdum producitur latius,
designatque universitatem comple-
ctentem non tantum domum & aream,
sed omnia, quæ ad Castrum, Prædium
seu curtem à domino destinata sunt,
ita ut illius sint pertinentia, ab eaque
quasi dependeant, sive jura sint sive
corpora, atque adeò integrum territo-
rium, Goth. Anton. *disp. feud. 1.* &
37 *4. lit. f.* Verbum Curiæ & curtis, in
legibus Bojoariorum, titulo, de eo, qui
scandalum in curia Regis commisit,
promiscuè sumuntur, nam eodem mo-
do mox in textu legitur, si quis in cur-
38 te ducis scandalum commisit. In Ita-
lia, cumprimis Lombardia, & diæcesi-
bus Mantuæ, Cremonæ, Regii, Brixiæ
& vicinis locis Curiam magnam esse
agrorum & possessionum quantitatem,
quæ vix 12. & 20. bobus coli possit, re-
fert Surdus *Lib. III. Cons. 311. num. 36.*
39 Huba vel Hoba deniq; etiam certam
agri quantitatem denotat, & tradit su-
pra laudatus Knichen *cit. loc.* quod in
largitione quadam Arnulphi Impera-
toris hobæ duæ accipiantur instar fun-
40 di seu prædii. Hæ Hubæ iterum di-
stingvuntur in jugera, jugerum vero,
ein Acker vel Morgen / est mensura a-
grestis, quæ pro varietate locorum,
120. 200. vel etiam 300. perticas qua-
dratas, quarum una 15. vel 16. pedes,
& una huba 15. 20. 25. 30. jugera con-
tinet, suntque plerumque talis ruris
modus, qui uno jugo boum in die ex-
arari potest, vid. Plin. *Lib. 18. c. 3.*
Sic in Saxonià Electorali & Alsatia Hu- 41
ba 30. jugera in se continet, Wehner.
voce Houb. Et veteres Germani Hu-
bam in 50. jugera aratoria distingue-
bant, uti tradit Lindenb. in *Gloss. sub
voce Mansus.* Goldastus *ad Paræn.
German.* putat vocem Hobæ migra-
tam esse in Germanicum Hoff / inde
Colenhoff idem esse ac coloni Hobam,
hobarumque cultores colonos fuisse
dictos, & addit, vim retinet nostra-
tis Keller / quæ corrupta est vulgo, cum 42
antiquitus fuerit Cölner / Colonarius,
qui reditus à Colonis exigit, quemve
in superiori Alemannia Huob-Meister /
Hobarum magistrum, nuncupant. Hinc
in Franconià Colnhoff pro Manso &
Hoba colonaria sumitur, ac Cöln- und 43
Meyerhoff pro Synonymis habentur.
Hinc And. Quercetanus *ad Bibliothe-
cam Cluniacensem p. 30.* statuit, quod
colonia sit domuncula, cum agri tan- 44
tò, quantum colonus unus cum servis
suis colere potest. In Alsatià etiam 45
superiori Curiæ Dominicales s. Ding-
höfe non sunt incognitæ, quæ Domi-
nis in Prædiis Dominicalibus sub qui-
busdam certis modicis censibus, in re-
cognitionem Dominii quotannis sta-
tutis diebus hac lege præstandis, in
perpetuum competunt, ut prædictos
census suo die solvere cessantibus, in
singulos dies duplicantur, dominisque
pro Censibus cessis pignorantibus pos-
sessorum prædia ex hubariorum co-
gnitione ac decreto adjudicentur. Li-
mnæus *in J. P. l. 7. c. 31.*

CAPUT III.

DE PRÆDIORUM CONSTITUTIONE.

SUMMARIA.

1. *Prædiorum origo à Jure Gentium.*
2. *Accedente destinatione Patrisfamilias.*
3. *In urbanis necesse est, ut aliquid fiat.*
4. *Sola destinatione ex uno prædio possunt fieri duo.*
5. *Jure Primævo prædia erant libera.*
6. *Dein ista libertas variè limitata.*
7. *Apud Romanos Numa Possessiones distinxit.*
8. *Terminos moventis pœna capitalis.*

9. *Prin-*

9. *Princip. Rom. agros per servos colebant*
10. *Ideoq; pro fundi partibus habebant.*
11. *Istis præerant Villicus, Coloni adscriptitii.*
12. *Illi non fundo sed censu adscripti erant.*
13. *Adscriptitii Coloni, Censiti, Inquilini sæpè in jure promiscuè usurpantur.*
14. *Coloni qui dicuntur?*
15. *Inquilini.*
16. *Adscriptitii.*
17. *Servis prædia locata.*
18. *Postea liberis locata, qui Coloni dicti.*
19. *Coloni Partiarii qui?*
20. *Istis similes Inquilini.*
21. *Romani devicta Provincia agros in suum Patrimonium redigebant.*
22. *Hinc Prædia vel Italica vel non Italica.*
23. *Quibus jus Italicum concessum?*
24. *Ager Campanus Jus Italicum amisit.*
25. *De lege Colonaria.*
26. *Metrocomiæ quid fuerint.*
27. *Prædia patrimonilia.*
28. *Prædia divinæ domus.*
29. *Prædia Tamiaca.*
30. *Prædia Limitropha.*
31. *Item Prædia Limitanea.*
32. *Fundi Castellorum.*
33. *Prædia Fiscalia, item Civitatis & Templorum.*
34. *Palatinis & militibus prohibitum fuit conducere prædia fiscalia.*
35. *Præter ROMANOS multæ Gentes prædia per servos coluerunt.*
36. *Exemplum de ISRAELITIS.*
37. *De GRÆCIS.*
38. *De BIZANTINIS.*
39. *De ITALIS.*
40. *De HISPANIS.*
41. *De GALLIS.*
42. *De POLONIS.*
43. *Prædium debet esse imbecillius animo.*
44. *Numerus agrorum quantus fuerit.*
45. *Lex agraria nunquam sine periculo nota.*
46. *Varia Prædiorum genera.*

1 PRædia originem à Jure Gentium traxisse, ac in principio statim mundi, aucto genere humano cœpisse conpertum est, hoc enim jure distincta sunt dominia, territoria ab invicem separata, agris termini positi, *l. 5. ff. de Just. & Jure.*
2 Quemadmodum autem in multis aliis juris articulis, ita etiam in Constitutione Prædiorum, consilium & destinatio patrisfamilias spectanda est, *l. 24. §. 2. de Legat. I.* non solum verò per terminorum appositionem, vel per sepes, fossas, lapides & arbores constituuntur & distinguuntur prædia, Hier. de Monte *de finib. reg. c. 97. n. 2.* sed etiam solo animo & voluntate domini, quo unumquodq; loco habuerit, *l. 60. de Verb.*
3 *Signif.* In ædificiis autem requiritur aliquid ædificari, ut paries in medio, aliquando etiam ex uno prædio possunt
4 fieri duo, vel solâ destinatione domini, *l. 6. §. 11. ff. Commun. Prædior.* Jure autem Primævo prædia omnia libera atque
5 immunia in possessorum fuere dominio, nec servitio nec censui, sive vectigali sive Magistratui solvendo Canoni obnoxia, quæ Romanis res mancipi atq; optimo jure teneri dicebantur, in Longobardicis vero legibus allodia vocantur.

Primæva autem illa Prædiorum li- 6
bertas deinceps in variis Prædiis variè mutata est, modo traditionibus, modò concessionibus, modo constitutionibus, modo recognitionibus, quas possessores aliis fecere certis legibus, & alias quidem solâ lege annuæ præstationis, alias solâ lege servitii, alias lege annuæ præstationis & servitii, alias lege annuæ præstationis ac meliorationis, alias denique annuæ præstationis, meliorationis ac servitii. Frid. à Sand. *in Comment. ad Consvet. Feudal. Geldriæ c. 1. n. 1. & seq.* sed de his omnibus suo loco agendum erit.

ApudRomanos præcipuè Numa defi- 7
nitiones possessionum instituit, ut fundos quisq; suos circumscriberet, lapidesq; finib9 (quos sacros i.e. inviolabiles esse voluit) apponeret, quos si quis mo- 8
visset, occidi impunè poterat, licet hodiè alia terminos moventi pœna sit prodita, Zas. *ad l. 1. §. 2. ff. de Orig. Jur.*

9 Postea devictis latini nominis populis,
& longè propagatis finibus, qui locuple-
tes iis fuerunt, jam fundorum suorum
latitudinem tueri non valentes, servos
agris colendis tutandisque amanda-
bant destinabantque sic, ut perpetuò
10 essent in agris, hinc servi isti agris
adscripti coeperunt fundi partibus an-
numerari, & ex sententia Ulpiani In-
strumento contineri *l. 12. §. 2. & 3.
ff. de Instr. vel Instrum. leg.* Simili-
ter caeteri, qui agri causa ibidem mo-
rabantur, ut agrum colerent, qua-
les sunt bubulci, pastores, aratores
& alii, quorum munus omne in fun-
11 ctionibus corporis est. Atque istis
praeerant Villici, Coloni servi, condi-
tionales dicti, Coloni adscriptitii, cen-
siti Tributarii, quorum omnium ea-
dem videtur esse conditio, licet dis-
crimen sit in nominum origine, &
modo constituendi, Perez *ad Tit. Cod.
12 de Agric. & Censit.* Contrarium ta-
men tenet Cujacius *ad l. 1. de Agric. &
Censit.* & adscriptitios, non quasi fundo,
sed censu i. e. libris censualibus ad-
scriptos dictos esse autumat, *per l. 4.
& l. 22. dict. tit.* quia cum ipso praedio
in publicum censum referebantur, &
majus patrimonium Domini efficie-
bant, majorisque census, nam eorum
fiebat professio, quorum nomine tribu-
tum praestabatur Reipublicae à Dominis,
qui cogebantur patrimonia profiteri.
13 Omnes itaque agricolae adscriptitiae
conditionis promiscue in jure Roma-
no vacantur aliquando hoc vel illo no-
mine, adscriptitius Colonus, censitus &
14 inquilinus. Coloni, quia colonis liberis
similes sunt, dum sub certa mercede co-
15 lunt, *l. 4. l. 15. C. de Agr. & Cens.* Inqui-
lini, quia iis assimulantur, qui domū vel
praedium certa mercede conduxerunt,
& sic in legibus antiquioribus pro his,
qui praediis adscribuntur, usurpantur, *l.
112. ff. de Leg. 1. l. 17. ff. de Excusation.*
16 Amaj. *ad l. 36. C. de decurion.* Ad-
scriptitii autem servi sunt, quamvis
horum alia sit conditio, quam capti-
vorum, & eorum peculium pertinet
ad Dominum. *l. 19. & l. 21. C. de Agric.
& Cens.* differuntque à caeteris servis,
quod sint certis locis destinati, à
quibus recedere non licet, disertè
enim domini adscriptitiorum vocan-
tur, *l. f. C. dict. Tit. Donell. Lib. 2. c.
9. n. f.* Posteà verò, ut servos suos 17
diligentes efficerent, & rerum rusti-
carum attentos, certâ pensione prae-
dia eis dederunt colenda, quasi ex-
traneis Colonis, ut si fructus mer-
cedem superaret, id totum servi ha-
berent, suo periculo ararent, pa-
scerent, sererent, pensionem quot-
annis solverent, etiam si nulli pro-
venissent, aut minores fructus; si
majores, nihil praeterea, Connan.
Lib. 2. Jur. Civ. c. 10. n. 2. Quidam 18
porro praedia extraneis elocabant, ut
pro iis quotannis certam mercedem
solverent, qui liberi erant, *l. 1. C.
de praed. Tam.* & res proprias ha-
bebant, ac ob annuam pensionem,
quam Domino pendebant, ex cul-
turâ agrorum Coloni dicebantur, aut
partiarii coloni, qui pro parte fru- 19
ctuum aliquot agros colunt; aut qui
id pretio, & pecuniae pensione fa-
ciunt, aut certa fructuum parte
constitutâ, Censiti, propriè tributa-
rii, quia pro possessione, quam te-
nent, tributum Dominis praestant,
& liberè à possessione sua abire pos-
sunt, ac vendere jus suum, Dominis
permittentibus, pro soluto illis laude-
mio. Istis similes sunt Inquilini, qui 20
alibi, quam ubi nati sunt, conducto
habitant, certamque fructuum par-
tem aut Pecuniae summam Domino
praestant, Perez. *ad tit. Cod. de Agric. &
Cens. n. 2.* Romani siquidem, siquam 21
gentem vel populum sibi subegerunt,
redacta ejus terra in Provinciae formam,
quod Macedoniae, victo rege Perseo,
contigit, Livius *Lib. 10. De Bello Asiat.*
agros ejus vindicabant in suum patri-
monium, seu aerarium, ut pro certo
vectigali possessores haberent jus
possessionis, seu perpetuum utendi
fruendi jus, quod interpretes vul-
gò utile dominium vocant, *l. 1.
2. 3. ff. si ager vectig. pet.* Hinc fit,
ut hujusmodi agri possessionis vo-
centur, & proprietati opponantur,
l. 115.

l. 115. ff. d. V. S. & res nec mancipi censeantur, *l. unic. Cod. de Usucap. transform.* Hujus etiam meminit Julius Frontinus, *lib. de limit. Agrorum, Solebant,* inquit, *Veteres, quos agros de hostibus capiebant, alios veteranis in præmia assignare, in alios colonias deducere, quosdam mancipibus in longum tempus locare, ut annuam mercedem Principi darent, & hos vectigales dixere.*

22 Omnia itaque prædia aut erant Italica, aut non Italica; Italica vectigal sive stipendium non præstabant, non
23 Italica contra. Interdum tamen gratia fiebat quibusdam agris vel civitatib9 vel provinciis, quibus Jus Italicum dabatur, hoc est, ut res mancipi essent, largiebatur. Hac enim prærogativa gaudebat Italia, cum socia Romæ esset, ut prædia haberet mancipi, & à Vectigali libera, *§. 40. Inst. de Rer. Divis.* nisi quæ Civitas vel populus fœdus violando se beneficio indignum indignamve reddidisset, quemadmodum
24 agro Campano accidit in secundo bello Punico, Liv. *lib. 27.* Nec resistit, quod Livius *in eodem Lib. 27.* meminit 12. coloniarum Italicarum, quæ stipendi-
25 um dare negabant. Hoc stipendium namque debebant ex fœdere & lege colonaria, cum ex urbe Roma oriundi essent nequaquam onus agrorum erat, Alex. ab Alexand. *lib. 4. Gen. dier. Cap. 10.* Gœdd. *ad l. 27. de V. S.*

26 Varia præterea in jure Romano inveniuntur Prædiorum genera, inter quæ meritò Metrocomia primum obtinet locum, dicta autem vel à Græcis, quasi Mater vicorum, seu Villa major, quæ sub suo districtu plures pagos, vicos & arces continet, vel solebant Romani devictâ urbe vel Provinciâ potentiores incolas, & armigeros inde extrahere, bonis derelictis & ærario publico applicatis, alias terras ipsis assignare, quæ terræ, metro i. e. mensurâ cuiq; assignatæ, metrocomiæ dictæ sunt. Dein à Leone Cæsare cautum est, ne isti Metroici seu possessores terras publicè sibi datas in alios præter habitatores metrocomiæ transferrent, si secus fecissent, contractus careret effectu, eoque rescisso pretium, quod datum esset, restitueretur. Deinceps crebra fit 27
mentio fundorum seu prædiorum Patrimonialium, quæ ad Patrimoniũ Principis pertinebant, eademq; vel publici vel privati Juris erant, & hæc appellabantur Patrimonialia, quæ sub Comite Sacri Patrimonii, vel sub Comite Rerum privatarum erant, de quibus *lib. 1. Cod. Tit. 33. & 34. agitur.*

Alia deniq; erant divinæ domus, quæ 28
pertinebant ad curam Comitis domus, cui etiam incumbebat curare, ut reditus Tamiacorũ prædiorum, qui consistunt 29
in pascuis, arvis, campis sive in locis vitibus consitis, sive in nemoribus & prædiis, assiduè colantur in provinciis, ubi sitæ, & ne illa à Colonis, prædiis istis adscriptis deserantur, quamvis sint liberi & filii eorum. Tamiaca autem prædia, quæ dispensatori aut cellario Imperatoris erant deputata, colebantur per servos adscriptitios, & Colonos Tamiacos provinciæ Cappadociæ, qui tenebantur fructus vectigales, ex his prædiis collectos, quotannis deferre, vel deferendos ad Canonicarios Scholæ Palatinæ dirigere, per quos dein deferebantur Constantinopolin, & dabantur dispensatori ac penus custodi, de quibus is postea domui & cellario Imperatoris providere possit, & procurare domesticis cibaria & alimenta, quæ in ταμείαις sive cellariis reponebat & asservabat, Perez. *ad Tit. Cod. de Præd. Tamiacis.* Romani enim Principes sub annuo eoque gravi Canone in recognitionem directi Dominii, subditis suis prædia & agros colendos, & ut canonis patrimonialis adscriptio æquâ lance procederet, steriles unà cum fertilibus promiscuè concedere solebant. Prædia deinceps in limitibus posita, 30
dicebant fundos limitrophos, quod inde milites limitanei alebantur, non quod ad milites limitaneos pertineant, *l. 3. C. de fund. patrim.*

Fundi verò limitanei ad milites limitaneos pertinebant, Cujac. *ad Tit. Cod. de fund. limitroph.* Indulgentiâ

 enim

enim Principum universa prædia limitanea addicta erant militibus, cum paludibus omnique jure, puta cum pascuis, animalibus, servis absque ullo tributo, vel collationis onere, ita ut nunquam in privatorum jura ullo titulo transirent, aut alienata ullo præscriptionis tempore emtoribus acqui-
31 rentur, *l. 3. C. de fund. limitroph.* Hæc prædia limitanea porro milites, qui vacationem meruerant, curare compendii sui causâ atque arare consveverant, nam qui militabant, agrorum culturam, aut mercimoniorum quæstum exerce-
32 re non poterant, *l. 15. de re milit.* Fundi autem Castellorum ad milites castellanos pertinebant, quibus solum antiquitas castellorum territoria designaverat retinenda, *l. 2. C. de fund. limitroph.*

33 Fisco denique, Civitatibus & templis apud Romanos sua erant prædia, quæ non nisi intervenientibus requisitis & solennitatibus poterant locari
34 vel vendi. Hinc Palatinis Curialibus & militibus prohibitum erat conducere prædia fiscalia, ne scilicet graves & molesti ob fiduciam potentiæ Palatini sint privatis, & milites ab armis alienentur, cum nemo possit duplici officio fungi eodem tempore; Sed de his omnibus poterit videri *Tit. 46. C. de Agric. cum seqq.* & Doctores ad eosdem.

35 Præter ROMANOS prædia plurimas Nationes per servos coluisse, legimus; describitur enim hoc genus servorum
36 Levitici *Cap. 25.* quomodo ISRAELITÆ ipsos ab exteris gentibus coëmtos, terræ colendæ adscribere debeant, una cum eorum & Domini liberis, ita ut illi perpetuò serviant, hi dominentur:
37 De GRÆCIS refert Athæneus *lib. 6. c. 7.* quod Beoti, qui Arneam incoluerunt, seipsos ultrò in servitutem dederint Thessalis, ac stipulati sint, ne extra Regionem irent, & complures ex peculio dominis ditiores evaserunt, quamvis Aristoteles *OEconomic. II.* tra-
38 dat BIZANTINOS pecunia indigentes publicos fundos certâ mercede locasse, fructuosos ad tempus, infructiferos in perpetuum. Apud ITALOS
39 non infrequens est, Prædia hominibus de Mansata colenda tradere. Est autem Mansata, quando dominus dat alicui mansum cum diversis possessionibus, & propter hoc ille se facit hominem Domini, & ad certum servitium tenetur, Specul. *§. 2. de Feudis n. 37.* HI- 40
SPANIS ejusmodi homines Solariegi, à solo, quod colunt, & à Domino accipiunt, appellantur, & tenentur Domino, cui subjacent, ad certum servitium, Garsias *de Expens. c. 9. n 52.* GALLOS ve- 41
rò eos, qui agros colunt, vocare manumortuales, vel homines de main morte, quasi abjectos homines, compertum est; de his enim Cæsar *lib. 6. de Bello Gallico*, Plerique è plebe, dum ære alieno aut magnitudine Tributorum, aut injuriâ Potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus, in hos eadem communia Jura, quæ Dominis in servos, quamvis tantâ similitudine juris adscriptitiis & originariis colonis conjuncti, ut propriè iidem esse videantur, non enim servi sunt omnino, sed in territorio domini sunt tanquam alligati, non habentes demigrandi facultatem. POLO- 42
NI etiam, apud quos ejusmodi hominum genus fermè solum terram colit, eos Kmethones, vel Kometones vocant, teste Bodin. *lib. 1. c. 5. num. 14.*

In Genere autem in constitutione 43
Prædiorum hic notandum, unumquemque semper rationem habere debere facultatum suarum, ut Prædium paraturus, non majus emat, quàm ratio calculorum pateretur. Id etiam unius ex septem antiquis Sapientibus fuit præceptum, & acutissimum Pœnorum ac Romanorum effatum, imbecilliorem agrum quàm agricolam esse debere, ne si colluctandum sit cum agro, & fundus prævaleat, allidatur Dominus. Hoc Romani indigitarunt picturâ quâdam Hieroglyphica, in vetustâ tabulâ marmorea, quæ asservatur Romæ in ædibus Octaviani Zeni prope Theatrum Pompeji & campum Floræ, quam plenius explicavit Joach. Camerarius *in Opuscul. de Re rustica.* & nos supra *cap. 1. n. fin.* exhibuimus. Columella *lib. 1. c. 3.* hoc

hoc latius deducit, & Marcus Cato *lib. 1. c. 1.* sumtuosus ager ne fiet, scito idem agrum quod hominem, si sumtuosus erit, relinquere non multum. Inde est quod Cicero præcipiens Attico, ut agrum vel hortum sibi emeret, semper hortatus est ut suarum rationum modum respiceret. *lib. 12. Epist. ad Attic.* Et Plinius de agro suo non sine laude refert, quod tutela sumtuosa non sit, *lib. 2. Epist. 17. & lib. 3. Ep. 19.* quod exiguis sumtibus colatur.

44 Modum vero & numerum agrorum definiverunt Scriptores Rei rusticæ, quidam centum jugera, quod Marco Catoni placuit, alii ex Lege Licinia quingenta jugera constituerunt, quem modum tamen deinceps libido possidendi supergressa est, cum non tam agros, quam provincias haberent, Dn.
45 Groen. *de Villis Veterum, Lib. 2. c. 3.* Hinc lege agraria certus modus agris positus erat, ea tamen, quia possessores ex re quæsita moveret, nunquam sine insigni clade & pernicie tentata est. Cassius, qui Populum Romanum ejus illecebris inescare & delinire in suo consulatu voluerat, quo primum tempore Consulatu se abdicavit, judicio Plebis, imò proprii Parentis, summo supplicio affectus est. Val. Max. *lib. 8. c. 8.* Tiberius Grachus longo pòst intervallo, cùm eandem viam ad potentiam sibi struendam aggressus esset, P. Scipio Nasica illum subselliorum fragminibus prostratum occidit, Liv. *lib. 8. c. 6.* apud quem varia exempla legis Agrariæ, non sine periculo motæ videre licet, Gilken *de Præscript. Part. 1. C. 1. n. 40.*

Præterea in Europa, præsertim in Germania, varia inveniuntur prædiorum genera, alia enim sunt Nobilia, alia Plebeja, alia libera & allodialia, alia Tributaria, Feudalia aut Emphyteutica &c. Antequam autem ad eorum tractationem accedamus, celebris ista differentia, quæ in jure Romano quotidiè occurrit, qua Prædia distinguuntur in Urbana & Rustica, quamvis posterioribus temporibus vox prædii de Rusticis plerumque usurpetur, explicanda venit, nec inutile erit, de structura Prædiorum apud Romanos usitata, itemque Rusticatione veterum quædam præmittere. 46

CAPUT IV.

DE PRÆDIIS URBANIS

SUMMARIA.

1. *Urbanum prædium non locus, sed materia facit.*
2. *Non materia ex qua, sed usus & finis.*
3. *Ante omnia & hic destinatio Patrisfamilias spectanda.*
4. *Ædificia sunt prædia urbana.*
5. *Ædis & ædium differentia.*
6. *Ædes primò tantùm in urbibus faciebant.*
7. *Postea autem voluptatis gratiâ etiam in villis.*
8. *Villa urbana quid?*
9. *Villæ partes tres.*
10. *Prætoria quid sint.*
11. *Differentia inter Prætorium & Palatium.*
12. *Prædia Suburbana quæ?*
13. *Stabula vel ad usum urbanum,*
14. *Vel rusticum comparata sunt.*
15. *Qui horti ad prædia Urbana,*
16. *Qui ad prædia Rustica pertineant?*
17. *Area quatenus ad urbana prædia spectat.*
18. *Aliud dicendum de area, ubi trituratur frumentum.*
19. *Idem obtinet in horreis.*
20. *Romani secundum 5. Ordines columnarum ædificarunt.*
21. *Certæ leges de ædificiis.*
22. *Architecti de vitio operis tenebantur,*
23. *Item si opus plus constiterit, quam ab initio pollicitus est.*
24. *Opus publicum incipiens tenetur absolvere.*

25. *Quod extensum ad monasteria.*
26. *In muris non licebat ædificare.*
27. *Nec contra adspectum decorum.*
28. *Nec ædificia contra decorum diruere.*
29. *Privata ædificia à publicis 10. pedes debebant abesse.*
30. *Caminum in muro communi non licebat ædificare.*
31. *Plures leges remissive.*
32. *Reficiens domum habet jus tacitæ Hypothecæ.*
33. *Tignum junctum non licet eximere.*
34. *Præsides curam ædificiorum habebant.*

1 FRequentissima in Jure
Romano occurrit divisio
prædiorum inter
urbana & rustica, in
genere autem affirmat
Ulpianus *l. 198. de
V. S.* omnia ædificia non solùm ea, quæ
sunt in oppidis ac Civitatibus, sed &
si quæ sunt in Villis, in vicis aliisque
rurestribus locis, modo non fructuum
colligendorum, agrorumque colendorum,
stercorandorum, & pecoris armentique
recipiendi causâ comparata
sint, sed ad urbanum usum inhabitandi,
recreandi, mercimonii voluptatisve
gratiâ habeantur, urbana esse. Prædium
urbanum enim non locus facit,
sed materia, hoc est, subjectum, commoditas,
& usus rei, ut id urbanum sit, quocunque
tandem loco situm, in quo habitandi
est opportunitas, & ad urbanum
usum deserviunt, puta in villis & vicis.
2 Coras. *ad Rubr. ff. de Servit.* Intelligenda
autem non dicta lex est de materiâ
ex qua, ac si ex aliâ materiâ constaret
urbanum, aliâ rusticum prædium,
sed de ὕλῃ & qualitate seu fine,
3 in qua forma est. Ante omnia autem
etiam hic destinatio & voluntas pa-
4 trisfamilias inspicienda. Omne itaque
ædificium Ulpianus in dictâ lege
esse urbanum prædium ait, quia ædificium
appellatur quicquid ædis causâ
factum est. Ædes autem, sive ab aditu,
sive quod edito loco poneretur, dicta
sit, significat quicquid habitabile
est, unde Deorum ædem vocarunt,
5 quam ipsi Dii quasi inhabitabant. Et
eadem ratione ædes sunt hominum,
illam autem singulari numero enuntiabant,
has plurali, quia fortè totius
urbis primum una ædes Deo sacrata
erat, cum Civium plures essent, & suæ
cuique propriæ, quare quicquid ædificium
propriè dicitur, urbanum prædium
est, quia habitationis causâ paratum.
Connan. *Lib. 4. c. 10. n. 5.* Pri- 6
mò enim ædificata in urbibus urbana
erant & ædes appellabantur, ruri verò
constructa Villæ & rustica prædia vocari
solebant, *l. 211. de V. S.* Wesenb.
ad Tit. de Serv. Urban. Prædior. Post 7
ea autem cœperunt etiam in villis
ædes sibi ad habitandum, & voluptatis
potius, quam fructuum causâ facere,
quod Varro conqueritur, *lib. 1. de
Re rustica*, *Certè*, inquit, *fundus est propter
ædificia, si potius ad antiquorum diligentiam,
quam ad horum luxuriam dirigas
ædificationem. Illi enim ad fructuum
rationem faciebant, hi ad libidines
indomitas, itaque illorum villæ rusticæ erant
majores, quam urbanæ, quæ nunc
sunt pleræque.* Villas urbanas appel- 8
lat ea ædificia in agris, quæ Domino
tantum serviunt, eique habitationem
præstant; Ulpianus Prætoria nominat;
Vitruvius Pseudo-Urbana; Ideò Columella,
qui posterioribus tempori- 9
bus scripsit, tres villæ partes facit, Urbanam,
Rusticam & Fructuariam; prima
est Domini habitatio, altera coloni
& pecoris, tertia est servandis fructibus.
Quia autem Prætoria in sæ- 10
pius allegatâ lege *198. de V. S.* inter urbana
Prædia referuntur, ideò intelligendum
hoc est de iis Prætoriis, quæ
sunt urbanorum ædificiorum æmula,
& quæ plus urbani nitoris, & elegantiæ
habent quam rustica, ac Gallis appellantur
Maisons de Plaisance, hæc
enim, quando elegantius amœniusque
sunt ædificata, urbana censentur prædia,
etiamsi sint in villis, vel vicis aut
pagis, Wissenb. & Gœdd. *ad d. leg.*
Ratio videtur ea esse, quia ad elegantias,
voluptatem & animi delitias erant
exstructa, & ad urbanam vitam
magis apta, quam rustica, ac simul ad
modum urbanarum ædium ædificata.

Docet

Docet enim nos Vitruvius, easdem fu-
isse rationes ædificiorum in urbe & ru-
ri, nisi quod in urbe atria proxima ja-
nuis solent esse, ruri verò statim peri-
stylia, deinde tunc atria habentia cir-
cum porticus pavimentatas, spectantes
ad palæstras & ambulationes, *lib. 6. c. 8.*
Alias Prætorium etiam pro Regiâ sive
aulâ accipitur, ut in *Tit. ff. de Offic. Præf.
Præt.* ac fuerunt domus magnificæ,
Principum, Præsidum, Judicumque
causâ in civitatibus extructæ, *l. 3. C. de
Oper. Publ.* Sic in historia Passionis
dominicæ ponitur pro dicasterio, vel
11 loco, ubi jus redditur. Hinc etiam pa-
tet, magnam esse differentiam inter Præ-
torium ac Palatium. Palatium enim est
sedes solorum Imperatorum, & ædes Im-
peratori consecratæ, item aula Cæsaris
appellatur, *l. un. C. de Palat.* Sixtin. *de
Regal. lib. 2. c. 17.*
12 De Suburbanis etiam Prædiis no-
tandum erit, quod nonnulli arbitren-
tur, suburbana esse Prædia urbi vicina;
alii verò interpretentur de prædiis,
quæ sunt in suburbiis. Sed existiman-
dum, Suburbana ea esse Prædia, quæ
promiscuum habent usum, & urba-
num & rusticum, magis tamen rusti-
cum, quàm urbanum, Gœdd. *ad d. l.*
13 *198.* Stabula autem diverso respectu
vel ad urbana, vel ad rustica referun-
tur prædia; quæ enim stabula homini-
bus atque jumentis recipiendis apta ac
destinata, ut ibi viatores, viatorumq;
hospitum, carrucariorum, aliorumque
similium jumenta ac pecora pro mer-
cede hospitii gratiâ reficiantur, quæ &
diversoria & tabernæ dicuntur, *l. 183.
de V. S.* procul dubio prædia sunt ur-
bana, quia urbano usui deserviunt, et-
iamsi non in urbe sed ruri ædificata sint.
14 Wissenb. *ad d. l. 198.* Sin verò in sta-
bulis pecora, armenta & jumenta ad
usum rusticum recipiantur ac stabulen-
tur, tunc merito rusticis prædiis etiam
15 sunt annumeranda. Horti quoque æ-
dium commoditati addicti, sive in ædi-
ficiis constituti, & ædium sunt addita-
mentum, ut loquitur Papinianus in *l. 91.
§. 5. ff. de Leg. 3.* ac qui voluptatis &
amœnitatis gratia tantum coluntur,
prædiis urbanis rectè adscribuntur. Si
vero in reditu consistunt, & ideò ha- 16
beamus, ut inde fructum percipiamus,
puta vinum, olus, legumina, fabas &
id genus alia, ad rustica prædia perti-
nent. Sic Aream ad urbanum Prædi- 17
um pertinere, habet Florentinus *in l.
211. de V. S.* qui locum vacuum in ur-
be aream vocat ædificiis destinatum.
Est quidem area dicta ab ariditate, &
Festus, *Area*, inquit, *propriè dicitur
locus vacuus, qui quasi exaruit, nec pos-
sit quicquam generare, ex solis enim ar-
dore aresit, ut nihil producat, nec ut quid
producat, colitur vel seritur, aut plan-
tatur.* Hinc est, ut aream quoque ap-
pellent JCti, locum, in quem ex tecto
pluvia excipitur, *l. 2. ff. de Servit. Urb.
præd.* Aliud tamen dicendum de illo 18
loco, in quo frumenta triturantur, &
purgantur, qui sine dubio rusticus est,
quia rustico usui destinatus. Horrea 19
autem, quæ in urbe Româ plurima fue-
re, non frumentaria duntaxat, & vi-
naria fuisse ostendit *lex 7. ff. de Instr.
& Instr.* sed & mercium, instrumen-
torum, pignorum, rerumque omnium
mobilium custodiæ attribuebantur, *l.
74. ff. de Contr. Empt. l. 19. §. 2. ff. de Jud.*
in tantum, ut pretiosissimam fortuna-
rum suarum partem in ea Romani re-
ponerent, *l. 3. ff. de Offic. Præf. Vigil. Bris-
son. lib. 4. Antiq. c. 18.* Hinc pro usu
& fine destinato aut urbanum, si rei
urbanæ, uti mercibus rebusque pretio-
sis servandis serviat, aut rusticum di-
cendum, si colligendis fructibus sit a-
ptatum. Quemadmodum etiam Ro- 20
mani ædes suas secundum quinque or-
dines Columnarum, Tuscanum, Dori-
cum, Ionicum, Corinthium & Ro-
manum, composuerunt, videndi sunt
de Architecturâ Scriptores, ut Vitru-
vius, Palladius, Scamozzi Vignola & alii.
De Publicis quoque & privatis ædificiis 21
certæ erant leges dictæ architectis &
fabris, quas scire & servare eos expe-
dit. In publicis veluti, ut de vitio ope- 22
ris teneantur usque ad quindecimum
annum, *l. 7. de operib. pub.*

23 Erat lex Ephesi dura conditione: sed jure non iniquo constituta, ut architectus, cum publicum curandum opus recipit, polliceatur, quanto sumtu id sit facturus: tradita ejus æstimatione, bona obligantur magistratibus, donec opus sit perfectum, eo autem absoluto, cum ad dictum impensæ respondent, decretis & honoribus ornatur. Item si non amplius, quàm quarta in opere consumitur, ad æstimationem est adjicienda, & de publico præstatur, nec ulla pœna tenetur. Cum verò amplius quàm quarta in opere consumitur, ex ejus bonis ad perficiendum pecunia exigitur. Vitruv. *in Proœmio lib.10. de Architect.*

24 Alia lege cavetur, ut qui opus publicum, etiam propria liberalitate, exstruere incipit, imperfectum non possit relinquere, sed ipse, vel hæredes ejus cogantur implere, *l. 1. ff. de pol-*
25 *licit.* Quod expresse cavit in monasteriis constitutio novella, quam refert Constantinus Harmenopulus *Lib. 5. Epit. Jur. c. 8.* quæ & ne imperfecta eorum remaneat structura, cogi pos-
26 se eorum hæredes statuit. De privatis quoque ædificiis plures extant leges. Una est, ne ædificare liceat in muris vel portis civitatum, *l. pen. & fin. ne quid*
27 *in loco publ.* Alia huic proxima, ne liceat ædificare opus in loco publico, contra ornatum & faciem, aspectumque decorum civitatis: utque ædificatum diruatur, nulla opposita præscriptione, *l. 6. C. de Operib. publ.* vel Principis rescripto, *arg. l. 3. C. de precibus Imperat. offer. l. ult. si c. jus vel util. publ.*
28 Neve aliquæ ædes dejiciantur, si inde etiam deformetur civitatis decor, *l. 2. de Ædif. priv. l. 5. C. de Oper. Publ.* Privata ædificia absint decem pedes à pu- 29
blicis, ne periculum ex illis his accidat, *l. si cui & l. penult. C. de ædif. priv.* Similiter nec licebat Caminum ædifi- 30
care in pariete communi, quia pro regulâ traditur *in l. 13. ff. de servit. Urban. Præd.* non posse vicinum admovere tubulos parieti communi, quia igne torretur, nam periculum est, ne vicino damnum afferatur, Gabriel *P. 1. Conf. 150. n. 1.* Aliæ præterea leges 31
in titulis ff. ex interdictis seu edictis prætoriis extant, ne quid in loco sacro, ne quid in loco publico, ne quid in flumine publico fiat. Tholosan. *in Syntagm. Jur. Lib. 18. c. 22. n. 2.* Com- 32
muniter etiam publicæ utilitatis gratia in domibus speciali ratione est indultum, ut is, qui ad reficiendam domum credit, jus tacitæ hypothecæ consequatur, quippe cum in ædificiis tuendis sarciendisque publica versetur utilitas, *l. 1. in quib. caus. pign. & Hypoth. tacitè contr.* Agitur enim in eo dignitas urbis & ornamentum, ut ædificia integra sint, & bene composita, non cassa & ruinosa, ne ruinis adspectus urbis deformetur. *Leg. XII.* 33
Tabul. de Tigno juncto alienis ædibus agere non permittitur, ut eximatur, ne per eam causam ædificia diruantur, *l. c. de Tign. junct.* Et SCtis cavetur, ea quæ ædibus juncta sunt, legari auferrique non posse, *Leg. Cætera, de Leg. I.* Præsidibus etiam specialiter 34
mandatum erat, ut inspectis ædificiis dominos eorum causâ cognitâ reficere ea compellant, & deformitati auxilium ferant, *l. Præses. De offic. Præsid. l. ad Curatores, de damno infecto.*

CA-

CAPUT V.

DE PRÆDIIS RUSTICIS.

SUMMARIA.

1. *Usu distinguuntur Prædia urbana & Rustica.*
2. *Rusticum prædium quid sit?*
3. *Omnia Ædificia esse prædia urbana falsum est.*
4. *Differentia inter Prædium Urbanum & rusticum.*
5. *Differentia circa impensas in refectionem factas.*
6. *Differentia in rebus illatis.*
7. *Item in reconductione.*
8. *Item in alienatione.*
9. *Quomodo in præscriptione differant.*
10. *Item in alimentis donatori præstandis.*
11. *Partes prædii rustici.*
12. *Prætorium quatenus ad Prædium rusticum pertineat.*
13. *Prætorium est, ubi Dominus habitat.*
14. *Prætorium unde dictum.*
15. *In urbe solius Principis domus Prætorium dicebatur.*
16. *In villis autem, ubi Dominus habitabat.*
17. *Paterfamilias est Rex familiæ.*
18. *De situatione Prætorii.*
19. *Villici habitatio proximè januam debet esse.*
20. *De partibus Prædii Rustici remissivè.*
21. *Quæ stabula ad Prædia rustica pertineant.*
22. *Præcepta stabula concernentia.*
23. *Quæ horrea pertineant ad Prædia rustica.*
24. *Horrea publica.*
25. *Huc quoque spectat area.*
26. *Item horti vel ad urbana,*
27. *Vel ad rustica prædia spectant.*
28. *Tugurium quid sit?*
29. *Taberna casearia.*
30. *Molendina, furni, rates ad prædia Rustica spectant.*

1 IN capite præcedenti jamjam innuimus, non locum, sed usum ac destinationem Domini constituere prædia vel urbana vel ru-
2 stica. Rusticum autem prædium est, quod rei rusticæ, fructuum aut pecorum causâ, paratum vel ruri vel in urbe,
3 *l. 4. in quib. caus. pign. vel hypoth.* Nec est, ut cum quibusdam à communi interpretum scholâ discessum faciamus, & omnia omnino ædificia quocunque loco posita, urbana esse prædia, rustica verò loca ædificiis vacua statuamus, *arg. d. l. 4. & l. 2. ff. de Servit. Præd. rust.* Servitus enim altius tollendi in allegata lege secunda rustica vocatur, non qua ratione ædificio debetur extra urbem posito, sed qua villæ, quæ rusticum prædium est, non ædificium, deberi hæc servitus potest, *d. l. 4.* loquitur Neratius de stabulis, quæ sunt jumentorum domus, *l. 13. ff. de Usufructu*, quid mirum ea vocari prædia rustica. Anth. Matthæi *ad §. 1. Inst. de Servit. Rust. & Urban. Præd.* Differunt verò in multis 4
rustica prædia ab urbanis, in quibusdam autem conveniunt. Sic, uti dictum, publicæ utilitatis gratiâ in prædiis urbanis receptum, ut is, qui ad reficiendam domum credidit, jus tacitæ hypothecæ consequatur, cùm in ædificiis tuendis publica versetur utilitas, ne ruinis adspectus Urbis deformetur, *l. 1. in quib.* 5
caus. pign. & hypoth. tac. contr. Impensa verò in rusticum prædium nullam habent condictionem aut repetitionem, nisi quatenus ad ampliorem ipsius ubertatem apta fuerit erogatio, perpetuamque fundi utilitatem respiciat. Renat. Chopin. *de Privil. Rust. lib. 2. c.*
3. Similiter prædio urbano vel ædibus 6
locatis illata à conductore, tacitè obligata sunt domino, *l. 11. §. 5. ff. de Pignor. Act.* In prædium rusticum verò illa-

illata à colono non ſunt tacitè obliga-
ta domino villæ & agri locati. Fru-
ctus enim, qui in prædiis naſcuntur, ta-
cito intelliguntur pignori eſſe proprie-
tario agri, etiamſi diſertè id non con-
7 venerit. Alia differentia traditur *in l.*
12. §. 11. ff. locati, ubi colonus impleto
tempore conductionis, ſi remanſerit
in conductione, videtur taciturnitate
utriusque partis agrum reconduxiſſe.
In urbanis autem Prædiis alio jure u-
timur, ut prout quisque habitaverit,
ita & obligetur, niſi tempus conducti-
onis quoddam ſcripto præfinitum ſit,
8 Renat. Chopin. *d. l.* Cum quæritur
de alienatione prædiorum pupillarium
aut minorum viginti quinque annis,
quæ ſi ruſtica ſint aut ſuburbana, ora-
tione Severi ſine decreto ſola prohi-
bentur alienari, *l. 1. ff. de reb. eor. qui*
ſub tut. Quod conſtitutione Con-
ſtantini ad urbana quoque Prædia ex-
tenſum eſt, *l. 22. C. de Adm. tut.* Arnold.
9 Vinn. *Select. Quæſt. c.* 30. Ruſticæ quo-
que ſervitutes, quæ habent cauſam con-
tinuam, amittuntur per non uſum tem-
poris hominis memoriam excedentis:
Urbanæ verò, ex decennii uſus inter-
miſſione inter præſentes, aut vicen-
10 nii inter abſentes. Locatis denique
ædibus, ut donatari alimenta ſubmi-
niſtrentur à donatorio, licet ædibus
poſtmodū chasmate conſumtis, nihilo-
minus pacto convento alligatur, per
DD. *ad l. 1. C. de jure Emphyt.* Aliter
autem ſe res habet in ruſtico prædio, u-
bi fundo, ex quo debentur fructus, de-
perdito, fructus non debentur, Marc.
Anton. *de Amat. Deciſ. 141. n. 9.*
11 Varias autem prædium ruſticum ha-
bet partes, inter quas primum locum
ſibi vendicat Prætorium, hoc ſi non
12 fuerit urbanorum ædificiorum æmu-
lum, ſed neceſſitatis tantùm ruſticæ,
ut inſtrumenta & familia ibidem ſint,
utique erit ruſticum; quod ſi formam
urbanam ementiatur, urbanum erit,
per *l. 198. de V. S.* Sed de hoc *præce-*
13 *denti capite* actum eſt. Vocatur au-
tem illa villæ pars Prætorium, quam
Dominus habitandam ſibi recipit;
14 Prætor quidem olim dicebatur o-
mnis magiſtratus, quaſi qui præiret,
ut in caſtris is, quem Locumtenen-
tem Regis vocamus, cui totus paret
exercitus: & ejus tabernaculum Præ-
torium, & porta, quâ exibat, præ-
toria nominabatur. Poſtea quum
rerum ſumma uni ceſſit Principi, ejus
domum prætorium nuncuparunt, quod
nos hoſpitium Principis, & cohors
Prætoria eorum militum ſcilicet, qui
ſemper apparent Principi. Itaque in 15
urbe ſolius Principis domus prætori-
um appellabatur, reliquorum civi-
um domus non item, ne vel hâc unâ
Principis dignitate participarent. At
in villis ruſticis, in quibus quisque
dominum ferè tantum habet in ſuos,
quantum Princeps in ſuos ſubditos,
prætorium dixerunt, ubi ſcilicet quaſi 16
rex villæ & Princeps habitaret, certè
is, qui toti familiæ ſuæ ruſticæ præ-
iret. Cujus imaginarii regis nullus in
civitate privatus quidem ſpeciem aut
ſimulachrum poterat obtinere, Con-
nan. *Lib. 4. c. 10.* Hinc eum Home-
rus *Odyſſ.* 1. Regem familiæ, Ariſtoteles 17
vero *in politicis* Monarcham œcono-
micum appellat. In ædificatione au- 18
tem Prætorii, ſecundum Palladium
libr. 1. c. 8. obſervari debet, ut ejus ſitus
ſit loco aliquatenus erectiore & ſiccio-
re, quàm cætera, propter injuriam fun-
damentorum, & ut Dominus læto
fruatur adſpectu. Poſt Domini habi- 19
tationem, admonente Varrone, *c. 13.*
Villici propè januam debet eſſe, ut ſci-
at, qui introeat, aut exeat noctu, quid-
ve ferat, præſertim ſi oſtiarius ſit ne-
mo. De cæteris ruſticorum prædio- 20
rum partibus ac earum poſitione, vi-
dendi ſunt Columella *Lib. 1. c. 6.* Pal-
lad. *lib. 1. c. 8.* Vitruvius *lib. 6. c. 1.*
De ſtabulis ſciendum, quod quædam 21
ad urbana, de quibus capite præce-
denti actum, quædam ad ruſtica per-
tineant prædia. Si enim pro ſtabulan-
dis jumentis & armentis comparata,
& à continentibus ædificiis ſeparata
ſint, prædia urbana dici non poſſunt,
ſed tàm loco, quam uſu pro ruſticis
habenda. Franzk. *Exercit. 5. quæſt. 1.* de
his Columel. *Lib. 1. c. 6. Pecudibus*, in- 22
quit,

quit, *fient stabula, quæ neque calore neque frigore infestentur. Domitis armentis duplicia bubilia sint, hyberna atque æstiva; cæteris autem pecoribus, quæ intra villam esse convenit, ex parte tecta loca, ex parte sub dio parietibus altis circumsepta, ut illic per hyemem, hic per æstatem sine violentiâ ferarum conquiescant.* Similiter Horrea mixti usûs

23 fuerunt; Ad rustica prædia pertinent ea horrea, quæ colligendis fructib⁹ sunt apta, ideoq; non improbabiliter Varro *lib. 4. Lat. Ling.* existimat, nomen horrei ab hordeo tractum, quod hordeum & frumenta in eo servari solent, ejusmodi autem horreum etiam in casu, quo fortè eo locato merces recipitur, rusticis est annumerandum prædiis, neque enim mercedis perceptio mutat primam rei qualitatem, Zoes. *ad Tit. ff. de Servit. n. 27.* Habebant & Romani

24 Horrea Publica, ex quibus frumenta dabantur pistoribus, tùm deinde populo panes, qui gradiles dicebantur, quod è gradibus, qui in unaquâque regione urbis erant, ad pristina præbebantur. Cujac. *ad Tit. Cod. de Condit. in publ. Horreis.* Huc etiam spectat area, quæ

25 est locus in prædiis rusticis, in quo frumenta trituranda & purganda exponuntur, unde Virg. *lib. 1. Georg. dicit:*

Area quàm primum ingenti est æquanda cylindro.

Hinc Varro aream vocat, ubi frumenta secta terantur & arescant, quo sensu etiam propter horum similitudinem loca in urbe pura areæ dicuntur, & est locus in urbe sine ædificio, Hotteman. *in Lexic. Voc. Area.* Sed de his

26 actum capite præcedenti. Eadem ratio est in hortis, qui si amœnitatis gratia tantum colantur, ac ideo habentur, ut pharmaca & herbas medicas, vel ejus generis utilia colligamus, vel voluptatis causâ plantemus, ut viridia sint, & variis florum generibus nos reficiant, urbani horti erunt. Si ve- 27
ro principaliter propter rusticos usus constituti, ut sunt vinearii, alitorii & sativi, rusticis etiam prædiis accensentur. Non enim secundum Ciceronem, *in Catone Majore*, segetibus solùm, pratis, vineis & arbustis res rusticæ lætæ sunt, sed pomariis etiam & hortis, pecudum pastu, & apium examinibus, tùm florum varietate, vid. *cap. antecedens n. 15.* Tugurium quoque est casa 28
seu domuncula rustica, vimineis aut ligneis cratibus ædificata, intextis ramentis aut arundinibus, tegulis culmisve temerè congestis tecta, non ut ibi habitet paterfamilias, aut rustica familia vel mancipia, vel fructus aut instrumenta recondantur custodiæ causa, sed solummodo, ut quæ ibi sunt, ab imbribus atque pluviis, vel nimia solis impressione defendantur, describitur enim à Pomponio in *l. 180. de V. S.* quod sit omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quàm urbanis ædibus, Gœdd. *ad d. l.* Ejusmodi ædi- 29
ficiis rusticis merito etiam accensenda erit taberna casearia, cujus mentio fit in *l. 8. §. 5. ff. Si servit. vindic.* Veterum autem caseos fumigandi morem refert Plinius *lib. II. c. 41. At caprarum*, ait, *gregibus sua laus est in recenti maxime caseo, augente gratiam fumo, qualis in ipsa urbe conficitur, cunctis præferendus.* Et Martialis *in Xeniis*:

Non quemcunque locum, nec fumum caseus omnem,
Sed Velabrensem, qui bibit, ille sapit.

Credebantur autem gratioris & suavioris gustus esse casei fumo infuscati, Briss. *Lib. 4. Select. Antiquitat. cap. 15.* Molendina denique, furnos, rates, 30
rectius rusticis, quam urbanis prædiis annumerari, tradit Chopin *de Privilegiis Rust. Lib. II. c. 4.*

Caput VI.

DE PRÆDIIS ROMANORUM PRÆCIPUIS, ET EORUM DENOMINATIONE.

SUMMARIA.

1. *Agri ab initio ad Rempubl. spectabant.*
2. *Posteà benè merentibus conferebantur.*
3. *Prædia primis temporibus fundo respondebant.*
4. *Dein in urbium modum excrescebant.*
5. *Imò totam fermè Italiam occupabant.*
6. *Miseria habebatur possidere prædium angustum, licet fertile.*
7. *Agri ad voluptatem accommodabantur.*
8. *Horatii testimonium de hoc.*
9. *Item Varronis.*
10. *Villæ publicæ Romanorum.*
11. *Villa Luculli.*
12. *Ejus piscinæ.*
13. *Villa Hortensii.*
14. *Villa Pisonis.*
15. *Villa Mecænatis.*
16. *Item Quintilii Vari.*
17. *Villa Hadriani.*
18. *Villa Cæsarum ad Gallinas.*
19. *Agri M. Crassi.*
20. *Villa Axii Appii.*
21. *Prædium Scipionis.*
22. *Spelunca Neronis.*
23. *Pausilippum.*
24. *Libri in prædiis compositi.*
25. *Puteolanum Ciceronis.*
26. *Plura prædia Ciceronis.*
27. *Tusculanum.*
28. *Laurentinum Plinii.*
29. *Prædia Horatii.*
30. *Villa Catulli.*
31. *Chelseicum Mori.*
32. *Santomurianum Budei.*
33. *Caregium Laurentii Medices.*
34. *Cachantium Chopini.*
34. *Prædiolum Valerii Flacci.*
35. *Villa Platonis & Xenophontis.*
37. *Senecæ studium agriculturæ.*
38. *Nomina Prædiis à regionibus indita.*
39. *Item à possessoribus denominata.*
40. *Quod hodiernum servatur.*
41. *Prædia à fluminibus nominata.*
42. *Propter amœnitatem delicata nomina imposita.*
43. *Titulos Regios prædiis imponere olim prohibitum.*
44. *Quod hodiè non obtinet.*
45. *Nec prohibitum insignia propria affigere.*
46. *Ambitio in titulis.*
47. *Taxa, si ex Prædio Baronia fiat.*
48. *Item de Prædio* sich von oder zuzu schreiben.

1 QUamvis ab initio apud Romanos omnis ager, qui occupabatur, Reipublicæ, esset; Tamen dein-
2 ceps, ut eò studiosius exerceretur, visum est inter privatos eum dividere. Nonnunquam etiam militibus veteranis in solatium neglectæ rei familiaris, & aliis de Republicâ benè meritis prædia conferebantur. Ita Lampridius *in vitâ Alexandri Severi*: His verò, qui rempublicam benè gesserant, consularia ornamenta decreta sunt, additis etiam sacerdotiis, & agrorum possessionibus iis, qui erant pauperes, & ævo jam graves.
Principio autem prædia pro ratione 3
fructuum & familiæ exstruere cœperunt, absque omni sumtu & urbano nitore, curatumque unicè, ut villa fundo
responderet. Crescente autem luxu 4
& amore habendi, villæ in urbium modum exædificabantur, conquerentibus Sallustio *in Catilina*, & Tiberio *in literis ad Senatum*, infinita esse villarum spatia.

5 tia. Tac. *lib. 3. Annal.* Siquidem totam ferè Italiam occupaverant privati, ut vix publico quicquam reliqvum foret, cuncta erant adeò ad voluptatem & delicias exculta, & occupata, ut vix aratro & sementis ager superesset.

6 Hinc rusticitatis & miseriæ fuit habitum possidere prædium angustum, licet fertile, sine Prætoriis superbis & regiis palatiis, piscinis & stagnis, quæ amplissimos lacus, imò ipsa maria imitabantur, Porticibus speciosissimis, hortis, & vivariis amœnissimis.
7 Plurima quidem cultores agrorum nova inveniebant, Senec. *Epist. 90.* per quæ fertilitas non augeretur, sed eum in finem, ut, quæ serebantur arbores, opaciorem umbram ambulantibus redderent, aut spectantium oculos majori voluptate
8 afficerent. De quibus Horatius *lib. 2. Ode 15.* conqueritur.

Jam pauca aratro jugera Regiæ
Moles relinquent: undique latius
Extenta visentur Lucrino
Stagna lacu: platanusque cælebs
Evincet ulmos. Tum violaria, &
Myrtus, & omnis copia narium
Spargent olivetis odorem,
Fertilibus domino priori.

Hinc Varro *lib 1. c. 13.* antiquorum
9 studium, novissimorum luxuriam appellat. *Illi*, inquit, *faciebant ad fructum communem, hi faciunt ad libidines indomitas.* Itaque illorum villæ rusticæ erant majores, quàm urbanæ nunc sunt pleræque. Contra illic laudabatur villa, si habebat culinam rusticam bonam, præsepes laxas, cellam vinariam, & oleariam, ad modum agri aptam, & pavimento proclivi in lacum, quod sepes, ubi conditum novum vinum, ut in Hispaniâ, fervore musti ruptæ: nec non & dolia, ut in Italiâ, ne vinum prolueret. Item cætera, ut essent in villa hujusmodi; quæ cultum quærerent, providebant. Nunc contra villam urbanam quam maximam ac politissimam habeant, dant operam: ac cum Metelli & Luculli villis, pessimo publico ædificatis, certant. Quocirca hi laborant, ut spectent sua æstiva triclinaria ad frigus orientis: hiberna ad solem occidentem potius quàm orientem. Antiqui non curabant, in quam partem cella vinaria, aut olearia fenestras haberet; dum fructus in eo vinarius quærat ad dolia aëra frigidiorem. Habuere autem Romani etiam 10
villas publicas, de quibus prius sciendum, illas ad frugalem illam veterum simplicitatem fuisse exstructas. Talis villa erat sita in campo Martio, ad quam solebant cives animi gratia exspatiari, vel si in campo Martio in Comitiis esset versandum, ad fallendum moræ tædium secedere. Utilis quoque erat ad administrandam Rempublicam, ibi cohortes ad delectum consuli adductæ considebant, arma ostendebant, & censores ibi censu admittebant populum. Sic quoq; Cicero Villæ publicæ mentionem facit *in lib. 4. Epist. 15. ad Atticum.* Efficiemus, *inquit*, rem gloriosam, nam in campo Martio septa tribunitiis Comitiis marmorea sumus & tecta facturi, eaque cingemus excelsâ porticu, ut mille passuum conficiatur, simul adjungetur huic operi VILLA etiam PUBLICA.

Præ cæteris autem inter privata præ- 11
dia celebris est Luculli villa, cujus mentionem facit Varro *Lib. 3. de R. R. c. 16. Lucullus enim*, inquit, *in Bajano tantâ ardebat curâ, ut architecto permiserit, suam pecuniam consumere, dummodo perduceret, specus è piscinis in mare objectaculo, quo æstus bis quotidiè ab exorta lunâ ad nonam proximam introire, aut redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas.* Ac Plinius *Lib. 9. Hist. Nat. c. 54.* 12
Lucullus exciso etiam monte juxta Neapolin, majore impendio, quàm villam ædificaverat, Euripum & maria admisit. Quâ de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat. Tricies ipsius piscinæ â defuncto illo veniere pisces. Sitam eam fuisse ad radicem Miseni in littore versus Prochyten, ubi sub undis piscinarum ruinas conspici perhibet Schottus *in Itin. Italiæ p. 559.* Plura de villis Luculli vid. in Kircheri *Latio Lib. 2. Part. 2. c. 5.* ubi & Plantam seu Ichnographiam videre licet. Non 13
minorem curam in piscinas impendit Q. Hortensius Orator, villam habens in

in regione Bajana, referende eodem Varrone *lib.3.c.ult.* quod nimirum magis sollicitus fuerit de ægrotis piscibus, quàm de malè habentibus servis. Neronem quoque amœnitate Caji Pisonis villæ captum, refert Tacitus *lib. 15. Annal.* Crebro enim eò ventitabat, balneaque & epulas inibat, omissis excubiis & fortunæ suæ mole. Mecænas villam in ultimo Tiburtinæ urbis clivo, omni deliciarum genere confertam exstruxit, quam Kircherus *in descript. Latii Lib. 3. Part. 2. c. 4. §. 2.* exhibet. Primò, *inquit*, quidem versus septentrionem spectatur præcelsum dicti clivi præcipitium, cui villæ substructiones, quæ in hunc usque diem integræ adhuc spectantur, innitebantur; opus sanè admirabile, quod vasta sua mole nulli ex Romanorum fabricis cedat, per cujus meditullium Via Valeria pandebatur ad Samnites Pelignosque ituris, stupendis arcubus & camerarum etiamnum superstitum vastitate conspicuum: His arcubus ex opposita parte eodem ordine positi arcus congruunt, ita ut via Valeria medium, inter utrasque partes arcuum, locum tenuerit, quam & portam obscuram hodiè à tenebroso transitu vocant. Verum ut hæc melius concipiantur, ejus schema hic appositum.

Supra hujusmodi insanæ molis substructiones, villa Mecænatis fundata fuit eo, qui sequitur, modo. Habebat illa, quantum ex superstite adhuc fabrica colligere licet, duos columnarum ordines, quarum una alteri, Dorico & Ionico labore, quàm scitissimè ex coctis lateribus concinnatæ, supra firmissimos & prægrandes abacos impositæ cernuntur. Ex quarum positione columnarum nascuntur duæ porticus in circuitum pósitæ, de quarũ exteriori circumquaq; borealem camporum plagam summa cum amœnitate spectare licebat; hinc totius Latii veteris districtum versus Meridiem, illinc Sabinæ Regionis territorium ab occasu, ibi circumfusorum montium concate, natam seriem, unà cum formidabili Anienis valle; hinc ad ortum Agros Prænestinos, Labicanos, Gabiorum, Tusculanorum, longè lateq; profusam planitiem. Altera interior ambitu suo atrium cõficiebat, de quo postea, intra tuas hasce porticus, varia camerarum aularumq; habitacula cernuntur; quæ tamen non aliunde, quam per dictarum porticuum aperturam, lumen recipiunt; etsi enim omni diligentiâ inquisiverim, nullam tamen in dictis cameris fenestram, quæ lumen admittat, reperire licuit, ut proinde vix concipi possit, quomodo in iis commodè habitare potuerint, apertis enim portis aëris interfusi inclementiam eos sustinere necesse erat; clausis verò, ob cimmerias tenebras, lumen, nisi candelarum lucernarumq; ope, non habebant, neq; caminorum in eo vestigia notantur. Ut proinde non nisi conversationi eorum, qui ad Mecænatem magno numero confluebant, ubi, veluti in Stoâ quadam Zenonis & Peripato Aristotelico, de variis artibus & scientiis cæterisque ingenii lusibus quisq; genio suo indulgebat, destinatas fuisse existimem. Rursum in atrio interiori aliud assurgebat, uti ex murorum vestigiis apparet, ædificium, cujus inferior contignatio, uti Ligorius conjicit, continebat pulcherrimam fontis fabricam, quæ undique & undique in vicina concharum receptacula aquas, tùm ad usum domesticum, tùm ad amœnitatem & magnificentiam loco conciliandam, diffundebat. Suprà hanc contignationem primam per scalas singulari artificio dispositas, ad alteram contignationem ascendebatur, ubi ego habitationem Mecænatis ad omnem humanæ vitæ usum commodissimam fuisse, puto. Quanam verò palatium istiusmodi partium singularum distributione constitutum fuerit, deficientibus vestigiis, non nisi conjectura consequi possumus, unde & tibi hanc fabricam, non qualis revera fuit, sed qualis esse potuit & debuit, in schemate exprimendam censui. Reperiuntur præterea inter alia ad ascensum villæ octanguli fani vestigia, superbissimis columnis fulti, quarum una adhuc ad Ecclesiam Sanctæ Mariæ del passo superest,

A STI DELICIÆ
Nota Lector, in hac Delineatione Ambulatra AC. AB. BD integerrima in hunc usque diem reperiri, uti et concava siue Cavædia EFG sine ullo tamen ornamento; Palatium vero HIKL juxta Fundamenta, quæ restant, arbitrarië delineauimus, vestigia quoque Scalarum et Aquæductuum etiamnum reperiuntur.
B
D
G

eſt quàm ſcitisſimè elaborata. Verſus occaſum quoque Ligorius detexiſſe ſe ait ſcalarum pulchro ordine in circuitu diſpoſitarum ſitum per quas ad villam adſcenſus dabatur; hodiè dictarum fabricarum locus in amœniſſimam vineam primò à Theobaldinis, modo à Ceccconariis, qui loci poſſeſſores ſunt, excultus; ita ut præter dictas porticus nil aliud reliquum videatur. In hâc Villâ Mecænas ſummâ cum quiete vitans amœniſſimis ſtudiis animum fovebat ab omni ambitionis labe quàm remotiſſimum; unde nemo illo charior & familiarior Auguſto, ita ut mundi quâ premebatur mole mentem negotiorum multitudine & varietate feſſam nonnihil relaxaturus, ad hanc villam veluti ad ſacram anchoram, dulci Mecænatis conſvetudine fruiturus confugeret. Quare etiam Mecænas moriturus, cum tot jam annis Auguſtum hoſpitem in eâ recepiſſet, quemque tanto affectu ſemper proſecutus fuiſſet, eundem villæ hæredem conſtituiſſe fertur, ut proinde vel ex hoc capite non Mecænatis duntaxat ſed & Auguſti Cæſaris villa in hunc diem appelletur. Kirch. *in deſcript. Latii Lib.3.*

16 *P.2.c.4.* §.2. E regione hujus prædii ſita erat Quintilii Vari, qui in Germania cum tribus Legionibus Romanorum ab Harminio deletus eſt, villa, quam Kircher. *d.l.§.3* ita deſcribit: In editiſſimo, *ait*, clivo, ſitum habuit, ſupra quem primo quædam totius fabricæ veluti ſubſtructio, & fundamentum ſub figurâ ferè quadratâ cernitur, intra cujus penetralia ciſterna viſendam ſe præbet, ſcalarum ordinibus per quas ad agros deſcenſus dabatur quàm commodiſſimus. Supra hoc fundamentum aliud ſane eximium palatium exſtructum fuiſſe colligitur ex Columnarum abacis & lemniſcis cæteriſque ornamentis, uti & ex Conchis, intra quas aqua ſaluberrima, tùm ad uſum domeſticum, tùm ad ludicrorum delectationem derivabatur ex copioſâ vicini fontis ſcaturigine, qui in huncusque diem juxta Cœnobium S. Michaëlis Archangeli quod in Pajolâ dicitur ſupereſt, deducebatur, & canales veteris hydragogi, qui per illam viâm ambulantibus paſſim obvii ſunt, apertè demonſtrant. Circa hoc palatium ingens ſpatium relinquebatur jocis ludiſque exercendis deſtinatum, ſupra hoc verò aliud in ſpeculum terminatum, ex quâ uti ex totius palatii ambitu longè lateque diffuſa planities tùm Latii, tum Sabinæ amœniſſimum ſpectaculum exhibebat: & ut verbo abſolvam, fabricam trizoniam faciem exhibuiſſe ex ejus veſtigiis patet. Narrat Antonius del Re *in antiquitatibus ſuis Tyburtinis*, omnium habitaculorum hujus villæ pavimenta pretioſis lapidibus fuiſſe teſſelati operis, aut ſi mavis muſicâ arte ſtrata, qui lapides, uti differentibus coloribus gemmarum ad inſtar nitebant, ita quoque mirum in modum intuentium oculos rapiebant; quæ tum primum detectæ fuerunt, cum Cardinalis Montinus nonnihil ruſticaturus Roma Tybur appuliſſet. Hic conſiderato lapidum pretio & pulchritudine quicquid in ruderibus ſimilium lapidum reperiri potuit congesſit, & viginti jumentorum labore partim Romam, partim aliis Principibus ceu res pretioſas domum transmiſit, ita ut in hunc diem vix amplius reperiantur. Hadrianus Impera- 17
tor, Prædium ſuis commoditatibus aptum conditurus, ut præcedentium Imperatorum gloriam in admirandis, quæ reliquerant monumentis, obſcuraret, uti erat peringenioſus, ita quoq; quicquid in urbe Romanorum rarum & admiratione dignum reperiebat, in villam ſuam, in quandam veluti Romani Imperii Epitomen contrahere conſtituit. Hinc uti refert Ælius Spartianus *in ejus vitâ* Tyburtinam villam mirè exædificavit, ita ut in eâ & Provinciarum & locorum celeberrima nomina inſcriberet, velut Lyceum, Academiam, Prytaneum, Canopum, Pæcilem & Tempe Theſſaliæ vocaret, & ut nihil prætermitteret etiam inferos finxit. Pleniorem hujus villæ deſcriptionem & mappam vide in Kircheri *Latio Lib.3. Part. 2. cap.3.* Modò Villa hæc, verè villarum Regina, ita deformata jacet, ut

non niſi cadavera, & ſceleta Palatiorum
intuearis omnia plena virgultis, ſpinis
ſenticetisque obſita; Sic tranſit gloria
18 mundi. Celebris inſuper erat Villa
Cæſarum ad gallinas dicta: Occaſionem
nominis recenſet Plinius: Namque Li-
viæ Auguſti Conjugi gallinam conſpi-
cui candoris ſedenti aquila ex alto de-
jecit in gremium illæſam intrepide-
que miranti acceſſit miraculum, quo-
niam teneret roſtro Laureum ramum
onuſtum ſuis baccis. Conſervare ali-
tem & ſobolem juſſere aruſpices ra-
mumque eum ſeri ac ritè cuſtodiri.
Quod factum eſt in villâ Cæſarum, flu-
vio Tyberi impoſita juxta nonum lapi-
dem Flaminia via, quæ ob id vocatur
ad gallinas mireque ſylva provenit.
19 Idemque Plinius *Lib. 33. c. 10.* refert de
Marco Craſſo, eum in agris ſuis Seſter-
tium M. M. poſſediſſe, Quiritum poſt
Syllam ditiſſimus, nec fuiſſe ſatis niſi
20 totum Parthorum eſuriſſet aurum. No-
tanda hic etiam venit Axii Appii villa
in Roſea, fuit autem Roſea campus Re-
atini agri fertiliſſimus, cujus tan-
ta fuit fertilitas, ut etiam perticæ lon-
gitudinem altitudo herbarum exceſſe-
rit, & quantum per dies demtum eſſet,
tantum creſcebat noctibus ſingulis, vid.
21 Servius *in lib. 7. Æn. Virg.* De prædio quo-
que Scipionis Africani Liternino, ſic di-
cto, quod illud propè oppidum Liter-
num ſitum eſſet, tradit dictus Plinius
Lib. 16. c. 44. quod vita arborum ibidem
conſitarum immenſa ſit & valdè longæ-
22 va. Notandum etiam hic venit ſubla-
cenſe & ſpelunca Neronis, de quibus
Sveton. *lib. 3. c. 39.* & Tacit. *lib. 4. Annal.*
23 Pauſilyppum, quæ erat villa Campaniæ,
haud procul Neapoli, quam Pollio mo-
riens Auguſto legavit. Innumera de-
niq; veterum prædia hic recenſeri poſ-
ſent, quibus abundant veterum hiſto-
24 riæ. Quot porrò reconditæ doctrinæ
libri è Prædiis ſuburbanis ad nos perve-
25 nere? Hoc nomine celebre eſt Puteo-
lanum Ciceronis, quod nomen à vicinis
puteolis accepit, de quibus ipſe Cicero
in lib. 14. Ep. 18. ad Atticum exclamat: O
loca cæteroqui valde expetenda, inter-
pellantium autem multitudine penè
fugienda. Impoſita enim erat illa vil-
la littoribꝰ, ad Averno lacu Puteolos ten-
dentibus, celebrata porticu ac nemore,
quam Cicero vocabat Academiam, ab
exemplo Athenarum, ibi compoſitis
voluminibus ejusdem nominis. in qua
& monumenta inſtauraverat, ceu verò
non & in toto orbe feciſſet, in hâc com-
poſuit egregia ſapientiæ monumenta li- 26
bros ejusdem nominis. Et quamvis Ci-
cero plurima prædia, ut Soloniũ in cam-
po Solonio, Pompejanum Prædium
Pompejanis vicinum, Trebulanum ad
oppidum Trebulum, Cumanum & For-
mianum habuerit, tamen omnibus an-
teponendum erit Tuſculanum quod 27
olim Syllæ dictateris fuit, teſte Plinio
lib. 22. C. 6. à vicino oppido Tuſculo
appellationem nacta eſt. Gratiſſima
hæc fuit Ciceroni & valdè jucunda,
quo multa ornamenta & ſigna compor-
taverat, ceu ipſe *in Epiſtolis ad Atticum*
indicat. Nos Tuſculano ita delecta-
mur, ut nobismetipſis tùm denique
cùm illo venimus placeamus, & alibi:
nos ex omnibus moleſtiis & laboribus
uno in illo loco conquieſcimus, uti vi-
dere licet ex *Epiſt. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 10.* I-
bidem etiam Cicero multas ſcholas ha-
buit, Oratores & ſapientes formavit,
atque ea quæ in libris Tuſcalanarum
quæſtionum comprehenduntur diſpu-
tavit. De quo prædio ita Kircherus in
deſcriptione Latii Lib. 2. Part. 2. c. 1. In
ultimo, *inquit*, montis Tuſculani jugo,
in deſcenſu verſus inferiorem montis
partem ſive dorſum, in parvam quan-
dam eandemque ob proſpectum pera-
mœnam terminatur planitiem, ubi et-
iamnum rudera ſpectantur, quæ delitio-
ſum locum fuiſſe oſtendunt, cryptis;
periſtyliis exediisque ſpectabilem,
quamvis hodie arboribus, pratis, vir-
gultis obſitꝰ locus vix ullam priſtinæ di-
gnitatis ſpeciem exhibeat: Atque hoc
in loco veluti receſſu quodam ab omni
ſtrepitu populari longè remotiſſimo,
Ciceronem domum ædificaſſe volunt,
uti muſis conſecratam, ita Paredriis a-
ptam Xyſtisque inſignem: In quâ veluti
literariâ quadam Palæſtrâ auditoribus
ſuis eas quæſtiones quas Tuſculanas vo-

cavit, tradidisse credunt omnes Anti-
quitatum notitiæ periti scriptores. Spe-
ctantur, ut dixi, etiamnum rudera mu-
rique exedræque in eo quem dixi loco,
dorso videlicet Tusculani jugi, in quo
civitas olim Tusculana terminabatur.
Paulo supra palatium seu villam Cardi-
nalis Sachetti, quæ hanc planitiem Ci-
ceronianam pomerii sui ambitu inclu-
dit. Plura de hâc villa vid. apud Kir-
cher. *d.c.l.2.* Namque tota Tusculana
regio amœnissima, delicata & saluber-
rima fuit; sic enim Seneca *l. 4. de bene-
fic. c. 4.* Nemo Tusculanum aut Ty-
burtinum emere paratus, salubritatis
causa & æstivi secessus, quoto anno
28 emturus sit disputat. Similiter pluri-
mum luminis attulit Laurentinum Pli-
29 nio, quod describit *Epist. 37.* & Lu-
cretile Horatio in Sabinis, quem con-
stat plurimum vixisse in secessu ruris
sui Sabini aut Tarentini, domumque
ejus ostendi circa Tyburni Luculum
tradit Svetonius in ejus vita, ac ipse de
se *Lib. 2. Ode 18.* dicit:

Satis beatus unicus Sabinis.

Et *Lib. 2. Ode 6.*

Tybur Argeo positum Colono
Sit meæ sedes utinam senectæ,
Sit modus lasso maris & viarum Mili-
tiæque.

30 Ostenduntur & rudera Catulli Villæ ad
Anienis ripas, quas tum ad animi rela-
xationem, tùm ad Poëticum Enthusia-
smum murmure fluminis suscitandum,
Catullum petiisse tradunt. Locus ob
planitiem non exiguam amœnitate ple-
nus, qui hodiè Truglia dicitur, quam
putant ex nomine Catulli, corruptè
Truglia, quasi diceres Tulla remansis-
se. Quod etiam ex variis marmorum
fragmentis Tesselatique operis reliqui-
is, quas Coloni Vinitoresque ibidem
detexerunt, colligitur. De quâ villâ
Catullus:

Fui libenter in tua Suburbanâ
Villa, malamq; pectori expuli tussim.

31 Libero quoque mentis conceptu sibi ca-
nebant & Musis Thomas Morus in Chel-
32 seico; Budeus in Santomuriano; Lau-
33 rentius Medices, literarum patronus, in
34 Caregio; Renatus Chopinus in Cachan-
tio ad Lutetiam. Sicuti etiam de Va-
lerii Flacci prædiolo refert Martialis, & 35
ille in prædio illo exiguo Minervæ curas
reponere consuevit. Apud Græcos
quoque Sapientissimos quoque Prædiis
fuisse oblectatos, ibique studiis operam
navasse, constat. Memorabilis est villa
Platonis, quæ Academia ab Academo
Heroë dicta fuit. Hic enim cum plu-
res annos Socratem Athenis in Patria
audivisset, in Italiam tandem ad Pytha-
goricos atque ad Prophetas in Ægyptũ
& aliò se contulit studiorum causa: Sive
quod ei Socrates non sufficeret in o-
mnibus, sive quod præmatura morte
præveniretur: Ex his itaque itineribus
redux Plato factus non diu Athenis in
Urbe vixit, sed studiis suis otium ac se-
cessum quæsivit, atque in villa Acade-
mica invenit tandem, quem agrum ter
mille drachmis sibi ac suis redemit.
Ad quam Villam undiquaq; confluebant
Philosophi nulli victoriæ laudem in ar-
tibus tribuentes, nisi qui laurum è ne-
more hoc Platonis Academico repor-
tasset. Huncque locum adeo sanctum
& serium semper fuisse memorat Ælia-
nus, ut vel risisse in eo rem indignissimã
judicarint Philosophi. Quibus mira
adhuc ejus opportunitas accessit; Ab
Athenis enim sex Villa stadiis aberat
plagam versus septentrionalem. Cujus
etiam ex Urbe via longe amœnissima e-
rat tot tumulis Heroum & eruditissi-
morum mirifice decorata. Hinc enim
Mausolæa lucebant, hinc Marmora
splendebant Pyramidumque ceu Mun-
di Miracula altissimorum Montium in-
star omnium magnificentissime surge-
gant. In his legere deambulantes res
pace belloque laudabiliter gestas mul-
tis cùm delitiis poterant plerasque et-
iam vivis coloribus artificiosissima de-
pictas observare. Quæ omnia ad simi-
les virtute spectantes facile invita-
bant. Imo quam augustissima illa &
regia verè omnium Musarum sedes, ta-
liter ab optimis iisque verissimis Scri-
ptorib⁹ depingitur. Academicam enim
villlam amœnissimam vernam semper
fuisse ac platanis & olivis opacissimam,
aquis item irriguam per varias semitas

purissime fluentibus, quæ æstum diei lenem admodum ac mitem reddiderint, Plutarchus, Suidas, aliique testantur. Ut adeo, sive nemus ipsum aspexeris semper rarissimis arboribus consitum, sive præterlabentia flumina inspirantes ramis arborum auras, & volucrum suavissimos cantus in aurem demiseris, sive denique cœli fueris contemplatus libertatem, atque hortorum amœnitates intuitus, omnia sublimem animum & spiritum beatiorem parare visa fuerint. Hinc Deorum has sylvas, ac arbores in eis Diis Deabusque dicatas fuisse, Eupolis ac Timon volunt. Et Aristophanis hoc ad virtutes optimum irritamentum est. Fore enim dicit, ut virtutibus conspicui tandem in his Academiæ sedibus inter oleas ac platanos ambulent, coronis purissimis capita redimiti.

Ad ipsam vero structuram Academiæ deveniamus, restat. Hujus in primo aditu Amoris ara conspiciebatur, quam Promethei excepit mox, â qua homines in urbem facibus accensis pro præmio currebant. Quod huic Deastro certamen dicatum cum Minerva & Vulcano, erat Pani etiam quandoque sacrum. Tres autem certabant plerumque, quorum quivis eò contendebat, ut facem accensam in locum destinatum quam citissimè perferret, cui enim extingui illam contingeret, is victoriâ excidebat. Neque pedibus semper ibant, sed equis interdum utebantur; cumque segnius currerent certantes, ne lampada cursus extinguerentur agitatione, planis sese manibus verberabant, risus excitandi causa. Victor in certamine Lampadophorus inprimis dictus est præmiis etiam decoratus. Cæterum ita præparatæ faces hæ erant, ut ligna in vasis benè magnis accensa jacerent, ac oleo nutrirentur. Quæ sacra originem in Vulcano sumsisse, ignis, quem crediderunt, inventore, cui etiam facta primum, post demum aliis esse Suidas vult. Non tamen in Academiæ aris solum, sed aliis quoque aliorum locorum peracta esse, ex autorum varietate judico; ut adeo neque nunc causa sit, Ceramicum unum credere cum Academia.

Præter has aras Mercurii quoque Minervæ ac Herculis in Academia fuere, a cujus aditu, intra septum quoddam, Dianæ signa conspiciebantur. Neque Cupidinis altare longè aberat, si Pausaniæ credimus, in quo Socrati Cygnus, bono omine Platonis recens nati, consedisse visus est. Hortulos deinde plures Academica spatia mirifice admodum nobilitasse Tullius & Apulejus testantur. Imo Lavacrum etiam, quo uterentur Philosophi, propius abfuisse, ex Hesychio colligitur. Ipsis verò ædibus Gymnasium tribuo, in quo corpora sua, sive ut ipsam athleticam discerent, juvenes exercuisse, arbitror; cum & ipse his artibus Plato se exerceret. Cæterum muro Academiam Hipparchus cinxit, splendido satis & amplo, si proverbium inde natū spectemus. Murus enim Hipparchi dicebatur *res quæ magnis constaret impensis*, Erasm. *in Adag. p. 1722.* Bibliotheca quoque non spernenda villam hanc suam instruxit Plato, qui unius Philolai Pythagorici libros plus mille Philippæis redemit. Quare quod ditissimus fuerit, nec tenui familiari pecunia instructus, nullus dubito, quanquam aliter sentiant, cum Gellio suo, recentiores. Si enim, quantum in itineribus consumsit, villæ suæ impendit, & libris dedit emendis colligo, pro paupere nos est habendus.

De Doctoribus Academicis, qui post Platonem locum mirificè illustrarunt, præstat nihil, quam parum dicere. Diu tamen Academia floruit sub illis, atque in summa apud quasvis gentes, & crudelissimos etiam Atheniensium hostes, veneratione ac honore permansit; qui quamvis se moverint cum exercitu ad illam, & castra metati fuerint, rarius tamen aliquid in eam tentarunt. Sed Sylla Romanus tandem, cum invasisset Athenas, & materia cum ad machinas deficeret, excidit nemorosissimam villam, Academiamque delevit. Plutarchus *in ejus vita, p. 459.* Hæc igitur fata Academiæ ac vicissitudines sunt, ex qui-

quibus dignitas ejus & amplitudo cuivis facilè patebit, cujus memoriam Tullius recolere in villa ſua, ab Averno lacu ad Puteolos ſita, voluit, quam auguſto hoc ſanctoque Academiæ nomine inſignivit, quod a ſera quoque retentum poſteritate eſt, quæ ſupremas literarum ſcholas, privilegiis Imperatorum ac Pontificum ornatas, æternæ memoriæ ergò, ita appellari in hunc usq; voluit diem. Joh. P. Ludovic. *de Academ.*

36 Xenophon, ex milite factus œconomus, tutius putavit ex pecunia in bello acquiſita prædium ruſticū comparare, monitu Oraculi, de quo ita ſcribit, illudque commendat, *lib. 5. Exped. Cyri. In vico Scilunte, Colonia Lacedæmonū, ſitus ager ferarum omnium, quæ indagine capiuntur, copiam habet ex Pholeo, in quo loco ſaltus ſunt & montes arboribus condenſi, ubi ſues, oves, equi latiſſima habent pabula, & paſtiones eorum veterinis largiſſimè ſuppeditant. Incingitur ædes luco pomiferis arboribus conveſtito, in quo nullum deficit pro ſua tempeſtate eſculento-*
37 *rum & fructuum genus.* Imò & Doctiſſimus Seneca plantavit platanos, ſua manu piſcinas effodit, aquas diduxit, nec alibi lubentius erat, quàm in agris. Quemadmodum igitur ſerit arbores diligens agricola, quæ alteri ſeculo proſint, ut ait Statius *in Synephebis*, quarumq; adſpiciet baccam ipſe nunquam, nihil aliud ſpectans, niſi etiam poſtera ſecula ad ſe pertinere. Ita vir magnus, in pacatiſſimum ruris tranquilli digreſſus ſeceſſum atq; ſilentium, ſerere debet poſteris inſtituta Reip. cui a puero eſt innutritus. Ren. Chop. *de Priv. Ruſt. lib. 2. c. 3.*

38 De nominibus prædiorū generalibus dictum fuit *capite ſecundo*, de eorum vero ſpecialibus ſciendum, illa communiter indita fuiſſe à regionibus, in quibus extructa erant, hinc Tuſculanum, Tyburtinum, Albanum. Vel à vicino oppido, Formianum, Cajetanum & Pompejanum Ciceronis, quia villæ Pom-
39 peji vicinum erat. Adjiciebatur deinde nomen poſſeſſoris, melioris diſcriminis ergò, ut: Pompejanū Ciceronis, Tuſculanum Ciceronis; vel etiam à poſſeſſoris nomine ducebatur appellatio, ut Pompejanum. Trebellius Pollio tradit, Alexandri Severi palatium, cum ſtagno in regione Bajana, Mammæa dictum fuiſſe, in honorem Matris, cui nomen Mammæa erat. Et idem Autor *in 30. Tyrannis de Zænobia* ſcribens, Ferturque vixiſſe, *inquit*, cum liberis matronæ jam more Romanæ data ſibi poſſeſſione in Tyburti, quæ hodie Zænobia dicitur. Qui mos hodienum ſervatur; 40
Sic Auguſtus Elector Saxoniæ in honorem Uxoris Annæ, ex Danico ſtirpe oriundæ, Vico, qui primitus dicebatur Lochau, caſtrum impoſuit, idque Anneburgum appellavit. Elector Brandenburgicus Fridericus Wilhelmus, in honorem uxoris Principiſſæ Arauſionenſis, Uranienburgum. Et Princeps Joh. Georgius Anhaltinus, cui ejusdem ſoror nupta erat, Uranienboom ædificarunt. Videmus id etiam à privatis, præſertim in Belgio fieri, dum noviter ædificatis prædiis nomina imponunt, eaque literis majuſculis portis inſcribunt. Quædam etiam prædia à vicino flumine nomina ſortita, ut villa Tybur- 41
tina Manlii Vopiſci, à vicina Tyberi, quam Statius deſcribit *Lib. 1. Sylvar. carm. 3.* Muldenſtein ad Muldam in Saxonia, & Vectenſtein ad flumen Vectam, in territorio Ultrajectino. Sole- 42
bant & propter amœnitatem delicata & voluptuoſa nomina villis ſuis imponere, talia ſunt, Pauſilyppum, quod Vedii Pollionis villæ prope Neapolin inditum fuit, natum ex amœnitate loci, quæ λύπην παύει animi mœrorem ſedat. Similiter Cicero Puteolano nomen Academiæ dedit, & Plinius, qui duas poſſidebat villas, earum alteram Tragœdiam, alteram dixit Comœdiam. Illam quod quaſi Cothurnis, hanc quod quaſi ſocculis ſuſtineretur, altera enim erat impoſita ſaxis, altera verò lacum tangebat, Dn. Green. *de Ruſticatione Vet. Lib. 2. c. 2.* Illud adhuc circa nomina 43
prædiorum notandum venit, Imperatores prohibuiſſe, ne quis prædiis ſive ſuis ſive alienis titulos regios affigat, nam ſi quis citra conceſſionem prædio ſuo Principis titulum affixerit, amittit prædium & publici juris efficit, *l. 1. C. ut ne-*

mo privatus tit. Nam Regiæ Majestatis tantum est, ut divinæ domus & Patrimonia cum titulorum subscriptione legantur, is vero, qui vela regia suspendere, vel titulum sine præceptione Judicis competentis alienis rebus imponere ausus fuerit, ultimo supplicio afficiebatur, si plebejus erat, sin honestus & nobilis, bonis confiscatis in exilium mittebatur, & cuilibet licentia dabatur titulos vel vela regia præfixa
44 foribus tollendi & frangendi. Hanc pœnam autem nostris moribus alienam esse, & in signum subjectionis titulos Principis imponere prædiis licere, rectè
45 statuit Grœnweg. *ad dict. tit.* Imò de consvetudine non prohibitum esse domini sui titulos & insignia prædiis vel ædibus imponere, servatâ tamen modestiæ lege, affirmat Wissenbach, *ad d.*
46 *Tit. Cod.* Tanta autem Inscriptionum cum prisci tùm nostri ævi exercuit & etiamnum exercet ambitio, ut immortales ferè nisi ex eo sese futuros credant, de quibus etiam videtur loqui Psalm. *49. v. 12. Quibus animus domos suos in seculum, habitacula sua in quamque generationem statui, quum ea vocent de nominibus suis per terras.* Præterea si quis in 47
Imperio Romano Germanico ex prædiis suis vel bonis Principatum, Baronatum vel bona Nobilia velit efficere, duplum Taxæ Imperialis, quæ personali dignitati eædem correspondenti imposita est, ad Cancelariam Imperialem debet solvere, quod in taxâ Imperiali his verbis exprimitur: Wenn eine Graff- oder Herrschafft auch andere Güter zum Fürstenthum/ Graff- oder Herrschafft/ oder adelichen Freysitzen erhöhet wird/ soll jedes nach obgesetzter Tax ad alterum tantum æstimiret werden. Similiter si 48
quis de vel ab aliquo loco denominari velit, sich von / auf oder zuzuschreiben / triginta novem florenos Imperiales solvere debet. Vid *Taxa Imper.* Dn. Strykii *examini Jur. Feud. annexa.*

CAPUT VII.

DE PRÆDIORUM STRUCTURA ET SITUATIONE.

SUMMARIA.

1. *Prædia ædificare Jur. Gent. cuilibet licet.*
2. *Quod nec jure Civili prohibitum.*
3. *Idem in Saxonia & aliis locis obtinet.*
4. *Prædia pro merito agri sunt ædificanda.*
5. *Villæ divisio.*
6. *Villa Urbana.*
7. *Prætorium.*
8. *Partes Prætorii.*
9. *Ubi hospites exceperunt.*
10. *In amœnissimis locis Cœnacula.*
11. *Architectura villarum.*
12. *Earum munitio.*
13. *Laquearia auro tecta.*
14. *Pavimenta Punica, item Statuæ.*
15. *Augusti prætoria modica.*
16. *Balnea Romanorum.*
17. *Balnea Rusticana.*
18. *Loca in prædiis sanctiora.*
19. *Templa in iis ædificata.*
20. *Item sepulchra.*
21. *Ambulationes in villis.*
22. *Porticus quid?*
23. *Cœnacula Romanorum.*
24. *Coquina ubi?*
25. *Rustica domus quomodo ædificata?*
26. *Villici habitatio.*
27. *Item Stabula.*
28. *Bubilia & Ovilia.*
29. *De domo frumentariâ remissivè.*
30. *Prædium ex alienâ materia ædificatum ad quem pertineat?*
31. *Prædium in loco communi.*
32. *De Jure communi subditi non tenentur materiam convehere ad ædificandum.*
33. *Quod adhuc hodie in quibusdam locis Germaniæ obtinet.*

34. *In*

34. *In Saxon. Elect. consvetudo nonnullibi recepta, ut subditi ejusmodi servitia* Baudienste/ *præstent.*
35. *Quæ consvetudo tamen non ad alia loca extendenda.*
36. *Præscriptione etiam ejusmodi operæ amittuntur.*
37. *Servitia hæc non sunt extendenda,*
38. *Nec ad nova ædificia trahenda.*
39. *Nec de loco ad locum.*
40. *Materialia etiam ex aliis territoriis subditi convehere tenentur.*
41. *Non tamen è longinquo si propiori loco haberi possunt.*
42. *Hæc servitia se extendunt non solùm ad arcem Domini, sed etiam ad pertinentias.*
43. *Operæ fabriles propriis sumtibus præstandæ.*
44. *Sed operæ officiales domini.*
45. *Hic consvetudo loci attendenda.*
46. *Pro situ etiam æstimantur prædia.*
47. *Ubi salubritas loci requiritur.*
48. *Signa salubritatis.*
49. *De fundo in quo nascitur mala herba.*
50. *Salubritas Germaniæ.*
51. *In Prædiis requiritur aquæ bonitas.*
52. *Ejusdem signa.*
53. *In Prædiis etiam requiritur fœcunditas terræ.*
54. *Signa fertilitatis agri.*
55. *Requiritur viæ facilitas.*
56. *Viæ commoditas Dominum sæpius in prædium allicit.*
57. *Prædia longinqua cedunt servis.*
58. *Ad villam eundum exercitii gratiâ.*
59. *Vicinum sit oppidum, puteus & Ecclesia.*
60. *Villa spectet ad exortus Æquinoctiales,*
61. *Non adversus flumen ædificandum.*
62. *Nec in locis palustribus.*
63. *Vicissitudo in prædiis erat grata.*
64. *Urbicolæ debent habere plura domicilia.*
65. *Nobiles secundum Tiraquell. quatuor.*
66. *Una tamen debet esse residentia.*
67. *Domicilium est, ubi maximâ ex parte anni habitat Dominus.*
68. *Prædium non vicinum sit viæ militari nec fortalitiis.*
69. *Nec sit vicinum mare vel flumen rapax.*
70. *Præter hoc flumen navigabile valdè conducit.*
71. *Prædium etiam commendat bonus vicinus.*
72. *Exempla malorum Vicinorum.*

1 PRædium in fundo suo ex-
struere cuilibet jure Genti-
um licitum est, *l. 5. ff. de just.*
& jur. Quæ libertas natura-
2 lis jure Civili nullibi est cir-
cumscripta, imò magis permissa, *l. 24. ff.*
de Serv. Urban. Præd. l. 8. & 9. C. de Serv. &
aquâ. Hering. *de Burgis n. 135.* Struv. *de*
3 *Ædific. Privat. n. 32.* Et totâ die videmus
exsurgere in Saxonia nostrâ nova præ-
dia, nullâ extante prohibitione. *Con-*
stit. Elector. August. inedita 20. quod de
Austria etiam testatur Finsterwalder
4 *Lib. 2. Obs. 85. n. 11.* Ædificia autem præ-
diorum pro agri merito & domini for-
tunâ oportet institui, quod plerumque
immodice sumtum difficilius est susti-
nere quàm condere, ita igitur æsti-
manda est ejus magnitudo, ut si aliquis
casus incurrerit ex agro in quo est u-
nius anni aut ut multum biennii pen-
sione reparetur, fundus enim villæ re-
spondere debet, ne villa fundum si ex-
cederet, aut fundus villam, si pro mo-
do fundi minor, quærere necessum ha-
beat, Cato *Lib. 3.* Veteres autem vil- 5
lam seu prædium teste Columella *Lib.*
1. c. 6. in tres partes dividebant, urba-
nam scilicet, rusticam & fructuariam.
Urbana dicebatur ea, quæ ad eleganti- 6
am, voluptatem & animi delicias erat
extructa, ac magis ad urbanam vitam,
quàm rusticam curam apta erat, voca-
batur etiam Prætorium, conjunguntur 7
autem in Jure Prætoria & Villæ, tanquam
pars & totum, *l. 91. §. 1. ff. de Leg. III.*
sed quia nonnulla de Prætoriis *capite*
præcedenti 4. in genere attigimus, id-
eoque hic tantum eorum constructio-
nem & partes perlustrabimus. Par- 8
tes Prætoriorum præcipuæ secundum
Ciceronem *lib. 3. ad Quint. Fratr. Ep. 1.*
sunt Cubicula, Cœnationes, balnea-
ria, & ambulationes. In ordinatione
sive collocatione harum partium ob-
servabant cœli plagas; Aliam namque
pla-

plagam ſpectabant cubicula hyberna, aliam æſtiva, ita ut æſtiva erant à ſole
9 remota, hyberna, vero ſolis radiis exponebantur. Præcipuè autem venientem hoſpitem honeſtisſimis excipiebant ſpatiis, quibus urbem, oppida, mare, fuſam planitiem, montesque ſpectare, nec non hortorum delitias, piſcationum venationumque il-
10 lecebras in oculis expoſitas habere poſſet. Cœnacula quoque amœniſſimo ſemper loco impoſita erant, ut jucundo inde proſpectu cùm ventrem cibis opplerent animum ſatiare poſſent. Sic Plinius de cœnaculo quodam: Cœnatio quæ latiſſimum mare, longiſſimum
11 littus, amœniſſimas villas proſpicit. & *lib. 5. Ep. 6. plura.* Ædificia autem villarum apud Romanos erant ex vario marmore ſplendida, ſuperba, imò regia, quorum culmina oculis vix poterant aſſequi. Sicuti de L. Centronii villâ Juvenal. *Sat. 14.*

- - Alta parabat
Culmina villarum græcis longeque petitis
Marmoribus: vincens Fortunæ ac Herculis ædem.

Et paulò poſt:

- - Turbavit filius amens
Dum meliore novas attollit marmore villas.

12 Præterea muris, munimentis, turribus & propugnaculis circumſepta erant prædia, de quibus Seneca, dum villam *Ep. 86.* deſcribit, Vidi, *inquit*, villam ſtructam lapide quadrato, murum circumdatum ſylvæ, turres quoque in propugnaculum villæ utrinque ſubvectas: Ciſternam ædificiis & viridibus ſubditam, quæ ſufficere in uſum vel exercitus poſſet; Et ut in conclavia ipſa deveniamus, in illis tantus apparuit ſplendor, tàm dives ornatus, ut fidem hodiè vix inveniat. Magnâ mole extollebantur cœnationum faſtigia:
13 Item Seneca *Conſol. ad Helv. cap. 9.* Laquearia fuerunt auro tecta. Plin. *l. 33. c. 3.* cui ſuffragatur Feſtus, *Dicere poſſum*, ait, *quibus villæ atque ædes ædificata atque expolita maximo opere, citro atque ebore, atque pavimentis Punicis ſtent.*

Ornamenta quoque, quæ ex ſtatuarum 14
& columnarum decore villis addebantur, ex illo Statii *Sylva 7.* ubi Tyburtinæ Villæ Vopiſci mentionem facit, colligere licet:

Vidi artes, veterumque manus, variis metalla
Viva modis, labor eſt, auri memorare (figuras,
Aut ebur, aut dignas digitis contingere gemmas,
Quicquid & argento primùm vel ære Myronis
Luſit & enormes manus eſt experta Coloſſos.

Alio ornatu inſtruxit villas ſuas Au- 15
guſtus, de quo Sveton. *in ejus vitâ:* Ampla & operoſa Prætoria gravabatur. Et neptis quidem ſuæ Juliæ profusè ab eâ extructa etiam diruit ad ſolum: ſua vero quamvis modica, non tam ſtatuarum tabularumque pictarum ornatu, quàm Xyſtis & nemoribus excoluit rebusque vetuſtate ac raritate notabilibus: qualia ſunt Capreis immanium belluarum ferarumque membra prægrandia, quæ dicuntur Gigantum oſſa & arma Heroum. Præterea qui veterum villarum ſtructuras explicarunt, Plinius & Sidonius, nullum ferè prætorii membrum, dum omnia oſtiatim exhibent, ſtudio-
ſius deſcripſerunt, quàm balnea: vel 16
quod inter vitæ adminicula ſummè neceſſaria haberent; vel quod multis ſumtibus & luxurioſo cultu ſtructa eſſent. Nam cùm natura ab initio monſtraret lavandi neceſſitatem, ſiquidem non dubium eſt, quin neceſſitas, quæ homini imperavit curam valetudinis, defendere ab æſtu corpus, & tueri contra frigus, eadem etiam, ut ſanitas ſervaretur, imperaverit munditiei curam, & à ſordibus corpus purgandi ſtudium. Quod quidem aquâ ſimplici in fluviis fieri potuit, ſed mox in id incubuit ſolertia humana, ut commodè fieret, excogitavitque adminicula quibus optimè lavaretur, præſertim cùm lotionibus corporis membra refici perſentiſceret; donec à commoditate & utilitate ad abundantiam & luxum, quæ tritiſſima ſemper ad luxuriam via fuit, inge-

17 ingenium humanum processit. Balnea autem alia etiam erant rusticana, in quibus familia, ut inquit Columella & ex eo Palladius, feriatis saltem diebus lavaretur, neque enim frequentem eorum usum robori corporis operariorum conducere credebant.

18 Tandem spectabimus in villarum structurâ loca sanctiora, qualia sunt monumenta inhumatorum & delubra Deorum. Ponebant in villis & secessu Diis aras, exstruebant in ipso-
19 rum cultum templa, & faciebant sacra. Ejus Rei testem habemus Martialem *lib. 10. ep. 92.* quo Mario rusculum suum Nomentanum commendat, una cum Diis & sacris, præscribitque formulam, quâ Diis sacrificans pro se intercedere debeat:

> *Ubicunque noster Martialis est dices,*
> *Hæc ecce mecum dextera litat vobis*
> *Absens sacerdos: Vos putate præsentem,*
> *Et date duobus quicquid alter optarit.*

Idem ex Plinio confirmatur, quando *lib. 9. ep. 34.* in villâ Cereri ædem extruxisse legimus. Et Cicero de Villâ loquitur *lib. 13. ad Atticum: Ad id autem quod volumus* ἀφίδρυμα *nihil aptius videtur quàm lucus, quem ego noram, sed celebritatem nullam tum habebat, nunc*
20 *audio maximè.* Sed & in villis fuisse inhumatos dubium nullum est. Scipio Africanus conditus est sepulchro in villâ suâ, & Draconem ibidem custodivisse ejus manes finxerunt. Plin. *lib. 16. c. 44.* Et Hadrianus in villa Ciceronis Puteolis est compositus, additumque in honorem ipsius templum, referente Ælio Spartiano *in ejus vitâ.* Conferantur *Epigrammata* Martialis.
21 *115. & 116.* De Ambulationibus autem quæ & gestationes dictæ, sciendum, quod aliæ flectebantur in circulum, aliæ exporrigebantur in directum. Plinius *lib. 9. ep. 7.* de duabus villis suis: In alterâ recta gestatio longo limite super littus extenditur, in alterâ spatiosissimo Xysto leviter inflectebatur. De hoc testantur antiquæ inscriptiones. GESTATIO. CIRCINI. EXTERIOR. A. DIÆTA. APOLLINIS. AD. DIÆTAM. EANDEM. IN. CIRCUITU. P. DCCLXXVII. EFFICIT. VIII. M. P. II. ET. P. CXV. E. XLVII. M. P. XII. ET. P. XVIII. GESTATIO. INTERIOR. A. DIÆTA. EANDEM. IN. CIRCUITU. P. O. EFF. V. P. LX. M. P. XIII. Altera Inscriptio apud Lipsium extat. IN. HOC. POMARIO. GESTATIONIS. PER. CIRCUITUM. QUINQUIENS. EFFICIT. PASSUS. MILLE. Et hæ gestationes circulares, ut ex inscriptionibus atque Plinii Epistolis liquet, erant vel exteriores vel interiores; illæ latiori circuitu, hæ angustiori constabant. Deinde & hoc ex Autoribus dicendum, Gestationes alias fuisse subdiales & apertas, alias clausas & opertas tectis. De illis loquitur *textus legis 13. §. 4. ff. de usufruct. &c.* Si fortè voluptuarium fuerit prædium, viridaria vel gestationes vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amœnas habens, non debet dejicere, ut fortè hortos olitorios faciat, vel aliud quid quod ad reditum spectat i. e. vel vineam vel olivetum. Ex quibus liquidum est cognoscere, fuisse ambulationes loca subdialia, opaca tamen inflexis arboribus & viridariis. (Fortè cupressis fuerunt multum vestitæ, quod colligi potest *ex leg. 16. §. 1. ff. Quod vi aut clam*) Erat Romæ subdialis Liviæ vel Claudiæ porticus, quam vitis inumbrabat. Refert id Plinius *lib. 14. c. 1.* Una vitis Romæ in Liviæ porticibus subdiales ambulationes umbrosis pergulis opacat. De quâ etiam Martialis *l. 1.*

> *Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras.*

Idem ex Plinio demonstrari posset. Sed prius dicendum de clausis & opertis, quàm Plinii verba adscribam. Clausæ ambulationes & gestationes erant in porticibus. Martialis de villâ Reguli *l. 1. ep. 13.*

> *Hic rudis æstivas præstabat porticus umbras,*
> *Heu quàm pene novum porticus ausa nefas.*
> *Nam subito collapsa ruit, cum mole sub illâ.*

Gestatus bijugis Regulus esset equis.
Et Juvenalis *Satyr. 4.*

Quid refert igitur, quantis jumenta fatiget
Porticibus? Quanta nemorum vectetur in umbra.

Cicero *lib. 13. Ep. 29. ad Atticum*
de ambulatione tecta: Tecta igitur
ambulatiuncula addenda est, quam ut
tantam faciamus, quantam in Tuscu-
lano fecimus, prope dimidio minoris,
constabit isto loco. Et alibi *in Epi-*
stolis meminit ambulationis in porti-
22 cu Europæ. Erant Porticus loca te-
ctis munita & in eum finem extructa,
ut se contra imbres, tempestates & solis
æstum in illas reciperent. Quod li-
quet ex Vitruvio qui *Lib. 5. de Architect.*
c. 9. Post scenam, inquit, porticus sunt
constituendæ, ut cum imbres repentini
ludos interpellaverint, habeat populus,
quo se recipiat ex theatro. Eandem
ob causam, cum Plinius in prædiis su-
is ædem Cereris reficere in melius &
majus instituisset, decrevit addere por-
ticus tanquam suffugium imbris & so-
lis, quo se homines ad sacra accuren-
tes tuto reciperent, *lib. 9. Ep. 39.* Adde
lib. 5. ep. 6. & lib. 2. ep. 17. Hæ porticus
eleganter politis columnis pro more
Romanorum erant instructæ & super-
impositæ, Cic. *lib. 3. ep. 1. ad Quinctum*
fratrem: Villa mihi valde placuit pro-
pterea, quod summam dignitatem pa-
vimentata porticus habebant: quod
mihi denique apparuit, posteaquam &
ipsa tota patet, & columnæ positæ sunt.
Pavimentatam fuisse porticum subin-
dicat Cicero. Idem refert Vitruvius
l. 6. c. 8. Architect. Ruri, inquit, *Pseudo-*
urbanis statim Peristylia, deinde tunc atria
habentia circa porticus pavimentatas. Ma-
gnum pretium porticus erat in longitu-
dine, unde Poëtæ semper illud epithe-
ton apponunt. Virgilius:

Porticibus longis fugit ac vacua atria lustrat.

Confer Barth. *l. 44. ad vers. c. 15.*
Erant conclavibus instructæ, Cic. *lib. 2.*
ad Quintum fratrem ep. 9. Imprimis in-
ferior porticus, & ejus conclavia fiunt
recte. Porticus autem & ea vocatur,
quæ consertis & reflexis arborum fruti-
cumque ramis tegitur, seu, ut apud Cy-
prianum *Epistola ad Donatum*, vitea
vocatur porticus. Hasce deambula-
tiones multa amœnitate arborum,
plantarum, & variorum emblematum
ex buxo efformatorum, vel opere to-
piario vestiverunt, de quibus videri
possunt Plin. Sen. *Lib. 16. c. 33.* & Junior
Lib. 5. Ep. 6. Præterea Porticum vete-
res ad meridiem ponendam censuere,
quod æstate sol sublimiore ambiens cy-
clo non immittat radios, hyeme sub-
mittat. Cœnacula pro diversis anni 23
temporibus habebant æstiva & hyber-
na. Æstivis cœnaculis aquam impri-
mis & hortorum viridia exposcebant,
hybernis teporem & focum; in utris-
que amplitudo, hilaritas & lautities o-
ptabatur. Cœnaculis adjunctæ erant
coquinæ & cellæ obsonariæ, ubi reli-
quias cœnæ, vasa & mantilia refereban-
tur. Coquinamque non longe semo- 24
vebant ne quæ calida convivis exige-
bantur inter portandum refrigesce-
rent; nec tam prope, ut patellarum &
cortinarum odor & strepitus exaudire-
tur. Porta *lib. 1. Vill. c. 23.* Rusticam 25
domum non longe ab herili colloca-
bant, ut quæ quisque agat, & quid fa-
cto opus sit intelligat, præcipiente Co-
lumella *lib. 1. c. 6.* In rustica parte alta
& magna culina ponatur, ut & conti-
gnatio careat incendii periculo, & in
ea commode familiares omni tempo-
re anni morari queaet. Villico juxta 26
januam fiat habitatio, ut introëuntium
exeuntiumque conspectum habeat.
Procuratori supra januam ob easdem
causas, ut is tamen villicum observet
ex vicino. Bubulcis & pastoribus cel-
læ ponantur juxta sua pecora, ut ad eo-
rum curam sit opportunus excursus. O-
mnes tamen quam proxime alter ab al-
tero debent habitare, ne villici diver-
sas partes circumeuntis sedulitas disten-
datur, & ut inter se diligentiæ & negli-
gentiæ cujusque testes sint.
Stabula equorũ & boum collocabãt, 27
ut meridianas plagas respicerent, ac
suspensa essent, ne quis humor influere
posset, & ut quisq;, qui ibi conceptus fu-
it,

it, quàm celerrime dilaberetur, ut ne fundamenta parietum corrumperentur, nec ungulæ pecudum. Bubilia lata pedes X. vel IX. Ovilia & caprilia ita magna faciebant, ut singula pecora a-
28
reæve minus pedes quaternos & semipedem, ne plus senos haberent.

29 Fructuariam denique domus partem in horrea, operothecas, cellam oleariam, torculariam, vinariam, fœnilia, palearia dividebant, de quorum locatione, ut & de area lignaria & pistrinis latius videri possunt Joh. Papt. Porta & reliqui Agriculturæ scriptores.

30 Si quis ex alienâ materia prædiũ ædificaverit in suo solo, ipse intelligitur dominus ædificii, *l. 30. de rer. divis. l. 2. Cod. de rei vindic.* In solo communi si ædificet socius, à socio prohiberi potest. *l. 27. §. 1. de servit. l. 28. Commun. divid.*
31 Si connivet socius, neque prohibet, cum prohibere potuisset, opus factum ut tollat, sed per communi dividundo actionem damnum sarciri oportet, cogi non potest. Sin verò absente aut alias inscio socio opus alteri incommodum afferens fecerit, tollere cogitur,
32 *d. l. 28. add. l. 26. de S. U. P.* De jure communi rusticos & subditos ligna aliamve materiam ædificandis Dominorum ædificiis necessariam convehere non esse obligatos, per *l. 1. & seq. C. ne rust. ad ullum obseq. dev. lib. 11. ibi:* ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita capitationem suam detulit, & annonam congruam præstat, ad ullum aliud obsequium devocetur &c. probat Carpz. *p. 2. c. 52. d. 1.* nec admittit impium præsidium servitiorum libertas naturalis. Philipp. *ad decis. Elect. Saxon. 53. observ. 1.* Et exactionem operarum esse contrà jus commune atque odiosam, ut ab allegante sit probanda, asserunt Natta *cons. 185. n. 10.* Klock. *de Contribut. c. 2. n. 40.* Thomas Merckelbach *inter consil. Klock. vol. 1. Cons. 26. num. 29.*
33 Quemadmodum in Germania multi inveniuntur rustici, statibus imperii quidem subjecti, ab operis verò liberi, qui proprios & hæreditarios habent agros, & uti reliqui subditi tantum onera publica & communia sustinent, & nihil vel parùm saltem extra onera provincialia in recognitionem agrorum suorum pendunt. Stamm. *d. servit. personal. lib. 3. c. 3. n. 2.* Consvetudine ta- 34
men & statuto introduci potest, ut subditi in pagis ad præstandas operas & servitia ædificiis prædiorum nobilium extruendis obstringantur. Ita in Electoratu Saxonico talem consvetudinem, tanquam rationabilem, comprobat Ordinatio provincialis *de anno 1555. Tit.* von Baufrohnen. ibi: Demnach setzen / wollen und verordnen wir / daß hinführo die Unterthanen in unsern Landen schuldig seyn sollen / ihren Erbherren zu denen Gebäuden ihrer Rittersitze Baufuhren zu thun. Et hoc inde factum esse quis dixerit, quod subditi olim Dominis vel ad preces, vel reverentiæ exhibendæ ergò ejusmodi servitia exhibuerint, eaque posteri eorum non inviti præstiterint, ut tandem id genus oneris in juris necessitatem abierit. Quod Jus impri- 35
mis Saxonicum semper præsupponit consvetudinem, eamque vult confirmatam & approbatam. Ubi itaque ratione servitiorum talis consvetudo vel præscriptiones vel transactiones allegari non possunt, licet prædium nobile in terris Electoratus Saxonici situm sit, ea tamen exigiá subditis non possunt. Nam ordinatione prælaudata non obstante, si conventione speciali, vel consvetudine, vel præscriptione ab hujusmodi servitiis liberari reperiuntur subditi, ad illos ordinationem provincialem haud pertinere, sed hos jure suo quæsito omnino gaudere declarat *Constitutio Electoralis Saxonica 52. p. 2. ibi:* So sollen sie auf die Fälle / so auf Gewohnheiten / Verträgen / Abschieden und dergleichen stehen / rechtlich und denenselben gemäß erkennen. Carpzov. *P. 2. c. 52. d. 1.* Quemadmodum ejusmodi 36
operæ ad exstruendum ædificium prædii nobilis introductæ præscriptione admittuntur, & quidem in foro Saxonico triginta annorum, anni & diei spatio scilicet, si subditi requisiti eas non præstiterint, & à tempore requisitionis tantum temporis spatium præterlapsum fuerit, vel eò magis, si ultra hominis

memoriam subditi requisiti in operarum recusatione perseveraverint, uti pronunciatum esse refert Carpz. *d.p. 2.c. 52.def. 12.* Dn. Müller *de Ædific. Præd. nob. §. 9.*
37 Introductum servitiorum jus onerosorum atque odiosorum nimio plus non est extendendum, sed cautius in exigendis iis procedendum omnino, ne subditis onera duplicentur, nimiisque servitiis & operis illi graventur, sed ut spatium ipsis concedatur sese & suos alendi *l. 19. 22. §. ult. l. 26. pr. l. pen. §. 1. de oper. libert.* Speidel. *Notabil. voce* Frohn. Huc facit, quod Domini Scabini Hallenses ad requisitionem illustris Regiminis Arnstadiensis anno 1682. responderunt: Daß Klägere zu Erhebung des Ritter-Sitzes zu B. nöthige Baudienste abzustatten schuldig. Doch seynd sie über die Gebühr nicht zu beschweren/ absonderlich aber bey der Saam- und Erndte-Zeit damit zu verschonen/ V. R. W.
38 Hinc concludendum: Rusticos ac subditos in illis tantum locis, ubi antea arces seu domicilia Nobilium Ritter-Sitze fuerunt, operas suas in convehendis lignis aliisque materiis ad exstructionem necessariis exhibere obstrictos esse; Ad nova verò ædificia vel habitacula Nobilium eo in loco, ubi hactenus nulla fuere exstructa, cogi non posse. Aut. Consult. Const. Sax. *Tom. 1. p. 5. Cas. 3.* Matth. Berlich. *p. 2. Conclus. 65. n. 6.* Carpz. *p. 2. c. 52. d. 6.* ubi in causa Nicolai von Hollaufers eum in modum responsum refert: Inmassen denn auch die Unterthanen zu Erbauung neuer Ritter-Sitze an denen Oertern und Dörffern/ da zuvor keine gestanden/ die Baufuhren zu leisten/ nicht
39 verpflichtet seyn. Neque operæ ejusmodi de loco ad locum extendi, aut subditi, ut eas præstent, extra locum, in quo Dominus & subditi habent domicilia, cogi possunt, per textum *in l. quod nisi 20. & seq. ff. de oper. libert.* ubi dicitur, operas esse præstandas eo loco, in quo Patronus moratur. Addat. *Decis. Elect. Saxon. 33. vers.* Die Forwercks-Gebäude und Hoffreuthen endlich betreffende/ so auf des Ritter- und Lehn-Guts Grund und Boden nicht gelegen/ noch dazu gehörig/ wollen wir derohalben die Unterthanen aller Hand- und Pferde-Baudienste gänzlich befreyet wissen. Hinc. Carpz. *lib. 1. Resp. 51. num. 17.* Finge, *ait*, Nobilem duos vel plures possidere pagos, de quibus singulis cum jurisdictione separatim est investitus. Hic si in uno arcem exstruere velit, subditos ac rusticos alterius pagi ad operas vecturarum aliaque in ædificando servitia necessaria compellere nequit, & iter, responsum esse: Haben eure Junckern ihr Ritter-Gut Spra anjetzo zu repariren angefangen/ und wollen daher nicht alleine von denen Unterthanen zu Spra/ sondern auch von euch die Hand- und Pferde-Frohnen darzu geleistet haben. Ob nun wol bemeldte Junckern annoch in ungetheilten Gütern sitzen/ da aber dennoch zu jedem Ritter-Gute gewisse Unterthanen gehörig/ und ihr zu Kauschwitz wohnhafftig seyd ꝛc. So möget ihr nach Spra zun Baufuhren nicht gezogen/ noch dieselbe zu verrichten angehalten werden. Cum servitia ista tanquam odiosa sint restringenda. *arg. cap. odi. 15. X. de Reg. Jur. in 6to.* Si ligna, 40
lapides aliæve materiæ non nisi extra locum, in quo dominus domicilium suum possidet & ædificat, haberi possint, tunc subditi ea ex territoriis, & ditionibus aliorum principum ac dominorum convehere tenentur, cum alias operæ istæ domino inutiles fiant, parumque commodi hic ex iis habeat. *arg. l. 22. pr. ff. de usu & habit.* Philipp. *ad Decis. Elect. 33. Obs. 2.* Non autem subditi co- 41
gendi sunt advehere materias ad ædificationem necessarias è longinquo, si in propiori loco eæ haberi possint, etiamsi domino ædificanti ex istâ vecturâ quædam utilitas accedat. v. g. Da der Juncker die Bau-Materialien in der Nähe auf 2. oder 3. Meilen vor 100. Rthlr. über 5. Meilen weiter aber selbige um 40. Rthlr. haben kan/ prout ita Facultatem Jenensem judicasse refert. Dn. Müller *in dict. dissert. §. 10.*

Et hæc servitia in Saxoniâ Electorali 42
non ad ædificationem vel reparationem arcis seu habitationis præcise adstringenda, sed ad ædificia omnia, quæ ad feudum integrum, habitationem nempe & pertinentias ejusdem prout ab

ab antiquo reperiuntur, non attento eo, an sub uno tecto cohæreant & sita nec ne, extendenda sunt. Philipp. *ad d. dec. 33.* Hoc etiam de Marchiâ asserit Frider. Müller in *Pract. Civ. March. resp. 99. n. 57.*

43 Servitia & operas tàm ad extruenda, quàm reparanda ædificia prædii nobilis præstant subditi & rustici regulariter propriis, non domini sumtibus, *per l. suo victu 18. & seqq. ff. de oper. libert.* Quæ
44 tamen lex de fabrilibus operis intelligenda est, quod eæ proprio sumtu & victu præstandæ, ob regulam communem, quod promissor sua impensa dare debeat ei cui promisit. Brunnem. *ad d. l. 18.* Officiales autem sicuti libertus in comitatu patroni, ita rusticus victu domini præstat, cùm operæ rusticorum hodiè ab operis libertorum profluxerint. Husan. *de propriis hominibus. c. 6. n. 53.* & ad easdem leges, quæ de operis libertorum loquuntur, redigendæ. Sichard. *ad rubr. C. de oper. liber.* Klock. *vol. 1. Cons. 10. n. 730.* Hic igitur conventio
45 vel loci consuetudo, quæ tacitæ conventionis vim habet, litem decident & rusticorum inopiæ ratio habenda erit, *d. l. suo victu. & l. operæ 21. ff. de oper. libert. Zas. singul. resp. c. 3. l. 1. n. 55. & seqq.* Imprimis si rustici de consvetudine teneantur extra domicilium domini præstare servitia, æqvum est victum pro hominibus & equis dari, Joh. Balthas. *tit. 4. resol. Bavar. n. 11.*

Cùm etiam pro situ eorum æstimen-
46 tur prædia, ita ut circumstantiæ considerentur, nempe qualitas ad ferendos fructus, vicinitas, ubertas, cultura, melioramenta &c. *l. 1. §. 15. si quid in fraud. l. 54. de Leg. II. l. 4. de Cens.* Coler. *3. de Process. 9. n. 140.* Kopp. *decis. 44. n. 27.* & rei Agrariæ scriptores multa circa situationem & ædificationem prædiorũ præcepta tradant; tamen paucis de iis saltem quæ ad nostrum scopum pertinent videbimus. Ante omnia autem
47 prospiciendum, ut prædium sit in salubri loco collocatum, cœli & ventorum temperata conditio, incolarum veterum longævitas. *Utilissimus*, inquit Varro, *is ager, qui salubrior est quàm alii, quod ibi fructus certus, contraque in pestilenti calamitas, quamvis in feraci agro, ad fructus colonum pervenire non patitur. Etenim ubi ratio cum orco habetur, ibi non modò fructus est incertus, sed etiam colentium vita, quare, si salubritas non est, cultura non aliud est, quam alea Domini vitæ ac rei familiaris.* Declarant autem aëris sa- 48
lubritatem loca ab infimis vallibus libera, nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula, si eis color sanus, capitis firma sinceritas, in offensum lumen oculorum, purus auditus, & si fauces concentum liquidæ voces exercent. Porta *Lib. I. Vill. c. 11. ubi latè de hâc materiâ.*

Notarunt eandem fundorum insa- 49
lubritatem Paulus JCtus in l. si fundus sit sterilis vel saxosus vel pestilens. *13. ff. de reb. cre.* & Ulpianus *in l. 19. §. 1. ff. locati.* Si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur, hic enim, si pecora vel demortua sunt, vel etiam deteriora facta, quod interest præstabitur, si scivisti, si ignorasti, pensionem non petes. Ejusmodi etiam prædia exhorruere Diocletianus & Maximian. *in l. 4. C. de Ædilit. action.* verbis: idem observatur, & si pestibilis fundus, i. e. pestibiles herbas & lethiferas habens, ignorante emtore distractus sit. Per 50
totam Germaniam in emtione prædiorum non spectamus facilè qualitatem aëris, quia hæc Regio perpetuo & quasi constanti aëris tenore præ cæteris donata est, ideoque populi eam inhabitantes, integerrimâ fruuntur valetudine. Aërem merito sequitur aquæ be- 51
neficium, quod in situatione prædii maximè spectandum, sinè aquâ enim nemo nostrum vel prosperæ vel adversæ valetudinis vitam proroget. Ejus 52
salubritas potissimum ex eo conspicitur, quando simillima aëri est, cujus sapor odorve nullus, quæ lympida, pellucida & tenuis, quæ in candidum linteum infusa id non commaculaverit, quæ fervefacta fæcem non dimiserit, quæ muscosum alveum, quo perfluat, & præsertim saxa coinquinata non reddiderit. M. Varro in villâ exædificanda hoc potissimum quærit, ut intra septa villa habeat

beat aquam, si non quàm proximè Primam quæ ibi sit nata, Secundam quæ influat perennis, si omninò aqua non est viva, cisternæ faciendæ sunt sub tectis & lacus sub dio, ex altero loco ut homines, ex altero ut pecus uti possit.
53 Terræ non minus fæcunditas in prædii solo idoneo eligendo probè spectanda erit, cùm nemo adeò insanæ mentis erit, ut in agrum, qui sumtus non refert, impensas facere velit, aut operam
54 impendere frustra. Signa autem fertilis agri sumuntur, tùm à sapore, odore, colore, pondere, ab eo nascentibus aliisque signis, tradit enim Xenophon, multò facilius terræ ingenium, quàm hominis vel equi experiri posse, nam in promptu esse facilemque se ad co-
55 gnoscendum omnibus præbere. Præterea commoda veteres in prædiis requirebant viam facilem, augetur enim ex eo præstantia villæ, si via ad illam itur compendiosa, amœna strataque, ut cum cœno colluctandum non sit, multum enim confert iter commodum,
56 præsentiam scilicet Domini, qui libentius commeaturus sit, si viæ difficultatem non reformidet. Non enim assiduus labor & experientia villici, non facultates ac voluntas impendendi tantum pollent, quantum vel una præsentia Domini, quæ nisi frequens operibus intervenerit, ut in Exercitu Imperator, cuncta cessant officia. Deinde ad vehenda & exportanda utensilia, quæ res frugibus conditis auget pretium, & minuit impensas rerum invectarum, quia minoris apportantur eò, quò facili nisu perveniatur, multumque prodest parvo vehi, si conductis jumentis iter facias; servi quoq;, qui secuturi patremfamilias sunt, non ægrè iter pedibus in-
57 gredientur. Columella *Lib. 1. c. 3.* Nam qui longinqua rura mercantur, veluti hæredibus patrimonio suo, & quod gravius vivi cedunt servis suis, qui tàm longa dominorum distantia corrumpûtur, & corrupti post flagitia, quæ commiserunt, sub exspectatione successorum rapinis magis quam culturis student.
58 Apud Xenophontem habetur, ad villam eundum exercitii causa, redeundum equo, ergo villa non remota penitus ab urbe. Hinc tradit Glossa *ad* 59
l. 12. §. 1. ff. de usu & habit. in prædio commodè morari posse, si vicinum sit oppidum, puteus & Ecclesia, ex hoc probat Zasius *ad dict. tit.* JCtos etiam curare Ecclesias.

Præterea videndum est, ut in saluber- 60
rima regionis parte ædificium constituatur, nec in eas partes spectat villa, ex quibus ventus gravior efflare solet, neve in convalle cava, sed potius in sublimi loco quis ædificet, ad exortus æquinoctiales aptissima, quod æstate habent umbram, hyeme solem.

Sin cogare secundum flumen ædifi- 61
care, curandum, ne adversus illud ponas, hyeme enim vehementer frigida, & æstate non salubris est aqua. Ad-
vertendum etiam secundum Varro- 62
nem, si quæ erunt loca palustria, quod ea arescunt, & quod in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculis conspici, & per aëra intus in corpus per os & nares perveniunt,
atq; efficiunt difficiles morbos, Ideoq; 63
vicissitudo apud Romanos divites olim erat grata, sicuti Lucullus Pompejo reprehendenti ipsum, quod in Tusculano villam optimè ad æstatem comparasset, verum habitationi brumali incommodam fecisset, respondit, se non minus ac grues & Ciconias sapere, quin cum temporum articulis commutet diætas.
Plutarch. *in Lucull.* Unde concludit 64
Chassan. *de Glor. Mund. consf.* 72. quod urbicolæ plures domos habere debeant, alteram in urbe propter hostium incursus, alteram rure ob agriculturam vel pestem, Tiraquellus etiam altius adscendit *de Nobil. c. 37. n. 31. dicens* No-
biles quatuor domicilia habere opor- 65
tere, quæ secundum quatuor anni tempora subinde mutent, Boër. *decis.* 13. Quod si Paterfamilias plures curias habeat, sicuti præsupponitur *in art. 22. l. 1.* Landrecht. Moller. *L. 3. Const. 36. n.* 7. Tunc Principes plures arces habentes
imitari debet, ut unam pro principali, 66
& quasi metropoli habeat, ubi familiam & sedem rerum suarû constituat, quam vulgò residentiam vocant. *C. ex parte*

X. de

67 *X. de For. compet.* Alciat. *in lib. 239. de V. S.* Ita si paterfamilias plura domicilia habeat in diversis locis, debet spectari illud, quod frequentius & principalius est, familia enim secundum eum locum æstimatur, ubi paterfamilias vel perpetui usus causâ *l. 39. §. 1. de aur. arg. leg.* vel saltem majore parte anni habitat, *l. 18. §. 12. de Instr. leg.* vel ubi majorem partem bonorum possidet. *l. 2. C. ubi Senat. vel clariss.* Alioquin sola domus aut bonorum possessio, quam quis in alio loco habet, nec familiam nec in-
68 colatum contrahit. Requirunt præterea rei rusticæ Scriptores, ne via militaris juncta sit prædio, quia assiduis divertentium hospitiis & prætereuntium viatorum populationibus res familiaris valdè affligitur, neq; etiam vicinum debet esse fortalitiis vel locis ubi præsidia militaria perpetuò habentur, propter excursiones & deprædationes militares, & quod urgente necessitate milites res quibus indigent ex proximis locis jure vel injuriâ auferunt.
69 Maximè etiam cavendum est mare vel flumen rapax, propter frequentes inundationes, quamvis, si hoc non metuen-
70 dum sit, flumen navigabile ad advehendas res necessarias & evehendos
71 fructus valde conducat. Præter supra relata commendat etiam prædium bonus vicinus, sicut enim malus vicinus inter eas causas potest referri, quæ fundos confines suprà justam æstimationem emere cogunt, *l. 54. ff. de Leg. II.* ita reddit bonus vicinus fundum maximè vendibilem, quod Themistocles indicare voluit, cum venalem fundum proscripsisset, jussit indicare Præconem, quod vicinos haberet bonos, Chopin. *de Privil. Rustic. Lib. II. Part. 1. C. 11.* Ut ut sit, monet Plinius agrum comparaturos ante omnia intueri debere aquarum vim & vicinum. *Hist. Lib. 18. C. 5.* Nam sicut sapientis est casus magno animo sustinere, ita dementis est ipsam sibi malam fortunam parare, quod facit, qui malum vicinum suis nummis adquirit, & proverbio fertur aliquid mali propter vicinum malum. Ideoque multi prætulere, carere penatibus & propter injurias vicinorum sedes suas deserere, Achæos dico, Hiberos, Alanos quoq; nec minus Siculos, Pelargos, Aborigines & Arcades. Et privatos in 72
regionibus quibusdam, ut Autolicum & Cacum, detestabiles vicinos fuisse, memoria tradidit. De ejusmodi vicino conqueritur Columella verbis: Ne vicinum meum nominem, qui nec arborem prolixiorem stare nostræ Regionis, nec inviolatum seminarium, nec pedamentum annexum vineæ, nec etiam pecudes negligentius pasci sinebat, & ob id talem pestem vitandam censet. *Lib. 1. Cap. 3.*

CAPUT IIX.

DE RUSTICATIONE VETERUM.

SUMMARIA.

1. *Vicissitudinem natura nobis imposuit.*
2. *Romæ permissum certo tempore in rus secedere.*
3. *Ciceronis dictum de hâc re.*
4. *Romæ vita inquieta.*
5. *Ideo quietem in prædiis quærebant.*
6. *Nuptias quoq; in villis celebrabant.*
7. *Quæ loca secessus appellabantur.*
8. *Qui in hortis erant, abesse non credebantur.*
9. *Magnæ autoritatis viri in rus secedere solebant.*
10. *Quando rusticatio cœpta.*
11. *Prima Ætate Imperii Rom. pleriq; extra urbem vitam transigebant.*
12. *Nonis diebus urbanas res curabant.*
13. *Adultâ ætate prohibitum omni tempore in prædiis hærere.*
14. *Ad cultum urbium facit præsentia primorum.*

15. *Nobi-*

15. *Nobiles in Italia obstricti sunt certis anni temporibus in urbibus degere.*
16. *Decurionibus hodiè licet ruri habitare.*
17. *Tempore messis & vindemiæ rusticatio permissa.*
18. *Mense Octobr. & Novembr. Senatores Romani semel tantum venere in senatum.*
19. *Diebus Ludorum & Saturnalium, it. fationum Rusticatio licita.*
20. *Item illis, qui negotiis fori non erant impliciti, It. Senibus.*
21. *Rusticantium occupationes in cura rei familiaris.*
22. *Studiis ibi etiam incumbebant.*
23. *Juvenes Philosophos & prudentes viros in secessus euntes comitabantur.*
24. *Egregia scripta in secessibus elaborata.*
25. *In quem finem Bibliothecas in prædiis habebant.*
26. *Venandi & piscandi studium in secessu.*
27. *Animum remittebant & ludebant.*
28. *Amœnis prospectibus delectabantur.*
29. *Valetudinis causa in rus migrabant, ut aërem mutarent.*
30. *Remedia, quibus ad tuendam sanitatem utebantur.*
31. *Gestatio quid.*
32. *Deambulationes quomodo institutæ.*
33. *Sedebant, ambulabant, jacebant in aprico sole.*
34. *Exercitia propter sanitatem.*
35. *Lavabantur etiam propter valetudinem.*
36. *Ordo in lavatione.*
37. *Quibus vestimentis Romani in secessu utebantur.*
38. *Uxores & liberos secum in villam ducebant.*
39. *Invitabant & amicos.*
40. *Qui quandoque etiam non invitati veniebant.*
41. *Convivia & epulas celebrabant in villis.*

1 CUm vicissitudinem quandam imposuerit nobis naturæ necessitas, nec durabile sit, quod careat alternâ requie; hinc Roma-
2 na Respublica Civibus suis indulsit certis anni temporibus solvere animos curis & laboribus curiæ forique, atque in otio se reficere. Rectè enim Cicero *Lib. 2. de Orat.* *Quemadmodum,* ait, *volucres videmus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdem autem cùm aliquid effecerint levandi laboris sui causa passim ac liberè solutos opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis atque urbano opere defessi gestiunt ac volitare cupiunt vacui cura*
3 *atque labore.* Præprimis autem Roma, amplissima Civitas, plurimis clamoribus multoque strepitu erat perturbata, molestumque, teste Plinio *lib. 1. Ep. 9.* erat audire inanes discursiones hominum, strepitus transcurrentium essedorum & equitum, interesse officio togæ virilis, sponsalia ac nuptias frequentare, venire ad signanda testamenta, rogari in consilium, & in advocatione vacare officiis clientum ac magnè salutantium, spe metuque nec non multis rumoribus sollicitari, ne dicam de clamoribus hominum, partim mercem insignitâ quâdam modulatione, partim operas suas stentoreâ voce venditantium. Hinc loca quærebant ab ejusmodi molestiis vacua & tranquilla, 5
in villis, hortis & municipiis. Uti de Villâ suâ testatur Auson. *edill. 3.*

Hæc mihi non procul urbe sita est, nec prorsus ad urbem.
Ne patiar turbas, utque bonis potiar.
Et quoties mutare locum fastidia cogunt
Transeo, & alternis rure vel urbe fruor.

Quod & perspicere licet ex *l. 5. §. 3. ff.* 6
de donat. inter Vir. & uxor. In quâ lege mentio fit Virginis sponsæ in hortos deductæ ante nuptias, quia Venus, quæ hortorum quoque Dea erat, nuptiis præsidere credebatur, ergò libenter ibidem nuptias celebrabant. Quæ loca propterea secessus appellabantur. 7
Sic Sveton. *in August. c. 72.* Ex secessibus præcipuè frequentavit maritima Insulasque Campaniæ, aut proxima urbi oppida, Lamnium, Præneste, Tybur, & Tacit. *lib. 14. Annal. c. 62.* Magna

gna ei præmia & secessus amœnos pro-
mittit. Confirmatur idem *l. 12. §. 41. de
Instr. leg. & l. 16. ff. Mandati*: ubi men-
tio fit hortorum Ravennæ, in quos Au-
relius Quietus omnibus annis secedere
8 solebat. Illi verò qui in hortis erant,
abesse, cum in continentibus urbis es-
sent, non videbantur, secundum de-
finitionem *l. 199. ff. de V. S.* Imò præ-
sentes eos haberi, disertè traditur. *l. 5.*
9 *ff. de Procurat.* Brisson. *selecti. Antiquit.
Lib. 3. c. 13.* Qui autem secedere in rus
solebant, magnæ autoritatis fuisse col-
ligitur ex *l. 21. §. 10. ff. de Recept. qui ar-
bitr.* ubi quæritur, si arbiter litigatores
in eo loco, qui sit circa urbem, adesse
jusserit, an parendum? & respondet Ul-
pianus: Omnino, si ejus sit autoritatis
arbiter, ut in secessibus soleat agere.
Quales fuerunt Imperatores, Senato-
res, Patricii, Pompejus, Cicero, Cato,
Labeo, de quo mentio fit *in l. 2. §. 47. ff.
de Origin. Jur.* Nisi in causâ appellationis,
ubi appellans non tenetur judicem
quærere, & in hortos vel villam subur-
banam accedere, *l. 1. §. 9. ff. Quand. ap-*
10 *pelland. sit.* Tempus autem, quo per-
missum fuerat Romanis Rusticationi
operam dare, diversum deprehendi-
11 mus. Primâ quidem ætate, qvum
nondum adolevisset Imperium Roma-
num, omnem fermè ætatem propter
studium agriculturæ extra urbem trans-
agebant. Hoc perspicere licet ex præ-
fatione Columellæ *lib. 1. Nundinarum*,
ait, *conventus manifestum est propterea*
12 *usurpatos, ut nonis tantummodo diebus
urbanæ res agerentur, reliquis administra-
rentur rusticæ.* Illis enim temporibus
proceres civitatis in agris morabantur,
& cum consilium publicum deridera-
batur, à Villis arcessebantur in Senatum,
viatoresque nominati sunt. Adulta verò
13 ætate Romana, cum minor esset rusti-
cationis gloria, & fiducia frumentatio-
num publicarum cultura agrorum ces-
saret, vel servis aut colonis esset com-
missa, & voluptatis otiique capiendi
causa modò secederent, ac frequentia
negotiorum urbis Romæ vel aliarum
civitatum plurium postularet ope-
ras, lege cautum est, ne omni vitæ
tempore in villis hærerent. *l. unc. C. si
Cur. relicta Civ.* quia scilicet impium
est, patriam vitare ac curiæ & fori mu-
nia declinare, Cujac. *ad d. l.* Et quia 14
Principes putarunt, ad cultum & for-
tunam Civitatum facere primorum
urbium præsentiam. Ad hunc pene 15
modum Nobilibus Italis necessitas à
nonnullis Principibus imponitur hodiè
certis anni temporibus in urbe moran-
di, quod tùm ad urbium splendorem,
tùm etiam ad vectigalia augenda non 16
parùm conducit. Hodie tamen, posse
decurionem civitatem relinquere &
ruri habitare, statuunt Grœnw. & Re-
gner. *ad alleg. leg.* Tempus verò anni 17
quo rusticari licitum, erat messium &
vindemiarum, *l. 1. ff. de Feriis & dilat.*
Tunc enim solennes anni curarum in-
duciæ fuerunt, & judiciaria negotia re-
missa. Et Augustum Imperatorem
refert Svetonius statuisse, ne Septem-
bri Octobrive mense necesse esset in Se-
natum venire præter sorte ductos, per
quorum numerum decreta confici pos-
sent. Quod tempus clarius exprimi-
tur in *l. 2. C. de Feriis*, ubi Imper. Theo-
dosius præcipit, ut à die octavo Calen-
darum Julii usque in Calendas Augusti
messis feria concedatur, & a Calendis
Augusti usq; in decimum Calendarum
Septembris agendarum causarum tri-
buatur licentia, à decimo autem Ca-
lendarum Septembris usque in Idus O-
ctobris Vindemialis feria concedatur.
Quare & *ἐπιμοάτων* festum etiam Im-
peratores cum amicis agitare ruri sole-
bant. Vide Lampridium *Heliogab.*
De his Minutius Felix *Octavio*: Ad vin-
demiam feriæ judiciariam curam rela-
xaverunt. Vide quoque Cyprianum
epist. 1. ad Donatum. His diebus etiam
feriæ erant à studiis, ut constat ex Div.
Augustino *confess. l. 9. c. 2. Edicunt verò
de his Impp. in l. omnes 7. C. de feriis.* In 18
antiquo Calendario Romano, quod
Boxhornius Historiæ Augustæ annexit;
videre licet, Senatores Romanos men-
sibus Octobri & Novembri semel tan-
tum singulo mense venisse in Senatum.
Sed etiam diebus ludorum rustica- 19
tum secedere licuit, quod colligi potest

 ex

ex Cicer. *lib. 3. Epiſt. 1. ad Fratrem & Lib. 1. de Orator.* §. 7. de L. Craſſo refert, quod ludorum diebus quaſi colligendi ſui causa ſe in Tuſculanum contulerit, cui tempori quoque annumerari poterunt Saturnalia, ſic enim Mart. *lib. 7. Ep. 27.*

Otia dum medius præſtat tibi parva December.

20 Item & ſationum tempora, per *l. 1. C. de Agric. & Cenſ.* Hac vero ſtati temporis lege illi non tenebantur, qui negotiis fori non erant impliciti, vel qui incumbente provectiore ætate, noviſſimam vitæ partem in ſeceſſu componere inſtituerant. De Silio Italico Plinius *lib. 3. Ep. 7.* refert, quod novisſimè ſvadentibus annis ab urbe ſeceſſerit, ſeque in Campania tenuerit, ac ne adventu quidem novi Principis inde commodus ſit. Idem *Epiſt. 1.* de Spurina ait, quod poſtquam obierat officia, geſſerat Magiſtratus, rexerat provincias, tandem in otio ultimâ ætatem conſumſerit.

21 Ruſticantes autem Romani vel in feriis erant occupati, vel in ruſticis voluptatibus, quod Cicero *Lib. 1. de Orat.* §. 249. expreſſit. Qui fundos ſuos obeunt, aut fructus causa, aut delectationis inviſunt, & Martialis *lib. 5. Ep. 21.*

Geſtatio, fabulæ, libelli.
Campus, porticus, umbra, virgo, thermæ
Hæc eſſent loca ſemper, hi labores.

Secedebant enim in agros, ut eosdem & rem familiarem oculis ſubjicerent, mandarent procuratori de agricultura aut imperarent villico, colligerent fructus, venationi operam darent, vel alia rei familiaris ordinarent. Hinc Martialis de ruſticatione ſua *Lib. 4. Epiſt. 90.*

Rure morans quid agam, reſpondeo pauca rogatus.
Luce Deos oro, famulos poſt arva reviſo,
Partibus atque meis juſtos indico labores.

De Sexto Pompejo Hiſpaniæ citerioris Principe obſervavit Plinius *Lib. 14. c. 5.* Quod podagra correptus fuerit cum horreis ſuis ventilandis præſideret, quem dolorem eo ſedavit, quod ſeſe in triticum ſuper genua merſit.

Deinde ſtudiis potiſſimum in villis 22
applicabant animum, ſecedebant enim ut non minus ſtylo quàm vomeri incumberent, ingenium quàm rus excolerent, ut ſcribit Sidon. *Lib. 8. ep. 4.* Tuſculanæ quæſtiones Ciceronis ante in ſeceſſu ſubtiliter ſunt diſputatæ.

Propterea ſolebant juvenes, qui a- 23
nimum artibus dederant, aut Reipublicæ ſe deſtinaverant, Philoſophos aut prudentes viros in ſeceſſus euntes comitari, quo ſtudiis, colloquiis & diſputationibus ipſorum intereſſent, & aliquid memoriâ uſuque dignum exipſis imbiberent Refert Cicero *lib. 1. de Orat.* §. 24. Cum L. Craſſus ſe in Tuſculanum diebus ludorum contuliſſet, comitabantur ipſum adoleſcentes, in quibus magnam ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocaverant. C. Cotta, qui tùm Tribunatum plebis petebat, & P. Sulpitius, quibus ſupervenerunt Q. Mutius & M. Antonius. In quo ſeceſſu primâ die de universâ Republicâ multum inter ſe usque ad extremum tempus diei collocuti ſunt, ſequentibus vero de artificio dicendi plurimum diſſeruerunt. Nec non *Epiſt. 16. ad Attic.* Hirtium ego & Dolabellam dicendi diſcipulos habeo, ſcilicet in Tuſculano cœnandi magiſtros. Puto enim te audiviſſe, illos apud me declamitare, me apud eos cœnitare.

Eorum, quorum egregia ſcripta 24
in ſeceſſu elaborata adhuc extant, jam antea mentio facta, quibus atteſtante Gellio *l. 13. Noct. Att. cap. 10.* jure meritoque annumerari poterit Labeo, qui in literis ita annum diviſerat, ut ſex menſibus Romæ cum ſtudioſis eſſet, ſex menſibus ſecederet, & conſcribendis libris operam impenderet, inde 400.
Volumina reliquiſſe fertur. In quem 25
finem in Prædiis inſtructas habebant Bibliothecas. Oſtendit eas *l. 12. §. 24. ff. de Inſtr. & Inſtrum. leg.* Inſtructo fundo & Bibliothecam & libros, qui illic erant, ut quoties veniſſet uteretur, contineri conſtat. Martialis quoque

Lib.

L.7.Ep.16. meminit ruris sui Bibliothecæ

Ruris Bibliotheca delicati
Vicinam videt unde lector urbem.

Et Plinius *lib.3. Epist.7.* de Silio Italico, plures, *ait*, iisdem in locis villas possidebat, adamatisque novis priores negligebat, multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginũ, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur.

26 Non autem semper seria tractabant veteres in secessu, sed variis etiam oblectamentis animum reficiebant, inter quæ non postremum erat venandi & piscandi studium, ut vel retia ponerent feris, vel canibus insectarentur, vel cominus venabulo conficerent, aut eminus lancea emissa manu fugientem prosequerentur. Sic Plinius *lib.5. Epist.6.* commendat villam, quod variam & frequentem venationem habeat, & Svetonius de Domitiano refert *Cap.19.* Centenas varii generis feras sæpe in Albano secessu conficientem spectavere plerique, atque ex industria ita quarundam capita figentem, ut duobus ictibus quasi cornua effingeret. De Augusto idem narrat Sveton. *c.83.* quod animi laxandi causa piscari hamo consveverit, & Plinius *lib. 9. cap.7.* laudat villas propter piscandi commoditatem, quod ex una possit despicere piscantes, ex altera ipse piscari, hamumque è cubiculo ac pene etiam lectulo, ut è navicula jacere. Volupe erat adstare piscinis, vocare suis nominibus pisces, ut ad manus accederent, vel plausu compellere, pascere item & spectare vorantes. Nostri Principes, inquit Cicero *ad Attic. lib.4. Epist.* 30. digito cœlum se putant attingere, si mulli barbati in piscinis sint, qui ad manus accedant. De Cæsaris Piscina scribit Plinius *Lib.10. cap.70.* Pisces quidem auditus nec membra habent, nec foramina, audire tamen eos palam est, utpote cum plausu congregari feros ad cibum consvetudine in quibusdam vivariis spectatur, & in piscinis Cæsaris genera piscium ad nomina venire quosdam singulos.

27 Nonnunquam etiam Romani rusticantes ad ludrica descendebant; Lælium & Scipionem memorat Cicero *Lib.2. de Orat. §.22.* semper ferè una rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam è vinculis evolavissent: it. conchas eos & umbilicos ad Cajetum & ad Laurentum legere consvevisse, & ad omnem animi remissionem descendisse. Scævolam refert Valer. Max. *Lib.8.c.8.* optimè pila lusisse, quia videlicet ad hoc diverticulum animum suum forensibus ministeriis fatigatum transferre solebat. Alcao quoque & calculis vacasse interdum dicitur, cum benè ac diu jura Civium & ceremonias Deorum ordinasset, ut enim in rebus seriis Scævolam, ita & in scurrilibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non finit. Præ- 28
terea in villis maritimis pascebant animum fluctuum maris agitatione & eorum numeratione, unde Cicero *lib.2. ad Atticum Epist.6. Ita*, inquit, *complexus sum otium, ut ab eo divelli non queam. Itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antii festivam copiam, aut fluctus numero.* Nec fluctus labentes maris & ruentes cum murmure undas spectare erat tantùm volupe, sed etiam observare prænavigantes, & cymbas variis coloribus ornatas inter fluctus saltantes aspicere, erat jucunda in secessu recreatio. Seneca *Epist.51. Habitaturum tu putas unquam fuisse in Utica Catonem, ut prænavigantes adulteras numeraret, & conspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, & fluctuantem toto lacu rosam.* Hinc meritò inter prospectus gratiores & liberos, montium scilicet & hortorum, etiam maris refertur, & servitus, ne ejusmodi amœno prospectui officiatur, solet constitui, *arg. l.15. ff. de Servit. Urb. Præd.* & Gothofred. *ad d. l.*

Inter præcipuas autem rustica- 29
tionis causas erat conservatio bonæ valetudinis, quapropter etiam cum morbis conflictantes conferebant se in rus, ut morbum sanarent, & in sereniori & salubriori aëre restituerentur. Ideò rogat Plinius *lib.5. Ep.19.* Paulinum pro liberto Zosimo, ut ægrotum in vil-

 lam

lam recipere velit, quo curationibus
30 ſupereſſe commodius poſſet. Ea au-
tem remedia, quibus vel ad tuendam
vel inducendam ſanitatem utebantur,
erant moderatus corporis motus, ge-
ſtationes, ambulationes, item inſola-
tiones, balnea, frictiones, vel alia ex-
31 ercitia corporis. Geſtatio autem ſe-
cundum Celſum *Lib. 2. de Medicina c. 15.*
leviſſima fiebat navi ſeu in portu, ſeu in
flumine; vehementior in alto mari,
vel lectica aut ſcamno; acrior vehiculo:
Geſtationes quoque, quæ equo fiebat,
mentionem facit Plinius *Lib. 9. Ep. 36.*
Poſt ſomnum demum lectionemque
non vehiculo, ſed quod brevius quia
velocius, equo geſtor. Præcipua autem
geſtatio fiebat lectica, quam Lecticarii
ſuccolando ſuppoſitis cervicibus geſta-
bant. Huic officio deligebant homi-
nes robuſtos, Britannos, Syros, & Ger-
manos, quod Lipſius *Elect. lib. 1. c. 19.*
probat. Vehiculo etiam factam geſta-
tionem oſtendunt verba Svetonii, ubi
c. 23. de Tiberio refert: Aleam ſtudio-
ſiſſimè luſit, de cujus arte librum quo-
que emiſit. Solitus etiam in geſtatio-
ne ludere, ita eſſedo alveoque adapta-
32 tis, ne luſus confunderetur. Deam-
bulationibus quoque veteres in ſeceſ-
ſu oblectabant animum. De Auguſto
tradit idem Svetonius *cap. 83.* Vectaba-
tur & ambulabat, ita ut in extremis ſpa-
tiis ſubſultim decurreret. Et de Ci-
cerone Plutarchus *in ejus vita*: Fuit a-
liquando in corporis cura curioſus &
nimius, ut ad certum numerum fri-
ctionibus & ambulationibus uteretur.
Adſtipulatur huic Plinii narratio de
Spurinæ ruſticatione *Lib. 3. Ep. 1.* Manè
lectulo continetur, hora ſecunda cal-
ceos poſcit, ambulat millia paſſuum tria:
nec minus animum quàm corpus ex-
ercet. Erant autem certa ſpacia in
villis, ambulationibus & geſtationibus
deſtinata, de quibus capite præceden-
33 ti actum. Præterea Veteres inter præ-
ſidia valetudinis habuerunt, ſedere,
ambulare, aut jacere nudato corpore
in aprico ſole, utiliusque viſum eſt in
ſole quàm ad flammam & in hypocau-
ſto ſudare. Plinius de avunculo ad
Macrum *lib. 3. Ep. 6.* Si quid otii, jace-
bat in ſole, liber legebatur &c. & *paulò
poſt*: Poſt ſolem plerumque frigida la-
vabatur. Nonnulli quoque luxus cau-
sâ in ſole colorari ſe ſinebant, de qui-
bus Mart. *Lib. 10. Ep. 12.*

– Precor & totos avida cute combibe ſoles,
Quàm formoſus eris, dum peregrinus eris.
Et venies albis non cognoſcendus amicis.
Libabitque tuas pallida turba genas.

Alii autem inſolabant ſe deſiden-
tes, alii decumbentes, alii ſtantes, aut
ambulantes, vel currentes, & peculia-
ris erat in ædibus locus apricationibus
deditus, quem Solarium dixerunt aut
Mœnianum, quia ſoli erat expoſitum.
Hinc ſecundum Ulpianum *in l. 17. ff. de
ſervit. Urban. Præd.* contra ſervitutem
agit, qui umbram facit heliocamino vel
ſolario. Mœniana verò atteſtante I-
ſidoro *lib. 15. c. 3. Orig.* nomen accepe-
runt à Mœniano, Collega Craſſi, qui
primus projecit materias, ut eſſent lo-
ca in quibus ſpectantes inſiſterent; dicta
ſunt & ſolaria, quia patent ſoli. Inſuper 34
exercitia corporis à Medicis pro ratio-
ne ætatis roboris & valetudinis, alia
ſenibus decrepitis vel morbo debilita-
tis, alia junioribus & mediæ ætatis, vel
integris viribus imperabantur. Hiſ-
ce robuſtiora exercitia conveniebant:
Fodere, remigare, diſcum mittere, ce-
leriter moveri, ſaltare, grave quodvis
telum jaculari, continuatis jactibus,
onere maximo ſublato, & acclives am-
bulare; Gravi armaturâ tectum cele-
riter agitari, per funem manibus ap-
prehenſum ſcandere, quomodo in Pa-
læſtris pueros exercebant: Vel è fune
vel perticâ manu apprehensâ ſublimem
pendere, ac diu teuere; Manibus in
pugnum reductis, iisdemque prolatis
vel in altum ſublatis, halteribus ſeu
globis plus minus gravibus ſeorſum po-
ſitis, utrâque ſe inflectentem manu at-
tollere, quæ robuſtior erat exercitatio,
ſi qui ad ſiniſtram manum fuerit, dex-
trâ conetur attollere, & ſiniſtra qui
ad

ad dextram. Movere se saltu, cursus ad metam instituere, summis invicem manibus concertare: Complecti quempiam manibus digitisque pectinatim junctis, iisque divellere se adniti: Medium apprehendere, ac sublatum ceu magnum onus protendere & reducere: Erectum & circumactum se prope adstantem mutare: stare, nec sinere se loco dimoveri, quo exercitio Milo Crotoniates celebratur: Pectoribus ex adverso innixos magno se conatu invicem retrudere: Manu altera, tanquam fune, collo alterius injecta ipsum retrorsum trahere ac revellere: Coryco & parva pila ludere: ne dicam de acrocorismis seu festivis saltationibus, & Sciamachiis, quæ crura, brachia & manus simul exercent, aliisque, de quibus Andreas Baccius *de Thermis* & Hieron. Mercurial. *de arte Gymnast.* potissimum Galenus *lib.* 2. de sanitate tuenda videri possunt. Hæc junioribus & robustis. Senioribus & gravibus viris competebant aliæ moderatæ exercitationes per vocem, sic legendo aut cantillando exercebantur item ambulationes, jactationes in lectis pensilibus, &c. Quibus exercitiis ob sanitatem, utebantur non modò, quod sudorem ejicerent & noxios humores, sed etiam quod ex placitis Medicorum credebant, exercitationes corporis esse ad balnea

35 præparatorias. Lavabantur enim crebrò Veteres vel munditiei causa, vel valetudinis, imprimis post exercitationem, & accubituri ad epulas, quin & surgentes ab epulis proluebant corpora, Barth. *lib.6. Adversf. c. II.* Plerumque autem sæpius in piscinis, quod colligere est ex *Epist.1.* Ciceron. *ad Quint. Fratr.* Latiorem piscinam voluissem, ubi jactata brachia non offenderentur. De *Alexandro Severo* Ælius Lampridius, Post exercitia corporis, *ait*, unctus lavabatur, ita ut Caldariis vel nunquam vel rarò, piscina semper uteretur; in eaque una hora prope maneret. Idem *de Heliogabalo:* Non nisi unguento nobili aut croco piscinis infectis natavit.

36 Servabant autem secundum Baccium *lib. 7. de Therm.* in lavatione hunc ordinem, primum exercitium, deinde balneum, ubi frictio fiebat & detersio, mox statim frigidæ lavatio, postea unctio, deinde cibus & potus, ultimò somnus. Quod ex parte confirmat Plinius Jun. *lib.3. ep. 5.* de avunculo suo: In secessu solum balnei tempus studiis eximebatur; quum dico balnei, de interioribus loquor, nam tum distringitur tergiturque, audiebat aliquid & dictabat.

Romanis insuper in more positum erat, certo vestimentorum genere uti, 37 ut scil. in urbe Senatores ab Equitibus, servi à liberis, in dignitate constituti à plebejis distinguerentur, unde in negotiis semper togati conspiciebantur partim senatores, partim Advocati, & qui salutatum manè venissent. Hinc officia fori & Curiæ dicebantur togata. Domi autem, quia toga molesta erat, levioribus vestibus induebantur, Chlamyde aut tunica aut lacernâ, unde aliis vestimentis in negotio, aliis in otio vel secessu utebantur, quorum mentio fit in *l. 12. §. 41. ff. de Instrum. & instr. leg.* Ibi enim JCtus vestes propter secessum in fundo depositas instructo fundo legato inesse tradit. Non autem eo tempore induebantur togâ molestá, nec calceis opus habebant, Plinius *Lib. 7. Epist. 3.* Quousque calcei nusquam? Nusquam togæ? Et Martialis *Lib. 1. Ep. 18.*

Ignota est toga, sed datur petenti
Rupta proxima Vestis à Cathedrâ.

In secessu autem tunicis utebantur, uti testatur Sidonius *Libr. 2. Epist. ult.* Destinas illuc usque ad adventum hirundineum vel ciconinum, jam Numæq; ninguidos menses in otio fuliginoso sive tunicata quiete transmittere, & *Epist. 7. lib. 5.* Hi sunt qui invident tunicatis.

Insuper Uxores & liberos secum in 38 villas ducebant Veteres, quod ex Plinii *Epist. 6. lib. 5.* constat: Mei, inquit, *nusquam salubrius degunt, usq; adhuc certè neminem ex iis, quos eduxeram mecum (venia sit dicto) ibi amisi.* Præterea in- 39 vitabant amicos suos, ut secum ruri & otio fruerentur. Ita Agricola Sidonium

um invitabat ad piſcationis voluptatem, miſſâ naviculâ, quâ adveheretur, *lib. 2. Epiſt. 12.* Ita etiam Horatius Tyndaridem amicam invitat in Lucretilem ſuam, *lib. 1. Od. 17.* De Tiberio Conſtantino Cæſare narrat Paulus Diaconus, eum ritu Imperatorio rus petiiſſe, ut vindemiali lætitiæ operam imperti-retur diebus triginta. De Heliogabalo, homine impuro, teſtatur Lampridius *cap. 10.* cùm ad vindemias vocaſſet amicos nobiles, & ad corbes ſediſſet, graviſſimum quemq; percunctari cœpit, an promptus eſſet in Venerem, erubeſcentibusq; ſenibus exclamabat: Erubuit, ſalva res eſt, ſilentium & ruborem pro conſenſu ducens. Accedebant etiam non invitati, qui amicum inviſerent. Ita Cæſar & Octavius viſitabant Ciceronem in Puteolano hærentem, & *l. 15. Ep. 2. ad Atticum* conqueritur de frequentiâ viſitatorum: Habuimus, inquit, in Cumano quaſi puſillam Romam: tanta in his locis erat multitudo.

Tandem in villis Epulas & convivia inſtituebant. Domitianus celebravit in ſeceſſu Albano Quinquatria Minervæ. Sveton. *l. 8. c. 4.* Et Nero Claudius Cæſar frequentavit Quinquatruum feſtivos dies apud Bajas. Tacit. *lib. 14. Annal. cap. 4.* Dn. M. Antonio dicit Cicero in Philippicis, quod natalitia dederit in hortis ſuis. Green. *de Ruſticat. Vet. Lib. 1. C. II.*

CAPUT IX.

DE PRÆDIIS LIBERIS ET ALLODIALIBUS.

SUMMARIA.

1. *Prædia ab initio erant libera.*
2. *Non niſi à Deo recognoſcebantur.*
3. *Romanis res mancipi dicebantur.*
4. *Longobardis vero Allodia.*
5. *Allodium ab antiqua voce* Dede *deſcendit.*
6. *Prædia allodialia quid ſint?*
7. *Adhuc hodiè inveniuntur.*
8. *Exempla Allodiorum.*
9. *Communiter Prædia Allodialia agnoſcunt dominum territorii.*
10. *Antiquitus frequenter offerebantur in feudum.*
11. *Exemplum hujus rei.*
12. *Allodia hodiè rariora in Imperio.*
13. *Sed ante annos 200. præſtantiſſimæ ditiones fuere Allodiales.*
14. *Caſtrum* Rudelſtadt *& alia bona Comitum Schwarzburgenſium fuere allodia.*
15. *Curtes Imperiales olim gaudebant Jure Superioritatis.*
16. *Poſteà factæ ſunt feuda Principum.*
17. *Feudis regalibus multa bona allodialia incorporata.*
18. *Quale eſt Comitatus Blanckenburgenſis.*
19. *Item Monaſteria deſolata.*
20. *Prædia Cenſitica referuntur etiam inter allodialia.*
21. *Emphyteutica prædia propriè non ſunt allodia.*
22. *Jus Crediti in feudo allodialem habet naturam.*
23. *In feudo pignoratitio etiam mulieres ſuccedunt.*
24. *Idem obtinet in feudis emtis ſub pacto de retrovendendo.*
25. *Multò magis in annuis reditibus ex bonis feudalibus emtis.*
26. *Prædio conceſſo* zu einem rechten Erb-Gute *non ſtatim eſt allodiale.*
27. *Pacta familiæ in Allodiis etiam locum habent.*
28. *Civitates Imperiales in Imperio ſunt Allodiales.*
29. *Item multi Comitatus & Baronatus.*
30. *Hodie tamen pauciores quàm olim.*
31. *Prædia Allodialia quomodo cœperint in Saxonia, in quibusq; præferenda ſint iſis Prædiis Feudalibus?*

Prædia

1 PRædia Origenem Juri Gentium debere, principioque omnia fuisse libera atque immunia in possessorum dominio, jam anteà in-
2 nuimus: A nemine enim nisi à Deo recognoscebantur, & nulli servitio nec Censui, sive vectigali, sive canoni erant obnoxia, & hinc hodiè adhuc omnia prædia præsumuntur libera. Ant. Faber. *in Cod. ad Tit. C. de Prob. def. 10. n. 1.* Sicut & homines præsumuntur liberi, qui tales nascuntur, *l. 4. ff. de Just. & Jur.* Promtiores namque esse debemus ad prædia libertati naturali suæ restituenda, quàm ad vindicanda ea in servitutem, *l. 47. ff. de Obl. & Act.* Vaud. *l. 2.*
3 *Quæst. 3.* Romanis hujusmodi prædia res manicipi, atque optimo jure teneri
4 dicebantur. In Bojoarorum, Anglorum & Longobardorum autem legibus Allodia; quod verbum ab antiquâ voce
5 Saxoniâ Ode/ hoc est hæreditas, bona possessio, descendit: hinc allodia bona quæ plane & ex toto (All enim omne significat) in nostrâ potestate sunt; Klein odia bona pretiosiora & subtiliora; Einöde locus solitarius & incultus. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 3. §. 11.* Huld. Eiben. *In Elect. Jur. Feud. c. 1. n. 10.* Unde etiam Odalricus, abundans scilicet bonis, dictus. Welserus *in vitâ S. Uldarici.*

6 Prædia autem Allodialia seu libera sunt, in quibus quis plenum habet dominium, ut eorum nomine nulla neque gratia, neque merces neque opera debeatur. Hoc Car. du Fresne *in suo Glossar.* ita describit, quod scil. sit Prædium non modo ab omni præstatione liberum, sed & à quolibet servitio reali & personali immune, licet illius possessor Dominum agnosceret à quo illud tenebat in feudum honoratum. Charta Bertrandi de Monte Lauro Anno 1274. Vendo & ex causa venditionis trado, cedo pro libero & Franco, & absoluto & immuni allodio, tamen cum consensu D. Petri Regis Arragonum ac Domini Montis Pessuli, in quo infra scripta tenentur in feudo, & pro feudo honorato sine præstatione census, Usatici, Canonis & alterius servitii tam realis quam personalis, & alterius cujuslibet generis, scilicet omnes res, quas habeo, vel habere visus sum in decimaria de terminis &c. Duplex autem Allodium statuunt Consvetudines Municipales, alterum Nobile, alterum Villanum. Aleu Noble, Aleu roturier. Allodium Villanum dicitur Prædium, quod nullam habet Jurisdictionem seu Justitiam, cujus possessor nullam debet præstationem nec Laudemia. Allodium Nobile illud est, quod Jurisdictionem seu superiorem Justitiam habet, & nulli homagio seu servitio Feudali nullisque Laudemiis obnoxium est. Ejusmodi autem Allodia Nobilia sc. & Villana, etsi immunia & libera dicantur, a superioritate alterius non tamen eximuntur *ut cit. in tit. de Allod. II. Feud. 54.* Unde Allodium liberum aliquatenus Feudum est, sed immune à servitiis Feudalibus: tametsi diversum à Feudo Franco, quod licet liberum a servitiis, domino tamen obnoxium est. Et quamvis primæva ista libertas in plerisque Prædiis diversis Constitutionibus & recognitionibus, vel lege annuæ præstationis aut servitii, aut etiam meliorationis sit variè limitata;
Nonnulla tamen hodienum vera sunt 7
allodialia; verbi gratiâ, quæ continentur in patrimonio Majestatum, & hæc sunt ab omni aliâ Superioritate exemta, Souveraine Güter/ qualem allodii 8
liberrimi statum declarant verba *Instrum. Pac. inter Imperium Romanum & Regem Galliæ de Anno 1648.* Primo quod supremum dominium, Jura Superioritatis, aliaque omnia in Episcopatus Metensem, Thulensem & Virodunensem &c. eodem modo quo hactenus ad Romanum spectabant Imperium, imposterum ad coronam Gallicam spectare, eique incorporari debeant in perpetuum &c. Diese und §. 2. 3. nachfolgende Güter sind Souverain Allodial Güter der Cron Franckreich worden. Titulum enim feudi in bonis Imperii majoribus Rex Galliæ recusat, quia occupationem & modum acquirendi Juris Gentium prætendit.

Com-

9 Communiter verò allodia, quamvis ab omni præstatione & servitio libera solutaque, tamen Dominum territorii & jus Superioritatis agnoscere debent, per Textum expressum 2. *Feud.* 54. ubi sancitur, ut is, qui Allodium suum vendiderit, districtum & jurisdictionem Imperatoris vendere non præsumat, & si fiat, non valeat. Nam & Allodia possidentur ad statum & honorem Domini. Knich. *de Jur. territ. c. 1.*
10 *n. 313. & Encyclop. c. 3. n. 129.* Causam huic constitutioni dederunt frequentes antiquæ oblationes allodii in feudum alicui Potentiori vicino, qui Dominus Territorii non erat, & ex hoc fundamento Fiscalis Imperii egit pro
11 Cæsareâ Jurisdictione in der am Fürstlichen Hause Hessen alienirte Grafschafft Waldeck allodialstück / so im Reichs territorio aussern Fürstenthum Hessen gelegen gewesen. Hinc etiam ante constitutionem pacis publicæ per Fridericum, cùm deprædationes adhuc essent frequentiores, multi nobiles majoris securitatis causâ bona sua allodialia Principibus in feudum obtulerunt, idque fieri solebat, ut commodius & utilius tueri se possent, non autem, ut præjudicium sibi crearent. Knich. *de Jur. Territorii c. 1. n. 226.* Hinc Dn. Frit-
12 schius *de Feudo Solari §. 11. testatur:* Allodia hodiè in Germania nostra rariora esse, quàm olim fuere; cujus ratio esse videtur, quod proximè superioribus seculis feuda oblata, vulgò aufgetragene Lehen / in frequenti usu esse cœperint. Multi scilicet ob publicam necessitatem, quod aliter pace vel quiete publica eis frui non liceret, utpote justitiâ & pace publicâ in Imperio non benè constitutâ, possessiones suas potentioribus, non tamen semper Dominis territorii, in clientalem offerebant, feudique jure ab iisdem recipiebant. Knichen. *d. l. de jure territ. c. 1. n. 205.* Alii ex devotione civili, & quod sic rebus suis melius consulere viderentur, utpote aliorum viribus contra insultantium impetus tutiores, allodia sua in feudum tam Ducum, quàm Comitum & Nobilium offerre solebant.

Notabile sanè est, quod scribit Besoldus 13
Thesaur. Pract. lit. K. n. 37. Es ist beweißlich / und gehe man von einem Stamm-Hauß zum andern / so wird man finden / daß noch für 200. oder 150. Jahren alle Stamm-Häuser allodial gewesen. De Franconiâ & tractu versus Rhenum id testatur D. Rhetius *Com. Feud. lib. 1. Tit. 1. n. 21.* ante annos non ita multos præstantissimarum familiarum ditiones allodiales fuisse. Sic illustrissimi Comites Schwarzburgici anno 1361. Impe- 14
ratori Carolo IV. ut Regi Bohemiæ Castrum Rudelstadt cum oppido, quæ Allodialia erant, in feudum obtulere. Tenor literarum investituræ hic est: Haben die Grafen Henrich und Graf Günther / die Vesten und Stadt Rudelstadt / die ihr erblich freyeigen von uns / als von einem Könige zu Böheim / und von der Hochwürdigen Crone des Königreichs Böheim zu einem rechten Edlen Lehn empfangen. Ex eodem instrumento investituræ constat, eosdem Comites oppidum suum Salfeld (quod postea ad domum Saxonicam pervenit) & Castrum Königs eidem Carolo Imperatori, ut Regi Bohemiæ in feudum obtulisse. Idem factitarunt laudati Comites superiori seculo, occasione reformationis Religionis cum Præfecturâ Paulinzellâ, quam domui Saxonicæ obtulere.

Si autem Imperator Curtem vel præ- 15
dium quoddam Imperiale (quod uti diximus verum allodium est) in Ducatus confinio situm, Immediatæ Ecclesiæ in alio Ducatu sitæ cum omni jure donaverit, atque immediata Ecclesia eam potentiori favore armatæ civilis Tutelæ sub in feudaverit, tum etiam Jus territoriale simul translatum esse censendum est, quia scil. ejusmodi Curtes passim per Germaniam dispersæ gaudebant Jure Superioritatis, des ersten Heerschild Rechtens. Tali modo Imperator 16
Henricus Anno. 1008. 3. Decemb. donavit Abbatissæ Sophiæ Gandersheimensi, Imperatoris Ottonis secundi filiæ, Curtem suam Derenburg / in confinio Episcopatûs Halberstadiensis sitam. Eam iterum Curia Gandersheimensis immedia-

mediata Electoribus Brandenburgensibus favore defensionis futuræ subinfeudavit, qui etiam in hoc subfeudo Jure Superioritatis gaudent. Schoppius *de Allodiis Cap. 2.*

17 Cum autem Feudis Regalibus per Germaniam plerumque multa Prædia & Bona Allodialia sint incorporata, ideo Duces, Comites &c. ultimis Familiæ hæredibus solent reservare separationem Allodii. Durante enim Successione Feudali, Allodialia Bona

18 manent Feudo incorporata. Cujusmodi Bonum Allodiale sunt die Reichs-Pfandschafften/ *Instr. Pac. Osnabrug. Art. 5. §. 9.* Erkauffte Erbstück / der Lehns-Schlösser und Vestungen Gereitschafften/ oder Inventaria mobilium & se moventium. Talis in Ducatu Brunsvvicensi est etiam Comitatus Blanckenburgensis, Lehns-Information Friderici Ulrici Duc. Brunsvv. *de anno 1628. p. 8. §. 4.* Item Jure Allodii gaudent (sus-

19 pensa jurisdictione Ecclesiastica sedis Romanæ ordinaria) Monasteria desolata, & Feudo Imperiali Status Augustanæ Confessionis incorporata vi *Instrum. Pac. Osnabrug. dict. Art. 5.* Uti factum in Concessione Kloster Walckenriedt Ducibus Brunsvvicensibus; Abbatiæ Hirschfeld Landgraviis Hassiæ. Eodem jure quoque multas Ecclesiasticas fundationes & Prædia possident Electores Saxoniæ & Marchiæ, & alii Imperii Principes & Comites.

Inter Allodialia etiam referri quo-

20 dammodo possunt Prædia, quæ mediante Censu constitutivo vel reservativo in alium transferuntur. Ejusmodi enim Bona Censitica inconsulto Domino possunt alienari, & si per mille annos Censuarius cessaret in solvendo annuam recognitionem, nunquam tamen hac re allodiali privari aut expelli potest, sed ad id, quod interest, saltem teneatur, Franzkius *de Laudemiis cap. 10. n. 58.* Certum igitur est, ejusmodi bona censitica Erbzinß- oder Allodial-Güter inconsulto Domino posse in alium transferri, modo resignatio Dominii, die Aufflassung/ in terris Saxonici Juris sequatur. In terris vero juris Civilis petatur contractus confirmatio, qui duo corroborandi Contractus modi à Consensu Feudali sunt diversi.

Minime autem licet inferre, omnia 21 Prædia, quæ feudalia non sunt; propterea statim esse Allodialia, quia nec Emphyteutica prædia proprie sunt Allodia, sed ea demum, quæ libera sunt, & ab aliis non recognoscuntur, pro quibus nemini sumus obnoxii, sive quorum nomine immunes sumus, nec præstare quicquam tenemur, Bitschius *Comment. Feud. lib. 2. Tit. 54.*

Præterea merito dicendum, Jus cre- 22 diti, quod quis in Prædio feudali habet, non qualitatem feudalem, sed allodialem retinere, & hinc Creditori facultas credendi non deneganda, *arg. tit. Cod. si pign. pign. dat.* Per hanc enim cessionem nec Vasallus, nec feudi Dominus læditur, quia ex soluto debito æque patet repetitio, ac si primus Creditor nunquam cessisset. Dn. Stryk *de Cautel. Contract. Sect. II. c. 5. §. 10.* Mulierem quoque in feudo pignoratitio Pfand-Lehn succedere recte tradit Rauchbar 23 *P. 1. Quæst. 37.* Tum quia Dominium penes debitorem remanet, sola possessione naturali non civili in creditorem translata, tum etiam quod nullibi traditum sit, pignoris obligationem feudalem esse; hinc merito pro allodiali habebitur, cum quælibet res potius libera & allodialis, quam feudalis esse præsumatur. Alciat. *de Præsumt. Reg. 2. Præsumt. 3.* Accedit, quod principalis obligatio, mutui videlicet, hæreditaria & allodialis est, *tot. tit. C. de Hæred. act.* ergo & accessoria pignoris eodem jure censebitur. Denique si Creditores licentiam habent absque novo Domini consensu feuda, quæ pignoris jure tenent, in extraneum alienandi, vel eorum dominium impetrandi, Mev. *Part. 8. Dec. 284.* Brunnem. *ad l. fin. C. de hæred. vel act. vend. pignoris.* certe jus & possessio non feudalis, sed allodialis erit, & per consequens, tam ad masculini, qvam fœminini sexus hæredes successionis jure pertinebit. Idem statu- 24 endum erit de Feudis emtis sub pacto de retrovendendo von wiederkäufflichen

Lehn-Gütern/quæ inter Allodialia merito etiam recensenda. Si enim venditor legem retrovenditionis exerceat, pretium velut allodialis res merito hæredibus absque sexus differentia debetur. Pretium enim hoc casu, præsertim cum non ex feudo antiquo redactum sit, nec convenerit, ut in alterius feudi emtionem convertatur, vicem feudi supplere nequit, nec in ejus locum succedere potest. Schurf. *Cent. 1. Cons. II.* Et quanquam per retrovenditionis contractum dominium quoq; in emtorem transferatur, *l. 2. C. de pact. inter emt. & vendit.* tamen istud dominium perpetuum non est, sed revocabile, ad quod accedit, quod inter pignoratitium & retrovenditionis contractum tanta sit cognatio, ut quandoque alius ab alio dignosci vix possit. Moli-
25 næus *de Usur. n. 268.* Quod vero de Prædiis cum retrovenditionis lege comparatis dictum est, id multo magis obtinet in annuis reditibus ex bonis feudalibus hoc pacto cum consensu Domini emtis, in wiederkäufflichen Zinsen/ so aus Lehn-Gütern gekaufft: cum & hi, si non expresse in feudum concessi fuerint, allodiales non feudales præsumantur: Et huic denique sententiæ consuetudinem patriæ suffragari *ex manuscriptis Fachsii* refert Rauchbar *d. l.*

26 Ventilanda hic venit quæstio, si prædium concedatur zu einem rechten Erbgut/ an pro allodiali aut feudali sit habendum, ita ut fœminæ æque succedant ac masculi? Et dicendum, nequaquam ex sola hac vocula pro filiabus decidi debere hanc controversiam. Imprimis namque voluntas concedentis inspicienda, quis enim inficias ire ausit, feudum concedentem non tam prædium feudale quam allodiale intellexisse, cum hoc plane non veniat nomine ac jure feudi; Et quamvis proprie loquendo allodiale appellitetur Erbgut / ex communi tamen usu loquendi vocula hæc feudum indigitat hæreditarium; communis siquidem verborum sensus prævalet propriæ eorundem significationi. Jac. Menoch. *de arbitrar. jud. quæst. cas. 489. n. 1.* Cumque ex facta concessione feudi prædium præsumatur feudale, sola vocula Erbgut hanc præsumtionem infringere nequit, & in materia feudali dictio hæredis nonnisi de hærede sanguinis feudali & filio accipi solet. *Cap. I. §. etsi clientulus, de alienatione feudi.* Carpz. *P. 2. Dec. 170.*

Pacta familiæ successoria in Allodiis 27
æque ac in feudis locum sibi vendicare recte tradit Eiben. *in Elect. jur. Feud. c. 6.* Dari quoque, *ait*, de allodiis pacta familiæ non dubitamus, & ejus videntur esse notæ, de quibus in *Capit. Ferdinand. IV. art. 40. & Aug. Imp. n. D. Leopold. art. 39.* ubi ea von dem Lehenthum keine dependenz habende pacta familiæ nuncupantur. Nec enim negari potest, non modo nuper extitisse, sed hodie-
que superare in Imperio nostro Provin- 28
cias & Civitates (mediatas intellige, nam Immediatæ Imperiales vix una excepta omnes hujus conditionis sunt. vid. Limn. *ad Cap. Car. V. Art. 24. verb.* Städte) quæ in Allode (sic veteres locu-
ti) non in feudo teneantur. Ex eo ge- 29
nere etiam esse feruntur Comitatus Mörß / Pinnenberg / Bargila / Burggraviatus Klappendorff/ quem Senatus Erfurtinus à Burggraviis de Kirchberg emit; Baronia Bronchhorst / Dominium Arrsen/ Reinking. *1. de R. S. & Ecl. c. 6. n. 39.* C. P. Giss. *Vol. 1. D, 6. c. 8. lit. b.* Fred. à Sande *ad Consv. Geld. c. 1. n. 4.* Rennem. *d. 4. de jur. rer. g. 7. lit. 4.* adde Lehem. *Chron. Spir. 4. c. 1.* Besold. *de jurisd. Imp. Rom. quæst. 17.*

Olim vero (quando Allodiorum ex- 30
empla frequentiora fuisse vult Thom. Crag. *lib. 1. de Feud. dissp. 9,* ubi quarundam provinciarum & aliorum locorum Magnatibus in Italia, Galliâ & Britanniâ pleno Allodiorum jure concessorum meminit) Allodia quoque fuisse Comitatus Waldeck/ dissent. Waldeck *deduct. in Contin. contra* Hessen *n. 41.* Bregantz/Holland/Oldenburg/&c. dynastiam Jever &c. Reinking. *d. c. 16. n. 39.* Fürstl. Hessische Informat. *contra* Waldeck / *lit. A. B. C.* Auctor der Lindauischen Ausführung *p. 12.* Jan. Dousa *Annal. Holland. L. 5.* H. Grotius *lib. 1. Annal.*

Prædia denique Allodialia quomodo 31
cœ-

cœperint in Saxonia, in quibusque præferenda sint ipsis Prædiis Feudalibus, eruditè satis tradit Liber Baro ab Hochberg *in Georg. Curios. L. 1. C. 7.* Allodia (inquit) Fräysäigne Güter sind / die keinem als ihrem Possessori unterworffen sind / dem es freystehet nach seinem Gutdüncken ohne Verhinderung und Einrede der höhern Obrigkeit (wie in Feudis zu geschehen pfleget) zu verkauffen / zu verte- stiren / zu verschencken / der allein eine gewisse Land-Steuer zu des gemeinen Nutzen Bestem jährlich entrichtet / sonst aber das Gut auff sich und seine Kinder / ohne einiges ferneres onus, fortpflantzen und geniessen kan. Etliche sind der Meynung / ihr Ursprung sey entstanden als die Sachsen zum Christlichen Glauben gebracht worden / da habe man ihnen endlich ihre Güter alle fräysäigen überlassen. Doch mit diesem Bedinge / im Fall sie wieder das Christenthum verlassen / und sich zu ihrem Heydnischen Götzendienst wenden solten / daß sie die Freyheit so wol an den Leibern / als auch an den Gütern solten verwürcket und verlohren haben; Und kan wol seyn / daß dergleichen Motiven nicht eine geringe Ursache sind / daß sie hernach sich eines bessern bedacht / sich uud ihre Kinder bey dem Christenthum beständig erhalten haben: Also sind auch die Freye Francken vor diesem genennet worden / quòd Dominus ab aliis nihil posset exigere tanquam ab omni servitio liberis. Fast auff diese Art sind ebenmäßig die bey denen Juristen genandte Feuda Franca oder Frey-Lehen / welche dem Innhaber also überlassen werden / daß er von allen Dienstbarkeiten frey sey / ohne daß er seiner Landes-Obrigkeit getreu verbleibe. Nun diese fräysäigne Güter sind wol gut / und in theils Sachen weit besser als der Lehen / weiln ihme die Hände nicht also gebunden sind / und kan darmit thun was er will / so hat er auch bessern Credit, und wird man ihm lieber darauff mit einer Darleihung im Fall der Noth zu Hülffe kommen / so bey dem Lehen nicht zu geschehen pfleget / weiln darzu erst Consensus erfordert wird / doch sind die Lehn-Güter offt an der Ertragniß / an Grund und Boden weit besser als die Fräysäignen / obgleich etwan zu unterschiedenen Zeiten die grossen Herren lieber nach den besten und erträglichsten Gütern getrachtet / und sie in ihren Schutz und Schirm (daraus folgends die Lehn entstanden) genommen / die schlechtern aber nicht angenommen haben / also daß sie nothwendig freye eigene geblieben sind. Daher noch die Erfahrung bezeuget / wenn bey einem Lehn-Gut diejenigen Stück und Geld / die im Lehn-Brieffe mit begriffen sind / von einem Frembden gerichtlich angefochten werden / sich der Vasallus leichtlich mit seinem Lehn-Brief schirmen / und von des Gegenparts Anspruch absolviret werden kan / wie ich denn selbst weiß / daß bey einem gewissen Gute in Unter-Oesterreich die Helffte von einem Closter angesprochen worden / als ob es ein geistliches Gut wäre / als sich aber aus dem Landes-Fürstlichen Lehn-Brieffe klar befunden / daß eben die angesprochenen Unterthanen alle darinnen benandt gewesen / und sie wie billig gantz und gar davon abgewiesen / und das Gut denen Possessoren zugesprochen / und also dieses Recht leichtlich gewonnen worden; hingegen aber in fräyßäignen Gütern / wenn dergleichen Rechtsbehelfungen entstehen / hat einer / der es ansicht / mehr Mittel einen zu beunruhigen / der Possessor aber um einen starcken Thurm weniger sich zu erwehren / doch sind auch wieder andere Haupt-Ursachen / die ein fräyßäignes Gut höher recommendiren / und viel Verdruß überhebt machen / welche bey denen Lehn-Gütern nicht zu finden sind.

(o)

CAPUT X.

DE PRÆDIIS SOLARIBUS.

SUMMARIA.

1. *Feuda Solaria potius Allodiis quam Feudis annumeranda.*
2. *Solem omnes ferme Gentes pro Numine coluerunt.*
3. Sonnen-Lehn/ *quasi a sole moventia.*
4. *Feudum Solare quid sit?*
5. *Nec est feudum proprium nec improprium.*
6. *Allodiis nonnunquam nomen* Lehn *tribuitur.*
7. *Feuda Solaria non sunt, quæ in Ecclesiam conferuntur.*
8. *Nonnullis rebus abusiva interdum appellatio tribuitur.*
9. Lehn *quandoque quamcunque concessionem denotat.*
10. *Feudis solaribus competit Jus Superioritatis.*
11. *Exemplum in Regno Hungariæ.*
12. *Quod & procedit in Imperii Statibus immediatis.*
13. *Non vero in Mediatis.*
14. *Prædium Werberg feudum Solare.*
15. *Solennitates circa feuda solaria observari solitæ.*
16. Herrnlose Güter *quid?*
17. *Laudemium hoc quomodo differat ab aliis?*
18. *Feudum Solare Principum Anhaltinorũ.*
19. *In feudis Solaribus quis habeat plenissimum Dominium?*
20. *Succeditur in iis, uti in Allodiis.*

1 FEuda Solaria, Sonnen-Lehn/ potiori jure Allodiis quàm Feudis sunt annumeranda. Dn. Stryk. *Exam. Jur. Feud. c.2.n.5.* Quemadmodum enim Allodia à solo Deo recognoscuntur, Gvid. Pap. *Decis. 560. n.2.* Ita Feuda Solaria etiam a nullo homine sed a sole accepta feruntur.
2 Omnes enim propemodum Gentes, interque eas Germani quoque solem sub Saturni, Jovis, Martis, Mercurii & aliis nominibus pro summo Numine habuerunt, & uno in Sole omnia religionis suæ studia collocarunt, *Vid. ex Sac. Lit. Levit. 4. v. 19. Job. 31. v. 26. & seq. 2. Reg. 33. v. 12. Ezech. 8. v. 16.* Macrob. *1. Saturn. 17. & seq.* Cluver. *in Germ. antiq. 26.* Voss. *lib. 2. de Orig. Idol. c. 13.* Sched. *de Diis Germ. c. 4.*
3 D. Eiben *in Elect. Jur. Feud.* Quia igitur Solem pro Numine colebant, ideo Sonnenlehn quasi à Sole, h. e. à Deo moventia, vocabant. Dither. *ad Besold. voc.* Lehen.
4 Communiter autem describitur, quod sit feudum quoddam recognitionis feudisticæ expers ac plane liberum, vel quod recognoscitur à Deo & Sole flagrante, salva manente natura Allodii.

Ex quibus patet Feudum Solare cum Allodio ferme idem esse, nec proprium nec improprium feudum dici posse, quemadmodum etiam nullibi in classe Feudorum impropriorum reperiri licuit; 5
Perinde ut Allodiis nomen Germanicum Lehn nonnunquam attribuitur, quod tamen alias Erb und Eigen dicitur. 6
Quamvis Andr. Knichen *de Vestitura Pact. P. 1. c. 2. n. 102.* statuat, Feuda immortalia sive Sonnenlehn vocari, si in manum mortuam, ut in Ecclesiam, Cœnobium, Civitatem & Communitatem conferantur, perpetuam enim dici concessionem, quod reversio nunquam speranda sit, hoc enim sensu, uti nos accipimus, Feuda Solaria nec nomen mereri, cum absque ulla recognitione beneficiaria res in Allodiorum indolem concedat. 7
Sed merito ad hoc respondetur, non absurdum & novum esse rem aliquam latiori & abusiva appellatione indigitari, quod exemplis non paucis in lingua nostra vernacula ostendere facillimum esset. 8
Nec absurde 9
Ger-

Germanicum vocabulum Lehn in latio-
re significatu, quamcunque successio-
nem denotante, ad Allodialia bona,
territoria, provincias &c. quatenus in
iis qualecunque saltem Dominium, im-
perium vel aliud jus Superior obtinet,
referri potest, quod ex contextu & sub-
strata materia interpretationem mere-
tur. Dn. Fritsch. *de Feud. Solar.* §. 8.
10 Quamvis etiam ii, qui tienent leur
pays de Dieu & du Soleil, qui terras su-
as à Deo & Sole tenent, Majestatem ha-
bere dicantur, Limn. *addit. ad lib. 4. de*
11 *Jur. Publ. c. 6. n. 15.* (uti hoc videre
licet in Regno Hungariæ, cujus Rex die
Inaugurationis adversus solem tribus
ictibus verberare obstrictus est, & sic
illud à nemine nisi à Deo & Sole reco-
12 gnoscit;) quod etiam procedit in ejus-
modi Principe vel Comite, qui Status
Imperii est & ejusmodi Bona quæ
13 Sonnenlehn possidet; Attamen, si me-
diate Imperio sit subjectus, ejusmodi
Feuda teneat, etiam Dominum Ter-
ritorii & Jus Superioritatis agnoscere
debet, & tunc tale prædium ejusdem
ferme naturæ cum Allodialibus esse
14 censetur. *II. Feud. 54.* Ejusmodi Feuda
Solaria plurima adhuc invenire in Ger-
mania tradit Schoppius *de Allodiis c. 1.*
refertque, das Stammhauß Werberg und
Güter ist nebst andern Lehnstücken der
Herren von Werberg bey Helmstädt Uhr-
alt Eigenthum gewesen. Es hat aber solches
15 der Senior gegen der Sonnen Aufgang
mit Harnisch und blossem Schwerdt an-
reitend und ein Creutzstrich der Sonnen-
Strahlen schlagend / addita quadam de-
votione & pauperibus Eleemosynis da-
tis a Deo recognosciret. Dadurch ist es
kein Herrloß Gut / dennoch ein Allodi-
16 um blieben. Nam secundum consue-
tudines Germaniæ bona derelicta Herr-
lose Güter contradistinguuntur Allo-
dio Eigen oder Erbe / quod à nemine
vel à Domino quodam perpetuò seu
manibus mortuis recognoscitur, præ-
viâ oblatione allodiali non feudali,
Wenn einer in Erwehlung eines Erbzinß- 17
Herrens / sein Eigenthum sich lässet gegen
etliche Groschen jährlichen Erbzinses /
mehrer Sicherung des Eigenthums hal-
ber / bekennen. Laudemium hoc differt
à boni Censitici, Colonarii, & Emphy-
teutici Recognitione annuâ, quâ anti-
quus vel præsens Dominus Allodii a-
gnoscitur. Schopp. *d. l.* Similiter feudi 18
Solaris mentio fit in vetusto quodam
vaticinio de Stirpe Principum Anhalti-
norum, quod refert H. Salmuth *in Resp.*
pro Matrim. Principis cum Virg. nob. p. 100.
Soll das daraus entsprossene Bärlein
mit einem rothen Creutz auf der Brust
gezeichnet / im Zunehmen sich mit seinen
Datzen und Zähnen an seinen Feinden
rächen / und alles / so dem alten Bären mit
Gewalt entzogen / abgezwacket / und der
Clerisey zugeeignet / benebst dem Sonnen-
Lehn völlig wieder herbeybringen. Et
quamvis hoc vaticinium trecentorum
annorum antiquitate gaudere dicatur,
rectè tamen ex nitore Styli id hôc vel
proximè superiori seculo enatum esse,
observat D. Huldericus Eiben, *in Elect.*
Jur. Feud. c. 6. n. 7.
Cæterum, cum Prædia Solaria Allo- 19
diorum naturam & indolem habeant,
de iis vi plenissimi Dominii disponere
licet. Neque enim hic directi, vel uti-
lis Dominii conditio attenditur. Quod 20
verò succedendi modum attinet, is non
est Feudalis, sed civilis; in Feudis sci-
licet Solaribus eodem modo, quo in
Allodiis, succedimus, nisi fortè vel pa-
ctis familiæ, vel antiquo usu feudalis
succedendi modus fuerit receptus. Dn.
Fritsch. *d. l.*

CAPUT XI.

DE PRÆDIIS NOBILIBUS.

SUMMARIA.

1. *Differentia Prædiorum.*
2. *Metrocomia quid?*
3. *Firma Nobilis.*
4. *Prædium Nobile quid?*
5. *Feuda Nobilia remissive.*
6. *Prædium nobile an nobilitet?*
7. *Prædium cum omnimoda Jurisdictione nobilitare possessorem.*
8. *Baronum origo.*
9. *Item Nobilium, secundum Freder. à Sande.*
10. *De Consuetudine Saxonica Feudum nobile non nobilitat.*
11. *Attamen possessor consequitur jura, quæ ratione Nobilitatis semel rei annexa sunt.*
12. *Investitus de Ducatu & Comitatu non statim fit Dux & Comes.*
13. *Feuda ignobilia à Nobili adquisita manent ignobilia.*
14. *Nobiles comparantes bona paganica, tamen oneribus subjecta manent. Et propter eorum Feuda præstant Equos Militares* Ritterpferde.
15. *Taxa Imperii se nobilem de aliquo loco scribendi.*
16. *Taxa quando bona evehuntur in Principatum.*
17. *In Camerâ pro singulari privilegio adducitur jus possidendi Castrum.*
18. *Nobilitati non officit si Nobilis possideat Prædium Plebejum.*
19. *Agricultura Nobilitati non derogat.*
20. *Non tamen sese totos tradere rei rusticæ decet.*
21. *Testimonium Gvevaræ de hâc re.*
22. *Ad conservationem Nobilium Familiarum multum conducunt divitiæ.*
23. *Causæ cur Nobilis in agros migrarint? remissive.*
24. *Vernulæus censet, melius esse, eos in urbibus habitare.*
25. *Quod Nobilibus non probatur.*
26. *In Ducatu Würtenbergico Nobilibus non facile permittitur inhabitare Civitates.*
27. *Argentinæ coguntur Jus Civitatis adquirere.*
28. *Diversa conditio Nobilium rus inhabitantium.*

1 QUemadmodum inter Provincias magna diversitas est, cum aliæ Ducatus, aliæ Marchionatus, aliæ Comitatus, aliæ Baronatus &c. titulo gaudeant: Ita in prædiis non minor differentia sese offert; sic quædam sunt libera, quædam censui & aliis præstationibus obnoxia, quædam Allodialia, quædam Feudalia,
2 quædam Nobilia, quædam Rustica, quædam minora, quædam majora. Tale apud Romanos erat Metrocomia, quæ sub suo districtu plures pagos, villas & arces continebat, *l. un. C. non licere habitatoribus Metrocom. l. fin.* C. Theod. *de Patroc. Vican.* Qualis enim est metropolis inter urbes, talis est Metrocomia inter Vicos, & ut Urbes â Capitatione immunes erant, ita & Metrocomia, non etiam reliqui vici. Cujac. *in l. fin. Cod. de Exact. Tribut.* 3

ApudScriptores sequioris ævi Firma nobilis vocatur villa, seu Prædium, quod à viro nobili ad Firmam vel Emphyteusin tenetur. Anonymus Scriptor *de subsidio terræ sanctæ in Gestis Dei per Francos* inter alia expeditionis Hierosolymitanæ subsidia suggerit, ut à Templariis & Hospitalariis bona, quæ habent circa mare ad firmam nobilem, primo trium vel quatuor annorum cum incremento, & demum vel ex nunc si sufficienter fieri possit, in perpetuam Emphyteusin tradantur. Du Fresne *in Glossario Vocab. Firma.* Dicitur autem Præ- 4
dium Nobile à causa efficiente sive constituen-

ſtituente, ſcilicet, quod ab eo, qui &
voluntate & poteſtate nobilitandi gau-
5 det, ita factum eſt. Frequentiora in
Germania noſtrâ ſunt Feuda nobilia,
de quibus infra in Cap. de Prædiis Feu-
6 dalibus. Hinc inter Feudiſtas oritur
quæſtio, num ſcilicet ex Feudo nobili
aliquis Nobilitatem conſequatur, quod
Veteres quidem per *text. II. Feud. 10.*
affirmant omnes, Pereg. Jannimus *de
citat. real. Lib. 2. c. 11. n. 191.* Et Paris
de Puteo *de redintegratione Feudorum cap.
48.* dicit: Feudum nobile nobilitat
poſſeſſorem Burgenſem. Et caſtra anti-
qua & nobilia ſuos nobilitare ſucceſſo-
res, tradit Pelaez à Meres, *de Majorat.
Hiſp. P. 1. quæſt. 10. n. 69.* Eamque ſen-
tentiam multis propugnat Caſp. Bit-
ſchius *add. text.* A clara enim juris Feu-
dalis diſpoſitione ſine ſufficienti ratio-
ne diſcedendum non eſt. Et quamvis
contrarium ſentientes dicant, dignita-
tem perſonæ qualitatem eſſe, tamen
illud non impedit, quo minus rei in-
terventu illa conferatur. Sic officio
collato dignitas, quæ officio cohæret,
collata cenſetur. Itaque officio iſto u-
nà cum territorio hæreditario facto,
quod in feudis illuſtribus accidit, cur
non hodie quoque collato officio &
Territorio dignitas quoque hæredita-
rio jure ad modum feudi conceſſa ſit,
non eſt perſpiciendum. Frater D. Wilh.
Leiſerus *in Collegio Feud. ad dict. Tit.*
Idem in Regnis Siciliæ & Cataloniæ ob-
tinere teſtatur Marius Giurba *in Repet.
de ſucceſſ. Feud. Prælud. n. 4.* perhibens
quod Feudum a Rege datum nobilitet
poſſeſſorem a ſui origine ignobilem,
ita ut, ſi e. g. Baroniam à Rege emerit
Ruſticus, Baro ſit & Nobilis, ex hac
ratione, quia ignobilis iſte per Feudum
nominatim eligitur a Domino pro ſuo
fideli ad formam fidelitatis, unde ob
Domini in eo confidentiam redditur
conſpicuus & Nobilis. De hoc Cata-
loniæ Regno idem recenſet Jac. Can-
cerius *P. 3. Var. Reſ. Jur. C. 13. f. 247. n.
304.* Ubi ſe animadvertiſſe dicit, quod
Ruſticus quidam, qui Caſtrum cum me-
ro & mixto Imperio emerat, admiſſus
fuerit in Curiis etiam brachio Militari
non ut Miles ſed ut Baro, habueritque
votum. Cum his conſentit Fred. à San- 7
de *de Feud. Geldr. in tract. præliminari
cap. 3.* ubi dicit, eos, qui cum prædiis
omnimodam jurisdictionem habenti-
bus eſſent inveſtiti, inter Nobiles recen-
ſeri. Atque hinc, *ait*, in primo gradu ad 8
noſtra usque tempora nobilitatis titulo
conſpicui fuere Barones, qui olim teſte
Kranzio *Metropoli lib. 3. c. 2.* in infimo
nobilium gradu cenſeri ſolebant, hi
noſtrati lingua ex vexilli militaris eri-
gendi ſubque eo inferiores Vaſallos du-
cendi prærogativa, Banner-Herren vel
Bander-Herren vocantur, quæ plena
honoris appellatio eſt. His proximi fuê- 9
re, qui de plebe plebisve parte cum
ſummæ coërcitionis jure ac ſub clien-
telis inveſtiti erant; nam & hi Banno
militari indicto cum ſuis miniſteriali-
bus atque armigeris Principi præſto e-
rant. His olim non ineptè quis accom-
modaſſet illa ex *lib. 6. Comment. Cæſaris*
verba: Alterum, *ait*, genus eſt equi-
tum, illi, cum eſt uſus aut aliquod bel-
lum incidit, omnes in bello verſantur,
atque eorum ut quisque eſt genere co-
piisque ampliſſimus, ita plurimos cir-
cum ſe ambactos clientesque habet,
hanc unam gratiam potentiamque no-
verunt. Et quamvis Nobili aliquo de-
cedente plerumque inter filios ita res
geri ſoleret, ut Baroniam vel imperium
cum Subclientelis major natu ſolus ob-
tineret, æſtimationis tertia vel qua alia
parte in nummis vel prædiis cæteris ad-
ſperſa, atque ita cæteri neque Baroni-
as neque Subclientelas obtinerent; pau-
latim tamen invaluit, ut Nobilitatis ti-
tulus ex primogenitorum dignitate
quaſi ſolo ſanguine non etiam cliente-
lari jure ad ipſos derivaretur, atque ita
alii nominetenus gererent, quam alii
re ac titulo poſſidebant dignitatem.

De Conſuetudine Saxoniæ, ſi illi 10
qui ſunt ex nobili familia, ſuccedant
vel acquirant prædium nobile, ſine
dubio & ratione poſſidentis & ratio-
ne jurium Nobilitas præſtò eſt. Sin
verò perſona Ignobilis acquirat Feu-
dum Nobile, ipſa quidem non fit no-
bilis; ſed tamen, quæ ratione Nobili- 11

tatis semel rei annexa sunt jura cum ipso Feudo consequitur, quo pertinet textus Juris Saxon. Es höhet nichts des Mannes Schild/ noch seinen Adel denn Fahnen-Lehn/ ob Jhm das geliehen wird/ LehnR. c. 21. *in fin.* Jura autem, quæ quis quamvis non sit Nobilis, ratione prædii Nobilis eines Ritterguths das mit Ritterdienst beleget ist/ consequitur, sunt Jus Braxandi, Mactandi pro necessitate domus suæ. Brunnem. *Cons. 58. n. 3.* Immunitas à Vectigalibus & Accisiis &c. Churfl. Sächs. Erledigung der Landes Gebrechen *Tit.* Cammer- und Rent-Sachen §. 9. Und weiln zum Neundten etliche von Adel im Ambte Dölitsch/ Coldiß und anderen Orten sich unterthänigst beklagen/ daß dem Herkommen zuwider theils Geleits-Leute denen von Adel/ wenn sie Geträyde und andern Vorrath aus ihrer Haußhaltung in die Städte führen/ Zoll und Geleite/ auch wohl gedoppelt Fehr-Geld/ zur Ungebühr auffzudringen sich unterstehen; so befehlen Wir hiermit Unsern Zoll- und Geleits-Einnehmern/ daß sie dasjenige so die Einländische von Adel und andere/ so Ritter-Güther besitzen/ vor ihre Haußhaltung und Besserung der Ritter-Güter bedürffen/ als Wasen/ Bauholtz und andere Materialien/ auch da sie von ihren eigenen erwachsenen oder sonst in der Haußhaltung erlangten Früchten / als Geträydig/ Wolle/ Butter/ Käse und dergleichen/ zu Marckte bringen/ altem Brauch nach/ doch auf ihre Patenta oder Päßzedel/ frey durchkommen lassen; jedoch da einer oder mehr von Adel übermäßige Wahren/ Vieh oder anderes angeben/ dessen er vor seine Haußhaltung nicht gar bedürfftig/ den oder dieselben die Ubermaß solcher Wahren sowohl/ als die so kauffen und wieder verhanthieren/ unnachläßig
12 vergleiten lassen sollen. Ita potest aliquis de Ducatu aut Comitatu investiri, qui tamen propterea Dux aut Comes non dicitur, sed tantum de consuetudine hodiernâ possessor Ducatûs aut Comitatûs, Jnhaber des Fürstenthums oder Graffschafft. Rosenthal. *de Feud. c. 2. conclus. 2. n. 9.*

13 Quemadmodum autem feuda nobilia ab ignobili acquisita manent nobilia: Ita etenim Feuda ignobilia seu plebeja (Burgensia Bürger- oder Bauer-Lehn) manent ignobilia, licet à Nobili acquirantur. Dn. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 3. §. 8.* Notandum tamen hic venit, Prædia Nobilia Ritter-Güter in Electoratu Saxonico non licere cuivis vendere, sed emtorem prius esse Curiæ Feudali offerendum; de qua re *Mandatum Electoris Joh. Georgii I. de anno 1612.* ita habet: Begehren hiermit ernstlich befehlende/ daß alle und jede Unsere Lehnleute/ so die von Uns zu Lehn tragende Ritter- Männliche und dergleichen Güther zu verkauffen / zu vertauschen oder sonst zu veräusern gemeinet/ re adhuc integra vor redlichen Schluß und Ubergabe des verkaufften / vertauschten oder sonst veräuserten Guts/ Uns oder Unsern Räthen und Cantzeleyen sich anmelden / die Person / mit der einer oder der andere zu contrahiren gesonnen/ nahmhafftig machen und Unsers Bescheids/ ob Uns dieselbe zum Lehn-Manne annehmlich oder nicht/ erwarten; im Gegentheil auch die Käuffer und andere/ so durch Tausch oder andere zuläßige Contractus dergleichen Güther an sich zu bringen bedacht/ vor Unserer Erklärung und Ratification des Kauff/ Tausches oder andern Contracts/ sich keiner Occupation, Bestellung noch Niessung des Guths anmassen sollen / mit dieser ausdrücklichen Verwarnung / da diesem Unserm Mandat nicht nachgegangen und hierwieder gehandelt werden solte/ der Verkäuffer mit Einziehung Unseres Lehns/ oder nach Befindung anderer ernster unnachläßiger Straffe beleget / Käuffer aber nicht beliehen werden / hierüber des ausgezahlten Geldes verlustig/ oder sonst in ebenmäßige Pœnam, wie der Verkäuffer/ verfallen seyn solle. Licet vero non- 14
nulli statuant, si Nobiles comparent ære bona paganica oneribus & servitiis obnoxia, ea tunc, quia feudo accedunt eique connumerantur, ejusdem naturæ id est libera fieri, quandoquidem accessoria & adjacentia parilem indolem sapiant cum principali, *l. 2. C. de Bon. vacant.* cui adstipulatur, mutatione personæ mutari conditionem rei

rei & sequi qualitatem possessoris, *l. 1. C. de Imponend. lucro describt.* Prædiaque registrata, quando ad Nobiles transeunt, eorum conditionem adsumunt, Gvido Pap. *qv.* 384. Absurdum denique est, ut res sibi serviat. Casp. à Lerch. *in Discurs. de Equestr. Ord. Germ. p.* 170. Cui consentit Ant. Faber. *in Cod. l. 9. Tit.* 29. *Def.* 3. ubi scribit, quod nobiles prædia à plebejis, quanticunque etiam valoris ementes, contribuere non soleant, nec debeant, cum rerum conditio ex persona immutetur. Contrarium tamen evincunt sequentia: Quia annexa qualitas prædiis inhærens necessariò possessorem quemcunque, sicut umbra corpus, comitatur, cujus mutatione domini jus tolli nequit, neque venditor plus juris in emtorem transferre potest, quam ipse habet, *l. 31. ff. de Pign.* nec efficere potest, ut bona onere affecta sine onere transferantur, Knich. *de Vestit. pact. cap. 4. n. 100. & seq.* Cùm præterea exemtio ab oneribus & collectis sit odiosa & stricti juris, ac proinde non extendenda, ne onus scilicet, quod aliàs multis incumberet, paucis imponatur, nec Princeps eas debeat inclinare functiones, quas prior sustinebat Dominus, *l. 8. C. de exact. tribut.* Fritsch. *de Pagis Germ. c. 7. n.* 30. Prætoria vero Nobilium, Adeliche Rittersitze / Edel-Höfe / ab onere Metatorum exemta esse, tradit Tabor. *de Metatis Cap. de Immun. real. Art. 1. §.* 10. Si verò in Municipiis habeant domos, eæ regulariter à Muneribus patrimonialibus non sunt immunes, *l. pen. & ult. C. de Muner. Patrim.* Ant. Faber. *in Cod. L. 9. Tit.* 30. *def. 14. n. 7. & ult.* Feuda autem Nobilium, Ritter-Güther / quæ communiter pro Prædiis Nobilibus habentur, per Germaniam non omnimoda libertate gaudent sed plerumque certis servitiis militaribus sunt obnoxia, unde unum vel plures quandoque equos Domino Feudi præstare solent; Equus autem hic non quivis intelligitur, sed idoneus bellicis laboribus, & ornatu necessario ac equite armato & bellatore instructus. Unde in literis & Constitutionibus conjungi videmus equos ac milites & Vasallis imperari, Daß sie mit gebührender Anzahl Pferde und Knechte sich gefaßt machen. Hoc enim servitium initio eum in finem exactum fuit, ut bellicis temporibus Domino Vasallus præsto esset, ac contra hostes corpus ac Spiritum devoveret. Postea Imperatores ad Imperii regimen recens evecti, cum Romam contenderent Insigne Pontificium à Pontificis manu recepturi, majoris pompæ & securitatis causa Vasallorum Comitatu stipari voluerunt, quo de *II. Feud.* 55. §. 1. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. II.* 5. Hodie expeditio ista magno Germaniæ bono & cum Romanæ sedis gemitu sublata est. Solet vero exercitus certo numero equorum vel peditum constare, vel pecunia secundum modum atque æstimationem expeditionis Romanæ, (Nach dem Anschlag des Römerzugs) à Statibus Imperii præstari. *Recess. Imp. de Anno* 1544. §. Und damit nun. Porro etiam viarum publicarum custodia demandata fuit, ut grassantibus adhuc diffidationibus ac latrociniis obequitarent vias tutasque redderent. Quo nomine Præfecturis olim certos Vasallos assignatos putant, qui denunciantibus Præfectis contra pernitiosos homines & turbatores pacis publicæ auxilia ferrent. Inde Ambtsassios deducere volunt, Bechm. *de eo quod circ. Equos just. C. 1. §.* 16. Quod ipsum tamen hodie locum tantum invenit, sicubi ex latronum multitudine & licentia par metus ac turbæ Reipubl. instet, sique in concessione Feudi servitium hoc diserte deposcatur ac promittatur. Nam quoniam hodie in literis investituræ nulla ejus mentio fieri solet, & expurgata dudum Germania ratio exigendi vix amplius reperitur, quoniam *in Recessibus Imperii de Anno* 1548. §. ferner & *de Anno* 1555. §. Nachdem aber. ipsis territorii Dominis vectigalium nomine imponitur ut securitatem viarum procurent; ideo præsumi haud debet, adhuc etiam Vasallum Ordinario Jure & citra expressam conventionem emergente

gente fortasfis casu ad onus illud subeundum adstringi. Confirmat hoc Responsum a Facultate Wittebergensi Anno 1621 datum, in quo referente Schulzio 10.32. ita dispositum: Ob nun wohl E. F. Gnaden Lehnleute unter andern dero Gehorsam ingleichen dero Schaden zu wenden und zu kehren / auch die Lehn zu verdienen vermöge der Lehns-Pflicht geschworen / dieweil aber die Lehns-Pflicht auf die Versicherung der Landstrassen nicht zu extendiren / derentwegen sonst der Zoll eingehoben und davon die Strassen sicher und rein gehalten werden sollen / so seynd die Lehn-Leute zu Verrichtung solcher Dienste bey Verlust der Lehn nicht anzuhalten. Sane si Vasallus simul subditus Domino fuerit, ut subditus non ut Vasallus recte ad servitia hæc cogitur. Tandem moribus nostris Vasallorum Equis instructorum præsentia requiritur, quoties in congressu Magnorum Principum, in itinere, nuptiali aut funebri solennitate, aliquid dandum est splendori & ostentationi, ingenti lætitiæ aut luctui. Ista vero Equestris functio Vasallo vel expresse Vasallo in literis investituræ imponi solet, vel tacite etiam concesso Feudo, cui onus antea adjunctum, neque per conventionem remissum est. Nam ex Doctorum sententia indubio illud præsumitur statuendum quod ordinario jure obtinet, cum juri suo nemo Dominus renuntiasse credatur suæque imputare negligentiæ Vasallus debeat, quod sibi non melius prospexerit. Rosenthal. 8. 22. l. Kohl. *de Servit. Feudal. n.23.* Sane ob servitium præstandum primitus & præcipue Feuda dantur, Hinc Germanica Formula: Daß der Vasall das Lehn mit Ritterdienßten und seinem eigenem Leibe verdienen muß. Quatenus itaque remissio intuitu Feudi vel fructuum ex Feudo, quorum nomine Vasallus ad servitia obstrictus est, non apparet, eatenus dubio procul adhuc tenetur. Propterea etiam quod servitia naturaliter feudis insunt, in eorum æstimatione, im Anschlage der Lehn-Güter / certa quantitas demi pretio atque servitium tale, (Ein gantz Ritter-Pferd / communiter mille florenis vel etiam thaleris æstimari solet. Æstimato enim Feudo semper unius militaris equi nomine tot floreni aut thaleri detrahi solent, cum de eorum fructibus aut pensionibus annuis equus fere ali queat. Knichen. *de Pact. Vestit. 2. 5. 1038.* Quod si emtor vel quivis alius oneroso titulo feudum adquirit, tantundem demere de pretio potest, cum hoc jus reale sit & sequatur Possessorem, idque locum habet etiam in parte Feudi cum consensu Domini alienata.

Ne vero nimium oneretur Vasallus, ex reditibus Feudi æstimatur, quot Equorum (qui dicuntur Ritter-Pferde & interdum pro ipso Feudo accipiuntur) præstari debeant. Hinc aliquando à duobus vel quatuor Vasallis unicus tantum sistitur Equus, unde ein halb Ritter-Pferd / ein Fuß eines Ritter-Pferdes / quod est quarta pars; quandoque ab uno tres, quatuor longeque plures exiguntur: In multis Germaniæ locis nominatim hoc in literis investituræ vel in Catalogo Feudorum in Lehen-Registern exprimi solet, welcher gestalt der schuldige Roßdienst zu leisten / ob mit einem halben / gantzen / zweyen oder mehr Pferden von Lehn zu dienen. Kohl. *de Servit. Feudal. Part. 4. 95.* Conjunctio ista plurium contributionem simul pecuniariam complectens à Siculis & Neapolitanis Feudorum Interpretibus Adoa sive Adoamentum dicitur.

Quoties dubitatur quotnam Equi a Vasallo præstari debeant, si constiterit de certo Feudo ejus possessorem ac Vasallum duobus servire Equis teneri, alius feudum possidens, cujus æstimatio priori vix dimidia parte respondet, ad unius saltem Equi, & iterum alius feudum pretii duplo majoris consecutus ad quatuor Equorum præstationem adstringetur. Kohl. *de servit. feudal. p. 4. n. 108.* Non minus contra Vasallum ex literis Investiturarum aut Registris Lustratoriis Muster-Registern / & Metatoriis schedulis Quartier-

Fou-

Fourir Zedeln probatio petitur. Delecto enim facto liquet, quot Equis aut Vasallus ipse comparuerit, aut antecessor ejus ad servitiorum præstationem à Domino requisitus. Tradit hinc Andreas Knichen. *de sublim. Territ. jur. C. 3. n. 354.* nonnullos hac parte cautiores, vel minore numero comparere; vel majore quidem sed non sine protestatione, fieri id in singularem honorem & reverentiam Domini. Onus autem hoc non per intervalla aut brevi tempore, sed perinde ut cætera servitia atque præstationes, quæ Feudi nomine debentur, tamdiu Vasallo incumbit, quamdiu possidens rem feudalem emolumenta percipit exinde & nova conventione vel indulgentia Domini aut semper aut certis casibus non liberatur. Quid igitur finito bello statuendum sit, hinc atque ex Ordinatione Electorali Saxon. de Ao. 1571. apparet. Hæc enim titulo: Daß unsere Lehnleute in guter Bereitschafft sitzen/ severe vetuit, ne futuræ pacis spe illecti Vasalli minus forte vel semetipsos pararent vel debito equorum ac militum numero instruerent. Atque hæc omnia hactenus, ob reditus & commoda quæ ad Vasallum perveniunt, ipsius Vasalli stant impensis. Bechman. *de eo quod circ. Equos Inst. C. 1.*

Moveri solet quæstio, an imminente necessitate vel periculo a Vasallo ultra definitum numerum mitti auxilia debeant? Sane, quoties in singularem Domini honorem comparendum est, pluribus Equis Vasalli semet fere sistunt, quoniam haud adeo magnis nec diuturnis sumtibus totum officium hoc impletur. Gravi autem periculo instante, cui propulsando Dominus vel ob paucitatem Vasallorum vel ob angustiam temporis viribus impar futurus esset; justum censetur, ut Vasallus pluribus Equis, & hominibus ultra numerum debitum succurrat. Nam tacite Vasallus, dum pro viribus Domino se auxilia præstiturum promittit, casu necessitatis ad hoc sese obligat. Col. *de servit. Feud. Part. 4. n. 98.* ubi plures rationes subjungit. Quæri etiam solet, si unicus debeatur Equus, an invito Domino substitutus possit offerri, quod negatur, nisi æque sit acceptabilis, aut nisi Vasallus plane impediatur. Justum enim impedimentum semper excusat. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. II. n. 6.* Quantum ad expeditionem Romanam ea pretio redimi poterat, uti ex *II. Feud. 40.* & Günthero Ligurino *Lib. 8. vers. 610.* constat:

Aut eat, aut alium pro se submittat iturum
Arbitrio Domini: vel quem laudaverit ille
Compenset redimatque suum mercede laborem.

Jus Feudale Saxonicum *cap. 4.* pretium, quod Vasallus cum Domino Cæsarem non prosecuturus solvit, appellat Fahrt lösen. Verba sunt: Oder sol die Fahrt lösen/ mit dem zehenden Pfunde des Zinses/ den erjährlich von ihm hat. Stipendium istud Domino Feudi a Vasallo ad compensandum redimendumque laborem in expeditione obeundum vocatur Hostenditiæ, Reisogeldum Reisegeld/ & Heribannum Heerbann / id est ad Exercitum vocatio seu citatio ad delectum, Heriscu1da Heerschuld / Vid. Bitsch. *Comment. ad II. Feud. 40.*

Sumtus in ipsa servitiorum præstatione faciendos quod concernit, consentiunt quoad Militiam Equestrem jus commune ac recentius cum veteri tum Longobardico, tum Saxonico: Ut nimirum Vasalli Impensis atque periculo agantur omnia, & ne quidem amissis equis, armis & militibus liberetur. Ita *Art. 44.* der Kayserl. Reuter-Bestallung constitutum est, ut intra menstruum vel maxime intra bimestre spatium in occisorum militum & equorum locum alii restituantur. Doctores æquitatem hujus juris confirmatum eunt *arg. l. 2. §. 1. ff. de Leg.* Rhod. *de Jact. & l. 5. §. 7. ff. Commodi.* Additur etiam ratio, quod Vasallus ad hoc sese obligaverit, ut compareat serviatque in bello, eoque ipso amissionis periculo quæcunque affert, exponat. *conf. l. 26. §. 6. ff. Mand. l. 21. ff de Oper. lib. 1.* Quod Dominus etiam Opera Vasalli aliter quam secundum leges conventionis usus non fuerit. Præterea Vasallus

sallus ex Feudo utilitates percipit: Igitur & damna ferat. Nec refert, utrum in acie & conflictu equus amittatur; utrum extra prælium in itinere ad Dominum servitiorum causa suscepto, aut in reditu ex prælio. Nam accessus & reditus intuitu servitiorum instituti accessoria sunt: de quibus idem statuitur quod de principali Kohl. *de Servitut. Feudal. P. 6. n. 2. & seqq.* Nec quicquam id iniquitatis habet, si tanti sint Feudi reditus ac commoda, ut sine irreparabili jactura & pernicie Vasalli. Kohl. *P. 4. n. 167.* Nam prædia vel modica vel prorsus inculta, sub tanto onere vanoque beneficii titulo concedere injustum est, neque ad alliciendos & excitandos Vasallos efficax. Quin potius in ipsius Domini detrimentum vergit, si eorum consumi vires ac dejici patiatur, quorum præsenti fortique manu salutis suæ ac potentiæ firmamenta quærit. Quo ipso multis locis Dominos inductos credibile est, ut quà Equestrem militiam imprimis acceperint rationem capituli extraordinarii *II. Feud. 107.* & Vasallum, qui semel sumtu suo instructus se sistit, non amplius impensas facere permittant. *arg. l. 2. ff. de Jurisd.* Kohl. *de Servit. Feudal. P. 6. n. 2. & seqq.* Saxoniæ Principibus præcipua hæc gloria debetur, qui Vasallis comparentibus suppeditant Futter/Mahl und Hufschlag/ aut saltem stipendium consuetum ac sufficiens. Kohl. *P. 4. n. 107.* Hinc etiam Saxonico jure Vasallus cogi non potest ad præstanda prius servitia, quam equus, arma, aliave amissa restituantur. Zobel. *different. Jur. Sax. P. 3. diff. 24. n. 7.* Lehn R. *c. 4 & 67.* Idem observatur in servitiis extra bellum exhibitis. Nam *anno 1603.* in der Erörterung der Landes-Gebrechen auf dem Land-Tage zu Torgau expresse constitutum est: Mit Auslesung derer von Adel / wenn sie in die Aemter oder den Halt zu bereiten erfordert/ soll ihnen aufs Pferd Tag und Nacht/ wo es sonst nicht seine gewisse Satzung hat/ ein halber fl. gereichet werden. Adde Electoris Augusti Ausschreiben *de anno 1555. Tit.* Von Auslösung der Amtsassen. De cætero, quæ memoravimus de restitutione damnorum & Equi amissi, ea intelligi debent de casu, quo sine culpa Vasalli equus aut arma amissa damnumque acceptum est. Rosenthal. *L. 8. C. 23. 3.* Quod si Vasallus Francus equo servitia præstet, tunc etiam communi Jure restituendus venit. vid. Kohl *de Servit. Feudal. P. 6. n. 33.* Bechman. *de eo quod circa Equos just. C. 1. §. 17. seqq.*

Cum hisce Prædiis, quæ equos Domino Feudi sistere tenentur, multum conveniunt apud Turcas Prædia Timariotarum, qui positi sunt in Timarris sive agris ex hoste captis, ut pro reditibus inde perceptis aliquot Equos virosque in belli usum alant. Et quisque Timariotarum 5. minimum vel 6. equos alere potest. Pro singulis ager assignatur cujus æstimatio trium millium Asprorum est, sive 60. Scutorum aureorum. Quibus opulentiores Timarræ obtigerunt, tot equites ducere ad bellum tenentur, quot millia Asprorum in reditibus supra quinque mille habent. Joh. Bapt. Montalbanus *Comment. rer. Turcic. Tit. de Timarr.* Hoc Equitatu Turca & subditos in Officio continet, nec minus ad alias extra Imperium expeditiones paratus est. Pars enim consilii apud ipsum non permittere ut ad hæredes transeant istæ possessiones: Ne forte aucti bonis, & diuturnitate temporis muneris sui & natalium, unde quibusque conditionibus tantas opes acceperint, obliviscantur.

In taxa dignitatum in Imperio re- 15
quiritur summa 130. florenorum Imperialium sede aliquo prædio vel loco Nobilem scribendi verbis:

Freyheit sich edel bey einem Ort zu schreiben - -	100 fl.
Dem Secretario - -	9
Cantzeley jura - -	21
	130 fl.

Et porro:

Wenn aber eine Graff- oder Herrschafft 16
auch andere Güter zum Fürstenthum/ Graff- oder Herrschafft oder Adelichen Freysitzen erhöhet wird / soll jedes nach obgesetzter Tax ad alterum tantum æstimiret werden.

In

17 In Camera denique Imperiali pro singulari privilegio & jure adduci jus possidendi castrum, einen Burgsitz haben / testatur Kylling *de Ganerbiis Castror. Discurs. 4. n. 145.*
18 Præterea quamvis multi Nobiles per Germaniam haud possideant prædia Nobilia, sed tantum plebeja, hoc tamen ipsorum Nobilitati minime nocet, putant namque Nobiles eos vocari, qui suis se facultatibus alunt, neque ulli arti exercendæ sese applicant, Machiavellus *in Exercitat. Livianis.* Facit huc Art. XI. ex legibus Torneamentorum ab Henrico Aucupe latis de Anno 938. Welcher von Adel gebohren und herkommen wäre / der seinen Stand anders denn die Adelichen Stände hielte / sich nicht von seinen Adelichen Ständen / Renten und Gülden / die ihm sein Mann- und Erblehn / Dienst-Lehen / Rath-Geld / Herren-Sold / oder Eigenthum jährlich ertragen mag / sondern mit Kauffmannschafft / Wechseln / Fürkauffen / und dergleichen Sachen nehren oder sein Einkommen mehren wolte / dadurch sein Adel geschmähet und verachtet würde / wo er auch seinen Hintersassern und Anstossern ihr Brodt vor dem Munde abschneiden wolte / derselbe / so der Stücke eines oder mehr überfahren und darwider thun würde / soll in Thurnier nicht zugelassen werden / wo er aber darüber einreiten und Thurnier halten wolte / soll man mit ihm um das Roß thurnieren / und ihn auff die Schrancken setzen / nach Erkäntniß Thurniers Freyheit.

19 Cùm vero Agricultura non numeretur inter Artes Mechanicas, quæ homines obscuros reddunt, Corn. *Cons. 318.* Sed secundum Ciceronem *pro Roscio Amer.* vita sit honestissima, nec Nobilitati deroget, Tiraquell. *de nobilit. c. 32.* Ideo Nobilis cultivans agros suos privilegia nobilitatis suæ non amittit, Guid. Pap. *Dec. 41.* Sicut nec Clericus privilegia Clericalia, Specul. *de Cleric. conjug. §. 1.* quia tenetur laborare. *C. nunquam Dist. 91. de consecrat. c. Clericus dest. 91.* Et notus est versiculus:

Clericus in messe semper vult rusticus esse.

Forte propter decimas quas tunc colligit. Non ergo officit existimationi Nobilium, si qui, ut plerumque fit in Germania, ruri in villis habitent, Fritsch. *de Nobil. inter Discurs. Arumæi 16. θ. ult. Vol. 1.* ut & in Gallia. Gryph. *in Oecon. Leg. l. 1. c. 17. n. 9.*

Neque tamen hoc principale ipsorum studium esse debet. 20
Quod etiam improbat Ant. Gvev. *Lib. 3. Horol. 31.* ubi degeneris animi vocat virum nobilem qui Ordinis equestris neglecto officio ad obeundum Agriculturæ munus se demittit, ut in villa opus facere gaudeat, & in finibus pugnandi periculum refugiat. 21
Et *postea,* Certabant majores, *inquit,* quis plurimos sustentaret Cataphractos; certant posteri, quis ad congerendum sit solertissimus. Hæc inter priscos erant colloquia, domum Titii ducentos, Seji trecentos alere Cataphractos: recentium colloquia sunt: Accii censum esse sex millium, Titii decem, &c. Verùm, utut divitiæ non 22
constituant substantiam nobilitatis, sicut vulgus putat juxta Poëtam:

Nobilitas, veluti vulgus putat inscius, aut est
Copia nummorum, aut collectio divitiarum.

Certum tamen est esse necessarium accidens nobilium familiarum, quia sine divitiis honestas & dignitas earum non conservatur, Chassan. *C. 8. de Glor. mund. 22.* Knich. *lib. 1. de Pact. Vestit. 4. n. 5.* Sed potius paupertate sordescit Familiæ & deprimitur, *l. 5. §. 1. C. ad L. Jul. Maj.* Unde dicit Hostiensis *in cap. 7. X. de Consangv. & affin.* Quod disputare de Nobilitate sine divitiis, sit disputare de nihilo. Nevizan. *lib. 4. sylv. nupt. n. 111. Later. lib. 3. de censu 13. n. ult.* Et nobilitas sine divitiis penè mortua est Chassan. *d. l.* Et Mynsing. *Decad. 4. Resp. 32. n. 5.* Absque divitiis, inquit, & facultatibus nullus ordo conservatur. *Novell. 90. c. 2. l. 6. C. de suspect. ut l. 4. ff. de privil. Credit.* Et in jure divitiæ & pecuniæ sine immobilibus bonis & certis reditibus res fragiles levisque momenti censentur, *l. 79. §. 1. ff. de legat. 3.* Quocirca æquitati ac juri consentaneum esse dicit, ad conservationem nominis ac stirpis fœminas virili sexui in immobilibus

bus bonis cedere, eorumque æstimationis pretium recipere oportere. Si enim hoc non fieret, temporis progressu stirpes & familiæ maximæ attenuarentur, & bona soli in alienas familias transferrentur.

23 Quæ causæ fuerint, quod maxima pars Nobilium posterioribus temporibus ex urbibus in agros migrarit, vid. Arnis. *de Rep. L. 2. c. 5. sect. 1. & cap. 7.*
24 *sect. 2. n. 35.* Sanè Nic. Vernulæus *Inst. Polit. L. 2. c. 9.* putat, etsi Nobiles plerumque agris delectentur, in iisque suas arces munitas habeant, quod tamen melius facerent, si urbes ab iis inhabitarentur. Ita enim fieret, *ait*, ut amplioribus & splendidioribus ædificiis civitates ornarentur, eæque civium numero augerentur, & in iis plura pro Nobilium usu opificia excitarentur florerentq;. Præterquam, quod suis familiis plurimum urbes illustrarent, & sua munificentia ac largitionibus necessariisque quotidie sumtibus faciendis ditarent. Eorumque inter se æmulatio ornamento esset urbibus, & emolumento.

25 Verùm licet hoc consilium videatur civitatibus utile esse, sine dubio tamen multis non placeret, nec forte Nobilibus ipsis, quippe qui in libertate, ac in suis pagis & arcibus, ut Domini vivere sciunt & malunt. Vid. Speidel. *verb.* Geschlechter.

Notari hic potest, quod in Recessibus Ducatus Würtenbergici cautum, 26 daß denen von Adel in Stätten zu wohnen ihre Fürstl. Gnaden nicht leichtlich gestatten wollen / eò quod onera præsertim personalia subterfugiant, nec jus Civitatis accepten, sed pro peregrinis habeantur, etiamsi habitent in Würtenbergico Ducatu, maxime in libero prædio, so der freyen Reichs-Ritterschafft contribuiret, Besold. *Vol. 2. Cons. 32. pr.* Sic Argentinæ Ao. 1419 Senatusconsulto 27 decretum esse dicitur, daß die Edelleute in der Stadt alle Bürger werden / auch keiner in die Stadt noch in Burg-Bann kommen solle / der nicht das Bürger-Recht angenommen / und den Eyd geschworen. Chron. Argent. *fol. 90.*

Cæterum conditio Nobilium in prædiis habitantium diversa est: Quidam 28 à Superiore cum prædio & jurisdictione investiti sunt, qui appellantur Erb- und Gerichts-Junckern. Alii vero tres tantum vel quatuor vel plures subditos jurisdictionales in pago possident. Nonnulli præter jurisdictionem omnimodam etiam Regalia quædam, ut vectigalia, venationes aliaque jura Fiscalia beneficiario jure possident: Alii contra prædia vel feudalia vel rustica sine omni jurisdictione tenent. Fritsch. *de Pagis Germ. c. 15. n. 15.*

Caput XII.

DE PRÆDIIS ECCLESIASTICIS ET PRECARIIS.

SUMMARIA.

1. *Varietas Prædiorum.*
2. *Prædia Ecclesiastica humano jure sunt exemta.*
3. *Vocantur & Precariæ.*
4. *Rectè ista prædia rebus sacris annumerantur.*
5. *Precaria quid sit?*
6. *Prædium Ecclesiasticum tripliciter dicitur.*
7. *Nec tamen sumimus ab objecto.*
8. *Prædia Ecclesiastica quando cœperint?*
9. *Modi concedendi prædia Ecclesiastica.*
10. *Incrementum bonorum Ecclesiæ.*
11. *Auctis bonis Ecclesiæ singulis lustris concessiones erant renovandæ.*
12. *Precaria dicebatur instrumentum ex parte ejus, qui prædium ab Ecclesia petebat.*

13. *Præ-*

13. *Præstaria appellabatur Instrumentum Episcopi rem concedentis.*
14. *Precariæ extensæ ad quintum hæredem.*
15. *Præstariarum & precariarum formulæ remissive.*
16. *Tandem Precariæ factæ perpetuæ.*
17. *Metu purgatorii plurima bona ad Ecclesiam pervenêre.*
18. *Precaria quomodo differat à precario?*
19. *Carolus M. unicuique Ecclesiæ fundum in dotem dedit.*
20. *Mansus debebat esse vestitus.*
21. *Mansus indominicatus quid?*
22. *Hodie nonnullæ Ecclesiæ suos habent dotales, qui fide dominica agros colunt.*
23. *Quidam dotales suo commodo agros Ecclesiæ colunt.*
24. *Nonnulli etiam prædia Ecclesiastica sub certo censu & servitiis sibi propria faciunt.*
25. *Quidam etiam à principe Ecclesiis addicuntur.*
26. *Conductores prædiorum Ecclesiasticorum triplicis sunt generis.*
27. *Prædia Ecclesiastica in longum tempus locare prohibitum.*
28. *In locatione prædiorum Ecclesiasticorum Superioris consensus requiritur.*
29. *Emphyteusis Ecclesiastica quid?*
30. *Quæ ad hæredes est transitoria.*
31. *Prædia Ecclesiastica etiam in feudum dantur.*
32. Krumbstabisch Lehn.
33. *Num fœmina in feudo Ecclesiastico succedat?*
34. *Emphyteuta, Vasallus & conductor prædii Ecclesiastici fruitur privilegiis eo inhærentibus.*
35. *Possessor prædii Ecclesiastici non tenetur ad collectas ordinarias.*
36. *Prædia noviter Ecclesiis donata transeunt cum oneribus.*
37. *Alienatio prædiorum Ecclesiasticorum prohibita.*
38. *Ita ut nec Papæ id liceat.*
39. *Pœna in alienantes & accipientes.*
40. *Excipitur justa causa alienationis.*
41. *Ubi requiritur solennitas formæ.*
42. *In quibus illa consistat.*
43. *Formula alienationis prædii Ecclesiastici per contractum retrovenditionis.*
44. *Ecclesia in prædio alieno ædificata ante consecrationem cedit solo.*
45. *Post consecrationem vero non amplius est humani juris.*

1 PErlustratis prædiis liberis & dignitate conspicuis, succedunt jam illa, quæ non solùm legem servitii habent, tam humani quam divini, sed etiam quæ aliis præstationibus
2 sunt obnoxia. Et primum quidem lege servitii divini possidentur prædia juri
3 humano ac commercio exemta, videlicet Ecclesiastica, quorum hac lege facta concessio, & Precaria vocantur, Tolet. Concil. *cap. 5.* Recte enim rebus sacris annumerantur prædia, agri, vineæ, prata &c. quæ ad Ecclesias, vel Monasteria, vel alia pia ac religiosa seu venerabilia loca pertinent, sive illa sint urbana sive rustica, item coloni & servi rustici, per quos illa prædia exercentur atq; excoluntur. Rittersh. *ad Nov. P. 1. c. 8. n. 11.* Est autem Precaria jus utendi & fruendi prædio vel re Ecclesiastica, tam ad preces quam ultrò, gratis aut sub certa pensione ad tempus vel in perpetuum alicui concessum, statutoque tempore renovandum.

Et quamvis a nonnullis triplici ratione Prædium dici soleat Ecclesiasticum: 1. 6
quod ab Ecclesia datur, 2. quod ab eâ accipitur, & 3. quod datur & recipitur à
Clerico, non tanquam ab Ecclesia. Nos 7
tamen hic cum Ludvvel. *tract. feud. cap. 3.* prædium Ecclesiasticum accipimus non ratione subjecti, personarum scilicet, sed ab objecto vel rerum qualita- 8
te. Cum enim Christiana Ecclesia, sedata jam sexta persecutione Lælii Septimi Severi & filii ejus Caracallæ, anno Domini 205. teste Eusebio *lib. 6. cap. 1.* Bona possidere inciperet immobilia, (quod sub Urbano I. Pontifice Romano, qui sedem adeptus anno 220. tempore Antonini Heliogabali, factum esse testatur Tholosanus *de benefic. Ecclesiast. cap. 4. n. 9.*) nemo non ferme fuit, qui liberalitatis suæ erga Ecclesiam testimonium

um edere non voluerit, quo factum, ut indies Christiani bona Ecclesiæ offerre
9 properarent. Ad quod ut seculis subsequentibus eò magis excitarentur homines, ea ipsa Ecclesiæ jam oblata bona donatori, vel ad certum, vel ad vitæ tempus utenda fruenda reddidere, nonnunquam etiam ad hæredes transitoria; Imo haud raro plura, quam quæ donaverant bona, utenda tradiderunt, tantum ad pelliciendos hominum animos. Sed & ultro sæpius bona concessêre, hac cum conditione ut post mortem eorum bona, quæ ab Ecclesia accepta habebant, simul ad eam reverterentur, ex omnibus tamen certam pensionem persolverent, cujus exemplum extat in *c. precariæ 10. quæst. 4.* Concedebatur quoque ab initio res Ecclesiæ in hunc finem, ut mortuo acceptore pro eâ ad Ecclesiam rediret duplex, & abscederet res utraque ab
10 hæredibus accipientis. Ita cum incremento religionis & avaritia Ecclesiasticorum crevit, quorum negotiationes honesto hoc renumerationis qualiscunque titulo velatæ sunt, ut præter immensas Principum & Magnatum reliquorum profusiones, accedente & privatorum hujusmodi largitione, non mirum sit Ecclesiasticas opes in illam, uti nunc sunt, altitudinem excrevisse:
11 Rittersh. *lib. 1. feudor. cap. 2. n. 9.* Auctis ita opibus Ecclesiarum in perpetuum quoque hujusmodi concessiones factæ sunt, hoc addito temperamento, ut singulis lustris renovarentur & renovationis pretium seu laudemium, quod εἰστεκτικὸν appellat Leo *Novell. 13.* & nihil aliud quàm laudemium est, ad duplum Canonis præstandi à Leone ibidem terminatum, Ecclesiæ persolveretur peculiari illius favore, ne longinquitate temporis memoria contractus pereat, *c. longinquitate 12. quæst. 2.* & hæredes ipsius dicant, res donatas esse ipsorum proprias & non Ecclesiæ. Abbas *in cap. 1. X. de precar. num. 3. & 5.*
12 Duplicia autem circa hoc negotium solebant confici Instrumenta, alterum quidem ex parte ejus, qui res Ecclesiæ utendas sibi dari rogabat, idque propriè Precaria dicebatur, Epistolam firmitatis vocat Lex Alemannorum: Al- 13
terum vero ex parte Ecclesiæ, quo Episcopus vel Abbas rem Ecclesiæ concedebat, idque Præstaria vulgo dicebatur, sive præstationis charta, Hier. Bignon. *ad Marculf. form. l. 2. c. 40.* Vid. Dn. à Werther. *de Jure Precar. Posit. 28. 29. 30.* & du Fresne *in Glossar. voc. Precar.* 14
p. 390. Ubi ait precariam extensam ad quintum hæredem, hujusque Formulam exhibet his verbis: In Christi nomine, ideoque ego Pelerinus, filius quondam Ildeprandi de Salajano, manifesta causa est & à plurimis cognitum est quod per meas literas precarias rogum tibi Romano Abbati ex Monasterio SS. Trinitatis, quod ædificatum esse debet in Insula de Piscaria loco ubi dicitur Casaurea, emisi & petivi à te, ut unà cum consensu & voluntate congregationis memorati Monasterii beneficiali ordine præstaretis mihi memorato Pelerino vel meis hæredibus usque in quinta mea generatione omnes ipsas res, quas ego ipse tibi per chartulam vendidi, delegavi in Salajano, seu per ejus vocabula idem de Casis, terris, vineis, campis, sylvis, pascuis, pomis atque salictis cultum atq; incultum omnia & in omnibus ipsas memoratas res in integrum, quod & fecisti. Quamobrem præstitisti & præstasti Tu memorate Romane Abbas mihi memorato Pelerino vel meis hæredibus usque in quintam meam generationem omnes ipsas memoratas res in integrum cum consensu & voluntate Congregationis memorati Monasterii, in eo vero tenore beneficiali ordine usufruendi, cultandi, laborandi, meliorandi; namq; nec vendendi, nec donandi, nec concambinandi, nec per ullum ingenium ipsas memoratas res in alterius potestatem dandi, nisi tantum usufruendi, usque in quintam meam generationem, post nostrum transitum, omnem ipsam memoratam substantiã in integrum revertatur ad partem memorati Monasterii cujus est proprietas, & per hanc chartam repromisi memoratus Pelerinus una cum meis hæredibus tibi, Romane Abbas, vel successoribus

bus tuis dare censum annualiter de Mensi Decembri argentum denarios sex, & seu memoratus Pelerinus una cum meis hæredibus omnem ipsam memoratam substantiam bene non laboraverimus & usu non fruerimus, & doloso animo ea male tractaverimus, & ipsum memoratum censum annualiter tibi, Romane Abbas, vel successoribus tuis non dederimus, sicq; pleniter, sicut superius dictũ est, hæc omnia memorata non adimpleverimus vel fecerimus, tunc exspondero me ego memoratus Pelerinus una cum meis hæredibus tibi, Memorate Romane Abbas, vel successoribus tuis componere vobis solidos centum, & omnes ipsas memoratas res in integrum reprehendetis ad partem memorati Monasterii sine omni calumnia, quæ sic taliter inter nos stetit convenienter, Quia verò Precariam scripsi ego Audoaldus Notarius rogatus à memorato Pelerino, actum in casa aurea Imperii D. Ludovici XXIV. & II. anno Supponis Comitis, die XX. mensis Aprilis per indict. 4. feliciter. Signum manus Pelerini, qui hanc Precariam fieri rogavit. Ego Macolfus. Ego Aloini. Ego Magelfredus rogatus memoratis Monachis Monasterii. Vid. & eundem du Fresne *de Precar. Re-*
15 *giis. p. 402.* Utriusq; formulæ extant apud ipsum Marculphum *l. 2. c. 5. & 40.* Aliæ plures apud Goldast, *Alemannic. rerum Tom. 2. p. 1. n. 66. & seqq.* in quibus tamen sæpiusculè Precariæ nomen Præstariis accommodatur. add Christ. Leh-
16 mann *Chron. Spir. L. 2. cap. 43.* Cum verò deinceps precariæ in beneficia diuturniora, & tandem perpetua degenerassent, ita ut ex Laicorum manibus vix unquam ad Ecclesiam redirent, multa sæpè & prolixa ea de re in Conciliis exorta est consultatio, qua ratione ad pristinum statum redigi & in Ecclesiæ emolumentum transferri iterum possent, uti fusius ista omnia exponit Gabalinus
17 *de Usur. Lib. 4. c. 2. art. 2. seqq.* His & aliis modis multa & maxima in Ecclesiam translata fuerunt prædia tùm urbana tum rustica, atq; amplissima latifundia, cum nemo quisquam esset opum suarum tàm tenax, ut de salute sua æterna sollicitus non aliquam ex illis partem in Clericos aut religiosos ex pietate conferret. Eò res istius ævi devenerunt, inquit Sigonius *l. 7. de Regn. Ital.* ut hominibus ad purgatorii Orcum expavescentibus, nemo se satis felicem & pium existimaret, nisi in Templorum & monasteriorum substructiones, in Ordinum sacrorum conservationem, aut totum patrimonium, aut insignem ejus partem attereret.

Differunt autem Precariæ à Preca- 18
rio multis modis, potissimum vero, quod precariæ singulis lustris renovandæ sunt, *d. c. 1. X. de Precar.* Precarium non item. Precariæ non revocantur *c. fin. d. tit.* Precarium voluntate ejus, qui concessit, revocabile est *l. 1. ff. d. Precar.* Et quidem ad libitum, quandocunque licet de non revocando intra certũ tempus pactum appositum sit, *l. 12. ff. eod.* Quod in tantum verum putant, ut & propria autoritate per revocantem occupari possit, dummodo hoc sine damno & captione illius, cui concessio fuit facta, & cum temporis quodam intervallo fiat. Frankz *de Laudem. cap. 12. num. 21.* 19

Apud medii ævi Scriptores & in ejus temporis Instrumentis publicis sæpissimè occurrit, Ecclesiæ in dotem datum fuisse mansum unum, quandoque etiam alterum & plures. Imò verò, ut id fieret, lege publica aliquandò cautum fuit. Sic enim de Carolo Magno refert Aimonius *l. 5. c. 10.* Volens etiam unamquamque Ecclesiam habere proprios sumtus, ne per hujuscemodi inopiam cultus negligerentur divini, inseruit prædicto edicto, ut super singulas Ecclesias mansus tribueretur unus, cum pensatione legitima & servo atq; ancilla. Atque sic etiam Capitularia *lib. 1. num. 91.* referunt: Sancitum est, unicuiq; Ecclesiæ unus mansus integer absque ullo servitio attribuatur &c. Repetitum id est in Concilio Wormatiensi *cap. 50.* & legitur *cap. 1. X. de censib.* Cùm autem mansus hoc loco nihil aliud sit quam prædium, uti supra *cap. 2.*

20 *n. 32.* dictum; Ideoque in constituendâ dote Ecclesiæ requirebatur, ut iste non tantum integer esset, & justâ mensura terminatus, sed etiam vestitus, sive cum instrumento suo dari oportuit, Mansus enim vestitus dicebatur prædium rusticâ supellectile instructum. Ei opponebatur mansus apsus, sive prædium nudum & investe, sine instrumento Rustico; Nic. le Maistre *de Bonis Eccles. l. 3. c. 1.* Colonicam vestitam appellarunt Patres in Concilio Valentino anno DCCCLV. habito, quando sub *cap. 9.* de Dote constituenda hunc in modum edicunt: *Sed & ipsi seculares & fideles Laici si condere voluerint Basilicas in prædiis suis, sicut edictum piissimorum Augustorum continet, unam colonicam vestitam cum tribus mancipiis donationis gratia eis conferant &c.* In Diplomate, quo Bruno Trevirensis Archiepiscopus privilegia monasterii Münsteriensis confirmat, hæc habentur verba: *Dos Ecclesiæ, mansum unum indominicatum & quatuor mansi vestiti, & mons & planities ab extrema turri castri usque ad aquam*, ap. Joh. Bertel. *In hist. Luxen-*
21 *burgensi. pag. 30.* Est autem mansus indominicatus prædiorum pars, quæ usui ipsius domini reservatur, neque colonis aut Emphyteuticariis conceditur. H. Spelmann *in Gloss.* mansus scilicet talis, quem nobiles ipsi sua curâ atque impendio inarabant, & qui propterea sine mansuario erat. Dn. Ziegl. *de dot.*
22 *Eccles. c. 8. n. 41.* Modi autem & ratio utendi prædiis Ecclesiasticis non una hodie ab Ecclesiis observatur: Nonnullæ enim suos adhuc habent dotales prædiis istis addictos & quasi mancipatos, atque illi præter operam & diligentiam in cultura nihil omnino præstant, & fide dominica colunt, uti loquitur JCtus *l. 18. §. 4. ff. de Instr. vel instrum. leg.* hoc enim lucrum vel damnum omne hinc veniens redit ad Ecclesiam, ipse operarius nullam in partem vocatur, & de his agit Ordinat: Eccles. Sax.
23 *sub tit. General.* Articel *num. 27.* Præter hos dantur alii, qui ex prædiis Ecclesiasticis emolumenta sua faciunt, quique non fide dominica sed suo commodo agros colunt, ita ut dominium & possessio penes Ecclesiam maneat, & ipsi vel certum censum, vel servitium præstent. Atque hi potiori jure dotalium nomen merere videntur quam priores illi, ideò quod non exerceant tantum & colant fundum dotalem, sed etiam insistant eidem, & in possessione ejus persistant. Et expelli quidem illi possesione usque nequeunt, dum præstant id, quod præstare tenentur; Nec tamen ita glebæ sunt addicti, ut discedere illis prorsus non liceat. Differunt etiam ab aliis, qui ex titulo locati conducti agros Ecclesiasticos exercent, de quibus postea erit agendum.
Aliud genus est dotalium, qui sub cer- 24
to annuo censu & servitiis quibusdam prædium Ecclesiasticum sibi proprium & hæreditarium faciunt, ejusque & dominium & possessionem mancipantur. Emtores enim prædiorum & bonorum Ecclesiasticorum dotales Ecclesiæ fieri docet Carpzov. *in JPrud. Consist. Lib. 2. def. 307.*

Nonnunquam etiam prædia & eo- 25
rum coloni à Superiori suo, sive Princeps is fuerit sive alius, cui immediatè subjecti sunt, Ecclesiæ & ejus ministris addicuntur, & veluti mancipantur, ut servitia sua & alia emolumenta non Principi amplius aut Domino immediato, sed Ecclesiæ deinceps præstent; hujus exemplum occurrit in matricula Consistorii Witteberg: *anno 1555. sub rubrica* Paserin *in verbis*: Peter Standtfeste ein Huffner ist von unserm gnädigsten Herrn mit aller Gerechtigkeit der Pfarr zugethan / und von Alters her eingeleibt / gibt jährlich 24. Schffl. Korn / 24. Schfl. Haber &c. und dienet der Pfarr nur allein / und darff derhalben unserm gnädigsten Herrn kein Dienstgeldt geben / wie andere Huffner 13. Gr. geben müssen /
sondern ist gantz frey. Inter eos, qui 26
mercede constituta prædia Ecclesiastica conducunt, triplex ferè occurrit differentia; Aliqui pro mercede constituta operas suas locant, ita ut totum prædii emolumentum ad Dominum spectet, ipsi verò præter mercedem nihil accipiant. Atq; hæc operarum loca-

tio,

tio, etiamsi in perpetuum facta sit, nihil omnino pugnat cum libertate. Vincent. Carocc. *de local. part. 2. qu. 175.* Petr. Nic. Mozzius *de reb. quæ loc. poss. n. 10.* Udalric. Zas. *paratit. de usufr. num. 44.* Aliqui non nummis, sed parte fructuum accepta aliena prædia colunt, atque illi coloni partiarii vulgò dici consveverunt. *l. 25. §. 6. ff. de locat.* Ipsum vero istud negotium speciem societatis facit, *l. 52. §. 2. ff. pro soc.* Mozz. *de locat. n. 26. 27.* Tandem aliqui ipsos fundos conducunt ad suam propriam utilitatem, ita ut omnes fructus suos faciant, nullumq; inde emolumentum ad proprietarios redeat, præterquam certa illa, de qua ab initio convenit, pecunia, *l. 15. §. 2. ff. locat. l. 25. C. eod.* Vid. Petr. Gregor. *Syntagm. Jur. l. 18. c. 23. n. 14.* Et hi quidem omnes, quia libero consensu rem alienam curandam suscipiunt, ex conventionis cujusq; natura atq; indole tenentur, sive jam ex nominato contractu obligare velint, sive innominato, prout cuique utile visum fuerit & proficuum. Dn. Ziegl. *d. tract. c. X. n. 12.*

27 Notandum hic venit, non licitum esse locare res Ecclesiæ ad longius aliquod tempus, idque non jure tantum Canonico prohibitum est *c. 9. X. de reb.*
28 *Eccles. alien.* sed etiam Provinciali, uti legitur *in Ordin. Eccl. Sax. sub. n. 29.* Et ex hoc contractu atque qualitate extrinsecus adveniente, prædia ista Ecclesiastica dicuntur Laß-Güter / weil sie andern verlassen oder außgelassen werden / quæ ipsa locatio non sine solennitate nec sine præscitu Superioris fieri debet, uti constitutum *in eâdem Ordinat. Eccles.*
29 *sub. n. 28.* Nonnunquam etiam prædia Ecclesiastica in Emphyteusin dantur. Est autem Emphyteusis Ecclesiastica, quæ ab Ecclesia aliisque Collegiis venerabilibus, aut potius illorum Oeconomo vel Prælato etiam Laicis constituitur. *Nov. 7. & 120.* Et quamvis Jul. Clar. *in §. Emphyteusis,* statuat, ejusmodi Emphyteusin de sui natura non esse ad hæredes extraneos transitoriam: At-
30 tamen rectè ab eo dissentit Frantzk. *de Laudem. c. 9. n. 51.* unusquisque enim & hæredibus suis prospicere censetur *l. 9. ff. de probat.*

Præterea frequenter videmus prædia ab Ecclesiis vel Clericis alicui in feudum concedi, & hoc dein feudum Ecclesiasticum nuncupatur, *cap. 1. II. Feud. 35. de Cler. qui invest. fac.* quod Germanis dicitur ein Krumbstab oder Krumbstäbisch Lehn / per baculum autem ab interpretibus quibusdam doctrinæ autoritas denotatur, & dicitur baculus Pastoralis, qui consecratus in manus novi Antistitis traditur; Curvus autem est baculus iste pastoralis, exemplo baculorum, quibus pastores ad retrahendos ovium pedes uti solent. Ut enim illi in fine solent esse acuti, in medio recti, in summo instar semicirculi retorti, ita boni Pastoris est, non solum peccata hominum corrigere, sed etiam à veritatis via errantes retrahere & recolligere, resipiscentes in gremium recipere, & judicii rectitudine & mansvetudine confirmare, Wurmser. *de Feud. impropriis Class. 2. sect. 4. num. 7.* 31 32

Magna hic inter Feudistas oritur disceptatio, num scil. fœminæ in Feudo Ecclesiastico succedant? quodquidam ex hoc fundamento, Krumstab schleußt niemand aus / statuunt, Fred. a Sande *in Consvet. feud. Geldr. Tit. 3. cap. 1. §. 7.* hoc tamen negandum esse censemus, textus namque Juris Feudalis sunt generales, fœminas à Feudorum successione excludentes, *1. feud. 1. §. 3. de his qui feud. dar. 1. Feud. 41. pr. & §. 2. de success. Feud. 2. feud. II. pr. de success. fratr.* Ergo generaliter quoque sunt accipiendi; Lege enim non distinguente, nec nostrum erit distinguere, *l. 18. ff. de publician. in rem act.* Cum igitur consuetudines feudales aliter non distinguant, nisi quod tùm demum succedant fœminæ 1. Si Feudum est fœmineum, puta à fœmina primùm adquisitum, & 2. Si ex pacto veniant fœminæ, si scilicet hoc tenore datum sit feudum, ut fœmina quoque succedat, *1. Feud. 5. §. filia vero, & 2. Feud. II. §. 1. tit. 50. pr.* ibi, *nisi ex pacto vel nisi fœmineum sit.* sequitur fœminas in aliis feudis & casibus non succedere, exceptio enim firmat regulam 33

in casibus non exceptis. Neque nobis obest proverbium in contrarium oppositum, der Krumbstab schleußt niemand aus. Etenim valet illud iis in locis, ubi contrarium consvetudine receptum est. Cujusmodi consuetudinem in AbbatiâFuldensi & Hirsfeldensi vigere tradit Vultej. *de Feud. l. c. 9. n. 48.* De Corvejensi And. Knichen *de restit. pact. P. 1. c. 4. n. 46.* de Osnabrugensi, de Coloniensi, & de Monasteriensi, Fred. a Sand. *ad Consvet. Feud. Geldr. Tit. 3. §. 7.* Et hanc opinionem, fœminas scil. in Feudis Ecclesiasticis non succedere, esse communem dicit Wurmf. *Clas. 2. Sect. 4.*

34 Interim fruitur talis conductor, Emphyteuta aut Vasallus immunitatibus atque privilegiis prædio Ecclesiastico inhærentibus. Quia enim privilegia illa realia sunt, & principaliter rem ipsam afficiunt, etiam communicativa aut commutabilia sunt, ita ut ad quemvis possessorem transeant, cum ea quæ Personalia sunt cum persona extinguũtur, *l. 3. §. 1. ff. de censibus. l. 68. l. 196. ff.*

35 *de R. J.* Atque idcirco conductores & alii possessores talium prædiorum privilegiatorum non tenebuntur ad collectas ordinarias, sed jure dominorum utuntur, ideo scilicet, quia in ejusmodi oneribus realibus non tam personæ & possessores, quàm res ipsæ & prædia tenentur. Vincent. Carocc. *de locat. Conduct. P. 4. Quæst. 39. n. 30.* Carpz. *in*

36 *Jprud. Consist. l. 2. def. 310.* Quod tamen intelligendum est de iis prædiis, quæ omnimoda libertate gaudent, in aliis verò possessores prædiorum veteres census & indictiones sustinere debent, & prædia in Ecclesiam translata cum oneribus prædialibus eis impositis transire statuunt Ant. Perez. *Cod. de Annon. & tribut. n. 33.* Dn. Ziegl. *de jure Maj. L. II. c. 2. n. 19.*

37 De alienatione denique prædiorum Ecclesiasticorum sciendum, illam Episcopis regulariter prohibitam fuisse *Can. ultim. Concil. Carthag. I.* quem citatum reperies in *Can. placuit si caus. 12. quæst. 2.* quod confirmat Concil. Carthag. *IV. can. 32.* Assentiuntur texus Juris Civilis, *l. 14. l. 17. §. 1. l. 21. l. 22. Authent. alienat. Cod. de Sacros. Eccles. Nov. 7. c. 1. cap. 12.* Item juris Canonici *in cap. 1. caus. 10. quæst. 2. Can. 2. can. 13. caus. 12. quæst. 2. cap. 1. X. de his quæ fiunt à Prælat. cap. 1. cap. 5. X. de rebus Eccles. non alienand.* Marc. Anton. de Dominis *de Republ. Eccl. Lib. 9. c. 6.* Carpz. *in Jurispr. Consist. Lib. 2. Tit. 19. defin. 300.* Imo nec 38
Papæ licere aliquod prædium Ecclesiasticum alienare aliquo modo pro necessitate, nec in usumfructum rura dare, ita ut venditor honorem perdat, qui subscripserit anathema sit, cum eo qui dedit vel recepit, nisi restituantur, docemur *in C. non liceat Papæ 20. caus. 12. Quæst. 2.* Brunnem. *Consil. 1. num. 83.* Alienatio autem in materiâ Ecclesiasticâ accipitur largissimè, ut non eos tantùm comprehendat contractꝰ, per quos directum, sed etiam per quos utile dominium transfertur, quoniam hic versamur in re favorabili. Barbos. *in Collect. ad decret. Tom. 2. p. 108. num. 8. & Tom. 3. p. 136. num. 6.* Constitutæ insu- 39
per erant in alienantes & accipientes res Ecclesiasticas certæ pœnæ tam de Jure Civili *l. 14. cum Authent. hoc jus porrectum l. 24. Cod. de SS. Eccles.* quam Canonico. *Can. 52. Caus. 12. Quæst. 2. cap. 6. 9. X. de reb. Eccles. non alienand.* Sed hæc 40
quæ dicta sunt regulariter obtinent; cùm verò vix detur regula, quæ suam non patiatur exceptionem, *arg. l. 202. ff. d. R. J.* sic & hic loci dantur nonnulli casus, in quibus ejusmodi alienatio non potest non permitti: Hæc tamen ut procedant, requiritur ut adsit justa causa alienationis. *l. 17. §. 1. & 2. C. de SS. Eccles. Can. Precariæ 4. Caus. 10. quæst. 2. c. 1. de reb. Eccles. non alien. in 6to* Covarruv. *lib. 2. variar. Resol. c. 17. n. 2.* Intantũ autem causa est necessaria, ut si ea non appareat, non subsistat alienatio. Card. Tusch. *Tom. I. Conclus. pract. Lit. A. Conclus. 272. num. 2.* Præterea requiritur 41
in alienatione prædii Ecclesiastici solennitas formæ, quâ non servatâ licet causæ sint veræ, tamen alienatio non valet. Tusch. *d. l.* Imò licet prædium planè inutile sit Ecclesiæ, tamen absque debitis requisitis non potest alienari. *Auth. item Prædium C. de SS. Eccles.* Struv. *ad d. l.*

42 *d. l.* Hæc autem solennitas consistit 1. in Tractatu, *cap. 7. & 8. X. de his quæ fiunt à Prælat. sine consens. cap.* qui est consultatio de faciendâ alienatione num ea expediat, & quæ res potius alienari debeant, & debet fieri cum magnâ maturitate & deliberatione, & si omittatur alienatio est nulla. Tusch. *d. l. Concl. 276. n. 7.* In hoc autem tractatu inquiritur, an aliunde quàm ex alienatione pecunia possit expediri: num Ecclesiæ pecunia sit in numerato vel in nominibus, quæ conveniri possint, an in fructibus conditis; an in redituum spe, an res aliæ sunt præter prædia, non secus ac si de bonis minoris alienandis consultatur, *l. 6. §. 9. de reb. eor. qui sub tutel. sunt.* 2. Requiruntur ad solennitatem formæ Consensus Capituli; Regula namque est, quod capitulum cum Episcopo sit unum corpus, cujus caput Episcopus. *Cap. 4. X. de his quæ fiunt a Prælato sine consens. Cap.* Adeoque alterum sine alterius consensu aliquid facere non potest, & utriusque voluntas & consensus conjunctim requiritur. Quod tamen cum grano salis est accipiendum, cum dentur casus, ubi Episcopus Capituli consensum expectare non tenetur, veluti in omnibus iis, quæ non sunt res Ecclesiæ Cathedralis & Mensæ Episcopalis; ubi autem conjunctim requiruntur, ibi tantum abest, ut unum sine altero aliquid facere queat, ut etiam alienatio ipso jure nulla sit. Tusc. *Concl. 271. n. 51.* 3. Autoritas Episcopi. *Auth. hoc jus porrectum C. de SS. Eccles.* Clem. *fin. de reb. Eccles. non alien.* Certi enim juris est, nisi autoritatem suam interponat, omne id, quod agitur, ipso jure nullum esse. Tuschius *Concl. 286. n. 3.* 4. Confectio Instrumenti, quod & approbat Jus Civile *l. 17. §. 2. C. de SS. Eccles.* Debent autem in eo instrumento specificari nomina eorum, qui interfuerunt *d. l. 17. §. 2.* Et hi se subscribere debent, *Cap. Tua nuper X. de his quæ fiunt à Præl. sine consens. Episcop.* Quod tamen hodie non observatur, sed omnibus præsentibus Notarius Publicus vel Actuarius Instrumenta capitularia & alienationis scribit, perlegit & subscribit fide publica, hæcque forma pro singulorum habetur subscriptione. Pet. Greg. Tholosan. *in Syntagm. Jur. Univers. l. 25. l. 8. n. 18.*

43 Formulam, qua prædium Ecclesiasticum per contractum retrovenditionis in alium est translatum, exhibet Dn. de Werther de Jure Precariæ: Wir N. N. Abt / Prior, Senior und sämmtliche Conventualen des Klosters S. N. in N. Ordinis N. für uns und unsere Nachkommen / hiermit gegen jedermänniglich uhrkunden und bekennen / demnach wir im versammleten Capitulo fleißig erwogen und deliberiret / wie unser Kloster-Hof N. welcher durch das continuirliche Kriegs-Wesen an Gebäuden und darzu gehörigen Länderegen gantz öde und wüste worden / bey unsers Klosters hohen Dürfftigkeit / durch andere Mittel könnte restauriret / mit nothdürfftigen Gebäuden versehen / und die Länderey hinwieder bestellet werden / und nach reiffer der Sachen Berathschlagung kein ander Mittel erfinden und zuwege bringen können / als daß wir andere unserm Kloster zuständige / aber weit entlegene Güter / welche wir gleichfalls öde und wüste verlassen / einem guten Mann Wiederkauffs-weise verkauffen / und mit dem Kauff-Gelde den zu N. gelegenen Kloster-Hof hinwieder bebaueten / und bestelleten / daß wir demnach mit Herrn N. N. Handlung gepflegt / und ihm und seinen Erbnehmen wiederkäuflichen verkaufft. &c.

44 Quæstio hic non inelegans moveri potest, si quis me inscio in prædio vel fundo meo exstruat Ecclesiam, utri competat Jus Patronatus? Et dicendum, ex solo ædificio Jus Patronatus non quæri, si ædificans non sit soli Dominus. Ratio est, quia regulariter omne, quod inædificatur, cedit solo, *l. 7. §. 10. ff. de acquir. rer. Dom. §. 31. J. de rerum divis.* Ergo & hæc Ecclesia tanquam superficies privata solo meo cedet. Quocirca mihi liberum erit, Ecclesiam illam vel propriâ authoritate occupare, *arg. l. 33. ff. de condict. indeb.* Rochus *de Curte rubr. de construct. Eccles. n. 8.*

45 Hæc tamen ita obtinent; nisi Ecclesia jam sit ab Episcopo consecrata, hoc namque casu mihi tanquam Domino fundi ejus saltem

tem æstimatio à Constructore numerabitur. Idque postulare videtur favor Religionis, ut ego tanquam privatus â demolitione Ecclesiæ in solo meo ædificatæ abstineam, & propriâ autoritate non destruam. *arg. l. 8. pr. ff. de relig. & sumt. funer.* Quod enim semel est consecratum, non valet restitui, aut ad alios usus humanos ulterius transferri, *l. 51. de R. J. in 6to.* Sed tum pretium erit restituendum, ait Gregorius *in Can. 2. Caus. 14. quæst. 6. Sig.* Finkelthaus. *de Jur. Patron. c. 4. n. 61.*

CAPUT XIII.

DE PRÆDIIS MUNITIS ET CASTRIS.

SUMMARIA.

1. *Castrum à casa dictum.*
2. *Castrum est villa murata.*
3. *Causa muniendi villas.*
4. *Origo castrorum apud Romanos.*
5. *Per castrum indigitatur etiam agrorum universitas.*
6. *Item designat honorem districtum & jurisdictionem.*
7. *Castri definitio.*
8. *Castra & Burgi sunt Synonyma.*
9. *Prædium adjacens præsumitur de pertinentiis castri esse.*
10. *Investitus de castro investitus etiam esse creditur particularibus bonis ad castrum pertinentibus.*
11. *De feudo castrensi remissivè.*
12. *An Prædium inconsulto principe munire liceat?*
13. *Quod quidam affirmant.*
14. *Rectius tamen negatur.*
15. *Ratio redditur hujus rei.*
16. *Apud omnes fermè Gentes privatis prohibitum castra ædificare.*
17. *Ad contraria argumenta respondetur.*
18. *Castra in quibus differant a civitatibus?*
19. *In favorabilibus pro iisdem habentur.*
20. *Castrum restituitur in integrum.*
21. *Possunt propria statuta condere.*
22. *Item consvetudines habere.*
23. *Ganerbii castrorum qui?*
24. *An concessa castro concesso sit Jurisdictio.*
25. *Legato castro etiam veniunt arma.*
26. *Possessores castrorum non sunt idonei Fidejussores.*
27. *Possessor castri si sit debitor excutiendus habetur pro excusso.*
28. *Quædam de possessoribus castrorum Italiæ.*
29. *Ad ædificandum castrum requiritur loci commoditas.*
30. *Carolus V. censuit castra in planitie esse ædificanda.*
31. *Malè suasit Dinocrates Alexandro M. ut urbem in monte ædificaret.*
32. *Castrum in dubiò censetur pertinere ad eam civitatem, cui propinquius est.*
33. *Castrum merum & mixtum imperium habens dicitur locus insignis.*
34. Burg-Frieden *quid sit?*
35. *Jus Aperturæ quid?*
36. *Formula Juris Aperturæ.*
37. *Potest quis ex pacto habere Jus Aperturæ.*
38. *Exempla hujus rei.*
39. *Jus aperturæ quandoque competit propter collatum feudum.*
40. *Princeps, svadente id utilitate publica, castra subditorum destruere potest.*
41. *Quomodo castrum destrui debeat.*
42. *Castra in aëre ædificare non est prohibitum.*

Ca-

1 CAstrum â casa dictum esse videtur; Quamvis nonnulli pro civitate, per *l. 2. §. 15. C. offic. præf. præt.* Nonnulli etiam pro loco fortificato seu fortalitio tantum accipiant, Boër. *Decis. 320. n. 3.* Tamen nobis P. Gregorii Tholosani opinio
2 probatur, qui, Villa, *ait*, murata castrum dici potest Latinis, ubi casæ & villæ rusticæ concluduntur, Villarum conclusio vallo vel muro facta, vicus magnus conclusus, & vicus parvus conclusus
3 Castellum. Vero namq; simile est, olim eos, qui in villis atq; pagis habitabant apertis, cum scilicet se hostium & latronum insidiis expositos cernerent, exemplo civitatum cœpisse villas suas muris aut vallorum ambitu munire, ad irruptiones avertendas atq; evitandas; sed cum per hoc civitatibus quidem assimilarentur, nec tamen in omnibus jura earum nanciscerentur, datum eis castrorum nomen, ut inter ea aliosq; pagos vulgares seu villas aliqua esset differentia.

4 De castrorum origine apud Romanos refert Seneca *Ep. 51.* Illi, *inquit*, ad quos primos fortuna Romani Populi publicas opes transtulit, C. Marius, Cn. Pompejus & Cæsar, extruxerunt quidem villas in regione Bajana, sed illas imposuere summis jugis montium, videbatur hoc magis militare ex edito speculari late longeque subjecta.

5 Castrum autem Dd. non pro arce tantum & munimento usurpant, quod fortalitium appellant, sed & pro omni agrorum & territorii subjecta universitate, per *l. 239. §. 8. ff. de V. S.* Ideoq; Innocentius *in cap. cum ad sedem X. de restit spol. & cap. ex Lit. X. de Jur. Pat.*
6 Castrum aut villam *dicit* esse nomina universitatis designativa, quæ honorem districtum & jurisdictionem impor-
7 tent, Hering. *de Jur. Burg. n. 412.* Est autem castrum, nostro sensu, locus natura vel arte in communem villæ ibiq;
8 habitantium salutem munitus. Non multum à castris differunt Burgi, ut etiam a nonnullis pro Synonymis habeantur, Cavalcan. *Decis. 50. n. 1.* Losæus *de Jur. Univers.* Hinc etiam venit vocabulum Ein Burgsasse i. e. possessor castri, item eine Burgsitz haben / usitatissimum enim est, ut prædium vocemus einen Sitz / vel nobile prædium einen adelichen Sitz. Kylling. *de Ganerb. Castr. Discurs. 3. n. 44.* Ita vero prædium ca- 9
stro annexum esse creditur, ut etiam, si adjaceat, de pertinentiis castri esse præsumatur. Menoch. *de præsumt. Lib. 1. Quæst. 48. n. 24.* Et si quis investitus
de castro aliquo cum pertinentiis, ea 10
natura atque proprietas est, ut quis intelligatur investitus de omnibus omnino bonis, etiam particularibus, sitis intra limites vel fines illius castri, Brunnem. *Cons. 162. n. 196.* Parili ratione Argentreus *ad Consuet. Britann. Tit. 14. Art. 265.* Castri, *ait*, significationi æquipollet vox apud Gallos d'une Maison, siquidem in rusticis loquimur d'une Maison, cui agri subsunt, & ea pronunciatione non solum ædificia, & cortis, & prætorium, sed etiam territorium & agrorum universitas, ex qua componitur, intelligitur, & molendina & petagia & talia. Ideo suas partes habent propriis & particularibus suis significatis: ut prætorium sit ea pars, quæ domini habitationi destinata est, cortis, ornitotrophia, aviaria, bubilia, equilia, ovilia, haræ, operariorum & procuratoris cubilia, & quæ ejusmodi sunt extra cortem agri, lacus, sylvæ, cæduæ, quæ omnia, & si quæ præterea dici possunt, sub una appellatione Castri vel d'une Maisõ intelliguntur, hactenus Argentreus.

Quid porrò sit Feudum Castrense, in- 11
fra quando de prædiis Feudalibus tractandum erit pluribus agetur; Dicitur vero communiter Feudum, quod in re ita cuidam constituitur, ut ad castrum certum tuendum Domino succurrat, Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 4. Aph. 160.*

Succedit hic elegans quæstio, an nimi- 12
rum cuilibet prædium suum, vel villam, inconsulto Principe munire liceat, quod Nic: Boër. *Dec. 320. num. 4.* cum
communi Dd. schola affirmat. Potis- 13
simum eorum fundamentum est in naturali libertate, quod rei suæ quisque mode-

moderator ſit & arbiter, quod item conditionem ſuam meliorem facere, atque in re ſua pro lubitu ædificare, domumque ſuam altius tollere cuilibet permiſſum ſit; Dein adducunt *l. 10. C. de ædific. privat.* verba ſic ſe habent: Per provincias, Meſopotamiam, Oſtdroënam, Euphratenſem, Syriam ſecundam, utramque Armeniam, utramque Cappadociam, Pontum Polemoniacum atque Hellespontum, ubi magis hoc deſideratur, cæterasq; provincias, cunctis volentibus permittatur, murali ambitu fundos proprios ſeu loca ſui dominii conſtituta vallare.

14 Contrarium tamen verius eſt, munimenta ſcilicet condere ad Jura Majeſtatis pertinere, nec ſubditum, quantacunque etiam potentia & autoritate polleat, villas aut prædia ſua munire poſſe, dum enim munimenta ejusmodi tutiſſimum ſemper receptaculum præſtant, & ex eo tota inquietari poteſt Provincia, facilè patet, Majeſtatis intereſſe fortalitiorum curam & præſidiorum regimen ut nemo habeat alius, niſi qui ipſam habet Majeſtatem. Eſt enim ſanè principalis hic munimentorum finis, ut hoſtis graſſantis impetum ſiſtant, ejusq; vires ſive excurſionibus inde factis, ſive ſola defenſione attenuent, utq; interim Exercitus conſcribi queat, qui hoſtibus patente campo ſufficiens ſit. Hic finis, cum ad belli gerendi rationem & methodum pertineat, non poteſt nec debet ab alio intendi; niſi qui ſummam rerum tenet, & belli gerendi poteſtatem habet. Dn. Zieglerus, Parentis loco mihi venerandus, *de Jurib. Maj. L. 1. Cap. 35. num. 3.* In Jure quoq; noſtro multa prohibitionis ejusmodi veſtigia apparent, ut in *l. 3. ff. de Oper. Publ.* ubi expreſſe prohibetur opus novum, quod materiam ſeditionis præbeat, ſine Principis autoritate facere. Conſtat autem nullum opus ſeu ædificium eſſe, quod magis præbere poſſit ſeditionis materiam, quam arx aliqua caſtrum, aut Fortalitium, cui inhærens commota plebs ſeditionem movere ac reſiſtere poſſit. Et hinc eſt, quod Divus Marcus reſcripſit de operibus, quæ in muris vel portis vel rebus publicis fiunt, aut ſi muri extruantur, Præſidem aditum conſulere Principem debere *l. 6. ff. de Oper. Publ.* Sed & legislatores noſtri idem periculum veriti, omnem armorum uſum prohibuerunt, ut patet ex *l. 1. l. 2. l. 3. §. 1. ff. ad L. Jul. de vi publ.* Et Juſtinia- 15
nus cavit, ne quisquam armis uteretur, niſi miles eſſet. *Nov. 17. cap. 5.* ideoque non abſurdum eſt argumentari, per armorum interdictionem etiam arces atq; caſtra fuiſſe prohibita. Caſtrorum deniq; prohibitionem eleganter probat Conſtitutio Friderici *I. de Pace Conſtantiæ verbis: Civitates mutare vel extra munitiones facere eis liceat*, ibique Jus muniendi Civitates inter ſingulares conſvetudines Civitatum Lombardiæ recenſet. Et huic noſtræ opinio- 16
ni ſuffragatur conſvetudo omnium fermè Gentium moratiorum. Apud ROMANOS arcanum dominationis erat, ne cui ex Patriciis in munito loco liceret ædificare, nec in arce aut Capitolio habitare. Arnold. Clapmar. *Lib. 3. de arcan. Rerumpubl. cap. 7. & 8.* Hinc videmus per totam ferme GERMANIAM plurimarum arcium rudera a majoribus noſtris ideo peſſundata, quod eſſent latronum atque Tyrannorum latebræ. Cruſ. *in annal. Svevic. Lib. 12. P. 1. C. 3.* De SAXONIA teſtatur Land-Recht *Lib. 3. Art. 66. ibiq;.* Man mag auch wohl beſeſten einen Hoff mit Zäunen oder mit Stecken/ oder Mauren/ als hoch ein Mann reichen mag auf einem Roß ſitzende: Zinnen und Bruſtwehren ſollen auch nicht dran ſeyn. In SVEVIA prohibitum erat arces ſive Caſtra ædificare ſine licentia Comitis aut Judicis provinciæ, Schwaben-Spiegel *cap. 235.* In HISPANIA nemini licet ædificare caſtrum, niſi cui Rex aut Princeps conceſſit Ant. Gomez *in leg. Taur. l. 46. n. 14.* GALLIÆ Rex haud fruſtra in Fuquetum ſuum animadvertit, poſtquam de Fortalitio per eum extructo certior factus fuiſſet. Hac ratione etiam Rex ANGLIÆ, ut ſubditorum ſive favorem compararet, & adverſus Henricum II. ſe magis tutum redderet, promiſcuè unicuique

cuique in suo castella extruendi muniendique potestatem concesserat, sed postquam eos inde obstinatiores factos animadvertisset, permissionis eum pœnituit, & in eversionem talium castellorum Henrico II. facilè consensit, uti ex *Wilh. Malmesburg.* refert Limn. *L.4.c.8. n. 229.* Apud TURCAS veteri edicto cavetur, ne quis villam pinnato muro circumducat, nec ædificium supra primam contignationem, aut columbaria turrita altius condat. Greg. Tholosan. *de Republ. cap.5. n.3.* MOSCOVITARUM nec non ORIENTIS & AFRICÆ Reges nec rusticas domus, nec prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossaque muniri patiuntur. Bodin. *de Republ. Lib.5. c.5.*

17 Ad contraria argumenta facilis est responsio. Libertate enim naturali tamdiu uti possumus, nisi jure aliquo id facere prohibeamur *§.1. Inst. de Jur. Person. l.3. pr. ff. de stat. hom.* At munimenta jure prohibentur per hactenus dicta. Præterea ipsi Dd. hanc generalem ædificandi libertatem ita restringunt, nisi ædificium præbeat materiam seditionis, at talis sunt castrorum ædificia. Præterea *in d. l. 10. C. de Ædif. privat.* nihil est, quod juvare possit sententiam contradicentem. Primum enim occasio hujus rescripti ostendit, propter latrones tantum & grassatores, quibus istæ provinciæ maxime expositæ erant, vallationem ejusmodi fuisse permissam. Dein nec omnibus ea potestas data est, sed tantum habitatoribus nominatarum provinciarum, quippe quæ maximè ejusmodi incursionibus afflictæ erant. Porro qui muralem ambitum permittit, non illico dat potestatem extruendi fortalitium, prælaudatus Dn. Ziegl. *d. l.*

18 Præterea castrum universitatis nomen esse communiter tradunt Dd. Boër *Decis. 320. n. 2.* & dictum in principio, illud quandoque non tamen in omnibus comparari Civitati. Nam ipsa significatione, quantitate & inhabitantium multitudine longè differunt & ideò distingvuntur *in cap. II. de Rescript. in 6to.* In plurimis tamen, præsertim 19 favorabilibus, jura pro iisdem habent, cùm magis & minus non varient species, etiamsi urbs major sit castro. Ca- 20 strum enim restituitur in integrum, ut Ecclesia, minor Respublica, *l. 1. §. 1. ff. quod cujusq; univers. l. 8. ff. ex quib. causis majores.* Gail. *Lib. 2. Observ. 62.* Hinc tradit Nic. Losæus *de Jur. Univers. P. 3. c. 5. n. 12. in terminis adfinibus leg. fin. C. de Vendit. rer. ad Civit. pert.* habere locum non solùm in alienatione rerum civitatis: sed etiam vindicare sibi sedem in castris, villis & aliis universitatibus, quæ per alios reguntur, proindeq; in tali alienatione certas concurrere debere solennitates. Præterea constat, 21 castra & villas posse propria statuta propriasque consvetudines habere & 22 condere, non tamen irrationabiles, repugnantes, aut aperte contradicentes legi vel consvetudini Civitatis aut Principis, cui subsunt. Sic etiam generaliter verum est, posse Collegia aut eos, qui Ganerbinatum habent. in castro aliquo quascunq; leges dicere societati suæ, modò ne tales sint, quas leges publicæ fieri prohibeant, quæve contra bonos mores, & quid ex publica lege & disciplina corrumpant. Hering. *de Jur. Burgor. n. 775.* Nihil enim frequentius in Germania est, quam quod quædam provinciæ, castra, villæ &c. vel pactione vel præscriptione ad varios spectent Dominos ac habeant, zwey / drey / vier und mehr Herren. Atq; huc pertinent condominia ista, quæ vulgari nomine Ganerbinatus & possessores eorum Ganerbii castrorum dicuntur, qui nihil aliud sunt, quàm communiones aut societates, ut si idem Castrum pluribus simul legetur, aut à pluribus simul ematur, aut si hæreditate vel donatione communiter obveniat, item si de uno castro plures investiantur vasalli, & qui alii modi sunt communionis constituendæ, ita societas alicujus castri potest iniri, vel habitationis tantùm, vel alterius rei gratia. Qui plura de jure Ganerbiorum castrorum cupit, is adeat Tractatum Jac. Wer. Kylling. *de Ganerbiis Castrorum*

rum, & Hering. *de jure Burgor. per tot.*

24 Cæterum, an concesso castro concessa censeri debeat jurisdictio, Doctores diversa tradunt, quos vide apud Kylling. *in dict. Tractat. Discurs. 2. n. 54.* Omnes tamen eò collimant, ut etiam jurisdictio translata censeatur, si ea ratione castri, non personæ alicujus intuitu prius fuerit concessa. Alias extra hunc casum, si plane neque ex specialibus neque ex generalibus verbis investituræ appareat, jurisdictio non videtur concessa. Qvamvis enim hodiè jurisdictio perinde ut aliud jus quoddam acquiratur, & plerumque una cum castris, prædiis & pagis concedi soleat; Nihilominus tamen re ipsa distincta manent pagus vel castrum, & ipsa jurisdictio in eos qui in castro vivunt, ita ut, licet alius jurisdictionem habeat, possit quis castrum vel pagum & alia ejus emolumenta habere. Vid. Knichen. *de sublimi territorior. Jure n. 278. & seqq.* ubi *num. 281.* addit de consvetudine Germaniæ notoriâ in concessione castri, prædii, villæ, pagi &c. Jurisdictio omnigena, nisi expresse & disertis verbis permittatur, non venit, tantum feudaria seu simplex jurisdictio venit, ad tuanda jura feudalia & exactionibus, quæ annuatim penduntur, subserviens.

25 Sed Legato castro cedunt etiam arma, quæ in castro erant ad defensionem castri.

26 Notandum hic etiam venit, possessorem castri à DD. pro idoneo fidejussore non haberi, præsertim si sit potens & impetuosus, & arcem inexpugnabilem inhabitet, vel subsit tali Principi, qui castrum non facilè expugnare possit. Ant. Hering. *de Fidej. c. 8. num. 130.*

27 Ex adverso, si possessor castri sit debitor excutiendus, tunc communiter dicunt, non esse necessariam excussionem, qui existens in loco munito & forti dicitur minus idoneus ad conveniendum, & habetur pro excusso. Hinc exclamat Vincent. Caroccius *de*

28 *excuss. bonor. quæst. 36. n. 5.* O infelices fidejussores, pro istis magnatibus habent il mal anno, & la mala pasqva, invehiturque porrò in domicellos Italiæ sui temporis: Domicelli, *inquit*, sunt ruina penitus locorum, aut enim sunt domini, aut vicini; si Domini, interroga vasallos: si vicini, interroga civitates & terras vicinas. Quid enim? student titulum de usurpationibus & mediante usurpatione de usucapionibus. *Et porrò*: Fuge igitur quantum potes & vales amicitiam & conversationem domicellorum, quia invenies eos uti carbones.

Præter consensum & autoritatem 29
Superioris ad ædificanda castra requiritur etiam loci commoditas, ubi imprimis situs & natura regionis est spectanda, num conducibilius sit, castrum monti, vel locis paludinosis, vel fluminibus imponere. Judicium Im- 30
peratoris Caroli V. fuit, in plano potius quàm in montibus arces vel castra ædificanda. Eum namque trajicientem aliquando Rhenum, cum ex Principe aulam ipsius tùm sequente percontatus esset, Cur majores nostri tot arces & præsidia in excelsis montibus extruxissent? isque respondisset, munitiores illas arces in editis locis visas fuisse, sic censuisse Carolum, rectius eas in planitie collocari, propter aquationis, pabulationis & invehendi commeatus & tormentorum & aggerum commoditatem. Trasybulus Lepta *in vitâ Georg. Lud.* L. B. à Synsheim. *Lib. 2. p. 130.* Malè igitur svasit 31
Dynocrates Architectus Alexandro Magno, ut etiam supra montem Athon urbem exstrueret, ex quâ incolæ nihil, quod ad vitæ sustentationem faceret, obtinere possent, ideoque merito reprehensus ab Alexandro ipso. Vitruv. *in Proœm. lib. 2.*

Circa locum castrorum etiam no- 32
tandum, quod castrum existens inter duas civitates indubio præsumatur illius esse, cui adjacet, vel propinquius est. *l. 7. §. 3. l. 65. §. 2. ff. de acquirend. rer. dom.* quoniam scilicet vicinitas & aptitudo dominii sunt argumenta Hier. de Mont. *defin. reg. c. 83. n. 2.* Castrum præterea 33

terea habens merum & mixtum Imperium dicitur locus insignis. Mascard. *Concl. 1038. n. 9.* In eisque plena securitate fruimur, quod dicitur Burg-
34 Frieden / pœna autem violationis capitalis plerumque est amputationis manus, uti etiam palatia Principum talem important securitatem, ut offendentes aliquem in illis capitaliter puniantur; illudque observatur in omnibus palatiis etiam Pontificis, qui tamen præ aliis misericordia uti debent Chassaneus *in catal. mund. P. 5. Consi. 24. n. 125.*

35 Pertinet huc etiam apertura castri, die Oeffnung / quando subditi tempore belli tenentur illud aperire Domino territorii; Itaque si quis Jus Superioritatis territorialis habet, & Jus Aperturæ per consequens habebit. Nam jus Superioritatis territorialis est totum integrale, cujus pars est jus aperturæ. Formulam hujus juris recenset Joh. Wurmss. *de feud. impropr. sect.*
36 20. §. 15. Auch soll der vorgenante N. und alle seine Erben uns und den unsern die Veste und Schloß offen haben / und damit gewärtig seyn / und uns und die unsern zu allen unsern Nothdurfften darein und daraus zu lassen und darein zu enthalten wieder allermänniglich / niemand ausgenommen / doch ohne ihren mercklichen Schaden / ungefährlich. Sequens plenius aperturæ pactum in literis Investituræ ab Electore Moguntino Wolffgango Ao. 1599. d. 22. Nov. olim Comitibus de Gleichen super Castro Blanckenburg datis continetur: So haben wir Uns / unsern Nachkommen und Ertz-Stifft Maynz / und den Unsern / von Unsert wegen / an dieser Leihung vorbehalten eine ewige Oefnung an dem Schloß B. an Burg und Stadt / damit sie und ihre Leibes-Erben uns auch ewiglich / wann wir die und welche Zeit Wir / unsere Nachkommen und Ertz-Stifft Maynz und die Unsere von unsert wegen / der gesonnenen / förderen und begehren / gewarten und gehorsam seyn sollen zu allen und jeglichen unsern Sachen / Geschäfften und Nöthen / wieder aller männiglich auszuschicken / wieder Käyserl. Majest. den Land-Grafen von Thüringen und Marg-Grafen zu Meissen. Wäre es auch Sache / daß Wir / Unsere Nachkommen unserem Ertzstift Maynz oder die Unsere unsert wegen die Oefnung an B. obgenannte Burg und Stadt / wie vorgeschrieben stehet / gebrauchen und da liegen würden / so sollen sie zu einer jeglichen Zeit bestellen / daß Uns und an Unsere feil erkauft um einen jeglichen Pfenning geschehe und werde ohn gefehrde / und Wir unsere Nachkommen oder Ertzstift Maynz / und die Unsern sollen auch da seyn und liegen / beſüglich und ohne Schaden der Ihren / die den zu Zeiten in demselben Schloß wehrende ohne Gefehrde / werde auch das Schloß B. als von der Oefnung wegen in dessen und des Ertzstifft Maynz Sachen und Geschäften das Kund wäre verlohren / (das GOtt nicht wolle) so sollen Wir uns mit demjenigen / der es also genommen hätte / nicht mit Frieden verwarten und versöhnen lassen / Wir hätten denn zuvorn dem berührten von G. oder ihren Leibes-Erben das vorgeschriebene Schloß B. wieder gewonnen oder sonst darzu geholffen in ihrer Gewalt zu haben / wie vorgeschrieben stehet / ohne alle Gefehrde Dn. Fritsch *de Jur. Apert. C. 4. n. 5.*
Aliquando verò etiam alicui in castro, 37
in quo jura Superioritatis non habet, ex pacto seu fœdere competit, ibique magnum vinculum & fere subjectionem importat, non tamen per eam probari potest die Landes-Fürstliche Obrigkeit. Quod probatur exemplo 38
Comitatus Ortenburgensis, daß die Vestung und Grafschafft Ortenburg dem Reich ohne Mittel unterworffen / nichts destoweniger dem Churfürstl. Hauß Bäyern die Veste Ortenburg mit der Oefnung und andern in viel Wege verbunden sey. Ut inde non immeritò dici queat: Die Oefnung esse fœdus inæquale, ubi unus alterius Majestatem non solùm comiter observat, sed & ejusdem cliens existit. Besold. *in Thesaur. Pract. verbo* Oefnung. Aliud exemplum occurrit in arce Kronberg / in qua Hassiæ Principes, licet arx extra territorium eorum sita, jus aperturæ ex speciali reservato habent. Aliquando 39
etiam

etiam propter collatum feudum vicissim is, cui illud collatum; loco servitiorum se obligat, ad arcem quam habet vel castrum Domino aperiendum; quod videre est in Comitibus de Sayn: ubi Hilarius Episcopus Trevirensis in feudum concedit Comitibus de Sayn: castrum Sayna, Ao. 1152. sub hac conditione; quod si nos gverram cum aliquo habere contingeret, contra quem nobis adjutorium præstare non possint, de castro exire & ejus potestatem absque eorum exhæredatione nobis dare debeant, ita ut finita gverra ad castrum tanquam suum feudum redeant. *Acta*
40 *Sayn contra Trier. p. 26.* Principem supremum denique ob certas causas & svadente id utilitate publica posse castra destruere, & sic jus suum subditis adimere, communis est DD. sententia. Quod non de Imperatore tantum, sed etiam de inferioribus Principibus intelligendum est, quia constat, idem posse in suo territorio, quod
41 Imperator in imperio. Quomodo autem castrum destrui debeat, Jus Saxonicum præcipit. Landrecht *Lib. 3. Art. 68. ibique Glossa*: Der Richter soll zum ersten mit einem Beil drey Schläge schlagen an eine Burg / oder an ein Gebäu / das mit Urtheile abzubrechen vertheilt ist / da sollen denn die Landleute zu helffen / mit hauen und mit räumen / Man soll sie aber nicht bornen / noch Steine noch Holtz von dannen führen / und auch sonst nichts / das darauf ist / es sey denn räublichen darauf geführet / und zeucht sich auch jemand darzu mit Recht / er führt es wohl von dannen. Den Graben und den Berg (al. die Brücke) soll man ebenen mit Spaten. Alle die in dem Gericht gesessen sind / die sollen dazu helffen drey Tage bey ihr selbst Speise / ob sie darzu geladen werden mit Gerüffte.

Prætereundum tandem non est Scho- 42
laribus male intentis, ut ridicule ait Boër *Decis. 320. num. 3.* castra licere ædificare in aëre ad nutum, etiam in Hispania, quia (*inquit*) aër est communis, sicut mare & littora maris.

Caput XIV.

DE PRÆDIIS FEUDALIBUS.

SUMMARIA.

1. *Magna pars prædiorum sunt Feudalia.*
2. *Variæ derivationes vocabuli Feudi.*
3. *Videtur Feudum quasi* Vееh-Dede *dictum.*
4. *Cui adstipulatur Tacitus.*
5. *Feuda Originem debent Germaniæ.*
6. *Pleraq; verba Feudalia ex lingua Germanica ortum trahunt.*
7. *Secundum formam Genericam Feuda ex jure Gentium originem trahunt.*
8. *Feuda primum fuere precaria & revocabilia.*
9. *Postea etiam ad hæredes transitoria.*
10. *Feudum quid sit?*
11. *Variæ divisiones Feudorum.*
12. *Feuda sunt vel propria vel impropria.*
13. *Prædium Feudale proprium.*
14. *Requisita Feudi proprii.*
15. *Feudum proprium est vel nobile vel ignobile.*
16. *Feudum nobile quid?*
17. *Estq; vel Regale vel Non-Regale.*
18. *Regale dividitur in Ecclesiasticum & Seculare.*
19. *Feudum Ecclesiasticum quid?*
20. *Item Feudum seculare.*
21. *Feudum non regale.*
22. *Feudum ignobile.*
23. *Feudum ex pacto & providentia.*
24. *Feudum vetus.*
25. *Feudum novum.*
26. *Feudum est vel in curte Domini vel extra curtem.*
27. *Feudum est vel masculinum vel fœmininum.*
28. *Feuda impropria quæ?*

29. *Feu-*

29. Feudum fœmineum.
30. Quid juris si masculi & fœminæ conjunctim sint vocati.
31. Bona transitoria differunt à feudis fœmineis.
32. Prædium Feudale hæreditarium.
33. Feudum hæreditarium quo ad Dominum propriam Feudorum naturam retinet.
34. In dubio præsumitur Feudum ex pacto & providentia.
35. Prædium Feudale Francum.
36. Prædium feudale Censuale.
37. Feudum Laudemiale.
38. Feudum Quaternatum.
39. Feudum Guardiæ.
40. Feudum Castaldiæ.
41. Prædium feudale oblatum.
42. Feudum Pignoratitium.
43. Feudum injuratum.

1 PErspectis jam prædiis, quæ servitio divino sunt dicata, itemq; munitis, seqvuntur plura genera quæ humanis usibus serviunt; inter quæ, cum magna pars eorum Feudalia sint, meritò etiã Feudalia in hoc tractatu
2 locum sibi vendicant. Et quia Feudistæ circa nominis derivationem mirum in modum variant, cum alii illud à vocabulo latino fungi; fœdus, fides, fundus, facere, advocatus; vel Germanico Faide/ Fehde/ quod est bellum, Fôden/ Fuden pascere, alere, hinc Saxon. vox Foder/ item
3 Voigt/ Vogt deducere volunt. Nobis tamen eorum placet derivatio, qui a prisca voce Ode possessione, unde Einôde/ uti suprà *Cap. IX de Prædiis allodial. num 5.* & Vieh/ quod Saxones Veeh efferunt, provenisse autumant, vel quod perinde est Hôde/ Hued/ Weid/ pascua & Vehhôden/ locus pascendis pecoribus aptus, qui nihil aliud est, quam prædium. vid. Huld. ab Eiben. *in Elect. Jur. Feud. c. 1. §. 11.* & Autores ab eo allegatos Hæc derivatio etiam cum institutis veteris Germaniæ
4 quàm proximè convenit; De qua Tacitus *de moribus Germanorum* testatur, quod sit pecorum fœcunda, eæq; solæ & gratis-
5 simæ opes. Hincq; patet Feudum generosissimæ matris Germaniæ prolem verè germanam justamq; esse. Quam sententiam vix habere contradictores, aut saltem non legitimos, tradit Dn.
6 Eiben. *d. Tract. c. 4. §. 1.* Hoc etiam confirmant alia verba Feudalia principaliora, uti Lehen/ quod deductum est à verbis verleihen/ leihen vel lehnen quod est commendare. Item à germanico Waßen/ quod est obligare vel vincire. vocantur Vasalli, vel Vassi, ut *in Capitul.* Caroli & Ludovici *Lib. 2. Art. 9.* Episcopis, Abbatibus ac Vassis nostris & omnibus fidelibus Laicis dicimus, ut comitibus ad justitias adjutores sitis. *Et art. 24.* Vassi quoq; ac Vasalli nostri nobis famulantes volumus, ut apud omnes habeant honorem, sicut à Genitore nostro, & à nobis sæpè admonitum est; & *in legibus Bavaricis lib. 3.* Sive Regis vassus sive Ducis omnes ad placitum veniant. Hinc proprius eorum titulus in inferiori Germania Vasten/ in superiori verò Vesten adhuc hodiè obtinet. Sande *in Tractat. Feud. Prælimin. cap. 1. n. 19.*

Si tamen formam Feudorum genericam consideres, dici potest, ea ex Jure 7
Gentium originem trahere. Hoc enim ratio naturalis juncta necessitate publica exegit, ut militibus potissimum prædia ab hostibus occupata pro benè meritis concederentur, sub conditione tamen fidelitatis, quo eò securior esset Respublica, & illi ad patriam defendendam magis allicerentur. Deinde etiam ipsi contractus, per quos feuda constituta, ex Jure Gentium dependent. Accedit his Gentium plerarumq; receptio seu approbatio. Nam in Asia quoq; apud Japponenses feuda esse ex Mauritio probat Dn. Stryck. *in Exam. Jur. feud. cap. 1. qv. 1.*

Feuda autem succedente tempore 8
velut ætatum profecêre accessibus, ut quæ primum erant precaria & ad arbitrium Domini revocabilia, hinc annalia, deinde ad vitam Vasalli ususfructus instar duravere, paulatim ad alios quoque transmitterentur. Atq; inde nata 9
est illa Feudorum distinctio inter perso-

ſonalia, quæ cum perſonis Vaſallorum extingvebantur, ac realia, quæ ex conceſſionis proviſione ſucceſſorem habebant. Et primum quidem ea ſucceſsio deferebatur ſoli decedentium proli maſculæ. Deinceps vero paulatim poſtremi defuncti collateralibus agnatis, ex primo tamen acquirente per lineam maſculinam deſcendentibus, cum redemtionis onere ad Feudorum ſucceſſionem aditus, mox etiam illis agnatis in aliis Feudis absq; iſto redemtionis onere ſucceſsio data eſt, quæ in jure Feudiſtico dicitur eſſe propria & genuina Feudorum conditio, forte quia mores & conſvetudines quaſi properantes per priores gradus hic velut in ſuâ perfectione longisſimo tempore perſtitere. Nolumus autem hic omnia ad Feudorum conſtitutionem, acquiſitionem & amiſſionem pertinentia pertractare, lectorem benevolum ad amplisſimum Feudiſtarum campum remittentes, ſed lubet tantum diverſas Prædiorum Feudalium ſpecies perſpicere.

10 Eſt autem Feudum nihil aliud, quam uſusfructus qvidam Prædii vel rei immobilis, ex benevolentia Domini ſub conditione fidei & obſequii conceſſus. Dico rei immobilis, ſive ea propriè talis ſit, ſive jure pro tali habeatur, cujusmodi ſunt incorporalia & alia, quæ immobilibus annumerantur. *II. Feud. 23. in fin.*

11 In diviſionibus Feudorum admodum diſcrepant Feudiſtæ. Alii quinq; Duar. *c. 4.* Alii decem, Ant. Cont. *in Method. Jur. Feud. c. 3.* Alii viginti, Rebuff. *in arbit Feud.* Alii centum & decem Feudorum genera enumerant. Joh. Thomas de Marin. *de general. & qual. Feud. in proœm.*

12 Nos omnes iſtarum diviſionum ſpecies ad duo ſumma genera reduci poſſe putamus, ut omne Feudum vel proprium ſit vel improprium. Sub his enim duabus omnes reliquæ ſpecies comprehenduntur, & quot ſpecies Feudorum tot etiam prædia fermè conſpiciuntur.

13 Prædium Feudale proprium igitur eſt, in quo nullibi a communibus Juris Feudalis regulis receditur. *1. Feud. 7. & 2. Feud. 2.* Ad propriam autem Feudi naturam plurima pertinent, puta quod Feudi nomine præſtetur juramentum fidelitatis. *2. Feud. 3. in fin.* Quod hæres Vaſalli intra annum vel etiam Vaſallus poſt obitum Domini renovationem inveſtituræ petere cogatur. *2. Feud. 24.* Quod maſculi tantùm ſuccedant, *1. Feud. 8. §. 2.* Quod ſervitia perſonalia & quidem incerta præſtentur. *II. Feud. 23.* Quod ſine culpa Feudum vaſallo auferri neqveat. *1. Feud. 21.* Quod ſaltem in immobilibus conſiſtat, ut in prædiis, vel talibus, quæ ex civili ratione pro immobilibus habentur. Huc ſpectat jurisdictio, quæ conjuncta cum prædio immobilibus accenſetur, & ſic in Feudum ſimul dari poteſt. Dn. Stryk. *in Exam. Jur. Feud. c. 2. qv. 17.* plura vid. apud Ludw. *c. 3. §. 2.* 14

Diſtribuitur hoc Feudum proprium ratione effectus in nobile & ignobile. 15 Feudum nobile eſt, quod ab eo, qui poteſtatem habet, cum voluntate nobilitandi conceſſum. Ludw. *Synopſ. p. 43.* 16 Illa autem concedentis voluntas ex inveſtiturarum tenore colligenda eſt, quæ ſi contraria apparet, nobilitas cum Feudo nobili non tranſit, ſi dubia, præſumendum potius Feudum unâ cum nobilitate conceſſum eſſe. Wurmſ. *de Feud. impropr. Claſſ. 2. Sect. 1. n. 15.* plura de hâc materiâ vid. *in cap. 12. de Præd. nobil.* Et hoc iterum duplex eſt, vel regale vel non regale. 17 Feudum Regale eſt Feudũ nobile, Supremi Principis autoritate conceſſum cum dignitate regali. 18 Et hoc iterum eſt vel Eccleſiaſticum vel Seculare. Eccleſiaſticum eſt cum maximâ dignitate Eccleſiaſticâ conjunctum, ut Epiſcopatus, Abbatia, & vocabantur Scepter-Lehn: ideò quod inveſtituræ olim per ſceptrum fiebant. 19 Sächſ. Land-Recht *Lib. 3. Art. 60.* Verùm de modernâ obſervantiâ eundem modum inveſtiendi non ſervari, ſed per enſem, tradit Wurmſ. *d. l. n. 44.* Feuda ſecularia ſunt Regna, Electoratus Seculares, Ducatus, Archiducatus, Land-Graviatus, Burggraviatus, Principatus, Comitatus, Baronatus. 20 Noſtro idiomate vocantur Fahn-Lehn/ eò quod Feuda hæc Imperatores ſub vexil-

vexillis, in quibus depicta Insignia feudalium ditionum, in investituris conferre soliti fuerint, quæ tamen solennitas mutata est etiam hodiè, ita ut Vasallus præstito fidelitatis juramento capulum ensis apprehendat atque extremũ ejus conum osculetur. Vid. hæc solennia *in appendice Exam. Jur. Feud.* Dn. Strykii.

21 Feudum non regale est, quod confertur à Principe vel alio Superiorem recognoscente, cui data est illa potestas sive ab Imperatore, sive consvetudine, sive præscriptione acquisita cum dignitate regali inferiori. Wurmſ. *de Feud. Impropr. Claſſ. 2. ſect. 2. num. 45.*

22 Prædium feudale ignobile est, qvod absque nobilitate ejusque juribus concessum, ubi concedens vel noluit, vel non potuit simul nobilitatem conferre, vocatur etiam Feudum Burgense ein Bürger- oder Bauer-Lehn/ in quo de consvetudine Saxonicâ solennia Feudalia non ita exactè considerantur. Sciendum tamen hic est, quod uti ab ignobili adquiritur feudum nobile, illud nihilominus maneat nobile, licet adquirens per hanc adquisitionem nobilitatem haud consequatur: Ita etiam Feuda ignobilia seu plebeja manent ignobilia, licet à nobili adquirantur, ac eodem jure ac iisdem oneribus æquè nobilis illa possidet ac ignobilis. Struv.

23 *c. 3. Aph. 8.* Ratione formæ feudum proprium est feudum ex pacto & providentia, cui opponitur feudum hæreditarium, de quo *infrà.* Est autem feudum ex pacto & providentia, qvod sangvini confertur & sine hæredum mentione, Germanicè, ein Stamm-Lehen/ dicitur autem hoc feudum ex pacto & providentia ipsius Domini & legis sive consvetudinis Feudalis. Et quidem consequitur hoc Feudum successor non ex pacto ultimi, sed primi acquirentis, cui succedit, non illi. Barthol. Camerar. *in cap. Imperial. de prohibit. feud. alien. p. 45. lit. S.*

24 Porrò ratione acquisitionis Feudum proprium est vel vetus vel novum. Feudum vetus est, quod per successionem in aliquem est delatum. Feudum verò

25 novum est, quod quis ipse primum acqvisivit. *2. Feud. 32.* Hinc si prædium feudale antiqvum consensu agnatorum extraneo vendatur, tunc itidem novum fit, secus si in agnatum transferatur, quia huic jam per primam investituram prospectum est. Similiter si ex pretio veteris feudi aliud ematur, tunc iterum fit novum, cum pretium non succedat loco rei in singularibus. Limitatur tamen nisi prius feudum consensu agnatorum eo fine venditum, ut feudum ex tali pretio de novo emtum antiqui naturam recipiat: Sed totum hoc in arbitrio Domini de novo feudo investientis consistit. Agnatorum enim consensus, licet prioris feudi venditionem confirmet, novo tamen nullam qualitatem superaddere potest. Dn. Stryck. *in Exam. Jur. feud. c. 3. quæſt. 15.*

Deinde etiam feudum distinguitur 26 ratione situs, quod sit vel in curte Domini, vel extra curtem, *1. Feud. 5. §. fin.* Feudum in curte est, quod constituitur in curte Domini, nam curtis hoc loco territorium significat. Extra curtem est in prædiis, quæ in alieno territorio Dominus habet, Ludw. *d. tract. c. 3.*

Ratione subjecti feudum proprium 27 est masculinum, cui opponitur fœmininum. Feudum masculinum est, quod masculus primum acquisivit. Et hoc ita dicitur à primo acquirente non à concedente. Hinc masculus à fœmina feudum masculinum, fœmina verò à masculo feudum fœmininum acquirere potest. Vult. *C. 8. n. 3.* De feudo fœminino postea inter feuda impropria agetur. Jam sese offert magnus 28 campus prædiorum feudalium impropriorum, quorum tot possunt constitui, quot modis à propria feudi natura recedi potest. Ludwel. *c. 4.* Inter quæ primò 29 loco feudũ fœmineũ sese oculis subjicit. Est autem Feudum fœmineum, de quo fœmina primum investita. *2. Feud. 30.* Dicitur Germanis Weiber- oder Kunckel-Lehen. Fœminæ enim regulariter feudorum capaces non sunt, utpote ad servitia inhabiles, *2. Feud. 36. in fin.* Ideoque Dominus investiens primùm fœminam, videtur servitia ei remisisse; ut tamẽ per substitutum acceptabilem ea præ-

præstet. In successione autem feudi fœminei illis tantum aditus ad successionem patet, quando masculi deficiunt.

30 Hinc si in investitura vocatæ sint fœminæ & masculi conjunctim, veluti si quis fuerit investitus pro se & hæredibus masculis & fœminis, dubitare quis posset, annon juxta tenorem investituræ fœminæ simul cum masculis admitti debeant propter dictionem copulativam *Et*, quæ æqualiter conjungere solet. *l. 7. ff. de usufr. accresc.* Sed & hoc casu deficientibus demum masculis fœminæ succedunt, Hartm. Pistor. *P. 2. quæst. 35. n. 13.* ex naturâ sc. feudi & præsumtâ contrahentium mente ac voluntate investientis. Etenim quia hæc est Feudi natura, ut masculis magis quam fœminis deferatur, masculoque existente fœmina non succedat, *C. 1. in fin. de eo qui sibi vel hæred. suis mascul.* Quin & masculum in diversâ lineâ & gradu remotiori existentem fœminæ hoc casu præferri docet Pistor. *d. quæst. 35. n. 18.* propter regulam generalem, quâ fœminæ in Feudi successione locus non patet, donec masculus superest ex eo, qui primò de hoc feudo fuit investitus; quod præjudicio confirmat Carpz. *P. 3. Const. 28. def. 13.* Notandum denique, quod Feudum indubio potius masculinum, quàm fœmininum præsumatur. Ad naturalia enim feudi pertinet, ne fœminæ succedant. *§. fin. 1. Feud. 8.* Naturalia autem inesse præsumuntur.

31 Differunt etiam à Feudis fœmineis bona seu prædia transitoria Reiß-Gut / quæ nonnullibi, non tantû ubi masculi deficiunt sed etiam ubi supersunt, contra naturam Feudorum fœmineorum in solas filias transeunt, & quidem secundum cognationem in specie sic dictam, uti constat ex sententia lata in Scabinatu Hallensi ad consultationem M. U. C. zu Dieben / mense Febr. Anno 1592. cujus verba huc spectantia sunt: Seynd etzliche Wiesen / sonst Reiß-Gut genannt / von eures Weibes Groß-Mutter verlediget / so ihrer Eigenschafft nach allein auf die Töchter und Spillmagen vererbet worden / eures Eheweibes Groß-Vater aber solche erledigte Wiesen in seiner Töchter unmündigen Jahren / wie auch folgends eurer Hauß-Frauen Mutter Bruder zu ihren Lehn-Gut nun fast in die N. N. Jahr dieselben gebrauchet / rc. Wofern ihr nun beweisen würdet / rc. So hättet ihr auch von wegen eueres Eheweibes solches Reiß-Gut zu vindiciren. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 2. Aphor. 10. num. 10.*

Dein inter Feuda impropria non ultimum locum occupat prædium Feudale hæreditarium. 32 Est autem Feudum merè hæreditarium, quod pro se & hæredibus quibuscunque concessum, in qvo perinde ut in rebus allodialibus succeditur, adeò ut in quemcunque hæredem etiam extraneum transeat; Germanis dicitur ein eigenthümliches Lehn-Gut / cui opponitur feudum ex pacto & providentia. Quoad Feudum autem hæreditarium nulla est inter agnatum & filium differentia, sed agnatus quoque Feudum hoc sine defuncti Vasalli hæreditate, cujus pars est, retinere nequit, cùm hæreditas pro parte acquiri & pro parte repudiari non possit. *l. ff. de acquir. vel amitt. hæred.* Similiter Pater in eo testari & disponere potest. Hartm. Pistor. *lib. 2. Quæst. 1. n. 61.* Perindè ut quælibet alia res hæreditaria in petitione hæreditatis venit, imò etiam cum fideicommisso universali transit, & filio in legitimam imputari potest. Wurmf. *de Feud. impropr. Class. 3. sect. 5. num. 100.* In cæteris autem, quæ 33 non successionê hæreditariam, sed domini personam magis respiciunt, Feudum hæreditarium propriam feudorû naturam retinet, veluti quod sine consensu Domini alienari non possit, iisdem ex causis omittatur, quibus alia amittuntur Feuda, & ut ad masculum tantum transmittatur, utpote ad servitia præstanda habilem; haud namque rarum est, ut etiamsi pacto Feudum aliquâ ex parte sit immutatum, in reliquis tamen suam naturam conservet. Carpz. *Part. 2. Const. 47. def. 1.* In dubio deniq; potius præsumitur Feudum 34 ex pacto & providentia, quàm hæreditarium, quia hoc naturæ Feudorum con-

conveniens eſt, ac feudum hæreditarium fit per pactum, quod eſt facti, ergo non præſumitur ſed probari debet, præterea communis eſt juris Feudalis regula, qua feudum proprium non improprium præſumitur. Wurmſ. *dict. l. n. 111.*

35 Huc etiam pertinet Prædium Feudale Francum, quod ita conceditur, ut nulla inde ſervitia præſtentur, Germanicè ein Frey-Lehn / a franc id eſt frey ita dictum, unde etiam Franci Gens Germaniæ appellati, apud Siffridum Presbyterum. Cum Valentinianus Imperator quosdam populos, qui Alani dicuntur, vincere non poſſet, fecit edictum, ut qui eos vincerent decem annos a tributis liberi eſſent. Unde Teutonici hujus gloriæ cupidi illos ſtrenuè delerũt, & indeFranci appellati ſunt. Epit. *lib. 1. p. 686. edit.* Joh. Piſtor. Cum igitur à ſervitiis ſit liber de ejusmodi Feudo inveſtitus, non poterit quoque ob denegationem ſervitiorum Feudo privari. In cæteris autem Feudis illud habet veram Feudi naturam atque eſſentiam. Struv. *Cap. 4. θ. 9.* Ut autem Feudum francum ſit, requirunt Dd. ut in inveſtiturarum literis diſertè ſit expreſſum, absque ſervitiis conceſſum eſſe Feudum, quod ſe vidiſſe teſtatur Schneidew. de Feud. *p. 1. n. 53. & 54.* **Und dörffen uns davor keine Dienſte leiſten / wie denn ihre Eltern davon unſern Vorfahren auch keine Dienſte gethan und geleiſtet haben.** Si enim aliud actum non ſit, res ita in Feudum data cenſetur, ac ordinaria Feudi natura requirebat. Ejusmodi Feuda ſunt curiæ nobilium in Franconia Orientali, freye Ritter Lehen oder Höfe / item pleraque Feuda civibus conceſſa, de quibus ad nullum ſervitium præſtandum Domino obligati ſunt. vid. Ludwel. *Synopſ. Feud. c. 4. & autor. ab eo allegat.*

36 Inter Prædia Feudalia impropria etiam recenſetur Cenſuale ſeu Penſionarium, quod Vaſallus ſub promiſſione fidei accipit, ita ut loco ſervitiorum certum cenſum vel penſionem quotannis præſtet. Differt autem à prædiis cenſiticis, dum fides certa promittitur, & quod penſio loco ſervitii ſolvatur. Si vero quis prædium, ratione cujus penſio ſolvenda, teneat ſine obligatione ad fidelitatem, tum iſtud non erit Feudum cenſuale, ſed ſecundum diverſam ejus conditionem vel ad cenſitica vel ad Emphyteutica prædia erit referendum. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. Cap. 4. num. 10.* Refertur quoque inter prædia Feudalia impropria Feudum Laudemiale, quando vel præter ſervitia laudemium certum ſive canon exſolvendus, vel laudemium ſolùm loco ſervitiorum præſtatur; regulariter enim Feudum eſt beneficium, quod non ſub pecuniæ prætextu, ſed amore & honore Domini adquiri debet. *Cap. 1. pr. 1. Feud. 27.* De ſpeciali autem conſvetudine, præſcriptione & ex pactis in Feudo interdum locum hodiè habet laudemium, Roſenthal. *de Feud. cap. 6. concluſ. 66. num. 4.* 37

Affine huic eſt prædium Feudale quaternatum, ubi loco ſervitiorum fructus pro mensa vel ſuſtentatione Principis præſtantur, appellatum a quaternionibus ſeu regiſtris Regiæ Curiæ, in quibus deſcripta erant hæc Feuda. Germanicè Tafel-Lehn. Improprium autem hoc Feudum eſſe ex eo patet, quod à natura proprii Feudi degeneret: Natura enim proprii feudi eſt, ut ſervitia de eo præſtentur, *l. unic. §. 1. II. Feud. 55.* In Feudo autem quaternato non ſervitia, ſed fructus pro collatione vel mensa Regis & Principis præſtantur. Roſenthal. *Cap. 2. Concl. 79.* Huc ſpectat etiam Feudum Gvardiæ, quod eſt quando prædium certum Vaſallo pro cuſtodia aſſignatur, ut inde fructus ad dies vitæ, vel ad certum tempus percipiat. *1. Feud. 2.* dictum à Germanico warten/ cuſtodire, unde Gvardiani cuſtodes. Improprium eſſe hoc Feudum ex eo patet, quod ad certum tempus concedatur, de propria autem natura Feudi eſt, ut ſit perpetuum. *2. Feud. 23 quibus ex cauſ. Feud. amitt.* Ideoque ad hæredes non tranſit, ſi ante conceſſum tempus moriatur Gvardianus, quia Feudum eſt merè perſonale, quod extincto Guardiano omnino exſpirat. Ejusdem fermè naturæ eſt Feudum Caſtaldiæ, 38 39 40

quod est quando prædium loco mercedis pro administratione negotiorum domini vasallo conceditur. *1. Feud. 2.* ita dictum à Castaldo i.e. Oeconomo seu administratore rei familiaris, cui committuntur negotia & bona Dominorum agenda, gubernanda & custodienda. Postea vero latius extensa significatio, nempe ad civitatum quoque præfectos, quomodo occurrit in legibus Longobardicis Castaldius Regius, Lindenbrog. *in Glossar.* & apud Historicos, Dux, Marchio, Comes, Castaldius. Sigon. *de Regn. Ital. Lib. 8. p. 198.*

41 Feudum etiam improprium fit, quando Nobiles aliique allodialia sua prædia, pagos vel ditiones potentiori alicui offerunt, & postea ab eo iterum feudi nomine recognoscunt. Germanis dicitur Feudum oblatum, ein auffgetragen Lehn. Exemplum hujus feudi habemus in Comitatu Waldeccensi, da die Graffschafft Waldeck / so derselben Grafen ein eigen Erbe war / Anno 1434. dem Herren Land-Grafen in Hessen resigniret / und wiederumb zu einen rechten Erbmann-Lehn geliehen worden / *Deduction* Hrn. Land-Graff Moritz. *cap.* 2. Idque faciunt Nobiles, ut commodius & utilius se & ditiones suas tueri possint. Wurmf. *de feud. impropr. Class. 3. sect. 8.*

Improprium Feudum quoque est prædium feudale pignoratitium, quando Dominus accepta certa pecuniæ summa, sed reservata sibi reluendi facultate, aliquem investit, dicitur ein Pfand-Lehn. Improprium autem est feudum, quia non gratuitò, sed pecunia accepta constituitur, & pecunia restituta redimi potest. Feuda autem propria gratuita & perpetua esse debent. Zasius *de Feud. pag. 12. num. 19.* 42

Quoad modum denique acquirendi, improprium feudum est injuratum, cùm de natura feudi sit, ut acquisiturus feudum juramentum fidelitatis præstet. Quia autem multo pluribus modis à propria feudorum natura potest recedi, ideòque lectorem hujus materiæ cupidum ad ampla Feudistarum voluniua remittimus. 43

Caput XV.

DE PRÆDIIS EMPHYTEUTICIS.

SUMMARIA.

1. *Emphyteusis unde dicta?*
2. *Dupliciter datur prædium in perpetuum.*
3. *Prædium Vectigale & Emphyteuticum sunt Synonyma.*
4. *Emphyteuticus contractus formam a jure civili habet*
5. *Ejus origo apud Romanos.*
6. *Emphyteusis quid sit?*
7. *Tantum cadit in prædia rustica.*
8. *Et olim non nisi sterilia.*
9. *Hodiè cultissima possunt in Emphyteusin dari.*
10. *Est contractus nominatus.*
11. *Item bonæ fidei.*
12. *Ad substantiam Emphyteusis scriptura non requiritur.*
13. *Qui possint prædia in Emphyteusin dare?*
14. *Jus Domini Emphyteuseos.*
15. *Ad quæ obstrictus sit Emphyteuta?*
16. *Emphyteuta obligatus est fructus prius domino offerre.*
17. *Dominus jus suum pro lubitu alienare potest.*
18. *Competit Domino jus Protimiseos in bonis Emphyteutæ.*
19. *Etiam fœminæ Emphyteusin accipere possunt.*
20. *Item Minores & Pupilli.*
21. *Emphyteutæ jus in quo consistat?*
22. *Ex vivario poterit feras capere.*
23. *Item pisces ex piscinâ, modo numerus per substitutionem conservetur.*

24. Si

24. *Similiter Sylvam cædere potest.*
25. *Emphyteuta tenetur collectas solvere.*
26. *Potest rem Emphyteuticam in alium transferre.*
27. *Dummodo consensum Domini requirat.*
28. *Emphyteuta absque consensu Domini potest donare prædium.*
29. *Quibus modis constituatur Emphyteusis.*
30. *Merces, pensio, census, quomodo differant?*
31. *Unde cognoscatur qualis sit contractus.*
32. *Hic contractus plerumq; literis concipitur certisque pactis nititur.*
33. *Emphyteusis concessa filiis censetur & concessa filiabus.*
34. *Modus concedendi Emphyteusin.*
35. *Novus Emphyteuta laudemium solvere cogitur.*
36. *Quantitas laudemii.*
37. *Quibus casibus laudemium solvendum?*
38. *Jus successionis Domini defuncto colono.*
39. Hauptrecht/ Hauptfall *quid?*
40. *Emphyteusis quomodo finiatur?*
41. *Consolidatione finitur Emphyteusis.*
42. *Item si Emphyteuta rem reddat deteriorem.*
43. *Item finitur interitu rei.*
44. *Item lapsu temporis præfiniti.*
45. *Quid juris si de investitura non constet?*
46. *Finitur Emphyteusis si canon justo tempore non solvatur.*
47. *Interpellatio non necessaria.*
48. *Amittitur Emphyteusis, si pars pensionis non sit soluta.*
49. *Cui incumbat probatio.*
50. *Dominus canonem pro lubitu non potest augere.*
51. *Licet prædium auctius reddatur.*
52. *Emphyteuta cogi non potest, ut aliud pro alio solvat.*
53. *Emphyteusis absque consensu Domini alienata amittitur.*
54. *Licet fiat ex ignorantia juris.*
55. *Modò traditio secuta sit.*
56. *Quid in alienatione Emphyteuseos de jure Saxonico obtineat?*
57. *Parte fundi Emphyteutici vendita, nihilominus poterit ex ea integrum canonem petere.*
58. *Similiter Emphyteuta non poterit transigere de re Emphyteutica.*
59. *Item nec compromittere.*
60. *Servitutem tamen Emphyteuta imponere potest.*
61. *Usumfructum alteri Emphyteuta concedere non potest.*
62. *Emphyteuta ex sylva vineam facere non potest.*
63. *De jure stricto non requiritur sententia declaratoria contra Emphyteutam.*
64. *Sed tamen de æquitate.*
65. *Dominus potest certis ex causis Emphyteutam propria autoritate expellere.*
66. *Si Emphyteuta contradicat, requiritur summaria causæ cognitio.*
67. *Remedia ordinaria contra Emphyteutam resistentem.*
68. *Consvetudo, quam emphyteutæ bona æstimantur,* wird ausgeschätzet.
69. *Ut canon duplicetur, non ubique permittitur.*
70. Rutscher-Zinß *de jure Saxonico permissus.*
71. *Dominus talem canonem* Rutscherzinsen *ipse tenetur a domino Emphyteutæ petere.*
72. *Amisso Instrumento concessionis, quomodo Emphyteusis probetur?*
73. *Optima probatio fit per literas reversales ab Emphyteuta datas.*
74. *Substitutus Emphyteutæ possessionem à Domino directo petere debet.*
75. *Thesaurus in fundo Emphyteutico repertus pertinet ad dominum directum.*

1 SIcuti Vasallus in Feudali, ita Emphyteuta in prædio Emphyteutico participat cum jure utendi fruendi de proprietate, diciturque habere Dominium utile. Emphyteusis autem a Græco verbo ἐμφυτεύω dicta, quod est implanto, insero, & breviter, melioro. Datur enim hic 2
duplici ratione alicui prædium in perpetuum, ut res labore, cultura & sumtu melioretur, & certa pensio solvatur. Prædia Emphyteutica autem & vectigalia 3

galia eadem esse, ex eo liquet, quoniam in Pandectis Florentinis ita Titulus habet, Si ager Vectigalis i. e. Emphyteuticarius petatur; uti etiam explicatur in *l. 15. pr. ff. qui satisd. cog.* & quia utriusque agri, puta Vectigalis & Emphyteuticarii, eadem est definitio. Etenim quae definitio est agri vectigalis in *d. l. 1. ff. Si ager Vectigalis*, eadem est agri Emphyteuticarii *in §. 3. Inst. de locat. cond.* Constat autem definitionem id ipsum esse quod res est quae definitur, ut quorum definitiones eaedem sunt ea quoque inter se necesse sit eadem esse. Harp. *add. §. 3.* Ludwel. *Exercitat 13. 8. 7.* Gölniz. *de Regal. Vectigal. Jure. c. 2. n. 2.*

4 Et quamvis hic contractus antiquissimus sit & apud omnes fermè Gentes celebratus, propriam tamen naturam, nomen & definitionem atque formam, à Jure Civili, & ex Zenonis constitutione accepit *l. 1. C. de Jure Emphyteut.* Antea enim ad locationem videbatur pertinere, propter pensionē annuè praestandam, & dominium quod manet penes concedentem; ad venditionem vero si finem & causam ejus inspicias, quae est, ut rem accipiens quodammodo ut suam habeat, Zoës. *ad Tit. Locat. Conduct. num. 53.*

5 Verisimile quippe est, hoc jus, quod anteà in publicis maximè reb9 frequens erat, Zenone Imperium tenente, inter privatos quoque usui coepisse, cùm eo tempore per Vandalorum, Gothorum, Rugionorum & aliarum barbararum gentium incursiones Italia, Africa & magna Romani Imperii pars ubique devastaretur, sicque agri deserti & metu hostilium bellorum otiosi jacerent, idcircò Principes illius sibi sumserunt curam, certamque ei formam & naturam dederunt, & nomine pulchro adornârunt, quo videlicet ejus crebrior fertiliorque usus esset, usque, quod praecipuum est, agri deserti & prae pulvere bellico pigritantes ad pristinum reducerentur cultum, de quo scribit Appianus. *lib. 1. de bello civili.*

6 Est autem Emphyteusis Dominium utile in praedio, ab ejus Domino sub conditione pensionis certae & meliorationis in recognitionem dominii dicti solvendae, alicui concessum *l. 1. & 2. si ager Emphyt. l. 1. C. de Jur. Emphyt.*

Praedium autem hoc loco intelligitur 7
rusticum non urbanum, quia finis Emphyteuseos est melioratio, quae vix in praedia urbana cadit. *arg. tit. ff. Si ager. Vectig. pet.* Perez. *ad Cod. de Jure Emphyt. n 3.* Et quamvis olim non nisi 8
sterilia & squalentia praedia in Emphyteusin dabantur: Hoc tamen non impedit, quin hodiè cultissima & fertilissima possint concedi, quia ratio melioramentorum, quamvis causam dederit inventioni contractus, fuit impulsiva non verò finalis, ut eâ cessante contractus evanescat, idque postea praxis & usus hominum verum esse indicavit, unde Imperat. Justinian. *§. 3. Instit. Locat* & Imperat. Zeno *in l. 2. h. t.* de infertilibus & sterilibus praediis mentionem non fecerunt. Alvar. Valasc. *de Jur. Emphyt. Quaest. 2. n. 4.* 9

Certum insuper est, hunc contractum esse nominatum, quia proprium & alteri non conveniens nomen habet. *§. 3. Inst. Locat. cond. & Tot. Tit. Cod. de jure Emphyt.* nec inter contractus innominatos reperitur, ac ei propria actio Emphyteuticaria competit. Item bonae fidei, quoniā perpetua quaedam locatio ut plurimum censetur, *d. §. 3.* Bonae fidei autē contractibus locatio annumeratur. 10 11

Ad substantiam autem ejus scriptura praecisè non requiritur, tùm per regulam vulgatam, quod scriptura ad rei gestae substantiam necessariò non requiratur. *l. 4. ff. de pignor.* tùm quia in contractu Feudali scriptura non requiritur, *Cap. 1. quid sit investitura. 2. Feud. 2.* Argumentum autem à Feudo ad Emphyteusin procedit. Everh. *in Top. leg. loco à Emphyt. ad Feud.* 12

Praedium in Emphyteusin potest dare quilibet habens rei dispositionem, diciturque Dominus superior seu directus. Unde pupilli & similes non dant, ne quidem tutorum aut curatorum auctoritate, ex ratione, quod in Emphyteusin non dentur nisi res immobiles, quarum alienatio prohibita, nisi causa subsit & accesserit decretum. 13

14 tum. Consistitque jus Domini Emphyteuseos præterea in eo, quod ipsum Emphyteuta pro Domino superiori re-
15 cognoscere debeat, ac inde 1. obstrictus sit ad canonem annuatim præstandum, 2. ad renovandum contractum & laudemium solvendum, & 3. ad impetrandum consensum in alienatione rei Em-
16 phyteuticæ. Quod Dd. ita extendunt, ut etiam colonus obligatus sit fructus perceptos prius Domino offerre, antequam aliorsum vendat, per *l. 1. C. de Me-*
17 *tallariis & metallis.* Barth. *ad d. l.* Dominus verò pro lubitu jus suum absque consensu Emphyteutæ alienare potest.
18 Carpz. *P. 2. c. 39. def. 10.* Competitque præterea illi jus Protimiseos in bonis Emphyteuticis. *l. fin. §. Sed ne hæc C. de Jur. Emphyt.* Joh. Koppen. *Decis. 52. num. 4.* ita ut, si Dominus directus cum agnato proximo rem Emphyteuticã jure consvetudinis retrahere volente concurrat, præferatur agnato. Berlich. *P. 2. Concl. 39. n. 4. & Decis. 98.* Quia scilicet consolidatio Domini directi & utilis est promovenda. Ant. Fab. *in Cod. lib. 4. tit. 24.*
19 *def. 59.* Dari potest in Emphyteusin quibuslibet, etiam fœminis, cum & ea quæ Emphyteusis requirit præstare fœmi-
20 na possit. Etiam minoribus imò pupillis, in quibus videtur opus autoritate tutoris, ne temerè se obstringant conditionibus & pactionibus hâc in ma-
21 teria addi solitis. Emphyteutæ verò, qui dicitur Dominus utilis seu inferior, jus in eo consistit, quod instar Domini sit, adeoque omnes obventiones, fructus & commoda ex re Emphyteuticâ
22 percipiat. Hinc si in prædio Emphyteutico sit vivarium, in quo feræ capi solent, Emphyteuta in eo venari potest, dummodò ferarum numerus, qui fuit eo tempore quo Emphyteusis fuit concessa, per singula genera conservetur,
23 *per l. 62. §. 1. ff. de Usufructu.* Si item in fundo Emphyteutico sit lacus, stagnum vel piscina, in quibus pisces, ut ibi multiplicentur & crescant, habeantur, reditus piscationum ad Emphyteutam pertinere non dubium est. *arg. l. 9. §. 5. ff. de usufr.* Ratio est, quia pisces, qui in stagno sunt, ut ibidem multiplicentur & crescant, ad instar fructuum pendentium pars fundi dicuntur, ideoque usufructuarius Emphyteuta, Vasallus & similes piscando iis frui possunt, ita tamen ut piscium numerus subinde per substitutionem conservetur. Gvid. Pap. *decis. 91. n. 4.* Similiter 24
si inter alia bona Emphyteutica sit sylva cædua, Emphyteutæ ex eâ arbores & ligna excidere licet, si modo frugiferis & grandibus arboribus parcat, cædendoque consvetum usum non excedat. *l. 10. l. 13. ff. de Usufr.* Hinc etiam 25
omnia onera sustinere, atque tributa & collectas aliasque publicas pensitationes solvere, *l. 2. C. de Jure Emphyt.* nec non damnum particulare tenetur ferre. *l. 1. C. h. t.* adeoque ipsi etiam non remittitur pensio seu canon ob sterilitatem vel incursionem hostium, nisi quis re plane uti non potuerit. Carpz. *lib. 1. Resp. 91.*

Porrò potest Emphyteuta vi dominii sui rem ipsam pro lubitu tractare, & 26
ad usum proprium aptare, *l. 1. & 2. C. h. t.* imò etiam jus Emphyteuticum in alium transferre, ita tamen ut Domini consensus sit requirendus, hic verò 27
novum Emphyteutam suscipere teneatur, *l. fin. C. de Jur. Emphyt.* Planè citra Domini præjudicium eo etiam inconsultò legare, institutionis titulo relinquere, vel etiam donare prædium 28
potest Emphyteuta; tametsi enim donatio species sit alienationis, ex merâ tamen liberalitate procedit, cùm Emphyteuta nulla remunerandi spe adductus malit de alio benè mereri, quàm de domino, cujus consensus frustrà requiritur, cum idoneum donatarium repellere non possit, facit quod in *l. 3. C. de Jur. Emphyteutico* mentio fiat pretii, quod solius venditionis proprium est, itaque sine denunciatione vendere prohibetur Emphyteuta, sed non donare, cùm non tam facilè quisquam donet qvàm vendat. In hoc rei pretium captatur, in illo res perditur. *l. 7. ff. de donat.* Sic non prohibetur donare mulier, fidejubere prohibetur, *l. 4. in fin. ff. ad SCtum Vellej.* Decuriones nihil vetat prædia donare, vendere spe-

rato licet, pretio non licet, *l. 1. l. fin. C. de Præd. Decur.* Perez. *ad Tit. Cod. de Jur. Emphyteut. num. 9.* Tenetur porro Emphyteuta Domino honorem & reverentiam exhibere, quia sicut liberto persona patroni sui sancta & honesta videri debet, *l. libert. de obseqv. à lib.* ubi glossa id extendit ad discipulum: Ita non minus de Emphyteuta quàm de vasallo idem concludendum erit. Eberh. *in loc. 25. num. 7.* Huc referenda sunt servitia sive operæ rusticæ, quas non tantum homines proprii, quibus ea adscribit Husan. *cap. 6. num. 53.* sed etiam liberi coloni de consvetudine dominis suis præstare tenentur. Treutl. *2. disp. 2. th. 4.* Unde dictæ sunt Frohndienste à sacro, quia Fron sacrum denotat, Wehner. *in verb.* Ding *notel.* à quo etiam apparitor dicitur ein Fron-Bote. *Art. 56. lib. 3.* Land-Recht. Gryph. *Oecon. Leg. L. 1. c. 30. n. 140.*

29 Constituitur igitur hoc jus per pacta, contractus vel etiam ultimas voluntates, præterea etiam præscriptione longi temporis acquiritur Emphyteusis, vel etiam longissimi, secundum casuum diversitatem. Sciendum verò est, quod etiam opus sit singulari contractu Emphyteutico, per quem promittitur canon seu pensio. Quamvis autem Germanicum verbum Pacht propriè pensionem denotet, quam Emphyteuta præstat, sicuti Zinß illam quam præstat censuarius; illud à latino pacto, hoc à censu corruptum: Merces autem Lohn / quæ præstatur in contractu locationis conductionis; unde concludit Valasc. *de Jur. Emphyt. qu. 9. n. 28.* censeri contractum locationis conductionis, si merces solvatur; emphyteuticum, si pensio; censuarium, si census; quia pensio præstatur ex re aliena, census ex propria: Tamen hæc omnia non ita strictè observantur, sed plerumque tam latina quàm Germanica vocabula promiscuè accipiuntur, pro subjecta materiâ. Joh. Gryphiand. *Oecon. Leg. Lib. 1. c. 30. n. 33.*

30

13 Itaque rectè statuit Menochius *lib. 3. præsumt. 15. n. 10.* quod ad cognoscendam qualitatem contractus magis effectum quàm verba spectemus, veluti ex quantitate pensionis, quia quantitas pretii habet in se æstimationem, qualis sit res. Unde si pensio sit modica, præsumitur esse contractus Emphyteutic^9, si verò correspondeat fructibus, dicitur locatio conductio. Clarus *in §. Emphyteusis qu. 1. n. 5.* Itaque Frid. Mart. *de Jure Censuum c. 1. n. 194.* ex consvetudine regionis id judicari vult, quis contractus sit frequentior, ut ille intervenisse censeatur; veluti si contractus Emphyteutici in aliquo loco sint frequentes, rari autem censuales, ut tunc pro Emphyteusi concludatur, quod si utrobique eadem ratio militet, tunc in dubio potius contractus emphyteuticus quam locationis conductionis censetur, censualis potius quàm Emphyteuticus, quia scilicet prævalet præsumtio, quæ ad libertatem inclinat, & minus nocet, Rosenth. *L. 10. concl. 1. n. 23.*

In Germaniâ communiter certis quibusdam pactis nititur hic contractus, 32
quæ plerumque in vestituris in dem Erb-Beständniß inseruntur & secundum eandem regulantur, hincque obligatio ultro citroque, quid videlicet directus & utilis dominus sibi mutuò debeant, nascitur. Coler. *de Jur. Emphyteut. c. 2. n. 4.* Qvantitatem canonis justam esse docent Dd. quæ in viginti annis collecta conficit rei æstimationem. Alv. Valasc. *de Jur. Emphyt. Quæst. II. n. 2.*

Quando Emphyteusis Sempronio & ejus filiis data, filiabus quoque concessa 33
intelligitur, nec ad solos filios duntaxat pertinet, ut his mortuis ad Dominum filiabus exclusis redeat, quia regulariter masculinum etiam concipit fœmininum, & filii appellatione etiam filia comprehenditur, *l. 16. ff. de Testament.* Fachin. *lib. 8. Controv. c. 97.* Con- 34
stituitur autem Emphyteusis ab initio tàm cum quàm sine pretio, & servatur talis differentia, ut si prædia, quæ alicui in Emphyteusin constituuntur, sint fertilia, quibus quis ipse superesse non potest, certo pretio ab initio soluto & singulis annis cum canone solvendo concedantur, & hoc maxime in iis prædiis usu venire solet, quæ seminata sunt.

Præ-

Prædia verò sterilia saltem cum canone annuo plerumque locantur, salvo tamen jure augendi canonem, & sanè durum esset, si emphyteuta necessario ab initio certam summam pro sterili fundo solvere teneretur, cùm Domino sufficere debeat, quod omnes labores culturæ, & onera prædiorum ferat, dominoque canonem sine omni suo sumtu solvat, prædiaque finitâ Emphyteusi meliora restituat, Coler. *de Jur. Emphyt. cap. 3. n. 12.*

35 Alienato prædio emphyteuticò in alium, novus ille Emphyteuta, in quem sive contractu sive testamento transfertur Emphyteusis, domino laudemium solvere tenetur, quod olim erat qvinqvagesima pars prædii, *l. ult. C. de*
36 *Jur. Emphyteut.* Hodiè regulariter pro singulis centenis pretii quinque præstantur. Quibusdam verò locis majus laudemium est introductum, ita nimirum ut pro centenis decem debeantur. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 10. Aph. 12. n. 9.* Sicut autem tota laudemiorum ratio à consvetudine dependet, ita quoque eorum quantitas ab asserente cer-
37 tam quantitatem probanda. In quibusdam verò locis solùm in translatione in extraneum laudemium est præstandum, quibusdam verò locis etiam in casu, quo ab intestato liberi aliive hæredes succedunt, solvendum est, ita nimirum consvetudines locorū variant. Carpz. *P. 2. Const. 38. def. 19. & seq.* Lau-
38 demio fere affine est jus succesionis, quod in bonis coloni demortui sibi vendicat Dominus. Husan. *de homin.*
39 *propr.* Ubi non ad succedentes, sed ad Dominum prædium Emphyteuticum revertitur, alicubi etiam Dominus optimum ejus pecus, ut eqvum vel bovem, requirit. Unde dictum est Haupt-Fall/ Haupt-Recht/ quod tamen quandoque dimidiâ vel tertia parte pretii redimitur. Mager. *de Advoc. armat. c. 6. n. 755.* In ejus Juris recognitionem solvitur quotannis gallina, item avena quæ dicitur Haupt-Hafer.

40 Finitur denique vel amittitur Emphyteusis tùm ex causis communibus, tum ex causis propriis. Causa communis est 1. Consolidatio, quæ fit mo- 14
riente Emphyteuta nullis relictis successoribus: Item præscriptio, sive dominus rem debito modo & tempore possidens contra Emphyteutam, sive Emphyteuta contra Dominum, denegationi canonis acquiescentem præscribat. Reqviruntur autem hic, tanquam in re incorporali triginta anni; in foro Saxonico autem præscriptio prædii Emphyteutici triginta & uno annis cum sex septimanis & tribus diebus perficitur. Carpz. *P. 2. Const. 3. Def. 17.* Renunciatio seu cessio, si Domino iterum jus suum cedat Emphyteuta.

Amittitur Emphyteusis 2. si Emphy- 42
teuta dolo culpave lata rem reddat insigniter deteriorem, Authent. *qui rem C. de SS. Ecclesiis.* ut arbores fructiferas incidendo, *l. 13. §. 4. ff. de usufr.* Lex enim hujus contract⁹ est rem meliorare. Hinc tria requirūt Dd: Ut sit deterioratio notabilis, modicū enim non curat Prætor. *l. scio. ff. de in integr. restit.* Ut sit deterioratio, quæ respiciat Emphyteusin perpetuò, non ipsos fructus, qui ad Emphyteutam pertinent; Et ut ista deterioratio fiat dolo, latâve culpâ vel levi, levissima enim Emphyteutæ non imputatur, Coler. *de jure Emphyt. Cap. 9.*

3. Interitu rei, si scilicet in totum res 43
Emphyteutica perierit, alias si pro parte tantùm, nihilominus jus ipsi in quâlibet ejus parte remanet. *L. 1. C. de Jur. Emphyt.* Hinc si prædium aliquod in Emphyteusin datum unà cum superficie forte Chasmate periit, etiam jus Emphyteuticum periit, cum nulla res supersit amplius, in quâ jus illud locum habere possit. Harprecht. *ad Tit. Inst. de locat. Conduct. num. 554.*

4. Lapsu Temporis præfiniti, *l. fin. C. si ager Vectig.* Sed quid si in investitura 44
non fiat mentio, quo usque & quando ea 45
finiri debeat, quod etiam tunc contingere potest, quando literæ investituræ amissæ, aut vetustate obliteratæ, aut casu fortuito perierunt, ita ut ignoretur, quomodo primus contractus sit initus: Sed hisce casibus dubiis recurrendum est ad consvetudinem concedentis, ita ut si Dominus directus concedens soli-

tus

tus sit Emphyteuses in perpetuum vel ad tertiam generationem concedere, quod tali casu modo præfato præsumendum sit, si verò de consvetudine domini non constat, tunc præsumitur concessio secundum consvetudinem regionis facta; *arg. l. si fundus ff. de Evict.* Si verò de consvetudine concedentis vel regionis non apparet, & consvetudines difformes sunt, tunc Emphyteusis perpetua præsumitur, quia natura translationis dominii est, ut perpetuò duret, *l. fin. C. de Legib.* Coler. *c. 4. n. 2.*

46 Propria causa, ob quam specialiter jure suo Emphyteuta cadit, est: 1. Si canon in Ecclesiasticâ Emphyteusi intra biennium *C. ult. de locat. conduct.* in Seculari intra triennium *l. 2. C. de Jur. Emphyt.* non solvatur, ubi tamen causæ cognitione opus est, nec potest propriâ autoritate expellere Dominus Emphyteutam, nisi ipse jurisdictionem quoq; habeat. Quo casu etiam Dominus poterit canonem ipse apprehendere, vel pignora eo nomine capere. idque consvetudini Austriæ convenire tradit Finsterwald. *Lib. 2. Obs. 48.* Est verò in arbitrio Domini, velitne canonem exigere, an vero ad privationem agere. *l. 2. C. de Jur. Emphyt.* Hæres autem Domini ad rei privationem agere neqvit, *arg. l. 7. C. de revocand. donat.* Cæterum anteqvam Dominus de canone non soluto conqveratur, Emphyteuta offerendo canonem moram purgare & pœnam caducitatis evitare potest. *d. cap. ult. de Locat. Conduct.* Carpz. *P. 2. Const. 38. def. 11.*

47 Amittitur porro Emphyteusis, etsi Emphyteuta à prædii Domino nunquam sit interpellatus, *C. potuit. X. de locat.* quia neminem oportet conventionem vel admonitionem expectare, sed unumquemque decet ultrò offerre se, & debitum spontanea voluntate persolvere, *l. 2. C. de Jur. Emphyt.* quia, inquam, unusquisque ea, quæ promisit, in memoriâ suâ servare debet, nec exposcere, ut ab aliis sibi manifestentur, & dies quoque interpellat pro homine. *l. 12.*
48 *in fin. C. de contrah. & commit. stip.* Hæc conclusio etiam locum habet, etiamsi Emphyteuta non totam pensionem, sed tantum partem ejus non solverit, *arr. l. 85. §. 6. de Verb. Oblig.* Ratio est evidens, tùm quia conditio, si pensionem non solvit, est individua & negativa, quæ si in parte deficit, in totum falsa redditur. *l. 56. ff. de Cond. & demonstrat.* Tum quia partis solutio fieri non potest invito creditori, atque proinde neque hic domino. *l. 41. §. 1. ff. de Usur.* Tum quia pensio in recognitionem Dominii solvitur, unde Emphyteuta dominum contemnere dicitur, si non integram pensionem secundum legem conventionis persolvit. Ubi enim ex conventione sive pacto expresso aut tacito aliquid debetur, etiam minimum attenditur. Elbert. Leonin. *in l. 2. C. de Jur. Emphyt. num. 5.*

Quæri hic potest, utri probatio incumbat, si Emphyteuta dicat, se solvisse canonem, Dominus verò neget? 49
Emphyteutæ incumbere rationabile est, quia solutionem alleganti tanqvam affirmanti incumbit probatio solutionis *l. ult. C. de solut.* Marcian. Socinus. *Cons. III. n. 15. Vol. 2.* Dominus autem 50
Emphyteuseos canonem non poterit pro lubitu augere, licet fructus & commoda eum multùm superent; ratio est, quia pensio seu canon non præstatur propter rei usum, sed propter dominii recognitionem, ad quam contrahentes potissimum respicere solent. Ex quo 51
porrò fit, quod licet prædium Emphyteuticum meliorationibus, auctius & pingvius reddatur, Canon tamen augeri non debeat, sed melioramenta in commodum Emphyteutæ cedant. Carpz. *P. 2. Const. 88. def. 22.* Imò Em- 52
phyteuta non cogi poterit, ut aliud pro alio solvat, v. g. pecuniam pro frumento vel gallinis, quæ omnia præjudiciis confirmat ac de consvetudine Austriæ ita servari tradit Finsterwald. *Obs. Pract. Lib. 2. Observ. 39.*

Propria etiam causa est, ob quem specialiter jure suo cadit Emphyteuta, 53
si Emphyteusis absque consensu Domini fuerit alienata, tùm enim Domino directo liberum est rem quasi commis-

sam

ſam revocare, nullo etiam pretio emtori reſtituto. *l. Ult. C. d. Jur. Emphyteut.*
54 Quæ concluſio ampliatur, etiamſi juris ignorantiâ lapſus Emphyteuta prædium Emphyteuticum non conſentiente Domino alienaverit. *arg. l. 9. C. de leg.* Imo nec ruſtico quidem, mulieri & militi jura contractus ignorare licet. *l. fin.*
55 *C. de Jur. & Juſt. ignor.* Quod tamen de alienatione ac traditione reali omnino accipi debet: alioquin etiamſi Emphyteuta inſcio Domino prædium Emphyteuticum vendiderit, ſi tamen ad traditionem realem nondum proceſſerit, nec dominium tranſtulerit, jure eum ſuo non privari crebrius placuit, *arg. c. Imperialem §. callidis 2. Feud. 54.*
56 Hinc in foro Saxonico vix datur caſus, quo Emphyteuſis ob alienationem ſine conſenſu Domini factam amittitur, quia reſignatione judiciali non interveniente, res perfecte non cenſetur tradita. Si ergo Dominus directus reſignationem fieri patiatur, & ſic traditionem Emphyteuſeos judicialiter confirmet, nemo ejusmodi alienationem invito domino factam affirmabit, quod & præjudicio confirmat Carpz. *P. 2. Conſt. 38. def. 13.*
57 Si Emphyteuta partem aliquam fundi Emphyteutici diviſim vendat, tunc annuus canon pro rato non dividitur, ſed Domino electio competit, adverſus quem fundi poſſeſſorem etiam diviſim & pro parte tantum posſidentem velit pro integro canone in ſolidum agere, ſic ut diviſionis beneficium poſſeſſori nihil proſit. *arg. l. 2. C. ſi un.*
58 *ex plur. her. deb.* Quemadmodum etiam Emphyteuta non poteſt ſine conſenſu Domini rem Emphyteuticam vendere, ita regulariter ſine ejusdem conſenſu tranſigere non poteſt; Emphyteuta enim, ſi res emphyteutica penes ſe exiſtit, adverſario ſuo ex cauſâ transactionis ſine conſenſu domini tradens à jure ſuo cadit, *l. 4. C. d. Præd. Mi-*
59 *nor.* Sed Emphyteuta ſine conſenſu Domini compromittere non poteſt, qui enim alienare non poteſt, nec compromittere poteſt, cum nec Vaſallus
60 hoc posſit. Quod vero ſervitutem attinet, illam Emphyteuta ſine conſenſu Domini rei Emphyteuticæ imponere poteſt, ſed tamdiu durat, quamdiu Emphyteuſis, itaque ea finita & illa finitur, quia Emphyteuta rem Domini deteriorem facere non poteſt, *l. 11. ff. quemadm. ſerv. amitt.* Proinde nec uſumfructum 61
in re Emphyteutica ſine conſenſu Domini alteri conſtituere poteſt. Prohibita enim alienatione omnis actus, per quem jus alteri in illa re conſtituitur, prohibitus cenſetur, *l. fin. C. de reb. alien. non alien.*

Præterea nec alteratio Emphyteuſis 62
permiſſa eſt, hinc ſi quis habeat ſylvam in Emphyteuſin, non poteſt ex ea facere vineam, quamvis vinea præſertim hoc tempore pretioſior ſit quam ſylva, ſicque melioratio illa non attenditur, ſed potius cum per eam forma rei mutetur prohibetur, *l. 45. §. 13. ff. de Jur. Fiſc.* Barth. *ad h. l.*

Quando itaque dominus ad priva- 63
tionem Emphyteuſis agere vult, de jure ſtricto non opus habet ſententia declaratoria, quotiescunque enim lex utitur verbo præciſo, quod denotat præciſam voluntatem, ut eſt verbum omnino, *in l. 2. C. de Jur. Emphyt.* tunc intelligitur hoc ipſo jure: De æquitate ta- 64
men, quæ ſemper rigori præferenda eſt, ratione privationis aut miſſionis requirunt D D. ſententiam definitivam. *arg. Cap. fin. X. de locat. Conduct.* Roman. *conſ. 122. n. 4.* Si denique Em- 65
phyteutam expellere necesſitas poſtulat, tunc dominum propria autoritate prædium Emphyteuticum ingredi, eumque etiam reſiſtentem expellere poſſe, vera eſt opinio, quod maxime procedit, quando id ipſum in inſtrumento cautum eſt, niſi periculum eſſet, quod per talem expulſionem magna oriretur rixa, tunc judex poteſt & debet ex officio ejusmodi expulſionem prohibere. Præterea ſi Emphyteuta con- 66
tradiceret expulſioni, de urbanitate ſaltem requiritur aliqualis ſummaria petitio in ſcriptis, & citatio ad Emphyteutam, per notat. *in Clement. ſæpe c. 2. de verb. ſignif.* Sin autem Dominus ju- 67
re ordinario agere vult contra emphyteutam,

teutam, habet plura remedia ad expellendum, nimirum rei vindicationem, condictionem *ex l. 2. C. de Jur. Emphyt.* Interdictum unde possidetis, condictionis sine causa, & hæc per libellum proponi debent. Joh. Coler. *de Jure Em-*
68 *phyt. c. 11.* qui etiam de consuetudine Germaniæ testatur, qua Dominus, ob negligentiam solvendi canonem, autoritate judicis bona Emphyteutæ solet æstimare, man schätzt Ihn aus/ de quibus Domino satisfit & postmodum privatur re emphyteutica.

69 In quibusdam locis usu servatur, si Emphytevta uno anno canonem solvere neglexerit, pœna dupli aut tripli locum habeat; imo nonnunquam obtinet, ut, si certa die vel certa hora non solvatur, altera hora vel die duplicetur. Quamvis vero, ejusmodi stipulatio de duplo aut triplo in Hispania non attendatur, teste Garz. *de Expens. c. 9. n. 6.* In quibusdam tamen locis Germaniæ adhuc durare tradit Gryph. *in Oecon. leg. lib. 1. c. 30.* Espach ad Carpz. *P. 2. Const.*
70 *38. def. 25.* De Jure Saxonico res dubio caret, *per text. in Art. 54. Lib. 1.* Landrecht/ ibi: Wer seinen Zinß zu rechter Zeit nicht giebet/ zweyfach soll er ihn geben des andern Tages/ und also alle Tage zweyfach/ dieweil er den Zinß innen behält. Dicuntur autem Rutscher-Zinsen/ quia promoventur, & quo diutius stant, eò majores fiunt, weiln sie fortrutschen/ und je länger sie anstehen/ je mehr und grösser sie werden. Non tamen aliter census hi duplicantur, quàm ut in præstatione dupli insit simplum, ita ut non solvens simplicem canonem in die stato & certo, teneatur secunda die solvere duos census, tertia die tres, & ita deinceps. &c. Quia verba juris statutarii *in dicto Articulo 54.* stricte accipi debent, & mitior in pœnalibus facienda interpretatio. Zobel. *ad d. Art. 54. lit. B.* Nunquam autem pensiones hæ tam strictæ altera die duplicandæ sunt, quia non semper justa & sufficiens causa cessationis ejusmodi duplicationem
71 impediat. Præterea quamvis quilibet Emphyteuta cogatur pro solutione canonis annuatim ire ad domum ipsius Domini. Matth. Coler. *P. 1. Decis. 24. n. 9.* Secus tamen est in pensionibus his promobilibus, quas de Jure Saxonico Dominus quotannis tenetur petere â domo ipsius Emphyteutæ *d. Art. 24. l. 1.* Land-Recht/ *in verb.* Also doch daß ihm der Herr mit Recht erfolge/ und den Zinß zu seines Mannes Hause heische. Quod verum, nisi aliquid fuerit aliud conventum vel consuetudine observatum, quibus omnino standum est, *l. fin. C. de pact. inter Emt. & Vend.* Carpz. *d. Def. 25. & 26.*

Fit interdum, ut instrumentum Emphyteuticum amittatur, tunc probatio concessionis Emphyteusis, potest probari per qualitatem solutionis canonis, scil. ut qualis fuerat solutio, talis etiam præcesserit concessio: Quod etiam in hærede locum habet, ex persona enim defuncti qui solvit, transit præsumtio contra hæredem. Catell. Cotta *in Memorab. in verb. Emphyt.* Optima autem videtur probatio rei Emphyteuticæ, ut, quando Domini recipiunt Emphyteutas, agant cum ipsis, ut per instrumentum recognoscant, durch einen Revers/ rem Emphyteuticam esse, & in eodem signent, quidnam receperint, & quid pro canone singulis annis solvere aut præstare Domino debeant: qui probandi modus à cautis dominis hodiè passim observatur. 72 73

De secundario, vel ab alio substituto Emphyteuta sciendum, quod is possessionem rei Emphyteuticæ, non à primo Emphyteuta, sed à Domino directo petere, eidemque promittere canonem & alia debeat. *l. fin. vers. necessitatem C. de jur. Emphyt.* Quando autem secundus Emphyteuta jus suum alienare vult, debet requirere consensum primi Domini; Ratio est: cum primus Emphyteuta transfert Jus suum in secundum, definit esse utilis dominus; quando autem nil conventum est, tunc primus Emphyteuta tenetur solvere Domino canonem ex obligatione inter ipsos debitum, secundus vero tenetur primo Emphyteutæ solvere, neutro vero solvente res fit caduca. Coler. *dict. tract. c. 27.* De Thesauro in fundo Emphyteutico 74 75

teutico reperto disceptant Dd. utrum ad dominum directum vel ad Emphyteutam pertineat? Et ad proprietatis dominum illum pertinere, dummodo inventori, sive is Emphyteuta sive alius fuerit, pars dimidia relinquatur, statuit Harpr. cum allegatis Autoribus *d. l. n.* 272. ex his potissimum rationibus: quia thesaurus in loco alieno non data opera repertus ex semisse Domini soli est, ex altero semisse inventori cedit. §. 39. *Inst. de rer. divis.* Atqui prædii Emphyteutici dominus non est Emphyteuta, sed ille à quo prædium in Emphyteusin ipse habet. *l. 1. §. fin. si ager vectig.* Parili ratione thesaurus, quem usufructuarius vel tertius aliquis in fundo fructuario invenit, in fructu non computatur, ac proinde pro parte dimidia lucro domini cedit, ad quem proprietas fundi fructuarii pertinet *l. 7. §. 12. ff. solut. matrim.* Emphyteuta autem in prædio emphyteutico usumfructum saltem habet, *d. l. 1. ff si ager Vectig.* Neque denique actus agentium ultra eorum intentionem operantur, ac Emphyteutæ solum ususfructus est relictus.

CAPUT XVI.

DE PRÆDIIS LIBELLARIIS.

SUMMARIA.

1. *Prædia libellaria secundum Jus Feudale ab Emphyteuticis non differunt.*
2. *A quibusdam DD. pro Emphyteusi subalterna hic contractus habitus.*
3. *Quæ opinio rejicitur.*
4. *Libellarius Contractus quid?*
5. *Dicitur & jus colonarium.*
6. *Mentio hujus contractus apud varios autores.*
7. *Mixtus hic contractus ex emtione & locatione.*
8. *Quidam hunc contractum a libella pecuniæ genere dictum putant.*
9. *Exempla ejusmodi prædiorum.*
10. *Quomodo differant ab Emphyteuticis prædiis?*
11. *Quomodo a Censiticis?*
12. *Quomodo a Feudalibus?*

1 PRædia libellaria, si jus feudale & consuetudines Longobardorum inspiciamus, parum vel nihil à prædiis emphyteuticis differunt. Compilatores namque juris Feudalis Longobardici videntur per verba libellario nomine concedere, per libellum alienare, significare quoque constitutionem emphyteuseos. Hotomann. *Lex. Feud. verb. libellarius contractus.* uti patet ex descriptione contractus libellarii *in II. F. 9. §. 2.* quæ convenit cum descriptione Emphyteuseos *in §. 3. Inst. de Locat. cond.* Accedit, quod in libris Feudorum, ubi similis Feudali contractus ponitur, semper libellarius nominetur, *II. Feud. 26. §. 9.* nec unquam emphyteuseos, quæ tamen procul dubio etiam apud Longobardos in usu fuit *vid. Leg. Longob. Lib. 3. tit. 1. l. 37. tit. 10. l. 4.* fiat mentio. Igitur omnino dicendum, quod libelli seu libellarii nomine Emphyteusis comprehensa sit; idq; videtur inde factum, quod compilatores forte communem doctrinam secuti Emphyteusin non nisi interveniente scriptura fieri posse existimaverint, adeoque ab illo requisito Emphyteusin libellum, & rem in libellum, hoc est in Emphyteusin, dare dixerint. *II. Feud. 44.* Testatur etiam *Jac. de Ardizone* JCtus Veronensis vetustissimus interpres, in quibusdam locis Italiæ, ut Veronæ in patria sua contractum emphyteuticum dici libellum *sum. in us. Feud. sec. part. 1. princ. cap. 119.* Et Jason scribit: ex communi usu loquendi appellamus contractum emphyteuticum libellarium, imo materno sermone

mone ſemper appellatur libellum, *in l. 1. C. de Jur. Emphyteut. n. 39.* Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 2. Aph. 10. n. 4.*

2 Quoniam vero alibi quam in libris Feudorum, & ubi iſtud jus obſervatur, Emphyteuſin ita appellatam non legimus, ideo hinc DD. anſam ſumſiſſe videntur, quod libellarium contractum non pro quacunq; Emphyteuſi & quæ à Domino directo, ſed ſaltem pro ſubalterna, quæ à Domino utili, puta Vaſallo aut Emphyteuta, primum alicui conſtituitur. Zas. *P. 9. Feud. n. 1.* Duar. *de Feud. c. 12. n. 8.* Clar. §. *Emphyt. quæſt. 1. n. 2.* Everh. *in top. loc. à Feud. ad Emphyt.* Alv. Valaſc. *de Jur. Emphyt. qu. 35. n. 1.* adeoque ab Emphyteuſi ad libellarium contractum argumentati ſunt, quod ſicut Emphyteuſis ſub prohibita alienatione venit, ita & libellarius contractus. Paris. *Conſ. 85. n. 6. & ſeq.* Item quod ſicut in contractu emphyteutico non requiritur pro forma, quo aliquid pro introitu detur, ita quoq; idem eſſe in libellario contractu. Item ſicut emphyteuſis ſuâ naturâ ſit perpetua, ita quoque libelli conceſſionem per inſtrumentum factam non appoſito tempore in dubio perpetuam cenſeri tradit. Valaſc. *d. quæſt. 35. n. 8.*

3 Verùm diſtinctio hæc fundamento & effectu carere videtur. Uti enim ſubfeudum re verâ Feudum eſt, & omnes qualitates veri feudi habet, ratione Vaſalli primi ſubinfeudantis. Ita & emphyteuſis re verâ emphyteuſis eſt, nec præter nominis ſonum quicquam ab eadem differt. Compilatores namque Feudorum ideo libellarii contractus meminerunt, non quod diverſus ſit ab emphyteuſi, ſed quod ſuo tempore emphyteuſis propter neceſſitatem ſcripturæ adhibendæ ubique ita appellaretur. Unde & in permultis Italiæ locis, uti *ſupra* indigitatum, olim libellum pro contractu emphyteutico dictum eſſe, & in effectu prorſus non differre, refert Hotomann. *in Lex. feud. dict. loc.*

4 De Jure autem civili contractus libellarius, definiente Cujacio *in Comment. ad lib. 1. Feud. Tit. 2.* eſt venditio, quæ fit Scriptura interveniente certo pretio, & hoc amplius certa in annos ſingulos penſione conſtituta, hac plerumque lege, ut ſtato condictoque tempore rurſus numerato certo vel arbitrario pretio renovetur. Iſtud jus 5
libellarium denotari exiſtimant DD. per jus colonarium ſeu παροίκιον, de quo *in l. 24. §. 6. de SS. Eccleſiis. junctâ Novell. 7. Præf. §. 1.* Cujac. *ad lib. 1. Feud. Tit. 2.* Gothofredus *in d. l. 24. §. 1. & Novell. 7.* Fit & hujus contractus men- 6
tio apud alios Autores. Caſſiodor. *lib. 1. Variar. Ep. 5.* Comperimus patrimonii noſtri prædia te Tomari libellario titulo commiſiſſe; & Gregorius *8. Epiſt. c. 61.* Voluerat poſſeſſiones ſub ſpecie libellorum tenere. Item libellariæ, quod eſt prædium libellario nomine vel titulo conceſſum. Gorbertus *Ep. 6.* De beneficiis & libellariis ex parte noſtrum velle ex voto Domini noſtri Cæſaris executi ſumus. Charta Huberti Marchionis Savonæ Ao. 1061. apud Gvichenonum *in Bibl. Sebuſiana. Cent. 1. cap. 76.* Contentionem autem vel litem prædii vel libellariæ vel cujuscunque rei.

Mixtus potius hic contractus ex em- 7
tione, venditione & locatione conductione conflatus eſſe videtur. Petr. Greg. Tholoſ. *Lib. 6. Syntagm. c. 1. n. 11.* Et proinde Emphyteuſi admodum ſimilis eſt, tum ratione renovationis, quod ex illo laudemium præſtandum ſit. *Novell. Leon. 13.* tum ratione penſionis annuæ, quæ in recognitionem dominii modica & plerumque paucorum aſſium ſeu libellarum eſſe ſolet. Unde & 8
Connan. *lib. 7. Comment. cap. 12. n. 12. in fin.* contractum hunc appellatum eſſe autumat. Romani enim nummum, aſſem & libellam pro eodem poſuerunt, hoc eſt pro minimi pretii pecunia, nam hæc quanquam argentea tamen non plus librâ æris, id eſt aſſe, valuit, ut notat Budæus *lib. 1. de aſſe.* Covarr. *de veter. numiſmat. collat. cap. 3. n. 8.* Cic. 3. *in Verrem.* Ecquis, *inquit*, Volcatio, ſi ſua ſponte veniſſet, unam libellam dediſſet? id eſt, aſſe minimum. Et *pro Roſcio Comœd.* Si petierit S. H. CCC. LIII. hic niſi planum fuerit, ſeſtertia

CCC.

CCCLIII. ad libellam sibi deberi, causam perdit, id est, ut vulgo dicitur, uno denario minus. Tùm denique quia utile saltem dominium in libellarium transit, cujus manifestum indicium est renovationis necessitas, & præstatio laudemii, quæ ratione recognitionis dominii suscipitur & præstatur.

9 Talia prædia videntur esse in Saxoniâ dicta Meyergüter/ pro quibus habita ratione fundi laudemia singulis novenniis solvuntur, ut de illis Stuckius *Disp.5.th.178.* refert. *Vid.* Saltzdal Abschieds. zum neunzehenden. Verbo: damit auch den Guts-Herren ihr utile dominium nicht invertiret/ noch aus Meyger-Erbzinß-Güter nach Langheit der Zeit gemachet werden/ daß alle und jede Meyger und ihre Erben iederzeit nach Verfliessung neun Jahr die Güter von neuem Meyerweise annehmen/ und an den Oertern/ da gute Acker und der Zinß nicht zu hoch/ von ieder Hufe einen Thaler; der endes aber/ da böser Acker oder der Zinß sehr hoch seyn / vor jede Hufen nach Gelegenheit einen halben / oder einen Orthsthaler dem Guts-Herren ꝛc.

10 Ab emphyteusi tamen maxime differunt Prædia libellaria, tum quod ab initio pretium interveniat, in quo similis est venditioni; tum quod renovetur statis certisq; temporibus, etiam non mutato possessore, *d. Novell. Leon.13.* Felician. *de Solis lib. 2. de censib. cap. 4. n. 23.* qui etiam finis concessionis libellariæ esse videtur, Emphyteusis non item, nisi facta fuerit illius alienatio, neque enim præcise renovationis, sed meliorationis finem habet; tum quod semper sit in perpetuum; item quod scripturam desideret, emphyteusis vero etiam sine scriptura ex veriori DD. opinione perfici posiit, *arg. §.3. Inst. de locat. cond.* Deinde etiam quod plus juris tribuat Emphyteusi, siquidem ob non solutam pensionem libellaria non amittitur, cum Emphyteusin per cessationem solutionis extingui constet, *l. 2. C. de Jur. Emphyt.*

Differt quoque à prædio censuali, 11 quia in illo transfertur dominium directum, in libellario autem minime, Vasc. *de Jure Emphyt. quæst. 35. n. 9.*

A Feudo differt præter modos, qui- 12 bus ab emphyteusi differre diximus, etiam eô, quod in Feudo præstetur fidelitas, item servitia, in libellario nihil præter pensionem & mercedem annuam. Convenit tamen cum Feudo in eo, quod jus quoddam quasi Dominii & commodum fructuum contineat. Ludvv. *in Synops. Feud. p. 35.*

CAPUT XVII.

DE PRÆDIIS CURMEDICIS

SUMMARIA.

1. *Prædia Curmedica quid sint?*
2. *Unde dicta?*
3. *Originem duxerunt à servis Romanis.*
4. *Unde ad Germanos pervenerunt.*
5. *Hoc jus extensum ad liberos colonos.*
6. *Exempla hujus rei.*
7. *Hæc servitus primum pecuniâ redemta, postea paulatim evanuit.*
8. *Defuncto prælato, olim ejus annulus & virga Pastoralis ad Imperatorem spectabat.*
9. *Postea hoc jus ad Papam transiit.*
10. *Simile jus est, quod Hispani Abbadiam vocant.*
11. *Item in Suevia, quod vocatur* Gutrecht.
12. *Nec non in Saxonia, quo recipiuntur* Peitzsch Kühe.

1 PRædia Curmedica sunt, quando Dominus pro investiturâ de bonis quasi Feudalibus & Emphyteuticis ex rebus animatis optimam vel secundam, nechst nach dem besten, exigit, & vocitatur lebendige Chur-Mede / aut ex vestimentis vel aliis inanimatis, ut optimam vestem, annulum &c. & simpliciter Chur-Mede appellatur. Besold. *Thesaur. Pract. vocab.* Chur-Mede.

2 Dictum vero Chur-Mede à Chur quod electionem, & mede quod locationem conductionem denotat. Videtur autem
3 jus successionis, quod in bonis defuncti coloni sibi vendicat Dominus, & apud Germanos Haupt Recht / Haupt-Fall vocatur, originem trahere à servis Romanorum, quibus defunctis dominus succedebat, *l. 10. l. 53. ff. de A. R. D. l. 18. de R. J.* Quod jus etiam
4 Germani receperunt. Goldast. *Tom. 3. Rer. Alem. fol. 75.* Wehnerus *in verbo* Weidtmahl. Præcipue vero Constitutioni Caroli M. adscribitur, Lehmann. *in Chron. Spirens. Lib. 2. C. 20.* ubi dicit: Die Leibeigene haben ihren Kindern kein Testament machen können / sondern wenn ein leibeigener Mann verstorben / ist der Herrschafft das beste Stück Vieh / Pferd / oder Ochse heim gefallen / und das hat man Haupt-Recht oder Haupt-Fall genennet. Expressum vestigium juris Curmedici superest in Præfectura aliqua Ducatus Hanoverani, ubi *in libro Censuvli* Erbregister hujus Præfecturæ hæc extant verba: Das Ambt hat kein Hals oder Leibeigene Leute / ausser das Dorff Osterwald muß die Köhrmede geben. Engelbrecht. *de Operis Rusticor. § 20.* Knichen. *de Vestiturarum Pact. P. 2. C. 4. num. penult.* Jus autem Curmedæ pro diversitate locorum in Germania variat: In Hassia & circumjacentibus locis teste Joh. Herm. Stamm. *tract. de hominibus propriis c. 22. n. 7.* Domini tertiam bonorum partem non habent, sed defuncta propria muliere Domino pretiosius vestimentum, & viro proprio defuncto equus vel bos melior Domino debetur. In partibus vero Montisferrati, Sabaudiæ & Pedemontii statuto vel consuetudine loci receptum, ut defuncto colono sine liberis Dominus ex triente succedat. Menoch. *Arb. quæst. 230.* *vid.* Adam Keller. *de success. ab intest. tit. 27. n. 3. & seq.* Mager. *de Advocat. arm. c. 7. n. 755.* In Ducatu Brunsvicensi ac plerisq; aliis locis capit Magistratus paganus bovem, & Pastor loci gallum gallinaceum, den Haußhahn / Ædituus vero eine Bratwurst Stuck- *in Exercit. Just. P. 1. Decad. 8. assert. 6. lit. e.* Crusius *Annal. Suevic. P. 3. lib. 10. c. 11. fol. 575.* In diplomate Montis S. Michaëlis extra Bambergam Henrici II. Imp. habetur: Censum autem ultimum, per quem ubique omissa vel neglecta suppleantur servitia, jus videlicet Capitale a viris decedentibus optimum equum, vel si equo carent, optimum caput pecoris, & à fœminis induvias & exuvias transmitti ad Ecclesiam ordinamus. Bruschius *de Monaster. f. 87. 6.* Knich. *de Vestit. Pact. L. 2. c. 3. n. 25.* Sed quia hoc jus nimis durum visum fuerit, receptum est & observatur, ut domini ab hæredibus proprii defuncti pecuniæ summam, ratione ad patrimonium defuncti habita, accipiant. Zas. *lib. 1. sing. Respons. c. 3. n. 79.* Verum enim vero hoc jus Curmedicum cum strictissimum sit, æquitatis moderamine temperandum videtur; Nondum enim oblivioni traditum, quod hanc ob causam inter alia seditio rustica oborta sit Ao. 1525. Ubi, ut hoc luctuosum Trauer-Recht vocat Klock. *de Contrib. Concl. 3.* à Principibus Germaniæ tolleretur & aboleretur, postularunt Rustici seditiosi referente Sleidan. *in sua Histor. Lib. 5.* Bodin. *de Republ. l. 5.* Pactio vero, quam hæredes defuncti cum Domino aut ejus Officialibus super meliore jumento ab homine proprio relicto ineunt, solet die Schädigung des besten Haupts vocari. Sichard. *ad l. libert. 11. n. 4. C. de testam.* Stam. *d. l. n. 7.* Cum ergo eo jure colonis defunctis, non liberi, sed Dominus succedere debeat, in ejus locum electionem optimi vel secundi capitis ipsi ultro detulerunt liberi, quod postmodum etiam ad liberos

6 roscolonos extensum est. Exemplum hujus rei ex Cæsarii *lib. 4. Miracul. cap. 62.* refert du Fresne in Glossar. voce Curmedia: *Cui*, inquit, *cum conversus responderet, talis homo eum i.e. pullum equinum nobis legavit, ait Præpositus, utrum ex devotione, vel ex aliquo jure legavit eum? respondit conversus: Ex decessu illius emersit, nam uxor ejus, eo quod esset de familia nostra jure Curmediæ eum*
7 *obtulit.* Charta Carol. IV. Imperat. *anno 1394. apud Wilh. Hedam. p. 360.* Super solutione census, ceræ, pecuniæ, vestium, equorum, pecorum & jurium vulgariter Cormede, aut aliarum quarumcunq; rerum, quæ in vita, vel post mortem cujuslibet hominis, conditionis hujusmodi (servituti obnoxii) Episcopis & Prælatis, ac Ecclesiasticis personis hactenus dari consveverunt. Hæc servitus, inquit Molanus *Lib. 3. de Canon. c. 36.* multis in locis primum redemta fuit pecunia, deinde ex magna summa in parvam derivata, & paulatim per negligentiam & rebellionem
8 evanuit. Simile huic est jus regale, quod in bonis defunctorum Prælatorum olim Cæsari Romano competebat: Postea ad Papam transiit. Ino-
9 leverat enim consvetudo præsertim in Imperio, quod defungentibus Ecclesiarum Prælatis annulus & virga Pastoralis ad Imperatorem deferebatur: unde postmodum unumquemlibet de familiaribus & Capellanis suis investiens ad Ecclesiam vacantem dirigebat, ut ibi Pastoris fungeretur officio non expectata cleri electione &c. De morte Adelberti Archiepiscopi Adam Brem. *c. 164.* Præter libros sanctorumque reliquias & vestimenta sacra fere nihil inventum est in thesauris. Quæ tamen Rex accipiens una cum præceptis Ecclesiæ &c. Simile quoque huic est, quod 10
Hispani Abbadiam vocant, estq; duplex, vel quæ debetur Domino à Vasallo vel Rectori Parochiali, illam illicitam & Tyrannicam statuit Garzias *de Expens. c. 9. n. 84.* Haud procul etiam distat 11
illud jus, quod in Suevia Gutrecht dicitur, nempe servitus optimi capitis, à quo Civitates quædam privilegiis Cæsareis exemtæ sunt. Gryph. *de Weichb. Sax. c. 24. n. 5. Et in Oecon. Leg. L. 1. c. 30. n. 135.* Tale jus sibi vendicat quoque 12
Serenissimus noster Elector Saxoniæ in quibusdam pagis, ubi incolæ obstricti sunt optimam vaccam quotannis reddere, & vocantur Peitschkühe.

CAPUT XVIII.

DE PRÆDIIS CENSUALIBUS.

SUMMARIA.

1. *Variæ acceptiones vocabuli Census.*
2. *Sumitur vel pro æstimatione patrimonii cujusque.*
3. *Vel pro patrimonio ipso.*
4. *Vel pro libro seu Catastro in quo cives & eorum bona inscribuntur.*
5. *Item pro tributo, quod Reipublicæ penditur.*
6. *Sumitur etiam pro quacunque pensione annua.*
7. *Prædium Censuale quid sit?*
8. *Qui possit constituere prædium censuale?*
9. *An etiam is qui habet dominium revocabile?*
10. *Maritus, si prædium dotale æstimatò accepit, potest ex eo facere censuale.*
11. *Idem dicendum de emtore sub pacto de retrovendendo & similibus.*
12. *In Prædio censitico transfertur plenum dominium in censuarium.*
13. *Hic non poterit bonis privari licet per plures annos non solvat censum.*
14. *Quomodo differant prædia censualia ab Emphyteuticis?*

15. *Va-*

15. *Vasallus regulariter non potest fundum censiticum concedere.*
16. *Nisi sit possessor Feudi Regalis.*
17. *Vel Feudi Solaris.*
18. *Etiam clerici solennitate Canonica adhibita possunt prædia Censualia constituere.*
19. *Qui possint prædium censiticum acquirere?*
20. *Quod denegatur excommunicatis & bannitis.*
21. *Census est vel reservativus vel constitutivus.*
22. *Census reservativus quid?*
23. *Census constitutivus quid?*
24. *Fundo peremto non statim liberatur debitor.*
25. *Nihil aliud est hic census, quam emtio redituum.*
26. *Differentia inter censum & emtionem redituum.*
27. *Reditus ad vitam licite comparatur.*
28. *Abstinendum ab hoc contractu monet Surdus.*
29. *Præbendarii & Alimentarii qui?*
30. *Diploma hac de re.*
31. *Contractus ad firmam quid?*
32. *Exempla hujus contractus.*
33. *Firma nobilis quid?*
34. *Census reservativus & constitutivus quomodo conveniant?*
35. *Quomodo inter se differant?*
36. *Quomodo census probetur?*
37. *Quo tempore præscribatur de jure Saxonico?*
38. *Emphyteusis & censiticus contractus quomodo in dubio a se invicem dignoscantur?*
39. *In dubio potius censualis præsumitur.*
40. *Nec interest licet sit prædium Ecclesiasticum.*
41. *An utilius sit esse Emphyteutam vel censuarium ecclesiasticum vel profanum.*
42. *Census est vel temporalis.*
43. *Vel perpetuus.*
44. *Estque iterum vel redimibilis vel irredimibilis.*
45. *Hodie census omnis per Germaniam est redimibilis.*
46. *Census personalis est vel mere talis.*
47. *Vel quodammodo mixtus.*
48. *Census Realis.*
49. *Reditus annui quomodo constituantur?*
50. *Pretium justum redituum.*
51. *Irredimibilis 30. vel 20. ad centum.*
52. *Pretium irredimibilis census in Gallia unius pro duodecim.*
53. *In Hispania unius pro quatuordecim.*
54. *In Moravia & Silesia 10. vel 12.*
55. *Hodie census 1. pro 20. in Germania permissus.*
56. *Irredimibilis vero 25. ad unum computatur.*
57. *Usus modernus in emtione prædiorum.*
58. *Securitas maxime respicitur.*
59. *Si fructus in censum præstentur, quomodo sint æstimandi?*
60. *Quomodo Servitia?*
61. *Ex censu oritur jus reale.*
62. *Indeque actio competit in quemcunque possessorem.*
63. *Tertius possessor hinc etiam pensiones præteritas solvere tenetur.*
64. *Itemque instrumentum edere.*
65 *Censitus potest alienare fundum irrequisito Domino census.*
66. *De jure Saxonico ad Hypothecationem prædii censitici requiritur consensus Domini jurisdictionis & Domini census.*
67. *Domino census non competit jus protimiseos.*
68. *Censitus libere se potest sub alius jurisdictionem conferre.*
69. *Nisi querelæ contra ipsum sint subortæ.*
70. *Vel prædium censuale deterioraverit.*
71. *Vel Domino id quod ei jure emigrationis debetur non solvit.*
72. *Vel consuetudo regionis id non permittat.*
73. *Nec poterit ob maleficium censitus expelli.*
74. *Si Censitus sit nimis insolens, potest juberi, ut divenditis bonis discedat.*
75. *Si quis obstrictus sit triplicem censum solvere, præcedit Ecclesia.*
76. *Mutatâ monetâ quomodo census sit solvendus?*
77. *Qualis actio competat contra censitum?*
78. *Quid juris in successore singulari?*
79. *Quæ actiones competant censitis adversus Dominum?*
80. *Quæ actiones adversus tertium?*
81. *Causæ Censitorum sunt summariæ.*
82. *Tamen ipsis remedia Leuterationis vel appellationis non sunt deneganda.*

Voca-

1 VOcabulum Census vario modo sumitur; in propriissima sua signi-
2 ficatione I. est æstimatio patrimonii cujusque. Nam à Servio Tullio institutum erat, ut à Censoribus quinto quoque anno viritim fieret recognitio seu censio, quantum quis in bonis haberet, Lazius *Comment. Re-*
3 *publ. Rom. lib. 2. cap. 13.* II. Census sumitur pro patrimonio & substantia cujusque, *l. 16. ff. ad SCtum Trebellian.* hinc apud Romanos Civis nomine veniebat is, qui centum H. S. millia in bonis habebat, quæ summa ad aureorum rationem redacta mille aureos complet. Hotomann. *ad §. 4. Instit. de*
4 *succesf. libert.* III. Librum seu tabulam in quo cives eorumque bona inscribuntur denotat, *arg. l. 64. ff. de acqu. rer. dom.* quod dilucidant verba Cassiodori *Lib. 3. Var. Epist. Ep. pen.* Augusti, *inquit*, temporibus orbis Rom. agris divisus censuque descriptus est, ique libri nostro tempore Catastra & Vernaculo idiomate Steuer- oder Saal-Bücher appellantur. Casp. Klock. *de contrib. c. 17. n. 29.* Et censuales olim dicebantur Tabelliones & Scribæ, qui in urbe Magistro census operam accommodabant. *l. 2. & 4. de Princ. ag. in*
5 *reb.* IV. Pro Tributo, quod in recognitionem Imperii atque in auxilium reipublicæ penditur, accipi solet, de quo *Tit. ff. de censibus.* Quæ acceptio quoque per analogiam traducta videtur ad omnem pensionem, quæ prælatis de ecclesiasticis proventibus solvitur, Lancellot. *Inst. Jur. Can. L. II.*
6 *Tit. 21.* V. Denique pro omni pensione annua, vel vectigali vel canone nummario, vel specierum sumi cœpit, quas ex prævio quodam contractu vel privatus privato, vel subditus Domino cuicunque pro concessione imprimis fundi cujusdam debet.

7 Est autem prædium censuale, quod alicui cum pleno dominio sub certa quadam pensione annua conceditur.
8 Illudque constituere potest quilibet liberam habens rerum suarum administrationem, censitorque vocatur. Sed quid dicendum de illo, qui habet do- 9
minium tantum revocabile, ut maritus in fundo dotali, bonæ fidei possessor, emens sub lege commissoria aut addictione in diem, item pacto de retrovendendo & similibus. Et distin- 10
guendum erit in marito, an fundum dotalem æstimato aut minus acceperit; priori casu fundum censiticum constituere poterit, quia tum vera censetur venditio, ac pretium potius quam ipsa res in dotem data, *l. 10. C. de Jur. Dot.* Carpz. *p. 2. C. 25. def. 21. n. 7.* In 11
cæteris speciebus emtore sub pacto de retrovendendo, commissorio, aut addictionis in diem & similibus, nihil obest, quo minus emtores fundum censiticum in bonis ejusmodi emtis constituere possint, quia scilicet dominium in accipientes vere translatum est, ut ut ob pactum & conditionem adjectam contractus ex postfacto possit resolvi, *l. 2. C. de Pact. inter emt. & vendit. l. 1. ff. de L. Commiss.* Sed ob jus hujusmodi emtor tum venditori ad interesse tenetur, ad dissolvendum autem contractum censiticum venditor agere minime potest. Bonæ fidei vero possessor non plus in accipientem transferre potest, quam ipse habet; quare fundo evicto, & dantis jure resoluto aut nullo declarato resolvitur quoque jus accipientis coloni, ita tamen, ut hic ob contractum utrinque initum actionem ad interesse adversus suum autorem salvum habeat. Dn. Magnus Lœser *in disp. de Præd. censit. Rural.* Præterea in prædio censitico 12
plenum quis habet dominium concessum, ut accipiens teneatur solvere certum censum, ideoque censuarius non solvit censum in recognitionem domi-
nii directi, quod inde colligere est, li- 13
cet per plures annos censum non solvat, bonis non privatur, sed solum actio competit Domino census, qua censum vel etiam pœnam ob contumaciam exigat. In eoque differt hic contra- 14
ctus ab Emphyteusi, ubi saltem utile dominium transfertur, in prædiis censiticis autem plenum, Carpz. *Part. 2. Const. 19. Def. 1.*

15 Porrò nec Vasallus, si rigorem juris respiciamus, fundum Censiticum concedere potest, nisi Dominus feudi consentiat, aut sit res feudalis in censum dari solita, 2. *Feud*. 9. *& ss*. Dn. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c.* 13. 6. utut mores
16 aliud introduxisse fatendum sit. Secus tamen est in feudis Regalibus Imperii, quorum possessores characterem status sustinent, & jure Feudali Capitanei, 1. *feud. princ.* quasi prima & praeeminentia capita regni vocantur, quos jure territorialis potestatis non minus fundos censiticos, quam etiam subfeuda concedere posse dubio vacat.
17 Nec aliud dicendum de possessoribus feudorum solarium. Nam cum Feuda hujusmodi analogica naturam allodii retineant, nihil obstat, quin possessor & Dominus eorum praediorum in censum dare possint. Leop. Alb. Schopp. *de Allod. c.* 1. Et parum distingvitur in quantitate harum personarum, sive sint Laici, sive Clerici, dummodo id faciant de bonis propriis, ca-
18 nonica solennitate adhibita. De Episcopis autem & aliis Praelatis sciendum, eos sine Capituli & Clericorum consensu praedium censiticum, cum hoc species sit alienationis, constituere non posse; nisi forte sint res alias in censum dari solitae., quas Praelatus etiam sine Ecclesiasticorum consensu adhibito in censum dare poterit, modo id fiat iisdem conditionibus, quibus olim datae erant, *arg. cap. IX. de Feud.*
19 Personae acquirentes praedium censiticum vocantur censibus adscripti, obnoxii, *tot. tit. C. de Agric. & Censit.* aut etiam tributarii, *d. t. C. eod.* & ad hoc omnes censentur idonei sine sexus aut similis conditionis discrimine, modò per jus Gentium acquirere possint, quinimo & servi ejus capaces sunt, non quidem in propria persona, ubi pro nullis habentur, *l. 32. ff. de R. J.* sed intuitu Dominorum suorum, qua ratione & Feuda adquirere possunt, 2. *Feud. 3. l. 21. C. de Jur. delib.* Impubes per tutoris autoritatem, *pr. Inst. de Aut. tut.* Minor per Curatoris consensum fundum censiticum rectè acquirit. Demum & superior ab inferiore praedium tale accipere potest, cùm liquidò pateat, quod alias quoque superior inferioris jurisdictioni se submittere queat, *l. 14. ff. de Jurisdict.* imo ab illo etiam Feudum accipere, quare nec fundi censitici acquisitio ei neganda erit.

Secus tamen judicandum in perso- 20
nis, quae vel per excommunicationem, ut vocant, majorem, vel bannum Imperii omnem forensem communicationem omnemque potestatem civilem amiserunt, eaque exuti sunt, qui nec idonei ad acquisitionem fundi censitici habentur, Dn. Ziegler. *ad Lancel-*
lot. Lib. 3. Tit. 2. §. 19. Duplici autem mo- 21
do praediis imponitur census, qui etiam exinde in Reservativum & Constituti-
vum distinguitur. Reservativus est, 22
quando transferens rei suae dominium in alterum jus census sibi reservat, *l. f. C. de rer. permut.* Qui etiam census fundarius dicitur, Zoës. *ad ff. tit. de Usur. n.* 19. Hinc tradunt DD. quod per hunc contractum praedii dominium tam directum quam utile in accipientem transeat, certâ tamen pensione veteri domino praestanda. Covarruv.
3. Variar. Resol. 1. n. 1. Constitutivus cen- 23
sus est, qui à Domino super suo praedio per intervenientem venditionem, aut similem titulum ad transferendum dominium habilem pro certa soluta pecunia alteri constituitur; hic enim non aufert Domino dominium directum vel utile, licet onere illud gravet, & praedium quodammodo obligatum & hypothecae subditum sit pro censu, Menoch. *Cons. 997. n. 1.*

Fundo itaque peremto non statim 24
liberatur debitor, cum principaliter persona sit obligata, *l. 28. ff. de reb.*
cred. Gail. *lib. 2. obs. 7. n.* 13. Neque e- 25
nim aliud est hujusmodi census constitutio quàm emtio redituum, qui est contractus licitus. Gail. *d. l. n.* 5. Treutl. 2. *d. 3. th. 4. lit. E.* Hoc tantum interest,
quod emtio redituum in perpetuum 26
fieri non potest, quia debitor etiam invito creditore solutione sortis se liberare ab obligatione potest, Gail. *l.* 2.
Obs.

Obſ.9. n.5. cum cenſus non ſolum ad tempus, ſed etiam in perpetuum conſtitui poſſit, & utilius ſit domino reditum potius vendere, quam cenſum perpetuum in ſe recipere, cum hoc modo nunquam rem liberam conſequi
27 poſſit. Tuſch. *Concl.* 362. *Lit. V.* Interim reditus ad vitam licite comparantur, Gail. *lib.2. Obſ.8. & ſeq. & ibi Græv.* Idque propter dubium eventum hominis, qui ſicut diu vivere, ita etiam cito mori poteſt: late Surdus *de Ali-*
28 *ment. tit.9. qu.11.* Ubi in fine monet ab hujusmodi contractu abſtinendum, quia Johannes Picus à divite quodam Florentino alimenta ad vitam ſtipula-
29 tus veneno ſublatus eſt. Tales ſunt in monaſteriis præbendarii, corrupte provener, qui emunt præbendas ad vitam, de quibus Later. *lib.3. de cenſu 23. in fin.* Gryph. *Oeconom. Leg. cap.13. n. 26.* Item in Xenodochiis alimentarii, die ſich in die Armen-Häuſer kauffen/ pro quo quandoque omnia ſua bona offerebant cedebantque, ſicut Vadian. *apud Gold. P.3. Aiman. fol.* 65. charras
30 aliquot affert. Et *P.2. f.59.* Ego Wildebold ſenio meo providens, & ei, quæ illud comitari ſolet, penuriæ, trado ad monaſterium S. Galli terrulam meam quam habeo, hoc eſt 20. jugera eo pacto, ut ipſa ad domum peregrinorum ſerviat, & ego ibi in domo hoſpitum ſuſcipiar, & usque ad finem vitæ meæ ibi victum & veſtitum habeam, hoc eſt, omnibus annis veſtimentum lineum & aliud laneum, & tertio anno pallium, ſi vetus ita attritum eſt, & calceamenta & alias impenſas accipiam, ſicut cæteri in ipſo monaſterio. &c.

31 Quodſi huic Contractui accedat ſcriptura cum renuntiatione aliisque cautelis, videtur proprie eſſe ille, quem Itali ad firmam vocant, Galli vero dar per ferme. *c.2. X. de locat. c.8 c.24. X. de decimis.* & ibi Canon. Böer. *Deciſ.* 224. credo à firmitate, de qua ita *in LL. Alemannicis c.1. & 2.* Si quis liber res ſuas ad Eccleſiam Dei dederit, & per Chartam firmitatem fecerit, & poſthæc à Paſtore Eccleſiæ per beneficium ſuſceperit ad victualem neceſſitatem conquirendam diebus vitæ ſuæ, & quod ſpondit, perſolvat ad Eccleſiam cenſum de illa terra &c. Hinc Firma quoque apud ſcriptores medii ævi pro Prædio ſeu villâ alteri elocatâ, ſub præſtatione annuâ, vel annonariâ vel rerum ad victum neceſſariarum, vel denique pecuniaria ſumitur. Et datio ad firmam pro contractu, quo ſub annuo reditu fundi ad aliquot annos poſſidendi dantur. S. Anſelmus *l.3. Ep.100. Eccleſias vero non do Laicis, cum do eis mea maneria ad firmam. &c.* Henric. Huntindonenſis *in Wilhelmo Ruſo: Epiſcopatus & Abbatias vendebat aut in manu ſua retinens ad firmam dabat &c,* Wilh. Malmesbur. an. 1089. *Rex Wilhelmus Eccleſias & monaſteria fere totius regni Angliæ in manu ſua Paſtoribus defunctis retinens, gravi omnia depopulatione vaſtabat, & inſtar firmarum laicis commendabat.* Eccleſiam ad firmam ponere apud Sim. Dunelmenſem an. 1100. Ita dicitur firma libera Brittono *cap. 66.* ubi terræ aut tenementa ſic tenentur, ut natura feudi per feoffamentum mutetur à ſervitio militari in certa ſervitia annua, ita ut nec maritagium, nec relevium inde requirere poſſit, nec aliud ſervitium in feoffamento expreſſum. item Firma no- 33
bilis eſt Prædium, quod à viro nobili ad firmam vel Emphyteuſin tenetur. Anonymus Scriptor *de ſubſidio terræ ſanctæ in Geſtis Dei per Francos* inter alia expeditionis Hieroſolymitanæ ſubſidia ſuggerit, ut à templariis & Hoſpitalariis bona, quæ habent circa mare, ad firmam nobilem, primo trium vel quatuor annorum cum incremento, & demum, vel ex nunc ſi ſufficienter fieri poſſit, in perpetuam Emphyteuſin tradantur. Du Freſne *in Gloſſar. vocab. Firma.* Plura de hoc vocabulo vid. apud Taborem *de Jure Colonario* §. 16.

Quamvis vero cenſus reſervativus & 34
conſtitutivus in quibusdam conveniant, Menoch. *1. præſumt. 107. n.7.* nempe in genere quoad dominium, quod cenſuarius habet, tamen quoad cauſam impoſiti cenſus magna differentia: Et 35
melior eſt conditio cenſuarii in cenſu con-

constitutivo quam reservativo, quia illic Dominus idemque debitor legem dicit rei suæ, hic ipsi lex præscribitur à Do-
36 mino cedente. Unde causam impositi census allegari volunt Dd. ita, ut dicat Actor: Peto censum ex tali contractu, *c.5. X. de censu.* Gvid. Papæ *Decis. 408.* Mascard. *Concl. 279. n. 10.* Quod si probari nequeat, sufficit solutio census ex causa allegata per lapsum decennii inter præsentes, vel 20. annorum inter absentes. Hart. Pistor. *Lib. 2. Tit 52. Obs. 2.* & multo magis per lapsum 30. vel 40.
37 annorum. Moller. *2. Const. Sax. 40.* De jure Saxonico, si quis ultra præscriptionis tempus legitimum, quod est triginta annorum, anni & diei annuum censum vel usuras præstiterit, is absque dubio ad solutionem pensionum futurarum in posterum tenebitur per *l. 6. ff. de Usur.* cum aliàs expeditum sit, quod per legitimi temporis præscriptionem obligatio inducatur, Hart. Pist. *Obs. 144.*
38 *n. 29.* Carpz. *P. 11. Const. 2. Def. 9.* Si vero deficiant tabulæ contractuum, hic quoque ex præsumtionibus res decidenda erit, uter sit contractus Emphyteuticus vel censualis, etsi hoc, utrum ejus causa sit reservativa potius an constitutiva, DD. statuunt communiter, quando non constat utrum contractus sit emphyteuticus vel censualis, tum in
39 dubio potius eum censualem præsumi, Menoch. *3. præsumt. 106.* Quia scilicet valet præsumtio minus nocens, & ad
40 libertatem inclinans. Et licet exceptionem constituant in fundo Ecclesiastico, quasi ille potius emphyteuticus quam censualis censeri debeat, favore scilicet Ecclesiæ. Valasc. *de Jur. Emphyt. qu. 32. n. 35.* Tamen eam alii non admittunt, ut Clarus *in §. Emphyteusis qu. 1.* Quia non sic favendum est Ecclesiæ, ut aliis inferatur injuria. Moller. *lib. 2. Const. 39. num. 4.* Et sane contraria præsumtio pro re censitica potius prævalere debet, ex eo, quia constat ex veris historiis, majores nostros religionis amore ductos, non solùm bona sua Ecclesiis addixisse reservatâ sibi possessione ad vitam pro certo aliquo censu, ut *in l. 28. C. de donat. Lib. 3. LL. Longob. 8. §. 3. & Tom. 2. Rer. Alemann.* Gold. *Chart. 34. & seq.* Sed etiam ex suis bonis censum Ecclesiæ constituisse ad sustentationem Clericorum, ita apud Helmold. *lib. 1. cap. 12.* Constituitur Ecclesiæ census per omnem Slaviam de quolibet aratro mensura grani & 40. resticuli lini (à Saxonico Kisten Flachs) & 12. nummi puri argenti &c. Quod si memoria hujus rei obliterata contractum emphyteuticum potius præsumere velis, totam vere Slaviam Ecclesiasticis quoad directum dominium addices, ita ut ipsi liberalitas sua maxime sit damnosa. Eodemque argumento præsumendum est, censum potius impositum fuisse à Domino rei in favorem Ecclesiæ, quàm quod res fuerit ab initio Ecclesiæ. Alciat. *Reg. 2. Præs. 2. n. 6.* quia censuario potius favetur contra illum qui censum percipit, Menoch. *Cons. 1266. n. 9.* Quod si census ignorantiæ, cujus causa ignoratur, nec divinis nec humanis legibus solvendus est, *C. 5. X. de censib.* tum sane paucis Ecclesiis hodie census deberetur, nisi pia causa ab hoc onere exemta esset, Mascard. *concl. 279. n. 13.* vel nisi tempus immemoriale accederet, quod potius præsumit emphyteutico, quam censuali titulo solutum, quia in dubio magis favendum est Ecclesiæ, quam Laicis, Knich. *de vestit. Pact. 4.*
n. 230. Quæri hic poterit, utrum utilius 41
sit colono, potius esse emphyteutam vel censuarium Ecclesiasticum, quàm profanum? Quoad successionem videntur prophani emphyteutæ plus juris habere, quàm Ecclesiastici, quia emphyteusis ecclesiastica simpliciter concessa non intelligitur perpetuo. Mascard. *Concl. 606.* Tamen quoad immunitatem, quâ Ecclesiæ gaudent, ejus coloni prærogativam aliquam habent. Menoch. *lib. 2. de arb. Jud. quæst. Cas. 562. n. 21.* unde vulgò dicitur, unter dem Krumbstab ist gut wohnen. Wehn. *in verb. hoc.* Quod an hodiè obtineat, meritò dubitat. Gryphiand. *Oecon. Leg. c. 31. n. 28.*

Porrò dividitur Census ratione tem- 42
poris in temporalem vel perpetuum, temporalis iterum vel est determinatus ad certos puta quindecim vel plures annos

nos; vel indeterminatus, ad vitam emtoris venditoris, vel etiam alicujus tertii unius vel duorum. Determinatus est, qui constituitur pro datione certi pretii, puta XII. librarum, ut ad quindecim annos quolibet anno una solvatur. Indeterminatus census est, qui ad hominis vitam constituitur, unde & vitalitius dicitur, de quo *supra* actum;
43 vid. Molinæus *de Usur. qu.* 72. Perpetuus autem census est, cum nullum
44 tempus constitutioni adjicitur; Et vel irredimibilis est, qui perpetuò & semper actu talis est, vel redimibilis, qui saltem habitu talis est ratione emtoris, qui sortem repetere nequit. vid. Greg. de Valentia *disp.* 6. *qu.* 22. *punct.* 6. *Col.* 3. *in pr. Tom.* 3. Ratione vero venditoris redimi potest, quales quidem sunt omnes
45 hodie in Germania, uti videre est ex constitutione Caroli V. Imperatoris de anno 1548. in Comitiis Augustanis publicatâ, sub tit. von welschen Contracten/ Et post constitutionem Pii V. etiam alibi, præsertim si ad rationem unius pro quatuordecim constituantur, quæ qualitas illis tanquam proprietas quædam naturaliter inest, ut nec in contrarium pacisci, nec facultas illa reluendi unquam, ne quidem centum annorum spatio præscribi possit. *Conf.* Molin. *de*
46 *Usur. qu.* 5. *n.* 118. Deinde dividitur census ratione rei super quâ constituitur, quod sit vel personalis vel realis: Personalis vel mere talis, vel quodammodo mixtus. Mere personalis est, qui constituitur in persona solius censuarii seu debitoris, obligantis se ad certam pensionem sine ordine ad certam aliquam rem, unde solutio facienda absque ulla rerum vel bonorum as-
47 signatione hypothecaria. Mixtus est, qui quidem principaliter in persona collocatur, sed cum rei unius vel plurium hypothecâ, ut creditori seu censi-
48 tori tanto melius cautum sit. Realis est, qui super re certâ unâ vel pluribus, v. g. super fundo, vineâ vel domo, prædiove constituitur, quando nempe hoc agitur, ut in illis atque ex illis pensio præcise debeatur. Franzk. *Lib.* 1. *Resol.* 1. *n.* 53. Ubi etiam latè demonstrat, censum personalem in effectu à mutuo non differre, etiamsi hypothecæ vel certæ rei, quæ & in mutuo adjici potest, subnixus sit, & censum demum realem verum esse censum. Reditus autem hi præter 49
venditionem, & aliis modis, puta permutatione, legato, donatione constituuntur, venditione verò plerumque.
Pretium vero justum communiter DD. 50
illud censent, quod lege vel consuetudine cujusque loci definitum est, *l.* 63. *ad L. Falcid. l.* 53. *de evictionibus*. etiam in foro conscientiæ. Molin. *de Usuris qu.* 5. *n.* 9. Unde est, quod in quibusdam re- 51
gionibus pretium irredimibilis census determinatum sit ad rationem unius pro triginta, in quibusdam pro viginti. In redimibili vero, nunc ad rationem unius pro duodecim, ut in GALLIA 52
communiter fit. Molin. *d. tr. de Usur. quæst.* 5. *n.* 109. nunc ad rationem quatuordecimæ, ut in HISPANIA, post 53
constitutionem Philippi II. Ao. 1563. Madriti emissam, Covarr. *Lib.* 3. *Variar. Resol. cap.* 10. *n.* 3. Nunc ad rationem decimæ, undecimæ, duodecimæ, ut in partibus MORAVIÆ, SILESIÆ & 54
vicinis locis, sicut colligitur *ex constitutione* Martini V. & Calixti III. *in Extravag. de emt. vend.* Nunc ad rationem quindecimæ, ut olim in quibusdam GERMANIÆ Civitatibus, teste Contardo de contract. *qu.* 83. *Concl.* 2. Nunc ad rationem unius pro viginti, uti apud GALLOS in Provincia DELPHINATUS, referente Gvid. Papa. *Conf.* 180. Et hodie ex decreto Wor- 55
mat. & aliis Imperii Constitutionibus in universum in GERMANIA. Hinc antea laudatus Frantzk. *Lib.* 1. *Resol.* 2. *n.* 45. *ex leg.* 3. §. *Item si Reipubl. ad L. Falcid.* dilucide ostendit, reditum perpetuum 56
non redimibilem ad minimum per rationem XXV. ad unum constitui, quemadmodum fundum ipsum per rationem XX. ut tamen communiter 57
pretium illic ad rationem XXX. pro uno, hic ad rationem XXV. pro uno determinari possit. Quod & ita à peritis rerum æstimatoribus in SAXONIA attendi solitum, & in multis divisionibus & emtionibus hæreditariis etiam

inter illustres personas, quibus interfuit, observatum esse attestatur jam laudatus autor.

58 Attamen in constituendo pretio fundorum semper est respiciendum, an sint ab externis cladibus tuti, an verò variis periculis obnoxii: Hinc etiam, quia tam constantes & uniformes fructus non adferunt, pro ratione periculi pro-
59 portionalem defectionem in pretio rationabiliter recipiunt. Quando fructus in censum præstantur, illiq; venduntur, tunc singuli modii duri frumenti, hartes Geträdes / ut tritici, siliginis, hordei, æstimantur, 5. Thaleris, & 6. argenteis, mollis autem weich Korn / ut avenæ, dimidio. Gallinarum pen-
60 sio annua 2. grossis, anserum 3. servitium equorum æstimatur 150. Thaleris, per pedes, Cossaten Dienst / dimidio, &c. Köppen *Decis. 24. n. 13.* traditque ibidem tres florenos semper pro singulis centenis solvi. Cur tam exiliter, cum ex centenario fere duplum, nempe 6. aut saltem 5. annui percipi possint?
61 Nempe quia census perpetuus & certus est, ideoque pretiosior. Ex censu ita constituto oritur jus reale, ratione cujus censitor actione reali agere potest, sicut idem fere in servitutibus vel aliis juribus usu venit, quæ non aliter imponi possunt, quàm prævio contractu vel ultima voluntate, & tamen postquam semel constitutæ sunt, adversus constituentem vel ejus hæredem, nulla amplius in personam actio, nisi forte prædium evictum sit, competit, sed confessoria saltem utilis in rem pro jure asserendo adversus possessores locum habet, Alvar. Valascius *de Jur. Emphyt. quæst. 32. n. 14.* ubi dicit, quod venditione census id non agatur, ut res pro securitate census hypothecata sit, sed ut census & onus illud sit ipsi rei tanquam
62 servitus quædam impositum. Quoniam igitur hoc onus importat jus reale, & propter hoc etiam competit actio, quæ rem ipsam concomitatur, *l. 25. de Obl. & act. l. 12. C. de distract. Pign.* ideoque cum re simul in quemcunque possessorem, in quem illa alienata & translata est, transit, & inde tertius ille possessor propter pensiones etiam præteritas conveniri potest, ut in simili de tributo dicitur in *l. 2. C. de alluv. & in l. 2. & l. fin. C. sine censu & reliq.* Confer. *Ord. Judic. Elect. Sax. tit. 42. §.* ferner soll dasjenige / ibi jährliche Zinsen. &c. Exinde etiam sequitur, quod ter- 63
tius ille possessor non saltem ad solutionem præteritarum pensionum, sed & insuper ad recognitionem census per 64
editionem instrumenti novi teneatur, ad minimum alternative, nisi malit dimittere ipsam rem, ut *arg. l. 6. §. 2.* ibi Labeo autem hanc servitutem non hominem, sed rem, si servitus vindicetur, *& l. 114. §. 3. de Legat. 1.* Quæ quidem recognitio, si non aliunde rem ab onere census liberam esse appareat, recognoscenti, ejusque hæredibus & successoribus, omnibusque his, qui ab illo titulum vel causam habent, præjudicat. Molinæus *ad Consuet. Paris. §. 1. gl. 2. n. 32.* Franzk. *Lib. 1. Resol. 3. n. 5.*

Interea licitum est censito alienare 65
fundum in quemcunque voluerit, etiam irrequisito Domino census, tùm propter Dominium, quod censuarius habet, tum quia fundi censitici per modum emtionis primum acquiruntur, nec Domini census interest, quis possessor eorum censum præstet, nec desint remedia coactiva ad hunc à moroso debitore consequendum, Alvar. Valasc. *de Jure Emphyt. qu. 32. n. 32.*
In foro tamen Saxonico Electorali dif- 66
fitendum non est, quod si censitus pro ære alieno suscepto prædium hypothecæ velit supponere, tum & Domini jurisdictionis juxta & Domini census desideretur Consensus, Ordin. Process. *Tit. 46. §.* würde in bonis Emphyteuticis & Censiticis der Dominus directus nicht zugleich Gerichts-Herr seyn / sondern es hätte ein anderer die Jurisdiction über den fundum Emphyteuticum oder Censiticum, soll zu Erlangung einer beständigen gerichtlichen Hypothec des Lehn- und Gerichts-Herrn Consens zugleich und conjunctim erhoben werden. Cum quibus consentit *Constit. Elector. 23. Part. 2.* Ita ut horum alterutro omisso, hypotheca de jure non subsistat;

quod

quod sanè ratione haudquaquam caret. Illius enim nempe dominii directi consensus propterea adhiberi debet, quia de jure aliàs hypotheca valida non est. And. Rauchb. *P. 1. qu. 24. n. 35.* Hujus vero nempe judicis ordinarii consensus omitti nequit propter executionem, quæ à judice seu domino jurisdictionis est impetranda, quam alias ad pignorationem non requisitus procul dubio denegaturus vel difficiliorem redditurus esset, ut ipsemet Dn. Elector innuit. *d. l.* Carpz. *ad dictam Constitut. Def. 22.*

67 Extenditur hoc, quod censitus liberè possit prædium censiticum alienare, ita ut nec Domino census competat in actu alienationis prærogativa aut jus protimiseos præ extraneo emtore, And. Rauchb. *P. 2. q. 22.* nisi id specialiter in loco vel regione quadam receptum sit.

68 Expeditum etiam est, Censitum se suaque libere posse ad alium Dominum, & sub alius jurisdictionem conferre, *arg. l. 4. l. 31. ff. ad Munic. l. 1. C. de Incol.* Non minus ac Vasallus quoque Feudum, quod tamen beneficii loco à Domino habet, etiam invito hoc, modo id non intempestive & dolose fiat, refutare potest. *2. Feud. 38.* Mart. Mag. à Schönberg. *de Advocat. armat. c. 16. n. 126.* D. Casp. Zieglerus *sen. ad*
69 *Praxin Calvoli concl. 2. n. 48.* Utut non dissimulandum, quod & hic malitiæ obviandum, & hinc ubi querelæ contra subditum oblatæ, ad quas elidendas is prioris Magistratus jurisdictionem & potestatem subito evadere velit, id permittendum haud sit. H. Esaias Rosecorb. *Prax. Forens. cap. 20. num.*
70 *20.* Nec minus censito emigratio indulgenda, si fundum deterioraverit, sitque gratia Principis sine melioratione prædii abusus, hat die Gnaden- und Frey-Jahr genossen / das Gut dabey
71 ausgesogen / und nichts gebessert. Vel si Domino id, quod jure emigrationis ei debet, die Nachsteuer / Abschoß / Abfahrt oder Ablösung / *arg. R. J. de anno 1555. §.* Wo aber unsere / *& de anno* 1594. §. und so wird die ungleiche etc. solvere recuset. Aut demum peculiaris ratio 72
regionis aut subditorum aliud jubeat, ut videre est in hominibus propriis Lusatiæ, Westphaliæ, Livoniæ, Palatinatus & aliarum ditionum, Chur-Pfaltz Lands-Ordnung *tit. 8. §.* Es sollen auch etc. Oberlaußnitzer Landes-Ordnung *Tit.* Zum dritten die Unterthanen / und ihre Kinder belangend. Niederlaußnitz. Lands-Ordnung *Tit. 2. §. 5. 6. & seq.* laudatus Ziegl. *d. l. §. Civitas Concl. 2. §. 34.* Ampliatur superius assertum, quod 73
censitus à Domino pro suo arbitrio & lubitu forte ob maleficia & contumaciam quandam non possit ex fundo suo expelli, etiamsi hic paratus sit pecuniam, quam censitus primum pro eo dedit, ei reddere, tum quia hic titulo oneroso fundum cum plemore jure recepit, tum & quod nec Princeps, nedum alius Dominus jus alteri quæsitum vi evertere possit. Ziegierus *d. l. §. Nobilis. n. 185. & seqq.* Dn. Magnus à Lœser *d. dissert. §. 34.* Limitandum 74
tamen hoc erit in eo, qui nimis insolens, refractarius & gravis adversus Dominum & vicinum est, qui sine dubio pro gravitate facti, distractis & divenditis bonis suis juberi potest, ut discedat & aliorsum migret. *arg. Const. Elect. 8 p. 2.* Matth. Berl. *P. 2. Concl. 9. n. 20. & decis. 56. n. 8.* Quidni enim de subditis hoc dicamus, cum & Dominus propter insolentiam, si subditos sub umbra officii turpiter & flagitiose emungat, novisque pensionibus & assiduis operis excruciet, jurisdictione privari, & cogi possit ad Dominium vendendum. *arg l. un. C. si quacunque præditus potest.* Mynsing. *cent. 5. Observ. 8.* Gail. *lib. 1. Obs. 17. n. 10. & seqq.* Nec minus patronus sæviens nimium in clientes eosque pro defensione opprimens atque gravans jure protectionis privari queat. Thom. Maul. *de Homag. tit. 2. n. 20.* Contingit etiam quando- 75
que, ut agricolæ duplicem aut triplicem censum præstent, Gothofr. *in rubr. & l. 4. C. de Agric.* Unum Magistratui qui nihil est aliud quam tributum; Alterum Domino directo, ihrem Land-

Herren. Latherus *de cens. Lib. 3. c. 6. n. 51.* aut Creditori, si sit censuarius: Tertium Ecclesiæ, nempe decimas, qui & ipse Census appellatur, sed in ordine primus est, & profanum censum præcedit. *Cap. 3. X. de Decim.*

76 Quid si diuturnitate temporis moneta censualis mutata sit, utrius temporis valor inspiciendus erit, an contractûs, an vero solutionis? Respondet quidem Papa, solutionem juxta antiquam & graviorem monetam faciendam, *in C. olim 20. X. de Cens.* de cujus interpretatione v. Kohl. *Ex. 18. n. 2.* Sed Menochius *in Consil. 49.* pro tempore solutionis concludit. Maximè si censuarius per aliquot annos censum in minori moneta solvisset, quia observantia jus facit, & in dubio Censuario contra Creditorem favendum est. Menoch. *Consil. 1266.* Facit, quod antiqvus census augeri non potest, nisi censuario consentiente, Boër. *Decis. 132. n. 3.* sicut nec pensio coloni, Gail. *1. Observ. 17. n. 3. per l. 23. §. caveant. C. de Agricol. & cens. Nov. Leon. 13.* Köppen. *quæst. 19. n. 9.* Græv. *l. 1. Concl. 17. n. 6.* Et ut id fiat, de facto tamen illicitè per vim & metum factum esse præsumitur. Honded. *Vol. 1. Cons. 86. n. 17.*

77 Actio denique, quæ ex hoc contractu oritur, alia datur Domino adversus censitum, alia huic adversus Dominum. Priori casu fundus vel est traditus & à censito possessus vel minus, ad occupandum tamen concessus & monstratus, wenn er dem Käuffer angewiesen worden. Hoc modo actio datur ad consequendos census promissos ex præcedente contractu perfectè inito, vel venditi, ut censitus fundum secundum legem conventionis occupet, pretiumque promissum solvat & præstanda præstet. *l. 13. §. 19. ff. de act. emt. vend.* vel ex stipulatu, si præcessit stipulatio, aut similis actio. Imò si Dominus simul in censitum jurisdictionem habeat, atque contractus prævius certus & Actis insinuatus reperiatur, pœnali Judicio censitum ad contractum implendum rectè cogit, probantibus hoc moribus Germaniæ & *Dec. Sax. 39.* Illo vero modo, quando fundus est traditus & à censito possessus, itidem pro more Germaniæ contra censitum contumacem, inobedientem & morosum debitorem per arresta bonorum & personarum, per pignorationem jumentorum, & per manus injectionem in fructus, & legitimam quoque eorum distractionem, quin imò si insuper servitia non præstet, fundum valde deterioret & vicinis gravis sit, per supra dicta expelli fundo & condictione ex moribus contra eum agi potest, Gail. *de Arrest. c. 10. n. 1. 2. 3. 4.* Ziegl. *d. l. §. Nobiles n. 104.* Manzius *decis. Palat. dec. 2. qu. 19. n. 17. & 18.* Manlius *de Homag. tit. 4. n. 24.* ubi tamen svadendum, ut Dominus prius in Collegium Juridicum mittat, & desuper horum sententiam requirat, qua ratione ab omni suspicione excessus commissi liberabitur.

In successore singulari morosi hujus debitoris videndum an præcedens censitus reales vel personales præstationes debeat. 78 Illæ afficiunt quemvis successorem, quibus etiam annumerantur laudemium, canon emphyteuticus, decimæ, tributa, collectæ & similia. Carpz. *P. 1. Const. 28. Dec. 54.* Quamvis quoad laudemium dubitet Casp. Manzius *Decis. 3. qu. 21. & 22.* Hæ verò personales præstationes hæredem censiti, non successorem singularem tangunt, ut est mortuarium, Todt- und Haupt-Fall / vel emolumenta successoria, ubi mortuo censito Dominus optimum caput quadrupedis, vel meliorem vestem sibi appropriat, vel loco illius certam pecuniæ summam juxta patrimonii quantitatem determinatam accipit, aut etiam censito sine legitimis hæredibus mortuo ab intestato succedit, quod in Franconia & illis locis, ubi proprii homines habentur, observari testatur Wehner. *Observ. Pract. voce* Hauptfälle. Manzius *d. l. q. 23.* & alii; quorsum & residua debita ex jure detractus, Abzugs-Gelder / pœnas judicibus & ministris eorum competentes, Bussen / Straffen / Nachwandel oder Nachrecht / ubi hoc receptum & similia,

lia, quæ ex ſpecialibus pactis & contractibus debentur, referimus.

79 Deinde cenſito adverſus Dominum poſt contractum perfecte initum, neque traditionem fundi ſecutam, datur actio ex illo contractu, per quem ad prædium cenſiticum præſtandum ſe obligavit. E.g. emti vel ex ſtipulatu, condictio ex moribus, aut ſimilis ad prædium venditum tradendum, adeo ut nec præſtando intereſſe liberetur. Neque actio ad intereſſe cenſito deneganda, ſi ex morâ Domini culposâ damnum cenſito emerſerit, aut utilitas inſignis intercepta fuerit. Lauterbach. *compend. jur. lib. 19. tit. 1. fol. 571. in fin.* Ubi vero fundum cenſiticum jam poſſidet, diſtingvimus an auxilium imploret adverſus Dominum vel tertium & extraneum. Priori caſu, ſi Dominus novos cenſus aut exactiones pro ſua libidine imponere vel operas in grandes penſiones mutare tentet, hincque ſubditos in ſqvalidos carceres detrudat, ſubveniendum his eſt contra ſævitiam hanc Dominorum: cùm interſit Reipublicæ, ne quis re ſua male utatur: ubi cumprimis ratio humanitatis, & animæ humanæ commiſerationis habenda eſt. Et ſicut hac in parte Camera Spirenſis adverſus Dominos immediatos Imperii ſubditos mandata ſine clauſulâ decernit, imo ſi admonitioni non paruerint, feudo & jurisdictione illos privare poteſt, Gail. *lib. 1. Obſerv. 12.* Mynſing. *cent. 5. Obſerv. 8.* Petr. Fried. *de Proceſſu lib. 2. cap. 13.* Ita multo magis adverſus Dominos inferiores, è Principum cancellariis aut provincialibus curiis animadverſiones aut decreta ſeveriora expectanda, & Dominis iſtis merito metuenda ſunt. Sic & oppoſita exceptione præſcriptionis cenſiti contra Dominos tuendi ſunt, tàm quoad cenſus præteritos quàm futuros, ſi intra terminum Saxonicum triceſimalem eos vel plane non, vel in minutiori & viliori moneta, aut frumenti ſpecie ſolverint, vel uniformem cenſum pro operis & ſervitiis præſtiterint, & Dominus hæc rurſus, aut monetam præſtantiorem & nobiliorem petere præſumat. *Conſt. Elect.* 2. 3. 4. *p.* 2. ibique Carpzov. quæ tamen extra Electoratum noſtrum uſu non obſervari teſtatur Joh. Köppen. *Deciſ. 13. n. 12.* Adver- 80
ſus tertium cenſito ſubveniendum vel actione legitima, vel interdicto Prætorio. Illa erit omnibus dominis rerum ſuarum alias pro qualitate factorum competens. Hoc, nempe interdictum Prætorium, vel poſſeſſionem fundi cenſitici retinendam reſpicit, ubi interdictum, uti poſſidetis, contra quemvis turbantem ei ſuppetias feret, vel poſſeſſionem recuperandam, ubi interdictum, Unde vi, vel plenius actio de ſpolio ex can. redintegranda *c. III. qu. 1.* accommodanda. Neque adipiſcendæ poſſeſſionis interdictis uti prohibebitur. Cæterum contra Dominum ſpoliantem in factum actio à Cenſito inſtituenda, Ludw. *p. 41.* niſi vis armata à Domino illata, Struv. *C. 11. th. 3. n. 1.* Vid. Ludovicus Poſtius *Tr. de Manuten. obſ. 16. n. 67.*

In genere verò notandum, quod 81
cùm cenſiti noſtri rurales ſint homines plerumque inopes, ignari & in ſatali quaſi miſeria viventes, hinc cauſas eorum ſummarie, ſimpliciter, de plano, ſine ſtrepitu & figura judicii, ſola facti veritate inſpecta, per nudam officii judicis implorationem tractandas eſſe; Quod ſicut juri civili conforme, ita obſervantia Saxonica probari graviter docet Carpz. *lib. 6. Reſp. ult.* Hoc eo magis obtinet, ſi lis utrinque inter ruſticos ventiletur, prout mandata Electoralia ſpeciatim præfectis hinc inde inſinuata liquidò monſtrant. Ubi tamen ruſtici probe ad- 82
moniti de concordia, decretis ſui Magiſtratus, der Beambten oder Gerichtshalter Abſchiede/ acquieſcere renuant, eis beneficia Leuterationis vel Appellationis, quæ velut præſidia & remedia communia adverſus iniquitatem & affectum præcipitantem judiciorum habentur, deneganda non ſunt.

CAPUT XIX.

DE PRÆDIIS SUPERFICIARIIS.

SUMMARIA.

1. *Superficies eodem ferme modo sumitur Mathematicis ac JCtis.*
2. *Jus Superficiei quid sit?*
3. *Quomodo constituatur hoc jus?*
4. *Quomodo per conductionem acquiratur?*
5. *In jure superficiario transfertur effectus Dominii.*
6. *Constituitur & ita Superficies ut conductori ædificare liceat.*
7. *Quomodo emtione constituatur superficies?*
8. *Emtio Superficiei à Locatione quomodo differat?*
9. *Potest & donatione constitui.*
10. *Item per Testamentum.*
11. *Quando dominium superficiei transeat ad legatarium.*
12. *Prædium Superficiarium non adquiritur nisi traditione.*
13. *Usucapione etiam acquiritur Superficies.*
14. *Remedia quæ competant possessori superficiei si possideat?*
15. *Quænam competant possessione amissâ?*
16. *Distinctio in Superficiem constitutam conductione & emtione.*
17. *Superficiarius potest nuntiare novum opus.*
18. *Utiliter etiam stipulatur damni infecti.*
19. *Superficiarius potest aliis usum & usumfructum constituere.*
20. *An in venditione prædii Superficiarii præferatur Dominus soli extraneo?*
21. *Sublata superficie pensio superficiaria est remittenda.*
22. *Quomodo finiatur jus superficiarium?*
23. *Quomodo differat ab Emphyteusi?*

1 Sicut Mathematicis superficies est extrema cujusque corporis facies, omni profunditate carens: Ita fere & JCtis dicitur extremæ terræ vel soli cujuscunque alieni pars seu facies, quæ oculis cernitur, diversam ab ipso corpore rationem obtinens, ac in *l. 16. §. ult. & l. 10. fam. ercisc.* expresse appellatur prædium superficiarium, aliàs superficium, ut *l. 39. ff. de Leg. 2.* Sic plantæ, vineæ & arbores ac segetes agri, superficies sunt, *l. 13. de S. R. P.* & ædificium solo seu areæ impositum, *l. 44. de Obl. & Act. l. 23. ff. de Usucap.*

2 Jus itaque superficiei est jus in superficie prædii alieni ita seu ea lege constitutum, ut certa pensione vel pretio instar Domini illâ frui, & de ista superficie disponere eamque alienare possim. *l. 7. pr. l. 1. §. 7. ff. de superficiebus.* Licet enim Jure Civili Superficies cedat solo & jus soli sequatur *l. 29. §. 2. de Pignor. l. fin. de superfic.* Prætor tamen superficiarium tuetur quasi Dominum *l. 1. de Superfic. l. 3. §. ult. de Oper. nov. nunt.* Promittitur, constituitur & acquiritur 3
tale prædium perinde ut emphyteuticum, de quo supra. Sic conductione 4
constituitur Superficies, cum quis prædium conducit certa pensione constituta, sed ea lege, ut superficiem ipse habeat; quæ conventio si nominatim non adjicitur, non constituitur superficies conductione. Locatio namque non 5
solet mutare proprietatem, *l. non solet ff. locat.* In jure autem superficiario proprietas mutatur, cum effectus Dominii transferatur in superficiarium. Constituitur etiam superficies condu- 6
ctione, cum nuda adhuc area conducitur à Domino certâ pensione in singulos annos, constituta ea lege, ut conductori ibi ædificare liceat, & ædificatam

tam superficiem habere. *l. fin. de superfic.* Necesse tamen est, ut conducatur in perpetuum, vel ad non modicum
7 tempus, *l. 1. §. 3. ff. de Superfic.* Emtione superficies constituitur, cum emitur in alieno solo superficies, quod ita fit, cum aut de ædibus in alieno jam positis convenit, ut quis in his superficiem habeat, aut vacua adhuc aliena area convenit, ut qui superficiem habiturus est, ei in eo solo liceat ædificare pretio videlicet ab initio semel in eam
8 superficiem constituto. Locatio igitur superficiei ab emtione distinguitur mercede seu pensione & pretio. Locatio est, si pro superficie constituitur pensio, id est, certæ pecuniæ præstatio divisim in singulos annos: quæ res propria est locationis & conductionis, in rebus præsertim immobilibus ad aliquot annos fruendis datis, *l. item §. fin. ff. Loc.* Emtio est, cum pro re quæ traditur ab initio constituitur certum pretium, quod semel præstetur, *§. 2. Inst. de Emt. & vend.* atque tunc nulla annua pensio debetur. Franzk. *de Laudem.*
9 *c. 13. n. 7.* Poterit & donatione constitui superficies, cum quis alteri donare se dicit in suo solo superficiem. Ut enim emtione sic donatione voluntate Domini transfertur, *l. 1. §. 7. de su-*
10 *perfic. §. 35. §. 40. Inst. de rer. divis.* Et si potest donatione inter vivos, poterit multò magis testamento, si quis se legare dicat alicui superficiem in suo solo.
11 Hic autem notari meretur distinctio, utrum gratis, an vero sub certa pensione constituta sit superficies, quam hæredi præstet legatarius? priori modo statim ad legatarium transfertur rei legatæ dominium, *l. 64. ff. de Furt.* Posteriori vero iterum distinctione opus est, utrum conditio adjecta placeat legatario, nec ne? Si placuerit, acquiritur ipsi superficies, secus vero si non placuerit, cum legato admisso ad præstandam pensionem obligatur legatarius, invitum autem obligari æquitati haud consonum existimamus. *l. 6. pr. de acquir. hæred.*
12 His modis constituitur superficies circa controversiam, ut quidem debeatur ei, cui constituitur, sed non statim transfertur, ut superficiarius futurus eam habeat. Sic transfertur ex his causis inter vivos, si etiam traditio accesserit, id est, si superficiario traditum sit prædium superficiei acquirendæ causâ, aut si cum ipse ædificasset, dominus soli passus sit eum hac mente ædes possidere, quibus modis res traditione transferri solent. *l. 9. §. 3. & §. 5. ff. de Adq. R. D.* Uti enim dominia non adquiruntur, nisi traditionibus, *l. 20. C. de Pact.* sic nec ea, quæ Dominii instar & vim obtinent, ut jus Emphyteuticum & superficies. Donell. *de Jur. Civ. lib. 9. c. 19. n. 10. & 11.*

Præterea & Usucapione aliquando 13
comparatur superficies, si quis citra expressam hujus juris constitutionem rei possessionem bonâ fide acquisierit, eamque Domino patiente longo tempore, nec vi, nec clam, nec precariò possederit, *arg. l. 10. ff. si serv. vind.* præsumitur enim hac ratione ex parte domini intervenisse juris Superficiarii constitutio. Stempel. *de Jure superficiar.*
th. 6. Superficie ita recte constituta, 14
superficiarius in superficie ut Emphyteuta in agro vectigali jus Dominii obtinet, tenendæ scilicet, possidendæ, persequendæ superficiei, quam ad rem remedia illi proposita. Quod si alius sive Dominus sive alius quivis possessionis faciet controversiam, datur possidenti interdictum de superficiebus retinendæ possessionis causâ, eodem modo quo iis, qui pro Dominis possident, datur Interdictum Uti possidetis, id est ei, qui nec vi, nec clam, nec precariò ab adversario superficie fruitur, 15
l. 1. §. 2. & 4. ff. de superf. Possessione autem superficiei amissâ etiam ultro superficiario in rem actio datur rei persequendæ causâ, idq; adversus omnes possessores, & quidem adversus Dominum ipsum soli. *d. l. 1. §. 1. & 4.* Probe 16
tamen hic advertenda, distinctio inter superficiem constitutam conductione & emtione; nam si conducatur, pacto nominatim adjecto fiat oportet, ut pro sua eam teneat superficiarius, unde simpliciter conducta jus in rem non transfertur.

fertur. *l. 39. ff. locat.* Emta vero simpliciter superficie id actum censetur, ut transferatur Dominium, si venditor est Dominus; sin minus, usucapiendi conditio, *l. 74. de contr. emt. l. 11. §. 2. ff. de act. emt.*

17 Præterea superficiarius, si quod opus novum instituatur, quod ipsi nociturum sit, potest nunciare novum opus, *l. 3. § pen. ff. de operis nov. nunciat.* Si

18 à vicinis ædibus aut opere facto damnum metuit, utiliter stipulatur da-

19 mni infecti, *l. 13. §. 8. de damno inf.* Quia etiam non alio spectat habere superficiem, quam ut ea uti frui liceat, consequens est superficiarium usum & usumfructum in superficie aliis constituere posse. *l. 1. §. 8. ff. de superfic.*

20 Quæri hic potest, an superficiarius, cum alienare superficiem vult, debeat venditurus alii dominum soli admonitum & eodem pretio emere volentem extraneo præferre? aut domino ab hac emtione vel sua voluntate, vel morâ duorum mensium excluso, debeat ab eo impetrare, ut novum superficiarium inducat in possessionem superficiarii prædii, & illo inducente pro operâ quinquagesimam solvere, ut exigitur ab Emphyteuta volente fundum emphyteuticum ad alios transferre, *l. fin. C. de Jur. Emphyt.* Et dicendum, nihil horum à superficiario exigi, generaliter enim hoc illi & sine exceptione tribuitur, ut possit superficiem ad alios transferre, *d. l. 1. §. penult. de superfic.* nec ullus locus est, qui in superficiei alienatione hunc consensum Domini requirat.

21 Sublata superficie, vel etiam si per vim alienam aut alios casus superficiario frui superficie non licebit, tum ex generali lege conductionis ei pensio remittenda, per *l. 15. §. 4. ff. locat.* Fini-

22 tur denique jus superficiarium, aut jure Domini soli soluto, aut tempore & lege constitutionis elapso, aut superficiarii culpa, quod fit, si conducta superficie pensio suo tempore non præstetur. Hæc enim est lex conductionis ædium vel fundi, ut si finito anno pensio non solvitur, statim conductor à Domino expelli possit, *l. 3. C. locat.* Usque adeò, ut quamvis inter locatorem fundi & conductorem convenerit, ne intra tempora conductionis conductor invitus expelleretur, & si pulsus esset, pœnam à locatore sit stipulatus; tamen placeat nihilominus impune expelli posse, si pensionibus non satisfecerit *l. 54. §. 1. ff. Locat.* Donell. *lib. 9. c. 19*

Differt Superficies ab Emphyteusi in 23
plurimis. Emphyteuta enim habet Dominium utile tam in solo, quam in superficie, *l. 1. ff. Si ager. Vectig.* At Superficiarius in superficie tantum Dominium habet, & utilem confessoriam pro servitutibus, & utilem in rem, *l. 3. §. 3. ff. de Novi Oper. Nuntiat.* Deinde Emphyteusis necessario exigit solutionem qualisqualis annuæ, vel menstruæ pensionis, *d. §. 3. Inst. Locat.* At superficiarius est non solum si pensionem aliquam solvat, sed etiam dato, quod nihil annuum solvat, puta quia superficiem emit sine obligatione solvendi aliquid, vel habet ex legato, donato vel locato; Differunt etiam in eo, quod diruto ædificio Emphyteuta poterit elevare superficiem, & iterum ædificare: at superficiarius destructa superficie, puta Horreis combustis, molendino funditus destructo, si velit, reædificare non poterit. Porro differunt, quod Emphyteusis est de sui naturâ perpetua, quamdiu pensio solvatur, *d. §. 3. Inst. Locat.* At vero contractus superficiarius consistere potest, etiamsi quis ad modicum seu minimum tempus superficiem conducat, ut si quis superficiem prati ad pascenda pecora, vel in nundinis à Domino soli conduxerit, ut ibi casellas ad breve tempus habeat, & talibus conductoribus superficiariis dabitur interdictum possessorium de superficiebus. *l. 1. ff. illo tit. in princ.* Plures differentias vide apud Valascium *de Jure Emphyteut. quæst. 33.*

CAPUT XX.

DE PRÆDIIS LOCATIS ET ADMODIATIS.

SUMMARIA.

1. *Locatio & Admodiatio non differunt.*
2. *Qui locare & conducere possint prædia?*
3. *Militibus olim prohibitum conducere prædia.*
4. *Quod hodie non obtinet.*
5. *Nec Nobilibus officit prædia conducere.*
6. *Neque eorum dignitati obest villas inhabitare.*
7. *Prohibebantur prædia conducere Decuriones.*
8. *Item & Clerici.*
9. *Nec non Tutores prædia fiscalia.*
10. *Locari possunt prædia publica & privata.*
11. *Servitutes absque prædio non possunt locari.*
12. *Ususfructus tamen prædii locari potest.*
13. *Prædium conductum iterum locari potest.*
14. *Locatur prædium vel cum vel absque reditibus.*
15. *Potest locari cum prædio jurisdictio.*
16. *Item jus Patronatus.*
17. *Braxatio.*
18. *Proventus Sylvarum.*
19. *Reditus Vaccarum & Ovium.*
20. *Venatio, Piscatio, Aucupium.*
21. *Decimæ.*
22. *Molendina, furni.*
23. *Operæ rusticæ.*
24. *Prædium locari potest non tantum pro pecunia sed etiam pro fructibus.*
25. *Locatio Prædii cum emtione coincidit.*
26. *In locatione Prædii locum habet l.2.C. de rescind. Vend.*
27. *Locatio conductio prædii fit consensu quocunque modo declarato.*
28. *Tacite non potest contrahi locatio conductio.*
29. *Attamen tacite potest renovari.*
30. *Reconductio iisdem conditionibus censetur facta ac conductio.*
31. *Tempus in conductione necessario est adjiciendum.*
32. *Locatio ad breve tempus quæ?*
33. *Locatio ad longum tempus.*
34. *An in locatione ad longum tempus transferatur utile Dominium.*
35. *Cautela est ne locatio ultra novem annos fiat.*
36. *Locatio etiam potest fieri in perpetuum.*
37. *Obligatio ex hoc contractu proveniens.*
38. *Obligatio locatoris.*
39. *Obligatio conductoris.*
40. *De incendio in prædio suborto.*
41. *De remissione mercedis.*
42. *Onera quæ ratione fructuum imponuntur ferre tenetur Dominus.*
43. *Si quid ab hostibus exigitur, fert colonus.*
44. *Cautela hac de re.*
45. *Finitur locatio conductio mutuo consensu.*
46. *Non vero morte unius contrahentis.*
47. *Finitur & tempore conductionis elapso.*
48. *Item si conductor sit leno, fur &c.*
49. *Conductori licet ante tempus migrare, si ostia & fenestræ corruptæ.*
50. *Si ædes ruinam minentur.*
51. *Item propter impetum hostium & pestem.*
52. *Tenetur tamen hoc prius Domino denuntiare.*
53. *Actio ex hoc contractu oriens.*

1 Quamvis nonnulli inter Prædiorum Admodiationem, quod vocabulum provenit à Gallorum *admodier*, & locationem conductionem discrimen quærant, cùm Admodiatio sit, ubi certi reditus, annuæ præstationes, fructus jurisdictionis aliorumve jurium commoditates pro certa annua pensione alteri conceduntur, quia ea propter Admodiator vel Ammodiator dicitur: Tamen revera contractus admodiationis & locationis conductionis non differunt, cum non opus sit entia contractuum multiplicare præter necessitatem. Quis enim dubitaret, jura quoque unà cum, interdum etiam sine prædio locari posse. Unde omnis pensionarius, qui non nudos agros conduxit, sed prædium aliquod nobile cum jurisdictione, jure venandi, jure patronatus, aliisve regalibus, pro Admodiatore habendus. Dn. Stryk. *de Cautel. Contract. Sect. 2. cap. 9. §. 32.*

2 Locare & conducere prædia possunt omnes qui contrahendo sese obligare valent, nec speciali prohibitione ab hoc contractu excluduntur. *arg. l. 43. §. 1. ff.*
3 *de procurat.* Prohibentur autem prædia aliena conducere milites, ne scilicet omisso armorum usu ad opus rurestre se conferant, & vicinis graves præsumtione cinguli militaris existant. *l. 31. C. locat.* Quam legem tamen Hol-
4 landorum & Gallorum moribus in desuetudinem abiisse, refutatis dictæ legis rationibus testatur Grœnwegen *ad*
5 *d. l.* Et licet Gryph. *in Oecon. leg. c. 29. n. 106.* statuat, quæstum hujusmodi dignitati haud convenire, cum lege Gallica prohibitum sit nobiles esse con-
6 ductores fundorum: Itaque quamvis nobili non officiat, si villam inhabitet, neque propterea censeatur rusticus, Schneidew. *in §. Item Serviana. n. 23. Inst. de act.* Tamen aliud esse, si sit alterius colonus vel conductor, juxta *gl. in art. 59. Libr. 2.* Land R. illumque à quo conduxit comiter observare necesse habeat, Muß den Hut vor ihm in der Hand haben. Attamen videmus apud Romanos publicam conductionem nonnihil dignitatis attulisse, alioquin Equites Romani eâ abstinuissent. Cujac. *7. Observ. 4.* Ubi recte dicit, publicanos non esse emphyteuticarios, sed quasi quæstores eorum. Quod etiam de consuetudine Germaniæ nullum habet dubium, præsertim in nobilibus nostri temporis, qui milites quoq; appellantur, quorum maxima cura in Oeconomicis est circa agriculturam, quæ etiam à Regibus culta est. Brunnem. *ad d. l.*
Porro prohibebantur Decuriones *l. 30. C.* 7
Locat. l. 4. ff. de Decur. Item Clerici pos- 8
sessiones seculares. *Nov. 123. c. 6.* Grœnew. *ad d. l.* Tutores quoque & Cura- 9
tores rationibus nondum redditis, ob majorem minorum securitatem, prædia Fiscalia & Cæsaris patrimonialia conducere vetantur, *l. 49. pr. & §. 1. ff. Locat. l. un. C. ne tut. vel curat. vect. cond.* Laut. *ad Tit. ff. Locat. §. 1. n. 4.*

Possunt locari prædia tàm privata 10
quam publica, *t. t. C. de locat. Præd. Civil. & Fiscal.* Ant. Matth. *de Auct. lib. 2. c. 3.*
Servitutes tamen, quæ prædio deben- 11
tur, locari per se non possunt, nisi cum ipso fundo. *l. 44. ff. Locat. Conduct.* Aliud 12
in usufructu prædii, quem locari posse expeditum est, *per §. 1. J. de Usu & habit. l. 18. C. de Jur. dot.* Prædium 13
conductum quoque à conductore, si aliud non fuerit conventum, alteri æque idoneo ad eundem usum locari potest. *l. 6. C. l. 7. ff. de Locat. Conduct.*

Locatur vero prædium vel cum o- 14
mnibus reditibus simul, vel certis tantum, ut est 1. Jurisdictio, prout hodiè se 15
habet. Carpz. *lib. 5. Resp. 15. n. 3.* ubi in sequentibus probat, quod prædio locato, cui jurisdictio adhæret, etiam illa sit locata, nisi expresse aliter convenerit. 2. Jus Patronatus prædio locato 16
cohærens, quod si expressis verbis à Locatore non fuerit exemtum, novus Pastor à Conductore recte vocatur. Carpz. *P. 2. Const. 37. Def. 22.* ubi præjudicio hanc opinionem corroborat. 3. 17
Braxatio Verpachtung der Brau-Gerechtigkeit/ Tabor. *de Jure Cerevisiario, Cap. 2.* 4. Proventus, qui ex lignis cæsis, 18
vel

vel saginandis porcis, item ex officinis vitriariis, ferrariis, & similibus rediguntur. Dn. à Seckendorff im Teutschen Für-
19 sten-Staat *p.3.c.3.R.6.§.1.* 5. Reditus vaccarum & ovium, qui varii sunt, nimirum lana, lac, stercoratio, de quibus confer Rauchbar. *P. 2. Qu. 29. n. 25.* 6.
20 Venatio, Aucupium, Piscatio, quarum locatio hodie est frequentissima. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. cap.6. Aphor.7. n.10.*
21 *& Aph. 28. n. 4.* 7. Decimæ, quæ ex agrorum fertilitate de omni generis frumento, item de lino, cannabe, pisis, rapis aliisque ejusmodi fructibus agrariis, & ex ovibus, anseribus, gallinis, annuatim solvuntur. Vocantur autem decimæ non ex eo, quod semper pars decima sit solvenda, sed interdum pars octava, trigesima &c. loco decimæ consuetudine præstatur. Rebuff. *de decim. quæst. 1. n. 9.* Carpz. *jurispr. Consist. D.125.*
22 Spectant huc quoque 8. Molendina varii generis. Hering. *de Molend.* Item
23 Furni Bannarii. 9. Operæ Rusticæ, & sunt, quando officium regulariter diuturnum in prædiorum utilitatem à subditis præstatur, & ejusmodi proventus alii, qui quandoque sine prædiis locantur. Struv. *Dissert. de Admodiatione thes. II.*

24 Cæterum quamvis regulariter in locatione conductione merces in pecuniâ numeratâ consistat, *l. 5. §. 2. de P. V.* Propter commodiorem tamen contrahendi modum receptum est, ut prædium rusticum locari possit pro certa fructuum illius quantitate, *l. 8. l. 21. C. Locat.* vel loco mercedis in pecunia constitutæ frumentum similisve res fungibilis æstimatò detur, ita enim in effectu pro pecuniâ numeratâ habetur, conventione initio contractus adjecta, *l. 19. §. 3. ff. d. t.* vel quod postea consentienti locatori in solutum detur. *l. 9. C. de Rescind. vend.*

25 Præterea locatio prædii circa consensum, rem & mercedem, cum emtione coincidit, adeo ut hic inter usum ejus & mercedem pariter debeat esse proportio, quam in emtione inter rem
26 & pretium. Unde etiam in locatione prædii locus est remedio legis 2. *C. de Rescind. vend.* Carpz. *P. 2. Const. 34. def. 10.* Struv. *Exercit. 23. §. 93.* Talem enim læsionem tolerare bonæ fidei non respondet, si contigerit rem dimidio justæ mercedis pluris vel minoris locari. Zasius *ad tit. ff. de rescind. vend.* Hoc enim beneficium non restringendum ad solum emtionis venditionis contractum, sed ex identitate rationis ad alios quoque contractus trahendum. *arg. l. 14. ff. de Legib.* De Locatione minus videtur dubii esse, cum hæc iisdem regulis Juris contineatur quibus emtio venditio, *l. 2. pr. ff. Locat. 19. & l. seq. ff. de Act. emt.* & ita judicatum refert Carpz. *d. Def. 10.* Da Ihr nun wie recht erweisen und darthun werdet / daß berührtes Gut zur Zeit des geschlossenen Pachts mehr denn noch eines so hoch genutzet werden könne / und Ihr also in solchem Pacht über die Helffte Eures Gebührniß verkürtzet werdet etc. so wäret Ihr / daß solcher Pacht aufgehaben / oder aber der Mangel des rechten Pacht-Geldes nachmahl ersetzet werde zu solchem wohl befugt. V. R. W.

Fit autem locatio conductio prædii, 27
nudo & solo consensu quocunque modo declarato, *l. 1. l. 24. C. d. t.* ita ut quam primum contrahentes de prædio locando & certa mercede pure convenerint, locatio conductio dicitur perfecta. Quamvis vero consen- 28
su utriusque tacito ab initio locatio vix contrahi possit, *arg. §. 1. Inst. de Locat.* verbis ibi, nulla statim mercede constituta: Semel tamen contracta 29
sæpe tacite renovatur, si nimirum conductor, tempore conductionis impleto, sciente & patiente locatore vel ejus hærede aut curatore, in conductione non modico temporis spacio maneat, tunc enim locatio & conductio tacite renovata censetur, *l. 13. §. fin. l. 14. ff. & l. 16. C. dict. tit.* Et quidem in prædiis rusticis ex quibus regulariter singulis demum annis fructus uniformiter percipiuntur ad annum, uti supra dictum, licet prima ad lustrum fuerit contracta. Lauterb. *ad ff. d. t. §. 1. n. 3.* Carpz. *P. 2. C. 37. D. 9.* Ne scil. tacitus consensus, qui ex facto inducitur, ultra

neque dicuntur tali æstimatione empta censeri,

ultra quam factum sit extendatur.
Harpr. *pr. Inst. de locat. n. 18.* Et non resul-
taret utilitas in tali reconductione taci-
ta, si non intelligeretur facta pro toto
anno. Perez. *ad tit. locat. n. 12.* Struv.
Exercit. 24. §. 7. Quæ tamen recondu-
ctio non fit, si locator morte vel furore
impeditus consentire non possit. *l. 14.*
ff. Locat. cum allegat. Brunnemann. *ad*
l. 6. C. de Locat. Cond. Quanto autem
quis tempore remanere debeat in con-
ductione, ut videatur tacite recondu-
cere, Judicis arbitrio relinquitur. Go-
mez. *Tom. 2. Resol. cap. 2. n. 15.* Hæc au-
tem ita sunt, nisi expresse renovatio
sit petenda idque in literis contractus ita
cautum sit. Struv. *de Jur. Colonar. §. 8.*

30 Hæc ipsa vero tacita reconductio
cum iisdem qualitatibus & pactis, qui-
bus prima facta judicatur, ita ut etiam
hypotheca à locatore vel conductore
in hujus contractus securitatem con-
stituta, tacite renovata, & ad sequen-
tem obligationem prorogata censeatur.
l. 16. C. d. t.

31 Necessum vero in Contractu loca-
tionis est, ut tempus aliquod certum
à contrahentibus exprimatur; quam-
vis enim alias in rusticis prædiis loca-
tio videatur ad annum facta, in urba-
nis vero tamdiu, quamdiu alter vult,
per l. 13. §. f. ff. d. t. (quod alii intelligunt
quamdiu moris est conducere.) Con-
sultius tamen est, litium evitandarum
causa certum quid exprimere. Circa
temporis definitionem Dd. distingvunt
inter locationem ad breve & ad lon-
32 gum tempus. Locationem ad breve
tempus nonnulli ad quinquennium,
rectius tamen alii ad novem annos ex-
tendunt. Cæpolla *Consil. 46. n. 2. lit. a.*
33 *Lib. 2.* Locatio ad longum tempus
est decem vel plurium annorum, hanc
34 in aliud nomen contractus transire, &
utile Dominium transferre multi sta-
tuunt. Carpz. *lib. 5. Resp. 17. n. 10.* We-
senb. *ad ff. de Locat. Conduct. n. 8.* Ve-
rum negativa opinio ut juri conveni-
entior, sic verior recipitur à Franzk.
Comment. ff. de Locat. Contractus enim
non temporis adjuncto, sed propria
conventionis forma distingvuntur, *l.*
8. Mandati. l. 4. de Usur. De locationis ve-
rò natura in genere scriptum est, per
eam nec dominium, *l. 39.* nec possessio-
nem *l. 33. §. 1. l. 60. §. 1. h. t.* mutari. Ad 35
evitandum autem hoc dubium Dn.
Stryk. *d. l. §. 6.* cautelæ loco observa-
ri tradit, ne locatio ultra novem an-
nos fiat, vel si in longius tempus ea-
dem placuerit, ut addatur pactum de
locatione quovis novennio renovan-
dâ, prout constitutum in Ducatu
Brunsvicensi in bonis locatis, quæ vo-
cantur Meyer-Güter/ simulque solutio
aliqualis Laudemii injungitur, Fürstl.
Braunschweigs. Land-Tages Abschied zu
Saltzdalem *de anno 1597.* §. zum neun-
zehenden *verb.* damit auch denen Guts-
Herren ihr utile dominium nicht in-
tervertiret noch aus Meyer Erbzinß-
Güter nach Langheit der Zeit gemachet
werden/daß alle und jede Meyer und Ih-
re Erben/jederzeit nach Verfliessung neun
Jahr die Güter von neuen Meyerweise
annehmen/und an denen Orten da gute
Acker und der Zinß nicht zu hoch vor je-
dere Hufe einen Thaler/der Endes aber
da böse Acker oder der Zinß sehr hoch/vor
jede Hufe nach Gelegenheit einen hal-
ben oder Orthsthaler dem Gerichts-
Herrn etc. Imo etiam locationem in 36
perpetuum fieri posse, nullum est du-
bium per *l. 10. C. locat.* nec ideo locator
id agit, ut dominium à se quoquo
modo abscedat, sed ut alter commo-
ditates & fructus habeat. Qua de cau-
sa notabiliter ab Impp. rescriptum est,
si de titulo locationis constet, & pensio
quotannis tanquam à conductore vel
colono soluta sit, licet diutissime & in
longissimum tempus rem alienam quis
detinuerit, non tamen illum verum
possessorem esse, nec jus reale ullum
ex tanto tempore sibi acquirere, sed
tanquam detentorem actione primæ-
va ex contractu Domino teneri, *l. 2. C.*
de 30. vel 40. annor. præscript.

Oritur ex hoc contractu obligatio 37
mutua, utrinque principalis, ut scilicet
locator & conductor sibi invicem præ-
stent, quod in contractum est dedu-
ctum, & de quo convenit, *l. 21. ff. h. t.*
In specie vero locans prædium ejusque 38
hæres

hæres *l. 10. C. h.* obligatur, ut usum prædii conductori concedat, usque ad tempus determinatum, *l. 23. C. h.* & præstet ea, sine quibus uti non licet, *l. 25. §. 1. l. 19. §. 2. h.* unde si prædium alienum sive sciens sive ignorans quis locaverit, illudque evictum fuerit, vel alias conductori ob dolum culpamve locatoris uti non liceat, ad interesse obstringitur, *l. 33. l. 35. d. t.* Sic etiam tenetur locator si non reficiat, *v. g.* si ostia fenestrasve nimium corruptas non restituat, imò & tunc licet inquilino relinquere conductionem, *l. 25. §. 2. l. 27. pr. Locat. conduct.* Præterea obligatur aliquando locator ad sumtus restituendos, si necessarios & utiles, quos ipse Dominus fecisset aut facere debuisset, in prædium locatum impenderit conductor, *l. 61. pr. l. 55. §. 1. d. t.* nec non ad præstandum damna, qvæ dolo culpave ratione prædii locati conductori obveniunt, *l. 19. §. 1. h.* Panschm. *q. 5.* Et competit conductori jus retinendi prædium locatum, si pensionē jam solvit. *arg. l. 5. ff. de Impens. in rem. dotal. fact.* vel si nondum solvit tantum quantum sibi debetur, deducere potest. Coler. *de Process. Execut. c. 1. n. 240.* Sed quid si impensæ sint illiquidæ, anne retentio conceditur usque dum istæ liquidatæ, ut loqvuntur, fuerint: an verò colonus, finitâ locatione & præstitâ à locatore de impensis solvendis cautione, cedere cogitur? Retentio est, præsertim si facile probari queant impensæ usque dum probatæ & solutæ fuerint, concedenda. Add. Anton. Gapic. *dec. 17.* Menoch. *de recup. poss. rem. 15. n. 570.* Trentacinq. *3. Resol. de pignor. 1.* Cotmann. *5. resp. 30.* Carpz. *d. l. n. 14.* Ant. Fab. *in C. l. 3. t. 22. d. 15.* Aliquando tamen judex arbitrabitur, & ex circumstantiis justè movebitur, ut cautionem admittat, *v. g.* si de impensis magna sit controversia, cujus decisio longiorem desideret moram, & malitia coloni appareat: ne, dum per exquisita effugia à maligno colono obtentu impensarum lis ex lite seritur & protrahitur, dominus interim re suâ carere cogatur. Marc. Anton. Peregrin. *de fideic. art. 5. num 8.* Caroz. *d. l.* Fachin *7. c. 91.* Sand. *decis. Fric. 3. tit. 15. dec. 5.* Requiritur autem ut locator conductorem in Prædium inducat usumque ejus præstet, nec non fines ei determinet. *l. 3. pr. & §. 2. ff. de term. mot.* Certitudo enim finium varium hoc Jus quasi intra certitudinis limites coërcet. Hier. de Mont. *de Fin. rep. c. 15. n. 13.* Soletque insuper Inventarium confici, in quo non solum omnia ædificia describuntur quæ Conductor aliquando integra restituere tenetur, *arg. l. 13. §. 7. l. 15. §. 1. ff. Locat. Cond.* sed & instrumenta & accessoria, imò omnia mobilia & moventia sine quibus prædio uti non licet, *l. 24. §. 4. l. 60. d. t.* Præstare igitur, uti dictum, locator tenetur Conductori, ut prædio uti frui liceat, *l. 9. pr. l. 15. l. 33. ff. Locat. Cond.* quod includit possessionem rei locatæ, *l. 15. §. 1. ff. eod.* ut scil. illam præster dominus fundi, non quidem veram illam quæ illius semper manet, sed impropriam, quam detentionem naturalem vocant. *l. 31. §. 3. de Usucap.* Valasc. *de Jur. Emphyt. quæst. 20. n. 9.*

39 Conductor rei ejusque hæres *l. 10. l. 11. §. fin. C. h. t.* vicissim obligatur, ut mercedem solvat, licet deseruerit rem sine justâ causâ, *l. 54. §. 1. d. t.* & quidem solvenda est merces eo tempore, quo inter contrahentes convenit, *l. 34. d. R. J. l. 54. §. h.* vel qvò consvevit eo in loco solvi, *d. l. 34. l. 8. C. h.* Si vero tempus in conventione non expressum, nec certus sit regionis mos, finito usu concesso merces solvenda, *arg. l. 13. §. 8. de act. emt.* At si locatio ad plures quidem annos contracta, pensio tamen in singulos annos distributa sit, in fine cujusque anni solutio facienda, *arg. l. 1. §. 4. de migrand. l. 29. l. 140. de V. O.* Panschm. *q. 14. n. 48.* Berlich. *2. c. 35. 36.* Adeo autem mercedem debito tempore præstare est obligatus conductor, ut juxta DD. sententiam liceat expellere conductorem, res illatas concludere & retinere, si merces debito tempore, & quidem si ad plures annos locatio facta, biennio *l. 56. d. t.* soluta haud fuerit. Coler. *de Process. Execut. 1. c. 2. n. 126.* Contra resistentem tamen opus est judicio, Frantzk. *de locat. n. 181.* Licet insuper

super & aliis casibus locatori conductorem expellere: ut si ipse Dominus prædio ad proprios usus indigeat: Carpz. *P.2.c.37.d.7.* Item si Dominus ædes, cum reparatione vel correctione opus esset, malit corrigere, *l.3. C. Locat.* Gothofred. *ad d. l.* vel si conductor re malè utatur. Atque his casibus merces tantum pro rata temporis, qvo qvis inhabitavit, debetur, Frantzk. *d. l. n. 146. & n.151.* Præterea conductor debet prædio, ut bonum patremfamilias decet, uti, *l.3.C.h.* ac finito usu salvum restituere, *§.pen. h.l. 48.§.1. eod.* & qvidem tenetur ad resarciendum damnum quod ejus dolo & culpa levi in prædio evenit, *l.5.§.2. Commod. l.11. §.2.h.* Annumeratur quoq; culpæ, si propter inimicitias conductoris vicinꝰ ar-
40 bores exciderit, *l.25. §.4.ff.h.* De incendio tamen suborto culpa seu negligentia eorum, qui in ejus familia sunt, non tenetur Paterfamilias, nisi de familiæ negligentia monitus fuerit, & monitum non observaverit, *l.11.ff. de Peric. & commod. rei vend. Decis. Elect.79.* de levissima vero culpa & de casu fortuito non tenetur, nisi aliter convenerit, *l.13.§.5.l.9.§.2. Locat.* Struv. *Exercit.24.§.14.*

41 In genere autem vis major non debet conductori damnosa esse, si plus quàm tolerabile est læsi sint fructus, *l.25.§.6. Locat.* Hinc Servius ait: Omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono præstare debere: Itaq; remissionem faciendam ob sterilitatem, vim fluminum, graculorum, sturnorum, hostium, terræ motum, uredinem, aliosve casus fortuitos, *l.15.§.2. & seq. eod. tit.* Oportet enim rem conductam præstari conductori, ut ea uti frui liceat, qaod si ei non licuerit, ex conducto actio conductori datur, *d.l.15.pr.* Abrah. à Wesel. *de remiss. Merced. c.1.n.3.* Dn. Struv. *de Exercit.§.26.* Richter. *2.Decis.81. n.16.* Ubi novem refert casus in quibꝰ cessat pensionis solutio, & sunt: (1) Sturnorum, graculorum, passerum, gruum, murium & locustarum insolita agmina & examina frugibꝰ valde noxia & infesta. (2) Vermiculatio. (3) Uredo (4) Grandines, nives & pluviæ immoderatæ & insolitæ, segetes prosternentes, culmos frangẽtes & grana excutientes, agros occupantes & inundantes, semina & fruges eluentes & corrumpentes. (5) Inundationes, impetus & æstuationes fluminum & aquarũ immoderatæ & insolitæ & ferè prodigiosæ. (6) Siccitas immoderata & Solis ardor insolitus. (7) Tempestas, labes (de quâ vid. Frantzk. *ad Tit. Loc. Cond.*) & terræ motus. (8) Piratarũ, Prædonum & Hostium incursus, quibus Colonus è fundo sit dejectus. (9) Herbæ vitiosæ & noxiæ, ut lolium & similes zizaniæ, quibus segetes corrumpi, suffocari & quãdoqve transmutari solent. Vid. Naurath. *ad Zoës. de locat. Conduct. num. 20. & 21.* ubi addit hanc in locatione prædiorum vel fructuum adjici solere clausulam: **Ausgenommen Hagel / Feuer und Wetter-Schaden / Mißwachs / Krieg / Reiff** &c. **welches GOTT gnädiglich verhüten wolle / geschehe solches innerhalb dreyen Tagen anzuzeigen / und hierüber ein billiger Abgang gemachet werden soll /** eamque clausulam bonam ac necessariã esse tradit Gail. *L.2. Obs.32.* Quod si verò vitia ex ipsa re oriantur, hæc damno coloni sunt. *l.15.§.12.ff. locat.* Frantzk. ubi ex Panschman. tradit, illud saltem pro vitio rei habendum esse, qvando sterilitas ex ipsa re & ejus debilitate directa & intrinseca procedit, non vero quando ex intemperie aëris inconsvetâ vel pluviarum abundantia aut nimia siccitate accidit. Si vero impedimentũ jam tempore contractus subsit, ut Colonus illud vel sciverit vel scire debuerit, remissioni pensionis locum non esse tradit Struv. *d. Dissert. de Jur. Coloniar. §.21.* Remissio vero facienda non simpliciter, sed pro rata damni, ideo quæ & quanta remissio ob sterilitatem facienda sit, quæ propriè sterilitas dici debeat, imo qvæ ex contrario fertilitas, Judicis arbitrio & prudentiæ committendum est, qui ex ipsa re, & damno qvod contingit, ex mora & consvetudine, ex circumstantiis totius negotii & personarum diligenter indagando, an operæ rusticæ suo quæqve ac convenienti tem-

tempore sint factæ, colonusque nihil intermiserit quod à bono Patrefamilias requiritur, quod æqvum videbitur statuet, Richter. *decis. 8. n. 51.* Remissio tamen non fit, si colonus impedimentum tempore contractus vel sciverit, vel scire debuerit. Valasc. *de Jur. Emphyt. quæst. 27. n. 34.* Gail. *L. 2. Obs. 23. n. 21.* Item si culpa Coloni sterilitas & alius aliquis casus contingat, *arg. d. l. 25. §. 3. & 4. ff. locat.* modo culpa sit ordinata ad casum qui ex illa possit consequi. Valasc. *d. quæst. 27. n. 35.* Richter. *dec. 81. n. 44. seqq.* Unde si hostes fundum deprædaverint, propter inimicitias fortè Coloni, quibus ipse causam præstitit, adhuc fiet remissio, qvia illæ inimicitiæ non fuerunt ad illum casum ordinatæ Covarruv. *l. 3. Resol. c. 13. n. 8.* Ideò Menochius dicit *in cas. 67. de Arb. Jud. quæst. cent. 1. Lib. I.* quod Judicis Officium circa hanc materiam sit, ut diligenter animadvertat, an is fundus eo anno rectè cultus fuerit, & acta fuerint quæ necessaria sunt, quia si non cultus fuerit fundus, censetur sterilitas contingere culpa & negligentia conductoris, nec fiet remissio. Mozius *de accident. Locat. n. 27.* Fallunt etiam prædicta si colonus periculum in se recipiat & casibus fortuitis renunciet *l. 9. §. 2. ff. Locat.* Carpz. *P. 2. c. 37. de 17.* Richter. *Decis. 81. n. 31.* idque propter pactum, cui standum. Zoës. ad *Tit. ff. de Locat. n. 31.* etiam in genere sine enumeratione casuum. Struv. *Exerc. 24. § 17.* Dum enim Colonus omnem in se recipit casum fortuitum, intelligitur quoscunque casus etiam insolitos in se recepisse juxta *l. 1. C. Deposit.* qvoniam propositio universalis omnes complectitur species, & frustra aliàs iniretur conventio de casu præstando, cum solitus etiam citra conventionem noceat. Perez *in C. tit. Loc. n. 27.* Casus tamen rarissimos & insolitissimos excipiunt Richter *P. 2. Cons. 35. n 72.* & Carpz. *P. 2. C. 37. d. 17.*

Remissio mercedis etiam locum non habet, si circa fructus jam collectos vis major accidat, Richter. *Decis. 81. n. 22. & 26,* Ubi tamen tradit, si fructus à solo separati adhuc in area existentes & nondum triturati comburantur vel asportentur, conductori remissionem pensionis omnino fieri debere, cum id quod de periculo fructuum â solo separatorum ad conductorem spectante non de momentanea aliqva separatione, sed cum aliqua temporis duratione intelligendum sit. Conf. Struv. *Exerc. 24. §. 17.* Plura de hac materia vid. apud Mevium im rechtlichen Bedencken von Pensionarien.

Sequitur hinc etiam, quod ista onera, ut sunt tributa & collectæ, item metata Einquartierungs-Kosten/quæ prædio licet ratione fructuum imponuntur, non teneatur ferre colonus, sed si quid eorum nomine impenderit, dominus prædii restituere debeat. Carpz. *P. 2. C. 37. def. 15. & C. 40. def. 5.* Franzk. *ad ff. Locat. n. 92.* Quamvis Fiscus hæc exigere soleat ab illo, qui in possessione prædii est, & ita quoque â conductore, *l. 7. ff. de publ. Vectig.* Gars. *de Expens. c. 14. n. 19.* Klock. *de contrib. c. 11. n. 196.* Sed hæc omnia tunc demum obtinent, si publicâ autoritate metata & tributa exigantur, quo casu omnino hæc onera realia sunt. Alia verò ratio est, si per invasiones hostiles aliasvè deprædationes quid exigatur, vel fructus percepti consumantur, hoc enim pro casu fortuito reputandum & hinc conductori nocebit, fructuum enim damna coloni sunt, ut domini, Mev. *P. 2. Dec. 90.* Hinc Dn. Stryk. *d. c. 9. §. 23.* cavere monet, ut contractui adjiciatur, alle Contributionen / Durchmarch und Einquartierungs-Kosten / so wol von freund-als feindlichen Trouppen / es geschehe mit Consens des Landes Herren / oder wider dessen Willen mit eigenthätiger Gewalt / wolle der Verpachter über sich nehmen. 42 43 44

45 Præter suprà memoratos casus, quibus conductore licet expellere, finitur hic contractus etiam mutuo consensu *§. fin. Inst. quib. mod. toll. oblig.* non verò morte unius contrahentis, cum ad hæredes Jure Civili & moribus nostris transeat locatio, Carpz. *Lib. 5. Resp. 16. per tot.* Item tempore finito, quod regulariter fit anno, nisi aliud specialiter convenerit, *l. 33. C. locat.* Si conductor 46 47 48

ctor sit pessimæ famæ & vitæ, veluti leno, fur, aut alia infamiæ maulâ notatus, *arg. Novell. 14. cap. 1. §. sancimus.*

49 Sicut igitur locatori licitum est ex justâ causâ à contractu recedere, ita etiam conductori quandoque ante tempus conductionis finitum migrare licet, ita ut non integram, sed tantùm pro ratâ temporis mercedem solvere teneatur, *l. 27. §. 1. l. 55. §. 2. ff. locat.* Carpz. *P. 2. c. 37. Def. 10.* Justa autem desertionis causa est, si ostia & fenestræ nimium corruptæ non restituantur, *l. 25. §. 2. ff.*
50 *d. t.* Si ædes conductæ ruinam minentur *l. 28. l. 33. ff. de damn. infect.* Item impetus hostium & latronum *l. 13. §. 7. l. 34.*
51 *ff. Locat.* Pestis. *arg. l. 27. §. 1. ff. d. t.* ibique Gothofr. Frantzk. *h. t. n. 122.* Ita tamen, ut peste & ejus timore cessante, conductor contractui usque ad tempus constitutum stare, Ripa de Peste, *Rubr. de Privil. contr. caus. pest. n. 18.* & mercedem pro rata temporis, quo re conducta usus est, præstare teneatur, remissa mercede reliqui temporis, qvo ob pestem re conductâ usus non est, Panschm. *1. qu. 13. n. 24.* aut alia justa causa timoris, licet periculum verè non subsit. *d. l. 27. §. 1.* Ludw. *add. t. §. 1. n. 21.* Conductor verò ex justa cau- 52
sâ migrans vel rem locatam relinqvens, prius hoc ipsum locatori, si potest, denunciare debet, hoc si omittit, quamvis nihilominus merces remittenda sit, si tamen prædium conductum deterius fiat, & locator facta denuntiatione huic malo obviare possit, tenetur ipse ad damni illius restitutionem, Frantzk. *d. t. n. 122.*

Ad perseqvendum quod ex hoc 53
contractu debetur, datur actio mutua, quâ alter alterum convenire potest, scilicet locati Conducti: Et quidem actio locati datur locatori adversus conductorem prædii, ut mercedem solvat (una cum usuris post moram) *l 17. C. d. t.* illudque finitâ locatione restituat, damnaque præstet. Actio vero conducti datur conductori adversus locatorem, & usum prædii præstet, & damnum resarciat. Struv. *d. dissert. 0. 26.*

CAPUT XXI.

DE PRÆDIIS PERPETUÆ COLONIÆ.

SUMMARIA.

1. *Perpetua Colonia quid sit?*
2. *Quomodo acquiratur Jus perpetuæ coloniæ?*
3. *Bona fides ad præscribendum jus perpetuæ coloniæ requiritur.*
4. *Quæ ex cursu longissimi temporis præsumitur.*
5. *Actor tamen malam fidem probare volens audiendus.*
6. *Probatur etiam mala fides, si pensio ante effluxum tempus fuerit mutata.*
7. *Cautela hoc loco observanda.*
8. *Præjudicia de hac re.*
9. *In dubio non perpetua colonia, sed simplex locatio præsumitur.*
10. *Tertio possessori non nocet mala fides antecessoris.*
11. *Aliud dicendum in possessore universali.*
12. *Singularis possessor debet a sua persona usucapionem incipere.*
13. *Tale prædium præscriptum non fit censiticum, sed emphyteuticum.*
14. *Contractus locati potest etiam ad modum coloniæ perpetuæ iniri.*
15. *Coloni perpetuarii qui?*
16. *Quomodo differant ab emphyteutis?*
17. *Dicebantur & vectigalarii fundi.*
18. *Alio sensu fiebant ex mendicantibus validis coloni perpetui.*

1 Perpetua Colonia est jus in re alienâ, eâ perpetuò utendi, legitimi temporis 30. vel 40. annorum possessione, & uniformi præstatione titulo ut plurimum
2 nullo prævio quæsitum. Si quis itaque prædium per 30. vel 40. annos tenuerit, & ejus nomine in singulos annos certam ac uniformem pensionem solverit, Dominus verò id repetat, tanquam locatum, als Laß-Gut/ utique pro possessore est judicandum, qui etiam quamdiu canonem solverit à Domino non poterit expelli, sed tunc colono vel conductori per præscriptionem acquiritur jus perpetuæ coloniæ. Hieron. Panschm. *Vol. 1. quæst. 22. n. 40.* Balb. *de Præscript. P. 4. Princ. qv. 9. n. 1.* Quod & Elector Saxoniæ *P. 2. Consil. 40.* approbavit.

3 In bonâ autem fide possessor constitutus sit necesse est, quum ex dispositione Juris Canonici in foro Saxonico receptâ nullo unquam tempore malæ fidei possessor præscribere possit, *cap. ult. cap. si diligenti 17. cap. Vigilanti 5. Ext. de præscript.* Johann Schneidwin. *ad pr. Inst. de usucap. num.* 20. Schurff. *consil. 32. cent. 1. num. 13.* Heig. *part. 1. quæst. 16.*
4 *num. 59.* Sufficit tamen bonam fidem à possessore allegari, quæ ex cursu temporis longissimi præsumitur, ita ut probatione ejus possessor gravari haud debeat. Coler. *ad cap. ult. num. 39. Extr. de præscript.* Heig. *dict. quæst. 16. num. 55.*
5 At quid, si Actor malam fidem possessoris probare velit? Omnino audiendus est, idque tanto magis, quantò facilius mala fides probari potest, conjecturis scilicet & præsumptionibus, de quibus vid. Carpz. *P. 2. Const. 3. Def. 8.* Ac certè probata est mala fides, si vel apertè constet, vel actor sufficienter probaverit, quod Prædium, quod actor locatum esse dicit, à se vel suis antecessoribus possessori, vel ejus antecessoribus pro certâ & uniformi mercede fuerit titulo locationis concessum. Quare nec tum præscriptio quicquam possessorem juvabit, sed illud tanquam locatum, nullâ unquam temporis præscriptione obstante, actor recuperare & possessorem repellere valet, *l. 2. C. de præscript. 30. vel 40. annor.* Wesenb. *consil. 62. p. 2.* Cravet. *de antiquit. temp. part. 4. §. 5. num. 100.* Modest. Pistor. *Vol. 1. Consil. 7. quæst. 2. num. 14.* Trentacinq. *lib. 3. variar. resolut. tit. de locat. conduct. resol. 2. num. 1.* Quod & placet Saxon. Elect. *P. 2. consil. 40. in pr.* versu wenn aber der Kläger. ubi Moller. num. 3. Ernest. Corm. *Vol. 2. Consil. 79. num. 116. seq.*

Similiter quoque probabitur mala 6
fides ex eo, quod pensio ante effluxum tempus ad præscriptionem sufficiens fuerit immutata & aucta, quia ex uniformi saltem mercede per longum tempus præstitâ mala fides conjecturanda est, ut patet *ex pr. d. const. 40. vers.* Die Güter *pro uniformi canone.* In 7
quem finem cautelæ loco observandum, ut pensio quandoque immutetur, quo præscriptio interrumpatur, alias ex prædiis locatis facillimo negotio prædia perpetuæ coloniæ fieri possunt, teste observantiâ. Quodque præjudiciis confirmat Carpz. *ad d. Const. def. 2.* cui adstipulatur Hahn *ad Wesenb.* Et juxta ea ex facto consultam Facultatem Helmstadiensem respondisse *Anno 1649. d. 30. Octobr.* verbis: Thut sichs berichter Massen verhalten/ daß die 10. Hufen 8
quæstionis von deren colonis vor 10. 20. 30. 40. 50. 60. und mehr Jahren allein gegenjährliche præstation, so an gewissen Scheffeln Korn angeliefert/ ohne einige vorgegangene Meyerung noch renovation, ersessen und genossen worden: So ist deren Gerechtigkeit an selbigen Aeckern pro jure perpetuæ coloniæ zu achten/ und demnach auch der jetzige possessor mit einiger Vermeyerung oder auch Verhöhung der Scheffel nicht zu beschwehren/ sondern gegen Entrichtung gewöhnlicher alten Quantität des Korns darbey zu manuteniren/ und zu schützen / V. R. W. Item *anno 1648. d. 18. Mart.* verbis: Alldieweil aus der Verschreibung sub num. 1. klärlich zu ersehen / daß die Pfannen Güter quæstionis von dem Kloster S. herrühren/ und es also dem Concessionario

A. E. und dessen Erben/ indem sie bekennen/ daß es res alienæ seyn/ am bonâ fide, ohne welchen kein jus perpetuæ coloniæ kan præscribiret werden/ ermangelt/ auch selbige Güter nicht in qualitate emphyteuseos, oder immerhin zu gebrauchen / so lange ein jährlicher canon davon entrichtet würde / sondern bereits vor diesem auf gewisse Jahr und pension oder mercedem, so meist in pecunia numerata bestehet/ dergestalt &c. ausgethan / daß der Innhaber davon die bewilligte Jahr über &c. davon geben solle &c. So ist gemelte Conventio unsers rechtlichen Ermessens kein emphyteusis noch contractus perpetuæ coloniæ sondern locationis conductionis am
9 ähnlichsten/ und dafür zu achten. In dubio autem non colonia perpetua, sed tantum simplex locatio præsumitur, dum quisque quàm minimè voluisse jus Dominii sui restrictum, ademtum aut impeditum creditur. Mev. *Part. 1.*
10 *Dec. 163.* Nil tamen juvat locatorem probatio locati ad impugnandam præscriptionem, si hac singularis successor, veluti donatarius aut emptor sese tueri velit: Etenim bona locata, si ad tertium titulo venditionis, vel donationis &c. pervenerint, isque existimans prioris possessoris propria fuisse, eaque ultra longissimum tempus bona fide possidens, pensionem Domino solverit, præscriptionis exceptione agentem removere poterit, etiamsi ab initio autor ipsius conductionis titulo ea possedisset, *d. Const. 40. §.* Da aber solche Güter einem Dritten zukommen / und er selbe nicht anders gewust/ denn sie wären des vorigen Besitzers eigen gewesen / und er hätte darauf in solchen Gütern mit gutem Glauben über Rechts verwährte Zeit / den Zinß dem Herren gegeben/ derselbe hätte sie ungeachtet / da es gleich anfänglich Laaß-Güter gewesen/ verjähret.

11 Melior ergo, inquies, conditio erit singularis successoris, quàm universalis, scilicet hæredis? Omnino. Nec sine ratione juris. Non enim ut hæres defuncti, sic emptor venditoris personam repræsentat, neque ut hæres in jus universum, sed in rem duntaxat singularem succedit, *l. 24. ff. de V.O. l. 62. ff. de reg. Jur.* Adeoque singulari succes- 12
sori mala fides antecessoris obesse non potest, si modò à sua persona usucapionem incipiat, *l. 5. ff. de divers. præscript. temp. l. 13. §. 4. de acq. vel amitt. possess.* quod itidem præjudicio confirmat Carpz. *ad d. Const. 40. def. 3.* Wenn gleich euer Verkäuffer die vier Aecker Landes / so ihr ihme um ein gewisses Geld abgekaufft/ als Laaß-Gut innen gehabt: Da ihr aber dennoch nicht anders vermeynet / als daß solche Aecker Erzinß-Gut wären / dieselbe auch über Rechts verwährte Zeit alsso besessen / und den Erbzinß davon abgestattet hättet &c. So würden sie euch als Erbenzinß-Güter und bona emphyteutica nochmals billig gelassen / und ihr möchtet sie dem locatori wieder abzutreten nicht angehalten werden/ V. R. W.

Tale igitur prædium præscriptum 13
non pro censitico sed emphyteutico habendum, nullum enim est dubium, emphyteusin in alieno præscribi posse, si Dominus prædii longissimo tempore canonem receperit, cum alias præscriptio sit odiosa, & extensionem seu latam interpretationem non admittat, sed strictè accipi debeat de ea solummodo re, quæ illi juri, contra qvod præscribitur, proximè convenit, per tradita Bald. *de præscript. P. 2. princ. qv. 2. n. 11.* Contractui verò locationis conductionis nihil tam simile est quàm emphyteusis *§. 3. Inst. de locat. cond. & ibi DD.* Est post longissimi temporis spatium præsumitur colonus jure emphyteuseos possidere. Cothm. *Vol. 2. Cons. 79. n.*
113. Præterea certum est, contractum 14
locati conducti etiam ad modum coloniæ perpetuæ iniri posse; Quod si enim conveniatur, daß so lange pensionarius die jährliche Pacht abtragen wird / solcher Pensions-Contract beständig in Würden bleiben / und von dem Verpachter keines Weges aufgekündiget werden soll. Nec hoc pacto mox contrahitur Emphyteusis, cum hic tantùm canon aliquis in recognitionem Dominii, illic verò pensio fructibus adæquata præstetur. Dn. Stryk. *de Caut. Contr. sect. 2. c. 9. §. 35.*

Et

Et jus perpetuæ Coloniæ expresse posse concedi & in scripturam redigi tradit. Cothman. *Vol. 2. Consf. 79. n. 170.*

15 Longè aliter res se habebat apud Romanos cum prædiis seu colonis perpetuariis, qvi prædium â Principe vel à Republicâ conductum certo canone in vitam suam habebant, eâ lege, ut ad alios transferre possent, ut est textus in
17 *l. fin. C. de locat. Præd. Civil.* Non aliter autem coloni perpetuarii distant ab emphyteutis, nisi origine; Emphyteutarum enim nomen hinc videtur ductum, qvod plantare & serere agros deberent, idque ostendit eos solvere vocari tantùm ad sterilium culturam, & à privatis. Perpetuariorum autem mos in bonis & malis agris & qvidem publicis usurpatur. Qui & Vectigala- 17
rii fundi dicebantur, quod postea & in privatis usurpatum est, Connan *Lib. 7. Jur. Civ. c. 12. n. 2.*

Alio sensu etiam fiebant coloni per- 18
petui ii, qvi cum essent validi, integritate corporum & robore annorum, fingentes malis artibus & medicamentis se esse fractos & debiles nullâ necessitate mendicabant palàm, hi in Dominium capientis transibant, *l. un. C. de Mendicant. valid.* Quòd nec hodiè est prohibitum, præcipuè Dominis superiorem jurisdictionem habentibus.

CAPUT XXII.

DE PRÆDIIS AD AFFICTUM DATIS.

SUMMARIA.

1. *Affictus mentio fit in Jure Canonico.*
2. *Est tamen Italicæ originis.*
3. *Non simplicem denotat locationem.*
4. *Gallis idem est dar par ferme.*
5. *Hujus contractus crebra fit mentio apud DD.*
6. *Nonnullis dicitur dare ad firmam.*
7. *Item ad Coptimam.*
8. *Affictus non rectè accipitur pro pensione.*
9. *Nec pro locatione.*
10. *Nec etiam pro jure compascuorum.*
11. *Sed est peculiaris contractus.*
12. *Affictus qvid sit?*
13. *Est species quædam locationis.*
14. *Et fit per aversionem.*
15. *Affictualis habet aliquod jus inre.*
16. *Testimonium Dn. Struvii de hac re.*
17. *Firmarii non gaudent jure fisci.*
18. *Ad affictualem etiam pertinent pensiones, operæ subditorum, vectigalia.*
19. *Affictualis non solvens pensionem potest expelli.*
20. *Onera prædii tenetur ferre Affictualis.*

1 Affictus vocabulum qvamvis in Jure Canonico *Cap. ult. de restitut. spoliat.* sæpius occurrat, & ad nominum latinorum
2 flexionem sit formatum: Certum tamen est, ab Italico *affittare*, & ejus simplici *fittare*, quod est locare, descendere; hinc Academici Cruscani: *Afitto, auverbial posto con i verbi dare, & torre s' intende dare è pigliare beni d' altri â tempo per pagargliene il prezzo convenuto.* Pigliar â fitto, conducere, dare â fitto, locare: Non simplicem tamen locatio- 3
nem, sed usu fori aliquid amplius, & quidem qualificatam denotat, quæ vel ob specialiter datam fidem, vel ob perpetuitatem temporis, vel ob addictionem ad certum agrum firma & fixa dici- 4
tur. Quâ etiam ratione idem genus contractus *dar par ferme* Gallis dicitur, quod itidem annotante Tabore *de jure coloniar. §. 16.* amplius aliquid, quam sim-

5 simplex locare denotat. Apud Dd. non infrequens hujus contractus fit mentio. Sic Barthol. *ad l. 12. §. 5. de Usufr.* dicit accipere ad affictum; & apud Bald. *P.* 5. *Conf.* 332 affictatio, dare ad affictum, affictare, & ille qui pensionem debitam ex affictu dat, affictualis, fictabilis. *Constit. Frider. de Pace Const.* Ita tamen quod teneantur solvere fictum Abbatissæ S. Juliæ de Brixia, *Acta Innocentii III. PP.* in aliis autem regionibus proprium percipiebat affictum, *Cap. 7. X. de Jur. Patr.*
6 Dicitur ad firmam, cui suffragatur Berthachinus *in repert. Jur. voc. Locatio.* ubi dicit Locatio ad firmam i. e. ad affictum.
7 Aliud adhuc hujus contractus nomen apud Barth. occurrit, *ad d. l. 5. §. 12. de Usufruct.* ubi accipere ad Coptimam dicitur idem esse, quam accipere ad Affictum: & Affictualis seu fictabilis dicitur Coptimator, cottimo. Nath. Duez *in Dictionario* ita explicat *certa in accord de faire une Chose à se depens peril, & fortune.* Et Hulsius *Cotumatario perpetuo*, ewiger Beståndner. Cum Duez consentit Oudin *in Dictionario*, ein Vergleich etwas auff seine Gefahr / Kosten und Schaden zu thun. Apud du Fresne *in Glossario* dicitur Coptumum Coustuma, Tributum, præstatio. *Bulla Honorii III. PP. an.* 1217. apud Ughol. *in Episc. Interamn. Si Dominus Molendini retinuerit molendinum, ita quod non det aliis ad partem vel coptimum, similiter solvat unum raserium annonæ, &c.* Originem hæc vox verius videtur ducere ab Italico Costuma, consvetudo, Gallicè coustume, præstatio, pensitatio, quæ ex consvetudine præstatur, cujus initium ignoratur, & a quo inducta, quod nomen deinceps nostro negotio appropriatum.
8 Quamvis autem vocabulum Affictus à nonnullis accipiatur pro pensione, Barth. *ad l. quicunque C. de Apoch. Publ.*
9 Pro locatione, Tuschus *Conclus.* 400. *n.* 4.
10 *Lit. L.* Item pro jure Compascuorum, Carpz. *P.* 2. *C.* 5. *d.* 14. Echold. *in tit. de*
11 *Locat. in fin.* Tamen neutra harum acceptionum quadrare videtur ad illud negotium, cujus in *cap. ult. de rest. spoliat. fit mentio*, & hujus singularem & distinctam à vulgaribus pensionibus naturam esse, & contractum certum præsupponere, illumque contractum esse negotium tùm à locatione, tùm ab Emphyteusi alienum, multum vero à compascuis differre, ex *d. cap. & DD. colligere licet.* Struv. *de Admonitione* §. 3.

Describitur autem Affictus quod sit 12
contractus, quo pro parte fructuum exigua alicujus prædii ususfructus impensis & periculo conducentis per aversionem ita alicui conceditur, ut utrique possessio & jus percipiendi sibi ex contractu debitam fructuū partem competat. Dn. Janus *in Dissert. de Affictu* §. 12. Speciem locationis es- 13
se, demonstrat non tantùm ipsum vocabulum Affictus, quod ab Italico Affittare, quod est locare, descendit; sed & insuper DD. calculo approbatur, quorum aliqui hunc contractum ob hanc cum locatione convenientiam pro locatione simplici habuerunt, hinc etiam merces & res locanda requiritur, haud secus ac in emtione merx & pretium, *l.* 36. *ff. de contrah. emt.* Per aversionem 14
quodammodo fit hic contractus, qvod ex ipsa vocabuli Affictus origine deduci potest. Nam a firmô & fixô tam Italico quàm Latino sermone derivatur, quod licet affictualis plus vel minus ex re sibi affictata percipiat quam in affictum dans alioquin percipere solitus fuerit, nullo tamen modo aut affictanti majorem pensionem seu affictum exigere, aut affictuali aliquid detrahere, aut utrique horum altero invito à contractu recedere integrum sit; sed firmum fixumq; sit illud, de quo semel convenit, negotium; cùm æque ac in Emphyteusi contrahentes, aversi à fructuum & redituū quantitate contraxisse videntur. Jus præterea aliquod in re Affi- 15
ctuale per traditionem nancisci consequens est, dominio utili analogum, quod itidem ex nomine Affictus non abs re colligitur. Quemadmodum enim Emphyteusis ita dicitur, quod Emphyteuta jus radicatum habeat in re emphyteutica; non mirum, si affictus vel affictatio ita dicatur, quod affictualis habear jus rei affictatæ affixum & quasi anne

nexum, & hoc confirmant DD. Ultramontani *cit. loc.* quibus de contractu
16 apud illos usitato fides habenda, Hisque consentit Dn. Struv. *in Decis. Sabbat. cap. 9. dec. 7.* Ubi de Statuto Episcoporum Angliæ agit. Ideo enim, *inquit*, ibi locationem ad firmam decimarum Laicis interdictam puto, ne jus illud in re, dominio utili, modo tamen tenuiori simile, ad Laicum hoc modo perveniat, quod tractu temporis facile in feudum degenerare posset. Hinc bene notandum, Abbati quidem non obstante hoc statuto etiam Laicis (si meliorem conditionem afferant) decimas ad firmam locare permissum, haud aliter tamen, quam si non videatur ad feudum vel alienationem hujusmodi locatio extendi: Quod ita intelligendum, ut pacto adjecto vel alio modo de non transferendo aliquo jure in re Ecclesiæ prospiciatur, quod sane supervacuum foret, si ex natura hujus contractus nihil juris in re in Firmarium seu Affictualem transiret. Hoc etiam patet ex illis, quod Guido Papæ *in sing.* 87. habet: Firmarii, *ait*, curiarum Delphinariarũ non debent gaudere privilegio fisci in exigendis eorum debitis ad cautã firmarũ, quia ex mutatione personæ mutatur privilegiũ. Ex quo inferri potest, Si personæ talis mutatio hic contingit, ut etiam privilegia mutentur, dubio procul jus aliquod in re in firmarium transibit, cum simplex conductor etiam privilegiis realibus, utpote quæ ad fructus spectant, gaudeat.

17 (margin mark beside "um seu Affictualem transiret")

Non tantum autem naturales prædii proventus, sed & reditus, census, omnis generis pensiones, operæ subditorum, imo & vectigalia affictari possunt, quod constat ex Constitut: *De Pac. Constant. §. Pacta Placentinorum.* 18

Ex dictis itaque sequitur, Affictualem non solventem pensionem posse expelli, quod etiam in locatione conductione prædiorum, cui hic contractus assimilatur, obtinet. Biennium tamen ipsi concedendum esse, tradit Doring. *in Bibl. JCtor. vocab. Affict.* 19

Onera denique prædii quod attinet, illa ad Affictualem spectare æqvum est; Quia enim non tantum pensionem quandam exiguam ad fructuum quantitatem minime proportionatam solvit, sed & in illum jus quoddam utili Dominio analogum transit, & in plurimis cum Emphyteutis convenit, rationi conveniens est, illum etiam ad instar Emphyteutæ onera ferre debere, Laudatus Dn. Janus *dict. l. §. 29.* 20

CAPUT XXIII.

DE PRÆDIIS PARTIARIIS.

SUMMARIA.

1. *Prædium partiarium quid sit?*
2. *Item Colonus partiarius.*
3. *Dicebatur & Politor.*
4. *Aut fructus æqualiter dividuntur.*
5. *Aut inæqualiter.*
6. *Origo a Romanis.*
7. *Non est locatio.*
8. *Nec proprie societas.*
9. *Item nec contractus innominatus.*
10. *Verius est hunc contractum propius accedere ad naturam societatis.*
11. *Ideoque secundum illam regulandus.*
12. *Partiarii invecta non obligantur Domino prædii.*
13. *Partiarius non potest præscribere.*
14. *Partiarius habet actionem pro socio.*
15. *Nec tenetur portare fructus ad domum Domini.*
16. *Dominus potest mittere famulum, ut videat, ne partiarius eum fraudet.*
17. *Quod & sacerdotibus & iis quorum interest permissum.*

Q 18. Par-

18. *Partiarius non poterit petere remiſſionem propter ſterilitatem.*
19. *Morte alterius ſolvitur hic contractus.*
20. *Quod limitatur in illo anno, quo partiarius jam ſumtus fecit.*
21. *Partiarius non ſolvit collectas.*
22. *Huc etiam pertinent pecora partiaria.*
23. *Hic contractus apud Romanos fuit frequentiſſimus.*
24. *Leges Georgicæ Juſtiniani Imper. de colono partiario.*

1 PRædium Partiariũ eſt, quod conductum eſt ita, ut pro penſione certa portio fructuum ex illo percipiendorum præſtetur, alteram vero partem, v. g. dimidiam vel tertiam
2 pro cultura retineat conductor. Eumq; jura vocant colonum partiarium, *l. 25. §. 6. ff. locat.* Germani: Der Acker umb die Helfte oder dritten Theil beſtellet einen Halbbauer. Item Landgärtner Sichard. *ad Rubr. Cod. loc. n. 9.* In quibusdam locis etiam Land-Garbe/ der die halbe oder dritte Garbe bekommt. Wehner. *in verbo* Land-Garbe/
3 Hering. *de Molend. q. 30. n. 22.* Dicebatur etiam Politor, *l. 52. §. 2. ff. pro ſocio, ibique* Gothofredus. Politio enim eſt, cum ager colendus alicui locatur pactione certæ partis fructuum, ut ſextæ, aut ſeptimæ aut nonæ, Turneb. 30. *Adverſ.*

4 Aut enim colonus partiarius fructus æqualiter cum Domino dividit. Ferrar. *tit. 2. gl. 20. n. 7.* Unde etiam Græ-
5 cis ἡμιάστης appellatur. Aut is duas partes retinet, tertiam ſaltem Domino tribuit, ut apud Honded. *in Conſil. 85. n. 1.* quod fit propter ſterilitatem terræ, cujus reſpectu operæ & ſumtus coloni pretioſiores ſunt. Nam ubi fœcunditas terræ prævalet, fieri poteſt, ut colono tertia, quarta vel quinta pars pro cultura cedat. Tuſch. *Concl. 464. n. 1.*
6 Romani etiam nunc hos nunc illos Italiæ populos ſubjiciendo, partem agri iis auferebant, atque oppida & colonos condebant; aut ſi oppida opportunè jam condita hos inducebant, Agri quod cultum erat, colonis aſſignabant, quod incultum, id aliis cupientibus elocabant parte decima fructuum ſibi retenta in agris ſativis, in plantariis atque arboretis quinta. Appianus *Lib.*
7 *1. De Bell. Civ.* Obſervandum autem hic eſt, hunc contractum propriè non eſſe locationem, ob mercedis incertitudinem: Nec propriè ſocietatem, quamvis unus operam in cultura, alter prædium conferant, & fructus inter ſe cum commodo & incommodo dividant, unde & quaſi Societatis jus agnoſcit JCtus *in d. l. 25. §. 6.* Non malè locutus Baldus, *in l. 5. C. locati n. 6.* quando dicit, quod ſit ſocietas quædam velata, ſub contractu locationis conductionis incluſa, & ideò naturam locationis conductionisq; ſapit, Pinell. *ad l. 2. de Reſcind. Vend. P. 2. c. 3. n. 29.* Alii è contrario contractui innominato adſcribunt. Ant. Faber. *Rational. ad d. l. 25. §. 6.* Lauterbach. *diſput. de Colono Partiar. §. 7.* Verum prior ſententia verior eſt, uti & rubrica & textus ipſe *in d. l. §. 6.* docet, eandemque defendiſſe conſultius, quo excludatur pœnitentia, jure communi in contractibus innominatis obtinens. Dn. Stryk. *de Caut. Contr. Sect. II. C. 9. §. 13.* Quia autem hic contractus magis accedit ad naturum ſocietatis; Ergo ſecundum eam quoque erit regulandus. Valaſc. *de Jur. Emphyt. q. 30. n. 3.* Hinc ſequitur, quod partiarii coloni invecta & illata non obligentur Domino prædii, ſicut res & bona inquilini, Zaſ. *ad §. 7. Inſt. de act. n. 15.* quamvis alii contrarium ſtatuant, quos vide apud Valaſc. *de Jure Emphyt. qv. 30. n. 8.* Ex iis etiam apparet colonum partiarium, etiamſi per triginta & eo amplius annos prædium colat, non poſſe præſcribere adverſus Dominum jus non recedendi ab illâ communione, quia ſocietati ſimilis eſt, cujus perpetuitas non poteſt præſcribi, *l. fin. C. Commun. dividund.*

Habebit etiam partiarius Colonus adverſus Dominum prædii actionem pro ſocio, & ſi fructus pendentes ſurrepti ſint, pro ſuâ quotâ furti actionem, quia

[right margin numbers: 8, 9, 10, 12, 13, 14]

quia tanti sua interest. *l. 85. ff. de furtis.*
15 Ex hoc fundamento quoque sequitur, colonum partiarium non teneri portare fructus ad domum Domini, cum nec socius hanc operam socio præstare sit obligatus. P. Ubaldus *in*
16 *Tract. Societatis Col. II. p. 11.* Ulterius etiam sciendum, quod potest Dominus mittere famulum, quando fructus colliguntur, ut videat, ne colonus partiarius eum fraudet, *l. 2. §. 1. verb. sub adspectu Curialium. C. Quand. & quib. quart. pars. l. 13. §. 7. ff. Locat.* Cotta *in Memorab. Vocab. fructus.* ubi addit: Oporteret quod famulus ille esset oculatior Argo, si vellet occurrere fraudibus rusticorum; tandemque exclamat: Sed
17 quis custodit ipsos custodes? Similiter sicut & Rector Ecclesiæ ratione decimarum potest petere, ut interdicatur colono, ne fructus colligat, aut de fundo extrahat, nisi eo vel ejus nuntio præsente. Guid. Papæ *Dec. 283.* Capell. Tholos. *109.* Rebuff. *de decim. qv. 5. n. 23.* Veluti etiam is, cujus res & fructus sequestrantur, & Sacerdotes possunt assistere collectioni fructuum, & in genere is, cujus interest, poterit pro suo interesse assistere actui, qui geritur, *l. 29. pr. ff. de inofficios. Testam.*

18 Partiario quoque colono ob sterilitatem nihil remittitur, sed ipse quasi societatis jure & damnum & commodum cum domino fundi partitur, *d. l. 26. §. 6. ff. Locat.* Lauterb. *ad dict. tit. §. 2. n. 15.* Ex hoc porro inferunt DD. quod jura pertinentia ad societatem dissolvendam etiam in colono partia-
19 rio locum habeant, utpote quod morte alterius contractus hic dissolvatur, nec ad hæredes transeat, sicut in societate receptum est, nam nemo invitus teneri fieri socius, *l. 4. & l. 34. ff.*
20 *pro socio.* Gail. *Lib. 2. Obs. 23. n. 14.* Quod limitandum tamen est pro illo anno, quo Colonus partiarius cœpit jam laborare in fundo, & sumtus fecit. Gregor. *l. 19. Tit. 8. p. 5.*

21 Præterea colonū partiarium collectas impositas & sumtus inhospitationum solvere non debere, cum hæc sint onera realia, tradit Struv. *ad Tit. ff. de Censibus §. 91.*

Pertinent huc etiam pecora partiaria, *l. 8. C. de Pactis.* de quorum fœtu inter dominum & pastorem certis portionibus dividendo actum est, ut eo ipso opera pastoris pensetur. Hect. Felic. *de Societate c. 9. n. 56.* Stryk. *de Cautel. Contract. Sect. 2. c. 9. §. 13.* 22

Cæterum hunc contractum apud veteres Romanos fuisse frequentissimum, testatur Varro *de re Rustica.* Et quia Justinianus Imperator *leges quasdam Extravagantes de re rusticâ* edidit, in quibus & de colono Partiario aliqua scitu digna stabilivit, quæ cum non in omnium sint manibus, operæ pretium erit, huc ea transferre iisdem verbis, quibus ea è Græco transtulit Franc. Balduinus Atrebatius JCtus *sub tit. 1.* De Agricolis sic ait Justinianus: Si partiarius colonus citra Domini consensum fundum demessuerit, ejusque manipulos interverterit, ceu fur universis fructibus mulctator. 23 24

Partiarii coloni pars II. contineto fasciculos, ubi ipsius Domini, qui fundum colendum dedit, portio unum tantum, si qvis aliam inierit partium divisionem, sacer esto.

Si quis colonus eâ lege fundum colendum accipiens, ut justam fructuum medietatem perciperet, suo tempore eum non excoluerit, sed serius semen sparserit, nihil ex fructibus percipito, quia vanitate suâ fundi dominum ludificatus est. Si quis eadem lege ab inope colono vineam receperit excolendam, nec ut oportet eam putaverit aut foderit, aut pedamentis fulcierit, aut lyraverit, nihil ex fructibus percipito.

Qui de justâ fructuum percipiendorum medietate pactus, tempestivè consilium mutaverit, dominoque nunciarit, quasi in sese non esset eâ lege fundum colere, si dominus admonitus neglexerit, indemnis esto talis colonus. Si quis eadem lege absentis domini fundum excolendum susceperit, postea mutato consilio eum dereliqverit, fructuum qui percipi potuissent, duplum pendito.

CAPUT XXIV.

DE PRÆDIIS IMMEDIATE IMPERIO SUBJECTIS.

SUMMARIA.

1. *Imperator quædam prædia immediatè concedit.*
2. *Originem ab interitu familiæ Friderici Barbarossæ ducunt.*
3. *Incrementum dedit ipsis vicinorum principum facilitas.*
4. *Vasallus respectu personæ Feudi Domino non subjicitur.*
5. *Prædium exemtum quid?*
6. *Aliud est in territorio, aliud de territorio.*
7. *Prædia hæc contradistingvuntur Landsassicis.*
8. *Territoria clausa quæ sint?*
9. *Ordo Equestris quomodo dividatur?*
10. *Num Nobiles Immediati sint status Imperii?*
11. *Habent Jurisdictionem Ecclesiasticam.*
12. *Item jurisdictionem territorialem.*
13. *Non possunt trahi ad dicasteria Principum.*
14. *Habent jus Austregarum.*
15. *Jus Collectandi.*
16. *Bannum ferinum.*
17. *Merum & Mixtum Imperium.*
18. *Jus Fœderum.*
19. *Possunt instituere diætas.*
20. *Habent jus mittendi Legatos.*
21. *Plura de eorum juribus remissive.*
22. *Societas Ordinis Equestris.*

1 QUoniam quædam prædia ab Imperatore immediate Nobilibus Ordinis Equestris, der freyen Reichs Ritterschafft/ in feudum conceduntur, merito etiam de istis in hoc
2 tractatu dicendi locus erit. Originem autem ea ab interitu Familiæ Hohenstauffensis sive Friderici Barbarossæ traxisse compertum est. Postquam enim Conradinus istius prosapiæ ultimus à Carolo Andegavensi victus, captus & anno 1269. capite plexus, Ducatus ejusdem Sveviæ, Franconiæ & Palatinatus Rheni, Nobilesque ibi degentes, & complures Civitates Provinciales ad Imperium transiere. Limn. *Lib. 6. c. 3. n. 45.* Cum itaque Svevicæ Familiæ interitus prædia immediata in Imperio enasci fecerit, incrementum deinceps dedit vi-
3 cinorum Principum aut facilitas aut imprudentia, dum Feuda propria Familiis istis concedentes non satis sibi de Territorii jure prospexerunt. Permiserunt enim feuda sua ad eos pervenire, qui se in subditorum numero haberi minimè paterentur, ex recepta regulâ, quod Vasallus respectu personæ suæ feudi domino non subjiciatur, ac Vasallagium ex non subdito 4
subditum haud faciat. Gail. *de Pignorat. Obs. 15. n. 3.* Matth. Steph. *de Jurisdict. L. 2. P. 1. c. 7. n. 183.* Hinc ejusmodi Vasalli coram Domino non nisi ratione causarum Feudalium comparent, in aliis causis alios judices singulares habent, vel judicium Rothweilense vel Cameram Imperii. Ubi autem prædium intra territorium existens ter- 5
ritorii Domino non subjicitur, Exemtum vocatur. Unde distinctio DD. 6
quod locus alius IN territorio, alius DE territorio sit, Germanicè In eines Fürsten Land / und unter eines Fürsten Land und Obrigkeit gelegen. Bidembach. *qq. Nobil. 1. n. 19.* Vietor. *de Exemtion. Concl. 27.*

7 Prædia ista immediatè Imperio subjecta communiter Landsassicis contradistingvuntur, quæ scilicet mediatè alicui Statui Imperii subsunt, qualia in Saxoniâ, Bavariâ, Hassiâ, Westpha-

phaliâ & alibi, ubi Landsassiatus viget,
8 inveniuntur. Hinc etiam ejusmodi territoria clausa seu conclusa à nonnullis appellantur. Myler. *de stat. Imp. c. 89.*

9 Immediata ejusmodi prædia possidet Equestris Ordo, & appellatur Reichs-Frey Hoch-Edelgebohren / dividiturque in Classem Franconicam, Svevicam & Rhenanam, quarum singulæ in minores particulas rursus dispescuntur. Equites Franconiæ in sex loca: 1. Odenwald / 2. Steigerwald / 3. Gebürg / 4. Alte Mühl / 5. die Bechen oder Bannach / 6. die Rahn und Wahren. Svevi in quinque loca: 1. im Hegau / Bodensee / und Algau / 2. an der Donau / 3. am Kocher / 4. am Schwartzwald oder Neckar / 5. im Kintzgau. Equites Rhenani in proprie Rhenanos & Wetteravios. Limn. *de J. P. L. 6. c. 3.*

10 Inquirunt hic Publicistæ, an Nobiles ejusmodi Prædia immediata possidentes sint Status Imperii, quod multi ex *Procem. A. Bullæ* verb. *Nobiles Immediatos.* volunt. Rumelin. *ad A. B. Diss. 1. th. 12.* Autor Discursus, daß des Heil. Römis. Reichs Freyer Unmittelbahrer Adel ein Stand des Heil. Römis. Reichs sey. Quibus tamen se opponit Limn. *C. 6. de J. P. c. 3.* & Oldenburg. *in Notit. Imp. P. 1. Disc. 22. n. 4.* Qvum in hodiernum usque diem nec Sessionem nec Votum in Comitiis habeant, nec amplius ad Comitia Imperii vocentur, vel in Matriculâ Imperii inveniantur, de quibus vide plura *dd. ll.* Habent tamen hi Nobiles Immediati non minus ac cæteri Status in eorum prædiis insignia Jura Regalia & Privi-
11 legia. I. Jus liberum circa religionem & jurisdictionem Ecclesiasticam. Cum enim in Comitiis Augustanis anno 1555. de pace religionis ageretur, Augustanæ Religioni addicti Status articulis cæteris adjungi petierunt: Daß in solchem Friede auch begriffen seyn solten die von der Ritterschafft / Ansee-und andere Städte; Id quod etiam obtentum vid. *d. R. J. §.* und in solchen Frieden. Tandem *in Instrumento Pacis Osnabr. Monasteriens.* ipsis in hoc puncto satis prospectum. *Art. 5. §. 10.* II. Gaudent 12
hi Nobiles jurisdictione Territoriali. Nam quod in Principe est Fürstlich / in Comite Gräflich / in Barone Freyherrlich / in Civitate Imperii Reichs-Städtisch; Hoc in hujusmodi Immediatis Nobilibus est Reichs-Adelich. Hinc super Nobiles Immediatos extendi nequit die Landesfürstl. Obrigkeit. Bidenbach. *Quæst. Nob. 1. n. 11.* Besold. *de Ord. Eqv. n. 9.* Et qvum Principes Nobiles 13
Immediatos sæpè sub prætextu der Landesfürstl. Obrigkeit sub suum Dicasterium trahere conarentur, hoc tanquam attentatum ad Imperatorem detulerunt, qui ideo semper pro libertate illorum pronunciavit. Gylmann. *Tom. 3. Symphor. verb. Nobil. §.* den Fränckischen. Superioritatem tamen illorum in dubium vocant Lud. Hug. *de Stat. Reg. Germ. c. 5. §. 5.* Strauch. *dissert. Exot. 4. §. 22.* III. Habent prætere- 14
ea Jus Austregarum *Ord. Cam. p. 2. n. 3.* quod Schubart. *de Austregis. C. 3. n. 163.* non tantum ad bona libera, sed etiam si quædam mediatè sub alio Principe sita possident, intelligit, & ita pronunciatum in causa Jobst Rauen von Holtzhausen contra Herrn Ludwigen Grafen zu Stollberg und Königstein / Ruland. *de Commissar. P. 4. Lib. 8. c. 1. n. 7.* IV. Jus 15
Collectandi. Waremb. ab Ehrenb. *de Regr. subsid. c. 4. n. 13.* V. Bannum feri- 16
num, Wildbahn / so wohl das kleine Weidwerck / als die hohe Jagd an schwartz und roth Wildpret. Meichsn. *Tom. 1. Lib. 2. Decis. Camer. 2. n. 2.* VI. Merum & Mix- 17
tum Imperium, die hohe Fraiß-Both-Halß- und Landgerichtliche Obrigkeit. VII. Jus fœdorum, vid. der Ritterschafft 18
Brüderl. Vereinigung zu Landau aufgerichtet ap. Goldast. in Reichshändel *p. 108.* Quæ olim potentia Equestris ordinis fuerit, apparet ex rebus gestis Francisci de Sickingen, qui toto Imperio bellum movit. Unde etiam in capitulationibus promittit Imperator, daß er des Adels Bündniß hindern wolle. Besold. *Thes. Pract. voc.* freye Reichs-Ritterschafft. IIX. Porro hi Nobiles 19
possunt absque veniæ impetratione instituere diætas, modo habeant licitum finem.

finem. Buxdorf. *ad A. B. Cap. 12. Concl. 95.*
20 *Lit. A.* IX. Habent etiam jus legatos
mittendi, qui nomine Nunciorum ve-
21 niunt. Qui plura de juribus horum
Nobilium cupit, vid. Rosenthal. *de Feud.*
cap. 5. concl. 78. n. 9.
22 Nobiles porrò Immediati, qvum a-
nimadvertere cœperunt singulos sibi non sufficere societatem inter se instar Reipublicæ fœdere & pacto instituerunt. Habent enim Senatum Equestrem einen Ritter Rath/ Concilia Ritter Tage/ Magistratus Ober-Hauptmann und Unter-Hauptleute/ Leges & consvetudines, aliaque Reipublicæ instituta. Oldenburg. *d. l. n. 6.*

CAPUT XXV.

DE PRÆDIIS LANDSASSICIS.

SUMMARIA.

1. *Prædia Landsassica Dominos territoriales respicere necesse habent.*
2. *In quibus locis prædia Landsassica inveniantur?*
3. *Origo prædiorum Landsassicorum.*
4. *Landsassiatum constituunt tum Imperium in homines.*
5. *Tum certum terræ spatium.*
6. *Landsassii ad quid obstricti sint?*
7. *Quid juris de his in Franconiâ?*
8. *In provinciis Saxoniæ Ducibus subjectis Vasalli omnes sunt Landsassii.*
9. *Quod extenditur etiam ad ditiones in Franconia sitas.*
10. *Potest quis esse Imperialis & provincialis.*
11. *Quidam Reges sunt Status Imperii.*
12. *Allegans in supra dictis provinciis libertatem illam probare tenetur.*
13. *Et nisi doceat titulum suæ possessionis statim potest expelli.*
14. *Definitio Landsassii.*
15. *Quousq; se extendat Superioritas territorialis?*
16. *Non potest Superior obviare jussis divinis.*
17. *Tenetur Superior observare jus naturale.*
18. *Item pacta servare.*
19. *Nec temere Regiminis formam mutare.*
20. *Finis ipsius debet esse non propria, sed subjectorum salus.*
21. *Post Deum debet Superiori Imperatori & Imperio obedientiam.*
22. *Quatenus Landsassius obedire debeat Superiori?*
23. *Non debet resistere Landsassius, etsi Superior in illum aliquid injustum præcipiat.*
24. *Respondetur contrariæ sententiæ.*
25. *Implorandum Imperatoris auxilium.*
26. *Vel fugâ sibi consulere debent.*
27. *Landsassius ex præcepto Superioris nil debet committere quod in Deum sit injurium.*
28. *Quid in dubio faciendum?*
29. *Quomodo se genere debeat, si Superior præcipiat quid contra Imperatorem?*
30. *Landsassiatus finitur mutato domicilio & divenditis bonis immobilibus.*
31. *Consensus Superioris ad domicilii mutationem non est necessarius*
32. *Nisi quis tantum subditus sed & servus Superioris sit.*

1 QUemadmodum prædia immediata in Imperio Romano Germanico neminem recognoscunt, nisi Imperatorem; Ita Landsassica seu mediata in aliorum Principum regionibus sita sunt, ipsosque tanquam Dominos respicere necesse habent. Eaque præcipuè in Sa- 2
xoniâ, Hassiâ, Bavariâ, Beck. *Synops. Jur. Publ. L. 3. c. 4. n. 17.* Archiducatu Austriæ, Marchiâ, Ducatu Brunsvicensi, Limn. *Lib. 6. Jur. publ. c. 4. n. 3.* item Pomerania inveniuntur. Steph. *de Jurisdict. lib. 2. P. 1. c. 7.* Quæ territoria con-

concluſa dicuntur. Hujus rei cauſam Ludol. Hugo *de Stat. Reg. Germ. c. 1. §. 8.* reddit, quod iſtæ ditiones à Carolo M. ſubactæ in formam Provinciæ redactæ, nec Imperio incorporatæ: Poſtea Saxoniæ, Bavariæ ſimilesque Duces cum territorio diſtrictuque ab Imperatoribus inveſtiti fuerunt, nullâ planè in nobiles ſibi reſervatâ poteſtate. Atq; hinc Nobilium Ordo cum eorum prædiis, caſtris & pagis Principibus iſtis immediatè ſubjectus ſubditusque fuit.
4 Duo autem ſunt, quæ Superioritatem territorialem ac Landſaſſiatum conſtituunt, alterum Imperium in
5 homines, alterum ſecundarium, nempè certum terræ ſpatium, cujus occaſione hoc Imperium in homines intra illud terræ ſpatium exiſtentes datur atque illo circumſcribitur.

6 Iſti igitur Nobiles dicuntur Landſaſſii & tenentur in Diætis provincialibus, auf denen Land-Tägen / & curiis Principum tanquam ſubditi comparere,
7 habitâ tamen ratione privilegiorum, quibus gaudent. In Franconiâ aliisq; locis receptam eſſe diſtinctionem Nobilium inter Vaſallos nec Landſaſſios, & Landſaſſios, tradit Limn. *Lib. 6. Jur. Publ. c. 6. n. 2.* Vaſalli nec Landſaſſii coram Domino non niſi ratione cauſarum feudalium comparent: in aliis cauſis alios judices ſingulares habent, vel judicium Rothweilenſe vel aliud. Sed Vaſalli Landſaſſii indifferenter ratione omnium cauſarum, etiam non Feudalium, coram Domino
8 comparere tenentur. Sed diſtinctioni huic in Saxoniâ noſtrâ, h. e. provinciis Sereniſſimæ Saxoniæ Domui ſubjectis, locus non eſt. Satis enim conſtat, omnes in eâ Vaſallos Landſaſſios eſſe, neq; diſcrimen illud inter Lehnleute ac Landſaſſen admitti, quod ex formulâ Vaſallagii der Lehnspflicht in Curiis Saxonicis uſitata apparet, quâ promittit Vaſallus, daß Er wolle getreu / hold / gewärtig und gehorſam ſeyn / wie einem getreuen Lehnmann gebühret &c. Vocabulo enim gehorſam ſeyn ſubjectionem promitti apud noſtros tralatitium eſt Gail. *de Arreſt. c. 7. n. 11.* Schwanem. *Dec. n. 116.* Quod adeò verum eſt, ut
nec in Franconiæ (quæ Provincia alias territorium non concluſum habet) illis partibus, ubi domus Saxonica imperat, aliud ſervetur, ceu patet ex literis à Johanne Caſimiro Duce Saxoniæ ad Pro-Electorem Fridericum Wilhelmum *Eisfeldiæ 14. Maji Ao. 1597.* datis, quorum tenorem refert Carpz. *de non Appelland. jure §. 53. verbis*; So hat es auch die Meinung gar nicht / wie Ew. Lieb. den Rath D. Hartm. Piſtorius erinnert / daß ſich die Ritterſchafft (ſcilicet in Diſtrictu Coburgenſi) vor uns / als dem ordentlichen Richter zu ſtehen nicht ſchuldig erachten wolten / denn Sie uns jederzeit dafür erkennet / in perſöhnlichen und dinglichen Klagen für uns geſtanden / Recht geben und genommen / welches wir aus unſerer Cantzley faſt mit infinitis actibus zu beſcheinigen / wie ſie denn nicht weniger an Uns appelliret. 9

Fieri etiam poteſt, ut quis duplicem 10
perſonam diverſo reſpectu ſuſtineat, alteram Imperialem, alteram provincialem, ut licet quis ſit Status imperii ratione bonorum, tamen & domicilii alterius ſubditus eſſe poſſit. Gail. *de Arreſt. c. 6.* Sunt & Reges quidam exte- 11
ri, qui in Imperio certas quasdam ditiones poſſident, quarum nomine ſtatus Imperii ſunt, licet in regnis ſuis ſuperiorem agnoſcant neminem. Qvidni igitur fieri poſſit, ut immediatus aliquis Imperii civis, ratione domicilii & bonorum, quæ in alterius territorio habet, illi ſubditus ſit, absque diminutione ſtatus ſui liberi. Et hoc approbatum in denen Ortenburgiſchen Acten contra Beyern / *Vol. 1.* Hoc Imperi- 12
um ſive Superioritatem territorio circumſcriptam dicti Principes ab Imperatore habent, nomine imperii ſub qualitate feudali concedi ſolitam, & ex DD. ſententia in omnes intra territorii iſtius fines habitantes fundatam: adeò ut qui ſe liberum ab hujusmodi Landſaſſiatus nexu aſſerit, illam libertatem probare teneatur. Remking. *de Reg. Sec. & Eccleſ. Lib. 1. Cl. 5. c. 1. n. 24.* Myler. *de Stat. Imp. c. 89.* quæ regula à qui-

quibusdam ita extenditur, ut nec quieta libertatis poſſeſſio hoc probandi onere ſublevet inhabitantem. Ziegl. Senior. *ad Aur. Prax. Calvol.* §. *Landſasſii n. 24.*

13 Item niſi doceat titulum ſuæ poſſeſſionis, quod ſtatim expelli & ad ſubjectionem reduci poſſit, nec quicquam poſſeſſionis emolumento adjuvetur. Myler. *d. l.* aut quod talis ne quidem ſpoliatus reſtituatur, priusquam titulum docuerit. Matth. Steph. *de Jurisd. L. 2. P. 1. c. 7. n. 81.* Diſſent. Limn. *L. 4. c. 8. n. 187.*

14 Definiunt Landſasſium Wehner. *in Pract. Obſerv. verb.* Landſaſſen/ & Reinking. *L. 1. Cl 5. c. 1. n. 82.* quod ſit homo jurisdictionalis, cui in omnibus præcipi poteſt ac mandari â Domino Ter-
15 ritorii. Nempe Landſasſiatus Vinculum Superioritati territoriali reſpondens ad ordinem Publicum, quem Deus Ter O. M. inter inferiores & Superiores, parentes ac Imperantes eſſe voluit, pertinet, & juxta illius regulas formandum eſt. Quare quò ſe usq; jus Imperandi in Superiore Territorii extendit, eò debitum obediendi in Landſasſio pertingere dubium non habet. Jus autem Imperandi dum dicimus, indefinitum quid pronunciamus, quod proinde juxta Philoſophicas regulas univerſale tamdiu ſtatuimus, donec limitatio probabilis afferatur. Interim jus illud imperandi reſtringendum eſt, ne quid contra Superiorem ſuum attentet Superior territorialis.
16 Hinc primum Deum T. O. M. ſupremum omnium Dominum excipimus, cujus præcepta jusſis ſuis violare adeò fas non eſt ulli ſuperiori, ut omnem ſuam poteſtatem potius ad amplificandam divinam gloriam conferre debe-
17 at. Pertinet huc jus naturale, quod meritò divinum appellatur. Strauch. *diſſert. in Pand. I. n. 4.* Quoniam illud Natura naturans *Gl. in l. 1. §. 3. de Juſt. & Jur.* h. e. Deus ipſe conſtituit & rationi humanæ implantavit. Quicquid igitur injuſtum factu eſſe recta ratio dictitat, non imperat Superior, quin potius ipſe juxta regulas juris naturalis regimen ſuum moderatur. Quò 18
referimus pactorum obſervationem, ſi quæ Superiori territorii cum Landſasſiis ſuis convenere. Item ne quid te- 19
merè circa receptam regiminis formam mutet. Neque enim aliud quid æquè ad tranquillitatem quietemque publicam facit, quàm forma regendi conſveta uti, ac quantum fieri poteſt, ne minimum in illa immutare.

Pertinet & illud ad jus Superiorita- 20
tis ex præſcripto juris naturalis formandum, ut ſciat Superior finem ſibi propoſitum non propriam ſed ſubjectorum utilitatem eſſe debere. *Rom.* 21
XIII. v. 4. Poſt Deum T. O. M. Imperatorem excipimus & Imperium, cui obedientiam, quam à Landſasſiis ſuis exigit, vicisſim præſtat territorialis Superior. Neque enim laxiori vinculo illi obligatur, ſed itidem daß Er dem Römiſchen Käyſer/ und dem Reich treu/ hold/ gehorſam/ und gewärtig seyn wolle jurat, ut refert Reink. *Lib. 1. Cl. 2. c. 2. n. 202.* quam non Vaſallagii ſive fidelitatis, ſed homagii etiam, hoc eſt, ſubjectionis formulam eſſe certum eſt. Hinc Imperatoris autoritatem ſanctam ſibi eſſe patitur, Receſſus Imperii ſervat, neq; hos adverſus, ut operentur Landſasſii ſui, eos adigit. Atque intra hos limites ſi decurrant Imperia ſuperioris territorialis, dubium non eſt, debitum obediendi ex parte Landſasſiorum illis reſpondere. Neque tamen, etſi excedant, protinus debito hoc liberamus Landſasſios. Ex inferiorum enim ſive parentium numero cum ſint, debitum obediendi indefinitum ſive univerſale non minus iis imponimus, quam jus imperandi itidem indefinitum ac univerſale Superiori concedimus. Id ut dicamus, ordinis ratio à Deo inter Magiſtratum & ſubditos conſtituti poſtulat, qui & tunc manet, quando jure qui imperat Superior non imperat juſta. Servi per omnia obedire jubentur ab Apoſtolo Paulo *Coloſſ. 3.* & à Petro, ut ſubjecti ſint dominis non ſolum bonis & æquis, verum etiam pravis & iniquis admonentur, *1. Petr. 2.* Quod de ſervis licet dictum, ad noſtrum tamen

caſum

casum applicari, ob eandem quæ subest ordinis rationem, nil vetat. Taceo quod & alias magnam cum servitute convenientiam Landsassiatus habeat.
22 Grot. *in Epist. Paul. ad Philem. v. 15.* Sed nec ex alterâ parte obedientiam absq; exceptione, & cœcam, qualem Jesuitæ à suis exigere dicuntur, imponimus Landsassiis. Itaque sic procedimus: Aut eò tendunt Imperia Superioris ut aliquid in se admittat & patiatur Landsassius, aut ut ipse quid peragat & effe-
23 ctum reddat. Priori casu omne resistendi jus adimimus Landsassio, etsi cum injuriâ conjunctum sit Superioris Imperium. Sed quid, si damnum quod imminet irreparabile sit? quo casu resisti posse autumant Covarruv. *L. 1. var. Resol. c. 2. n. 12.* Zoës. *ad ff. de Just. & Jur. n. 3. per c. non inferenda. 23. q. 3.* Quid si injuria ad eos pertingat, quibus defensionem debet noster, liberos, conjugem, familiam, subditos si quos forte habet, Landsassius? Tutiorem sententiam arbitramur, quæ sic quoque resistendum non esse asserit: Potestas enim Superiorum Ordini a Deo addita licentiam & facultatem in genere denotat, adeoque in subjectione, quæ ex parte subditorum illi respondet, limitationem ex eo quod injustè adhibeatur admittere non potest: Sed & ipse Ordo inter Magistratum & subditos, ubi repugnat inferiori loco positus, quâcunq; demum ex causâ salvus non
24 manet. Quod autem affertur defendendi debitum sive quoad vitam & personam propriam, sive quoad familiam, publicâ autoritate munitum non est, adeoque magis in permissis, quam præceptis haberi debet: quoad subditos vero si quod habet Landsassius, quamvis publicâ autoritate gladium gerat, adversus Superiorem territorialem tamen eo uti nullo modo potest, ne publicus ordo turbetur. Accedit quod contraria sententia nullo Scripturæ Sacræ dicto perspicuo aut exemplo probari potest, contrà ea patientia toties commendata, subjectione & obedientia etiam præcepta. Nam quæ ab Ambrosio *in d. canon. Non inferenda.* allegantur: Exemplum Moysis Ægyptium occidentis, & Salomonis scribentis, Eripe eum, qui ducitur ad mortem, *Prov. 24.* de vi, quæ ordinario Magistratui opponitur, diserte non loqvuntur; alterum vero heroicum etiam est, nec temere imitandum. Vid. Chemnit. *Loc. de Vindict. qu. 1. circ. fin.* Itaque resistendi licentiam Landsassiis adimimus. Tolerandum est patienter, inquit Æneas Sylvius *Lib. de Ort. & autor. Imper. Rom. c. 16.* qvicquid Princeps facit iniquè, expectandaque est vel successoris emendatio, vel supremi Judicis correctio, qui violentias & injurias non sinit esse perpetuas. Præter auxilium 25
tamen Superioris, scilicet Imperatoris, si tempore haberi potest, implorandum, fugam etiam permittimus tali casu Landsassio. Moralistarum non im- 26
probabilis sententia est, fontem in pœnâ sustinendâ nil nisi patientiam debere ac sub ictu gladii quoq; positum, si detur occasio evadendi, fugere posse: eo quod honestus in natura affectus sit, qui vitæ suæ conservationem cuivis commendet: add. Zoës *ad tit. ff. de custod. & exhib. reor. n. 21.* Minus itaq; de hâc licentiâ dubitandum est, ubi quod timetur malum injuriâ venit, neque enim ordo publicus hâc fugâ læditur, ac non dubiis exemplis ostendi potest, sanctos quoque viros haud raro periculo imminenti fugâ se subtraxisse.

Hactenus de Imperio Superioris, quod 27
patientiam à Landsassio exigit: Ubi verò quid præcipitur, quod agat Landsassius, caveat cumprimis ne in Deum sit injurium. Nullum enim humanæ obedientiæ vinculum arctius nos ligat eô, quod inter Creatorem & creaturam cum vitæ cujusq; initio oritur. Deo itaque magis obediendum, quàm hominibus *Act. V. 29.* certo statuat Christianus Landsassius, quod in illis, in quibus quis cum conscientiâ suâ persvasus est, sibi hoc vel illud jussu Dei agendum aut omittendum esse, dubi- 28
um non habet. Difficultatem tamen patitur, si dubitat ac ne, quod sibi agendum præceptum est, Deum offendat veretur, ut videre est apud Grotium *de Jur. B. & P. L. 2. c. 26. n. 4.* Pu-

 gnant

gnant autem regulæ morales duæ:
quod dubitas, ne feceris: Et illud Au-
gustini, Tene certum, relinque incer-
tum: certum autem est, obedientiam
Magistratui deberi, incertum, numDe-
um ista actio offendat. Nos sanè po-
steriori calculum ferimus, ne alias o-
mnis imperiorum ratio concidat, cum
nunquam non ex carnis & diaboli sug-
gestione de justitia præceptorum à su-
periore subditos dubitare evenire pos-
sit. Neque curamusGrotii argumen-
tum in dubio partem tutiorem eligen-
dam: sæpius autem tutius & minus
malum esse abstinere v. g. à cæde im-
perata, quæ injusta esse possit, quàm in-
obedientem esse. Respondemus enim
in his civilibus peccata ex proposito &
intentione potissimum æstimanda, &
suâpte naturâ gravissimum omnium
inobedientiam esse. Pertinet huc, quod
Augustinus scribit contraFaustum *L.22.*
C.74. Vir justus, si forte sub Rege et-
iam sacrilego militet, rectè potest illo
jubente bellare, si civicæ pacis ordi-
nem servans, quod sibi jubetur, vel
non esse contra Dei præceptum certus
est, vel utrum sit certus non est: Ita
ut fortasse reum faciat regem iniquitas
imperandi, innocentem autem mili-
tem ostendat ordo serviendi.

29 Quid si Imperatori adversum sit,
quod agere jubetur Landsassius? Equi-
dem Superiorem Territorialem obe-
dientiam Imperatori debere *supra* di-
ctum, cui consequens est, ut adversari
ei jure non possit. Veruntamen ubi
qui imperat Superior non justa præci-
pit, haud protinus debito obediendi
subditum liberari itidem præfatisumus.
Quare cum ex DD. nostrorum senten-
tiâ Territorialibus Dominis fortius ob-
ligentur Landsassii quam Imperatori,
idque propter juramentum speciale,
quod iis præstant, Petr. Gregor. *de con-*
cess. Feud. p. 7. qu. 4. n. 12. Matth. Steph.
de Jurisdict. L. 2. P. 1. c. 7. n. 38. inde
obediendum esse concludimus. Adde
quod territoriales tales subditorum su-
orum supremos post Deum esse Domi-
nos, verba, NOS DEI GRATIA, titulis
eorum præmitti solita arguere viden-
tur, Wilh. Leiser frater *in dissert. de*
Landsass. §.36. Restat, ut quâ ratione
Landsassiatus nexu quis solvatur, dica-
mus. Nihil enim tam naturale est, 30
quàm unumquodq; eo genere dissolvi,
quo colligatum est, *l. 35. ff. de R. J.* Cum
autem, *uti supra dictum*, duas potissi-
mum ob causas Landsassiatus induca-
tur, domicilium nempe & immobili-
um possessionem, sequitur, si quis im-
mobilia possidere desinat, aut domici-
lium mutet, Landsassiatus nexu eum
liberari. Utrumq; libertatis est, do-
micilium mutare, & aliorsum migrare, 31
etiamsi territorii Dominus dissentiat,
modò non fiat malitiosè, statuunt Brun.
de Jure univers. §. 39. Mev. *ad jus Lubec.*
1. tit. 2. art. 2. n. 69. Rectè sanè nisi Ter- 32
ritorii Dominus Landsassios non sub-
ditos tantum, sed & servos sibi esse
probare possit. Neq; obstat, quod ver-
ba homagii quo obedientiam præsta-
re solet Landsassius indefinita, & neq;
possessione rerum immobilium, neque
domicilio circumscripta sunt. Respon-
demus enim, non ideo Landsassium
quem esse, quod jurat, sed quia Land-
sassius est, ideo jurat, ut multis probat
Reink. *1. 5. 4. 6.* cui consequens est, ju-
ramentum ex subjectione, quam abs-
que juramento debet Landsassius, tan-
quam juramenti fundamento interpre-
tandum esse. Atque hanc sententi-
am, quod cujuscunque fortunæ subdi-
tus bona immobilia deserere, ac domi-
cilium & per consequens Superiorem
suum migratione mutare possit, nisi
persona servitute affecta sit, satis pro-
bat textus *in Rec. Imp. de Ao. 1555. §.*
Wo aber unsere ꝛc. in eamque votis
Facultatis Juridicæ Wittebergensis i-
tum esse, testatur Frater piè defunctus
d. l. §. 37.

(o)

CA-

CAPUT XXVI.

DE PRÆDIIS AMBTSASSICIS ET SCHRIFTSASSICIS.

SUMMARIA.

1. Divisio prædiorum Landsassicorum in Ambtsassica & Schriftsassica.
2. Ambtsassica quæ?
3. Schriffisassica quæ?
4. Origo hujus distinctionis.
5. Alia Origo secundum Knichen rejicitur.
6. Schriffisassii primam instantiam coram judicio curiali habent.
7. Item coram Senatu Aulico vel Appellationum.
8. Electio horum judiciorum competit Actori.
9. Prærogativa Schriffisassiorum præ Ambtsassiis.
10. Simultaneè investiti de prædio Schrifftsassico etiam extra Electoratum degentes possunt conveniri in curiâ Electorali.
11. Item communitates atque civitates.
12. Nec non officiales Electorales.
13. Ut & Burgenses quoad causas feudum concernentes.
14. Quomodo ex Schriffisassiis facti fuerint Ambtsassii?
15. Matriculæ credendum, quatenus de observantiâ testatur.
16. Serenissimo Electorali nihil interest, an per Curiam, an vero per Præfectos justitia administretur.
17. Pro Schriffisassio præsumitur, donec contrarium probetur.

1 PRædia Landsassica, de quibus *capite præcedenti* dictum, in Saxoniâ nostra, h. e. Provinciis Saxoniæ Ducibus subjectis iterum distingvuntur in Ambtsassica & Schrifftsassica.
2 Prædia Ambtsassica & eorum possessores Ambtsassen dicuntur, die unter Aembtern sitzen / qui Toparchis & præfectis denen Ambtschössern subjiciuntur. Dictum autẽ est Ambt vel antiquè Ambacht ab ambacto celtico vocabulo, Besold. *de natur. Pop. fol. 88.* quo præfectura vel districtus regionis, qui à præfecto aliquo regitur, denotatur; alio nomine eine Pflege dicitur.
3 Schrifftsassica prædia, sive qvi ea possident, sunt quibus Princeps sive Cancellaria (à qua & Cantzeleysassen dicuntur) imperitat, quiq; Serenissimo Electori imẽdiate subsunt. Ober-Hof Gerichts Ordn. zu Leipzig / *de A. 1549. Tit.* was für das Ober-Gericht mag geladen werden/die sonder-
4 bare Schrifft der Churfl. Cantzley sitzen. Et ex hoc forte origo hujus distinctionis ostenditur, Schrifftsassios antiquitus eos fuisse, quibus tanquam honestioribus mandata Principis literis ex Cancellaria datis significarentur, cum reliquis Ambtsassiis eadem vivâ voce per Præfectos exponerentur, vel ab iisdem per schedulam apertam durch einen Umlauff notificarentur. Cui conformis est eorum opinio. quòd Nobiles quidam prædia rustica sub præfectis sita acquisierint, ac postea qualitati feudali subjecerint, sive ut Germanicè loqvimur, haben solche Bauer-Güter dem Landes-Fürsten zu Lehen aufgetragen / quæ qualitas feudalis jurisdictionis rationem, qua Præfecturis adstringebantur, mutare haud potuerit, atque sic ipsi Ambtsassii evaserint. Prædia enim ista jurisdictione mediata semel tincta, si nulla alia hac in parte immutatio subseqvatur, necessario Nobiles isti ratione domicilii sub jurisdictione mediata præfectorum remanserunt. Carpz. *in Proc. Tit. 2. Art. 2. n. 160.* Aliam hujus
rei causam & originem deducit. And. 5

Knichen *de pactis Vestit. lib. 2. c. 5. n. 6.*
qui putat pristino ævo belli occasione
obtigisse, & necessitatis ratione exigen-
te factum esse, quod Principes Præfe-
ctorum operâ Nobiles suos ad operas
militares evocarint; prior tamen opi-
nio, quæ & communis est, potius am-
plectenda, cum à necessitate bellica ad
universam regiminis explicationem,
ac cumprimis jurisdictionis civilis ad-
ministrationem minus recte inferatur.
6 Schrifftsassiorum igitur nota est, si
primam, ut loquimur, instantiam co-
ram Judicio curiali sortiantur, cum ea
judicia concurrentem cum aula Ele-
ctorali & supremo Appellationum. Se-
natu habeant jurisdictionem. *Ordin.
Judic. Curial. Witteb. Tit.* Wee vor das
Hof-Gericht mag geladen werden. Al-
le so Uns und unsern Churfürstenthum be-
lehnet/ und häußlich auf dem Lande/ oder
in Städten unsers Churfürstenthums si-
tzen/ oder Feuer und Rauch darinnen hal-
ten/ durch persönlich wesentliche Wohnun-
ge/ oder sonst ihren meisten und besten
Theil ihrer Haab und Güter darinnen
haben/ unangesehen/ ob sie der Ende per-
sönlich nicht wohnen / oder auch weder
Feuer noch Rauch halten; deßgleichen/
wo sich Klagen erheben um die Güter/ so
in unserm Churfürstenthum gelegen / in
den Fällen allen/ wie berührt/ sollen und
vermögen die Rechtfertigungen an solch
unserm Hof-Gericht gehandelt und fürge-
nommen werden / auch sonst in allen an-
dern Fällen/ so im Recht nachgelassen seyn;
darzu sollen auch die Städte als com-
mun und Räthe derselbigen in allerley
Sachen/ sie haben Lehen vom Hause zu
Sachsen oder nicht/ deßgleichen eintzele
Bürger/ wo die Sachen und Spruche das
Lehen belangete und dinglich wäre/ darum
solche eintzele Bürger beschuldiget wolten
werden/ darzu Ambt-Leute / So mag
auch ein jeder von den Gerichten/ so wir in
den Städten besetzet / oder die Städte
selbst haben/ deßgleichen von des Adels/
und der Dörffer Gerichten / wo ihme die
Gerechtigkeit versaget/ oder sonst beschwe-
ret wird/ an unser Hof-Gericht / oder Uns
appelliren / und die appellation oder an-
dere Beschwerung/ so ihm begegnen mag /
daselbst gerechtfertiget werden. Ex qui- 7
bus liquet, Schrifftsassios immediatè
Electori subjectos in prima instantia
statim in aula & coram Senatu Appel-
lationum conveniri, nec non horum 8
subditos ab eorum decretis & senten-
tiis ad Aulicum Senatum provocare
posse, Carpz. *in Proc. Tit. II. Art. 2. n. 162.*
Duplex nimirum est Schrifftsassiorum 9
præ Ambtsassiis prærogativa; Primum
quod hi Præfectorum cognitioni subji-
ciantur, illi verò directò illustre judi-
cium curiale agnoscant. Deinde quod
Ambtsassii Schrifftsassium in Curia a-
ctione pulsantes, non nisi præstita Sa-
tisdatione de expensis litis & Recon-
ventione admittantur, ut maximè bo-
na immobilia possideant, quod secus
est in Schrifftsassiis, qui nulla satisdatio-
ne arctantur. Limitationes vide apud
Ziegl. Sen. *ad Aur. Prax. Calvol. §. Schriffi-
sassii n. 2.* quæ differentia tamen per
expressam sanctionem postmodum *in
Ord. Process. Jud. Tit.* vom Vorstand ꝛc. abro-
gata, & Ambtsassii hac in parte Schrifft-
sassiis exæquati sunt, *verb.* Nachdem
auch der Kläger Berl. *P. 1. Concl. 2. n. 4.*
Præter istos possessores prædiorum 10
Schrifftsassicorum subjiciuntur etiam
huic Judicio Curiali Vasalli & de ejus-
modi prædiis simultaneè investiti, et-
iam extra Electoratum degentes, item
communitates atque civitates, nec non 11
Officiales Electorales & Burgenses, 12 13
quo ad causas feudum, si quod à Domo
Saxonica in circulo Electorali habent,
concernentes. Verùm enim vero non 14
omnes istos hodiè Schrifftsassios esse, sa-
tis constat. Et qui factum, quod in i-
psa, ut dicitur, Matricula Judicii Cu-
rialis complures vasalli Domus Saxoni-
cæ inter Ambtsassios recensentur? val-
dè moveor ut credam, omne id usu
magis ac observantia invaluisse, quam
certo & constituto jure: cujus rei ar-
gumentum habeo, quod non paucæ ex
civitatibus circuli nostri Electoralis su-
perioribus bellis attritæ, sibi aliquandiu
ut Ambtsassiis à vicinis præfectis impe-
rari passæ sunt: quas tamen Schrifftsas-
sias esse, non tantum ex allegata funda-
tione, verum etiam ipsa, quam dixi-
mus,

mus, Curiæ matricula apparet, imo quas a Cancellaria Serenissimi Electoris nostri pro talibus hodienum haberi ex actibus possessoris satis constat. Atque in hac sententia confirmor, qvod video, consensq in oppignorationes talium Feudorum (Cantzley-Lehen) à qvæstoribus nomine præfecturarum datos, quod sæpius factum memini, invalidos pronunciatos esse, ut ut jurisdictionis Ambtsassii juxta mores receptos fuerint vasalli oppignorantes. Dn. Carpz.
15 *Lib. IV. Respons. Elect. 30. n. 7.* Matriculam verò quod attinet, cum lateat quo autore & quando conscripta illa sit, haud magnum momentum in eâ ponendum est, nisi quatenus de observantia testatur, hactenus enim ob antiquitatem admitti potest. arg. eorum quæ tradunt Mynf. *Cent. 5. Obs. 97.* & ab eo allegat. Dn. Wilh. Leys. frat. *in diss-*
16 *sert. de Landsass. §. 45.* Serenissimo enim Electori nullatenus interest, per præfecturas potius, quàm Curias aut Cancellariam jurisdictio ut explicetur, possitque ipse, si ita videretur, omnes Ambtsassios sine ulla ullius hominis injuria Schrifftsassios efficere; Quæ enim differentia introducitur, cum Principis nomine fieri intelligatur, sive per præfectos, sive per Curias & Cancellariam jurisdictio administretur? ut sunt ferè verba Imperatoris Justin. *in l. 3. C. de quadrienn. præscript.*

Cæterum admissa hac sententia consequens erit Schrifftsassios haberi omnes, quos paulò ante enarravimus, donec aliud, & Ambtsassium quem esse, probetur. Ratio asserti hujus est, quoniam fundatam is jure, scilicet dicta Ordinatione judicii Curialis, intentionem habeat: præsumitur autem unaquæque res talis, qualis à jure formata est. Wesenb. *paratit. l. de probat. & præsumt. num. 15.* 17

CAPUT XXVII.

DE PRÆDIIS RUSTICORUM PER GERMANIAM.

SUMMARIA.

1. *Olim prædia in Germania omnia fuere libera.*
2. *Clodovæus superatis Alemannis servitutem introduxit.*
3. *Postea multi partim meritis partim precibus & pretio libertatem pristinam consecuti.*
4. *Reges Francorum homines proprios beneficiario titulo aliis concesserunt.*
5. *Ut & monasteriis dono dederunt.*
6. *Servis istis Rustici nostri substituti sunt.*
7. *Prædia rusticorum variæ sunt conditionis.*
8. *Pleraque prædia à principio fuere elocata.*
9. *Quæ postea in Emphyteutica, Censitica & alia conversa.*
10. *Rusticorum gradus.* (Bauern.
11. *Rustici liberi in Imperio* frepe Reichs-*bus.*
12. *Item in Helvetiâ.*
13. *In nonnullis locis Comitiorum sunt participes.*
14. Vier Reichs-Bauern.
15. *Prædia rusticorum libera sub principibus.*
16. *Quidam in Saxonia operas de prædiis non præstant, attamen certum canonem solvunt.*
17. *Quidam de prædiis canonem & operas præstant, & insuper personaliter sunt obstricti.*
18. *Quidam canonem & operas præstant, & liberè emigrare possunt.*
19. *Quædam prædia censualia sunt, nec tamen dominium directum pertinet ad rusticos.*
20. *Prædia rusticorum in Austria. Item,* Hub-Güter. *It.* Freymanns Lehn-Güter *quæ sint?*

 21. *Præ-*

21. *Prædia rusticorum in Ducatu Brunsvicensi.*
22. *Prædia rusticorum in Svevia.*
23. *Rustici non debent prædia per partes distrahere.*
24. *Quod jam tempore Caroli Calvi obtinuit.*
25. *Nobiles in quibusdam locis prohibentur prædia rustica emere.*
26. *Ut & quæstores in Electoratu Saxoniæ.*
27. *Prædia rustica non debent vendi absque consensu Magistratus.*
28. *Si rustici sint refractarii, possunt progravitate facti juberi ut discedant.*
29. *Idem etiam obtinet in dominis, qui subditos malè tractant.*
30. *Quod & dicendum de Patronis, qui in Clientes sæviunt.*
31. *Causæ rusticorum summariæ.*
32. *Publicè interest prospicere, ne prædia malè colantur.*
33. Feld-Stützler *qui?*

1 IN Germania olim prædia omnia fuisse libera ac nullâ prorsus servitute affecta, testatur Tacitus de *Moribus Germ.* Bodin.
2 *de Republ. L. 1. c. 5.* Postmodum vero cum Clodovæus Francorum Rex anno 499. ingenti prælio ad Tolbiacum Ubiorum oppidum Alemannos vicisset, multaque millia occisione delevisset, reliqui ne simpliciter perirent servitutem non modo polliciti sunt perpetuam, sed & ipse victor, ne unquam resistere possent, arma ipsis ademit, eosque cum eorum prædiis servituti perpetuæ addixit. Lehmann. *Chron. Spir.*
3 *L. 2. c. 20.* Etsi vero ex tanto propriorum ejusmodi hominum numero plurimi successu temporis partim meritis, partim etiam precibus ac precio libertatem pristinam consecuti fuerint: magna tamen eorum pars in Germaniâ hodiernum usque in diem præsertim apud Monasteria remansit. Mager. *de*
4 *Advoc. arm. c. 7. n. 737.* Namque Reges Francorum ejusmodi homines proprios beneficiario titulo aliis concesserunt. Sic Ludovicus pius Caroli M. filius Eginhardo Patris sui Cancellario contulit Prædia Müllenstadt cum servis Regis propriis & uxoribus suis ac liberis, & Müllenheim / cum servis, uxoribus & liberis tredecim. *Chron. Laurisham. ad*
5 *ann. 805.* Iique ipsi Reges postea non rarò servos ejusmodi ac proprios homines Monasteriis dono dederunt, qui non amplius servi fiscales seu fiscalini, sed servi Ecclesiastici appellabantur.
6 Stumpf. *Chron. Helvet. L. 3. c. 27.* Verum quia tempus omnia mutat, & cuncta suo periodo terminat, ita successu 7
temporis factum est, ut illa vetustiorum servorum genera in totum vel saltem secundum qvid ex usu venirent, & rustici nostri substituerentur. Quorum prædia tamen variæ & diversæ sunt conditionis; quædam enim adhuc de servitute Romanorum, Feudo, Emphyteusi, contractu censitico, coloniâ perpetuâ, locatione, precariô & aliis contractibus aliquid participant, ut vix certi qvicqvam de iis statui posit. Ve- 8
rosimile insuper est, majores nostros literarum imperitos, conductorum fidem secutos, sæpius prædia elocasse. Quæ posteri obliteratâ primi contra- 9
ctus memoria in Emphyteutica, censitica, vel etiam propria converterunt.
Rusticorum septem gradus Felix 10
Malleolus *in dialect. de Nobil. c. 32.* constituit seqventibus nominibus, Rustici, Rustoici, Rustinardi, Rustibaldi, Rustiboldi, Rustinei, & Rusticelli. Sed vocabula uti barbara, ita etiam obscura sunt. Inter omnia autem eminent 11
Prædia rustica libera & immediata, qvorum possessores Reichsfreye Bauren appellantur, nullæque potestati nisi Imperatori sunt subjecti, quales in Franconiæ partibus, præsertim Marchionatu Brandenburgensi ac Principatu Ellvacensi reperiri tradit Speidel. *vid.* Goldast. in *Epist. dedic.* der Reichs-Handlung / qui dicit? Es sind freye Reichs-Dörffer Süffelheim / Godramstein / Gamb und andere / so mit Hoch- und Nieder-Gerichten begabt / und allein Käyserl. Maj. ohne Mittel unterworffen. Sic quoque pagum qven- 12
dam liberum in Helvetiâ propè Lachoa esse

esse nomine Geriffau/ qui nulli Cantoni subjectus sit & liberam faciat Rempublicam, scribit Spreng. *Jur. Publ. L.1. c. 2.*

13 In nonnullis locis comitiorum sunt participes provincialium, e. gr. in Frisia Orientali (sicut extra Germaniam quoque simili jure fruuntur in Regno Sveciæ, quod votum tamen tantum consultivum est, vocanturque delegati eorum Herrtags-Bauern. Dn. Stryk. *in Dissert. de Agris desert. c. 1. n. 45.*

14 Secundum Imperii divisionem in quaterniones quatuor etiam rustici imperiales, vier Reichs-Bauern/als Cöln/ Regensburg/Constantz und Saltzburg/ recensentur. An autem unquam talis in quaterniones distinctio in Imperio fuerit recepta, valde dubium est. Limn. *ad Jus Publ. Tit. 1. L. 1. c. 7. n. 39.*

15 Præterea quidam rustici sub Principibus aliisque Statibus imperii prædia quidem possident, quæ tamen ab omni servitute & præstatione sunt libera, nullasque operas vel onera, nisi contributionem Land-Steuer/ ferre tenentur, quales in Svevia & passim reperiuntur, & Frey-Bauern appellantur. Henr.

16 Stamm. *de servit. personal. c. 3. n. 2.* Alii de prædiis suis operas equidem non præstant, attamen de iis certum canonem in pecunia vel in fructibus solvere debent, quales in Saxonia & Thuringia plurimi inveniuntur, hos in quibusdam locis Land-Siedler appellari tradit

17 Stamm. *d. l.* Quidam pro prædiis concessis non tantum pensionem annuam, sed etiam certas operas præstare tenentur, ac præterea Dominis suis servitute quadam personali ita obstricti & obligati sunt, ut de bonis suis migrare ipsis minimè liceat, & ejusmodi in Marchia Brandenburgensi, Pomerania, Holsatia & Lusatia magno numero inveniuntur. Et hi, si in alterius jurisdictionem, vel in civitatem ad discendas artes Mechanicas, aut inserviendum Nobilibus civibusque alienis concesserint, tunc possunt repeti, non minus quam servi fugitivi. Husan. *de homin. propr. c. 8. n. 11.* Imo contra ejusmodi Rusticos fugitivos literas requisitorias, Steck-Briefe/ decerni, præjudicio confirmat Mev. *dec. 274.* Sunt præter 18
ea rustici, qvi qvidem de prædiis suis certas operas vel servitia præstant, nihilominus tamen ea pro lubitu alienare, & sese libere aliorsum convertere possunt. Quales per Electoratum Saxoniæ reperiuntur quam plurimi Fritsch. *de Pag. Germ. c. 6. n. 2.*

Singulariter hîc notandum venit, 19
plurima prædia rusticorum apud nos esse censualia, nec tamen directum dominium ut aliàs pertinere ad rusticos, quod exinde fit, quia plerumque à Vasallis de bonis Feudalibus subditis suis concessa sunt, ubi citra absurditatem implicitam statui haud potest, dominium in istos omnimodum esse translatum. Enim vero cum vasalli juxta indolem consvetudinum feudalium fundos feudales quoad utile solum dominium habeant, eosque citra Senioris sui consensum alienare prohibeantur, dare verò ex iis prædia quædam in censum possint, utique necesse est, ut vasalli per concessionem talem aliquid juris analogi Dominii directi in fundo censuali retineant, sicut in subinfeudante analogum quid dominii alicujus directi manere quoque concedimus, cum quibus consentit *Glossa Germ. ad* Landrecht *Art. 39. n. 2.* Ein Zinß-Gut ist weder eigen / Erbe noch Lehn / Frantzk. *de Laudem. c. 10. n. 64.* In Austria prædia rusticorum nihil aliud sunt quam bona Emphyteutica, Erbzinß-Güter / Güldhöfe/ quæ nimirum jure Emphyteutico sub quadam utilis dominii specie rusticis tanquam colonis perpetuariis pro annuâ pensione conceduntur. Quæ omnia comprobari possunt ex eorundem investituris, aus denen Erbzinß-Briefen / quarum imprimis in controversiis inter Dominum & Emphyteutam exortis habenda est ratio. Quia verba contractus sunt instar formæ, quæ dat esse rei. Wesenb. *Consf. 331. n. 54. Part. 7.* Finsterwalder. *ad Consvet. Austriæ L. 2. Obs. 37. n. 7.* Rusticorum etiam Prædia multa feudalia esse, dubium non habet, quamvis in Jure Communi Feudali nullum

nullum vestigium de iis invenire liceat, non tamen ex eo concludi potest, quod plane nulla reperiantur, siquidem exempla tam in Electoratu Saxonico & Brandeburgico, quàm in Svevia & Ducatu Juliacensi passim obvia contrarium satis attestantur. Dn. Falckner *in Dissert. de eo quod just. est circa Rust. in mater. Feud. C. 3. §. 1.* Huc etiam pertinent Prædia Rustica, quæ vulgo vocantur Hubgüter/ quæ ut sæpe contingit sub fidelitatis Lege conceduntur; dicuntur autem à Vocabulo Huff, s. Huba, vel idiotismo Longobardico Giuffa, vel ut putat Wehnerus *in Obs. Pract. Lit. H.* von Außhuben/ weil man selbige in etliche Theile aushuben oder austheilen könne; inde & subjicit *cit. Aut.* divisionem in Haupt- und Steck-Huben. Hæc bona autem nihil aliud sunt quàm Prædium Rusticum, vel tantum agri unde Colonus se sustentare potest cum familia. Vid. Christoph. Broveri *Antiquit. Fuldens. l. 3. C. 16. in marginal. circ. fin.* Referri huc etiam possunt Bona quæ vulgo vocantur Freymann-Lehnhufen/ it. Prædia pleraque Schultetorum in Saxonia nostra, quæ etiam nexu feudali sunt obstricta. Dicuntur autem Freymann Lehnhufen/ vel frey Güter/ quia à servitiis militaribus oneribusque plerumque libera sunt, & tantummodo Masculos in successione admittunt. Exemplum literarum Investituræ exhibet Dn. Falkner. *d. l. §. 13.* Joh. N. N. Amtschösser zu D. uhrkunde und bekenne daß ich N. N. auf sein Ansuchen und bitten in Lehen gereichet und gegeben habe anderthalb Hufen auf Görlitz Marck gelegen Freymann Lehnguth/ reiche und leihe demnach Ambt wegen obgenantem N. N. obgemeldte Hufen Landes dieselben wie Lehn und Zinßgut Recht und Gewohnheit ist zu genissen und zu gebrauchen; doch dergestalt/ daß Er davon dem Ambte was sich gebühret und darauf hergebraucht/ jährlichen zu rechter Zeit entrichten/ der Lehn/ so offte dieselbe zu Falle komt/ in Jahresfrist nach jedem Fall gebührliche Folge leisten/ und jedesmal immassen auch jetzo geschehen zwey neue Schock zur Lehn-Wahr in bemeldtes Ambt erlegen solle/ bey welchem Acker/ so viel mir und meinen Nachfolgern gebühret/ Er Ambts wegen geschützet werden soll. Uhrkundlich rc. Ad feuda tamen impropria ejusmogi Prædia esse referenda dubium non habet propter defectum scil. servitiorum. Laudemii vero in his feudis exactio nihil speciale præ se fert, cum ea & in aliis feudis usitata: Altioris contra indaginis res est fidelitatis præstatio, de qua ne verbulum quidem in brevi testato, cum tamen ad Feudi essentiam pertineat. Verum quamvis feudum sine fidelitate tanquam parte essentiali consistere nequeat, & hinc etiam nequaquam remitti possit, bene tamen juramentum fidelitatis; dantur enim & Feuda injurata. *II. Feud. 3. in fin.* In literis Investiturarum itaque si non expressa facta fuerit mentio præstandæ fidelitatis, præsumenda est ista: Si enim naturalia Feudo præsumuntur inesse, multo magis hoc de essentialibus præsumendum est. Probe autem hic tenor literarum Investiturarũ inspiciendus. Si itaque ex istis non appareat, quid contrahendo voluerint, e. gr. Si non reperiatur quod res sit concessa in Feudum, vel sub fidelitatis præstatione, sed saltim nude, tunc certe non Feudum sed Emphyteusis, vel alius similis contractus intelligitur; E contrario si res expresse in Feudum data sit, qvamvis etiam sub conditione ut certus census exinde porrigatur, & qvamvis fidelitatis non facta fuerit mentio, sine dubio tamen illa concessio dirigitur secundum Jura Feudalia. Barth. Camer. *in repet. l. Imperialem de prohib. Feud. alien. p. 160.* Si ergo quæritur an Feuda onerata certo censu mit Schocken und Hufen-Geldern aut alio Canone annuo nihilominus Feuda maneant? Resp. Esse omnino Feuda vera, quamvis impropria ob defectum servitiorum Militarium, modo in literis investiturarum expresse positum sit, quod ista bona in feudum data fuerint. Quia autem Natura Feudi requirit, ut certa servitia præstentur *II. Feud. 23.* eaque militaria *II. Feud. 2. §. 2.* Nec dubitandum quin in Feudo Rustico proprio talia exigi

gi queant, quoniam & ipsi Rustici ea præstandi facultate neutiquam destituti. Verum quemadmdum ipsa servitia salva Feudi substantia plane remitti, ita eo facilius servitia hæc militaria, uti & fit quotidie, in aliud servitiorum genus transmutari possunt: In Saxonia Electorali variæ ejusmodi species reperiuntur, & vel in literis investiturarum dispositum est, ut illorum loco aliquid certi det, vel Ministris Domini certo tempore esculenta ac potulenta porrigat, ut in iis quas consecutus est Hanß Rebentisch über den Kreßschmar zu Königswalda *de anno* 1657. his formal. Wir behalten Uns aber auf benannten Kretschmar zuvor/ nehmlich zu welcher Zeit sich begeben möchte/ daß Unsere Ambtleute zu Grünhayn/ oder Jäger-Meister darum jagen oder sonst dahin kommen würden/ so soll gedachter Hanß Rebentisch/ seines Leibes Erben und Nachkommen/ Sie samt Ihren Dienern und Knechten mit ziemlichen Futter Speiß und Tranck zu versehen/ und Ihnen das umbsonst zu geben schuldig seyn/ darbey Er auch gelassen und weiter von Uns und denen Unsrigen wieder Billigkeit nicht beschweret werden soll. etc. Vel ut canem Venatorium simul educat Vasallus, ac Domino venanti certa præstet servitia, ut videre est *ex literis* quas nactus est Matth. Klösterlein/ über den Freyhoff zu Eybenstock *de anno* 1657. Darvor soll Er/ seine Erben und Erbnehmen/ Uns/ Unseren Erben und Nachkommen einen Jagt-Hund/ wenn wir Ihm den züschicken/ erziehen/ die hohen Tücher oder Wild-Netze/ wenn wir um Eybenstock jagen/ mit einem Pferde helffen/ und einem Jäger selbst dritte Essen und Bier zu trincken/ Hafer zu füttern und Streu denen Hunden nothdürfftig geben und versorgen etc.

Nonnunquam etiam ex ejusmodi Prædiis rusticis Eqvus (ein Lehn-Pferd) à Vasallo præberi debet ad Mandatum Domini, qui sibi illius liberum usum plerumque reservat, ut scilicet illo vel equitando vel vehendo pro lubitu, tam pacis quam belli tempore, uti queat. Verum & hoc servitii genus in certam pecuniæ summam, si ita Dominus & Vasallus inter se convenerint, mutari potest. Notanda tamen hic differentia equorum qui vulgo Ritter-Pferde/ & illorum qui Lehn-Pferde dicuntur: Illos Nobiles ex feudis Nobilibus, hos Rustici ex suis prædiis sistere tenentur. Illi plerumque usui bellico, hi alii etiam non bellico applicantur: Illis ipsi Vasalli, vel per substitutos insidere, his vero Rustici non debent, nisi aliter conventum. Dn. Falkner. *d. l.* §. *16.* & *17.*

Notari etiam hic meretur Prædia rustica Schultetorum der Dorff-Schultzen/ plerumque in hisce regionibus esse Feudalia, unde vocantur Schultzen-Lehn s. Lehn zur Bauer-Meisterschafft geliehen/ quando nimirum Schultetus paganus prædium suum cum ipso officio jure Feudali accipit ac possidet, ita ut fidelitatem servitiaque præstet, Investituram justo tempore petat &c. Invenimus in namque Jure Feudali communi ejusmodi Feuda, quæ sunt certo officio annexa, e. gr. Feudum Gvardiæ, quod custodi Palatiorum seu Castrorum conceditur, ut Castrum vel Palatium istud gvardet, i. e. custodiat. *l. Feud.* 2 Feudum Castaldiæ, quod Castaldo i. e. Procuratori s. Gubernatori domûs, vel aliis aulæ ministris, ut sunt Marechallus, Dapifer, Pincerna, Camerarius &c. loco mercedis datur. Feudum Advocatiæ, quod datur vel propter patrocinium vel consilium in disceptandis causis præstandum, & vocatur alio termino Feudum Cancellariatus, vel propter commissam defensionem Urbis vel Ecclesiæ; quò & pertinet istud Jus protectionis, de quo solent investiri istæ personæ quæ protectionem aliorum susceperunt, ut e. gr. Palatinus Elector cui Cuprariorum competit protectio. Imo ipsi Electores ipsorumque subofficiales de muneribus suis investiuntur. Ita Sereniss. Saxoniæ Elector de splendidissimo Archi-Marechalli officio investitus, qui deinde hoc ipsum Vice-Marechallo Baroni à Pappenheim in Feudum iterum concedit.

Vid. Schützii *Colleg. Jur. Publ. P. 1. Ex. 7. §. 24. & Exerc. 10. §. 6. lit. A.* Ut autem clarius constet, quomodo Prædia Feudalia Schultetorum in hisce terris ex Cancellaria Principis concedantur, exemplum literarum investiturarum subjicere lubet, ubi quædam species jurisdictionis (quod tamen in hisce locis raro fit, vid. *infr. cap. 5. n. 36. lib. 3.*) alicui est tributa. Von GOttes Gnaden Wir Christian Hertzog zu Sachsen und Churfürst etc. bekennen vor Uns/ Unsere Erben und Nachkommen/ daß Wir Unserm lieben Getreuen Abraham Eppendorffen und seinen rechten gebohrnen Leibes Lehns-Erben das Erbgerichte zu Eppendorff in der Pflege vor Augustus-Burg gelegen von Uns zu Lehn rührend/ mit allen Gerechtigkeiten/ Freyheiten/ Alt-Herkommen/ Gewohnheiten nichts ausgenommen/ sondern in allermassen Christoph Eppendorff sein Vater das von dem Hochgebohrnen Fürsten/ Herrn Moritzen und Herrn Augusten/ weyland Hertzogen und Churfürsten zu Sachsen/ und folgend von Uns zur Lehn innen gehabt/ zu rechtem Lehn-Gute gereichet und geliehen haben mit allen Rechten/ und daran zu verleihende gebührende/ reichen und leihen Ihme solche Gerichte/ samt seiner Zugehörung und Gerechtigkeit hiermit und in Krafft dieses Brieffes/ daß nun hinführo von Uns und Unsern Erben zu rechten Lehn-Gut inne zu haben/ zu besitzen/ zu gebrauchen und zu geniessen/ daselbst zu brauen und zu maltzen/ Saltz zu verkauffen/ und andern Feil-Kauf in den Gerichten nach seiner Nothdurfft und Alt-Herkommen vorzuwenden/ zusamt dem dritten Theil an und von denen Gerichts-Bussen und Straffen/ so sich in diesen seinen Erbgerichten begeben/ Geburths und Abzugs Brieffe und Kundschafften umb die Gebühr andern zu geben und mitzutheilen/ immassen seine Vorfahren diese Gerechtigkeit gehabt und gebrauchet/ und Uns und Unsern Erben jährlich davon auf Unser Schloß Augustus-Burg unabbrüchlich zu thun/ immassen obgedachter sein Vater Unsern Vorfahren denen Hertzogen und Churfürsten von Sachsen seel. und Uns bißhero gethan/ und sich damit zu halten wie obgeschrieben/ und solcher Lehn-Güter Alt-Herkommen und Gewohnheit ist etc. Dreßden/ *d. 7. Febr. anno 1587.*

Communiter autem ejusmodi Feuda Gogravica à Præfectis Electoralibus conceduntur, simulque literis Investituræ inseruntur commoda, quæ pro suscepto Officio ipsi speranda, quod ex sequentibus patet.

Von wegen des Durchlauchtigsten/ Hochgebohrnen Fürsten und Herrn/ Herrn Johann Georgen/ Hertzogen zu Sachsen/ Jülich/ Cleve und Bergk/ des Heil. Römischen Reichs Ertzmarschaln und Churfürsten etc. Meines gnädigsten Churfürsten und Herrn/ habe ich Benedict Strauß/ der Zeit höchstgedachter Sr. Churf. Durchl. wohlbestallter Ambtschösser zu Wittenbergk/ Andreas Hancken/ Richtern zu Rotta/ das Gerichts-Gut daselbst/ welches er von Hansen Thiessen/ inhalts des darüber aufgerichteten Kauff-Briefes/ heute Dato erblichen erkaufft/ mit zwey freyen Hufen auf der Rottermarcke/ eine halbe Frey-Hufe auf Neuendorffer wüster Dorffmarcke/ den Mist welchen der Hirte im Dorffe zu Rotta das gantze Jahr über machet/ dargegen er Ihme ziemlicher weise Strau-Stroh geben muß/ Item Zweene Winckel an Wiesewachs auf der Bach hinter dem Dorffe/ Ein Groschen jährliches Zinses von dem Töpffer-Hofe daselbst/ Item aus dem Kruge von jeglichem Faß ein halb Stübichen Bier/ und von einem jeglichen Viertel eine Kanne/ Vermöge des Erb-Buchs/ und voriger Lehen-Brieffe fernerweit genannten Dato gereichet und geliehen. Leihe und reiche auch hiermit mehr besagtem Andreas Hancken/ seinen rechten männlichen Leibes Lehns-Erben und Erbnehmen/ solch Gerichts-Gut sambt gemeldten Hufen mit allen und jeden Zugehörungen nichts ausgeschlossen/ sondern in allermassen/ wie seine Vorfahren desselbigen genossen/ gebrauchet/ und von dem Hause zu Sachsen zur Lehn inne gehabt/ in Krafft dieses Briefes hiermit wissentlich/ dergestalt/ daß Er und seine Leibes Lehn-Erben/ nun forthin jederzeit/ den Lehn/ so offt es zu Falle kömmet/ gebühr-

gebührliche Folge thun/ und sich damit inmassen solcher Lehn-Güter Recht und Gewohnheit ist/ halten sollen/ darauf dann mehr genannter Andreas Hancke auf dießmahl/ wie er zu thun schuldig gewesen/ dem Lehn gebührliche Folge gethan/ und dem Ambte zur Lehnwahr dreyßig Groschen gegeben und entrichtet/ welches denn also von ihme in Empfang genommen/ und gebührlichen berechnet worden/ in Beyseyn des Ambtschreibers Martin Starckers/ und Johann Schottens Ambts-Notarii dieses Orts/ dessen zu Uhrkundt habe ich des mir anvertrauten Ambts kleinere Insiegel hierauf gedrucket/ und mich mit eigenen Händen unterschrieben/ Geschehen und gegeben im Ambte Wittenberk am 6. Martii Anno 1650.

Quale onus autem ipsis Schultetis pro suscepto Feudo incumbat, hoc in libro Censuali seu Urbario Præfecturæ Ambts-Erbbuche *de anno 1512.* continetur, sub Pago Brato, der Richter hat 3. freye Hufen/ hat einen See in der Pröbstey gelegen/ der Jhm mit Fischerey zuständig/ ist Dienstfrey/ und muß halten ein Lehn-Pferd/ das gebrauchet man als ofte es die Nothdurft erfordert im Ambte. Item sub Pago Bleddin/ der Richter ist sein Lehn-Gut/ so ofte Er erfordert wird/ mit einem wohlgerüsteten Pferde zu ver-
21 dienen schuldig. Est & certa species prædiorum rusticorum moribus introducta, & præcipuè in Ducatu Brunsvicensi frequentata, ubi rusticus uno solido exsoluto prædium accipit, quo solido ei restituto prædium dimittere debet, quod tamen non facile admittitur sine justa causa. Schepliz *ad Clammer.*
22 *Prompt. Tit. 11.* In Svevia quædam Prædia à Rusticis coluntur, nec tamen jus aliquod hæreditarium ad suosque hæredes transitorium habent, & appellantur Schupf-Lehn/ weil die Erben davon geschüpfet werden/ und muß das Gut nach Ableiben des Innhabers eines unter denen Kindern wiederumb von neuen/ doch nur auf seinen Leib kauffen. Dicuntur etiam Fall-Güter/ weil Sie dem Herrn wieder anheim fallen/ hicque mos Dominatum, quem vel Romani in Germaniam vel Franci induxerunt, resipere videtur. Besold. *Thesaur. Pract. hoc vocab.*

Utiliter insuper in his regionibus & 23
multis aliis locis cautum est, ne rustici prædia sua, quæ censibus & servitiis obnoxia sunt, per partes distrahant, daß Sie ihre Hufen/ Zinß/ Erb-Lehn und Frohn Lehn-Güter ohne Bewilligung der Lehn-Herren nicht zerreissen/ von einander theilen oder verkauffen sollen. *Constit. Provinc. Saxo-Gothan. c. 38.* sancitumque ibidem est, ut hæredes ejusmodi prædia paterna vel omnes pro indiviso, vel aliqui habeant administrentque, vel uni alicui ex illis vendant, & si inter duos quæstio & controversia sit, minori natu cedant, postquam à majori debito modo pretium statutum fuerit. Frantzk. *Lib. 1. Resol. 6. n. 4.* Item *Ordinat. Politic. Mecklinburgica Tit.* Von Gewerb und Handthierung der Bauern/ ubi dicitur: Wir wollen auch/ daß keine Bauren-Güter auf dem Lande von einander gerissen oder zertheilet werden sollen/ damit die Dienste nicht geschwächet und die Pächte ungewiß gemachet werden/ sondern was hiebevor aus Unverstand in unsern Aembtern von einander gerissen/ wiederumb zusammen geleget und gestossen werden soll. *Ordin. Polit. Anhaltina tit.* Bauer-Güter 20. *ibi.* Es sollen Unsere Befehlhaber auch andere Unsere Unterthanen von der Ritterschafft hinfürter nicht gestatten/ daß die Bauers-Leute ihre Hufen/ Zinse/ Erb-Lehn/ und Frohnbare Güter von uns und unsern Aembtern/ oder ihnen zu Lehn rühren/ zerreissen/ und Stückweiß verkauffen/ damit die schuldigen Dienste und Frohnen nicht geschwächet/ die Zinse gebührlichen entrichtet/ und ander Unrath/ so hieraus erfolget/ vermieden werde. Und wenn sichs gleich zutrüge/ daß durch Todes-Fälle viel zu einem Guthe gehöreten/ und dasselbige zu theilen hätten/ soll doch einem/ der es im Vermögen oder der Nechste darzu wäre/ solches gelassen/ die andern vor ihr Theil mit Gelde abgelöset werden/ es wären denn mercklich Ursachen verhanden/ warumb die Theilunge/ sonderlich wo sie füglich geschehen könte/ nicht

zu wegern / oder es würde sonsten bey dem Lehn-Herrn anders erhalten. Concordat *Ordinat. Polit. Würtenbergica Tit. 16.* Daß Niemand kein Lehn oder theilbar
24 Gut ohn erlaubt zertrennen soll. Hancque prohibitionem non noviter esse introductam, sed jam olim obtinuisse, colligitur *ex capitulis* Caroli Calvi *Tit. 31. cap. 30.* ubi dicitur: Et quoniam in quibusdam locis coloni tam fiscales, quàm & de casis Dei suas hæreditates, id est, mansa quæ tenent, non solum suis paribus sed & quibuscunque hominibus vendunt, & tantummodo sellam (i.e. ædem) retinent, & hac occasione sic destructæ sunt villæ, ut non solum census debitus inde non possit exigi, sed etiam quæ terræ de singulis mansis fuerunt jam non possint agnosci &c.

25 Prohibentur nonnullis in locis Nobiles sine speciali Superioris concessione prædia rustica emere, ne forte eorum rusticana & servilis qualitas successu temporis in præjudicium Domini mutetur, *Ordin. Polit. Anhalt. Tit.* Bauer-Güter / ubi ita sancitum legitur: Wir wollen hinfürder nicht gestatten / daß die Ritterschafft sollen Bauer-Güter ohne Unser Vorwissen und erhebliche hochdringende Ursache / Kauffweise an sich bringen / und solche selbst besitzen / denn wenn solches geschicht / da wollen sie hernach solche als Ritter-Güter gebrauchen / dadurch nicht allein in denen Zinsen Zerrüttunge gemacht / sondern die Land-Volge / Dienste und Steuren werden auch dadurch mercklichen
26 gemindert. Facit huc quoque *Constit. Provinc. Vinariens. Tit. 36.* ubi sancitum, ne Nobiles emant bona paganica eo fine ut immunitatem sibi polliceantur; sed onera, quibus sunt affecta, sustinere teneantur.

27 Illud etiam monendum hic est, contractus emtionum venditionum super prædiis ruralibus cum consensu Magistratus, mit consens des Amts oder Gerichts-Herren / iniri & confirmari debere. Vid. *Ordinat. Polit. Anhalt. tit. 20. ibi:* Ob wir wohl nachlassen können / daß aus dringender Noth / und nach Gelegenheit der Fällen die Bauers-Leute ihre Güter einer dem andern abkauffen mögen / so soll doch solches auch mit Vorwissen der Obrigkeit geschehen / und solche Käuffe in eines jeden Gerichts Handel-Buch verzeichnet werden. Minime autem probanda est illa consuetudo, quæ alicubi obtinet, qua Ludimagistri rusticani, die Dorff-Schulmeistere / contractuum instrumenta conficiunt, quæ deinde præfecto vel quæstori ad confirmationem ab una vel altera parte offeruntur. Non raro enim accidit, omnia recte & rite in præsentia testium gesta & conclusa in instrumento emtionis asseri, & sine ulteriori causæ cognitione confirmationem ab officiali concedi, cum tamen ex postfacto appareat, longe aliter rem gestam esse, quam in Instrumento narratur, & contractum juxta normam Legis vel statuti claudicare, unde postea variæ lites oriuntur. Fritsch. *de Pag. Germ. c. 7. n. 10.*

Si, uti interdum fit, rustici nimis sint 28
insolentes, refractarii & graves adversus Dominum & vicinos, dubium non est, quin tales pro gravitate facti distractis & divenditis prædiis suis juberi possint, ut discedant & aliorsum migrent, *arg. Const. Elect. 8. P. 2.* Matth. Berlich. *P. 2. Concl. 9. n. 20. & Decis. 56. n. 8.* Quid- 29
ni enim de subditis hæc dicamus, cum & dominus propter insolentiam, si subditos sub umbra officii turpiter & flagitiose emungat, novisque pensionibus & assiduis operis excruciet, jurisdictione privari & cogi possit ad dominium vendendum. *arg. l. un. C. si quacunque præditus potestat.* Mynsi. *Cent. 5. Obs. 8.* Gail. *lib. 1. Obs. 17. n. 10.* Nec minus 30
Patronus sæviens nimium in clientes eosque pro defensione opprimens atq; gravans jure protectionis privari queat. Thom. Maul. *de Homag. Tit. 2. num. 20.*

In genere vero notandum, cum 31
rustici sint homines plerumque inopes, ignari & in fatali quasi miseria viventes; Hinc causas eorum summariè, de plano, sine strepitu & figura judicii, sola facti veritate inspecta, per nudam officii judicis implorationem tractandas esse; quod sicuti juri Civili conforme, ita

ita obſervantiâ Saxonicâ probari, graviter docet Carpz. *Lib.* 6. *Reſp. ult.*

32 Cum denique Romæ Cenſorium probrum judicabatur agrum male colere aut arare, teſte Plinio, *Lib.* 18. *c.* 3. dum enim negligitur agricultura, paulatim corruit, Klock. *de Ærar. Lib.* 2. *n.* 48. Hinc quibusdam locis optimo conſilio introductum eſt, ut ſint certi homines, qui videant, ne prædia ruralia, vineæ & horti male colantur.

33 Sic in Ducatu Würtenbergico ſingulare officium eſt der Feldſtützler / ut vocant, de quo vid. *Ordin. Polit. Würtenberg. tit.* Von Feldſtützlern / dieſe werden mit Pflicht und Eyd beladen / zu allen Orten und Arbeiten des Acker- und Weingarten-Baues durch das gantze Baufeldt an Acker und Wein-Garten zu gehen / ob die zu jeder Art recht gebauet / und wo eine Art unterlaſſen / oder in Bau gebracht / denſelbigen bey ſonder aufgeſetzter Straffe zu einem Abtrag des Unbau und Schadens nach Gelegenheit und Geſtalt der Sachen zu geben / erkennen und hierunter niemand verſchonen. Vid. Wehner. *Obſ. Pract. verb.* Feldſtützler. Fritſch. *d. l.* Optandum foret, ut optimum hoc inſtitutum etiam aliis in locis ſervaretur.

CAPUT XXIIX.

DE PRÆDIIS COTSASSICIS.

SUMMARIA.

1. *Qui equis & bobus ſervitia præſtant* Anſpanner *appellantur.*
2. *Qui vero operas manuarias*, Cotſaſſen.
3. Cotſaſſen *unde dicti?*
4. *Non tantum operas præſtant*, *ſed etiam annuum aliquid ſolvunt.*
5. *Per operas manuarias quid intelligatur?*
6. *Similes Cotſaſſis ſunt* die Häußler und Erbdreſcher.
7. *Illi invito Domino diſcedere non poſſunt.*
8. *Præjudicium hac de re.*
9. *Caſati qui?*
10. *Caſa quid apud Latinos Autores?*
11. *Caſata erat prædium.*
12. *Caſati donati Eccleſiæ.*
13. *Aliud genus Caſatorum honeſtius.*
14. *Caſa etiam ſumebatur pro palatio regio.*
15. *Item pro prædio cum caſtro.*

1 QUemadmodum illi ruſtici, quibus à Dominis prædium vel tantum agri conceſſum, ut equos alere aut boves aratores poſſint, & cum iſtis jumentis certa ſervitia præſtent, Anſpanner oder Hüffner
2 appellantur, de quibus *cap. præced.* Ita tenuiores illi, qui non habent integrum manſum vel hobam, ſed tuguriola tantum & hortos poſſident, operasque præſtant manuarias, Cotſaſſen / Coſſaten
3 & Cötner dicuntur. Eine Köte enim linguâ Saxonicâ vile tugurium ſignifi-
4 cat. Non minus tamen quam illi pro modo facultatum & prædii conceſſi tum operas Domino ſuo edunt, tum annuum aliquod ſolvunt, Huſan. *de hom. propr. c.* 5. *n.* 66. Knich. *de Veſt. Pact. cap.* 3. *n.* 30. Per operas autem manu- 5
arias intelligimus Hand-Frohnen e.g. Getreide abſchneiden / Heu machen / wachen / jagen / Bothſchafft lauffen etc. Hinc in der Fürſtl. Sächſ. Halliſchen Teich-Ordnung habetur: Die Acker-Leute ſoll man mit Pferd und Wagen / die Cotſaſſen mit Schuppen und Spaden auf die Teiche erfordern. Exemplum occurrit in Matricula Conſiſtorii Eccleſiaſtici Wittebergenſis *de anno* 1555. ſub pago Klöden / ubi leguntur verba: Vier Groſchen / zwey Hüner und der Hand und Fuß-Dienſt nach Ziemlichkeit bekömmt die Kir-

che von des Gottes-Hauß Cossaten Hoff /
6 welchen itzt Valtin Wentzel besitzet. Ejusdem ferme generis etiam sunt tuguriola Nobilium in pagis inhabitantes, die Häußler Lohn- oder Erbdrescher. Postquam enim hujusmodi inquilinus hunc in finem à Domino suo in Tuguriolum recipitur, quo sibi operas ad culturam agrorum & triturandum frumenta
7 certa mercede locaret. Constat hinc mutuam inter Dominum & inquilinum obligationem intercessisse, cui invita altera parte nemo se subtrahere potest, *l. 5. C. de Obl. & Act.* Carpz. *Decis. 290. n. 7.* Philipp. *Usus Pract. Inst. Lib. 1. Tit. 5. §. 4.* qui præjudicio hoc confirmat.
8 Ita enim Scabini Lipsienses ad requisitionem Quæstoris Freiburgici M. Sept. Anno 1649. pronunciarunt: Hat sich kurtz vor der Erndte J. B. zu W. unter Herr G. von N. Gerichten gelegen / von dar hinweg und in euer anbefohlnes Ambts-Dorff N. begeben / daselbst nieder gelassen / und ein Häußlein erkaufft / darauff wohlgedachter G. à N. an euch begehret / bemelten B. weil er heimlich / und ohne Kundschafft aus seinen Gerichten gezogen / in Arrest zu nehmen / und ihme abfolgen zu lassen. Ob er nun wohl in der von N. Gerichten im Dorffe W. keine Güter sondern nur ein Häußlein gehabt / auch mit keinem Lohn oder Zinsen ihme verhafftet gewesen / sondern nur umbs Lohn gearbeitet / überdiß der von N. ihn gütlich nicht abziehen lassen wollen / auch hiebevor in dergleichen Fall die Ambts-Unterthanen in seinen Gerichten auffgenommen. Dieweil ihr aber dennoch selbsten berichtet / daß J. B. ein Lohn-Arbeiter gewesen / Er auch deme von N. wegen des Häußleins / so er besessen / die Dienste zumahl bey der Erndte-Zeit leisten müssen / und gleichwohl ohne Vorwissen der Gerichts-Herrn hinweggezogen / welches Er zu thun nicht befuget / noch Herr G. von N. so schlechter Dinge / weil er bey damahliger Zeit / da das Getreidig theuer / und er ein ziemliches selbst verdienen können / bey ietziger wohlfeilen Zeit ihn loßzulassen schuldig gewesen / ihr auch euch selbsten zuzumessen / daß ihr die Ambts-Unterthanen / so hinweg zu ihme gegangen / nicht wiederumb gebührlich abgefordert etc. So mag diesemnach J. B. deme von N. nicht vorenthalten werden / sondern Er wird ihme billig geliefert / und wann derselbe / daß er zur Ungebühr angehalten würde / sich zu beschweren / ist bey der hohen Obrigkeit und an gebührendem Orte ihme solches zu suchen / wie auch Euch in dergleichen Fall die Ambts-Unterthanen wieder zu fordern / und dergleichen Recht zu gebrauchen unbenommen. V. R. W.

Non multum dissimiles nostris Cot- 9
sassis olim fuere Casati, non tam libertinæ, quàm servilis conditionis homines, dictique videntur servi ii, qui intra casam, hoc est in ruralibus possessionibus serviebant. Casa enim Latinis 10
Autoribus est agreste habitaculum, palis, arundinibus & virgultis contextum, quibus possunt tueri à vi frigoris aut caloris. Isidor. *Lib. 14. Origin. cap. 12.* Apud Latino Barbaros vero scriptores sumitur pro quovis ædificio, ut casa Dei, pro Æde sacra Ecclesiâ. *Chron. Lauris Sam.* Et casata erat habitaculum cum 11
certa terræ quantitate idonea ad unam familiam alendam servis cassatis olim attributum, atque adeo ipsa familia. Donatos etiam casatos Ecclesiis perinde 12
fuisse atq; colonos aut servos, antiqvum Albuini Clerici comprobat instrumentum apud Goldast. *sub num. 3.* quod tale est. Ego Cotanoina ancilla Dei dono atque trado ad monasterium S. Galloni, ubi ejus sacrum requiescit corpus: hoc est, quod trado, quod ego in Lutinach visura sum habere, & in alio loco, qui dicitur Bessindorff, in locis, campis, sylvis omnia quæ inibi visura sum habere, casatos tres his nominibus Righero, Wantilone, Waltricho, & uxore sua Fastratâ, & filio eorum Wolfrido, & servo ejus Isamberto, & alio servo, nomine Woto & Haccone, qui est in concambio cum Wichardo redimere se vult, det aliud mancipium XI. manuum longum &c. Et apud eundem Goldastum *sub num. 39.* Beata filia Rachiberti donat inter alia in villa, quæ dicitur Centoprato, casatos duos cum omnibus adjacentiis vel adpenditiis eorum.

Illicò

Illicò tamen addit: Sed unum infantem inde ingenuum laxavimus, reliqui verò ſicut ſuperius diximus ita ſint &c. Videtur excepiſſe infantem ex caſato genitum, eique hoc beneficium dediſſe, ut plena ingenuitate frueretur. Dn.
13 Ziegl. *de Dot. Eccleſ. cap.* 9. *n.* 36. Fuit & aliud genus Caſatorum multò honeſtius prioribus, qui Principum erant domeſtici vel vaſalli, videnturque ita dicti fuiſſe, quod ad caſam Domini compa-
14 rere tenerentur. Caſa enim non tugurium tantum ſignificabat, ſed omne ædificium, etiam Palatium & Regiam, uti patet ex legibus Longobardorum *l.* 2. *tit.* 17. ubi conſtituitur de Goldaſtio; qui poſt ſuſceptas & commiſſas ſibi ad gubernandum curtes aut caſas Regis donationem acceperit. Ipſa etiam feuda 15
quandoque caſamenta dicebantur, & caſamenta Eccleſiæ prædia illa, quæ feudi nomine ab Eccleſia accepta erant, Petr. de Marca *de Primat. n.* 121. Quo pertinet admonitio Bernhardi *Epiſt.* 39. Noſtrum quoque ac veſtrum pariter Epiſcopum i. e. Ligonenſem, abundantiori, ut decet, honore ſuſcipiatis, & de caſamento, quod tenetis, reverenter ei & humiliter offeratis. Et charta *anni* 1197. *in Hiſtor. Vergiac. p.* 122. Cepi de Oddone Duce Burgundiæ in feudum & caſamentum Auxonam villam meam cum caſtro, jurabilem & reddibilem ſibi & ſucceſſoribus ſuis. Du Fresne *Gloſſar. ad hanc vocem.*

CAPUT XXIX.

DE PRÆDIIS MAJORATUS.

SUMMARIA.

1. *Majoratus vox Hiſpanica.*
2. *Quid ſit?*
3. *Majoratus & primogenitura in Praxi pro iisdem ſumuntur.*
4. *Quomodo inter ſe differant?*
5. *A plurimis Gentibus receptus Majoratus.*
6. *Ratio introductionis hujus juris.*
7. *Romani ad maſculos devolvebant hæreditatem.*
8. *Quod & obtinet de jure divino.*
9. *Item Feudali.*
10. *Per diviſionem familiæ pereunt.*
11. *Per primogenituram conſervantur.*
12. *Jus primogenituræ in Britannia Aremorica.*
13. *Primogenitus erga fratres debet ſe clementem exhibere.*
14. *Portio quæ poſtgenitis relinquenda.*
15. *Apanagium quid?*
16. *Definitio Majoratus.*
17. *Qui Majoratum inſtituere poſſint?*
18. *Hoc fæminæ quoque permiſſum.*
19. *Majoratus etiam ſanctione pragmatica introducitur.*
20. *Exempla ejusmodi Majoratuum.*
21. *Introducitur voluntate Imperatoris ad inſtantiam poſſeſſoris.*
22. *Item per pactum & ſtatutum conciliatur.*
23. *Similiter per conſuetudinem.*
24. *Ut & per præſcriptionem.*
25. *Qui Majoratus capaces ſint?*
26. *Naturales in Majoratum non ſuccedunt.*
27. *Nec legitimati per Reſcriptum Principis.*
28. *Item nec Adoptivi.*
29. *Quod etiam dicendum de fæmina.*
30. *Limitatur hoc in Majoratu, qui in Allodiis conſtitutus.*
31. *Proximitas an Inſtituentis, an verò ultimi poſſeſſoris reſpicienda.*
32. *Regulariter ſucceſſio in Majoratu pertinet ad Primogenitum, ejusque deſcendentes.*
33. *Filius primogeniti excludit patruum.*
34. *Filius natus antequam pater Majoratum adeptus excludit fratres in dignitate genitos.*
35. *Majoratus plerumque in immobilibus conſiſtit.*

36. *Ind*

36. *Imo in integris Regnis, Electoratibus & Ducatibus.*
37. *In feudo potest consistere Majoratus.*
38. *Item in prædiis Emphyteuticis, Censiticis & aliis.*
39. *Regalia, Jurisdictio, jus venandi possunt esse objectum Majoratus.*
40. *Item & census redimibilis.*
41. *Ut & res mobiles, quæ duratione æquantur immobilibus.*
42. *Majoratus vel per contractus inter vivos vel per ultimam voluntatem constituitur.*
43. *Quantitas Majoratus consistit in arbitrio instituentis.*
44. *Dummodo reliquis liberis legitima sit illæsa.*
45. *Si alius quàm parens instituerit Majoratum, legitima non habet locum.*
46. *Primogeniti dominium est restrictum.*
47. *Tenetur ad cautionis præstationem.*
48. *Item inventarium conficere.*
49. *Primogenitus fert onera & collectas.*
50. *Præcavere debet, ne usucapiatur prædium Majoratus.*
51. *Item ne servitus amittatur.*
52. *Huc & spectat reparatio.*
53. *Mortuo possessore Majoratus absque liberis, quid ejus hæredes restituere teneantur?*
54. *Finitur Majoratus interitu rei in Majoratum concessæ.*
55. *Item interitu familiæ.*
56. *Sicut & pœnitentia testatoris.*
57. *Potest & revocari propter supervenientiam liberorum, si non in totum, tamen quoad legitimam.*

1 MAjoratus vox est fori Hispanici, Majoria, Primogenitorum jus,
2 Gallis *droit d'ainesse;* Ubi scilicet maximus natu inter liberos ad tuendam dignitatem & splendorem familiæ, prædium vel maximam partem bonorum paternorum consequitur.
3 Majoratus verò & primogenitura in praxi promiscuè sumuntur. Maurit. *P. II. Concl. 1. n. 3.* Quamvis multum in-
4 ter se differant, in hac enim Primogenitura est fundamentum, in Majoratu verò ætatis prærogativa, & ille ad successionem vocatur, qui in familia post mortem successoris ætate major, non qui primogenitus reperitur: Insuper in primogenitura jus repræsentationis sibi locum vendicat, in Majoratu vero non. Springsfeld *de Apanag. c. 5. n. 7.*
5 Hoc jus apud plurimas Gentes obtinuisse exemplis Ægyptiorum, Moabitarum, Albanorum, Græcorũ, Atheniensium, Macedonum, Trojanorum, Persarum, Syrorum, Parthorum, Numidarum, Germanorum probatum reddidit Tiraquellus *de Jur. Primogen. Præfat. n. 21.* Limn. *lib. 4. Jur publ. c. 8. n. 107.* Apud Hispanos insuper, Gallos, Anglos multisque locis Germaniæ, præcipuè inter Illustres personas receptum esse testantur Cujac. *ad lib. 2. Feud.*
Tit. II. Dn. à Klengel *in Dissert. de Major. n. 6.* 6
Plura Exempla refert Fridr. ab Audler *L. 2. Tit. 7. n. 1.* & Maurit. *d. l. n. 8.* Besold. *voc.* abgefundene Herren. Nec absque fundamento: Interest enim Reipublicæ homines de suis rebus libere disponere posse, & Cives habere locupletes, sine divitiis namque dignitas cognatorum vix conservatur, sed perit propter inopiam. Auth. *de testib. §. Sancimus. C. de suspect. tutor. l. 1. §. 13 ff. de Ventr. inspic.* Respublica autem non læditur, si unus fiat pauper & alter dives, secus si nullus fieret locupletior. Pelæz à Meres *de Majorat. Hispan. quæst. 1. n. 27.* Qua sola 7
ratione moti veteres Romani ad masculos tantum olim devolvebant hæreditatem, *tot. tit. Inst. de legit. Agnat. success.* non vero ad fœminas, quippe quæ familiæ suæ caput & finis sunt. *l. 195. ff. de V. S.* Sic & lege divina ob 8
eandem rationem cautum erat, ut filiis exstantibus filiæ excluderentur, *Num. 27. v. 3.* Idem quoque moribus feuda- 9
libus ob hunc ipsum finem receptum est, ut successio in feudis ad masculos regulariter pertineat, *1. Feud. 8. & 2. Feud. 11.* Videmus insuper per Majo- 10
ratus patrimonia integra & illæsa maximo Reipublicæ ornamento in familiis conservari, cum per divisiones & dissectiones in partes ea ad nihilum fa-

facile redigantur. Id quod non pau-
cis familiis etiam Illustribus in Germa-
nia contingit, quæ Principatibus, Di-
tionibus & prædiis toties divisis atque
imminutis præter nomen dignitatis vix
quicquam retinuerunt, Carpz. *ad L.*
11 *Regiam c.2. sect.1. n.4.* E contrario te-
statur Cl. Fr. Menestrier *des diverses*
Especes de Noblesse cap. 8. cum multæ
familiæ Nobiles ob bellum & alias
causas in Gallia perierint, tamen in Bri-
tannia Aremorica splendorem familia-
rum, situ locorum à commerciis ab a-
liis remoto, maximè jure Primogenitu-
12 ræ fuisse conservatum, vetita divisio-
ne inter fratres, & assignata junioribus,
quos Juvengneurs vocant, modica ad
alimentum portione, quam paragium
nominant, quamque Junior à Seniore
in feudum accipit: Neque tamen ad
juramentum homagii tenetur, neque
Jurisdictioni primogeniti subjectus est,
sed ab hoc ita honoratur, ut dextræ ejus,
si in domum Senioris venerit, assideat.
13 Major enim natu reliquos fratres & so-
rores non nudos & egenos dimittere,
sed alimenta ipsis pro dignitate natali-
um familiæque statu subministrare de-
bet. Ita Imp. Carolus IV. *in Aurea*
Bulla cap. 24. apud illos frater, ait, &
sorores clementem & pium se primo-
genitus exhibebit continuò, juxta da-
tam sibi à Deo gratiam, & juxta suum
beneplacitum, & ipsius patrimonii fa-
14 cultates. Hinc videmus reliquis fra-
tribus interdum in Germania tertiam,
dimidiam vel aliam partem, vel etiam
certam pecuniæ summam relinqui,
15 quod Francico nomine Appanagium
nominatur, German. Abbannung/ Ab-
findung/ quasi dicas, remotionem ab
hæreditate. Quemadmodum *2. Para-*
lip. 21. v. 2. Josaphat plures filios ha-
bens in Joram tanquam primogenitum
Regnum contulit, reliquos vero mu-
nere & civitatibus placasse dicitur.
16 Est autem regulariter Majoratus Præ-
dium eo vinculo affectum, ut in illo
inalienabili & indiviso eo ordine succe-
datur, quo ab illius institutore fuit dis-
positum.
17 Constituere Majoratum possunt o-
mnes, quibus vel testandi vel inter vivos
contrahendi facultas est, quique libe-
ram rerum suarum administrationem
habent, sine ulla sexus vel dignitatis
prærogativa, sive sint nobiles sive igno-
biles, cum unusquisque rei suæ liberri-
mus sit moderator & arbiter, *l. 41. ff. de*
pactis l. 21. C. Mandat. Quod in specie
in casu primogenituræ tenet Cravetta
Consil. 82. n. 6. Imo rusticum quoque
Majoratum facere posse tradit Pelæz.
d. tr. de Major. Hisp. 1. qu. 1. f. 10. n. 25. &
26. ubi experientia se cognitum habe-
re profitetur, quod ab hominibus infi-
mi generis multi Majoratus illorum
Regnorum originem traxerint, nec
damnum Reipublicæ ex eo, quod Ru-
stici Majoratus faciant, resultare de-
monstrat exinde, quod Reipublicæ in-
tersit cives habere locupletes; minus
vero lædatur si unus fiat pauper & al-
ter dives. In bonis feudalibus tamen
consensus Domini requiritur. Springs-
feld. *c. 1. n. 39.* Non ergo à constitutio- 18
ne Majoratus Fœmina excludenda,
cum testamentum facere *l. 1. 2. C. de Bon.*
Mat. & Jure civili etiam sine curatore
efficaciter contrahere, resq; suas etiam
inscio marito alienare possit. *l. 6. C. de*
revoc. donat. l. 12. C. de Pign. De Jure
Saxonico mulieri Curatoris consensu
ad constitutionem Majoratus opus erit,
Carpz. *Const. 15. Def. 1. 2. seqq.* Nisi sit
persona Illustris habens Regalia veluti
Ducissa aut Comitissa. Berl. *P. 2. Concl.*
17. n. 8. Vel cum liberis suis, id quod
plerumque in causâ Majoratus fieri so-
let, contrahat. *arg. l. 17. C. de Postlim.*
rev. Carpz. *d. l. def. 8.* Majoratus quo- 19
que in quibusdam locis lege pragmati-
ca est introductus, ut in Hispania &
Francia, ubi totum regnum, Principa-
tus, Ducatus, Marchionatus, Comita-
tus, Prædiaque Majora ad Primogeni-
tum pertinent. Christin. *Decis. 80. Vol. 5.*
du Fresne *in Glossar. ad vocab. Apanagi-*
um. Sic in Imperio Romano in Ele- 20
ctoratibus Laicis Jus primogenituræ in-
troduxit Aurea Bulla Carol. IV. Impe-
ratoris *Tit. 25.* Quam Auream Bullam
in puncto juris primogenituræ ad cæte-
ros quoque Principatus & Comitatus
ex-

extendunt Goldast. in *Seniore Lib.* 2. *c.* 15. *n.* 1. Vultejus *de Feud. lib.* 1. *c.* 8. *n.* 36. Cothm. *Vol.* 3. *Conf.* 1. *n.* 40. Contrarium tenet Springsfeld *de apanag. c.* 5.
21 *n.* 15. Dein jus primogenituræ inducitur voluntate Imperatoris, præcipue in Familiis illustribus, ubi illud non viget ad instantiam possessoris feudi Regalis, Besold. *P.* 4. *Conf.* 148. *n.* 48. Etiam in præjudicium filiorum natu minorum, quibus tamen censetur reservata legitima, vel ejus loco alimenta. Cujus rei exemplum exhibet Nicol. Betsius *de Pact. Illustr. famil. circa finem.* Per
22 pactum quoque & statutum jus primogenituræ conciliatur, ubi tamen superioris consensus requiritur. Tiraquell.
23 *de Jure primogen.* Item & consuetudine introducitur Primogenitura non tantum in feudis, sed etiam Allodiis tam inter Illustres quam privatos, prout in Normannia & Britannia, Bodin. *de Republ. L.* 2. *c* 5. Angliâ, uti & in illâ Aquitaniæ parte, quæ hodie Gvienna vel Gasconia appellatur, ubi jus primogenituræ adeo arctum usurpatur, ut primogenitus assem hæreditatis auferat, fratribusque minoribus natu alimenta tantundem, donec ipsi se suâ industria alere possint, subministret. Quod quidem tametsi durum primâ fronte videatur, tamen consuetudines inveteratæ, quæ cum ipsis gentibus originem habuerunt, etsi violentæ, barbaræ & omni ratione carere videantur, si nemini jus suum quæsitum auferant, quod hoc casu contingit, tolerandæ
24 sunt. Betsius *cap. fin.* Tandem & præscriptione conciliari jus primogenituræ, attestatur Springsfeld *de Apanag. C.* 5. *n.* 70.

25 De iis autem, qui hujus juris beneficiique capaces sunt, sciendum, quod illi, qui ultima voluntate vel contractu aliquid accipere possunt, ad Majoratum quoque haud dubie admittantur, modo juxta naturam Majoratus, majores natu pariter & proximiores existant, quod intelligendum est de primogenito ex justo & legitimo matrimonio.
26 Liberi enim naturales & spurii Majoratum haud consequuntur. *arg.* 2. *Feud.*
27 26. *Nov.* 89. *c.* 15. Circa Legitimatos distinguendum inter legitimatum per subsequens matrimonium, & inter legitimatum per rescriptum Principis. Ille, quia per subsequens matrimonium omne vitium purgatur, admittitur. *Nov.* 12. *c. fin.* Carpz. *P.* 3. *c.* 28. *def.* 16. Hic vero, quia agnatorum jus quæsitum non potest auferre, minime Majoratum consequitur. *l.* 2. *l.* 7. *C. de Prec. Imper. offer.* Quod etiam de filiis adoptivis, & per 28
unionem prolium adoptatis statuendum, *arg.* 2. *Feud.* 26. Fœminæ similiter in prædio Majoratus non succedunt, 29
quia conservandæ familiæ causâ constituitur, fœmina autem familiæ suæ caput & finis est, *l.* 195. §. *ult. de V. S.* Idem judicium erit de masculis ex illa descendentibus, cum nemo possit plus juris in alium transferre, quàm ipse habet, *l.* 2. *C. de pœn.* Forster. *de success.* 3. *cap.* 16. Admittitur tamen, si majoratus in præ- 30
dio Allodiali non feudali constitutus sit, & nulli amplius masculi supersint, tunc non quidem jure primogenituræ, sed jure hæreditario succedunt. Knipschild. *de fideic. famil. nobil. n.* 277.

Ventilanda hic venit quæstio, an de- 31
ficientibus masculis ex ultimo possessore proximitas, quæ in Majoratu attendenda est, ad individuum instituentis, an ultimi possessoris sit referenda? Et pro agnato ultimi possessoris respondendum erit; quoties enim fideicommissum defertur familiæ, in eo modo & ordine, quo in successione ab intestato, semper consideretur proximitas respectu ultimi morientis. *l.* 2. §. 4. & 6. *ff. de legit. hæred.* Id ipsum etiam in feudis observatur, ubi eum, qui ultimo possessori proximior est, reliquis remotioribus præferri constat *per text.* 2. *Feud.* 11. & 2. *feud.* 39. Molina *de primog. Hisp. l.* 1. *c.* 9. & 16.

Regulariter vero tam de jure quam 32
consuetudine succesio Majoratus pertinet ad filium majorem, illoque defuncto ad nepotem, filium filii majoris, vel ad filium primogeniti, modo capax sit. Illo enim non existente capace, ad filium secundum, vel ad ulteriores, Majoratus spectat. Pelæz à Meres *de Majorat. P.* 2. *qu.* 4. *n.* 1. & *seqq.* & *qu.* 8.
Magnæ difficultatis olim erat quæstio, 33
ita

ita ut Imperante Ottone I. cum comitiis Imperii componi nequivisset, duello, teste Wittekindo *lib. 2.* decisa fuerit: Si scilicet mortuo primogenito filius eius contendat cum patruo, uter alteri præferendus? Et pro filio, & nepote cæterisque posteris primogeniti defuncti respondendum, iisque superstitibus Patruus plane removendus. Pelez à
34 Meres *d. qu. 8.* Tiraquell. *de Jur. Primog. qu. 46.* Sed quid dicendum de eo, qui, antequam pater ipsius Majoratum vel dignitatem consequeretur, natus est? Et is postposito filio in dignitate nato tanquam primogenitus meritò præfertur, *arg. l. 50. §. 2. fin. de Bon. libert. l. 7. §. 1. ff. unde libert.* Non enim dignitas patri superveniens nocere liberis ante natis, sed potius prodesse debet. *arg. l. 5. de Senat. l. 11. C. de Dignit.* Carpz. *P. 2.*
35 *C. 10. def. ult.* Cæterum Majoratus potissimum in prædiis & aliis immobilibus consistit, cum sui natura causam debeat habere perpetuam, imo ex integris Regnis, Ducatibus, & Comitatibus Majoratum esse constitutum vide-
36 mus. Sic pleraque regna Majoratus esse Molina asserit, *Disp. 576. n. 7.* Idem de Electoratibus erit statuendum, quod *ex Aur. Bull. Carol. IV. Cap. 7. & 24.* constat, nec non de Serenissimæ Austriacæ Familiæ Ditionibus, & Ducatu Würtembergico, ut & Ducatu Brunsvicensi & Luneburgensi, Limn. *L. 4. Jur. Publ. c. 8. 11.* Knipsch. *c. 6. n. 278.* multisque aliis, quas refert Springsfeld. *de*
37 *Apanag. c. 3.* Unde sequitur quod etiam in Feudo, cujusmodi sunt recensiti Electoratus & Ducatus, consistere possit
38 Majoratus. Sicut & in prædiis Emphyteuticis, censualibus & aliis generibus prædiorum, quotquot ferme recensuimus. Denique quæcunque possunt in feudum dari, de quibus *II. Feud. 1. §. ult.* Ea etiam in Majoratum concedi
39 queunt. Molin. *Disp. 606.* Hinc etiam Regalia, jurisdictio, jus venandi & piscandi, molendina, cauponæ objectum habile Majoratus erunt: Quoniam in Feudum concedi possunt, & respective immobilium jure censentur, *Cap. un. II. feud. 56.* Huc & annui reditus referendi, *arg. cap. un. pr. vers. quæsitum est*, Schultz. *de Feud. c. 6. n. 24.* Solet 40
& interdum ex rebus non omnino perpetuis veluti ex censibus redimibilibus vel alia pecunia in nuda personali obligatione subsistenti, & nullum prædium seu rem immobilem afficiente Majoratus constitui. Molina *Disp. 617.* Cum de consuetudine feudum quandoque in pecuniâ numeratâ consistere 41
soleat. Pruckm. *Vol. 1. Consil. 50. Const. Elect. 30. Part. 3.* Ergò multò magis Majoratus. Quin etiam ex aliis quibusdam mobilibus, quæ duratione suâ ac perpetuitate æquantur rebus immobilibus, Majoratus interdum constat, veluti gemmis aut rebus aureis & argenteis, vel etiam armis, quæ in splendorem familiæ solent conservari. Molin. *Disp. 606.* Varia denique requisita ad Majoratus constitutionem refert Mauritius *P. II. Cons. 1. n. 23. & seq.* ad quem benevolum lectorem brevitatis amore remittimus.

Præterea Majoratus tam per contra- 42
ctum inter vivos quam per ultimam voluntatem constituitur; Priori casu per pœnitentiam instituentis revocari non potest, cum contractus ab initio sint voluntatis, ex postfacto vero fiunt necessitatis, *l. 12. C. de contrah. empt. l. 75. ff. de R. J.* Posteriori verò potest, cum voluntas hominis ambulatoria sit usque ad extremum vitæ halitum, *l. 4. de adim. leg.*

Quantitas autem ejus consistit in vo- 43
luntate instituentis, adeoque vel in universis bonis, vel in magna eorum parte, veluti, ut major prædium paternum vel duas trientes hæreditatis, reliqui verò liberi unam tantùm partem, vel aliquid jure præcipui consequantur, Gail. *Lib. 2. Obs. 153.* dummodo 44
iis legitima illæsa & integra conserve-
tur. Tiraquell. *de primog. qu. 5.* Si 45
autem non ipse Parens, sed alius aliquis Majoratum instituerit, vel si Majoratus non novus, sed jam ante à Majoribus constitutus sit, possessorem Majoratus primogenitum sororibus vel aliis fratribus, imo etiam reliquis suis liberis præter Primogenitum non succe-

dentibus ad legitimam non teneri, constat. Petr. Heig. *Part.* 1. *quæst.* 25. *n.* 8.

46 Quamvis vero Primogenitus dominium Majoratus consequatur *per l.* 42. *ff de Usur.* ita, ut si alienatio à prædecessore facta fuerit, ipsi vindicatio competat. *l.* 1. *C. Commun. d. Legat.* Knipschild *c.* 13 *n.* 15. *seq.* Tamen illud Dominium non perpetuum est & absolutum, sed quodammodo restrictum & certo tempore terminatum.

47 Hinc etiam ad cautionis præstationem obstringitur, Besius *de Pact. Famil. Illustr.* Molin. *Lib.* 1. *De primogen. c.* 15.

48 Teneturque de bonis sub hoc onere ipsi relictis Inventarium. *p. l.* 72. *ff. de condit. & dem.* Molin. *c.* 28. Nam omnes qui ad restitutionem obligati sunt, inventarium conficere debent.

49 Onera quoque Majoratus possessor tanquam Dominus qui & fructus percipit, veluti census, pensiones, tributa & collectas exsolvere cogitur, Recess. Imper. Ratisb. *de anno* 1576. §. Bey Berathschlagung; ibi: Erklären und ordnen Wir / daß in obgesetzten Fall allemahl der Stand / so das Stamm-Hauß besitzlich innen hat / zu Erlegung des Reichs-Steuern mit Recht von unserm Fiscal angelanget.

50 Ulterius obstringitur possessor, prædium Majoratus sartum tectum conservare, quare præcavere debet, ne usucapiatur Majoratus, sed in tempore præscriptio ejus interrumpatur, *l.* 1.

51 *Usufr. quemadm. caveat.* Item ne servitus majoratui debita amittatur, *l.* 15.

52 *§. fin. ff. de Usufr.* Huc etiam reparatio spectat, quam propriis sumtibus ex fructibus Maioratus perficere debet, *l.* 7. *C. de Usufr. l.* 10. *ff. de R. J.* Indeque tenetur agros desertos proscindere, vites subserere, aquæ ductus & fossas purgare, *l.* 13. §. 2. *l.* 9. §. 6. *l.* 7. §. 2. 3. *l.* 18. *ff. de Usufr.* §. *si Vasallus* 2. *Feud.* 28. Quod si quid culpa sua deterioratum sit, id resarcire & restituere obstrictus est, *l.* 47. §. 4. *l.* 108. §. 12. *ff. de Leg.* 1. Molin. *d. l. c.* 27. *n.* 1. Mortuo denique 53 absque liberis possessore Majoratus ipsius hæredes eundem, primogenito ejusdem ordinis cum augmento restituere tenentur, circa quod tamen inter augmentum naturale, ut alluvionis, alvei &c. & industriale distinguendum est; & hoc iterum vel separabile vel inseparabile. Posterius est, quod per se subsistere & à re principali separari nequit, veluti sunt fossa, piscina, stagna, arbores, plantæ &c. Itaque augmentum industriale & inseparabile cum ipso Majoratu successori restituendum est, *arg. II. Feud.* 8. §. *E contrario.* Garsias *de Expens. c.* 22. *n.* 17. Sicut & augmentum naturale *l.* 7. §. 3. *l.* 30. §. 2. *de A. R. Dom.* Molin. *de Primog. Hisp. l.* 1. *c.* 26. *n.* 11. Ergo & ædificium in Majoratu extructum. *l.* 58. *ff. de Leg. I.* Separabilia verò augmenta in restitutionem non veniunt, nisi sint ex peculiari destinatione possessoris Majoratui unita & incorporata. Hartm. Pist. *lib.* 2. *quæst.* 42. *n.* 43.

Solvitur Majoratus interitu rei in 54
Majoratum concessæ, *arg. II. Feud.* 23. §. *ult.* Item interitu familiæ cujus con- 55
servandæ causâ Majoratus constitutus est. Extinctis itaque masculis omnibus res ad naturam pristinam allodialitatis redit, in qua fuit ante Majoratum. Dissolvitur etiam Majoratus pœnitentia & revocatione Testatoris primum 56
eundem instituentis, per *cap. licet X. de Vot. & Vot. redemt.* Knipschild *de Fidei commiss. Famil. nob. c.* 16. *n.* 41. Imo etiam inter vivos constitutus noviter Majoratus propter supervenientiam liberorum, si non in totum, saltem in tantum, ratione scilicet legitimæ liberis conservandæ revocari potest, *l.* 8. *C. de revocand. donat.*

(o)

Ca-

CAPUT XXX.

DE PRÆDIIS MINORATUS.

SUMMARIA.

1. *Sicut per Majoratum filiis primogenitis, ita per Minoratum filiis minoribus prospicitur.*
2. *Filii minores sæpissime magis diliguntur quam seniores.*
3. *In Hispania pater habet jus assignandi Majoratum uni ex filiis, quem maximè diligit.*
4. *Ubi Minoratus vigeat?*
5. *Jus optionis obtinet tantum inter descendentes.*
6. *Filius minor, vendito prædio alteri, potest sibi pecuniam, quæ vocatur* Kühr-Geld/ *stipulari.*
7. *Filio minori impuberi liberum est, si ad legitimam ætatem pervenerit, venditionem prædii paterni acceptâ pecuniâ ratam habere, vel prædium ipse emere.*
8. *Pecunia dicta* Kühr-Geld *si in venditione non est reservata, non debetur.*
9. *Nec in venditione necessaria.*
10. *Hoc jus minori in uno tantum prædio non pluribus competit.*
11. *Filius minor hoc jus ad hæredes non transmittit.*
12. *Pecunia tamen promissa ad hæredes transfertur.*
13. *In causa testati hoc jus locum non habet.*
14. *Præjudicia hac de re.*
15. *Aliud jus electionis est duobus saltem existentibus fratribus.*
16. *Quod in jure Saxonico fundamentum habet.*
17. *Major de læsione conqueri non potest, cum sibi ipsi inæqualitatem imputare debeat.*
18. *Hoc jus electionis tàm inter Nobiles, quàm cives obtinet.*
19. *Minor ab hac divisione non potest recedere.*
20. *Hoc jus non tantum in allodialibus, sed etiam feudalibus prædiis locum habet.*
21. *Idem etiam observatur in divisione rerum expeditoriarum.*
22. *Hæc sanctio inter parentes & collaterales etiam servatur.*
23. *Obtinet etiam, quando duæ fœminæ prædium & alias res hæreditarias dividunt.*
24. *Si masculus & fœmina concurrunt, indistincte fœmina dividit & masculus eligit.*
25. *Si prædium dividi nequeat, minori competit electio, num æstimationem recipere velit.*
26. *Hæc divisio tantum in familiæ herciscundæ judicio, non vero communi dividundo actione locum habet.*
27. *Præjudicium de hac re.*
28. *Hoc jus eligendi filio minori per testamentum pater adimere potest.*
29. *Exemplum hujus rei in Electore Brandenburg. Alberto.*
30. *Quo tempore hoc jus minori competens præscribatur.*

1 QUemadmodum per Majoratum filiis primogenitis prospicitur; Ita in nonnullis locis juniores vel ultimogeniti consvetudine benigna Prædium paternum sortiuntur, quod Minoratus, Gallis Maisnetè dicitur. *Consuet. Camerac. tit. 8.*
2 Est enim proles serotina non exiguus ad benevolentiam stimulus, ait Philo *de Joseph. & probat. gen. conject. 11. n. 13.* Patrisque affectio sæpissime in ultimogenitum inclinat, cum seniores filii plerumque ab ipsis parentibus elocantur, ideo juniori post mortem parentum prædium paternum reservatur. Sicut enim in Hispaniâ Pater habet jus assignandi Majoratum uni ex filiis, quem maxime diligit, ita & hic admittuntur conjecturæ de prædilectione filii minoris. 3 Filius autem minus dilectus non debet præferri magis dilecto. Mantica *de conject. Lib. 6. c. 11. n. 13.*

4 Hæc prærogativa conceditur ultimogenitis in plurimis locis, per totam fermè Saxoniam præsertim inter rusticos, ubi ex consuetudine vel statuto filio juniori debetur possessio prædii paterni, vel jus eligendi & retinendi illud, & eo hæredibus satisfaciendi in pecunia (vulgo die Kühre oder Kühr-Gerechtigkeit) Franzk. *Lib. 1. Resol.* Carpz. *P. III. Const. 15. d. 25.* Gosw. ab Espach. *ad d. Def. Carpz.* Idem jus etiam in comitatu Oldenburgico, Ammiria & ditione Jeverana obtinet, testante Gryphiand. *in Oecon. Legal. Lib. 1. c. 34. n. 71.*
5 Et hoc jus optionis filio minori competens inter liberos & hæredes descendentes, licet plures sint, obtinet, præ-
6 diumque paternum concernit. Quod filius vel retinere, vel eo cohæredi vendito unà cum portione sua de pretio certam pecuniæ summam sibi stipulari potest (Ein gewiß Kühr-Geld) quam præ aliis hæredibus, tanquam pro jure optionis, præcipuam habet. Modest. Pist. *P. 1. qu 16. & 45.* Moller.
7 *ad const. Elect. 15. Part. III.* Ubi igitur hoc jus obtinet, in venditione bonorum paternorum filio adhuc impuberi vel minorenni liberum relinquitur, si ad legitimam ætatem pervenerit, ut vel venditionem bonorum paternorum cum fratre majore, aut vitrico vel alio quopiam contractam ratam habeat, acceptâ pecuniâ, quam ultra portionem pretii filio juniori debitam hisce in casibus ei promittere solent (das Kühr-Geld) vel illâ repudiatâ, bona paterna ipsemet eodem pretio emta
8 sibi habeat. Moller. *d. l.* Quæ pecunia pro optione, si in venditione filio juniori expresse non fuerit reservata, neutiquam ab emtore peti poterit; Id enim tantummodo pretium exigi potest, de quo expresse conventum fuit, *§. 1. Inst. de emt. vend.* Tutor tamen ob hanc culpam poterit conveniri, *l. 3.*
9 *§. 5. ff. de susp. tut.* Similiter nec in venditione necessariâ prædii paterni pecuniam dictam Kühr-Geld petere valet, cum in hac creditorum causa potior sit, quàm hæredum & liberorum, *l. 8. §. 9. de inoff. Test.* Gail. *L. 2. Obs. 119.* Hoc jus filio minori compe- 10
tens locum sibi tantum vindicat, si unicum saltem sit prædium, quod dividi commodè nequit, duobus vero vel pluribus prædiis relictis, non nisi in genere datur optio filio juniori, ut ex hisce unum eligat, reliqua vero retinere non potest, ne scilicet aliis cohæredibus nimium præjudicetur, iisque omne jus in bonis paternis auferatur, nec enim consuetudo in uno casu introducta ad casum alium extendi debet, & strictissime est interpretanda, ut quàm minimè juri communi deroget. Petr. Heig. *P. 2. qu. 24. n. 14.*

Defuncto ante divisionem filio natu 11
minori jus hoc optionis ad ejus hæredes non transfertur, cum personalissimum sit perinde ac jus retractus vel congrui, quod certæ personæ reservatum censetur. Matth. Coler. *P. 1. Decis. 54. num. 18.* Pecunia tamen pro electione promissa, das Kühr-Geld/ transit 12
in debitum, cujus petitio regulariter quoque ad hæredes creditoris transfertur *l. 59. l. 62. ff. de R. J.*

Consvetudinarium hoc jus optionis 13
saltem in casu intestati locum habet, nec ad causam testati extendi debet, quum patri fas sit bona sua pro lubitu inter filios, etiam inæqualiter dividere, *l. ult. C. Famil. hercisc.* Modest. Pist. *P. 1. qu. 16.* Carpz. *d. l. Def. 31.* Hinc 14
Scabini Lipsienses in causa M. Andreä Cottens zu Lausick/ *Mens. Octobr. Ao. 1633.* verb. sentent. Hat Christoph Umlauffer unter seinen Kindern eine Verordnung gemacht/ und darinnen sein Gut umb 1000. Gülden seinen beyden Töchtern übergeben/ und zugeschlagen. Da nun zum wenigsten zwey Zeugen/ so dabey gewesen/ vermittelst Eydes aussagen und erhalten würden/ daß sie solche Verordnung aus des Testatoris Munde vernommen und gehöret hätten/ immassen sie zu thun schuldig/ so wäre berührte Verordnung zu Recht beständig/ und es hätte sich der jüngste Sohn der Kühr-Gerechtigkeit/ wenn ihme gleich sonsten dieselbe gebühret hätte/ zu gebrauchen nicht fug/ V. R. W. Prout etiam responderunt Dn. Scabini Hallenses an P. H. zu Fienstedt/

stedt. *verb.* Hat Euer Vater in seinem letzten Willen verordnet/ daß nach seinem Absterben ihr/ sein ältester Sohn/ sein Gut im Dorffe und Felde zu Fienstedt mit allen Zugehörungen vor 15000. Fl. annehmen/ davon die Schulden abtragen und seinem jüngsten Sohn Cyriax Poltzen 100. Fl. vor die Kühr geben/ das übrige aber in 7. Theile/ nach Ordnung der Rechte/ unter seine Kinder und Kindes-Kinder in stirpes theilen sollet. Wann nun gleich euer jüngster Bruder mit solcher väterlicher Verordnung umb deßwillen/ daß Ihme die Kühr an dem Gute zustehen solle/ nicht zu frieden seyn/ sondern in rechtliche Disputation ziehen will. Weil aber dennoch die Kühr/ welche dem jüngsten Bruder allein in dem Fall/ wenn nur zwo Geschwister verhanden/ nach Sachsen-Recht statt hat/ nicht aber dahin/ wenn viel Geschwister/ wie allhier/ zu ziehen/ also euerm Vater zwischen seinen Kindern seiner Güter und Theilung halber gewisse Verordnung zu machen unbenommen gewest. So wird es auch bey solchem eures Vaters Testament und letztem Willen/ eures jüngsten Bruders Vorwenden ungeachtet/ billig
15 gelassen. Est & aliud jus eligendi in foro Saxonico minori filio competens, quando duo saltem fratres ad hæreditatem vocantur, tunc major natu portiones, quales vult, constituere, minor vero utram velit, eligere debet.
16 Hocque non sola consvetudine, uti jus opitionis, de quo dictum, sed textu expresso Land-R. *Lib.*3. *Art.* 29. fundatum est. Wo zweene Mann ein Erbe nehmen sollen/ so soll der älteste theilen und der jüngste soll kiesen. Quod & approbavit Illustrissimus Saxoniæ Elector *P.* 3. *Const.* 15. Huncque dividendi morem ubique fere locorum receptum esse, tradit Gosw. ab Espach. *ad Carpz. d. P. III. Const.* 15. *D.* 2. Æquissimè scilicet constitutis ab uno portionibus, alteri datur electio, ne qua in re alterius captio ulla sit. Ant. Fab. *in Cod. Lib.* 3. Non enim de fratre, sed de se ipso solo conqueri debet is, qui portiones inæquales constituit, fratris minoris, ut credibile est, circumveniendi gratiâ, si fortè is minus perspicax minorem portionem elegisset. *arg. l.* 1. *& tot. tit. ff. quod quisq; Jur.* Et vero quantumvis mi- 17
nor frater, cui optio data fuerit, longe pretiosiorem partem elegerit, nemo tamen dixerit, dolo malo quicquam ab eo factum videri, cum nihil aliud egerit, nisi ut oblata conditione uteretur, *l.* 2. *ff. de Opt. Leg.* Quando enim apparet læsio vel error, major sibi non præjudicasse voluisse censetur. Pancirol. *Consil.* 15. *per tot.* Borell. *Cons.* 31. *n.* 31. Læsus enim potest approbare factum & improbare modum, Matth. Wesenb. *Cons.* 115. *n.* 37. Springsfeld. *de Apanag. c.* 13. *n.* 11. Eaque dispositio Saxonica præ- 18
cise tam inter cives, quam Nobiles observanda est propter generalitatem verborum. *d. Art.* 29. Nec potest mi- 19
nor, si major dividat, ab ea recedere, & ut divisio sorte vel officio judicis fiat petere, prout è contrario major onus dividendi invito minore evitare non valet. Mynsing. *Cent.* 4. *Obs.* 37.
Et hoc non tantum in allodialibus, sed 20
etiam Feudalibus prædiis obtinet. Dn. Herold. *de jure Repræsent. c.* 5. *Concl.*
Idem observatur, quando inter fratres 21
res expeditoriæ (das Heer-Geräthe) dividuntur, ita tamen, ut major natu gladium præcipuum habeat. *Art.* 26. *in fin.* Hanc sanctionem porrò non so- 22
lum in divisione hæreditatis paternæ vel maternæ inter liberos, sed etiam in divisione hæreditatis liberorum inter parentes, & collateralium inter collaterales obtinere, ita ut si duo parentes collaterales hæreditatem dividere velint, etiam major divisionem facere, & minor electionem habere debeat, propter generalitatem scilicet verborum, recte tradit Matth. Berlich. *P.* 3. *Concl.* 21. *n.* 3.

Hocque propter identitatem rationis 23
etiam ad fœminas non tantum in prædiis aliis immobilibus, sed etiam in rebus mobilibus & Geradicis, extendunt.
Attamen si fœmina cum masculo in di- 24
visione hæreditatis concurrat, tum fœmina indistinctè, nulla ratione ætatis habita, sive major sit, sive minor, adhibito tamen Curatore dividit, Masculus

25 lus verò eligit. *d. const. 15.* Si prædium verò commodè dividi nequeat, hæredi minori competit electio, num æstimationem pro eo recipere, an cohæredi pretio exsoluto, prædium retinere
26 velit. Carpz. *d. l. Def. 9.* Hæc divisio Saxonica solùm in familiæ herciscundæ judicio Universali, non vero in communi dividundo actione particulari locum habet. Berl. *P. 3. Concl. 21. n.*
27 *61. & n. 39. seq.* Prout etiam judicarunt Scab. Hall. *anno 1605. mens. Jun.* an Christoph von Schönfeldten: *his verb.* Dieweil aber doch das Sachsen-Recht sich weiter nicht/ als ad judicium familiæ herciscundæ, wann nemblich die Erbschafft zu theilen/ sich erstreckt/ nicht extendiret &c. It. *Anno 1613. mens. Septemb.* An die von Bodenhausen: *verb.* Obwohl nach üblichen Sächsischen Rechten / da nur zwo Erben zur Zeit der Theilung verhanden/ der ältere die Theilung machet/ der Jüngere aber die Wahl und Kühr hat/ zu nehmen/ welchen Theil er will. Dieweil aber solch Recht allein in demselben Fall/ und nicht wenn sonst eine Theilung unter zweyen Innhabern eines Guts fürgenommen wird/ statt hat/ sondern dergleichen Theilung entweder durchs Loß/ oder durchs Richterliche Ambt geschehen muß/ als kan auch obgesetzte Regel/ daß der ältere die Güter aus einander setze/ und der jüngste eligire und wähle/ auff den uns überschickten Fall/ da ein Pfand-Gut einem adjudiciret werden soll/ und da zween Brüder nicht länger in communione zu bleiben entschlossen/ nicht gezogen werden. Jus porro hoc electionis pariter ac jus optionis, de quo antea dictum, in causa intestati *Lib. 3.* Land-R. *Art. 29.* tantum obtinet, nec ad causam testati extenditur. M. Coler. *Part. 1. Decis. 54. n. 26.*

Hinc pater filio hoc jus optionis per ultimam voluntatem adimere potest. *arg. l. fin. Cod. fam. hercisc. l. 21. §. 1. C. de Testam.* 28

Quod inter Illustres personas etiam ita obtinere probatur exemplo Electoris Alberti Brandenburgensis, qui *anno 1473. in divisione suâ* ita disposuit: Liessen Wir aber nicht mehr denn zweene werentliche Söhne/ und die andern wären mit Tode abgangen/ daß Sie nicht Männliche Eheliche Erben hinter ihnen verlassen hätten/ und daß die übrigen Unsere Söhne also tieff geistlich worden/ daß Sie nimmermehr werentlich werden möchten/ so soll die Marck zu Brandenburg mit allen ihren Zugehörungen/ wie obgerührt ist/ ein Theil und beede Lande zu Francken und auff dem Gebürge der andere Theil seyn/ und soll der älteste Unser Sohn die Wahl haben zu nehmen/ welchen der itztgenannten Theile einen er will/ und welchen er nimmt/ soll der andere Theil seinem Bruder folgen. Ita etiam *in divisione paternâ* Illustrissimi Marchionis Brandenburgensis Friderici *de anno 1507.* cautum, in verbis: Und soll der älteste Unser Sohn die Wahl haben zu nehmen der ietztgenannten Theil einen/ welchen er will/ und welchen er nimmt/ soll der andere Theil seinem Bruder folgen. Springsfeld. *de Apanagio c. 13. n. 14.* 29

30 Temporis tamen præscriptione filius minor natu non nisi triginta annorum lapsu, vel in foro Saxonico per annos triginta, annum & diem, perinde ac in hæreditatis petitione aliisque juribus, quibus à lege certum non est præfinitum tempus, *§. 1. Inst. de perp. & temp. act.* excluditur. Dan. Moller. *1. sem. 15. n. 2.* Mod. Pistor. *part. 1. quæst. 45. num. 1.* Carpz. *d. l. Defin. 21. & 32.* Dn. Herold. *d. Tract. §. 3.*

CAPUT XXXI.

DE PRÆDIIS IN APANAGIUM CONCESSIS.

SUMMARIA.

1. *Prædia Majora multis in locis non recipiunt divisionem.*
2. *Primogenitus fratribus Apanagium sororibusque dotem constituere obstrictius est.*
3. *Utilitas Apanagii.*
4. *Lex naturæ imperat, ut filii ex hæreditate paterna alimenta accipiant.*
5. *Apanagium unde dictum?*
6. *Apanagium quid sit?*
7. *Apanagium quando cœperit?*
8. *Apanagium & Majoratus sunt relata.*
9. *Divisio Apanagii in Legale & Conventionale.*
10. *Legale quid?*
11. *Conventionale quid?*
12. *Quale est, quando plures alternatim sunt domini.*
13. *Germanis vocatur* Mutschirung.
14. *Hujus exemplum in Archiducibus Austriæ.*
15. *Quomodo tali casu Rescripta expediantur?*
16. *Apanagium est vel personale vel reale.*
17. *Subjectum Apanagii filii postgeniti.*
18. *Postgeniti olim domicelli,* Junck-Herren/ *appellabantur.*
19. *Nepotes, etiam sunt subjectum Apanagii.*
20. *Primogenitus etiam potest fieri subjectum Apanagii v.gr. si sit fatuus.*
21. *Vel pater ipsi per Testamentum ademit jus primogenituræ.*
22. *In Majoratu legali tamen consensus primogeniti requiritur.*
23. *Primogenitus fit subjectum Apanagii, si jus primogenituræ vendiderit.*
24. *Filiabus non debetur Apanagium, sed alimenta.*
25. *Dos non debet constitui in territoriis, sed pecunia.*
26. *In familiis Illustribus Filiæ jurato renunciant hæreditati paternæ.*
27. *Postgenitorum filiæ minori dote contentæ esse debent.*
28. *Apanagium an ex domanialibus, an patrimonialibus, an fiscalibus bonis debeat constitui?*
29. *Apanagium constituitur quandoque ex certa provinciæ parte.*
30. *Interdum etiam in reditibus & certa pecuniæ summa.*
31. *Quantitas Apanagii est vel certa vel incerta.*
32. *Certa fit ex lege Pragmatica.*
33. *Item ex analogia juris.*
34. *Vel testamento paterno.*
35. *Item pacto.*
36. *Incerta quantitas est in arbitrio primogeniti.*
37. *Quod arbitrium tamen debet esse regulatum secundum dignitatem fratrum postgenitorum.*
38. *Hoc arbitrium a nonnullis excluditur.*
39. *Si pacto quis stipulatus, se Apanagio velle contentum esse, & obveniat nova hæreditas, quid juris?*
40. *In Apanagio improprio aucto domanio etiam Apanagium augendum.*
41. *Aucta vero vel imminuta familia apanagium nec augetur nec minuitur.*
42. *Apanagium debetur, licet Apanagiatus aliunde terras acquisiverit.*
43. *Apanagiatus de prædio in Apanagium concesso non potest libere disponere.*
44. *Quod tamen fallit in fructibus ex Apanagio perceptis.*
45. *Apanagiatus non habet jus territoriale.*
46. *Hinc primogenitus investituram solus petit.*
47. *Primogenitus tantum habet votum & sessionem in comitiis.*

48. *Apanagiatus non habet jus Episcopale.*
49. *Postgenitis non præstatur homagium in apanagio proprio.*
50. *Quod tamen aliter se habet in improprio.*
51. *Exemplum in Illustrissimâ Domo Ducali Saxonicâ.*
52. *An apanagiato competat jus collectandi.*
53. *Ex apanagio non debentur collectæ.*
54. *Apanagii causa summaria.*
55. *Num apanagii lites pertineant ad Austregas, vel ad Imperatorem.*
56. *In personalibus Apanagiati Principes & Comites austregis fruuntur Cameræque judicio subjecti.*
57. *Affine Apanagio est Paragium.*
58. *Paragium quid sit?*
59. *Paragii descriptio secundum du Fresne.*
60. *Quomodo Apanagium differat à Legitima.*
61. *Quomodo ab Usufructu.*
62. *Quomodo à Fideicommisso.*
63. *Apanagium finitur morte Apanagiati.*
64. *In Apanagio non habet locum jus accrescendi.*
65. *Renunciatione Apanagium etiam interit.*
66. *Delicto etiam Apanagium extinguitur.*
67. *Filiis tamen alimenta relinquenda.*

CUm in multis locis
1 prædia majora non recipiant divisionem, Du Fresne *in Glossar. voc. apanag.* tunc primogenitus, quando uti in *Cap. 28.* dictum in Majoratu suc-
2 cedit, aliis fratribus Apanagium constituere sororesque dotare obstrictus est. Rosenthal. *de Feud. Lib. 9. c. 55. n. 11.*
3 Quamvis enim jus primogenituræ in Republica utilissimum, cum absque
4 opibus familiæ vix conservantur: Attamen æquitas & Lex naturæ imperat, ut ex bonis paternis postgenitis filiis alimenta debeantur, quibus possint honestam vitam ducere habitâ personarum & facultatum ratione, *arg. l. 1. ff. de tut. & ration. distrah.* Arnisæus *doctr. Politic. c. 9. f. 218.* Etiamsi statutum vel consuetudo id non exprimat. Mart. Laudens. *de Primogen. Col. 7. vers. fin.* Inde *in aurea Bulla* Caroli IV. Imperatoris conditio adjicitur singularis, ut clementem & pium se Primogenitus erga cæteros suos fratres sororesque exhibeat, atque iis alimentariam assignet portionem, *A. B. Tit. 25.*

5 Videtur autem Apanagium vel à banno, Germanica voce Abbannung/ Abfindung originem duxisse; vel Gallica pain, hinc apanage c'est à dire pour tut aliment de l'homme. Ultrageniti
6 verò appellantur ab ipsis Cadets. Et est Apanagium Prædium, quod conceditur liberis vel fratribus postgenitis, quo se & familiam pro dignitate suâ sustentare queant. Apanagia autem 7
eodem tempore, quo Majoratus, cœpêre, ac in iisdem locis vigent: habent 8
enim sese tanquam correlativa. quorum posito uno ponatur & alterum necesse est, *vid. cap. præced.*

Dispescunt Apanagium in legale 9
vel proprium, & conventionale seu improprium. Legale est, quod lex pri- 10
mogenituræ format, ac strictam apanagii naturam retinet. Hoc à con- 11
ventione fraterna vel familiæ dependet. Quale improprium Apanagium est, ubi vel senior, vel duo simul, vel omnes etiam alternatim inter se Do- 12
mini sunt, dividendo usum Jurisdictionis per tempora, quæ dicitur vicissitudinaria gubernatio, vulgo Mutschie- 13
rung/ ac si dicas Mutirung/ mutatio. Uti de Leopoldo & Ernesto fratribus 14
ac Archiducibus Austriæ per vices menstruo spatio partiendâ testatur Gerh. de Rhoo *Lib. 4. Histor. Austr. anno 1406.* In- 15
ter plures autem Germaniæ Principes in tali Apanagio mos est, ut Regimen quidem penes seniorem vel primogenitum resideat, tamen illud non proprio tantum nomine, sed etiam fratrum in mandatis rescriptis ac aliis actibus Regimen publicum concernentibus expeditur, formulâ tali: Begehren vor uns und unsere freundliche und vielgeliebte Herren Brüder / & quidem ut pluri-

plurimum facta nominatim mentione eorum, aliquando vero in genere tantum, præsertim ubi eorum numero plures. Subscriptio vero à seniore
16 tantum expeditur. Apanagium porro dividitur in personale ac reale. Personale Apanagium est, quod personam non egreditur, & cum persona interit. Reale vero, quod hæreditarium atque in hæredes transiens est.

17 Subjectum Apanagii sunt filii post-
18 geniti, qui olim, si ex Illustribus Personis erant oriundi, domicelli appellabantur, Germanis Junck-Herrn quasi Junge Herren. Reineccius *in tractatu von des Adels anfänglichem Herkommen fol. 144.* ex Epitaphio quodam vetusto refert, der Edle/ Wohlgebohrne Junck-herr/Juncker Bernhardt/ Edler Herr zu der Lippe.

Sic statuto Comitum ab Hanau cautum, ut Protogenus solido Jure ditionem sibi vendicaret, Dominusq; Herr insigniretur, fratres autem Juniores Junck-Herren nominarentur. Knichen *in Encyclop. Cap. 1. n. 101.* Pariter *in Diplomatibus* Ducum Brunsvicensium 1374. legitur: We Junck-Herrn Frederick/ Bernd/ Henrick und Otto/ Bröder/ von der Gnade GOttes Hertzogen tho Brunswig und tho Lüneborg. Et Cyriacus Spangenberg. *Chron. Henneberg. L. 5. C. 3.* se vidisse antiqua monumenta refert, in quibus Otto filius Regis Daniæ subscripserit Juncker Otto von Denemarck. Et Canonici olim Gottes Junckern appellati. Postea vero vox Junck-Herrn Nobilibus attributa ac propria facta. Springsfeld *de Apanag. c. 18. n. 14. & seqq.*

19 Non tantum vero filii postgeniti subjectum apanagii sunt, sed eorundemq; liberi, qui parentes in Apanagio repræsentant. Filiorum enim appellatione in favorabilibus, quale est apanagium, veniunt non solum filii primi gradus, sed etiam nepotes & pronepotes, sive ex uno sive ex utroque latere primogenito juncti. Quid vero de fratribus naturalibus sive bastardis? Quanquam illi feudali jure ad successionem non admittantur, *2. feud. 26. §. natur.* Tamen cum non tantum de jure communi, quam æquitate Canonica à Patre alimentandi sint, *C. cum haberet de eo qui duxit.* Coler. *de aliment. Lib. 1. C. 3. n. 2.* Faber. *de aliment. c. 2. p. m. 16.* hanc obligationem ad primogeniti successionem transferri, dubium non est, maxime, si à Patre agniti sint, & alias frater ex pietate ad hoc obstrictus sit: uti Dd. colligunt ex *l. 13. §. ult. ff. de admin. tut.* & Dn. Struvius *exerc. 30. th. 79.* Non vero tam ampla, quæ fratri legitimo foret præstanda, bastardo assignanda erit portio, Molin. *de prim. Hisp. lib. 2. c. 15. n. 55. in fin.* Ex acciden- 20
ti etiam accidere potest, ut primogenitus fiat subjectum Apanagii, si est à natura fatuus, mente captus, mutus & surdus. *II. Feud. 36.* Secus vero si ita efficiatur ex postfacto, postquam Majoratus in persona sua radicatus fuerit, quia tunc ei dabitur Curator. Laudens. *de primog. quæst. 40.* Primogenitus et- 21
iam potest fieri subiectum Apanagii, quando Parens Primogenito per testamentum aufert jus primogenituræ, ac secundo genito illud tribuit. Gudelin. *de Jur. Feud. c. 4. n. 8.* prout factum ab Electore Brandenburgico Friderico in seiner zwischen seiner Herren Söhnen/ Marggraff Johannsen/Primogeniti, Friedrichen/ Albrecht und Friedrichen bey seinem Leben Anno 1437. gemachter Theilung. Ubi primogenito Johanni Jus Primogenituræ abstulit ita sanciendo: Ob geschehe/ da GOtt lang für sey/ daß wir mit Tod abgiengen/ so sollen die Lande in der Marck und das Burg-Graffthum in der Chur/ auff die obgeschriebene unsere Söhne Friederichen und Friederichen kommen und fallen/ doch daß unser Sohn Friederich der ältere die Chur habe sein Lebtage und sich des Heil. Röm. Reichs Ertz-Cammerer nach unserm Tode schreiben/ und nicht seine Söhne nach seinem Tode/ sondern die Chur und obgeschriebene Titul soll nach seinem Tod auff unsern jüngsten Sohn Marggraff Friedrichen/ ob der anders lebet/ kommen und fallen/ von den andern ungehindert/ der dann die Chur und Würde auch sein Leben lang innen haben solle/ und nach des

Tode soll denn die Chur und Titul auff den ältesten Sohn Marggraff Friedrichs des ältern / ob er einen weltlichen Sohn liesse / kommen und fallen / dann sich derselben Chur-Titels und Würdigkeit unser Sohn Marggraff Johannes mit Willen begeben hat.

22 Notandum tamen hic venit, quod si in Electoratibus aliisque Majoratibus, ubi lege est introductum jus primogenituræ, pater primogenito velit auferre jus primogenituræ, & in alium conferre, illius consensum esse impetrandum, cum nemini jus suum à lege delatum, auferri debeat. Molin. *de Hispan. Primogen. L. 1. c. 9. n. 2.* Quod etiam ex jam allegato exemplo Friderici Marchionis Brandenb. comprobatur. Is ætate gravis testamentum conditurus, quatuor quos habebat filios, JOHANNEM primogenitum, otii admodum amantem, FRIDERICUM, posteà Marchionem cum ferreis dentibus dictum, ALBERTUM, dein Achillem Germanicum vocatum, & FRIDERICUM II. ad se vocavit, & primogenitum JOHANNEM in hunc ferme modum fuit allocutus: Primus ego, ut nosti, dignitatem Electoratus Imp. in nostram familiam adduxi, cum essem CÆSARI SIGISMUNDO admodum familiaris; Nunc cum ex vita hac evocer, curæ mihi est, ne Decus tantum in familia nostra vilescat. Tibi, ut video, tranquillitatis studium est unicum. In Electoratu præter curam invenies nihil. Eam ob causam, TUA SI VOLUNTATE ID POSSUM, Marchionatum Brandenburgicum FRIDERICO, qui tibi ætate succedit, teque vigilantior & ad labores durior videtur, testamento relinquam: TIBI Voitlandiam, ALBERTO quicquid Franconici juris possideo, & alteri FRIDERICO partem Marchiæ. Cui JOHANNES: Existimavi Pater ante hunc diem, chariorem tibi me multum FRIDERICUM esse, neque id ferre nisi ægre potui. Nunc sententiam muto, & te Pater amo coloque qui mihi otium, illi negotium suprema voluntate dimittis. Gernit. *in descr. X. Elect. Brandenb. in vita Elect. Frid. circ. fin.* Ex quibus apparet satis, primogenituræ jus non nisi prius requisito, & demum impetrato primogeniti expresso consensu, in alium fratrem translatum esse.

Potest & primogenitus fieri subjectum apanagii, si vendiderit jus primogenituræ secundo genito, vel alias renunciaverit vel cesserit. Besold. *Dissert. Homic. 2. n. penult.* 23

Filiabus autem vel sororibus primogeniti non debetur proprie apanagium, sed tantum dos vel alimenta, quæ non amittunt, licet impudicè vivant. Sic Ludovicus Pius Rex Galliæ sororibus suis impudice viventibus apanagium constituit, Springsfeld. *de Apanagio c. 3. n. 304.* Quod de jure Saxonico nullum dubium habet, per Text. expressum Land-Recht *Lib. 1. art. 5.* 24

Optime autem in illustrisſimis familiis dos in numeratâ pecuniâ constituitur; quod etiam expresse cautum in der M. G. zu Brandenburg Churfürstl. Theilung de anno 1473. daß kein Marggraff soll Land und Leute zum Heyrath-Gut mitgeben. Sic filiabus Regni Sueciæ & Daniæ vigore ordinationis Regni dos in 100000. Joachimic. constituitur. In Domo Electorali Saxonica dos est 36000 Thalerorum, in aliis vero Ducatibus Saxonicis 20000. Florenorum. In Domo Brandenburgica dos est 10000. Reinische Gülden nebenst einer ziemlichen Fertigung. In Hassia dos est 20000. Gülden / In Holsatiâ 20000. Imperialium. vid. Myl. *in Add. ad Rumel. Diss. 5. th. 14. circa fin.* Springsfeld. *de Apanag. c. 12. n. 36. & seq.* Diedrich *ad A. B. tit. 25.* 25

Hæ autem filiæ ante factam copulationem juratò renunciant hæreditati, & literas Reversales manu propria sponsique subscriptione munitas offerunt, quales exhibet Springsfeld. *c. 12. n. 61.* 26

In nonnullis etiam familiis postgenitorum filiæ minori dote contentæ esse debent. Ut in Ducatu Würtembergico filiabus primogeniti 32000. floreni Rhenani pro dote definiti. In filiabus vero ultragenitorum hoc ad 2000. Aureos moderatum fuit. Rumelin. *ad Aur. Bull. P. 3. Dissert. 5.* 27

Quæri

28 Quæri solet ex quibusnam bonis Princeps apanagium, an ex patrimonialibus, an ex fiscalibus, an Domanialibus, fratribus constituere debeat? DD. communiter ex Domanialibus volunt. Springsf. *de Apan. c. 7. per tot.* Adeo ut ne quidem in casu necessitatis cogatur ex propriis bonis Apanagium dare; Sed dicendum, ex omnibus bonis Principis, si Domanialia non sufficiant, Apanagium assignandum esse. Si enim patrimonialia, quæ de Principis propriâ substantiâ sunt, *l. 3. C. de quadr. præscr.* certè naturalis stimulus eum ad assignationem fratribus faciendam ex his monet, ne scilicet fratres egentes & abjectos videat. Si fiscalia sunt, quæ Principi ad tuendam Dignitatem suam populi voluntate & præcipue ad statum Reipublicæ conservandum attributa sunt *d. l. 3.* in quo differre putantur à Domanialibus, quæ ad victum præprimis cultumque Principis instituta: Certè & Regni interest, ut ultrageniti suas portiones habeant, ne scilicet paupertate duro necessitatis telo adacti in Republica turbas moveant.

29 Constituitur Apanagium quandoque in certa Provinciæ parte certisve prædiis. Sic Cyrus apud Xenophontem *Lib. 8. Cyrop.* Cambysem in sua extrema & sapientissima Oratione Regem instituit, & successorem Regni. Tanaxori autem Medorum, Armeniorum & Adusiorum Provincias attribuit. Apud Saxones, ut refert Albinus in der Meißnischen Chronick *Lib. 1. Tit. 16.* Primogenitus succesit in Ducatu, reliqui vero Fratres Dominatus & dignitates impetrarunt. Sic Parthorum, Ægyptiorum, Persarum, Assyriorum, Asiæ Africæque Reges omnes postgenitis fratribus in apanagium urbes ac prædia concessêre, ut testatur Bodinus *lib. 5. de Rep. c. 5.* Betsf. *all. loc. p. 341. & seqq.* qui & de pluribus Imperii Principibus hoc asserit. Sic Johannes primogenitus Dux Würtembergiæ Principalem Comitatum Mompelgardensem fratri Ludovico Friderico ultragenito concessit. Dn. Rherius *de portione alimentaria Ultragen. debita C. 1. n. 28.* Sic in Gallia Rex Philippus constituit, ut ditionem aliquam fratres minores acciperent, Hottom. *lib. 1. de antiq. Regn. Gall. c. 9.* Sic & olim ultragenitis in Poloniâ urbs Siradia cum suo districtu apanagii loco fuit concessa. In Regno Sveciæ certus etiam Ducatus eis assignatur. Autor *descript. Regn. Svec. lib. 1.* Springsfeld. *c. 8.*

Aliquando in pecunia & reditibus annuis Apanagium datur. Gvid. Pap. 30 *Decis. 476. n. 1.* Tiraquell. *de Primogen. qu. 5. n. 2.* Interdum & in pecunia & in ditionibus simul Apanagium conceditur; Exemplum habemus in sacris 2. *Paral. 21. v. 3.* Ubi Rex Josaphat Joramo totum Regnum tradidit, quia erat primogenitus, (sunt verba textus) reliquis fratribus & civitates quasdam assignavit, & aurum, argentum, gemmarumque copiam inter eos distribuit. Idem in Apanagio Joh. Comitis Embdensis Cæsareum Decretum *de anno 1589.* constituit. Daß Graff Johann nicht allein drey Aembter und Häuser/ nemblich Lierod/ Greßil und Stickhausen/ pro apanagio, sondern auch darzu 2000. Thaler/ jährlich zum sichern Deputat aus der Stadt Embden assigniret worden.

Quantitas Apanagii est vel certa vel 31 incerta. Certa I. fit ex lege pragma- 32 tica Regni. Item in Constit. Neapol. Comitibus *in primâ lecturâ Col. 1.* II. Vel 33 ex analogia juris, secundum quantitatem legitimæ, quam quis ab intestato habiturus, secundum quam opinionem in consilio Neapolitano judicatum fuisse refert Afflict. *ibid. q. 2. n. 5.* hoc idem tenuit Petr. Gregor. Sicul. *in Tr. de Vita & militia. q. 7. n. 1.* Franchis *Decis. 61. n. 1. & 2.* Don Garsias Mastrill *Decis. 85. n. 16.* Fab. de Anna *cons. 6. n. 13.* ad arbitrium boni viri æstimanda. Nicol. Intrigiol. *de feud. quæst. 57. n. 16. 17. Cent. 1.* quod filiorum favori, quam Majoratus conservationi propensius esse debet, secundum Menoch. *cons. 411. n. 10.* Cujus æstimatio ac taxatio facienda est ad quantitatem fructuum tempore mortis feudatarii existentium. Isernia *in dict. Const. Comitibus.*

Joh. Francisc. de Ponte *consil. 79. n. 2.* Franchis *decis. 61. n. 1.* Intrigiol. *de feud. q. 51. n. 167. Cent. 1.* In Illustrissima domo Hassiaca postgenitorum Apanagii quantitas redacta est ad quartam partem
34 omnium bonorum. III. Quantitas Apanagii certa etiam redditur testamento paterno. Prout in Regno Sueciæ postgenitis certum Ducatum in Apanagium testamento paterno fuisse adsignatum, docet Autor *descript. Regn. Sveciæ lib. 1.* Sic Testamento paterno Albrechti Electoris Brandenburgici de Anno 1473. postgenitis Apanagiatis mille aurei Rhenani in annuum Apanagium constituti. Quam summam testamento suo Marchio Brandenburgensis de Anno 1507. duplicavit, *in verb.* **Und ihr einem jeden Jahres zweytausend Gülden Rheinisch Jährlich geben sollen/ so lange biß sie mit Bißthümern versehen werden.**
35 IV. Pacto, quod regulat quantitatem tam Apanagii proprii, quàm improprii,
36 eamque certam reddit. Incerta quantitas Apanagii Primogeniti arbitrio subjecta est. Hottomann. *lib. 1. de anti-*
37 *quit. Regni Gall. cap. 9.* Arbitrium vero primogeniti ita regulatum esse debet, ut in assignando Apanagio fratrum postgenitorum Dignitas ac Reputatio eorum servetur. Modest. Pist. *part. 3. quæst. 122. n. 35.* Ne tenuitate provisionis matrimonium impediatur, vitæque dissolutæ & peccatis inquinatæ occasio præbeatur, Nicol. Betsi. *de pact. famil. Illustr. p. 711.* nec simultas ac odium inter ipsos oriatur, quod facile ex tenuitate Apanagii causari potest. Springsfeld *de Apanag. c. 8. n. 10. & seqq.*
38 Quanquam & hoc casu, ubi incerta quantitas Apanagii est, arbitrium Primogeniti excludat Myler. *de Stat. Imp. c. 22.* ubi simul arbitrium Judicis vel boni viri determinantis requirit, qui judicet quantum alimenti loco sit ipsis præstandum, *arg. l. 1. ubi pup. educ. deb.* quoniam quæ jure decisa non sunt, pertinent ad arbitrium judicis, *l. 1. inf. de Jur. delib.* Heig. *lib. 1. quæst. 25. n. 36.*
39 Sed quid dicendum, quando quis pacto stipulatus, se vivente primogenito Apanagio velle contentum esse, & nova hæreditas ei familiæ obveniat? Et illum ad divisionem istius hæreditatis provocare posse, tradit Springsfeld. *de Apanag. c. 10. n. 18.* Cum ad casus futuros & novas hæreditates hoc pactum non extendatur. Pariter in Apa- 40
nagio improprio aucto Domanio etiam augendum Apanagium. Cum alimenta augeantur & diminuantur secundum diminutionem & augmentum Patrimonii, *L. 3. §. fin. ff. ubi pupill. educ.* Quod tamen declarandum, nisi pacto ac conventione aliter cautum fit.

Aucta vero familia Apanagiati, Apa- 41
nagium non augetur, nec imminuta eâ minuitur. Constitutio Apanagii siquidem propter auctum vel diminutum liberorum numerum nihilo magis immutatur, quam ea, quæ extrinsecus accidunt, negotium ante gestum immutant, quoniam adventitii casus non imputantur, ut ait *L. 6. ff. qui & a quib. manumiss.* Nam ut dici solet casus superveniens ad id, quod prius gestum est, nihil pertinet. *L. 3. ff. de testam. tutel. l. 7. l. 46. ff. de judic. l. 8. ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* Cum auctio familiæ servitutem vel jus passivum augere non possit. Cothmann. *Vol. 4. consil. 47. num. 40. 41. 42. 43. 44. 45.* Vid. Coppen *quæst. 17. pract. num. 11. cum seqq.*

Si ultrageniti aliunde habeant unde 42
vivant, quemadmodum sæpissime evenit, ut ceu domo ejecti aliunde terras acquirant, vel bello, vel nuptiis, vel testamento: Nihilominus apanagium petere possunt. Ita enim Tancredum, relicta augusta possessione, quam frater Guilielmus Conquestor in Normanniâ ad alimenta sibi assignarat, Italiam fortunam benigniorem quæsitum adiisse, nec sine successu Dominum Apuliæ & Calabriæ evasisse refert, Arnis. *d. cap. n. 21.* Pariter & Gothofredum Bullionæum relictis Comitatibus, qui in Lotharingia assignati erant, Expeditionis sanctæ Imperatorem constitutum, tandemve Regem Hierosolymorum creatum, notat Georg. Horn. *in Orb. Imp. p. m. 18. 19.* Apanagium

gium enim surrogatur alimentis, eorumque locum subintrat, jam alimenta etiam debentur ei, qui se aliunde alere potest, sive hæc habeat ex dispositione legis sive hominis: hocque ex eo patet, quod is alimenta petere possit præterita, quibus non amplius eget, *l. 18. §. 1. de Aliment. & cib. leget. l. 1. in fin. C. de Fideicommiss.* Quam sententiam observantia, quæ potissimum introspicienda est, corroborat. Sic Regi Navarræ Apanagium constitutum fuit von $\frac{m}{40}$ Pfunden. Thuan. *Lib. 62. Histor.* Alia Exempla vide apud *Arnisæ. lib. 1. s. 9. c. 2. n. 24.*

43 Quamvis vero postgeniti ex prædiis in Apanagium concessis alimenta habeant, unde se suosque honestè & decorè sustentare possint. Attamen de iis libere non disponere nec testari possunt. Res enim restitutioni obnoxiæ non possunt in ultima voluntate alienari. Jas. *in l. 114. §. 14. ff. de leg. 1.* Ac sic in Decreto Cæsareo 10. *Jan. anno* 1589. inter Comites Ost-Frisiæ lato, cautum, in verb: sich auch darneben an Eydes statt verobligiren und genugsam caviren sollen / daß solche bemelte Häuser und Aembter / da der Graff Johann keine ehliche Männliche Leibes-Erben hinterliesse / nach seinem Abgang mit ihrer Zugehör wiederumb an seinen Bruder Graff Edzarden oder seinen ältesten Sohn / oder wen er an seine Statt zum Regenten und Lehns-Folgern benennen würde / wiederumb ledig fallen.

44 Quod tamen fallit in mobilibus ac bonis ex usufructu Apanagii vel aliunde acquisitis, in quibus Apanagiati liberam disponendi facultatem habent; prout etiam in *dicto Decreto Cæsareo* ita provisum, *in verb.* Jedoch aber mit dem ausdrücklichen Beding und Vorbehalt / daß ihm frey und bevorstehen soll / da er durch göttlichen Seegen vom Einkommen berührter 3. Häuser etwas ersparen / oder sonsten vor sich andere Güter darzu bringen / und ererben würde / oder solches allbereit gethan hätte / dieselbige neben den mobilibus nach seiner freyen Willkühr und Wohlgefallen zu verändern / davon zu testiren / und disponiren / ohne alle Einsag und Verhinderung.

Unde etiam fluit, quod Apanagiati 45
in suis portionibus assignatis Superioritatem territorialem non habeant. Sic in der Brüderlichen Heßischen Vergleichung *sub dato 1. Septembr. anno 1628.* hac de re ita cautum, *in verb.* Jedoch bleibt hierbey alles dasjenige was zur Landes-Fürstl. Hoheit und Obrigkeit gehörig / Herr Landgraff Wilhelms Fürstl. Gn. auff deren Herrn Gebrüdern assignirten Orten / wie vorhin. Quod etiam juris in Galliâ existit, ubi Apanagiatis ne quidem jurisdictio superior, sed tantum inferior seu Bassa competit. Chopin. *de Jurisdict. Andegav. C. 65. num. 535.*

Quia igitur Primogenito Regalia com- 46
petunt, ideoque Investituræ renovationem solus petit, & votum & sessionem in Comitiis habet, Apanagiato- 47
rumque negotia gerit & tuetur. Limn. *Lib. 9. c. 1. n. 53.* Unde etiam fluit, postgenitis nec jus Episcopale competere, quod ad Regalia refertur. Jus vero 48
Patronatus ipsis denegandum non est. Cum hoc etiam sæpius subditis & privatis competat. Hinc etiam fluit in Apa- 49
nagio proprio postgenitis non præstari Homagium vel Vasallagium. Springsf. *de Apanag. c. II. n. 188.* In Apanagio vero 50
improprio Apanagiatis homagium, non tantùm conjunctim cum primogenito, & eventualiter, sed etiam separatim præstatur, si scilicet speciatim à Superiori super Apanagio investiti fuerunt. Vultejus *Vol. 3. Cons. 35. n. 42.* In Illustris- 51
sima Domo Ducali Saxonicâ, ubi Apanagium improprium vel conventionale viget, non tantum primogenito soli, sed conjunctim etiam postgenitis homagium simul præstatur, prout ex sequenti Homagii tenore apparet. Ihr sollet geloben und schweren / daß ihr den Durchlauchtigen Hochgebohrnen Fürsten und Herrn / Herrn Friedrich Wilhelm und Johansen / Gebrüdern und Hertzogen zu Sachsen / Land-Graffen in Thüringen / und Marck-Graffen zu Meissen / Herrn Johann Wilhelms / Hertzogen zu Sachsen seel. nachgelassenen Söhnen und ihren männlichen Leibes-Erben / auch von ihrentwegen in ihren unmündigen Jah-

Jahren/ und biß daß Sie mündig werden/ dem Durchlauchtigsten/ Hochgebohrnen Fürsten und Herrn/ Herrn Augusto/ Hertzogen zu Sachsen/ des Heil. Römisch. Reichs Ertz-Marschalln und Churfürsten/ Land-Graffen in Thüringen / Marg-Graffen zu Meissen / und Burg-Graffen zu Magdeburg/ unserm gnädigsten Herrn / in Vormundschafft Deroselben/ und da hochgedachter Fürsten und Herrn/ Friedrich Wilhelmen und Herrn Johannsen gäntzlicher männlicher Stamm absterben würde / also dann demjenigen / auff wen in den Häusern Sachsen und Hessen/ vermöge Ihrer Chur- und Fürstlichen Gnaden allerseits Erbverbrüderung/ sämbtlicher Belehnung und auffgerichteten Verträgen/ die Succesion und Folge dieser Lande kommen und fallen wird/ getreu/ gewärtig und gehorsam seyn/ auch Ihrer Fürstlichen Gnaden/ Deren Erben und Successorn Schaden warnen/ bestes werben/ und alles das thun wollen/ was getreuen Unterthanen/ gegen ihren Erb-Herrn und Landes-Fürsten von Gottes/ Rechtens und Gewohnheit wegen eignet und gebühret.

Eyd/

Alles was mir itzo unterschiedlich vorgelesen/ das ich auch ausdrücklich gehöret und verständiget/ auch angelobet und zugesaget habe/ das will ich stet/ fest/ unverbrüchlich und getreu ohne alle Gefehrde halten/ als mir GOtt helffe durch JEsum Christum seinen Sohn unsern Herrn und Heyland / Amen.

52 Ex his etiam decidi poterit quæstio: Num apanagiatis competat jus collectandi in ditione in Apanagium sibi concessa. Cum vero Collectæ absque conventuum provincialium indictione ac Ordinum consensu exigi nequeant, ac etiam Decreto Cæsareo inter Comites Ost-Frisiæ lato ita cautum, wann sich auch etwa ein solcher Fall und Noth zutrüge/ daß sondere Collecten und Steuer anzulegen vonnöthen/ so soll dasselbe anders nicht als mit vorgehender Beschreibung/ Rath und Bewilligung der Land-Stände beschehen. Nam secundum Cominæum *lib. 10. de rebus gestis Ludovici XI.* Nemo est omnium Principum, qui jus habeat vel teruncium unum exigendi à suis præter constitutum annuum censum, nisi populus adsentiatur. In proprio Apanagio verissimum est postgenitis Apanagiatis jus collectandi non competere, cum jure territoriali destituantur, absque quo conventus provinciales indici nequeunt. In quibus proprii Apanagii nempe terminis accipiendus est, Cothmann. *Vol. 4. Cons. 4. ac* Rumelin. *ad auream Bullam P. 3. Diss. 5. th. 14.* In improprio vero Apanagio subdistinguo: aut Apanagiatus non separatim ab Imperatore super Apanagio cum Superioritatis jure est investitus, tunc quidem non autoritate propria, sed regentis fratris interventu, qui tamen, uti dictum, non suo tantum sed etiam fratrum nomine conventum provincialem indicit, collectæ justa ac publica ex causa interveniente ab Ordinibus precario impetrari possunt. Ac ita in Illustrissimâ Domo Saxonica Ducali practicatum. Si vero Apanagiatus speciatim de Apanagio ab Imperatore cum Superioritatis jure est investitus, tunc propriâ autoritate sine consensu primogeniti ipsi collectandi jus, modo Procerum ut Ordinum placito ac voluntate id fiat, competit. Ac ita ab Imperatoria Majestate Anno 1590. 1593. & 1605. decretum fuisse, attestatur Vultejus *Vol. 3. Consil. fin. n. 42. & 277.* Ex apanagio quoque 53
nullæ collectæ exigi possunt, cum collecta non debeatur ex alimentis. Surd. *de aliment. tit. 8. q. 92. n. 4.* Hinc Vratislaus II. Rex Poloniæ tributum sive subsidium pecuniarum eum in finem apanagiatis fratribus primum imperavit, ut eorum tentaret patientiam, & si renuerent, justum haberet belli ipsis inferendi prætextum. Chromer. *in Chron. Polon. lib. 6. in Vratislao II.* Quod tamen declarandum, si pacto statuto & moribus aliter non cautum reperiatur, cum in materia Collectarum Consuetudo potissimum inspicienda sit. Sic in puncto Apanagii wegen der Reichs-Steuer per decretum Cæsareum de anno 1589. inter Comites Ost-Frisiæ Embdanos ita dispositum, der Reichs- und Kreiß-Steuern halben soll es bey zuvor

gemach-

gemachter Ordnung bleiben / also / daß dieselben Steuren durch die deputirte Einnehmer / wie herkommen / einbracht / in einem besondern Lege-Kasten verwahret / und davon fürter jedesmahl der gantzen Graffschafft angebührens an einer unzertheilten Summa dem H. Reich und Westphälischen Kreyß erleget und richtig gemacht werden.

54 Apanagii vero causa summaria est. Franchis *Decis. 714.* Ex quo etiam decidi potest quæstio.

55 Num Apanagii lites in Austregarum judicio ventilandæ sint? Quod Austregas Imperii attinet, negandum. Quia in causis summariis & executivis non habent locum Austregæ Imperii, Georg. Schubard. *de Austregis par. 2. c. 9. n. 29.* nec in alimentis, Thom. Michel *de jurisdict. concl. 37. lit. F.* Schubhard. *d. l. n. 50*, in quorum locum succedit Apanagium. Secus verò est in Austregis Familiæ Conventionalibus, in quibus lites Apanagii, si in illis non exceptæ reperiantur, merito amicabili ac fraterna compositione cessante, sopiendæ. In Gallia Apanagiati respectu Apanagii sui privilegiatam habent instantiam, Parlamentum nempe Parisiense, in tantum, ut reliqua Parlamenta nullam cognitionem habeant. Bernhard. Girard. *lib. 3. de l' estat des affaires de France pag. 86.* Solent autem hodie in Imperio nostro quandoque Commissarii nomine Cæsaris ex familiæ & Imperii bono Majoratum & Apanagium constituere, & controversias has autoritate Cæsareâ componere. Quale notabile Exemplum in novissimo Recessu Imperii de jure Primogenituræ introducto in Linea Hasso-Casselana & Darmstadina, & inde ortis controversiis *art. 88.* Ubi notanter dicitur: Und vor uns erörtert worden. Recordor quidem satis adhuc controverti, An Imperator in hujusmodi & aliis Principum causis solus; An verò adhibitis demum Statibus Imperii, tanquam Paribus Curiæ, judicare possit? Si tamen juxta *Recess. Imper. de anno 1521. §. 7. & Ord. Cam. p. 2. tit. 7. §.* Ob auch / *verb.* Deroselben Erkänntniß wollen wir der Käyserl. Majestät / und Ihr. Liebden Abwesen Uns / als Römis. König vorbehalten haben. Quin etiam, si ad hodiernã Imperii Praxin metienda res esset, omnino vix aliter quàm pro Imperatore dici posset. Ita quippe Imperator anno 1543. solus decidit litem inter LandGravium & Nassoviæ Comitem de ditione Cattorum. Rudolphus II. Imper. anno 1607. qvum inter Saxoniæ Duces Weimar & Altenburg de Jure Primogenituræ oriretur quæstio, sententia sua illam decidebat, weil Ihm / als regierendem Römis. Käyser und Lehn-Herren solches einig und allein zustehe. Item anno 1611. causam Juliacensem ad sui unius trahebat judicium, & in conjudicium Principes quidem admittebat, hac tamen expresse addita cautela, daß sich sonsten auf diesen Fall niemand zu beruffen / oder solches in consequentiam zu ziehen habe. Matthias Imper. in causa Lüneburg contra Braunschweig / die Succession des Hertzogthumbs Grubenhagen betreffend / solus definitivè pronunciabat. Ferdinandus II. Imperator Causam Hessen contra Hessen anno 1623. sententia sua finiebat, petitionem Hasso-Cassellani adversus Hassum Darmstadinum, de Principibus Judicio Assessoribus dandis, rejiciendo. Qui itidem præcedenti anno 1622. in causa Baaden contra Baaden solus sententiam dixerat.

In personalibus etiam Principes Apanagiati non tantum Familiæ, sed & Imperii Austregis fruuntur. Georg. Schubard. *tr. de Austregis c. 3. num. 93.* Agitur enim *in Ordinatione Camerali part. 2. tit. 2. cum seqq.* de Principibus, qui in prima Instantia Cameræ jurisdictionem agnoscere tenentur. Atqui non tantum Principes, qui ad clavum Reipublicæ sedent, sed etiam qui non sedent, Cameræ Jurisdictionem in prima Instantia agnoscere tenentur, aliud siquidem forum competens demonstrari nequit. Par enim in parem non habet Imperium. Nicol. Betsius *de pact. famil. Illustr. c. 8. p. 437. 2.* Tractatur *in dicta Ordinat.* de omnibus tàm immediatè, quam mediatè subjectis, ubinam sint conveniendi; nihil 56

vero specialiter providetur, & dispositum reperitur de his, qui administrationem non habent. Ergo sub generali dispositione comprehensi censentur. *L.17.§.26.de Injur.* Maxime cum Dispositio illa in genere loquatur de Electoribus, Principibus & Principatibus, non solum autem Principes, qui summæ rerum præsunt, sed reliqui, qui nomen & Dignitatem Principum merentur & tuentur; ut & Comites Imperii. Quocirca determinatio generalis hosce omnes æqualiter determinabit, & ex æquo censebit. *l. 4. §. fin. l. 45. de vulgar. & pupillar. l. fin. de sent. & interloc. l. quamvis C. de impuber. & alior. substit. 3.* Ratio inductiva Austregarum non minus quoad hos, quàm illos militat, ut hinc jure quos nexus rationis jungit, dispositionis nervus disjungere non debeat. *l. illud 32. in pr. ad L. Aquil. L. â Filio 108. in pr. de V. O. 4.* Unde Mindan. *lib. 1. de processf. Cameral. c. 19. num. 23.* quem sequitur Schwanmann. *Observ. Camer. pract. 20.* rectissimè privilegium Austregarum personale, non patrimoniale facit, scribens: Principem & si inferiora bona possideat, nihilominus eodem cum reliquis Principibus gaudere privilegio. 5. Cum immediata subjectio etiam sine territorio consistat. Knich. *in Velit. Apolog. n. 15. 6.* Apanagiati quoque sunt & dicuntur gebohrne Reichs-Fürsten/ gebohrne Reichs-Grafen. Betsius *d. cap. 8. pag. 436. & 437.* Plures effectus Apanagii vid. apud Springsfeld. de *Apanag. c. 11.*

57 Affinitatem cum Apanagio habet Paragium, quod barbarice dictum pro Pariatione, & eâ, quam Feudistæ Adæquationem hæreditatum appellant. Etsi autem propter ætatis prærogativam sensim moribus quibusdam institutum est, ne partes æquales fratribus dividerentur, sed natu minoribus minores attribuerentur: tamen, ut aliis quibusdam in rebus, re sublata nomen retentum est. *l. in sola. 56. in fin. ff. de acq. rer. Domin.* Paragii jure ac titulo feudum possidere dicitur, qui ejusdem gentis sive stirpis est, cujus is, a quo feudum possidet: quippe cum feudum à communi ipsorum generis auctore apparente profectum sit, velut in Normannia, ubi in paternorum feudorum successionibus filius natu maximus præcipui jure magnam sibi partem aufert, nimirum bessem, cæteris omnibus triens relinquitur, isque Paragii jure possidere dicitur. Nam in feudi successione pares sunt, qvamvis natu maximus majorem partem auferat. Jure tamen constitutum est, ut natu minor Paragii nomine Feudum suum a majore possideat usque ad gradum sextum. Nam posteriores tenentur fidelitatē & homagiū ei, qui bessem obtinet, præstare. Quibus ex verbis perspicuum est, Pa- 58
ragium esse titulum, quo feudi pars minor à fratribus natu minoribus eorumve posteris ita possidetur, ut majori fratri majorem partem obtinenti eo nomine neque fidelitatem neque homagium debeant, quippe qui pari jure stirpis, & pari titulo paternæ avitæque hæreditatis id obtineant, dummodo intra 6. Genealogiæ gradum contineantur: Posteriores enim tenentur in Senioris verba jurare clientelari officio, ac tum quidem non Paragii sed homagii nomine possident. Quapropter scribit Renatus Choppinus *lib. de Jurisdict. Andeg. cap. 62.* Ut sui cuique serventur feudalium dignitatum gradus ac jurisdictionum prisci Galli paragium fecère temporarium, nec ultra certam cognationum seriem produxêre. Paragium ita describit Du 59
Fresne *in Glossar. ad hanc vocem*, quod sit, quicquid feudale à fratre primogenito secundogenitis in partem hæreditatis datur, qui id ab ipso primogenito fratre tenent, pari ac ille reliqvum feudum conditione, absque tamen homagio (quod is pro toto feudo Dominico præstat) usque ad septimam generationem, quâ finitâ omnis sangvinis affinitas extincta censetur. Tum enim qui excipiunt homagium præstant hæredibus primogeniti. Arestum Parlamenti Parisiensis anno 1275. apud Duchesnium *in Histor. Dorcensi p. 281. Baillivo igitur Caleti pro domino*

mino Rege petente homagium, à Comite Domini Martini de dictis terris sibi, ut dictum est, in excambium traditis, pro dictis Comitibus fuit ex adverso propositum, quod dictus Rex de dictis terris homagium habere non debeat. Imò Comes Drocensis eas Comiti Domini Martini per Paragium, juxta terræ consvetudinem garantire debebat, usque ad septimum hæredem.

60 Differt Apanagium à Legitimâ, quia Legitima est tertia pars, si sint tres vel quatuor, vel si quinque vel plures liberi semis bonorum, quam quis jure successionis ab intestato habiturus est. *Auth. Novissima. C. de Inoff. Testam.* Apanagium verò non jure successionis, sed provisionis conceditur, nec est tertia pars bonorum, sed incerta, non enim ad quantitatem legitimæ postgeniti provocare possunt, ubi Primogenitus solus in Principatibus & feudis succedit. Berlich. *Part. 3. Concl. 11. num. 23.* Differt quoque Apanagium à Legitimâ, quod Apanagium & jus agendi ad supplementum sit inalienabile, & inpræscriptibile, secus in Legitimâ & in jure agendi ad supplementum Legitimæ. Legitima etiam & justâ causâ in totum tolli potest. Apanagium verò non. Joh. de Cirier. *de Primogen. Lib. 2. Quæst. fin. n. 3. & 10.*

61 Ab Usufructu differt Apanagium, quia Domanium ex quo Apanagium delibatur, dicitur etiam usufructus. Non autem servitus servitutis constitui potest. *L. 1. ff. de usufruct. legat.* Quippe cum servitus sit accidens, Accidens autem nullum, uti docet Aristoteles, est accidentis, atque idcirco usufructus ex usufructu non constituitur. *L. si usufructus 66. ff. de jure dot. L. 12. ff. de usufr.* Hottomann. *lib. de jure Regni Galliæ Rubric. Lex sexta.* Usufructus quoque necessario, & personalis & temporalis est, ne scilicet perpetuo a proprietate absens eam in universum tempus inutilem relinquat. *L. 3. §. 2. ff. de Usufr.* Apanagium vero feudis hâc in parte simillimum est, quæ non modo Vasallo, verum etiam ipsius liberis Posterisque maribus in infinitum tempus attribuuntur. *I. feud. 1. §. 3. l. 4. ff. de jure immunit.* Et quamvis Apanagium non minus Apanagiati morte extingvatur, quàm usufructus morte usufructuarii, & repetitum novum Apanagium esse videatur, instar novi usufructus, *L. 3. l. 5. ff. quibus mod. usufruct. amitt.* Tamen natura usufructus non patitur, ut plus quam in uno aliquo repetatur, ne perpetuò à proprietate abscedens eâ in universum tempus inutilem relinquat.

Differt quoque Apanagium à Fidei- 62
commisso. Fideicommissarius enim instar fructuarii ad cautionem usufructuariam tenetur. Menoch. *cons. 322. n. 38.* Abbas *cons. 79. illud de jure lib. 1.* Tuschus. *Conclus. practic. lit. F. concl. 272.* Et ad inventarii confectionem, Menoch. *cons. 1018. n. 54.* A quo exemtus est Apanagiatus, instar Vasalli, Jas. *in prælud. feud. in 10. col. ad finem,* ubi asserit, hoc velut memorabile perpetuo notandum esse, Mynsing. *obs. Camer. Cent. 5. obs. 36.* Nisi statuto vel pacto aliter provisum. Sic inter Comites Ost-Frisiæ Embdanos cautum, ac quidem vigore Decreti Cæsarei *de anno 1589. lati*, daß Graff Johann gnugsam caviren solle / daß solche bemelte Häuser und Aembter / da er Graf Johann keine ehelische männliche Leibes-Erben hinterliesse / nach seinem Abgang mit ihrer Zugehör an seinen Bruder Graf Edzarten oder seinen ältesten Sohn wiederumb ledig fallen.

Apanagium finitur morte Apana- 63
giati ejusdemque filiorum, & consolidatur Domanio. Christin. *Vol. 5. Decis. 80. n. 29.* Chopin. *de Doman. lib. 1. Tit. 3.* In Apanagio enim non succedunt Filiæ. Cabot. *Lib. 1. Disp. Cap. 5.*
Nec Agnati transversales. Hinc in A- 64
panagio non habet locum jus accrescendi, v. g. duobus vel tribus Fratribus existentibus, quibus Apanagia constituta, altero absque hæredibus masculis mortuo vel ad Majoratum vocato fratribus non accrescit ejus Apanagium, sed domanio consolidatur. Inter eos enim, qui admittuntur de jure speciali, non habet locum jus accrescendi contra voluntatem disponentis, *l. 74. ff. de condit. & demonstrat.* Uti

nec in legitima. Cum enim filii, quibus legitima relinquitur, sint successores particulares, non habent jus accrescendi ex hac conjunctione legati *l.1.§.2.ff. de Usufr. accrescendo.*

65 Renunciatione etiam Apanagium interit, quilibet enim favori pro se introducto renuntiare potest. Cedi autem non potest, quemadmodum nec alias qvivis ususfructus, nisi hactenus, ut fructuarius jus ususfructus sibi retineat, perceptionem autem fructuum alteri permittat. *l. 66.ff. de jur. dot. l. 57. ff. solut. Matrim.*

66 Extingvitur Apanagium delicto & consolidatur Domanio, uti accidit Johanni Duci Alenconio, Springsfeld. *c.13. n. 25.* & præcipue crimine Læsæ Majestatis & perduellionis, in regnis quidem si id in fratrem vel sceptra tenentem, in Imperio vero Romano Germanico, si id in Imperatorem commiserint. Myl. *de stat. cap. 93.* Hoc autem in ipso Patre Apanagiato verum 67
puto, liberis vero ejus ex apanagio patris certa alimenta relinquenda esse, nullus ambigo. Quamvis enim de jure communi per *l.* famosissimam *quisquis C. ad L. Jul. Majest.* bona confiscentur, ac filios ea pœna concernat; tamen ex singulari juris hodierni clementia Banniti filiis alimenta relinquenda. R. A. zu Erffurt *de anno 1567.* §. Wiewol nun in verbis: Und der Jungen Herrschafft/ deren alimenta halber. Springsfeld.

CAPUT XXXII.

DE PRÆDIIS USUFRUCTUARIIS.

SUMMARIA.

1. *Natura omnes res paravit ad usum hominum.*
2. *Utimur autem vel jure proprietatis rebus nostris.*
3. *Vel jure servitutis re alterius.*
4. *Ususfructus Prædialis quid sit?*
5. *Vel à lege vel ab homine defertur.*
6. *A lege defertur Patri in Prædiis liberorum non emancipatorum adventitiis.*
7. *Item in præmium emancipationis in dimidiâ parte bonorum.*
8. *Ut & matri ad secundas nuptias transeunti in bonis filii ex priori Matrimonio suscepti & defuncti.*
9. *Competit & patri ad secunda vota transeunti in bonis quæ ab Uxore accepit.*
10. *Officio judicis quandoque ususfructus alicui constituitur.*
11. *Præscriptione etiam acquiritur Ususfructus prædii.*
12. *Ususfructus prædii etiam à Domino rerum suarum liberam administrationem habenti conceditur.*
13. *Quomodo fiat constitutio Ususfructus in Prædio.*
14. *Jus Usufructuarii in quo consistat?*
15. *Usufructuarius percipit omnia emolumenta ex prædio.*
16. *Ut & fructus lapidicinarum & fodinarum.*
17. *Thesaurus verò jure ususfructus non obvenit.*
18. *Ad Usufructuarium etiam pertinent reditus Venationum, piscationum & Aucupiorum.*
19. *Item fructus Civiles, ut pensiones & Reditus.*
20. *Quomodo Usufructuarius debeat prædio utifrui.*
21. *Usufructuarius potest jus suum alteri locare vel vendere.*
22. *Fructus quomodo percipiantur?*
23. *De Jure Civili Usufructuarius Fructus maturos ad hæredes non transmittit.*
24. *Aliud obtinet de Jure Saxonico.*
25. *Jure Saxonico solius culturæ ratio habetur.*
26. *Hæc dispositio non tantùm in feudalibus, sed etiam Allodialibus locum habet.*

27. Re-

27. *Responsum Lipsiensium.*
28. *Locum etiam habet hæc dispositio Saxonica in fructibus hortorum.*
29. *Quod præjudicio confirmatur.*
30. *Item in fructibus vinearum, si usufructuarius post diem Urbani decesserit.*
31. *Quid in fructibus civilibus obtineat?*
32. *Quæ onera Usufructuarius teneatur ferre?*
33. *Quid juris si grex militum irruptione perimatur?*
34. *Prædii usus fructus quomodo amittatur?*
35. *Quæ actio ratione usus fructus competat?*

1 OMnes res ad hoc natu-
ra paravit, ut iis ute-
2 remur. Utimur au-
tem tum jure pro-
prietatis rebus no-
3 stris, tum jure servi-
tutis re alterius, cujus species est U-
4 susfructus. Qui, quando in Prædio
constituitur, est jus omnia commoda &
emolumenta ex eo legitimè percipien-
di, quæ salva ejus substantia provenire
possunt.
5 Prædii autem alicujus Ususfructus vel
à lege alicui defertur, aut a Domino e-
6 jus voluntariè conceditur; A lege de-
fertur Patri Ususfructus in prædiis libe-
rorum non emancipatorum adventitiis
7 *§. 1. J. per qvas person. cuique acqv.* I-
tem in præmium Emancipationis in di-
midia parte bonorum. *§. 2. Inst. d. t.*
8 Nec non matri ad secundas nuptias
transeunti in bonis filii ex priori Matri-
monio suscepti & defuncti. *l. 3. §. 1. cum
auth. seq. C. de secund. nupt.* Similiter
9 & patri ad secunda vota transeunti in
bonis quæ ab uxore accepit, *l. 5. C. de
soc. nupt.*
10 Nonnunquam etiam Officio Judicis
constituitur Ususfructus in Judiciis di-
visoriis, familiæ herciscundæ & com-
muni dividundo, alteri proprietatem
alteri Usumfructum adjudicando. *l. 6.*
11 *§. 1. ff. de Usufr.* Præscriptione etiam
acquiritur Ususfructus. *l. 3. l. 8. C. de
præscr. 30. vel 40. annor.* Del Castill. *de
Usufr.* Quando Ususfructus in Prædio
12 voluntate Domini constituitur, neces-
se est, ut etiam habeat rerum suarum
13 liberam administrationem. Fit autem
ipsa constitutio, si aliquis in prædium
Ususfructus nomine inducitur, aut
qvando quis patitur utifrui, *l. 3. pr. ff.
de Usufr.*
14 Jus verò usufructuarii consistit tum
in commodis ex prædio provenien-
tibus, tum in oneribus ratione
ejus ferendis. Quod commoda atti- 15
net, percipit ille omnia emolumenta,
quæ ex ipso prædio, ut & per alluvio-
nem salva & non immutata rei substan-
tia percipi possunt, & ad necessitatem
& ad voluptatem, *l. 7. pr. ff. d. t.* Fru- 16
ctus nimirum naturales, ut fructus
lapidicinarum & fodinarum, *l. 9. §. 2. &
3. d. t.* Thesaurus verò non obvenit 17
jure ususfructus *arg. §. 40. J. de R. D.*
Struv. *ad Tit. Dig. de Usufr.* Porro re- 18
ditus venationum, piscationum & au-
cupiorum, *l. 9. §. 5. l. 62. d. Usufr.* De- 19
inde & fructus Civiles, ut pensiones &
omnes reditus ex ædificiis, areis, fun-
dis, percipit, *l. 7. §. 1. de Usufr.*
Usufructuarius verò debet prædio 20
boni viri arbitratu, sive ut convenit di-
ligenti Patrifamilias, utifrui, *l. 9. pr. l. 13.
§. 4. 5. ff. de Usufr.* & ad eam utilita-
tem rem adhibere, ad quam natura se-
cundum ejus qualitatem, *l. 7. §. 1 ff. d. t.*
vel Patrisfamilias instituto destinata est,
l. 13. §. fin. Excedit vero jus usufru-
ctuarii ipsius rei alienatio, *l. 9. C. d. t.* e-
jusdemque immutatio, licet hac rem
meliorem redderet, *l. 8. l. 44. ff. d. t.* Un-
de nec jure in Prædio usufructuario po-
test ædificare aut ædificia altius tollere.
d. l. 13. §. 7. in fin. Si verò ædificet,
nec petere impensas, nec tollere, refi-
xa autem vindicare potest. *l. 15. pr. de U-
sufr.* Casam tamen earum rerum cu-
stodiæ causa, quæ in area sunt, ædifica-
re ipsi concessum. *l. 73. d. t.* Struv *Ex-
ercit. 12. th. 22.* Si ovium ususfructus
relictus est, non debet fructuarius eas
occidere, ut carne vescatur: hoc enim
pugnat cum natura ususfructus. Cui
fundi ususfructus legatus est, non de-
bet arbores frugiferas excidere, neque
villam diruere, nec quicquam facere

in perniciem proprietatis, *l. 13. §. 4. d. tit.* Sed & si agrum non proscindat, vites non subserat, aquæductus corrumpi patiatur, non intelligitur salva substantia re uti *d. l. 13. §. 2.* Ædium usufructu legato non mutabit diætas vel atria, non diruet & ædificabit nova *d. l. 13. §. 7.* nec si meliorem Domini causam faciat, *l. 7. in fin. l. 8. l. usufructuarius 44. cod.* Nam quod alias dicitur, posse fructuarium causam proprietarii meliorem facere, *d. l. 13. §. 4.* hoc sic temperandum est, dum id faciat, excolendo qvod invenit, qualitate rei non immutatâ. Porrò Usufructuarius Prædii arbores grandes cædere non potest, *l. 11. ff. de Usufr.* Contra obtinet in sylvâ cæduâ, qualis est, quæ in hoc habetur ut cædatur, & quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. *l. 30. de V. S* quam cædere licet fructuario, & vendere ligna, *l. 9. §. f. d. t.* Cui videtur contradicere *l. 10. d. t.* qvæ ex sylvâ cæduâ tantum permittit usufructuario cædere ramos, qvi impediunt sylvam crescere, & pedamenta, id est palos ad usum vineæ. Ad conciliationem distinctione est opus, quæ colligitur *ex dict. fin.* cum quo continuetur *l. 10.* an scilicet usus fructus sylvæ sit legatus, an verò fundi, cui accedit sylva; Illo casu indistinctè licet fructuario cædere sylvam in suum usum, etiam vendere, *dict. §. fin. versic. nisi forte,* non habito respectu consvetudinis Domini, *l. Div. ff. de Usu.* nec etiam observato tempore, quo testator cædere solebat, *l. 48. fin. d. t.* Hic vero regulariter inspiciendus modus, tàm ratione quantitatis, quàm temporis ipsius Domini, ut qui singulis trienniis aut qvinqvenniis tantum cædebat. *dict. l. 9. §. fin. & d. l. 10.* Qualitatem utendi non tenetur observare usufructuarius: nam licet ille non solebat vendere, sed ipse uti, poterit tamen etiam hic vendere. *dict. §. fin.* Quod si testator non solebat cædere, nec fructuario hoc licebit, nisi ramos & pedamenta, secundum *dict. l. 10.* ne usus fructus illi sit inutilis. Ut intersit, an usus fructus sylvæ debeatur, an verò fundi, cui accedit sylva: illo enim casu usus fructus est pinguior. Quæ distinctio in marito non obtinet, cui indistinctè licet cædere arbores, qvia cum sit loco Domini plus illi juris est, qvam fructuario. Arbores itaque grandes, quas vocamus non cæduas, non cædit fructuarius, nec maritus: quia non tam uteretur sylva, quam eam destrueret, *dict. l. 7.* nisi qvatenus necessitas villæ exigit. Cæduas verò sive gremiales arbores, quæ & gremia vocantur, id est tenuia ligna, qvod gremio colligantur, fructuario cædere licet, secundum dicta *d. §. si fundum.* alii cremiales legunt, quod crementur. Demortuas arbores excidere fructuario datum, *l. 18. ff. de Usufructu.* quia ad nullam rem sunt utiles, quam ut excidantur, ne fundum onerent. Aliud juris est in evulsis & fundo dejectis, cedunt enim proprietario *dict. l. 7. §. si fundum cui sunt utiles.* Permissum tamen fructuario iis uti ad villæ refectionem, & ad comburendum, non simpliciter, sed in casu necessitatis, si aliunde ligna non suppetant. *l. 12. in pr. d. t.* Zoës. *ad ff. tit. de Usufr. n. 16. & 17.*

21 Potest autem Usufructuarius vel ipse uti frui prædio vel alteri locando vel vendendo jus suum & facultatem percipiendi fructus concedere, *l. 12. §. 2. d. t.* Finito autem jure usus fructus principali finitur etiam ab usufructuario jus alteri concessum, nec proprietarius ulterius stare tenetur locationi, *l. 8. §. 2. de per. & comm. r. vend.* Acquiruntur 22 fructus perceptione, percipit autem naturales fructuarius, qvando a solo separati sunt, ut spicâ aut fœno cœso, excussâ oleâ, aut a re, ut in animalibus, lanâ detonsâ, fœtu edito. Porro licet ma- 23 turis fructibus nondum tamen perceptis decesserit fructuarius, fructus ad hæredes ejus non pertinent, usus fructus enim morte finitur. *§. 37. Inst. d. R. D.* Donell. *l. 10. c. 9.* Jure autem Saxoni- 24 co in fructibus industrialibus, qui culturâ ex terrâ proveniunt, aliud obtinet, ita ut si ager vivo, usufructuario satus & rastris subactus fuerit, fructus etiam post mortem ejus provenientes ad hæredes transmittantur, Landr. *lib. 2. Art.* 58. Des

25 58. Des Mannes Saat/ die er mit seinem Pfluge würcket/ die ist verdienet/ als die Egde darüber gehet. Non enim jura Saxonica perceptionis, uti fit de Jure Civili, sed solius culturæ rationem habent, utrum ager satus & rastris subactus sit, volunt nempe pro labore mercedis loco fructus industriales possessori & usufructuario cedere, quod jus per culturam acquisitum ad hæredes transfert, etiamsi fructus percepti non fuerint. Landr. *Lib. 3. Art. 76.* & 77. Berl.

26 *P. 5. Concl. 43. n. 55.* Et falluntur, qui dispositionem hanc juris Saxonici ad bona feudalia restringunt. Nam in allodialibus bonis eam obtinere, rationis identitas pariter & textuum generalitas satis evincit. in *dict. Art.* 76. & 77. Hartm.

27 Pist. *P. 1. quæst. 24. n.* 74. Et ita responderunt Scabini Lipsienses teste Carpzovio, in causâ Jacobi Weidlings zu Langendorff/ *mens. Julio anno* 1630. *Verb. sent.* Hat Hans Röder zu Langendorff einen letzten Willen aufgerichtet/ und Peter Wernern daselbst zum Erben eingesetzt/ doch dergestalt/ daß seine Haußhalterin Catharina die Fruchtniessung seiner Güter auf ihr Leben haben und behalten solte/ derer sie sich auch etliche Jahr lang nacheinander gebrauchet/ und nachdeme sie die Aecker bestellet/ und besäet/ auch die Egde das Land bestrichen/ ist sie Todes verfahren/ und hat ihre Erben/ benebenst den heurigen erwachsenen/ aber noch nicht eingeerndten Früchten/ nach sich verlassen. So hat bemeldte Usufructuaria angeregte heurige Früchte/ ob sie gleich noch zur Zeit nicht eingeerndtet seyn/ auf ihre Erben gebracht/ und der Eigenthums-Herr Peter Werner hat sich derer anzumassen nicht Fug/ V. R. W.

28 Idem dicendum de fructibus hortorum industrialibus, si horti in vita vasalli fuerint fossi, culti, sati & subacti, ut scilicet fructus inde nascentes & ex culturâ ac labore Vasalli provenientes, ut sunt rapæ, pisa, lactuca, aliaque legumina, hæredibus eius allodialibus cedant. Matth. Coler. *part. 2. Decis.* 25. 3. *num. 2. & Decis. 286. num.* 102. Qvod & verbis sat expressis definitum in Jure Saxonico, *art.* 73. *vers.* Und des Garten/ der gerodet/ gesäet und geharcket ist. *lib. 2.* Landr. *Et h. Const. 32. §.* Also auch/ da ein Garten bey des Verstorbenen Leben gerodet/ gesäet/ geharcket/ folgen die Garten-Früchte den Erben. Alia est causa fructuum hortorum, qui nullam hominis industriam reqvirunt, puta pomorum, pirorum, cerasorum, quos propter cessantem juris Saxonici rationem ad feudi successores pertinere, rectissimè asserit Matth. Coler. *dict. Decis.* 286. *num.* 111. ex traditis Bartoli *in l. ex diverso n. 5. ff. de Rei Vendicat.* Ita Do- 29
mini in causâ Andreæ & Michaëlis fratrum à Dienstädt zu Krtemeln und Quirla/ *Mens. April. Anno 1632. verb. sentent.* Ist eures verstorbenen Bruders Sohn Wolff Balthasar von Dienstädt Todes verfahren/ und hat euch seine Vettern und Lehnsfolgere an einem/ und seine leibliche Mutter am andern Theile/ zusammt einem Mann-Lehn-Gut Krimmeln/ so seine Mutter bißhero verwaltet/ nach sich verlassen. So hat er zwar solches Lehn-Gut auf euch/ als die nähesten Vettern/ und Lehnsfolger gebracht und verfället/ die aber auf dem Gute verhandene Winter-Saat/ weil Zeit eures Vettern/ als des Vasalli, Absterben die Ege das Land allbereit bestrichen gehabt/ verbleibet Innhalts Landüblicher Sächsischer Rechte der Mutter als der Land-Erbin billig. So wol auch die Garten-Früchte/ als Ruben/ Zwiebeln/ Schoten/ Salat/ und dergleichen/ dieweil zur Zeit eures Vettern als des Vasalli Absterben der Garten allbereit besäet und geharcket gewesen/ verbleiben Innhalts Landüblicher Sächsischer Rechte der Mutter als der Land-Erbin billich. Similiter fructus vineæ ad hæ- 30
redes usufructuarii pertinent, si maximus labor fuerit absolutus, licet nondum accesserit cura, die Ruhr/ adeo ut si post diem Urbani (25. Maji) usufructuarius decesserit, hæredibus uvæ obveniant, quia scilicet circa istum diem cultura vineæ fere sit peracta, Richter. *Decis. 56. n. 4. 5. per dict. Art. 58.* Arbeitet ein Herr oder Mann &c. Vineæ enim fructus sive uvæ rectissime inter fructus industriales referuntur, cum nemini non constet, vineam apud nostros,

ſtros, ſi non majores, ſaltem non minores impenſas & culturæ operas requirere. Hartm. Piſtor. *P. 1. quæſt. 24. n. 90.* Carpz. *P. 3. Conſt. 32. Def. 8.* Ita Scabini in cauſa Henrici a Löberiß *Menſ. Aug. Anno 1630. verb. ſent.* Hat euer Vetter auf ſeinem Lehn-Gut auch einen Weinberg nach ſich verlaſſen / ſo hat er ſolchen Weinberg als Lehngut auf euch ſeinen neheſten Agnaten und Mitbelehnten gebracht / und verfället / die darauf erwachſene Früchte aber des nechſten Weinwachs / dafern gedachter euer Vetter nach dem Tage Urbani geſtorben / verbleiben den Land-Erben billig / aufn Fall aber derſelbe vor Urbani Tag Todes verblichen wäre / hättet ihr euch derſelben zugleich nebens dem Weinberge auch anzumaſſen. V. R. W.

31 Fructus civiles, ut cenſus & annui reditus, defuncto uſufructuario ante diem ſolutionis in totum poſtea ad proprietarium pertinent. H. Piſt. *P. 1. qu. 25. n. 8.* quia illi demum fructus civiles percepti eſſe intelliguntur, ſi dies eorum ceſſerit, id eſt, deberi incipiant; quod & præjudicio confirmat Joh. Philipp. *in Uſu Pract. Inſt. Lib. 2. Eccl. 16.* Incumbit vero uſufructuario Prædii cautio, ut proprietario vel hæredi caveat, ſe uſumfruiturum boni viri arbitratu, & finito uſufructu poſſeſſionem Domino reſtituturum. *l. 1. & tot. tit. ff. Uſuf. quemad. cav.* usque adeo, ut ne quidem uxor ac liberi, qvibus relictus eſt uſusfructus, ab hoc onere eximantur, *l. 1. & 4. ubi Dd. C. d. Uſuf.* Andr. Gail. *lib. 2. obſ. 144. n. 16.* Carpz *P. 2. Conſt. 42. def. 7. n. 5. 6.*

32 Onera quod ſpectat, tenetur omnem rei curam ſuſcipere, *l. 1. in fin. Uſufr. quemadm. cav.* prædium cuſtodiendo, reficiendo, ſartum tectum ſervando, *l. 7. §. 2. 3. l. 64. ff. de Uſufr.* Richter. *P. 1. Dec. 20.* In locum demortuarum arborum alias ſubſtituendo *l. 18. d. t.* gregem ex fœtu gregis ſupplendo. *§. 39. de R. D.* Non opus autem eſt, capita pecorum aliunde peti, ſi de illo grege non adnaſcantur aliqua, *l. 68. §. 1. ff. de jur. dot.* Præterea tenetur tributa & collectas, aliaque onera ſive ordinaria ſive extraordinaria ſolvere, *l. 7. §. 2. de Impenſ. in rem dotal.* Quo etiam pertinet munus metatorum, nec non ſumtus in milites inhoſpitatos impendendi. Tabor *de Metat. c. 3. n. 20.* niſi fuerint immodica ipſos fructus exſuperantia. Hahn. *ad Weſenbec. Tit. de Uſufr. n. 5.* qvod enim ultra modum fructuum impenſum, refundendum à proprietario. Carpz. *L. 1. Reſp. 105. n. 12.*

Si quis in prædio Uſufructuario gregis aut certorum quorundam capitum uſumfructum habeat, & iſte aut illa caſu fortuito puta militum irruptione perimantur, Uſufructuarius ad reſtitutionem ullius damni nullo modo tenetur, qvod & in vineis, & arboribus demortuis ita obtinet, ut alias ſubſtituere debeat uſufructuarius, dummodo vi tempeſtatis non fuerint dejectæ vel everſæ, qvippe & hoc in caſu ad ſubſerendum alias non eſt compellendus, *l. 59. ff. de Uſufr.* Philipp. *Uſu. Pract. L. II. Ecl. 17.* 33

Finitur uſusfructus prædii morte uſufructuarii, cohæret enim perſonæ, & contra naturam uſusfructus eſt ad hæredem pervenire; *l. 3. §. f. ff. quib. mod. uſusfr. amitt.* Item elapſo tempore ipſi præſtituto, *l. 15. ff. d. t.* aut ſi ſit negligens & culpoſus in uſu, aut non utendo per tempus lege definitum, *l. pen. §. 1. C. de Uſufr.* Item rei mutatione & interitu, *l. 5. §. f. ff. d. t.* Et denique conſolidatione, vel etiam ceſſione Domino facta. *§. pen. Inſt. de Uſufr.* 34

Ratione Uſusfructus competit duplex Actio, altera confeſſoria, qua uſusfructus conſtitutus petitur, altera negatoria, qua ad alterum pertinere negatur, *§. 2. Inſt. de act.* Qvæ videri poſſunt apud Interpretes, ad quos Lectorem remittimus. 35

CAPUT XXXIII.

DE PRÆDIIS DOTALIBUS.

SUMMARIA.

1. *Nonnullæ gentes mulieres indotatas duxerunt.*
2. *Quædam à Parentibus emerunt.*
3. *Lycurgi institutum.*
4. *Romani Reipublicæ interesse putabant, mulieres habere salvas dotes.*
5. *In dotem dari possunt res omnes, quorum est commercium.*
6. *Prædium feudale in dotem filiæ dari neqvit.*
7. *Fœmina feudum suum in dotem dare potest.*
8. *Nullis aliis bonis extantibus debetur ex Feudo dos.*
9. *Quæ debet esse congrua.*
10. *Amplæ dotes non semper sunt familiis proficuæ.*
11. *Quale Dominium maritus in Prædio dotali conseqvatur.*
12. *Ad quem pertineat thesaurus in fundo dotali repertus.*
13. *Ad maritum pertinet omne emolumentum prædii dotalis.*
14. *Nec potest ad divisionem provocare, si prædium dotale sit commune.*
15. *Res dotales mobiles Maritus alienare potest.*
16. *Item prædium æstimatò in dotem datum.*
17. *Alienatio prædii dotalis firma est, si uxor juratò consentiat.*
18. *Quæ solennitates requirantur ad alienationem prædii dotalis.*
19. *Maritus prædio dotali servitutem imponere potest.*
20. *Prædium dotale non præscribitur.*
21. *Prohibitio alienationis prædii dotalis non extenditur ad alienationem necessariam.*
22. *Non tantum hæc in Uxore, sed in sponsa etiam locum habet.*
23. *Alienationis verbo venit omnis actus, per quem Dominium transfertur.*
24. *Cautela est, ut Sponsa prædium æstimato det.*
25. *Quo casu maritus caveat, ut evictio prædii nomine præstetur.*
26. *Prædium dotale si Maritus locaverit, eo mortuo vidua hâc locatione stare non tenetur.*
27. *Pariter nec maritus locatione Prædii dotalis ab uxore ante nuptias facta tenetur.*
28. *Præjudicium hâc de re.*

1 NOnnullas Gentes non solùm mulieres indotatas duxisse, sed
2 & eas interdum à Parentibus magno emisse constat. Quod Mahomet, Turcarum propheta, *in suis LL.* imitatus est, ita ut Turci uxores à Parentibus emant. Hilliger *in Donell. Enucl. l. 3. c. 20. lit. C.* Lycurgi etiam
3 legibus, teste Plutarcho *Inst. Lacon.* cautum erat, ut indotatæ nuberent, ne
4 pecunia sed uxor eligeretur. Verùm hoc Lycurgi Institutum apud Romanos haud fuit approbatum, qui dotium causam ubique præcipuam esse judicarunt, Reipublicæque interesse ad sustinenda matrimonii onera, mulieres salvas habere dotes, *l. 2. ff. de Jur. Dot.* Qvod & moratiores fermè omnes gentes seqvuntur.

Quamvis verò in dotem dari possint 5
res omnes, quæ sunt in commercio, de qvibus videri DD. possunt; Nostri tamen instituti est, prædia saltem dotalia perlustrare, quæ multiplicia sese offerunt, in quibus omnibus poterit constitui dos, nisi specialiter prohibitum sit: Prædium enim feudale in dotem filiæ 6
dari nequit, §. *donare II. Feud. 9. & II. Feud. 52.* Attamen feudum suum po- 7
test mulier in dotem constituere, non

verò æſtimatum, nam æſtimatio venditionem facit. Dion. Gothofr. *ad II. Feud. 9. lit. m.* Wurmſ. *Obſ. Pract. Tit. de Feud. Obſ. 9.* Neque enim hæc datio vera alienatio eſt, cum jus fœminæ, præſertim poſt *l.* 30. *C. de J. dot.* maneat integrum, nec qvicqvam inde præjudicii inferatur Domino, cum alias feudum fœmineum a ſervitiis ſoleat eſſe liberum, & utique per alium ſervitia præſtari posſint. Erit autem Domini conſenſus procul dubio neceſſarius, ſi pacta de lucranda dote interponantur. 2. *Feud.* 30. Bachov. *ad Treutl. de Jur. dot. th. 4. lit. A.*
8 Hartm. Piſt. *L. 2. qu.* 37. Etſi autem per ſe prædium feudale in dotem dari nequeat, per *text. alleg.* bonis tamen hæreditariis nullis extantibus, tam ab agnatis, quam a Domino ex feudo deberi dotem ratione æquitatis eſt receptũ, Gothofr. Anton. *Diſp. feud. 6. th. 8. lit. 6.* *Carpz. P. II. Deciſ.* 174. hinc laudatus Carpzov. *Part. II. Conſt. 46. Def. 16.* ſcribit, filias non niſi in ſubſidium, & ſi hæreditas non ſufficiat, ex feudo educandas & dotandas eſſe.
9 Dos autem hic intelligenda eſt congrua, pro facultatibus ſcilicet & dignitate non ſolum dotantis, ſed & pro qualitate & conditione tam mulieris quam mariti, *l. 69. §. 4. l. 60. ff. de jur. dot.* Item attento liberorum numero, Richter *de Privil. cred. Diſp. 6. ſect. 1.* Ita tamen ut imprimis accurata conſvetudinis habeatur ratio, *arg. l. 23. l. 37. ff. de LL.* Hinc ſi ea dotem legitima minorem conſtitui velit, illius quoque ſtandum erit Judicio, Menoch. *de arbitr. Jud. L. 2. C. 2. caſ.*
10 249. *n.* 1. 2. Nam alias cum amplæ dotes amplum quoque deſiderent dotalitiũ, facilè fieret, ut liberi in eo conſtituendo nimis gravati vix paternum feudum conſervare poſſent, & proverbio illi locus daretur: Reiche Weiber / arme Kinder. Eſt autem dotalitium, qvod vir uxori ratione dotis datæ in ſuis bonis concedit, ut eo vidua facta ad dies vitæ utatur fruatur. Carpz. *P. 1. C. 28. D.* 93. Imprimis inter Nobiles uxoribus ad vitæ ſuſtentationem conſtituitur, ut cum obitu earum exſpiret,
11 de quo latius ſuo loco. Interim conſequitur Maritus Prædii dotalis dominium aliqvod civile, remanet enim naturale penes mulierem, *l. 30. C. de Jur. dot.* Quod alii actuale vocant, ſiquidem maritus vindicare *l. 11. C. de Jur. dot. l. 11. C. de rei Vindic.* poteſt, itemque fructus prædii dotalis percipit, *l. 7. l. 20. C. de Jur. dot.* Quod tamen revocabile eſt. Nec enim re dotali maritus abuti debet, *l. 22. §. 8. ff. ſol. matr.* Nec theſaurum in fundo dotali inven- 12
tum ſuum in ſolidum facit, *l. 7. §. 12. ff. d. t.* Et dotem ſoluto matrimonio reſtituere tenetur, *d. t. ff. & C. ſol. matr.* Hoc Dominium verò non abſurde Dn. Carpzov. *de Jur. Fœm. Deciſ. 5. Poſ. 3.* utile vocat, ad imitationem ejus, qvod Conſvetudines Feudi Vaſallo 2. *Feud.* 43. *& alibi* attribuunt. Sequitur exinde 13
ad Maritum ſpectare omnia commoda, quæ ex Prædio Dotali proveniunt, & ſalvâ rei ſubſtantiâ percipi poſſunt, illumque viciſſim ad onera ferenda obligatum eſſe, *l. 7. ff. de uſufr.* Pariter ad maritum etiam pertinebunt fructus Prædii dotalis, etiam defuncta Uxore, ſi ipſe agros coluerit raſtrisque ſubegerit, quos diſpoſitio Juris Saxonici Landr. *Lib. 2. Art. 58.* pro cultura & labore mercedis loco ipſi aſſignat, etiamſi eos nondum perceperit, quod expreſſis verbis deciſum *in art. 76.* Verb. Stirbt aber die Frau nach der Saat / *lib. 3.* Landr. *Art. 58.* v. des Mannes Saat *lib. 2.* Landr. *& P. 3. Conſt.* 32. *f.* Gleichesfals da ein Weib liegende Gründe hat / und verſtirbet nach der Saat Zeit / ſo behält der Mann die Früchte. Harm. Piſt. *part. 1. quæſt. 24. n.* 77. Matth. Coler. *Part. 2. Deciſ. 286. n. 101. & ſeq.* Berlich. *part. 3. Concl. 43. n.* 49. Et ſanè ſi in foro Saxonico Uſufructuario fructus nondum percepti poſt culturam agrorum peractam jure proprietatis debentur; Quidni idem aſſereremus de marito, qui uſumfructum habet bonorum Conjugis, *art. 31. & 45. lib. 1.* Landr. And. Rauchb. *part. 1. quæſt. 2. n.* 45. Ita Scabini Lipſienſes in cauſa Johannis Eichhorns und Caſpari Hölens zu Cölleda / *Menſ. April. Anno* 1630. *verb. ſentent.* Iſt eure Schwieger Mutter Todes verfahren / und

und hat ihre Kinder an einem / und ihren Ehemann anderer Ehe am andern Theil / zusammt etlichen besäeten und bey ihrem Leben mit der Egde bestrichenen Ackern nach sich verlassen / so hat sie solche Aecker auf ihre Kinder bracht und verfället / die darauffstehende Früchte aber verbleiben dem Ehemanne billig / und die Kinder haben an solchen Früchten keine Forderung. Et in causa Martini Meißners zu Roßbach *Mens. August. Anno 1596. Verb. sentent.* Ist nunmehr nach vollendeter Pacht-Zeit / und gleich nach der Saam-Zeit / als die Aecker von euch allbereit über Winter bestellet / und die Egde das Feld bestrichen / euer Ehweib gestorben. So bleiben die Winter-Früchte ihres Antheils am Gute euch / als dem Ehemanne / als euer erworben und erbauet Gut billig / V. R. W. Sequitur hinc porro, quod, si maritus post factam sementationem & rastrationem agri Uxoris moriatur, fructus ex cultura hac provenientes ipsius hæredibus cedant, licet nondum percepti fuerint, nec vidua superstes unà cum fundo hos petere valeat. Quia scilicet per culturam & curam maritus fructus promeruit, eorumq; Dominium etiam ante perceptionem acquisivit, ex dispositione juris Saxonici *Art. 58. lib.* 2. Landr. & *art. 76. lib. 3.* Landr. Defuncto itaque eo jus hoc ad ipsius hæredes transit, quod & Usufructuarii hæredes jure sibi arrogant, uti *in Cap. præced.* dictum, Carpz. *P. 3. Const. 32, Def. 6. &* 7. Ubi tale præjudicium refert. Ist Bastian Köhler euer Vater den 6. Junii jüngsthin mit Tode abgangen / und hat unter andern Gütern etliche auf seines andern Ehe-Weibes Ländereyen / so sie ihme zubracht / noch stehende / und durch seinen Fleiß und Besamung erbauete Winter- und Sommer-Früchte nach sich gelassen / so hat er berührte Früchte auf euch seine sämmtliche Erben gebracht und verfället / und seine hinterlassene Wittwe hat sich derselbigen neben denen Ländereyen / welche sie als ihr eingebracht Gut hinweg nimmt / nicht anzumassen / V. R. W.

13 Lege Juliâ cautum erat, ne maritus prædium dotale invitâ muliere alienet, ac ne ipsâ quidem consentiente obliget, facilius enim adduci posse videbatur, ut consentiret in obligationem, quàm alienationem cum mulierum avaritia ægrè res suas dimittat. Sed Justinianus hoc discrimen sustulit, ut hodiè ne alienatio quidem ex consensu uxoris valeat *l. un. §. & cum L. Jul. de rei uxor. act.* Ratio est, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur, neve etiam occasio detur discordiarum, marito consensum in alienationem quandoque desiderante, uxore autem negante *arg. l. 2. ff. de donat. int. vir. & ux.*

Adeò autem hæc prohibitio procedit, 14 ut si prædium dotale uxori cum alio commune sit, non possit consortem ejus maritus ad divisionem provocare, *l. 2. C. de Fund. dotal.* quia per eam contingeret quædam alienationis species: etenim fundus posset consorti adjudicari ejusque fieri. *§. 5. & ult. de off. Jud.*

Hæc legis Juliæ prohibitio accipienda 15 est de rebus soli, non etiam de rebus mobilibus in dotem datis, quas olim uti & hodiè licet alienare, etiam inscia vel invitâ uxore, adeò ut mulier eas non possit vindicare, *l. 9. C. de Rei vindic.* Neque etiam de prædio æstimato, quia lex Julia de inæstimato lo- 16 quitur, si modo maritus electionem habeat, an pretium an vero fundum malit, quia idem est, ac si inæstimatus esset, *l. 10. § fin. ff. de jur. dot.* Nec valebit alienatio, licet uxori utilis, nisi surrogetur in fundi dotalis locum alius fundus, nam eo ipso periculosa est alienatio uxori, quod pretium alienationi & consumtioni subsit. Brunnem. *ad l. 1. C. de fund. dot.*

Cæterum Jure Canonum, si uxor ma- 17 rito prædium dotale alienanti consentiat, eumque consensum jurisjurandi religione confirmet, alienatio rata habetur, *C. 2. de Jurej in 6to.* De quo quamvis dubitet Harprecht *ad pr. Inst. quib. alien. lic. n. 24.* Quia factum contra legem jurejurando non firmatur, *l. 5. C. de Leg.* Et fenestra & occasio circumveniendi leges aperiretur; Tamen jus Canonicum in foro Saxonico sequimur

mur, dummodo solennitates debitæ
18 rite adhibeantur, I. Ut scilicet interveniat consensus utriusque conjugis, tàm Mariti, quàm Uxoris. II. Ut autoritas alterius Curatoris ad istum actum ordinati accedat. III. Ut autoritas Magistratus, sub cujus jurisdictione bona quæ alienantur sita sunt, interveniat. IV. Ut causæ cognitio, an utilis mulieri sit, præcedat. Pensold. *in add. ad Coler. Decis. 289. n. 209.* Carpz. *P. 2. Const. 16. def. 1.* Schultz. *Synops. Inst. quib. alienar. lic. tit. 6.* Dissentit tamen quoad decretum & causæ cognitionem Carpz. *Lib. 5. Resp. 42. n. 15.* Ibique neque in jure fundatum, neque in praxi receptum id esse tradit.

19 Præterea nec servitutem imponere maritus prædio dotali potest, *l. 5. ff. de fund. dot.* quia hæc esset species alienationis, nec servitutem fundo dotali quæsitam admittere, quia Uxor constante matrimonio non poteest agere, & præscriptionem interrumpere: Ei autem, qui agere nequit, non currit præscriptio, Cæpoll. *de servit. Urb. Præd.*
20 *c. 14. n. 10.* Ex *dictâ lege 5.* colligunt insuper DD. Prædium dotale præscribi non posse, nisi præscriptio, antequam fieret dotale, fuerit cœpta & vivente marito completa, Campejus *de Dot. p. 2. qu. 75.*

21 Prohibitio autem dicta intelligenda est de alienatione voluntariâ, non etiam necessariâ, *l. 1. ff. h. t.* Hæc enim legibus prohibitionis non subjacet, ut in *d. l. 2. ff. h. t.* ubi à consorte maritus ultro convenitur, vel â lege aut judice decernitur alienatio. Perez. *ad Tit.*
22 *C. de fund. dotal. n. 4.* Nec tantum in uxore, sed etiam in sponsâ obtinet, Wesenb. *ad tit. ff. de fund. dot. n. 5.* A-
23 lienationis autem verbo hic omnis actus significatur, per quem Dominium transfertur, *l. 1. C. de fund. dot.* vel etiam aliquid de prædio diminuitur. *l. fin. C. de reb. alien. non alien.*

24 Cautelæ loco tradit Dn. Stryk. *de Pact. Dotal. Sect. III. Cap. VIII. §. 8.* ut sponsa potius prædium æstimatò, quàm inæstimato in dotem det, cum alias periculum rerum dotalium ad uxorem tanquam Dominam spectet, adeo ut si quid accesserit vel decesserit prædio dotali, hoc omne uxoris commodo & incommodo sit. *l. plerumq; pr. & §. 1. ff. de Jur. Dot.* Ab hoc periculo se liberabit, si sub certâ æstimatione prædium in dotem dederit, sic enim dominium transit in maritum, cum pretii debitor sit effectus, *per l. quoties 5. C. de Jur. dot.* Verum quia per hanc æstimationem maritus consequitur potestatem alienandi fundum dotalem, quod pariter Uxori nocivum esse posset, ad alienationem impediendam sponsa doti æstimatæ pactum adjicere potest de non alienando, adjectâ clausulâ commissoriâ, daß im Fall maritus von diesen ihm zugebrachten Gütern etwas veräussern würde/ sollte solches null und nichtig seyn. Imo quia maritus propter æstimationem adjectam soluto matrimonio fundum dotalem retinere potest, restitutâ tamen æstimatione, uxori vero forte consultius ut ipsum fundum recipiat; tunc vel hâc cautelâ uti poterit, ut fundo æstimato in dotem dato adjiciat pactum de eodem fundo soluto matrimonio restituendo, juxta *l. 5 C. de jur. dot.* Tali enim casu æstimatiò non facit perfectam venditionem, vid. Joh. Petr. Fontanella *de pact. dot. Tom. 2. Clausul. 5. Class. 8. part. 13. n. 31.* Vel quæ adhuc melior cautela est, potest mulier alternativum adjicere pactum, scilicet ut sibi competat soluto matrimonio Electio an æstimationem an fundum repetere malit, juxta *l. fin. ff. de Jur. dot.* Alioqui marito tanquam debitori electio competeret.
Id quoque adhuc circa prædium inæ- 25
stimato in dotem datum observandum, quod maritus hic cautus esse debeat, ut curet sibi hujus prædii nomine promitti evictionem; alioqui enim, si illud evinceretur, nullus marito contra illum, qui dotem dedit, daretur regressus, cum res talis in dotem data videatur, qualis est, seu in quantum est dantis. Aliud est, si prædium æstimatò detur, ubi cum contrahatur venditio, evictionis præstatio sequitur suâ sponte. Illud tamen limitandum, mo-

do

do non præcesserit promissio talis prædii in dotem, vel etiam ipse pater dederit, qui, cum ipsi onus dotandi etiam sine promissione incumbat, non liberatur, si res data evincatur, Frantzk. *in comm. ff. tit. de Evistion. n. 512. seqq.*

26 Si maritus prædium dotale locaverit, matrimonio morte mariti dissoluto, ac fundo dotali ad viduam revertente, ea locatione per maritum defunctum factâ, haud stare tenebitur. *per text. in l. 25. §. f. ff. solut. matrim.* Siquidem vivente adhuc marito fundus dotalis ad viduam spectat, adeoq; non jure hæreditario illum à marito consequitur, Ant. Fab. *in Cod. Lib. 4. Tit. 41. Def. 37. n. 34.* Quo & facit *Artic. 77. Lib. 3.* Land-Recht / *& Const. Elect. Aug. 37. O. III.* Ac sane locatio species alienationis est, *l. 1. C. de Jur. Emph. l. ult. C. de reb. alien. non alien.* Atqui in præjudicium uxoris maritus fundum dotalem neutiquam alienare potest, *§. 1. Inst.*

27 *quib. alien. lic. vel non.* Pariter in casu converso, si mulier fundum locaverit, eumque postea in dotem dederit, nec maritum hâc locatione, per uxorem ante dotis constitutionem facta, teneri tradit Campej. *de dot. P. 2. qu. 23.* Nec habet conductor, quod de ullo damno conqueri possit, siquidem liberum ipsi est, hæredes mariti convenire ad interesse, quod ex fundo conducto, si eo usque ad finem locationis uti licuisset, perceptum erat, *l. 25. §. ult. ff. solut. matrim.* præsertim cum ex eâ causa frui conductor prohibeatur, quam locator contractus tempore & scire potuerat, & præmonere ex bona fide debuerat *arg. l. 39. ff. de act. emt. l. 9. §. 1. ff. locat. conduct.* Quod præjudicio confirmat 28

Carpz. *P. III. Const. 37. Def. 2. & 3.* Ita respondentibus Dn. Scabinis Lipsiensibus in causâ Bern. Geißlers zu Qveiß. *Mens. Febr. Anno 1628.* Hat euch Marcus Liebold sein Hauß / so er mit seinem Weibe überkommen / auf 6. Jahr lang um einen gewissen Zinß Miethweise eingethan / nachdem aber derselbe Todes verfahren / ist seine hinterlassene Wittwe das Hauß selbsten zu beziehen gemeinet. Ob nun wohl sonsten auch auf Sächsischen Boden des Locatoris Erben die Miethe auszuhalten verpflichtet seyn / und dergleichen Contract beyderseits Erben verbindet / dieweil aber dennoch bemeldte Wittib dißfals nicht ihres Mannes Erbin worden / sondern allbereit bey seinem Leben das Dominium an solchem Hause gehabt / der Mann auch / als usufructuarius dasselbe weiter nicht / als auf sein Leben / und so fern ihm die Frucht-Niessung zugestanden / vermiethen können / so mag auch gedachte Wittib / den von ihrem Manne geschlossenen Mieth-Contract auszuhalten / nicht gedrungen werden / sondern ihr seyd ihr das Hauß zu räumen schuldig. Es ist euch aber derohalben des Locatoris Erben ad interesse zu belangen unbenommen / V. R. W.

Caput XXXIV.

DE PRÆDIIS PARAPHERNALIBUS.

SUMMARIA.

1. Paraphernalia unde dicta?
2. Eorum Exemplum.
3. Quid sint?
4. Bona Paraphernalia Uxor communicat Marito.
5. Qui eorum administrator est.
6. De Jure Saxonico Maritus eorum habet Usumfructum.
7. Maritus agit in Judicio super Paraphernalibus.

8. Itemq; appellat.
9. Quid juris in pretio ex Prædio Paraphernali vendito?
10. Si marito administratio rei Paraphernalis non commissa, tunc nihil lucratur.
11. Quomodo bona Paraphernalia differant à dotalibus?
12. Ob Paraphernalia mulier non habet privilegium prælationis in bonis obærati Mariti.
13. Habet tamen tacitam Hypothecam.
14. Si bona Paraphernalia extent, mulieri restitui debent.
15. Quæ pro bonis Paraphernalibus habeantur?
16. Bona in dubio pro Paraphernalibus non dotalibus habentur.
17. Ut mulier possit bona Paraphernalia ex bonis mariti repetere, requiritur, ut sint ejus administrationi commissa.
18. Quod per patris assertionem non probatur.
19. Tacita Hypotheca quando competat?
20. Competit à tempore illationis.
21. In dubio idem de Paraphernalibus, quod de dotalibus statuendum.
22. Maritus rebus Paraphernalibus eandem custodiam, quam suis adhibere debet.
23. Bona Paraphernalia possunt constante matrimonio repeti.
24. Quando Maritus & Uxor Prædium Paraphernale vendunt, & pretium in uno Instrumento se accepisse fatentur, quid juris?
25. Si maritus onera de prædio Paraphernali non solvat, uxor post ejus mortem ad illa solvenda adigi nequit.
26. De Jure Saxonico Maritus Uxoris adulteræ non tantum dotem, sed etiam bona Paraphernalia lucratur.

1 Paraphernalia, à Græco παρὰ quod est præter & φέρνη dos, nomen habent. Ac intelliguntur ea bona, quæ præter dotis causam viris deferuntur. Germani Neben-Güter / zugebracht Gut / Galli vero pe-
2 culium appellant. Exemplum apud Livium extat *Lib. 26.* de Scipione Africano, qui captâ Carthagine virginem nobilem Allucio adolescenti Celtiberorum Principi desponsatam reddidit, ut pecuniam ad illam redimendam à parentibus allatam adjiceret: super dotem, inquiens, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedant, aurumq; tollere ac sibi habere jussit. Et Cic. *Philip. XII.* His quasi præter dotem, quam in Civilibus malis acceperunt, agrum Campanum est largitus Antonius.

3 Bona autem Paraphernalia dicuntur, quæ mulier ultra dotem in domum viri infert, quorum dominium penes ipsam remanet regulariter, administratio tamen aliquando tacitè vel expressè per eam marito conceditur, *l. fin. C. de Pact. convent.* Dell Castillo *de U-*
4 *sufructu cap. 4. num. 16.* Quemadmodum igitur maritus uxori bona sua ad usum communem communicat, ita & uxor sua bona extra dotem sive Prædia paraphernalia communicat marito. Et 5
hic est legitimus eorum administrator.
Imò de jure Saxonico maritus habet 6
usumfructum bonorum paraphernalium uxoris, quod secus est de jure Civili. Carpz. *P. 4. Const. 21. def. 1. n. 9.* Uxor tamen dominium eorum retinet.
Maritus verò super iis agit in judicio 7
sine mandato, *l. 21. C. de Procurat.* Item- 8
que appellat, tanquam conjuncta persona. Eberh. Fabr. *Lib. 1. Obs. 133. sect. 1.*
Si igitur Prædium uxore consentiente 9
vendat & pretium exigat, illud uxori debet reservare, vel volente uxore expendere. Usuras vero in suam & uxoris utilitatem vertere. Si qui autem fructus prædii extent nondum consumti, vel etiam aliqui non in communem, sed solam mariti utilitatem ab eo conversi sint, *v. g.* ad solvendum æs ejus alienum, ad eorum restitutionem aut pretii solutionem tenebitur. Mevius *ad Jus Lubec. Lib. 1. Tit. 5. pr. n. 12.*

Similiter si marito rei paraphernalis 10
custodia neque expresse neque per manifestam patientiam, nec administratio nec usus concessus, sequitur eum exin-

de

de nihil lucrari, sed si quid perceperit eum infundere teneri, *per l. 9. §. f. ff. de Jur. dot.* Brunnem. *ad l. 8. C. Pact. convent.* Decreverunt enim Theodosius & Valentinianus prohibente uxore virum se paraphernis immiscere non posse, *l. 8. C. de Pact. Convent.* Wissenb.
11 *ad d. l.* Quod secus est in prædiis dotalibus. Differunt etiam in aliis bona Paraphernalia a Dotalibus, in dotalibus enim bonis Mulieribus privilegium prælationis concessum est in bonis mariti obærati, propter favorem
12 dotium; Quod privilegium ad bona Paraphernalia extendendum non est. Nec horum ratione mulier anterioribus tacitis hypothecis præferri debet.
13 Quantumvis concesserim jus tacitæ saltem hypothecæ etiam quoad bona paraphernalia mulieri competere, cujus vigore posterioribus creditoribus sive expressis sive tacitis præferenda est, prout diserte sancitum ab Electore Illustrissimo *in Ordin. process. Judic.*
14 *tit. 43. §.* **Was aber die Eheweiber.** Plane si bona paraphernalia etiamnum extent, nec consumpta fuerint, quin uxori præ omnibus aliis creditoribus restitui debeant, dubium prorsus non est, *dict. tit. 43. §.* **Was aber die Eheweiber** *vers.* **Es wäre dann**: non quidem ex privilegio prælationis, sed dominii jure, quo repetens bona sua præfertur etiam privilegiatis, ut mercedi famulorum, & sumptibus funeribus &c. *Ordin. Process. Jud. tit. 42. in pr. vers.* **Deßgleichen wann etwa ein Weib.**

15 Pro bonis vero Paraphernalibus non dotalibus habentur, quæ extra causam dotis post matrimonium contractum mariti bonis inferuntur, si scilicet nulla dotis constituendæ præsumtio vel conjectura appareat, nec de eo quicquam dictum fuerit. Veluti si per hæreditatem uxori fuerint acquisita.
16 Nempe quod in dubio bona pro paraphernalibus non dotalibus habeantur Gail. *Lib. 2. Observ. 82.* Carpz. *P. 1. C. 28.*
17 *D. 89.* Ad repetendum vero ex bonis mariti paraphernalia uxoris non sufficit illa uxorem constante matrimonio accepisse, habuisse, aut domum mariti intulisse, sed necesse est docere, ab uxore marito ad usum vel administrationem concredita, & a marito sic illa recepta fuisse. Ex hoc solum maritus fit debitor Paraphernalium. *l. fin. C. de Pact. Convent.* ibi Gloss. & DD. Mev. *P. II. Dec. 229.* Patris autem de acce- 18
ptis uxoris paraphernalibus bonis, & a marito in usus suos conversis confessio ad probationem illationis in præjudicium aliorum creditorum ad deferendum juramentum suppletorium non sufficit: cui non est locus, nisi ubi testis omni exceptione majoris testimonium adest. Qualis pater minime habetur, *l. 4. de test. l. 6. C. eod. Mev. P. 7. Dec. 41.*

Tacita verò Hypotheca, quæ com- 19
petit mulieri ob Paraphernalia in bonis mariti, non competit à die nuptiarum, sed à tempore eo, quo exegit, *per l. 8. C. de pact. convent.* Carpz. *P. 2. Const. 24. Def. 3.* Richter. *de Privileg. Credit. Disp. 6. p. mihi 169.* Vel a tempore
illationis bonorum. Melon. *P. 2. de* 20
Jur. Prælat. Tit. 5. § 3. Coll. Arg. *in quib. caus. pign. th. 5. ibi*: Bonis Paraphernalibus in domum mariti importatis, Carpz. *Part. 2. Const. 24. Def. 3.* Gutier. *Part. 1. de Juram. confirm. c. 46. n. 2.* ibi, cum Maritus acceperit illa bona Paraphernalia, obligantur ejus bona, & non antea. Bauvot. *aux arrests notables in tit. H. Verb. Hypotheque quæst. 1.* Argentr. *ad Consuetud. Britann. art. 410. Gloss. 3. num. 5.* ubi sic judicatum refert per text. expressum *C. 6. §. ult. C. de bon.*
quæ lib. Et facit ratio, quod juxta ple- 21
rorumq; hypothesin idem in dubio dicendum veniat in paraphernalibus quod in dotalibus, nisi diserte aliud expressum deprehendatur. Herman. Meyrer. *lib. 2. de præfer. Cred. tit. 5. num. penult.* Wesenb. *1. consil. 63. num. 5.* ubi ait: hypothecam istam paraphernalium tacitam cum actione dotis ambulare active & passive. Iterumque *consil. 176. n. 15.* Jam autem in dote tempus illationis spectatur, & initi matrimonii, Rodriquez. *de Concurs. Credit. part. 1. motiv. 1. num. 26.* Sichard. *ad l. 10. num. 33. C. qui pot. in pignore.* Georg. Schultz. *Inst. de actio-*

actionib. lit. V. Carpz. 2. *Const. 24. Def. 1.* Lambert. Govis *Adversar. C. 2. c. & in Paraphernalibus.* Nec obstat, quod jus tacitæ hypothecæ computandum sit à tempore alienationis, propter *l. ult. ibi.* habent hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. *C. de pact. Convent.* Sed hic textus loquitur de casu speciali, quo uxor nomina sua constante matrimonio marito commisit, ut loco paraphernorum apud maritum sint, Giphan. *ad dict. loc.* quo casu non potest aliter constitui tacita hypotheca, nisi postquam nomina exegerit, neque enim antea potuerunt administrari. Cui explicationi hactenus alii quoque assurgunt, vide Besold. *l. 3. delibat. q. 19. vers. hoc quidem negari non potest.* Item *part. 4. consil. 191. num. 8.* ubi hanc *l. ult.* sic inducit, quod bona paraphernaliorum jure tùm censeantur, quandocunq; constat de traditione marito facta. Plura Tabor *allegato loco. Ex*
22 *dicta lege 8. C. de pact. convent.* DD. præterea colligunt, Maritum eam custodiam rebus Paraphernalibus adhibere debere, quam suis rebus adhibet, per verba textus manifesta. Sed hæc ita, si mulier consentiat, ut maritus administret, *d. l. fin. vers. ante enim habeat &c.* Secus si prohibeat *per l. 8.* Ubi ratio dubitandi in *vers.* qvamvis enim bonum: Et ratio decidendi in *vers.* Attamen quoniam, &c. Nam quod maritus sine mandato agere possit, hæc est ratio, quod præsumatur consensus uxoris, si marito agenti instrumenta tradiderit, Gail. *lib. 1. Obs. 133. n. 3.* Sed ubi dissensus est manifestus, præsumptio
23 excluditur. Ex *hâc lege 8.* porro colligitur, Paraphernalia bona etiam constante matrimonio repeti, licet maritus ad inopiam non vergat. Bald. *in l. 29. C. de Jure dot. num. 27.* Menoch. *Cons. 56. n. 9. Petr. Barb. in l. 1. p. 1. num. 30. ff. solut. matrim.*

24 Quando Maritus & Uxor prædium paraphernale in uno Instrumento vendunt, & pretium se accepisse fatentur, non tantum dimidiam, sed totam summam uxor repetere potest, Berl. *P. 2. Decis. 226.* Quamvis enim pretium communiter ac æqualiter accepisse præsumantur, uti tradit Ant. de Gamma *Decis. 227. per text. in l. 11. §. 1. ff. de duob. reis. l. 164. §. 1. sub fin. ff. de V. S.* quia ubi in perceptione pretii non fuit dictum, quod in solidum maritus perceperit, intelligitur quod quilibet pro parte receperit: ac inter eos generetur quædam societas, *l. 1. ff. rer. amot. l. 2. C. eod.* Ergo videntur inter se pretium communicare *l. 38. ff. de condict. indeb.* His tamen non obstantibus dicendum, quod uxor vel ejus hæredes totum pretium repetere possint, vid. Berl. *P. 2. Dec. 183. & DD. ibi citatos.* Quia maritus videtur totum pretium recepisse, nec commodè potuisse uxorem voluntati ipsius resistere, Matth. *de Afflict. Decis. 209. n. 3.* & talis confessio in gratiam mariti facta censetur. In dubio etiam semper videtur mulier adhibita; ut intercederet pro marito, Panorm. *Cons. 44. n. 1. in f.* Quod maximè procedit in foro Saxonico, ubi maritus lucratur usumfructum dotis & aliorum bonorum illatorum, Land-R. *Lib. 1. Art. 31. & 45.* Wesenb. *ad ff. de jur. dot. n. 11.* Hinc cautelæ loco tradit Berl. *d. l.* quod contrahens vel creditor mutuò dans pecuniam debeat esse curiosus, ut pecunia effectualiter perveniat ad mulierem.

Si maritus in vitâ suâ tributa, collectas, & alia onera de prædio paraphernali uxoris non solvat, tunc uxor mortuo marito ad ea solvenda adigi nequit. Sed hæredes mariti & communitas civitatis sibi debet imputare, quod in vitâ mariti ea non exegerint, *per l. 7. post princ. C. de Cens.* Gothofr. *in l. 36. verb. placuit ff. de censib.* Maritus enim in vitâ suâ de bonis paraphernalibus fructus percipit, Berl. *P. 2. Dec. 278. n. 4.* ergo & onera ferre tenetur. *C. qui sentit. d. R. J. in 6to. l. 10. §. 3. C. de furt.* Cum onus fructuum hæc impendia sint. *l. 13. in f. de impens. in res dot. fact.* Et hæc onera non solum Emphyteuta & Vasallus, sed etiam Usufructuarius fert. Quod extenditur sive onera & tributa novè imponantur post usumfructum constitutum vel matri- 25

matrimonium contractum, sive etim sint extraordinaria, insolita & inconsveta, ut quæ tempore belli indicuntur. Berl. *d. Decis. 278.*

26 De jure deniq; Saxonico certum est, maritum uxoris adulteræ non tantum dotem, sed etiam bona Paraphernalia lucrari, Berl. *P. 4. Concl. 29. n. 19.* Quod tamen de mobilibus saltem intelligendum. Nam si mulier habeat immobilia sive prædia dotalia sive Paraphernalia, ea ex dispositione juris Saxonici non ad maritum, sed ad liberos aliosve hæredes transeunt, neque ex facto & delicto mulieris ipsis sunt auferenda, Carpz. *P. 4. Const. 21. Definit. 1.*

CAPUT XXXV.

DE PRÆDIIS DOTALITIIS.

SUMMARIA.

1. *Dotalitium dicitur & Vitalitium.*
2. *Tempore Julii Cæsaris jam erat cognitum.*
3. *Apud multos populos usu receptum.*
4. *Ratio introductionis.*
5. *Convenit dotalitium cum quartâ Uxori debita.*
6. *Indecorum est maritis viduas eorum in paupertate vivere.*
7. *Dos mulierum in mobilibus consistens facile potest consumi.*
8. *Quid mulieres de jure Saxonico mortuo marito consequantur?*
9. *Dotalitium quid sit?*
10. *Quomodo differat a dote?*
11. *Quomodo à donatione Morgengabica.*
12. *Quomodo à bonis Paraphernalibus.*
13. *Quomodo à sponsalitia largitate.*
14. *Quomodo à donatione propter nuptias.*
15. *Vidua plus juris in dotalitio habet, quam simplex usufructuaria.*
16. *Quantitas dotalitii.*
17. *Quantitas dotalitii secundum Berlichium est dos duplicata.*
18. *Communiter in his terris usuræ dotis quadruplicantur.*
19. *Dotalitii quantitas per pacta potest extendi & minui.*
20. *Dotalitium propriè in Allodialibus constituitur.*
21. *Communi usu invaluit in Imperio Romano Germanico, ut etiam dotalitium in Feudalibus constituatur.*
22. *Dotalitium etiam in bonis avitis & Fideicommisso subjectis decerni potest.*
23. *Quando dotalitium in bonis feudalibus constituitur & modus consvetus observatur, tunc agnatorum consensus non est necessarius.*
24. *Dotalitium tanquam feudale onus marito mortuo hæredes feudales constituere obligati sunt.*
25. *Domini consensus tamen necessarius est.*
26. *Cautela quando consensus Domini non statim potest impetrari.*
27. *Nec Dominus feudi hoc onus feudale potest detrectare.*
28. *Si uxor dotem repetere malit, ipsi denegandum non est.*
29. *Nisi dotalitium semel acceptaverit.*
30. *Sicuti ei nec regressus ad dotalitium conceditur, si dotem semel repetiit.*
31. *Non aliter viduæ dotalitium præstandum nisi dotem verè intulerit.*
32. *Quomodo mulier hoc probet?*
33. *Sola mariti confessio mulierem ab onere probandi non relevat.*
34. *Prædii Dotalitii Ususfructus post mortem mariti uxori demum competit.*
35. *Mulier tanquam usufructuaria cautionem præstare compellitur.*
36. *Dotalitium non tantùm in immobilibus & reditibus annuis, sed etiam mobilibus consistere potest.*
37. *Quod jus mulieri in dotalitio competat?*
38. *Competunt ei omnia emolumenta ex prædio dotalitio.*
39. *Item Laudemia, jus patronatus & mulctæ.*

40. *Ut metallifodinæ, Lapidicinæ.*
41. *Quatenus vidua ligna cædere possit?*
42. *Non debet mutare agri formam.*
43. *Idem dicendum in voluptuariis.*
44. *Tenetur etiam vidua ex negligentiâ vel culpa.*
45. *Quæ reparatio ipsi incumbat.*
46. *Dotalitium finitur morte viduæ.*
47. *Non tamen per ingressum monasterii.*
48. *Quo casu monasterium dotalitii usumfructum recipit.*
49. *Non amittit dotalitium, si ad secundas nuptias transierit.*
50. *Malitiosâ tamen desertione dotalitio privatur.*
51. *Dummodo desertio fiat absque justâ causâ.*
52. *Et reconciliatio non fuerit subsecuta.*
53. *Amittit etiam dotalitium, si adulterium commiserit.*
54. *Item si dotalitium deterioraverit.*
55. *Fructus dotalitii mulier consequitur, si culturam fecit, agrumque rastris subegit.*
56. *Consequitur uxor dotalitium, licet prima nuptiarum die vidua fuerit facta.*
57. *Cautela quædam est, ut restringatur dotalitium usque ad tempus secundarum nuptiarum.*

1 DOtalitium, quod & Dotarium, Vitalitium, Gallis doaire, Germanis Ein Leibgeding / Witthum dicitur, apud Germaniæ & Galliæ populos jam olim usu re-
2 ceptum. De Gallis enim Julius Cæsar *lib. 6. de Bell. Gallic.* Viri, *inquit*, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantum ex suis bonis æstimatione facta cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur, uter eorum vita superaverit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Non admodum dissimilia de Germanis tradit Cornelius Tacitus *de morib. German.* Dotem, *ait*, non uxor marito, sed uxo-
3 ri maritus affert. Qui modus prospiciendi uxoribus & viduis non tantum per Germaniam, sed per totam ferme Europam, ubi Germani victricia arma circumtulerunt, in viridi est observantia, præcipue inter Illustres & Nobiles personas. Expressa quoque in Siculis Constitutionibus fit dotarii mentio inter eos Nobiles, qui jure Francorum vivunt, *Const. Regn. Sicil. de Dotario Tit.*
4 *16. Lib. 3.* Et quidem æquissimis ex causis dotalitium est introductum. Sicuti enim jure communi uxor defuncto marito ex constitutione Justiniani, extantibus tribus aut paucioribus liberis, quartam omnium mariti bonorum obtinet pro alimentis, ne inopia in opprobrium mariti laboraret, ita tamen ut vidua usumfructum solum haberet, dominium verò seu proprietas liberis integra servaretur, qui ex ipso matrimonio præcesserant, Auth. Præter. *C. unde Vir & ux.* Anton. Tessaur. *Decis.*
61. Ad exemplum igitur hujus consti- 5
tutionis, inter Principes aliasve Illustres personas & Nobiles, antiquissimo usu invaluit, ut Maritus in die Nuptiarum Uxori suæ in casu, quo supervixerit, certa bona, ut Prædia vel castra, assignaret pro Dotalitio, quo ex eorum reditibus, quamdiu in viduitate permanet, alimenta dignitati suæ convenientia percipiat. Unde clarescit, quod Dotalitium hoc maximè cum quarta Uxori ex bonis mariti debita convenit. Joan. Bessian. *ad Consvet. Averniæ cap. 13. art. 11.* Quod bene consideravit Autor Speculi Svevici *art. 299.* dum
sanxit, das ist davon gesetzt/ daß die Frau- 6
en um Gut nicht arbeiten mögen/ als die Mann/ und auch darumb/ daß es den Frauen wirs (i. e. übel) anstad/ daß sy sollen nach dem Allmusen gen/ denn den
Mannen / Schwaben Spiegel *d. l.* Ali- 7
am rationem constituendi dotalitii adfert Petr. Rebuffus *de Sent. provis. Art. 1. Gloss. 3. p. 2.* Nempe dotarium eò esse inventum in Patria sua, quod cum mulier marito det bona mobilia vel pecuniam numeratam in dotem, ac maritus eam durante matrimonio facillimè consumere possit, ac mulier eo

mortuo

mortuo nullam haberet dotem, unde consvetudo hoc invenit, ut mulier habeat dimidiam partem bonorum mariti pro Dotario consvetudinario.
8 In Germaniæ plerisque locis atque iis potissimum, quæ jure Saxonico reguntur, peculiari quadam & à juris communis dispositione separata ratione, multis retro seculis obtinuit, ut viduis Illustribus, Nobilibus ac Civium opulentiorum, præsertim si feuda possideant, præter alia lucra emolumentaque nuptialia non jure hæreditario sed speciali tam legis provisione, quàm usu inveterato capienda, Geradam puta, Morgengabam cibariaque domestica, annui quoque reditus in bonis maritorum adsignentur. De quibus scilicet soluto per mortem maritorum matrimonio suos victus suasq; alimonias eo melius consequi ac tueri honorem pristini conjugii possint. Henel. *de Dotal. Cap. 1. §. 1.*

9 Est autem dotalitium jus quod maritus uxori suæ ratione dotis datæ in prædio aut certis reditibus plerumque ad duplum constitutis concedit, ut eo vidua facta ad dies vitæ utatur fruatur.
10 Differt igitur I. Dotalitium à Dote, quod Dos ab uxore ad sustinenda matrimonii onera adferatur, *l. 7. l. 75. & seq. ff. de jur. Dot.* Ac marito mortuo ab Uxore actione rei dotalis vindicetur, juxta *t. t. C. de act. rei Dotal.* Unde dos proprium ipsius uxoris vel filiæ dicitur, *in l. 3. §. sed utrum. in fin. ff. de minor.* Carol. Molin. *Consil. 52. n. 24.* Dotalitium vero a marito uxori constituitur, ut ea vidua facta dotalitio ad dies vitæ fruatur. Argentræus *Art. 433. Gloss. 1.*
11 *num. 3.* Differt II. a Donatione Morgengabica, quam nos Germanice Morgengabe vocamus, cum illa sit munus nuptiale & matutinum, quod maritus uxori altera die nuptiarum in præmium ereptæ virginitatis offert. Carol. Molin. *Consil. 52. num. 34.* Germanice ita edicimus, so der Bräutigam nach beschlagener Decken der Braut an Geld / Ketten oder Kleinodien gibt / Besold. *in Thesaur. Pract. Lit. M.* verbo Morgengab. Dotalitium vero regulariter ante nuptias definitur & constituitur, ut uxori viduæ factæ pro convenienti dignitati suæ sustentatione inserviat. Differt III. à bonis Paraphernalibus, in 12
eo, quod paraphernalia ea dicantur bona, quæ uxor ad maritum præter caussam dotis affert, quales sunt res Uxoris extra dotem constitutæ, vel quas uxor in domo mariti in proprio usu habet secundum Ulpin. *in l. 9. §. 2. ff. de Jur. dot. l. fin. C. de Pact. Convent.* Unde etiam bona Extradotalia à quibusdam vocantur. Vide præcipue Borgnin. Cavalcan. *Decis. 26. num. 49. part. 3.* Petr. Fontanella. *de pact. dotal. Clauss. 6. gloss. 2. part. 8. num. 7. & seq.* Dotalitium vero in propriis bonis Uxori viduæ effectæ maritus attribuit, Nicol. Everhard. *consil. 49. num. 19 & seqq. Vol. 1.* Differt porro IV. Dotalitium à sponsalitia largitate, in eo, quod Dotalitium 13
ad exemplum dotis sine nuptiis nec fit nec esse possit. *l. 68. ff. de Jure Dot.* Anton. Fab. *in Codic. tit. de jur. dot.* passim. Sponsalitia autem largitas futuri tantum matrimonii intuitu peragitur. *Nov. 119. C. 18.* Bocer. *de donat. c 7.* Quamvis præterea V. dotalitium etiam dona- 14
tio propter nuptias dicatur, sicuti Dotalitium pari privilegio tacitæ hypothecæ gaudeat, Neguzant. *de pignor. part. 2. memb. 4. num. 47. & seqq.* multis tamen qualitatibus ab eodem differt. Siquidem donatio propter nuptias dotem regulariter æquat. *Novell. 97. cap. 1. & 2.* unde vulgo dicitur die Wiederlag / Besold. *in Thesaur. Pract. lit. W. verb.* Wiederlag. Ac sicut Dotis dominium ad maritum transit, *l. pen. C. de jur dot.* Ita quoque rerum propter nuptias donatarum in uxorem transfertur, *Auth. permissa. C. de donat. propt. nupt.* Wesenb. *in Paratit. tit. de Jur. dot. num. 11.* Quæ tamen omnia in dotalitio rite constituto aliter se habent. Vid. Carpzov. *in Jurispr. forens. part. 1. Constit. 28. definit. 93. num. 5. & seqq.* Plus 15
quoque juris viduam in dotalitio habere, quàm simplicem Usufructuariam, tradit Andr. de Isernia *ad constit. Sicul. Lib. 3. tit. 16. in rubr. à princ.* Cum vidua Dotalitium non simplicis Usufructus

jure, sed magis instar Dominii temporarii seu utilis habeat, uti contedit. Nicol. Everhard. Præses, *Consil. 217. num. 6.* Adeò, ut dotalitium impropria prorsus donatio vocetur, quod magis veri contractus seu conventionis, quam veræ Donationis naturam sapiat, *per text. clar. in l. fin. in pr. vers. quiaque antipherna.* & in *fin. pr.* & *§. simplices C. de donat. ant. nupt. Nov. 119. C. 1.* Henric. Neuenh. *Tract. de Jurib. viduit. m. 3. sect. 6.* Myler. *in Gamolog. C. X. n. 7. & 8.*

16 Quantitas dotalitii pro diversitate Regionum populorumque variat. In quibusdam enim locis dimidia pars omnium Vasalli bonorum existit, ut in Britannia, Galliæ Provincia, item Lotharingiæ Ducatu. In quibusdam tertia, ut in Regno Neapolitano Siciliæ-
17 que. In Imperio Romano Germanico usu receptum, Dotalitii modum esse dotem duplicatam, seu ut ususfructus duplicatus ejus, quod dotis nomine illatum est, constituatur, veluti 10. pro 100. vel 100. pro 1000. statuit Berl. *P. 2. Concl. 50. n. 44.* Et moribus etiam Saxoniæ observari, veluti, si mulier Nobili marito quingentos aureos pro dote adferat, eidem Maritus dotalitium mille florenorum ad dies vitæ post mortem mariti fruendum, atque dotem ita duplicatam constituit, tradit
18 Hier. Schurf. *Centur. 3. Consil. 51.* Verùm hac ratione magis donatio propter nuptias, quàm dotalitium erit. Nam si propriè dotalitium esset, & dos in feudo remanere debet, necessum est, ut duplicatæ usuræ hoc modo computentur, si prius doti tanta quantitas addita, quanta per donationem propter nuptias constitui solet, & tunc demum hujus dotis ita duplicatæ præstentur usuræ, quæ revera quadruplicatæ sunt, e. g. pro centum 20. solvuntur. Hartm. Pist. *P. 1. qu. 4. n. 1.* Carpz. *P. 2. l. 42. D. 2.* Ita Scabini Lipsienses in causa Volckmar Hildebrands zu Zehmen A. 1656. Hat euer Vetter George Ernst von Zehmen / als er sich Anno 1591. mit Magdalenen Blanckin zu Wahren verehliget / eine Ehestifftung aufgerichtet / darinnen unter andern ihr der Blanckin gegen 1000. fl. Mitgifft 2000. fl. Jährlichen / dem Sächsischen Landes Gebrauch nach / mit 200. fl. zu verzinsen / zum Leib-Gedinge verordnet worden ꝛc. qui modus dotalitii in his terris & usitatissimus, eumque etiam in Marchiâ Brandenburgensi observari testatur Dn. Stryk. *de Cautel. contract. Sect. 3. c. 8.*
Dubium tamen non est, hanc dotalitii 19
quantitatem ex consensu partium dependere, ut ita quantitas dotalitii per pacta extendi & minui possit, quibus pactis postea standum. Cum provisio hominis faciat cessare provisionem legis, *Constit. Elect. Aug. 42. P. 2. verb.* Da aber gewisse Pacta und Vereinigungen aufgerichtet / dieselbigen müssen zuförderst in acht genommen / und darauf gesprochen werden. Necesse igitur est ad conservandas familias Nobiles vel Illustres, ut hæc libertas constituendi dotalitium temperetur, & in divisione Feudorum pacto se invicem constringant, de dotalitio non ultra certam quantitatem constituendo, daß keiner befugt seyn solle / künfftig seine Eheliebste höher / als biß auf 6000. Thaler zu verleibdingen. Qualia pacta in Familiis Comitum de Mansfeld & de Promnitz extare testatur Myler. *d. l. c. 12. n 12.*

Constituitur autem dotalitium pro- 20
priè in Allodialibus. LandR. *lib. 3. Art. 75.* Ein eigen ist rechte Leibzucht der Frauen. Ac secundum jus commune facilius toleratur & perficitur Donatio in allodialibus quàm feudalibus, secundum *§. donare, ubi Alvarott. & Feudist. 2. Feud. 9.* Communi tamen Imperii 21
Romani usu receptum est, ut dotalitium Uxoribus indiscriminatim tam in prædiis allodialibus, quam feudalibus constituatur, *arg. cap. ex parte X. de for. compet.* Hieron. Schurf. *Cons. 51. Cent. 3.* De quâ consvetudine testatur Modestinus Pistoris *Consil. 11. n. 25. Vol. 2. verb.* Aus altem Herkommen und Gebrauch durch gantz Deutschland / lieget das onus dotalitii dem Lehn auf von wegen des / daß dagegen das Ehegeld ins Lehn und zu Besserung desselben gewendet. Qui enim sentit commodum, debet etiam ferre onus. Hancque consvetudinem

in

in Saxoniâ observari, expresse tradit
22 Hartm. Pistor. *L.* 1. *qu.* 4. *n.* 6. Imo dotalitium in bonis quoque avitis, in den Stamm-Gütern ac fideicommisso subjectis rectè decerni, præsertim si aliunde vix supersit, unde constitui possit, tradit Matth. Coler. *Decis.* 15. *n.* 18. Et qvidem ex hâc ratione, quia res restitutioni subjecta, aut alioquin aliena ri prohibita, ob dotis constitutionem aut propter nuptias donationem, alienari vel obligari potest, pro modo facultatum & dignitate personæ, per *Nov.* 39. *c.* 19. Surd. *de aliment. tit.* 9. *qvæst.* 9. *n.* 6. Præsertim si dos ad Patrem vel hæredem reversura sit, Knipschild *de bon. famil. c.* 11. *n.* 78. quod etiam fit in
23 dotalitio. Et quamvis regulariter Agnati ex facto defuncti successoris in feudo non tenentur, neque ipsis invitis ratione feudi onus aliquod à defuncto injungi potest, *c.* 1. *pr. de alien. feud. patern. C.* 1. *pr. de success. feud.* Attamen quando in constituendo dotalitio modus usu introductus fuerit observatus, dosque realiter ab uxore in feudum illata, agnatorum consensus non æquè exigitur, Dn. Stryk. *de Cautel. Contract.*
24 *Sect.* 3. *c.* 8. §. 32. Quod certè mirum non est, quum dotalitii constitutio sit feudale onus, quod defuncto marito, licet ab eo nunquam fuerit promissum, hæredes feudales in feudo constituere jure obligantur, etiamsi alia supersint bona hæreditaria. Carpz. *P.* 2. *C.* 42. *D.* 5. Sicuti enim feuda reguntur moribus: Ita dotalitia consvetudine familiarum Illustrium & Nobilium: Adeò, ut vix unquam consensum proximorum super dotalitiis, in Aula Electorali Saxonica confirmatis, suo tempore requisitum fuisse Mollerus se meminisse asserat, nisi supplicans consensum Agnatorum literis expressum ultrò & simul transmiserit, Moller. *ad Const.* 42. *P.* 2. *num.* 11.

25 Domini tamen consensum in constituendo dotalitio necessarium esse, dubium non habet, & si forte consensus Domini in continenti impetrari
26 non possit, cautela pro Uxore est, ut ipsis pactis dotalibus inseratur promissio de impetrando consensu Domini, e. g. Und verspricht der Bräutigam über dieses alles/ wormit er seine Eheliebste auf den Todes Fall verleibdinget und vermachet/ Gr. Churfürstl. Durchl. als des Lehn-Herrn Consens förderlichst auf seine Unkosten zu extrahiren. Si enim hoc postea omiserit maritus, uxor vi hujus clausulæ ipsa potest consensum Domini validè impetrare: Dn. Stryk.
d. l. §. 32. Imò nec Dominum nec simultaneè investitos hoc onus posse detrectare, statuit Dn. Struv. *Syntagm. Juris Feud. Cap.* 14. *Aph.* 9. Cum DD. dotalitii constitutionem ex universali Germaniæ consvetudine inter onera feudalia referant. Iniquum enim non est, ut viduæ propter allatam & illatam dotem ex feudo dotalitium sub jure reversionis constituatur; quò tempore viduitatis exinde victum & amictum pro alimentis condignis habere posiit; per Regulam, ut qui acceptam dotem sensit, onus quoque ferre debeat. Carol. de Mean. *ad jus Leodic. observ.* 76. Cui sanè & illud consequens est, ut si vidua, quæ dotalitio usa fuit, moriatur, Dos quoque penes successores Feudales omnimodo permaneat absq; repetitionis jure, ut quorum est alendi onus, eorum sit & honos & commodi ratio æqualis. Nicol. Hennel. *de dotalit. cap.* 5. §. 8. *lit.* D. Nisi pactis conventis aliud sit constitutum. Et hoc assertum uti dictum extenditur, quod Vasallo defuncto successor feudi, sive Dominus sive agnatus sit, ejusdem viduæ dotalitium constituere teneatur, etiamsi maritus prædefunctus dotalitium penitus non definierit, *Const. Elector.* 44. *P.* 2. *pr.* Da die Frau bey ihres Mannes Leben gegen ihr Einbringen/ welches Sie darthun kan/ nicht beleibdinget &c.
Carpz. *ad d. Const. def.* 1. Si uxor vero 28
dotem repetere malit, prohibitum id ei non erit, utut feudi successores ad constituendum dotalitium sint parati, quod ipsi nec denegandum, quamvis vivente marito in pactis dotalibus fuerit constitutum dotalitium, ob favorem scilicet Dotium, Berl. *P.* 2. *Concl.* 52.
n. 9. At si dotalitium vidua semel a- 29

gnoverit & acceptaverit, tum nec ipsa nec hæredes ejus dotem amplius repetere possunt, utpote mariti bonis jure dotalitii incorporatā, *dict. const. Elect.* 42. Jac. Schultz *in addit. ad Rotschiltz de*
30 *dotal. art. 1. num. 18.* Sicuti nec è contrario, si vidua semel dotalitium reprobavit dotemque repetiit, denuo ad dotalitium confugere dotemque inferre licet, Moller. *ad const. 44. P. 2.* Quia omnis variatio est odiosa & non admittenda, *l. ult. vers. tantum enim abest. C. de Codicill.* Petr. Heig. *p. 2. quæst. 4. n. 1. & seqq.* Nicol. Boër. *Decis. 33. n. 13.* Et agnito vel repudiato semel dotalitio, successoribus feudi in dote vel pensionibus ex feudo solvendis eo ipso jus quæsitum videtur, quod postea eis invitis auferri nequit, *l. 5. C. de oblig. & act.* Carpz. *Part. 2. C. 44. D. 5.*

31 Non aliter vero viduæ dotalitium præstandum nisi dotem verè intulerit, *Auth. dos data C. de don. propt. nupt.* Sunt enim dos & dotalitium correlata, quorum posito uno ponitur & alterum, ac destructo rursus altero, alterum quoq; destruitur, *l. fin. ff. de acceptil.* Hinc etiam viduæ dotalitium petenti onus probandi incumbit, cum actrix sit &
32 pars impetrans. Probare vero Vidua Dotaria hoc potest vel Publico Instrumento, in quo Notarius testatur, se præsente dotem fuisse numeratam, vel Testibus qui connumerationi adstiterunt, Mascard. *de Probat. Vol. 2. Concl. 1115.* Ex probata autem vera dotis numeratione etiam versionem in feudum probatam esse, volunt Interpretes juris præsertim Saxonici, Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 14. Aph. 10.* Quæ præsumtio eliditur, si satis constet vel probari possit, dotem licet illatam, in feudi utilitatem impensam haud esse, nec tunc successores Feudi tenentur ad dotalitium constituendum. Hartm. Pistor.
33 *Quæst. 4. num. 18.* Confessio vero mariti, qua tùm, cum dotalitium constitueret, dotem se percepisse asseruit, viduam ab onere probandi non relevat, nec successoribus feudi præjudicat, ex vulgata illa regula, quod standum non sit confessione ejus, qui actum sine certa aliqua qualitate expedire non potest, etiamsi assereret qualitatem illam, quæ ei dispositioni facultatem tribuit, intervenisse, *per l. 37. §. Titia ff. de Legat. 3. l. 1. C. de dot. Caut. numer.* Liberis tamen sive hæredibus mariti confessionem præjudicare, dubium non est, *l. 14. C. de R. vindic.* Wesenb. *cons. 49. num. 3.*

Illud quoque perpetuo observandum, quod prædii dotalitii ususfructus 34
a marito constitutus uxori demum post mortem mariti, non autem eo vivente competat, siquidem dotalitium vivo marito locum non habet, *arg. l. 24. ff. solut. matrimon. l. 75. ff. de jur. dot.* Neuenhahn. *de viduit. m. 2. sect. 9. f. 81.* Fructus igitur prædii dotalitii ad maritum spectant pro oneribus matrimonii, *arg. l. 7. ff. de jure dot.* Henel. *de dotal. c. 7. §. 1.* Post mortem vero mariti vidua statim a die mortis fructus etiam pendentes percipit, *per l. un. §. 7. c. de Rei Uxor. act.* Sunt enim fructus Prædii dotalitii instar alimentorum, quæ viduæ statim a morte mariti cedunt, *l. 27. pr. ff. de Usufr.* Myler. *in Gamol. c. 12. n. 10.*

Quia itaque Uxor mortuo marito 35
vidua facta prædii dotalitii dominium utile acquirit, & usufructuaria esse incipit, ut eo utatur fruatur durante vita, hinc etiam cautionem præstare tenetur, se usuram fruituram prædio dotalitio boni viri arbitratu, & salva rerum substantia, tanquam bona materfamilias, Carpz. *P. 6. Resp. 55. n. 11.* Quam cautionem tamen minus usu servari testatur Henel. *de dotalit. c. 9. §. 4.* nisi vidua in dotalitio malè versetur, vel illud deterius reddere incipiat: Quo casu non minori jure ad cautionis præstationem adigitur.

Præterea dotalitium non tantum in 36
immobilibus & reditibus annuis ex certo prædio solvendis, Struv. *Synt. Jur. Feud. c. 14. Aph. 9.* Sed etiam in mobilibus consistere posse, dubium non habet, *arg. Nov. 61.* Siquidem donationis propter nuptias augmentum in mobilibus celebrari posse probat *Nov. 97. §. 1. cum auth. cum jam necesse C. de donat.*

donat. propt. nupt. Quidni in ipsius dotalitii constitutione idem jus statueremus, *arg. l. 76. ff. d. R. V.* Christinæus *Vol. 1. Dec. 237.* quandoque enim in sola pecunia definitur, & hanc assignationem valere *arg. Nov. 97.* tradit Henel. *d. Tract. c. 5. §. 4. in fin.* Ita ordinatum est in Holsatia Const. Christian. IV. & Principis Friderici Ducum Holsat. *Tit.* Von wegen der Fräuleins Gerechtigkeit / ut Doarium tam in pecunia numerata, quam in immobilibus constituere liceat, Es sey Geld oder Erbgut / so Ihr zum Leibgeding verschrieben oder vermachtist. Constit. Holsat. *P. 1. C. 5.*

37 Cum itaque dotalitium nihil aliud sit, quam ususfructus quidam, quem mulier habere debet in bonis mariti post ejus mortem, vigore conventionis appositæ, in contractu matrimonii, vel vigore consvetudinis. Bessian. *ad consvet. Avern. C. 14. Art. 11.* Ideoque illi in prædio dotalitio jus & potestas eadem competit, quam Usufructuario jura tribuunt, omnia hinc emolumenta, omne lucrum, omnis commoditas, qvæ ex prædio in dotalitium dato salva & integra rei substantia percipi potest, ad viduam pertinebit, Henel. *dict. tract. c. 8. §. 4.*

38 Nec tantum id, quod ex prædio immediatè nascitur, sed etiam quicquid proventus & utilitatis occasione prædiorum & dotalitii provenire potest, vidua doaria percipit, *arg. l. 7. ff. de Usufruct.* Unde sequitur, quod & ea quæ honoris & recognitionis causa dari solent, qualia sunt laudemia, ad eandem pertineant, Joan. de Castillo *de Usufr. c. 36. n. 45.*

39 Idem in jure præsentandi ac beneficium vel officium vacans obtinet, cum etiam ipsa præsentatio ad beneficia in fructu sit, *per c. 7. X. de Jur. Patronatus.* Gloss. *in cap. 14. X. de Major. & obed.* Et ita decisum fuisse Dolæ refert Grivell. *Decis. 37.* Nam uxor fructuaria est in præsentatione, quæ si deveniret ad paupertatem, de bonis Ecclesiæ ali deberet, secundum Canones And. de Isernia *ad Const. Sicul. l. 3. tit. 16.* Idem juris erit in confiscationibus, mulctis cæterisque commodis jurisdictionalibus, pecuniariisq; pœnis, quæ pendente dotalitii usufructu Viduæ contingunt, Boër. *Dec. 5. n. 20.* Nam proventus isti, quamvis solo non contineantur, fructuario tamen cedunt, etiamsi ipsius rei æstimationem excedant, *d. l. 7. de Usufruct.* Elbert. Leonin. *de Usufr. c. 13. n. 14.* Quoniam igitur omnes fructus & proventus spectant ad Viduam Doariam, merito & metallifodinis, cretifodinis & lapidicinis utifrui poterit, si tamen hujus sunt naturæ, ut renascantur, alias in fructu esse non censentur, *l. 7. §. 13. ff. solut. matrim.* Ne tamen usufru- 40
ctuaria vidua omni emolumento Metallifodinæ penitus careat, nonnulli tradunt ad ipsam pertinere usumfructum pecuniæ ex proventibus metallicis perceptæ, quam Doaria pro lubitu fœnori exponere, & hoc modo quotannis ejusdem usuras percipere potest, Berlich. *P. 3. Concl. 35. n. 21.* Hinc cum Palus bituminosa (quam terram famelicosam veteres vocabant, teste Festo) ex quâ effodiuntur glebæ, quæ ad solem siccatæ ignem præbent, vulgò Toorff dictæ, magnam similitudinem habeat cum metallifodinis, & quidem iis, quæ non renascuntur, ideò Senatus Supremæ Frisiorum curiæ censuit, in hujusmodi palude etiam usumfructum consistere eatenus, ut pretium glebarum effossarum ad Viduam Doariam pertineat, quâ tamen mortuâ Domino proprietatis restituatur. Johann. Sande *Decis. Fris. lib. 5. tit. 3. def. 2. in fin.* Prohibitum etiam non erit Viduæ lapidibus aut marmore ex lapidicinis ad ædificia sua temperatè uti, ac exinde prædium doarium reficere, *arg. l. 6. §. 2. ff. de Usufr.* Gothofr. *ad l. 7. §. 15. ff. solut. matr.* Similiter & calcem coquere, & arenam fodere aliudve quod ædificio necessarium erit sumere licet. *l. 12. pr. ff. de Usufr.*

Qvatenus Vidua doaria ligna cædere & vendere possit, videndum an sit sylva cædua vel non cædua. 41 Si dotalitium constitutum fuerit cum sylvis mit Holtzungen und Waldungen / ac istæ sylvæ habitæ fuerint ut cædantur ad lignandum, dubium non est, qvin vidua

eas

eas ſuccidere & pro more boni patrisfamilias non modò pro focis extruendis utifrui, ſed etiam vendere poſſit, *l. 30. ff. de V. S. l. 9. §. 7. ff. de Uſufr.* Aliud tamen erit dicendum in ſylva incædua, de quâ vid. infra. *Cap. 11. de Sylvis Lib. 3.* Illud etiam obſervandum, quod proprietarius obligatus Viduæ Doariæ quotannis certa plauſtra ligni ad comburendum dare, ad carbones ſolvendos non teneatur. Cum ex uſu communi loqvendi verbo lignum carbones non veniant. Et verba ultra intentionem agentium non debeant operari *l. 19. ff. de Reb. cred.* Myler. *dict. tract. c. 11. num. 6.*

Qvamvis igitur ſylva non cædua in fructu non ſit, & tamen ex glande legenda & pecoris paſtu quotidianus vel annuus ſaltem proventus ſine ſylvæ deterioratione oritur, ideò etiam hoc jus & inde reſultans utilitas Viduæ Doariæ minimè denegari poteſt, ſiquidem exinde forma rei minimè mutatur. Præterea quoad uſum lignandi multum conſuetudini cujusque regionis, vel moribus ipſius patrisfamilias deferendum eſt, *arg. l. 9. §. 7. in fin. ibi ſicut paterfamilias cæderet.* Hinc rectè ſcribit Pinellus *ad l. 1. Part. 2. n. 59. C. de bon. matern.* Quod fructuarius arborum, quæ non renaſcuntur, nec adſint pullulationes, poſſit tamen cædere, ſed temperatè, ne alias legatum ſit inu-
42 tile. *l. 22. ff. de Uſu & habit.* Agros vero Dotaria colere tenetur ſecundum qualitatem ſuam, ne ſqvallere ſolum patiatur negligentiâ, tum ne de prato vervactum faciat, ne reſtibilibus agris avenam ſerat, macilentum genus frugis, neve linum agro inſerat, urit enim agros lini ſeges, urit avena deterioremque etiam terram facit, *per text. in l. 7. §. 2. cum 8. l. 61. ff. de Uſufruct. l. fin. ff. de uſu & habit.* Joan de Caſtillo *de uſufruct. cap. 20. & 23.* Bertrand. Argentr. *in Conſvetud. Britann. art. 442. Gloſſ. 1. num. 2.* Aſſimilatur enim Vidua Doaria uſufructuariæ, ita ut teneatur vites novas in locum demortuarum ponere, & ſimiliter in pecudibus amiſsis alias ſubſtituere, *§. 2. Inſt. de Uſufr.* Joan. Beſſian. *ad conſvet. Averniæ cap. 14. art. 11. fol. m. 86.* Præterea illud in omni Dotalitio æquè ac in ipſo uſufructu cavendum, ne vidua Doaria agri formam quocunque modo aut prætextu immutet, per *l. 13. §. 2. ff. de Uſufruct.* Caſtillo *dict. tract. cap. 25. n. 10.* Henel. *de Dotalit. c. 8. §. 12.* Quod etiam in ipſis 43
voluptuariis aut diætis ſtatuitur. Unde nec geſtationes, nec ambulationes, nec topiaria opera, nec amœna injecta, nec camerata nec viridaria poterit dejicere, nec ſchemata immutare. Cuncta enim hæc fieri non poſſunt, quin prædii facies & qualitas immutetur, per text, *in l. 13. §. 7. verſ. ſed neque ibi, qualitate ædium non mutatâ.* Ubi Anton. Faber. Argentr. *dict. art. 442. Gloſſ. 1. & 2.* Hunius *tract. de Uſufruct. part. 1. cap. 6. qvæſt. 9. per tot.* Præterea novum tectorium parietibus, qui rudes fuerunt, imponere non poteſt, quoniam tametſi excolendo ædificium Domini cauſam factura eſſet meliorem, non tamen id ſuo jure facere poteſt, cum rem ſolummodo curare & tueri debeat, qvam accepit, non verò novam facere, *l. 44. ubi* Paul. Buſius *ff. d. Uſufruct.* Henel. *de dotal. c. 8. §. 12. lit. H.*

Inſuper non facti & negligentiæ cul- 44
pâ tenetur Doaria, Abrah. Fabert. *ad Conſvet. Lotharing. tit. 3. §. 54. num. 335.* Veluti ſi agros ſuo tempore non proſcindat, ut in vepreta deſciverint, ſi aquæductus corrumpi patiatur, *text. in l. 13. §. ult. ff. de Uſufr.* Si ſervitutem imponi paſſa ſit, vel impoſitam præſcribi aut non utendo amitti concedat, qvo facto prædium omnino deterius fit. Qvamvis enim facies & ſtatus prædiorum vel ædium exinde non mutetur, qvalitas tamen mutatur ipſo uſu mutato, quæ proprietario nocet, *text. in l. 15. in fin. ff. dict. tit.* Anton. Faber. *dict. l. 13. §. fin.* Argentræ, *dict. art. 442. Gloſſ. 1. num. 3.* Hunnius in terminis uſusfructus *dict. Tract. part. 1. c. 6. quæſt. 7. In terminis* Chaſſan. *ad conſvetud. Burg. Rubr. 4. §. 6. num. 1. & ſeqq.* Proinde moribus Britanniæ ita proviſum legimus: Si Doarium Viduæ aſſignatum fuerit, & conſtituta prædia, domus, ſylvæ, unde fructus percipi poſſit, Moletrinæ, Stagna, aut res aliæ, ſi ea deteriora fieri patiatur,

tur, ita ut imminueretur hæreditatis dignitas, Doarium in illius possessione esse desinit. Argentr. *dict. art.* 442.

45 De jure civili Parisiorum ad quatuor majores reparationes non tenetur, Hors les quatre gros murs, poutres entieres couvertures & voutes, id est, extra quatuor primarios muros, tigna, instaurationem integram tectorum & fornicum.

46 Finitur deniq; dotalitium morte Viduæ, sicut ususfructꝰ morte usufructuarii, *l. 78. ff. de jur. dot. l. 5. ff. solut. matrim.* Est enim hoc jus personale, quod cum persona extinguitur, *l. 3. §. fin. ff. quib. mod. ususfr. amitt.* Lehnr. *c. 31.* nec hæredes viduæ defunctæ ex dotalitio quicquam petere possunt, Coler. *Decis. 57. n. 61.* Sed consolidatur cum dominio di-

47 recto. Per ingressum tamen monasterii, tanquam mortem civilem, vidua dotalitium non amittit; quamvis enim Monachi aliique religiosi certo respectu & quoad mundana habeantur pro mortuis, & mundo emoriantur, sie seynd der Welt abgestorben. Canonistæ *ad cap.* cum ad monasterium. Ubi August. Barbosa *X. de Statu Monach.* Guido Papæ *Decis. 517.* Adeo ut ii ne quidem cum licentia Abbatis aliquid proprii possidere possint, per *cap. Monachi X. dict. tit.* Ascan. Tamburin. *tract. de jure Abbat. Tom. 2. Disp. 22. Quæst. 1. per tot.* Attamen quia modus hic amittendi usumfructum per ingressum monasterii in jure Civili nuspiam relatus invenitur, *t. t. ff. quib. mod. ususfr. amitt.* Ergo frustra eundem nova opinione introducere possumus, Paul. *Bus. ad l. 3. n. 5. ff. d. t.* Accedit quod dotalitium viduæ à Marito constituatur in compensationem dotis allatæ, per pactum dotale, ex titulo oneroso, quo vidua facta exinde decentem sustentationem & necessaria alimenta percipere possit. Henel. *de dotal. cap. 9. §. 4. lit. N.* Vidua autem per ingressum monasterii vitam naturalem retinet, igitur etiam ea opus habet, quæ ad sustentationem vitæ necessaria sunt, æquissimum ergo, ut illud ex stipulato dotalitio percipiat:

48 Ac cum ipsum monasterium viduæ alimenta subministret, ideo juri conveniens est, ut illud succedat in bonis Viduæ, & consequenter in dotalitii usufructu à marito ei pro alimentis constituto tam diu, quoad vidua vixerit, eâ vero defunctâ, illud demum jure consolidationis ad proprietarios aliosve successores revertitur, *arg. cap. 8. X. de probat.* Nicol. Everh. *consil. 26. num. 10.* Cævall. *comm. opin. Quæst.* 192. Aloys. Ricc. *coll. decis. 3074.* Et hoc ad Exemplum filiæ monasterium ingredientis, cui non minus dos constituenda est, ac si matrimonium contraxisset. Henel. *d. tract. c. 10. § 22.*

Amittit etiam vidua dotalitium secundum quosdam, si ad secundas nuptias convolet, Leg. Burgund. *tit. 69.* Neuenhahn. *de Jur. Viduit.* Attamen hoc jure civili sustineri non posse, sed legibus omnino adversari per *Auth. hoc locum. C. si secund. nups. ususfr.* latè deducit Henel. *dict. tract. c. 10. § 17. lit. F. & G.* Quod congruit cum jure Saxonico *l. 3. Art. 76.* Nimmt ein Mann ein Weib/ die eigen oder Lehen/ oder Leibzucht oder Zinß-Güter hat/ was er also in dem Gut mit seinem Pflug erarbeitet/ stirbt das Weib ehe der so gethanen Zeit/ er soll es voll arbeiten/ und säen und abschneiden/ und Zinß oder Pfleg soll er davon geben dem auf den das Erb erstirbet. Stirbt aber die Frau nach der Saate/ als die Egde das übergangen hat/ die Saat ist ihres Manns/ und er ist niemand ichtes pflichtig davon zu thun Pfleg noch Zinß/ da sie kein Zinßgeld pflichtig von was. Was auch Zinß oder Pfleg werden solt/ stirbt sie nach den rechten Zinßtag/ das Gut ist des Mannes vordientes Gut/ als es des Erben seyn solt/ ob sie an Mann wäre. 49

Deinde etiam vidua dotalitio privatur malitiosâ desertione, si conjux à Marito suo quamvis non ægrotante malitiosè diverterit aut sine justâ causâ se subduxerit & aufugerit. Hujus assertionis duplex ratio reddi potest: Tùm quoniam omni statuto aut pacto dotali superstiti conjugi certam portionem bonorum deferenti tacita inest conditio: Si Conjux suum officium fecerit, ac Marito debita munera conju- 50

galia præstiterit. Modest. Pistor. *quæst. 90. in fine.* Petr. Heig. *part. 2. quæst. 33. num. 24.* Quod si uxor hoc neglexerit & sese absconderit, lucrum à marito relictum merito perdit. *Novell. 22. cap. 15. §. 2. Novell. 117. cap. 8. §. Si volenti viro.* Rauchbar. *1. quæst. 47. num. 10.* Beust. *de connub. pag. 3. cap. 6.* Schrader. *ad tit. de nupt. num. 163. & seqq.* Tum quod maritus Uxori ex causa desertionis alimenta præstare non tenetur, nec ad id cogi potest. Cum is, qui non facit quod debet, non recipit quod oportet. Martin. Coler. *de aliment. lib. 1. cap. 10. num. 18. & seqq.* Henel. *de dotalit. cap. 10. §. 19. & 20.* Nam (secundum Marcianum) indignus est is, qui quantum in ipso fuit, id egit, ut per negligentiam culpamque suam vel tædio vel inedia aut morbo conjux periret, ejus successionis commodo, aut dotalitii lucro frui *arg. l. 3. ff. de his quæ ut indign. cap. 4. X. de donat. inter Vir. & Uxor.* Henning. Gæden. *Consil. 13. num. 26.* Forster. *de success. lib. 9. cap. 3. num. 21.* Henel. *dict. cap. 10. §. 19. & 20.* Neuenhahn. *de jur.*
51 *Viduit. memb. 3. sect. 2. fol. 218* Dummodo (1) desertio fiat malitiosè absque justa & urgente causa. Quod si ipse maritus aut fornicatione aut duris verberibus uxori causam divertendi dederit, aliud
52 dicendum erit, *l. 19. ff. solut. matrim. l. 13. l. 30. ff. de Jur. dot.* Vel (11) reconciliatio inter maritum & uxorem ante mortem non fuerit subsecuta. Hoc enim casu redintegratur qvasi matrimonium ac omnia in pristinum statum reducuntur, nec tam divortium, quam jurgium dicendum erit. Non enim dicitur recessisse uxor, quæ redit ad maritum, *arg. c. 1. X. de Judic.* nec videtur abesse, quæ reditura est, ac divertisse non dicitur, quæ rediit. *l. 33. de Rit. nupt.*
53 Dotalitium etiam amittitur, si uxor pudore suo postposito thori genialis fœdus violaverit, & adulterium commiserit, *arg. l. 8. §. 4. & 5. C. de repudiis.* Henel. *d. tr. c. 10. §. 1.* Struv. *Syntagm. jur. Feud. c. 14. §. 13.* Quod etiam extendunt, si ipso luctus anno impudicè vixerit, Ann. Robert. *Rer. Judic. Lib. 1. c. 13.*
54 Cadit præterea Vidua dotalitii jure deterioratione, nempe si dotalitio male utatur, adeoque per abusum in pejus reddat. Rotschitz *de dotalit. Art. 5. n. 5.* Henel. *d. c. 10. n. 22.* Ut & alienatione, wenn die Wittib das Leib-Gut vor eigen verkaufft/ Henel. *d. l. n. 23.* Secus tamen erit in cessione juris sui, *l. 12. §. 2. ff. de Usufr.* Alias insuper causas refert Henel. *d. cap. 10. per tot.*

De Fructibus Dotalitii denique sciendum, qvod vidua, si culturam fecit 55
agrumque rastris subegit, secundum jus Saxonicum fructus ex cultura sua provenientes ad hæredes suos, vel si alteri nupserit marito, ad hunc ceu hæredem mobiliarem devolvat, nec qvicquam juris in fructibus hisce sibi arrogare possunt successores feudales, Landr. *Lib. 3. Art. 76.* Carpz. *P. 3. C. 32. Def. 4.* Ita Scabini Lipsienses, demnach N. N. Wittibe nunmehro auch Todes verfahren/ so hat sie die heurigen Früchte/ so auf dem Leibgedinge erwachsen/ weil zur Zeit ihres Absterbens die Egde allbereit die Saat bestrichen gehabt/ auf ihre Erben/ oder da sie sich allbereit verehliget gehabt/ auf den überlebenden Ehemann gebracht und verfället/und die Lehnsfolger/ welchen das Leibgedinge anheim gefallen/ haben sich derselben anzumassen nicht fug.

Si uxor quæ desponsata quidem, & 56
per sacerdotem marito copulata, sed præmaturâ mariti morte carnaliter non cognita, ac vel primo nuptiarum die vidua facta sit, tamen ei dotalitium consuetum aut præfinitum debetur, *per l. 30. ff. de R. J.* Nam in familiam nupta esse dicitur, statim atque ducta est uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti venerit, *l. 15. ff. de condit. & demonstr. Cap. ex publico, ubi Panormit. X. de convers. Conjug.* Uxor igitur est, erit, & privilegia Uxoris obtinet, quæ per mariti consensum interveniente sacerdotali benedictione ei conjuncta est, quamvis copula carnalis non intervenerit: Id qvod adeo verum est, ut si quis Uxorem absentem ducat (quod fieri posse constat *ex l. 4. ff. de sponsal.*) & antè pereat, quàm ad eam veniat, quod Uxor eum lugere omnino debeat, sicu-

ti

ti scribit Cinna de eo qui uxorem absentem ducendo, rediens a Cœna juxta Tiberim periit, *in l. 6. ff. de ritu nupt.* Johann Aurbach. *lib. 1. Epist. Jurid. cap. 12.* Newenhahn. *de jure Viduit. memb. 2. sect. 17. lit. B. fol. 146.*

57 Notari hic meretur cautela, quam suppeditat Dn. Stryk. *de Cautel. Contract. sect. 3. c. 8. §. 35.* Maritis ex nimio in Uxores amore in constituendo dotalitio sæpius ultra modum liberalibus, ut dotalitium restringant usque ad tempus secundarum nuptiarum. Omne enim pactum circa dotem valet, quod dotis conditionem non reddit deteriorem, seu mulierem indotatam, *l. 2. ff. de pact. dotal.* Unde non admittenda sententia Henelii *de Dotalit. cap. 10. §. 17. pag. 341.* Quasi tali casu, ut subsistat pactum, Dos & donatio propter nuptias sit solvenda Uxori. Hæc enim donatio merum lucrum continet, à quo, nullo jure refragante, excludi pacto fœmina potest. Et hanc Cautelam inter conjuges illustres quàm maximè necessariam esse, monet Myler. *Gamol. c. 14. §. 8.*

CAPUT XXXVI.

DE PRÆDIIS AD MORGANATICAM DATIS.

SUMMARIA.

1. *Morgengaba quid sit?*
2. *Originis est Germanicæ.*
3. *Inter Magnates jam olim erat castrum, vel prædium.*
4. *Apud Longobardos erat quarta pars bonorum.*
5. *Morgengaba quid sit de moribus Saxoniæ?*
6. *Alia Morgengaba est quæ uxori debetur ex bonis mariti defuncti.*
7. *Occasione doni matutini introductum est matrimonium ad morganaticam.*
8. *Quid sit matrimonium ad morganaticam.*
9. *Fundamentum habet in jure feudali.*
10. *Tale pactum non est illicitum.*
11. *Rationes quæ aliquem movere possunt ad contrahendum matrimonium ad morganaticam.*
12. *Matrimonium hoc est legitimum.*
13. *Quod probatur exemplo Friderici Electoris Palatini filii.*
14. *Conditiones huic matrimonio apponi solitæ.*
15. *Plura Exempla matrimonii ad morganaticam.*
16. *Affinitatem cum matrimonio ad morganaticam habet Abrahami cum Cethura.*
17. *Conveniunt etiam cum hoc nuptiæ secundæ apud Brabantos.*
18. *Item consvetudo in Ducatu Juliacensi & Montensi.*
19. *Item quædam constitutio Leodiensis.*
20. *Nec non matrimonium ad Thalac in Oriente.*
21. *An de jure subsistat matrimonium ad morganaticam.*
22. *Magis ex consuetudine quam jure scripto probatur hoc matrimonium.*
23. *Pacta de certâ aliquâ hæreditatis parte hodiè solent in contractu matrimonii adjici.*
24. *Facit hoc matrimonium ad conservationem familiarum.*
25. *Confirmatur hoc matrimonium jure Feudali.*
26. *Consuetudines feudales pro legibus habentur.*
27. *Ratio introductionis matrimonii ad morganaticam ab Isernia tradita.*
28. *Ratio magis adæquata est conservatio familiæ.*
29. *Pacta de conservandâ successione valent.*
30. *Conservatio familiarum Reipublicæ utilis.*
31. *In Majoratibus eædem rationes militant.*
32. *Matrimonium hoc publica & familiæ utilitate suffultum.*

33. *Ex Principatibus in multis partibus divisis vix possunt præstari servitia militaria.*

34. *Patriæ summa ratio habenda.*

35. *Matrimonium ad Morganaticam usu moderno approbatum.*

1 MOrgengaba est do-
num matutinale al-
tera die nuptiarum
sponsæ offerri soli-
tum, quasi præmi-
um virginitatis. O-
2 riginis esse Germanicæ ex Legibus Lon-
gobardorum, Alemannorum, Burgun-
diorum & Saxonum abunde constat.
3 Inter Magnates enim, veluti Principes,
Comites & Nobiles, secundũ patrimo-
nii substantiam, Morgengaba jam olim
erat Castrum cum territorio, Prædium
4 cum pagis vel certi annui reditus. Apud
Longobardos quarta pars bonorum
Mariti erat; hoc ostendit diploma,
quod refert du Fresne *in Glossaria ad hanc vocem.* In Dei nomine scriptum
Morgincap. qualiter ego Johannes fi-
lius quondam Dominici dono, trado,
atque confirmo tibi Miczæ, filiæ quon-
dam Johannis dilectæ conjugi meæ;
quartam portionem de omnibus re-
bus meæ proprietatis, quas modo ha-
beo, vel in antea, Deo juvante, con-
quirere potero, sive infra territori-
um Pinnense, in loco qui nominatur
Salajano, aut infra istam marchiam
Firmanam, aut infra totum Regnum
Longobardorum, ubicunque habita-
turus vel possessurus fuero, quartam
portionem de casis, terris, vineis, cam-
pis, pratis, pascuis, sylvis, salectis, can-
netis, olivetis, ficariis, pomis, arbori-
bus fructiferis & infructiferis, cum ri-
vis, ripis & aquis, aquarum decursi-
bus & usu aquarum de rebus censuitis,
& manualibus, de montibus & planis,
de castellis & civitatibus, de Ecclesiis
& ornamentis & pertinentiis suis, de
locis molendinis, de servis, ancillis, de
auro & argento, de caballis & jumen-
tis, de bobus & vaccis, & minutis ani-
malibus, de ferro & rame, de pannis
laneis & lineis, & sericis, de omnibus
mobilibus & immobilibus rebus, ut
alia die post noctem nuptialem, qui est
dies votorum nostrorum, ante paren-
tes & amicos nostros ostendam hoc
scriptum testibus roboratum, & dicam:
Ecce, quod conjugi meæ in morgincap.
dedi. Quod sic ab hodierno die fir-
mum & stabile tibi Miczæ vel tuis hæ-
redibus permaneat. Quod vero scri-
psi ego Aczo Notarius & Judex ab In-
carnat. Dn. Jesu Chr. anno M. XLIIII.
mense Octobr. Ind. XIII. Actum in
Pinnensi feliciter. Bernardus, Joan-
nes, Ardoinus testes.

De moribus igitur Saxonicis, si ma- 5
ritus loco Morgengabæ vel sponsalitiæ
largitatis ante prandium catenam vel
aliud quid pretiosum sponsæ donat, il-
lud jure donationis lucratur, & defun-
cta ea una cum aliis rebus ad Geradam
pertinentibus ad proximam cognatam
transmittit. LandR. *Lib. 1. Art.* 20. Hartm.
Pistor. *P. 1. Qu. 44.* Est & alia species 6
Morgengabæ, sive sponsalitiæ largita-
tis, quæ Uxori Nobili ex bonis mariti de-
functi debetur ex dispositione juris Sa-
xonici, *in art. 24. in pr. lib. 1.* Landr. Ad
quam referuntur omnis generis fœ-
mellæ pecudes, ut Vaccæ cum Vitulis,
Capræ, Sues seu Schrophæ, quotquot
harum omnium in agris pascuntur,
zur Morgengabe gehöret alles Feldgän-
ge weibliche Vieh / als Kühe mit den Käl-
bern / Ziegen / Schweine und Sau-Mut-
ter / die für den Hirten gehen / *dict. art. 24.*
Quò & pertinent Equæ, quæ non cur-
rui vel aratro jungi assveverunt, sed in
campis & pratis victitant. Alle unbe-
seilete Pferde / scilicet Mutter-Pferde /
so täglichen auf die Weide gehen / und die
man nicht einspannet / *art. 24. ubi Gloss. verbo* Feld-Pferde *lib. 1.* LandR. Ultra
pecudes etiam fœmellas ad Morgen-
gabam quoque pertinent sepes, ædifi-
cia carpenta, & omnis materies ligno-
rum prædiis extruendis comparata,
Alle Gezäune und Zimmer / die bey des
Mannes Leben ungerichtet und unver-
bracht seyn blieben / LandR. *Lib. 1. Art.* 20. & 24.

7 Occaſione igitur iſtius doni matutini inter Germaniæ Populos introductum eſt Matrimonium ad Morganaticam, quaſi ad Morgengabam corruptè di-
8 ctum, Ubi vir Illuſtris vel Nobilis cum uxore inferioris dignitatis matrimonium in favorem liberorum prioris matrimonii aut agnatorum hoc pacto contrahit, ut Uxor & liberi ſecundi matrimonii certis prædiis aut annuis reditibus in pacto dotali determinatis contenti vivant, ac à cæteris bonis avitis & paternis, atque titulo paternæ digni-
9 tatis abſtineant. Hujus matrimonii fit mentio in Conſtitutione feudali *Lib. 2, Tit. 29.* Quæ ex Legibus ſeu conſvetudinibus Longobardicis in uſus Feudorum illata eſt, ac ita ſe habet. Quidam habens filium ex nobili conjuge, poſt mortem ejus non valens continere, aliam minus nobilem duxit: qui nolens exiſtere in peccato, eam deſponſavit ea lege ut nec ipſa nec filii ejus amplius habeant de bonis patris, quàm dixerit tempore ſponſaliorum, verbi gratia: decem libras, vel quantum voluerit dare, quando eam deſponſavit: quod Mediolanenſes dicunt accipere uxorem ad Morganaticam: alibi, lege Salica, hic filiis ex ea ſuſceptis deceſſit. Iſti in proprietatem non ſuccedunt aliis extantibus: ſed nec in feudo, etiam aliis non exiſtentibus, qui licet legitimi ſint, tamen in beneficio minimè ſuccedunt. In proprietate verò ſuccedunt patri, prioribus non exiſtentibus. Succedunt etiam fratribus ſine legitima prole de, cedentibus, ſecundum uſum Medio-
10 lanenſium. Nec ejusmodi pactum poteſt dici planè illicitum, cum enim jus ipſum naturæ ſucceſſionem nullam determinet, poteſt quis, ſi uſus id admittat, pacto etiam liberis ſuis certam portionem aſſignare, & a ſucceſſione illos excludere. Confirmat hoc Hugo Grotius: *Contra*, dicens, *evenire poteſt non ex lege tantum, ſed & ex pactione, ut qui ex conjugio nati ſunt, alimenta ſola habeant, aut certè excludantur à præcipuâ hæreditate. Conjugium tali pacto initum etiam cum liberâ fœminâ, concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura (Gen. 25, 6.) cujus liberi, perinde ut Ismaël Ancillæ Agaris filius, dona i. e. legata quædam acceperunt; hæreditatem autem non creverunt. Tale eſt matrimonium ad morgengabicam, quod dicitur, L. 2. de Jur. Bell. & Pac. cap. 7. n.* 7. Vide latè Ludovic. Molina *de primogenitur. c. 1. & 2.* Covar. *l. 3. reſol. var. c. 6. num. 7.*

Rationes, quæ Principem, Comi- 11
tem aut Nobilem movere poſſunt contrahendi cum virgine inferioris conditionis matrimonium ad Morganaticā, varias ex facti contingentia congeſſit Henr. Salmuth. omnes ad familiæ & ſtatus Illuſtris conſervationem tendentes. Nempe (I.) Die gegenwärtige höchſtbeſchwehrliche Kriegs-Zeiten. (II.) Die Niederſchlagung und Abgang der Intraden und Tafelgüter. (III.) Daß die durch ſo lang gewährten Krieg ruinirte Städte/ Schlöſſer und Dörffer groſſe Deputat und Fürſtl. Unterhalt nicht ertrügen. Darmit (IV.) durch ſolche Perſonen niedrigen Standes die unnütze Speſe und unnöthige Ausgaben von allerley überflüßigen Hoffart/ Auffzug/ Ballet/ Täntze und dergleichen unterlaſſen. Die (V.) unnützen Gynæcea von vielem Frauenzimmer zu unterhalten/ zu ſalariren und zu bekleiden verbleiben möchte. (IV.) Der Widdumb/ zuſambt dem Gebau erträglich gemacht würde. Darmit (IV.) die erſchöpffte Unterthanen mit ſo ſtattlichen hohen Fräulen-Steueren nicht collectirt und beſchweret werden müſten. (XII.) Die liebe Ehe-Pfläntzlein/ als eines abgetheilten Herrn nicht ſo ſtattliche Education erforderten. (IX.) Daß Ihre Fürſtl. Gnaden in Ihrem Alter oder Kranckheit deſto beſſer Aufwartung haben möchten. Ne Ducatus aut Comitatus unà cum bonis avitis inter tot filios illuſtres ſæpius divideretur, ac tandem cum dedecore familiæ Illuſtris ad nihilum quaſi redigeretur. Et ſi quæ ſimiles rationes Virum Illuſtrem ad matrimonium ad Morganaticam contrahendum movere poſſunt, relatæ ab Henric. Salmuth. *in Quæſt. de Uxor. Princip. fol. 43.*

12 Cæterum ſicuti Matrimonium ad Morganaticam donationem contractum omnibus numeris abſolutum & legitimum vocare poſſumus, utpote ſuis eſſentialibus requiſitis haud deſtitutum: Ita liberi quoque ex tali matrimonio nati tàm maſculi quam fœminæ omnino ſunt legitimi, per text. *in cap. un. in verbis. Qui licet legitimi ſint. 2. Feud. 29.* Præterquam quod inter eos & liberos prioris matrimonii aut Agnatos Illuſtres ratione ſucceſſionis & tituli diſcrimen intercedat, eorumvè jus ſuccedendi pacto alteratum & defini-
13 tum ſit. Quod illuſtratur exemplo Friderici filii primogeniti Electoris Friderici Victorioſi ex matrimonio ad Morganaticam nati, qui à Patre Sacris dedicatus & Canonicus Spirenſis factus, cum Anno MCDLXXIV. immaturâ morte vivis exemtus eſſet, Heidelbergæ à Patre ſuperſtite hoc Epitaphio exornatus fuit: Fridericus, Nobilis Dominus de Bavaria, filius legitimus Friderici Electoris Palatini Dan. Paræus *in hiſtor. Friderici I fol. 241.* Auth. *Stemm. Comit. Leonſtein. in Friderico.*

14 Attamen ratione Dignitatis, Tituli & Ordinis plerumque (vigore pactorum matrimonialium) hanc conditionem & ſtatum vivendi ſubire ſolent, I. Daß die aus ſolcher Ehe erzeugte Kinder und dero Kinds-Kinder Männlichen und Weiblichen Geſchlechts in infinitum bey dem Adelſtandt verbleiben / hingegen des Fürſtlichen Standes / Namens / Tituls und Wappens ſambt deren davon dependirenden Ehren / Würden und Hoheiten ſich gäntzlich äuſſern und einen andern gewiſſen Zunahmen haben. II. Daß Sie dem regierenden Landes-Fürſten / wie andere Adeliche Unterthanen und Vaſallen unterworffen ſeyn / und denſelben für ihre Landesfürſtliche Obrigkeit erkennen ſollen. III. Sollen die aus ſolcher Ehe erzeugte Kinder von der Succeſſion der Fürſten und Fürſtinnen Erbgut an immobilien und mobilien durchaus und gäntzlich ausgeſchloſſen ſeyn. Hingegen IV. die Söhne mit den aſſignirten und angewieſenen Adelichen Schlöſſern und Gütern: Die Töchter aber mit dem in pactis beſtimmten Heyrath-Gut ſich ſättigen und vergnügen laſſen. Alſo hat Churfürſt Friedrich (vulgò der böſe Fritz genannt) Anno MCDLXXII. Seinen mit Frau Clara von Tettingen / erzeugten Kindern zu gäntzlicher Abfertigung und Unterhaltung verſchafft die Herrſchafften Scharffeneck / Weinſperg / Neuenſtadt / Meckmühl / Ußberg und Umbſtadt cum omnibus pertinentiis. Auth. *Stemm. Comit. Leonſtein.* V. So iſt ingleichen nöthig / daß alles dieſes denen Heyraths Pactis ausdrücklichen inſeriret / und in das Fürſtl. Archiv hinterleget werde. VI. Und dann zu mehrer Bekräfftigung alles dieſes / wird gemeiniglich Ihrer Käyſerl. Majeſtät Ratification hierüber eingehohlet. Ita Friderici Victorioſi filius Ludovicus cum ſupra dictis Dynaſtiis Comitis titulum & Dignitatem à Cæſare Maximiliano obtinuit, qui inſuper Patris Electoris enixam voluntatem, inſertâ etiam cauſâ, ne Principatuum pernitioſa diviſio inducatur, Reſcripto declaravit & confirmavit, Auth. *dicti Stemm. Comit. de Leonſtein. vid.* Myler. *in Gamolog. C. 6. n. 14.*

Præter allegatum Friderici Victorio- 15
ſi Electoris Palatini exemplum contracti matrimonii ad Morganaticam habemus & alia, ut in Illuſtriſsimâ Brunſvicenſium familiâ, dann Hertzog Wilhelms zu Braunſchweig und Lüneburg / und DOROTHEÆ, König Chriſtians zu Dennemarck Tochter / Eheleiblicher und dritter Sohn Auguſtus, nahm zur Ehe eines Secretarii Tochter / mit deren er Kinder erzeugete / darunter ein Sohn Juncker Ernſt von Lüneburg genannt / der allein einen Adelichen Stand führet / und werden deſſen Kinder von den Ratzbüttelischen Stiffts Gefällen und Intraden verſehen und ausgeſtattet / darbey aber des Landes und der Regierung ſich nicht unterfangen dörffen. Referente Henr. Salmuth. *in dict. Quæſt. P. fol. 51.* De Marchione Ferrariæ Nicolao III. refert Alvarottus, quod ille ſuis temporibus acceperit Uxorem Ricciardam Marchioniſſam Salutiarum cum expreſſo pacto, ne filii naſcituri ex ea ſuccedant in Marchionatu

chionatu Ferrariæ, Alvarot. *in §. filii lib. 2. feud. 26.* Jacob de S. Georg. *de feud. verb. Et Unus Gloss. fin. num. 2.* Eodem modo Ferdinandus Archi-Dux Austriæ Ferdinandi I. Imperatoris filius & Maximiliani II. Imperatoris frater in Uxorem duxit Philippinam, Antonii Welseri, Patricii Augustani filiam, circa Annum MDLVII. ex qua suscepit Andream, qui post Cardinalis & Episcopus Constantiensis electus fuit. Ac Carolum, cui Marchionatus Burgaviensis, Landgraviatus Nellembergensis, cum quibusdam aliis ditionibus una cum Marchionis titulo, mediantibus Provincialibus Ordinibus pro sufficienti alimentaria provisione assignatus fuit; secluso à cætero opulento Domus Austriacæ patrimonio & Archi-Ducali titulo & dignitate, August. Thuan. *histor. lib. 43.* Auth. *Stemm. Comit. Tyrolensis sub Ferdinando.* Pariter Georgius Fridericus Marchio in Baden & Durlach, jam in senio constitutus cum virgine Elisabetha Stozin, Præfecti sui Roteleno-Stauffenbergensis filia, matrimoniũ ad Morganaticam donationem contraxit, hac lege, ut tàm Uxor, quàm liberi certis annuis reditibus contenti, à succesfione bonorum familiæ abstineant. Henr. Salmuth. *in dict. Quæst. Pr. fol. 80.* Ita quoque Georgius Aribertus Princeps Anhaltinus zu Wörlitz Joannam Filiam Christophori de Grosegk, Mareschalli aulæ Dessovicæ, hac conditione in Uxorem duxit, ut filii ex hoc matrimonio nati seclusi à successione in bona avitorum, titulum Dominorum tantùm de Radegast gerant. Simili modo Ferdinandus filius Wilhelmi Ducis Bavariæ Anno 1588. Uxorem duxit Mariam Petembekiam hoc pacto, ut liberi ex hoc matrimonio orti Comites de Wartemberg & Schaumburg sint, nec præter quædam bona pro alimentis assignata quicquam spei futuræ successionis in Ducatu Bavariæ habent. Quibusdam in locis talis Virgo nobilis ad morganaticam desponsata, sinistra tantum Mariti Illustris manu copulatur, sicuti de Christiano IV. Daniæ Rege Uxorem ad Morganaticam ducente Christinam Virginem Nobilem communiter fertur. Præterea magnam 16
cum conjugio ad Morganaticam Affinitatem habet Divisio paterna Abrahami inter liberos instituta. Nam ipse mortuâ Uxore Sarâ superinduxit pro legitima Uxore Cethuram, cum quâ multos filios genuit. Attamen Abrahamus filio Isaac ex Sara prognato cuncta quæ possederat bona dedit. Filiis autem Cethuræ (perinde ac Ismaeli ex ancilla Hagare filio illegitimo) munera quædam largitus est, eosque à filio suo Isaaco separavit ad plagam usque Orientalem. *Genes. 25. vers. 5.* Hugo Grot. *de Jur. Bell. & Pac. dict. lib. 2. cap. 7.*
Pari modo ab hoc matrimonio ad Mor- 17
ganaticam non longè abeunt Nuptiæ secundæ apud Brabantos. Quo jure proprietas rerum soli, quæ extant tempore, qvo primum matrimonium solvitur, liberis prioris matrimonii acquiritur, Mobiles vero liberis secundarum nuptiarum remanent. Hugo Grot. *de jure belli & pacis lib. 2. cap. 7. n. 8.* Congruit quoque cum hoc ma- 18
trimonio ad Morganaticam Ducatus Montensis & Juliacensis consvetudo, qua liberi primi matrimonii in feudis antiquis ab ascendentibus ad patrem devolutis aut constante matrimonio acquisitis soli succedunt, liberis secundi matrimonii penitus exclusis, referente Mozzio *de feudis, tit. de accidentib. feud. num. 42.* Rosenthal. *de feudis cap. 7. conclus. 26. num. 9.*

Nec minus similitudinem magnam 19
cum matrimonio ad Morganaticam habet juris Leodiensis constitutio, qua definitum est, ut liberi ex primo matrimonio omnia bona immobilia patris, & singula alia ex familia, & a stipite provenientia, les biens immeubles & tous autres venant d'estock & ligne, capiant; relictis liberis secundi matrimonii iis bonis, quæ parens in viduitate & in altero conjugio acqvisivit, teste Carol. de Mean. *in Observ. & Decis. Jur. Leodic. 123. & 125.* Cum hoc 20
matrimonio paritatem quandam habet Matrimonium ad Thalac dictum, in parti-

partibus Orientalibus usitatum, quod matrimonium arbitrarium dicere possumus, cum ad lubitum mariti dirimere liceat, ac liberi ex eo nati non quidem propriè legitimi videntur, nec tamen inter illegitimos referendi sunt, Gabriel Palæotus *Card. de nothis & spur. cap.* 17. *n.* 8.

21 De Justitia matrimonii ad Morganaticam quæri solet, An valeat pactum inter Virum illustrem & Virginem inferioris Dignitatis tempore nuptiarum initum, & tam uxor quam liberi nascituri ex tali conjunctione non tantum à maritali & paterna dignitate abstineant, sed & modica bonorum parte pro alimentis contenti, omni succedendi spe priventur? Quam quæstionem Myler. *d. l. num.* 16. pro & contra disputat, tandemque affirmativæ calculum adjicit per rationes magis ex consvetudine Loci & Ratione Status conser-

22 vandi gratia, quam ex jure scripto desumptas. Primo, quamvis jure quidem civili hæreditas pacto dari non possit, per *l. hæreditas C. de pactis convent.* Etiamsi in tabulis dotalibus hoc pactum conscriptum sit *per l.* 15. *C. de pactis.* Peregrin. *de fideicommiss. art.* 51. *num.* 35. Ubi addit Censalius & secundum DD. supra allegatos: Adeo ut ne quidem juramento confirmari possint, *l.* 19. *C. dict. tit.* Tiraquell. *de jur. primogenit. quæst.* 6. *num.* 17. Joan. Gœdd.

23 *ad L.* 3. *num.* 38. *ff. de verb. sign.* Contraria tamen consvetudine ferè omnium Gentium receptum est, ut hujusmodi conventiones contractui matrimonii adjectæ valeant; teste Bald. *in* §. *filii lib.* 2. *feud.* 26 Gwilielm. *in cap. Raynutius Verb. Duas habens filias. num.* 2. & 201. Menoch *consil.* 92. *num.* 25. Mean. *post alios in jure Leodic. Observ* 69. *num.* 6. Imprimis talia pacta inter Principes, Comites & alios illustres Viros, tàm in Imperio Romano Germanico, quam extra Imperium indies præsertim in contractu matrimonii exercentur & observantur, in quorum personis ea tantò facilius admittuntur propter dignitatem & amplificationem familiarum, ac generis splendoris conservationem, *arg. l.* 1. §. 13. *ff. de ventr. inspiciend.* Barthol. Chassan. *consil.* 39. *n.* 20. & *passim.* Joan. Papon. *in arrest. lib.* 20. *tit.* 2. §. 1. Hotomann. *consil.* 1. In terminis Joan. Anton. Bellon. *consil.* 22. *num.* 7. & *per tot.* Et eò magis e- 24
jusmodi conventiones ineuntur, per quas legitima successio filiorum illustrium secundum morem familiæ conservatur. Alexand. *consil.* 23. *n.* 4. M. Anton. Natta *consil.* 474. *n.* 8. *vol.* 2. Anton. Faber *in Cod. tit. de pact. convent. defin.* 6. Quod præjudiciis variis corroborat Menoch. *dict. consil.* 92. *num.* 35. Consvetudinem enim non tantum vim legis habere, sed etiam ipsam legem abrogare & in suam potestatem reducere, vulgo constat, Salazar. *de consvetud. cap.* 2. *per tot.* Hunn. *de author. jur. part.* 1. *cap.* 9. Corroboratur secun- 25
do conventio ad Morganaticam ipsa juris feudalis constitutione *in cap. un. lib.* 2. *tit.* 29. Ubi casus noster in terminis refertur. Quidam nobilis habens filium ex nobili conjuge, post mortem ejus non valens continere, aliam minus Nobilem duxit. Qui nolens existere in peccato (seu cum ea in concubinatu vivere, secundum Iserniam, Alvarottum & Afflictum) eam desponsavit eâ lege & conditione, ut nec ipsa nec filii ejus (nascituri) amplius habeant de bonis paternis quam dixerit tempore sponsaliorum. Pater filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem non succedunt. Quod Mediolanenses dicunt accipere Uxorem ad Morganaticam. Quod capitulum aliquatenus explicat Jacob. Mæstert. *de secund. nupt. Quæst.* 53. Et hoc pactum paternum quoad successionis modum inter filios valere exinde patescit, quod capitulum hoc inter consvetudines feu- 26
dales relatum sit, quæ consvetudines in duobus libris comprehensæ, in Imperio Romano Germanico hodiè adhuc dum pro legibus habentur, ac in supremis judiciis judicando observantur. Siquidem illæ tacito Imperatorum & Statuum Imperii Rom. Germanici consensu receptæ, *arg. l.* 32. & *l.* 35. *ff. de legib.* Sebast. Nevius *ad Rubr.*

Jur.

Jur. feud. num. 3. & seqq. tacitoq; Majestatis assensu confirmatæ fuerunt, idq; per tanti temporis spatium, cujus initii memoria in contrarium non extat. Rosenthal. *de feud. cap. 1. concl. 8.* Hunnius *de juris authorit. part. 1. cap. 8. quæst. 1. per tot.* Rittershus. *de feudis l. 1. cap. 1. num. 7.* Id quod tanto magis verum est, cum rapsodia seu farrago juris feudalis (si fidem adhibemus Melchiori Goldasto, in antiquitate Germanicâ peritissimo) jam olim Friderico I. Imperatori oblata, & eo ipso una cum Episcoporum, Ducum, Marchionum, Comitum & aliorum Statuum Imperii consensu approbata, eique plenissimum robur Imperialium constitutionum accommodatum fuerit. De quo sequentia Goldastus. Die Lehen-Rechte seynd gewesen unbeschriebene Gebräuch bey des Lands Recht / bey den uhralten Deutschen / und ist erstlich ein Systema derselben gemacht worden von Gerhardo Nigro und Oberto de Orto, beyden Bürgermeistern zu Meyland / und Käyser Friedrichen dem Ersten præsentirt / welches er denn mit Rath und Consens der Fürsten und Ständen des Reichs auf dem Reichs-Tag zu Rongall umbs Jahr 1230. (Ego verò 1162.) übersehen/ revidirt und approbirt/ deme plenissimum constitutionum Imperialium robur accommodirt worden. Melchior Goldast in Reichs-Satzungen *in præfat.* Et quamvis sint qui censeant, hujus confirmationis nullum extare vestigium; Attamen vellem ut accedant Radevicum, qui testis ocularis actum hujus oblationis & præcipua juris feudalis capitula per modum epitomes recenset *in Historiâ Friderici I. Imperatoris, Lib. 2. cap. 7. fol. m. 292.* Unde & recentiores Imperii constitutiones ad jus feudale se referunt, R. A. *de Anno 1548. tit.* von Pœn der Friedbrecher / *in verbo:* Was das Lehnrecht vermag. Struv. *de feud. cap. 1. § 7. num. 6. & 7.* Quod jus feudale & in aliis Europæ regnis & provinciis usu observatur, teste Arthuro Duyck. *de jure inter Christianos lib. 1. cap. 6. num. 7.* Thom. Crag. *de jure feudal. Scotico, exegesi 1.* Ludov. Molina *Th. de Just. & Jure disput. 10. num. 9. & disp. 589. num. 2. & 5.* Besold. *de liber. Juris cap. 10.*

Nec caret pro Tertio hæc juris feu- 27
dalis â Longobardis introducta & nostris Germanis recepta consvetudo ratione satis gravi & præpollenti, sicut hoc animadvertit omnium primo ex antiquis interpretibus juris feudalis Andreas de Isernia, dum scribit: *Hic usus Mediolanensium non est sine omni Ratione, quia ponitur in eo Marito, qui habuit nobilem conjugem & ex eâ filios Nobiles: deinde senex forte vel non inveniebat aliam Nobilem, ac cum se continere non posset, duxit minus Nobilem, & cum eâ facit hoc pactum de quo suprà in §. mulier lib 2. feudi 26. Feuda enim dantur Nobilibus, quia per dationem feudi fit paradogium.* Andreas de Isernia *ad §. filii nati num. 1. lib. 2. feud. 26.* Attamen rationem 28
magis adæquatam hujus capituli ad Morganaticam & exinde approbati usus conventionis exclusivæ ab hæreditate paternâ equidem hanc esse censeo; Nimirum conservationem familiæ & bonorum avitorum, der altväterlichen Stamm-Güter / unitas & integritas. Virtus enim unita manet fortior in seipsa, quam sparsa, cum divisio præsertim sæpius reiterata bona familiæ soleat attenuare, & quasi ad nihilum ducere, *arg. Novell. 18. post princip.* Sonsbeck. *de feudis part. 1. num. 44.* Besold. *consil. 148. num. 11. & seqq.* Quamvis 29
enim pactum de acquirendâ vel omittendâ viventis hæreditate vel successione omnino non valeat, *l. licet C. de pactis.* Ubi DD. imprimis Joan. Balognet, & Paul Picus *in l. pactum quod C. de pactis conventis.* Attamen de conservandâ successione lege vel jure debita, nemo pacisci prohibetur, cessante nimirum prohibitionis ratione, *l. 19. C. de jur. dot. §. fin. Inst. de legitim. agnat. success.* Sicuti pactum de hæreditate & successione impuberis valet, dum arrogatur, *l. non aliter. ff. d. adopt. §. cum Impubes Inst. eod. tit.* Zasius *ad l. stipulatio hoc modo ff. de Verb. Obligat.* Michaël Graffius *Recept. sentent. §. successi. Quæst. 15. num. 15.* Joan Gœdd. *ad l. 3. pr. n. 38. in fin. ff. de V. S.* Jacob Mæstert.

de secund. nupt. Quæst. 53. *in fine.* Quod latè pro & contra examinat Joan Bolognet. *d. l. fin. num. 92. & seqq.* Ac quod possit pactum fieri de futurâ successione in nostris terminis defendit Sonsbeck. *de feud. part. 9. num. 51. & seqq.* Hoc namque pactum tendit ad familiæ conservationem, quod æqvum ac laudabile est, siquidem unusquisque vir bonus, præsertim verò Illustris, familiæ & generis sui conservationi, imò etiam exaltationi naturaliter studet, *l. pronuntiatio vers. communi jure ff. de V. S.* Auguſt. Bero *Consil. 95. num. 15. Vol. 2.* Muscul. *de success. convent. num. 152.* Rusdorff. *in causâ Palatin. cap. 9. num. 27.* Quod non tantùm laudabile, sed
30 statui publico utile & necessarium: Sunt enim familiæ Illustres Rerumpublicarum seminaria, Bodin. *de Republ. lib. 1. cap. 2.* Firmamentum item & munimentum Regalis potentiæ, Ann. Robert. 2. *Rer. judic. cap. 4.* Id quod optimè consideravit Imperator Carolus IV. dum *in Constitutionibus Aureæ Bullæ* Familiarum Imperii Illustrium splendorem & dignitatem dextram Imperialis potentiæ vocavit, *in tit. 3. in pr. ibi Quorum præsidio dextra Imperialis potentia roboratur.* Latè Philipp Knipschild *de fideicommiss. famil. cap. 7. num. 4. & seqq.* Quod imprimis accidere solet, dum Parentes provident, ne bona avita dividantur, aut filii ex æquo succedant. Familiarum enim & antiquæ prosapiæ honor, decus & splendor divitiis conservatur, & è contra egestate & penuriâ perire solet. *per text. in cap. Si qui. ibi: paupertate depressi X. de testib. 9.* Nam in divitiis (ait Seneca) & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio & magnificentia campum habet patentem. Auguſt. Bero. *Consil. 115. num. 5. Vol. 2.* Turturet. *de Nobilit. lib. 3. cap. 6.* Rolbag. *in certam mascul. fœmin. cap. 28. num. 85.* late Knipschild. *dict. cap. 7. num. 12. & seqq.* Et hâc ratione dubitandi argumentum resolvitur, dum ipse Imperator Justinianus *in Novell. 22. cap. 48.* se magis svadere quàm imperare æqualitatem inter liberos, ingenue confiteatur, Vid. Salmuth. *in dict. quæst. Pr. fol. m. 120.*

Proinde, quarto, hæc conventio & dispositio paterna ad Morganaticam à Longobardis primum introducta & usu recepta in Imperio Romano-Germanico eâdem ferè nititur ratione, 31
nempe publica utilitate & æquitate, quâ jus primogenituræ ubique ferè Gentium moribus invaluit, & ex Status ratione toleratur; scilicet familiæ conservandæ causa, & ne toties Patrimoniũ avitum familiæ herciscundæ judicio, cum decremento & tandem interitu generis & prosapiæ subjiciatur. Nam Herodotus antiquissimus Historicus scribit, Esse apud universos homines institutum, ut natu maximus liberorum obtineat Principatum. Herodot. *cap. 7. num. 2.* Extincto item in Siciliâ Dionysio Tyranno, in locum ejus milites natu maximum ex filiis elegerunt, naturæ jus secuti, & quòd firmius esset regnum, si penes unum remansisset, quàm si portionibus inter plures filios divideretur. Justin. *histor. lib. 21. cap. 1. num. 2.* Unde Stratius Attalo prudenter ingerit apud Livium, *lib. 45. cap. 19. num. 14.* Si partem regni fraterni peteret, ambo infirmos districtis viribus & omnibus injuriis obnoxios fore. Vid. Ludov. Molina JC. *de jure primogen. lib. 1. cap. 11. num.* 1. Ubi Gilmon de la Motta. Joan. Gutierrez. *lib. 2. pract. qubst. 14. per tot.* Intrigl. *de feud. quæst. 39. cent. 1.* Menoch. *consil. 158. num. 46. & alii.* Divisione enim dignitas familiæ memoriaque ejusdem ac universum patrimonium destruitur & corrumpitur. Omnis namque dualitas ad destructionem subjecti, unitas autem ad conservationem ejusdem ordinatur. Zoanett. *de primogen. cap. 1.* Tiraquell. *eod. tract. quæst. 4. num. 16. & alii.* Paul. Jord. Ursin. *de success. feud. part. 2. quæst. 2. articul. 4. num. 7.* Ex quâ ratione inductivâ, & Veteres Germanicæ leges Primogeniti successionem in Imperio Romano Germanico introduxerunt, & plures quoque illustres familiæ Ducatus ac Comitatus singulari pacto successorio pri-

primogenito filio eam detulerunt. De quibus latissime Melchior Goldast. *de Majorat. lib. 2. cap. 17. & 18.* Arnisæ. *de Republ. lib. 2. cap. 2. sect. 7. per tot. Vide suprà cap. 29.*

32 Insuper quinto hæc ad Morganaticam conventio publica quoque & familiari utilitate suffulta existit. Qvamvis enim liberi ex hoc secundo matrimonio nati, tenuiorem conditionem subire & modicâ acceptâ paternæ substantiæ parte contenti esse jubeantur.

33 Hoc tamen publicâ Imperii utilitate rependitur, ne Ducatus aut Comitatus cum cæteris Dynastiis in tot partes scindere & dilacerare necesse sit, cum maximo Imperii damno; cum ex tot dissectis partibus hæreditariis possessores servitia militaria Imperio debita vix ac ne vix quidem tuto & promptè præstare possint. Cum eorum reditus vix ad alendas tot familias illustres sufficere queant. Matth. Wesenb. *consil. 4. num. 43.* Rosenthal. *de feud. cap. 9. conclus. 55.* Semper autem potior ratio habenda est & patriæ & antiquissimæ familiæ,

34 quàm Uxoris & liberorum: Nam nobis non solum nati sumus, ait Cicero, sed ortus nostri partem patria vendicat, partem amici. Ac cum omnia ratione animoque lustraveris, omnium Societatum nulla est gravior, nulla charior, quàm ea quæ cum Republica est unicuique nostrum. Chari sunt parentes, chari liberi, propinqui, familiares: Sed omnes omnium charitates patria una complexa est. Cicer. *Offic. lib. 1.* Certe publica utilitas efficit, ut ex filio familias faciat censeseri Patremfamilias, *l. filiusfamilias ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* Mar. Giurba *consil. 49. num. 26.* Mynsinger. *respons. 32. num. 19.* Salmuth. *in dict. quæst. P. 2. fol. 156.* Ex quibus rationibus hoc 35 matrimonium ad Morganaticam conventionale Principes Imperii eò firmius contrahere solent: quòd illud praxi quoque Imperii & consvetudine Illustrium Virorum sustineatur, nec unquam auditum fuisse legimus, quod talis conventio in summis judiciis rejecta fuerit. Ea autem, quæ tam diu certam & determinatam observationem habuerunt, ac longissimo usu firmata fuerunt, temere in dubium vocare, nefas erit, per *l. 31. cum legib. seq. l. 38. ibi.* in ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiscuntur, consvetudinem. *ff. de legibus.* Consvetudo enim (ait Nicetas) tempore firmata plus valet, quam ratio & religio. Quo jure consvetudinario & fideicommissa familiæ & aliæ irregulares successiones introductæ sunt. Knipschild. *dict. tr. cap. 6. n. 76. & seqq.* Idque per rationem à Cajo Cassio allatam: Habet (inquit) aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos Utilitate publicâ rependitur, apud C. Tacit. *lib. 14. Annal. cap. 44. in fin.* Ita censent post alios, sed parcè, præter supra adductos, Ludolph. Schrader. *de feud. part. 7. cap. 5. num. 31.* Hartm. Pistor. *lib. 2. quæst. feudal. part. 2. quæst. 41. num. 12. ac consil. annexo* Cujacius *ad l. generaliter 26. ff. de Verb. Obligat.* Vultej. *eod. tract. cap. 9. n. 97.* Borcholt. *eod. tract. cap. 7. part. 2. n. 56.* Rosenthal. *eod. tract. cap. 7. conclus. 16. lit. K.* Rittershus. *eod. lib. 1. cap. 15. §. 8.* Struv. *eod. cap. 9. §. 5. num. 8.* latè & amplificè per discursum Dn. Salmuth. *in Quæst. Princip. de hoc casu. quæst. 2. fol. 153. ac fol. 86.* Myler. *in Gamol. cap. 6. n. 22. & seqq.* Ubi plura de hâc materiâ.

CAPUT XXXVII.

DE PRÆDIIS CIVITATUM.

SUMMARIA.

1. *In benè constitutis civitatibus abundantia frumenti necessaria.*
2. *Caritas annonæ incendio similis.*
3. *Romæ Annonæ Præfectus statim Consules subsecutus.*
4. *Postea Cereales dicti.*

5. *Villæ Publicæ Romanorum.*
6. *Tit. Cod. de prædiis Civitatum peculiaris extat.*
7. *Prædia publica quid sint?*
8. *Non sunt communia Civibus.*
9. *Hodienum certi administratores prædiorum Civitatis constituuntur.*
10. *Quomodo prædia Civitatis colantur?*
11. *Si quis ea comparaverit demto canone, nihilominus eum solvere debet*
12. *Ad quid reditus ex prædiis Civitatum adhibeantur?*
13. *Restauratores operum publicorum haud rectè inscribunt iis nomina sua.*
14. *Tertia redituum Civitatis olim adhibebatur ad refectionem ædificiorum publicorum.*
15. *Refectio inconsulto Principe fieri non debet.*
16. *Quod de civitatibus Imperii intelligendum non est.*
17. *Pensionarius ultra tertiam partem pensionis in refectionem ædium impendere non potest.*
18. *Conductor finitâ conductione in privatorum locatione, in re locatâ remanere non potest.*
19. *Quod secus est in conductoribus prædiorum Civitatis.*
20. *Hoc plurimis in locis in desvetudinem abiit.*
21. *Apud Frisios tamen adhuc usu servatur.*
22. *Olim in locatione prædiorum civitatis per oblationem secundi non statim liberabatur primus licitator.*
23. *Quomodo locatio prædiorum Civitatum fieri debeat?*
24. *An Civitas urgente necessitate possit cogere conductores, ut ante diem solvant?*
25. *Prædia Civitatum possunt alienari.*
26. *Quæ solennitates requirantur ad venditionem prædiorum Civitatis?*
27. *Probatio versionis in utilitatem Reipublicæ non necessaria.*
28. *In venditione redituum Civitatis eædem solennitates requiruntur.*
29. *Prædia Civitatum non facilè sunt vendenda.*
30. *Cautelæ hîc observandæ.*
31. *Prædia comprehenduntur appellatione Civitatis ad quam pertinent.*
32. *Civitates prædia in feudum accipere & dare possunt.*
33. *Civitates prædium in feudum dans qualem jurisdictionem nanciscatur?*
34. *Consul delinquens in feudi Dominum quatenus feudum amittatur?*

1 IN omnibus benè constitutis Civitatibus magna semper cura adhibita, ut populus omni genere victûs, & præcipue frumen-
2 to abundaret: Imprimis Romani curam annonæ habuerunt ejusque caritatem incendio assimularunt & igni, cui nemo resistere possit, Turneb. 22. *advers. cap. ult.* Et annonæ cura inter primaria urbis munera fuit, annonæque
3 Præfectus statim Consules subsecutus est, Lather. *de cens. lib. 3. cap. 7. num. 102.* Ne enim annonæ caritate Civitas laboraret, ejus inspectio ab initio ad curam præfecti urbis pertinuit, postea tamen præfectus quoque annonæ electus & velut extra ordinem constitutus est, *l. 2. §. 33 ff. de origin. Jur.* Et Cajus Julius Cæsar duos prætores & duos ædiles, qui frumento præessent, &
4 à Cerere Cereales constituit, *d. l. 2. §. 32. vers. deinde Cajus. ff. de Origin. Jur.* Ut etiam annonæ Caritati obveniretur, 5
habebant Romani prædia vel villas publicas, quarum una sita erat in Campo Martio, ad quam solebant cives animi gratia exspatiari; Et Cicero villæ publicæ mentionem facit in *Lib. 4. Epist. 15. ad Atticum;* Efficiemus, inquit, rem gratiosam. Nam in Campo Martio septa Tribunitiis Comitiis marmorea sumus & tecta facturi, eaque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur, simul adjungetur huic operi VILLA etiam PUBLICA. Huc 6
facit & *Tit. C. de divers. prædiis Urb. rust. & Civitatum &c.* Dicuntur 7
autem prædia publica, quia ad certum aliquem populum vel civitatem, puta Romanam spectant, *l. 15. & seq. ff. de V. S.* vel Prædia Universitatis. Non 8
tamen hac mente, quod sint ipsorum civium, aut communia ipsis, sed civitatum propria, ut enim privatæ personæ bona sibi propria acquirunt, ita Civitates quæcunque proprio ac firmo ju-

re

re prædia & reditus annuos sibi adquirere possunt contractu aut ultima voluntate, si hæredes instituantur vel eis legetur, per textum expressum *in l.* 2. *C. de diverſ. præd. Urb. ruſt. & Civit.*

9 Sicuti etiam in Civitatibus quidam Senatores nonnullis specialibus muneribus præficiuntur, ut Prætores, Schuld-heissen und Stadt-Richter / administrationi justitiæ, Camerarii Cämmerer / Steuer- Zinß- und Schoß- Einnehmer / qui ærario & publicis tabulis præsunt, & census oblationesque civium colligunt, Ædiles, Baumeister quibus cura ædificiorum publicorum ac munitionum incumbit: Ita etiam hodienum in multis locis certi administratores prædiorum & pagorum ad civitatem pertinentium constituuntur, qui Lipsiæ vocantur Deputirte zu des Raths-Land- und Ritter-Gütern.

10 Prædia autem Civitatum vel per Villicos & servos coluntur, & tunc omne lucrum & damnum spectat ad Civitatem, vel pro certo canone alteri locantur, aut in Emphyteusin conceduntur, & hoc posteriore casu nihil interest, cujus Civitatis prædia quis emerit, modo eis impositum canonem præstet, juxta fidem publicorum monumentorum ipsius civitatis, cujus vendita sunt
11 prædia; Igitur si ea acquisiverit dempto canone, pendendus nihilominus is erit, quia non debet civitas suo jure defraudari, & sufficere debet possessori quod apud se in perpetuum ex approbatione Principis permaneat dominium. Si vero agonotheticas possessiones (i.e. ad sacra certamina deputatas) emerità perpetuo emphyteuta, ex quib9 residui debentur canones, illi privato ærario inferendi sunt, quo firmiter apud eum ejusq; successores rerum dominium permaneat, *l. 5. C. de diverſ. præd. Urb. & ruſt.* Inde liquet tutum esse emptorem, qui rem emit ab Emphyteuta civitatis quoad ipsam rem, quamvis pactum, ne teneatur solvere canonem civitati, non valeat, secus tamen est in possessione rei privatæ, quam qui emit, sub pacto non solvendi canonem, aut quod à venditore solvetur, amittit cum fructibus, & pretio, *l. ult. C. de fund. rei priv.*

Ex his constat, quàm necessarium fuerit, suo tempore debitos canones 12
solvere, cum tertia pars eorum ex locis fundisve Reipublicæ mœnibus aliisque operibus publicis restaurandis deputaretur, *l. 3. C. de diverſ. præd.* Nunc etiam iisdem restaurandis certa pars proventuum Civitatis designatur, unde illi, quorum est illa restaurare, aut à fundamentis nova extruere, non videntur jure iis nomina sua inscribere, & insignia insculpere, quod solius Civitatis est, & illorum, qui suo sumtu ista faciunt. Potiore jure civitas ædificiis 13
privatis, quibus publicus adspectus decoratur, insignia sua insigeret, ad quæ extruenda, ut sæpe solet, liberale subsidium præstat, quàm ejus ministri, qui præter curam nihil contribuunt, ut merito criminentur, qui sine approbatione & mentione Principis id faciunt, *in l. 10. ff. oper. Publ.* Perez. *ad Tit. C. de diverſ. præd. urb. & ruſtic. num. 4. & ſeqq.*

Redituum igitur, uti dictum, ex præ- 14
diis Civitatis pars tertia adhibebatur ad refectionem ædificiorum publicorum, *l. 3. C. de diverſ. præd. Ruſt. & urb.* Klock. *Vol. 2. Conſil. 44. n. 47.* Ubi ex Ægidio Thomato notat illam tertiam hodie de consvetudine non servari, de quo etiam queritur idem Klock. *de Contrib. c. 9. n. 34.* Quamvis ipsa refectio incon- 15
sulto Principe vel præside fieri non possit, *l. 9. §. 1. ff. de R. D.* De Civitatibus 16
vero Imperii hoc intelligendum non est, cum notum sit, eas jura Principum ac illimitatam de rebus suis disponendi habere potestatem, Imperioque non minus ac ipsimet Principes, Prælati & Comites esse incorporatas, nec non Cameræ & Imperatori immediate contribuere, Statusque Imperii salutari. Carpz. *Deciſ. 83. n. 2.* Ex hac lege 3. col- 17
ligit Brunnem. Pensionarios ultra tertiam partem pensionis in reparationem ædium impendere non posse.

Quamvis etiam regulariter in pri- 18
vatorum locatione, conductori invito locatore ea finita remanere fas non permissum,

missum, sed locator cuivis rem suam locare potest, licet conductor rem meliorem reddiderit, & pensionem eandem, vel majorem obtulerit, *l. 32. C. Locat.* Mynsing. *Cent. 4. Obs. 32.* Sæpe namque non expedit, ut in fundis diuturniores colonos habeamus: Machinantur enim frequenter in damnum Dominorum, ac maximè in eorum hæredes, ignaros plerumque juris paterni, Choppin. *de Privil. Rustic. l. 1.*
19 *c. 6.* Hoc tamen aliter se habet in conductoribus prædiorum Civitatis, qui in re locatâ novis conductoribus præferuntur, si facta per alios augmenta suscipiant, *l. 4. C. de Locat. Prædior. Civit.* Congruit enim æquitati, qvia nonnunquam in conductione detinentur inviti, *l. 11. §. ult. ff. de publican.* atque ita, qui in uno gravantur, in aliis releventur, *arg. l. 30. ff. de jurejur.* ut Respublica facilius inveniat conductores Verùm *d. l. 4.* secundum Cyprian. Regner. *in Cens. Belg. ad d. l.* hodie nullo modo servanda & approbanda videtur, qvum & Reipublicæ noceat, quæ non facile reperiret Conductores, si priores semper præferendi sint, & etiam pugnet cum natura locationis, quæ finita alii locum facit. Sanè qui in perpetuum conduxit, ille omni tempore se-
20 curus *est l. 5. de Locat. Præd. Civil.* Et quia hodiè nulli conductores inviti detineri solent, Sande *Lib. 3. tit. 6. Defin. 4.* & propter colonorum copiam nemo, qui agros possidet, de requirendis conductoribus sollicitus est: ideò hoc multis in locis in desvetudinem abiisse, testatur Mornac. *in l. 9. emptorem. C. Locat.* Choppin. *de Doman. Gallic. tit. 13.* Autumn. *Confer. du Droit. ff. de in diem ad-*
21 *dict. circ. fin.* Peregrin. *de jure Fisci Lib. 6. tit. 5. n 6. in fin.* Frisii autem, sicut in cæteris, Sande *l. 2. tit. 2. defin. 7. in fin.* ita & hic juri Romano strictius inhærent, & non tantum in publicorum prædiorum conductoribus, verum etiam in templorum colonis hujus legis sanctionem obtinere, in Frisiæ Senatu judicatum refert Sande *L. 3. T. 6. defin. 2.* quinimò hoc jus ad alios transferri atque cedi posse idem Senatus censuit.

dict. tit. 6. defin. 3. Gronw. *de LL. abrog. ad d. l. 4. C. de Locat. Præd. Civ.*

Quia etiam Locationes prædiorum 22
Civitatis olim sub hastâ fiebant, non statim per oblationem secundi liberabatur primus licitator, *per l. 9. ff. de in diem addict.* qvia potuit secundum minus idoneum submittere, & inducere ad licitandum, & plus offerendum, ut ipse liberaretur, Gutierrez *de Gabellis qu.* *134.* Ut vero locatio prædiorum civi-
tatis ritè fiat, necesse est, ut accedat 23
consensus totius ordinis Decurionum, vel saltem majoris partis, & à conductoribus fidejussores dentur, qui se obligent, si quid damni in rebus conductis ipsius conductoris culpâ evenerit, se præstituros, & de pensionibus statutis temporibus solvendis, *l. 2. & ibi.* Bald. *num. 2. & 3. C. de præd. decur. sine decret. non alien.* Losæus *de jure univers. cap. 7. n. 2. seq.* Bruning. *d. concl. 85.* Et sic locationes rerum publicarum per administratores fieri debent exactâ à conductoribus cautione, *l. 4. §. 1. l. fin. §. 3. ff. de administr. rer. ad civit.* Requiritur quoque in locationibus subhastatio. *l. 3. C. de locat. præd. Civ. l. 2 C. de vend. reb. civit. l. 21. §. ult. ad municip.* Bruning. *d. concl. 85. lit. b.* Losæus *d. cap. 7. n. 6. seq.*

Quæri etiam hic potest, an civitas
aliqva Imperialis urgente necessitate 24
possit cōgere conductores Prædiorum Civitatis ante diem ad solutionem pensionis? Videtur non posse, quia id adversaretur æquitati, quæ jubet pacta servari, nec alias conducturi fuissent. *l. 41. ff. de verb. obligat.* Sed contrarium est verius eò quod necessitas legem non habeat, soluto tamen interesse medii temporis *l. 1. ff. de condict. ex lege. ubi* Bart. & DD. docent, conductores vectigalium posse cogi ad solvendum ante diem & constitui in morâ, si moniti distulerint solvere, Mastrillius *lib. 5. de magistr. cap. 6. num. 24.* Perez. *ad tit. C. de Locat. Præd. Civil. num. 14.*

Cum Dominium etiam Prædiorum 25
publicorum ad ipsas Civitates & Universitates pertineat, eadem quoque à civitatibus earumque administratoribus alienari poterunt, cum quilibet re-
rum

rum suarum liber sit moderator & arbiter, *l. in re mandata C. mandat.* idque probat, *tot. tit. C. de vendend. reb. Civit.* & universitas circa administrationem & alienationem rerum suarum potest legem facere, quam vult, *l. prohibere §. planc ff. quod vi aut clam l. 2. §. viam publicam. & ibi gloss. ff. ne quid in loc. publ.* idque tam quoad res mobiles, quàm immobiles. Losæus *de jur. univers. part. 3. cap. 5. n. 1.*

26 Ut vero prædiorum ad Civitatem pertinentium alienatio valida sit, plurima quoque requiruntur, de quibus *in l. ult. C. de vendend. reb. civit.* Et quidem I. justa & necessaria causa, veluti pro solvendo ære alieno, expediundis publicis negotiis, vel ex utilitate, etiamsi debitum non subsit, & si alienatio tendat in Reipublicæ utilitatem & commodum ipsius Universitatis, Nicol. Losæus *de jure univers. part. 3. cap. 5. n. 1.* II. Sive Universitas per se ipsam contractum ineat, sive Syndicum ad alienandum constituat, debent esse præsentes & intervenire hujusmodi alienationi, seu Syndici constitutioni, duæ partes ex tribus concilii seu ordinis Decurionum ipsius Civitatis sive Universitatis, *d. l. ult. vers. in provinciis vero C. de vend. rer. Civit.* Losæus *d. c. 5. n. 4. & 5.* Ubi non opus esse putat, ut secundum Bart. *in l. ambitiosa n. 10. ff. de decret. ab ordin. fac.* concilium seu adunantia generalis interveniat, sed sufficiat interventus Curialium duntaxat, seu ordinis Decurionum. Nisi aliter fuerit statuto vel consvetudine loci introductum: Forma enim introducta consvetudine in alienatione rerum publicarum si non serverur, alienatio nulla redditur, *l. ult. & ibi gloss. de jur. Reipubl.* Losæus *d. c. 5. n. 6.* Prout hodiè in plerisque Civitatibus Imperialibus observatur, ut valida sit alienatio, si eorum consensus interveniat, quibus gubernatio & administratio Reipublicæ in arduis negotiis commissa est. III. Ut rerum publicarum alienatio valida sit, & de jure subsistat, requiritur etiam causæ cognitio, & ultra decretum curiæ etiam Judicis autoritas & decretum. *d. l. fin. C. de vend. rer. Civit. l. 2. & ibi gloss. in verb. acta. C. de præd. decur. l. 1. & 2. C. de serv. Reipubl manumit.* Losæus *d. cap. 5. n. 7.* IV. Requiritur, ut alienatio fiat sub hastâ, ut, qui plurimum contulerit, is bona consequatur, Rol. a Vall. *cons. 90. n. 41. & cons. 99. n. 19. Vol. 1.* Losæus *d. c. 5. n. 90.* V. Ut venditores juramentum præstent, quod credant alienationem Civitati esse utilem, Losæus *d. c. 5. n. 4.* Bruning. *de variis Univers. spec. concl. 82.* VI. Ut emtor probet 27 pretium versum fuisse in utilitatem Reipublicæ, Knipschild. *de Civit. Imper. L. 5. C. 4. n. 11. & seqq.* Qvod tamen negat Carpz. *P. 2. Const. 6. Def. 20.* Cum id saltem in iis contractibus, qui solum utilitatẽ contrahentis, non etiam Civitatis concernunt, obtineat *per text. in Cap. 1. X. de deposito.* Heig *p. 1. Quæst 34. n. 8* In reliquis verò contractibus, qui utriusq; contrahentium emolumentum complectuntur, ad hoc ut inde contra civitatem actio competat, probationem versionis in rem Civitatis neutiquam requiri. Hinc cum non tantùm venditio prædiorum, sed etiam redituum Civitatis sit contractus à mutuo diversus, & simul civitatis emolumentum concernat, sequitur inde, qvemadmodum in aliâ quapiam venditione rerum Civitatis non requiritur probatio versæ in utilitatem Civitatis pecuniæ, ita nec in hac eam exigi: De similibus enim idem est judicium. Heig. *d. quæst. 34. n. 9. & 10.* Prædictæ autem solenni- 28 tates necessariæ sunt, non solùm in alienatione bonorum immobilium seu prædiorum Civitatis, sed & annuorum redituum, quæ pro immobilibus habentur. Bruning. *d. tr. Concl. 80.*

Quia etiam non facile vendenda, 29 quæ tuendæ & conservandæ Reipublicæ sunt destinata & necessaria, veluti Prædia, pascua, nemora, sylvæ, piscinæ, molæ Universitatum, quibus tenues sustentantur, hæc enim vendita & Rempublicam & subditos perdunt, Klock. *de Ærario l. 2. c. 49. n. 26.* Ex quo etiam hujusmodi bona publica absque consensu Superioris alienari non posse ad instar rerum pupillarium, scribit Besold.

P. 2.

P. 2. Consf. 25. n. 3. Contrarium tenent Grœnweg. & Regner. *ad l. 3. C. de vend.*
30 *reb. Civit.* Cautelæ loco igitur erit Civitati, ut in alienatione immobilium jus reluitionis reservetur, & ita firma & perpetua alienatio impediatur, & bona vendita quandoque recuperari possint, post Obrecht. *in consil.* Welcher massen ein Stand des Reichs seine Gefälle und Einkommen verbessern möge / Besold. *de Ærar. cap. 6. n. 3.* Vel alienatio ad certum tempus fiat, eòque elapso & pretio restituto res quoque vendita restituatur, quâ lege bona immobilia vendi posse, probat *l. 2. C. de pact. inter empt. & vend.* Klock. *de ærar. lib. 2. cap. 49. n. 25.*

31 Notandum etiam est, quod prædia comprehendantur appellatione Civitatis, ad quam pertinent, Besold. *P. 2. Consil. 70. n. 34.* & Villa ac castrum dicitur pars Civitatis, qvod juris enim est in Civitate, idem etiam obtinet in villis ad Civitatem pertinentibus. Carpz. *P. 2. Const. 5. Def. 1.* Civesque dicuntur habitantes in villis & castris civitati subjectis, Boër. *Quæst. 13. n 26. & num. 46.*
32 Civitates quoque prædia in feudum accipere & dare posse, non habet dubium, cum apud Feudistas non reperiantur inter personas exceptas, Hartmann. de *Feud. Obs. 6.* Indifferenter enim traditur, quod quilibet, qui liberam bonorum suorum habet administrationem, res suas infeudare possit, Jacob de S. Georg. *in Tr. fund. verb. in Feudum.* Ci-
33 vitas itaque dans allodium suum in feudum (quæ feuda vocantur Burgensia) jurisdictionem quandam, Domino autem territoriali non præjudicabilem, singularem, ordinariam tamen super rebus quæ ab ipso in feudum recognoscuntur, sibi acquirit, *C. Imperialem §. ult. de prohibit. feud. alien. per* Frideric. Zabarell. *in Clem. Pastoralis vers. deniq; in 3. notabil. col. 3. quæst. 3. de sentent. & de judic.* Schrad. *d. pr. 10. sect. 8. num. 14.* Schneidew. *de feud. c. 6. n. 9.* Vult. *de feud. c. 3. n. 14.* Reinck. *de Regim. Secul. & Eccl. lib. 1. num. 9.* Faciunt ad præmissa illa; Nach welcher Art zu reden nicht allein ein Fürst / Graf oder Herr / sondern auch ein jeder gemeiner Bürger und Bauer ohne Schein und Grund einiger ordentlichen Landes-Obrigkeit ein Erb-Herr seyn und heissen kan / wenn er nur seine Vasallos, Emphyteutas, Censitos, Superficiarios, Curiales, Colonos, servos, homines proprios, adscriptitios glebæ und dergleichen Lehen-Pacht- und Zinß-Leute hat / darüber ihme ausserhalb des Eigenthums und dahero steigenden Rechten im geringsten keine Botmäßigkeit zukömmt. Waldeckische Ehren-Rettung / *p. 2. cap. 9.* Speidel. *ad Besold. pr. th. lit. E. n. 49.*

Occasione feudi hic notandum, si 34
municipium feuda non det, de quo casu est præsens institutum, sed accipiat, & Consul in Dominum deliquerit, tunc feudum revertitur quidem ad Dominum, sed quousque tantum vivit, vel in consulatu est consul; post mortem namque ejus vel naturalem vel civilem municipio feudum restitui debet. Sonsbeck. *de feud. p. 13. num. 7. ad fin.* Schrader. *de feud. p. 2. part. 9. princip. sect. 9. incipit, trigesimò quæro quæst. 35. num. 30. pract.* Papiens. *in form. libelli quo agitur ad revocat. feud.* Besold. *cons. 37. n. 130. part. 2.* Zahn. *in Ichnogr. Municip. c. 73.*

Ca-

CAP. XXXIIX.

DE PRÆDIIS MINORUM.

SUMMARIA.

1. *Imperator Severus prohibuit, ne tutores prædia rustica minorum alienent absq; decreto.*
2. *Quod Constantinus ad prædia urbana & res mobiles extendit.*
3. *Alienationis nomine quid veniat?*
4. *Decreto opus non est, quando Major ad divisionem provocat.*
5. *Nec ob sterilitatem fundus minorum alienari debet.*
6. *Ad alienationem prædii minoris requiritur I. Causæ necessitas.*
7. *II. Cognitio judicis, an justa subsit alienationis causa.*
8. *III. Decreti interpositio.*
9. *Solennitatibus his observatis nihilominus minor in integrum potest restitui, si se læsum probaverit.*
10. *Simoncelli XVI. requisita in alineatione prædii minoris.*
11. *Solennitates si non fuerint observatæ minor non opus habet restitutione in integrum, sed habet remedia ordinaria.*
12. *Non sufficit pecuniam ad minorem venisse, nisi inde factus sit locupletior.*
13. *Prædium minoris injustè alienatum cum fructibus est restituendum.*
14. *Nec præjudicat ab emtore hypotheca constituta minori.*
15. *Quomodo alienatio injustè facta confirmari possit?*
16. *Onus probandi cui incumbat, si minor prædium injustè alienatum vindicare velit.*

1 ORatione Imperatoris Severi, Senatus consulto confirmata, prohibiti sunt tutores & Curatores prædia rustica & suburbana minorum alienare absque decreto Prætoris causâ cognitâ interposito. *l. 1. ff. de reb. eor. qui sub tut.* Hoc jus
2 Constantinus tandem ad urbana quoque prædia, mancipia & res pretiosas mobiles extendit, *l. 22. C. de Administr.*
3 *tutor.* Alienationis autem nomine venit omnis actus, qui rem extra bona Minoris ponit, vel ejus usum aufert, aut diminuit, ut non tantum intelligatur venditio, sed etiam donatio, quæ adeo hîc prohibetur, ut ne quidem propter nuptias vel dotis causâ absque decreto sustineatur, *l. 8. C. de præd. minor.* Uti & permutatio & transactio, videlicet ex parte ejus, qui rem controversam alteri cedit: non etiam respectu ejus, qui pro eâ retinendâ aliquid dat moventi quæstionem. *l. 4. C. d. t.* Item alienationis nomine venit pignoris obligatio, ususfructus aut alterius servitutis constitutio, rei immobilis pro alio debito in solutum datio, *l. 15. d. t.* Denique quæcunque promissio & cautio, quâ quis jus sibi in fundo competens remittit, tantum enim abest, ut Curator plenum dominii jus minori competens alienare possit, ut ne quidem utile jus, quod habet ex prædio vectigali aut Emphyteutico absque decreto valeat distrahere, *l. 13. d. t.* Est item divisio quædam alienationis species. Quo fit, ut inter minores, aut inter minorem & majorem, minore ad divisionem prædii communis provocante, illud neque distrahi, neque dividi lex patiatur absque decreto. Veruntamen eo opus 4
non est, cum socius major 25. annis minorem ad divisionem provocat, *l. pen. C. h. t.* Uti nec eo casu, quo creditor rem Minoris legitimè sibi pignoratam & ex causâ judicati captam distraxit. *Perez. in d. tit. C. num. 4. & 5.* Licet et- 5
iam sterilis vel pestilens fundus sit, non tamen hoc sufficiet ad alienationem concedendam, nam ob necessitatem æ-

ris alieni prædium vendendum est, non ob utilitatem etiam insignẽ. Brunnem. *ad l. penult. ff. de reb. eor qui sub tutel.*

6 Ut igitur alienatio Prædii Minoris valeat, tria requiruntur communiter à Doctoribus. Primum est, ut subsit causæ necessitas, cujusmodi est æs alienum, aut casus similis, ut dos, donatio propter nuptias, fames conjunctarum personarum &c. *l. 22. C. de administr. tut.*

7 Secundum requisitum est, ut Judex cognoscat, an justa subsit alienationis causa, probata, an non; ubicunque enim autoritas Prætoris vel Judicis requiritur in aliquo actu, semper necessaria est causæ cognitio. *l. 10. §. Prætor. ff. de in jus vocand.* Est autem hic judex domicilii minoris competens ad interponendum decretum. Quod si tamen res sita sit in uno territorio, & minor habeat domicilium in alio, decretum utriusq; Judicis requiritur. Perez. *ad tit. C. de præd. Minor. n. 8.*

8 Tertiò requiritur, ut decretum Judicis solenniter sit interpositum, quo decernatur, res alienari posse.

9 Decreto tamen interposito servatisq; solennibus, nihil ominus, si in alienatione minor se læsum damnove affectum probaverit, puta quia res nimis vili pretio sit distracta, causâ cognitâ restitui in integrum poterit, ita ut non audiatur emtor, volens quod justo pretio deest supplere, cum restitutio totum contractum rescindat, & minorem, ac si non contraxisset, in integrum statum reponat. *l. 11. c. de Præd. minor.* Alii plura requirunt.

10. Simoncellus enim *Tract. de decret. in Contr. Min. Lib. 1. tit. 1.* XVI. exposcit, quæ tamen ad prædicta tria commode referri possunt. I. Desiderat Legitimam & necessariam causam, quæ probari debet, unde si obreptum fuerit judici per falsam causam, vel is sine necessitate decreverit, nullum esse decretum. *l. 1. ff. de reb. eor. qui sub tut.* II. Ipsi est causæ istius cognitio. III. Æs alienum, idque urgens, ita ut creditores actu instent, aut si alia urgeat necessitas, quæ evitari aliter, quam rebus alienandis non possit. *l. ff. c. de Præd. min.* IV. Instructio de bonis pupilli à Judice per alium quàm tutores facta *l. 9. ff. d. t.* V. Inquisitio de pecuniâ pupilli, anne in numero sit, vel in nominibus vel fructibus reconditis, vel in aliis rebus mobilibus, & num evitari quovis modo possit rerum immobilium distractio. VI. Ut vendatur res minus damnosa pupillo. VII. Ubi ad prædiorum venditionem deventum, inquisitione factâ vendatur fundus minus utilis. IIX. Animadvertendum Judici, utrum pignoratio vel venditio pupillo sit utilior. IX. Ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum, quam quod opus est ad solvendum æs alienum, ne scilicet propter modicum æs alienum magna possessio distrahatur. *l. 5. §. 10. ff. d. t.* quod maximè verum, si alienatio æs alienum in magnâ quantitate excedat. X. Ne tutores sub prætextu æris alieni allegati pecuniam, quam fortè mutuo acceperunt, in suos usus convertant, prætor curare debet, ut pecunia accepta creditoribus solvatur, ita ut mittat viatorem, qui renunciet, pecuniam illam ad hoc conversam, propter quod desiderata est alienatio, *d. l. 5. §. 13.* Quamvis possit & ita sibi cavere prætor, ut curet præsentem esse creditorem, qui datam pecuniam est recepturus. XI. Interveniat Tutoris veri autoritas, qui enim veri non sunt Tutores aut Curatores, sed pro tutore & Curatore negotia gerunt, eos non posse distrahere res pupillorum vel minorum nulla dubitatio est. *l. 8. ff. d. t.* XII. Pupilli, amici & consanguinei sint præsentes, quod tamen, licet utile sit, necessarium esse non videtur; cum *in d. §. 11.* saltem propterea requirantur, ut Judex possit edoceri de bonis pupilli, ne tutoribus vel curatoribus nimis credat, quod fieri potest etiam ex editione & inspectione inventarii, aut per alios homines non conjunctos. XIII. Ut actu decretum interponatur. XIV. Requiritur Judicis subscriptio, *l. 1. de off. Assess.* XV Judex in decreti interpositione sedeat, *arg. l. 3. §. si causa de Bonor. possess.* XVI. Deniq; res vendenda in publicum ponatur, & per licitationem seu subhastationem plus offerenti tradatur. Simoncellus *d. l.*

So-

11 Solennitates si non fuerint observatæ, alienatio aliter facta ipso jure nulla est, ita ut minori non sit necessaria in integrum restitutio, *l. 2. C. de præd. minor.* Sed remediis juris ordinariis uti potest, ut sunt adversus tutorem, qui fortè illegitimè alienavit, actio tutelæ vel negotiorum; *l. 3. C. de arbitr. tutela.* adversus illum vero, qui rem minoris ita alienatam possidet, rei vindicatio, quia in pupilli dominio mansisse intelligitur, quæ illegitimè alienata est, Hahn. *ad Wesenb. de reb. eor. qui n. 5.* Igitur si probetur, obreptum fuisse Prætori aut nullum intervenisse decretum, competit minori actio in rem, quâ vindicet prædium alienatum unà cum fructib9, nec tenetur pretium à tutore acceptũ refundere emtori, *l. 10. C. de præd. minor.* Nam qui contra legum interdicta mercatur pretium amittit, & malæ fidei emtor est, *l. 7. in fin. C. de Agric. cens.* At si verò bona fide rem comparaverit, possessor exceptione doli minorem repellet, si nolit pretium cum melioratione & usuris restituere, dummodò id in rem ejus conversum fuisse constiterit. *l. 14. l. 16. C. de Præd. min.* Non enim
12 debet minor cum damno alieno locupletari. Nec sufficit igitur pecuniam ad minorem pervenisse, nisi etiam inde locupletior factus sit, *l. 27. § prædium. ff. de Minor* Hartm. Pist. *P. 1. qu. 38 n. 35.* Unde emtori onus probandi incumbit versum fuisse pretium in rem minoris, *l. 16. C. de præd. Min.* Nisi minor cum Curatoris autoritate contraxerit, quo casu emtor onere probandi non gravatur. Nam qui minori solvit cum Curatoris autoritate tutus est, *l. 7. §. 1. ff.*
13 *de minor.* Prædium autem minorum injustè alienatum, cum omni causâ & fructibus perceptis est restituendum. Carp. *P. II. Const. 11. D. 29.* Etenim quia absque causâ & titulo fuit possessum, fructus percepti non cedunt possessori, sed in restitutionem veniunt unà cum prædio emto, *d. l. 16. C. de præd. min. fin. decr.* Prout judicarunt Lipsienses *Ao. 1575.* in causa Nicolai von Leßwigs: So ist solcher Vertrag zu Recht und kräfftig / und der Besitzer des Guts Endersdorff mit allen Zugehörungen und eingehobenen Nutzungen euch abzutreten / und einzuräumen schuldig / V. R. W. Nec 14
præjudicat porrò minori Hypotheca ab emtore constituta. Ex quo enim distractio bonorum Pupilli vel Minoris immobilium haud observatis solennibus ad eam requisitis, ipso jure nulla est, in tantum ut nec ulla requiratur in integrum restitutio, aliudve remedium ad alienationis rescissionem, sed sufficiat sola sententia super nullitate declaratoria, *l. 2. C. de Præd. minor. non alien.* Expeditum satis hoc ipso redditur, hypothecam ab emtore constitutam æquè annullari, ac ipso jure pro nullâ haberi, ne fortiorem effectum attribuamus actui consequenti quam antecedenti, vel robur majus fundato quàm ipsi fundamento, quod absurdum foret. Et quomodo unquam vel momento saltem valere potuerit hypotheca in re alienâ constituta, cùm non nisi res propria oppignorari queat. *l. 2 ff. de pignor. act. l. 1. 2. 6. si alien. res.* Accedit, quod bona Minorum cum fructibus sint restituenda, uti paulò ante demonstratum, quomodo hypotheca vel pignus obesse poterit minori. Carpz. p. 2. *Decis. 195.*

Licet vero alienatio illegitimè facta 15
nulla sit, aliquando tamen confirmari ex postfacto solet. Ut I ignorante minore per usucapionem, si quis prædium emerit bona fide, *l. 3. & f. C. si quis ignor.* II Si minor alienationem ejusmodi major factus specialiter & expressè approbet, *l. 3. C. si major fact. alien.* ut, si pretium ab emtore acceperit. III. Si eam tacitè ratam habeat. Tacitè censetur confirmata alienatio, si intra legitimum tempus non fuerit revocata, quâ ratione lex certi temporis lapsu id ratum censet, ne res semper in incerto maneat, idque tempus est quinquennii, quod in foro juris communis post vigesimum quintum, in foro Saxonico autem exeunte vigesimo primo anno currere incipit. Petr. Heig. *P. II. qv. 19. n. 3.* Hactenus verò alienationem hujusmodi silentio confirmatam esse prodest, si eam minor jam

tum sciverit, cum major factus est, alioqui non nisi à die scientiæ quinquennium illud computabitur Ant. Faber.
16 *in Cod. lib. 5. tit. 39. def. 2.* Onus vero probandi, si minor prædium injustè alienatum vindicare velit, & reus opponat exceptionem factæ venditionis, sine dubio ipsi reo incumbit, fundans enim se in aliquo actu, non modo ipsum actum, sed & qualitatem actus docere tenetur. *c. 31. X. de Elect. in 6to.* At si minor vindicans alienationem impugnet, quod debita requisita non fuerint observata, eamque qualitatem alienationis libello suo inserat, cui reus negativè respondet, hoc casu minorem ceu actorē contenta libelli, ac requisitorũ defectum probare teneri, rectè quis affirmaverit cum Jac. Schult. *P. 1. quæst. 17.*

CAPUT XXXIX.

DE PRÆDIIS COMMUNIBUS ET GANERBICIS.

SUMMARIA.

1. *Prædia multipliciter possunt fieri communia.*
2. *Prædia unita majori pretio æstimantur, quàm divisa.*
3. *Prædia communia sunt frequentia apud Nobiles.*
4. *Quid ejusmodi communioni causam dederit.*
5. *Ob mutuam defensionem plurimi Ganerbinatus introducti.*
6. *Ganerbinatus est quædam societatis species.*
7. *Ganerbii unde dicti?*
8. *Ganerbii sunt, quibus obvenit idem prædium, vel alia res immobilis.*
9. *Qui Ganerbinatum castri inire possint?*
10. *Quod de eo, qui habet Majestatem, non est dubium.*
11. *Ganerbinatus quondam fuit ratione Regni Neapol. inter Regem Hispaniæ & Galliæ.*
12. *Privatis Ganerbinatum castri inire non est permissum.*
13. *Uti nec castrum ædificare.*
14. *Fœdera subditorum sunt illicita.*
15. *Nisi accedat Superioris consensus.*
16. *Exemplum hujus rei in castro Ganerbico dicto* Busecferthal.
17. *Ganerbinatum vel communionem aliorum immobilium inire non est prohibitum.*
18. *Modò, quando est feudum, Domini consensus accedat.*
19. *Item forma in Ganerbinatu præscripta observetur.*
20. *Et si successionis causâ ineatur, non per nuda pacta fiat.*
21. *Quomodo condomini lucrum & damnum inter se communicare debeant?*
22. *Partitio debet fieri secundum proportionem Geometricam.*
23. *Potest & conveniri, ut is qui operam contulit lucri Duas, & damni unam partem ferat.*
24. *Societas ut unus lucrum, alter damnum sentiat, non subsistit.*
25. *Neque ut alter, qui neque plus operæ contulit, nec periculi suscepit, duas partes lucri, & unam damni ferat.*
26. *Prædia an possint dividi? A.*
27. *Aliud dicendum de prædiis munitis seu castris.*
28. *Quomodo condomino tali consulatur in communione persistere nolenti.*
29. *Condominus non necesse habet, ut partem suam socio vendat.*
30. *Cautela tali casu observanda.*
31. *Ganerbii possunt certa pacta successionem concernentia inire.*
32. *Confœderationes verò non nisi cum consensu Superioris.*
33. *Nobiles immediati possunt fœdera inire.*
34. *Jurisdictio à condomino conjunctim exerceri debet.*

35. *Ju-*

35. *Jurisdictionem individuam esse, latè ostenditur.*
36. *An administratio jurisdictionis pertineat ad fratrem Majorem?*
37. *Item an custodia & clavium & castrorum?*
38. *Quæ per officiales ab utroque dependentes sunt expedienda.*
39. *Condominus in socium non habet jurisdictionem.*
40. *Nec potest prædio communi servitutem imponere.*
41. *Quo casu contra eum in Camerâ decernuntur mandata ex constitutione pignorationis.*
42. *Ganerbinatus quomodo differat à pactis confraternitatis familiarum Illustrium.*
43. *Quomodo à Majoratu.*
44. *Finiuntur communiones prædiorum mutuo dissensu.*
45. *Prædium commune, si sit feudum, amittitur iisdem modis, quibus alias feudum amittitur.*
46. *Felonia tamen ab uno commissa cæteris non præjudicat.*
47. *Inter Ganerbios castri feudalis locum habet jus accrescendi.*
48. *An Ganerbinatus unius voluntate possit finiri?*
49. *Præscriptio in prædiis Ganerbicis etiam locum habet.*

1 SÆpius accidit, ut idem prædium pluribus simul hæreditate, legato vel donatione obveniat, vel a pluribus simul ematur, vel in Feudum accipiatur, nec commodè dividi possit, præstat igitur subsistere in communione, cum prædia u-
2 nita majori pretio æstimentur, quàm divisa, *l. 64. ff. de contrah. emt. & ibi Gl.* res enim per se dividuæ facile diminuuntur, & ad destructionem deducuntur. Jac. de Bellovisô *in l. un. 2. Feud.*
3 *55.* Ideoque cum Nobiles olim in Civitatibus habitare nollent, nec etiam semper in aulis pateret ipsis locus, ef-
4 fectum hinc esse (ait Besold. *discurs. de Ord. Equestr. n. 5.*) ut in castris pagisq; numerosa sæpe soboles, magnaq; multitudo nobilium inveniretur, apud quos haud infrequens est talis commu-
5 nio. Vero simile etiam est, originē multis Ganerbinatibus dedisse, cum quondam in Imperio inimicitias denunciare, easdemque armis finire soliti sint etiam destituti omni Majestate, Da das Faust- und Kolben-Recht im Schwang gienge/ de quo Wehner. *sub voc.* befehden / & inde insecura redderentur itinera ac domicilia. Alii virtuti potius operam dantes confecerunt sibi arces munitas, in quibus cum familiis suis ac pretiosis rebus ab ejusmodi invasionibus tuti essent, certasque leges præsertim defensionis sibi constituerunt, Carpz. *Pract. Crim. p. 1. quæst. 35. §. 4. & 5.* Rittershus. *partit. Feud. l. 1. c. 17. §. 2.* Wehner. *sub vocab.* Gan-Erben. *c. 2.* Est enim Ganerbinatus nihil a- 6
liud quàm quædam societas qualificata, vel confœderatio certis legibus formata, uniens se cum societate. Appellan- 7
tur enim in quibusdam locis ejusmodi socii vel condomini alicujus castri vel prædii Gan-Erben / quasi gemeine Erben / ab antiquo vocabulo Germanico Gan / quod est Gemein / ut in Recess. Imp. *de Ao. 1500. sub tit.* wieder der 8
Gan-Erben Schloß / & Reform. Civit. Francof. *P. 2. T. 5. §. 1. & 2.* Wäre es / daß viel eine Behausung oder ander liegend Gut miteinander / als Gan-Erben in Gemeinschafft hätten. Nec interest, utrum directum jus dominii, an utile tantùm competat, nihilo enim minus Gan-Erben vocantur, Killing. *Discurs. 1. n. 43.*

Quæritur autem, quis Ganerbina- 9
tum inire possit? Et distinguendum est inter Ganerbinatum vel societatem alicujus castri aut loci muniti, & inter societatem Prædii vel aliorum immobilium. Quoad Ganerbinatum castri, 10
hunc inire potest, qui habet jus Majestatis in suo territorio; Jus enim belli, & per consequens Armandiarum & Fortalitiorum esse de Regalibus dubio caret. Hinc tali Principi vi potestatis licet ratione castri, tàm exstruendi quam

exstructi, imò totius Regionis societa-
11 tem inire. Et sic Regem Galliæ & Hispaniæ ratione Regni Neapolitani aliquem Ganerbinatum coluisse, ait Kylling. *de Ganerb. Discurs. 1. §. 60.*

12 Ex quo patet privatis propria autoritate minimè licere castrum ædificare & Ganerbinatum inire, cum hâc ratione subditis facile ansa suppeditaretur rebellionibus & deprædationibus turbandi Rempublicam. Eâque de causâ Romanis usitatum fuit muros Civitatum destruere, ne deficiant, & Anglos, Moscovitas omnesque Orientis & Africæ Gentes ne fossâ quidem aut vallo munita prædia concedere, refert Kylling. *Discurs. 4. §. 20.* Jura quoq; nostra interdicunt municipiorum muros extruere, *l. 9. ff. de Oper. publ.* eosdemq;
13 reficere, *l. 9. §. 4. ff. de Rer. divis.* Idem dicendum venit de subditis castra jam habentibus, quos æquè defensionis causâ ejusmodi confœderationes inire non posse certum est. Fœdera enim ad Regalia referuntur, quibus non minus Rempublicam quàm ferro tuetur Majestas. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 6. Aph. 19.* Et jus belli & fœderum pari passu ambulare dicitur, Reink. *de Reg. Secul.*
14 *& Eccles. L. 2. Cl. 3. c. 3. §. 21.* Omniaq; subditorum fœdera etiam in nostro Imperio Romano Germanico invito Superiore esse illicita, patet ex generali interdicto *l. penult. §. 1. ff. de Colleg. & §. conventicula cap. unic. Feud. de Pace tenend.* Aurea Bulla *cap. 15. Cap. Leopold.*
15 *Art. 9.* Ut verò talis Ganerbinatus subsistat, confirmatio Superioris necessaria est ut accedat, cum clausula ex certâ scientiâ, quæ ex doctrina DD. omnes defectus personæ, formæ & solennitatum supplet. Gail. *L. 2. Obs. 1. n. 16. 17.*

16 Et talem confirmationem Imperatoriam hoc casu necessariam fuisse, patet in Exemplo Castri Ganerbici in Hassiâ, dicti das Busecker-Thal / prout ea relata extat a Dn. Lynckero *in dissert. de Ganerbinatibus Lit. A.* Wir Friedrich von Gottes Gnaden Römischer Käyser bekennen öffentlich mit diesem Brieff / wiewohl wir aus Röm. Käyserl. Würdigkeit und angebohrner Güte allezeit geneigt seyn aller unser / und des Heil. Reichs Unterthanen bestes zu befördern / so ist doch unser Käys. Gemüthe mehr begierig gegen denen / die uns und dem Heil. Reich ohne Mittel unterworffen seyn / und allezeit in gehorsamster Dienstbarkeit sich unverdrossen erzeigen / Sie bey ihren Gnaden / Freyheiten und guten Gewohnheiten zu behalten. Wenn uns nun unser und des Reichs liebe Getreuen die Gan-Erben derer Geschlechte von Buseck und von Trohe in Busecker-Thal / so uns und dem Heil. Reich ohne Mittel angehören / durch ihre treffentliche Botschafft demüthiglich haben anruffen und bitten lassen / daß wir alle und jegliche Ihre Gnaden / Freyheiten / Briefe und Privilegia, Verschreibung / Recht / Burgfried / Ordnung / Satzung / alt Herkommen / und gute Gewohnheit / so Sie von unsern Vorfahren / uns und dem Heil. Reich löblich erworben / auch Sie selbsten untereinander fürgenommen / gewillführet / gelobet / geschwohren und redlichen herbracht haben / als Römischer Käyser zu confirmiren und bestetigen / gnädiglich geruheten / diß haben wir angesehen / Ihre demüthige ziemliche Bitte / auch die getreue und angenehme Dienste / so sie uns und dem Heil. Reich offt williglich gethan haben / auch füran in künfftiger Zeit wohl thun mögen. Und haben darumb mit wohlbedachtem Muth / gutem Rath und rechtem Wissen all und jegliche obgemeldt ihre Gnade / Freyheiten / Briefe / Privilegia, Verschreibungen / Recht / Burg-Frieden / Ordnungen / Satzungen / alt Herkommen und gute Gewohnheiten / so Sie von unsern Vorfahren / Uns und dem Heil. Reich erworben / auch selbsten untereinander vorgenommen und redlich herbracht haben / in allen und jeglichen Worten / in aller Maaß / als ob sie von Wort zu Wort hierinnen geschrieben stünden / als Röm. Käyser gnädiglich confirmiret. Confirmiren und bestätigen Ihnen die aus Römis. Käyserl. Macht Vollkommenheit wissentlich in Krafft dieses Briefes / ordnen von derselben unser Käyserl. Vollkommenheit / daß sie fortan zu ewigen Zeiten kräfftig seyn sollen / und sie sich derer an allen Enden in und ausser Gerichts bedienen / gebrauchen und geniessen

nieſſen ſollen/ daß auch die 4 Gekohrne aus ihnen/ ſo ietzo ſeyn/ oder hernachmals geſetzet werden/ daſelbſt im Buſecker-Thal zu handeln/ zu gebieten und verbieten/ auch zu ſetzen/ und zu entſetzen wie von Alters herkommen iſt/ von allermännig-lich ungehindert Macht haben ſollen. Es ſoll auch fortan zu allen ewigen Zeiten kei-ner zum Gan-Erben daſelbſt auffgenom-men noch empfangen werden/ er ſey denn von ſeinen vier Ahnen Edel zum Schild gebohren; Und ob einer aus ihnen in ih-ren Geboten und Verboten ungehor-ſam seyn würde/ der ſoll ſein Recht am Buſeckerthal verlohren haben. Wir wol-len auch/ daß dieſe Gan-Erben mit dem Buſeckerthal von uns und dem Heil. Reich nicht geſchieden/ ſondern allwegen darbey bleiben ſollen/ und damit ſie Unrecht und Beſchädigung deſto baß verhüten mögen/ ſo haben wir alle Beſchwehrungen/ ſo ohne unſer Erlauben daſelbſt in Buſecker-Thal vorgenommen ſeyn/ gäntzlich abgethan/ Ihnen auch erlaubet/ daß Sie in dem ob-gemeldten Buſeckerthal zwey Dorff/ wel-che Sie füglich darzu bedencken/ einfaſſen und die mit Graben/ Zäunen/ Bollwer-cken und andern nothdürfftigen Wehren befeſtigen mögen/ alles von Röm. Käyſerl. Majeſtät Vollkommenheit und rechten Wiſſen/ gebieten demnach allen ſo un-mittel- als mittelbahren Ständen und Unterthanen nicht zu geſtatten/ daß ſie in einige Weiſe darinnen beleidiget werden/ bey unſer und des Reichs ſchwehren Un-gnade und Verbüſſung einer Pœn, nem-lich 50. Marck löthiges Goldes/ die von einem ieglichen/ ſo offt er darwieder han-delt/ halb in unſer Käyſerl. Cammer/ und die andere helffte denen oftgedachten Gan-Erben und ihren Nachkommen gezahlet werden ſollen. Uhrkundlich gegeben Wien/ am ſechszehenden Tage des Mo-nats Maji 1478.

17 Quod autem Ganerbinatum & ſo-cietatem aliorum immobilium attinet, dicendum videtur, omnes etiam pri-vatos deſtitutos jurisdictione, Ganer-binatum conſtituere poſſe; Cum enim hoc caſu Perſonas ejusmodi aut familias deſtituto munito loco, alius intentio-nis cauſa quàm in caſtro fieri ſolet, ſe conſociaſſe certum ſit, *e. gr.* habitatio-nis, ſucceſſionis, aut alterius adjumen-ti, jure vel communi non illiciti, vel pluribus (connexis vinculo à conven-tione dependente) communis ſeu quod ſalvâ Ganerbinatus qualitate fieri quoque poteſt, hocque caſu regale Ar-mandiarum, juris bellici, aut prote-ctionis non tetigiſſe dicendum ſit, ſtat ſententia, quosvis eundem inire poſſe; idque ex ordinario jure Dominico & ſocialitatis, quam in civitate exercere licet, modo I. ſi recognoſcunt Domi- 18
num feudi, ejus conſenſu fiat, propter inductam communionem & interdum ſucceſſionem perſonæ ſub primâ Inve-ſtiturâ non comprehenſæ. Sicque II. 19
certa forma in Ganerbinatu ratione nativitatis, vel alius qualitatis præſcri-pta ſit, illa ante omnia adimpleatur; *v. g.* Si Nobilitas ex quatuor immediatè aſcendentibus ſit probanda, id ipſum legitimè, antequam in eundem recipi-antur, (cum affirmanti & ſe fundanti in qualitate incumbat probatio) doceant, daß Sie auf Seiten ihres Vaters und Mutter Edel von Ehren/ von Ihren vier Ahnen zum Helm und Schild gebohren seyn. Et ſi ſucceſſionis cauſa ineatur, 20
III. non tam nude paciſcantur de ſuc-cedendo, quam mediante ſtipulatione per modum actus inter vivos conve-niant, per ea quæ tradit Gail. *lib. 2. Ob-ſerv. 226. n. 6.*

Quando igitur duobus vel pluribus 21
condominis unum prædium obvenit, lucrum & damnum etiam ex eo reſul-tans inter ſe communicare neceſſe ha-bent. Intelligitur autem lucrum eſſe il-lud quod omnibus impenſis & damno deducto ſupereſt, & damnum non in-telligitur niſi deducto omni lucro; quod ſi igitur in alia parte prædii lucrum, in alia damnum illatum ſit, compenſati-one facta quod ſummatim ſuper eſt pro lucro reputatur §. 2. *J. de Societ.* v. g. ſi ex prædio æqui & boves vendantur, at-que in illis impenſæ ac damnum acce-ptum 100. aureorum, in his lucrum fa-ctum 300. inſtituta lucri & damni pen-ſatione lucrum conſiſtit in 200. aureis, qui inter ſocios dividendi. Partes au- 22
tem

tem lucri & damni æſtimandæ ſunt ſecundum pecuniam & operas in ſocietatem collatas, juxta proportionem ſc. Geometricam; ſicut enim ſe habet ſors, vel etiam opera illata ad alterius ſortem, ita quoq; ſe habere debet lucrum vel damnum huius ſocii, ad lucrum vel damnum alterius, *Carpz. P. 2. C. 30. d. 38.*
23 Poteſt etiam conveniri, ut, ſi duo fuerint ſocii, ad Titium, qui vel pecuniam & operam, vel ſolam operam ac induſtriam in colendo prædio confert, lucri duas partes pertineant, damni vero tertia; ad Sejum, qui pecuniā cui opera iſta prævalet confert, duæ partes damni, lucri tertia ſpectet, §. 2. *Inſtit. Societ.* Huc referenda ſunt ea quæ de *Prædiis partiariis* diximus. Quando autem
24 vera & abſoluta inæqualitas ſubeſt, ſocietas non ſubſiſtit; hinc ſocietas talis coiri non poteſt, ut alter lucrum tantum, alter nullum lucrum, ſed damnum ſentiret, quæ ſocietas Leonina Eraſm. *Adag. p. 1816.* appellatur, *l. 29. §.*
25 *f. ff. pro ſocio.* Similiter nulla eſt ſocietas in qua convenit, ut alter, qui neq; plus operæ contulit neque plus periculi ſuſcepit, duas partes lucri & unam damni, alter unam lucri & duas damni partes ferat. Struv. *Syntagm. Jur. Civ.*
26 *Exerc. 22. t. 31.* Quia autem communio mater eſt diſcordiæ, ac nemo invitus in ea perſiſtere cogitur, *tot. tit. ff. & C. Commun. divid.* quæſtio hic oritur, An prædium dividi poſſit? negat hoc Eguin. Baro *Tract. de divid. & Indiv. Lib. 1. c. 3.* quod ſc. ex naturali ſitu commodè diviſionem non recipiat, quæ autem ſine damno aut ſine injuria alterius aut etiam commodè dividi non poſſunt, pro individuis videntur haberi in jure noſtro *C. 26. §. fin. ff. de leg. 1. L. 3. C. Comm. divid.* Contrarium tamen verius eſt; Quamvis enim quædā prædia comodè dividi nequeant, tamen non omnia individua ſunt, ſed nonnulla etiam dividi poſſe certum eſt, ut ſi regionibus diviſionem recipiant. *§. 5. Inſt. de. Off. Jud. l. 1. C. Comm. divid.* E-
27 jusmodi autē, quæ dividi non poſſunt, ſunt prædia munita ſeu caſtra, ea enim ad defenſionem deſtinata ſunt & ad vim externam propulſandam, (habitatio autem & agri ad id pertinentes accidens tantum ſunt) at caſtri una pars ad defenſionem nihil prodeſt, ſi altera vel careat, vel ea indefenſa relinquatur; cum primùm enim una caſtri pars ab hoſte occupata fuerit, alteram aut periiſſe aut occupationi proximam eſſe neceſſe eſt. Accedit quod defenſio facti eſt, facta autem ex communi omnium ſententiā diviſionem non recipiunt; & ſic nemo caſtrum aliquod pro parte defendere poteſt, ſed quaſi in ſolidum defendit, &, ſi plures conjunctim caſtrum defendant, nullus eorum pro parte, ſed ſinguli quaſi in ſolidum defendunt, nam quamvis unus non omnia loca caſtri defendat, tamen non ideò minus defendit, quod & alter defendat, ſic quàmvis & alii tecum in communi caſtro ipſius caſtri beneficio defendantur, non ideo tu minus defenderis, plane uti res ſe habet in balneo, porticu, campo, vehiculo & ſimilibus, quorum uſus individuus & apud unumquemque condominorum in ſolidum eſt *per l. 5. §. fin. ff. Commod.* Quod ſi uſus caſtri individuus eſt, neceſſe eſt, ut & ipſum individuum intelligatur, *per l. 17. ff. de ſervitut.* ubi ſervitutes individuæ dicuntur propterea, quia earum uſus individuus eſt, unde tanquam ex ratione legis generalis ducitur regula hæc: Quarumcunq; rerum uſus individuus eſt, ea pro individuis habentur. Idem ergo dicendum eſt in aliis rebus ſoli, quarum uſus diviſionem non recipit, veluti in molendino, prætorio, ſecundum Paurmeiſt. *lib. 1. de Iurisd. c. 29. n. 12.* balneo, porticu & ſimilibus. Quando igitur Ganer- 28
bius vel ſocius non vult diutius perſiſtere in communione Prædii, quod per fines commodè dividi nequit, uti de caſtris dictum, tunc datur remedium licitationis, de quo agitur *in d. l. 1. C. Commun. divid. Kylling. de Ganerb. Caſtr. diſcur. 6. n. 33.* Nec enim habet neceſ- 29
ſe ut partem ſuam ſocio vendat, ſed eam liberè in extraneum, etiam potentiorem, transferre poterit, *l. 3. C. de Commun. rer. alien. L. 14. de Contrah. emt.* niſi

nisi pacto Statuto vel consuetudine id
30 fuerit prohibitum. Sed quia in hoc ingens versatur præjudicium ac damnum cæterorum condominorum, consultum est huic malo mutuis conventionibus remederi *per l. fin. ff. de Colleg. & corpor.*

31 Posse enim Ganerbios certa pacta successionem & defensionem concernentia inire dubium non habet, dummodo non sint contra bonos mores, leges & jus publicum *arg. l. 1. & 38. ff. de Pact.* Confœderationes autem Ganerbii inire possunt propria autoritate si
32 sint immediatè subjecti Imperatori. Interiores verò subditi non nisi cum do-
33 minorum suorum consensu. Nobiles etiam immediati, quanquam Status Imperii non sint, tamen habent jus fœdera ineundi & iisdem privilegiis fruuntur cum Statibus Imperii Ord. Ferdin. *de Ao 1561.* Von der freyen Reichs-Ritterschafft in Schwaben/ ibi. wiewol auch von alten Herkommen/ und mit derohalb aufgerichten/ bey handen habenden Käyserlichen/ Fürstlichen/ und sonst vieler Reichs-Stände glaubwürdigen besiegelten Brieffen erweißlich/ wann sich die an den die Schwäbische Ritterschafft benachtbart / zu erheischender Zeit um Handhabung willen des gemeinen Land-Friedens zusammen zu thun/ Verständnüß/ Gesellschafft oder Bündniß zu machen für noth und gut angesehen / oder des von der Käyserl. Majest. Befelich gehabt/ daß sie mehr gedachte Ritterschafft eheichts fürgenommen und beschlossen/ gemeiniglich oder sonderlich zu ihren unverbündlich / gnädiglich / günstiglich / freundlich und nachbarlich beschrieben/ mit ihnen gleichmäßiglich tractirt, also daß sie allein gratuito und gutwillig mit einer gleichen Maaß in solche Verständnüß und association kommen &c. Et exemplum refert Goldast in Reichs-Handlungen *p. 108. rubrica.* von der Ritterschafft brüderlichen Vereinigung / Gesellschafft oder Verständnüß jüngst zu Landau / fürnehmlich GOtt zu Lob/ und dann folgend Mehrung des gemeinen Nutzens/ auch Förderung Friedens und Rechtens auffgericht/ de anno 1522. Unde & conventus celebrant autoritate propria nobiles. Vid. Buxtorf. *ad Aur. Bull. th. 95. lit. a.*

Si jurisdictio Condominis in Prædio 34
est concessa, non à singulis seorsim, sed omnibus conjunctim exerceri debet.
Jurisdictio enim tanquam jus res incor- 35
poralis est, hæc autē, quia tangi non potest, divisionem non recipit; nec enim sententia potest dici pro parte, licet etiam administratio Jurisdictionis dividatur, & uni pars una territorii, alteri altera assignetur, ipsum tamen jus jurisdictionis apud singulos in solidum & indivisum manet Matth. Steph. *de Jurisdict. lib. 1. c. 36. n. 7.* Idque exemplo declarat duorum vel plurium tutorum alicujus pupilli, qui inter se exercitium & administrationem tutelæ dividere possunt, licet una tantum sit tutela *per l. 36. ff. de Administrat. tut.* Simili ratione usus servitutum dividi potest respectu videlicet condominorum, & tamen clarum est ipsas servitutes pro individuis haberi. *l. 4. & seqq. de aqua quot. & æstiv. l. 17. ff. de Servitut.* Equidem Jurisdictio dicitur individua non ratione utentium, quasi uni tantùm non pluribus simul competere possit; (Ita enim nulla servitus nec realis nec personalis individua esset) nec ratione commoditatis & perceptionis fructuum, quasi mulctæ ceu fructus jurisdictionum inter plures dividi non possent,) ab his enim tanquam effectu per accidens tali à parte effectus naturam rei colligere non licet.) Nec ratione causarum seu objecti in quibus decidendis occupata est, aut etiam loci; quasi namque ut unus ex Condominis Jurisdictionem in causa civili, alter in causa criminali, itidem unus in hoc regionis districtu, alter in alio eandem exerceat, inter se convenire non possent; Hæc enim fieri praxis quotidiana testatur; Sed ita, ut ipsa natura Jurisdictionis intrinseca & per se, & ratione exercitii, individua sit, tam natura quam Jure, hoc sensu, quod si Jurisdictio concedenda sit, non possit pro parte, nec nisi tota alicui concedi aut non concedi, & cujus partes separatim consideratæ nullius usus sint:

Præter id enim quod Jurisdictio tanquam Jus res incorporalis ſit, adeoq; indiviſibilis phyſicè & naturaliter (utpote quæ tangi non poteſt,) habeatur; probatur æque exinde Individuitas, quia uſus ejus omnimodo eſt individuus, ita ut nec cogitari nec intelligi ejus pars poſſit, qualia autem individua eſſe ſupra dixi *per l.17.ff.de Servit.* Ejusq; uſum individuum eſſe ceu per ſe ſubſiſtentem in jure dicendo, probatur ulterius ex uſu individuo omnium Statuum Jurisdictionis ceu in mero facto conſiſtentium; Cum impoſſibile ſit exercere actum Jurisdictionalem pro parte, ſeu ſit Jurisdictionis voluntariæ ut adoptare, emancipare, actis inſinuare; ſeu contentioſæ, ut ſententionare, eandemque exequi, e. g. decollare, ſed vel planè non vel plenè fieri debet, quodcunq; autem dicitur de ſpeciebus omnibus materialiter ſub ſe contentis & earum actibus, illud certiſſimè de Jurisdictione tanquam Genere complectente, Naturam Individuitatis nihilominus retinente, quoque dicitur. Quo poſito ſequitur, illam pluribus conceſſam cuivis in ſolidum competere, in quo & omnes Dd. convenire dicit Kyll. *D.8. §. 56.* Lynker *d.l. n.12.* Quando circa uſum & exercitium Jurisdictionis duo condomini non concordant, Superioris proviſione & mandato ad id venire compelluntur. Peguera *dec.10. princ.* Forma autem concordiæ circa hujus jurisdictionis uſum & exercitium duplex præcipuè à ſcribentibus annotatur. Quarum altera eſt quod dicti domini utantur jurisdictione alternis vicibus dividendo uſum jurisdictionis per tempora, ita Angel. *in l.2. §.ex his n.3.ff. de V. O.* Sed Peguera addit *num. 4.* Hæc autem forma dividendi per tempora uſum jurisdictionis, ſalva pace tantorum doctiſſimorum virorum, mihi nunquam placuit propter multa inconvenientia, quæ ex ea oriri & ſequi poſſent. Primum inconveniens eſt, quod ſi finito tempore unius Domini alter non poteſt recuperare proceſſus, tam civilium, quam criminalium cauſarum non expeditos nec terminatos, retardabitur juſtitia, quæ fortè expediri non poſſet infra terminos à jure ſtatutos. Secundũ inconveniens eſt propter præcipitatam juſtitiam, quam Officiales unius infra tempus ſuum abbreviabunt & accelerabunt, ut Officiales alterius nihil commodi & emolumenti percipiant. Tertium eſt inconveniens, quod ſi aliquando unus bene & juridicè proceſſit, alius malè & favorabiliter & forte per invidiam aut inimicitiam abſolvit condemnandum, vel eum, qui venit abſolvendus, condemnabit, vel bonas cauſas terminabit, modicas verò & breves aliquando ruinoſas relinquet. *l.1.§.ſciendum ff. de magiſtr. conven.* Altera vero forma concordandi ſe circa uſum & exercitium dictæ jurisdictionis eſt, quod omnes in ſolidum Domini & pro indiviſo poſſidentes, conſtituant & eligant unum judicem communem, videlicet unum Bajulum, unum Aſſeſſorem & unum Scribam, atque alios Miniſtros, qui Dominorum nomine unam tantum Curiam faciunt, in qua ſubditis juſtitia adminiſtretur. Sed vide Peguer. *d.deciſ.10. n.6. & ſeqq.*

Quæri etiam ſolet, Si fratres, ad quos 36
pervenit Jurisdictio, ſint ætate diſpares; an majori natu ſoli cedat adminiſtratio? it. an eidem cuſtodia clavium & ſigilla Caſtrorum concedenda ſint? 37
Quamvis enim Majoratus prærogativæ, quam Aurea Bulla & quam plurimæ Illuſtres ac Potentiſſimæ Familiæ ſtabiliverunt, ut pote inde natæ ne diviſione corrumpantur Regna & Familiæ diſpergantur, Klock. *P.1. Conſ. 7. §. 49.* ſuus vigor relinquendus ſit, præſertim cum quamvis ipſa Natura Jurisdictionis & Juris ſalva maneat apud quemvis in ſolidum, adminiſtratio tamen & exercitium, ceu ab ipſa Jurisdictione diſtinctum quid, apud unum eumque majorem natu eſſe poſſit, prout Jure & Exempl. docet Reink. *de R.S. & E. l.1. cl.4. c. 17. §. 17. & ſeqq.* Eo tamen caſu quo, eo non introducto, ad plures diſparis ætatis vel conventione vel ſucceſſione territoria ac Jura illimitatè perveniunt, tunc ex præſumta voluntate contrahentium

tium, & respective morientis, qui æqualiter sanguinem ejusq; jura omnia tribuit, præprimis cum successio bonorum regulariter in locum alimentorum ac quod ipsis comparatur succedat, & defunctus statu & dignitate paribus æqualibus alimentis prospicere velle præsumatur; Videtur, quod ob jus quæsitum, cuivis ita competens ut nemini ne quidem à superiore regulariter auferri possit, neutri eorum quid decedere possit. Cumque præterea qualitas Individuitatis & Juris in solidum competentis accedat, cujus natura est ut alter nec magis nec minus altero eodem ubi debeat, *arg. l.5. §. fin. ff. com mod.* neutri prærogativam esse conce-
38 dendam eò magis patet, sed ratione Judiciorum vel Officialis utrumque Condominorum æqualiter recognoscens vel commune judicium, Germ. ein Gan-Erben Gericht/ quod ab utroque Condominorum exercetur, constitui potest. Kyll. *D. 8. §. 108* Et ad quæst. quidnam quoad sigilla, claves &c. faciendum sit? Resp. Ea vel locum tenenti seu castellano, germ. Burgvoigt/ tradi, Kyll. *D. 8.* vel in communi loco custodiri posse, non absurdum esse; Idque ex natura accessorii & consequentis, quod, quomodo principale administretur, ita & ejusdem Media seu Instrumenta merito tractanda sint: Interim si quid dubii restaret, ex Consilio Baldi duos Fratres reciprocam fidem mutuo Jurejurando sibi invicem promittere consul-
39 tum esse, dicit Kylling. *D. 10. 26* Ex hoc etiam sequitur, quod unus condominorum communem jurisdictionem habentium in alterum condominum delinquentem non posit animadvertere, par enim in parem non habet imperium *l. 4. ff. de Arbitr.* sed in ejusmodi casibus superior tantum cognoscit. Kylling. *dict. Tract. de Ganerb. Castr. discurs. 9. n. & 2.*

40 Præterea certum est, unum ex dominis non imponere posse servitutem communi prædio, quod pro indiviso scil. possident, non enim debet alteri per alterum iniqua conditio inferri, *l. 57. ff. de R. J.* & quamdiu prædium commune est & indivisum, ipsa servitus imposita individua per se totum percurrit, & toti nocet, merito ergo ab omnibus approbari debet. *l. fin. §. pen. C. de autor. præstand.* Forcat. *ad l. 2. ff. de Servit.* Hinc in Camera Imperiali mandata decernuntur ex constitutione pignorationis uni condominorum adversus alterum novi quid attentare volentem, quia pignorationis constitutio ad interdictum uti possidetis pertinet, cum pignoratio nil aliud sit, quam possessionis turbatio, ad interdictum uti possidetis competit etiam ei, qui pro indiviso possidet, *l. 1. §. pen. ff. uti possid.* proinde turbatus in loco communi rectè beneficio huius constitutionis utitur, & quod commune est meum quoque intelligitur esse quoad dispositionem partis meæ, quod enim ad singulos pertinet, ab omnibus debet approbari, & potior est conditio prohibentis, Gail. *de Pignor. Obs. 20.*

Differt Ganerbinatus à Pactis con- 42
fraternitatis Familiarum Illustrium (1) causa efficiente. Nam quamvis Ganerbinatus sæpius initus sit à Personis Illustribus, utpote à quibus finis, qui est securitas, optime ob majorem potentiam & opulentiam eorum obtineri possit; Nihilominus tamen eundem etiam privatos, destitutos qualitate ejusmodi Illustri, sub confirmatione Principis inire posse, non est dubium. Confraternitates autem non nisi in Familiis Ducum, Principum, Comitum & cæterorum Illustrium, Jurisdictione tali instructorum, ut jus condendi leges habeant, á Majestate Cæsarea confirmari solent. Gail. *l. 2. observ. 126. §. 1.* (2) Causa finali, licet minus & aliquatenus tantùm, cum primaria species Ganerbinatus principaliter securitatis sui ac familiæ defensionis gratiâ ad cohibendos latrones inita sit, Carpz. *pr. Crim. p. 1. quæst. 35.* Wehn. *sub voc.* Gan-Erben *num. 2.* Confraternitates autem principaliter mutuæ successionis gratiâ ad pacem, tranquillitatē & splendorem imperii conservandum, quin & ad defensionem subditorum, quorum interest ne alienis & ignotis Dominis subjiciantur,

receptæ sint. Gail. *l. 2. obs. 127. §. 2. 8.* utque sereno concordiæ vinculo altera Domus alteri nexa sit, ac sciant, qua fide, qua dexteritate altera Domus alterius subditos in expressum eventum regere ac tueri debeat. Reink *de Reg. S. & E. l. 1. cl. 4 c. 18. n. 17.* (3). Modo constituendi, cum Ganerbinatu introducto dominium & vera possessio per communionem transferatur, Confraternitatibus autem tantum possessio ficta per constitutum Reink. *de R. S. & E. l. 1. cl. 4. 18. 12.* & Investituram simultaneam, prout de ejusmodi in Exemplo Marchionum Brandenb. & Ducum Pomer. licet unilaterali tantum successione confraternitatum ratione Ducatus Pomeraniæ, testatur David Chytræus *Chron. Sax. lib. 12. p. m. 315.* De Bilaterali autem Carpzov. *ad l. R. c. 6. sect. 7.* Inter Duces Bavariæ & Principes Palatinos, it. inter Duces Saxoniæ & Principes Comites Henneberg. ratione Henneberg. & respective Coburg, it. inter Domum Sax. & Landgravios Hassiæ & plures alios ibidem remissive. (4) Effectu ratione Exercitii, quod Ganerbinatu constituto statim uterque Jus suum secundum naturam communionis exercere ipso actu possit, nec in suspenso sit. In Confraternitatibus autem post distinctionem demum alterius Familiæ, utpote in quem casum contractæ sunt. Reink. *l. 1. cl. 4. c. 18. §. 11.* Gail. *lib. 2. obs. 127.*

42 A Majoratu differt, utpote quo inter personas tantummodo unius Familiæ cum Senioris prærogativa derivanda post hujus mortem ad proximè hunc ætate excipientem quid certi paciscitur. Klock. *P. 1. Cons. 7. per tot.*

44 Finiuntur denique Ganerbinatus & communiones prædiorum sicut cæteræ societates; Si enim consensu fuerint initæ, consequens est ut contrario dissensu dissolvantur *per. leg. nihil. tam naturale*

45 Quod si non jure proprio prædium condomini possideant sed jure feudi, extinguitur etiam iisdem modis quibus alias feudum amittitur, *1. Feud. 5. & 17.* Fe-

46 lonia autem ab uno commissa non aliis præjudicat, & ut Feudum omnibus adimatur, omnes feloniam commisisse oportebit, *Cap. un. II. Feud. 78.* Quæ- 47
ri etiam solet, An defuncto uno Ganerbio alicujus Castri Feudalis alter socius habeat jus accrescendi? Quod communiter affirmatur, quamvis enim regulariter in Feudo tanquam contractu jus accrescendi non attendatur: Tamen in Feudis dignitatum & aliarum rerum indivisibilium illud locum habere tradit Jul. Clar. *lib. 4. §. Feud. quæst. 77.* Quod in omnibus Feudis individuis procedit, quando una res ut unum corpus in Feudum data est: Item in Jurisdictione quæ individua censetur Klock. *P. 2. Cons. 24. §. 7. & seqq.* Quamvis igitur in Contractibus adeoque & tali confœderata Societate & contractu Feudali accretio regulariter cesset; Cum tamen hoc nostro casu pateat, voluntatem contrahentium servandam esse pro lege, quamvis nulla lex de jure accrescendi in contractibus lata sit, prout quoque dicit Carpz. *p. 3. C. 2. Def. 16. §. 9.* & mens contrahentium jus adcrescendi in contractibus inducere possit, utpote quod naturæ conventionis non adeò repugnat, Klock. *P. 2. Cons. 15. §. 47.* Et sic contrahentes ratione Ganerbinatus castri & Jurisdictionis ceu rerum indivisibilium, quæque cuivis in solidum jam competunt, investiti ac recepti Ganerbinatû accepisse sub qualitate individuitatis certum est, ut quemadmodum socio vivente uterque habet totum jus in tota re communi pro indiviso, ita alterutro deficiente superstes habeat totum jus in tota re solus, proinde cum Kyll. *D. 6. §. 22. & 23. & D. 8. 107.* dicendum, Convasallo excluso Domino accrescere.

Quod ad renunciationem ac dissensum porrò attinet, quin omnium quorum interest voluntate Ganerbinatus possit rursus dissolvi ex natura obligationis reciprocæ extra dubium est. An autem unius voluntate possit finiri magis controversum. Proinde dicendum videtur, quod si maximè de confœderatione (prout regulariter fieri debet) participet, tunc seu personaliter seu realiter pacti sint, non nisi gravissima de causa sufficiente ut contractus Juris Gent. rescindere possit, re- 48

scin-

ſcindi quoque poſſe. Sin autem participaret maximè de ſocietate ita modificata, ut naturam confœderationis diminuat. e. gr. ſi conventum eſſet tam quod durante Ganerbinatu lucrum & damnum indifferenter æquale ſit, quam quod diſſolutio ejusmodi dependeret à voluntate ſocii alterutrius Ganerbii, qui tamen ſocius alterius non eſt, contingeret autem quod alter contrahentium inhabilis ad quærendum lucrum, quod tamen ex natura Ganerbicæ conventionis quærendum quotidiè eſſet, redderetur, jamque magno Ganerbinatui lucro impendente induſtria Ganerbii habilis, ſocius Ganerbii inhabilis, intenderet lucro percepto Ganerbinatum diſſolvere, tunc Ganerbium habilem, antequam adhuc lucrum obvenerit, Ganerbinatui renunciare poſſe credo ex communi doctorum opinione, quòd, de cujus conventionis natura in ejusmodi caſu quam maximè participat, eidem totus contractus adſcribatur, *arg. l. 10. ff. de Statu Hom.* Carpz. *p. 2. c. 32. def. 15. n. 5.* Licet ejusmodi Ganerbinatum in eſſentia ſua maxime alterari lubens concedam.

49 Præſcriptionem quod ſpectat, breviter dicendum videtur, quòd ſtante communione nihil ex illa præſcribi poſſit per vulgata, ſed tunc demum ſi cauſa poſſeſſionis mutata fuerit, quod, cum ſola animi deſtinatione fieri nunquam poſſit, interveniente contradictione aut alio facto communionem intervertente fieri neceſſe eſt, quo facto accedentibus requiſitis cæteris Ganerbinatui nihil ineſt, quod præſcriptionem impediat. Dn. Lyncker *d. diſſert. n. 22. & 23.*

CAPUT XL.

DE PRÆDIIS PIGNORATITIIS.

SUMMARIA.

1. Qua ratione Prædium pignoris nexui poſſit ſubjici?
2. Cui poſſit Prædium oppignorari?
3. Prædium Emphyteuticum oppignorationi eſt obnoxium.
4. Item prædium ſuperficiarium.
5. Ut & Uſufructuarium.
6. Similiter & Commune.
7. In Prædio Feudali absq; conſenſu Domini & Agnatorum Hypotheca validè non poteſt conſtitui.
8. Non tamen talis Hypotheca penitus inutilis eſt.
9. Vaſallus poteſt inſcio Domino Prædium Feudale in Antichreſin concedere.
10. Non ſufficit in Oppignoratione Prædii Feudalis confirmatio contractus à domino facta.
11. Contractus confirmandus in Cancellaria Feudali, non Juſtitiæ.
12. Conſenſus ad venditionem non extendendus ad oppignorationem.
13. Creditor jus hypothecæ ſine novo conſenſu alteri cedere poteſt.
14. Quod tamen de jure Saxon. Electorali non procedit.
15. Feudum pignoratitium quid?
16. Poterit & creditori Prædium in ſubfeudum conſtitui.
17. In foro Sax. ad oppignorationem prædiorum etiam non feudalium conſenſus Judicialis requiritur.
18. Quod & in Archi-Epiſcopatu Colonienſi obtinet.
19. Ne quidem ab Illuſtribus Perſonis Prædia absq; conſenſu hypothecari poſſunt.
20. Nec annui reditus absq; conſenſu Magiſtratus recte oppignorantur.
21. Extrajudicialis Hypotheca hæredes debitoris obligat.
22. Hypothecatio debet fieri coram judice inferiorem juriſdictionem habente.
23. In oppignoratione prædii emphyeutici judicis

dicis ordinarii & domini directi consensus adhibendus.
24. *Debitor, non Creditor debet consensum impetrare.*
25. *Tempore à Magistratu definito elapso etiam Hypotheca extinguitur.*
26. *An Creditori generali vel speciali Hypotheca magis cautum.*
27. *Cautela pro Creditore.*
28. *Quotupliciter hypotheca in prædiis constituatur?*
29. *Quomodo per judicem?*
30. *Quod & fit per arestum.*
31. *Per legem constituitur Fisco.*
32. *Marito ratione dotis.*
33. *Uxori pro restituenda dote.*
34. *Illi qui in refectionem Prædii credidit.*
35. *Item Fisco.*
36. *Ut & pupillo & minori in bonis tutorum & curatorum.*
37. *Idem obtinet in liberis prioris matrimonii, in bonis parentis superstitis.*
38. *Tacitum pignus etiam competit Legatario in bonis à Testatore relictis.*
39. *Locatori etiam in invectis & illatis.*
40. *Voluntarium pignus quomodo constituatur?*
41. *Pactum Antichreticum in pignore est permissum.*
42. *Quid sit?*
43. *Locum habet quando fructuum incertus est proventus.*
44. *Nisi fructus legitimum usurarum modum nimium superent.*
45. *Si fructuum certa sit quantitas, sorti imputandum, quod legitimum usurarum modum superat.*
46. *Ut sunt fructus hortorum & pratorum.*
47. *Fructus hortorum industriales sunt incerti.*
48. *Pactum commissorium, ut prædium pro quantitate debita creditori adquiratur, est illicitum.*
49. *Pactum commissorium non initur quando convenitur, ut pensione non soluta prædium pignoratitium emtum sit justo pretio.*
50. *Vel si quis pactus sit, si intra certum tempus non solvat, se cessurum prædium debitori.*
51. *Item si convenerit, si res vendita evincatur, alia res pro ista obligata creditoris sit.*
52. *Pactum, ut in æternum non liceat prædium luere, non valet.*
53. *Secus est, si ad certum tempus hoc pactum concipiatur.*
54. *Oppignorationi Prædiorum etiam quandoque adjicitur pactum constituti possessorii.*
55. *Si tamen debitor resistat, hoc pactum non procedit, sed tantum operatur paratam executionem.*
56. *Si prædium alienum sit oppignoratum quid juris?*
57. *Potest creditor prædium pignoratitium retinere pro alio debito.*
58. *Item competit retentio ratione usurarum.*
59. *Competit & negotiorum gestori.*
60. *Hypotheca rite constituta quas actiones largiatur?*
61. *Si pluribus prædium sit hypothecatum, quis præferendus?*
62. *Nexus pignoris in prædio quomodo solvatur?*
63. *Utrum dominus Feudi eo ad se devoluto creditoribus satisfacere debeat, si in hypothecam consenserit?*
64. *Liberatur Prædium nexu pignoris, quando creditor tantum ex fructibus percipit quantum est debitum.*
65. *Prædium pignoratitium in Foro Electorali nullo unquam tempore præscribitur.*

*** *** ***

1 Cum frequentiora etiam sint prædia Pignoratitia vel Hypothecæ subjecta, operæ Pretium erit ea hoc loco perlustrare. Traditur enim Prædiũ creditori cum hoc pacto, ut eo liceat uti loco usurarum, qui contractus in specie dicitur Antichreticus, propterea quod mutuus pignoris usus pro credito concedatur *l. 11. §. 1. ff. de pignor.* Et contractus hic eatenus est licitus, quatenus fructus Prædii legitimam usurarum quantitatem non excedant, quamvis modicus excessus toleretur. Carpz.

P. 2.

P. 2. C. 30. D. 40. Communiter tamen
distingvunt inter fructus certos & in-
certos; in illis præcise ad quantitatem
usurarum respicitur, in his vero ex ces-
sus toleratur, cum ob incertitudinem
fructuum etiam minus legitima usura-
rum quantitate percipi possit. Dn.
Stryck. *de Caut. Contr. Sect. 2. C. 4. §. 21.*
Possunt autem Prædia Pignoris nexui
vel Hypothecæ subjicere, qui liberam
eorum habent administrationem, &
alienandi potestatem, de quibus alibi
latius. Constituitur vero Hypotheca in
prædiis creditoribus in securitatem
2 crediti. Unde qui creditum inire & do-
minium Prædii acquirere potest, illi et-
iam prædium potest oppignorari.
3 Oppignorari possunt Prædia quævis,
quæ & alienari. Item Prædia Emphy-
teutica, cum non intersit Domini pen-
sionem accipere ab ipso Emphyteuta,
vel ab alio. *l. 31. ff. de pignor.* Et si ex
juri probatis causis res fiat caduca, Do-
minus directus poterit prædium em-
phyteuticum jure suo occupare *l. 15. l.
31. ff. de pignor.* Bachov. *de pignor. L. 2.
c. 2. n. 5.*
4 Similiter poterit oppignorari prædi-
um superficiarium. *l. 15. ff. Qui potior in
pign.* Zœs. *ad Tit. ff. de pign. & Hypoth.
n. 4.* Item usufructuarium; potest e-
5 nim vendi, *l. 12. §. 2. ff. de Usufr. §. 1. Inst.
de Usu & habit.* Ergo & pignorari. *l. ult
ff. de Usufr.* Wissenb. *ad tit. ff. de pign. &
6 Hypoth. n. 10* Socius quoque prædium
commune pro parte sua. *l. 7. §. 4. ff. quib.
mod. pign. vel Hypoth. solv.* Zœs. *d. l.*
7 In prædio vero feudali absque con-
sensu domini item agnatorum (si sit
antiquum, hypotheca efficaciter con-
stitui non potest. *II. Feud. 54.* Struv.
8 *Syntag. Feud. c. 13. Aph. 7.* Non tamen
talis hypotheca penitus est inutilis, va-
lebit enim quoad Vasallum obligan-
tem, valebit quoad descendentes ipsi-
us, valebit quoque quoad fructus feu-
9 di. Ex quo porro sequitur, non impro-
bari posse à Domino feudi, si Vasallus
ipso inscio Creditori suo prædium feu-
dale in Antichresin concedat, vel ad
certum tempus facultatem utendi fru-
endi eo creditori vendat. Si enim
hoc Usufructuario permissum, *§. 1 Inst.
de us. & hab.* quis Vasallo competens u-
tile dominium denegabit? Schrader. *P.
8. c. 2 n. 3.* Unde concedunt Vasallo,
quod feudi utilitatem seu facultatem
inde percipiendi fructus creditori in
solutum dare possit. Coler. *de Servit.
feudal. P. 1. n. 70. & 77.* Mev. *Discuss. le-
vam. inop. debet c. 4. Sect. 11. n. 5.* Quod
ægrè ferre nequit Dominus, cum nul-
lum inde directo ipsius Dominio con-
tingat præjudicium: Manet enim Va-
sallus debitor ad servitia obstrictus.
Gail. *l. 2. obs. 117. n. 6.* Et si sumptus alii ad
præstanda servitia non suppetant, cre-
ditor ex feudi fructibus, quantum ser-
vitiis sufficit, suppeditare tenetur. Col.
d. P. 1. n. 78. Carpz. *P. 2. C. 25. d. 5.* Quod si
Vasall⁹ decesserit, exspirabit feudi cessio
ob resolutum jus dantis *L. 31 ff. de pignor.*
Gail. *d. obs. 117. n. 2.* & hoc modo idem sine
onere ad Dominum revertetur. Quod
si vero Vasallus descendentes relique-
rit, adhuc subsistit illa obligatio vel in
solutum datio; quia filius agnoscere
æs alienum patris indistinctè tenetur,
nec facultas ipsi est feudum ab allodio
separandi *II. Feud. 45. & 51. §. filius.* Cum 10
itaque in constituenda Hypotheca in
prædio feudali consensus domini ma-
ximè sit necessarius, cavendum credi-
tori esse tradit Dn. Stryck. *de Cautel.
Sect. 11. c. 4. §. 3.* ne contentus sit eo ipso,
quod dominus contractum, in quo feu-
dum obligatum, confirmaverit, sed in
specie in literis Principum exprimen-
dum. Confirmiren nicht allein diesen Con-
tract sondern consentiren auch in die darin
geschehene Verpfändung als der Lehns-
Herr; hoc enim non expresso, tantum ut
judex contractum confirmasse videtur,
non ut Dominus feudi. Carpz. *lib. 4. Resp.
29.* Struv. *Synt. feud. c. 13. §. 7. n. 4.* Pro-
bè itaq; respiciendum, ut confirmatio 11
contractus expediatur in Cancellaria
Feudali; si enim in Cancellaria justitiæ
contractus sit tantum confirmatus, ob-
tinet assertum Carpzovii quod Judicis
tantum officio functus sit Princeps.
Quod si vero in Cancellaria feudali
contractus confirmatio facta fuerit, o-
mnino ut dominus feudi omnia con-
tractus

tractus capita confirmasse censebitur, cum & consensus tacitus sufficiat. Dn.
12 Rhetius *ad Jus Feud. L. 1. tit. 13.* Est tamen ejusmodi consensus feudalis stricti juris: Quare quamvis dominus ad Feudi venditionẽ Consensum præstiterit, non licebit postea sine novo consensu illam rem oppignorare, consultius ergo erit consensum indefinitum & generalem impetrasse, qui ad omnem alienationem applicari poterit. Dn.
13 Stryck. *d. l. §. 4. & 5.* Creditor tamen Jus hypothecæ, quod in Prædio Feudali habet, sine novo consensu alteri cedere potest. Jus crediti enim, quod in feudo habet, non habet qualitatem feudalem, sed allodii indolem penitus retinet. Rauchbar. *P. 1. Q. 37. n. 9.* Schultz. *Synops. feud. c. 3. n. 15.* Struv. *Synt. feud. c. 4. §. 14. in fin.* & hinc Creditori facultas cedendi non deneganda, *arg. tit. C. si pign. pignori dat.* Per hanc enim cessionem nec Vasallus nec feudi Dominus læditur, quia exsoluto debito æquè patet repetitio, ac si primus Creditor nunquam cessisset. Unde in terminis consentiunt, hypothecam cum Consensu Domini quæsitam sine novo consensu alteri cedi posse. Schrader. *de feud. P. 7. c. 2. n. 26.* Mev. *P. 8. Decis. 284.* Brunnem. *ad L. fin. C. de hæred. vel act. vend.*
14 Quod tamen de Jure Electorali Saxonico secus se habet, vigore namque edicti, *d. 1. Februar. An. 1614.* promulgati, concludendum quod cessiones regulariter debeant esse judiciales, sancitũ enim repetitur in *d. Edict. Elect. in §.* wie dann ꝛc. daß keine Cessio für kräfftig zu achten/ es sey dann dieselbe coram competente judice vollnzogen und actis publicis insinuirt. Lenr. *de Cession. c. 26. m. 3. n. 1.*
15 Accidit etiam sæpè ut prædium Pignoratitium alicui in Feudum concedatur, quale feudum improprium fit, quando dominus, accepta certa pecuniæ summa, aut alioquin obligatus ad aliquid præstandum, de prædio quodam in securitatem debiti aliquem investit, & sibi facultatem reluendi, & ea quæ sub pignore continentur, reservat. Dn. Stryck. *Dissert. de Feudo pignorat. C. 1. §. 2.*
16 Poterit quoque Vasallus debitor Prædium Feudale creditori suo in subfeudum concedere, quod eò pertinet ut Subvasallus teneat Subfeudum pignoris nomine, ac tamdiu habeat donec reluatur. Quod si Domini & in Feudo antiquo Agnatorum consensus requiratur, quo minus ad plenissimum quemque effectum etiam adversus Dominum & Agnatos subsistat, dubium plane nullum est, qvum ita cesset prohibitionis vinculum, quod negotio detrahebat efficaciam tam ratione pignoris *II. F. 55. & 8. §. ult.* Struv. *cap. 13. ap. 7.* quam ratione Subfeudi, (cum & hic ad pleniorem Effectum necessarius sit Domini consensus. Hartm. Pistor. *L. 2. qu. 45. n. 15. seq.* Struv. *c. l. ap. 2.*) Licitum enim in Feudis hic consensus facere dicitur, quod alioqui foret illicitum. Col. *de Subf. cap. 1. n. 12.* In casu converso autem dominium invito vasallo pignori obligare posse dominium directum, tradunt DD. communiter. Quod vero jam de prohibita oppignoratione 17
Prædiorum Feudalium sine consensu domini dictum, illud in Foro Saxonico ad omnia Prædia immobilia, cujuscunque sint conditionis, extenditur. Quæ absque consensu Judicis, sub quo sita sunt, efficaciter oppignorari haut possunt. Constit. Electoral. *23. P. 2. & decis. Novis. 31.* Ubi traditur, daß der Oerter da Sächsisch Recht gehalten durch langwierig Gebrauch eingeführet/ daß die Special Verpfändung unbeweglicher Güter oder aber auch wann sie gleich general und allgemein auf alle Güter gerichtet für der Obrigkeit/ unter welcher sie gelegen oder auch dem Lehn-Herrn muß insinuiret werden/ sonsten aber unkräfftig sey.
Idem constitutum in Archi-Episcopa- 18
tu Coloniensi Cölnische Rechts-Ordn. *Tit. 13.* Pfandschafften. Extendit hanc san- 19
ctionem Carpzovius *P. 2. Const. 23. Def. 1.* quod prædia absque consensu Magistratus valide oppignorari ne quidem ab Illustribus Personis & Nobilibus possint, cum eadem militet ratio, ne scil. una eademq; res pluribus simul obligetur ac creditores credito suo defraudentur. Extenditur quoque ad annuos 20
reditus, qui perinde ac reliqua bona im-

immobilia non nisi consensu Magistratus sive Judicis efficaciter oppignorari possunt, cum in foro Saxonico reditus annui pro immobilibus habeantur. Const. Elect. 24. *P. 3.* Berl. *P. 2. Concl. 29. n. 9.*

21 Extrajudicialis vero Hypotheca in foro Saxonico prorsus invalida non est, sed hæredes debitoris obligat, hinc si pecuniam, pro qua pignoratum est prædium, solvere nolint, prætendentes ob defectum insinuationis nullitatem hypothecæ, eos non audiendos, sed ad solutionem adigendos esse probat *d. Const. 23. P. 2.* & Ordin. Process. Elect. Sax. *Tit. 46. in verb.* die Erben aber daß &c. Hæc enim exceptio non debitoris hæredibus, sed tantum creditoribus competit, quorum interest, ne una eademque re pluribus simul obligatâ decipiantur. Carpz. *P. 2. C. 23. def. 5. Verb. sent.* So seynd doch des Schuldeners Erben solche extrajudicial-Verpfändung zu fechten nicht befugt / sondern auffn Fall sie bemeldte Wiederkauffs Zinsen wiederumb an sich bringen wollen / seyn sie die darauff geborgten Gelder abzustatten pflichtig.

22 Observandum præterea est circa hypothecam bonorum immobilium impetrandam, quod si in loco, in quo bona oppignoranda sita sunt, duo concurrunt judices, quorum unus habet inferiorem alter superiorem jurisdictionem oppignoratio fieri debeat cum consensu istius, juxta Ordin. provinc. Elect. Sax. *de Anno 1555. tit.* Was zu ober nieder oder Erbgericht gehörig. Zanger. *de Except. P. 3. c. 25. n. 84.* Carpz. *d. l. def. 21.*

23 Ad Oppignorationem vero Prædiorum Emphyteuticorum & Censiticorum utriusque tam Judicis Ordinarii quam domini directi consensus est adhibendus, Ordin Proc. Judic. *de Anno 1622. §.* Würde sichs auch. Ita ut horum alterutro omisso, hypotheca de jure non subsistat. Quod sane ratione haud quaquam caret; illius enim nempe domini directi consensus propterea adhiberi debet, quia de jure alias hypotheca valida non est Andr. Rauchb. *quæst. 24. num. 35.* Hujus vero nempe Judicis ordinarii consensus omitti nequit propter executionem, quæ à judice seu domino jurisdictionis est impetranda.

Ut vero Hypotheca Judicialis Prædii pignoratitii subsistat, requirunt ut ipsemet debitor verbis expressis consensum Judicis ad hanc imploret. Nam si creditor solus non adhibito debitore adeat Judicem, & hypothecam sibi à debitore constitutam actis publicis insinuari petat, ea neutiquam valebit. Modest. Pistor. *P. 4. quæst. 137.* Quia nemo alterius bona sine domini consensu sibi obligare potest. *L. 11. ff. de R. I.* 24

Quando à domino Feudi vel Magistratu consensus ad certum tempus puta biennium triennium impertitus, tunc eo tempore elapso novoque consensu non impetrato jus pignoris extinctum & sublatum est, ita ut in concursu creditorum præferantur ii, quibus postea autoritate consensu Magistratus eadem bona oppignorata fuere. Quod certè dubium non habet, si consensui ad certum tempus præstito clausula cassatoria vel annullatoria, ut scilicet post tempus illud consensus irritus & nullus sit (Daß nach Verfliessung der Zeit der Consens todt / abe und nichtig seyn soll.) fuerit adjecta Andr. Rauchb. *P. 2. quæst. 23. n. 1.* Quia clausula cassatoria per se nullitatem actus, si quid contra factum fuerit, inducit. Bartol. *in l. si quis ita promiserit. §. ea lege n. 6. de verb. obligat.* Quin etsi citra clausulæ cassatoriæ expressam adjectionem Dominus vel Magistratus simpliciter ad certum tempus consenserit; si tamen nulla consensus tacitè prorogati indicia apparuerint, idem dicendum arbitror cum Rauchb. *dict. quæst. 23. n. 1.* Rosenth. *de feud. cap. 9. membr. 1. concl. 18. n. 12.* & Berlich. *p. 2. concl. 66. n. 58.* 25

Constituitur vero Hypotheca vel Generalis vel specialis. Utra vero Creditori in Prædio magis cautum videndum? Et sane habet utraque hypotheca sua commoda & incommoda. Qui generalem habet, omnia bona præsentia & futura sibi obstricta tenet, *L. fin. C. quæ res pignor.* & eligere potest rem- 26

qualemcunq;, ac petere, ut in eam fiat executio, etiamsi illa res alteri postea specialiter sit obligata. *L. 2. pr. ff. qui pot. in pign.* Qui verò specialem hypothecam habet, in aliis bonis nullum jus consequitur, etiamsi ex illa re solutionem consequi non possit; Sed re illa peremta vel ab aliis creditoribus consumta in Chirographariorum classem remittitur. Brunnem. *de Concurs. Cred. cap. 5. §. 66.* E contrario specialis hypotheca magis afficit rem & ad hoc prodest, ut si debitor postea hanc rem distraxerit, creditori mox, non excusso prius debitore, contra emtorem vel possessorem pignoris detur actio ad repetendam rem. *Nov. 112. cap. 1.* Carpz. *Decis. 258. n. 12.* quod aliter se habet in hypotheca generali, ubi non nisi excusso debitore contra possessorem rei generaliter obligatæ agere licebit. *Nov. 4. cap. 2.* Carpz. *P. 2. C. 18. def.*
27 *18.* Cujac. *lib. 9. Obs. 10.* Apparet ergo exinde, consultius agere Creditorem, si generalem & specialem hypothecam conjungi petat ita ut specialis hypotheca in illis rebus constituatur, quæ facillimo negotio emtorem reperire possint. Sed nec hoc sine incommodo est; nam qui hypothecam generalem & specialem habet, non potest postea pro lubitu in qualicunque re debitoris executionem petere sed præcisè rei specialiter obligatæ insistere debet eamque prius excutere antequam ad alias res deveniat: est enim tali casu hypotheca generalis tantum subsidiaria *L. 2. C. de pignor. & ibi* Brunnem. Franzk. *ad ff. tit. qui pot. in pign. n. 36.* Carpz. *P. 2. C. 23. def. 29.* Koppen *Decis. 4. n. 1.* Ergo ne hoc onere gravetur Creditor, cautela admodum necessaria est, ut hanc clausulam subjiciat: Jedoch salvo jure variandi, vel Jedoch behalte ich mir frey/ meine special hypothec hinwieder fahren zu lassen und mich an andere des Debitoris generaliter verschriebene Güter nach Belieben zu halten. Magis autem securus est Creditor quando debitor omni alienationi bonorum renunciat, his verbis: Massen ich deßhalb alle meine Güter verpfände/ und mich zugleich der Freyheit selbe zu veräussere hiemit expresse begebe. Hæc enim hypotheca non tantum afficit bona præsentia & futura, & liberam electionem relinquit, quam rem ex bonis debitoris excutere velit. Sed & insuper clausula de non alienando hypothecæ generali adjecta id operatur, ut, si res aliqua postea distracta, Creditor non excusso prius debitore, quod alias in generali hypotheca facere tenetur, mox contra possessorem pignoris agere possit. *arg. l. 7. §. ult. ff. de distract. pign.* Carpz. *P. 2. Const. 23. def. 24.* Alioqui hoc ita exprimunt: Solte ich auch etwas von meinen Gütern wieder Willen meines Gläubigers veräussern/ soll ihm so fort freystehen dieselbe à possessore quocunque zu revociren/ ubi quoque consultum adjicere pactum commissorium, daß im wiedrigen solche Veräuserung soll null und nichtig seyn. Dn. Stryk. *de Caut. Contr. Sect. II. c. 4. §. 16. & seqq.* Hypotheca porro constitui- 28
tur in Prædiis vel per Judicē, vel per legē, vel per debitorē. Per judicē fit quan- 29
do decernit immissionem in Prædium alicujus vel propter contumaciam non comparentis, vel propter cautionem præstandam non præstitam, & dici solet in specie pignus Prætorium: Vel Magistratus in bona debitoris, qui sententiæ parere recusat, in possessionem mittit, quod in specie dici solet pignus Judiciale. vid. *l. 15. §. 2. 3. de Re Iudic.* Huc 30
referri potest hodie usitatum Arrestum quod, quam primum impetratum est, debitoris bona jure pignoris afficit dummodo legitimè impetratum & legitimè ejus fiat prosecutio. Ad impetrandum verò Arrestum pertinet, ut summariè fidem faciat quis Judici de suo debito: deinde ostendat aliquod periculum subesse, ut sibi de consequendo debito prospicere ita debeat, Carpz. *P. 1. C. 29. D. 6. 7. 8.* Per legem in certis casibus constituitur pignus legale vel hypotheca tacita in Prædiis, & quidem propter singularis debiti favorem à lege assignatur Hypotheca (1) 31
Fisco in bonis Civium propter tributa *l. 1. C. in quib. caus. pign.* (2) Marito ra- 32
tione

tione dotis præſtandæ in bonis uxoris vel illius qui dotem promiſit *L. un. §. 1. C. de rei Uxor. act.* (3) Uxori pro reſti-
33 tuenda dote in omnibus bonis mariti aut illius qui dotem ſuſcepit, ut patris mariti. *l. un §. 1. C. de rei Uxor. act. §. 29. Inſt. de action.* Extendunt hoc interpretes ad donat. propt. nuptias; it. ad bona Paraphernalia; it. alimenta à marito
34 præſtanda. Berl. *L. 1. C. 66.* (4) illi qui in refectionem prædii vel domus credidit. *l. 1. in quib. cauſ. pign. vel Hypoth.* Carpz. *P. 1. C. 28 d. 106.* Ubi monet id extendendum eſſe ad aliam rem quamlibet, in cujus conſervationem pecunia credita & impenſa probatur.

35 Vel ob favorem perſonæ ſeu creditorum tribuitur hypotheca (1) Fiſco in bonis eorum qui res fiſcales adminiſtrarunt, *l. 1. de Privil. Fiſc.* vel cum Fiſco contraxerunt *l. 46. §. 3. ff. eod.* Idem accommodatur ad debitores Eccleſiarum aliorumve piorum locorum, item Civitatum & communitatum. Carpz. *d. c. 28. D. 115. & 116.* (2) Pupillo & Minori
36 in bonis Tutorum & Curatorum ſuorum in ſecuritatem ejus quod ex cauſa adminiſtrationis, tutelæ aut curationis nomine ipſis debetur *l. 10. C. de Adm. & peric. tut.* ut & in omnibus bonis ex pecunia ipſorum comparatis *l. 7. pr. qui*
37 *pot. in pign. l. 3. de reb. cor. qui ſub tut.* Idem obtinet in liberis prioris matrimonii in bonis parentis ſuperſtitis, non tantum pro ſervandis rebus quæ ipſis liberis ex prædefuncta patris vel matris ſubſtantia debentur, *l. 6. §. ult. C. de Bon. quæ lib.* Sed & in ſecuritatem præſtandarum vel conſervandarum earum rerum, quæ patri vel matri à priori conjuge obvenerunt *l. 8. §. ult c. de ſecund. nupt.* Similiter in bonis Vitrici in caſu *l. 6. C. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.*

Vel denique ex præſumta volunta-
38 te. *l. 4. de Pact.* Et quidem (1) tacitum inde pignus conſtituitur legatario & Fideicommiſſario in omnibus bonis à teſtatore pro conſequendis ſibi relictis. *§. 2. Inſt. de leg. l. 1. C. Commun. leg.* (2) Competit tacitum pignus locatoribus
39 adverſus conductores prædiorum in invectis & illatis ratione mercedis & penſionis conſtitutæ, *l. 2. 3. 4. 5. 6. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.* quod jure Romano ad urbana Prædia reſtringitur, nec in prædiis ruſticis locum habet, in quibus fructus pignoris loco ſunt & locatoribus ſufficientem præſtant ſecuritatem. *l. 4. pr. C. in quib. cauſ. pign. l. 7. pr. ff. eod.* Struv. *in Iurispr. Rom. Germ. L. 2. Tit. 5.*

Voluntarium Pignus ab ipſo debito- 40
re conſtituitur vel per teſtamentum, quando teſtator ſe ipſum quaſi debitorem facit, & rem pignori ab hærede voluntatem defuncti per aditionem acceptante alteri tradendam legat, quam deinde hæres ex defuncti diſpoſitione tradit: aut quando non tradendam relinquit, ſed ſimpliciter Hypothecæ eſſe jubet. *l. 26. de pign. act. l. 12. de al leg.* Vel per conventionem (quod conventionale & expreſſum *l. per in quib. cauſ. pign. tacit.* dicitur) conſtituitur, aut per traditionem in contractu pignoris, aut ſine traditione per pactum legitimum Prætorium Hypothecæ, quo inito ſingulari jure jus in re Hypotheca nimirum conſtitutum habetur, ipſa re apud debitorem manente, *l. 1. de pign. act. l. 4. de Pign. & Hypoth.* ſcriptura vero non niſi ad teſtationem requiritur *d. l. 4.* Huic 41
voluntario pignori per contractum celebrato ſolent adjici pacta & quidem Antichreticum quod eſt licitū, & Commiſſorium quod eſt illicitum. Pa- 42
ctum antichreſeos eſt quo inter debitorem & creditorem convenit, ut quamdiu creditori non ſatisfaciat, creditori Prædio pignoratitio uti liceat & fructus ſuos facere in compenſationem uſurarum pecuniæ ipſi debitæ *l. 11. §. 1. de Pign. & Hypoth. l. 33. de Pign. act.* Gail. *l. 2. O. 3.* modo debitori quandocunque voluerit pignus luere liberum maneat, quæ facultas illi adimi haud poteſt, etiamſi expreſſe ita convenerint. Sande *deciſ. l. 3. t. 11. d. 11.* Et hoc pactum injuſtum non cenſendum, quando id ipſum uſurarum modum Lege Civili determinatum non excedit, nec cum illis ineatur, quibus gratis mutuandum. Notatu digna ſunt verba Erneſti Cothmanni *Vol. II. Conſ. 57. n. 138.* Nam pactiones, inquit, Antichreſeos fatemur eſ-

se legitimas si intra septa justitiæ, dilectionis proximi & æquitatis contineantur, nec in lucrum excessivum degenerent: Et consuetudo fert pactiones Antichreseos, si modo sint tolerabiles, non excessivæ, non leoninæ, non denique vultureæ. Distinguendum autem
43 hic probè est, an fructuum incertus sit proventus, & nihilominus subsistit hoc pactum, tum propter pretii inconstantiam & mutabilitatem *l. 17. l. 23. C. de Usur.* prout etiam fit in emtione jactus retis & aucupii. *l. 12. in fin. cum l. seq. ff. de act. emt.* Accedit & harum Provinciarum consuetudo pactionem Antichreseos in modico excessu non improbans Carpz. *P. 2. Const. 30. Def. 40. verb. sentent.* Scabin. Lips. So verbleibt es bey solchem Contract nochmahls billich / und es mag derselbe gestalten Sachen nach/ weil M. beniemte Aecker durch seine eigene Arbeit beschicken lassen / und darneben die Gefahr des Mißwachs tragen und erwarten müssen/ pro usurario contractu nicht gehalten / noch der Creditor von den eingehobenen Früchten Rechnung zu thun / un̄ die Ubermasse ihm an dem Capital abkürtzen zu lassen angehalten werden/ V. R. W. Limitatur tamen hoc si
44 fructus legitimum usurarum modum nimium superent, utique ob excessum immodicum sorti sunt imputandi. Ne scilicet fraus fiat legibus certum usuris modum imponentibus. *l. 16. C. de Usur.* Hinc sententiæ solet addi: Ihr köntet den̄ beweisen un̄ darthun / daß die Gläubigerin obberührte Aeckere / über das Ackerlohn weit höher / als der gewöhnliche Zinß austragen / nützen und gebrauchen / und also eine grosse Ubermasse haben können; auff solchen Fall wäre sie nicht allein Rechnung zu thun/ sondern auch die Ubermaß in sortem zu imputiren schuldig. Quando verò in Antichresi fructuum ex agro perceptorum accessio plus nimio legitimum usurarum modum exsuperare creditoremque rationum redditioni obnoxium efficere dicatur, Judicis arbitrio committendum Menoch. *de Arbitrar. Jud. quaest. lib. 2. Cent. 2.* Carpz. *145 n. 2.*

45 Aut fructuum certa est quantitas & sorti imputandum est quicquid legitimum usurarum modum superat. Ut 46
sunt fructus pratorum & hortorum, cum in eorum cultura haud magnus hominum labor vel plane nullus requiratur. Ordin. Torgens. *de Anno 1583. Tit.* Vom Wucher und wucherlichen Contracten §. Als haben wir vers. Und derowegen da einer &c. Carpz. *P. 2. Const. 30. def. 42.* Ubi tale Præjudicium subnectit, Er könte denn wie recht erweisen und darthun / daß ihr obberührten Schloß Garten an gewissen jährlichen Abnutzungen über den Landüblichen Zinß und die auffgewendeten Unkosten höher genossen / auf den Fall wäre er solche Ubermasse euch an der Haupt-Summa abzukürtzen wol befugt. Quod licet in fructibus Hortorum naturalibus ut Pomariis proce- 47
dat, in industrialibus verò ut Olitoriis meritò dubitandum, cum illi majorem curam & laborem requirant quam agri ipsi, juvta vulgatum:

Ein Gärtner starck
Bringt viel zu Marck/
Hat er viel dran/
Ichs ihm wohl gönn/
Denn es kommt ihm gar sauer an.

Pactum verò commissorium, quod 48
Prædio hypothecæ subjecto Contractui nonnunquam adjici solet, licitum non est, quo inter creditorem & debitorem ita convenit, ut si tempore destinato debitum non solvatur, res oppignorata pro quantitate debita pleno jure adquiratur, *l. ult. C. de Pact. pign. l. 36. C. de Usur.* Quia enim Prædium, quod nexui pignoris supponitur communiter valore suo debitam pecuniam superet, & egens pecuniæ coactus quasi ab iniquo creditore adducatur ut in hanc duram legem, qua ob non solutum sua die debitum dominio rei suæ excidat, consentiat, ideo ob fraudes & captiones varias, quæ facile hic intervenire possunt, in genere non valere placuit Mœstert *de Leg. Commiss. quæst. 2. n. 4.* Neque ex intervallo adjici potest, neque ob favorem dotis, vel transactionis, neque valet inter debitorem & Fidejussorem. Mœstert. *d. l. qu. 6. & 10. 11. 12.* Hoc vero pactum jam tempore JCtorum ve-

veterum fuit prohibitum, *arg. l.34. de Pign. Act. l. 45. de solut. l. 16. §. ult. de Pign. & Hypoth.* quæ prohibitio repetita à Constantino *l.f.C. de Pact. Pign.* Nec non jure Novissimo in der Policey-Ordnung zu Franckfurth *de anno 1577. tit.* von Jüden und ihrem Wucher: verba Constitutionis hæc sunt: Und dieweil man in Erfahrung kommet/ daß die Juden mit den Christen sondere Gedinge machen/ da die eingesetzte Pfand in benamter Zeit nicht gelöst würden/ daß alsdenn dieselbige ihnen verfallen seyn solten. Wann aber dasselbige den Rechten zuwieder / so ordnen wir/ daß solch Geding verboten und
49 nichtig seyn. Non autem pactum commissorium initur, seu pignus non cadit in commissum, si (1) conveniatur, ut pecuniâ destinato tempore non solutâ res oppignorata emta esse debeat justo pretio tum arbitrio boni viri constituendo, vel etiamante constituto. *L.16.§. ult. de Pign. & Hypoth. L. ult. pr. de contrah. emt.* Atque hoc sensu etiam admitti potest, quod prohibitioni pacti commissorii renunciare liceat, ita nimirum, ut debitor sponte in solutum det pignus æstimatum s. venditum quasi pro illa quantitate quam debet. Mœ-
50 stert. *d.tract. q. ult.* (2) Si quis pactus sit nisi intra certum tempus debitor solvat, cessurum se pignus creditori: & tunc communi jure creditor hypothecam vendere debet. *l. 1.C.de pact. pign.*
51 It. (3) si convenerit, ut si res vendita evincatur, alia res pro ista obligata creditoris sit: *arg. l. 2. C.de pact. pign. ubi gl. lit. m.*
52 Quæritur quid juris si paciscatur creditor cum debitore ita ut debitori in æternum non liceat prædium luere aut simpliciter non liceat? Ejusmodi pactio non valet, quod vel similis legi commissoriæ vel ratione effectus ea-
53 dem: Secus si convenerint inter se creditor & debitor, ne hic intra tempus certum & modicum pignoratam rem redimere debeat. Salicet *in l. ult. C. de pact. pignor. num. 3.* Et tempus semper minus sit 30. annorum. Si dictum fuerit quod debitor pignus luere non possit nisi post triginta annorum lapsum, conditio & pactum haud valet, ob similitudinem legis commissoriæ. *gl. in l. ult. C. de pact. pignor. verb. Amissa* Gothof. de Iena *de Leg. Commissor. n. 38.*

Op pignorationi Prædiorum lege suf- 54
fragante etiam adjici solet pactum Constituti possessorii, ut creditor debitore non solvente propria autoritate possessionem Prædii ingredi possit. *l. pen. C. de Pignorat. act. hisce verbis*: Ich will auch zu mehrer Versicherung mein Guth N. cum clausula Constituti possessorii verpfändet haben. Cum enim Constitutum civilem & naturalem possessionem in Constitutarium, qui hoc loco creditor est, transferat, Mev. *P.5. dec. 159. 160. & 350.* hunc effectum habet illud pactum, ut debitor in mora solvendi existens bona non amplius suo sed creditoris nomine possideat: Unde tali casu remediis possessoriis uti, & mandatum manutenentiæ impetrare potest creditor in Prædio Hypothecato, vel si malit mandatum de immittendo petet. Lud. Post. *de Manutenent. Observ. 20. n. 12. & 13.* Quando verò conceditur 55
facultas ingrediendi propria autoritate Prædium Debitoris, de quo in *L. 3. C. de pignor.* & is resistat, tunc hoc pactum contra resistentem non procedit, sed tamen operatur contra eum paratam executionem. Dn. Stryk *de Caut. Contr. Sect. 1. c. 5. §. 24.* Ut enim resistenti vis fiat, sive ut pignus alicui resistendi vi eripiatur, nulla pactione inire licet. Struv. *ad tit. ff. qui pot. in pign. §. 41.*

Si prædium alienum oppignoratum 56
sit, (1.) non satisfit obligationi, cum jus in re, quod alias ex natura pignoris creditor nanciscitur, non transferatur. *l. 6. C. si res al. pign. dat.* Inde (2.) creditor, quamprimum probare potest rem esse alienam pignori datam, licet nec dum alius ea de re litem moveat, & debitor solvendo sit, experiri poterit contrariâ pignoratitia actione, ut res alia ei detur, quod probant textus *in l. 9. pr. l. 16. §. 1. de pignor. act. l. 32. eod. d. l. 6. C. si res al. pign. dat. l. 38. de evict.* Bachov. *d. tr. l. 2. c. 3. n. 1.* (3.) Si res evicta fuerit, & debitor sciens alienam dederit, poterit

hac actione agi contra eum ad interes-
se *l. 70. de evict. l. 13. rem ratam hab.* ob
malam fidem *l. 7. C. comm. utr. jud.* &
ex Stellionatu ob fraudem, Eckolt *ad h.
de pign. act. §. 3.* Qui effectus credito-
ri qui Prædium accepit salvi sunt, uti
& reliquæ actiones quas alioqui pigno-
ris contractus solet præbere etiamsi res
aliena data de quibus vid. Bachov. *d.
tr. l. 3. c. 11. n. 2.*

57 Competit Creditori etiam jus reti-
nendi prædium pignoratitium non so-
lum pro debito, in cujus securitatem
pignus traditum, sed & alio quovis de-
bito ab eodem debitore eidem credi-
tori solvendo *l. un. C. etiam ob Chirogr.
pecun.* de quâ vid Giphan. Jul. â Beym.
in d. t. Item Garf. Mastrill. *dec. 88, Person.*
58 *de adip. poss. n. 320.* Datur quoque re-
tentio ratione usurarum *l. 11. § 3. de pign.
act. add. l. 4. C. de usur.* Bachov. §. 2. *D. 3.
tit. c.* ut & impensarum in pignus *l.* 6.
59 *C. d. pignor.* Perez. *n. 51.* Competit præ-
terea & negotiorum gestori, qui libe-
ravit pignus quod possidet, *l. 1. pr. q. m.
pign. solv.* Quin & locum habet retentio,
etiamsi in pignoris cõstitutione aliquid
deficiat, modo aliqua specialis ratio ex-
cipientem creditorem defendat, *l. 1. pr. h
l. 1. C. si. alien. res. l. 7. §. pen. de reb. cor.* a-
liàs si vitiosè ac inutiliter pignus con-
tractum ei locus non est *l. 25. de pign.*

60 Rite igitur constituta Hypotheca in
Prædio pignoratitio largitur creditori
actiones, Servianam nimirum & quasi
Servianam seu hypothecariam. *§. 8. Inst
de act.* Et quidem contra quemlibet
possessorem *l. 21. §. fin. ff. de Pign.* Nisi
Prædium Creditori sit traditum, tunc e-
nim si postea à possessione cadat potest
agere Hypothecaria non excusso prin-
cipali. Neguf. *de Pignor. M. 1. P. 1. n. 7.*
Vel clausula constituti in pignore adje-
cta sit. Præter hæc habet & creditor
alia remedia possessoria, ut Interdi-
ctum Salvianum, it. interdictum ne vis
fiat ei, qui in possessionem missus.
Struv. *Exerc. 45. th. 31. & 171.*

61 Si forte pluribus unum Prædium
fuerit obligatum, regulariter obtinet
vulgatum juris Axioma: Qui prior
tempore potior jure. *l. 8. 10. 11. ff. qui po-
tior. in pign.* Qui autem plura de prio-
ritate & concursu creditorum cupit,
adeat Autores qui de Privilegiis Credi-
torum expresse scripserunt. Dissolvi- 62
tur nexus pignoris in Prædio variis mo-
dis, & quidem consensu *l. 34. d. R. l.*
item solutione ejus quod debetur, sive
solutio sit vera, *l. 1. princ. L. 5. §. 2. ff. quib.
mod. pign. solv.* sive ficta, *d. l. 1. d. l. 5 princ.*
Donec tamen aliquid etiamnum restat
persolvendum totius pignoris nexus ju-
re subsistit *l. 6. C. de distract. pign.* pro-
pter individuam nimirum pignoris na-
turam *l. 65. ff. de evict. vid.* Carpzov.
p. 2. c. 23. def. 31. n. 2. ubi his formalibus
utitur: Ergo *inquit* pignus totum pro
toto debito totumque pro qualibet de-
biti parte, & rursus quælibet ejus pars
pro toto debito tenetur; Pro alio quo-
que debito Pignus retineri posse, ait
L. un. C. etiam ob Chirogr. pign. Porro
compensatione quoque pignus solvi-
tur, *l. 4. ff. qui pot. in pign.* Voluntate i-
tem creditoris, vel expressâ, *l. 5. ff. quib.
mod. pign. solv.* vel tacitâ, *l. 4. §. 1. l. 8.
6. & seqq. ff. d. t.* rei etiam, vel corpora-
lis vel incorporalis interitu, *l. 8. princ.
ff. d. t.* totali tamen non partiali, *arg.
l. 21. ff. de pign. act. l. 29. §. pen. l. 16. §. 2.
ff. h. t.* Ubicunque enim id quod super-
est quocunque modo partis ratio-
nem habere potest, manet in eo pigno-
ris jus, utcunque mutata sit qualitas.
Neguf. *m. 3. p. 6. n. 9.* Solvitur item
pignus mortuo eo qui obligationem
fecit, & non habebat Ius in bonis nisi
in ejus vita, cum post ejus mortem bona
ad alios pervenire deberent, *l. 31. ff. h.
t. l. 3. ff. quib. mod. pign. solv.* Ex quo se-
quitur obligationem feudi per vasal-
lum factam resolvi quando post ejus
mortem ad Dominum revertitur, *L. F.
5. §. rursus.*

Non inconcinnè hic quæritur, utrum 63
dominus feudi in oppignorationem
consentiens, si mortuo sine liberis va-
sallo feudum ad ipsum devolutum fu-
erit, ad satisfactionem creditoribus te-
neatur? Nos affirmamus propter LL.
expressas, nimirum *l. 1. §. 14 vers. unde si
quis ff. quod legator. l. 2. C. de remiss. pign.
L. 21. de R. l. in 6to.* quod ampliamus, et-
iamsi

iamsi in cõsensu addita sit clausula, Salvo suo jure Heig. *p. 2. quæst. 20. n. 2. 3.* Hartman. Pistor. *p. 2. quæst. 48. n. 32.* Wie denn in den Gunst-Brieffen diese Wort gemeiniglich angefüget werden: Geben darzu unser Gunst und Verwilligung / jedoch unser Land-Fürstl. Obrigkeit / Regalien / Ritterdiensten auch andern Gerechtigkeiten / die wir auf solchen Gütern herbracht / ohne Schaden. Effectu tamen illa clausula non destituitur, sed intelligitur reservare Domino jus vasallitium omniaq; alia Jura, quæ remissione ac concessione ista non continentur, quæque in genere quis verisimiliter concedere non solet. *arg. l. 6. ff. de pignor.* Heig. & Pistor. *de locis* Carpz. *p. 2. c. 46. n. 7.* Porro quando creditor tantum ex fructibꝰ percipit, quantum est debitum pignus ipso jure liberatur. *l. 1. C. de distract. pign.* 64
Quod alias de præscriptione pignoris reluendi olim disputatum fuit, illud hisce in provinciis sanctione Electorali *p. 2. c. 1.* satis clare decisum est. Daß in beyden Fällen des Pfandes und Wiederkauffs halben einige Verjährung oder præscription durchaus auch hundert und mehr jährige nicht statt haben / sondern zu jederzeit ein verpfand- oder wiederkäufflich verkaufft Gut / Krafft und Inhalts des aufgerichten erwiesenen Contracts, gelöset / oder wieder erkaufft werden möge. 65

CAP. XLI.

DE PRÆDIIS RETROVENDITIONI OBNOXIIS.

SUMMARIA.

1. *Dura conditio Creditorum in Prædiis pignoratitiis.*
2. *Melior eadem in prædiis retrovenditioni obnoxiis.*
3. *Retrovenditio quid sit?*
4. *Æquitati non repugnat.*
5. *Quot modis ineatur retrovenditio?*
6. *In retrovenditione Dominium & possessio transfertur.*
7. *Pactum hoc pro parte contractus habetur.*
8. *Venditor nullum jus reale habet in re vendita.*
9. *Ne redemturus venditor eludatur ab emtore, ipsi prodita est actio personalis ex vendito.*
10. *Datur hæc actio hæredi.*
11. *Coram quo Magistratu hæc actio instituenda?*
12. *Ut hæc actio competat, requiritur oblatio pecuniæ.*
13. *Non tamen solennis requiritur offerendi modus.*
14. *Intra quod tempus oblatio fieri debeat?*
15. *Pretium in retrovenditione quale esse debeat?*
16. *Offerendum est totum pretium.*
17. *Nisi hoc fiat absque incommodo emtoris.*
18. *Uno venditorum totum pretium offerente, prædium cedere debet emtor.*
19. *Dominium in retrovenditione an ipso jure, an facto hominis ad venditorem recurrat?*
20. *Pretio rite oblato, retrovendere præcise tenetur emtor.*
21. *Emtori tamen omnes impensæ & meliorationes restituendæ.*
22. *Quales impensæ hic intelligantur?*
23. *Nec augmentum venditor redimens petere potest, nisi & ejus pretium solvat.*
24. *Alluvionis incrementum ad quem spectet?*
25. *Ob deteriorationem emtor an conveniri possit?*
26. *Fructus quoque emtor lucratur.*
27. *De fructibus dum res redimitur quid sentiendum?*
28. *Quibus casibus actio ex hoc pacto cesset?*
29. *Præscriptio in retrovenditione an locum habeat?*

30. *Dis-*

30. Difficile est cognoscere an contractus retrovenditionis, an vero pignoratitius sit initus.
31. Notæ horum contractuum.
32. Plures conjecturæ remissive.

1 CUm possessores Prædiorũ pignoratitiorum perspicerent, quod eorum conditio admodum dura esset ratione fructuum ex bonis oppignoratis redundantiũ, dum non tantum rationes reddere de fructibus perceptis, sed & percipiendis, quos scil. ipse Creditor percipere potuisset, teneantur *l. 3. C. de pign. act.* Bachov. *de Pignor. L. 5. c. 22.* Ob quam causam sæpius contingit, ut Creditores amplissima possidentes Prædia & credito suo & hypotheca simul excidant, & ipsi Creditores debitores fiant. Hoc verò sequenti modo evenire potest, si fructus, qui singulis annis percipi potuerunt, primum in usuras imputentur & quod superest sorti detrahatur, quo casu sors non tantum, sed & usuræ singulis annis minores fiunt, & tandem penitus absorbentur. Berl. *P. 2. Concl. 1.*

2 Hinc ut se ab hoc onere liberare possint Creditores, in locum Contractus pignoratitii substituerunt Contractum retrovenditionis, in quo longe pinguior est conditio Creditoris quam in Contractu pignoratitio. Creditor enim hic fit emtor & per consequens Dominus Prædii; nam Dominii translationem pactum de retrovendendo non impedit. Quapropter omnes fructus lucratur, nec illos in sortem imputare tenetur, etiamsi legitimum usurarum modum longissime excesserint, imo etiamsi pretium longe minus sit æstimatione prædii ita venditi, nam usque ad dimidium læsio in emtione toleratur. *l. 2. C. de rescindend. Vend.* Multo minus ad rationes obligatur Creditor aut ad computationem fructuum percipiendorum cum jure Dominii utatur fruatur prædio intra tempus præfinitum, ut hinc commodum & incommodum ipsius sit, Vid. Carpz *P. 2. C. 1. D. 1.*

Est autem retrovenditio nihil aliud
3 quam pactum emtionis & venditionis Contractui in continenti adjectum, ut pretio quandocunque & indefinite, vel intra certum tempus, oblato emtor rem emtam venditori ejusque hæredibus restituere teneatur. *l. 2. C. de Pact. inter empt. & vend.* Struv. *Exerc. 23 θ. 25.*

Retrovenditionem autem juri & æquitati naturali non repugnare patet, 4
non enim præjudicat venditori, quoniam ejusmodi pactum in ejus favorem adjectum est, eoque gravatur emens ut vilius distrahere rem non possit interim, dum is qui vendidit jus habet redimendi, teneaturque eidem vendere quandocunque, juxta sc. pacti adjecti tenorem, voluerit eam redimere. Neque emtori, quia is non solum sciens & volens nullaque necessitate adductus in id consensit, sed etiam quoniam, cum gravamen illud sit pretio æstimabile, pretium in ejusmodi venditione tantum statuitur quantum prudentis arbitrio gravamen istud æstimatur, ut proinde in ementem cum eo gravamine pro illo pretio nullum incommodum redundare possit. Molin. *de Iust. & Iur. Tract. 2. Disp. 375.* Sed de emtione in gratiam emtoris facta major videtur esse difficultas, verius tamen est, non esse illicitam, modo justo pretio fiat. Ita tenet Covarruv. *Lib. 3. Var. Resol. c. 9. n. 3.* Ratio hæc est, quia justo pretio compensari potest onus quod venditor imponit emtori, nempe tantundem detrahendo de pretio: Ita & onus quod emtor imponit venditori compensari potest, tantundem augendo pretium in prima venditione. Less. *de Iust. & Iur. L. 2. C. 21.* Cum igitur pacti hujus justitia & æquitas adeo evidens sit, canonibus etiam admissum fuit, *Cap. 5. X. de Emt. & vend.* excepto tamen, si vel pretii vilitas, vel fœnorandi consuetudo vel alia varietas usurariam labem inferat.

Initur autem Contractus retroven- 5
ditionis vel ita, ut quandocunque liceat redimere & Juri redimendi nullo præscribatur tempore, Pingiz. *Quæst. Sax. 41.* vel certo tempore, & quidem ad-

adjicitur tempus vel ut terminus à quo, seu post cujus lapsum demum venditor possit pretio oblato restitutionē rei vēditæ petere, quod exprimi volunt per verba: Uff zehen Jahr lang wiederkauff-lichen / quo elapso facultas redimendi demum competere incipit: Vel ut terminus ad quem est restricta potestas redimendi, seu usque ad quem & intra quem *v. g.* binnen zehen Jahr exerceri queat jus retrovenditionis, quo elapso non amplius integrum est redimere. Carpz. *P. 2. C. 1. d. 8.*

6 Nullum igitur est dubium, quin per venditionem & traditionem, cui pactū de retrovendendo appositum est, dominium & possessio prædii transferatur in emtorem, non verò fructuum percipiendorum commoditas tantùm, cum hoc ipso pacto vestita venditio pura omnino & absoluta sit, nec inepta adeò ex quo emtor nequeat fieri Dominus existat. Franzk. *de Laudem. c. 16. n. 28.* Dum namque semel partes de pretio rei transferendæ convenêre, causa jam, ex qua emtori competat dominium, traditione maxime secuta sese statim exhibet, nec eam adjecta pactio immutare poterit, quippe quæ non tam substantiam contractus, quam id quod extrinsecus circumstat eundem, respicit. Ideò si rem redimat venditor, non suam amplius sed alienam nanciscatur eum oportet *l. 42. de R. I.* propriam enim rem emi posse & leges ignorant, & dominii ratio non admittit, quâ quod semel nostrum est amplius nostrum fieri non posse diserte traditur *l. 3. §. 5. de A. vel A. P. §. 14. Inst. de Act.* Absurde siquidem reddi sibi fundum peteret redimens, cujus dominium translatum in emtorem nunquam esset. Imò nihil aliud ipsa nominis natura evincit. Quid enim retrovendam ego, ubi nihil mihi traditum est, non dare potest, id aliquis cujus Dominus nunquam fuit. §. *14. Inst. de act.*

7 Porro cum pactum hoc in continenti adjiciatur, ista tunc cohærentia quæ subest id efficit, ut pactum pro parte contractus accessoria habeatur, & tantundem ferè quantum ipse contractus possit, *l. 7. §. 5. ff. de Pact.* nec si pretium redimens postea offerat, tam prior rescindi venditio quàm alia de novo contracta proprie videtur, Carpz. *L. 5. Resp. 30. n. 9. & seq.* Accedit quod venditor 8
nullum jus reale habeat in re vendita, sed tantum jus personale, cum pactum nihil aliud sit, uti jam dictum, quam contractus, unde sicut ex contractu emtionis & venditionis nascitur actio duntaxat personalis, *l. 1. C. de Act. emt.* ita & ex pacto, quod contractui huic inest, personalis tantum obligatio resultabit. Treutl. *disp. 28. th. 10. lit. A.* & Bachov. *ad eund.* Eapropter emtoris tanta circa illam rem sese exerit potestas, ut non obstante pacto illam alienare intermedio tempore vel vendendo vel pignori supponendo possit. Zœs. *ad Tit. de retract. convent. n. 25.* quippe quod non officiat pactum, ne omnino non transeat in emtorem, sed ne irrevocabiliter ejus fiat efficiat. Atque hæc adeò vera sunt, ut nec tertium, in quem alienata res est, convenire possit venditor. Zœs. *d. t. n. 13.* Gail. *2. Obs. 16.* Sicut enim hoc pactum rem ipsam non afficit, ita nec possessorem rei sequitur, quanquam, ne pactio hæc efficacia sua destituatur, actio ad id quod sua interest, rem tertio traditam non fuisse, venditori contra emtorem parata sit. *arg. l. 2. C. de pact. inter emt. & vend.* Carpz. *P. 2. C. 1. def. 16.* Vid. Espach. *ad hanc defin. n. 4.* Qui tamen *def. seq.* hanc sententiam limitat in pacto verbis directis concepto: *v. g.* Si pretium intra quinque annos reddidero, res sit inemta. Brunnem. *ad l. 1. ff. de L. Commissor.* Beat. Frater Dn. Wilh. Leisser *Dissert. de Pact. retrovend. §. 14.*

Ne autem redemturus venditor eludatur ab emtore, sed conventionis fides 9
sarta tecta habeatur, certa illi à legibus prospectum sit actione, necessum est, & personalem dari communis DD. sententia est. *per l. 2. C. de Pact. inter vend. & emt. l. 6. C. de rer. permut. l. 21. §. 5. ff. de Act. emt.* Cui sententiæ accedit quod paulo supra adduximus, quodque pactum hoc sit pars contractus, ut proinde pars ab ipso toto dissidere ne

queat, ejusdemque sit naturæ contractûs resolutio, cujus est contractus. *l. 58. ff. de Pact.* Et vero si ab emtore res sit rursus vendita, prior venditor â secundo emtore rem non vindicat, sed datur ei tantum actio personalis ex vendito adversus primum emtorem in id quod interest. *arg. l. fin. §. fin. ff. de contr. emt. l. 11. C. de R. V.* Treutl. *Disp. 28. th. 10. lit. C.* ibique Bachov Limitationes hujus asserti vide apud. Carpz. *P. 2. Const. 1. Def. 17.* Disceptant DD. utrum hæc actio ex vendito an præscriptis verbis competat, & ex vendito dari eam statuendum, tùm quod legibus firmissimè cautum, ut alia ex pactis in continenti adjectis non competat actio, quam ea quæ ex ipso descendit contractu. *l. 29. ff. de Contr. emt. l. 6. §. 1. ff. de Act. emt.* tùm quod accessorium sequatur naturam sui principalis, ac pacta quasi pars sint ejus contractus cui adjiciuntur, ut consequenter nec actionem â toto diversam habere queant. Franzk. *ad tit. ff. de contr. Emt. n. 411.* Vid. Strauch. *Dissert. Iust.* Hahn. *ad Wesenb. tit. de rescind. vend. n. 6.*

10 Datur autem actio ista, quæ ex hoc nascitur pacto, non solum creditori, sed etiam ejus hæredi, quantum vis ejus facta non sit expressa mentio, cùm de generali pactorum natura sit ut transeant ad hæredem, *per l. 9. ff. de probat.* & distractus judicendur secundum naturam & substantiam contractuum, habeantque in se vim correlativorum, & contrariorum, uti notant DD. *in l. 7. C. de in integr. restit. l. 58. ff. de Pact.* Quemadmodum igitur contractus transeunt ad hæredes contrahentis, ita quoque distractus, quia contrariorum eadem est disciplina. *arg. l. 1 ff. de his qui sunt sui vel alien. jur.* Gail. *L. 2. Obs. 2. n. 4. & 5.* Præjudicium hâc de re refert Carpz. *P. 2. C. 1. Def. 10.* Ist nach euers Vatern Tode dem jüngsten Bruder zum besten das väterliche Gut auf 16. Jahr lang einem Frembden wiederkäufflichen gelassen worden / und es ist gedachter euer jüngster Bruder in seiner Unmündigkeit vor Verfliessung des 18. Jahres Todes verfahren / so hat er solches Wiederkauffs-Recht auf euch und eure Brüder gebracht / und ihr habt euch nach verflossenen 18. Jahren vermöge solches Wiederkauffs des Guts anzumassen wol fug. V. R. W. Atque transitio hæc non in primo tantum, sed & secundo & ulteriori obtinet, quippe quod hæredis nomine omnes in infinitum contineantur, *l. 65. d. V. S.* Nonnunquam tamen pactum hoc venditorem tantum concernere potest, ita ut tunc personale sit ejusque individuum minime egrediatur, id quod ex particulis taxativis adjectis facile colligitur excipientique probandum venit *d. l. 9. ff. de probat.* Zœs. *ad Tit. de Retr. convent. n. 5. & 6.* Deinde actio hæc seu jus redimendi ad extraneum cedendo transferri potest, quia hæc facultas moralis regulariter ad personam non est restricta, sed potius ut jus formatum & actio existit, adeoque perinde ut alia jura (quod liquet in hæreditate vel actione vendita & cedenda rei vindicatione. *tot. tit. & l. fin. de hæred. vel act. vend.*) per cessionem rectè in alium derivatur, cum quod quis per se potest possit etiam per alium. *Can. 72. de R. I. in 6to.* Struv. *Exerc. 23. th. 45.* Et quæ ad hæredem transmittuntur alteri quoque cedi possunt. *arg. l. 42. ff. de Admin. Tut.* Carpz. *d. l. def. 12.* Actio autem hæc instituenda est coram Magistratu loci ubi domicilium 11
habet reus qui Judex competens est, juxta regulam quod Actor Forum rei sequatur *l. 2. C. de Iurisd. Omn. Iud.* itemq; loco in quo contraxit, si ibi reperiatur. Vid. Carpz. *Proc. Jur. Sax. Tit 3. Art. 2.*

Ut vero hæc actio redemtori compe- 12
tat, requiritur oblatio pecuniæ, quæ secundum contractus tenorem instituenda, quoad temp9 nempe determinatum, certum enim est redimentem non nisi pretio oblato rem adipisci posse. *l. 2. C. de Pact. int. emt. & vend.* Pacti enim semel initi ratio id efflagitat, ut sicut ad pretium solvendum emtor adstrictus erat, ita vicissim ad idem præstandum venditor sit obligatus, quique petit, contractum impleri, non debeat ex sua parte esse in defectu, imo quod tunc emtoris locum occupet, nec adeo

adeo quem ille contractum implevit
13 juste impugnare possit. Neque tamen hoc ipso, quod pretii oblatio fieri debeat, præcise solennis requiritur offerendi modus, cum satis redimens fecisse contractui putetur, quantumvis nec consignandi nec deponendi scrupulositias subsequaur *d. l. 2. Cod.* sola enim realis oblatio sufficiet, eaque facta purificabitur hujus pacti conditio, quæ est, ut pretium offeratur. Perez. *ad Tit.*
14 *C. de pact. int. emt. & vend.* Intra quod tempus autem fieri illa debeat, distinguendum num convenerint ita ut quãdocunque liceat redimere, vel certo tempore. *d. l. 2.* Quod quidem adjicitur vel ut terminus à quo, i. e. post cujus lapsum demum venditor possit pretio oblato restitutionem rei venditæ petere, vel ut terminus ad quem, i. e. usque ad quem, & intra quem jus illud retrovenditionis exerceri queat; Illo casu liberam offerendi facultatem habere venditorem quandocunque illi libuerit, hoc verò ad terminum præfixum illum esse adstrictum, facile patet. Vocabulum tamen quandocunque ad XXX. annorum lapsum, qui actioni emti venditi fatalis est, restringunt. Zœs. *de Retract. Conv. n. 33.*

15 Pretium quod attinet distinguendum utrum certum statutum sit nec ne, sed tantùm simpliciter dictum, ut venditor possit redimere, illô casu res non habet dubium: Hôc vero illud pretium solvendum, quo res tempore retrovenditionis juste venire potest, nisi aliud habeat loci consuetudo; quam partes respexisse videantur. Zœs. *d. l. n. 18.* Hinc quidam concludunt Contractum retrovenditionis majori pretio factum, quam prima venditio, esse illicitum, cum tunc non esset æqualis conditio utriusque contrahentium, sique pretium datum pro re in prima emtione fuit justum, majus quod in pactum redemtionis ejusdem rei deducitur foret injustum. Vid. Molin. *Tract. 2. disp. 376. n. 2.* Dn. Leisser. *d. dissert.* §. 20.

16 Offerendum vero est totum pretium, quia particularis solutio pretii invito obtrudi nequit *l. 3. Fam. hercisc. l. 41. §. 1. de Usur.* Sed quæstionis est, Utrum is, qui partem pretii solvit intra tempus constitutum, residuum vero paratus est solvere post tempus elapsum, audiendus sit & admittendus nec ne? Ubi cum Fachineo *L. 2. c. 4.* distinguendum, ut si post modicum temporis elapsi intervallum, & sine incommodo emtoris, venditor residuum offerat audiendus sit & admittendus; Secus vero est si post longum temporis elapsi intervallum & non sine incommodo emtoris residuum offeratur, huc & spectat *l. 135. §. 2. ff. de V. O.* Porrò nec is, qui ex pluribus venditoribus parte tantum pretii oblata redimere vult, audiendus est, cum & emtio una sit quæ se pro parte dissolvi non patitur & partis distractio sæpe vergat in damnum ementis. Quod si tamen 18
unus venditorum integrum pretium offerat, nulla causa est cur prædium retrovenditioni obnoxium cedere recuset emtor, utpote qui integrum pretium sibi solvi desiderat, quo undecunque recepto extra omne damni periculum constitutus erit. Zœs. *d. l. n. 16.* Idem tamen emtor sibi melius consulet, si ut caveat redimens de retrovendendo partem socio probe curaverit, quoniam hac ratione & socium retracturum partem eo securius repellere poterit. Carpz. *P. 2. C. 1. Def. 11.* Ita Dn. Lipsiens. Und nachdem der Verkäuffer Todes verfahren/ und etliche Erben hinter sich verlassen/ ist der eine unter solchen Erben sich des Wiederkauffs zu gebrauchen/ und die Länderey wieder an sich zu lösen gemeinet/ da nun derselbe die gantze Kauff-Summa vollständig erlegen/ und wegen seiner Mit-Erben/ daß er euch gegen sie vertreten/ und schadloß halten will/ gnugsame Caution bestellen werde; so seyd ihr ihm die erkaufften Güter wiederum abzutreten schuldig/ und ihr habt euch darwieder beständiger Weise nicht zu behelffen.

Disquiritur utrum in retrovenditione Dominium ipso jure an facto hominis ad venditorem recurrat? Multi illud volunt, quos vide apud Zœs. *d. l. n. 29.* Hoc vero ipsa retrovendendi vox com- 19

probat. Perez. *ad Tit. Cod. de Pact. int. emt. & vend. n. 18.* Cum enim omnis venditio facto contrahentium in actu secundo perficiatur, idem in hac retrovendendi conventione concurrat oportet, quippe qua non tam hoc agitur ut prior resolvatur, quam nova quædam ineatur venditio, tradendo enim rem venditor emtori attribuit dominium. Igitur idem emtor retrovendendo dominium faciat venditorem necesse est. Huc etiam facit, quòd actio tantũ personaliter hoc pacto venditori contra emtorem parata sit. *l. 2. C. de Pact. int. & vend.* Id quod haud obscurè arguit, ipso jure ad primum venditorem non rediisse dominium, cum tunc potius rei vindicatio illud concomitaretur actione personali exclusa. Dn. Wilh. Leisser. *d. diss. §. 22.* Ex quibus & hoc sequitur, dominium rei ad venditorem non ita reverti, ut à tertio quolibet detentore eam quis vendicare possit. Treutl. *Vol. 1. disp. 28. th. 10. lit. C.*

20 Pretii autem ritè peracta oblatio hoc operatur, ut si rem tradere possit retrovendere præcisè teneatur emtor, nec interesse præstando liberetur *l. 25. §. 1. ff. de Contr. Emt.* Ant. Faber. *6. Contr. 4.* Cum semper conditio si pretium restituerit redimens includi hic intelligatur. Hoc igitur oblato illa retractiva emtio purificatur omnino, & quasi purè contracta esset vicissim emtorem ad rem tradendam adstringit, cum & conditio in venditoris favorem adjecta in odium ejus retorqueri non debeat. Franzk. *Exerc. Iust. II. quæst. 1. n. 42.* Carpz. *P. 2. Const. 1. def. 15. &* Espach. *ad d. l.* Sequitur inde & hoc, vacuam rei possessionem esse tradendum. *l. 2. §. 1. ff. de act. emt.* Mynsing. 1. *Obs. 53.* Rei vero interitu liberatur emtor, si sine dolo & culpa emtoris res perierit, si minus, ad pretii supplementum tenetur Iason. *in l. 5. ff. de reb. cred. n. 12.*

21 Non videtur autem rem venditor reluisse nisi simul emtori omnes impẽsas & meliorationes restituerit. Colerus *Cons. 29. n. 61.* Cum jure naturæ æquum sit, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem *l. 14. de Cond. indeb.* Atque hic argumentum commodè deduci potest de minori recuperare prædium per curatores venditum volente, *l. 39. §. 1. ff. de Minor.* & de possessore prædii qui id habuit a non domino, *l. 65. ff. de R. V.* qui impensas itidem bona fide factas probatasque secundum negotii cujusque convenientiam prius refundere obligati sunt. Idque in hoc nostro pacto eo magis, quod dissoluto venditoris contractu uterq; nil amplius consequi debeat, quam haberet, si venditio facta non fuisset. *l. 25. §. 1. ff de Ædil. Edict.* Carpz. *P. 2. Const. 1. def. 27.* Expressè enim definitum est, eum qui bona fide in re aliena vel in re sua, quæ ad alium dein est transitura, quid fecerit ad utilitatem perpetuam posse sumtus repetere *l. 9. pr. ff. de A. R. D. l. 58 ff. de Leg. 1.* Impensæ autem tales intelligendæ 22
quæ ad perpetuam rei sarturam & utilitatem pertinent, quæ enim ad fructuum collectionem erogatæ cum fructibus compensantur. *l. 7. §. ult. ff. solut. Matr.* Tiraquell. *de Retract. Convent. §. 7. Gl. 1. n. 4.*

Nec etiam augmentum venditor re- 23
dimens petere potest, nisi & ejus pretium solvat, siquidem omne incrementum quod rei taliter venditæ quocunque modo accessit indifferenter emtor adquirit, *§. 3. Inst. de Emt. & vend. l. 7. pr. de commod. & peric. rei vend.* quippe quod emtor perfecta emtione incommodum omne ex re vendita sentit. *l. 8. ff. d. t.* Idem ergo ut sentiat emolumentum sæpe rarius obtingens naturalis æquitas gravissime dictitat. *l. 10. ff. de R. I.* Ratio in eo consistit, quod emtor plenum dominium consecutus sit, cujus translationẽ pactum hoc non impedire, supra demonstratum est, cum nec pactum commissorium hoc impediat, licet potestate sua contractum dissolvat, *l. 5. l. fin. ff. de Leg. Commiss.* Struv. *Exerc. 23. th. 46.* Ad illustrandum hoc assertum subsequens præjudicium Carpz. *P. 2. C. 1. def. 18.* adducit: Ob nun wol wegen allerhand Durchzüge und

Ein-

Einquartirungen des Kriegs-Volcks vielerley Beschwehrungen und extraordinar Steuren dem Gute aufgeleget worden/ zu welchen sich Käufferin des Guts nicht verstehen will/ dieweil sie aber dennoch durch den geschlossenen Wiederkauff/ das Eigenthum und Dominium des Guts erlanget/ und dannenhero alle onera und Beschwehrungen zu tragen verbunden / so wol als sie sich hingegen Zeit wärenden Wiederkauffs aller und ieder Nutzungen und Zugänge zu erfreuen hat/ so ist sie auch vor sich obangeregte Beschwehrungen und extraordinar Steuren zu tragen und abzustatten schuldig / und es mögen Verkäuffer damit nicht beleget werden / V. R. W.

24 Quia etiam Dominii virtus pro emtore perpetuo militat, alluvionis quoque incrementum ad eum pertinebit Fachin. *L. 2. c. 6.* Tessaur. *decis. 140.* non attenta distinctione quorundam, num fundus simpliciter venditus sit, an vero certa mensuratione seu dinumeratione jugerum facta. Dissent. Zoes. *ad Tit. de Retract. Convent. n. 28.* Idem etiam de thesauro tenendum, qui medio tempore retrovenditione pendente ab emtore in fundo invent⁹ est. Tiraquell. *de Retr. Convent.* §. 7. *Gl. 2. n. 97.*

25 Quamvis etiam ob deteriorationem emtorem conveniri non posse videatur, cum domino deterioratio rei imputari haut possit, quantumvis deterioratio ista dolo vel culpa ejus contigerit. *arg. l. 21. C.* Meand. *l. 18. §. 1. ff. solut. Matr.* Attamen hoc saltem procedit in iis rebus, quæ jure dominii ad aliquem irrevocabiliter pertinent, nec restitutioni subjacent. Tiraquell. *de Retract. Lingn. §. 36. Gl. 3. n. 68.* Cum vero res pacto hoc nostro qualificata, cujus conditionis etiam feudum est, in emtorem non irrevocabiliter transierit, utique ille de deterioratione quæ dolo ejus vel culpa emersit tenebitur. *L. 59. de Leg. 1. l. 17. ff. de Iur. dot.* Carpz. *P. 3. Const. 31. def. 8.*

26 Fructus quod attinet uti hos b. f. possessor lucratur, ita emtor dum res non redimitur illius est Dominus, eos tanquam ex re sua perceptos suos facit, *l. 42. ff. de Usur. l. 13. §. 10. ff. de Act. emt.* Maxime cum ille tantum probabili, hic verò in ipsa veritate posito Dominio munitus sit. Sed aliud de fructibus 27 interea dum res redimitur provenientibus pronunciandum est, ut ad venditorem sc. pertineant. *l. 2. C. de Pact. int. emt & vend.* quos tamen ut plenissimè adquirat ultra pretii oblationem debitorem in mora per interpellationem factam constituat oportet, tunc enim ab illius moræ tempore, quos emtor compensare prius poterat, fructus magis secure lucrabitur. *l. 5. C. de pact. int. emt. & vend.* Sola namque pretii oblatio ad moram inducendam sufficiens semper non est, quippe quæ conditionem tantum purificat, sed talis interpellatio quæ in mora constituat necessario requiritur. *l. 32. pr. ff. de Usur.* De fructibus pendentibus vid. Struv. *Exerc. 23. θ. 46.* Hahn. *ad Wesenb. de rescind. vend. n. 6.*

Constat igitur ex dictis, oblatione 28 pretii ac rei rite facta restitutione, actionem ex pacto præsenti natam omnimodo exspirare. Item temporis lapsu, si certum nempe tempus adjectum sit: cum ad tempus concessa elapso illo videatur negata retrovēditio. *l. 41. §. 1. ff. de Fidei Commiss. liber.* Ac negligentiæ suæ habeat imputari venditor, quod retractionis tempus cautius non observarit; Quando verò certum temporis spatium non præfixum sed simpliciter ita conventum fuerit, ut quandocunq;, semper, toties quoties libuerit, liceat venditori retrahere.

Disceptant inter sese DD. utrum præ- 29 scriptio in retrovenditione locum habeat, quibusque annorum terminis coarctanda veniat, Sententiæ negantis Patroni, qui numero etiam affirmantibus prævalere videntur, potissimis hisce utuntur argumētis: (1) Quod emtor, qui retrovendere promisit, semper & quandocunq; in mala fide constitutus sit, suæ quippe promissionis & obligationis conscius, ut adeo nullo unquam tempore præscribere valeat. *Cap. ult. X. de Præscript.*. (2.) Quia jus offerendi pretium ad rem venditam redimendam videtur esse res meræ facultatis utpote in mero venditoris arbitri-

bitrio positum, quas nullo unquam tempore præscribi indubitatum. *l. 2. ff. de Via Publ.* (3) Quod *in l. 2. C. de Pact. int. emt. & vend.* dicatur venditorem fundum recipere posse quandocunque, si ipse vel hæredes ejus pretium obtulerint, quæ verba utique designent temporis infinitatem, *l. 55. ff. de Fideicomm.* Prolixius hac de re vid. Gail. *l. 2. Obs. 18.* Mynſ. *Obs. 16. & Resp. 31. n. 12.* Hahn. *ad Tit. de rescind. vend. n. 4.* Qui vero affirmativam tuentur, quæ etiam verior videtur, omnem suam intentionem fundant in natura actionis personalis, cujus hanc nostram esse supra latius deductum fuit, ut nempe XXX. annorum spatio includenda elapso illo omnino tolli debeat. Nec clausulas istas, semper, in perpetuum, quandocunque morari se patiuntur, quippe quod illæ non importent perpetuitatem, nec extendendæ sint ultra terminos juris præscriptos qui sunt XXX. anni, quibus actiones personales utilitatis publicæ ergo circumscriptæ, ne lites sint perpetuæ & possessores semper sint incerti de jure suo. Gail. Mynſ. *dd ll.* qui in praxi hoc etiam observari testantur Zœs. *de Retract. Convent. n. 33.* Perez. *ad Tit. de Pact. int. emt. & vend. n. 22.* Wilh. Leisser *d. Diss. §. 28.*

30 Quoniam etiam Contractus retrovenditionis & pignoris sæpius confunduntur, adeo ut postea prolixe disputandum sit quis contractus initus fuerit vel non, ac difficile sit cognoscere an contractus emtionis venditionis cum pacto retrovenditionis sit celebratus, an vero pignoratiti⁹, imprimis quando contrahentes in instrumentis verbo retrovenditionis & pignorationis promiscue utuntur, Berl. *P. 2. Concl. 1. n. 2.* hodieq; sæpius videamus magna prædia possessoribus, qui credebant retrovenditionis jure ea se possidere, cum cõtractu accuratius inspecto pignoratitium eum fuisse appareat, propter usuras ultra legitimum modum perceptas adimi, hinc paucis de utriusque contractus notis dicendum. Et quamvis aliàs certum sit talem Contractum celebrasse contrahentes qualem verbis expresserunt, Menoch. *Lib. 3. Præsumt. 121. n. 16.* Attamen hîc tuto verbis insisti nequit, cum sæpius vocabulum wiederkäufflich inferatur contractui pignoratitio ut idem involvat quod wiederlößlich. Nam Contractus pignoratitius certo tempore pariter circumscribi solet, uti retrovenditionis, ut hinc ad reliquas quoque circumstantias sit respiciendum. Quod si ergo animus contractum retrovenditionis celebrandi ex verbis appareat, non nocet, quamvis pignoris fiat mentio. Berl. *d. l. n. 7.*

Nota verè Contractus pignoratitii 31
hæc principalis esse solet, Si primò fiat mentio mutui contracti, & postea subjiciatur pro illo mutuo fundum hunc sub jure retrovenditionis Creditori esse concessum. Sebast. Almers *in Resolut. materiam retrovenditionis controversibus. Resol. 20. §.* So gebt doch. Ex hoc enim apparet, quod ab initio vendere partes noluerint, sed mutuum contrahere. Quicquid verò in securitatem mutui alteri conceditur hoc pignus est. Carpz. *P. 2. Const. 1. Def. 2. n. 19.* Quapropter si contractus Retrovenditionis esse debet, mutui præcedentis mentio omittenda & mox â contractu venditionis incipiẽdum, e. g. Kund und zu wissen sey hiermit / daß heute dato ein beständiger Wiederkauffs-Contract geschlossen / Nemlich es verkauffet Titius sein Land-Gut Tusculanũ an den Sempronium auf zwantzig Jahr. Quod si tamen ille qui sub jure retractus vendit Prædium jam certam pecuniæ summam debeat emtori, hujus non in principio sed altera instrumenti parte demum mentio fieri debet in illo quidem loco, ubi pretium venditionis ab emtore promittitur, e. g. Hingegen verspricht Titius als Käuffer vor das Ihm wiederkäufflich erhandelte Gut Tusculanum 6000. Thlr. als ein baares Kauff-Geld zu erlegen / dergestalt daß 2000. Thlr. so fort baar bezahlet / die übrigen 4000. Thlr. aber mit denen dem Verkäuffer laut obligation sub dato vorgeliehenen 4000. Thlr. compensiret werden sollen / massen solche Obligation hier-

hiermit an statt eines warhafften Kauff-Geldes dem Verkäuffer zurück gegeben wird.

Pro infallibili etiam nota Contractus pignoratitii habetur modicitas pretii & pactum de retrovendendo *per Cap. ad nostram de Emt.* & *Cap. illo vos de pignor.* quam opinionem communem esse tradit Alexand. *Cons. 46. Vol. 3.* & secundum eam etiam consuluit. Christoph de Castro *in quodam suo Consil.* incipit, Cum ab exordio tituli, quod Consilium est positum post tractatum de Maleficiis Bonifacii de Vitalinis. Besold. *in Thesaur. Pract. ad Vocab.* Wiederkauff/ ubi *inquit*: Si in contractu venditionis est appositum pactum de retrovendendo, & intervenit modicitas pretii, tunc iste Contractus est fœnoratitius, etiamsi emtor non consueverit fœnorari. Non enim præsumuntur partes ita suum jactare voluisse, *l. cum indebito ff. de Probat.* Nec se decipere tam immoderatè *per l. 2. C. de rescind. vend.* Et ita consuluerunt JCti Colonienses in causa Castrum Dernburg concernente apud Sebast. Almers

32 *in dict. resol. 20.* Plures adhuc dantur conjecturæ, ex quibus contractus magis pignoratitius quam retrovenditionis æstimari solet, quarum conjecturarum 45. collegit Berlich. *P. 2. Concl. 1.* quamvis multæ earum solæ non sufficiant sed aliis præsumtionibus junctæ effectum demum sortiantur. Generaliter verò concludunt DD. si ad contractum retrovenditionis accedat consuetudo fœnorandi, contractum non esse retrovenditionis sed pignoratitium. Carpz. *P. 2. C. 1. def. 2. n. 7.* Dn. Stryk. *de Cautelis Contract. Sect. 2. C. 5. §. 30.* & *seqq.* ubi egregie hanc materiam, & quomodo contractus pignoratitius & retrovenditionis inter se differant, exemplis illustrat monstratque DD. assertionem, quod Contractus talis præsumendus sit qualem eum partes nominarunt, Barbos. *ad Cap. 4. X. de Pignor. n. 2.* merito fallere, ubi conjecturæ ex clausulis contractui adjectis resultantes aliud evincunt. Menoch. *L. 5. pr. 112.* Cord. Mant. *de Tacit & ambig. Convent. l. 8. tit. 20. n. 34.* Ruland. *de Commiss. P. 3. L. 7. c. 6.* Videri etium meretur de hac materia Sebast. Almers *in Resol. cas. dub. per tot.*

CAPUT XLII.

DE PRÆDIIS ALLUVIIS.

SUMMARIA.

1. *Alluvio est modus accessionis naturalis.*
2. *Quid sit?*
3. *Dicitur Festo circumluvio.*
4. *Jus alluvionis in fundis & ædificiis locum habet.*
5. *Est modus adquirendi justissimus.*
6. *Jus alluvionis in publicis fluminibus tantum locum habet.*
7. *Idem dicendum de Rivis Publicis.*
8. *Ut & de Lacubus Publ. & Majoribus.*
9. *Obtinet etiam in mari.*
10. *Ut & in aqua pluvia.*
11. *Non tantum arena sed etiam pretiosa incrementi nomine veniunt.*
12. *Quod tamen in Germania de auro fluviatili vix asserere licet.*
13. *Adjecta ex bonis alterius ut arbores, ligna, res naufragæ alluvionis jure nostra non fiunt.*
14. *Jus alluvionis in Prædiis Ecclesiasticis & locis religiosis obtinet.*
15. *Si viæ publicæ quid accedat quid juris?*
16. *In Prædio Usufructuario adjecti proprietas ad proprietarium, ususfructus ad usufructuarium spectat.*
17. *Idem dicendum in Prædio Emphiteutico.*
18. *Prædio locato vi fluminis deminuto præstatio etiam diminuenda.*
19. *Aucto verò eo per alluvionem pensio non est augenda.*

20. In

20. In Prædio Feudali incrementum alluvionis pertinet ad Vasallum.

21. Nec ratione huius nova investitura opus habet.

22. Aliter dicendum si vasallus partem maris aggeribus circumduxerit.

23. Alluvionis commodum in Prædio sub pacto retrovenditionis alienato locum sibi vindicat.

24. Prædio vendito & nondum tradito incrementum pertinet ad emtorem.

25. Prædio legato adaucto augetur & legatum.

26. Quod etiam de dote & hæreditate dicendum.

27. Olim alluvio in Prædiis limitatis cessabat.

28. Aliter tamen se res habet in nostris agris limitatis.

29. Prædio per alluvionem adaucto etiam ejus jurisdictio augetur.

30. Nisi in ripa certi limites positi sint.

31. Aucto Prædio serviente per alluvionem & ipsa servitus augetur.

32. Prædio ab alveo fluminis occupato, ejus dominium amittitur.

33. Si flumen partem de tuo prædio abstulerit & meo attulerit, ea pars tua manet.

34. Qualiter coalitio probanda?

35. Prædio immani aquarum vi super aliud transposito illud non cepit solo sed domino permanet.

36. Exempla huius rei.

37. Insula in flumine quot modis fiat?

38. Ad quem ea pertineat?

39. Alveus à flumine derelictus ad quem spectet?

40. Inundatio speciem fundi non mutat.

41. Verus modus dividendi alluvionem, alveum & Insulam.

42. Schema divisionem demonstrans.

43. Modi à Bartolo traditi dividendi alluvionem rejiciuntur.

44. Actio pro consequendo incremento fluviatico.

45. Quomodo præscribatur hoc incrementum?

46. Usus modernus quoad incrementa fluviatica.

47. Alicubi Insulas Principes sibi vendicant.

48. Quod & in Palatinatu Rheni, Saxonia Electorali, Geldria, imo & in Hollandia & Gallia obtinet.

49. Principes jure sibi ista incrementa possunt asserere.

50. Arcanum Physicum circa procurationem incrementorum fluvialium.

1 INter modos accessionum naturales etiam alluvio refertur, quando per incrementum
2 latens agris vel prædiis nostris paulatim aliquid accedit, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur §. 20. *Inst. de R. D.* Festus
3 *Lib.* 3. Circumluvionem vocat, dum circumluvionem *ait* jus esse Prædiorum, & Prædium vel ager alluvius est quem fluvius paulatim in agrum red-
4 dit. Isid. *Lib.* 15. *Etym.* Jus enim Alluvionis in fundis & ædificiis locum habere dicitur, prædii verò appellatio generalis est, eaque omne ædificium & omnis ager continetur. *l.* 211. *de V. S.* Coll. Jur. Arg. 41. *n.* 26. *IV. circ. fin.* Est
5 autem hic modus acquirendi justissimus: A natura enim fit alluvio, cum nullus hic vertetur possessoris animus nullum ejus factum quo magis alieno fundo quidquam detrahatur & suo adjiciatur, consequens est ipsam naturam suapte sponte per alluvionem id appropriare fundo cui accedat. Mynf. *ad* §. *Inst. de R. D.* Imo Domino quandoque ignorante vel etiam invito contingit. Jus autem alluvionis in publicis 6
tantum fluminibus locum habet. *d.* §. 20. Præsertim cum agri qui flumina attingunt per flumina communiter distinguantur, atque eam quantitatem habeant ab ea parte qua flumen est, quam cursus fluminis determinat, vel flumen semper sit finis seu terminus illorum agrorum. Hinc flumine alteri agro sensim abstrahente, & alteri adjiciente, illi fines quos facit flumen debent retineri: quo spectat quod Paulus JCtus in *l.* 30. §. *de Acq. R. D.* dicit: Flumina censitorum vice fungi.
Idem dicendum erit de rivis Publi- 7
cis

cis gemeinen Bächen. Oettinger *de Jur.*
8 *limit. l.* 2. *c.* 2. *n.* 17. Ut & de Lacubus Publicis & Majoribus, si scil. flumina quæ in eos labuntur non ibi remaneant, sed eos percurrant, quales sunt in Germania Lacus Brigantinus, vulgo der Boden-See prope Lindau/ quem Rhenus, & Lacus Lemanus der Genffer See prope Genevam, quem Rhodanus procurrit, in hisce cessat ratio. *l.* 12. *ff. de A. R. D. V.* Gœdd. *ad l.* 112. *de V. S.* sed Mari comparantur in quo jus alluvionis etiam obtinet. Gryph. *de Insul. c.* 18. *n.* 109. cum enim motibus obnoxii sint, ita ut fluxum & refluxum sentiant, Scal. *Exerc.* 50. 51. ideo vix est ut non aliquid ex motu vel materia fluminum participent *C. J. Arg.* 41. *l.* 1. 26. *n.* 5. Merito igitur af-
9 firmandum jus alluvionis in mari non secus ac in fluminibus publicis locum habere *arg. l.* 23. *ff. quib. mod. usufr. amitt. l.* 3. §. 17. *ff. de acquir. poss.* Cum enim jus alluvionis præcipuè propter compensationem damni institutum approbatumque fuerit, mare autem non secus, imo multo magis quàm flumina damna incommodaque varia inundatione, detractione aliisque si qui sunt modis, finitimis inferat, ideoque æquitas suggerit quamvis jure deficeremus ut loquitur Paulus *in l.* 2. *ff.* §. 5. *inf. ff. de aq. pluv. arc.* (cum lex sit omne quod ratione & æquitate consistit, *C. consuetudo dist.* 1. unde Philos. legem quærere, ubi naturaliter sentimus, nihil aliud quam intellectus infirmitatem esse dixit. vid. Ben. Stracchа *Tr. de Merc. p.* 2. *n.* 81.) idem quoque commodum afferre debere, secundum naturam quippe est commoda cujusque rei eum sentire, quem sequuntur incommoda *l.* 10. *ff. de reg. jur.* Pro qua sententia & facit quod omnis consolidatio cedat fundo principali. *l.* 9. §. 2. *ff. de dam. inf. C. A.* 41. *l.* 26. *n.* Quamvis igitur casus iste â Justiniano omissus & circa insulam in flumine & insulam in mari enatam propter diversitatem rationis quæ inducit diversitatem juris, *l.* 15. *C. de transact. l.* 16. *ff. de pœnis.* diversum jus statutum sit. §. 22. *Jur. de R. D. l.* 7. §. 3. *ff. de* A. R. D. cum simil. Hoc tamen casu, propter identitatem rationis & æquitatis naturalis, idem jus in mari quod in flu- 10
minibus publicis statuendum. Joh. Seb. Gambs *de Alluvionibus n.* 12. Idem dicendum videtur de aqua pluvia, quæ scil. de cœlo cadit atque imbre excrescit *l.* 1. *pr. ff. de Aqu. Pluv.* si ea aliquid fundis nostris sensim & latenter adjiciat, cum posita forma ponatur formatum, Calvin. *in Lexic. voc. alluvio.* & generaliter verum est, quæcunque aquæ terminos suos non retinent, in iis jus Alluvionis regulariter locum habet *arg.* 11. 12. *ff. de A. R. D.*

Quæ igitur alluvio adjicit incremen- 11
ti jure veniunt, non modo arena simplex & terra sensim adjecta quæ Prædium adauget sed & alia pretiosa, quæ naturaliter flumen secum ferre consuevit, & in dominio alicujus nunquam fuerunt. Ut in Tago & Pactolo aurea arena, in Gange & Acesino gemmæ, lapilli, margaritæ. Buchner. *de jure Aquat. n.* 88. Quod tamen in Germania 12
de auro fluviatili vom Wasch-Gold vix asserere licet, ubi inter Regalia refertur. Dn. â Seckend. im Teutschen Fürsten-Staat *P.* 3. *c.* 3. *Reg.* 7. *n.* 4. Von andern dem Landes-Herren allein zustehenden Wasser-Nutzungen ist von denen Wassern die im Sande Gold führen. Noe Meurer. *Tom. V.* des Forst und Jagt-Rechts *p.* 103. Die Gold-Gründe werden vor ein sonder Regal der hohen Obrigkeit zuständig gehalten/ und mag die hohe Obrigkeit/ wie mans nennet/ golden lassen.

Adjecta autem ea prædio nostro, quæ 13
in bonis alterius fuere, ut arbores violentiori fluminum irruptione radicitus evulsæ, asseres, trabes, ligna, item res naufragæ nostra fiunt neutiquam alluvionis jure. Nam aut priori domino de suo constat, & vindicationem habebit, aut non constat, & multo minus licebit occupare ut bona vacantia, vel pro derelicto habita, vix enim credibile quenquam suum jactare, & pro derelicto habere velle, nisi probetur. Ergo magis est ut usucapione quis post solennem proclamationem de rebus istis tutus sit. Buchner *d. l.* Jus itaque alluvionis non tantum in Prædiis Ecclesiasticis 14

ſed & in locis religioſis obtinet: Ejus
enim fit acceſſio cujus eſt principale;
cum enim bona Ecclefiaſtica ad ſervi-
tium ſervientium, pro ſuſtentatione
ſcil. miniſtrorum Eccleſiæ Dei, deſtina-
ta ſint, cur ſi privatorum fundi non &
Eccleſiæ, utpote cujus cauſa longè favo-
rabilior, & ita etiã ſuſtentatio miniſtro-
rum alluvione augeri, & ut in aliis *vid.*
Nov. 120. c. 6. §. 1. inf. tot. tit. ff. ne quid
in loco ſacro fiat, ita & in hoc caſu Ec-
cleſiæ conditio melior fieri poſſit? cum
inducta ad augmentum non debeant
15 operari diminutionem. Si viæ publi-
cæ alluvione quid accedat, fundo trans
viam proximo adquiretur, quoniam il-
le fundus flumini proximus eſt *l. 38. ff.
de A.R.D.* & ſi via publica vel fluminis
impetu vel ruina amiſſa ſit, ejus poſſeſ-
ſor eam præſtare tenetur *l. 14. §. 1. ff
16 quemad. ſerv. amit.* In Prædio uſufru-
ctuario adjecti quidem proprietas ad
proprietarium pertinebit, uſufructua-
rius tamen ejus, quod per alluvionem
adjectum eſt, uſumfructum habebit:
Nam ubi latitat incrementũ, ibi & uſus-
fructus augetur; Ubi autem apparet
ſeparatum, fructuario non accedit, ut
ait Ulpian. *in l. 9. §. 4. ff. de Uſufruct.*
17 Gambs. *ꝺ 26. & ſeqq.* Idem dicendum
venit de Prædio Emphyteutico argu-
mentando ſcil. affirmativè à minori ad
majus. Everhard. *in locis legal. à Min. ad
Maj.* Si enim fructuarius, qui nullum
jus habet in re nec eſt utilis ut vocant
dominus, capit tamen incrementum al-
luvionis, multo magis Emphyteuta, qui
habet jus in re & eſt utilis dominus, il-
lud accipere poteſt. Sichard. *in Cod. Tit.
quæ ſit long. conſuet. n. 10.* Nec ob tale in-
crementum Emphyteuta ad majorem
canonem adigi poterit, cum etiam ob
decrementum agri Emphyteutici ipſi
penſio non remittatur. Quia ſcil. Em-
phyteuta modicum ſaltem canonem
ſolvit potius in directi dominii conte
18 ſtationem, quam fructuum compen-
ſationem. Prædio vero locato per vim
fluminis non mediocriter deminuto,
præſtatio quoque deminuitur, atque
ita locator damnum ſentit; Nam ſi a-
lias fructuum ſterilitas ei nocere ſolet,
potius fundi deminutio, ubi major
ratio urget, præſtari ſiquidem agrum
conductori oportet, ut frui poſſit. E 19
contrario vero fundo conducto cum
fructibus per alluvionem aucto, etſi
propter augmentum illud lucrum
immodicum ſit, penſio tamen non
augebitur. Legem quippe con-
ductionis ſervari oportet, nec penſio-
num nomine amplius quam convenit
durante conductionis tempore repo-
ſci. Nec lucrum & damnum pari paſ-
ſu ſemper ambulant. Dum enim præ-
diorum locatores ſibi ſatis ſuperque
proſpiciunt, ne conductores nimium
ditentur, quod ſemel atque iterum
fortè amplius capiunt pro laboribus,
culturâ & curâ, eis non eſt invidendum,
ſecius multò admittendum ut præter
impenſarum culturæ jacturam, etiam
in fructibus pretio ut plurimum cor-
reſpondentibꝰ detrimentum ſentiant.
Buchn. *de Jur. Aquat. ꝺ. 94. & 95.* In 20
Prædio feudali incrementum alluvio-
nis ſine dubio pertinet ad Vaſallum, ſi
Dominus Feudi nihil ſibi retineat; ſi
retinuit, vaſallus aut eſt in poſſeſſi-
one incrementi, & jurare, aut non eſt,
& probare incrementi inveſtituram te-
netur. *1. Feud. 4. §. 5.* Et hoc procedit ſive
ſit incrementum latens ſive patens,
quia textus generaliter loquitur & ſi-
gnum univerſale continetur in verbis
omne incrementum. Struv. *S. J. Feud.
C. 12. Aph. 6. n. 3.* Carpz. *P. 3. C. 31. d. 7.*
ubi tale Præjudicium: der Weinberg aber/
ſo der Verſtorbene auf ſeinem zum Lehn
erkaufften Felde angeleget / dafern der-
ſelbe durch Einwilligung und Belehnung
des Lehn Herrens gebührlich zu Lehn ge-
machet worden/ gehöret auch nebenſt dem
Stücke/ ſo das Waſſer am Garten ange-
leget/ als dem Lehnsfolger eigenthümlich.
B. R. W. Ratione autem hujus in- 21
crementi, quod Feudo accrevit, nova
inveſtitura Vaſallus opus non habet,
quia non poteſt dici Feudum novum,
cum ſolum ſit acceſſorium, adeoque
ejuſdem conditionis cum eo cui acce-
dit. Struv. *d. l. n. 7.* qui rationem ponit
in utili dominio, utpote quod omne
continet incrementum. *d. §. ſi quis de
manſo.*

manso f. 1. Feud. 4. Tutius tamen procedere Vasallum existimat Rhetius *in Comment. ad cit. §. p.* 22. Si renovationi investituræ alias ob causas emergentis petitæ hæc incrementa in catalogum tanquam accessoria ad futuras lites præcavendas inseri curet. Imo in Gallia Vasallum hæc incrementa in catalogum rerum Feudalium ab ipso faciendum, quam in vernacula *denombrement* vocant, referre teneri tradit ac refert Molin. *ad Consuet. Paris. Tit. 1. gl. 5. n. 105.* Dn. Müller *dissert. de increm. Præd. Feud. C. 2. §. 17.*

22 Utut sit si Imperator alicui Statui Jurisdictionẽ cum territorio & mari in feudum concessit, de augmento latenti non, at bene de patenti hoc intelligendum, ut si partem aliquam maris aggeribus circumduxerit & molis aquaticis exsiccaverit, quod eindammen vulgo vocatur, quoniam pars territorii separata est, separatim quoque censebitur, investitura nova opus habebit, & inde functiones publicæ augebuntur. Buchn. *d. l. θ. 92.*

23 Alluvionis commodum sibi quoque locum vindicat in Prædio sub pacto retrovenditionis vendito, quod interea alluvione tam latenti quam patenti auctum contractu resoluto reverti debet pro eodem pretio. Est enim hoc incrementum reale & prædiorum, non personale; jam vero prædium ejusmodi, cum sit revocabile, sua quoque cum causa, juribus, qualitate & natura redibit ad redimentem, non secus ac si nunquam alienatum fuisset. Nec obstat quod tali casu periculum omne ad emtorem, commodũ vero ad redimentem transeat, qui non præsumitur fundum diminutum & ob id depretiatum redemturus esse. Sed de se conqueri debet, quod loco periculoso & flumini vicino prædium emerit, cum vitia & rapacitatem fluminum non ignorare debuerit, quod quis enim sua voluntate periculum subit nullam meretur compensationem.

24 Si Prædio vendito simpliciter & nondum tradito alluvione quid adjiciatur, recte emtori adquiritur. Nam uti, si totus ager post emtionem perfectam flumine occuparetur, periculum esset emtoris, igitur & commodum esse debet. *l. 7. pr. ff. de Peric. & commod. rei vend. §. 3. Inst. de emt. & vend.* Benigne tamen admittitur in eo, qui majorem agri modum professus est emtori suo, ut propter ignorantiam alluvio post venditionem subsequens ad modum complendum reputetur *l. 13. §. 14. ff. de act. emt.* ibique Gothofr. Si 25 Prædio legato post testamentum factũ per alluvionem quid accesserit, legatum augebitur. *l. 24. §. 2. de Leg. 1.* Quemadmodum & dos si Prædium dotale alluvione majus factum sit. *l. 4. ff. de Jur. dot.* Item hæreditas *l. 16. §. 3. ff. fam. hercisc.* Gambs. *dict. dissert. n. 33. & 34.* In 27 Prædiis autem limitatis alluvio cessat *l. 16. ff. de* A. *R.* D. Limitata enim non augentur accessione. *C. super de Parochiis.* Ideo enim ager manu captus, i. e. ab hostibus Jure belli captus, limitatus fuit, ut sciretur quid cuique militi datum fuisset, quidque venisset per Quæstores, & quid in Publico relictum esset. Struv. *Synt. J. C. Ex. 41. θ. 25.* Quia vero agri limitati quales apud Romanos fuerunt ab aula recesserunt, & decisio *l. 16. de A. R. D.* non amplius observatur. Ideoque id non licet de nostris agris limitatis & certa mensura constantibus asserere, quippe in quibus adhuc hodie locum habet jus alluvionis. *arg. l. 13. §. 14. ff. de Act. emt.* Fritsch. *in notis ad Aymum de Jure Alluvion. Lib. 1. c. 17.* Prædio 29 itaque per alluvionem adaucto ejusdem Jurisdictio etiam augetur, quemadmodum enim per flumen diminuitur territorium *arg. l. 7. §. 5. l. 30. §. 3. de A. R. D.* Ita vicissim per alluvionem fines territoriorum protenduntur, *arg. l. 3. §. 2. ff. de Aqua quot.* Limites enim Jurisdictionis æstimantur secundum limites territoriorum *l. f. ff. de Jurisd.* Et cui competit territorium, ei etiam competit Jurisdictio inhærens. Knich. *de Jur. Territ. c. 2. n. 77.* Camil. Borell. *Cons. 70. n. 34. & Cons. 86. n. 11.* Quinimo non datur territorium cui non insit jurisdictio. Surd. *decis. 129. n. 14.* Hartm. Hartmanni *L. 2. Tit. 2. Obs. 14.* Quæ sane sententia, si limites territorii simpliciter in flumine vel ripa fluminis constituti sunt, verissima videtur: tunc enim

enim ubicunque flumen ibi & territorium, & per consequens jurisdictio terminabitur *per dd. l.l.* Quemadmodum etiam quotidiè per alluviones plerumque tamen per recessum fluminum factas Nobilium & Civitatum Jurisdictio-
30 nem ampliari videmus. Quod si vero in ripa fluminis limites certi positi sint, ut per arbores lapidesve terminales vulgo Bannsteine / jurisdictio eadem ratione, qua nec agri limitatio augebitur. Cum ubicunque illi limites, etsi in medio fluminis vel remoti â flumine extiterint, & ibi etiam Jurisdictio sese terminatura sit. *l.10. & ibi* Gothofr. *C. de Evict. l. 11. ff. fin. reg.* Ganb. *de*
31 *Alluv. n.35.* Aucto etiam prædio serviente per alluvionem ipsa etiam augetur servitus, cum diminuto eo servitus etiam extinguatur prout de Usufructu traditur in *l. 23. ff. Quib. mod. Usufr. amit.* Carpz. *Lib. 1. Resp. 45.* Ita Scabini Lipsienses Anno 1622. Habt ihr auf eures Nachbarn Ackern und Werder die Trifft-Gerechtigkeit hiebevor erlanget / und es hat das Wasser eine Zeit hero ein ziemliches Stück zu bemeldtem Acker angeleget / also / daß er um ein merckliches erweitert worden / so stehet euch auf solchem angelegtem Stücke die Trifft-Gerechtigkeit gleichfalls zu / und es ist bemeldter euer Nachbar euch solche darauf zu verwegern nicht befugt. V. R. W.

32 Si Prædium per alveum fluminis sit occupatum ejus dominium amittitur, *l. 1. §. simili modo ff. de Flumin.* ut & usufructus ut ait Pomponius *in l. 23. ff. quib. mod. usufr. amitt.* Si ager, (inquit) cujus usufructus noster sit, flumine vel mari inundatus fuerit amittitur usufructus, cum ipsa etiam proprietas eo casu amittatur. Et quod de dominio & usufructu dicitur, hoc idem statuendum est de servitute quærerum est, & ideo si locus, per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus fuerit, omnes servitutes extinguuntur. *l. 14. ff. Quemadm. servit. amitt.* Quomodo vero si flumen recesserit proprietas domino, usufructus fructuario & servitutes quævis in pristinum restituantur vid. Aymum *de Alluvion. Lib. 2. c. 23. §. 1.* Si vis fluminis 33
partem aliquam ex tuo Prædio detraxerit & meo attulerit, ea pars tua permanebit. *l. 7. §. 2. ff. de A. R. D. §. 21. J. de R. D.* Vindicare igitur partem agri tui vi fluminis in meum agrum translatam tamdiu poteris donec coaluerit, & unitionem cum terra mea fecerit arboresque radices egerint, quod si cum terra mea illa pars fundi coaluerit, mea fiet. *l. 9. §. 2. ff. de damn. infect.* Nam coalitio & unitio est modus transferendi dominii. *l. 26. §. 2. ff. de A. R. D.* Varus tamen & Nerva utilem in rem actionem dabant, quod refert & non rejicit Ulpian. *l. 5. §. 3. de R. V.* qua sc. non tam ipsa res seu arbor vindicatur, quam æstimatio. Ita simili in casu conceditur actio in factum â Paulo *in l. 23. §. 5. ff. de R. V.* cum violenta ablatione fluminis non mutetur dominium. Grot. *L. 2. C. 8. n. 11.* Qualiter autem coali- 34
tio & unitio cognoscatur ac probetur, tradit Schneidew. *ad §. 20. J. de R. D.* ejusmodi in re ut in aliis agriculturam concernentibus esse standum judicio rusticorum, qui harum rerum peritiam habent *arg. l. 12. de Stat. hom. l. 1. pr. ff. de ventr. inspic. C. 18. X. de homic.* An injuratis? Aff. Wesenb. *in not. ad Schneidew. d. l. lit. a.* Si non ut testes sed velut arbitri juris ad hoc delecti testificentur *per l. 9. C. de Test.* vel in susceptione officii juraverint. Gambs. *dict. dissert. n. 44.* Quan- 35
do Prædium immensa aquarum vi sit abreptum & super aliud transpositum, quod sæpius in Regionibus maritimis accidisse refert Feldman *in eleganti dissertatione* de accessionibus memorabilibus immani aquarum vi vel terræ motu factis, ubi plurima exempla adducit quod integra Prædia cum ædificiis, hortis & agris per vim aquarum fuerint ablata & alieno solo imposita, tunc illud super impositum prædium non solo cedit sed antiquus Dominus illud retinet, domino enim soli nihil interest, num vasto hiatu Prædium perierit, aut voragine maris æstu facta desierit esse tuum, an vero terris sit obrutum. Sed & æquius ac naturali rationi magis consentaneum videtur eum

pronunciare dominum, cujus fundꝰ alterius solo accessit, cum enim tollere aut augere non possit accessionem, nisi & rem amittere & simul inani sumtu onerare velit, iniquissimum foret illum si id non fecerit privare rei suæ proprietate, laudatus Dn. Feldmann. *d. disser.* ubi hujus rei varia recenset
36 exempla. Ut in Comitatu Oldenburgico Ao. 1543. nocte divi Pauli tempestate sæviente oborta horridus ingens aquarum cumulus extitit, qui citra Schwejam non modo altas inundavit paludes, sed & ex his quicquid antea solo adhuc fixum erat sublevavit, & in remotiorem locum transtulit. Inter cæteros Jacobꝰ Sibbern cum domo, horto olitorio & agro siligine sato spatio aliquo commeavit; & paulo post Henrici Hullemanni horreum cum non exiguo nemore quercubus, betulis, aliisque arboribus referto, solumque quod propè domum erat protrusum atque ad CCL. decempedas in alienas ædes traductum. Et porro, Anno M.D.LXX. die omnibus divis sacro inauditus aquæ motus extitit, qui in ditione Oldenburgica & Jeverensi multa hominum millia absorpsit ut ferè omne pecꝰ perierit adeo ut insani salsiq; fluctus non modo aggeres ferierint, percusserint & ruperint, sed etiam superaverint multisque in locis quid miri sæviendo fecerint: Idq; imprimis accidit haud procul ab oppido Oldenburgico ubi satis ingens sylva, ducentis fere quercubus florens, cum hominibus, pecore & humo sublata, dimidiatæ horæ itinere in aliud solum traducta, in quo etiamnum re-
37 peritur. Accedit etiam vicinis Prædiis insula in flumine nata. *§. 22. Inst. de R. D.* Tribus autem modis juxta Pomponium *in l. 30. §. 2. de A. R. D.* insula in flumine fit: Uno, cum agrum qui alvei non fuit amnis circumfluit, & hoc modo causa proprietatis non mutatur *dd. ll.* Altero, cum locum qui alvei esset siccum reliquit, & circumfluere cœpit. Tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit & eum alluendo auxit; Duobus po-
38 sterioribus modis privata insula fit ejus cujus ager propior, seu sit eorum, qui prope ripam insulæ eique parti proxima prædia possident, pro modo latitudinis cujusque fundi. Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exerc. 41. §. 28.* Præterea na- 39
turalis vetus alveus, à flumine ad aliam partem fluente in universum derelictus, eorum est, qui propè ripam ejus prædia possident, pro modo latitudinis cujusque agri qui propè ripam sit, novus autem alveus ejus juris esse incipit cujus & ipsum flumen est, id est publici. *§. 23. de R. D. l. 7. §. 5. eod. l. 1. §. 7. de flumin.* Cum enim alveo illo derelicto populus jam non utatur, ideò concessione ejus ex communi hominum ratiocinatione singulis seu privatis, & quidem solis vicinis ob incommoda & pericula, quæ ob flumina agro ipsorum alluentia sæpius sustinent, addicitur, quorum etiam fines recedente flumine eo amplius non terminantur, sed ipso quasi censitore latiꝰ extenduntur. *l. 30. §. 2. in fin. & §. 3. in fin. J. de R. D.* Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit qui prope ripam ejus prædia possident, *d. l. 7. §. 5. de A. R. D. §. 23. in fin. eod.* etsi privatus ante fuit, quia forma agri mutata in alveum est, qui perinde ut vetus publicus fuit ac idem jus in hoc quod in illo obtinet. *d. l. 1. §. 7. de flumin.* adeoque si flumen vicinum agrum non integrum occupaverit, & postea ad priorem alveum reversum fuerit, ob proximitatem quidem (non ob dominium quod olim in agro habuit eoque peremto interiit,) alveus hic, qui ejus ager olim fuit, ipsi obvenit. *arg. d. text.* & servitus quoque in pristinum statum restituitur *l. 14. pr. quemadm. servit. amitt. conf. l. 35. de S. R. P.* At si novus alveus totum alicujus agrum occupaverit, licet ad priorem alveum reversum fuerit flumen, non tamen is cujus ager fuerat stricta ratione quicquam in eo alveo habere potest: quia uti jam dictum ager ille qui fuerat desinit esse amissâ primâ formâ, & qui prædium vicinum nullum habet non potest ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo ha-

bere. Ex æquitate tamen quid statuendum vid. Struv. *Exerc.41.* §.32. Quod autem de acquisitione alvei deserti juxta leges Romanas dictum est, id adhuc hodie obtinere constat ex Carpz. *P.3. c. 31. d.14.* verba sentent. Hat der Saal-Strohm durch den Werder / so er zuvor an eure Güter angelegt / und die Grimmische Hinter-Weyde genandt wird / einen Durchriß und neuen Wasser-Lauff gemachet / und es ist der alte Wasserbauch oder alveus gantz und gar ausgetrocknet / &c. so ist solcher alter Wasserbauch euch und denjenigen / derer Güter des Orts von beyden Seiten daran stossen / eigenthümlich zugewachsen / und Valten von Lichtenhain hat sich desselben von wegen seiner daran gelegenen eintzeln Stücken allein anzumassen nicht fug. V. R. W. Et hoc de Jure Saxonico dubium non habet *per Art.56.* Land-Recht. *l.2.* quod etiam de Jure Prutenico asserit Hoppius *in Comment. ad §.23. de Rer. divis.*

40 Inundatio autem cum speciem fundi non mutet possessionem quidem si diuturna fuerit impedit, *l.30.§.3.d.A.R.D.* ibique Gothofr. *l.25.ff. quib. mod. Ususfr. amit.* Quo minus tamen fundus domino subjectus fiat licet actu & quoad exercitium in dominio non sit. *d. l.23. non efficit l.17.§.4.ff.de A.R.D.* De Inundatione peculiari Articulo in der Nürrenbergischen Stadt-Ordnung *tit.34. §.2.* Item in dem Pragischen Reformirten Land-Buch *tit.22.* von Fischerey der Wasser / See und Weyer / so sie wider ihren gewöhnlichen Lauff auffsteigen / und auf eines andern Grund ausgehen cavetur: So fliessend Wasser / See und Weyer wider ihren gewöhnlichen Lauff auf frembde Güter auslauffen / also daß die Herren und Besitzer derselben Wasser mit Schifflein oder Fischzeug darauf frey fahren und fischen mögen; so mögen alsdann die Herren derselben Wasser und Fischerey sich der Fische und Fischens darin gebrauchen. So bald sie aber mit ihren Schifflein und Fischzeug nicht mehr frey fahren mögen / alsdann mögen sich die / des die Gründe seyn / der Fische / so darauf seyn bestanden / unterstehen / unverhindert der Herren deren die Wasser / See oder Weyer sind. Es soll auch dem Grund-Herren nach dem Verlauff der Wassergüsse vorbehalten seyn / dieselben seine Gründe wiederum einzufahren / und zu vermarcken / so fern und weit die Gräntz und Vermarckung seiner Gründe reicht und trifft.

Ut itaque Prædii alluvio, alveus, vel insula recte dividatur, includenda illa est in Parallelogramma rectangulum in ea parte fluminis in qua nata est A. B. C. D. dein per lineam E. F. dispescitur in partes æquas totum fluminis corpus secundum longitudinem, si ergo insula (I.) in medio fluminis sita sit, æqualiter ut & aliud incrementum Alluvio vel Alveus inter prædia ab utraque parte possidentes Titium, Mevium, Sempronium & Sejum dividenda erit, Stichus verò quamvis sit proximus Insulæ nihil accipit, quia non per frontem & lineam rectam sed obliquam insulæ jungitur & propinquitas absque latitudine non prodest. Proculo verò modicum adquiritur eatenus scil. quatenus contra frontem Prædii illius insula respicit. Proinde quicquid inter duos parallelos à terminis cujusque Prædii productos in utroque fluminis latere comprehenditur, singulis eorum dominis ratione propinquitatis acquiritur. 41 42

Si vero insula (II.) lineam ductam per medium fluminis eamque parallelam utrique ripæ non contingat, atque ita alteri parti sit proximior, erit insula tantum Caji & Lucii, qui ab illa parte ripæ cui propinquior est fundos possident, ductis similiter pro modo latitudinis perpendicularibus ab extremitatibus fundorum in & per insulam. Idem jus in alluvione & alveo obtinet.

Si Insula (III.) non consistat intra lineam per medium flumen ductam, sed etiam aliqua ex parte superet, particula quæ eam superat cedet Calistrato & Alpheno, qui juxta eam ripas habent proximas itidem pro modo latitudinis. Et proinde Trebatius nullam in Insula (III.) habebit portionem, quinimo nec in ipso incremento alluvionis vel alvei. Proinde linea T. U. quæ dividit insulam III. inter Alpheum & Calistratum ex-

Proculus
Titius
Mevius
Alphenus
Trebatius
Calistratus
T
A
C
ALLUVIO
ALLUVIO
Alveus
INSULA I.
INSULA III
INSULA II.
E
F
Alveus
Stichus
ALLUVIO
ALLUVIO
B
D
Stichus
Sempronius
Sejus
Cajus
Lucius
Celsus

excluditque Trebatium, eadem dividit pariformiter illud incrementum, ac ab eo Trebatium similiter arcet; jungitur enim flumini non per frontem rectam sed aversam. Hinc quia flumen ab agro suo nihil potest detrahere, ideoque nec incrementum ejus ad eum spectat, Carlo Carazzi nel Risposte fatte al dubitationi d'Autore increto contrail modo del dividere l' Alluvioni. Spectanda autem est prima Insulæ origo *l. 30. §. 2. verb. cum primum existit. de A.R.D.* Licet enim postea per alluvionem alterius Ripæ fuerit facta propior, tamen ejus manet cum incremento cui initio acquisita. *l. 56. d.t.* Struv. *Syntag. Jur. Civ. Exerc. 41. §. 28.*

Insularum autem & alluvionis par est & uniformis divisio: Ideo ita semper lineas duximus in dividenda alluvione, uti si insula in medio flumine constituta simul fuisset dividenda, ac iisdem lineis alluvionem & Insulam divisimus ubi extitit utrumque incrementum. Quæ autem dicta sunt de Insula & alluvione dividenda, eadem repetita intelligantur, si alveus, qui & venter & lectus fluminis dicitur, inter hos foret dividendus, totumque quod hic flumen est & Insula foret alveus â flumine derelictus, ideoque propria figura non est opus cum par sit & uniformis divisio insulæ, alluvionis, & alvei.

Optimus hic dividendi incrementi
43 fluviatici modus fundamentum habet *in §. 22 de R. D. l. 7. §. 3. l. 29. & 30. ff. de A.R.D.* Latius eum tam Juridicè quam Mathematicè pertractat Bapt. Aymus JCtus Parmensis *in Tractatu de Alluvionum Jure universo* & ante eum Carolus Carazzi *in Modo del dividere l' Alluvioni da quello di Bartolo & dagli Agrimensori diverso*, in quibus libris refutantur â Bartolo *in Tyberiade* traditæ figuræ & incrementi alluvionis partiendi modi.

44 Actio denique pro consequendo vel potius recuperando incremento fluviatico eadem est quæ datur pro toto fundo scil. evicto. Hinc qui Prædium evincit, is etiam alluvionis incre-
45 mentum vindicat. Circa amissionē denique incrementorum sciendum, quod ea communi præscriptionum more amittimus, quæ exinde arguetur, ex quo quis non facit quæ citra loci ejus culturam & curam facere consuevisset, quod potius Judicis arbitrio committendum. Buchner. *de Jure Aquatili, n. 107. & 108.*

Quod usum modernum attinet, sci- 46
endum, Jus Civile quoad incrementa fluviatica in multis Germaniæ locis adhuc hodie vigere. Oettinger *de Jur. limit. lib. 3. c. 3. n. 14.* â quo non disceditJus Saxon. *Lib. 2. Art 56.* Welcher Werder sich erhebet binnen einen Fluß / welchem Gestade er näher ist / zu dem gehöret der Werder. Ist er aber zu mittler Maaß des Wassers / so gehöret er beyden Gestaden. A- 47
licubi vero & Insulas Principes sibi vindicāt. Hinc Insulæ in Rheno natæ ex an- 48
tiquissima Palatinatus consuetudine ad Electorem Palatinum spectant. Noe Meurer vom Wasser-Recht. *P. I. n. 9.* Gryph. *de Insul. c. 11. & c. 18. n. 92.* Idem asserendum videtur de natis in Electoratu Saxoniæ. Carpz. *P. 3. c. 31. def. 13.* Ita Scabini Lips. ad requisitionem Præfecti Torgensis *Anno 1603.* So bleiben nicht allein die Werder / so das Ambt über Rechts verwährte Zeit im Gebrauch und Besitz gehabt / sondern auch die andern / so zu folge höchstgedachten Churf. Augusti Befehls (den S. Churfl. Gn. der Werder halber / so künfftig sich anlegen werden / aus Churfl. Macht und Hoheit wol thun können) nachmahls eingezogen worden / weil sonderlich die Nutzung derselbigen zu Erhaltung der Ufer-Gebäude und also gemeines Nutzens halber angewendet wird / mehrbemeldtem eurem befohlenen Ambte billig. V. R. W. Simile Rescriptum Electorale refert Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. Lib. 2. C. 15. n. 27. ad Quæstorem Witteberg. die 7. Dec. Ao. 1563.* datum. Weil wir denn auf und in dem Elbstrom / so weit sich unser Fürstenthum erstrecket / niemands Gerichtbar oder anderer Gerechtigkeit / welcher halber sie sich der Heger und Werder im Elbstrohm oder Schiff-Mühlen unterziehen möchten / geständig / so hätte dir gebühret / daß du alle Heger und Werder / so umflossen / in unser Ambt gezogen. &c. Ita quoque peculia-

ri Constitutione ab Imperatore Adolpho Nassovio ad petitionem Reinaldi Comitis Geldriæ Norimbergæ A. *1293.* promulgata, edita à Marquardo Frehero, insulæ Dominis territorii addicuntur, quam tamen universaliter in Imperio in usu non esse tradit Oetting. *de Jur. Limit. lib. 3. c. 3. n. 11.* ibique Cauz. *in not.* Sic omnes Insulas in Rhodano existentes Regi Galliæ in totum adjudicatas meminit Nic. Boër. *Cons. 14. n. 16.* In Hollandia vicinisque Regionibus Insulas nec minus Alveos totos Rheni ac Mosæ in Patrimonio esse Publico tradit Grot. *de Jur. Pac. & Bel. L. 2. c. 8.*
49 *n. 9.* Posse vero Superiorem ejusmodi commoda fluviatica sibi vindicare & inter Regalia referre dubium non habet. Modus enim ille acquirendi ex concessione populi ad privatorum vicinorum commodum introductus, licet in genere rationi seu æquitati naturali & communi gentium utilitati conveniens, non tamen ab ipso jure naturæ præscriptus est. Ideoque à Principe in Reipublicæ commodum poterit abrogari, atque ærarium eo augeri quod neminem reddit pauperiorem, nec in bonis alicujus dici possit quod nondum est. Dn. Zieglerus *de Jur. Maj. L. 2. c. 15. n. 26.*

Plura de Jure alluvionis vide apud 50
Aymum *in dicto tractatu cum notis* Fritschii. Item Klock. *de Ærario Lib. 2. c. 63. per tot.* Ubi Arcana Physica proponit circa procurationem incrementorum Fluvialium, ut qui alluvionem velit fluvium incurvet, qui insulam velit flumen latissime diffundi ac evagari sinat. Qui non velit, fluminis alveum constringat & in arctum cogat, imprimis mirum in modum alluvionem augent fasciculi ex virgultis compositi & terræ infixi.

CAPUT XLIII.

DE PRÆDIIS OPTIMIS MAXIMIS.

SUMMARIA.

1. *Fundi Opt. Max. sæpius in jure fit mentio.*
2. *Fundus & Prædium in jure promiscue usurpantur.*
3. *Prædia sua natura libera sunt.*
4. *Prædium Opt. Max. quid sit?*
5. *Prædium Opt. Max. in jure dupliciter accipitur.*
6. *Vel quod à servitute & nexu pignoris immune est.*
7. *Vel quod instructum est cum omni instrumento.*
8. *Quomodo prædium Opt. Max. desinat esse liberum?*
9. *Feudum non potest dici Prædium Opt. Max.*
10. *Ob tributa tamen & collectas non desinit esse fundus Opt. Max.*
11. *Sed per onera & impositiones quæ à privatis fiunt.*
12. *Vel lege ipsa.*
13. *Ut quando Patri in bonis liberorum conceditur ususfructus.*
14. *In dubio Prædium præsumitur Liberum.*
15. *Si venditor Prædii illud laudet tanquam Opt. Max. tale etiam præstare debet.*
16. *Non tamen tenetur de evictione quando Magistratus collector exigit.*
17. *Fundo Opt. Max. legato non tantum liber præstandus est.*
18. *Sed etiam cum instrumento.*
19. *Instrumenta prædiorum quid sint?*
20. *Fundo absolutè legato non venit Opt. Max.*

1 CUm in Jure Romano
sæpius fiat Fundi O-
ptimi Maximi men-
2 tio, Fundus vero i-
dem significet quod
Prædium *arg. Tit. ff.
& C. de fundo dotal. & tit. C. sine cens. &
rel. fundum.* Dn. Rhet. *disp. de cens. fund.
cohærent. C. 1. n. 13.* Ideoque inter præ-
dia nostra merito de Optimis Maximis
erit agendũ, quamvis in plurimis cum
Prædiis Liberis & Allodialibus conve-
3 niant de quibus *cap. 9.* actum. Sicuti
autem homines, ita & prædia sua na-
tura omnia libera sunt, nisi conventio-
ne vel pacto alicui servituti addican-
4 tur. Liber autem fundus est qui nulla
servitute premitur, qui & Optimus
5 Maximus apud veteres dicebatur. Du-
pliciter fermè in Jure nostro accipitur;
6 Vel qui ab omni servitute & obligatio-
ne pignoris immunis est: ita Proculus
in l. 126. ff. de V. S. ait: Sic cum fundum
tibi darem legem ita dixi uti Optimus
Maximusque esset, & adjeci, jus fundi
deterius factum non esse, per domi-
num præstabitur: amplius eo præstabi-
tur nihil etiamsi prior pars qua scriptũ
est, uti optimus maximusque sit, libe-
rum esse significat, & *l. 69. de Leg. III.* di-
citur: Si fundus ita legatus sit uti opti-
mus maximusque, liber præstandus
est. Tullius optimo jure esse dicit pro
Lege Agraria: Optimo enim jure ea
sunt profecto prædia quæ optima con-
ditione sunt. Libera meliora sunt
7 quam serva. Vel accipitur pro prædio
instructo, uti in *l. 92. & 93. §. pen. ff. de
legat. 3.* ibi collegio fabrorum fundum
cum sylvis, quæ ei cedere solent, uti
OptimusMaximusque esset legavit *add.
l. 22. ff. de Instruct. & l. 18. §. 9. ff. eod.* I-
tem cum fundus ita legatus esset, Mæ-
vio fundum Sejanum ita ut Opt. Maxi-
musque est cum omni Instrumento
Rustico & Urbano & mancipiis quæ ibi
sunt.

8 Quando itaque libertas quæ natu-
raliter prædio in est per servitutem, ne-
xum pignoris, vel per canonem annuũ
ex eo solvendum restringitur, definit
9 esse fundus Opt. Max. Hinc quia feu-
dum respectu superioris involvit do-
minium directum intuitu verò vasalli
utile quod est usufructus, licet plenior
quam in jure Civili definitus est, ideo-
que non potest dici fundus Opt. Max.
Propterea vero quod ex fundo sol- 10
vantur tributa atque collectæ non de-
finit esse optimus maximus, cum exa-
ctio eorum jure Superioritatis com-
petat & ab omnibus qui bona immo-
bilia possident præstanda sint *l. fin. §. 22.
ff. de Muner. & Honor.* Imo nec Eccle-
sia, nec Pontifex, nec miles à Muneri-
bus Patrimonialibus se excusare pos-
sunt. *d. l. fin. §. 24.* D. Müller *de fund. Opt.
Max. c. 1. §. 9.*

Intelligimus itaque onera & imposi- 11
tiones quæ à privatis per pactiones &
stipulationes non minus ac per ultimam
voluntatem fiunt, vel etiam lege ipsa, 12
v. g. quando patri vi potestatis patriæ 13
jus utendi fruendi bonis liberorum
conceditur, & ex his causis fundus de-
finit esse Opt. Max. Alias si de his nihil 14
certi constat, regula juris locum sibi
vindicat, quod quodlibet prædium præ-
sumatur liberum *l. 9. ff. de Serv. U. P.* &
omnis fundus sit à servitute liber &
Opt. Max. hinc etiam onus probandi
rejicit in adversarium servitutem pe-
tentem. Carpz. *P. 11. C. 41. Def. 18.* In 15
venditione vero fundi hæc cautela no-
tanda, si quis eum laudare velit tanquã
Optimum Maximum, talem quoque
revera præstandum esse sciat, alias te-
nebitur emtori ad id quod interest,
hinc probè discernendum venit, num
prædium venditum sit simpliciter, num
sic laudaverit ut fundum optimum ma-
ximum, von allen Beschwerungen frey?
Priori casu venditor de evictione ser-
vitutis, quam alius in eo prædio sibi de-
beri evincit, non tenetur, quia intelli-
gitur prædium vendere quale est. *l. 59.
ff. de contr. emt.* Si tamen emtor eam
ignoraverit, & venditor ejusmodi ser-
vitutis haut inscius eam celaverit, a-
ctio quanti minoris adversus vendito-
rem locum invenit. *l. 61. ff. de Ædil. e-
dict. ibique* Brunnem. Posteriori casu,
quando fundus ut optimus maximus
venditus est, liberum ab omni servitu-

te præstare debet. *l.pen.ff.de Evict.* Gometz, *var. resol. c.2.n.45.* alias tenetur de evictione. *l.6.C.de evict.* adeo ut si alius usumfructum, aut jus Emphyteuticum, superficiarum aut simile evincit, actio de evictione locum habeat. *l.*
16 *44. & 46.ff. de Evict.* Non tamen vendens alteri prædium Optimum Maximum, ohne alle Schaden / Last und Beschwerung / wie sie auch Nahmen haben mögen / tenetur de evictione emtori, quando Magistratus â possessore collectas exigit. Tabor. *de Metat. p.184.* Nam ejusmodi vocabulum frey privati juris esse intelligitur neque excludit onera, quæ jure Superioritatis vel Magistratus imponuntur, vel imponi possunt, neque comprehendit bona so der Losung unterworffen. Nam libertas non excludit legis vel Superioris vi Jurisdictionis competentem potestatem.
17 Carpz. *P. II. C.34. D. 2.* In materia legatorum quando fundus Opt. Max. legatus est non solum intelligitur fundus ab omni servitute liber, uti dicitur *in l.* *69.§.3. de leg. III.* Si fundus qui legatus est servitutem debeat impositam, qualis est dari debet, quod si ita legatus sit uti optimus maximusque est, liber præstandus est. *l.59. de Contr. Emt. l.75.ff. de evict.* Sed etiam cum instrumento re- 18
lictus. Instrumenta vero intelligun- 19
tur, quæ ibi sunt & ad usum fundi necessaria, etiam ea quæ voluptatis causa in prædio habentur, retia & alia instrumenta venatoria *l. 22.ff. De fundo instruct. vel instrument. relict.* ubi Paulus: Fundo legato ut optimus maximusque est retia agraria & cætera venationis instrumenta continebuntur: quod etiam ad instrumenta pertinet, si quæstus fundi ex maxima parte in venationibus consistat, cum regulariter fundo simpliciter legato instrumentum non cedat legatario. *l. 41. § 9. de leg. 1. l. ult. ff. de Supell. legat.* Si denique absolute sit 20
fundus legatus non intelligitur optimus maximus h.e. cum instrumentis, ita ut hæc omnia pertineant ad hæredem. Dn. Müller. *d. Diss. c.5.§.3.*

CAPUT XLIV.

DE PRÆDIIS DOMANIALIBUS.

SUMMARIA.

1. *Domanium unde dictum?*
2. *Quomodo accipiatur?*
3. *Prædia Domanialia quæ?*
4. *Prædia Domanialia sunt vel profectitia, vel adventitia.*
5. *Prædiorum domanialium divisiones variæ.*
6. *Prædiorum Domanialium origo.*
7. *Nullis existentibus bonis domanialibus Respublicæ non diu subsistunt.*
8. *Efficiens Domaniorum quis?*
9. *Domaniorum Constitutio vel Incorporatio quomodo fiat?*
10. *Expressa incorporatio qualis sit?*
11. *Tacita incorporatio quæ?*
12. *Expedit Reipublicæ sufficientia habere domania.*
13. *Onera quæ Principi incumbant?*
14. *Quando reditus domaniales ad sustinenda onera Reipubl. non sufficiunt, ad collectionem refugiendum.*
15. *In Prædiis alienis nullum constitui domanium potest.*
16. *Domania constituuntur vel in rebus, vel in juribus.*
17. *Jura non Regalia quæ?*
18. *Jura Regalia domanialia.*
19. *Prædia domanialia Feudalia quomodo ab allodialibus distinguenda?*
20. *Si non sufficiant domaniales reditus ordinarii quodnam convenientius medium sit procurandi reditus Camerales.*
21. *Accisia an utilis Reipublicæ?*
22. *Accisia ut ritè instituatur, quæ observanda?*
23. *Bona Reipublicæ delata, ab incorporatis probè discernenda.*

24. *Præ-*

24. *Prædia domanialia an tempore necessitatis alienari possint?*
25. *Quid privato hoc in casu observandum?*
26. *Rex Galliæ ob benemerita partem domanii concedere potest.*
27. *In Regno ubi Imperans absolute imperat, domania validè in alios potest transferre.*
28. *In Regnis quæ populi voluntate dilata in alienatione domanialium Prædiorum etiam populi consensus adhibendus.*
29. *Prædia domanialia an pignori dari possint?*
30. *Principum Germaniæ potestas circa domania.*
31. *Prædia domanialia Feudalia an in subfeudum dari possint?*
32. *Si Imperans de facto Prædium domaniale alienaverit, quomodo reuniri & vindicari queat?*
33. *An pretium adquirenti restitui debeat?*
34. *Domania Imperii quomodo justè alienari possint?*
35. *Electores possunt vigore Aur. Bull. prædia domanialia ab Antecessore alienata revocare.*
36. *Nisi ex fructibus domanialibus sint comparata.*
37. *Prædia domanialia ex fructibus domanialibus comparata à Principibus Germaniæ alienari possunt.*
38. *Multi Principes & Comites ex Consuetudine de ipsis Domaniis liberè disponunt.*
39. *Prædia domanialia in Ecclesiasticis Territoriis quæ reuniri possint?*
40. *Si per sub & obreptionem Prædium domaniale fuerit emendicatum, merito ejus alienatio retractatur.*
41. *Prædia domanialia quomodo præscribantur?*
42. *Licet de Prædio domaniali pendente, possessor tamdiu in possessione relinquēdus usq; dum in petitorio sit pronunciatū.*
43. *Reductio bonorum domanialium in Suecia quomodo fieri debeat?*

1 DOmanii vocabulum â voce Gallica *domanine* quod dominatum denotat dictum, latinius dominatus vel potius dominium diceretur;
2 Accipiturque pro dominio in rebus ad Reipulb. ac Imperantium necessitatem, utilitatem ac dignitatem deputatis; Erant namque ab initio in qualibet ferè Republica bona publicis usibus destinata, eorumq; proventibus contenti Principes vivebāt nec subsidiis subditos gravabant. Dicitur & Dominium, Principis patrimoniū Publicū, Patrimoniū Coronæ. Brunnem. *Cons. 1. n. 9.* Bona quæ Principatum sequuntur. Puffend. *de J. N. & G. L. 8. c. 5. n. 11.* Patrimoniū Populi Grot. *de J. B. & P. L. 2. c. 6. n. 11. & 12.* Germ. Staats-Domainen, zum Staat gewidmete/ zum Staat deputirte Herrschaffts-Güter/ Tafel-Güter/ Kirchen-Güter. Romanis res Sacri Ærarii, largitiones Sacræ, Thesauri Majestatis Imperatoriæ *l. 2. C. de Palat. Sac. larg. P. 1. C. de Quæstor. l. 2. C. ut dign. ord. serv.*
3 Prædia igitur domanialia sunt bona Reipublicæ unde proveniūt fructus ac reditus ordinarii ad summorum Imperantium ac Reipublicæ necessitatem, utilitatem & dignitatem expresse vel tacite destinata. Prædia porrò domanialia sunt vel provectitia vel adventitia. 4 Illa sunt quæ ab Imperante in prima fundatione Reipublicæ sibi reservantur, vel ei electo deputantur. Chopp. *de Doman. Franc. L. 1. t. 2. n. 1.* ubi hæc bona appellat sceptris ita adhærentia, ut cum sceptris nata nec sine iis interitura videantur, adeoque alienata facilius atque adventitia Coronæ reuniri possint. Prædia Domanialia adventitia sunt, quæ post dudum fundatas Respublicas demum accedunt. Choppin. *d. l. n. 17.* ita describit: Adventitium Domanium est id, quod vel expresse in regio diplomate, vel tacite rebus Fisci adunatum est. Adventitia igitur Prædia Domanialia non tam arcte ut provectitia sceptris adhærere videntur, ut proinde horum alienatorum difficilior reunio censeatur, alio nomine vocantur hæc bona etiam adscititia, adjecta, Coronæ incorporata.

Sunt porrò alia Prædia Domanialia 5 Feudalia, alia Allodialia, alia Censitica, alia Emphyteutica, alia Ecclesiastica, ut Ar-

Archi-Episcoporum, Episcoporum, Abbatum &c. Alia secularia ut Imperatoris, Regum, Principum, Comitum &c. Dn. Bruckner. JCtus celeberrimus *in Tract. de Doman. German. C. 2. n. 12.*

6 Antiquissimam Prædiorum Domanialium originem, & ad initia fundatarum Rerumpublicarum referendam esse, dubium non habet; postquam enim Respublicæ formatæ, ac Imperantes electi, de mediis quoque quomodo Regentes conservandi prospectum. Testatur id Dn. â Seckendorff im Teutschen Fürsten-Staat *P. 3. c. 1. §. 1. & 2.* Es ist auch nicht zu zweiffeln/ wo ein Volck und Landschafft/ das von sich selbst frey/ und noch unter keiner Herrschafft wäre/ noch heute zu Tage ihme einen König oder Fürsten erwehlen wolte/ der zumahlen nicht von seinen eigenen Mitteln reichlich leben könte/ daß dieses die erste und nechste Frage/ bey der Aufftragung solcher Regierungs-Last seyn würde/ wie und auff was Weise die Kosten zum Verlag solches Standes/ und gebührlicher Ergeßung des Regenten/ aus gemeinen/ oder durch Zusammenschiessung aus eines ieden Privat-Mitteln auffzubringen/ inmassen denn aus Heiliger Schrifft bekandt/ da das Volck Israel ihm einen König vorzusetzen von dem Propheten Samuel begehret/ dieser ihnen aus Gottes Befehl *1. Sam. 8. v. 11.* alsobald entdecket/ wie der neue König seinen Unterhalt aus ihren besten Aeckern und Weinbergen/ aus den Zehenden und deroselben Ertrag und aus dem Dienste der Unterthanen nehmen würde. Bey denen erblichen Königreichen/ Fürstenthümern und Herrschafften/ die schon in der Welt vor langen Zeiten her auffkommen/ sind auch allenthalben/ theils bey ihrem ersten Ursprunge/ theils durch nachmahlige Vermehrung/ gewisse Güter/ Einkünffte und Vorzüge zu befinden/ derer sich die Landes-Herren zu ihrer Unterhaltung und Verführung des Regiments gebrauchen/ welche insgemein Cammer- oder Taffel-Güter oder Herrschaffts-Güter genennet werden/ darum daß solche in des Landes-Herrn eigenen Gewahrsam/ und besonders darzu verordneten Oertern/ die man Cammern nennet/ oder zu seiner Taffel und Unterhaltung mehrentheils eingebracht werden.

E contrario vero quando nulla sunt 7 bona domanialia vel ærarium, Respublicæ non diu subsistunt, proinde Spartanorum Politiam damnat Aristoteles, quod præter reliquarum Nationum morem illis nullum suppeteret Ærarium, in quo pecuniæ publicæ collocarentur; Unde & narrat ipse crebro accidisse, ut, dum gravius bellum gerere cogerentur Spartani, Cives ægre pecunias conferrent in publicos usus. *L. 2. Polit. c. 7.* Efficiens Domaniorum in qua- 8 libet Republica, is qui τὸ κύριον possidet, merito constituitur; In Monarchia ergo Monarcha, in Aristocratia Optimates, in Democratia universus populus est, quod si in Statu Optimatum ac Democratico in constituendis domaniis vota discrepent, major pars solet concludere, & rationem integri habere; hic enim modus negotia publica expediendi convenientissimus est. Grot. *de J. B. & P. L. 2. 5. §. 17.* In mixta Republica, ubi Majestas est divisa, quisque ratione suæ partis Majestaticæ ac Regalis, quod independenter ab altero possidet atque exercet, & domania formare potis est. Si ergo unus habeat Jura belli, alter jura pacis, tunc & iste, ad bella feliciter gerenda, hic ad jura pacis commode expedienda bona cum gratia Reipublicæ domania constituere valeret. Ubi modus externus Regiminis quidem Monarchicus, forma vero interna, vel Aristocratica vel Democratica, ibi & Optimates vel populus præcise domania constituunt. Hinc in Civitatibus liberis & Imperialibus quoque, prout forma ibidem vel Aristocratica vel Democratica vel mixta est, domania juxta has formas constitui posse nullum est dubium. Collegia Canonicorum & Canonissarum, quæ tanquam immediata membra Imperio subsunt Germ. freye Käyserl. Stiffter/ Nobiles Imperii Immediati, nec non quidam Burggravii Ganerbiorum & Commendatores Ordinis Teutonici, Immediati Imperii, licet votum & sessionem in Comitiis non habeant, cum tamen Superioritatem

tem territorialem possideant, jure meritoque efficientes domaniorum dici
9 poterunt. Quia etiam sæpius acriter disputatur de bonis sive Prædiis quibusdam, an, domanialia sint facta, adeoque jura circa domania constituta ibi obtineant nec ne: Interest scire, qua
10 ratione domania constituantur. Constitutio autem Domaniorum Adventitiorum vocari solet incorporatio, quæ iterum duplex, vel expressa, vel tacita: Expressa est quando in Republica cum certa solennitate bona quædam qualitate domaniali donantur. Expressæ incorporationi formam præscribunt Valentinus, Valens & Gratianus Impp. *l. 1. de Incorporat. Lib. 9. C. Theodos. & l. si quando de bon. vacant. C. Justin. Lib. 10.* Si quando, *inquiunt*, aut alicujus publicatione, aut ratione juris, aliquid nostræ addendum est rei, ritè atque solenniter per Comitem rerum privatarum dein per rationales in singulis quibusque Provinciis commorantes incorporatio impleatur, & diligens stylus sigillatim omnia adscribat. Tituli verò quorum adjectione Prædia nostris sunt consecrata substantiis, non nisi publica testificatione proponantur. In Gallia modus expressus constituendi domania proficiscitur ex Regio unionis Prædiorum cum sceptris Diplomate: de quo modo vid. Choppin. *de doman. Franciæ L. 1. c. 2. n. 7. & C. 7. per tot.* Ad expressam incorporationem quoque referendum si à Superiori certus modus exprimatur, sub quo incorporatio facta censeri debet, *e. g.* Si à Principe concludatur, ut bona damnatorum ob crimen perduellionis in Fiscum redacta Fiscalia eaque domanialia haberi debeant, vel si Episcopatus vergat ad inopiam, concludatur, ut bona infeudari solita vacantia Episcopi non reinfeudent sed mensæ Episcopali incorporent. Confer. Schrader. *Vol. II. Cons. 39. n. 193.*
11 *& seqq.* Tacita incorporatio est, quando citra nullas solennitates tantum ex signis quibusdam colligitur Superiorem bona quædã hactenus non domanialia, velle tamen in posterũ domanialia esse, juribusque circa ea præscriptis judicari, de qua tacita incorporatione vide accuratè tractantem Dn. Bruckn. *in d. Tract. c. 3. n. 37. item* Schrader. *d. Cons.*

Jam supra indigitatum est bona do- 12
manialia constituta esse in favorem Imperantium ad necessarias, utiles & nonnunquam ad oblectationem & splendorem facientes impensas. Expedit enim in publico habere ærario nervum rerum gerendarum, ne subditi quotidie per Collectationes molestentur, Imperantes quoque sciant, quantum ordinarie ad usus publicos Respublica voluerit deputatum Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. L. 2. c. 1. n. 13. 5.* Confirmat idem Dn. â Seckendorff im Teutschen Fürsten-Staat *P. 3. C. 1. §. 4. his verbis.* Einmahl ist es an dem/ daß gleichwol der Landes-Herr vor andern seinen Unterthanen zu seiner und seiner Angehörigen/ Gemahlin und Kinder/ täglichen Unterhaltung/ in geziemender Speisung/ Kleidung und Auffwartung sein ehrliches Auskommen haben muß/ allermassen solches Göttlicher Ordnung/ und aller Völcker Recht nicht ungemäß ist; So erfodert fürs andere die Besoldung so vieler Diener/ hoher und niederer/ bey Hofe und auf dem Lande/ zu Erhaltung des Rechtes/ und gemeinen Nutzens auch nicht ein geringes: Drittens gehet ein grosses auff allerhand Verrichtungen/ und Geschäffte inn- und ausserhalb des Landes/ auch in Reichs- und Creys-Sachen/ dadurch gegen Hohe und Niedere/ auch seines gleichen der Fürstliche/ und hohe Stand/ die Freyheit und Befugniß des Landes/ und gute Nachbarschafft erhalten wird. Vierdtens müssen auch die Fürstlichen Schlösser/ Ambt-Häuser und dergleichen Gebäude/ auch wohl Vestungen/ Land-Strassen und Brücken in ihrem gewöhnlichen Stande erhalten werden. Fünfftens/ wie ein ieder Christ nach seinem Vermögen/ also pfleget und hat auch der Landes-Herr/ zu allerhand milden Sachen/ Beförderung Kirchen und Schulen/ Unterhaltung des Armuths/ Belohnung verdienter Leute/ Verehrung und dergleichen/ vor anderen ein ansehnliches auffzuwenden. Sechstens kan ihm auch nicht verdacht werden/ da er zu Erquickung in Mühseliger Re-

gierungs-Arbeit/etwas auff Fürstliche Ergötzlichkeit und Ubungen anleget.

14 Quando autem reditus domaniales ad sustinenda onera Reipublicæ non sufficiant, extrema necessitate urgente, cum consensu tamen subditorum, ad collectationem tanquam ad extraordinarium remedium refugiendum, laudatus Dn. â Seckendorff. *in dict. tract. P. 3. c. 3. n. 8.* Die Steueren oder die also genandte Anlagen und Entrichtungen sind keine ordentliche gewisse Gefälle/ die etwan ein Unterthan seinem Herren an Erbzinsen/ oder Frohn-Diensten entrichtet/ sondern seynd Extraordinar Anlagen und Einnahmen/ welche ihrer rechten Art und Gewohnheit nach freywillig und als gutherzige Beysteuren gereichet/ und dahero auch in etlichen Orten Bethen/ das ist erbetene Einkünffte/ anderswo auch Hülffen und Präsente genennet werden/ denn es hat/ GOtt Lob/ in Teutschland und denen meisten Christlichen Reichen mit den Unterthanen diese Gelegenheit/ daß dieselbe nicht dörffen vor leibeigene Knechte gehalten/ und also nach des Eigenthums-Herren Willen mit ihrem Gut und Blut gebahret werden/ als etwan bey Barbarischen unchristlichen und Tyrannischen Gewalten und Herrschafften der Gebrauch ist/ sondern was eine Christliche hohe Obrigkeit bey ihren Unterthanen an Renthen und Gefällen/ Erbzinsen und Geschossen/ Frohn-Diensten und dergleichen hergebracht/ darbey hat es ordentlicher Weise sein Bewenden. Nachdem aber dieselben Gefälle zuweilen nach Gelegenheit der Zeiten und Läuffte nicht zureichen/ sondern der Obrigkeit solche Kosten und Anlagen zu Handen stossen/ daß sie ein mehrers bedürfftig/ so ist es vor Alters Noth halber auffkommen/ daß sie ihre Untersassen/um gutwillige Steuer und Hülffe ansprechen/ das geschiehet nun in einen Fürstenthume und Lande dergestalt/ daß der Landes-Herr/ seine Landes-Stände/ Prälaten/ Grafen und Herren/ Ritterschafft und Städte/ so viel davon seiner Landes-Fürstlichen Hoheit unterworffen sind/ auf einen gewissen Land-Tag beschreibet/ ihnen sein Anliegen/ als etwan zugestossene Kriege und Einfälle/ schwere Schulden-Lasten und Abgang der eigenen Cammer-Güter/ weitläufftige Bestellung des Regiments/ nothwendige Gebäude/ vorhabende gemeine nützliche Anstalten/ ansehnliche Heyrathen/ kostbahre Reisen/ Legationen und was er dergleichen mehr zu seiner oder des Landes Nothdurfft anführen mag/ vortragen und entdecken läßet/ und ihre gutherzige Hülffe begehret.

In Prædiis alienis nullum constitui dominium potest; injustè ergo facit Imperans si subditis suis citra necessitatem bona auferat & domanialia faciat. 15 Semper enim observetur illorum animo gravissima vindicta in Isabelem, quæ in gratiam Regis Achabi, mariti sui, Nabotho vineam extorserat. *I. Regum. 21.* Consideranda verba *Proverb. c. 16. v. 12.* Vor den Königen Unrecht thun/ ist ein Greuel/ denn durch Gerechtigkeit wird der Thron bestätiget. Quod si tamen extrema necessitas publica omnino exigat Prædium privatis auferri ac domaniis adscribi, tunc *arg. L. Rhodiæ de jactu* â reliquis Civibus contributio facienda ut æstimationem Prædii privatus consequatur. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 5. Aph. 6. n. 4.*

Domania autem constituuntur vel 16 in rebus strictè sic dictis, vel in Juribus. Jura ista iterum sunt vel vulgaria, qualia privatis ordinarie solent competere, vel non vulgaria, quæ Regalium (minorum puta) nomine veniunt. De bo- 17 nis & Juribus domanialibus non Regalibus quæ competunt in Germania Principibus, sequentem in modum disserit sæpè laudatus Dn. â Seckendorff *P. 3. C. 2.* Die Fürstliche Cammer oder eigene Güter/ nach Gelegenheit unsers Vorhabens zu reden/ sind erstlich Fürstliche Schlösser/ Ambt-Häuser/ Vorwercke/ oder Meyereyen/ Korn und Kellerey/ Jagt/ Forst/ Zeug- und Zoll-Häuser und andere Wohnungen/ darinnen sie zum Theil ihre Residentz und Einkehr nehmen/ oder doch ihre Diener an einen oder andern Ort setzen ꝛc. Idem *cit. loc.* An den meisten Orten haben die Herrschafftl. Schlösser diese Gerechtigkeit/ daß etliche Dorffschafften oder Unterthanen/ zu deroselben Bau und Besserung/ Bau-Frohnen

nen thun / &c. Idem. *cit. loc.* Zum II. hat auch die Fürstl. Herrschafft im Lande ihre Cammer-Höfe / Fuhrwercke / Meyereyen / Schäffereyen / Halb-Höfe und dergleichen darzu Ackerwerck / Wiesen / Weinberge und Holtzung zum täglichen Gebrauch / Hopffenberge / Garten / und Kleinot-Länder / zu allerhand Küchen-Speise und Gesämig / auch Rind- und Schaaf-Vieh-Trifften / Teich- und Fisch-Wasser gehören. Auff die Gebäude derselben werden vieler Orten eben so wohl Frohn-Dienste / als auff die Schlösser und Wohn-Häuser selbst gethan / &c. Idem *cit. loc.* (III) Bestehen der Herrschafft gemeine Einkünffte auf solchen Gefällen / welche die Leute von ihren Gütern / Häusern / Mühlen / Aeckern / Wiesen / Gehöltze / Wein- und Hopffen-Bergen / Trifften Huth- Weiden / Wasser / Brau Schenck-Back-Häusern und dergleichen unbeweglichen Gütern und Gerechtigkeiten reichen / die nennet man Ambts- oder Herrschaffts-Gefälle / Renthen und Erb-Einkünffte &c. Endlich geneust auch etzlicher Orten die Herrschafft des Zehenden von allem Jahr-Wachs in dieser oder jener Stadt / Dorff und Flecken / zum Theil zwar nur vom Getreyde / welches man den grossen Zehenden nennet / zum Theil aber auch von anderen Feld-Gewächsen / Obst / Wein / Kraut / Rüben / Flachs und dergleichen / wie auch an der jährlichen Zucht / und Mehrung des Viehes und Feder-Wercks. Id. *d. l.* Eine andere Einkunfft ist diejenige / wenn eine Stadt oder Gemeinde ein jährliches Geld / zu Geschoß / Land-Bethe oder Jahr-Renthe entrichtet / welches mehrentheils also beschaffen / daß die Communen solche auf ihre Bürger und Einwohner austheilen / und darnach in einer gewissen und beständigen Summ entrichten. Etlicher Orten wird es nicht also nach Erheischung der Nothdurfft / nachdem der Leute viel oder wenig / und nachdem ihre Güter beschaffen / ausgetheilet / sondern einem jeden Unterthanen ein gewisses abgefordert &c. Hactenus de rebus & Juribus domanialibus non Regalibus laudatus Dn. â Seckendorff, qui *P.3.c.3.* o-
18 mnium elegantissimé etiam recitat domanialia Jura Regalia novem ut: (1) das Berg- Regal *p.394.seqq.* (2) das Müntz-Regal. *pag. 416. seqq.* (3) Geleit und Zoll. *pag. 424.seqq.* (4) Fürstl. Lehnhoff und dessen Intraden *p. 433. seqq.* (5) Wildbahn und Jägerey / *p. 441.seqq.* (6) Forstbahn und Wald- Nutzung *p. 463. seqq.* (7) Fischereyen *485. seqq.* (8) die Landes- Steurbahrkeit *p. 493. seqq.* (9) die in specie also genandte Fiscalische Gerechtigkeit mehrentheils in Straff-Nutzung bestehend *p. 507. seqq.* Reditus domaniales aus der Landes Steuerbarkeit deferuntur in die Steuer / reliqui in die Cammer. In nostris enim Principatib9 Germaniæ separata solent esse corpora Cammer & Steuer. Dn. Schilter *in Exerc. ad ff. 28. §. 28.*

Jam supra dictum, Prædia Domania- 19
lia alia esse Feudalia, alia Allodialia; In Imperio nostro Germanico pleraque domania ab Imperatore Status in feuda recognoscunt; Quod si vero Status quædam prædia, ex singulari ergaRempublicam affectu, bonis domanialibus feudalibus incorporare voluerint, tunc naturam eorum quibus associata fuere assumunt, & tanquam Feuda oblata, ut Feudistis dicuntur, habenda sunt. Nam & antehac per universitatem corpora ex allodialibus & feudalibus unita, in ducatus erecta, & junctim feudali titulo â Cæsare recognita fuere, ut in Ducatibus & Principatibus Luneburg. Hassiac. Würtemb. aliisque factum. Dn. Lyncker. *in dissert. de Superioritat. territor. p.34.* At verò si Status quispiam quædam prædia allodialia domaniali natura velit donare, nec tamen reliquis suis feudalibus domaniis associare, hoc casu separatam naturam ab illis haberent. In dubio autem præsumendum, Principem noviter domania constituentem ea in qualitate sua nativa seu allodiali reliquisse, nec incorporare feudis voluisse, odiosa enim non facilè præsumuntur. De his Prædiis domanialibus allodialibus constituenti liberior esset disponendi facultas, ac de feudalibus Dn. Bruckn. *d. tract. de Doman. C.6 n.36.* Ubi è re Imperii esse tradit omnia domania & Regalia Fisci, Statibus & immediatis Imperii membris in Feu-

Feudum collata, in literis investiturarum specificè referri, ut aliquando, vacantia contingente, Imperator & Imperium sciat, quæ præcisè domania Principibus ab initio in feudum sint data, quæque vacantia & consolidatione contingente justè occupare & repetere valeant.

20 Quæstio hic sese offert: si non sufficiant ordinarii domaniorum reditus, quodnam convenientius medium procurandi reditus Camerales inveniri
21 queat, & an expediat Accisiam, quæ hodie ferè ubi vis in usu est & expetitur, vel aliud collectandi genus introducere? Qua in re cum elegantissima sint quæ habet Dn. à Seckendorff in des Teutschen Fürsten-Staats *addition. p. 227. §. 49.* hinc non abs re fuerit ea hic apponere. Weiln es heut zu Tage dahin kommen will/ daß wegen übermachter Kosten/ der Hof-Staaten oder anderer Beschwerungen/ die Cammer-Mittel/ welche aus den Aemtern oder Ordinar-Mitteln erhoben werden/ nicht mehr zulangen/ sondern Extraordinar-Einkünffte/ und zwar mehrentheils aus dem Armuth der Unterthanen durch starcke Anlagen gesuchet werden/ sich auch die Leute hin und wieder fast darein ergeben/ daß sie solcher Bürden nicht loß werden möchten; So entstehet die Consideration, ob die Art und Weise/ welche in den meisten Orten in Teutschland mit Schatzungen und Steuren gebraucht wird/ billich-mäßig auch nützlich sey/ oder ob nicht eine andere und bessere zu finden/ zumahl aber diejenige vorzuziehen/ welche in andern Landen mit Accisen/ Licenten und consumtionen gebraucht wird; Hiervon kan ich der Sachen Wichtigkeit nach allhie nicht reden/ und würden auch Demonstrationes, durch Exempel und Uberschlag der Landes-Einkünffte/ der Anzahl der Einwohner und Quantitäten der gebräuchlichen Steuer-Anschläge erfordert/ wenn man Regenten und dero Diener gründlich persuadiren wolte. Ich inclinirte aber sehr dahin/ daß entweder die Anlagen nach den Gründen oder Gütern auf Gülden oder Schocken gar moderat seyn/ und ein Jahr lang über eines vom Hundert nicht kommen müsten/ (wiewol in Vorzeiten kaum ein halber fl. oder auch noch weniger vom Hundert jährlich genommen worden/ jetzo aber drey/vier/fünff vom Hundert manchen Orts/ wenn man alles zusammen rechnet/ angeleget wird.) oder wo man damit nicht auslangen könne/ daß das andere Mittel der Accisen besser sey/ und ob es gleich Anfangs weniger/ als die Grund-Schatzungen auswürffe und ertrüge/ so wird es dennoch mit der Zeit fruchtbarer und ersprießlicher sich ergeben. Denn alle solche Entrichtungen/ weil sie eintzel und unvermerckt geschehen/ und nicht durch Execution und Zwang eingetrieben werden/ sondern sich selbst treiben/ oder alsdenn erst gegeben werden/ wenn der Erleger Geld hat/ und etwas kauffet/oder verkauffet/ haben viel weniger Ungemach/ und können viel länger dauren. Hingegen haben die Anschläge der Güter mancherley Unbilligkeit und Partheylichkeit/ sind auch öffterer Veränderungen unterworffen/ und müssen solche Satzungen mehrentheils zu grosser Unzeit mit äusserstem Schaden der Unterthanen eingehoben werden/ dadurch kommen die Güter in Unwerth/ auch lieget die Last fürnemlich denenjenigen ob/ welche den Feld-Bau mit grosser Wagniß und Beschwerung führen. Bey denen Accisen scheinet es zwar/ daß die Reichesten am wenigsten geben/ in effectu aber schadet solches nicht allein dem gemeinen Wesen nichts/ sondern es nützet vielmehr/ indem reiche Leute viel Arme nehren/ und mit ihrem Verlag und Zehrung dem Lande mehr eintragen/ als wenn sie mit Würderung ihres Vermögens abgeschrecket und vertrieben werden. So irret auch nicht/ daß man das Armuth des gemeinen Mannes fürschützen/ und meynen wolte/ daß es zu hart wäre/ auf Brod und Fleisch/ Geträncke und dergleichen mehr etwas zu setzen/ indem arme Leute mit vielen Kindern behäuffet auf solche Masse so viel oder mehr geben/ als mancher Reicher/ der ohne Kinder/ oder mit wenigen in stattlichen Gütern sitze/ und allein den Accis, aber keine Steuer oder Schatzung auffs hundert bezahlete. Denn darauf ist schon vorher gesagt/ daß solche reiche

Leute entweder mit Handel und Wandel/ oder mit kostbarer Erbauung ihrer Feld-Güter / viel Leute fördern und ernehren; So können auch die Handwercker und Tag-Löhner einen grössern Lohn und Profit machen/ wenn die reichen Leute bey Mitteln gelassen werden/ als welche denn alsdann besser arbeiten lassen/ mehr kauffen/ und mehr bezahlen/ und mehr Leuten mit Ausleihen zur Nahrung helffen. Dahero erfähret man/ daß in Niederland das Tage-Lohn und allerhand Verdienst höher ist / als in Teutschland/ und ist gleichwohl die Anzahl der Reichen und Handels-Leute daselbst auch unvergleichlich grösser ; Denen gar armen Leuten muß zu Erhaltung ihres Leibes und vieler Kinder durch milde Anstalten geholffen werden/ als oben auch berühret/ und das Exempel der mehrgemeldten Niederlande ebener Gestalt vor Augen ist; So geben auch endlich die Frembden und Befreyeten zu denen Accisen nicht ein geringes / welche bey den Grund-Schatzungen nichts tragen/ oder allerley Unterschleiff und Befreyungen suchen. Ist also gar scheinbar/ daß/ wenn es recht angegriffen würde/ den Regenten und Landen das Mittel der Accisen viel fürträglicher seyn/ auch die Land-Stände in Begreiffung des Nutzens/ der nach Auffhebung der schweren Schatzungen/ in Vermehrung der Nahrung und Leute/ ihnen auch zukommen würde/ sich wohl unterweisen und lencken lassen solten / welche bey übermachten Auflagen ihrer Unterthanen endlich doch auch verarmen müssen. Beydes aber mit einander einzuführen / nemlich starcke Grund-Schatzungen/ und wöchentliche und monatliche Anlagen auf die Bürger / Handwercker und Unterthanen zu machen / und zugleich auch hohe Accisen auf Getrancke/ Brodt und Fleisch zu setzen/ das kan in der Länge nicht dauren / noch dem Lande die Nahrung und gedeyliche Vermehrung der Unterthanen fördern / sondern eines wird das andere verderben / die Häuser leer / und die Güter öde machen. Glückseelig ist der Regent zu preisen/ der am allermeisten sich seiner Cammer-Güter / und alter hergebrachten Renten / Zölle und dergleichen Einkünfften/ nehret/ und die Unterthanen mit Anlagen am leidlichsten hält / und darmit beqvemlich und erschwinglich ümgehen / auch sonst vielen Leuten/ Dienern und Frembden/ gutes thun kan/ auch keine Lust und Begierde zu ihren Gütern und Vermögen hat/ der wird nicht allein für GOtt und in seinem Gewissen damit am besten bestehen/ und groß Vergnügen/ Ehr und Liebe haben; Sondern auch an statt eines gegenwärtigen vergänglichen Nutzens/ der aus strengen Anlagen oder harten Straffen eine Zeitlang entstehet/ seinen Staat am beständigsten pflantzen/ und ihm und seinen Nachkommen an der Zahl / Reichthum und Vergnügen der Unterthanen / auch Erlangung treuer Diener / einen unvergleichlichen Schatz sammlen/ der ihn nechst GOtt in keiner Noth stecken lassen wird. Als ferne er auch darbey sein Amt und Beruff mit Ernst verrichtet / und seinen eigenen Nutzen und Gefallen mit dem Wohlstande seiner Unterthanen dermassen verknüpffet und vereiniget achtet/ daß eines ohne das andere nicht bestehen/ noch bey ihme iemals ein Streit und Gegensatz des Honesti und Utilis der Billigkeit und Profits sich ereignen könne/ sondern eines mit dem andern pro suprema lege unverrückt gelte und befördert werde.

Ut vero Accisia rite instituatur sequentia sex requisita substantialia probè observanda esse tradit Christian Teutophylus in der entdeckten Goldgrube in der *Accise c. 1. §. 2.* (I.) die Accise muß alle Einwohner eines Landes/ so nur das Leben haben/ betreffen/ damit hierdurch denen wenigen begüterten/ so sonsten mit der Contribution allein belegt sind/ die Last erleichtert/ und also die reichen nicht Studio arm gemachet werden/ (II.) die Accise muß von keiner Sache erhoben werden / davon der Besitzer seine Nahrung/ Nutzen und profit stehet/ damit die Leute zu handeln und zu wandeln/ und hierdurch etwas vor sich zu bringen/ nicht abgeschrecket werden / weiln doch sparsamen/ nahrhafften und haußwirthlichen Leuten nichts empfindlichers widerfahren kan/ als von ihrem Profit was entziehen wollen/ sondern von lauter solchen 22

Dingen/ da der Besitzer ohnedem Geld zu verthun Lust hat/ damit er von der Verschwendung abgehalten werde. (III.) Die Accise muß nicht auf solche Dinge geleget werden/ so in selbigem Lande ohnedem theuer / und nicht zu entbehren sind/ dahingegen kan sie per rationem Status auf solche Dinge geleget werden/ so sonst gantz verächtlich/wohlfeil/bloß zu dem Ende/damit dieselben zu einen rechten und Mittelpreiß durch die Accise gebracht werden/ v. g. wenn das Mehl gar zu schand wohlfeil/ Item, wenn das Holtz in einem Lande gar zu wohlfeil wäre. (IV.) Die Accise muß bey denen Einwohnern eine durchgehende Sparsamkeit und Fleiß / als das rechte fundament zum Reichthum und Auffnehmen der Commercien verursachen/ weiln die Sparsamkeit sich ipso facto davon grossen Theils müssen befreyen können/ und die Verthulichen sich selbst würcklich dadurch bestraffen. (V.) Die Accise muß grosse Summen Geldes auffbringen/ und doch die Unterthanen nicht enerviren/indem sie das Contingent bey lauter Pf. und Gr. zusammen trägt. (VI.) Die Accise muß ohne alle Execution und Zwang von denen Einwohnern gantz freywillig der Obrigkeit bezahlet werden. Aus welchen Prædicatis doch gar leicht folgende Beschreibung der Accis zusammen gesetzet werden kan. Die Accise ist eine solche Collecte, da alle Einwohner eines Landes/ so nur das Leben haben/ nicht von ihrem Gewinn und Erwerb/ sondern von ihrer Consumtion, das ist solchen mobilien/ welche sie zu ihres Lebens und Leibes Nahrung und Nothdurfft auch anderer Beqvemlichkeit würcklich verbrauchen / meistentheils bey deren Einkauff den 4ten / 5ten oder 6ten Pfennig des Kauff-pretii der Obrigkeit ohnwissend/ und also gantz freywillig / und ohne alle Execution abstatten/ dadurch ohne ruin und enervirung der Unterthanen / eine grosse Summa Geldes eintzeln zusammen gebracht/ die Leute zu einer durchgehenden Sparsamkeit und Fleiß getrieben/ und hierdurch die Commercien befördert werden.

An autem hic modus Collectandi qui Accisia dicitur in hisce vel aliis nonnullis Provinciis Germaniæ propter egregia Statibus Provincialibus & præcipue Nobilitati competentia Privilegia introduci queat, meum non est disquirere.

23 Insuper domania, seu expresse vel tacite ad usus Reipublicæ destinata bona, â reliquis Reipublicæ & Fisco quidem delatis, non vero præcise Domaniis incorporatis, bonis probè discernenda sunt. *v. g.* Si quid legatum fuerit Principi, Dominium quidem rei legatæ mox ei adquiritur, non tamen formaliter incorporata Fisco, sed ut res Principis patrimonialis censetur, quia repudiari à Principe, & post occupari ab alio non tanquam res Fiscalis potest, si vero is hæres institutus fuerit, adiri hæreditatem necesse est. Quod si bona sint vacantia, occupationem atque apprehensionem eorum intervenire oportet, ut dicantur incorporata *l. 3. pr. ff. d. A. R. D. in l. 3. & 5. C. de bon. vacant.* solennis modus apud Romanos usitatus præscribitur, qui tamen hodie non necessarius, sed sufficit si quocunque modo vel expresse, vel tacite declaretur â Principe, quod bona quædam Fisco delata ab eodem sint agnita, ac inter domania relata. Confer. Sixtin. *de Regal L. 2. c. 9. n. 33.* Brunnem. *d. Consf. 1. n. 64. seqq.* Multum ergo interest bona Fisco delata & Fisco incorporata esse; maximopere tamen notandum in Episcopatibus aliisve Ecclesiasticis territoriis ferè moris esse, bona domanialia præsumi ea, quæ libris & registris domanialibus inscribuntur, & longo tempore commixtim cum hisce bonis administrantur, tunc enim censentur associata bona naturam domanialem assumere priorum bonorum quibus juncta sunt. Quod si vero Episcopus quædam bona vacantia *v. g.* res infeudari solitas sibi delatas ad tempus retinuerit, non vero expresse vel tacite domaniis & mensalibus suis bonis incorporaverit, non præsumuntur esse domanialia, adeoque facillime, & citra alias requisitas solennitates tam ab ipso, quam ejus successore reinfeudari possunt. Quod si vero ex reditibus do-

Domanialibus quædam bona immobilia v. g. Aembter / Vorwercke &c. comparata, facillimè ea præsumuntur domania esse: quicquid enim hujus modi Episcopi, Abbates, Prælati comparant è reditibus domanialibus, id non transmittitur ad eorum hæredes, sed remanet penes Episcopatum, Abbatiam, Prælaturam, adeoque in ejus alienatione consvetæ solennitates, alienationi bonorum mensalium præscriptæ, adhibendæ sunt, nisi consuetudine aliud introductum: secus se res habere videtur in secularium Principum territoriis: Ibi ex reditibus Cameralibus & Domanialibus comparata censentur potius patrimonialia adeoque etiam citra solennitates pro lubitu alienabilia, nisi itidem loci consvetudo in contrarium sit. Quam differentiam in reunionis processu probè notandum esse docet sæpe laudatus Dn. Brückner. *in d. Tract. c. 7. n. 21.*

24 Quamvis Prædia Domanialia, utpote Reipublicæ ac Imperantium usibus destinata â plurimis habeantur inalienabilia. Brunnem. *Consf. 1. n. 75.* Attamen quin tempore necessitatis, quæ nullam legem habet *C. 4. X. de R. J.* Mev. *P. 4. Dec. 8. n. 4. & Dec. 168. n. 6.* & svadente utilitate publica hæc alienari possint, nullum habet dubium. Dn. â Seckendorff im teutschen Fürsten-Staat *P. 3. c. 4. §.* Die Verkauffung eines Cammer- oder dergleichen Herrschafftl. Stück-Guts &c. Brunnem. *Consf. 1. n. 55. & 90.* Modo tamen alienatio fiat ab iis, quibus jus quæsitum in his bonis domanialibus est. Dn. Stryk. *Tract. de*

25 *Cautel. Contr. Sect. 1. Cap. 3. n. 13. & 14.* Ubi docet, quid privato quo tandem contra omnem Principis successoris revocationem se tueatur observandum. Nimirum ut causa utilitatis vel necessitatis publicæ instrumento alienationis specifice inseratur, & ut illa in futurum probari possit vel testibus, vel instrumentis, curetur, ne successor aliquando bona ita alienata revocare possit. Altera cautela in domaniorum alienatione est, ut Procerum vel Statuum Consensus adhibeatur; Sic enim ipsa Respubl. alienasse videtur, & cum hæc non moriatur, non dabitur casus, ubi alius successor suo jure revocationem instituere possit. Et sufficeret hoc casu, si modo alienatio â majori Ordinum parte approbata. Nevizan. *Consf. 12. n. 157.* Regem Galliæ partem domanii sui pro- 26
pter egregiam Coronæ operam præstitam benemerito remunerationis loco concedere posse salva lege Salica innuit Bret. *de la Souver. du Roy L. 3. c. 1. p. 326.* 27
In Regno, ubi Imperans Jure absoluto adeoq; plene imperat, prout in Imperiis despoticis & herilibus conspicitur, si bona domanialia, ab ipso videlicet Imperante, sponte publicis usibus sint deputata, vel jure belli, aut per spontaneam populi submissionem omnimodã, ita ut nihil sibi libertatis retinuerit, acquisita, ipse quoq; unicè, cum non aliis juxta se sit jus quæsitum, domaniali natura ea privare, ac citra cujusquam injuriam in alios transferre usus, denuo validè potest. vid. Textor. *de Jur. Gent. c. 20. n. 22.* In Regnis ac Imperiis quæ populi primitus voluntate delata sunt, 28
licet postea hæreditario jure per successionem ad hæredes transmittantur, successio enim non plus juris tribuit quam prima collatio, Grot. *de Jur. B. & P. L. 1. c. 3. §. 10.* non est præsumendum, eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio Imperii sui ejusq; bonorum domanialium Regi permitteretur. Brunnem. *d. C. I. n. 70.* Hinc omnium ferme Populorum legibus ac Capitulationibus præscriptum Imperantibus est, ne domanium alienent. Princeps ergo Prædium domaniale alienaturus, consensum Populi atq; Procerum adhibeat necesse est. Dn. Bruckn. *d. tract. C. 9. n. 3.* Versa vice, nec Populus solus citra consensum Imperantis Prædia domanialia juste in alium transfert; Jus enim Imperantis per electionem quæsitum auferri ipsi invito non debet. Brunnem. *Consf. I. n. 131.*

Prædia vero domanialia pignori da- 29
ri ex causa possunt â Regibus, qui plenum habent Imperium, adeoque & Jus ex causa nova tributa indicendi. Nam sicut Populus tributa ex causa sol-

vere tenetur, ita & Prædium pignori
oppositum luere, (luitio enim ista tri-
butionis quædam species est, nisi for-
tassè per legem Imperio additam Im-
perantis potestas eatenus etiam restri-
cta & contracta sit. Textor. *de Jure Gent.*
30 *C.30.n. 46.* In genere igitur sciendum,
quod illi quibus fortasse per pacta, con-
svetudines aut ullo modo quoad doma-
nia jus quæsitum, ejus sententiam & in
alienatione attendendam esse. De do-
maniis Principum Germaniæ probè
notandum, nonnullos Principum Im-
perii in territoriis suis de omnibus suo
arbitratu ex more & consvetudine ha-
ctenus juste recepta statuere, ut Ele-
ctor Palatinus, nullis in Palatinatu E-
lectorali Statibus existentibus. Alios
autem de gravioribus negotiis, ad to-
tius Regionis salutem spectantibus,
non nisi convocatis Comitiis ex Ordi-
num Provincialium der Land-Stände
Consilio demum statuere posse. Dn. â
Seckendorff im teutschen Fürsten-Staats
Addit.§.6.p. 26. Sub hac tamen iterum
distinctione, ut Status ac Ordines dicti
alibi majoris alibi minoris sint autori-
tatis, sic ut in quibusdam Territoriis
ipsorum vota vim tantum consulti-
vam, in quibusdam vero vim majorem
ac decisivam habere videantur Conf.
Schvveder. *in Introd. ad Jus Publ. P. Gen.*
c.4.§.52. & P. Spec. Sect. 2.c.10. §.5. Sic
maxima autoritas & potestas Statuum
Provincialium in Frisia Orientali est.
Sand. *Decis. Fris. L.3. Tit.4. Def.1.*

In territoriis Principum Ecclesiasti-
corum Catholicorum Pontifex Roma-
nus in Domaniis non Imperialibus
(hæc enim Imperialia bona secularia â
solo Imperatore & Imperio dependen-
tia agnoscunt) supremum Jus sibi vin-
dicat, ideoque Jure Canonum ipsius
quoque consensum, si alienatio solen-
niter facta censeri debeat, interponen-
dum esse comunis sententia est. Brun-
nem. *d.C.1. n. 305.* In territoriis con-
tra Protestantium, quoad dicta bona
Ecclesiastica non feudalia Principes
tanquam supremi moderatores dispo-
nere consveverunt. Carpz. *L.5. Resp.52.*
n. 25, & Lib. 2. def. Eccles. 303. Struv. *Syn-*
tagm. Jur. Feud. c. 6. §. 4. n. 3. adhibito
tamen Capituli, ubi est, consensu. Steph.
de Jurisd. L.3. part.1.c. 14. n. 62. Dn. Bruck.
d. tract. cap. 9. n. 24. ubi vid. plura de ali-
enatione bonorum Ecclesiasticorum. 31

Prædia Domanialia feudalia, quæ
quis jure feudi acquisivit, in subfeudū
iterum dari posse praxis Imperii quoti-
diana, ubi tot Barones & Nobiles quo-
ad integros districtus subinfeudatos
cernimus, corroborat. Modest. Pistor.
Cons. 15. n.10. Rosenthal. *de Feud. C. 4.*
Concl. 19. Et quamvis talis subinfeuda-
tio speciem quandam alienationis præ
se ferat, nihilominus tamen per textus
feudales & praxin Imperii quotidianā
corroboratum est, talem subinfeuda-
tionem pro alienatione non haberi,
dum semper dependentia subinfeudati
â subinfeudante remaneat, ac subinfeu-
dans nullum præjudicium per sub-
infeudationem sentire videatur. Col.
de Subfeud. c. 1. n. 1. seqq. Requiritur ta-
men (1) Ut sincere & sine fraude fiat.
(2) Ut is in quem feudum transfertur
sit æque habilis ad servitia. (3) Ut iis-
dem pactis & conditionibus quibus Va-
salli feuda habent constituatur Struv.
Syntagm. Jur. Feud. C.II. §. 11. Nec ad sub-
infeudationem requiritur consensus
Domini superioris. Pist. *qu. 44. n. 1.*

Quæritur nunc si Imperans de facto
alienationem Prædiorum Domaniali- 32
um contra promissum in Capitulatio-
ne vel literis reversalibus factam, citra
Procerum & Statuum consensum sus-
cepit, quo jure ipse ejusve succes-
sor vel Proceres ea reunire & vindica-
re queant? Si irritè alienatio peracta,
quod fit si proceribus simul facultas a-
lienandi competit, non tantum ipse, vi
officii ac publico nomine, sed & ipsius
Successor, quin & Proceres obstricti in
pristinam causam revocare Domania
abalienata. Grot. *de J. B. & P. L. 2. C. 6.*
§. 11. Brunnem. *C. I. n. 85. 108.* Etiamsi
Juramento, quo publico præjudicari
nequit, alienationem confirmaverit.
Pufendorf *de Jur. Nat. & Gent. L. 4. c. 2.*
Carpz. *ad L. Reg. c. 7. Sect. 2. n. 4.* Myler.
Nomol. c. 9. n. 3. Alienandi enim ple-
nam facultatem cum fine Procerum
con-

consensu non habuerit, actus talis jure meritoque pronunciatur nullus, adeo-
33 que revocabilis. Irritè tamen alienans ejusve hæres iis, â quibus Prædium Domaniale evictum & vindicatum est, non secus ac quilibet privatus, obligatus est damnum atq; interesse ob prædium evictum restituere. Dn. Stryck. *de Cautel. Sect. II. c. 8. §. 2.* Quod si tamen emtor accurate (probabilis ergo ignorantia non impedit actionem ad evictionis præstationem) sciverit, rem venditam alienam, vel non in plena potestate alienantis fuisse, tunc ex Jure Civili Romano nec alienans malæ fidei possessori pretium restituere cogitur. *l. 2. c. ne rei Domin.* Brunnem. *Cons. 1. n. 107.* Nisi forte rem domanialem acquirens in specie de restitutione pretii pacto sibi prospexerit. *l. 27. C. de Evict. l. 7. C. comm. utriusq; Jud.* Franzk. *ad Tit. ff. de Evict. n. 267.* Licet etiam Prædium domaniale, cum non in plena potestate alienantis fuerit, irrite sit alienatum, adeoque justè retractari possit: Juris tamen Naturalis & Civilis Principiis conveniens est, ut si, licet â solo Imperante ob justam causam, *v. g.* ob bellum felicius gerendum, ad exsolvenda debita Reipubl. remunerandum Ministros bene merentes, talis alienatio suscepta, Rempublicam, quantum in suam utilitatem probetur erogatum, restituatur. *l. 14. ff. de Condict. indeb.* Myler. *in Nomolog. C. 14. n. 1. seqq.* Ac in reductione domaniorum irritè alienatorum sæpius restitutum fuisse pretium attestantur Brunnem. *d. Cons. 1. n. 107. 189. & 259.* Choppin. *d. doman. Franc. L. II. tit. 1. n. 6. & Tit. 14. n. 14. 24. & 25.*

34 Domania Imperii Romano-Germanici ab Imperatore cum Ordinum & Statuum Imperii consensu juste alienari posse dubium non habet, imo cùm Ordines & Status Imperii alienationes â solo Imperatore in se factas conjunctim approbaverint, easque etiam ipse confirmaverit Imperator, in justa possessione horum domaniorum impræsentiarum constituti Status ac immediata membra sunt, vid. *Instr. Pac. Cæsar. Svecic. art. 8. §. 1.* & *Capitul. Leopold. art. 3.* Nunc ergo hujusmodi Domania abalienata ad Imperii Fiscum injustè revocarentur; cum enim Status Imperii unacum Imperatore conjunctim summam & plenam obtineant potestatem, non est dubitandum, quin circa domania validè ac constanter concludere quid valeant. Carpz. *ad L. Reg. cap. 7. n. 16.* Conring. *de fin. Imp. c. 19. n. 6.* Idem *in Annotatis ad Lampad. p. 193.* concinne hanc in rem loquitur: Quantumvis autem hoc ipso pristinis Imperii viribus multum fuerit detractum, & Respublica in partes discesserit, imò nonnulla minus probis initiis cœperint, Jus tamen omne restituendi isthæc pridem mutata in integrum nullum superest non Cæsaribus duntaxat, sed etiam corpori universo Imperii. Nec vero Imperii aut ullius Reipubl. alia fere sunt jura, quam sola illa, quæ ex constituto & arbitrio humano proficiscuntur: talia autem longi temporis usu ut & pactis ac conventis valent. Ac proinde minime omnium, quæ bona fide per quàm multa secula â Principibus possidentur, citra summam injuriam possunt eripi. Sed & haut convulseris illa prisca, citra universæ Reipublicæ interitum: Quod fuerit morbis remedium â morte petere. Nec ad eam temere potentiam Cæsarum aliquis pervenerit, ut sine propria ruina tale quid vel moliri ausit. Enim vero Carolus Magnus omnes quidem Ducatus ê medio tulit: Verum non nisi duo tum supererant late â sese invicem dissiti, adeoq; ad mutua auxilia inidonei; alter in Aquitania, alter in Bajoaria: ipse autem Rex erat potentissimus. Nec multo post in eundem, quo Merovingicum regnum erat eversum, lapidem impingentes ejus posteri, & in Gallia & in Germania omnia deniq; sua perdiderunt, illic Capetanis, hic Saxonicis, ut antehac contra Merovingios Reges Carolinis Majoribus domus qui appellabantur, prævalentibus. Voluit item Henricus Tertius & Fridericus I. crescente nimius Principū potentiam redigere in ordinem, sed incassū la-

laboravit uterque. Henricus Quartus
idem conatus & ſeſe & omnem pene
Rempublicam evertit. Num idem
conſilium fuerit Carolo V. & Ferdinan-
do II. dixerint alii.
35 In Domaniis Electoralibus, cum per
Conſtitutionem Carolinam *in A. B. tit.*
20. intime debeant eſſe connexa Ele-
ctoratibus, non eſt dubitandum, Ele-
ctorem, ſuo parenti ſuccedentem, irri-
tefactam alienationem rite deſtruere,
ac domania Electoralia in priſtinam
cauſam revocare. Conf. Bruñem. *Conſ.*
36 *1, n. 121. 122. & 123.* Quæcunque verò
bona non præcisè terris Electoratuum
ſunt connexa, ſed forte ex fructibus
Electoratus Domanialibus comparata,
vel aliunde acquiſita, illa ab acquiren-
te licitè alienari, quin & diſpoſitione
teſtamentaria inæqualiter liberis asſi-
gnari poſſe videntur, niſi conſvetudo
loci & pacta familiæ, quæ hic accura-
te ponderanda, aliud determinent; Si
ergò hæc bona licitè alienata; conſe-
37 quitur, illa â poſſeſſoribus illicitè revo-
cari. In territoriis aliis ſecularibus
comparata â Principibus ex fructibus
domanialibus citra difficultatem, tan-
quam Patrimonialia alienari adeoque
non ut domanialia revocari poſſe, ma-
38 nifeſtum. Quin & multi Principes &
Comites ex conſvetudine ferè univer-
ſali Germaniæ, ſine Statuum Provinci-
alium conſenſu, niſi ſpecialiter per pro-
misſionem & literas fortè Reverſales
iis jus conſentiendi datum, de ipſis do-
maniis libere diſponere conſveverunt.
Si ergo Prædia domanialia ab ipſis for-
tè Feudali nexu in Nobiles vel Barones
translata, â Poſſeſſoribus juſtè revocari
nequeunt. Si tamen hujusmodi Princi-
pũ domania ſimul Feuda Imperii ſint,
ea quæ jure Feudali quoad alienationẽ
ſunt conſtituta, merito etiam hic atten-
denda, ſubinfeudatio tamen nomine a-
lienationis non continetur. Agnati
etiam, quibus jus ex prima inveſtitura
quæſitum, licite revocant alienata Præ-
dia domanialia Feudalia, & quidem eo
tempore quo jus ſuccedendi ad eos de-
venit. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. Exerc. 13.*
t. 18. Dn. Bruckn. *in cit. tract. cap. 10.*

Quoad Prædia domanialia in Eccle- 39
ſiaſticis territoriis notandum, ſi ſolen-
nitates in eorum alienatione, quas Jus
Canonicum præſcribit, non fuerunt
ſtrictè obſervatæ, juſtam cauſam reu-
nionis ſuppeditant. Res igitur ſub-
infeudari ſolitæ, ſi vacantes Epiſcopo
delatæ ac domaniis incorporatæ, deſi-
nunt eſſe res reinfeudari ſolitæ, adeo-
que ſine ſolennitatibus ab Epiſcopo re-
infeudari nequeunt: Si tamen de facto
reinfeudatæ, juſtisſimè â Capitulo vel
ipſo Epiſcopo ejusque Succeſſore do-
maniis reuniuntur.
Si ſubdolè nec non per manifeſtam 40
ſub & obreptionem, qualitatem Do-
manialem fortè reticendo, emendica-
ta Prædia Domanialia fuerint, merito
hujusmodi alienatio, tanquam dolo
elicita, retractatur: quod teſtatur ſe-
quens Reſponſum Facultatis Juridicæ
Lipſienſis â D. Röſner. *in diſput. de Bo-*
nis Doman. cap. 6. n. 32. adductum & *an-*
no 1667. die 15. Febr. datum J. B. Rittern
J. U. D. Fürſtl. Magdeburg-Cammer-
Conſulenten in Halle *præmiſſ. præmitt.*
hunc in modum: Ob nun wohlermeldter
Impetrant hierwieder vorſchützen könte/
daß höchſtgedachte Fürſtl. Durchl. dasje-
nige/ ſo ſie einmahl vi pacti gnädigſt be-
liebet/ auch hernachmals würcklich in Lehn
reichen laſſen/ ſo ſchlechter Ding hinwie-
derum nicht füglich casſiren und wieder-
ruffen köñe/ bevorab da bey ſolcher Lehns-
Reichung einiger Fehler nicht begangen
worden/ &c. Dennoch aber und dieweil
aus obangezogenem Receſs von Ao. 1531.
ſo viel erhellet/ daß das Schloß und Hauß
N. denen von N. N. nicht als ein Lehn, ſon-
dern als ein Tafel-Gut der Herren Ertz-
Biſchöffe zu Magdeburg von dem damah-
ligen Herren Ertz-Biſchoff Alberto ein-
geräumet worden/ und zwar mit dieſer
ausdrücklichẽ Bedingung/ daß nach gäntz-
lichem Abgang derer von N. N. männli-
chen Lehn-Stamms ſolches Gut mit allen
Nutzungen hinwiederum an die Herren
Ertz-Biſchöffe und GOttes-Häuſer zu
Magdeburg fallen ſolte. Uber dieſes
Ihre Fürſtl. Durchl. von dem Suppli-
canten hierinnen merckllich hintergangen
zu ſeyn ſcheinet/ weiln derſelben er nur
vor-

vorgebracht/ als ob das Schloß N. ein Lehn-Gut wäre/ hingegen aber die wahre Eigenschafft und qualität desselben/ daß es nemlich ein Taffel-Gut sey/ woran doch Supplicant allem Ansehen nach/ indem ihm die Justitien und geheimbden Rahts-Verrichtungen zusammt dem Archivo hauptsächlich unter seine Hand anvertrauet gewesen/ gute Wissenschafft gehabt/verschwiegen/ und also ziemlich eine Sub- und Obreption hierbey sich ereignet/ weil höchstgedachte Fürstl. Durchl. nur so ferne/ wenn nemlich des Supplicanten Anziehen nach das Gut N. vor ein blosses Lehen zu achten/in die gnädigste Expectanz und Lehnung gewilliget/ welche aber nicht geschehen seyn würde/ wofern sie/ daß es ihr Tafel-Gut sey/ Nachricht gehabt hätte/ und dergestalt obberührte Concession und Belehnung/ welche ohne das stricte und rebus sic stantibus zu verstehen/auff diesen letzten Fall füglich nicht zu ziehen/ zumahl denen Rechten nach niemand von einem unwissenden Dinge zu contrahiren/ und darinnen zu consentiren vermuthet wird. So ist demnach mehrbesagte Expectanz vor null und nichtig allerdings zu achten/ und sind Ihro Hoch-Fürstliche Durchl. der beschehenen Concession ungeachtet ihres Tafel-Guts N. sich anzumassen wohl befugt V. R. W.

41 Præscriptionem Prædiorum Domanialium vel Fiscalium quod attinet illa de Jure Romano, utut nullo titulo fuerint possessa, quadraginta annis usucapiuntur. *l. fin. C. de Fund. Patrim.* Et hoc privilegium 40. annorum præscriptionis rebus Fiscalibus merito datum, ne negligentia Procuratoris Fisci facile Principi noceat. Modest. Pist. *Vol. 1. Consf. 15. n. 16.* Quod si in Republica prohibita sit non tantum alienatio, sed & præscriptio quælibet domanii, ut in Gallia, Chopin *L. 3. Tit. 9.* Faber *in Cod. L. 7. tit. 22.* Tunc nulla videtur sufficiens, nisi immemorialis, quæ non videtur exclusa. Brunnem. *l. 1. C. Ne rei Domin.* In omni verò præscript. etiam immemoriali, ex Jur. Can. & moribus hodiernis bona fides ab initio usque ad finem requiritur. *C. fin. X. de Præscript.* Franzk. *Resol. P. I. L. 3. n. 69. seqq.* Hinc & aliqui titulum necessarium esse volunt. Brunnem. *Consf. 148.* Ad quem titulum edendum bonorum Domanialium possessores obstrictos esse tradit Mevius *L. 4. Dec. 357. n. 6.* In dubio alias ob tantum temporis cursum & titulus & bona fides præsumitur, adeoque ab adversario mala fides allegata probanda *Cap. 1. de Præscript. in 6to.* Carpzov. *L. 1. Resp. 38. n. 7.* In dubio contra Fiscum pronunciandum Myler. *de Princip. Imp. C. 68. §. 16.* D. Schilter. *ad tit. ff. de Jur. Fisci.* Lite de Prædio 42 Domaniali pendente possessor tamdiu in possessione relinquendus usq; dum in petitorio sit pronunciatum. Chopp. *l. 3. t. 10. n. 1.* Enim verò â manus injectione tanquam executione exordiū non est faciendum, nisi ante lege publicâ hoc determinatum sit: quod tamen civili ac benigna interpretatione adjuvandum, ut id demum obtineat, si summatim, evidenter tamen, apparuit, Fiscalem ac Domanialem rem esse, Chopp. *d. l. n. 3.* Si verò de Jure privati summatim liqueat, manus injectio non conceditur. *d. l. n. 5.* Cum ante 43 aliquot annos in Regno Sveciæ quoad domania abalienata varia sint determinata, quæ ad illustrationem hujus Capitis faciunt, ideoque ea hic subnectere placuit.

Wegen der reduction der Cron-Lehn in Schweden hat man sich Ao. 1682. insonderheit dahin verglichen. (1.) Sollen keine Cron-Güter allodialiter oder erb-eigenthümlich können verschencket werden/ und dafern solches geschehe/ soll der Königl. Successor Macht haben/ sothane Alienation zu annulliren/ damit ein ieder König in Schweden die freye Hand behalte/die treuen Dienste seiner Leute mit Beneficien zu belohnen. (2.) So iemand ein Cron-Gut/ das ihm allodialiter geschenckt ist/ verkaufft/ so soll der Verkäuffer von seinen eigenen Gütern die Cron bezahlen/ wenn er aber so viel liegende Gründe nicht hat/ soll er den halben Preiß mit 9. pro cento am baaren Gelde bezahlen. Doch soll man nachforschen/ ob der Verkäuffer auch in den Kauff consentiret/ und der Cron soll es allemahl frey

frey stehen/ sothane verkauffte Güter/ fals der Käuffer arm/ oder nicht zu finden/ wieder an sich zu lösen. (3) Wird ein gewisser Termin gesetzt/ in welchem ein ieder/ so dergleichen Cron-Güter besitzet/ seine Documenta herbeybringen soll/ damit man sehen möge/ wie er zu diesem oder jenem Gute gelanget ist/ und ob er den Contract ein Genügen gethan. Denen aber durch Krieg/ Brand &c. ihre Documenta von Handen kommen sind/ die sollen aus dem Königlichen Archivo deßfals unverfälschte Copias entlehnen. (4) Es werden insonderheit vor inseparable Güter von der Crone geschätzet/ die Königliche Schlösser/ Königliche Vorwercke und deren Dependentien, die Wiesen/ so iemahln zu der Königlichen Stallung gehöret/ der Cron Haupt-Fischerey/ in den grossen Ströhmen und in den Scheeren. Der Cron alte Gehäge/ sammt darzu gehörigen Erben/ Katen &c. so zu der Heyd-Reuter und Holtz-Förster Wohnung dienlich. Die Güter so gewidmet sind zum Unterhalt der Academien, Schulen/ Hospitälen/ Kirchen und Kirch-Bedienten/ hernachmals aber von privat-Personen ohne Entgelt entwendet sind. Die Erben und Gelegenheiten der Herrschafft/ da ein Voigt gewohnet/ die Güter/ so von Alters her denen Beambten gewidmet sind. Erben/ so zur Factorey und Schleußbauung oder dergleichen dem Reich hochnützlichen Wercken/ verordnet sind. Post-Bauren/ Krüger/ Gastgeber/ welche auff der Cron Unkosten an den Heerstrassen angeleget sind/ zum Vortheil der Reisenden. Alle und iede Güter und Höfe/ so zum Unterhalt und Verpflegung der Land- See-Militz/ wie auch Artillerie verordnet sind. Die Bergwercke/ und zwar nach der von der Königin Christina Anno 1649. verfasseten Resolution, absonderlich die grosse Meßing- Salpeter- und Pulver- und andere allgemeine Wercke/ so von der Cron auffgerichtet und privilegiret sind. Die Königlichen Mühlen/ so an gewissen und vortheilhafftigen Orten gelegen. Alle Oerter und Gelegenheiten/ welche zu dem Schloß und Lehn Schwartzschö iemahlen gehöret haben. Reale und gelegene Gräntz und Vestungen/ alle Hammer-Schatzungen/ Strohm-Gerechtigkeit/ groß und kleine Zölle/ Schatzungen und andere Gerechtigkeiten/ so herrühren von den Reichs-Städten/ die immediate unter die Cron von Alters her gehöret haben. Alle diese Oerter und Gerechtigkeit sollen der Cron heimfallen oder verbleiben/ und von derselben niemaln abgesondert werden/ so aber iemand erweisen könte/ daß er das genossene Gut mercklich gebessert/ soll solches æstimiret und ihm gut gethan werden. (5) Hat iemand in vorbenannten Orten von einem Bauern die Schatz-Gerechtigkeit erkaufft/ so soll ihm/ auff seinem Beweiß/ selbige erstattet werden. (6) Alle Güter/ die an obbemeldten Orten/ seithero Anno 1632. von der Cron vor baare Vorstreckung in Bezahlung gegeben/ gekaufft oder getauscht sind/ mag die Cron innerhalb 10. Jahren von dem Besitzer gegen gebührliche Wiedergeltung lösen. (7) Werden gewissen Städten Freyheits-Meilen zuerkandt/ als Upsal/ Nyköping/ Calmar/ Jönköping/ Alvastia/ Amberg/ Linköping/ Calmar/ Orebröe eine Meile/ Abo und Wyburg zwey Meilen/ was in diesem Bezirck lieget/ kan nicht veralienirt werden. (8) Die verbotene Provincien und darin belegene Güter/ bleiben auch zu des Reichs Nothdurfft. (9) Sollen gewisse Land-Bücher auffgerichtet werden/ welche niemahln mögen verändert werden. (10) Die Güter/ so ausserhalb denen verbotenen Orten belegen/ und donations-Weise vom Adel besessen werden/ sollen specificirt und untersucht werden/ ob sie mit Fug in des Besitzers Gewalt bleiben/ oder ein ander wohlverdienter damit regaliret werden sollen.

(o)

CA-

Cap. XLV.

DE PRÆDIIS INSTRUCTIS.

SUMMARIA.

1. *Prædii instructi nomine quid veniat?*
2. *Quæ Paterfam. non usus sed custodiæ causa habet ad fundum instructum non pertinent.*
3. *Instrumentum Prædii quid sit?*
4. *Plus est in Prædio instructo quam cum instrumento legato.*
5. *Quomodo differant inter se?*
6. *Prædio non instructo legato dotes ejus non veniunt.*
7. *Quæ tamen infixa & inædificata sunt legatarium sequuntur.*
8. *Quod Præjudicio illustratur.*
9. *Extinguitur legatum ratione instructi, fundo à Testatore vendito.*
10. *Nisi mens Testatoris aliter appareat.*
11. *Prædio locato Instrumenta ejus locator Conductori præstare tenetur.*

*** *** ***

1 PEr prædium instructũ intelliguntur omnia quæ in prædio paterfamilias habet, ut sit instructus sammt völliger Einrichtung. Unde Ciceroni *Lib. 3. Officiorum* horti instructi dicuntur pro Prædiis instructis. Veteres enim teste Festo hortum appellabant quod hodie est Prædium vel Villa. Carol. Stephan. *in Præd. Rust. vocab. Hortus vid. infr. Cap. de Hortis.* Prædii instructi nomine ergo non tantũ agri instrumentũ sed & propriũ ipsius patrisfamilias continebitur. *l. 12. §. 27. ff. de Instruct. vel Instrum. leg.* Proinde & suppellex quæ illic est usus ipsius gratia, & vestis non solũ stragula sed & qua ibi uti solebat: mensa quoque eborea, aurum & argentum, vina quoq; si quæ ibi fuerint usus ipsius causa, item libri, theriaca, & alia medicamenta hic intelliguntur, itẽ & mancipia non solum ad cultum custodiamve villæ, sed etiam quæ ut ipsi Patrifamilias in ministerio ibi essent, ut & contubernales servorum i. e. uxores
2 & natos. *§. 3. d. l.* Quæ verò in prædio habuit non usus sui causa sed custodiæ gratia, ut vina in apothecis & quæ alia ibi paterfamilias ut in horreo habet, itẽ & fructus repositi ut venirent, vel in aliũ usum quam fundi converterentur, non
3 continentur. Instrumentũ autem prædii est apparatus rerum diutius mansurarum, sine quibus exerceri nequiret possessio, vel quæ ad usum ipsius prædii spectant. *l. 12. ff. d. t.* Plus autem est 4
in prædio instructo quam cum instrumento legato, & differunt ut totum à 5
parte, nam instructi nomine non modo quæ fundo necessaria sunt continentur, verum etiam quæ præterea dominus in eo habet, quibus suum fundum instruxit. Sic instructo continetur supellex vel penus. *d. l. 12. §. 35.* Instrumento vero non *§. 15. d. l.* Instructo continentur pecora pascendi causa parata, ut ex iis fructus capiatur, non continentur instrumento. *l. 9. de Instr. vel Instr. leg.*

Quando legatur Prædium non in- 6
structum sed simpliciter, dotes h. e. accessiones & instrumenta prædii, ut stercora, stramina, boves aratorii, aratra, ligones, pedamenta, stabula, casæ, rastra, servi fundo destinati, dolia, prelum &c. legatario non præstantur. *l. 2. §. 1. l. 20. §. 1.* Quæ vero infixa & in- 7
ædificata sunt legato fundo continentur *lib. 21. & 22. d. t.* Optime hanc rem 8
præjudicio illustrat Philipp. *in Usu Pract. lib. 2. Eclog. 85.* Hat euer Vetter Hans Schildtbach der Aeltere den 24. Maj. 1631. einen letzten Willen auffgerichtet / und darinnen euch sein halbes Gut zu Willigrun / zusammt aller und jeder seiner Zugehörung / wie es damahlen gestanden

 und

und gelegen vermacht und zugewendet/ &c. So gebühret euch/ Inhalts berührter Verordnung / neben den halben Gute und denen darzu gehörigen Beeten/ und unbesäeten Aeckern / Wiesen und Gärten / auch die Helffte alles darinnen verhandenen Vorraths an Schiff/ Geschirr/ Pferden / Kühe / und andern Viehe / Heu/ Strohe/ Tischen / Bäncken/ Span-Betten/ und dergleichen/ wie auch die Helffte des Getreydes/ so viel man zur Brötung und Saat/ oder sonsten in der Haushaltung bedürfftig. Des andern Getreydigs aber/ so man zur Brötung und Haußhaltuug nicht benöthiget/ sondern zum feilen Kauffe dalieget und uffgeschüttet worden / habet ihr euch nicht anzumassen/ sondern es hat solches der Testator uff seine beyde Schwestern ab intestato bracht und verfället V. R. W.

9 *vid. infra Lib. 3. c. 1. n. 39.* Extinguitur autem hujusmodi legatum etiam ratione instrumenti & ad instructionem prædii pertinentis, isto prædio â legante alienato, sive fundus cum instrumento legatus fuerit, sive fundus & instrumentum aut fundus instructus. §. *17. de leg.* 10 Poterit verò aliquando eo casu, quo fundus & instrumentum aut fundus instructus legatus, alia mens testatoris colligi, quod instrumentum non ut accessorium sed ut principale voluerit legatum, adeoque tunc alienato licet fundo instrumenti legatum subsistet. *Conf. l. 24. §. 3. de Leg. 1.* Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exerc. 35. §. 58.* 11 Prædio denique locato, placuit quæ instrumenti essent, ea locatorem colono præstare debere, ac nisi præstet, ex locato teneri, *l. 19. § 1. ff. locat.* Fundo enim utimur ad fructum inde percipiendum proindè & ad colendum, & ad 12 ea omnia facienda, sine quibus fructus nasci aut natus percipi non potest, ad quas res omnes opus est instrumento, Donellus *Jur. Civ. Lib. 13. Cap. 7.*

CAP. XLVI.

DE PRÆDIIS DESERTIS.

SUMMARIA.

1. *Ex prædio sterili reddere fructuosum magna quondam erat laus.*
2. *Qui agrum passus fuerat sordescere à Censoribus puniebatur.*
3. *Quorum Officium in hoc passu hodie gerunt in ducato Wittenbergico dicti* Feld-Stützler.
4. *Desertum quid in Jure denotet?*
5. *Synonyma Prædii deserti.*
6. *Prædium Desertum & derelictum quo modo differant?*
7. *Item quomodo desertum & sterile?*
8. *Si quis Prædium derelinquere velit quid observare debeat?*
9. *Prædium desertum est nullius si in Provincia nondum occupata situm sit.*
10. *In loco deserto sunt occupabilia Imperium & dominium secundum Grotium.*
11. *Prædium desertum occupare liberum adhuc est hodie.*
12. *In Electoratu Saxoniæ novis Colonis prædiorum desertorum conceditur libertas ab oneribus aliquot annis.*
13. *Ut & in Electoratu Brandenburgico.*
14. *In Gallia & Belgio absque Domini consensu non licet prædium desertum occupare.*
15. *Decuriones olim pro desertis Prædiis tenebantur.*
16. *Emtor agrorum fertilium tenebatur etiam steriles in se recipere.*
17. *Casus quo aliquis tenetur bona sua vendere illi, qui juxta confinia habet magnam possessionem.*
18. *Jure Romano invitus nemo cogi poterat ad Prædium desertum colendum.*
19. *Nisi ejusdem substantiæ bona possideat.*
20. *Quando fundus sterilis fertili jungendus quid observandum?*

21. Per

21. *Per biennii ceſſationem animus dere-linquendi Prædium præſumitur.*
22. *Alia ratio eſt tacitè deſerentis Prædium.*
23. *Et ejus qui apud acta profitetur ſe velle deſerere fundum.*
24. *Qui ex fundo Principis ſterili fertilem reddit, eum conſequitur perpetuo poſſidendum.*
25. *Nec poterit ad Majorem Canonem compelli.*
26. *Prædia deſerta immunia ſunt à collectis.*
27. *Niſi quis ſtudio in fraudem tributorum agrum non colat.*
28. *Vel necesſitate cogente certa pecuniæ quantitas territorio ſit indicta.*
29. *Prædia à ſubditis deſerta ſi colantur ab eorum dominis merito & onera ferre debent.*
30. *Nonnullibi illi quibus debentur certæ præſtationes poſſunt partem deſertorum agrorum petere.*
31. *Nobiles non poſſunt pro prædiis deſertis colendis uti reliquorum colonorum operis.*
32. *Ex agris deſertis non debentur decimæ.*
33. *Ex fructibus Naturalibus tamen in iisdem natis Paſtoribus debetur certa portio.*
34. *Pariter etiam ipſis competunt decimæ & aliæ præſtationes ex prædiis deſertis ſi ea a Nobilibus vel aliis colantur.*
35. *Remedia contra deſertores prædiorum.*

1 MAgna erat laus quondam apud Romanos teſte Varrone de *Re Ruſt.* ex Prædio ſterili atque deſerto reddere fructuoſũ; Hinc
2 ſi apud illos aliquis agrum ſuum paſſus fuerat ſordeſcere, eumque indiligenter curabat ac neque araverat neq; purgaverat, ſive quis arborem ſuam vineamque habuerat derelictui, non id ſine pœna fuit, ſed erat onus Cenſorium: Item ſi quis Eques Romanus equum habere gracilentum, aut parum nitidum viſus erat, impolitia notabatur. A. Gell. *Noct. Attic. L. 4. c. 12.* Plin. *L. 18. c. 3.* Hinc merito laudanda or-
3 dinatio Ducatus Würtenbergici, ſecundum quam ſingulare officium der Feld-Stützler introductum eſt, quorum tres aut quatuor in unaquaque Civitate conſtituendi, ut attendant diligenter, an omnes agrorum, hortorum, vinearum &c. debitam curam habeant, ubi negligentes puniendi ſunt. *d. Ordin.*
4 *Tit. 47. §. 1. & 3.* Vocabulum autem Deſerti Juridicè ſumtum denotat primo locum qui ante quidem cultus poſtea verò à cultoribus deſertus eſt ſicque propriè ſumitur. Vel impropriè capitur pro loco qui plane non cultus eſt, & ſic in *c. 1. §. illum agrum. de V. S. in 6to* locus deſertus deſcribitur, quod ſit ager qui non habitatus eſt penitus, nec cultus nec ultra hominis memoriam ſub gentis cujusdam poteſtate detentus fuit: Et ita Geographicè ſumitur, quale deſertum eſt tota Arabia ſpeciali nomine deſertæ notata, & in illa præcipuè deſertum Benahali ſ. Benaſcali, quod communiter mare arenoſum dicitur; locus periculoſus iter facientibus in Ægyptum, cum propter aquarum inopiam tum etiam cumulos & quaſi montes arenarum, quibus viatores non raro opprimuntur, qui tanquam in mari navigantes ad ſiderum fulgorem curſus dirigere coguntur. Quod iter non ſolũ Patriarchæ olim emenſi ſunt, ſed & ipſe Chriſtus cum virgine matre & Joſepho. vid. Cluver. *Introduct. in Geograph. ex Edit. Bunon. l. 5. c. 22. n. 3.*

Prædium deſertum alio nomine et- 5
iam vocatur locus ſterilis, item eremus, *l. 4. C. de Cenſ.* deſerta poſſesſio *l. 1. C. de omni agro deſert.* Germ. Ein wü-
ſte Gut. Deſertum autem Prædium & 6
derelictum non ſunt unum & idem. Qui enim prædium deſerit, poſſet ſi velit illud intra biennium recuperare, modo meliorationis impenſas novo conductori reſtituat, *l. 8. C. de omn. agr. deſert.* qui vero Prædium derelinquit, illud non recuperat etſi pœniteat, quoniam ſtatim ejus eſſe deſinit & occupãti conceditur *l. 1. ff. pro derel. §. pen. Inſt.* de

7 *d. R. D.* Necesse autem est si quis prædium derelinquere velit, discedat hoc animo ut illud amplius habere nolit, sicut enim in acquirendo prædio animus non sufficit, sed animo & corpore simul opus est, *l.* 1. §. 1. *de A. v. A. P.* ita quoque in eo amittendo præter mentem & animum etiam aliquod corporale vel naturale factum requiritur.

8 Manz. *ad d. §. Inst.* Sic quoque ager sterilis & desertus differunt, nã omnis ager desertus quidem est sterilis, non tamen omnis sterilis est desertus, quia desertus is dicitur, qui à nemine possidetur sed deseritur & non seritur: At sterilis, tametsi infructuosus jaceat, possideri potest & adjungi fertilibus. Perez. *ad Tit. C. de omni. Agr. desert. n.* 1. &

9 2. Est vero prædium desertum nullius, scilicet si talis sit desertus locus qui non in Provincia quadam occupata situs est; nam alias sub Imperio ejus, ad quem tota Provincia spectat, esse censetur, ab eoque jam tum certo modo

10 occupatus est. In loco autem penitus deserto secundum Grotium *lib. 2. de J. B. & P. c. 3. §. 4.* duo sunt occupabilia, Imperium & dominium quatenus ab Imperio distinguitur. De quo tamen dubitat Dn. Zieglerus *ad d. l. Grot.* cum non satis appareat, quomodo Imperium hodie occupari queat, nisi fortè de eo casu loquatur Grotius quando quis novam ducens coloniam Civibus

11 suis haut invitis imperare incipit. Liberum autem adhuc est hodie prædium desertum occupare usumfructumque assumere atque onera publica sustinere cum semper pro observantia juris & contra legis mutationem præsumatur. Mev. *P. 4. dec.* 162. Dummodo id fiat præscitu Magistratus, nec specialibus locorum constitutionibus aut

12 consvetudinibus aliud sit statutum. In Electoratu Saxoniæ ejusmodi novi prædiorum desertorum possessores ab omnibus oneribus per 2. 3. 4. annos immunes sunt. Neue Erledigung Tit. von Consistorial-Sachen §. 21. **Ingleichen wollen wir auch ausdrücklich Uns hiermit gnädigst erkläret haben / daß die Annehmer der wüsten Güter und Brandt-Stätten / von Zeit der geschlossenen Handlung von allen Diensten / Zinsen / Frohnen / Fuhren / Steuern /** Contributionen, **Geld und andern Anlagen (ausser was Kirchen und Schulen betrifft / und gleichfals von jedes Orts** Superintendenten / **Beamten / Gerichts-Herren und Räthen in Städten / auf ein trägliches zu** moderiren **ist /) hinführo auf zwey / drey oder zum höchsten vier Jahr befreyet seyn / und damit allerdings verschonet bleiben / jedoch wofern sie auch würcklich wieder anbauen / das Feldt zu bestellen und die Häuser oder Güter so viel müglich wieder in Stand zu bringen sich bemühen und ihnen angelegen seyn lassen.** Quod ad 5. & 6. annos postea extensum est. Cum quo consen- 13
tit Recess. Provinc. Marchiæ Brandenb. *de Anno 1653. §. 41.* **Zum ein und viertzigsten:** ubi Sereniss. Elector constituit, **Daß Sie denen / so in denen Churfürstl. Aemtern wüste Höfe beziehen und erbauen wollen / auf 6. Jahr Befreyung in Gnaden** concediren **wolle: Hernach sollen sie ihre schuldige Pflicht ohnfehlbar leisten / und den andern angehörigen Unterthanen gleich die allgemeine Landes-Bürde tragen helffen. Immittelst aber können dennoch solche neue Einwohner von den** oneribus realibus **als was Priestern und Küstern gebühret nicht befreyet seyn.**

Quod mores Belgii eique vicinæ Gal- 14
liæ in materia agrorum desertorum attinet, nulli privata autoritate licet agros desertos & domus (quæ Antwerpiæ pro re mobili habentur Christin. *Vol. 1. Dec. 166. n. 17.*) possessoribus vacuas occupare vel occupando sua facere; Nisi accedat autoritas Principis aut Domini loci, quorum est agros illos occupare tanquam suos: Si tamen aliqui privati compendii causa agros istos coluerint insciis Dominis, operæ pretium & semina non perdunt, at fructus quos inde perceperint coguntur reverso proprietario restituere: Nisi triennium totum (ut variæ consvetudines loquuntur) agros reliquerit, & quasi deseruerit, quo casu edictis vocandus â Domino loci vel Magistratu, ut recedat & fundum suum colat, id si non fecerit, omne damnum inde proveniens

&

& lucrum cessans sarcire debebit. Poterit tamen proprietarius hisce incommodis se liberare, si declaraverit & consenserit ut Dominus directus istis fundis utatur, si visum illi fuerit, dum per bella & turbas illi licuerit redire, & agros colere. Ad quos si iis cessantibus non redeat edictis evocatus, creditoribus, qui habent reditus & potius jus hypothecæ, agri & domus adjudicari debent cum onere solvendi cæteris suos reditus, ne quis suo jure frustretur & agri inculti relinquantur. Perez. *ad C. d. omn. agr. desert. n. ult. qui hoc Charl. Loyseau du Deguerpissement. L.* 6. *c. ult. & le Bret. de la Souverainite du Roy L.* 3. *c.* 12. *latè probare dicit.* Et Grœneweg. *d. L. L. Abrog. ad l.* 8. *C. de omn. agr. desert.* testatur hodie alterius agros desertos & incultos nemini propria autoritate invadendos esse, imo qui tales agros occupavit per illum, ne quidem ipsos fructus etiam post lapsum biennii suos facit. Quæ tamen omnia tantum de moribus Belgicis & Gallicis intelligenda.

15 Jure Romano Decuriones civitatum olim pro desertis prædiis in ipsis civitatibus, & quæ Dominos sive conductores non inveniebant tenebantur ad censum, prout notat Lucas de Penna *ad l.* 1. *C. de omn. agr. desert. Lib. II.* Aut ipsa prædia addicebantur Curialibus vel Decurionibus cum immunitate triennii, quo exacto census & tributa tenebantur inferre Fisco: Si autem Curiales idonei solvendo non erant, hoc onus in possessores cæteros ejusdem civitatis & adeo totum territorium diffundebatur, & distribuebatur. *l.* 1. *C. d. t.*

16 ibique Brunnem. Si vero aliquis prædia jure emphyteuticario possedisset, in quibus agri nonnulli steriles, nonnulli fertiles erant, prædiaque fertilia & agros meliores distraxisset, ita ut ex illis quos retinuit tributa solvere nequeat, in tantum ut illos deserere cogatur, emtor tenetur etiam prædia sterilia recipere, & tributa tam de fertilibus, quam sterilibus & desertis solvere. *l.* 2. *C. de omn. agr. desert.* Quia qui accipit partem bonorum potiorem, eum etiam exilem partem accipere justum est, ne nervis destituantur reliqua bona. *l. ult. C. de Debitor. Civitat.* D. Brunnem. *ad d. l.* 2. *C. de omn. agr. desert.* Ratio est ne Respubl. pro 17 uno debitore duos exigere teneatur. Hinc est hic casus, ubi quis sua bona vendere cogitur: Unde quidam colligunt Statutum nonnullarum civitatum, quo cavetur, ut, si quis modicam rem habeat, juxta confinia habentium magnam possessionem, illam cogatur vendere, justa ratione niti. Christin. *vol.* 5. *Dec.* 81. *n.* 8. Perez. *ad C. Tit. de omn. agr. desert. n.* 6. Invitus autem Jure Romano cogi non poterat ad 18 prædium desertum colendum; Nisi 19 ejusdem substantiæ bona possideret. *l.* 10. & *l.* 12. *C. de omni agr. desert. Nov.* 166. Quando igitur sterilis fundus frugifero 20 jungendus, primo attendendum, ut vicinis & in eodem territorio sitis adjungatur, dehinc si neque finitimos reperierit, tunc longius positis sed quantum fieri potest sibi cohærentibus pro modo & æquitate addatur, quo id consensu omnium fiat quod omnibus profuturum. *l.* 8. *in fin. C. d. t.* Is autem qui prædium fertile habet, si sterile ei adjiciatur, non nisi præsentia onera fert, à præteritis omni jure & æquitate liber est. *d. l.* 8. Brunnem. *ad d. l.* Ex hac 21 quoque lege DD. colligunt, per biennii cessationem animum derelinquendi præsumi, si autem quis â peræquatoribus acceperit fundum talem, sex tantum menses domino dantur per *l.* 7. *C. de Censibus.* Klock. *de Contrib. c.* 5. *n.* 183. Alia vero ratio est domini deserentis 22 tacitè prædium, alia ejus qui apud acta judicis profitetur se velle deserere ac derelinquere fundum vel alteri resignare: Nam ille citandus est *l.* 11. *C. de omn. agr. des.* & spatium 6. mensium habet. Hic vero non est citandus, sed prædium statim fit ejus, qui illud occupavit & fisco solvit tributa, nec dominus habet potestatem revocandi. *l.* 14. *C. d. t.* Is enim qui judicialiter dicit se velle deserere fundum, declarat sufficienter voluntatem suam, quod nolit amplius agrum illum possidere. Insuper con-

fessio judicialis semper præjudicat confitenti ac revocari sine causa non potest. Mascard. *de Probat. Vol. 1. Concl. 344.*
24 Qui vero fundum patrimonialem Principis sterilem, & ob sterilitatem desertum colendo ad pristinam reducit fertilitatem, loco præmii perpetuo & hæreditario jure illum fundum possidet & retinet, adeò ut nec rescripto, nec annotatione supplici libello facta, ab alio hic ager ipsi auferri possit, ne alius incommoda, alius verò commoda alieno labore, alienaque industria fruendo sentiat, salva tamen semper manet debiti tributi præstatio. *l. 7. C. de omn. agr. des.* ibique Brunnem. Dn. Stryck. *dissert.*
25 *de Agr. desert. c. 3.* Si aliquis Principis voluntate accepisset Prædium patrimoniale desertum in Emphyteusin promisso certo annuo Canone, qui tamen successu temporis eum agrum ad culturam talem redigit, ut cum optimis prædiis de fertilitate certet, ideo tamen ad majorem canonem solvendum compelli non potest, quia ut non legis autoritate *l. 1. C. de his qui ven. ætat.* ita nec Principis aliquem decipi oportet; & diligentia sua nemini debet esse damnosa. *l. 16. C. de omn. agr. des.* Chri-
26 stin. *Vol. 5. Dec. 92. n. 4.* In impositione autem collectarum observandum, ab iis Prædia deserta immunia esse; Collectæ enim sunt onus fructuum. *l. 13. ff. de Impens. in res dotal. fact.* Besold. *Thesaur. Pract. vocab.* Dede Absurdum hinc foret, onus imponere ei rei, quæ fructus fert omnino nullos. Ex quo principio rectè concludit Ulpianus *in l. 4. §. 1. ff. de cens.* relevari eum debere qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex causis non possit, & si agri portio chasmate perierit, debere per censitorem relevari, si vites mortuæ sint, vel arbores aruierint, iniquum esse eum numerum inseri censui &c. Nec distinguendum proindè, utrum natura sua sterile sit, an vero ex accidente. Pluribus enim modis sterilitas induci potest, imbribus sc. fluminum inundatione, solis ardoribus, per graculorum, sturnorum & locustarum cohortes, per incursus hostium, & alios innumeros casus.

l. 15. §. 2. ff. locat. l. 18. C. eod. Si quis 27
verò studiò agrum non colat, in fraudem tantum census & tributorum, ille prorsus nullam sentire debet sublevationem, sed hoc non attento integra ab illo contributio est danda. Bruñem. *ad l. 2. C. de Cens.* malitia enim sua nemini debet esse lucrosa. *l. 1. ff. de dol. mal.* Imò insuper adhuc puniendus esset talis fraudulosus & negligentes cultor, quod pariter præjudicio confirmatum est in Marchia, scilicet illos â collectis non sublevari qui studio agros incultos relinquunt. Dafern ein und der andere etwas dissimuliren und in fraudem des gemeinen Wercks seine Aecker und Weinberge unbegattet und unbestellet wolte liegen lassen/soll ihm doch solches zu keiner sublevation gereichen/sondern er ist nichts destoweniger/was die nach dem special Vermögen auffgesetzte Rolle besagen und ausweisen wird/beyzutragen schuldig. Pronunciatum in Cam. Electoral. Brandenb. die 9. Octobr. 1646. Quando- 28
que etiam fit ut necessitate cogente certa ac determinata pecuniæ quantitas territorio indicatur, & tunc portio ejusmodi pauperum alios cives opulentiores gravat. Es müssen die ausgefallenen Contribuenten übertragen werden. Klock. *Vol. 1. Cons. 28. n. 401.* Communitati igitur hoc in casu non modo prædiis desertis uti frui, & onera dependere vacat, sed & necessum est, cum nihil oneribus propter desertum agrum remittatur. Mev. *Part. 4. dec. 162.* Huncque modum collectandi in Marchia Brandenburgensi & Pomerania Electorali receptum esse testatur Dn. Stryck. *d. dissert. C. 4. 58.* udi dicit, quod 29
ibi æqualiter collectis subjiciantur agri deserti, culti tamen â Nobilibus, quam possessoribus suis adhuc instructi. Sunt enim collectæ onera fructuum *per d. l. 4. §. 1. C. de censib.* Justum ergo est ut is, qui ex agro aliquo fructus percipit, etiam onera fructuum seu Contributiones exsolvat: Alioqui enim grata Dominis res foret, si subditi aufugiant & agros suos deserant; ipsi enim domini utilitatem omnem ex agris percipere valerent per familiam suam eos colen-

colentes, ab onere vero tributorum sub hoc prætextu liberarentur, quo casu vel fiscus sentiret damnum vel reliqui contribuentes gravarentur nimium, cum horum quantitas collectarum hoc pacto augeatur. Imo ipsi pagi hoc modo manebunt deserti, nec metatis aut hospitationibus Militum vecturisque ea propter præstandis sufficere poterunt. Simile observatum fuit per Electoratum Saxoniæ in nupera revisione catastri An. 1689. Constituebantur enim in certis locis, ubi suspicio esset, Commissarii, qui agros collectis subjectos & desertos, die mit Steuer-Schocken beleget/ inspicerent, num â dominis quorum subditi prædia deserverunt
30 colerentur nec ne. Non nullibi etiam permissum est ut illi, quibus certæ præstationes ex ejusmodi agris debentur, quales sunt die Gerichts-Dienst- und Pacht-Herren/ petere possint, ut sibi certa portio agri assignetur in compensationem præstationum inde debitarum, quod itidem Sanctione Electorali Brandenburgensi confirmat Dn. Stryck. *d. dissert. c. 4. §. 62.*

31 Cæterum si Nobiles prædia quædam habeant, quæ â rusticis deserta sunt, non possunt pro illis colendis uti reliquorum colonorum operis, minos illos ad id cogere, sed agrorum culturam propriis sumtibus suscipere debent. Ita pronunciatum in Camera Electorali Brandenb. *die 21. Junii Ao. 1656.* his verbis: Ordinarie und regulariter seynd die Leute von den wüsten Höfen etwas zu bestellen nicht schuldig und sind beklagte gar nicht befuget/ sich etlicher Leute zu den Ritter-Sitzen und etlicher zu den wüsten Höfen zu gebrauchen/ sondern sie müssen die Unterthanen beysammen lassen/ und die Dienste von den Höfen propriis sumtibus bestellen. Pariter etiam decisum in dict. Cam. Electoral. *d. 8. Julii 1618.* Zwischen der Gemeine von Fuhrland und denen von Stechow. Es gebühret auch denen von Stechow/ zu welchen denn sich die beyde erscheinende gutwillig erkläret/ den Acker zu den wüsten Höfen gehörig/ welchen Sie an sich genommen/ so lange die unbesetzet bleiben/ mit ihrer eigenen Anspannung zu begaten/ und Klägere damit nicht zu beschweren/ wie imgleichen zu dem Pfund-Schoß/ von derselben Höfe und gehörenden Vieh/ so viel zu contribuiren/ als pro rata darauff kommet/ und vorige Besitzer gegeben haben. Und denn ferner müssen sie davon auch Nachbar-Recht halten/ zu gemeinen Gebäuden helffen/ den Schmidt lohnen und die Mitfuhre wenn es an die Höfe kömmet/ jedoch länger nicht als ihre Pferde mit der Gemeine Pferden zusammen gehütet werden/ bestellen.

Cum itaque ex agris penitus desertis 32
neque collectæ nec aliæ præstationes debeantur, cum sint onus fructuum *per l. 13. ff. de Impens. in res dotal. fact.* Sequitur nec decimas ex iis præstari, quod tamen de fructibus industrialib9 ut vinearum, agrorum &c. utpote quæ cessant intelligendum est, ex naturalibus 33
enim Clericis debetur certa portio in Electoratu Saxon. Neue Erledigung *Tit.* von Consistorial-Sachen: Ehe aber zum zwey und zwantzigsten solche wüste Güter an einen Mann gebracht werden/ sollen zwischen den Beambten/ Gerichts-Herren und Geistlichen die Fructus naturales und was sonsten davon zu nutzen pro rata getheilet/ iedoch darbey unser Verordnung Edicti *de dato 19. Nov. 1659.* in acht genommen/ auch andere benachbarte Unterthanen weder besagte Beambten/ Gerichts-Herren oder Pfarrer diese wüste Güter/ der Gefälle oder Contribution halber/ zu übertragen nicht angehalten werden. Pariter in Pomerania 34
Pastoribus provisum, ne modico salario & decimis ex prædiis desertis debitis carere cogantur. Sic enim in recessu Provinciali habito Treptoviæ *die 8. Martii Ao. 1608.* §. Weil wir auch wegen des Meß-Korns/ Constitutum: Das Meß-Korn muß von denen Hufen/ davon es von Alters gegeben/ wenn dieselben schon wüst gemacht/ und zu den Ritter-Sitzen geleget/ unweigerlich entrichtet werden. Wann aber die Bauern die Höfe verkauffen/ und die von Adel den dazu gelegenen Acker nicht selbst gebrauchen/ oder unter ihren Pflug nehmen/ wer-

werden sie nicht unbillig damit verschonet/ wie es denn auch mit ausgerodeten neuen Aeckern / so sie zu ihren eigenen Vorwercken legen / ebener massen zu halten. Da aber gleichwol solcher Acker einem andern Bauren gantz oder zum theil eingethan / soll derselbe das wöchentliche Meß-Korn pro rata zu geben schuldig seyn. In Marchia per Recessum Provincialem *de Ao. 1653. die 26. Julii* §. zum achten/ hac in re ita constitutum est: In denen Dörffern/ da die Pfarr-Herrn ihres Officii abwarten/ soll ihnen in Entstehung des Meß-Korns/ Zehenden und Pächte so viel Acker/als ad supplementum deficientium redituum ordinariorum vonnöthen /ad tempus biß die Höfe mit beständigen Possessoribus hinwiederum besetzet/ angewiesen werden. Wegen der Dörffer die gantz wüste stehen/ und da die Pfarrherren ihr Ambt nicht bestellet/würde es de jure stricto wol eine andere Beschaffenheit haben/ iedoch dafern den Pfarrherren keine culpa noch Versäumniß zu imputiren/ so wird man ihnen dennoch ex æquitate etwas an statt ihres ausfallenden salarii zu willigen sich nicht verwegern können. Es soll aber die assignatio vom Magistratu geschehen/ und die Pfarrherrn sich keines Landes/ denn autoritate der Gerichts-Obrigkeit nach proportion deficientis ordinarii salarii, anmassen. Contra deserentes Prædia 35
varia remedia in jure prodita sunt, qualia sunt condictio ex *l. 14. C. de Agricol. & cens.* Imploratio officii Judicis & actio in factum ex æquitate, si sc. Colonus vel servus se in libertatem non proclamet & vindicet, secus si se liberum profiteatur, tunc enim actio præjudicialis, an sc. liber vel colonus sit, instituenda. Menoch. *de Remed. Recup. poss. 10. n. 31.* Competit quoque rei vindicatio, hæc enim non tantum ob res immobiles sed etiam ob res animatas & se moventes competit. Sic ex jure cognitum, vindicari civitatis Incolas *l. 37. pr. ff. ad L. Municip.* Husan. *de hom. propr. C. 5. n. 70.* remedium tamen *d. l. 14.* celerius est expeditionis, quia non requiritur probatio dominii sed tantũ possessionis vel quasi, hominis fugitivi. Mev. vom Zustand und Abforderung der Bauren in 2. Haupt-Punct. *n. 217.* Receptatores insuper horum in Jure nostro odio prosequebantur. *Nov. 17. c. 14.* Alienos agricolas suscipientes odio habebis, & compelles cito reddere quod suscipiunt male, ut si plurimum manserint inobedientes, omne quicquid in onus provinciæ est, illorum possessionibus hoc impones.

JU-

IURIS GEORGICI
LIBER SECUNDUS
Universum Ius Personarum & Animalium ad Prædium pertinentium sistens.

CAP. I.
DE DOMINO PRÆDII.

SUMMARIA.

1. *Quilibet Rex in sua domo.*
2. *Familia est parva civitas & Patresfamilias olim habuere jus gladii.*
3. *Arduum familiam bene regere.*
4. *A regimine domestico ad Rempubl. olim argumentatum.*
5. *Forma regiminis domestici Monarchica.*
6. *Administratio verò Aristocratica.*
7. *Dominus Prædii potest leges ferre.*
8. *Paterfamilias habet quid analogum Jurisdictioni.*
9. *Exemplum hujusmodi legum prope Bononiam.*
10. *Leges Hortenses Lipsii.*
11. *Consvetudo cujusq; familiæ servanda.*
12. *Dominus prædii nemini nisi Deo & sibi ad rationes reddendas obstrictus.*
13. *Agriculturam exercere nobilitati non derogat.*
14. *Uti nec habitatio in villis.*
15. *Dominium Prædii quomodo acquiratur? remissivè.*
16. *Dominus Prædii censetur etiam dominus partium cohærentium.*
17. *Qui olim fuit dominus Prædii præsumitur & hodie talis esse.*
18. *Privilegia Domini Prædii ad totam pertinent familiam.*
19. *Dominus Prædii in quantum ex facto servi teneatur?*
20. *Matris familias potestas quomodo se extendat?*
21. *Mater familias & Matrona an differat?*
22. *Jurisconsultus an possit esse dominus prædii?*
23. *Literati quidam mali OEconomi.*
24. *Quidam vero optimi.*
25. *Quomodo disciplina domestica sit observanda?*
26. *Quæ quoad servos ad verbera usque extenditur.*
27. *Dumodo tamen modus non excedatur.*
28. *Apud Ethnicos Sacra in Prædio celebrare prohibitum erat.*
29. *Oratoria in Prædio hodie habere permissum.*
30. *Domini Prædii quid observare debeant circa exactionem canonis & operarum?*
31. *Officia Patrisfamilias remissivè.*

1 VUlgo jactatur adagium, quod quilibet in sua domo sit Princeps vel Rex, Coler. *de Process. Exsecut. c. 3. n. 332. Cap. duo ista nomina 23. qu. 4.* ubi æquiparantur gubernatio Principis, regentis gentem suam, & gubernatio privati, regentis familiam suam; videtur hoc ab ipsa usq; antiquitate manasse, quando Homerus *Odyss. 5. dicit*: Ædibus in nostris ego regem gessero, & Melibœus Virgilianus: Post aliquot mea regna videns mirabor aristas. Scævola apud Ciceronem *in Oratore:* Id, nisi in tuo

Ll regno

regno essemus, non tulissemus, i. e. in tua villa. Erasm. *Chil.* 1. *Cent.* 7. *Prov.* 48.

2 Familia enim est parva Civitas *l. OEconc.* 1. Sive ut Seneca loquitur *Epist.* 47. domus pusilla est Respublica, neque enim politica & domestica gubernatio aliter quam multitudine differunt. Imo olim Patresfamilias vitæ necisque potestatem habuisse tam sacra quam profana testantur historiarum monumenta, quod & adhuc hodie apud Japanenses obtinet, uti hoc attestatur Arnold. Montanus in denckwürdigen Gesandtschafften an die Käiser von Japan / *part.* 2. *in pr.* ubi dicit: **Ein ieder König hat die freye Macht in seinem Königreiche zu schalten und zu walten nach seinem Belieben: dergestalt/ daß sich niemand/ ob ihm schon das höheste Unrecht zugefüget wird/ auf den Käiser beruffen darff. Dergleichen völlige Macht hat ein ieder Herr durch das gantze Japan über sein Haus/ Gesinde und Bedienten/ ja ein Vater über seine Kinder.**

3 Nec minus arduum est, domum suam coërcere, quam provinciam regere, Tacit. *in vit. Agric.* Qui enim suas res benè curat, præsumitur, quod etiam alienas benè curaturus sit. Eberh. *in Top. loc.* 90. *n.* 12.

4 Ideo arbitri à Dario Rege ad res Milesiorum seditione concussas lecti, prædia singulorum inspexerunt, atque ex his urbis administrationem permiserunt, quorum fundos optimè cultos invenissent, præfati sibi videri eos ita publica ut sua curaturos, Herod. *Lib.* 9.

5 Est autem paterfamilias seu Dominus Prædii caput & Princeps familiæ. Heig. *1. qu.* 6. *n.* 4. Unius enim potestas debet esse in familia. *C. in apibus* 7. *qu.* 1.

6 Et forma regiminis domestici est Monarchica, administratio verò Aristocratica, hoc est, ut marito constet sua potestas & dignitas, neque uxoris arbitrium excludatur, maxime in iis quæ ad penum, ancillas & rem vestiariam spectant. Plaut. *in Asi. A.* 2. *S.* 3. Me sinas curare ancillas quæ mea est curatio, quia quod utrumque conjugem tangit, ab utroque etiam approbari debet. *C. quod omnes* 29. *de R. J. in 6to.* Ideo una domus est & commixta familia *l.* 1. §. 17. *ad SCt. Silan.* Dominus namque Prædii summam illam, quantam permittit familia, potestatem retinet, etiamsi quædam ad gubernationem familiæ pertinentia se facturum promiserit, & maritus idcirco non admittit Jus superioritatis quod in uxorem habet, utut illi interveniente etiam juramento aliqua promiserit. Solent etiamnum Principes imperaturi subditis aut Deo promittere aliqua, etiam talia quæ ad imperii rationem pertinent, quæ tamen ipsa, etsi arctius quodammodo reddant imperium, inferius tamen propterea non faciunt. Dn. Ziegl. *l.* 1. *de jure Maj. c.* 1. *n.* 14.

Vi istius regiminis domestici permissum est Domino Prædii leges suæ familiæ præscribere, dummodo publicis non sint contrariæ. 7

Licet enim paterfamilias ceu persona privata jurisdictione propriâ sic dicta destituatur, quin tamen huic analogum quid referat, vix licet ambigere. *arg. l. un. C. de emend. serv. & emend. propinqu.* DD. *ad l.* 1. *C. de privat. carc.* Hinc vi potestatis in subjectam familiam sibi competentis, quædam rem familiarem concernentia, ipsosque domesticos obligantia disponere potest, ad instar collegarum, queis de rebus ad professionem & negotiationem suam spectantibus statuendi arbitrium leges tribuunt, quæ tamen placita extra objecta sua ad causas extraneas & forenses producere haud convenit *l. fin. C. de jurisdict. ubi Bald. n.* 3. & 4. Dn. Stryck. *de Jur. domest. c.* 5. §. 3. Cujusmodi leges â Domino Prædii latas & foribus inscriptas videri licet prope Bononiam in amœnissimo Prædio dicto Casa-altula. 8

Hanc villulam atque hunc Agellum
Qui animi aut valetudinis causa inviserint.
Ne voluptas valetudinem, corporisve 9
Curatio voluptatem corrumpat.

Neve

Neve locus, qua ſacer eſt, violetur,
Aut qua cultus eſt, deſeratur.
Haſce obſervanto leges.
Deum Opt. Max. proxima in æde primum
veneranto.
Quidvis poſtea luſtranto, ſe ubivis
exercento, ubivis
quieſcunto.
Sed hoc citra languorem, cis
ſudorem illud.
Servorum greges importunorum non modo â pomœriis
ſed procul ab utroque Pomœrio interea
excluduntor.
Si quos tamen miniſterii cauſa voluerint, paucos & modeſtos
introducunto.
Qui nec hilum attingunto inconſulto
villico.
Eis abeuntibus pro anni tempore, pro rerum copia & inopia, pro cujusque
perſona flores, frondes, ramuſculos, poma, olera, viritim
villicus diſtribuito.
Quos ruris dominus ad prandium cœnamve invitarit, curæ, mœrores,
triſtitiæ in urbem remittuntur, voluptates honeſtæ,
jocus, hilaritas remanento.
Menſæ eleganter ſine luxu ac pompa aprico opacove
loco pro anni tempore parantor.
Dapes ſolito lautius ac copioſius, ſed ad vitam vivendam
non ad mortem maturandam
apparantor.
Pocula, quæ ſitim pellant, non quæ hoſpitem obruant, potantor.
Interim avium concentu & aquarum murmure ſe
oblectantor.
Iis ſilentibus jopæ, Amphiones, Orphei loquaces compeſcunto,
aures mulcento.
Remotis menſis atque arbitris, ſuos cuique convivarum manes paulo
liberius paſci, ſeni, juveni, faceto vel ad ineptias
usque fas eſto.
Si qua licentius poti dixerint, fecerint, ea in urbe aliis narrare,
aut omnino in memoria habere fas non
eſto.
Scorta, ſcurræ, paraſiti, præſtigiatores, harioli ac ejusmodi impurum
& profanum genus procul arcentor.
Aleis, latrunculis, ſcrupulis, talis ſi qui ſe oblectare maluerint, nemini tunc
vitio id dator, modo fiat modice, ne forte jacturæ dolor in
gaudii, cui hic locus â majoribus dictatus eſt,
ſedes mœrorem indu-
xerit.
Hiſce actis in eodem ſacello Deo item Opt. Max.
gratias agunto
In urbem læti ludibundique abeunto.

Ibidem.

Gaudendum locus hic, procul hinc diſcedite
triſtes.

10 Spectant & huc leges Hortenses Lipsii:
In ipso aditu sub persona Bifrontis
Jani. B. F.
Quisquis es, sta, lege, pare, Janus ad hoc limen sic
edico:
Horto & hero fruendi tibi jus esto.
Sed illo ad adspectum, isto ad sermonem.
Nisi oculis, quicquid heic satum aut natum ne libato.
Tiro esto, manum apud te habeto,
Si effers ad Tactum aut ad Raptum,
Verbo dicam, te efferto.
Sed ne Hero usque quaque fruitor.
Ante sextam vespertinam ne adito:
Post septimam ne maneto.
Horæ aliæ, ad alias illi curas.
Heic cogitat, heic pangit.
Stylus hic est, abi musca.
Quid si & cœna? abi musca.
Sermones etiam ne exlêges.
Jocari licet, Narrare licet, Rogare licet, sed nihil serium.
Gratiarum hic locus est.
Si quid amœnius tamen in studiis
Inter ambulandum dissere, doce, disce.
Et Musarum hic locus est.
Tu qui seriosus, tu qui rixosus exeste,
Clusius ego sum vobis.
Canis præter unam emaneto,
Hecuba, præter unam emaneto.
Habes? Hoc etiam
Quoquò te agis, te video.

11 Huc pertinet etiam consvetudo cujusque domus *l. 21. pr. de annu. leg.* veluti in sumtibus & laboribus *l 54. §. 2. de petit. hæred. l. 10. in fin. l. 11. pr. de Negot. gest. Nov. 9. c. 8. in pr.* Ita Galba morem in sua domo hærentem constantissimè retinuit, ut liberti servique bis die frequentes adessent, ac manè salvere, vesperi valere sibi singuli dicerent. Sveton. *Cap. 4.* Quod si illa conformis sit consvetudini regionis, tum quia nulla pugna est omninò servari debet, *l. 21. §. 1. qui testam. fac. poss. l. 4. de trit. vin. leg. l. 9. in pr. eod.* si discrepent potius consvetudo Patrisfamilias quam Regionis attendenda est, *l. 50. §. fin. de leg. l. 23. §. 1. de pecul. leg* Eberh. *in Top. in loc. 1. n. 7.* & *in l. 104. n. ult.* Ita in exquirenda voluntate testatoris patrisfamilias consvetudo ante omnia spectari debet *l. 50. §. 3. de leg.*

Dominus prædii insuper nemini ad rationes reddendas obstrictus est quam Deo & sibi ipsi, de quo Cypr. *L. 2. Ep. 1.* Unusquisque enim præpositus rationem actus sui Domino reddet, & sicuti nullus sibi imperat, ita quoque nemo sibi reddit rationes. Knichen. *de Vestit. Pact. P. 2. c. 5. n. 296.* Et nemo sibi ipsi quicquam debere potest. *l. 17. §. ult. de leg. 1.* Quamvis utile sit, bonum patremfamilias res suas describere monitu Siracidis *cap. 42. v. 7.* ut ratio acceptorum & impensorum exactè illi constet sciatque an malè an benè collocata sint, & quantitatem ac valorem sui patrimonii cognitum habeat. Gryph. *in OEcon. Leg. L. 2. c. 3. n. 36.* 12

Præterea si dominus prædii ruri habitet, vel etiam agriculturam exerceat, ipsius dignitati non officit, imo nec nobilitati derogat, Tiraqu. *de Nobil. cap. 37.* 13

Gvid.

Gvid. Pap. *Dec.* 392. quia non numeratur inter artes Mechanicas, quæ homines obſcuros reddunt. Corneus *Conſil.* 318. Cicero *pro Roſc. Amerin.* vitam ruſticam honeſtisſimam vocat; Unde Nobilis cultivans agros ſuos privilegia Nobilitatis non amittit, Guid. Pap. *dec.* 41. ſicut nec Clericus privilegia clericalia. *ſpec. tit. de Cleric.*

14 Non ergo officit exiſtimationi nobilium, ſi qui, ut plerumque fit in Germania, ruri in villis habitent. Arumæus 16. *th. ult. vol.* 1. & Chaſſaneus *P. 8. Conſ.* 18. dicit: Nobiles Galliæ plerumque rure habitare & ruſticanæ rei per familiam vacare.

15 Dominium Prædii acquiritur & transfertur iisdem modis ſicut cæterarum rerum immobilium, & quia hæc communia ſunt & *lib.* 1. pasſim indigitata,
16 hic repetere ſuperſedemus. Dominus vero prædii cenſetur etiam dominus partium cohærentium, *l.* 44. *ff. de R. V.* non ſolum autem hic intelliguntur res in prædio natæ, ſed & quæ in fundis privatorum apertæ ſunt venæ metallicæ, *l.* 7. §. 13. *ff. ſolut. Matr.* & communis eſt Doctorum ſententia, quicquid ſub fundo meo eſt in imis terræ cavernis ad ultimum usque centrum, id meum eſſe, perinde ut aërem ſupra fundum ad extremum uſque cœlum. Barth. Socin. *ad d. l.* 7. §. 13. *n.* 2. quod tamen circa venas Metallicas hodie aliter obtinet,
17 de quo *infra*. Præterea habet & hoc comodum dominus prædii, ſi demonſtrare queat, ſe olim fuiſſe dominum ut & hodie talis præſumatur ipſe, vel ejus hæres, etiamſi ſteterit per mille annos, donec contrarium probetur, *l. ſive poſſidetis C. de Probat.* habet ſiquidem dominium naturam perpetuam & uniformem, unde ex præterito in præſens infertur, nec mutatio vel amisſio ejus tanquam accidens præſumitur. Carpz. *Lib.* 1. *Reſp.* 77. *n.* 3. Similiter in caſu converſo, dominus hodie & olim dominus
18 præſumitur. Gail. *P.* 3. *Conſil.* 31. *n.* 1. Privilegia autem domini prædii ad totam pertinent familiã *l.* 4. *C. d. dignitat. l. ff. C. de Profeſſ. & Med. l.* 13. *de Muner. & honor.* Schneid. *in* §. 4. *Inſt. de excuſſ. tut.* & immunitas conceſſa domino pro ejus quoq; familia conceſſa videtur. Boër. *Deciſ.* 213. *n.* 5. Et familiares Clericorum iisdem privilegiis gaudent. Bonacoſſ. *de Servis q.* 15.

Solent etiam quandoque famuli circa miniſterium cui à Domino præſtiti noxam non tam dominicis quam aliorum rebus aufferre, quo poſteriori caſu non ſolum ipſimet ceu liberi homines, verum & domini in ſolidum conveniri poſſunt, *l.* 1. §. 2. & 5. *ff. de Public.* ut ſi culpa ſtabularii in ſtabulo, coqui vel focariæ in culina, lotricum in lavatrina incendium oriatur. *l.* 27. §. 9. *ff. ad L. Aquil.* Concurrente hic facto ipſius domini opera malorum hominum utentis *l.* 13. §. 1. *ff. de off. Præf. Vigil. l.* 11. *de Per. & com. rei vend.* quæ tamen præſumta culpa reſtitutioni damnorum illatorum eundem haud ſubjicit, niſi & circumſtantiæ, quarum modo facta mentio, plenius probatæ & deductæ fuerint. Gail. *l.* 2. *Obſ.* 21. *n.* 3. & *ſeqq.* And. Rauchb. *p.* 2. *qu.* 10. Quod ſi verò famuli officii limites egreſſi damnum dederint aliterve deliquerint, abolitis hodie una cum ſervitute noxalibus judiciis, non niſi ratione debitæ mercedis in dominum redundabit actio. Quod jus inter Saxones alias familiare, uſu nunc commune omnium Chriſtianorum factum cognoſcit Bachov. *ad Weſenb. de Noxal. Act. n.* 7. Quanquam ſi culpa ipſius domini acceſſerit in ſolidum hic conveniri posſit, relicta electione damnum paſſo, an adverſus Dominum, an verò contra famulum agere velit. *l.* 1. *C. ad L. Jul. Repet.* Mev. *ad jus Lubec. L.* 3. *Art.* 1. *n.* 29. 19

Quamvis ergo dominus prædii ſeu Paterfam. ſummam poteſtatem familiæ habeat, etiam in uxorem, uti ſupra indigitatum eſt, tamen illi ita ſubordinatur materfam. ut in liberos & ſervos non quidem poteſtatem *l.* 1. *C. de adopt.* ſed tamen jusſionem & audientiam aliquam habeat, ſicut hanc vocem interpretantur Cujac. & Gothofr. *in rubr. Cod. de Epiſcop. audient.* Patrisfam. namque correlatum eſt materfam. *l.* 4. *de his qui ſui*, ita dicta, quia per quandam juris ſolen- 20

solennitatem in familiam viri transiit. Isid. c. 6. Quod ex Gellio *Lib. 18. N. A. 6.* hausisse videtur; ubi dicitur: Matremfam. dictam esse solam, quæ in mariti manu mancupioq; esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, & in sui hæredis locum venisset. *arg. l. 1. de Concubin.* Ratione autem dignitatis inter Matremfam. & Matronam nihil interesse videtur. *l. 46. §. 1. de V. S.* ac utroque vocabulo fœminam spectatæ honestatis accipi: Sicut de Matrona *cit. textus in l. 13. ad L. Jul. de Adult. l. 1. §. omnem de injur.* de Matrefam. *l. 10. ad L. Jul. de Adult. l. 3. §. fin. de liber. exhibend.* Videtur autem quod matrona absolute dicatur sine respectu familiæ, materfam. vero relative ad familiam.

21

22 Jurisconsultum posse esse Dominum prædii dubium non habet, quamvis illiterati melius administrare soleant rem familiarem quam literati, & præsertim Philosophi, qui plerumq; sunt Melancholici & res ad agendas inepti. Bodin. *in Method. Hist. c. 5.* Ita enim Anaxagoras Philosophus præ negligentia rei familiaris seipsum interire passus est. Quod etiam Carneadi contigisset, nisi ab ancilla monitus temperato inter studia officio manum necessariis usibus aptasset Valer. Max. *L. 8. c. 7.* Stupuit Baglarensis, & furti Villicum insimulavit, qui suem undecim porcellos, asinam autem unum duntaxat pullum enixum retulerat. Neviz. *lib. 5. Sylv. Nupt. n. 47.* Nec JCti quidam ab hac incuria vacant. Quidam Doctor Mediolani, recepta intra parietes mensura discidit & corrupit trabes, non animadvertens spacium quod ultra muros extendi debebat Nevizan. *d. l.* Quod Mutius Scævola JCtus & Pontifex fundum centũ millib9 pluris emit, quam venditor addixit. Cicer. *3. Offic.* Forster. *Lib. 2. Histor. Jur. 33.*

23

24 Attamen inter JCtos & Philosophos invenimus etiam OEconomos optimos, Cato quã bonus OEconomus fuerit, ejus Libri *de Re Rustica* demonstrant: Thales Milesius cum ipsi ob inopiam studium Philosophiæ velut inutile exprobraretur, coëmtis oleis vili pretio ipso facto comprobavit, facilè esse Philosophis si velint ditescere, *1. Polit. 8.* Ob eandem causam ut oleum distraheret Plato in Ægyptum peregrinatus legitur. Plut. *in Solon.* Socrates quamvis pecuniam non haberet, Critobulum tamen artem ditescendi docebat. Xenoph. *in OEcon. c. 1. & 5.*

Cum etiam Domino Prædii obedientia familiæ maximè necessaria sit, modestia facilius quam pertinacia quidvis impetrabit, inquit Liv. *Lib. 31.* sed tamen observanda est Constantini regula *in l. 22. C. de Admin. tut.* ut potestas domestica nec nimium intensa nec nimium remissa sit, h. e. ut Paterfam. medium teneat, ne vel nimia indulgentia dissolvi patiatur disciplinam domesticam, *Prov. 29. v. 21.* vel se contemni. *l. 19. d. off. Præs.* Hinc concessa est Patrifam. levis & moderata coërcitio in uxorem, liberos & servos, *l. 2. de his qui sui l. 5. in f. ad L. Aquil.* quæ etiam in sacris literis svadetur *Prov. 13. v. 24.* 25

Quam etiam quoad servos ad verbera extendit Dn. Stryck. *Dissert. de Jur. domestic. l. 4. §. 2.* Dummodo tamen modus non excedatur, quo casu discedere è ministerio famulus licitè poterit, & ipse Dominus arbitraria pœna coërcebitur. Hyppol. Bonacoss. *de serv. & famulis qu. 94.* Quinimo & vulneratis vel læsis injuriarum actione Dominos convenire permissum erit, quæ & ipsis servis vel parentibus eorum prodita est, si gravibus convitiis & contumeliosis verbis in illos Domini debachati fuerint. Quo nomine & rectè damnatam aliquando fœminam, quæ ancillam meretricem eine Schand-Hure vocaverat, cum nihil tale in illa demonstrare potuisset, recenset Mevius *ad Jus Lubec. L. 3. tit. 8. art. 10.* 26 27

Licet denique apud ethnicos domestica sacra & Laria in Prædio habere, odio prosequebatur, & seditiosum quid redolere cœperat, velut ex Curtio *lib. 8.* & Corn. Nep. *in Alcibiad.* discimus; Nihil tamen obstat, quo minus hodiernũ inter Christianos patrifamilias, numerosa quandoque familia stipato, oratoria domi suæ habere liceat, atque huc ferè 28

fere ſpectant *text. in l. 1. pr. ne quid in loc. ſacr. & l. 9. §. 2. de Rer. Div.* Imo pium & laudabile eſt, Dominum Prædii quotidie preces matutinas & veſpertinas
30 nas cum tota familia inſtituere. Imprimis verò Dominus Prædii cavere debet, ne canonem â ſubditis debitum ultra ſolitum extendat, aut laudemia exigat, ubi nondum perfectus contractus, aut emphyteutam privet ſub prætextu aliquo juris, Knich. *de Pact. Veſtit. L. 2. c. 4. n. 198.* vel nimiis ſervitiis & operis colonos ſuos gravet, ut ne quidem diem dominicum ipſis relinquat aut tantum ſpacii concedat, ut ſe ſuosque alere poſſint. Cujusmodi tyrannidem & Cyclopicam ſævitiam meritò improbat Gail. *L. 2. Obſ. 62. n. ult.* qui etiam *lib. 1. Obſ. 17.* remedia ſuggerit, in eosq; multum invehit. Caroccius *de excuſ. bonor. qu. 31.* Domicelli, *inquit*, ſunt ruina penitus locorum, aut enim ſunt domini aut vicini, ſi domini interroga Vaſallos, ſi vicini interroga Civitates & terras vicinas, quid enim ſtudent titulum de uſurpationibus, & mediante uſurpatione de uſucapionibus. Inimici *Cap. fin. de Præſcr. & regulæ* Poſſeſſor, *Libr. 6.* Inimici regulæ, peccatum; in qua multa ſcripſ. Did. Covarruvias de acquiſitis in ludo, in meretricio & ſimilibus, cur non ſcripſit de uſurpatis per domicellos? quia operam & oleum conſumſiſſet, littus araſſet, aquam ſeminaſſet, *& porro:* Si aliquis de caſtro vel civitate vicina contradicit, væ homini, melius eſſet ei ſi natus non fuiſſet, unde vides Comitatus & Territoria exhauſta, quotdatia & collectas legitimè impoſitas ſolvunt minis & jactationibus &c. 31
Omnia autem officia Dominorum Prædii recenſere non hujus eſt loci, qui plenius ea cupit, adeat Scriptores Oeconomicos, ut & Georgium Vivieñum *de officio probi Patrisfamilias.*

CAP. II.

DE PRÆFECTO PRÆDII.

SUMMARIA.

1. *Præfecti vocabulum generale.*
2. *Quomodo differat à Villico?*
3. *Præfectus Prædii quomodo conſtituatur?*
4. *Tenetur ſatisdare.*
5. *Quæ cautio quandoque remittitur.*
6. *Tenetur etiam juramentum præſtare.*
7. *Ut & inventarium conficere.*
8. *Rationes ſine inventario reddi nequeunt.*
9. *Præfectus Prædii ſit pietate conſpicuus.*
10. *Ingruente adverſa tempeſtate ei die Sabbati licet fruges colligere.*
11. *Requiritur in illo vitæ probitas.*
12. *Non ſit avarus.*
13. *Sed propenſo animo ad curandam rem familiarem.*
14. *Requiritur in eo peritia Oeconomicæ Rei.*
15. *Ruſtici hodie ſimplices non præſumuntur.*
16. *Præfectus in Villâ parva poteſt eſſe illiteratus.*
17. *Quod non procedit in Prædio amplo.*
18. *Præfecto Prædii ſua conſtet autoritas.*
19. *Nec nimis vilem ſe præbeat.*
20. *Debet eſſe induſtrius & diligens.*
21. *Habet præſumtionem bonæ fidei pro ſe.*
22. *Ex facto Præfecti Dominus obligatur.*
23. *Negligentia Præfecti in præſcriptione Domino nocet.*
24. *Præfectus Prædii obſtrictus eſt ad rationes reddendas.*
25. *Fundamentum rationum eſt inventarium.*
26. *Non ſufficit privata bonorum deſcriptio.*
27. *Sed requiritur inventarium ſolenne.*
28. *Libri Rationum data & accepta continere debent.*
29. *Requiritur in his temporis appoſitio.*
30. *Item ut capitula ſint vera.*

31. *Qua*

31. *Quæ probanda ſint vel apochis vel teſtibus.*
32. *Debent carere omni falſitate.*
33. *Expenſæ ſint rationabiles.*
34. *Rationes ſint ordinatè conſcriptæ.*
35. *Ex confuſione præſumitur fraus.*
36. *Neceſſitas reddendæ rationis poteſt à Domino remitti.*
37. *Quo tempore rationes ſint reddendæ?*
38. *In quo loco reddi debeant?*
39. *Quid faciendum ſi dominus rationes recipere nolit?*
40. *Quomodo rationes ſint conficiendæ? remiſſivè.*
41. *Quomodo præfecti Prædii Pecuniam in ſuos uſus convertentes ſint puniendi?*
42. *Præfectis honeſta ſalaria conſtituenda.*
43. *Præfecti jurisdictionis* Gerichts-Verwalter *qui?*
44. *Exemplum Contractus cum Præfecto Prædii.*

* * *

1 PRæfecti vocabulum
generale eſt, & intelligitur tam de eo, qui
adminiſtrationem totius Provinciæ vel
Præfecturæ gerit diciturque ein Amts Schösser oder Ambtmañ/
quam certi cujusdam prædii, Varro *de
Re Ruſt. Lib. 1. c. 17.* & vocatur, ein Verwalter/ vel ut in Germania ſuperiori ein
Keller de quo vid. *Lib. 1.* Itali Maſſarium
dicunt i.e. officialem Munoz. *de ratioc.
c. 22. n. 2.* Conveniunt enim in plurimis,
videmus namque quotidiè Præfectis
prædii non tantum res œconomicas &
rationes ſed etiam Jurisdictionem demandari, nonnunquam etiam magni
Prædii cujusdam adminiſtrationem
tam late ſeſe extendere, quam alicujus
2 parvæ Præfecturæ; Differtque à villico, qui ei eſt ſubordinatus, ut majus &
minus. Romani eum etiam diſpenſatorem vel Oeconomum appellabant,
qui domini rationes atque pecunias curabat & diſponebat. Buchn. *ad hoc vocabulum.* Differunt etiam in eo, quod
Præfecto Prædii ſeu Oeconomo plura
prædia poſſunt demandari, Villici autem ſeu Majores Prædii amplius in Miniſterio non habent, niſi quantum in
una die circumire aut providere poſſunt. *Capitular. Caroli M. de Villis c. 10.*
3 Solet autem ejusmodi Præfectus &
Quæſtor non niſi per contractus conſtitui puta mandati vel locati conducti,
quo interveniente non ſolũ poſſeſſionẽ
ſed etiam proprietatem Domino acquirit. *l. 1. de A. P. l. 1. C. per quas perſonas,*
qui contractus vel deſignatio per literas facta vocatur titulus eine Beſtallung/
cujus exemplum refert Dn. Seckendorff
T. F. St. *p. 748.* & huic conſequens
eſt acceptatio ipſius officialis. Boër. *Dec.
149.* Deinde requiritur in conſtitutione 4
Quæſtoris ſatisdatio ſive cautionis fidejuſſoriæ præſtatio, quin & cautio pignoratitia locum habet, *tot. tit. ff. qui ſatisd. cog.* Strauch. *diſp. 24. ad ff. θ. 14.* Daß
der Beambte muß einen Vorſchuß thun/
eine rechtmeßige und zulangende Caution
und Verſicherung leiſten/ ſeine Haab und
Güter bewegliche und unbewegliche würcklich verpfänden/ Bürgen ſtellen/ &c. Hæc 5
cautio tamen ſi de alicujus vita, honeſtate & probitate conſtet, omitti poteſt.
*arg. l. 17. §. 1. ff. de teſtam. tut. l. 13. in fin.
de Tut. & Cur. dat.* quod tamen hodiernis temporibus vix fieri ſolet. Porrò 6
juramenti præſtatio, omnibus ad munus publicum evectis communis, neceſſaria eſt, jurant nempe, Sie wollen
ihrer Verwaltung treulich vorſtehen/ ihren
Obern gehorſam ſeyn/ und allen Nutzen
nach Möglichkeit befördern/ allen Schaden
beſtem Vermögen nach abwenden und hindern. Plura verò quæ Præfectus Prædii obſervare neceſſe habet, ſub certa
inſtructione hodie ſolent comprehendi, quam ſervaturum juratò promittere
obſtrictus eſt, cujus formulam vide apud Wundſch *in Mem. Oecon. P. 2. c. 1. n.
65.* Requiritur etiam Inventarii con- 7
fectio de omnibus prædii mobilibus &
immobilibus, juribus, debitis activis
& paſſivis. Mev. *P. 6. Dec. 84. & 180.*
Rationes quippe reddi nequeunt absq; 8
inventario, quod caput & fundamentum dicitur reddendarum rationum.
Dan. Moller. *Semeſtr. Lib. 1. c. 39.* De accurata

rata inventarii confectione vid. Naurath. *p. 237. & 47.* Volckman. *in Art. Notar. p. 1. c. 24. T. 2. P. 4. c. 28. T. 3.* Hanno-
9 verische Amts-Ordnung *n. 25.* Ante omnia verò Quæstor sit pietate erga Deum conspicuus, cum non modo prosperè cuncta eveniant ei, cui pietas cordi est *Ps. 128. v. 4. Proverb. 10. v. 6.* sed etiam optima quæque de eodem promittere liceat. Arist. *L. 5. Polit. c. 11.* hacque ratione non ipse tantum summum illud Numen reverenter culturus est, verùm operam quoque daturus ut tota familia Deum pro salute Domini & divina benedictione operum suorum indesinentibus precibus invocent; Cumprimis verò curaturus est, ut dies Sabbati summa cum devotione celebretur, nec cultus ejus ullis laboribus & profanis studiis impediatur. Sed licet sanctimoniam ejus diei ut & aliorum Festorum quàm maximè sibi commen-
10 datam habere debeat: Nihilominus tamen si necessitas vel ingruentis adversæ tempestatis ratio svadeat, ut diebus sacris fruges colligantur aliisque modis ab interitu conserventur, tantum abesse censeo, ut necessarias ejusmodi operas intermittere debeat, ut potius easdē & imperare & exequi salvâ conscientiâ possit, ceu constat ex notab. *L. 3. C. de Fer.* ubi Constantinus M. constituit, ut omnes judices urbanæq; plebes, cunctarumq; artium officia venerabili die solis quiescant. Ruri tamen positi agrorum culturæ liberè licenterque inserviant; Evenit enim frequenter, ut non amplius alio die frumenta sulcis, aut vineæ scrobibus mandentur, nec occasione momenti pereat commoditas cœlesti provisione concessa; Idem comprobatum â Juris Canonici conditoribus *in C. 3. X. d. Fer.* Ex quo textu Casuistæ inferunt, licitum esse segetes jacentes in agris & fœnum in pratis ad locum securum hisce diebus ferre, si nimirum immineat tempestas vel pluvia, quæ eas corrumperet, si in agro manerent, prout eos laudat Myler. *in Metrol. c. 20. §. 33.* Consentit cum his *Ordin. Eccles. Elect. Saxon. Art. 17.*
11 Carpz. *in Jurisprud. Consist. l. 2. def. 251.* Deinde in electione Quæstoris imprimis attendenda est vitæ probitas, hæc enim ante omnia spectanda per *l. 6. C. ad L. Jul. Repet.* ut sit modestus, temperans ac prudens. Lips. *3. Polit. c. 10.* Huc spe- 12
ctat quoque ut â pecuniæ studio sit alienissimus, avaritia quippe probitatem omnem, fidem cæterasque artes bonas subvertit, proque his omnia venalia habere edocuit ac plurimos mortales falsos fieri subegit. Salust. *in Catil.* Cum 13
etiam omnes non omnibus apti sint negotiis gerendis: sed prout studia hominum ad diversa tendunt, nec voto vivitur uno; Igitur adhibendi sunt ad id munus, quos bono ac propenso animo ad curandam rem familiarem intelligimus. Ut enim artifices instrumenta usibus suis apta & accommodata fastidiosè eligere solent, eorumque accuratam cognitionem habent: Sic Prædii Dominum decet curiosum ministrorum suorum esse, nec illorum indolem ignorare. Imo tantò magis sollicitus sit in cognoscendis ministrorum ingeniis, quanto major est in abditis hominum sensibus investigandis difficultas, quantoque sæpius ex moribus ministrorum ac ingeniis ipse Paterfam. judicatur. Desideratur insuper in Quæ- 14
store Prædii rei œconomicæ exacta cognitio, cum singulari prudentia administrandi regendique conjuncta; confictatur enim quotidie cum ingeniis rusticis quibus referta prædia sunt, quibusque varia imperanda, ac qui varii variis etiam modis tractandi sunt. Uti enim dura sunt omnia in rusticis, durū corpꝰ, durꝰ victus, duræ vestes, durum cubile, duri labores: sic dura quoq; ingenia eorum sunt, duri mores, duræque ac rigidæ cervices, & ex sententia plu- 15
rimorum hodie rustici in dubio non tam simplices, quam sagaces, versuti, imò attestante experientia nequam præsumuntur ac deprehenduntur, ut hinc merito singulari prudentia regendi veniāt, quod regimē maximè penes præfectos prædiorum residet. Ursin. *dissert. de Rationar. Præfectur. c. 2. n. 52.*
Quæstorem Prædii posse illiteratum 16
esse â nonnullis conceditur, si modo sit tenacissimæ & memoriæ rerum gerendarū peritia probè instructus, cum

res œconomicæ melius ſæpe & felicius adminiſtrentur ab eo, qui rerum ipſarum magis, quam literarum cognitione eſt imbutus, & talem ſæpius nummos domino quam librum rationum afferre ſolere tradit Columell. *Lib. 1. c. 8.* Exemplum egregium præfecti alicujus analphabeti refert Zeil. *Epiſt. 75. Cent. 1.*

17 Verum licet hoc in villula quadam locum ſibi vindicare poſſit, attamen in Prædio aliquo amplo & magnos proventus habente, ubi Præfectus non modo ad rationes annuas conficiendas eſt obſtrictus, ſed eas quovis menſe vel ſeptimana Monat- oder Wochen-Zedel exhibere debet, vix admittendum eſt, quo etiam faciunt, quæ hac de re habet, Dn. de Seckendorff im Teutſchen Fürſten-Staat. *P. III. C. 4. §. 7.* his verbis: Insgemein und bey Beſtellung aller Diener zu den Cammer-Sachen ſiehet die Fürſtliche Cammer dahin/ und gebühret ſonderlich dem Rentmeiſter ſolches zu erinnern / daß redliche/ auffrichtige/ Gewiſſenhaffte / fromme / eingezogene / fleißige / des Schreibens und Rechnens / und der Haushaltung erfahrne Leute beſtellet werden.

18 Neceſſarium inſuper eſt ut Præfecto Prædii ſua conſtet autoritas, illâ enim homines facilius in officio continentur, quam vi & ſuppliciorum metu. Conſequens enim eſt, ut revereantur eum, de quo præclare & magnificè ſentiunt. Hinc Deus etiam paſſim in S. literis legitur ſingulari autoritate circumdediſſe illos, quos evehere ſecum conſtituerat. Richt. *in Axiom. Hiſtor. Polit.* Sua igitur Præfecto prædii conſtabit autoritas, ſi eum in omni adminiſtratione ſe præſtiterit, qui eſſe debet. Imprimis verò ſi moribus ad ſingularem gravitatem compoſitis agendique dexteritate ac aſſiduitate inclaruerit, & ut ſummatim cuncta complectar, ſi omnes ſibi ſubjectos actionibus ſuis in ſui admirationem traxerit, quæ enim faciunt ad obtinendam admirationem, ea quoque facilè pariunt autoritatem.

19 Caveat ergo ne apud eos, quos oportet eſſe ſubjectos, nimis vilem ſe præbeat, dum enim nimia ſervatur humilitas, regendi frangitur autoritas ſecundum illud Auguſtini *in Can. quando Diſt. 86.* & ne ſe ipſum contemtu inertiæ deſtruat, qui peſſimus modus eſt aliquem opprimendi. Tacitus *L. 1. Hiſtor. c. 6.*

In adminiſtratione Prædii induſtrium ac diligentem ſe præſtare convenit Præfecto Prædii: tum quod ſummam diligentiã exigat officii ipſius ratio: tũ quod Dominus negotia à ſe commiſſa negligenter tractari renuat. Perez. *ad Tit. C. de domeſt. & Prot. n. 12.* 20

Sciendum verò eſt præfectum pro ſe habere præſumtionem, quod nimirum bona fide diligenter & fideliter officium ſuum ſit adminiſtraturus. Etenim lex non modo in genere de uno quoque præſumit, quod ſit bonus, ſolers & ſtrenuus. *L. 15. ff. pro Sociol.* 18. §. *1. ff. de probat. C. dudum final. X. de præſumtion.* Sed etiam in ſpecie, quod ſuo quisque rectè fungatur officio. *l. 2. C. de Offic. Civil. Judic.* add. Cravett. *Conſil. 425. n. 58. & Conſil. 931. n. 7.* Mev. *Conſ.* 1. *n.* 39. & *Part.* 8. *Dec.* 35. & imprimis ſi ad illud digne obeundum juramento ſe obſtrinxerit. Gœdd. *Conſil. Marpurg. Conſ.* 33. *n. 220. Vol. 3.* Quæ præſumtio tamdiu obtinet, quamdiu non apparet contrarium ex evidentia facti, aut quis contrarium contra præfectum legaliter non probavit. 21

Licet enim nemo regulariter ex alterius delicto obligatus, nec culpa aut odio alterius prægravandus ſit. *§. 3. Inſt. de Inut. ſtip. l. 47. ff. de R. J.* Tamen quia mala miniſtrorum electio culpæ Dominorum adſcribitur, quæ in eo conſiſtit, quod non diligentius exploraverint, cujus innocentiæ cujusque fidei ſint, quos adhibuerunt, & ſic miniſtros ſuo periculo adhibent, *§. final. Inſtit. de Obligat. quæ ex del. l. fin. prin. ff. naut. caup. l. 5. §. fin. de O. & A. l. 3. pr. ff. de publ. & vectig.* merito quoque ex eorum facto obligantur, & ſic Dominus totale damnum tenetur reſarcire, ſibi enim imputare debet, quod præfecti ejusmodi operis ac miniſterio utatur. *arg. l. 23. inf. ff. de Minor.* Brunnem. *in Comm. ad l. 1. ff. de publican. n. 2.* Joh. Köppen. *P. 1.* 22

De-

Decis. 71. *n.* 11. Farinac. *quæst.* 24. *n.* 49. & *seqq.* Carpz. *P.* 1. *Const.* 17. *Def.* 3. & *Const.*
3 43. *Def.* 7. Certum insuper est, quod negligentia præfecti in præscribendis vel amittendis juribus Domino præficienti noceat, scientia enim Officialium in respicientibus officii administrationem pro scientia Domini habetur. Cravett. *de Antiquit. temp. P.* 4. §. *absolutis n.* 23. Idem in casu converso de ignorantia officialium dicendum est, vid. Brunn. *Cent. V. Decis.* 8. *ibique alleg.* Klock. *Cons.* 29. *n.* 444. *vol.* 1. Ubi tantum jura excipit, quæ in signum superioritatis competunt, & ea quæ subditi irrequisiti præstare tenentur.

24 Cum etiam omnis administrator, qui quocunque modo aliena negotia tractat vel administrat, rationem suæ villicationis & administrationis reddere obligatus sit. *l.* 2. §. 2. *ff. de administr. rer. l.* 19. *ff. de administr. & per. tutor.* Brunn. *ad d. l.* 2. ideoque poterit compelli si recuset vel per actionem ordinariam, qua nimirum ex natura hujus contractus Præfectus tenetur ad conficiendas vel edendas rationes, vel ex generali titulo de edendo aut utili in factum actione. *l.* 9. *ff. de edend.*

25 Fundamentum autem rationum est
26 Inventarium. Neque sufficit si Præfectus Prædii sua manu privatam bonorum descriptionem faciat, ut videtur sentire Colerus *in Oeconomia L. I. c.* 11. Wann ein Ambtmann auff ein Vorwerck gesetzet wird / so soll er ein richtig Inventarium machen über alles was vorhanden ist.
27 Sed quia Inventarii nomine quod à lege requiritur solenne intelligitur. Munoz. *de Ratiocin. c.* 9. *n.* 28. necesse est, ut publica autoritate id fiat coram Magistratu vel à Notario Publ. juxta formam. *l. ult. C. de Jur. Delib.* Ita ut id non solum quantitatis, sed etiam qualitatis bonorum descriptionem contineat juxta *l.* 4. *de Cons. l.* 7. *C. de bonis Proscript.* Hoc si observet administrator bene pro ipso præsumitur, donec contrarium probetur. Alciat. 3. *præsumt.* 20. Sicuti contra ipsum malè præsumitur etiamsi sit vir probus & magnæ sanctimoniæ, si inventarium facere neglexerit. Natta. 2. *Cons.* 238. *n.* 9. Menoch. *lib.* 6. *præsumt.* 97. *n.* 14. usque adeo ut adversus ipsum in litem jurari possit, si dolosè in administratione versatus sit. *l. alio C. de in lit. jura.* Munoz. *d. cap.* 9. *n.* 29. & *seqq.*

Libri vero rationum continere debent accepta & data. *l.* 1. §. 2. *de edend.* 28
quorum illa naturali ratione priora sunt hæc posteriora, & nominatim personas à quibus acceperint, vel quibus dederint, & ex causa. *l. cum de indebito.* §. *fin. de probat.* Gail. 2. *obs.* 20. *n.* 3. Menoch. *cas.* 92. *n.* 3. & *seq.* ad hoc ut explorari possit, imputationes probè an improbè & accepta rectè an vero non rectè referantur. *l.* 82. *de cond. & demonstr.* Ne contingat illud quod ait Senec. 3. *de Ira.* 32. Falsas rationes conficis, data magno æstimas, accepta parvo. Unde Bart. *in l.* 2. *C. de navicul.* Nota, *inquit*, modum conficiendarum rationum ab officialibus, qui multa recipiunt & expendunt. Debent enim nominatim scribere à quo receperunt & ex qua causa. *l. apparitores C. de exact. tribut.* item cui nominatim dederunt. *l. nemine C. de suscept. præpos. & arcan.* imo etiam apochas recipere *ut dictum.* Et plerumque duæ paginæ huic usui deputantur, ita ut una acceptum, altera expensum, una creditum, altera debitum contineat, Goth. *ad auth. hoc nisi C. de solut.* Unde proverb. Utramque paginam facit, quo etiam Plinius *Lib.* 2. *Nat. Hist.* utitur de fortuna. Requiritur etiam in libris rationum temporis 29
appositio, ut quæ ad veritatis investigationem multum facit. Neque enim accepta & data apparere liquido possunt, nisi annum, mensem & diem contineant. *l.* 1. §. 2. *de Edend.* Ummius *disp.* 17. *n.* 19. Et temporis adscriptio denotat scripturæ perfectionem. Hering. *de Fidejuss. c.* 12. *n.* 23.

Porro requiritur ut capitula & summæ sint veræ & non falsæ. *l.* 111. *de condit. & demonstr.* Quia ratio debet rectitudinem & veritatem continere. Itaque etiam probari debet solutum vel apochis vel testibus, alioquin Dominus id in calculo recipere non tenetur. 30 31

32 Munoz. *c. 23. n. 36.* Careant præterea rationes lituris, inductionibus, superinductionibus, & omni sinistra suspicione, Munoz. *c. 10. n. 65.* maxime contradictionibus, quia illa implicant mendacia.
33 Expensæ vero sint rationabiles, quæ fieri probabiliter potuerunt. Garz. *de expens. c. 70. n. 22.* Et tum etiam leviores probationes sufficiunt, quandoque etiam expendens admittitur ad juramentum, attenta ejus personæ qualitate. Gail. *L. 2. O. 20. n. 2.* Maxime si sint capitula difficilis probationis. Guid. Pap. *Dec. 441.* Quod locum non habet si notabilis defectus aut falsitas interveniat. Garz. *d. l. n. 22.*

34 Requiritur insuper ut rationes ordinatè & omnia capitula singulatim & explicitè sint conscripta, & quidem juxta ordinem temporis, in diversis titulis, ita ut prius ponantur accepta quam data item proventus certi quam incerti, ordinis enim neglectus seu præposteratio, vitiat actum, eumq; nullum reddit, Eberh. *in loc. 1. n. 6.* præsertim si rationes ita sint confusæ, perplexæ & intricatæ, ut neque introitus neque exitus pateat, neque rationes disjungi queant, tunc enim plane rejiciuntur. Garz. *d. l. n. 22.* Quia intricata ratio non est ratio.
35 *l. 21. pr. de pecul.* Sed potius exinde præsumitur fraus & dolus ob quam Administrator quandoque torqueri potest. Munoz. *c. 20. n. 1.* Quod verum est de perplexitate indissolubili, de qua *in l. si Titius 16.* ubi Paul. de Castr. *de condit. instit.* quæ merito autori suo damnosa est ut apud Gell. *lib. 5. N. A. 10.* Nam multa à perito calculatore explicari possunt. Cæterum simplex ordinis perversio non vitiat rationes. Munoz. *cap. 10. n. 68. & c. 14. n. 1.* Ummius *disput. 17. num. 19.*

36 Poterit etiam â Domino Præfecto Prædii necessitas reddendæ rationis remitti. *l. 119. de Leg. 1. l. 23. §. 2. ff. de Pecul. leg.* Qua tamen generali remissione nec remissa reliqua censentur. *l. 31. §. 1. l. 9. de libert. leg. l. 28. §. 3. eod.* nec dolus sed culpa tantum. *l. 8. §. 6. eod. l. 72. §. 2 de condit. & demonstr.* Covar. *Lib. 2. Var. resolut. 14.*

Quo tempore Præfectus suas rationes reddere teneatur, ad unius cujusque regionis consvetudinem respiciendum est, secundum quas vel singulis annis, vel quoties Domino lubet, præfecto rationes reddendæ erunt. Jac. Dœpler. Getreue Rechnungs-Beambte. *P. 2. c. 13. n. 1.* Nonnunquam etiam accidit ut ante solitum tempus ad rationes reddendas præfectus citetur, quod plerumque fieri solet, si male in prædio versatur, aut pro aliis fidejubendo sese obstringit, obligatumq; reddit. Naurat. *d. tr. n. 62.* Utile itaque est singulis añis rationes reddi, ut sc. Dominus Prædii administrationis si mala sit admoneatur, neq; administratori diutius grassandi in re familiari facultas præstetur. *l. 6. de suspect. tut. l. 4. C. de Suspect.* Aliquando etiam de novo accidens emergere potest, ut est mala administratio, ob quam etiam durante officio Domino expedit rationes petere. Munoz. *c. 6. n. 58.* Regulariter autem rationes ibi 38
reddi oportet ubi negotia gesta sunt. *l. 36. §. 1. ff. de Judic. L. 1. & 2. C. ubi ratiocin. tam publ. quam privat.* Ob faciliorem sc. probationem administrationis, & quod instrumenta ibi ad manꝰ sint. *l. 2. in fin. C. d. t.* Tamen cum in reddendis rationibus conditio etiam personæ & loci sit consideranda secundũ textum *in l. pen. §. fin. de condit. & demonstrat.* præfecto prædii etiam necessitas incumbet ad domum domini se conferendi, ibique honoris & reverentiæ gratia rationes reddendi, Franzk. *L. 2. Resol. 26. n. 5.* nisi forsan metus sit, ne in domo Domini blanditiis fortè vel oppressione ad subsignanda ea, quæ signanda non forent, adigatur. Dn. Stryk. *in dissert. de jure Bland. c. 2. n. fin.* Si Præfectus Præ- 39
dii librum rationum paratum habeat, & Dominus in eo requirendo moras nectat, ipsemet Præfectus sponte illum offerre debet, & Dominum compellare, quo administrationis rationes recipiat. Si verò hæcce non curet Dominus; tunc, ne probationes Præfecti pereant & ipse periclitari necesse habeat, poterit vel coram actis rationes deponere, vel testes ad perpetuam memoriam produce-

cere, vel rationes arbitrio boni viri submittere, qui eas per certos calculatores dispungi atque examinari curet. *Conf. L. final. C. de Usur. pupill. ibique* Brunnem. *n. 2.* quo facto officio suo satisfecit & liberatur. vid. Mev. *Consil. 34. n. 1.* Munoz. de Escobar. *de Ratiocin. administrat. cap. 7. n. fin. & cap. 15. n. 45.* Martin. Naurath. *de Rationar. n. 66.* Non autem ipse tantum ita officio suo satisfecit Præfectus; sed nec filius etiam, aut alius ejus hæres tunc tenetur ad justificandum librum rationum post mortem Patris sui *per alleg. l. fin. C. de Usur. Pupill. add.* Mev. *P. 4. Dec. 110. n. 6. & seqq.* Brunnem. *ad l. 3. §. 7. ff. de Negot.*
40 *gest. & Cent. 3. Dec. 2.* Quomodo autem rationes sint conficiendæ, & justificandæ vid. Wunßschens *Memorial. Oeconom.* Item Jac. Dœpleri getreue Rechnungs-Beambten/ ubi Parte tertia in den ungetreuen Rechnungs-Beambten quæstorum infidelium fraudes ingenue detexit.

41 Si constet Præfectum Prædii pecuniam sibi concreditam in suos usus convertisse, diversimode apud nos punitur, si enim residuum per 50. florenorum summam excedat, fustigatur. Constit. Electoral. Saxon. *Part. 4. Const. 41. add.* Carpz. *ibid. Def. 3. & in Prax. Crimin. Quæst. 85. n. 29.* Si vero summa pecuniæ ultra centum florenos se extendat, tunc laqueo suspenditur *per dict. Const. add. ib.* Carpz. *Def. 2. & in Prax. Criminal. d. qu. 85. n. 34.* In Scabini Lips. **Dieweil sichs befunden/ daß solche des gefangenen Schösſers Veruntrauung gewiß und in Wahrheit von ihm geschehen / und weit ein mehrers denn 100. Floren Müntze austragen thut. ꝛc. So mag er wegen solcher begangenen und bekannten Veruntrauung/ Betrug und listiger Unterschlagung desjenigen/ so ihme von der hohen Obrigkeit auff vorgehendem geleisten Eyd vertrauet worden/ Innhalts Churfl. Sächs.** Constitution **mit dem Strange vom Leben zum Tode gestrafft werden/ V. R. W.**

Si autem summa subtractæ pecuniæ non est adeò magna, nec se extendit ultra quinquaginta florenos, tunc pœna est mitiganda, nec deveniendũ ad fustigationem, sed pœna carceris aut exilii temporalis dictanda est. Carpz. *d. l. def. 4. n. 2.* Quæ pœna & tunc demum obtinet, si summam subtractæ pecuniæ non possit restituere in duplum. Idem *cit. Def. n. 6.* Alia verò & arbitraria pœna est afficiendus præfectus ille, qui aliquid ex negligentia subtrahit, aut pecuniam in proprios usus convertit animo tamen restituendi. *arg. L. 9. §. 1. ff. ad L. Jul. pecul.* Carpz. *Part. 4. Const. 41. Def. 8. n. 3.* Imo negligentia arbitrariam tantummodo meretur pœnam. Carpz. *d. Def. 8. n. 6.* plura de hac materia vide apud Diethem. *in Besold. Contin. voc.* Ambtmann. Quod si vero Præfectus in una re lucrum, in altera re damnum dederit, tunc ad præstationem damni minimè teneri probatur *ex L. 11. ff. de Usur.* sed lucrum potius cum usuris compensandum est. Bruñem. *ad d. l.*

Necesse denique est Præfectis prædiorum honesta salaria constitui. *Nov. 28. C. 4.* Hinc Johannes Senior Dux Pipontinus effari solitus: Volumus ut ministris nostris salarium sufficiens solvatur, quo se & familiam honestè exhibere possint, ne ad furandum vel exsugendos subditos adigantur Zincgr. *Apoph. p. 129.* Et hæc salaria ex propriis bonis & reditibus Dominorum sunt constituenda, quia aliàs magna exinde incommoda subditis obvenire possunt, v. g. quando certa pars pœnarum ipsis conceditur Speid. *in Spec. voc.* **Besoldung.** Salaria autem prorsus non solvere, nihil aliud est quam invitis canibus venari, severeque à Deo punitur: 42

Clamitat ad cœlum vox sanguinis & Sodomorum,
Vox oppressorum, merces detenta laborum.

In arbitrio autem Domini Prædii positum est, an separatim jurisdictionem prædio inhærentem exercere velit per alium qui Præfectus est Jurisdictionis **Gerichts-Verwalter**; An conjunctim cum cæterorum administratione, **daß er über die Haußhaltung des Guts die Gerichte mit zu verwalten.** Qualis verò Præfectorum Jurisdictio sit & quibus limitibus circumscripta, nulla commu- 43

ni lege est definitum, sed singulorum locorum moribus & consvetudinibus relinquendum. Paurmeister. *de Jurisd. L. 1. c. 16.* Jurisdictio verò est vel superior vel inferior Ober- und Nieder-Gerichte. In superiori Jurisdictione causarum criminalium hoc est observandū, quod Præfectus solam habeat causæ cognitionem & Actorum transmissionem ad Facultatem Juridicam, daß die Beambte in hauptsächlichen Inquisitionen und andern peinlichen eingeholten Urtheln selbige müssen an die Landes-Regierung uneröffnet einschicken/ und quoad executionem Bescheids gewärtig seyn. Struv. *Exerc. 4. §. 79. seqq.*

Ut etiam constet quid in Electoratu Saxonico Præfectis Prædii incumbat, exemplum alicujus cum eo initi contractus, eine Bestallung/ subjicere licet.

44 Von GOttes Gnaden Wir Johann Georg der Ander/ Hertzog zu Sachsen/ Jülich/ Cleve und Berg/ des Heil. Römischen Reichs Ertzmarschall und Chur-Fürst/ Landgraf in Thüringen/ Marggraf zu Meissen/ auch Ober- und Nieder-Lausitz/ Burggraf zu Magdeburg/ Graf zu der Marck und Ravensberg/ Herr zu Ravenstein/ ꝛc. Bekennen und thun kund/ daß Wir unsern lieben Getreuen Christoph Schattern zu einen Verwalter unserer Vorwercke/ Bleesern und Klitzschena in unserm Ambte Wittenberg bestellet und auffgenommen haben; Nehmen ihn auch hiermit darzu an und auff/ also/ daß Uns er getreu/ hold und dienstgewärtig seyn/ unsern Nutz/ Frommen und Wohlfahrt/ nach seinem besten Vermögen schaffen/ und befördern/ dargegen Schaden und Nachtheil warnen/ wenden und vorkom̃en/ sich im Vorwerge Bleesern wesentlich enthalten/ ohne unserm Befehlich/ Erlaubniß und Vorbewust in eigenen Sachen noch sonsten nicht verreisen/ weder Tags noch Nachts aussenbleiben/ die Vorwerge mit aller ihrer Ein- und Zugehörung/ oder keinerley ausgeschlossen/ in guter fleißiger Versorgung uff beständige treue Rechnung inne haben/ nichts davon entziehen lassen/ der Reinungen solcher Vorwerge wohl wahrnehmen/ ihme die bekandt machen/ solche jährlichen/ da es vonnöthen/ mit unserm Vorwissen beziehen/ an demselben noch andern Zugehörungen nieman den einigen Eingriff oder Schmählerung verstatten/ wo neue Nutzung zu machen/ Uns dieselbe angeben/ und die mit unserm Vorwissen ins Werck richten/ solche Vorwerge mit den Gebäuden/ Gärten/ Wiesen-Wachs/ Gräsereyen/ Feldern/ Rind-Vieh-Zucht/ Feldern und anderm Viehe/ Schäfferey/ Fischereyen/ Frohn-Diensten/ Bau-Gerechtigkeit/ do der Krüger zu Klitzschena zwölff Faß solches gebrauenen Biers auszuschencken schuldig/ und was er sonsten bey den Bauern uff Hochzeiten/ Kirchmessen in dem Dorffe allda anwenden kan/ welches Uns doch alles versteuert werden soll/ so wohl als andere desselben Gerechtigkeiten/ Ein- und Zugehörungen zu besten unsern Nutz verwalten/ versehen und bestellen. Die Gebäude und Böden verschlossen/ in guter Dachung und Wesen halten/ der Lichte/ Feuer und Feuerstätte wohl wahr nehmen.

Die Felder in nützliche Besserung bringen/ mit dem Düngen fleißig warten/ zu gewöhnlicher rechter Zeit beschicken/ arthen/ ackern und bestellen/ solche nicht verspäten/ oder ohngewöhnlich sömmern/ veröden und ausbauen lassen. Wo Lehden/ welche der Hütung halben zu entrathen/ dieselben umreissen/ bessern/ die Felder dadurch erweitern. Was auff solchen Vorwerge am gedroschenen Geträyde über den Saamen und Unterhaltung des Gesindes erworben/ dasselbe auffschütten/ und verwahrlich halten/ solches offt wenden/ und darfür seyn/ daß es nicht erwärme und anbrüchig werde; Das Gesinde früh und spat mit Fleiß zur Arbeit anhalten/ nicht müßig gehen lassen/ und Achtung darauff geben/ daß mit dem Milchwerck/ Butter/ Käsen/ und andern treulich umgegangen/ und davon nichts entwendet/ das Gesinde auch räthlich speisen/ und dafür seyn/ daß kein Uberfluß getrieben/ noch übrig Gesinde geduldet werde. Die Frohn-Leute zu iederley Arbeit zu rechter Zeit erfordern/ und in acht haben/ daß sie mit tüchtigen Pferden und Zugk-Viehe iedesmahl zur Fröhne erscheinen/ des Morgens mit der Sonnen

nen Auffgang an/ und des Abends mit der Sonnen Niedergang/ da es also herbracht/ wieder ausspannen/ des Mittags über zwo Stunden nicht füttern.

Zu der Hand-Fröhne auch nicht Jungen/ Mägdlein/ noch verlebte Personen/ sondern solche/ so der Arbeit geübet/ und unter zwantzig Jahren nicht sind/ überschicken/ und sie die Stunde den Anspannern gleich halten lassen/ auch ihnen/ denen es gebühret/ das Verordnete vor die Fröhner-Pflicht zu rechter Zeit entrichten.

Wie denn berührter unser Verwalter die Bothmäßigkeit/ Hülff/ Zwang und Straff/ doch gebührlicher Weise/ so viel die Frohn-Dienste zu Bestellung des Acker-Baues/ Wiesenwachs/ und sonsten zur gantzen Haußhaltung gehöret/ anlanget/ darüber zu gebrauchen haben/ auch niemandes gestatten soll/ sich auff den Vorwercks-Gütern und Marcken mit der Trifft/ Hütung/ Gräserey noch anderer Nutzung zur Neuerung einzudringen.

Zwey Feuer/ eines im Ofen/ das andere ufm Heerde/ und mehr nicht halten/ darzu soll ihme eine Nothdurfft Holtz an Windfällen/ Bruch-Holtz/ und was er zu Befriedigung der Garten/ Felder/ und Besserung der Gebäude zu Bleesern und Klitzschena/ desgleichen zu Rauffen/ Krippen bedürfftig/ ohne Bezahlung aus den Bleeserischen Büschen und Wittenbergischen Ambts-Gehöltzen angeweiset und gefolget werden.

Ob in solchen Vorwercken und Schäferey neue Gebäude auffzurichten nöthig/ soll er Uns davon ausführlichen Bericht thun/ und darauff einen Anschlag überschicken.

Das erwachsene Getreyde zu rechter Zeit ab- und einbringen/ rein ausdreschen lassen/ und alles zum besten und nützlichsten bestellen.

Was an Geströde/ Heu und Grummet erwachsen wird/ das soll er in solchen Vorwercken verfüttern/ Mist daraus machen/ die Felder nicht ungewöhnlich sömmern/ sondern in guter Besserung erhalten.

Unsere Gehöltze/ welche mit dem Vorwercks-Viehe behütet/ nicht veröden/ sondern der jungen Gehäu und Sommerlatten/ Inhalts unserer Holtz-Ordnung/ mit der Hütung verschonen.

Weil es auch mit dem Acker-Bau zu Bleesern und Klitzschena also beschaffen/ daß man mit pflügen und Beschickung desselben der Zeit nach/ ihrer Gelegenheit eben wahrnehmen/ und nicht versäumen muß/ damit derhalben kein Nachtheil erfolgen möge.

So soll er die Frohn-Leute/ so zu dem pflügen/ Mist- und Heuführen verbunden/ zu denen Zeiten/ wenn solche Dienste verrichtet werden müssen/ mit unser angeordneten Bau-Fuhren verschonen/ und hernach/ wenn sie ihre Dienste verrichtet/ so dann darzu verhelffen lassen/ und sich mit unserm Ober-Ambtmann und Renthums-Verwalter zu Wittenberg also vergleichen/ daß eines neben dem andern gefördert werden möge/ und Achtung darauff geben/ daß der Schaafmeister ihme an seiner geordneten Unterhaltung und dem fünfften Antheil begnügen lasse/ und sich darüber keiner Nutzung noch Geniesses/ so ihme nicht gebühret/ anmasse/ kein Vieh auswechsele/ noch sonsten einigen Vortheil gebrauche/ sein Rind-Vieh mit Geströde/ Grummet noch Graß auswintere/ und mit Fütterung redlich umgehe/ sich auff Knechte befleißige/ so eigen Vieh haben/ und dieselbe mit der Schäffere eigenem noch gemiethetem Viehe nicht versetzen lassen.

Alle Drescher jährlichen/ wenn man sich des Dreschens halber mit ihnen vergleichet/ und alle Säer gebührlich vereyden.

Wenn in den Scheun-Tennen auffgehoben/ das ausgedroschene Getreydig sammt den Schocken/ so zu iedem auffheben gedroschen/ auff dreyerley Kerb-Höltzer schneiden/ das eine er/ das andere der Voigt/ und das dritte die Drescher behalten.

Den Saamen/ so über Winter und Sommer ausgeworffen in seinem und des Voigts Beyseyn/ den Säern durch die Drescher auff den Böden oder Scheun-Tennen/ wo es am füglichsten geschehen kan/ zumessen/ viererley Kerbhöltzer darüber halten/ und Achtung darauff geben/ daß in Auffwerffung/ Auff- und Ab-

Abladung des Saamens kein Mißbrauch noch Untreu durch sie geübet / der erübrigte Saamen wieder auff die Böden geantwortet / an den vier Kerbhöltzern abgeschnitten / der Verwalter / Voigt / Säer / und Drescher iedes Theil ein Kerbholtz bey sich behalten / und dieselben uff die Rechnung mitbringen. In auffheben und wegmessen recht Maaß wie des Orts gewöhnlich gebrauchen / sonderlich fleißiges Auffsehen haben / daß die Drescher kein Getreydig verschleiffen / rein ausdreschen / sich an Hünern / Eyern / Tauben / Holtz noch andern keines Geniesses anmassen / ob aber darinnen einige Untreu vermerckt / sie zu Gefängniß nehmen / und sich der Straffe halben bey uns Bescheides erholen.

Die Rechnung jährlichen uff die Abende Michaelis schliessen / keine Schulden noch Reste auffwachsen lassen / sondern dieselben in Vorbringung der Rechnung vollkömlichen in unsere Renth-Cammer überantworten / unterdessen aber alle Wochen specificirte Verzeichniß verfertigen / was an Gelde / Getreyde und andern eingenommen und ausgegeben / auch im Vorrath verhanden / und dasselbe in unsere Rentherey überschicken.

Uff die Tage Thomä uns jährlichen zuschreiben / wie und bey wem das Getreydig / so man über Saamen / Brodung / Fütterung und anderer Nothdurfft übrig / so wohl der andere Vorrath an Wolle / Butter / Käsen / Schaffnösern und sonsten zu gebührlicher Zeit mit Nutz und Frommen zugelosen und anzuwenden / und da es zu verkauffen befohlen / dasselbe umb baar Geld verlassen / und um Vermeydung willen Eigennützigkeit / der Schäffer den fünfften Theil alle Wege mit des Vorwercks Antheil Schaffnössern gelosen / und das Geld von den Käuffern einbringen.

An den Scheun-Thoren und uff allen Scheun-Tennen dreyerley ungleiche Schlosse vorlegen / zu einerley Schlossen die Schlüssel bey sich behalten / und die andern dem Voigt und die dritten den vertrautesten Dreschern zustellen / und in derselben Gegenwart täglich alle Morgen die Schlosse an den Scheunen zugleich auff und alle Abende also wiederumb zuschliessen / und solche Vorwercks-Güter neben allen An- und Zugehörungen / hergebrachten Gerechtigkeiten / Herrlichkeiten und Freyheiten walten / uff beständige treue Rechnung innen haben / versorgen / denen getreulich vorstehen / nichts davon entziehen lassen / und ob etwas davon entwand / sich nach seinem besten Vermögen befleissigen solches wider dazu zubringen / wo ihm aber Wiederwärtigkeit darinnen begegnete / Uns dasselbe zu erkennen geben / würde er aber hierinnen sich nachläßig befinden / und bey seinen Zeiten etwas davon entziehen lassen / davor soll er hafften und antworten.

Mit dem Getreydig noch anderer Nutzung keine Parthierung treiben / auch unbewust unser niemandes etwas davon verleihen noch verborgen / sondern was in dieser Vorwercks Haushaltung zu verkauffen / solches nach unsern Befehlig umbs Geld zum besten anwerden / und dasselbe solchen Leuten / bey denen man sich der Bezahlung erholen kan / und gnugsamen Verstand bestellen auslassen.

Mit dem Vorrath des Getreydes uff den Boden da es zu verkauffen von uns nicht angeschafft iederzeit gefast seyn / uff jedes hundert Scheffel hart Getreydig / so viel dessen jährlich ausgeben wird / einen Scheffel und uff jedes hundert Scheffel Hafer zwene Scheffel / so viel auch von dem Getreydig / welches vor unsere Hoffhaltung gefolget wird / vor Abgang in Rechnung verschreiben / und in Fürbringung derselben alle seine Ausgaben mit Zetteln / Quittantzen / Befehlichen und der Handwercks-Leute Bekänntnüssen belegen. Ohne Befehlich nichts verbauen / und was er am Gelde oder andern einantten wird / sich darüber iedesmahl quittiren lassen / und sich in solchen allen unsers schaffens und verordnens halten u. alles mit getreuen Fleiß verrichten. Wie er denn zu thun zugesaget / und dieser Bestallung in allen puncten und Articuln Folge zu thun versprochen / solches auch eydlichen betheurt / reversiret und verpflichtet.

Gegen solcher Mühe und damit er seines Dienstes desto fleißiger abwarten möge / wollen wir ihm jährlichen

Einhundert Gülden an Gelde /
Zwölff Scheffel Korn /

Sechs

Sechs und zwantzig Scheffel Hafer / alles Dreßdnisch Maaß.

Das Brauen vors Gesinde im Vorwercke verstatten

und zwantzig Gülden auff einen Schreiber reichen und folgen lassen/darauff er sich und die Seinigen mit aller Nothdurfft auch ein Pferd zum reiten halten/und bey diesem gantzen Werck sich ferner keiner Nutzung oder Geniesses unterwinden auch schuldig seyn soll / was ihme an Haußgeräthe / Viehe/ Pferden/ Schaffnössern / Geschirr/ Getreyde/ Betten/ Bettgeräthe / Küchenspeiß und allen andern in der Einweisung überantwortet / dasselbe vermöge des Inventarii, deren eines ihme dem Verwalter zugestellet/und das andere in unsere Rentherey übergeben werden soll / in der Abtretung wieder in der Güte wie es ietzo gewesen/ und bey Zeit seiner Verwaltung verbessert worden / zu lassen.

Des zu Uhrkund haben wir Uns mit eigener Hand unterschrieben und unser Cammer-Secret hierauff drücken lassen. So geschehen zu Dreßden am 25. Januarii nach Christi unsers einigen Erlösers und Seligmachers Geburt im ein tausend sechshundert und fünff und siebenzigsten Jahre.

Johann Georg Churfürst.

CAP. III.

DE VILLICO.

SUMMARIA.

1. *Villicus & Præfectus Prædii differunt.*
2. *Oeconomi nomen Ecclesiastici suum fecerunt.*
3. *Villicus sequioribus temporibus Major domus dicebatur.*
4. *Unde Saxonicum* Hoff-Meyer.
5. *Villici officium.*
6. *Non est obstrictus semper ruri habitare.*
7. *Quomodo constituatur?*
8. *Expedit eum juramento constringi.*
9. *Ejus requisita.*
10. *Villicus iniquitatis.*
11. *Villicum sæpius mutare non utile.*
12. *Non debet plus sapere quam Dominus.*
13. *Curam habeat instrumentorum rusticorum.*
14. *Item cognitionem astrorum.*
15. *Ex contractu Villici non datur actio in Dominum.*
16. *Nisi sit etiam distrahendis mercibus præpositus.*
17. *An instrumenti nomine villicus contineatur.*
18. *Omnis cura incumbit Villico quamvis etiam sit in contractu Villica comprehensa.*
19. *Officia Villicæ.*
20. *Varia jura Villicorum.*
21. *Præsentia Domini optima villicum in officio retinendi ratio.*
22. *Villicus ob malam culturam potest expelli.*
23. *Exemplum contractus cum Villico.*

1 DE differentia Præfecti Prædii seu Oeconomi & Villici *cap. præcedenti in principio* nonnulla adducta sunt. Villicus enim propriè rei rusticæ & villæ præest, sicuti à villa nomen accepit, Oeconomus autem tam pecuniæ quam frugum & omnium quæ Dominus possidet dispensator est, unde & Xenophontis pulcherrimus liber Oeconomicus est, qui non gubernationem villæ, sed dispensationem universæ domus Tullio interprete significat, Du Fresne *in Gloss. hoc vocab.* Sed Oeconomi nomen Ecclesia- 2
stici suum fecerunt, ita appellantes eum, cui Res Ecclesiæ gubernanda data est, *l. 14. C. de SS. Ecclesiis l. 33. §. 4. C. de Episc. & Cler.* Villicus posterioribus se- 3
culis

culis Major villæ appellabatur, quem-
admodum major domus vocabatur
magister Palatii, quæ tempore Carolin-
gorum magna erat dignitas. Eginhard.
in vita Caroli M. l. 35. c. 4. quod confir-
mat dictus autor *ex charta* Abbatis de
Christain *his verbis:* Institutio autem
& destitutio Villici id est Majoris & o-
mnium servientium villæ erit in pote-
state mea, & Capitular. Caroli M. Ma-
jores verò amplius in ministerio non
habebant, nisi quantum una die cir-
cumire aut providere poterant, quod
4 nomen in Saxonia nostra remansit, vo-
catur enim Villicus hodienum Major
5 vel Hoff-Meyer. Villicus igitur est, qui,
villæ sive rei rusticæ præest, ut agricul-
turam & rusticas operas curet, eisque,
qui rustico ministerio adhibentur, se-
cundum Domini utilitatem præcipit.
l. 16. ff. de Instit. act. Idem verò offici-
um in villa quod Atriensis domi susti-
net, præesse autem rei rusticæ non ita
6 dicitur, quasi semper ruri habitare de-
beat, sed quod agris prædioque rustico
præsit ubicunque versetur, Gœdd. *ad*
7 *l. 166. de V. S.* Constituuntur per contra-
ctus, locant enim communiter pro cer-
8 ta mercede operas suas, crescente au-
tem quotidie malitia hominum jura-
menti Vinculo villicus æque ac Villica
9 hodie constringi solent. Requirunt
ab eo rei Agrariæ Scriptores, ut sit be-
nevolus, diligens, imperio aptus & ju-
10 stus. Xenophon. *in Oeconom.* Quod non
observavit Villicus iniquitatis in Evan-
gelio, qui pactum de non petendo iniit
cum debitoribus in fraudem Domini
11 sui. Zasius *ad §. 6. Inst. de act. n. 7.* De
Villico malo & superbo *vid.* Petrarchã
de remedio utrique fortunæ, qui ibi et-
iam tradit, quod mutare Villicum non
prosit, ad unum enim modum fermè
omnes facti sunt, nisi quod semper pe-
jor sit ultimus. Bonacoss. *de Servis. qv.*
12 *140.* Ne plus censeat se sapere, quam
Dominus, male enim agitur cum do-
mino quem villicus docet. Columell.
lib. 11. c. 1. Eligendus autem est rusti-
cis operibus ab infante duratus & in-
spectus experimentis. Si tamen is non
erit de iis præficiatur qui servitutem la-
boriosam toleraverunt, primus è lecto
surgat, alios excitet, postremus cubi-
tum eat, prius videat villam ut clausa
sit, utque quisque suo loco cubet, ju-
menta pabulũ habeant. Cato 5. Villicus
quoque non negotietur sibi pecuniam-
que domini aut animalibus, aut rebus
aliis promercalibus occupet, hæc enim
negotiatio eum avocat, nec unquam
patitur eum cum rationibus domini
paria facere, sed ubi numeratio exige-
tur rem pro nummis ostendet; Idem am-
bulator esse non debet, nec egredi ter-
minos, nisi ut addiscat aliquam cultu-
ram, & hoc si ita in vicino est ut cito
remeare possit. Somni & vini sit abstinẽ-
tissimus, tum etiã sit â venereis cogita-
tionibus aversus, quibus si se dederit, nõ
aliud quicquã poterit cogitare, quã illud
quod diligit. Columell. *lib. 11. c. 1.* Plura vi-
deri possunt apud rei rusticæ Scriptores.
Curam insuper habere debet instru- 13
mentorum Rusticorum quæ fructus
quærendi, cogendi & conservandi gra-
tia parata sunt; Quærendi causa, velu-
ti boves, pecora stercorandi causa pa-
rata, aratra, ligones, sarculi, falces puta-
toriæ & similia; Cogendi causa, torcu-
laria, corbes falcesque messoriæ; Con-
servandi, ut dolia, cupæ, *l. 8. ff. de In-
strum. vel instr. leg.* Animum quoque ad- 14
jungere debet Villicus ad præcessam si-
derum astrorumque cognitionem; ne-
cesse est scire solstitiorum mutationes
& temporũ occasiones, item prænotio-
nem habere sereni ac nubili aeris, an
præcox, aut serotinus futurus sit annus.
De caniculæ item ortu & prænotione
eorum quæ ex ipsa contingunt; & de
ortu occasu apparentium stellarum &
reliquis id generis aliis sit notitia instru-
ctus. Chopin. *de Privil. Rustic. Lib. 2. c.
fin.* Hinc Maro:

Rusticus ille etiã numeros legesq; dierũ,
Providus observat, scit enim quid septi-
ma potest,
In qua nascentem excepit bona Dolia
fratrem.
Scit quoque post decimam quid prima
quid altera luces
Injungant operum.

Porro sciendum ex contractibus 15
Villici

Villici non dari in Dominum actionem, quia Villicus propter fructus percipiendos, non propter quæstum præponitur;
16 Si tamen Villicum distrahendis quoque mercibus præpositum quis habuerit, non erit iniquum exemplum Institoriæ actionem in eum competere. *l.16.ff. de*
17 *Instit. Act. & ibid.* Gothofred. Quæritur etiam an Prædii Instrumento legato Villicus contineatur, ad quod Scævola *l. 18. §. 4. ff. de Instruct. vel Instrum. leg.* respondit, si non pensionis certa quantitate sed fide dominica coleret deberi. Dicitur is colere fide dominica, qui periculo domini colit, & fidejussor appellatur, qui alienam obligationem fide sua esse jussit, hoc est, periculo suo, ut si reus solvendo non sit id à se præstari teneatur. Ita servus domini fide colit fundum, qui præter operam & diligentiam nihil affert, cum lucrum omne vel damnum hinc veniens sibi habeat dominus, ipse servus nullam in partem vocatur. Atque hic primus fuit modus habendorum servorum rusticorum, ut eorum vicariis operis tanquam instrumentis uterentur ad cultum agrorum. Postea vero, ut servos suos diligentes efficerent & rerum rusticarum attentos certa pensione fundos eis dederunt colendos, quasi extraneis colonis: ut si fructus mercedem superaret, id totum servi haberent, suo periculo ararent, pascerent, sererent, pensionem quotannis solverent, etiam si nulli provenissent, aut minores fructus: si majores, nihil præterea. Non mirandum igitur servos istos, qui non tam dominorum ministri sunt, quam socii & inquilini, non numerari fundi instrumento, Connan. *Lib. 2. Jur. Civil. c. 10. n. 2.*

18 Omnis itaque cura rerum & personarum ad agriculturam pertinentium incumbit Villico, quamvis ab initio uxor ejus Villica æque sit in contractu (in der Bestallung) comprehensa, ac juramento constricta, attamen ipse Villicus ob lucrum cessans & damnum emergens rationem reddere tenetur, cum quo consentit illud Columellæ *Lib. 12. c. 1.* Nec tamen, inquit, instituendo Villicam domesticarum rerum villico remittimus curam, sed tantummodo laborem ejus adjutrice data levamus, adjutrices enim villicas fuisse viris suis ex *l. 12. §. 5. ff. de Instructo vel instrum. leg.* colligere licet. Quæ ad officium Villi- 19
cæ pertineant prosequitur Columella *in d. cap. 1. Lib. 11.* Ut scil. non sit nimium puella, integræ valetudinis, nec fœdi habitus, nec rursus pulcherrimi, nimia enim species desidiosum faciet Villicum, a vino (*à cerevisia, & vino adusto*) ab escis, à superstitionibus, à somno, à viris remotissima sit; Tum elaborare debebit ut quam minimam operam villicus intra tectum impendat, cui & primo mane cum familia prodeundum est, & crepusculo peractis operibus fatigato redeundum, persvasissimum enim habeat, aut in totum aut certè plurimum domi se morari oportere. Tum quibus aliquid in agro faciendum erit servis eos foras emittere, quibus autem in villa quid agendum videbitur, eos intra parietes continere, atque animadvertere, ne diurna cessatione frustrentur operæ. Quæ domum autem inferuntur diligenter inspicere, ne delibata sint, & ita explorata atque inviolata recipere; tum separare, quæ consumenda sunt, & quæ superfieri possunt custodire, ne sumtus annuus menstruus fiat. Tum si quis ex familia cœperit adversa valetudine affici, videndum erit, ut illi quam comodissime ministretur; Post hæc meminisse debebit, quæ inferantur ut idoneis & salubribus locis recondita sine noxa permaneant. Nihil enim magis curandum est, quam præparare ubi quidq; reponatur, ut cum opus sit promatur, nam vetus est proverbiũ: paupertatẽ certissimã esse cum alicujus indigens uti eo non posse, quia ignoretur ubi projectum jaceat quod desideratur, nihil enim pulchrius est dispositione atq; ordine, hactenus Columella. Varia villicorum jura recenset Diether. 20
ad Besold. vocab. Meyer / Ut scil. in metendo tempore Messis primas teneant, immunes quidam sunt ab onere collectarum, quidam gaudent jure cæden-

di lignum in sylvis sive illud ad comburendum, sive ad ædificandum necesse habeant. Quidam habent jus eligendi camparios & saltuarios, item Dinckrodel zu Leimersheim §. Und wer des Guts nicht empfähet. ibi giebt dem Meyer Zusatz 6. Pf. um ein Hut / und den Hubern zwey Viertel / und wieder für vier Pf. Käß und Brods / und dem Boten ein Viertel Weins. Item Dinckrodel zu Geyspoltzheim. Ibi, item, wer Güter empfähet von dem Meyer / der giebt von jeglichem Sester einen Pfennig Zusatz dem Meyern und den Hubern / die bey ihm seyn / derer zum wenigsten zween oder drey seyn sollen / und einen Closter-Ohmen Weins / und ein Semmelbrod / das also lang sey von der Erden / daß es über das Knie gehet / ꝛc. Dinckrodel zu Ittelheim bey Schnersheim. §. Zum vierten / ibi, und wann er zuvor kein Huber gewesen / ist er schuldig ein Eydmaß und ein Satzmaß / und 1. ß. 8. Pfund einzusetzen. Dinckrodel zu Ittelheim. Es soll der Dinckhofes Herr dem Meyer in den Hoff kommen geritten mit 1½ Pferd und 1½ Mann / und soll ihm des Meyers Frau geben einen Strick mit Heu / und soll ihm der Meyer die Pferd im Stall stellen / und soll den Stall wohl beschliessen ꝛc. und soll des Meyers Frau den Dinckhoffs-Herrn auf ein gesundes Bett legen / mit krachenden Leilachen.

21 Præterea optima Villicum in officio retinendi ratio est assidua domini præsentia, omnes enim ad operarum sedulitatem impellit, alios in opere collaudando, alios segnes objurgando, ad unum scopum diligentiæ & sedulitatis omnes respicere cogit. Dionys. Uticens. *Lib. 2. Agric. c. 1.* Quia etiam apud Pomponium scriptum est: Longe ab arte villicari, quo herus perrarò veniat, non esse villicari illud quidem, sed dominari. Inde rusticum præceptum: Qui agrum paravit, domum vendat, ne malit urbanum vel rusticum larem colere. Cui enim magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus. Ut tradit ille Rusticationis parens Mago Carthaginiensis. Illud deniq; vetꝰ est, & Catonis agrum pessimè mulctari, cujus dominus, quod in eo faciundum sit, non docet sed audit villicum.

Villicum denique ob malam culturam agrorum nondum finito tempore conductionis posse expelli traditur infra *Lib. 3. C. 8. de Vineis*, ubi & plura de eorum mercede. 22

Contractus cum Villico in hunc ferme modum iniri solet: 23

Ich N. N. Uhrkunde / und bekenne hiermit / daß ich Martin Friedrichen von Franckenfelda zu einen Lohn-Meyer auf das Vorwerg Zernsdorff / zum Rabenstein gehörig / von Mariä Verkündigung 1685. biß geliebts GOTT / wieder dahin 1686. und also auf ein Jahr lang angenommen und bestellet / daß er zuförderst nebenst seinem Weibe die Gottesfurcht und ein brünstiges Gebet zu GOtt / der allein Seegen giebet in allem Vornehmen / ihme angelegen und befohlen seyn lassen / das Gesinde gleicher gestalt Abends und Morgens / auch vor und nach dem Essen / zum Gebet anhalten / hiernechst sich treu / demüthig und Dienst gewärtig gegen mich und meinen Verwalter bezeigen / den übrigen Trunck meiden / keine Nacht ohne Erlaubniß aus dem Vorwerge bleiben / und ein gemein Auffsehen im Hofe und Felde haben / damit mein / als seines Herren Nutzen und Frommen allenthalben befördert / und Schaden verhütet werden möge / das Gesinde nach seiner Art nicht mit Ungestüm und Sturm regieren / es zu rechter früher Zeit an / und Abends von der Arbeit gehen lassen / sie auf dem Felde und bey anderer Arbeit zum Fleiß anhalten / die Acker auch alle andere Arbeit selbst mit angreiffen / Ingleichen sein Weib mit der Hand-Arbeit zu Hause und im Felde / insonderheit in der Erndte ihm helffen / Wagen / Plug und ander Geschirr alles ordentlich halten / und an Besserung was ihme möglichen nichts erwinden lassen / auf das Feuer fleißig acht haben / damit dasselbe Abends recht ausgeleschet werde / Ingleichen auf das Viehe / daß dasselbe zu rechter Zeit beschicket / gefüttert / und wohl gewartet / von dem Gesinde mit Schlägen nicht übel tractiret / auch mit Heu und Stroh rathsam umbgegangen werde / damit beydes Zug-Kühe und Geld-Viehe nicht Mangel leiden darff / niemanden Gräserey noch Hütung im Felde noch Wiesen gestatten / neue Wege weder in den

den Feldern noch Wiesen nicht dulden noch leiden/ sondern die Ubertreter pfänden/ Insonderheit soll er auff das Holtz so auff meiner Marck/ Zernsdorff/ stehet/ gute Auffsicht haben/ damit von denen benachtbahrten oder frembden nichts weggehauen werde/ von welcher Betretung Ihme das gebührende Pfande-Geld zwar gelassen/ oder gegeben/ der Verbrecher aber alsofort von ihme zu meiner fernern Bestraffung angesaget werden soll/ auff den Acker Achtung geben/ damit er zu rechter Zeit über Sommer und Winter gestürtzet/ gebrachet/ gewendet/ geackert/ gesäet und geegdet/ auch das durch GOttes Seegen erwachsene Getreydigt nicht unreiff eingesammlet/ oder zu überständig werde/ dann Graß und Grummet zu rechter Zeit hauen und dürre machen/ und in Summa alles fleißig und ordentlich thun und bestellen/ wie einem treuen Meyer zueignet und gebühret. Weiln mir auch Ober- und Erb-Gerichte aufm Rabenstein und Zernsdorff zustehen/ als habe ich ihme mit auffgetragen/ und er angenommen/ daß er an statt einer Gerichts-Person sich bey begebenden Fällen im angreiffen/ oder sonst brauchen lassen soll/ vor diese seine Mühe und Arbeit soll er auf sich und sein Weib zum Jahrlohn haben

Achtzehen Thaler am Gelde und zwey paar Schuhe/ weil er auch alles bedürffende Gesinde welches der Herr Doctor absonderlich lohnet/ als/

Einen Knecht
Einen Hirten
Einen Kälber Jungen
Eine Magd und Gänse Mädgen/

Ihn und sein Weib mitgerechnet/ das Jahr durch speisen muß/ soll ihm zur Speisung und anderer Nothdurfft gereichet werden

$1\frac{1}{2}$ Scheffel Weitzen
$1\frac{1}{2}$ Scheffel Gerste zu Graupen
3. Scheffel Heudekorn zu Grütze
2. Scheffel Hafer zu Grütze
66. Scheffel Korn inclus.

Die beyde Hunde/ einen fürs Haus/ und einen für den Hirten/ alles Wittenbergisch Maaß gegeben/ wenn aber eines oder das andere Getreydig nicht gerathen solte/ soll er andere Gattung dafür zu nehmen schuldig seyn.

Ferner bekömmt er

1. Mertz-Kuhe/ davon er die Haut und Zunge auffs Haus Rabenstein liefern soll.
1. Speck Schwein/
1. Mittel Schwein/
1. Erndte Bolck/
4. Mertz-Schaafe/
2. Viertel und 1. Tonne Nachbier/

Cofent im Winter wann gebrauet wird/ nach Nothdurfft/ im Sommer 2. Scheffel Maltz/ daß er selber braue/ 3. Kühe frey zu Butter und Käsen/

Saltz nach Nothdurfft/
16. gr. Seiffgeld/
1. Thal. Deputat zu allerley Ausgaben/

Von dem Feder Vieh soll dem Meyer gelassen werden die sechste junge Ganß/ von den Indianischen Hühnern/ der sechste Theil am Gelde/ die dritte junge Henne und das dritte Ey/ die Gänse Federn betreffend/ soll ihm die dritte Ganß zu ropffen vergönnet seyn/ hingegen giebet sie/ wenn die Federn gerissen/ von ihrem dritten Theil mir hinwiederumb die Helffte/ von welcher Helffte der Gesinde Betten daselbst nicht allein gebessert/ sondern auch neue Stücken gemachet werden sollen/ zum Lein will ich den Saamen geben/ die Meyerin aber soll den Flachs und das Werck spinnen/ und alsdann die Leinwand mit mir theilen/ von welcher Helffte ich das Weberlohn/ und dem Gesinde die Hembden gebe/ von allem Garten-Gewächs/ es werde von ihme im Felde oder Garten erbauet/ soll er die Helffte in die Rabensteinische Haushaltung folgen zu lassen schuldig seyn/ wie ihme denn auch vergönnet 1. Scheffel Erbsen zu säen/ iedoch daß er von den erwachsenen den dritten Theil aufs Haus Rabenstein gebe/ Wann Arbeiter angenommen und gespeiset werden/ soll ihm von einer Mannes $\frac{1}{2}$ M. Korn und 1. gr. 6. pf. Geld/ von einer Weibes-Persohn oder Jungen $\frac{1}{2}$ M. Korn und 1. gr. am Geld/ für die Kost auff einen Tag gegeben werden. Im übrigen soll

gedachter Martin Friedrich weder für sich/ noch durch sein Weib/ noch durch andere Leute/ wie die Nahmen haben mögen/ sich keines eigenen Nutzes/ Geniesses/ Vortheil / und Unterschleiffs unterwinden noch gebrauchen/ auch schuldig und pflichtig seyn/ das Geschirr/ Gefässe und alle dasjenige/ was zum Inventario gehöret/ und ihm übergeben wird/ wesentlich zu erhalten/ und künfftig wieder zu hinterlassen/ oder da etwas durch langen Gebrauch eingienge mit den Stücken zu berechnen/ und wenn er länger nicht bleiben will/ soll er den Dienst 1. viertel Jahr zuvor auffsagen/ dessen zu mehrer Versicherung hat er sich gegen mich mit einem leiblichen Eyde verpflichtet und verbunden / Uhrkündlich habe ich diesen Miethzettel eigenhändig unterschrieben/ so geschehen auffm Hause Rabenstein im April. 1686.

CAP. IV.

DE CAMPARIO VEL SALTUARIO.

SUMMARIA.

1. *Prædium sine Campario vix esse potest.*
2. *Camparius quis sit?*
3. *Item Saltuarius?*
4. *Dicitur & Nuntius.*
5. *Ejus necessitas.*
6. *Item officium.*
7. *Camparius debet esse à Magistratu constitutus.*
8. *Item juratus.*
9. *Ut & integræ famæ.*
10. *Debet testari de negotio tali quod ad officium ejus spectat.*
11. *Item quod in ipsius præsentia damnum datum sit.*
12. *Non debet aliquid amicitiæ tribuere.*
13. *Neq; se terreri per potentiores patiatur.*
14. *Vel admittere largitiones.*
15. *Alias tenebitur ad interesse.*
16. *Et potest fustibus cædi.*
17. *Estque à munere removendus.*
18. *Non habetur fides Campario si dicat pecudes absque causa stitisse.*
19. *Ex constitutione Forestariorum non semper arguitur jus venandi.*
20. *Quomodo differant jus Foresti & jus venandi?*
21. *Ædificatio domum pro inhabitatione Forestariorum pertinet ad jus Foresti.*
22. *Item* Wacht/ Forst/ und Schutz-Knechte zu halten/
23. *Usu Prædii relicto Dominus proprietatis Camparium apponere potest.*

1 CUm Prædium optimè instructum sine Campario vel Saltuario esse non possit, *l. 15. §. 2. ff. de Instruct. vel Instrum. leg.* meritò de
2 his dicendi & hic erit locus. Camparius autem est, qui campos seu agros servat, & ne vastentur aut furtis pateant invigilat. Du Fresne *in Glossar. ad hanc vocem.* In Jure nostro vocatur Saltuarius, cui cura non tantum agrorum & fructuum sed etiam finium incumbit. *l. 12. §. 4. d. t.*
3 Græcis Saltuarius κτήματα φύλαξ Dion. Petavius *in annot. ad Julian. Cæsar. Epist. ad S. P. Q. Athen. p. 499.* Quod saltus possessionesque diligere & amare, sive frequens in iis esse debeat, quò eos à damno tueatur. Germanice vocantur Wald- Feld- und Flur-Schützen / it. Acker oder Wiesen-Voigte; Aliquando & huic homini simpliciter tribui nomen nuntii tradit Feldman. *de Inclus. animal. C. 4.* tum quod latissima sit ejus vocabuli significatio, comprehendens omnes, qui de aliqua re nunciant & referunt, Chassanæus *ad Consv. Burgund. rubr. 1. §. 6. verb. messiers. n. 1.* licet nullius missu veniant à se ipsi, uti loquitur Lauterbach. *tract. de Nuntio cap. 1. n. 7.* Tum etiam ideo, quod inclusio pecudum Magistratus aut Judicis ministro vel apparitori lege moribusque solet esse 4

ſe permiſſa apud multos populos, apparitor autem etiam nuntius dicitur. Gvil. Durand. *in Specul. Libr. 2. tit. de citat. §. 4. n. 5.*

5 Cum verò maximè neceſſarium ſit ejusmodi cuſtodes conſtituere, ne agri, prata & ſylvæ rapacitati hominum pa-
6 teant, optime de his *in Ordinat. Polit. Saxo-Goth. P. 2. C. 3. tit. 27.* conſtitutum: Dieweil die Feld- und Gärten-Dieberey faſt gemein iſt und niemand das ſeinige albar behalten kan / auch durch Wieſen / Acker und Garten unnöthiger Weiſe ungebührliche Wege gemachet werden / aber billig dahin zu ſehen iſt / wie daß demſelben ſtehlen und ſchädlichen Beginnen aufs beſte geſteuret und jeder bey den Seinigen erhalten werden möge. Als wollen wir / daß man bey allen Städten / Flecken und Dörffern Unſerer Fürſtenthume und Lande darauf bedacht ſey / damit ein oder mehr geſchworne Schützen geordnet werden. Eorum itaque officium præcipuum eſt (1) Cognitionem habere limitum ac agrorum. (2) Vigilanter præcavere, ne interdiu vel noctu in agris furta committantur; (3) Ne quis præter neceſſitatem per alterius agrum eat vel agat damnaque fructibus interat. (4) Ut in re illicita deprehenſos pignoret ac magiſtratui, cujus jurisdictioni agri iſti ſubjacent, pignora offerat, ut in factum inquirere ac delictum punire poſſit. vid. *dict. Ordinat. cit. loc.* ibi: Die Flur-Schützen ſollen bey Antretung ihrer Dienſte ernſtlich befehliget werden / auf ſolche Feld- und Garten-Diebe / und diejenigen / ſo ſonſten in Feldern Schaden thun / zu Tag und Nacht gute Auffſicht zu haben / und niemand hierinnen nachzuſehen / ſondern diejenigen / welche über der That betreten werden / alſo balden zu pfänden und die Pfände zum Wahrzeichen in die Gerichte / aldar ihnen hingegen zu ihrer Pfande Gebühr geholffen werden ſoll / nebſt umſtändlichen Bericht wie es um den verübten Diebſtahl oder Schaden bewand einzuliefern.

7 Ut autem ejusmodi Campario de damnis in agris illatis fides habeatur requiritur (I) ut ſit Publicus: Si enim ab univerſitate aut Magiſtratu pro more cujusque loci recepto non ſint electi & aſſumti non probantur. Cagnolus *ad L. 92. ff. de R. J.* (II) Debet eſſe jura- 8
tus, omnes enim officiales, ut & quivis alii periti ad certum officium a publico aſſumti in primordio ſui officii jurare ſolent & debent, nec eſt neceſſe ſi officium per aliquot annos continuent, ut ſingulis annis denuo jurent. Stam. *de Serv. perſ. L. 2. c. 20. n. 3.* (III) Integræ 9
famæ & vitæ camparium vel Saltuarium eſſe oportet, quia quod dicitur aſſertioni nuncii aut Foreſtarii ſtandum eſſe, intelligitur, modo non ſint infames, qui teſtificari non poſſunt. *l. 3. §. lege ff. de teſt.* Chaſſanæus *ad Conſvet. Burg. 1. §. 6. in pr. n. 45.* Requiritur (IV) ut 10
ejusmodi officialis teſtetur de negotio tali, quod ad officium ipſius ſpectet, & (V) denique ut in ipſius præſentia da- 11
mnum datum. Stam. *d. l.*

Præterea Camparius vel Saltuarius 12
nihil gratiæ aut amicitiæ tribuere debet nec parcere animalibus aut popularium aut neceſſariorum uti in re ſimili. Peck. *de Jur. Siſtend. c. 24. n. 1.* Non 13
quoque terreri ſe patiatur per potentiores, ſed cogitet ſe eſſe manum regiam & judicis miniſterialem. Matth. Coler. *de Proceſſ. Execut. in præfat. n. 28. & 29.* Peck. *d. c. 24. num. 2.* Leeuvven. *ibid. in not.* Sordes & largitiones etiam haud ad- 14
mittat, nec per eas corruptus negligere debet incluſionem pecudum, quæ nocuerunt alienis frugibus; Alias non 15
tantum cunctis his caſibus agrorū Dominis ad id quod intereſt tenebitur. *arg. l. 3 pr. & §. fin ff. de eo per quem fact. erit. l. 3. ff. ſi quis cautionem judic. ſiſt. cauſ. fact. non obtemp.* & in materia Arreſti Peck. *d. l. n. 4.* atque generaliter definit Rebellus *de obligat. Juſtit. part. 1. lib. 1. qu. 14. ſect. 8. n. 59.* Sed & præterea in poſtremo caſu, ſi ejus digitis, propter pœnam perjurii ex quo lucrum ſenſit, P. H. O. *Caroli V. art. 107.* Judex velit parcere, fuſtibus poteſt cæ- 16
di vel relegari, aut pro modo admiſſi ad carcerem damnari. Peck. *d. l. n. 3.* In 17
cunctis autem caſibus à munere ſuo removendus, ne diutius in re aliena regraſſandi ei facultas permittatur. *arg.*

arg. §. fin. J. de susp. tut. Scit. Wagenborg. *art. 49.* Zutphan. *tit. 2. art. 9.* Nam ab officio repellendum esse eum, qui dolo vel latâ culpâ contra id admisit, docuit Feldman. *in tract. de Cadav. inspic. cap. 62. n. 3.* Gail. *1. obs. 28. num. 8.* Balth. Conrad. Zahn. *de mendac. lib. 3. cap. 20. n. 1. & seq.* & nominatim de nostris saltuariis Chassanæus. *d. §. 6. verb. Messieres n. 52.* atque generaliter de apparitoribus est sanctio Grat. Valent. & Theod. *in l. 3. C. de sportul.* Peck. *d. c. 24. n. 5. & 6.* ubi & *num. 8.* tractat, an deinde iterum ad munus debeat admitti? Et id rectè negat, si non à Principe honori omnibusque fortunis fuerit restitutus. *arg. L. 21. C. ad L. Corn. de fals.* Bald. *ibid. l. 5. C. d. divers. offic. l. 17. in fin. C. de Episcop. & Cler.* Leeuwen. *ad Peck. d. l. n. 8.* Zahn. *d. t. num.*

18 57. Fides porro non habetur inclusori, si, cum ceperit pecudes, eas absque causa deinde ajat stitisse, quia allegans propriam turpitudinem non auditur. *arg. l. 15. C. de cond. ob turp. caus.* & in re simili de nuntio tradit Sebastian. Guarrinus *tract. ad defens. reor. def. 10. c. 6. n. 1. & per tot.* Feldmann. *de Inclus. Animal. d. l. sect. 8.*

19 Constitutio Forestariorum & Saltuariorum der Förster in aliquo loco non semper arguit jus venandi ejus esse qui saltuarios constituit. Forestarii enim non venationi, sed sylvis nemoribusque ea potissimum de causa præficiuntur, ut curam finium habeant & prospiciant, ne per excisionem arborum vel alió modo sylvæ devastentur, non autem ut feras venentur. Sed qui ve- 20
nationi præponuntur speciali nomine Jäger appellantur. Vice versa, qui jus venandi habet, non statim habet jus Forestarios constituendi vel sylvas cingendi, quod proprie ad jus Foresti pertinet, sed ea sunt separata jura. Klock. *Vol. 1. Consil. 29. n. 476.* Parili ratione re- 21
ferunt ad jus Foresti Jus ædificandi domos pro inhabitatione Forestariorum Forstknecht Häuser auffzurichten und zu bauen. *l. fin. de Serv. Rust. Præd.* Item ad 22
jus Foresti spectat die Wacht / Forst- und Schutzknecht zu halten / anzunehmen und wieder abzuschaffen / welche pro defensione Büchsen zu führen haben *l. 1. ubi DD. C. ut armor. us. Lib. 11.* Besold. *Thesaur. Pract. vocab.* Forstliche Obrigkeit.

Si usus Prædii alicui relictus sit, tunc 23
Dominus proprietatis Camparium vel Saltuarium apponere potest. Interest enim ejus fines prædii tueri. *l. 16. ff. de Usu & habitat.* Zasius *ad d. Tit. n. 5.*

CAP. V.

DE SERVIS vel FAMULIS.

SUMMARIA.

1. *Inter Christianos Servitus sublata.*
2. *Nec Israelitis licitum fratres servituti subjicere.*
3. *Inter Turcos & similes servitus adhuc obtinet.*
4. *Ut & inter Christianos imago quædam pristinæ servitutis.*
5. *Servientes pro mercede largo modo servi dicuntur.*
6. *Oeconomia Veterum Romanorum circa servos.*
7. *Pretio servi differebant.*
8. *Ob affectionem & artificium magni æstimabantur.*
9. *Virtutes & vitia ex nationibus censebant.*
10. *Ætas quoque diversam æstimationem producebat.*
11. *Familia erat vel urbana vel rustica.*
12. *Ad urbanam familiam spectabat Atriensis.*
13. *Actor pecuniæ præerat.*
14. *Servi distinguebantur in Ordinarios & Vicarios.*

15. *Janitor, Cubicularius, Suppellectlicarius quis?*
16. *Vestiarius, qui vestimenta curat.*
17. *Lectisterniator, Balneator, Fornacarius.*
18. *Servi ad Culinam pertinentes.*
19. *Ministri Conviviorum.*
20. *Servi ad Comitatum spectantes.*
21. *Servi lecticarii.*
22. *Servi ad cultum corporis pertinentes.*
23. *Fabrorum varia genera.*
24. *Servi qui vestimenta conficiebant.*
25. *Servi ad rusticam familiam pertinentes.*
26. *Ancillæ etiam vel ad urbanam vel ad rusticam familiam pertinebant.*
27. *Numerus servorum.*
28. *Obligatio servi.*
29. *Dominus nimis rigide operas exigere non debet.*
30. *Famuli operas recusantes quomodo coercendi?*
31. *Quomodo adversus receptantem servum fugitivum procedendum?*
32. *Servis debentur cibaria. Item an Medicamenta?*
33. *Quandoque etiam vestiaria.*
34. *Debetur & Servis merces.*
35. *Cessante conventione vel incerta mercede promissa inspicienda consvetudo, vel ad arbitrium Judicis recurrendum.*
36. *Idem de tempore solutionis dicendum.*
37. *Privilegium mercedis famulorum de Jure Saxon.*
38. *Ante mercedem solutam famulus è domo discedere non tenetur.*
39. *Debetur integri anni merces si per famulum non stetit quo minus operas exhiberet.*
40. *Famulus ante tempus aufugiens ad interesse potest conveniri.*
41. *Si Famulo in præstatione operarum quid acciderit, Dominus ad impensas curationis adstringi non poterit.*
42. *Famuli ultra tempus locationis obnoxii non sunt.*
43. *Dominus famulum contra vim injustam defendere tenetur.*
44. *Dominus potest servum ad verbera usque castigare.*
45. *Dummodo modus non excedatur.*
46. *Vulneratis & gravi injuria verbali affectis actio injuriarum contra dominos competit. Ubi de more manumittendi. vulgo:* Diener wehrhafft zu machen.
47. *Custodiæ causa licet servum fugitivum ad tempus detinere.*
48. *Regula circa servos puniendos servanda.*
49. *Paterfamilias se erga servos mitem debet gerere.*
50. *Domini Monosyllabi improbantur.*
51. *Benevolentia erga servos necessaria.*
52. *Indecorum gulæ causâ lites cum servis excitare.*
53. *In eligendis servis circumspectio requiritur.*
54. *Factum Familiæ Patrisfamilias imputatur.*
55. *Incommoda ex numeroso famulatu provenientia.*
56. *Famuli testimonium quomodo sese in servitio gesserint à pristino Domino petere tenentur.*

1 CUm Orbis Christianus una quasi sit Respublica, civitasq; Filii Dei *Cap. ad mensam 11. qu. 3.* quæ inter se fœdus & societatẽ colere debet *l. 5. §. 2. de capt. & postlim.* merito servitus Romana ab aula recessit, & bella Christianorũ captivis libertatẽ nõ adimunt;
2 Idq; lege divina tacitũ est. Nã *Levit. 25. v. 39. cũ sqq. Deutr. 24. v. 7.* cautũ esse legimus, ne populus Dei, seu gẽs Israelitica cives tribulesq; suos utpote fratres servituti
3 subjiceret. Captos verò ab infidelibus ut à Turcis, Tartaris & Æthiopibus &c. adhuc fieri servos nemini dubiũ est. Alciat. *ad l. 118. ff. de V. S.* Etsi vero prædura illa 4
servitus, qua dominis in servos potestas vitæ necisque erat, & quæ à brutorum conditione parum distabat, sublata sit *l. un. C. de Emend. Serv.* tamen quædam imago servitutis adhuc durat, quam in hominibus propriis per Germaniam, de quibus plura *cap. sequenti*, videre licet. Et quamvis servi strictè dicantur 5
carentes libertate, largo modo tamen etiam servientes pro mercede intelligimus, qui famuli propriè appellantur

 vel

vel ſervi conductitii, qui de facto ſervi-
unt vivuntque expenſis ſui Domini,
6 Bonacoſſa *de Serv. in Procem.* Ut vero
œconomia & diſciplina Domeſtica
Veterum Romanorũ circa ſervos tam
ad familiam Urbanam quam Ruſticam
pertinentes eò clarius intelligatur, non-
nulla de diverſa eorum conditione ſub-
7 jungemus. Pretio differebant adeò ut
regulariter ſervus nulla arte imbutus
taxetur 20. ſolidis, *l. 1. §. 5. C. de com. ſerv.*
l. 3. C. de Com. leg. mechanica aliqua
arte imbutus ad 30. ſolidos pretium e-
jus redigitur, ſi literati etiam ultra,
nempe Notarius ad 50. Medicus ad 60.
8 ſolidos *d. l. 1. §. 5. de com. ſerv.* Verum
pro affectione cujusq; pretium ſingula-
re ſervorum in immenſum crevit, quo
Julius Cæſar politiora ſervitia compa-
rabat, ſic ut pretii ipſum puderet & ve-
taret rationibus inferri Svet. *c. 47.* Da-
phnis Grammaticus III. M. DC. Seſter-
tiis venditus eſt. Plin. *Lib. 7. c. 36.* quos
Lipſius *L. 2. de admir.* ad 7517. Philippe-
os æſtimat. Eunuchos & Pigmæos et-
iam magni conſtitiſſe tradit Pignor. *de
Servis p. 100.* Moriones 20. M. emtos
inſinuat Mart. *L. 8. Ep. 13.* Morio dictus
9 erat viginti millibus emi. Uſitatum
inſuper apud Veteres erat virtutes &
vitia ſervorum ex nationibus æſtima-
re, de Aſiaticis dixit Ageſilaus Rex, illos
liberos malos, ſervos verò bonos eſſe.
Cœlius *Lib. 25. Lect. Ant. 17.* Cappado-
ces quia valentes lecticis portandis ad-
hibiti Mart. *6. Ep. 77.* Plaut. *in Bacch. A.
4. S. 4.* commendat ancillam viraginem,
ut Syram aut Ægyptiam, quæ molat,
conficiat penſum. Natio Sabinorum
item Parthi, Medi triſtes, ſeveri, criti-
ci, Senec. *in Sap. c. 13.* Juven. *Sat. 7.* Galli
clementes. Alex. *Lib. 3. Pædag.* Britanni
proceri Strab. *Lib. 4.* Numidæ veloces,
ideoque curſores, Alexandrini feſtivi.
Pignor. *d. l.* Sardi nequam, Cappadoces
ſtupidi. Cicer. *poſt redit.*
10 Ætas quoq; diverſam æſtimationem
ſervorum producebat, quia præſum-
tum eſt mancipia rudia ſimpliciora, &
ad miniſteria eſſe aptiora ideo pluris
veneunt *l. 17. de Ædil. Ed.* ad hoc diſcri-
men ætatis provocat Colum. *lib. 11. Vil-
licum fundo familiæque præponi convenit
nec primæ nec ultimæ ætatis. Nam ſer-
vitia ſic tirunculum contemnunt ut ſe-
nem.*

Porrò familia erat vel urbana vel 11
Ruſtica. *l. 97. ff. de Leg. III. l. 116. de V. S.*
quæ quamvis propriè non loco ſed ge-
nere inter ſe diſtingvatur *d. l. 166.* tamen
urbanam familiam Paterfamil. potisſi-
mum circum ſe & cultus cauſa habet,
l. 160. de leg. I. Familia Ruſtica ad colen-
dum agrum, vel alterius ruſtici operis
cauſa deſtinatur. *l. 3. §. 6. ff. de pen. leg.*
Quandoq; etiam officia ſervorum per-
mutantur. *l. 61. ff. de leg. III.* Ita ut vel
urbanus ſervus in ruſticum Prædium
transferatur *l. 4. §. 5. ff. de Pen. leg.* vel
contra ruſticus in miniſterium urbanũ
aſſumatur. *l. 15. §. 1. de alim. leg.* Quod
licet ingratum eſſet ſervis, ſicuti ancil-
la urbana apud Plautum *in Mercat. A. 3.
S. 1.* ſe excuſat, non didici bajulare, neq;
pecora paſcere, neque pueros nutrica-
re, tamen ex Patrisfamilias arbitrio &
deſtinatione dependebat *l. 4. de Inſtrum.
leg. l. 166. de V. S.* In urbana autem fa- 12
milia primarius erat Atrienſis, ita di-
ctus ab atrio, cujus cuſtodiam gerebat.
l. 8. de Inſtr. leg. Unde qui honoratio-
res erant liminum cuſtodes adhibeban-
tur. Huc pertinet Magiſter admisſi-
onum Pignor. *fol. 233.* item Scoparius,
qui Atrienſi conjungitur *in l. 8. §. 1. de
Inſtr. leg.* Actor eſt qui pecuniæ domi- 13
nicæ tum exigendæ, tum diſpendendæ
præeſt. *l. 5. §. 3. de dol. mal.* ejusque ratio-
nes reddere tenetur *l. 8. famil. herciſc.*
Itaque cum rerum dominicarum cu-
ram habeat, meritò pro ſervo præſtan-
tisſimo habetur *l. 37. de leg. III.* unde et-
iam diſpenſator dicitur Cujac. *l. 1. Obſ.
35.* item Procurator *l. 25. §. 1. de Æd. Ed.*
Et quia ejus officium pro quantitate pa-
trimonii multiplex & oneroſum erat,
ideo adjutorem vel vicarium habebat,
qui in *l. 30. C. d. neg. geſt.* Subcurator di-
citur; Hucque pertinet diſtinctio ſer- 14
vorum in ordinarios & vicarios. Re-
vard. *5. Varior. 10.* Janitor ſive Oſtia- 15
rius introitum ædium obſervat *l. 61. de
Leg. III.* Senec. *3. de Benef. 28.* Cubicu-
larius *l. 65. in pr. de Leg. III.* Supellectica-
rius,

rius, qui supellectilem vel facit vel cu-
16 rat *l.* 12. §. 32. *de Instrum. leg.* Vestiarius qui vestimenta curat. Item Lectister-
17 niator. Plaut. *in Pseud. A.* 1. *S.* 2. Balneator duplicis erat generis, vel qui balnea pro mercede præbebat *l.* 4. §. *ait Prat. qui not. infam.* vel servus qui balneo usibus deservit. *l.* 17. *inf. de Instr. leg. l.* 15. §. 1. *de Ususr.* Fornacarius vel for-
18 nacator qui fornacem instruit. De balneo imus in Culinam ad offarios & coquos, lurcones magni faciebant Plin. *L.* 9. *c.* 17. *l.* 18. §. 1. *de Ædil. Ed.* Et species sunt, Pistor, Structor, Carptor, & qui illis præest dicitur Præpositus coquorum, *L.* 2. *LL. Wisigotth.* Gryph. *Oecon. Leg.* 1. *c.* 4. *n.* 51. Huc pertinet etiam dulciarius, Pomarius, Lactarius, Placentarius de quibus Paulus *L.* 3. *Sent.* Focarius qui focum instruit *l.* 12. §. *de fundo instr.* Cellarius rationibus cellæ præpositus *l.* 11. §. 9. *de fund. instr.* Obsonator *l.* 65. *de Leg. III.*

19 Ministri conviviorum erant non minore numero, qui etiam Tricliniarii dicuntur, quorum Princeps Architriclinus *Joh.* 2. Invitator vocatur, qui convivas invitat, Plin. *Lib.* 35. *Nat. Hist.* 10. Ejus meminit Christus *Matth.* 22. *Luc.* 14. Monitor, qui monet noctem adesse in convivio Apul. *Lib.* 2. Nunciator, quia nunciat horas Juven. *Sat.* 18. Præpositus auro & argento qui lavat argentum Senec. 2. *de Ira* 25. Silber-Diener / Mensæ detersor. Horat. 2. *Sat.* 8. Infertor, qui pocula infert. Diribitor, qui panem è canistris distribuit. Scissor, Sector, Carptor, Juven. *Sat.* 3. Structor, cui cura struendi penum, & domesticorum actuum Ministros regendi, Juven. *Sat.* 5. Prægustator Horat. 2. *Sat.* 6. Juven. *Sat.* 6. Pocillator Senec. 2. *de Ira* 25. Item qui lumina infert, Marcel. *L.* 16. Muscas abigat Mart. *L.* 3. *Ep.* 40. Qui matulam porrigit Senec. *Ep.* 77. Medicastinus triclinium scopis emundans, unde etiam Scoparius dicitur *l.* 8. *ff. de fundo instr.* Stercorator latrinæ Gothofr. *in Nov.* 90. *c.* 1.

Ad convivium etiam pertinent Symphoniaci, quippe quod Musica ornat, Sir. 32. *v.* 7. *l.* 15. *de instr. leg.* Plures chorum faciunt. *l.* 77. *de leg. III.* Ad hos pertinent Citharædus, Tibicen, Fidicen, Fistulator. Pignor. *p.* 82. Item huc pertinet Mimus, ejusque composita Pantomimus, Archimimus *l.* 25. §. 1. *de Oper. lib. l.* 27. *eod.* Comœdus, Tragœdus. *l.* 12. *in pr. de fid. libert.* Areotalogus, & qui fabulas aut historias narrat, Juven. *Sat.* 15. Histrio *l.* 15. *de instr. leg.* Palæstrita Sen. *Epist.* 15. Funambulus *l. pen. de act. emt.* Sed & Gladiatores conviviis adhibiti, Silius Ital. *Lib.* 12.

Quin etiā exhilarare viros, convivia cæde,
Mos olim, & miscere epulis spectacula dira.

Tacit. 1. *Annal.* Quintil. *decl.* 9. Comita- 20
tus quoque divitum amplissimus fuit, quem late describit Marcellus *Lib.* 14. Matronarum pompam Pignor. *fol.* 184. Habebant suos Antambulones. Pignor. *fol.* 127. *l.* 65. *in pr. de Leg. II.* Lychnophoros *Luc.* 12. *v.* 35. Nomenclator nomina obviorum suggerebat. *l.* 7. §. 1. *de Oper. lib.* Tabellarius, qui literas fert & refert; Cursor, qui celeri cursu mandata perfert. *l.* 99. §. 5. *de leg. II.* Sed & equites in hunc usum adhibebant, item Junctores. Cujac. 4. *Obs.* 3.

Amœnitatis causa gestabantur do- 21
mini per servos in sella, lectica, vehiculo, Corn. Cels. *Lib.* 2. *c.* 15. Sellæ variæ erant, ut gestatoria *l.* 7. *de Serv. rust.* quæ à duobus portabatur. Lectica portabatur à pluribus, vel à quatuor, si Domini tenuiores essent, vel si ditiores à sex, vel etiam ab octo, inde dicti servi lecticarii lecticam super collum gestantes *l.* 65. *pr. de leg. II.* Cic. 4. *Fam. Ep.* 17.

Servi porro partim ad utilitatem par- 22
tim ad voluptatem Dominorum erant comparati. Inter servos qui ad cultum corporis pertinent primum locū Medicis assignat Pignor. *fol.* 39. quippe quos tanti fecit Augustus Cæsar, ut, cum famis tempore maximas copias urbe exigeret, Medicos tamen & Præceptores relinqueret. Oros. *l.* 7. *c.* 3. Huc pertinet Chirurgus, vulnerum Medicus. *Plin.* 29. *cap.* 1. Sector qui homines secat, *l.* 7. §. *f. ad L. Aquil.* vel castrat *l.* 4. §. 2. *de Sicar.* venas incidit Cic. *in Pison.* Tonsor, Senec. *de brevit. vit. c.* 12. *l.* 5. & 6. *de*

de Instr. leg. Cinerarius qui crines ornat Senec. *in Sap. non cad. inj. c.* 14. Plautus Ciniflonem vocat. Vespillo qui mortuos tractat, Pollinctor qui cadaver lavat, ungit & exornat *l.* 5. §. 1. *de Instit. Act.* Ustor, qui urebat, Succollator qui portabat Cadaver Pignor. *fol. 44.* Omnes verò generali nomine libitinarii dicuntur, qui funera curant *d. l.* 5. 8.

Proximus a Medico est Præceptor *l.* 5. *fin. l.* 6. *ad L. Aquil.* Nutritor *l. 27. in pr. de sup. leg.* Educator §. 5. *Inst. Ex quib. caus. manum.* Alumnus *l.* 8. *de Pign. & Hypoth.* Pædagogus *l.* 13. *de manum. vind.* qui etiam Comes dicitur *in l.* 15. §. 16. *de Injur.* Huc pertinet Grammaticus, Anagnostes, Librarius qui libros describebat *l.* 92. *de R. J. l.* 15. *de Usufr. l.* 7. §. 5 *de oper. libert. l.* 52. *de leg.* Calculator Amanuensis Svet. *in Aug. c.* 67. Notarius qui celeritate scribendi commendatur Senec. *Ep.* 90. dicitur etiam Tabellis Actuarius, Exceptor. Marcell. *Lib.* 25. Bibliothecarius, qui libris præerat Senec. *de tranqu. c.* 9. Bibliopega qui compingebat. Pictor. *l.* 17. *de Instr. Leg.*
23 Cælator. Pignor. *fol.* 181. Architectus, Structor, Faber. *l.* 12. *de Instr. leg.* est artis fabricæ peritus *l.* 19. *de Instr. leg.* quem malè rusticæ familiæ adscribit Pignor. *fol.* 276. cum utrobique tam urbe quam rure sua officia præstet. *l.* 16. *Mand.* Est autem vel ferrarius sive ærarius, Paul. 3. *sent.* 77. vel tignarius sive lignarius, scriniarius, mensarius, carpentarius *l.* 6. *de jur. immun.*

24 Textor. *l. 36. de Leg. III.* Fullo, *l. 5. in pr. Naut. Caup.* qui vestimenta lavat, polit, curat. Sartor vel sarcinator *l. 5. pr. Naut. Caup.* Sutor. *l. 78. ad SCtum. Treb.* Cerdo *l. 42. de oper. libert.*

25 Ad rusticam Familiam pertinet Villicus, qui idem ferè in villa quod Atriensis domi officium sustinebat, & rationibus operibus Rusticis præerat in percipiendis erogandisque fructibus. *l. 8. & ibi* Gothof. *de Instr. leg. l. 16. de Inst. Act.* Cuj. *10. obs. 37.* Unde villicus à dispensatore non differt nisi loco saltem *l. 166. de V. S.* & Actor vel in civitate vel in villa commoratur *l.* 20. §. 4. *de Instr. leg.* Adjungitur huic exactor operum, qui alibi etiam Monitor dicitur Pignor. *fol. 271.* Custos Prædii *l. 15. §. 1. de Aliment. leg.* Diætarius, Pistrinarius, Cellarius, Insularius. Pignor. *d. l.* Stabularius Rubr. *Naut. Caup.* Hortulanus Apul. *Lib. 9. Metam.* Topiarius qui hortos exornat *l. 60. §. fin. de leg. 3. l. 8. de Instr. leg.* Olitor Horat. *1. Ep. 18.* Vinitor LL. Salic. *Tit. 11. §. 5.* Putator, *l. 18. §. 7 de Instr. leg.* Saltuarius, Saltuensis, qui saltum curat. *l.* 8. *de Instr. leg.* Agricola, Arator. *l.* 7. *C. quæ res pign.* Quo pertinent Fossor *l.* 18. §. *de Instr. leg.* Occator, Runcator, Olivetor, Copulator, Strictor, Stercorator, Messor, Fœnisector & alii de quibus Pignor. *fol. 255.* Pastor, *l. 66. de leg. III.* Bubulcus, *l.* 18. §. *6. de Instr. leg.* Opilio, *l. 60. §. fin. de leg. III.* Agaso, *l.* 60. §. 1. *de leg. III.* Mulio, *l. 90. §. 1. de Instr. leg.* Vaccarius, Stotarius, LL. Alem. *tit. 98.* qui equas prægnantes curat, Caprarius id est Custos Caprarum, Tuscus *Concl.* 61. *tit. C.* Auceps *l. 12. §. 13. de Instr. leg.* Venator. *l.* 99. §. 1. *de leg. III.* Vestigator *d. l.* 12. §. *12. de Instr. leg.* Piscator *l.* 65. *de Leg. III.* Molitor. *d. l.* 12. §. 5.

Et quamvis servorum appellatione 26
ancillæ contineantur *l.* 101. *de V. S.* tamen quædam ad urbana, quædam ad rustica officia adhibebantur. Ad urbanam familiam spectabant Ancilla Medica vel obstetrix *l.* 1. *de Ventr. inspic.* Adstetrix cujus officia, adsidere lecto, obstetrices adhibere languenti portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciculas &c. Pignor. Nutrix, *l. 20. pr. de Alim. legat.* Cunaria, quæ cunas curat, Alumna, Ornatrix, Cosmeta *l. 48. de leg. III.* Lotrix, *l. 25. §. 4. de Aur. Arg.* Lanifica, Textrix, Sarcinatrix, *l. 28. de Pecul.* Rusticæ ancillæ legebantur ut Villica villam servans, Focaria, Pulmentaria panem coquens, Janitrix & aliæ *l.* 12. §. 5. *de Instrum. leg.* Gryph. *in Oecon. leg. L.* 1. *C.* 4.

Numerus servorum apud Romanos 27
in immensum crevit, ita ut quidam 10. vel 20. M. habuerint. Lips. *ad Tacit. f.* 186. Optima ratio est ut in quavis domo numerus servorum pro modo facultatum & dignitatum instituatur, absque servo verò Doctorem non debere esse,

tradit

tradit Bonacoſſa *de Servis qu. 22.* multo minus genere Nobilem, hucque pertinet brocardicon, quod invitans vel alens dominum teneatur etiam ejus ſervum excipere & alere, Bonacoſſ. *qu.* 120.

28 Debet verò ſervus vel famulus Domino reverentiam & obſequium, ipſiusque perſona ſemper ſancta ſit, *l. 5. ff. de Obſ. Par. & Patr. Præſt.* & inſuper obſtrictus eſt ad commoda ejus promovenda & damna avertenda, illique inſervire fideliter & non ad oculum *Eph. 6. v. 6.* operasque præſtare quotidianas ſecundum morem famulorum & honeſtas tenetur. Bonacoſſ. *qu. 123.*

29 Neque tamen eas nimis rigidè exigere debet Dominus, neque impoſſibiles imponere *l. 3. quæ ſent. ſine appellat.* Satius enim eſt manſvetudine quam duris modis ad onus faciendum eos compellere. Auguſtin. *de Civit. Dei c. 16.*

30 *l. un. C. de emend. ſerv.* Pervicacia verò famulorum operas debitas præſtare recuſantium denegatione ſalarii & aliis modis *arg. l. 1. C. de emend. ſerv.* coërceri poteſt. Poterit quoque Dominus fugitivum famulum perquirere & ad

31 debita ſervitia retrahere. Itemque adverſus celantem vel receptantem judicio utili de ſervis fugitivis experiri, *arg. tot. tit. C. de ſerv. fug.* Quemadmodum & utile interdictum de libero homine exhibendo adverſus iniquum detentorem Domino accommodabitur *tot. tit. ff. & Cod de Lib. Hom. exhib.* Actio item utilis de ſervo corrupto adverſus eum, qui ad deteriorem frugem induxit famulum vel inducere ſollicitavit, Franck *ad ff. de Serv. corrupt. nig.* Hahn *ad Weſenb. eod. tit.*

32 Pro opera ſervis debentur cibaria *l. 2. ff. de his qui ſunt ſui vel al. jur.* etiam citra ullam conventionem, comprobante id notoria Germaniæ conſvetudine. Coler. *de Proceſſ. Execut. P. 1. Conſt. 9. n. 13. & 98.* Quæ vero victus & amictus ratio circa famulos iniri debeat Judicis arbitrio relinquit Stamm. *de ſer-*

33 *vit. Perſon. Lib. c. c. 5. n. 6.* Quandoq; etiam veſtiaria ſi ſint promiſſa, & quidem cibus & potus pro eorum conditione aliter urbanis aliter ruſticis præſtatur. *l. 15. §. 1. de Alim. leg.* Servosque nobilium habere meliora fercula aliis, tradit Bonacoſſa. *qu. 32.* Nonnunquam tamen iniqui Domini ipſis detrahunt ſecundum. Juven. *Sat. 12.*

Servorum ventres medio caſtigat iniquo.

Præterea ſtatuunt DD. Dominum ad medicamenta famulorum infirmatorũ teneri, namque modicam impenſam, pro eo qui operatur & cui debentur alimenta, fieri debere, & quod de modica impenſa in ſervi valetudinem, eam ſcil. ad Dominum ſpectare, diſponitur in *l. 18. §. 2. ff. commodat.* id ad famulum qui ſub certo ſalario locavit operas ſuas extendendum eſſe ſentit Caroccius *de locat. & cond. P. 1. qu. 33. n. 37.* A quo tamen diſſentit Martinus Colerus *de Aliment. c. 13. n. 43.* Putans leges Romanas ad famulos noſtros in præſentiarum extendi non poſſe, quod omnes de ſervis, nulla earum de eo, qui certa mercede conſtituta ſerviret, loquatur, non negans interim Dominum prudentis & Chriſtiani hominis officium facere ſi famuli ægroti curam ſuſcipiat. Debetur 34
ipſis inſuper merces promiſſa *Lev. 19. v. 13. l. 2. l. 30. ff. locat.* Ceſſante vero con- 35
ventione vel incerta mercede promiſſa, inſpiciendum quid communiter in civitate famulis vel operariis ex ſtatuto aut more ſolvi conſvevit. Ubi conſvetudo deficit, recurrendum ad officium Judicis, qui in determinanda mercede eo utetur moderamine, quod perſonarum & operarum præſtitarum ratio exigit *arg. l. 34. ff. de Reg. Jur.* Idem 36
quoque de tempore ſolutionis ſubaudiendum, ut niſi aliud invicem placuerit conſvetudo loci attendatur, qua ceſſante famulitii tempore exacto vel ſub finem anni merces dependatur *l. 30. §. pen. ff. Locat.* Carpz. *P. 2. Dec. 136.* D. Stryk. *Diſſert. de Jur. Domeſt. C. 4. §. 4.* Merces verò de jure Sax. ita eſt privile- 37
giata ut reliquis creditoribus in cõcurſu præferatur, & quamvis aliàs teſtis in cauſa propria non admittatur *l. 10. C. de Teſt.* attamen cautum eſt, ſi non conſtet quantum famulis mercedis nomine

 debea-

debeatur, ſtetur in hoc proprio ipſorum juramento. Land-Recht *L.* I. *Art.* 22. Et hoc non tantum moribus Saxoniæ obtinere, ſed fere in conſvetudinem Generalem abiiſſe tradit Hahn. *ad Weſenb.*
38 *tit. qui pot. in pign. n.* 3. Referri huc poteſt Jus retentionis quod habet famulus, ita ut ante excedere ædibus dominicis haud cogatur quàm ipſi de mercede promerita ſatisfactum fuerit. Carpz.
39 *P.* 2. *C.* 25. *Def.* 22. Debetur etiam integra temporis definiti merces, ſi forte non per famulum, ſed per Dominum ſtetit, quo minus operas ſuas exhiberet *l.* 38. *ff. Locat. L.* 19. §. 9. & 10. *ff. eod.* Ut ſi forte absque juſta cauſa ante tempus conſtitutum dimiſſus, vel ipſe ob intolerabilem Domini ſævitiam diſcedere ex ſervitio coactus fuerit. Carpz. *p.* 3. *Deciſ.* 264. Mevius *ad Jus Lubecenſ. Lib.* 3. *Tit.* 8. Quod ſi verò Caſus fortuitus in perſona ipſius famuli, morbus fortè aut membrorum clauditas ſupervenerit; integram equidem mercedem exigere ille haud poterit *l.* 15. §. 6. *ff. Locat.* Attamen commiſerationis ratio ſvadet, ne viribus fractus omnique nudatus ope, præpoperè ædibus ejiciatur. Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exerc.* 24. *th.* 22. Brunneman. *ad ſupr. alleg. text.* Interim non diſplicet temperamentum Wiſſenbachii *Diſputat. ad D.* 37. *th.* 17. intereſſe rati, breviorne ſit morbus, an diuturnior, ita ut hoc caſu non illo defalcatio mercedis pro ratâ temporis, quo operæ
40 ceſſaverunt, obtinere debeat. Ipſe vero famulus ante tempus conventum miniſterium, cui ſe addixit, citra cauſam derelinquens, ſalarium integrum adeo petere haud poteſt, ut etiam partem ejus temporis quo ſervivit proportionatam amittat, Stamm. *de Servit. Perſon. L.* 2. *C.* 9. *n.* 7. quinimo ad intereſſe quoque â Domino, quod in litem juramento taxare hic valet, conveniri poſſit *arg. l.* 1. *C. de Servit. fugitiv.* De Jure Marchico vero ſeverius ſtatutum eſt; Es ſoll auch das Geſinde vor ſich ſelbſten zur Unzeit kein Uhrlaub nehmen / vielweniger muthwilliger Weiſe entlauffen / ſondern ſeine Zeit ſo lange es ſich vermiethet aushalten / da aber iemand vor der Zeit Uhrlaub nehmen oder entlauffen würde / ſolcher ſoll ſeines gantzen Lohns verluſtig ſeyn / und nichts weniger die übrige Zeit ſeinen Herren oder Frauen umſonſt ausdienen / oder gar wie obgemeldt ernſtlich geſtrafet werden. Churfl. Brandenb. Geſinde-Ordnung. *de Ao.* 1685. *Tit.* 2. §. 6. In ipſa vero operarum præſtatione ſi corpori membrisve famuli damnoſum quid acciderit, Dominum id nullatenus prægravat nec is ad impenſas curationis ferandas adſtringi poterit, pro caſu enim fortuitò reputabitur, quicquid hujus evenerit, â cujus præſtatione cum regulariter quisquis ſit immunis *l.* 23. *ff. de R. J.* nec Dominus ceu conductor operarum hoc nomine famulo locatori ad quidquam tenebitur *arg. l.* 9. §. 3. *ff. Locat l.* 25. §. 6. *eod.* Quanquam commiſerationis ratio & Chriſtianæ dilectionis officium diverſum ſvadeant. Carpz. *Part.* 2. *Conſt.* 51. *Def.* 14. Mev. *ad Jus Lubecenſ. Lib.* 3. *tit.* 8. *Art.* 11. Quemadmodum & tunc onus eidem incumbit, ſi culpa cauſam ejusmodi damno vel læſioni dederit, veluti ſi famulum operis non convẽtis vel inſolitis aut periculoſis admoverit *l.* 30. §. *qui nullas ff. eod.* vel ex odio in Dominum ille malè habitus vel corpori ejus vis illata fuerit, *l.* 25. §. 4. *ff. d. t.* Faber. *in Cod. L.* 4. *tit.* 41. *def.* 14. Pantſchm. *P.* 1. *qu. n.* 57. & 61. Rerum verò ſi famulus jacturam ſuſtinuerit, ad reſarciendam eam Dominus ubiq; tenebitur, cum perſona tantum famuli, non etiam res ejus obligatæ ſunt. Land-Recht. *Lib.* 3. *Art.* 6. Quemadmodum verò hodie famuli ultra annum ad quem operæ locantur obnoxii non ſunt, niſi ultro diutius manſerint; ita alteri licitum adhuc eo tempore quo ſerviunt operas conducere, attamen abeſſe debet improba & illicita abalienatio, veluti ſi quis oblatione majoris mercedis cum incommodo proximi famulum corrumpat & ad ſua ſervitia alliciat, Mevius *Part.* 4. *Dec.* 385. Defendere inſuper famulum ſi forte vi injuſta impetatur muneris herilis eſt. Bonacoſſ. *qu.* 254. Ipſi tamen famulo ceu libero homini injuria quapiam affecto non Domino experiundi hoc nomine jus erit,

(Margin numbers in right column: 41 beside "In ipſa vero"; 42 beside "Quemadmodum"; 43 beside "Defendere".)

erit, ni fortè in contumeliam hujus injuriosum quid sustinuerit §. 6. *Inst. de inj. l. 15. §. 48. ff. eod.*

44 Præterea cum maximè necessaria sit disciplina *Sirac. Cap. 33. v. 25.* Domino licet servum suum moderatè ad verbera usque castigare. *l. un. C. de emend.*
45 *serv.* Dumne tamen modus excedatur, quo casu discedere è ministerio famulus licitè poterit & ipse Dominus arbitraria pœna coërcebitur. Menoch. *de*
46 *Arbitr. Jud. Qu. L. 2. c. 138.* Quinimo & vulneratis vel læsis injuriarum actione Dominos convenire permissum erit, quæ & ipsis servis vel parentibus eorum prodita est, si gravibus convitiis & contumeliosis verbis in illos Domini debachati fuerint. Quo nomine damnatam aliquando fœminam, quæ ancillam Meretricem vocaverat, refert Mevius *ad jus Lubecens. lib. 3. tit. 8. Art.* 10. Quamvis autem Jurisdictionis sibi arrogandæ gratia famulum carceri mancipare vel compedibus ligare non con-
47 veniat. *l. un. C. de Carc. privat.* Potest tamen Dominus custodiæ causa servũ fugitivum aut facinorosum ad tempus detinere, ut eo facilius judici sistatur. Faber. *in Cod. lib. 9. Tit. 5.* Dn. Stryck. *dissert. de Jur. domest. c. 4. §. 2.* Minime autem infertur injuria, quando Nobiles famulos suos manumittunt, wenn sie ihre Diener wehrhafft machen/ collaudata in præsentia aliorum Nobilium tanquam manumissionis testium famuli manumittendi industria, fide & in re equestri experientiâ ad morem Romanorum, quem ab horum emancipatione, de qua *in l. ult. ibi,* injuriosa rhapismata *C. de emancipat. liberor.* Nov. *81. in præfat.* ibi emancipationis actio facta cum injuriis & alapis liberabat eas hujusmodi vinculis &c. ubi utrobique Gothofredus. Et manumissione: de qua *tot. tit. ff. & C. de manumiss. vind.* & in *§. multis autem. ubi* Mynsing. Schneidewin. & Dd. comm. quid vindicta fuerit, nempe nihil aliud quàm virgula, aut, ut vocat alibi Gothofredus, festuca, quâ Prætor ejusve lictor servum manumittendum tangebat, &c. explicant. *Inst. de libertinis.* mutuati sunt, famulo manumittendo alapam unam vel alteram infligunt, sub tenore formalium horum; quod has pro nunc â manumittente Domino suo, sed in posterum â nemine alio alapas ferre, daß er anietzo diese Maulschelle von ihm / als seinem Juncfern / aber fördersst / als nunmehr ein reysiger Knecht von keinem andern leyden soll: sed gladio præsenti, quem (una cum equo quandoque) â manumittente nobili dono accipit, injurias & Dominis futuris & sibi illatas propulsare debeat. Ejusmodi itaque ministros in officio delinquentes verberibus, â quibus per manumissionem sunt liberati, virili togâ adeptâ tractare velle, hoc & Dominis & ministris turpe ac contemptibile foret. Stamm. *de Servit. Person. lib. 2. c. 4. n. 11.*

Hinc circa servos puniendos tenen- 48
da est regula, quotiescunque excessus prohibetur, toties mediocritas permittitur, exiguitas verò pro nihilo habetur, Husan. *de hom. propr. c. 7. n. 18.* quia modicum non curat Prætor. *l. 4. de in integr. rest.* Qui si propter alapam servo inflictam adiretur, rem in diversum poneret, ait Bonacoss. *qu. 137.* Quemadmodum verò Principi expedit, civilem & humanũ esse erga subditos suos Gvev. *l. 1. Horolog.* 39. ita multo magis in Patrefamilias id obtinebit, secundum illud Catonis:

Et famulos dicas homines tamen esse 49
memento.

Hinc Pomp. Atticum laudat Corn. Nepos, quod mitissimus erga suos familiares fuerit; & pro hoc Patrisfam. ingenio servitus vel levis vel gravior est *l. 13. de alim. leg.* Romani principio anni servis cœnam dabant, Nat. Comes. *lib. 12. Myth. 2.* ut hac humanitate delibuti Dominos suos cariores haberent, & eos ad promtum obsequium invitarent.
E contrario Domini illi monosyllabi 50
improbantur, qui dimidiatis verbis utuntur ad servos, ut si quis paulò hebetior ex nutu vel ex duabus syllabis, quid Dominus velit, non intelligat, statim det plagas, quo servi ad fugam impelluntur, Gryph. *in Oecon. leg. L. 1. c. 4. n. 111.*
Præcipua ergo cura circa servos erit, 51
ut ipsi sola benevolentia & amore amicabiliter & familiariter nobiscum vivãt.

Nam

Nam non habemus servos hostes secun-
dum Senecam, sed facimus, dum illis
non tanquam hominibus sed tanquam
jumentis abutimur. Tot enim habe-
mus hostes, quot servos tyrannide no-
bis efficimus, scitari, ut ait Paulus, quod
Dominum in Cœlis habeamus, quando-
que repetiturum ex nobis, quod in fra-
trem secus quam nobis id fieri velimus
suscipimus. Ita enim æquabilitate pel-
lecti servi, quicquid fecerint ex animo
facient, tanquam Domino, non homini-
52 bus obsequia præstantes. Porro indeco-
rum esse ventris aut gulæ causâ graves
lites & controversias, cum pueris & mi-
nistris excitare, dicebat Cato Censorius
Plutarch. *in ejus vita.*
53 Circumspectus autem sit Dominus
in eligendis servis, quia culpæ reus est,
qui opera malorum hominum utitur.
54 *§.fin. de obl.* Et factum familiæ Patri-
familias imputatur *l. 1. l. 7. Naut. Caup.*
Delictum verò non aliter, nisi Domi-
nus mandet *l. 152. §. 1. l. 169. de R. J.* vel
non prohibeat cum possit, quia præsu-
mitur ejus consensu factum. Bonacoss.
de serv. qu. 13. Ideoque ex aulico Davi-
dis *Psalm. 101.* discat malos servos non
recipere, talis enim quis esse præsumi-
tur, quales famulos habere dignosci-
tur. Bonacoss. *qu. 17.* Hinc melius est
paucos bonos ministros habere, quàm
malos *C. cum sit ars X. de Ætate & qual.*
Et satius est servis egere, quam malis a-
bundare, quia tunc quidem utilia omit-
tuntur, ab his autē damna infliguntur.
Xenoph. *in Cyrop.* Unde Lutherus di-
xit: Ein fauler Dieb schadet einem Haus-
Vater weniger / denn ein fauler Knecht.
Inter alia verò incommoda ex nu- 55
meroso famulatu provenientia notat
Naurath. *de Rationar p. m. 79.* quod ubi
multi servi, multæ lites, æmulationes,
odia, multæ discordiæ, multa denique
domestica bella, quorum Paterfamilias
observator, spectator ac laboriosus de-
nique compositor sit oportet. Petrarch.
lib. 1. de Rem. ut fort. cap. 33. Namque
paucos servos bene regere difficile, plu-
rimos impossibile, præterea, juxta illud
Horatii,

Segnius expediunt commissa negotia plures.

Prætereundum denique non est, in 56
multis locis salubriter constitutum esse,
ut famuli testimonium, quomodo sese
in servitio gesserint, â pristino Domino
petant, & id novo Domino exhibeant,
Churfl. Brandenb. Gesinde Ordn. *de Ao. 1685. Tit. 2. §. 9.* Wenn auch ein Dienst-bote seinen Dienst aufkündiget und zu einem andern zu ziehen vorhabens ist / soll er ein schrifftlich Zeugniß seines wohlverhaltens / (welches dem Dienstboten / wenn er nicht zu verbleiben schuldig / bey Straffe nicht zu versagen ist) von demjenigen bey welchem er gedienet / oder da derselbe nicht schreiben könte / vom Prediger oder Küster desselben Orts bringen / und ausser dem von niemanden bey zehen Thaler Straffe / welche der Miethher zu erlegen verbunden / angenommen werden / von welcher Straffe der halbe Theil iedes Orts Obrigkeit / die andere Helffte aber dem Land-Reuter und der Kirchen verfallen seyn soll.

CAPUT VI.

DE AGRICOLIS.

SUMMARIA.

1. *De statu modernorum Rusticorum remissive.*
2. *Conditio Agricolarum apud Romanos diversa â nostris.*
3. *Quod â nonnullis Jctis non animadversum.*
4. *Agricolarum in Jure nomen generale.*
5. *Rusticani qui?*
6. *Adscriptitii?*
7. *Originarii?*
8. *Censiti?*

9. Co-

9. *Coloni?*
10. *Quorum nonnulli perpetui.*
11. *Quidam conditionales.*
12. *Inquilini qui?*
13. *Coloni simplices.*
14. *Coloni perpetui fiunt ex mendicantibus validis.*
15. *Reddentes qui?*
16. *Item Manentes?*
17. *Angarii.*
18. *Parangarii.*
19. *Recommendati.*
20. *Homines de Mansata.*
21. *Coloni Partiarii.*
22. *Coloni Perpetuarii.*
23. *Coloni hi differunt ab illis, quos Romani in Colonias deducebant.*

1 Cum de statu & qualitate modernorum Rusticorum *Lib. 1. c. 28.* plura adduximus, merito differendum erit
2 hoc loco; Quomodo agricolarum apud Romanos conditio
3 longè fuerit diversa â nostris. Quod cum â nonnullis autoribus non animadversum fuerit, variè & erroneè jura vetera, de servis Colonis & adscriptitiis loquentia, ad hodierna jura & consvetudi-
4 nes applicata fuere. Agricularum autem in Jure nomen generale est, omnesque comprehendit, qui agriculturæ operam dant. Illorum verò alii dicuntur Rusticani, alii adscriptitii seu glebæ adscripti, alii Originarii, alii Censiti, alii Coloni; & horum iterum non unum ge-
5 nus. Rusticani illi dicti sunt, qui rure habitantes nemini ad servitia tenebantur, sed ex agris, qui illorum proprii erant, capitationem & añonam in publicum dependebant. Cui ut sufficerent â nemine ad obsequia avocari poterant gravi in contra agentes constituta pœ-
6 na. *l. 1. & 2. C. ne rustican. ad ult. obs.* Adscriptitii sunt, qui mediante scripturâ terræ excolendæ addicebantur & quia glebæ sic adscripti fuerunt, inde nomen acceperunt. Hi â servis nihil vel parum distant, ideoque matris conditionem sequuntur, *l. ne diutius 21. C. de Agric. & Censit.* libertatem nunquam præscribunt, *l. 23. pr. C. d. tit.* nec â solo secedere queunt.
7 Originarii qui ex adscriptitiis, vel aliis colonis nascuntur, ita dicti, quia jura originis suæ sequuntur. *l. 1. de Agric. & censit.*
8 Censiti, qui & censibo adscripti vocatur, *l. si quis presbyt. C. de Episc. & Cler.* colendo agro quidem addicti erant, sed non perinde ut glebæ adscripti arbitrio Dominorum obnoxii. Hi certi nihil, sed ut Domino visum, pendebant vel serviebant: Sed illi ad certam saltem pensionem seu censum tenebantur, qui capitalis illatio, *in l. pen. C. de Agric. & censit.* inde & tributarii coloni illi vocantur; de cætero vero, quadam penè servitute quoad Dominos dediti etsi quoad alios liberi erant, vid. *l. 2. C. in quib. caus. colon. censit.* Coloni autem 9
illi sunt, qui una cum filiis & rebus suis liberi, coguntur tamen terram colere & canonem præstare, *l. agricolarum 18. C. de Agric. & Cens.* Hi dominum habent, sicut adscriptitii, quo respiciunt verba *l. cum satis. §. fin. C. de Agric. & Censit.* ubi cum initio dixisset: Nemini liceat adscriptitium vel colonum alienum in rus recipere, additur, admonente Domino vel ipsius adscriptitii, vel terræ, ut indicetur terræ Dominum coloni non esse, quò & respiciunt verba *l. originarios 11.* Domino vel fundo *C. eod.* Ex istis quidam perpetui dicuntur, 10
l. un. C. de Val. mendicant. quidam con- 11
ditionales, qui cum per triginta annos in colonaria conditione morati essent, deinde unà cum liberis suis coloni fiunt, & in ista permanere & ne puncto quidem temporis â fundo discedere debent, *l. colonos 25. l. cum satis 23. §. 1. C. de Agric. & censit.* Alii inquilini qui ad co- 12
lendos agros sunt obligati, sed quibus discedere licet â terra & alibi in suburbiis habitare & agriculturam per alios exercere. Gloss. *in l. definimus 13. C. d. tit.* Alii coloni simplices, qui terræ 13
non sunt obligati, sed homini ex certo contractu, pro tradito fundo aut solvendâ mercede intra certa tempora agrum colentes. vid. Joh. de Plat. *in l. fin. num. 4. & seq. C. de Agric. & censit.* Perez. *ad*

14 *dictum. Tit.* Fiunt etiam coloni perpe-
tui, & in Dominium capientes transe-
unt mendicantes, qui cum essent vali-
di integritate corporum, & robore an-
norum fingentes malis artibus & me-
dicamentis se esse fractos & debiles, &
nulla necessitate mendicant palam, qui
enim illos suspexerit & prodiderit, nec
non validos esse probaverit, Dominium
eorum consequitur si sunt servi, vel jus
coloniæ perpetuæ & adscriptitii si sunt
liberi *l. unic. C. de mendic. valid.* Diffe-
runt autem isti coloni ab aliis adscri-
ptitiis & censitis, quod isti quamdiu vi-
vunt servire tenentur & non eorum fi-
lii, cæterum illi & eorum liberi perpe-
tuo sunt obligati *l. 13. C. de Agric. & cens.*
Hanc legem *un. C. de Mend. Val.* in Hi-
spania & Gallia in desvetudinem abiisse
testatur Alvar. Valarc. *de Jur. Emphyt.
qu. 37. n. 2.* Satis enim esse si isti pu-
blicas fraudantes eleemosynas expel-
lantur, licet ex consilio beati Gregorii
omnes admittendi sint, ne boni repel-
lantur. Vide tamen *c. seq. 7. n. 20.* Plu-
res alias species agricolarum adducit
15 idem Valarcus *d. l. n. 19.* videlicet quos-
dam qui appellantur reddentes, qui ni-
hil aliud Domino conferunt, nisi solum
reditum gallinarum, porcorum, agno-
16 rum vel quid simile. Alios, qui appel-
lantur manentes, quia in solo alieno
manent in villis, & per annos 30. Do-
minus ab eis manentibus recipit certa
17 servitia. Quosdam Angarios, qui servi-
tia faciunt propriis expensis, puta tot
Jugera, vel operas qualibet hebdoma-
18 da. Quosdam Parangarios, qui dant
pictas operas, & ultra hoc solvunt eti-
am reditus pro patrimonio. Quosdam 19
recommendatos, qui se subjiciunt pa-
trocinio alterius, & ejus tutelæ, & pro
hoc obligant se ad aliquid solvendum.
Alios vero esse homines de Mansata, 20
qui dicuntur, quando Dominus dat il-
lis mansum cum diversis possessio-
nibus, & illi se faciunt homines il-
lius Domini & obligant ad certum
servitium. Dicuntur autem de mansata,
ratione mansi & possessionis, & perso-
næ eorum liberæ sunt, ut mansum si
velint dimittant, Speculator *de feud. §.
2. versic. Sed numquid homo meus,* dicit
esse de Mansata quasi de familia. Man-
sus autem est fundus terræ duobus bo-
bus ad laborandum sufficiens, Zasius
de feud. pagin. 61.

Colonus partiarius est, qui pro certa 21
fructuum parte prædium conduxit, de
quo vid. *Cap. 24. Lib. 1.* Coloni perpe- 22
tuarii sunt, qui fundum â Principe vel
Republ. conductum certo canone in
vitam suam habent, etiam ea lege ut
ad alios transferre possint *l. fin. C. de lo-
cat. Præd. Civil.* Omnes autem hi colo- 23
ni differunt ab illis, quos Romani in
colonias deducebant, quia hi cives vel
milites erant prædia sua vel liberè pro
tributo annuo perpetuo possidentes, &
nemini, quam Principi vel Reipublicæ
quid solvunt, cum alii coloni Domino
intermedio essent obstricti, sed quia
hæc omnia ad Rempubl. Romanorum
spectant, ideoque hic subsistemus. Vid.
omnino Jacob Gothofr. *Cod. Theod. de
Fugit. Colon.*

CAP. VII.

DE HOMINIBUS PROPRIIS.

SUMMARIA.

1. *Servitus Romana ex orbe Christiano eliminata.*
2. *Ejus imago in hominibus propriis in Germania remansit.*
3. *Origo eorum adscribitur victoriæ Clodovæi ad Tolbiacum.*
4. *Ut & victoriæ Caroli Magni de Saxonibus reportatæ.*
5. *Item Obotritis & Henotis à Saxonibus victis.*

6. *Vesti-*

6. *Vestigia hominum propriorum apud alias nationes reperiuntur.*
7. *Multi ex his libertatem pristinam consecuti.*
8. *Homines proprii Originariis & Adscriptitiis Romanorum in quibusdam assimilari possunt.*
9. *Tamen novam speciem constituunt.*
10. *Homines proprii pro diversitate regionum variant.*
11. *Constituitur homo proprius origine.*
12. *Item Pacto & contractu.*
13. *Ut & emtione venditione.*
14. *De jure Romano prohibitum erat agricolas absque prædio vendere.*
15. *Quod tamen de consvetudine aliter obtinet.*
16. *Vendito homine proprio Uxor & liberi etiam sequuntur.*
17. *Præscriptione etiam adquiritur Dominium in homines proprios.*
18. *Alia ratio est si quis ex urbanitate ad preces vel ex metu operas exhibuerit.*
19. *Adquiritur & Dominium in hominem proprium per sententiam.*
20. *Ex mendicantibus validis fiunt homines proprii.*
21. *Actiones quibus prosequimur homines proprios.*
22. *Optimum remedium ex l.* 14. *C. de Agric.*
23. *Fugientem subditum propria autoritate capere licet.*
24. *Obligatus est homo proprius Domino ad obsequium & reverentiam.*
25. *Tenetur juramentum fidelitate præstare.*
26. *Item ad operas debitas obstrictus.*
27. *Quæ servitia tamen non sunt extendenda.*
28. *Homo proprius non debet in Dominum intentare actionem famosam.*
29. *Nec potest Dominum accusare criminaliter.*
30. *Dominus potest hominem proprium mediocriter castigare.*
31. *Item mulctis coërcere.*
32. *Ut & ejicere ex fundo.*
33. *In quibusdam locis succedit Dominus Colono.*
34. *Potest jura venditionalia exigere.*
35. *Solvitur jus in proprios homines manumissione.*
36. *Itē quando Domini ipsis prædia adimūt.*
37. *Ut & peremtione ipsius prædii.*
38. *Solvitur & jus in hominem proprium nimis aspera tractatione.*
39. *Item si homines proprii tam in militia togata quam sagata dignitatem eximiam nanciscantur.*
40. *Præscriptione etiam liberi fiunt homines proprii.*

1 QUamvis ex orbe Christiano dura illa servitus Romana eliminata sit, tamen ima-
2 ginem ejus etiamnum in hominibus propriis passim per Germaniam videre licet, quorum originem victoriæ ad
3 Tolbiacum in Ubiis à Clodovæo Francorum Rege de Germanis obtentæ adscribunt, qui ne posthac quicquam spei recuperandæ libertatis & potentiæ relinqueretur, cunctam terram flamma & ferro devastavit, & victoria ad libidinem abusus est, ut omnes superstites maximam etiam partem Alemannorum servituti manciparet durissimæ, affligeret & Sclavos efficeret. Christoph. Lehman. *chron. Spirens. L. 2.*
4 *c. 20.* Simile de Saxonibus à Carolo Magno post 33. annos victis memoriæ proditum est, qui jugo servili eos pressit vehementer, quove minus rebellandi occasio subministraretur 30. millia præcipuæ nobilitatis viros exilio damnavit; Belgium vero totum, ut & Transsylvaniam novis colonis adimplevit Reineccius *de Gest. Caroli Magni.*
Verosimile insuper est Saxones Obo- 5
tritis & Henotis victis ejusmodi homines proprios constituisse, quos vocabant Lassen quasi relictos in Provincia liessen sie die Bauern Land-R. *lib. 3. Art.*
44. Vestigia etiam ejusmodi hominum 6
apud alias Nationes reperire licet. Italis dicuntur homines de mansata. Specul. *de Feud. §. Quoniam. n. 37.* Hispani eos vocant Solariegos. Gaaias *de expens. c. 9. n. 52.* Galli manumortuales vel etiam Corveables. Chassan. *in consu. Burg.*

l. 9. *n.* 24. Poloni Kmettones vel Kometones Bodin. *L.* 1. *c.* 5. *n.* 4.

7 Etsi verò ex tanto propriorum ejusmodi hominum numero plurimi successu temporis, partim meritis, partim etiam precibus & pretio, libertatem pristinam consecuti fuerint: Magna tamen eorum pars tam in superiori quam inferiori Germania hodiernum usque in diem remansit. Vid. supra *Cap.* 28. *Lib.* 1. Hering. *de fidejussor. c.* 7. *n.* 317.
8 Et licet nonnulli JCti eos originariis & adscriptitiis Romanorum, imo & libertis assimilare velint Schepliz. *P.* 4. *t.*
9 7. Sichard. *ad l.* 5. *C. de Negot. gest.* Tamen in omnibus & per omnia neque servos neque adscriptitios, neque colonos, neque capite censos, neque statu liberos, neque libertos esse, sed novam quandam speciem de omnium illorum natura & conditione participantes constituere notanter tradit Zasius *sing. Resp. l.* 2. *c.* 7. *n.* 8. servosque anonymos vocant. Stam. *de servit. Person. Lib.* 1. *c.* 2. *n.* 2.

10 Homines isti proprii pro diversitate regionum mirum in modum variant. Sic in Lusatia & nova Marchia Brandenburgensi durioris conditionis sunt & ad instar servorum Juris Gentium Dominis obligantur, qui Nobilium prædia non sibi sed Dominis possident, & ad servitia quævis & præstationes adstringuntur. Köpping. *Decis.* 44. *n.* 6. E contrario in superiori Germania rustici liberi existimantur, qui sub jurisdictione nobilium fundos, domos, mansos & alia immobilia jure Dominii possident. Gail. *de Pign. Cap.* 8. *n.* 3. In Provincia Megapolitana nulla bona Emphyteutica multo minus censitica, in quibus isti homines Dominium aliquod habent, reperiuntur, sed ad resignationem Dominii quamprimum restituere coguntur. Cothman. *Consil.* 4. *n.* 56. *Vol.* 1. adeo ut etiam colonos expellere fundumque ad se Nobiles pro arbitrio recipere & aliò transferre possint, quamvis per 30. 40. & 50. annos continuos uniformem canonem solverint. Husan. *de hom. propr. c.* 2. *n.* 34. Quibus tamen se potestate domini subtrahere & jurisdictionē invertere non est licitum, cum tales homines non possideant & pars fundi esse censeantur, ita ut vindicari possint. Erhard. *de Oper. Rustic. Conclus.* 5.

Constituitur verò homo proprius (1) 11
origine vel nativitate. Extra omne enim dubium est originem facere subditum, quod non modo jure communi, *l. fin. C. de Munic. l.* 11. *C. de Agric. & Censit.* sed etiam universali consvetudine receptum. Mev. vom Zustand der Bauern. *qu.* 2. Unde isti homines sub alterius ditione â propriis hominibus nati coloni originarii vocantur, quod etiam de spuriis ex ejusmodi & propria fœmina natis, item de liberis expositis hominum propriorum dicendum. *l.* 6. *C. de Agric. & Cens. l.* 1. *C. de Infant. exposit.* Stam. *de Servit. Personal. L.* 3. *c.* 15. Voigt â Berg *de Homin. propr.* §. 6. *lit. a.* Qui enim nascitur ex matre mancipii nexu utique homo proprius est: ut enim in jure nostro &c. Non tantum autem locus sed & qualitas nativitatis facit liberos proprios homines; hinc liberi Conductorum, Villicorum, Pastorum & Opilionum non sunt servilis conditionis, Leibeigen/ nisi eorum parentes in hoc statu & qualitate vixerint.

Deinde fit homo alterius quis ex 12
pacto vel contractu, quando qui alias libertate gaudet, in loco ubi hoc Jus viget Domicilium sortitur & solita servitia præstat, sicut enim in prædio meo alteri servitutem pacisci, ita & meam ipsius conditionem aggravare possum, Jacobin. *de homag. n.* 7. præsertim si accesserit manus porrectio der Handschlag/ quia hæc inter rusticos ex consvetudine habetur pro signo adquisitæ in aliquem potestatis Husan. *d. tract. c.* 64. *n.* 10. Churfürstl. Brandenb. Bauer- und Gesinde-Ordnung *Ao.* 1685. *Tit.* 4. §. 2. Wenn sie auch gleich den Eyd nicht würcklich abgeleget/ sondern nur durch einen Handschlag sich verbindlich gemachet. Vel quotannis Gallinam das Rauch-Hun promiserit; quod argumentum proprii hominis putatur. Coth. *Cons.* 42. *n.* 163. vel incerta servitia præstiterit vel alicujus jurisdictioni se subjecerit. &c. Id circo qui præstant quod aliis ru-

sticis

ſticis ex more vel conſvetudine injungitur, inter ruſticos & proprios homines connumerandi. Coth. *d. Conſ.* 42. *n.* 28. Cæterum cum de proprietaria conditione conſtituenda conventum eſt, ut plurimum inſtrumenta obligatoria Ergeb-Brief vocant. Wehner. *Vocab.* Leibeigenſchafft deſuper confici, quinimo &c. Voigt â Berg. §. 6. *lit. c.*

13 Emtione venditione etiam adquiruntur homines proprii, & quidem vel cum prædio vel absque eo: Cum prædio adquiruntur, quando illud venditum, donatum, vel hypothecatum ſit, nec differt an adjectum venditioni fuerit expreſsè cum pertinentiis nec ne, tamen iſti homines, utpote qui ad agriculturam ſpectant & pars fundi ſunt, ſimul venditi cenſentur, niſi expreſsè fuerint accepti. Gail. 2. *Obſ.* 62. *n.* 5. Pro parte enim prædii alienati tranſit etiam quantitas adſcriptitiorum tanquam rerum concordantium & â ſolo inſeparabilium *l. quemadmodum.* ibi Joh. de Platen. *C. de Agric. & Cenſ.* & adeptio poſſeſſionis ſe extendit ad connexa & pertinentias per vulgata.

14 Absque prædio agricolas vendere & alienare de jure Romano prohibitum
15 erat, *l. 2. l. 7. C. de Agric. & Cenſ.* de Conſvetudine verò obtinet homines proprios, præſertim ſi eorum acceſſerit conſenſus, â Dominis vendi ſolere inſtar pecorum, quod tamen improbat
16 Mevius *d. tr. qu. 2. n. 93.* Sive autem homines proprii vel cum vel ſine prædio vendantur, uxores tamen & liberi ipſos ſequuntur. Sic enim jura cavent, ut ad quem ſpectant coloni cenſiti, ad illum ſpectare debeant Originarii ſc. eorum liberi. *l. 11. C. Commun. utr. Jud. l. 13. C.*
17 *de Agr. & Cenſ.* Præterea indubitati juris eſt, præſcriptione acquiri jus ſervitutis & amitti libertatem, vel Dominiũ propriorum hominum quaſi ex tacito ipſorum operas, obſequium reditusque præſtantium conſenſu. *l. 20. C. de Agr. & Cenſ.* Huſan. *d. tr. c. 3. n. 11.* Præſcriptione enim 30. annorum quis fit homo alterius proprius & angarius, ſi operas ſerviles tanto tempore præſtitit. *l. 18. l. 23. C. de Agr. & Cenſ.* Balb. *de Præſcript. Part. 4. Pr. Qu. 6.* Sufficit verò ad iſtam præſcriptionem conſtare de non interrupta ſervientis per 30. annos præſtatione, & quidem in qualitate hominis proprii nec de recipientis bona fide, quam tempus præſumi facit titulo, vel alio quodam opus eſt. Mev. *d. l. n. 133.* Diverſa ratio eſt, ſi ex alia quam ſervi- 18
tutis cauſa, forte ex urbanitate, liberalitate, ad preces pro certa mercede ex errore, metu vel ſimili operas exhibuerint. *arg. l. 2. C. de Præſc. 30. vel 40. annor.* Carpz. *P. 2. Conſt. 4. Def. 3.*

Per ſententiam quoque vel rem ju- 19
dicatam acquiritur Dominium in hominem proprium, quod & fit, ſi arbitraria pœna eſt in aliquem decreta, cum non dubium ſit condemnatione ob crimen hominem liberum ad ſervitutem poſſe transferri, Huſan. *c. 3. n. 22.* Id quod cum Reipubl. ad utilitatem tum delinquenti ad emendationem præſtantius eſt quam virgæ & carceres, qui raro cuiquam proficiunt. Sed illa pœna ſolum ferit delinquentes non eorum liberos jam natos qui manent liberi. *l. Sancimus C. de Pœn.* Stamm. *de Servit. Perſon. c. 15. n. 3.*

Ex Mendicantibus validis poſſe con- 20
ſtitui homines proprios conſtat *per l. un. C. de Mendic. val. Nov.* 80. *c.* 5. Mev. *d. l. n.* 204. ubi ſtatuit adhuc hodie permiſſum eſſe Domino Jurisdictionem habenti ejusmodi malitioſos mediante juramento agriculturæ mancipare; & ſi aufugerint eos vindicare.

Actiones quod attinet quibus proſe- 21
quimur hominem proprium diverſæ proditæ ſunt: Nam ſi ruſticis fugitivus alterius Dominio ſeſe ſubjecerit, habemus rei vindicationem, quæ non modo ob res immobiles & mobiles, ſed etiam ob res animatas & ſe moventes competit, quomodo ex jure cognitum vindicare civitates incolas. *l. 37. ad Munic.* Dominum ſubditos. *C. dilectus X. de Appellat.* & in ruſticis propriisque hominibus idem obtinere tradit Huſan. *d. l. n. 70.* Difficilis autem eſt dominii probatio, cum nemo mancipium vel homo proprius præſumatur, ſed potius â natura liber & ingenuus. Moller. *lib. 4. Se-*

21 *mestr. c.* 38. Boer. *Decis.* 132. Ideoque facilius remedium contra subditos fugitivos jura suppeditant *in l.* 14. C. *de Agric. & Cens.* Si coloni quos bona fide quisque possedit ad alios fugæ vitio transeuntes necessitatem propriæ conditionis declinare tentaverint, bonæ fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, & tunc causam originis & proprietatis agitari, hic igitur non opus est probatione Dominii, sed tantum ut quis bona fide hominem possederit. Menoch. *Recup. Poss. remed.* 10. *n.* 30. Et licet se liberum esse excipiat, tamen non auditur antequam in servitutem redeat, C. 2. *X. de serv. non ordin.* eousque talis perfuga quasi accusator sui est, *Nov.* 53. C. 4. *pr.* contra quem semper præsumitur. *l.* 15. C. *de prob.* Qui recipit, etsi bona fide faciat, tamen ubi conditionem fugitivi â repetente rescivit, contra id quod vitiose factum se nulla exceptione tueri potest. *l.* 1. §. 3. *quod vi aut clam.* Hocque remedium absque longiori processu contra stricti juris rationem favore agriculturæ & odio fugæ singulariter introductum. Ripa *in cap. sæpe n.* 30. *X. de Restit. Spol.* Mev. *d. l. n.* 214.

23 Fugientem vero subditum propria autoritate capere licet, quamdiu in actu fugæ est, ne sc. ultra elabatur. *l. un.* C. *de Colon. Palæst.* Ubi enim judicis copia deest, in omnem fugitivum manus injectionem concessam esse, ut ad examen resultans deducatur, juri congruit. *l.* 54. C. *de Decur.* & ubi periculum in mora est, ibi receditur â regulis juris comunis, & licet privati carceres sint prohibiti *l.* 1. C. *de Privat. Carcer.* attamen hoc casu permittuntur. Faber. *in Cod. Lib.* 9.

24 *Tit.* 5. *def.* 1. Obligatus autem est homo proprius Domino suo ad reverentiam & obsequium, exemplo liberti erga patronum. *l.* 1. *l.* 9. *ff. de Obseq. â lib. præst.*

25 In quem finem Sacramentum fidelitatis ei præstare tenetur. Jacob. *de Homag. n.* 32. quod tamen moribus nostris non ubique observari solet Husan. *d. tr. c.* 4. *n.* 36. Deinde tenetur Dominum evocantem sequi, & opem ei suppetiasque ferre adversus inimicos ipsius, ad exemplum beneficiarii seu Vasalli. C. 22. *qu.* 5. C. *ego N. X. de jurej.* Jacobin. *de Homag.*

Præterea rustici proprii Domino ad operas debitas sunt obstricti, sicut autem libertus Patrono operas non debet nisi promissæ puta jure jurando vel stipulatione. *l.* 7. *de Oper. lib.* 44. *in fin. de lib. caus.* 26

Ita nec homo proprius Domino debet alias operas præstationesve, quam ad quas sese in ipso contractu vel tacitè acceptando prædium, cui hoc vel illud onus inhærebat, vel expresse, id est, de novo paciscendo adstrinxit, potest enim Dominus tempore traditionis prædii legem apponere quam velit. *l.* 6. C. *de Rer. permut. l.* 48. *de pact.* Unde dici solet contractus ex conventione legem accipere. *l.* 1. §. 6. *depositi.* veluti si paciscatur ut singulis annis hoc vel illo mense solvat per Gallorum gallinaceorum, quos vocant Rauch-Hüner/ vel aliquot modios frumenti, vel certam summam denariorum, item ut toties Domino operetur arando, conserendo, triturando, ligna in domum Domini convehendo, quæ servitia non sunt extendenda, sed intra suos fines cohibenda. C. *dilect. X. de off. archid.* Quare etsi operæ indebitæ eduntur per vim & metum intelliguntur esse extortæ. *l.* 11. C. *de his quæ vi metusve causa l.* 23. §. 1. C. *de Agric.* & operæ indeterminatè â subditis debitæ suis dominis non debent nimis aggravari, sed reduci ad arbitrium boni viri. *l.* 30. *pr. ibiq;* Gothofr. *de oper. libert.* Quilibet enim tenetur jure suo legitimè uti *Gloss. ad d. l.* quum expediat Reipubl. ne quis sua re male utatur. §. *sed & hoc temp. de his qui sunt sui vel al. jur.* Quod si Dominus premit hominem suum contra solitum serviendi morem, forte si imponantur nova servitia tunc eo nomine agi potest contra Dominum *ex l.* 1. C. *ex quibus causis col. dom. accus. poss.* 27

Homo proprius tenetur etiam honori Domini hoc tribuere ne in eum intentet actionem famosam, puta, de dolo, furto, & similibus, quarum fit mentio *ff. de his qui not. infam.* vel ex qua condemnatus Dominus reipsa & opinione 28

nione hominum non effugiat infamiæ notam, etiamsi verbis sententiæ non pronuncietur infamis, ut injuriarum, Zas. *Lib. 1. sing. Resp. Lib. 3. n. 84.* Quare conventionem suam temperare debet verbis in factum, hoc est, non in fraudem Domini sed in solum nudumque ejus factum, detracta fraudis mentione, directis. *l. non debet* 12. *§. 1. de dol. l. 2. l. 5. §. 1. de obseq. par. & patr. præstand.*

29 Deinde, non potest Dominum deferre aut accusare criminaliter. *l. pen. C. de iis qui accus. non poss.* non debet enim ejus existimationem, caput atque fortunas petere, cujus Dominio inhæret, idque sub pœna decapitationis *d. l. pen.* excepto solo læsæ Majestatis crimine, in quo ut alia multa singularia sunt, *l. quisquis C. ad l. Jul. majest.* ita quoque specialiter permissum est, *d. l. pen. l. 6. de bonis libert.* Jacobin. *de Homag. n. 28.*

30 Præterea Domino varia jura in hominem proprium assignant Doctores, quale est, posse eum propria authoritate hominem proprium comprehendere & mediocribus plagis castigare, *arg. l. un. C. de emend. servor. Auth. ad hoc qui suam C. de lat. lib. tollend. & ibi.*

31 Bald. Hus. *c. 7. n. 9.* item pœnis seu mulctis coërcere, imo pro modo admissi criminis capitaliter punire, si sc. Dominus merum & mixtum imperium in

32 eum habeat, Jacobin. *de Roid. n. 9.* In quibusdam provinciis ut in Megapoli potest dominus colonum ejicere suo fundo, & alio transferre, Husan. *d. l. n.*

33 *75.* Item Dominus succedit ex consvetudine vel pacto vel privilegio colono suo sine liberis defuncto, quandoque etiam ex parte licet liberi extent, ut optimum equum vel aliud animal præcipuum habeat.

34 Deinde potest Dominus jura venditionalia exigere quoties homines proprii prædia sua, quæ ab ipso recognoscunt, vendunt vel alienant. Sunt autem jura venditionalia certæ portiones pretii, quæ Domino ex re feudali vel Emphyteutica solvuntur, tum in recognitionem Dominii directi quod ipse retinet, tum ut alienationi facilius consentiat, eamve pro jure suo ratam habeat, vulgo Laudemia Lehn-Wahr nuncupant; Ea olim quinquagesima pars pretii erat. *l. ult. C. de Jure Emphyt.* hodie verò uti alia onera in peccatorum pœnam crevêre, ita jura quoque venditionalia multo avarius à Dominis exiguntur, ut nonnunquam vigesimã, decimam, in quibusdam etiam Provinciis tertiam partem exposcant. Husan. *d. l. n. 91.* Solvitur jus in proprios homines variis modis, & quidem (1) 35
Manumissione Domini, quam affrancamentum vocant, i. e. remissionem seu liberationem. Quomodo instrumentum hujus sit concipiendum docet Spec. *Lib. 4 p. 1. n.* 10. Estque hæc remissio pars & nota Dominii. Cothman. *Cons. 38. n. 60.* Hinc nemini nisi Domino competit, vel cui specialiter est mandatum, Vasalli verò, Menoch. *Recup. poss. remed.* 10. *n.* 73. ut & Emphyteutæ, *l. 2. in f. C. de fund. patrim.* homines proprios liberare possunt, & finito Feudo vel Emphyteusi, si bona ad Dominum directum redeant, non poterit eos ad servitutem revocare nisi fraudulenter fuerint dimissi. *d. tr. Sect. 3. n. 9.* Administratores & officiales possunt etiam ejusmodi homines dimittere, quod utilitatis causa receptum cum censeantur habere mandatum cum libera generale, quod tantundem valet quantum speciale in casibus ubi hoc requiritur. Mev. *d. l. n.* 11. In prædio dotali quoq; concedunt jura marito potestatem manumittendi, dummodo solvendo sit. *l. 21. ff. de Manumiss. l. 3. C. de Jur. dot.* Tutores verò ut & conductores, item locatores tempore locationis conductionis nondum finito ut & creditores in fraudem creditorum manumittere non possunt. *tot. tit. C. qui manum. non poss.*

Liberi etiam fiunt Rustici (2) quan- 36
do Domini eorum prædia ipsis adimũt, & vel aliis concedunt vel ad proprios usus convertunt, quod maximè in Ducatu Pomeraniæ & Megapolitano procedit, ubi ex longissima agrorum possessione rustici jus perpetuæ coloniæ non possunt consequi, Cothm. *Cons. 97. n. 4. Vol. 2.*

Ces-

37 Cessat (3) hoc jus peremtione ipsius prædii, cujus ratione colonus in jus & potestatem Domini sese contulerat. *l.* 1. *C. de Jur. Emphyt.* puta si ager Chasmate aut cataclysmo, vel domus incendio perierit, nisi Dominus alias possessiones ipsis concedat. Mev. *d. l. n.* 57.

38 Amittit (4) Dominus jus suum in hominem proprium nimis atroci & aspera tractatione. *l.* 2. *de his qui sui vel alien. jur.* quia Reipubl. utile est, ne quis re sua male utatur & abusus meretur amissionem juris sui. *l.* 3. *C. locat.* Husan. *c.* 8. *n.* 22. Ad hoc autem ut Dominus propter sævitiam jurisdictione privari possit, requiritur primò sæva tractatio, deinde pœnæ privativæ comminatio, tertiò contumacia rei nolentis parere, Borch. *de Feud. p.* 10. *n.* 55. Sic enim non modo æquum, sed & praxi receptũ est, ne prætextu afflictionum effugia hominibus natura ad querelas & provocationes pronis præbeantur, ab admonitione prius incipi, & deinde in facti circumstantias inquiri, Gail. *Lib.* 1. *obs.* 17. *n.* 14.

Liberantur (5) homines proprii si 39 tam in Militia sagata quam togata dignitatem nanciscantur eximiam, puta si Doctores vel Consiliarii Principum fiant, quod quamvis juri scripto repugnet, *l.* 11. *l.* 19. *C. de Agric. & Cens.* tamen consvetudine ita servari tradit Mev. *d. l. n.* 126. qui etiam latè *n.* 134. *& seqq.* tractat, quomodo præscriptione liberi 40 fiant, communiter Dd. centenariam requirunt *per cap.* 13. *X. de Præscript.* quia longissimum vitæ hominum tempus ad metam tot annorum extenditur, Alciat. *lib.* 1. *præsumt.* 44. & si tanto tempore ab operarum editione colonus cessaverit, remissionem obtinuisse intelligitur, Jacobinus *de Rhoyd. n.* 44.

Caput VIII.

DE PASTORIBUS ET OPILIONIBUS.

SUMMARIA.

1. *Res rustica dividitur in Agriculturam & Pecuariam.*
2. *Hinc Filii Adami unus Pastor alter Agricola.*
3. *Apud Veteres præstantissimi quippe pastores erant.*
4. *Qui & hodie apud nonnullas gentes sunt in magna æstimatione.*
5. *Pastoritiæ vitæ utilitas.*
6. *Pastores quotuplices?*
7. *Pastores sunt vel publici vel privati.*
8. *Pastor publicus constituitur ab eo qui habet jurisdictionem.*
9. *Privatus verò à quolibet qui habet jus pascendi.*
10. *De jur. Sax. nemo privatum Pastorem constituere potest, nisi habeat tres mansos.*
11. *Constituuntur Pastores per locationem conductionem.*
12. *Ad mercedem Pastoris etiam Ministri Ecclesiæ sunt obstricti.*
13. *Non tamen* zum Zechhüten.
14. *Constituuntur etiam per contractum innominatum.*
15. *Item per contractum societatis, Germ.* Gemenge.
16. *Constringuntur quandoque juramento.*
17. *Ejus formula.*
18. *Operas pastoris conducens id Domino priori denunciare debet.*
19. *Quando Publicus Pastor damnum dederit quæ actiones proditæ?*
20. *Dominus tenetur ob culpam imputativam.*
21. *Si à plurium Dominorum animalibus damnum datum an tot pœnæ, quot Domini, puniatur?*
22. *Si pastor habeat oves scabiosas quomodo*
23. *Pastores ovium scabiosarum,* des Schmier-Viehes/ *in societatem aliorum non recipiuntur.*

24. *Pa-*

24. *Pastorum & Opilionum defraudandi studium.*
25. *Quædam fraudes eorum recensentur.*
26. *Remedia juris contra hos.*
27. *Quando culpam Pastor præstet?*
28. *Pastor afferendo pelles mortuorum mortem non probat.*
29. *Quomodo mors ovium probanda?*
30. *Juramentum Pastoris non sufficit.*
31. *Nisi damnum sit minimum & Pastor homo bonæ vitæ.*
32. *Judicis arbitrium hic sibi locum vendicat.*
33. *Exercitu veniente Pastor pecora Domino offerens liberatur.*
34. *Si unus pecora, alter pascendi operam præstet, ad quem mors animalium spectet?*
35. *Si Mulio vel Equiso impetum mularum vel equorum retinere non potuerit, & hæ hominem obtriverint culpæ nomine tenetur.*
36. *An factum Jacobi artificio oves adquirentis sit improbandum?*
37. *Filii Opilionum in Collegia Opificum debent recipi.*
38. *Ut & illi qui filias Opilionum in matrimonium ducunt.*
39. *Uti nec ipsi Pastores à testimonio sunt rejiciendi.*
40. *Multo minus Excoriatoribus æquandi.*
41. *Pastores tenentur canes alligatos tenere.*
42. *Leges quædam Justiniani Imperatoris de Pastoribus.*

1 RES Rustica ab omnibus fermè hujus rei Scriptoribus tam Græcis quam Latinis dividi solet in Agriculturam & Pecuariam,
2 Andr. Rutcov. *Oetic. C. 1. §. 5.* Hinc etiam Agricolæ Adami ex duobus fili-
3 is primi, alter pastor ovium Abel, alter Agricola erat; Pastoriciam hanc vitam amplexi fuere præstantissimi quique tam apud Hebræos, ut Jacobus, Moyses, David, quàm alias gentes, & Varro *de Re Rustica lib. 2.* scribit, quod greges & armenta pascere neminem pudere debeat, cum & prisci Romani pastores fuerint. Liv. *Lib. 1.* Apud Græcos illustrissimus quisque Pastor erat, & â plurimo pecore laudem habuit, ex quo alios polyarnos alios polymelas, alios polybutas vocarunt, â multitudine scil. agnorum, ovium & boum, refert Chass. *P. 2. Glor. mund. Cons. 37.*
4 Existunt & hac tempestate in Hispania Reguli multi, quos pastores vocant tricena, quadragena millia ovium & magnam boum, equorum mulorumque possidentes multitudinem. Pari modo Romani, qui appellantur hodie nobiles, cultui agrorum & rei rusticæ vacant, gregis atque armentorum curam gerunt, re pecuaria opes parare, lucrum honestum atque generoso viro dignum putant. Ideoque eis qui possunt agere, etsi recenti sint familia, hoc lucri genere patefit aditus ad nobilitatem. Nec ab istorum moribus longè distant Britanni, qui genere claros in civitatibus morari ignominiæ loco existimant, rura sylvis & pascuis seclusa inhabitant, ubi opus villaticum curantes vendunt lanam & armentorum fœtus, neque turpe credunt admisceri quæstui rusticano. Chopin. *de Priv. Rust. L. 2. P. 2. C. 1.* Est in- 5
super hoc genus vivendi, non tantum utile, sed etiam ad voluptatem animi & exercitationem corporis multum conducit, nam sicuti agricultura corpora ad bellicas expeditiones reddit apta, ita etiam hæc vita pastoritia.

Appellationes pastorum tot sunt, 6
quot fere genera animalium, quæ custodiuntur & ad pascua ducuntur; Bubulcus est custos Boum. *l. 18. §. 6.* Opilio qui òves pascit. *l. 60. §. fin de Leg. III.* Plaut. *in Asin. Etiam Opilio qui pascit alienas oves, aliquam habet peculiarem, qua spem soletur suam.* Stotarius qui equas prægnantes curat, quæ Germanis Stutten dicuntur LL. Alem. *tit. 98.* Agaso, Mulio *d. l. 60. §. 1.* Sic Julianus *in l. 10 ff. fin. ff. locat.* de caprario meminit, dum ait, custodem caprarũ non teneri judicio locati casum præstare si sine fraude capræ â latronibus abactæ sunt. Et caprario le-

gem Rusticam Varro dicit, ne in agro surculario capras compascat. Sunt & Suarii Pastores, sive Porcinarii, qui civitatis vel municipii cujusdam porcos in pascua publica ducunt, donati etiam olim immunitate vilium munerum, eratque Prætor Judex illorum constitutus, *l. 1. & 2. C. de Suariis;* Accedunt & Phasionarii, item Pastores anserum commemorati à Paulo *in l. 66. ff. de Leg.*
7 *III.* Faciunt communiter duo Pastorum genera, alterum eorum qui in publicis, alterum eorum qui in privatis pascuis pecora pascunt. Rennemann. *in Jpr. Rom. Germ. P. 3. Disp. 10. Corol. 1.* Sicuti & pascua vel publica sunt vel privata *Rubr. & tot. Tit. C. de pasc. publ. & privat.*
8 Berlich. *P. 2. concl. 49. n. 2.* Ita Pastores publicos plerumque constituunt Præfecti, sub clausula enim illa generali, und anderer voigtlichen Obrigkeit/ continetur etiam jus pastoralitium, i.e. conferendi bacillum vel virgam, vulgo den
9 Hirten-Stab/ vid. Knichen. *de Jure territorial. c. 4. n. 502. seqq.* Hos verò, priva-
10 tos nempe, quilibet privatus jus pascendi habens sibi constituere potest. Quod tamen jure Saxonico non procedit, in illo enim restricta est potestas proprium constituendi pastorem & ita dispositum, ne ulli privatorum liceat separatim pascere pecora & singularem habere pastorem, nisi tres possideat terræ mansos (drey Hufen Landes) juxta Land-R. *lib. 2. art. 54.* ibi. Niemand mag auch einen sonderlichen Hirten haben/ so er dem
11 gemeinen Hirten seinen Lohn damit mindert / er habe denn drey Hufen Landes. Constituuntur pastores ut plurimum per locationem conductionem, qua conveniunt de præstanda pastorum opera, pro certa mercede à Domino solvenda, hinc obligatur pastor ut operam promissam præstet, *l. 25. §. 7. ff. Locat. cond.* & Dominus ut mercedem conventam pro opera solvat, & quidem si non aliter convenerit, quando eo in loco id fieri svevit, *l. 34. de R. J.* Si nec regionis mos appareat, quia varius fuit, postquam illa opera est præstita, puta in fine anni *arg. l. 15. §. 6. Locat. cond.* Et ab hac exsolutione mercedis nec ministri Ecclesiæ sunt immunes, *Ordin. Eccles. Saxon. Art. gener. 40.* Da man aber einen bestellten Hirten lohnet / sollen Pfarrer und Cüster gleiche Bürden mit den Nachbahren tragen und für ihr Vieh auch reichen und geben nach Gewohnheit des Orts / gleich andern ohne Gefehrde. Si 13
verò Rustici justâ serie pecora pascunt umb die Zech hüten/ tunc Clerici non sunt gravandi onere pastionis, ne sc. dignitas Ecclesiastica vilescat & ab officii administratione impediantur Carpz. *Def. Ecclesiast. 124. Lib. 1.* Deinde con- 14
stituuntur per contractum innominatum, ut si quis pastorem sibi quidem obligaverit, certam mercedem tamen initio non constituerit, *arg. l. 22. ff. P. V. & §. 1. Inst. Locat. Cond.* aut certam mercedem quidem constituerit, quæ tamen non est pecunia numerata, *l. 5. §. 2. P. V.* quod fit, *v. g.* opilionem recipiens pro ejus opera promittit certum ovium numerum in suis & cum suis pati pasci. Der Schäfer mag eine gewisse Anzahl Schafe/ auf meinen Grund und Boden nebenst meinen Schafen weiden und mit meinem Futter auswintern. Hinc obligatur pastor vel opilio, ut aut operam promissam, *d. l. 5. §. 2. de P. V.* aut si detrectet, interesse præstet *l. 7. d. t.* daturque exinde vel actio præscriptis verbis, vel condictio ejus quod datum est. *arg. l. 52. in fin. ff. de Condict. indeb.* interdum etiam de dolo actio. Tertio 15
constituuntur per contractum societatis, quando conveniunt ut pastor vel opilio certum numerum ovium conferat, *l. 9. 4. ff. d. t.* & eo ipso opera pastoris pensetur, Dn. Stryck. *de Cautel. Contract. Sect. 2. c. 9. §. 13.* vocaturque das Gemenge/ ut in Electoratu Brandenburgensi, ubi constitutum daß hinführo nicht allein in unser sondern in allen Schäfereyen Unsers Churfürstenthums mit den Schäfern auf das fünffte Haupt in gemein gesetzet werden soll. Dn. Rhetius *Dissert. de astutiis Opil.* Idem ferè modus obtinet in Silesia uti ejus meminit Jacob Schickfuß in der Schlesischen Chronica *Lib. 3. p. 372.* hoc modo: Die Schäferleute sollen umbs achte angenommen und sollen einem ieden Schäfer von seiner Herrschafft auf ein jeder hundert Schafe

se 6. Scheffel Korn gegeben, auch alle wege auf 6. Viertel Schafe eine Kuh gehalten werden. Dargegen soll aber der Schäfer auf Habern den Lämmern und zum Saltze den Schafen/ zu den Lichten/ Scheer-Lohn und deroselben Unkosten den 8ten Gülden zu geben schuldig und verpflichtet seyn. Nominatur alias pastor partiarius, & receditur per talem conventionem â natura locationis conductionis, *l.* 52. §. 2. *pro Socio.* societatisque jure damnum & lucrum pro quantitate illata cum Domino partitur, igitur opilio quintam vel aliam partem impensarum, v. g. fœni vel pabuli hyberni, salis, pecuniæ pro tonsura solvendæ &c. ferre tenetur, è contrario quintam partem lanæ vervecum, pellium recipit, quod & convenit regulæ societatis, qua partes lucri & damni debent esse proportionatæ rebus illatis, *l. 29. pr. l. 80. pro soc.* nimirum sicut se habet sors illata ad alterius sortem, ita quoque se habere debet ad lucrum vel damnum alterius, & quoniam hic contractus accedit ad naturam societatis, ergo secundum eam quoque erit regulandus Valarc. *de Jur. Emphyt. qu.* 30. *n.* 3. Obligantur itaque ex hoc contractu pastor & Dominus æque principaliter, cum ut oves, easque nec morbosas nec alio vitio laborantes, pro quantitate conventa conferant, tum ut uterque vel lucretur vel damnum sentiat Struv. *Exercit.* 22. *th.* 23.

16 Quibusdam in locis hujusmodi conventiones juramento confirmantur, formulam ejus refert Dn. Rhetius *dict.*

17 *dissert. th.* 9. Ich N. N. lobe und schwere dem N. N. daß ich demselben reine gesunde Schafe ins Gemenge zu bringen/ daß ich auch/ so lange ich in seinem Dienst bin/ treu und hold seyn will/ sein bestes wissen und fördern / Schaden und Nachtheil nach höchstem Verstande und Vermögen hindern und wehren/ daß ich der Schafe mit allem getreuen Fleiß warten/ dieselbe mit Willen nicht verhüten / oder sonsten verwahrlosen und versäumen/ und mich durchaus in angenommenen Schäfer Dienst / nicht anders/ denn nach unser gnädigen Landes-Fürsten und Herrn gemeiner Schäfer Ordnung / so mir vorgelesen / und so viel dieselbe meine Person betrifft/ ohne alle finantz/ Betrug oder Vervortheilung halten / auch sonsten alles / so mir zu thun oder zu lassen gebühret/ ob es schon in der Ordnung nicht begriffen/ thun und lassen/ auch sonsten mich getreulich / ehrlich / auffrichtig und fleißig/ wie einem getreuen Diener gegen seinen Herrn eignet / und wohl ansteht/ schicken und erzeigen will / so wahr als mir GOtt helffen soll durch 18
JEsum Christum Amen. Notanda hic qvoque venit laudabilis juxta & morali juri conveniens consvetudo, qua alicujus Pastoris operas conducere volens id Domino, cui pro tempore inservit, denunciare debet, quemadmodum jure Lubecensi statutum videtur Mev. *P.* 3. *Lib.* 3. *tit.* 8. *art.* 8. Wer dem andern sein Gesinde abspannet / oder ohne Noth entlauffend auffhält / der soll nach Gelegenheit und Ansehen der Person vor dem Wette gestraffet werden. Huc facit quod in Electoratu Brandenb. sancitum legitur in der neu revidirten Gesinde- Hirten und Müller-Ordnung *Tit.* 5. *pr.* Wird hiermit der Obrigkeit oder den Schultzen wie auch den Gemeinden jedes Orts / Dorffs bey zehen Thaler Straffe / so offt hierwieder gehandelt wird/ auffgeleget / keinen Hirten oder Schäfer anzunehmen/ der nicht gnugsame Kundschafft bringet / daß er mit gutem Willen aus seinem vorigen Dienst kommen. Ad exemplum enim Jacobi Genes. 30. *v.* 26. bona cum gratia Domini discedere, turpiter obliviscuntur, sed sæpe clam cum aliis contrahunt, & post januam (quod dicitur) valedicunt & discedunt antequam heri de alio sibi prospexerint.

Si publicus Pastor conducitur & damnum sua culpa dederit, depascendo ex 19
malitia aut negligentia fundum alterius, tunc damnum passus habet actionem ordinariam contra pastorem, *l. un. ff. de Furt. advers. Naut. Caup. Stabul.* item utilem adversus communitatem seu dominum *§. ult. de Leg. Aquil. l. 9. l. ult. C. eod.* alterutra tamen contentus esse debet. *l. 3. §. ult. Naut. Caup. Stab.* Sed cur non actionem de pastu cujus fit mentio *in l. 14. §. ult. de præscript. verbis Resp.* Hæc datur quando sua sponte a-

nimal, sine Domini aut custodis culpa, agrum vel pratum ingressum & fruges depascit; Actio Legis Aquiliæ verò quando culpa Domini præcessit. Hillig.
20 *in Donell. L. 15. c. 44. lit. F.* Diximus quod Dominus ad damnum depascendo datum teneatur ob culpam imputativam, secus igitur erit, si diligentiam in eligendo cum pastorem recepit probaverit. *Cap. Innotuit. X. de Elect.* Joh. Faber. *Instit. Si quadrup. paup. fecisse. dic.* Item petens ut pastor prius conveniatur, si hic solvendo est, merito auditur Dn.
21 Rhet. *d. dissert.* §. 24. Sed quid si plurium proprietariorum plura animalia in prædiis alienis deprehendantur, an totidem pœnæ vel mulctæ, quot Domini? Dist. Aut omnia unius custodis negligéntia eo venerunt, aut singula singulorum Dominorum socordia prodierunt. Priori casu una tantum debetur pœna, altero totidem quot Domini propter præsumtam cujusque negligentiam. Sed si animalia ex uno in aliud atque aliud pratum subinde prodeant & pascantur, totidem pœnas quod prata exigi posse censendum est, eo nimirum in casu, ubi loci consvetudine hoc jure certa aliqua pœna recepta invenitur
22 Speidel. *in spec. p. 603.* Si pastor habeat oves scabiosas, räudige oder Schmer-Schafe/ quas in eis locis pascere non licet & per has vicinis magnum damnũ fit illatum, amissione earum quibusdam in terris punitur, damnumque resarcire debet, uti in der Königlichen Pommerischen renovirten Schäfer-Ordnung constitutum, Und sollen fürs erste gantz keine räudige oder Schmer-Schafe im Lande gelitten werden / sondern eine jede Obrigkeit verpflichtet seyn / keine Schäfer noch Schäfer-Knechte / oder Jungen aus verdächtigen Orten anzunehmen / sollen die Schäfer wenn sie den Anbruch bey zwey drey oder mehr Schafen vermercken / dieselbe nicht allein alsofort abstehen und verkauffen/sondern sich auch der gantzen Schäferey ungesäumet ohnig machen / Im Fall dawieder gehandelt und seinem Nachbaren/ der rein Vieh hat/ in Feldern/ Weiden und Trifften zu nahe kommen / und muthwilligen Schaden zufügen würde / sollen die Schafe ad pios usus, der Kirchen und armen GOttes Häusern verfallen/ auch da einem oder andern dißfals Schade zugefüget würde/ der Verursacher solchen Schaden zu erstatten schuldig seyn/auch darüber Einhalts der Fürstlichen Pommerischen Schäfer-Ordnung *de anno* 1616. gestraffet werden. Cum hoc consentit Ordin. Polit. Mechlinb. *p.* 153. Nec Pastores ovi- 23
um scabiosarum des Schmier-Viehes in societatem aliorum recipi tradit Dn. Fritsch. *in Contin. Besold. vocab.* Schmier-Vieh.

Præterea Pastorum & præcipuè Opi- 24
lionum defraudandi studium proh dolor! hodie ita crevit, & tam variis modis ab illis exercetur, ut etiam diligentissimo Patrifamilias glaucoma objicere sciant, adeò ut quendam dixisse referant; se velle Dominum decipere, etiamsi ovi insideret. Modo (1) enim Do- 25
minorum oves vendunt, vel mactant & ipsi iis vescuntur, vel cum aliis commutant & loco sublatarum alias morbosas, quibus Dominorum signum dare sciunt, substituunt. Modo (2) dicunt oves esse mortuas, probationis loco afferunt aures Domini signo insignitas, quas vel ab aliis, qui olim à Domino demortuarum aut mactatarum pelles emerant, sibi comparant. Modo (3) defraudant Dominum agnis, dum loco suarum demortuarum vel etiam parũ utilium, Dominorum oviculas sumunt & sibi habent, qua astutiâ id faciant vid. Coler. 431. *c.* 3. (4) Modo suarum demortuarum pelles offerunt Domino, qui videns suum signum putat oves fuisse suas, quomodo de hac fraude, item quando mactatarum pelles quasi mortuarum offerunt, constare possit vid. Col. *c.* 32. (5) Modo habent instrumentum, quo oves pectunt & lanam abstrahunt, quod cum quidam opilio in tortura confiteretur, etiam productum fuit. (6) Cum dictum, quod constare possit, an sint mortuæ, aliud remedium fallendi contrà excogitarunt; nempe acu certo loco in capite eas necant, deinde carnem vendunt, vel ipsi ea vescuntur. (7) Modo cutem aperiunt cultello, & posteà per illud foramen

men extrahunt pingvedinem den Talch oder das Inschlit/ quem casum videre est apud Coler. *c.16.* Item sciunt pascua corrumpere vel venenare (die Trifften verstäncfern) ut scil. ipsorum oves pingvescant, alterius verò, qui jus compascendi habet emacientur, qualem casū refert Amman. *in Medicina Critica Cas. 86.* ubi opilio salem pane biscocto & tosto permixtum exhibuit suis ovibus, quo factum dicebatur, ut oves postpascentes pascua aversentur, & emacientur, de quo tamen Facultas Medica Lipsiensis consulta dubitavit, cum sal & panis sit è censu naturalium, nisi characteres vel aliæ superstitiones accesserint, totumque judicium super hac re ad Pastores & Laniones remisit.

26 Contra horum sceleratorum malitiam varia juris remedia tum ut suum quis consequi, tum ut nequitia eorum compesci possit, prodita sunt, & quidem ex furto, cum hic commissus dolus ejus formam totaliter induat (contrectat sive aufert enim Domino oves lucri faciendi gratia *§. 1. de obl. quæ ex del. l. 1. §. ult. ff. de furt.*) indubitatò agere potest, præter rei vindicationem & condictionem, actione furti, tum civili tum criminali. Deinde ejusmodi commissus dolus coerceri etiam potest actione L. Aquil. directâ, quâ æstimationem (quanti in diebus triginta proximis *§. 14. 15. J. de L. Aquil.* plurimi fuerit, vel hodie qua tempore damni illati venire potuit; Anton. Matth. *de Crim. ad L. 47. Dig. t. 5. c. 3. n. 4.*) cum omni cætero damno occasione hujus læsionis emergente. *§. 10. J. d. t.* ubi Bachov. *l. 21. §. 2. l. 22. d. t.* adde Thom. *tract. de Nox. animal. c. 12. n.*

27 42. consequimur. Pastori verò, qui pecori præficitur incumbit cura & custodia contra furta & feras *Gen. 3. v. 39. 1. Sam. 17. v. 27.* alioqui tenetur ipse ad refusionem damni Bonacoss. *de Serv. qu. 149.* Land. R. *Lib. 1. Art. 48.* Hinc si Opilio oves tempore autumnali vel non convenienti in locis palustribus, vel ubi nascuntur herbæ ovibus nocivæ, ut pilosella, vel ranunculus &c. pascat & istæ moriantur, meritò de iis tenetur tanquam artifex ex imperitia, quæ culpæ annumeratur, *l. 10. §. 5. ff. Locati.* Perez. *ad Tit. C. de suar. n. 5.* Pastor ad restitutionem ovium conventus, si dicat, eas naturaliter periisse, quæritur, an sit audiendus? Puto, quod non; Quia non sufficit probare oves mortuas esse, eo quod mercedem accepit pro custodia, qui enim officium privatum exercet, mercedem sui laboris accipiendo, tenetur etiam de levissima culpa, & quoniam pastor peritiam artis suæ præstare tenetur secundum Pichard. *ad §. 5. Instit. de Leg. Aquil.* ille non excusatur, si oves conduxerit ad pascendum per insidiosa loca, & easdem amiserit, sed ad restitutionem tenetur, quia casum hunc præcessit culpa *l. 36. §. 1. ff. de rei vindic.* quod tamen ita intelligendum esse, notat ibidem Angel. quando sc. scienter duxerit vel scire debuerit. Hinc si lupus oves comederit, præstare ille damnum debet & obnoxius est. Nicol. Boër. *Tr. de custod. clav. p. 789. n. 13.* quia in tutiorem locum illas transferre tenebatur per *l. 34. ff. Damn. infect.* jung. Luc. de Penna ad *Tit. Cod. de desertor. num. 4.* vel baculo & latratu canum lupum à grege arcere debebat, juxta Luc. de Penn. *d. l.* Hinc etiam Joann. Ferrat. Montan. *Lib. 6. c. 6.* hanc solam affert rationem, cur immunitate gaudeant ovium pastores quoad illa onera quæ personis inhærent, ne scilicet dum operam muneribus collocant lupus in gregem irruat, & damnum irreperabile inferat. Ergo nec sufficit illi probare mortem vel casum, nisi simul probet ipsum in culpa mortis non fuisse, vel casum absque ejus culpa contigisse, *ex text. in l. qui mercedem, ubi Gl.* quam Paul. & alii sequuntur, *ibi ff. locat. gloss. etiam in l. cum ita legatur §. species ff. de legat. II.* Nec excusaretur Pastor, si diceret, quod lupus comederit oves *Cap. quamvis de Reg. Jur. in 6.* tradit Alexand. *Consil. 158. vol. 2.* Barbatia *Consil. 91. vol. 3. vers. capio quintam.* Anton. Gomez. *variar. resol. cap. 30. num. 20.* Crotus, qui hanc sententiam dixit valdè utilem in praxi, *in tract. de testib. part. 9. num. 402.* Sebastian de Medi-

Medicis *in tract. de cas. & peric. part. 2. qu. 10. n. 3.* & licet ab hac opinione discedat Corneus *consil. 136. volum. 1.* Illam tamen communem conclusionem dicit Vincent. Carroccius *in tract. de Locat. cap. de Imperitia caprarii n. 3.* & Ambros. de Vignate *in tract. de Usur. n. 179.*

28 Et hanc conclusionem in tantum veram esse reputant præfati Doctores, ut dicant, quod etiamsi Caprarius vel pastor pelles mortuorum capitum ad dominum reducat, adhuc ex hoc mortem fortuitam non probet, nisi & probet casum, mortem, vel interitum ipsarum ovium vel caprarum absque ejus culpa contigisse. Et quidem hæc sententia valde juri & rationi consona videtur, quia, si reductio pellis sufficiens probatio mortis ovis reputaretur, maxima aperiretur via fraudibus & malitiis pastorum, hi enim sæpe interficerent oves & capras pro ipsorum victu, & de delicto & perfidia sua, afferendo pelles ad Dominum, excusarentur, quod utique Dd. non probant, maxime Bald. *in l. cùm ita §. species ff. de legat. 2.* Alex. *consil. 158. Lib. 2. n. 3.* Vincent. Carrot. *ubi supr. n. 5.* optimè Rebuff. *in l. Sylva cædua 30. §. pascua vers. & quis non debet. de verb. Signific. p. 264.* Struv. *dissert.*

29 *de Jur. Ovium. C. 4. §. 27.* Sed dubium erit qualiter Pastor ovium mortem probare debeat? Dicendum videtur, quod clarè & evidenter illam probare teneatur, *arg. text. in l. si creditor C. de pignorat. action.* ibi, vel non probat manifestis rationibus, facit, quia in his, quæ non solent evenire de facili, sine culpa, dolo, furto vel fuga eorum, qui tenentur rem custodire, non sufficit probare casum, nisi & probetur, qvod sine culpa custodis casus evenerit Bart. *in l. si quis ex argentariis §. an verò ff. de pact.* Ant. Gomez. *loc. supr. cit.* Vincent. Carr. *ubi supr. n. 6.* Sed his non obstantibus in proposita quæstione tenendum sentio, qvod sufficiat probare mortem ovium vel caprarum, seu aliarum pecudum per signa & conjecturas verisimiles, e. g. quod in regione illa, ubi oves pascebant & mortuæ dicuntur, illo anno communiter mortua fuerit tertia vel quarta pars gregum vel aliorum pecorum, quæ gregatim pascebant. Pro qua sententia adducunt Dd. *in l. quod ad præsens. C. de murilegul. lib. 11.* Vel si cōstaret de signis scabiei, vel ronnæ, vel aliarum infirmitatum, quibus mediantibus mortuas oves fuisse profitetur: Quod tamen intelligunt verum, dummodo constet, quod talis Pastor non fuerit in culpa, illas non curando vel non separando scabiosas ab aliis benè valentibus. *arg. text. in cap. resecandæ. 24. q. 3.* Hoc enim ex officio facere necesse habet, quia aliàs totus grex periret, ut quit Juv. *Satyr. 1.*

Morbida facta pecus totum corrumpit ovile,
Ne maculet socias, est separanda grege.

Et plura in proposito tradit Cœpoll. *de Servit. rustic. cap. 9. n. 20.* Ripa *de Peste, part. 3. in pr. vers. primum remedium.* Vel si doceret de vi hostium, vel impetu aquarum. Nicol. Boër. *in tract. de custod. clavium num. 13. vers. 10. & in l. si quis ex argentariis §. an nec hæredi. ff. de Edend. n. 33.* ubi dicit: Quod si libro rationum pastoris scriptum esset, quod tot oves, capræ, seu armenta in itineribus vel pascuis perierunt, tali libro fides adhibenda sit, si cum hoc concurrat probatio, quod eodem tempore etiam similis numerus ovium, (sine pastorum culpa) in regione illa periit, & hoc justissimum reputat, quia sicut creditur Duci de morte militis, eodem modo credendum est pastori de morte ovium.

Adverte tamen, quod non sufficeret solum pastoris juramentum ad 30 probandum mortem ovium sine ejus culpa intervenisse, quia, cum pastor conveniatur jure actionis & non officio judicis, non sufficit probatio per juramentum duntaxat. Mascard. *de probat. concl. 273. n. 17.* nisi damnum esset mi- 31 nimum, & Pastor esset homo bonæ vitæ, opinionis & famæ: tali enim casu ex suo solo juramento mors ovis probatur, nisi Dominus contrarium probaverit: Et quidem justissimè hoc constitutum fuit, quia durum esset nimis, si pastor

pastor de qualibet ove ex grege mortua testes teneretur adhibere. Alii tamen in casu de quo agimus distingvendum reputant, an oves vel capræ, vel aliud ex animantibus, quæ non gregatim pascuntur, fuerit amissum. Et primo casu locum habeat sententia superius relata circa probationem amissionis, mortis & interitus talium capitum, ex doctrinis supra proxime citatis. Secundo verò casu quando amissa, vel mortua esset vacca vel equa vel simile animal ex his quæ gregatim non pascuntur, tunc ejus mors probari debeat plene, ut in terminis notavit Bart. *in*
32 *tract. de Testit. n.33.* Ego verò distinctionem supra dictam (ubi mors in sylvis saltibusve & locis campestribus contigisset) probare non auderem, etiam ubi ageretur de morte bovis, vaccæ, vel equæ, quæ gregatim non pascebat, sed totum hoc ex judicis arbitrio pendere existimo. Is enim, si probatum sit, vi tempestatis, impetu aquarum, abundantia nivium vel alia ex causa aliorum etiam pastorum vaccas vel boves sive equas periisse (sine culpa pastorum) eodem tempore, ex adductione corii ad Dominum & juramento pastoris, ipsum pastorem liberum pronunciabit. Naurath. *de Jure Subdit. n. 46. & 47.* In Electoratu Saxoniæ quid observetur quando pecus à Pastore est amissum, vel ejus culpa damnum ei datum, patet aus der Hirten-Ordnung über der Elbe bey Wittenb. *de anno 1590.*

Auffs elffte wann sich ein Viehe oder Roß im Holtze und Felde von der Heerde abschläge/ und kähme des Mittags oder Abends nicht anheimb/ soll es derjenige deß solches ist/ alsobalden dem es gehöret/ oder desselben Gesinde helffen suchen und zu recht bringen/ bey Ambts-Straffe/ würde es aber dem Hirten desselben Abends oder Tages/ da das Vieh aussenblieben ist nicht angezeiget/ soll der Hirte darumb unangelanget bleiben/ Derohalben ein jeder Hauß-Wirth sein Weib und Gesinde/ auff ihr Vieh zu jederzeit gute Auffachtung haben sollen/ würde aber das Viehe von seinem Herrn und Hirten gesucht und nicht gefunden/ und ist dem Hirten des Tages fürgetrieben/ so soll der Hirte solches halb bezahlen/ und die andere Helffte derjenige darben dessen es gewesen ist/ da aber ein Hirte hinterkommen/ daß er das Vieh muthwillig vertrieben oder beschädiget und umbracht er oder sein Gesinde/ so soll der Hirte solch Vieh oder Roß alleine bezahlen/ und vom Ambte darzu ernstlichen gestraffet werden.

Und letzlichen da ein Hirte befunden/ daß ein Viehe oder Roß im Felde oder sonsten Schaden nehme oder abstünde/ soll ers demjenigen anzeigen deß es ist/ und ihme zur Stätte bringen/ damit ihme geglaubet werden mag/ daß es ohne sein des Hirten verursachen zugehe.

Exercitu verò veniente pastor tem- 33
pestive Domino pecora sibi commissa offerens omni periculo liberatur. Tabor. *de Jur. Socid. c. p. 50. n. 8.*

Si talis societas sit inita ut unus peco- 34
ra, alter verò pascendi operam præstet, damnum vel mors animalium non ad opilionem vel pastorem, ad quem fructuum pars pertinet, sed ad Dominum spectat. Nam si pecora hoc casu non communicantur, & soluta societate sors ad eum qui contulit solum revertitur, Struv. *§.34. ff. pro socio,* utique ejus solius etiam damnum est. Brunnem. *ad l.*
52. §. 2. ff. pro socio. Si mulio per imperi- 35
tiam impetum mularum retinere non potuerit, & hæ hominem obtriverint, culpæ nomine tenetur, vel si propter infirmitatem accidat; idemque obtinet in persona ejus qui eqvum quo vehebatur propter imperitiam vel infirmitatem retinere non potuit, cum affectare quis non debeat in quo vel intelligit vel intelligere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. *l. 8. §. 1. ff. ad Leg. Aquil.* præsertim si alius firmior retinere potuisset. *§. 8. Inst. de leg. Aquil.* Hinc Bart. *ad l. 31. ff. ad L. Aquil.* notat equisones qui impellunt equos teneri clamare, ut vel via decedant obvii, alioquin reos culpæ esse.

Quæri hic posset an factum Jacobi 36
Genes. 30. v. 37. quo egregio artificio ex naturæ penetralibus petito fecit ut ex unicoloribus ovibus diversicolores nascerentur sit improbandum? Et dicendum

dum quod non, ex toto enim contextu apparet astutiam Jacobi non vitio verti, sed potius ex inspiratione divina id fecisse, quod Deus hac ratione vellet rebus ejus consulere & Labani iniquitatem castigare, sicut etiam jussit spoliare Ægyptum, & hoc ipso Hebræis dedit bona Ægyptiorum Jacobus insuper à Labano homine iniquo & avaro debita mercede defraudabatur, mercedem decies ei commutaverat, & dotem non annumeraverat, nec poterat laboris sui & suorum pretium alia ratione extorquere, quemadmodum nec hodiè famuli & ministri, Dominis sufficienter requisitis, sed malitiosè solvere recusantibus, illis aliquid subtrahentes, ut fures puniri solent. Carpz. *Praxi Crim. qu. 82. n. 60.* Dn. Rhet. *d. dis-*

37 *sert.* §. *71.* In quibusdam locis per statuta Opificum prohibitum, ne filii Opilionum in eorum collegia recipiantur, quæ tamen tanquam irrationabilia in Imperio Romano Germanico abrogata atque prohibita sunt Recess. Imper. August. *de anno 1648.* In der Reformation Güter Policey sub Rubr. von Handwercks-Söhnen/ Gesellen/ und Lehrknaben/ verbis: Setzen / ordnen und wollen demnach / daß die Leinweber/ Barbierer/ Schäfer/ Müller/ Zöllner/ Pfeiffer/ Trummeter/ Bader/ und ihre Kinder/ so sich die ehrlich und wohl gehalten haben/ hinführo in Zünfften/ Gaffeln/ Aembtern und Gülden keines weges ausgeschlossen/ sondern wie andere redliche Handwercker aufgenommen und darzu gezogen werden sollen. Churf. S. Policey-Ord. *de An. 1577.*

38 *tit. 21.* Quod Carpz. *Lib. 6. Resp. 99.* extendit etiam ad eum, qvi filiam Opili-

39 onis in Matrimonium duxit. Uti nec ipsi Pastores, à testimonio sunt rejiciendi, quemamodum per Constitutionem Imperii *de Anno 1575 sub Tit.* von Handwercks Söhnen/ Gesellen und Knechten. in Curia provinciali Saxo-Jenensi An-

40 1622. pronunciarunt; Nec ullo modo sunt comparandi cum excoriatoribus, uti quidem non nullus in Consultatione ad Scabinat. Jenens. intendit, idque multis contra opiliones in illa adductis probare voluit; Nimirum daß sie eben so wohl die gestorbene Rösser / als ihrer einer abdeckten/ und im Hertzogthum Francken / Sachsen/ Coburgischen/ theils wie auch im Marggraffthum Anspach/ Bayreit/ und anderer Oerter/ die Schäfer nicht allein die gestorbenen Schaff-Rösser sondern auch wohl Pferde und anders weg thun und abdecken müsten. Uber diß verrichteten die Schäfer mehr als die Feldmeister/ dann wann diese ein gestorbenes Schaff abgezogen / so liessen sie das Aas liegen und giengen davon / jene aber die Schäffer müsten dasselbe Aas auffhengen und wieder abnehmen/ da offtermahls das Ungeziefer darinnen wimmelte/ dennoch müsten sie es mit ihren Händen begreiffen und sich darmit besudeln/ welches abscheulich; Ja die Schäfer pflegten auch die gestorbene Pferde und ander Viehe / so etliche Tage gelegen / heimlich abzudecken / auch die Messer/ damit sie solches Aas zerlegt/ bey andere wohl ungewaschen einzustecken / und vor andern Leuten damit das Brod und anderes zu schneiden/ welches sie aber (die Abdecker) nicht im Gebrauch hätten. Weiter wenn die Schäfer die jungen Lämmer hammelten/ fasseten sie die Sachen mit den Zähnen an/ und zögen sie heraus und scheueten sich doch nicht mit andern ehrlichen Leuten aus der Kanne und anderem Gefässe zu trincken. Deswegen im Stifft Halberstadt/ Hertzogthum Braunschweig / und an andern Orten mehr kein Schäffers Sohn oder Tochter in eine ehrliche Gülde oder zünfftig Handwerck eingelassen oder auffgenommen würde. Verum hanc rem optimè licet, non ex voto excoriatoris, neque etiam attentis ejusdem rationibus, deciderunt Domini Scabini Jenenses *Mens. Augusti Anno 1626.* J. K. Feldmeistern zu T. in der Graffschafft H. ita respondentes: Daß ein Schäfer vermöge der Reichs-Satzung in seinem Stande so weit besser und ehrlicher / daß seine Kinder zu ehrlichen Zünfften und Handwercken gelassen werden und dannenhero ein prærogativ vor eurer innen habe/ auch deßwegen wo ihr einen Schäfer zu nahe gangen/ zu depreciren und zu revociren schuldig.

Notandum hic etiam venit, quod in 41
Electoratu Saxon. Pastores teneantur

vel ducere canes suos, vel iisdem impedimentum quoddam alligare, uti videre est in der Churfürstl. Policey-Ordn. *in verbis:* Es sollen auch die Schäfer so in unsern Wildfuhren gesessen / sie stehen zu weme sie wollen / ihre Hunde führen / oder denselben Klöppel so fünff viertel Ellen lang seynd anbinden / bey Verlust der Hunde und Straffe eines Gülden / so offt dieser unserer Ordnung nicht nachgegangen würde. Cum quo consentit *constit. Elect. Brandenb.* Jagt- und Holtz-Ordn. *de An.1622. tit. 14.* von den Hunden: Es soll auch niemand / Er sey von Adel / Bürger / Schäfer / Hirte oder Müller seine Hunde ledig in die Heide lauffen / sondern ein jeder dem Hunde Priegel oder Knüttel zweyer Schuh lang anbinden oder dieselbe an Stricken führen lassen.

42 Notandæ hic veniunt singulares quædam leges de Pastoribus Justiniani Imperatoris *Tit.5. in LL. Rust.* Prior sc. ut indemnis sit armentarius ab amissione bovis, si eo die quo amiserit indicaverit Domino, contra si non indicaverit. (2) Non teneri de bove interemto à lupis si cadaver indicet. (3) Si bos armentario mane traditus pascendus, à reliquo armento segregatus in sata vel vineas digressus fuerit, pauperiemque fecerit eam præstato armentarius, non tamen mercede sua privatur. Mortuo bove, si armentarius sine fraude periisse juret, indemnis est: idem si luxatus exoculatusve fuerit casu. Si tamen convictus Jurejurando præstito, per duos vel tres idoneos testes: lingva mutilatus, indemnitatem bovis præstato. Alia postrema. Si armentarius baculo, quem manu gestabat vel bovem occiderit, vel membro mutilaverit, vel eluscaverit, non est extra noxam, sed damnum præstato: Si verò lapide eum petiverit, à damno liber esto.

CAPUT IX.

DE RE PECUARIA.

SUMMARIA.

1. *Agricultura, an pecuaria magis proficua?*
2. *Primi Parentes pecuariam vitam sectati.*
3. *Animalia sunt triplicis generis.*
4. *Aves vel sunt mansvetæ vel feræ.*
5. *Quamdiu pro nostris habeantur?*
6. *Animalia terrestria itidem sunt vel fera, vel mansveta.*
7. *Cicurata mediam naturam obtinent.*
8. *Pecoribus legatis quid veniat?*
9. *Jumenta quæ dicantur?*
10. *Armenta quid sint?*
11. *Nomine minorum pecorum quæ veniant?*
12. *Grex quid sit?*
13. *Grege ovium legato an arietes veniant?*
14. *Jumenta sunt vel domita vel indomita.*
15. *Feræ quæ sint?*
16. *Pisces unde dicti?*
17. *Pecuariæ Partes.*
18. *Animalia quomodo pascenda?*
19. *Castratio pecorum utilis.*
20. *Pascuntur animalia vel domi vel foris.*
21. *Variatio pretii animalium.*
22. *Pecora omnibus mobilibus pretiosiora.*
23. *Patrisfam. cura ad pecora necessaria.*
24. *Pabuli diversitas.*
25. *Quot pecora gregem constituant?*
26. *Quid ad conservationem gregis conducat?*
27. *Aves quotuplices?*
28. *Arcanum Senecæ ad pingvefaciendum aves.*
29. *Quando pecus unius ex alterius mare concipiat quid juris?*
30. *Inscriptio ad rem pecuariam pertinens.*
31. *Vetus micandi modus exponitur.*

1 INter agriculturam &
Pecuariam ſtat con-
troverſia, utra ex il-
lis plus lucri conferat?
Et certum eſt, quod
pecuaria minore ſum-
tu ac labore conſtet, ut propterea di-
ctum ſit pratum quaſi paratum, quod
paratas opes habeat. Patric. *d. Inſt. Rei-
publ. lib. 7. c. 5.* Et Ariſtoteles *1. Pol. 8.* te-
ſtatur paſtores ignavam vitam vivere,
quia victus ex manſvetis pecoribus abs-
que labore otioſe viventibus provenit.
2 Quomodo & primi parentes pecuari-
am vitam ſectati ſunt, ſimul contem-
plationi rerum vacantes, unde etiam
maximas divitias acquiſiverunt *Gen.
24. 35. 47.* & paſſ. *vid. cap. antec. in princ.*
Pecuariam ſeu Paſtoritiam Varro defi-
nit ſcientiam pecoris parandi & paſcen-
di ut fructus quam maximi ex eo ca-
piantur. Rutcov. *Oetic. L. 1. C. . & C. 5.*
3 Animalia verò ſunt triplicis generis
juxta ſubjectum locum, in qvo verſan-
tur, nempe in cœlo vel aëre, terra &
aqua *l. 1. §. 3. de J. & J. l. 1. §. 1. de A. R. D.*
quibus tres modi capiendi reſpondent,
nempe venatio, piſcatio & aucupium,
4 de quibus *infra.* Sunt autem aves, quæ
in aëre volant *l. 16. l. 3. de A. R. D.* qui-
bus etiam apes & cætera hujusmodi
annumerat. Iſid. *Lib. 12. Etym. ult.* & ſunt
vel manſvetæ vel manſvefactæ vel fe-
ræ *§. Cervos Inſt. de R. D.* Manſvetæ ſive
domeſticæ naturæ ſunt gallinæ, anſeres,
anates; Manſvefactæ ex feris ſunt co-
lumbæ, phaſani, pavones. *l. 66. de Leg.
III.* Unde avibus legatis continentur
etiã manſvefactæ, de columbis dome-
5 ſticis dicuntur *in Novel. 69. c. 1. §. 1.* Et
hæ tamdiu pro noſtris habentur, quam-
diu animũ revertendi non amiſerunt. *l.
5. §. 6. de A. R. D.* Plures his añumeran-
tur *in LL. Alemann. Tit. 99.* anea,
i. e. anſer, aneta, anas, ciconia,
cornicula &c. Tales etiam ſunt per-
dices in Chio Inſula, ubi gregatim
paſcuntur, paſtoremque ut oves ſi-
bilo evocatæ ſequuntur. Busbegv. *Ep.
3.* Atque ita procul dubio intelligen-
dus pavo manſvetus *in l. 37. de Furt.*
Feræ aves ſunt aquila, grus, tur-
dus &c. quarum ipſæ quædam in vi-
varium vel caviũ includuntur. *d. l. 66.*

Terreſtria animalia itidem ſunt vel
fera vel manſveta *l. 5. de A. R. D.* Me- 6
diam naturam cicurata obtinent. Ad 7
manſveta animalia pertinent pecudes
& quadrupedes, quæ collo dorſoque
domantur, & gregatim paſcuntur. *l.
2. l. ad L. Aquiliam* Cæpoll. *Lib. 2. de
ſerv. Ruſt. c. 9. n. 2.* Medices *de Ver. at.
in Præfat. n. 18.* Unde pecoribus le- 8
gatis & quadrupedes continentur,
quæ gregatim paſcuntur *l. 65. §. 4. de
leg. III.* & jumenta. *l. 81. §. 1. ff. eod.*
Alii quadrupedum nomine propriè
majora, pecudum minora pecora in-
telligi volunt. Gœdd. *in l. 89. de V. S.*
Majora, ſunt armenta vel jumenta,
â Bartolo *in l. oves ff. abigeis.* groſſæ be-
ſtiæ dicuntur. Jumenta â jungendo
ita dicta teſte Nonio Marcell. *l. 3. §. 9.
de pen. leg.* quæ onera dorſo ferunt;
unde etiam dorſuaria dicuntur, ut
muli, aſini, elephanti, cameli, *l. 2.
in fin. ad L. Aquil. §. 1. Inſt. eod.* Ulp.
d. tit. 19. Seneca *epiſt. 51.* *Quamlibet
viam jumenta patiuntur, quorum dura-
ta in aſpero ungula eſt: in molli paluſtri-
que paſcuo ſaginata cito ſubteruntur.* Ar- 10
menta ſunt, quæ armis id eſt hume-
ris laborem peragunt, ut boves & e-
qui. *d. l. 89. & ibi* Gœdd Unde jumen-
tis legatis boves non continentur. *l. 65.
§. 5. de leg. III.* armentis autem legatis
boves continentur, ſed non oves aut
capræ. *d. l. 65. § 5.* De bobus *vide
l. 3. in pr. de ſervit. ruſt. l. 1. §. 7. ſi
quadr. l. 2. ad L. Aquil. §. 1. Inſt. eod.*
De equis *in d. l. 1. §. 2. ſi. quad. d. §. 1.
eod.* Boer. *deciſ. 218.*

Minora pecora ſunt, quæ gregatim 11
paſcuntur, Gœdd. *de loc. n. 89. n. 2.* ut
oves, capræ, ſues. *d. §. 1. Inſt. ad L. Aquil.*
Grex autem continet multitudinem 12
pecorum in numero collectorum, *l. 70.
§ 3. de Uſufr.* atque ita perpetuatur, ſi
novi fœtus in locum decedentium ſur-
rogentur. *l. 21. l. 22. de Leg. 1.* quia grege
legato etiam futura includuntur. Grex
ovim etiam ad fundum inſtructũ per-
tinet, ſi per eum fructus ex ſaltu perci-
piuntur. *l. 9. de Inſtrum. leg. l. 25. eod.* Et
grege ovium legato & arietes & agni
debentur, non etiam ovibus legatis. *l.
51. §. 4. & 6. l. 67. §. ult. de leg. III.* Quam-
diu

diu agni dicantur vid. *l.60.in pr.d.l.65. in fin. eod.* Gregis autem appellatio etiam ad majora pecora pertinet, veluti ad boves. *l. 22. de leg.1.* non etiam ad equos, quia eorum conjunctio equitium dicitur. *l. 19. §. 1. de Instruct.* vel si pauciores, biga, triga, quadriga, *l. 65. §.*
14 *1.de leg.II. l.58.pr.pro socio.* Et quia hæc animalia quoque efferantur si extra disciplinam hominum in solitudine vel nemore vagentur, sicut in Hungaria, Hispania, item in Germania ut in Comitatu Stolbergensi &c. feri equi, in Lycaonia feri asini, in Dardania, Borussia feri Boves, in Italia feri porci, in Samothracia feræ capræ &c. Crescent. *Lib.9. in pr.* ideo invaluit distinctio jumentorum domitorum veluti de equis est *Lib. II. LL.Longob. 21.* ex quibus indomiti dicuntur, Wilden / Feld-Pferde / das ist Strietzen/die noch unbeseilet und nicht eingespannet seyn / Gl. *ad Art. 24. Lib. 1.* Land-Recht.

15 Feræ sunt bestiæ ut Leones, ursi, pantheræ. *l. 2. ad L. Aquil.* apri. *l. 29. §. 6. eod.* Item canis diverso respectu *l. 2. §. 6.d.t.* Nam alias etiam animal domesticum est Gl. *in princ. Inst. si quod paup.* Mohr. *lib. 1. de Venat. Lib. 1. n. 19.* Hinc sontes olim bestiis objiciebantur. *l. pen. ad L. Pomp. de parric. l. 3. §. pen. de sicar.* vel ad bestias condemnabantur. *l. 6. ad L. Jul. pecul. l. 8. de Testam.* ut scilicet cum ipsis depugnarent. *l. 1. §. 6. de po-*
16 *stul.* Isid. *lib. 12. Etym. 2.* Pisces æque ut pecus à pascendo dictæ sunt, si credimus Isidoro, *d. lib. 12. c. 6.* ubi vide illorum differentias.

17 Pecuariæ autem duæ sunt partes, nempe pecora pascere & educare, quorum hoc necessitatem alimenti continet, illud etiam voluptatem & saginam; Educare enim est sufficiendi generis curam habere, pascere vero natos
18 cibo saginare. Non. Marcell. *c. 5.* Quamvis enim generale præceptum sit Catonis, Bene pascere, cum quo convenit *Sirac. 7. v. 24.* Si tibi sunt pecora, cura illa. Quo exemplo Christus jubet Petrum pascere oves suas *Joh. ult. v. 16.* quod passim explicatur *in Jure Canon.* Tamen hic quoque differentia aliqua observatur, quia illa, quæ tantum educamus parcius nutrimus, quam illa, quæ saginamus. Unde pecora duorum generum statuuntur ratione nutrimenti, Fasel- und Mast Vieh. Quo modo porci crassati distingvuntur ab illis, qui gregatim pascuntur, quorum illi ad cibaria pertinent, hi ad hæreditatem. Land-R. *Lib. 1. Art. 24.* Faseln Germanicam vocem esse ac idem denotare qvod nutrire, ut propterea quidam Vasalli notationem inde petant. Gryph. *de Weichb. Sax. C. 49. n. 11.* Necesse verò est, ut animalia sufficienter alantur, quia alias macies contrahitur, quæ interdum morbo gravior est; præsertim jumenta illa quæ laborant etiam lautius tractanda sunt, neque bovi trituranti os obligandum, *1. Cor. 9. v. 9.* quod Romani servis suis in pristino molentibus faciebant. Johan. Hering. *de molend. q. 4. n. 68.* Cujusmodi immisericordia etiam erga pecora improbatur *Prov. 12. v. 10.* Camer. *lib. 1. medit. 21.* quippe quæ Deus etiam feriis gaudere voluit. *Exod. 2. v. 17. & cap. 23. v. 12.* Talis est eqvus militaris, qui si strigosus & macilentus sit, arguit pigrum & inertem dominum; Ut propterea censoria nota notatus sit obesus quidam, qui dixerat: Egomet me curo, sed equum servus meus. Gell. *l. 4. N. A. 12.* Dembster. *in paral. lib. 2. antiq. Rom. 17.* Habet enim lex Aureliani Cæsaris: Miles equum saginarium suum comiter curet, teste Vopisco, quam explicat Covar. *lib. 4. Var. resol. 3.* Turneb. *lib. 18. c. 19.* Eodem modo etiam pecora lactantia melius curanda, quia tunc juxta Virgil. *Eclog. 4. Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ ubera.* Eadem quoque non mulgenda cum partui vicina sunt, monet Virg. *3. Georg. Nec tibi fœtæ more patrum niveæ implebunt mulctralia vaccæ. Sed tota in dulces consument ubera natos,* quia proles inde nata tanti fit robustior: Multo minus percutienda sunt ne abortum faciant, quod prohibetur in LL. Alemann. *tit. 73.* sed potius bene curanda, ne inedia aut frigore (utrumque ipsis damnosum) lædantur Crescent. *d. lib. 9. c. 61.* Quæ autem pingue-

gvedini peculiariter destinantur, non satianda, sed saginanda sunt pingviori alimento. *Matth. 21. v. 4.* generali nomine altilia dicuntur, quæ Germanicus textus reddidit Mast-Vieh ut sunt boves altiles, Varro. *lib. 2. de re rust.* qui in Frisia & Germania passim in gramine optimè proveniunt, porci grassati de quibus *supra.* Vituli saginati. *Gen. 18. v. 7.* Lucæ 15. v. 13. Agni lactantes Gen. 27. *v. 1. &c.* Ad omnia autem pecora requiritur cura & custodia, quia nihil magis illa pingvefacit, quam oculus domini; Eoque dependet persvasio, quasi illi bene proveniant pecora, qui ea bene curat & diligit exemplo Jacobi. *Gen. 31. v. 38. & cap. 33. v. 13. &c.*

19 Inservit huic rei castratio pecorum tum ut magis pingvescant, Cælius *Lib. 13. c. 29. & Lib. 28. c. 25.* tum etiam ut ad labores fiant habiliores, nec fœminarũ usu exagitati cunctentur, ut de equis scribit Varro *Lib. 2. c. 7.* Virg. *3. Georg.* Carpit enim vires paulatim, &c. Aristoteles etiam aliam causam addit quasi animal castratum plus mansvescat, quod tamen periculo non caret Camer. *Lib. 1. Medit. histor. 96.* sicuti JCtus *in l. 38. §. 6. de Ædil. Ed.* testatur quædam propter castrationem fieri imbecilliora, licet quandoq; etiam pretiosiora fiant: In lege Salica *tit. 40. §. 3. & 13.* appellatur spadare equum vel caballũ. Quomodo castratio fiat tradit Crescent. *L. 9. c. 63.*

20 Pascuntur autem Pecora vel domi vel foris *l. 12. §. 8. de Instr. leg.* illic pabulo, hic gramine; Et hoc in sylvis vel pascuis, vel in locis incultis. Sylvas æstate comodiores esse pecori, pascua prope aquam hyeme tradit Crescent. *d. l. 9. c. 61.* Quod in Italia obtinet: Nã in Germania hyeme præsertim frigidiore domi continentur. Gryph. *in Oecon. leg. C. 17. n. 172.*

21 Pretiũ vero pecorũ hodie multũ accrevisse constat ex cõparatione temporũ. Namq; in lege Alemañorũ, tempore Clotharii Regis condita, optimus bos quinq; tremissibus æstimatur, qui sequitur quatuor *tit. 78.* Tremissis autem erat tertia pars solidi, exæquans 4. denarios, *ib. tit. 6. §. 3.* Solidus enim 12. denarios sive nummos continebat *lib. 2. LL. Longob. 22.* In Jure Saxon. *art. 51. lib. 3.* equus æstimatur 12. solidis; bos, mulus, asinus 8. porcus & sus 5. pullus equi uno, ovis octo nummis sive denariis, vitulus sex, agnus & capreolus 4. porcellus, anser & gallina fovens ova tribus, anser & anas uno, pullus gallinæ dimidio. At in Antiquiss. LL. Saxon. *tit. 18.* bos duobus solidis, vacca cum Vitulo 2½. Bos anniculus vel ovis cum agno 2. tremissibus æstimatur. Sunt autem hi solidi argentei, quorum 82. unam libram conficiunt juxta Gl. *ad art. 45. tit. 3.* Land-R. Ergo horum pecorum maxima vilitas nullatenus attingit illam, quam de Riga Livoniæ prodidit Joh. Angel. â Werdenhag. *de Rebusp. Hanseat. p. 3. c. ult.* ubi bos pingvis tribus thaleris venit, porcus saginatus uno. Apud Romanos quoque cum ovis decussi, bos centussi æstimaretur, *Gell. lib. 11. C. 1.* illa tribus, hic 30. grossis argenteis nostratibus constaret. Sed hæc olim, causam verò quod hodie pretia rerum mirum in modum creverint, tradunt, esse fortunam & opulentiam incolarum, sicuti Lutheri judicium recenset Zinegrev. Wo reiche Leute seyn/da ist allezeit Theurung. Hinc etiam tempore pacis crescit æstimatio prædiorum, quæ belli tempore pro derelictis habentur. Arist. *5. Polit. 6.* Illud quoque constat, pecora inter mobilia quidem 22 censeri Chopin. *de privil. Rust. L. 2. P. 2. c. 1.* sed tamen omnibus aliis mobilibus esse pretiosiora & utiliora, quod etiam in executione videndum, ubi incipitur ab illa re, quæ minus est damnosa debitori & sic primò à re mobili, postea ab animali, his deficientibus demum ad immobilia pervenitur. *l. 15. §. 2. de re Jud.* quam æquitatem etiam Joseph sequitur *Gen. 46. v. 15. & seq.* qui patri suo immobilia promittens, monet ne mobilia sua utpote minoris damni moretur, *Gen. 45. v. 20.* Nam moventia sua pecora nempe secum duxit, utpote aliis mobilibus nobiliora. Patrisfamilias verò cura & custodia ad omnia fermè pecora requiritur, quia nihil magis illa pingvefacit, quàm oculus Domini; hinc in Ger-

Germania Inferiori Prædia plerumque ædificata sunt, ut fundos suos ex adverso habeant, & vel â foco vel per ostium jumenta sua prospicere possint.

24 Pabulum autem pecorum multiplex est & diversum pro eorum diversitate, in genere penus jumentorum dicitur. *l. 3. in pr. de pen. legat.* item Pabula *l.* 9. *C. de jure fisci l.* 18. *C. de curs. publ.* Germanis Futter/ unde fodrum. Et pertinet ad sumtus familiæ, quia absque pretio comparari nequit *d. l.* 9. *C. de jur. fisci.* Hujus generis est fœnum, §. *1. Inst. de usu & hab. l.* 93. §. 4. *de leg. III.* quod in villa urbana caute componendum est, propter periculum incendii. *l. 11. §. ult. locat.* quia fœnum ita dictum, quod eo flamma nutriatur juxta Isid. *lib.* 16. *orig.* 9. *in fin.* Dd. vulgo ad fructus naturales referunt. Ilico Umm. *disp. 21. n. 4.* cum tamen hoc non minus ac frumentũ sumtus & operas requirat *supr. num.* 93. Neque tamen ideo fœnum ad frumenta pertinet Wehner. *in verb.* Geweid. *arg. l.* 1. §. *3. de aqua pluv.* Locus unde fœnum colligitur propriè pratum dicitur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo, quod protinus si paratum nec magnum laborem culturæ desideret. Prata autem sunt, quæ secari possunt. Quandoque etiam secundò Wehner. *in verb.* Ackermann. Pabulum quoque præbent omnis generis fructus & segetes, sive cum adhuc spicis continentur, sive cum jam excussæ sunt fruges, & frumentum â paleis separatum est. Et quidem palea & stramen propriè pecori destinantur, *d. l.* 93. §. 4. *de leg. II. l.* 12. §. 1. *de usu & hab.* §. 1. *Inst. eod.* quia ferè alium usum non habent usque adeo ut Isid. *d. lib.* 17. *cap.* 3. testetur, paleam â pabulo nuncupatam, quod ea primum sola in pascendis animalib⁹ pastus præberetur. Ejusdem ferè generis sed melioris usus est siliqua, folliculus sive integumentum frumenti, vulgò Kleyen/ eam pecorum pabulo gratissimam esse testatur Plin. *lib.* 18. Columell. *lib. 5. c.* 19. *Lucæ 15. v. 15. v.* & ibi Polycarp. Lyserum Avum meum *p. m. in Harmon. cap.* 121. Ut propterea etiam â pauperibus in cibum recipiatur *Lucæ 15.* Horat. 2. *epist.* 1. *Vivit siliquis & pane secundo.* De ejus virtute Virg. 1. *Georg.*

Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.

Idem videtur esse furfur, quo abundant pastores quos Scrophipastos vocat Plaut. *in Capt. A. 4. S. 2.* qui alunt furfure sues. Fabas quoque tam bobus quam porcis utiles esse ad saginandum, certum est, sed farinam earum magis usq; adeo ut bos 15. diebus illa pingvefieri possit. Crescent. *L. 3. c. 1.* Ex omnibus verò magis pingvescunt porci, ut nec surgere possint & in eorum clunibus mures foveas faciant. Scalig. *Exerc. 199. Sect. 2.* Eodem modo etiam alia minora legumina & frumenta pecori ad pastũ prosunt, ut vicia, lupinum, ervum &c.

25 Numerus gregis arbitrarius est cuivis, pro modo sc. pascuorum & pabuli hyberni, denario tamen minor esse nequit, *l. ult. ff. de Abigeis*, in LL. Alemann. *Tit.* 75. Grex vaccarum vaccaritia dicitur ex 12. vaccis constans, quibus unus taurus præest. Grex ovium mille vel duorum millium invenitur. *l.* 25. *pr. de fund. instr.* Grex porcorum quinq; vel quatuor *d. l. ult. ff. de Abig.* sed 2000. mill. tradit *Marc. 5. v.* 13. ubi tamen plures greges conjunctos fuisse colligitur ex multitudine pastorum.

26 Necessarium insuper est, ut mortalitati occurratur, quando decedentibus novi fœt⁹ substituuntur & sic diuturnitas gregis conservatur *arg. l. 220. in fin. de V. S.* Virg. 4. *Georg.*

Si genus immortale manet, multosque per annos.
Stat fortuna annos & avi numerantur avorum.

Semper autem videndum ut ad fœtificandum meliora pecora eligantur, quia hic quoque obtinet versus:

Sæpe solet similis filius esse Patri.

Gl. *in l. quod si nolit* §. *mancipia de Æd. Ed.* Horat. *l. 4. Carm.* 4. Fortes creantur fortibus & bonis, est in juvencis, est in equis patrum virtus.

Quia difficile est suem debilem multos majusculos porcos alere Xenophon *in Oecon.* 23. Menoch. 6. *præs.* 58. Item Cæ-

Cæpolla. *de Servit. Lib.* 2. *c.* 9. *n.* 19. eligendas esse matres nobiles, quales dicit esse oves Veronicas, quæ habent lanam optimam; Sicut in Germania celebratur Misniaca, pro optimis vaccis verò apud nos habentur Frisicæ & Helveticæ, inter equos verò laudantur itidem Frisici & Danici.

27 Aves denique vel mansvetæ, ut sunt anseres, anates, gallinæ, vel mansvefactæ, ut pavones, phasani; columbæ utiles sunt propter fructus, qui sunt pulli, ova, plumæ, ut propterea in bonis nostris computentur. *l.* 5. §. 1. *Fam. Hercisc.* Cæpoll. *L.* 1. *c.* 77. Sed id de rusticis prædiis verum est ubi seipsas alunt. In urbanis voluptatis magis quam utilitatis causa è manu aluntur, cum plerumque impensa major sit fructibus. Quomodo ex ovis furno modicè calido inclusis produci possint pulli, idque in
28 Ægypto fieri tradit Busbeqv. *Ep.* 3. Ad pingvefaciendas aves notandum arcanum domesticum quod refert Seneca *Epist.* 122. Nempe eas includere tenebris, ut eo melius pingvescant. Præerat illis apud Romanos servus, qui fartor dicebatur, Pignor. *de serv. fol.* 276. Gryph. *d. L.* 1. *c.* 17. *n.* 232.

29 Quid autem si pecus unius ex alterius domini mare inscio ipso conceperit? tunc illius erit fœtus, cujus est mater, quia partus ventrem sequitur *l.* 84. §. 10. *de leg.* 1. *l.* 7. *C. de R. V. l.* 21. *C. de Agric.* Clandestina verò submissio, per quam virtus admissarii enervatur genus quoddam furti est Cujac. 13. *obs.* 16.

30 Subjicere hic placet legem ad rem pecuariam pertinentem, seu antiquam inscriptionem marmoream, quæ continetur Romæ in Columnensium palatio, ad Basilicam dd. Apostolorum, quam pro raritate sua commendat Philander *ad Vitruvium Lib.* 10. *c.* 1.

EX AUCTORITATE TURCI APRONIANIVE PRÆFECTI URBIS, RATIO DOCUIT UTILITATE SVADENTE CONSVETUDINE MICANDI SUMMOTA SUB EXAGIO POTIUS PECORA VENDERE QUAM DIGITIS CONLUDENTIBUS TRADERE, UT APPENSO PECORE CAPITE PEDIBUS ET SEVO LACTANTE ET SUBGULARI LANIO CEDENTIBUS RELIQUA CARO CUM PELLE ET INTERANEIS PROFICIAT VENDITORI SUB CONSPECTU PUBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA, UT QUANTUM CARO OCCISI PECORIS APPENDAT, ET EMPTOR NORIT ET VENDITOR COMMODIS OMNIBUS ET PRÆDA DAMNATA, QUAM TRIBUNUS OFFICIUM CANCELLARIUS ET SCRIBA DE PECUARIIS CAPERE CONSVEVERANT, QUÆ FORMA INTERDICTI ET DISPOSITIONIS SUB GLADII PERICULO PERPETUO CUSTODIENDA MANDATUR.

Ad explicationem autem hujus legis 31
pecuariæ apprimè facit, quod habet Casaubonus *ad Svetonii Augustum cap.* 12. SORTIRI & MICARE, inquit, non aliter differunt, quam ut genus & species. Glossar. Micare λαγχάνειν. Sortitionis varii erant modi: MICARE de ea dicitur, quæ fit per digitos subitò expansos sub certo numero. Nonus *lib. XXXIII.* hunc morem eleganter exprimit. Describit certamen inter Cupidinẽ & Hymenæum, quos inducit miro jaculationis genere brabeuta Ganymede certare: Hinc dictum est dimicare quod propriè est sorte ac micatione finem imponere controversiæ. Deinde accipi cœpit pro tollere controversiam quoquo modo: Sed quia ferro id sæpè fit, propterea pro pugnare ponitur. Græci Magistri πυκτεύειν vertunt eleganter: nam propriè dicitur de ea pugna, quæ ex rixa inter duos orta est. Fuit autem frequens apud veteres micationis usus in controversiis: nam etiam in contractibus faciendis, si de pretio aliave aliqua re non convenerit, micatione controversiam tollebant. Sic res in foro, si carnes de lanione emebantur. Quod tamen postea jure mutatum est, cautumque, ut sub exagio, hoc est πρὸς σταθμόν, non micatione, carnes emerentur: Varro Parmenone micandum erit cum Græco, utrum illius numerum, an ille meum

um ſequatur. Alludit Varro non ad luſionem, ut volunt, ſed ad illam, quam notavimus, conſvetudinem tranſigendi de pretio in emtione, & id genus aliis per micationem. Atque hinc potius ortum putem proverbium: Dignus qui cum vel in tenebris mices, quàm ex luſu, quem ajunt quidam Græcis fuiſſe familiarem, & ab iis ἐπάλλαξιν τῶν δακτύλων appellatum. Hæc ille. Pertinet huc locus Svetonii in Claudio *c. XXI.* oblatos victoribus aureos prolata ſiniſtra pariter cum vulgo voce digitisque numeraret. Nam digitis numerare, micare eſt, hoc eſt, digitis ſignificare quot aureos expectare victores deberent. Veteris enim non calculis tantum, ſed digitis etiam numerabant. Eos enim fingebant variè, & figurabant nunc aperientes, nunc conſtringentes aut componentes inter ſe diverſis formis, ut numeros diverſos exprimerent. Buchn. *in Vocab. Mica.*

CAP. X.

DE JURE ANIMALIUM.

SUMMARIA.

1. *Animalia juris Naturæ ſunt peritia.*
2. *Habent aliquod æquipollens rectæ rationi.*
3. *Oſtenditur hoc exemplis.*
4. *Animalia non ſolo inſtinctu naturali ducuntur.*
5. *Ab animalibus multa in Medicina inventa.*
6. *Jus gentium & Civile perſonis tantum redditur.*
7. *Redditur tamen quandoque jus ſecundum facta brutorum.*
8. *Quotupliciter hoc fiat?*
9. *Actiones quadrupedariæ ortum à jure divino habent.*
10. *Actionis de pauperie deſcriptio.*
11. *Cui competat hæc actio?*
12. *Quando ceſſet?*
13. *Pœna illius qui ſciens habuit animal noxium.*
14. *De jure Saxonico traditio noxæ reum non liberat.*
15. *Niſi expulerit animal nocens.*
16. *Actio de paſtu quæ ſit?*
17. *Hujus Actionis requiſita.*
18. *De jure Saxonico datur actio ſubſidiaria de paſtu in Dominum.*
19. *Actio de paſtu ad quid detur?*
20. *Formula hujus actionis.*
21. *An in frumento depaſto tempus damni dati, an tempus meſſis ſit attendendum?*
22. *De jure Saxonico committitur hoc arbitrio paganorum.*
23. *Dominus pecoris præter refuſionem damni tenetur etiam emendam ſolvere.*
24. *An illa pro ſingulis pecoribus ſolvenda?*
25. *Actio de paſtu an competat contra iter facientem.*
26. *Actio Ædilitia competit contra Dominum habentem animal ferox.*
27. *Ferox animal quod dicatur?*
28. *Condemnatio ob noxiam quomodo fiat.*
29. *Pœnæ criminales animalibus irrogatæ.*
30. *In res inanimatas quandoque animadverſum.*
31. *Ratio puniendi bruta defenditur.*
32. *An locuſtæ ob damna in agris data poſſint excommunicari?*
33. *Ita practicatum fuiſſe in Burgundia refertur.*
34. *Supplicatio pro decernenda excommunicatione.*
35. *Datus locuſtis Advocatus.*
36. *Adjuratio Locuſtarum.*
37. *Edictum excommunicationis.*
38. *Male ſubjungi precibus ſuperſtitioſa.*
39. *Locuſtarum varia nomina.*
40. *Locuſtæ an & quomodo citari poſſint?*
41. *An comparere poſſint per procuratorem?*
42. *Judex competens in hac locuſtarum cauſa.*
43. *Excommunicationis definitio.*

44. Bann

44. Wann nimmt niemand den Leib.
45. *An Ecclesia maledicere possit locustis?*
46. *Miraculorum dona neminem sibi debere arrogare.*
47. *Non esse facienda mala, ut inde eveniat bonum.*
48. *Non quod perdi potest, statim etiam excommunicari potest.*
49. *Excommunicandi potestatem non esse datam ad temporalia.*
50. *Superioritas hominis in animalia.*
51. *Ab Episcopis exigi non debere, quod Deus dare recusat.*
52. *Excommunicationem locustarum non in omnibus locis Pontificiis practicari.*
53. *Fidem superstitioni non esse superstruendam.*
54. *Abusus Nominis divini.*
55. *Exercitium Artis magicæ ne quidem in bonum finem esse licitum.*

1 ANimalia Juris Naturalis esse peritia Imperator Justinianus *pr. Inst. de Jur. Nat. Gent. & Civil.* testatur; Jus, ait, Naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam jus istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cœlo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ conjunctio, hinc liberorum procreatio, hinc educatio, sui & suorum defensio.
2 Etsi enim bruta sensu, i. e. sensu rectæ rationis careant, quin tamen æquipollens quid in iis reperiatur, negari vix poterit; Videmus siquidem bruta â singularibus aliquo modo ad universalia concludere: Ex aspectu unius hominis noscere omnes; adhæc conjungere & dividere, distingvere bonum â malo in usum vitæ suæ liberationis & parvulorum suorum. Mæstertius *de Justit. LL. Roman. L. 1. dub. 7.* Et ipsa cerebri compositio, qua ad ratiocinandum in homine anima utitur, perspicitur
3 etiam in brutis. Aliqualem rationem animalibus inesse ostendunt apes in admiranda sua politia, ubi perfectam rempublicam repræsentant; quis ignorat singularem formicarum in instituenda œconomia solertiam? quis nescit fidelem elephantum rectorum suorum defensionem, tela quoque ex horum corporibus extrahentium; quis non admiratur amorem erga parentes in ciconiis, castitatem in turturibus?
4 Etsi enim eos actus mero instinctui naturæ assignandos autumet Seldenus. *d. J. N. & G. juxt. discipl. Ebræor. Libr. 1. Cap. 5.* Vix tamen eos solus naturæ instinctus operaturus est effectus, qui & ipsis hominibus, si non stuporem singularem, certè admirationem injiciunt. Ex lege itaque naturali, quæ singulis animantibus â Deo ad conservationem singularum specierũ difformiter insculpta, horum actuum origo petenda. Præcipit ea illorum exercitium, si suam conservare velint speciem & societatem. Imo si illi & similes actus ex solo naturæ instinctu promanarent, vix bruta aliter agere, nec aliquid addiscere valerent, cum tamen de elephantis, equis, canibus venaticis, psittacis, accipitribus &c. contrarium quotidiana doceat experientia. Le-
derer *de Jure Bestial. c. 2.* Animalia et- 5
iam quid analogi rationis habere ex eo patet, quod ab iis in Medicina multa monstrata sint, quæ deinde in usum hominum sunt translata. Hirundines herba Chelidonia pullis visum restituunt, notata & est hujus animalis malignitas in alia herba major, percussus enim â serpente mederi quadam sibi dicitur, sed illam homine inspectante non decerpit. Simplicius Cervæ monstravere Elaphoboscon Plin. *Lib. 25. c. 8. & lib. 8. cap. 27.* Idem scribit de Dictamno extrahendis sagittis apto Salmasius *ad Solinum cap. 19. Verbo dictamno.* Dioscor. *lib. 3. c. 31.* Ciconia minus belle valens origano sibi medetur: Aper vero hederâ. Testudo, viperam comesta, cunilæ esu ab illius venenositate sese liberat, qua si carere cogitur, veneno illo perit. Eandem plagæ apponunt ciconiæ cæteræque aves cum vulnus acceperunt. Mustela cum serpentibus dimicatura (ut habet Aristoteles *l. 9. de hist. animal. c. 6.*) atque etiam in murium vena-

vena ut vultu Plinius *l.* 8. *c.* 27.) rutam προφυλάξεως ἕνεκα comedit. Idem accidere lacertæ quod testudini Forest. Diosc. *l.* 2. *c.* 5. de incerto Vrinar. Judicio, elegans historia testatum facit. Hæc enim cum vipera dimicans venenatis hujus morsibus medetur viresque recolligit Galegâ seu ruta capraria, quâ si destituitur, actum de illius vita est. Haud immerito hanc ob causam hæc ipsa herba alexipharmacis annumeratur. Anseres, anates cæteræque aquaticæ aves pro universorum morborum panacæa sideritide utuntur. Elephas oleastro chamæleontis veneno occurrit. Draco vernam nauseam sylvestris lactucæ succo corrigit. Herba tritici σιτῷ dicti comestâ canes lumbricis infestati sibi consulunt. Angvis hyberno situ membrana corporis obducta fœniculi succo impedimentum illud tollit, visumque acuit: quando verò squamæ ejus obtorpuere, spinis Juniperi se scabit. Graculi, merulæ, perdices Lauri foliis se evacuando, fastidium omne tollunt. Brunfelsius *in proœmio herbar. c. 7.* His etiam corvus infestum Chamæleontis virus, quod ipsi quoque victori nocet, extinguit. Tragus *in præfat. c. 6.* Hippopotamus nimia crassitie laborans phlebotomiam, Ibis avis in Ægypto usum Clystorum docuit &c. Polydor. Virgil. *de Invent. rerum.*

6 Jus itaque naturale qvamvis cadat in bestias, attamen jus gentium & civile personis tantum redditur, non 7 tamen semper secundum facta personarum, sed etiam quandoque secundum facta brutorum. Ex quibus factis jus oritur, quod persequi solemus modis tum civilibus tum criminalibus; 8 Civilibus tum in Judicio vel extra judicium; Actiones verò civiles, quæ ex brutorum dantur factis & eorum sunt propriæ tres habemus, de pauperie una, altera de pastu, tertia de damno ab animali feroci juxta viam publicam 9 dato. Hæ autem actiones quadrupedariæ & noxales non modo Gentibus frequentes fuere, sed ortum â Divino Numine habent, legibus de hoc Ebræis primitus constitutis, *Exod.* 21. 28. quæ equidem merè positivæ non facile fuerint dicendæ. Ab his Solon accepit, de quo Plutarchus *in Ejus Vita:* Scripsit, *ait*, & de pauperie à quadrupedibus data, ubi canem, qui aliquem momorderit, dedi jubet cubitorum quatuor vinculo alligatum. Ex Solone sumpsit Plato 11. *de leg.* ut si animal domesticum quadrupes pauperiem fecisset, eodem modo damnum resarciretur, ac si servus dedisset. Et gemina his cernere licet in legibus Wisigothor. *l.* 8. *t.* 5. *l.* 5. *t.* 3. *l.* 11. 12. 15. Longobard. *l.* 1. *t.* 91. *l.* 23. 24. *t.* 20. *l.* 4. 5. Burgundiön. *t.* 18. §. 1. Saxon. *t.* 13. Bajoarior. *l.* 13. *c.* 1. Adde Grot. *in flor. sp.* & Constant. *l'Empereur*, qui totum h. t. longe reddit illustriorem eleganti interpretatione sua, *ad Baba Kamma*, & *sing. libr. de LL. Ebræorum forensibus ac more Talmudistarum* damna revocans ad quatuor fontes, bovem, puteum, depascentem & incendium *c.* 1. §. 1. Damna animaliũ latissimè exponit. §. 4. *c.* 2. 3. 4. & 5. usque ad §. 5. Conf. & Joh. Henr. Hottinger. *in jure Hebræor. l.* 48. *p.* 61. Quia omnia non modo originem hujus juris indicant, sed & aliquam obligationem ad damni restitutionem supponere videntur. Quin bruta, quæ hominem necarunt, morte sublata fuisse in terrorem & exemplum constat ex *Exod.* 21. 28. & *seq.* Hahn. *ad Wesenb. Tit. Si quadr. pauper.*

Est itaque actio de pauperie, qua ob 10
damnum, a quadrupede aliove animali irrationali contra naturam generis sponte commoto illatum, convenitur dominus istius animalis, ut aut animal quod nocuit dedat, aut æstimationem noxæ solvat. *l.* 1. *pr.* & §. 19. *ff. si quadr. pauper.* Pauperies commodius dicitur læsio ab animali irrationali data, Datur autem hæc actio de pauperie (1) 11
Domino rei in qua pauperies facta vel cujus interest *l.* 2. *d. t.* (2) Si quadrupes mansveta pauperiem fecit. (3) Ex lascivia sponte & contra naturam sui generis. (4) Adversus eum, qui tempore motæ actionis dominus est ad id, ut vel quadrupes noxæ detur, vel æstimatio

damni præstetur. Juxta quod Facultas Juridica in Academia Julia *Ao. 1645.* respondit: Dieweil aus der Zeugen Aussage zu vernehmen / daß Jochim Kulps Sattel-Pferd vorhin andere herunter geworffen und beschädiget / auch Heinrich Schapere unlängst aus dem Sattel gesetzt / worüber die Pferde im Gelauf den Soldaten Henning Heinen umgestossen und er übergefahren worden: So kan dieses verursachten Unfals halber der Knecht Heinrich Schaper nicht / sondern Jochim Kulps als Herr des schüchtern und ungehaltenen Pferdes belanget werden / also daß er solches / iedoch weiter nicht denn mit Hergebung gedachten Sattel-Pferdes oder dessen Werth / zu büssen schuldig. Est autem actio de pauperie vel directa vel utilis, si sc. animal sit bipes *l. pen. d. t.* vel si ferum quidem naturaliter, sed per assvefactionem mansvetum seu cicuratum, *l. 5.* §. 5. *d. l.* Experiri autem potest quis tum demum contra dominum animalis, si animal proprio motu damnum intulerit; hinc si alia quadrupes aliam concitavit, dominus non concitatæ, sed concitantis, quippe quæ feritate quadam sua contra naturam commota pauperiem fecit, tenetur. *l. 1. §. 9. d. t.* Similiter cum arietes vel boves coiissent & alter alterum occidisset, si quidem is periisset qui aggressus erat, cessat actio, quia alter non proprio motu vel contra naturam, sed concitatus ac defensionis gratia damnum dedit; sin verò is, qui non provocaverat, occisus læsusve, competit hæc actio. *l. 1. §. 11. h. t.*

12 Cessat hæc actio si culpa vel nostra vel alterius animal damnum dederit, item si non lascivia sed secundum naturam suam, vel si animal moriatur ante litem contestatam *l. 1. §. 13. d. t.* Confer. Coler. *Decis.* 168. *n. 8.* Primo tamen casu locus est actioni legis Aquiliæ, quomodo responsum fuisse refert Hahn *ad Wesenb. n. 4.* Thut sichs also in der That befinden / daß drey Jungen hinter einen Brüll-Ochsen hergelauffen / ihn mit Steinen geworffen / angeschrien und vergrellet / darauf sich bald begeben / daß er eine alte im Wege vorhergehende Frau niedergestossen / davon sie den fünfften Tag hernach des Todes worden. So mag dem Herrn des Ochsens dieser wegen keine Schuld zugemessen werden / sondern es sind die drey Jungen / welche den Ochsen irritiret / oder an deren statt ihre Eltern / die begehrte Artzt- und Begräbniß-Kosten / nach billiges Richterlicher moderation zu entgelten und daüber die Jungen / wenn sie des Alters und ziemlichen Verstandes, mit acht tägiger Gefängniß zu belegen. V. R. W. Plura de hac actione vid. apud Thom. *de Nox. anim. c. 1. & seqq.*

Præterea statuitur quoque secundum *Constit. Crim. Carol. V.* pœna extraordinaria, eaque criminalis in eos, qui animal quod nocuit scientes ejus ferocitatem habuere & non removerunt. P. H. O. *art. 136.* Hat einer ein Thier das sich dermassen erzeiget / oder sonsten der Art und Eigenschafft ist / dadurch zu besorgen / daß es den Leuten an Leib oder Leben Schaden thun möchte / soll der Herr desselben Thiers solch Thier von ihm thun / denn wo solch Thier iemand Schaden thät oder entleibete / soll der Herr des Thieres nach Gelegenheit und Gestalt der Sachen / und Rath der Rechts Verständigen / oder an Enden als hernach vermeldet / gestraffet werden / um so viel destomehr / so er von dem Richter oder ander Obrigkeit deß zuvorgewarnet würde. 13

De jure Saxonico noxæ deditio reum non liberat: est tamen ei similis expulsio s. dimissio noxæ, modo ea fiat statim, postquam rescivit dominus nocentis animalis pauperiem esse factam. Land-R. *Lib. 2. Art. 40. ibid.* Weß Hund / Eber / Schwein / Bär / Pferd / oder Ochs / oder welcherley Thier es sey / einen Menschen tödtet oder lähmet / oder ein solch Vieh das ander / sein Herr soll den Schaden gelten nach seinem rechten Wehrgelde / oder das todte Thier nach seinen Werth bessern / ob er es wieder an seine Gewehr nimmet / nachdem er es erst erfähret; Schlägt er es aber aus / u. hauset noch hofet es nicht / noch etzet und träncket es nicht / so ist er unschuldig an dem Schaden / so unterwinde sichs jener vor seinen Schaden / ob er will. Cautus sit igitur Dominus ne recipiat animal damno dato in suam possessionem, 14

quia

quia alias tenebitur ad æſtimationem damni, & non poterit animal noxæ dedere; Id expulſum aut dimiſſum animal pertinet ad eum cui damnum illatum. Struv. *Exercit.* 14. §. 4.

16 Altera quæ ob factum animalis competit, eſt actio de paſtu, qua dominus animalis convenitur, ut damnum depaſcendo datum reſtituat, aut animal noxæ dedat. *l.* 14. *§. ult. de Præſcr. verb.*

17 Ut verò hæc actio locum habeat requiritur ut animal paſcatur in alieno *d. l.* 14. *§. fin.* ibi, nam neque de paſtu pecoris, quia non in tuo paſcitur. Ideoque ſi commune prædium ſocius contra pacta conventa depaſcatur, communi dividundo judicio aut actione incerti civili eſt agendum *l.* 23. *ff. comm. divid. l.* 4. *§.* 7. *ff. fin. reg.* Secundum hujus actionis requiſitum eſt, ut damnum paſtu fuerit datum: ideoque ſi rem meam alia comeſtione minuat, ut ſi canis carnes, equus vel bos herbam â ſolo ſeparatam comederit, actioni de pauperie utili locum facit. Robert. *de Ordin. Judic. P.* 4. *tit. de act. de Pauper.* 220. *n.* 4. Rectius tamen Joh. Thom. *de Nox. anim. c.* 16. *n.* 22. Hic recurrendum eſſe ad actionem ſubſidiariam in factum, niſi comeſtio facta fuerit â pecore immiſſo, quo caſu utilis dabitur Aquiliana. Tertiò requiritur, ut pecus depaſcat. Cujac. *ad Paul. Sent. l.* 1. *tit.* 15. Vocatur ideò hæc actio producto nomine actio de paſtu pecoris. Pecudes ſunt quadrupedes, quæ gregatim paſcuntur *l.* 4. *de Leg. III.* hinc bipedes etiam ſi gregatim paſcuntur, ut anſeres *l.* 66. *de legat.* 3. proprie pecudum nomine non continentur *l.* 29. *§.* 6. *ff. ad L. Aquil.* Si tamen bipedes domeſticæ, ut anſeres, fundi tui gramen vel ſegetem depaſcant, utilem habemus actionem de paſtu. *arg. l. pen. ff. ſi quadr. pauper.* Conf. Land-R. *L.* 2. *art.* 40. *in fin.* Nihil verò intereſt ut actio de paſtu competat ſive pecus depaverit immiſſum ſive ſponte ſua ingreſſum, modo domini culpam implicet. Nam ſi alius forte cuſtos ſeu Opilio fuerit in culpa, alius dominus ſit pecoris, ille ſolus tenebitur, domino exiſtente ſecuro Juſtin. *in Legib. Georg. tit.* 3. *ibi.* Prædam quidem univerſam allegarius dato Franc. Vivig. *Lib.* 2. *Deciſ.* 280. Thom. *d. l. n.* 61. *&* 71. De jure verò Saxonico etiam actio 18 de paſtu ſubſidiaria in dominum datur, ſi paſtor vel culpæ reus aufugerit aut non fuerit ſolvendo. Land-R. *Lib.* 3. *Art.* 49. Welch Hund zu Felde geht / den ſoll man an Banden halten / durch daß er niemand ſchade. Thut er aber Schaden/ dem ſoll der gelten/ dem der Hund folget zu Felde/ oder ſein Herr/ob er ſelber/der ihn führet/ deß nicht gelten mag.

Condemnatur dominus ut in actione 19 de pauperie alternative, ut aut damnũ reſtituat aut noxam dedat Paul. *l.* 1. *ſentent. tit.* 15. *princ.* Meier. *Colleg. Argent. h. t. §.* 18. niſi culpa ipſius animal depaverit, quo caſu condemnatur in ſolidum. *C.* 4. *X. de Injur.* Confer. *Exod.* 18. *verſ.* 5. ubi tantum ex ſuo agro tenetur retribuere actori. Formulam præſcribit 20 Mauſerus *Part.* 1. *art.* 63. *P. P.* Kürtzlich ſagende/ daß er zwey Acker alhier im Felde zwiſchen N. u. N. gelegen mit Hafer beſtellet gehabt/ welche wachſende Früchte des Beklagten Vieh mit ſeinen Weiden und durch ſein Treiben wieder Recht und Billigkeit abgefretzet / ſolchen Schaden achtet der Kläger auff 8. fl. fordert richtige Antwort/ und darnach bittet er im Rechten zu erkennen / daß Beklagter ſchuldig / ihm die angezeigten 8. fl. zu entrichten mit Erſtattung Schaden und Gerichts-Koſten &c. Verba mit ſeinem Weiden in caſu paſtus non culpoſi omittenda ſunt. Neque vero adeo frequens eſt in his cauſis libellorum uſus, plerumque res qualicunque modo defertur ad judicem, ut is præcedente prædii depaſti inſpectione oculari (vid. Aymo Publit. *ad Conſvet. Arver. tit.* 28. *art.* 13. *n.* 3. ubi ſtatuit, Reum non poſſe hanc inſpectionem evitare, etiamſi dicat, ſe ſtare velle juramento actoris.) ſtatim arbitretur, quantum præſtare Reus debeat Actori.

Si depaſtum fuerit frumentum in 21 herba, quidam tempus futuræ meſſis expectari debere volunt, ut ſciatur quantum ex tanto & ſimili frumento percipiatur *arg. l.* 3. *ff. ſi quadr. pauper. l.*

40. *ad L. Aquil.* Zoes. *n. 7. si quadr. paup.* Sed rectius alii tempus damni dati attendi volunt *arg. l. 21. pr. l. 23. §. 7. ff. ad L. Aquil.* ita ut æstimetur herba, quanti ea tempore damni dati, habita utrinque periculi & sperati eventus ratione, vendi potuisset. Berlich. *P. 2. Concl. 34.*
22 *n. 62.* De jure Saxonico damni æstimatio committitur arbitrio paganorum: Land-R. *L. 2. Art. 47.* Nachdem ihn die Bauren schätzen / quod hodie interpretantur de Schulteto & Scabinis. Carpz. *P. 2. Const. 27. def. 9.*
23 Notari etiam meretur, quod dominus pecoris in causa pastus de Jure Saxonico non tantum ad refusionem damni teneatur, sed præter eam etiam ad emendam, domino prædii ad depasti solvendam. Land-R. *Lib. 2. art. 47.* in textu Latino Coler. *decis. 136. n. 3.* Emenda ista est trium solidorum, Land-R. *d. art. 47.* und darzu die That verbüssen mit drey Schillingen/seu secundum valorem nostræ monetæ quatuor grossorum. Singuli enim solidi æstimantur sedecim nummis usualibus. Mollerus *ad Constit. 27. par. 2. n. 1.* Berlich. *P. 2. conclus. 34. n. 49.* Et hæc, si pecus immiserit in prædium alicujus privati. Sin in pascua communia alterius villæ, (in suæ impune immittit) aut si pecus citra immissionem depaverit, pro singulis pecoribus ignoratis vel rite abactis emendam præstat sex nummorum, *d. art. 47.* Wer sein Vieh treibt in ein ander Flur auf gemeine Weide/ wird er drum gepfändet/ er giebt sechs Pfennig zu Buß (*ubi vide Gloss.*) Ein ieglicher Mann giebt sechs Pfennig vor ieglich sein Vieh zu Buß.
24 Quæ proximè recitatata verba non hunc habent sensum, quod Reus pro singulis pecoribus teneatur præstare sex nummos, sed si plures domini sua ibi habeant pecora & ea pignorentur, quod unusquisque ex illis sex tantum nummos solvat, licet plures ipsius pecudes fuerint pignoratæ. Ita enim habet textus Latinus: Sex nummi ejus emenda erit â quolibet, cujus pecora erant. Adde Gloss. German. *n. 5. in addit. in f.* Simile ferè est in consvetudinibus Arvernensibus *tit. 28. §. 5.* ubi pro qualibet custodia i. e. pro quolibet grege una solvitur pœna, & in consvetudinibus Aurelianensibus *tit. 5. c. 10.* ubi pro universo grege solvuntur quinque solidi, nec in singula capita crescit pœna, Vid. glossam *2. add. c. 10.* quæ fundamentum hujus juris quærit *in l. illud quæsitum 32. ff. ad L. Aquil.* ubi noxa â familia commissa habetur pro noxâ unius personæ.

Actio de pastu tamen non competit 25 contra iter facientem, cui de jure Feudali permissum, ut equum suum pabulare volenti liceat carpere gravamina, quatenus in via stans amplecti sive attingere possit & porrigere equo *2. Feud. 27.* de qua re alibi actum.

Tertium judicium, quod ex facto 26 animalis datur, est actio Ædilitia de damno, quo animal ferox juxta viam publicam habitum dedit. Prœposuerunt eam Ædiles curules in edictis suis, quorum cura erat antiquissimè vias præstare commodas & tuta itinera *l. un. ff. de via publ.* Ferox autem animal est 27 quodcunque nocere solet, sive secundum, sive contra generis sui naturam. Itaque prohibent Ædiles qua vulgo iter fit, canem, verrem vel minorem aprũ, lupum, ursum, pantherem, leonem ita habere, ut nocere possint. *§. fin. Inst. si quadr. paup. l. 40. & 11. seqq. ff. de Ædilit. Edict.* Ampliatur prædicta Ædilitii prohibitio (1.) ad bestias mansvefactas seu cicuratas, Land-R. *Lib. 2. Art. 62.* Wer hält einen schädlichen Hund/der da beisset/ oder einen zahmen Wolff/ oder einen Hirsch/ Bären oder Affen. Glossa Weichb. *ad Art. 21. addit.* Fuchß/ Luchß/ Panther/ Leoparden/Löwen/was die Schaden thun/ den soll der gelten der sie hält. (2.) Ad bestias allegatas, si sint tam feroces, ut vinculis tuto credo non possint, aut si vincula non sufficiant ad coërcendas eas. *l. 41. ff. de Ædil. Ed.* Gloss. Weichb. *Art. 121. n. 11.* Ibi: Er hab sie auch wie er wolle. Si bestia vel canis ferox non juxta viam publicam sed in mediis forte ædibus habiti nocuerint, locum non habet hæc actio Ædilitia. Aut etiam locus iste ædium conversationi est destinatus aut ab ea remotus, sive solitarius. Posteriori casu dominus absolvendus est ab omni

omni actione. Sebast. Medic. *de fortuit. cas. par. 2. q. 2. n. 14.* Rectè Glossa Land-R. *Lib. 2. art. 40. n. 4.* Geschehe es aber da einer nichts zu thun hat/ und der beschädigte klagte drüber/ so möchte der Herr sprechen/ was woltestu in meinen Hof machen/ wärestu daraus blieben/ so wär dir das nicht wiederfahren. & Glossa Weichb. *art. 121. n. 7.* Wäre aber der Hund gefesselt an einer Ketten in eines Mannes Gewehren und thät er Schaden/ da ist derselbige schuldig an/ der den Schaden empfäht. Priori sufficit actio L. Aquiliæ, neque pœna Edicti locis, per quæ vulgo iter fit, prospicientis ad loca secreta debet extendi *l. 1. §. 2. ff. de his qui effud.* Thomæ *de Nox. anim. c. 19.*

28 Condemnatio pro diversitate noxæ diversa est; Si liber homo perierit, pœnæ nomine in 200. solidos actio datur, si illi nocitum, quantum bonum & æquum judici videbitur condemnetur, computatis mercedibus Medico præstitis & impendiis in curationem factis nec non operis, quibus caruit læsus & cariturus est. *arg. §. 1. Inst. de Obl. quæ quas. ex del.* Cæterarum rerum quantum damnum datum factumve sit dupli. *L. 42. d. t.* Struv. *Exerc. XXVII. § 13.*

29 Præter hos modos noxam animalium vindicandi civiles, dantur etiam pœnæ criminales, quæ vel ipsi animali, vel personæ cui aliqua circa factum imputatur culpa, irrogantur; Cum vero animalia sensu rectæ rationis careant, sicut in principio hujus *cap.* dictum, utique etiam proprie non delinquunt vel pœnam pati possunt, in eaque neque Jurisdictio neq; merum imperium exercetur Jul. Clar. *Sentent. L. 5. §. fin. qu. 99. n. 8.* Land-R. *Lib. 2. art. 40.* kein Vieh verburt Gewette dem Richter an seiner That. Attamen legimus brutis ob facta, speciem insignis beneficii habentia, in eorum gloriam singulares nonnunquam decretos fuisse honores: ita ob speciem ingentis maleficii suppliciis ipsa subdita, vel ut odii facto conciliandi causâ. Romani in honorem anserum clangore suo Gallos Capitolium occupaturos prodentium, argenteum anserem in Capitolio ponebant, atque singulis añis anseres in grabatulo quam decentissimè collocatos publice alebant; canes verò, quod non latrassent, quasi perfidos suppliciis annuis mactabant. Neque miraberis canibus diem 30
dictum; Inanimata etiam, si eorum casu cædes fuisset facta, finibus ejici Atheniensium Legislator sanxit Draco, Samuel Petitus *L. 7. tit. 1.* Ita statuam Niconis Thasii, quæ ab inimico Niconis fustibus cæsa cædentem oppresserat; ita gladium, qui penes Sacerdotem occisum fuit repertus, ignoto alio cædis autore in mare dejiciendo exterminarunt. Spechan. *Cent. 1. qu. 84. n. 15.* A qua severitate non longum abiit Philippicus Imperator, statuam, quæ collapsa Himerium de ea cum Theodoro confabulantem occidit, obrui jubens P. Ærodus. *rer. Jud. L. 3. Tit. 16. c. 3.* Et Parlamentum Tolosanum ensem, quo homo erat interfectus Anno 1540. faciens suspendi, quod ridiculum alicui videri possit, cum propter defectum sensus naturaliter etiam impossibile sit, res inanimatas, vel pœnam sentire vel dolorem saltem. Quamvis etiam quorundam locorum consvetudine receptum in nostris Provinciis lapides, fustes, gladios suspendi in foro curia, vel alio loco publico. Non autem id fit quasi pœnæ causâ: sed habentur ita suspensi aut affixi, ut homines moneantur armis sive telis quibus occidi potest homo provide uti. Instrumenta aliàs ista non magis occidisse intelliguntur, quam calceus ambulare, aut chirotheca furari. Non res sunt quæ delinquunt, sed qui res possident Novell. *17. c. 17.* In brutis verò motus est spontaneus & sensus, qui & criminis & supplicii aliquam sustinere possunt speciem. Mortem enim patiuntur, damno affecta tristantur, occisorem timent & nonnunquam ad supplicium ducta, nescio quo præsagio, restitant & horrent. Attamen ad supplicium ducuntur, non coërcitionis causâ, sed ut, qui duci jubet facinoris abominationem contestetur. Quæ quidem generalis est ratio pœnæ

animalibus irrogatæ. Specialis eſt in factis obſcœnis memoriæ abolitio, *c. firmisſime. 3. §. ex eo autem c. mulier. 4. cauſ. 15. qu.* 1. cujus textus commendationem remisſive habet Tiraquellus *de pœnis temporand. cauſ.* 49. *n.* 39. Quam non obſervant, qui equarum aut vaccarum â viris initarum capita in loco publico faciunt affigi, defenſi licet â Julio Claro *ſentent. lib. 5. §. fin. 99. n. 8.* Specialem eam rationem puto in factis obſcœnis. In atrocibus (nam ex hiſce duabus cauſis, atrocitate vel obſcœnitate facinoris, hodiernis moribus plecti ſolent animalia) abſurdum non eſt tale irrogare ſupplicium, poſt qvod facinoris puniti conſervetur memoria, atque homines conſpectis noxæ reliquiis ea fugere diſcant, quæ etiam brutum non impune vident tuliſſe. Atrox factum intelligimus, cum animal hominem occidit. Sangvinem enim animarum veſtrarum, dicit Deus *Geneſ.* 9. *v.* 5. requiram de manu cunctarum beſtiarum. Et *Exod.* 21. *verſ.* 28. *& ſeqq.* Bovem, qui hominem occidit, lapidari jubet ſanctisſimus Legiſlator. Quam legem, utpotè ad abſterrendos homines beſtiarum more feroces latam, & in jure fundatam allegato dicto Geneſeos, etiam ultra Politiam Judaicam extendit Ludovicus Dunte *de caſib. conſcient. cap.* 10. *ſect.* 2. *p.* 15. Secundum quod Horatius Carpanus *in nov. Conſtit. Mediolan. c. homicida pr. n.* 79. animal brutum hominem occidens puniri vult, ut homicidam. Et Gvido Papa *deciſ.* 238. in Burgundia ſe meminit vidiſſe quendam porcum, qui puerum occiderat, in furcis ſuſpenſum. Ab Andegavis item porcos, qui ſangvinolentos corroſerint, ſæpe ſuffigi teſtatur P. Ærodius Quæſitor Andegavenſis *Rerum judicat. Lib.* 3. *tit.* 16. *c.* 4. *& c.* 1. Ex Concilio Wormatienſi refert, jusſiſſe illud apes interfici, quæ hominem necaverant. De canibus, qui novitium Franciſcanum diſcerpſerant & ideo anno 1610. ex ſententia Judicum obtruncati fuere, vide apud Mornacium *ad l. 1. pr. D. ſi quadr. paup.*

32 Pulchra ſe hic offert quæſtio de Locuſtis & earum excommunicatione, quam hoc modo refert Thomæ *de nox. anim. C.* 27. *n.* 40. An ſcil. hæ propter damna agris, pratis & vineis illata vel inferenda excommunicari posſint? Quam quæſtionem Bartholomæus Chaſſanæus *Conſil.* 1. tractat latisſimè, & affirmativè decidit. In themate ſta- 33
tim narrat, eſſe in Burgundia quandam Provinciam, nomine Belnam, quæ muſcis grosſioribus abundet. Ideo ad Heduos, quaſi Principes Burgundiæ, plerumque eam confugere atque petere, ut per officialem ſedis Epiſcopalis Heduenſis iſtis animalibus præcipiatur, ut ſe â frugibus abſtineant & ſi non pereant ut anathematizentur. In fine con- 34
ſilii proceſſum deſcribit. Primo fieri ſupplicationem pro parte Parochianorum, in quorum terrâ ea animalia ſæviunt. Adſcribam elegantisſimam ejus formulam, licet adverſus mures conceptam, quos ſcilicet eodem judicio pulſant iſti Præſtigiatores. Ita verò habet: Supplicant humiliter & devotè, lamentabiliter & queruloſeque conquerendo veſtri per humiles obſequiales ſervitores parochiani & incolæ de N. quod cũ in finibus & territoriis ſuis nonnulla animalia immunda in formam murium urbanorum exiſtentia, griſei coloris, à nemoribus circumvicinis exeuntia, creaturæ rationali & humanæ contraria & nociva, quæ adeo excreverunt, quod in vineis damna humano populo inſupportabilia faciunt, vineas rodunt, penitus annihilant, & jam incipiunt in vineis abundantius pullulare, cauſabuntque famem, cariſtiã aliaque damna inſupportabilia, inenarrabilia, ſive irreparabilia, niſi per Dei miſericordiam, aut clavium Eccleſiæ poteſtatem & bonam proviſionem veſtram dictis parochianis & ſervitoribus & ſubditis veſtris adverſus dicta animalia per veſtram dignisſimam paternitatem extiterit & conſultum & proviſum. Hinc eſt, quod vos ſimpliciter exponunt, & exorando deprecantur, quatenus ſuper præmisſis damnis inſupportabilibus ſalubriter eisdem conſulere & providere dignemini, ne fructus naturæ divina virtute pro-

productî, vitæ humanæ destinati, per hujusmodi animalia irrationabilia perimantur in cultus divini detrimentum, militantis Ecclesiæ diminutionem, fidelium providebitis saluti. Et dictos Parochianos vestros subditos apud Altissimum perpetos habebitis Oratores, & in percipiendis filios obedientes.

Vides illum supplicem svavissimum, qui vel solus muribus objectus sive prælectus, aut locustis, eos easve omnes sedibus suis protinus sit ejecturus atque propulsurus quam longissime, neque credo elegantiorem exarare potuisset obscurorum virorum obscurissimus.
35 Nec mora. Post insinuatam eam supplicationem, dicit Chassanæus, Advocatum distribui pro consilio accusatorum animalium, qui respondeat, prædictam anathematizationem fieri non de-
36 bere, allatis rationibus non paucis. Quibus tamen non obstantibus judices & officiales adjurationes facere in hunc modum: Adjuro vos limaces & vermes & omnia animalia immunda, alimenta hominum dissipantia & corrodentia, hoc in territorio & parochiatu existentia, ut â dicto territorio & parochiatu discedatis, & ad loca, in quibus nullis nocere possitis, accedatis, in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti Amen. Postea sententias maledictionis & anathematizationis in ampliorem formam protendi & emitti ad Presbyteros, Capellanos &c. vicinos.
37 Præfatur in illis sententiis sive Edictis Episcopus vel ejus Vicarius de misericordia & amore Dei erga genus humanum, item de Deo peccatores per animalia puniente, tum, de precibus & querela de animalibus istis delata. Deinde svadet, ut homines peccata sua confiteantur & defleant, Dei & Deiparæ Virginis Mariæ aliorumque Patronorum opem implorent, misericordiæ divinæ confidentes. III. Præparat se ad anathematizationem, referens ad maledictionum exempla ex Sacris atque legendis sanctorum; & ad quasdam objectiones respondens: IV. jubet, ut coram populo, dum missæ celebrantur, item in processionibus suis cum cruce seu vexillo & aqua benedicta faciendis, item cum cereis, authoritate Episcopi & virtute SS. Trinitatis Clerici præcipiant animalibus istis utriusque sexus primo secundo & tertio, ut a vexatione & vastatione prædiorum sub pœna divinæ indignationis & æternæ maledictionis desistant intra trium horarum (vel dierum) spacium. V. Quod si non destiterint, & præcepto huic Ecclesiastico sive divino, instigante Satana, non paruerint, tum Episcopus Authoritate Episcopali ex Dei & Ecclesiæ parte, & ex parte omnium sanctorum virtute clavium ea animalia ex tunc prout ex nunc vi sui Edicti maledicit & anathematizat. VI. Jubet, ut & ipsi Clerici eam sententiam proferant sæpius & frequenter, donec appareat divinæ pietatis & misericordiæ effectus.

Mireris vecordiam hominum, qui 38
rem precibus exordiuntur non ut illis Deus exoretur, sed ut prologum quendã præmittant blasphemis suis ineptiis, aut saltem eis titulum quærant. Nimirum postquam fucatis illis precibus Deum nequicquam flecti intelligunt, alia eum via aggrediuntur, ad incantamenta sua conversi inve illas interminationes aniles tandem desinunt, tanquam explosi utres, rem sibi bene egisse visi, cum incondito strepitu colophonem imponunt fabulæ bellissimæ. Attamen quin hæc omnia jure fiant, nullam hactenus fuisse dubitationem, intrepide asserit Chassanæus, atque in eam rem consilium conscripsit locupletissimum, & ad instar integri tractatus prolixum. Non pigebit in compendium id redigere, ut videas quanto studio rem absurdissimam defenderit JCtus. Quinque istius sui consilii fecit partes. In 39
prima animalium, quæ oppugnaturus est, nomina evolvit, ea modo Locustas, modò erucas, bruchos, scarabeos, convolvolos, & lingva vernacula hurebers appellari referens. Quæ quidem mittimus. In secunda parte se- 40
rias nugas agere incipit. Quærit: an locustæ realiter sive personaliter citari debeant, an verbaliter? Pro prioris affirmatione adducit, quod cau-

ſa ſit criminalis, quodve animalia iſta neque mobilia neque immobilia poſſideant, ideoque ſuſpecta ſint de fuga. Ad quod tamen dubium reſpondet, imo hoc ipſo proceſſu ipſorum quæri fugam, & ad hoc citari, ut fugiant. Pro negativa etiam affert, quod iſta animalia ſint univerſitas, quæ perſonaliter citari non poſſit, quodve citatio perſonalis locum non habeat, niſi contra delinquentem, animalia verò carentia non delinquant. Concludit citari poſſe iſta animalia, non ut puniantur ob delicta commiſſa, ſed ut ne damnum ulterius inferant, quamvis in parte conſilii ultima, ſui quaſi immemor, neceſſariam non eſſe citationem ſtatuat, tum quod pro manifeſta injuria liceat quẽ etiam non citatum excommunicare, tum quod ſuper crimine notorio ferri poſſit ſententia nullo juris ordine ſervato.

41 In tertia parte quærit, an animalia illa poſſint comparere per procuratores? Pro negativa iterum facere, quod cauſa ſit criminalis, & quidem citra delictũ grave; ſcandalizari enim populum, dum hæc animalia perdant vinum quod lætificet cor hominis: committi etiam ab eis homicidium, quod ſangvinem videatur effundere, qui mercenarium fraudat mercede ſua, item ſacrilegium, quod pauperes ſint membra Chriſti, quod procurator non admittatur ſine mandato, nullum autem mandatum poſſit produci ab eo, qui nomine animalium compareat, neque ſufficiat ſententia & patientia eorum (ſi quis de ea objiciat) ad inducendum mandatum in primo termino. Pro affirmativa tamen allegat obſervantiam in curia ſedis Epiſcopalis Heduenſis, ubi Judex iſtis ſcarabeis conſtituit defenſorẽ, ne condemnentur abſentes. Quid autem defenſor ille debeat proponere, & quomodo abſentiam ſuorum clientum excuſare, latè in hac tertia parte exſequitur Chaſſanæus. Id unicè agunt iſti nugivenduli, ne innocentes fortè ſcarabei in tantum diſcrimen adducti fuiſſe videantur. Credo quod neque pulices ſuos aut pediculos auſint mactare, niſi accuſatione prævia & inſtituto proceſſu ſolenni.

In quarta parte diſquiritur de Judice competente, Laicusne ille ſit, an Eccleſiaſticus? Pro Laico eſſe, quod hic non agatur de concernentibus animam, ſed de damno dato in rebus temporalibus, quod Judex Eccleſiaſticus non poſſit judicare in cauſa ſangvinis; convolvoli autem iſti propter vim & rapinam, quam in fruges excercent, furcarum ſint rei, aut, ſi anathematizationis proceſſum urgeas, per hunc ipſis auferantur alimenta, & ita per indirectum cauſa ſangvinis tractetur; item quod locus delicti potisſimum ſint agri Laicorum, aut Clericorum privati, quod animalia iſta neque clericatum nec ordinem habeant, & ideo pro Laicis ſint habenda. Contrarium tamen, quod Eccleſiaſticus debeat eſſe Judex, verius eſſe oſtendit Author, quoniam majus dignum trahat ad ſe minus dignum & ergo ſufficiat ad fundandam Jurisdictionem Judicis Eccleſiaſtici, quod locuſtæ alicubi etiam in bonis Eccleſiæ intulerint damnum. Cumprimis ponit unum motivum, ut loquitur, quod ſit reſponſivum ad omnia contraria, nempe: quoties mucro Eccleſiæ magis timetur, quam pœna temporalis, illum à Judice Eccleſiaſtico debere infligi & animalia ſæpe dicta nullam civilem pœnam timere. Addit, Pontifici, Epiſcopis & Judicibus Eccleſiaſticis commiſſam eſſe curam gregis Dominici, Gregis autem Dominici appellatione venire omnes, qui habitant terram. Omnia enim ſubjecta eſſe pedibus ejus, oves, boves &c. Prælatos ergo in ſuis Provinciis, tanquam miniſtros Chriſti, & vivis & mortuis & inſenſatis imperare poſſe. 42

In quinta tandem parte cardo vertitur totius negotii. Quæritur ibi, an ſcarabei ſive locuſtæ poſſint excommunicari? Omnes hic vires ſuas, nec immerito experitur Chaſſanæus. Pro negativâ quidem adducit, quod excomunicationis ſententia non feratur, niſi in contumacem & pro peccato mortali, at in locuſtas neque contumaciam cado- 43

cadere, neque mortale peccatum. Quod excommunicatio sit positio extra Ecclesiam, vel separatio â qualibet communione, vel â quolibet actu legitimo; cum ergo ista animalia non sint intus, nec extra poni posse. Quod ignorans excommunicari non possit *c. fin. de Constit. in 6.* Quod anathematizatio feratur in animam, *c. si quis Presbyterorum 6. X. de reb. eccles. non alien.* & sit medicina animæ *c. 1. de sentent. excomm. in 6.* Quod non feratur, nisi in Christianum, sive qui membrum Ecclesiæ militantis sit *c. audivimus 4. vers. in quo actum formam caus. 24. q. 1.* Quod facienti licitum non imputetur id, quod inde sequitur. Factum etiam locustarum licitum esse, tam jure divino, quam naturali. Ibi enim permissum esse etiam fundum alterius & vineas propria authoritate intrare & uvas comedere, de natura etiam istorum animalium esse uvas pubescentes rodere. Fecisse Deum bestias terræ juxta species suas, jumenta & omne reptile terræ in genere suo *Genes. 1.* & dixisse Deum: Ecce dedi vobis omnem herbam &c. ut sint vobis in escã & cunctis animalibus terræ omnique volucri cœli, & universis, quæ moventur in terra. Ulterius quod pœna excommunicationis non imponatur, nisi lex expresse imponat. Quod Universitas non possit excommunicari *c. Romana. 5. vers. in universitatem X. de sent. excom. in 6.* Quod docente D. Thomâ maledicere rebus irrationalibus, in quantum sunt creaturæ Dei, si peccatum blasphemiæ. Quod Deus immittere soleat ista animalia in pœnam hominum ingratorum, qui decimas non solvunt, aut aliter sunt impii *Deut. 28. Ps. 77. Joel. 1. c. revertimini 65. caus. 16. qu. 1.* Hominem ergo resistere aut contra stimulum calcitrare non debere. Quod si homo punitionem possit impedire, sequi, apud Deum non omnia esse possibilia, atque hominem judicem esse in propria causa.

His tamen omnibus non attentis affirmativam graviter tuetur Consultus: (1) authoritate Leonardi de Utino, in sermone de blasphemiâ dicentis, quod Ecclesia possit maledicere creaturis irrationalibus maledicendo. (2) Pergit: arborem, quæ non afferat fructum bonum, debere excidi & in ignem conjici *Marc. 3. Matth. 7.* Ergo multo magis destrui posse afferens damnum. (3) Omnem creaturam subjectam Juris Canonici conditori, subjici debere regulis Juris Canonici *c. 1. X. de Constit.* Atqui animalia irrationalia esse subjecta homini per Psalmistam dicentem: Omnia subjecisti pedibus ejus, & juberi hominem, ut subjiciat sibi terram, & dominetur piscibus maris, & volatilibus cœli & omnibus animantibus, quæ moventur super terram *Genes. 1. Clem. un. vers. dedit. enim de reliq. & venerat. Sanct.* Esse ergò & locustas sub jurisdictione hominis, atqui non posse eas coërceri pœnis civilibus, restare ergò Ecclesiasticas. Non obstare, quod par in parem non habeat Imperium, homo verò post peccatum comparatus sit brutis. Istud enim nihil esse. (4) Omnia hominis gratia facta esse, cumprimis fructus. *l. cum igitur 2. D. de stat. hom. §. in pecudum 37. J. de rer. divis.* (5) Deum Malachiæ *c. penult.* promittere, si homo posuerit de fructibus suis in horrea Dei, se increpaturum locustas. Si ergò homo decimas præstet, ad observantiam teneri ipsum Christum, qui ex sua promissione remanserit obligatus. Rectè agri cultores recurrere ad Episcopos, Christi Vicarios, ut quod Deus promisit ipsi præstent. (6) Ea potius servanda, quæ ad vitam hominis sint necessaria, quam quæ nocent. Atqui animalia ista esse nociva, fructus verò prodesse homini. (7) Etiamsi maledicere istis animalibus peccatum esset, tamen ex duobus malis minimum esse eligendum. Majus autem malum esse perditionem fructuum, ex perditione enim isti oriri famem, ex fame mortem & homicidium, ad quod evitandum licitum esse transgredi regulas juris Canonici. (8) Ad clamorem Populi puniri debere etiam non puniendum, ne oriatur scandalum. (9) Experientiam aliquot annorum. (1481. 1487. 1488.) docuisse, quod animalia ista post ana-

thematizationem perierint, aut â locis afflictis se absentarint. Addi potuissent exempla Severini, Abbatis Pannonici, locustas Cuculli castelli agrum devastantes suis & Ecclesiæ precibus exterminantis; Bernhardi, muscas in Oratorio Fusniaci ingredientibus molestas excommunicantis; Pauli Monachi Britanni, graculos ad Abbatem agentis quasi pecudes, ob frumentum depastum puniendos; Bennonis Osnaburgensis Episcopi, gliribus diœcesi sua interdicentis; Hilarionis denique, qui onagrum sui gregis ducem ob pomarium devastatum stare quondam jussit, & baculo tundens latera, quare, inquit, comeditis quod non seminastis? v. Zwinger. *Theatr. volum. 5. lib. 4. p. 1515.* Sed potiora habet Noster. (10) in delicto consummando licere, quod in summato non liceat. Ita licitam esse maledictionem locustarum ad evitanda futura mala. (11) Etiam animalia irrationalia puniri & igne comburi posse. *Levit. 20. v. 15.* (12) Avibus aliisve animalibus fructus terræ destruentibus insidias licitè parari. Nullas verò esse meliores insidias, quam anathematizationem. (13) Si tales excommunicationes intermitterentur, hæsitaturos esse rusticos in fide, cum hactenus id viderint esse factum. (14) Anathematizationem illam fieri in nomine Domini, adeoque in virtute fidei. (15) Incantationes quæ aliàs sint prohibitæ fructuum conservandorum causa esse licitas. *l. artem 2. junct. l. eorum 4. C. de malefic.* Multò magis ergò licitam esse Excommunicationem, qvæ nunquam sit prohibita. (16) Non deesse exempla, ubi maledictum sit creaturis irrationalibus, ut ficui *Matth. 21. Marc. 11.* serpenti *Gen. 2.* Babyloni *Jerem. 1. & seq.* terræ *Gen. 3.* diei natali & nocti conceptionis *Job. 3. Jerem. 20.* Sodomæ & Gomorræ *Gen. 19.* montibus Gilboa *2. Reg. 1.* Civitati Jericho, & omnibus animalibus & bonis in ea repertis *Jos. 6. vers. 17. 18. 19. 26.* juncto *3. Reg. 16.* Serpentem ideo timere vocem incantantis *Psalm. 57. Eccles. 12.* (17) Universitatem posse excommunicari ob delictum magnum, aut si omnes delinquant. (18) Maledici non posse animalibus secundum se, posse tamen in ordine ad hominem propter quem facta sint. Hæ sunt illæ rationes, quibus de miseriis locustis triumphat Belnæ Patronus, tales videlicet, quæ cum singulæ ex meris cavillis sint consarcinatæ omnes vix mereantur responsionem, quædam etiam (ut prima, septima, X. XVI. XVII. XVIII.) argumenta saltem posteriora impugnent pro negativâ ab ipso Chassanæo adducta, quibus quidem ad negativam serio defendendam non indigemus, prioribus illis ex ipsa excommunicatinis natura & substantiâ petitis satis muniti. Quis nescit, ab ipsis Pontificiis de- 43
finiri excommunicationem, qvod sit censura, qua quis separatur ab Ecclesiastica fidelium communione; Zœs. *num. 29. X. de furt. excomm.* vel qvod sit Christiani hominis â corpore Ecclesiæ, vel saltem â perceptione Sacramentorum ejus exclusio, Canis. *in summa jur. Canon. lib. 3. tit. 23. §. 2.* Bann schadet der 44
Seel/ und nimmt doch niemand den Leib/ noch kräncket niemand am Land-Recht/am Lehn-Recht/da folge denn des Königs Acht nach Land-R. *Lib. 3. art. 63.* & Weichb. *art. 5.* Applicet hæc mihi quisquam ad Locustas. Abusus ille inquit Leonardus Vairus *in tractat. de Fascino Lib. 2. c. 11. p. 159.* vituperandus videtur, qui in nonnullis partibus inolevit, ubi si quando locustas & alia pernitiosa animalia è campis expellere volunt, aliquem Adjutorem in judicem eligunt, coram qvo duo procuratores constituuntur, ex populi parte unus, ex brutorum animalium alter. Populi procurator contra locustas vel similia animalia justitiam petit ad ea exigenda. Cui ex adverso respondet alter, non esse abigenda. Tandem servatis servandis nisi intra certum tempus abeant, contra locustas excomunicationis sententia fertur. Qui quidem modus superstitione refertus est; cum quia lis contra animalia ratione carentia agitari non potest, & cũ ex terræ putredine genita sint, culpâ carent: tum etiam in blasphemiæ peccatũ inciditur, dum Ecclesiæ excommunicationi

tioni illuditur. Perinde etenim est, bru-
ta excommunicationi velle subjicere,
ac si quis canem aut lapidem baptiza-
ret. Ita Vairus, ipse Pontificius, Ordinis
S. Benedicti Canonicus Regularis &
Theologiæ Doctor.
45 Utrum Ecclesia secundum primam
rationem maledicere possit creaturis,
disputent Theologi. Potestatem eam
Ecclesiæ à Deo tanquam ordinariam
concessam fuisse nuspiam vidi. Ex-
empla in ratione XVI. ex sacris allata
non sunt uniusmodi: De Deo quidem
omnipotentiam prædicant; In homini-
bus dolorem quædam arguunt & im-
patientiam, sacris ideo literis consigna-
tam, ut imbecillitatem humanam in Vi-
ris etiam sanctissimis agnoscamus: quæ-
dam ad consecrationem & devotionem
pertinent. Confer. *Levit. 27. vers. 28. 29.*
Nonnullæ ibi maledictiones sunt pro-
pheticæ; nonnullæ miraculosæ & ex
Heroico Spiritu profectæ. Nullæ ad
ridiculum aliquem processum Juris de-
46 cantatæ; Miraculorum autem dona ne-
mo temere sibi arrogare debet, sed ex-
pectare singularem Dei instinctum aut
vocationem. Frideric. Balduin. *de cas.*
47 *consc. libr. 3. c. 3. cas. 10. p. m. 641.* Multo
minus faciendum est malum, ut inde
eveniat bonum, regula de eligendo ex
duobus malis malo minimo huc pa-
rum faciente. Neque plus virium cæ-
48 teris inest rationibus. Secunda, IV. VI.
VIII. & XI. tantum hoc concludunt,
perdi posse ista animalia, modum per-
dendi non definiunt, aut si quem inten-
dunt, naturalem eum, non superstitio-
sum intendunt. Non, quicquid perdi
potest, potest etiam excommunicari.
Idoneum & capax requiritur subje-
ctum; quod alias non recipit ad mo-
dum imprimentis, sed ad modum re-
49 ceptivitatis suæ. Ut lepida admodum
sit sequela rationis duodecimæ ab au-
cupio ad excommunicationem, abu-
sum etiam hujus muneris nimium
quantum prodens. Quasi excommu-
nicandi potestas data sit Ecclesiæ ob
temporalia, ad profligandas fortè lo-
50 custas, aut ad capiendos mures. Quod
ad superioritatem attinet, quam homo
habet in animalia bruta, quamve ter-
tia ratio urget, ea jurisdictionis non est,
(cum Jurisdictionis iterum objectum
esse non possit, nisi quod sit persona)
sed dominationis, & quidem post la-
psum restrictæ valde & imminutæ. Pro- 51
fanum autem est, ne quid gravius di-
cam, quod in quinta ratione objicitur,
ab Episcopo impetrari posse, quod ju-
stissimus Deus ob justissimas causas
(qui enim nolle posset alias?) conce-
dere non vult. Ita nempe Minister
Domino constituitur superior, & vel in-
vito eo dispensat, quod tamen Domi-
nus dispensationi suæ reservavit, non
commisit arbitrio suorum servulorum.
Ut jam nihil dicam de crudo illo intelle-
ctu Scripturæ Propheticæ, quam iterum
explicabunt Theologi. Exempla, qui- 52
bus innititur nona ratio, superstitiosa
partim sunt & temeraria, partim fabu-
losa & fallacia, neque movere potue-
runt alios populos, utut Pontificiæ Re-
ligioni addictos, ut gerras istas Siculas
imitarentur, aut sequerentur tam fri-
volam praxin. Julius Clarus, Patritius
Alexandrinus & in Provincia Mediola-
nensi Consiliarius supremus ac regens
in sua Provincia, negat, se id unquam
vidisse practicari, *lib. 5. §. fin. q. 99. n. 8.*
Quod si quid summota superstitione
precibus ex vera fiducia factis effectum
aliquando est, id merito exemplum su-
scipimus, non negantes, Clementissi-
mum Deum ardenti oratione ad aver-
tenda vel propellenda mala facile flecti.
Aliàs ubi preces quasi actionum formu- 53
læ recitantur, satius multo fuerit, su-
perstitionem hominum animis exi-
mendo scandalum tollere de populo,
quàm, quod oggannit decima tertia ra-
tio, Rusticorum in fide hæsitationem
timere. Miseram fidem & caducam
nimis, quæ non nisi erroribus & fabu-
lis fovenda! quasi perinde sit, sive qvis
ædificium imponat arenæ sive petræ,
quam similitudinem, licet in diverso
casu, habet Salvator *Matth. 7. 24. & seqq.*
Non quidquid fit in nomine Domi- 54
ni ex sincera fide proficiscitur, ut
præsupponit ratio XIV. Abusus est
nominis Divini, ubi sanctissimum

Nomen adjicitur actui vitioso; Neque purgatur per hanc actionem actus vitium, sed in novum ille potius incidit profanati Nominis divini crimen, v. Joh. Georg. Godelmann. *de magis lib. 1. c. 6. n. 14. & cap. 8. n. 43.* Exemplum est, quod ipsum refert ratio XV. in præstigiis & incantationibus, tam similibus excommunicationi locustarum, quam
55 ovum est ovo. Esto vero, Constantinum, nondum usque quaqve orthodoxum, permisisse exercitium artis Magicæ frugum conservandarum causa *in l. eorum 4. C. de malefic.* idemque approbasse Imperatores sequentes, dũ dictam Legem Codicibus suis inseri fecerint. Attamen Bartolus *ad d. l. 4.* eam constitutionem negat procedere in foro conscientiæ; imo nec in civili foro eandem attendi amplius testantur novissime JCti saniores, v. Dn. Carpz. *in Prax. Crim. part. 1. q. 50. n. 51. 52. 53.*

CAPUT XI.

DE PIGNORATIONE ANIMALIUM.

SUMMARIA.

1. *Pignoratio animalium LL. Romanis illicita.*
2. *Germanicæ est originis.*
3. *Hoc legibus Wisi Gothorum, Burgundionum & Longobard. ostenditur.*
4. *Jus pignorandi universali consvetudine in Germania obtinet.*
5. *Ut & in Gallia, Hispania, Anglia &c.*
6. *Pignorationes olim se extendebant ad personas & res debitoris,*
7. *Quod postmodum per Pacis publicæ Ordinationem mutatum est.*
8. *Justitia pignorationis defenditur.*
9. *Pignora tamen Judici sunt offerenda.*
10. *Qui possint pignorare?*
11. *An Vasallus, Emphyteuta, Censuarius &c.*
12. *Item Famuli, Mandatarii, Saltuarii?*
13. *Quæ animalia possint pignorari?*
14. *An quævis animalia, item & Prætoris Vacca?*
15. *Pariter & equus qui sessorem in terram dejicit, it. Militis?*
16. *Quod cessat si militibus de pabulo non satis provisum.*
17. *Pignorari non potest Eqvus iter facientis juxta viam pabulans.*
18. *Pignoratio fit vel ad jus nostrum conservandum.*
19. *Vel damnum illatum resarciendum.*
20. *Vel contumaciam coërcendam.*
21. *Pignoratio fieri debet in ipso facto.*
22. *Animal captum debet includi & illæsum conservari.*
23. *Et intra 24. horas Judici offerri.*
24. *Finis pignorationis est damni restitutio.*
25. *Si non appareat dominus animalis capti, quid faciendum?*
26. *Damnum quomodo æstimandum?*
27. *Cujus sumptibus æstimatio facienda?*
28. *Poterit & dominus damnum æstimare.*
29. *Si damnum in frumento datum, quodnam tempus inspiciendum?*
30. *Tenetur & pignoratus ad emendam.*
31. *Si pœna æstimationem pignoris absorbeat quid juris?*
32. *Quis animali pignorato debeat alimenta præbere?*
33. *Si animal pignoratum pendente lite perierit, quid juris?*
34. *Pignorationis causa summaria.*
35. *Si pignoratio injuste facta, quid faciendum?*
36. *Remedia pignorato competentia.*
37. *Pignoratus satisdans pecus inclusum recuperat.*
38. *Privatis exturbare licet animal nocens.*
39. *Exturbatio animalis nocentis quomodo de Jure Civili fieri debeat?*
40. *Quomodo de Jure Saxonico?*

Pigno-

1 PIgnorationem animalium legibus Justinianeis illicitam, *l. 39. §. 1. ff. ad L. Aquil.* Thom.
2 *de Nox. Animal.* Germanicae esse originis ex antiquis legibus satis constat; LL.
3 enim Wisigothorum *lib. 8. tit. 3. l. 13.* continetur: Si quis Caballum aut pecus alienum in vinea, messe, prato vel horto invenerit, non expellat iratus, ne dum de damno expellit evertat: sed ad domum suam inclusurus adducat: & dominum caballorum vel pecorum faciat certiorem, ut praesentibus his aut vicinis eorum damnũ quod illatum fuerit aestimetur: Leges Burgundionum *Tit. 23. l. 1. & 3.* habent: Quicunque animal de messe, vel de quolibet damno incluserit, ei vis non fiat, & *tit. 49.* agit de animalibus damnum facientibus in clausura missis. Lege Salica quoque permittitur includere animalia *Tit. 10. l. 5. 9. & 10.* Etiam Longobardorum *Tit. 19. l. 21. tit. 24. l. 1. 2. & 6. tit. 24. l. 6.*

4 Qvod jus pignorandi animalia aliena, universali consvetudine tam in Germania superiori quam inferiori adhuc hodie privatis competere testatur Feldmann. *de inclus. animal. cap. 2. sect. 24.* Uti & in illis Provinciis ubi Germani victricia arma circumtulere, simulque suas consvetudines induxere, sicut de
5 GALLIA testatur Mornacius *ad L. 39. ff. ad L. Aquil.* de HISPANIA Azevedo *ad Constit. Hisp. Lib. 5. Tit. 17. l. 1. n. 6.* de ANGLIA Cowel. *Instit. Jur. Anglic. §. 1. Si quad paup.* de LUSITANIA Molina *de Just. & Jur. Tract. 2. disp. 697. n. 23. in fin.* de HUNGARIA & TRANSSYLVANIA *Collect. Consvet. Hung. & Transsylv. P. 3. Tit. 33.* de ITALIA Ægid. Bossius *in Pract. Crim. Tit. de damn. n. 20. in fin.* Ant. Capyc. *decis. 45. n. 2.* SABAUDIA
6 Guil. Onciacius *qq. Jur. Philos. 5. n. 6.* Pignorationes autem olim in Germania non tantum ad animalia sed latius se extendebant tam ad personas quam res, ubi ob quodvis debitum contra morosum debitorem per leges publicas pignorandi licentia fuit vid. Recess. Imper. *de Anno 1442. Rubric.* Wie man pfänden soll. Sed hanc Constitutionem 7
obtinuisse ante promulgatam Pacis publicae ordinationem, & postea publicae tranquillitatis in Imperio conservandae causa aliud placuisse monet Dn. Textor. *ad Recess. Imp. de Anno 1654. disp.*
8. 9. 12. Nec de justitia pignorationis du- 8
bitandum cum & jure permissum sit, bona sua tueri & rem suam conservare etiam de facto, Brunnem. *ad L. 1. C. unde vi.* Jam verò per inclusionem animalium jus ejus in cujus praedio ea fuere reperta sic sartum tectum servatur, ut ejus rei notitiam totus populus nanciscatur, & sic praescriptio, quae ab alio deinde objici posset, publicè palamque interrupta sit, Cothman. 4. *Respons. 47. n. 22.* atque Praedii Dominus in possessione libertatis defendatur. Praeterea & ipse Deus vult damnum ab animali depascendo datum optumè resarciri *Exod. 22. 5.* Et silentio praetereundum non est, per pignorationem lites celerius finiri & sumtibus in probationem alioquin necessariam parci posse. Audler. *Tit. 3. n. 51.* Nec injusta videtur consvetudo talis obinde, quodqvis sibi ipsi fermè jus dicere videatur, cum nullum dubium sit, valere statuta vel consvetudines de occupandis rebus debitoris propria autoritate, vid. Köppen. *Dec. 41. n. 12.* imò & inter privatos talia pacta li-
cita esse. Ut tamen hâc licentia priva- 9
tis indultâ publica non labefactetur autoritas, ubivis ferè locorum receptum, ut captura quidem privato arbitrio relicta sit, sed bestia capta ad locum publicum, ut ibi custodiatur, deducenda: quod & in Belgio obtinere testatur Grönwegen *ad l. 39. ff. de L. Aquil.* Et poenam pignoranti hoc non observanti dictandam esse, monet Mev. *ad Jus Lubec. L. 3. Tit. 11. ad Rubric. n. 12.* Quod si enim hoc non fieret, facile pignorationibus potentiorum opprimerentur illi, quibus res angusta domi est, quibus tamen, si manibus judicis res commissa sit, facilior res suas recuperandi datur ansa. Imo olim in Imperio, ubi permissa erat pignoratio, si pignora Judici non insinuata, pro spolio hoc reputabatur: qua de re ita cavetur in d. Rec.

Imp. *de Anno 1442.* Wäre auch/ daß der Pfänder dieselben Pfände nicht in das näheste Schloß oder Stadt/ da ein Gericht inne wäre/ triebe/ so soll man das vor
10 einen Raub halten. Cum itaque Pignoratio hodie quasi ordinarium remedium sit, quo libertatem agrorum nostrorum vel à prætensa servitute, vel â damno immunem vindicamus, cuilibet eam competere dicendum, vel qui
11 verus Dominus est. Idem asserendum de Vasallo, Emphyteuta, Usufructuario, Censuario, Superficiario, Partiario; vel qui tantum jus personale habet ut Pensionarius seu Prædii conductor. vid. Dn. Stryck. *de Jur. Pignorand. c. 2. n. 7. & seqq.*
12 Et quia pignoratio est modus conservandi patrimonii & famuli maximè commodum herile promovere & damnum avertere tenentur, rectè ab iis animalia in agris dominorum damnum dantia possunt includi, cum omne quod ex famulorum operis descendit nobis adquiratur Lewen. *Lib. 2. Cens. for. c. 12. n. 2.* Tacita quoque nostra voluntas intervenit, quoties pecudes in fundis nostris inventæ includuntur per eos, quibus publicè ea potestas & agrorum, pratorum saltuumque cura atque inspectio data est *arg. l. 16. §. 1. de Usu & habit.* Hos jus nostrum vocat saltuarios, *l. 12. §. 4. ff. de Instruct. vel Instrum. leg.* Germ. Wald- Feld- und Flur-Schützen/ Acker oder Wiesen-Voigte/ de quibus *supra C. 4. hoc Lib.* De Mandatario quin pignorare possit, res caret dubio: Quod enim quis per alium facit, ipse fecisse intelligendus est, *L. si per alium. ff. Ne quis eum qui in jus voc.* Hinc in Constitutionibus Imperii in materia pignorationis dicitur die durch sich selbst oder die Seinen einen andern pfänden / Ord. Cam. *p. 2. t. 22.*
13 Possunt autem pignorari quævis animalia, quæ capi possunt etiam equi & boves aratorii *arg.* Land-Recht *L. 2. art.*
14 *40. & 47.* Carpz. *P. 2. Const. 27. Def. 1.* Item Judicis & Prætoris: des Schuldtheissen Kuh. Nam in justitia expletrice ratio nulla personarum habenda est;
15 Ut & eqvus qui sessoris sui impatiens eum in terram dejicit, & frugibus damnum dedit, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intelligit vel intelligere debet infirmitatem suam alio periculosam futuram. Pariter includi possunt equi militum *arg. l. 2. C. de Pasc. Publ.* Elect. Brandenb. Interims-Ordnung. *Art. 4.* Svecica Brema-Verdens. Standt-Quartiers Ordonnance *Art. 1. &*
7. Quod tamen cessat si militibus de pabulo non satis provisum, vel si in expeditione sunt, cum Reipublicæ intersit non sisti eqvos eorum qui istam contra hostes debent tueri *arg. l 31. C. locat.* Mev. *de Arrest. c. 8. n. 104.* qvod etiam extenditur ad equos eorum, qui annonam & commeatum militarem, arma, tela & alia vehunt. Feldm. *d. l. c. 14. Sect. 1. & 2.* Idem dicendum de equis Legatorum Cursorumq; publicorum si à Principe nostro vel ad eum mittuntur, ne sc. impediatur legatio, uti Paulus ait *in l. 26. ff. de Judic. l. 2. ff. de in jus voc.* Similiter nec pignorari potest eqvus iter facientis qui juxta viam pascitur. *II. Feud. 27. §. fin.* ibi: Quicunque per terram transiens eqvum suum pabulare voluerit, quantò propinqvius secundum viam stans in loco amplecti potuerit ad reparationem equi sui, impunè sibi equo porrigat. Licitum sit etiam ipsi uti herba & viridi sylva & sine vastatione aliqua quilibet utatur pro sua commoditate & usu necessario: Saxones non solum hoc permittunt, ut ore suo eqvus quid capiat stans in via publica, sed & equitanti concedunt facultatem, ut equo descendere, & uno pede in agrum porrecto fruges demetere easque eqvo suo præbere posit. Land-R. *Lib. 2. art. 68.* Hoc tamen civiliter est intelligendum, ne longiori tempore in aliena segete pascat, & ut eqvus ita delassatus sit, ut refectione indigeat. Præterea pignorari non posse eqvum illius, qui à via publica aberravit, item quando via amissa, ea uti non est facultas tradit Feldman. *d. tract. C. 17. & 18.*

Causæ autem ob qvas pignorationes permissæ ad tria capita commodè referri possunt, ut: vel ad jus nostrum conservandum, vel damnum illatum resarcien-

ſarciendum, vel contumaciam alterius coërcendam ſpectant. Primò quando alter contra libertatem fundo noſtro competentem jus aliqvod vel ſervitutem prætendit. Notum enim eſt in juribus incorporalibus adquirendis patientiam alterius alteri eſſe loco tituli, imo & loco traditionis *l. 1. §. ult. ff. de Serv. Ruſt. Præd. l. 11. §. 1. ff. de Public. in rem act.* Bruñem. *ad l. 10. ff. ſi ſerv. vind.* Pignoratio vero induit diſſenſum, contradictionem & diſpatientiam domini contra quem præſcribere volumus *arg. l. 5. ff. de Serv. urb. Præd.* Carpz. *P. 2. C. 27. d. 3. n. 3.* Mev. *P. 1. Dec. 34. n. 7.* Hinc jus pignorandi non tantum ob turbatam jurisdictionem Carpz. *d. l.* ſed & venationem, piſcationem, lignationem, aquæ ductus & ſimilia competit. Dn.
19 Stryck. *diſſert. de Jure Pignor.* Dein pignorationes etiam ſunt permiſſæ ſive damnum per homines vel familiam alicujus, ſive per pecora fuerit datum Mev. *P. 1. Dec. 34. n. 10.* Per homines damnum fit, ſi quis per agrum vel pratum alienum tranſeat & ſegetes ac gramina proterat. Mev. *d. l. n. 12.* Poſſunt ergo pignorari Aurigæ tranſeuntes extra viam per fundum alterius. Berl. *p. 2. Conſt. 34. n. 11.* Item qui hortos alienos vel vineas ingrediuntur, & ibi decerpunt fructus, aut in ſylvis alienis ſuccidunt arbores: Praxis enim teſtatur tali caſu pileos vel alias res auferri ſolere. Köppen. *Deciſ. 41. n. 8.* Cum ejusmodi tranſeuntes ſint quaſi pede fugitivo, quorum perſecutio alias foret difficilis. Coler. *de Proc. Execut. P. 1. C. 3. n. 68.* Idem dicendum venit, ſi beſtia damnum dederit, nec quoad pignorationem intereſt, an animal immiſſum fuerit ab homine, an ſponte ingreſſum? Quoad actionem tamen multum intereſt; Si enim quis immiſerit beſtiam ſine præſcitu Domini, tunc non dominus beſtiæ, ſed ipſe immittens conveniri poteſt. Richter. *Dec. 5. n. 22.*

20 Tertia cauſa permiſſæ pignorationis eſt contumaciæ coërcitio, quæ oritur ex denegatione illarum præſtationum, ad quas aliquis vel ſpeciali jure, vel qua ſubdit⁹ eſt, obſtrict⁹ eſt. Speciali autē jure obſtrictus eſt, qui certo jure contractus nobis ad certas ſive annuas, ſive alias præſtationes eſt obligatus; Et hic quidem ſi contumax ſit in exſolvendis præſtationibus debitis pignoratio privata autoritate permiſſa non eſt, niſi forte in fuga conſtitutus ſit debitor. *arg. l. 10. §. 16. Quæ in fraud. debit.* Si enim quis ob debitum ex contractu pignoret, incurret pœnam amiſsionis crediti juxta *l. 13. ff. quod met. cauſ.* quem textum in praxi abrogatum non eſſe tradit Brunnem. *ad d. l.* Dn. Stryck. *d. diſſert. c. 3. n. 28.* Fallit tamen hoc (I) niſi pignorandi licentia alicui per pactum ſit conceſſa, quod fieri poteſt, cum unusqvisqve ſit rerum ſuarum moderator & arbiter *l. 21. C. Mand.* & rei ſuæ legem dicere poteſt quam velit; Inſuper quoque pactum de ingrediendo propria autoritate fundum alterius non penitus eſt illicitum per *l. 3. C. de Pign. & Hypoth.* præſertim ſi poſſeſſor non reſiſtat; Contra reſiſtentem enim opus foret judicio. Klock. *Vot. Cameral. Relat. 11. n. 33.* Quamvis & hoc pacto conveniri poſſit, ut debitor pignorationi propria autoritate ſuſceptæ reſiſtens puniatur. Fallit (II) niſi conſvetudine vel ſtatuto receptum, ut per contractum etiam nobis obligatum pignorare liceat. Mevius *ad Jus Lubec. Proœm. qv. 2. n. 42.* Köppen. *Dec. 41. n. 12.* Qualem conſvetudinem in Marchia Brandenb. obſervari, qvod quis illum Ruſticum, qui ipſi ad præſtationes annuas zu gewiſſen jährlichen Pächten obligatus eſt, propria autoritate pignorare poſſit, tradit Dn. Stryck. *d. cap. 3. n. 41.* Ubi hoc etiam ad Decimarium Zehend-Herrn & Dominum Emphyteuſeos extendit. Juſta porrò pignorandi cauſa eſt denegatio ſervitiorum à ruſticis facta; Hi enim, ſi ſolita hactenus & à majoribus præſtita Servitia exhibere recuſent, pignorari poſſunt, donec ad debitam obedientiam reducantur. Brunnem. *ad l. 10. n. 7. ff. de Jurisdict.* Berl. *d. concl. 34. n. 17.* Pignorationi etiam locus, ſi quis in vectigalibus exſolvendis ſit contumax. Köppen. *Dec. 41. n. 16.* Idē obtinet in illis qui collectas ſolvere recuſant, cum publicè

blicè interſit collectas quam citisſimè exſolvi. Stryck. *d. l. n. 47.*

21 Debet autem pignoratio fieri in ipſo facto *arg.* Land-R. *Lib. 2. Art. 40.* ibi, Und werden des Mannes Pferde und Wagen verkümmert in der Handhafften That. In ipſo facto etiam fieri intelligitur, non tantum ſi in ipſa depaſtione, ſed modo adhuc in fundo in quo damnum dederunt deprehendantur Thom. *de nox. anim. c. 24. n. 6.* Ratio redditur in LL. Wiſigoth. *Lib. 8. tit. 3. c. 16.* Si jumenta vel pecora de frugibus priusquam expellantur exierint, ea non licet comprehendere, quia utrum ipſa damnum fecerint, neſcitur. Si tamen animalia alterius in ſuo fundo quis deprehenderit,& dum ea vult capere ipſa in alium fundum aufugerint, poſſe iſtum incontinenti perſequendo animalia etiam in alieno fundo capere recte ſtatuit Aymo Public. *in Conſuet. Avern. Tit. 28. Art. 1. n. 4.* Talis enim perſecutio eſt actus privatus, per quem non violatur Jurisdictio. Thom. *d. l. n. 11.* Quare ſi iſta pecora in via ſive publica ſive vicinali ſint,ſive per alios fundos errent cum ad ea accedit fundi Dominus,qui damnum paſſus juſtè iſta pignorare poteſt, dummodo ipſe viderit animalia egredi ſuo agro, vel quod ab aliis pro certo hic intellexerit, Feldmann. *d. tract. c. 24. Sect. 2.* Quando verò ad contumaciam ſubditorum coërcendam pignoratione opus eſt, in arbitrio domini pignorantis eſt, quamlibet rem vi jurisdictionis auferre. *§. 3. de Satisdat. tut.*

22 Deinde requiritur ut animal damnum dans includatur & illæſum conſervetur, ex quo apparet, non licere pignoranti pecus in agro ſuo deprehenſum occidere Mev. *P. 1. Dec. 34. n. 16.* Quod tamen limitatur, niſi pecora ferociora ſint, quam ut capi aut pignorari queant, veluti ſunt ſues, anſeres, quod tunc canibus ea abigi liceat,adeo ut impellenti canes impune ſit, quantumvis unum & aliud animal noxam dans interficiant. Land-R. *Lib. 2. Art. 40.* Fretzet aber ein Mann ſeiner Nachbarn Korn ab / oder anderer ihre Saat mit Schweinen / oder mit Gänſen die man nicht pfänden mag / hetzet man ſie dann mit Hunden / und beiſſen ſie die Hunde zu todt / oder verwunden ſie / man bleibt es ohn Wandel und Schaden. vid. Carpz. *P. 2. C. 27. D. 1.*

Requiritur etiam ut beſtia pignorata intra 24. horas judici offeratur Thom. *d. l. c. 24. n. 19.* Et quidem judici loci inferiorem jurisdictionem habenti, in quo damnum datum ut expreſſe ſancitum in Conſtit. Sax. 7. *Part. 2.* Es ſoll aber gleichwohl mit der Pfändung gebührlich / und wie Landbräuchlich gebühret / und die Pfande in das Gerichte / darin der Grund gelegen / überantwortet werden. Pignus autem illæſum Judici offerendum eſt, ſi enim vel vulneratum vel occiſum pecus Judici offeratur, pignoratio pro juſta non reputatur. Carpz. *L. 1. Reſp. 8. n. 6.* Quod ſi pignorans penes ſe retineat pignus, pignorato tenetur ad emendam & Judici ad mulctam. Berlich. *P. 2. Concl. 34. n. 24.* niſi ipſe pignorans habeat Jurisdictionem in loco, quo caſu pignus captum ipſe retinere poteſt, nec id alteri judici tenetur offerre. Berlich. *d. l. n. 23.* Fi- 23
nis autem principalis pignorationis eſt, 24
ut dominus capti pignoris damnum reſtituat. Land-R. *Lib. 2. Art. 27.* und ſoll darzu den Schaden gelten. Quod antequam faciat, non recipiet pignus, niſi offerat cautionem judicio ſiſti, Weſenb. *ad Tit. ff. ſi quadr. paup. n. 6.* ſive potius in caſu ſuccumbentiæ reſtituendo Azevod. *in jus Hiſp. Lib. 5. Tit. 17. l. 1. n. 11.* Si 25
non appareat Dominus animalis capti, capiens petere poteſt, ut animal ſupponatur haſtæ, ſive publica autoritate vendatur, & ſibi ex pretio ſatisfiat. Coſta *de facti ſcient. & ignor. Cent. 2. diſt. 43. n. 1.*

Damnum verò, ne pro lubitu æſti- 26
metur â pignorante, per æſtimatores ad hoc â Judice deputatos determinandum, & hodie ut plurimum per Schultetum & Scabinos ruſticos expeditur. Köppen. *Deciſ. 41. n. 28.* de quo conſtitutio Marchica *Tit. 49. Rubr.* von Pfändung ita diſponit: Auch ſoll der Schade auf Anſuchung deſſen / ſo gepfän-

pfändet hat / durch die Schultzen und Schöpffen oder die Aeltesten im Dorffe besichtiget und gewürdiget werden. Ut tamen adversa pars huic actui intersit, requirit Scheplitz. *P.4. t. 21.* Generale enim juris axioma est, ut quoties quis ex actu aliquo lædi potest, toties ad eum
27 sit citandus *arg. l. 39. ff. de adopt.* Quæritur autem hic, cujus sumtibus, si æstimatores pro opera quid desiderant, æstimatio fieri debeat? Et quamvis regulariter sumtibus petentis res expediri debeat, qvod in actibus judicialibus generale esse probat Brunnem. *Consf. 136. n. 46. seqq.* tamen cum cognitio talis pignorati causam concernat, & insuper hic magis odio quam favore dignus sit, & pignorans tantum de damno vitando agat, utique sumtus â pignorato erunt suppeditandi. Dn. Stryck. *de pi-*
28 *gnor. anim. c. 5. n. 8.* Ipse quoque Dominus, in cujus fundo damnum datum est, illud æstimare potest, quo casu turbator illam æstimationem præstare, vel juramento suo illam minuere debet. Reus tamen juramentum hocce, quod actori referri non potest, evitabit si ad probationes confugere, & damnum datum tanti non esse quanti ab actore æstimatum est, probare velit. Daß er sein Gewissen mit Beweiß vertreten wolle. Berl. *P. 1. dec. 88. n. 14.* Carpz. *P. 1. Const. 14. Def. 17.*
29 Quæri autem solet quando damnum datum in frumento quod adhuc in herba erat, an tempus damni dati, an vero futuri, ubi frumentum esset maturum considerari debeat? Et quanquam aliqui in ea sint opinione quod tempus messium sit expectandum, ut sciatur, quantum ex tanto & simili frumento dominus habiturus sit, *arg. l. 40. ff. ad L. Aquil.* Contrarium tamen verius est, quod scil. inspiciendum sit damni dati tempus, ita ut damnum taxetur, quanti tempore damni dati vendi potuisset illud frumentum, cum dubius sit eventus perceptionis frumenti tempore messium; deinde quia si frumentum ita tenerum est, ut loco herbæ sit, numero frumenti haberi non debet, ergo nec æstimatio secundum valorem frumenti, sed herbæ fieri debet. *l. 4. ff. Arbor. furtim. cæs.* vid. Berl. *P. 2. C. 34. n. 62. & seq.* Richt. *Dec. 5. n. 16.* Ad impetrandam verò damni restitutionem præcisè pignoratio non requiritur, Berl. *P. 2. Concl. 34. n. 60.* cum etiam citra eam actio de pastu, & de pauperie sint in promtu, quibus ad satisfactionem compelli possit dominus animalis nocentis Thom. *d. c. 25. n. 3.* Præter 30
istam damni restitutionem pignoratus tenetur etiam ad emendam den gewöhnlichen Pfand-Schilling/ quæ pro diversitate locorum variat, & est unius, trium vel quatuor solidorum, interdũ ad 30. & 40. grossos, Carpz. *P. 2. C. 27. def. 5.* quandoque etiam ad duas sexagenas novas i. e. 5. thaleros extenditur vor ein Hirten-Pfand/ quando totus grex pignoratur. Si autem pignoratas pecora vel alias res pignoratus redimere contumaciter neglexerit, tenetur de jure Saxon. Judicii in pœnam contumaciæ pro singulis noctibus sive pro singulis 24 horis trinos solidos, hoc est 4. grossos exsolvere per dict. *Const. Electoral. 27. Part. 2.* ubi Dem Gerichts-Herren von ieder Nacht / so lange das Pfand ungelöset stehen bleibet/ drey Schilling Pfennige. Carpz. *d. l.* ubi hanc sent. Lipsiens. refert: So ist er solches übernächtiges Pfand mit drey Schilling Pfennigen / das seyn 4. Groschen von ieder Nacht/ biß dasselbe gantz verstanden / benebst dem gewöhnlichen Pfand-Schilling/ das seyn 16. Pfennig zu verbüssen / und euch wegen des zugefügten Schadens Abtrag zu thun schuldig V. R. W. Si ita- 31
que pignus tamdiu steterit, ut pœna multiplicata æstimationem pignoris absorbeat, quemadmodum pignoratus jam non admittitur ad reluitionem pignoris, Carpz. *d. l. def. 8.* Ita e contrario neque solidum pignorationis præterea solvere tenetur: Nec ad reluendum pignus, aut præstationes absumto sive commisso pignore pro noctibus ulterioribus faciendas, potest compelli, Thom. *de Nox. Animal. c. 25. n. 16.* Interim verò dum pendet reluitio, is ad cujus instantiam Pignoratio facta ali- 32
menta animali pignorato præbere

debet; ita quidem ut impensas repetere possit â Domino pecoris id reluere volente. Azevod. *in jus Hispan. l. 5. tit. 17. l. 1. n. 7.* Quod si animal propter defectum alimentorum perierit, tenebitur includens, etiamsi jure incluserit. Quemadmodum is qui aliquem fecit incarcerari, tenetur ad suppeditanda incarcerato alimenta, & qui fecit sequestrari equum, equo sequestrato. Paris de Puteo *de Syndicat. verb. carcer. n. 2.* Solet & interdùm ipse pignoratus per ministros suos quotidinum victum præbere pecoribus captis, ut onere alimentorum restituendorum liberetur.
33 Thom. *d. l. n. 17. & 23.* Si animal pignoratum pendente lite super æstimationem damni perierit, distingvendum erit an legitimè facta fuerit pignoratio, an non? Si legitimè facta, tenetur pignorans ad conservationem rerum pignoratarum talem diligentiam adhibere quam in suis rebus præstat. Mev. *P. 1. Dec. 34. n. 18.* Casus igitur fortuitus justo pignoratori non potest imputari. *l. 40. ff. de Pet. hæred.* Si verò minus legitimè facta, tunc pignorator semper est in mora & contra eum in litem jurari potest. Dn. Stryck. *dict. diss. C. 5. n. 23.* Quod etiam procedit in casu, quando pignoratio quidem non est interdicta, non tamen secundum formam in pignoratione receptam facta fuerit. Gail. *de Pignor. Observ. 17. n. 2.*

34 Præterea causam pignorationis ad Processum summarium referunt. Joh. Sigism. *in Jure Prutenico Lib. 1. tit. 12. §. 1. n. 9.* Hinc celeris debet esse expeditionis, nec alia solennia requirit, quàm quæ de jure Gentium requiruntur, ut narratio facti, citatio, responsio, defensio rei & sententia. Brunnem. *in Proc.*
35 *Civil. C. 1. n. 16.* Si autem pignoratio injustè sit expedita, tunc aut injustitiæ causa latet in judice, aut in parte pignorante. Si in judice, utpote quod ille festinanter pignorationem decreverit, nullum est dubium, ipsum injuriarum teneri; Non enim permittunt jura nostra Magistratui vel judici sub fiducia Magistratus aliquid injuriosè agere, sed actionem injuriarum contra ipsum concedunt, *l. Nec Magistratus 30. ff. de Inj.* Unde judex, si præstita cautione sufficienti rem pignoratam dimittere nolit, injuriarum tenetur Carpz. *lib. 1. Resp. 8. n. 12.* pari modo quàm si arrestum prævia cautione relaxare nolit. Peck. *de jure sistend. cap. 45. n. 3.* Idem est, si ab initio injustè pignoret; Sicut enim si arrestum iniquè decretum contra judicem arrestantem actio injuriarum competit, Mev. *P. 5. Dec. 389. n. 1.* non enim licitum est judici cum discrimine existimationis alterius temere vagari. Gail. *de Arrest. Imper. cap. 14. n. 1.* Ita hoc in pignoratione quoque obtinebit, ob paritatem rationis. Si â privato injustè sit pignoratum, minus dubium est ipsum etiam actione injuriarum conveniri posse. Mev. *d. Dec. 389.* Quod enim judex impune non facit, quomodo privato licitum dici poterit? Dn. Stryck. *d. diss. c. 6. n. 8. & 11.*

Præterea pignorato dantur remedia 36
tum possessoria, tum petitoria. Turbato enim in exercitio juris alicujus, vel rei incorporalis, utile interdictum Uti possidetis competere expeditū est. *L. 8. §. 5. ff. si servit. vind.* Brunnem. *ad l. 1. ff. uti possid. n. 2.* Imo & Mandata manutentionis tali casu impetrari possunt. Ludov. Post. *Tr. de Manutent. Obs. 14. n. 1.* Et talia mandata de manutenendo petere utile est, si quis adhuc se in sua possessione fundet. Post. *d. tr. Obs. 5. n. 11.* Si enim se pro spoliato seu potius dejecto haberet, non retinendæ sed recuperandæ possessionis remedio opus foret. Petitoria insuper remedia dantur pignorato, & quidem in specie actio Confessoria ipsi non deneganda, qua servitutem vel aliud jus simile in fundo, ubi passus erat pignorationem sibi competere asserit, & ut cautionem de non amplius turbando præstet petit, de quo vid. *Tit. ff. Si servit. vindic.* Stryck. *d. differt. c. 6. n. 20.* Nec dubium est quando pignoranti nulla competit possessio, pignoratus verò in possessione prætensi juris sit, actionem de spolio locum habere, & contra eum ex can. Redintegranda *C. 3. Q. 1.* posse agi. Mev. *P. 2. Dec. 107. in fin.*

Köp-

Köppen. *Dec.41.n.20.* Quando uterque pignorans & pignoratus possessionem prætendat, tunc titulatam esse præferendam tradit Gail. *de Pignor. Observ.22. n.9.* vid. Köppen *d. Dec. 41. n. 19.*

37 Quando pignoratus satisdare paratus est, pecus inclusum restitui oportet, Richter. *P.1. C.5. n.14.* Adeo ut injuriarum conveniri possit, qui cum id â reo præstitum sit pecus non dimisit.

38 Carpz. *Lib. 1. Tit. 1. Resp. 8. n. 12.* Est & alius modus coërcitionis privatæ, exturbatio sive ejectio animalis nocentis.

39 Jure Civili pecus alienum ex agro abigere licet, sed ut suum i. e. sine damno; Alias ex lege Aquila abigens tenebitur, ut si equa prægnans percussa aut vehementius acta ejecerit, *l. 39. §. 1. ff. ad L. Aquil.* Cum quo consentit Lex Salica *tit. 10. l. 1.* Si quis animal aut caballum vel quodlibet pecus in messe sua invenerit, penitus eum lædere non debet. Nec ob amissum animal aut post expulsionem deperditum expellens tenetur etiamsi longius propulerit: Tuschus *lit. D. concl. 9. n. 7. 8.* Cum non teneatur, expellens ad custodiam, maximè si dominum monuerit, ut quæreret animal expulsum. Tuschus *d. l. n. 8.*

40 Jure Saxonico distingvitur utrum animal damnum inferens sit tale, quod pignorari possit, an verò ferocius aut pernicius, quodve capere volentem non admittat. Et posteriori demum casu liberum est domino, vel abigere pecus, & illud assumtis duobus viris sequi in domum domini, quo casu Dominus pecoris perinde præter damni restitutionem tenebitur ad emendam, ac si pignoratio fuisset facta Land-R. *Lib. 2. Art. 47.* Ist aber das Vieh also gethan/ daß man es nicht pfänden mag oder eintreiben/ als Pferde die wild seyn oder scheu / oder Gänse/ oder Schweine / so lade der/ dem der Schade geschiehet/ dazu zween Männer/ und beweise ihn den Schaden/ und folge dem Viehe nach in seines Herren Haus / und beschuldige ihn darum/ so muß er ihm den Schaden bessern/ als ob er gepfändet wäre. vel expellere per canes dominus poterit Land-R. *Lib. 2. Art. 40.* Berl. *P. 2. concl. 34. n. 9.* Et hic si canes pecudem vulneraverint, vel occiderint, expellens sive is qui canes concitavit nullatenus tenetur. Land-R. *d. A. 40.* Fretzet aber ein Mann seiner Nachbahren Korn ab/ oder anderer ihre Saat mit Schweinen oder mit Gänsen/ die man nicht pfänden mag/ hetzet man sie denn mit Hunden/ und beissen sie die Hunde zu todte / oder verwunden sie / man bleibt es ohne Wandel und Schaden. Thom. *de Nox. animal. c. 26. n. 6.* Non verò extendenda est præcedens juris Saxon. dispositio â canibus ad lapides, quasi Domino fundi si canes non adsint lapidibus petere pecora liceat. Hinc Scabini Lipsiens. eum qui suem ita occiderat aliquando condemnarunt ad præstationem Wehrgeldi. Hartm. Pistor. *Obs. 50.* Animalium tamen Wehrgelda hodie non frequentari, sed æstimationem eorum fieri secundum individua tradit Thom. *d. Tract. c. 9. n. 45.*

CAPUT XII.

DE EQUIS.

SUMMARIA.

1. Equus Princeps pecudum majorum.
2. Autores qui de equis scripserunt.
3. Quidam stemmata Equorum quæsiverunt.
4. Caligula equum suum Consulem Romanum efficere voluit.
5. Virtutes Equorum.
6. LLatores singulari favore equos dignos judicarunt.
7. Equo delassato licet gramina decerpere.
8. Aurelianus Imp. Legem de equis bene curandis tulit.

9. *Quidam obesus habens equum macilentum censoria nota notatus.*
10. *Cura Romanorum in delectu Equorum.*
11. *Equi debebant offerri stratoribus.*
12. *Quomodo Athenis delectus equorum habitus?*
13. *Altitudo Equi de jure Militari Danico.*
14. *Alimenta quomodo à Romanis equis militaribus fuere præstita?*
15. *Fœnum in natura erat præbendum.*
16. *Quomodo de hospitio & stabulo equitibus provisum?*
17. *Milites à pascuis arcebantur.*
18. *Diversitas nostri temporis in disciplina militari.*
19. *Equus militaris nequit ad alios usus quam bellicos adhiberi.*
20. *Militi equus in præmium laborum conceditur.*
21. *Ejus tamen alienatio illicita.*
22. *Et potest à Magistro Equitum vindicari.*
23. *Miles de equo suo potest testari.*
24. *Per malitiam corrumpens equum quomodo puniatur?*
25. *Equus in acie amissus militi est restituendus.*
26. *Constitutio* von Wagen-Pferden.
27. *Reipublicæ magna utilitas accedit mediantibus equis per postas s. cursum publicum.*
28. *Postas primus instituit Cyrus.*
29. *Romanorum cursus Publicus.*
30. *Veredi qui fuerint?*
31. *Item Paraveredi?*
32. *Quomodo ab invicem differant?*
33. *Parhippus quid?*
34. *Cursus publicus peragebatur etiam vehiculo.*
35. *Hisce præerant Præpositi Mancipes, Hippocomi.*
36. *Accedebant opifices vehiculorum s. carpentarii.*
37. *Personæ quibus concessus erat cursus publicus apud Romanos.*
38. *Usus Postarum hodiernus longè melior.*
39. *In Imperio Postarum duo genera.*
40. *Per Consvetudinem etiam competunt Statibus Imperii.*
41. *Imperiales Postæ Comiti de Taxis in Feudum concessæ.*
42. *Quæ vel locantur aliis vel propriis sumtibus sustentantur.*
43. *Quod & in statuum Postis servatur.*
44. *Idem de Hispania obtinet.*
45. *Numerus Equorum ad usum postarum.*
46. *Equi Cursorii duplicis generis.*
47. *Quinam Conductorum præferendi?*
48. *Equus si in itinere succumbat quid juris?*
49. *Equi Cursorii bene alendi.*
50. *Non sæviendum in Equos.*
51. *Equi non nimium onerandi.*
52. *Equi ad alium usum non adhibendi.*
53. *Nec ultra stationes ducendi.*
54. *Cui itineri insistendum?*
55. *Equi Cursuales ab arrestatione liberi.*
56. *It. à Vectigalibus.*
57. *Jus insiliendi proximũ Equum quid sit?*
58. *Idem apud Persas & Turcas observatur.*
59. *Hippocomi inviolabiles.*
60. *Angariæ quæ?*
61. *Distinctio operarum.*
62. *Magnam curam adhibuere LLatores circa venditionem Equi.*
63. *Hinc in quibusdam locis Judicia Equestria constituta.*
64. *Ob quodvis vitium Equi contractus non est rescindendus.*
65. *Morbus redhibitorius est, qui usum equi impedit.*
66. *Veluti si vitio intestinorum vorare non possit.*
67. *Si sit restitor.*
68. 69. *Si sit Phreneticus vel furiosus.*
70. *Fugax.*
71. *Caduco laborans morbo.*
72. *Pituitosus* Rotzig.
73. *Suspiriosus* Haarschlecht.
74. *Lunaticus.*
75. 76. 77. *Cæcus, cæcutiens, vel alio morbo oculorum laborans.*
78. *Qui in spatula patitur*, der den Spaat hat.
79. *Callos* Gallen *habens.*
80. Fisteln.
81. Mit dem Wurm behafft.
82. *Scabiosus.*
83. *Qui lotium continet.*
84. Zur Rehe geritten.
85. Kern Schwinden.

86. Stein-

86. Stein Gallen.
87. Lahm oder *contract.*
88. 89. Das gebrochen oder einen Nabel-Bruch hat.
90. *Lienosus.*
91. *Surdus.*
92. *Ferox vel calcitrosus.*
93. *Retrogradus.*
94. *Qui alterum jugum non patitur.*
95. Das Netz im Leibe zerrissen.
96. *Si morbo occulto laboret.*
97. *Si in continenti aut triduo post moriatur.*
98. *Mordax.*
99. Lahm-büchig.
100. *Non ob qvodvis vitium contractus rescindendus.*
101. *De jure Saxonico venditor tantum tenetur de tribus vitiis.*
102. *Vitia secundum reformationem Francofurtensem.*
103. *Vitia secundum reformationem Noribergensem.*
104. *Si Equitium venditum & unus sit morbosus, quid juris?*
105. *Si à venditore promittatur Eqvus omnibus numeris absolutus talis etiam præstandus.*
106. *Si certa natio vel progenies promissa illa etiam præstanda.*
107. *Idem dicendum si ad certam mensuram sit venditus.*
108. *Vel certorum annorum.*
109. *Vel si emtor certam qualitatem adjecerit.*
110. *Commendatio generalis non obligat.*
111. *Equo Phaleris & armis ornato vendito, quid obtineat?*
112. *Facta venditione* Haar umb Haar, *quid obtineat?*
113. *In Judicio Redhibitorio adhibendi periti*, Pferdkündige.
114. *Si Equus venditus juxta calculationem Collation-*Handel *quid juris?*
115. *Si equus morbo naturali decesserit conductor non tenetur.*
116. *Qui alias equum locare solitus fuit, tenetur & studioso ab Academia abeunti præstare.*
117. *Si talis equus damnum dederit, utique poterit pignorari.*
118. *Idem dicendum de militum equis.*
119. *De Jure Saxonico quid obtineat in equo locato?*
120. *Sumtuariæ leges de equis latæ.*
121. *Olim non cuilibet permissum equos alere.*
122. *Præcipue Pastoribus prohibitum.*
123. *Notabile quid ex Aurea Bulla de equis.*
124. *Castrator equum minus rectè secans Actione L. Aquil. tenetur.*

*** *** ***

1 CUm armentorum & pecudum majorum princeps sit equus, utpote virtutibus ornatus, usibusque humanis aptus variis, cujus laudem prædicat ipse Deus *Job. 39. v. 22.* Virg. *Lib. 3. Georg.* merito sibi primum locum hic vindicat. Hinc in legibus de armentis antiquis ejus, vel solius, vel primo loco fit mentio. Lex Salica *Tit. 10. l. 1. ibi*, Caballum vel quodlibet pecus: Et quia insuper e-
2 qui magno pretio tam ad belli quam pacis studia emuntur, multa de iis Doctores scriptis prodidere, cum & integri Tractatus ut Lib. Baronis Fuggeri, Bonacossæ, Camerarii, Behams Roßteuscher Recht &c. de iis extent, reticeo innumeros qui artem equitandi & curandi equos scripsére. Nonnul- 3
li enim equos ita amarunt, ut eorum stemma & proavos quæsiverint, Lips. *Cent. 3. Ep. 26.* Cajus Caligula eò stulti- 4
tiæ devenit ut equum suum Consulem Romanum efficere vellet.

Virtutes eorum optimè expressit 5
Buchananus *in Sylvarum libro:*

Cætera rerum opifex animalia finxit ad usus
Quæque suos: Eqvus ad cunctos se accommodat unus.
Plaustra trahit: Fert clitellas: Fert essseda: terram.
Vomere proscindit: Dominum fert, sive natatu
Flumina, seu Fossam saltu, seu vincere cursu.

Et salebras opus: aut canibus circumdare saltus.
Aut molles glomerare gradus, aut flectere gyros,
Libera seu vacuis laudat lascivia campis.
Quod si bella vocent tremulos vigor acer in artus,
It, Domino & socias vomit ore & naribus iras.
Vulneribusque offert generosum pectus & una
Gaudia, mœrorem sumit, ponitque vicissim
Cum Domino, sortem sic officiosus in omnem,
Ut veteres nobis tam certo fœdere junctum
Crediderint, mixta coalescere posse figura.
Inque Pelethroniis Centauros edere sylvis.

6 Ob hos insignes usus, quos hominibus præstant, LLatores Equos singulari etiam favore præ aliis animalibus dignos
7 judicarunt. Ut; Si Equus delassatus refectione indigeat, Jura Feudalia *11. Feud. 27. in fin.* permittunt Equiti iter facienti, ut ipsi liceat herbam & viridem sylvam carpere, quatenus in via stans amplecti sive attingere possit & porrigere Equo, neque teneatur Domino prædii forte supervenienti pretium graminis restituere, etiamsi ipse pabulans dives, Boër. *ad Consvet. Bitur. Tit. 10. §. 4.* Modo pabulatio fiat sine vastatione & ingenti fundi damno *d. t. 27. lib. 2. Feud.* & equus sit lassus, ac refectione indigeat nec alia suppetant media Gothofr. *ad d. text. feud.* Extendit hoc Jus Saxonicum ad segetes Land-R. *Lib. 11. Art. 39.* Erliegt einem wegfertigen Mann sein Pferd/er mag wohl Korn schneiden/und ihm das zu essen geben/ als fern er das gereichen mag/ stehend im wege mit einem Fusse/ aber er soll es nicht von dannen führen/ noch wegbringen zu seinem Nutz/ Neque contradicit sibi dum alibi Land-R. *Lib. 11. Art. 39.* legem ponit: Welch wegfertiger Mann Korn auf dem Felde fretzet/ und des mit sich nirgend hinführet/ der gelt den Schaden nach seinen Würden/ Loquitur enim hic textus de eo, qui pabulatur citra necessitatem, aut de eo, qui non juxta viam, sed in medio fundo. Cujus juris ratio licet forte non habetur in jure Civili, Gloss. *lat. ad text. Germ.* Land-R. *Lib. 2. Art. 68.* vestigium tamen ejus est in jure Divino *Matth. 12. v 1. & seqq.* quod refertur in *C. discipulos 26. de Consecr. distin. 5.* Zobel. *diff. 34. n. 2.* Covarr. *Pract. quæst. 37. n. 3.* Thom. *de Nox. Anim. c. 15. n. 24.* Aurelianus Imperator 8
in favorem Equorum talem legem tulit, Miles Equum saginarium suum comiter curet, Teste Vopisco quam explicat Covarruv. *Lib. 4. Res. 3.* Turneb. *Lib. 18. c. 19.* qui ab equite merito in pretio habetur, quippe cui sæpe vitam suam debet, Svet. *in Cæsare C. 26.* Hinc 9
Censoria nota notatur obesus quidam, qui cum haberet Equum strigosum & macilentum dixerat: Egomet me curo, sed equum servus meus. Gell. *Lib. 4. N. A. 12.* Magnam autem sollicitu- 10
dinem Romani adhibebant in delectu Equorum, ne ad usum bellicum essent inepti. Hinc Provinciales tenebantur equos, quos ad militiam præstari ob- 11
stricti erant, ad probandum offerre stratoribus, certa enim ætate & forma conferebantur, quibus probæ nomine unus solidus dabatur *l. un. de Stratoribus.* Jacob Gothofred. *in Parat. ad L. 7. Cod. Theodos.* Similem in modum Athenis 12
quoque probatio equorum usurpabatur in equitum δοκιμασίαις invalidis nota certa, quæ τρυσίππιον dicebatur, inusta. Samuel. Petit. *ad Leges Atticas p. 550. 551.* Gothof. *ad d. l. un. de Strator.* Idem hodieque diligenter observandum est omnibus, qui accepta pecunia publica ad parandum equitatum sunt destinati, quorum damno stare merito debent, si ineptos & imbelles equos coëmerint. Neque sufficiet, si certa pecuniæ summa ad singulos equos destinata est, minore pretio quantumvis idoneum comparasse, nisi melior habere non potuerit. Utrum autem perinde atque apud Romanos generosorum & fortium equorũ copia hoc modo haberi queat, raptis sæpe tumultuariè, ut militibus, ita equis ad bellum; non

13 non difficile erit judicatu. Jure militari Danico *art. 15.* cavetur: Ein Curaßierer soll mit einem starcken Pferde 16. Palmen hoch versehen seyn.

14 Quantum ad alimenta ipsa, in Provinciis â Provincialibus annona præbebatur tam equis quam militibus. De hujus militaris annonæ erogatione extant singulares tituli in Codice Theodosiano atque Justiniano. Et in Oriente quidem sancitum erat, ut ne annonæ species in pretio â Provincialibus solverentur: in Occidente vero per Valentinianum Imperatorem id permissum. Quod deinde Honorius quoque concesſit, singulari tamen cautione, de qua in *l. 22. C. Th. de erogatione militaris annonæ.* De fœno peculiariter

15 mandatum fuit, ut in specie præberetur, milites autem ipsi peterent, convectarent, deferrent, neque Provinciales cogi possent fœnum ad oppidum deferre, Constitutio habetur in *l. 23. C. Th. de erogat. milit. annon.* & *l. 8. C. Justin. eod. tit.* Spatium intra qvod petendum erat definitur *in l. 7. & 9. C. Th. & l. 2. C. Justin. d. t.* Nempe non amplius quam è vicisſimo lapide convectare sibi paleas, & capitum; id est pabulum jumentorum sive animalium petere milites tenebantur. Gothofr. *ad dict. leg.* Ratio autem, cur fœnum in specie præbendum esset, hæc videtur, quod capitum seu fœnum non perinde corrumpitur atque cætera annonariæ species, quæ facile ex situ vitium contrahunt. Ne verò Provinciales militibus corruptas species obtruderent, pretium poterat exigi. Equitibus jam qua victum & annonam satis prospectum: Habitationis

16 causa itidem introductum fuit onus hospitii, quod munus patrimoniale erat *l. 3. C. de muner. patrimonial.* Dominus verò nihil præstare debebat, prætterquam habitationem & stabulum. Qvod si stabula deficerent in domo, & hospes equestris dignitatis esset, etiam pars altera ergasteriorum, quæ alias in favorem mercimonii extra divisionis partes libera dominis erant, stabulo deputabatur. Quo de *in l. 2. C. de metatis.* Primum igitur â Domino non animalium pascua, non hominum escæ exigi poterant: quoniam eum in finem stipendia & annonas milites accipiebant, ne Provinciales onerarent. Adeantur *l. 5. C. de metat.* & *l. 3. C. de erogat. milit. annonæ.* Hinc â Constantino, Theodosio M. Theodosio juniore prohibitum, ne milites (quod malo more faciebant) Salgamum, id est, res necessarias hominum vel animalium pastui (vid. Gothofred. *ad l. 3. C. Theod. de Salg. hosp. non præb.* & *C. Arg. ad tit. de re milit. th. 10.*) â dominis postularent Quod si spontanea humanitate hospiti præbebatur, impune erat per legem *1. & 2. C. Th. de Salgamo hospitibus non præbendo.* Verum deinde id prohibitum *l. 10. C. Th & l. 5. C. Justin. de metat. l. un. C. Justin. de Salg. hosp. non præbendo.* Quæ in tantum inhiberi volunt sceleratum, uti Honorius appellat, morem, ut ipsis quoque præbentibus impunitum esse Imperator non patiatur, si qvid vel sponte contra præceptum suum probati fuerint obtulisse? Porro etiam â pascuis miles 17 arcebatur. Pascua erant vel rei privatæ, sive ex rebus privatis Principis, in quibus animalia Principis pascebantur: vel publica & Civitatum: vel privatorum sive Provincialium, Possessorum & Colonorum. v. *tit. C. Th. de pascuis.* Tam autem â publicis quam privatorum pratis Arcadii Constitutione milites sub severisſima pœna prohibentur in *l. 3. C. Th. l. 2. C. Justin. de pascuis.* Occasionem huic Constitutioni dederat lascivia militum, qui tum temporis circa Antiochiam consistebant & de quibus querelæ ad Arcadium prolatæ fuerant forte â Curialibus Antiochenis. Ita tamen subvenit Imperator conquerentibus, ut sine læsione Provincialium interim provideant Curiales, quo pacto animalium militarium pastui aliunde consulatur (de varia *lect. l. 3. C. Th.* de pascuis, & de pratis Apamenis vid. Gothofr. *Comment.*) Speciatim de privatorum pratis agunt *l. 4. & 5. C. Th. & l. ult. C. Justin. de pascuis.* Undique verò luculenter elucescit, Imperatores illius ævi serio militum effre-

nem licentiam atque libidinem coërcere & Provinciales hactenus ab inju-
18 riis defensos voluisse. Enim verò optandum esset, ut hac etiam parte seculum nostrum Romanas leges suas faceret, & pulcherrima imitatione in usum ubique deduceret. Sed audiamus Forstnerum *ad 4. Annal. Taciti.* Inde quoque, ait, magna cum militiæ nostræ infamia, qua amici ac hostes pari discrimine habentur, orta consvetudo, singulis civium ædibus, unum aut plures imponere, quos illi cibo, potu, lecto, nocturno lumine, & pro jumentis fœno, stramine interdum & avena sine pretio instruant. Quem morem in Italiam ex Gallia translatum Ludovici XII. temporibus Guicciardinus *l. 4. & 10.* tradit. His adjungantur, quæ indicato loco plura & liberrimo stylo persequitur, confer. Burug. *Observat. militar.* 2.72. De menstruo stipendio respectu singulorum equorum solvendo agit Recessus Imperii *de anno 1500. §. 63. &* Reuter Bestallung zu Speyer *de anno 1570. §. 2. & 6.*

19 Adsignatus jam equus nequit alios ad usus quam equestres & bellicos adhiberi: ne debilior fortassis & ad equestrem militiam ineptus reddatur. Multo minus privatorum utilitatibus eum servire leges patiuntur *arg. l. 12. §. 1. ff. l. 13. & 15. C. de re milit.* In Constitutione Imperii Käyserl. Reuter-Bestallung *de anno* 1570. *art. 12.* ita dispositum est: Es soll keiner ein gemustert und gutgethan reisig Pferd oder Roßklepper in Wagen spannen / anders denn in Nothfällen und mit Vorwissend und Erlaubniß seines Rittmeisters / welche ihm auch ohne erhebliche Ursachen nicht soll gegeben werden. Consentiunt cum his Jus militare Polonicum *art. 23.* & Danicum *art. 44.* Speciatim Valentinianus Senior *l. 9. C. Th. de re militari* vetuit, ne Regalibus eorumque Legatis ad Comitatum Imperatoris proficiscentibus milites jumenta sua suppeditent. Regales isti, docente Gothofredo, erant Francorum & Alemannorum Regiæ stirpis Principes, filii, Agnati, Regali stirpe orti. Agitur vero ibi de milite limitaneo ad Rhenum constituto, & prudenter cavetur, ne hac occasione ab obsequio militari, atque â custodia limitis abducatur. Universim etiam *l. 12. §. 1. ff. de re milit.* prohibetur equum militarem extra Provinciam duci: ne militis impediatur officium, aut absentia novis rebus occasionem præbeat. Atque hoc ex disciplina Augusti sic constitutum fuisse Paternus JCtus scribit. Augusto enim post occupatam Rempublicam in eo consilia omnia vertebantur, ut pacem restitueret ubique, ac bellis tot imponeret magnum diem, Jani templo iterum clauso. Multum igitur eo etiam laborabat, ne quicquam turbarum in Provinciis excitari facile posset. Huic fini ex militaribus copiis Sveton. *in vita Aug. cap. 49.* legiones & auxilia Provinciatim distribuit, quibus in officio Provinciales continerentur. Quò autem præsens semper atque ad subita paratus miles esset, inter alia etiam equum extra Provinciam duci vetuit.

Militi equus in præmium laborum 20
conceditur, ut etiam exauctoratus eum retinere, quin militans adhuc certis modis alienare possit. Tum scilicet, quoties aut æque idoneum aut meliorem in promptu habuerit. Alio pacto quemadmodum universim armorum *l. 14. §. 1. ff. de re milit.* Schwedisch Kriegs-Recht. 21
tit. 17. cum not. Casp. Matth. Schwartz Maximil. II. Articuls-Brieff *art. 3. & 4.* ita equorum etiam, per qualemcunque contractum fiat, alienatio illicita est. Graviter quoque punitus proprio equo in lustratione exercitus (auff dem Musterungs-Platze) non instructus. Holländisch Kriegs-Recht *art. 69.* Jure Danico *art. 69.* disertè sancitum: Welcher sein Pferd verkaufft und verschencket / und dagegen kein bessers übrig hat / soll seinen gantzen Rest (des Solds) verlohren haben / und ohne Paß verwiesen werden. Auch sollen die Officirer denen Reutern nicht zulassen / daß sie ihre Pferde vertauschen oder verkauffen.

Cæterum ipsa alienatio equi in ex- 22
traneum & ignorantem non autem

in

in commilitonem hactenus robur habet, ut per Magistrum equitum equus non vindicetur. Quin tamen ob publicam utilitatem etiam equus militaris illicite alienatus vindicari possit, non dubito: cum præcipuè, qui cum alio contrahit vel sit, vel debeat esse non ignarus conditionis ejus, sive
23 status. *l. 19. de R. J.* ibique Gothofred. Illud quoque certum est, militem recte de equo suo testari, nam de cæteris armis testandi facultas competit. Burger. *Observat. militar.* 47. 1. Frantzösische Articuls-Briefe *n.* 10. apud Pappum. Quamvis autem equus proprius fiat militi, ex culpa tamen amissus restitui debet, & pœna arbitraria infligitur, *l. 3. §. 13. ff.*
24 *de re milit.* Quod si per militiam corrumpatur equus, eoque fine ut inhabilis militiæ quis reddatur, neque cogatur ire in aciem, illum ademto equo cum infamia (non tantum sine testimonio, ohne Paß) jus militare Danicum *de anno* 1625. *art.* 96. exauctorari jubet. Sic olim qui filium debilitaverat, delectu per bellum indicto, ut inhabilis militiæ esset, præcepto Div. Trajani deportabatur *l. 4. §. 12. ff. de re milit.* adde
25 Gothofred. In acie vero & sine culpa amissus aut debilitatus equus restituitur, neque invitum mutare militiam atque ad pedites traduci fas est. *arg. l. 3. §. 1. ff. de re milit.* ubi talis militiæ muta-
26 tio inter pœnas refertur. Singularis adhuc constitutio de jumentis vehiculorum militarium occurrit in der Reuter-Bestallung *de anno* 1570. *art.* 10. Wo einer oder mehr seine Anzahl an guten Wagen-Pferden / in der Musterung nicht hätte / so soll ihm so viel an dem Wagen-Gelde durch die Comissarien abgezogen werden. Wo durch einen eines oder mehr Wagen-Pferde erlegen oder abgiengen / so soll er dieselbige alsbald wieder erstatten und zu erfüllen schuldig seyn. Welche aber von den Feinden erschossen oder umkommen würden / dieselbigen sollen denselbigen Monat für gut paßiren / und hernach ohne weitern Fehl erstattet werden. Dn. Bechmann. *Dissert. de eo qvod circa Eqvos just. C.* 1.
27 Cum etiam per Cursum publicum vulgo per postas maxima utilitas Reipublicæ mediantibus Eqvis & vehiculis obveniat, multa de hoc apud JCtos & Historicos inveniuntur relata, Persas autem communiter Cursus publici primos autores statuunt, uti videre licet ex Xenophontis *libro de vita & di-* 28
sciplina Cyri Regis, cui tam nobilis inventi gloriam adscribit. Ita enim in VIII. narrat: Is Cyrus considerans quantum spacii uno die equus posset conficere, sic ut labori non succumberet, in tali isto intervallo Equilia constituit inque iis eqvos & eorum curatores: Tum etiam in quoque loco virum idoneum, qui acciperet literas, & cursu ita perferret: quem nec noctu interdum intermittunt. Tametsi verò iste Xenophontis liber Josepho Scaligero, si nuda nomina & mentionem duorum triumve eventum excipias, nihil veri contineri videtur: in hoc tamen nobis utilis est, ut de Cursus publici apud Persas ratione multa suppeditet. Nam ad mores illius gentis perpetuo Historicus respexit, tribuendo fortassis Cyro, quæ ad magni Regis laudem absolvendam factura judicabat. Accedit præcipue testimonium Herodoti, qui *lib. VIII.* tradit equestrem cursum Persico vocabulo ἀγγαρήιον sive ἀγγαρεῖον appellatum fuisse. De qua voce Hesychius & Suidas consulantur, nec non Schilt. *de Cursu Publico.* 1. 3. Græcos pedestrem cursum usurpasse satis eruditi docuerunt. Inde Hemerodromi (de his multa congessit Lipsius *Centur. singul. Epist.* 59.) sive Diarii Cursores, qui per integrum diem currebant, noctu quiescentes. De equorum hanc in rem usu non vanè cum Lipsio *d. l.* dubitare liceat: cum unicus apud Livium *lib.* 37. locus exstet, quo de Tiberio Sempronio Gracho refert, eum per dispositos equos probe incredibili celeritate ab Amphissa Pellam tertio die pervenisse. Add. Schilt. *de Cursu Publ.* 1. 6. De Ro- 29
manorum Equestri cursu vel soli tituli utriusque codicis de cursu Publico abunde testantur. Quin ante Octavium Augustum priusquam publico sumtu & cura ordinatus esset cursus,

cumque ſoli fortè privati eqvos lucelli
cauſa elocarent; per diſpoſitos equites
mutatis ad celeritatem jumentis, nec
non meritoria rehda longisſimas vias
& incredibili celeritate confectas fuiſ-
ſe, ex Julio Cæſare *l. 3. de B. C.* atqve
Svetonio *in Jul. Cæſ. 57.* diſcimus. Du-
plicis autem generis equi in Curſu pu-
30 blico adhibebantur. Alii enim homi-
nibus, alii ſarcinis ferendis deſtinati
erant. Illos appellabant Veredos ſive
Curſuales, ταχυδρόμους publicos, Gotho-
fred. *ad l. fin.* §. 21. *de Muner. & hon.*
qvinqve iisdem utebantur, Veredarios
*l. 8. 14. 16. 17. 50. C. Th. l. 12. C. Juſt. de
Curſ. publ.* Veredos Feſtus inde voca-
tos arbitratur, qvod rhedam duxerint,
in quibus homines vehebantur. Arca-
dius qvoque Chariſius JC. *in l. 18. §. 12.
ff. de Mun.* ſcribit: Verhedos, manifeſti-
ore originis argumento. Cæterum
freqventius pro illis eqvis uſurpantur,
qui curſui publico veloci inſerviunt,
ſive vehiculi ſeu rhedi. Etiam ex Mar-
tiale *Epigram. 12. 14. & 26.* nec non ex Au-
ſonii *epiſt. 8.* docemur, generatim &
ſimpliciter Veredum pro equo veteres
dixiſſe, notisſima in ſcholis figura.
Hos autem Veredos itineri publico &
viæ regiæ inſiſtere oportebat *l. 4. C. Th.
de curſ. Publ.* erantque munus Patrimo-
niale. *l. 18. §. 21. ff. de muner.*

31 Veredis adjungamus Paraveredos,
qvos Cujacius *ad tit. C. de C. P.* putat eſſe
majores eqvos agminales poſteriori
ætati parafredos appellatos. In lege Ba-
juvariorum. *Parafredos donent, aut ipſi
vadant, ubi eis injunctum fuerit.* Reti-
nuerunt: vocabulum illud Franci, &
mutarunt in Palfredus, Pallefroys. Ei
oppoſitus dextrarius eqvus, qui bellica
dexteritate præmineat: cum ille ad iti-
32 nera & res vehendas aptus ſit. Vera
autem differentia Paraveredorum á
Veredis hæc â Gothofredo contra
Cujacium ſtatuitur: Cum jam Conſtan-
tini ævo velox curſus in publico ſolum
itinere eſſet, non in viis militaribus: id-
eo Veredi etiam in publicis viis tantùm
exigebantur atque adhibebantur. Para-
veredi contra extraordinarii erant nec
uſurpabantur in evectione publica; ſed
in via militari aut transverſa, cum ſu-
bita necesſitate poſtulante *l. 2. 9. C. Th.
de C. P.* â publico itinere diverti debe-
ret. *l. 4. C. Th. de C. P.* Quod aliter ob-
ſervabatur Auguſti ævo, qui per milita-
res vias curſum publicum deſtinarat.
Svet. *in Aug. 49. De militar. viis vid. l. 3.
ff. de loc. & itin. publ.* adde Dn. Schilt. *1.
7.* Eodem cum Paraveredis reſpectu
Parangariæ etiam nomen acceperunt.
Ita enim habent Baſilicæ *l. 56. tit. 17. c.
11.* Angaria eſt tranſitus per viam pu-
blicam, quæ & curſum habet, Paran-
garia tranſitus per viam transfuſam
vid. Schilt. *de Curſ. Publ. 34.* Paravere-
dos vocabant quoque Agminales: quia
civitatibus incumbebat certa agmina
aut greges horum equorum alere. Go-
thofred. *ad l. 3. C. Th. de Curſ. Publ.* Alior-
ſum verò tendit Budæus, per agmina-
les hic intelligens Ταγματικοὺς qui diver-
ſi ab ἀγιλαίοις agmen exercitus ſequun-
tur ad convehenda impedimenta. Gal-
li chevaux de charge & de bagage vo-
cant. Guther. *de offic. dom. Aug.* 3. 14.
Gothofred. *ad l. fin. §. 21. ff. de muner. &
honor.*

Jam erant quoque Parhippi, de qui- 33
bus olim non convenit inter interpre-
tes. Πάριππος apud Suidam locus erat
Athenis, ita vocatus, qvod eqvus ibi
puellæ, ab Hippomane Patre ob pollu-
tam virginitatem incluſæ, vim intuliſ-
ſet. Verum hic nihil ad noſtros. Bar-
tolus & Baldus exiſtimarunt Parhip-
pum in jure hominem eſſe uſurpatum
præter numerum veredorum evecti-
one permiſſum. Quos Gothofredus
refutat *in Comment. ad l. 14. C. Th. de C.
P.* Martinus *in Lexico* πάριππον interpre-
tatur aſſectorem equi. Unde canes
πάριπποι una cum equis currentes. He-
ſychius: παρ' ἵππων id eſt παρὰ τῶν ἵππων,
præter equos. Quæ ſignificatio ad no-
ſtrum inſtitutum facit. Nam per Par-
hippum in legibus eruditiores intelli-
gunt veredum ultra evectionis ſive
concesſionis Principalis modum u-
ſurpatum. Quin etiam utenti hoc
nomen impoſitum. Sic etiam defi-
nit Julianus Imperator *in l. 4. C. de
Curſ. Publ.* Parhippum, ait, eum
vide-

videri & habendum esse, qui usurpato uno vel duobus veredis, quos solos evectio continebit, alterum tertiumve extra ordinem commoveat. Meminit etiam Parhippi non semel in Epistolis Julianus: *Ducet te publicus cursus utentem vehiculo uno & Parhippo.* Alciat. *ad l. 4. C. Just. de Curs. Publ.* Crebro autem Parhippus avertarium eqvum, id est, saginarium sive sarcina oneratum significat: ab averta, quæ pera, mantica est, ad vestes viatorias aliave necessaria condenda, Fell-Eisen / Mantel-Sack / Gallice, *une malle, une Valize*, Schilt. *de C. P. 3. 14.* vid. Accursium, Budæum, Alciatum & alios qui varie vocem istam interpretati sunt, Jacobus Gothofredus *ad l. 48. C. Th. de Curs. Publ.* dudum meliora docuit. Neqve igitur averta laterale eqvi ornamentum capitis, quo habenæ figuntur, quasi ab avertendo dicatur, qvia eqvi per eam vertantur ad arbitrium sessoris. Quod postremum Alciato *ad l. 12. C. Just. d. l.* placuit. Nam quis credat quinquaginta aut sexaginta etiam librarum pondo ista fuisse? At avertæ pondus eousque poterat excedere, testibus *l. 57. 58. C. Th. l. 12. Just. de Curs. Publ.* Deinde averta non in eqvo instructo ponitur; sed in viatorio instructo ac munimento ad iter necessario, ut apparet *ex l. 47. C. Th. d. t.* De hoc Parhippo notandum, eum communi jure prohibitum fuisse, nisi Magister Officiorum vel ipse Princeps in evectione Parhippum addidisset, aliqua necessitate cogente *l. 14. C. Th. d. t.* Videantur verba Theodorici apud Cassiodorum. *5. var. 5.*

34 Equis Romani porro aut solis cursum publicum peragebant, aut vehiculo junctis. Vehiculorum varia genera; præcipuum autem rheda erat, qvæ etiam vehiculum publicum, vel simpliciter vehiculum, itemque carpentum vocatur in *l. 8. 9. 18. 20. C. Th.* Quatuor eqvis trahebatur: unde quadrigarum nomen *l. 8. C. Th. d. t.* Uti vero cæteris jumentis ac animalibus; ita his qvoqve curantis privata officia occu-
35 pata. Præpositi & Mancipes, de his v. Guther. *de off. Aug. Dom. 3. 14. p. m. 635.* qui a Judicibus probabantur & provehebantur; Cum cæteri officiales non nisi a Principe probarentur. *l. 7. C. Th. de divers. officiis.* Præter hos occupabatur familia muliones scilicet, quorum curatores a κομέω, nutrio, curo. Suidas: ἱπποκόμος, ὁ τῶν ἵππων ἐπιμελούμενος. Alio sensu ἱππόκομον Hesychius vocat τρυφάλειαν ἐξ ἱππείων τριχῶν τὸν λόφον ἔχουσαν. De nostris existimat Alciatus *ad l. 13. C. d. t.* fuisse hoc munus publicum eorum, qvi in id agebantur ut de Provincialibus acceptos causa publici cursus eqvos cura sua alerent. Hisce hip- 36
pocomis accedebant opifices vehiculorum seu carpentarii: qui juxta cum istis omnes annonam & victum e fisco consequebantur, eoque ab iis qui cursu publico utebantur mercedem nullam exigere poterant: Adeatur *l. 31. 37. C. Th. d. t.* & Gothofred. *in Paratit. ibid.*

Hæc equorum genera, hæ de iisdem 37
constitutiones apud Romanos reperiuntur. Quorum apud nos hodie exiguus usus postquam tota cursus publici ratio & in melius quidem mutavit. Comparantibus enim (liceat vero paulisper evagari) cursum Publicum Romanorum cum seculi nostri institutis multis modis hæc præferenda judicabuntur. Nam a Romanis quidem sive Augustum, sive Trajanum (illi Svetonius, huic Aurelius Victor cursus publici inventionem tribuunt) spectemus, sive etiam sequentes Imperatores, deprehendimus, eum in finem solummodo cursum constitutum fuisse, quo celerius pernoscerentur ac peragerentur quæ ad Rempublicam & negotia Principum pertinebant. Post Octavium demum Imperatores Magistratibus etiam indulgebant, ut in Provincias ituri cursu publico uterentur, quo ante Augustum nihil opus erat, cum præsto haberent præstandorum mancipes, qvi non omnia quidem ad iter necessaria (ut Casaubonus arbitratur, a D. Schiltero in *eruditissima Dissertatione de Cursu Publico c. 2. 2. & seqq.* solide refutatus) sed eqvos tantum, mulos &

& tabernacula de publica exhibebant. Hic vero ipse publici cursus usus à Principibus concessus ad publicum bonum respiciebat. Privatæ utilitatis causa tantum aberat, ut usurpare eum possent, ut ingressis semel Provinciam, nulla itinera, & ne quidem militarem expeditionem, nisi propriis jumentis expedire vel ipsis vel officio suo, seu Collegio officialium, qvod hodie forte Cancellariam militarem vocant, liceret. Exstat ea de re expressa lex Arcadii, Honorii & Theodosii Imperatorum, quæ est *XX. in* C *Just.* In eadem lege de cohortalinis etiam officiis (id est, de corpore cohortalium seu cohorte Ducis vel Præsidis officialium, utqve hodie loquimur, Cameralium Cammer-Canßeley Schilter. 2. 7.) sancitur: ne quis ex his per Provinciam suam discurrens, veredo uti conetur in posterum. Præter hos Senatui, quoties ad Imperatorem evocabatur aut ab eodem discedebat, evectio qvoqve indulta, facultate omni in cæteros usus plane denegata, per *l.* 54. C. *Th.* & *l.* 6. C. *Just. de* C. *P.* Tandem legatis de diversis gentibus, Principeque non subjectis (Schilter. 2. 11.) cursus publici usus communicatus fuit. At vero commerciorum ac privatorum hominum nulla plane habebatur ratio: idque ideo, ne fiscus aut Provinciales qvorum impensis cursus sustinebatur nimium gravarentur. Itaq; cum privati etiam tam in Oriente quam in Occidente ausi fuissent cursu publico ad suas necessitates abuti per *l.* 44. *C. Th.* & *l.* 11. C. *Just. de* C*urs. publ.* adeò id prohibitum, ut ne quidem impetrata evictio quicquam ipsos juvaret.

38 Nostra tempestate longè majore in publicum emolumento cursus institutus est: Cum non solum summæ potestatis negotia tam belli quam pacis temporibus; sed commerciorum quoque conservatio ac incrementa, & privatorum quorumvis negotiorum expeditio per illum sustineatur. Qvod eò facilius concedi potuit, postqvam non amplius Principis aut subjectorum onus est; sed utentium sumptibus sustentatur. Qui & invitantur commoditate, & ne in fraudem publici cursus per alios suas literas ac negotia procurent, severe prohibentur. Magna utique prudentia & æquitate: cum Reipublicæ intersit, commodo non subtrahi, sine qvibus cursum labefactari & affligi necesse est. Etiam salutare censeri debet, qvod jure cursum instituendi in subfeudum concesso, hac lege, ut sine sumtibus Imperii Cursores & Præfecti Postarum alantur, (die Post-halter ohne Entgeld ihrer Käys. Maj. zu besolden und zu unterhalten. Hornick. *c. 19. p. m. 320. 321.*) Vasallus ad rationes diligentius ineundas, & ad solertiorem curam instigatur. add. Schilter. *de C. P.* 2. *12.*

In Imperio nostro Postarum duo genera occurrunt: Imperialis nimirum, die Reichs-Post/ & aliæ, quæ â Principibus & Statibus Imperii instituuntur. Quamvis enim Jus Postarum ad regalia seu jura Majestatis referatur, multumque Aula Cæsarea Postis Principum, Comitum ac Civitatum contradixerit: (hinc sancitur, daß solche reitende Boten/ aller Orten/ wo Graf Taxis oder seine untergebene Post-Verwalter dieselbe betreten werden/ niedergeworffen/ und ihnen die Pferd und Briefe abgenommen werden mögen. Hornick. *c. 19.*) attamen consvetudine jam recepta longo tempore fuerunt. Quam consvetudinem illud firmat, qvod sub jure territorii, angariarum & parangariarum, ipsæ etiam Postæ concessæ intelligantur: qvodqve illa etiam competere statibus censeri debeant, quæ quidem in Capitulatione Ordinibus non reservata, singulari tamen consvetudine jam tum confirmata sunt. Cui accedit, qvod statibus Imperii analoga Majestas tribuitur, cujus vi prospicere possunt ac debent suæ Reipublicæ utilitatibus, & præcipue curare, ne quo belli aut pacis tempore juxta cum commerciis impediantur. Quod fieri necessum esset jure hoc ipsis adempto, qui belli tamen ac pacis, qui commerciorum instituendorum jure gaudent. Sed decisionem hujus controversiæ cum Schiltero *de C. P. 1. 12.* in medio relinquentes,

tes, ei qvod fieri solitum est ac solet insistimus. Quod minus adhuc improbari potest, si Provinciales Postæ non ad eadem cum Imperiali loca accedant. Dantur itaque hodie Land-Posten / Neben-Posten/ Stadt-Posten / Metzger-Posten/ de quibus Hornick. *d. c. 19.*
41 Imperiales Postæ ordinantur à comite Lemoral de Taxis, cui â Matthia & post â Ferdinando II. Imperatoribus jus istud in Feudum concessum est. Hic vel ipse Præfectis Postarum solvit certam pecuniam, ut eqvos parent dispositosque per stationes certas alant, redi-
42 tus autem fiant Comitis: vel accepta pecuniæ certa summa Præfectis concedit, ut ipsi suis sumtibus talia curent sperandis in præmium reditibus. Disponendi tamen arbitrium penes Comi-
43 tem remanet. Hornick. *18. 9.* Statuum Postæ itidem utroque modo institui solent. Ita Serenissimus Elector Brandenburgicus Præfectis suis in stipendium utque certos eqvos cum servis alant quotannis magnam pecuniæ summam exsolvit reditus autem ærario suo infert. Hispaniarum Regi idem in usu
44 positum est. Pro duobus autem tribusve eqvis cum Cursore in stationibus singulis habendis, trecentos, quadringentos, quingentos etiam coronatos pendit; stationum spatia distant tribus, quatuor aut quinqve milliaribus. Joh. Mackle Reisebeschreibung durch Spanien und Engelland. Qvod institutum imitandum est, qvoties magni certiqve ex cursu reditus percipiuntur: ne unius privatam rem augeat, qvo Principis ærarium lo-
45 cupletari potest. Incertis nec ita affluentibus reditibus, potius est, ut à Præfectis certum vectigal exigat Princeps, quam suo periculo nec ita magno commodo ipse sumptus suppeditet. Jam eqvorum numerus cum locis, per qvæ currendum, determinari solet, unde postmodum neutiquam recedi debet. Sic Lipsiensis Postæ Præfectus hebdomadibus singulis cursores duos mittere Dresdam tenetur, hebdomatim soluto cuiqve in stipendium Joachimico, qvod hodie in currus postales Post-Wagen mutatum. Interim de numero notandum, utut non minore, majore tamen licitè cursum institui posse, modo nulla inde mora publicæ necessitati nascatur. Quod si nullus eqvorum certus determinatur numerus, ipse Præfectus tot alat eam in rem, quot necessarii videntur, qvotqve ex reditibus sine dispendio ali queunt. Quibus ita utatur, ut Postam semper uno alterove eqvo instructam habeat, qui parati sint præstoqve ad subitos casus expediendos. Hornick. *15. 38.*

Diximus Cursum publicum hodie à 46
privatis etiam adhiberi posse certa mercede data. Hinc duplicis generis Cursorios eqvos constituamus; Alios fasciculis ac literis magnorum Principum transferendis; alios in peregrinantium usus destinatos. Non tamen promiscue qvemvis Præfectus admittere tenetur; si præcipue ignoti sint obscurique homines, aut periculum in mora, aut pestilentia alicubi grassetur. Præferendi qvoque merito Legati ac 47
Principum Ministri qvique functione publica occupantur. Hornick. *15. 38. & 18. 14.* De eo etiam quæsitum fuit, si qvis 48
cum cursore proficiscatur & in itinere succumbat eqvus, ad qvemnam damnum spectet? Respondetur, si non præcurristi subinde cursorem, haud dici potes eqvo abusus fuisse. Nam festinans ad modum & exemplum Cursoris, nihil facit, contra legem conventionis, illiusque voluntatem: & pertinet huc *l. 5. §. 7. ff. Commod.* Plane si eqvum sic commodavi, ut ad bellum duceres, meum erit periculum; & cætera. Aliud vero est si culpa intervenerit, si præcurrens ductorem tuum in perniciem eqvum dederis. Quid igitur? Moris est, ut tardiorem Cursoris eqvum admonere flagello liceat. Utrum eo jure utens & tunc præstare casum debes? Ita sane videtur: Quia non cucurristi ad modum atqve exemplum ducis & hujus equum pari exposuisti periculo. Qvoniam tamen & quamdiu usus fuisti concesso jure, nihil contradicente Cursore injuriam fecisse non crederis: *l. 55. de J. R. l. 13. §. 1. de Inj.* Contrarium dicendum, si monente hoc de periculo

tamen ultra modum instigaveris. Si quis etiam nimia sarcina equũ oneraverit & Eqvus exinde mortuus fuerit, utiqve pretium eqvi à viatore Magistro Postarum restituendum. Christin. *Vol.5. Decis.157.* Emeran. Ackolt. von Post-Regal. *l.4.C.2.*

49 Jam Romanorum dqvos cum nostratibus conferamus & quousque privilegiis communibus gaudeant. Primum equi Cursores bene alendi sunt; Cujus rationem exponit Theodoricus apud Cassiodorum *5.Var.5.* Et ideo, inquit, veluti necessariæ rei major adhibenda est cautela; qvi ad continuos cursus constituti sunt turpi macie non tabescant, jejuna tenuitas laboribus proventa succumbat, & incipiat iter fieri morosum, qvod ad celeritatem constat esse inventum. Porro sævitia curso-
50 rum absit, priscis aut nostris moribus haud ignota. Romani Imperatores olim eqvos publico cursui destinatos, non lignis vel fustibus sed flagellis tantum agitari jusserunt. *l.2.C.Th.& l.1.C. Just.de C.P.* In virgæ vero aut flagri cuspide brevis infigi poterat aculeus, qvo pigrescentes artus innocuo titillo admonerentur. Atque hoc eo, qvod fustis gravior est virgâ seu flagro: cum non semper modus in illius admonitione adhiberi, quin facile animal enecari queat. Cui nihil obstat: qvod in publicarum pœnarum inflictione fustigatio moderata, ξυλοκοπία non æque gravis pœna, atque flagellatio habetur, sive virgindemia *l.10. 28.ff. de pœnis.* Nam istam liberi, & quidem tenuiores homines; hanc servi tantum sumebant: ideoque propter ignominiam gravior existimabatur. Pro diversitate autem reorum varia pœna constituta, si qui contra leges in Cursuales eqvos sævirent. Promotus qvi ad gradũ aliquem jam erat evectus, publicoq; fungebatur munere, plectebatur humilitate regradationis, *ex l.2.C.Th.de C.P.* Est autem regradatio hæc καθαίρεσις, sive ordine motio; vel eorũ, qui aliqua in dignitate constituti sunt, reprobatio & cõdemnatio. Origine verbum istud militare fuit, cumq; de gradu superiore ad inferiorẽ rejicerentur milites, regradari dicebantur. Postea ad Ecclesiasticam disciplinam transiit, Cujacio id notante ad Novellam XLII, de depositione Anthimi. Apud Cujacium Index Reginæ habet: de Episcopis regradatis. Guther. *de Off. Dom. Aug.3.14. p. m.637. v. l.18.ff. de V.S.* ibi Gothofred. Promoto opponitur Munifex, qui gregarius miles erat & deprehensus in delicto deportabatur, *d. l.2.C.Th. ibique* Gothofr. *l.2.C.Th. de falsis monetis.* Non minus & hodie graviter puniuntur nimia sævitia in eqvos peccantes. Ferdinandus III. Imperator publico edicto Cursores coërcuit, præcipiendo daß sie sich alles Unfugs und Frevels/mit so übler Tractirung der Leute und Rosse auf den Käyserl. Posten gäntzlich und bey Leibes Straffe enthalten sollen. Vide integrum edictum apud Ludovicum ab Hornick. *de Regal. Postar. Jur. Cap. XVIII. 22.*

Tertio illud olim hodieque salubri- 51
ter constitutum, ut ne equi nimium oneribus graventur. Sic Rhedæ seu carpento vehiculoque mille pondo superponere, neque ultra licebat. Carro sexcenta. Birotæ ducenta tantum. Veredo seu eqvo triginta: de quo tamen videatur *l.47.C.Th. de C.P.* Parhippo seu avertario centum librarum imponi fas erat. De his omnibus *d. l. 8.17.28.47.C.Th.de C.P.* Ita enim Theodocus apud Cassiodorum *5.Var.5.* Parhippis qvin etiam non ultra qvam centum libras jubemus imponi. Nimis enim absurdum est ut à quo celeritas exigitur magnis ponderibus opprimatur. Quæ ratio universim ad omnia publici Cursus genera vim suam porrigit. Subjicit deinde Theodoricus appositam similitudinem. Navis ipsa onere gravata pigrescit. Carinæ, quæ labores non sentiunt, repletæ gravius moventur. Qui quadrupes facere possit, qvi pressus nimietate succumbit? Tandem quoque pœnam dictitat. Si quis autem a modulo definito habere repertus, duarum unciarum damno feriatur *Lege XII. C. Just. de C. P.* Averta vetatur sexaginta libras auri transire, sub pœna confiscationis: exceptis auri centenariis,

riis, quæ necessarium esset ab hippocomis in solitis sacculis reportari. Centenaria Suidas putat numismatum quantitatem esse. Hinc Alciatus ad indicatam legem intelligenda arbitratur ornamenta in modum numismatis, quæ pectoribus equorum affiguntur: quæ alibi appellantur cucumæ. Qua tamen in re, inquit, dubito: Cum non videam, qua ratione Suidas dictionem numeri generalem de auri solum quantitate intelligat. Gothofredus accipit pro ornamentis Veredorum, quæ avertis applicabantur. In eadem lege porro interdicitur ne sella equi cum fræno sexaginta libras auri (nihil mirum recente adhuc invento tam inhabilem tantique ponderis sellam cum fræno fuisse) excedat. Si quis aliter fecerit, ejus sella (hinc colligimus non pertinuisse ad publicum) in frusta cædatur ac comminatur. Severioris adhuc constitutionis necessitatem Ferdinando Imperatori cursorum malitia imposuit. In laudato enim paulo ante edicto gravissimè sic qveritur: Welcher massen die hin und wieder reitende Curirer die Roß mit Auflegung schwerer Fell-Eisen fürsetzlich krumm oder wohl gar zu Boden reiten/ dadurch denn offtmals/ aus Mangel der Roß/ Unser selbst eigene gar nöthige Schreiben und Befehl/ daran Uns/ dem Heil. Röm. Reich/ auch andern Unsern Erb-Königreichen viel gelegen mercklich verhindert/ und niemahlen zu rechter Zeit/ noch an andere Orte geliefert werden. Hinc imperat Cursoribus, daß sie die Rosse mit den Fell-Eisen/ so über 40. oder meistentheils 50. Pfund am Gewicht halten/ nicht beschweren/ inmassen dann auch die Post-Verwalter und Knechte solche fort zu führen nicht schuldig seyn sollen.

52 Præter hæc animalia uni necessitati destinata ad aliam usurpare olim nefas. Sic Veredi sive equi Cursuales ad vehicularem cursum adhiberi non debe-
53 bant. *l. 4. C. Th. de C. P.* Etiam prohibitum ultra stationes eqvum ducere; condemnatione in quadruplum animalis pretium posita, si quis vel pro una mutatione cursus Veredum superducendum, id est, ultra ducendum esse crediderit, ut verba *l. 15. C. Th. de C. P.* sonant, Julianus Imperator capitalem pœnam constituerat *l. 14. C. Th. d. t.* Goth. *ad. l. 53. C. Th. de C. P.* Itidem & hic malitiam cursorum accusat Ferdinandus, daß sie zwo oder mehr Posten ohne Abwechselung der Rosse rennen. Itaqve hoc deinceps audentes ad se punitos remitti jubet. Qua lege tamen haud tenentur à Principe subitis casibus missi: cum imminentis ex more periculi aversio & urgens necessitas, quin ipsius Principis tacita voluntas, ultra stationes procurrentibus veniam præstet.

Ulterius etiam *l. 25. C. Th. l. 2. & 5. C.* 54
Just. de C. P. vetitum ab itinere recto ac solito deviare, & secundum legem Theodosianam quidem ad qvingentos passus. Excipitur *l. 2. C. d. t.* Præfectus Prætorio, cui cursus publicus & proficiscendi per eum licentia, & ubi ratio exegerit, præsto sit. Iterum Ferdinandus III. indicato loco gravi pœnæ destinat sui temporis cursores, welche die Rosse mit grossen schweren Fell-Eisen belegen/ damit Berg und Thal/ wider den gewöhnlichen Post-Brauch rennen. De cætero hodie qua vehicula moris est, ut recto quidem non tamen publico itineri Cursores insistere teneantur, sed commodiore via proficisci possint: quæ inde & Post-Weg/ Post-Strasse appellatur. Hornick. *18. 12. & 13.* Porro ab arre- 55
stationis vinculo eqvi Cursuales liberi sunt: exemplo eorum, qui commeatum & pecuniam ad exercitum vehunt, nec non militum ad bellum euntium. Hornick. *18. 23. & 24.* Ratio universalis: qvod nimirum publice intersit Cursorem non in mora constitui. Qvod extendendum etiam est ad veredos, quibus privati vehuntur: qvoniam alias hi possent magno ex mora detrimento affici: qui tamen ea fiducia conduxerunt cursum, ut eo celerius qvo tendunt perveniant. Sufficit etiam eqvum ad cursum destinatum esse, & ad talem usum servari: licet hoc ipso tempore nemo illo utatur, ne scilicet incidente subita necessitate Postam desti-

destitui equis contingat. Ampliatur porro licet Eqvus sit furtivus tamen durante cursu non poterit à Domino vindicari Ackold von Post-Regal *lib. 4 c. 3*
56 A vectigalibus etiam Cursuales eqvos pronunciant liberos, non tantum in Imperio nostro, sed quoque in Gallia & Italia. Hornik. *18. 4.* Imperiales qvidem per totum Imperium: Provinciales per territorium Status, à quo constituti sunt. De Privilegiis ipsorum hæc
57 dicta sunto. Jam & Cursores tangamus. Si igitur contingat casu ac infortunio equum succumbere, proximum qvemque insiliendi Cursor potestatem habet. Nam privata utilitas publicæ merito cedit. Theodosius & Valentinianus Imperatores in omnibus causis cupiunt observari, ut generaliter si qvid contra utilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. *l. 4. C. de Nav. non excus.* Quantum etiam publicæ utilitatis respectu summæ liceat potestati in bona privatorum qui obligati sunt, ut promoveant pro virili publica commoda, eruditi pridem docuerunt. De Cursoribus v.
58 Hornick. *18. 17.* Persarum Cursoribus qvondam fas erat, cujusvis eqvos vel naves, aut ipsos etiam homines rapere ad cursum. Hinc cum Persarum Cursores Angari dicebantur, postmodum ἀγγαρεύεσθαι idem significavit atque τὸ εἰς φορηγίαν, καὶ τοιαύτην τινὰ ὑπηρεσίαν ἄγεσθαι, adduci & compelli per vim ad bajulationem atque aliquod hujusmodi violentum ministerium. Ἄγγαρος etiam Hesychio & Suidæ est ἐργάτης, ὑπηρέτης ἀχθοφόρος. De quibus ipsi ulterius videri possunt, juxtaque Schilt. *d.* C. *P. 1. 3.* Turcarum quoque Ulacidis, ut Laonicus Chalcocondylas vocat, eadem licentia data. Sic enim *lib. 9. Histor. Gent. Turc.* scribit: Si fortè eqves occurrit, eum dejicit, ipse equum conscendit, iterumqve si alius, idem facit, & defessum eqvum ei tradit. Olim etiam Romanis Cursoribus hoc indultum fuisse, ex lege Constantini M. *l. 1. C. Th. de Curs. publ.* quidam colligunt, qva aratorii boves ad cursum publicum abstrahi vetantur; Et quidem summa ex ratione: ne scilicet agrorum cura interturbetur. Unde dignam judicavit Theodosius Imperator, quam, in singulare equitatis exemplum, tituli de Cursu Publico principem faceret. Ut verò exceptio regulam firmat in casibus non exceptis, ita hinc ex indicata lege concludunt, cæteros boves non aratorios abstrahere licuisse. Quæ utcunque sunt nunquam tamen privato ausu, verum publica fieri autoritate; nec temere frequentari, sed urgente necessitate permitti demum debebant. Præterea æquitatis non est, gratis qvenquam ad onus hoc adstringi: sed potius aut compensanda interversa utilitas mercede data, aut æstimationem equi præstare oportet.

Porro adjiciamus de Cursoribus o- 59
lim Hippocomos inviolabiles fuisse, ut spoliari sago non deberent, *l. 37. & 50. C. Th. & l. 13. C. Just. de Curs. Publ.* Sagum verò erat vestis militaris, quam ἐφεστρίδα Græci vocant de qua voce Hesychius & Suidas adeundi. Non autem absimile Alciato *ad l. 13. C. de C. P.* videtur ab eo fuisse, quod vernacula Italorum simplicitas Sajum vocat. Nostris moribus itidem Cursoribus tributum, ut ne à quoquam violentur, quod nemini non manifestum est. Nititur verò jus istud magna ratione: ut ne in publicam utilitatem qvidquam peccetur. Inde adeo gravioribus pœnis & in exemplum afficiuntur atque affici debent, qui contra publicum cursorem qvidquam fuerint ausi. Satis de Cursu publico, nunc de Angariis pauca annectamus.

Vocabulum hoc de quovis cursu 60
frequentatum fuisse, alibi monuimus. Quanquam verò etiam velocem signabat; magis tamen ad vehicularem eumque gravem ac tardigradum, qui Clabularis quoque dictus *l. 62. C. Th. l. 22. C. Just. de C. P.* Jure Consulti & usus loquendi restrinxerunt. Schilt. *de Curs. Publ. 2. & 3. 5.* Guther. *de Off. Aug. Dom. 3. 14.* qui multa habet de ipso vocabulo. De cætero sequentia tempora ad operas rusticorum accommodarunt, ad quales præstationes olim spectabat

pro-

productio sive educatio equorum, Romanis consveta. Erat verò productio illa, sive cura ut equi præstarentur, personale munus & locum habebat, si quæ res pervehendæ, sive persequendæ essent, vel pecuniæ fiscales, sive annona vel vestis *l. 18. §. 3. & 4. ff. de Muner. & honor.* Producebantur equi, id est evocabantur, quoties & prout necessitas postulabat, secundum seriem ac numerum. Schilter. *de C.P. 3. p. 1.* Et præstabantur variis casibus ad quos pertinet Bastagæ solicitudo. Bastagæ sunt onera, teste Hesychio, βαςαγὴ, βάρος, quod & βάςαγμα à βαςάζειν portare, vehere, & onus bajulare. Hinc bastagarii, qui serviebant vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium, quam propriis jumentis facere debebant, excepto primum decimo *l. 4. C. Th. de Murileg.* deinde qvinto animali quod pro reparatione præbebatur. *l. 4. C. de Murileg.* Guth. *de Off. Dom. Aug.*

61 Nostris temporibus frequentissimæ sunt operæ Rusticorum, quarum aliæ corpore & manu fiunt, aliæ animantibus & jumentis, Hand- Dienste und Pferd-Dienste. Et hæ iterum distingvuntur in Pflug-Dienste/ Wagen-Dienste/ Bau-Fuhren/ Wildprets-Fuhren/ Holtz-Fuhren. Qui operas tales præstant appellantur Anspanner/ Pferdener/ Hufner. Regulariter autem vehiculi rusticorum simul præstantur: rarius tantum equi, aut pro singulis hisce bini boves, & tum præcipuè conferuntur, quando miles vel comitatus Principis transvehendus est, Germanicè vocam9 Vorspannere. Schilther. *de Curs. Publ. 3. 6.* Solent verò ab illis solum exigi, qui tantum agrorum possident, ut equos vel boves aratorios, Zug-Vieh/ Pferde und Ochsen/ alere possint. Besold. *Thesaur. Pr. voc.* Frohnen. De operis ruralibus, von Pflug-Diensten/ speciatim notandum ad illas fere pertinere frumenta, ligna, vina & si quæ alia Dominis proveniant in ædes domini convehenda, agros fimo stercorandos, serendos, arandos, rastro planandos, fœnum cæterasque fruges convectandas. Retia quoque ad venandum, currus & bigæ ad quamcunq; vecturam rerum necessariarum huc referuntur. Atque hic etiam observatur, ut duo plerumque rustici conjuncti operas præstent. Zweene halbe Bauren spannen gemeiniglich zusammen und stehen für einen. Besold. *Thesaur. Pract. voc.* Pflug-Dienst. Ex eo autem quod rusticus equos & jumenta possidet, neutiquam statui debet, quasi domino ad operas iisdem præstandas adigi queat: Daß die Häußler / Hintersassen/ wann sie etwa zufällig Pferde halten/ zu den Pferde Frohnen anzustrengen. Neqve refert, qvod reliqui ex consvetudine fortè vel statuto propter fundos certos ac prædia, jumentis servire teneantur. Nam tunc obligatio ad possessores tantùm istius generis prædiorum restringenda est. Richter. *Decis. 98. n. 19.* De cætero tamen æqvum fuerit, ut non temere illis, quos Hintersassen appellamus, equorum usus in fraudem der Huffner concedatur: ne verbi causa aliis elocent ad vecturas & culturam agrorum, intercipientes commoda ad hoc aliàs ex simili locatione reditura. Hinc Serenissimus Saxoniæ Elector constituit in resolut. Gravam. Provinc. *de anno 1661. tit.* Von Justitien Sachen *§.* zum zwey und siebentzigsten. *& §.* weil zum sieben und neuntzigsten. So begehren wir hiermit/ wofern sie dessen (des Zug-Viehes halben) nicht befugt/ daß sie dasselbe abschaffen oder doch nur zu ihrer Haußhaltung gebrauchen/ und sich solcher Gestalt an ihrer zustehenden Nahrung begnügen sollen.

Quamvis autem *l. 1. C. Ne rustic. ad ull. obseq. devoc.* constituatur, ne quis ex rusticana plebe præter capitationem & annonam congruam ad ullum aliud obsequium devocetur, neque à rationali mularum Fiscalium vel equorum ministerium subire cogatur: in terris tamen Saxonicis consvetudine, & in Electoratu expressa sanctione introductum est, ut rustici ad operas tum in genere, tum in specie ad convectionem materiæ, exstruendis ædificiis necessariæ adstringantur, adeo, ut aliunde etiam ligna, lapides aliamque materiam convehere teneantur, si in loco exstruendi ædificii

haberi neqveant. De quibus videatur Ordin. Provinc. *de anno 1555.* Von Bau-Fuhren. §. Demnach setzen. Berlich. 2. Conc. 65. 2. Brunnem. *ad d. l. 1.* C. *Ne rust. ad ull.* Carpz. *p. 2. c. 52. def. 5.* Et hæc obligatio extenditur ad villas, granaria, stabula atq; id genus ædificia quæ ad feudum integrum, habitationem puta eoque pertinentia spectant. Tamdiu verò jura hæc locũ habent, quamdiu speciali consvetudine transactionibus & pactis, decretis judicum ac rebus judicatis exemptio vel omnino vel à quibusdam non parata est. Videantur Decisiones Sax. 33. *ibique* Philipp. *Obs. 11* Carpz. *p. 2. c. 52. def. 1.* Quibus etiam hoc additur, rusticos ad certas operas, verbi causa, ad convehendam ædificii futuri materiam adstrictos, non posse *tamen* cogi, ut lapides publicarum viarum, ligna canalium causa convectent, vel ex dirutis ædificiis avehant congestam colluviem daß sie Pflaster-Steine / Holtz zu Wasser-Röhren zuführen / oder alten Schutt wegführen. Nam odiosa semper restringi debent. Dn. Bechman. *dict. dissert. de eo quod justum circa Equos est*, C. 2.

62 Non minorem insuper curam adhibuere LLatores circa emtionẽ Equi, ne 63 scilicet quis in ea nimium lædatur. In quem finem qvibusdam in locis certa Judicia Equestria Pferde-Gerichte sunt constituta, quæ lites circa venditionem 64 Equi obvenientes dijudicant. Quamvis verò quidam DD. ut Colerus *de Process. Execut. Part. II. C. 1. n. 71.* Treutl. 2. *Disp.* 2. θ. 2. statuant, emtorem pro omnibus vitiis internis sive non apparentibus nec à venditore indicatis redhibitoria actione experiri posse, tamen ob quodvis etiam levius vitium internum sive non apparens indistinctè contractum retractandum menti legis non videtur consentaneum. Siquidem odiosa ac vetita bonæ fidei contractuum temeraria minimam ob causam rescisio *l. 54. de Contrah. emt. l. 8.* C. *de Resc. vend.* Nec rescissoriæ actiones, qualis est redhibitoria, quia contra jus Civile dantur *l. 33. de Obl. & act.* temere aut ob res leviculas dandæ sunt *l. 10. l. 11. de dolo malo.* Ille igitur morbus redhibitorius est, qui usum ministeriumque 65 equi multum impediat deterioremve reddat, ut emtori idcirco eum habere non expediat, nec ob id si scivisset emturus fuisset.

E numero autem morborum vitiorumve redhibitionem admittentium erunt subsequentes. I. Si equus vitio 66 intestinorum vorare non possit. Eqvus enim malè pabulatus malè vadit, inqvit Accurs. *in l. animalia.* C. *de curs. Publ.* adeoque redditur inutilis. Quod si tamen oris, lingvæ, dentitionis vel dentium tumore aut vitiis, qui nostris Frosch / Bletter / Schehl Zähne / Schiever oder Wolffs-Zähne / impeditus pabulum recipere non possit, deneganda redhibitio, utpote quorum cura facillima cuivis non ignota. II. Restitor, qui scilicet in labore vel itinere pedem 67 ita sistit, ut nulla verberum vehementiâ propelli queat: Stetig / ständig oder wahne zeugisch. Weichb. *Ad l. 97.* Coler. *d. l. n. 82.* Gilhaus. *arbor. Jud. c. 3. III.* Phreneticus malisve spiritibus captus, der 68 kollernd und unsinnig wird. *arg. l. 1. §. 9. vers. interdum. l. 4. §. 1. de Ædil. Ed.* Colerus *de process. exec. d. l. n. 81.* Zobel. *different. jur. civil. & Saxon. 381. 17.* de cujus proprietatibus vide Joh. Colerum *lib. 10. œconom. cap. 10.* IV. Furiosus aut insa- 69 niens: *l. bovem. 43. §. aliquando 6. d. t.* V. Fugax qui facile turbatus seipsum 70 eripit, Reyfisch: *l. cum sex. 55. d. t.* quive ad fugam gradum unum atque alterum promovit & currere cœpit: *arg. d. l. 17. §. 6. d. t.* Zobel. *different. jur. civ. & Saxon. 38. n. 17.* VI. Caduco laborans 71 morbo: quibus de causis quia equo minus uti possumus, non sanus habetur, adeoque redhibendus est, per *l. idem Ofilius l. qui clavum 12 §. 1. h. t.* Tametsi verò hæc animi vitia videri possint, è corporis tamen vitio accidunt & inde ad animum penetrant, ideoque ob vitia corporis cum animi vitiis conjuncta redhiberi equus potest: *d. l. ob quæ 4. §. 1. h. t.* Meier. *Pandect. lib. 21. t. 1. th. 10.* VII. Mucosus seu pituitosus: 72 Rotzig oder Hauptsüchtig. Gilhaus. *d. l.* quem describit Johan. Coler. *lib. 10. œconom.*

73 *nom. cap. 38.* VIII. Suspiriosus, Haar-
schlecht/Bauchläsig oder dämpfig. Gilhauf.
74 *d. l. n. 4.* IX. Lunaticus cujus scilicet
visus cum revolutione lunæ crescit &
decrescit: Mohnäugig *l. bovem 43. §. 6.*
75 *d. t.* Zobel *d. l.* X. Cœcus; A qvo
unquam visus non est prævisus, aut ta-
lis non visus: Scio emturos caput, pedes,
totius corporis dispositionem & virtu-
tes lustrare & specioso impostores pul-
vere aut fuco transitorio faciunt lumina
caliginosa, ut vitia etiam emtorem ver-
76 sutum latere possint. XI. Cœcutiens,
blöden Gesichtes. XII. Cujus oculus mem-
branâ obductus ac tectus: Starrblind.
Weichb. *d. art. 97.* Matth. Coler. *d. l.*
77 *Treutl. d. th. 2. tit. f. in fin.* XIII. Alios
id genus oculorum morbos alens: Der
krancke Augen/ als den Haug/ oder ein
Flecken aufm Auge hat/ ut qui facilè cum
78 discrimine visus conjuncti sunt: XIV.
Qui in spatulâ patitur: nobis Spath:
Durand. *spec. lib. 4. partic. 3. §. de rescind.
vendit. n. 9.* Caballin. *de ædilit. act. cap. 2.*
79 *n. 27.* XV. Gallen/ callos vocat Si-
chard. *C. h. tr. n. 10.* al as Floßgallen Zo-
bel. *different. jur. Civil. & Saxon. 38. n. 17.*
Eosque æstimatoriis adnumerat vitiis
Sichard *citato loco.* Quia verò gravia
eqvum multum impedientia ac dete-
riorem reddentia sunt vitia, rectius in
Catalogū redhibitoriorum referuntur
â Durando *Specul. jur. lib. 4. part. 3. §. de
rescind. vendit. n. 2.* vulgatum quidem
habet proverbium:

Wer gute Pferde will reiten
Muß Galln und Spath nicht meiden.

Quod tamen non de jure contractus
equestris, quasi non sint vitiosa, sed de
communiter accidentibꝰ equorum his
aliisve vitiis facilè expositorum accipi-
80 endum. XVI. Fisteln/ XVII. Mit dem
81 Wurm behafft: Heresb. *de re rustic. loc.*
82 *de Equis* XVIII. Scabiosus *l. vel propter
vi. h. t.* Matth. Coler. *d. l. n. 82.* Qui
quidem adeò sunt pestiferi ut non con-
junctos solum, sed & equile inficiant,
teste Joh. Colero *lib. 10. œconom. cap. 80.
88. 89. & seqq.* XIX. Qui lotium con-
83 tinuit: Der das Stallen übertragen/
ut propterea aut stranguriæ morbo cru-
cietur, aut jugulis humore repletis per-
petuò inutilis fiat. Philipp. Camerar. 2.
Meditat. histor. 92. Patricius *lib. 3. de regn.
& regis instit. tit. 2.* XX. Si hausto 84
multo aëre, aqua aut pabulo ante ven-
ditionem morbum conceperit, qvique
ita invaluerit ac omnia membra occu-
paverit, ut pristinæ sanitati eqvꝰ restitui
nequeat: Verfangen oder die Reuge
Vulgo. XXI. Pedes exanimes habens 85
Kernschwinden/ oder so das Leben aus den
Füssen aufgezogen: de quo Joh. Coler.
d. t. lib. 10. œcon. cap. 70. XXII. Stein- 86
gallen. XXIII. Articularius, Lahm 87
oder contract/ quod quidem vitium etsi
in oculos ut plurimum facile incidat,
sæpe tamen ementis mentem & visum
fallere potest. XXIV. Herniosus: 88
Gebrochen. XXV. Das ein Nabel- 89
Bruch hat. XXVI. Lienosus: Miltz- 90
süchtig: Lien enim si recens nati non e-
jecerint, illis laborantibus dolores
crebros pariet: & lienosos vix quin-
quennium excedere experientia docu-
it. XXVII. Surdus: *l. vel propter vi* 91
3. h. t. illo enim vitio ministerium equi
impeditur: Mejer. *Pandect. d. l. h. 11.*
XXVIII. Intolerabili ferocitate calci- 92
trosus: Untreu; *arg. l. bovem 43. pr. h.
t.* Oldendorp. *progymn. class. 4. art. 2.
pract. 2. gloss. nil ob quæ §. animi autem.
verb. dixerunt. D. h. t.* Matth Coler. *de
process. execut. d. l. n. 81.* Mejer. *d. l. th. 17.*
Calcitrosus non qvidem morbosus, at-
tamen otiosus est. *d. l. ob quæ 4. §. Item
Pomponius 3. h. t.* quod vitium si scilicet
effrenatè cessum dat, est maximum,
arg. d. l. 43. pr. hic. ac licet animi sit, *d. l.
4. §. 3.* Sichard. C. *h. t. n. 5.* attamen sæ-
penumero talium corpus reddit utile,
ideoque redhibitioni obnoxium: Zo-
bel. *different. jur. civil. & Saxon. 38. n.
17.* XXIX. Retrogradus, der hinter 93
sich laufft: Duran. *Spec. dict. lib. 4. par-
tic. 3. §. de rescind. vendit. num. pr. 2.* Zo-
bel *d. loco. num. 17.* Coler. *d. l.* Gilhauf.
arbor. judic. cap. 3. de libellis n. 50. XXX. 94
Qui alterum jugum nō patitur: Speitig
oder wreith *l. 38. §. 9. h. t.* Coler. *de process.
Execut. d. l.* Zobel. *alleg. loc.* Mejer. *Pan-
dect. d. l. th. 17.* XXXI. Si membrana 95
interioribus corporis interjecta rupta
eqvus occubuerit: Verhitzt oder dem
das Netz im Leibe zerrissen. Quæ qvi-

dem lacerata non solidescit, adeoque certissima mortis est causa: extrorsum tamen hic morbus non facilè apparet, usque dum extinctus demum concidat: Ideò de exenterato periti judicabunt, num ante venditionis diem id mali sibi equus consciverit alueritq;. Adhibendi autem ejus rei periti Pferdkündige / saltem duo qui per juramentum morbum inspiciant, deque illius initio & proprietatibus judicent: Oldendorp. *progymn. class. 4. act. 2. pract. 3.* Quod si ita esse agnoverint, adjudicandum emtori pretium, ut cui sanus non est traditus occulto eodemque in-
96 curabili infectus malo. XXXII. Praeterea si demortui morbus fuerit occultus, & vulsò equo artis periti ex inspectione intestinorum deprehendant illum veneficio corruptum, aut vitium in vesica, *l. qui clavum 12. §. 4. h. t.* aut pulmonem vel jecur marcidum: *l. qui clavum 12. §. 4. h. t.* aut cor putridum atque subrancidum: Dominic. Card. Tuschus *pract. conclus. tom. 3. verb. equus.* indeque colligant morbum venditionem antecessisse: Bald. *in l. 2. q. 2. c. de rescind. vendit.* Abbas *in c. injustum column. pen. de V. O.* Aret. *in §. in duplum. col. pen. inst. de action.* Marsi. *in l. statu liber. n. 15. ff. de quaest.* Alexand. *cons. 148. lib. 2.* Caballin. *de aedilit. act. cap. 2. n. 26.* refundendum emto-
97 ri pretium. XXXIII. Si in continenti aut triduo post moriatur equus, & morbus sit occultus, quia celeritas mortis morbum praecessisse arguit, & tempore contractus morbosus fuisse praesumitur: Joh. Andr. *in addit. ad Speculat. in tit. de emt. & vendit. §. nunc dicendum restat. vers. 1.* Angel. *in l. sciendum ff. de V. O.* Hipp. Bonacoss. *in suo tract. de equo quaest. 85.* Abbas *in c. justum. de rer. permut.* Alexand. *in l. si quis cum aliter n. 23. 24. ff. de V. O.* Mascard. *de probation. conclus. 633.* Tuschus *d. l.* Alciat. *de praesumt. 26. praes. reg. 2. n. 10.* juxta protritum axioma: De praesenti praesumi ad praeteritum: *ex l. ex persona C. de probat. l. 1. §. si magistratus ff. de magistrat. conven. l. si hi qui C. de adulter.* Everhard. *topic. legal. loc. 90. n. 20.* Vivius *lib. 2. commun. opinion. conclus. 58. n. 2.* Rimi-nald. *consil. 56. n. 26.* Angel. *in lege in hac n. 4. ff. de condict. tritic. l. sed mihi §. si reddita ff. commodat.* Sebastian Medices *de fortuit. casib. part. 2. Quaest. 10. n. 24.* Matth. Stephan. *dialect. jur. lib. 2. loc. 87. n. 6.* redhibendum emtori pretium venditori accessiones. Cynus, Sichard. Bald. & alii *in l. 1. C. h. t.* Caballin. *d. aedilit. act. cap. 2. n. 26.* Treutl. *d. l. th. 2. lib. 6.* Gilhaus. *d. l. n. 2.* Modo culpâ emtoris ejus familiae vel procuratoris non sit demortuus: *arg. l. quod si nolit. 31. §. 11. l. si hominem 47. §. 1. l. si tamen 48. pr. h. t.* aut Medici vel Mareschalci aliter non judicaverint: quibus standum est tanquam in arte peritis, juxta rescriptum Gordiani Imp. *in l. semel. C. de re militar.* Dd. & Bartholus *in proœm. Digestor.* & Barthol. *in l. 1. de ventr. inspic.* Mascard. *d. conclus. 633. n. 4.* Si enim alimentis pabuli aut potus, ceu mediis ad vitae sustentationem necessariis, denegatis, aut non oportune subministratis, aut hippiatro omnino nullo vel culpa emtoris inepto adhibito: vel equum malè tractando, morti occasionem dederit, ante litis contestationem mortuus pro vivo habendus, & ea solum praestanda ob morbum, quae si viveret praestarentur: Lite autem contestata qualiter mortuus sit, arbitrio judicis definiendum: *arg. d. l. 31. §. 11. & 13.* Nec tenebitur venditor, si equus comederet herbas venenatas: vel quia â nimio itinere oppressus fuerit: Alexand. *in d. l. si quis cum aliter colum. fin. 24. ff. de V. O.* Rip. *in tract. de peste in ult. part. 83. n. 186.* Bald. *in l. 1. col. penult. n. 12. C. de aedilit. act.* Angel. Aretin *in §. in duplum n. 10. Inst. de action.* Marsil. *in l. statu liber. n. 16. ff. de quaestion.* Mascard. *d. l. n. 4.* XXXIV. Mordax. Mejer. *Pandect.* 98
d. lib. 21. th. 17. XXXV. Lahm bögig oder 99
der sich verböget. Comitium morborum vitiorumve idem esto judicium.

Ne tamen contra *l. 54. ff. de contrah.* 100
emt. ob quodvis internum vitium contractus retractetur, eligerunt sibi quaedam Respublicae certa vitia, quae, etsi de iis in emtione specialiter non sit cautum neque expresse exemta, sunt praestanda.

101 standa. Ita de jure Saxonico non nisi de tribus vitiis internis equi regulariter venditor redhibitoria tenetur, Weichbild. *Art. 97. ibique Gloss.* quæ sunt: 1. Stetig. 2. Staarblind. 3. Haarschlecht. i. e. retrogradus, cœcitate latente vel invisibili laborans & suspiriosus sive asthmaticus. Christ. Phil. Richter *Decis. 95. n. 30.* qui plurimis hoc confirmat præjudiciis, sæpiusq; pronunciari daß nach Sächsischen Rechten kein Verkäuffer das verkauffte Pferd weiter als für diese drey Mängel / daß nehmlich nicht stättig / nicht starrblind und nicht harschlecht sey zu gewähre schuldig & porro quâquam Equus phreneticus seu lunaticus venditus fuerit, ob id tamen emtorem experiri non posse, aliquo confirmat præjudicio. Quod tamen â multis improbatur, cum hac ratione omnes equi lunatici kollerige Pferde Saxoniæ

102 inducantur; Juxta Reformationem reipublicæ Francofurtensis *P. II. tit. 9. §. 4.* quatuor vitia sunt exemta. 1. Geraubt oder gestohlen / quia rei furtivæ nullũ est commercium *l. 34. §. 3. ff. de contr. emt.* 2. Haarschlechtig / 3. Sterig. 4. Hauptsiech als Mohnäugig oder Rotzig.

103 Ex reformatione Noribergensi *Lib. 4. tit. 16. §. 1.* venditor de tribus tenetur vitiis, si equus sit Rotzig / Reudig und Harrschlechtig.

104 Quod si igitur Equitium eine Koppel / oder ein Zug Pferde venierit & unus morbosus sit, an infecti solum, vel omnium fiet redhibitio? Et videndum num confuse unum pro omnibus pretium simul sit constitutum, & ejusdem officii causa omnes coëmti sint, tunc quia una est venditio propter unius morbum alii redhiberi possunt. *arg. l. 34. ubi Gloss. l. Labeo 64. §. 1. de Ædil. Ed.* Nisi utriusque consensu unicus ille restituatur solus: *arg. l. si plura 36. d. t.* quo casu non solum restituendum pretium æstimatione factâ pro ratâ equi redhibiti: *d. l. Labeo. ubi Gloss. d. t.* sed & id quod cæteri, quos retinet, eo sunt depreciati: *gloss. in simili in d. l. si plura pr. h. t.* Nam vel unicus sæpe omnem boliam spectabilem ac vendibilem facit. Cuilibet vero equorum suo constituto pretio, quia plures sunt venditiones, propter unius morbum alii non redhibentur, etiamsi ex pretio singulorum una collecta sit summa: *l. 38. §. cum autem d. t.* nisi emtorem alios sine isto non emturum, vel venditorem hunc sine aliis non venditurum fuisse affinitas rerum vel personarum svadeat: puta, si non nisi omnes habere expediat, nec sine magno incommodo separari possint: *arg. l. cum ejusdem l. seq. d. t.* Rovenstr. *Medit. Ædil. Lib. 1. c. 4.*

Si â venditore promittatur Equus omnibus numeris absolutus, talem etiam præstabit, & emtor examinabit in corporis & animi integritate, ut sit (1.) In guten Jahren / vester Natur / wohlfressend / gesund und aufrichtig. (2.) Schön von Taille, dürr und beschnitten von Kopff / gespitzt von Ohren / gut von Augen und scharffen Gesicht / Schwanen-Hälsig / wohl von der Hand gehend / und den Hals kümmend / von Höhe / Haupt und Gliedern wohl proportioniret / weit in der Brust / breit von Creutz und über den Leib spaltrückig / starck und dick-leibig / kurtz und wohl angerichtet / rein und mager von Schenckeln / Schwantzvest / groß und hochl. von Huff / (3.) Vor Actionen flüchtig / muthreich / edlen Schritts und Ganges / wohl überschlagend / hoch und wohltrabend / gewand / auf der Schulen zugeritten / frischen Mundes / leichtes Zaums / sich wohl in den Zaum gebend / (4.) Gut von Haar und Zeichen. Si itaque his promissis equus non respondeat, utique poterit redhiberi *l. 19. pr. & §. 3. l. 38. §. 10. ff. de Ædil. Ed.* Behams Roßteuscher Recht *Cas. 38.* 105

Cum etiam ementis equum intersit scire nationem & progeniem, hinc est, quod illa in venditione pronuncianda & promissa servanda, *arg. l. 31. §. 21. de Ædil. Ed.* verbi gratia: si Hungaricum aut Danicum addixerit, qui tamen viliore ortus sit progenie aliusve nationis, quam emens voluit. Donel. *13. comm. Jur. Civil. C. 3.* Ac olim quidem Parthi, Lydi, Argivi, Numidæ, Suevi, Agrigentini, Patavini, Lucenses, Austuri, Veredi, Cappadoces, Verones, Romani in deliciis habiti: teste Francisc. Patricio *l. 3. tit. 2. de regn. & reg. instit.* 106

Inter modernos excellunt curſu & celeritate Hiſpani, Neapolitani, Sarmatici, Peloponeſiaci, Turcici, Theſſalici: Corpore autem vaſtiore & laboribus ruſticis atq; admiſſæræ accommodatiores Friſii, Batavi, Morini, Heresb. *de Re Ruſt. Lib. 3. de Equis.* Joh. Colerus *lib. 20. œconom. cap. 4.* commendat hac tempeſtate Geldricos, Rugianos, Helveticos, Danicos, Hiſpanicos, Tartaricos, Turcicos, Neapolitanos, Polonicos, Hungaricos, Pomeranos.

107 Conſimiliter ſi ad menſuram vel certum palmorum numerum equus tempore contractus forte abſens venierit & menſura promiſſa deficiat, nec tempus menſurandi & referendi adjectum ſit, quo alias convento & elapſo emtor menſuræ renunciaſſe videtur. *l. qui fundum de contrah. emt.* Maranta *prax. aur. part. 4. diſt. 4. n. 64.*

108 Vel ſi certorum annorum qui tamen dictos annos aliquo intervallo aut nondum attigerit, aut exceſſerit, eaque propter emtoris uſui non ſit accommodus, in cauſa redhibitionis erit. Ante annum enim tertium laboribus exantlandis infirmior: poſt ſeptimum ſeneſcere, poſt ſextum decimum inutilis ætatis eſſe dicitur. Varro *Lib. 2. c. 7. Rei Ruſt.* Ideo ætatis rationem habere multum expedit. Juventutis verò annos dentes optime demonſtrant. Ariſt. *Lib. 6. Hiſt. animal. c. 22.* Sic pullus protrudens quatuor primores dentes, ſupra duos & infra duos, quos lactantes vocant, triginta menſium erit, in principio quarti anni protrudunt alteros quatuor dentes prope lactantes, & oſtendere ſe etiam incipiunt Canini ſive Columellares, quinto anno incipiunt protrudere ultimos dentes, ſexto æquant omnes, & principio ſeptimi habent omnes æquatos, ultra nihil certi cognoſci poteſt. Vid. Maderi *Equeſtria L. 1. c. 7.*

109 Porro vendito equo veteratore pro equuleo *arg. l. præcipiunt de Æd. Ed.* Indomito pro obſequioſo: aut imperito ac inepto pro docto, das zugeritten und Zaumrecht / *d. l. 19. §. 4. d. t.* vel militari auf Soldatiſch gewand / aut vectuario, Kutſchen / Wagen oder Karren Pferd / aut Venatorio Jagd Roß / aut itinerario reiſiges Pferd / ſi qualitatem quam amaſſe & emiſſe intelligitur venditor non præſtitit, & equus dictis operis non ſit aptus aut ſufficiens, reſcindetur contractus.

Item ſi fœcundam aut ventrem geſtantem, ein belaſten Mutter-Pferd vendidit, quæ tamen ſterilis vel non talis ſit, aut ſi impotentem pro admiſſario, einen Beſcheler / redditio locum inveniet: quod illius præcipuum munus ſit concipere ac tueri conceptum & pullos producere, hujus autem generare. *arg. l. quæritur. §. 1. d. t.*

Commendatio tamen generalis ad nudam laudem Equi pertinens, ut equum frugi, bonum, dicto audientem eſſe &c. non eſt obligatoria *l. 43. pr. ff. de contrah. emt. l. 37. de dol. mal.* Meier. *Pand. lib. 21. Tit. 1. §. 23.* Modo intuitu commendationis pluris non ſit venditus *l. ea quæ pr. ff. de contrah. vend.* aut in ſpecie quid dictum non ſit, hoc enim vim promisſionis, vel quaſi obtinet. Gloſſ. *in d. l. 19. pr. d. t.* veluti ſi Gradarium einen Zelter / aut Veredum einen Klopffer vendendo dixerit, qui tamen non talis, vel ſucceſſor ſit, hart trabend: dummodo non ſit manifeſtè falſum, atque ita in promptu, ut cerni poſſet ab emtore id ita non eſſe *l. 43. §. 1. de contrah. emt.* Rövenſtr. *Medit. Ædil. L. 1. c. 5.* 110

Equo phaleris, armis, ſella, fræno & conſimilibus ornato mit Sattel und Zeug vendendi non itineris cauſa ducto & vendito, illis autem non exceptis, ſed poſtmodum malè præſtitis vel detractis in diebus LX. ornamentorum non reſtitutorum nomine de Equo redhibendo, vel ornamentis reſtituendis ex emto agendi emtori datur optio *l. 38. pr. & §. 11. & 12. d. t.* quæ quidem ex emto actio perſonalis eſt & perpetua. Caballin. *de ædil. act. c. 2. n. 39.* Sichard. *prælect. C. h. n. 8.* Illud enim in dubio huic contractui cohæret, & adnumeratur, quod tempore contractus demonſtratur; Intuitu enim accesſionum plerumque res ipſas principales emimus *l. 34. pr. ff. de contrah. emt.* A. Gomeſ. *tom. 2. C. 2. n. 15.* Facta venditione Paar umb Paar / 111 112

Haar/sondern Nachspruch oder Wandel/ si morbum alter celaverit qui postmodum innotescat non obstante pacto dissolvendus erit contractus propter dolum consulto reticentis *l.14.§.1.de Ædil. Edict.* Caball. *de Ædil. act.* qui præcepto Ædilium palam recte & specifice dicere & emtorem certiorem facere debuit, quid in Equo vitii morbive sit *l.1.§.1.l. 38.pr.d.t.* Quilibet enim rei suæ qualitatem manifestare debet alias est in dolo *l.fin.* C. *de Litig.* nec prosunt fallenti verba captiosa & generalia, *l.1.in fin.ff. de Act. emt.* nec pactum ne de evictione teneatur. *l.6.§.9.act. emt.*

113 Quando autem propter vitium redhibendus est equus, adhibendi sunt ejus rei periti Pferd-kündige ut sunt Mareschalli, Hippiatri, Equisones, qui de qualitate equi & vitii ex conventionis legibus, consuetudine loci, aliisque circumstantiis judicare debent, num ille redhiberi debeat, nec ne, in jure enim regulare est, quod in sua professione perito sit credendum juxta Dd. communiter. *in l. antiqui d. si pars hæred. pet.* Everh. *Topic. loc.95. ab author. n.1.* Standum igitur in hujus loci quæstionibus, tum de genere vitii, an, aut quale sit, quo Equus affligitur: tum etiam quanto cum veniit ejus intuitu minoris sit, peritorum in hac arte judicio *l.1. ff. de Ventr. Inspic. & Dd. ibid.* saltem duorum juratorum *arg. l. semel* C. *de re milit.*

114 Si hac lege (id quod aliquando contingit) equus sit venditus ut emtor pro uno clavo solari solvat thalerum: pro altero duos: pro tertio quatuor; pro quarto octo: pro quinto sedecim: pro sexto triginta duos & ita deinceps, in proportione dupla usq; ad trigesimum secundum clavum inclusivè juxta calculationem, eines Collation Handels/ ex regula proportionis per duplum factæ, an validus erit contractus? & dicendum jure divino & humano contractus ille prohibitus ceu impossibilis, justi pretii dimidium longe excedens, iniquus & nullus reddito equo, abolendus ut ne quidem emtor ad interesse teneatur, uti responsum ad partem in consimili apposita calculatione refert Forster. *de Dominio cap.8. n.153.*

Conductor denique Equi non tenetur si is morbo naturali decesserit vel 115
etiam casu fortuito mortuus fuerit. Besold. *P. 3. Cons. 120.* Da in dem Wirths-Hauß in dem Stall ein Pferd von einer Natter gestochen und vergifftet worden. Quamvis conductor equi mortis periculum in se suscipiat, non tamen tenetur si decedat equus morbo naturali. Besold. *Contin. voce* Pferd.

Si quis equum pro certa mercede locare est solitus, tunc eundem studioso ab Academia recedenti etiam invitus locare tenetur. Lauterb. *ad Tit. Locat. §. 1. n. 4.* Sed quid si talis equus 116
sive imperitia, sive infirmitate equitantis studiosi retineri non potuit, quo minus frugibus prope viam satis noceret; 117
Numne sisti atque includi poterit donec de damno satisfactum? Et nullus ambigo jure pignorari posse, cum affectare quisque non debet in quo vel intelligit, vel intelligere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram, *l.8.§.1.ff ad L. Aquil.* Et sibi imputet, quod vitiosu Equum elegerit. *arg.l.5.§.6. in ff. de O. & A.* Nec obstat quod Elb. Leoninus *Cons.36. n.1.* tradit, in Studiosis imperitiam vel omissionem diligentiæ circa equos non puniri, quia agit de eo qui Studioso locavit equum & sic conditionem ejus cum quo contraxit scire debuit, nec ergo audiendus si queratur quod studiosus non diligenter observaverit aut curaverit Equum atque per imperitiam ei nocuerit. *arg.l. 19.ff. de R. J.* Hinc cautelæ loco contractui lex adjicienda, ut sc. studiosus exactissimam diligentiam in se recipiat. Feldmann. *de inclus. animal. c. 11. §.1.*

Si milites in hybernis sint, atque de- 118
menso publici constituto non contenti cum equis suis vel reipubl. vel privatos depascant fundos, tunc jure eorum Equi capiuntur, & includi aut alligari queunt. *arg. l. 2. C. de Pasc. publ.* Chassan. *ad Consv. Burg. Rubr.1.§.6.* Mev. *de Arrest. C. 8. n. 105.* Fruuntur enim mili-

milites ſtipendio publico ad quod ſinguli cives in tributum vocantur, quare populi patrimonium non diminuere, ſed tueri debent.

119 Jure Saxonico *Lib. 3.* Land-R. *art. 12.* cavetur ſi quis ultra conſtitutos dies equum vel veſtimentum retinuerit ac propterea accuſetur, ipſum ſtatim ad reſtitutionem, & ſi quidquam damni dederit ad pretium ſeu æſtimationem obligari. Quod ſi equus conduci ſolitus eſt, isque retinetur ultra tempus locationis, quamdiu non repoſcitur â locatore, videtur eodem pretio denuo conductus: Dd. *ad* §. 7. *Inſtit. de obl. quæ ex delict. naſc.* Equo Imperatoris privato inſidere nefas, Vopiſc. *in Aurel.* quemadmodum nec in Sella Regia ſedere tali licitum erat. Spartian *in Hadrian.* Quod utrumque non in Romanis ſolum Imperatoribus ſervatum, ſed & in aliis Regibus & Principibus. Hinc apud Auctorem Aruch legimus inter triginta Regis Judæorum prærogativas, quibus Regia Majeſtas illi aſſerebatur, etiam duas iſtas: Nemo Regis Equo vehitur; nemo ejus ſella ſedet. Caſaub. *ad Spartian.*

120 Sumtuarias denique leges Imperatores noſtri ad equos etiam & horum quidem ornamenta porrigi voluere. Itaque in Conſtitutione Imperii, Reformation Güter-Policey *de anno* 1577. *tit.* 14. §. 1. modus certus impoſitus, in quarum poſtrema hæc leguntur: **Nachdem auch ein überflüßiger Unkoſten in Pferd Zeugen befunden/ ſo ſoll hinfürter keiniger Zeuge über 3. fl. werth/ auſſerhalb was zu der Wehr dienet auch Meßing und gelbe Zeuge führen/ er ſey denn Ritter/auch kein Graff/ Herr/ Ritter oder Knecht/ keine Zeuge von Sammet / ſeiden Tüchern noch etwas von Gold oder Silber daran führen/ allein hierinnen Churfürſten / Fürſten und Fürſtmäßigen hierinnen ausgenommen/ welche Ihren Churfl. und Fürſtl. Stand nach/ für ſich ihre Leib-Pferde und Diener/ ſo ſie in ihren Marſtällen haben/ in ſolchen Zeugen ſich halten mögen.**

121 Non inutile fuerit hoc loco mentionem feciſſe Conſtitutionum Valentiniani ſenioris & Honorii Imperatorum, quos Theodoſius in Codice ſuo ſub titulum, *Quibus equorum uſus conceſſus eſt, aut denegatus*, collegit. In iis per Italiæ Urbicarias, & Italiæ in ſpecie ſic dictæ regiones, poſſeſſoribus omnibus atque colonis equi habendi vel equæ copia, & eorundem utendorum facultas adimitur. Hocque ea ex ratione, ut Urbicariæ regiones ab omni crimine atque aſſiduis abactorum rapinis quibus inquietabantur quietæ eſſent, & omnes latronum conatus conquieſcerent. Jam tum enim temporis Suburbanitas â latronibus & abigeis infeſtabatur, ut apparet ex *C. Th. de his, qui latrones vel aliis criminibus reos occultaverint, nec non ex ſequentibus duobus titulis.* Præter indolem vero gentis ad abigeatum præcipue incendebant tot armenta, quibus illæ regiones abundabant. Goth. *ad l. 1. C. Th. Quib. equor. uſ. conc.* Et latrociniis quidem atque abacturis patrandis opportuni maxime equi erant, tum ad irruptiones faciendas, tum ut prædam ſeque ipſos celerius ſubducerent. Nemini vero equorum uſus interdicebatur, præterquam privatis poſſeſſoribus & colonis: illis cumprimis, qui indicatorum criminum præ cæteris ſuſpecti erant. Quales ovium ac pecudum Paſtores, ſive ex re privata Principis, ſive aliorum eſſent: item Suarii, actores & procuratores Senatorum *l. 2. & 3. C. Th. Quib. eq. uſus conceſſ.* Iſtis autem in locis equo vehi his tantummodo licebat, quos ab hujusmodi ſceleris ſuſpicione locus aut dignitas vindicaverat, uti Valentinianus Imperator conſtituit *in l. 3. C. Th. d. t.* Excipiebantur itaque Senatores, Honorati ii, qui Provincias adminiſtrabant, Veterani & Decuriones.

Paſtoribus pecuariis autem cumprimis habendi equini pecoris licentiam denegavit, quod ſuopte ingenio (utpote â conſvetudine humana magis alieni, totosque dies & annos inter pecora in agris atque ſylvis tranſigentes) ad facinora iſthæc proniores eſſent; & in regionibus illis magno viverent numero, nec minore infamia latrocinii & abigeatus laborarent *l. 2. & ult. C. Th. d. t.* 122

Hinc

Hinc Provinciales qvoque, ob corruptos illorum mores & sceleratam vitam vetabantur, ne filios suos pastoribus nutriendos committerent. Qvod edocet titulus *C. Th. Ne Pastoribus dentur filii nutriendi.* Gothofred. *ad d. t.* Prudentissimo utique consilio, ne sub magistris tam pravis detorquerentur teneræ indoles, & elementa quasi flagitiorum statim haurirent. Suariis postea per *l. 3. C. Th. qvib. eqvor. usus concess.* eqvorum usus indultus fuit, severissima tamen conditione, ut scilicet eqvis qvidem uterentur, verum ad periculum suum pertinere cognoscerent, si qvid in his regionibus sceleris esset admissum. Qvod quidem privilegium plus odii quam gratiæ habet: cum ad custodiam aliorum hoc pacto adstringantur suarii, qui tamen in officiis occupati non poterant prohibendis sceleribus animum attendere. Itaqve Gothofredus non immerito accusare iniquitatis videtur: nisi eo confugias, ut dicas, idcirco id fecisse Imperatorem quo magis ipsi continerentur in officio & formidine supplicii, ne qvisqvam id patraret, enixius & omni sollicitudine præcaverent. Qvod præstari á suariis eò facilius poterat, quò plures haud dubie & per regiones istas dissipati, maturè animadvertere insidias ac sociorum ope frangere impetum, propterea equorum subsidio fugientes persequi valebant.

123 In Aurea Bulla *c. 29.* hoc de equis sancitum legimus; dum Princeps aliquis Equo vel alteri bestiæ insidens feuda sua ab Imperatore vel rege recipit, Eqvus ille seu bestia, cujuscunque speciei sit, debetur superiori Mareschallo, id est, duci Saxoniæ si præsens fuerit: Alioqvin illi de Pappenheim, ejus Vice Mareschallo, aut illo absente Imperialis sive Regalis Curiæ Mareschallo.

Ultimo denique notandum Castratorem Equi, si ex ejus imperitia Eqvus non benè sectus & inde mortuus fuerit, actione Legis Aquiliæ teneri per *l. 8. & 9. ff. de L. Aquil.* Qua actione pulsatum memini Castratorem quendam, quod scilicet sævum cervinum nimis calidum vulneri infudisset indeque equus mortuus fuisset. Ipse tamen probabat se ritè officio suo functum fuisse; Nach Bind und Umwerffung des Thiers klammert (1.) Er die Testiculos vermittelst zweyer Hölzer fest zusammen / (2.) Thäte er am Holtze her einen scharffen und richtigen Schnitt mit seinem darzu führenden Messer / was nun (3.) an des gerissenen Füllens oder Pferde Bauch noch bleibet / solches überführe der Wallacher mit einem glüenden Eisen / wann vorher (4.) Er in solche Wunde das beym Feuer recht warm gemachte Hirschen Unschlit gegossen hätte: Accedebat qvod dominus Equi postquam septem dies Eqvus ægrotaverat nullam curam adhibuerat, nec Castratori id denunciaverat. Qvo probato merito erat absolvendus. 124

CAPUT XIII.

DE BOBUS ITEM DE VACCIS FERREIS.

SUMMARIA.

1. *Sub bovis vocabulo etiam vacca intelligitur.*
2. *Boves non minus qvam Equi privilegiis suis gaudent, sunt & Agricolis utiliores ipsis Eqvis.*
3. *Non possunt pignore capi.*
4. *Boves aratorii non debebant cursui Publico adhiberi.*
5. *Uti nec ad vecturam impedimentorum bellicorum.*
6. *Ægyptii pro numine Bovem colebant.*
7. *Lege Attica prohibitum mactari Bovem.*

8. *Herculis Boves æquiparati Erycis Regno.*
9. *Centum boves in sponsalitium munus dati.*
10. *Magister bubulcorum.*
11. *Boves qvomodo distinguantur?*
12. *Æstimatio bovis.*
13. *Iracundia Bovis.*
14. *Contra eum qui panno rubro Taurum in fugam egerit datur actio in factum.*
15. *Exempla furoris Taurorum.*
16. *Boves ad armenta pertinent.*
17. *An taurus pignorari possit?*
18. *An Dominus Tauri noxæ deditione liberetur?*
19. *Bos cornupeta an redhiberi possit?*
20. *Si alicui nocuerit quid obtineat de Jure Civili.*
21. *Quid de Jure Saxon,*
22. *Punitur insuper qui sciens habet animal tale.*
23. *Præjudicium de hac re.*
24. *Venditor bovis morbidi pretium exigere non potest.*
25. *Appellatione Boum etiam Tauræ veniunt.*
26. *Uti & Vituli & Vitulæ.*
27. *Contractus Socidæ.*
28. Eiserne Kühe.
29. *Qualis hic contractus?*
30. *Cautela pro tali conductore.*
31. *Contractus in quo paciscitur dimidia pars pecorum improbatur.*
32. *Abigeatus Crimen quomodo hodie puniatur?*

1 BOvis Vocabulum apud Latinos utrumque sexum notat vaccamque comprehendit. Liv. *L. 1. c. 7. inde cum actæ boves quædam*, & rursus: *ibi tum primum bove eximia capta de grege.* Quanquam strictius sumto vocabulo ad mares referri soleat, sic tamen ut eo verbo bovem castratum, & integrum intelligamus *l. 43. pr. ff. de Ædil. Ed.* Majorem vero Boves in Re Oeconomica utilitatem præstant qvam ipsi Equi: longe enim minori sumtu aluntur, omnes tamen labores in agricultura obvenientes cum iis peraguntur, & tandem senio confecti saginantur & magno pretio venduntur, qvod in eqvis cessat: Hinc de iis in Ordinatione Provinciali Würtenbergica *Tit. 83.* optime cautum: Damit auch das Fleisch desto fürderlicher und mit Nutz der armen Leute erzogen werden möge/ wir aber befinden/ daß an viel Orten unsers Hertzogthums/ da vor Zeiten Zug-Ochsen gewesen/ dieselben in Abgang kom̃en/ und an derselben Stelle Roß gebrauchet seyn/ welches eine grosse Beschwerde/ u. unsern Unterthanen hoch nachtheilig ist/ dẽn die Roß werdẽ mit grossẽ Kosten erhalten/ u. so die abgägẽ entstehet dem/ der sie verleuret/ nicht ein kleiner Schade: So aber iemand einẽ jungẽ Stier oder Ochsen anspañet/ den vier/ fünff oder sechs Jahr fähret/ wird dem armẽ Mañ seine Arbeit geschaffet/ u. nichts desto weniger der Ochse ie länger ie besser/ und in höhern Werth/ mag zuletzt sein baar Geld daraus bringen/ und mit halben Kosten einen andern erziehen oder kauffen/ da ihm sonst ein alt abgetrieben Roß wenig oder gar nichts gelten wird; Hier nun ist unsere ernstliche Meynung und Befehl/ unsere Amtleute wollen sich der Roß/ und wie viel iedes Orts seyn/ auch ob nicht dieselben der End/ doch uns an der Reiß und Frohn/ so viel möglich/ unnachtheilig abgestellet/ und Ochsen an ihre Statt erhalten werden möchten/ erkundigen/ und mit Rath der Gerichte dann handeln/ und so fern an einigem Ort Weide für die Ochsen/ da die Roß gemeiniglich/ oder zum wenigsten in Anzahl zu verbieten/ wenn und wie sie das finden/ uns eigentlich anzeigen/ Bescheid darauff zu empfahen/ damit der gemeine Nutz gefördert/ und mit der Zeit das Rindfleisch desto stattlicher in unserm Hertzogthum erhalten werden möchte. Non minus autem Boves qvam eqvi privilegiis suis gaudent, 2
nec in generali obligatione veniunt Boves aratorii *l. 76. quæ res pign.* Mozz. *de Subdist. pign. n. 29.* Neque pignori capi 3
aut executioni mandari debent. *d. l. 7. l. 8. Auth. Agricultores.* Idem cautum erat LL. Longobardicis *21. C. 6. & 8.* Ne quis caballos domitos aut boves aut vaccas jugo domitos pignoret sine jussione Regis; Sanxit & Constantinus ne 4
boves aratorii etiam deficientibus iis, qui

qui cursui publico destinati sunt, ab iis qui iter faciunt abstrahantur. *l. 1. C. Th.*
5 *de Curs. Publ.* Qvod & ad vecturam bellicorum impedimentorum & tormentorum æneorum produci potest.
6 Ægyptii sub nomine Apis pro numine bovem colebant, qvos Israelitæ in deserto pessimo exemplo imitati sunt.
7 Lege Attica nefas fuit mactari bovem ut Ælianus *lib. 5.* auctor est. Mactatum tamen in fœdere sanciendo affirmat. Rupert. *in Enchir. Pomp. p. 433.* Romani ut & aliæ gentes eos Diis immo-
8 labant. Memoriæ insuper proditum, quod bovem qvem vix decem viri domarent sacerdos sola aure prehensum ad aram duxerit. Mira etiam ejusdem pecoris fuisse incensum cupiditate Erycen Siciliæ Regem ex eo patet, qvod, cum in luctæ certamen cum Hercule descendisset, hinc Herculis boves, illinc Erycis Regnum præmia victori propo-
9 sita fuerunt. Dictat insuper Homerica Ilias, Antenoris filium Sphidamantem, centum boves sponsalitium munus so-
10 cero suo dedisse. Faustulum taceo, Regiorum bubulcorum apud Latinos magistrum, de quo Halyc. *Antiq. L. 1.* Ejusmodi munus etiam tempore Regum Israelitarum non minimum fuisse
11 sacræ exhibent literæ. Boves autem ita distinguuntur, Camuri Boves sunt, qvi conversa introrsus cornua habent, qvibus contrarii Patuli (Plauto Patales) qui cornua diversa habent. Lævi quorum cornua terram spectant; His contrarii Licini qui cornua sursum versum reflexa habent. Junius Philargyrus *ad III. Georg. vers. 55.*
12 In lege Alemannorum tempore Clotharii Regis condita optimus bos qvinque tremissibus æstimatur, qui sequitur quatuor. *tit. 78.* Tremissis autem erat tertia pars solidi exæquans quatuor denarios, apud Romanos bos centussi æstimabatur, hoc est triginta grossis nostratibus. De Riga Livoniæ tradit Werdenh. *de Rebuspubl. Hanseat. p. 1. c. ult.* bovem ibidem pinguem tribus thaleris, porcum saginatum uno venire. Ira-
13 cundum hoc est animal, quare nec colorem rubrum magis quam gallus Numidicus ferre potest, unde contra eum 14
qvi panno rubro taurum fugaverit & in rabiem egerit, furti vel in factum actio datur, Senec. *Lib. 3. de Ira c. 29.* Taurum color rubicundus excitat. Referebatur mihi cum Romæ essem, 15
Papam aliquando per pratum qvod est penes Molem Adriani lectica, uti solet, rubra vectum, ibique taurum quendam eximiæ magnitudinis hoc colore irritatum in eum irruisse, cui sese ex Satellitio Helvetius quidam opposuit, & bipenni avertit bestiam, pro hoc egregio præstito officio jussus ut aliqvid peteret, nihil aliud quam Barilium seu semiamphoram vini poposcit. Dn. Feldmann. *in Jur. Georg. c. 19.* refert se Serdami in lapide sepulchrali vidisse excisam historiam mulieris in aëre parientis ruptis visceribus ictu tauri, qui cornibus eam in sublime miserit.

Boves ad armenta pertinent, armen- 16
ta autem sunt quæ armis id est humeris laborem peragunt ut boves & Equi. *l. 89. de V. S.* Unde jumentis legatis boves non continentur. *l. 65. §. 5. de Leg. III.* Jumenta enim à jungendo dicta, quæ onera dorso ferunt, unde etiam dorsuaria dicuntur, ut muli, asini, elephantes, cameli. *l. 2. in fin. ad L. Aquil.* Armentis autem legatis boves continentur, sed non oves & capræ, quæ gregem constituunt. *d. l. 65. §. 5.* Gœdd. *ad l. 89. de V. S.* Boves tamen quandoque inter gregem numerantur, quoties plures boves â patrefamilias non ad arandum sed pascendum emittuntur. *arg. l. 22. ff. de leg. 1.* Carpz. *Pract. Crim. P. 2. Qu. 81. n. 28.*

An taurus pignorari possit si in alie- 17
no agro deprehendatur donec de damno satisfactum, non videtur adeo expeditum. Videndum an pauci habeant tauros an verò plures aut cuncti istius loci incolæ? Priori casu si gratis taurum meum sinam aliorum inire vaccas, hi illum includere nequeunt, quanquam eorum agris damnum dederit, quo pertinet istud Groningæ jactari solitum de eo, qvi omnia manu agit & nihil pensi habet. It per omne veluti Drenthinus taurus: Nam in

Drenthia ex ratione memoratâ taurus includi non poteſt, qvod univerſi inde commodum ſentiant, qvare & incommodum æqvo animo ferre debent ſinguli. *arg. l. 10. ff. de R. J.* Uſu id etiam in quibusdam locis Thuringiæ ut & Epiſcopatus Monaſterienſis obſervatur. Non gratis ſi taurus unicus cæterorum vaccas ineat, jure includi poteſt, nam incommodi maliqve aliquid interdum asſit, boni ſi obtigit quid, ait Plautus. *Amphitr. Act. 2. ſc. 2.* Quando non in uſum alicujus univerſitatis, vel civitatis, aut pagi taurum unus alterve paſcit, quilibet ſuum taurum tunc cuſtodire debet, licet admiſſarius non ſit, nec lucrum inde ſentiat animalis iſtius dominus, & ſi in alieno graſſetur fundo includi aut ſiſti poterit, qvia imputare ſibi quis debet, quod animal ſemet ipſum eripiens habuerit. *arg. l. 41. l. 43. de Ædil. Edict.*

18 Nova hic exoritur qvæſtio, num hoc caſu noxæ deditione dominus tauri liberetur, an verò damnum tauri precio, ubi majus fuerit, reſarcire debeat? Et magis puto dati damni habendam rationem, quia tunc ſatisfacit noxæ dedendo animal ejus dominus, quando id commotâ feritate nocuit, nec inde commodum accepit. *l. 1. §. 4. ff. ſi quadrup. paup.* Gramen autem depaſtum in tauri alimentum atque adeo in rem domini verſum. Sed finge hæc aliter, iſta feritas tauri non tam eſt commota quam naturalis, unde noxæ dedendo dominus non liberatur. *arg. d. l. 1. §. 10. junct. l. 40. & ſeq. ff. de Ædil. Edict.* Atq; ita vult uſus quem penes arbitrium eſt & vis & norma judicandi. *arg. l. 37. ff. de legib.* His cunctis non obſtat quod impoſſibilium nulla ſit obligatio: nam eo ipſo, qvod in ſe recepit aut taurum alere bono univerſitatis, aut pecudum ſuarum numero eum habere voluit, profeſſus quaſi eſt cuſtodiam â ſe præſtare poſſe. *arg. l. 8. §. 1. ff. ad L. Aquil.* Commendare ergo eum debuiſſet bubulco, ut cum armentis eum paſceret; aut in ſtabulo domi ſuæ eum retinuiſſet, qvod poſtremum facit Abbatiſſa Metelenſis in territorio Monaſterienſi, cui â vaccarum dominis, ad quorum deſiderium admiſſarius ille taurus â carcere quoties vacca ineunda mittitur, in annos ſingulos ideo vehes ſtercoris aut fimi datur, Feldmann. *d. l.*

Inter vitia boum merito refertur ſi 19
ſint cornupetæ *l. 1. §. 4. ſi quad. paup.* ob quod vitium etiam redhiberi poſſunt. *l. 43. pr. de Ædil. Ed.* Sed ſi alicui nocue- 20
rint, de Jure Civili domino convento liberum eſt, aut bovem pro noxa dare, aut damni æſtimationem ſolvere: qvam electionem dominus conventus non perdit ob poſſesſionem bovis, ſed ſolum ob ſcientiam. *l. 1. ff. Si quadr. pauper.* Matth. Coler. *P. 1. Dec. 168.* Sed de jure 21
Saxon. aliter res ſe habet, ubi Dominus bovis dictam electionem ſtatim eo ipſo amittit, ſi poſt damnum datum reperiatur bovem posſidere. Ideoque oportet dominum cautum eſſe, ne recipiat animal damno dato in ſuam poſ- 22
ſesſionem. Land. R. *L. 2. Art. 40.* Præterea & ſanctio Carolina puniri jubet eum, qui ſciens animal ad nocendum proclive retinet, & ſic damnum qvod occidendo animal iſtud præcavere potuiſſet non avertit, Ord. Crim. *Art. 136.* quod ipſum in foro quoque Saxonico quotidie practicatur, qvale Reſponſum Prætori & Scabinis Freibergenſibus datum refert Carpz. *in Pract. Crim. P. 3. Q. 131. n. 22.* Hat Hanſen Börners Rammel-Ochs / am 25. Junii frühe gegen 6. Uhr / das Vieh-Mägdlein von 12. Jahren / Lorentz Franckens eines Fleiſchhauers Tochter / uff der Weide erſtoſſen und umgebracht: Da nun Hans Börner nach beſchehener That ſolchen Ochſen mit ſeinem andern Viehe hinwiederum in ſeinen Stall treiben / und ihn allda anbinden laſſen / alſo daß er ſich des Ochſens wieder angemaſſet / &c. So iſt er den Schaden mit einem halben Wehr-Gelde / ſo er des entleibten Mägdleins Vater zu erlegen ſchuldig / zu verbüſſen verpflichtet / und mag hierüber / daß er den Ochſen bey Zeiten nicht abgeſchaffet / ungeachtet er doch wohl gewuſt / daß er ſtößig geweſen / willkührlich entweder um vier neue Schock / oder ein vierzehen Tage lang mit Gefängniß in Straff genommen werden /

den/ und ist hierüber die in dieser Sachen uffgewendete Unkosten uff vorhergehende Liquidation und richterliche Ermäßigung zu erstatten/so wohl auch den Ochsen abthun zu lassen schuldig/ damit fernerer Schade verhindert werden möge. V. R. W. *Mense Julio Anno 1626.*

24 Unde etiam expeditum est, quod venditor bovis, qui postea mactatus & dissectus reperiatur morbidus & vitiosus, ita ut ejus caro sine periculo comedi nequeat, pretium exigere non possit, quin & solutum emtorem restituere teneatur, si vitium aut morbum sciverit, Matth. Coler. *Part. 2. Dec. 228. n. 2.* At quid si morbus aut vitium venditori fuerit incognitum? Certe, nec tum ipsi pretium exigere licebit: Quia venditor tenetur redhibitoria non tantum in casu scientiæ vitii; sed etiam quando ignoravit ea quæ ædiles jubent præstari. *l. 1. §. 1. ff. de ædil. edict.* Sicut autem morbus vel vitium hominis, qvod usum ministeriumve ejus impedit, redhibitioni locum dat, *l. 1. §. 5. d. t. vers. Proinde si quid tale.* ita & jumentum sanum præstari oportet, morbidum autem & vitiosum redhiberi valet, *l. 38. §. 1. ff. de Ædil. Ed.* qvodque præjudicio illustrat Carpz. *P. 2. Const. 34. def. 15.* Hat einer dem andern ein Rind um zehendhalb alte Schock abgekaufft/ ob nun wohl darbey der Gewehr halben nichts gedacht worden/da aber dennoch das verkauffte Rind/als es geschlachtet und besichtiget worden/ untüchtig gewesen. So wäre der Käuffer desselben Verkäuffern zu bezahlen nicht schuldig. V. R. W.

25 Porro appellatione Rinder sive boum quoque tauræ comprehenduntur uti in principio indigitatum. Sic vaccas steriles dici existimabant hac de causa quod non magis, quam tauri pariant. Festus *d. V. S. lit. T. verb. Taurus.* Nascuntur non raro in Frisiis si uno tempore vacca diversi sexus fœtum ventre gestet, tunc enim vis generandi cuncta ita cadit in masculinum ut sequior & debilior ea prorsus destituatur, idque ex ordine nascendi mox intelligimus, quod si enim taurus prior in lucem edatur, tunc qvæ seqvitur vitula sterilis est. Sicambri & Menapii Qveen dicunt voce Anglicana & notante reginam qvod specie pulchra & corpore pingvedine conspicuo sunt, unde & Batavis Muntige Köpen/ quasi Uytmuntende. Atque hæ reginæ quasi vaccarum censentur quia Veneris expertes: nam & juvencas, si plus temporis ab ea abstinuerit amplius augeri constat. Aristot. *8. Histor. animal. 7.* Hinc Vestophali aliique nonnulli populi Juvencas semel tantum enixas & vitulas grandiores Stärcken vocant, qvod grandes habeant vires.

Vitulas & vitulos vocabulo generali Rinder venire quis dubitet? Hos â viridi ætate dictos ait Isidorus *12. orig. 1.* Vernaculum Kalb vel Kalf an â Khalf/ quod quasi dimidiatam pecudem tunc ego habeam, id sane videtur, licet majores nostri ante nummum inventum tres vitulos pro una vacca permutabant. Nam & hodie infantes puerosque animi causa dimidiatos homines appellamus non precium tunc spectantes, propter qvod in rerum permutationibus aliud obtinebat. Non refragabor, si purum putumque dixeris esse vernaculum verbum aut â Kallen tractum, hoc enim nobis cum Græcis, qui καλεῖν habent, est vocare. Abrah. von der Mile *L. 1. Ling. Belg. c. 27. p. 37.* Hoc autem animal semper sonum ore edit, vocatque ubi solum est. Feldmann. *d. l. 1. §. 6. & 7.* 26

Referri qvoqve huc meretur contractus Socidæ, quando vaccæ vel alia pecora alicui locantur pro viliori mercede, sed ut conductor periculum mortis in se recipiat, qvod genus bestiarum ea propter appellari solet eysern Vieh/ eyserne Kühe/ non enim pereunt ipsi domino, sed conductor semper ad restitutionem aliarum ejusdem bonitatis & æstimationis obligatur. Contractum hunc pro societate habent haud pauci, dum Socidam Italis idem qvod societatem esse dicunt Læl. Zæch. *Tr. de Usur. c. 7. n. 7.* Alii contractum innominatum dicunt. Vid. Tabor. *de Jure Socidæ.* Sed nil vetat, quo minus 27 28 29

 ad

ad locationem referamus cum pacto de recipiendo periculo. Sicut enim in immobilium conductione conductor omne periculum pacto in se recipere potest, quare non idem in locatione
30 animalium? Ne verò hic fœnus quoddam improbum delitescat, cavendum, potius merces proportionata quadantenus periculo esse debet, ne lædatur nimium conductor. Videri de hac re poterunt Rauchbar. *P.2. Qu.29.* Moler. *ad Const. Elect. P. 3. Const. 33.* Richter. *P. 2. Dec. 81.* Tabor. *cit. loc.* Carpz. *P. 2. Const. 37. Def. 14.* Hunc contractum apud Saxones & alios hodie usitatissimum ac usu & consvetudine approbatum esse testatur Struv. *de Admodiation.* §. 3.

Ipse Conductor ejusmodi ferrearum vaccarum ad minimum sibi pacto prospiciat, ut in casum morbi universalis, **wenn unter dem Viehe ein allgemeines Sterben entstehen solte /** locator partem periculi recipiat, sic enim & ipse locator similem casum experiri necessum habuisset. Dn. Stryck. *de Caut. Contr. Sect. 2. c. 9. §. 36.* vid. *cap. sequens n. 46.*

31 Non absimilis huic contractui est ille, quem hodie cives & alii nonnulli cum rusticis, vel rustici inter se contrahunt, paciscendo de dimidia parte fructuum vel pecorum pro pecunia vel frumento mutuo data, quem nostri vocant **zum halben setzen / und das Vieh um den halben Theil zusammen setzen /** qui contractus cum non minus debitoribus rusticis sit damnosus & onerosus, creditoribus verò supra modum usurarum licitarum lucrosus, & in pernitiem rusticorum & agriculturæ, atque præjudicium & damnum dominorum vergat, multasque fallacias & fraudes contineat, meritò severè est prohibendus & exstirpandus, uti quoque in Duc. Megapolitano in ordinatione provinciali sub Titulo **Von Gewerb und Handthierung der Bauern mit den Bürgern in den Städten** &c. est prohibitus hisce verbis: **Alldieweil auch etzliche Bauers-Leute mit den Bürgern in Städten zu halben zu säen / und das Vieh um die Helffte zusammen zu setzen pflegen / daraus ihnen gemeiniglich Schade und Verderb erfolget / so ordnen und wollen wir / daß hinführo keiner aus den Städten mit den Bauren auch kein Bauer mit dem andern / ohne Vorwissen und Bewilligung eines ieden Obrigkeit / zu halben säen / und das Vieh um die Helffte zusammen setzen sollen.**

Cum etiam in his terris boves alia- 32
que animalia ex pascuis sæpius abiguntur, pauca de hoc crimine subjicere lubet. Est autem Abigeatus crimen extraordinarium, quo quis pecudes & quidem minimùm unum Elephantem, Camelum, Eqvum, Eqvam, Bovem Vaccam, Mulum, duos vel tres asinos, porcos quatuor vel quinque, decem capras aut oves sive uno actu sive pluribus, studio & industria de pascuis vel armentis furando committit; Non verò præcisè exigitur ut eodem temporis momento abegerit plura pecora, *v. gr.* Oves, porcos, sed etiam is qui sæpius abegerit, licet semper unum vel alterum pecus subripuerit, itaque ita abigendi studium quasi artem exercuerit, abigeus est. *l. 3. §. 2. l. 1. §. 1. ff. de Abig.* Illud requiritur in hoc crimine, ut de grege, armento, ex pascuis aut stabulo pecus abactum sit: Cæterum si quis boves aberrantes, vel eqvos in solitudine relictos abegerit, non est abigeus, sed fur potius. Anth. Matth. *in l. 48. ff. tit. 8. c. 1.* Pœna hujus criminis jure Rom. varia est pro modo admissi: Nonnulli ad gladium, (i. e. ex mente Hadriani quidem ad ludum gladiatorium, ex mente Justiniani autem ad ultimum supplicium gladio irrogandum, sublatis quippe ludis gladiatoriis *l. un. C. de Gladiat. penit. toll.* Cujac. 13. *Obs. 1.* Wesenb. *ad h. t. §. 18.*) ad bestias vel in metallum damnantur, nimirum qui cum gladio abigunt *l. 1. pr. §. 3. l. 2. h.* & effractione, *l. fin. §. 1. h. t.* It. qui majora animalia, equos vel boves, & durissimè puniuntur, ubi frequentius est id genus maleficii. *l. 1. pr. h. t.* Nonnulli opere publico relegatione, ordinis ademtione coërcentur, ut qui neque gladio abegerunt, neque majora animalia. *d. l. 1. §. 3. d. t.* Item receptores abigeorum *l. fin. §. ult. h. t.* Struv. *ad Tit. ff. de Abig. Syntagm. J. C. §. 95. & 96.* hodie perinde ut fures puniuntur. Carpz. *in Prax. Crim. quæst. 86. n. 38.* U-

bi sequens responsum Scabin. Lipſ. ſubnectit. Hat M. L. in Guten bekant und geſtanden/ daß er Friedrich von Haken 56. Schaafe/ das Stücke auff einen Thaler geachtet/ von der Weyde getrieben und geſtohlen/ damit er denn zu Rogaſt in einem Ambte angetroffen und zu Hafft gebracht worden. So ihr euch nun allbereit erkündiget hättet/ oder nachmals erkündigen würdet/ daß ſolche Schaafe alle/ oder doch ſo viel/ daß ſie über fünff ſoliden, das ſeyn fünff Gülden Ungariſch des beſten Goldes/ austragen thäten/ gewiß und in Wahrheit verlohren/ und der Gefangene würde auff ſeinem gethanen Bekäntnüß vor Gericht freywillig verharren/ oder des ſonſten wie recht überwieſen/ ſo möchte er von wegen ſolcher begangenen und bekanten Stücken mit dem Strange vom Leben zum Tode geſtraffet werden V. R. W. Ad requiſitionem Quæſtoris in Belßig/ *Anno* 1582. Cum hoc conſentit Pfaltzgräfiſche Ordnung *Art.* 48. Setzen/ ordnen und wollen hiermit/ daß ein jeglicher/ ſo an Pferden/ Kühen/ Rindern und Schaafen/ oder Schweinen zwantzig Gülden werth/ es geſchehe in zweyen oder dreyenmahlen im Felde auf der Weyde/ oder in beſchloſſenen Städten und Flecken auch offenen Dörffern/ fürſetzlich bey Tag oder Nacht/ ſtehlen und abtreiben würde/ daß derſelbe gleich andern Dieben mit dem Strange vom Leben zum Tode gerichtet werden ſolle.

CAP. XIV.

DE OVIBUS.

SUMMARIA.

1. *Res familiaris olim conſtabat agricultura & pecuaria.*
2. *Veteres ovibus præ cæteris ſtuduêre.*
3. *Utilitas ovium.*
4. *Lana præſtantiſſimis mercibus annumerata.*
5. *Ovis vocabulo qvid veniat?*
6. *Quæ oves ad fœtificandum eligendæ?*
7. *Priſca lex ad augmentum ovium ſpectans.*
8. *Uſufructu pecorum conſtituto, quid obtineat?*
9. *Fundo cum pecoribus legato qvid veniat?*
10. *Uſu vero Ovium relicto qvid ad uſuarium ſpectet?*
11. *Ovibus legatis arietes & agni non continentur.*
12. *Ovium tamen grege legato utrumque continetur?*
13. *Ad gregem conſtituendum quot oves requirantur?*
14. *Ovillum pecus multis morbis obnoxium.*
15. *Sanitas ovium quomodo cognoſcenda?*
16. *Servitutem paſcendi habens non debet uti paſcuis cum pecoribus morboſis.*
17. *Propter metum infectionis poteſt fieri ovium morbidarum expulſio ex Civitate.*
18. *Quod extenditur ad inhoneſtam mulierem.*
19. *Quomodo Lanii puniendi qui per paſcua agunt oves morboſas & earum carnes vendunt.*
20. *Nec oves ſcabioſas* (Schmer-Vieh) *paſcere licet in locis ubi* Rein-Vieh.
21. *Si oves ſcabioſæ vel pecudes morboſæ pro ſanis venditæ fuerint redhiberi poſſunt.*
22. *Modo emtor probet vitium fuiſſe ante venditionem.*
23. *Præjudiciis hoc illuſtratur.*
24. *Si venditor vitium neſciverit ad intereſſe non tenetur.*
25. *Si plures oves venditæ & una ſit morboſa an omnes redhiberi poſſint?*
26. *Prædium ovile quid?*
27. *Ovile extruere cuilibet licet.*
28. *Niſi jure Provinciali prohibitum.*
29. *Nec de loco ad locum transferre licet.*
30. *An ex uno ovili duo poſſint conſtitui?*
31. *Si quis ultra decennium poſſederit ovile, in poſſeſſorio merito defenditur.*
32. *Qvi per legitimum tempus mille oves*

oves pavit, postea non potest plures pascere.

33. *Si generaliter alicui Jus pascendi concessum, possunt & illa pecora pasci, quæ tempore concessionis non adfuerunt.*

34. *Si alicui concessa potestas pascendi oves, non potest boves & vaccas pascere.*

35. *Qui habet jus pascendi ex uno ovili in pluribus locis non potest novum ovile exstruere in alio loco.*

36. *Qui habet jus compascui non potest omnia pecora undecunque quæsita pascere.*

37. *Dominus Civitatis vel pagi quomodo cum ovibus pascuis debeat uti?*

38. *Quomodo alii incolæ?*

39. *Lanii an possint pecudes sub proprio pastore agere, & simul quasdam sub pastore Civitatis.*

40. *Oves ad Geradam pertinent.*

41. *Ad geradam Cognatorum pertinent tantum oves, quæ uxoris fuere propriæ.*

42. *Quod intelligendum tantum de Niftelgerada Nobilium.*

43. *Ad Viduarum Nobilium Geradam non pertinent oves sub pacto retrovenditionis venditæ.*

44. *Ad Geradam pertinent non tantum oves sed & fœtus ovium fœmininus.*

45. *Si oves ante divisionem decesserint, ad quem periculum spectet?*

46. *Oves ferreæ qvæ sint?*

47. *Periculum earum solus conductor sustinet.*

48. *Electio est penes Conductorem an oves an vero pretium earum restituere velit?*

49. *Oves extantes locator vindicare potest.*

50. *Quæ locatio ovium sit licita?*

51. *Dispositio cratium,* der Hortenschlag/ *quomodo instituenda?*

52. *Agni quando inter oves computentur?*

53. *Oves mediante lana hominibus egregium præstant Usum.*

54. *Lana quomodo differat?*

55. *Quænam Lana apud veteres fuerit in pretio?*

56. *Quænam hodie æstimetur?*

57. *Ratio bonitatis Lanæ Anglicanæ redditur.*

58. *Ratione ætatis ovium lana variat.*

59. *Ad lanam bonam producendam cura ovium multum facit.*

60. *Differt & lana ratione coloris.*

61. *Lana est vel pura, vel non pura.*

62. *Item in tractatam & intractatam dividitur.*

63. *Lana percipitur per tonsuram.*

64. *Quomodo ea instituenda?*

65. *Lana inter fructus industriales refertur.*

66. *Ad optimam lanam producendam cuva ovium multum facit.*

67. *Lanæ usum Minerva docuit.*

68. *Apud Romanos Matronæ lanam tractarunt.*

69. *Lanificium textrinâ & coactione absolvitur.*

70. *Coactilia quæ?*

71. *Ars discretoria.*

72. *Ars concretoria.*

73. *Utilitas Lanificii in Republ.*

74. *Lana cui adqviratur?*

75. *Lanificium pertinet ad specificationem.*

76. *Vestimentum an ad specificatorem, an vero dominum lanæ pertineat?*

77. *Lanam nondum detonsam emere prohibitum.*

78. *Nisi fiat justo pretio & sine fraude.*

79. *Lanam ad exteros exportari & propolium exercere prohibitum olim erat.*

80. *Nobilibus permissum lanam vendere pro lubitu.*

81. *Fraudes quæ circa venditionem lanæ occurrere solent.*

82. *Lana detonsa ad quos hæredes pertineat?*

83. *Quænam lana ad Geradam spectet?*

1 PRimævæ mortalitatis
Patrũfamilias ut agri-
2 cultura pecuariaque
res familiaris consta-
bat, ita ovibus præ cæ-
teris studuere, nisi qvæ
de armentis aratro aptabant. Cui
sententiæ præter sacras literas profa-
nos qvoqve accessisse ex Varrone disci-
mus. Primò enim ipsa mansvetudi-
ne domantibus obnoxium pecus, mox 3
lacte & lana, cibi velaminumqve indi-
gis placuit, quibus principio frugalita-
tis simplicitati suffecit, provectior post
solertia utrisqve pretium fecit. Nunc
Casei lactisque abundantia non so-
lum

lùm agreſtes ſaturat, ſed elegantium etiam menſas jucundis & numeroſis
4 dapibus exonerare cœpit. At vellere jam olim magna cura impenſa, ut & vino oleoque inſuccare, detergere, diducere Romanos non piguerit, quo cultius proveniret, antequam ovibus demeretur, & præſtantiſſimis ſemper mercibus lana accenſebatur, qvod univerſũ fermè genus humanum ah aëris injuria tueatur. Hinc Owen. *L.* 2. *Epig.* 193.

Seu caro, ſeu corium, fœtus, fimus, alea, chorda.
Lanave, lacve deeſt, omnia præſtat ovis.

5 Ovis vocabulum marem ſignificat & fœminam, qvô nomine etiam agni veniunt qui eorum fœtus ſunt. §. 37. *J. de R. D.* Sic tamen ut bini agni unius ovis loco habeantur, etiam cui vetuſtate dentes abſunt binæ pro ſingulis. Varro *de R. R. L.* 2. Ex ovibus maſculi tantum caſtrantur, & tunc nobis Hamel audiunt, integri verò Böcke vel Schaaf-Böcke / ut ab hirco diſtinguantur, appellantur: Oves Bartholo dicuntur animalia minuta *in l.* 3. *Oves ff. de Abig.* & veniunt appellatione pecorum. *l.* 2. *ff. fin. ff. ad L. Aquil.* §. 1. *Inſt. de L. Aquil. l.* 12. §. 2. *ff. de uſu & habit.* Nec obſtat §. 4. *Inſt. de uſu & habit.* ubi oves â pecoribus diſtingui videntur in verbis pecorum vel ovium; Etenim res erit clara ſi (omiſſa correctione Cujacii qui pro vel legi vult veluti) ſtatuamus cum Joh. Thomæ *de Nox. animal. C.* 12. *n.* 35. particulam vel non diſtingvere oves & pecora tanquam res ſpecie diverſas, ſed legatum uſus ovium â legato uſus pecorum ſeu eſſe notam novi exempli ſive caſus; Aliud enim eſt legatum ovium, aliud autem pecorum. Cæterum inter ſe differunt oves & grex ovium; hoc amplius, illud ſtrictius eſt interpretandum, veluti ovium grege legato cujusvis generis oves continentur. *arg. l.* 79. *ff. de Leg. III.* Paul. *lib.* 3. *Sent. Tit.* 6. Quemadmodum quoque Germanica vox Schaafnöſſer eſt generalis, & complectitur ſub ſe alte Hammel / Zeit-Hammel / Kälber / Jähr-linge / qui tamen omnes excluduntur per vocabulum Schaafe / uti pronunciarunt in Curia Provinciali Saxon. *in Term. Ægid. Anno* 1622. Præterea agni ovium appellatione non veniunt, qvod enim ſtatutum eſt de his, in illis locum non habet per *l. ſervis legatis* §. *ovibus ff. de Leg. III.* ibique Gloſſ. Hoc tamen hodie minus obſervari, ſed Geradæ plenæ cum ovibus fœminini generis ejusdem quoque generis agnos adjudicari teſtatur Matth. Weſenb. *Conſ.* 349. *n.* 5. Oves decem conſtituere gregem patet *ex l. fin. ff. de Abig.* §. 18. *Inſt. de R. D.* Alex. *in l. Prætor. de vi bonor. raptor.* Inde quæſtio oritur, an grege ovium legato, ſi totus deinde grex ad unam perveniat, illa una debeatur? Dubitandi anſam præbet, qvod grex legatus ſit, qui in una ove conſiſtere nequit, unde videtur illa non deberi, cum interitu rei legatum ipſum extinguatur. *l.* 22. *de Leg.* 1. *l.* 3. *ff. de Abig.* Sed reſpondetur per §. *Si grex legatus. Inſtit. de Legat.* qvod Legatum univerſitatis ſive auctum ſive diminutum fuerit, ſive ante ſive poſt mortem teſtatoris, ad legatarium pertineat. Unde legatum gregis non extinguitur, ſi perveniat ad unum tantum caput, *l.* 22. *ff. de legat.* 1. ſed illam unam ovem quæ reliqua eſt legatarius petere poteſt actione in rem, cum legato grege & ſic quodam toto ſingulæ quoque ejus partes legatæ cenſeantur, argumento â toto ad partes ducto. Videatur Schneidwin. *ad d.* §. *Si grex legatus. Inſtit. de Legat.* Illud autem procedit ſaltem in legato proprietatis, non verò uſusfructus; Namque uſufructu gregis legato atque ita deminuto, ut grex amplius dici nequeat, uſusfructus quoque extinguitur. *l. fin. ff. quib. mod. uſusfr. extingu.* ex hac ratione, quod uſusfructus ſit jus in corpore, quo ſublato & iſtud perire neceſſe eſt. *l.* 2. *ff. de uſufr.* Ludwell. *ad* §. 18. *Inſtit. de legat.* Conf. Chriſtoph. Phil. Richter. *Tr. de Signif. Adverb. voc. gregatim.* Cum uſusfructus non ita amplius ſit gregis uti proprietas, quæ ſingulis rebus quaſi inhæret juxta Dn. Struv. *in notis ad Tract. Anton. Matth. de ſucceſſionibus cap.* 9. *th.* 13. Idem quoque dicitur grex licet per ſubſtitutionem aliarum pecudum totus

Aaa poſt-

postmodum renovetur. *l.13.pr.ff. de pignorib.* Grex enim ipse substantiam non mutat, quod substituta ei alia sint capita. *l.76.ff. de judic.* & *l.22.ff. de leg.1.* Non abs re hic quoque notandum esse existimo, quod si quis dixerit: Dono tibi gregem meum, aliena etiam capita quæ sunt ex numero gregis contineri, quia nomen gregis est universale, *l. grege autem legato ff. de Leg.II.* & dispositio universalis per dictionem Meum non restringitur. *l. Marcellus ff. de R. V.* Quæ res tamen aliter sese habet in dispositione generali, quia illa restringitur; veluti si quis dixerit: Dono omnes servos meos, tunc ii qui non sunt donatoris in donatione non continentur. *l. servos de Leg. III. vid.* Francisc. Mantic. *de tacit. & ambig. convent. Part. 2. Lib.13. Tit. 23. n. 29.* Dn. Struv. *dissert. de Jur. Ovium sect.1. §.3. & 4.*

6 Respiciendum autem est Patrifamilias ut ad fœtificandum meliores oves sibi eligat juxta illud Horatii:

Fortes creantur fortibus & bonis.

Quales commendat oves Veronicas ob lanam optimam Cæpoll. *L. 2. de Servit. c.9. n.19.* qua de causa apud nos æstimantur Misniacæ & Rhenanæ, laudantur etiam oves Africæ & Campaniæ qvod bis quotannis pariant. Camer. *1. Medit.5.*

7 Ut grex quoque conservaretur & augeretur prisca lege statutum, ne è grege centum capita habente intonsam & nondum effœtam mactarent. Athæn. *L.9. c.5.* Eoque pertinet proverbium Tiberii Cæsaris apud Svet. *c.22.* Boni Pastoris est tondere pecus non deglubere. Semperque novi fœtus substituendi ad conservandam diuturnitatem gregis. *arg. l. 220. ff. de V. S.*

8 Idem observandum ferè si usufructus pecorum alteri constituatur, proprietate penes Dominum manente *§.2. J. de Usufr.* Fœtus equidem pecorum ad usufructuarium pertinet. *l.70. in pr. & §.1. de usufr.* qui etiam finito usufructu nihil amplius restituit quam accepit *l.62. in fin. l.68. de Usufr.* Quid autem si durante usufructu moriatur pecus, cujus id damnum erit? Inspiciendum quid actum sit, quia pacta dant legem contractui. *l.1. depos.* Aut enim singulorum pecorum ususfructus constitutus est, aut certi alicujus gregis. Si illud, tunc, siquidem æstimato datum est pecus, eo mortuo pretium æstimatum ab usufructuario solvendum erit, *d. §.2. ibi si moriatur Inst. de usufr.* quia æstimatio transfert periculum in accipientem *l.3. pro emt. l.7. de publ. in rem l.1. §.1. de æstim. act.* Sin minus, perit pecus suo Domino, ad quem etiam caro & corium mortui pecoris pertinet, *l.30. quib. mod. usufr.* si modo casus fortuitus absque culpa fructuarii contigit, Treut. *1. d.15. th.11. in fin.* neque per famem aut inediam interiit: Eoque casu non tenetur fructuarius ex partu quicquam substituere *l.70. §.3. de usufr.* At si gregis ususfructus constitutus sit, is finito usufructu eodem numero restituendus, quo datus est. *d.l.62. l. 68. de usufr.* Licet enim incrementa pecorum augeant gregem *l.22. de Leg.1.* Itaque agni ovium loco habentur cum ad tonsuram venerint. *l. 60. in pr. de leg.3. l.65. §. 4. eod.* Si fundus cum instrumentis seu 9
pecoribus legatus, & fundus possit sustinere suo gramine tantum mille oves; testator autem comparavit duo millia ovium: hæc legato cessura cum Labeone Jabolenus *in l. 2. pr. de instr. vel instrum. leg.* Nec enim quærendum est, quid debuisset parari pecoris instrumenti fundi causa, sed quid paratum esset. *d.l. 25. pr.* Barth. *in leg. cum quæretur §. lana de Leg. III.* Cum instrumentum omne legatum esset excepto pecore vel ovibus, etiam pastores opiliones ovilia qvoque legato non continentur per *d. l. 25. §. 2. de instr. vel instruct. leg.*

Pecorum vel ovium usu legato neque lacte neque agnis neque lana utetur usuarius. *§. 4. Inst. de usu & habit.* Modicus tamen lactis usus conceditur, 10
neque enim tam stricte interpretandæ sunt voluntates defunctorum. *l.12. §.2. de Usu & habit.* Bald. *in hunc text.* Seb. Medic. *Tractat. de acquir. possess. n.183. seq.* Usuarius igitur ad stercorandum agrû suum pecoribus duntaxat uti potest. Cum enim lac, lana & agni ad fructus perti-

pertineant, qui non competunt usuario
& nihil restet utilitatis quam stercora-
tio, ideo solum hæc usuario relinquitur.
Faber. *Ration. ad d. text.*
Ovibus legatis agni arietesque non
11 continentur. Ovium verò grege le-
12 gato utrumque continetur. Paul. *Lib. 3.*
Sent. tit. 6. §. 74. Grex autem continet
13 multitudinem pecorum in unum col-
lectorum *l. 70 §. 3. de Usufr.* ad quem in
ovibus ad minimum decem requirunt
l. ult. de Abig. Ovillum pecus mollissi-
14 mum esse, & ovem & hominem iisdem
fere totidemque tentari morbis com-
munis testatur experientia, quorum
plurimi enumerantur, pestis nempe,
febris, morbus comitialis, rabies, asth-
ma, tussis, Dyspnea, lienis affectus, pro-
fluvium ventris, argema, strumæ, tu-
mor ventris, mentigo, sacer ignis, sca-
bies &c. Et Petrus Crescentiensis illa-
15 rum sanitatem certis cognosci signis
docuit; Namque si aperiantur earum
oculi & venæ sint rubicundæ & subti-
les, sanas easdem esse ait; Insanas verò
si na albæ vel rubicundæ & crassæ simul
apparuerint.
Hinc observatu dignum est: eum,
16 qui servitutem pascendi habet, non de-
bere uti pascuis cum pecoribus mor-
bosis: ne & alia pecora contagione
morbosi pecoris pereant, *arg. l. 13. pr.*
ubi Dd. *ff. de action. empt.* Carpz. *P. 2. C.*
41. D. 8. Quo spectat elegans distichon:

Morbida facta pecus totum corrumpit ovile:
Ne maculet socias est separanda grege.

Unde & beatus Hieronymus scribit:
Resecandæ sunt putridæ carnes & sca-
biosa ovis à caulis repellenda, ne tota
domus massa, corpus & pecora ardeant,
corrumpantur, putrefiant, intereant, *Ca-*
non. resecandæ 16. caus. 24. quæst. 3. Eodem
facit textus in *can. penult. vers. sicut ex*
una ove morbida &c. distinct. 45. in l. 2.
pr. c. de summa Trinit. l. Julianus pr. cum
ibi not. ff. de act. emt. Et Barth. Cæpolla
17 *Tr. de Servit. Rustic. Præd. per authentic.*
furfur. quod præstitum ab his in fin. dicit,
quod ubicunque sit hujusmodi infecti-
onis timor, possit illarum ovium fieri
expulsio etiam de Civitate. Hinc quo- 18
que infert, quod si aliqua inhonesta mu-
lier veniat in viciniam, possint vicini
ipsam expellere, quod idem de Leprosis
&c. monet Gloss. *in cap. 1. vers. expellam*
de usuris in 6to jung. eund. Cœpoll. *in l.*
Ædiles §. Prædius ff. de Ædil. Edict.
Exinde Lanii, qui studio per pascua 19
agunt oves morbosas earumque car-
nes vendunt, atque ita non modo pa-
scua corrumpunt sed & homines con-
tagionis gravant timore, pro circum-
stantiis usque ad relegationem puniri
possunt, prout Scabini Jenens. respon-
derunt, Haben vor abgewichenen 14. Ta-
gen sich zween Metzger zu L. B. G. V. H. W.
freventlicher Weise in andere Herrschafften
Böcklichte (oder gantz Frantzösche) Scha-
fe eingekaufft/ damit des Wohlgebohrnen
Herrn Heinrichen des Jüngern und der
Zeit ältesten Reussen Herrn von Plauen
ꝛc. Vieh und Schafftrifften übertrieben /
auch gemeldte untüchtige Schafe nach L.
gebracht/daselbst solche geschlachtet/uñ das
Fleisch unbeschauet unter die Bürger ver-
kaufft/ denen es itziger Zeit/ so dasselbe ver-
speiset / einen grossen Eckel und Wieder-
willen bringet. Ob nun wohl gedachter H.
W. darmit sich entschuldiget / daß er uffm
Felde das dicköpffigte Schaf erschlagen
wollen/ B. G. aber ihm gewehret/ mit
Vorwenden/ daß er in willens die Schafe
Abends/ daß es niemand gewahr würde/
in die Stadt zu bringen: Und daß dersel-
be uff der Herrn Reussen einem Fuhrwerck
weg uff Neuendorff / und hernach durchs
Kohsala übers Gehäge in Thiergarten die
Schafe getrieben / geweidet/ und Abends
in die Stadt gebracht/ auch das eine un-
reine Schaf mit dem dickzerschwollenen
Kopffe schon gestochen gehabt ehe er des
andern Tages frühe zu ihm kommen.
Demnach dieweil er die andern 5. Scha-
fe geschlachtet und ausgearbeitet/ auch
an den Beinen befunden/ daß sie unrein/
welches Fleisch gleichwohl / wie vom er-
sten/ iedes Pfund 6. Pf. verkaufft worden
und er den Gewinn von berührten sechs
Schafen zur Helffte bekommen / alles
nach mehrern Inhalt beydes der abson-
derlichen Verhör und Confrontation; So
sind beyde verhaffte Metzger über das

ausgestandene Gefängniß noch ferner strafbahr/ und nicht allein die an Urtheil-Gelde/ Bothen-Lohn und dergleichen verursachte Unkosten zu ersetzen schuldig; Sondern es ist auch V. G. mit Verweisung auf N. Jahr / oder 40. Reichsthl. Geld-Busse zu milden Sachen anzuwenden/ willkührlich zu belegen/ V. R. W. Pariter Facultas Juridica Wittebergensis pœnam carceris dictavit lanioni oves variolis infectas Böckigte Schafe mactanti & carnes earum vendenti. P. P. Daß Hans Schwartzburger wegen seiner Begünstigung 14. Tage lang mit Gefängniß oder um 2. neue Schock zu bestraffen/ so wohl die verursachte Unkosten zu erstatten schuldig/ er könte und wolte deñ/ nach vorhergehender scharffer Verwarnung / von der schweren Straffe des Meineydes/ vermittelst Eydes sich reinigen/ und daß die in der Woche vor Martini 1690. bey Gottfried Krahm zu Wolckwitz geschlachtete und in Leipzig verkauffte 26. Schafe nicht Böckigt gewesen/ oder wenigsten er Schwartzburger damahls / als er die Schafe geschlachtet/ und das Fleisch davon verkauffet / solches nicht gewust schweren/ so ist er mit der zuerkannten Straffe zwar zu verschonen/ nichts destoweniger aber die verursachten Unkosten zu erstatten verbunden/ *die 15. Junii. 1691.*

20 Idem dicendum venit de ovibus scabiosis Schmier-Vieh/ quas in locis ubi rein Vieh pascere non licet. Ord. Polit. Mechlinb. *p. 153.* ubi dicitur: Weiln eine gemeine Klage ist/ daß etliche auf dem Lande Schmier- und unreine Schafe halten/ dadurch die Trifft und Weide also vergifftet und beschmeist und daß solches je länger je weiter / von einem Ort auf den andern kommt/ und der Nachbarn gesunde Schafe durch die unsaubere/ untüchtig gemacht werden. Als befehlen wir gnädig / es wolle ein jeder/ der ietzo Schmier-Schafe hält / selber bedencken / daß es dem Gemeinen Nutzen zuträglicher / daß reine und nicht Schmier-Schafe gehalten werden/ dieweil die Wolle von denselben nicht so gut/ als von den reinen Schafen/ das Fleisch auch unsauber und ungesund / und die Schmier-Schafe ihrer Kranckheit halber nicht so lange stehen solten als die andern / und derowegen zum förderlichsten die hinweg thun und abschaffen. In Pomerania si pastor habet oves scabiosas & per has vicinis damnum sit illatum, amissione earum punitur. Königliche Pommerische renovirte Schäfer-Ordnung. Imo si ejusmodi oves scabiosæ aut jecoris morbosi pro sanis venditæ fuerint, redhiberi possunt. *l. 38. §. 5. ff. de Ædil. Ed.* Quotiescunque enim in materia vel in qualitatibus rei erratur, emtor ad redhibendum & quandoque ad interesse agere potest contra venditorem, qui cum sciret vel scire deberet, non ex ea materia vel non ejus qualitatis rem esse, Struv. *S. J. C. Exerc. XXII. th. 10. per l. 45. l. 57. ff. de contrah. emt. & l. 21. pr. §. 2 ff. de act. emt.* hinc & tenetur omnino venditor actione redhibitoria ad restitutionem pretii, si oves vendiderit vitiosas, v. g. scabiosas aut jecoris morbosi (reudige oder faule Schafe) Joh. Wilhelm Rœuenstrunck *Meditat. ædilit. Lib. 1. c. 1. n. 10.* etiamsi venditor ignorasset vitium; 21

22 Ut autem obtineat emtor necesse est ut probet vitium vel morbum fuisse in re ante contractam venditionem. Gomez. *Tom. 2. c. 2. variar. Resol. n. 49. Col. 1. pr.* Hæc vero probatio haud aliter fieri potest, quam accedente opilionis judicio; Tunc enim tempus contractus inspiciendum, & postea quanto tempore animal vitio aliquo seu morbo laborare possit donec ex eo moriatur, judicandum. Et hoc ita factum est in causa H. St. und H. K. ubi emtor contra venditorem probavit oves ante contractum fuisse vitiosas, testantibus tribus opilionibus, & primò quidem: Ehe und zuvor die Schafe stürben / müsten sie die Fäule zum wenigsten 14. oder 15. Wochen bey sich tragen. Altero autem ita zwischen Johannis und Bartholomæi haben sie die Fäule gefressen/ und das wuste er als ein Schäfer aus der Erfahrung. Et tertiò denique: Ein viertel Jahr zum wenigsten müsten die Schafe die Fäule in ihrem Leibe tragen ehe sie stürben. Quibus tandem accessit servi cujusdam opilionis testimonium hoc asserentis: Ein Schaf könne 21. Wochen die Fäule wohl tragen/

tragen/ ehe man es an ihme spüren könne.

23 Hunc itaque in modum ab emtore probatione facta Dn. JCti Giessenses pro eo & quidem ita pronunciarunt: In Con. und reconventione Sachen H. St. Klägers und Nachbeklagten an einem/ entgegen und wieder H. K. Vorbeklagten und Nachklägern am andern Theil/ wird hiermit vor Recht erkant/ daß erstlich in Puncto conventionis Nachbeklagter die noch lebende und übrige Schafe/ zu samt dero abgestorbenen Fellen/ wiederum anzunehmen/ und den Vorklägern die ihme ausgezahlte funffzig Spanische Thaler zusamt darvon gebührenden Interesse, wie auch alle durch die verkauffte Schafe verursachte Kosten und Schaden/ also viel dessen kan liquidiret werden/ zuerstatten/ zu verdammen sey/ also denn Vorbeklagter und Nachkläger hiermit absolviret und entlediget/ Vorkläger und Nachbeklagter zu deme wie vorstehet schuldig hiermit erkläret und verdammet wird/ die auffgelauffene Gerichts-Kosten aber werden aus hierzu bewegenden Ursachen gegen einander compensiret und verglichen. V. R. W.

In eadem causa Marpurgenses transmissis postea ad eosdem actis Giessensibus fuere contrarii, & emtori hoc onus probandi, qvod venditor sibi oves pro sanis ac obdurantibus vendiderit, (er habe sie ihme vor halt und wehr Vieh verkaufft) sequenti modo adjudicantes: Als ihr uns die in eurer Sachen wieder H. K. Z. L. aus Fürstl. Heßischer Cantzeley zu Darmstadt etlicher verfaulte Schafe und Hämmel halben ergangenen Acta und Gerichts-Handelung zugeschickt/ und euch der Rechte darüber zu belehren gebeten habt/ so haben wir demnach dieselben mit Fleiß verlesen und erwogen/ geruhen darauff vor Recht/ daß gedachter H. K. nochmahls wie recht zu beweisen schuldig sey/ daß ihr ihme das Schaf-Viehe vor halt oder wehr Viehe verkaufft habt/ und woferne er solches nicht thun könte/ und würde er H. K. euch das bishero vorenthaltene Kauffgeld/ wie auch darvon von Zeit an Verzugs gebührendes Interesse zu bezahlen durch Urtheil und Recht zu verdammen/ uns ihr von seiner gegen euch angestelten reconvention Klage zu absolviren und zu erledigen seyd/ do er aber solches beweisen könte und würde/ so wäre er von der gegen ihm angestellten Convention-Klage zu entbinden/ und ihr wäret ihm alle verursachte Kosten und Schäden zu erstatten anzuweisen. V. R. W.

Sed ab hac Marpurgensium sententia recte discesserunt Dn. JCti Jenenses, ad Consultat. H. St. *M. Decembr. Anno 1618.* Giessensium opinionem hoc modo confirmantes: Als ihr uns die Acta primæ instantiæ samt dem Appellation-Libell in Sachen euch Appellanten an einem wieder/ H. K. Z. L. Appellanten andern Theils/ zugeschickte Acten U. E. der R. Z. B. Geb. Demnach erachten wir solchen gemäß in den Rechten gegründet. Wenn gleich eure 200. Hammel und Schaf-Vieh H. K. um Martini 1617. gekaufft/ und bey solcher Handlung vor halt und wehr Viehe/ daß da rein sey und nicht faul/ sondern sich halte und wehre/ daß man sich des Hinfallens nicht zu befahren/ keine Wehnung geschehen. Demnach dieweil bewiesen/ daß/ ehe vier Wochen nach geschlossenem Kauffe verflossen/ albereit eure Stücke angefangen an der Fäulle hinzufallen/ welchen Mangel der Käuffer bey dem contrahiren nicht spüren können/ und die abgehörte Schäfer eydlich berichtet/ daß die abgestorbenen Stücke die Fäulung bey sich getragen/ ehe H. K. dieselben gekaufft/ so ist in voriger instantz wohl gesprochen/ und habt ihr in prosecutione Appellationis, wann nicht das Gegenspiel bewiesen wird/ eines bessern Urtheils euch nicht zu versehen. V. R. W.

Supra monitum est ad interesse etiam quandoque teneri venditorem, & hoc ita se habet, si sciverit rem venditam esse vitiosam; Sin vero in justa fuerit ignorantia venditor, rei nomine, non ratione interesse tenetur. *l. 45. ff. de contrah. emt.* ut scilicet rescissa emtione ipse solum pretium restituat, ipsique res reddatur. vid. Dn. Struv. *Exercit. XXIII. th. 10.* Probandum autem ab emtore erit, venditorem scivisse tale vitium, uti Borgn. Cavalcan. *P. 2. Dec. 7. n. 12.* 24

n. 12. seqq. cum ibi citatis existimat. Et hoc probato tenetur venditor omnia damna, expensas & interesse reficere. Plot. *in l. 9. n. 551. vers. vasa C. unde vi.*

25 Adjicere hic libet quæstionem: An, si pluribus ovibus venditis una solum earum sit morbosa, omnes reliquæ redhiberi possint? Affirm. emtor enim non tenetur reliquas non morbosas retinere pro rata pretii. *arg. l. 34. l. 38. §. ult. & l. 64. §. 1. ff. de ædil. edict.* junge Bald. *in l. 4. C. de ædil. action. Col. 2. vers. sed pone.* Nec quicquam nos movet qvod Paris *Cons. 64. n. 69. vol. 1.* adducat dictas leges in contrarium. Dn. Struv. *d. dissert. de Jur. Ovium. Sect. 2. c. 1.*

26 Prædium ovile verò dicitur eine Schäferey. Hoc autem quid importet optime explicat Paul. Matth. Wehner. *in Pract. Observ. p. 583.* in verbis: Eine Schäferey heist nicht allein eine Scheure oder Stallung/ darein die Schafe gestellet werden / sondern es wird das alles Scheuren/ Stall/ Schafe/ Wiesen und Weyde damit die Schafe müssen unterhalten werden/ mit einem Worte eine Schäferey genennet.

27 Quamvis vero jure communi cuivis licitum sit in fundo suo aliquid extruere, & rem sive conditionem suam etiam cum alterius detrimento facere meliorem *l. 24. §. fin. & l. 26. ff. de damn. infect.* (cujus tamen rei vide limitationes apud Hieron. Scharff. *Cent. 3. Consil. 16. n. 3. &* Gail. *Lib. 2. Obs. 69.*) Indeque omnino sequatur, quod in extructione ovilis idem obtineat, nec prohibeatur quis tantum alere ovium numerum quantum ipsi lubeat, uti hoc confirmatum est Responsis Lips. & Wittebergensium, quæ exhibet Georg. Beat. *in publ. sent. defin. Saxon.*

28 *in Casib. variis Tit. 27.* Juribus tamen Provincialibus multorum locorum id minimè licitum, sed quod extructionem ovilis attinet eadem nemini, nisi ex antiqua consvetudine jus tale docere possit, conceditur; nec etiam domino loci, nisi sibi ab initio nascentis regni sive territorii, quando facta est inter se & universitatem terminorum divisio, hoc reservarit, uti tradit Sesse *Dec. 74. n. 29.* Id quoque de Jure Saxonico testantur Coler. *P. 1. Dec. 218.* Carpzov. *P. 2. Dec. 206. n. 11.* Berl. *P. 2. Conclus. 49. n. 12.* Idem obtinere tradit in Ducatu Würtenbergico Christophorus Besold. *in Commentar.* über die Fürstl. Würtenberg. Lands-Ordn. *Tit.* von Weid- und Schaf-Ordn. *n. 2.* Et de Marchia Brandenburgensi Joach. Scheplitz. *ad Consvetud. Brandenb. Part. IV. Tit. 20. §. 1.* Neque ibidem ovi- 29
lia ex urbibus & pagis in alium commodiorem locum sine consensu vicini transferre licitum est, uti *c. l.* per hunc expressum textum constat: Ob wohl zu recht versehen/ daß ein ieder/ welcher eine Schäferey-Gerechtigkeit an einem Orte hat/ es sey in einer Stadt oder Dorffe/ Macht habe dieselbe aus der Stadt oder Dorffe seiner Gelegenheit nach auffzubauen und zu transferiren: So wird doch solches Inhalt einer sonderlichen Bewilligung auffm Lande in der Marck Brandenburg nicht gehalten/ und muß keiner von Adel eine Schäfferey aus der Stadt oder Dorffe an einen andern und gelegnern Ort im Holtze vor der Stadt oder ausserhalb des Dorffs ohne Bewilligung seiner Benachbarten aufbauen und transferiren.

Sic quoque in Bavaria illi, qui prædia ovilia jam antiquitus possiderunt, sub privatione juris pascendi, vel pro qualitate delicti sub graviori pœna majorem gregem in sylvis & agris quam ab hominum memoria pascere consveverunt, nec pascere nec nova ovilia constituere valent. vid. Jus Forest. Rom. Bavaric. *Art. 35.* Verba autem illa antiquitus & ab hominum memoria ex Wehner. *in suis observat. ad verb.* Alters/ von alters/ ad minimum de 40. vel 50. annis accipienda esse refert Sebast. Khraiser. *ad cit. loc. Jur. For. jung.* Meichsner. *in Decis. Camer. Tom. 2. P. 2. Dec. 4. n. 8.* Sed quæritur quid juris, si duo fra- 30
tres Nobiles duo in pago quodam possideant ovilia, & deinceps horum unus moriatur relictis filiis duobus vel pluribus quorum quilibet deinde ovilis illius particeps esse vult, an cuilibet pro-

proprium ovile & singularem pastorem alere licitum est? Casum hunc ita decisum esse: Daß die Brüder entweder die Schäferey müssen gemein haben / und die Nutzung theilen/ oder sie müßten einem allein die Schäferey gönnen und darum kavelen: Nec hoc concedi daß jeder Bruder wolle seinen Antheil Schafe sonderlich hüten lassen oder darauf einen eigenen Kost-Knecht oder Pacht-Schäfer halten/ denn auf solchen Fall würden viel Schäfer und Hirten/ testatur Scheplitz. *d.t.*

31 Quid vero, si quis in suo fundo exstruxisset ovile, idque ultra decennium absque ullius contradictione possederit, num postmodum vicini hoc impugnare possunt? Ad hanc facti speciem Responsa diversa JCtorum exhibet Joach. Scheplitz. *cit. loc.* Nimirum Francofurtensium: Seyd ihr eurem Bericht nach über 10. Jahr lang in geruhigem Besitz der Schäferey gewesen/ so werdet ihr bey solchem Besitz so lange erhalten biß euer Vetter in petitorio euch daraus durchs Recht entsetzete V.R.W. Et Brandenburgensium. Ist N. auff den zu N. gelegenen Aeckern und Feldern zwey Schäfereyen zu halten befugt gewesen/ da er denn solche Lehn-Gerechtigkeit zum halben Theil auff euch vererbet/ und ihr eine Schäferey zu eurer/ mit Wissen und Duldung eures Vettern N. auffbauen lassen/ und 15. Jahr über im geruhigen Besitz gehabt/ so ist gemeldter euer Vetter euch darüber Eintracht zu thun nicht befugt. V.R.W.

32 Illud porro indubitati juris est, quod is, cui servitus pascendi oves competit, ea ita uti debeat, prout in constitutione servitutis conventum, sed servitus illa præscripta est *arg. l. 1. §. 6. ff. depos. l. 11. §. 1. ff. de Serv. Præd. Urb.* Ex quo infertur, si quis per legitimum tempus ad præscriptionem necessarium in alieno fundo mille oves pavit, & non ultra, licet postea grex ille crescat & augeatur, quod plures oves quam mille ibi pascere non possit. *l. 1. §. 18. ff. de aqua quot. æstiv.* ibiq; Bruñem. *n. 13.* idq; per regulã vulgarem, qua dicitur tantum præscriptum censeri, quantũ fuit possessũ *arg. l. 1. §. 4. ff. de Itin. actuque priv.* Berlich. *p. 2. Concl. 49. n. 10.* Mev. *P. 7. Dec. 119.* Cuivis enim bono patrifamilias cognitum est quàm agris & pascuis longè gravior pastus sit ovium quam aliorum pecorum. Mev. *P. 8. Dec. 275. n. 8.* Quid autem juris si alicui ab alio jus pascendi oves fundo generaliter conceditur sine determinatione certæ quantitatis, possuntne & illa pecora quæ tempore concessionis non adfuerunt ibidem pasci? 33 Hoc licitum esse ob generalitatem verborum statuit Brunnem. *Cent. 5. Dec. 100. n. 2. propter l. 39. ff. de Pact.* secundum quam pacta obscura contra eos explicanda sunt qui mentem suam clarius exprimere potuerunt; Et concessum in genere recipit augmentum & diminutionem.

Deinde si quis alicui potestatem concessit pascendi oves, quod is etiam in illo genere uti debeat servitute pascendi, non in alio, adeoque boves & vaccas pascere nequeat. Dither. *in Cont. Besold. vocab.* Hirten. Cæpoll. *de Serv. Rust. præd. c. 9. n. 17.* 34

Ulterius infertur: quod is, qui jus pascendi ex uno ovili in pluribus locis aut pagis habet, non possit novum ovile extruere in illo loco ubi antea nullum fuit, Coler. *P. 1. Dec. 218. n. 1.* Si tamen servitus pascendi generaliter & simpliciter constituta, vel præscripta fuerit: tunc ea cum omni pecore cujuscunque generis usurpari & exerceri potest, *l. 13. ff. de Servit. Urb. Præd. l. 13. §. ult. ff. de Servit. præd. rust.* 35

An autem is, qui habet jus compascuorum, tantum pecoris in fundum alterius pellere potest quantum libet, quæstionis est? Et videtur dicendum, quod non possit: Quatenus enim jus compascuorum prædio debetur, eatenus eodem uti potest, nec licet ipsi omnia pecora undecunque quæsita pascere in communibus agris, sed quæ ad prædium illud, cujus intuitu habet, pertinent, welches er in seinem Gute ausfüttern oder auswintern kan. Mev. *P. 5. D. 151.* Idem quoque dicendum de communibus pascuis civitatum & pagorũ, iis enim Dominus secundum quosdam, licet jurisdictionem habeat, non aliter uti potest, quam uti alius incola. Wehner. 36 37

ner. *in Observ. Pract. verbo* Weydgang. §. *unde & Dominus.* Brunnem. *ad l. 17. ff. de S. R. P. n. 4.* Frid. Müller. *in Pract. Civil. March. Resol. 116. n. 6.* Et quamvis pascuis uti possit, si ut habitator & incola illius loci spectetur (wann einer von Adel in seinem Dorffe wohnet oder daselbst ein Schloß hat) moderate tamen uti debet pecudum numero pro arbitrio boni viri, & juxta territorii pascuorumque qualitatem, ne subditi vel vicini hac in re lædantur Tusch. *Pract. Concl. lit. P.* Berlich. *P. 2. Concl. 49. n. 12.* Et quamvis sint qui hac in re dominis multum concedant ob jurisdictionem, tamen cum Manzio *Quæst. Palat. 14.* recte statuimus eundem exinde nullum habere dominium in pascuis illius territorii, in quo jurisdictione utitur; cum pascua publica regulariter sint communitatum non vero Dominorum Jurisdictionem habentium, Covarruv. *Pract. quæst. c. 37.* & insuper argumentum à jurisdictione ad proprietatem non valeat, nec ei qui proprietatem habet competat etiam jus pascendi. Keller. *de offic. jurisd. Polit. Lib. 2. cap. 15.* Mynsing. *Respons. 11. n. 18. Dec. 4. &* Wehner. *Pract. Observ. verb.* Weidgang. Hinc notanter dicitur in der Würtenb. Landes-Ordn. *in constit. Novell. 10. §. 5.* Daß ihre Fürstliche Durchl. sich erbötig machen Ihre eigene Schäfereyen dergestalt anzustellen/ daß die gemein Weyden nicht überschlagen oder verderbet werden/ mit dem Anerbiethen/ daß kein Schäffer zu Herbst-Zeiten nach Martini und im Frühlinge nach Cathedra Petri mit denen Schafen auf den Weiden sich finden lassen solle. vid. Georg. Ludovic. Länderspür *in Commentar.* über die Fürstl. Würtenb. Landes-Ordn. *pag. 268. n. 6. seqq.*

Quia etiam agris & pascuis longè
38 gravior est pastus ovium quam aliorū pecorum. Mev. *P. 8. D. 275. n. 8.* Ideoqve Superior Magistratus libertatem & pecora pascendi jus ad certum ovium numerum restringere ac limitare potest; quippe qvum sæpissimè hoc publica subditorum svadeat utilitas, & ut plurimum pascuorum qualitas libertatem haut circumscriptam hac in re prohibeat. Si in plerisque Saxoniæ locis hic oves alendi modus pro quantitate agrorum & pratorum est determinatus, terræ sc. possidenti mansum octo habere oves est permissum, uti hoc expressè patet ex Constitutionibus Provincialibus Saxonicis, cumprimis autem ex illa Saxo-Gothana sub *Tit. 21.* ita habente: An denen Orten welche Schafe zu halten hergebracht und berechtiget/ mögen auf eine jede Hufe achte/ und also auf und ab/ nachdem ein jeder viel oder wenig Aecker hat/ mehr aber nicht/ bey Verlierung der übrigen halten/ es wäre denn/ daß eine oder die andere Gemeinde sonderbahre Trifft-Gerechtigkeit hätte/ und dahero von den Einwohnern auf eine Hufe mehr Schafe gehalten werden können. Et ordinatio Provincialis Bavarica *Lib. 3. Tit. 14. art. 4. rubr.* Wiewohl ein jeder Bauersmann &c. hoc constituit: Wo die Bauren forthin Schafe haben wollen/ das doch keinem/ denn alleine auf seines Gutes Grunde/ und denen/ die es von Alters im Gebrauch hergebracht hätten/ gestattet soll werden/ darinnen soll man die Maaß halten/ nemlich daß ein Hoff vier und zwanzig/ eine Hufe zwölffe/ und ein Löhner oder Söldner/ der zu bauen hat/ acht Schafe/ oder so viel jeder über Winter bey seinem Gut ausbringen kan/ jedoch daß keiner den Sommer auf die Weyde Schafe hinzukauffe oder um Geld zu Ihm nehme; Aber ein Söldner/ der nicht zu bauen hat/ mag vier Schafe und nicht mehr haben/ und sollen die jungen Lämmer so von solchen Schafen herkommen/ allemahl über das andere Jahr in die bestimbte Anzahl gerechnet/ und für Schafe gezehlet werden; Welcher aber das überfahren würde/ dem sollen dieselbe Schafe durch seine Gerichts-Obrigkeit zur Straffe unnachläßlich genommen werden/ Qvid circa hanc rem moris sit in Silesia refert Jacob Schickfuß in *Chron. Siles. Lib. 3. p. m. 496.* hoc modo: Die Bauren an den Dörffern sollen nicht mehr denn auf eine Hufe über Winter 25. Schafe halten/ jedoch mit des Herrn Willen; die Schultzen aber und Freyen/ welche Briefe auf ihre Hufen haben darinnen eine Schaff-Trifft benennet ist/ die sollen nicht

nicht mehr auf eine Hube über Winters als 100. Schafe halten / es wäre denn daß einer mit was mehrern befreyet wäre/ und solches mit richtigen Briefen beweisen könte/ der soll solches billig geniessen.

39 Quandoque fit, ut Collegium Laniorum in civitate aliqua singulari oves alendi gaudeat jure, in quæstionem ergo deducitur, an præter id etiam possint uti juribus universitatis, & utroque modo, ut scilicet lanii & cives sive incolæ istius loci sint spectandi. v. g. In der Metzger zu Eschwegen uhralten Ordnung so Anno 1570. aufgerichtet/ ist enthalten/ daß denen Metzgern daselbst verstattet 4. Pferche allda vor der Stadt zu halten/ jedoch daß sie vor Jacobi nicht zu Felde schlagen/ noch in einem Pferche über 150. Stücke Schaafviehs/ auch über Winter keine Schafe und Zucht-Viehe halten solten. Am 18. Augusti aber hat bey Ihrer Fürstl. Gn. Land-Graf Moritzen zu Hessen die gemeine Bürgerschafft zu Eschwegen gnädigst erhalten/ gegen jährlicher Entrichtung 150. Gülden eine Schäfferey zu halten/ und sich deren zu gebrauchen/ und solten diejenigen so Schafe zu halten Willens sich angeben und einschreiben lassen. Controvertitur itaque, an & lanii hujus universitatis essent participes. Hæc res in Scabinatu Jenensi *M. Novembr. Anno 1630.* ita est decisa: Erscheinet daraus allenthalben so viel/ daß die Metzger von der Sambt-Schäferey der Bürgerschafft zu Eschwegen nicht auszuschliessen / und keiner præscription oder Verjährung bedürfftig/ es würde denn die hohe Landes Fürstliche Obrigkeit die Anno 1615. beschehene gnädige Verstattung also erklären / daß die Metzger darunter nicht begriffen/ auf welchen Fall sie sich an den 4. Pferchen begnügen zu lassen schuldig/ und werden alsdenn von der obangezogenen Sambt-Schäferey billig abgewiesen. V. R. W. Struv. *d. dissert. de Jure Ovium. Sect. 3. c. 1.*

40 Oves de jure Saxonico communiter ad Geradam, non vero ad Sponsalitiam largitatem, nec domestica cibaria pertinent. Struv. *de sign. rerum Gerad.* Quod dilucidè confirmatur responso à Scabinatu Jenensi *Anno 1625. M. Martio* hoc modo dato: Dieweil vermöge G. von S. zu K. Seel. Eheberedung *sub dato* am *16. Febr. Anno 1601.* nach dessen Tode seiner hinterlassenen Wittben vor die Morgen-Gab und Mußtheil von euch/ als Lehnfolgern 1000. fl. Geldes gesetzet/ welches in Abtretung des versicherten Ritter-Guts baar hinaus zu geben: So behaltet ihr dargegen was sonsten zur Morgen-Gab und Mußtheil gehöret / nicht unbillig. (Res enim succedit in locum pretii, als wann die Morgen-Gabe und Mußtheil von den Lehnsfolgern gekaufft sey) Ob aber wohl in gemeldter Ehebereдung des Viehes in gemein gedacht; so geben doch die darinnen angezogene Umstände so viel Nachrichtung / daß solches Viehe alleine von Rindviehe ausser Ochsen und von andern Viehe / welches zur Morgen-Gab und Mußtheil gehörig/ zu verstehen/ dahero ihr euch als Lehns-Erben der Schafe nicht anzumassen; sondern demnach die Wittbe solcher Gerad-Stücke sich begeben / so sind sie unter die Landes-Erben auszutheilen 2c. Qvod tamen intelligendum saltem de ovibus fœminini generis, exceptis tam castratis qvam incastratis arietibus. Land-R. *Lib. 1. Art. 24.*

Bone autem hoc locò attendenda est distinctio inter Geradam seu plenam (die volle Gerade/) & Cognatarum, (die Nifftel-Gerad.) Illa post mortem mariti uxori vel ejusdem filiæ regulariter jure Saxon. plenè debetur & omnes, nisi statuto vel consvetudine alicujus loci aliter sit dispositum, sub se comprehendit oves. vid. Weichb. *Art. 23. in text. verb.* Nun höret und vernehmet/ was zu der Gerade gehöret / da gehören zu alle weibliche Kleidung/ Gänse/ Endten/ Schafe 2c. Land-R. *Lib. 1. Art. 24. in verb.* So nimmt sie auch alles / was zu der Gerade gehöret/ das sind alle Schafe 2c. Non attento utrum hæ propriæ mulieris an verò mariti fuerint. vid. Matth. Berlich. *P. 3. Concl. 28. n. 31. seqq.* Carpzov. *P. 2. Const. 14. Def. 22.* & Matth. Wesenbec. *Cons. 285. qv. 9. n. 54.* Nec regulariter illæ quæ mercede locatæ sunt excluduntur. vid. Goldbeck. *de Jur. Gerad. fol. 56. n. 19. & fol. 159. n. 29.* Quod tamen restringitur aliterque se habet, si locator ita contraxerit, ut in suo sit positum arbitrio vel oves vel certum qvoddam pro iisdem accipere pretium; uti putarunt

tarunt Domini Scabini Jenenses, eoque modo *M. April. Anno.* 1631. H. D. von T. zu S. Erben responderunt: Ist euer Vater H. D. von T. Seel. am *6. Decemb.* nechst abgewichenen Jahres verstorben/ und hat unter andern auch etliche eiserne Schafe/ jedes Stück um 25. Gr. angeschlagen/ an unterschiedlichen Oertern aussenstehende hinterlassen/ welche er dergestalt auff drey Jahr lang um Zinß ausgethan/ daß ihme von jedem Noß 3. Gr. 6. Pf. an statt 1. Pfund Wolle jährlich gegeben werde/ und bey Endung und Ausgangs solcher drey Jahr ihme frey stehen solte/ ob er wieder andere Schafe nehmen oder vor jedes Stück 25. Gr. gewarten wolte. Ob nun wohl euers Vaters seel. Wittbe eure Stieffmutter solche/ und benahmentlich diejenige/ so weibliches Geschlechts/ in ihre Gerade ziehen will: so sind doch dieselbe gestalten Sachen nach zum Erbe gehörig/ und werden auch billig abgefolget. V. R. W.

41 Hæc vero, nempe Cognatorum Gerada, illas saltem oves ad proximam cognatam defert, quas uxor ad maritum intulit, & quæ ipsius fuerunt propriæ per Gloss. *in cap.* 56. Lehn-R. verb. Auff daß ihr nun eigentlich wisset/ was zu der Gerade gehöret/ so mercket zu der Gerade gehören alle Schafe/ die die Frau hat/ da sie ihren Mann nahm und die nimmt auch ihre Nifftel/ hat aber der Mann selber Schaafe gezeuget/ der nimt die Nifftel nicht/ sondern nach dem Tode des Mannes so nimt sie das Weib/ denn das Weib nimt alle Schafe ohne Unterscheid/ aber nicht die Nifftel. Prout etiam ad consultationem Clauß und Hans Ziegern zu Zimmern *M. Augusti 1621.* responderunt Domini Scabini Jenenses: Ist eure Mutter Margaretha Wölffin unlängsten verstorben/ und hat nach sich verlassen ihren Ehemann Valten Ziegen/ und vier Söhne aber keine Tochter. Ob nun wohl ihre Nifftel 18. Schafe/ welche nicht von euer Mutter herkommen/ sondern dieselbe euer Vater in seinem währenden Ehestande erworben/ zu den Gerad Stücken begehret. So seynd doch dieselbe hierzu gestalten Sachen nach nicht gehörig/ dahero von der Obrigkeit die Nifftel von solcher Schafe Forderung abzuweisen V. R. W. Conf. Hartm. Pistor. *Lib. 1. qu. 32. n.* 9. & Andr. Goldbeck. *de Gerad. cap. 2. n. 11.* Notandum autem hic est quod olim Scabini Magdeburgenses in hoc Lipsiensibus & aliis jure Saxon. sequentibus fuerint contrarii, cum plenæ, tum cognatorum Geradæ omnes indistincte adjudicantes oves, sive per maritum, sive per uxorem illæ comparatæ fuerint. Quam verò contrariam observantiam in dicto Archiepiscopatu Magdeburgensi per legem Provincialem *Anno 1657. d. 22. Decembr.* rejectam esse deducit Dn. Joh. Christoph. Herold *Tr. de Jur. Repræsentat. cap. 5. Conclus. 9. n. 4.* verba ibidem des Ertzstifftl. Magdeburgl. Land-Tages Abschieds zu Halla expressè allegans: Quamvis autem præterea sint, quibus scrupulum moveat Gloss. German. *in cap. 24.* ubi considerat eadem, utrum maritus proprium pastorem habuerit, nec ne, in verbis: Die Frau nimmt alle des Mannes Schafe zur Gerade/ hätte aber der Mann sonderliche Schafe/ oder einen sonderlichen Schaf-Hirten/ der sein wäre/ dieselbe gehören ihrer Nifftel nicht/ ob sein Weib stürbe/ sondern was die Frau selbsten an Schafen gehabt/ das allein erben sie auf ihre nechste Gespinnen/ als andere Weiber und Mägde welche Eigenschafft hätten. Ex quo inferre volunt, cognatam eas tantum oves consequi, quas uxor sub proprio pastore habuerit; illas verò, quæ ovibus mariti immistæ fuerint, ad ipsam non pertinere, quantumvis uxoris propriæ fuerint, usu tamen obtinere notum est, quod reprobata hac distinctione omnes oves, quæ uxoris fuerunt propriæ, non attento, utrum in ovilibus sive prædiis mariti existant, vel elocatæ reperiantur, nec ne, ad cognatam pertineant; Et in hanc sententiam responsum est teste fratre Hartmann. Pistor. *Lib. 1. q. 32. num. 10.* â Modestino Pistoris *M. Decembr. Anno 1557.* Distinctionem illam non veram Glossam, sed saltem apostillam, à Practico quodam adjectam esse existimante.

Cæterum non præter rem Niftel-Gerada distingui solet in Geradam Nobili- 42

bilium & plebejarum secundum Goldbeck. *Tr. de Jur. Gerad. cap. 2. n. 21.* & Carpz. *P. 2. c. 14. Def. 24.* jung. D. Richt. Urtheil des Hoffgerichts zu Wittenberg. *Sect. 1. Membr. 1. p. 146. seq.* ita ut inter ignobiles cognatas oves uxoris propriæ &c. ad Geradam non pertineant, sed tantum inter Nobiles. Quæ distinctio etiam hactenus in Scabinatu Jenensi observota, & juxta eum Michael Schwartz zu Dultewitz *M. Maj. Anno 1631.* ita responsum fuit: Eure Schwieger lässet sich in Gerad-Forderung an den Kleidern/ welche euer Weib hinterlassen/ billig besättigen/ (rusticæ enim parum in his terris accipiunt) und seyd ihr derselben was an Schafen/ Kälbern oder Betten/ es habe gleich ihre Tochter in währendem Ehestande dieselbe gezeuget oder nicht/ als Geradstücke abfolgen zu lassen unverbunden. Es könte und wolte denn eure Schwieger-Mutter/ daß ihr ein mehres aus einer sonderbahren dieses Orts beständigen Gewohnheit zur Gerade gebühre/ wie recht darthun/ und beweisen/ damit wäre sie/ und ihr mit eurem Gegenbeweiß zulässlich. Da nun gleich eures verstorbenen Weibes Mutter ausführet und beybringet/ daß in dem Fürstl. Ambte C. auch unter Bauers Leuten ein mehres als die Kleider der Gerade halben abzufolgen sey: So werden doch darunter die Kälber und Kühe/ deßgleichen die von euch gezeugte Schafe nicht begriffen.

43 Ad Geradam vero viduarum Nobilium non sunt referendæ oves cum pacto retrovenditionis venditæ; In quam sententiam quoque ivisse Dominos Scabinos Hallenses dicit Dn. Joh. Christoph. Herold *d. Tr. de Jur. Repræsent. Cap. 1. Conclus. 2. n. 77. M. Octobr. Anno. 1614.* An Jobst von Gottfürden zu Lodersleben ita respondisse referens: Ist eine Adeliche Weibes-Person etwa 8. Tage nach ihres Junckers und Ehewirths Tode auch verblichen/ nnd hat hinter ihr 2. Söhne uud eine Tochter verlassen/ da sie denn gleich dasjenige/ so sie an Morgen-Gab und Mußtheil dahero/ weil sie ihren Juncker überlebet/ zu fordern gehabt/ würcklich empfangen und in ihre Gewehr bekommen/ (welches doch aus eurem Bericht eigentlich nicht zu vernehmen/ auch ihr vielleicht vor dem dreyßigsten nach besagtem ihres Junckers Tode nicht gebühret/ oder nicht gefolget worden/) so wäre dennoch solches alles jetzo nach ihrem Absterben nicht mehr vor Morgen-Gab und Mußtheil/ sondern vor Erbe zu achten/ und derowegen auf ihre nachgelassene Söhne und Töchter zu gleichem Antheil verfället/ und dieweil auch der Verstorbene von Adel noch bey seinem Leben die Schäferey einem andern von Adel wiederkäufflich verkaufft/ so können solche Schafe zur Gerade nicht gerechnet werden/ wenigern den Töchtern alleine zukommen/ sondern es wird die Zeit des Wiederkauffs dem Käuffer billig ausgehalten/ und haben alsdenn die gesamten Erben die Schäferey wiederum an sich zu lösen/ und gehet dieselbe gleicher Gestalt in gleiche Theilung. V. R. W.

Ab hac Viduarum Nobilium Gerada excluduntur etiam oves illæ, quas lanii macello destinatas habent per Gloss. *in art. 23.* Weich-Bild. *n. 25.*

De jure Saxonico quoque non tantum oves sed etiam fœtus ovium ante divisionẽ procreatus utensilium nomine ad mulierem pertinet. *Art. 20. Lib. 1.* 44
Est enim regulare, ut fætus pecoris ejus fiat, ad quem pecus ipsum pertinet. *§. 19. Inst. de R. D. l. unic. §. fœtus d. rei uxor. act.* Quod tamen non absolutè de omnibus agnis intelligendum, de Jure namque Sax. agnæ tantum ad Geradam, agni vero ad hæreditatem pertinent, uti Matth. Wesenb. *Cons. 349. n. 5. seq.* in verbis: Daraus zu schliessen/ wie es auch also gehalten und in Schöppen-Stühlen gesprochen wird/ daß die Lämmer/ so weiblich seyn mit andern Schafen der Gerade folgen/ die männliche aber mit den Schöpsen zum Erbe gehören/ und gleich wie dißfals unter den Schöpsen die männliche Lämmer gerechnet werden/ ungeachtet/ daß darvon ausdrücklich in Sächs. Rechten nicht versehen/ also müssen auch e contrario die weibliche Lämmer zu den Schafen gehören und geschlagen werden/ wie denn auch also täglich erkannt und gesprochen wird.

Sed quid si oves interim antequam divisio iniatur decesserint, ad quem pericu-

riculum earum spectabit? Cum oves bonorum utensilium nomine ad uxorem pertineant, sine hæsitatione statuendum, periculum earum uxorem sustinere debere, cum regulariter periculum rei ad Dominum rei pertinere soleat. *l. 6. l. 9. C. de Pign. act.* Idque etiam satis probatur ex ipsis verbis textus in *d. art. 20.* dum ibi disponitur, mulieres eas saltem res, quæ divisionis tempore extant, das denn da ist/ utensilium nomine percipere, concordat *art. 76. Lib. 3.* Hartm. Pistor. *Lib. 1. Qu. 24.*

46 Frequentissima cum apud Saxones tum & alios hæc est locationis species, quando certus alicui datur ovium numerus hoc pacto, ut si quæ istarum pereant, conductor vel alias in illarum locum substituat, vel æstimationem illarum præstet, Dn. Struv. *S. J. C. Exercit. 24. th. 14.* eaque appellatur ab Italis conventio socidæ vel soccidæ ut & soccidiæ, & oves istæ dicuntur ferreæ, (eiserne Schafe) quasi immortales, eo quod locatoribus nunquam moriantur. Dan. Möller. *P. 3. Constit. Elect. 33. n. 10. ibique*

47 Carpzov. *Constit. 37. def. 19.* Namque in locum demortuarum aliæ debent substitui vel æstimatio præstari, & hoc modo semper salvæ existimantur, quia Dominus nullum damnum neque nullum periculum sentit, sed solus conductor jure conventionis illud sustinere tenetur. Christoph. Philipp. Richter. *Tr. de Jur. & privil. credit. cap. 2. m. 1. n. 23. & seqq.* Add. Besold. *Thes. Pract. lit. E.* Atque ita responsum *Mens. Jul. An. 1629.* An den Schafmeister zu Rastenburg/ So ist der Rath (locator) wegen den von den Soldaten weggenommenen 150. Schafen Eisern-Vieh / den Verlust tragen zu helffen unverbunden.

Quamvis autem oves istæ ferreæ plerumque æstimari soleant, illud tamen non ideo fit, ut illarum Dominium in conductorem transferatur, quoniam emtionem non facit, sed ut ipsius saltem nec locatoris periculo sint, & hic prætera relevetur ab onere probandi earum specierum, quæ culpa conductoris

48 diminutæ aut deperditæ sunt. Rauchbar. *P. 2. qu. 29. n. 25. seq.* Ex quibus nullo colligimus negotio, Locatorem non nisi in casum rei extinctæ posse instituere actionem emti venditi; quoniam extra hunc, re scil. adhuc existente, electio manet apud conductorem, ac in ejusdem positum est arbitrio, velitne oves in natura, an vero pretium pro iisdem conventum locatori restituere; nisi in contractu ad ultimum expresse se obligaverit. Quod Dnn. JCti Jenenses sequenti confirmarunt Responso: Als ihr Uns berichtet/ welcher Gestalt euer Vater seel. Sempronius von Cajo zu Laulingen ein Gut und zugehörige Schäferey auff drey Jahr gepachtet; Nach dessen Tode Cajus bey wieder Annehmung des Guts das zu Beschlagung der Schäferey übergebene eiserne Vieh nicht in natura wieder annehmen/ sondern dem Taxa nach mit Gelde bezahlet haben wollen/ auch sich deßhalben an euers Vaters seel. Verlassenschafft/ ohne euers/ als dazumahl noch unmündigen/ Vormundes zuziehen/ bezahlet gemacht/ nach mehrern Innhalt eures Berichts; Worüber ihr euch denn des Rechten/ ob die electio bey Cajo und nicht vielmehr bey eurem Vater oder dessen Erben gestanden/ das Schaf-Vieh in natura, oder dessen Werth zu erstatten / zu berichten gebeten: Demnach sprechen wir vor Recht: Ob wohl dafür gehalten werden möchte/ als ob die restitutio des Viehes in natura in obligatione alleine sey der Werth / aber nur ad cautelam & favorem creditoris alternativè hinzu gesetzet sey/ in welchem Fall die Wahl beym creditore stehet/ nach bewehrter Rechts-Lehrer Meynung: zumahln aber im gegenwärtigem Contractu das eiserne Viehe in gewissen Tax angeschlagen worden/ dahero und weil die æstimatio venditionem importiret/ der Verpachter das pretium actione emti venditi, translata in se proprietate, zu fordern befugt: Dieweil aber dennoch der Werth des eisern Viehes nicht in casum rei extinctæ noch ad præstandum impossibilis bedinget/ in welchē Fällen dieselbe auch ohne ausdrückliche Bedingung ex officio judicis præstiret werden muß/ auch ex obligatione nirgends erscheinet/ daß solche alternatio dem Creditori zum besten und mehrer Versicherung

rung angesehen sey / darneben die Worte in obligatione klar / daß res ipsæ ohngeachtet der taxation wieder gegeben werden sollen und mögen. So erscheinet dahero / daß die election dem Pachter alleine zustehe / und derselbe euch den hieraus entstandenen Schaden zu gelten schuldig / V. R. W. De æstimatione an & quando periculum rei tantum, vel etiam Dominium transferatur, vid. Bartol. *in l. 1. ff. de æstim. act. & in l. 3. & l. 54. ff. locat.* Distinguit vero Salicet *in l. 1. in fin. C. pro soc.* inter æstimationem primam tempore contractus Socidæ, & secundam tempore mortis ovium factam, hanc non illam inspici debere affirmans, ut salva sit conscientia, quia cursu temporis pecora fiant deteriora. Jason. *in l. 11. C. de pact.* Hinc quoque

49 accedit diversitas inter oves locatas adhuc extantes, & inter illarum non amplius existentium æstimationem, licet enim oves ita locari soleant, ut conductor omne periculum in se suscipiat & in locum demortuarum vel consumtarum alias species substituere, vel æstimationem præstare teneatur, quæ alias etiam loco rei succedit, & quemadmodum res ipsa, ita quoque pretium ab eo, qui jus in re habet, peti potest. *l. 21. ff. de hæred. vel action. vend.* & expresse in jure nostro cautum sit, rem, quæ in locum alterius surrogatur ejusdem esse effectus cum illa, in cujus locum surrogata est. *l. 10. §. 2. ff. Si quis cautionib. & ibi* Gothofred. *l. 28. §. 2. ff. de condition. & demonstrat.* Longe tamen diversa est ratio illarum specierum, quas locator conductori tradidit; & illarum, quæ in locum demortuarum vel consumtarum surrogantur, vel quarum æstimationem aut pretium solvere tenetur conductor; Indeque nullum est dubium, quin locator oves suas apud Conductorem adhuc exstantes vindicare possit, & per consequens eidem prælationis competat privilegium, uti *in Ordinat. Judic. Elect. Sax. Tit. 42. in pr.* expressa hæc habentur verba: Es wäre dasselbe noch unverwendet vorhanden / soll es dem Gläubiger bleiben. Et ita quoque Scabini Jenenses *M. Febr. Anno 1648.* W. S. R. Z. H. E. in concursu creditorum E. R. responderunt: Quod tamen secus se habet, si non amplius extent, nec de æstimatione vel aliis capitibus surrogatis affirmari potest per *l. 48. §. ult. ff. de furt.* ibique in notis Gothofr. & hoc casu locatores inter simplices vel Chirographarios creditores sunt referendi, sicut in causa allegata hic fuit pronunciatum.

Quæstio inde oritur, an locatio ovi- 50
um pro certo pretio cum promissione restitutionis earundem vel illarum valoris sit licita, & quando usuraria subsit pravitas? Hanc Joh. Petr. Actolinus *Resol. XI.* cum citatis Autoribus ibidem in hanc sententiam, tam Theologis quam Jure Consultis innumeris ita decidit, quod etiamsi locationes ovium pro quodam pretio convento in annuis libris scilicet duabus casei pro singula ove, & cum promissione restituendi oves vel illarum valorem, sustineantur in utroque foro ratione duorum vel trium contractuum qui censeantur inter partes in una & eadem scriptura celebrati; primus nempe locationis & conductionis; alter capitalis; & tertius lucri certi assecurationis; Cum videatur inter ipsos contrahentes conventum, ut cum ex singula ove possit locator percipere fructus annuos valoris unius ducatoni juxta vulgarem & experientia comprobatum æstimationem, contentus nihilominus esse debeat de duabus libris casei, & residuũ remittere conductori, idque præprimis ob susceptum periculum & tum Capitalis tum etiam lucri, quod licitam esse tradunt dicti Autores assecurationem. Hæc tamen solum vera sint & procedant, quando constet tempore contractus verè & realiter extitisse oves apud ipsum venditorem sive conductorem; Namq; illarum non probata existentia, nec venditio nec subsecuta locatio sustineri ullo modo possint tanquam contractus, qui rei interventum de necessitate requirant *l. 15. ff. locat.* sed resolvantur in pravitatẽ usurariã omni jure prohibitam, uti in puncto tradit Azor. *Instit. Moral. P. 3. Lib. 7. cap. 9. in fin.* D.

 Struv.

Struv. *d. differt. de Jure Ovium Sect.* 2. *Cap.* 2. *vid. Cap. antecedens. n.* 27.

51 Non minus etiam ovium proventus consistit in stercoratione agrorum in dem Hortenschlag/vocatur etiam der güldene Fuß/ in qua opiliones Dominis in dispositione vel collocatione cratium stercorariarum sæpe imponunt. Multum enim refert, an in longum vel latum vimineas illas crates collocent, an intendant, vel extendant, an quadratus modus, sive longus, cuneatus & rotundus, semicirculi, vel arcus vel etiam plurium angulorum exhibeat, an plures crates superinducant, quod manifestum dolum detegit Klockius *de Ærario c.* 4. *num.* 22.

52 Inter oves autem quæ pascuntur non computantur agni, nisi in secundo demum anno. Brunnem. *ad l.* 17. *ff. de Servit. Rust.* Ord. Bavar. *L.* 3. *Tit.* 14. *art.* 4. *rubr.* Wie viel ein Bauersmann/ verb. Und sollen die jungen Lämmer/ so von solchen Schaafen herkommen/ allemahl über das andere Jahr in die bestimbte Anzahl gerechnet und für Schaafe gezehlet werden. Casp. Manzius *Decis. Palat.* 27. *n.* 10. Qui & Neoburgi ita judicatum memorat, quod apud vicinos populos ea consvetudo vigeret, cui adstipulatur textus expressus *in l.* 60. *ff. de Leg. III.* agnos sc. censeri, qui minores anniculis sint. In quibusdam locis ovium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint; Tonsuræ autem plerumque non subjiciuntur, quamdiu denticulari tantum existunt, ne prius primi illi duo genuini ac eminuli dentes nati fuerint, quod anno secundo contigit. Fritsch. *de Jur. Compascuand.* §. 14.

53 Non tantum autem oves quoad victum, sed etiam mediante lana quoad amictum insignem usum præstant hominibus, quæ per commercia per to-
45 tum circumfertur orbem; Lana autem pro diversitate locorum, in quibus pecus pascitur, item curæ & ætatis ovium mirum in modum variat: Nachdem die Weyde und das Land ist/ nachdem sind die Schaafe und ihre Wolle; Idcirco ubi tenera sunt pascua & montana, ibi optimi etiam generis oves, nec deterioris conditionis est lana; E contrario in locis palustribus & uliginosis hirsuta & horrida nascitur lana, quæque pilo propior est, quam lanæ, qualem lanam Istricam & Liburnicam fuisse de-
scribit Plin. *Lib.* 8. *cap.* 48. Inter præstan- 55
stantiores verò lanas veteribus recensebatur lana Apula & imprimis Tarentina, quæ circa Tarentum Canusiumque nascebatur, & ut eo melior esset ac minus inquinaretur, oves pellibus integebantur, inde Horatio *l.* 3. *Ode.* 5. pellitæ nuncupatæ. Confer. Varro *L.* 2. *de Re Rust. c.* 2. & 11. Scaliger. *in conject. in Varron. de Lat. Lig. p.* 129. Proxima post Tarentinam erat Parmensis, quam Altina sequebatur, illa ex Gallia Cispadanæ Colonia, hæc ex Altino Venetæ regionis Municipio, de quibus Martial. *lib.* 14. *Epigr.* 155.

Velleribus primis Apulia, Parma secundis
Nobilis: Altinum tertia laudat ovis

In Asia maximè prædicabantur vellere Milesia, Laodicena & alia, de quibus Plinius *d. L.* 8. *c.* 48. in Græcia autem extolli â veteribus solebant Attica,
item vicina Megarensia. Hodie verò 56
primas tribuunt partes lanæ Hispanicæ, imprimis ea celebratur, quæ ê Segovia effertur: Die Segovische Wolle wird vor die beste gehalten/ davon ohngefehr 11. biß 12000. Ballen alle Jahr geschoren werden: Dann folget die von Sorea/ welche in der Tugend und Preiß der Segovischen nächst folget/ de qua consulatur Becher im Politischen Discurs von Auf- und Ab-
nehmen der Städte. *P.* 4. *p.* 738. Post 57
Hispanicam præcipua bonitas est lanæ Anglicanæ. Ut enim oves Anglicanæ nostras Germanicas magnitudine ac pingvedine superant; sic melior etiam illorum lana: Cujus rationem reddunt, tum quod babulis alantur minus lætis, læta enim opiliones fugere jubet Virg. *Lib.* 3. *Georg. v.* 386. tum qvod ea regione oves vix bibant, sed ad sitim extingvendam cœlesti ferè rore sint contentæ Voss. *d. c.* 70. *p.* 1101. Quibus alia adhuc adjicitur â Becman. *in Histor. Geogr. c.* 5. *p.* 121. quod Angli lac agnis non subducant, ut in Germania contingit,

sed

ſed ejus uſum continuum ipſis concedant. Anglicanam verò lanam excipit Germanica, & præcipue Miſniaca ejus Centenarius interdum 50. florenis venditur, ſua laus quoque debetur lanæ Marchicæ, item & Polonicæ.

58 Porro ratione ætatis ovium bonitas æque ac copia lanæ variat. Siquidem optimam & plurimam producere lanam anno quarto usque ad annum octavum, obſervatum fuit Columellæ *de Re Ruſt. 66. 12. p. 421.* Eo enim tempore, cum ad ἀκμὴν ſuam perveniſſe credantur, maximè etiam vigere & feraciſſimæ lanarum deprehenduntur. Poſt annum vero octavum proventus lanæ ſenſim deficere videtur. Denn was von Schaafen über acht Jahr iſt / nimbt ſchon an Wachsthum abe / und wächſet auch die Wolle sparſam aus ſolchem Vieh / qua de re pluribus conſulendus eſt Colerus *Oeconom. Lib. 12.* & Joh. Wilhelm Wundſch. *Memorial. Oecon.*

59 *P. I. Requiſ. 15. §. 1.* A quibus etiam docetur; quantam ad lanam opilionum cura faciat & quomodo oves curandæ ſint & alendæ, præcipuè tempore hyberno & tempore admiſſionis arietum, ut eo ſubtilior lana percipiatur lætiorque ejus proventus exiſtat. Hoc enim certum eſt, quo molliora & delicatoria ſunt pabula, quoque ſæpius eadem hyberno tempore ovibus præbentur; eo molliorem, ſubtiliorem & largiorem ex iis naſci lanam. Ulterius ratione Coloris lana differt; Præterquam

60 enim quod lanæ tingantur, natura etiam diverſicolores exiſtunt, adeo, ut quibus nominibus nativa illa diverſitas exprimenda ſit, aliquot modis Plinio deficere videatur. *d. Lib. 8. Natur. Hiſt. c. 48.* Sed lanæ tamen albæ cæterorum colorum fermè omnium lanis prælatæ fuerunt: imprimis priſci illi paſtores lanitii albi tam ſtudioſi memorantur fuiſſe, ut ſedulo caverint, ne qua fuſcarum pecudum exuviæ candidæ lanæ miſcerentur, ceu annotavit

61 Barthius *lib. 5. adverſ. c. 22. p. 252.* Præterea ratione tractationis & ab accidenti lana dividitur in puram & ab omnibus ſordibus expurgatam, quæ etiam lana pura dicitur; & non puram, quæ in ſpecie ſolox appellatur. Adrian. Turneb. *lib. 29. adverſ. c. 1. circa fin. & c. 18.* Item in lanam rudem dividitur & in- 62 tractatam, quæ nullo adhuc modo hominum induſtriam experta eſt, neque in filum & glomum aliquem redacta, vid. Barth. *lib. 38. adverſ. c. 3. p. 1720.* & in factam ſive tractatam, de qua mox plura ſequentur.

Lana verò ab ovibus per tonſuram 63 percipitur, olim etiam per vulſuram, quæ tondendi conſvetudo Hebræis etiam frequens, qui & ob ſummos lanæ uſus tonſuræ tempore convivium celebrabant, ut Abſalomum & Nabalem feciſſe legimus *2. Samuel. 13. verſ. 23.* & *1. Sam. 25. verſ. 7.* De tonſura tempore & modo late agit Varro *Lib. 2. de Re Ruſt. c. 11.* aliique rei pecuariæ Scripto- 64 res. Ex quibus hæc notanda: Primo quod tonſuræ tempus plerumque inter æquinoctium vernum & ſolſtitium inſtituatur, cum ſudare inceperint oves; â quo ſudore recens lana tonſa ſuccida appellata eſt. Dies vero ad tonſuram ſumuntur ſereni à quarta ad deciam horam, quoniam ex obſervatione Varronis ſole calidiore tonſa ex ſudore ejus lana fit melior, ponderoſior, & colore meliore. In quibusdam locis oves bis tondentur, nempe ad initium Maji, aut finiente Aprili prima, & circa Septembris initium, teſte Heresbachio, ſecunda uſurpatur tonſura, hinc eſt quod aliæ dicantur Einſchürige; aliæ Zweyſchürige. In Hiſpania oves ſemel tantum tondentur, idque fit ſub initium Menſis Auguſti. Modum vero tondendi ibi ſolitum cum ſingularis ſit huc referre ex Bechers *d. tract. P. 4. p. 738.* non pigebit: Es wird eine Schäferey zuſammen geführet / und denn in drey Vertheilungen geſchoren / erſtens oben auf den Rücken / und auf der Seiten des Schaafes / allwo ſie die meiſte Wolle geben / und ſolche geſchorne Wolle wird prima genennet / die von dem Bauche ſecunda, aber die von Haupt / Beinen und Schweiff Tertia, welche denn in ihren Wäſchereyen / die alle nechſt den Rivieren ſeyn / jede à part gewaſchen und auff Hauf-

fen

sen gelegt werden/ darauff sie denn alle in kleine Hauffen getheilet / in wollene oder leinene Säckelein genähet / welche alsdenn Ballen genennet und zusammen gedrucket
65 und gepresset werden. Lanam inter fructus & quidem industriales esse recensendam ex eo liquet, cum ad lanam bonæ notæ & copiosam producendam plurimum conferre pastorum curam
66 & industriam constet; Siquidem experientia testatur, qvod si oves præsertim hyberno tempore, non recte alantur, nec sufficiens ipsis pabulum præbeatur, lanæ plane corrumpantur, atque pereant, daß zu Winters Zeit die Wolle auff der Haut erstirbet / und hernach bey herannahender Sommers-Zeit ihnen hinwegfället / welches dann insonderheit von Hunger und wenigem Futter herrühret: Sequitur hinc necessario lanam ovillam imo aliorum pecorum inter fructus industriales referendam esse. Menoch. *d. A. J. Q. Lib. 2. Cas. 210. n. 26.*
67 Lanæ usum vero vel lanificium Minervam monstrasse, colorasse, & telam fecisse perhibetur â Rosin. *Lib. 2. Antiq. Roman. c. 9. p. 286.*
68 Neque etiam honestissimæ olim Matronæ sibi turpe duxerunt lanam facere, vid. Barth. *Lib. 4. Adverf. c. 12. p. 181.* Sic de Octavio Augusto memorat Svetonius *in vita ejus cap. 64.* Filiam *inquiens* & neptes ita instituit, ut etiam lanificio assvefaceret: Inde fœminæ *in l. 12. §. 5. & 6. & l. 16. §. 2. ff. de Instr. vel instrum. leg. add. l. 27. pr. ff. de pecul.* lanificæ dicuntur, & uxor lanipenda JCto Pomponio *in l. 31. p. 2. ff. de donat. inter vir. & uxor.* appellatur, quæ totius lanificii curam gerit, & lanearum vestium textoribus lanam pendit & distribuit. Hotoman. *in Comment. verb. Jur.*
69 Lanificium autem textrina absolvitur & coactione. Non enim ex lanis textilia solum fiunt, sed coactilia etiam, quæ coactilia sub legatis vestibus contineri autor est Ulpianus *in l. 25. §. 1. d.*
70 *aur. & arg. leg.* Coactilia autem sunt tegumenta è lanis, vel etiam è pilis coactis, quæ â compluribus quoque seculis vocata fuerunt feltra vel filtra *Germ.* Filße/ ut sunt pilei, vestimenta pluviæ arcendæ apta, chirotecæ, tibialia &c. Confer. Voss. *de Orig. Idolol. Lib. 3. cap. 70.* Lips. *Lib. 3. d. Mil. Rom. Dial. 6.* Petr. Faber. *Lib. 1. Semestr. c. 11.* In frequen- 71
tiori autem usu textrina est, quæ duabus partibus constat, discretoria & concretoria. Klock. *de Ærar. lib. 2. c. 6. n. 4.* Ad discretoriam omnis præparatio lanæ ad texturam pertinet, quæ consistit tum inseparando, tum in carendo sive carminando. Ars vero concretoria ipsa 72
textura constat, & filorum conglomerationem implicationemque staminis & subtegminis involvit, inde confecti panni variis coloribus imbuuntur. vid. Cœl. Calcagninus *l. 3. Epist. 1.* Garcon. *in Piazza Univers. Discurs. 102.* Magnam 73
verè ex lanificio utilitatem in Rempubl. redundare ex eo liquet: Qvod Lovanii Ao. 1330. tria vel quatuor millia textrinorum in ea urbe fuerint: Quolibet textrino non minus triginta aut quadraginta homines exigente, qui lanam præpararent, qui carminarent, qui nerent, fullonicam aliasque tales operas exercerent. Sicque ex solo illo genere ad centum sexaginta millia in una urbe degere oportuit. Lipsius *in descript. Lovan. Lib. 2. c. 2. & 11.* Qui plura de vario lanæ usu in societate civili cupit, adeat *Differt.* Ursini *de Lana c. 2.* Nobis tantum id, quod circa lanam justum est, perspicere licet.

Cum igitur, uti jam supra indigita- 74
tum, lana species sit fructuum industrialium. Hillig. *in Donell. enucl. Lib. 4. c. 25. tit. f.* Hinc absque dubio non tantum vero domino, sed etiam b. f. possessori pecorum adquiritur. *l. 48. §. 2. de A. R. D.* Percipitur vero lana cum tondetur. *l. 4. §. 19. ff. de Usurp. & usucap. l. 78. ff. d. R. V.* Quod etiam in ovibus furtivis procedit, ita ut lana ex iis detonsa tanquam fructus earum statim b. f. emtoris fiat, qvod disertis verbis Paulus tradit in *d. l. 4. §. 19. ff. de Usurp. & usucap.* Lana *inquit* ovium furtivarum, siquidem apud furem detonsa est, usucapi non potest, si vero apud b. f. emtorem, contra, quoniam in fructu est, nec usucapi debet, sed statim emtoris fit, idem quoque habetur *in l. 48. §. 2. ff. d. A. R.*

A.R.D. add. l. 48. §.6. *ff. de furt.* Licet enim oves surreptæ neque b. f. emtoris sint, neque unquam ejus nullo modo fieri possint, §. 2. *Inst. de Usucap.* tamen cum lana non pars ovium existat, neque eadem qualitate qua oves imbuta sit, vel vitio ejusmodi reali laboret, longe etiam alia ejus conditio statuitur. Sed si lana ovium surreptarum apud furem detonsa fuerit, vel ejus hæredem, tunc extra conditionem usucapiendi ponitur, cum perinde ac oves ipsæ res furtiva sit, utpote invito Domino suo animo lucri faciendi contrectata per *d. leg.*

75 Quia vero lanæ contextio species est specificationis §. 25. *J. de R. D. l.* 7. §. 7. *ff. de A.R.D.* Et si quis ex lana vestimentum fecerit: Et vestis expresse species vocatur *l.* 2. *C. de Murileg. l.* 4. *C. de Vestib.*

76 *Holos.* Quæri solet utrius vestimentum illud laneum sit, num specificatoris an vero Domini lanæ? Hic autem duo casus distingvendi sunt: aut enim aliquis ex lana aliena vestimentum fecit bona fide aut mala fide. Priori casu quando quis ex aliena lana bona fide pannum sive vestimentum confecit, illud ad specificatorem sive textorem pertinet, quia ex decisione Justiniani *d.* §. 25. *J. d. R. D. junct. l.* 7. §. 7. *ff. d. A.R.D.* earum specierum, quæ ad pristinam suam rudem materiam reduci nequeunt, proprietas artifici vel specificatori acquiritur. In harum autem numero nova species lanea est, vel vestimentum: ea enim uti lana esse desiit, quam primum contexi cœpit *d. l.* 70 §. 3. & 12. *d. Leg. III.* sic etiam nunquam iterum ad eam reverti potest. Licet enim in fila sua resolvatur; eadem tamen non amplius videntur esse, quæ ante texturam fuerunt; neque ad aliam speciem exinde conficiendam adeo apta censentur, prout antea judicabantur. Menoch. *l.* 4. *Præsumt.* 171. *n.* 5. Donell. *lib.* 8. *Comment. c.* 17. *lit. G.* Cum igitur in specie lanea forma potentior fit materia eamque superet; autor etiam formæ, qui textor est, lanæ Domino præferendus erit. Quod si vero textor ille lucrum exinde sentiat, secundum naturalem æquitatem Domino lanæ adversus eum succurrendum est. Ubi etiam à LL. ipsi accommodatur actio in factum adversus specificatorem in quantum hic cum illius damno fuerit locupletior factus. In omnibus enim istis casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem actio locum habet, in factum actio necessaria est. *l.* 23. §. 5. *ff. de R.V.*

Si quis vero dolo malo, sciens lanam alienam esse speciem novam, ex ea sive vestimentum fecerit, eam sibi non acquirit, sed ad Dominum lanæ pertinet: quia quod ex re nostra fit nostrum esse verius est, prout concludit JCtus in *l.* 12. §. 3. *ff. ad exhibend.* Et licet lana hoc modo contexta non amplius existere dicatur, sed interiisse; neque eam specificator possidet: tamen cum dolo eam possidere desierit, pro possessore merito habetur; adeo ut contra ipsum utilis rei vindicatio locum habere possit, cujus præparatoria est ad exhibendum actio, quæ semper datur re mala fide consumta. *d. l.* 9. §. 2. & 3. *ad exhibend.* Multo vero magis id obtinet in lana furtim surrepta: ex hac enim licet vestimentum factum fuerit, tamen qualitas ejus non immutatur, sed potius vitium illud reale una cum lana in vestimentum transit; ita ut ipsum vestimentum habeatur pro furtivo secundum *l.* 4. §. 20. *ff. de Usurp. & Usucap.* Cum igitur vestimentum illud furtivum sit: nullo etiam modo, ne per usucapionem quidem, quamdiu eo vitio laborat, acquiri potest: Sed illud tanquam rem suam dominus lanæ vindicandi potestatem habet. Ursinus *d. Dissert. de Lana c.* 3.

Quandoque ab opulentioribus pecunia mutuo datur opilionibus vel aliis indigentioribus ruricolis, ut solutionem iterum in lana faciant, quod regulariter Constitutionibus Imperii prohibitum, *Ordin. Polit. d. Ao.* 1548. *Tit.* von Verkauffung der Früchte im Felde/ & *de Ao.* 1577. *tit.* 19. ubi hæc verba: Nachdem nicht ohne grosse verderbliche Beschwerden des armen gemeinen Volcks befunden/ daß denselben durch etliche ei- 77

gennüßige / geißige Leute / im Schein der Kauffmannschafft auf ihre Saamen so noch im Felde stehen / auch den Wein an den Stöcken und andere ihre Früchte / Arbeit und Viehe Geld oder ein anders hinaus geliehen oder gegeben / dadurch dieselbe arme nothdürfftige Leute / was sie gar härtiglich erarbeiten / näher denn sich sonst nach gemeinen gewöhnlichen Kauff gebühret / zu geben verursachet und gedrungen worden. Hic quamvis non expresse lana memoratur, tamen implicite ejus mentio injicitur & continetur sub verbo Vieh; Nam qui pecuniam dat mutuo intuitu pecoris, auf Vieh Geld ausleihet / non ipsum pecus respicit, sed fructus ex pecore percipiendos, imprimis vero lanam ovium, omnium fructuum pretiosissimam. Ejuscemodi verò mutuum quale ibi proponitur labe usurariæ pravitatis merito infame judicatur, nec impune relinquendum; uti etiam præter arbitrariam pœnam jacturam sive damnum sortis mutuo datæ comitem habet, ceu expresse sancitum reperitur *in fin. d. t. 19.* So wollen wir hiermit ernstlich / daß solcher Ausleiher die Haupt Summa verlohren und darzu von der Obrigkeit / ob auch gleich der arme Mann nicht klaget / ex officio nach Gestalt und Gelegenheit der Sachen an Ehre und
78 Gut gestraffet werden soll. Cæterum si sine fraude & dolo malo mutuum cum iis contrahatur, quantumvis solutio non aliter, quam in lana justo pretio æstimata fieri debeat, uti nulla tum iniquitas subest, nulla maligna spes & intentio, sed ex mera beneficentia & laudabili miseris gratificandi studio proficiscitur; ita nec culpandum illud est: sed potius pro ratione locorum, temporum hominumque ruri degentium, qui variis sæpe calamitatibus ad incitas redacti aliorum subsidio indigent, ut celebretur frequenteturque illorum pariter ac Reip. maxime interest. Id quod etiam innuitur *d. tit. 19. §.* Hierauff setzen und ordnen wir. Eoque tutius etiam ac facilius illud admittendum est, si expresse caveatur, ut creditor lanam pro pretio legitimo, sive â Magistratu publice constituto, quod nonnullis in locis anniversario tempore fieri solet, & pretio conventionali contradistingvitur nach demjenigen Schlag / so die Obrigkeit des Ortes alsdann würde gesetzet und publiciret haben / accipere teneatur. Conf. G. Ludwig. Lindenspur *in Comm.* über die Fürstl. Würtenb. Landes-Ordn. *tit.* Wie auff Früchte und Wein geliehen werden möge. *n. 2. vers. 6.*

Cum autem per lanificium magna 79
Reipublicæ commoda obveniant, non minor in iis regionibus ubi optima lana provenit est adhibita cura, ne ad exteros exportetur vel propolium exerceatur, hinc in Recessibus Imp. von dem Wollen-Kauff & Franckf. Polic. Ordn. *de Anno 1577. Tit. 21. seqq.* It. von dem Wüllen-Tücher Handwerck und Verkauffung der Tücher. Recess. Imper. *de Anno 1500. & Anno 1535.* It. Pol. Ordn. zu Augspurg. *de Anno 1548.* ubi inter alia ita: Nachdem auch in Teutscher Nation gute Tücher gemacht werden / daß man frembder Nation Tücher wohl entrathen kan / und das Geld so für dieselbe frembde Tücher gegeben in teutscher Nation behalten werden möchte: So wollen wir denen Obrigkeiten hiermit aufferleget und befohlen haben / in dem gute Ordnung fürzunehmen / damit die Wollen-Weber an Wollen nicht Mangel leiden / sondern dieselbe um einen ziemlichen Kauff bekommen mögen / und die Wolle nicht also mit grossem Hauffen in frembde Nation verführet werde. Et in Ducatu Würtenbergico laudabiliter sic ordinatum est: Daß diejenige / so den Märckten weit entsessen und nicht Gelegenheit haben ihre Wolle in öffentlichem Kauf feil zu tragen / solches in die Amt-Städte / da das Tücher Handwerck am gängisten ist / dem Bürgermeister zu wissen machen; und wann man daselbsten solcher Wollen innerhalb 14. Tagen nicht begehret / selbige alsdenn erst in andere Wege / in- und ausserhalb des Hertzogthums vertreiben möge. Es soll auch am offenen Marckte keinem Ausländischen / vor 12. Uhren und ehe die Unterthanen zu ihrem Haußbrauch eingekaufft / Wollen zu kauffen erlaubt seyn / bey Confiscirung der Wollen und des Kauff-

Kauff-Geldes/und wo ein Frembder nach 12. Uhren alle Wolle kauffte/ und ein Einwohner einen Theil begehrte / so soll vom Käuffer ihme ein Viertel Theil und was darunter ist/ unverweigert gestattet und zugelassen werden.

Ad quorum castra maximè quoque transit jus Saxonicum Electorale, siquidem hoc mandatum wegen der Vor- und Auffkauffs der Wolle tertia vice in der Churfürstl. Sächs. Landes-Ordn. invenimus repetitum. So ordnen/ wollen und befehlen Wir hiermit vor Uns rc. in Krafft dieses offenen Mandats/ daß hinführo alle solche und dergleichen eingerissene Mißbräuche und vortheilhafftige Monopolia in unsern Landen gäntzlich abgeschafft seyn sollen. Insonderheit/ daß hinführo alle Bürger und Bauer / so zu verkauffen haben/ dieselbe in die nechst angelegene Städte zu feilem Kauff führen oder tragen / und den Tuchmachern und andern unverdächtigen Personen/ so sie zu ihrer Nothdurfft bedürffen/ und nicht ihres Vortheils halben ferner verkauffen/um gleichmäßige Bezahlung zukommen lassen sollen. Et paulo inferius: Dieweil auch sonderlich geklaget wird / daß sich nicht allein die Fremden/ die des Handwercks nicht seyn/ solches schädlichen Verkauffs der Bauer-Wolle befleißigen/ sondern auch etliche Tuchmacher selbst von andern Geld auffnehmen / die Wolle in ihren Nahmen kauffen/ und zu ihren/ auch anderer Leute Vortheil verwenden/ auch etliche des Handwercks grosse Anzahl Wolle einkauffen/die beste ausschiessen/ dieselbe ausserhalb Landes verhandeln/ und die geringste im Lande lassen. So gebiethen und befehlen wir hiermit allen und jeden unsern Räthen in Städten/ daß sie darauf Achtung geben/ und da sie dasselbe also befinden / die Verbrecher mit gebührlicher Straffe belegen. Ejusmodi lanæ propolis acriter quoque & iisdem fere verbis interdicitur im Torgauischen Ausschreiben *pag. 264.* Nec non in der Chur-Fürstl. Erledigung derer *in Anno 1653.* und 1657. bey gehaltenen Landes-Zusammenkunfften von der Landschafft des Churfürstenthums Sachsen in Justitien Sachen übergebenen Gebrechen *fol. 46. 50. & 60.* Egregii quoque Privilegii à Sereniss. Elect. Brandenburg. Joh. Sigismundo pannificis in Marchia contra propolas lanæ Anno 1611. concessi partem non inconcinnè ex Scheplitz. *ad Consvet. March. P. 4. T. 6. §. 5. n. 11.* huc referimus: Als uns hiebevor zum offtermahl unsere liebe getreuen die Tuchmacher oder Wollen-Weber aller und jeder unser Haupt- und kleinen Städten der gantzen Marck und Chur- zu Brandenburg ersuchet / und gantz beschwerlicher Weise zu erkennen gegeben/ wie sich fremde und ausländische Kauffleute unterstehen etliche verdorbene Handwercker und Ledig-gänger in unsern Landen zu bestellen/ und denselbigen ansehnliche Summen Geldes zuzufertigen / damit sie die Wolle hin und wieder in unsern Churfürstenthum und Landen auffkauffen/ die beste Wolle ausschiessen und ausser Landes verführen/ die grobe untüchtige Wolle aber den Wüllen-Webern dieser Lande in Säcken verkauffen/ und sie damit betrügen rc. Also auch daß sie ehe die Schaafe abgenommen nach der Wolle lauffen/ reiten/ fahren/ dieselbe bestellen / und mit ihrem eigenen Gewichte an sich bringen / und den armen Tuchmachern dieselbe offt einen Stein drey oder vier Silber-Groschen theurer verkauffen. rc. Zu dem soll das Verkauffen der Wollen auch eines Theils von Amtschreibern / Befehlhabern / Bauren und Schäfern auf Dörffern und andern unbesessenen ledigen Gesellen gebraucht werden / und sich dieselbe gleicher Gestalt unterstehen die Wolle auffm Lande hin und wieder in Flecken und Dörffern auffzukauffen / und ausserhalb der freyen Jahrmärckte an sich zu bringen. Wann dann rc. so sollen anfänglich unsere Land-Reuter den Einwohnern / Pfarrherrn / Schultzen / Bauren und Schäfern in Flecken und Dörffern in unserm Lande jährlich vor der Schaar-Zeit bey Meydung unserer schweren Straffe und Ungnade ernstlich ankündigen und gebiethen/ hinführo ihre Wolle ausserhalb der freyen Jahrmärckte niemand anders als allein denen / welche dieselbe selbst verarbeiten/ zukommen zu lassen/ oder die Wolle dem alten Gebrauch nach/ in die Städ-

te auf die Wochen-Märckte zu führen/und alda den Wollen-Webern und nicht den Vorkäuffern/ noch andern/ bey Verlust der Wolle und Geldes/ zu verkauffen.

80 Ab hac tamen obligatione exempti sunt tam in Saxonico quam Brandenburgensi Electoratu Comites, Barones & Nobiles, uti in illo expresse excipiuntur per verba allegati Mandati: Wiewohl wir denen Prælaten, Graffen/ Herren und denen von der Ritterschafft dieser Lande einigen ungewöhnlichen Zwang an gewisse Städte oder Oerter in Verkauffung ihrer Wolle/ die sie auf ihren Ritter-Gütern erwerben/ wieder alt Herkommen und ihrer Freyheit/ auffzulegen nicht gemeynet seyn. Et in hoc, Brandenburgensi scilicet, hisce Privilegii per allegat. Scheplitz adducti verbis: Doch mögen die von Adel ihre eigene Wolle ihres Gefallens verkauffen/ aber keine Bauer/ Pfarrherr oder Schäfer-Wolle darunter mischen. Addita tamen in utrisque hac limitatione; daß da sich die Tuchmacher in einer oder der andern Stadt/ sämtliche oder einer alleine bey denen Grafen/ Herren und denen von Adel angeben und die Wolle um baare Bezahlung in dem Werth/ was sie iedesmahl nach Gelegenheit der Zeit gelten wird/ annehmen wolte/ ihnen dieselbe vor andern Ausländischen gegönnet/ und gelassen werde.

81 Circa venditionem etiam lanæ multæ fraudes occurrere solent, præterquam enim quod lana solox & impura pro pura & bona supponatur, circa eandem etiam falsa quantitate emtores decipiuntur. Ut enim pondus ejus excrescat lapides arenamque lanæ miscent & in culeos immittunt, vel cellæ subterraneæ important, quo fine dubio pondus augetur, uti experimento comprobat Franc. Baco de Verulamio *Histor. Natur. Cent. 1. Exper. 76.* Nempe quod quantitas lanæ laxius constricta, & in puteum profundum demissa, suspensaque trium circiter ulnarum interstitio ab aqua, per noctem tempore hyberno augescat pondere ad quintam partem. Præterquam enim quod tali casu emtori redhibitoria actio contra venditorem competit, *l. 1. ff. de Ædil. Ed.* poterit etiam criminis stellionatus postulari. *l. 3. §. 1. versic. Sed & si quis ff. Stellionat.* Contra justitiam enim est, rem corruptam & vitium habentem, in qualitate vel quantitate, vendere eo pretio, quo venderetur, si omni defectu careret. Leonhard. Less. *de Just. & Jur. Lib. 2. cap. 21. dub. 11. n. 82.* Menoch. *d. A. J. Q. cas. 382.*

Si Vasallus mortuus fuerit sine liberis, uti fructus omnes separatos, ita quoque & lanam detonsam ad hæredes transmittit allodiales, quod si verò ea nondum detonsa fuerit, tunc circa eam æque ac circa alios fructus pendentes lucrandos distingvendum erit: num Vasallus post mensem Augustum & ante Calendas Martii, an vero post Calendas Martii & ante Calendas Septembris mortuus fuerit: Illo enim casu lana ex ovibus percipienda ad Successorem Feudalem pertinet, hoc verò eam hæredes Vasalli defuncti detondere possunt, qui etiam priori in casu impensas in oves factas sibi salvas retinent secundum textum *II. Feud. 28. §. his consequenter & §. Si Vasallus.* Carpz. *P. 3. Const. 32. Def. 9. n. 9.* conf. tamen Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 15. qv. 14.* Ita Collegium Jurid. Jenens. Consulenti J. M. Z. M. *Mens. Jul. An. 1674.* Ist Mense Januarii dieses 1634sten Jahrs im Churfürstenthum Sachsen einer von Adel gestorben/ welcher nach sich verlassen seine Lehn- und Land-Erben und auf den Lehn-Gütern ansehnliche Schäfereyen nach Absterben des Vetters aber die Wolle von denen Schafen noch unabgenommen befunden/ und von denen Lehnfolgern hernachmahls in Mense Majo, und also zu gebührender Zeit/ jedoch zwar nach vorbeschehener Erbtheilung/ eingehoben worden/ welche sich auf ein ziemlich hohes belauffen thät/ deswegen zwischen denen Land- und Lehns-Erben Streit vorgefallen/ welchem Theil dieselbe zuständig seyn möchte: So ist solche bey des Vettern tödtlichem Hintritt von denen Schafen in denen Ritter-Gütern unabgenommene Wolle denen Söhnen/ als Lehnfolgern/ nicht allein zuständig/ sondern sie seynd dieselbe Wolle mit denen Schwe-

Schwestern und Land-Erben pro rata zu theilen schuldig. V. R. W.

83 Pariter lana quoad Geradam bene est distingvenda in tonsam tempore mortis mariti, & nondum detonsam. Hæc quin ad Geradam pertineat nullum est dubium, cum accessorium sequatur principale, *l. 178. ff. de Reg. Jur.* & quod gestatur fundamenti, in quo inest, causam sequatur. *l. 44. ff. de R. V. §. 29. seq. & §. 37. Inst. d. rer. divis. l. 7. §. ult. & l. 9. ff. de acqu. rer. dom.* Illa verò tonsa non ad Geradam sed hæreditatem pertinet; sicuti enim fructus pendentes pars fundi sunt, *l. 44. ff. de R. V.* postquam vero decerpti sunt & separati â fundo, non amplius ejus pars sunt, sed per se censentur. Wesenbec. *ad §. 35. seq. Instit. de rer. divis.* Sic etiam lana ovibus adempta non amplius est pars rei h. e. pecoris, sed res mobilis & inanimata *l. 39. ff. d. V. S.* Quod etiam præter hæc confirmat D. Zobelii Urtheil im Sachsen-Spiegel verb. Dennoch aber die zuvor abgeschorne oder abgeschnittene Wolle gehöret nicht zur Gerade / sondern zum Erben. Et Rothschitz. *in Pract. cap.* von Gerade *fol. 152. vers.* Aber die abgeschorne Wolle gehöret zum Erbe. add. Matth. Wesenb. *Cons. 254. qu. 1. n. 6. seqq.*

CAPUT XV.

DE CAPRIS.

SUMMARIA.

1. *Capris apud Ægyptios honor habitus.*
2. *Causa hujus rei.*
3. *Apud Græcos capra ex alia causa magnificebat.*
4. *Cur Satyrus pro Numine habitus?*
5. *Caper â Carpendo dictus.*
6. *Caprarum morsus arbori exitialis.*
7. *Hinc legibus plurium locorum prohibitum capras pascere.*
8. *Capræ summopere egent Pastore.*
9. *Fœtus Caprarum hœdi.*
10. *Hircorum societas Equis utilis.*
11. *Grex caprarum quantus esse debeat?*
12. *Historia de Gaberio Equite Romano.*
13. *In venditione caprarum quomodo Romani stipulati fuerint?*
14. *Pili Caprarum quem usum præstent?*
15. *Quomodo tractentur hi pili?*
16. *Si Vetula Juvenem in capro advehicuraverit, qua pœna afficiatur?*

1 APud Ægyptios magno cultu capras atque hircos esse affectos, caprarios quin etiam plurimi factos refert Hero-
2 dotus; Qui honor ex eximio cultu proficiscebatur, qua Panem qui ex homine & capro consta-
3 bat venerabantur. Apud Græcos etiam magni capra fiebat; sed longè diversa ratione, nam ut Pausanias refert, cum circa capræ ortum (sunt autem quædam stellæ, quæ juxta Ovidii sententiam Kalend. Maji se videndas præbent) ferè aliqua calamitas vineas vastaret: Corinthii æneam capram in foro collocarunt, cui divinos honores tribuebant, ean- 4
demque auro exornabant, ne cœlestis Capra vineis noceret. Eusebius scribens de bestiis quas Ægyptii venerabantur, inter cætera dicit, propterea apud eos Panem atque Satyros numina habita, quod ii humanæ prolis incremento essent maximè appositi, ut ex eorum simulachris hircina forma cum genitali membro arrecto propositis patet. Hircum enim semper ad coitum paratum dicunt, Satyrique omnium salacissimi credebantur. Vincent. Chartar. *de diis Gentil. p. 96.*

Capros â carpendo dictos, quia car- 5
punt virgulta, tradit Isidorus *Lib. 12. c. 1.* Antiquitus ob hoc in lege locationis

fundi excipi solebat: Ne colonus capra natum in fundo pascet. Varro *de Re Rust. lib. 2. c. 3.* Accedit quod morsus earum exitialis arbori dicatur Plinio. *8.*
6 *Hist. Nat. 50.* Varroni *de R. R. L. 1.* Quæ-
7 dam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno, ut istæ capræ; His ex causis legibus plurium locorum incolæ prohibentur capras pascere, ut in Electoratu Saxoniæ, & in Colonensi Archidiocœsi. *Polit. Ordin. de die 3. Novembr. 1595.* Item Ordinatione *Ducis Saxoniæ Ernesti Anno 1644.* publicata *Cap. 5.* Von Trifften. Wiewohl man guten Fug und Ursach hätte von wegen des mercklichen Schadens/ so in Wäldern/Hölzern und Gärten die Ziegen thun/ in den Wald-Aemtern dieselbe gantz abzuschaffen/ dieweil aber der Arme so keine Kühe zu halten vermögens/ die Kinderlein durch solche Ziegen ernehren kan/ so soll solchen armen Leuten gegönnet seyn/ biß daß sich die Zeiten bessern/ und sie eine Kuh zu halten vermögens/ etwas von Ziegen zu halten/doch nicht über zwey/ und soll der Hirt die Böcke/so viel deren nöthig/halten; und die jungen Ziegen/ wenn die abgestossen/ wegthun; dem aber/ so eine Kuh schaffen kan/soll keine Ziege ferner gestattet werden. Cum hoc consentit Gräfl. Stolbergl. Land-Ordnung *de Anno 1643.* Tit. Von den Ziegen 22. Nachdem unsere Vorfahren vor vielen Jahren die Ziegen und Böcke bey Straff 10. fl. nicht zu halten/ denjenigen so eine Kuhe zu halten vermügende seyn/ diejenigen so aber des Vermögens nicht/ nur zwo Ziegen zu halten/ befohlen/ befinden aber daß daraus nicht wenig geschritten werde/ daß wir wohl Ursach hätten es bey solchem Geboth in allem verbleiben zu lassen. Weiln aber die Zeiten itzo zu schwer/ daß vielen unsern Unterthanen unmüglichen fallen thut/ eine Kuhe zu halten. So wollen wir geschehen lassen/ daß biß zu ferner unser Verordnung und biß die Zeiten sich etwas bessern/ unsere Unterthanen etwas von Ziegen halten/ jedoch daß selbe vor den verordneten Hirten getrieben/ und ausser dem Gehöltze gehütet werden/ bey Verlust der Ziegen/ welcher doch/ da es aus Verwahrlosung des Hirtens geschicht/dem Eigenthums Herren von demselben wieder erstattet werden soll. vid. Klock. *de Ærar. lib. 2. c. 2. n. 70. ibique* Peller. *in Annot.* Atque hujusmodi leges valere ex Alberico de Rosate docet Nic. Boër. *ad Consvet. Bitur. tit. 10. §. 7.* Ubi autem Capras pascere licet, summopere egent pastore, qui eas contineat in via aut loco pastui earum destinato, quia facilius in alienum agrum, etiamsi editior aut vallo munitus, transiliunt. De ejusmodi Caprario negligente conqueritur Sannazarus *in sua Arcadia:*

Dimmi Caprar novello & non, t'irascere;
Questa tua gregge ch' ecotanto istrania,
Chi te la die si vollemente pascere?

Fœtus Caprarum hœdi sunt *§. 37. J.* 9
de R. D. Mares integri dicuntur hirci, quando autem castrati vocantur capri; Animalia hæc salacissima sunt, uti quoque Isidoro observatum *d. l. c. 1.* atque ideo non tantum pessime olent sed &
iracunda. Eorum societas equis cre- 10
ditur utilis esse, quapropter sæpe in stabulis magnatum eos cernimus prope equos allegatos. Feldm. *de Inclus. a-*
nim. c. 19. n. 11. Satis magnum gregem 11
caprarum putant esse circiter quinquagenas, cum in magnis facilè pestilentia existat, quod usu venit Gaberio Equiti
Romani. Is enim cum suburbanum 12
mille jugerum haberet, & à caprario quodam, qui adduxit capellas ad urbem, X. sibi in dies singulos denarios singulos dare audisset, coëgit mille caprarum, sperans se capturum de prædio in dies singulos denarios mille, tantum enim fefellit, ut brevi omnes amiserit morbo, hinc etiam in venditione nemo sanas promittebat, nunquam enim sine febri sunt, itaque sti-
pulabantur sic: Illas capras hodie re- 13
ctè esse & bibere posse, habereque rectè licere, hæc spondesne? Varro *d. c. 3. L. 2.* Sed hæc de Italia sunt intelligenda, in Germania enim capræ sunt sanissimæ.

Præterea capras pilos monstrare ad 14
usum nauticum & ad bellica tormenta;

ta, & ad fabrilia vasa, docet Varro *Lib.*
15 *2. de Re Rust. c. 11.* Imo in nonnullis locis ex eorum pilis panni conficiuntur præstantissimi. Joh. Joach. Becher im Politischen Discurs von Auff- und Abnehmen der Städte *P. 2. c. 6. p. 133.* Das was wir in Teutschland Camel-Haare nennen/ ist das wenigste/ sondern meistentheils von Ziegen und Böcken; In Türckey und Persien wird es ihnen an dem Leibe abgesponnen/ und damit ein grosser Handel getrieben. Quod posterius etiam confirmat magni ille in politicis judicii Augerius Busbequius *de Legat. Turcic. epist. 1. p. 91.* cujus verba, cum haud parum ad rem nostram facere, mentemque Jurisconsulti maxime illustrare videantur: huc inserere placet: Vidimus item capras illas, ex quarum vellere sive pilo (ne de lana caprina mihi controversia sit) pannus ille texitur, quem Cymatilem sive undulatum vocant. Est earum tenuissimus mireque nitens pilus, ad terram usque propendens. Hunc non tondent, sed depectunt caprarii, non multum pulchritudine cedentem serico. Capræ sæpe in fluminibus lavantur, gramine pascuntur per eos campos exili & sicco; quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. Nam constat alio translatis non manere eandem, sed una cum pabulo mutari totasque ita degenerare capras, ut vix agnoscantur. Deductum ex hujusmodi vellere ab ejus regionis mulieribus filum Ancyram portatur Galatiæ urbem, ubi & texitur & tingitur. Hucusque Busbequius. Hisce fermè gemina sive de iisdem sive de vicinis Iconii capris tradit Petrus Bellonius *l. 2. Observat. rer. memorabil. c. 112.* Ejus regionis, ait, capræ tenui adeo lana sunt vestitæ, ut sericum ipsum tenuitate provocet, candore nivem, majores non sunt nostris arietibus, nec ut oves tondentur, sed velluntur: carnes non minus suaves vervecinis, nihil ferinum redolent. Tenuissimi elegantissimique panni sive undulati sive non undulati ex hujusmodi caprarum lanâ texuntur. Neque omittenda hic sunt, quæ ex Callysthene Olynthio de Lyciis capris refert Ælianus *lib. 16. Histor. animal. C. 30.* nempe eas in Lycia densissimo & prolixissimo hirsutas esse pilo, ut muliebres crines implexi ab eis dependere videantur, easdemque tanquam oves tonderi. Qui pili caprarum cum ita sese habeant, eundemque usum quem lana præbeant, haud mirum etiam, quod ad lanam à JCto relati fuerint. Ursin. *d. Diss. de lana C. 1. n. 25. seqq.*

Si vetula juvenem diabolo median- 16
te in capra sibi advehi curaverit, quæ quamvis sit vectura diabolica & magicæ artis exercitium ut mortis supplicium locum habeat: attamen cum potius amoris causa quam nocendi animo factum sit, satis eam puniri fustigatione Scabini Lipsienses arbitrati fuere. Carpz. *P. 2. Dec. 186. Et P. 4. Const. 2. Def. 9.* Hat die gefangene A. P. bekant und gestanden/ daß sie durch Zauberey/ indeme sie Kräuter gekochet und gewisse Wort darzu gesprochen/ Urban Volcken einen Bauersmann vom Dorffe hinein in ihr Haus auffm Bocke hohlen lassen/ zu dem Ende/ daß er ihres Willens mit ihr pflegen solte / so aber er/ als er zu ihr gebracht worden/ nicht thun wollen/ hätte sich ausser diesem niemahls der Zauberey beflissen/ noch jemand dadurch Schaden gethan / &c. So wird sie ihrer Verbrechung wegen mit Staupen-Schlägen des Landes ewig billig verwiesen V. R. W. versus Sittichenbach *M. Majo 1621.*

(o)

CA-

CAP. XVI.

DE PORCIS.

SUMMARIA.

1. *Olim porcus Cereri erat ſacer.*
2. *Agricolationem monſtraſſe credebatur.*
3. *Porci effigies inter ſigna militaria.*
4. *In fœderibus olim porca immolabatur.*
5. *Formula Immolationis.*
6. *Porcorum Utilitas.*
7. *Quinquaginta ſapores ex porcis.*
8. *Utrum ſues pecudum numero comprehendantur.*
9. *Porcus ſubtiliſſimus Alchymiſta.*
10. *Porci paſcuis & pratis damnum inferunt.*
11. *Uti etiam in Civitatibus commeſtione & arroſione.*
12. *Homines à Porcis occiſi.*
13. *Porci Antoniani.*
14. *Verres Ædilibus fuit aper minor.*
15. *Verres domeſticus quibusdam locis pignorari non poteſt.*
16. *Glandes pertinent ad Dominum Foreſti.*
17. *Glandis nomine quid veniat?*
18. *Veteres glandibus veſcebantur.*
19. *Quod de glandibus ex fago & caſtaneis, non ex quercu intelligendum.*
20. *Succuli non veniunt appellatione porcorum.*
21. *Si porcus venditus laniis laboret, redhibitioni non erit locus.*
22. *Porci ſaginati de jure Saxonico ad Commeſtibilia pertinent.*
23. *Suarii & Porcinarii apud Romanos qui fuerint?*
24. *Fori Suarii cura pertinebat ad Præfectum Urbis.*
25. *Privilegia Suariorum.*

*** *** ***

1 OLim porcus Cereri erat
ſacer, quia terram ro-
2 ſtro invertendo agri-
colationem monſtraſ-
ſe credebatur. Eraſm.
3 *Chil.1.Cent.7.Prov.24.*
Item Feſto *lib.* 24. *p.371.* docente Porci
effigies inter militaria ſigna quintum
4 locum obtinuit, quia confecto bello in-
ter quos pax fieret, cœſa porca fœdus
firmari ſolebat. Tangit hunc morem
Svetonius *in Claudio Cap.25.* Cum Regi-
bus inquiens fœdus in foro icit porca
cœſa ac veterum Fecialium Præfatione
adhibita. Ea præfatio qualis fuerit ex
Liv. *L.1. c.24.* illuceſcit, ubi vide item
& formulam illam Fecialis in feriendo.
5 SI PRIOR DEFEXIT PUBLICO
CONSILIO DOLO MALO UT IL-
LO DIE JUPITER POPULUM RO-
MANUM SIC FERITO UT EGO
HUNC PORCUM HODIE FERI-
AM: TANTOQUE MAGIS FERI-
TO QUANTO MAGIS POTES
POLLESQUE. Ubi id dixit Porcum
ſaxo ſilice percuſſit.

Porci autem vel ſues non minimam 6
Prædiis afferunt utilitatem quod paſ-
ſim per Germaniam & præcipuè Holſa-
tiam perſpicere licet, ubi reperiuntur
Nobiles quidam ita divites, ut ſolum
uno anno ex ſaginatione porcorum
ſummam 4000. thalerorum confece-
rint. Sprenger. *in Statuum Imp. delineat.*
p.375. Et Unam Haſſiæ ſylvam Rein-
hardswald/ ſi glandis copia ſuppetat, an-
nuatim 200000. ſuibus ſaginandis ſuf-
ficere, & lucrum inde proveniens ad
30000. florenorum ſumam aſcendere
refert Conr. Dietericus *in Eccleſ. Tom. 1.*
conc. 4. ſuper cap. 2. fol. 220. Neque alio 7
ex animali numeroſior materia eduli-
orum, quinquaginta propè ſapores,
cum cæteris ſinguli, Plin. *Lib.8. Hiſt. Nat.*
Quas Principum extraneorum menſas
pernæ Weſtphalicæ (quæ â Gallis Mo-
guntinenſes, les jambons de Mayence
vocantur perperam) non intrant? Ci-
bus tam delicat⁹, ut famẽ apud ſaturos
inveniat. Klock. *de Ærar. lib. 11. c.4. n.25.*

Du-

8 Dubitatum olim fuit, utrum sues pecudum numero comprehendantur? Sabinianis hoc negantibus, fortè ex hac ratione, quod sues non pariter, ac Equi, Boves, Oves, &c. tam gramine pascantur, quam glandibus radiculis bulbis, vel lumbricis effossis. Arist. *Hist. animal. lib. 8. c. 6.* ibi: Sue excepto, qui minime herbæ appetens est sed radicum maximè ex omnibus animalibus. add. Ho-
9 tom. *ad pr. Inst. de L. Aquil.* Quam tamen ob rem porcum Paracelsus subtilissimum Alchymistam vocat, quod ex aliorum animalium stercore adhuc producere queat Chylum, Mœbius *in disp. de Chylificat. §. 7.* vel quod lacte, lanâ, fimo, onera gestando, trahendo, non inserviant usibus patrisfamilias, sed carne tantum & adipe rem familiarem augeant. Imperator tamen §. 1. *Inst. de L. Aquil.* ex sententia Martiani *l. 65. §. 4. de Leg. III.* sive potius Labeonis *l. 1. §. fin. ff. ad L. Aquil.* pecudum numero adscribit, quia sues utilitatem aliquam adferunt per fœtum, *arg. §. 37. de rer. divis.* & gregatim pascuntur, suarium, vel subulcum sive porculatorem suum habent, quod patet ex historia de Gergesenorum suibus, quorum greges dæmones invasêre permittente Jesu & egere præcipites, cui adstipulatur Homerus *Lib. 13. Odyss.* qui testatur sues quoque sua natura & semper sub cura pastorum
10 pastos fuisse. Non equidem est dubium porcos pascuis & pratis non minimum damnum inferre, qui rostro omnia volvunt & revolvunt, Brunnem. *Vol. 1. Consil. 14. n. 65.* nisi injecto ori annulo æreo coërceantur; Hinc Ordinatione Forestali Bavarica *Art. 10.* præcipitur: Ne quis sues in Sylvas circa Festum purificationis Mariæ absque annulis immittat; unde etiam proverbium, Annulus aureus in naribus suis mulier pulchra & fatua. Proverb. *cap. 11.* Dissentit quidem quoad nemora & loca inculta Ernest. Coth. *Vol. 3. Resp. 49. n. 184.* suesq; defendit quod damnum fundis illatum bonitate sua compensent, quod oculi rusticorum dicantur, quodve aliis quoq; melioris conditionis hominibus gratus cibus sint ac suavis. Quæ quidem laudes ei, qui â suibus alienis damnum est passus, vix satisfacient. Unde sues pascere in pratis & vinetis omni tempore prohibetur *in Consvet. Aurelian. Tit. 5. c. 5.* 11
& Arvernens. *Tit. 28. Art. 24.* Quia etiam in Civitatibus & pagis commestione & arrosione præ aliis animalibus solent nocere, Jure Saxonico cavetur, niemand soll sein Vieh zu Hause lassen/ das dem Hirten folgen mag ohne Sauen/ so saugende Ferckel haben/ die soll man doch also bewahren/ daß sie niemand Schaden 12
thun. Exemplum de porco admordente faciem & brachia infantuli vid. ap. Colerum *Dec. 168. n. 12.* Et Guido Papa *decis. 238.* in Burgundia se meminit vidisse quendam porcum, qui puerum occiderat in furcis suspensum. Aliud apud Mornacium *ad l. 40. verb. Verrem* 13
ff. de Ædil. Ed. de porcis Antonianis infantulum expositum Lutetiæ Parisiorum discerpentibus, quapropter accedente etiam pestis periculo porcos illos circa annum 1562. urbe ejectos fuisse refert, postquam excursus eorum per vias toleratus fuerat per tempus haut exiguum. Sues isti fuere duodecim instituti ab Antonio fundatore hujus Ordinis & Privilegio eo gaudebant, ut in quamcunque devenirent domum â patrefamilias laute exciperentur & saginarentur. Proverbium hinc ortum notat Scharæus Sprachen-Schuel *p. 230.* Er läufft herum wie eine Antonius-Sau. 14
Inter alia animalia ferocia Ædiles prohibebant verrem vel minorem aprum, qua vulgo iter fit, ita habere ut nocere possit. *§. fin. Inst. si quadr. paup. l. 40. & seqq. ff. de Ædil. Ed.* Et quamvis Verrem communiter pro sue domestico accipiant P. Jacob. Aurel. *Pract. Tit. 149. n. 18.* Tamen hoc loco verres nihil aliud est Ædilibus quam aper minor, cujus mentionem faciunt Ædiles, quod major ob nimiam ferociam contineri difficilius potuerit. Thom. *de Noxia Animal. c. 19.* 15
n. 5. Verrem vero domesticum (qui, ut Glossa Latina *ad text.* Landr. *L. 2. Art. 62.* definit, est porcus cum testiculis) quem quis in usum universitatis pascit ob damnum datum non includi sed abigi tantum posse de Jure Georgico *Præfect.*

Hammon. Art. 31. tradit Feldm. *de Inclus. animal. C. 19. §. 14.*

16 Optima porcorum esca sunt glandes.

17 Glandis vero nomine non tantum ex quercu, ilice fagove, sed ex omnibus arboribus fructus intelliguntur. *l. un. ff. de Gland. Leg. l. 236. §. 1. ff. de V. S.* Intellige in interdicto de glande legenda omnes fructus in arboribus natos voce glandis significari, cum in omnibus eadem ratio sit. Fornerius *ad d. l. 236. §. 1.* Alias propriè glandem ferunt robur, quercus, esculus, cerrus, ilex, suber. Plinius *Lib. 16. Histor. Nat. c. 5.* Quia harum arborum fructus putamen aut testam habent, nec pone illas cadunt si motæ, uti poma & pyra, sed excuti debent, & longè â stirpe cadunt. Imo hodie nobis glans dicitur tantum fructus fa-
18 gi aut quercus. Quod itaque scripsit Freinsh. *ad Phædri Fab. 56. 5.* Veteres etiam glandibus, cum fruges nondum essent repertæ, vesci solitos, nec hodie esse, qui abhorreant, id verum omnino crediderim de fageis & castaneis. Quamvis & fageos fructus naturæ inimicos prædicet Thom. Bartholin. *in actis Medicis & Philos. Hafniens. Anni 1673. Vol. 2. §. 57.* ubi refert, virginem quandam nobilem ex esu ejusmodi fructuum in febrim incidisse, eosque de-
19 lirium inducere. Cæterum glandibus è quercu nobis propriè sic dictis nemo facilè dixerit eos pro cibo usos fuisse, cum inimicus & naturæ is maximè sit adversus humanæ. Nam Francisc. Mezerey *en l' histoire de France dans la vie de Francois I. pag. 477. & 478.* narrat, quod cum anno MDXXIIX. natura vices suas non absolvisset & cæteris imperitaret æstas, tanta frugum inopia inde evenerit, ut coacti fuerint mortales è glandibus conficere panem, *de quelle mauaise nourriture* inquit *s' engendraune nouvelle maledie fort contagieuse qui depeschoit son homine en pen d' heures d' ou elle fut dite Trousse galand & si quelqun en eschoppoit elle luy arrachoit tout lepoil, & les ongles & luy lassoit une langoureuse foiblesse six semaines courants avec unsi grand degout des viand es' qvil ne pouvoit vien avaler que parforce.* Hinc colligere promtum, nimis esse calidum atque siccum hoc alimentum neque ideo convenire naturæ humanæ. Quod & inde erudimur, quod nec glans ad porcorum prosit saginam, nisi quoque eodem tempore in sylvis & saltibus copia certi generis vermium adsit quos vorant, ut calor è pastâ glande temporetur quosque studiosè rostro quærunt, ut ideo istud â provida natura datum esse videri possit. Solent tamen misselli, uti rustici & tenuissimæ sortis homines, nonnunquam miscere è robore glandem siligini, sed an ideo inter mortalium cibos hos quis numeret, quod dura in rebus egestas id nonnullos facere cogit? Neque credendum, quod orbe novo cœloque recenti homines glandibus è robore aut quercu vesci fuerint soliti, sed de fageis, uti etiamnum fit, id capiendum etiamque de juglandibus, castaneis & amygdalis: atque sic intelligendus Plinius *Proœm. lib. 16. histor. nat. & lib. 5. c. 58.* & Juvenal. *satyr. 6. 10.*

Et sæpè horridior glandem ructante marito.

Hæ enim minus nocent. Feldm. *de Inclus. Animal. c. 48. sect. 21.*

Si in magna copia proveniunt glandes vocatur volle Mast/ alias halbe Mast/ Sprengmast/ pertinentque ad eum qui habet Jus Foresti vel ad dominum sylvæ, quia in eis magna domini utilitas versatur, & hujusmodi fructus sunt pars sylvæ, Gail. *lib. 2. Obs. 68. n. 1.* qua de causa etiam in quibusdam locis quintum caput habet dominus pro pastu. Gryph. *Cecon. Leg. L. 1. c. 39. §. 104.* In 20
Saginatione porcorum succuli & porci minores non continentur appellatione aliorum porcorum, si tempore saginæ alicui permissum hos in sylva pascere, tunc enim non alios quam altiles in eam mittere potest, uti in supremo Marchiæ Brandenb. Tribunali die Mercurii post Oculi 1595. judicatum inter Rohreos Mejenburgenses & eorum socios. Ratio est, quia, qui plures pecudes egit in sylvâ, quam licuit, servitutē quidē non amittit, non autem conceditur plus quam pactum est in servitute habere:

bere: uti Marcianus ait *in L. 11. pr. ff. quemadm. servit. amitt.* Feldm. *d. C.* 19. §. 15. Vide plura de glandis legendæ potestate in *Cap. de Sylvis.*

21 Si porcus venditus laniis laboret, wann es finnig ist/ quos lanio ex apertione palati & inspectione lingvæ facilè deprehendit, redhibitioni non erit locus. Frantz. *ad Tit. de Ædil. Ed. n.* 56. Sed imputet sibi emtor quod non viderit vitium exterius, aut tamen videre debuerit ac nihilominus pecus emerit, non est enim necessaria demonstratio aut admonitio in rebus visibilibus. *l. 1. §. 1. de Ædil. Ed.* Carpz. *P. 2. c.* 34.

22 *def.* 16. Dissentit Esbach. *ad h. l.* De Jure Saxonico ad commestibilia, quæ inter viduam Nobilem & defuncti mariti hæredes dividi debent, etiam pertinent porci saginati Mast-Schweine / *Libr. 1.* Land R. *Art.* 24. Etsi vero interpretes Juris Sax. id communiter restringant ad porcos saginatos, qui jam tempore obitus mariti mactati & in partes divisi fuere. Berlich. *P. 3. Concl.* 48. *n* 27. Attamen fundamento hæc restrictio destituitur, quin potius expressè adversatur *dicto Art. 24. in pr. vers.* Zur Morgengabe gehören alle Feld-Pferde/ Rinder/ Ziegen und Schweine / gemästete Schweine aber gehören zu dem Mußtheil Carpz. *P. 3. Const* 35. *Def.* 2.

23 Apud Romanos Suarii & Porcinarii erant, illi suillam carnem â collatoribus suscipiebant ad victum Civium Romanorum, hi vero porcos pascendos agebant in pascua publica, unde textus *in l. 1. de Suar.* non est intelligendus de custodibus porcorum privatis sed publicis, quod indicat verbum urbis æternæ. Itaque Suarii & Porcinarii tenebantur popularibus affatim suillam præbere, quandoque gratis; nam ut scribit Vopiscus in Aureliano oleum, panis & porcina caro populo Romano sæpè gratis præbebatur, raró vinum, reliqua pecora in macello vendebantur â lanionibus. Cœpit & â Suariis vendi porcina sub exagio, id est trutina, atque id â Præfecto quodam Urbis institutum refertur *in l. 4. C. Theod. de Suar.* ut Suariis æstimandi licentia denegetur pondusque porcorum trutinæ examine, non oculorum libertate quæratur. Hinc est quod ad 24
curam Præfecti Urbis pertineret, ut omnis caro justo pretio venderetur, & ideo forum suarium & cæterorum pecorum sub ejus cura fuisse tradit Ulpianus. *in l. 1. §. Cura carnis ff. de Off. Præf. Urb.* Porro suariis miscebantur vaccarii & caprarii, quos artem habere dicit Ulpianus & tanquam artifices, si peccaverint, teneri ex imperitia quæ culpæ annumeratur. *l. 10. §. 5. ff. Locat. l. 18. §. de Bubulco. ff. de Instruct. vel Instr. leg.* Cogebantur autem hi quintum animal præbere ad augendum gregem Principis, quoties illius diminutio & interemtio contingebat. *arg. l. 4. de Murileg.* Quia verò Suarii 25
pervigilem laborem populi Romani commodis exhibebant, ideo ipsis indultum ne sordidis muneribus subjacerent. *L. 1. de Suar.* Itemque concessum his & quibuscunque ex corpore suariorum, sive agant in judicio sive conveniantur, ut coram urbis Prætore lis ventiletur & peragatur. *l. 2. C. de Suar.* Perez. *ad h. t.*

(o)

CAP. XVII.

DE CANIBUS ET FELIBUS.

SUMMARIA.

1. *Canes ad hominum commoditates nati.*
2. *In quibus canes præ cæteris animalibus excellant?*
3. *Canes in honore habiti.*
4. *Canum Uſus triplex.*
5. *Canis Cuſtos.*
6. *Varia genera Canum.*
7. *Quomodo Canes ad venandum inſtitui debeant remiſſive.*
8. *Canes an feræ ſint naturæ?*
9. *Si canis damnum dederit habemus actionem in factum contra dominum.*
10. *Quod non obtinet ſi quis à Cane alligato ex incogitantia vel laſcivia fuerit læſus.*
11. *Pœna illius qui habebat canem ferocientem.*
12. *De jure Saxon. quomodo puniatur, cujus canis damnum dedit.*
13. *Quid obtineat ſi canis ſit rabioſus?*
14. *Baldus JCtus à cane rabido admorſus.*
15. *Datur & actio de pauperie de damnis à Cane datis.*
16. *Poſſunt & canes damnum dantes interfici.*
17. *Occiſio tamen debet fieri defenſionis cauſa.*
18. *Interficiuntur & canes feris inſidiantes.*
19. *Si quis ex ore canis vel lupi pecudem eripuit, an priori Domino reſtituere teneatur.*
20. *Interficiens canem an fiat infamis?*
21. *Pretium tamen canis absque neceſſitati necati ſolvere tenetur.*
22. *Injuria fit Viro Nobili ejus cane venatico ademto vel necato.*
23. *Geſtatio canis qualis olim pœna?*
24. *Supplicium de canibus ſumtum.*
25. *Feles animalia maximè neceſſaria.*
26. *Pœna occidentis felem apud Ægyptios capitalis.*
27. *Arabes pro Deo felem habebant.*
28. *Feles an pecudum numero veniant?*
29. *Feles feræ ad venationem inferiorem pertinent.*
30. *Si damnum à fele datum, competit contra iſtius dominum actio de pauperie.*
31. *Poſſunt & feles damnum dantes occidi.*
32. *Per feles peſtis circumfertur.*
33. *Eorum pili hominibus noxii.*
34. *Canes & Feles pertinent ad hæredem.*

1 CUm Canes tum fidelitate in defendendo domino, tum in cuſtodienda re familiari, tum etiam in venatione egregiam operam præſtent, merito Cicero ſcripſit eos ad ho-
2 minum commoditates natos. Animalis vero hujus natura quatuor rebus excellit. Olfactus ſenſu animalibus cæteris canes præeunt, quo diſcernunt & utilia ſibi & noxia; deinde cicures & manſveti cum hominibus degunt, tum etiam domum cuſtodiunt. Et poſtremo ſupra omniũ reliquorũ ingeniũ eorũ vitam fortiſſime tuentur ac propugnant, à quibus bene accipiuntur. Athenæus *Lib.* 13. *Deipnoſoph.* 302. *in fin.* Sed tamen ut idem auctor docet, vorax valdè eſt, unde quod domi negatur, apud vicinos quærit, niſi cor caninum habeant, hoc enim habentem fugiunt canes. Plin. *lib.* 28. *Hiſtor. Natur. cap.* 5. Extat de Canum fidelitate Phalæcion non inelegans Jacobi Micylli, cujus initium eſt:

Inter quadrupedes canis fidelis,
Inter quadrupedes canis Patronum.
Cognoſcit, veneratur & tuetur.

A quibusdam canes in honore habiti, ſicut Gunnartus Rex Sveciæ qui de- 3
victa Norwegia pro locum tenente canem præpoſuit, conſtitutisque conſiliariis qui nomine ejus jus dicerent. Zeil. *Cent.* 5. *Ep.* 2. Andreas Doria Dux Genuenſis canem habuit ſemper comitem

mitem nomine Roldan, cui inserviebant duo famuli, & escam ipsi argenteis patinis præbebant proventusque annuus ejus erat 509. coronatorum. Epitaphium hujus refert Limn. *in J. P.*
4 *L.6.c.6.n.89.* Canes verò potissimum ad triplicem usum adhibentur, vel ad voluptatem, vel ad custodiam, vel ad venationem Isid. *Lib. 12. Etym. 2.* Camerar.
5 *Lib.1. Medit.* 24. Custodem validum & ferocem esse oportet, ut etiam fures & feras abigere possit. Crescent. *lib. 9. c.78.* Ut molossi de quibus Virg. *Lib. 3. Georg. Nunquam custodibus illis nocturnum stabulis furem, incursusque luporum horrebis.* sicuti eo nomine Canes Angiici com-
6 mendantur. Tales sunt in Codice Legum Germanicarum & in legibus Bojar. *tit. 19.* Canis pastoralis Segutius, Ursatitius, Porcaritius, Ductor Leith-Hund/ Villaticus qui curtem defendit, qui lupum mordet, qui taurum prendit &c. de quibus vide *Gloss. Lindenbr.* Venaticorum quoque canum plures sunt differentiæ, alii exploratores *d. C. 12. §. 12. ff. de Instr. leg.* qui in leg. Salica *Tit. 6. Art. 3.* argutarii in LL. Bojoar. Spür-Hunde/ appellantur, alii invasores, acceptores, Veltres Winde. *Lindenb. d. l.* alii liberatores &c. Seneca ita conjungit, in cane sagacitas prima est, si investigare debet feras, cursus si consequi, audacia si
7 mordere & invadere. Quomodo ad venandum institui debeant propria ars est, tradidit eam inter Veteres Xenophon de venatione, Nemesianus, inter recentiores Jacobus de Fovillou. *en la Venerie.* Nicol. Spadoni nella Caccia dello sciop. Baron von Hochbergs Adeli-
8 ches Land-Leben *L. 12. P. II.* Canem animal domesticum censet Gloss. *ad Princ. Inst. Si quadr. paup.* Quod de Catellis qui sunt in delitiis dominorum intelligendum, sicut ita distinguit Erasm. *Chil. 3. Cent. 3. Prov. 71.* Nam alias canis feram naturam habet. *l. 2. §. 2. ad L. Aquil.* Maximè validus & robustus ad venationem aptus. *l. 44. ff. de R. D.* Landr. *Lib. 2. Art. 62.* Quam etiam infestus sit homini, maximè fame exasperatus, arguunt exempla crudelia apud Camer. *L. 1. Med. Hist. 38.* Unde Romæ de cane olim lata Lex Fesulania de qua Treutl. *1. d. 18. th. 3.* Et si canis damnum 9
dederit actionem in factum contra dominum ex Ædil. Edicto habemus *l. 40. & seq. de Ædil. Ed. d. Art. 62.* Quia sc. in catena continendus est aut saltem in copula. Gryph. *Oecon. leg. Lib. 1. c. 18. n. 64.* Si igitur ex lascivia vel incogitantia 10
â cane allegato quis fuerit læsus, nullam habet actionem. *l. 2. in f. ff. si quadr. paup.* Majoris cautionis ergo canibus, qui ad fores allegati erant & ostiarii dicebantur, superinscripta erat formula CAVE CAVE CANEM. Hillig. *in Donel. Enucl. L. 15. c. 44. Lit. D.* De cane feroce *Le-* 11
gibus Georg. Justin. Imper. *Tit. 9.* & hoc cavebatur, si quis haberet canem robustum & ferocientem adversus similes sibi canes, atque hunc adversus imbecilliorem concitando sic irritarit, ut graviter hunc lædi contingat & mori, noxam domino canis præstet, ac duodecim plagas accipiat. De jure Saxon. qui 12
habet canem ferocem dato ab ipso damno ad æstimationem tenetur arbitrarieque punitur, etiamsi â se canem excludat: dummodo probari possit, quod usque in diem damni dati eum tenuerit. Matth. *Coler. P. 1. decis. 168. n. 5.* per text. *in art. 62.* Land-Recht. Quod præjudicio confirmat. Carpz. *in Prax. Crim. P. 3. Qu. 131. n. 23.* Hat Hans Schmidts zu Roda thörichter Hund/ derer auff beschehene Verwarnung nicht abgeschaffet / noch weggethan / einen Knaben von 8. Jahren jämmerlich erbissen und umgebracht / ingleichen Inhalts der gerichtlichen Besichtigung Hansen Harnischens Sohn und Tochter gantz übel gebissen und beschädiget / und nachdem bemeldter Hans Schmidt hierüber vernommen worden / hat er geständig seyn müssen / daß der Hund angeregte Schäden obbenahmten Personen zugefüget / darzu er dann / weil er den Hund nicht besser verwahret / oder uff Verwarnung zu todte schlagen lassen / selbst Ursach geben &c. So ist er / unangesehen er sich des Hundes nicht wiederum angemaßt / des erbissenen Knabens nechsten Freunden ein gantz Wahrgeld zu erlegen/ so wohl den andern beyden beschädig-

digten Personen das auffgewendete Artzt-lohn wieder zu erstatten/wie dann auch die Unkosten uff vorhergehende liquidation und richterliche Ermäßigung zu entrichten schuldig/ und mag hierüber wilkührlichen/ entweder ein vier Wochen lang mit Gefängniß oder um eine ziemliche Geldbusse/ seinem Vermögen nach / iedoch daß sich dieselbe über zehen neue Schock nicht erstrecke/ in Straffe genommen werden. V. R. W.

13 Quando vero absque ullius culpa canis rabiosus in gregem irruit ac oves dilacerat, pro damno casuali habetur, quare nec opilio hoc casu ad æstimationem pecorum tenebitur, nisi ipsius culpa ac negligentia casum præcesserit. Carpz. *P. 2. Const. 26. def. 16.* Verba sentent. Ist ein thörichter Hund bey nächtlicher Weile in eure Schäfferey kommen/ und hat in die 40. Stück Schaff-Vieh beschädiget und zerrissen / derer auch viel thöricht worden und gestorben &c. So mag Jacob Wigandt/ euer itziger Schaafmeister angeregte Schaafe gestalten Sachen nach zu bezahlen nicht gedrungen

14 werden. V. R. W. Cavendum igitur vehementer à morsu canis rabidi, quod cum non observavit Celebris ille JCtus Baldus, â catello circa labia admorsus, non absque rabie post 4. menses mortuus est. Schorer. *in Medic. Peregrin. p. 157.* Ubi tradit hepatem canis istius rabidi qui momordit (si intra 24. horas possit haberi) cum vino coctum optimam esse medicinam contra hoc ma-

15 lum. Quin etiam actionem de pauperie directam competere de damnis â cane datis, tradit Thom. *de Nox. Anim. Cap. 3. n. 25.* v. gr. si carnes vel uvas ex vinea alterius comederit.

16 Licet vero canes gramina nisi contra sui generis naturam, & cum magno suo malo depascant ideoque depascendo non noceant, attamen se pascendo damnum sæpe nobis dant, unde quamvis capi ob eorum perniciem nequeant, interfici tamen possunt. *arg. l. 32. pr. l. 29. §. 1. ff. de L. Aquil.* Feldm. *de Inclus. Animal. c. 22 sect. 1.* Quod & ad morsum eo-

17 rum evitandum permissum est. Hoc tamen ita intelligendum ut vulneratio vel occisio fiat propter metum instantis periculi vel damni, quasi per defensionem. Land-R. *Lib. 3. Art. 48.* & Weichb. *Art. 121.* Schlägt auch ein Mann einen Hund zu todte oder ander Thier/ als es ihme schaden will/ er bleibet ohne Wandel. Sed & si committentibus duobus canibus unius dominus alterum gladio, baculo aut lapide petierit & læserit, securus erit. *Leg. Georg.* Justin. *Tit. 6. §. 8.* Neque magis injuria intelligetur fecisse, quam qui orto incendio suarum ædium defendendarum causâ vicini ædificium dissipavit. *l. 3. §. 7. ff. de incend. ruin. naufr.* Quid quod hominem etiam occidere licet tam ob defensionem personæ *l. 3. D. de Just. & Jur. l. 2. cum seqq. C. ad L. Corn. de Sicar.* Ordin. Carol. *Art. 150. pr.* quam ut quidam volunt rerum. *p. l. 1. C. unde vi l. 4. §. 1. l. 52. §. 1. D. ad L. Aquil. l. 6. verb. de Sent. Excom. in 6to l. 2. X. de Homic.* Non aliter autem excusatur qui canem nociturum peremit, quam si damnum aliter evitare non poterit, *d. l. 3. §. 7. in fin.* ibi, cum alias non posset *ff. de Incend. ruin. naufr.* Land-R. *Lib. 3. Art. 48.* gewehrt es auff den Heiligen. Ex hoc etiam fundamento, quia 18
ruri feris insidiantur, â saltuariis nisi baculos in collo gestent solent internecioni tradi, vel domini eorum puniri, quod & Legibus Provincialibus multorum locorum comprobatum reperitur, Mand. Elect. Saxon. Von Büchsentragen *de An. 1629.* Inmassen wir ein solches durchaus in unserm Churfürstenthum und Landen zu halten/ hiermit anbefehlen/ daß sie keine Hunde mit sich auf die Felder nehmen/ sondern denselben Klöppel/ fünff viertheil Ellen lang/ anhängen/ und derer allein zu Bewahrung ihrer Heerden und Häuser gebrauchen/ do aber unsere Hege-Reuter die Hunde in Feldern antreffen würden/ die sollen sie in die Dörffer jagen/ und wem sie zuständig / gewisse Erkundigung einziehen/ damit die Ubertreter durch unsere Schösser/ darunter sie gehörig/ mit gebührlicher Straffe / von welcher eine Helffte uns zu berechnen / die andere dem Hege-Reuter/so sie ertappet/ gefolget werden soll/ angesehen / und unnachläßig beleget werden/cum quo consentit Constitutio

tutio Elect. Brandenburg. in der Jagt- und Holtz-Ordnung *de Anno 1622. tit. 14.* Von den Hunden. Es soll auch niemand er sey von Adel / Bürger / Schäfer / Hirte oder Müller seine Hunde ledig in die Heyde lauffen / sondern ein jeder den Hunden-Prügel oder Knüttel zweyer Schuhe lang anbinden oder dieselben an Stricken führen lassen. Da aber einer oder mehr solches nicht thäte/und von unsern Ober- und Hof-Jägermeister / auch Ober-Holtzförstern / nebst unsern Hauptleuten / auch Amt- und Holtz-Schreibern/Hasenhegern/und Pusch-läuffern/ oder dero Dienern betroffen würde/ dem sollen alsofort die Hunde erschossen werden / und er darzu 12. Silber-Groschen/ welche halb der Herrschafft und die andere Helffte dem/der es anzeiget/zukommen sollen/ zur Straffe verfallen seyn. Idem etiam obtinet de Jure Fris. Orient. Embdan. *Transact. ad art. 9. Anno 1662.* In Insula Wangeroga, ne fugentur cuniculi, incolæ nulli permittitur habere canem: Edict. Comitis Oldenb. Anton.
19 Güntheri *die 18. Maji 1612.* Quæri solet, si canis vel lupus accepit pecudem, & quidam tertius eripuit ex ore illorum, an teneatur restituere priori domino? Quod quamvis difficile sit lupo agnum eripere, attamen dicendum, nostrum manere quamdiu recipi possit id, quod ereptum est, *l. 44. ff. de A.R.D.* Cæpoll. *de Servit. L. 2. c. 21. num. 6.*

20 Interficiens canem sive casu sive ex necessitate, non fit infamis, licet in nonnullis locis apud Opifices bey denen geschenckten Handwercken abusu ita observetur. Knipschild. *de Jur. & Pri-*
21 *vil. Civit. Lib. 5. cap. 2. n. 75.* Exsolvendum tamen pretium canis absque necessitate necati secundum æstimationem domini, nisi is qui damnum dedit juramento minoraverit, Land-R. *Lib. 3. art. 51.* tenebiturque cædens pœna extraordinaria, quale exemplum refert Carpzov. *P. 4. Const. 37. def. 8.* ubi interficiens canem voluptuarium sexagenam novam pœnæ
22 loco solvere coactus fuit. Injuriam insuper viro nobili fieri venatico cane ademto vel cæso tradit Arn. Ferron. *in*
23 *Consvet. Burdig. L. 2. tit. 11. §. 1.* Ignominiosa autem apud veteres Francos & Svevos erat canum gestatio, ut si quis Nobilis Ministerialis vel colonus coram suo judice pro hujusmodi excessibus reus inventus fuerit, antequam mortis sententia puniretur ad confusionis suæ ignominiam, Nobilis canem, Ministerialis sellam, Rusticus aratri rotam de Comitatu in proximum Comitatum gestare cogeretur. Ita Fridericus Barbarossa condemnavit Hermannum Comitem Palatinum Rheni & decem ejusdem socios, quod se in Italia absente prædationibus & incendiis pacem publicam turbassent, per integrum milliare Germanicum canem portare. Otto Frisingensis *L. 2. C. 28.* Canem au- 24
tem â Nobilibus personis ideo portatum fuisse censet Joh. Pflugius, quem Camerar. *2. Horar. Succisiv. cap. 95.* allegat, ut eos officii neglecti admoneret, quod erat excubare in aula, Regem custodire & defendere. De canibus, qui novitium Franciscanum discerpserant & ideo anno 1610. ex sententia Judicum obtruncati fuere, vide apud Monarcium ad *l. 1. pr. ff. si quadr. paup.* hoc exemplum adducentem tanquam singulare, quod, licet Plinius Leones viderit suspensos in Africa idemque propter atrocius admissum fuerit observatum in aliis animalibus, vetustas tamen in canes nihil tale statuerit ob fidem & cæteras eorum virtutes. Feles denique 25
esse animalia maximè necessaria ex eo patet, quod domos nostras â gliribus & muribus tutas reddunt. Apud Ægy- 26
ptios si quis eas nolens volens occidisset, crimen non nisi capite tuebatur. Diodor. *Biblioth. lib. 2.* Arabes pro Deo 27
habebant felem auream, sive qvod hoc animal ritu naturæ numeros Lunæ ostendat, & lunaribus incrementis oculos quoque grandiores habeat, sive quod ab Æsopo traditum, puellam fuisse felem, tam præstanti corpore ut Veneris invidiam in se concitarit, adeo ut formæ majestatem ipsi abstulerit novamque indiderit, nec tamen deformem, utpote quæ vegeta atque agilis sit Leonique simillima, uti ex Calcagnino & Erasmo narrat Henr. Salmuth. *in*

met.

not. ad Panciroll. lib. 2. memorab. c. 1. p. 34. etiamque vernaculè in suum opus vulgò Frosch-Meußler dictum transtulit sive Georg. Rolhagen sive alius, qui murium ranarumq; bella conscripsit.

28 Præterea dubio careat feles pecudum numero non contineri *arg. 6. 65. §. 4. ff. de Leg. III.* Germani tamen vocabulum Vieh latius usurpant, pro quovis animali domestico,& Thier quod à Græco θὴρ deducitur pro fera bestia, ut in versione Bibliorum Germanica Lutheri *Genes. 1. v. 24. 25.* ubi in margine notatur: Vieh was zahm/Thier was wild ist. Ita gallinas, anseres & similes aves domesticas appellant Feder-Vieh; & de eo cui res angusta domi in proverbio est Hund und Katze ist sein bestes

29 Vieh. Apud nos equidem in Germania feles feræ in Sylvis reperiuntur, quæ ad venationem inferiorem spectant, uti infra in *Cap. de Venat.* dictum.

30 Quia autem Feles tacito gradu non tantum alieno pecori sed & aviculis, quin & columbis & pullis gallinarum insidiantur, sed etiam ex vicinis ædibus in hortos coëunt,& variè eis nocent. Hinc actio de pauperie contra istorum animalium dominos prodita, nam de cane à quo rectissimè Glossa *ad pr. ff. si quadrup. paup.* argumentatur id traditum est, *arg. l. 1. §. 5. l. 2. §. 1. ff. eod.* Thom. *de Nox. Anim. C. 3. n. 25.* Si enim per rem tuam mihi damnum datum est, tunc demum non teneris si nulla ope occurri abs te potuit noxiæ, *l. 24. §. 8. ff. de damno infect.* hoc autem quod à fele tua datur non casu fortuito nec vi divina contigit, sed tua culpa, quod eam non melius aut pascas aut mansvefacias, ut non vagetur extra tuam domum, scire enim debes quod animal hoc, si audimus Accursium *ad pr. Inst. si quadrup. pauper. verb. contra natur.* & Paul. Castrens. *ad L. 1. pr. 1. 2. & ad l. 2. n. 1. ff. eod.* neque ferum plane est neque mansvetum sed tertium atque medium

31 genus constituit. Quia vero feles perniciores sunt multis animalibus, & se prehendi nulla ratione sinant neque ideo capi aut includi possint, iisdem ex causis, ob quas bipedes queunt occidi, eas quoque necare fas erit, cum eædem, imo fortiores rationes hic adsint quàm in gallinis, anseribus, & anatibus, cur ergo non idem jus in hoc animali statui debet. *arg. l. 32. pr. ff. ad L. Aquil.* Dn. Feldm. *de Inclus. Animal. C. 22. Sect. 3.* ubi addit quod feles etiam mansvetæ & domesticæ facilè in libertatem naturalem se recipiant, nisi optimè eas nutriveris. Quod si non feceris,& deindè occidantur ab alio, non magis hic eo nomine tibi tenebitur, quam si hirundinem, quæ in domo tua nidum fecit araneasque captare solet, ego occidam, quod in ædes meas involset & stercore suo mihi molesta sit, aliamve feram bestiam necaverim. Hoc enim nomine felis extra prædium domini sui semper veniet, quoties damnum ab ea patior. *arg. l. 1. §. 5. ff. si quadrup. paup.* Si tu iterum noxiam metuere debeas propter cæsam à me felem, aliam tibi para, eamque doceas abstinere ab ejusmodi rebus,& si damnum ideò sentis, quod antea hoc non feceris, id culpa tua accidit, ergo est quod tibi non mihi, qui damno prospexi meo, imputes, *l. 26. ff. de damn. inf. arg. l. 203. ff. de R. J.* Per feles etiam pestem circumferri tra- 32
dit Zacchias *lib. 3. Qq. Medico Legal. tit. 3. qu. 4. n. 8.* Quis ergo vetabit hoc animal tam exitiosum occidere, si horror mentem nostram tanti mali occupet? Est hæc bestia quoque & alio nomine 33
mala quod per lasciviam volutando se per herbas & olera non tantum his noceat, ne surgere possint, sed quoque esui earum obstet, quippe cum facilè ita pili istius animalis herbis misceantur, quos pro veneno haberi notum est. Zacchias *d. tit. 2. quæst. 4. n. 30.* Feldm. *d. l. n. 24. 25. 26.*

Notandum denique Canes & Feles 34
pertinere ad hæredem quicquid enim est in hæreditate quod neque ad Geradam, neque ad Morgengabam, neque ad cibaria pertinet, illud hæres accipit, inter quod etiam Canes & Feles referuntur. Was alsdenn der Mann nach sich hat gelassen/ das nicht Lehn ist und das nicht zur Gerade/ Morgengabe und Mußtheil gehöret/ woran das ist/ folget dem Erben/

als

als nemlich alles Geld / Silber und Gold und Gewand / das zu weiblicher Zierde nicht gemacht / rc. Hüner / Tauben / Hunde / Katzen rc. WeichB. *Art.* 29. Rothsciltz. *Tractat.* von der Mittgifft / Leibgeding &c. *Art.* 25. Sicut nec numellæ seu Corollaria Catellorum ad bona utensilia uxoris vel Geradam referuntur. Carpz. *P.* 2. *Const.* 14. *def.* 42. Ita Scabini Lipſ. in causa der Bucherischen Erben zu Leipzig *Ao.* 1615. *verb. sent.* Daß die ungepollirten Granaten Chrystallin Stück und der Hunde Halsbänder mit Silber beschlagen zur Gerade nicht gehörig / sondern den Erben billig verbleiben.

CAP. XVIII.

DE ANSERIBUS.

SUMMARIA.

1. *Animalia suppliciis subdita.*
2. *Ut & ipsis honores decreti.*
3. *Romani argenteum anserem in Capitolio posuerunt.*
4. *Anseres Antiquis Germanis Ganzæ dicti.*
5. *Anseres vel domestici vel feri.*
6. *Anseres nocent segetibus.*
7. *Anseres damnum dantes in multis locis licet occidere.*
8. *Melius tamen est dominum monere antea ut eos custodiat.*
9. *In terra Aurelianensi unum aut si viginti fuerint duo licet occidere.*
10. *De jure Saxonico liberum est domino eos abigere & sequi in domum domini.*
11. *Vel expellere per Canes.*
12. *An necessario requiratur ut in ipso agro momorderint?*
13. *Non licet talia animalia veneno tollere.*
14. *Hæc omnia locum habent in anatibus.*
15. *Quid de iis Juris in Drenthia?*
16. *Avibus legatis anseres etiam veniunt.*
17. *Et lana legata lana anserina etiam debetur.*
18. *Ob anserem ereptum quæ actiones competant?*
19. *Qvid de his juris in Helvetia?*

1 Quemadmodum ob ingentia maleficia Bruta suppliciis nonnunquã
2 subdita legimus; ita quandoque ob facta speciem insignis beneficii habentia singulares decreti quibus-
3 dam fuere honores. Romani in honorem anserũ clangore suo Gallos Capitolium occupaturos prodentium argenteum anserem in Capitolio ponebant, atque singulis annis anseres in gratabulo quàm decentissimè collocatos publice alebant, canes verò quod non latrassent quasi perfidos suppliciis annuis mactabant. Ærod. *rer. Judicat. lib.* 3. *tit.* 16. *c.* 1. Unde penè in superstitionem Ægyptiorum, bestias avesque colentium, Roma deciderat, cum anseri solennia celebraret. Augustin. *de Civit. Dei Lib.* 2. *c.* 22. Anser jam olim à Ger- 4
manis Ganza fuit appellatus Plin. *l.* 10. *Hist. Nat. c.* 22. Candidi ibi, verum minores Ganzæ vocantur. Anseres au- 5
tem sunt vel domestici vel feri *§.* 16. *Inst. de R. Div.* Virgilio *Lib.* 1. *Georg.* 6
dicitur improbus anser, quod segetibus valde noceat. Hinc etiam in mul- 7
tis locis prædiorum dominis permissum est, si in agro vel horto suo anseres deprehendant eos occidere, Paul. Voët. *ad §.* 1. *Inst. si quadr. paup. n.* 4. nec refert an ager frugibus satus, nec ne? nam satis in gramine eos deprehendi. Stercus enim anserinum valde ei noxium efficitque ne revirescat. Columell. *L.* 2. *c.* 15.

8 Nonnullibi verò antequam occidi possunt anseres, domino semel nunciandum est, ut eos custodia sua coerceat. Feldm. *de Inclus. animal. c. 21. §. 1. & 4.* Sicuti fecit is, qui ex anseribus in agro suo repertis uni schedulam appendit hisce literis: Kommen sie wieder/ so kommen sie nicht wieder.
9 In terra Aurelianensi & Arvernensi, si anseres aliaque volatilia damnum in alieno agro faciant, unum, aut si viginti fuerint vel plura, duo ex his configere fas est, & ibi mortua deferre, non comedere aut in viam conjicere vid. Consv. Aurel. *tit. 5.*
10 *c. 15.* & Arvern. *Tit. 28. Art. 24.* Jure Saxonico si anseres damnum dederint liberum est domino, vel abigere, & illos assumtis duobus viris sequi in domum domini, quo casu dominus anserum perinde præter damni restitutionem tenebitur ad emendam, ac si pignoratio fuisset facta. Land-R. *Lib. 2. Art. 47.* Ist aber das Vieh also gethan/ daß man es nicht pfänden mag/ oder eintreiben/ als Pferde die wild seyn/ oder scheu/ oder Gänse/ oder Schweine/ so lade der dem der Schade geschiehet darzu zween Mann und beweiß Ihnen den Schaden (monstrando eis damnum) und folge dem Viehe nach in seines Herren Haus/ und beschuldige ihn darum/ so muß er ihme den Schaden bessern als ob es gepfändet wä-
11 re. Vel expellere per canes Land-R. *L. 2. Art. 40.* Gloss. Lat. *ad Text. Germ. Lib. 2. Art. 47. lit. c.* Berl. *P. 2. Concl. 34. n. 9.* Et hic si canes pecudem vulneraverint vel occiderint, expellens sive is qui canes concitavit nullatenus tenetur. Land-R. *Lib. 2. Art. 40.* Frätzet aber ein Mann seiner Nachbahrn Korn ab/ oder anderer ihre Saat/ mit Schweinen oder mit Gänsen/ die man nicht pfänden mag/ hetzet man sie denn mit Hunden/ und beissen sie die Hunde zu todt/ oder verwunden sie/ man bleibt es ohne Wandel
12 und Schaden. An vero id requiratur, ut canes in ipso agro momorderint? quod sentire videtur Glossa Weichb. *Art. 121. n. 8.* Lief aber der Hund dem Viehe nach auf die Gassen auswendig des Mannes Trauf/ des Hundes Wirth soll den Schaden gelten auf Recht. An potius domino fundi permittendum animalia in alterius fundum effugientia canibus adhuc persequi & ibi occidere? Quod de anseribus statuit Glossa Latina *ad Text. Germ.* Land-R. *Lib. II. Art. 40. lit. n.* Posterius non obscurè confirmat doctrina Bartholi *ad l. 23. §. quod ait. n. 5. ff. ad L. Jul. de Adult.* Si statutum permittat lædere ingredientem possessionem, licitam esse ingressoris in fugam conjecti persecutionem & oppressionem. Quemadmodum pater, cui filiam in adulterio deprehensam domi suæ aut in domo generi occidere conceditur, *l. 22. §. 1. ff. ad L. Jul. de adult.* impune etiam occidat profugientem, & in fuga deprehensam extra domum *l. 23. §. f. ff. ad L. Jul. de Adult.* Et adhuc magis in terminis Claud. Bertazolig. *in addit. ad Consf.* Barth. Bertazol. *l. 1. Consf. 117. lit. a.* & Aymo Publicius *ad Consvet. Arvern. tit. 28. Art. 1. n. 4.* docent, si statutum permittat, animalia in fundo suo reperta propria autoritate interficere, licere etiam ea interficere extra fundum fugientia, modo fiat in continenti & initium occisionis ita (Bertazoligius dicere forte voluit persecutionis) factum fuerit in ipso fundo. Verum illa *lex 23. de adult.* in qua potissimum radicantur hæc paradoxa, nihil habet de filia extra domum occisa, fugisse potest filia è conclavi in conclave. Potest se abdidisse in angulo, quoniam & à patre persecutore omnes rimulas excutiente post aliquot horarum spatium, maximè si amplæ fuerint ædes, tandem est deprehensa. Tutissimi media via incedemus, aut canes in anseres in fundo existentes irruerunt, & eosdem extra fundum profugientes spontè & sine ulteriori concitatione fuere persecuti, aut postquam abstinuêre persecutione, ad novam domini instigationem anseres jam fundo ejectos impetivere. Priori casu interfectis anseribus dominum fundi excusabimus. Posteriori minimè. Benè Olradus *in addit. ad Spec. Lib. 3. Practic. 1. tit. de accusat. §. fin. ad verb. intra certum pag. 18. col. 1. vers. elegans Olradi.* Quando aliquid incho-

inchoatur sine culpa, si deducatur ad statum ex sui natura punibilem, puniri inchoantem si persistat, cum sine facti difficultate & juris pœna desistere potuisset. *arg. l. 4. §. 2. ff. de Bon. Libert.* Nec extendenda est præcedens Juris Saxonici dispositio à canibus ad lapides, quasi domino fundi si canes non adsint lapidibus anseres pellere liceat. Rectè Scabini Lipsienses eum, qui suem ita occiderat, aliquando condemnarunt ad præstationem Wehrgeldi. Hartm. Pistor. *Observ. 80.* Hic videmus quomodo consvetudines & statuta localia à Iure Civili recesserint, ibi enim animal alienum ex agro abigere licet, sed ut suum i.e. sine damno, alias ex L. Aquilia abigens tenebitur *l. 39. §. 1. ff. ad L. Aquil.* Iustinian. *Leg. Georg. Tit. 4. §. 1. & 2.* Thom. *de Noxia animal. C. 26.*

13 Nec permissum est veneno ejusmodi animalia tollere Manso ad Modest. Pistor. *Resp. 1. n. 8.* quia hac ratione dominus duplici pœna plecteretur si ab esu occisorum ipsi esset abstinendum; Atque ideo mores in quibusdam locis volunt, ut is, qui in agro suo alienas volucres occidit, eas in prædium vicini ad quem pertinent projiciat, vel saltem ex suo fundo ejiciat, LL. Transyal. *Tit. 16. Art. 6.* aut in proxima arbore sepeve suspendat, LL. Ruræmund. *P. 2. Tit. 6. §. 6. art. 11.*

In anatibus hæc omnia pari ratione 14
locum habent, quarum & stercus gramini exitiosum. In Drenthia si quis 15
anates à die divo Johanni sacro ad Calendas VIIbris in suis fundis deprehendit, non tantum eas occidere, sed & sibi servare potest, quod improbum & insatiabile quoque sit animal, & ea tempestate spicis jam grana habentibus valdè noceant. Edict. Ord. Drenth. *P. P. 24. Febr. 1663.* Avibus legatis anseres & 16
Phasiani, & gallinæ, & aviaria debebuntur, Phasionarii autem & Pastores anserum non continentur, nisi id testator expresit. *l. 66. ff. de Leg. III.* Paul. *recept. sent. Lib. 3. c. 6. §. 76.* Lana vero Legata 17
etiam leporinam lanam & anserinam & caprinam contineri certum est, *l. 70. §. 9.* Ob anserem vel gallinam surre- 18
ptam datur furti actio, si scilicet ea animalia quis lucrandi animo detinet. *§. 16. Inst. de Rer. div.* & hoc exigit ratio justitiæ, quæ non ex quantitate, sed ex suis regulis debet æstimari. Vinn. *ad d. §.* alias actio ad exhibendum & Rei vindicatio locum habet. Harp. *ad h. §.*

In Helvetia tamen anseres vicinis 19
vel familiaribus furtum auferre, pro furto non haberi, sed esse familiaritatis indicium, modo illi quorum anser fuerat ad convivium, in quo anser surreptus apponitur, invitentur, tradit Gesnerus *de Avibus sub voce Anser. lit. H.*

CAP. XIX.

DE GALLINIS.

SUMMARIA.

1. *Masculinum includit fœmininum.*
2. *Quod in gallinis secus est.*
3. *Gallinarum tria genera.*
4. *Mansvetæ Gallinæ apprehensione non adquiruntur.*
5. *Gallinam detinens qua actione conveniri possit?*
6. *Ob Gallinam ereptam quidam ultimo supplicio affecti.*
7. *Etiam pro ovo erepto judicium patet.*
8. *Hodie ob gallinam ereptam vix criminaliter agi potest.*
9. *Gallina in agro alieno damnum dans de Jure Civili non potest occidi.*
10. *Quid de iis de jure Saxonico proditum.*
11. *De Jure Jheverano & Marcano occidi possunt.*
12. *Quæ omnia etiam ad Gallinas Indicas extenduntur.*

13. Gallorum certamina Græcis & Romanis cognita.
14. Sponsiones de iis non illicitæ.
15. Problema ludicrum de Gallo Gallinaceo.
16. Galli Gallinacei utilitas.
17. In pœna parricidii cur Gallus Gallinaceus culeo insuatur?
18. Ex solutione gallinæ an jurisdictio colligatur?
19. An Nobiles in Gallinis & anseribus jus retractus habeant?
20. In Ægypto quomodo pulli animentur?

1 QUamvis masculinum a-
lias includat fœmini-
num illique præfera-
2 tur: Attamen gallina-
rum, quam gallinaceo-
rum nomen frequen-
tius in Jure pro genere usurpari ani-
madvertimus *l. 5. §. 6. ff. de A. R. D.* ibi-
que Gothofr. nimirum quod in hoc ge-
nere fœminæ semper plures propter
partum alantur, mares perpauci, quod
unus fœminis multis sufficiat. Gesn. *de*
Avib. Lib. 3. Gallinarum tria genera Var-
3 ro *Lib. 3. C. 9.* constituit: Villaticas, Ru-
sticas & Africanas. Columell. *Lib. 8. Cap.*
2. Cohortales, Rusticas & Africanas:
Villaticas uterque & cohortales appel-
lant, quas ali ubique, tum in urbe tum
in villa, videmus. Rusticas vero & syl-
vestres eas vocant, quas Justinianus *§.*
15. Inst. de R. D. feras nominat, quæ ab
aucupibus capiuntur, & in servitute
4 non fœtant. Hotom. *ad d. §.* Mansvetæ
igitur gallinæ apprehensione non ac-
quiruntur, sed primi domini manent,
quocunque locorum veniant, etiamsi
illius conspectum penitus evaserint nec
animum redeundi habuerint. *d. §. 16. l.*
56. §. 6. d. A. R. D. Ratio est, quia occu-
patio in iis duntaxat locum habet, quæ
nullius sunt, ut sunt feræ, item mansve-
facta quando animum revertendi de-
posuerint, quod autem jam alicujus est
sine facto suo ad alium transferri non
5 potest nec debet. *l. 11. ff. de R. J.* Unde fit
quod qui gallinam invito domino inter-
cipit, aut tantum detinet sciens, actione
ad exhibendũ & rei vindicatione, vel si
lucrandi animo id facit, etiam furti con-
veniri possit. *l. 8. §. 1. fam. hercisc. l. 37. de*
furt. Seb. Med. *de Venat. P. 2. qu. 39.* Justi-
tia enim & in re modica non quantita-
6 tem sed qualitatem facti respicit. Tibe-
rius Cæsar militem ob pavonem, Pe-
scenius Niger ob gallinaceum, Carolus
Burgundus ob gallinam ereptam ulti-
mo supplicio affecerunt. Arumæus
Disc. Acad. 23. th. 8. tunc enim non atten-
ditur quantitas rei ablatæ, ubi severita-
tis exemplum propter publicam utili-
tatem requiritur. Imo pro ovo erepto 7
judicium patet, Ilico Umm. *Disp. 1. n. 15.*
& pro uno numo datur actio Gl. *in L. id*
l. est. ff. de dolo malo, quia pauperi unus
numus est pretiosior, quam diviti cen-
tum. Quod pro qualitate personarum
intelligendum est, si illæ sint pauperes
& miserabiles, Parth. *Litig. C. 3. n. 34.* tunc
enim ipsis justitia deneganda non est.
Alioquin stultissimus sit, qui propter
rem modicam in judicio contendendũ
putet, scil. propter sumtum, cum una ci-
tatio hodie amplius quam gallina con-
stet. Quam etiam extra judicium peti-
isse operæ pretium non est. Parth. *Lit. d.*
c. 3. n. 12. Id enim vitium litigatorum
proprium est litem movere si vel asinus
canem momorderit. Plin. *in Præf. Nat.*
Hist. Hodie etiam ob gallinam ereptam 8
furti quis criminaliter agere vix pote-
rit, cum res furto ablata ad duos aureos
Ungaricos & dimidium non accedat,
uti DD. cõmuniter attestantur, quos se-
quitur Wesenb. *in paratit. ff. de Furt. n. 10.*
ubi subjicit, quod actiones, quæ infami-
am aut graviorem pœnam irrogant,
non debeant ex parvis caussis dari.
Schultz. *ad §. 16. de R. D.* Si gallinæ in agro 9
vicini damnum dederint, de Jure Civili
non potuerunt occidi, ibi enim animal
alienum ex agro abigere licet, sed ut
suum i. e. sine damno, alias ex lege A-
quilia abigens tenebitur *l. 39. §. 1. ff. ad*
L. Aquil. & si non poterunt includi, do-
nec de damno satisfiat, habemus actio-
nem utilem de pastu *arg. l. pen. ff. si qua-*
dr. paup. Land-R. *L. 2. Art. 40. in fin.* De 10
Jure Saxonico si gallinæ noceant, ca-
ptis

ptis alæ possunt præcidi. Weichb. *art.* *120.* Fliegen auch Hüner in eines andern Mannes Haus/und thun sie ihm Schaden/ er mag sie begreiffen / und ihnen Fittiche abhauen/und mag sie wieder heim senden. Ipsæ tamen occidi non debent Gloss. Weichb. *d. art.* 120. *n.* 12. quamvis Wehrgeldum, quod pro occisis præstabatur, olim valde fuerit exiguum, Land-R. *L.* 3. *art.* 51. Das Huhn (in Latino textu ponitur pullus) gilt man mit einem halben Pfennig / die Brüt-Henne mit dreyen Pfennigen. Thom. *de nox. animal. c.* 26. *n.* 14. Poterit etiam dominus, cui damnũ est datum, gallinas abigere, & illas assumtis duobus viris sequi in domum domini, quo casu dominus gallinarum perinde præter damni restitutionem tenebitur ad emendam ac si pignoratio fuisset facta. Land-R. *Lib.* 2. *Art.* 47. Ist aber das Vieh so gethan/ daß man es nicht pfänden mag &c. Licet quoque gallinas expellere per canes, & si quædam vulneratæ vel occisæ furint, expellens qui canes concitavit nullatenus tenetur. Land-R. *Lib.* 2. *Art.* 40. Vid. supr. *cap.* 18. *de Anser.*

11 De Iure Iheverano gallinæ si agris vel hortis noceant occidi possunt, quæ tamen si necatæ sint non domino sed pauperibus cedunt, idem obtinere etiam de Jure Marcano tradit Feldm. *de Inclus. animal. C.* 21. *Sect.* 9. ubi simul refert, quandam legem Georgicam Marcanam ludicram, Eumnempe cujus agro nocent gallinæ, nudatis pedum plantis debere insistere acutis duobus pedamentis, quæ in sepe sunt & se inclinando inter pedes ictum intendere.

12 Quod de gallinis jam jam dictum, illud etiam in Gallinis Indicis Indianische vel Kalikutische Hüner locum habet. Gesnerus *de Avibus Lib.* 3. Gallopavum appellat, etsi enim gallinacei generis potius sit quam pavonini, habet tamen pavonibus communem caudæ explicationem; dicuntur Germanis etiam Welsche Hüner. Nam Welsch ipsis peregrinum est. Besold. *Thesaur. Pract. Lit. W.* Hæc animalia cum voracissima sint, eorumque stercus ob calorem, qui ei inest, uriat etiam herbas, utut ubique locorum reperta jure sisti, includi aut necari possint, prout lex aut mos regionis fert, cum tamen non facile volent, sed agi se sinant facilius quam anseres, laudandus magis erit, qui cum posset occidere, eos tamen maluit servare atque includere. *arg. l.* 1. §. 3. *ff. de peric. & commod. rei vend.* His animalibus apud Westophalos, qui Schruten a sono quem voce edunt ea appellant, dari custos solet, qui ea pascat & à satis arceat. Feldm. *d. C. Sect.* 7. Gallus Marti 13 sacra avis est, est enim pugnax. Hinc Pergamis ut Plinius auctor itemque Athenis ut Ælianus refert publice edi concertantium Gallorum spectacula solent. Cum enim Themistocles Atheniensium contra Barbaros duceret exercitum, & gallos non ignaviter pugnantes animadvertisset, exercitum confirmavit his verbis ad milites usus: At hi neque pro patria, neque pro penatibus, neque pro sepulchris majorum atque libertate, neque pro pueris mala sustinent: sed ut ne vincantur neuter cedit alteri. Quæ cum dixisset, Atheniensibus animum auxit, itaque id factum, quod eis fuisset incitamentum ad virtutem, ad similium factorum monumentum servari voluerunt Gellius *ex Ælian. lib.* 2. *variorum.* Avium 14 lanistæ à Columella dicuntur, qui gallos parant instruuntque ad certamen, qui mos apud Anglos servatur, ubi præparant gallos gallinaceos pugnæ quasi gladiatoriæ, fiunt sponsiones pretii non parvi, dum unusquisque pecuniam largam deponit, quam aufert dominus victoris gallinacei. Et ejusmodi sponsiones licitas esse dubium non est, cum non sint de re illicita sed potius honesta & animi spectatorum ad victoriam hoc modo incitentur. *arg. l.* 3. *ff. de Aleat. l.* 63. *l.* 99. *l.* 129. *de V. O.* Hahn. *ad Wesenb. Tit. de Aleat. n.* 4. In quadam celebri 15 Academia tale problema aliquando fuit propositum: Gallus gallinaceus Coridonis, qui dum assiduè versatur in granario Amyntæ, albæ Damonis Gallinæ ad ovum enitendum gratas fert suppetias: At nigra Licidæ gallina ovo huic incumbens

& incubans pullum excludit. Quæritur, quis ex iſtis quatuor editi pulli dominus ſit? Quæ ſubtilitas intenditur, ſi pullum nullius eſſe ex jure ejusque interpretibus oſtendere ſatagas, forte quia neuter poteſt quid ſuum ſit, quid alienum diſcernere: Tabor. *de Confrontat. in præfat.* Quanquam Grotius *Lib. 2. c. 2. de Jur. Bell. & Pacis.* concludere videatur utriusque eſſe parentis.

Præter familiarem uſum quem gal-
16 lus in villam fert, dum gallinas plenas facit & culinam dapibus opulentat, magno adjumento patrifamilias eſſe conſvevit cantu ſuo, quo ad operas familiam revocat, monetque ut abſterſo ab oculis ſomno expergiſcantur. Tempeſtates item prænunciat, ſi noctu citius canat quam ſolet, & ſi tempore pluvio cantat ſerenitatem inſtantem pollicetur. Veteres Germani bellicis curribus ſingulis ſingulos gallos alligabant, ac iis in caſtris vice horologii utebantur; nam cum ſtatis noctis horis vigilias commutabant, hoc indice noctis intervalla diſcriminabant, Galli enim noctu tribus vicibus cantant, quod veteres gallicinium appellabant. Buchn. *in hac voc.*

In pœna parricidii parricidæ una
17 cum gallo gallinaceo, cane, vipera & ſimia culeo inſuuntur, & in mare ſive flumen projiciuntur, *l. 9. ff. ad L. Pompej. de Parric.* gallus vero additur, quod pugnax ſit, & viperæ inimicus, quæ cum eo inſuta eſt, vel quod gallus vigil cantu ſuo non permittat parricidam ſomno cruciatum lenire: Vel ut cantu intercluſo audito à navibus prætereuntibus quilibet invitetur ad conſpiciendum atrociſſimum ſupplicium. Carpz. *Pract. Crim. P. 1. 90. n. 9.*

Ex ſolutione gallinæ dictæ Rauch-hun ob rem cenſualem jurisdictionem nonnulli colligunt, quod ſcil. gallinæ in altum volent, & ibi requieſcant, & per hoc altitudinem juris & merum imperium denotent. Huſan. *de hom. propr. C. 6. num. 64.* Ac in ſpecie von Rauchhünern Mundus *de muneribus cap. 2. n. 433.* tradit, quod ſolvantur in ſignum ſubjectionis, jurisdictionis ac dominii, quod tamen non aliter procedit, quam ſi conſvetudo id importet & alia adminicula adſint, ut rectè obſervat Cothm. *Conſ. 47. n. 126. & 162.* cum etiam ab hominibus propriis in recognitionem juris des Haupt-Rechts ſolvantur gallinæ Haupt-Hüner. Wehn. *in verb.* Faſtnacht-Hüner. Præterea dantur Graß-Hüner/ ut permiſſum ſit gramen in ſylvis recenter cæſis ſecare. Klock. *de Ærar. l. 2. c. 2. n. 70.* Erndte-Hüner Meſſis tempore Wehn. *p. 108.* Item Garten-Hüner/ Pfingſt-Hüner/ Sommer-Hüner/ Herbſt-Hüner/ Zins-Hüner/ Hirten-Hüner / Lauben-Hüner / Leib-Hüner / Waldt-Hüner &c. Beſold. *Adauct. voc.* Hennen. Gallinagium autem vel Gallinium erat præſtatio gallinarum vel cenſus ex gallinis. Du Freſne *in Gloſſar.*

In Gallinis, anſeribus, ovis, vitulis &c. 19
Nobiles aliique domini jus aliquod retractus ſibi vindicare non poſſunt, niſi ſpeciali conſvetudine vel ſtatuto expreſſe permittatur Reinking. *de Retract.*
90. 3. n. 121. In Ægypto non, uti nos ſo- 20
lemus, ova gallinis incubanda ſubjiciunt, ſed per certos homines menſibus Martio, Aprili, Majo multo ſtercore fimoque congeſto ingentem veluti furnum conſtituunt, in quem tot ova conferunt, ut ſingulis vicibus, quæ ſemper unius & viginti dierum ſpacio finiuntur, ad quadraginta millia pullorum ſolis & ſtercoris putreſcentis vapore animent atque edant, tales furnos quinque aut ſex Cairus habet, aliæ vero urbes pagique multo plures. Fuhrerus *in Itiner. p. 30.* Hujus rei jam olim Ariſtoteles *Hiſtor. Animal. Lib. 6. cap. 2.* mentionem facit. Incubitu (inquit) avium fœtum excludi naturæ ratio eſt. Non tamen ita ſolum ova operiuntur, ſed etiam ſponte in terra, ut in Ægypto obruto fimo, pullos procreant. Eoque pertinet ſarcaſmus Hadriani Cæſaris apud Vopiſcum: Nihil opto illis (Ægyptiis) niſi ut ſuis pullis alantur.

CA-

CAP. XX.

DE COLUMBIS.

SUMMARIA.

1. *Columbarum natura fera.*
2. *Nostræ manent quamdiu animum revertendi habent.*
3. *Quando animum illum deposuisse censeantur?*
4. *Apud Ebræos columbarum aucupium 30. stadiis à Columbariis prohibitum.*
5. *Columbas capiens etiam in foro Saxonico furtum committit.*
6. *Columbas capientis ridicula excusatio.*
7. *Constitutionibus quibusdam Provincialibus prohibitum columbas capere.*
8. *In Belgio licitum columbas capere.*
9. *Si quis vetitis artibus columbas averterit tenetur in factum item & furti actione.*
10. *Imo in animæ judicio obligatus est ad restitutionem, & insuper puniendus.*
11. *Si columbus vicini columbam meam abduxerit, tunc vicinus tenetur eam restituere.*
12. *De Moribus Galliæ columbæ haut fiunt occupantium.*
13. *Si Accipiter columbam sustulis & vicinus ex unguibus ejus surripit, tenetur eam restituere.*
14. *Quæ actiones competant contra dominum Columbarum agrum alienum vel granarium involantium.*
15. *Quomodo consulendum tali casu domino agri?*
16. *Dominus Jurisdictionis in quibusdam locis numerum columbarum definire solet.*
17. *Historia de Milite Anselmo.*
18. *In Gallia secundum quantitatem agrorum numerus columbarum determinatur.*
19. *Quod & in Hollandia obtinet.*
20. *Item in Saxonia.*
21. *In quibusdam locis tempore sationis columbas includere oportet.*
22. *Dominus loci nonnunquam sibi solus columbarium arrogat, vel alteri in feudum concedit.*
23. *Qui habet jus ut Columbas habeat, illæ ab agrorum dominis non possunt occidi.*
24. *Columbarium ad æmulationem ædificans potest prohiberi.*
25. *Commodum columbarum pertinet ad usufructuarium.*
26. *Columbarium potest locari.*
27. *Conductor quomodo columbarium restituere debeat?*
28. *Columbæ ferreæ* Eiserne Tauben.
29. *Columbaria quomodo multiplicentur?*
30. *Columbarum utilitas.*
31. *Pretium columbarum.*
32. *Columbæ internunciæ in magnis rebus sæpe fuere.*

1 COlumbarum quoque feram naturam esse Imperator pronunciat. § 15. *Inst. de R. D. L.* 5. §. 5. *ff. de* A. *R. D.* licet enim evolare soleant vel revolare, quia tamen hoc non faciunt natura sua sed ex consvetudine potius quadam, non magis quam & cervos, qui ipsi abire & redire solent, & indubitato tamen feræ naturæ sunt, mansveta animalia quis dicere pote-
2 rit? *d. l.* 5. & §. 15. *d. t.* Cicura verò hæc animalia eousque nostra esse intelliguntur, donec animum revertendi habeant. Ut enim illæ feræ, quarum dominium corpore occupato acquiritur & tenetur, eousque nostræ manent, donec facilis est illorum persecutio & recuperatio: Ita hæ quarum animus quasi occupatus tenetur eousque manent, donec animus ille abeundi & redeundi durat, & ideo in familiæ herciscundæ judicium veniunt. Et si quis per insidias & inescationes eas apprehendat, furti actione tene-

3 tenetur *l.8.§.1.Famil.hercisc.* Animum autem illum deposuisse, non ex uno aut altero actu colligendum est, sed arbitrio Judicis ex circumstantiis multis simul junctis æstimandum est, videlicet si consvetis temporibus per plures vices non revertantur, vel visis domesticis nihilominus avolent. Frantz. *ad*
4 *§.15.Inst. de R.D.* Apud Ebræos olim prohibitum non ex lege sacra ipsis Civili, aut naturali, sed jure per majorum scita superinducto, columbarum aucupium intra 30. stadia, quæ Rabbinis hic 4. milliaria, aut secundum non neminem intra spacia ampliora, â columba-
5 riis. Selden. *de Jur. N.& G.Lib.6.c.12.* De Foro Saxonico etiam is, qui columbas alienas capit, furtum committit & arbitrariè punitur, etsi enim *Art. 118.* Weichb. generaliter dicatur, quod columbæ quæ foras in campum evolant fiant communes, ita ut capi queant; attamen hoc ipsum non aliter accipi debet, quam si animum redeundi deposuerint, quod ex eo, si horis & diebus consvetis non revertantur, colligitur, prout hoc præjudicio illustrat Carpz. *P.4. Const.36. Def.5. verb.sentent.* Habt ihr eine ziemliche Anzahl Tauben so zu Felde fliegen und wieder heim kommen / und es hat euer Nachbar sich unterstanden etliche Paar davon in seinen Tauben-Schlage mit List auffzufangen rc. So ist er euch dieselbige wiederum auszuantworten schuldig / und mag hierüber ein zween Tage lang mit Gefängniß gestraffet werden. Matth.
6 Abele *in Metamorp. Judic.* Seltzame Gerichts-Händeln *Part.2. Cas.9.* ejusmodi casum enarrat: Quendam vicinum suum accusasse, quod columbas suas laqueis sive retibus positis cepisset, implorasse etiam judicis officium, ut ille æstimationem illarum debeat præstare. Vicinus non negavit, dixitque eas sponte in laqueos involasse, ideoque cepisse commiseratione commotus quia vicinus columbis suis nullum præberet pabulum, & ne fame interirent interfecisse. Quæ excusatio tamen funda-
7 mentum in jure non habet. Constitutiones Provinciales etiam tales capiendi modos prohibent, vide Gotaische revidirte Lands-Ordnung *tit. 24.* Item Altenb. Lands-Ordnung *tit. 18.* So soll auch niemand Tauben-Schläge halten / die man zuziehen kan / noch darein Schlingen oder Schleiffen legen / andern ihre Tauben abzufangen / bey Straffe eines Gülden / so es geschiehet / und solche Schläge sollen in Städten und Dörffern / jährlich öffters unversehens besichtiget / und die Ubertreter gestraffet werden. In 8
Belgio multarum Civitatum consvetudine seu conniventia licet columbas mansvetas capere, & pro captura pretium redemtionis exigere, quasi nonnihil de consvetudine revertendi defecerint, si ad alias transvolent & capiantur. Cypr. Regn. *in Cens. Belg. ad §.15. Inst. de R.D.* Si quis columbas, quæ ex 9
columbariis nostris avolant & revolant, vetitis rationibus averterit, ita ut animum revertendi abjiciant, dubium non est quin in factum actione teneatur, & captarum nomine etiam furti. *l.8.§.1. Fam. hercisc.* Vinn. *ad §.15. Inst. de R.D.* Adducere verò alias si cumino pascantur, vel setosi hirci & ladani liquore alæ tangantur, tradit Columella. Item Cuminum cum terra figulina miscent adduntque legumina quædam & salem, ac sub alis columbarum alligant, huncque odorem columbæ alienæ sequuntur: Nonnulli sanguinem humanum cum pisis integris in vase figulino per quadrantem horæ circumagunt, deinde sanguinem manu columbis illiniunt & pisa edenda objiciunt, ut hoc remedio adhibito alias alliciant. Gesn. *de Avib. L.3. Tit. de Columb.* Eum quo- 10
que, qui tali arte vel fraude columbas deducat ab alterius columbario atque ad proprium attrahat, teneri ad colum- 1
barum restitutionem etiam in animæ judicio, esseque in foro judiciali puniendum, statuit Sebast. Medices *de Venat. & Aucup. P.2. Q.37.* Et licet alias capiens columbas de Columbario alterius actione furti conveniri non potest, si pœnituerit & columbas relaxaverit; non tamen locum habere pœnitentiam si arte aliqua quis usus fuerit, tradit Cæpoll. *de Servit. Lib.1. c.77.*

Quod si columbus vicini columbam 11
meam

meam abduceret, an tenetur vicinus mihi iſtâ reſtituere? videtur quod non, quia animum revertendi depoſuit & cum eo cohabitare incepit §. 15. *Inſt. de R. D. l. 5. §. 5. ff. de A. R. D.* Verum reſtituenda eſt, quia non ſua ſponte animum mutavit, ſed quaſi perſvaſionibus columbi abducta, hicque impedimentum reverſionis, ſepara columbum ab ea & include eum, videbis eo abſente eam ſtatim priſtinum columbarium repetere, niſi forte longum tempus fuerit præterlapſum, hinc apparet nondum mutaſſe animum & in tali caſu comparatur manſuetis animalib9, quæ ubicunque ſunt manent dominorum. *§. 16. Inſt. de Rer. div.* Dn. Müller. *diſſert. de Jur. Columb. Cap. 3. §. 3.*

12 De Moribus etiam Galliæ animalia, quæ ex conſvetudine abire & redire ſolent, ut columbæ, dominorum eſſe non deſinunt, nec fiunt occupantium, quamvis cuſtodiam evaſerint, & deſeruerint animum revertendi, quod maximè in Falconibus & Accipitribus obſervatur. Vin. ad *d. §. 15. de R. D.*

13 Hinc ſi Accipiter ex areâ vel ex agro columbam ſuſtulit, vicinus autem videns ſurripit eam, vel per clamorem, vel per alium modum, ex ore iſti9, quæſtio eſt, an teneatur reſtituere iſtam priori Domino? Videtur eſſe accipientis & non teneri, quia columba poteſtatem domini evaſit, & ſic nullius, facta, quæ enim ſunt nullius, occupanti cedunt *§. 12. Inſtit. de Rer. Diviſ.* & niſi per clamorem falconem deterruiſſet, ut iſtam dimiſiſſet, nullus accepiſſet. Verùm reſtituere debere ſtatuunt, tamdiu enim columba Domini manet, quãdiu poſſit recuperari, perelegantiſſ. *l. Pomponius 44. ff. de Acq. Rer. Dom.* in qua lege etiam caſus: Ubi lupi porcos paſtori eripuerunt, per vicini vero ſui canes recuperati, & lupis extorti.

14 Quid de columbis granarium tuum involantibus aut agrum, ſi in granario frumentum abſumſerint, fiet? utilem actionem de paſtu tribuit Struv. *Exerc. 14. §. 3.* Si in agro ſegetem. Harpr. *ad pr. n. 11. 12. & ſeqq. J. ſi quadr.* Coſtanus *quæſt. 17.* negant ullam tibi competere actionem. (1.) Siquidem damnum cum commodo ſit penſandum, *l. 1. §. fin. D. de aqv. & aqv. pluv. arc.* ſtercus autem columbarum, utpote calidisſimum & fervidisſimum agris valde eſſe utile & præſtantisſimum haberi, cum modicè ſparſum terram fermẽtet. Ipſas columbas vermes ſeminibus infeſtos & frugum noxiarum grana avidisſimè comedere, veluti milium & lolium, quibus infeſtentur agri. Ideo victum columbarum innocentem dici *C. non omnis 30. Cauſ. 2. qu. 7.* Neqve columbas grana vi roſtrorum aut unguibus eruere, ſed ea demum colligere, quæ terra non operiantur, ideoque germinare non posſint. (2.) Columbarum etiam naturam feram eſſe, & victum earum ubique naturalem. *§. 15. Inſt. de rer. div.* (3.) Neque verò columbarum dominum receptatorem dici poſſe furum, cum furtum ſine furandi affectu non committatur. Hæc ſunt illa argumenta, quibus columbas & earum dominum defendit Harprecht & Zobelius *p. 4. Diff. 10. n. 4.* columbas in alieno repertas non ita ſtatuens interficere licere, ut alia volatilia: Quam ſententiam etiam confirmant Pirrhus Anglebermeus *ad Conſuet. Aurel. tit. 5. c. 15.* & Nicolaus Boërius *in Conſuet. Bituric. tit. 10. §. 5.* addens, in Regno Franciæ talem conſuetudinem eſſe generalem, quod columbæ in alieno repertæ non posſint occidi. Ultimum argumentum & quod inde ſequitur, dominum columbarum actione furti nec manifeſti *ex §. 4. inſ. J. de oblig. quæ ex del.* non teneri, ambabus manibus largimur. Cætera leviora videntur quam ut dominum abſolvere ab omni actione posſint. (1.) Ita enim neque de ovium paſtu competeret actio, ſi cogendus eſſet fundi dominus, ut rem ſuam perderet & ſtercus acciperet pro ſolatio, ut loquuntur Imperatores *in l. in omnibus 7. c. de curſ. publ.* Et unde noverunt prædicti Doctores, tantum fimi eo ipſo tempore in agrum â columbis emitti, quo abſumta grana penſentur? Relinquenda potius hæc omnis cura ruſtico, quomodo is agrum ſuum redde-

dere fœcundum, & â nocivis animalibus vel herbis purgare velit. Non concedet ille, eminentia ex glebis granula, & non ex omni parte ſepulta, germen ideo emittere non poſſe. Negabit, columbas curare vermes, ubi gratior ſuppetierit victus: Certè, ait Aymo Publicius *in conſuet. Arvern. tit. 28. art. 1. n. 5.* quod victus columbarum non eſt nocivus, iſtud non eſt verum tempore ſeminum, teſte experientia rerum magiſtra. Quis enim adeo ſimplex erit, qui posſit negare, quod commeſto ſemine non tollatur fructus, qui ab eodem procedere debet, ideo dictum illud *c. 30. cauſ. 2. q. 7.* eſt intelligendum, quomodo ſemina jam fecerunt radicem. Hactenus Publicius quidem, quod de victu columbarum innocente dicitur, non ſatis videtur intellexiſſe. Perpetuam iſtius canonis cenſeo eſſe veritatem, non temporalem ſaltem. Comparat ibi Auguſtinus columbam cum corvo, corvi inquit de morte paſcuntur. Hoc columba non habet, de frugibus terræ vivit, innocens ejus victus eſt. Habes verba Auguſtini, columbas â crudelitate & cæde abſolventis, non ab infeſtatione agrorum, quorum frugibus imminere etiam columbas diſertè fatetur Divinus Doctor: Quodſi invaſiones iſtæ columbarum adeò proficuæ forent agris, quid opus fuiſſet Ordinatione Würtenbergica, quam idem allegat Speidelius *D. 1.* daß ein jeder ſeine Tauben in den dreyen Saaten allewege drey Wochen einſperren ſoll/ bey Gebot eines Pfundes und fünff Schillinge Heller. Et Ordinatione Provinciali Divorum Principum Friderici Wilhelmi & Johannis *anno 1589.* emiſſa, ubi *artic. 81.* cavetur: Dieweil ein groſſer Mißbrauch vermerckt in dem/ daß die Perſonen/ welche wenig oder gar nichts ausſäen/ viel Tauben halten/ und damit ihre Nachbarn/ uff ihrem Acker beſchwehren/ ſo wollen wir daß hinfürder auf eine Hufe Landes nicht mehr denn acht Paar Tauben zu halten verſtattet werden / bey Pœn eines Malter Habers welche der Gerichts-Herr jedes Orts von den Verbrechern einbringen ſolle. Non ut in actione de pauperie ita de paſtu requiritur, ut animal nocens fuerit manſvetum, cum, quod hic datur damnum, ſecundum generis naturam detur: ſed ad actionem utilem ſufficit, ſi animal depaſcens ſit in alicujus dominio, uti eſſe columbas inficias non ibunt ipſi diſſentientes, *d. §. pavonum 15. J. de rer. diviſ.* Concludo, ex ratione juris actionem de paſtu utilem dari quidem de columbis fundum invadentibus aut granarium, niſi quis hic, quia paſtus non eſt niſi in fundo, malit actionem in factum. At eas actiones rariſsimè hodie exerceri, tum quod, ubi in agro damnum datum fuerit, fere ignoretur quantum & â qua columba datum fuerit, & cujus ea ſit columba, tum quod, ubi in granario, argui videatur poſſe aliqua culpa domini, granarium ſuum non munientis aut non diligentius reficientis, tradit Thom. *de Nox. animal. C. 16. n. 51. & ſeq.*
Conſuetudo itaq; 15
inſpicienda erit, vel ſi ſtatutum ſit, ut in ducatu Würtenbergico in eoque prohibitum extat, ne quis certo & præfixo tempore ſeminum, eoq; non attento eas domi non retinuerit, ac ita agris vicini damnum illatum ſit, juri rationique arbitror convenire, licere colonis ſeminibus agrorum ſuorum tuendis illas impune retibus capere, vel ſclopetis petere, cum aliter nec arceri, nec apprehendi, nec expelli queant, vide Speidel. *Spec. ſub voce* Taube. Hinc quando leges prohibent, ne ſclopetis columbæ petantur, uti in Clivia & Marca factum, ratio prohibitionis videtur eſſe, ne ſub ſpecie necandi columbas venationi dediti cives & ruſtici feris beſtiis inſidientur. Si vero quis absq; bombarda aliove telo, ſeu poſito laqueo aut hamo ceperit agrum recens ſatum depaſcentes, jure ſuo utitur nec in pœnam incidit, niſi conſvetudo aliter ſvadeat, cum pro re noſtra tuenda permiſſum nobis ſit talem modum adhibere quem deſiderat, quod nobis nociturum aut jam damnum afferre paratum *arg. l. 29. §. 1. ff. ad L. Aquil.* quodque ego propter alienam utilitatem

tatem non cogar incommodum aliquod pati. *arg. l. 26 ff. de damn. infect.*

16 In quibusdam locis ille, ad quem jurisdictio loci spectat, certum numerum alendi columbas cuique assignare solet, ne multitudo nocumento potius sit quam emolumento & ipsis, nec non
17 vicinis; Veluti de milite quodam Anselmo columbas plurimas nutrire solito refert Heisterbach. *Histor. memor. lib. 10. c. 57.* Ei dictum, nutriendo illas graviter peccare, eò quod sata & granaria læderent proximorum, & cum eas obtestaretur, si Dei voluntas esset, ut secum manerent; sin minus præcepit ejusdem nomine, ut illico recederent, quod factum & nunquam reversas fuisse subjicit, fides sit penes autorem.
18 Sic curia Gallica columbarum earumque cellularum cavatarum finiit numerum, secundum quantitatem prædiorum confinium ex quibus facilè enutrirentur. Chopin. *de Doman. tit. 22. n. 8.* Knich. *de Jur. Super. c. 4. n. 316.* Et in Celtica Parisiensi Gallia nemini permissum habere columbas, nisi possideat quinquaginta agri jugera Mornac.
19 *ad l. 39. ff. ad L. Aquil.* Apud Hollandos in agro Delfensi Placito Ordinum etiam interdictum, ne quis columbas alat, nisi qui duodecim jugera possidet, quorum sex censeri sueverunt, sanctione adjecta ut prima vice sex aureis, altera duodecim mulctetur qui contra fecerit, & columbaria destruantur, tertiaque vice arbitrio judicis puniatur. Placit. *15 febr. 1664.* Feldm. *de Inclus. a-*
20 *nimal. c. 21. sect. 13.* Ordinatione Saxo Vinariensi *de Ao. 1589. Art. 81.* sancitum, ut ille, qui habet integram houbam, non plura quam octo paria columbarum teneat, qui vero nec dimidiam houbam possidet, illi sub certa pœna columbas alere prohibitum. Idem statuit allegata Ordin. Altenb. *Tit. 81.* So wollen wir/ daß hinfürder auf eine Hufe Landes nicht mehr denn acht Paar Tauben sollen gehalten werden/ welche aber keine halbe Hufe Landes im Felde haben/ denen sollen Tauben zu halten nicht verstattet werden bey Pœn eines Malter Habers/ welches der Gerichts-Herr jedes Orts von denen Verbrechern einbringen solle/ add. Fürstl. Sächs. Gothaische revidirte Landes-Ordnung *Anno 1653. p. 2. Tit. 24.* ubi eadem verba habentur, modo quod in fine pœna aliter statuta sit, Wer aber darwider handelt/ soll nicht allein der Tauben verlustig seyn/ sondern auch ein halb Malter Haber zur Straffe geben &c. Visitationem verò hanc columbariorum potius ad Inferiorem quam Superiorem Jurisdictionem pertinere tradit Knich. *de Jur. Superior. C. 4. n. 253.* Gemein Ordnung zu L. Es soll weder Bauer oder Köbler zu L. nicht mehr denn 6. Paar Tauben ausfliegen lassen bey Straff von einer Tauben 30. Pfenning zu bezahlen. Dieth. *in add. ad Besold. voc.* Tauben-Häuser. In 21
quibusdam locis, ut tempore sationis subditi columbas includant, mandata extant uti supra indigitatum: Non- 22
nunquam etiam Dominus Superior loci sibi solus columbarium arrogat, vel illud in Feudum vel Emphyteusin aliis concedit. Costan. *quæst. 17.* Idem Consuetudine Burgundiæ obtentum adstruit Chassanæus *in Consuet. ne quis Columbarium exstruat Rubr. 13. n. 1. fol. 198. §. 9. vers.* Sans licence du Signeur. Quando 23
autem jure alicui datum est, ut columbas possit habere, quas mittat in agros, tunc nullo jure ab horum dominis occidi aut capi queunt, veluti moribus id alibi introductum, ut, qui Equestris Ordinis sunt aut Nobiles, columbas rus pastum evolare sinant. Hoc in casu ratione columbarum jus pascendi in agro alieno istis videtur quasi constitutum. *arg. l. 4. ff. de S. P. R. junct. l. 3. ibi, quam servitutem poni posse ff. eod.* Joh. Deckher. *Lib. 2. diss. ult. n. 3.* Feldm. *de Inclus. anim. C. 21. sect. 13.* Illud etiam 24
observandum, quoties æmulationis invidiæve causa columbarium fieret, prohiberi ædificantem posse. *l. 1. ff. de Aqua pluv. arc. l. in fundo ff. de R. V.* quod etiam pertinet ad pristinum & alia ædificia ad æmulationem alterius facta, v. g. si quis ædes altius tollat ob videndas moniales aut pulchram uxorem vicini. Costan. *Qu. 17.* Si quis habeat usum- 25
fructum fundi, utique & columbarum

 com-

commodo uti poterit, dummodo finito uſufructu domino proprietatis eundem numerum columbarum reſtituat.

26 *l. 62. §. 1. ff. de Uſufr.* Quia itaque ex columbariis fructꝰ percipi poſſunt, ſequitur etiã quod poſſint locari. Neguſant.

27 *de Pignor. Part. 5. membr. 5.* Tenetur verò Conductor rem locatam reſtituere in eodem ſtatu, in quo illam accepit, alias tenetur ad intereſſe. *l. Dominus. ff. §. 2. ff. Locat. Cond.* Itaque ſi adfuit columbarium columbis refertum, tot paria reſtituere tenetur quot adfuerunt tempore locationis, & ſi indemnitatem promiſit, licet ſine culpa ſua avolaverint, vel caſu fortuito id contigerit, vel ab avibus rapacibus captæ fuerint, tamen non excuſatur, caſus enim fortuitus non liberat debitorem generis.

28 *l. incendium II. C. ſi certum petatur.* Sicuti talis eſt conductor, qui non tenetur illas ipſas reddere, ſed tantummodo in genere, ſive numerum earum implere. Uti enim habentur oves & vaccæ ferreæ (eiſerne Schaafe oder Kühe) ubi in locum demortuarum Conductor alias ſubſtituere debet, Dn. Struv. *Juriſpr. lib. 3. tit. 15. aph. 13.* ita etiam columbas ferreas (eiſerne Tauben)

29 habere poſſumus. Columbaria autem ut multiplicentur opus eſt reponere in illis columbas novas juvenes, non aſſuefactas aliis columbariis. Vid. Franciſc. Nigri Cyriaci *Controv. Forenſ. 219. n. 16.*

30 Prædiorum denique Dominis utiliſſima eſt columbarum poſſeſſio, cum ob alias cauſas, tum vel maximè ob commoditatem ſtercoris atque pullorum, reddunt enim columbæ vectigal magnũ ſuis poſſeſſoribus, & quum duos vel tres tantũ mẽſes hyemis nutriantur ſub tecto, reliquo anni tempore ſua induſtria ex agris quæritant ſibi pabulum; Nam & octies anno pullos educat, ſi

31 eſt bona matrix, & pretiis eorum domini complent arcam, ſicut eximius autor M. Varro nobis affirmat, qui prodidit etiam illis ſeverioribus ſuis temporibus paria ſingula millibus ſingulis ſeſtertiorum ſolita venire. Nam noſtri pudet ſeculi ſi credere volumus, inveniri qui quaternis millibus nummorum binas aves mercentur. Columella.

Columbæ etiam internunciæ 32
in rebus magnis ſæpe fuere, quod ornate deſcripſit Plinius *Lib. 10. c. 34.* de obſidione Mutinenſi loquens, Quid, *inquit*, vallum & vigil, obſidio atque etiam retia amne prætenta profuere Antonio, per cœlum eunte nuncio; Loquitur hic Plinius de Hirtiô, qui ad Decium Brutum Mutinæ ab Antoniô obſeſſum literas per columbas miſit, quas fame diu vexatas atque confectas ê loco mœnibus vicinô expulit, ut ſtatim ad eſcam, â Decio rerum conſciô paratam, volarent; harum pennis affixas epiſtolas Decius accepit ac perlegit. Ejusdem fere argumenti eſt quod apud Sabellicum *Lib VI. C. VI.* reperitur. Sultanum etiam ejusmodi avem Ptolomaidem obſidione Gallorum ac Venetorum cinctam ablegaſſe, literis quibus inſtructa volucris erat ſignificantibus, ſe poſt triduum cum manu ſelecta armataque adfuturum. Verum ſpe ſua dejectus eſt Sultanus, Veneti enim, ut conſpexere columbam, horrendo militari clamore perterritam præcipitem dederunt, literis Sultani ſpoliarunt, & aliis poſtea, quæ ficta erant, ſuppoſitis effecerunt, ut deſperatô auxiliorum adventu, tertium ante diem ſe ſuaque omnia hoſti dederent. Columbam quoque, cum Godofredus Bullionæus Hieroſolymas obſeſſas teneret, â Barbaris in urbem cum epiſtolâ miſſam, ab accipitre in terram prope Bullionæi caſtra deturbatam fuiſſe, literasque ſub alis reconditas habuiſſe refert Æmilius *L. IV.* De Jani Dauzæ columbâ, quam ex obſeſſa Leyda dimiſit, inſignis ille Philologus orbi literato notiſſimus Heinſius hoc epigramma confecit:

Martius ingentem glomerato milite Leydam
Cinxerat, & vaſto robore miles Iber;
Terra ſolumque, inquis, mea ſunt; Via nulla ſalutis,
Nulla patet puppi ſemita, nulla viro.

Dauſa

Dausa meus, medio spe libertatis in hoste,
Liber, & invicto pectore tutus erat.
Ille polus, dixit, Dominum non novit Iberum
Et tua tota mihi, Jupiter, aula vacat.
Hinc quoque fas nobis patriæ sperare salutem:
Ille mihi minor hac fugiendus erat.
Quid patriæ non præstat amor, qui fallere hostem
Dauza virum nequit mittere, misit avem.

CAPUT XXI.

DE APIBUS.

SUMMARIA.

1. *Apes animalia politica.*
2. *Earum reverentia in Regem.*
3. *Regis forma.*
4. *Earum natura fera.*
5. *Si omnes ex alveo evolarunt nullius sunt.*
6. *Quod secus est si quædam in alveo relictæ.*
7. *Apes fiunt occupantium.*
8. *Nisi Constitutione quadam aut consuetudine aliud sit introductum.*
9. *De Jure Justin. quamdiu apes nostræ maneant?*
10. *Cautela quomodo quis dominium apum probare possit?*
11. *Examen si evolaverit cedit occupanti.*
12. *Quid hoc casu de Jure Sax. obtineat?*
13. *In nonnullis locis jus habendi Apiarum ad solum spectat Principem.*
14. *Apes Pascuis noxiæ.*
15. *Apes Noxiæ postulatæ.*
16. *Apum multitudo pecoribus nocet.*
17. *Apiaria ne sint nimis sibi propinqua.*
18. *Bella inter se gerunt.*
19. *Apes sibi mella præripiunt.*
20. *Item alvearia vicina expilant.*
21. *Apibus in fundo meo collocatis possum manum injicere.*
22. *In quibusdam locis illi, qui absque Domini consensu alveos collocant, certa pœna afficiuntur.*
23. *Furtum apum quomodo puniatur?*
24. *Pœna hujus criminis ad mortem usq; potest extendi.*
25. *Damnum inferens apibus quomodo puniatur?*
26. *Apes habens rapaces ad interesse potest puniri.*
27. *Apes, quæ mel ex favis alienis eripiunt, non statim sunt apes rapaces.*
28. *Fructus apum quotuplices?*
29. *Quidam ex apibus divites facti.*
30. *Abundantia mellis in Polonia.*
31. *Vectigal & Collecta ratione mellis.*
32. *Mulsum apud Romanos vini appellatione non veniebat.*
33. *Ex usu Mulsi quidam senectutem longam adepti.*
34. *Mulsum in Triumphis Militibus datum.*
35. *Mulsum quomodo factum?*
36. *Cera quid sit?*
37. *Accipitur in Jure pro Epistolis & pugillaribus.*
38. *Ceræ frequens usus in sigillis.*
39. *In benè Constitutis Rebuspublicis non cujusvis coloris cera in imprimendo sigillo uti licet.*
40. *In Imperio Romano cera rubra uti privatis non licet.*
41. *Apes morti adjudicatæ.*
42. *Apes Viris doctis assimilantur.*

1 APes animalia esse politica
& perfectam Rempubli-
cam repræsentare per-
2 hibent. Maxima illis re-
verentia in regem, cui
semper (inquit Plinius) forma est egre- 3
gia & duplo cæteris major, ingressus cel-
sior, in fronte macula quadam quasi dia-
demate candicans: Mira plebis circa e-
um obedientia, cum procedit una est to-

tum examen circaq; eum conglobatur,
cingit, protegit, cerni non patitur, &
se quæque proxima cupit esse, & in of-
ficio conspici gaudet, pulchrumque du-
cit pro eo occumbere. De natura il-
4 larum inter Philosophos dubitatio erat,
feræne an cicures sint, an medii gene-
ris? de quo vide Varronem *L.3. c. 16.*
Plin. *Lib. 7. cap. 56.* Arist. *Lib. 5. Histor.
anim. c. 21* Justinianus tamen Impe-
rator illas feræ esse naturæ *ex l. 5. §. 2.
ff. de A.R.D.* dicit *§. 14. Inst. de R.D.*
quia namque vagantur & liberæ ferun-
tur, & sæpè loca seu alvearia sua mu-
tant, item feritatem aculeis suis homi-
nes lædendo, & contactum suum fugi-
endo satis demonstrant. Qua de causa
nec, si in arbore alicujus consederint
favosque effecerint, is magis quàm ali-
as aves ibidem nidificantes suas dicere,
aut præ extraneo meliore jure illas in-
cludendi, seu mel collectum eximen-
di, facultatem sibi asserere, multoque
minus eximentem furti arguere potest
d. l. 5. §. 3. l. 26. de furtis. Tametsi re
integra ingressu fundi sui ipsum prohi-
bere eidem concessum sit. *d. §. d. l. 5.
§. 3.* Quodsi dominus arboris apes in-
cluserit aut de consuetudine arborem
signaverit, protinus illius erunt, sicut
& nova soboles ibidem nata indistin-
cte quidem, quamdiu in alveo sunt:
quando verò evolaverunt, quousque
illorum persecutio non est difficilis,
d. l. 5. §. 4. non minus ac ciconiæ,
quæ nidos in fastigiis domuum ædifi-
carunt, domuum dominorum erunt.
5 Quod tamen tunc procedere videtur,
6 si examine facto omnes evolarint: A-
lias enim, si quibusdam in alveis re-
lictis pars victus causa evolet. secus
7 erit, *arg. d. § & d. l. 5. §. 4.* Naturali itaque
modo acquirendi dominii fiunt occu-
pantium, & quamvis Principes occupa-
tionem ferarum subditis suis non am-
plius permittant, sed sibi venationem
seu facultatem occupandi feras in nul-
lius dominio existentes non sine ra-
tionibus propriam fecerint, aut illud
inferioribus ex gratia concedant: Jus
tamen includendi apes integrum atq;
liberum hactenus subditis relique-

runt, non enim jus insectorum, qualia sunt apes, die Biene ist ein wilder Wurm Weichb. *Art. 120.* ibique Gloss. ademtum esse subditis constat, ideoque eæ hodienum occupanti cedunt; neque respectu earum furtum fieri potest. Atque sic Scabini Lipsienses *anno 1663.* ad requisitionem Hieron. von Mingwitz pronunciarunt: Ob gleich gemeldter Frantz einen Schwarm in euren Gerichten zu Brissen aus einer Eiche hinter dem Pfarr-Hofe genommen und weggetragen. Dieweil aber dennoch aus euer Frage nicht zu befinden/ daß ihr solche Bienen gefaßt und in euer Gewehr bracht/ so hat auch an solchen wilden und nicht gefaßten Bienen/ vermöge der Rechte/ kein Diebstahl begangen werden können/ und demnach wird der Gefangene seines Gefängniß auf einen gewöhnlichen Urfrieden billich entlediget V. R. W. Berlich. *P. 5. Concl. 50. n. 10.* Philipp. *in Usu Pract. Inst. Eccloga 5.* Secus est, si constitutione, statuto aut consuetudine aliud sit introductum, ut si apes ad jus venandi pertineant, quod jus probandum est, cum naturalis præsumtio sit pro subditis. *l. 19. C. de Episc. & Cler.* & illa præsumtio potentior est, quæ jure communi inhæret, quàm quæ speciali. Cravett. *Cons. 258.* Equidem Noe Meurer Von Forstlicher Oberherrlichkeit und Gerechtigkeit/ *P. 2. rubr.* von Eigenschafft der Immen ait: und giebts der gemeine Gebrauch und Erfahrung/ daß die Immen/ wie andere Thiere/ in Forst gehörig Wild/ niemand auch keinem Unterthanen/ ohn des Forst-Herren Wissen und Bewilligen/ die auszuhauen/ cum quo consentit Caroli Quarti Imper. Zeidler Ordnung *de Ao 1350. §. 14.* Es ist auch recht auf unserm und des Reichs Walde bey Nürnberg gelegen/ und als fern der Bien-Kreiß gerichtet/ daß niemand keinen Schwarm aufheben noch sich unterwinden soll/ denn ein geerbter Zeidler/ und soll auch jeder Zeidler von seinen Gütern geben sein Honig-Geld uns und dem Reiche/ als es von Alters an uns herkommen ist/ oder dem/ der es von uns und dem Reich innen hat. Num verò universalis illa sit consuetudo uti Noe Meurer *d. loco* in-

nuit, cum multis in locis inclusio apium in naturali suo statu relicta adhuc conspiciatur, merito dubitat D. Petr. Müller *in dissert. de Jur. Apum. C. 2. §. 4.*

9 De Jure Justinianeo apes tamdiu nostræ sunt, donec nostra custodia coërceantur; Sin autem consuetudinem & animum revertendi seu revolandi deposuerint, vel custodiam evaserint, & oculos nostros effugerint, vel ita sint in conspectu, ut difficilis sit earum persecutio, nostræ esse desinunt, & rursus occupantis fiunt, *d.* §. *14.* ita tamen, ut si dominus apium eas evolare viderit, & insecutus fuerit illas, neutiquam amittat. *l. 1. §. 4. de A. R. D.* Nec si alius prævenerit & cœperit, illius fiunt, sed domino restituere tenetur, *d. l. 5.*

10 *§. 4. vers. donec in conspectu.* Ut autem de præventione eo melius constare queat, dominus facere potest signũ in arbore, ex quo apparet, quod dominiũ & possessionẽ apum & mellis acceperit. Joh. Bajard. *in add. ad Jul. Clar. tit. 5. §. fructũ n. 9.*

11 Si vero nova illa soboles inscio & ignorante domino emigraverit, tunc illa occupantis erit, licet vel maximè dominus postea eam viderit & ex suis alveis evolasse probare possit. Schneidw. *ad §. apum 14. Inst. de R. D.* qui semel ejus dominium evasit, & in naturalem libertatem se recepit, ideoque merito occupantis efficitur. *§. 12. vers. quicquid*

12 *de R. D.* De Jure Saxonico dubium videtur, num examen apum evolans ad vicinum huic acquiratur, ut capiens non teneatur domino persequenti eas restituere, annon potius standum sit juri communi, & saltem dominus fundi propior sit persequente, saltem ad hoc ut prohibere possit persequentem ab ingressu fundi sui? Posterius nonnulli adstruunt, nec admittere volunt differentiam inter jus Saxonicum & Civile propter verba in text. Weichb. *art. 119. ibi:* Fleucht ein Bienen-Schwarm aus eines Mannes Hauß oder Hof zu seinem Nachbar/ er ist den Schwarm näher zu behalten/ denn jener/ der ihm nachfolget/ denn die Biene ist ein wilder Wurm. Inde Matth. Berl. *P. 5. concl. 50.* dicit, dominum fundi propiorem esse persequente, non ratione adquisitionis sed quod prohibere persequentem ab ingressu fundi sui possit. Strauch. *dissert. 6. §. 18. add.* Schultz. *Synops. Inst. ad Tit. de R. Div. Lit. L.* Verum Carpz. *P. 4. c. 36. d. 4.* prius, sc. examen apum evolans ad vicinum ipsi statim adquiri, asserit, & in practica fori Saxonici illud observari atque ita pronunciatum. D. Christ. Thomas. *in annotat. pract. ad Strauch. dissert. 6. §. 28.* tres quæstiones format: Prima est, an apes meæ victus causa evolantes â vicino, qui in campo suo aut horto eas deprehendit, includi possint aut occupari, & hanc negat Berlich. *d. l. n. 17.* Neque est differentia inter Jus Saxonicum & Civile. Secunda est, an examen apum ad vicinum evolans, â vicino possit occupari verusque dominus ab ingressione fundi arceri? quam affirmat Carpz. *c. l.* in quo casu diversitas est jurium Civilis & Saxonici, nam de jure Civili vicinus meus tenetur pati, ut ego recipiendæ feræ meæ bestiæ gratia ipsius fundum ingrediar. vid. Locam. *quæst. Justin. 122.* Tertia est, an hoc altero casu ipso jure acquirantur apes vicino, an vero opus sit occupatione, ita ut si tertius eas occupet, & â tertio apes sint acquisitæ? Ea negatur, sc. apes nõ ipso jure acquiri vicino, sed mediãte occupatione, ac dominũ apum posse eas rursus sibi subjicere, nisi â vicino prohibeatur, aut apes jam ab alio sunt iterum occupatæ per inclusionem in alveum, quod idem facere potest tertius, in quo rursus inter Jus Saxonicum & Civile differentia. D. Müller. *d. l.* In 13
nonnullis locis jus habendi apiarium ad solum spectat Principem vel eum, cui â Superiore jus illud est concessum. Zeidler Ordnung Carol. IV. Imper. *n. 5.* Es soll auch auf dem ehe genanten Reichswalde niemand keine Bienen haben/ denn alleine geerbte Zeidler/ ohn der Stromer und der Forst-Meister. Item das Zeidel-Gut zu Schwädig/ ist der vier Zeidel-Mutter eine/ und ist vor Lehn und Eigenschafft 24. Maaß Honig vor Alters davon gerichtet worden/ Diether. *ad Besoldum vocab.* Zeidel-Gerichte. Vid. Churfürstl. Brandenb. Forst-Ordn. *Tit. 21.* von Beuten/Zeidlern &c. Nec mirum apes Prin- 14
cipis prohibitione contineri, cum illæ

illæ etiam appellatione noxiorum animalium â paſcuis prohibitorum veniant, quod pulchrè demonſtrat Dn. Decker amicus meus æſtimandus *Lib. 2. Diſſert. fin. per totum*, cujus verba lubet
15 ſubjicere: Ingenuè fateor (*inquit*) ad novam hanc quæſtionem admiratione paululum obſtupui apibus noxiæ poſtulatis: Occurrebat M. Varro *L. 3. de R. R. c. 16.* eas minime maleficas, quod nullius opes vellicantes faciant deterius. *Et paulo poſt.* Verum re penitius examinata cognovi quod inter homines & inter apes evenire, hominem homini lupum, apes apibus noxias, ab inimico confinio hoc malum eſt, inimicũ fit, ſi damnoſum eſt, damnoſum fit varie: ut nunc mirum non ſit, apes Princi-
16 pis prohibitione contineri. Cujus apiarium in paſcua admiſeris, plura ſcias aëre permiſſa, quæ paſcuis, pecoribus & apibus tuis nocebunt, â plurium admisſione major peſtis ingruet.

Principio ſedes apibus ſtatioque petenda:
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves hœdique petulci
Floribus inſultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & ſurgentes atterat herbas.

Quæ eſt iſta ſtatio? apiarium eſt, quanto illud in majora ſpatia excurrit, tanto anguſtius paſcitant cæterorum apes & pecudes, nam per totum apiarium ſuggeſtus alveorum extenſus à latere, & tergo opereque tectorio adverſus cœli injurias muniatur neceſſum eſt, in hoc munimen ſolo paſcuo in ceſpites longe lateque eruto conſurgente. Arcet præterea Poeta ab hoc florifero apum territorio oves, hœdos & buculam; Inter hæc animalia & apes alternatur noxa. Si integræ fragrent apibus herbæ & in illis argenteæ roris gemmæ tuto adlubeſcant, aliis animalibus gratisſimæ ſubtrahentur lubentiæ, quibus contra camporum libertate pasſim aperta, aut per inania volitabunt apes, aut pecudes denſa fugient apum agmina, horriſono bombo florum herbarumque delicias circumſonantia, & fulmineo metuenda ſpiculo, aut paſtoris bubulcive prudentia aliò procul cogentur, ne pabulis inſiſtentem hoſtem gravioris tepidi & in morſum hiantis afflatu turbent, ac in bella inopina vulneraque laceſſant. An dum hæc omnia fiunt Actorum jura & commoda negabis minui? an damnum non eſt evidens? Pergit Maro:

-- Ubi pulſam hyemem ſol aureus egit
Sub terras, cœlumque æſtiva luce recluſit.
Illæ continuo ſaltus ſylvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, & flumina libant,
Summa leves, hinc neſcio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidosque fovent: hinc arte recentes
Excudunt ceras, & mella tenacia fingunt.

Expende ſingula: florum meſſem, progeniem & mella. Operantur *inquit* Plinius *hiſtor. natur. lib. 11. c. 8.* intra LX. paſſus & ſubinde conſumptis in proximo floribus ſpeculatores ad pabula ulteriora mittunt, noctu deprehenſæ in expeditione excubant ſupinæ, ut alas à rore protegant: Videsne animalculi indefeſſum laborem? intra proxima non ſubſidet, in longinqua rura fertur, ut redituro ſæpe ſol nimium brevis ſit. Quanto precor ſpatio peregrinantem hunc volatũ metieris: magnum ſane eſt, quod ab aurora inceptum nox terminat, totum igitur illud paſcuorum æquor non vaſtum ſatis, quo ſpatiantur Actorum apes. Et 17
certè ſentient plus æquo contractum ſi exteræ gentis ſtatio proximet. Notum eſt multitudine paſtionem extenuari, aut quod viſu quotidianum impediri; Videas unam jam floribus immerſam, aliã circum ejusdem loci odora mœnia raucum pulſante tympanũ, protinus, ſi extraneam agnoſcat, evola-
re nonnunquam in quietiores ſedes, 18
nonnunquam in duellum, videas ſæpius plures unius alvei cives, alienigenis

genis fragrantia tempe præoccupantibus usque adeo offendi, ut extemplo nuncium hostis in patriam irruentis mittant regi, ocyus ille jubet cæteras alveo morantes marito quodam murmure conciere.

Tum trepidæ inter se coëunt pennisque coruscant
Spiculaque exacuunt rostris aptantque lacertos
Et circa Regem, atque ipsa ad Prætoria densa
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Nec segnius alterius partis Rex de suarum discrimine certior acuit Martem, & cum exercitu mirum in modum æstuante advolat, nec mora

-- Concurritur æthere in alto,
Fit sonitus magnum mistæ glomerantur in orbem
Præcipitesque cadunt non densior aëre grando.
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis,
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentes animos angusto in pectore versant
Usque adeò obnixi non cedere, dum gravis aut hos
Aut hos versa fuga victor dare terga coëgit.

Quod & Plinii testimonio certum est. Aliis *inquit L. 11. c. 17.* sæpe dimicant causis, easque acies contrarias Imperatores instruunt, maxima rixa & in convehendis floribus exorta & suos quibusque convocantibus. O quantum cerneres hostiles has agrorum depopulationes, immanes pugnas & exitiosa funera deplorari! Mellis operi & spei non minus injuria est confinio suo alveorum pluralitas. Sive enim apes succum ex floribus hauriant, qui protinus mel fiat: Sive collecta in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent: Sive ex tenerrimis virentium florentiumque decerpta fermento quodam diversis in unum coalitis conditura, & dispositione in hanc qualitatem vertantur, sive ex aëre veniat, vel quia sit Cœli sudor, vel quædam siderum saliva, vel aëris se purgantis succus, ad quæ Maro alludit:

-- Aerei mellis cœlestia dona.

Illud experimentis verum scimus, succum illum fronde & pabulis potum in uterculos apum congeri. Constat & hoc Poetæ verum esse:

Illum adeo placuisse apibus mirabere modum
Quod nec concubitu indulgent nec corpora segnes
In venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verum ipsæ foliis gnatos & scabiosis herbis
Ore legunt.

Audiamus modo mira apicolarum testimonia: apem non diu immorari floribus, quos alia prior ore per totam beneolentium foliorum teneritatem circumacto avidius delibavit, sed actu tum avolare in signum rei non repertæ, quam prior illa præsumsit. 19
Flores ab aliis bene depastos in sequentem demum diem forte novo delicio cœlestis roris delibutos multo largius degustari, florum folia crebris apum vestigiis lævigata & longiore exhausta succu visa apibus non ejus esse dulcedinis, quæ fuerat aurora puniceis jam per roseta & violaria lusitantibus radiis alveos in roscidas herbarum epulas exciente. Compertum quoque apes ex intactis floribus plus floris cruribus aggerere, & plus mellis in ventriculos transmisisse, quam ex illis, queis aliæ prius multum diuque incubuerunt: Hæc si ita sint, quæ apud Varronem, Virgilium & Plinium Columellam non invenies, procul dubio Actorum apibus, favos progeniem ac mel in foliis ore lecturis, impedimentum & damnum dabit vicina nimis alieni apiarii statio. Aliud malum multi testes addunt, tanto amore habendi apes, ut in confines impetum faciant, rapinæ proposito. Irrumpunt aditus, primisque trucidatis spoliant cellas liquido melle distentas. Unde

alia quoque causa & justissima quidem animat spoliatas in prælia, in cladem, in domini exitium. Atque sic pro actoribus â suprema Brabantiæ Curia in causa appellationis judicatum memorat
21 laudatissimus Autor *d. l.* Apibus ergo in fundo nostro collocatis, alveis manum rectè injicimus ipsi: Licet enim aliis actionibus mihi consultum sit, nihil tamen est, quare cum illis non concurrat retentio. *d. dissert. ult. n. 7.*

22 Drenthiæ Ordinum decreto condito *16. Febr. 1648.* pœna 6 Stuf. constituta est in exteros, qui sine consensu cunctorum incolarum alicujus pagi in ejus saltibus aut campis apum alveos collocatos habent. Hollandis tamen permissum est in agro Brabantico, qui Belgis fœderatis paret, apes pascere & in eo alveos exponere. Placit. Ordin. General. *28. Mart. 1664.* Feldm. *Jur. Georg. C. 21. Sect.*
23 14. Apum inclusarum furtum fieri de Jure Civili, dubium non est, quia tunc amplius non sunt res comunes sed res alienæ, quæ invito domino contrectantur *arg. §. 1. Inst. de Obl. quæ ex delict.* Idem dicendum etiam de eo, qui malis & vetitis artibus apes averterit, furtum illum committere. Ludw. *ad §. 4. Inst. de R. D.* De Jure Elect. Sax. *P. 4. C. 36.* fures apium & favorum perinde ac reliqui fures puniuntur. Ita Scabini Lipsienses responderunt: Hat nun bemeldte Inquisitin in guten bekant u. gestanden/ daß sie bey Nacht als ihr Mann geschlaffen über die Wand gestiegen/ die zween Bienen-Stöcke ausgeschnitten/ und das Honig daraus genommen/ dahero solche Bienen Stöcke so auf 5. Thaler geschätzet/ dermassen verderbet/ daß sie sich schwerlich wieder erholen werden/ wie denn auch das Honig allein so bey Inquisitin gefunden 18. Gr. werth gewesen ꝛc. So wird sie wegen solches begangenen und bekanten Diebstals mit zeitlicher Landes-Verweisung billig in Straffe genommen. V. R. W.

24 Nec dubitandum, fures apum & favorum, si furtum magnum & quinque solidos excedens fuerit, pœna capitis puniri posse: Equidem existimat Carpz. *P. 4. C. 36. D. 2. ut & in Pract. Crim. P. 2. quæst. 81. n. 54.* etiamsi furtum sit magnum, fures apum & favorem laqueo non esse puniendos, cum æstimatio apum & favorum respici & considerari debeat, quæ tamen semper incerta sit, & veritas nunquam explorari possit, ac ita judicatum refert. Verùm quando ejusmodi fur fatetur, sed tot aureos pro melle accepisse, & dominus apum jurato dicat, quod alveos tanti habuerit, si vendidisset, quare non pari cum aliis furibus pœna debet affici? Dn. Müller. *d. diss. c. 3. §. 2.* Si enim pœna laquei statuta in fures aliarum ferarum justa est, quare non ea in fures apum statuta legitima sit non solum quando in ipsis apibus sed etiam in earum favis fit & melle. Const. Elect. Sax. *P. 4.* Jacob. de Bellovis. *in Pract. Crim. c. 20. n. 52.* Aut. Consult. Sax. *Tom. 2. quæst. 30.*

Damnum inferens apibus alienis v 25
g. si occidat eas minuatve, tenetur domino ad interesse actione legis Aquil. per *l. 49. pr. ff. ad L. Aquil.* in qua dicitur, quod apibus alienis fumo facto fugatis vel necatis, actione in factum teneatur is, qui hoc fecit, quia magis causam mortis præstitisse videtur, quàm occidisse. Brunnem. *ad d. l. 49. de L. Aqu.* Cœpoll. *de Servit. L. 1. c. 53.* Quin & judex hoc casu pœnam arbitrariam delinquenti tutò imponere aut saltem mulctam pecuniariam ab eo exigere possit, non dubitandum. Carpz. *P. 4. c. 36. D. 3.* & ita refert responsum Scabinor. *de anno 1620.* Hat H. H. in nechst verschienenem Martio, als die Soñe warm geschienen/ und ein schöner warmer Tag geweſē/ eine Schüssel mit Honig/ unter welches wie vermuthlich auch andere Sachen vermischet/ in seinen Garten gesatzt/ und als seiner Nachbahrn Bienen dieses gerochen häuffig zugeflogen und sich angehänget/ hat er viel derselbigen mit einem Span zertrucket und umgebracht/ immittelst aber seine eigene Bienen/ damit sie nicht gleicheesfals herzufliegen möchten/ in seiner Schowren verwahret/ und mit Tüchern bedecket/ und als solches durch seine Nachbarn gerüget worden/ hat er zu seinem Behelff nur dieses angeführet/ er hätte sie vor Raub-Bienen gehalten/ welche den Seinigen ihr Honig entführen wollen ꝛc. So ist vorbemeldter H. H. seinen Nachbarn den Abgang der

Bienen

Bienen/ und dahero rührenden Schaden so viel ein jeder bescheinigen wird/ zu erstatten schuldig/ und mag willkühlichen entweder ein 3. oder 4. Tage lang mit Gefängniß/ oder um eine ziemliche Geld-Busse seinem Vermögen nach/ jedoch daß sich dieselbige über ein Silber-Schock nicht erstrecket/ in Straffe genommen werden. V. R. W. Adde Quintilianum *Declam.* 13. qua pauper diviti intendit litem damni injuria dati, ob apes suas veneno interfectas.

26 Ex quibus sequitur, quod qui facit, quò rapaces sint apes propriæ Raub-Bienen machet/ ut furentur alveos aliorum, vel qui sciens tales habet, vicinis vel aliis, si probatum sit illatum damnum, ad interesse teneatur & arbitrariè puniri possit: & ita judicatum contra ludimoderatorem quendam, cujus apes alienos favos expilaverant.

27 Ex sola autem expilatione & ablatione mellis non statim concludendum est rapaces esse apes, sed necesse est ut alia indicia contra dominum apum concurrant. Naturale enim est, apes vegetas & fortiores impetum facere in alvearia imbecilliora, & iis mel eripere. Caspar Höfflers Bienen-Kunst *cap.* 2. *§.* 12. Bienen die man speisen muß/ denen gehet täglich abe/ sie erfrieren/ sie ersauffen/ wenn sie die Kost aus dem Geschirr im Stock hinauff hohlen/ fället der Weisel hinunter ins Honig/ so ist es um den gantzen Stock geschehen. Riechen andere Bienen (der Raub-Bienen zu geschweigen) das warme Honig im Stocke/ so thun sie Einfall/ werden sie nicht gantz dardurch hingerichtet/ so können sie sich doch nicht recht nehren. & *lib.* 2. *c.* 2. *§.* 64. Starcke/ frische Bienen nehmen den schwachen das Honig/ wo sie solche antreffen/ es sey in deinem oder meinem Garten.

28 Fructus apum est examen, mel & cera *l.* 10. *de Instrum. leg.* quorum hæc non plenè percipiuntur nisi ipsæ fumo necentur *l. si quis fumo. ad L. Aquil.* Alicubi earum tanta copia est, ut domini exinde ditescant. Qualis Corycius Senex apud Virg. 4. *Georg.*

- - Cui pauca relicti
Jugera ruris erant, nec fertilis illa Juvencis,

Ex quibus cum floridos hortos præparasset, cœpit apibus fœtis atque examine multo primus abundare, spumantia
cogere pressis mella favis. In Polonia 30
& Lithuania cura earum frequens est in sylvis ad mulsi confectionem, & ut ad vicinos exteros transferatur mel & cera. Et tanta ibi est mellis abundantia, ut passim & liberè in rupibus concavisque arboribus id inveniatur, etiam quandoque ab apum examinibus destitutum. Ioh. Ludw. Gothofr. *in Archon-*
tol. Cosmic. L. 7. *n.* 14. Ex quo Rex Polo- 31
niæ magnum Vectigal percipit. Klock. *de Ærar. L.* 2. *C.* 7. *n.* 2. Sicut & in Germania in quibusdam locis Collecta ratione mellis solvitur. Caroli IV. Imper. Zeidler Ordn. §. 14. *verbis:* Und soll auch jeder Zeidler von seinem Gute geben sein Honig-Geld uns und dem Reiche/ als es von Alter an uns herkommen ist/ oder dem der es vor uns und dem Reiche innen hat.
Vid. Wemdtle *de Decim. p.* 75. Apud 32
Romanos ex melle & vino potio conficiebatur mulsumque dicebatur quod vini appellatione non veniebat. Ulpian. *in l.* 9. *pr. ff. de trit. vino vel oleo leg.* Item *l.* 5. §. 1. *de R. V.* Si ex melle meo & vi-
no tuo mulsum factum sit. Legimus 33
autem multos senectutem longam mulsi tantum intinctu tolerasse, nec præterea cibo aliquo celebri, Pollionis exemplo, quem centesimum annum excedentem quum interrogaret Augustus, quânam ratione maximè vigorem illum animi corporisque custodisset, respondit: Intus mulso, foris oleo:
Mulsum namque veteres Romani in 34
deliciis habebant, & in triumpho milites ab Imperatore eo donabantur.

Sed spectatores vos nunc ne miremini
Quod non triumpho, pervulgatum est, nihil moror
Veruntamen accipitur mulso milites.

Mulsum vero ex pluvia aqua fieri so- 35
litum ex Galeni *lib.* 4. *tuendæ sanitatis* annotat Cælius *l.* 23. *c. ult.* Sed & vino vetere factum ad appetentiam & aviditatem cibo revocandam, auctor est Plin. *lib.* 22. *de natura mellis.* Vide etiam de hoc Petrum Crinitum *de hone-*

sta discipl. lib. 4. c. 8. ubi tradit veteres mulso etiam in sacris usos. Qui plura de mulso, cera & apibus quærit, adeat Baron de Hochbergs Adeliches Land-Leben/ *Tit. de Apibus.*

36 Cera autem est quod melle ex favis
37 expresso superest. Cera etiam pro Epistolis & pugillaribus sæpissime veteribus accipitur, Iuven.

Nonne libet medio ceras implere capaces?

Hinc cera prima, secunda, ima, Svet. *in Cæs. Q.* Pædium, *inquit*, ex quadrante hæredem instituit, reliquos in ima cera hoc est in extrema parte testamenti. Hinc cera prima est testamenti institutio ut scribit Alciat. *lib. 4. Parerg. C. 6.* Cereæ tabellæ vero ut ait Alex. ab Alex. *Lib. 2. C. 30. Gen. dier.* erant ceræ illitæ, in quibus monumenta literis nonnunquam mandabantur, aliquando duplices, plerumque triplices, aut quintuplices colore diversæ. *& paulo post:* In triplicibus Epistolas, in quintuplicibus honores & Magistratus, in duplicibus siquid esset arcanum & subticendum interioresque animi notas magis adno-
38 tabant. Est & Ceræ frequens usus in sigillis, & pertinet huc quod in nonnullis bene constitutis Rebuspublicis receptum est, ut non cuivis promiscue cu-
39 jusvis coloris cera in imprimendo sigillo uti liceat, & pro singulari beneficio Principis habeatur, si quid tale speciatim concedatur, scribit Iohannes Tilius, *de reb. Gal. lib. 2.* His solis Regibus competit, ut cera alba obsignent diplomata, principes vero reliqui obsignant aliis coloribus, ut nominatim ostendunt privilegia duo Renato Siciliæ Regi posterisque ejus rectâ linea descensuris à Ludovico XI. Rege 23. Ianuarii anno 1468. & Mense Majo 1469. attributa, ut alba cerâ liceret ipsis obsignare in Regnis Hierosolymorum, Siciliæ & ditionibus aliis tum in Gallia, tum extra Galliam, &c. Aliter verò Bodinus *de Rep. lib. 1. c. 8.* qui discrimen facit inter leges perpetuas & edicta temporaria, atque illas cera viridi ac sericeis vinculis purpurei ac viridis coloris muniri, adhæc verò nec sericeos funiculos, nec ceram viridem sed flavam adhiberi scribit. Eique adstipulatur Cardinus Bretius, *lib. 2. de suprema Regis auctoritate.* Qui dubitare faciunt de fide Tilii, ceram albam pro flava reponentis.

Disputatum refert Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. Lib. 2. c. 21. n. 13. seqq.* In Imperio Romano hodie, an liceret unicuique & nobilibus præsertim promiscuè quibusvis rubrâ cerâ uti. Sane enim fuit aliquando certus aliquis selectus color, quem in promiscuos usus transire noluerunt Principes, sibi vel solis, vel suæ familiæ, vel etiam præcipuis post se Magistratibus eum reservantes. Ita Neronem interdixisse usum Amethystini & Tyrii coloris refert Svetonius, *in ejus vita c. 32.* Ita usum purpuræ Princeps sibi suæque domui receperat, quod videretur eminentiæ ejus adversari eodem cultu privatos, quo Principem, conspici, *l. 3. & 4. C. de vest. hol.* Ad eundem modum etiam in subscriptionibus nominum certa tinctura utebantur Imperatores, quæ sacrũ encaustum dicebatur, confectum ex decocti muricis & triti conchylii ardore, eoque ex constitutione Leonis *in l. 6. C. de diversf. rescript.* solis Imperatoribus uti licebat, cæteris omnibus ejus usu, imò & confectione sub bonorum proscriptione & pœna capitali interdictum. Pari modo prasinum colorem magni semper æstimatum fuisse apud Turcas, tum & Græcos Imperatores, notat Wilhelmus Schickardus *in proœm. ad Tarich Persicum.* 40

Sed enim prohibitio talis ceræ rubræ 41
cum nulla omnino extet in Imperio Romano, usum ejus cuivis licitum esse ex vulgari sequitur JCtorum axiomate, quibus permissa esse censentur omnia quæ non sunt prohibita. Aug. Barbosa *in Axiom. lib. 14 c. 25.* Subest tamen alia ratio, quæ de prohibitione aut re falsa tem per consuetudinem illicitâ haud vanam præbet conjecturam. Solent enim hodieque Imperatores singularis beneficii & privilegii nomine usum ceræ rubræ exsertis verbis concedere, & hanc potestatem etiam Comitibus Palatinis à se creatis aliquando conferre,

quod

quod certè frustra fieret, si cuivis promiscuè usus ille permissus esset. Privilegium enim aliquid aliud operari debet *l. fin. C. de in off. testam.* Nec privilegium dici posset, si cæteris omnibus idem jus competeret jure communi, & sine speciali concessione. Ut maximè igitur denegatus ceræ rubræ usus non posset ad legem aliquam expressam prohibitivam referri, sufficit, per concessionem privilegii tacitè subinnui, reliquis omnibus, quibus privilegium tale aut etiam consvetudo non adsistit, interdictum eum esse, nec posse uti eo quenquam, nisi ex concessione aut consvetudine recepta & inveterata se ejus esse compotem probaverit. Ex hoc principio respondit Collegium Facultatis Iuridicæ Lipsiensis, *Mens. Sept. 1679.* Ob nun wohl Titius anführen möchte/ daß einem jeden/ mit was vor Wachse er siegeln wolte/ und also auch des rothen Wachses sich hierbey zu bedienen/ in Ansehung solches nirgend ausdrücklich verboten/ freystehe/ gestalt er sich denn auch eine geraume Zeit hero solches gebrauchet; Dennoch aber/ und dieweil in dem mit übeschickten extract der erneuerten Tax-Rolle derer Käyserl. privilegien die rothe Wachs-Freyheit ausdrücklich mit enthalten und aus unterschiedenen von Römischer Käys. Maj. allergnädigst ertheilten Adel-Briefen zu ersehen / daß die Freyheit/ mit rothem Wachs zu siegeln/ einem und dem andern absonderlich vergönnet worden/ daraus denn abzunehmen / daß/ ungeachtet ein ausdrücklich Gesetze dißfals nicht verhanden/ ein jeder so dergleichen privilegium nicht vorzulegen hat / solches sich nicht alsofort zu gebrauchen befugt/ rc. und er (Titius) also dißfals keine possess. vor sich anziehen mag. So ist er auch bey so gestalten Sachen sich des siegelns mit rothem Wachse zu enthalten oder so er dessen befugt zu seyn vermeynet/ einen gewissen titulum beyzubringen schuldig. V. R. W. Ad eundem respondit Collegium Iuridicum Wittenbergense ad Sempronium *Mens. Sept. 1679.* Wenn nun gleich Titius sich auf die possess. vel quasi, in welcher er sich befindet / beziehen will/ auch ferner vorgeben möchte/ daß mit rothem Wachse zu siegeln niemals verboten worden; Dennoch aber/ und dieweil durch eine vor langer Zeit eingeführte Gewohnheit der Gebrauch des rothen Wachses allein denen Standes-Personen/ und die in einer Hoheit sich befinden/ nachmahls auch denenjenigen/ welchen es durch ein sonderliches privilegium verstattet worden/ zukömt/ gestalt denn solches von Käys. Maj. in den ertheilten Comitiven und Adels-Briefen absonderlich vergönnt zu werden pflegt/ und sonst niemand dessen zu gebrauchen befugt/ dahero auch die possess. alleine ohne vorgehendem titulo kein Befugniß operiren kan; So ist der Landes-Fürst Titium dahin/ daß er wegen gebrauchten rothen Wachses den titulum seiner vorgeschützten possess beybringe/ anzuhalten wohl befugt/ V. R. W.

41 Apes quoque sicuti & canes porcos &c. morti adjudicatas rectè tradit Ant. Matth. *in Proleg. de Crim. c. 2. n. 1.* non ideo quod crimen cadat in bestias, sed ut tantum oculis hominum subducantur, & ut intelligant homines quantopere à cædibus sit abstinendum. Sic P. Ærodius Quæstor Andegavens. *Rerum Judicatarum L. 3. tit. 16. c. 1.* ex Concilio Wormatiensi refert, jussisse illud apes interfici quæ hominem necaverant.

42 Notandum etiam venit, quod cum viri egregii & docti non nisi præmiis & honoribus alantur, tritum illud rectè applicetur, gelehrte Leute und Bienen müssen wohl in acht genommen werden/ daß sie bleiben. Carpz. *P. 2. Dec. 198. 12.*

(o)

IURIS GEORGICI
LIBER TERTIUS.
CAPUT I.
DE
PERTINENTIIS PRÆDIORUM.

SUMMARIA.

1. *Transitio ad Librum tertium.*
2. *Prædia quoad pertinentias variant.*
3. *Pertinere verbum late patet.*
4. *Pertinentiarum vocabulo qvid veniat?*
5. *Pertinentiæ sunt vel remotæ vel proximæ.*
6. *Prædio vendito cum pertinentiis, cui Jurisdictio, Pagi, Molendina &c. ex consvetudine cohærent, & hæc vendita esse censentur.*
7. *Secus se res habet, si fundum particularem cum omnibus pertinentiis vendat.*
8. *Investitutus de castro cum pertinentiis, investitus censetur esse de omnibus bonis ad Castrum pertinentibus.*
9. *Apprehensa possessione Prædii, an etiam possessio de pertinentiis sit capta?*
10. *Concessa cum Prædio jurisdictione omnimoda non tantum mixtum sed & merum imperium concessum intelligitur.*
11. *Idem dicendum si simpliciter concessa sit Jurisdictio.*
12. *Prædio vendito venit omne, qvod terra continetur.*
13. *Item fructus pendentes.*
14. *Ut & fructus à venditore post venditionem percepti.*
15. *Quid in retrovenditione obtineat?*
16. *Si fructus locati sint cuinam debeatur pensio?*
17. *Prædio cum pertinentiis & juribus vendito, etiam debentur instrumenta authentica.*
18. *An etiam Inventarium?*
19. *Prædio cum Inventario vendito qvid veniat?*
20. *Ad pertinentias Prædiorum olim spectabant adscriptitii?*
21. *Prædio vendito debentur & stramenta & sterculinium.*
22. *Item & Servitutes.*
23. *Fundo vendito an iter per fundum, qui in dominio alienantis manet, debeatur?*
24. *Prædio in feudum concesso, pertinent etiam ad Vasallum tam incrementa naturalia quam industrialia.*
25. *Thesaurus in fundo Feudali repertus ad quem pertineat?*
26. *Pertinentias Prædii feudalis dominus Vasallo indicare debet.*
27. *Interdum & Vasallus tenetur ad rerum feudalium demonstrationem.*
28. *Extra hunc casum is qui asserit esse pertinens id probabit.*
29. *Nisi sit in possessione.*
30. *Quando pertinentiæ præsumantur?*
31. *Ædibus venditis qvid veniat?*
32. *An etiam hortus qui diu ad ædes pertinuit?*
33. *Si in venditione dictum* was Erd/ Nied und Nagelfeste/ *qvid emtori cedat?*
34. *Ad pertinentias Prædiorum etiam spectant dotes prædiorum.*
35. *Clausula in Emtione observanda.*
36. *Exprimendum specificè qvid nomine pertinentiarum debeat intelligi?*

37. *Formula quomodo Pertinentiæ Prædii sint exprimendæ?*
38. *Plenior expresſio pertinentiarum.*
39. *Prædio* ſamt aller und jeder ſeiner Zugehörung *legat quid veniat?*
40. *Reſponſum Scabinorum Lipſienſium.*

1 SAlutato jam in *Lib. II.* Domino Prædii, viſisque Perſonis & animalibus præcipuis ad Prædium pertinentibus; jamjam *Lib. III.* ad pertinentia inanimata progredimur, quæ pro diverſitate & amplitudine Prædiorum mirum in modum va-
2 riant. Ad quædam enim Jurisdictio, Pagi, Agri, Horti, Vineæ, Prata, Paſcua, Sylvæ, Piſcinæ, Tabernæ Vinariæ, Cereviſiariæ, Molendina, Furni &c. pertinent; ad quædam una vel altera ſpecies horum recenſitorum tantum; De quibus pertinentiis præcipuis *ſequenti-*
3 *bus Capitibus* agetur. Pertinere verbum latisſimum eſt, comprehendens omne jus tam ratione proprietatis quam poſſesſionis: Sive jure Communi, ſive ſpeciali ex privilegio, uſu vel conſvetudine, ſive etiam ex delegato competat, & quia res debita eſt, Stuck. *Conſil.* 27. *n.* 858. Gryph. *de Inſul. C.* 26. *n.* 46. Imo pertinere ad aliquem cenſetur non tam quod jam competit, ſed & quod ſpe poteſt competere. Barboſ. *L.* 14. *m.* 32. *Ax.* 1.

4 Pertinentias autem alicujus Prædii Zugehörung eines Guts non facit cohærentia *l.* 245. *de V. S.* ſed Natura, aut ars vel lex aut conſvetudo, Speidel. *voc. Pertinenz.* vel voluntas & deſtinatio Patrisfamilias, *l.* 17. *§.* 7. *de Act. Emt. l.* 60. *l.* 242. *§. fin. de V. S.* Gail. 2. *Obſ.* 62. eaque in actum deducta, *l.* 17. *§.* 5. *ff. de A. E.* quam deſtinationem ſemel factam eſſe ſufficit. Interdum deſtinatio præſumitur *l.* 38. *§.* 2. *in f. l.* 17. *§.* 3. *de A. E.* Addi etiam cauſis effectricibus pertinentiarum poteſt præſcriptio 30. annorum 2. *Feud.* 26. Weſenb. *Conſ.* 129.

5 Pertinentias comuniter dividunt in proximas & remotas, ad illas referunt ſine quibus res principalis vix ſubſiſtere poteſt, ut fortalitio vel caſtro munito bellicæ machinæ, & tormenta fuſilia, Bombardæ, Colubrinæ, Sclopi Majores, Baſiliſci, Salamandræ, Crocodilli, archibuſi, trabuchelli, Baliſtæ, Geſchütz/ Artolleri und Munition auf der Feſtung/ quæ omnia armorum nomine comprehenduntur. Alciat. *l.* 41. *de Verb. S.* Remotæ pertinentiæ dicuntur ſine quibus res principalis ſubſiſtere poteſt, ut ſunt: Molendina, Furni, paſcua, nemora, prædia adjacentia. Menoch. *Lib.* 4. *Præſumt.* 154. *n.* 21. Knichen. *de Veſtit. Pact. P.* 2. *c.* 4. *n.* 7. & 39.

Prædio itaque vendito cum perti- 6
nentiis, cui territorium, jus Patronatus, merum Imperium, Jurisdictio, pagi, molendina, cauponæ &c. ex privilegio vel conſvetudine cohærent. vid. Gail. 2. *Obſ.* 62. Beſold. 5. *Conſ.* 212. *n.* 17. Klock. *Tom.* 1. *Conſ.* 45. *n.* 10. Bachov. *ad Treutl. Vol.* 1. *d.* 3. *th.* 6. *lit. f.* Etiam hæ partes & jura tanquam pertinentia vendita cenſentur, & cum prædio in emtorem tranſeunt. Frantzk. *de act. emt. n.* 233. Menoch. 3. *Præſumt.* 9. *n.* 43. Finckelth. *de Jure Patron. c.* 5. *n.* 11. Idque moribus German dubium non habere ait Mevius *II. Dec.* 314. Niſi nominatim ſint ex-
ceptæ Mev. *P.* 2. *Dec.* 96. Quid autem ſi 7
Dominus Prædii tantum ædes particulares vel fundum ad prædium pertinentem vendat? tum verò ſecus eſt, licet dicat cum omnibus juribus & pertinentiis. Mantica *de tac. & amb. conv. t.* 16. *n.* 29. Jus enim Territorii, jurisdictio & ſimilia jura non rebus particularibus ad prædium pertinentibus, ſed prædio, quatenus conſideratur ut univerſitas, adhærent. Gail. Beſold. *dd. ll.*

Et ſi quis inveſtitus de Caſtro ali- 8
quo cum pertinentiis, ea natura atque proprietas eſt, ut quis intelligatur inveſtitus de omnibus omnino bonis etiam particularibus ſitis intra limites vel fines illius Caſtri. Brunnem. *Conſ.* 162. *n.* 169. & Hering. *de Jur. Burgor. C.* 1. *n.* 410.

Caſtri,

Castri, ait, significationi æquipollet in sua quidem specie vox *d' une Maison*, siquidem in rusticis loquimur, quia in urbanis adstrictior est significatio ex natura rei ipsius & materia rei subjectæ: Sed in agris, appellatione *d' une Maison* cui agri subsunt ex communiter accidentibus, ea pronuntiatione non solum ædificia & Cortis & Prætorium, sed etiam territorium, & agrorum universitas ex qua componitur, intelligitur, item Pagi, Molendina, pedagia & talia.

9 Quæri etiam solet inter Doctores an apprehensa possessione castri vel prædii etiam bona ad prædium pertinentia, ut villæ, pagi, jurisdictio, servitutes apprehensæ censeantur? his negantibus; illis verò affirmantibus. Controversiam hanc plerique ita conciliant, ut si reliquæ villæ fundi &c. sub illo cujus possessionem quis apprehendit contineantur tanquam partes sub toto, affirmantium sententia vera sit, sin minus vera sit sententia negantium. Rosenth. *Cap. 6. Concl.* 16. Vultej. *de Feud. L. 1. c. 10. n.* 12. Wesenb. *Consil. 1. L. 1. n. 51.* Alioquin castro vel prædio concesso jurisdictio illico simul data non intelligitur, ut post Barth. docent Scipio Gentil. *3. de Jurisd.* 23. Borch. *de Feud. c.* 6. *n. fin.* Finckelth. *D. 3. Controv.* 11.

10 Concessâ autem cum prædio jurisdictione omnimodâ non solum mixtum Imperium sed etiam merum concessum esse non ambigendum. *arg. l. 7. §. fin. ff. de off. Proc.* Finckelth. *d. l. controv.* 11.

11 Sed quid si simpliciter cum Prædio concedatur jurisdictio, nunquid sub generali voce etiam merum imperium continebitur? Putem, modo alteri exinde non oriatur præjudicium; Atqui autem Imperium merum eget speciali concessione *lib. 1. de Off. ejus.* idque potissimum est quod Finckelt. *D. 3. Controv.* 12. Struv. *S. J. F. C. 6. th. 8.* dissentientes urgent. At verò id intelligi oportet, si imperium merum seorsim & principaliter spectetur, cæteroquin conjunctim & in consequentiam Prædii in possessorem una transferri nihil vetat. *arg. l. 20. §. 1. de Acq. rer. Dom.* Et eam sententiam tuetur etiam Carpz. *Pr. Crim. quæst.* 109. *n.* 89. Et *P.* 2. *C.* 40. *D.* 6. Dn. Berger. *de Pertinent.* 9. 21.

Prædio itaque vendito illud omne 12 venit, quicquid terra intra se tenet *l. 17. pr. de Act. emt.* Igitur prædio aut fundo sive legato sive vendito etiam arbores innatæ & cætera coalita cedunt *arg. l. 26. §. 2. l. 36. §. 1. de A. R. D. l* 12. *§. 11. de Instr. vel instrum. leg.* Et fructus in eo pendentes *l. 25. ff. l. 13. l. 16. C. de Act. Emt.* 13 utpote qui pars fundi videntur *l. 44. de R. V.* Nec (1.) interest maturi sint nec ne. *l. 13. §. 10. de A. E.* Nec (2.) licet sint industriales, qui èx re prævia hominis industria nascuntur, puta fruges & legumina. Igitur perperam venditor in vendita aliquot jugera postero die immittet, qui maturam satis messem falce succiderent. Certe LL. generaliter loquuntur & ratio universalis militat, quod omnes fructus pendentes pars fundi habeantur & in terra radices agant & succum omneque emolumentum ex fundo habeant, eique immobiliter cohæreant. *l. 11. §. 1. de act. emt. l. 21. l. 33. de C. E.* Neque (3.) tametsi pars fructuum ad colonum spectet, qui actione personali saltem experietur adversus venditorem. Neque id cum Trentacinquio *3. V. R. tit. de emt. vend. resol. 6. n.* 4. in fructibus pendentibus de brevi colligendis limitem. Sed nec (4.) etsi venditor pretium obtulit *arg. l. 13. C. de act. emt.* aliter ac Baldus *in d. l. 13. n. 7.* Salicetus *ibid n.* 2. & alii. Utut Emtor fructus petens usuras pretii non soluti præstare teneatur *d. l* 13. usuras, inquam, nihil præterea. Nec enim salvâ æqvitate moræ pœna longius trahi potest, ut insuper fructibus quoque rei emtæ, cujus totum periculum emtor sustinet, ei carendum sit: Neque habet venditor, quod conqueratur, quasi cogatur fundum colere, quia non tenetur nisi de fructibus perceptis, quos si neglexisset percipere, nihil ei imputari posset, *l. 21. de hæred. vend.* Magna insuper inter venditorem & emtorem est diversitas; cum enim ille pretii, quod in genere consistit & perire nequit, nullum periculum sustineat, antequam ei sol-

ſolvatur, ſicut emtor rei nondum traditæ ſuſtinere cogitur, merito ob moram in amplius quàm uſuras non condemnatur. eleg. Mudæus *in l. 13. §. 10. de act. emt. n. 7. ſeqq.*

14 Neque minus fructus poſt venditionem à venditore jam percepti fundo vendito accedunt, tum quia diſertè exceptio ſaltem fit in perceptione facta ante venditionem, *l. 2. C. de Act. Emt.* tum quia ita in genere *in d. l. 13. C. eod.* ſcriptum eſt, fructus poſt perfectum jure contractum emtoris perſonam ſpectare. *add. l. 16. C. eod.* Nec poſſis has leges ad perceptionem, quæ ſi poſt traditionem rei facta, reſtringere; Videlicet perfecta venditio ſtatim dicitur ac de re & pretio conſenſum eſt, & in hoc conſumationi, quæ fit traditione, opponitur, & alias quæſtio eſſet indubitabilis & Domitiana, nec digna, ut toties ſuper illa Imperatores fuiſſent conſulti; Facit.

15 *l. 13. §. 18. & 22. de act. emt.* Sed quid ſi emtio contracta ſit ſub pacto de retrovendendo, num & in venditore reemente idem juris erit? Intereſſe putem, num pacto ſimpliciter tantum convenerit de retrovendendo, an eodem, vel diverſo pretio ſimul expreſſo; Priori caſu, quia ante conſtitutionem pretii & factum revenditionis res revendita dici nequit, & venditor Emtorem præcisè ad revendendum cogere non poteſt; judicio emti fructus nulli deberi poſſunt, utpote qui non per ſe petuntur, ſed ut acceſſiones ſimul cum re vendita tranſeunt: Poſteriori ab initio ſtatim ratione autoris primi vera venditio cenſetur quoad venditorem ſub conditione quaſi ubi is elapſo tempore adjecto vel pro arbitrio ſuo pretium conventum ſolverit, ſuſpenſa. Unde oblato pretio quemadmodum venditio purificatur, ita non ſaltem emtor ad præciſam rei traditionem tenetur, verum etiam periculum ſtatim redimentis eſt, eumque fructus pendentes & ſeparati ſequuntur *per text. in l. 2. C. de pact. inter emt. & vend.* Alia cauſa eſt fundi in dotem dati divortio facto & ſub lege retrovenditionis diſtracti ob onera matrimonii ſuſtinenda, ubi æquum eſt, ut pro rata præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit & maritus onera illius ſuſtinuit, fructuum diviſio fiat; Quo pertinet *l. 7. §. 7. ſolut. matrimon.* Aliter alii, Covarruv. *l. V. R. 15. n. 6.* Vincent. *de Franch. Deciſ. 79. n. 1.* Zoannet. *in d. l. 2. C. de pact. int. emt. n. 134. ſeqq.* Berlich. *2. concl. 2. n. 67.* Carpz. *5. R. 29. n. 11. ſeqq.* D. Berger. *d. diſſert. de Pertinent. n. 5. & 6.*

Sed quæritur, ſi fructus locati ſint cuinam debebitur penſio? Diſtingvendi hic veniunt fructus; Aut enim ſunt naturales, qui ſemel tantum in anno percipiuntur, quales ſunt meſſis & vindemia, aut Civiles, qui quotidie colliguntur, quales ſunt ædium locatarum, navis, operarum ſervilium &c. Quod priores fructus attinet, aut illi ſunt uniformes ſeu unius generis, qui ſimul & ſemel colliguntur in anno, puta meſſis ſeu frumenti, aut difformes ſive diſparis generis, qui ſucceſſivè matureſcunt & colliguntur, puta in agro cujus pars vineam habet, alia pratum eſt, in alia ſeritur; Priori caſu, ſi tempore venditionis pendeant, penſio loco fructuum debebitur emtori. *l. 78. de uſufr. l. fin. de jure fiſci*, ſin ſint percepti, venditoris manet, utut maximè illius ſolvendæ dies nondum venerit, *l. 5. C. de act. emt.* non obſtante *d. l. f. in fin. de jure fiſci;* quandoquidem ibi res à fiſco emta eſt, ubi, quia emtor non ita, uti quando à privato emtum eſt, colonum expellere poteſt, in compenſationem quaſi damni inde emergentis emtori hoc privilegium datur, ut percipiat penſionem cujus dies poſt venditionem cedit, licet fructus antea percepti fuerint. Poſteriori caſu, ſi difformes & ſucceſſivi ſint, pro rata temporis penſio inter venditorem & emtorem dividenda eſt; idque indiſtinctè, ſive pro uſu cujusque partis fundi diſtincta, ſive pro omnibus omnis generis fructibus una conſtituta, item ſive nondum ſive pridem ante venditionem ſoluta ſit. Hactenus de fructibus naturalibus; Sequuntur civiles; Quemadmodum autem hi tempus ſucceſſivum habent, & quotidie deberi incipiunt, ita penſio de iisdem de- 16

bita pro rata temporis dividitur usque in id tempus, quo res vendita venditori, postea verò emtori cedat *l. 62. de R.V.* non obstat *l. 13. §. 11. de act. emt.* Resp. opponi *d. §. 11. præcedenti §. 10.* & in facto, quod illic venditor ipse fundum excoluerit, hic verò alteri locaverit, & in jure, quod illic regulariter fructus pendentes licet maturi & mox colligendi emtori, hic autem pensiones statim etiam solvendæ venditori cedant, nisi utrobique aliud inter contrahentes convenerit. Conf. Costal. *in d. l. 13. §. 10. in fin.*

17 Prædio cum pertinentiis & juribus vendito etiam debentur instrumenta Authentica ad illud pertinentia, nisi ratione evictionis vel aliam justam causam venditor retinendi habeat. *l. 48. l. 52. pr. de Act. Emt. l. 4. §. 3. fam. hercisc. l. 24. C. de Fidej.* Carpz. *P. 2. C. 33. D. 18.*

18 Num etiam inventarium? Negat Dn. Schilterus *Exerc. ad ff. 3. th. 130.* nisi eo casu, quo ipse venditor initio simul inventarium tradiderat, atque sic conventionem facto proprio declaraverat, de quo tamen forte itidem suppositis regulis pertinentiarũ à distinctione dubi-
19 tari queat. Vendito enim prædio cum inventario, instrumenta, pecora, frumenta aliaque ad cultum agrorum, sustentationem famulitii & instructionem fundi necessaria, Schiff und Geschirr/ Viehe und Saamen, Getreydig zu Bereitung und Bestellung der Aecker/ simul vendita censeri, non item mobilia & frumenta, quæ non ad culturam fundi & agrorum, sed ad venditionem destinata in prædio asservantur, Carpzovius tradit *s. R. 26.* Igitur destinatio satis perspicua est, consequenter nec opus expressione inventarii. Pone casale distinctum in plura prædia, eaque separatim diversis colonis locata, pone itẽ magnũ nemus, quo omnes coloni necessitate cujuslibet prædii exigente uti consveverunt, pone tandem unum ex prædiis vendi finibꝰ demõstratis intra quos nemus non includebatur, quæritur, an veniat usq; nemoris pro necessitate prædii distracti? Ait Socinus Sen. *in l. 1. de reb. dub. n. 7.* ex facto consultus. *add. l. 1. l. 10. §. 7. de instr. vel instrum. leg. l. 91. §. 3.* quem Mantica laudat. *d. L. 4. tit. 16. n. 11. seqq.* D. Berger. *d. Dissert. §. 10.*

Ad pertinentias Prædiorum olim & 20
spectabant Adscriptitii, qui ab illis prædiis, quibus semel erant assignati, nulla Dominorum pactione poterant divelli, *l. 2. C. de Agricol.* ubi Constant. Imper. Si quis prædium (ait) vendere voluerit, vel donare, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos privata pactione non possit: Qui enim colonos utiles credunt, aut cum prædiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi prædium sibi prodesse desperant. Quin etiam datis aut venditis colonis, aut donatio venditiove non valebit, aut etiam agri, quibus addicti sunt, dati venditique existimantur: Et, si quid horum nomine tributi aut vectigalis debetur, solvendum erit, ut Valentin. rescripsit: Quisquis ex desertis agris veluti vagos servos ex liberalitate nostra fuerit consecutus pro fiscalibus pensitationibus, ad integram terræ possessionem, ex qua videlicet servi manare videntur, habeatur obnoxius. Id etiam circa eos observari volumus, qui ex hujusmodi fundis servos ad possessiones suas transire permiserint. Tanta enim est horum cum fundis suis conglutinatio, ut ne ab eo quidem, qui ipsos conglutinavit, dissolvi queat. Cum satis inhumanum sit, terram, quæ ab initio adscriptitios habebat, suis quodammodo membris defraudari, & colonos in aliis terris demorantes dominos terræ maximis damnis afficere. Connan. *L. 2. c. 10. n. 5.*

Prædio vendito debentur & stramen- 21
ta & sterculinium agri stercorandi causa comparatum, sive in stabulo jaceat, sive acervus sit, *l. 17. §. 2. de act. Emt.* Carpz. *P. 2. 33. 19.* item servi. *a. l. 12. §. 37. de instr. vel instrum. leg. l. 7. C. de agricol.*

Servitutes fundo vendito debitæ 22
cum ipso fundo in emtorem transeunt, *l. 12. ff. comm. præd. l. 20. §. 1 de acq. rer. Dom.* indicari tamen debent, ne per ignorantiam non utendo amittantur. *l. 66. §. 1. de contrah. emt.* si fundo vendito nullæ debeantur, venditor etiam nullas præsta-

re

re tenetur, etiamsi optimum maximum dixerit. *l. 90. l. 169. de V. S.* nisi in specie fundo hanc vel illam servitutem deberi affirmaverit, *l. pen. de evict. l. 66. pr. de contrah. emt.* Gomez. *tom. 2. C. 2.*
23 *n. 45. in fin.* Sed an fundo vendito iter per fundum, qui in dominio alienantis manet, debebitur? Resp. deberi, si aliunde aditum non habeat, *l. 40. §. 1. de contr. emt. l. 1. si usufr. pet.* alias non, licet sua intersit iter aliunde habere. *d. l. 66. pr. de contrah. emt.* Faciunt *l. 36. de S. P. U. l. 12. pr. de religios. l. 11. §. 1. comm. præd. l. 14. in fin. quemadm. servit. l. 3. §. fin. de S. P. R.* quibus collatis illico apparet, isthæc perperam ad casum sepulchri vel ultimas voluntates coarctari apud Cæpollam *de Servit. c. 38. n. 3.* Mollerum *de different. Contract. & ultim. volunt. diff. 35.* Tantum abest, ut cum Fulgosio, Castrensi, Cravetta aliisque apud Manticam *15. de tacit. & ambig. convent. 9. n. 20.* facere possis, qui simpliciter negant, adeo ut nec servitutem itineris novo emtoris pretio constituendam existiment. Plane cautius agunt, qui fundum emunt cum accessibus & egressibus suis, quibus quidem verbis non solum facultatem personalem eundi, quod Boërio videtur, *decis. 322. n. 6.* sed servitutem ipsam constitui vult idem Mantica *lib. 4. tit. 16. n. 24.*
24 Prædio in Feudum concesso pertinent ad Vasallum etiam accessiones prædii Feudalis & incrementa tam naturalia, si Feudale prædium non sit limitatum *l. 16. pr. de A. R. D.* nec Domin⁹ in concessione ejus aliquid sibi reservaverit, *2. F. 4.* quàm industrialia, circa quæ tamen distingve *ex. 2. F. 8. 2. F. 28.* Vid. Ludw. *Synops. 1. F. c. 15.* adeò quidem, ut ratione istiusmodi incrementorum Vasallus nec nova investiturâ opus habeat, nec majora Domino servitia præstare teneatur. *a. l. 5. C. de alluv.*
25 Schrad. *p. 5. C. 6. n. 26.* An & thesaurus in fundo feudali repertus? Sunt, qui statuunt, ab ipso Vasallo vel data opera â tertio inventum totum vasalli esse; ab alio vero forte dividi inter vasallum & inventorem debere, *arg. §. 40. J. de rer. div. l. 63. de acqv. rer. Dom. l. un. C. de thesaur. l. 67. de V. R.* Rosenthal. *c. 5. concl. 93.* Christin. *5. decis. 21. n. 19.* Struv. *S. J. F. c. 12. n. 5.* Aliter Bonacina, qui inventori Vasallo tres partes dat, duas ut inventori, tertiam ut Condomino. Verius videtur, indistinctè sive â Vasallo sive â tertio, & vicissim sive forte sive data opera inventum, ad Vasallum totum non pertinere, sed uti alias in fundo alieno repertum inter Dominum & Vasallum dividendum esse. Vid. Finckelth. D. *Feud. 3. contr. 18. Conf. D. 4. Contr. 20.* Neque secus jure Saxonico, ut ex Carpzovio *P. 2. c. 53. D. 6. 7.* colligere est, non obstante quod *ex lib. 1. Land-R. art. 35.* proferri solet, utpote quod de venis metallicis & auri argentique fodinis accipi oportet. *d. const. 53. p. 2.* ibique Carpz. *d. 4.* Planè moribus locorum quorundam thesauros etiam à Dominis in propriis fundis licitè repertos, perinde ut alia ἀδέσποτα, ad principem pertinere tradunt H. Grotius *2. de J. B. & P. 8. §. 7.* Christin. *5. decis. 16. n. ult.* Arnisæus *de Jure Majest. c. 6. n. 23.*

Pertinentias autem Prædii Feudalis 26
Vasallo justa ex causa ignoranti Dominus indicare debet. *arg. l. 48. ff. de Act. Emt.* Borchold. *de Feud. c. 8. n. 118.* Wenn ein Lehnmann nicht eigentliche und gründliche Nachricht hat / was unter das Lehn gehörig / so ist der Lehn-Herr verbunden auf des Lehnmanns Begehren das Lehen und die Lehenstück / und derselben Zugehörungen / Gränzen und was eigentlich unter das Lehen begriffen und darinn gehörig nahmhafft zu machen / und eine sonderbahre Verzeugniß der Lehn-Güter und Stück zu übergeben. Diether. *in contin. Besold. voc.* Zugehörung. Knipschilt. *de Obl. Domini in Vasallum p. 33.* Besold. *P. 4. Cons.* *180. n. 39.* Vice versa Vasallus tenetur ad 27
pertinentiarum & rerum feudalium demonstrationem domino, quando dubium est, quam rem nomine feudi vasallus â Domino possideat, vel qui sint fines illius rei, aut alias domini interest, ut res feudales diligenter enumerentur & describantur. *Gl. in c. un. §. pen. verb. nisi requisitus de prohib. Feud. al. per Frider.* Zas. *p. 7. n. 52.* Intrigliol. *q. 68.* Nec distinguimus inter feuda u-

niversitatis, regni, ducatus, &c. & parti-
cularia sive rerum singularium. Eoque
enim in illis, ac in his, singulorum lo-
corum & pertinentiarum demonstra-
tionem dominus potest exigere, Ro-
senth. *d.c.8. concl.32.n.8.* Diss. Iacobin.de
S. Georg. *verb. dictique Vasalli promise-
runt.n.28.* Verùm, si vasallus ignoret
res feudales vel partem earum, puta in
facto antiquo vel quod in locum alte-
rius successit, juramento se purgare po-
test, *Gloss. in l. 2. §. in exigendis, verb. jura-
rata fide C. quand. & quibus quart. pars
deb.* Neque propterea omnia bona ejus
præsumuntur esse feudalia, qui sciens
res feudales eas indicare recusat, cum
captis pignoribus vel aliis remedii
ad confitendum cogi possit, *arg. l. cer-
tum 6. §. 1. de confess.* Rosenth. *d. conclus.
32. in fin.* Laud. *in d.c. unic. n. 7. de vas.
qui contra. const. Lothar.* Diss. Blanc. *lib.4.
c. 1. n. 103.* Curt. lun. *p. 2. q. 6. n.* 40. Nic.
28 Everhard. *in loc. ab emphyt. ad feud. n.7.*
Peregrin. *cons. 17. n. 14. vol. 2.* Alias re-
cepti juris est pertinentias esse facti, &
ideo quoties aliquis asserat esse perti-
29 nens, probabit Klock. *Tom. III. Cons. 157.
n. 44.* Nisi possideat, *arg. l. 14. ff. de Prob.*
30 Schilt. *Exerc. 30. §. 130.*

Quandoque pertinentiæ etiam præ-
sumuntur. Gail. *L. 2. Obs. 62. & 63.* Sut-
tinger. *Obs. 64. n.* 1. Pertinens vero bo-
num exinde non probatur, quo una
cum aliis bonis ab una persona posside-
atur, & tributum ex omnibus bonis si-
mul solvatur. Richter. *P. 4. C. 23. n. 9. &
12.* Nec pertinentiarum appellatione ve-
niunt quæ sunt diversa à re principali.
Sed potius de pertinentiis aliquid non
esse colligitur ex quantitate pretii & va-
31 loris rei. Berl. *P. 3. Decis. 191. n. 26. & 36.*

Ædibus venditis vel legatis ea esse
ædium solemus dicere quæ quasi pars
ædium vel propter ædes habentur, ut
puta puteal *l. 13. §. f. de act. emt.* i.e. quo
puteus operitur *l. 14.* funes, labra, sali-
entes, fistulæ quoque, quæ salientibus
junguntur, quamvis longè excurrant
extra ædificium; Ædium sunt item ca-
nales *l. 15.* granaria etiam, quæ ex tabu-
lis fieri solent, si stipites eorum in terra
defossi sint, & tegulæ detractæ ut re-
ponerentur, *l. 18. pr. §. 1. eod.* nec non
specularia affixa & pegmata, sive in æ-
dificio posita sint, sive ad tempus detra-
cta *l. 12. §. 25. de instr. vel instrum. leg.*
Surd. *dec. 134.* Castella plumbea, epitonia
fistulis adplumbata, aut quæ terra con-
tinentur, quamvis non sint affixa, ædi-
bus cedunt, *l. 17. §. 8.* item sigilla, colu-
mnæ & personæ ex aquarum rostris a-
qua salire solet. *d. l. 17. §. 9. de act. emt.* se-
ræ, claustra, claves, *d. l. 17. pr. eod.* quia
per eas facultas ingrediendi & possi-
dendi demum conceditur. *l. 74. de contr.
emt.* Quæritur, an vendita domo cor-
nisotti, qui ædium parietibus sunt appo-
siti, ad emtorem pertineant? Negat Cæ-
phall. *Cons. 92.* Sed contra eum affirma-
tivam tuetur Mantic. *4. de tac. & amb.
conv. 15. n. 42.* Porrò ædibus venditis de- 32
betur & hortus, qui diu ad ædes perti-
nuit, so von Alters her beym Hause gewe-
sen, aut illarum causa, ut amœniores ac
salubriores sint, comparatus fuit, ad
quem aditus sit per domum, atque sic
pro domus additamento habetur, *l. 91.
§. 5. de leg. 3. l. 52. §. f. de act. emt. C. J. A.
d. th. 13.* Mantic. *d. t. 15. n. 30.* Richt. *decis.
37. n. 23.* Schilt. *Exerc. ff. 30. th. 127.* item
Brunnen-Ketten/ Seil und Eimer. *l. 40. §.
f. d. C. E. V. arg. l. 13. §. f. II. seqq. l. 17. §. 8.
de act. emt.* Thessaur. 1. *q. 84.* Cæpoll. *de
Serv. c. 47.* Wehn. *voce* Nagelfest. Nun-
quid autem imagines ædibus cedant di-
squiritur? Communis opinio est non
cedere, sed remanere venditoris, cum
eæ pars ædium non sint, neq; ad usum
necessarium spectent *arg. l. 5. §. 2. ad ex-
hib.* & eorum, quæ Cicero tradit *2. de
orat.* An domo legata domuncula etiam
juncta, die Bude quæ juxta ædes sita e-
rat, legata intelligatur vid. Mev. *P. 7.
Dec. 373.*

Si in venditione ædium dictum sit, 33
ut hodie plerumque fieri solet, quod
omne fixum, was Erd-Nied und Nagel-
fest ist/ Galli dicunt, *tout ce, qui tiens à fer,
& à Clou,* vel omnia affixa terræ, muris
& parietibus emtori cedere debent,
Prothyrum indistinctè cum imagini-
bus, tabulis & lychnis affixis ad emto-
rem pertinebit. Ex quo apparet, clau-
sulam illam non abundantem, sed ma-
xime

xime utilem esse; Neque minus prædictæ res emtori cedent, si ita infixæ sint ut partes ædium videantur, nec facile salvæ & integræ separari & amoveri queant, ob præsumtionem destinationis perpetuæ *arg. l. 17. §. 3. de A. E l. 21. l. 26. pr. de Instr. vel instrum. leg.* Vid. *l. 3. §. 1. de trit. vin. & ol. leg.*

34 Ad pertinentias denique Prædiorum pertinent & dotes Prædiorum, de quibus supra *Lib. 1. C. 43. n. 6.*

35 In genere vero utilis erit clausula, nebst alle dem / was zu diesem Gute gebrauchet ist: Tum enim omne venditum simul intelligetur, quod etiam ad commoditatem & jucunditatem ibi habuit Paterfamilias. *l. 12. §. 17. de Instr. leg.* Dn. Stryck. *de cautel. contr. sect. 2. c. 8. §. 21.* Imo in juribus prædio cohærentibus adhuc amplior illa Clausula, Mit allen Zubehörungen / Rechten und Gerechtigkeiten / so wie ich mich derselben gebrauchet / von Rechts wegen gebrauchen sollen / können oder mögen. Hoc casu enim etiam illa jura, quibus antecessor usus non est, uti tamen potuit, transeunt in emtorem.

36 Cum verò sæpissimè gravis controversia inter contrahentes oriri soleat, qui sub nomine pertinentiarum veniat, inde omnino necessarium est, ut claré & specifice exprimatur, quid nomine pertinentiarum debeat intelligi. Regulariter enim, qui pertinens quippiam dicit, hoc probare debet. Rosenth. *de Feud. C. 12. concl. 15. n. 65.* Cæphal. *Vol. 2. Consf. 250. n. 13.* Præcipue si non sit in possessione, sed ab alio hoc ut pertinens petat. Knich. *de Sax. non prov. jur. C. 5. n. 124.* Alciat. *Consf. 10. n. 7.*

37 Quapropter cautus quisque sit monet Stryck. *d. l. §. 20.* ut pro ratione rei venditæ omnia illa nominatim exprimat, quæ ullo modo eo pertinere possunt; in expressis enim postea non est opus conjecturis, an simul vendita vel non; Exemplum ejusmodi expressarũ pertinentiarum suppeditat Reusner. *Vol. 1. Consf. 22. n. 62.* Bekennen öffentlich und thun kund / daß wir zu ewigem Kauff verkaufft haben und verkauffen in Macht dieses Briefs Unser und Unsers Stiffts Vesten und Schloß Thungen und das Dorff davor gelegen mit allen andern Höfen / Gütern / Leuten / wo die gesessen seyn / mit Gülden / Zinsen / Diensten / mit Wassern / Weyden / Wäldern / und gemeiniglich mit allen seinen Zugehörungen / die in dem Gemärckte gelegen seyn / auch mit Burg-Gütern / Burg-Lehen und Mann-Lehen / die zu dem Schloß gehörig / mit allen andern Freyheiten / Herrschafften / Rechten und Gewohnheiten / als wir und unser Stifft die hergebracht und gehabt haben / nichts ausgeschlossen ohne Geferde.

Plenior sequens pertinentiarum in 38
casu feudi nobilis venditi expressio est; Wir verkauffen ihm unsern Rittersitz / mit hoher / niederer und aller anderer Iurisdiction, Gerichten / Gerichtbarkeiten / Zöllen / Geleiten / Ungelten / Mannschafft / Reise / Steuren / Diensten / Fällen / Handlohnen / Haupt-Rechten / Nach-Steuren / Iure Patronatus oder Kirch-Lehn / und allen andern Herrlichkeiten / Freyheiten / Dienstbarkeiten / Zu- und Eingehörungen auch Rechten und Gerechtigkeiten / es sey an Leuten / Häusern / Schenck-Städten / Höfen / Gütern / Eigenthumen / Erbschafften / Zehenden / Nutzungen / Zinsen / Gülten / Aeckern / Wiesen / Wein-Gärten / Wäldern / Feldern / mit allen Trifften / Hütungen / Jagten / Hohen und Niedrigen / mit Hunden / Pürschen und Netzen / ingleichen Weyden / Weyd-Gängen / Fischereyen in allen Flüssen / Seen und Wässern / Voigten / Gerichts-Zwangen / Bannen / Freveln / Bethen / Ungelten / Atzungen / Satzungen / Büssen / Besserungen / Püschen / Bergen / Schlichten / Reinen / Steinen / Marckungen / Brüchen / Holtz-Rechten / Mühlen / Mühlstädten / Wasserläuffen / Auen / Wiesen / Inn- und Ausgängen im Wasser / auffm Lande / ob und unter der Erden benannts und unbenannts / besuchts und unbesuchts gantz nichts davon ausgenommen. Quæ alias Fundi pertinentiæ sint, exponit Mantica *de tacit. & ambig. convent. lib. 4. tit. 16.*

Legato Prædio cum pertinentiis, 39
samt aller und jeder seiner Zugehörung / quid veniat optime exponit Philipp. *in*

Usu Pract. Instit. Lib. 2. Eclog. 85. Quare, *inquit*, fundo sine Prædio instructo legato continentur omnia, quæ in fundo collata sunt, sive quæ ibi habuit Paterfamilias, ut instructior esset. *d. l. 12. §. 27. & 37.* Jac. Menoch. *de Præsumpt. lib. 4. præsumpt. 154. n. 14.* Sigism. Finckelth. Sen. *Obs. 27. n. 19.* Carpz. *P. 3. Const. 13. Def. 22. n. 4.* Perez. *in C. de V. S. n. 1.* Fr. Barry *lib. 9. tit. 12. n. 10.* Matth. Wesenb. *ad §. si quis ancillas. 17. n. 6. Inst. de Legat.* Adeò, ut comprehendantur in hoc legato etiam ea, quæ ad instructionem fundi sunt destinata, licet nondum fundo attributa *l. item Legato 49. §. fin. ibi*: vel destinata, *ff. de legat. III. l. 78. §. fin.* ibi: etiam ea quæ tunc non sunt, quæ esse solent, *ff. eod.* Finchelth. *d. loc.* Id enim alias in quolibet Legato generis regulare est. *l. 21. ff. de Legat. 1. l. 19. ff. de Instruct. vel Instrument. leg.* A Faber de *Variis nummarior. debitor. solut. c. 21. pag. 293.* Finckelth. *d. l. n. 20.* Si modo extent. Surd. *Decis. 201. in fin.* Brunnem. *ad l. 2. C. de V. S. in f.* Exceptis tantummodo eo repositis, ut venirent, aut in alium usum, quam fundi, converterentur atque ita ad tempus tantum ibi sint, *l. 1. d. V. S. d. l. 12. §. 29. & seq.* Mantic. *Conjectur. lib. 9. tit. 2. n. 20.* Carpz. *d. const. 13. def. 23. n. 4.* Atque ita pronunciarunt 40
Scabini Lipsienses in causa Hansen Schildbachs zu Willitzgrün/ *M. Nov. Anno 1633.* Hat euer Vetter Hans Schildbach der ältere am 24. Maj. 1631. einen letzten Willen auffgerichtet/ und darinnen Euch sein halbes Gut zu Willitzgrün/ zusambt aller und jeder seiner Zugehörung/ wie es damahlen gestanden und gelegen/ vermacht und zugewendet/ ꝛc. So gebühret Euch/ Innhalts berührter Verordnung/ neben dem halben Gute und denen darzu gehörigen Beeten und unbesäeten Aeckern/ Wiesen und Gärten/ auch die Helffte alles darinnen verhandenen Vorraths an Schiff/ Geschirr/ Pferden/ Kühen und anderm Viehe/ Heu/ Strohe/ Tischen/ Bäncken/ Spanbetten und dergleichen/ wie auch die Helffte des Getreides/ so viel man zur Brötung und Saat oder sonst in der Haushaltung bedörfftig/ des andern Getreidigs aber/ so man zur Brötung und Haushaltung nicht benöthiget/ sondern zum feilen Kauffe dalieget und uffgeschüttet worden/ habet ihr euch nicht anzumassen/ sondern es hat solches der Testator uff seine beyde Schwestern ab intestato bracht und verfället. V. R. W.

CAP. II.

DE REGALIBUS PRÆDIORUM.

SUMMARIA

1. *Prærogativa Nobilium Germaniæ participare aliquid de Regalibus.*
2. *Nobilibus Immediatis competunt ea jura, quæ cæteris Statibus Immediatis.*
3. *In aliis Regnis ne Principibus quidem talia Jura tribuuntur.*
4. *Imperator Otto primus Regalia privatis concessit.*
5. *Quam consvetudinem Successores ejus secuti.*
6. *Regalia etiam præscriptione adquiruntur.*
7. *Non alia tamen quam immemoriali.*
8. *Regalia considerantur vel ut qualitates Principi competentes.*
9. *Vel ut jura separabilia extraneo etiam competentia.*
10. *Regalia priori modo considerata non sunt in commercio inferiorum.*
11. *Talis etiam absque Imperatoris consensu ea non potest alteri tribuere.*
12. *Castro concesso enim territorio non comprehenduntur Regalia.*
13. *Quamvis dictum in concessione, cum omni jure qvod Princeps ibi habeat.*
14. *Vel venditum sit cum pertinentiis.*

15. Ex-

15. *Extenditur porro licet concessio facta cum omni Imperio & omni Jure.*
16. *Quæ ad Regalia minora referantur?*
17. *Quandoque nova formantur Regalia.*
18. *Iniquum solo Regalium nomine ejusmodi emolumenta Subditis auferre.*
19. *Præjudicium hac de re Facultatis Wittebergensis.*
20. *Domus Excoriatorum* Cavillerepen *an inter regalia sint referendæ?*

1 Singularis certè prærogativa Nobilibus Germaniæ præ aliis Nationibus ex eo accedit, quod in multis locis ratione Prædiorum suorum de Regalibus aliquid participant; Non quidem de illis quæ majora vocant & personam & dignitatem Principis ad administrationem Reipublicæ concernunt, ut Collatio dignitatum Regalium, Potestas ferendi leges, Jus Belli & Pacis. Sed tamen Regalia minora ipsis passim videmus concessa, ut sunt Jus Foresti, Jus Venandi, Piscandi, Aucupandi, Ius Vectigalium, Ius Collectandi, Iurisdictio summa in causis Ecclesiasticis & Secularibus, Ius cudendi monetam, ut de Nobilibus in Franconia von Schaumburg testatur Diether. *ad Besold. sub voce Regale.* vid. Baronis de Hochberg. *Agriculturam Curiosam novam Lib. 1. cap.* von

2 Regalien der Land-Güter. Et hoc de Nobilibus imediatis Imperii nullum habet dubium, quibus omnia, quæ de immediatis dici possunt, competunt; Ut sunt Ius Austregarum, Fœderum, mittendi Legatos &c. Vid supra *Lib. 1. cap.* 24.

3 Non ultima sane laus & præeminentia Ordinis Equestris Germaniæ hæc est, cum in Gallia & plurimis aliis Regnis hæc jura nec Principibus competant, quibus ne quidem Jus Gladii seu Iurisdictio Superior concessa.

4 Originem hujus rei in Germania ad Othonem primum referunt; Postquam enim dictus Imperator Civitates Imperii ordinasset, tunc privatos etiam homines præcipuo beneficio sibi complectendos sive ad utilitatem sive ad dignitatem putavit: Siquidem more à Francis accepto fortissimum quemque militiæ suæ adscribere eosque, qui strenuam sibi fidelemque operam navassent, regalibus insignire instituit. Erant autem tunc temporis Regalia dignitates & prædia, quæ Rex benemeritis ad arbitrium concedebat; Dignitates, ut Duces, Marchiones, Comites, Capitanei, Valvasores & Valvasini. Prædia, ut Vectigalia, telonia, portus, ripatica, pedatica, monetæ, piscariæ, molendina, salinæ, fluminum usus & omnis proficiscens ex illis proventus, & quæ generis erant ejusmodi.

Et hanc consvetudinem successores ejus in Imperio non solum non omiserunt, sed etiam multis partibus adauxerunt, sive ut gratiam Præfectis suis ac militibus pro opera in bellis egregiè navata referrent, sive ut eos sibi potissimum clientes devincirent, quorum virtute eam regionem continere in fide possent. Sigon. *Lib. 7. an. 973.* Thom. Frantz. *de Orig. Feud. th. 26.* 5

Regalia insuper præcipuè minora præter infeudationem aliosque cum Principibus initos contractus per præscriptionem immemorialem adquiri posse, dubium non habet, tantò enim tempore neglecta à Principe ab eo censentur habita pro derelicto, Cravetta *Consil. 380. n. 5.* & tanti temporis præscriptio æquiparatur privilegio à Principe concesso, Myns. 1. *Obs. 13.* Brunnem. *ad l. 3. ff. de Itin. actuque priv.* Et quamvis hæc regalia usurpentur longo vel longissimo tempore, per inferiores tamen non præscribuntur, sed requiritur tantum tempus, de cujus initio memoria non extat inter homines. *l. 36. §. Præterea X. de Verb. signif.* Recess. Imp. Augusti. *Anno 1548. §.* Wann auch ein Außgezogener & §. wo aber innerhalb Menschen Gedencken. In quo Jus Saxon. nihil quicquam differt à Jure Communi. Carpz. *P. 2. C. 3. def. 24.* Ita Scabini Lipsienses in causa M. W. ab U. *Mens. Jul. Ao. 1628. verb. sent.* Ob wohl die Zoll-Gerechtigkeit ein sonderbahres Regal-Stück ist / und demnach ohne sonderliche concession durch 6 7

durch die gemeine Verjährung der 30. Jahr/ Jahr und Tag/ auch nach Sachsen-Recht nicht erlanget werden mag/ da ihr aber dennoch wie zu Recht darthun und erweisen möchtet/ daß ihr und eure Vorfahren über Menschen Gedencken zu ieder-zeit ohne einiges Menschen Hinderung und Einhalt euch dieser Gerechtigkeit gebrauchet / und von den Durchreisenden einen gewissen Zoll gefordert und eingenommen hättet ꝛc. So würdet ihr darbey billig gelassen/ und es möchte euch nunmehr solche Gerechtigkeit mit Bestande nicht entzogen werden. V. R. W.

8 Regalia autem duplici modo considerantur, uno ut qualitates Supremo
9 territorii Domino competentes. Altero ut Jura separabilia, & extraneo etiam competentia. Meichsner. *Decis.* 156. *n.* 5. Priori modo considerata sunt jura ei, qui superiorem non recognoscit, competentia, ad salutem & decus Reipublicæ tuendum. Nec enim Imperatori soli, sed omnibus aliis Regibus & Rebuspublicis liberis, qui Superiorem non
10 recognoscunt, competit Majestas. Hinc certum est, si ejusmodi jura ab alio sint quæsita, proprie non esse Regalia, quippe quæ non sunt in commercio inferiorum. Et quando dicitur de consvetudine privatis concedi Regalia, accipiendum de locatione & permissu emolumentorum, non de ipsis Regalibus. Regalia equidem in inferiorem transfundi nequeunt, quod ossibus Principis inhæreant. Sic licet Princeps concedat inferiori jurisdictionem omnigenam, altam & infimam, nec non venationes, ob id tamen in vasallo non sunt regalia proprie dicta, territorio illimita, sed tanquam commoda loci concessi ipsis accedunt, illæsis Iuribus status, & sic salva superioritate. Ita Andr. Knichen. *de Jur. territor. c.* 1. *n.* 125. *seq.* Matth. Steph. *de Jurisdict. l.* 2. *part.* 1. *c.* 7. *n.* 22. *seqq.* Et quando ea jure feudi conceduntur, non conceduntur quatenus Regalia, sed ut privilegia, vel etiam ut usum solum & delatam quis habeat administrationem ejus, quod jure superioritatis Principibus competit. Unde etiam non quævis regalia subditis conferri possunt, sed illa solum, quorum potest esse usus absque Majestate, vel superioritate competente. Struv. *S. J. Feud.* 6. *n.* 13. Carol. Molinæus *ad consvet. Paris. t.* 1. *§.* 1. *gl.* 5. *n.* 55. 56. Et sic illa verba debent intelligi de jure, quod habet in re concessa tanquam Dominus ejus, non autem tanquam Dux, vel Rex, aut Princeps. Petr. Ant. de Petra, *de potest. Princ. c.* 21. *n.* 36. Dn. Ziegler. *de Jure Maj. L.* 1. *c.* 3. *n.* 18. *& L.* 6. *c.* 1. *n.* 16. *& c.* 6. *n.* 5. Quandocunque igitur una, duæ aut plures Jurium Regalium particulæ Civitati aut Privato solum concessæ vel acquisitæ sunt, hæ amisso nomine Regalium in nomen ac speciem privilegii transeunt. Ziegler. Sen. *ad Prax. Calv. Concl.* 1. *S.* 1. Civitas *in limit. n.* 24. *&* 25. Maurit. *Posit. Jur. Feud. Contr. Dec.* 6. *Aph. II.*

Hinc statuunt DD. communiter, 11
quod is, cui Regalia concessa sunt, alii cuiquam vicissim absque concedentis Imperatoris consensu tribuere non possit. Bocerus *de Regalibus c.* 4. *n.* 14. Peregrin. *de Jur. Fisc. c.* 2. *n.* 101. Cum enim Regalia sint Imperatoris Jura propria, atque alii non suo jure sed beneficio alieno concedentis scil. ea possideant, patet inde, quod hi Regalia sua transferre, quæ beneficio Imperatoris habent, ad alios non possint. *per l.* 5. *ff. de Jurisd. l.* 1. *in pr. & l. ult. ff. de Off. ejus cui mand. est Jurisdict.*

Si alicui generaliter Castrum cum 12
territorio concessum est, tali concessione Regalia non comprehenduntur. *C. per translationem de Offic. delegat.* Sichard. *in l. quoties n.* 9. *C. famil. hercisc.* Gœden. *cons.* 23. *c.* 8. Mynsing. *cons.* 39. *n.* 6. *&* 7. Wesenb. *Cons.* 32. *n.* 11. *& seqq. Cons.* 45. *n.* 37. *& seqq. cons.* 93. *n.* 13. Atque est hæc sententia receptissima, eamque ab omnibus teneri asserit Molin. *in Consvetud. Paris. tit.* 1. *gloss.* 5. *n.* 55. testatur Afflict. *decis.* 122. *n.* 3. decisione Senatus Neapolitani comprobatam esse, funditurque hac ratione, quod in generalem concessionem ea, quæ specialiter & nominatim concedi debent, non veniant. *l. Obligationi generali ff. de pignorib. l. filiusfamil. ff. de donat. c. cum in genera-*

nerali de offic. vic. in 6. c. in generali de reg. jur. in 6.

Qualia sunt ea, in quibus concedendis Princeps se solet difficilem reddere. Sylvan. *consil. 56. n. 24.* Cravett. *consil. 172. n. 4.* Schrader. *d. consil. 1. n. 319.* Et quæ cum gravi præjudicio conjuncta sunt, Alexand. & Jason. *n. 15. & 16. in l. Titius Digest. de lib. & posthum.* Tiraquell. *in tractat. de legib. connubial. gloss. 1. n. 111.* Schrader. *d. cons. 1. n. 320.* item ea, quæ magni momenti esse censentur (cujusmodi cumprimis Regalia esse constat) ideoque speciali nota digna. *C. fin. de Prætend. c. cum clerici de Verb. signif.* Cravett. *Cons. 895. n. 21.* Pro omissis & neglectis habentur ea, quæ speciali nota sunt digna, si nominatim & expresse eorum non fiat mentio. *l. item apud latronem §. ait Prætor de jurejur. l. eos C. de Aquæduct.* Menoch. *de Adipisc. Possess. remed. 4. n. 834.* Afflict. *111. n. 9.* Alex. *Cons. 104. in fin. lib. 1.* Cephal. *Consil. 332. n. 10.* Cravett. *Cons. 880. n. 19.* Et generalissima etiam concessione regalia non contineri, asserit Roland. *à Vall. cons. 1. n. 103. vol. 2.* Boer. *dec. 50. n. 13.* Pruckman. *ad rubric. Quæ sint reg. cap. 5. n. 15.* Claud. Seyssel. *tit. qui feud. dar. poss. part. 1. v. Unde verum est* ubi ait, regalia non censeri concessa per quæcunque verba generalia, nisi hoc exprimatur per textum *in d. c. per translationem de Offic. leg.* & addit, id ibidem tradi per DD. & maximè per Modern. pluresq; alios Dd. simul pro hac sententia allegat.

13 Pertinet huc etiam, quod, etiamsi castrum concedatur additis his generalissimis sive universalibus verbis: Cum omni Jure quod Princeps ibi habet, tamen jus Regale non censeatur concessum, nisi probetur quale jus concedens eo loco habuerit, & an regale sit. Schrader. *d. cons. 1. n. 78.* Ubi plures alios pro hac sententia allegat. Molin. *in Consuet. Paris. Tit. 1. §. 1. gloss. 5. n. 53.*

Extendunt hoc assertum licet Castrum venditum sit cum pertinentiis, tamen non contineri Regalia, quamvis verò lata sit pertinentiarum appellatio. *l. verbum illud. ff. de V. S.* attamen ut aliquid de pertinentiis esse dicatur, in specie id probari debet, Pruckman. *cons. 2. n. 51. lib. 2.* Ægyd. Boss. *de Regal. n. 40.* allegans simul Jacob. de S. Georg. Alexandr. *de Immol.* & tam excellentes & exorbitantes res sint, ut generalissimis etiam & universalibus verbis non contineantur, si non alia concurrant, ut supra ostensum est. Et pertinentiarum appellatione ea non comprehendi tenet Afflictus *in c. un. verb. Flumina n. 7. quæ sint. regal.* dum dicit, castro cum pertinentiis concesso non veniunt flumina Mysing. *resp. 39. n. 7.* Knich. *de jur. territor. c. 1. n. 245.* Rebuff. *in d. l.* verbum illud pertinere *vers. decimo quarto* verba cum pertinentiis *in fin. Author.* voti Cameralis, quod est apud Gilman. *rer. judicatur. lib. 1. decis. 13. n. 10. & 11.* in verbis: Sed non ea, quæ superioritatem & regalia respiciunt. Rosenth. *d. conclus. 14. n. 1.* ubi tradit in concessione generali appellatione pertinentiarum non venire regalia, etiamsi concedens usus sit his universalibus verbis: Cum omnimoda jurisdictione, vel, cum omnibus Juribus & pertinentiis.

Accedit his quod tradit Sichardus *in l. quoties n. 9. C. famil. hercisc.* ubi ait, 14 Vendita alicui villa cum omnibus pertinentiis non censeri alicui vendita regalia, additque generalem rationem, quod ea in generali locutione non contineantur, nisi specialiter sint expressa, ideoque ob generalem hanc rationem idem dicendum est in concessione, quod in venditione, neque aliter accipiendum est, quod docet Afflict. *in c. 1. in princ. n. 7. de capitan. qui cur. domin. vend.* dum de venditione domus cum pertinentiis loquitur; idq; eò verius est, quod idem Afflict. *in d. cap. un. in verb. Flumina n. 7.* de concessione cum pertinentiis facta ita loquatur, ut neget flumina quæ de regalibus sunt ea contineri, eaque ratione, collatione hujus loci cum eo quod de venditione *d. c. 1. in princ. n. 7.* facta apparet, eum nullum constituere discrimen ratione pertinentiarum inter venditionem & concessionem. Sixtin. *de Regal. L. 1. c. 5. seqq.*

15 Extenditur porrò superius assertum, quod concessione etiam Castri per Supremum Principem facta cum omni Imperio, etiam cum clausula, omni jure, nullo reservato, non veniunt nec transeunt Regalia, nec alia reservata RegiæMajestati in signum supremæ potestatis, sed solum ea, quæ possunt convenire illi, cui fit concessio, seu cuilibet inferiori & Domino particulari Castri. Nam duplex jus habet Rex in Castro vel re concessa, unum ut Dominus specialis & utilis ipsius Castri, & illud censetur transferre; aliud tanquam Rex, qui habet Dominium directum & jus Regium universaliter in toto Regno, & de isto jure Regio nihil transfertur. Ratio duplex est: Prima, quia hujusmodi Regalia sunt de jurib9 Coronæ, & illi annexa ac inseparabilia, nec sunt in commercio ita, quod non sint alienabilia, Luc. de Penna *in l. 2. de jure Reipubl.* Sesse. *Decis. Aragon. 175. num. 3.* Secunda ratio, quia licet aliquo modo concedi possint, tamen non veniunt sub quibuscunque verbis generalibus, nisi specialiter concedantur, idem Sesse. *d. l. n. 5.* Barbos. *L. 16. c. 20. Axiom. 4.* Præterea

16 ad Regalia Minora, quæ privatis solent concedi, referunt in quibusdam locis usus habendi Molendina, Furnos Bannales, Torcularia Bannalia, columbaria, uti de Burgundia testatur Chassan. *Rubr. 13. n. 1.* Item Apiaria *vid. supra Lib. 2. c. 21. n. 13.*

17 Nonnunquam etiam Principes nova sibi formant Regalia & subditis usum eorum interdicunt, atque ex solo eo nomine, quod Regalia sint & dicantur, incapaces faciunt aut possessionis titulum exquirunt. Etsi enim contra vulgarem regulam, qua nemo possessionis titulum edere tenetur *l. 11. C. de Petit. hæred.* in Vasallo aliud receptum sit, atque is, ut titulum suæ possessionis indicet, cogi, aut si non fecerit, expelli à Domino possit, Hartm. Pistoris, *part. 2. quæst. 46.* Attamen, quia non solâ 18
infeudatione, sed aliis etiam modis regalia istiusmodi, non quidem ut regalia, sed ut alia emolumenta, acquiruntur, perquam iniquum erit, Principem solo regalium nomine subditis eadem auferre, Ziegler. *de Juribus Majest. Lib. 1. cap. 3. n. 19.*

Atque sic respondit Facultas Juridica Wittenbergensis an Bürgermeister 19
und Rath zu J. M. Januar. 1672. Wenn nun gleich vorgeschützet wird / daß der Städte Cavillereyen unter die Regalien eines Landes-Fürsten gehören / und dergleichen keine anderer Gestalt / als titulo infeudationis & investituræ, bey einem Unterthanen seyn / viel weniger von ihm besitzt werden könne / von euch aber / daß solches geschehen / nicht beygebracht worden. Dennoch aber und dieweil die 20
Cavillerey Gerechtigkeit / in denen Fürstenthümern und Landen teutscher Nation vor ein Regale niemahls gehalten worden / die Regalia auch / da sie gleich darunter zu rechnen wären / nicht nur titulo infeudationis & investituræ, sondern auch præscriptione von denen Unterthanen acquiriret werden mögen / und ihr beyzubringen getrauet / daß ihr von undencklichen Jahren in justa & quieta possessione der Cavillerey gewesen / dieselbe von 160. Jahren her / aus dem gemeinen Fisco im baulichen Wesen erhalten / die Scharff-Richter angenommen / und nach Befinden abgesetzet / sonsten aber damit niemals anders als mit einem Bono Allodiali gebahret / so erscheinet dannenhero allenthalben so viel / daß ihr nebenst den Innungs-Meistern restitutionem in integrum zu suchen wohl befugt / und bey denselben billig zu hören. V. R. W.

(o)

CA-

CAP. III.

DE JURISDICTIONE PRÆDIORUM.

SUMMARIA.

1. *Jurisdictio ad Regalia refertur.*
2. *Princeps origo omnis Jurisdictionis.*
3. *Fluit ab eo per concessionem, refluit per appellationem.*
4. *A quo tam personalis quam patrimonialis derivatur.*
5. *Dividitur in Ecclesiasticam & secularem.*
6. *Ecclesiastica Jurisdictio quæ?*
7. *Jurisdictio Ecclesiastica exercetur apud Principes protestantes in Consistoriis.*
8. *Concessa à Principe omnigena Jurisdictione non venit Ecclesiastica.*
9. *Nobilibus Immediatis competit Jurisdictio Ecclesiastica.*
10. *Jurisdictio est vel Superior vel Inferior.*
11. *Quidam de Moderna jurisdictionis forma malè ex LL. Romanis judicant.*
12. *Quatenus Jus Justinianæum pro Jure communi hodie habeatur?*
13. *Superior Jurisdictio de Jure Communi quæ?*
14. *Quæ inferior?*
15. *Hæ jurisdictiones non sunt confundendæ.*
16. *Judex Superior potest irrequisito Judice inferiori Subditos citare.*
17. *De Jure Saxon. qui casus ad superiorem?*
18. *Qui ad inferiorem pertineant Jurisdictionem?*
19. *Constitutio Electoralis Sax.* was zun Ober- und Erbgerichten gehöret.
20. *Quod ex præjudicio Lipsiensium clarius patescit.*
21. *Prædio concesso cum omnimoda Jurisdictione tunc Superior & Inferior competit.*
22. *Concesso Prædio in genere cum Jurisdictione an etiam veniat Superior?*
23. *Jurisdictio hodie an cumulativè, an privativè à Principe intelligatur concessa?*
24. *Subditi Nobilium delinquentes in Præfecturis Electoralibus Sax. debent sisti coram Præfectis.*
25. *Ad quod vice versa Quæstores obligati non sunt.*
26. *Nisi ipsis placuerit.*
27. *Vel sit Subditus alicujus Nobilis qui in ditione Domini sui crimen commisit.*
28. *Ad Judicium rectè constituendum præter Judicem requiruntur & Assessores.*
29. *Item & Actuarius.*
30. *Debet propria manu Acta conscribere.*
31. *Debet esse Notarius Publicus.*
32. *Debet Juramentum præstare in præsentia Subditorum.*
33. *An Dominus Prædii possit Judicis & Actuarii officio simul fungi?*
34. *Quod procedit partibus non contradicentibus.*
35. *Dominus Prædii an sibi vel uxori vel liberis possit jus dicere?*
36. *Quid obtineat in Familia Conductitia?*
37. *An Fœmina possit esse Judex?*
38. *An jurisdictio dividi possit?*
39. *Mulctæ & pœnæ sunt fructus Jurisdictionis.*
40. *Detestanda vox cujusdam Judicis.*

1 MErito Iurisdictio ad Regalia refertur. Struv. *S. J. Feud. C. 6.* A. 16.
2 Princeps enim est fons & origo omnis
3 Iurisdictionis; A quo fluit per concessionem & refluit per appellationem, sicut flumen ad mare: Unde Principi unusquisque, qui jurisdictionem sibi adscribit, eam ferre acceptam tenetur.

Cum verò Princeps omnibus impe- 4
rare & quibusvis in locis jurisdictionem exercere non possit ipse, ideoque alios

alios in partes vocare & Iurisdictionem
illis tam Personalem quam Patrimo-
nialem concedere solet, quos etiam
imperio armare oportet, ut Ius in vo-
lentes possint reddere subditos, & si
nolint adigere. Dn. Ziegler. *de Jure*
5 *Maj. Lib. 1. cap. 27. §. 2.* Dividitur ge-
neraliter hodie Iurisdictio in Ecclesia-
6 sticam & Secularem. Ecclesiastica
est jus & potestas quædam statuendi de
religione & cultu divino Summo Ma-
gistratui jure Superioritatis compe-
tens; Apud Pontificios hanc sibi Episco-
pi vindicant; Apud Evangelicos verò
pragmatica Imperii Sanctione Iurisdi-
ctio Ecclesiastica suspensa, per Pacifica-
tionem religiosam *de Anno 1555.* & ita
ad territoriorū Dominos Iure Superio-
ritatis jus Sacrorum rediit, uti plenius
& clarius cautum per Pacif. Osnabru-
gens. *de anno 1648. Artic. V. §. Jus. Diœcesa-
num, his verbis:* Ius Diœcesanum & to-
ta Iurisdictio Ecclesiastica cum omni-
bus suis speciebus contra Augustanæ
Confessionis Electores, Principes & Sta-
tus eorumque Subditos tam inter Ca-
tholicos & Augustanæ Confessioni ad-
dictos, quam inter ipsos solos Augusta-
næ Confessionis Status usque ad Com-
positionem Christianam dissidii Reli-
gionis SUSPENSA ESTO & intra ter-
minos TERRITORII cujusq; jus Diœ-
cesanum & Iurisdictio Ecclesiastica se
contineat.

7 Et hæc Iurisdictio Ecclesiastica in Pro-
vinciis Principum Protestantium in
Consistoriis exerceri solet, quibus cau-
sæ ejusmodi delegatæ Conf. Carpz. *Ju-*
8 *rispr. Eccles. Lib. 3. Def. 1. seqq.* Illis verò,
quibus Feuda rursus à Principibus con-
ceduntur, uti nec alia Iura Episcopalia,
ita nec Iurisdictio Ecclesiastica conce-
ditur: Unde licet Nobilibus omnige-
na Iurisdictio fuerit tributa, non tamen
Iurisdictionis Ecclesiasticæ aut aliorum
Episcopalium Iurium sunt participes.
9 Struv. *S. J. Feud. C. 6. Aph. 17. n. 6.* No-
biles tamen immediate Imperio subje-
cti habent Ius liberum circa religionem
& Iurisdictionem Ecclesiasticam, In-
strum. Pacis Osnabrug. Monaster. *Art.
5. §. 10.* ut & nonnulli alii Nobiles qui-
bus Jurisdictio Ecclesiastica vel per præ-
scriptionem immemorialem, vel aliis
modis est quæsita.

Secularis Iurisdictio per universam 10
Germaniam dispescitur in Superiorem
& inferiorem; Varias distinctiones Iu-
risdictionis ex jure Romano petitas, ut
in jurisdictionem simplicem, mixtum
& merum Imperium; in ordinariam &
extraordinariam; Propriam, mandatam
& prorogatam; voluntariam & con-
tentiosam hic omittimus, Lectorem ad
latiora Interpretum volumina remit-
tentes.

Cum igitur Iurisdictionis hodie in 11
Germania longè alia sit facies quam o-
lim apud Romanos, & tam multiplex,
ut non saltem pro civitatum, sed fere
pro prædiorum & pagorum numero,
imo vel in uno pago plures jurisdictio-
nes reperire licet sæpissime; Ideoque
modernas de jurisdictione controversi-
as, ex solo jure Romano componere
velle, absurdum æquè est, quam si la-
nam ab asino quærere velis, Knichen.
Epist. Dedic de jure territor. Carpz. *Prax.
Crim. qu. 109. n. 6.* Et Mevius *P. 4. Decis.
290.* perniciosos vocat illos ICtos, qui
de moderna Iurisdictionis forma ex LL.
Romanis censent & disputant. Post-
quam enim in Germaniā penetrarunt
Iura Romana, non mutata Iurisdictio-
nis inter Germanos receptæ facies, sed
potius retenta, & quæ illi deesse vi-
debantur, ex Iure Romano tantum pe-
tita; Verum equidem est, Ius Iustinia-
neum in publicis Imperii legibus, con-
sensu omnium Statuum latis, pro jure
Communi haberi. *Ord. Cam.* Ferd. I.
Imp. *Part. 1. T. 13. §. 1.* Die Beysitzer
sollen nicht nach eigenem Gutdüncken/ son-
dern auf des Reichs gemeine Rechte Ur-
thel fassen. Idem constitutum in der
Reichs-Hof-Raths Ordn. *Tit. 7.* Hoc 13
non tamen ita intelligendum quasi so-
lis LL. Romanis vivendum esset in Ger-
mania, & quicquid olim Majorum mo-
ribus inductum hoc penitus sit explo-
sum; Nuspiam enim fere textus in Im-
perii Constitutionibus reperitur, ubi
non jus Commune vel Cæsareum & re-
cepti mores sibi jungantur: Exemplum

in

in Const. Crim. art. 140. Et in præfatione *d. Const. Crim.* junguntur hæc sibi invicem. Dem gemeinen Rechten/ Billichkeit und löblichen hergebrachten Gebräuchen gemäß. Imo ibi expressè Principibus reservatur ihre alte wohlhergebrachte rechtmäßige und billige Gebräuche. Dn. Stryk. *in Usu Moderno Dig. discurs. prælim. n. 25.*

13 Superior itaque Jurisdictio de jure communi nihil aliud est, quam ipsa jurisdictio criminalis seu potestas de Criminibus quibuscunque cognoscendi eaque puniendi, & dicitur Jus Gladii, convenitque de Jure communi cum mero Imperio, ad quod spectat jus animadvertendi in facinorosos, sine distinctione, quale & quantum fuerit delictum. *l. 3. §. Merum est Imperium ff. de Iurisd.* Unde nec Jus mulctandi jurisdictioni Civili cohæret, nisi hoc expressè appareat concessum *L. 2. & fin. C. de Mod. mulctar.* Multò magis verò stupra, falsa, illata verbera fustibus vel alia ratione, non ad inferiorem sed superiorem jurisdictionem seu merum imperium pertinent, cum hæc crimina publica sint & publicis Legibus vindicentur, ut Lege Julia de Adulteriis, Lege Cornelia de falsis, & Lege Julia de vi publica. *L. 1. ff. de Publ. Judic.* Unde etiam pœnæ leviores, quæ interdum propter talia delicta infliguntur, ad Jurisdictionem criminalem spectant, ut mulctatio, carceratio, Relegatio. Obrecht. *de Jurisdict. c. 7. th. 25. seqq.* Hahn. ad Wesenb. *Tit. de jurisdict. n. 6. vers. sex gradus in fin.*

14 Ad inferiorem Jurisdictionem in locis, ubi jus commune receptum, pertinent ea quæ mixti sunt imperii, ut cognitiones in causis civilibus, non tamen jus mulctandi & puniendi, nisi quatenus hoc ad tuitionem Jurisdictionis civilis contra contumaces necessarium, quia sine coercitione Jurisdictio nulla est. *l. fin. C. de Offic. ej. cui mand. jurisd.* Hillig. *in Donell. lib. 17. cap. 8. lit. qq.* Struv. *Syntagm. ff. tit. de Jurisdict. th. 77.* Dn. Stryk. *in Usu Modern. Pand. de Jurisd. §. 8.* Quamvis multis in locis ut & in Ducatu Brunsvicensi moribus aliud sit introductum, ubi etiam delicta leviora, quæ pœnam corporis afflictivam vel relegationem non inferunt, ad Jurisdictionem inferiorem pertinent. Hahn. *ad Wesenb. d. l. n. 8. circa fin.*

Sæpissimè etiam accidit, ut in una eademque civitate, pago, vel prædio unus superiorem, alius inferiorem habeat Jurisdictionem, ideoque eæ non sunt confundendæ, nec Judex inferior, der Erb-Richter/ ea expedire potest, quæ ad Altam Jurisdictionem pertinent, sicuti nec Judici Supremo, dem Ober-Richter/ actus jurisdictioni Bassæ reservatos expedire licet, nisi simul Bassa jurisdictio ei competat. 15

Judex tamen Superior in casibus ad Altam Jurisdictionem pertinentibus, subditos illius loci, in quo alius quispiam habet Jurisdictionem Bassam, eo irrequisito citare potest; Ex quo & illud sequitur, Judicem Superiorem in criminalibus delinquentem propria autoritate in territorio, ubi alius inferiorem habet Jurisdictionem, prehendere & captivum ducere posse. Carpz. *in Prax. Crim. Q. 109. n. 80. & 84.* Quia verò de quibusdam casibus DD. quatenus ad Superiorem vel Bassam Jurisdictionem pertineant, anxiè disputant, ideoque totam rem Judicis arbitrio relinquendam esse, rectè censet Carpz. *d. qu. 109. n. 24.* Ante omnia verò consuetudo cujusque loci est attendenda, cum ex peculiari quandoque observantia & consuetudine alicujus loci ad Inferiorem referantur Jurisdictionem ea, quæ alibi ad Jurisdictionem Supremam pertinent. Wehner. *in Observ. Pract. voc.* Zent. In foro Saxonico pariter Jurisdictio dividitur etiam in has duas species, Superiorem sc. & Inferiorem; ad Superiorem pertinent illi casus: qui pœnam corporis afflictivam vel relegationem important, appellatur Ober-Gerichte/ Peinliche Gerichte/ Blutban/ spectant itaque ad Superiorem Jurisdictionem omnes casus, qui in jure Civili ad merum Imperium, partim etiam ad mixtum referuntur. Inferior seu Bassa Jurisdictio Erb-Nieder- oder Unter-Gerichte de Jure Saxonico est facultas cogno- 16 17 18

gnoscendi de causis civilibus & delictis minoribus, ut sunt: Injuriæ, quæ non criminaliter vindicantur, verberationes citra vulnerationem &c. Coler. *de Proc. Execut. P. 2. c. 1.* Communiter autem hujus Iudicis pœna ultra 8. dierum carcerationem vel 10. thalerorum mulctam non extenditur. Bechm. *in Comment. Pandect. Theor. Pract. Exerc.* 6. *ad L. 2. n. 29.*

19 In Ditionibus Electoratus Sax. certa extat Constitutio Provincialis de Anno 1543. & postea repetita Anno 1555. *sub tit.* Was zu Ober- und Erbgericht gehöret / ex qua differentias has perspicere haud difficile videtur. Referuntur enim ibidem casus principaliores, unde de reliquis æquum judicium quis ferre poterit, de Iurisdictione autem Alta seu Suprema ita loquitur: Was hohe Brüche seynd / welcher Straffe Halß / Hand- und andere Leibes-Straffe / oder auch Verweisung betrifft / it. Mord / Zetergeschrey / als ob einer den andern morden / oder ein Weib / oder eine Magd nothzögen wolte / Straffe der Wunden die offen oder erstlich Beulen sind / und darnach uffbrechen und Wunden werden / stossen / treten oder werffen / darvon ein Mensch stirbet oder gelähmet wird / it. Hauß-Fried brechen / Thüren oder Fenster freventlicher Weise beschädigen / oder ausschlagen und werffen: Ob jemand hohe und befreyte Personen / die im Regiment seyn / schülte und injurirte / it. Ob einer an befreyten Oertern einen schmähete / als uffm Schlosse / Rathhause oder in der Kirchen / it. Todte Cörper aufheben / unsinnige Leute durch die Freunde oder aus Richterlichem Ambte verwahren lassen / und gezogen Schwerd oder Waffen / damit einer den andern verwundet / gelähmet oder erwürget. Alle solche und dergleichen / auch höhere und grössere Brüche und Mißhandlunge / oder Schmäh-Klagen / wenn jemand zu seinen Ehren peinlich angeklaget wird / sollen in die Ober Gerichte gehören / und durch dieselben gerüget u. gestraffet werden.

De jurisdictione vero inferiore seu Bassa ita habent Ordd. Prov. Was aber kleinere und geringere Fälle sind / die sollen in die Erbgerichte gerüget / und durch dieselbigen gestrafft und gerechtfertiget werden: Als nehmlich Haare rauffen / Schläge / die nicht tödtlich sind / noch Lämbde bringen / daraus auch keine Wunde wird / als braun und blau / Nasenbluten / Maulschellen / Zähnbluten / so die nicht wackeln / auch andere Blutrünsten mit Nägeln gekratzt / oder sonst verletzt / daraus keine Wunde noch Lämbde erfolget / schlechte Lügen straffen / schlechte Wort / die ausserhalb hohen und befreyten Personen und Oerter geschehen / unzüchtig muthwillig Geschrey / Messerzüge / wenn niemand dardurch beschädigt wird / Messer und verbotene Waffen tragen / verbotene Wahr feil haben / oder verbotene Spiel spielen / Deube / die unter dreyen Schillingen (das ist weniger denn 4. Groschen) werth seyn / und alle Bürgerliche Sachen / die nicht von peinlichen Sachen herfliessen / als Schülde / Gülde / Schäden / Pfändung / Gütere liegend / stehend und fahrend / beweglich oder unbeweglich / die betreffen viel oder wenig.

Clarius patescit ex Responso Scabinorum Lipsiensium *M. Febr. Ao. 1620.* 20
quid in hisce terris Altæ vel Bassæ sit jurisdictionis, quod refert Carpz. *in Prax. Crim. Q. 109. n. 31.* Als ihr uns Copien zweyer Urthel / und eines Churfürstlichen Sächs. Gnädigen Befehls mit lit. A. B. signiret beneben einer Frage zugeschicket / und euch zu berichten gebeten habet / was eigentlich zu den Ober- und Nieder-Gerichten gehörig sey: Demnach sprechen wir Churfl. S. Schöppen zu Leipzig darauff vor Recht; Daß diejenige / welchen die Ober- und Halß-Gericht zustehen / ungefährlich folgende Ubelthaten und Mißhandelungen zu straffen und rechtfertigen befugt / nehmlich Ketzerey / Zauberey / Teuffels-Segen und wahrsagen / Gotteslästerung / Kirchen-Ehe und Landfrieden-Bruch / Mord / Todtschlag / Nothzucht / Blutschande / Mordbrand / Vergifftung / Sodomiterey und Unkeuschheit mit unvernünfftigen Thieren / Abtreibung der Leibes-Früchte / unmenschliche Vermischung mit verstorbenen Weibes-Personen / Kuplerey ehlicher und lediger Personen / Entführung der Jungfrauen und Witwen / Verlobung und Heyrath mit zweyen Weibern / Auffruhr / Verrätherey /

therey/ Meineyd / wissentliche Beherbergung geächtigter Ubelthäter oder Mißhändler/ Veruhrsachung eines Aufflauffs oder Zwietrachts/ Verhetzung der Gemeine wieder ihre Herrschafft/ Absage oder Vehden/ und Steckung der Brand-Zeichen/ Deube/ die 3. Schilling (das ist/ 4. Groschen) oder mehr werth seyn/ Verhelung und Mitgeniessung des Diebstals/ Abschneidung und Verderbung männlicher Glieder und Weibes-Brüste/ Rath und Hülffe wider die Obrigkeit oder Erbherren/ Verkauffung der Leute und Wegführung derselben wider ihren Willen/ Aufgrabung und Spolierung der Todten/ Bestehlung der gerechtfertigten Missethäter an dem Galgen oder auf dem Rade und Abnehmung derselben von den Gerichten/ Beraubung der Pflüge/ Mühlen und Bienen-Stöcke/ Suchung eines andern mit gewapneter Hand/ in dem Seinen/ zu dem Ende/ ihn zu übergeben oder zu tödten/ Hauß-Fried-Bruch/ freventliche Beschädigung der Thüren und Ausschlagung oder Auswerffung der Fenster/ Schmähung an befreyten Oertern/ als Schlössern/ Rathhäusern oder Kirchen/ uffm Marckte oder Landstrassen/ Erdichtung schändlicher Schmähschrifften/ und wann man dieselbigen anschläget/ oder die findet und andern offenbahret/ Schmähungen die peinlichen geklaget werden/ und Injurien hoher und befreyter Personen/ die im Regiment seyn/ Fertigung falscher und schändlicher Briefe/ Sigel und Petschafft/ und Verfälschung der Briefe mit Auslöschung oder anderer Gestalt/ auch ungebührlicher Eröffnung der Briefe/ und Offenbahrung des Inhalts eines Briefes/ so desjenigen/ deme es zustehet/ Gegentheil gethan wird/ Verkauffung oder Versetzung eines Dinges/ so zweyen geschicht/ falsches Gezeugnüß und wenn ein Richter oder Zeuge zu eines Nutz zu rathen oder Gezeugen corrumpirret werden/ Zubereitung falscher Müntze/ derselben wissentliche Ausgabe/ Schmeltzung/ Geringerung und Beschneidung/ sie sey groß oder klein/ falsche Gewicht oder Maaß/ so zu kauffen und verkauffen gebraucht wird/ Zerhauung oder Auswerffung der Mahlbäume und Mahlsteine/ Uffsetzung neues Zolles/ Abstechung und Vergrabung der Teiche/ Theuermachung des Korns/ und andern Geträidigs/ Uffhebung todter Cörper/ Verwahrung unsinniger Leute durch die Freunde oder aus Richterlichem Ambte/ Zerbrechung der Stadt-und Schloß-Mauren/ und Verderbung eines Ackers/ so bey nächtlicher weile vorgenommen/ Hand-Anlegung an die Eltern. Und wird unter des Ober-Richters Straffe ferner gezogen/ wenn sich jemands für einem Fürsten/ Grafen/ Freyherrn/ Ritter oder eines würdigen Standes ausgiebet/ auch einer Kunst Meister/ der er doch nicht ist/ betrüglich rühmet/ und wenn einer seinen Nahmen/ Wapen/ Gemerck oder Zeichen/ dem andern zu Schaden verändert/ und da ein Ambtmann umb Gifft/ Gaben oder Verheissung willen etwas thut/ das nicht recht ist/ oder das lässet/was er hätte thun sollen/ wie denn auch heimlich Gifft und Gabe darum gegeben/ daß er zu einem Ambtmann erkohren und erwehlet worden. Hierüber gebühret ihm zu rechtfertigen die Kämpfer/ Fleisch und offene Wunden/ it. die Wunden/ so erstlich Beulen seyn/ und darnach uffbrechen und Wunden werden/ gezogene Messer oder Waffen/ damit einer den andern verwundet/ gelähmt oder erwürget/ Mord und Zetergeschrey/ wenn einer den andern morden/ oder ein Weib oder eine Magd nothzögen wolte/ Haußsuchung/ wenn jemand den andern gefänglich einsetzet und hält/ stossen/ treten/ braun und blau werffen/ Schwächung der Jungfrauen/ Beschlaffung der Wittben/ schlechte Hurerey/ und da dieselbe mit gefangenen in anbefohlenen Custodien/ oder mit wahnwitzigen sinnlosen Weibes-Persohnen begangen. Alle solche und dergleichen Brüche und Mißhandlungen/ neben der scharffen und peinlichen Frage/ Verbietung einer Stadt und Dorffs/ gehören in die Ober-Gerichte/ und werden durch sie gerüget/ wie denn auch die Folger und Helffer oberzehleter Missethaten/ so darzu Beystand gethan/ von ihnen gestrafft werden.

Was aber kleinere und geringere Fälle seyn/ als nehmlichen Haar rauffen/ Schläge die nicht tödtlich sind/ noch Lämbde

de bringen/daraus auch keine Wunde wird/ wenn sie gleich zerschwollen / auch braun und blau/ Nasenblut / Maulschellen / Zahnbluten/ so die nicht wackeln/ auch ander Blutrünsten mit Nägeln gekratzet/ oder sonst verletzet / daraus keine Gefährlichkeit des Todes/ Lämbde / Fleisch-Kampfer noch öffentliche Wunden entstehen/ schlechte Lügen-Straffe / schlechte Schmähwort/ die nicht an freyen Orten oder hohen befreyten Personen geschehen und peinlichen nicht geklaget werden/ unzüchtig muthwillig Geschrey / Messerzüge / wenn niemand dadurch beschädigt wird / Messer / Armbrust / Schwerd / oder andere verbothene Waffen tragen/ in einer Stadt oder auf einem Dorffe verbothene Wahr feil haben / verbothene Spiele spielen / einen/ der grosse und schwere Brüche / Ubelthat und Mißhandlung gethan/ zu dem Ende gefänglich setzen und halten/ auf daß er ihn dem jenigen/ welchem das Ober-und Halßgericht zuständig / überantworten möge ; Da einer den Gerichten ungehorsam wird / oder da selbst etwas bewilliget/ und solchem nicht nachkömmt/ Diebstahl unter 3. Schillinge / schlechte Hurerey/ wenn beyde Personen / so dieselbe begangen/ nachmahls einander ehlichen / oder auch Braut und Bräutigam vor der Priesterlichen Copulation sich zusammen befinden. Ingleichen alle Bürgerliche Sachen / als Schülde/ Gülde / Schäden / Pfändung / Güter liegend / stehend u. fahrend / beweglich oder unbeweglich sie betreffen viel oder wenig. Diese Fälle und Sachen alle werden in die Erbgerichte gerüget / und durch dieselbe gerechtfertiget/ jedoch was die Sachen/ Geld-Bussen oder Abtrag anreichen thut/ so von peinlichen Sachen herfliessen/ welches geschicht/ wenn eine peinliche Sache mit Zulassung der Gerichte und Bewilligung des verletzten klagenden Parts/ oder aus andern Ursachen bürglich würde / oder aber / daß sich ein Mord/Lämbde / oder anders / nicht aus Vorsatz oder Arglist / sondern aus solchem Unfleiß und Verwahrlosunge zutrüge / daß sie zu Recht zu einem Bürgerlichen Abtrag gelassen würde. Solche Fälle / ob sie wohl zu Geld-Bussen gereichen/ so werden sie doch gleichwohl durch die Ober-Gerichte gestrafft/ und wird von ihnen die Straffe eingehoben.

Und ist schließlich hiebey in acht zu nehmen / wann ein Ambt oder Gerichts-Herr durch sonderliche Vorbehaltung Begnadung/ Verschreibung / oder Verwerte beständige Vorjährung es also gehalten und herbracht/ und etliche Fälle/ so in die Ober-Gerichte gehörig/ als Erbgerichte/ oder hinwiederum etliche/ so unter Erbgerichte zu rechnen / als Obergerichte erlanget und geübt/ daß es dabey billich verbleibe/ und ein jeder bey solcher erlangten hergebrachten und unverbrüchlichen geübten Gerechtigkeit nochmahls gelassen werde. Alles V.R.W. Ad consultationem Senatus in Thumb. *Mens. Febr. An. 1620.*

Si itaque alicui Prædium sit concessum cum omnimoda Jurisdictione vel mit Gerichten / Obrist und Unterst / vel hoher und niederer Gerichtsbarkeit / it. mit allen Gerichten / aller Gerichtsbarkeit / dubium non est, quin Jurisdictio Superior & Inferior alicui sit concessa. Knichen *de Vestiturar. Pact. P. 2. c. 1. n. 48.* 21

Sed quæritur si alicui in Feudum datum sit Prædium in genere cum Jurisdictione, mit den Gerichten / an concessa etiam alicui intelligatur Jurisdictio Superior? Affirmat Carpz. *d. quæst. 109. n. 90.* Sunt enim beneficia Principis latissimè intelligenda ; & sibi ipsi imputet Princeps, quod legem contractus non præscripserit apertiorem, ideoque contra ipsum sit interpretatio *l. 39. ff. de Pact. l. fin. C. de Doct. promiss.* Accedit quod hodie appellatio Jurisdictionis videatur esse generalis. Const. Frider. Ænob. *de Pac. Constant. in Princ. ibi.* Nos Romanorum in Jurisdictione, tam in causis Criminalib9, quam in causis pecuniariis. Esbach *ad Carpz. P. 1. C. 40. def. 6.* Ita Scabini Lips. *Mens. Novembr. 1597.* Haben nur höchstgemeldte Ihre Churfl. Gnaden/ Ihn auch mit den Gerichten auf vorerwehnte Güter in gemein beliehen/ nach mehrerm Inhalt der Uns übersendeten Copey des Lehn-Briefs und eurer Frage : So ist offt gedachter Ober-Forst-Meister und nunmehr seine 22

Erben

Erben/ sich zugleich der Ober- und Erb-
Gerichte zu gebrauchen wohl befugt; Dis-
sent. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 6. Aph.*
18. n. 4.
Porrò inter Dd. quæri solet, an Prin-
23 ceps investiendo aliquem cum Iurisdi-
ctione illam cumulativè conferat, ut
concurrere cum Iurisdictionis Domino
possit in ejus exercitio, an, uti lo-
quuntur, privativè, ut scil. Principis Iu-
risdictio ibi sit suspensa? Communis
sententia est privativè concessam esse
Iurisdictionem non cumulativè. Kni-
chen. *de Vest. Pact. P. 3. C. 2. n. 155.* Ve-
rum licet Princeps concedens Iurisdi-
ctionem eam non exerceat simul in
prædiis vel pagis ejus, cui per Investi-
turam Feudalem ibi concessit Iurisdi-
ctionem, nec in Principis sit arbitrio,
Iurisdictionem in locis, in quibus alii
Iurisdictionem attribuit, exercere: non
tamen Iurisdictionem, quæ vi Superi-
oritatis territorialis competit, abdica-
vit, sed eam appellatione denegatione
justitiæ vel alia ratione ad ipsum causa
delata, exercet ita, ut tunc vigore illi-
us omnia peragat suo in Territorio,
quæ ad Iurisdictionem spectant, adeo-
que & subditos ejus, qui concessit Iu-
risdictionem immediate citare possit.
Frantzk. *L. 1. Resol. 18.* Rauchb. 1. *qv. 13. n.*
12. dissent. Carpz. *1. C. 16. D. 21.* Conveni-
entius igitur Moderni ICti statuunt,
quod nec privativè, nec cumulativè,
sed subordinatè concedatur Iurisdictio,
quæ subordinatio cessat, quando ipse
Princeps causa ad ipsum delata jus di-
cit. Struv. *Synt. Jur. Feud. C. 6. Aph. 18.*
Quamdiu igitur Nobiles justitiam de-
bito modo administrant, Princeps nul-
lo modo in exercitio jurisdictionis eos
poterit turbare vel causas ad se vocare.
Dn. Stryck. *in Usu Modern. Pand. ad Tit.*
de Jurisdict. §. 26.
Subordinatam insuper à Principibus
24 in hisce terris Vasallis esse Iurisdictio-
nem concessam, ex eo patet, quod,
quamvis remissiones delinquentium
non amplius sint necessitatis sed volun-
tatis, Carpz. *in Prax. Crim. Quæst. 110. n.*
56. attamen Nobiles & Civitates, qui-
bus Iurisdictio omnimoda concessa, ob-
stricti sint, eos, qui in Præfecturis Ele-
ctoris vel Ducum Saxon. deliquerunt,
& in Ditionibus Nobilium vel Civita-
tum deprehensi fuerint, Quæstori pe- 25
tenti remittere. E contrario Quæsto-
res non sunt obligati, subditos suos, si 26
alibi deliquerint, alii Magistratui sistere:
Nisi ipsis placuerit, vel sit subditus ali- 27
cujus Nobilis, qui in Domini sui ditio-
ne crimen commisit, & in Præfectura
quadam Electorali vel Ducali Sax. de-
prehensus fuerit, hi enim facta requi-
sitione & solutis expensis Dominis suis
extradendi sunt. Erledigung der Lands-
Gebrechen/ *Tit.* von Justitien-Sachen. §.
45. & 46. Altenburg. Achts-Procell. §. 24.
seqq.
Ut autem Iudicium ritè constituatur, 28
necesse est, ut præter Iudicem adhibe-
antur Assessores, quos Iura Saxonica
Scabinos Schöppen vocant. Land-R. *Lib.*
3. Art. 6. Ordin. Procell. Iud. Elect. Sax.
hisce verbis: Und nicht alleine solche Ge-
richte 2c. mit ehrlichen/ auffrichtigen/ unbe-
scholtenen/ untadelhafften/ und nach jedes
Orts Gelegenheit qualificirten auch dar-
zu sonderlich geschwornen Personen bese-
tzen. *tit. 2. §.* Also versehen wir uns 2c.
Præterea & Actuarium adhiberi ne-
cessum est in judicio, cujus operæ adeo 29
necessariæ sunt, ut ob defectum illius
Acta in judicio vitium nullitatis in-
currant & jure haut subsistant. Ord.
Cam. *p. 1. Tit. 59.* Ord. Crim. Car. V. Imp.
tit. 1. Ord. Proc. Iud. Elect. Sax. *tit. 2.*
Requiritur vero (I) ut Actuarius
propria manu inserere debeat actis, 30
quæ in judicio veniunt consignanda, *d.*
Ord. Proc. Iud. *dict. tit. 2. §.* Also versehen
wir uns. *vers.* und nicht gestatten / daß
ohne Unterscheid / einer und der ander von
ihren Dienern / die darzu nicht bestellet 2c.
eines und das andere zu registriren und
einzuzeichnen sich unterstehen möge. (II) 31
Ut sit Notarius Publicus *d.* Ord. Proc.
verb. Sondern auch denselben einen tüch-
tigen / geschickten Notarium, der den
Procell. und andere vorfallende Gerichts-
Sachen legaliter dirigiren könne/ zuord-
nen. (III) Debet initio officii sui jura- 32
mentum præstare, & quidem in præ-
sentia subditorum, *sæpe allegat.* Ord.

Proc. *circa fin. verſ.* Wollen wir verb. bey Antretung ihrer Beſtallung im Beyſeyn der Unterthanen jedesmahl vereydet. Carpz. *in Proc. Tit. 2. Art. 4.*

33 An Dominus Prædii, cui Iurisdictio conceſſa, posſit Iudicis & Actuarii officio ſimul fungi, quæri ſolet? Et regulariter negatur, quoniam quis duplici muneri præeſſe non poteſt, nec eodem tempore duorum ſuſtinere perſonam. Et Iudicis non eſt Acta facere, ſed Acta obſervare & ſecundum ea judicare, Mev. *P. 1. Dec. 120. n. 2. per 6. ff. de offic. Præſ.* Ea enim, quæ ad officium Actuarii & Notarii Iudicii ſpectant, nec per Aſſeſſorem nec per Iudicem, etiamſi Notarius ſit Publicus, expediri poſſunt. Carpz. *in Proc. tit. 2. Art. 4. §. 4. n. 48.* Berl.

34 *P. 1. Concluſ. 8. n. 44. & 48.* Negandum equidem non eſt Dominum Prædii Iurisdictione præditum, in negotiis Civilibus & minoribus, partibus inſuper non contradicentibus, poſſe absque ope Actuarii jus dicere. In cauſis vero Criminalibus, quæ famam vel pœnam ſanguinis concernunt, majori circumſpectione & cautione opus eſt, quod optimè Cicero *in Oratione pro Cæcinna* indigitat: Omnia Iudicia (*inquit*) aut distrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt: Quorum alterum levius, propterea quod & minus lædit & perſæpe diſceptatore domeſtico dijudicatur, alterum eſt vehementisſimum, quod & ad graviores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeveritatem Iudicis ac vim requirit.

35 Domino Prædii jurisdictionem habenti, ſibi vel uxori vel liberis jus dicere poſſe, interdictum. *L. 10. ff. h. t.* An id hodie ſecus ſe habeat, ubi Patrimonialis eſt Iurisdictio, diſceptant? Fatendum ſanè, ſi extraneus ſuſpecti Iudicis exceptionem oppoſuerit, quæ ſine dubio & illi, qui Iure feudi Iurisdictionem habet, opponi poteſt, Thom. Carleval. *de Jud. & for. comp. lib. 1. tit. 1. diſp. 2. q. 7. ſect. 2. n. 794.* non poſſe Patrem eſſe filii judicem. Sed quid ſi actor conſentiat, de quo caſu intelligunt *l. 77. ff. de Judic.* an uxor vel liberi inviti agnoſcere teneantur Jurisdictionem Parentis? Negant hoc ea propter, cum conceſſio Iurisdictionis reſpiciat tantum ſubditos; Atqui vero hoc nomine nec uxor nec liberi venire poterunt; Non uxor, quia dignitatis maritalis ſocia; *l. Fœminæ 8. ff. de Senat.* Non liberi, quia ejusdem dignitatis participes *l. 5. ff. eod.* Modeſt. Piſtor. *P. 4. qu. 169. n. 3.* Schubhard. *de Auſtreg. cap. 3. n. 103.* Berl. *P. 1. concl. 11. n. 19.* Verum, quam jurisdictionem par in parem habet, illam Pater habet in uxorem & liberos. Atqui vero ille regulariter nullam habet, niſi ſe ejus jurisdictioni ſubjecerit. *L. Eſt receptum 14. ff. h. t.* Subjectio vero illa & contrahendo & delinquendo contingit tacitè accedente legis autoritate. Ergo uxor & liberi, non quod per ſe Iurisdictioni ſubjecti, ſed quod ibi contraxerint vel deliquerint, forum inviti ſortientur. De contractibus vero alibi locorum initis hic forum non ſortiuntur, ſed ibi conveniendi, ubi forum Parentis. Quapropter de filio homicida juſtè ſupplicium ſumet Pater, quod patrem Nobilem contra Fiſcalem ante annos non multos obtinuiſſe meminit Dn. Stryck. *in Uſu Mod. Pand. de Jurisdict. §. 29.* ubi addit: idem ipſi licere vi Iurisdictionis in uxorem adulteram, prævio proceſſu & petita ſententia à ICtorum Collegio ante 14. annos in Facultate Francofurt. reſponſum. Quamvis diſſentiat Myler. *in Gamol. Princip. c. 22.* ubi Principi jus ſupplicio afficiendi filium id meritum denegat: Verum rationes parum concludere inſpectio docebit, & ſolum hoc, Reatum excludere omnem dignitatem & delictum, non delinquentis perſonam hic attendi, ſuffecerit illis refutandis. vid. Schulteſ. *in add. ad Modeſt. Piſtor. d. q. 169. n. 6.* Carpzov. *P. 4. Conſt. 43. Def. 11. n. 7.*

Multo magis hoc procedit in familia Nobilium conductitia. 36 Quamvis enim tales famuli ſubditorum numero non ſint, & eapropter regulariter apud Dominum, cui operas locarunt, forum non ſortiantur; Vigore contractus vel delicti tamen non poterunt declinare Iurisdictionem Domini ſui, quia hoc intuitu

intuitu omnes extranei forum sortiuntur coram quocunque judice; Cur non ergo & servi conductitii ex eodem capite tenerentur. Quodsi verò sub jurisdictione Domini nec contraxerit, nec deliquerit, ibi forum sortitur, ubi alias Domicilium habet, & si contra eum aliquid statuendum à judice Domicilii, non opus est antea ejus implorare Dominum. Dn. Stryk. *d. l. n. 30.* ubi hac de re Responsum Facultatis Francofurt. subjungit.

37 Fœminas moribus à judicandi munere repelli testatur Paul. *in l. 12. §. 2. in fin. ff. de Judic.* subjecta ratione: Non quia non habent judicium, sed quia receptum est ut Civibus officiis non fungantur, conf. *l. 2. ff. de R. J.* quo ipso fatetur ICtus nullam rationem naturalem excludere fœminas sed meram consvetudinem civilem, quam contrariis moribus inverti potuisse, in confesso est, vid. *c. 4. X. de Arbitr.* Quapropter, ubi non personæ sed prædio cohæret Iurisdictio, fœminas ejus capaces esse, extra dubium est; Unde quoties Successio feudorum ad ipsas devolvitur, plenissimum Iurisdictionis exercitium, tam in Civilibus, quam in Criminalibus consequuntur, vid. Carpz. *de Jur. Fœmin. singular. Dec. 9. Pos. 1. n. 34.*

38 Quando plures hæredes habent jurisdictionem communem in uno Prædio, sciendum veram & communem esse conclusionem, quod Iurisdictio in sua substantia est indivisibilis, cum pro parte explicari non possit, nec sit dare semijurisdictionem. Est enim quiddam incorporale quod in mente consistit, & incorporalia non veniunt dividenda, facit & *tex. in l. Imperator. Titius. ff. ad municip.* Ubi expresse dicitur, quod Magistratuum officium sit individuum. Ideò erit Iurisdictio penes omnes hæredes in solidum, ea enim, quæ individua sunt, transeunt ad hæredes in solidum. *l. hæredes §. an ea ff. famil. herciſc. & l. 2. §. ex his ff. de V. O.* Hanc tamen conclusionem limitate procedere statuendum (1.) quoad substantiam Iurisdictionis, quæ est individua: usus verò & exercitium Iurisdictionis dividi potest. (2.) Quoad commoditatem dividi poterit Iurisdictio. (3.) Per territoria & regiones Iurisdictio dividi potest. (4.) Per adjudicationem uni cohæredum jurisdictio assignari potest, & tunc non dicitur propriè dividi, sed potius consolidari, & remanere in persona illius tantum. Vid. supra *Lib. 1. c. 39. n. 34. & 35.*

Mulctarum & pœnarum compendia fructus sunt Iurisdictionis. Rosenth. *c. 5. Conclus. 63.* Speidel. *voc.* Frevel und Bussen. Æquum enim est, ut commodum & fructus perveniant ad eum, qui laborem & operam impendit. In hisce terris ipso legis jussu Iudici Superiori addicuntur. *Ord. Prov. de Ao. 1555. Tit.* Was zu Ober- und Erb-Gerichten gehöret. *In verb. final.* was aber Sachen seyn/ Geld-Bussen oder Abtrag belangende/ so von peinlichen Sachen herrühren/ als wenn eine peinliche Sache mit Zulassung der Gerichte/ und Verwilligung des verletzten klagenden Parts/ oder aus andern Ursachen bürglich würde/ oder aber/ da sich ein Mord/ Lähmde/ oder anders nicht aus Verwahrlosung zutrüge/ daß sie zu Rechte zu einen bürgerlichen Abtrag gelassen wird/ solche Fälle/ ob sie gleich zu Geld-Bussen gereichen/ sollen sie doch durch die Ober-Gerichte gestrafft/ und die Straffen eingenommen werden. Prout & in prædicta sententia ita pronunciavere Scabini *vers.* Jedoch was die Sachen. Minimè vero approbanda est illa vox cujusdam Iudicis: Es haben dieses Jahr über die Brüche oder Geld-Bussen/ GOtt sey Lob und Danck/ ein Ehrliches getragen. vid. Carpz. *Prax. Crim. Qu. 109. n. 42.* 39 40

CAP. IV.

DE JURE PATRONATUS.

SUMMARIA.

1. *Inter nobiliora Jura Prædiorum refertur & Jus Patronatus.*
2. *Privatis ipso etiam Jure Pontificio concessum.*
3. *Quod & concessionibus Imperatorum confirmatum.*
4. *Jus Patronatus dividitur in Regium & vulgare.*
5. *Quomodo Jus Patronatus differat à Jure Episcopali?*
6. *Jus Patronatus adquiritur per fundationem Ecclesiæ.*
7. *Item per ædificationem.*
8. *Per dotationem.*
9. *Per Præscriptionem.*
10. *Per Concessionem Principis.*
11. *Ordo, qui in Ecclesiis August. Confessionis in vocandis Ministris observari soleat?*
12. *Nominatio, Vocatio & Præsentatio fit à Patrono.*
13. *Ordinatio vero & Confirmatio ad Episcopum pertinet.*
14. *Nominatio quæ?*
15. *Vocatio quæ sit?*
16. *Item Præsentatio?*
17. *Ordinatio quomodo fiat?*
18. *Quomodo confirmatio seu investitura?*
19. *Nominatio sit libera.*
20. *Nisi quadam lege vel consvetudine ad certas personas sit adstricta.*
21. *Ad vocationem non tantum Patroni, sed etiam populi consensus necessarius.*
22. *Quando* Patronus *aliam quam Ecclesia fovet Religionem, tunc debet vocari* Pastor, *qui cum Ecclesia eandem profitetur fidem.*
23. *Consensus* Populi *debet esse liber.*
24. *Quomodo consensus* Populi *exploretur?*
25. Patronus *in vocatione* Pastoris *habet vocem deliberativam & decisivam.*
26. *Si populus causam dissentiendi nullam habeat, tunc nihilominus novus* Pastor *vocatur.*
27. *Novus* Pastor *in suggestu populo à* Patrono *debet sisti.*
28. *Ad quod permissio Superintendentis requiritur.*
29. *Ad Munus Ecclesiasticum nemo pecunia vel fraude debet se ingerere.*
30. *Vel cum hac conditione tantùm, ut relicti Pastoris viduam vel filiam ducat.*
31. *Aliter dicendum si per accidens hoc fiat, & vocatus Minister sit habilis & idoneus ad Munus Ecclesiasticum.*
32. *Præsentatio substituti etiam pertinet ad Patronum.*
33. *Ut & Præceptorum & Ministrorum Scholæ.*
34. *Absque præsentatione Episcopus neminem potest instituere.*
35. *Si plures habeant jus Patronatus & inter se discordent, quid juris?*
36. *Patronus una cum Superintendente Actum præsentationis expedire debet.*
37. *Nisi hoc in casu Episcopus dispensaverit.*
38. *Præsentatus coram Episcopo debet præsens esse.*
39. *Ex sufficienti causa quandoque absens confirmari poterit.*
40. *Ordinatio quid sit?*
41. *Solet Novo Pastori testimonium confirmationis tradi.*
42. *Investitura quid sit?*
43. *Patronus vocationem Ministri Ecclesiæ ad certum tempus non restringere potest.*
44. *Nec semel vocatum rursus ab officio removere.*
45. *Si Patronus in præsentando moram commiserit, Episcopus ex Officio potest instituere Ministros Ecclesiæ.*
46. *Jus Patronatus quomodo ad alios transferri possit.*
47. *Transfertur Jus Patronatus donatione.*
48. *Item emtione venditione Universitatis quæ jus Patronatus annexum habuit.*
49. *Cessione Universitatis.*
50. *Successione à testato vel ab intestato.*
51. *Quomodo ad Successorem singularem transferatur?*

52. *Jus*

52. *Jus patronatus an transeant ad Conductorem?*
53. *Confiscatione Bonorum etiam transfertur.*
54. *Debitor qui bonis cessit an ipse vel ejus Creditores possint pastorem vocare?*
55. *Privatur quis jure patronatus pro una vice, quando indignum præsentavit.*
56. *Vel quando tempus præterlabi passus est.*
57. *Quibus modis in totum amittatur Jus patronatus?*
58. *Commoda quæ debeantur patrono?*
59. *Competit ei honor in processione & Sessione.*
60. *Debet ejus fieri mentio in precibus publicis.*
61. *Habet jus sepulturæ in Ecclesia à se fundata.*
62. *Ad incitas redacto debentur alimenta.*
63. *Patronus non debet jura Episcopalia usurpare.*
64. *Patronus tenetur Ecclesiam defendere.*
65. *Debet curare ne reditus Ecclesiæ in alios usus convertantur.*
66. *Tenetur etiam Ecclesiam collapsam reædificare.*
67. *Si dos Ecclesiæ bello vel alio casu fortuito sit perdita, quid obtineat?*
68. *Quomodo probetur Juris patronatus possessio?*
69. *Jus patronatus & protectionis quomodo differant?*

1 MErito inter nobiliora jura & Pertinentias Prædiorum refertur IusPa-
2 tronatus, Privatis etiam propter fundationem, vel ædificationem, vel dotationem Ecclesiæ ipso jure Pontificio concessum, potestatemque continens unum vel plures ad Rectoratum seu Pastoratum Ecclesiæ vacantis legitimè nominandi & præsentandi. Quod qua ratione ita constitutum primum sit, nostrum non est multis hic disceptare, neque utrum jure, an ex æquitate potius Laicis competat, prolixius examinare. Notum est, post seculum tertium plurimas tum à Christianis Impp. ipsis, tum ab aliis extrui cœpisse Basilicas, data scilicet in hanc rem à Constantino Imp. licentiâ, ut scribit *c. futurum 15. c. 12. q. 1.* Melchiades Papa. De voluntate enim Constantini dubitare nos non sinunt *l. 1. C. de SS. Eccles.* & Eusebius, *l. 2. de vit. Constant.* neque de facto insequente Historici alii. Cum igitur non Principes tantum Ecclesiæ ita subvenirent, sed privati etiam in suis fundis templa exædificarent eademque magnificis dotibus cohonestarent, æquum visum fuit, eos aliquid juris inde retinere, quod ipsorum pietatis & singularis in Ecclesiam voluntatis perpetuum esset monumentum, ut loquitur Franciscus Duarenus, *de sacr. Eccles. minist. ad benef. l. 5. c. 4.*

Accesserunt deinceps Juris Patronatus Laicis concessi confirmationes Iustiniani, *Novell. 57. Novell. 67. c. 2. Nov. 123. c. 18.* Concilii Toletani *IX. c. decernimus 32. caus. 16. qu. 7.* Caroli Magni, Ludovici Pii & Imperatorum, quod & fundatum in Ordinatione Ecclesiastica Elect. Saxon. *sub Rubric.* Vom Beruf und Annehmung der Kirchen-Diener. Carpz. *in Jpr. Constit. l. 1. Def. 13.* Finckelthaus *de jure patr. c. 1. n. 5. seq.* Car. Molinæus *ad SCt. Franc. contr. abus. pap. num. 34.* 3

Dividitur autem Ius Patronatus in Regium & vulgare; Ius Patronatus Regium est potestas illa, quæ Principi circa Sacra competit, ut scil. Ecclesia rectè se habeat, & contra hostes externos salva & incolumis præstetur. Dn. Zieglerus *de Jur. Maj. Lib. 1. c. 12. §. 30.* 4

Ius Patronatus vulgare describitur, quod sit jus præsentandi instituendum Episcopo ad munus Ecclesiæ vacans Patrono certis ex causis competens. Lancellot. *in Instit. Jur. Can. Lib. 1. Tit. 28. in princ.*

Ex quibus etiam apparet multum differre Ius Patronatus hoc à jure Episcopali, quod à solo exercetur Episcopo, vel Principe aut Statu Imperii Evangelico, ad quem per transactionem Passaviensem jura Episcopi devoluta sunt per confirmationem, ordinationem ac institutionem ejus, qui â Patrono fuit præsentatus; Ideoque præsentatio à 5

Patrono facta per se Ius Episcopale non est, sed ordinatio & institutio per Episcopum subsecuta.

6 Adquiritur Ius Patronatus I. per fundationem seu fundi ad erigendam Ecclesiam assignationem, *c. 25. h. t.* licet Fundator id juris sibi non reservaverit. Rochus de Curte *de Jure Patr. verbo, Ecclesiam fundavit. n. 12. p. 278.* Mascard. *c. 959. n. 32.* Finck. *C. 4. n. 50.* Sanch. *d. l. 2. c. 3. dub. 48. n. 5.* Sed si Ecclesia collegiata sit, reservatio expressa est necessaria per tradita Molin. *tr. 2. dr. 75. n. 8.* Et præterea Pontificis consensus necessarius vel præscriptio, ut jus patronatus in Ecclesia collegiata adquiratur. Concil. Trident. *Sess. 25. c. 9. de Reform.* Ant. Faber. *de Reg. Relig. l. 3. c. 7. n. 5. seq.*

7 II. Per Ædificationem Ecclesiæ novæ *Nov. 123. c. 18. c. 33. C. 16. q. 7.* imo & reædificationem. Panorm. *in c. 3. n. 8.* Menoch. *l. 3. præs. 90. n. 6.* Klock. *Cons. 149. n. 99. vol. 3. c. 43. n. 32. vol. 1.* ita ut qui prius Patronus erat, jus per destructionem amittat, si alius ædificet. *per l. 98. §. 8. ff. de Solut. l. 21. ff. quib. mod. Ususfr. amitt.* Finck. *c. 4. n. 79. & seq.*

8 III. Per dotationem i. e. sufficientem annuorum redituum & censuum judicio Episcopi â Patrono factam assignationem. *c. 30. C. 16. q. 7.* Canis. *c. 3. n. 11.* Finck. *d. c. 4. n. 63.* Modica dos non sufficit Gail. 2. *obs. 88. §. 11. §. 1.* Debet etiam dotatio perennis esse. Weberus *de jure Patron. §. 22.* Et notandum quamlibet causarum harum sufficere, Sanchez. *d. c. 3. dub. 48. n. 4.* hinc si unus ædificet, alter dotet, hi in jure hoc concurrunt. Finchelth. *d. c. 4. n. 74.* Nam possunt Ecclesiæ alicujus plures esse patroni, qui unicum jus patronatus habent indivisum & hoc est penes universos non singulos. Weberus *de jure patr. §. 26.* ubi pluralitatem patronorum Ecclesiæ minus expedire tradit. Semper autem in illis causis requiritur consensus Episcopi *c. 25. X. h. t.* qui tamen ex fundatione præsumitur. Mascard. *concl. 959. n. 32.*

9 IV. Clericus vel Laicus jus Patronatus adquirere potest præscriptione *c. 11. h. t.* Klock. *vol. 1. Cons. 51. n. 53.* Sed id diversimode: Nam contra alium Laicum, qui habuit jus Patronatus, præscribitur 10. vel 20. annis. Klock. *Vol. 1. C. 51. n. 54.* Contra Ecclesiam vero 40. annis tum demum præscribitur, cum non constat certo de libertate Ecclesiæ, & qui in possessione Patronatus est, est Parochianus, Covarruv. *in Cap. Possessor. P. 2. §. 10. n. 2.* & Molina *tr. 2. de J. & J. d. 75. n. 7.* licet indefinité id affirmet Finckelth. *d. tr. c. 4. n. 96. & seq.* quin, præscriptione nondum completa, si præsentatio tamen ab eo facta, qui bona fide in possessione vel quasi est, tenet præsentationem. Panorm. *in c. 7. n. 3. & 7. d. t.* Carpz. *l. 1. def. 21.* Finckelth. *c. 6. n. 23.* Nam quasi possessio juris Patronatus etiam uno actu adquiritur, si scilicet institutio per Episcopum secuta, *c. consultationibus 18. X. de jure Patron.* Ant. Faber. *de reg. relig. l. 3. c. 8. n 5.*

V. Per privilegium concessum â 10
Principe vel alio, qui jus concedendi habet *v. g.* Statu Imperii, ut ex Rec. Imperii de Anno 1555. probat Finckelth. *d. c. 4. n. 108.*

In Ecclesiis Augustanæ Confessionis 11
hodie in vocandis ministris hic ordo observatur & consistit in Nominatione Pastorum, Vocatione eorum, Præsentatione, Ordinatione & Institutione; quæ tamen ab invicem probè distingvi oportet: Nam Nominatio, Vocatio & 12
Præsentatio Patrono jure Patronatus; Ordinatio vero & Institutio seu Con- 13
firmatio ab Episcopo seu Consistoriis expeditur *Cap. fin. X. hoc tit.*

Præcedit enim (1.) Nominatio cer- 14
tæ personæ quam Patronus Ecclesiæ sive Populo, qui pars Ecclesiæ est, in suggestu ad videndum & audiendum sistit. Sequitur hanc (2.) Vocatio, dum Eccle- 15
siæ Patronus nominato & approbato literas vocationis transmittit, ut futurus sit illius loci Pastor. Hinc (3.) suc- 16
cedit Præsentatio, quando Patronus nominatum & vocatum cum literis vocationis ad Episcopum vel Consistorium ad examen & explorationem eruditionis atque morum ablegat. Qua præmissa (4.) fit Ordinatio pro more 17
Ecclesiæ, adhibitis precibus solennibus manuumque impositione. Et tum (5.) 18
Pastor

Pastor novus ab Episcopo seu Superintendente instituitur & investitur, estque hæc investitura actus ultimus, quo Electio novi Pastoris & Ministri Ecclesiæ perficitur, isque in possessionem actualem officii sui mittitur & confirmatur. Ordin. Eccles. Elect. Saxon. *sub tit.* Vom Beruff und Annehmung der Kirchen-Diener. §. Zum vierten: So jemand das Ius Patronatus oder Collatur zu einiger oder mehr Pfarren / Prædicaturen, Diaconat, oder Subdiaconat hätte / soll ihnen hiermit unbenommen seyn / wann solche Kirchen-Dienste sich entlediget / daß sie nach tüchtigen Personen trachten / und dieselbigen zu nominiren haben / doch also / daß solche Personen so dermassen nominiret zuvor unserm Consistorio, dahin die Pfarr gehörig zur Prob und Examen präsentiret und gestellet / und da dieselbige / wie die Ordnung ausweiset / qualificiret und tüchtig befunden / daß sie in der Lehre rein / auch mit nothwendigen Gaben zu Lehren von GOtt begnadet / eines erbaren Christlichen Lebens und Wandels / darzu mit gnugsamer Urkund und Testimoniis erfunden / auch wie andere unsere Kirchen-Diener gebührlich nachfolgende Provision erstattet / so sollen sie von unsern Consistorialen mit Bericht / wie sie in der Lehre geschicket und rein befunden / an unsern Synodum zur Confirmation verschrieben werden.

19 Nominatio autem, quam Præsentationem vocant, Imperator vero Justinianus Nominationem *in Nov. 123. C. 18.* debet esse libera sine determinatione familiæ & generis personarum. Ordin. Polit. Provinc. *de Ao. 1612. Tit.* von *Consistorial*-Sachen *n. 1. v.* Ihrer vielen Einhalt an ihrem Jure Patronatus geschehe / mit Auffbringung solcher Personen ꝛc. *junct. vers.* Nun befinden wir *in verb.* Und keinem Patrono oder Collatori an seinen Rechten / itzo angezogener oder anderer 20 massen hinderlich zu seyn ꝛc. Aliud tamen obtinet, si consvetudine aut lege Provinciali nominatio novi Pastoris ad filios indigenarum & stipendiarios fuerit restricta, quod & vult Sereniss. Elect. Saxon. *in Articulo Generali 1.* vor der Ordination §. wollen wir hiermit / & Synodale decretum §. Gleichwie wir: ibi: Auch unsere Stipendiaten und Land Kinder vor andere gleich uns in Acht nehmen wollen.

Non vero Democraticè, nec etiam 21 Monarchicè ut vult Bellarminus *Lib. 1. de Pontif. c. 5. 9. ac seq.* Sed Aristocraticè gubernari debet Ecclesia. Reink. *de Reg. Sec. & Eccles.* Quantumvis enim cura vocationis ad solum Patronum & potestatem politicam spectet, ipsa tamen vocatio totius Ecclesiæ munus est quæ ex triplici statu constat; Ecclesiastico nempe, Politico & Populari: quare non modo secularis Magistratus, sed etiam Cleri ac Populi omniumque Parochianorum, der Einge-Pfarrten / tam Ecclesiæ Matris, quam Filiæ, Einge-Pfarrte Dorffschafften und Filiale, consensus ad vocationes accedat necesse est. Johan. Gerhard. *in loco de minister. Ecclesiast. sect. 7. in pr.* Hocque probatur *C. nulla dist. 62. C. Cleris dist. 63.* Nec abnuunt decreta Conciliorum, veluti patet ex Concilio Antiocheno *in Can. 23.* qui extat *in Can. Epist. 8. quæst. 1.* Concilio Carthaginensi *III. C. 22. C. nullus distinct. 24.* Hilar. *in Epist. ad Constant. Aug.* Ambros. *Ep. 82.* Chrysost. *de Sacerd. lib. 4.* Ita Apostolum Matthiam quoque, Diaconos septem & Presbyteros Ecclesiæ suffragiis Christianorum & consensu universi cœtus ad ministerium fuisse vocatos legimus in *Actis Apost. C. 1. 6. 13. & Cap. 14.* Quo & tandem respiciunt verba Ordin. Eccles. Elect. Sax. *sub Tit.* vom Examine aller Kirchen-Diener *circa fin. fol. 95. §.* Also ist auch / ibi daß keiner Kirchen wider ihren Willen ein Kirchen-Diener auffgedrungen werde. Et in Ordin. Polit. *de Anno 1612.* von *Consistorial*-Sachen *n. 1.* Ibi und sonsten die Einge-Pfarrten seiner Lehr / Lebens und Wandels erhebliches anzuziehen. Carpz. *jurispr. Consist. Def. 27.*

Quando Patronus aliam ab Ecclesia, 22 cui Pastor præficiendus est, foveat confessionem fidei, tunc debet non suæ Confessioni addictum Candidatum, sed eum, qui cum Ecclesia eandem profitetur fidem, vocare & præsentare, per ea quæ traduntur in Rec. Imp. *de Anno* 155.

555. §. Als auch den Ständen, &c. Conf. Ant. Faber. *in tr. de Reg. & Relig. lib. 3. c.*
23 *10.* & ibi Dn. Ahasver. Fritschius. Quando autem Cleri & populi consensus requiritur, id de libero ac spontaneo consensu, non de eo, qui per minas elicitur, aut per promissiones, subornationes, corruptiones, persvasiones & alias artes illicitas intelligendum; quemadmodum de talibus rebus sæpe querimoniæ audiuntur: nam bonas leges habemus, sed iis non semper vivimus; Respectus hominum & effectus sæpe hic abripit Patronos, ex quo Respectu sæpè Despectus nascitur. Nam sicut personarum desponsatarum consensus liberrimus esse debet, adeo ut etiam minor metus impediat, habita ratione personæ, cui metus infertur, *c. cum locum 14. X. de Sponsal. l. 3. ff. ex quibus causis majores.* Carpz. *l. 2. Jurispr. Eccl. d. 29. n.* 10. Menoch. *lib. 2. Arb. qu. casu 135. n. 3.* & inter Pastorem & Ecclesiam sit quasi connubium quoddam, certe consensus utriusque liber esse debet, non vero variis artibus extortus; quodsi vero ipse Patronus Pastorem instituat, anathemate feritur *c. præterea 4. & c. relatum X. h. t.* Brunnem. *de Jure Eccles. Lib. 2. C. 8. n. 19.*

24 Quamvis vero jus ministros vocandi apud totam sit Ecclesiam, non tamen ipsum exercitium apud eam, sed apud hos esse solet, qui Ecclesiam repræsentant. Finckelth. *de Jur. Patr. C. 6. n. 79.* Ut sunt (1) Optimates singulorum ordinum, quorum arbitrio populus stare solet: quo de modo verba Ordin. Eccles. accipienda *in Rubricâ* vom Examine aller Kirchen-Diener §. Also ist auch *vers.* darauff nochmahls der Superintendens die Pfarr-Kinder befragen soll; Ob sie ihn zum Pfarrer oder Kirchen-Diener Lehr und Lebens/ seiner Sprache halber oder in andere Wege/ leiden mögen oder nicht/ 2c. *fol. 95. circa fin.* (2) Vel præfecti Ecclesiæ quos vulgo appellitant die Kirch-Väter. (3) Quin & populi seu plebis nomine quibusdam in locis saltem Magistratus plebem repræsentantis consensus & sententia exploratur, hac in re enim quorumque locorum consvetudines honestæ attenduntur, nec cum scandalo Ecclesiæ in iis facilè quidquam est innovandum. *arg. C. 25. X. de Jur. Patr.* Populi autem consensus non præjudicat juri Patronatus, nec potest hujus dissensus vocationem novi Pastoris â Patrono electi sine justa ac sufficienti causa impedire vel remorari. Patronus namque vocem de- 25 liberativam & decisivam in electione habet, electionem autoritate sua confirmat, electumque vocat & Consistorio præsentat, ex quo demum Juris Patronatus exercitium dependet. *cap. 25. X. de Jur. Patron.*

Quod si ergo causam dissentiendi 26 nullam vel non sufficientem populus habeat, nequaquam electionem Patroni impedire vel obesse potest, quo minus minister electus â Patrono præsentetur, wenn sie wider des Candidati Ministerii Lehre/ Leben und Wandel nichts erhebliches einzuwenden haben. Deficiente namque causa dissensus justa & probabili, non minus consentiente tota Ecclesia præsentatus vocari censetur, ac si populus expresse in personam ejus consensisset. Carpzov. *d. l. Def. 31. & 32.*

Salubriter etiam constitutum, ut ele- 27 ctus â Patrono in suggestu ad videndum & audiendum populo sistatur, Rittershus. *ad Novel. Part. 1. c. 7. n. 36.* ne scil. Auditoribus Pastor obtrudatur, qui nihil solidè, nihil in tempore & ordine, sed confusè omnia proponit, quive morum ac vitæ integritate non polleat, vel submissè nimis loquatur, ut vix percipi â Populo queat, hinc prius ad concionem, quam vulgò δοκιμαστικὴν appellitant die Prob-Predigt/ permissio- 28 ne tamen Superintendentis admittendus, quo â Populo audiatur ejusque dona innotescant, quod & provisum in Ordinatione Ecclesiastica Elect. Sax. *sub tit.* vom Examine aller Kirchen-Diener §. also soll auch in verbis: Welche ihn in der Kirchen/ da er fürstehen soll/ zuvor öffentliche Predigten/ da es allbereit nicht geschehen/ thun lassen/ darauff nochmahls der Superintendens die Pfarr-Kinder befragen soll/ ob sie ihn zum Pfarrer oder

Kir-

Kirchen-Diener / Lehr und Lebens / seiner Sprache halber / oder in andere Wege leiden mögen oder nicht.

29 Nemo verò admittendus ad munus Ecclesiasticum sine legitima vocatione, *Jerem. 14. v. 14. Hebr. 5. v. 4.* multò minus, qui fraudibus, pecuniis aliisve malis artibus se ingerere studet. Ordin. Eccles. Sax. *sub rubric.* vom Beruff- und Annehmung der Kirchen-Diener *§. 3. vers.* daß aus Gunst und Freundschafft von wegen Verwandtniß / oder um Geschenck und Gaben willen / untüchtige Personen durch allerley Wege und Practicken mit ewigem unwiederbringlichen Schaden und Nachtheil vieler Seelen der Kirchen auffgedrungen werden.

30 Minimè etiam probari potest, ut Ecclesia illi tantum committatur, qui relictam viduam aut filiam Pastoris duxerit, etiamsi ei conjugium hoc non arriserit, nec ipse ad functionem illam satis aptus sit. Balduin. *de casib. Conscient.*

31 *Lib. 4. c. 5. cas. 9.* Si tamen per accidens eveniat, ut vocatus ad ministerium sit habilis & idoneus, in quem etiam tota consentiat Ecclesia; Et ut viduæ vel filiæ defuncti Antecessoris liber relinquatur consensus ad matrimonium, idque etiam successor suo consensu libero approbet, probat Finckelth. *de jure Patron. C. 6. n. 38.*

32 Non tantum autem Pastorem sed & substitutum, ob chronicum morbum Pastoris petente id Pastore, præsentabit Patronus, quem maximè idoneum viderit ad munus substituti eique spem faciat de successione, de quo Carpz. *d. lib. 1. Def. 17. & seq.* & ea requisita, quæ in vocatione Ministri usurpantur, etiam in vocatione substituti observanda, scil. nominatio, vocatio, præsentatio, Ordinatio, Investitura, Carpz. *l. 1. def. 27. seqq.*

33 Exercetur quoque Ius Patronatus in Vocatione & Præsentatione Præceptorum & Ministrorum Scholæ, quod manifestè sancitum in Ordin. Elect. Eccles. *sub Rubr.* Schul-Ordn. *P. 193. §.* Demnach so offt und viel ein Schulmeister oder Collaborator von dem Stadt-Erb- oder Gerichts-Herren jedes Orts ihrem Personen nach dem Consistorio nominiret und præsentiret.

Quia vero Præsentatio essentiale & primarium Patroni habetur officium, ac de forma substantiali institutionis novi Pastoris sit, qua neglecta totus corruit actus, ideoque præcise requiritur, ut confirmationem, ordinationem & investituram Ministri Ecclesiæ vocati præcedat. Reinck. *de R. S. & Eccles. Lib. 3. Clas. 1.* Ordinat. Eccles. Sax. *sub Rubr.* Vom Beruff der Kirchen-Diener. *§. 4. c. 9. n. 63.* Nec parum honoris defertur Patrono ex præsentatione, quia præsentans patronus majori fungitur Prærogativa, quam Episcopus confirmans & instituens præsentatum, qui ad voluntatem præsentantis instituitur, potest enim Patronus Episcopo præsentare quem vult: modo sit idoneus: Sed non potest Episcopus, quem fortè ipse vult, instituere. Carpz. *lib. 1. def. 43.* 34

Quod si plures habeant jus Patronatus, tunc omnium consensus requiritur ad exercendum jus Patronatus, scil. ad Præsentandum, & nemo præteriri debet, licet respectu aliorum compatronorum minus ad Ecclesiam contulerit, & sic hactenus observanda est proportio Arithmetica, sed in honore & processione potest Geometria observari. Weber. *de Jur. Patron. §. 27.* Sed si omnes compatroni non convenerint, sed inter se discordent, distingvendum: nam aut plures id habent ut Collegium, aut ut singuli, illo casu requiritur major & sanior pars respectu totius Collegii *C. 3. X. h. t.* Hoc casu sufficit major pars, non omnium compatronorum, sed respectu alterius simul præsentandi, v. g. Si quinque sint Patroni, quorum duo Petrum volunt præsentare, sed tres reliqui & singuli alium atque alium, Petrus videtur præsentandus solus. Panorm. *in d. c. 3. n. 13.* Si autem plane convenire non possint, post terminum lapsum ipse Episcopus Ecclesiæ providere potest, si possit fieri sine scandalo, & Compatroni sibi invicem cedere nolint. *d. c. 3. c. 12. & C. 27. h. t.* Finckelth. *d. c. 6. n. 10.* Weber. *de Jur. Patron. posit. 53.* Si autem Patronorum vota pa- 35

ria, ambo possunt præsentari relicta Superiori facultate eligendi quem velit. Brunnem. *In Jur. Eccles. L. 2. C. 8. n. 18.* Alii hic admittunt judicium sortis Bald. *de Cas. Conscient. Lib. 4. C. 5. 6.*

Alii denique pro convenientissimo remedio svadent, ut ex conventione vicibus alternis præsentent, ut scil. hac vice hic, alter alia vice præsentet *Clem. f. h. t.* quæ alternatio dicitur, qua multæ lites sepultæ. Carpz. *Def.* 45.

36 Non solus tamen Patronus sed una cum ipso Superintendens diœceseos actum præsentationis expedire ac novum Pastorem vel Ministrum Ecclesiæ ad examinandum, ordinandum, confirmandum ac investiendum Episcopo vel Consistorio præsentare debet. *d.*

37 *Ord. Eccles.* vom *Examine* der Kirchen-Diener. *§.* Also auch. Per id tamen facultas dispensandi ademta haut est Episcopo, quo minus præsentationi solius Patroni annuere ab eoque præsentatum confirmare posiit. Quia scil. Superintendentis consensus ad ipsam præsentationis existentiam non requiritur, sed propterea ipsum adhibere necesse est, quo de concione δοκιμασικῇ à Præsentato legitimè habita, & non minus de Parochianorum voluntate & assensu, quàm ipsius etiam præsentandi vita & moribus constet. De hisce ergo si aliunde appareat, & Episcopus fuerit certioratus, cur non præsentatus ad functionem Ecclesiasticam con-

38 firmaretur. Carpz. *D.* 47. Præsentatus autem coram Episcopo vel in Consistorio præsens esse debet: nec confirmatur absens per literas per text. *in Can. 32. Caus. 19. Q. 7. Cap. 24. & 29. X. de Jur. Patron. Ordin. Eccles. Elect. sub Rubric.* vom Beruff der Kirchen-Diener *§.* 4. *& seqq. & sub Rubric.* vom Examine der Kirchen-Diener. Idque ipsum innuit vocula præsentationis, dum nimirum Episcopo Patronus aliquem realiter & corporaliter sistit & offert, ut oculis ipsum videre, doctrinam ejus per examen explorare, & prout eum deprehendit eruditione instructum vel confirmare vel rejicere posit.

39 Absens tamen quandoque confirmari poterit præsentatus, si justa & sufficiens causa præsentiam personæ impediat, ut belli, vel pestis, & de ejus eruditione & qualitatibus jam tum Episcopo vel Consistorio constet. Aloys. Riccius. *P. 4. Dec.* 116. Interdum etiam examen Superintendenti comittitur, ut si præsentatus ab eo idoneus fuerit repertus, confirmatur. Quibus tamen casibus cessante impedimento Pastor confirmatus in Consistorio ad subscriptionem formulæ Concordiæ, & præstationem juramenti religionis sistere se debet. Carpz. *D.* 49. *& 50.*

Post præsentationem succedit ordinatio & confirmatio, quæ expeditur ab Episcopo vel Consistoriis. *cap. fin. X. de Jur. Patr.* Est autem Ordinatio publica & solennis legitimæ vocationis confirmatio, per quam ministerium Ecclesiasticum vocato ceu idoneo ad hanc functionem commendatur, ad quod per preces & impositionem manuum consecratur, de legitima vocatione certior redditur & officii sui publicè in totius Ecclesiæ conspectu solenniter & graviter admonetur Balduin. *de Cas. Conscient. Lib. 4. cap. 6.* 40

Solet & novo pastori Ordinationis & Confirmationis testimonium & quidem in Originali tradi, quod & necessarium est: Et in Concilio Milevitano *can. 14.* cautum, ut quicunque ab Episcopis ordinantur literas accipiant ab Ordinatoribus suis manu eorundem subscriptas, continentes Consulem & diem, ut nulla altercatio de posterioribus vel anterioribus oriatur, Balduin. *de Instit. Ministr. c. 8.* 41

Ultimo tandem sequitur Investitura; Estque actus Ecclesiasticus solennis, quo persona ad Ministerium legitimè vocata & ordinata gregi, cui præficienda est, per Superintendentem sistitur, in Ecclesiam suam instituitur, & in possessionem officii sui actualem deducitur, & quidem palam ac publicè ut omnis evitetur suspicio. *Can. 1. Quæst. 2. Cap. un. X. de Inst. in 6to.* Coras. *de Sacerdot. P. 4. C. 1. n. 15.* Stephan. *de Jurisdict. Lib. 3. P. 1. c. 16. n. 4.* Etsi verò investitura hæc de substantia Ministerii 42

non

non sit, teste Nicolao Papa *Can. 1. Distinct.* 23. Gerhard. *de Minist. Eccles. sect.* 14. §. 170. nequaquam tamen omitti debet, vel saltem propter solennitatem, qua literæ confirmationis publicè prælegunturPastor novus toti Ecclesiæ sistitur & introducitur, cui actui conjungi solent feriæ adhortationes, quibus tum novus minister, tum auditores officii sui admonentur, ac stipulatâ manu ad sedulam illius executionem obligantur: adduntur & feriæ preces, quibus officium Ministri Deo commendatur, Gerhard. *dict. loco.* Sunt certè hæc omnia tanta ac talia, quæ absque religione & pietate omitti haud debent. Quo & facit Ordinatio Ecclesiast. *sub Rubr.* gemeine Form und Weise / auf welche ein neuer Kirchen-Diener ordiniret/und durch den Superintendenten seiner ihme verordneten Kirchen commendiret und investiret werden soll. *fol.* 100. Carpzov. *def.* 54.

43 Præterea Patronus vocationem Ministri Ecclesiæ minimè ad certum tempus restringere, Nec semel vocatum vi
44 juris Patronatus ab officio rursus removere potest, sed pertinet hoc ad Episcopum & Consistoria Ecclesiastica, in quibus Judicia de Ministris Ecclesiarum eorumque remotione exercentur. Duaren. *de Benefic. L.* 5. *c.* 4 *vers. quamvis autem.* Sicut enim jus instituendi, ita & jus destituendi ad solum Episcopum spectat. *Nov.* 15. *c.* 1. *n.* 1. Et remotio Ministrorum fit actus Jurisdictionis Ecclesiasticæ, quam Episcopus non Patronus exercet, *C.* 13. *X. de Jur. Patr.* Finckelth. *de Jur. Patr. c.* 6. *n.* 75. Ex quo etiam patet, Patronum sive Collatorem Sacris se immiscere, & cultum divinum pro lubitu haud disponere posse, cum hæc omnia pertineant ad jura Episcopalia. Carpz. *def.* 41. & 69.

45 Si Patronus in præsentando moram commiserit, & intra quadrimestre neminem Episcopo præsentaverit, tunc Episcopus ex Officio potest instituere Ministros Ecclesiæ, *C.* 3. *in fin. Cap.* 27. *X. de Jur. Patr.* si scil. Patronus sit Laicus: si sit Clericus, tempus sex mensium ipsi conceditur: *Nov.* 123. *C.* 1. *Cap. un. de Jur. Patr. in 6to.* Sed quadrimestre spatium apud nos adeo strictè non observatur ob annum gratiæ quem habet vidua & liberi, Carpz. *def.* 15. *n.* 7. quamvis ob annum gratiæ præsentatio suspendi non debeat, sed mature prospiciendum Ecclesiæ: Et posset vel institutio differri, vel extra ordinem per collectationem parochialium interim novo Pastori provideri potius, quàm ut Ecclesia tamdiu pastore careat. Brunnem. *de Jur. Eccles. L. II. c.* 8. *n.* 2. Institutio autem Sacerdotis facta ab Episcopo in Ecclesia Patronata sine præsentatione Patroni est ipso jure nulla *C.* 14. *X. S.t.* Panorm. *in cap.* 8. & 9. *n.* 6.

Jus Patronatus acquisitum variis 46
modis ad alios transferri potest, *Gl. in C. secundum* 13. *X. de Jure Patronatus*, nimirum Donatione, modo fiat cum consensu Episcopi, Roch. de Curt. *in verb.* 47
ipse vel is n. 1. quia Ecclesiæ interest Patronos non mutare, adeoque etiam Episcopi consensus necessario requiri debet. Lambert. *de Jur. Patron. l.* 1. *part.* 1. *quæst.* 11. *artic.* 5. Rol. â Valle *Consil.* 47. *vol.* 1. *n.* 41. Emptione venditione uni- 48
versitatis, feudi vel castri, quod Iuris Patronatus dignitatem adnexam habet, & cum omnibus pertinentiis venditur, modo alias ex consvetudine cum feudi pertinentiis conferri possit. *C. de Jure* 16. & *c. C. cum seculum* 13. *extr. de Jure Patron.* Jus enim Patronatus separatim & per se vendi non potest. *C. de Jure* 16. *cum secul.* 13. *C. quia Clerici* 6. *extra de Jure Patron* Hinc etiam in tali casu literas investiturarum hujusmodi Jus Patronatus probare videmus, Eberh. *Consil.* 124. *n.* .. & *seq. l. modicis* 24. *in fine de contrah. emt. l. quædam* 62. *de legat.* 2. extendunt hoc nonnulli jus Patronatus transire cum universitate bonorum in emtorem, licet expresse hujus juris simul venditi non fiat mentio. Tusch. *Concl* 612. *n.* 4. *tit.* 1. Præsertim cum hoc jus hodie etiam certo pretio æstimari soleat. Finckelth. *c.* 5. *n.* 17. Cessio-
ne vel alienatione universitatis, *C. illud* 49
8. *in pr. C. cum pastoral.* 11. *C. præterea* 25.
extr. de Jur. Patron. Tam successione 50
ex testamento, quam ab intestato.

51 Roch. de Curt. *verb. ipse vel is, quæst. 6. n. 15. C. 2. & 2. C. quoniam in quibusdam C. cum seculum extr. de Jure Patron. C. 2. Clem. Cap. 2. de Jure Patron.* distingvendum igitur hic est inter successorem universalem & singularem. In Universalem seu hæredem transit etiam extraneum. Nam licet Jus Patronatus sit jus annexum Spirituali rei, in hæredem tamen transit, ut pars hæreditatis *c. 3. in pr. h. t. c. 35. & f. C. 16. 9.* 7. Finckelth. *d. tr. c. 5. n. 66.* In fidei commissarium tamen universalem plerique tradunt jus Patronatus non transire, quia hoc jus ad honorem potius spectat, quam ad commodum pecuniarium, & quia nec jus sepulturæ. *l. 42. §. 1. ff. ad Trebell.* nec jus Patroni civile in libertum in fideicommissarium transit. *l. 55. pr. ff. ad Trebell.* Peregrinus *de Fideicomm. art. 6. n. 37.* & quos allegat Finck. *d. tr. c. 5. n.* 72. Sanchetz. *L. 2. c. 3. dub. 94.* Borell. *t. 1.*
52 *decis. tit. 32. n. 63.* In successorem singularem non transit separatim sine re cui adhæret, nec per legatum, nisi in clericum aut Compatronum. Borell. *d. 32. n. 114.* nec per pactum inter vivos *per c. 6. &* 16. *h. t.* Panorm. *in c. 13. h. t. n.* 6. *in c.* 14. *n.* 14.

De Conductore an in eum transeat cum universitate, lis est; Communiter distingvunt inter locationem ad longum tempus & ad modicum, ut illo casu ad Conductorem transeat, non hoc casu. Panorm. *in c. 7. n.* 5. Berlich. *Decis. 166.* & quos allegat Finckeltk. *d. tr. c. 5. n. 25.* Sed indistincte in Conductorem transire volunt Finckelth. *d. c. 5. num. 23. & observ. 3.* & Carpz. *c. 37. def.* 22. Verum cum non tam commodum quam honorem spectet & ad firmam concedere *in d. c.* 7. procul dubio non de locatione simplici accipiendum, & cum conductor Domino invisum præsentare possit, verior communior sententia retinenda. Ad Usufructuarium tamen transire volunt hoc jus ut tradunt DD. relati â Wammes. *c. 435. n.* 1.

53 In Confiscatione bonorum etiam jus Patronatus confiscari volunt Panorm. *c. 10. n. 3. dub. 87.* & quos recen-
54 set Wammes. *c. 480. n. 1.* Quando autem Patronus cesit bonis, an possit ille ipse præsentare Pastorem, an vero Creditores quib⁹ cessa sunt bona? Et sane cum Carpz. *in Jurisprud. Eccles. lib. 1. D. 44.* puto, debitorem ipsum debere præsentare, quia adhuc est Dominus bonorum, quibus annexum est Jus Patronatus, & præsentare non pertinet ad fructus æstimabiles; alias rationes proponit Carpz. *d. l.* Et quanta esset Confusio, si Creditores concurrentes diversarum dignitatum, confessionum, &c. in unam personam deberent consentire, quod etiam de Creditoribus immissis intelligo. Nam eo casu Debitor habet adhuc facultatem redimendi & liberandi prædium. Si ergo interim ab immisso Creditore præsentatus & vocatus esset Pastor, resoluto jure dantis resolvendum esset jus accipientis, quod hoc in casu oppido absurdum. Brunnem. *de Jur. Eccles. L. 2. c. 8. n. 14. 15. & 16.*

Privatur præterea quis actu exercendi hoc jus vel pro una hac vice tantum, salvo tamen jure in futuris casib⁹, quando indignum præsentavit. *C. 29. X. h. t. & arg. C. cum in cunctis. §. fin. X. de Elect.* Borell. *d. t. 32. n. 28.* Vel quando tempus præterlabi passus est *c. 27. h. t.* quod est quatuor mensium si Patronus Laicus, vel sex Mensium si Patronus Clericus per *Cap. 22. & 27. X. h.* quod tempus non â die vocationis officii sed notitiæ currit. Finckelth. *in tr. de Jur. Patr. C. 6. n. 58.* Carpz. *Jurispr. Eccl. L. 1. def. 15.* Vel totum amittitur destructione Ecclesiæ, (1) si eam reædificare nolit, (2) dote ademta, (3) Sententia, (4) Cæde Clerici ejus Ecclesiæ. *c. 12. X. de pœnis.* (5) Præscriptione *c. 11. X. de Præscript.* non quidem longi aut longissimi temporis, quia officium suum Ecclesiæ præstare non tenetur nisi imploratus, & videtur esse res meræ facultatis, an suo Jure uti velit, Balbus *de Præscript. p. 4. quint. quæst. pr. 1. qu. 23.* sed immemoriali, qua Ecclesia suam libertatem recuperat. Ant. Faber. *d. tr. de Relig. reg. l. 3. c. 8. n. 8. & 9.* Menoch. *Cons. 701. n. 105.* (6) Confiscatione omnium bonorum. (7) Resignatione *c. 14. h. t.* (8) Abusu, sed hoc causa cognita,

gnita, si abusus sit gravis & cum dolo
conjunctus. Huc refertur si Patronus
venales habuerit Parochias & plus li-
citantem præsentet, quod sanè Simoni-
am sapit. Dn. Stryck. *in not. ad Brunnem.*
Jus Eccles. L. 2. c. 8. n. 28. (9) Unione Ec-
clesiæ patronatæ cum collegiata facta
cum consensu Patroni &c. Weber. *de*
Jure Patron. posit. 90. Brunnem. *de Jur.*
58 *Eccl. L. 2. c. 8. n. 28.* Quia etiam natura-
lis ratio svadet ut illi, à quo beneficium
recepimus, iterum beneficium refera-
mus, *leg. si in sortem §. libertus. ff. de con-
dict. indebiti*, è re erit, pauca hic subji-
cere, quæ commoda Patronus in re-
munerationis locum sentire debeat.
59 Debetur itaque Patrono non solummo-
do honor competens in processione &
sessione; Quod de primo atque eximio
loco interpretatur Carpz. *L. 1. d. 55. n.*
60 *10.* Et quod in precibus Publicis Eccle-
siæ Patroni specialiter debeat fieri men-
61 tio. Carpzov. *l. 2. def. 259.* Item Ius se-
62 pulturæ, sed & ad incitas redacto cum
uxore, filiis atque necessariis famulis
alimentatio. *Cap. 25. extr. de Jure Patron.*
Ioach. Steph *lib. 4. de Jurisdict. cap. 13.*
*C. quicunque fidelium 30. vers. ipsi aut fi-
lii eorum C. seg. 16. q. 7.* adeo, ut etiam
pro dignitate Patroni alimenta mitten-
da sint in ipsius habitationem sumtibus
Ecclesiæ. Lambert. *artic. 10. quæst. 3. pr.*
n. 4. Coler. *de alim. lib. 1. Cap. 13. n. 79.*
Si enim ipsi in casu paupertatis ea, sine
quibus commodè vivere non potest,
ab Ecclesia denegantur, tunc Iudicem
Ecclesiasticum implorare potest, Citad.
artic. 4. p. 6. n. 3. quæst. 259. ut ipsi ne-
cessaria alimenta porrigantur. Sed
quando Patronus in tali necessitudine
intelligatur constitutus, ita ut pauper
dicatur & alimentandus sit ab Ecclesia,
Iudicis arbitrio relinquendum esse pu-
tat **Unrath** *de Jure Patr. Th. 4. n. 2. memb.*
2. Bene tamen inspiciendum an dedu-
ctis Ministrorum Ecclesiæ alimentis ad-
huc aliquid supersit, de quo ratione ali-
mentorum citra præjudicium Clerico-
rum Patrono aliquid superesse possit.
arg. leg. si quis à liberis §. de alimentis 25.
ubi, quamdiu liberto supersit, & Patro-
no desit. *ff. de agnos. lib.* Martin. Coler.
de Aliment. Lib. 1. c. 15. n. 48. Ratione
paupertatis autem cessante, alimenta
Patrono justè denegari possunt. *C. qui-
cunque fideliter 30. vers. redacti fuerint ad
inopiam X. de Jur. Patr.* Nimis autem 63
nonnulli Patroni Jus Patronatus exten-
dunt, & Iura Episcopalia usurpant ac
cum hoc confundunt, *v. g.* Iurisdictio-
nem in personas Ecclesiasticas sibi tri-
buunt, vel reversales poscunt aut cer-
tam formam Sacrorum præscribunt;
Alii vero ex avaritia bona Ecclesiasti-
ca administrant, & ad se rapiunt. Quos
perstringit Brunnem. *de Jur. Eccles. L. 2.
c. 8. §. 30.* vid. Dn. Stryck. *ad d. loc.* Ibi
Schutz und Schirm gibt keine Obrigkeit.
Carpzov. *L. 1. def. 13.* Ubi laudatus Dn.
Stryck. de Marchia & Pomerania refert,
quod Patronis ibidem competat jus re-
movendi vocatum Pastorem, modo hoc
prævio Processu & quidem in Consisto-
rio ventilando fiat. Postquam itaque 64
Patroni in Ecclesia fundata, ædificata
atque dotata vigore Iuris Patronatus
tum honorem in præsentando, tum
alia commoda consequuntur, oneribus
pro defendenda Ecclesia subeundis se
subtrahere non debent, juxta regulam:
Incommoda cujusque rei sequuntur e-
um, quem sequuntur commoda. *C. qui
sentit onus de reg. Juris in 6. l. secundum
naturam 10. de reg. juris leg. unic. §. pro
secundo 4. C. de caduc. tollend.* in tantum,
ut potius Ecclesiam ejusque bona pro
viribus contra omnes hostiles conatus
defendere quam maxime nitantur *C.
filiis 16. q. 7.* atque curent, ut reditus 65
Ecclesiæ non in alios, quam sint consti-
tuti, convertantur usus. *arg. C. Cura pa-
storali 11. extr. de jure Patron. Cap.* **1.** *in
verbis Vicarios decenter tractare. in Clem.
de jure Patron.* Lambert. *pag. 3. 97. n. 5.*
Potissimum etiam Ecclesiam collapsam 66
Patronus reædificet, aliàs Iure suo Pa-
tronatus cadit, & illud reædificans cum
consensu Episcopi sibi acquirit, *l. qui
res §. aream ff. de solut. C. quærisd. Con-
secrat. dist. 4.* Peccius *de Eccl. repar. cap.
341. n. 1. & seqq.* nisi prior ille Domi-
nus etiam ex suis bonis, fundis, præ-
diis & reditibus dotem Ecclesiæ con-
stituerit. Eo enim casu, uti superi-
us dictum, Ius Patronatus apud eun-

 dem

dem manet, adeoque ille, qui Ecclesiam ex suo reficit, Compatronus fit. Roch. de Curt. *verb. construxit quæst. 8.* Peccius *cap. 34. n. 2.*

Sed quid si dos Ecclesiæ bello, furto, incendio aut alio casu fortuito absque culpa Patroni adeò sit deperdita, ut Ministris Ecclesiæ de dote amplius alimenta necessaria erogari non possint, an eo casu Patronus de novo de sufficienti dote prospicere debeat? Negatur. Ratio est, quia actus ultra intentionem non obligat. *l. omnis 19. ff. de reb. cred. l.*
67 *fin. C. ne uxor pro marito.* Sed quia impium est eos, qui curas animarum habent, necessariis alimentis destitui. Ideoque hoc casu, si ærarium non habeat unde vivant Pastores, Parochiani in subsidium tenentur, ipsisque alimentandi onus imponitur. Sigismund. Finckelthaus *de Jure Patron. c. 4. n. 95.* Constituunt enim hi non modo Ecclesiam *l. Jubemus. 14. in princ. C. de SS. Eccl.* sed & ipsorum interesse ac commodum maximoperè in eo versatur, ut parochus bono ac pleno stipendio donatus curam animarum haud impeditus gerat. Et hoc casu ad Magistratum, ceu nutritium Dei, Ecclesiæ maximoperè cura hæc pertinere debet. Theod. Reinking. *de regim. Eccl. lib. 3. Class. 1. cap. 8.* Leder. *de jur. Patron. §. 11. & 12.*

68 Probatur Juris Patronatus possessio etiam ex unica præsentatione secuta tamen institutione; Joseph. Mascard. *de prob. Concl. 968. n. 6.* quia quando agitur de Jure Patronatus, novissimus attenditur status, cujus probatio probatur per novissimos actus, Anth. Faber. *in Cod. lib. 6. tit. 1. defin. 5. n. 3.* quæ possessio tamen actoris non relevat si petitorium intentatur. Non enim sequitur, possidet: Ergo est Dominus. Paul. de Citad. *in tr. de jure Patron. part. 6. q. 17.* Secus si agitur possessorio solo, vel petitorio & possessorio simul. Quare conducit actori potius agere possessorio solo vel petitorio & possessorio simul. Mascard. *d. Prob. d. l.* Quod & ultimus actus possessionis in materia Juris Patronatus præcipuè attendendus, & pro eo pronunciandum, donec in petitorio causa aliter deducta, latè responso quodam probat. Dn. Stryck. *in addit. ad Brunnem. jus Eccles. L. 2. C. 8. §. 8.*

A Jure Patronatus differt plurimum 69
jus Protectionis, seu Advocatiæ, quod ab Ecclesiis videtur ortum, dum Ecclesiæ & Monasteria affectabant protectionem, potentioris contra injurias laicorum, quod quidem videtur *in jure Canon.* prohibitum *in Cap. 2. de Reb. Eccles. non alien. in 6.* sed mansit tamen in Germania illud Jus, quod etiam continebat inspectionem redituum Ecclesiasticorum de quo pluribus Klock. *Vol. 1. c. 37. n. 4.* Differunt & in eo quod Patronus habeat præter jus defensionis potestatem præsentandi aliquem ad Ecclesiasticum beneficium, Protector vero eo careat. Et quod Patronus inops alimentari debeat, Protectori vero nulla debentur alimenta. Finsterwald. *lib. 2. Obs. 72. n. 7.*

CA-

CAPUT V.

DE PAGIS.

SUMMARIA.

1. *Pagi inter præcipuas pertinentias prædiorum recensentur.*
2. *Pagus sumitur vel pro parte Regionis.*
3. *Vel pro Villis muris portisque carentibus.*
4. *Veteres Germani Pagatim habitabant.*
5. *In Pagis hodie aut sparsim aut conjunctim domus collocantur.*
6. *Pagus quomodo differat à Civitate?*
7. *Quomodo à Vico:*
8. *Quomodo à Mercatu?*
9. Pagi *in Germania Urbibus antiquiores.*
10. *Tempore Carolingorum Civitates in Germania paucæ.*
11. *Tempore Henrici Aucupis frequentiores ædificatæ.*
12. Pagus *quid sit?*
13. Pagorum *varia conditio in Germania.*
14. Pagi *liberi & Immediati.*
15. Pagi *in Saxon. dividuntur* in Ambts-Dörffer und Gerichts-Dörffer.
16. Gemeinschaffts-Dörffer *qui sint?*
17. *Judicia* Paganica *cur constituta?*
18. *Judicia* Paganica *antiquorum Germanorum.*
19. *Quomodo ea constituta fuerint?*
20. *Hodiernus* Pagorum *status per Germaniam.*
21. *Jurisdictio quomodo hodie in pagis Nobilium exerceatur?*
22. *Quomodo in pagis immediatæ* Princi*pis jurisdictioni subjacentibus.*
23. *Scultetus quis sit?*
24. *A quo constituatur?*
25. *Quandoque plures Sculteti constituuntur in uno pago.*
26. *Quomodo hodie fiat constitutio?*
27. *Quando subditi unius* Pagi *pro parte sint sub Præfectura* Principis, *pro parte vero sub Vasallo, quomodo debeat fieri constitutio Sculteti?*
28. *Sculteti Hæreditarii qui?*
29. *Sculteti Officium in quo consistat?*
30. *In quibusdam locis Scultetis certa instructio solet præscribi.*
31. *Eorum juramentum.*
32. *Scabinorum Officium.*
33. *Adjunguntur nonnullibi Scultetis quidam dicti* Heinbürgen.
34. *Eorum officium.*
35. *Quandoque plures adjunguntur Scultetis dicti* vier Männer.
36. *Sculteti communiter nullam habent jurisdictionem.*
37. *Umbra tamen jurisdictionis remansit.*
38. *Quomodo Sculteti mulctare possint suæ Conditionis homines?*
39. *In quibusdam locis Sculteti aliqvam habent jurisdictionem.*
40. *An testamentum coram Sculteto & Scabinis conditum subsistat?*
41. *Ordinationes Paganicæ quæ?*
42. *Quis possit Ordinationem Paganicam præscribere?*
43. *Capita Ordinationis Paganicæ præcipua.*
44. *Transgressores ejus quomodo puniantur?*
45. *Bona communia Pagorum quæ sint?*
46. *Ad quem usum impendenda?*
47. *Illorum libera dispositio Rusticis non est relinqvenda.*
48. *Pagi possunt statuta condere, restitui in integrum, consvetudines suas, habere districtus It.* Dorff-Fluren.
49. *Quorum debet fieri certa descriptio in libro dicto* Flurbuch.
50. *Inspectio Agrorum* Flur-Beziehung *quotannis fieri debet.*
51. *Ut hæc inspectio rite fiat quæ requirantur?*
52. *Effectus districtus agrorum.*
53. *In Pagis regulariter jus Braxandi & Opificia exercendi est prohibitum.*
54. *Jus Braxandi in quibusdam Germa-*

nia

niæ Pagis permissum.
55. *Commercia exercendi & negotiatio Pagis interdicta.*
56. *Nisi specialiter hoc ipsis sit concessum, vel consvetudine introductnm.*
57. *Idem de Opificiis sentiendum.*
58. *Encænia quæ sint?*
59. *De his certæ Ordinationes promulgatæ.*
60. *Encæniorum tempus in quibusdam locis ad unius tantum diei spatium restrictum.*
61. *Ordinationes sumtuariæ in rusticorum conviviis.*
62. *Item in eorum compotationibus.*
63. *Quando conis ludere ipsis permissum?*

1 CUm inter præcipuas pertinentias Prædiorum recenseantur & Pagi, merito de his ante alias erit agendum. Vocabulum au-
2 tem Pagi in duplici significatu sumitur, latissimè scil. pro parte Regionis, atque ut Regio in Pagos, sic pagi in villas, Oppida & Burgos distributi erant. Bignon. *ad Marculf. form.* Ita Iul. Cæsar *Lib. 1. de Bello Gall.* Pagum Tigurinum nominat. Omnis enim Helvetia in quatuor pagos, i. e. districtus divisa fuit. Et Austria in diplomate Ottonis III. dicitur Pagus Bojoariæ, Charta Ludovici II. Regis apud Gvilimannum *de Rebus Helvet. Lib. 1. c. 2.* Curtim nostram Turegum in pago Turgaugensi, & Pagellum U-
3 raniæ. Dein strictè notat vicum seu villas muris portisque carentes, Germ. Ein Dorff / sicuti Ulpianus videtur vocem pagi accipere *in l. 4. de Censibus*, ubi dicitur, forma censuali esse cautum, ut ager sic in censum referatur nomen fundi cuiusque, & in qua Civitate, & in quo pago sit, & quos duos vi-
4 cinos proximos habeat. Villarum igitur intuitu pagi vocantur, qui vulgari hominum conventu pagatim incoluntur instar pagorum Polonicorum. Cromer. *Polon. Lib. 1.* Tacit. *de Mor. German.* Iunctas sedes *inquit* incolebant sicut fontis aut campi, vel nemoris occasio admonuit. Quisque suam domum certo spatio circumdedit, vel propter incendii periculum, vel propter barbariem ædificandique im-
5 peritiam. In pagis autem hodie vel sparsim amplius spatiis locantur domus, aut sedibus conjunctis habitatur.
6 Et differt à Civitate, vico, & mercatu, à Civitate differt quod Civitas sit societas hominum ad vitam commodius degendam intra muros degens, quæ certis juribus ac privilegiis Civium propriis gaudet: Pagus verò sit congregatio hominum ruricolarum, in locò nullis muris aut vallis munito habitantium, juribus civitatum carens. A vico verò dif- 7
fert, quod pagus ex pluribus constet vicis absque munitione & muro, vicus vero nil aliud sit quam locus publicus, ædificiis utrinque cinctus, per quem incolæ transeunt, Germanicè eine Gasse / Knipschild. *de jur. Civ. Imper. L. 1. c. 1. n. 37.* quamvis impropriè vicus nonnullis pro pago accipiatur. Mercatus est 8
Germ. Marck-Flecken / quæ forum Civilem & criminalem Iurisdictionem ejusque signa propria habet, welches eigene Gerichte / Stock und Galgen hat / Besold. *Thes. Pract. Verb.* Marck-Flecken / quibus caret pagus.

Pagi vero urbibus in Germania mul- 9
to antiquiores sunt. Tempore enim 10
Carolingorum Civitates in Germania in exiguo numero fuerunt; Hungaris 11
autem in Germaniam irrumpentibus & Imperio à Francis ad Saxones devoluto civitates frequentiores ædificari cœperunt: Henricus enim Auceps Imp. oppida in Germania hinc inde noviter condere & munire incepit, translatoq; nonoquoque viro ex agro & pagis, in prædicta oppida tertiam quoque partem omnium frugum illorum in ædib⁹ à se exstructis reservare jussit, ut in bello nihil alicui rerum deficeret omniaq; rebus & viris plena essent. Lehman. *Chron. Spirens. L. 5. c. 1.* Hoc exemplum Henrici Aucupis in bello cum Henetis gesto im Wendischen Kriege secutus est Albertus Ursus Ascanius, itemque alii Principes in bello Hussitico, quæ bella multis Civitatibus in hisce regionibus

12 bus originem dedere. Poteſt autem dici
pagus congregatio hominum ſedibus
conjunctis ruris colendi gratia habi-
tantium, ſive eſt locus ex paucis vel
pluribus ædificiis plerumque ſine mu-
ris & portis conſiſtens, jureque civita-
tis carens. Dn. Fritſch. *de Pag. Germ. C.
3. num. 1.*
13 Pagorum vero Germaniæ varia eſt
14 conditio. Quidam pagi ſunt liberi, &
imediati, & vocantur freye Reichs-Dörf-
fer / quos innuit inſtrumentum Pacis
Germ. *art. V. §. 2. ibi.* Ut & Communita-
tibus & Pagis immediatis. Horum con-
ditionem deſcribit Goldaſtus *in Epiſc.
dedic.* Der Reichs-Handlung / qui etiam
nomina addit: Es ſind freye Reichs-Dörf-
fer / Süffelheim / Galramſtein / Gamb / U-
lechles uf der Leut-Kirchner Heyde ꝛc. und
andere ſo mit hohen und niedern Gerichten
begabt / und allein Käyſ. Maj. ohne Mittel
15 unterworffen. In Saxonia & alibi Pagi
quidam dicuntur Ambts-Dörffer / quo-
rum incolæ immediatè ſubjacent Iuris-
dictioni Præfectorum Principis; Alii
Gerichts-Dörffer / Edelmanns-Dörffer / in
quibus Nobiles vel alii jurisdictionem
tam ſuperiorem vel inferiorem habent.
16 Præterea ratione condominii pluribus
dominis in loco competentis pagi qui-
dam dicuntur Gemeinſchaffts-Dörffer /
ſo drey / vier oder mehr Herriſch ſind / Knich.
de Superior. Territ. c. 4. n. 56.
17 Quia de Pagorum habitatoribus ru-
ſticis, ſcil. & eorum prædiis alibi di-
ctum, ideoque de eorum Iudiciis hoc
loco agendum. Iudicia autem Paganica
(Dorff-Gerichte / Feldt-Gerichte) ideo
conſtituta putantur, quod maximope-
re Ruſticorum interſit, ſibi in Pagis jus
reddi, nec ſubinde ad urbem trahi, ne
agricultura impediatur. Auth. *Agri cul-
tores. C. quæ res pign. oblig. poſſ. rubr. Cod.
de Ruſt. ad null. obſeq. revoc.* And. Knich.
de Superior. territor. C. 4. n. 458. Unde &
citatio dicitur nulla, quando vocatur
multitudo ruſticorum, quod turbentur
in agri cultione *Nov. 80. §.* Si verò ali-
18 qui. Neviz. *Conſ. 61. n. 24.* Diverſa au-
tem fuere judicia paganica apud anti-
quos Germanos ab hodiernis, illa ta-
men hodie maximam partem in deſue-
tudinem abierunt, de quibus vid. Schi-
fordegker. *Lib. 3. Tract. Jur. 23. quæſt. 2.*
ubi tractat de Iudicio Paganico in Sile-
ſia, vulgo drey Ding dicto; Ding enim
olim judicium ſonabat. Land-R. *Lib. 1.
art. 12.* Ad quod conſtituendum tres
partes fuiſſe requiſitas traditur. Pri- 19
marum partium erat Advocatus Pro-
vincialis, qui in judicio præſidere dice-
batur. Secundarum partium erat Scul-
tetus, qui ab Advocato Provinciali con-
ſtituebatur, cujus Miniſter intelligeba-
tur. Tertiarum verò partium erat do-
minus villæ, in cujus pago judicium
exercebatur, qui judicio tantum adſi-
debat. Pari ratione emolumenta juris-
dictionis, quam exercebat Advocatus
Provincialis, in villis in tres partes di-
ſtribuebantur, ſic ut Advocatus Provin-
cialis, Scultetus & dominus villæ in
percipiendis hujusmodi fructus con-
currerent, & quilibet eorum tertium
denarium ferret. Sed mutato ſuperio- 20
bus Seculis Reipublicæ Germanicæ ſta-
tu Iudicia Paganica etiam mutatio-
nem paſſa ſunt: cum enim Duces, Co-
mites aliique Illuſtris conditionis viri
ab Imperatoribus terras & provincias,
quarum antea Rectores & Præfecti e-
rant, hæreditario titulo ac jure cum o-
mnimoda Iurisdictione (quam hodie
Superioritatem Territorialem vocant)
obtinuere, ſucceſſu temporis Principes
illi Nobilibus ac Vaſallis ſuis caſtra, op-
pida, villas & pagos cum jurisdictione
per inveſtituram conceſsêre, alios au-
tem pagos, caſtra & villas ſub immedi-
ata jurisdictione ſua retinuere. Unde
pagi uti ſupra dictum duplicis ſunt ge-
neris; Quidam dicuntur Gerichts-Dör-
fer / alii Ambts-Dörffer. In illis Nobiles & 21
Domini Iurisdictionales non amplius
per Sculteros & Scabinos Iurisdictio-
nem exercent, ſed vel ipſi Iudicio præ-
ſunt, wann Gerichts-Tag gehalten wird /
vel illud certo Officiali, quem Gerichts-
Verwalter vocant, committunt. Coram
quo etiam ipſorum Nobilium cauſæ ad-
vers⁹ ſubditos ſuos ventilantur ac diju-
dicantur. Uſu tamen receptum ut exer-
ceatur talis conveniendi mod⁹: non qui-
dem ſub ea qualitate, ut ipſe Nobilis

 Proces-

Processum dirigat, neque etiam ut ipsi Sculteti & Scabini sententiam ferant, sed tantum ut judicium isti constituant, & Notarius juratus præsto sit, qui Acta conscribat & ad Collegium Iuridicum dijudicanda transmittat. Dn. Ziegler. *in Dicast. Concl. 12. §. 31.* Zasius *in l. qui jurisdictioni n. 13. ff. de Jurisdict.* Ubi testatur hanc generalem in Romano Imperio consvetudinem extare. Quando autem criminale Iudicium instituitur, Actuario vel Notario Iudicii Scultetus & Scabini necessariò adhiberi debent. Plura quæ ad constitutionem Iudicii requiruntur vide supra *Lib. 3. c. 3. n. 28.*

22 *seqq.* In Pagis vero qui immediatè Principis Iurisdictioni subjacent, illa per Quæstores & Præfectos in domibus ad id destinatis, Ambt-Häuser / exercetur.

23 In Pagis porro considerandus venit Scultetus, qui est Præfectus rusticorum, à Magistratu vel Domino Iurisdictionali constitutus, ut plebem paganam repræsentans, vel solus vel cum Adjunctis Schöpffen oder Heimbürgen ea curet ac peragat, quæ tam domini quàm comunitatis nomine expedienda sunt.

24 Dependet autem constituendi jus Scultetum ab illo, qui habet Iurisdictionem; Rationem adfert Andr. Knichen. *de Superior. Territ. c. 4. n. 561.* quod Iurisdictio sine Sculteto & Scabinis aliisque ministris commodè explicari nequeat. *arg. l. 2. de Jurisd. C. præterea de Off. deleg.*

25 Quando autem Subditi pagani plures dominos recognoscunt, wenn das Dorff zwey/ drey/ oder mehr Herrig ist/ qui singulatim jurisdictionem in eos exercent, tunc quilibet dominus Iurisdictionalis suis Subditis Scultetum præponit, unde accidit, in uno Pago quandoque tres vel quatuor Scultetos reperiri.

26 In hisce terris communiter pagi distingvuntur in Ambts-Dörffer & Edelmanns-Dörffer; Illis per Præfectos durch die Schösser vi Iurisdictionis Superioris sui cui subditi Pagani immediatè subjacent præponuntur, werden von den Schössern zum Schultzen-Ambt erwehlet und confirmiret. In his autem Sculteti non à Præfectis sed ab iis, die mit Ober- und Unter Gerichten über das Dorff beliehen/constitui solent. Si subditi unius Pagi pro 27 parte sint sub Præfectura Principis, pro parte vero sub jurisdictione Vasalli, dicendum videtur, hoc casu in constitutione Sculteti concurrere debere Præfectum & Vasallum, nisi fortè subditorum der Gerichts-Unterthanen numerus sit exiguus & major pars ad se trahat minorem, ita ut illius ratio non habeatur. Quare consvetudo cujusque loci respicienda, juxtà quam Scultetũ à solo Præfecto Iurisdictionali alicubi electum fuisse refert Fritsch. *de Pagis Germ. c. 9. n. 3.*

Dantur insuper Sculteti hæreditarii, 28 Erb- und Lehn-Schultzen / quorum Prædiis annexum est hoc officium, ita ut simul cum prædio in feudum detur, & ad quemcunque possessorem transeat; Quales in Circulo Electorali Saxonico inveniuntur quam plurimi. Sculteti autem officium in hisce potissimum consistit: 29

I. Curet ut Ordinatio pagana vulgò die Dorff-Ordnung ab omnibus ac singulis rectè servetur, ejusque transgressores puniantur.

II. Ut inter paganos omnia ordine ac decenter gerantur.

III. Rixæ, verbera, pugnæ evitentur, ac incolæ pagi quietè ac pacifice inter se vivant.

IV. Delicta omnia Magistratui indicentur.

V. Delinquentes & refractarii capiantur, & Magistratui ad pœnam tradantur.

VI. Domus & habitacula rusticorum, ob præcavenda incendiorum damna, certo anni tempore visitentur.

VII. Universitatis Agrorum des Dorff Fluhrs fines & limites quotannis inspiciantur turbatique restituantur.

VIII. Ut incolæ domino operas decimas aliaque, quæ debent, præstent.

IX. Nec agri ac prata per malitiam hominum deteriora reddantur.

X. Ut viduis, pupillis, ac pauperibus prospiciatur.

XI. Ne per Zingaros, validos mendicantes, otiosos, vagabundos, simi-

similisque farinæ homines paganis damna inferantur.

XII. Ut plebs ab ipso convocato certo tempore & loco compareat,& mandata domini sui audiat.

XIII. Ut domini jussa & Mandata ab omnibus justè perficiantur.

30 Ut igitur Scultetis constet,quid muneris demandati ratio postulet, in nonnullis locis â Superiore certa norma seu instructio solet præscribi, ad quam observandam juramento adstringuntur. Fürstl. Sachsen Gothaische Schult-
31 theissen-Ordnung *de Anno* 1652. Formula autem juramenti talis est: Ihr sollet geloben und schweren/ allem demjenigen/ was in jetzo euch vorgelesenen Puncten enthalten/ bey auffgetragener eurer Verrichtung/ besten euren Vermögen nach/ treulich sonder Gefehrde und Ansehen der Personen/ nachzukommen. Hierauff folget nach gethanem Hand-Gelobniß der Eyd. Was mir anjetzo zu geloben und zu schweren fürgehalten worden/ ich auch wohl verstanden/ und darauff allbereit angelobet habe/ das will ich nach besten meinen Verstand/ Wissen und Vermögen stets/ fest und unverbrüchlich/ auch getreulich halten. So wahr mir GOTT helffe/ durch JESUM Chri-
32 stum unsern HErrn/ Amen. Scultetis adjungi solent Scabini Schöpffen à Iure inveniendo olim dicti Land-R. *Lib.* 1. *art.* 62. Daß Sie das Recht oder Urtheil finden oder schöpffen. Et nihil aliud erant quam Assessores Iudicii, quod hodienum in quibusdam locis, ubi Iudicia quæ Scabinatus vocantur, videre licet. Sed in Pagis Scabinis uti etiam Scultetis juris dicendi potestas valdè
33 imminuta est. Scultetis nonnullibi etiam quidam adjunguntur dicti Heim-
34 bürgen/ Vorsteher der Gemeinde/ Quorum officium est defendere plebem, quam repræsentant. Unde si quid Universitatis nomine peragendum aut concludendum est, eorum consensus adesse debet, & quando communi nomine universitatis paganæ aliquid per literas expeditur hæc formula ferè observatur: Wir Schuldtheiß/Vorsteher/Heimbürgen vel und ganze Gemeinde zu N. vid. Besold. *voc.* Heimbürgen.

Quando communitas est ampla, 35
præter Sculretum duo adjuncti, quatuor vel plures Viri alii, quos Vier Män- 36
ner appellant, eliguntur. Præterea Sculteti communiter nullam habent Iurisdictionem, cum tantum sint ministri atque executores eorum qui Iurisdictione pollent. Berlich. *P.1. Dec.*93. Illosque, licet in banco sedeant, omnia tamen ex jussu Nobilium ac Superiorum disponere, tradit Carpz. *Lib.* 1. *Resp.*99.
Umbra tamen quædam Iurisdictionis 37
apud eos remansisse videtur, dum homines suæ communitatis mulctare eis permissum, in tribus scilicet solidis aut 38
etiam in una vel altera amphora cerevisiæ. Sächs. Land R. *Lib.*3. *Art.*64. §. *fin.* ubi dicitur, Wettet man um 6. Pf. die werden den Bauren zu vertrincken gegeben. Coler. *de Proc. Exec. P.*2.*c.*1. *num.*
12. Nonnullis etiam in locis Sculteti 39
aliquam Iurisdictionem habent. Tabor. *de Testament. Principi oblato. C.* 5. §. 6. Quod etiam in Bavaria obtinere refert Wig.Hund.im Bäyrischen Stamm-Buch. *P.* 2. *p.* 401. Ibi: Dorff-Gericht ist nicht so viel als Hoff-Marck Gerichte/ welches die Niedergerichtliche Obrigkeit durchaus begreiffet/ Laut der Bäyerischen Landes-Enderung. Das ist allein um übermäßen/ überegen und dergleichen geringe Sachen/ hat auch nicht höherer als um 72. Pfennig zu straffen.

Unde facile deciditur quæstio, An 40
coram Sculteto & Scabinis Testamentum publica fide fieri possit? Si enim cum Berlichio supra laudato, quem sequitur Richter. *P.*1. *Decis.* 28. *n.* 4. præsupponas, Scultetos tales nullam omnino Iurisdictionem Gloss. Latis Land-R. *L.*3. *Art.*3. *Lit. D.* adeoque nec Actuarium & Acta habere, quæstio rectè negatur *per l.*19. Ibi: Actis cujuscunque judicis. Præjudicium tale adfert Richter. *d.l.* Ob wohl zween Gerichts-Schöppen bey Auffrichtung eures Bruders Testaments gewesen/ und der Dorff-Schuldheiß es besiegelt/ dennoch dieweil den Schöpffen vom Fürstl. Sächs. Amte oder dem Gerichte nicht befohlen/ sich hierzu gebrauchen

chen zu lassen/ und ein Dorff Schuldtheiß das Testament/welches nur von zwey Zeugen auffgerichtet / hernach mit Auffdrückung seines Petschaffts nicht kräfftig machen oder confirmiren kan ꝛc. Unde singulari cautela hic opus esse tradunt, nempe ut superior Magistratus prius adeatur qui Sculteto & Scabinis hoc specialiter injungat, ut Testamentum publica fide recipiant, idque omne Notarius ad id adhibitus diligenter annotet. Finckelthaus *disp. 3. qu. 4. in fin.* Carpz. *p. 3. C. 3. Def. 21.* Si verò alicubi Scultetum jurisdictionem demandatam atque etiam judicii Actuarium habere contingat, vel saltim Pastor loci ad hoc munus adhibeatur, uti Tabor *citato loco* statuit, non indistinctè negandum esse tale testamentum valere tradit Dn. Fritsch. *d. tr. c. 12. n. 11.* Facit, quod jura rusticis hac in parte ob eorum simplicitatem plus indulgeant *l. ult. C. de Testament. add.* Carpz. *P. 3. C. 3. def. 21.* Ubi ait: Non inficior validè quem testari coram Sculteto & Scabinis paganis, quibus specialiter Iurisdictio concessa & demandata fuit, quos Domini ac Nobiles ad Testamenti factionem ablegavere. Cum quo consentit Dn. Stryckius *in Usu Modern. Dig. ad Tit. de Jurisd. §. 9.* Concessa Jurisdictione Scultetis testamenta coram ipsis condita subsistere tradit Tabor. *d. l. C. 1. §. 6.* quod ibi extra controversiam ubi Jure Feudi aliquis Scultetus constitutus, wenn er mit dem Schultzen-Gericht belehnet ist. Horum Jurisdictio propria, illorum magis delegata dicenda. Stryck. *d. l.* Ut

41 Pagani eò melius in officiis retineantur, tuendi inter eos boni ordinis gratiâ, quibusdam in Pagis certæ Ordinationes sunt introductæ, quæ Dorff-Ordnungen

42 dicuntur; Potestas autem ordinationem paganicam Rusticis præscribendi non est penes eum, qui in pago jurisdictionem habet, multò minus penes Scultetum aut ipsam communitatem Rusticanã, sed penes eum, qui superior dominus est. Scilicet vigore superioritatis territorialis ejusmodi Ordinationes condi, vel confirmari solent. Et fit confirmatio illa plerumque à Præfecto vel Quæstore, rarius â Curia Principis. Fritsch. *d. l. c. 14.* Illius vero præcipua 43
capita hæc esse solent:

I. De reditibus communiter colligendis ac rationibus coram Præfecto dem Gerichts-Beamten reddendis.
II. De Ordine in coquenda & vendenda cerevisia servando.
III. De conventibus communitatis instituendis, eorum forma ac modo.
IV. De agris & pratis contra eorum violatores custodiendis damnisque præcavendis.
V. De pastura pecorum exercenda.
VI. De pace & quiete inter paganos & vicinos tuenda.
VII. De modo mulctandi eos, qui contra ordinationem delinquunt.

Ubi sciendum, quod, licet Sculteus 44
& Rusticorum Præfecti seu Pagorum Magistri Bauer-Meister regulariter aliqua Jurisdictione non sint armati, Umbra tamen quædam Iurisdictionis, uti *supra* dictum, apud eos remansisse videatur, dum homines suæ Communitatis Ordinationes transgredientes mulctare eis permissum in tribus scil. solidis, aut etiam in una vel altera amphora cerevisiæ, nonnunquam etiam plus vel minus pro modo delicti, und solch Straf-Bier wird hernach in der Gemeinde oder in Gerichten vertruncken. vid. Matth. Coler. *de Process. Execut. P. 2. C. 1. n. 12.* Land-R. *Lib. 3. Art. 46. §. fin.* Coler. *decis. 161. n. 31.*

Quemadmodum etiam Universita- 45
tes Civicæ quædam bona habere solent communia, quæ specialem usum ad quem destinatæ præbent illis qui in eis vivunt § *6. Inst. de Rer. div.* sic universitates paganicæ, die Dorffschafften/ Dorff-Gemeinden/ nonnullis in locis ejusmodi bona posſident, quæ sunt in patrimonio pagi, & quorum usus non est singulis in pago plerumq; viventibus communis. Sunt autem res illæ agri, prata, sylvæ, piscinæ, pascua &c. Horum reditus, qui quandoque ducentos, trecentos &c. florenos quotannis excedunt, colligere solent Curatores plebis der Gemeinde Vorsteher. Et si quid impendendum in communem pagi utilitatem,

tem, *v. g.* ad persequendam litem, tuenda communia pagi ædificia, jura, &c. id ex fisco seu ærario pagano desumi-
47 tur. Cavendum autem est, ne communitati rusticanæ libera dispositio de reditibus istis relinquatur, accidit enim reditus tales, vel per luxuriam rusticorum quandoque consumi, vel alio modo malè impendi. Unde salubri consilio quibusdam in locis institutum, ut Scultetus & Curatores pagi Officiali â Superiore constituto quotannis justam rationem accepti & expensi reddant. Fritsch. *d. l. c. 18. §. 1. & 2.*

48 Cæterum Pagos posse Statuta condere & suas consvetudines habere, itemque restitui in integrum, dubium non habet argumento eorum quæ dicta sunt *ad cap. 13. n. 19. supra Lib. 1.* seseque ad voluntariam collectationem obstringere possunt Faust. *de Ærar. Clas. 3. Ord. 94.* Solent & Pagi plerumque suos habere agrorum districtus, ihre gewisse Fluhren und Bezircke. Nimirum publicæ interest cujuslibet civitatis aut pagi agros certo districtu comprehendi & à vicinis disterminari ad præcavendum Lites & confusiones jurisdictionum, quæ nunquam non inter confines oriri solent.

49 Cumprimis necessaria est publica descriptio universitatis agrorum ac limitum in libro quem vocant, das Fluhr-
50 Buch. Ne autem limites ac termini Universitatis paganicæ agrorum turbentur, utile est quotannis eos inspici, quod dicunt das Fluhr und Gräntz beziehen. vid. Ordin. Provinc. Sax. Magdeb. *cap. 32.* von Verreinung und Versteinung der Felder. Ord. Prov. Sax. Gothana *part. 2.*
51 *c. 3. tit. 25.* Ut vero visitatio & inspectio terminorum districtus Pagani rectè instituatur, necesse est ut (1.) visitatio non privata, sed publica Universitatis vel etiam Magistratus auctoritate fiat; (2.) in præsentia vicinorum, der Benachbarten und Angräntzenden / cumprimis si dubium aliquod inter confines oriatur, (3.) adhibitis certis agri mensoribus ac viris terminalibus, mit Zuziehung geschworner Feldmesser / Steinsetzer. Peracta inspectio der Fluhr Begang in libro publico diligenter adnotanda, ut eò certior probationis fides in futurum haberi possit. *Ordin. Prov. Goth. d. tit. §.* Und damit. Quod effectus des Fluhr-Rechts attinet, sciendum quod juxta 52
multorum locorum mores ac consvetudines Jurisdictio ferè terminetur finibus districtus, so weit einer Stadt oder eines Dorffs Fluhr gehet. Propriè autem loquendo aliud est der Fluhr / aliud die Gerichte / quemadmodum differentia est inter signa & lapides jurisdictionis terminum notantes, & inter ipsos districtus agrorum pagi terminos, zwischen Gerichts-Steinen und Fluhr-Steinen. Quod venationes domino jurisdictionali competentes plerumque non districtus agrorum des Fluhrs sed jurisdictionis finibus, den Gerichts-Gräntzen so weit sich solche erstrecken / includantur; Pascua publica civitatis vel pagi regulariter finibus agrorum universitatis finiantur, ac præsumtio juris sit daß die Trifft / Huth und Weide sich weiter nicht denn biß zu Ende des Fluhrs erstrecken. Secundum locorum statuta alia ac diversa sunt jura & onera universitatis agrorum paganicæ, alia universitatis civicæ. vid. D. Fritsch. *in Tract. de Jur. Universitat. agror. c. 8. §. 6. & 7.*

Præterea in Saxonia nostra Electorali & plurimis Germaniæ locis jus 53
Braxandi, Commercia & Opificia in Pagis exercendi regulariter est prohibitum, nisi aliud consvetudine sit introductum. Erledigung der Lands-Gebrechen *de Anno 1661. Tit.* von Justitien-Sachen §. Und aber: ibi: Unsere in GOTT ruhende Vorfahren gantz reifflich und weißlich erwogen / auch ihre Ordnungen mehrentheils dahin gerichtet / daß ein Stand bey dem andern hinkommen / und weiln Handthierungen / Kauffmannschafften / und Handwercke zu treiben / desgleichen maltzen / brauen und schencken eigentlich denen Bürgern in Städten zu Erhaltung des Bürgerlichen Standes aus sonderbahren erheblichen Ursachen geeignet / auch derselben Wesen und Wohlstand darauff gleichsam gewidmet und gegründet. Die Prälaten / Grafen / Herren und von Adel / so

so wohl unsere Aemter und andere Gerichts-Herrn/ Bauren und Dorffschafften sich solcher Bürgerlichen Handthierung enthalten/ und zum Verderb unserer Städte nicht Ursach geben/ dahero Standes und Adeliche Personen ihrer Ritter-Solden und Güter/ und die Bauren ihres Pflügens und Acker-Wercks warten/ und also ein jeder seiner Vorfahren Fußstapffen nachfolgen sollen/ damit unter Standes-Personen/ Adel/ Bürgern und Bauren ein Unterscheid zu finden sey/ Gestalt uns denn auch/ als dem regierenden Chur- und Landes-Fürsten/ jeden Stand und Unterthanen in seinem Wesen/ Wohlstand und Nahrung zu schützen und handzuhaben oblieget.

54 Sciendum tamen est, quod in quibusdam Germaniæ Pagis jus Braxandi planè vel liberum vel certo modo restrictum sit. Sic in plerisque Comitatus Schwartzburgici & Stolbergici pagis ruricolæ Ius Braxandi, à Superiore jure privilegii ac specialis concessionis, habent.

55 Quod porro negotiationem & commercia Handel und Wandel attinet, ea ob supra allatam rationem rusticanis ubique ferè prohibita deprehenduntur per supra allegatam Revelationem Gravaminum Elector. Saxon. *Tit.* von Justitien-Sachen §. und aber. Idem sancitum legitur in Ordin. Polit. Saxo-Gothan. *P. 2. tit. 12.* Ubi dicitur: Weil Handthierung/ Kauffmannschafft und Handwercke zu treiben/ desgleichen Maltzen/ Schencken und Brauen eigentlich denen Bürgern in den Städten gebühret/ so sollen die von der Ritterschafft/ so wohl unsere Aemter und andere Gerichts-Herren/ Bauren und Dorffschafften derselben Geschäffte hinführo müßig gehen/ und die von der Ritterschafft ihrer Güter/ und die Bauren ihres Pflügens und Acker-Wercks warten/ und also ein jeder seiner Vorfahren Fußstapffen nachfolgen/ damit unter Adel/ Bürger und Bauren/ ein Unterscheid zu finden sey/ doch seynd hierinnen ausgeschlossen/ welche von unsern Vorfahren/ oder Uns Brauens und Schenckens oder auch ein und der andern Handthierung wegen privilegiret/ oder dergleichen durch die Verträge in Landgebrechen befugt. Concordat *Ord. Polit. Anhalt. Tit.* Von Brauen/ Schencken. ibi: Damit zwischen denen von der Ritterschafft/ Bürgern und Bauern ein Unterschied zu finden sey/ und also ein Stand neben dem andern seine Nahrung haben und in seinen Würden und Wesen bleiben und erhalten werden möge/ so ordnen/ setzen und wollen wir/ daß hinführo der von der Ritterschafft in ihren Gräntzen/ Dörffern/ Gerichten und Gütern für sich selbst anders nicht/ denn so viel einem jeden für seine Haushaltung von nöthen/ brauchen/ und sonst keinerley Bier ausschencken sollen. Item Wollen wir/ daß die Bauers-Leute/ oder die Gemeinden auf den Dörffern gantz und gar sich des Maltzens und Bier-Brauens enthalten sollen/ ausserhalb der Erndten-Zeit/ da dem Bauers-Mann für sich und sein Gesinde zur Nothdurfft zu brauen erlaubt seyn soll ꝛc. Et Ordinatio Polit. Mechlinburg. *Tit.* 29. *ibi:* Dieweil Brauen/ Schencken/ Kauffmannschafft und Handwercke treiben/ und dergleichen Handel zur Bürgerlichen Nahrung gehörig/ dadurch auch die Städte erhalten werden müssen/ darum ordnen und wollen wir/ daß die auf dem Lande sich solcher Bürgerlichen Handthierung sollen eusern/ der Adeliche Stand sich seinem Adelichen Wesen und Wandel nach von seinem Rittersold und Rittergütern unterhalten/ der Bauers-Mann sich seines Pfluges und seines Ackerwercks nehren und sonderlich Bier zu brauen und zu verpfennigen oder Handwercke auf den Dörffern zu treiben enthalten sollen/ damit ein jeglicher seiner Nahrung so ihm gebühret/ warte. Vid. etiam Ordin. Polit. Würtenb. *tit. 61.* Von Gewerben in Dörffern. 56

Alicubi tamen negotiandi libertas etiam Rusticis permissa, quorum mentio fit supra in allegata Ordin. Pol. Saxo-Goth. *P. 2. Tit. 12.* Doch sind hierinnen ausgeschlossen welche von unsern Vorfahren oder uns Brauens und Schenckens oder auch ein und der andern Handthierung wegen privilegiret. Sic in superiori Comitatu Schwartzburgico pagorum prope Sylvã Thuringicam sitorum dicti die Wald-Dörffer incolæ, cum ob Sylvas & Montes,

tes agricultura vel plane deficiat, vel admodum exigua sit, permissu Magistratus negotiationes libere exercent, varias merces cumprimis ex ligno confectas, Wald-Wahren/Hamburgum, Amstelodamum & in alia loca transportantes, & vel pecuniam, vel merces alias *v.g.* aromata, pisces arefactas &c. inde reportantes. Quosdam etiam Pagus ius Mercatuum Jahr-Märckte ob-
57 tinuisse constat. Pariter quibusdam pagis opificia exercere, linteones aliosque artifices habere permittitur: Nimirum in hac re ejusque loci consvetudines, quæ pro diversa conditione locorum variant, respiciendæ sunt. Fritsch. *d. tr. c.19.*

58 Cæterum generaliter in omnibus fere pagis & vicis Encænia die Kirmessen celebrantur, quæ sunt dies Festi initiales dedicationis templi. Polyd. Virgil. *de Invent. rer. L. 5. c. 7. & cap. 13.* Quæ dedicationes templorum in primitiva Ecclesia bonum & pium habuerunt initium. Convenit enim olim Ecclesia, Deoque gratias egit pro Ministerio Evangelii, verbi scil. & Sacramentorum, & rogavit Dominum, ut illud incorruptum conservare atque ad posteritatem transmittere dignaretur; Cum autem progressu temporis multi abusus inducerentur & Populus crapulæ in dedicationibus Templorum indulgeret, in quibusdam locis Encænia penitus sunt prohibita. Würtenb. Lands-Ordn. *tit. 103.* daß alle Gastereyen und Zusammen-lauffen der Kirch-Weihen fürder abseyn sollen. Nonnullibi ut in hisce terris abusus saltem Encæniorum sublati. Die enim Encæniorum solenni horis matutinis Sacra peraguntur & concio ad populum habetur, deinde per unum vel alterum diem vicinus vicinum vel amicus amicum ad prandium vel cœ-
59 nam invitat. Hinc Elector Bavariæ certam ordinationem Encæniorum eine Kirch-Tag-Ordnung promulgavit, quæ habetur in Ordinatione Politica *Lib. 3.*
60 *tit. 7.* ubi multi abusus sublati: In quibusdam etiam locis encæniorum tempus ad unius tantum diei spatium restrictum est, Ordinatio Polit. Saxo-Gothana *Part. 2. tit. 15.* ubi de encæniorum celebratione ita cavetur: Es sollen die Kirmessen in der Wochen auf den Dienstag/ der doch kein Festag oder Festabend sey/ gelegt/ auch solches Tages Vormittage die Kirchmeß Predigt verrichtet/ und von einen Bauren der Kirchmeß hält seinen Gästen mehr nicht/ als vier Essen gespeiset/ und des andern Tages nur ein Frühstück gegeben werden/ bey Straff zwey oder auch wohl mehr Gülden. Alibi per totam provinciam uno & eodem die encænia habentur. Fritsch. *de Pag. cap. 21. n. 3.*

Cum etiam Rusticani sæpius in Nu- 61
ptialibus aut Baptismalibus conviviis instruendis expensarum modum excedant, per Ordinationes sumtuarias nonnunquam eis repagulum objici solet. vid. Ord. Polit. Würtenberg. *Tit. 100.* Von Hochzeiten und Schenckungen *& tit. 101.* Von Tauff-Suppen/ ubi die Tauff-Mähler gäntzlich verbothen seyn. Ordin. Polit. Saxon. Elector. *de anno 1573. Tit.* Ubermäßige Kleidung und Zehrung/ ubi cavetur daß ein Bauers-Mann hinfürder zu einer Hochzeit über drey Tische Volcks/ und zu einer Kirchmeß oder Kind-Tauffen nicht mehr denn zu einem Tisch Volcks laden/ und keine Mahlzeit über 4. Gerichte geben/ noch länger denn einen Tag Hochzeit halten solle. Vid. Ordin. Saxo-Gothana *Tit.* Von Hochzeiten und Kind-Tauffen. In quibusdam Pagis usu receptum, 62
certis anni temporibus rusticanam plebem convenire & potando diem consumere, quod vocant das Pfingst- oder Gemeine Bier trincken; Et quia hac occasione varie peccatur, in Electoratu Saxoniæ de hoc provisum: Da die Gerichts-Herren wollen den Bauren das Pfingst- und andere gemeine Biere erlauben/ sollen sie ihnen nicht gestatten/ acht/ zehen oder zwölff Viertel Biers ihres Gefallens einzulegen/ sondern ihnen eine gewisse Anzahl nach der Gemeine des Volcks vergönnen/ und gebieten/ daß sie dasselbe friedlich/ züchtig und bescheiden nach den Feyertagen austrincken/ bey auffgesetzter Geld-Straffe/ da von jemand ein greulicher Fluch oder unzüchtige Rede gehöret würde. Ordin. Polit. *de Anno 1580.*

1580. *Tit.* 44. §. Und da sie. add. General-articul der Communion §. Wann die.

63 In ejusmodi ut & encæniorum solennibus rusticis equidem conis ludere permissum. Ordinat. Polit. Saxo-Gothana. *P.* 2. *Tit.* 15. *vers. ult. ibi:* Es sollen auch bey den Kirmessen die gesellige Kugel-Plätze so zur Kurtzweile angefangen den Gemeinden auf den Dörffern nachgelassen seyn/ doch daß einer darauf über einen Groschen nicht verspiele / noch Frembde oder Nachbarn wider dero Willen darzu ziehe. In diebus sacris vel dominicis ac Festis solennibus iidem & alii ludi multis in locis permissi sunt, qui tamen merito prohiberentur, cum nunquam sine aliqua Sabbati profanatione exerceantur. Osiander *de Sabbato.* Fritsch. *d. loc. c.* 21.

CAP. VI.

DE AGRIS.

SUMMARIA.

1. *Ager ab agendo dictus.*
2. *Ager quid sit?*
3. *Quid sub se comprehendat?*
4. *Ager divisus quid?*
5. *Ager assignatus.*
6. *Ager Arcifinius.*
7. *Ager Purus.*
8. *Ager Novalis.*
9. *Ager subsecivus.*
10. *Ager Alluvius.*
11. *Ager Farrarius.*
12. *Ager Arvus.*
13. *Ager Tutelatus.*
14. *Quomodo veteres agros limitibus incluserint?*
15. *Versus agrorum qui fuerint?*
16. *Schema hujus rei.*
17. *Considerantur agri vel in universum vel ut singuli.*
18. *Universitas agrorum* Stadt- oder Dorff-Flur *quid?*
19. *Districtus universitatis certis limitibus sunt includendi.*
20. *Ad quod requiruntur jurati Agrimensores.*
21. *Descriptio universitatis agrorum,* das Flur-Buch/ *debet ritè fieri.*
22. *Romani formas agrorum tabulis æneis inscribebant.*
23. *Qui aliquid in eis mutaverat L. Jul. Peculatus tenebatur.*
24. *Forma librorum Censualium quæ fuerit?*
25. *Quomodo descriptio agrorum* das Flur-Buch *hodie debeat fieri?*
26. *Ejus renovatio est necessaria.*
27. *Ichnographia agrorum in controversiis limitum valdè utilis.*
28. *Limites agrorum frequenter sunt visitandi.*
29. *Ad visitationem agrorum quæ requirantur?*
30. *Territorium, jurisdictio & districtus agrorum universitatis quomodo differat?*
31. *Lapides terminales districtus & Territorii seu Jurisdictionis sunt diversi.*
32. *Moribus tamen multorum locorum jurisdictio terminatur finibus districtus.*
33. *Quod & in Venatione servatur.*
34. *Pascua includuntur finibus agrorum.*
35. *Hinc si vicinus jus pascendi in alieno districtu sibi vindicare velit, incumbit ei probatio.*
36. *Huba quid sit?*
37. *Mansus quid?*
38. *Pretium agrorum pro eorum fertilitate variat.*
39. *Ager optimus dicitur qui fert fructum centuplum.*
40. *Agrorum fertilitas in Germania.*
41. *Florente Republica crescit pretium agrorum.*
42. *Bonitas agrorum est vel intrinseca vel extrinseca.*
43. *Agro vendito ad mensuram ripæ fluminum & viæ publicæ non veniunt in mensura.*

44. *Va-*

44. *Vasallus si agrum à saxis & nemoribus purgaverit finito Feudo impensas repetere potest.*
45. *An agrum in vineam redigere liceat?*
46. *Agrum contra feras sepimento munire prohibitum non est.*
47. *Ubi tamen nonnulli Consensum Superioris requirunt.*
48. *Pœna de Jur. Saxon. ejus qui arando partem vicini agri occupat.*
49. *De Jure Civili quid hac de re constitutum?*
50. *Numa inspectores agrorum constituit.*
51. *Hoc officium in Ducatu Würtenbergico tenent* Feld-Stüßler *dicti.*
52. *Solent itidem Custodes agrorum sive Camparii in quibusdam locis constitui.*
53. *Eorum Officium.*
54. *Damnorum Campestrium punitione & executione probatur jurisdictio.*
55. *Fructus agrorum dividuntur in frumenta & legumina.*
56. *Legumina quæ sint?*
57. *Frumenta quæ?*
58. *In taxatione Prædiorum quomodo frumentum æstimetur?*
59. *Frumenti copia utilis Reipubl. ideoque exportatio prohibenda.*
60. *An Lex vel statutum de non exportando frumento ferri possit?*
61. *An talis lex justa sit & obliget?*
62. *Quid tali casu frumenti nomine veniat?*
63. *An & farina?*
64. *An panem exportare liceat?*
65. *Item an hordeum & avenam?*
66. *Ut & Milium, Panicum & Oryzam.*
67. *Legumina hac lege vel statuto non continentur.*
68. *Certa frumenti taxa Reipubl. necessaria.*
69. *Quodnam justum taxationis pretium?*
70. *An Princeps præcise teneatur justum frumenti pretium constituere?*
71. *An possit eam taxam imponere quæ fuit tempore abundantiæ.*
72. *Res quæ in agris relinquebantur apud Hebræos veteres.*

1 AGer teste Varrone ab a-
gendo nomen accepit,
quia semper aliud in eo
fructus capiendi causa
2 fit, & agitur, estq; omnis
locus ad culturam a-
ptꝰ, modo sit sine villa, quod enim in ur-
3 be est area, id extra urbem est ager. Et
sub se continet arvum, arbustum, vine-
tum, plantarium, pomaria, oliveta, sali-
cta, loca venatoria, alvearia, aucupatori-
a, piscinam, vivaria, Vall. *6. Eleg. c. 41.* Re-
feruntur à Grotio *de Jur. P. & Bell. L. 2. c. 3.*
§. 16. tria agrorum genera; Docent nos
(*inquit*) mensores tria esse agrorum ge-
4 nera, Divisum & assignatum, quem limi-
tatum vocat JCtus Florentinꝰ *l. 16. ff. de A.*
R. D. quia manufactos limites pro finibꝰ
5 habet. Assignatum per universitatem si-
ve mensurâ comprehensum, puta per
6 centurias & jugera. Et arcifinium, qui
inde dictus docente Varrone quod fines
habeat arcendis hostibus idoneos i. e. na-
turales ut sunt flumina & montes, qui
etiam agri occupatorii dicuntur. Qua-
les fines etiam Germania nostra agno-
scit, sic etiam Tacitus de ea comme-
morat *c. 1. de Morib. German. n. 1.* Germa-
nia â Sarmatis mutuo metu & monti-
bus separatur. Et hanc agrorum spe-
ciem in dubio præsumi in Rebus Publi-
cis tradit Pufendorf. *de jur. Nat. & G. L.*
4. c. 7. §. 11. Deinde dantur & aliæ spe- 7
cies agrorum, ut est ager purus, qui ne-
que sacer, neque sanctus, neque religi-
osus est, sed ab omnibus hujusmodi
nominibus vacare videtur, *l. 2. §. 4. ff. de*
Rel. & sumt. fun. & hic opponitur mo-
numento, quod innuit *l. 9. C. d. t.* Porro
est ager novalis qui est terra præscissa,
quæ anno cessavit Brachfeld / prout de- 8
scribitur *in l. 30. §. 2. ff. de V. S.* Vall. *L. 6.*
Eleg. c. 42. Sequitur ager restibilis qui
restituitur & reseritur quotannis. Var-
ro *L. 4. de Ling. Lat.* Occurrit etiam a-
ger subsecivus, qui assignari propter in- 9
commoditatem non poterat Calvin. *in*
Lex. sub hac voce. Datur quoq; ager allu-
vius, quem paulatim fluvius in agrum 10
redigit, sive qui alluvione factus est, Cal-
vin. *d. l.* Deinde est ager farrarius, qui
fruges producit, far enim apud veteres 11
de omnibus frugibus dicebatur. *arg. l.*
58. ff. de Usufr. Arvus autem ager de-

 scribi- 12

scribitur, quod sit locus qui aratus, nondum satus est. Varro *L.1.de Re Rust.*
13 *c. 24.* Ager tutelatus est unde ligna in reparationem publicorum vel mœnium vel balneorum distrahebantur Dn. Stryk. *Dissert. de Agris desert. C.1. n.13. & seqq.*

14 Antiqui autem mensuras agrorum normalibus longitudinibus, ut scribit Hygenus, id est limitib9 includere consveverunt, primùm duos limites maximos constituerunt; unum, qui ab Oriente in Occidentem dirigeret, hunc appellarunt Duodecimanum, ideò quod inprimis ab eo terra tota metienda in duas divideretur partes; Decumanus postea dictus est. Alterum a Meridiano ad Septentrionem; quem Cardinem nominaverunt à mundi Cardine, cui in terra responderet. Reliquos limites fecerunt angustiores & qui spectabant in Orientem Prorsos, qui ad Meridiem Transversos appellaverunt. Omnis ergo hujus directionis longitudo rationalis Limes est appellatus. Fuerunt aliæ limitum denominationes; sed de duabus sufficiet dicere. Alii dicti Actuarii, alii Linearii. Actuarius est limes, qui primus actus est ab eo quintus quisque, quem si numeres cum primo sextus erit. Quoniam sex limites claudunt quinque Centuarias: reliqui medii limites Linearii appellati sunt, ab Italis proprio nomine Subruncivi. Decumano maximo latitudo fuit ex Divi Augusti constitutione pedum 40. Cardini maximo 20. Actuariis autem pedum 8. Quæ latitudo non solum mensuræ, sed & publici itineris causa data est. Unde Flaccus scripsit: Limites in Agris Divisis & Assignatis pervios semper oportuisse tam itineribus quam mensuris agendis. Aymus *de jur. Alluvion. Lib.1.c.17.n.33.seqq.* Ut autem clarius hæc ad oculum pateant, schema hujus rei ex doctissimi Wilhelmi Gœsii *antiquit. agrar. p. 120.* subjicere visum in ænea *Tab. II.*

Sulcus verò in agris dicebatur versus 15
à fronte seu capite ad finem perductus, eine Furche. Columell. *Lib. 2. Cap. 2.* Sed neque in media parte versus consistat, detque requiem in summa, Plin. *L. 18. c. 19.* in arando versum peragi oportet non strigare in actu sæpius. Hinc in Militia quoque versus die Reige dicitur ordo, qui directo à fronte in tergum pertinet. Nam qui à latere ad latus dirigitur Jugum das Glied dicitur, ut ex Æliano discimus. Buchn. *ad voc. versus verb. grat.*

Jugum	o	o	o	o	o	Jugum
	e	e	e	e	e	
Jugum	o	o	o	o	o	Jugum
	d	d	d	d	d	
Jugum	o	o	o	o	o	Jugum
Jugum	c	c	c	c	c	
Jugum	o	o	o	o	o	Jugum
Jugum	b	b	b	b	b	Jugum
	o	o	o	o	o	
Jugum	a	a	a	a	a	Jugum

Con-

Ad Lib. III. Cap. 6. n. 14.

TOTIUS TERRITORII DIVISI FACIES.

17 Considerantur autem agri vel in u-
18 niversum vel ut singuli; In universum
considerati, nihil aliud sunt quam eine
Stadt-oder Dorff-Fluhr/qui est districtus
vel universitas agrorũ, intra fines civi-
tatis vel pagi, jurisdictione munita, vid.
l. 239. §. 8. d. V. S. Quo sensu apud Li-
vium saepe legitur, Samnitium agrum
devastatum; Samnites agrum Roma-
num ingressos, Annibalem Capuanum
agrum occupasse. Non tantum e-
nim Civitates & oppida suos habent a-
grorum districtus, ihre gewisse Fluhr und
Bezircke/ verum & Pagi, imo interdum
etiam Praedia. Dicitur verò Fluhr quan-
doque etiam Weichbild/ unde Wehner.
Obs. Pract. h. verb. ait: Weichbild idem
est quod Fluhr/ Marck/ Zwing/ Bann;
videtur autem vox Weichbild saepius
praedicari von Stadt-Fluhren/ rarius
von Dorff-Fluhren; quamvis haec vox va-
rias habeat significationes. Gryph. *tract.
de Weichbild, Sax. c. 1.*
19 Ut verò agrorum hujus vel illius U-
niversitatis clausura ac disterminatio
rectè fiat: Necesse est ut â vicinis cer-
tis limitibus distinguatur, unde etiam
Superior Magistratus civibus ac subdi-
tis suis injungere potest, ut districtus
cujusque certis terminis & limitibus
claudatur. Vid. Ordin. Provinc. Magdeb.
cap. 32. Ordinat. Saxo Gothana *P. 3. c. 3.
tit. 25.* ubi ita cavetur: So ordnen wir/
daß man zuförderst alle und jede Fluhren/
welche zuvorhero etwan noch nicht verrei-
net/ versteinet/ oder vermachet seyn/ an
Feldern/ Wiesen und Gehöltzen noch-
mahls im Beyseyn beyderseits Nachbarn/
und mit Vorwissen dero Gerichts-Her-
ren förderlichst durch die geschworne
Steinsetzer/ deren jedes Orts zween zu
wehlen/ versteinen/ und vermahlen auch
zu solchen verreinen beyde Theile den Platz
geben/ und die Steine auff gleiche Unko-
20 sten verschaffen. Requiruntur porrò
ad districtum cujusdam Civitatis vel pa-
gi rectè describendum, ut ejus quanti-
tas per juratos Agrimensores inquira-
21 tur & delineatur. Dein etiam ut no-
men hujus vel illius agri possessoris, &
an civis, incola aut extraneus sit note-
tur. Ista descriptio Universitatis agro-
rum dicitur Flurbuch/ maximèque ne-
cessaria est, si dominium vel possessio
hujus vel illius agri â vicino vel alio du-
bia reddatur, tunc ex inspectione tabu-
larum constare potest, quis olim do-
minus vel possessor ejus fuerit. Hinc 22
Romani agrorum adsignatorum limi-
tatorumque formas, modum cujusque
centuriae ac limitum complectentes, ae-
neis tabulis ad aeternitatem fixis, tol-
lendae in posterum omnis controver-
siae causa, inscribere solebant. Siculus
Flaccus *Lib. 1. de condit. agror.* Alii di-
cunt perticam, alii centuriationem, a-
lii metationem, alii limitationem, alii
cancellationem, alii typon, quod ut su-
pra diximus una res est forma. Hige-
nus *lib. 1. de limit.* Omnes significatio-
nes, *ait*, & formas aeneis tabulis inscri-
bemus. Data, assignata, concessa, ex-
cepta, reddita, commutata pro suo ve-
teri possessore. Ex his enim tabulis
controversiae de agrorum modo fini-
busque decidebantur. Et qui tabulam 23
aeneam legis formamve agrorum con-
tinentem refixerit, vel quid inde immu-
taverit, lege Iulia peculatus tenebatur.
l. 8. ff. ad leg. Jul. Pecul. Brisson. *in se-
lect. antiqu. L. 4. c. 5.* Conveniunt au- 24
tem isti libri vel tabulae cum forma
Censuali, de qua *lex. 4. princ. ff. de Censib.*
ubi ICtus ait: Forma censuali ita ca-
vetur, ut agri sic in censum referantur.
Nomen fundi cujusque, & in qua Ci-
vitate, & quo pago sit, & quos duos
proximos vicinos habeat, quot juge-
rum sit &c. Plenius autem formam 25
ejus describit D. â Seckendorff *in ad-
dit.* des teutschen Fürsten-Staats *p. 46.*
ubi ait: Die gemeine Art ist/ daß solche
Fluhrbücher eben wie die Lehn-oder Erbbü-
cher pflegen gemacht zu seyn/ nehmlich es
stehet eines Einwohners Nahmen nach
dem andern darinnen/ und bey jedem ist zu
finden/ was er für Güter habe/ wie viel
Hufen/ Acker oder Morgen/ neben wem
sie liegen/ wem sie Lehn oder gültbar sind
und dergleichen. Et quia possessores & 26
dominia agrorum quotidie mutantur,
necessarium est, ut ejusmodi tabulae
quandoque renoventur. Ad vitan-
dam hanc confusionem tale Consilium

suppeditat prælaudatus Dn. â Seckendorff. *cit. loc.* Es gehet aber der Vorschlag ingemein und hauptsächlich dahin/ man solle die Fluhr oder Marckung nach ihrer natürlichen unveränderlichen Gelegenheit / und nach Acker und Ruthen-Maaß/ nicht aber nach blosser Ordnung der Personen oder Nahmen der Inwohner und Besitzer beschreiben / auch die Acker oder Morgen alle mit einem gewissen numero in der Beschreibung bemercken/
27 und wo möglich / einen Grund-Riß verfertigen / qualis Ichnographia in Controversiis limitum valdè est necessaria.
28 Ad præcavendam etiam incertitudinem tam agrorum quam limitum utile est frequentius agros ac limitis districtꝰ inspici & visitari, quod etiam in multis locis â Magistratu Superiore sub certa pœna subditis injungitur. Vid. Ordin. Prov. Magdeb. *c. 32.* Item Ordin. Pro-
29 vinc. Saxo. Goth. *P. 2. c. 3. Tit. 25.* Ut verò visitatio & inspectio terminorum rectè instituatur, fieri debet (1) Publica Magistratus, cui jurisdictio in districto competit, autoritate. (2) In Præsentia vicinorum. (3) Adhibitis Agrimensoribus Publicis, vel ab utraque parte electis. (4) Actusque inspectionis vel visitationis diligenter annotandus ac libro publico dem Fluhr- und Grentz-Bu-
30 che inserendus. Præterea quamvis Territorium, jurisdictio & districtus agrorum universitatis diversa sint, sicuti &
31 lapides terminales Civitatis alicujus, districtum & bannum sive ut vocant Marcam dividentes Fluhr-Steine/ diversi sint â lapidibus territorialibus & jurisdictionis, Land-Grentzen und Gerichts-Steine. Otting. *de Finibus L. 1. C. 2.*
32 *n. 9.* Nihilominus tamen juxta multorum locorum mores jurisdictio ferè terminatur finibus districtus. Quicquid igitur intra fines designatur, illi territorio ac finibus velut sepimento inclusum dicitur, & jurisdictioni quoque suppositum esse censetur. Knich. *de sublim. Territ. Jur. c. 3. n. 93.*
33 A jurisdictione plerumque dependent etiam venationes, quæ jurisdictionis fructus dicuntur, Klock. *Cons. 29. n. 60. & 62.* nisi aliud publica sanctione vel consvetudine introductum sit. Similiter 34
pascua publica Civitatis vel pagi ordinarie ac regulariter finibus agrorum universitatis includuntur ac præsumtio juris est, daß die Trifft und Weide sich weiter nicht denn biß zu Ende des Fluhrs erstrecke. Quando igitur vicinus ultra terminos districtus sui pascendi jus si- 35
bi in alieno districtu vendicare velit, ut quandoque vel propter ignorantiam finium vel ex dolo & malitia fieri solet, tunc probatio vicino incumbit pascuorum fines latiores esse limitibus & Fluhrs. Probari autem potest vel per lapides, durch die Weide und Huth-Steine jus agendi & pascendi jumenta connotantes, si ultra lapides terminales positi reperiantur, vel per longissimi temporis usum ac quietam possessionem, vel aliis modis. Dn. Fritsch. *de Districtu Univers. c. 1. & seqq.* Distinguuntur in hisce Regionibus Districtꝰ 36
agrorum Universitatis die Fluhren plerumque in Hubas, Huba verò vel Hoba etiam certam agrorum quantitatem sub se continet, & iterum distinguitur in jugera in Ancker oder Morgen/ jugerum verò est mensura agrestis, quæ pro varietate locorum 120, 200. vel etiam 300. perticas quadratas (quarum una 15. vel 16. pedes longa) continet, una Huba verò 15. 20. 30. jugera sub se comprehendit, jugerum autem talis ruris modus, qui uno jugo boum in die exarari potest. Plin. *L. 18. c. 3.* In largitione quadam Arnulphi Imperatoris Hobæ duæ accipiuntur instar fundi seu prædii. Knichen. *de vestit. Pact. P. 2. C. 3. n. 35. Vid. Lib. 1. cap. 2.* hujus tract. Sic mansus etiam in diplomatibus vetustis pro agro certi modi seu 37
mensuræ sumitur, aliquando fundus est, qui duobus bobus ad laborandum sufficit: Ortum esse hoc vocabulum Zasius tradit à Germanico Mans-Mat/ quod in quibusdam locis prata dimensa significat. In Gallia pro prædio rustico, unde quis se & familiam suam tueri satis commodè potest, ac præter ea censum & vectigal Domino referre. Bengeus & Pinson. *de Benef. Eccles. Tit. de Dot. Constitut. §. 1. n. 31.*

38 In emtione agrorũ pretia eorũ differũt, quæ pro fertilitate mirum in modũ inter se variant, hinc in regione fertili carius venduntur, quam sterili. 39 Agrum optimum esse qui fert fructum centuplum constat *Luc.8.* quippe quem Beda perfectum vocat, quia denarius in se multiplicatus centenarium producit. Beust. *Dom. Sexag.* Meminit & frumenti cujusdam Isid. *Lib.17.c.3.* quod ideò centenum dictum, quia incrementum centesimum profert. Ita Isaac in terra Palæstina serens fructum centuplum retulit *Genes. 26. 12.* De regione Babylonis admodum ferace scribit Herodotus *Lib. 1.* quod nusquam non ad ducenta reddat. Ubi autem bonitate 40 sese ipsa vincit, etiam ad tricena. In Germania optimus ager non plus duodenis communiter fructus fert. Later. *de Cons. lib.3. c. 6. n. 69.* Quamvis nonnunquam in Thuringia, quæ bonitate soli egregia est, agri tricesimos & plures referant. Cure. *in Annal. Siles.* 41 *Part. 2. Tit. de Ubert. Siles.* Sicut autem diversitas locorum secundum eorum bonitatem pretia agrorum variat, ita etiam in florentibus Regionibus caræ sunt possessiones, in miseris & desolatis viles. Arist. *5. Polit. 6.* Tempore pacis, ait, crescit æstimatio agrorum, qui belli tempore quasi pro derelictis habentur. Ita sub Augusto Cæsare agri pretiosi fuerunt. Svet. *c. 41.* Quia scilicet sub illo Imperium florentissimum fuit. Flor. *L. 1. c. 1.* & *ult.* Ut signum sit publicæ opulentiæ ubi agri sunt in precio, vilitas vero paupertatis indicium. Gryph. *in Oecon. Leg. Lib. 1. c.* 42 *6. n. 51.* Valor igitur agrorum dupliciter consideratur, vel â bonitate intrinseca, vel ab extrinseca, ut si forte ager sit vicinus, aut habeat bonos vicinos, quæ dicitur extrinseca bonitas, augetur pretium agrorum. Sichardus *ad l.* 43 *Si vero redıtum C. de Donat.* Si ager venditus sit ad mensuram, tum ripæ fluminum & viæ publicæ non mensurabuntur, quæ enim sunt intra fines & non sunt talis qualitatis & rationis quanquam contractus accedat non veniunt in mensura & erunt gratuita, *Arg. l. Id quod ff. de peric. & com. rei vend.* Par. de Puteò *de Redintegr. Feud. c. 93.* Si 44 ager ita fuerit saxosus ut propter saxa coli non potuerit, & Vasallus saxa levari vel ejici curaverit, aut nemora quæ ibi erant exstirpaverit, finito vel omisso feudo citra culpam vel delictum, illum meliorationis impensas repetere posse certum est, tum *per textus l. 39. ff. de hæred. petit. ibique Gloss. l. 3. ff. de Impens. in res dotal. fact.* Tum quia per illas impensas & rei qualitas mutatur, & bonitas augetur perpetuaque utilitas conciliatur. Illæ autem impensæ quæ feudo finito durant, perpetuamq; utilitatem respiciunt, repeti possunt. Dn. Stryk. *in Exam. Jur. Feud. C. 23. qu.* *19.* Agrum in vineam redigere priva- 45 to pro lubitu non licet, cum hac ratione publicum facile inopia frumenti laborare posset. In Ducatu Würtenbergico hac de re constitutum, ut hoc non nisi consulto demum Principe fiat, si autem hoc quis proprio motu fecerit, quod tunc pœnam 10. fl. incurrat. Vid. Lands Ordnung des Hertzogthums Würtenberg / *Tit.* Mit was fůhrohin neue Wein-Garten gereutet werden sollen. *§. 1. & 2.* Contra feras tamen agrum, ne se- 46 geti noceant, sepimento munire prohibitum non est, etsi hoc modo Dominis qui jus venandi habent noceatur, tum quia ædificandi libertas regulariter jure gentium cuilibet libera esse debet, *l. 8. & ibi DD. C. de Serv. & aqua.* tum quod quilibet sit rerum suarum moderator & arbiter. *l. in re mandat. C. mandat.* Rauchbar. *P.2. qu. 27. n. 20.*

Quod tamen nonnulli limitant, ut 47 fiat cum consensu Superioris, cui Jus Foresti ac venationis competit. Ordin. Forest. Hohenloica *Tit. II.* ubi von Verzåunung der Gůter hæc leguntur: Dieweil unsere Vor-Eltern den armen Unterthanen zugelassen / ihre erbaute Gůter zu verzåunen / zu vergraben und zu verhågen / so wollen wir ihnen ebenmåßig gnådiglich zugeben und vergönnen / daß ein jeder seine Felder / Aecker / Weingårten und Wiesen zum besten vergraben und verhågen möge / doch daß dieselbe nicht also gemacht / daß damit das Wildpret ge-

fangen oder beschädiget werde / sonderlich aber sollen diejenigen / so ihre Güter mit Zaun-Stecken vermachen wollen / dieselben zum wenigsten sechs oder sieben Schuh hoch / aber nicht spitzig machen / oder Lücken darein lassen / oder sonsten also machen / wenn das Wildpret dardurch / oder hinüber springet / daß es folgends gefangen / gestacht / oder todt geschlagen werden möge / derohalben auch ein solcher sich zuförderst bey unsern Forst-Meistern oder Forst-Knechten Bescheids erhohlen / wie er solchen Zaun setzen oder machen / den er auch hernach besichtiget / und da er befunden würde / daß er des Wildprets halber schädlich oder gefährlich gesetzet / solches abschaffen sollte / wo sichs denn fügete / daß ein Wildpret in ein Zaun-Stecken springt / oder sonsten in andere Wege beschädiget / oder niederliegen würde / so soll dasselbe jederzeit unserm Forst-Meister und Forst-Knechten angezeiget werden / und solches von der Wahlstatt nicht hinweg gethan werden / sie haben es denn gesehen / damit ein jedweder beschwehrlichen Verdachts halber gesichert sey. Hisce add. Noë Meurer. *Tract.* vom Jagd- und Forst-Recht. *Part. 2. rubr.* wie die Zäune zu Beschützung der Früchte und Bau-Güter wider das Wildpret zu machen / ubi ita scribit: Diese Frage ist zu beyden Theil fast disputirlich / und also beschaffen / daß mir was endliches darinnen zu decidiren beschwerlich. Denn erstlich ist es Juris und sagen die Rechte / daß ein jeder sich desjenigen nach seinen guten Willen gebrauchen / sein Eigenthum erhalten und bessern möge / *l. 21. C. mandat.* sie auch solches / wie dann ein jeder / so ein Erb-Beständniß zu thun schuldig. *arg. d. t. l. de jur. Emphyt.* so trifft es auch den gemeinen Nutzen an / wo man ob den Früchten und den Bau-Leuten hält / denn durch solch wachsen die Nahrung der Menschen erhalten wird; herwiederum mag auch der Forst-Herr sich lassen in viel Wege beschweren und sagen / wenn die Bau-Güter so gar vermacht / daß das Wildpret seine Nahrung nicht mehr haben möge; item, es trägt sich auch zu / daß die Bau-Leute die Zäune fürsetzlich oben spitzen / darauff Rube-Laub und anders legen / der Ursachen / daß das Wildpret darnach springet / sich also selber steche und umbringe / so macht man etwan zwischen den Zäunen Lücken / verhütet und fahet also das Wildpret / so es bey Nacht hineingehet. Wie nun der Sachen zu helffen / oder hierinnen ein gut Mittel zu finden / wäre vielleicht zuförderst darauff zu sehen / ob ein liegend Gut vor Alters erbauet worden oder nicht; Dann / ist es verzäunet Gut gewesen / soll es billich noch bey dem alten Herkommen bleiben und gelassen werden / wenn aber ein Gut nie verzäunet worden / sondern im freyen Felde und zu seiner Zeit in der gemeinen Weide gelegen / so wäre drum à simili zu schliessen / daß wie keiner zu Schmählerung der gemeinen Weide ihm selber ein Gut beschliessen mit einem Zaun zum Garten-Recht machen könnte / daß auch also dem Wildpret seine Nahrung nicht zu nehmen / gesetzet aber / daß gleich vor Alters ein Feld oder Acker nicht verzäunet gewesen / so sage ich doch / und halte dafür / daß die Gerechtigkeit des Jagens wie eine jede andere Servitut nicht zum Uberfluß / sondern Nothdurfft zu verstehen. *l. ergo in fin. de servit. rust. præd.* wollen sich nun die Herren ihres Gewissens erinnern / so ist nicht vonnöthen / daß sie also Hauffen- und Heerde-weise ihre wilde Kühe hegen / sondern es ist genug daß sie sich zu ihrer Lust an weniger Wildprets genügen lassen / denn also daraus folgen wird / daß des Wildprets seine bessere Nahrung ohne des Armen Schaden wohl in den Wäldern zu finden / und die Früchte denen Armen und gemeinen Nutz / welcher sonderer Personen Nutz in alle Wege fürzusetzen / *l. utilitas C. de primipilo Lib. 12.* mögen erhalten werden. Hinwiederum wo die Bau-Leute und Unterthanen gefährlich / wie oben gemeldet / handeln / die Zaun-Stecken-Spitzen erhöhen / das Wildpret ätzen und stellen wollen / hierinnen wird ein jeder Forst-Herr den Ubertreter selber nach Gestalt der Sachen wol zu straffen wissen / und nicht von eines wegen das ein gantz Dorff und Gemeinde entgelten lassen. So ist auch dieses hierinn ein Mittel / daß die Bau-Leute etlicher massen hegen / und ziemliche Zäune machen / die Felder nicht gar offen lassen /

zu

zudem mögen sie etwan das Wildpret nach Gelegenheit mit Scheuchen u. kleinen Hunden vertreiben / oder durch ihre bestellte verwahren und verhüten lassen. Beschließlichen aber gebe ich diesen Punct / als den Armen zum höchsten beschwerlich / jedem Forst-Herrn selbst auf sein Gewissen / sich also hierinnen zu halten / wie er das gegen GOtt getraue zu verantworten / und daß die armen Unterthanen dennoch auch bleiben können. Hactenus Meurer. *d. l.* videatur etiam Chur-Fürstl. Sächsische Landes-Ordnung / *de Anno* 1573. *tit.* Abscheuchung des Wildprets vom Geträydig / ubi ita cavetur: Nachdem dieß Articuls halber von unserer Regierung mancherley Klagens vorgefallen / und noch / so haben wir den Leuten / so innerhalb und an unser Wild-Bahne gesessen / gnädiglich nachgelassen / daß sie mit kleinen Hunden / die nicht Jagd-Hunde seyn / das Wildpret abscheuchen / und thun uns darzu gnädiglich erbiethen / welcher hierüber vom Wildpret beschädiget / und uns solches anzeigen und bescheinen wird / daß wir uns gegen demselben gnädiglich erzeigen wollen.

48 Jure Saxonico is, qui arando vicini agrum dolo occupat, vel sibi aliquam partem vendicat, solum punitur in tribus solidis, & vicissim agrum & partem, quam arando sic occupavit, ei restituere tenetur. *Lib.* 3. *Art.* 86.

49 A quo differt jus commune ubi pœna dupli in hoc est constituta, quia non solum restituere tenetur id, quod sic arando occupavit sed tantundem de proprio. *l. si constiterit.* 4. *C. finium regundor.*

50 Ne etiam agri magno Reipublicæ detrimẽto inculti relinquerentur, Romæ Numa Pompilius Inspectores constituit, qui agros circuirent & tam bene quam male cultos in tabella notatos ad Regem deferrent, à quo diligentes laudabantur, segnes coloni objurgabantur mulctaque ad agros melius colendos accendebantur Halicarn. *Lib.* 2. quod munus postea ad censores transiit, qui otiosos observabant & ab iis victus rationem exigebant. Lauterb. *l.* 1. *c.* 7. & *lib.* 4. *c.* 3. quod si hodie contra otiosos observaretur, multis consuleretur, ne vel palam clanculumve ad cessiones bonorum prolaberentur, Gryph. *in Oecon. Leg. Lib.* 2. *c.* 19. *n.* 27. Simile in Ducatu Würtenbergico officium gerunt die Feldstützler / qui ad id sunt constituti, ut provideant ne agri, horti, vineæ male colantur. Ordin. polit. Würtenberg. *Tit.* von Feldstützlern / Wehner. *ad hanc vocem.* 51

Cum verò agrorum fructus rapacitati hominum pateant, in quibusdã locis certi camparii vel agrorum custodes solent constitui, quos Flur- oder Feld-Schützen appellant Ordin. Saxo-Gothan. *P.* 2. *c.* 3. *tit.* 27. ubi ita disponitur: Dieweil die Feld- und Gärten-Dieberey fast gemein ist / und niemand das Seinige alldar behalten kan / auch durch Wiesen / Aecker und Gärten unnöthiger Weise ungebührliche Wege gemachet werden / aber billich dahin zu sehen ist / wie daß demselben stehlen und schädlichen Beginnen aufs beste gesteuret und jeder bey dem Seinigen erhalten werden möge: Als wollen wir / daß man bey allen Städten / Flecken und Dörffern unserer Fürstenthüme und Lande darauff bedacht sey / damit ein oder mehr geschworne Schützen geordnet werden. Eorum officium præcipuum est 1. Cognitionem habere limitum ac agrorum. 2. Vigilanter præcavere ne interdiu vel noctu in agris furta committantur. 3. Ne quis præter necessitatem per alterius agrum eat vel agat damnaque fructibus inferat. Ut in re illicita deprehensos pignoret ac magistratui, cujus jurisdictioni agri isti subjacent, pignora offerat, ut in factum inquirere, ac delictum punire possit. vid. dict. ordinatio *cit. loc.* ibi. Die Flur-Schützen sollen bey Antretung ihrer Dienste ernstlich befehliget werden / auf solche Feld- und Garten-Diebe und diejenige / da sonsten in Feldern Schaden thun / zu Tag und Nacht gute Auffsicht zu haben / und niemand hierinnen nachzusehen / sondern diejenigen / welche über der That betreten werden / alsobalden zu pfänden / und die Pfände zum Warzeichen in die Gerichte / alldar ihnen hingegen zu ihrer Pfand Gebühr geholffen werden soll / nebst

nebst umbständlichen Bericht / wie es umb den verübten Diebstahl oder Schaden bewand / einzulieffern. Notandum deni-
54 que damnorum campestrium punitione & executione ex parte exigentis & imponentis doceri jurisdictionem. Knichen *de sublimi territ. jur. C. 3. n. 369. & c. 4. n. 633.* Besold. *Thes. Pract. verb.* Hirten-Staab.

55 Præcipua denique emolumenta agrorum sunt fructus, qui dividuntur in duo genera, legumina scil. & frumenta.
56 Legumina sunt quæ siliqua cōtinentur, Germ. Hülsenfrüchte; Et ad ea referuntur (1) Pisum Erbsen (2) Cicer vel Erebinthus Zieser-Erbsen / (3) Phasiolus Faseln oder Welsche Bohnen / (4) Faba, gemeine Bonen / (5) Lupinus Feige Bonen / (6) Ervum Erven / (7) Lens Linsen / (8) Vicia Wicken / Vid. Tabernæmontani Kräuter-Buch *L. 2. Sect. 4.*

57 Frumenta Korn-Früchte oder Getreyde sunt omnes fruges quæ granum habent, inter quas primas tenet triticum der Weitzen / quod quandoque in jure nostro solum frumenti nomine venit, *l. 50. §. fin. ff. Mandat. l. 11. C. de suscept.* & tunc reliquis speciebus & maximè hordeo contradistingui solet. Wissenb. *ad l. 77. ff. de V.* S. Sequitur (2) Hordeum Gersten (3) Secale, aliis Briza vel Farrago, Rocken (4) Zea Columellæ ador vel semen adoreum, Accursio *ad l. 94. de V. obl.* spelta Speltz, oder Dünckel-Korn / (5) Avena Hafer / per quam tamen non intellige avenam sylvestrem den wilden Hafer / quæ per se succrescit non seritur, & à Plinio *lib. 18. c. 17.* inter vitia frumenti refertur, cujus etiam meminit JCtus *in l. 27. §. 14. ff. ad L. Aquil.* Hering. *de Molend. qu. 55. n. 21.* add Gothofr. *ad d. l. 27. §. 14. Lit. A.* (6) Milium Hirsen / & (7) panicum, Pfenich oder Fuchs-Schwantz / expresse à Plinio *lib. 18. c. 7.* frumentis accensita, dum nullum frumentum ponderosius esse, aut quod coquendo magis crescat quam milium & panicum, asserit. (8) Oriza vel pisum Reiß / quamvis & hæc species â pluribus inter legumina relata sit. Tabernæmont. im Kräuterbuch Buch. *Lib. 1. sect. 7. c. 26.* (9) Papaver Mon oder Mag-Samen / conf. Stuckii *Antiquit. Convival. Lib. 2. f. 166.* (10) Sesama Lein-Dotter / de qua ita Plinius differit: Omnium satorum fructus aut spicis continetur, ut tritici, hordei, muniturque vallo aristarum quadruplici, aut includitur siliquis ut leguminum, aut vasculis ut sesamæ & papaveris. Milium ac panicum tantum pro inclusis & parvis avibus exposita sunt, indefensa quippe membranis continentur. Distin- 58
gvitur etiam moribus nostris frumentum in durius & mollius, in hart und weich Getreydig. Wehn. *in Obs. pract. pag. 165. 166.* hart Getreydig / continet triticum, siliginem, hordeum & ciceres; weich Korn comprehendit avenam. Hinc in taxatione prædii alicujus in dem Anschlag eines Guts / in singulos modios tritici, siliginis, hordei & cicerum hartes Getreyds an nuatim quinque thaleri & 6. argentei computantur; Viginti quatuor modiorum ad æstimationem relatorum pretium est 150. Joachimicorum. At pro tot modiis avenæ, vulgo weich Korn oder Getreydig / dimidia pars 75. Joachimicorum æstimantur.

Cum & ad vitam conservandam si 59
ulla res necessario requiritur, sane de frumento quàm maximè id dicendum erit. Panem enim si hominibus adimas, proh quanta miseria inde orietur, cum dimidia ferè victualium pars tunc videatur esse ablata; Curabit itaq; bonus Princeps ut frumenti copia in provincia quam regit deprehendatur, caritasque annonæ sollicitè evitetur, quæ quidem ex variis causis, præcipuè verò per exportationem & venditionē ad quosvis nascitur. Exportationem verò avertat Princeps tum privativè coëmendo publicè abundantem frumenti copiam, tum positivè, legem de prohibita ejus exportatione ferendo Marqvard. *de Jur. Mercat. L. 4. c. 7. n. 41.* Ubi initio quæritur: An & Magistratus municipalis statutum de non exportando frumento condere possit? Quod omnino affirmandum videtur, quoniam tum princeps ipsi potestatem disponendi de rebus ad communem munici-

nicipii utilitatem ſpectantibus conceſſit, etiam de hoc ſtatuto condendo, quatenus per id publica utilitas procuratur, poteſtatem dediſſe videtur. Ampliamus dicta, ut tale ſtatutum ne quidem expreſſâ Principis approbatione opus habeat, quia adminiſtrationem bonorum communium, non vero deciſionem cauſarum forenſium concernit. Brunnem. *Repetit. paratit.* Weſenb. *ad tit. de LL. qv. 6. & in comm. ad l. 9. ff. de J. & J. n. 2.* conf. Hect. Capyc. Latro *conſult.*
61 *67. n. 7. & 8.* Quicquid hujus ſit, ſive Princeps, ſive alius quidam Magiſtratus ſimilem legem ferat, an ea juſta ſit & obliget? porrò diſquiritur; pro negativâ illud affertur, quod per eam videatur fraus fieri juri Gentium, juxta quod comerciorum uſus liber eſſe debet. At per hanc prohibitionem Monopolium quoddam injuſtum induci, adeoque & tale ſtatutum juſtitiâ deſtitui. Reſpondet ad hanc objectionem Knichen *de Jure ſubl. territ. c. 4 n. 364. ſeqq.* procedere dicta de libertate comerciorum, quod nimirum venditionem ac emtorem rerum venalium turbare non debeamus, ſi abundantia rerum dominetur, non verò ſi penuriâ earum laboremus &c. Quæ reſponſio ad Magiſtratum municipalem accommodata tolerari fortè poſſit. Hic enim non pro lubitu poteſtatem ſtatuta condendi â Principe accepiſſe præſumitur, ſed pro utilitate tantum municipii, quæ non videtur urgere talem legem, ſi abundantia frumenti adſit, quamvis & hoc in caſu dici poſſit, Prudentis magiſtratus eſſe, ut utilitati civitatis ſuæ non tantum de præſenti, ſed & in futurum per hoc ſtatutum proſpiciat. Ad quod Principem concernit, certe ex aliis principiis hæc lis dirimenda eſſe videtur; Princeps enim ſimilem exportationem etiam in maximè abundanti frumenti copia juſtè prohibere poterit. Quemadmodum enim cuilibet liberum eſt ſtatuere quid acquirere velit vel non, adeoque ego tertium cogere non poſſum, ut res meas emat, quibus ego abundo & ipſe iis opus habet: vid. Grot. *de jure B. & P. lib. 2. cap. 2. §. 20.* ita ex naturâ relatorum nec alter me adigere poterit, ut ipſi res meas quibus ipſe indiget, ego vero abundo, vendam. vid. Dn. Ziegler. *in not. ad d. Grot. cap. §. 19.* conf. & Henniges *ibid.* qui & ipſe prohibitionem venditionis frumentariæ ad tempus penuriæ cum Grotio reſtringit, ſed, cum quilibet ſit juſtus rerum ſuarum moderator & arbiter, & in hoc caſu poteſtas mihi relinquetur ſtatuendi, quid ex abundantiâ mea alteri vendere velim vel non. Quod ſi itaque, Princeps extraneum ad emendum ſibi frumentum nolit admittere, nequaquam per hoc injuria ipſum afficiet, ob quam, ſi & alter ſumma poteſtate polleat, bellum deneganti frumentum inferre poſſit, quod videtur voluiſſe Grotius *d. l.* §. 19. Quamvis enim jus naturæ me obliget, ut alteri indigenti opem feram ex abundantiâ meâ, tamen 1. & obligatio hæc imperfecta eſt (quæ uti in foro civili non parit actionem, ita nec in foro Gentium eadem non adimpleta bellum mihi permittit,) & 2. alteri poteſtas non danda eſt, ut ipſe ſibi poteſtatem ſumat judicandi quid ex rebus meis abundans ſit, quid neceſſarium, & denique 3. non præſumitur tanta eſſe tertii indigentia, cum commercia ubivis pateant, ut aliunde facile ſibi id, quod à me petit, frumentum comparare poſſit. Quod erga deturbata commerciorum libertate opponebatur, huc non quadrat, cum nemo ex iſto juris Gentium capite, quod libertatem commerciorum commendat, ita obligetur, ut cuivis id deſiderandi res ſuas vendat, aut alterum res proprias vendere volentem intra ſuam Civitatem admittat, ſed ad hoc tantum, ut commercia in univerſum non prohibeat; Vide quæ eleganter circa hanc materiam adduxit Dn. Ziegler. *in diſſert. de jure Commerciorum §. 22. & 23.* Monopolium autem quamvis fortè per talem legem inducatur, tamen nec omne monopolium illicitum eſt, nec hoc inter illicita referri poterit Dn. Thomaſ. *diſſert. de Jur. circa frument. c. 2. n. 44. ſeqq.*

Quæſtio hic oritur, ſi lex vel ſtatu- 62
tum exportationem frumenti ſub pœ-

na prohibeat, quid nomine frumenti
63 comprehendatur? Maxima lis est de farina, an illius extractio in simili lege prohibita censeatur, vel non? dubitandi pro negativâ ratio potissima affertur, quod statuti verba propriè & strictè sint accipienda, præprimis si versemur in materiâ odiosa, qualis præsens omnino esse videtur, dum & libertas ante hanc prohibitionem pro lubitu frumentum vendendi & emendi per hanc legem restringatur, & simul pœna contravenientibus irrogetur. Jam vero & libertatis restrictio & pœnarum materia odiosa est, & hinc frumentum, utpote sub cujus voce non continetur farina, ad farinam extendi nequaquam poterit. Verum hoc non obstante affirmativa quæstionis nobis arridet cum Surdo *decis.* 139. Marquardo *de Jure mercaturæ lib.* 2. *c.* 1. *n.* 37. Ripa *de peste cap.* 5. *n.* 45. *& seqq.* ac Hect. Capyc. Latrone *Cons.* 158. *n.* 24. *seqq.* Thomas. *d. diss. c.* 2. *n.* 66. Vi Verborum equidem in dicto casu non intelligi prohibitam exportationem farinæ, rationem tamen & mentem statuentium fuisse ut providerent, ne annonæ caritas ex frumenti exportatione proveniat. Quæ ratio cum etiam in exportatione farinæ locum sibi vendicet, merito statutum tale ad exportationes farinæ extendi poterit. vid. Rip. *d. l. n.* 47. conf. Grotius *de Jur. B. & P. lib.* 2. *c.* 16. *§.* 20. *sect.* 2. pro quâ sententiâ ulterius confirmanda conducit apprimè communis Dd. opinio, qua concludunt, in statutis si prohibita sit venditio materiæ materiatum etiam venditi non posse; atque hinc si extractio v. gr. lignorum prohibeatur, & de navibus ac triremibus idem dicendum esse. vid. Hect. Capyc. Latro *d. l. n.* 30. 31. 40. *seqq.* Jam quod Principium istud supra nobis oppositum concernit: Statuta non recipere interpretationem extensivam, illud ex falsâ hypothesi videtur promanasse, quasi scilicet omne statutum, præprimis jus commune restringens vel corrigens, odiosum sit & propterea juxta regulam communem restringendum; Defendunt hanc sententiam post alios Gailius 2. *obs.* 33. maximè *n.* 9. & 10. & Hartm. Pistor. *lib.* 1. *qu.* 16. *n.* 18. statuentes: In statutis â jure communi recedentibus verba potissimum respicienda esse & ab iis ne latum quidem ungvem recedendum, eademque aliquando quidem, si absurdum verba crude accepta premat restringi, non vero unquam extendi posse quamvis identitas rationis adsit. Sed ad hæc sciendum, non omnem juris communis correctionem pro odiosâ habendam esse, quoniam Princeps, aut iste cui potestas hæc â Principe concessa, ut plurimum in ista correctione æquitatem aut præsentem Reip. utilitatem, quæ pro diversitate temporum maximè variare solet, præ oculis habeant. Ex hac itaque ratione statuta talia magis favorabilibus quam odiosis erunt annumeranda, & propterea recensita opinio de statutorum restrictiva interpretatione pluribus displicuit, prout videre est apud Ripam & Latronem *dd. ll.* quibus adde & Baldum *tract. de statutis sub voce interpretatio f. m.* 934. & Treutl. *Vol.* 1. *Disp.* 1. *Th.* 10. *lit. E.* ubi non malè asserit regulariter in statutis interpretandis idem quod in legibus esse faciendum, hoc est: Pro diversitate rationis interpretationem qua extensivam qua restrictivam iis accommodari posse.

Decidi nunc facilè ex dictis altera 64
quæstio poterit, an frumenti exportatione prohibitâ panem exportare liceat? quod similiter cum Surdo *d. decis.* 139. & Ripa *d. l. n.* 52. negamus, cum & hic identitas rationis militet, & maxima fraus statuto fieri possit si panis exportatio permittatur. *arg. l.* 30. *ff. d. LL.*
Sed an licebit hordeum, avenam & 65
speltam exportare? conjungit has tres frumenti species Ripa *d. l. n.* 75. dicitq; eas in statuto non contineri, quamvis aliàs nomine frumenti veniant, quia frumentum in strictâ acceptione iisdem contradistingvatur *l.* 9. *C. de suscept. Præposit. lib.* 10. strictum verò significatum esse communem, & propterea statutum istud juxta communem loquendi usum intelligendum esse. Idem quoad

quoad hordeum ſentit Nicol. Rodrig. Fermoſinus, JCtus Hiſpanus, *Tract.* 2. *crim. ad cap. quod olim.* 12. *X. de Jud. qu.* 1. *n.* 14. At, ſi penitius rem intuearis & quæſtionem hanc tam ex verbis Statuti, quàm ex mente autoris terminare velis, contrarium videtur verius. Verba enim quod concernit, non poſſumus Ripæ & illis, quos ipſe ſecutus eſt, Imolæ, Alexandro &c. concedere poſtulatum illud, frumenti acceptionem ſtrictiorem eſſe magis communem ac propriam, reclamat enim & *l.* 77. *de V. S.* & quotidiana experientia, juxta quas vox frumenti des Getreydes und der Korn-Früchte æquè de avena, hordeo ac ſpelta quam tritico forte vel ſecali prædicatur. Inverto ergo deciſionem Ripæ & infero: Hordeum, avena & ſpelta comprehenduntur in ſtatuto, quia juxta communem loquendi uſum fructuum ſpecies ſunt. Mentem legislatoris ſi aſpicias conſtat illam fuiſſe, ut annonæ caritatem evitaret; pro Ripæ opinione etiam afferri illud poſſet, nos ad panem coquendum aut victum humanum his frumenti generibus uti non ſolere, ſed ſolum ad pabula equorum aliorumque animalium. Verum negamus hoc aſſertum, nam ex hordeo panem coqui ſolere exemplum Chriſti, panes quinque hordeaceos populo diſtribuentis, abundè docet. Deinde victus humanus & annona non ſolum in pane conſiſtit, ſed & in aliis rebus, vino v. g. aut oleo quæ certæ panis non ſunt. Similiter itaque & dictæ frumentorum ſpecies ad pultem aut cereviſiam coquendam adhibentur. vid. Stuck. *antiquitat. conviv. l.* 2. *f. m.* 166. & per conſequens, ſi ipſarum exportatio admittatur, facile per hoc factum annona gravari poterit, quod contra mentem Statuentium erat.

66 Movet hæc ultima ratio, ut milium, panicum & oryza Statuto contineri arbitrer, quamvis non ſoleamus ex his ſpeciebus panem præparare (conf. tamen quæ de panico affert Stuck. *d. l.*) niſi forte quis eadem ex eo capite rejicere velit, quod hæ ſpecies non juxta communem loquendi uſum, (ſecundum quem frumentum abſolutè poſitum pro analogato hujus generis nobiliori, & eo quod ariſtam habet accipitur) ſub frumenti des Getreydes nomine veniant, & inde legislatorem de ſignificatu vero quidem, ſed eruditis ſolum proprio, probabiliter non cogitaſſe contendat, ubi quidem interpretationi Authenticæ hanc litem dirimendam relinquo. Ultimò an dictum Statutum de leguminum exportatione intelligi debeat? quæritur. Negamus cum Ripa & Fermoſino *dd. ll.* tum quod frumenti appellatione legumina non contineantur; *l.* 77. *d. V. S.* tum quod eorum uſus primarius in pabulis beſtiarum conſiſtat; quæ rationes tamen à ſe non erunt ſeparandæ; illud obiter noto, non rectè eundem Ripam *d. l. n.* 55. aſſerere: quod in eo Statuto, quod tritici exportationem prohibet, legumina contineantur, quia tritici vox legumina ſub ſe comprehendat. Notatus quippe jam hic Ripæ error à Wiſſenbarchio eſt *ad l.* 77. *d. V. S.* 16. Dn. Thomaſ. *dict. Diſſert. de jur. circa Frum. I. C.* 2. 67

Expedit inſuper Reipublicæ certam frumenti taxam præſcribere, quæ cura olim ad Præfectum Urbis ſpectabat. *l.* 1. *C. de frum. Urb.* Conſtant. Dinner. *de Juſto ver. pret. qu.* 3. *n.* 2. Subſecutis temporibus & tempore Friderici I. quid obtinuerit, docet ejuſdem Conſtitutio *II. Feud.* 27. *de Pac tenend. §.* 4. Poſt natalem ſanctæ Mariæ unuſquisque Comes ſeptem boni teſtimonii viros ſibi eligat, & de qualibet Provincia cum ipſis ſagaciter diſponat, & quanto pretio ſecundum qualitatem temporis ſit annona vendenda utiliter provideat. Quicunque vero contra deliberationem ipſius intra anni terminum altius modium & carius vendere præſumſerit, tanquam violator pacis habeatur & totidem viginti libras Comiti exſolvat, quanti modios ſive maldios altius vendidiſſe convictus fuerit. Quin & alio tempore officium hoc Epiſcopis urbis impoſitum non ſolum de Jure Civili *l. C. de Epiſc. audient.* ſed & de Canonico *C. I. X. de emt. & vend.* 68

69 Hodie taxationem frumenti ad Magistratum Politicum ſpectare dubiũ non habet, illud autem quæri ſolet, quodnam ſit juſtum taxationis à Magiſtratu faciendæ pretium? Et reſpondetur, illud tùm ex eo, quomodo communiter vendi ſolet, ſtatui debere, tum ſi Magiſtratus uſum attendere nolit, ipſum pro arbitrio ad circumſtantias tamen certas accommodato determinare poſſe. Enumeravit has circumſtantias Sereniſſ. Elector Saxon. Joh. Georg I. in der Tax-Ordnung *de Anno* 1623. quæ reperitur in corpore Jur. Saxon. So viel nun anfänglich den Getreyde-Kauff betrifft/ hätten wir zwar nichts liebers geſehen/ als daß wir für allen Dingen die Taxation der lieben Feld-Früchte/ nach deren An- und Einkauff ſich mehrentheils die pretia anderer Dinge reguliren/ gleichſam pro fundamento hätten ſetzen können. Nachdem aber unſere hierinnen gebrauchte Commiſſarii in allen Kräyſſen einhellig befunden/ daß es nicht allein des unterſchiedlichen Maaſſes/ ſondern auch nach Gelegenheit der Land-Art und Zufuhre aus denen benachbarten Orten zu Waſſer und Lande/ wie nicht weniger der Güte des Getreydes allgemeinen/ oder auch einem jeglichen Kräyß einen beſondern Anſchlag zu machen faſt unmöglich/ ja auch wegen ſteigenden und fallenden Getreydig-Kauffs nicht wol dienlichen oder rathſam ſeyn wollen: So haben wir ein ſolches dahin ſtellen müſſen/ jedoch mit ſolcher ausdrücklichen Verſehung und Befehlich/ daß jedes Orts Obrigkeit ihren Pflichten nach ſolche Ordonantz mache/ daß nach Gelegenheit der Zeit das Getreydig um billichen Werth verkaufft/ zu offenem feilen Marck gebracht/ auf die Vorkäuffere und andere eigennützige Leute/ ſo das Getreyde im Lande hin und wieder heimlich beſprechen/ abführen/ auffſchütten/ und hernach ihren unchriſtlichen Wucher und Schinderey damit treiben/ ein ernſtes Einſehen gehabt/ und mit Exequirung der darauf geſetzten Straffen unnachläßig wider ſie verfahren werde; ubi non tantum Serenisſimus Legislator ad varietatem menſurarum oculũ convertere jubet, ſed & ad impenſas in advectionem ex remotis locis factas; porrò ad fertilitatem loci, frumentiq; abundantiam, item ad præſtantiam ejusdem (ſic triticum hordeo regulariter præſtantius) ac bonitatem, inde peſſimè agunt Magiſtratus, qui culpa ſuâ corruptum frumentum ſubditis ad id compulſis eodẽ pretio vendunt quàm integrum. Perez. *ad tit. cod. de Cond. in publ. horr. n.* 7. Brunnem. *ad l.* 1. *ejusd. tit. n.* 6. notandum quod & aliquando ex natura loci, nach Gelegenheit der Land-Art/ eam accipere ſolent. Ex dictis jam facile decidi poterit altera quæ- 70
ſtio: An Princeps, ſi jubeat tempore careſtiæ frumentum à ſubditis, qui eo abundant, vendi, juſtum pretium debeat ſtatuere, an verò ſufficiat injuſtũ? h. e. an illis, qui frumento abundant, juſtè imponatur, ut illud viliori, quam communiter vendi ſolet, pretio vendant? vid. Excell. Dn. Stryk. *diſput. de Dardanar. C.* 3. *§.* 13. Ad quam quidem in genere conſideratam affertur diſtinctio inter pretium juſtum abſolutè conſideratum, & reſpectivè, cum reſpectu nimirum illius temporis, quo pretium ſtatuitur. Quæ diſtinctio ita applicari ſolet, ut dicatur: Pretium iſtud vilius, quamvis injuſtum videatur reſpectu iſtius temporis, quo alias & citra impoſitionem Principis cariꝰ vendi ſolet communiter frumentum, eſſe tamen juſtum, ſi abſolutè ſpectetur & quatenus à Principe ſtatutum eſt. Breviter: Diſtinctionis hujus ſenſus eò redit: Taxam hanc eſſe injuſtam, ſi naturale pretium conſideres; juſtam, ſi legitimum; ſed aliis judicandũ relinquo, an hæc diſtinctio litem tollat ſententiasque diſſentientium conciliare poſſit? Mihi ſanè, cum ex Molina *n.* 96. *ſeqq.* præſuppoſuerim, & Principem & quemvis Magiſtratum, in pretio ſtatuendo circumſtantias illas, quibus juſtũ naturale determinatur, adſpicere debere, conf. Dn. Stryk. *d. l. n.* 22. atque adeo ex hac hypotheſi juſtum, naturale & legitimum vix videantur ſibi opponi invicem poſſe, potius eorum arridet opinio, qui negant, vilius pretium quam communiter venditur juſtè à Principe di-

dictari posse, tum ob rationem jam dictam, quia ita justum naturale violaretur, si ob solam abundantiam, quæ tamen in se spectata nihil iniquitatis secum fert, non solum quis cogeretur vendere, sed & vilius vendere quàm alii Cives: tum alias ob causas ab Excellent. Dn. Stryck. *d. l. n. 14. & 15.* recensitas. Nec obstat assertioni nostræ *l. 27. §. 3. ff. de Usufr.* ubi inter alia onera ab usufructuario ferendam recensetur, quod & ille debeat fructus, qui ob transitum exercitus vel municipio conferuntur, præstare, additurque ibidem, solere possessores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere, ex quo colligit Gothofredus *in Not. ad d. l. tit. F.* pretium frumenti vilius constitui posse â Magistratu, non modo famis, sed & quovis tempore; Subtilius glossa marginalis: Vendere aliquem viliori pretio res suas aliquando cogi posse. Quod si enim textum penitius inspicias, patebit, propositum JCti ibi esse, ut ostendat, onera realia ac publica ab usufructuario ferenda esse, cum hæc respectu ad perceptionem fructuum habito imponi soleant. Vid. Sebastiani Nævii *Systema ad d. l. 24. (quæ ipsi est 34.) §. 13. H. d. usufr. f. m.* & Brunnem. *in comm. ibid.* quod ergo de addictione fructuũ pro viliori pretio ibi habetur, ad ea referendum est, quæ extraordinariè à Principe & per modum tributi, proportione tamen observatâ, imponi solent, cujus tributi vicem in hoc casu pretium, qua vilius est, subit, idque *arg. l. 3. pr. ff. ad l. Jul. de Ann. l. 8. ff. de municip. & l 5. ff. de Admin. rer. ad civit. pertin.* probatur, ubi Decuriones ab hoc onere per privilegium immunes esse jubentur. Et hoc itaque casu irregulari nequaquam cum Gothofredo regula quædam formanda erit, sed dicendum potius cum glossâ exceptionem ibi ob specialem causam â regula communi contineri *in l. 2. §. 4. & ad l. Rhod. de jactu.* qua etiam vilioris pretii patroni pro se utuntur. Vid. Dn. Styck *d. l. §. 16.* illud solum dicitur, quod in computatione damni & lucri merces servatæ æstimari debeant, quamvis emtæ sint, quamvis pluris vendi potuerint, quoniam detrimenti non lucri fiat præstatio, ac sufficere debeat Dominis si amissarum mercium pretium, quo illas compararunt, reciperent, cum hoc modo lucrum sibi casu interceptum esse æquo ferre possint animo. Vid. Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Ex. 20. th. 19.* Otiosum ergò esset ad hunc textum respondere, nisi prius inde fiat Argumentum, sic concludens: Principem posse tempore annonæ iis, qui copia frumenti abundant, vilius pretium dictare, quàm communiter vendi solet, quod quomodo fieri possit nondum video. Illud interim ambabus concedo manibus, si Dardanarius sit iste, qui eum in finem comparavit sibi annonæ abundantiam, ut tempore caritatis eandem carius vendere possit, non injustè facere Magistratum, si eundem cogat, ut viliori pretio, quàm communiter comparari solet, illud vendat, vid. Dn. Stryck. *d. l. n. 23.* aut etiam planè donet, exemplo Caroli Flandriæ Comitis, qui Tamardum è gratiosissimis aulicis alendis à fisco egentibus præfecit, ipse cum loculis in vulgus prodibat circum templa obambulans stipemque sua manu mendicis promens; Dardanariorum eorumque, quia annonam flagellabant & clausis horreis frumentum supprimebant, nequitiam compressit apertis conditoriis, triticoque in egenos distributo. Quâ popularitate adeò carus subjectis fuit, ut cæsi â sceleratis hominibus corpus pro se quisque tanquam sanctas reliquias veneraretur, osculaque ferrent, denique capillorum aliquid barbæque, atque adeò ungvium & vestimentorum domestica religione asservarent colerentque, uti ex Paulo Æmilio refert Forstnerus *ad IV. ann. Taciti verbis Pacem exuere &c. p. m. 397. edit. m. 8.* At in talibus casibus propter abundantiam solam Dardanariis vile pretium non imponitur, sed quod injustè abundantiam hanc sibi comparaverint, adeoque vilitas ista justa quidem erit, at non qua pretium est (in hoc enim solum æqualitas inter rem & rem sive pecuniam & mercem absque respectu

ctu personæ requiritur) verum quâ pœna, h. e. dum vendenti in pœnam detentionis aut injustæ comparationis tantum detrahitur, quantum aliàs communi pretio spectato carius rem suam vendere poterat. Thomas. *d. l. n. 102. seqq.*

71 Non absimilis ab antecedente est illa quæstio: An Magistratus tempore caritatis frumento eam taxam comuniter imponere possit, quâ fuit venditum tempore abundantiæ? quam ex iisdem principiis negamus, cùm in pretio rerum harum vel augendo vel minuendo maximè circumstantia sterilitatis ac abundantiæ attendi debeat. Vid. Molina *Disp. 364. n. 3.* Utrique tamen Decisioni illud objici â quibusdam solet, si utroque tempore eodem pretio vendatur frumentum, vel divites cogantur etiam viliori adhuc id vendere, bono illud communi expedire, ut nimirum pauperes non graventur sed commodè illud emere possint. Sed frustra hæc dicuntur: Ita enim utilitas publica â Principe curanda est, ut honestas quoque servetur neque ex illa utilitate injuriam patiantur privati, ac Dominium eminens, per quod damnum privatis ex publico compensandum infertur, tum demum vires suas exerit, si aliter res tractari nequeat, sed necessitas summa adsit. At pauperibus alio & multo meliori remedio sine ullius injuria subveniri potest, si eleemosynæ ipsis dentur quibus victualia sibi emere queant, uti Carolum Flandriæ Comitem fecisse supra relatum est, aut ex horreis publicis panis inter eos more Romanorum distribuatur. Reliquas hujus Taxationis iniquitates apud Molinam *d. l.* videndas omittimus. His accedit quod tantum absit, ut publica per ejusmodi legem procuretur utilitas, ut potius eadem quam maximè impediatur. Amianus Marcellinus equidem *l. 22. c. 32.* Juliani institutum maxime eo nomine reprehendit, qui popularitatis studio, cum divites pretia rerum per avaritiam auxissent, convocatis agricolis, opificibus, cauponibus &c. persvadere voluit, us æquitati animum accommodarent, legemque de pretio frumenti viliori sancivit, & eam suo exemplo firmavit obnitentibus tamen senatoribus ac suum frumentum occultantibus, quod factum quamvis extollat Libanius *tom. 2. edit. Paris. Orat. 10. p. 306.* Ammiani tamen judicium verum fuisse Socrates *Lib. 3. Hist. Eccles. c. 17.* docet, ostendens Julianū popularitatis studio ultra quam oportebat fieri minuisse rerum pretia, non considerantem, quid tempori conveniret, & quod multitudo militum provincialibus molesta copias civitatum absumeret. Hinc factum esse ut caupones & negotiatores metu L. Julianæ foro abstinerent, rerumque inopia cui obviam ibatur ultro eveniret. Cautus propterea Tiberius, qui cum sævitiam annonæ incusante plebe Romana pretium frumento, quod emtor penderet, vilius statuisset, simul venditoribus prospexit, ne â venditione victualium absterrerentur, dum binos nummos se additurum negotiatoribꝰ in singulos modios constituit. vid. Tacitus *Annal. II. c. 87.* Dn. Thomas. *cit. l. n. 117.* quem videat qui plura de frumento cupit, ut & Vincent. Contarrenum *de Frumentaria Romanorum largitione.*

Huic de Agris materiæ lubet quædam adjicere de rebuꝰ in agris relictis Hebræorum veterum, quod thema in peculiari *dissertatione* pertractavit Dn. Dassovius Prof. Witteb. celeb. Tria autem dona apud Hebræos veteres relinquebantur de frugibus in agris, videlicet spicilegium & oblivioni datus manipulus vel culmus & angulus agri. Spicilegium vocabatur, quod excidebat è falce tempore Messis, aut quod excidebat è manu, cum colligerentur spicæ; nam si tres simul exciderent, pertinebant ad patremfamilias. Quod autem cadebat post falcem, vel post manum, licet unica esset spica, non pertinebat ad spicilegium; Interim si quis spicas evelleret, & aliqua ex manu excideret, ad spicilegium referebatur, Levit. *19. v. 9. & 10. & c. 23 v. 22* Ruth. *c. 2. v. 2. 7. 15.* Non autem vocabatur manipulus oblivio- 72

FIGURA I.

Si manipulus A relictus esset, reliquis sublatis, non erat oblivioni datus.

FIG. II.

Nec si manipulus B. relictus esset, erat oblivioni datus.

FIG. III.

Sed si manipulus B. relictus esset, sublatis manipulis A & C. erat manipulus præteritus & obliv. datus, sed manip. D & E non erant obliv. dati.

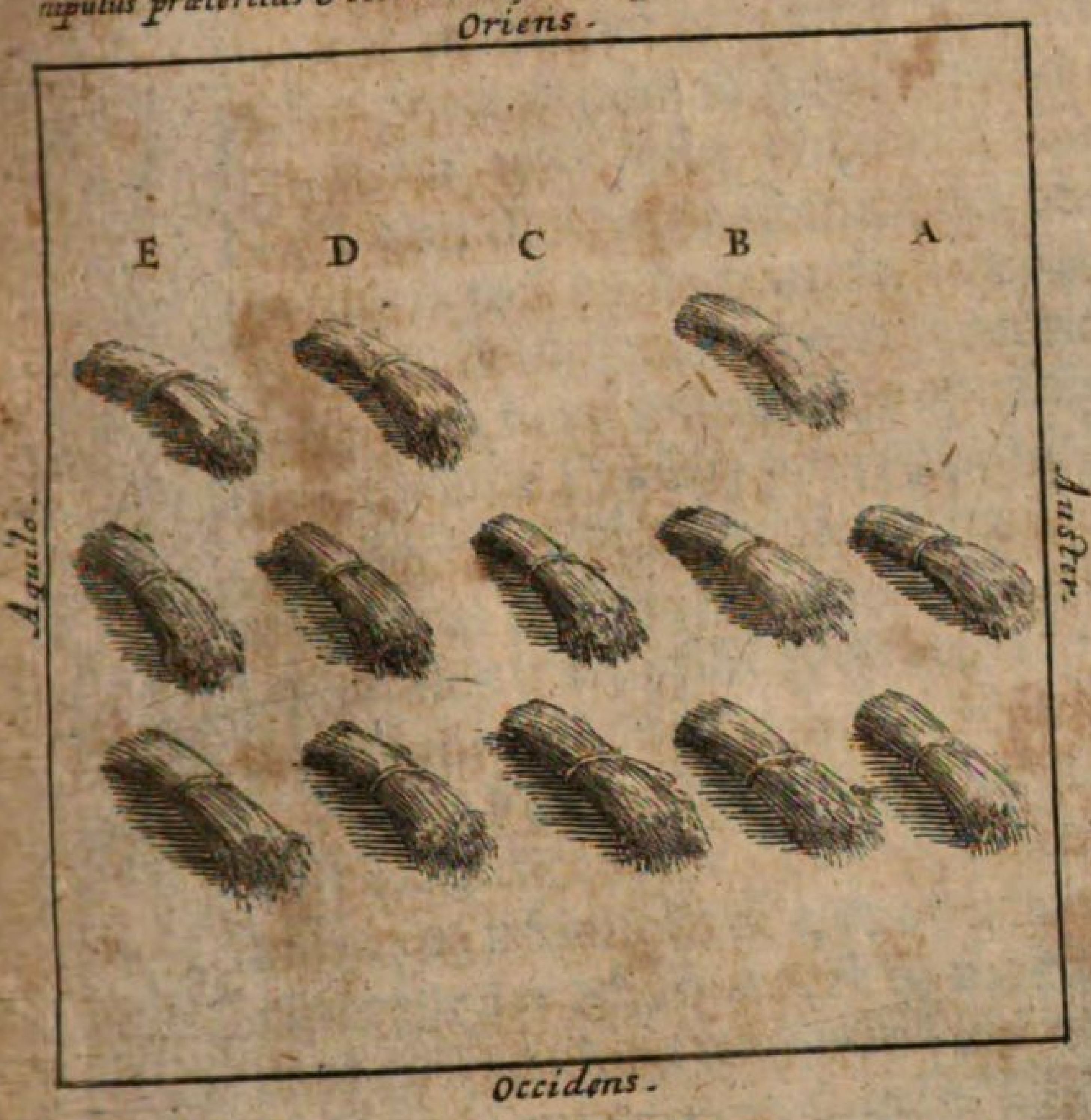

FIG. IV.

Ita quoque si manipulus A relictus esset, non erat oblivioni datus, sed manipuli B. et C. relicti dicebantur oblivioni dari.

FIG. V.

Si inter tres Ordines areolarum frugibus consitarum esset Olea media A relicta & non excussa, non vocabatur oblivioni data, sed abscondita.

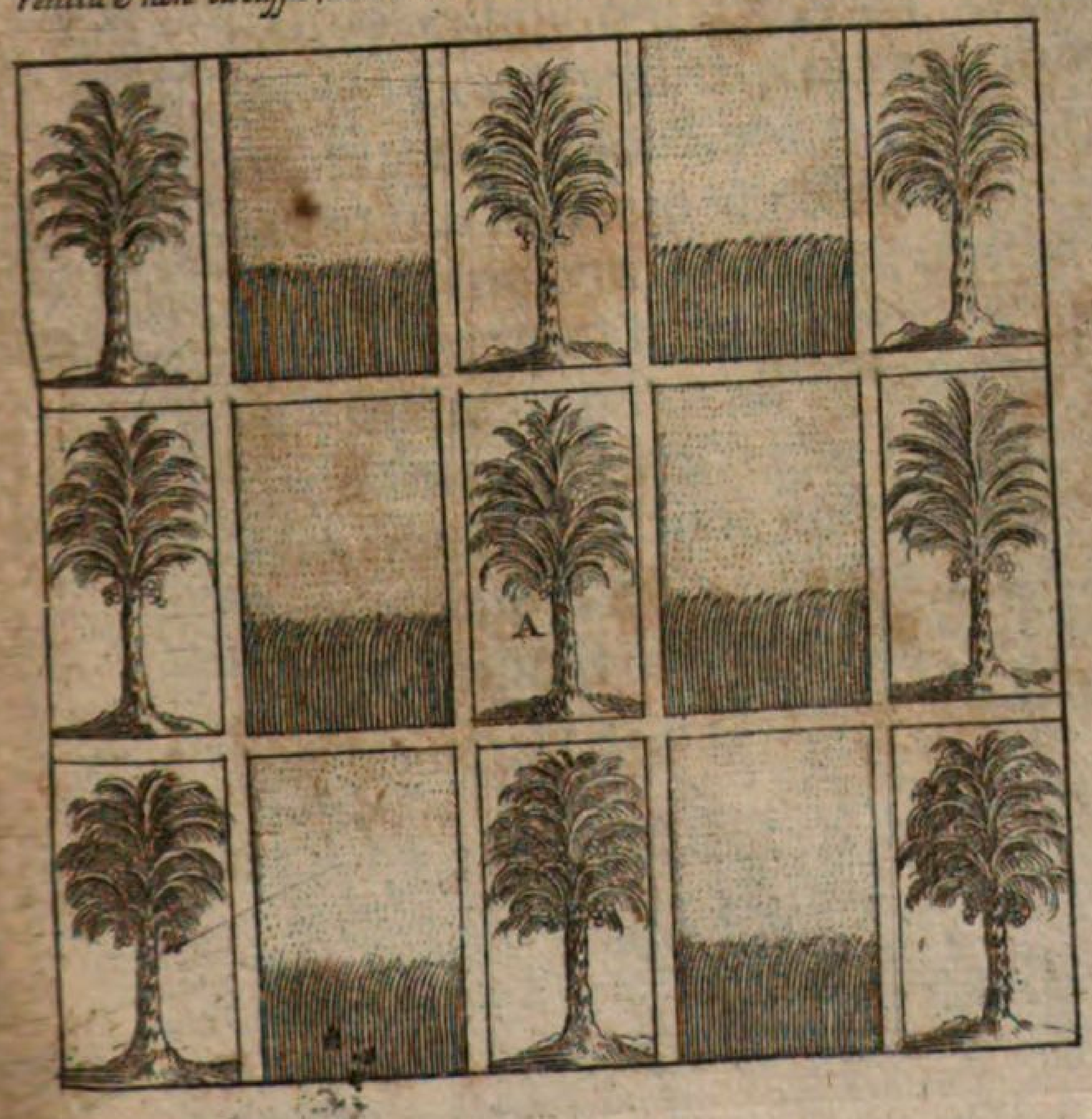

FIG. VI.

Arbores in quincuncem positæ.
vid cap. 7 & 81.

oblivioni datus, nisi ab omnibus nempe à Patrefamilias & ejus operariis esset neglectus, & nisi in agro ejus non recordarentur; Nam si in urbe recordarentur, tamen habebatur pro oblivioni dato. Ita quoque si manipulus ab uno loco agri in alium deportatus esset & relictus, dicebatur oblivioni dari.

Imagines autem manipulorum æri incisæ ut rectius intelligantur, observetur quod si juxta figuram primam homo colligens manipulos inciperet ab Oriente, tum manipulus *lit. A.* signatus utut relictus esset, non erat oblivioni datus. Jacob Kaphel. *fol. 2. p. 2.* ubi, Si obligatus (dicit) esset homo manipuli in initio lineæ, tendentis ab Oriente in Occidentem, non erat oblivioni datus, quia lineæ se respiciebant, & numerabantur quoq; ab Aquilone in Austrum, sicut ab Oriente in Occidentem, & fieri poterat ut numeratus esset iste manipulus procedendo ab Aquilone ad Austrum ita non erat oblivioni datus. Nam non dicebatur manipulus oblivioni dari, nisi eo loco unde inceperant colligere & ulterius antrorsus relinqueretur. Jam vero manipulus *lit. A.* signatus non erat relictus procedendo à loco collectionis & ulterius, quia erat primus istius ordinis manipul⁹: idē judicium de aliis manipulis ej⁹dē lineæ in qua erat manipul⁹ *lit. A.* notat⁹ ferri potest.

Nec in Figura II. si manipulus *B.* relictus esset dicebatur oblivioni dari: Si enim paterfamilias & ejus operarius inciperent à media linea, & prætermitterent manipulum unum in loco ubi inceperant, qui erat manipulus solitarius in medio relictus, ut hic respiceret ad Aquilonem, ille respiceret ad Austrum, non erat oblivioni datus sed vocabatur à tergo illorum relictus, quia manipulus relictus erat in loco, ubi inceperant quia ambo sibi invicem innitebantur, ut uterque arbitraretur alterum visurum esse istum manipulū. Etiam poterat numerari hic manipulus ab oriente in occidentem, quia respiciebat lineam signatam literis *C D.* hinc colligitur non haberi manipulum medium neglectum pro manipulo oblivioni dato.

Si vero in Figura III. aliquis inciperet ab initio lineæ colligere manipulos & oblivisceretur manipulorum quorundam ante & retro; is qui ante eum relictus erat, non dicebatur oblivioni dari, qui retro vero, erat oblivioni datus, *v.g.* si inciperet à literâ *A*, & oblivisceretur manipuli positi litera *B.* & acciperet manipulum qui erat in puncto *C*, clarum erat quod præteriisset manipulum in puncto *B.* & ille esset oblivioni datus, & præteriisset illum, quia dicitur: non redibis Deut. *24. 19.* Quod autem ante illum erat, seu ante hominem colligentem, non erat oblivioni datum, *v.g.* Si reliquisset duos manipulos, positos in puncto *D. E.* & rediisset retrorsum, ac incepisset à linea secunda signata puncto *F*, & præteriisset eos iterum, nihilo tamen minus non erant oblivioni dati, quia numerabantur similiter ac oriente in occidentem, & respiciebant ordinem lineæ manipulorum tendentis ab oriente in occidentem; & quomodo hac ratione poterant eos oblivioni dare?

Figura IV. exhibet manipulos duos oblivioni datos, & unum relictum quidem sed non oblivioni datum. *v. g.* Si Ruben & Simeon inciperent à media linea à puncto *A* versus aquilonem & austrum procedendo, tunc manipulus *A* non erat oblivioni datus, quia erat à tergo relictus, ut explicatum est in Fig. II. & manipuli *B. C.* erant oblivioni dati, quia erant ante faciem illorum, & præterierant illos, dum hic præteriret manipulum *B*, versus austrum, & iste manipulum *C.* versus aquilonem, & obliviscerentur, & erant isti manipuli oblivioni dati vi legis Deut. *24. 19.* ne revertaris ad accipiendum illum manipulum.

Quæ autem de olea relicta & abscondita manipulorum figuris annectuntur in Figur. V. non quidem ad res in agris sed potius in arboribus relictas pertinent: Quia vero olea media non dicebatur oblivioni data, si non reliquarum instar excussa esset, hinc conveniebat cum manipulis in medio ordine relictis quidem, sed non oblivioni

vioni

vioni datis. Fit autem solius oleæ mentio, quia olea erat in pretio, intelligitur autem quævis arbor, ita ut de omnibus arboribus, si ita essent collocatæ, idem formandum sit judicium, ut non habeantur pro oblivioni datis, sed pro absconditis, etiam si in quolibet ordine ne quidem tres, sed duæ tantum arbores compareant. Qui plura hac de re cupit, adeat dissertationem de rebus in agris relictis Hebræorum Dn. Theod. Dassovii Rerum Rabinicarum Interpretis Celeberrimi. Lubet adjicere Ichnographiam hac de re confectam.

CAP. VII.

DE HORTIS.

SUMMARIA.

1. *Prædium absque horto vix dici poterit perfectum.*
2. *Eorum antiquitas & utilitas.*
3. *Reges qui horti culturæ dediti.*
4. *Hortus olim dicebatur omnis villa.*
5. *Postea horti nomen illis agris mansit, qui seriri solebant.*
6. *Horti quo sensu dicantur?*
7. *Horti quo tempore in urbibus apud Græcos haberi cœperint?*
8. *Græcorum horti non ita exculti quam nostri hodierno tempore.*
9. *Quod & de Romanorum hortis dicendum venit.*
10. *Qui tantum ædificiorum & tabularum magnificentia erant nobiles.*
11. *Nostro tempore in hortis voluptas utilitati est conjuncta.*
12. *Ad Hortum præparandum ante omnia loci natura inspicienda.*
13. *Autores qui de Hortorum cultura scripserunt.*
14. *Hortus quid sit?*
15. *Dividitur in Urbanum & Rusticum.*
16. *Hortus urbanus quis?*
17. *Hortus Rusticus quis?*
18. *Solum horti secundum Crescentiensem quomodo esse debeat?*
19. *An Princeps Subditos ad horti culturam cogere possit?*
20. *Qui in locum demortuarum arborum alias non substituunt relevatione ab oneribus non sunt digni.*
21. *Pomi appellatione quid veniat?*
22. *Fructus hortorum naturales, an industriales?*
23. *Quæ loca sepimento possint includi,* die Garten-Recht haben.
24. *Quod jus quandoque pactis adquiritur.*
25. *Hortum ad Pratum reducere Domino prohibitum non est.*
26. *Quid usufructuario non licet.*
27. *Cuilibet permissum hortum sepimento includere.*
28. *Sepem ultra fines positum privata autoritate intercidere licet.*
29. *Tutius tamen est hac de re Magistratum adire.*
30. *Ad sepimentum commune reficiendum vicinus sub pœna cogi poterit.*
31. *Teneturque de damno horto alterius illato.*
32. *Hortum proprium sepimento non muniens, pecora irruentia pignorare non potest.*
33. *Ad hortum muniendum foveam facere non licet.*
34. *Domum in horto suo ædificare licitum.*
35. *Civis in horto suo suburbano domum habens non potest in eam habitandi gratia absque præscitu Magistratus recipere quem velit.*
36. *Domum destruere & in hortum redigere prohibitum.*
37. *In Divisione hæreditatis ad quem spectet hortus in medio duarum domuum situs?*
38. *Domo legata cui continetur hortus, legatarius aditum ad hortum hæredibus præstare tenetur.*

39. *Fri-*

39. *Fructus decidentes in hortum vicini ad quem spectent?*
40. *Quid hac de re de Jure Civili obtineat?*
41. *Quid de jure Saxonico?*
42. *Mores Belgii hac in re.*
43. *Si rami vel Arbores vicino molestias creent an ipsi recidere liceat?*
44. *An dolia quibus flores nutriuntur sint ædium?*
45. *Ædibus legatis debentur etiam viridaria.*
46. *Florum pretium hodie maximum.*
47. *Tempus quandoque pretium florum auget.*
48. *Negotiatio florum improbatur.*
49. *Pretiosum jentaculum.*
50. *Commercium florum justum pretium excedens à Principe restringendum.*
51. *An emtor florum enorme pretium solvens possit agere ad rescissionem contractus?*
52. *Ut in horto alterius pomum decerpere vel cœnare liceat, servitus imponi non potest.*
53. *Mos prandendi & cœnandi veterum.*
54. *An iter facienti hortum alterius ingredi & pomum decerpere liceat?*
55. *Poma & pira lucrifaciendi causa auferens furti tenetur.*
56. *Quæ pœna ad mortem usque potest extendi.*
57. *Arborum furtim cæsarum pœna de Jure Civili.*
58. *Delicti hujus pœna de jure Saxonico.*
59. *Flores & herbas furentes etiam furti pœnâ subjacent.*
60. *Qui itidem suspendii pœnâ possunt plecti.*
61. *Vi rapiens herbas & plantas gladii pœna afficitur ejusque corpus rotæ imponitur.*
62. *Si quis non lucri, sed tantum damni faciendi causa, frutices & plantas florum auferat, vel evellat, extraordinariè punitur.*
63. *Florem fœtidum mulieris naribus admovens injuriam committit.*
64. *Item matricariam puellæ naribus admovens.*
65. *Vel serviam ex virginis sinu extrahens.*
66. *Multo magis sertum detrahens.*
67. *An virgini vi stupratæ sertum portare liceat?*
68. *Herbis venenosis aliquem necans morte punitur.*
69. *Item qui herbis partum animatum abigit.*
70. *Vel Phyltrum dans mulieri ex quo illa moriatur?*
71. *Herbæ venenatæ & vim pellendi habentes in officinis vendi prohibitæ.*
72. *Ad furta hortorum minuenda custodes multis in locis solent constitui.*
73. *Fructus hortorum mortuo vasallo ad quem spectent?*
74. *An horti malorum aurantiorum ad hæredem mobiliarem pertineant?*
75. *Fructibus hortorum Gabella tempore necessitatis imponi potest.*
76. *In causas sterilitatis nostrorum temporum inquiritur.*
77. *In locatione Horti pomarii an ob sterilitatem conductori pensio sit remittenda?*
78. *Si Vasallus Emphyteuta & Usufructuarius Arborem fructiferam incidat quid juris?*
79. *Arborem ponens quomodo agat contra servitutem?*
80. *Horti pensiles certo modo prohibiti.*
81. *In hortis pomariis Romani arbores in formam quincuncis ponebant.*

1 PRædium benè excul-
tum & omnibus par-
tibus absolutum sine
horto vix dici pote-
2 rit. Ut enim ejus
usus antiquissimus,
ipse namque Deus mundi Creator
Hortum Paradisi plantavit, eumque
Adamo protoplastæ ad colendum ac
custodiendum dedit, ita ejus utilitas
& amœnitas longè maxima & apud
veteres autores decantatissima est. Ma-
gni etiam Reges ac Principes Horto- 3
rum cultura delectati fuere. De se
ipso testatur Regum Sapientissimus Sa-
lomon *Ecclesiast. cap. 2.* Cujus Rega-
lis horti formam & modum describit
Pet. de Crescentiis *Lib. 8. de re Rust.*

Diocletianus Cæſar imperio ſe abdica-
bat & rei Ruſticæ in ſerendis oleribus
indulgebat. Aurelianus Imper. Palatio
Hortos prætulit. Plinius *Lib. 19. c. 4.* An-
tiquitas *ait* nihil prius hortorum cura
mirata eſt. Inde Heſperidum horti, ac
Regum Adonis & Alcioni, itemque
penſiles, ſive illos Semiramis, ſive Aſſy-
4 riæ Rex Cyrus fecit. Hortus autem jux-
ta Feſtum apud antiquos dicebatur
omnis villa, quod ibi qui arma capere
poſſent orirentur, quod ex XII. tabulis
Plinius *Lib. 19. c. 4.* confirmat. In XII.
ait tabulis legum noſtrarum nusquam
nominatur Villa, ſemper in ſignificatio-
5 ne ea Hortus. Inventio igitur villæ vo-
cabulo horti nomen illis agris manſit,
qui ſepiri ſolebant & domo vel villæ
proximi erant, arboribus oleribusque
plantandis ac ſerendis apti. Olus enim
eſt omnis herba ſativa quæ in uſu ci-
bario conſiſtit, ab alendo dicta, quod ole-
ribus alerentur homines ante frugum
uſum. Gœdd. *ad l. 198. d. V. S.* Sic hortus
in ſingulari & plurali pro hortis olito-
riis ſumebatur.
6 Poſtea horti in plurali pro loco ar-
boribus conſito & voluptatis amœnita-
tisque gratia parato accipiebantur com-
prehendebantque villas cum hortis,
piſcinis, nemoribus, fontibus &c. Pli-
nius *d. l.* Jam quidem, *inquit,* hortorum
nomine in ipſa urbe delitias agros vil-
lasque posſident. Sic horti Cæſaris ad
Tyberim, horti Marcellæ celebrantur.
7 Epicuri ætate horti primum in urbi-
bus apud Græcos haberi cœperunt re-
ferente Plinio *Lib. 19. c. 4.* Primus ille eſt
(de Epicuro loquitur) qui ut otii Ma-
giſter hortorum uſum Athenis inſtituit.
De quo plura vide apud Rapinum *in diſ-*
8 *ſert. de Cult. Hortenſ. c. 1.* Illud autem per-
ſpicuum eſt Græcos Romanosque ver-
ſatos olim in magna ignorantia delitia-
rum earum, quæ jam locum habent
in hortorum noſtrorum cultura, quarũ
nullum propemodum extat apud eos
veſtigium. De Græcis res eſt manife-
ſta, ſi conſulatur Homerus, qui in de-
ſcribendis Alcinoi hortis, quibus nihil
habebant heroica tempora magis in ea
parte ſumtuoſum, ita tenuis & modi-
cus eſt, ut vel ipſi licentiæ, quam dabat
fabula, parcere videatur, pro conſtitu-
endo horto Summi Principis, qui nihil
habere videtur accomodatum ad ſplen-
dorem & magnificentiam Rege di-
gnam. Sileo de loci anguſtiis, quem
τετράγωνον facit. Nihil dico de parcitate
fontium, quorum unum ſtatuit tantum
& alterum: Nihil de arborum fructi-
ferarum paucitate, ut patet ex ipſa de-
ſcriptione Horti *Septimo Odyſſeæ,* Pyri,
Pumicæ mali & pomi nitidum fructum
ferentes, & dulces ficus, & olivæ floren-
tes. Nulla autem apparet pulvillorum
circumſcriptio, nulla decentia, poſiti
ſine arte flores, nullus ordo, confuſa
omnia: quibus nihil propè addidit de
ſuo ipſe Euſtathius, magnus alioquin
in cæteris Homeri amplificator. Ex
quo perſpicuum eſt, quam rudis erat in
eo Græcia, quæ tamen Magiſtra fuit
olim elegantiarum cæterarum. Nihil
dicam de Heſiodo, qui in eo in quo ver-
ſabatur Argumento, de terræ cultu,
ne verbum quidem fecit unum de ea
ruris elegantia, quam quærimus. Cum-
que profiteatur id unum propemo-
dum, ut bene moratæ gravitatis quan-
dam quaſi diſciplinam tradat: nullam
morum, nullam temporum noſtrorum
in ea parte concinnitatem expresſit.
Extant in poſtremis Græciæ tempori-
bus apud Heliodorum, qui de Theage-
nis & Chariclea; Achillem Tatium, qui
de Clitophontis & Leucippæ; & Euſta-
thium, qui de Iſmenes & Iſmeniæ ſcri-
pſerunt amoribus, deſcriptiones Hor-
torum, ubi nulla apparet nota varieta-
tis & decentiæ illius, qua ſe commen-
davit ætas noſtra, in univerſæ diſcipli-
næ Hortenſis amplitudine.

Non Major hortorum fuit elegantia 9
apud Romanos, quorum vita uti habu-
it plus ſeveritatis & diſciplinæ quàm
Græcorum: ita ſerior longè fuit apud
eos hortorum cultus: qui, ut declarat
Plinius, ei primum terræ cultioni vaca-
re cœperunt, quam vitæ necesſitas po-
ſtulabat. Et ut omittam dicere de pri-
mis Regum & Conſulum temporibus,
quib9 ut monet Plinius *lib. 19.* Ager pau-
peris

peris hortus dicebatur, cujus cultus pertinebat ad curam matrisfamilias, quæ postulabatur negligentiæ ubi hortus esset indiligens: quis Catonem ferendum putet, qui caules & brassicas prædicabat pro delitiis hortorum sui temporis? Adeo videlicet sine nitore & cultu Romæ per id tempus res erat hortensis. Neque existimandum est, Republica opulentiori, qualis fuit post excisam Carthaginem, nitoris accessionem factam huic cultioni, ut intelligi potest ex scriptoribus emendatioris seculi. Nam Tibullus in describendis ad Cynthiam ruris deliciis vix recedit ab agricultura duriori, summaque oblectationis illius, quæ ruri percipitur, statuit in pomis & vitibus conserendis. Ita ille *Elegiâ primâ libri primi:*

Ipse seram teneras maturo tempore vites
Rusticus, & facili grandia poma manu.

Mox redit ad boves & arationem, unde vix emergit, tam in eo durus, quàm nitidus & elegans in cæteris. Extant apud Virgilium, scriptorem ut nemo negat politissimum, hortorum descriptiones multæ. Altera est horti Coryciani ad amnem Galesum, *quarto Georgicor.* altera in Moreto, tertia in Hortuli laudibus, quod carmen Virgilio tribui solet ab eruditis: quanta tamen ubique simplicitas, ætate quam non simplici? Quod locum facit conjecturæ de illa satis probabili, cur impetrare non potuerit â seipso, ut de hortis, quæ materia sese offerebat in Georgicis, non tractaret. Sic autem sentio: Sub hæc tempora, quibus scripsit Virgilius, ut horti non erant hujus amœnitatis & elegantiæ, cujus nunc sunt, ita eum non potuisse justum opus edere de re hortensi, valde diversum à Georgicis, quibus plurima complexus est, præsertim libro secundo, quæ pertinebant ad hortorum rationem, ubi è tantis, quæ retulit, flores rerum modo secutus, ut observatum à Plinio *in procœmio libri 14.* nihil omisit orum, quæ respicere poterant ornatum in ea parte: quo delectu facto fieri potuit, ut cæterarum partium tenuitate deterreretur, ne artis suæ faceret periculum in materia non necessaria. Non enim per id tempus res hortensis discrepabat multum ab agricultura communi; cujus amœnitatem propemodum delibaverat universam. De Ovidio, magno quantumvis fabulatore & Scriptore satis libero, par judicium fieri debet; Nam in describendo, ad Aventinum, Pomonæ horto *14. Metamorphoseon*, tam tenuiter & parcè copiosus est, ut ab ingenio suo destitutus esse videatur. Proferre possum hoc loco Testimonium Tullii ipsius, judicis delitiarum hortensium sanè quidem non inexperti. Quanquam multis verbis, tamen nihil dicit, quod comparabile sit elegantia hortorum nostrorum, in describendo, *Secundo de legibus*, Fibreno suo amœnissimaque insula illa, præ qua magnificas villas, pavimenta marmorea, & laqueata tacta cæterarum ferre non poterat Atticus: ridebatque ductus aquarum, tubos, Euriposque villarum aliarum, cum venerat ad Fibrenum. Par eademque ratio est cæterorum scriptorum illius ætatis, quæ tam diligens erat in omni genere delitiarum, quasi locus non fuerit huic elegantiæ apud populum delitiis ingenii jam prorsus occupatum, qui vel negligens fuit istius svavitatis, vel in ea quærenda parandaque non usus ingenio, testis Palladius, qui in horti sui descriptione, quæ est libro tertio, multa disputat satis diligenter & accuratè de porris, cæpis & caulibus. Omitto Varronem & Columellam cæterosque hortorum descriptores Latino, qui ne norunt quidem partem ullam decentissimæ illius concinnitatis, quam assecuta est ætas nostra in hortorum descriptine: credo, quod utilitate & proventu voluptatem eam omnem, quæ ex agro percipi solet, metiebantur, quales describit agricolas sui temporis *Politicorum Sexto* Aristoteles, utilitatis suæ magis quam honoris cupidos. At sermo tam multus est apud scriptores angustæ ætatis de hortorum magnificentia, qua se, quemadmodum accipimus, tantopere commendaverant apud

suos Pompejus, Lucullus, Lamia, Mœcenas, Salustius, cæterique in Republica Optimates. Nihil enim per id tempus fuit Romæ celebre magis, atque patricium. Unde liquet, quam sine causa populus Romanus negligentiæ postuletur in ea parte, in qua tot habet monumenta splendoris & magnificentiæ. Erant re verâ apud populum gentium victorem horti, supra quam dici potest, celebres & sumptuosi; non nego: Nam fortunæ Romanæ opulentia, & ipse luxus tot opibus orbis terrarum superati dives & affluens, incredibilem magnificentiam induxerat in mores universæ civitatis: Sed non tam hortorum decenti partitione, justaque florum & arborum descriptione, cultuque eleganti continebatur luxus is, quam piscinarum ædificiorumque molitionibus, cæterisque sumptibus immodicis, qui nullo modo pertinebant ad ornandi colendique ruris rationem.

Nam proditum â Varrone, Hortos Luculli, cujus villa erat in Tusculano, non floribus fructibusque, sed tabulis, fuisse insignes. Assentitur Varroni Plinius *libro 18.* qui villam Luculli caruisse agro profitetur: sed erat profusæ in ædificiis luxuriæ, quemadmodum *libro 2.* testatur Paterculus, indulserat plus æquo cupiditati suæ in extruenda per immanes sumptus domo: cujus magnificentia ipsi Tullio, *libro tertio de Legibus*, in ea re parum alioquin temperanti, digna videbatur reprehensione, quod, contra quam patiebatur temporum disciplina, corrumpendæ civitati valere posset tam perversæ cupiditatis exemplum. Et quamvis excuset magnificentiam suosque sumptus exemplo vicinorum duorum, equitis alterius, alterius vero libertini, qui licet tenuioris ordinis sumptus fecerant, in villarum suarum ædificiis, propemodum pares suis: tamen excusatio justa non videbatur in eo, cujus moderatione cupiditas aliorum debebat emendari. Villam alteram habuit in Campania ad montem Misenum, Tusci Siculique maris prospectu amœnissimam, quæ deinde tempore consequenti pertinuit ad Tiberium, ut testatur Phœdrus & Tacitus *libro sexto Annalium*, mox ad Claudium Imperatorem, qui, ut memorat Tacitus, inhiabat hortis Tiberii, quos â Lucullo habitos insigni magnificentia excolebat. De illis autem ita Plutarchus: Ex quo etiam nunc tanta accessione facta ad luxum, horti Lucculliani inter sumptuosissimas res Imperatoris habentur. Sic ajunt Pomponium Atticum villam habuisse in colle Quirinali Pamphilianam, cujus amœnitas non ædificio, sed sylva constabat: Quemadmodum meminit *in ejus vita* Cornelius Nepos. Sive columnarum ordine frequentissimo hæc sylva ornata esset, ut fieri solebat id temporis, quod monet Horatius *Lib. 2. Sat. 10.*

> *Et varias inter nutritus sylva columnas,*

Sive naturali pulchritudine & arborum 10
proceritate umbrosiori commendabilis videretur. De cæteris hujus villæ partibus silentium per se loquitur: nam si quid habuisset dignum commendatione, non fuisset prætereritum à scriptore tam diligenti in quo laudet Atticum.

Cum autem hortorum nomine apud Romanos villæ molitio universæ significetur, ut patet tum *ex libro tertio officiorum* de hortis Syracusanis, quos Canius vendidit Pythio; tum ex hortis Crassipedis *in Epistolarum ad Atticum libro quarto*, ubi Tullius quasi in diversorio cœnare cogitabat, aliisque hortis compluribus, de quibus mentio frequens est apud Tullium, facilis esse potest conjectura de cæteris, qui statuarum excellentia, pavimentorum honestate, tabularum sumptu, piscinarum magnificentia exquisitaque ædificiorum opulentia magis quam amænitate ruris erant nobiles. Nam villarum istarum magnificentiam in sumptibus iis potissimum esse positam, persvasum esse debet ex *Lib. 3. de Legibus*, ubi Tullius subagitat eorum insaniam, qui sumptibus iis locum dederant. Sic ille: Quis ferat istos, cum viderit eorum villas signis & tabulis refertas, partim publicis,

blicis,

blicis, partim ſacris & religioſis? Ipſe Tullius, qui pro ſua gravitate reprimebat immodeſtiam cæterorum, ſibi ſatis in eo temporare non poterat: nam profitetur apud Atticum *libro primo epiſtolarum*, ſe Cajetam, ſi quando abundare cœperit, ornaturum: urget autem per literas conſequentes amicum, ne cupiditati ſuæ deſit. Velim, *inquit*, ut ſigna & cætera, quæ tibi ejus loci & tuæ elegantiæ videbuntur, quam plurima quam primum mittas. Nam in eo genere ſic ſtudio efferimur, ut abs te adjuvandi ab aliis propè reprehendendi ſimus.

Laborabat nimirum per id tempus eo luxu Reſpublica, quæ jam multum remiſerat de parſimonia majorum. Quam luxus immoderati licentiam deplorabat ſuo tempore Horatius *Ode XV. libri 2.* ubi ſeculi cui deſcribit inſaniam in ædificiorum molibus ſubſtruendis ad Lucrinum Lacum:

Non ita Romuli
Præſcriptum & intonſi Catonis.
Auſpiciis, veterumque norma.
Nulla decem pedes.
Metata privatis, opacam
Porticus excipiebat Arcton.

Eundem luxum exagitat etiam pluribus *libro tertio Ode prima*, ubi profitetur nolle permutare ſe villulam ſuam ruris omnino perexigui, quæ erat in valle Sabina poſtibus invidendis, divitiiſque operoſioribus cæterorum. Eam nimirum ædificiorum ſuperbiam induxerat commercium cum Aſiaticis. Poſtquam enim victorem ex Aſia exercitum Sylla reduxiſſet in Italiam, ſigna, tabulas pictas, vaſa cælata mirari Romæ cœptum eſt primum, ut memoret Salluſtius *in bello contra Catilinam*: mox ad ædificiorum ornatum & magnificentiam adhiberi ab omnibus: deinde per immanes pecunias ſumptuſque infinitos transportari rus: cujus demum omnis gratia conſtabat peregrinitate & inſolentia iſtorum ornamentorum. Scribit Ammianus obeliſcum magnitudinis incredibilis in Hortos Salluſtianos magnis ſumptibus translatum. Et M. Cicero teſtatur *oratione pro domo ſua ad Pontif.* Pub. Clodium per tempus ædilitatis ſuæ ſignorum vim maximam e Græcia deportaviſſe, quæ ſuis in hortis collocaret. Vigebat Romæ nimirum per id tempus ornandorum hortorum ſtudium: Nam nullis ſumptibus parcebatur, quod horti per ſumptuoſas ædificiorum molitiones & ſtatuarum exquiſitarum ornamenta putarentur ſpectatiores. Sic Juvenalis *de Lucano*:

Contentus fama jaceat Lucanus in hortis
Marmories.

Nam longas & magnificas porticus, & deambulacra ædificabant in hortis, ut teſtatur Celſus ex Ulpiano *libro octavo Digeſtorum.* vid. *ſupra Lib. 1. Cap. de Ruſtic. Vet.* quam inſaniam putabat non tolerabilem, civitate licet jam corrupta moribusque depravatis, Philoſophus Romanus *Epiſtola primi libri 13.* in deſcribenda villa Scipionis Africani: cujus adoratis manibus ad aram, quæ viri ſepulchrum putabatur, laudat domum frugaliſſimi Imperatoris, quam comparat cum magnificentia Libertinorum ſui temporis. Sic ille gravis, ut ſemper, contra luxum & vehemens: Quantum, *inquit*, ſtatuarum, quantum columnarum nihil ſuſtinentium: Sed in ornamentum poſitarum impenſæ cauſa. Eo delitiarum pervenimus, ut niſi gemmas calcare nolimus: quæ, ut eſt magnus declamator, proſequitur pluribus. Sed quod reprehendebat in aliis, ipſe ſibi non dubitabat indulgere ſcitæ vir notæque cupiditatis: quantumvis ſupercilium tollat interdum contra luxum. Nam hortos habuit eos in Nomentano, qui ſuperarent pulchritudinem cæterorum & Principis invidiam provocarent. Sunt enim qui perſvadere velint, Senecam propter villæ hortorumque magnificentiam proſcriptum à Nerone, de quo ſatis diſertè Tacitus *libro Annalium decimo quarto* in hanc ſententiam: Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes & ſupra modum evectas opes adhuc augeret, hortorum quoque amœnitate & villarum magnificentia quaſi principem ſupergrederetur.

tur, is ipſe cauſam ſuam agit. Sic ille *eodem in loco* apud Cæſarem: Una, *inquit*, occurrit defenſio, quod muneribus tuis obniti non debui: Sed uterque menſuram implevimus,& tu quantum Princeps amico tribuere poſſit, & ego quantum amicus à Principe accipere: cætera invidiam augent: quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent,mihi incumbunt. Sed opes meas jube in tuam fortunam recipi: hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent. Honeſta ſpecioſaque oratio, & a Principe in ſpeciem ſatis bene accepta. Quæ à me habes, *inquit*, horti & villæ, caſibus obnoxia ſunt; & licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares plura tenuerunt. Pudet referre libertinos,qui ditiores ſpectantur,unde etiam rubori mihi eſt, quod præcipuus charitate, nondum omnes fortuna antecellis. His adjecit complexum & oſcula natura & conſvetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis.

Ex quibus duo confici poſſunt; alterum, Græcos in hortorum cultu naturali pulchritudine ruris, Romanos vero ſuperbis molitionibus ædificiorumque magnificentia magis fuiſſe delectatos: Alterum autem, apud utrumque populum veram germanamque hortorum concinnitatem & decentiam vel neglectam eſſe, vel quod magis probabile eſt, prorſus ignoratam. Nos enim ad elegantiora pervenimus. Quanquam quæſitam à Latinis ruris amœnitatem indicet Martialis in deſcribenda *libro quinto ad Baſſum* Fauſtini villa, cujus ruſticitatem inſulſitatemque ridet ſatis facere in hunc modum:

Bajani noſtri villa, Baſſe, Fauſtini
Non otioſis ordinata myrtetis,
Viduaque platano, tonſilique buxeto,
Ingrata lati ſpatia detinet campi:
Sed rure vero, barbaroque lætatur.

Nullum autem elegantiæ,quæ nunc eſt in hortis apud nos, per ætates deinde conſequentes apparet ſignum: Adeo diſciplinæ illius univerſæ videntur fuiſſe negligentes. Rapin. *de diſcipl. Hort. cap. 7.*

Hodiernis vero temporibus per induſtriam cultorum perfectum eſt, ut in hortorum forma, quæ viget id temporis apud nos, voluptas ipſa ſerviat utilitati, & ſi conferre volumus noſtra cum antiquis, non ſolum hortorum elegantia, ſed etiam fructuum ubertate & copia videbimur longè ſuperiores. 11

Nam pervenimus ad eum ſapientiæ gradum tantopere laudatum à Poëta, quo villarum nitorem cum utilitate conjunximus. Sic ille videlicet ad Nummonium Vallam *Epiſt. lib. 1.*

Vos ſapere, & ſolos, ajo, bene vivere quorum
Conſpicitur nitidis fundata pecunia villis.

Unde plena lænociniorum videri cœpit ars illa, quæ voluptatem fructuoſam afferat; ſic ex ea commoditate ætas noſtra notitiam diſciplinæ hortenſis, partim in formandis arboribus,partim in floribus ab Indis usque petitis aſſecuta eſt perfectisſimam: Hic picti florum colores, denſæ opacitates nemorum,fontium rivorumque liquidæ perennitates amœnisſimique ordines arborum pomiferarum inter ſe mirè conſentiunt ad decentiam, magna inſuper cura adhibita ad fructus procurandos, inſitionibus eruditis arborum partus inſolentes,maturitates graviditatesque pomorum per diſciplinam & artem repertæ.

Quibus pro conciliando colore ſolis de muro adſcitus favor, externæ arbores magna pecuniæ vi traductæ, pro novis ramorum ſocietatibus per inſitionem excogitandis: Poſtremo conſtitutus ordo confuſioni, quæ prius erat: Cui acceſſerunt pulvillorum exquiſitæ deſcriptiones textusque accolarum mirifici: Unde deſignationes, compoſitionesque hortorum extiterunt hæ, quas videmus jam, emendatiores ſimulachris antiquorum omnibus. Rapin. *d. l. c. 4.*

Ad hortum autem diligenter & accurate præparandum ante omnia loci natura 12

natura inspicienda, quod præprimis
præcipit Plinius *Lib.* 17. *Hist. Nat. c.* 2. ad
soli naturam, loci ingenium & cœli cujusque mores dirigendam solertiam.
13 Qui plura de his cupit, adeat ipsos hortensis culturæ scriptores, Rapinum *d. l. c.* 8. Ferrari *Hortos Hesperidum.* Joh. Bapt. Portæ *Villam Lib.* 9. & 10. Eltsholtzii *Horticulturam.* Pet. Gabrielis allgemeinen Gärtner/ qui omnium optimè arcana Hortulanorum detexit, innumerosque alios qui partim patrio partim peregrino sermone de hac materia scri-
14 pserunt. Est autem hortus locus, sive in urbibus atque oppidis sive in villis rurique, in quo arbores & herbæ oriuntur.
15 Et dividitur in Urbanum & Rusticum, pro usu scil. & destinatione patrisfamilias, unde etiam vel ad Prædia urbana vel ad rustica refertur. Ille plerumque voluptatis, hic utilitatis causa com-
16 paratus. Urbanus est qui etiam coronarius appellatur & flores producit, quod propriè viridarium dicitur *l.* 13. §. 4. *de usu l.* 7. 9. §. 2. ubi Gothofr. *de V. S. l.* 12. *de servit. urb.* Item ficus, palmas, caricas *l.* 16. §. 1. *de trit. legat.* item herbas & folia quæ in medicina conducunt & ex quibus ungventa conficiuntur, qui aromatarius vel Medicinalis dicitur *l.* 12. §. 1. ubi Gothofr. *de usu & habitatione.* vel o-
17 dores §. 2. §. 4. *est ult. de aur. argent.* Rusticus hortus est qui in reditu consistit, ut vinarius, olitorius, pomarius, *l.* 198. *d. V. S.* etiamsi sit in civitate, & huc pertinet omnis herba sativa quæ ad usum
18 cibarium adhibetur, in *LL. Salicis* 61. dicitur Chrenecruda, Grneu Kraut. Huc spectat etiam linum, *l.* 60. §. 2. *de Leg.* 11. Cannabis, de qua Crescent. *Lib.* 3. *c.* 9. qui etiam *Lib.* 9. *c.* 1. describit solum horti quod debeat esse pingve & molle, humidum magis quam siccum, cœlo liberum ut sol intrare & venti pertransire possint: in quo sit rivus vel fons, unde rigari herbæ tempore siccitatis possint.
19 Quia etiam publicè interest prædia quàm optimè exculta esse, utique Princeps sub certa pœna subditos suos cogere potest ut hortos colant & arbores fructiferas plantent, quod in Electoratu Saxoniæ Brandenburgensi & passim per Germaniam ita obtinet Ordin. Provinc. Saxo-Goth. *P.* 2. *C.* 3. *tit.* 25. Vom Baum-Pflantzen/ verba hæc sunt: Nachdem männiglich bekant/ wie ein nutz- und fürträglich Ding es um die Obst-Bäume ist/ als wollen wir/ daß ein jeder Unterthan in Städten/ Flecken und Dörffern/ die Schultheissen/ Gerichts-Schöppen und Heim-Bürgen hierauf fleißiges Auffachten haben/ und darob seyn/ auch bey der Gemeinde anhalten/ und sie vermahnen/ solchem wie gemeldt zu geleben/ und den Beamten/ oder eines jeden Orts Gerichts-Herrn jährlich auf einen gewissen Tag verzeichnet zustellen/ wenn und wie viel Obst-Bäume gesetzt und gepflantzet seyn. Und da einer oder mehr in demselben Jahre nichts gepflantzet oder gepfropfft hätte/ da er es doch der Gelegenheit seiner Güter halber wohl zu thun gehabt/ derselbigen soll ein jeder/ so manches Jahr es geschicht/ einen Gülden zur Straffe geben. Laudabilis etiam totique universitati proficuus est mos in Ducatu Würtenbergico referente Speidelio *in spec. voc.* Garten/ ut quilibet post receptionem in subditum arborem fructiferam in loco quodam communi plantare teneatur. Muß auf die Almand einen fruchtbaren Baum setzen lassen.

Excusandi itaque minime est quo- 20
rundam negligentia, qui in locum demortuarum arborum nullas substituere solent, nec apud Romanos relevatione ab oneribus digni sunt habiti, *L.* 4. §. 1. *ff. de Censibus.* ubi dicitur, Eum relevari debere in publicis tabulis qui delato modo fundi certis ex causis emi non possit, non vero si arbores exciderit.

Hortorum inter præcipuos fructus 21
sunt poma. Pomi appellatione verò veniunt & nuces, ficus, uvæ, quæ non ad potum sed ad usum servantur *L.* 205. *ff. de V. S.* Pomum aliud Gallicè sonat aliud Latinè; Galli dicunt *pomme* & pro malo usurpant quod Germanis est ein Apffel/ sed in Latino vox pomi latius patet, nam etiam nuces & ficus & uvas duracinas complectitur, unde Pomona

Dea

Dea priſcis Romanis dicta, quæ omni malorum nucumque generi præfuerit, ut ſcribit Ovidius 14. *Metaphormoſ.* Martialis *in Xeniis* nuces pineas poma Cybeles vocavit. Extat in hanc rem feſtivum reſponſum Caſcelii apud Macrobium 2. *Saturnal. 6.* cum Vatinius quidam lapidandus eſſet à populo, obtinuiſſetque tandem ab Ædilibus, ne quis niſi pomum in arenam miſiſſe vellet, iis forte diebus conſultus Caſcelius, an nux pinea pomum eſſet, reſpondit, ſi in Vatinium miſſurus es pomum eſt.

22 Fructus arborum JCti naturales eſſe volunt, cum non ex operis hominum producantur, licet aliqua eis cura & induſtria adhiberi ſoleat, non tamen talis neceſſaria eſt, qualis circa fructus induſtriales requiritur. Gryph. *Oecon. Leg. L. 1. c. 17. n. 126.* Cum verò hortorum atque fructuum diverſa ſint genera, arbitrio judicis relinquendum, an fructus naturales an induſtriales ſint habendi. Carp. *P. 3. C. 32. def. 24. n. 12.* Sic poma, pyra, ceraſa, nuces, pruna, &c. fructus ſunt hortorum naturales; Rapæ verò, piſa, legumina atque alia in hortis conſita, quæ ſingularem induſtriam neceſſario requirunt, induſtriales haberi debent, Dn. Fritſch. *Tract. de Jur. Hort. n. 14.*

23 Cum etiam neceſsitas requirat hortos ſepimentis munire, non tantum ut ab incurſu hominum pecudumque ſint tutiores, verum etiam ut præcaveantur lites & rixæ, quas prædiorum vicinitas excitare ſolet, videndum ante omnia, num talis locus habeat jus ut ſepimento includi poſſit, das Garten- oder Zaun-Recht habe; Sunt namque loca, quæ omni tempore ad paſcendum pecus ſunt deſtinata die kein Garten-Recht haben/ ut paſcua ipſa, quædam certo tempore ſunt clauſa ut prata à die annunciationis Mariæ uſque diem Michaelis, vel à 1. Maji uſque ad diem Bartholom. & vocantur zugeſchloſſene Zeiten/ reliquo tempore pecori paſcenti patent, Lindenſpur. *in Comment. ad Ordin. Würtenberg. fol. 298.* & ejuſmodi bona ſepimento claudere minimè licet, quicunque enim communi paſculatione in agris univerſitatis utitur, is non poteſt in præjudicium reliquam partem agri ſepimento claudere & hoc modo paſturam deminuere. Noe Meurer. *P. 2.* Jagt- und Forſt-Recht *p. 46.*

Niſi quis cum renunciatione juris paſculandi ita cum univerſitate paciſcatur, quale Exemplum refert Dither. *ad Beſold. vocab.* Zaun. Megeldt Gemein Ord. P. von L. hat ein ziemlich Stück Feld von ſeinem gemein Hoff zu R. einen Garten und Weiher mit Zäunen eingefangen/ ſich von der Gemeine Hirten-Pfrund abgeſondert/ und ſelbige Felder in der Höhe zu ſeines Viehes Weyde gebraucht; Als aber die Gemeine dieſer Neuerung wiederſprochen/ hat er ſich verglichen/ und 225. fl. ſamt 6. fl. Leihkauff der Gemeine zum Recompens gegeben/ auch ſich der ihren übrigen Wun und Weyder/ ſolche hinführo nicht mehr zu beſuchen, begeben. 14. Februarii Anno 1630. 24

Hortum autem ad pratum reducere domino non eſt prohibitum, quod tradit Cæpoll. *per l. 3. §. 2. ff. de Aqua pluv. arc.* ubi in quibusdam exemplaribus pro voce arvum legitur hortum. 25

Uſufructuarius vero non poteſt viridarium, in quo habet uſumfructum, ad alium modum licet meliorem convertere *l. 13. §. 4. de Uſufr.* 26

Cuilibet porro permiſſum eſt hortum ſuum à vicino etiam invito ſepimento interjecto ſejungere, cum ſit res meræ facultatis, quæ non præſcribitur licet per mille annos hortus ſine ſepimento fuerit, ac communio ſoleat diſcordias parere. 27 Si vicinus ſepem ſuam ultra limites horti ſui in noſtro fundo vi aut clam poſuerit, etiam privata authoritate eam intercidere poſſumus per *l. 7. §. 3. quod vi aut clam.* Struv. *de Vind. Priv. C. 6. Ap. 7.* 28 Tutius tamen eſt hoc caſu, ne partes ad rixas & arma veniant, officium Magiſtratus implorare, ut prævia oculari inſpectione & ſummaria cauſæ cognitione deſtructionem præcipiat, arbitrariaque pœna eum qui litibus anſam dedit afficiat. Ordin. Prov. *Bavar. Tit. 26. Art. 1.* Thut iemand dem andern Schaden an ſeinen Gärten durch Uberzäunen/ iſt/ daß 29

sich jener der den Schaden genommen mit Lieb und Beten gäntzlich vertragen / oder ihm den Schaden bezahlen lässet / nach der Nachbarn Rath / der soll gegen dem Richter keine Entgeltung haben. Wäre aber der Schaden fürsetzlich / oder aus mercklichen Unfleiß beschehen / und der welcher solches gethan schwiege darzu stille / und begehrte nicht selbsten den Schaden abzuthun / und alles wieder in vorigen Stand zu stellen / derselbe soll durch den Richter der Gebühr nach und ernstlich gestrafft werden.

30 Si sepimentum sit commune illudque ruptum fuerit, vicinus autem pro parte reficere nolit, officio judicis sub pœna ad refectionem cogi potest, vel si alter vicinorum solus impensas in refectionem fecerit, portio vicini, vel judicio negotiorum gestorum, vel communi dividundo repeti potest. *L. 4. C. Commun. divid. l. 4. §. 3. ff. eod.*

31 Præterea ad restitutionem damni tenebitur vicinus, si ex negligentia refectionis per incursum pecudum alteri horto damnum illatum fuerit.

32 Si vero quis hortum proprium per negligentiam nullo sepimento munivérit, & alienum pecus ingrediens damnum dederit, non poterit illud pignorare vel ad damni restitutionem agere, damnum enim quod quis sua culpa sentit, non sentire videtur.

33 Non tamen ad defendendum hortum licet foveam facere, ut pecus in eam incidens pereat. Thomæ *de nox. animal c. 26. n. 2.* Secus est si fovea ad alium usum facta fuerit, & pecus forte in ea perierit. Vid. *leg. Georg.* Justiniani *tit. 4. § 5.* Ubi: Si animal hortum vel vineam ingressum vel ingredi volens in vineæ foveam vel sepem horti inciderit ac perierit, Dominus horti ac vineæ indemnis esse jubetur.

34 Cæterum domum in horto suo ædificare Jure Gentium permissum est, *l. 5. ff. de Just. & Jur.* quæ libertas naturalis Jure Civili nullibi est circumscripta imo magis permissa *l. 8. & 9. C. de Serv. & aqua.* vid. supr. *Cap. 7. Lib. I. de Præd. struct. in pr.* nisi legibus Provincialibus aliud

35 sit introductum. Si autem Civis in horto suo suburbano domum habeat, sine præscitu Magistratus pro lubitu non potest in eam habitandi gratia recipere quem velit, publicè enim interest Magistratum scire, quales homines sint in civitate vel districtu, ne fures, latrones & malæ famæ homines recipiantur. Vid. Ordin. Provinc. Saxo-Goth. *P. 2. c. 3. t. 27.* ubi dicitur: In die Gärten-Häuser soll niemand / der nicht das Bürger oder Nachbar Recht des Orts hat / ohne sonderbahrem der Obrigkeit Vorbewust gesetzet werden.

Domum suam destruere & in hortum redigere nemini licet, *l. 8. C. de Ædif. privat.* Klock. *de Ærar. l. 2. c. 18. n. 3.* 36
Ne scil. ruinis deformetur adspectus civitatis & publicum defraudetur collectis, quia pro horto non tantum contributionis nomine exsolvitur, quàm pro domo, & licet tantum exsolveretur, attamen in metatis, in den Einqvartierungen / ab hoc onere hortus liberabitur & sic ejus decrementum reliquos cives gravabit; aliquando tamen aream in hortum licet convertere consensu Magistratus expresso vel tacito. Brunnem. *ad Tit. Cod. de Ædif. privat.*

Si duo fratres domos diviserint, in quarum medio hortus est, hortus cedit illi domui pro qua testator illo horto utebatur. Si hoc non apparet, illi domui, per quam habebat intrinsecum aditum ad hortum. *l. prædiis §. qui domum de leg. III.* Si nec hoc appareat, cedit hortus utrique domui, secundum Nicol. de Neapol. qui ita notat *in l. prædiis §. qui domum* & subdit, quod si consvetudo Regni disponat, quod primogenitus habeat domum, intelligatur etiam quod habeat hortum, quippe qui delectationis causa ad usum domus paratus esse censetur, & sic pedissequus domus est. Cæpoll. *de servit. Urb. Præd. C. 76. n. 5.* contrarium tenet Chopin. *de Privil. Rust. L 2. P. 1. c. 4. in fin.* 37

Si quis alicui habitationem domus legaverit, cui continetur hortus ad quem per eam aditus habetur, tunc legatarius hæredi tenetur aditum præstare per domum legatam. *l. ult. pr. ibique DD. de S. U. P.* Cæpoll. *d. l. n. 6.* 38

39 De fructibus pendentibus ac decidentibus in hortum vicini differentiam esse statuunt Dd. inter jus Commune &
40 Saxonicum. De Jure Communi licet tertia quaque die fructus colligere & auferre, & si vicinus id prohibere velit, competit adversus eum interdictum de glande legenda *l. un. ff. de glande leg. l. Julianus. 9. §. 1. ad exhib.* Post tertium vero diem eos colligere non licet, cum postea putrescere soleant, pro derelicto igitur habiti vicino cedunt. Sed hodie consvetudine hoc jus abrogatum esse testatur Joh. Schneidew. *ad §. 31. Inst. de Rer. divis.* Wesenb. *in Paratit. de*
41 *gland. leg.* De Jure autem Saxonico fructus ex ramis in hortum vicini propendentibus decidentes ad ipsum vicinum pertinent. Land-Recht. *lib. 2. art. 52.* Weichbild *art. 126.* ubi dicitur: Seiner Bäume Zweige sollen nicht hangen seinen Nachbarn zum Schaden Glossa *ibid. n. 4.* Ob du dein Obst schüttelst / was davon in deines Nachbarn Hof fället / das ist und bleibet sein. Diß verstehe auch / ob du das Obst ohne deines Nachbarn Schaden aufflesen mögest; Coler. *Part. 1. decis. 25.* Schulz. *Synops. Inst. de Rer. divis. tit. 11.* vulgò dicitur der Uberhang add. Carpz. *Jur. For. Sax. Part. 2. const. 35. def. 25.* ubi sequens præjudicium adducitur: Stehen in eurem Garten etliche Obst-Bäume hart an dem Zaune / also / daß die Zweige in eures Nachbarn Garten hangen / und wann ihr selbige Bäume schüttelt / die Früchte von solchen Zweigen in des Nachbarn Garten fallen / so verbleiben solche Früchte nach Sachsen-Rechte dem Nachbar / und ihr seyd dieselbe in seinem Garten auffzulesen nicht befugt. Ratio hujus juris hæc esse videtur, quod arbor in confinio posita in vicini fundum radices agat & ex eo naturale alimentum suum habeat, & quod rami in fundum nostrum propendentes umbra sua ei noceant. §. 31. *in fin. Inst. de R. Div.* Præterea hoc jure rixæ & lites, quæ inter vicinos de glande legenda facilè oriri possent, optimè præcaventur. Quod & mo-
42 ribus Belgii & aliorum locorum receptum esse, tradit Grœnw. *ad l. 1. de glande leg.* ubi refert quod Mechliniæ & Antwerpiæ propendentium fructuum semissis tantum vicino cedat.

Si rami propendentes vicino mole- 43
stias creent, ipsi propria autoritate succidere licitum non est, sed adeundus est Judex. *l. 1. c. de interd.* Ferron. *in Consvet. Burdig. Lib. 2. tit. 1. §. 1.* E contrario cæsio arborum in ædes nostras propendentium prohibita non est. *d. l. 1. §. 2.* Si vero arbor ex agro meo in alienum agrum pendeat, ac vicino agro umbram faciat, eam verò dominus amputare nolit, licet mihi quindecim pedes â terra altius eam circumcidere. Idque est ex LL. XII. Tab. Cujac. *ad l. 4. §. si quis.* Coll. Argent. *ad tit. de Arbor. cæd. θ. 6.* adimere enim volenti vim fieri Prætor prohibet. *l. 1. §. 6. de Arbor. cæd.*

Alia est ratio radicum. Nam si maximè arbor aliqua in vicini fundum radices porrexerit, tamen eas recidere vicino non æquè licebit, sed agendum erit actione negatoria. Tabor. *ad Tit. Arborum furtim cæsar. θ. 22. & 23.*

De doliis & vasibus victilibus, cupre- 44
is, ligneis & plumbeis, quæ & viridia dicuntur, *l. 79. ff. de V. S.* quibus terra aggesta flores nutriuntur, Labeo & Trebatius quærunt an sint ædium? *l. 26. pr. ff. de Instr. vel Instrum. leg.* idque affirmat Javolenus, si sc. ita alligata sint ædibus, ut ibi perpetuo posita sint. Hinc 45
domo legata etiam viridaria debentur, *l. 91. §. p. ff. de Leg. III.* cum additamentum sive accessorium sequatur suum principale: quam regulam etiam in immobilibus procedere asserit Gothofred. *in not. ad h. l. n. 31.* Hortus enim ædibus & amœnitatis & salubritatis causa ut plurimum adjiciatur, id. *ibid.* add. Berlich. *P. 2. Dec. 191. n. 3. & n. 45. seqq.*

Compertum insuper est flores ho- 46
die in maximo esse pretio, ita ut valor unius floris quandoque ad aliquot millia florenorum se extendat. Certè illorum raritatem eisdem majus conciliare pretium dubium non est, quemadmodum omne quod rarum est plus appeti dicitur *in Can. 2. dist. 59. & can. 4. caus. 4. quæst. 7.*

Quin

47 Quin & tempus efficere potest, ut pluris veneat atque alias valiturus esset, vel uti in hanc rem eleganter admodum Martialis canit *Lib. I. Epigram.*

Rara juvant, primis sic major gratia pomis,
Hybernæ pretium sic meruere rosæ.

48 Absit tamen, ut inde licentiam demus florum æstimatoribus pro lubitu eorum pretium augendi, ac in immensum extendendi: Namque intra limites debet se continere valoris incrementum, & justa semper subesse inter flores & eorum pretium proportio. Hinc meritò miramur non solum sed & damnamus insaniam illam, quæ quondam Belgas invaserat, enormi planè & ingenti nummorum quantitate flores, præsertim Tulipas, ementes & vendentes, de quibus D. Casp. Ziegler. *de Jur. Majest. l. 1. c. 41. §. 68.* ita scribit: Nulla autem vel vitiosior unquam, vel vesana magis, vel damnosa magis extitit negotiatio, quàm ea, quæ ante paucos annos inter Batavos circa flores, & eos imprimis quos Tulipanos dicunt, magno gentium deridiculo fuit frequentata, ac pergit: vix credet posteritas tantam hujus seculi fatuitatem & deliramenta, præsertim ubi legerit, quæ de hac negotiatione prodidit Meteranus novus sub Anno 1638. *lib. 55.* ex quo eodem Meterano refert Marquardus *de Jur. Merc. l. 2. c. 1. n. 82.* Daß allerley Leute sich auf den Tulipan- oder Blumen-Handel geleget / also daß die Weber ihre Webe-Stühle und alles was sie gehabt zu Gelde gemacht / theils ihre Häuser und andere immobilia verkaufft / Capitalia auffgekündiget / und auf solchen Handel verwendet / so gar / daß eine Blume / sonsten semper Augustus genandt / Anno 1633. oder 34. um 2000. Niederländische Gülden oder 800. Thl. baar Geld verkaufft worden / aber ums Jahr Christi 1637. für kein Geld mehr zu kauffen gewesen / dieweil derselben Blumen nur 2. wie man sagte / zu bekommen gewesen / als die eine zu Amsterdam / die andere zu Harlem. Hinc lepidam de pretioso jentaculo historiam ex Antenor. *in Salom. Cap. 10.* recenset Martin. Zeiler. *in Miscell. p. m. 29.* his verbis: Ein Kauffmann zu Amsterdam hat eine Zwiebel von einer Tulipan um 500. Holländische Gülden gekaufft / als er hernach einem Bothsmann / der ihm etliche frembde Waaren gebracht / einen frischen Hering und eine Kanne Bier geben lassen / und dieser die Zwiebel beym Fenster gelegt ersehen / und vermeynet / es wäre eine gemeine Zwiebel / hat er sie geschehlet / und zum Hering gessen. Idem habet Johann Rist, alias der Rüstige / in seinen Monatl. Unterred. *mens. Mart. 1669.* von der aller edelsten Thorheit der gantzen Welt / *p. m. 183.* ubi simul de flore quodam, quem juccam vocant, refert, illum pro quinquaginta Imperial. *p. 48.* & pro nonaginta Imp. *p. 53.* venditum fuisse. Lilium vero pro 50. Imp. *p. 191.* & Tulipas pro 2000. aut 3000. florenis. Indeque hanc negotiationem cum Martin. Schockio, Profess. Groen. vocat Tulipomaniam oder Tulpen Raserey *p. 185.* & Tulipas das Narren-Kraut *p. 188. & passim.*

50 De hoc vero damnoso florum commercio, quod justi pretii mensuram excedit, & voluptati tantum atque prodigendis subditorum opibus inservit, optimo jure conqueritur, illudque â Principe vel restringi vel prohiberi posse pro Reip. suæ Statu, autumat Ziegler. *de Jur. Majest. cit. loc.* Add. D. Petrus Müller. *de Præsid. Domus Illustr. c. 7.*

51 Sed quid de emptore hoc in casu dicendum, poteritne is ob enorme pro floribus solutum pretium *ex l. 2. C. de resc. vendit.* agere ad rescissionem contractus? Non puto. Licet enim vel maximè emptori æquè ac venditori beneficium illud ab Impp. *in l. 2. C. de resc. vend.* propositum, esse tribuendum existimem cum Hahn. *ad Wesenb. tit. de resc. vend. n. 16.* Mevio *part. 3. Dec. 192. n. 1.* Scotan. *ad ff. Disp. 37. th. 5.* quoniam hic æque facilè ac venditor iniquum pretium offerendo lædi, imò facilius quam venditor in vera rei æstimatione labi potest, utut dissentiant Cujac. *Obs. lib. 23. c. 32.* & Merillus. *lib. variant. ex Cujac. lib. 2. c. 5. & lib. 6. obs. c. 6.* Attamen quia emptor, tali casu vilissimam rem maximo pretio comparans, sciens

in illud consentit, atque sic haud quaquam lædi videatur, juxta *l. 145. de R. J.* quin potius id quod excedit consultò venditori donasse censeatur, *l. 53. eod.* non poterit is gaudere hoc beneficio, nec auditur rescissionem contractus ob enormem quantitatem pretii soluti petens. Trentac. *l. 3. tit. de Empt. Resol. 3. n. 9.* Tiraquell. *de retr. consangu. §. 1. Gl. 18. num. 14.* Gratian. *Tom. 3. disc. for. c. 461. n. 28.* Struv. *Ex XXIII. th 89.* licet in diversam abeant sententiam Covarruv. *l. 2. Res. c. 4. n. 2.* Arius Pinellus *ad lib. 2. c. de R. V. p. 1. c. 2. n. 10. seqq.* D. Wildvogel. *de Jur. Flor. c. 3. §. 10. & 11.*

52 Ut in horto alterius pomum decerpere aut spatiari, aut cœnare in eo liceat, servitus propriè sic dicta imponi non potest. *l. 8. ff. de Servit.* Cujus ratio est, quod ea facultas ad utilitatem prædii dominantis nihil pertineat, nisi remotè, est itaque hoc jus neque ususfructus, nec usus, nec merum jus personale, nec genus quoddam irregularis alicujus

53 servitutis personalis. Franzk. *ad Tit. de Servit. n. 73.* In more autem veterum fuit, ut prandium leve & modicum esset, cœna copiosior, somno qui mox insequitur suffragante: cujus proprium est digerere, qui mos ne nunc quidem apud multos exolevit, quanquam Aristoteles large prandendum & parcè cœnandum existimet; Fiebat porrò utrũque prandium & cœna palam & in propatulo, ut non splendidius & conditura magis exquisita, quàm ex legibus contra veterum Romanorum luxuriam latis par esset, sed sine apparatu & impensa cibus sumeretur, propter quas causas (*inquit* Macrob. *in 3. Saturnal.*) imperari cœpit, ut patentibus janius pransitaretur & cœnaretur.

54 Iter facienti Hortum alterius ingredi ac sine crimine furti pomum decerpere licere, si eo illico vescatur, tradunt per textum sacrum Deuter. *c. 23. vers. 24. can. discipulos 26. de consecrat. dist. 5.* Harpr. *in §. 1. n. 19. de obl. quæ ex del. nasc.* dummodo id fiat sine vastatione aliqua, pro commoditate tantum & usu necessario, ut loquitur Imp. Fridericus *in Cap. ult. 2. Feud. 27.* quod tamen hodiè non ubique impunè fieri cum experientia testatur Bocer. *Tr. de pœna furt. c. 2. n. 105.* Aliter se res habet si 55
quis fructus ejusmodi, ut poma, pyra, nuces, cerasa, rapas, lucrifaciendi causa secum abstulerit, & his abque dubio furti tenetur, Ord. Crim. Carol. *Art. 167. l. 27. §. 25. ff. ad L. Aquil.* Carpz. *Pract. Crim. P. 2. Qu. 83. n. 35.* ubi statuit in 56
furto fructuum nunquam capitalem sed tantum arbitrariam quandam pœnam locum habere, cum Judex nunquam certus esse possit de corpore delicti, seu de quantitate istarum rerum ablatarum.

Verùm si quis subducendo fructus tales magnum & notabile & periculosum damnum adferret, non minus ut alii fures puniendus foret. Tabor. *in Analys. Art. 167. §. 7.*

Pro arboribus furtim cæsis de Jure 57
Civili variæ competunt speciales Actiones: Puta ex Edicto Prætoris Actio civilis arborum furtim cæsarum in duplum, *l. 7. §. 6. & tot. tit. ff. arbor. furt. cæs.* Ex lege Aquilia in simplum, *l. 1. ff. dict. tit.* Ex interdicto quod vi aut clam *l. 28. §. 6. de Jure fur.* Ex legibus XII. Tab. ut quis in singulas arbores cæsas æris viginti quinque asses luat. Matth. Berl. *P. 5. Concl. 52. n. 1* Imper. Carolus V. reos arborum furtim cæsarum, seposito furti supplicio, pro more ac consvetudine cujusque regionis puniri voluit.

Constitutione Electorali Saxonica 58
part. 4. 37. sancitum est, ut is, qui non lucri faciendi causa, vel nocendi animo ac petulanter arbores cædit aliovè modo inutiles reddit, pœna furti non coërceatur, sed præter æstimationem arborum mulctam triginta solidorum (i. e. 40. Grossorum Misnens.) vel pro ratione circumstantiarum severiorem pœnam arbitrariam luere debeat, intelligit autem hic Illustrissimus Legislator arbores fructiferas, ut quercus, fagos, ficus, pomos, pyros, vites, castaneas, salices, &c. tragende oder fruchtbare Bäume. Insuper tenetur etiam æstimationem arborum cæsarum una solvere, *d. Const. 37. p. 4.* Qui vero lucri faciendi causa, inscio fundi domino,

cæ-

cæsas furantur, eos pœna furti subjacere præjudiciis confirmat Carpz. *Pract. Crim. p. 2. Q. 83. n. 7. & seqq.*

59 Quia etiam in Jure nostro flores & olera pomis & frugibus conjunguntur, *l. 12. §. 1. de usu & habitatione,* merito illi qui flores & herbas coronarias aut Medicinales, puta Tulipanos, cariophylla, Rosas, Lilia, Rosmarinum & similes ex aliorum hortis lucri capiendi causa auferunt, furti tenentur, & quamvis Carpz. *d. l. n. 27.* arbitrariam tantum pœnam locum habere tradat, ob verba *d. Const. 37. p. 4. in fin.* Aber die/ welche andern aus ihren Gärten oder sonsten Kräntzerey / als Näglein/ Roßmarie/ Majoran und dergleichen Blumen oder Sträuche stehlen/ mögen mit einer Geld-Busse/ zeitlichem Gefängniß/ oder nach Gelegenheit der Verbrechung mit Verweisung gestraffet werden.

60 Attamen Berlich. *P. 5. Concl. 55. n. 5.* existimat, furem sæpius hoc crimen reiterantem talesque plantas & herbas, quarum valor magnam summam excedit, suspendii pœna plectendum esse, præcipue cum, uti supra dictum, pretium earum rerum ita hodie creverit, ut unicus flos apud Batavos bis mille florenis fuerit æstimatus & venditus. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 1. c. 41. n. 68.* vid. Tabor. *ad d. Art. 167. n. 5.* Non enim attendenda proportio inter rem ablatam & vitam humanam, nec in pœnarum inflictione commensuranda res pœnæ, sed potius pœna delicto. Hahn. *ad Wesenb. tit. de furt. n. 5.* Quod multo magis obtinet in rapinæ crimine, ubi non tam noxa & damnum per ablationem illatum, quam violatio securitatis in via publica attenditur. Carpz. *P. 4. c. 35. D. 4.* Philipp. *in usu Pract. Inst. Ecl. 4. n. 11.*

61 Ex quo infertur, pœna gladii afficiendum ejusque corpus rotæ imponendum, qui flores, herbas, plantas &c. vi rapit, imo & eum qui sertum vel serviam animo rapiendi in via publica aufert Dn. Wildvogel *de Jure Florum c. 4. §. 5.* ubi ex Beyeri *Colleg. ad ff.* refert de nebulone quodam vulgo Zippel-Nickel dicto, qui ob id, quod mulierculas, qui herbis aut radicibus victum quærebant, die Salat-Weiber aggressus, exiguam eis quantitatem raphani majoris, Meer-Rettich / in via Vinariensi, das Mühl-Thal/ dicta, rapuerat, gladio punitus rotæque fuit impositus.

Si quis vero, non quidem lucri atta- 62
men damni faciendi causa, frutices & plantas florum ex horto alieno auferat, evellat, frangat aut aliter lædat, pœna extraordinaria plerumque plectitur, prout præjudicium tale refert Carpz. *P. 2. qu. 38. n. 32.* Ist verschienenem Sommer euer Unterthaner/ Nahmens M. R. in seines Nachbarn Garten gestiegen/ daselbst er aus lauter Muthwillen und Frevel die Rosen abgerissen/ zerstreuet und verderbet/ auch die Nelckenstöcke ausgerissen und zermühlet/ welches er denn/ als er hierüber vernommen worden/ gestanden / und bekant/ ꝛc. So wird er solches seines begangenen Frevels wegen/ nebst Erstattung des Schadens auff richterliche Ermäßigung 12. Tage lang mit Gefängniß gestraffet. V. R. W.

Quamvis autem Berlich. *P. 2. concl. 53. n. 7.* delinquentem hoc in casu ad solutionem 30. solidorum præter æstimationem plantarum condemnandum esse statuat. *arg. Art. 28.* Land R. *p. 2. & const. Elect. 37. p. 4.* Attamen hanc pœnam ob disparitatem rationis, cum nimirum plures æstimentur arbores fructiferæ quàm frutices, & nulla in *dd. tt.* fruticum seu plantarum mentio fiat, odia insuper seu pœnæ restringendæ sint, *l. 19. ff. de Lib. & Posth. C. 15. de R. J. in 6.* ad flores, plantas & frutices extendendam non esse contendit Carpz. *cit. loc. n. 31.*

Per flores quoque injuria potest 63
committi, quando quis virgini honestæ aut mulieri florem fœtidum seu herbam graveolentem, e. g. vulvariam, naribus admoveat, aut contritam manibus chirotecisque illinat; item si ma- 64
tricariam aut similem herbam vel florem, quem aliàs gravidæ aut impraegnatæ haut ferre posse creduntur, puellæ offerat, ejus virginitatem hoc ipso exploraturus, omnibus enim his casibus contra delinquentem injuriarum actionem aut æstimatoriam, aut criminalem

lem ad pœnam pro Judicis arbitrio imponendam competere nemo dubitat *§. 10. Instit. de Injur.* Carpz. *d. l. n. 7.* Nec liberatur injuria afficiens, si vel maximè in posteriori casu virginem esse defloratam probare velit, cum veritas objecti criminis non excuset delinquentem, sed voluntas magis spectetur, & libido injuriandi, *l. 5. C. de Injur. & arg. l. un. C. de Famos. Libell.* add. Ord. Crim. *Art. 110. verb. final.* Carpz. *P. 2. Qu. 96. num. 74.*

65 Occasione florum aliud illatæ injuriæ Exemplum est, quando quis Serviam, einen Blumen-Strauß / ex virginis vel honestæ matronæ sinu libidinosè extraxerit & violenter rapuerit; talem enim proterviam actione injuriarum vindicari posse, itidem affirmatur per supra allegata apud Carpzov. *P. 2. Qv. 99.*

66 Id ipsum jam porro magis asserendum erit in casu, quo quis virgini sertum aut coronam den Krantz detrahere audet, quasi prostibulum sit aut deflorata, cui sertum gerere prohibitum, talem namque improbum & petulantem actione injuriarum promeritaque pœna quilibet facile dignum reputabit.

67 Occasione horum quæritur: an virgini vi stupratæ sertum vel coronam ex floribus confectum portare liceat, quod negat Carpz. *Pr. Cr. P. 2. qu. 75. n. 83. & 84.* ex hac ratione, quod ejusmodi sertum signum sit virginitatis non animi sed corporis, quam stuprata amplius non habet, utut animi virginitatem servaverit. Verum cum ipse Carpz. *in Jpr. Cons. lib. 2. def. 237.* rescriptum Electorale adducat, ubi Consistorium super hoc casu consultum nihil certi determinare voluit, sed circumstantias probè ponderare jussit, hujus utique sententiæ inhærendum erit, & res ita temperanda, ne vel afflictæ ulterior addatur afflictio, vel in Ecclesia scandalum præbeatur. Dn. Wildvogel.

68 *d. Dissert. §. 11.* Florum & herbarum usu etiam alia crimina perpatrantur, veneficium scil. & abortus procuratio. Et prius quidem quod attinet, experientia comprobat, perditos homines aliorũ saluti & vitæ insidiantes, ad perpetrandum hoc facinus, floribus sæpiusculè herbisque uti venenosis. Tales vero veneficos, si illorum propositum effectum habuerit, morte puniendos esse, non min⁹ ac si propriis manibus quem occidissent, nemo negabit, adstipulante præsertim jure tam Civili antiquo *in l. 1. pr. & §. 1. ad L. Corn. de Sic. l. 28. §. 9. eod.* quam moderno Imperii, in Ord. Crim. *art. 30.* Et civili quidem Jure gladii pœna obtinere videtur, hodierno verò rota dictari solet, & sic graviori quadam pæna hujus delicti reus plectitur, quam simplex homicida, cum plus sit hominem extinguere veneno, quàm gladio occidere, *l. 1. c. de Mathem & Malef.* vid. Carpz. *Pr. Crim. p. 1. qv. 20. n. 22. seqq.*

Similis huic delicto est partus abactio, quæ ut plurimum per herbas, flores horumque radices peragitur. De cujus facinoris pœna alias disquirunt Dd. an ea debeat esse capitalis, an mitior, corporis sc. afflictiva, aut relegatio? Vid. Menoch. *lib. 2. arb. jud. quæst. cent. 4. cas. 357. n. 9.* obtinuit tamen communiter illa sententia, qua inter partum animatum & non animatum distinguunt, ita ut illum abigens pœna ordinaria Legis Corneliæ de Sicariis, quæ est gladius, afficiatur; abortum verò inanimati fœtus procurans extraordinariè saltem pro Judicis arbitrio puniatur. Vid. Carpz. *Pr. Crim. p. 1. qu. 12. num. 2.* Habetur autem partus vitalis, postquam medium à conceptione tempus fuit præterlapsum. Carpz. *p. 4. Const. 4. d. 1.* 69

Optimo jure huc referre licet philtra, ad amorem conciliandum ex floribus confecta alterique præbita: 70 Hæc enim si solus effectus amoris sequatur, philtrum propinantem extraordinariè puniri æquum erit. Vid. D. Simon. *de Amor. venenato. th. 37.* sin verò mors inde evenerit, probamus omnino sententiam Pauli, *in l. 38. §. 5. de pœn.* qui vult, ut qui abortionis aut amatorium poculum dant, & eo mulierem aut hominem perdunt, ultimo supplicio afficiantur. Cum quo facit Dn. Struv. *Ex. 48. th. 8.* & DD. quam pluri-

plurimi allegati à D. Simon. *d. Disp. th.* 41.

71 Ne autem abortus ejusmodi, de quibus præcedenti thesi actum, committantur, & occasio præripiatur malevolis tam sibi quam aliis nocendi, optima ratione in benè constitutis Rebuspublicis prohibitum reperimus à provido Magistratu venditionem florum aliarumque herbarum vim purgandi fortiorem, aut depellendi vel similem efficaciam habentium: veluti sic constitutum legitur in der Lüneburgischen Apothecker-Ordnung *de Anno 1606. cap. 4. art. 5. verb.* Gifftige Artzneyen und treibende gefährliche Kräuter. Nec non in Ordinat. Officin. Isenac. *art. 19.* ubi hæc habentur verba: Diejenigen Sachen/ so ausserhalb ihres rechten Gebrauchs wahre Giffte seyn/ auch gar starck purgiren / und die Menstrua oder Geburt befördern/ sollen die Apothecker und Materialisten/ bey hoher Straffe keinem Dienst-Gesinde/ noch verdächtigen oder frembden und unbekannten Persohnen heraus geben. Rigorosius id inculcat Ord. Polit. Magdeburg. *c.* 2. §. Deßgleichen/ ibid. Soll auch niemand / er sey auch wer er wolle / Mannes- oder Weibes-Persohnen / Menses provocantia oder den gravidis nachtheilige medicamenta simplicia oder composita, er bringe denn von einem Medico Ordinario ein von ihm geschriebenes Recept, verkaufft werden.

72 Cum etiam furta in agris, vineis ac hortis celeberrima esse soleant, utile est, vigiles, custodes ac defensores constitui, de his Ord. Prov. Saxo-Goth. *P.* 2. *c.* 3. *tit.* 27. Dieweil die Feld- und Garten-Dieberey fast gemein ist/ und niemand das Seinige alldar recht behalten kan/ überdiß auch durch Wiesen / Aecker und Gärten unnöthiger Weise ungebührliche Wege gemacht werden/ aber billig dahin zu sehen ist/ wie daß demselben steuren und schädlichem Beginnen auffs beste gesteuret/ und jeder bey dem Seinigen erhalten werden möge;

Als wollen wir / daß man bey allen Städten / Flecken und Dörffern unserer Fürstenthümer und Lande darauff bedacht sey / damit ein oder mehr geschworne Schützen geordnet/ und dieselbe bey Antretung ihrer Dienste ernstlich befehliget werden/ auf solche Feld- und Garten-Diebe / und diejenigen/ so sonsten in Feldern Schaden thun/ zu Tag und Nacht gute Auffsicht zu haben/ und niemand hierinnen nachzusehen/ sondern diejenige/ welche über der That betreten werden/ alsobald an zu pfänden/ und die Pfande zum Wahrzeichen in die Gerichte / alldar ihnen hingegen zu ihrer Pfand-Gebühr verholffen werden soll / nebst umständlichen Bericht/ wie es um den verübten Diebstahl oder Schaden bewandt / einzulieffern.

Fructus hortenses industriales, ut olera, rapæ, pisa aliaque legumina, mortuo Vasallo vel vidua in Feudo dotalitium habente de Jure Saxonico hæredibus ejus allodialibus cedunt, jure scilicet culturæ & curæ, si horti viventе adhuc Vasallo fuerint fossi, culti, sati & subacti. Const. Elector. 32. *p.* 3. Also auch da ein Garten bey des Verstorbenen Leben gerodet / gesäet und gehacket ist: Alia est ratio fructuum hortorum, qui nullam hominis industriam requirunt, puta pomorum, pyrorum, cerasorum, quæ ad Feudi successores pertinent. Carpz. *ad d. Const.* 32. *p.* 3. vid. Henel. *de Dotalitio c. 11. §. 6.* 73

Sic Horti malorum aurantiorum & citrinorum ad hæredem mobiliarem spectant, cum sub periculo continuo propter frigora hyemalia transponi soleant, ideoque pro mobilibus habentur. Spreng. *de Jure ædific. p.* 68. 74

Fructibus hortorum accisiam vel gabellam imponi posse, urgente præsertim necessitate publica, dubium non est, cumprimis in iis locis, ubi præcipui & maximi proventus subditorum ex hortis sunt, Klock. *de contrib. c.* 1. & 2. cum videamus etiam ex hortis deliciarum decimas solvi Becker. *In Jur. Publ. c.* 10. §. 28. vid. Besold. *in verb.* Obst Zehend. Præterea conqueruntur hodie Cives & Agricolæ, quod per multos annos ex hortis pomariis fructus nullos perceperint: accusant incommoda, intempestatem, vermes & alia naturæ mala. Verum multis objici posset, quod suo tempore Romanis objiciebat 75

Colu-

Columella *de Re rustica præfat. ad P. Sylvium* ubi ita ait: Sæpe numero civitatis nostræ Principes audio culpantes modo agrorum infœcunditatem, modo cœli per multa jam tempora noxiam frugibus intemperiem: Quosdam etiam prædictas querimonias velut ratione certa mitigantes, quod existimēt, ubertate nimia prioris ævi defatigatum & effœtum solum nequirere pristina benignitate præbere mortalibus alimenta. Quas ego causas procul à veritate abesse certum habeo, quod neque fas est existimare, humi naturam, quam primus ille mundi Genitor perpetua fœcunditate donavit, quasi quodam morbo sterilitate affectam: Neque prudentis est credere, tellurem, quæ divinam & æternam juventam sortita communisque omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit semper & deinceps paritura sit, velut hominem consenuisse. Nec post hæc reor
76 intemperantia cœli nobis ista sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum velut carnifici noxiæ dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque perseverantissimo studio optimè tractavit, &c. Nimirum negligentia nostra non postrema hujus mali causa dicenda est. Fritsch. *de Hort. n. 12.* Verumque manet proverbium, Garten-Werck / Warten-Werck / Garten muß man warten.

77 Sed quid dicendum quando in locatione horti pomarii circa fructus arboris sterilitas vel casus fortuitus contingat, numne locator pro rata temporis quo conductor uti non potuit, ipsi remissionem facere debet? Quod affirmatur per *Cap. 3. X. de Locato.* Gail. *Lib. 2. Obs. 23.* si scil. (1) Sterilitas arboris inconsveta sit illius loci vel temporis. *l. 15. §. 2. ff. Locat.* Valasc. *de Jur. Emphyt. quæst. 27. n. 34.* Secus si ea consveta sit aut præsciri facile potuisset, *arg. l. 9. §. 1. eod. l. 13. §. 6. de damn. inf.* Bossius *Prax. Crim. tit. de mercedis remissione n. 89.* (2) Contingat forinsecus e. g. aëris intemperie vel erucarum damno vid. *d. l. 15. §. 2.* Franzk. *ad tit. loc. n. 96. & 98.* non etiam si eveniat vitio ipsius rei ejusque intrinseca qualitate, veluti si hortus, in quo arbores conductæ positæ sunt, per se sit sterilis, frigidus &c. *vid. l. 13. ff. de reb. eor. qui sub tut.* & fructus acerbos ferat, *d. l. 15. §. 2.* aut arbores ob vetustatem minus fructuosæ sint *d. l. 15. §. 5.* (3) Si casus ille accidat circa fructus nondum perceptos, Gail. *L. 2. Obs. 13. n. 12.* percepti enim etiam mercede nondum soluta conductoris sunt. *arg. l. 7. pr. in quib. caus. pignus tacit. l. 26. §. 1. ff. de Furt.* Hinc ob pomorum, uvarum, &c. valorem ita minutum, ut nec dimidium pensionis valeant, ulla mercedis remissio non debetur. Franzk. *d. l. n. 104.* (4) Si contingat sterilitas sine conductoris culpa ad casum ordinata, & quidem ita ut ipse nullo modo eidem occurrere potuerit, *C. 3. X. de Locat.* Barbos. *ad l. 8. C. eod.* Hinc ille, qui vites non debito modo & tempore in torto stramine vestivit, remissionem petere non potest, licet illo anno sterilitas vel similis calamitas secuta sit, *l. 15. §. 3. arg. l. 25. §. 3. ff. locat.* Cæterum culpæ conductoris & illud annumeratur, si propter inimicitias ejus vicinus arbores exciderit *d. l. 25. §. 3.* (5) Denique requiritur, ut conductor damnum in fructibus arboris intolerabile acceperit *d. l. 25. §. 6.* Quod à Judice æstimatur *arg. d. §. 6. juncta l. 1. §. 2. ff. de jur. delib.* qui tamen ad quantitatem *l. 2. C. de rescind. vend.* non præcisè obligatur, *arg. l. 25. §. 6. ff. locat.* Quia modicum tantum damnum, non verò immodicum, quod ab enormi læsione diversum est, conductor tolerare tenetur *ibid.* Nec etiam ob contingentem majorem ubertatem pensio ab initio conventa augetur, *d. l. 25. §. 6.* Zœs. *ad Tit. ff. locat. n. 22.* Franzk. *ibid. num. 115.*

78 Præterea favor fructiferarum arborum tantus est, ut Vasallus Feudo privetur si eas incidat, Bart. *in l. fructus §. 7. si fundum 12. ff. soluto matr.* Bald. *in l. 1. n. 11. C. de Jure Emph. n. 99.* Zas. *Epitome Feud. p. 10. concl. 8.* Multo magis hanc ob causam Emphyteuta & usufructuarius expelli poterunt. vid. Mantica *de tacit. & ambig. Convent. Lib. 22. tit. 29. n. 2.*

n. 2. vid. Tabor. *Racemat. ad Tit. ff. Arbor. furtim cæf. n. 38.* Vall. *Confil. 18. n. 12.* Ubi plurimis autoritatibus probat, quod ufufructuarius, emphyteuta, conductor, maritus & pater in bonis uxoris & filii arbores fructiferas fub pœna amisfionis juris fui fuccidere nequeant. Quo tamen cafu tunc demum ad privationem Feudi ufus, vel usfufructus Dominum vel proprietarium procedere poffe dicunt, fi Vafallum vel fructuarium ferio præmonuerint, ut abufu abftineret, ille tamen nihilominus abufum continuaverit. Hartm. *Pract. Obf. Tit. de Feudis obf. 37.* Reftringi quoque hæc debent ut habeant locum, nifi arbores vetuftæ fint, adeo, ut utilius fit in earum locum alias fubftituere, tunc enim, fi emphyteuta eas inciderit & alias fubftituerit, non poteft expelli, quia hoc induftriæ magis quam culpæ adfcribi debet. Rol. *conf. 49. n. 20 t. 2.*

78 Quia autem Vafallus & Emphyteuta non ufumfructũ folũ, fed amplius quoq; utile Dominiũ habent, Dn. Struv. *Synt. Jur. Civ. Exerc. 11. th. 55.* ideo facilius his conceditur, arbores interdũ quoq; non cæduas pro ædificatione Domus in ipfo fundo incidere, vid. *l. 10. & 12. ff. de ufufr.* Mantica *cit. loc. n. 33. & 36.* quam ufufructuario, cui quidem ex arborib⁹ fructiferis quoq; domum reficere permiffũ eft, non autẽ ædificare, *l. 13. §. 5. arg. l. 44. ff. de ufufructu.* Quinimo etiamfi vi ventorũ aut tempeftatis arbores evulfæ & dejectæ fint, fructuari⁹ tamen ligna, nifi fortè ad villæ refectionem vel ad ufum plane neceffariũ, cedere vel auferre non poteft, *l. 12. de ufufr.* Unde & marit⁹, arborib⁹ in fundo dotali vi tempeftatis dejectis, fi inciduæ illæ fint, foluto matrimonio pretium earum ipfi mulieri reftituere debet, *d. l. fructus 7. §. fi fundum 12. ff. foluto. Matr.* Mantica *Tom. I. l. 12. Tit. 32. n. 33.* Quamvis ufufructuari⁹ ex Sylva cædua pedamenta petere poffit, dum ne fundum deteriorem faciat. *d. l. 10. ff. de ufufr.* vel quæ alia ad ufum neceffaria. *l. lign. 55. §. 3. de Legat. 3.* Neque intereft, fi paulò intempeftivius arbores cædat, modo hoc fiat ad modum vel quantitatem quam paterfamilias non egrederetur. Quin & vendere ex fylva cædua fructuarius poteft, etiamfi Dominus vel Paterfamilias ipfe non foleat vendere *l. 9. in fin. ff. de ufufructu.* idemque in ufuario procedit, ea tamen obfervata differentia, quod fructuarius non modo ad ufum, fed etiam ad compendium, ufuarius vero ea faltim cædere & vendere poffit quæ ad ufum quotidianum fufficiunt, non usque ad compendium *l. 12. ff. eod. §. 1. de ufu & habit.*

Notari quoque hic poteft, per arboris plantationem libertatem â fervitute urbana non ufucapi, quia propter modum fuum naturalem in fuo ftatu non manet. *l. 7. ff. de Servit. Urban. Præd.* vid. Brunnem. *ibid.* Cæterum, qui arborem ponit, agit contra fervitutem, fi debeat fervitutem vicino, ne luminibus officiatur, quia arbor impedire poteft lumen cœli; Sed fi plantatione arboris folem vicino quis adimat, idque vicino commodum fit, non poteft conveniri, quafi contra fervitutem egerit, quia vicini nihil intereft. Brunnem. *in l. 17. ff. eod.* 79

Prohibitum quoq; eft habere in aëre fuperque viam Publicam hortulos murales five penfiles, fi ob levem pofitionem cafu nocere posfint. *arg. §. 1. Inft. de O. quæ quafi ex del. l. 5. §. 6. & 11. ff. de his qui effud.* aut nimis prominentes urbem deforment. *arg. l. 2. §. 17. l. fin. ff. ne quid in loco publ.* Quod de Londino increpat Lanfius *Orat. contr. Britann. p. 567.* Prætereundum denique non eft, Romanos in pomariis fuis arbores in formam quincuncis pofuiffe, quæ pro optima habebatur. In quincuncem enim pofitis arboribus fol undequaque imminere poteft, quod ad fructuum maturationem potiffimum conducit. Quinarius autem numerus hac nota V. defignabatur, arbores namq; in quicuncem pofitæ eæ dicebantur, quæ quincuncialis notæ V. figuram quacunq; parte fpectaveris decuffatim pofitæ referunt, uti ex *Tabul. fig. 6.* patet, atq; hinc transverfisq; adverfisq; fulcis Columella dixit. Vid. Ald. Manut. *in Ciceron. libr. de fenectute,* ibi enim Tullius directos in quincuncem arborũ ordines dixit; hinc & in militia quincũcialis ordo vocabatur. Buchn. *ad hãc. voc.*

80 (beside "Prohibitum quoq;"); 81 (beside "Quod de Londino increpat Lanfi-")

CAP. VIII.

DE VINEIS.

SUMMARIA.

1. *De consideratione vineæ Grammatica & œconomica remissive.*
2. *Vinea quid sit?*
3. *An ad prædia rustica sit referenda?*
4. *Vitis an arborum numero veniat?*
5. *Vinea & Vites qvomodo differant?*
6. *An præstet colere terram, an vites serere?*
7. *Vini cultura licet privatim sit utilior publice tamen præstat agricultura.*
8. *Vinicultura à quibusdam penitus prohibita.*
9. *In nonnullis locis absque consensu Magistratus agrum in vineam convertere non licet?*
10. *Magnus vinearum favor apud veteres.*
11. *Tignum furtivum vineæ junctum non licet vindicare.*
12. *Nec licet intra certum spatium in vinea ædificare.*
13. *Qui vitibus damnum infert tenetur interdicto quod vi aut clam.*
14. *Favor vitium apud Censitores.*
15. *Sublata Vinea an servitus duret?*
16. *Colonus qui Domino certam fructuum vineæ partem promisit, præstabit etiam arborum fructus.*
17. *Decima ex vinea debetur integra Curato.*
18. *Vendens vineam & pratum quodlibet 50. jugerum si in prato aliquid desit in vinea vero exsuperet quid juris?*
19. *Locator vineæ si vites effœtæ factæ sint, an remissionem mercedis petere possit?*
20. *Vinea in dotem data mortua uxore quænam ratio fructuum sit habenda?*
21. *Sumtus in vineæ plantationem impensi quomodo restituendi?*
22. *Quod an & intelligendum de sumtibus in vineæ culturam factis?*
23. *Servitus constitui potest ut pedamenta ad vineam ex vicino prædio sumantur.*
24. *Vinea vendita an vasa vinaria vendita censeantur?*
25. *Cellæ Vinariæ quæ fuerint apud veteres?*
26. *Laccus qvid fuerit?*
27. *Vineæ fructus inter industriales referuntur.*
28. *Post diem Urbani cedunt hæredibus usufructuarii.*
29. *An in Thuringia aliud obtineat?*
30. *Legata Vinea Fructus indistinctè cedunt Legatario.*
31. *In vinea communi, quomodo divisio fructuum fiat?*
32. *Vitis in Confinio posita fit commun is*
33. *Feriæ Vindemiarum quando incipiant.*
34. *Hæ feriæ non tantum vineas habentibus, sed omnibus prosunt.*
35. *Consvetudo Cameræ hac de re.*
36. *Vindemiæ venditio olim frequens.*
37. *Si emtor à venditore impediatur habet contra eum exceptionem doli.*
38. *Si lectam uvam calcare prohibeatur datur actio ad exhibendum.*
39. *Hodie istæ emtiones limitatæ.*
40. *Uvam ex vinea aliena decerpere non licet.*
41. *Quando Dominus uvas collegit racematio est licita.*
42. *Nisi ea à Magistratu sit prohibita.*
43. *Vinitor ob malam culturam nondum finito anno potest expelli.*
44. *Nisi labores congruis temporibus peregerit.*
45. *Extenditur superius assertum ad vinitorem Censualem & Emphyteutam.*
46. *Quid hoc casu Dominus vineæ probare debeat?*
47. *Quomodo cultura vineæ à Conductore fieri debeat?*
48. *Præsentia Domini in Vinicultura necessaria?*
49. *Persvadens vinitorem ut à vinea recedat potest conveniri in id quod interest.*

50. *Quan-*

50. *Quando vinitori quis promiserit solvere tantum, quantum alii solvunt, qualis merces ipsi debeatur?*
51. *Quo tempore Vinitori merces solvenda?*
52. *Si vinitor casu prohibitus promissas operas non præstet an tota merces solvenda?*
53. *Vinitores in qua Classe in concursu creditorum collocandi?*
54. *An Vinitor præcise operas susceptas præstare teneatur?*
55. *Si vinitor operis aliorum in colendis vitibus fuerit usus, ipse eorum culpam præstat.*
56. *Vinitor quam culpam præstare teneatur?*
57. *Mensuræ Romanorum, quæ fuerint?*
58. *Vasa vinaria quæ?*
59. *Vinum vel vetus vel novum.*
60. *Varia nomina sortitur vinum vel a Patria.*
61. *Vel à qualitate naturali.*
62. *Vinum ad Barbaros transferre prohibitum.*
63. *Si acetum pro Vino veneat an subsistat venditio?*
64. *Vino vendito an vasa etiam sequantur?*
65. *Vino vendito emtor de periculo tenetur.*
66. *Item si per aversionem pretium constitutum sit?*
67. *Nisi venditor in mora fuerit.*
68. *Si uterque in mora quid juris?*
69. *Quis sumtus vini vulgo* Weinkauff *præstet?*
70. *In vino mutuo dato quod tempus sit respiciendum?*
71. *Acetum veteres inter potulenta habuere.*
72. *Aceti Vires.*
73. *Aliud acetum inter esculenta referebatur.*

1 AN vineæ vocabulum Substantivum, an vero Adjectivum, ac si dicas vinea terra, ut vult Vossius, Grammaticis; Ejus culturam & usum Oeconomicis & Medicis scriptoribus ut Phil. Jac. Sachsio & Remb. Dodonæo *in vitis viniq; descriptione*; Et judicium deniq; de bonitate vini, an Falernum præstet Piceno, bonis potatoribus relinqui-
2 mus. Nobis in consideratione Juridica Vinea est ager vitibus consitus. *l. 4. ff. de Censibus.*
3 Refertur vinea ad prædia rustica, quia usum rusticum præstat *l. 198. de V. S.* ubi
4 etiam hortus vinarius dicitur. Vitem Arborum numero contineri negat Columella, qui medium genus ponit inter arbores & frutices, & Meursius *in Arboret. sacr.* inter frutices collocat *L. 2. C. 3.* sed Theophrastus inter arbores recenset, Plinio adstipulante *L. 14. c. 1.* Vites jure apud priscos magnitudine quoque inter arbores numerabantur, & Horatius dicit: Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem; ut verissime scripserit Ulpianus *l. 1. ff. de Arbor. cæd.* arboris appellatione etiam vites contineri. Vide Ægidium Menagium *Amœnitatum Juris. c. 9.*

Vinea vero & vites ita differunt, 5
quod vinea est ager ipse, vites vero quæ fructus ferunt, & inter vineam & vites hoc interest quod inter arva & segetes. *l. 13. ff. de Serv. Rust. præd.* certo generi agrorum acquiri servitus potest, veluti vineis, quod ea ad solum magis quam ad superficiem pertinet: Ideo sublatis vineis servitus manebit; Quibus verbis ostendit vineam solum ipsum esse; vitem vero superficiem: *In l. 4. ff. de Censibus.* vinea quod vites habeat, olivæ quod arbores. 6
Quæri solet an præstet cultivare terram, an vites serere? Cato *de Re Rust. lib. 2.* ita respondet: Prædium quod primum est si me rogaris, sic dicam, de omnibus agris optimoque loco si emeris jugera centum, vinea est primum, si vino multo siet, secundo loco hortus irriguus, tertio salictum, quarto olivetum, quinto pratum, sexto campus frumentarius, septimo sylva cædua, octavo arbustum, nono glandaria sylva &c. Eodem modo Columel. *lib. 4. c. 3.* vinearum reditus ut uberiores pratis & agris præfert, omittendo veterem, *inquit*, illam felicitatem arvorum, de quibus M. Cato & Terentius Varro prodiderunt,

runt, singula jugera vinearum sexcentas urnas vini præbuisse asseverat; Atque hoc modo vinea cæteris agrorum speciebus utilitate longe præstat, præsertim in locis vitiferis ut Italia, Hallia & Germania, præsertim in tractu Rheni.

7 Attamen licet vini cultura privatim sit utilior, propter pretium quod à tam multis gentibus expetitur, publicè tamen præstat agricultura propter necessitatem frumenti, absque qua vivere vix licet. Arist. 1. *Polit.* 8.

8 Unde Domitianus Imper. ob nimiam vini ubertatem, frumenti vero penuriam, existimans nimio vinearum studio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret, utque in provinciis Vineta succiderentur, relicta dimidia parte. Quod Rex Hispaniæ alicubi imitatus est, Covarruv. *Pract. quæst.* 37. *n.* 34. Philostratus *Lib.* 6. *de Vit. Apollon. c.* 17. aliam causam addit, quod homines præsertim in Asia vino nimium indulgentes seditiones excitarent. Quæ etiam Lycurgum Thraciæ Regem movit ut vites plane excideret: Quem Mahometes Turcorum Propheta secutus est, unde hodie Turci vinum ultro non bibunt. Busbequius *Epist.* 3. Veruntamen propter abusum non opus erat usum bonæ rei, quem etiam sacra scriptura commendat 140. *Psalm. v.* 15. 1. *Timoth.* 5. tollere. Gryph. *in Oecon. Leg. c.* 17. *n.* 38.

9 Propter dictum annonæ favorem in nonnullis locis hodienum prohibitum absque consensu Magistratus agrum in vineam convertere, quia si privato pro lubitu hoc liceret, facile publicum inopia frumenti laborare posset, cum forsan ibi nonnimia agrorum fertilium multitudo esse possit. In Ducatu Würtenbergico hac de re constitutum, ut hoc non nisi consulto demum Principe fiat, si autem hoc quis proprio motu fecerit, quod tunc pœnam 10. flor. incurrat, vid. **Lands-Ordnung des Hertzogthumbs Würtenberg.** *Tit.* **Mit was fürohinn neue Wein-Gärten gereutet werden sollen.** §. 1. & 2.

Vinearum autem culturæ quantum 10
Veteres tribuerint, ex iis perspicere
licet: Lex enim XII. tabularum neque 11
solvere permittit tignum furtivum ædibus vel vineæ junctum neque vindicare. *l.* 1. *pr. ff. de tign. junct.*

Quod prudenter lex effecit, ne vel ædificia hoc prætextu subruantur, vel vinearum cultura turbetur; Sed in eum, qui convictus est junxisse, in duplum dat actionem. Nec interest an bona fide an mala junctum fuerit hoc tamen discrimine, quod adversus m. f. possessorem actio de tigno juncto sit pœnalis & præterea quoque in ipsum detur rei vindicatio & Actio ad exhibendum, non quidem ut eximere cogatur tignum; Huic enim incommodo obviam itum est lege XII. Tab. Sed in hunc effectum, ut æstimetur, quasi dolo possidere desierit *l.* 1. §. 2. *d. t. l.* 23. §. *pen. ff. de R. V.* Struv. *Diss. VI. aph.* 45. ubi etiam inquirit, an b. f. possessor dupli condemnationem evitare possit, si tignum paratus est eximere? Quod affirm. *arg. l.* 7. §. 10. *ff. de A. R. D. l.* 2. §. 17. *l. ul. ff. ne quid in loc. publ.* Tum quod lex XII. Tab. non nisi ordinariam actionem ad exhibendum & rei vindicationem impedire voluit juxta quam invito etiam possessori res potest auferri, *l.* 68. *ff. d. R. V.* Si vero tignum alienum bona fide junctum, neque etiam furtivum sit, (quod omnino fieri potest, contra quam statuit Dom. Arumæus *Disp. ad ff.* 8. *sub fin.*) non dupli actionem sed in factum prætoriam pretii nomine dari puta Cujacius 23. *obs.* 19. *per l.* 98. *in fin. ff. de Solut.* quod vix tolerandum est propter textus generalitatem, vid. *d. l.* 23. §. *tignum ff. de R. V.* deinde, ne simplo contentus esse, reque sua invitus carere cogatur Dominus. Neque etiam id vult allata *l.* 98. §. *fin.* ubi per pretium intelligendum est adæquatum & legibus definitum, nim. duplum. Strauch. *Dissert. de Vino Racem.* 2. *Palm.* 2.

Ad favorem vinearum facit & *Nov.* 12
71. Leonis qua cavetur de non ædificando in vineis, vel propè eas intra certum spatium, ne umbra vitibus noceat.

Item

13 Item interdictum quod vi aut clam, quo tenetur qui vitibus damnum infert aut eas succidit. *l. si alius 7. §. idem est ff. quod vi a. cl.* Forma quoque censualis qua cavetur ut referatur vinea quot vites habeat.

14 Numerantur autem etiam succisæ, nisi cædendi causam censitori probaverit colonus, non vero aridæ & demortuæ *l. 4. ff. de cens.*

15 Si alicui sit vinea, cui servitus competat, quæritur an sublata vinea servitus duret? & affirmatur, quia servitus non tam vitibus sive superficiei quam solo debetur, *l. 13 ff. d. S. R. P.* quare sublatis vineis ipse fundus neque aufertur neque demoritur: Dubitari equidem posset de veritate hujus assertionis; quoniam mutatio prædii ipso Iure servitutem tollit, ut patet ex *l. seqq. 14. h. & l. 24. ff. q. in usufr. am.* jam vero sublatis vineis prædium utique mutatum esse dicendum erit. Resp. mutationem hic non intelligi superficialem, cum e. g. ex vinea ager frumentarius fit vel avenarius, sed totalem, quæ fit interitu ipsius prædii, veluti si locus, per quem via aut iter debeatur, impetu fluminis occupetur, & ita ex vinea alveus factus sit. Strauch. *Dissertat. ad Inst. Justin. VII.*

16 *aph. 15.* Notat insuper Accursius *ad d. l. 13. ff. de S. P. R.* Si Colonus certam partem fructuum vineæ Domino singulis annis præstandam promiserit, non ille tantum vitium, sed totius terræ vineatæ, ut Bartol. loquitur, & proinde arborum quoque fructus pro parte præstabit: Nam contractus de re Principali initus ad accessoriam porrigitur *l. 34. pr. de Leg. III. l. 26. §. 2. ff. de Pact. dot.*

17 Pariter si ex decima domus quinque annui solvebantur solidi Curato, si destructa domo fiat vinea, integra solvetur decima ex vinea per *C. commissum de decim.* & ibi Antõ. & integra clare patet. Et ideo concludunt Doctores ibi, quod Dominus potest etiam cum contradictione Curati vineam in agrum arabilem mutare, vel contra, nec Curat⁹ poterit se opponere, quando hoc fit, teste Hostien. *in Summa §. & utrum. vers. 10.* & is, qui solitus erat habere decimã frumenti, si terra frumenti mutetur in vineam, eam habebit, & mutatio qualitatis non alterabit obligationem, nec ob id perdet suam decimam is, qui eam habebit prius. Rebuff. *de decim. qu. 6. n. 34.*

Aliam instituit quæstionem Paulus 18 *in l. 42. ff. de Act. Emt.* hunc vero in modum: Vendidisti mihi uno pretio duo prædia, vineam & pratum, quodlibet eorum L. jugerum pronuncians, postmodum compertum est, pratum esse minoris X. jug. in vinea vero tantundem exsuperare; emtor nihil consequetur ex empto, quia ei nihil deest, imo plus habet, quia X. jugera, quæ exsuperant in vinea pluris sunt quam X. quæ prato desunt. Quamvis igitur mendacium dixerit venditor, mentitus tamen non est, cum dolose egisse non potuerit, qui sibi ipsi damnum dedit.

Contra si in vinea inveniantur XL. in prato vero LX. minus habet emtor pro qualitate agri, quia decem quæ abundant in prato non tanti sunt, quam decem quæ desunt vineæ, quam largum enim fœnus præ reliquis prædiis vineæ reddant, notabili exemplo confirmat Columella *Lib. 3. c. 3.* Cujac. *ad h. l.*

De locatione conductione vineæ in 19 *l. 15. §. 5. ff. Locat.* talis casus proponitur: Locasti mihi vineam X. aureis, cum vero vites effœtæ factæ essent, remissionem pretii impetrare volebam. Resp. Antonin. Imp. non audiendam esse hanc petitionem, cum novam rem desiderem; Sed cur non audiar? Certe tu, qui mihi fundum locasti, præstabis mihi re utifrui licere *per l. si fundus, & l. si quis domum d. tit.* Jam vero propter vetustatem vinearum commode & decenter frui amplius nequeo. Nec obstat, quod id absque tuo facto accidisse dicas, siquidem nihilominus obligaris *dd. tt.* Nec novum est quod peto. Quid enim interest an vis major aliqua fluminis, hostium, sturnorum, graculorum, (quam præstare te cogit *§. 2. h.*) usum vineæ intercipiat, an ipsæ vites (quas inter θεραχίνων merito refert Theophrastus, Plinius, & Columella) præ vetustate arentes debitos non exsolvant fructus.

Quidni igitur remisſionem pretii exigere potero? Non rationes ſunt in promptu: Cum enim locatio conductio proxima ſit venditioni emtioni *l. 2. h.* iisdemq; juris regulis conſiſtat; reſpondet enim pretium penſioni ſeu mercedi, & rei dominium facultati utendi? Utique, quemadmodum res Domino perit, ita naturaliter ſterilitas & alii caſus, qui uſum impediunt, damno conductoris erunt. Neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promiſſam, quia ipſe facultatem utendi tradidit, H. Grot. *de J. B. & P. Lib. 2. cap. 12. §. 18.* Quod tametſi jure Civili nonnihil immutatum reperiamus, ita ut vis major & ſterilitas locatori noceat, non tam late tamen illud accipiendum erit, ut quodvis damnum etiam exiguum ipſi imputetur. Qui enim commodum ſentit, ſentiat etiam incommodum. Quod igitur vineæ ſperatos non reddant proventus, nulla locantis culpa eſt & propterea ei nocere non debet. Eum enim qui fundum conduxit attendere oportuit, an ſeniles ſint vites, nec ne; cum neglexerit, ſibi imputabit.

Nam quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter conceſſum eſt, quid pluris ſit minoris emere, quid minoris ſit pluris vendere, & ita invicem circumſcribere: Ita in locationibus quoque & conductionibus juris eſt ait Paulus *l. 22. §. ult. h.* Quod ſi jam aliquot annis conductum habuit, neque in locum veteraſcentium vinearum alias ſubſtituit, rurſus audiendus non erit, cum debeat colere & propagare ut bonus Paterfamilias, & ideò commodum reportare non debet, unde puniendus ſec. Dd. & Gloſſ. *arg. l. ſive hæreditaria. 22. ff. de Neg. geſt. &c.* Strauch. *diſſert. de vino Racem. 1. Palm. 4.*

20 Aliam movet quæſtionem Papinianus *in l. 7. §. 1. ff. ſol. matr.* Eſtque ferè talis: Seja Kalendis Octobr. matrimonium cum Titio init eique in dotem dat fundum pendente vindemia: Legit uvam maritus fundumque Kal. Nov. ejusdem anni locat XII. aureis. Pridie autem Kal. Febr. diſſolvitur matrimonium, atque ita ſtetit menſes 4. locatio 3. Quænam ratio fructuum eſt habenda? Reſpondet Papinianus, vindemiæ fructus & quartam portionem mercedis inſtantis anni confundi debere, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. Itaque ſi fructus percepti ſunt aureorum XII. locationis item XII, tres illi aurei, qui ex quadrante locationis debentur, confundendi ſunt cum XII. fructuum vineæ perceptorum & ſic emergunt XV. Non enim totius anni penſionem conferri par eſt, quia jam ante locationem ex vindemia commodum ſenſit maritus. Si vero vinea vacua in dotem fuiſſet tradita, integri canonis trientem marito relinqui æquum eſſet. Vid. Cujac. *ad Papin. h.*

Ex his XV. tertia portio V. viro relinquenda ſunt, deductis tamen prius impenſis quas tam vir quam uxor fructuum gratia fecit, ita quidem, ut etſi matrimonium X. annis ſteterit, primi anni adhuc computentur impenſæ, *pr. h.* quod ſi ex illis fructibus nihil amplius ſuperſit, ex ſupremi anni proventibus compenſationem fieri debere Gloſſa ſtatuit. *arg. l. Imperator & l. ſeq. de leg. II.* Ita cum Cujacio l. h. interpretatur Strauch. *diſſ. 3. Aph. 15.*

Diſpiciendum etiam venit, quomodo quis ſumtus in vinearum plantationem factos conſequatur? Scilicet aut 21
in bona fide, aut mala fuit, qui vineam inſtituit. Si in bona, tum videndum an adhuc posſideat, an vero non? Posſidenti exceptio doli prodeſt ad ſervandas expenſas in plantationem factas, *l. 9. ff. de A. R. D. §. 33. J. de R. D.* Huc quodammodo trahi poteſt caſus, quem Scævola habet *Lib. 7. Digg.* Colonus, cum lege locationis non eſſet comprehenſum, ut vineas poneret, nihilominus in fundum vineas inſtituit, & propter earum fructum denis amplius aureis annuis ager locari cœperat; Quæſitum eſt, ſi Dominus iſtum colonum fundo ejectum penſionum debitarum nomine conveniat, an ſumptus utiliter factos in vineis inſtituendis reputare posſit, oppoſita doli mali exceptione? Reſpondit Scævola, vel expenſas conſecuturum

turum vel nihil amplius præstaturum *l. 61. ff. loc. Cond.* Si non possideat qui Vinetum plantavit, distingvendum est, an vi dejectus possessione sit, an sponte sua possidere desierit? Adversus vi dejicientem, sive ipse Dominus, *arg. l. 9. §. 1. ff. de Vi & Vi arm.* sive alius dejecerit, competit dejecto Interdictum Unde vi *l. 7. ibid.* Ut scilicet vel in possessionem restituatur, si dejiciens adhuc possideat, aut consequatur id, quod interest, si dejiciens possidere desierit, *l. 1. §. 42. l. 6. l. 9. §. 1. l. 15. ff. de Vi & Vi arm.* Dixi, competere hoc interdictum adversus dejicientem. Contra dominum igitur, qui prius possidere incepit quàm vi à Prædone dejectus restitutus sit, hoc interdicto dejectus uti nequit, per *d. l. 7. l. 10. ff. de Vi & Vi Arm.* Neque aliam Jure Civili Actionem contra Dominum videtur habere. Jure vero Canonico proditum est remedium Canonis Redintegranda *3. q. 1.* Ex quo, an actio locum hic habeat, deliberari poterit; Quod si vero sponte sua possidere desiit, qui vineam in alieno agro posuit, competere expresse dicitur *l. 33. ff. de Cond. Indeb.* Non actio negotiorum gestorum, de eo enim casu, quando quis non alieno sed proprio nomine in plantationem Vineæ sumptus fecit, sermo hic est; neque condictio indebiti, quam Hottomannus atque Cujacius, & Bacchovius quoque (sed tantum ei, qui per errorem exceptionem, qua servare impensas potuisset, opponere omisit) dari concedunt; Enim vero *d. l. 33. de Cond. Ind.* & aliæ complures aperte refrangantur. Distingvendum verò censeo cum Paulo *l. 14. §. 1. ff. Comm. Div.* an quis impensas faciat in Vineam tanquam in rem simpliciter suam, an vero tanquam in rem, quam aliquando restiturus est; e. c. si quis in fundum hæreditarium, ex causa fideicommissi restituendum, vineam instituat. Hoc posteriori casu, si quis nulla retentione factâ fundum tradidisset, incerti condictio ei competeret *l. 60. ff. de leg. 1.* (quæ hac ratione explicata cum aliis apparenter contrariis rectè concordat) non vero casu priori *d. l. 33. de Cond. ind. l. 14. §. 1. Comm. Div.* ubi ratio differentiæ exprimitur. Anne vero officium Judicis implorari hic poterit? Censet hoc Wesenbecius, quem Bacchovius *in §. 23. J. de R. D.* taxat, quod leges à Wesenbecio adductæ loquantur de officio Judicis Mercenario: Quid vero, si explosâ hic communi distinctione inter nobiles & mercenarium, ratio officii Judicis ita, quemadmodum Antonius Guibertus *Libr. 1. qv. 10.* rem declaraverit, explicetur. Potest sanè officium judicis implorari etiam tunc quando nulla actio competit, ut in *l. 12. ff. de Rel. & sumpt. fun. l. 50. §. 1. de Pet. Her.* videre est.

Quanquam enim nihil facilè mutandum sit ex solennibus, tamen ubi evidens æquitas poscit, subveniendum est. *l. 183. ff. de R. J.* Sed vero Jure Naturæ æquum est, ne Dominus vineæ cum alterius, qui in ea constituenda sumptus fecit, detrimento fiat locupletior *l. 14. ff. de Cond. Ind. l. 38. de Pet. Her. l. 206. de R. J.* quod providere Judici incumbit; Cujus idcirco officium implorari posse etiam Pruchmannus tradit *Tom. 1. Cons. 20. n. 80.* Cæterum ei, qui mala fide in alieno solo vites plantavit, ad consequendos sumptus neque actio datur, neque exceptio *§. 30 J. de R. D. l. 38. ff. de Her. Pet.* ibi nam nec exceptio doli mali desideratur. Non igitur assentiendum Mayero, qui in *Coll. Arg. T. de A. R. D §. 41.* malæ fidei Possessori exceptionem doli competere asserit. Benignum tamen est, ut sola naturalis æquitatis ratione habita etiam m. f. Possessori impensæ præprimis necessariæ (ex officio Judicis) restituantur. *d. l. 38. l. 36. §. 5. ff. de Pet. Her.* Quæ autem de im- 22
pensis in vineæ plantationem factis (quæ duplices, necessariæ, ut vites propagare, *l. 3. ff. de Imp. in Res dot. fact.* & utiles, ut Novelletum in fundo facere *l. 6. eod.*) dicta sunt hactenus, ea etiam de sumptibus in Vineti culturam erogatis sunt intelligenda. D. Strauss. *de Jur. Vitis Memb. 1. §. 9. & 10.*

Sed & servitutem constitui posse, 23
ut pedamenta ad vineam ex vicini prædio sumantur, Nerarius scripsit, & ait Paulus *l. 3. §. 1. l. 6. §. 1. ff. de S. P. R.* An etiam

iam

iam ex prædio, quod vicinum non eſt? Minime verò, ſi intermedia prædia & diſtantia uſui hujus ſervitutis obſint. vid. *l. 14. §. 2. de ſerv. L. ult. de S. P. R.* Quid ergo? ſi Cajus Mevio prædia Potitiana, & Sejo vineas Lutatianas legaſſet & caviſſet; Præſtari volo vineis Lutatianis ex prædiis Potitianis annuatim arbores cæduas, ne pedamenta vitibus deſint; anne ſervitutem jure conſtitutam, non videri, neque in perſonam, neque in rem: Sed fideicommiſſi petitionem competiiſſe ei, cui vineæ Lutatianæ legatæ ſunt. Et ideo cum annua legata fuerint mortua legataria finitum videri legatum *l. 12. ff. de ann. leg.* Cæterum ſi vineæ ſervitus hæc acquiſita ſit, ut ex vicino prædio pedamenta ſumere liceat, Sylva vero incendio conſumatur vel omnino ſuccidatur, an ſervitus hæc omiſſa cenſeri debet; an vero reſtituenda erit, ſi poſt conſtitutum tempus arbores renatæ ſint? Poſterius rectè aſſeritur arg. Reſcr. Cæſarei, quod ab Ariſicino relatum habetur, *l. 35. ff. de S. R. D.*

24 Vinea vendita an vaſa vinaria torcularia &c. vendita cenſebuntur? Negatur *per l. 17. pr. ff. de Act. emt.* Inſtrumenta enim magis ſunt, tametſi fundo partim cohæreant. Non obſtat *l. 19. §. 2. ff. Loc.* multo minus vinum, aut alii fructus percepti *§. 1.* ea enim ſpecialiter veneunt *§. 1.* Pali quoque qvi vineæ cauſa parati ſunt, antequam collocentur, fundi non ſunt, ſed qui exempti ſunt hac mente ut collocentur ſunt fundi. *§. fin. ibid.* Quid in legatis obtineat paucis dicemus: Fundo legato ſeu vinea dotes illius ἐνθῆκαι (*vid.* Cujac. *ad Papin. h. t.*) ſive acceſſiones & inſtrumenta, ut ſunt ſtercora, ſtramina, boves aratorii, ligones, pedamenta, dolia, torcularia, quali vindemiatorii exceptorii in quibus uvæ comportantur, fiſcellæ, caſtellatæ, ungves ferrei uvis deſecandis ne manu diſcerptis in terram pereant, acini & alia ejus generis quæ ex Columellâ congeſſit Cœl. Rodig. *lect. ant. lib. 28. cap. 28. & 31.* legatario non præſtabuntur *l. 2. §. 1. ff. de inſtr. vel inſtrum. leg.* At cum inſtrumento legato, omnino *l. 8. l. 12. pr. & §. 27. h.* inſtructo vero adhuc magis, ita ut etiam ſupellex, vina quoque & libri, ſi quos ibi teſtator uſus gratiâ, habuit, contineantur *§. 27. 28. 31. ſeqq.* quæ vero cuſtodiæ tantum gratiâ, non item *§. 29. & 30.* Interdum tamen inſtrumento plus, interdum minus accedet pro varietate locorum. *d. l. 8. §. 1.* Optimum igitur erit, non propriam verborum ſignificationem ſcrutari, ſed imprimis quid teſtator monſtrare voluerit, deinde in qua præſumtione ſunt, qui in quaque regione morantur, eleganter monet Pedius *in l. 18. §. 3. in f. h. t.*

Cellas etiam Vinarias ſive horrea vinaria uti appellantur *in l. 7. de Inſtruct. vel inſtrum. Leg. l. 2. C. de Peric. & Com. R. V.* Briſſon. *ſelect. antiqv. L. 4. c. 18.* veteribus jam tum fuiſſe cognitas, liquido conſtat ex Plin. quoque *lib. 14. c. 21.* & ubi commode extrui debeant tradit Colum. *Lib. 1. c. 6.* Vinaria cella ſummota procul eſſe debet à balneis, furno, ſterquilinio, ciſternis aquisve ſalientibus. Sed an hæ cellæ ſubterraneæ fuerint ut noſtræ, non facile dixeris. Dubitat Pancirollus *De perd. tit. 25.* hac potisſimum ex cauſa, quia dolia ſub terram defodi ſolebant *l. 8. l. 21. l. 26. de Inſtr. vel Inſtrum. leg. l. pen. §. 1. ff. d. A. E.* Quod utique ſupervacaneum fuiſſet, ſi cellas habuiſſent ſubterraneas. Dicebantur etiam Apothecæ ut in *l. 21. §. 6. ff. de furt.* Quæ interdum mobiles erant & parvæ, ut repletæ aliquot amphoris aſportari aut evehi poſſent. 25

Lacus vero ſive Laccus à Græco λάκκος Ulpiano in *l. 27. §. ult. ff. ad l. Aquil.* idem eſt quod in *l. 21. §. 5. ff. de Furt.* vini ciſterna. Sed nec Budæi & Pancirolli ſententia rejicienda eſt, qui excipulum muſti interpretantur. Non enim impoſſibile vel abſonum eſt laccum eo in loco poſitum fuiſſe, ut vina è torculari ſtatim in eum profluerent, vid. Colum. *Lib. 12. c. 26.* Hunc laccum tectorio ſive cruſta ſolebant inducere, quem ubi tector qui curandum conduxerit pertuderit, in factum teneri Labeo ait *d. l. 27.* quia imperitia culpæ annumeratur. Vid. Cujac. *10. obſ. 9.* Quod ad Victores non incommodè applicari poteſt, 26

test. Strauch. *d. dissert. Racem.* 3. *Palm.* 4.

27 Vineæ fructus sive uvæ rectissimè inter fructus industriales referuntur, cum nemini non constet, vineam in his terris si non majores saltem non minores impensas & culturæ operas requirere
28 quam agrum; militat ergo & hoc casu ratio juris Saxon. quod pro culturæ labore fructus inde provenientes mercedis loco usufructuarii hæredibus adjudicari debeant Land-R. *Lib.* 2. *Art.* 58. arbeitet ein Herr oder ein Mann von seinet wegen Garten/ oder Baum-Garten/ oder Wein-Garten/ und bekostiget sie biß an S. Urbans-Tag/ den 25. Maji / so nimmt der Herr die Frucht darab. Industrialibus ergo fructibus rectè annumerantur uvæ: tum quia ipsæ vites non nisi plantatæ nascuntur in aliquo solo, tum quia nisi vineam homo studiose colat, arando nempe, pastinando, inserendo, pampinando, ablaqueando, putando, defrondando, pedando, jugando, alligando, irrigando, cæteraque adhibendo, quæ pertinent ad vinitorum diligentiam, paucis annis pereunt vites & desinit esse vinea: Tum etiam quia impensæ, quæ in colendis vineis fiunt, necessariæ dicuntur *l.* 39. *pr. ff. de pet. hæred.* non utiles tantum, tum denique quia ex sententia Labeonis *in l.* 78. *ff. de Rei Vind.* uvæ lectæ, licet nondum vinum exinde factum sit, bonæ fidei possessoris esse dicuntur. Quod si vero ipsa uva est fructus industrialis, dubium est nullum, quin multo magis svavissimus vini liquor ex uvis torculari subjectis calcalisque tam operose expressus pro fructu industriali sit censendus. Menoch. *Lib.* 2. *de Arbitr. Judic. cent.* 3. *Cas.* 102. *n.* 22. & *seqq.* Distingvendum itaque erit ex dispositione juris Saxonici, utrum ante an vero post diem Urbani possessor decesserit: illo casu fructus vineæ una cum fundo ad novum possessorem transeunt: Hoc hæredibus defuncti possessoris adjudicantur per *d. Art.* 58. qui licet loquatur de casu speciali, ubi videlicet Dominus ante pubertatem pupilli vasalli vineam coluit, eum tamen generaliter accipiendum existimat Hart. Pist. *p.* 1. *quæst.* 24. *n.* 88. nec ratione solum sententiam suam confirmat, quia nimirum eo tempore circa diem Urbani in vineis maximus curæ & culturæ labor ut plurimum jam peractus est, ac fructuosum vindemiæ tempus exspectatur, sed & præjudicio Scabinorum Lipsiensium, quorum nomine Nobili cuidam â Schauroth / *Anno* 1548. hunc in modum respondit Ludovicus Fachsius, Wo der Weinberg Männlich Lehngut / damit ihr sämbtlich belehnet/ so folget euch derselbe billig / und die Schulden / dafür der Weinberg ohne des Lehn-Fürsten Gunst und eure Verwilligung verpfändet/ seyd ihr auf euch zu nehmen und zu zahlen nicht verpflichtet / aber die Früchte des nechsten Wein-Wachs/ dieweil der von Schauroth nach dem Tag Urbani verstorben/ folgen dem Land-Erben billich 2c. Simile præjudicium refert Carpz. *part.* 2. *C.* 32. *Def.* 8. in causa Henrici â Löberitz *M. Aug.* 1630. Hat euer Vetter auf seinem Lehn-Gute auch einen Weinberg nach sich verlassen/ so hat er solchen Weinberg als Lehn-Gut auf euch seinen nechsten Agnaten und Mit-Belehnten gebracht und verfället / die darauf erwachsene Früchte aber des nechsten Weinwachs/ daferne gedachter euer Vetter nach dem Tage Urbani gestorben / verbleiben den Land-Erben billich/ auffm Fall aber derselbe vor Urbani Tag Todes verblichen wäre/ hättet ihr euch derselben zugleich neben dem Weinberge auch anzumassen.

Aliter tamen obtinere in Provinciis 29
Thuringiæ tradit Carpzov. *d. def.* 8. *n.* 11. Ubi: tempus der Ruhe ex longo intervallo sequitur Festum Urbani per sex scilicet hebdomadas aut circiter. Ex quo ante ultimam illam culturam adhibitam præteritas operas possessoris quoad lucrum fructuum non haberi in consideratione, sed fructus nascituros deberi successoribus Feudalibus. Coler. *de Process. Execut. P.* 2. *c.* 3. *n.* 303.

Diversum tamen sentire videtur Struvius *Exercit.* 12. *th.* 19. Qui expresse statuit fructus vineæ ad hæredes pertinere, si post diem Urbani Usufructuarius decesserit, licet nondum accesserit cura die Ruhe / cui etiam tanquam Do-

ctori

ctori in Thuringia scribendi merito calculus adjiciendus.

30 An vero eadem attendenda ratio, si Vinea cui legata sit? Non item, sed Const. D. Ang. Elect. Sax. 13. *P.* 3. ita sancitum est; Offtmahls begiebt sichs/ daß im Testament liegende Gründe / Weinberge ꝛc. vermachet werden / und die Früchte zur Zeit des Testatoris Absterben noch darauf stehen/ welchen Falls die Früchte mit dem bescheidenem Gute/ dem Legatario zuerkant werden sollen. Non recedit hæc constitutio à Jure Civili. Venulejus enim scribit, fructus sequi fundum *l. ult.* §. *6. ff. quæ in fraud. Cred.* Cum igitur vinea, quæ legatur, recta via ad eum, cui legata est, transeat, *l. 64. ff. de Furt.* Idcirco & vindemia cedet legatario, cum fructus regulariter adquirat Dominus.

31 Est autem quis Dominus vineæ vel in solidum vel pro parte: Ille fructus omnes suos facit, hic ex parte, ex qua Vineæ Dominus est, *l. 25. ff. de Usur.* Quodsi igitur quis ex vinea communi solus fructus perceperit, judicio communi dividundo tenebitur. *l. 11. ff. Com. Div.* Socius actione pro Socio consequetur portionem suam, *l. 38. §. 1. ff. pro Soc.* (Si vero convenit inter te & socium tuum, ut alternis annis fructus perciperetis, & non patiatur te socius tui anni fructuum percipere, utrum ex conducto erit actio, an vero communi dividundo? & puta magis communi dividundo judicium, quam ex conducto locum habere: aut certe actionem incerti civilem reddendam *l. 23 ff. Comm. Div.*) Cohæres fructus ex vinea hæreditaria sibi debitos arbitrio familiæ herciscundæ obtinere potest *l. 17. C. Fam. Her.*

32 Et quum Vites in confinio positæ etiam communes sint; si in vicini fundum radices egerunt, *l. 7. §. fin. ff. de A. R. D.* Ideo & fructus earum communes erunt, atque adversus eum, qui solus ex confinio fructus percepit, actio communi dividundo locum habebit. Quod si vero Vitis radices in fundum vicini non agat, tametsi in illum palmites protendat, vicinus tamen uvas suas non faciet, *arg. l. 1. §. 1. ff. de Gl. leg.* Secus se res habet Jure Saxonico. Hoc fructus in vicini fundum decidentes vicini fiunt. V. Coler. *P. 1. D. 25. n. 2.* Carpz. *P. 3. C. 32. D. 25.* Dissentit Dn. Thomæ *de Nox. Anim. c. 16. n. 19. seqq.* Sed enim, quanquam hæc assertio probari forte non possit, *ex verb. L. 2. A. 15.* Land-R. quæ Dn. Thomæ citat; seiner Bäume Zweige sollen nicht hangen seinem Nachbar zum Schaden/ concludi tamen potest asserti sententia ex verbis præcedentibus satis clare, Flicht sich der Hopffe über den Zaun / wer die Wurtzel in dem Hofe hat/ der greiffe über den Zaun so er allernechst möge / was ihm folget das ist sein/ was aber an der andern Seite bleibet/ das ist seines Nachbarn. Qui ergo in solo suo stans ramos Vitis suæ attrahit uvasque decerpit, suas easdem faciet: Reliquæ erunt vicini. D. Strauch, *de Jur. Vit. membr. 3. th. 10. & 11.*

Tempore vindemiarum feriæ indicuntur ab Impp. *in l. omnes 7. C. de feriis & l. 2. c. eod.* ne scilicet partes in ipso opere disturbentur: Impertit autem *d. l.* omnes feriis vindemialibus L. dies & ultra, nimirum â X. Kal. Septemb. usque Idus Octobr. in quibus diebus continuum institium. Alias pro locorum & annorum diversitate frugumque ubertate Præsides provinciarum tempus statuere solebant, *l. 4. ff. d. t.* unde colligitur licere Dominis ditionum subditis suis uvæ colligendæ usum interdicere ante ab iis indictam. Quod apud suos servari Chopinus, ut refert Hillig. *ad Donell. Lib. 24. c. 7.* testatur, & in Thuringia obtinere tradit Strauch. *d. Dissert. de Vino Racem. 3. Palm. 1.* Jure Würtenbergico is, qui banna vindemiæ publica suâ contumacia violat, & pro lubitu ante vindemiarum aperturam suas uvas colligit, mulctam 10. florenorum solvere adstringitur Ordin. Vindem. Würtenb. *Art. 2.* Antequam autem ibi vindemiæ apertura statuitur, trina vice â peritis vinitoribus vulgo Feldschützlern vineæ inspiciuntur, & consilio cum Senatoribus in præsentia præfecti urbis habito juxta majoritatē votorum vindemiæ dies determinatur, vid. Papon. 33

de

de Arest. Lib. 6. *tit.* 1. *Arest.* 12. Quamvis hac de re conquesti fuere superiori seculo Status Imperii in Comitiis Noribergensis Ao. 1522. apud Hordlederum, von Ursachen des Teutschen Krieges *Lib.* 1. *c.* 1. *p.* 21. *n.* 105. ibi: So die armen Leute ihre Weinberge im Herbst ablesen wollen/ wie denn das einem jeden zu seinem Nutz bequemlich und billig ist / so denn solches denen Geistlichen Ständen / die derselben Ort den Wein zu handen haben nicht gefällig / verbiethen sie denselben Häckern / daß sie solche Weinberge nicht ablesen sollen/ biß sie ihnen das vergönnen/ & quæ sequuntur.

34 Et hæ feriæ non tantum rusticis aut vindemias habentibus, sed omnibus prosunt Hahn. *ad Wesenb. de Feriis n.* 7. ubi vero vindemia nulla, ibi nullæ feriæ, nec enim effectus producitur absque causa. Reyger. *de Process. Judic. disp.* 4. *t.* 8. Sed & feriis hisce partes renunciare possunt. *l.* 1. *§.* 1. *l.* 6. *d. t. c. fin. in f. eod.* Gail. 1. *Obs.* 53. *n.* 16. 17. Judice tamen consentiente Ant. Thessaur. *decis. Pedem.* 39. *n.* 2.

35 In Camera Imperiali hoc tempore libelli supplices recipiuntur, Processus & Mandata cum vel sine clausula maximè ob moræ periculum decernuntur aut denegantur, & ut audientiæ qvoque celebrentur, disposuit Rec. Imp. Nov. *de Anno* 1654. §. die Unterscheidung 82. Vers. Dann secundo in den Canicular Ferien und andern Vacantien ꝛc. Jus Bavaricum ordinaria saltim non etiam summaria judicia cessare vult. Summarischer Proceß der Fürstenthümer Ober- und Nieder-Beyern. *Tit.* 4. *Art.* 9.

36 Præterea Vindemiarum emtionem olim valde frequentem fuisse, innuit *l.* 25. *ff. de Act. Emt.* Item C. Plinii Junioris *Epist.* 2. *Lib.* 8. Vendideram, inquit, vindemias certatim negotiatoribus ementibus.

Mentionem quoque pendentis vindemiæ emtori certo pretio addictæ facit Avunculus ejus *Hist. nat. Lib.* 14. *c.* 4. Fructus pendentes autem, uti dicuntur *in l. si debitor ff. de contract. emt.* vel Stantes, *l. si apes* 26. §. 1. *ff. de furt. l. fructus* 7. §. *interdum ff. sol. matr.* qui emit, propria authoritate suis tamen impensis colligere posse ex *h. t.* & *arg. l. Stis* 19. *supr. eod.* Dd. autumant. Cujac. *Recit. solemn. ad h. l. inf. Gothofr. h.*

Si igitur uvam emtor legere (nota: 37 uvam legi ad bibendum, eligi ad edendum, quam differentiam tradit Varro *de R. R.*) prohibeatur à venditore, petentem pretium exceptione doli repellet, ut in *l. pure §. si servus ff. de dol. mal. & med. exc. l.* 5 *C. de evict.* quasi rem venditam, puta vindemiam pendentem, non tradiderit. Nec enim videtur possessionem adeptus, qui eam ita nactus est, ut retinere non possit, *l.* 22. *ff. de Acq. l. am. poss.* Itaque pretium exigens offerre debet rem, sive pati emtorem uvam legere, (Patientia enim venditoris h. l. pro traditione est quemadmodum in servitutibus *l. quoties* 20. *de servit.*) Sicut emtor ne fructus legere prohibeatur pretium, & quidem integrum, alias venditor rem pro pignore retinere poterit. *l.* 13. §. *offerti ff. h. t.*

Postquam vero res & pretium invi- 38 cem tradita sunt, sive lectam uvam calcare sive mustum revehere prohibeatur, ad exhibendū, vel injuriarum agere poterit, ob vim turbativam, per quam jure suo uti impeditur, quam actionem quoque dant Ulpianus & plerique alii *in l. injuriarum* 13. §. *si quis* 7. *ff. de Injur.* Sed quærit Castrensis cur ex emto non detur actio? & putat eam post traditionem cessare; ejus verò in locum alias substitutas esse, videlicet ad exhibendum, injuriarum, rei vindicationem.

Idem sentit Cujacius *d. l.* Forsan tamen ex emto quoque agere poterit, quod non negat Julianus in *l.* 12 sed reliquas saltim actiones prodit, quibus emtori experiri licitum est. Nec obstat, quod ajunt actionem ex emto ad hoc dari ut res tradatur, quod factum hic esse constat. Debet enim res ita tradi, ut emtori habere liceat. *l.* 30. §. 1. *vers. quamvis h. l.* 25. §. 1. *de contr. emt. l.* 1. *pr. d. R. V. l.* 8. *l.* 21. §. 2. *ff. de evict.* Habere autem licere, est obtinere sine interpellatione id quod quis emerit, *l.* 188.

pr. ff. d. V. S. quod certe non præstat venditor, quando ipse uvam calcare, vel mustum evehere prohibet.

Sed cum vendentes vindemias ut
39 plurimum fraudarentur, eo præsertim casu, quando inopia adigerentur, idcirco Imperator Rudolphus II. cum cæteris Imperii Statibus Reform. Polit. Francof. 1577. *Tit.* vom verkauffen der Früchte im Felde auch Korn und Wein Gulden; hasce emtiones certis limitibus circumscripserunt *hisce verbis*: Nachdem nicht ohne grosse verderbliche Beschwerden des armen gemeinen Volcks befunden / daß demselben durch etliche eigennützige / geitzige Leute / im Schein der Kauffmannschafft auff ihre Saamen / so noch auf dem Felde stehen / auch den Wein an den Stöcken und andere ihre Früchte / Arbeit und Vieh / Geld oder ein anders hinaus geliehen oder gegeben / dadurch dieselbe arme und nothdürfftige Leute / was sie gar härtiglich erarbeiten / näher denn sich sonst nach gemeinem gewöhnlichen Kauff gebühret zu geben verursachet und gedrungen werden. Et porro. So wollen Wir hiermit ernstlich / daß solcher Ausleiher die Haupt-Summa verlohren / und darzu von der Obrigkeit / ob auch gleich der arme Mann nicht klaget / ex officio nach Gestalt und Gelegenheit der Sachen an Ehren und Gut gestraffet werden soll.

Nemini autem permissum est tem-
40 pore vindemiarum alienorum vineas ingredi ad uvarum racemationem instituendam, dum vineæ adhuc sunt clausæ nec uvæ â dominis collectæ. Quodsi quispiam agrum aut vineam alterius invito domino ingrediatur, non tantum actione injuriarum tenetur per responsum Ulpiani *in l. 13. ff. fin. ff. de injur.* Sed etiam, si segeti, fructibus aut vineis damnum dederit, vel uvas abstulerit, actionem furti evitare vix poterit, *l. 1. & sequenti ff. de Furt. l. 27. §. 5. ff. ad L. Aquil.* Ordin. Crimin. Caroli V. *art. 167.* Carpz. *Pract. Crim. p. 2. Qu. 83. n. 35.* Bouvot. *ad consvet. Burgund. Tit. de servit. fol. 575.* ubi, non licet in vineas ingredi ad fructus quærendos donec sit vindemiatum, & licet nonnulli statuant, vineam vel hortum alterius ingredi & uvam vel pomum decerpere licere si illico vescatur, dummodo fiat sine vastatione aliqua & pro usu necessario per textum sacrum Deuteron. 23. *v. 24. Can. discipulos 26. de consecrat. Distinct. 5.* Harpr. *in §. 1. n. 19. Inst. de obl. quæ ex del. nasc.* Tamen id hodie non ubique impune fieri cum experientia testatur Bocer. *de pœna furti c. 2. n. 105.*

Quod si tamen Dominus vineæ uvam 41
collegit & omnium vinearum apertura facta est, cuilibet liberum erit, racemos omissos colligere, quasi voluntate Domini pro derelictis habitos, qui cuilibet inventori proprii fiunt jure Dominii. Quod in nonnullis locis nachstoppeln / afftterbergen / Gallice vero *Grapetter* appellatur. Ejusmodi enim racemi non collecti, sed derelicti pauperibus, viduis & proselytis sanctissima lege divina addicti fuerunt. Ita namque Deus T. O. M. populo suo præcepit: Neque in vinea tua racemos & grana decidentia congregabis, sed pauperibus, afflictis & peregrinis carpenda dimittes. Ego Dominus Deus vester Levit. *c. 19. v. 10.* ubi Osiander ego Pater orphanorum & pauperum: In meam igitur gratiam relinquetis hæc miseris hominibus; Id officium pietatis vobis larga benedictione compensabo, quod præceptum repetitur Devter. 24. *v.* 20. Ex qua præcepti misericordiæ geminatione enixa divina voluntas apparet, quàm temere negligere nefas imo piaculum erit. Unde Jure Hebræorum inserta est lex seu præceptum 215. & 231. de relinquendo angulo vineæ. Ex Rabbi Levi tradit Hotting. *in jur. Hebræor. ad Leg. 215. & 216. 231.*

Limitatur tamen prædictum asser- 42
tum, nisi Magistratus Jure Superioritatis ex certa causa publicam utilitatem spectante racemos colligere prohibeat. Ita namque in Ordinatione Vindemiali Ducatus Würtenbergici *art.* 7. dispositum legimus: So soll niemands dem andern in seinen Wein- oder Baum-Garten afftterbergen oder Laub abstreiffen bey Straffe eines kleinen Frevels oder der Gefängniß / & hoc statutum suam ratio-

nem

nem habet, ut contrectationes fraudulosæ palorum & palmitum præcaveantur, & devastationes vinearū evitentur, cum plerumque vindemiarum tempore pluviæ incidere soleant, quæ ingressum vinearum noxium reddunt, præsertim cum in Ducatu Würtenbergico pauperibus aliunde ex publico satis provisum sit, unde victum & amictum percipere possint, nec facile alii quam vagi & inertes racemos colligere soleant. Myler. *in Metrol. C.* 20. §. 13. *seqq.*

43 Quæri solet, an vinitor aut colonus ob malam culturam & supinam colendi negligentiam vineam certo annuo censu conductam amittat, & Dominus eum fundo expellere possit? Quod affirmatur. Ante omnia enim, respondet Cajus, colonus curare debet, ut opera rustica suo tempore faciat, ne intempestiva cultura deteriorem fructum reddat *l.* 25. *§. conductor ff. locati.* id quod inprimis in vineæ cultura requiritur. Vitis namque tonsuram annuam quærit, quoniam celeriter fruticescit. Plin. *Hist. natur. L.* 17. *c.* 27. Prosper. Rendella *de Vinear. cult. c.* 2. *fol. m.* 10. Proinde propter vineam vel fundum negligenter cultum vinitorem colonum expelli posse, respondit Paulus Imperatoris Alexandri Severi Consiliarius *in l. quæro* 54. §. *inter locatorem* 1. ibi *ut oportet, coleret ff. locat.* Ac si conductor re conducta male utatur, aut Vinitor negligenter vineam colat, ut proprietarius integrum canonem & censum habere nequeat, vel ita deteriorando colat, ut vinum non in tanta bonitate, qua vicinorum, producat, conductor vineam amittit propter rescriptum Imperatoris Antonini *in l. ædem.* 3. ibi, aut tu male in re locata versatus es *C. Locat.* Trentacinqv. *Resol. Lib.* 3. *tit. locati. Resolut.* 4. *num.* 12. Ludov. Molina *de Justit. & jur. Disput.* 499. *num.* 37. Quæ caducitas vineæ propter malam culturam eo magis procedit, quoniam major cura & industria in vinea requiritur, quam in agro aut prato colendo: Vineæ enim, si putari & coli desinant, deficcantur & in perpetuum deteriores redduntur, non tantum respectu fructuum, sed etiam ratione proprietatis *arg. auth. qui rem ubi* Bald. *in notab.* 2. *C. de Sacros. Ecclesiis.* Aufrer. *ad Cæpoll. Tholos. quæst.* 353. Ruland. à Valle *Cons.* 49. *n.* 21. Et hoc imprimis dicendum ob teneram vitium naturam, adeò ut modica etiam vinearum intermissio vel negligentia maximè agrorum deteriorationi æquiparari possit, secundum authoritatem Columellæ, dum scribit: Cum omne genus ruris, nisi diligenti cura exerceatur, fructuosum esse non possit, tum vel maxime vineæ: res enim est tenera, infirma, injuriæ maxime impatiens; cum tamen aliquatenus se confirmavit & velut juvenile robur accepit, negligentiam sustinet. Novella verò dum adolescit, nisi omnia juste perceperit, ad ultimam redigitur maciem & sic intabescit, ut nullis deinceps impensis recreari possit. Columell. *de re Rustica l.* 5. *c.* 3. Vires namque brevis esse solent vitæ, adeo ut mobiles esse videantur, secundum Plinium *in Histor. natur. lib.* 16. *cap. fin.* Quæ causa est, ut Doctores tradant, Colonum vinitorem etiam ob modicam deteriorationem jus colendi amisisse, ut è vinea repelli possit. Hieron. Magon. *Decis. Florent.* 101. Prosper. Rendella *de vineæ cultura c.* 2. *fol. m.* 13. Francisc. Milanen. *Decis. Sicil.* 17. *lib.* 2. Qui sub *num.* 33. scribit: Quamvis Colonus fundo expelli non possit nisi propter deteriorationem magnam, & quæ in proprietate rei non vero in fructib⁹ consistit, de quo Corbulus *de Jur. emphyteut. c.* 13. *n.* 24. Fr. Fulgine *de Jure Emphyteut. tit. de Var. Casib. quæst.* 2. *n.* 35.

Hoc tamen non procedit in deterioratione Vineæ; Quæ dum fuit reclusa 44
nec putata congruis temporib⁹, ideo ex hisce effectibus vinea exsiccatur, ac cadit in commissum; maxime quando in proprietate fuit damnificatus Dominus directus, ex quo habuit fructus minores, & per consequens minor census per plures annos percipiendus erit. Cui assentiunt Tob. Nonius *Consil.* 58. *n.* 17. Cardinal. Mantica *dict. tit.* 29. *n.* 6. Seraphin. *decis. XX.* 1356. *n.* 4. Ita in supremo Ducatus Burgundiæ Parlamento Anno MDLXXV. judicatum

tum fuit, quod vinitores poſſint expelli in caſu malæ culturæ, & quod admodiatio ſive locatio conductio ſit reſciſſa teſte Joh. Bouvot. *Tom. 1. Quæſt. notab. Part. 3. Verb. Viguerons quæſt. 1.* Rationes in contrarium collige *ex Auth. qui rem C. de Sacro Eccleſiæ.* Corbul. *de Emphyt. d. l.* de vineis diligenter colendis ita in Statutis Mediolanenſibus ſtatutum eſt: Coloni vel Partiarii vel Maſſarii vineas locatorum bene cuſtodiant & colant; videlicet diſcalciando, dein regolciando, & poſtea ſepando temporibus debitis, & eas vites impinguat. Et ſi contrafecerint, arbitrio Judicis Locatori damnum reſarciant. Statut. Mediol. *cap. 402. ubi late* Horat. Carpanus *Lit. C. & D. part. 2.*

45 Et hanc ſubitaneam expulſionem è vinea deteriorata per culturam pravam aut intermiſſam Doctores ad Emphyteutam quoque, aliumque vinitorem Cenſualem extendunt. Quamvis enim magna ſit differentia inter Emphyteutam & conductorem; Siquidem Emphyteuta Dominium utile in bonis Emphyteuticis habet per *l. 1. & 2. C. de Jur. Emphyt.* unde eum naturaliter poſſidere dicitur per *l. naturaliter ff. de Acquir. poſſeſſ.* Valaſc. *de Jur. Emphyt. Qu. 29. in pr.* Card. Mant. *de tacit. convent. Lib. 22. tit. 2. n. 55.* Secus tamen dicendum in Conductore. Seraph. *deciſ. 272. n. 8.* Thom. Maul. *de Locat. c. 4. n. 1.* Franc. Fulgin. *de Emphyt. in prælud. quæſt. 5.*

Præterea quamvis Emphyteuta prædii Ruſtici non aliter propter deteriorationem expelli poſſit, niſi tribus copulative concurrentibus, ſcilicet (I) Ut deterioratio ſit magna non modica. (II) Ut deterioratio conſiſtat in proprietate reſpectu rei non fructuum. (III) Ut deterioratio proveniat ex dolo, lata & levi culpa ſecundum Jaſon. *ad l. 2. n. 980. C. de Jur. Emphyt.* Redoan. *de rebus Eccleſiaſt. non alien. quæſt. 79. c. 13. n. 2.* Mantic. *d. tract. Lib. 22. tit. 29. n. 17. & ſeqq.* Joſeph. Ludov. *Deciſ. Peruſ. 22. n. 21. ac deciſ. Lucenſ. 8. n. 13.* late Fr. Milanenſ. *Lib. 2. deciſ. 17. n. 29. & ſeqq.* Corbul. *de Privat. Emphyt. c. 13. n. 24.* Hoc tamen non procedit in Emphyteuta vineam poſſidente, qui proter culturæ & curæ intermiſſionem æque ac Colonus vel Conductor Vinea privatur. Vinea enim ſi non putatur, nec ſumma diligentia cultivetur, deſiccatur & in perpetuum quaſi deterioratur, non tam in fructibus, quàm in proprietate, dum quam difficulter ad debitum ſtatum reduci poſſit. Bald. & Jaſon. *in d. L. 2. num. 98. C. de jur. emphyt.* Joſeph. Ludoviſ. *in terminis vineæ deciſ. Peruſ. 22.* Redoan. *dict. tr. cap. 15. fol. 804.* Et hoc Caſtrenſis declarat in Colono, qui vineam non putavit, nec tempore hyemali contegit, ac multa capita vitibus dimiſit, ut in ſequenti anno paucos, imo nullos fructus producat; quem meritò à vinea repellendum eſſe cenſet Caſtrens. *in l. & hæc deſtructio §. cum fundum num. 3. ff. Locat.* Vincent. Caroc. *tr. de locat. part. 4. qv. 24. num. 41. fol. m. 1144.* Mantica *dict. tit. 29. num. 6.* Fr. Milanens. *dict. deciſ. 17. num. 34.* Franciſc. Fulgineus *de Emphyteuſ. tit. de Var. Caducit. quæſt. 2. num. 39.* Quæ aſſertio limitatur in minima negligentia culturæ, ſicuti namque ex parva cauſa & minima læſione Emptio venditio, ita quoque locatio conductio & per conſequens Emphyteuſis quoque reſcindi non debet per *§. 1. Inſtit. de Empt. vendit. l. res bona. 54. ibi propter minimam cauſam ff. de Empt. vendit.* Bald. *in auth. qui rem notab. 2. c. de SS. Eccleſ.* Ubi Gothofred. *lit. D.* Unde Doctores tradunt, quamvis conductor, qui in domo conducta malè verſatus fuit, v. gr. eam deteriorando, ex hac cauſa expelli poſſit *per l. ædem. 3. C. locati.* hoc tamen in minima deterioratione non procedere; Et hæc eſt exceptio â regula ſecundum Tiraquell. *de retract. §. 57.* Jacob Eberhard. Becht. *diſp. de Minimis Poſit. 78. & 79.*

Hoc tamen obſervandum eſt, quod Dominus vineæ & locator, agendo contra colonum de negligentia & deterioratione, antiquum ſtatum vineæ ſeu rei conceſſæ probare debet, ſi pro deterioratione agere velit, ac teſtes deponentes debent ſcire ſtatum rei conceſſæ tempore conceſſionis, aliàs deteriorationem 46

tionem non probant. Caffador. *decif. R. R. num.* 3. Seraphin *Rarral. Decif.* 1356. Quemadmodum non dicitur conftare de melioratione, nifi conftet de antiquo ftatu rei. Surd. *decif.* 300. *n.* 21. dictus Seraph *Oliv. Rarral. decif.* 1453. *num.* 5. Francifc. Fulgin. *de Emphytevf. tit. de var. caducit. Qu.* 2. *num.* 74. Unde Bartholus fcribit, quod ille, qui petit pœnam vel caducitatem contra conductorem, debet effe contra omnem culpam, & debet ante omnia docere & probare, fe omnia adimpleviffe, ad quæ pro fua parte tenebatur: Pœnarum namque ea natura eft, five fint pœnæ legales, five conventionales, quod nifi petens pœnam probet fe fua parte adimpleviffe id, ad quod tenebatur, & fic debitum implementum contractus pro fua parte feciffe, repelli utique debeat à petitione ipfius. Cafus eft *in l. quæro. §. inter Locatorem. ff. locati l. & fi non fuerit. ff. de jurejur. l.* 1. *C. de his quæ pœn. nom.* Barthol. *in l. cum pater §. libertis. ff. de legat.* 11. Alexander *Confil.* 33. *num.* 1. *vol.* 2. Gulielm. Redoan. *de reb. Ecclef. non alienand. Quæft.* 79. *cap.* 13. *n.* 2.

47 E contrario quoque animadvertendum eft, quod Vineæ cultura & cura fieri debeat à conductore fecundum morem regionis vel Statutum cujusque civitatis, ac juxta arbitrium boni viri. *arg. l. item* 13. *Locati.* Alexander *Confil.* 129. *n.* 1. *lib.* 2. Hieron. Magon. *decif. Florent.* 101. *n.* 1. Quæ cultura ut ritè peracta fit, à colono conductore negligentiæ incufato probari debet per *l. cum* 2. *ff. de probat.* Nam quando quispiam in Obligatione five expreffa five tacita ad factum certum & limitatum loco & tempore tenetur, tunc eo ipfo dum illud non præftitit probata eft ejusdem negligentia, nifi doceat contrarium aut legitimum impedimentum. Felin. *in cap. fi autem n.* 3. *verb. negligentia X. de Refcript.* Etiamfi colonus neget malam culturam & propriam negligentiam, nihilominus à negante probanda erit diligentia. Fulo Pacian. *de probat. Lib.* 1. *c.* 50. *n.* 6. Unde Bartholus *in l. in illa ff. de V. O.* concludit, quod licet alias Actor feu locator teneatur probare negativam contra conductorem: v. g. Du haſt nicht recht und wohl gebauet/ h. e. culturam non ritè & rectè peregifti, quæ eft caufa fuæ intentionis agendo vel excipiendo: Hoc tamen non procedit, quando quispiam negat, conductorem feciffe id, ad quod juxta legem contractus tenebatur: Quoniam per probationem, quod fibi debetur, habet jam intentionem fundatam. Petr. *de Benintend. decif. Bonon.* 16. *n.* 1. Plotus *ad l. fi quando §.* 4. *num.* 86. *C. Unde vi.* Carpan. *ad Statut. Mediol. cap.* 402. *num.* 14. late Fulo Pacian. *de Probat. lib.* 1. *cap.* 2. *num.* 45. & 49.

Ratio in contrarium defumitur ex Regula communiter à doctoribus tradita: Quod in dubio negligentia non præfumatur, fed ab alleganda probanda fit per *l. fi defunctus* 10. *C. de arbitr. tutel. ibi:* Comprobari Alexander *Confil.* 45. *vol.* 1. Gravetta *Confil.* 77. *num.* 11. Mafcard. *de probat. lit. N. Concluf.* 1093. *num.* 1. qui huic dubio refpondet fub *num.* 5. & 6. Ac quamvis in Conductore non præfumatur culpa; Hoc tamen limitatur in eo, qui diligentiam præftare tenetur ratione officii. Carpan. *ad Statut. Mediol. cap.* 398. & 402. *lit. D.* Myler. *in Metrol. c.* 20. §. 41. *feq.*

Vinitores autem, quorum mentio 48 fit in *l. Inftrumenta ff. de fundo Inftr.* quia officii fui fæpius funt negligentes, eorum arcana & fraudes optime detexit Joh. Paul. Knoll. *in vinicultura*, ubi tamen *in præfatione* ad commune Axioma Georgicum recurrit, & in præcipuis laboribus præfentiam Domini requirit *hifce verbis:* Und da einem Herrn oder Haus-Vater abzukommen möglichen/ mag ſich derſelbe des Jahres bey den vornehmſten Arbeiten/ als in der Tünge/ im Schnitte/ in der Seucke/ in der erſten Hacke/ in der Breche/ und beym verhauen/ und ſo er keinen Abgang oder Abtrag des Weins ſehen und erfahren will/ auch in der Leſe finden laſſen/ umſehen und darzu gehen/ oder do er an ſeinen Verrichtungen nicht abzubrechen/ ſeiner guten Freunde einem/ oder ſolchen Leuten aufftzutragen/ die mit dergleichen Vinicultur Inſtruction vorhero unterrichtet und abgefertiget wären.

Quæ-

49 Quæritur, si quis habeat Vinitorem in vinea sua, qui ab alio propter invidiam persvasus recessit à vinea ejus, nec eam amplius colere desiderat, an teneatur ille in id, quod sua interest? Et respondendum persvasorem actione de dolo malo conveniri posse. Persvasio namque dolosa & fraudulenta, quæ propter invidiam peragitur, svasorem obligat. Ita namque Proculus, cum quis persvaserit familiæ meæ, ut de possessione decedat: possessio quidem non amittitur, sed de dolo malo judicium in eum competit, si quid damni mihi acciderit. *in l. cum quis* 31. *ff. de dol. mal.* Qui textus concordat responso Pauli *in l. servus* 20. *§. si persvaseris* 1. *ff. eod. tit.* Ubi Julianus ex tali facto dandam mihi de dolo actionem scribit. Ex doloso namque consilio non solum datur actio ei, qui deceptus est, verum etiam illi, qui aliquod damnum passus est. *per l. eleganter in pr. ff. dict. tit.* Quoniam dolosa persvasio plus potest efficere, quam violenta coactio, *l. quod &* 3. *§. si quis violenter.* 5. *ff. de liber. homin. exhibend. l.* 1. *§. persvadere* 3. *ff. de Serv. Corrupt.* Godofred. *ad d. l. cum quis* 31. *ff. de dol.* Cels. Bargal. *de dolo lib.* 6. *Regul.* 24. *num* 20. *&* 24. Proinde si quod damnum senserim ex dolosa persvasione vinitoris mei, veluti quod vinea non tam bene proscissa sit, adversus persvasorem agere possum: In terminis Nicol. Bellon. *Consil.* 43. *num.* 6. Ant. Faber. *in Rational. ad dict. l. cum quis* 32. *ff. de dolo.* Prosper. Rendella *de vineæ cultura cap.* 4. *fol. m.* 15.

50 De hoc insuper casu dubitari potest, si quispiam promiserit dare operariis suis vineas colentibus pro mercede tantum, quantum alii cives exsolvant, ac si concives istos diversimode mercedem solvisse constat: Quæritur, qualis merces Vinitoribus persolvenda? Hæc quæstio singulis ferè annis in civitate Gratianopolitana accidere solet, dum quidam Cives unum grossum, alii sex liardos pro mercede diurna solvere solent, teste Gvido Papæ. *in decis. Gratian.* 252. Ac in hoc casu mercedem ad minimum reducendum esse censeo, juxta Regulam in, vel semper obscuris 9. *ff. de R. J. cap. in Obscuris* 30. *X. de Reg. jur. in* 6. *Quod in obscuris* vel ambiguis id, quod minimum est, sequendum est per responsum Labeonis *in l. qui Concubinam.* 29. *§. cum ita* 1. *ff. de legat.* 3. ubi Barthol. & Dyn. Paul. de Castro *in l. si ita relictum ff. de legat.* 2. Menoch. *Consil.* 416. *num.* 20. Hinc quando diversæ summæ in stipulationem deductæ sunt, omnino pro minima præsumendum. *l. si ita stipulatus* 12. *l. si ita* 109. *ibi: Quod minus esset ff. de V. O.* Ita in genere nummis indistinctè relictis receptum est, ut pauciores legati videantur, si neque ex consvetudine patrisfamilias, neque ex regione unde fuit, neque ex contextu testamenti apparere possit, per *l. omnis* 75. *ff. de V. O.* Nam juxta Senecam Humanitas inclinat in leviorē. Cujac. *lib.* 12. *Observ.* 16. Covarr. *1. V. R. cap.* 2. *n.* 6. Et hoc eo magis dicendum est, quoniam operarii se fundare necesse habent in promissione, quæ fuit generalis, ambigua & obscura propter varietatem solutionis & mercedis diurnæ. Ideo interpretatio fieri debet contra eos, ita ut illis minus debeatur; cum pactum semper adversus eum interpretandum sit, qui clarius poterat contrahere per *l. veteribus* 39. ibi: quorum fuit in potestate legem apertius conscribere. *De pactis l. stipulationibus ff. de V. O.* Menoch. *Consil.* 416. *num.* 26. Ita in terminis Anton. Matth. *ad Gvid. Papæ Qu.* 152. Marc. Anton. Natta *Consil.* 229. *num.* 2. Petr. Peck. *in cap. in Obscuris* 30. *num.* 2. *X. de R. I. in* 6. Prosper Rendella *de Vineæ Cultur. c.* 4. *fol. m.* 14. Sicuti in Curia Gratianopolitana judicavit ipse Gvid. Papæ *Decis.* 252. Dissentit Marquard. *lib.* 6. *decis.* 88. Jacob. Gothofred. *de Salariis Cap.* 7. *§.* 7. *lit. B.* pro quibus adduci potest *Cap. penult. X. de sentent. excommun.* Cui respondit Covarr. *ad cap. alma. mater §.* 8. *num.* 5. Myler. *in Metrol. c.* 20. *§.* 47.

De solutione mercedis vinitori debitæ observatu dignum est, quo tempore scilicet merces hæc solvi debeat: An statim inita locatione? Quod dixisse aliquos *arg. l.* 2. *ff. Loc.* scribit Mozz. *Tr. de* 51

de Contr. p. m. 522. n. 22. An medio Locationis tempore? quod alios statuisse *arg. l. 7. §. 4. C. de Ad. Div. Jud.* Azo tradit *in F. C. de Loc. Cond.* An finita demum vindemia? quod recte asseritur, propter *l. 42. l. 138. ff. de V. O.* nisi 1. aliud expresse actum, vel 2. consvetudine regionis receptum sit. *v. l. 34. ff. de R. I.* Azon. & Mozz. *ll. cit.*

52 Quaesitum etiam fuit, An vinitori, qui casu aliquo prohibitus locatas operas non praestitit, tota merces sit exsolvenda? Respondendum censeo, si per Dominum potius, quam per Vinitorem stetit, quo minus locatae operae solverentur; tunc totius temporis merces Vinitori debetur, *arg. l. 19. §. 9. 10. l. 38. ff. Loc. Cond.* nisi tamen vinitor eo anno aliis etiam suas praestitit operas. *d. l. 19. §. 9. 10. Loc. Cond.* Caeteroquin si vel per vinitorem stetit, vel fortuitus quidam casus (non tamen ex parte Domini) evenit, propter quem Vinetum coli â vinitore non potuit, tunc non nisi pro operis, quas praestitit, merces ipsi exsolvenda est, *arg. l. 30. §. 1. ff. Loc. Cond.*

53 Expendendum etiam, an Vinitores ratione mercedis prioritatis quodam jure gaudeant, si plures circa bona Domini concurrant Creditores? Equidem praeferri ipsos Creditoribus aliis tantũ non omnibus existimare quis posset per ea, quae tradidit Carpz. *P. 1. C. 28. D. 36.* Quod tamen aliter verum non est, nisi ratione praemii, quod pro operis pendente concursu praestitis vinitoribus debetur: Sed ratione mercedis pro cultura vineti debitae, priusquam concursus creditorum extitit inter personaliter privilegiatos in quartam partem collocantur Vinitores: si tamen nullas mercedis usuras acceperunt. Alias inter nudos referuntur Chirographarios. Sed progredior ulterius, de operis ad curandam vineam necessariis dicturus. Hae ubivis locorum eaedem non sunt. V. Weinbergs-Ordn. Elect. Sax. *in Corp. Jur. Sax. fol. m. 134. seq.* Elector Brandenb. *apud Coler. in Oeconom. P. 1. L. 4. c. 4.*

54 Hic quaeritur, An vinitor, qui vineam colendam suscepit, praecise operas praestare teneatur, an vero offerendo id, quod interest, liberetur, illud primus & forte an solus affirmavit Corasi⁹ *L. 2. Miscell. c. 3.* Hoc vero (quod quis offerendo Interesse ab operis praestandis liberetur) per *l. 13. §. ult. ff. de Re jud. l. 54. l. 81. ff. de V. O* statuunt Doctores communiter. A quorum opinione temere non est recedendum. Quod si tamen mediam eligere viam quis velit, sequi fortassis poterit id, quod Ulpian⁹ ait *l. 13. ff. de Proc.* ita ut Vinitoris operas detractantis, & id quod interest offerentis petitio, neque passim admittatur neque tamen districte denegetur: sed â judice cognita causa temperetur. Illud autem est extra dubium, quod vinitor, qui operas debitas non solvit, obligatus sit ad praestandum id, quod interest *arg. l. 68. de R. V. l. 13. §. ult. de Re jud. l. 72. de V. O.* Hinc si vinitor duobus suas locet operas, tametsi conveniat priori conductori ante satisfieri. *l. 26. ff. Locat. Cond.* posteriori tamen praestandum est interesse, si promissas operas debito modo Vinitor solvere nequeat. Anne vero vinitor per alios vinetum colere poterit? Respondeo, si hoc specialiter actum sit, ut suis operis agricola vinetum curet, tunc non liberatur, tametsi alius operas praestet, *arg. l. 31. ff. de solut.* nisi id fiat consentiente Domino Vineae.

Quod si tamen vinitor operis aliorum in colendis vitibus fuerit usus, ipse 55
culpam eorum praestare tenebitur. *arg. l. 11. ff. Loc. Cond.*

Quod culpam attinet, vinitor non 56
tantum levem sed & levissimam praestare culpam tenetur. Id quod aestimandum erit arbitrio Judicis per *l. 15. §. 11. ff. quod vi aut clam.* Curare itaque debet vinitor, ut operas suo quasque faciat tempore, *arg. l. 25. §. 3. ff. Loc. Cond.* Quod si igitur Dominus vineae conqueratur, vineam intempestiva cultura factam fuisse deteriorem; tum aestimabit judex (exploratis forsan sententiis eorum, qui rerum harum gnari sunt;) an culpa vinitoris damnum contigerit Qui etsi non diebus ac noctibus, atque

adeo exquisitissima adhibita diligentia operas præstitit; si tamen id fecit, quod diligens paterfamilias & plerique hujus conditionis homines facere solent, absolvetur procul dubio *arg. l. 137. §. 2. & 3. ff. de V. O.* Quibusdam vero & quidem in iis maxime casibus quibus ex L. Aquilia conveniri quis potest *arg. l. 44. ff. ad L. Aquil.* tum demum culpa à Vinitore abesse videtur, si omnia fecit, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. *arg. l. 25. §. 7. ff. Loc. Cond.* ubi notanter subjicitur, Idem etiam ad cæteras res transferri potest. Hi tamen qui societatis quodam jure vineam colunt, non nisi dolum & culpam præstare tenentur. *per L. 72. l. 52. §. 2. ff. pro socio.* Ubi dicitur: Si agrum politori (vinetum vinitori) damus in commune quærendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa præstanda est, culpæ autem Vinitoris & illud adnumeratur, si propter inimicitias ejus vicinus vites exciderit *l. 25. §. 4. ff. Loc. Cond.* An vero & quando domino probare incumbat vinitorem culpam admisisse, & quando vice versa vinitor docere debeat, culpam à se abfuisse, argue ex iis quæ tradit Carpzov. *P. II. C. 26. D. 18. 1.* tamen omnino *d. l. 15. §. 11. D. quod vi aut clam.*

57 Antequam autem ad generosam vitis prolem, vinum ipsum deveniamus, mensuræ Romanorum frequentiores nobis paucis perspiciendæ veniunt, ut sunt Culeus, continens amphoras XX. Amphora urnas II. Urna congios II. Congius sextarios VI. Sextarius heminas II. Hemina quartarios II. Quartarius acetabula II. Acetabulum sesquicyathum, Cyathus ligulas sive cochlearia IV. Sextarius autem habet libram & bessem sive XX. uncias non σαθμικῶς gravitatem sed μετρικῶς molem corporum examinantes. Aliter sentit Budæus, aliter Alciatus, aliter Portius. Longissime ab hac opinione recesserunt Angelus Politianus & Demetrius Alabaldus, sextarium trium amphorarum capacem asserentes. Contra omnes hos solidissime disputat Georgius Agricola *de Mens. & ponder. Rom. & Græcor. toto lib. 1.*

Vasa vinaria veteres habuerunt plurima non quidem significatione strictissima, quomodo accepit Julianus *in l. 209. ff. de V. S.* Sic enim sola torcularia hoc nomine censebuntur, sed lata, pro ut omnibus liquoribus recipiendis parata sunt, veluti utres, dolia fictilia pleraque & plumbea *l. 26. de instr. vel Instr. leg.* cadi, cupæ vel cuppulæ, trullæ *l. 2. l. 15. de trit. vin. vel ol. leg.* seriæ *l. sed si quid §. de quibusdam. ff. de usufr. l. vinaria. ff. de V. sign.* testæ &c. omnis item generis pocula: Crateres *l. 3. §. ult. de supell. l.* Scyphi, phialæ, trullæ, modioli, *l. 36. ff. de aur. arg. & mund. leg.* vide Pancirol. *Thes. var. lect. lib. 1. c. 58.* pocula oleagina *l. 30. de Leg. III.* Aurea, argentea, myrrhina, cristallina, vitrea *l. 2. C. ff. de supell. leg.* gemmata, cælata, emblematica, electrina, cornea, hederacea, fagina &c. quorum passim in jure & alibi apud Autores mentio fit. Qui plura de his vult, videat Stuckii *Antiqv. Convival.* Rosin. *Antiqv. Rom. l. 5. c. 30. ibique in Paralipom.* Dempsterū Alex. ad Alex. *lib. 5. cap. 21.* Lips. *Antiqv. Lect. l. 3.* Cæl. Rhodig. *l. 27. cap. 27. & lib. 28. cap. 6.* Pancirol. *d. l. c. 58. 61. seq.* 58

Vinum ipsum vel novum est sive mustum, vel vetus. Medium quoque quod Caninum vocant agnoscunt aliqui. vid. Cæl. Rhodig. *lib. 28. c. 37.* Vetus accipietur quod non est novum i. e. & anni prioris vinum appellatione veteris continebitur, *l. 11. de trit. vin. vel ol. leg.* nam aliter observantibus quis finis aut quod initium veteris vini sumeretur? *l. 12. eod.* Hinc notatur a Gothofredo Bartholus, qui *in l. 2. ff. de R. C.* definit vinum illud vetus esse, si simul ac clarum esse cœpit, ultra annum servari non possit. Novum iterum est vel lixivum, sponte in laccum defluens, antequam premantur uvæ, Græcis πρότροπον, der Vorschuß vel circumcisivum sive tortivum, quod post primam pressuram vinaceorum circumciso pede exprimitur. Varro *1. de R. R. c. 54.* Colum. *lib. 12. c. 26. 27. & 36.* 59

36. vel præliganeum quod operariis dahatur; Plinio inde operarium & Deuterium dictum. Alias lora, quasi lota acina, oxycratum quoque, vid. Ursin. *Atr. Latin. cap. 41. §. 536.*

60 Varia præterea vina sortiuntur nomina, vel à patria seu loco ubi nascuntur, ut Campanum *l. 11. §. 3. ff. Loc.* Surrentinum, Falernum (hodie Græcum, Italis magna Gverra nuncupatum) Setinum, Fundanum, Trifolinum, Cæcubum, Signinum, Mamertinum, Tarraconense, Nometitanum, Spoletinum, Pelignum, Massilitanum, Cæretanum, Tarentinum, quæ singula singulis epigrammatis ornavit Martial. *lib.* 13. Corcyræum, Creticum, Trœzenium, Mono basites, (quod Malvasium modo vocari vulgò conjectant) Pramnũ (pharmacites ab usu dictum) Chium, Schedium, Vajentanum pessimum, & sexcenta alia, quorum nomina partim adhuc obtinent.

61 Vel qualitate naturali; ut nigrum, album, rubrum, gilvum, acidum, dulce, molle, durum &c. Vel superveniente, ut Aromatites, conditum, cydoneum, *leg. de trit. vin. l. ol. leg.* vel aliis pluribus ex causis; ut doliare, quod in doliis reconditum *l. 1. §. ult. ff. de per. & com. R. V.* Diffusum, quod in cados & amphoras diffunditur *l. 6. de trit. vin. vel. ol.* defrutum, passum. *l. ult. §. 1. eod.* colatum, picatum, Consulare, Opimianum, Anitianum, à Coss. sub quibus natum erat, quorum nominibus vasa insigniebantur, de quo multis poëtis sermo, madido præsertim Horatio. Vid. *lib. 2. od. 3. lib. 3. od. 14. 21. & 28. Epod. 13. Epist. lib. 1. ep. 5.* ubique Lambinum, Muscatellanum dictum, quod telis muscarum hæ uvæ crebro petantur. Rasile quoque in utribus fumo exsiccatum Arcades olim habuisse Aristot. *lib. 4. Meteor.* tradit. Tale vinum in Rhœtia se vidisse & bibisse testatur Lambinus *ad Horat. lib. c. 3. 8. vers.* Fumum bibere instituta.

62 Quamvis quidem emere & vendere vinum licitum, nec commercio exemtum sit; ad barbaras tamen Nationes transferre & exportare nullam quis olim habebat potestatem, ne gustus quidem causa, aut usus comerciorum *l. 1. C. quæ res export. non deb.* forte, ne dulcedine vini allecti fines Imperii Romani promptius invaderent, quod jam olim Gallos primum Alpes transire fecit, si credimus Livio *l. 5. c. 33.* vel ne in prælia ituris animos adderet. Sed nec vendere quibusvis licet, quod de pagis quoque non plus miliari urbe aliqua distantibus servari testatur Carpzov. *Jur. For. P. II. C. 6. D. 4.* ne commercia urbium minuantur.

Vino vendito quid venierit liquidius 63 constat, nec interpretatione ulla indiget, cum contrahentes plerumque de certo pretio pro certa mensura tradenda conveniant. Interdum tamen fit, ut in mensura quidem consentiant, in materia tamen erratum sit, veluti si acetum pro vino veneat. An subsistet venditio? distinguit Ulpianus *in l. 9. §. 2. ff. de Contr. emt.* Si ab initio statim acetum fuit ut embamma, i. e. acetum factitium ad intinctus, tunc quidem non valere venditionem, quia aliud pro alio veneat; Si vero vinum fuit & coacuit, valere: Additur ratio: quia eadem prope οὐσία i. e. substantia est. Sed tamen ita valebit emtio, ut emtori pro eo, quod sua interest, actio ex emto & ædilitiæ restitutoriæ dentur. Quod utut duriusculum videatur Molinæ *D. 340. n. 15.* & communis Physicorum sit sententia, vini & aceti οὐσίαν nullo modo esse eandem, vini calidam & humidam, aceti vero frigidam & siccam. Vid. Hahn. *ad Wesenb. tit. de Contr. emt. n. 5.* Facile tamen apparet de alio aceti genere loqui Ulpianum, quod in potu Romanis erat, vino acido: de alio dissentientes, quod nempe in potu non est, sed inter embammata.

Vinum venditum hoc cum legatis 64 habet commune, ut vasa quoque tanquam accessorium illud sequantur: quod tunc demum verum putat Accursius *in l. in testamentis, de R. J.* si id nominatim expressum sit. Sed prius placet Cujacio *rec. sol. ad l. 3. ff. de trit. vin. vel ol. leg.*

65 Illud valde intricatum est, vino vendito quis de periculo teneatur, venditorne an emtor? Quod ut rectè dignoscatur, necessario sciendum est, quando perfecta sit emtio. Nam perfecta emtione periculum ad emtorem respicit, *l. 8. pr. ff. de per. & comm. R. V. §. cum autem J. de emt. vend.* Perfecta autem erit emtio, simul ac de pretio & re invicem tradenda convenerit, nisi actum sit, ut in scripturam redigatur. *pr. & §. 3. J. d. t.* Res tamen certa esse debet: si incerta sit, puta homo sine alia designatione, nondum perfectus erit consensus & periculum semper venditoris manebit. *arg. l. 8. §. & si h. t.* Idem est in rebus pondere, numero & mensura constantibus, in quibus non prius perfecta dicetur emtio, nisi adpensa, ad-
66 mensa vel adnumerata sunt, modo non per aversionem, sed in singulas v. gr. amphoras pretium constitutum sit. *l. 5. l. quod sæpe 35. §. in his. 5. ff. de contr. emt. l. 2. C. de per. & comm. R. V.* præsertim si actum sit, ut prius degustetur. *l. 4. §. 1. d. t.* Instar conditionis enim est, qua nondum existente venditoris erit omne damnum. *d. l. 8.* Nec aliud est, tametsi emtor vasa signaverit, magis enim ne submutentur, signari solent, quam ut tum tradita videantur *h. 1. pr. in fin. & §. 2. h.* Sed si post degustationem & signationem mora fuit, vel à venditore, vel emtore, ei qui committit nocere debet *l. 3. §. ult. ff. de A. E.* Hinc emtori qui ad diem vina non tollit, nisi quid dolo venditoris interceptum est, præstari nihil debet *l. 5. l. 17.* Imo venditor si doliis ipse egeat, post factam denunciationem seu admonitionem, si emtor adhuc evehere cesset, per corbem mensuram facere & vina effundere potest *l. 1. §. pen. & ult. h.* Satius tamen est obtemperare monito Ulpiani, & alia conducere vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit ab emtore reddatur, aut bona fide vendere *d. §. pen.* Nec interest, licet alteri postea viliori pretio vendiderit, cum hoc in loco æstimari oporteat pretium quanti minoris sit. *l. 3. § f. ff. de A. E.* Si nullum tempus adjectum quo tolleret, videndum, ne infinitam custodiam non debeat venditor. Et verius est antequam ad vindemiam necessaria fuerint dolia, avehi debere *l. 4. §. ult.* Ad vindemiam autem necessaria videbuntur XL. diebus ante, quo tempore secundum Columellam picari vel gypso illini solebant, ne virtus vini aut raritate materiæ, aut poris vasorum occultis evanesceret. Si emtor in pretio solvendo moram fecerit, usuras duntaxat præstabit, non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit, *l. fin. ff. de per. & comm. R. V.*

Venditor vero in mora si fuit quo 67
minus traderet, condemnari eum oportet, utro tempore plus vinum fuit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur. Item quo loco plus fuit, vel quo venit, vel utri agatur. *l. 3. ff. de A. E.* id est, omnis utilitas in æstimationem veniet, quæ modo circa ipsam rem consistit. Neque enim si potuit ex vino negotiari, & lucrum facere id æstimandum est, non magis, quam si triticum emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia ejus fame laboraverit; nam pretium tritici non servorum fame necatorum consequitur *l. 21. §. 3. ff. de A. E.*

Quid si uterque in mora est? perin- 68
de esse quasi per emtorem solum stetisset, Labeo putat in *l. 51. ff. de A. E.* Quam sententiam temperat Pomponius, & ei, qui posteriorem fecit, nocere vult, *l. 17. ff. de per. & comm. R. V.* nisi prior dolum commiserit. Ludov. Romanus *sing. l. 287.* quem sequuntur Castrensis, Socinus, Alexander. vid. Æmylius Ferret, *de mora n. 5. seq.* Duaren. *ad l. si mora. sol. matrim.*

Sed quis sumtus vini qui impendun- 69
tur, vulgariter der Weinkauff vel Leikauff/ præstabit? Emtori hoc vel in totum, vel pro dimidia parte, pro consvetudine aut statuto ejusque loci incumbere tradit Jacob. Schultes. *sing. obs. c. 5. 55.* & Frider. Martin. *de cens. c. 6. n. 311.* de Arrha *vid. l. 11. §. 6. ff. de A. E. V.* cui junge *l. debet. 27. ff. de Ædil. Edict. & l. quod sæpe. 35. ff. de contr. emt.*

Strauch.

Strauch. *de vino Racem.* 4. *palm.* 3. Ubi celebris ille JCtus tractat famosam illam legem. *Vinum* 22. *ff. de Reb. cred.* Vinum quod mutuum datum erat, per judicem petitum est, quæsitum est, cujus temporis æstimatio fieret, utrum cum datum esset, an cum litem contestatus fuisset, an cum res judicaretur? Sabinus respondit, si dictum esset, quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset; si non quanti tunc cum petitum esset. Interrogavi, cujus loci pretium sequi oporteat? Respondit, si convenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco, si dictum non esset, quanti ubi esset pretium. Verba legis clara quidem sunt & perspicua; sed tot & tam varia esse, quæ huic textui adversentur, ut vix doctissimus quisque inde se expedire possit, fatetur Franc. Duarenus *in tit. C. si cert. pet. c.* 7. Et tam veteres, quam recentiores Dd. mirum quantum sudasse seque hic torsisse testis est Æmyl. Ferretus JCtus & Professor Avenionensis *lib. de mora n.* 30. *in f.* & M. de Mantua *singul.* 296. Nec abs re: Statim enim initio mirum cuidam videri possit, cur JCtus dicat: Quæsitum est, cujus temporis æstimatio fieret? Pro vino mutuo dato de æstimatione investiganda solicitus est, cum tamen natura hujus contractus requirat, ut tantundem ejus generis & qualitatis restituatur. *l.* 2. §. 1. *ff. h.* §. 1. *J. q. m. V. c. obl.* Nam si aliud genus veluti pro tritico vinum, vel pro vino pecuniam recipiam, mutuum non erit, ait Paulus §. *1.* Nec creditori invito aliud pro alio solvi potest. §. 2. *l.* 16. *C. de solut.* nisi forte convenerit, *l. sed addes.* §. *si dominus ff. Locat.* Aliud autem pretium est, aliud merx. *l. si ita* 42. *ff. de fidej.* *l.* 1. *pr. ff. de Rer. permut.* Imo etsi cautũ non sit, ut tantundem & æque bonum reddatur, tacite hoc actum intelligatur. Ita non licet debitori deteriorem rem, etsi ex genere sit, reddere; veluti vinum novum pro vetere, verba sunt Pomponii *in l.* 3. *ff. h. t.* Resp. regulariter quidem verum esse invito creditori aliud pro alio obtrudi non posse, ex æquitate tamen, ut debitor liberetur & necessitate, si nimirum creditor satisfieri sibi velit, ad æstimationem deveniendum esse. Interdum enim debitori rem præstare impossibile est, interdum moram committit, non raro etiã ex contumacia restituere non vult. Quibus certe casibus creditori æstimatione rei subveniri æquissimum est. Nec enim cum alterius damno locupletari, nec mora & frustratio sua cuiquam prodesse debet, quod notissimi juris est. Et verum quidem est, aliud pro alio solvi non posse. Hoc tamen ita accipiendum est, si ejus generis copia haberi possit, vel creditoris damno cessurum sit. Sic recte negat Pomponius *d. l.* 3. Vinum novum pro vetere solvi posse, quia vetustum, & ut Plautus licentiosa quadam elegantia vocat, edentulum (cui ob senium quasi dentes exciderint μαλακόν) pretiosis habetur vino novo. Quamvis enim idem genus sit, non idem tamen, quia deterius est, videbitur; nec tantum usu Romano, ut notat Gothofred. *ad l.* 2. *ff. de R. C lit. P.* illud verum est, sed hodie quoque. E contra tamen debitorem, pro vino novo vetus creditori solventem, obligationis nexu utique liberari Dd. statuunt. Rationem dant: quia, etsi vinum in eadem bonitate ex ipsius contractus natura reddendum est, etiamsi cautum non fuerit, per *tex. super alleg.* Quoniam tamen vetus novo melius est, ipsum quoque bonum merito dici debet *l. ubi autem non apparet pr. de V. O.* cum res quæ pluris est, ubique tanta sit *l. cum furti. ff. de in lit. jur.* ideoque creditorem ad eam solutionem accipiendam cogi posse. *arg. l. Paulus* 99. *ff. de solut. & lib. & l. pen. ff. si ex nox. caus. ag.* Opponit huic sententiæ plurima Johannes Glossator, cui tamen abunde satisfactum per Joh. Corasium *miscell. lib.* 3. *cap.* 12. *n.* 6. Nec etiam probabile creditorem pro vino novo mutuato vetus, tanquam melius recipere recusaturum, cum non modo idem & tantundem, sed & magis quid recipiat. Nisi vinum novum fuerit dulce, uvæque illius anni melius maturuerint, vetus vero vinum asperum & acidum.

Non tamen per omnia facimus cum Jacobo de Arena, & qui eum sequi videntur Curtius & Jason, qui, ut Fachinæus *lib. 2. contr. cap. 69. pr.* de iis testatur, autoritate legis nostræ & *l. ratio §. si per venditorem. ff. de A. E. & l. quoties in diem ff. de V. O.* simpliciter credunt, pro quavis re mutuo data, v. c. frumento, vino, oleo &c. æstimationem ejus in pecunia reddi posse invito creditore, falsum enim hoc est, & propterea nigros ab omnibus calculos tulisse dicit Fridericus Scotus *ad l. 2. §. 1. n. 172. ff. h.* Add. Struv. *Exerc. XVI. th. 37.* Ratio decidendi est in essentia nummi, per quem æstimatio fit, quoniam secundum Paulum *in l. 1. ff. pr. de contr. emt.* nummus est materia electa, cujus publica æstimatio (seu valor aut potestas publice recepta) difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret. Ideoque idem solvere videtur debitor propter ἰσοδυναμίαν nummo attributam. Conf. Fr. Hotom. *quæst. illustr. 15.* Alterum, quod dubium movere possit, est, quod Sabinus ait: Si dictum non fuisset quo tempore redderetur, æstimationem fieri debere secundum illud tempus, quo petitum est. At vero plerisque in locis aliud tempus spectandum videtur. Sic *Lex 3. ff. de cond. trit.* attendi vult tempus moræ vel condemnationis, vel interitus. Tempus item moræ vel condemnationis *l. 3. §. si per venditorem ff. de A. E. V.* & *l. si sterilis. 21. §. cum per venditorem 3. ff. eodem*, tempus, quo quid novissime solvi potuit, *l. si calendis 11. ff. de R. Jud.* Contractus *l. hominem 37. ff. mand. & l. cum quis 22. ff. de O. & A.* varie respondent Dd. *ad hos Texx.* Nos cum Duareno distinguemus inter contractus b. f. & stricti juris, & in his quidem tempus litis contestatæ *l. 1. & l. ult. ff. de cond. tritic.* in illis vero tempus rei judicatæ attendi debere dicemus *l. 3. §. 2. ff. commod.* In quibus vero locis diversum asseritur, hoc vel ex pacto, vel mora, vel alia quadam speciali ratione procedere. Vid. Marc. de Mant. *ad h. l.* disputantem contra Decium, & *singul. 296.* Franc. Cremens. *sing. 95.* Cyn. Petr. de Bellapert. *in l. in minorum. col. 9. C. de in quibus Causs. maj. in int. rest.* Alex. *in l. semel mora. ff. de usu* & alios. Longe aliter sentit Arumæ *Disp. XI. th. 5.* Adhuc scrupulum movent Interpp. *in verbis:* Si non quanti tunc cum petitum esset, modo ad extrajudicialem, modo ad fictam interpellationem referentes. Sed nodum in scirpo quærunt. Præterquam enim quod verba l. n. propter antecedentia non aliter nisi de litis contestatione accipi patiantur, expresse insuper monet Labeo apud Paulum *in l. amplius 15. ff. Rat. rem hab.* de judiciali petitione intelligi debere. Argumenta eorum congessit & prolixe discussit Fachinæ. *contr. lib. 2. cap. 95.* Junge quæ habet Æmyl Ferret. *lib. de mora num. 31.* Sed quomodo æstimatio facienda? Non certe ex imaginaria adfectione, aut propenso in rem aliquam animo, sed in id quod interest, i. e. quatenus pecuniariter a patrimonio nostro seu revera abest. *l. 13. ff. R. R. Hab. l. 3. de damn. inf. l. 13. l. 19. ff. ad exhib.* Ad obstantes Texxt. respondet Strauch. *diss. ad Jus Justin. 18. aph. 18.* Illud autem quod interest, in rebus certam quantitatem habentibus, quales sunt fungibiles; vel naturam certam, ut corpora & species seu individua, duplum non excedat. Id. *l. c. aph. 20.* Alias simpliciter æstimatio facienda; Semper eam fieri debere pro eo pretio, quo res in foro venduntur, ait Paul. de Castr. *sing. 4. per gl. in l. scriptum. C. de erog. mil. ann. lib. XII.* Huc facit *l. 1. §. 16. ff. ad Sc. Trebell. & l. pretia rerum. 63. ff. ad L. Falc.* Si non liquet, ad proborum hominum existimationem Carpz. *JPr. For. p. 2. C. 37. D. 6.* ejus rei peritorum, juramento tamen præstito. *l. hac edictali 6. §. his illud C. de sec. nupt.* Quod si quis eos æstimasse asseruerit, ipsis æstimatoribus onus probandi, se nim. bene æstimasse, incumbere tradit Jos. Mascardus *de prob. conclus. 653. n. 10.* & allegati ab eo. Cætera quæ species legis enim continet, cum minus dubitationis habeant, lubenter prætermisimus Strauch. *de vino Racem. 4. palm. 4.*

Cum & acetum Vini quasi soboles sit, operæ 71

operæ pretium erit, puncta quæ huc facere videbuntur accersere. Constat autem veteres acetum inter potulenta habuisse. *l. 3. §. 5. ff. de pen. Leg.* Et Spartianus *in Pescennio*: Jussit, *inquit*, in expeditione neminem bibere vinum, sed aceto universos esse contentos. Constantinus tamen & Julianus Impp. mutatis vicibus, nimirum uno die vinum, altero acetum milites percipere voluerunt *l. 1. C. de erog. mil. an.* Quam vivendi rationem ipsos quoque non raro Imperatores observasse proditum est. Adde Gothofr. *h. lit. S.* Plutarchus *in Catone Censor.* Aquam bibit in militia, nisi in acri siti & calore acetum posceret. Græcis plane in delitiis fuit. Strauch. *d. dissert. 11. cap. 2. θ. 20.*

72 Ad refrigerium autem sitimque restinguendam maxime facere existimant, quia naturæ est valde frigidæ, adeo ut veteres quoque illo uterentur in suffocandis incendiis, quod aperte docet *d. l. 3. §. 1. de pen. leg. & l. 12. §. 18. de instr. vel instrum. leg.* ibique ex Macrobio & Luitprando Gothofr. *Lit. N.* Strauch. *d. l. th. 12.* Mira præterea vis aceti in solvendis unionibus, quod Æsopum Tragœdi filium, Cleopatram Reginam & Caligulam Imp. historiæ fecisse testantur. Eoque respicere putant aliqui, quos inter Hilliger *ad Donell. lib. 3. cap. 17. lit. E.* legem *Seja. de aur. arg. & mund. Leg.* Seja unionem cum hyacinthis legavit, postea unionem solvit, neque mortis tempore unionem inter ornamenta sua reliquit. Quæsitum est, an hæres æstimationem ejus præstare debeat? Et respondit Marcellus, non debere. Ratio, *inquit* Accursius, est, quod testatrix dum viveret Antoniæ Tertullæ unionem jam solvit præstititque. Sed merito ridetur a Brissonio, Gothofredo, Salmuthio aliisque emunctioribus, quia menti JCti nequaquam congruit. Quanquam nec Hilligeri sincera videtur. Solvere igitur in *d. l.* aptissime accipiemus de religatione seu demtione, ut idem sit ac si Marcellus dicat: Seja Antoniæ Tertullæ hyacinthos cum unione eadem connexos linea seu vinculo legavit: postmodum vero unionem solvit, vel exemit &c. Aliud porro acetum, quod 73 non tam bibitur, quam editur, & conditaræ sive intinctus (quod ajunt) loco, est dictum embamma, quale est acetum Scyllicitum, de quo Columella *lib. 12. c. 34.* Vid. Cujac. *Obs. XV. c. 27. in fin.* Præparabatur autem ex variis condimentis, vel ut Glossa *ad l. trit. vin. vel ol. leg.* autumat, salsamentis. Id vero ineptum videtur Cujacio *Rec. sol. ad d. l. 7.* qui salsamenta salsos pisces Thynios vel Thunios, haleces, lardum quoque & ejus generis alia, interpretatur. Quod verum est. Strauch *d. l. palm. 4.*

CAP. IX.

DE PRATIS.

SUMMARIA.

1. *Romani pratis inter ruris partes primas tribuerunt.*
2. *Pratum unde dictum?*
3. *Pratum quid?*
4. *Quomodo à pascuis differat?*
5. *Fœnum quotuplex?*
6. *Fœnum refertur inter fructus certos.*
7. *Si fœnum in pacto antichretico legitimum usurarum modum excesserit, in sortem potest imputari.*
8. *Prata quæ dicantur habere* das Gartten-Recht?
9. *Quædam prata certo tantum tempore sunt clausa.*
10. *Quo tempore prata soleant claudi?*
11. *In agris messe facta liber est pastus.*
12. *Pratum, in quo alter habet jus pascendi, sepimento includere non licet.*
13. *Talia tamen prata, antequam fœnum colligitur, levi sepimento cingere permissum.*
14. *An Dominus detonsis pratis in pasculatione alteris sit præferendus?*
15. *Pratum in agrum convertere sine præjudicio ejus, cui jus pascendi competit, est licitum.*
16. *Ubi absque hoc respectu ex arvo pratum facere minime prohibitum.*
17. *Quo casu irrigatio assidua non potest prohiberi?*
18. *Irrigatio pratorum utilis.*
19. *Irrigatio à quo impetranda?*
20. *Quomodo irrigatio pratorum instituenda in quibusdam locis certæ ordinationes extant.*
21. *An Dominus, in cujus fundo aqua nascitur, eam continere possit?*
22. *Pro usu aquæ Dominus fluminis aliquid petere potest.*
23. *Quod etiam Domino piscationis conceditur.*
24. *Prata non possunt irrigari in præjudicium ejus, qui habet jus piscandi.*
25. *Ad arcendam aquam pluviam à pratis fossas & aggeres exstruere permissum.*
26. *Licet exinde vicino damnum oriatur.*
27. *Nisi ex æmulatione aut nocendi animo fiat?*
28. *Aggeres quis reficere teneatur?*
29. *Pratis etiam damnum infertur eundo, equitando vel vehendo.*
30. *Per agros incultos liber est transitus.*
31. *Per prata etiam vehere licet, si via regia sit corrupta vel amissa.*
32. *Vel si alia via ad vicini pratum non detur.*
33. *Quod tamen certis modis moderandum est.*
34. *Pratis damnum infertur talparum suffossionibus.*
35. *Committitur interdum furtum falce messoria.*
36. *Gravius punitur, qui gramen defalcatum furatur.*
37. *Pœna eorum, qui pratis damnum depasculatione inferunt, remissive.*
38. *Pratarii qui?*
39. *An fœna madefacta subditi iterum arefacere debeant?*
40. *Ex fœno maddo ignis oriri potest.*
41. *Pratis tributa imponi possunt.*
42. *Prata si redigantur ad culturam, non mutatur eorum natura quoad decimas.*
43. *Si ex prato fiat ager, non potest dici novale.*
44. *Belgarum in agris exsiccandis industria.*
45. *Francofurtensium pratorum dividendi ratio.*

*** *** ***

Roma-

1 ROmanos veteres pratorum culturæ primas in agricolatione tribuisse testatur Columella *de Re Rust. Lib. II. c. 17.* & M. Cato dixit, quod nec tempestatibus affligerentur ut aliæ partes ruris, minimique sumtus egeant, per omnes annos præberent reditum, neque eum simplicem sc. in pabulo etiam non minus redderent, quam in fœno. Quo pertinent illa Claudiani:

Intus prata micant, manibus quæ subdita nullis
Perpetuum florent, Zephyro contenta colono.

Hinc Cicero *in Parodox.* Callidi (*ait*) isti rerum æstimatores prata, areas magno æstimant, quod ei generi possessionum nemo nocere possit. Quod etiam Honorius Cæsar sub pœna 12. librar. auri prohibuit, ne fatigentur prata privatorum à militibus *l. 2. & fin. C. de pascuis publ.*

2 Pratum vero ab eo nuncupatum, quod protinus esset paratum, nec magnum laborem desideraret, communiter statuunt Columella *Lib. 2. de R.R.* Varro *Lib. 1. c. 8.* Plin. *lib. 18. c. 5.* Quibus adstipulatur JCtus Ulpianus in *l. 31. de V. S.* Pratum ex eo dictum, *inquit*, quod paratum sit ad fructum recipiendum.

3 Sunt autem prata quæ secari possunt, vel ut JCtus *in d. l. 31.* loquitur, Pratum est in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, cui addit Gœdd. *ad d. l.* non cultura, non semine, non plantis, non rastris &c. Non est ut proscindatur, non ut effringatur, non ut liretur, sed tantum rigetur, juxta illud Virgilii *Eccl. III.* Claudite jam rivos, pueri, sat prata biberunt.

4 Quamvis vero & pecora interdum in pratis pasci soleant; tamen differunt à pascuis quod prata eo fine non habeantur, ut depascantur, sed ut fœnum profundant hyemi inserviens *L. 4. pr ff. de Cens.* Dicitur pratum esse, quod intra decem annos sectum erit. Et legatis pratis pascua non continentur. Ferr. *in Consv. Burdeg. L. 2. tit. 11. §. 3.* A sylva cædua differunt, quod tondantur falce, non alio instrumento, veluti sylva securi.

Fructus vero pratorum Fœnum est, 5
idque duplex, aut primarium aut secundarium. Primariũ in mense Junio secatur, & proprie fœnum Heu dicitur: Hoc vero autumnali tempore colligitur, & fœnum chordum, apud nos Grummet/ vocatur, in quibusdam etiam locis prata tribus vicibus secantur.

Ejusmodi autem fructus, ut fœnum, 6
inter fundi reditus, qui fere singulis annis certi sunt, referuntur.

Ideoque si in pacto Antichretico le- 7
gitimum usurarum modum excesserint, in sortem imputari debent, tanquam antichresi in fraudem usurarum contracta. Quod tamen in fructibus pratorum & hortorum, non vero agrorum & vinearum procedit. Carpzov. *in Asylo debitorum c. 1. n. 107.* Mevius *discuss. levam. inop. deb. c. 4. sect. 11. n. 24.*

Prata autem quædam dicuntur ha- 8
bere das Garten-Recht / in quibus pascuorum usus invito domino non est. Unde etiam multis in locis, præsertim in terra Würtenbergica fertilissima prata videre licet, quæ arboribus frugiferis æque ac horti conclusi plena sunt, & tamen vocantur Wiesen / Speidel. *notab. voc.* Wiesen / & ejusmodi fundos sepimento includere non est prohibitum, cum sit meræ facultatis sepem in suo ædificare per vulgata.

Quædam vero certo tantum tem- 9
pore sunt clausa, ut apud nos à die Annunciationis Mariæ vel Georgii usque ad diem Michaëlis, vel à 1. Maji usque ad diem Bartholomæi, & vocantur tempus Occlusionis, zugeschlossene Zeiten / reliquo tempore pecori pascenti patent, quod tempus dicitur die Hütung vor und nach der Blume. Lindenspur. *ad Ord. Würtenb. fol. 298.* Quod vocatur apertionis, offene Zeiten. Pruckm. *Vol. 1 Cons. 14.* Utrumque vero temp9 maxime quoad prata certo spatio solet definiri.

Moribus Marchicis tempus Occlusi- 10
onis currit à Calendis Maji usque ad diem Bartholomæi. Pruckm. *d. l. n. 4. & 91.*

91. in Delphinatu & Civitate Grilonis à die Annunciationis Mariæ, qui incidit in mensem Martium, usque ad diem omnium Sanctor. qui est primus Novembris. Francisc. Marcus *Par. 1. Decis. 223. n.* 5. 6. Ripa *Respons. 93.* In Provincia Bordegalensi à primo Martii usque ad Fest. Nativitatis Mariæ. Aureliis à 25. Martii usque ad Calendas Octobr. *Consvetud. Aurelian. Tit. 5. c. 3.* Cothman. *d. l. n. 59. 60. 61.* In terra Bituricensi à Festo Annunciat. Mariæ usque ad Festum Michaëlis. Boër. *in Consvet. Bituric. tit.* 10. §. 7.

11 In agris autem statim messe facta, quod circa diem Jacobi contingit, liber solet esse pastus. Thomæ *de nox. anim. c. 15. n. 14.*

12 Et ejusmodi prata sepimento claudere minime licet, quicunque enim communi pasculatione in agris universitatis utitur, is non potest in præjudicium reliquorum partem agri vel pratum claudere sepimento, & hoc modo pasturam deminuere. Noe Meurer. *Part. 2.* Jagt- und Forst-Recht *P. 46. 161.* Daß keiner zur Verschmählerung der gemeinen Weide ihme selber ein Gut beschliessen / und mit einem Zaun zum Garten-Recht machen könne. Rem enim servitutis onere affectam invito altero mutare non licet. *l. 21. ff. S. U. P.* Gail. 2. *Obs. 67. n 5.*

13 Prata tamen, antequam fœnum colligitur, levi sepimento cingere permissum eatenus est (zu geschlossenen Zeiten) quatenus pastura non impediatur: Eo tamen tempore quo collectis fructibus pastura in prædiis illis exerceri solet, illud tolli debet, nisi quis forte longissimo tempore pratum perpetuo septum & clausum quiete possederit, atque jus septum habendi, das Zaun-Recht / legitime præscripserit. Vel si quis cum renunciatione juris pasculandi ita cum universitate paciscatur. *Vid. supra Cap. de Hort. num.* 24.

14 Statuit Zœsius *ad tit. ff. si quadrup. paup. n. 8.* Dominum detonsis pratis in pasculatione præferri, & cæteros posse excludere, si ipse fundi sui pascuis velit uti. Quod videtur rationem habere, cum Dominus fundi præferatur jus compascuorum habenti, si pascua utriusque pecori non sufficiant, *arg. l. 13. §. 1. ff. commun. prædior.* Pruckmann. *Vol. 1. Cons. 14. n. 25.* Nemo etiam invitus compellatur ad communionem *l. si non sortem 26. §. 3. ff. de condict. indeb.* nemo invitus in communione debeat detineri. *l. fin. C. commun. divid.* & ne per pactum quidem effici possit, ut res in perpetua maneat communione *l. in hoc judicium 14. § si conveniat. 2. ff. commun. divid.* Verum sicut illa prior doctrina pertinet ad compascua non mutua, ubi Sempronius jus quidem cum pecoribus Titii compascendi habet in fundo Titii, non autem vice versa Titius in fundo Sempronii: ita lex & consvetudo specialis limitant legem generalem & pactis esse possunt potiores. Pactum etiam communionis temporalis legibus invisum non est. *d. l. 14. §. 2. in f.* uti neque pactum illud, quod communionem non dominis, sed juris alicujus ita constituit, ut ab una parte se habeat instar servitutis, aut ab utraque instar servitutis reciprocæ utrinque impositæ quasi per quandam permutationem. *ut §. præterea 2. J. de locat.* Et inutilis pene foret mutuorum compascuorum consvetudo, si eis, qui pinguiora & ampliora prædia possident, compascuorum onus liceret detrectare. Verius ergo est, non posse dominum fundi prohibere vicinos, ne ingrediantur fundum vel pecora immittant. Aymo Publit. *ad Consvetud. Arvern. tit. 28. art. 3.* nisi & hoc consvetudine ipsi sit concessum, ut aliquam forte fundi partem pro suis animalibus pascendis excipiat. Consvetud. Arvern. *tit. 28. art.* 6. Thom. *d. l.*

Ex quibus etiam sequitur, quod 15 pratum in agrum in præjudicium ejus, cui jus pascendi certis temporibus competit, convertere minime permissum sit. Emphyteutæ quoque sine Domini consensu vetantur bonorum speciem immutare veluti ex agris prata, vineta, aut hortos, vel vice versa ex

ex pratis aut hortis agros. Tabor. *de Jur. Colon.* §. 47.

16 Ex arvo vero vel horto absque hoc respectu pratum facere prohibitum non est. *l.* 3. §. 2. *ff. de Aqv. pluv. arc.* Cæpoll. *de Servit. L.* 2. *cap.* 18. *num.* 7.

17 Et quamvis arvum istud quis certo tantum anni tempore antea rigaverit, & postea pratum, quod ex eo fecit, cœperit assidue rigare, ex quo damnum vicino afferatur. Tamen neque damni infecti, neque aquæ pluviæ arcendæ actione conveniri poterit per *d. l.* 3. §. 2. *de aqv. pluv. arcend.* Wesenb. *P. II. consf.* 58. *n.* 5. & 17.

18 Irrigatio enim, si solum non sit satis succosum humoribusque rigens, maxime est necessaria, læto pingvique campo non desideratur influens rivus, meliusque habetur fœnum quod suapte natura succoso gignitur solo, quam quod irrigatum aquis dicitur, quæ tamen sunt necessariæ, si macies postulet terræ. Nam & in densa & resoluta humo, quamvis exili, pratum fieri potest, cum facultas irrigandi datur. Colum. *L.* 2. *c.* 17.

19 Et hæc facultas irrigandi prata naturaliter cuivis libera est, usus enim communis aquarum juxta Nasonem, & quando aqua communis omnibus sufficit, unus alium impedire non potest. Brunus *Consf.* 149. *in fin.* Jure autem Romano, si quis ex rivo vel flumine publico aquam ducere velit, à Principe id impetrare debebat, alii nulli jus aquæ dandæ competit. *l.* 1. §. 42. *De aqua quot. & æst.* Postea vero tam Principis permissu, quam antiqua consvetudine illud omnibus ubicunque magistratibus competebat. *l.* 3. §. 4. ibi: Ductus aquæ, cujus origo memoriam excessit, jure constituti loco habetur. *ff. d. t. P.* Frid. Mindan. *de Interdict. tit.* 11. *n.* 20. Et Scævola *in l. ult. de acqv. & acq. pluv. arc.* ait: solere eos, qui juri dicundo præsunt, tueri ductus aquæ, quibus Auctoritatem vetustas daret, tametsi jus non probaretur, post Bald. Flam. de Rubeis *Consf.* 49. *num.* 59. *lib.* 1. Hodie consvetudo cujusque loci inspicienda est: Variant enim, ut in quam plurimis aliis, ita & hac in re Statuta & mores. Sic difficilius irrigatio, die Wässerung der Wiesen/ conceditur ex flumine publico, cumprimis navigabili, utpote quæ nonnunquam ob alvei mutationem vel inundationes fluminum perniciosa esse potest. Vid. Thom. Merckelbach. apud Klock. *vol.* 1. *Consf.* 33. *n.* 32. ubi ait: Subditos sine expressa permissione Principis vel Magistratus ad irriganda prata aquam ducere non posse, per *l. Usum aquæ C. de Aquæ duct. lib.* 10. Fr. Rivius *Decisf.* 344. *per tot.*

In nonnullis locis certa ordinatione vel convocatione determinatum quomodo irrigatio pratorum instituenda. 20
Dn. Fritsch. *de jur. prat. membr.* 4. *n.* 4. Weil vor langen Jahren her gebräuchlich gewesen / daß das gemeine Wasser/ wordurch die Wiesen im Frühlinge zu wässern/ jährlich nach der Reihe Gut zu Gut / uff Tag und Nacht ausgetheilet worden; Als soll bey Straffe verbothen seyn/ daß keiner dem andern solches heimlicher Weise/ auch sonst / ehe itzt berührte Zeit vorüber/ zu nehmen / und abzuschlagen/ sich unterstehen soll. Ex quo etiam sequitur, communi sumtu fossas & receptacula aquarum, ex quibus prata irrigantur, fieri, conservari ac reparari debere.

Quæritur autem: An Dominus, in cujus fundo aqua nascitur, eam continere, suo beneplacito uti ac opere facto impedire possit, quo minus vicini prata irrigari possint? Affirm. *per l. Præses* 6. *C. de servit. l. ex meo. l. via.* §. *si lacus de S. R. P.* Cæpoll. *Tract. de servit. Rustic. cap. de Aquæductu. n.* 28. *l. Proculus.* 26. *l. fluminum.* §. *tin. uti Dd. de damno infect.* Nam de sua aqua potest facere velle suum, ut dicit Bald. *in l. item. n.* 1. *de R. D.* Quamvis inde utilitas aliis vicinis intercipiatur, & cum accolarum incommodo fiat. *d. l.* 10. *C. de serv.* Potest igitur aquam suam fossis & aggeribus factis pro arbitrio retinere. Wesenbec. *P.* 2. *Consf.* 58. *n.* 17. Rauchb. *L.* 2. *qu.* 27. Imo in aqua, quæ in meo oritur, possum facere quod 21
volo,

volo, & eam uni concedere & alteri negare. Gœden. *P.10.Conf.1.n.16.* Lehn-Recht. *c.72.& ibi* Gloss. Würde aber ein Spring auf einem Acker/ des Ackers Herr hat den Spring/ mag ihn fassen/ auf den Acker/ ob er will/ und teichen. Quod tamen limitatur, si vicino debetur servitus aquæ ductus, Surdus *Conf.447.n.23.* Vel si per vetustatem jus irrigandi prata sua ex aqua alterius à vicino acquisitum fuerit. *l. ult. de aqv. pluv. arc.*

22 Et pro tali usu aquæ Dominum fluminis vel rivi, ex quo prata subditorum irrigari solent, aliquid petere posse tradit Merckelb. apud Klock. *vol. 1. conf. 33. ibi :* Als funten E. Gn. wegen der vorhabenden/ und der Unterthanen zu sondern Nutz erspriessenden Wässerung/ auch wohl proportionabiliter einem geringen Zinß erheben.

23 Quod etiam dictus Autor *n.33.* ad eum extendit, qui jus piscandi in flumine habet, si per derivationem aquæ piscationibus aliquid decedat.

24 Similiter non poterit quis irrigare prata in damnum ejus, quis jus pascendi in iis certo tempore habet, puta si haberet oves nobiles, & illæ fierent morbosæ in pratis pingvibus (fressen sich faul) vel per tempus solitum, quo alias poterat uti jure servitutis, impediatur, uti Wurmsf. *L.1.tit.27.Obs.4.2*

25 Quia etiam per fluminum inundationes aut repentinos aquæ pluviæ impetus maxima sæpe damna pratis inferuntur, ad arcendam aquam & tuitionem prati mei aggeres, fossas vel aliam munitionem extruere optimo jure mihi licebit per *l. 1. ff. ne qvid in flumin. publ.* Cæpoll. *de Serv.Rust. c.37. n.11.*

26 Quid vero si opere facto vicino noceatur? Sane si pro avertendo damno jure suo quis opus fecerit, licet ex accidenti inde vicino damnum inferat, propterea tamen non tenebitur. Qui enim jure suo utitur, nemini dicitur injuriam facere. *l. 9. §. 1. de Condict. cauf. dat. l. 4. C. de adult. l. nullus. 55. l. nihil. 177.* ibique Jacob. Gothofr. *in comment. de R. J.*

27 Sicut igitur est, si æmulationis gratia, quod tamen in dubio non præsumitur. Wesenb. *d. Conf. 58.* aut nocendi tantum animo jure suo opus efficiendo utatur. Neque enim malitiis hominum indulgendum *l.38.de R.V.* Jacob Gothofr. *ad dict. l. 55. R.J.* Qualitas igitur operis probe inspicienda est, & ocularis inspectio loci & operis causæ cognitionem præcedere debet. Sic fossas agrorum siccandorum causa facere licet, sed non corrivandæ aquæ causa. Meliorem enim agrum suum sic facere quis debet, ut vicini deteriorem non faciat. *l. 1. §. sed & fossas. 4. de aqua & aqu. pluv. arc.* add. *d. l.1. §. 22. l.4.princ. cum §§. seqq.*

Si aggeres vel armata instrumenta, 28 quibus aqua dividitur, forte vetustate vel frequentiori impetu aquæ pluvialis rupta vel corrupta fuerint, sæpe inter vicina prædia possidentes acriter disputari solet, quis servandorum eorum gratia ad refectionem aggeris teneatur? Primo in hac re usum & consvetudinem cujusque loci cumprimis sequi convenit. Secundo ubi aggeres sunt publici vel fossæ publicæ Fluth-Graben dictæ, quas sumtu publico universitas vel communitas tueri solet, adcolentes ad reparationem non tenentur. Tertio ubi de mutua accolarum conventione constat, ea merito servari debet. Quarto vetustatis seu antiquæ observantiæ ut in aliis, ita & hic magna est autoritas. Quinto qualitas & situatio prædiorum consideranda est. Sic si aggere naturali vi aquarum dejecto vel fossa rupta effectum est, ut aqua pluvia meo agro vel prato noceret, non possum vicinum cogere actione pluviæ arcendæ, ut eum reponat vel reponi sinat. Si vero agger ille vel fossa dejecta manu facta fuerit, sive memoria ejus extet sive non, agi potest ut reponatur, hac enim actione nemo agi potest ut vicino prosit, sed ne noceat aut interpellet facientem, quod jure facere potest. Competit etiam mihi utilis actio vel interdictum adversus vicinum, si velim aggerem restituere in ejus agro, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nil nociturus est. Hæc æquitas suggerit, etsi

etsi jure destituamur *l.* 2. §. 5. *de aqu. & aq. pluv. arc.* Conf. Cæpoll. *d. tr. cap.* 37. & *cap.* 4.

9 Non tantum autem vi aquarum, sed etiam per homines, nempe eundo, equitando vel vehendo pratis damnum infertur, hinc facile per longum usum servitutis onus prædio imponi potest. Unde merito isthæc hominum malitia pœnis arbitrariis coërcetur. vid. Ordin. Provinc. Saxo-Goth. *P. II. c.* 3. *tit.* 10. ubi cavetur, daß niemand bey ernstlicher Straffe mit reiten/ fahren oder gehen neue Wege über Acker und Wiesen/ da durch dem Eigenthums-Herrn öfftere Schade geschiehet/ auch darbey bißweilen wohl Diebstahl und andere Ungelegenheit mit unterläufft/ machen/ die Ubertreter aber nebst Erlegung der Straffe auch die verursachte Schäden zu gelten schuldig seyn sollten. Add. Jus Bavar. Provinciale *tit.* 27. *art.* 3. von Schäden an den Aeckern oder Wiesmaden darüber man einem reitet oder fähret. ubi ita disponitur: Ritte oder führe ein Gast bey Tage einem über seinem Acker oder Wiesmad/ und thäte ihm Schaden/ er habe Pfand oder nicht/ so mögen sie sich gütlich darüm mit einander wohl vertragen/ ihnen beyden des Gerichts halber ohne Schaden: Würden sie sich aber deßhalben nicht vertragen/ so soll der/ der den Schaden genommen hat/ ohne Verzug vor dem Richter oder zweyen Nachbarn anzeigen/ wie viel es des Schaden genommen hätte/ und alsdenn der Antworter ihme den Schaden nach Erkänntniß des Richters oder der zweyen Nachbaren wiederkehren/ und das Recht ist darum gesetzet/ daß ein Gast seiner Tage-Reise nicht gesäumet werde.

30 Per agros autem incultos liber est transitus. Land-R. *Lib.* 2. *art.* 27. ibi: Wer über ungewonnen Land fähret/ es sey denn eine gehegte Wiesen/ er bleibt es ohne Schaden.

31 Similiter licebit etiam aliquando viatori aut aurigæ per agrum vel pratum ire vel vehere, si per viam regiam transire non licet, quippe quæ forte per fluminum inundationes, chasmata &c. corrupta aut amissa, tunc proximus vicinus de fundo proprio viam præstare tenetur per *l.* 14. §. 1. *Quemadmodum serv. amitt. l.* 1. §. 20. *ne quid in loc. publ.* Fritschius *de Reg. viar. jur. cap.* 9. *num.* 14.

Ex quo etiam sequitur, si quis pratum confinibus undique prædiis non servientibus circumdatum habeat, illudque nequeat adire, ac fœnum colligere, Magistratus pariter proximum confinem ad præstandam viam compellere potest, *arg. l. ult. de S. U. P. l.* 44. §. *fin. de Leg.* 1. Scotan. *disp. ad π.* 27. *th.* 21. 32

Quod tamen Senatus Parisiensis, teste Chopino *de privil. Rustic. L.* 2. *P.* 1. *c.* 5. ita moderatus est, ne per medium pratum ire agereve vicinus sineretur: Sed minori fundi detrimento quadamque viciniæ familiaritate, & cum onere restituendi damni cujuscunque ob eum transitū prato dati, demto quoque anni tempore in prata ingredi prohibitorio vel quo herbæ fœnisecio sunt paratæ. *arg. l.* 9. *ff. de Servit. l.* 13. §. 1. *de S. P. R.* 33

Pratis denique damnum infertur talparum suffossionibus. Diligentis igitur erit patrisfamilias damnis hisce tempestiva cultura remedium quærere, humum apertum justo tempore exæquando talpisque insidiando, hinc perspicere debet conductor ne a muribus talpisve agri & prati deteriora fiant. *arg. l.* 11. §. 2. *ff. Locat.* idem observandum Ministris quibus commissa est Agricultura. Dn. à Seckendorff im T. F. St. sub *Tit.* Bestellung eines Ambtschreibers *n.* 6. *his verbis*: Den Wiesewachs des Ambts soll der Ambtschreiber auffs beste durch die darzu bestellte Wiesen-Voigte oder Knechte/ oder nach Gelegenheit des Herkommens durch die Fröhner in acht nehmen/ die Gräben öffnen/ die Dörner und Büsche ausreuten/ die Maulwurffs Hügel zerziehen/ und den Jahrwachs an Heu und Grummet einbringen lassen ꝛc. 34

Dici vulgo de quibusdam rusticis solet, eos si non manu, tamen falce messoria vel aratro furtum committere. Hoc in fœnisecio quandoque contingit, durch übermehen/ arbitrarieque 35

puniendum. Jus Prov. Bavar. *Tit.* 27. *art.* 1. & 2.

36 Multo magis pœna furti contra eum locum habet, qui gramina falcata vel segetes à solo separatas furatur. *l.* 25. §. 2. *ff. de furt.* Const. Crim. Carol. V. *art.* 167. Carpz. *P. II qu.* 83. *n.* 38. Mitius tamen punitur, qui prata ipsa detondet, quam qui fœnum à solo separatum furatur. Berlich. *P.* 5. *Concl.* 53. *n* 25.

37 Quomodo vero damna depasculatione ab animalibus pratis data resarciantur, capite de pignoratione animalium dictum.

38 Ut etiam præcaveantur damna pratis inferri solita, in nonnullis locis constituuntur pratarii, Du Fresne *in Gloss. hac voce*, quibus pratorum cura committitur, & dicuntur, Wiesen-Voigte / Wiesen-Knechte. Dn. à Seckendorff im teutschen Fürsten-Staat. *P. III. c. II.* §. 3.

39 Quando fœna collecta per pluvias vel inundationem aquarum sunt madefacta, subditi, qui Dominis servitia ad colligendos fructus præstare tenentur, ea iterum distribuere, arefacere & recolligere debent, quia actus redit ad causam inutilem & aliquid inopinatum emergit, per quod actus ille non subsistit. Tiraquel. *in leg. Boves* §. 1. *ff. de V. S.* hoc tamen cum certo temperamento intelligendum, ne scilicet rustici nimiis servitiis, quæ sunt contra jus commune, prægraventur. Berl. *P.* 2. *Dec.* 210. prout in judicio aulico Electoris Saxoniæ, in Sachen Heinrichs von Haugwitz zu Leipnitz Lehn-Erben Beklagte an einem/ die Pferde und Hinter-Sassen zu Zaschwitz und Werschwitz am andern Theil *An.* 1629. fuit decisum: Schließlichen sind zwar klagende Unterthanen in keiner Abrede gewesen / daß sie dem Erb-Herrn Heu und Grummet auffzumachen und einzubringen schuldig / und haben sie sich allein beschweret / wenn es vor der Einfuhre durch Regen und Ungewitter genetzet / daß sie es mit doppelter Mühe uffs neue wieder wenden und trucknen sollten / damit nun auch hierinnen billige masse gehalten / die Erb-Herren sich ihrer habenden Dienste cum effectu zu erfreuen/ und die Unterthanen nicht etwa zur Ungebühr beschweret werden möchten: Sollen sie auf den Fall / wenn durch der Erb-Herren Verwahrlosung Heu und Grummet zu gebührender Zeit nicht ins trucken gebracht / und eine Nässe darauff einfallen sollte / noch einmahl nach verrichteter Arbeit zu einen mehrern nicht angehalten werden / sonsten aber do es unversehener Zufälle wegen die Nothdurfft erfordern solte / dasjenige / was ihre Schuldigkeit mit würcklicher Beschickung und Einbringung des Wiesewachs erfordert / in allewege leisten.

Caute autem collectum fœnum in 40
ædificiis componendum est propter periculum incendii *l.* 11. §. *ult. locat.* Imo exempla & autoritates probant, fœnum madidum putrefactum ignem ex se creare posse. Consil. Altorff. *pag.* 771. 778. 780.

Prata denique, quia certos fructus 41
ferunt, sicut alia bona immobilia tributis & censibus subjacent, *l.* 4. *ff. de Cens.* ubi cavetur pratum, quod intra decem annos proximos sectum, in tabulas Censuales referri debere.

Pariter etiam si prata redigantur ad 42
culturam, non mutatur eorum natura quoad decimas, quæ semper illi persolvendæ sunt, cui ante culturam solvebantur. Werndl. Vom Zehend-Recht. *L.* 4. *c.* 1.

Si ex prato fiat ager, non potest di- 43
ci novale, adeoque nec oneri des Noval Zehenden subjacet. Wehner. *verb. Noval*Zehend/ ubi ait, Wenn solche Felder umgerissen werden / als Kraut-Gärten/ Wiesen/ Gärten/ kan man solche proprie nicht novalia tauffen / quin semper fuerunt inculta & nemorosa. Gloss. *in cap. Commissum de decim.* Concordat jus Bavar. Provinc. *art.* 13. ubi dicitur: Da hievor weder Furch noch Strauch gesehen/ auch nie etwas angebauet worden / und hernach umgerissen und gebauet würde / das heist und ist ein rechter Neubruch/ und von demselben gehöret der Zehende die drey ersten Jahre einem Pfarr-Herrn desselbigen Orts/ aber folgends dem / der sonst den Zehend der Enden hat. Wo aber die Ehe-Garten umgerissen / oder da sichtig Ackermaaß vorhanden / die sollen

len nicht für Neubrüche gehalten / sondern der Zehend jenem gelassen werden / dem er zuvor gehörig gewesen. Add. *c. quid. per. 21. de V. S. cap. fin. de privil.* vid. etiam de decimis pratorum Gudelin. *de jure noviss. lib. 6. cap. 13. num. 6.*

44 Notanda & hic venit Belgarum in aquis exsiccandis industria, qui loca palustria & aquosa molarum a ventis agitatarum beneficio exhauriunt, & aquas aliorsum derivando per fossas exsiccant, ut pratis & pascuis apta fiant.

45 Reipubl. insuper conducibile est in Marchia Francofurti ad Viadrum institutum, quod prata singulis civibus eorum, domiciliis distributa & destinata sint, ut singuli habeant unde vitam aliis deficientibus mediis sustinere queant, ein jedes Haus hat gewisse Ruten Wieswachs. Nec minus laudandum, quod civibus ibidem liceat in sylvis publicis præsertim æstate inviis ob paludes hyemis tempore aquis concretis lignari, & quantum bigis possunt una die & altera præsente Magistratu abducere, Faust. ab Aschaffenburg. *Cons. pro Ærar. Class. 16.*

CAP. X.
DE PASCUIS.

SUMMARIA.

1. *Pascua dicebantur olim ea omnia, ex quibus vectigal solvebatur.*
2. *Pascuum quid sit & quomodo vocabulum* Trifft *accipiatur?*
3. *Pascua sunt vel publica vel privata.*
4. *Pascua publica quæ?*
5. *In pascuis quæ proportio sit observanda?*
6. *An in pascuis attendi debeat major numerus jugerum, an eorum valor?*
7. *Ut quis pascuo publico frui possit, necesse est ut habeat domicilium in eo loco.*
8. *Dominus loci quomodo pascuis uti debeat?*
9. *Non potest ea subditis adimere.*
10. *Nec ea extraneis locare vel ad culturam reddere.*
11. *Dominium pascuorum publicorum pertinet ad universitatem.*
12. *Universitas potest pascua publica oppignorare vel vendere.*
13. *Pascua publica quousque se extendant?*
14. *In caussis pascua publ. concernentibus nemo ex universitate potest esse idoneus testis.*
15. *Nemo potest plura pecora in pascua immittere, quam per consvetudinem vel statuta licet.*
16. *Decurionibus licitum talia statuta condere.*
17. *Qui potestatem habet pascendi gregem, ea non extenditur ad ejus augmentum.*
18. *Nec aliis pecoribus licet pascere, quam illis quæ in illa villa aluntur.*
19. *Magistratui incumbit modum huic rei imponere.*
20. *Quod exemplis demonstratur.*
21. *Incolis, qui cives non sunt, pascua publica interdicuntur.*
22. *Nisi sint personæ privilegiatæ.*
23. *Quales sunt Professores in Academiis.*
24. *Lepidus casus de civibus Ingolstadiensibus.*
25. *Cui jus est pascendi oves, non potest capras, sues & boves in pascua immittere.*
26. *Præjudicium hac de re.*
27. *De jure Saxonico nemini licet separatim pascere pecora sua, nisi habeat tres mansos.*
28. *Privatum pascuum quid sit?*
29. *Quotupliciter privatum pascuum accipiatur?*
30. *Dominus prædii servientis potest una cum illo, cui concessit hanc servitutem, sua pecora pascere.*
31. *Imo si præscribens habeat pascua suis pecoribus sufficientia, tunc cedere debet Domino, cui non sufficiunt pascua.*

32. Do-

32. *Dominus fundi statim post resectionem graminum potest pecora sua in pascua immittere.*
33. *Dominus prædii servientis non potest pascua in agrum convertere.*
34. *Nisi ei, cui debetur servitus, hoc non sit detrimento.*
35. *Vel servitus pascendi competat eo saltem tempore, quo fruges sunt collectæ.*
36. *Quod & in dubio præsumitur.*
37. *Vel si relinquantur alia prædia inculta, quæ ad pastum pecorum sufficiant.*
38. *Cui servitus pascendi competit, ea uti quis debet prout conventum.*
39 *Et qui mille oves pavit, non potest pascere plures.*
40. *Nec potest aliud ovile extruere, ubi antea nullum fuit.*
41. *Nisi hæc servit9 generaliter sit constituta.*
42. *Cui hæc servitus competit, non potest pascere pecora morbosa.*
43. *Quando plures habent servitutem pascendi, quomodo inter eos debeat fieri divisio?*
NB. Aucto prædio serviente per alluvionem augetur etiam servit9 pascendi, it. Insula.
44. *Jus pascendi habens potest illud propria autoritate defendere & clausuras destruere.*
45. *Quid est in possessione juris pascendi quomodo in illa tuendus sit?*
46. *Quod quandoque in possessorio plenario retractatur.*
47. *Quantum tempus ad præscribendum jus pascendi requiratur?*
48 *Requiritur & scientia & patientia adversarii.*
49. *Requiritur & possessio vel quasi.*
50. *Nec inhabilis est possessio, quamvis aliquid præstetur.*
51. *Modo non de immutatione præstationis constet.*
52. *Requiritur insuper ad hanc præscriptionem bona fides.*
53. *Actiones præscribenti competentes.*
54. *Jus compascui quomodo differat à servitute pascendi.*
55. *Jus compascui potest revocari.*
56. *Nisi instar servitutis alteri sit quæsitum.*
57. *Revocatio quomodo fiat?*
58. *Jus compascui potest revocari licet certi termini sint constituti.*
59. *Pariter potest revocari jus compascui, quando precario quis eo utitur.*
60. *Compascua vel personæ vel prædio conceduntur.*
61. *Pascere in alieno prohibitum.*
62. *Licet sint agri inculti & vacantes.*
63. *Consvetudine effici potest ut in alieno pascere liceat.*
64. *Præsertim quando fructus sunt collecti.*
65. *Quod tempus pro diversitate locorum variat.*
66. *Jure Feudali iter facienti permissum equum lassum in alieno pascere.*
67. *Custodes pascuorum à quo debeant constitui?*
68. *Si animal in pascua immissum occidat lupus quid juris?*
69. *Ad pascua pecorum aqua interdum vel derivatur vel deducitur.*
70. *Pascua nociva pecoribus sciens locans, tenetur ad interesse.*
71. *Corruptio pascuorum* Verständerung der Trifften *quæ sit?*
72. *Pascuorum Venenatio igne punitur.*
73. *Quæ pœna cessat, si ex pascuorum venenatione nihil damni datum fuerit.*
74. *Vel pecora ipsa veneno quis necaverit.*

1 PAscua olim in Censoriis tabulis dicebantur ea omnia, ex quibus Princeps vel populus Romanus reditus haberet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. Plin. *L. 18. c. 3.*

2 Pascuum vero uti hodie accipitur est locus vel area, ubi pascuntur pecora, ut definit Gl. *in l. 7. §. fin. solut. matr.* Vid. *tot. Tit. C. de pasc. publ.* Germ. Hütung/ Weide/ sive id fiat in locis incultis, Isid. *Lib. 16. c. 13.* sive montibus & collibus, sive in sylva pascua *l. 30. de V. S.* Hinc & saltus pascuus *l. 19. §. 1. ff. Locat. it.* saltuenses fundi Principis, nemora pastioni deputata & locari solita. *C. de fund. patrim.* sive in agris pascuis, sive etiam in pratis, certis tamen temporibus, zu offnen Zeiten. De quibus vid. supra *Lib. III. c. 9. de Prat. n. 9.* Germ. dicitur,

citur Trifft/ Hütung/ Weide/ vocabulum autem Trifft à treiben derivatum esse videtur, ita ut in sensu magis pleniori & excellentiori jus agendi in locum aliquem, cum effectu scilicet ibidem quoque pascendi, denotet: In minus excellentiori seu minus pleniori significatu vero pro jure agendi saltim per locum alterius, non etiam ibidem subsistendi & pascendi, accipiatur, quod in specie Actus appellatur. Adeoque communi nomine utrumque jus initio appellari solitum videtur der Trieb / & Saxonicè Treeft/ vel Trifft. Ex quo & hodienum haud dubie provenit, quod rustici promiscue vocabulo hoc, die Trifft / etiam pro actu utantur; cum tamen proprie loquendo Actus agendi non pascendi jus importat. German. der Trieb / die Macht zu treiben über des andern Felder. Unde & Modestinus Pistoris *vol. 1. Conf. 61. n. 14.* ex vocabulo über in concessione der Trifft über eines Acker/ Actum tantum in dubio intelligi statuit. Confer. Wehner. *in Observ. Pract. voce* Trifft. Acquiritur pascuum vel jus pascendi per contractus, ultima voluntate, sententia judicis, item præscriptione, Berl. *P. II. c. 49. n. 3.*

3 Dividuntur pascua in publica & privata. Rubr. *C. de Pascuis publ. & priv.*

4 Per publica pascua in jure notantur ea quæ sunt deputata ad pascenda animalia Principis, in quibus nullus alius potest absque Principis licentia animalia immittere *l. 1. & 2. C. d. t.* Publica etiam communiter pascua dicuntur, quæ sunt communia alicujus civitatis, oppidi vel pagi, quia in usu publico & communi utilitate civium & vicinorum sunt constituta *l. 6. pr. de contr. emt. l. 17. de Verb. Sign.* Cæpoll. *Tr. de Servit. Rust. præd. Cap. de Servit. jur. pascend. n. 8.*

5 Et in hoc significatu quemadmodum hodie fit, pascuis publicis sumtis, plerumque proportio Geometrica observatur; ita ut qui majores habet possessiones magis & pluribus pecoribus pascua frequentet Menoch. *de Arbitr. jud. qu. l. 2. Cons. 3. Cas. 245.* quod & optimis rationibus nititur, qui enim plura prædia in civitate vel pago possidet, eorumque onera fert, ille etiam majori vicinitatis emolumento frui debet. Accedit, quod pro modo plurium possessionum ad culturam earum majori numero animalium opus quis habeat; & ille qui minores habet possessiones minus quoq; utatur pascuis. v. g. Bertrand. *Cons. 37. n. 5.* & Hieron. de Mont. *Cap. 72. n. 20.* Quippe cum communitas rei communis debeat percipi pro mensura portionum singulorum *l. 25. ff. de Serv. Rustic. præd.* ibique Cravetta, ubi infert ex Cavalcano, quando sunt plures vicini habentes prædia prope pascuum commune & unus modica habens retineat nihilominus magnam ovium quantitatem, quod possint alii, qui longe ampliores habent possessiones, intentare judicium utile communi dividundo, ut ille utatur pascuo civiliter, & pro rata tantum prædiorum suorum. Hieron. de Monte *de Finib. c. 2. n. 22.*

An autem hic attendi debeat major numerus jugerum, an vero eorum valor, in arbitrio Judicis erit, qui pensatis tam pascui quam possessionum qualitate & vicinorum conditione, certam utendi pascui formam præscribet, Menoch. *d. l.* 6

Ut quis pascuo publico frui possit, necesse est, ut habeat domicilium, & sit vicinus in ista civitate vel pago, quod etiam domino loci ipsisque locum tenentibus & Judicibus, item suburbiis concedit Otero *de Pascuis c. 6. seqv.* 7

Quamvis autem Dominus jurisdictionem in aliquo loco habens pascuis uti possit, si ut habitator & incola illius loci spectetur (Wenn v. gr. einer von Adel in seinem Dorffe wohnet/ oder daselbst ein Schloß hat) moderate tamen uti debet pecudum numero pro arbitrio boni viri, & juxta territorii pascuorumq; qualitatem, ne subditi vel vicini hac in re lædantur. Alberic. de Rosat. *in l. 17. de serv. præd. Rust. & in l. 20. §. 1. ff. si servit. vindic.* Conf. Everhard. *Vol. 2. Cons. 34. n. 76. seqv.* Covarruv. *Pract. quæst. c. 37. in pr.* Tulchus *Pract. Concl. lit. P. Concl. 112. n. 8.* Berlich. *P. 2. Concl.* 8

49.n.12. Et quamvis sint, qui hac in re Dominis multum concedant ob jurisdictionem; tamen cum Manzio *Quæst. Palat.* 14. recte statuimus, eundem exinde nullum habere dominium in pascuis publicis illius territorii, in quo jurisdictione utitur, cum pascua publica regulariter sint communitatum, non vero Dominorum Jurisdictionem habentium, Covarruv. *Pract. Quæst. cap.* 37. & insuper argumentum à jurisdictione ad proprietatem non valeat, nec eiqui proprietatem habet, competat & jus pascendi. Keller. *d. Offic. Jurisd. Polit. Lib.* 2. *c.* 15. Mynsing. *Responsf.* 11. *n.* 18. *dec.* 4. Wehner. *Pract. observ. verb.* Weidgang. Hinc notanter dicitur in der Würtenb. Landes-Ordn. *in Constit. Novell.* 10. §. 5. Daß Ihre Fürstl. Durchl. sich erbötig machen / Ihre eigene Schäffereyen dergestalt anzustellen / daß die gemeinen Weyden nicht überschlagen oder verderbet werden / mit dem Anerbieten / daß kein Schäfer zu Herbst Zeiten nach Martini / und im Frühlinge nach Cathedra Petri mit denen Schaafen auf denen Weyden sich finden lassen solle, v. Georg. Ludov. Lindenspur. *in Commentar.* über die Fürstl. Würtenb. Lands-Ordn. *pag.* 268. *n.* 6. *seq.*

9 Quo major igitur subditis hac in re exhibetur favor, eo minus territorii Dominus subditis contra solitam consvetudinem pascua plane adimere & sibi applicare, aut etiam vectigalibus (uti Romani fecerunt & scripturam appellarunt. v. Bulenger. *de Vectigal. cap.* 10.) onerare potest. Sesse *Decis.* 74. *n.* 22. *sq.* Christoph. Besold. *d. jur. & divis. rer. cap.* 3. *per tot.* cum nec Princeps nec totus populus ne quidem vel uni vel populo possint auferre jus pascuorum. Ripa *Responsf.* 93. *n.* 17. & Sesse *d. decis.* 74. *n.* 35. De qua re non etiam ineleganter disserit Dn. Ahasver. Fritsch. *Tract. suo de jur. compascuat. th.* 14. referens ibidem infelix aliquod Consiliarii consilium libertati maxime adversum.

10 Nec etiam sibi noviter appropriare potest jurisdictionis Dominus pascua cæteraque prædia publica, quæ sunt intra fines alicujus castri seu pagi. Natta *Lib.* 2. *Cons.* 460. *n.* 10. & Roland. à Valle *Lib.* 3. *Cons.* 46. *num.* 67. Sed illa præsumuntur esse universitatis vel hominum illius loci, *l.* 6. §. 1. *ff. d. divis. rer.* & latè Meichsner. *Tom.* 1. *Decis.* 26. *n.* 13. *seqv.* Junge Matth. Wesenb. *P.* 2. *Cons.* 62. *n.* 28. Territorium scil. Dominorum solum est quoad jurisdictionem, quoad pascua vero & onera est civium & incolarum. Unde nec illi extraneis locare, Bertrand. *Vol.* 1. *Cons.* 37. & 49. nec etiam ad culturam reddere possunt pascua in præjudicium universitatis. Hieron. de Monte *Tr. de fin. regund. c.* 6. *num.* 13. *seq.* Longe enim inter se differunt habere jurisdictionem, & dominium habere terrarum. Petr. Anton. de Petra *de fidei commiss. qu.* 13. *n.* 446. *seq.* & Roland. à Valle. *d. Consil.* 46. *n.* 67.

Dominium igitur pascuorum publicorum pertinet ad universitatem, si scilicet sit in possessione, utpote quod homines de dicta universitate consveverint in eo loco pecora depascere, ligna scindere &c. Quemadmodum enim cives & rustici dominium habent ædium, pratorum & hortorum suorum, ita etiam pascuorum; sed tamen pro indiviso; Quando dominus loci & cæteri vicini simul reperiuntur possidere nemus vel pascuum, tamen præsumi illud esse universitatis, & dominum non jure Dominii & proprietatis, sed ut vicinum & aliorum incolarum caput pro sua portione possidere. Menoch. *L.* 3. *Præs.* 100. *n.* 9. 11

Imo posse universitatem pascuum publicum concurrentibus certis solennitatibus pro debitis fiscalibus oppignorare vel vendere tradit Vinc. Franchis. *Decis.* 197. 12

Pascua vero publica civitatis vel pagi ordinarie ac regulariter finibus agrorum universitatis includuntur, ac præsumtio juris est, daß die Trifft und Weide sich weiter nicht denn biß zu Ende des Fluhrs erstrecke. Probandum itaque est vicino, si in alieno jus pascendi velit exercere, pascuorum suorum fines latiores esse limitibus des Fluhrs / quod fieri potest vel per lapides, durch die Weid- und Hut-Steine jus agendi vel pascendi 13

di jumenta connotantes, si ultra lapides terminales positi reperiantur, vel per longissimi temporis usum ac quietam possessionem vel aliis modis. Fritsch. *de District. universit. c. 7.*

14 Si controversia sit de pascuis publicis, nemo qui est ex ea universitate in causa illa testis idoneus esse poterit: propterea quia res propria controverti dicitur, ex qua ejus emolumentum vel damnum ad singulos pertinet, *l. 1. §. 11. ff.* 1. *quando appelland. sit.* & in causa propria nullus testis idoneus intelligitur *l. 10. ff. de Testib.* Harprecht. *ad pr. Inst. de Servit. præd. n. 103.* Mund. *Vol.* 1. *Cons. 19. n. 2.*

Nisi plures quinque aut sex sint, tunc enim numerum fidem supplere, aut si nihil in contrarium probaverit adversarius, tradit Camillus Borellus *vol II. Decis. tit. 10. n. 6. 13. & 14.* vel alii testes iis adminiculentur. Petr. Surd. *vol. 1 Cons. n. 44.* Farinacius *de Testib. Tit. 6. qu. 60. n. 502.* ne alias defectu probationis jure suo pascendi excidat, *arg. l. 30. ff. de Testament. tut.* cum sæpe testes alios quam sibi subjectos producere nequeat. Wesenbec. *Cons. 6. 18. n. 29.* Item si universitatis tantum, non singulorum vel minimum testium non vertatur commodum, forte quod pecora non pascant. v. gr. Die Häußler / Coßaten / Hintersassen / Trescher / eos non reprobari certum est. Camill. Borell. *d. l. n. 6.*

15 Cum igitur usus pascui debeat esse moderatus pro modo debito & sine aliorum injuria, consequens est, quod nemo ex communitate possit plura pecora in pascua publica immittere, quam per consvetudinem aut Statuta civitatis vel ordinationem Paganicam ei licet.

16 Decuriones enim posse statuere, ut intra certos limites nemini liceat ultra præscriptum animalium numerum depascere, ne inde publicum & commune damnum oriatur, tradit Cabedo *P. 1. Dec. 151. n. 8.*

17 Quamvis autem quis habeat potestatem pascendi gregem, non tamen ea extenditur ad ejus augmentum, perinde ut obligatus alterius familiæ præstare alimenta non tenetur iis qui postea accesserunt. Wehner. *in verb.* Atzung; Adeo ut invito servientis prædii Domino agni cum ovibus pasci non possint: Sed & concesso ad certum saltim numerum oves pascendi jure, intra numerum & pro ovibus æstimentur & connumerentur etiam agni; unde licet in causa Andreas Dietrichs von Schleinitz / contra Georg Rudolph von Lüttichau / in Curia Provinc. Lips. Reus ad certum ovium numerum adstrictus se excusaret, quod capita numerum excedentia non oves sed agni essent, qui ovibus non añumerarentur, daß die Lämmer vor Schafe nicht zu rechnen wären / sondern mit drein gerechnet werden müsten / *arg. l. 65. & 81. ff. de Legat. 3.* non attenta hac generis differentia pronunciatum est *Mens. Mart. Anno 1687.* Daß Bekl. mehr als 300. Schaaf-Nösser zu halten / und damit die dem Besitzer des Guts Stauchitz zuständige Fluhren mit und nebenst dem Schaaf-Viehe zu Mautitz inngleichen die Mauttitzer Wiesen mit dem Rind-Viehe nach dem Tage Urbani und vor Michaelis zu behüten rc. nicht befugt. V. R. W. Vocabulum autem Schaaf-Nösser / cujus in præcedente sententia fit mentio, Dn. Struvio interprete *in disp. de jure ovium An. 1682. Jenæ habita Sect. 1. c. 1. §. 3.* vox Generalis est, & complectitur sub se Alte Hämmel / Zeit-Hämmel / Kälber / Jährlinge / qui tamen omnes alias excluderentur per vocabulum Schaafe. Vid. supr. *Cap. de Ovib.*

Quia etiam hic jus pascendi prædio competit & sic reale est, non aliis pecoribus pascendi utilitas permittitur, quam quæ in illa villa vel fundo aluntur, daß auff die gemeine Weide ein jeder so viel Viehes treiben mag / als er auff seinem Hofe hält und ausfüttern oder auswintern kan. Mevius *P. 5. Dec. 250.* 18

Nullum enim est dubium, quin Magistratus alendi libertatem & pecora pascendi jus ad certum animalium numerum restringere ac limitare possit, quippe cum sæpissime hoc publica subditorum svadeat utilitas, & ut plurimum pascuorum qualitas libertatem 19

haud circumscriptam hac in re prohibeat.

20 Ita in Marchia Brandenburgensi referente Schepltio *ad Constit. Brandenb. P. IV. Tit. 20.* Muß einer nicht mehr Viehes halten/ denn er mit seinem selbst gewonnenem und allda geworbenem Futter auswintern und ausfuttern kan/ denn solches keines weges mit erkaufftem oder anders vorher geschafftem Futter gestattet wird/ auf daß einem andern / so auch alda Hut und Trifft hat / keine Verschmählerung und Ubersetzung wiederfahre. Hoc eodem modo usu quoque servari in Ducatu Megapolitano idem testatur. Consonat ordinario Provinc. Bavar. *Lib. III. Tit. 14. Art. 2.* hoc præcipiens: Wir wollen/ daß durch keinen Inwohner Unserer Fürstenthume mehr Vieh auf die gemeine Weide geschlagen werden/ denn derselbe über Winter / doch daß er die Fuhr von andern nicht kauffe/ von seinem Gute führen mag/ oder in sein Haus schlagen will / er hätte denn eine besondere eigene Weide/ die soll ihme zu verlassen / oder andere Weide Vieh zu ihm zu nehmen/ oder in andere Wege nach seiner Nothdurfft und Gefallen zu gebrauchen unverwehret seyn und bleiben. Wo aber eine Gemeine von jemand obermeldter massen beschwehret/ überschlagen und deßhalben zur Klage kommen würde/ so soll ihre Gerichts-Obrigkeit dieselbe Beschwerde abzuschaffen schuldig seyn.

21 Sicuti autem circa usum pascuorum non ab re onerum & munerum personalium habenda est ratio: ita incolis civitatis, qui cives non sunt, sed tantum Bey- und Hinter-Sassen oder Pfahl-Bürger/ quia neque excubias agunt, neque alia civilia onera sustinent, de consvetudine pascua publica non immerito interdicuntur. V. Paul. Matth. Wehner. *in Observat. Pract. voc.* Weidgang/ *in fin.*

22 Nisi hi ipsi singulari aliquo præeminеant privilegio: Quamvis enim quis à civitate per quoddam privilegium quoad jurisdictionem & alia onera sit exemtus; tamen quoad pascua aliosq; usus communes jus suum non amittit, sed in pascuis communibus pecora sua nihilominus agere potest. Berl. *P. 2. Concl. 49. n. 39.*

Horum exemtorum numero recte accenset Professores in Academiis Casp. Manzius *in Dec. Palat. qu. 26.* ubi lepidum hunc refert casum: Negasse scilicet cives Ingolstadienses aliquando ibidem Professoribus jus pascendi, sed iisdem non minus lepide quam adposite responsum fuisse: Si vaccas & oves Professorum velint excludere à pascuis civitatis, vellent Professores eorum asinos excludere ab accessu Universitatis. 23 24

Pariter non poterit quis cum alio genere animalium pasculari, quam consvetudine vel Legib⁹ Municipalib⁹ permissum est, aut præscriptione acquisitum; Nec enim ab una animalium specie expressa ad aliam extendi potest jus pascendi, & si quis in pascua sua certũ pecudum genus, oves puta, imitti pass⁹ est, contra illum nequaquam præscribitur in iisdem campis jus pascendi capras, sues, boves &c. *arg. l. 12. pr. de servit. Rustic. prædior.* Matth. Berlich. *P. 2. Concl. 49. n. 11.* Barth. Cæpoll. *d. l. n. 17. & Schneidewin. ad d. Tit. de Servit. Rustic. & urban. prædior.* ibique Joh. Harpecht. *n. 12.* add. Meichsn. *Tom. 1. lib. 1. Dec. 36.* Namque stricte est facienda interpretatio hujus servitutis, quo minus prædium serviens gravetur, & libertas naturalis quantum fieri potest conservetur. Matth. Wesenb. *P. 1. Cons. 4. n. 3. & 5.* Joh. Köppen. *Decis. 57. n. 1.* & Modestin. Pistor. *P. 1. Cons. 70. num. 15.* 25

Cujus rei Bened. Carpz. *P. 2. Dec. 106. n. 17.* elegans hoc Facultatis Jurid. Lipsiens. ad requisit. G. W. zu Leipzig *M. Octobr. 1646.* exhibet responsum: Weil einer von Adel/ so bey dieser Stadt zwey Ritter-Güter im Besitz hat/ auf euren Wiesen/ welche unter das eine Gut/ so gar verwüstet/ gehörig/ sich der Hütung mit seinen Schaafen von Michaelis biß Qvasimodogeniti anmasset/ die ihr ihme auch dißfalls nicht streitig zu machen gemeynet. Es unterstehet sich aber derselbe bemeldte Hütung auch den Fleischern und Polnischen Ochsen-Händlern zu vermieten/ so ihr aber nicht gestatten wollet. Ob nun wohl ermeldter von Adel das jus pascendi auff 26

euren

euren Wiesen mit den Schaafen beybringen und vorgeben möchte/daß den Wiesen gantz zuträglich und nützlich/ wenn sie mit Kühen und Ochsen betrieben werden; Dennoch aber und dieweil der Natur und Eigenschafft der Servituten gantz zu wieder/ solche auf andere Fälle und Vieh zu ziehen/ dieselbe auch sonsten/ wenn sie reales ausser und ohne dem Gute absonderlich nicht verpachtet noch vermiethet werden können/ und dißfals nicht was nützlich / sondern vielmehr was zuläßlichen zu beobachten. So ist demnach oberwehnter von Adel die Hütung auf euren Wiesen andern zu vermiethen und Polnische Ochsen darauf treiben zu lassen nicht befugt/ noch ihr Ihme dasselbe zu verstatten schuldig/ V. R. W.

27 Nemini etiam de jure Saxonico permissum separatim sua pecora pascere, quo communi pastori pretium minuatur, nisi habeat tres mansos. Land-R. *Lib.* 1. *Art.* 54. Niemand mag auch einen sonderlichen Hirten haben / so er dem gemeinen Hirten seinen Lohn damit hindert/ er habe denn drey Hufen Landes / & is non tantum in propriis, sed etiam communibus agris per proprium pastorem pecora sua pascere poterit, Berlich. *P.* 2. *Concl.* 49. *n.* 38. scilicet ne pasculatio per proprium pastorem introducta in favorem ejus, qui tres mansos habet, in ejus odium & damnum retorqueatur, *l.* 6. *C. de Leg.* & sane pastor communis pascere non prohibetur etiam in agris illius, qui tres mansos habet, cur non ergo alii quoque pastori idem licebit. Quod & per rerum naturam vix aliter fieri potest, cum in hisce terris agri mansorum intermixti plerumque jaceant. Die Stücken der Hufen liegen vermischt oder Wechselsweise untereinander; quæ tamen intelligenda sunt salvo pastori communi pro rata contribuendo salario, *arg. verb. d. l.* Land-R. Den Lohn mag ihm niemand vorhalten / damit das Dorff nicht Hirten loß werde / si scilicet pro quantitate mansorum merces pastorialis à rusticis solvenda, non autem si pro numero pecudum quæ à pastore communi pascuntur, von denen Stücken/ so von denen gemeinen Hirten getrieben werden/ præstanda, tunc enim nihil contribuere videtur; quia uti tali casu in ejus arbitrio est, nullas plane pecudes alere & sic præstatione mercedis supersedere. Præjudicio hoc confirmat Carpz. *P.* 2. *Const.* 41. *Def.* 7. Dissentit Strauch. *Dissert.* 7. §. 10.

Privatum Pascuum est, quod tantum pro pascendis suis pecoribus vel jure Dominii, vel jure possessionis, vel jure servitutis, vel jure familiaritatis nobis competit. Pistor. *vol.* 1. *Cons.* 61. *n.* 15. Mundus *Vol.* 1. *Cons.* 19. *n.* 2. quando in alieno competit, tunc tempus & modus servitutis pascendi variat secundum diversas tum conventiones, tum locorum consvetudines. Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exerc.* 13. §. 25. 28 29

Ubi notandum venit, quod Dominus fundi servientis nihilominus & ipse in eo fundo possit una cum illo, cui concessit hanc servitutem, sua pascere pecora, modo sufficiens sit pastura, & aliter conventum haud fuerit: Dominus enim proprietatis illud tantum facere prohibetur, quod usum servitutis reddit deteriorem *l.* 13. §. 1. *ff. de S. P. R.* Thomæ *de nox. animal. c.* 15. *n.* 20. Struv. *Exerc.* 13. §. 26. *per l.* 13. 1. *ff. de servit. prædior. rustic.* 30

Imo Richter. *Part.* 1. *Cons.* 36. *n.* 28. affirmat, quando præscribens habeat pascua pecoribus suis sufficientia, tunc non solum uti posse Dominum fundi pascuis, sed & ipsum præscribentem cedere debere ipsi Domino, cui non sufficiunt pascua, utut per centum annos fuerit iste in possessione, idque probat responso Facultatis suæ *M. Novemb.* 1622. hoc modo: So auch gleich vors andere und letzte mehr gedachte Gemeinde über Rechts verwehrte Zeit wegen der obangezogenen Trifft kein Geld entrichtet / auch keine Fuhre gethan/ sondern jure servitutis sich derselben gebrauchet hätte; Dennoch dieweil in ihrer Marck an gnugsamer Trifft und Weyde für ihr Viehe kein Mangel ist/ dargegen ihr u. die Gemeinde in der S. M. nothwendige Huth und Weyde nicht haben würde/ wenn der R. Gemeinde berührte Huth und Weyde weiter verstattet werden solle; So ist dieselbe uff 31

vorhergehende Uffkündigung sich mit ihrem Viehe der S. M. gäntzlich zu enthalten schuldig. V. R. W. Dissentit Hieron. Schurff *Centur. 1. Conf.* 69. *n. 21.* & *26.* Namque non debet esse melioris conditionis extraneus & hospes, qui servitutem acquisivit quam ipse Dominus, Matth. Coler. *Conf. 4. n. 15.* & Wesenb. *P. 3. Conf. 113. n. 20.* & causa Servitutis non debet potior esse causa Dominii *l. 6. C. de servitut.* & *aqv.*

32 Hinc etiam est, quod Dominus fundi, in quo rusticis vel aliis post festum Michaëlis jus competit pascendi, possit ante illud tempus, præsertim post refectionem graminum in eodem fundo sua pecora pascere, ut in causa G. H. und H. von Einsiedel & Communitatis Eschenfeld / in supremo Appellationum judicio Dresdensi *M. Jun. 1627.* est pronunciatum, idque per leuterationem *M. Decemb. 1627.* & per Oberleuterationem *M. Jul. 1628.* est repetitum, referente Matth. Berlich. *P. II. Dec. 201. n. 16. seqv.* Quod & corroboratur rescripto Electoris Saxon. Christiani I. in Huth- und Trifft-Sachen des Churfl. Vorwercks-Blesern / C. die Grund-Herren zu Hohen und Neuen Roda *de Anno 1607.* verbis: So viel nun des Pachtmanns Sachen betrifft / daß er mit dem Vorwercks-Vieh auf gemeldten Marcken etwas zeitiger als bißhero geschehen / und noch vor Michaelis betreiben lassen möchte; Vernehmen wir / daß es vom Gegentheil weiter nicht als auf dieses Jahr gewilliget werden wolle / dabey wir es denn auch zu diesem mahl also unbeschadet unsers Rechtens bewenden lassen. Alii distinguunt ex causa onerosa, an lucrativa & præscriptione tale jus acquisiverit; ita ut hoc, non illo casu compascendi potestatem ei concedant; quia sibi imputare deberet, qui ita simpliciter alicui jus pascendi sine reservatione compascui constituisset aut vendidisset, adeoque citra fraudis suspicionem vix ac ne vix quidem prætendere jus compascui & turbare alterum in jure legitime quæsito videretur, qui ita simpliciter ex causa onerosa id cessisset, *arg. l. 21. ff. de Contrah. Emt.* maxime, cum Dominus servientis prædii nil quiquam facere possit, quo servitus recte constituta diminuatur vel impediatur *l. 15. §. fin. de Usufr. l. 6. §. fin. ff. si servit. vindic. l. 13. §. 1. de Servit. R. P.* quod quidem minus dubii habet tunc, quando indefinite & simpliciter jus pascendi alicui concessum fuerit, quando vero ex certo saltem die promissum sit v. gr. post Fest. Michaëlis, von Michaelis biß Walburgis / prout plerumque fieri solet, ante illud tempus Dominus uti fruges colligere ita & pecora sua ibi pascere omnino poterit, quia exclusus post tempus ante tempus inclusus censetur, & contra, etsi inde damnum servienti prædio obveniat. Berl. *Dec. 201. n. 54.* Unde fortasse in præscriptione dicendum, quia expressa hic nunquam Domini servientis prædii voluntas ad constituendum hujusmodi jus concurrit, adeoque nec Juri suo utendi & pascendi ita renunciasse dici posset. Quapropter illud quidem post temporis lapsum lege definiti pati cogeretur, ut alter in ejus fundo pascat, quia tamen ipse in hoc expresse consensit, nec usui proprietatis & dominii ullo modo renunciavit, ideoque pascere simul jure Dominii non prohiberetur. Dn. Barthius *de jur. pascend. c. 3. §. 9.* Ex quo porro deducitur, quod nec Dominus servientis prædii prohibeatur invito Dominantis Domino idem jus pascendi alii in eodem loco concedere, si modo utrique pastus sufficiat. *arg. l. 5. §. 1. verb.* non ultra posse quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit, & *l. 29. ff. de S. R. P.* Conf. Andr. Scheffer. *Quæst. Jur. Pract. 3. qu. 17. n. 10.* & *39.*

Similiter Dominus prædii servientis 33
non poterit incultum, ubi alteri jus pascendi competit, in arvum, vineam vel stagnum mutare, cum Dominus fundi servientis nec quicquam potest agere, per quod liber usus pascendi vel alterius servitutis impediatur. *l. 21. ff. de S. U. P.* Veluti videmus, quod Dominus sylvæ venatoriæ sylvam excidere & aratrum inducere non possit, ne jus & exercitium venandi per hoc impediatur. Berl. *P. 2. Concl. 49. n. 23.* Modest. Pistor. *Consil.*

Consil. 14. *n.* 6. Quemadmodum enim ille, cui debetur servitus, sese intra limites continere tenetur, ita quoque Dominus fundi servientis servitutem recte constitutam non deteriorem facere *l.* 20. §. 4. *ff. de S. U. P. l.* 15. §. 6. *de Usufr.* neque paludes terrasque incultas, *v. gr.* abgetriebene Holtzplätze / wüste Teiche ꝛc. quibus alteri jus pascendi debetur, illo invito & in præjudicium ejus mutare ac ad fertilitatem referre potest. *arg.* 13. §. 4. *ff. de Usufr.* Gail. 2. *obs.* 67. *num.* 10. Schneidew. *pr. Inst. de Servit.* §. 11. Köppen. *Decis.* 15. Carpz. *P.* 2. *Const.* 41. *Def.* 1. Et hunc in modum qnoque JCti Lips. responderunt: Dieweil aber dennoch der Grund-Herr zu Nachtheil dessen / so das jus pascendi erlanget / den Grund und Leiten umzureissen und zu Acker zu machen nicht befugt / welches zugleich auch von den Teichen ꝛc. So seyd ihr auch wegen des erbaueten Teiches euch mit euern Nachbarn zu vergleichen / und ihnen deswegen gebührlichen Abtrag zu thun schuldig. V. R. W. Cui adeo inhærendum, ut etiam quis agrum suum non nisi certo ac statuto tempore ad culturam reducere possit, uti deciderunt in Curia Provinciali Jenensi in termino Oculi Anno 1673. Das Stoppeln umreissen oder felgen sollen die Kläger biß auf Bartholomæi unterlassen etc. qua sc. reus erat in quasi possessione hujus servitutis. Simili modo est prohibitum, si nempe ita conventum ac præscriptum sit zu sommern / i. e. in das Brachfeld Erbsen / Linsen / Wicken / Klee und dergleichen zu säen / juxta decisionē Curiæ Provincialis Saxo-Jen. *in Term. Viti Anno* 1618. factam.

34 Quorum tamen quodlibet restringitur, si probare possit Dominus prædii servientis, quod ei, cui debetur servitus, illud non sit detrimento sed pascua adhuc sufficiant; dum enim alteri non nocet, suo jure uti potest, per *l.* 24. & 86. *ff. de damn. infect.* quod etiam vult Const. Elect. Sax. 41. *P.* 2. *in verb.* Es wäre denn an dem ꝛc. Et hujus rei etiā Nicol. Vigel. refert Decisiones *Cent.* 2. *Cas.* 37. Daß Beklagter die libellirten Lehden hinführo umgerissen liegen zu lassen schuldig / er könte und wolte denn erweisen / daß Beklagter ohne das gnugsame Weyde vor sein Vieh habe / damit wird er billich gehöret / und ergehet also denn darauff ferner was recht ist. *Et Cent.* 3. *Cas.* 73. Daß Kläger die dürre Wiese / darauff Beklagten die Trifft zuständig / unumgerissen liegen zu lassen schuldig / er könte und wollte denn wie recht darthun und erweisen / daß Beklagter ohne das vor sein Vieh Weyde genugsam hätte / so ergehet alsdenn darauff ferner was recht ist.

Idem dicendum, si servitus pascendi alicui competat in agro vicini, eo saltem tempore, quo fruges sunt collectæ, zu offnen Zeiten und nicht in geschlossenen Feldern, ut plerumque servitutes constituuntur, ne scil. fruges lædantur, tum certe per reductionem agri in culturam jus pascendi non impeditur, cum nec alias tempore culturæ pecora ibi pascere liceat. Unde sequitur prædia inculta & pascuis obnoxia ad culturam posse reduci, eo in casu, quo servitus pascendi hoc saltem tempore alicui competit, quo fruges sunt collectæ, zu offnen Zeiten. Vid. *cap. de Agris.* 35

Si non appareat, an jus pascendi omni tempore, an vero tum saltem quando fruges sunt collectæ, alicui competat, tunc in dubio præsumi eo saltem tempore, quo fruges sunt collectæ, competere tradit Carpz. *P.* 2. *Constit.* 41. *Defin.* 3. & 4. Tempus autem, quo in agris & pratis animalia pascere ordinariè non licet, wenn die Felder und die Wiesen geschlossen / und die Wiesen geheget werden / pro cujusque loci usu & consvetudine variat; alibi enim citius colligitur; alibi serius, prout supra latius demonstratum in *cap. de Prat. n.* 9. 36

Ad culturam etiam possunt redigi pascua, si alia relinquantur prædia inculta, quæ ad pastum pecorum sufficiunt. Carpz. *d. l. defin.* 5. & 6. 37

Is vero, cui servitus juris pascendi competit, ea uti debet prout in constitutione servitutis conventum vel, servitus illa præscripta est, *arg. l.* 1. §. 6. *ff. de poss. l.* 11. *ff. de S. U. P.* unde infertur, si quis 38

per

per legitimum tempus in alieno fundo 1000. oves pavit, & non ultra, licet postea grex ille crescat & augeatur, non plures oves, quam mille ibi pascere non possit. *l. 1. §. 18. de aqua quot.* Non autem exinde amittitur servitus pascendi, si ampliori numero pecudum quis usus est, sed tantum cogitur superfluas separare *l. 1. §. 18. ff. de aqua cott. & æstiv.* Hinc etiam sequitur, si quis alicui potestatem concessit pascendi certum genus pecorum, puta oves, quod is etiam in illo genere uti debeat servitute pascendi non in alio, puto boves vel porcos pascere. Schneidw. *ad Pr. Just. de S. R. P. n. 31.* Quale Exemplum refert Carpzov. *P. II. Dec. 106.* de Nobili, cui non licuit pascua, ubi servitutem habuit pascendi oves, locare bubulcis ad boves pascendos. Vice versa ubi quis habet servitutem pascendi boves, non poterit oves & capras pascere. Meichsner *decis. Cameral. l. 1. Tit. 1. Dec. 36.* Daß wenn man nur mit gehörnetem Vieh und Schweinen zu treiben berechtiget/ man alsdenn mit andern/ als Schaafen/ Geisen/ Gänsen/ Pferden nicht fortkommen mag/ denn die Schaafe und Geisen sind dem Weidgang/ da das Rind-Vieh gehet/ schädlichen. Unde capras quoque in sylva Bavarica pascere prohibitum scribit Manz. *ad tit. ff. de Servit. Præd. rustic. Quæst. 66. num. 294.* Aliud exemplum est, si alicui in sylva pascua jus pascendi porcos sit permissum, die Mast oder Mästung verschrieben worden/ an præter porcos saginandos etiã alias pecudes ut vaccas, oves &c. immittere possit? Affirmat quidem hoc Cothmann. *Vol. 3. Resp. 49. n. 53.* refutans in hoc Pruckmannum *Vol. 1. Conf. 14. n. 84.* id negantem id eò, quia vox Mast in latiori significatu quamcunque omninò pecudum escam, herbas, gramina, radices, frutices & reliqua animalium pabula comprehenderet. Sed Pruckmanni opinio longè probabilior, & sensui hujus vocis genuino Teutonico longè convenientior est, quod porci tantum immitti debeant, quia de porcis tantum dicitur quod saginentur, unde & à voce Mast vocari solent Mast-Schweine/ neque tamen quoscunqve immitti posse porcos contendit Pruckman. *l. c.* tametsi Generaliter suum, der Mast-Schweine/ facta sit mentio. v. gr. Er soll die Mast haben vor seine Schweine/ sed tantum majores & eos, qui ad saginandum sunt habiles, non autem minores porcellos & forcatulos, die kleine Läuffer und Ferckel/ quia talia saltim essent subjecta, qualia permitterentur à suis prædicatis. Pruckmann. *l. c. n. 83. 87. 88.* Tempus verò, quo porci in sylvas saginandi causa solent immitti, ex conventione partium & consvetudine locorum variat. Cothmann. *cit. loc. n. 62.* Atque ob id etiam illi, qui jus pascendi in sylvis Principum Vinariensium habent, non nisi facta prius Officialibus Forestalibus denunciatione pecora sua immittere debent, Sie müssen es erst ansagen/ uti ex ordinatione Forestali *C. 5. §. 1.* videre licet. Es sollen hinführo alle/ so auf unsern Wäldern der Trifft berechtiget/ bey dem Jäger und Ober-Forst-Meister/ auch der Ober-Knechte/ und nicht privat weise bey denen Knechten umb die Huth und Trifft ansuchen. Imò non nisi cum annulis per nares & os transfixis, geringelt/ multis in locis porcos in sylvis pascere permittitur, ut sic rostris fodere terram & arboribus nocere impediantur, prout ad constitutionem Forestalem Bavaricam notat Seb. Kraisser. *Art. 5. vid. supra Lib. 2. cap. de Porcis.*

Infertur ulterius, quod is qui jus pascendi ex uno ovili in pluribus locis aut pagis habet, non possit novum ovile exstruere in illo loco ubi antea nullum fuit, ne oves depascendo prius gramina intercipiant rusticis ejus loci pascua habentibus, nisi pasculatio sufficiat utrisque. *arg. l. 2. §. fin. ff. de S. R. P.* Matth. Coler. *Dec. 218.* 40

Si tamen hæc servitus Generaliter & simpliciter est constituta vel præscripta, tunc potest quis illam cum omni pecore cujuscunque generis usurpare. *l. 23. ff. de S. U. P.* Berl. *d. Concl. 49. n. 10.* 41

Is verò, cui hæc servitus competit, non potest pascere pecora morbosa, ne alia contagione afficiantur, & ubicun- 42

bicunque est hujus infectionis timor, potest fieri expulsio. Otero *de Pascuis c. 3. n. 25.*

43 Sæpissime autem accidit, quod inter eos, quibus simul servitus juris pascendi competit in quibusdam locis, oriantur discordiæ Gen. *XIII. 7. 8. 9. sq.* præsertim si duæ vel plures communitates habent in vicinis agris commune jus pascendi, & una plures pecudes habet quam altera; Ideoque ad tollendas discordias juste devenitur ad divisionem, non quidem ad divisionem ipsius servitutis, quæ individua est & dividi non potest. *l. 19. ff. de S. R. P.* Sed ad divisionem commoditatum per regiones camporum, ita ut unus in una parte fundi, alius in alia, vel unus cum tot pecoribus, vel certo tempore alius cum aliis pecoribus, vel certo tempore jus pascendi habeat. Cœpoll. *de S. R. P. c. 9. n. 22.* quo casu interdictum communi dividundo intentari posse tradit Berl. *d. l.* Domini autem servientis prædii quin prædium, salvo tamen in quacunque illius parte pascendi jure, dividere inter se possint, nullus ambigo, quia partes istæ cum suo onere in possessores transeunt. *arg. l. 3. §. 15. ff. quibus modis:* Imo etiamsi forte unus ex hæredibus inter dividendum onus istud in se receperit, nisi & Dominus prædii dominantis consenserit, reliquorum partes minimè erunt liberæ, nec pactis hæredum jus tertio auferri vel minui potest. *arg. l. 42. ff. de pact. l. 2. & 3. C. sine Cens. & reliquis.*

Notandum & hic venit, quod aucto prædio serviente per alluvionem ipsa augeatur servitus pascendi. Carpz. *Lib. 1. Resp. 45.* & ita Scabini Lips. ad consultationem Mart. Rosts zu Zveiß *Anno 1622.* Habt ihr auf eures Nachbarn Aeckern und Werder die Trifft-Gerechtigkeit hiebevor erlanget/ und es hat das Wasser zeithero ein ziemliches Stück zu bemeldten Acker angelegt/ also daß er um ein merckliches erweitert worden ꝛc. So stehet euch auf solchem angelegten Stücke die Trifft-Gerechtigkeit gleichfalls zu/ und es ist bemeldter euer Nachbar euch solche darauff zu verweigern nicht befugt. V. R. W.

Est & alia quæstio, an si cui servitus pascendi pecoris in continenti debeatur, ea etiam ad insulam postea natam porrigatur? Si ad Regalia pertineat Insula, quæstio locum non habet, quia servitutis prorsus est incapax. *arg. l. 1. comm. præd. §. ideo Instit. de servit.* Si jure communi prædio accedat, videtur etiam servitus servituti accrescere *l. 33. in fin. de Usufr.* eo magis, quod cuilibet licet pascere pecora in locis incultis & saltuosis, & sic etiam in Insulis nuper natis ac ad culturam nondum redactis secundum Joh. Andr. Hostiens. & Abbat. *in cap. dilect. X. de arbitris. arg. l. 2. §. 30. ne quid in loc. publ. text. art. 47. l. 2.* Land-R. Diff. Jur. Sax. *P. 2. Diff. 35.* Verum siquidem id bona Dominorum gratia fiat est, quod utentes ipsorum liberalitati ferant acceptum. Nov. Leon. *56. in fin.* Quod in Frisiæ littoribus contingit. Si jure servitutis id postulent audiendi non sunt, tum ex generali ratione, qua servitus ad augmentum separatum non extenditur. *l. 9. §. 4. de Usufr. l. 3. §. 4. de aq. cottid.* tum etiam quia jus pascendi certos terminos habet, ultra quos non porrigitur. *gl. lat. in d. Art. 47.* ut eo respectu agri servientes quasi pro limitatis haberi possint, quibus insulæ non accedunt. *l. 1. §. 6. de flum.* atque ita responderunt Imp. *in l. 12. C. de Servit. & aqua*, uti eam optime explicat Dion. Gothofr. Neque enim extendenda est servitus ad aliam partem, quam in quam acquisita est, *l. 24. de Servit. Rustic.* Neque ampliore modo ea utendum est *l. 1. §. 15. eod.* neque pluribus pecoribus *d. l. 1. §. 17. eod.* quia obligatio respectu certæ rei contracta re crescente non crescit obligatio *l. 69. de contrah. emt. l. 22. §. cujus mandat. d. l. 4. C. de jur. Fisc.* Unde servitus pascendi centum oves præscripta non extenditur ad augmentum ovium. *l. 1. §. Inlinus.*, & ibi Gloss. Barth. & Dd. *de Itin. act.* Schneidw. *Inst. de Serv. rust. n. 31.* Quod vero in locis incultis pascere licet, id ideo fit, quia usus eorum cuivis facile permissus videtur *arg. l. 8. C. de omni agr. desert.* à Dominis

eorum, quamdiu vel sepibus vel aggeribus inclusa, vel etiam banno & interdicto munita non sunt. Id enim si fiat, ingressus prohibitus censetur. *d. differ.* 33. sicuti nec venari licet in banno sylvestri, im Gehäg. *l.* 6. *de Servit. rustic.* §. 5. *Inst. de L. Falcid.* Gail. 2. *obs.* 17. Moller. *ad Constit. Saxon. L.* 2. *c.* 28. Gryphiand. *de Insul. c.* 26. *n.* 187.

44 Si aliquis jus pascendi in alieno fundo habentem impediat, illud propria autoritate contra Dominum fundi & alios omnes defendere, & clausuras destruere fossasque dejicere, & segetes depascere licet. Struv. *de vindict. priv. l.* 6. *Aph.* 8. Surdus *L.* 1. *Cons.* 27. *n.* 10. Maxime si generaliter & illimitate jus pascendi in illis locis quis habeat: Ex æquitate tamen tunc, si universis agris ad pascendum non indigeat, Domino conceditur partem vacantem colere & seminare, reservato nihilominus Domino prædii dominantis jure, ut aucto pecudum numero per reliquas quoque agrorum partes pascere possit. Quod si igitur limitatum saltem ad certum numerum jus illius pascendi fuerit, pascuaque abundent, quin judicis arbitrio quod superest colere & arare posit, dubitandum non est. *arg. l.* 1. §. 11. & *l.* 2. §. 5. *ff. de Aqua & Aqv. pluv.* Barth. *de jur. pasc. c.* 3. §. 12.

45 Quicunque vero est in possesione vel quasi juris compascendi, tuendus est in illa tamdiu, donec adversarius actione contra eum intentata per probationes idoneas contrarium ostendat, vel in possessorio plenario v. in petitorio. Et eo modo pronunciarunt JCti Jenenses A. 1619. in causa pagi Neuseß & universitatum Roßbach und Buchenroda/ ubi hæ ovibus opponebant pecudes majores, & saltim in illis, in his vero nimime concedebant: Quoniam vero Neusenses hactenus erant in possesione vel quasi, mit dem gesamten Dorff-Vieh auf der streitigen Wiesen zu hüten / sententia hæc est prolata, daß die Gemeinde zu Neuses bey vorgewantem Besitz vel quasi der Huth und Trifft uff angedeuteter Wiesen Inhalts des *de Anno* 52. von ihnen producirten Vertrags so lange zu lassen und Hand zu haben/ biß die Gemeinde zu Roßbach und Buchenroda mit ordentlichem Rechte wider sie in possessorio plenario oder petitorio ein anders ausführen und erlangen/ auch derowegen dieselbe der Gemeinde zu Neuses die abgepfändete Kuhe oder deren Werth/ sambt der Abnutzung und verursachten Unkosten uff Richterliche Ermäßigung zu restituiren und abzustatten schuldig / iedoch weil sich die Gemeinde zu Roßbach mit denen Neusern der Abnützung halber Tag und Nacht auf 21. Pf. verglichen / hat es darbey sein Bewenden. V. R. W. Quod eo quoque modo à Scabinatu Coburgico ad Consultationem pagi Neuses Mens. Mart. 1618. confirmatum est: Deweil eurem Nachbar Hansen Thiermeisseln seine Kuh zur Ungebühr gepfändet / so ist ihm dieselbige samt denen Nutzungen/ Schäden und Unkosten ohne Caution und andern Entgelt zu restituiren. V. R. W.

Retractatur aliquando decretum illud in sententia possessorii summariissimi factum, iique possesione sua vel quasi postea ejiciuntur ob sententiam in possessorio plenario latam, uti hoc patet ex responso JCtorum Altorfensium *M. Jan.* 1619. in dicta causa dato, daß obbemeldte beyde Gemeinden Roßbach und Buchenroda dasjenige/ was sie sich in processu plenarii possessorii zu erweisen unterfangen/ nach Gelegenheit dieser Sachen gnugsam dargethan / und derentwegen die Gemeinde Neuses sich des Treibens und Hütens in die gemengte Wiesen/ biß an den Wencken Anger/ so wohl vor als nach Burckardi mit ihrem gemeinen gehörnten oder Dorff-Vieh zu enthalten haben. V. R. W. Quæ sententia itidem post leuterationem pagi Neuses hoc modo fuit repetita: Uff Leuterungs-Schrifften und erfolgte Gesetz der gesamten Ganerben und deroselben Untersassen zu Roßbach und Buchenroda an einem / Syndicen der Gemeinde Neuses/ uffn Eichen anders Theils/ erkennen und sprechen von GOttes Gnaden Wir Johann Casimir, Hertzog zu Sachsen/ Jül. etc. etc. uff vorgehabten Rath der Rechts-Gelehrten vor Recht: Wenn gleich die formalia dieser Leuterung beständig / so erscheinet 46

scheinet doch aus denen Materialien allenthalben so viel/ daß es bey dem in dieser Sachen am 29. Januar. 1619. eröffneten Urtheil allerseits billig bleibe/ iedoch mit dieser Erklärung/daß die Gemeinde zu Neuses den beyden Gemeinden Roßbach und Buchenroda cautionem de non amplius turbando auffzurichten schuldig/ dargegen mit der begehrten Pfandes Restitutirung zu verschonen/ und die beyderseits bißhero auffgewandten Unkosten aus bewegenden Ursachen gegen einander zu compensiren und auffzuheben. V. R. W.

47 Quamvis autem servitutes proprie possideri nequeant, cum incorporales, nec in bonis sint, Struv. *Exerc. 12. D.3.* quasi tamen possideri, & per hanc quasi possessionem omnino acquiri posse easdem certissimum est teste eodem. *Exerc. 43. §. 8.* Zoes. *ad Tit. ff. de usucap. n. 13.* Si hæc servitus pascendi plerumque nititur præscriptione, cujus requisitum primarium est tempus legitimum, ubi scil. lapsus temporis & negligentia ejus, contra quem præscribitur, attenditur. Circa quod tamen Hahn. *Tr. de jur. Colonar.* & ejusdem asseclæ inter jus Civile & Saxonicum non ab re distingvendum esse existimant, addita juxta illud distinctione servitutum causam habentium continuam & discontinuam, etiam in Camera Imperiali testante Mynsingero admissa. Vid. Mund. *Vol. 1. Conf. 19. n. 12.* Servitutes nimirum habentes causam discontinuam jure civili non nisi immemoriali tempore præscribi communiter existimant per *l. 3. §. 4. ff. de Aqu. quot. & æstiv. l. 28. ff. de S. U. P.* Hanc vero pecoris pascendi servitutem esse discontinuam & hominis requirere factum sat evidenter constare putant ex *l. 14. ff. de Servit.* quod idem clarissimis verbis vult Modest. Pistor. *Vol. 1. Conf. 7. qv. 1. n. 6.* Dieweil nun diese Dienstbarkeit der Trifft nicht kan ohne Menschen Hülffe geübet und gebrauchet werden / und doch unmöglich / daß ein Mensch das Vieh stets an einen Ort treiben könte/ so wird auch solche Dienstbarkeit inter servitutes discontinuas gerechnet. Inde deducunt, quod ad præscribendum jus pascendi requiretur jure Civili tempus, cujus initii memoria non extet, præsertim si titulus allegari non possit. Mynsing. *Cent. 4. Obs. 53.* Pantschmann. *L. 1. qu. 22. n. 20.* Ideoque si asserens non probet, se in usu & consvetudine fuisse tanti temporis spatio, ita ut de contrario nulla supersit memoria, non sit audiendus: quam sententiam referente Mynsing. *d. l.* secuti etiam sunt Assessores Cameræ in causa Knoblauch contra Senatum Hagenoensem, M. Mart. An. 1550. cujus quoque assertionis patronus est Modestinus Pistor. *d. l. n. 1.* in verbis: Auf die erste Frage/ welcher Gestalt und durch wie viel Jahr Servitus pascendi præscribiret werde / sonderlich nach Sächsischen Rechten/ ist zu antworten / daß servitus pascendi nach gemeinen Käyser Rechten nicht præscribiret werde/ es sey denn/ daß sich einer derselben über Menschen Gedencken auf eines andern Grund und Boden gebrauchet. Hanc denique præscriptionem immemorialem consentiente Joh. Meischnero *Decis. Camer. Tom. 3. Dec. 6. n. 7.* & Modestin. Pistor. *Vol. 1. Cons. 14. n. 13.* eundem habere effectum, quem lex, privilegium vel ipsa habeat veritas tradunt; indeque præsumtionem juris & de jure, contra quam non admittatur probatio, in contrarium nasci firmiter statuunt.

Verum ex nova Constitut. Justin. *in l. un. C. de Usucap. transformand. & l. ult. C. de præscr. long. temp.* nobis statuendum videtur, quod jure Civili etiam 10. vel 20. anni ad præscribendum jus pascendi sufficiant. add. Frantzk. *ad Tit. ff. comm. præd. n. 6. & 7.* Struv. *Exerc. 13. §. 40. vers.* Denique missa ista distinctione: Quamvis enim servitutum possessio continua esse non possit, cum quis singulis diebus & horis iisdem uti nequeat, perpetua tamen & continua est eorundem causa, cujus ratione prædium semper servit, & alteri nunquam non aliquid debetur. Sicuti igitur præscriptioni longi & longissimi temporis juris civilis respondet unica præscriptio tricennalis Saxonica, qua scil. annis triginta & uno, sex septimanis & una die, dreyßig Jahr/ Jahr und Tag/

præscribuntur res immobiles, jura & actiones, uti tradit Struv. *Exerc.* 43. §. 25. *per Lib.* 1. Land-R. *Art.* 29. Ita & in hoc passu illud obtinet, & ad præscribendam juris pascendi servitutem jus nostrum Saxonicum tanto temporis spatio est contentum, quod luculentissime eitam attestatur Modestin. Pistor. *Vol.* 1. *Consil.* 7. *q.* 1. *n.* 1. sequenti modo: Aber nach Sächsischen Rechten. wird solche Dienstbarkeit durch 30. Jahr Jahr und Tag verjähret / wenn sich einer derselben auff eines andern Grund und Boden so lange geruhiglich und ohne Verhinderung bedienet.

48 Alterum requisitum ad præscribendam juris pascendi servitutem est scientia & patientia adversarii, siquidem jura incorporalia adversus ignorantes præscribi non possunt, ubi tradit Joh. Meichsn. *Tom.* 3. *Dec.* 33. *n.* 115. & Barth. *in l.* 14. *& l. fin. ff. de Servit.* nec est cur assentiamur Joh. Köppen, qui *Decis.* 57. *n.* 52. cum ibi citatis scientiam & patientiam in præscriptione pascuorum immemoriali minus attendi asserit: Quemadmodum enim in juribus negativis quasi possessio incipit à prohibitione facta, ne alter quid faciat, quod alias juxta libertatem naturalem facere posset. Ita in juribus affirmativis quasi possessio, qua continuata fit usucapio, consistit in usu & titulus in patientia ejus, qui usum patitur. Struv. *Exerc.* 43. §. 15. *per l.* 10. *ff. si servit. vindic. l. ult. ff. de servit. & l.* 2. *ff. C. eod.* Vid. etiam Modestin. Pistor. *Vol.* 1. *Consf.* 7. *qu.* 1. *n.* 1. in verbis: Und ist hieraus gnugsam zu sehen / welcher Gestalt die præscriptio geschehen möge / nemlich daß zu einer solchen Verjährung ein solcher Gebrauch gehöre / den man nicht mit Gewalt / noch heimlich / noch durch Bitte und auf sonderliche Vergünstigung / oder wie man es nennet precario erlanget / und darumb sagen die Rechts-Lehrer / daß in acquirenda præscriptione servitutum in alle Wege von nöthen sey scientia & patientia adversarii. Quam opinionem esse communem attestatur Hahn. *ad Wesenb. Tit. de servit.* Sufficere vero quandoque etiam in rebus incorporalibus præsumtam scientiam, & ex hac venire præsumtum aliquem titulum, seu præsumtam concessionem ejus, qui patitur per *l.* 10. *ff. si servit. Vind. l. ult. ff. de Servit. l.* 2. *C. eod.* Struv. *Exerc.* 43. §. 15. qui tamen præsumtam illam scientiam ab adversario, contra quem præscriptio inducitur, elidi posse existimat, probando se ex justo errore omisisse contradictionem, *arg. l.* 5. *C. de præscr. long. temp.* Dissent. ab hac opinione Dn. Barthius *dissert. de jur. pascend. c.* 2. §. 5. nec alterius scientiam requirit, cum in pœnam negligentium introductæ sint præscriptiones, *pr. Just. de usu cap.*

Requiri postmodum in ejusmodi servitutis præscriptione possessionem vel quasi, certissimum est. Modest. Pist. *P.* 1. *Consf.* 7. *qu.* 1. *n.* 2. Mynsing. *Decad.* 1. *Resp.* 11. *n.* 30. Cæpoll. *de Servit. Rustic. præd. c.* 20. *n.* 8. Illa autem idonea sit & qualificata necesse est, *l.* 7. *& l.* 9. *C. de Acquir. & retinend. poss.* junge Matth. Wesenbec. *P.* 1. *Consf.* 2. *n.* 53. nec vitiosa & ad præscribendum inhabilis, si v. c. violenta, clandestina vel precaria existat, *l.* 17. *ff. commun. præd. l.* 1. §. *ult. ff. de Aqua pluv. arcend. l.* 1. *C. de Servit.* add. Paris. *P.* 1. *Consf.* 27. *n.* 41. Et ita nec quidquam alicui prodest usus pascuorum per mille etiam annos, si idem non jure servitutis sed familiaritatis sit acquisitus. Cæpoll. *de Servit. urban. præd. c.* 20. *n.* 1. Cravett. *P.* 1. *Consf.* 226. *n.* 2. Præsumitur autem quis in dubio uti pascuis non servitutis sed familiaritatis jure, ideoque præscribenti jus pascendi non hoc, sed illo modo usum se esse pascuis probare incumbit. vid. Paris. *Consf.* 27. *num.* 11. *seqq.* Cravett. *Consf.* 226. *n.* 62. Mascard. *de Probat. Concl.* 1214. *num.* 14. Matth. Wesenbec. *Part.* 1. *Consf.* 18. *n.* 18. 49

Inhabilem autem Joh. Köppen. *Decis.* 57. *n.* 58. vocat illam quasi possessionem, ropter quam aliquid præstatur. Sed vero induci aliquam servitutem ex eo, quod canon uniformis fuerit persolutus, vel aliud aliquod servitium uniformiter exhibitum, testis est Modestin. Pistor. *Vol.* 1. *Consf.* 7. *qu.* 2. *n.* 14. in verbis: Aber das wäre wohl einer Frage 50

ge werth/ wie die Hoff-Meister zu S. über Rechts verwehrte Zeit solche Trifft gegen etlichen gewissen Diensten gebraucht/ und dargegen solche Dienste über Rechts verwehrte Zeit continue geleistet/ob sie dann dadurch nicht eine Erbliche Gerechtigkeit erlanget/ und so viel/ daß man ihnen solche Trifft nicht mehr auffsagen könte/ sondern Ihnen die um die Dienste / so sie zuvor geleistet/ hinfürder auch lassen müsse/ wie man in simili pflegt zu sagen von den Laß-Gütern / deren Ankunfft man nicht weiß / daß man die denen / so sie über Rechts verwehrte Zeit um einen unveränderlichen Zinß inne gehabt / um denselben Zinß erblich lassen muß / *& in seq. n.17.* Wenn denn erwiesen werden könte/ daß sie über Rechts verwehrte Zeit solche Pflug- und Korn-Dienste geleistet/und dargegen der Trifft ohne Einrede gebrauchet/ so hätte die Sache auf des Klosters Seiten ein groß Ansehen.

51 Hæ tamen res monente eodem Pistor. *d. Conf. qu. 2. n. 18.* aliter se habet, si de immutatione præstationis constet, si quidem in ea causa hoc addit: Es könte auch in solchem Fall des Klosters vermeynte Gerechtigkeit meines Erachtens anders nicht abgelehnet werden / denn da man erweisen könte / daß die Hoffmeister zu S. nicht allewege einerley Dienste vor solche Trifft gethan/sondern einmahl mehr/ das andere mahl weniger ꝛc. Nec ineleganter idem d. Pistoris *eod. Conf. qv.* 3. *n.23.* hisce effert verbis: Würde auch das Kloster auff eine Erb-Trifft articuliren/ die gegen etlichen jährlichen gewissen Pflug-Diensten und Korn-Fuhren constituiret wäre/so wolte alsdenn vonnöthen seyn/ dargegen zu beweisen/ daß keine gewisse Dienste gepflogen; sondern daß man einmahl diß/ das andere mahl jenes gethan; einmahl mehr/einmahl weniger gefröhnet. De hac uniformi præstatione vid. quoque Hieron. Pantschmann. *Lib. 1. qu. 21. n. 40.* Christoph. Besold. *Disp. 1. ad jus Municip. th.* 176. & Georg. Ludovic. Lindenspur. *in Comment.* über die Fürstl. Würtenberg. Landes-Ordn. *p.268. n. 6. seqv.*

52 Et sicuti denique ad omnem præscriptionem, ita quoq; ad hanc juris pascendi omnino ex æquitate Canonica requiritur bona fides, quandoquidem justa possessio cujuscunque rei constet bona fide & justo titulo. Struv. per *l.3. §.21. ff. de Acquir. vel Amitt. possess. l. 31. d. acquir. rer. dom. & l. 4. C. de præscr. long. tempor.* quæ bona fides ex cursu longissimi temporis præsumitur. Carpz. *1. Resp. El.* 33. *n. 12. seqq.* & Rauchbar. 2. *qu.* 38. *n.* 33.

Actiones denique ille, qui præscripsit jus pascendi contra eum, qui non possidet, & tamen idem sibi competere contendit, habet varias & (1) quidem ex *l. diffamari C. de ingen. & manumiss.* v. Georg. Mund. *ad l. d. c.* 2. *§.* 12. *n.* 14. *seq. & cap. 12. n.112. seq.* (2) Actionem confessoriam & negatoriam, Struv. *Exerc. 13. th. 45.* non quidem directas, sed utiles, siquidē illæ saltem dantur, quando expresse constituta est servitus, *l. 1. §. ult. ff. de aqu. & aqu. pluv. arcend.* V. Modestin. Pistor. *Vol. 1. Conf. 7. qu. 3. n. 19.* qui, quid confessoriam instituens probare teneatur, ibidem docet. Utuntur autem hodie actione confessoria utili ad affirmanda & vindicanda jura incorporalia, Struv. *d. Exerc. th. 43.* & negatoria utili ad eadem neganda, qua scil. Dominus adversus eum, qui servitutem in re ipsius prætendit, rem liberā declarari intendit. Struv. *d. l. th. 48. per l. 2. pr. l. 4. §. 2. l. 7. l. 11. & l. 14. ff. si servit. vindic.* Si quoque (3) ex forma statuti præscriptio sit facta, Dominus fundi dominantis habet condictionem ex illo statuto, per *l. 1. ff. de condict. ex leg.* ibique Dd. jung. Barthol. Cæpoll. *de S. R. P. c. 9. n. 36.* 4. Si (4) inter eos, qui simul præscripserunt jus pascendi, vel quibus una illud competit, contentio sit orta ex eo, quod unus sociorū eodem civiliter uti nolit, alter potest instituere comunioni dividundo judiciū *l. 23. ff. comm. dividund. l. 4. §. 7. ff. fin. regund.* Barth. Cæpoll. *d. c. 9. n.* 27. Berlich. *P. 2. Concl. 49. n. 27.* & Thom. *Tr. de Nox. animal. c. 16. n. 2.* Si etiam (5) Dominus fundi servientis pascua ad culturam reducere, fossis aut vallo cingere, in iis ædificare, vel aliud quid novi moliri velit, is qui præscripsisset novum opus nunciare potest, *l. 1. §. item Juliano ff.* 53

de Remiss. l. 5. §. 9. l. 3. §. ff. de nov. oper. nunciat. Nisi hic ipse Dominus fundi servientis meliorando agrum seu fundum suum, non noceat servituti pascendi. Deinde (6) potest instituere interdictum uti possidetis pro hujus juris pascendi retinenda possessione. *l. 4. ff. de servit. l. 8. §. 5. ff. si servit. vindic.* Et denique (7) præter alia pro recuperanda possessione tutissimum competit remedium *C. de redintegranda 3. qv. 1. & c. sæpe d. restit. spol.* add. Casp. Klock. *de contrib. c. 19. n. 136. seq.* ubi juxta Menoch. requiritur possessio de præterito, & spoliatio sive dejectio de præsenti.

54 Haut in concinne huc erit referenda actio de pastu pecoris, qui pastus in specie nihil est aliud quam damnum, ab alicujus pecude in alienis fructibus depascendis datum, *l. ult. C. ad L. Aquil. l. 14. §. ult. ff. de præscript. verb.* Quod damnum mediante hac actione ab ejusdem pecudis Domino, prout æstimabitur, est resarciendum, vel ipsum pecus noxæ dedendum. Oldend. *Class. 6. Act. 19.* Maxime autem in hoc attendenda est differentia Juris Civilis & Saxonici; quoad hoc enim potest Dominus prædii pecus alterius in suo fundo repertum, si pascendo dederit damnum, abigere & tamdiu in domo sua detinere, donec sibi de damno fuerit satisfactum. Land-R. *L. 2. Art. 47.* ubi Gloss. *n. 9.* ita: **Ein jeder mag auch eines um allen Schaden pfänden / der auf seinem Felde geschiehet.** Add. Zobel. *P. 2. differ. Saxon. 36. n. 3.* Quod secus se habet quoad illud, jus nimirum Civile, cujus rei rationes vid. in Colleg. Argentor. *ad tit. ff. si. quadr. paup.* In Saxonia hodie plerisque in locis moris est, ut si quis pecus alterius in agro suo damnum pascendo inferens offendat, illud in publicas ædes vel ad Magistratum Vici, oder dem Heim-Bürgen abigere possit, ubi pignoris loco tamdiu retinetur, donec damni illati pro Judicis arbitrio post præviam cognitionem, auf vorhergehende Besichtigung des zugefügten Schadens / æstimationem solverit, una cum expensis & emenda sive pœna pignoris, den Pfand-Schilling / nehmlich 16. Pf. die Busse. Land-R. *Lib. 2. Art. 24. & 47.* Carpzov. *Jurispr. Part. 2. Constit. 26. Def. 5.* Hujus rei eodem die certior factus Dominus si nihilominus neglexerit animal redimere, pro singulis noctibus, quibus est inclusum, tres solidos h. e. quatuor grossos in pœnam moræ judici exsolvere tenetur, Er muß das übernächtige Pfand allemahl mit 3. Schillingen lösen. Carpz. *d. l. const. 27.* Si vero in tantum excrescat pœnæ, damni & alimentorum æstimatio, ut pecudis æstimatæ valorem exæquet, Wenn sich das Pfand verstanden / judex æstimatum illud pignus vendere, & ex pretio solvere solvenda potest juxta Berlich. *2. Concl. 34.* Struv. *dissert. de jur. ovium c. 5.*

Ut tamen hæc pignoratio præscriptionem interrumpat, necesse est, ut pignus Judici inferiorem Jurisdictionem habenti offeratur. Richt. *P. 1. Dec. 5. n. 3. & 7.* eoque pertinet Constit. Elect. *7. P. II.* verbis: Daß die Pfändung von der Zeit an / als sie geschehen / die præscriptionem servitutis juris pascendi, oder dergleichen interrumpire &c. *& paulo post:* Es soll aber gleichwohl mit der Pfändung gebührlich / und wie Landbräuchlich / gebahret / und die Pfande in das Gerichte / darinnen der Grund gelegen / überantwortet; oder da sie selbst nicht angenommen / in das nechste Amt darbey gewendet und eingestellet werden 2c. Quo facto uti ante indigitatum pro pignoratione unus solidus, sedecim nimirum nummi, der Pfand-Schilling / nemlich 16. Pf. & pro singulis noctibus judici tres solvendi sunt solidi, h. e. quatuor grosi loco emendæ, zum Stand-Schilling / nec non pretium alimentorum, parti vero læsæ omne damnum resarciri debet. Ita enim Sereniss. Elect. *in P. 2. Constit. 27.* verb: **Und neben dem gewöhnlichen Pfand-Schilling / und des Schadens Abtrag / dem Gerichts-Herrn von jeder Nacht / so lange das Pfand ungelöset stehen bleibet / drey Schilling Pfennig / biß das Pfand gantz verstehet / sollen zuerkannt werden.** Carpzov. *ad dict. Const. Def. 2. & 5.* Berlich. *P. 2. Concl. 34. n. 52.* Richt. *l. c. n. 24.* atque ita *M. Decemb. 1692.* in caus. J. H. contra die Gemeinde 55

zu

zu Dewitz in præfectura Lipſ. Elect. pronunciarunt Domini Scabini Lipſ. Weil Beklagter dem Kläger die abgepfändeten 103. Stück Schaafe bereits wieder ausgeantwortet/ſo hat es darbey ſein Bewenden / es iſt aber auch dieſer ihnen den Pfand-Schilling zuſamt dem Stand-Gelde/ und der Atzung zu vergnügen ſo wohl den zugefügten Schaden/nebſt denen auf dieſen proceſſ gewendete Unkoſten nach vorhergehender Liquidation uñ Richterlicher Ermäßigung zu erſtatten ſchuldig. V. R. W. Nihil autem intereſt ad effectum interruptionis obtinendum ex ipſis pecoribus pignora capta fuerint, an ex aliis paſtoris rebus, quia utroque modo naturalis fit uſurpatio *l. 5. ff. de Uſurp.* Neque ad certum præciſe numerum pignoratio reſtricta eſt, ſed ſi integrum gregem quis in ſuo agro deprehendat, quin totum quoque tanquam noxam pignori capere poſſit, nullum videtur dubium, quemadmodum in tali etiam caſu Domini Scabini Lipſ. in antea memorata cauſa J. H. contra die Gemeinde zu Dewitz oppignorationem univerſi alicujus gregis, non attenta adverſarii exceptione quaſi exceſſus inter oppignorandum fuiſſet commiſſus, cum pauciores tres vel quatuor etiam pro reſarciendo damno & obtinendo interruptionis fine ſufficere potuiſſent, ſimpliciter approbarunt, utut interpoſita ex iisdem rationibus Leuteratione à Facult. Lipſ. Jurid. reſtringi ea ad quaternarium numerum voluerit, compenſatis ſimul quaſi ob exceſſum litis expenſis, *Menſ. April. 1693.* hocce modo: Daß Klägers Principal den Pfand-Schilling ſamt dem Stand-Gelde und der Atzung nur von 4. Schaafen abzuſtatten ſchuldig/ inmaſſen auch die in dieſer Sache beyderſeits auffgewendeten Unkoſten aus bewegenden Urſachen gegen einander zu compenſiren und auffzuheben V. R. W. Illud tamen ſingulare eſt, quod licet plura capita pignorata fuerint, non niſi unicus tantum pro omnibus pignorationis ſolidus nur ein Pfand-Schilling ſolvatur; ſi modo ad unum omnia pertineant; ſin plurium Dominorum fuerint, ſinguli pro ſuis animalibus ſolidum præſtare tenentur. Richt. *l. c. 2. n. 25.* damnum autem pro rata reſtituunt, quod ſine juramento Dominus ante guarandam, & litem pure conteſtatam, in libello æſtimare poteſt, reusque juramento ſuo, durch den Vermindrungs-Eyd minuere quantitatem cogitur, niſi probationibus conſcientiam exonerare poſſit, Richt. *l. c. n. 19.* Ord. Proc. Elect. Sax. *Tit. 31. pr.* Poſt litis vero conteſtationem probare damnum turbatus tenetur. Carpz. *P. 1. c. 2. 3. def. 16.* Atque hoc ita Chriſtoph Heinrich Ziegenhorn/ contra Juſtum Chriſtian. Hacken und conſortem à Curia Prov. Sax. Lipſienſi *Anno 1690. Menſ. Decembr.* adjudicatum: Und iſt Kl. die angegebene Schaafe und davon entrathene Nutzungen in Sächſiſcher Friſt / ermeldtem Hacken und Conſorten gegen Beſcheinigung vorbehältlich zu beſcheinigen ſchuldig. Dn. Barth. *Diſſert. de jur. paſcend. c. 2. §. 7.*

54 Ab hac ſervitute paſcendi hodie ſecernunt jus compaſcui, die Koppel-Weide/ quod eſt, quando duo pluresve vicini ex familiaritate in prædiis & territoriis ſuis ſibi invicem mutua paſcua concedunt. Knich. *2. de Pact. Veſt. 4. n. 64.* Acquiritur vero in hiſce compaſcuis ſolum jus, ex quo uterque vicinus habet facultatem in alterius paſcuis ſcuis ſua pecora paſcendi, quamdiu alteri viſum fuerit, adeoque ab una vel altera parte ſeparatim propriis paſcuis uti volente revocari poteſt. Struv. *Syntagm. Jur. Civil. Exerc. 13. §. 26.* Differunt enim ſervitus paſcendi & jus compaſcui in multis. Jure namque compaſcuorum nullo unquam tempore præſcribitur, ſecus atque ſervitus paſcendi. Köppen. *Dec. 12. n. 9.* Ex quo & illud profluit diſcrimen, quod ſervitus paſcendi ſemel acquiſita in prædio alieno duret ſemper, atque Domino fundi dominantis jus tribuat reale, pro quo etiam actio in rem confeſſoria competit, *l. 2. §. 1. ff. ſi ſerv. vindic.* At in compaſcuis jus tantummodo adquiritur, ex quo uterque vicinus habet facultatem viſitandi alterius fundos cum ſuis pecoribus, quamdiu alteri placuerit.

Sequi-

55 Sequitur hinc ergo jus compaſcuorum ab una vel altera parte pro lubitu poſſe revocari, nec uſus compaſcuorum quicquam revera aliud eſt, quam precarium reciprocum, quod nullo tempore præſcribitur *l.2. C. de præſcr. 30. vel 40. annorum.* Hinc in compaſcuis jura vicinitatis & mutuæ quaſi ſocietatis, non vero ſervitutis attendi recte tradit Köppen. *d. Dec. n.10. & ſeqv.* Socius autem contra ſocium nunquam præſcribit, uti pronunciatum refert Carpz. *P. 2. Conſt. 4. Def. 14.* Dieweil aber dennoch bemeldte Trifft-Gerechtigkeit denen von Ebeleben und deſſen Warthenbergiſchen Unterthanen nicht jure ſervitutis, ſondern nur aus Vergünſtigung / als eine Koppelweide zuſtändig / in welcher es in Rechten dieſe Beſchaffenheit / daß hierinnen keine præſcriptio zuläßig / ſondern dieſelbe nach Art eines reciproci precarii jederzeit wiederruffen werden mag. etc. Locum tamen aliquando & quidem tunc ſaltem habet in his præſcriptio, quando nova aliqua ſupervenit cauſa, quæ ſervitutem inducere poſſit, ſi ſcil. quis contra prohibitionem alterius abſtinuerit à compaſcuis, ſed iisdem per longisſimum tempus uſus fuerit. Carpz. *d. l. def. 15.*

56 Verum ſicut renunciandi libertas, qua communio per repagula aliqua poteſt reſtringi, ita etiam idem evenit in compaſcuis, veluti ſi inſtar ſervitutis eorum jus alteri quæritur in agris communibus vel commixtis. Ex eo jus perpetuum aliis quæritur, ut ſuæ villæ pecora etiam in interjacentibus aliorum agris paſcere liceat. Quod deinde unius contraria voluntate aliis auferri non debet. Eo minus, quod antiqua conſvetudo illud jus compaſcui ſic firmavit, & diſtractio magna & multa incommoda vicinis illatura ſit, quando ita demum à communione diſcedere fas eſt, ut communioni renunciatio ſit innoxia. Mev. *P. 5. Dec. 251.* Qvod clarius eluceſcit ex reſponſo Facult. Jurid. Helmſtadienſis Senatui Ultzenſi *Menſ. Jun.* 1646. hunc in modum transmiſſo: So viel aber in ſpecie die Aecker betrifft / ſo die Bürger mit denen Bauren bevorab aus Hamburg ein Stück umbs andere haben / und eure wegen der Huth nicht wohl abgeſondert werden können: An ſolchen Oertern müſte die Weide denen Bürgern und Bauren nothwendig gemein bleiben / und wäre von der hohen Obrigkeit zu mäßigen / welcher Geſtalt von beyden Theilen ſolche Gemeinde füglich zu betreiben ſey / wofern aber die Stadt und Dorffſchafften wegen geſamter Hut ſich vergleichen könten / und ihnen in ſolcher Communion zu verbleiben belieben wolte / wäre pro menſura agrorum & compaſcuorum eine billige Mäſſigung der Schaaf-Trifft allerſeits anzuſtellen / und hätten ſie dann ohne Unterſcheid / es gehöre Grund oder Boden wohin es wolle / ſich der Weyde zu gebrauchen. V. R. W.

Ex hoc compaſcendi jure uterque vicinorum facultatem habet in alterius fundo ſua paſcendi pecora quamdiu alteri placuerit; poteſt itaque ab altero ſociorum ſeparatim propriis paſcuis uti nulla obſtante temporis præſcriptione volente eidem renunciari Köppen. *Deciſ. 12. n. 7.* Carpz. *P. II. Conſt. 41. def. 9.* Mutui enim illi actus, qui ſolo vicinitatis nituntur jure, nullum important jus, & poſſunt libere revocari, prout in ſimili reſponderunt Dn. JCti Jenenſes ad Conſultationem J. B. cum T. *Menſ. Octobr. Anno* 1680. Auf vorhergehende facti ſpeciem, und darbey befindliche 2. Fragen / dar U. R. begehret worden / ſpr. W. V. R. Obwohl die Beſitzere des Ritter-Guts O. der Koppel-Jagt viel und lange Jahre auf denen zu dem Ritter-Gut T. gehörigen Flur und Feldern ſich gebrauchet / dennoch aber und dieweil ietzt gedachten Beſitzern des Ritter-Guts O. die Koppel-Jagt nur aus Vergönſtigung zuſtändig / welche nach rechtlicher Verordnung und Art eines precarii reciproci zu jederzeit wiederruffen werden mag / und darüber einige præſcription bloß aus vieljährigem Gebrauch mit Beſtande nicht anzuziehen / noch an der Auffkündigung hinderlich iſt / auch im gegenwärtigem Fall die Situation der T. und O. Fluren alſo beſchaffen / daß die ſeparation der Jagten füglich geſchehen könne / ſo iſt 57

der

der Besitzer des Ritter-Guts T. die Koppel-Jagt mit dem Ritter-Gut D. dergestalt nach Belieben auffzuheben wohl befugt / daß hinfüro ein jeglicher auf seinem Revier verbleiben müsse / und kan diese Auffkündigung durch Notarien und Zeugen geschehen / und wenn der andere Theil gleichwohl hernach die Koppel-Jagt exerciren würde / mit der Pfändung verfahren / und libertatis possesio vel quasi hierdurch erhalten werden / da aber das petitorium judicium nöthig anzustellen etwa sollte vorfallen / so dann möchte am füglichsten actio negatoria statt haben. V. R. W.

58 Etiamsi quoque inter socios per Recessum aliquem termini certi ita sint constituti, ut nullo unquam tempore revocari debeant, hoc tamen jus compascendi revocaturo nequaquam obstabit, quoniam à pactis terminorum ad jus compascui inferre non licet, sicuti Dñ. JCti Magdeburgenses *M. Mart.* 1675. responderunt: Auf eure andere Frage / ob die Gemeinde zu grossen W. das im bemeldten Gräfl. Regierungs Recess gedachtes jus compascui revociren könne? spr. W. V. R. Ob wohl in selbigem Recess gedacht / daß es bey solcher darinnen bezeichneten Gräntz-Scheidung in Ewigkeit verbleiben solle / dieweil aber dennoch der usus compascuorum ein reciprocum precarium ist / und von den Gräntz-Pactis auf das jus compascui zu wiederruffen unbenommen / es wäre denn / daß die Ober und Mittel R. einen Titulum oder Causam compascui bescheinigen möchten / auf solchen Fall wäret ihr das jus compascui zu revociren nicht befugt. Alles V. R. W.

59 Eodem modo sese res habet, quando precario quis utitur pascuis, vel propter usum eorundem aliquid præstat, puta servitia, frumentum &c. Köppen. *Decis. qu.* 57. *n.* 64. Modestin. Pistor. *P.* 1. *cons.* 7. *n.* 11. Sicuti autem in illis, ubi quis familiaritatis jure iisdem utitur, alter contra alterum longissimo usu vel præscriptione etiam ultra hominis memoriam se tueri non potest. Matth. de Afflict. *Decis.* 290. *n.* 9. & Ioan. Köpp. *Decis. qu.* 12. *n.* 9. Ita quoque in his precario possidens vel aliquod servitium præstans non potest præscribere contra Dominum fundi, etiamsi longissimo tempore utatur pascuis absque ulla præstatione, nisi probet, se usum esse pascuis tempore ad præscribendum sufficiente non precario, sed jure servitutis, quod luculentius patescit ex responso Facult. Jurid. Jenens. *M. Novembr.* 1622. dato & à Richtero *P.* 1. *Cons.* 36. *n.* 29. hoc modo allegato: Hat die Gemeinde bey den Junckern der Feldmarck bittlichen erhalten / daß sie um ein gewiß Geld etwas von Viehe in solche Marck treiben mögen. Nachmahls sie ihnen viel Mißfuhren / Einführen und andere Bittfuhren umsonst gethan / dahero die Junckern durch die Finger gesehen / und sie mit ihrem Viehe gantz hinein treiben lassen; Wenn sie nun gleich solche Trifft in die 30. Jahr aneinander gebraucht / so hat doch dieselbe Gemeinde dadurch eine Erbtrifft nicht erlanget / sondern wenn solche R. Gemeinde ihre angemaßte Gerechtigkeit mit einer Verjährung zu bekräfftigen vorhabens / so ist von derselben / daß sie über Rechts verwehrte Zeit sich der Huth Weide in S. Marck jure servitutis gebrauchet / zu beweisen.

Multum denique refert in compascuis, an personæ eadem, an villæ seu fundo debeantur: Personæ concessa jus quoddam personale tribuunt, ex quo eidem facultas est in pascua agendi pecus ubicunque & quantumcunque habuerit, modo illud juxta supra ostensum modum moderate fiat, & ita, ne alter usu rei suæ excidat. Sed cum rei seu prædio sunt concessa pascua, non alia pecora in eis pascere, quam quæ sunt in illa villa vel prædio, permittitur. Mev. *P.* 5. *Decis.* 251. *n.* 4. *seq.* Jus autem compascendi in dubio jus rei seu fundi esse intelligitur, præsertim in ea specie, quando pluribus in agris, quos in eodem possident pago, jus pascendi est commune pro villis quas ibi habent. Et ita consvetudinem ubique huic juri regulam dicere testatur Mev. *d. l. n.* 6. Struv. *Dissert. de Jur. Ovium. c.* 4. 60

Cæterum pascere in alieno tam jure Civili, quam Saxonico prohibitum est, habemusque contra pascentes actionem 61

onem de paſtu negatoriam & Legis Aquiliæ; item pignorationem animalium.

62 Id quod procedit in agris etiam incultis, item in agris vacantibus & demesſis, tum quod & hi paſtu reddi poſſint deteriores maxime à ſuibus, qui roſtro omnia volvunt & revolvunt. Pruckm. *vol.* 1. *Conſ.* 14. *n.* 65. 94. tum quod Dominum habeant, quo inconſulto extraneis eis uti non debet. Ipſa enim ibi ſponte licet naſcens herba eſt in dominio Domini fundi, cum id quod ex re noſtra naſcitur noſtrum ſit §. 19. *Inſt. de R. D.* & planta in agro noſtro radices agens per hoc ipſum acquiratur nobis. *l.* 7. *l.* 9. *ff. de A.R.D.* Ut jam prætereaam conditionem fructuum Dominii jure acquirendorum, & jus ſuperficiei, quæ appellatio etiam ad plantas extenditur, Cujac. *ad l. nunquam ff. de uſucap.* cedentes ſolo *l.* 10. *ff. ad L. Aquil. l.* 1. §. 7. *ff. uti poſſidetis.* vid. Weſenb. *Vol. II. Conſ.* 62. *n.* 23. & *Vol. IV. Conſ.* 194. *n.* 125. Goden. *Conſ.* 75. *n.* 4.

63 Conſvetudine tamen & ſtatuto effici poteſt, ut in alieno paſcere liceat, cæ-

64 teris cumprimis temporibus, ut poſt collectos fructus, aut cum contingit agrum quieſcere. Decuis *Conſ.* 550. *n.* 1. Zœl. *n.* 8. *D. ſi quad. paup.* Ita lege Moſaica ſeptimo quoque anno ager quieſcebat, perque eum annum promiſcua erant pabula. Exod. 23. 1. Levit. *XXV. verſ.* 6. 7.

65 In terris Aurelianenſi, Biturienſi & Arvernenſi quieſcentes agros cujusque Parœciæ incolis ſuis gregibus depaſcere licet. V. Conſvet. Aurel. *tit.* 5. *c.* 2. Boer. *in Conſvet. Bitur. tit.* 10. §. 7. Conſvet. Arvern. *tit.* 28. *art.* 3. & 7. Lege Regia Hiſpanorum herba collectis frugibus incolis & civibus omnibus eſt communis, Covarruv. *Pract. Quæſt. c.* 37. *n.* 3. Id quod aliorum quoque plurimorum locorum conſvetudine eſt receptum, ubi tempus illud vocatur tempus apertionis, offene Zeit / ſicut tempus ſtantium adhuc fructuum tempus occluſionis, verſchloſſene Zeit / Pruckm. *vol.* 1. *Conſ.* 14. *n.* 4. Cothm. *l.* 1. *Reſp.* 49. *n.* 58. utrumque maxime quoad prata certo ſpatio ſolet definiri. vid. *Cap.* 9. *antecedens de Pratis n.* 9.

Specialiter jure Feudali iter facienti 66 eſt permiſſum pro equo ſuo delaſſato capere gramina, quatenus in via ſtans amplecti ſive attingere poſſit & porrigere equo. 2. *Feud.* 27. *in fin.* Neque teneatur Domino prædii forte ſupervenienti pretium graminis reſtituere, modo pabulatio fiat ſine vaſtatione & ingenti fundi damno, & cogente neceſſitate famis, ut ſi equus delaſſatus refectione indigeat, nec alia ſuppetant media. Thom. *de Nox. animal. l.* 15. *n.* 24.

Ne autem vicini pecora ſua in alia 67 paſcua immittant, Cuſtodes ſolent conſtitui, ut pignorando jura paſcuorum ſarta tecta conſervent. Præponuntur vero ejusmodi Cuſtodes non à Domino jurisdictionis, ſed à Domino paſcui, cui maximè intereſt fines prædii tueri. *l.* 16. §. 1. *ff. de Uſu. & habitat.* Regulariter tamen cuſtos publicus à communitate deputatus, licet jurisdictione careat, in his quæ circa pignorationem occurrunt & damnum à pecoribus datum, veluti perſona publica integram fidem facit, & ejus juramento ſtandum eſt. Nec enim novum eſt in jure, quod officiali publico jurato in his, quæ pertinent ad officium ſibi commiſſum, credatur, *l.* 1. §. & *jane ff. de Offic. præf. verb. l. fin. C. de ponderat.* Otero *de Paſc. c.* 19.

Animal in paſcuis dimiſſum ſi occidat lupus, an teneatur Domino is 68 qui dimiſit? & hanc quæſtionem referente Nicol. Boërio *deciſ.* 218. *n.* 11. diſputavit Martin. de Fano Cynus *in l.* 3. *C. de Epiſcopal. audient.* Diſtingv. aut conſvetudo communis eſt, quod ſoleat dimitti equus, & excuſatur dimittens, Gloſſ. *in l. negotia. verſ. ſi ſolutus ff. de negot. geſt.* ſecus ſi non erat conſvetudo: Quod verum intelligit Bald. *ibi*, niſi ratione cauſæ novæ debuiſſet adhiberi major cuſtodia.

Ad paſcua pecorum aqua quoque 69 omnino neceſſaria eſt. Rubr. & *l.* 6. *C. de ſervit. & aqua:* Quæ in locis depresſis & paluſtribus plerumque abundat, in altis & montoſis fere deficit. Unde

de Crescentius *Lib. 7. c. 1.* pascua illa inutilia dicit, quæ tam depressa sunt, ut nunquam exsiccari ab aqua, vel tam alta, ut nunquam irrigari valeant, illa autem felicia, quæ ad meredie m sita ad septentrionem fluvium habeant. Huic fini duplex & quidem contrarius labor instituitur, ut vel derivetur aqua abundans ex fundo nostro, vel deducatur in fundum nostrum ubi deficit, in genere Aquæductus dicitur sive ad irrigandum fundum, sive pecoris vel amœnitatis causa. *l. 3. pr. ff. de aqua cottid.* Rosin. *Lib. 1. Antiq. Rom. 14.*

70 Si quis saltum pascuum locavit, in quo cum plerumque malæ vel lethiferæ herbæ nascerentur, & ex his pecora vel demortua vel deteriora facta sunt, si sciebat quod interest præstat, si ignorabat pensionem non petit. *l. 19. §. 1. ff. Locat. l. pen. C. de Ædil. act.* Quia scil. ignorantia herbarum pestiferarum in pascuo probabilis, quod secus est, quando quis dolia rimosa vel vitiosa locavit, quod locator scire potuit, ideoque ad interesse, licet duplum excedat, tenetur, Brunnem. *ad d. l. 19. ff. Locat.*

71 Interdum & pascua ita corrumpuntur (die Trifften werden verstäncfert) scil. ut corrumpentis oves pingvescant, alterius vero qui jus compascendi habet emacientur, qualem casum refert Amman. *in Medicina Critica Cas. 68.* Ubi opilio salem pane bis cocto & tosto permistum exhibuit suis ovibus, quo factum dicebatur, ut oves postpascentes pascua aversentur & emacientur, de quo tamen Facultas Medica Lipsiensis consulta dubitavit, cum sal & panis sit è censu naturalium, nisi characteres vel aliæ superstitiones accesserint, totumque judicium super hac re ad pastores & laniones remisit.

72 Venenatio vero pascuorum inter atrocissima crimina merito numeratur, ex ea enim non solum ingens damnum per occisionem animalium infertur, sed & verendum, ne ex aëre infecto & esu carnium venenatarum homines innumeri moriantur, aut certe in morbos gravissimos incidant, quod atrox delictum rigorosum supplicium meretur.

Hinc Serenissimus Elector Saxon. reos hujus criminis igne cremari jussit. *P. 4. Const. 18.* Land-R. *Lib. 2. Art. 13.* Quodque Carpz. *ad d. Const. def. 1.* præjudicio confirmat. Hat Inquisit bekant/ daß er zu unterschiedenen mahlen die Vieh-Weyde vergifftet/ indem ihm die Schinderin/ bey welcher er gedienet/ vorm Jahr in der Fasten-Zeit Gifft in einen Hader gebunden/ und denselben auf die Vieh-Weyde zu tragen und auszustreuen befohlen/ welches er also verrichtet etc. Und es hat sich in eingeholter Erkundigung befunden/ daß das Vieh des Orts eine Zeithero hauffen Weise euern Unterthanen umgefallen/ also/ daß sie dadurch in unüberwindlichen Schaden gerathen. Da nun der gefangene A. H. auf solchem seinen gethanen Bekänntniß/ vor öffentlichem gehegten peinlichen Hals-Gerichte/ freywillig verharren oder das sonsten wie recht überwiesen würde/ so möchte er von wegen seiner begangenen und bekanten Mißhandelung mit dem Feuer vom Leben zum Tode gerichtet und gestrafft werden/ V. R. W. Confirmat hoc Marcus Scultetus *de Lue pecorum cap. 1.* Es ist heur nicht neu (inquit) daß Schinder und ihres Gleichen die Vieh-Weyde vergifften/ groß Vieh-Sterben damit verursachen/ und zugleich Städten und Dörffern damit grossen Schaden zufügen/ auff daß sie viel abzudecken/ und von den Ledern Geld zu marcken haben/ wie denn *Anno Christi* 1500. unter das Vieh ein groß Sterben kommen/ welches von vergiffteter Weyde sich verursachet/ darüber etliche böse Buben im Lande zu Meissen ergriffen und gericheet worden. Cyr. Spangenberg. *in Chron. P. 1. fol. 402.* Und zu Burg im Ertz-Stiffte Magdeburg vor etlichen Jahren der Hencker desselben Orts mit alle seinem Gesinde derowegen verbrandt worden/ daß sie die Vieh-Weyden mit vergiffteten Kugeln beschmeisset/ und dadurch ein Vieh-Sterben angerichtet. So habe ich auch selbst vor 28. Jahren gesehen/ daß zu Pritzwalde in der Marck-Brandenburg ein Scharffrichter neben zweyen Hirten auffgehenget ward / aus der Ursach/ daß sie dem Rind-Vieh/ Ochsen und Kühe mit Nadeln die Gurgeln durchge-

stochen / davon dem Vieh die Hälse zugeschwollen / daß sie nicht fressen können/und also Hungers halben umkommen müssen. Hactenus Scultetus *d. l.*

73 Pœna tamen hæc cessat, si ex pascuorum venenatione nihil damni datum fuerit, nec animalia ex venenatione pascuorum perierint: sed arbitraria pœna saltem locum habet.

74 Pariter cessat supplicium ignis, si quis pecora veneno necare ausus fuerit, quia illud saltem pascua venenantibus indicitur, *d. Const.* 18. Ergo ceu odiosum non erit extendendum ad casum alium *cap.* 15. *d. Reg. jur. in 6to.* Et quis non videt gravius iminere periculum ex venenatione pascuorum non solum innumeris pecoribus, sed & hominibus, per infectionem nimirum aëris & esum carnis venenatæ, quam si unum vel aliud duntaxat jumentum aut pecus veneno occidatur. Hinc Scabini Lipsiens. pœnam gladii dictavere Anno 1624. Hat Inquisit bekant und gestanden / daß er Hütten-Rauch oder Gifft-Meel unter den Heckerling gethan/ davon 11. Stück Rind-Vieh und 3. Pferde kranck worden / auch 3. Melck-Kühe gestorben / und solches hatte er darum gethan / daß er sich an seinem Herrn/zu dem er Haß und Groll getragen/ rächen möchte ꝛc. So möchte er von wegen solcher seiner begangenen und bekanten Verbrechung mit dem Schwerdt vom Leben zum Tode gerichtet und gestraffet werden. Carpzov. *d. l. def.* 3.

CAP. XI.

DE SYLVIS.

SUMMARIA.

1. *Sylvæ nomen qvid sub se comprehendat?*
2. *Lucus quid sit?*
3. *Nemus quid?*
4. *Saltus quid?*
5. *Per Forestum itidem intelligitur Sylva.*
6. *Forestarius quis?*
7. *Sylvarum olim æstimatio.*
8. *Sylvæ præstant vineis.*
9. *Sylvarum soboles sunt arbores.*
10. *Arboris nomine quid veniat?*
11. *Speciale quoddam de oleis.*
12. *Arbores sunt vel fructiferæ vel frugiferæ.*
13. *Sunt item vel cæduæ vel non cæduæ.*
14. *Sunt & vel majores vel minores.*
15. *Finales Arbores succidere non licet.*
16. *Ut nec illas, quæ pro munienda ripa positæ.*
17. *Item quæ animi recreandi causa habentur.*
18. *Similiter quæ in ornamentum cæmeterii positæ.*
19. *Vendito fundo deductis arboribus venditio non valet.*
20. *Qui emit arborem non videtur emere solum.*
21. *Venditis cum fundo arboribus non intelliguntur ibi vendita ligna incisa.*
22. *Vendita Sylva cædua, glans, quæ ante incisionem Sylvæ ceciderat, non venit.*
23. *Si venditor excipit arborem, illaque exaruit, & deinde repullulavit, ad quem ea pertineat?*
24. *Arbor vi fluminis in agrum meum traslata mea efficitur.*
25. *Quod & fit per implantationem.*
26. *Arbor in confinio posita, si in Vicini fundum radices egerit, communis fit.*
27. *Unus ex vicinis non potest invito altero succidere arborem.*
28. *Nec incidere radices.*
29. *Nisi radices damnum grave intulerint.*
30. *Arbor in ripa fossatorum alicujus civitatis existens ad eam pertinet.*
31. *De jure Civili fructus, qui in vicini fundum deciderunt, tertia etiam die legere licet.*

32. De jure Saxonico fructus ex arboribus in fundum vicini decidentes ad illum pertinent.
33. Arbores in prædium urbanum pendentes si vicinus tollere noluit, Dominus urbani prædii eas poterit incidere.
34. Dominus vero rustici prædii potest eos ad 15. pedes coërcere.
35. Dominus Sylvæ venatoriæ qui alteri servitutem venandi debet, non potest arbores annosas cumulatim excidere.
36. Arboribus fructiferis emortuis bonus paterfamil. debet alias substituere.
37. Modus plantandi sylvas.
38. Sylva dividitur in cæduam & pascuam.
39. Jus Foresti & jus venandi quomodo differant?
40. Jus Foresti Regalibus accensetur.
41. Jurisdictio Forestalis cum jure venandi non semper est conjuncta.
42. Jus Foresti habens potest ferre leges Sylvestres.
43. Potest nimiam lignationem prohibere.
44. Quod & is potest facere, cui competit servitus venandi.
45. Multo minus Dominus sylvæ eam poterat eradicare & aratrum inducere.
46. Quomodo Dominus sylvæ ligna debeat cædere?
47. Cui servitus venandi in sylva competit, quid illi liceat?
48. Legibus sylvestribus etiam usufructuariis modus circa lignationem præscribitur.
49. Mulier dotalitium habens quomodo ligna cædere debeat?
50. Emphyteuta & usufructuarius sylvam exstirpare & in agrum convertere non potest.
51. Vasallus quoque Sylva civiliter uti debet.
52. Quandoque eradicatio arborum permittitur, & in recompensam decima sumitur.
53. Legibus Forestalibus tempus quandoque ponitur, quando lignatio instituenda.
54. In quovis jugero certa quantitas arborum præstantiorum relinquenda.
55. Nec permissum propter nidos & viscum arbores offendere aut terebrare.
56. Trunci arborum ultra spatium unius pedis à terra non relinquendi.
57. Nec folia arborum acutis instrumentis colligere licet.
58. Non licet aliquot annis ubi ligna cæsa sunt pecora pascere.
59. Nec licet in sylvis capras pascere.
60. Vi jurisdictionis Forestalis mensura ponitur Orgyarum.
61. Picariis & carbonariis arbores proceræ & fructiferæ non sunt vendendæ.
62. Collectio picis & resinæ est prohibenda. Nec ignem in sylvis excitare licet.
63. Glandes ad quem pertineant.
64. A superiori recte tempus determinatur, quando porci ad saginandum sint immittendi.
65. Domino Foresti an sylvam sepimento cingere liceat?
66. Cui & competit constitutio Forestarii & Saltuarii.
67. Forestarius qualis esse debeat?
68. Domino Foresti licet ædificare domos pro saltuariis vel Forestariis.
69. Ad jurisdictionem Forestalem pertinent & servitia venatoria.
70. Cui competit jus lignandi, aucta familia non debet illud ultra modum antiquitus observatum exercere.
71. Aucto prædio serviente per alluvionem, ipsa etiam augetur servitus lignandi.
72. Si ligna non sufficiant Domino & simul ei qui jus lignandi habet, tunc Dominus sylvæ est præferendus.
73. Si quis habeat jus lignandi ad comburendum, an etiam arbores ad ædificationem aptas cædere possit?
74. In sylva communi jus cædendi ligna secundum capita non secundum quantitatem prædiorum competit.
75. Quomodo in Sylva debitoris fieri debeat immissio?
76. Prædio sub pacto de retrovendendo vendido quomodo institui debeat lignatio?
77. Ligna cæsa inter mobilia reputantur.
78. Actiones contra delinquentes in sylvas.
79. Earum pœna de jure Saxonico.
80. Holtzspaar-Kunst à quo inventa?

1 SYlvæ nomen Generale est, cujus plures sunt species, nempe Lucus, Saltus, Nemus, Sylva, Pascua, Cædua, Glandaria.

2 Lucus est densitas arborum, soli lucem detrahens vel quasi minime lucens. Isidor. *lib. 17. c. 6.* Fit ejus rarior mentio in Jure Civili: fortasse quod religioni Ethnicorum destinatus. Unde in modũ agri non cedunt Luci qui fundũ tangũt, *l. 7. §. 1. de peric. rei vend.* sive quia sacri, sive quia publici.

3 Nemora sunt sylvæ majores, in quibus arbores proveniunt, quæ glandes aut baccas habent, Patric. *Lib. 7. de Republ.* Cæpoll. *de Servit. L. 2. c. 22.* vocat latum nemus sine clausura.

4 Saltus est densitas arborum, eò quod in altum exsiliat, juxta Isidorum. Sed rectius Varro. Quos agros non colebant propter sylvas aut id genus, ubi pecus pasci posset, & possidebant, ab usu suo saltus nominarunt. Indifferenter vero saltus & nemus accipitur, neque quicquam interest, nisi quod nemus rariores, saltus densiores arbores habere videtur. Connan. *Lib. 3. c. 9. n. 5.*

5 Per Forestum etiam intelligitur sylva, ein Forst vocabulum Germanicæ originis, quod constat ex LL. Longob. *Lib. 1. tit. 21. in fin.* Capitul. Carolin. *Lib. 4. tit. 42. & 75.* Ita Dithmar. *Merseb. L. 3. Histor.* meminit Foresti inter Salam & Muldam fluvios.

6 Præpositus ejus Forestarius appellatur vulgo Forst-Meister/ Lindenbrog. *in Glossar.* Charta Pipini Regis Franciæ, Forestarios cum ipsorum mansibus i.e. custodes sylvarum, Carol. Du Fresne *ad hanc vocem,* qui & *in Jure* Saltuarii dicuntur, *l. 15. §. ult. ff. de Instr. Leg.*

7 Sylvas olim fuisse in magna æstimatione, ex eo liquet, quod veteres his custodiendis consules præficerent. Svet. *in Cæsare;* ab Optimatibus, *inquit,* datã operã fuisse, ut provinciæ futuris Consulibus sylvæ collesq; decernerentur.

8 Major etiam opera requiritur ad colendos agros, quam sylvas, ubi arbores sponte nascuntur. Hinc Cicero *Orat. 2. contra Rullum* refert proverbium: Luxuriosus est nepos, qui prius sylvas vendit, quam vineas, quasi sylva sit utilior, & ex illa quinta pars fructuum præstabatur pro vectigali, ex agris vero decima. Appian. *Lib. 1. Bell. Civ.*

Sylvarum soboles sunt arbores, vel 9
frutices radices habentes, modo hi non adeo teneres existant ut herbarum loco sint.

Hinc arbor non dicitur, quæ vel ra- 10
dices non concepit, vel id, quod ob teneritatem suam herbæ potius annumerari debet. Vid. *l. 3. & 4. ff. de arb.*
furtim cæs. Quamvis circa prius requi- 11
situm speciale quoddam in oleis locum habere videri possit, per *d. l. 3. §. 7.* Ubi stirpem oleæ arborem esse magis est, sive jam egerit radices, sive nondum. Recte enim glossa *ibidem* distingvit inter oleas translatas cum radicibus & virgas plantatas; illæ licet cum terra nondum coaluerint, tamen arborum numero habentur: Nam & si quis ex seminario *i. e.* stirpitus arborem transtulerit, eam, quamvis nondum comprehenderit terram, arborem tamen videri Pomponius probat *d. l. 3.* sufficit enim stirpem radices habere: Hæ autem, virgæ scil. antequam radices egerint, & nomen & naturam propriam retinent, licet olearum sint, *d. l.* Nec quoad posterius obstat *d. l. 55. §. 5. ff. d. Leg. III.* ubi scriptum est, herbulas etiam lignorum appellatione venire perinde ut radices; hoc enim ad legatum lignorum pertinet, quo nomine veniunt omnia, quæ comburendi gratia comparata sunt *d. l. 55. §. 5.*

Distingvuntur arbores *in Jure* varie 12
(I) In Fructiferas & Frugiferas, *l. 13. §. 4. ff. de Usufr. l. 16. §. 1. ff. quod vi aut clam.* Fructiferæ dicuntur, ex quibus fructus, nempe nuces, poma, glandes capiuntur *l. 7. §. 12. ff. solut. matr.* Frugiferæ vero sunt, ex quibus frugem h. e. vinum, oleum, pedamenta, cremia sive ligna tenuia, quæ ignem facile concipiunt, Columell. *l. 12. c. 9.* aliaque ligna quæ cædendo colligimus *l. 77. ff. de V. S.* Reliquæ arbores, quæ nec fructum nec frugem ferunt, infructiferæ dicuntur. Licet autem salicet & similes arbores steri-

ſteriles fructiferæ ſeu pomiferæ non ſint, non tamen infrugiferæ exiſtimandæ, niſi etiam cædi nequeant, nec ſoleant, aut cæſæ non repullulent, per *d. l. 77. ff. de V. S. l. 16. §. 1. ff. quod vi aut clam.* Gœdd. *d. l. 77.*

13 (II.) In cæduas & non cæduas ſive inciduas. Cæduæ dicuntur (1) quæ in hoc habentur ut cædantur *l. 30. ff. de V. S.* (2) Quæ maturæ ſunt. Ruin. *Conſ. 80. n. 2.* (3) quæ cum ſucciſæ ſunt, rurſus ex ſtirpibus vel radicibus renaſcuntur, ſive ab eodem ſtipite ſive ex ſtirpibus: ut ſalix, arundo, cornus, fraxinus, quercus, laurus, betula, ſambucus, populus, multæque id genus ſpecies. Alciat. *de V. S. d. l. 10. ff de V. S.* Aret. *in l. divortio §. ſi fundum. col. 2. in pr. ff. ſolut. matrim.* Tiraquell. *de Retract. Conven. §. 3. gl. 2.* Mantica *de Tacit. & Ambiguis Convent. Tom. 2. l. 22. tit. 29. num. 31.* Pro cæduis arboribus (4) & gremiales habentur. *l. 7. §. 12. ff. ſolut. matrim.* Non cæduæ arbores ſive inciduæ, uti Statio *VI. Thebaid. 19.* dicuntur, ſunt, quarum contraria ratio eſt.

14 (III.) Arbores ſunt vel Majores, vel Minores. *l. 11 ff. de Uſufruct.* Ubi illæ, grandiores ſcilicet, non cæduis annumerantur, ideo quod arbores annoſæ, ſublimes & craſſæ, cum exciſæ aut everſæ ſunt, recreſcere & in priſtinum reſtitui non poſſunt. Gail. 2. *Obſ. 67. n. 8.* Putat tamen Frider. Mindan. arbores juvenculas bonam ſpem de ſe præbentes non minus ſacras eſſe debere, quam annoſas & grandiores, *Lib. 2. de Mandatis c. 40. n. 2.* imo & grandiorum arborum uſumfructum eſſe poſſe ita, ut ligna inde ad pedamenta & palos, vel ad vendendum ſumere liceat. *d. l.*

15 Quædam autem arbores, dum adhuc fundo cohærent, ob peculiarem aliquam qualitatem dominium privatorum cumprimis quoad facultatem ſuccidendi effugere, & quaſi juris publici eſſe videntur. Quædam iterum ob ſingularem rationem, ſeu jus alteri in iis quæſitum, ita comparatæ ſunt, ut peculiarem accipiant qualitatem, & quo ab aliis dignoſci queant, inciſa cruce vel alio ſigno, experientia teſte, notari ſolent, *e. gr.* arbores finales, Mahl- und Gräntz-Bäume / quæ ſæpe limites & terminos agrorum & territoriorum conſtituunt, ſubque pœna arbitraria *l. ult. §. ult. ff. de Term. mot.* & damni alteri contingentis reſtitutione *§. 6. Inſt. de off. jud. l. 4. §. 1. & ſeqq. ff. fin. reg.* excidere vel convertere prohibitæ ſunt. De jure Saxonico in eos, qui arbores finales excidunt, quæ pœna ſit poſita vid. Carpz. *P. 4. c. 38. Def. 10.* Land-R. *Lib. 2. Art. 28.* Oder häuet er Maal-Bäume. Quadantenus etiam referri huc poſſunt eæ arbores cæſæ, quibus in fluviis aquagia inſtruuntur & diſtribuuntur, vulgo Wehrbaum. Vid. Churfl. Sächſ. Mühlen-Ordnung.

16 Interdum flumina vel imbribus vel alio flumine admixto, aut ex pluribus cauſis tanta incrementa recipiunt, ut non ſolum ripam aggeremve lacerare, ſed & urbes ac villas obruere poſſint, atteſtante id notorietate. Sic è contrario flumina tempore quodam valde exareſcunt & diminuuntur, ut limi dividantur & terra piſceſque ſitiant. Ideo in ripa ſive margine plantari ſolent arbores, quibus iſtæ continentur & aggeres colligantur piſceſque obumbrentur. Has ergo arbores ob peculiarem hujusmodi qualitatem & favorem ſub pœna arbitraria, pro modo magnitudinis fluminis & inde metuendi periculi æſtimanda, excidere non licet. *l. 10. ff. de extr. crim. add.* Struv. *Synt. jur. Civ. Exercit. 48. th. 86.*

17 Hoc aſſerendum etiam venit de arboribus, quæ animi recreandi cauſa veluti umbræ aut ornatus gratia habentur, quas etiam ſuccidere prohibitum. Alciat. *in l. 30. ff. de V. S.* Solent namque ejusmodi virentes arbores fructum alias non ferentes recreationi & voluptati ſive amœnitati nec non & geſtationi deſtinari *l. 16. §. 1. Quod vi aut clam.* Ita videmus ſæpe locos amœniſſimis arboribus excultos, veluti die Tour a la Mode zu Haag in Holland / den ſchönen Spatziergang zu Bergen in Hennegau. Saur. *Theatr. urb.* item die ſehr groß ausgebreitete ſchöne Linde beym Churfl. Sächſ. Schloß Auguſtus-Burg / ſub

sub cujus umbraculo per multas & ultra ducentas mensas poni atque disponi posse, Serenissimosque Electores Saxoniæ sub ea prandisse pluries notum est. Ulyssem etiam lectum viventis arboris truncis inædificatum habuisse, constat ex *l. 9. §. 1. ff. de supellect. leg.* ac ibidem alleg. Homer. Quarum arborum fructum quendam capere, licet in amœnitate saltem consistentem, jurisprudentia judicat, propterea non tantum Domino, verum etiam usufructuario, si quidem ab alio quid vi aut clam in illis fiat, conceditur interdictū quod vi aut clam. *d. l. 16. §. 1. ff. quod vi aut clam*, cum tamen illud alias ratione arborum non frugiferarum saltem Domino detur. *dict. l.* Quadrat huc quod de Luco Daphnensi cupressis consito, de quo in descriptione Antiochiæ, urbis Syriæ, quæ Daphne vocatur, meminit alleg. Saur. *Theatr. urb.* & arbore Persea in Ægypto sancitum est. *Tit. C. de Cupress. ex Luc. Daphnens.* & Bruniem. *in eum.* Sicut & tandem sacra Biblia testantur, jam olim homines ex arborum amœnitate sub illis quiescentes prandentes &c. voluptatem cœpisse. 1. Reg. 13. v. 14. Iud. 6. v. 11. 1. Sam. 22. v. 6. nec non in voluptatem sui viridaria fevisse vel instituisse, *l. 17. §. 1. ff. si servit. vind.* ibique Gothof. *lit. y.*

18 Ita è contrario mortuos quoque sub arboribus voluptuosius quodammodo quiescere putaverunt, indeque sub quercubus sepelierunt. Gen. 35. *v. 8.* 1. Sam. 31. *ult.* qui mos postmodum eò pervenit, ut in locis ad sepeliendum electis vel cœmeteriis cupressos, (quæ arbores inprimis funestæ habebantur, fortasfis quod summus Sacerdos Onias in dicto Daphnensi luco, sylva alias amœnissima, proditus & enecatus fuerit) serere inciperent, Id. Gothofr. *ad L. 16. §. 1. ff. quod vi aut clam*, quasi qui vivus ex arborum amœnitate mundanum, ex eadem nunc cœleste gaudium perciperet, & ex viridario mundi in cœleste, quod respectu ad mundanum funestū dicitur, sit translatus. Tales arbores tanquam cœmeterii ornamentum & accessorium *V. L. 43. ff. de R. V.* sine dubio rebus religiosis, ut ipsum cœmeterium, ab illis gentibus annumeratæ & commercio hominum exemtæ fuere. *arg. §. 7. Inst. de R. D. l. 83. §. 5. ff. de verb. obl.*

Si quis vendidit fundum deductis ar- 19
boribus, an hujusmodi exceptione juvetur? quæri potest; & Negativa placet ob eam rationem, quod si quis vendiderit domum excepta superficie contractus vitietur in totum. Gloss. *in l. si pater 15. in verb. omnia ff. de Adopt.* Mantic. *de Tacit. & ambiguis convent. Lib. 4. Tit. 15. n. 38.*

Sed qui emit arborem, non intelligi- 20
tur emere solum, & quamvis arbor non possit tradi, nec dominium transferri absque solo, tamen venditio valet, & potest agi ad patientiam, quæ habetur loco traditionis. *l. Quintus 40. & ibi* Baldus *ff. de Act. Emt.* idemque Baldus *in Rubr. C. de Contrahend. Emt. in fin.*

Nec venditis cum fundo arboribus 21
intelliguntur vendita ibi ligna incisa, quia in venditione simpliciter facta ex natura venditionis non veniunt separata à solo tempore venditionis.

Nec vendita sylva cædua glans, quæ 22
ante incisionem sylvæ ceciderat, sed tantum illa, quæ in arboribus erat tempore incisionis, *l. 80. §. 2. ff. de Contract. Emt. vend.* Mozz. *de Contract. Tit. de Naturalib. Emtionis & vendit. n. 45. & 47.*

Quid vero si venditor excipit arbo- 23
rem in fundo, arbor vero exaruit & fuit incisa, deinde repullulavit, num ad emtorem an vero ad venditorem illa pertinet? Et distingvendum erit, cum arbor ratione fructuum fuit excepta, tunc etiam solum intelligitur exceptū & consequenter pullulationes & pedamenta, quæ sunt apta ad producendos fructus, sunt venditoris; sed si arbor habendorum lignorum causa fuit excepta; ad emtorem pertinet. Iason. *in l. si fundum n. 17. de Leg. 1.* Mantica *d. Lib. 4. tit. 15. n. 40.*

Si arbor vi fluminis in agrum meum 24
translata coaluerit, mea efficitur, *§. 21. Inst. de R. D. l. 7. §. 2. ff. de A. R. D.* Quod 25
& fit per implantationem: Arbor enim, quæ radices egit, semper solo cedit,

dit, ſive ſolum alienum ſit & planta propria, ſive ſolum proprium & planta aliena, §. 31. *Inſt. de R. D. d. l. 7. §. 13. ff. de A. R. D.* Quod adeo verum eſt, ut ſi vicini arbor ita terram Titii preſſerit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii arborem dicamus. Ratio enim non permittit, ut alterius arbor eſſe intelligatur, quàm cujus in fundum radices egerit, inquit Imperator *d. §. 31.* Quin imo ſi arbor poſita in alio coaluerit, poſtea autem rurſus eruta ſit, non ad priorem Dominum revertitur, nam credibile eſt, alio terræ alimento aliam factam *l. 26. §. 2. ff. de A. R. D.* Unde minus dubitandum eſt, cum ſurculus fœcundæ arboris in ſylveſtrem inſeritur, eam arboris Domino cedere. Arbores enim pars ſoli ſunt. Carpz. *P. 1. Conſt. 38. Def. 24. n. 34. & lib. 2. Reſp. 53. n. 30.*

26 Arbor autem prope confinium poſita, ſi etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit, *d. §. 31. Inſt. de Rer. div. & l. 7. §. 13. in fin. ff. de acquir. rer. dom.* non quidem pro indiviſo, ſed pro regione cujusque prædii, *l. 8. in pr. ff. eod.* adeo, ut cum ſucciſa ſit, ea quoque parte ſingulorum eſſe debeat, pro qua parte in fundo fuerat, ut poſtea tantam partem uterque in arbore habeat, quantam & in terra habebat. *l. 83. ff. pro ſocio.* Licet enim *in l. 6. §. 2. in fin. ff. Arbor. furt. cæſ.* dicatur, quod ſi vicini radicibus arbor alatur, tamen ejus ſit, in cujus fundo origo ejus fuerit. Hoc tamen locum tantum habet vel (1.) in arbore recenti, non in ea, quæ eſt juſtæ magnitudinis, cùm enim hæc poſcat radices ampliores in alendo fundo, plus habebit ille, in cujus prædio extendit majorem partem radicum pro arbitrio judicis, qui propterea debet accedere in rem præſentem & viſitare arborem cum ſcrutatione loci radicum, quam is, in cujus fundo planta erat enata, *d. l. 83. ibique* Gothofr. vel (2.) procedit in dubio, quia arbor præſumitur illius in cujus fundo habet ſtipitem, Ferrant. Gargia *Patrocin. 95.* & Hieron. de Monte *Tractat. de Finib. c. 3. & 5.* vel (3.) obtinet in arbore, quæ poteſt vivere ex ſolis radicibus, quæ ſunt in ſolo, unde ducit originem. Cæpoll. *Tract. de Serv. Urban. Præced. c. 85. n. 10. v.* Gloſſ. *ad d. l. 6. ff. arbor. furt. cæſ.*

Unus ex Dominis prædiorum convi- 27
cinorum non poteſt invito altero ſuccidere aut eradicare arborem, etiam pro ſua rata, arg. *l. 45. ff. de Furtis.* Coſta *de Quot. & Rata. qv. 46. n. 12.* niſi ageretur de communi ſylva cædua. Plot. *ad. l. 9. Cod. unde vi.* Nec licet vicino inci- 28
dere radices, quibus ſublatis interitus arboris contrahatur. Cæpoll. *d. loco n. 9.* Vid. Vin *d. §. 31.* & Schulz. *ibid.* Niſi 29
radices damnum vicino forte fundamento ædium inferant, tunc enim vel ipſam arborem, vel ejus radices, autoritate ſaltem judicis licebit incidere *l. 6. §. fin. Arb. furt. cæſ.* Philipp. *Uſu pract. Juſtit. l. 2. Ecl. 13. n 1.* Si vero vicino quis denunciaverit, ut tollat, & ipſe renuat, permittitur mihi Edicto Prætoris de arboribus cædendis, etiam autoritate non ſolum ramos & radices, ſed totam quoque arborem ſuccidere & ligna ſucciſa tollere *l. 1. §. 2. junct. §. 8. ff. de Arboribus cædend.* ibique Weſenbec. vid. Berlich. *p. 5. Concl. 52. n. 22. ſeqq.*

Cæterum arbor in Ripa foſſatorum 30
alicujus civitatis exiſtens ad eam pertinet. Alb. *Conſ. 16. vol. 1. in fin.* In ripa verò fluminis exiſtens illorum eſt, quorum prædiis adhæret. §. 4. *Inſtit. de Rerum diviſ.* Surdus *Conſ. 376. n. 5. vol. 3.*

Quoad fructus arboris vicini adver- 31
tendum; jure Civili Prætorem prohibere, ne Domino Fructus, qui in Vicini fundum ceciderunt, legenti etiam tertia die vis fiat, *l. un. ff. de glande legenda:* id autem hodie vix obſervari dicit Coler. *P. 1. Dec. 25.* Hahn. & Zæſ. *ad tit. ff. de Glande legenda.* Sane de jure Saxonico fructus ex ramis meorum arborum decidentes in fundum vicini ad illum pertinent, Land-R. *l. 2. art. 52.* Weichb. *art. 126.* Carpz. *P. 3. Conſt. 33. D. 25. n. 5.* Mechliniæ & Antwerpiæ propendentium fructuum ſemiſſem tantum vicino cedere, teſtis eſt Grœnew. *ad l. 1. ff. de Arbor. Cæd. & l. 1. ff. de Glande legenda.*

Etſi autem quilibet rei ſuæ modera- 32
tor & arbiter ſit. *l. in re mandata. 21. Cod.*

mandati. Non tamen ita arborem habere licet Domino, ut alteri iniqua
33 inde conditio inferatur. Si enim arbores in prædium urbanum impendentes vicinus tollere noluit, dominus urbani prædii eas poteſt incidere. *c.1.pr. & §. 3. & 6. ff. de Arbor. cæd.* Carpz.
34 *cit. loc. n. 5.* Si verò in prædium ruſticum impendeant, licet ramos ad quindecim pedes usque à terra coërcere, ne umbra arboris noceat prædio. *d. l. 1. §. 7.*

35 Quin imò nec poſſeſſor vel Dominus ſylvæ venatoriæ, qui alteri ſervitutem venandi debet, grandes & annoſas arbores cumulatim & magno numero una vice excidere & ad quæſtum ſuum transferre poteſt. Gail. *l. 2. obſ. 67.*

36 Quoniam etiam quotidie videmus arbores fructiferas, ut quercus, fagos &c. quaſi ſenio confectas, emori, hinc bono patrifamilias incumbit arboribus vel mortuis vel dejectis novas ſubſtituere, *l. 12. pr. de Uſufr. l. 9. §. 6. l. 18. eod.* Quod ſi negligens fuerit à Magiſtratu ob publicam utilitatem excitandus eſt, quod & in multis ordinationibus provincialibus ita ſancitum.

37 Videmus etiam integras ſylvas per Germaniam eſſe plantatas, qui modus plantandi arbores ſylveſtres deſcribitur in Electoris Saxon. Auguſti künſtlichem Obſt-Garten-Büchlein, *circa fin. ſub Menſ. Mart.* Vid. *Georgic. Curioſ.* Bar. à Hochberg. *L. 12. c. 2.* Incrementum enim ſylvarum omnibus modis promovendum, ut copia ferarum augeatur & vaticinium Philip. Melanchthonis impediatur, qui dixiſſe fertur, Tria mundo defutura aliquando, Ligna nempe, Bonam Monetam & Bonos Amicos. Keckerm. *Lib. 1. Polit. c. 21.* Abietes ajunt feliciter ſatu provenire. add. Latherus *de Cenſu L. 3. c. 6. n. 42.* Sic Batavi, Angli, Galli aliæque Nationes Superiorum juſſu vel permiſſu in terris Americæ ſeu Novi Orbis novas plantationes, Neue plantagien, ut vocant, inſtituere. Et quilibet Princeps ac Magiſtratus ſub pœna arbitraria ſubditis imperare poteſt, ut *v. g.* ligna, vites, arbores pomiferas &c. plantent & loca inculta, die öden und wüſten Felder, ad culturam redigant. Rectè enim obſervat Obrecht. *in Secret. Polit. p. 144.* Daß viel öde, unerbauete Wälder, Büſche, Hecken, Berge, Thäler und andere loca inculta verhanden, die ratione ſitus & naturæ cujusvis loci commodè & utiliter können ausgemuſtert, aufgebrochen, zu fruchtbaren Aeckern, Feldern, Wieſen, Matten, Gärten, Weinbergen und Fiſchereyen, auch in denſelben etwan Flecken, Dörffer, Meyer-Höfe, Melckereyen, Schäffereyen auf- und angerichtet werden. Sic Ordinatione Provinciali Saxo-Gothana injungitur ſubditis, ut arbores fructiferas plantent. *P. 2. Ord. provinc. c. 3. tit. 25.* Vom Baum-Pflantzen ita cavetur: Nachdem männiglichen bekant, wie ein nütze und fürträglich Ding es üm die Obſt-Bäume iſt, als wollen wir, daß ein ieder Unterthan in Städten, Flecken und Dörffern, welcher bequemen Raum in ſeinen Gütern, Feldern, Wieſen und Gärten, an Wegen und Graben oder Aeckern hat, jährlich eine Anzahl Obſt-Bäume, Weiden, Eſpen und andere Gehöltze ſetzen, darzu auch etwa Saffran pflantzen, Hopffen legen, und es in dem allen an ſeinem Fleiſſe ihnen ſelbſt zu gute nicht mangeln laſſen ſollen. Und auf daß ſolches unweigerlich gehalten werde; ſo ſollen zumahl in Dörffern die Schultheiſſen, Gerichts-Schöppen und Heimburgen hierauf fleißiges Acht haben und darbey ſeyn, auch bey der Gemeine anhalten, und ſie vermahnen, ſolchen zu geleben, und den Beamten oder eines ieden Orts Gerichts-Herrn jährlich auf einen gewiſſen Tag verzeichnet zu ſtellen, wenn und wie viel Obſt-Bäume geſetzt und gepflantzet ſeyn, und da einer oder mehr in demſelben Jahr nichts gepflantzet oder gepfropffet hätte, da er es doch der Gelegenheit ſeiner Güter nach wol zu thun gehabt, derſelben ſoll ein ieder, ſo manches Jahr es geſchiehet, einen Gülden zur Straffe geben. Quod & in Ducatu Würtenbergico, multisque aliis per Germaniam locis ita ſervatur. Speidel. *in ſpec. vocab.* Garten.

Sylva autem eſt vel cædua vel paſcua. 38
Sylva cædua eſt, quæ in hoc habetur

ut

ut cædatur, & ſucciſa ex ſtirpibus radicibusque repullulet ac renaſcatur; paſcua ſylva eſt, quæ paſcuis pecudum & ferarum deſtinata eſt. *l.30.ff. de V.S.* Pruckm. *Vol.3. Reſp. 49.n.16.*

39 In Sylvis potisſimum conſideratur jus Foreſti & jus venandi, Forſt- und Wild-Bahn, ita ut jus Foreſti ſit totum integrale ex banno ſylveſtri & aliis juribus conſtitutum. Bidenbach. *quæſt. Nob. 15.* Meichſn. *Lib. 2. Tom. 2. Deciſ. 2.* Differunt enim in multis, venatio tantum capturam ferarum, jus Foreſti verò inſuper alia jura maximi momenti in ſe comprehendit, quæ differentia etiam in aulis Principum perſpicienda ex diverſis officiis des Forſtmeiſters, cui incumbit proſpicere, ne ſylvæ devaſtentur, und Jägermeiſters, cujus officium eſt ea inſtruere & ordinare, quæ venationi conveniunt. Proinde plus habet, cui Foreſtum, quam cui venatio eſt conceſſa. Non tantum enim jus habet occupandi feras, ſed & præcipiendi circa venationem, lignationem, ſaginationem porcorum, confectionem picis &c. Quia verò hæc materia nimis ampla, de venatione & aucupio *duobus ſequentibus*, de cæteris verò juribus ad ſylvas & jus Foreſti pertinentibus, in *hoc Capitulo* agetur.

40 Jus itaque Foreſti in lata hac ſignificatione rectè Regalibus accenſetur. Beſold. *de Majeſtat. fol.177.* & in conceſſione Princeps die Förſtliche Obrigkeit und hohe Wild-Bahn ſemper ſibi reſervare præſumitur. Coburg. Land-Ordnung. *Tit. 29. circa fin.* ſuperioritatique territoriali ſemper ſupremum jus Foreſti uſu Germaniæ conjunctum eſſe tradit Knipſchild *de Civitat. Imper. L. 2. c. 7. n. 4.* Knich. *de Saxon. non provocand. jur. verb. ducum c.5. n.196.* Eſtque hæc Superioritas Foreſtalis trimembris; ut ſcil. (1) contineat jus ordinandi & Leges condendi de Sylvis & venationibus, die Förſtliche Hoheit. (2) Ipſum jus venandi cum excluſione aliorum, die Wild-Bahn. (3) Jurisdictionem Foreſtalem, Forſt- oder Jagt-Gericht, ſeu Facultatem cognoſcendi negotia Foreſtalia & vindicandi delicta circa venationes & ſylvas contra LL. Foreſtales commiſſa: Non enim ulterius ſe extendit hæc jurisdictio per ſylvam, niſi qua circa ſylvam vel venationem peccatum: Si enim alias homicidium in ſylva commiſſum, inquiſitio ad jurisdictionem Foreſtalem non pertinet.

Jurisdictio verò Foreſtalis cum jure venandi non ſemper conjuncta eſt. 41 Ubi namque Nobilis aliquis de ſylva quadam una cum jure venandi feras etiam majores inveſtitus, jurisdictionem Foreſtalem ipſi quoque competere, non dubitandum, ita ut libere ſaltuarios conſtituere & delinquentes circa ſylvas & feras beſtias punire poſſit, ſi alioqui mero imperio gaudeat. Principi tamen ſalva manet Superioritas Foreſtalis, ita ut, ſi nobilis jure ſibi conceſſo præcipuè in nimia arborum exciſione abutatur, privationem ſui juris aut aliam pœnam ſentiat. Quod ſi vero ſylva ad Nobilem non pertineat, ſed ſolo jure venandi gaudeat, Foreſtalis jurisdictio ipſi non competet, niſi hanc ipſi conceſſam eſſe appareat, wenn er mit dem Jagt- und Forſt-Recht belehnet wird. Et inde evenire poteſt, ut alter habeat jus Foreſti, alter jus venandi. Knipſchild. *de Civit. Imperial. l. 2. c. 7. n. 17. & 70.* Ruland. *de Commiſſar. P. 4. l. 2. cap. 1.* Idem eſt, ſi nobilis quidam de ſylva cum jure venandi inveſtitus, ſed feras majores ſibi reſervavit Princeps, quo caſu jus Foreſti ſeu facultas diſponendi de ſylva & cædendi pro lubitu ligna non eſt penes Nobilem, ſed Principis conſenſu opus, quia intereſt, ne arborum frugiferarum exciſione ſubtrahatur pabulum feris; quamobrem & hoc caſu jurisdictio Foreſtalis ad Principem pertinebit. Conf. de hac materia Noë Meurer im Jagt- und Forſt-Recht. Dn. Fritſch. in *corpor. Jur. Venatorii* Dn. Stryck. *in uſu modern. Pandect. Tit. de jurisd. §. 16. & 17.*

Ille igitur, cui jus Foreſti competit, 42 poteſtatem habet ferendi Leges Sylveſtres & mandata circa res foreſtales, transgreſſoresque puniendi, Forſt- und Jagt-Ordnungen zu publiciren, und die Verbrecher derſelben zu ſtraffen, adeo-

que venatores contra prohibitionem venantes Wildpret-Schützen oder Diebe criminaliter punire potest, uno namque dato competunt etiam ea, sine quibus illud conservari nequit. At concessa jurisdictione Forestali non statim jurisdictio circa res & causas alias concessa intelligitur. *arg. l. ult. C. de jurisd. omn. jud.* ubi notatur, quod jurisdictio concessa habenti certam administrationem vel negotiationem exerceri solummodo possit in illis causis & quæstionibus, quæ ad istam negotiationem pertinent. E contrario concesso mero imperio non Forestalis jurisdictio concessa intelligitur, cum sint diversa ac separata, habeantque suas proprias & discretas differentias essentiales, & sic una non probata non sequitur & aliam probatam non esse. Mynsing. *Resp. 16. n. 46. & 37.* Moz. *de jure venand. c. 1. n. 5.*

43 Vi etiam juris Forestalis potest quis statuere circa lignationem vel boscationem, ne nimia cæsione & eradicatione arborum sylvæ vastentur in detrimentum publicum, vel in præjudicium ejus, qui jus venandi vel aliam servitutem habet. Interest enim Reipubl. ne materiæ desint ædificiorum, navigiorum & similium, quibus usus humanus carere non potest. Accedit, quod absque sylvarum subsidio publicus civitatum adspectus publicumque decus tandem deformetur, tectaque & ædificia omnia corruere necesse sit & nihil ædificari queat contra *l. 2. & tot. tit. c. de Ædif. priv. & tot. tit. de Oper. publ. eod.* Dn. Seckend. Teutscher Fürsten-Staat *P. 3. c. 3.* Ordin. Forest. Gothan. *c. 2. tit.* Von Holtzungs-Gerechtigkeit §. 4. ubi cavetur: Diejenigen, die Gerechtigkeit von Holtz in Wäldern haben, es sey an waßerley Gattung es wolle, sollen sich keiner selbst eigenen Anweisung unterfangen, sondern derselben von den Beampten, Forstmeistern und Ober-Knechten gewarten.

44 Pariter nec dominus sylvæ venatoriæ, quæ alteri servitutem venandi debet, grandes & annosas arbores cumulatim & magno numero una vice excidere & ad quæstum suum transferre potest, quia hoc fraudi & damno esset alteri servitutem venandi habenti: atque nemo propria autoritate servitutem rectè constitutam deteriorem facere potest. *l. 20. §. 4. ff. de Servit. Urban. præd. l. 13. §. 1. ff. de Servit. rustic. Præd.* Et contra dominum sylvæ tale quid attentantem in Camera Mandata sine clausula decerni tradit Gail. *L. 2. Obs. 67.*

Porrò minus dubitationis habet dominum sylvæ venatoriæ totam sylvam radicitus & stirpitus evertere, aratrum inducere, & inverso cespite arborum radices necare, adeoque ex sylva agrum facere non posse, quia hoc pacto tota forma mutaretur servitusque venandi fieret inutilis *l. 3. §. reficere ff. de Itin. actuque priv.* Cæpoll. *de Servit. rust. præd. cap. 9. n. 40.* 45

Ne autem domino sylvæ omnis utilitas, quæ quandoque in sola lignatione consistit, auferatur, concessum illi erit ligna cædere ad usum ædificiorum vel ob aliam necessitatem commodi sui gratia aliis vendere, dummodo moderatè hoc fiat more majorum, & secundum consuetudinem antiquitus observatam, ne officiat servituti venandi. *l. 10. cum sequ. de usufr.* 46

E diverso verò is, qui in quasi possessione juris venandi est, omnia poterit in sylva, quæ venationem habet, per quæ venatio feracior efficitur & adjuvatur. Unde folia arida, quæ ex arboribus ceciderunt, incendere, ut gramen & reliqua pascua melius inque majori copia bestiis crescant, arbores ætate tempestateque corruptas, ita ut exaruerint, removere, ne hinc pascuis detrimentum inferatur, & si quæ fuerint alia, ei fas erit. *arg. l. 10. ff. de Servit. l. 20. §. 1. ff. de Servit. præd. urban.* Pruckm. *de Venat. c. 7. n. 8.* 47

Legibus sylvestribus etiam quandoque usufructuariis modus præscribitur, quemadmodum lignationem in sylva usufructuarii exercere debeant, ea etenim ita ab usufructuario utendum, uti diligenti patrifamilias convenit. *l. 9. pr. l. 13. §. 4. & 5. de Usufr.* Tales Usufructuarii sylvæ parochialis, des Pfarr-Hofes, sunt pastores Ecclesiæ, de quibus non rarò audiuntur querelæ, quod cædendo ligna modum excedere ac syl- 48

vas

vas devaſtare ſoleant. Churfürſtl. Sächſ. Landes-Ordn. *tit. 31.* §. Item in Erledigung der Landes-Gebrechen von Conſiſtorial-Sachen. §. *28. ib.* Die Pfarrer und Schuldiener ſollen nicht ihres Gefallens Holtz hauen, ſondern mit Vorwiſſen der Lehn- und Erb-Gerichts-Herrn, oder in Mangelung derſelben in Beyſeyn des Richters und der Kirch-Väter nothdürfftig Feuers- oder Bau-Holtz anweiſen, und ferner nichts bauen laſſen, noch iemand anders etwas darinnen zu verſtatten, damit die Succeſſores auch ſo viel Holtz finden und haben mögen, wie die ietzigen Beſitzer bekommen. In decreto ſynodali §. Die Pfarr-Höltzer jubentur paſtores Eccleſiæ das Holtz pfleglich zu halten, und nicht eignen Gefallens daraus zu hauen, da die Pfarrer kein eigen Pfarr-Holtz haben, oder in demſelben ſich der Nothdurfft nicht erholen können, die Gemeine aber hingegen Holtz hätte, ſo ſollen ſie dem Pfarrer ſein Abtheil, und ſo viel als einer aus der Gemeine bekömmt, auch ohne Entgelt folgen laſſen.

49 Mulier quæ etiam eſt uſufructuaria in dotalitio, ſi certus lignandi modus ipſi in pactis dotalibus præſcriptus non eſt, de jure communi videndum, an ſylva cædua ſit, an non? Illo caſu, cum ligna ſucciſa denuò ex ſtirpe renaſcantur, ſylvam iſtam fructuaria ſuccidere poteſt, pro more boni patrisfam. toties, quoties rami, virgulta, arbuſtave mediocri vel ſaltem conſueta quantitate ſunt renata, eaque non modo pro focis exſtruendis aliisque villæ neceſſitatibus adhibere, ſed & vendere *l. 9. §. 7. l. 9. l. 48. §. 1. de Uſufr.* Hoc autem caſu ſi ſylva non ſit cædua, puta ſi grandes ſint arbores, eas ſuccidere regulariter non licet, niſi quæ tempeſtate fuerint ejectæ aut evulſæ, modo alia ligna ad uſum neceſſarium non deficiant. Henelius *de jur. dotal. l. 8. §. 5.* Idem dicendum eſt de ſylva, quæ animi recreandi cauſa veluti umbræ aut ornatus gratia habetur, & hanc cæduam non eſſe, cum in eum uſum non haberetur ut cæderetur, cenſet Alciatus *in l. 30. ff. de V. S.* Plura de hac materia tradit Myler. *in Gamol. c. 11. n. 5.* Limitatur tamen hæc aſſertio de ſylva non cædua non utendo nec cædendo eatenus, quatenus & in quantum vidua dotaria ad vineæ vel horti refectionem pro pedamentis, i. e. muniminibus & palis, quibus vitis caduca fulcitur, arbores ex ſylva non cædua inſumere neceſſe habet *per. l. 10. ff. de Uſufr.* Aut quantum materiæ ſeu arborum excelſarum ad refectionem prædii ſeu villæ ſuccidere velit. Cæpoll. *de Servit. Ruſt. præd. c. 22. n. 9.* Quemadmodum quoque ad hunc finem & calcem coquere, & arenam fodere aliudve quidpiam ædificio neceſſarium ſumere licet, ſicuti Ulpiano æquum viſum fuit *in l. 12. pr. ff. dict. tit.* Unde Doctores communiter inferunt, quod verbum pedamenta ad omnem reparandi neceſſitatem ſive in vinea ſive in villa referatur. *arg. l. 6. ff. de S. R. P.* Myler. *d. l.* Quoad jus Saxonicum vid. ſententia ſpeculo Saxonico *ſub Tit.* Vom Leibgeding ſubjuncta, quæ hæc eſt: Doch mag die Wittbe Brenn-Holtz zu ihrer Nothdurfft, zu Feuer-Werck und auch zu verkauffen wol laſſen abhauen, und darmit als mit andern gewöhnlichen Nutzungen ihres Leibgedings ihren Frommen ſchaffen, alſo daß ſolches ohne Verwüſtung des Gutes geſchehe, und ſie ſich darmit halte als ein ieglicher fleißiger Haußwirth in ſeinen Lehn-Gütern ſich zu halten pflegt. Aber Bauholtz mag ſie nicht mehr, denn zu nothdürfftigen Gebäuen des Gutes abhauen und fällen laſſen, und ob daſelbſt nichts anders, denn Bau-Holtz und alſo nicht bäuig Niederholtz oder Brennholtz wäre, ſo möchte ſie deſſelben Bauholtz zu ihrem Vorwerck und alſo zu ihrer Nothdurfft, inmaßen ihr voriger Haußwirth gethan, wol brauchen, aber deſſelbigen nicht verkauffen noch verkauffen laſſen. Dn. Fritſch. *de jur. Boſcand. Memb. 3. n. 4.*

Pariter nec Uſufructuarius vel Em- 50
phyteuta ſylvam exſtirpare, & vineam vel agrum ex ea facere poterit, etiamſi hoc Domino utile foret, quia hac ratione forma rei mutaretur, *l. fin. ff. de uſu & habit.* Delcaſtillo *de Uſufr. c. 25. n. 11.*

Quamvis etiam Vaſallo in ſylva Feu- 51

dali plenisſimus uſus, qui utili Domino congruit, conceſſus eſt: attamen obſtrictus eſt ſylva civiliter uti, ne ea penitus exſcindatur aut devaſtetur, atque ita proprietas imminuatur. Struv. *Syntag. jur. Feud. c. 6. aph. 11.* Churfl. Brandenb. Holtz-Ordnung *Cap. 1.* §. Es soll auch.

52 Quandoque etiam eradicatio arborum à domino Foreſti permittitur, & in recompenſam detrimenti, quod venationi per arborum eradicationem accidit, ex iſtis agris noviter confectis decima ſumitur, die zehende Garbe, quam Forſt- oder Stock-Garbe, vocant.

53 Legibus porrò Foreſtalibus tempus & modus ponitur, quemadmodum lignatio fieri à ſubditis debeat. Hinc in nonnullis locis præcipitur, arbores præſertim ad reparationem ædificiorum aptas poſt 24. Octobr. quando Sol Scorpionis Signum ingreditur, & tunc usque ad finem Februarii Luna decreſcente, vel in Februario tribus aut quatuor diebus poſt Novilunium ſuccidere, ligna verò ad comburendum usque ad tempus Maji licet cædere, nam ſi poſtea cædantur, non poſſunt propter calorem Solis rurſus virgulta agere.

54 Dein etiam diſponitur, ut in quovis jugero certa quantitas arborum præſtantiorum & fructiferarum, ut quercuum, fagorum, picearum aut arborum ſectilium, relinquatur, daß auf einem ieden Acker-Holtz eine gewisse Anzahl Laaß-Reiser gelassen werden. In Bavaria Saltuarii curare debent, ut ſemper ad 50. paſſus talis arbor relinquatur. Bäyerische Forst-Ordnung. *Art. 19.* In ordin. Foreſt. Würtenb. *P. 2.* cautum, ut ejusmodi arbores, quæ ibi dicuntur Bau-raitel, ut plurimum in quovis jugero relinquantur ſedecim.

55 Similiter non permittitur, arbores propter viſca, nidos vel martes offendere: aut pro aqua in Majo betulas terebrare. Krayſſer. *ad dictam Ordinationem Foreſtalem Bavar. art. 21.*

56 Arbores porrò ſi cædantur, tunc trunci earum à terra ultra ſpacium unius pedis non relinquantur, nam ſi truncus nimis ſit altus, is per longum tempus non putreſcit, ex quo arbores aliæ, quæ ſucceſsivè creſcunt impediuntur. Pallad. *lib. 21. c. 15.*

Ad jurisdictionem Foreſtalem etiam pertinet prohibere, ne folia arborum acutis inſtrumentis, eiserne Rechen oder Schauffeln colligantur; in nonnullis locis plane prohibitum folia colligere, ne arbuſculæ adoleſcentes tempore nivium pereant, ut ne à feris aliisque animalibus devorentur, ſicque melius in ſalvo conſerventur. 57

Item ſi ſylva ſit paſcua, non licitum in iis locis, ubi cæſura nova facta eſt, quatuor, quinque vel ſex annorum ſpatio pecora paſcere, die jungen Gehäue müssen gewisse Zeit biß auf das vierdte fünffte Laub geschonet werden. Joh Faber *Inſt. de Leg. Fuſ. Canin. tollend.* Documenta Fronsbergische Succeſsion die Herrschafft Mundeheim betreffend, *n. 24. p. 7.* Wald-Ordnung Imp. Ferdin. I. de Anno 1557. die Forder Oesterreichischen Lande betreffend §. Derowegen soll. *Tit.* das Vieh in die jungen Schläge nicht zu treiben, die Heynungen der jungen gehen und die in solchen verbothenen Häuen gegraset und Schaden zugefügt, oder mit Axt und Popen darinnen gangen abzustraffen. Gilman. *Dec. 38. Lib. 2. n. 10.* 58

Capras verò in ſylvis paſcere plane prohibitum. Ord. Foreſt. Ducat. Neoburg. *P. 9. A. 4.* Capræ namque ſummitates & cortices arbuſcularum carpunt, ut amplius creſcere nequeant. vid. *ſupra Lib. II Cap. de Capris.* 59

Vi jurisdictionis Foreſtalis etiam menſura conſtituitur Orgyarum Klaffter- und Malter-Maaß. Orgya autem in Saxonia Electorali continet in altitudine & latitudine ſex pedes Norimbergenſes, ſimulque definitur longitudo & craſsities lignorum ad ædificationem, ſectionem & combuſtionem inſervientium. Nach Churfl. Sächß. Holtzkauff hält ein klein Sechzig 60. Schock, ein Schock aber 60. Scheit, deren jedes nach Unterschied der Oerter 3. 7. auch wohl 12. Viertel Nürnberger Ellen lang ist, Sechzig kleine Sechzig aber halten ein groß Sechzig. Fürstl. Sächß. Weimarische 60

sche Forst-Ordn. *Punct. 3. c. 3.* die Scheite in allem unsern Gehöltz, so in die Klaffter geschlagen werden, sollen zwo Ellen lang, und die Klaffter 3. Ellen hoch und weit gemacht werden auf die Maaße, wie bißhero bräuchlich gewesen, Vid. *Tab.* der Maaße apud Fritsch. It. Churfl. Brand. Holtz-Ordn. *in fin.*

61 Quia etiam à picariis & carbonariis von Pech- und Kohl-Brennern magna pars lignorum consumitur & sylvæ divastantur, publicè interest, ut ipsis in ordinationibus Forestalibus certa norma præscribatur, ne ex defectu ligni Respubl. detrimentum capiat. Hinc arbores fructiferas & proceras succidere prohibentur, & arbores infructiferas & ætate collapsas ipsis prius vendendas esse statuit Kraysser *ad Ordin. Forest. Bavar. Art. 52.*

62 Collectio etiam absque licentia picis ex resina, quæ frequenter ex arboribus præsertim ex abietibus & pinubus manare solet, conficitur, haud permittitur, Resinam enim, das Hartz, animam esse arborum tradit Theophr. Paracelsus, *de Natura Rer. l. 4.* Et quia collectores resinæ multas arbores lacerant atque devastant, merito ex sylvis arcentur.

Quia etiam per ignem maxima quandoque vastantur nemora. Dominus Foresti omnem curam adhibere debet, ut ejusmodi evitentur incendia, hinc in Electoratu Brandenb. in Ordinatione Forestali Electoris Georg. Wilhelm. *de Anno 1622. cap. 20.* optimè cautum: Es soll auch hinführo keines auf Unsern Heiden, auf fliessenden Wassern, Seen oder Teichen mit brennendem Feuer fischen oder krebsen zu gehen oder sonsten zu anderem Behuf Feuer auf den Heiden zu machen oder Feuer-Eisen bey sich zu tragen verstattet werden, besondern hiermit solch fischen gäntzlich abgeschaffet seyn, wo aber einer darüber befunden wird, der Feuer bey sich hätte, ob er gleich keinen Schaden gethan, soll er dem welcher ihn betrifft 2. Thl. zur Straffe zu geben schuldig seyn, oder aber sonsten nach Gelegenheit der Fälle am Leibe gestraffet werden: *& cap. 21. in fin.* Und weil insonderheit hiebevor die Hirten so wohl in denen Heiden als auch auf den Feldern in die Bäume Feuer gemachet, daraus großer Schaden entstanden, so sol ihnen solches nunmehr bey 20. Thl. Strafe gäntzlich verbothen seyn, auch, da ihr Vermögen so hoch sich nicht erstrecket die Straffe zu erlegen, an dem Leibe gestraffet werden, Item *prædict.* Ord. Brandenb. *cap. 22.* So sollen auch die Zeidler, so auf unsere Heiden zeidlen, kein Feuer ausserhalb der zugedeckten Töpffe auf und von den Heiden führen, noch in den Heiden liegen lassen, damit ihres Feuers halber uns kein Schaden wiederfahre. Würde aber hierüber einer befunden und betroffen der Feuer ausserhalb des Topffes unterm Baum liegen liesse, obs gleich keinen Schaden thäte, der sol uns zur Straffe 2. Thl. verfallen seyn, davon dem Heide-Reuter, oder demjenigen der ihn betrifft, der 4te Pfennig zukommen; Und zu mehrer Verhütung Feuers-Gefahr wollen wir hinführo nicht gestatten, daß die Theerbrenner und Kohlschwehler ihre Ofen in den Heiden noch nahe an den Dörffern gelegen haben sollen, sondern unsere Jäger-Meister, Förster und Ambtschreiber sollen sie damit an geraume Oerter und ausser der Wildfuhren und Heiden weisen.

Potestas decutiendæ & legendæ glandis optimo jure ad Dominum sylvæ pertinet, sunt enim fructus sylvæ, Gail. *Lib. 2. Obs. 68. princ.* 63

Hinc etiam Dominus Foresti in quibusdam locis tempus definire solet, quando porci ad saginandum in sylvam sint immittendi, & ratio suadet glandes non nisi maturas decuti & legi debere, quod ut videmus etiam in aliis fructibus observatur. Alias si fructus immaturos colligere vellemus, eos potius malitiosè perdere diceremur, cum tamen Deus omnia fecerit propter se i. e. bonitatem suam, ut iis fruamur. Prov. *XVI. 4.* Ita in tali casu Senatus Aulicus Electoralis, in causa der Grund-Herren zu Bodemer Hohen und Neuen Roda contra den Verwalter des Vorwercks Blesern decrevit *Dresd. d. 8. Jul. 1598.* Und zwar, so viel die Mastung insonderheit anlanget, soll zuförderst vor Michaelis jährlichen durch den Hauptmann und 64

Schöf-

Schösser zu Wittenberg, oder wen wir hierzu verordnen, was für Mastung uff gedachten Hufen vorhanden, besichtiget und darnach ein Anschlag auf die gantze Summa der Schweine gemacht, und folgends eine solche Ordnung angerichtet werden, daß wo das Vorwerck Blesern 2. Schweine halten könte, gedachte Wittenberger und welche Hufen uf vorbenanten Marcken haben ein Schwein dargegen einzutreiben und zu mästen befugt seyn sollen, dabey denn auch unter den Huffenern die Austheilung pro rata ihrer derer Oerter habenden Hufen angeordnet, und das Eintreiben aus dem Vorwerck, und von gedachten Huffenern zugleich angefangen werden soll. Jedoch daß von beyden Theilen zu geschlossenen Zeiten, als von Walpurgis biß auf Michaelis, der Feldmarcken geschonet, und sonsten das Obst- und Eichel-Lesen gantz und gar abgeschaffet und eingestellet werde. Rectè hic statuitur dispositionem, quæ circa saginationem porcorum servanda sit, coram præfecto Principis, vel cui hoc negotium commissum, faciendam esse, *l. 7. §. 20. ff. de Leg. II.* aliàs facile discordia excitaretur. Præsentia verò judicis Ordinarii vel Commissarii Principis propterea requiritur, ut in communitate quoad decutiendas & legendas glandes omnia legitimo modo & sine fraude disponantur. Judicis enim autoritas omnem fraudis ac læsionis præsumtionem excludit. *C. præsentia. X. de renunciat.* In communitate autem id, quod major pars quoad decutiendas & legendas glandes præsente tamen Judice disposuerit, attendi debet, *l. 8. ff. de Pactis l. 1. in fin. ff. de Privil. Credit.* Krayffer. *ad Ordin. Forestal. Bavar. art. 8.* Vid. plura de hac materia supra. *Lib. 2. c. 16. de Porcis.*

65 Sylvam etiam sepimento cingere licere illi, cui jus Foresti competit, tradit Besold. *Vocab.* Forst, ac quamvis olim inter Assessores Cameræ Imperialis disceptatum fuerit, an illi, cui venatio in sylva competit, etiam cingendi sylvam vel sepem einen Hagen in sylva faciendi jus & potestatem habeat. Gail. *Lib. 2. Obs. 68. n. 7.* tamen tandem inter eos convenit & decisum est, jura illa esse diversa, & diversam considerationem & qualitatem habere, quemadmodum videre licet apud Joh. Thilmann. *in Syntagm. Dec. 3 vol. 2. in fin.*

Constitutio denique præfecti nemoris & Forestarii vel Saltuarii, des Forstmeisters und Försters, etiam ad jus Foresti pertinet, quibus incumbit prospicere, ne sylvæ devastentur, sed omnia illa fiant, quæ ad sylvarum utilitatem spectant. Antiquitus etiam saltuarios constitutos fuisse videre est apud Nehem. *c. II.* Ubi Nehemias Regem Artaxerxem rogavit, ut is pro vendendis sibi lignis Saltuario suo scriberet. 66

Pro Saltuariis meritò viri prudentes, honesti, sinceri & fideles constitui, & eorum fides seu sponsio recipi debet, quorum curæ etiam incumbit terminos sylvarum diligenter custodire, ne a vicinis moveantur. Hinc expedit, certo tempore fines sylvarum, præsentibus vicinis vel iis quorum interest, inspicere, lapides collapsos de novo reponere, & arbores terminales renovare, die Zeichen in denen Grä̈ntz-Bäumen verneuern. 67

Huc etiam referunt potestatem ædificandi domos pro Saltuariis in sylvis, Förster-Häuser zu bauen. Gail. *L. 2. Obs. 68.* 68

Ad jurisdictionem denique Forestalem referunt servitia venatoria, Frohn-Dienste, ohn welchen die Jagten nicht können verrichtet werden; als die Haltung der Hunde, die Führung der Netze, Garn und Hunde, und daß die in Gezirck der Förstlichen Obrigkeit gesessene Unterthanen zum Jagen zu helffen und zu dienen schuldig seyn sollen. Item Abschaffung spitziger Zäun, wie auch das Gebot die Hunde zu prügeln oder Klöppel anzulegen. Besold. *Vocab.* Förstliche Obrigkeit. Churfl. Brandenb. Holtz- und Jagt-Ordn. *Cap. I. & c. 14.* 69

Si aliquis habeat jus lignandi in alterius sylva pro sua familia, aucta ea jus cædendi ligna ultra modum antiquitus observatum non debet exerceri. *l. 12. C. de Servit. & Aqua.* Vide infra lepidum casum *in Cap. de Furnis.* 70

E con-

71 E converſo autem, ſi prædium ſerviens fortè per alluvionem fuerit auctum, & ipſa ſervitus lignandi ratione iſtius augmenti erit amplificata. Aymo Parmenſ. *de Alluv. L. 2. c. 16. n. 15.* Quam ſententiam amplexus Senatus Elect. Sax. Aulicus A. 1610. in cauſa concernente den Plaußnitzer Werder addito per alluvionem augmento, ex quo etiam ſervitus aucta contendebatur. Nec ſine ratione ſiquidem aucto per alluvionem fundo jus in eo nobis competens ſimul auctum cenſetur: veluti de jure pignoris apparet ex *l. ſi convenerit, §. ſi nuda ff. de pign. act. l. ſi fundum in pr. ff. de pignor.* Quemadmodum & jure reſoluto ſuper fundo etiam ſuper incremento videtur id extinctum. Et in ſpecie de Servitutibus probatur hoc ex *l. hoc jure. §. ſi aquam ff. de aqua quotid. & æſtiva.* ubi aucto prædio ſerviente per alluvionem ſervitus aquæductus dicitur augeri. Quod & de ſervitute perſonarum puta uſufructu aſſeritur, ut ſc. augeatur per incrementum latens *in l. item ſi fundi §. huic vicinus ff. de Uſufr.* Eoque facit, quod idem ſit judicium de augmento, quod eſt de toto, *l. ſi ex toto in pr. l. quod in rerum §. ſi quis ff. de Legat. l.* in quo augmentum rei legatæ ſequitur ipſum legatum. Hinc ſi jure ſimplicis locationis fundum quis poſſidet, eodem jure & alluvionis incrementum conſequi ipſum poſſe docet poſt Gloſſam Salycetus *in l. Legem. C. Locat. &* ſequitur eum Bapt. Aymus. *dict. c. 16. n. 18.* Nec quicquam iniquitatis hæc aſſertio ſapit, ſi penſitaverimus prædio per alluvionem deminuto vel flumine inundato ſervitutem etiam diminui vel plane extingui, prout de Uſufructu tradit Pomponius JCtus *in l. 23. ff. quib. mod. Uſusfr. amitt.* ibi: Si ager, cujus uſusfructus noſter ſit, flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur uſusfructus, cùm etiam ipſa proprietas eo caſu amittatur, idemque aſſerit Javolenus in *l. 24. §. 1. &* Ulpianus *in l. 10. §. agri ff. eod. tit.* Nec aliud de ſervitutibus realibus habendum. Nam ſi locus, per quem via, iter aut actus debetur, impetu fluminis fuerit occupatus, omnes cenſentur extinctæ ſervitutes, *l. ſi locus. 14. ff. quemadm. ſervit. amitt.* Bapt. Aym. *de Alluvion. L. 2. c. 23. n. 6.* Hoc ergo ſi verum in deminutione prædii, quidni inde in caſu augmenti ad ſervitutis amplificationem inferendum eſſet? quia commodum ſequitur eum, ad quem vice verſa pertinet incommodum. *arg. §. cum autem Inſt. de emt. vendit. l. 57. ff. de contr. emt. l. 1. C. de per. & commod. rei vend.* Carpz. *L. 1. Reſp. 45.*

Si ligna non ſufficiant Domino vel universitati, & ſimul ei, qui jus lignandi in aliena ſylva ex præſcriptione prætendit, tunc Dominus ſylvæ vel univerſitatis, contra quam præſcriptum fuit, merito præferri debet. Gabriel *Lib. 5. Commun. opin. de præſcrip. Concl. 1. n. 10.* Chaſſan. *in Conſuet. Burg. Rubr. 13. §. 2. n. 27.* qui ibidem ait, quod non valeat conſuetudo in jure lignandi, per quam Dominus admiſſo extraneo excludatur. Surd. *Deciſ. 236. n. 20.* qui, Etſi, inquit, conſuetudine vel præſcriptione homines unius caſtri vel villæ acquiſierint jus paſcendi vel incidendi ligna in alieno territorio vel prædio, tamen ſi Dominus territorii vel prædii indigeat paſcuis vel lignis, vel ea non ſufficiant pro uſu Domini, ceſſabit eo caſu præſcriptio, & ea non obſtante denegabitur jus paſcendi vel incidendi ligna. *C. Suggeſtum de Decim.* Supervenit enim ratio contrarii uſus. In hanc ſententiam etiam reſpondit Flamin. de Rubeis. *Conſ. 19. n. 121. & ſeq. n. 140. Vol. 1.* Arevedo *in Hiſpan. Conſtit. lib. 3. tit. 7. leg. 5. n. 6.* Fritſch. *de jure lignand. membr. 3. n. 6. & 7.* 72

Quæritur autem: Si quis jus lignandi ad comburendum in aliena ſylva obtineat, die Gerechtigkeit mit Brenn-Holtze ſich zu verſehen, an arbores ſanas & ad ædificationem aptas, die geſunde Bau-Stämme, cædere poſſit? Quod rectè negat Oettinger *de jure limitum c. 10. n. 34. per l. fructus 2. §. 12. ſolut. matrim. l. 55. §. 4. ff. de Leg. III.* Saltim igitur aridas arbores, emortuos truncos, ramos vi ventorum dejectos, abgeſtandene Storren, Windbrüche, dürre Aeſte cædere poteſt. Idem Oettinger. *in Not.* 73

Not. lit. d. notandum monet præjudicium Parlamenti Burdegallensis de An. 1535. quod usus sive fructus sylvæ cæduæ singulariter regulari debeat juxta mores boni patrisfamilias, ut saltem arida & ligna emortua ad comburendum colligantur; arboribus verò sanis, grandioribus, frugiferis, vel ad ædificandum aptioribus parcatur: & si quidem hisce uti ad trabes, ædificia, in vineam &c. necessitas postulet, ut parcissime ad usum necessarium solummodo cædantur, nequaquam verò ad vendendum. Pap. Arest. *Lib. 14. tit. Usage de bois n. 5.* Masver. *in Pract. Forens. tit. 13. de usufr. n. 1.*

74 Si sylva fuerit communis jus cædendi ligna secundum capita & personas civium vel rusticorum, non verò secundum quantitatem prædiorum, nach den Gütern competit. v. gr. Si salices communes, der Gemeinde Weiden cæduntur, & ligna secundum numerum incolarum distribuuntur. Berlich. *P. 2. Concl. 29. n. 20.*

75 In sylvas quoque debitoris, ut in alias prædiorum pertinentias, posse fieri immissionem & executionem, dubium non est, dummodo devastatio earum non fiat, daß die Gehöltze dadurch nicht verwüstet werden, Churfl. Gerichts-Ordn. *Cap.* Von der *Execut.* und Hülffe *39. vers.* und soll in den Hülffen sonderlich dahin gesehen. Mevius *Part. 6. Dec. 258.* Publicè enim interest sylvas non vastari, ut scilicet materia ad ædificationem suppetat, ideoque ob periculum, quod in mora versatur, & damnum irrecuperabile contra succidentem & devastantem sylvas etiam mandata inhibitoria sine clausula decerni possunt. Berlich. *P. 1. Concl. 81. n. 116.* Hinc sequitur, quod executio in sylvam non cæduam puta glandariam vel lucum fieri nequeat, *arg. l. 9. seq. ff. de usufr.* nec sylva immaturè & intempestivo tempore cædi possit, cum arbores hoc tempore cæsæ aut facile demoriantur, aut non facile renascantur, Gœd. *ad l. 30. ff. de V. S.* & annosæ & sublimes arbores magno numero una vice succisæ non possint hominis ætate pristinæ altitudini & utilitati restitui. Gail. *lib. 2. Obs. 67. n. 7.*

Quando cum pacto de retrovendendo venditum sit prædium, ad quod inter alia etiam pertineat sylva cædua, quæ ex more regionis non nisi decimo quoquo anno cæditur, & is annus, quo fit revenditio, qui forte est primus vel secundus à venditione, est postremus à postrema excisione hujus sylvæ, & ideò hoc anno excidi debet sylva, hoc sane casu fructus sylvæ cæduæ non dividuntur pro rata decem annorum tantùm, sed universum tempus illorum annorum habeatur pro uno anno, ita ut fructus pro rata hujus anni inter emtorem & venditorem sint divendendi. *per. l. 7. §. 6. 7. ff. solut. matrim.* Hartm. Pistor. *P. 1. qu. 24. n. 71* Berl. *P. 2. Consil. 2. n. 72.* 76

Sylva Cædua inter immobilia meritò reputatur, propterea quod solo cohæreat & pars fundi dicatur, quicquid tamen ibi cæsum & à solo separatum est, pro re mobili habetur. Ideoque defuncta uxore marito tanquam hæredi mobiliari defertur. Carpzov. *P. 3. Const. 24. Def. 2.* 77

Contra delinquentes in sylvas variæ actiones dantur, & quidem atque potissimum actio arborum furtim cæsarum, quæ est legitima, mixta in eum, qui arbores alienas clam & invito domino cædit, eum in finem prodita, ut damnum duplo sarciatur *l. 1. l. 3. ff. arbor. furt. cæsar.* Tabor. Racem. *ad hunc Tit. n. 33.* Quæ datur Domino sive directo sive utili *l. 5. §. ult. eod.* qui cæsionis tempore fuit Dominus *l. fin. eod.* quia hæc actio non ratione rei competit, sed ex delicto, qua cædens obligatur personæ ei cui damnum intulit. *d. l. fin. l. 56. de Oblig. & act.* Usufructuario utilis tantum competit *d. l. 5. §. 2. arg. l. 22. de Aqua & Aqua pulv. junct. l. 5. §. 3. ff. Arbor. furt. cæs.* Molina *tr. 2. de delict. disp. 699. n. 12.* contra cædentem *l. 7. §. 4. Arb. furt. cæs.* etiam colonum. *l. 9. eod.* Tabor. *cit. l. n. 37.* Non autem (1) adversus hæredes *l. 7. §. 6. ff. eod.* nec (2) adversus servum, qui sua voluntate à Domino neutiquam jussus arbores furtim 78

tim ceciderit, *l. 7. §. 5. ff. eod.* neque (3) adversus Dominum, qui non jussit, *d. l. 7. §. 5.* nec (4) adversus eum, qui radicitus evulsit vel exstirpavit, *d. l. 7. §. 2. eod.* Duplum autem, ad quod competit hæc actio, non est mera pœna. *l. 9. l. 6. §. fin. eod.* Tabor. *cit. l. n. 43.*

Datur & concurrit cum præcedenti contra cædentem Actio Legis Aquiliæ *l. 11. ff. Arbor. furt. cæs.* quando scil. arbores cæsæ sunt; Non autem concurrit sed sola competit, quando arbores radicitus evulsæ sunt: Evellens enim nec cecidisse, nec succidisse, nec subsecuisse propriè dici potest. *l. 7. §. 2. eod.* Vocabulum autem ruperit, quod *in l. 27. §. 5. ad Leg. Aquil.* reperitur, tàm latè patet, ut quamcunque corruptionem notet. Tabor. *cit. l. n. 21.* Ubi autem quis non solum evulserit vel ceciderit arborem, damni inferendi causa, sed lucri quoque faciendi proposito eam contrectaverit, furti actio contra delinquentem competit, *l. 8. §. 2. ff. arborum furtim cæsar.* ut & Furtiva condictio *arg. l. 5. & 7. pr. & §. 1 ff. de condict. furt.* Quæ sane differunt ab actione arborum furtim cæsarum; furtim namque cæsæ arbores videntur, quæ ignorante Domino cælandique ejus causa cæduntur. Nec esse hanc furti actionem scribit Pedius, cùm & sine furto fieri possit, ut quis arbores furtim cædat, prout dicitur *in l. 7. ff. eod.* Notandum tamen hic est, quod si fur decerpserit vel desecuerit fructus arborum maturos pendentes, condictio furtiva, quæ soli Domino competit *l. 1. ff. de Condict. furt.* proprietario, furti verò actio fructuario detur, cujus interfuit, fructus non fuisse ablatos. *l. arboribus. 12. §. 5. ff. de Usufructu.*

Datur quoque Actio vi bonorum raptorum, cum arbores per vim sciente Domino cæsæ fuerint, *d. l. 8. §. ult. Arb. furt. cæs.* Præterea actio ex LL. XII. Tabb. in delinquentes in arbores prodita fuit, ut quis in singulas arbores cæsas æris 25. asses luat. Jacob. Menoch. *de Arbitrar. jud. Quæst. l. 2. c. 6. c. 579. n. 2.* Berl. *p. 5. Concl. 52. n. 2.* Quarum actionum memoratarum una absumit alteram, ita tamen, ut una finita ad residuum, quod in priore non continebatur, consequendum reliquis pinguioribus experiri liceat. *l. 1. l. 11. ff. Arbor. furt. cæs.* Cujac. *l. 8. obs. 24.*

Cæterum illi, qui arbores & maximè vites ceciderunt, etiam tanquam latrones puniuntur. *l. 2. ff. Arb. furt. cæs.* adeoque & inquisitio & accusatio criminalis contra eos, qui hac ratione delinquunt, locum habet. Neque id nimis durum puto, (1.) enim particula Tanquam hoc loco improprietatem sive dissimilitudinem notat, non exæquationem. Severius enim omninò puniuntur latrones propriè sic dicti, qui viarum obsessores sunt. *l. 118. de V. S. l. 9. ex quibus. caus. maj. l. 28. §. 25. ff. de pœnis.* (2) Notandum, Latrones quandoque laxius vocari eos, qui prædas undequaque aucupantur, ut *in l. 3. §. 7. ff. de sepulch. viol. l. 21. ff. solut. matrim. l. 9. §. 4. Locati.* (3) Advertendum, quod pœna capitis hic non exprimatur, sed arbitrio judicis relicta videatur. *arg. l. 1. de jure delib.* Tabor. Racem. *ad Tit. Arbor. furt. cæs. n. 49.* qui fustigationis pœnam plerumque hic locum habere ex Carpz. & Argentræo asserit. Quamvis me non fugiat, nocturnos agrorum populatores latronum jure censeri, & ubi apprehensi fuerint digno illicò supplicio a privato quoque subjugari posse, *in l. C. Quando liceat unicuique sine judice se vindicare.* Dn. Wildvogel. *Dissert. de eo quod justum est circa arbor. c. 5.* Notandum & hic venit, circa delictum arborum furtim cæsarum Carolina Constitutione *Art. 168.* hic novi nihil constitutum esse. Lauterb. *Comp. jur. ad Tit. ff. arbor. furt. cæs. in fin.*

De jure Saxonico Electorali præ- 79
primis, quicunque nocendi non lucrandi animo ac petulanter arbores cædunt aliove modo inutiles reddunt, præter æstimationem arborum mulctam 30. solidorum i.e. 40. grossos Misenenses solvere debent, vel pro ratione circumstantiarum severiorem pœnam arbitrariam, puta carcerem, relegationem, imò pro modo delicti fustigationem sustinere coguntur. Land-R. *l. 2. Art. 28. Constit. Elector. 37. P. 4.* Carpz. *ad dict. constit. Def. 1.* & ita Scab. Lips. An. 1603.

Seynd der Gemeinde zu Meyschen 20. Satzweiden abgehauen, und in gehaltener Haußsuchung bey J. F. 16. Weiden, so dieses Jahr gesetzt und vier dreyjährig sind, befunden worden ꝛc. So ist gedachter J. F. seines gethanen Vorwendens ungeachtet vorbemeldter Gemeinde den Werth der abgehauenen Weiden auf Richterliche Ermäßigung zu bezahlen, und hierüber iede Weide mit 30. Schilling Pfennigen, das seynd 2. alte Schock, zu verbüssen schuldig. V. R. W. Severiori etiam pœna arbitraria delinquens plectendus est, si arbores fructiferæ, ut quercus, fagus, ficus, pomus, pyrus, castanea, vitis, tragende oder fruchtbare Bäume fuerint incisæ, ac ingens damnum datum fuerit; aut etiam reus mulctam triginta solidorum, & damni dati æstimationem ex inopia solvere nequiverit, permissum erit Judici pœnam graviorem puta carceris, relegationis vel etiam fustigationis decernere. *d. Const. 37. in pr. vers.* oder da sie. junct. *§. seq.* Ut sic arbitrio Judicis hac in re nihil derogatum existimem. Ita Scabini Lips. contra H. W. zu Gnandstein, Mens. Jul. 1609. *verba sent.* da H. W. geständig oder überwiesen, daß er Bernhard Heldorffen bey nächtlicher Weile aus lauter Muthwillen 95. Satz- oder Kopff-Weiden zu Grunde abgehauen: So wäre er dieselbe, vermöge Sächß. Rechte und der Churfürstl. Sächß. Constitution, gedachtem Heldorffen ihrem Werth nach zu bezahlen, und darzu iede mit 30. Schilling Pfennige, das sind 2. alte Schock, zu verbüssen schuldig, oder da er solchen Schaden nicht zu erstatten vermöchte, würde er gestalten Sachen nach, des Landes ewig billig verwiesen, V. R. W.

Qui vero lucrifaciendi causa arbores inscio fundi Domino cæsas furantur, pœna furti subjacent, *d. Const. 37. §.* und diejenigen. Carpz. *ad. dict. Constit. Def. 3.*

Ut nimiæ consumtioni lignorum obviaretur, artem nonnulli conati sunt excogitare, quam vocarunt Holtzsparer-Kunst. Circa annum enim 1557. in comitiis Ratisbonensibus apud Regiam Majestatem & ordines Imperii Fridericus Frömer Argentoratensis, Udalrici Kundtmann & Conradi Zwickmann liberi ac hæredes propter artem der Holtzsparer Kunst à se noviter inventam pro privilegio supplicaverunt, idque impetrarunt. Wehnerus *ad verba* Holtzspaar-Kunst, Holtz, Holtzung, ubi quoque circa finem ibidem testatur, se vidisse & aliud privilegium Cæsareum cum concessione armorum sive insigniorum Jeremiæ Neüner inventori der Holtzspaar-Kunst Augustano concessum. Sed ars ista videtur merum quid esse speculativum, & nihil in praxi seu de pane lucrando. Krayßer. *ad Art. 39. jur. Forest. Romano-Bavar.* 80

CAPUT XII.

DE VENATIONE.

SUMMARIA.

1. *Venatio juris Foresti pars.*
2. *Ultra sylvas se extendit.*
3. *Venatio jure Gentium olim omnibus permissa.*
4. *Quam postea Principes certis ex causis sibi vindicarunt.*
5. *Causæ probibitæ Venationis.*
6. *Venatio hodie Principibus ab Imperatore in feudum conceditur.*
7. *Jus venandi regalibus annumeratur.*
8. *Venatio Triplex.*
9. *Oppressiva quæ?*
10. *Arenaria quæ?*
11. *Saltuosa venatio quæ?*
12. *Quæ feræ spectent ad venationem superiorem?*

13. Quæ

13. *Quæ ad inferiorem?*
14. *Quæ ad mediam?*
15. *Si uni inferior alteri superior venatio competat, quilibet intra præscriptos terminos se continere debet.*
16. *Nisi alicui competat bannus superior vi jurisdictionis Forestalis.*
17. *Jus venandi Generaliter concessum comprehendit majus & minus.*
18. *Venatio ad ursos & apros olim concessa, hodie prohibita.*
19. *Venatorum genera olim quot fuerint?*
20. *Venatorum mentio in jure.*
21. *Protocynegi officium.*
22. *Carolimanni Regis Venatores.*
23. *Ministri artis venatoriæ nostri temporis.*
24. *Instrumenta Venatoria quæ?*
25. *Venatio contra leges venatorias non debet institui.*
26. *Quod nec jure Civili erat permissum.*
27. *Venatio quæ fit cum instrumento zonæ prohibita.*
28. *Potest & prohiberi venatio cum sclopeto.*
29. *Foveæ non nisi pro feris noxiis sunt faciendæ.*
30. *Si in eas aliud pecus inciderit, quid juris?*
31. *Retia non debent esse nimis arcta.*
32. *Prohibita est venatio quæ fit noctu & in magna nive, item funiculis & decipulis.*
33. *Concessa simpliciter venatione non censetur concessa illa, quæ fit sclopetis.*
34. *Potest quis habere jus venandi sclopetis vel canibus, non tamen pandendi zonas.*
35. *Prohibitum commodatis canibus & retibus venari.*
36. *Prohibitum* Hecken, Geheg, Gruben, und Sultzen zuzurichten.
37. *Præparatoria advenandum,* das Vorrichten, *non debent noctu fieri.*
38. *Prohibita venatio cum escis venenatis & sclopetis, quibus feræ se ipsas interficiunt.*
39. *Item quæ fit canibus currentibus, Chiens courrans.*
40. *Scriptores rei venatoriæ.*
41. *Venatoris officium secundum Augustinum.*
42. *Venatio debet fieri certis temporibus.*
43. *Venatio est prohibita eo tempore, quando animalia pariunt & fœtum nutriunt.*
44. *In Electoratu & Ducatibus Saxoniæ Venatio à tempore Quadragesimali usque ad Festum Bartholomæi vetita est.*
45. *Tempus venandi in Ducatu Megapolitano.*
46. *Cujuslibet feræ venationis tempus in Bavaria.*
47. *Ad Conservationem ferarum conducit etiam, ne tenelli cervi, apri, lepores apprehendantur.*
48. *Quibus & canes valde nocent.*
49. *Clericis venatio certo modo est prohibita.*
50. *Item & Rusticis.*
51. *Fera ab uno vulnerata, ab alio capta cujus efficiatur?*
52. *Usus hodiernus circa feram vulneratam.*
53. *Feram in sua sylva inventam non licet in alieno prosequi.*
54. Freye Bursche *quid sint?*
55. *An agros contra feras sepimento munire liceat?*
56. *Venatio non debet institui eo tempore, quo frugibus potest damnum inferri.*
57. Bestandt und Gnaden-Jagte *quæ?*
58. *Venationes precariæ in alterum transferri non possunt.*
59. *Possunt liberè revocari.*
60. *Venatio & Aucupium non ad proprietarium, sed usufructuarium spectat.*
61. *Non tamen potest usufructuarius servitutem juris venandi fundo imponere.*
62. *Quod nec Vasallo sine consensu Domini conceditur.*
63. *Prohibitum in fundo alieno venari.*
64. *Convenationes tamen permissæ.*
65. *Convenatio quid sit?*
66. *Asserens, sibi convenationem in alieno competere, id probare debet.*
67. *Convenatio an altero inscio vel invito exerceri possit?*
68. *Convenatio quomodo dividenda?*
69. *An quis mutuæ venationi renunciare possit?*
70. *An Princeps in subditorum suorum agris convenandi jus habeat?*
71 *An subditi ad operas in venatione præstandas possint cogi?*

72. *Animalia noxia omni tempore capere permissum.*
73. *Modo fiat cum consensu eorum ad quos venatio spectat.*
74. *Quid hac de re in Bavaria obtineat?*
75. *Si Princeps persecutionem luporum instituerit, an subditi Nobilium etiam inservire debeant?*
76 *Si quis capiat lupam prægnantem, an debeat habere unum vel plura præmia?*
77. *Surripiens de ore lupi ovem, an illam Domino restituere teneatur?*
78. *Non tantum bestiam nocivam, sed etiam aliam feram vim intentantem occidere licet.*
79. *Is qui habet jus venandi in aliena sylva jus quoque habet cingendi sylvam in capturam ferarum.*
80. *Modo id faciat suis lignis.*
81. *Frondium tamen incisio*, das Zweig-Recht, *illi permissa est.*
82. *Vivaria a sylvis circumseptis differunt.*
83. *Vivaria quis primus instituerit?*
84. *Jus venandi immobilibus accensetur.*
85. *Illudque tanquam territorio cohærens præscribi potest.*
86. *In foro Saxonico non nisi tempore immemoriali præscribitur.*
87. *Venationi operam non debent dare homines otiosi, quibus nullum jus venandi competit. Germ.* Raub-Schützen.
88. *Quod ordinationibus multorum locorum confirmatur.*
89. *In Electoratu Saxoniæ fures ferarum laqueo puniuntur.*
90. *Præmium venatorium*, das Jäger-Recht, *quomodo solvatur?*
91. *Turbare venationem quid sit?*
92. *Pœna venatoria*, das Jäger-Messer, *quibus imponatur?*
93. *Formulæ loquendi Venatoribus usitatæ.*

1 VEnatio, cùm, uti capite præcedenti dictum, juris Foresti præcipua pars sit, atque
2 sese ultra sylvarum terminos etiam per agros extendat, merito peculiarem locum in hoc Tractatu sibi postulat.

3 Est verò venatio jure Gentium omnibus permissa §. *12. Inst. de R. D.* Cùm enim feræ in nullius sint dominio, potestas occupandi ad omnes de populo pertinet.

4 Quod tamen postea à Superioribus ob rationes civiles mutato Reipubl. statu mutatum, & venatio certis ex causis interdicta subditis, ac illis qui populo ac territorio præsunt propria reddita, adeoque penes eos est, quibus istam concedere velint. Struv. *Exerc. 41. θ. 10.* Princeps namque vi superioritatis territorialis res subditorum proprias certis ex causis auferre, & id, quod juris naturæ aut Gentium est, propter singularem aliquam circumstantiam restringere & circumscribere potest. Dn. Ziegler. *de jur. Majest. L. 2. c. 14. n. 21.*

5 Qui etiam *n. 23.* causas refert, ne subditi sub specie venationis, quæ sine armis fieri non potest, res novas moliri & agmine facto quietem & pacem turbare publicam annitantur, tum ne agriculturam & alia honesta vitæ genera deserant, & tandem ne omne ferarum genus per iteratas & promiscuè omnibus permissas Venationes funditus exstinguatur, cum & hæc prohibitio ad recreationem, dum pro Republica perpetuis curis fatigantur, & meliorem sustentationem Principum multum conferat.

Posset etiam dici Francos cum Alemannis & alios populos Septentrionales, qui alias provincias occuparunt, jus venandi jure belli sibi retinuisse, & deinceps sub titulo feudali id territoriis aliis concessisse. Quemadmodum adhuc hodie Principes Imperii à Sacra Cæsarea Majestate, quæ in jus Regum Francorum successit, cum jure Foresti omnimodaque venatione, Mit aller Förstlichen Obrigkeit, Wildbahnen, Jagen und Jagens Gerechtigkeiten &c. per totum Ducatum, adeoque etiam per alienos agros investiri solent. Biedenbach. *Quæst. Nob. 16. n. 14.* Et hoc confirmatur in mandato Electoris Saxoniæ Augusti B. M. *sub dat. Dresd. 10. Octobr. 1584.* adversus temeratores venationum promulgato. Ibi: Zu mercklicher Verwüstung unserer Wildfuhren, damit unsere löbli- 6

löbliche Vorfahren und Wir von Römischen Käysern und Königen stattlich belehnet, die auch Sie und Wir mit höchstem Fleiß und großen Unkosten vor Unser des Landes-Fürsten eigen Gut geheget. &c.

7 Hinc etiam jus Foresti & venandi inter Regalia refertur, Struv. *Syntag. jur. Feud. c. 6. aph. 28.* uti videre licet ex literis Investituræ Imperatoris Friderici I. Gvidoni Gverræ Comiti in Etruria concessæ, ubi venationes expresse inter Regalia nominantur. Bannum placitum, districtum, teloneum, pedagium, ripaticum, mercatus, molendina, aquas, aquarumque decursus, piscationes, venationes, paludes, argentifodinas, ferrifodinas & quicquid è terra ejus erui posset, Alpes, Montes, Valles & omnia quæ ad se atque ad imperium pertinerent. Carol. Sigon. *Lib. 13. de Regn. Ital.*

8 Venationem Triplicem statuunt, Oppressivam, Arenariam & Saltuosam, Glossa *c. 8. Dist. 86.* & Canonistæ ibidem.

9 Oppressivam venationem vocant, quando opprimuntur homines, qualiter Nimrod dictus fuit robustus Venator coram Domino i. e. Hominum oppressor & exactor, uti explicat Gratianus *in fin. dist. 6.*

10 Arenaria est, quando quis pugnat cum bestia in arena, & ipsi quoque venatores arenarii *l. 21. §. 2. ff. de Testib.* vel damnati erant per sententiam ad istud spectaculi genus, qui & dati ad bestias dicebantur *l. 8. ff. ad L. Corneliam de fals.* vel ad id venditi, *l. 42. ff. de Contrah. emt.* vel mercede ad id conducti, quorum mentio fit in *l. 1. §. 6. ff. de postuland.* vel denique id faciebant ex singulari affectatione fortitudinis sive virtutis ostentandæ gratia, sive ob inanem gloriam & populi applausum *d. l. 1. §. 6. ff. de Postul.* Quia verò tale spectaculum horrendum erat visu, omnique crudelitate atque feritate plenum, Christiani à tali venatione utpote ab Ecclesia improbata meritò abstinebant. Tertullian. *de Spectac.* Dn. Ziegl. *de jur. Maj. l. 2. c. 14. n. 8.*

11 Ab Ecclesia probata Venatio Saltuosa est, quæ in eum finem instituitur, ut feræ capiantur & occidantur, fitque vel canibus *c. 1. X. de Cleric. Venat.* vel absque canibus fossis, retibus, decipulis, funiculis.

Dividitur hodie Venatio in superiorem & inferiorem, in Hohe und Nieder Jagt; Superiorem venationem habenti competit jus capiendi feras majores, das hohe Wildpret, ut cervos, apros, ursus, capreas, trappos, urogallos, cygnos &c. 12

Ad inferiorem verò Venationem spectant feræ minores, das Nieder-Wildpret, ut lepores, vulpes, taxi, feles sylvestres, perdices, anates & columbæ feræ, turdi, alaudæ &c. Dn. à Seckendorff. im Teutschen Fürsten-Staat *P. 3. c. 3. n. 5.* 13

Additur in nonnullis locis Venatio Media, die Mittel-Jagt, jus scil. venandi feras medii generis, veluti capreas & capreolos, ut & apros minores. Quænam verò Venatio alicui competat, ex literis investiturarum, vel etiam ex usu & exercitio percipiendi cognoscitur; in venationum enim materiis semper mos regionis attendendus. Zahn. *de jur. Municip. c. 75. n. 16.* Struv. *in Jurispr. Rom. Germ. Lib. 2. Tit. 1. n. 23.* 14

Sæpe etiam accidit, ut in una eademque sylva ac eodem saltu, diversis tamen respectibus, competat uni jus venandi superius, die Hohe Jagt, vel capiendi feras majores, Roth und Schwartz Wildpret; alteri vero inferius, vel jus capiendi feras minores, ut Haasen, Füchse, Dachse, Rebhüner, & quilibet intra præscriptos juris venandi terminos se continere debet. Gail. *de Pignorat. Obs. 24. n. 7.* 15

Nisi alicui competat Bannus Superior, die Ober-Jagt, vel Hohe Wildbahn, vi jurisdictionis Forestalis der Förstlichen Obrigkeit, is enim etiam haberet jus capiendi feras minores: Non item si præscripserit, vel alio jure particulari habuerit, das Hohe Wildpret zu jagen. Besold. *verb.* Jagen. 16

Quod si verò jus venandi generalibus verbis, alles Weid-Werck, wie das mag Nahmen haben, concessum fuerit, hoc in casu majus & minus jus venandi si- 17

di ſimul abſque diſtinctione indifferenter comprehenditur. Ferd. Weitzenegger. *de Venat. cap. 4. n. 29.* Ita ſi quis in venatione inferiori capreas, cervos vel apros capiat, eos Domino, qui jus venandi ſuperius habet, reſtituere debet, cum modus in venatione ſtricte ſit obſervandus, ut modus ſervitutis cujusque; ideoque qui habet jus venandi inferius, non poteſt capere cervos vel apros. arg. *l. 4. ff. de Servit. l. 13. ff. de Serv. Ruſtic. præd.*

18 Licet etiam Venatio, quæ fit ad urſos, apros & lupos, olim permiſſa fuerit cuivis per text. *in t. 1. §. 5. de pace tenenda II. Feud. 27.* Attamen hodie Principes venationem aprorum ſibi vendicarunt, quod etiam nonnunquam cum urſis propter eorum raritatem ita obſervatur. In nonnullis etiam locis ſubditis venatio aprorum & urſorum hac conditione permittitur, ut captos & occiſos Dominis ſtatim tradant ſeu transmittant. Mohr. *de jur. Venat. P. 1. c. 2. n. 70.*

19 Venatorum olim erant quatuor genera, Inveſtigatores, Indicativi, Inſidiatores & Alati. Sciopp. *in lib. 4. Æn. Virg.*

20 In jure noſtro pauculos admodum offendimus in arte Venatoria miniſtros. In *l. 99. §. 1. de Leg. III.* mentio fit ſervorum, quos Romani in Venationes aluêre. Quales autem & cui operæ addicti fuerint, non eſt expeditum. Et *l. 12. & §. 12. ff. de Inſtruct. vel Inſtrum. Leg.* de Veſtigatoribus loquitur, qui à ferarum veſtigiis, quæ indagarunt, dicti ſunt.

21 Inter Officiales Palatii Conſtantinopolitani Codinus Curopalata, *de Offic. Conſtantinop. cap. 2.* loco quadrageſimo ponit Protocynegum. Et *c. 5. n. 62.* ejus officium atque jura his deſcribit verbis: Primus venatorum hoc muneris habet; Imperatore equum adſcendente nullus alius, ſed ipſe ſolus, ſi præſens ſit, ſtapedem tenet. Præeſt Venatoribus, quos canum Mangones vocitant. Si contingat aliquod ex veſtimentis Imperatoris ſanguine adſpergi in venatione, accipit illud ex munere Protocynegus.

Sic & Hincmarus Remenſis Archiepiſcopus inter præcipuos Officiales, per quos palatium Carolimanni Regis diſpoſitum fuit *cap. 16.* refert venatores Principales quatuor & Falconarium unum. 22

Hodie miniſtri artis Venatoriæ ſunt vel ſummi, vel medioximi, vel imi. Summus turmæ Venatoriæ Præfectus Gallis dicitur *le grand Veneur*, cui reſpondet qui Germanis audit der Land-Jäger-Meiſter, eundem ſequitur, quem idiomate patrio vocamus Ober-Forſt-Meiſter. Medioximi ſunt der Jäger-Meiſter, Forſt- oder Wild-Meiſter, Ober-Förſter, Forſt- und Jagt-Schreiber. Imi: der Förſter, der Hegereuter, Feder-Wild Schütze, Entenfänger, Wind-Hetzer, Forſt-Knecht, Jäger-Knecht & ejuſce generis plures. Wehner. *in Obſ. Pract. voce* Forſt-Recht. Dn. à Seckend. im Teutſch. Fürſten-Staat *P. 3. c. 3. leg. 5. §. 9.* Cui adjunge *Tract. ſub tit.* der edle Weidemann. 23

Inſtrumenta vero, quibus venatores utuntur, ea longè alia olim erant, atque hodie. Ex armario veterum nulla adfero, niſi lineam iſtam verſicolorem, cujus meminit Dempſterus *ad Roſin. de A. R. l. 2. c. 7.* Cælius item Rhodiginus *l. 16. antiqu. lect. c. 11.* qua, ex diverſis avium plumis contexta, feræ ſylvis concludebantur & terrebantur. Noſtro tempore animata ſunt & inanimata. Eò ſpectant homines ſive ruſtici ſive alii, & animalia irrationalia, equi, canes. Huc venabula, retia, laquei, ſclopeta, foveæ. Item Lappen, Sau-Säcke, Wolffs-Angel, Fuchs-Eiſen, &c. 24

Venatio verò contra Leges & Ordinationes Venatorio-foreſtales, quibus certus modus venandi præſcribitur, non debet inſtitui. Germ. dicitur: Unweidemanniſch Jagen. 25

Quod nec jure Civili erat permisſum. *§. 5. de pac. tenend. II. Feud. 27. l. 28. pr. ad L. Aquil. L. un. C. de venat. ferar. & ibid. Author.* ut ſi fiat cum quibusdam 26

retibus

retibus vel aliis instrumentis aptis ad ferarum depopulationem vel hominum periculum; Feræ enim, volucres & pisces non solum sunt pro ornamento universi, sed etiam pro utilitate hominum. Seb. Medices *de venat. P. 1. qu. 10.*

27 Unde rectè, ait, Princeps prohibet venationem quæ fit cum instrumento zonæ, quia eo plures capiuntur & extinguuntur feræ, atque inde sequitur animalium sylvestrium & ferarum innumera extinctio, quæ Reipubl. incommoda est.

28 Similiter ne quis cum Sclopeto aucupetur, cum propter tonitrua archibusiorum fugentur & terreantur aves & feræ.

29 Foveas non nisi pro lupis, ursis & feris noxiis capiendis fieri debere constat ex allegato §. 5. *de pace tenend. II. Feud. 27.*

30 Si autem in eas aliud pecus inciderit, venator non tenetur ad refusionem damni, si scil. fovea facta fuerit in loco,
31 ubi fieri solet. *l. 28. ff. ad L. Aquil.* Plagæ & retia debent esse justæ magnitudinis, non nimium arcta, sed ordinata & tolerabilia, Sollen die Zeug und Netze nicht zu eng, sondern nach dem verordneten Spiegel-Maaß seyn.

32 In nonnullis locis prohibita est venatio leporum, quæ fit noctu, Nacht-lauschen, item quæ fit in magna nive funiculis vel decipulis, mit Schleiffen oder Fallen. Bayerische Jagt-Ordn. *c. 13.*

33 Ad modum etiam Venandi pertinet, si concessa sit simpliciter & absolutè venatio majorum, quantumvis & nobilium ferarum, haud tamen exercitium, quod fit sclopetis & bombardis, mit Pürschen und Schiessen, sed tantùm per canes & retia concessum videatur, quia ejusmodi concessiones strictissimè accipi debent, ut quantum unquam fieri potest minus de jure Regalium Principi decedat, & sonitu bombardarum feræ in fugam convertantur. Carpz. *Decis. 287.* Harpr. *ad §. feræ best. Inst. de Rer. Divis.*

34 Pariter potest aliquis habere jus venandi sclopetis vel canibus, non tamen jus pandendi zonas, Es kan einer Macht haben zu pürschen und hetzen, aber keine Tücher und Garn aufzuziehen. Maurit. *Consil. 1. n. 11.*

Ad prohibitos modos venandi etiam 35
referri potest, quando quis commodatis retibus & canibus venatur, mit erborgeten Netzen und Hunden jaget, Churfürstl. Sächß. Jagt-Patent *de dato 24. Maji 1692. verb.* Also befehlen Wir allen Unsern Lehn und Amptleuten auch sämtlichen Unterthanen ins gemein, daß bey Vermeydung unserer Ungnade und willkührlicher Straffe niemand sich gelüsten lasse, diesem über oberzehlte Unordnungen abgefasten Patent, und unserem darin fürgestellten Landesfürstlichen Willen auf eine Weise zu wieder handeln, zum Verborgen der Netze und Hunde sich bequemen &c. Quod etiam de jure Venatorio Bavarico obtinere, ac nemini, nisi canes ipse domi suæ habeat, per canes venari licere testatur Kraysser. *de Jur. venand. C. 10. & 9.*

Contra Leges venatorias etiam pec- 36
catur, vel Unweidmannisch Jagen geschicht durch Hecken, Geheg, Gruben und Sultzen zu richten, quia & hoc vergit ad ferarum depopulationem, vel periculum; non enim quomodo & quando quis venari velit cujuslibet libidini permittitur, sed leges venatoriæ diligenter observari debent, cum ex libidine & immoderato affectu facile omnia humana opera reddantur illicita. Mohr. *de Venat. P. 2. c. 10. n. 8.* & Dd. *in c. 1. de Cler. venat.*

Nisi quis antiquitus præscripserit, Hecken, Geheg und Sultzen zu richten. Nam quia jus venandi inter servitutes & quidem discontinuas refertur, illud præscriptione immemorialis tamen temporis aliàs acquiri potest. Dd. *ad l. 14. ff. de Servit.* Cæpoll *de Servitut. urb. præd. c. 14. n. 4.* Meichsn. *Dec. 32. n. 11.* Kraysser. *d. tr. c. 2. n. 1. seqq.*

Præparatoria etiam, das Vorrichten, 37
ad venandum haud nocte, sed eodem die quo venatio instituta fiant, & vicini inter se amice se gerere nec in gratiam vel ad invidiam & æmulationem alterius, quando quis venationem suam

modo instituisset, venationem quoque instituere debent. Exinde enim facile lites & rixæ cum Reipubl. turbatione oriuntur. Kraysser. *de Venat. c. 2. n. 20.*

Et ideò etiam, quia publice interest, pacem & tranquillitatem inter subditos tueri, præter cæteras prohibendæ Venationis causas, etiam lites & rixæ, quæ inde si jus venandi commune esset orirentur, enumerantur Georg. Mohr. *de Venat. p. 1. c. 2. n. 30.* Pruckm. *eod. c. 4. n. 25.* Etenim ut reliquarum rerum communio parit discordiam *l. cum pater. §. dulcissimis fratrib. ff. de Legat. 2.* Gloss. *in c. 1. dist. 71.* ita res procul dubio multis litibus & certaminibus, atque etiam cædibus occasionem daret, si jus venandi commune foret. Mohr. *jam d. loco.*

38 Inter prohibitas venationes porrò referuntur, quando feræ escis venenatis vel sclopetis, quibus feræ se ipsas interficiunt, durch Selbschoß, capiuntur, de quibus latius Baro de Hochberg *in Georg. Curios. L. 12. c. 36.* Ubi inter alia Unweidmannisch Jagen sey bey nächtlicher Weile die Haasen mit dem Abschrecken, Lauschen, Wohlsassen, mit Hürt und Taucken, auch mit den Schnüren, Gehägeln, Drähten und Fallen auffahen, darunter gehöret auch, wenn man die Haasen im tieffen Schnee hetzet, die aus den Röhren, darinnen sie sich verkrochen, ausgräbet, Füchse und Dachse in ihren Geschleiffen verschläget und ausrauchet, sie zur unrechten Zeit, wenn sie tragend sind, abfanget, gar zu viel Windspiel an einen Haasen oder Fuchs hetzet. Item es ist unrecht, wenn man dem Wildpret vergiffte te Kugeln oder Querder leget, dadurch nicht allein dem Wildpret selbst, sondern auch denen, die davon essen, große Lebens-Gefahr zugezogen wird. Nicht weniger Gefahr hat es, die Geschoß also zurichten, daß sich ein Wild selbst, wenn es auf die Schnur bey dem Querder trit, schiessen muß, weil auch ein Mensch dadurch aus Unvorsichtigkeit sein Leben verlieren kan; Ebener maßen werden Stricke und Mäschen an die zur Erden mit Gewalt gebogene Baum-Wipffel also geleget, daß, wenn ein Wlid hinkomt, die Mäschen das Wild ergreiffet, und von dem aufschnappenden Wipffel über sich gezogen und gleichsam gehencket wird, so gleichfalls für unweidmännisch zu halten.

Hisce prohibitis modis venandi accenseri etiam poterit venatio, quæ fit canibus currentibus, Ordinat. Venat. Invictissimi nostri Imperat. Leopoldi *de An. 1675.* Sind die Hetzen mit den Chiens courrans, weil hierdurch dem lieben Geträyde, als auch den Weingärten großer Schaden zugefüget wird, gäntzlich aufgehaben. 39

Quibus modis verò & artibus venatio sit instituenda, traditur à Xenophonte, Belisario, Duce Nerotinorum, Jaques du Fovilloux Signeur du dit lieu, & novissimè à Tentzero, qui omnes *de Arte venandi* scripserunt. 40

Augustinus *in c. 13. dist. 86.* seduli venatoris officium ita descripsit, qui mane surgens congregat servulos, disponit retia, canes producat, sylvas saltusque perlustret. 41

Ordinationibus porrò venandi Forestalibus cavetur, ut venatio certis temporibus fiat, ideoque prohibita venatio vel aucupium, quando animalia pariunt ova, ponunt, fœtum nutriunt. Seb. Medices. *de venat. P. I. qu. 11.* Communiter verò hisce in regionibus venatio & aucupium à tempore quadragesimali usque ad Fest. Barthol. vetita est. Mandatum des Büchsentragens und Jagens Elect. Sax. Joh. Georg. *d. m. de A. 1613.* Absonderlich soll in alle Wege mit Ubung bemeldten Weidwercks ehe nicht als auf Bartholomäi angefangen, und auf Fastnacht wieder aufgehöret werden. Item Ducis Ernesti Saxo-Gothani Jagt- und Weidewercks *mandat de A. 1642.* Begehren derowegen, daß, so viel das Nieder-Weidwerck betrifft, keiner dasselbe weder in seinem Eigenthum, noch Koppel-Jagt, noch anderen Orten zwischen Fastnacht und Bartholomäi solches zu treiben, Haasen zu schiessen oder zu hetzen, Hüner zu fangen oder zu schiessen sich unterwinden, solches auch, wenn er es vor sich nicht brauchen könte oder wolte, ohne sonderliche deshalben erlangte Fürstliche 42 43 44

liche Concession andern zu verpachten nicht Macht haben soll, diejenigen aber, so der hohen Wild-Bahn befugt, sollen gewisse Zeit zum Jagen halten, als so viel das rothe Wildpret betrifft von Trinitatis biß Andreæ, und was die Rehe und Sauen anlanget, von Trinitatis biß Fastnacht, welches denn nur von ihren eigenthümlichen Höltzern und Gerichten zu verstehen, denn denenjenigen, so der Sau-Jagt oder Hetze auf unsern eigenthümlichen Wäldern befugt, solche nicht länger als von Trinitatis biß Andreæ nachgelassen seyn soll.

45 Item Fürstliche Mechlenburgis. Landes-Ordnung *de An.* 1562. *Tit.* 26. Von Jagen und Schiessen: Wir wollen auch, daß alles Wild von Fastnacht an biß auf Jacobi, von niemanden gejagt, gefangen oder geschlagen werde. Desselben gleichen sollen die Haasen zwischen der Zeit auch die wilden Endten, Gänse, Kranich, Trappen, Rebhüner und ander Feder-Wildpret nicht gefangen, geschossen oder gepürscht, oder sonsten die Lege-Eyer oder Jungen dieser und aller anderer Vögel ausgenommen werden. Gleicher gestalt wollen wir auch, daß die Haasen in der Grusse nicht geschossen werden, und soll hiermit das furen, lappen und lauschen gantz und gar verboten und aufgehoben seyn.

46 Cujuslibet feræ venationis tempus secundum Constitutiones Venatorias Bavaricas est, capiturque Cervus, der Hirsch, à 1. Jul. styl. nov. usque ad 8. Sept. Cerva das Wild à Festo S. Michaëlis usque ad Festum Nativ. Christi; Apri verò, das schwartze Wildpret, à Festo S. Galli usque ad Fest. Nativ. Chr. nisi quis pro necessitate familiæ indigeret, quo casu Cervus, ein Graß-Hirsch, Gäld-Wild, oder Kalb permissus est. Capreas h.e. die Rehe, attamen ut fœminæ parcatur, à festo S. Joh. Bapt. usque ad Pascha venari licet. Vulpes à festo Michaelis usque ad Fest. Purificat. Mariæ, Lepores cum plagis à die S. Jacobi usque ad diem S. Matthiæ. Taxones, die Taxe à die Laurentii usque ad Fest. S. Thomæ; Martes die Marder à Festo Michaël. usque ad 1. Martii. Castores die Biber, & Lutræ und Fisch-Otter à Festo S. Michaëlis usque ad Pascha capiuntur. Partes extremæ verò Castoris, Biber-Schwantz und Füße, ad aulam pro certo præmio sunt præsentandæ.

Ad conservationem ferarum & jam plurimùm conducit, ut tenelli cervi, apri, lepores, Hirsch-Kälber, Früschlinge, junge Haasen, ex venatione dimittantur, & præterea rusticis & aliis sub certa pœna ejusmodi animalcula apprehendere prohibitum sit, quod & cavetur in Ordinatione Saxo-Gothana Ducis Wilhelmi *de An.* 1646. Es soll auch bey Vermeydung 50. Rthlr. Straffe, oder nach Gelegenheit auf Erkäntniß verboten seyn, einig jung Gethierig, an Wild und Rehe-Kälbern, Sauen, Haasen und andern aufzuheben, noch auch jung Feder-Wildpret, Vogel oder Eyer auszunehmen. 47

Tenellis quoque feris exitio esse solent canes, quando liberè per Sylvas vagantur. Hinc in quibusdam locis constitutum, ut rusticis ampliora prædia habentibus duos, qui angustiora unum tantùm liceat canem alere, quos baculo certæ mensuræ ad collum appenso vel in catena contineant. Bäyerische Jagt-Ordnung. *c.* 18. *Mandat.* Elect. Saxon. von Büchsentragen *de An.* 1629. *verb.* Inmaßen wir ein solches durchaus in unserm Churfürstenthum und Landen zu halten hiermit anbefohlen, daß sie keine Hunde mit sich auf die Felder nehmen, sondern denselben Klöppel fünf Viertel Ellen lang anhangen, und derer allein zu Bewahrung ihrer Heerden und Häuser gebrauchen. Quod *in Mandato venatorio* Serenissimi nostri Electoris *de A.* 1692. repetitum & renovatum est, *in verb:* Daß zuförderst die Klöppelung der Hunde hinwiederum auf, und in gehörigen Gang gebracht, diese mit fünf Vierteln der Ellen langen und ein Viertel dicken Klöppeln Tags und Nachts behänget nur zur Bewehr- und Bewahrung des Viehes und Wohnung gebrauchet, also nun behalten, und ausserhalb der Dorff-Zäune nicht gelassen, am wenigsten ledig mit zu Felde genommen, die Fleischer und Schaafrüden auch stets an Stricken oder Ketten geführet, ingleichen derer vom Adel 48

Jagt-Hunde gekoppelt werden sollen: das wegen des Ziegen halten, Büchsen-tragens und Platzens gethane Verbot wird wörtlich anhero wiederholet, daß nemlich niemand, wer der auch sey, mit Flinten, Pürsch und andern Röhren, oder mit ledig lauffenden starcken Hunden, welches letztere auch unsern eigenen Forst-Bedienten hierdurch untersaget wird, in unsern Gehöltzen, Wild-Bahn und Gehegen sich antreffen und betreten lassen solle etc. Churfl. Brandenb. Forst-Ordn. *Tit. 15.* von Hunden *vid. supr. Lib. II. Cap. de Canibus.*

49 Quamvis etiam Ecclesiasticis personis de jure venatio prohibita sit, per *cap. 1. X. de Cleric. venatore. ibi:* Episcopum, Presbyterum aut Diaconum canes aut accipitres aut hujusmodi ad venandum habere non licet; *& ibi:* Omnibus servis Dei venationes & sylvaticas sagittationes cum canibus aut accipitres aut falcones habere interdicimus: Attamen Canonistæ eis venationem aliquando permittunt, maximè necessitatis & recreationis causa, si in venationibus habeant reditus, & per alios venationem expediant, Mohr. *de venat. P. I. c. 1. n. 46.* Frid. Pruckmann. *de Venat. c. 4. n. 29.* Sylvest. *verb Venatio* ubi dicit, in Francia Prælatos in venationibus habere reditus. Imò in Germania notum est, Principes Ecclesiasticos & eos Prælatos maximè, qui sunt Status Romani Imperii & habent secularem jurisdictionem & jus venandi seu bannum sylvestre, vel jus Foresti. h. e. weltliche Obrigkeit, Gejagt und Wild-Bahn, nonnunquam intra proprios sui territorii saltus venari. Mohr. *d. l.* Cavendum est autem personis Ecclesiasticis, ne fines necessitatis, recreationis & modestiæ magno cum proprio salutis detrimento, tum subditorum scandalo prætersiliant. vid. tamen Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. c. 14. n. 37. seqq.* ubi graviter statuit, rectius abstinere Clericos ab omni venatione qualiscunque ea sit, cùm fieri nequeat, ut non aliqua subinde inanis ex ea delectatio in animo exoriatur, quæ ubi sese in externos mores profundit sine dubio contemtum parit, cum tamen id imprimis studere debeat minister Ecclesiæ, ut omnium minimè æstimare videatur ea, quæ in hoc mundo voluptuosa esse vulgò perhibentur. Lege Patrum cavetur, *inquit*, Isidorus apud Gratianum *Can. his igitur 4. dist. 23.* ut à vulgari vita seclusi Clerici à mundi voluptatibus se abstineant, non spectaculis, non pompis intersint, convivia fugiant publica, privata non tantum pudica, sed & sobria colant &c.

Præterea rusticis Imperator Fridericus Venationes ademit, *II. Feud. 27.* ne scil. ab agricultura abducantur, cùm tamen eandem diligenter excoli Reipubl. intersit. Anth. *Agricultores C. quæ res pignor. l. 3. C. de Feriis.* 50

Hic sese offert insignis illa Quæstio, Fera ab uno vulnerata, ab alio capta, cujus efficiatur? Et quamvis olim inter JCtos fuerit disceptatum, Trebatius enim, ut eum refert Cajus *in l. 5. §. 1. ff. de A. R. D.* voluit, feram vulneratam ita ut capi possit spectare ad vulnerantem, si ipsam persequatur, nec ab alio capi possit. Cajus verò *in d. §. illud quæsitum.* respondet, feram vulneratam non aliter effici vulnerantis, quam si ab eo capta fuerit, quia multa accidere possunt, ut ea non capiatur. Idem Caji responsum Imperator Justinian. suis Institutis inseruit §. 13. *Inst. de R. D.* Attamen Trebatii sententia, feram esse vulnerantis, non capientis, consuetudine, quæ etiam leges vincit, recepta est, vid. Georg. Mohr. *de Jur. Venand. P. I. c. 8.* 51

Inter venatores autem & saltuarios usu servatur, ut liceat feram vulneratam, welche schweißt, fugientem extra proprium venationis saltum vel sylvam 24. horis persequi, & in alieno saltu capere, vulgò nachfolgen, nacheilen, nachsetzen. Klock. *Cons. 29. Cons. 50. n. 545.* Modo id fiat absque inflatu corniculi venatorii & incitatione canum. Landr. *Lib. 2. Art. 61.* Jagt ein Mann ein Wild ausser dem Forst, und folgen ihm die Hunde in den andern Forst, er mag wol nachfolgen, also daß er nicht blase, noch die Hunde nachhetze, und mißthut daran nicht, ob er das Wild fähet, seinen Hunden mag er wol wiederruffen. Wehner. *in Observ. Pract. vocab.* 52

vocab. Forſt-Recht. In Bavaria verò multisque aliis locis obtinet, ut fera taliter percuſſa ſeu vulnerata ſi quis eam in alieno territorio perſequi velit, in loco ubi percuſſa ſeu vulnerata eſt notetur, h. e. Es muß an dem Ort, wo es verwundet worden, verbrochen werden, h. e. ut ramum de arbore quadam depromat & frangat, & fractum ſeu fracturam rami in terra eo in loco, ubi fera vulnerata, ponat, legt den Bruch. Nec vulneranti permiſſum eſt, feram inventam propria autoritate auferre, ſed debet prius ſaltuario, cui cura nemoris iſtius incumbit, indicari, ut videat, an res ita peracta ſit nec ne. Quod in Hercynia ſylva ſic obſervatum eſſe memini.

Idem fermè conſtitutum in Ordinatione Venatoria Glorioſiſſ. Imperat. Leopoldi *de An. 1575.* Wenn ein Landmann oder deſſen Jäger in ſeiner Wild-Bahn ein Thier anſchieſſet, daß es verwundt in den Käyſerlichen oder eines andern Wild-Bahn trete, ſo ſoll ers alſobald dem Forſt-Knecht in ſelbigen Ort, oder des Wild-Bahns Innhaber anzeigen, und wenn er es mit dem Fayſch bezeugen kan, alsdenn ſoll er Macht haben in der Käyſerl. Wild-Bahn Gegaidern und Gehege einen, auſſer denen aber 2. Tage nach dem beſchehenen Schuß dem verwundeten Thiere nachzuziehen, wäre aber kein Fayſch gefunden, auch ſolches nicht wäre angemeldet worden, und ein frembder Jäger in dem Käyſerlichen Gehege betreten würde, ſoll er einem Wildpret-Schützen gleich gehalten werden.

53 Sed quid juris, ſi quis feram, quæ vulnerata non eſt, in ſua ſylva invenerit, & eam jam canibus per ſuum territorium ſecutus ſit, an in alieno eam perſequi permiſſum erit? Reſp. Quod hoc non liceat. Krayſſ. *ad Jus Venand. Bavar. c. 3. n. 22.*

54 Unde ſi quis in loco, ubi omnibus libera venandi poteſtas conceſſa eſt, qui freye Bürſche appellatur, feram aliquam inveſtigare & venari cœpit, in vicinam ſylvam ubi die freye Bürſche ſich endet perſequi, ibidemque capere & impunè occupare non poteſt, cum libertas iſta venandi, loco der freyen Bürſche cohæreat, poſtquam autem feræ iſtum locum exceſſerunt, amplius illius loci periculo non ſubſunt. Etenim iſthæc loci qualitas, ut quilibet in eo promiſcue valeat venari, tamdiu feras tantum omnium prædæ exponit, quamdiu in loco illo verſantur. Poſtquam vero exceſſerunt, amplius illius loci periculo ſubſunt minimè, cum ſolo non cohæreant, nec ſoli naturam & proprietatem ſequantur, ſed liberè per agros & ſylvas vagentur. Conſequens igitur eſt, ut vi qualitatis iſti loco competentis non niſi in eo loco capi queant. Noe Meurer vom Jagt- und Forſt-Recht *P. II. Tit.* Wie man das Wild jagen ſoll. Beſold. *vocab.* freye Bürſch.

Ne etiam à Feris ſegeti damnum ir- 55
reparabile inferatur, ſepimento agros muniri poſſe, *Capite de Agris latius* diximus, ad quod tamen Superioris conſenſus requiritur, ſtatuuntque Moraliſtæ, teneri Principem reſarcire ſubditis damna, quæcunque à feris vel ipſis etiam venatoribus miniſtris data fuerunt. Gail. *L. 2. obſ. 68. n. 10.* Covarruvias *in C. peccatum de R. J. in 6to P. 2. §. 8. n. 11.* Imò ſi in eum numerum excreverint feræ, ut non poſſint ſubditi ſine labore & expenſis defendere poſſeſſiones, prata, ſegetes & vineas ſuas, ſed diu noctuque invigilare illis neceſſe habeant, quod tum non ſufficiat damna data reſarcire, aut etiam licentiam concedere occidendi feras infeſtantes, ſed illis etiam pro talibus laboribus & expenſis ſpecialiter ſatisfaciendum ſit. Et quod in æſtimatione damni non præſens ſolum tempus, ſed futurum etiam reſpici, & valor fructuum veriſimiliter expectatorum reſtitui debeat. Gerhard. *Loc. de Magiſtr. n. 434.* Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. c. 14. n. 39.*

In favorem etiam agriculturæ opti- 56
mo conſilio introductum, ne venatio eo tempore inſtituatur, quo frugibus ſubditorum in agris canum equorumque curſitationibus damnum inferri poteſt. Verba juris Saxonici clara ſunt *L. II. Art. 61.* Niemand ſoll die Saat treten durch Jagens oder Hetzens willen, nach der Zeit, als das Korn geſchoſſet und Gliede ge-

gewonnen hat. Cum quo consentit Ordinatio Venatorio-Forestalis Ducis Sax. Ernesti, *Art. 2. §. 5.* ubi etiam venatio prohibita bey nassem Wetter, wenn die Früchte im Felde stehen: Bäyerische Landes-Ordn. *P. III.* Land-R. *Tit. 16. Art. 2.* Wo ein Jäger, Förster oder andere den Bauers-Leuten ihr angebauetes, sonderlich das erwachsene Getreyde mit ihrer Unbescheidenheit vorsetzlich verderbet, demselben soll das Weydewerck auf 3. Jahr niedergelegt, und sie dennoch zu Erstattung des Schadens angehalten werden. Quod si igitur damnum fuerit secutum, illud resarciri debet per ea, quæ habet Gail. *Obs. 68. n. 10.* Ludwel. *Exerc. 4. θ. 5. lit. C.* Dn. à Seckendorff. im Teutschen Fürsten-Staat, *P. III. c. 3. Reg. 5. §. 1. in fin.* Nec vindicta divina emanet, & extat exemplum in Hugone Episcopo Constantiensi, qui in venatione segetes proculcans fulmine percussus octo ex suo comitatu & equum amisit, uti testatur Stumpf. *Lib. 5. c. 37.*

57 Accidit interdum Principes ministro vel Vasallo suo in certo districtu, per viam singularis gratiæ vel per transactionem, venationem concedere, quam vulgò Bestand und Gnaden-Jagt vocant, ubi quoad modum concedendi hæc plerumque observari solent (1) Concessio dirigitur ad certam personam. (2) Exprimitur locus certus & districtus, ubi venatio exerceri debeat. (3) Præscribitur certus venandi modus. (4) Restringi concessio solet ad certum tempus. (5) Revocatio concessionis libera reservatur. (6) Super ista concessione instrumentum conficitur. (7) Ne precariò possidens venationem sibi in perpetuum jus contra concedentem lapsu temporis sibi asserere posit, literis reversalibus datis securum reddit Dominum de dimittenda possessione venationis, quandocunque Domino visum fuerit. Fritsch. *de venat. precar. n. 4.* ubi etiam formulam ejusmodi concessionis refert.

58 Venationes verò Precariæ in alterum transferri non possunt, tùm quia tanquam privilegia certæ personæ conceduntur, tum quia non transeunt ad hæredes *l. 12. §. 1. de Precariò*, quæ autem non transeunt ad hæredes, ea cedi non possunt. *l. 24. ff. de admin. & peric. tutor.*

Hoc etiam certum, venationes precarias per concedentem ejusque hæredem liberè & quandocunque libuerit revocari posse. Precarium enim est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur. Harpr. *§. 12. Inst. de R. D.* 59

Si alicui prædii usufructus compe- 60
tit, venatio & aucupium non ad Proprietarium, sed ad Usufructuarium spectat. *l. 9. §. 5. ff. de Usufr.* Ex quo sequitur, usufructuarium posse prohiberi, ne quis venandi gratia fundum ingrediatur.

Usufructuarius tamen non potest fun- 61
do, in quo usumfructum habet, servitutem juris venandi imponere *l. æquissimum. §. fin. ff. de Usufr.*

Pari ratione nec Vasallus potest sine 62
consensu Domini constituere servitutem juris venandi in fundo seu sylva feudali, imo neque usumfructum juris venandi, nempe in præjudicium domini & agnatorum, qui succedere debent in Feudo ex providentia primi acquirentis. Gloss. *in c. 1. in verb. alienationes, capite Conrad. in usib. Feud.* Potest tamen Vasallus in sui præjudicium constituere servitutem juris venandi in re feudali sine consensu Domini, per *text. in §. de Invest. in re alien.* At eveniente casu, quo feudum Domino vel agnatis aperitur, extinguitur omne onus Feudo impositum per vasallum. Mohr. *de venat. P. 1. c. 9.*

Quamvis ubique ferè locorum pro- 63
hibitum sit in fundo alieno venationes exercere, sicut ex Constitutione Elect. Saxon. Augusti B. M. *sub Tit.* Daß keiner auf des andern Grund und Boden jagen oder Weidewerck treiben soll, cuivis venandi etiam jure gaudenti sub pœna centum florenorum injungitur, ut intra terminos sui districtus ac jurisdictionis sese contineat, nec in aliorum agris ac sylvis venandi libertatem sibi vendicet. Cum qua consentit novissima

sima Ordinat. Polit. Magdeb. *Princ. August. c. 30.*

64 Tamen Convenationes, quas vulgò Koppel-Jagten vocant, legitimè adquisitæ minimè censeri debent prohibitæ dicta Constit. Electoral. §. Wo aber. Ubi ita legitur: Wo aber einer oder mehr mit den andern vermengte Güter hätten, dieselben werden sich, miteinander berührte Jagten, Hetzen und Weidewerck zu treiben, unter sich selbst deswegen nachbarlich und freundlich zu vergleichen wissen.

65 Est autem Convenatio jus seu potestas, qua in alieno fundo cum ipso Domino vel tertio quodam simul venari licet.

66 Quia autem Convenationes instar servitutis in alieno sese habent, sequitur, quod is, qui simultaneam Venationem in aliena sylva sibi adserat, id probare debeat. Dn. à Seckend. *P. III.* Teutsch. Fürst. St. *c. 3. n. 4.* ubi ait: Daß ordentlicher Weise ein ieder Jagt-Herr auf seinem und seiner Unterthanen Grund und Boden des Jagens allein befugt, und da er an einem andern Ort nebst dem Eigenthums-Herren oder andern zu jagen berechtiget seyn will, welches man Koppel-Jagt nennet, muß solches von ihm klärlich bescheiniget werden.

67 Convenationem altero inscio & invito exerceri non posse tradit Speidel. *in Spec. voc.* Jagt, ne scilicet alter commodo & jure suo alterius facto privetur, cum facile fieri posset, ut unus alterum venando & capiendo præveniret, ita ut convenatori vel ei, cui die Koppel-Jagt competit, nil nisi inanis labor, vel ein kostbares Fehljagen remaneret, *arg. l. itinere de Serv. Rust. Præd.* Gryphiand. *Oecon. Leg. L. 1. c. 18. n. 19.* Consuetudo tamen Saxoniæ est in contrarium, quod etiam de Thuringia testatur Dn. Fritsch. *de Convenat. memb. 4. n. 6.* Denn wenn Barthol. vorbey ist, darff ich meinen Nachbar oder den, der mit mir zu jagen hat, nicht fragen, ob er jagen will oder nicht; sondern wer eher kommt, der hat das Vortheil zu jagen, und wenn gleich sein Grentz-Nachbar kommt, und er hat nur ein Garn angebunden, so muß der letzte weichen, quam etiam observantiam testimoniis suis Sylvarum Præfecti firmare non dubitant.

Quia etiam Convenatio sæpè discordias parere solet, utile est, eam dividi, quod fieri potest vel juxta certa loca, ut v. gr. in his Titius, in aliis Mevius venetur: vel juxta certa tempora, ut alternatim vel certis diebus alter venationem exerceat; vel quoad certas feras, ut hic majores, alter minores quoad certum numerum capiat. Wehner. *Observ. Pr. verbo* Forst-Recht, ubi *ait* æqualitatis concordiæque ratione sæpe inter eos, qui simultaneam venationem habent, concludi, ut quilibet certo loco venationem exerceat, daß iedweder seinen gewissen Bezirck besuche, und daselbst jage, dahin man sich de persona ad personam emporaliter vergleiche, unbegebender gesamten Jagts-Gerechtigkeit. 68

An autem quis mutuæ venationi renunciare & separatim in propriis agris venationem exercere possit? Distinguendum est, an Convenatio jure familiaritatis, amicitiæ & vicinitatis nitatur, an verò præscriptione vel immemorialis temporis usu ea alteri adquisita sit; priori casu renunciatio licita est, posteriori verò non, cum perpetuum jus per vetustatem temporis & usus alter sibi adquisiverit, quod ei invito auferri nequit. Cumprimis id obtinet, quando prædiorum & agrorum talis est naturalis situatio, ut separationem non admittat, puta quando agri vicinorum intermixti jacent. Fritsch. *de Convenat. membr. 5. n. 8.* 69

An Princeps seu Dominus Territorii vi Jurisdictionis Forestalis, Krafft habender Förstlichen Obrigkeit, in subditorum ac Vasallorum suorum agris convenandi jus habeat? Affirmat Biedenbach. *qu. Nobil. 16.* per rationem, quod Principes Imperii à S. Cæsarea Majestate cum jure Foresti omnimodaque venatione, mit Förstlicher Obrigkeit Jagten und Jagtens-Gerechtigkeit etc. per totum Ducatum, adeoque etiam per alienos, & sic Nobilium agros investiri soleant. Montan. *de Feud. L. 2. C. 2.* Quod tamen in his terris non ubique obtinet. 70

In

In Thuringia Dominus vasallo venationem inferiorem concedens sibi censetur reservasse die Vorjagten, quæ plerumque etiam ante Festum Bartholomæi 8. vel 14. dies, antequam Nobiles venationes suas inchoant, instituuntur.

71 Is etiam, cui jus venandi competit, subditos suos ad operas in venationibus præstandas cogere potest, quod nec juri est inconveniens. Unde Harprecht. *ad §. feræ. n. 284. & seqq. Inst. de Rer. divis.* has operas jure Regalium subditis imperari posse putat. *arg. l. neminem. C. de SS. Eccles. l. 17. l. 21. C. de Curs. publ. & angar.* Hinc etiam Noe Meurer vom Jagen und Forst-R. *P. II. tit.* was für und wie viel Beschwerde etc. §. zum fünfften, inter cætera onera, quæ ob venationem etiam subditis incumbunt, etiam hæc refert: zum fünfften (*inquit*) folget aus dem Forst allerley andere Beschwerde, Frohnens halber, es sey mit Hegen zu machen, fürzustehen, Seyle, Hunde, Holtz darzu zu führen und andern dergleichen. Operæ autem istæ non debent esse nimis frequentes & immoderatæ, aliàs querela merito defertur, & quidem in Cam. Imp. Quandoque Mandata sine clausula decernuntur, & Dominis præcipitur sub certa pœna, ut ab immoderatis ejusmodi exactionibus desistant. Gail. *L. 1 Obs. 17. n. 1.*

72 Animalia noxia videlicet Lupos, Ursos, Lynces, Martes, Feles sylvestres, ab omnibus omnique tempore & modo capere permissum est. *arg. cap. 1. §. 5. de pac. ten.* (quamvis in nonnullis locis & quædam ex istis excipiantur, & vel ad venationem majorem vel minorem zum hohen oder niedern Weidwerck referantur.)

73 Attamen si quis hujusmodi animalia persequi velit, hoc cum consensu eorum, ad quos Venatio spectat, faciat, quia alienum territorium venandi gratia ingredi non licet, cum nesciatur, an quis nociva vel alia animalia persequi & venari velit.

74 In Bavaria tales feras nocentes si quis ceperit, eas accepturus compensationem Domino, cui venatio competit, restituere tenetur. Kraysser. *ad jus venandi Bavar. c. 16.*

Si Princeps Luporum persecutionem 75
instituerit, subditi etiam Nobilium, quamvis aliàs non sint adstricti ad servitia venatoria inservire tenentur Struv. *Synt. Jur. Feud. c. 6. aph. 28.* Cum hic labor toti provinciæ sit utilis & Principe dignus. Ita responsum in Facultate Jenensi 1658. So folget aus diesen und andern Motiven und Rechts-Gründen, daß die Reuschische Unterthanen ohne einigen Unterscheid, sie seynd Mediatè oder Immediate subjecti, von der hohen Landes-Obrigkeit zu Verfolgung der Wölffe und dergleichen schädlichen Thiere, erfordert, gebrauchet und angehalten werden können. Richter. *vol. 1. P. 3. Cons. 4.* Dn. Fritsch. *de Sequela c. 11. n. 14. & seqq.* In multis etiam locis illi, qui animal noxium occidit, præmium solvi solet.

Quæritur autem, si quis v. g. capiat 76
Lupam prægnantem, an debeat habere unum vel plura præmia? Resp. Quod ei dabitur unum præmium non plura. Bald. *l. fin. ff. de Liber. causa. l. qui in utero ff. de stat. hom.* secus, si capiat Lupam lactantem cum Lupatinis. Sebast. Medic. *de Venat. P. 2. qu. 14.*

Quæri etiam hic posset, si quis alius, 77
cujus non est, ovem de ore lupi, vel Gallinam de ore vulpis surripiat, an talis ovem vel gallinam suam faciat? Resp. quod non, sed Domino ovem vel gallinam sumtam restituendam esse, *l. 44. ff. de A. R. D.*

Non tantum autem bestiam noci- 78
vam, sed etiam aliam feram, ut cervum, aprum incursantem & vim intentantem occidere licet, nec contra interdictum peccatur, ut maximè nullam ejus occidendi specialem acceperit facultatem. Conf. Ant. Perez. *Cod. de venat. Ferar. n. 14.* Defensio enim juris Naturalis est, nec contra hominem vim inferentem prohibita. *l. 1. Cod. Theod. de venat. Ferar.* & iniquum foret, si quis pecora sua contra ejuscemodi bestias, eas occidendo, defendere non posset, sed luctuosus spectator esse deberet,

dum

dum oves aut equi interimuntur. Waizeneg. *de venat. c. 3. n. 38.* ubi pro se quoque allegat Layman. *L. 3. Tr. 1. c. 5. n. 16. in fin.*

79 Is qui habet jus venandi in aliena sylva jus quoque habet cingendi sylvam in capturam ferarum, vulgò die Gerechtigkeit des Hagens, daß er einen Hag oder Wild-Zaun umb das Holtz schlagen möge, Biedenbach. *Qu. Nob. 12.* Harprecht. *ad §. feræ Inst. de R. Div. n. 172.*

80 Hoc tamen non ita accipi volo, quasi is, qui potestatem habet sepiendi & ambiendi sylvam ligneis plagis, etiam possit ligna in ea sylva cædere ad usum cingendi, des Hagens, sed si vult saltum sive sylvam plagis ligneis sepire vel einen Hag erigere, suis id lignis sineque præjudicio alterius facere necesse habet, quia plagæ istæ, die Hagen, sunt instar retium & cassium. Is autem, qui venatione uti desiderat, eam suis retibus & canibus exercere tenetur: quoniam servitutes sunt stricti juris, nec ultra suum casum extendendæ. *l. 13. ff. de S. R. P. l. 11. §. 6. ff. de Except. Rei judic.*

81 Frondium verò incisio, ut retia expandi & opercula confici queant, Stallung zu bauen, jus venandi in sylva habenti permittitur, quod venatores Zweig-Recht indigitant. Knich. *de Vestit. Pact. P. II. c. 2. n. 9.* Ad Dominum Venationis etiam spectant expensæ & operæ Venatoriæ die Atzung der Jäger Zehrung und Lager halber It. die Jagt-Dienste, Churfl. Sächs. Landes-Ordnung des Landes zu Francken *de An. 1631.* Knichen *de Jur. Territ. c. 3. n. 64.* Quales sunt Stall und Ernehrung ihrer Jagt-Hunde, Jagt, Folg, Pferd und Hand-Frohn-Dienst zu Fortführung der Hunde, Seiler, Zeuge, Netz und Garn, die Hagen zu machen, etc. vid. *cap. antecedens de Sylvis n. 47.*

82 Vivaria autem Thier-Garten quamvis etiam sepibus & muris circumdari soleant, tamen à sylvis circumseptis differre constat ex *l. 3. §. 14. ff. de Acquir. possess.* Unde qui animalia inde capit vel dolo malo extrahit, furtum committit, *l. 62. §. ff. de Usufr. l. 8. §. 1. Fam. Hercisc.* & ad restitutionem tenetur, etiamsi animalia inde exire & redire soleant, dummodo non emaneant *l. 6. §. 5. de A. R. D.* Mohr. *de Jur. venand. P. 1. c. 5.*

Vivaria primus Romæ instituit Fulvius Hirpinus. Plin. *L. 8. c. 52.* scribit Varro in agro Laurenti fuisse vivarium in sylva 50. jugerorum, in quo Domino cum amicis prandente ad tubæ sonum comparuerint cervi aliæque feræ magno numero. Gryphian. *in Oecon. Legal. Lib. 1. c. 18. n. 44.* Tale vivarium etiam fuit in Italia prope Ticinum, in quo captus Franciscus Rex Galliæ: In Germania in omnibus fermè regionibus propè Aulas Principum inveniuntur. 83

Jus venandi, piscandi, jurisdictiones & similia immobilibus accensentur. Berlich. *P. 1. Concl. 81. n. 163.* 84

Illudque tanquam territorio cohærens de jure communi præscribi posse dubium non est. Mohr. *de jur. venand. P. 2. c. 1. n. 14.* Prohibitio namque venationis cum patientia adversarii prohibentem constituit in quasi possessione venandi, & ita acquisita quasi possessione jus venandi præscribi posse docet Maurit. *d. Consf. 1. n. 8. & seqq.* Quod & præjudiciis confirmat D. Ziegl. *de jur. Maj. L. 2. c. 14. n. 44.* 85

Sed in Foro Saxon. si quis alleget præscriptione sibi acquisitum esse jus venandi in fundo, alieno non attenditur. Sic enim se habent verba ordinationis provincialis *de Anno 1555.* Daß keiner auf des andern Grund und Boden etc. So wollen wir *p. 95.* daß ein jeder mit jagen, hetzen und Weidewerck zu treiben auf seinem und seiner Leute Eigenthum zu bleiben und eines andern Güter damit nicht berühren soll, ungeachtet einiges Vorwendens, daß es anders hergebracht und im Brauch gehalten, alles bey pœn hundert Gülden. Ex quibus potest frustra allegari præscriptionis tempus, imò vero nec in possessorio quidem sententiam concipi, aut possidentem ex possessione sua commodum aliquod percipere. Dan. Mollerus *ad p. 2. Const. 7. num. 5.* Excipitur tamen præscriptio immemorialis. Carpzov. *P. 2. Const. 2. def. 25. & Lib. 1. Resp. 44.* Hodie 86

 requi-

requiri aït ad præſcriptionem juris venandi in fundo alieno tempus immemoriale, ſi enim quis per tempus immemoriale venatus in alieno fuerit, dubium non eſt, acquiſitum ei eſſe tale jus, quo prohiberi poſthac ab altero nequeat.

87 Præterea ubique ferme locorum ſevere prohibitum, ne venationi operam dent homines otioſi, quibus nullum jus venandi competit, Germanice wilderne Raub-Schützen.

88 Ita enim Ordinatio venatoria Glorioſiſſimi Imperatoris Leopoldi *de An. 1675.* ſey dem Forſt-Meiſter Gewalt ertheilet, daß er, wo er oder ſeine Ampts-Untergebene jemande, wer der auch ſey, dergleichen dero Landes-Fürſtliche Wildbahns-Verderber betreten werden ob er auch ſelbſt Wildpret geſchoſſen oder nur mit und beygewohnet, zugeſehen, mitgegeſſen, Wagen oder Roß zum Wildpret führen hergeliehen, dergleichen loſe Purſch und zuſammen gerottete Geſellſchafft gewuſt, und nicht angedeutet hätte, er ſolche alle auf was Weiſe es immer möglich in Verhafft bringen, und ſie biß auf weitere Sentenz verwahren laſſen ſolle, wird auch allen Land-Leuten ernſtlich anbefohlen, ihrem Forſt-Meiſter an die Hand zu ſtehen, und wo dergleichen Geſellen unter ihnen erfraget und auskundſchaffet würden, ſolche ihm auf Begehren unweigerlich erfolgen zu laſſen, hat auch darinnen Ihro Majeſtät befohlen, bey den Weißgärbern, Lederern und Kollermachern, die dergleichen Wild-Häute hauffenweiſe einkauffen, embſige Nachfrage zu halten, wo und von wem dergleichen Häute herkommen, ob ſie mit Recht oder Unrecht verkaufft und erhandelt worden, derohalben allen Mautnern und Maut-Ampt-Leuten ernſtlich befohlen worden in ihren Städten, Märckten, Schlöſſern, Mäuten und Dörffern Niemand, wer der auch ſey, mit einigen Hirſch, Wild oder Sau-Häuten, ſie ſeynd gearbeitet oder nicht, ohne bey ſich habender wahren Atteſtation, woher er ſie bringe, und wem ſie zugehörig ſind, paßiren, noch viel weniger verkauffen und verhandeln zu laſſen, ſondern da im Fall ein und anderer ſolche Häute von den heimlichen Wildpret-Schützen hätte erhandelt, oder dergleichen Thäter ſelbſt wäre ihm zu arreſtiren, und es dem Forſt-Meiſter zu berichten, derſelbe hat auch Macht, aller Weißgärber und Lederer Werckſtätte im Lande und zu Wien, ſo offte es ihm gefält und beliebet, zu viſitiren, und iſt ihnen verbothen bey Straffe 2. Marck Löthiges Goldes von den Käyſerlichen Platzen, Forſt- und Rede-Knechten, Hirſch, Wild oder Säu Häute abzukauffen. Deswegen denn auch allen gemeinen Leuten die Büchſen zu tragen verbothen ſind. Conſentit ſuprà allegatum Mandatum Electorale Saxonicum *de Anno 1692.* verbis: Das wegen des Zeigenhaltens, Büchſen tragens und Platzens gethane Verbot wird wörtlich anhero wiederholet, daß nemlich niemand, wer der auch ſey, mit Flinten, Pürſch und andern Röhren, oder mit ledig lauffenden ſtarcken Hunden (welches letztere unſern eigenen Forſt-Bedienten hierdurch unterſaget wird) in unſern Gehöltzen, Wildbahn und Gehegen ſich antreffen und betreten laſſen ſolle, auſſer unſern Lehn- und Wanders- oder reiſenden Leuten, jene, dafern ſie mit Jagten beliehen und in zugelaſſener Zeit auf ihrem eigenem Grund und Boden, dieſe aber in der ordentlichen Land-Straße verbleiben; Wie nun hiernechſt der in Nicht-fortſchaffung des Wildprets verſpürte Ungehorſam und Saumſal, der Unterhaltung des unnützen Geſindleins nebſt Verborgung der Netze und Hunde, das Frühlings-Stellen, beym Wiederfluge und dergleichen mehr zu unſern beſondern Mißvergnügen gereichet, auch uns zu förderlichſter Abſchaffung veranlaſſet, alſo befehlen wir vermittelſt gegenwärtigen Patents allen unſern Lehn- und Ampt-Leuten, auch ſämtlichen Unterthanen insgemein, daß bey Vermeidung unſerer Ungnade und willkührlichen Straffe niemand ſich gelüſten laſſe, dieſem über oberzehlte Unordnungen abgefaſten Patent und unſern darinnen fürgeſtellten Lands-Fürſtlichen Willen auf einige Weiſe zuwider zu handeln, ſich zum verborgen der Netze und Hunde zu bequemen, oder die Widerſpenſtigen durch Conniventz und Nicht-anhalten oder wie-

wiedriges Einrathen in ihrem unziemenden Vorsatze zu stärcken, und übrigens vorgedachtes Herrn-loses Gesindlein, es lege denn seines Thuns und Wandels halber gnügliche Bescheinigung für, in seinen Gerichten zu dulden, oder gar in Dienst zu nehmen, und Unterhalt zu machen. Es soll vielmehr männiglich gehalten und schuldig seyn, solche Leute alsofort anzugeben, zur Hafft zu bringen und dem nechsten Ampte oder dem nechstanwohnenden Ober-Forst- und Wild-Meister zur Examination zu liefern, hierüber auch unsern Jagt- und Forst-Bedienten, dafern schadhafft oder todt Wildpret gefunden oder durch die Schützen derer von Adel etwas angeschossen und verwundet würde, durch zeitiges anmelden hiervon gnugsame Nachricht iedesmahl zu ertheilen. Quod & in Ordinatione Venatoria Elector. Bavariæ jubetur, ut illis, qui juris venandi capaces non sunt, & alienum fundum venandi gratia ingrediuntur, plagæ sive retia & canes vel quid aliud non tantum pignori accipiatur, sed omninò capiantur, quod etiam tradit Sebast. Medices *de venat. P. 1. c. 5. n. 7.* Krayffer. *de jur. venand. c. 15.*

89 In Electoratu Saxoniæ fures ferarum laqueo puniuntur, si scilicet furtum vel pretium ferarum quinque solidos vel ducatos Ungaricos excedat. Mandat. Elect. August. *de A. 1584.* Als ordnen und setzen wir aus Landes-Fürstl. Obrigkeit und Macht hiermit, daß nun hinführo die Straffe der Wildprets-Diebe und Schützen, auch derer so dieselbe hausen, hegen oder ihnen wissentlich einiger Weise Unterschleiff geben, in unsern Landen der Galgen seyn soll. Secundum quod dictum etiam in judiciis pronunciatur: Do ihr euch nun allbereit erkündiget hättet oder nachmals erkündigen würdet, daß in des Churfürstens zu Sachsen und Burg-Grafens zu Magdeburg, unsers gnädigsten Herrens gehegten und befriedigten Wildbahnen, Wäldern und Gehöltzen, die von den Gefangenen angegebene Anzahl Wildprets oder zum wenigsten so viel Stück Wildes, daß es über 5. soliden, das seyn 5. fl. Ungarisch des besten Goldes, austragen thäte, gewißlichen und in Wahrheit geschossen worden, und der Gefangene auf seinem gethanen Bekäntniß vor Gerichte freywillig verharren, oder des sonsten wie recht überwiesen würde, so möchte er von wegen solcher seiner Verbrechung, vermöge höchstgedachter Churfürstl. Sächs. *An. 1584.* publicirten und hernachmahls von denen Churfürsten zu Sachsen zum öfftern wiederholeten und erneuerten Mandaten und Landes-Constitutionen, als ein öffentlicher Dieb höchstermeldtes Churf. zu Sachsen gehegten und befriedigten Wildprets mit dem Strange vom Leben zum Tode gestrafft werden. V. R. W. Carpz. *in Pract. Crim. P. 2. q. 84.*

Quæ Pœna in Electoratu Brandenburgico in violatores Ferarum sit constituta, exsequenti Mandato Electoris Georgii Wilhelmi *B. M. de Anno 1620.* patet

	Rthl.
Von einem Hirsch.	500.
Von einem Stück Wild.	400.
Von einem Rehe	200.
Von einem hauenden Schwein.	400.
Von einer Lähne.	200.
Von einem Fröschling.	100.
Von einem Luchs.	100.
Von einem Wolff so in der Wild-Bahn geschossen wird.	50.
Von einem Fuchs.	20.
Von einem Hasen.	50.
Von einem Marder.	50.
Von einer Otter.	10.
Von einem Dachs auszugraben.	10.
Von einem Schwan.	75.
Von einem Trappen.	50.
Von einem Auerhahn oder Henne.	50.
Von einem Birckhahn.	50.
Von Rebhünern.	50.
Von Haselhünern.	50.
Von einer wilden Ganß.	40.
Von einem Kranich.	40.
Von einem Reiher.	40.
Von einer Endte.	10.
Von einer wilden Taube.	5.

Præmium, das Jäger-Recht, quod 90
Venatoribus pro captura ferarum solet solvi, pro diversitate locorum variat. Ita enim Baro de Hochberg *in Agricul-*

tura Curiosa, P. II. L. 12. c. 30. in fin. Was sonst das Jäger-Recht betrifft, giebt man bey etlichen Herrschaften von einem Wolf 30. Kreutzer, von einem Rehe 45. Kreutzer, von einem Fuchs 15. Kreutzer, von einem Marder 6. Kreutzer, von einem Rebhuhn 6. Kreutzer, von einer Schnepffen oder wilden Ganß 6. Kreutzer, von einer Enten 3. Kreutzer, von einem Eichhorn 1. Kr. Andere geben es also, vor einen Hirsch zu schiessen und zu wercken 1. fl. 30. Kr. von einem Gelteſtück 1. fl. für einen großen und gewachsenen Bären 1. fl. von einem Rehe 30. Kr. von einem wilden Schwein, doch daß der Kopff der Herrschafft verbleibe, 1. fl. von einem Luchse, 1 fl. von einem Wolffe, 1. fl. vor einen Fuchs zu schiessen und auszuziehen, 15. Kr. vor einen Dachsen der Herrschafft das Schmeer und die Haut und dem Jäger das Fleisch, 6. Kr. oder die Haut dafür, von einem Haasen oder Marder 7. Kr. 2. Pf. von einer Taube oder Enten 3. Kr. von einem lebendigen Rebhuhn 6. Kr. vor ein todtes Reb- oder Haselhuhn 3. Kr. Wenn man aber mit denen Unterthanen jagt, hat der Jäger, man fange was man wolle, kein Jag-Recht zu begehren, als sein Tage-Brot und Mahlzeit. Was aber in Fallbäumen gefangen oder von einem andern geschossen wird, davon giebt man ihm das halbe Jagt-Recht oder was man sonst gut befindet.

91 Veteres proverbii loco utebantur: Turbare venationem, quod de eo dicitur, qui feram tumultu excitat, ut scilicet intellectis insidiis se subducat, & venatio reddatur frustranea. Erasm. *Chil. 3. Cent. 5. prov. 15.* Quod rusticis hodienum malè cedit pulsatis natibus, die bekommen das Jäger-Messer. Quem morem à Romanis ad Germanos dimanasse probat Simon Majol. *Tom. 2. Dier. Canic. Coll. 6. fol. 353.* citante Besoldo *Thesaur. Pract. sub vocabulo* Weid-Messer schlagen.

Hæc pœna Venatoria & iis imponi 92 solet, qui durante Venatione non more venatoribus solito aliquid agunt vel loquuntur, Jagt- und Weidwerck-Buch *cap. 56.*

Wie der Jäger vom Hirsch bey Jä- 93 gern weidmännisch reden, und das Weid-Messer verhüten soll, ibidem (quamvis hoc loquendi genus pro diversitate regionum variet.) Der Hirsch gehet gen Holtz, Brunst, wechselt, springt ab, sucht das Geäß, wirfft ab, setzt uff, hat Feiste, Fahrt, Lauff, Schaalen, Wende, Gehöre, Enden, Eißsprüssel, Stang, ist starck, jagbar von zehen oder mehr Enden, wird erlegt, zerwirckt ꝛc. Item *cap. 65.* Das Schwein ist in der Feiste, hauend, angehend, keiler, bach, brunft, sült sich, hauet, schlägt, bricht, trifft, wird ihm der Fang gegeben, hat Waffen, Stumpff Wende, Schal, Lager und dergleichen, *cap. 85.* Der Haaß wird gehetzet, erwürgt, zerrissen, sein Balg abgestreifft, hat Sprung, läufft, Lager, Fahrt, rammelt, setzt, weidet ꝛc.

CAPUT XIII.

DE AUCUPIO.

SUMMARIA.

1. *Aucupium sub venatione comprehenditur.*
2. *Venatio vel Terrestris, vel Aërea, vel Aquatica est.*
3. *Aucupium jure gentium omnibus permissum.*
4. *Hodie inter Regalia refertur.*
5. *Quod Ordinationibus provincialibus approbatur.*
6. *Jure Civili Aucupia non erant promiscua.*
7. *Aucupium quid sit?*
8. *Avium nomine quid veniat?*
9. *Aves quotuplices?*
10. *Aucupium vel Majus vel minus.*
11. *Quæ aves ad venationem superiorem, quæ ad inferiorem spectent?*
12. *Aves mansuefactæ aucupii Objectum non*

non sunt, donec animum revertendi retinuerint.
13. *Quando illum animum deposuisse credantur?*
14. *Aves mansuetæ semper nostræ manent.*
15. *Aves feræ de jure civili non vulnerantis, sed capientis fiunt.*
16. *Quod tamen moribus non obtinet.*
17. *Occupatas & possessas aves surripiens furtum committit.*
18. *Volucres nostræ si in arbore vicini nidulos posuerunt, ejus non fiunt.*
19. *Modi aucupii qui?*
20. *Inter quos nobilissimus est, qui fit cum accipitribus.*
21. *Quod genus aucupii priscis temporibus ignotum.*
22. *A Germanicis Gentibus videtur originem traxisse.*
23. *Quis hujus aucupii primam fecerit mentionem?*
24. *Cum disciplina militari convenit.*
25. *Accipitrum varia genera.*
26. *Autores qui de hoc Aucupio scripserunt.*
27. *In Bavaria Electores sibi reservarunt.*
28. *Descriptio hujus aucupii.*
29. *Æstimatio Accipitrum virtuosorum.*
30. *Quæ aliæ aves in hunc usum assuefieri possint?*
31. *Falcones non debent capi, nec eorum nidis damnum adferri.*
32. *Rusticus inveniens Falconem cum sonaleis debet eum domino restituere.*
33. *Sed quid si rusticus ad Domum portavit dando carnes salsas, & falco moriatur.*
34. *Aves rapaces, ut milvos, vultures, corvos capi non prohibitum.*
35. *In Saxonia Electorali præmium occidenti has aves solvitur.*
36. *Areæ,* die Vogel-Heerde, *ad eum spectant, qui habet jus Foresti.*
37. *Debent certo intervallo à se invicem distare.*
38. *Area quid sit?*
39. *Aucupium quod fit laqueis à Domino Venationis impetrari debet.*
40. *Mensura laqueorum.*
41. *Avis in laqueo alieno reperta non fit invenientis.*
42. *Alaudas capere non ubique permissum. Uti nec Luscinias.*
43. *Tempus Aucupii à superiori solet constitui.*
44. *Avium nidos & ova auferre prohibitum.*
45. *Item non licet aves tempore vernali,* auf den Wiederflug, *capere.*
46. *Arbores escam avibus proferentes non licet eradicare in quibusdam locis.*
47. *Reditus aucupiorum an ad usufructuarium, an vero proprietarium spectent?*
48. *Avibus legatis quid debeatur?*
49. *An Festo Pentecostes liceat aquilam ex ligno confectam petere.*
50. *Aucupium an sit exercitium Principibus satis dignum?*
51. *Est belli quasi præludium.*
52. *Maximarum rerum meditationi materiam præbet.*
53. *A scriptoribus rerum civilium hoc exercitium Principibus commendatur.*
54. *Qui Reges hoc exercitio delectati fuere?*
55. *Utilitas & jucunditas aucupii.*
56. *Nimium aucupandi studium improbatur.*
57. *Clerici an rectè aucupentur?*
58. *Aucupium an militibus conveniat?*
59. *Item an studiosis?*
60. *Edictum hac de re Academiæ Wittenbergensis.*

1 Aucupium etiam ad Venationem spectat, & sub Generali hujus nomine, ut & piscatio comprehenditur Struv. *Jurisp. Rom. Germ. ad Tit. de R. D. θ. 20.*

2 Hinc nonnulli venationem triplicem faciunt, Terrestrem, Aëream & Aquatilem vel Marinam Belisar. *de venat. c. 1.* Et argumentum à Venatione ad aucupium valet, Gothofr. *in l. 9. §. 5. de Usufr.* Plerumque etiam usu conjunguntur, sicut de Antonino scribit Capitolinus, curasse ipsum ut mensâ ejus per proprios servos, aucupes, venatores, piscatores instrueretur.

Aucupium autem jure Gentium omnibus permissum est, §. *12. Inst. de R. D.* ubi Imperator feras bestias volucres & pisces & omnia animalia, quæ mari, cœlo & terra nascuntur, simul atque ab 3

 ali-

aliquo capta fuerint, jure Gentium statim illius esse incipere luculentissimè tradit, adeò quidem, ut tali occupatione capta volucris sine injuria occupanti adimi nequeat. Grot. *de jure B. & P. Lib. II. c. 11. n. 11.* Cum jus illud non homini in individuo, sed generi humano sit indultum, quod postea vel necessitate vel utilitate ab eo, qui habet Superioritatem variè determinari potest. Unde etiam citra injuriam, utilitate Reipubl. sic exposcente, summæ illarum potestates jus illud aucupandi jure Majestatis ita postmodum restrinxerunt, ut non ab omnibus indistinctè & promiscue aves occupari licite possint. Conf. Grot. *d. l. n. 5. & c. VIII. n. 5.* Struv. *Exercit. 41. §. 10.* Hinc communis est Dd. conclusio, jus aucupii juri Territoriali annexum esse. Carolus Tapia *in l. fin. c. 2. P. I. n. 11. ff. de Constit. princip.* Medic. *Tr. de venat. Piscat. & Aucup. qu. 27. n. 1.* Petr. Anton. de Petra *de Potest. Princip. c. 7. n. 5.* Speidel. *in Speculo voc.* Vogelheerd, Vogelfang.

4 Hodie itaque Aucupium inter Regalia refertur Venationique cohæret, der Vogelfang ist der Wild-Bahn anhängig, Wehner. *in verb.* Vogel. Dn. Struv. *Syn-*
5 *tag. jur. Feud. c. 6. aph. 7. n. 3.* Principesque perinde ut & venationem sibi solent asserere. Ordinat. Provinc. *Saxo Vinar. Tit. 34.* So soll auch kein Bauersmann keine wilde Endten, Gänse, Trappen, Auerhäne, Birckhanen, Rebhüner, Reiher, Kraniche in Wäldern, Gehöltze, Feldern, Wasser oder Teichen, deßgleichen in den Weinbergen und im Schnittschiessen fahen etc. In Electoratu Saxoniæ & vicinis locis non tantum eiusmodi aves nobiliores sed nec turdos, alaudas, fringillas sine permissu Præfectorum nemorum ac pensione præstita capere licet. Dn. Struv. *Exerc. 41. §. 12.* Churfürstl. Brandenb. Jagt-Ordnung. *Tit. 27.* Von Dohnen. Es soll auch männiglich verboten seyn, hinführo ohne Vorwissen und Bewilligung in unsern Heiden und Vorhöltzern Dohnsteige anzurichten und Dohnen zu legen, oder ander klein Weidwerck mit Vogelfangen zu gebrauchen, unsern Hauptleuten und Amtschreibern aber soll es ausserhalb der Wildfuhre, an denen Orten da keine Hasel-Hüner seyn, zugelassen werden, iedoch sollen sie vorhero deßwegen bey uns, oder bey unsern Ober-Jägermeistern, jederzeit Ansuchung thun. Andern so das Weidwerck begehren seyn wir zu frieden, daß denselben um gebührlich Mieth-Geld solches verstattet werde, welches auch hernachmals, unsers Amts Diener, nicht weniger als andere Holtz-Gelder, an verordnete Oerter zu berechnen, und auszubringen schuldig seyn sollen. Quod & ita sancitum legitur in der Gräfl. Hohenlohischen Forst- und Jagt-Ordn. *Tit. 8.* ibidem, Verbieten auch männiglich des kleinen Weidwercks auf den Vogel-Heerden nach Cramets- und andern Wald-Vogeln gäntzlich sich zu enthalten, und dieselbe weder mit Kloben, Leimspindeln, Baumgerichten, Sprencklen und andern Zeug nicht auffangen; es sey denn Sache, daß unsere Amts-Diener solche Vogel-Heerd einem oder mehr um einen gebührlichen Zinß verliehen, welches doch sie, die Amts-Diener auch nicht für sich selbsten thun; sondern da sie dergleichen Gelegenheit in ihren Aemptern hätten, und wir die Vogel-Heerde oder solch Weidwerck durch die unsere nicht selbsten gebrauchen lassen wolten, uns dessen jährlichs verständigen, wie viel derselben seyn, und was es darmit vor eine Gelegenheit, wollen wir sie alsdenn bescheiden, wie sie solche hinleihen, und uns hernach den Zinß Bestand oder Nutzung verrechnen, auf welchem Fall sie demselben Beständner, iedoch vermittelst gegebener Hand-Treu an Eydes Statt einbinden sollen, sich andern Weidwercks zu enthalten.

Nec enim jure Civili aucupia erant promiscua, & divus Puis Aucupibus rescripsit non esse consentaneum, ut per aliena prædia invitis dominis faciant aucupium. *l. 16. ff. de Servit. rust. præd.* 6

Est autem Aucupium venatio avium. *arg. l. 1. l. 3. §. 1. de A. R. D. c. 1. dist. 4.* 7

Quo nomine quidem veniunt omnes volucres quæ ova pariunt pennisque sunt decoratæ, dictæ ab aviis, quibus aves delectantur. 8

Suntque in triplici differentia, a- 9
liæ

liæ feram naturam habentes, ut phasiani, anseres & gallinæ sylvestres *l. 9. §. 5. de A. R. D.* quæ etiam avibus legatis debentur, *l. avibus & ibi gl. ff. de Leg. III.* aliæ Domesticæ, ut Gallinæ; aliæ Mediæ naturæ, ut columbæ.

10 Prioris generis aves sunt vel Majores vel Minores: Unde Aucupium quoque duplex Majus & Minus statuitur, das Weidwerck großer und kleiner Vogel. Inter Majores volucres numerantur, præter illas quas jam diximus, Auerhäne, Birckhäne, Trappen, Reiher, Kraniche, Haselhüner, Rebhüner, Schnepffen, Kramsvogel, Halbvogel, Amseln, Drosseln, Wachteln. Inter minores, Lerchen, Fincken, Zeißlein. Gryph. *in Oecon. Legal. L. 1. c. 18. n. 82.*

11 Quæ verò aves ad venationem Superiorem vel Inferiorem pertineant, certa regula definiri non potest, sed ex usu & consuetudine cognosci debent. In multis locis Urogallos, Trappos, Cygnos, Phasianos ad Bannum superiorem; Perdices, attagenes, turdos, merulas, coturnices, fringillas ad inferiorem referunt. Vid. Wehner. *Thes. Pract. voc.* Vogelweide.

12 Aves quæ sunt Mediæ Naturæ ut cicurari aut mansuefieri possint, quales sunt pavones & columbæ, sciendum, quod eæ quamdiu animum illum revertendi retinuerint, tanquam ab aliis possessæ & in Dominio constitutæ, *l. 3. §. 16. ff. de acquir. possess. §. 1. Inst. de R. D.* aucupii objectum non sunt, adeoque tales capiens & in suo columbario detinens, furti actione conveniri potest, *per l. 3. §. 1. ff. famil. hercisc.* Quam primum autem illum deposuerint, libertatem pristinam denuò consequuntur, & cedunt occupanti. Hunnius *Comment. Inst. ad §. avium quoque de R. D.* dissentienti Grotio *de Jure B. & P. L. II. c. 8. n. 3.* respondet Struv. *Resol. Text. Obst. exerc. 41. θ. 8.*

13 Quando autem & quomodo id fiat, non adeò expeditum est. Georg. Mohr. *de Venat. P. I. c. 1. n. 26.* statuit, cum ad horas & dies consuetas bis redire desinant. Ex Caroli M. constitutione, quam Noë Meurer suo Forst- und Jagt-Recht inseruit, *P. II. p. m. 43.* si intra quatriduum non redeant, textus ipse sub rubrica von Tauben und Pfauen sic habet: Tauben und Pfauen haben gleiche Rechte, und hat ein Mann Tauben oder Pfauen, die gewohnet seyn bey seinen Hause zu seyn, und sie fliegen von dannen und hinwieder, dieweil sie das thun, so sind sie sein, kommen sie aber nicht wieder in 4. Tagen, wer sie darnach fähet, dessen seynd sie. Nos si nec loci moribus nec Constitutionibus provincialibus quicquam certi definitum fuerit, id judicis arbitrio deferemus cum Mynsing. *Comment. Inst. ad §. pavonum quoque lit. d.* Pruckm. *ad d. §. venatio de Regalibus c. II. n. 25. arg. l. 1. §. ult. ff. de jur. delib. l. 137. §. 2. ff. de V. O. l. 32. de usur. l. 1. §. 1. ff. de Effract.*

Alia ratio est avium mansuetarum, ut anserum, anatum & gallinarum domesticarum, quæ quamvis turbatæ vel alio quocunque modo custodiam nostram effugerint revertendique animum deseruerint, tamen nostræ manent, & qui eas nobis ignorantibus includunt vel aliter detinent, furtum committunt per textum apertum *in §. 16. Instit. de R. D. l. 5. §. 6. ff. de A. R. D.* conf. d. Constit. Caroli M. *P. II. Rubr.* von zahmen Vogeln: ibi: Und wer es inthut, und weiß, daß es nicht sein sey, das ist Diebheit. Adeo ut, etsi vulpes vel accipiter gallinam seu pullum rapuerit, noster maneat, nobisque restituendus, licet alius opera & canibus suis ex vulpis vel accipitris quasi faucibus eripuerit. *l. 44. ff. de A. R. D.* Ludwel. *ad d. §. 16.* 14

Aves autem Feræ de jure civili non persequentis putantur, imò nec vulnerantis, sed ejus demum qui ceperit *arg. l. 13. Inst. de R. D. l. 5. §. 1. ff. de A. R. D.* Nulla siquidem hic occupatio est, nulla realis apprehensio, cùm multa accidere possint, ut eas non capiamus, juxta vulgatum: Multa cadunt inter calicem supremaque labra. Conf. Struv. *Exerc. XLI. θ. 9. ibique in Evol.* Avem verò tum occupasse censemus, quando illam ita in nostram potestatem redegimus, ut eam effugere non possit. 15

Aliud tamen moribus obtinet inter- 16
que

que venatores receptum, ne volucrem vulneratam, vel quam quis persequitur, persequenti liceat præripere, eo quòd non tantùm abstinere debeamus ab alieno, sed & ab eo quod prope alterius labore & industria est acquisitum, ne scil. propinquam alicujus spem multis laboribus quæsitam intervertamus & fatigatam industriam fraudemus. Bocer. *Class.5. Disp.3. θ.14. in fin.* Mynsing. *ad* §.*12. Inst. de R.D.* Mohr. *P. I. c.8. n. 5.* Rath. *eod. Tr. θ. 66.* Quod & olim Trebatio JCto placuisse videtur. *l. 5. §. 1. ff. de A. R. D.* & à Friderico Imperat. comprobatum, teste Radovico *de Gest. Frider. L. I. c.36.* D. Joh. Eichel. *dissert. de Aucup. c.5. θ. 48.* Vid. ea quæ *Cap. præced.* de Fera vulnerata diximus. Interim & hoc in casu loci consvetudo maximè attendenda venit, Medic. *de Venat. & Aucup. P. II. qu. 20. n.3.* Noë Meurer. in Forst-und Jagt-R. *P.III. sub rubric.* Von Feder-Wild, Feder-Spiel und Vogeln. *vers.* und dieweil. Quæ tamen ut aliàs, sic hic ab allegante & intentionem suam in ea fundante plene & sufficienter probari debet. Gail. *L. 1. Obs. 36. n. 16.* Reinking. *de Regim. Secul. & Eccles. L. II. class. 2. c. 9. n. 19.*

17 Cujus nunc consectarium est, furtum omninò facere eos, quicunque tali modo occupatas & possessas aves ex aviario, columbario vel alio quocunque loco, quo inclusæ fuêre, surripuerint. Mohr. *P. I. c.5. n. 1.* neque referre puto, an evolent ex his dictæ aves, modo animum revertendi retinuerint, de quo supra *l. 8. §. 1. ff. famil. hercisc.* vel monili aut alio signo, Eines Herrn Wapen. Meur. *P. III. p. 76. vers.* Item dieweil ein ꝛc. γνωρίσματα vocat H. Grotius *de Jur. B. & P. L. 2. c. 8. n.3.* insignitæ seu ornatæ fuerint. Consentit *d. Const. Carol. sub rubr.* von wilden Vogeln. *Ibi.* Hat das Feder-Spiel eine Maaße, und entrinnet das einem Mann, man soll ihm mit Recht das wiedergeben, wie lange es auch ist, nisi tamen ex annis monili insculptis multum temporis effluxisse appareat, quo verisimiliter animum revertendi deposuisse constat. Pruckm. *ad d. §. Venatio. c. II. n. 34.* vel signa naturalia sunt & talia, quæ absque hominis facto avibus contingere possunt, v. gr. si unguibus careant. Simile jus est, si quis Falconem aut Accipitrem compeditos, wenn er gefesselt ist, ceperit. Gloss. des Weichbildes *ad Art. 118. n. 7.*

Multo minus verò volucres nostræ illis cedunt, in quorum arbores nidulos posuerunt §. *10. Inst. de R. D.* Unde nec ciconiæ, quæ nidos in fastigiis domuum ædificarunt, domuum dominorum erunt. Hotmann. *ad §. 10. Inst. de Rer. Div.* 18

Modi verò quibus aves capiuntur, sunt varii. Aucupium enim vel fit accipitribus, retibus, laqueis, visco, pedicis, arcu, præcipitiis, hamo &c. 19

Inter hæc nobilissimum genus capiendi aves est, quod fit Falconibus seu Accipitribus. Et inter primaria Aulæ officia est Falconarius, Gallis Fauconier. 20

Quod priscis seculis aut prorsus ignotum, aut paucis agnitum fuit. Etenim Græci Scriptores, qui in minimis etiam rebus fuerunt vel diligentissimi vel curiosissimi, hoc egregium exercitium non tacuissent. Quanquam illorum reperiantur scripta, quibus docent, quo sibilo quave fistula aves alliciantur, quibusque decipiantur dolis, & quibus rebus irretiantur, quo etiam modo area concinnetur, quæ semina spargantur, quo gestu plagaque ex tuguriis obducantur. 21

Aucupii verò, quod cum accipitribus exercetur, initium à Gentibus Germanicis manasse credibile est, ut ex LL. Bojoariorum, *Tit. 20.* Longobardorum aliorumque populorum veteris Germaniæ colligere licet. Item ex Epistola Hedilberti Regis Cantiæ ad S. Bonifacium Archiepiscopum Moguntinum. Unam rem præterea à vobis exhiberi desidero, hoc est duos Falcones, quorum ars & artis audacia sit grues velle libenter captare, arripere & arripiendo consternere solo. Idem Bonifacius Epist. ad Athebaldum Regem Merciorum: Direximus tibi accipitrem unum & duos Falcones &c. Charta 22

ta Ottonis III. Imp. *an.986.* apud Ugellum: Cum omni Jurisdictione, cum piscaria, falconaria & omnibus venationibus Capitii Montis.

23 Ex scriptoribus primus Julius Firmicus est, qui nutritores Accipitrum, Falconum cæterarumque avium, quæ ad aucupia pertinent, memorat. Hoc exercitii genere mirum in modum recreantur Principes, Nobiles & ingenui quique.

24 Habet enim non dissimilem speciem à disciplina militari, disponit namque Juvenum Comitatum, equitum quasi alas adjicit, indagatores cum sagacissimis canibus quasi milites levis armaturæ præmittit, qui aves terrore excitent & ad volandum compellant, speculatores in montium verticibus statuit qui volatum observent, adsunt suo ordine, qui elata sinistra manu accipitres ferant, adversusque volantes alites artificii jactu eas dimittant, alii surgentem è terra volucrem quam primum reperiunt, alii per opertum volantem invadunt, alii in sublime sese offerentem, deinde singuli vocati sibiloque allecti ad notam proprii heri lævam redeunt. Patricius Senens. *de Regis Instit. Lib. 3. Tit. 7.*

25 Sunt autem varia genera accipitrum seu Falconum, qui nomen à colore, quem repræsentant, sortiti. Germanis Fahl, Falch, unde equi istius coloris dicuntur Falcken, dantur enim Granohabich qui grues, Ganohabich qui anseres, Anothabich qui anates capit, de quibus vid. *Glossa* Lindenbrogii. Additur his in Legib. Bajoar. *tit. 20.* Sparvarius i. e. Nisus. De his Frider. II. *de Arte venand. cum avib. L. 2. c. 2.* Aves rapaces, quibus homines utuntur & apud nos usi sunt ab antiquo, sunt istæ Girofalci, sacri, Gentiles, peregrini gentiles, & Laynerii, quæ quidem sub uno genere comprehenduntur, videlicet Falcone.

26 De hoc aucupio scripsere Belisarius *de Aucupio.* Petr. de Crescentiis *L. 10. de Agricultura.* Jean de Frachiere *de la Fauconiere &c.* Vid. Baro de Hochberg *in Georg. Curios. L. 3. c. 92.*

Quia igitur hoc aucupium Regibus & Principibus est dignissimum, Electores Bavariæ in tota Bavaria die Reiger-Paitz sibi reservarunt. 27

Quod Colerus in sua Oeconomia *L. 15. c. 14. ita* describit: Wenn ein Kranich oder Reiger siehet, daß sein Feind verhanden ist, so fleucht er gar hoch in die Lufft hinauf, und wenn ihm nun sein Feind nachfolget, so kommen sie mit einander so hoch hinauf in die Wolcken, daß man sie beyde nicht mehr sehen kan, biß endlich der Raub-Vogel über den Reiger hinauf kommt, und ihm die Klauen in die Haut setzet, und ihn eingewickelt aus der Lufft herunter stürtzet, und sie beyde mit einander überwerffen, und also herunter auf die Erden fallen, und beyde von den Weid-Leuten aufgefangen werden. 28

Et ideò Principes & Magnates propter hujusmodi Falcones & accipitres virtuosos magnos sumtus faciunt, & pro uno sæpenumero 500. florenos exponunt. Kraysser. *ad jus venand. Bavar. Cap. 24.* Olim accipiter ne æstimationem quidem accipiebat. *1. LL. Longob. 9. in l. 33.* 29

Sed & aliæ aves in hunc usum assuefieri possunt, veluti ut corvus perdices venetur, ut mergus cicur pisces pastus ad Dominum revertatur, ut anas feras anates secum attrahat. Scalig. *Exerc. 232. & 233.* 30

Ordinationibus insuper venatoriis prohibitum, ne ejusmodi Falcones capiantur. Ord. Venatorio-Forestalis Bavar. *c. 23.* Doch sollen alle Raub-Vögel ausser der Falcken und Blaufuß, so zu unserer Fürstl. Lust und Ergetzlichkeit zu gebrauchen, zu aller Zeit des Jahres zu fahen, zu schiessen, oder wie man sie gewinnen mag, erlaubt seyn. Gräfl. Hohenloischen Jagt- und Forst-Ordnung: Es soll niemand den edlen Vogeln als Blaufuß, Habicht, Sperber und Stoßfalcklein keinen Schaden zufügen, fahen, ausnehmen, verderben, weder mit Baum umhauen, Verwüstung der Gestäude, Eyer oder in andere Wege; Sondern sollen vermercken, wo es dergleichen Gestäude hat. Und an welchem Ort alsdann uns oder unsere Jäger oder Falckner iedesmahl berichten, damit wenn wir solche 31

ausheben oder fahen lassen wollen, uns oder die unsern dieselbe wieder weisen und zeigen können.

32 Quæstio moveri solet: An Rusticus inveniens Falconem cum sonaleis in pedibus injunctis teneatur restituere priori domino, & in puncto affirmativè concludit Cæpoll. *de Aucupatione. c. 21. n. 6.*

33 Sed quid juris, si rusticis Falconem portarit ad domum suam, & eum teneat sub scamno, dando illi comedere carnes salsas, caseum & rapas, quibus omnibus utebatur rusticus, & Falco apud ipsum rusticum moriatur. An teneatur domino ad æstimationem falconis. Prima facie videtur ad hanc quæstionem negativè respondendum; Primò quia rusticitati est ignoscendum. *l. 2. §. fin. ff. Si quis in jus vocat. non rer.* Deinde quia Rusticus, eò quod nemo persequebatur falconem, credere potuit, eum pervenisse in naturalem libertatem. Sed quia culpa est se immiscere artibus ad se non pertinentibus, *l. culpa. ff. de R. J.* nec Rusticus debuit credere ipsum Falconem pervenisse in naturalem libertatem, quia à natura non nascuntur falcones cum sonaleis & jectis, ex quo signo intelligere potuit, Dominum non habuisse falconem pro derelicto. *l. 43. §. 11. ff. de Furt.* Unde concludit Jacob. de S. Georg. *in Tract. Feud. verb. Et cum venationibus n. 6.* Rusticum non quidem teneri lege Aquilia, quia non interfecit falconem, sed quia præbuit causam morti actione in factum. *l. 7. §. 6. ff. ad L. Aquil.*

34 Aves autem rapaces, ut Milvos, Vultures, Corvos, Weihen, Geyer, Raben, Krähen, Neuntödter semper & passim cujuscunque arbitrio capi permissum est. *d. Ordin. Bavar. Art. 23.*

35 In Saxonica Electorali, quando quis occidit ejusmodi avem rapacem, & ejus ungues Præfectis offert, præmium ei solvitur.

36 Areæ, die Vogel-Heerde, etiam ab eo, qui habet jus Foresti, debent impetrari, Fürstl. Sächs. Gothaische Jagt- und Forst-Ordn. *de A. 1644. Sect. 2. n. 8.* Die Vogel-Heerde und Gestelle, auf unsern eigenthümlichen Wäldern sollen durch den Schösser und Forstmeister oder Ober-Knecht mit Vorbewust des Jägermeisters, so viel ohne Schaden und Nachtheil geschehen kan, vermiethet, der Zinß davor einbracht, in die Jägerey Rechnung verschrieben und gesetzet werden, wie hoch ein ieder Heerd und Vogelgestelle vermiethet, und wo sie gelegen. Es soll auch keinem Unterthanen, welcher des Niederweidwercks nicht befugt, gestattet werden Vogel-Heerd und Gestelle auf seinen Gütern andern zu vermiethen.

In Ordinationibus Venatorio-Forestalibus solet quoque modus poni, ut scil. areæ certo à se invicem intervallo distent, ne sonus allicientis cantus ex una ad aliam pervenire queat, daß ein verhaltener Gesang den andern nicht hören möge. Bäyerische Jagt- und Forst-Ordn. *Cap. XXII.* 37

Est autem area locus variis escis & avibus allicientibus ita præparatus, ut possit retibus cooperiri. Pulchrè eam describit Plautus *in Asin. A. 1. Sc. ult.* Auceps quando concinnavit aream, offundit cibum, aves assuescunt, necesse est facere sumtum, qui quærit lucrum. Sæpè edunt, semel si sunt captæ rem solvunt aucupi. Solent verò pro diversitate avium diversimodè confici, quod docet latè Conrad. Aitinger vom Vogelstellen. 38

Laqueis in Schleiffen und Donen multas aves capi compertum est, quod etiam in hisce terris non cuilibet est permissum; sed illi, qui à Domino venationis certum habet tractum, einen gewissen Ort mit Donen oder Schleiffen zu bestecken, ein Geschneide. *vid. supr. hoc Cap. §. 5.* 39

Mandato venatorio-Forestali Ducis Ernesti Saxo-Gothani *de An. 1667.* præscribitur magnitudo laqueorum pro captura Gallinaginum, Attagenum, wie wir denn vors siebende auch nicht gemeynet, Fallen oder starcke Schritt-Schlingen in den Vogelschneiden, dadurch die Auerhähne können weggefangen und verpartiret werden, zu dulden, so sollen dieselbe hiermit gäntzlich bey Straffe 10. Rthl. verboten seyn. Doch mögen diejenigen, 40

so

so Vogel stellen zu den Schnepffen und Hasel-Hünern, Fallen, so nicht höher denn 5. Nürenberger Zoll, und die Trittschlingen, darzu sie 6. Haar aufs meiste nehmen, gebrauchen. Es soll auch ein ieder im Vogelschneiden gäntzlich sich der Ausnehmung der Vogel enthalten bey ietzo vermeldter Strafe.

Magnitudinem autem retium pro unaquaque ave delineat Conrad. Aitinger. vom Vogelstellen. *P. II. c. 23.* verbis: Nachfolgende Strickmesser ꝛc. cui Iconi præfigenda tabula ex Fritschii *Ordin. venat. Forest. p. 54.*

41 Avem in laqueo alieno repertam invenientis seu accipientis fieri, probari posse videtur ex *l. 55. ff. d. A. R. D.* quod tamen hodie consvetudine refragante non obtinet, uti *in cap. anteced.* de fera vulnerata diximus, præcipuè cum hodie aucupium æquè ac venatio inter Regalia referatur & Principum proprium factum, qui illud cum venatione aliis pro lubitu concedunt, ut dubium non sit, eum qui avem ex laqueo alieno surripit furtum committere.

42 Eodem modo res se habet cum alaudis, quæ sæpe contentiones periculosas excitant, ac inter Comites Oettingenses in Wallenstein, & Imperialem Civitatem Nordlingam magnam litis causam pepererunt. Et quamvis in multis locis liberum est hoc aucupium, ut in Bavaria. Jacob. Kylling. *in disp. de Venat. ultim.* fatetur tamen eos, qui jus venandi sibi vindicant in fundis alienis, etiam hoc sibi asserere, & vel areas locare, vel aliud lucrum ex Aucupio alaudarum, von Lerchen Streichen, percipere, quod etiam in Saxonia obtinet. Churfl. Sächs. Mandat *de An. 1603. Tit.* Die Jagt-Fuhren und Jagt-Dienste betreffend: Nachdem sich auch die Bauerschafft, Müßiggänger und ander gemeine Volck unterstehen sollen, ohne Unterscheid, auch offte auf den Ampts und derer von Adel eigenthümlichen und Ritter-Gütern mit dem Nacht-Lerchen Netz zu streichen, darbey auch alles, was von Rebhühnern, jungen Haasen und dergleichen befunden wird, mit zu nehmen und zu verwüsten. Als soll dasselbe bey nahmhaffter Strafe hiermit gäntzlich verboten seyn. Item mandatum Ducis Ernesti supra allegatum. Zum achten sollen in unserm Gehäge die Nacht- und Streich-Garn gäntzlich abgeschaffet seyn und bleiben, bey Strafe 20. Rthl. Præprimis vero captura lusciniarum quibusdam in locis est prohibita ut in Electoratu Brandenburgico, ubi Serenissimus Elector modernus Fridericus *de dato 28. Mart.* severè mandavit: Befehlen diesemnach hiermit iedermänniglich bey Vermeidung dero Ungnade und harter Bestraffung, daß sich hinführo niemand gelüsten lassen solle, denen Nachtigaln auf eine oder andere Art nachzustellen, oder dieselbe wegzufangen, vielweniger solche zum öffentlichen Kauff, wie bißhero geschehen, feil zu tragen, damit auch diesem Unwesen auf einmahl abgeholffen werde, so wollen Sr. Churfl. Durchl. ferner nicht, daß jemand, wer der auch sey, sich unterstehen soll von nun an Nachtigaln in Käfichten oder Vogelbauren oder sonst irgends zu haben, und sollen diejenige, welche dergleichen haben, selbige alsofort wegfliegen lassen: Es soll auch keinem Auswertigen vergönnet seyn Nachtigaln zu feilem Kauf ins Land zu bringen, allen Unterschleif desto besser zu verhüten. Würde sich aber dennoch jemand über das fangen betreten lassen, so soll er alsofort von der Gerichts-Obrigkeit desselben Orts in Arrest genommen und Seiner Churfl. Durchl. davon unterthänigster Bericht abgestattet, derselbe auch darauf, anderen dergleichen Excedenten und Frevelern zum Abscheu, mit exemplarischer Strafe ohnfehlbar angesehen und beleget werden; diejenigen aber, welche Nachtigaln in denen Häusern haben, und nicht innerhalb 10. Tagen nach Publication dieses Edicts wegfliegen lassen, sollen ebenfalls mit willkührlicher unausbleiblicher Strafe angesehen werden, denen Auswärtigen aber sollen, wenn sie vorher auf den Gräntzen gewarnet, und sie doch den Handel fortsetzen wollen, alle Vögel preiß gemachet werden. ꝛc.

Quia etiam volucres non solum sunt 43
pro ornamento universi, sed etiam pro utilitate hominum, rectè Principes tempus & modum, quo aucupium per-

agi debeat, definire solent, ne scilicet vastentur species, præsertim cum ova ponunt & pullos nutriunt. Interest enim Reipubl. ne quis re sua malè utatur, nec terra avibus spoliaretur. Conf. Argentor. *13. Vol. 1.* Ita aucupium religionis gratia non licitum in diebus Festis, dominicis, item tempore Jejunii aut Quadragesimarum. Medic. *d. tr. P. 1. qu. III. n. 12.* Rath. *Tract. eod. 8. 78.* Quid enim prodest, ut jure conqueritur Ambrosius, jejunare visceribus & luxuriare venationibus? abstinere cibis & errare peccatis? An putatis illum jejunare Fratres, qui primo diluculo non ad Ecclesiam vigilat, non beatorum martyrum loca sancta perquirit, sed surgens congregat servulos, disponit retia &c. *c. XII. & XIII. dist. 86.* Quod vero Virgil. *L. 1. Georg. v. 268. seqq.* canit:

Quippe etiam Festis quædam exercere diebus,
Fas & jura sinunt: Rivos deducere nulla
Relligio vetuit: segeti prætendere sepem,
Insidias avibus moliri: Incendere vepres.

Ethnicismum sapit, nec ad nos nostramque pertinet Ecclesiam. In hisce Regionibus aucupium à tempore Bacchanalium usque ad Festum Johannis Bapt. est prohibitum. Mandat wegen des Vogelfangs Elect. Joh. Georg. *l. de A. 1626.* daß sich keiner von Fastnacht an biß Johannis Bapt. mit der Eulen, Kloben, Leimstangen, oder ander Weidwerck zu treiben unterstehen soll. Ordinatio Venatorio-Forestalis Ducis Frider. Wilh. in Altenb. Es soll auch niemand des Vogelstellens und fahens, es sey auf Heerden in Donen und Schneidlen mit dem Kautz oder Leimstange, oder welcherley es wolle, von Fastnacht biß auf Johannis sich unterfangen, auch keiner Gevögel, Eyer oder Jungen ausnehmen, gleicher gestalt bey Strafe zehen Gülden. Cum quibus & plane coincidit Seren. Principis Augusti, Ducis Brunovic. & Lüneb. *Mandatum de dato 8. Jan. 1638.* ibi *non procul à fine:* Als wir auch vor gewiß berichtet worden seyn, was maßen die so wohl bedächtig von unsern Herrn Vorfahren an der Regierung ausgelassenen Jagt-Ordnung mit dem Jagen, nemlich von Liechtmesse oder dem Anfange des Monats Febr. biß an Bartholomäus-Tag, oder an den Monat Septemb. allerdings einzuhalten gar aus den Augen gesetzt, und dagegen ungescheuet straffbar gehandelt wird; so haben Wir in diesem öffentlichen Anschlage dieselbe hiermit geltend wiederholen wollen, und seynd des gäntzlichen Vorhabens, die Verbrecher deswegen in gebührende Strafe andern zum Abscheu nehmen zu lassen.

Ad depopulationem etiam avium 44
multum facit, quando nidi & ova earum auferuntur & disjiciuntur, de quo Ordinatio Venatoria Gloriosiss. Imperatoris nostri Leopoldi *de dato 18. Martii A. 1675.* Sollen den Phasanen, Reb- und Hasel-Hühnern, Auer- und Birckhähnen, Reyern, Enten und dergleichen Feder-Wildpret, die Eyer nicht aus ihren Nestern genommen und verwüstet werden, bey 30. Rthl. Straffe. Pariter & ibi mandatum, daß von ieden Volck oder Kütte Rebhühner ein junger Hahn und zwo Hennen, als die alte und eine junge, wieder loß gelassen währen, der Rebhühner-Fang soll werden von Michaelis an biß auf den halben Februarii, ausser mit der Payß, sonst nicht, bey Strafe 50. Rthl. Ordinatione Bavarica *c. 22.* ita cautum; Es soll auch allen Obrigkeiten in Ernst befohlen seyn, daß sie in sonderbare Obacht stellen, damit durch die Bauers-Kinder und andere Leute die Vogel, Enten, wilde Tauben und allerley Feder-Wildprets Eyer von den Nestern nicht abgenommen, in den Gehöltzern die Höhlen und Bäume bestiegen und durchsuchet, auch die Vogel-Nester in den Bäumen, wie etliche thun, nicht also ausgehauen uñ zerstöret werden. Churfürstl. Sächs. Mandat wegen des Vogelfangens *de A. 1626.* daß sich viel unterstehen, jung Feder-Wildpret zu unrechter verbotener Zeit auszusteigen und hinweg zu nehmen, auch bißweilen die alten mit sonderlich hierzu angerichteten Schleiffen, über den Eyern und Brut zu fangen,

auch wohl die Eyer und Jungen gäntzlich hinweg zu tragen ꝛc.

45 Ad nimiam extinctionem etiam avium evitandam conducit prohibere aucupium tempore Vernali, quando volucres ex calidioribus Regionibus in nostra loca revertuntur, auf den Wiederflug. Churfl. Sächs. Mandat wegen des Vogelfangs *de A. 1626.* Wie es mit Verschonung der wilden Vogel Brut und Eyer, auch in verbotener Zeit und im Wiederfluge ꝛc. mit Fahung und Schiessung soll gehalten werden. Et in Churfürstl. Sächs. Lands-Ordn. *Tit.* vom Vogelfahen. Weil es denn gar gemein wird, daß der Vogel im Wiederfluge und zur unrechten Zeit gefangen; So ordnen und wollen Wir, daß solch Ausschreiben in unsern Landen von männiglich gehalten werde, bey darin ausgedrückter Strafe.

46 Non sufficit autem in nonnullis locis modum & tempus esse præscriptum, quemadmodum aucupium institui debeat, ne in perniciem & depopulationem avium vergat. Sed insuper etiam prohibita eradicatio certarum arborum & fruticum escam volucrum proferentium. Churfl. Bayer. Jagt-Ordn. *c. 22.* Es wird auch durch unzeitiges und häuffiges räumen der Krammet-Beer-Stauden und Taxen reissen, so wohl allerley Wildpret, als den kleinen und großen Vogeln an der Weide nicht wenig benommen: Als soll forthin solche Ausreutung in den Auen gantz verboten seyn, doch unbenommen der Holtzmeß, so einer oder mehr der Orten hergebracht hätte, die Wißmäder aber die mit Holtz verwachsen mögen, nach mehrern Inhalt des *13. Art. 3.* Theils der erklärten Landes-Freyheit, geräumet werden, doch wenn jemand dergleichen Wißmäder räumen wolte, soll es mit iedes Orts Obrigkeit Vorwissen geschehen, auch die Förster sonderbare gute Obacht haben, ob dieser Ordnung zuwider zu Abödung der Vogel-Weide die Gründe geräumet und ausgereutet würden.

47 Reditus aucupiorum pertinent ad Usufructuarium, non ad proprietarium *l. 9. §. 5. ff de Usufr.* Hinc etiam usufructuarius potest prohibere, ne quis aucupii gratia fundum ingrediatur. *l. 16. ff. d. S. R. P.*

Avibus legatis, anseres, phasiani, Gallinæ sylvestres & aviaria i. e. caveæ, ubi stant aves, debentur, si scilicet testator talia habeat, aliàs secus; phasianarii autem & pastores anserum non continentur, nisi id testator expresſit, *l. 66. ff. de Leg. 3.* 48

Species etiam aucupii, quamvis ficti, est, Aquilam & Columbam ex ligno confectam arcu vel bombardis petere, hinc quæri solet, an tale exercitium in Festo Pentecostes liceat instituere, nach den Vogel schiessen. Et dicendum quod hoc homini pio non conveniat. Neander *de Bacchanal. p. 238.* Churfl. Sächß. Policey-Ordn. *Tit. 2. §. 4.* Ob zwar auch das Schützen und Vogel-schiessen wohl nachgelassen, so soll doch solches entweder an hohen Festen und Sonntagen gar nicht, oder doch nicht eher angestellet werden, es sey denn so wohl Vor- als Nachmittags der Gottesdienst verrichtet, und daß alle Uppigkeit bey unnachläßlicher willkührlicher Bestraffung des Verbrechens, darauf durch gewisse Personen fleißige Aufsicht und Achtung zu geben, darbey vermieden und darüber gute Ordnung mit Bestätigung jedes Orts Obrigkeit aufgerichtet werden. 49

An Aucupium sit Exercitium Principibus satis dignum? Dubium non habet, cum (1.) venatio aucupium sit belli quasi præludium, quo corpus & animus Heroum ad militiam præparatur & disponitur, &, ut Philo Judæus *Lib. 1. de vit. Mosis* loquitur, præexercetur, ut deinde promtiores in certamine & prudentiores in conflictu efficiantur. Andr. Knichen. *de Saxon. non prov. jur. c. V. ad verba*: Wälde, Wildbahn, Jagten, *num. 196.* dum enim membra laboribus adsvescunt, æstum, frigus, famem quandoque perferunt, saltus perrerrant, locorum ingenia ediscunt, quomodo nempe adsurgant montes, quo pacto vallium ora aditum admittant, & diffusi campi pandantur, quid, nisi bellicæ artis rudimenta capiunt? Nicol. Machiav. *Princip. c. XIV. p. m. 56.* Joh. à Chockier. *Lib. 5. aph. Polit. c. XX. p. m. 290. &* 50 51

190. & 294. adeò ut Noë Meurer *P. 2.* des Jagt- und Forst-Rechts, rectè dicat, daß ein guter Jäger und Vogler ein halber Krieger sey. *p. m. 32.* Imprimis autem hujus & illius singularis affinitas ex illo, quod cum accipitribus exercetur, aucupio apparere videtur, disponuntur namque eo (referente Patric. Senens. *Lib. 3. de Reg. Inst. Tit. 7.*) juvenum comitatus, equitum quasi alæ adjiciuntur, indagatores cum sagacissimis canibus quasi milites levis armaturæ præmittuntur, qui aves terrore excitent, & ad volandum compellant, speculatores in montium verticibus statuuntur &c. *vid. supr.* §. *24* ubi integra verba dicti autoris videre licet.

52 (2) Quod venatio maximarum rerum meditationi materiam præbeat. Mirum enim est, autore Plin. Secund. Jun. ut animus agitatione motuque corporis exercetur; nam undique & sylvæ & solitudo ipsumque illud silentium, quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt, nec Diana magis montibus, quàm Minerva inerrat, *Lib. 1. Epist. 6. & lib. 9. Epist. 10.* Schönborn *Lib. 2. Polit. c. 28.* Quod tamen argumentum minus ponderis habere, dissimulare non possumus.

53 Quare etiam vulgo (3.) prudentissimi rerum civilium Doctores, Principem felicissimum formaturi exercitium nostrum ei amplissimis verbis commendant, uti videre licet apud sæpius laudatum à Chockier. *Aphor. Polit. Lib. 5. c. 20.* Schönborn. *d. l. c. 28. in fin.* Joh. Marian. egregiè *de regn. & reg. instit. Tractat. ad Philippum III. Hispan. Regem. L. 2. c. 5. non procul à fine.* & omnium elegantissimè Nicol. Machiavell. *in celebri suo Principe c. XIV. vers. nunquam propterea.*

54 Id tamen extra omne dubium est, (4) omni ferè seculo potentissimos quosque Reges & maximos Principes bello hoc exercitio ex his & aliis causis jugiter delectatos fuisse, quorum magna nomina longa serie apud Georg. Mohr. *P. II. c. 12. n. 9 - 12. seq.* Schönborn. *d. l.* Chockier. *d. tr. c. 20.* Pruckm. *ad* §. *Venatio c. 2. n. 39. seq.* legi poterunt. Nos ex illis saltem nominamus inclytos illos Cæsares Germanos, ALBERTUM Austriacum, Henricum I. & Maximilianum I. quorum ille, teste Ænea Sylvio *Lib. 4. de Gest. Alphonsi* dicere solitus: Venationem virile & heroicum esse exercitium, seque voluptate quavis carere posse, venatione non posse; Iste, cum inter aucupandum Imperii Diadema ipsi oblatum erat, à singulari aucupii desiderio & ejus crebro exercitio Aucupis elogio insignitus est. Kirch. *de Republ. Disp. 3. Coroll. 1.* Colleg. Arg. *ad Tit. ff. de A. R. D. n. 22.* Joh. Cluver. *Hist. Univ. in dict. Henrico p. 438.* Luc. de Linda *descript. Orb. Lib. 7. in eod.* Hic verò alias summe hoc studio exhilaratus. Vid. Pruckm. *d. l. n. 43.*

Accedit utilitas, ut & jucunditas Aucupii. De hac elegans locus Horatii *Lib. Epod. II.* 55

Aut trudit acres hinc & hinc multo cane
Apros in obstantes plagas.
Aut amite levi rara tendit retia.
Turdis edacibus dolos,
Pavidumque leporem, & advenam laqueo gruem,
Jucunda captat præmia.
Quis non malorum, quas amor curas habet,
Hæc inter obliviscitur?

Illa elucescit tum ex insigni usu volucrum ad victum & ornatum, imo amictum etiam,

- - Avium quoque versicolorum
Indumenta novis texentem plumia telis, inquit

Prudentius *in Hamartigenia.* Et L. An. Seneca *Epist. ad Lucil. XC.* Quid ergo, numquid non pelles ferarum & aliorum animalium à frigore satis abundeque defendere queunt? Non avium plumæ in usum vestis conferuntur? Non hodiè magna Scytharum pars tergis vulpium induitur &c. Tum ex singulari conservatione valetudinis ejusdemque collapsæ restauratione. Memorabile est, quod Razes Arabs, Autor gravissimus ex Galeni sententia, memoriæ mandavit, videlicet: In quadam peste contigisse, ut dum omnes ferè peri-

perirent, soli Venatores & Aucupes, ob summam valetudinem assiduis venationibus partam, incolumes evaserint. Hier. Mercur. *de Art. Gymn. Lib. VI. c. 13. Lit. E.* Verum hos sæpius ob nimium & violentum motum in graves etiam incidere morbos experientia docet. In omni namque re modus est tenendus.

56 Moneri etiam hic solent Principes & Magnates à Doctoribus, præsertim Conscientiæ Magistris, ne præ nimio aucupandi & venandi studio (1.) publica negligant, eorumque obliviscantur, seque plane θηρομανίᾳ, der Jagtsucht, Crus. *P. 2. lib. 6. Annal. Svevic.* dedant (2.) Immoderatos ejus sumtus faciant, & in aucupationem apparatus prodigorum more (Cicer. verba sunt *Offic. Lib. 2.*) pecunias profundant. (3.) Damnum subditorum messibus & segetibus inferant vel sata & frumenta conculcent, vel nimiam libertatem volucribus concedendo, ita ut nemo eas grana & segetes depascentes fugare audeat: Qua de re gravissima est Oratio Joh. Sarisberiens. *Policrat. sive de nugis Curial. Lib. 1. c. 4.* cujus particulam exhibet Knichen. *d. l. n. 203. & 204.* Conferri præterea poterit Hippolit. a Collib. *Lib. un. de princip. c. 27. p. m. 150. seqq.* Chockier. *d. l.* Medic. *d. tr. & part. 3. qu. 42. n. 2.* Mohr. *l. c. P. 1. c. 2. n. 75.* ubi notanter dicit, quod, si quis Princeps messibus damnum intulerit, in foro conscientiæ illud resarcire & restituere teneatur. Quibus adde sis, quæ idem habet *ead. p. 1. c. 4. n. 19. 20. 21.* Dominic. à Soto. *L. 4. de Just. & Jur. qu. 6. art. 4.* Deinde quoque & illud hic dissimulandum non est, quod, utut sæpius laudatum nostrum exercitium præparamentum militiæ maximè utile dixerimus, id tamen ita explicatum velimus, nos non esse in hac sententia, quasi nemo sine dicto exercitio bellator idoneus fieri possit. Cum non solum, optime animadvertente Conringio *in Animadv. Polit. ad d. Principem Machiavelli. c. XIV. ad verb. Venandi studio* jugiter constet, multos sine eo expeditissimos milites evasisse; sed & situs locorum aliis modis addisci possit, præprimis verò ex illa Achæorum Principis Philopæmonis Exercitatione, quam *vers. seqv.* idem Machiav. pro hac re merito commendat.

Et hæc de Principibus, sequuntur 57
CLERICI, de quibus hoc in loco (1.) Doctorum est controversa disceptatio, utrum nempe & hi rectè aucupentur? Nobis salva omnium autoritate hac in re discernere licebit inter Clericos & Monachos seu Religiosos; & ita quidem, ut Clericorum nomine laxiori quodam vocabuli significatu Cardinales, Archi-Episcopos, Episcopos, Presbyteros, Parochos, Abbates, Prælatos, & omnes alios, qui divinis officiis, uti Pontifex *in c. duo genera XII. qv. 1.* & ex eo Lancellot. *Inst. Jur. Can. L. 1. c. IV.* loquitur, mancipati sunt, quosque sacris vacare decet, exceptis solis monachis, comprehendamus, arg. *C. non dubium 5. Extr. de sent. Excommunic. junct. l. 52. C. de Episc. & Cler.* Rittersh. *comment. ad Novell. P. 1. c. 6. n. 23. seqv.* Jacob Cujacius. *ad Novell. V. p. m. 57.* Alias tamen non nescii, Episcopos à Clericis distingui solere, arg. *rubric. C. de Episc. & Cler. & Orphanotroph.* ubi conferri merentur, quæ annotavit ad hanc rubricam *in Proœm.* Doctor quidam Anonymus Jenens. *in Comment. in Prior. XIII. tit. Lib. 1. Cod.* quem Dn. Struv. *Juri suo sacro* addi curavit *p. m. 178.*

Et his jam suppositis dicimus, Clericis regulariter jure Canonico aucupium esse prohibitum, idque probamus expressis ejus juris textibus. (1.) est *in c. 3. dist. 34.* Hoc tenore omnibus servis Dei venationes & sylvaticas vagationes cum canibus, & ut accipitres & falcones habeant, interdicimus. (2.) *in c. 2. ead. dist. his verbis:* Episcopum, Presbyterum aut Diaconum canes ad venandum, aut accipitres, aut hujusmodi res habere non licet. Adde *c. 1. & 2. extr. de Cleric. Venator.* ubi hoc interdictum & totidem verbis repetitur. Omnium autem apertissimus est (3.) *in C. quorundam 1. Dist. 34.* ubi postquam Nicolaus Papa *in princip.* ita: Quorundam relatione fidelium nostris auribus intimatum est, quod Lanfredus Episcopus Venationi sit deditus, quod vitium plurimos

mos etiam de Clericali Catalogo Genere duntaxat Germanos & Gallos irreverenter implicat &c. Tandem *circa fin. d. c.* concludit: oportet ergo fraternitatem T. (putat Archiepiscopum Albinum) illi (Episcopo) pastorali autoritate præcipere, quatenus ab omnium bestiarum vel volucrum venatione penitus alienus existat. Videsis Knichen. *d. tract. verb. ducum c. 5. n. 191.* Rath. *Disp. de jur. ven. pisc. & auc. th. 89.* Jacobin. de S. Georg. *ad verb. & cum venationibus de Feudis n. 8.* Pruckm. *ad §. venatio. n. 72.* Quò & collimat Germanorum Adagium: daß die Geistlichen in die Kirche, die Bauren zum Pflug und Ackerbau gehören. Noë Meurer. *d. tract.* vom Jagt- und Forst-Recht. *P. 2. p. m. 31.* Et hæc quoque nostra sententia à Patribus Concilii Tridentini, *decreto de Reformat. General. cap. XII. §. vestitu in Super. Sess. 24.* confirmata est.

Nec enervant eam, quod, cum Deus omnibus hominibus, citra distinctionem Laicorum & Clericorum, dominium ut in cætera animantia, ita etiam in volucres concesserit, Genes. IX. 2. etiam eo modo Aucupium, sine quo dominium illud frustraneum est, omnibus indistinctè concessisse intelligatur. arg. *l. 2. ff. d. Jurisd. l. ad rem. 56. l. ad legatum. 62. ff. de procurat.* Quia hæc donatio Clementissimi Numinis non eo extendenda, quasi homines, utilitate sic svadente, illam in quibusdam sui ordinis pro ratione status & conditionis eorum restringere non possint, cum rectè & illud divinum jus, quod perpetuam non habet prohibitionem, humanis sanctionibus arctetur. Knichen. *d. tr. de Saxon. non provoc. jur. c. 5. n. 185.* Sic jure divino omnes liberi nascimur, nec tamen inde servitutem divinæ voluntatis repugnare rectè quis inferat, postquam salutariter constitutum, ut bello victi potius servarentur, quàm occiderentur. Mynsing. *ad §. 2. Inst. de jur. person.* Ludwel. *ad eund. §.* utilitatem autem & rem Christianam prohibitionem hanc svadere non obscurè evincunt rationes, quas magno numero congessit Mohr. *d. Tract. P. 2. c. 12. n. 25. multisque seqq.* Sebast. Medic. *P. 1. qu. 8. n. 3. seqq.* Noë Meurer. *P. 2. sub rubrica:* Welchen Personen und Stand vor andern das Weide-Werck zu treiben durch beyde Rechte Geist- und Weltlich zugelassen.

Interim verò præfractè non negamus, Clericos nostros interdum recreationis & valetudinis causa, ad excitandum calorem naturalem vel etiam appetitum, aucupari licitè posse. Medic. *dict. P. 1. c. 3. n. 14. & c. 8. n. 17.* modo tamen rariusculè id fiat, & non tempore, quo Sacra e. g. prædicationis, visitationis &c. obire tenentur, Mohr. *P. 1. c. 1. n. 49.* nec fines recreationis & modestiæ clamoribus vel aliis modis excedantur, Mohr. *d. c. 1. n. 48.* nec bombardæ, Archibusia Dd. vocant, vel alia arma aut accipitres adhibeantur. Pruckman. *d. l.* Ingens verò necessitas, uti alias, sic & hic legibus quodammodo magis soluta est: Etenim cum volucrum nimia frequentia sata grana depascendo agris & vineis noxia fuerit, vel Clerici alias non habeant, unde vivant, licitè utique illas quocunque modo capere videntur. Mohr. *d. c. 1. n. 51. seqq.* Pruckm. *d. c. 4. n. 86. seqq.* Deinde quoque utilitatis causa id ipsum nostris concessum dicunt Doctores, si plurimi eorum reditus in aucupio consistant, uti v. g. Hostiensis Episcopi ex sola coturnicum captura millia nummorum aureorum amplius quatuor quotannis accipientis, teste Franc. Zoanett. *de Duplic. Venat. n. 32.* dum tamen, si ipsi aucupari velint, modum supra descriptum strictè observent; per Laicos autem quacunque ratione, adhibitis etiam armis, accipitribus & clamoribus expediant. Zoanett. *d. l. n. 32.* Planè tamen alia ratio est modernorum Episcoporum nostræ Germaniæ ejusdemque quorundam Abbatum, Prælatorum & similium, qui vel ex beneficio Caroli M. secundum Thomam Michaëlem (citante Victore *de caus. exempt. Imper. Conclus. 30. circa fin.*) *de SS. Cæsar. Maj. Camer. & Stat. jur. §. 130. lit. d.* vel Ottonis M. secundum Conring. *Annot. ad Lampad. P. 3. c. 6. §. 6. p. m. 221.* vel Ludovici Pii, aut alius cujusdam Imperatoris, vid. Cluten.

Syll.

Syll. rer. quotidian. §. *9. lit. c.* Coler. *de jur. Imper. Germ.* §. *49.* Superioritatem territorialem & alia jura Principum ſecularium nacti fuerint, etiam jura venandi & aucupandi acquiſiverunt, ita ut ea non ſecus ac reliqui Principes & immediati Status ſine ulteriori reſtrictione exerceant. Mohr. de Nigromonte *d. tract P. 1. c. 1. n. 46.* Sed quid de noſtris Evangelicis paſtoribus tenendum? Jure Canonico ſe adſtringi vix patientur, & forſan habebunt, quod jure excipient. Nos utut aucupium recreationis vel utilitatis gratia illis minimè invideamus; ſalvo tamen cujusvis melius ſentientis arbitrio putaremus, ex re & ſua & Eccleſiæ fore, ſi ad exemplum Clericorum nimium ei ſeſe ne dedant, nec vocationis officia negligant. Vid. *cap. anteced. de Venat. n. 49.* Monachis verò & Religioſis indiſtinctè aucupia prohiberi adſeveramus, ita ut hi ſemper (referimus verba Clementis V. Papæ) ab aucupationibus abſtineant, nec eis intereſſe, vel aves Venaticas per ſe vel per alios tenere præſumant. *Clement. I.* §. *porro de ſtatu Monachor.* adde *cap. I. X. ne cler. vel Monach.* ibi *circa fin.* canes & aves ſequi ad venandum; & paucis interjectis: Ecce talia & his ſimilia miniſtris altaris Domini, nec non & Monachis omninò contradicimus. Conf. Hahn. *in Not. ad Weſenb. de acquir. rer. dom. n. 7. ad verb. quare & Eccleſiaſticis.* Mohr. *d. c. 12. n. 50.* Eo tamen caſu, quo ſaltus proprios vel jus venandi & aucupandi in alienis habent, iis per alios hoc exercere permittitur, dum tamen intra monaſteria ſeu domos, quas inhabitant, Venaticos Canes, Falcones vel Accipitres, non teneant. *dict. Clem. I.* §. *porrò de Stat. Monach.* Franc. Zoanett. *d. l. n. 31.* Mohr. *d. c num. 9.* ubi hæc alia fuſius. Nos iis non immoramur, ſed tranſimus ad Milites.

58 De quibus (3.) ſolet eſſe quæſtio: Num è Republ. ſit, eos venari ſeu aucupari? Piſcationem quidem his non adeò prodeſſe ſæpius allegatus Mohr. *P. 2. d. tr. c. 12. n. 24.* contendit, eo quod piſces malè nutriant & corpora reddant morbifica. Unde & Homerus milites ſuos juxta littus caſtra metatos inter alia monet, ne piſces unquam guſtent: Helleſpontiacis verò, quod Ichthyophagi ſint adeoque imbelles & effœminati, exprobrat. Reliquam autem Venationem illis, præſertim pacis tempore maximè prodeſſe, unanimi fere conſenſu Politici concedunt, cum ea ſit quaſi umbratilis quædam, ut Plato *Lib. 7. de LL.* ait, militia, qua, quemadmodum ſupra de Principibus vidimus, ad bella expeditiores redduntur & laboribus adſveſcunt, ut deinde ad vitanda ac inferenda pericula cautiores fiant, referente Xenophonte Cyropæd. *lib. 1.* & ex eo Camill. Borell. *lib. 4. de Magiſtr. Edict. c. 3. n. 50.* Sic, ut alios taceamus, Pelopidam Thebanum & Viriathum Luſitanum ſtupendam ferè illam militiæ peritiam, quâ ille Spartanis, hic verò Romanis formidabilis fuit, ex ſola Venatione didiciſſe teſtatur Plutarchus *in Vit. Pelopid.* Vellej. Paterc. *Lib. 2. c. 90.* Mohr. *d. c. 12. n. 9.* Unde & Legislator apud Lacedæmones Venationem terreſtrium & volatilium ſuis maximopere commendabat, quod nulla ad militarem diſciplinam convenientior cenſenda eſſet exercitatio, quam venandi & aucupandi ſtudium, prout ex Nicol. Cragio *de Republ. Lacedæm. lib. 3. Tab. 9. de Exerc. corp. Inſt. 2.* teſtatur Andr. Knichen. *de Saxon. non pro. jur. verb. ducum. c. 5. n. 194. ſeqq.*

Ultimum & (4.) dubium eſt de Studioſis, an & illi licitè aucupentur? Negandum quidem non eſt, quòd aliquibus in locis hoc licitè facere queant: Communiter tamen negativè hæc quæſtio decidi ſolet, eò quòd hi avium capiendi deſiderio ineſcati non nimiam ſtudiis ſuis remoram injiciant, ſecundum vulgare illud: 59

Per piſces & aves multi periêre ſcholares.

Mohr. *d. P. 2. c. 12. n. 39.* Goldaſtus quidem *Tom. I. Rerum Alemann. P. 1. fol. 211.* & qui hunc refert Wehner. *Obſerv. Pract. in voce* Vogel-Weide vulgare hoc non de Aucupio, ſed helluatione & Ἀσωτίᾳ intelligendum monet; quicquid tamen ſit, illud fere conſtat in plerisque Germaniæ Academiis, ex hac & aliis cauſis

60 illud ſtudioſis vetari. Elegans ſimul ac grave edictum, quod Auctore & Rectore Friderico Taubmanno Wittebergæ An. 1608. publice eſt affixum, tanquam ab inſtituto non alienum hic ſubjicimus.

RECTOR ET CONCILIUM PUBLICUM.

Quoties & quam ſeverè & diſtrictè & diſerte mandata tum manu exarata, tum typis deſcripta à Severiſſimo noſtro Magiſtratu hic publicata atque imperata ſunt? ne quiſquam è noſtris, quiſquis ſit, ullam feram, ſive ea minor ſit, ſive major fuerit, bipes ſive quadrupes, in lacu lucovè, aut quocunque agri Wittebergenſis loco clam palamve ullo teli genere, quo nomine cunque cenſeatur, occupet aut conficiat. Et tamen (quod revera dolendum eſt) reperiuntur in vobis tam abjectæ & profligatæ improbitatis nonnulli, ut contra fidem conſcientiæ iſta omnia quaſi pedibus conculcent. Et quia heſterna veſpera novo mandato excitati denuo ſumus, ut petulantiam iſtorum, qui feras conſectantur, coërceremus; voluimus & debuimus Illuſtriſſ. noſtri Magiſtratus voluntatem ſine mora nunc iterum publicare, eamque feroculis iſtis ob oculos in clariſſima hac luce ponere; ne ullo modo ignorantiam etiam iſti, qui heri aut nudius tertius ſupervenere, poſſint prætexere. Pluribus & calidioribus verbis ſententiam noſtram nunc quidem non exaſperabimus; ſed erunt qui iſtos aucupes ex inſidiis aucupentur, ſi quis deprehenſus fuerit, ita profecto cum eo progrediemur, ut cæteris exemplo ſit, ne poſthac tale contra tot Magiſtratus interdicta attentare audeat, voluntario facinori, inquit Tullius, veniam dare non oportet. P.P. XII. Cal. Maj. die, Anno Chriſtiano cIↃ IↃc IIX. O utinam & hodiè ejuſmodi edicta promulgarentur, non mihi tot aves tàm domeſticæ, quam feræ ex ſylva & prædio propè Wittebergam ſito auferrentur.

CAPUT XIV.

DE PISCATIONE.

SUMMARIA.

1. *Venationis tres ſpecies.*
2. *Piſcationes, Aucupia & Venationes ejuſdem juris cenſentur.*
3. *Piſcatio olim omnibus licita.*
4. *Poſtea eam Principes ſibi vindicarunt.*
5. *Quod ob rationes Civiles ipſis permiſſum.*
6. *Ob quam rationem & ordinationes piſcatorias poſſunt præſcribere.*
7. *Piſcatio quid ſit?*
8. *Ubi exerceatur?*
9. *Mare quid ſit?*
10. *Fluvius quid?*
11. *Rivus quid ſit?*
12. *Piſcina ſive vivarium quid?*
13. *Lacus quid?*
14. *Stagnum quid?*
15. *Palus quid?*
16. *Quomodo inter ſe differant?*
17. *An cuilibet in prædio proprio piſcinam facere liceat?*
18. *Si piſces ex ea egrediantur, Dominus eos poteſt perſequi.*
19. *Quid juris, ſi ab aliis non poſſint internoſci?*
20. *Principibus pro piſcatione piſcarium eſt ſolvendum.*
21. *Quomodo piſcatio præſcriptione acquiratur?*
22. *Nautis piſcatio quatenus permiſſa?*
23. *Princeps modum piſcandi poteſt præſcribere.*
24. *Promiſcua piſcatio probibita.*
25. *Qui non babet incolatum, non debet in aquis communibus piſcari.*
26. *Forma, Modus piſcandi, item menſura*

retium

retium rectè à Principe præscribitur.
27. Item pisces solent delineari, ne minores his capiantur?
28. Quæ mensura tamen pro locorum diversitate variat.
29. Quod ad fundulos, foxinos & ejusmodi pisciculos minutos non extendendum.
30. Nec ad eos pisces, quos Saß, Seßlinge vocant.
31. Probibita etiam instrumenta, quæ ad vastationem piscium faciunt.
32. Modi piscandi in Bavaria probibiti.
33. Plura instrumenta probibita nonnullorum locorum.
34. Instrumenta ad tempus tantum probibita.
35. Modus piscandi illicitus est, qui fit escis ad natatum piscibus impediendum, vel eos enecandos comparatis.
36. Piscatio in turbido interdicta.
37. Item maceratio cannabis & lini in Aquis piscosis.
38. Ut & projectio materiæ pulverulentæ.
39. Anates domesticas circa piscinas alere non licet.
40. Tempus piscationis à Principe definiri solet.
41. Piscatio non debet institui, quando fœtificant pisces.
42. Non ubique omnibus diebus septimanæ piscatio permissa.
43. Piscatio nocturna probibita.
44. Ut & illa quæ fit die Festo vel Dominico.
45. Nisi sit tale piscium genus, quod tantum certis diebus advenit.
46. Cataractæ, die Wehr, in usum Molendinorum non penitus sunt claudendæ.
47. Nec rivuli funditus exhauriendi.
48. Neque retia extra aquam tollenda.
49. Nec piscibus liber transitus retibus occludendus.
50. Molitoribus in fossis molinariis piscatio interdicta.
51. Piscatio socialis probibita.
52. Piscatores possunt inter sese Leges condere.
53. Piscatores cuilibet pisces captos videndi copiam facere debent. It. quomodo pisces in quibusdam locis vendi soleant?
54. Si princeps alicui prædium in feudum concedat, piscatio etiam concessa videtur.
55. In generali venditione continetur & jus piscandi.
56. Fundo vendito piscina non etiam pisces continentur.
57. Sub venatione non comprebenditur piscatio.
58. Aucta aqua augetur & jus piscandi.
59. Defuncto Vasallo pisces ad quem pertineant?
60. Pisces custodiæ causa in piscinam conjecti pertinent ad bæredes allodiales.
61. Ut & impensæ in piscinam noviter confectam.
62. Usufructuarius quomodo piscina uti debeat?
63. Quomodo Fideicommissarius?
64. Quomodo Locator?
65. 66. Fures piscium quomodo puniantur?
67. Quæ pœnæ & ad fures cancrorum extenduntur.
68. Compiscandi jus quale?
69. Non potest quis aliis instrumentis compiscatione uti, quam quibus præscripsit.
70. Piscatio quæ fit avibus?
71. Venatio Castorum & Lutrarum non ad piscationem, sed venationem spectat.
72. Captus piscium an possit vendi?
73. Quod fit in captu balecum.
74. Captura Balænarum à Belgis elocari solet.
75. Quidam populi piscibus loco panis utuntur.
76. Abundantia piscium in Regno Daniæ.
77. Si piscator pro pisce mensam auream extraxerit quid juris?
78. Piscationis nimius usus studiosis obest.
79. Romanorum sumtus nimii in piscinas impensi.
80. Servi piscibus objecti.
81. Crassus Murenam atratus luxit.

1 VEnatio in genere sumta tres sub se habet Species secundum tria habitabilia elementa, Ferinam scil. quæ in terra, Aucupium quod in aëre, & piscationem quæ in aqua exercetur §. *12. Inst. de R. D. l. 1. ff. de A. R. D.*

2 Et Piscationes, Aucupia & Venationes ejusdem juris censentur, *l. 9. §. 5. ff. de Usufr.* Propterea etiam in jure Foresti hæ tres species conjunguntur, & Ordinationes Forestales non tantum de captura ferarum atque volucrum, sed etiam de piscatione disponunt. Noë Meurer. vom Jagt- und Forst-Recht *P. 4.*

3 Quamvis autem piscatio omnibus
4 erat licita *§. 2. §. 12. Inst. d. R. D.* Tamen postea idem, quod in venatione ferarum & aucupio, accidit & piscationi, & Principum propria facta, fluminaque ipsa inter Regalia relata sunt. *2. F. 56.* Postquam enim Imperatores vindicare cœperunt omne id, quod populo olim competiit, etiam flumina ad populum olim pertinentia sua fecerunt, & sic illa ut alia Imperii bona ad Principes, in cujus ditione continentur, & quoad proprietatem & quoad utilitatem pervenerunt. Hinc Imperator Romanorum concedit hodiè communiter Ducibus, Marchionibus, Comitibus in investituris Regalium, vulgò in den Regalien Brieffen, Flumina publica & piscatorum reditus, piscationes, aquagia & aquatica, vulgò, Fisch-Zoll, Fischerey, Wasser und Wasser-Läufften. Vid. Bidenbach. *Qu. Nob. 13.* Consil. Argent. *Vol. 2. Cons. 62. n. 13.* Ideoque reditus piscationum etiam inter Regalia refertur. *c. 1. quæ sint Regal. l. inter publica de V. S.* Jacob. de S. Georg. *verb. & cum piscat.* Et qui reditus piscationum in flumine habet beneficio Principis, is Regalia Fluminis habere censetur, Gryphiand. *de Insul. c. 12. n. 8. & n. 13.*

5 Potuit autem à summa Majestate ista facultas seu jus capiendi pisces, quod antea jure gentium cujuslibet occupantis erat, adimi & paulatim induci & statui, ut jus occupandi res, quæ sunt nullius, non omnibus sed ob rationes civiles & utilitatem publicam soli Principi competeret, & cui ille id concede-
6 ret. Ob eandem rationem Jus piscandi privatis competens, limitare, circumscribere & certis legibus temperare potest Princeps, prout ipsi proficuum visum fuerit. In quem finem etiam passim per Germaniam speciales Constitutiones & Ordinationes Piscatoriæ Fisch-Ordnungen promulgatæ sunt. Dn. Ziegl. *de jur. Maj. L. 2. c. 16.*

Piscatio autem est piscium captura. *l. 1. §. 1. d. A. R. D.* 7

Loca, ubi Piscatio exercetur, sunt maria, flumina, lacus &c. 8

Est autem Mare nihil aliud, quam collectio multarum aquarum salsarum. Barth. *in Tr. de Insul. pr.* 9

Flumen seu Fluvius est perennis aquæ fluxus. Dicitur à fluendo. Varro *L. 4. de LL.* 10

Rivus est tenuis aquæ fluor, vel, definiente Ulpiano, est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat. *l. 1. §. 1. ff. de Rivis.* 11

Piscatio porro exercetur in piscina seu Vivario, à quo venit Germanicum Weiher, qui est locus, in quo vel feræ, vel aves, vel pisces continentur ad victum humanum, hominum quidem industria in eum locum animalibus immissis, ut nutriantur aliaque progenerentur ad mensarum delitias. *l. 62. §. 1. ff. de Usufr.* Plin. *L. 9. c. 54. & L. 8. c. 12.* 12

Lacus est, qui perpetuam habet aquam. 13

Stagnum est in quo reses aqua stat, vel quod temporalem continet aquam ibi stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hyeme cogitur *l. un. ff. ut in flum. publ.* 14

Palus est aqua minus profunda & palam latius diffusa, quæ etiam quandoque siccatur. Oetting. *de jure Limitum L. 1. c. 12. & L. 2. c. 2.* Differt autem Piscina à Stagno, quod ea hominum industria & opera, stagnum verò & lacus à natura fiant; in piscinam item pisces manu industriaque humana mittuntur, ast in lacum & stagnum inundationibus importantur, vel certè in illis nascuntur. Harpr. *ad §. 12. Inst. de R. D.* 15 16

Piscinam in prædio proprio facere cuilibet licet, modò fiat sine damno vicinorum *l. 69. ff. de Contrab. emt.* Aqua enim quæ in fundo meo oritur mea est, *l. Aquam quæ alieno loco oritur. C. de Servit. & ibi Gloss. l. si ibi. C. eod.* Baldus *in d. l. Aquam.* 17

Aquam. Et si non probaveris te habere servitutem in aqua existente in meo, possum aquam retinere in meo, & in ea facere, quod volo *l. in concedendo & l. sequent. & l. 1. §. hoc interdictum. ff. de Flumin.* quod flumen privatum nihil differat à cæteris locis privatis &c. Unde subdit Baldus *in dictam l. aquam,* & firmat ibi Paul. de Castro. Quod si aqua non est orta in meo, quæ nihilominus, postquam ingressa est meum fundum, mea est, & in ea possum facere quicquid velim, & alii concedere & alii negare *d. l. 1. §. illud. ff. de Aqua cotidian. & æstiv.* & subjung. Bald. *in ead. l. aquam.* Nec teneor de meo gratiam facere vicino habenti inferius Molendinum, nisi habeat in meo præscriptam servitutem prædialem *d. §. illud & l. ex meo. ff. de servit. R. P.* Et aqua quævis, seu publica seu privata, meum fundum ingrediens fit & est mea, adeò ut eam in inferioris præjudicium etiam alio divertere possim. Thessaurus *decis. eadem. 246.* Schurff. *Cons. 77. in princ. Cent. 3.* Merckelbach. apud Klock. *vol. 1. Cons. 33. qv. 1.* Concordat cum his jus Saxon. & Glossa Lehn-Recht *C. 71.* Würde aber ein Spring auf einem Acker, des Ackers-Herr hat den Spring, mag ihn fassen, auf dem Acker, ob er will, und teichen. Et subdit, das sollet ihr wissen, dieweil das Wasser auf meinen Acker fleust, so mag ich wehren zu fischen darinnen einem jedermanne, do es nicht in wilder Wage fleust. So aber das Wasser von dem meinen kömt, so ist es nimmer mein. Et talem consvetudinem in locis Principum Saxoniæ vigere testatur Gœden. *in Dn. Fritschii Consiliis Juri Fluviatico annexis, Consil. 1.* Quod & eo casu, quando quis mit Wassern, Wasserläufften, Teichen und Teich-Städten investitus est, minus dubii habet, tunc enim flumicellis ad piscinas erigendas uti posse, idem testatur Gœden. *d. l.*

18 Si pisces ex piscina vel stagno egrediantur, nihilominus Domini manent, qui hos potest persequi, ac contra eum, qui ex piscina pisces capit, actio furti competit. *arg. l. 8. §. 1. ff. fam. bercisc.* Noë Meur. Wasser-R. *P. 2. qv. 3.* Fürstl. Sächs. Gothaische Fisch-Ordn. *de A. 1667. n. 18.* Demnach auch, wenn bey großen Wassern die Teiche überlauffen, die Fische mit durchzugehen pflegen etc. Als sollen die Leute, so solche Fische auflesen, dieselbe dem Fischer, oder in dessen Abwesen dem Schuldheissen jedes Orts gegen eine Ergetzlichkeit überliefern, damit sie wiederumb in die Teiche geschaffet werden mögen.

Sed quæritur, si pisces egressi sunt inundatione è stagno tuo, & devenerunt usque ad fundum meum vel ad stagnum meum, & tu vis ipsos pisces sequi & vindicare, an possis? Respondeo, quod in stagno meo impossibile est eos cognosci, in loco autem meo sicco benè cognosci poterunt, ideò eos habere poteris. Mohr. *de Venat. P. 1. c. 5. n. 26.* Aliter se res habet, si internosci possint ab aliis, ut si armillæ ipsis affigantur, ut apud Romanos factum. Gryph. *c. 15. n. 58.* 19

Cum igitur piscatio ad Regalia pertineat, Principesque piscationem non minus, quam venationem prohibere possint, necesse est, ut eorum consensus impetretur sive gratis sive etiam prò certo tributo, quod exinde piscarium dicitur *l. 17. de V. S.* In Danubio piscatoribus quibusdam jus piscandi in Feudum conceditur, illique propterea Dominis terrarum ad certa obstringuntur servitia, qui vulgo die Lehn-Fischer appellari solent. Manz. *de Rer. divis. n. 37.* 20

Sed & jus piscandi per præscriptionem acquiri potest, si modo prohibitio à parte præscribentis intervenerit, eique vicini acquieverint tanto tempore, cujus initii non extat memoria. Gryph. *Oecon. Leg. L. 1. c. 18. n. 95.* Præscriptio enim immemorialis vim habet privilegii seu tituli & potius præsumta concessio dicitur. *l. hoc jur. §. duct. aqv. ff. de Aqv. quot. & æstiv.* Gvid. Pap. *qv. 408. in fin.* Hotom. *Cons. 103.* Et hanc esse communem & receptissimam sententiam, ait Menoch. *Cons. 90. n. 65. L. 1. & Præsumt. 131. n. 39. L. 3.* ubi etiam dicit, quod præsumtio, quæ insurgit ex cursu temporis immemorialis, sit juris & de jure, & propterea non admittat probationem in contrarium *d. Cons. 90. n. 67. L.* 21

1. & Præsumt. 131. n. 5. Ripa tamen in *l. quo minus n. 40. ff. de Flum. n. 102.* concludit, quod is, qui loca publica per immemoriale tempus possedit, debeat se fundare in privilegio & non in præscriptione, alias succumberet, cum expositione immemoriali privilegium præsumatur, & sufficiat illud allegare; sed prior sententia verior est: Hinc si quis in alio fluminis publici diverticulo pluribus annis piscatus fuerit & alios prohibuerit, qui acquieverunt prohibitioni, tunc a die prohibitionis constituitur in quasi possessione juris piscandi, & accedente tanto tempore, cujus initium memoriam hominum excedit, illud præscribit Zoannett. *de special. venat. German. n. 39.* Ex his ergò acquisitionis modis hodiè in Germania plerumque & alibi omnia ferè flumina perennia non navigabilia, publica & communia in usu publico esse desierunt, & in privatorum jura transierunt, ac ut plurimum ad Dominos & Magistratus loci spectant. Cæpoll. *de S.R.P. Tit. de Flum. priv. n. 1.* Mohr. *de Jur. Venat. Auc & Pisc. P. 1. c. 5. n. 13.* Noë Meurer. vom Jagt- und Forst-R. *P. 4. §.* wiewohl das Meer etc. Imo nonnunquam prohibentur piscationes in fluminibus navigabilibus, ut in Rheno, Danubio, Albi. Quæ consvetudo in tantum inolevit, ut S.R.J. Constit. pœnalib. *Const. 169.* adversus piscatores, qui in fluminibus perennibus alienis pisces capiunt & auferunt, furti pœna sit sancita. Pauca ergò nostris moribus flumina perennia reperiuntur quæ publicà manserunt. Mohr. *d. l.* vid. Oettinger. *de jur. Limit. L. 1. c. 1. 2 & L. 2. c. 2.*

Potest & jus piscandi spectare ad privatos, si venditum sit à Principe vel flumen sit privatum. Krayffer. *ad Constit. Piscator. Bavar. Art. 1.* ubi plures modos refert.

22 Nautis etiam piscationem licitam esse ad suum tantum usum, non vero ut pisces vendant, tradit Sigism. Buchner. *de Jur. Aquatil. n. 78.*

23 Quemadmodum autem, ut *antecedentibus Capitibus* dictum, certæ venationis & aucupii leges a Principe præscribi solent, ita etiam piscatio certis constitutionibus constringi debet. Alias enim flumina & lacus piscibus facilius destituerentur, quam sylvæ feris, & aër avibus. Weihenegger. *de Venat. c. 6. n. 16.* In Principis enim arbitrio erit, quamvis privatum sit flumen, modum præscribere, quomodo & quo tempore piscari liceat, cum & in iis, quæ Juris gentium sunt, Principes ad conservationem tendentes leges ferre possunt, hoc enim modo non aufertur subditis Jus Piscandi, sed tantum modificatur, ut eo non abutantur, prout in terminis statuit Hier. Schurf. *Cons. 18. n. 5.* ubi tradit justa ex causa Principem P. posse Senatui S. mandare, ut deponerent, vel deponi facerent hujusmodi insolita & prius inaudita instrumenta, excipulas scil. die große Reusen, cum per hoc non tollatur seu auferatur jus piscandi ibidem S. & applicetur alii; sed solum illud jus certum modificetur, & reducatur ad pristinum modum & usum piscandi ibidem ratione publicæ utilitatis, in favorem pauperum & pagorum circumjacentium, ut scil. non abutantur, eo, sed quod utantur eodem, prout antea consvetum & solitum fuerat.

Ordinationibus piscatoriis igitur 24
optimo consilio cautum, ne promiscua sit piscatio.

Ideoque in aquis communibus pro- 25
hibentur piscari illi, qui non habent Incolatum alicujus oppidi vel pagi, veluti inquilini, die Haußgenossen, quibus nec jus pascendi competit, quia pisces in hujusmodi aquis & rivis communibus fructus censentur communitatis, à quibus inquilini & alii, qui non sunt de communitate, meritò arcentur; si enim cuivis aquas hujusmodi communes cum præjudicio aliorum piscari liceret, istæ ab istiusmodi hominibus otiosis & aliunde advenientibus nimium vastarentur. Churfl. Sächs. Fisch-Ordn. *de Anno 1657.* Vors andere ordnen und wollen wir, so viel die Bäche und Fisch-Wasser, darinnen die Communen, es seynd Bürger oder Bauers-Leute, so der Fischerey berechtiget, anlanget, daß alsbald nach dato in allen und jeden Dörffern, darinnen vermeldte Communen sämtlich zu fischen

Maaß der Netze.
Maaß der Netze.
Krebs.
Persisch, Olraupen, Rotheügel.
Fohren, Aschen, Tubel, Ihesümen, Weißfische
Hechte, Barmen.
Maaß der Wehr-Röhren.
Ertz Hertzogl: Östreichisch Fisch-Maas.
Breite des Bretls, darüber die Segen und Fischzeüge in Östreich sollen gestrickt werden.
Fürstl: Gothaisch Fisch-

fischen haben, des Fischens sich niemand unterfangen solle, er sey denn des Orts und Dorffs Einwohner, begütert und besessen, und daß er alda das gemeinde Recht halte. Churfl. Brandenb. erneuerte Fischer-Ordnung *de Anno 1690. Art. 7.* Es sollen sich aber des Fischens gantz und gar enthalten die Hauß- und Mieths-Leute, Soldaten oder ledige Handwercks-Gesellen und Knechte, welche nicht Gesessene im Lande seyn. Fürstl. Hessen-Casselische Wasser- und Fisch-Ordn. *de Anno 1657. §. 3.* Weilen wir auch drittens unter den gemeinen Bürger- und Bauers-Leuten in Städten und Dörffern viel Lediggänger befinden, welche ihre erlernte Handwerck und andere ordentliche Arbeit, Nahrung und Handthierung stehen und liegen lassen, hingegen aber sich auf den Müßiggang und das vielfältige und fast tägliche Fischen begeben, darüber sie denn auch in die Wirths-Häuser zu Fressen und Sauffen gerathen, und nicht allein was sie vor die Fische gelöset, sondern auch ein mehrers verschlemmen und durchbringen; Als soll hinführo umb die Verödung der Wasser zu verhüten, und den bey solchem unordentlichen Fischen vorgehenden hochschädlichen Mißbrauch abzuschaffen, keinem Frembden, sondern nur den inländischen und eingesessenen Hauß-Leuten und Einwohnern jedes Orts wöchentlich mehr nicht als zween Tage, benamtlich Montags und Freytags, in denen gemeinen ungehegten Wassern zu fischen erlaubt, aber den frembden, auswärtigen und ledigen Gesellen gäntzlich verbothen seyn.

26 Ut etiam piscatio ritè instituatur, à Principe Forma, modus item & mensura retium solet determinari. In Principis enim arbitrio erit modum præscribere, quamvis privatum sit flumen, quomodo & quo tempore piscari liceat: Nam & in iis, quæ juris Gentium sunt, Princeps ad conservationem tendentes ferre leges potest. Besold. *in verb.* Fisch-Fang. Fit autem piscium captura variè, retibus nempe, sagenis, gargustiis, hamis, jaculis & Mohr. *de Venat. P. 1. c. 1. n. 15.* Hinc ubivis ferme locorum solet præscribi modulus, Model des Fischzeugs, Brättelmaß, ne scil. retia ad capiendos pisces nimis arcta fiant. Churfl. Sächs. Fisch-Ordn. *n. 18.* Die Model des Fischzeuges und der Fische, auch die Maaß der Wehr-Röhren sollen in den Städten auf den Fisch-Märckten allenthalben, wie auch in den Dörffern bey den Gerichten angehängt werden, und so jemands kleinere Fische, denn solche Maaß ausweisen, bringen würde, demselben sollen die Fische ohne Bezahlung genommen werden. Churfl. Brandenb. erneuerte Fischer-Ordnung *de Anno 1690. Art. 3.* Wir wollen, daß auf den Wassern die Flöcke und Garn-Tücher an ihren Maßcken so weit, daß man zwey Finger biß an die Hand, in eine Maßken stecken kan, sollen gebrauchet und nicht enger geführet, auch an jedem Ort ein eisern Knitspan solcher Weite zur Proben angeordnet und das Garn und Flöcke darüber geknüttet werden, welche jeder von unsern Fisch-Meistern abfordern soll, damit der junge Fisch durchlauffen, und die erwachsene damit behalten werden. *Item Cap.* vom verbothenen Fischerzeuge. *n. 10.* Die Garn-Leute sollen keine Acken oder Strutel-Flocken an die Maderitzen hangen, darauf sollen die Pritstabel jegliches Orts gute acht haben. Fürstl. Sächs. Gothaische Fisch-Ordn. *de A. 1667. §. 3.* Nachdem vor alters der Bogen am Stock-Hamen nicht weiter denn vierdtehalb Schue, auch die Gabel oberhalb den Bogen länger nicht denn 5. viertel einer Ellen lang gewesen, sich aber jetzund und über vorige Ordnung an der Länge und Breite viel anders und vortheilhafftiger befinden; so sollen hinführo die Höhen der Gabeln und Weite der Hamen nicht anders gebrauchet werden, denn wie obgemeldet, die Maschen sollen auch nicht enger als ein halb Zoll seyn, und soll ein Haußgesessener nicht mehr, denn einen solchen Hamen, und nicht nachdem er Gesinde hat, zum Fischen zu einer Zeit sich gebrauchen.

Non sufficit autem formam & mensuram retium præscribere: sed ad majorem cautionem, ne piscibus junioribus damnum irreparabile adferatur, Potent. Elector Saxoniæ aliquot genera piscium delineari curavit & præcepit, 27

ne

ne minores his in typo expressis capiantur. Fisch-Ordn. §. 16. die von Adel, Bürgers, Bauers-Leute, noch jemands anders, wie die genant seyn mögen, sollen in den Wassern, darinnen sie der Fischerey berechtiget, keine kleine Fohren, Aschen, Diebel, Jessen, Weiß-Fische, Hechte, Barme, Persken, Aal-Ruppen, Rothängel, Karauschen, Heßlinge, Schlein, Ruppen, Pleen, Krebse, denn die hierbey gedruckte Maaß ausweisen, aus den Wassern nehmen, sondern was drunter gefangen, aus dem Fisch-Zeuge und Körblein wiederumb in die Wasser und Bäche, darinnen die gefangen, werffen.

28 Quæ tamen mensura in aliis provinciis aliter statuitur, Fürstl. Sächs. Gothaische Fisch-Ordn. §. 12. So soll auch niemand Forellen, Aschen, Barben, Hechte auch andere Fische und Krebse und dergleichen, so nicht wenigstens 9. Zoll oder anderthalb 4tel Ellen lang aus dem Wasser nehmen, sondern was drunter gefangen, aus dem Fisch-Zeuge wiederum in die Wasser und Bäche, darinnen sie gefangen, geworffen werden. Ertz-Herzogl. Oesterreichische Fisch-Ordn. ob der Emß vom Maaß der Fische, es soll niemand hinfüro kein Asch-Sorten, Fohren, Barme, Hechte, Karpen, Hunchel und dergleichen Fische nicht fahen, einsetzen und verkauffen, sie seyn denn mit Kopff und Schwantz der Länge des gebranten Brättellmaaß gleichförmig.

29 Ad capiendos verò fundulos, foxinos, cobites, Gründlinge, Schmerlen, Elritzen, arctiora instrumenta piscatoria permittuntur, cum hi pisciculi alias capi non possent, & nunquam magni fierent, ut secundum normam præscriptam, des Fisch-Models, capi queant. Si tamen in ejusmodi retibus lucii, truttæ, vel barbi juniores capiantur, rursus dimittendi sunt.

30 Excipiuntur & à nonnullis isti pisces, quos Satz, Sätzlinge vocant, nec in illis mensuram ita strictè observandam esse tradunt, cum hujusmodi pisces non propterea ut ad victum consumantur & vendantur, sed ut crescant & multiplicentur in piscinas immittantur. Krayss. *ad Constit. Piscator. Bavar. Lib. 4. tit. 9. Art. 3. & 5.* Pariter ex piscina propria ejusmodi pisces juniores, si abunde suppetunt, vendere prohibitum non est.

Ut modus piscandi etiam rectè observetur, Principes ea instrumenta piscatoria, quæ ad devastationem piscium faciunt, prohibere solent, Fürstl. Sächs. Merseburg. Fisch-Ordn. *de Anno 1670. n. 5.* So sollen auch in unserm Stiffte mehr nicht, als nachgesetzte Fisch-Zeuge, nehmlich die Nacht-Angel, Garn-Säcke, Reusen Mathen und Hauben verstattet; Hingegen aber so wohl die, Vermöge unsers in GOtt ruhenden Herrn Vaters, Herrn Joh. Georg. des Ersten, Churf. zu Sachsen, etc. Christseeligsten Andenckens, Gnaden etc. unterm dato den 18. Martii 1665. ausgelassenen Mandats, verbotene Kratz-Hamen, als auch die Bern- und Floß-Garn, wie nicht weniger die Span-Zeuge, Scherntz und Legeschiffe gäntzlich abgeschaffet und fernerweit nicht gebrauchet werden. 31

De Instrumentis in Electoratu Brandenb. prohibitis vid. Churfl. Brandenb. erneuerte Fisch-Ordn. *de A. 1690. cap. ult.* ubi prohibentur die Zähren und Stroh-Garn, die Kaulbahrs enge Pflöcke, die Meßlings und Gründlings Pflöcke, die Cammen, die Greywahden, oder leinen Tücher so an statt derselben gebrauchet werden, das Dorgen, *Item* es sollen keine Acken oder Stint Pflöcke an die Maderitzen gehangen werden, *It.* Es sollen keine Setz-Hamen oder Moresen, oder kleine Netze vor die Wasser so in die Ströme treten gebrauchet werden; *It.* Sollen keine Queste oder Puppen vor die Wehre gestecket werden, so sollen die Fischer nicht ihre Garn und Pflöckerey an einander stellen, *Item* Sind die Eisen damit die Hechte, Alant, Döblen, Rappen in der Leich-Zeit gestochen werden bey 4. Thlr. Straffe verboten.

Modi in Bavaria prohibiti sunt, das Archen schlagen, Legschiffl. und verbundene oder verdeckte Reusen, *It.* die Holtz-Reusen und Glieder-Körbe, das Geschirr, daran man die Flinder oder Ringe hanget und in Schwaben ein offen Seil genant wird, 32

wird, Kräuter-Bäede und Wath, damit man die Bruht hebet. Churfl. Bayerische Fisch-Ordn. *Art. 1. & 2.*

33 Inter instrumenta prohibita recensentur in quibusdam locis & hami, die Angeln, Fürstl. Sächs. Gothaische Fisch-Ordn. *n. 5.* Das Angeln soll männiglich, es sey denn anders hergebracht, gantz und gar verboten seyn bey Straffe zwey Gülden. *It.* Fürstl. Heßische Fisch-Ordn. Zum fünfften sollen alle fliessende Nacht und Schmuck-Angel, so dann das Reusen legen, *Item* die Schwederiche in gemeinen Wassern und Bächen, ingleichen in gemeinen Zins und Hege-Wassern bey höchster Straffe verboten seyn.

34 Quædam instrumenta ad tempus tantum prohiberi solent. Dn. à Seckend. im Teutschen Fürsten-Staat. *P. 3. c. 3.* von Fischereyen *n. 3.* Churfl. Sächs. Fisch-Ordn. *n. 5.* Die Körblein und Fach-Reusen, sollen zwar demjenigen, so des Fischens befugt, nicht verboten seyn. Damit aber hierinnen auch gebührende Zeit und Maaße gehalten werde, sollen hinführo dieselben andere Zeit nicht, denn vom Frühling biß auf Johannis Bapt. zu gebrauchen verstattet, und alle Jahr die Woche Johannis die Fache unzäunlich aufgehoben werden.

35 Modus piscandi illicitus etiam est, qui fit certis artibus ad natatum eis impediendum, vel escis ad alliciendos vel enecandos pisces comparatis. Mohr. *de Venat. P. 1. c. 2. n. 63.* Sebast. Medic. *de venat. P. 1. qu. 10. n. 5.* Est enim talis piscatio fraudulenta, & occiduntur vel capiuntur pisces in magna quantitate, quod tendit ad destitutionem piscium, hoc etiam Magnus Dux Hetruriæ in suo Magno Ducatu prohibuit, prout testatur Medices *d. l.* In Gallia Nivernenses *titulo de aquis fluminibus, & stagnis Art. 3.* in eos, qui calcem & huic similia pharmaca piscibus porrigunt, ex Regiis legibus animadvertendum esse sanciunt. Cui Nivernensium statuto non dissimilis locus est apud Plinium *Lib. 25. H Nat. c. 8.* ubi ait: Piscatores radicem eam, quæ rotunda est, venenum terræ vocant, coramque nobis contusam immixta calce in mari spargunt, advolant pisces cupiditate mira statimque exanimati fluitant. Quo argumento apparet, calcem Nivernensis municipii statuto non absque ratione piscatoribus interdictam. Churfl. Sächß. Fisch-Ordn. *n. 26.* Die Oel-Kuchen, Lein, Hanff, Rüben, Mahn und alle andere Fisch-Köder oder Etzen zu gebrauchen soll verboten seyn, Fürstl. Heßische Fisch-Ordn. *n. 2.* Zum andern soll hinfüro das Nachtleuchten und Fischstechen, desgleichen das treiben und jagen der Fische aus den Wogen und Staden auf die Klänge, *item* das Tollmachen und Pfeschen der Fische mit Oel-Lein, Rüben, Mohn-Kuchen und dergleichen Fisch-Köder auf allen Fisch-Wassern durchaus verboten seyn. Vid. Baro de Hochberg. *in Georg. Cur. L. II. c. 58.*

Pariter cùm in turbido piscatio facilis 36 secundum vulgatum, in trüben Wassern ist gut Fischen, ac pisces tunc in magna copia capiuntur, quod devastationem aquarum causatur, optimo consilio talis piscatio prohibita. Fürstl. Hessen-Casselische Fisch-Ordn. *n. 7.* Zum siebenden soll sich in den Zinß-Wassern zur Zeit der Fluthen, trüben und auslauffen der Wasser, wenn die Fische im Grase und in den Beyschlägen oder Ausgängen ausserhalb den Ufern oder Staden stehen, ein jeder des Fischens bey 20. fl. Straffe enthalten.

Præterea piscibus damnum infertur, 37
quando cannabis & linum ad macerandum, durch Flachs und Hanffrösten: 38
vel aliæ materiæ pulverulentæ in aquas piscosas immittuntur, qua ratione pisces pereunt, quod se vidisse testatur Krayßer. *ad art. 11. Ordin. piscator. Bavar.* Non tantum autem piscibus nocet maceratio cannabis & lini, sed etiam inter causas infectionis numeratur, Mustag. *de Aëre*, sicut & in vias stercora, morticinia, pelles, plantas projicere *l. un. §. fin. ff de via publ.* Dn. Stryck. *de Jur. Sens. Diss. 5. c. 2. n. 32.* ut & intra mœnia porcos, anates aliave animalia sordida alere, plantas sæpe irrigare atque stercorare, aquas spurcare, *l. 1. § 1. ff. de Extraord. Crim.* Item Ordin. Elect. Sax. *n. 14.* Zum vierzehenden sollen an den flies-

fliessenden Bächen und kleinen Wassern, auch den Mühl-Graben, sie seynd gleich den Erb-Herrn, Müllern oder der Leuten eigen, Flachs oder Hanff geröstet, auch keine Säge-Späne, Schalen, Kohlen, Gestäube von gebranten Kohlen oder Meiltern, noch andere, so zur Verhinderung der Fischereyn und Verschlemmung der Ufer gereicht, geschüttet noch darein gefordert werden, bey Verlust des Flachses und Hanffs, und bey Straffe zehen Gülden, in welche eine jede Person, so solche Gebot übertreten, vorfallen seyn soll, und da die Gerichte oder Erb-Herrn solche Straffe einzubringen säumig seyn würden, sollen sie dieselbe selbst bezahlen, wenn auch gleich Rösten an den Bächen und Wassern wären, so sollen doch dieselben allein in trockener Sommers-Zeit angefüllet und die Bäche nicht dadurch gelassen oder das Bach-Wasser hindurch geführet werden, bey Verlust des Flachses und Hanffs und eines Silbernen Schockes einer jeden Person, so darwider handeln wird.

39 Anates domesticas circa fluvios & piscinas alere non ubique licet, cum pisciculos plurimos devorare soleant, de quibus Coler. *in Oecon. Lib. 13. c. 14* Die Enten sind den fliessenden Wassern sehr schädlich, und gar ein viel und sehr freßiger Vogel, sie seyen alt oder jung, es verschlucket gantze Frösche, Hechte, Bärse, Welsche, sie gehen offte gar lebendig und gantz wieder durch sie, wie sie denn auch also gar offte Hechte und andere Raub-Fische in die Teiche bringen, die man sonst nie hinein gesetzt hat. Fürstl. Sächs. Gothaische Fisch-Ordn. §. *14.* Nachdem auch fürkommen, daß von denen Unterthanen in Städten und Flecken viel Enten gehalten werden, wodurch den Fisch-Wassern an Vermehrung der Fische ein ziemlicher Abbruch geschiehet, so sollen zwar dieselbigen, so fern sie in den Marck-Wassern bey den Brunnen-Kasten und dergleichen Pfützen inwendig in den Städten und Flecken bleiben, zugelassen seyn: Wenn sie aber über oder unter den Städten und Flecken in Fisch-Wassern oder Teichen gesehen und gefunden werden, sollen sie unserm Ampte verfallen seyn. Derohalben die Enten auf den Dörffern, da Fisch-Wasser durch und beyfliessen, gäntzlich abgeschaffet werden sollen.

Tempus etiam piscandi, uti in aucu- 40
pio & venatione fit, a Principe definiri
solet, ne scil. piscatio, quando fœtifi- 41
cant pisces, instituatur. Churfl. Sächß. Fisch-Ordn. *n. 1.* Als setzen und ordnen wir erstlich, damit die jungen Fisch-Geleich oder Bruht in denen Wassern desto besser auffkommen und nicht verderbet werden mögen, daß in der Fasten von Peters-Tage an zu rechnen biß nach Pfingsten, so wohl in den gemeinen, als Zins- und Hege-Wassern, mit Fischen und Fisch-Zeugen niemand zu fischen gestattet; sondern bey ernster unnachläßlicher Straffe verboten seyn soll. Fürstl. Sächß. Gothaische Fisch-Ordn. Niemand soll mit Hamen, Netzen oder dergleichen, noch im trüben vor Philippi Jac. fischen, bey Straffe 5. fl. darvon dem Anzeiger von fl. einen Ort. So soll auch insonderheit das fischen zur Leichzeit, nemlich von Michael biß Martini, das Fischen der Forellen aber von Martini biß Weinachten, wie auch das Krebsen zur Mayzeit, wenn die Krebse Eyerlein haben, unterlassen werden.

Ex quibus patet, sapientissimos Legumlatores omnibus modis præcavere voluisse, ne tempore prolificationis piscibus damnum inferatur, quod & confirmat. Churfl. Sächß. Fisch-Ordn. *Art. 20.* Das Ausleiten der Bäche zur Wässerung und Aufhaltung der Wasser, im Fall es nicht anders beständiger Weise herbracht, sol ausserhalb in Fluth-Zeiten nicht gestattet werden, sonderlich aber in der Leich-Zeit, und wenn die Wasser gar klein seynd bey Tag und Nacht, ohne Vorwissen jeden Orts Obrigkeit, bey Straffe 2. fl. verboten seyn. Non tantum etiam piscibus, sed & cancris provisum, Churfl. Sächs. Fisch-Ordn. *Art. 12.* Damit die Wasser auch nicht so gar ausgekrebst und verwüstet werden, soll sich hinfürder kein Fischer unterstehen, die Brut-Krebse mit anheim zu nehmen, es sey denn derselbe mit Kopff und Schwantz eines Fingers lang, ingleichen auch weder Fischern noch andern verstattet werden, die Krebse mit den Hän-

Hän-

Händen aus den Ufern und holen Löchern zu scharren, und sollen von Martini biß auf Ostern keine gefangen, sondern aus dem Fisch-Zeuge wieder in das Wasser geworffen, da aber darwider gehandelt, der Verbrecher in ein Alt Schock Straffe verfallen seyn, und zum Abtrag desselben ernstlich angehalten werden; damit auch mit den Senck-Reusen im Strich und Leich der jungen Fische und Bruth so viel desto mehr geschonet, so soll ein jeder eine Nothdurfft und keinen Uberfluß derselben nach jedes Wassers Gelegenheit legen, und das rechte Maaß darinnen halten.

42 Nec sufficit ad conservationem & incrementum piscium certum tempus, quo piscari in anno licet, præscribere; sed nec ubique omnibus diebus septimanæ in aquis præcipue communibus permissum piscationem instituere. Churfl. S. Fisch-Ordn. §. 2. vors andere ordnen und wollen wir, so viel die Bäche und Fisch-Wasser, darinnen die Communen, es seyen Bürgers- oder Bauers-Leute, so der Fischerey berechtiget, anlanget, daß alsbald nach dato in allen und jeden Dörffern, darinnen ermeldte Communen sämtlich zu fischen haben, des fischens sich niemand unterfangen solle, er sey denn des Orts und Dorffs Einwohner, begütert und besessen, und daß er allda das gemeine Recht halte; diese und sonsten niemand sollen berechtiget seyn, zweymahl, als Mitwochs und Freytags, in einer Wochen und öffters nicht, sich dieses fischens zu gebrauchen, jedoch also, daß sie sich vor Aufgang der Sonnen biß um 11. Uhr zu Mittag, und nicht länger, bey Straffe 20. gr. und Verlust des Hamens in solcher Fischerey finden lassen.

43 Piscatio verò nocturna plane est prohibita, quia pisces & cancri propter lumen accensum vel omninò recedunt, & aliò se conferunt, vel lumen in copia sequuntur, sicque in copia etiam capiuntur, cùm & per idem tempus pisces laborent, & quia hæc ad depopulationem piscium & cancrorum tendere solet, ideo piscatio talis nocturna licita non est. Churfl. Sächs. Fisch-Ordnung. *n. 10.* Das Nachtfischen mit Leuchten, Schaben oder Schiefern und allen andern Gezeugen soll neben den Schwedrichen, so die Müller bey Nacht einzuhängen pflegen, desgleichen auch Streich- oder Kratz-Hamen, alle Queder und Einwerffung derselben Geföre soll allen Bürgern, Bauern und Müllern, wenn sie gleich eigene Fischerey haben, bey Vermeidung unnachläßlicher Leibes oder einer ansehnlichen Willkührlichen Geld-Straffe gäntzlich verboten und hiermit abgeschaffet seyn und bleiben. vid. Bar. von Hochbergs Adliches Landleben. *Lib. II. c. 23. n. 3.*

Circa tempus piscandi etiam hic con- 44
siderandum venit, quod die Festo vel Dominico piscatio non sit permissa, ne scil. homines impediantur & retrahantur ab officiis Divinis. Gloss. & Dd. *in C. Esau &c. qui venatoribus Dist. 86.*

Non tamen peccant qui piscantur die 45
Festo certum piscium genus, quod tantum certis diebus advenit vel conspicitur, & illico recedit nisi tunc capiatur. Quod genus sunt thuni, haleces & sardæ. Esse tamen Eleemosynam in Ecclesias viciniores aut pauperes erogandam traditur *in cap. licet. 3. X. de Feriis.* Et quamvis *hoc Cap.* non loquatur nisi de halecibus, eadem tamen ratio idem svadet in reliquis nominatis piscibus. Azplicult. *in Enchir. Confess. c. 13. n. 9.*

Ordinationibus denique piscatoriis 46
optimè cavetur, ne cataractæ die Wehr in usum molendinorum penitus claudantur, sed piscibus liber transitus pateat, in quem etiam finem mensura canalium (Maaß der Wehr-Röhren) in ordinatione piscatoria Saxon. *n. 13.* præscribitur.

Prohibitum porrò est, ne pisca- 47
tionis causa rivuli funditus exhauriantur.

Item ne retia extra aquam tollantur. 48
d. Ordinat. Elect. *Art. 3.* Sollen die Hamen im Wasser auffheben, und auffs Land daraus nicht schütten, quia hæc omnia tendunt in detrimentum & nimiam extinctionem piscium.

Nec minus *Art. 30. & 31.* optima ra- 49
tione prohibitum, ne piscibus liber transitus retibus occludatur, vel si quis ad

ad aliena stagna seu flumina in suo fundo foveas vel lacunas habeat, eas quando aqua post inundationem recedit, non præmuniat, sed apertas, ut pisces naturalem enatandi facultatem habere possint, relinquat. Ita enim allegata Const.Elect. Saxon. Sol in oder an Lachen nicht fürgesetzet, sondern mit Garn-Säcken, Wathen oder Hamen darinnen gefischet werden. & *Art. 31.* Sol in, an, oder auf Lauffen der Wasser keiner in Winckel oder Graben in seinen Gütern, die an eines andern Fisch-Wasser gelegen, mit Fisch-Zeuge fürsetzen, noch darinnen fischen, es wäre denn, daß er solches, wie recht, befugt sey. Churfl. Brandenb. erneuerte Fischer-Ordnung *de An. 1690. c. 2.* So bald sich das Wasser erwärmet und zu fallen beginnet, so sollen alle Bruch-Wehren eröffnet, die Körbe und Reusen aufgehoben, weggethan und dem jungen Saam-Fisch der freye Gang zum frischen Strom ungehindert und unvermacht gelassen werden. Postquam verò aqua recessit, & piscis in foveis maneant, nec amplius enatare valeant, quis foveas tales exhaurire, & pisces in iis bene capere potest: Nam pisces, cum aqua privata continentur, pro fructu aquæ habentur. *l. item si fundi. §. Aucupiorum l. usufructuarium ff. de Usufr.* Krayss. *ad Const. Piscat. Bavar. art. 12.*

50 Eadem plane ratione se res habet, quando molitores ædificii Molitorii reparandi causa aquam deducunt, non tamen ipsis in Fossis Molinariis, in den Mühl-Graben, piscatio est permissa, cum jus habendi molendinum & jus piscandi diversa sint ac separata jura, & à separatis ad separata nihil inferatur. Deinde quia jus piscandi vel aquæ plerumque ad alios pertinent, si molitores vel alii, quibus molendinum ædificare concessum est, jus piscandi quoque sibi concessum esse, prætendere vellent, hoc illis, ad quos jus piscandi vel aquæ pertinent, in præjudicium tenderet, cum tamen Princeps vel alius, qui Regalia habet, jura subditorum intervertere nequeat, *l. 1. §. merito & §. si quis à Principe. 16. ff. Ne quid in loco. publ. l. 4. c. de Emancip. liber* Ant. Fab. *in Cod. Lib. 6. tit. 5. def. 2. n. 21.* & odiosa dicantur privilegia seu rescripta, quæ tendunt in præjudicium alterius, atque idcirco hoc sensu accipienda sunt, ut quam minimum alteri noceant. *C. quamvis. 8. de Reg. jure. in 6. d. l. si quis à Principe. l. rescripta. 7. C. de precib. Imper. offer.*

Ad devastationem etiam piscium spectare videtur, quando plures simul piscationem instituunt, quam Socialem vocant. d. Ordin. *art. 32.* Und demnach bißhero die Erfahrung gegeben, daß offtmahls sich unterschiedene Personen zusammen geschlagen, und ein Gesellen-Fischen für die Hand genommen, als soll solches hinführo und hiemit gäntzlich in gemeinen Wassern abgeschaffet und verboten seyn, also daß keines Orts auf einmal mehr denn zweyen mit einander zu fischen soll nachgelassen seyn, es sollen auch dieselben nicht mehr denn eines Hamens sich gebrauchen. Churfl. Brandeb. erneuerte Fischer-Ordnung. *de An. 1690. Cap. 3. n. 13.* Weiln auch theils sich unterstehen allerhand Fischer-Zeug und Flockerey an einander zu stellen, und damit gleichsam ein Garn von vielen Clafftern in das Wasser zu bringen, und also eine grosse Menge Fische zu beschlagen, weiln sie eine grosse Circumferenz machen können, so soll selbiges abgethan und hinführo zu gebrauchen bey willkührlicher Straffe verboten seyn. 51

Possunt & piscatores & alii, quibus 52 jus piscandi competit in fluminibus & aquis, inter se alias leges habere vel facere, idque *arg. l. ult. C. de jurisd. omn. jud. l. 2. §. fin. C. de Const. pec.* ubi Collegia Opificum approbata, puta fabrorum, sutorum, pistorum &c. de rebus ad eorum artem & professionem spectantibus statuta inter sese specialia concedere possunt, quod etiam tradit Barth. *in l. omnes populi 9. n. 6. ff. de just. & jur.* Dan. Moller. *L. 2. Semestr. 15. in princ.* Quare piscatores aliis artificibus quoad statuta specialia inter se condenda benè comparantur, & ubique fermè locorum artificium suum ediscere debent.

Ad majorem etiam præcautionem, 53 ne

ne pisces contra leges piscatorias capiantur, in sæpius allegata Ordinatione Electorali *Art. 24.* saluberrimè cautum, ut piscatores cuilibet pisces captas videndi copiam faciant: Soll ein jeder Fischer schuldig seyn, auf dem Wasser und sonsten seine Fische, so er gefangen, besehen zu lassen, und da befunden, daß er Bruth und junge Fische, so ihr gewöhnlich Maaß nicht haben, bey sich hätte, und dieselben verkauffen oder bey sich behalten wolte, der soll in der Obrigkeit willkührliche Straffe verfallen seyn. Würde er sich auch unterstehen an denjenigen, so ihn angegeben, mit Worten, Wercken oder der That zu rechen, ernstlich gestrafft, uud nach Gelegenheit der Verbrechen im Handwercke nicht geduldet werden. Ne etiam capti pisces à Piscatoribus nimis carè vendantur, in multis locis optimo consilio constitutum, ut Piscatores stantes Pisces vendant. Quod & Venetiis obtinet, ubi Piscatores nudo capite & pedibus pisces, quamvis sit tempus hybernum, ad vendendum debent exponere, ut scil. eò citius justo pretio eos vendant.

54 Si Princeps prædium alicui in feudum concedat, piscatio & flumina etiam concessa videntur, cum in eis certus proventus consistat. Noë Meurers Wasser-Recht *P. X. qu. 6.* Klock. *vol. Cons. 33. n. 16.* Et concesso castro vel territorio cum aquagiis, aquaticis, mit Wassern und Wasser-Läuffen, etiam flumina navigabilia venire in investitura, tradit Mohr. *de Jur. venand. P. 1. c. 8. n. 13.*

55 Imo etiam in generali venditione contineri Jus piscandi tradit Klock. *Vol. 1. Cons. 33. n. 16.*

56 Et fundo vendito piscina quidem, non etiam pisces in piscina, continentur: non magis quàm pulli aut cætera animalia, quæ in fundo sunt, *l. 15. §. fin. cum tribus LL sequ. ff. de Act. emt.*

57 Sub venatione tamen in specie sic dicta piscatio non comprehenditur, quarum ratio planè diversa, pisces quippe in mari & fluminibus instar fructuum pendentium pars maris & fluminum esse censentur, feras autem bestias partem fundi esse nemo affirmaverit. Harprecht. *ad §. 12. Inst. de R. D.*

Quæritur an aucta aqua etiam augeatur Jus Piscandi? quod affirmatur, si augeatur ministerio naturæ; si verò augeatur facto hominis, tunc habens Jus piscandi contribuet proportionaliter arbitrio boni viri pro eo pluris quod habet Jus piscandi, juxta regulam: Qui sentit commodum, sentire debet & incommodum. *l. 10. ff. de R. J.* Mohr. *de jur. venand. P. 1. c. 7. n. 29.* 58

Defuncto Vasallo pisces fructificationis causa stagno immissi cedunt hæredibus ejus, si mortuus sit eo tempore, quo stagnum mox est piscabile, plerumque enim piscatio elapso demum triennii spatio fieri solet, & iniquum videretur, piscibus privare hæredes Vasalli, qui eos stagno immisit omnemque diligentiam & curam circa horum multiplicationem per longum tempus adhibuit. Hartm. Pistor. *P. I. qu. 24. n. 67.* Quamvis enim secundum dispositionem Juris Civilis non ineptè quis dixerit, pisces in stagno pro rata temporis, quo jus possessoris constitit, inter hæredes & novum possessorem dividendos *l. 7. §. divortio ff. solut. matrim.* idque eo magis, quòd de piscibus in jure feudali nihil expresse dispositum; attamen in foro Saxonico receptum, ut si mortis tempus magis fuerit propinquum piscationi, quàm illi tempori, quo pisces primum stagno fuerunt immissi, ad hæredes Vasalli aut possessoris pertineant. Berl. *P. 3. Concl. 45. n. 25.* Propinquius autem quando est tempus mortis possessoris injectioni piscium in stagnum, quàm piscationi, pisces una cum stagno ad novum possessorem pertinent. Carpz. *P. 3. Const. 32. d. 26.* ubi tale præjudicium refert: Hat gedachter euer Vater und Ehemann in bemeldten seinem Lehn-Guthe, auch einen grossen Teich, so mit Karpen besetzt, deßwegen zwischen euch und dem Lehnsfolger Streitigkeit vorfället, wem die darinnen enthaltene Fische gehörig. Da nun allbereit 2. Jahr, vor beniemtes euers Vaters und Ehemanns Absterben, selbiger Teich mit junger Bruth von ihm be- 59

besetzt gewesen, und also die Zeit zu fischen dieses Jahr vorhanden wäre, dafür sichs aus eurer Frage ansehen lässet; So gehöreten obangeregte Karpen im Teiche euch den Land-Erben billig. Im Fall aber erst neulicher Zeit etwa vorm Jahre der Teich besetzt worden, und also nach geraumer Zeit, und wol nach zweyen Jahren allererst zu fischen wäre, so verbleiben mehrgedachte Karpen zusamt dem Teiche den Lehns-Erben, und ihr hättet euch derselben anzumaßen nicht fug. V.R.W.

60 Pisces autem custodiæ saltem causa in piscinam conjecti rebus hæreditariis rectè annumerantur, & ad defuncti vasalli hæredes pertinent, *l. 15. ff. de Act. emt.* Habentur enim ejusmodi pisces pro re mobili, & ad perpetuam utilitatem fundi non pertinent, sicut illi qui prolificandi causa illic perpetuo manent. Rosenthal. *de Feud. c. 10. Concl. 42. n. 61.*

61 Impensæ verò in piscinam noviter confectam hæredibus Vasalli restituendas esse, tradit Knipschild. *de Obligat. domin. erga vasallum p. 172.*

62 Quod si cui usus fructus piscinæ constitutus sit, is pisces exinde capere & consumere potest, modo alios substituat. *l. 62. §. in vivariis ff. de Usufr.* Cæpoll. *Lib. II. c. 42. n. 6.* Sed nec conductor piscinæ potest simul capere omnes, & sic totum piscatum destruere, nisi specialiter ita cautum vel consuetudine receptum sit, Cæpoll. *d. c. 42. in fin.* veluti in Ducatu Brunsvicensi, ubi piscinæ prorsus evacuantur, & pisces postea novi surrogantur. Gryphiand. *in Oecon. Leg. Lib. I. c. 18.*

63 Similiter pisces in stagno pro fructificatione immissi à fideicommissi possessore capi possunt, modò alii substituantur. Knipschild. *de Fideicomm. c. 10. n. 85.*

64 Eadem ratione sese res habet, si quis conduxit valles aut paludes, ut ibi possit piscari, & in eis reperiatur certa pars terræ elevata ab alveo, quæ tori appellantur, & pisces omnes in hyerne se reducant sub eis, ut in vallibus Paduæ contingit, an sit licitum conductori aperire dictos toros & omnes pisces accipere? Et dicas, quod non, quia isto modo jus piscandi destrueretur, nisi alios reponeret. *Arg. l. usufructuarium §. si in vivariis ff. de Usufr. & l. si merces §. conductor. ff. locat.* & hoc videtur aperte probari *in l. videmus §.* item prospicere debet. *eod. tit.* Propterea hoc etiam probatur, quia conductor tenetur ante omnia secundum legem i. e. conventionem facere; &, si quid in lege prætermissum fuerit, id ex bono & æquo præstare debet. *§. conductor. Inst. loc.* sed ex bono & æquo est, ut conductor piscinæ non destruat totam piscinam, quia debet habere fructus piscandi & non omnes pisces ita, ut piscaria consumatur, Facit. *l. 1. & 2. ff. de Usufr.* & idem dicendum, si locaretur jus piscandi in flumine aut fonte vel piscaria, quia non posset omnes pisces tollere nisi aliter conventum esset. Cæpoll. *d. l. n. 12.*

Qui ex piscinis, lacubus seu vivariis, 65
aus Teichen, Weihern, Heldern und andern beschlossenen Wassern, pisces capiunt, non minus ac alii fures pro qualitate delicti laqueo puniuntur. Ord. Crim. Car. V. *art. 169.* Quod idem quoque in foro Saxonico obtinet, Const. Elect. *inedita 8. §. fin.* So viel aber die Teiche und Helder anlanget, wenn aus denselben Fische gestohlen, lassen wir es bey der Straffe bleiben, so unsere Schöppen-Stühle ohne das zu erkennen pflegen, nemlich, daß sie nach Gelegenheit des Diebstahls mit dem Strange oder sonsten, wie es auf die Diebe geordnet, gestraffet werden.

Qui verò in alienis rivis, aquis & flu- 66
minibus non inclusis, in fliessenden und gehegten Wassern und Bächen, pisces capiunt, arbitrarie puniuntur. Dict. *artic.* Sanctionis Carolinæ *169. in verb.* So aber einer aus einem fliessenden umgefangenen Wasser Fische fienge, das einem andern zustünde, der ist an seinem Leibe oder Gut nach Gelegenheit oder Gestalt des Fischers, der Person und Sachen, nach Rath der Rechtsverständigen zu straffen.

Quamvis verò jure Saxonico olim specialiter sancitum erat, ut fur pisces capiens ex piscinis inclusis, solvens triginta

ginta solidos, ex aquis verò non inclusis pisces captos restituens vel æstimationem eorum & mulctæ nomine tres solidos pendens liberetur. Land=R. *L. 2. Art. 28.* Attamen in Electoratu hæc pœna Juris Saxonici non attenditur. Sed uti priori casu sic quemadmodum aliud furtum punitur, ita posteriori pœna arbitraria, ut relegationis, extensionis membrorum, vulgò tratto di corda, fustigationis, perpetui carceris vel operarum perpetuarum obtinet pro qualitate facti & circumstantiarum. Dicta Constit. Elect. in edit. 8. Et secundum hanc constitutionem etiam in his terris pronunciari solet: Haben beyde Gefangene in scharffer Frage bekant und ausgesagt, daß sie nicht allein in etlicher Privat-Personen, sondern auch in unserer gnädigsten Herrschafft Fohren, Teichen und Wassern zu unterschiedlichen mahlen heimlich gefischet, und etliche Schock Fohren daraus dieblichen entwendet etc. So werden sie beyde von wegen solcher ihrer begangenen und bekandten Verbrechung vermöge dieser Lande bewehrten Rechten wilkührlichen entweder mit Staupenschlägen, oder mit der tratto di corda auf 3. Sprünge des Landes ewig billig verwiesen, und die Wahl dieser beyden Straffen, welche unter denselben an den Verbrechern zu vollstrecken, den Churfl. Sächß. Administratorn &c. unserm gnädigsten Herrn vorbehalten und heimgestellet V. R. W. Prout pronunciarunt Scabini Lipsienses, teste Carpz. *Pract. Crimin. P. 2. qu. 84. n. 77.*

67 Quæ autem de furibus piscium dicta sunt, locum quoque habent in furibus cancrorum, cum eadem hic militet ratio, parumque interesse videtur, an piscator temerarius pisces aut cancros ex flumine alieno abstulerit. Utroque enim casu jus piscandi turbatur & furtum committitur. Matth. Stephan. *in Not. ad Art. 169. in fin. Ordin. Crimin.*

68 Sicut autem convenandi ita etiam datur jus compiscandi illudque Præjudiciis cameralibus fulcitur, Diether. *in Addit. ad Thesaur. Pract. Besold. vocab.* Fischerey. & ab uno ad alterum horum procedit argumentatio. Qui verò jus piscandi cumulativè præscripsit, compossessorem prohibere nequit. Klock. *Consil. 23. n. 10.* Nec etiam poterit aliis 69 instrumentis compiscationem instituere, quàm qualiter & quatenus item & quibus instrumentis in piscando usus fuerit & præscripserit. Ut si in piscando hamo & minutis retibus tantum usus fuerit, mit den Angeln, Handgarn, Klippen, Reusen, Körben, non poterit postea adhibere magnum rete, das große Garn. Præscriptio enim stricti juris est & de similibus ad similia non extenditur, quinimò etsi præscribatur in uno capitulo, non tamen præscribitur in alio *Cap. auditis, juncta glossa in verbo interruptione, & Cap. cum olim de præscript.* Per quæ jura dicit Panorm. *in Consil. 17. col. 4.* quòd tantum præscribatur, quantum possidetur. Et hinc est, quod, si quis dicat, se præscripsisse jus colligendi pedagium, intelligatur jus sibi quæsivisse in illis tantùm rebus, de quibus probatur exegisse pedagium & in quibus apparet usus. Secus autem in aliis, in quibus usus non probatur, ut tradit Barthol. *in l. si publicanus, in fin. de publican.* & idem Bart. *in l. 1. §. si quis hoc interdicto de itiner. actuq. privat.* ubi etiam dicit, quod ibi agatur de præscribenda jurisdictione, probata quasi possessione certi actus, in illo tantum procedit præscriptio, non in aliis, unde & dicit Alberic. de Rosat. *in l. 1. col. fin. de offic. ejus cui mandata est jurisdictio,* quod si quis allegat, se & majores suos præscripsisse omnimodam jurisdictionem etiam per tempus, cujus initii memoria non extat, & probat se exercuisse jurisdictionem, dando tutores fustibus cædendo & in aliis, non tamen probat, se aliquem decapitasse, vel morti condemnasse, non possit is vigore ejusmodi præscriptionis mortis pœna aliquem afficere. Modest. Pistoris *Col. 1. Consil. 19. n. 14.*

Quemadmodum etiam Falconibus 70
capiuntur aves, ita mergus cicur assuefieri potest, ut pisces pastus ad Dominum revertatur, hinc cum iis eadem juris est dispositio. Vid. *cap. anteced. de aucup.* Et Sinarum populi prægrandes

&

& domesticos alunt corvos capiendis piscibus assuetos. Eorum colla ita nodo laxo constringunt, ut respiratione neutiquam interclusa cibos tamen transmittere ac deglutire nequaquam valeant. Ita è caveis dimissi admirabili solertia sese in aquas immergunt, pisciculos minutos ore conceptos, majores autem rostro apprehensos domum, unde abiere, identidem referunt, quoad solutis omnino faucibus ad satietatem ipsi quoque pascantur. Drexel. *in Auri-fod. p. 162.*

71 Castores & Lutræ, Biber und Fisch-Otter, quamvis in aquis versentur & piscibus vivant, tamen eorum captura non ad Dominum Piscationis, sed Venationis pertinet tanquam species venationis Knipschild. *de Civitat. Imperial. L. 2. c. 7. n. 68.* In quibusdam locis Castorum & Fibrorum partes extremæ Biber-Schwäntze und Füsse, cum inter edulia referantur, ad Aulam debent præsentari, Churfl. Bäyerische Jagt-Ordn. *Art. 13.*

72 Quando captus piscium venditur, tunc perfecta omninò est venditio & pretium debetur, etiamsi nihil inciderit, inquit JCtus *in l. 8. ff. de Contrab. emt.* rationem subnectit, quia spei emtio est; & vice versa, etiamsi captum duplo excedat pretium, nihilominus præstare venditor cogitur *l. 11. §. ult. ff. de act. emt. l. 7 de hæred. Act. vend.* Sande *L. 3. Dec. 4. Def. 16.* Etsi enim alias in casibus certis, qualis est emtio, id quod interest duplum excedere non possit, *l. un. C. de Sent. quæ pro eo quod interest.* tamen hic non dicitur æstimari id, quod interest, sed magis ipsa res, captura piscium, Franzk. *de contrab. emt. n. 120.* Pufendorff. *Jurispr. Elem. p. 149.* Quodsi, *inquit*, à contrahentibus consentiatur in pretium alicujus rei, cujus quantitas contrahentibus obscura à casu aut causis naturalibus dependeat, puta si quis pretio potestatem piscandi in fluvio alicui vendat, pro æquali illud habebitur, in quod conventum fuit, etsi post vel uberior pretio illo, vel minor captura aut proventus fuerit. Quia cum istæ res insignem habeant latitudinem, spectari solet in iis, quod ordinariè solet obtingere, excessus & defectus casui imputantur, nec ex illis contractus firmitati aliquid decedit.

Ejusmodi jactus retium & hodiè vendi solet, quod præcipuè fieri videmus, quando haleces ex Arctoi Maris latebris discedentes, quod præcipitante vere fieri solet, veluti commutatis sedibus in æstiva contendant loca palabundi, ubi à populis maritimis capiuntur, retibus undiquaque circumdati tanta multitudine nonnunquam mira agilitate in unum coarctati, ut non secus ac terra ambulare desuper piscatores possint, sed & tum in aëre & nubibus ad plura milliaria splendor insignis & scintillatio inde appareat. 73

Capturam verò balænarum, den Wallfisch-Fang, in Oceano Belgæ elocare solent, ubi in stupenda magnitudine teli genere, quod Harpun vocant, capiuntur & interficiuntur, ex quibus postea aliquot mille tonnas adipis conficiunt. Buchner. *de jure aquatili. §. 78.* 74

Islandos aliosque Insulanos pisces indurare & alicubi pro pane uti, refert Pompon. Mela. *Lib. I. fol. 61.* Petr. Berl. *L. 3. comment. in Berga.* 75

Præ omnibus fermè locis Regnum Daniæ abundat piscibus, ut Legatus aliquando in concertatione Legatorum de cujusque præeminentia sponsionem obtulerit: Si ex unius Regis, etiam Potentissimi, bonis & ditionibus divenditis comparentur lignea vascula, posse omnia & singula Regem Daniæ uno tempore tribus generibus piscium implere. Jonas Kolding. *in descript. Dan. P. 2.* Ideoque omnibus divitiis abundant Dani propter piscationem, quæ quotannis in Schonia exercetur. Ad quam omnium circumquaque nationum negotiatores properantes aurum & argentum & cætera pretiosa illuc deferunt. 76

Si forte piscator pro pisce mensam auream, ut apud Val. Max. *L. 4. c. 1.* vel Tripodem, apud Diogen. Laërt. *L. 1.* Sveton. *de Illustr. Rhet.* è mari extrahat, quæri solet, an sit piscatoris, an verò illius qui forte amisit? Piscator Plauti- 77

nus

nus suum dicit, quia *inquit* Dominus huic nisi ego nemo natus est, hoc qui cepi in venatu meo, & meum quod rete atque hami nacti sunt meum potissimum est. Plaut. *in Rudent. A.4.Sc.3.* Sed JCtus *in l.58.de A.R.D.* non ante ejus qui extraxit fieri dicit, quàm Dominus eam pro derelicto habere cœpit, *l. 13.pr. de A. vel. A.P.* Aliud est de nummo in ventre piscis invento, qui haud dubie est inventoris. Matth. *XVII. v. ult.* Neque Policratis annulus mari injectus & postea in pisce repertus ipsi de jure restituendus fuerat, ex quo illum semel pro derelicto habuerat. Gryphiand. *in Oecon. Legal. c. 18. n. 112.*

78 Præterea quamvis Venationis, Aucupii & Piscationis usus humanæ necessitati perutilis sit; studiosis tamen adolescentibus qui literarum studiis incumbunt nimius usus obest, juxta illud tritum:

Per Pisces & aves &c.

79 Quanto studio & sumtu Romani olim piscinas ædificarint, hisce temporibus vix credere licet. Lucullus ditissimo Romanor. Architecto permisit, ut pecuniam consumeret, dummodo piscinam in Bajano ad finem perduceret. Ubi ad piscium receptacula juxta Neapolim montem excidit, cujus hæres M. Cato Uticensis pisces de piscina ejus quadraginta millibus vendidit. Varro *L. 3. de Re Rust. c. 16.* Ostrearum vivaria primus Sergius, reliquorum piscium Licinius Muræna primus habuit, Murænarum vivaria Cajus Hirtius excogitavit, qui Cœnis Triumphalibus Dictatoris Cæsaris sex millia Murænarum mutua appendit & dedit ad pondus.

Vedius Pollio immanissimus, cum 80 piscinas magno studio coleret, volebat servos occidere, eosque piscibus vorandos præbere, ut hominum cruore pasti delicatiores essent.

Crassus Murænam ut filiam atratus 81 luxit tumuloque condidit, & cùm aliquando Domitius in hunc dixisset: Stulte Crasse, Murænam flevisti mortuam, ad hæc respondens Crassus: Equidem *inquit*, ob bestiæ mortem flevi: tu verò ne quidem ob tres uxores, quas terræ mandâsti. Murænam hanc nominatim vocatam exaudivisse, Pellerus *ad Klock. de Ærar. Lib. 2. c. 5. n. 43.*

CAPUT XV.

DE MOLENDINIS.

SUMMARIA.

1. *Molendinum vox medii ævi.*
2. *Artem molendi quis invenerit?*
3. *Romani quibus instrumentis in principio ad comminuendum frumentum usi fuerint?*
4. *Molæ partes Essentiales.*
5. *Rationes molendi duæ.*
6. *Molendinum quid sit?*
7. *Molendina quomodo dividantur?*
8. *Molæ manuariæ.*
9. *Molæ quæ equis agitantur.*
10. *Molæ Pnevmaticæ.*
11. *Molæ aquaticæ.*
12. *Molæ Navales.*
13. *Molæ ratione objecti sunt vel Oleariæ.*
14. *Molæ Politoriæ.*
15. *Molæ Serratoriæ.*
16. *Pulverariæ.*
17. *Fulloniæ.*
18. *Terebratoriæ.*
19. *Contusoriæ.*
20. *Chartariæ.*
21. *Aquariæ quæ aquam effundunt.*
22. *Molæ quomodo ratione finis dividantur?*
23. *Instrumenta Molarum hodie usitata.*
24. *Axis* die Welle.
25. *Rota externa*, Wasser-Rad.
26. *Rota dentata*, Kamm-Rad.
27. *Tympanum*, das Getriebe.
28. *Subcus ferrea*, das Mühl-Eisen.
29. *Codaces ferrei*, Zapffen.

30. *Catilli ferrei* die Pfannen.
31. *Infundibulum*, der Rumpff.
32. *Area polinaria.*
33. *Præcipuum Molendini requisitum aqua.*
34. *In Imperio Rom. German. licet unicuique privato ædificare molendinum.*
35. *Nisi usus fluminis fiat deterior.*
36. *Vel ædificatio ad æmulationem alterius sit suscepta.*
37. *Quod etiam in fluminibus publicis locum habet.*
38. *Idem obtinet in Electoratu Saxoniæ.*
39. *Constitutio hac de re Electoralis.*
40. *Quod extenditur, licet alius vicinus jam Molendinum habeat.*
41. *Præjudicium hac de re.*
42. *Quod ampliatur porrò, licet quis molendinum immutet.*
43. *Vel plures ductus*, mehr Gänge, *formare velit.*
44. *Præjudicium hac de re Facult. Lips.*
45. *Præjudicium Facult. Witteberg.*
46. *Non licet Molendinum ædificare, quando usus fluminis fit deterior.*
47. *Vel ad æmulationem alterius exstruatur.*
48. *Aut Lege vel consuetudine aliud sit introductum.*
49. *Vel si quis prohibitioni contra ædificationem per legitimum tempus acquieverit.*
50. *Vel principi intersit molendinum non ædificari.*
51. *Contra ædificantem novum molendinum ita ut aquarum cursus invertatur, officium Judicis imploratur.*
52. *Vel ædificans debet cavere de damno infecto.*
53. *Modus lege publica præscriptus in ædificatione Molendini probè est observandus.*
54. *Idque Prætor apud Romanos circa flumen publicum accuratè observavit.*
55. *Quod & locum habet in flumine privato.*
56. *Hinc certa forma molendinis solet præscribi.*
57. *Quod & in Saxonia Elector. factum.*
58. *Dispositio hæc ad molendina in fluminibus minoribus exstructa extenditur.*
59. *Consuetudo circa ædificationem molendinorum est spectanda.*
60. *Arboris & Pali Molinaris maxima habenda ratio.*
61. *Arbor molinaris*, der Fachbaum, *quid sit?*
62. *Palus molinaris*, der Sicher-Pfahl, *quid sit?*
63. *Aqua quomodo ducenda?*
64. *Per molendinum novum vicinis molitoribus non est damnum inferendum.*
65. *Hinc tres viri periti Hydrostaticæ artis solent adhiberi.*
66. *Ratio hujus rei.*
67. *Arboris & Pali Molinaris conformitas quomodo exploranda?*
68. *Modus metiendi describitur.*
69. Der Zehr-Zoll, *quid sit?*
70. *Palus molinarius non debet mutari.*
71. *Ne quidem cum consensu Principis.*
72. *Usus arboris & pali molinaris.*
73. *Ut sciatur, an quis secundum ordinationem Molinariam ædificaverit Molendinum, cuique Molitori visitatio permissa est.*
74. *Reparatio Arboris & Pali Molinaris debet fieri præsentibus vicinis & Juratis Molitoribus.*
75. *Molendina justo spatio inter se debent distare.*
76. *Majestati incumbit cura annonæ.*
77. *Consequenter etiam cura Molendinorum.*
78. *Hinc certæ Leges & Ordinationes circa Molendina solent promulgari.*
79. *Visitatio Molendinorum singulis annis est instituenda.*
80. *Visitatio molendinorum utrum ad Altam an verò ad Bassam Jurisdictionem sit referenda?*
81. *Molendina ad res corporales spectant.*
82. *Item ad res immobiles.*
83. *Molere est res meræ facultatis.*
84. *Nisi per Magistratuum pacta vel præscriptionem sit restrictum.*
85. *Vel Princeps in commodum subditorum Molendinum extruxerit?*
86. *Potest Superior subditos ad sua Molendina cogere, si in territorio alieno hactenus soliti sint molendina frequentare.*
87. *Et hæc procedunt, licet subditi longissimo tempore libertate sua usi fuerint.*
88. *Potest & Princeps Subditis Molendinum extra territorium visitantes tributum vel pœnam imperare.*

89. *Respondetur ad contraria.*
90. *Potest & Princeps aliis concedere Molendina Bannaria.*
91. *Secta ad molendinum quid sit?*
92. *Quid in tali privilegio requiratur?*
93. *Potest & Magistratus Municipalis molendina Bannaria constituere.*
94. *Singuli quomodo hoc jus cogendi acquirant?*
95. *Nobilis quando cum subditis suis tale pactum inire velit, an omnes præsentes esse debeant?*
96. *Parem cum pacto vim habet jusjurandum.*
97. *Cum extraneis tale pactum inire subditis non est permissum.*
98. *Præscriptione etiam Molendinarium Bannum acquiri potest.*
99. *Quid ad hanc præscriptionem requiratur?*
100. *Cessat necessitas eundi ad Molendinum Bannarium tempore pestis & belli.*
101. *It. Si frumenta tempestivè non tundantur.*
102 *Quale temporis spatium quis expectare debeat?*
103. *Item si molentes in Molendino Bannario defraudentur.*
104. *Vel si damnum ipsis inferatur.*
105. *Vel nimia merces exigatur.*
106. *Vel si dominus Molendini Bannarii jus suum remiserit.*
107. *An dominus molendini bannarii mercedem molinariam pro lubitu constituere possit?*
108. *Merces molinaria à quovis molente potest exigi.*
109. *An is, qui promisit gratis molere alicui & familiæ ipsius, aucta familia adhuc teneatur?*
110. *Locato Molendino ad tempus, ad quem refectio pertineat?*
111. *Locator debet cursum aquæ servare.*
112. *Ad quem impensæ in lapides molares faciendæ spectent?*
113. *Ex quibus caussis conductor Molendini remissionem petere possit?*
114. *An per meliorationem Molendini Emphyteuta ad majorem canonem teneatur?*
115. *Molendina possunt in Feudum concedi.*
116. *Si in feudum alicui datum molendinum fuerit, an Dominus Feudi aliud in alio loco ædificare possit?*
117. *Molendina à Collectis immunitatem nullam habent.*
118. *De molendinis noviter extructis ministris Ecclesiæ aliquid solvendum.*
119. *Princeps Jure Superioritatis potest certum canonem,* den Mahl-Groschen, *à molentibus exigere.*
120. *Molitoribus à muneribus personalibus immunitas concedenda.*
121. *Uti & à metatis.*
122. *Molendina tempore belli inviolabilia.*
123. *Molitores hodie nulla infamiæ macula laborant.*
124. *Peccant molitores, si in frumentis molendis debitum non servent ordinem.*
125. *Item si machinam molarem ad modum præscriptum non præparent.*
126. *Si molentes quacunque ratione defraudent.*
127. *Si in servorum fidem debita diligentia non inquirant.*
128. *Si mercede statuta non sint contenti.*
129. *Si defectus machinæ molaris non corrigant.*
130. *Si in fraudem Domini molentes majoribus modiis uti, mercedem verò secundum minorem solvi patiantur.*
131. *Si in damnum vicinorum aquam restagnent.*
132. *Si molentes solicitent, ne in alio molendino, quam ipsius molant.*
133. *Si modio signato non utantur.*
134. *Si præter necessitatem diebus Festis molituram exerceant.*
135. *Pœna tandem molitorum.*

1 MOlendinum pro Mola vel Moletrina est vox medii ævi. Augustin. *in Psal. XXXVI. IC.* & *CXXXII.* enarrans illud Matthæi *Cap. XXIV.* Duæ molentes in una mola &c. pro Mola Molendinum habet. Vid. *c. 28. X. de decim.* Quanquam subtiliter loquendo Molendinum propriè est integrum ædificium, in quo fabrica ipsius Molæ continetur, quod itidem in L L. Salica, Longobardum & Alemannorum nominatur Molinum vel

vel Mulinum. L. Sal. *Tit.* 24. LL. Aleman. *c.* 87.

2 Artem molendi inveniſſe Mylantios Deos apud Rhodios tradit Alex. Sardenſ. *de Invent. Rer. qu.* 4. *n.* 10. Alii Iſidi matri Herculis Lybici tribuunt. Henr. Panthaleon. *de viris Illuſtr. P.* 1. *p.* 38. cui accedit Joh. Mar. Belgicus *L.* 2. *Illuſtr. Gall.* Regnante Hercule Alemanno Undecimo Germanorum Rege Iſidem Deam Reginam Ægypti in Germaniam veniſſe, & rudem populum artem molendi, pinſendi panesque coquendi docuiſſe. Probabilius tamen hæc ars Genti Hebrææ, à Polydoro Vergilio *L.* 3. *c.* 2. adſcribitur, à qua agrorum cultura, ars ſcribendi multæque aliæ artes promanârunt, ut credibile ſit, tum fruges & molendi uſum ab ipſis ad poſteros perveniſſe. Refert enim ſcriptorum omnium primus Moſes, Abrahamum, cùm ei Dominus apparuiſſet in querceto Mamre, tres modios farinæ purgatiſſimæ ſumſiſſe, & ex ea placentas fieri juſſiſſe, Gen. *XIIX.* Legimus amplius *Gen. XIX. v.* 3. & *c. XXI.* 14. Lothum conſobrinum Abrahami pinſiſſe placentas infermentatas. Ex quo colligitur, tempore Abrahami jam tum in uſu fuiſſe panes ac farinam; & quidem eam non craſſam tantummodo, ſed & purgatiſſimam, quam ſimilaginem vocare ſolent. Cum autem vix fieri poſſit, ut frumentum absque ſubſidio molarum in tam tenuiſſimum pulverem redegerint, (qui enim pila & piſtillo id tam accurate inque tanta copia effeciſſent?) veriſimile utique fit, & vel ipſa nomina harum rerum teſtificantur, tempore Abrahami jam tum molas, ſi non alias, ſaltem verſatiles ſive truſatiles uſurpatas fuiſſe. Probabile autem eſt, longo temporis ſpatio priores fuiſſe molas manuum & jumentorum ope verſatiles, quàm quæ aquarum ventive impetu agitantur. Molas aquarias jam Plinii tempore fuiſſe notas conſtat ex ejus *Lib.* 18. *c.* 10. In Jure prima earum fit mentio ab Imper. Zenone *in l.* 10. *C. de Aquæductu.* Qui plura de earum origine cupit, adeat Hering. *Tract. de Molend. qu.* 2.

Romani olim ad comminuendum 3 frumentum, quod in piſtrinis fiebat, teſte Terentio *in Phorm. Act. II. ſc.* 1. ſimplicioribus inſtrumentis uſi, pila videlicet, quæ erat vas quoddam concavum, in quod frumenta igni toſta injiciebant, piſtillis ſive pilis tundebant terebantque, Roſin. *L.* 1. *c.* 14. *in f.* quem uſum Pilumnus Jovis Filius inveniſſe ſcribitur a Servio in *Æn. IX.* Dein opus erat piſtillis, quibus frumenta in pila tunderentur, eratque horum piſtillorum non ſolum ima pars glabra ſed & obtuſa, unde proverbium: Piſtillo calvior. Eraſm. *in Adag. Chil.* 3. *c.* 6. Præcipuè verò mulierum opus erat apud Romanos fruges molere, vel panem conficere, quod etiam innuit Ulpianus *in l.* 12. §. 5. & 6. &. ubi Gothof. *cum l.* 15. *in pr. ff. de Fund. Inſtr. vel Inſtrum. Leg.* quandoque tamen ad ſervos etiam pertinuiſſe colligitur ex reſponſo Javoleni *in l. penult ff. de reb. dub.* Pignor. *de ſerv. p.* 50 & 51.

Molis autem inventis aliis inſtrumentis opus eſſe cœpit, quarum partes Eſſentiales ſunt duo molares ſeu ſaxa quorum ſuperius vocabatur catillus, inferius verò meta. *l.* 18. §. 5. *de Inſtrum. vel Inſtr. leg.* Ad molarum uſum etiam referebantur Molilia h. e. inſtrumenta, quibus Molebatur, vel quæ molis colliſque boum aut aſinorum, vel humeris ſervorum adligabantur ad trudendas molas. Cato *de Re Ruſt. c. II.* Juga ploſtraria duo, jugum aſinarium unum, molile unum. Spectabant huc jumenta piſtrinenſia Svet. *in Calig. c.* 39. Quicquid *ait* inſtrumenti veteris erat, ab urbe repetiit, comprehenſis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis & piſtrinenſibus jumentis. Ad hæc inſtrumenta etiam referendi ſervi & ancillæ, quibus ſupplicii loco injungebatur, ut molas agerent, tam Jure Civili, in quo ſervus molitor, quàm Lege Salica, in qua ſervus molinarius appellatur *tit.* 11. *c.* 5. Ad rem molitariam neceſſaria etiam erant cribra, ut *ex l.* 7. *C. Theodoſ. de Piſtor.* obſervavit Cujacius *Lib.* 16. *Obſerv. c.* 5. quorum etiam mentio fit *in l. quæſitum* §. & *molas ff. de inſtruct.* & *in inſtrum. leg.* fiebantque ut 4

plu-

plurimum ex pellibus asininis & suillis, crebris pertusis foraminibus; vel ex lino aut setis equorum, quibus deinde pollen sive flos à furfurum recrementis secernebatur.

5 Præterea duæ erant rationes molendi, una cum suspensa mola fruges frangebantur, ut in faba fresa & in polenta crassiuscula: Altera cum molæ non suspendebantur, sed lapis lapidem terebat i. e. mola molam, puta cum tenuior farina eliciebatur, ut adnotat Ludov. de la Cerda *ad Virgil. Æn. I. v. 171.* quod nostri molitores vocant die Mühle stellen.

6 Describi verò potest Molendinum, quod sit machina quædam, quâ manibus hominum vel jumentorum ope vel aquarum ventive impulsu agitatâ fruges resque aliæ conteruntur vel præparantur ab eo, qui jus extruendi habet, ad utilitatem vel propriam vel communem extructa.

7 Triplici igitur ratione potissimum dividi possunt molendina, videlicet respectu (1) Modi, quo agitantur. (2) Rerum, quæ in iis conteruntur. (3) Finis sive usus.

8 Priori ratione molæ aliæ sunt Manuariæ, Hand-Mühlen, (Trusatiles veteribus dictæ, item pistrina) quæ ita sunt aptatæ, ut manibus hominum versari possint. Qui labor cùm dubio procul sit durissimus, Romanorum olim servos delicti alicujus reos ad eundem condemnatos fuisse passim ex Scriptoribus Romanis Comicis præsertim intelligimus.

9 Postea loco eorum Equi Jumentaque alia adhibita fuere, unde ortæ sunt Molæ Jumentariæ die Roß-Mühlen. Utræque adhuc hodiè in castris & bellicis expeditionibus, nec non urbibus munitis usum præbent egregium eo tempore, quo reliqua molendina vel remota nimis sunt, vel hostium copiis obsessa.

10 Porrò sunt vel Pnevmaticæ (Pontifici *in c. 23. X. de decimis.* Molendina ad ventum) Wind-Mühlen, quæ vi venti circumaguntur:

11 Vel Aquaticæ, Wasser-Mühlen, quæ in terra ad præterlabentem aquam exstruuntur, eaque agitantur: 12

Et denique Navales, Schiff-Mühlen, quæ instar navium ancoris firmatæ, aut rudente ad palum alligatæ fluminibus innatant.

Objectum molarum si respiciamus, 13 potiores earum species sunt præter illas, quibus fruges conteruntur, Oleariæ (Olivariæ Pomponio *in L. 21. ff. de Instr. vel Instrum. Legat.*) in quibus ex olivis, nucibus aut semine aliquo oleum exprimitur, die Oel-Mühlen.

Politoriæ & acuminantes, per quas 14 gladiis instrumentisque aliis acies & splendor inducitur, Polier- und Schleif-Mühlen.

Serratoriæ, quibus ligna lapidesque 15 in asseres & partes minutiores dissecantur, Säge-Mühlen.

Pulverariæ, in quibus pulvis præpa- 16 ratur, Pulver-Mühlen.

Fulloniæ, quibus panni coriaque 17 contunduntur & perficiuntur, Walck-Mühlen.

Terebratoriæ, in quibus arbores 18 perterebrari ad usum canalium possunt, Bohr-Mühlen.

Contusoriæ, quibus materia rudis ex 19 terræ fodinis eruta contunditur, ut metalla ibi latentia eò melius excoqui possint, Pochwercke oder Stampff-Mühlen.

Chartariæ, ubi linteamina in minu- 20 tissimas partes rediguntur, ut charta inde parari & confici possit, Papier-Mühlen.

Aquariæ, quarum ope Batavi aquam 21 abundantem in mare effundunt, Wasser-Mühlen.

Denique respectu finis sive usus Mo- 22 læ distingvi possunt in Privatas, quas quilibet ad suam tantum utilitatem exstruxit, quales plerumque pistrina veterum esse solebant; & Publicas, quæ eo fine sunt extructæ, ut communi civitatis alicujus vel districtus commodo inserviant, Krayss. *de Molend.*

Hodie præcipua instrumenta in mo- 23 lis sunt.

(1) Axis, die Welle. 24

25 (2) Rota Aquaria, das Wasser-Rad.

26 (3) Rota dentata, habens dentes in latere infixos, das Kamm-Rad.

27 (4) Tympanum circa axem ferreum, das Getreibe, Treyling, cujus fusi rotæ dentatæ extremitatibus seu dentibus impelluntur, unde molæ fit circinatio.

28 (5) Subcus ferrea, das Mühl-Eisen, quæ est in superiore parte tympani, & superiorem molarem continet & circumagit.

29 (6) Codaces ferrei in extrema parte axis, die Zapffen.

30 (7) Catilli ferrei, die Pfannen, in quibus codaces versantur.

31 (8) Infundibulum, der Rump, Lignea bractea rotundata, darinnen die Mehl-Steine gehen.

32 (9) Area polinaria &c.

(10) Duo Molares seu Saxa Molinaria.

33 Imprimis veró in molendino aquatico requiritur aqua, quæ est ejus motrix & operatrix, unde omnis molendi vis dependet, quæ in tantum desideratur, ut paræmia sit inde nata, es hat kein Müller Wassers genug, sive ob aquarum necessitatem, sive molitorum avaritiam. Knichen. *de Sublim. Territ. Jur. c. 4. n. 3.* Hering. *de Molend. qv. 4. n. 71.*

34 Ante omnia autem disquirendum, num in Imperio Romano-Germanico privatis liceat ædificare molendinum? Quod certe adstipulante usu moderno asserendum esse videtur, cum nulla in Imperio Rom. Germ. extet Lex vel Constitutio publica prohibitiva, qua naturalis libertas molendina extruendi restricta, eaque extructio solis Principibus aliisque imperii Statibus Superioritatem territorialem habentibus vindicata atque ad Regalia tracta fuerit. Quia de Jure gentium cuilibet pro lubitu licet ædificare in suo *l. 8. l. 9. C. de Servit.* nisi vel publico vel privato jure ei rei impedimentum positum fuerit. Estque libertatis illius tantus vigor, ut nec longissimo quidem tempore, imò neque immemoriali præscriptione tolli queat, res enim meræ facultatis nullo tempore excluduntur, nisi ad prohibitionem ab alio interpositam quis acquieverit. Zoannet. *de Emt. n. 154.*

Licet itaque unicuique in fundo 35
suo ædificare molendinum, dum tamen usus fluminis non fiat deterior.

Neque ædificatio ad æmulationem 36
alterius suscepta fuerit. Et huc pertinet Lex Alemannorum, quæ habetur sub *tit. 83. n. 1.* Si quis Mulinum (molinum) aut qualemcunque clausuram in aqua facere voluerit, sic faciat, ut nemini noceat, si autem nocuerit, rumpatur, usque dum non noceat. Etsi enim flumina ad Principem spectent, & inter Regalia hodiè referantur, quia tamen usus eorum subditis non omnis interdictus est, concessus ille intelligitur, de quo diserta non habetur prohibitio, præsertim cum fluminum usus ab initio liber & cuilibet ex populo communis fuerit, restrictior autem factus sit per supervenientem prohibitionem, quæ tamen ipsa universum usum non sustulit, nec tollere potuit. Sic igitur, ubi nulla prohibitio præcesserit, quæ pragmaticæ sanctionis vicem sustineat, prohiberi quis specialiter non potest, quo minus in suo ædificet molendinum. Quod enim omnibus hactenus concessum fuit, cur uni id denegari debeat Petro aut Paulo, causæ nihil subest.

Et hoc non tantum in fundo privato, 37
sed etiam in fluminibus publicis locum habet, tam in ripa, quam in flumine ipso uti disertè asserit Ulpianus *in l. 24. pr. de damn. infect.* Et hinc communis ferè nata est Doctorum sententia, posse aliquem in flumine publico etiam absque Superioris licentia molendinum ædificare. Dn. Ziegl. *de jur. Maj. L. 1. c. 15. num. 36.*

In Electoratu Saxoniæ tantum abest 38
ut extructionem molendinorum Electores Serenissimi solis sibi vindicarint,
ut potius a Divo Augusto expressa Con- 39
stitutione, quæ certas ob causas publicè tum edita non fuit, Collegiis tamen Electoralibus & Dicasteriis, ut eam in pro-

pronunciando observent, transmissa, cuilibet concessa, & naturalis libertas disertis verbis ea confirmata fuerit:

Ob eine neue Wind- oder Wasser-Mühle an die Oerter möge gebauet werden, da zuvor keine gewesen?

Dieweil der Bau und ædificia aus gemeinen Völcker Recht den Ursprung haben *ex l. ex hoc jure. ff. de just. & jur.* und also keinem solche Freyheit, wenn er auf dem Seinen bauen wolte, zu benehmen, wie denn sonsten in andern Gebäuen geschiehet, so ist auch der Mühl-Bau aus gemeinem Völcker Recht, in dem auf dem Seinen in Rechten zugelassen und vergünstiget, doch also, daß er den Wasser-Strohm und den Aquæductum nicht schmählere, verhindere und verderbe; und wird hierinnen der Abgang & incommodum vicinorum, als daß einem andern die Mahl-Gäste dadurch abgezogen, gantz nicht betrachtet, welches alles vernünfftige, erbare Ursachen hat, und hiernach sprechen auch die Schöppen-Stühle. Et probatur hæc decisio pleniss. per Curt. *33. Cons. incip. Potens nobilis fieri fecit.* Barth. Jason. *in l. quo minus. ff. de flum.* und irret nichts, daß eine Ordnung oder Gewohnheit seyn solte, daß man an die Oerter, da zuvor keine Mühle gestanden, eine zu bauen nicht befugt seyn soll, denn die Schöppen-Stühle sich keiner erinnern, und da gleich etwa solche vor gewesen, so sind doch viel Actus im Lande darwider, dadurch solche interrumpiret, oder das Vorhaben in Abnehmen kommen. So will es sehr bedencklich seyn, weil die Käyserliche Majestät dasjenige, was in gemeinem Völcker Recht frey und zuläßig, ohne sonderbahre vornehmliche Ursachen nicht aufheben kan. *l. fin. ibi Gloss. & Dd. C. si contra jus vel util. publ.* Ob solche Ordnung zu Recht einen Bestand haben könte, wo nicht auf gemeinen Landtägen die Unterthanen solches gewilliget und angenommen, und dasselbe durch Gebrauch nicht erloschen. Cujus observantiam id quoque potest testari, quod ante annos non ita multos ex Cancellaria Electorali ejus copia supplicanti H. C. V. S. data fuit hisce formalibus: Demnach dem Durchlauchtigsten Chur-Fürsten zu Sachsen und Burg Graffen zu Magdeburg etc. Unserm Gnädigsten Herrn Dero Rath etc. zu vernehmen gegeben, was Gestalt er der wegen Auffbauung neuer Wind- oder Wasser-Mühlen *Anno 1572.* abgefasseten, und unter denen damahls in der grossen Zusammenkunfft zu Meissen verglichenen Fällen befindlichen Constitution in beglaubter Abschrifft benöthiget, und dahero, damit er dieselbe zu seinem Behuff vorzuweisen haben möchte, um dero Ertheilung gehorsamst gebeten, als ist solchem seinen Suchen statt gegeben, und die gebetene Abschrifft obangeregter Constitution ihm ertheilet und zu dessen Uhrkund unter dem Churfl. Sächs. Cantzeley-Secret ausgehändiget worden. Sign. Dreßden am *6. Aug. Anno 1661.* Conf. *Consult. Sax. L. 1. qu. 72.* Erörterung der Landes-Gebr. *de Anno 1603.* §. wegen Erbauung.

Extenditur hæc assertio etiam ad 40
eum casum, quando alius vicinus in inferiore fluminis parte Molendinum jam habet, quia ille prohibere non potest, quo minus ego in superiori parte molendinum ædificem, etsi hoc illi damnum inferat. Jacobin. de S. Georg. *de Feud. verb. & cum Molendinis. n. 5.* Joh. Rudinger. *sing. observ. 68. Cent. 3.* Joh. Bapt. Costa. *de Facti scient. & ignor. cont. 1. dist. 3.* Andr. Gail. *l. 2. obs. 69. n. 27.* Petr. Frider. *de Interdict. tit. 6. num. 71.* Ratio est, quia non debet videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur, *l. 26. ff. de Domin. inf.* Nam licet aliquid pereat, quo prius utebatur, quia tamen eo usus fuit aliena patientia & beneficio, de suo aliquid perdidisse proprie dici non potest. H. Zoes. *ff. de Damn. inf. n. 19.* Wesenb. *Cons. 67. n. 19.* Et hæc sententia videtur omnium optima & simplicissima. Cur enim non liceat alteri posteriori, quod priori illi eodem jure antehac licuit. Si tamen damnum ex ædificatione inferiori molendino datum fuerit & si quid vitii prior ille ex tali facto sentiat, interdicto Prætoris, ne quid

in

in flumine publ. fiat, quo aliter aqua fluat atque uti priore æstate fluxit, locum esse non nego. Sed incommodum istud non privativum esse debet lucri cenantis, sed positivum damni revera dati. Pari modo superioris molendini Dominus prohibere non potest, ne in inferiore loco alius molendinum extruat, nisi constet eo animo ædificâsse, ut vicino noceret potius quàm ut sibi prodesset. Anton. Fab. *Cod. de Serv. & aqv. def. 5.*

41 Optimè demonstrabit hanc rem præjudicium Dn. Scabin. Wittebergensium, non ita pridem Nobili cuidem in tali casu datum.

Als Ihr Uns euren Bericht und angehefte Rechts-Frage zugeschickt, und unsere Rechts-Belehrung darüber gebeten, demnach sprechen wir verordnete Doctores des Churfl. Sächs. Hoffgerichts und Schöppen-Stuhls zu Wittenberg darauff vor Recht. Habt Ihr bißhero bey den trockenen Jahren die am Gute Reinhards befindliche Mahl-Mühl, so vom Wasser aus einem darbey liegenden Teiche getrieben wird, fast gar nicht nutzen können, und seyd ihr daher willens auff Eurem Grund und Boden an die so genante Hanische und dabey wegflissende Bach an statt jener eine neue Mühle aufzubauen, zu solchem Ende einen darzu nöthigen Teich zum Falle des Grabens anlegen, und so wohl zum Mahlen als Bretschneiden bedürffende zwey Gänge dergestalt verfertigen zu lassen, daß nichts destoweniger die unter euch liegende Mühlen gar wohl brauchbar bleiben sollen, nichts desto weniger seyd ihr in Erfahrung komen, daß die Besitzer ermeldter Nieder-Mühlen auf solchem Fall inhibitoriales an euch auszuwürcken vorhabens wären, nach mehrern Inhalt euers uns zugeschickten Berichts. Wenn nun gleich unterschiedene Lehrer der Sächs. Rechte in den Gedancken stehen, auch in ihren herausgegebenen Schrifften ausdrücklich bezeugen, daß in diesen S. Landen es durch üblichen Gebrauch eingeführet, daß niemand ohne der Obrigkeit sonderlichen Einwilligung eine Mühle auf seinem Grund und Boden aufbauen dürffte, auch einige andere Rechts-Lehrer dafür halten, daß die Mühlen ingesamt zu denen Regalien gehörig, und daher ferner geschlossen werden könte, daß ihr an statt der vorigen eine neue Mühle an einen andern Orte und Bach zu bauen nicht berechtiget, zumahl die nach euch liegende Nieder-Mühlen deswegen Abbruch leiden, und dahero sich über euch zu beschweren Gelegenheit nehmen, auch dessen Fug und Recht haben möchten. Demnach aber und dieweil die angezogene Meynung im blossen Wahn etlicher Sächs. Rechts-Lehrer bestehet, und durch keine von ihnen angeführte Actus bestetiget ist, hingegen in denen Constitutionibus Churfürst Augusti Christmilden Andenckens, so nebenst denen andern in Druck herausgegebenen gefertiget, aber nicht mit publiciret, iedoch denen Collegiis dieser Lande geschrieben zugleich überschicket worden, ausdrücklich einem ieden auf seinen Grund und Boden Mühlen, wenn nur der Wasser-Lauff nicht geschmählert wird, zu erbauen nachgelassen, und zu solchem Behuff unterschiedliche Ursachen, so von der natürlichen Freyheit auch aus dem allgemeinen beschriebenen Käyserl. Rechten genommen, angeführet worden, die Rechts-Collegia zum Theil auch darauff erkennen, und in Churfl. Sächs. Appellation-Gerichten ebenmäßig für etlichen Jahren also darauf gesprochen worden, dabeneben eurem Anführen nach die so genante Hanische Bäche, bey welcher ihr die neue Mühle anzulegē vorhabens, in eurer Heyde durch unterschiedliche Qvelle verstärcket wird, ihr auch des Erbietens solchen Mühlen-Bau also einzurichten, daß die unter euch liegende Mühlen gar wohl brauchbar bleiben können, so scheinet dannenhero so viel, daß die Nieder-Mühlen euch in solchem vorhabenden Bau einer Mahl- und Schneide-Mühlen nicht hindern, noch mit Bestande Rechtens Novum opus deswegen denunciren und Oberkeitliches Verbot wider euch dißfalls ausbringen können, V. R. W.

Ampliatur & superius assertum quod 42
locum habeat etiam tum, quando quis Molendinum, quod hactenus habuit, immutare, & ex Frumentario Olearium &

& vice versa facere velit: Item in eo plures ductus formare (mehr Räder an die Mühle hängen und also mehr Gänge machen) quod enim in genere licitum est, id etiam licitum erit quoad omnes suas species. Barbos. *in Axiom. l. 7. c. 5. n. 5.*

44 Quam sententiam in judicando Lipsienses & Wittebergenses JCti sequuntur. Ita Facultas Jurid. Lips. Zum andern ist euch ferner Rechts Bericht von nöthen, ob ihr denn an der zum Ritter-Gut gehörigen Mühlen den vierdten Mahl-Gang in eine Oel-Mühle zu verwandeln berechtiget? Ob nun wohl vor diesen solcher Mahl-Gang zu keiner Oel- sondern Mehl-Mühlen gebrauchet worden, auch die Besitzer der Mühlen zu Hanichen, daß ihnen solche zum Schaden erbauet, vorgeben thun, dennoch aber und dieweil einem ieden Eigenthums-Herrn auff seinen Grund und Boden seines Gefallens zu bauen nachgelassen, so wohl ihr in dem Kauff- und Lehn-Briefe die Mahl-Gerechtigkeit als ein Pertinentz Stück des Gutes Schörbitz insgemein erlanget, dergleichen Oel-Mühlen auch in euer Nachbarschafft, als zu Wehrlitz, Gundorff und Belitz ꝛc. ohne concession einiges privilegii verstattet worden, so wohl eurem Bericht nach offterwehnte Besitzer zu Hänichen wider euch kein jus prohibendi dißfals beständig beyzubringen hatten, so seyd ihr dahero, ihres Vorwendens ungeachtet, den vierdten Mühl-Gang an euer Mühlen in eine Oel-Mühle zu verwandeln wohl befugt.

45 Clarius hoc patescit ex Responso Collegii Juridic. Witteb. in eodem casu ad requisitionem Herrn Hans Christophs von Spor. *mens. Mart. 1668.* in quo simul Carpzovio satisfactum *P. 2. Const. 4. Def. 10.* statuenti, in hisce terris consvetudinem vigere, ut nemini etiam in solo proprio absque speciali Magistratus consensu molam extruere liceat. *Verba sent.* Hat der Herr vor etlichen Jahren das Ritter-Gut Schörbitz sammt allen Zubehörungen, als unter andern einer Mühl-Stätte von vier Gängen an dem Elster-Strohm gelegen, erblich erkaufft, und weil die Mühle verwüstet gewesen, mit Zuziehung des Ampt-Schössers zu Skeuditz, so mit dem Baumeister das Gedinge gemacht, und den Contract als Beystand vollnzogen, selbige mit drey Mehl-Gängen wieder auffgebauet, den vierdten Mehl-Gang aber in einen Oel-Gang verwandelt, und da derselbe biß auffs einhängen fertig gewesen, haben die Besitzer der Oel-Mühlen zu Hänichen dem Herrn bey Ihr. Hochfürstl. Durchlaucht. zu Merseburg novum opus nunciiret, und auff des Ampt-Schössers zu Skeuditz eingeschickten unterthänigsten Bericht es so weit gebracht, daß dem Herrn per mandatum pœnale per 500. Rgfl. Strafe anbefohlen worden, mit fernerm Bau des Oel-Gangs innen zu halten, darbey es denn verblieben, und die Sache zu ordentlicher Ausführung verwiesen, von dem Herrn aber Actio negatoria angestellet worden, nach mehrern Innhalt ꝛc. Wenn nun gleich von dem Ampt-Schösser zu Skeuditz, so des Ampts Interesse vertheidigen will, und dessen Consorten den Besitzern der Oel-Mühle zum Hänichen angeführet wird oder werden könte, daß in Sächs. Landen weder eine neue Mühle zu bauen, noch auch eine Mahl-Mühle in eine Oel-Mühle zu verwandeln, ohne der Hohen Obrigkeit Vergünstigung zugelassen, inmassen nicht allein unterschiedene Rechts-Lehrer auff dergleichen Gewohnheit sich beziehen wollen, und Herr Carpzovius ein darauff gesprochenes Urtheil derer Churfl. Sächs. Schöppen zu Leipzig anführet, sondern auch die Churfl. Sächs. Mühl-Ordnung *de An. 1613.* und *A. 1661.* ausdrücklich dahin gehet, daß kein neuer Mühl-Bau verstattet werden solle, und solche Observantz in Ampte Skeuditz insonderheit eingeführet sey, worzu ferner komme, daß dem Herrn nicht gebühre ohne des Lehn-Herrens Einwilligung etwas in Lehn zu ändern, gestalt Ihr. Hoch-Fürstl. Durchlaucht. Vermöge des mandati pœnalis solch Fürnehmen vor wiederrechtlich erkläret, der Herr auch dieses selbst erkant, und nicht auff sein Recht und Befugniß dringen wollen, sondern ex Gratia Principis gnädigste Concession zu erlangen unterthänigst gebeten: Dennoch aber und dieweil derer Herrn Schöp-

pen zu Leipzig Urthel nur Opinio Prudentum ist, die übrigen angezogene Rechts-Lehrer aber die angeführte Gewohnheit auff Sächsischen Boden nicht so wohl für sich selbst bezeugen, als aus andern, und zwar, wenn sie genau untersuchet werden; ingesamt aus dem Modestino Pistoris anführen, da doch weder dieser Modestinus Pistoris noch auch dessen Additionator Jacob Schultes, an dem angezogenen Orte dergleichen eigentlich statuiren; ferner die Churfürstl. Sächsischen Mühl-Ordnungen nicht allgemein seyn, sondern etliche umb Dreßden gelegenen Mühlen betreffen, und daß dergleichen im Ampte Skeuditz beständiger Weise eingeführet nicht erwiesen vielmehr von dem Ampt-Schösser in einem Schreiben gestanden worden, daß solche Verwandelung eines Mahl- in einen Oel-Gang an zweyen Orten ohne Special-Concession geschehen; denn auch dieser Bau des Oel-Gangs zu des Lehns Auffnehmen gereichet, und also ohne des Lehns-Herrns Einwilligung wohl fürgenommen werden können, über dieses das Fürstliche Rescriptum nicht in vim sententiæ definitivæ ergangen; sondern Ihre Hoch-Fürstl. Durchl. selbst die Sache zu fernerer Ausführung verwiesen, und endlich der Herr dadurch, daß er die gnädigste Concession ex Gratia unterthänigst gebeten, sich seines Befugniß nicht begeben, da hingegen nun die natürliche Freyheit, vermöge welcher jedweder auff seinem Grund und Boden nach Belieben zu bauen, wenn solches nur nicht eigentlich im Gemüth und Meynung einem andern zum Schaden geschiehet, wohl befugt, ihm zu statten kömmt, und absonderlich, so viel den Mühl-Bau betrifft, wenn nur der Wasser-Gang dadurch nicht verderbet wird, in diesem Churfürstenthum durch eine geschriebene Constitution bestärcket worden, welche geschriebene Constitutiones denn bey den Rechts-Collegiis dieser Lande in üblicher Observantz seyn, und beym Versprechen in Acht genommen werden. Inmassen auch andere Dicasteria, wie aus denen beym Richtero befindlichen præjudiciis zu ersehen, solches für recht halten; So erscheinet dannenhero so viel, daß der Herr an seiner Mühle auff dem Ritter-Gute zu Schörbitz über die bißherige vier Mahl-Gänge den fünfften Oel-Gang, wenn der Wasser-Lauff den Nach-Müllern dadurch nicht verderbet wird, von neuem zu bauen, oder den vierdten Mahl-Gang in einen Oel-Gang zu verwandeln wohl befugt. V. R. W.

Quæ sententia in summo etiam Appellationum judicio, quod Dresdæ est, confirmata hisce formalibus, daß wohl appelliret, derowegen Appellant über die bißher gehabte vier Mahl-Gänge auch den fünfften Oel-Gang denselben anzuhängen, oder den vierdten Mahl-Gang in einen Oelgang zu verwandeln wohlbefugt, V. R. W. Dn. Ziegl. *d. l. n. 28.*

Libertas tamen ædificandi Molendinum, *uti supra dictum*, restringenda & limitanda est (1.) quando usus fluminis publicus fit deterior. Prohibet enim Prætor, ne quid in flumine publico ripave ejus facias; ne quid in flumen publ. neve in ripam immittas, quo statio iterve navigio deterior fiat. *l. 1. pr. de flum. ne quid in flum.* Summatim is facit iter deterius, qui corrumpit, qui difficilius, minus, rarius facit, aut qui in totum tollit. Dionys. Gothofr. *ad d. l. 1. §. 15.* Quo circa si Molendinum ita exstruatur, ut pejus navigetur, dubium non est, ædificantem prohiberi posse, ut vel desinat ædificare, vel ædificatum tollat. 46

Limitatur (2.) quod non habeat locum, quando Molendinum extruitur ad æmulationem alterius, cum in hunc finem quodcunque ædificium extruere nulli omnino liceat, *l. 3. ff. de Op. publ.* Variis autem modis fiunt ædificia ad æmulationem alterius, e. g. si ideo domum suam altius quis extollit, ut in vicini ædes prospicere aut monachos juxta habitantes in conspectu habere possit. Sic etiam ad æmulationem ædificat, qui molendinum in privato vel publico flumine ad injuriam alterius extruit. Andr. Gail. *l. 2. Obs. 69. num. 18. 26. 27. ubi num. 28.* in genere omnia ædificia dicit ad æmulationem facta intelligi, quæ cum injuria alterius & animo nocendi, non utilitatis vel necessitatis gratia fiunt, quæ non prosunt ædificanti & 47

ti & alteri nocent. Nec tamen silentio prætereundum est, non præsumi in dubio ad æmulationem extructum ædificium, & per consequens tale quid alleganti probationem incumbere. Gail. *d. l. n. 30.* Levis autem & exigua quævis utilitas vix liberabit ædificantem à suspicione æmulationis. Anton. de Padilla, *ad l. altius C. de Servit. n. 22.*

48 Limitatur (3.) quod ædificare quis pro lubitu non possit molendinum, quando lege aut consvetudine aliud introductum fuit. De lege non dubium extat, posse prohibere Principem, ne quis deinceps sine suo permissu molendinum ædificet, atque tum ei legi parendum esse, nemo dubitabit. Potest enim Princeps Lege sua libertatem naturalem circumscribere & vetare quod naturaliter licebat, adeoque facultatem civibus competentem quodammodo incidere. Quo posito non poterit quisquam nisi ex privilegio molendinum extruere, & tum quidem, si civile tantum commodum superiori molendino ablatum dicatur, nulla hinc nasci poterit prohibitio, quo minus alter ædificet. Sed si ex restagnatione damnum superiori existat, prohibitionem facilius locum habere dicit Antonius Faber. *Cod. de Serv. & ag. def. 5.* quia concessio & privilegium intelligi debeat, ne illi, qui jus anterius habuit, damnum inferatur. Consvetudinis non minor est autoritas quippe quæ legem imitatur §. *9. Inst. de I. N. G. E. C.* & pro lege custoditur *l. 32. ff. de leg.* in iis præsertim, quæ Principis Jura concernunt, ideo quod in his scientia Principis manifestior sit, quippe quam ad introducendam consvetudinem omnino requirunt Doctores nonnulli, licet perperam. Vid. Arnold. Vinnius *ad § 9. Inst. eod. num. 3.* Nicol. Rodriguez Fermosin. *ad rubr. X. de Consvetud. qu. 4 num. 2.* & talem consvetudinem circa Molendina ædificanda in his provinciis vigere scribit Carpzov. *d. Defin. 10* Cujus tamen argumentis abunde satisfactum tam in supra allegato Responso Wittebergensi quam in laudato Dn. Ziegler. *d. l. 2. c. 15. n. 44.*

Limitatur (4.) Libertas ædificandi molendinum, si contra ædificationem susceptam prohibitio & contradictio vicinorum intervenerit, ad eamque quis per legitimum tempus acquieverit, nec protestatus fuerit. Richter. *Dec. 6. n. 11.* 49

Potest etiam (5.) limitari, si Principis intersit, Molendinum non ædificari, dum vel propriis molendinis damnum infertur si ædificetur, vel alias reditus publici intercludantur, tunc non debet tale aliquod extrui sine permissione Principis, prout latius demonstrat Dn. Ziegler. *d. Lib. 2. c. 15. n. 33.* 50

In ædificatione autem Molendini modus probe est observandus, ut scilicet novum Molendinum ita ædificetur, ne per restagnationem aut alia quacunque ratione invertatur solitus aquarum cursus, & damnum adeo vicinis inferatur. Wesenbec. *Consf. 33. num. 8. & Consf. 67. num. 24.* Klock. *Consf. 33. num. 25.* Secus enim si fiat, etsi his ex ædificatione damni aliquid detur, vel metuendum saltem sit, justa eis querendi dabitur occasio officiumque Judicis implorandi, ut jubeat tolli id, quod in detrimentum eorum est extructum; Vel saltem de damno infecto cautionem præstari. *t. t. ff. de damno infecto.* 51 52

Deinde opera dari debet, ut modus lege publica præscriptus ad amussim observetur. 53

Quod jam olim Prætor & post illum Justinianus Imperator accuratè observarunt, quam irreparabile damnum ex mutatione, impedimento aut aliis novis operibus aquæ & fluminibus extructis Reipubl. exsurgere posset, cum experientia testetur, quod uno tantum digito aut duobus, terminis hisce præscripta proportione & modo altius elevatis, flumen hac coarctione & elevatione reverberans totam sæpe adjacentem regionem agrosque vicinos eruptione facta magno cum impetu & irreparabili damno inundaverit. Hinc *l. 1. ff. ne quid in flum. publ.* expressis verbis ita sanxerunt: In flumine publico inque ripa ejus facere, aut in flumen ripamve ejus immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore æstate fluxit, veto. Item, quod in flu- 54

in flumine publico ripave ejus factum, ſive quod in flumen ripamve ejus immiſſum habes, ſi ob id aliter aqua fluat atque priore æſtate fluxit, reſtituas.

55 Et hæc interdicta etiamſi pertineant ad flumina publica directò, ſive navigabilia ſint, ſive non; tamen non inconvenienter applicari poſſunt ad privata flumina. Prætor enim hoc interdicto proſpexit, ne derivationibus neque a lege neque à Magiſtratu Principali conceſſis flumina exareſcant, vel mutatus alveus vicinis aliquam injuriam faciat; & generaliter, ne mutatus curſus per hoc quod factum eſt, dum depreſſior vel altior fiat aqua & per hoc rapidior cum incommodo accolentium, damnum afferat.

56 Solet etiamnum hodie in bene conſtitutis Rebuspubl. uti aliis ædificiis, ita & molendinis certa forma & modus certus præſcribi, ſecundum quem extrui debeant molendina.

57 Quod in noſtra quoque Saxonia a laudatiſſimis Electoribus noſtris factum eſſe invenimus. Ord. Molend. *de Anno 1653. art. 9.* ita ſtatutum: daß kein Müller oder Mühl-Herr, deſſen die Mühle eigen iſt, einen neuen Fachbaum legen ſolle ohne Beyſeyn und Zuthun der geſchwornen Müller und ſeiner Nachbarn, ſo zu nechſt über und unter ihme Mühlen haben, und ſoll alsdenn ſolchem neuen Fachbaum über den Mahl-Pfahl mehr nicht denn ein einiger Zoll zugegeben werden, bey 500. fl. unnachläßlicher Pœn und Strafe dem Landes-Fürſten zu erlegen.

58 Dubitatum aliquando eſt, an diſpoſitio hæc ad quævis Molendina in quocunque flumine extructa extendi poſſit? Fuerunt enim nonnulli ex Dominis Aſſeſſoribus Curiæ Supremæ Lipſienſis, qui ad ſola publica & majora flumina eam pertinere contenderent. Obtinuit tamen contraria ſententia propterea, quod Ordinatio illa ſit Generalis, & ideo etiam generaliter de omnibus fluminibus intelligenda, præſertim cum majus & minus non varient ſpeciem, & ratio illius Ordinationis, ne ſcilicet proprii lucri ſtudio damnum vicinis molendinis adferatur, in parvis æque ac magnis fluminibus obtineat. Unde pro hac ſententia ſequentem in modum pronunciatum eſt in cauſa Hildebrands von Einſiedel Actoris contra Chriſtophs von Creutzen Wittwe und Erben, *d. 20. Maji A. 1619.* aus den Acten ſo viel zu befinden, daß Bekl. die Erhöhung des Fachbaums abzuſchaffen, und denſelben biß zu rechter Höhe gäntzlich auszuſchneiden, ſo wohl auch die neu auffgeführte Mauer zwiſchen dem Wehr und der Mühle wiederumb niederzuwerffen, und das Wehr bey voriger und von Alters hergebrachten Höhe bleiben zu laſſen, und er in die Strafe der Mühlen-Ordnung einverleibet, gefallen, hierüber die verurſachten Schäden, Gerichts und andere Unkoſten Klägern zu erſtatten ſchuldig. V. R. W. Quæ ſententia etiam poſt leuterationem & in judicio Appellationum fuit confirmata, teſte Berlichio *P. 2. Dec. 176.*

Ex præjudicio autem hoc ſimul & illud 59 colligitur, conſvetudinis quoque rationem hic eſſe habendam, ita ut tum etiam, quando Jus ſcriptum aliquo in caſu deficit, machina molaris pro lubitu mutari non poſſit, ſed modus conſvetudine inductus, & quod olim circa eam ædificandam obtinuit, omnino ſervari debeat; id enim volunt verba: So wohl auch die auffgeführte Maur zwiſchen dem Wehr und der Mühle wiederumb nieder zu werffen, und das Wehr bey voriger und vor Alters hergebrachten Höhe bleiben zu laſſen &c. &c. ſchuldig.

Quia autem in ædificatione molen- 60 dinorum Arboris & Pali Molinarii, des Fachbaums und Mahl- oder Sicher-Pfahls, maxima eſt habenda ratio, ideoque paulo latius de his hoc loco agendum erit.

Eſt igitur vox der Fachbaum nihil ali- 61 ud, quam lignea trabs prope ripam poſita, ut certa portio aquæ ad deſtinatum molendinorum ſine damno & impedimento ſuperioris in curſu conſveto & determinata menſura fluat, & ſuperfluum alio deducat.

Sic vox Sicher- oder Mahl-Pfahl 62 nihil aliud eſt, quam terminus certo ſignato

gnato loco prope aquam positus, quo dem Fachbaum und Wasserinnen mensura & modus datur, ita ut omnes inferioris molendini partes accuratissime cum eo convenire & ne latum digitum ab eo recedere debeant.

63 Ante omnia vero ad meliorem cognitionem ex principiis Mathematicis & in specie ex arte Hydrostatica sciendum est, quod omnia flumina omnesque rivi, si ad certos hominum usus commode applicari debeant, in certa proportione, cursu & mensura duci necessum sit: Proportio vero illa & mensura in aqua ducenda adeo accurate investiganda, ne in lata planitie cursu impedita reverberando alios quærat exitus, ut periti in hac arte necessarium duxerint, certam quantitatem cursus in declinando secundum longitudinem determinare & secundum circumstantiam planitiei assignare. Hinc statuerunt, quod ad faciliorem fluminis cursum & longitudinem sex perticarum unus digitus lapsus aquæ sufficiat, daß das fliessende Wasser auff iede sechs Ruthen ein Zoll Vortheil habe, damit das Wasser in dem Graben seinen ordentlichen Fortgang gewinnen und nicht stehen bleiben möge. Biler. *de Arbore Molinar. c.1.§.5.*

64 Quando igitur quis vult extruere molendinum, probe considerare debet, ne hoc novo opere molitoribus, qui supra vel infra molendina jam possident, aut repercussione aquæ, aut mutatione fossarum & rivorum, aut deminutione aquæ, aut aliis quibuscunque modis damnum inferat.

65 Solent igitur in principio operis tres jurati & periti viri ex tribus præfecturis requiri, qui locum bene considerent, & ubi der Fachbaum hinzulegen und der Sicher-Pfahl zu setzen eligant. Tres autem debent assumi viri jurati, quia, si duo dissentirent, tertiæ personæ autoritati pareatur, *l.17. ff. de recept. & qui arbitr. recep.* quibus accedit, quod quamvis de omnibus ad hunc actum requisitis Juratis Viris præsumatur, eos bene callere artem hanc hydrostaticam, non negandum tamen, multos reperiri, qui verbis magis quam re ipsa accuratam convenientiam & declinationem fili perpendicularis, & quantum ejus intersit, norunt & observant: Insuper etiam quia in quibusdam levibus controversiis in lege pragmatica aliqua iis potestas attribuitur, & propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem in diversas ire possunt sententias.

Hinc in *d. l.* Ulpianus *scribit:* In impari numero idcirco compromissum admitti, non quoniam consentire omnes facile, sed quia, etsi dissentiant, invenitur pars major, cujus arbitrio stabitur. Et porro Instrumentis suis ad hunc actum dispositis & necessariis vulgo mit der Wasser-Wage den Wasser-Fall prudenter mensurent, & tandem den Sicher-Pfahl tanquam fundamentum prius ponant, ita tamen, ut locus, ubi ponitur der Sicher-Pfahl, ratione distantiæ, longitudinis & latitudinis à certo & immutabili ligno & altitudinis exacte & distincte describatur & literis consignetur, quo posteri videant & habeant mensuram & normam, secundum quam futura opera extruere possint, plerumque hisce constat requisitis, es ist der Sicher-Pfahl ein Eichen-Pfahl 1½. Ellen lang, unten und oben mit einem hölzern Creutz, oben am Kopff mit eisern Platten und Federn verwahret, dadurch ein starcker eiserner Nagel gehet, in certis locis etiam superioritas des Sicher-Pfahls cupro firmatur. 66

Et quia Conformitas des Sicher-Pfahls mit dem Fachbaum maxime necessaria est, non immerito soliciti erimus, modum etiam eam exacte metiendi describere, præprimis ne Commissarii, qui semper præsentes esse debent, alienis oculis videre & fidem & verba metientium tantummodo sequi cogantur. Experientia enim testatur, quod aut ex negligentia metientium aut inscitia altera pars, contra quam visitatio instituta, sæpius protestatur, se ideo esse admodum læsam, quod periti aquæ artem hanc non intellexissent, aut Instrumenta accurata, libram videlicet aquaticam, non habuissent, aut tamen ad 67

minimum in distantia longa propter multiplices stationes perpendiculum accurate non observassent, dum minima fili declinatio à linea perpendiculari mutatis sæpius stationibus facit, ut magna exinde ab ipsa veritate proveniat differentia, ideoque petiit, ut alii requirantur, qui artem hanc melius intelligant, quo facto hujus petito Superiores causa prius cognita detulerunt, & tres alios juratos conscribi præceperunt. Hi, postea præsentibus prioribus juratis de novo distantiam & altitudinem **des Fachbaums von dem Sicher-Pfahl** libra aquaria metiebantur, & reperiebant, quod priores viri jurati pedem unum vel duos altius, quam in rei veritate erat, indixerant. Hinc reformato priorum arbitrio, non sine pudore posteriorum mensura in sententionando confirmata fuit. Hæc ideo dixi, quo facile colligi possit, quam utile & maxime necessarium sit futuro Politico & Jurisconsulto, imo Commissariis callere has artes Mathematicas, præprimis Geometriam, Architectonicam & Hydrostaticam.

68 Mensura itaque sic instituitur, primo libra aquaria cum perpendiculari præter propter sedecim pedes longa, & omnibus lineis & punctis accuratissima, parata adesse debet, quia si regula fallit, facilius regulatum fallere potest; Deinde pali duo, quorum alter in terram figitur, alter in certa longitudine, quæ dependet ex arbitrio, superponitur, & super his imponitur libra aquatica & tamdiu ille palus in terram defixus cogitur, usque dum filum perpendiculare in lineam designatam accuratissime incidat & in ea immobiliter persistat. Et hæc est prima operatio & statio. Porro libra removetur, & iterum alius in terram versus **den Fachbaum** figitur palus, priore palo immoto, illisque iterum libra supra memorata imponitur, & hic posterior palus tamdiu in terram deprimitur, usque dum filum perpendiculare denuo in lineam designatam incidat & permaneat. (Obiter tamen notandum, quod ille palus, qui super **den Sicher-Pfahl** positus erat, ad finem usque reservari debeat, quia in fine etiam super **den Fachbaum** ponendus, & ex eo differentia altitudinis horum terminorum judicanda erit.) Et hic procedendi modus cum libra durat usque ad finem **oder zu dem Fachbaum**, imprimis tamen bene observandum, ne ex mutatione stationis multiplici aliquis error aut incertitudo oriatur. Alias omnis labor & studium erit deperditum. Si jam deventum est **zu dem Fachbaum**, tunc ille palus, **so auff den Sicher-Pfahl gesetzet wurde**, etiam ponitur **auff den Fachbaum**, eique libra aquatica imponitur. Quando igitur filum iterum accurate in lineam perpendicularem incidit, neque dextram versus, neque sinistram versus declinat, tunc terminus **der Fachbaum** sine ullo dubio irreprehensibilis est, & hoc ipso tota controversia decisa, & reus, qui sine damno vicini hoc novum opus **den Fachbaum** posuit, ab instituta actione absolvi debet. Si vero filum perpendiculi declinet versus arborem molinariam, **den Fachbaum**, tunc infallibile indicium habes, quod justo inferius sit, quod tamen raro, imo rarissime fieri solet, cum semper molitor aut Dominus molendini inferioris quærat per elevationem hujus termini utilitatem suam augere, & majorem solito vim aquæ ad molam suam, etsi in superioris damnum, ducere; quanti vero hic terminus **der Fachbaum** justo inferior sit, ita investigatur: **Man nimmt ein andern Pfahl, so länger als der erste, setzet solchen auff den Fachbaum, und denn darauff die Wasser-Wage, trifft die Perpendicul in ihren Linien accurat überein, so ist der Pfahl richtig, hernach siehe zu, wie viel dieser Pfahl länger als der erste, welche Länge das verlangte Maaß seyn wird, trifft aber die Länge des Pfahls mit der Perpendicul nicht ein, muß solcher so lang verkürtzet werden, biß die Perpendicul eintreffe.**

Bene tamen notandum, quod ultra 69
conformitatem præscriptam inter arborem molinariam & palum, **zwischen dem Fachbaum und Sicher-Pfahl**, adhuc addatur **ein Zoll**, qui alias dicitur

Zehr-

Zehr-Zoll, also daß der Fach-Baum ein Zoll höher als der Sicher-Pfahl ist, mag geleget werden. Vid. Corp. Saxon. von der Wasser-Ordn. *p. 997.* Quia ex hoc ipso additamento des Zehr-Zolls multæ sæpe oriuntur controversiæ, præprimis in iis Oppidulis & Pagis, ubi Magistratus has consvetudines & jura non adeo dextre callet, dum sine fundamento & sine rationibus juris sæpe concurrunt & præcipiunt, ut alii additamentum hoc des Zehr-Zolls asciis decidant, non inconveniens erit jura & rationes, cur hoc additamentum digiti ultra debitam altitudinem permissum sit, demonstrare : quoad jura constat ex Sanctione Electorali Pragmatica, quæ vim juris habet, quod hujus additamenti des Zehr-Zolls expresse mentio fiat *bis verbis:* Und soll über die gegebene Höhe mehr nicht denn ein Zoll zugegeben werden bey 500. fl. Straffe, ratione ex duratione temporis & natura ligni desumpta. Constat enim ex Physicis & Experientia, quod lignum facillime propter humidum & aquam putredini obnoxium sit, præprimis cum hæc arbor sæpe per 50. 60. & plures annos jaceat, & inferior molitor hujus putredinis causa ex inopia aut decursu aquæ magnum patiatur damnum : Altera ratio, æque veritati consentanea, est aqua consumens. Sicuti enim lapides pluviæ & guttæ sæpe cadendo cavant; ita multo magis per defluxum perpetuum lignum tanquam materia minus durabilis consumitur. Proinde omnes Judices & omnes illi, quorum interest, probe & exacte in hac ardua materia aquatica prospicere debent, ut in dijudicandis hisce controversiis ad visitationes hujusmodi peritos, & qui hujus scientiæ aliquam tantummodo cognitionem adepti sunt, ablegant: hi enim multo feliciori ausu & eventu rem propriis oculis penetrare & cognitis omnibus circumstantiis dijudicare possunt. Artem vero Hydrostaticam vel librandi aquam omnium accuratissime descripsit M. Picart. *de l' Academie Royale des Sciences, en Traitte du Nivellement.*

70 Hic igitur palus molinarius ita sancte & inviolabiliter custodiri debet, ut sub pœna 500. florenorum illum mutare, proscindere, aut alio quocunque modo transformare sine Superioris Magistratus expresso præscitu & causa cognita nemini liceat, uti constat ex Sanctione illa pragmatica, *bis verbis :* Es soll kein Müller, Mühl-Herr noch jemand von ihrentwegen den Mahl noch Wehr-Pfahl ausziehen, verrücken noch einigen falsch daran üben noch gebrauchen, welcher aber dessen durch die geschwornen Müller oder sonsten mit Bestand überkommen und überwiesen, der soll der Obrigkeit des Orts fünffhundert Goldgülden unnachläßiger Pœn und Straff verfallen seyn, auch des Mühl-Handwercks entsetzet werden. Vid. Corp. Saxon. *alleg. loc.*

Extenditur hoc assertum, ne quidem 71 cum consensu Principis posse quendam Molendinum ædificare, ut cursus aquæ per novum molendinum strictior fluat, ita ut ad superioris molendini rotas usque aqua restagnet & reverberet, quo minus defluat, & rotas molares impediat; quia sic vicinus superior in sua possessione & jure quæsito & commodo inde veniente directo turbaretur. *l. 2. ff. ne quid in loc. publ.* Et licentia Principis semper intelligitur concessa sine alterius injuria *l. ne avus C. de emanc. liber.* & ita videntur in tali concessione jura reservata & conditiones illius, cui prima concessio data est, & facit, quod dicitur alias in concedendo aquæductu spectandam voluntatem non saltem eorum, ad quos proprietas, sed & eorum, ad quos usus aquæ pertinet. *l. 8. ff. de aqu. & aqu. pluv.* Quæ sententia uti rationi & juribus consentanea, ita ab ea in praxi recedendum haud est; nisi pacto aut conventione superior molitor suo juri renunciet, quod facere potest per *l. 29. C. de Pact.* modo etiam accedat consensus eorum, quorum interest ne aqua altior fiat, accolentium scilicet, propter periculum aggeris & exinde secuturæ inundationis, prout ita sæpe practicari testatur Biler. *de Arbore Molinar.* daß die Obern-Nachbarn dem untern 1. Schuh Wasser Vortheil verkaufft, also daß der untere nunmehro seine

ne Räder und Rinnen einen Schuh höher legen und machen lassen dürffe. Alias vix concedi potest. Modest. Pistor. *Conf. 19. Vol. 1. in fin.* Wesenb. *Conf. 34. vol. 1.* Schurpf. *Conf. 69. Cent. 2. n. 3.*

72 Hinc videri potest, quam necessarius sit usus der Fach-Bäume und Sicher-Pfähle, denn über den Fach-Baum fället alles Wasser, so dem Ober-Müller an seinem Gang und Rädern hinderlich seyn kan, attribuitur etiam inferiori molitori ad suum molendinum tantum aquæ, quantum sufficit ad destitutas rotas molares. Ut enim multitudo aquæ ad pondus nihil confert, sed potius damnosa est; ita inopia nullum producit commodum & effectum, imo arbor molinaria & palus monstrat vicinis modum & mensuram, secundum quam renovatio operum antiquorum poni possunt & debent; si enim inferior sein Gerinne zu hoch geleget, fället das Wasser über den Fach-Baum, und bekömmt nichts auff die Räder, legt aber der Bau-Herr das Gerinne zu niedrig, müssen die Räder niedriger und kleiner geführet werden, welches dem Mahlen und der Mühlen grossen Schaden bringet. Nam ex rationibus Mathematicis constat, quo altior rota, hoc facilius moveri potest, & minima etiam vi ponderis; quo vero pressior, hoc difficilior & cum majori pondere: prudentesque semper in extructione molarum circumstantias loci, multitudinem aquæ, delapsus & decursus probe prius examinare debent, quo judicare valeant, quanta rotæ altitudo sit constituenda & latitudo addenda; quo enim latior rota, hoc majorem multitudinem aquæ desiderat, & hoc fit propter explicationem aquæ, semper enim in angustiam aqua coacta multo faciliori opera effectum suum facere potest.

73 Ut autem sciatur, an quis Molendinum secundum Ordinationem Molinariam ædificaverit, cuique molitori permissum est spontaneo motu, si quando aliquot defectus ex certis quibusdam circumstantiis deprehendit, accuratius in defectum vel mutationem inquirere & visitare, & re ita explorata statim juratis hujus rei peritis denunciare debet, quo defectus corrigatur, Molitor sciens hunc defectum ad debitam pœnam a Magistratu trahatur, ut expresse sancitum legitur in Corp. Saxon. Mühlen-Ordnung *pag. 998.* Soll auch einem jeden Müller hiermit unverweigerlich nachgelassen seyn und frey stehen, wenn er einigen Mangel gespüret, seines nächsten Nachbars Mühlen über und unter ihme, ungeachtet, wem die Gerichte zustehen, zu besichtigen, und da er einen Mangel spüret, so bald solches den Geschwornen bey Eydes-Pflichten Bericht thun &c.

Denique ut eo melius litibus futuris 74 occurratur, subinde dispositum est, ne quisquam reficiat eas machinæ molinaris partes, quibus modus præscriptus excedi & damnum aliis afferri potest, nisi præsentibus vicinis & juratis, quos diximus, Molitoribus, quo monere illi queant, si quid vitii ex ædificatione illa timeri possit, videantque simul, an forma legibus præscripta observetur Churfürstl. Sächß. Mühl-Ordn. *§. 9. & 13.*

Porro & hoc monendum, ut Molen- 75 dina in fluminibus justo spatio inter se distent, ne unum alterius usum agitationemque impediat. Quodnam autem spatium sufficiat, ex latitudine altitudineque fluminis aliisque circumstantiis erit æstimandum. vid. Ordin. Molendin. *de A. 1653. §. 1.* seqq. Churfürstl. Altenberg. Zinn-Bergw. Ordn. *Tit. 18.* Von Poch-wercken oder Mühlen, ibi, so ferne sie denen alten vorigen verliehenen Pochwercken nicht schädlich oder zu nahe seynd. Conf. Hering. *qu. 43. n. 42.*

Quemadmodum autem ad Principem 76 præcipue spectat ut annonæ curam gerat, deque ejus abundantia prospiciat ditioni suæ subjectis, quod Romanorum olim Imperatores solicite egisse ex pluribus Codicis Justinianei & Theodosiani titulis apparet. Tit. *C. de Appar. præf. annon.* Tit. *de Off. præf. annon.* Tit. *de Canon. frument. urb. Rom.* Tit. *de frum. urb. Constant.* &c.

Ita non minori providentia curare 77 debet is, ad quem cura Reipublicæ spectat, ut molendinorum in Provinciis suis

suis tanta sit copia, quæ molendis frumentis ad usum subditorum necessariis sufficiat, utque in iis rectè omnia pro-
78 cedant & peragantur. Cui fini obtinendo certas molendinis Leges & Ordinationes statuere, rebusque molendinariis viros artis istius peritos præficere, imò & molitores, quo magis ex fide officio suo fungantur, juramenti vinculo adstringere solent.

79 Præterea non parum ex utilitate publica erit, si Princeps modios certos, quibus in metiendis tum molentes tum molitores utantur, definiat, mandetque ut visitatio Molendinorum singulis annis, aut quandocunque in necessariis visum fuerit, instituatur. Vid Ordin. Molinar. Saxon. Elect. *rubric.* Mühl-Meister *in pr. ibi.* Und sollen anfänglich die Mühl-Meister unserer Mühlen samt deren ietzigen und künfftigen Mühl-Knechten, so offt sich ihre Dienste verändern, durch unsern ietzigen und künfftigen Hauß-Marschalck, Amptmann und Mühlen-Voigt vereydet und in Pflicht verbunden werden, daß uns sie und dem gemeinen Manne, arm und reich getreulich mahlen, keinen vor dem andern um Geniesses, Verehrung oder Gunst willen, wie das Nahmen haben mag, fördern oder den Vorzug haben, sondern welcher eher kömmt mahlen lassen, und den Mühl-Gästen förderlich und dienstfertig seyn, und ihnen allein an dem verordneten und versprochenen Lohne genügen lassen etc.

80 Disquiri inter Dd. solet, utrum visitatio Molendinorum ad Altam an verò ad Bassam Jurisdictionem sit referenda? Et distinguendum erit inter visitationem Molendinorum universalem in toto territorio, & Particularem, unius vel alterius Molendini. Illa non ad Jurisdictionem, sed ad Superioritatem territorialem pertinet, & adeò à nemine nisi Principe, vel eo qui vice hujus fungitur, institui potest, tùm quia ista molarum inspectio cum cura mensurarum pari jure censetur, & ejus veluti partem constituit; hanc verò soli Principi competere nemo negabit. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 1. c. 45.* Myler. *in Metrol. c. 1. 2. 3.* tùm quia Magistratus inferior in loco alterius administrationi commisso nullam omninò potestatem obtinet. Hanc verò, quoniam in se nihil continet, quod ad criminalia ulla ratione referri possit, ad eum, qui inferiorem in Molendinum Jurisdictionem habet, pertinere putamus.

Illud insuper constat, Molendina ad 81
res corporales pertinere, quamvis ipsum Jus Molendinum habendi, nec non jura ratione molendinorum competentia rebus incorporalibus sint annumeranda.

Id verò dubitationem habet, quænam inter Molendina rebus Mobilibus 82
vel Immobilibus sint accensenda. Et de iis quidem, quæ solo & ripis fluminum sunt inædificatæ, ferè conveniunt Doctores, ea pro immobilibus esse habenda, cùm solo non minus ac ædificia quævis alia cohæreant: Trusatiles quoque & Jumentarias molas per se (quod si enim rei alicui immobili eo animo impositæ fuerint, ut perpetuò ibi sint, pro accessorio rei illius habendæ, eodemque cum illa jure censendæ videntur) mobiles esse nemo negaverit, ut adeò & de his res satis sit expedita. Circa Navalia verò & Pneumatica Molendina in diversas sententias abierunt Interpretes, aliis ad Mobiles, Carpz. *Const. 24. P. 3. Def. 8.* aliis ad res immobiles referentibus. Hering. *de Molend. Qu. 8. n. 16.* Struv. *S. J. F. c. 6. aph. 11. n. 6. seq.* Quibus meritò etiam calculus adjiciendus. Primò enim Pneumatica Molendina terræ firmiter infixa sunt, ita ut salva integraque de loco in locum moveri omninò nequeant, & licet superior eorum pars vento circumagitur, non tamen secundum hanc, sed potiùs secundum illius fundamentum, quod fixum est & stabile, erit judicandum. Deinde utraque ad certum locum certamque stationem sunt destinata, quæ destinatio facit, ut si non naturali, civili tamen ratione pro immobilibus habeantur. Tum quoque Navalium Molendinorum usus non consistit in eo, ut de loco in locum moveantur, sed ut in loco quodam subsisten-

tia eundem quem aquaticæ molæ præbeant usum, licet propter fluxionem aquæ, qui hic est instar soli, ipsis accidat moveri. Tandem & illud addi potest, quod hæc Navalia Molendina ancoris firmari & funibus terræ alligari soleant. Argumenta dissentientium, quæ ex textibus nonnullis Juris Romani petunt, contrarium neutiquam evincunt, adeòque facili negotio poterit responderi. Usus verò decisionis hujus in plurimis Juris nostri Feudalis pariter ac Civilis articulis sese exerit, quorum potissimos relatos invenies apud Heringium. *l. c. n. 31. & 55.* Conf. Decis. Elect. 53.

83 Præterea jam supra indigitatum, molere & ad molendinum alicujus ire, esse res meræ facultatis, adeoque naturâ cuique liberum, an hoc vel illud molendinum visitare velit, ita ut, etiamsi quis per centum pluresve annos Molendinum certum frequentaverit, inde tamen possessori ejus nullum cogendi jus acquiratur, Klock. *Consil. 18. n. 35.* cùm nemo præsumatur accessisse eo animo ad Molendinum alicujus, ut idem perpetuò accedat. Menoch *Lib. I. Præsumt. 20.* Quod ampliatur: Licet subditi fuerint, & ad Molendinum Domini sui per longissimum tempus iverint, ideò tamen prohiberi non possunt, quo minus deinceps alio utantur; imò licet quis cum jure molendinum extruendi, vel etiam cum molendino jam extructo investitus fuerit, propterea nullum jus cogendi sibi arrogare queat. Carpz. *P. 2. Const. 4 def. 9.* Mev. *P. 1. Dec. 60. n. 3.* Ex quo & illud sequitur, quòd possessor molendini cujuscunque, qui solet mittere asinos vel equos suos cum vehiculo in proximam civitatem vel pagum, ad frumentum inde avehendum ad suum molendinum, prohiberi non possit per molitores civitatis aut pagi illius vel etiam Magistratum, qui jurisdictionem ibi habet. Modest. Pistor. *Lib. I. qu. 36.*

84 Libertas tamen illa interdum certo modo restringitur, idque fit vel autoritate Principis per legem publicè latam & privilegium alicui concessum, vel Magistratus cujusdam inferioris per statutum; vel denique inter privatos per pacta & præscriptionem. Mevius *c. l. n. 5. seqq.* Et ejusmodi molendina vocantur communiter Bannaria à vocabulo banno i. e. prohibitione, Germ. **Bann- oder Zwang-Mühlen.** Ubi illud maximè in dubium vocari solet, an lex ejusmodi jure à Principe ferri possit? Quod affirmare non dubitamus, modò ratio aliqua utilitatis publicæ adsit; cùm enim tum Princeps collectas imponere subditis possit, multò magis illud commodum sibi tribuere poterit, quod plerisque ex subditis nihil nocet, & Fisci reditus sine notabili eorum incommodo, & rei familiaris detrimento auget. Vid. Consult. Saxon. *L. 1. qu. 73. n. 4.*

Præterea si Princeps ipse fortè in commodum subditorum molendina extruxerit, iniquum non erit, ut in compensationem sumtuum, quos fecit, jus cogendi exerceat, & certi districtus subditos ad frumenta sua in illis conterenda adstringat. **Churfürstl. Sächs. Mühl-Ordn.** *de A. 1661. pr. ibi:* **Da doch unsere löbliche Vorfahren diese Mühlen dem Lande und besonders unsern darein gehörigen Unterthanen zum besten mit grossen Unkosten von neuen erbauet, welche uns auch jährlich in gangbaren baulichen Wesen zu erhalten ein Ansehnliches kosten. Dannenhero wir haben wollen, daß hinführo über derselben Herkommen, Ordnung, Recht und Gerechtigkeit besser als bißhero geschehen gehalten werde etc.** 85

Multò magis autem hoc procedet, si in territorio alieno sint molendina, ad quæ commeare hactenus soliti sunt subditi, ubi omni jure cogere eos Princeps poterit, ut ipsius potius, quàm illis extra ejus territorium sitis molendinis utantur. Neque alterius territorii Dominus se opponere ulla ratione potest, cùm cuivis Principi in territorio suo, quod ipsi expedit, facere & statuere sit permissum. Hering. *qu. 11. n. 97.* 86

Hisce igitur & similibus casibus fas erit Principi legem ejusmodi prohibi- 87

tivam promulgare, idque etiamsi subditi per longissimum tempus libertate sua usi fuerint; quandoquidem temporis lapsus & antecessorum patientia juri ipsius non potuit præjudicare, præsertim cum nova subinde utilitatis ra-
88 tio emergere possit. Pariter & tributum certum poterit imperare iis, qui extra territorium ad aliorum Molendina ire velint, & ita veluti aliud agendo subditos ad ipsius Molendina frequentanda adigere; quod enim directò licet, multo magis licebit per indirectum. Legi verò prohibitoriæ semel latæ ut sua constet autoritas, & ut finis, quem sibi proposuit Princeps, eo melius obtineatur, certa pœna non in eos tantùm, qui molendina alia quàm Principis visitant, sed & molitores, qui frumenta istorum molenda recipiunt, statui & ipsa quoque frumenta aliò avecta Fisco addici possunt, prout expresse sancitum in der Churfl. Sächsis. Mühlen-Ordn. *Tit.* Mühlenzwang. *vers. ibi:* So auch der Bauersmann seine Anzahl Scheffel Getreydig nach dem Kerb-Holtze vermahlen hätte, soll er nichts destoweniger die Ubermaaß auch in unsere Mühle bringen, oder aber do er in andern frembden Mühlen und auff den Strassen betreten würde, von iedem Scheffel Korn oder Mehl ein silbern Schock zur Straffe, und darzu das Korn oder Mehl verfallen seyn. Et *paulò post:* So sollen auch die verbotenen Land-Müller von iedem Scheffel Getreyde oder Mehl, so unsern Mahl-Gästen zuständig, und in ihren Mühlen oder auff denen Strassen angetroffen wird, ein silbern Schock Straffe an unser Ampt iedesmahl unnachläßig entrichten etc. Mühlen-Ordn. *c. l. in pr.*

89 Dissentientem equidem habemus Heringium & quamplurimos Dd. qui Plerique omnes de hoc casu loquuntur, quo Princeps sola ex voluntate, nulla utilitatis Publicæ ratione motus, legem ejusmodi prohibitivam sancit, quod fieri non debere nos ipsi admittimus. Planè si casus emergat, quo necessitas Reip. id postulet, puta si Publicis necessitatibus aliter consuli commodè non possit, Principem vi summi Imperii sine ulla alia ratione subditos sua ad molendina cogere posse existimamus.

Non tantum autem Princeps ipse e- 90
jusmodi Molendina bannaria poterit construere & in utilitatem propriam convertere; Sed & aliis tale privilegium titulo Feudali vel alio modo concedere, vi cujus certum ad Molendinum non suos tantum, sed & alienos subditos cogere possint. Tales literas investituræ refert Hugo Flavin. *in Chron. p. 132.* Molendina quatuor cum banno ipsius villæ.

Hinc sequioribus seculis Secta ad 91
Molendinum dicebatur servitium, quo subditi grana sua ad Domini molendinum ibi molenda adstringuntur. Ita Cowellus *L. 2. tit. 3.* Monasticum Angelic. *id. I. p. 113.* dedit molendinum cum Secta & molitura totius villæ suæ &c.

Requiritur tamen in tali privilegio, 92
ut justa concessionis causa subsit, puta quod is, cui privilegium ejusmodi conceditur, suis sumtibus molendinum eo in loco, ubi id haberi publice expediebat, extruxerit, vel similis aliqua. Dn. Kress. *de Molend. c. 5. §. 9.*

Magistratum municipalem quod 93
attinet, putamus & hunc maxime, si libera statuta condendi potestate gaudeat, publicæ utilitatis necessitatisve causa (v. g. Si ob belli pestisve calamitatem grave æs alienum contraxerit, nec remedia alia suppetant, unde pecunia ad illud exsolvendum redigi queat) statuere posse, ut cives non aliis molendinis quàm publicis ad civitatem pertinentibus utantur, Wesenb. *Cons. 181. n. 115.* Rosenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 26. n. 5.* Diss. Carpz. *L. 1. Resp. 43. n. 5.* Hering. *qv. 11. n. 76. & qv. 25. n. 6. seqq.* vel saltem ut ii, qui alia molendina frequentare & farinam ibi præparatam in urbem importare velint, certam pensionem civitati præstent.

Singuli denique hoc jus cogendi ac- 94
quirunt primò per pacta, utpote per quæ quilibet libertati suæ renunciare, & obligationem quandam in se suscipere potest.

95 Quo loco quæritur, Si v. g. Nobilis quidam cum Rusticis suis tale pactum inire velit, an hi omnes præsentes esse & consentire, debeant, an verò sufficiat, majorem partem consensisse; Prius nobis affirmandum videtur. Etsi enim alias quod major pars Curiæ effecit pro eo habeatur ac si omnes egerint, *L. 19. ff. ad Municipal.* & major jus habeat integri, quoniam ea censetur voluntas fuisse in universitatem coëuntium, ut aliqua esset communia negotia expediendi ratio, quæ ob naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem *L. 17. §. 6. ff. de receptis.* obtineri non posset, nisi pars minor majoris sententiam approbare necesse haberet. Id tamen procedit tantum in conferendis consiliis de iis rebus, quæ communes sunt pluribus ut universis, non verò quarum singuli sunt participes, quo casu id, quod omnes tangit, debet ab omnibus approbari. *C. quod omnes 29. de R. J. in 6to.* Cùm igitur in banno molendinario constituendo de singulorum libertate restringenda agatur, meritò quoque omnium consensus ad pacti hujus validitatem requiretur. Et hoc intelligi quoque volumus de eo casu, quo municipium forte aliquod Nobili est subjectum, ubi non sufficiet, si Senatus vel Syndicus municipii talem conventionem cum Nobili inierit, nisi prius singulorum civium voluntas explorata & ab iis declarata fuerit. Hering. *qu. 11. n. 114.*

96 *seqv.* Conf. Myler. *c. l. c. 19. §. 15. & 16.* Cæterum parem cum pacto quin & majorem vim habebit, si consensu subditorum id formulæ jurisjurandi, quod Domino præstare solent, insertum fuerit, quod non aliud, quàm Domini molendinum visitare velint.

97 An verò subditi invito Domino suo jurisdictionali cum extraneo tale pactum iniri possint, quæstionis est? Nobis negativa placet. Interest enim Domini, ne libertas civium vel rusticorum imminuatur, neve alteri jus prohibendi accedat, ipsis verò eam servitutem patiendi necessitas imponatur.

98 Mediante etiam præscriptione Molendinarium bannum à privatis acquiri potest, quæ præscriptio inducitur per prohibitionem subditis vel aliis quibuscunque factam, & accedentem horum per longissimum tempus patientiam, uti in simili jam suprà exposuimus. Vid. Hering. *c. l. n. 108.* Meurer. *de jur. aquatic. p. 31. f. b.* Carpz. *L. 1. Resp. 43. n. 14. 15.* conf. Myler. *c. l. §. 10. & §. 18. 19. 20.*

99 Prohibitio hæc non omnibus necessariò facta esse debet, sed sufficit, si majori parti, imò uni tantum vel alteri facta fuerit, modò ad cæterorum notitiam pervenerit, & illi per tempus ad præscriptionem sufficiens non sint protestati. Boër. *Decis. 125. n. 5.* Thessaur. *Dec. 16. n. 7.* Hering. *c. l.* Conf. Carpz. *L. 1. Resp. 66. n. 18.* Dissentit Myler. *c. l. §. 17.* Rosenthal. *c. 5. concl. 27. n. 2.* Necesse quoque non est, ut repetita fuerit prohibitio sed unica sufficit certe ad id, ut in quasi possessione juris prohibendi constituatur prohibens, & in possessorio adeò obtineat. Rosenthal. *c. l. concl. 25. n. ult. in Gl.* Nec quicquam interest, sive judicialis, sive extrajudicialis, Hering. *c. l.* Myler. *c. l. §. 20. n. 2.* sive specialis sive generalis prohibitio illa fuerit, cùm generalis prohibitio tantam vim & efficaciam habeat quoad omnes personas sub illa generalitate comprehensas, quantam habet prohibitio specialis respectu illarum personarum, quibus facta est. *arg. l. 51. ff. de liber. & post. l. 79. pr. ff. de Legat. 3.* Quæcunque autem prohibitio facta fuerit, de ea ante omnia constare debet, adeò, ut nec tempore immemoriali ea intervenisse præsumatur. Rosenthal. *c. l. n. ult.* Conf. Consult. Sax. *L. 1. qv. 73. & 74.* Myler. *c. l. §. 10. n. 5. seqv.* Quemadmodum & patientia subditorum ad factam prohibitionem secuta, *arg. l. 5. & 25. ff. de Probation.* vid. Sixtin. *de Regal. L. 2. c. 3. n. 64.* Thessaur. *Decis. 16. n. 8.* Carpz. *L. 1. Resp. 66. n. 22.* Myler. *c. l. §. 20. n. 4.* & temporis ad præscriptionem sufficientis lapsus Sixtin. *l. c.* ab eo, qui prohibitionem a se factam esse dicit, probari necesse est. Singula enim hæc, cum in facto posita sint & præsumtio ex naturali libertate orta pro subditis militet, merito ab allegante doceri debent. Dn. Kress. *de Molend. c. 5. §. 6. seqv.*

Cessat

100 Cessat tamen aliquando obligatio ad molendinum bannarium eundi,& aliud frequentari poterit (I.) Si evidens necessitas ad id cogat, puta si pestis vel bellum eo in loco grassetur, vel via ad illud molendinum ferens latrociniis sit infesta, vel ob aliam justam causam molendinum illud tutò visitari non possit. Non item si molendinum id traxerit vitii, ut in eo farina proba satis confici nequeat, quoniam defectu aliquo circa contractum emergente non statim ad rescindendum illum prosilire licet, sed ad implementum potius ejusdem legitimè est experiendum *l. 14. C. de rescind. vendit. l. 6. de action. emti & venditi.* Unde sequitur, quod, si Dominus admonitus Molendini machinam reficere paratus sit, a molendino ejus recedi non possit.

101 (II.) Deinde si frumenta allata tempestivè non contundantur, vid. Ordinat. Molendin. *de Anno 1661. rubr.* Mühlen-Zwang. *pr. ibi:* So sollen auch die Mühl-Meister die Leute auf dem Lande mit bestem Fleiß befördern, sie zu rechter Zeit bescheiden das Mehl wiederumb abzuholen, damit sie nicht darauf warten und vergebens kommen, oder am Mehl Mangel leiden dürffen etc. vel molendinum bannarium frumento omni, quod apportatum est, molendo non sufficiat. Necesse autem est, ut, antequam ad aliud molendinum accedant banniti, in bannario prius explorent, an frumenta sua ibi moli possint, uti docet præjudicium in curia Provinciali Saxo-Jenensi *d. 20. Jun. 1667.* publicatum, Auff erhobene Klage erfolgte Litis contestation, vorgeschützten Exceptiones, verführten Beweiß und eingebrachte Disputation-Gesetze, in Sachen N. N. Witben und Erben allhier Actorn und Anwalden, Klägers und Producten, an einem; Syndicen des Rahts, auch daselbst Beklagten und Producenten, am andern Theil, erkennen wir, daß Beklagte dasjenige, was ihnen zu beweisen obgelegen, und sie sich angemasset, so weit erwiesen, daß die Becker in der Tonnen-Mühle zu mahlen schuldig, wenn sie aber daselbst nicht auffkommen können, wird ihnen uff ihr Anmelden auf andern Mühlen zu mahlen billich frey gelassen, V. R. W.

Item ut per aliquod temporis spatium 102 (quod viginti quatuor horis includere solent Doctores) molituram ibi expectent. In Electoratu nostro Saxon. à molendinis ad Serenissimum Electorem pertinentibus nemo recedere & aliud visitare potest, nisi à molitore ejus molendini, in quo molere aliàs tenebatur, testimonium acceperit, frumenta ibi sua moli non potuisse. Mühl-Ordn. *c. l.* §. So auch etc. ibi: Dafern aber ein und der andere Mühl-Gast in der Mühlen, dahin er verbunden, mit dem mahlen nicht auffkommen könte, soll er von dem Müller deswegen einen Schein oder Zeichen fordern, und nachmahls in eine andere Mühle mit seinem Getreyde zu fahren, und dasselbe, wo es ihm beliebt, zu mahlen befugt seyn, auch wenn er bey solcher Beschaffenheit von dem Mühlen-Voigt, oder wem dißfalls die Auffsicht auffgetragen, angetroffen und das Zeichen vorweisen wird, unangetastet bleiben. Wenn aber das Zeichen nicht vorhanden, derselbige sol als ein Verbrecher jedesmahl angehalten, und nach dieser unserer Ordnung abgestraffet werden.

(III.) Si molentes in molendino 103
bannario defraudentur, & damnum 104
ipsis inferatur, vel etiam nimia & inso- 105
lita merces exigatur, & Dominus ad factam implorationem rebus ipsis remedium non attulerit. Debet enim quivis molendini bannarii Dominus id agere & sedulò providere, tùm ne malitia molitorum fraus fiat molentibus, tùm quoque ne præter mercedem consvetam quicquam ab iis exigatur, quod utrumque cum prudentiæ justitiæque laude à Serenissimo Electore nostro cautum esse reperimus. Mühl-Ordn. *c. l. pr. ibi:* Nachdem wir auch allen Unsern Müllern in ihren Bestallungen ernstlich eingebunden, die auch darauff ihre Pflicht geleistet, über dieser Unserer Verordnung stet und fest zu halten, männiglichen das Seinige rathsam und fleißig zu mahlen und zu überantworten. *Et rubr.* Mühl-

Mühl-Meister. *in fin. ibi*: Und ihnen allein an dem versprochenen Lohn und Metze genügen lassen. *Conf. & rubr.* Die Scheider. §. da auch etc. Neue Erledigung der Landes-Gebrechen etc. *Tit.* Cammer- und Rent-Sachen. §. *17.* Hering. *l. c. n. 139.* Myler. *c. l.* §. *29. &* §. *26. n. 2. seq.*

106 (IV.) Si Dominus molendini bannarii jus banni remiserit, quod poterit etiam invitis bannitis, cum hoc banni jus & hanc cogendi potestatem acquisiverit non contra seipsum & cum intentione servitutem aliquam in se recipiendi, ut perpetuo bannitis obligatus maneat, sed potius ut obligationem quandam in bannitis induceret, adeoque juri pro se introducto renunciare & hanc cogendi potestatem refutare poterit quandocunque ei placuerit. Vid. Myler. *l. c.* §. *30. 31.*

107 Dispiciendum etiam hic venit, an Dominus Molendini mercedem molinariam pro lubitu constituere possit? Et distingvendum erit, an a Principe certa statuta sit merces, an non? Priori casu merces à possessore Molendini augeri non poterit, benè tamen minui, cùm in gratiam ejus sit statuta. Quanquam enim de hoc dubitare nonnulli soleant, an in præjudicium alterius minorem, quàm quæ publicè statuta est, mercedem quis accipere possit; nos tamen ob rationem dictam id affirmare non veremur, nisi & hoc specialiter a Principe fuerit prohibitum. Posteriori casu Dominus molendini potestatem mercedem constituendi habet, cùm cuilibet liberum sit, pro qua remuneratione usum rei suæ alteri permittere velit, determinare. In qua tamen determinatione consuetudinis, quæ in illa regione obtinet, & æquitatis imprimis rationem habere debet, ne molentes supra modum graventur, & à molendino ejus frequentando absterreantur. An vero in pecunia numerata, an in parte frumenti merces constituatur, nihil interesse videtur. Nostris in terris decima sexta vel vigesima pars frumenti ad molendum allati solvi consvevit, quod & Elector Seren. in Ordinat. sua molendinaria disertè approbavit. Mühl-Ordn. *de Anno 1666. rubr.* Metze des Getreydes *&c.* Conf. Mühl-Ordn. *de A. 1653. & 23. & 24.*

Cæterum potest illa merces à quovis molente exigi, cùm nemo teneatur usum rei suæ gratis alicui concedere, nisi forte Dominus molendini mercedem alicui remiserit vel tacite, quod fit, si aliquem per tempus longissimum gratis molere passus fuerit, vel expresse per pactum de remittenda mercede initum. 108

Ubi quæritur, an is, qui promisit gratis molere alicui & familiæ ipsius, aucta familia adhuc teneatur ad pactum illud servandum? Quod affirmamus, quia obligatio concepta fuit sub nomine collectivo, & adeo non mutatur, licet crescat vel diminuatur numerus eorum, qui sub illo nomine collectivo comprehenduntur. Præterea omnis contractus in dubio contra eum est interpretandus, qui poterat apertiùs loqui, & debuit ac potuit omnino promittens prævidere, quod successu temporis multi ex familia nasci possint, qui vi pacti illius gratuitam molituram prætendere queant. Vid. Rosenthal. *de Feud. c. 9. concl. 51. lit. 6. in Gl.* Myler. *c. l.* §. *23. & 24.* Dissent. Carpz. *L. 1. Resp. 45. n. 8.* Conf. Hering. *qv. 20. n. 15. seqv.* Nisi tamen aucta sit familia adeo, ut molendis aliorum frumentis non sufficere possit molendinum, & adeò planè inutile Domino sit futurum, tunc enim ad æquitatem reducendum erit illud pactum, cum intentioni promittentis convenire non videatur, quòd in infinitum se obligare & molendinum suum inutile reddere voluerit; vel nisi alia mens paciscentium appareat, quod scil. ad illum numerum adstringere voluerint familiam, qui tempore pacti initi fuit. 109

Contractus circa molendina quod attinet, dubium non habet, quòd ea locari possint vel ad tempus, vel in perpetuum. Si ad tempus, quæritur, ad quem refectio eorum pertineat? & Resp. consvetudine aut lege publica obtinet, vid. Mühl-Ordn. *de Ann. 1661. rubr.* 110

Mühl-

Mühl-Meister, *verſ.* und ſollen *in fin.* & *rubr.* Scheider §. die Läuffte. Hering. *qv. 48. n. 29.* ut ipſo locationis contractu ſingula ad molendinum neceſſaria in inventario deſcribantur, & â peritis atque ad hoc addictis (vulgò Mühl-Aertzten, Waſſer- und Mühl-Meiſtern) taxentur in hunc finem, ut conductor ea omnia eadem bonitate, id quod rurſum ſupra dictorum cenſuræ, ſi diſceptatio ſuboriatur, ſubjicitur, locatori finita locatione reſtituat. In refectionis ſumtibus ita diſtingvunt, quod conductor ad refectionem teneatur, quæ non concernit fundamentorum reparationem in aquis, was kein Grund-Bau im Waſſer belangt.

111 Præterea debet locator curſum aquæ conſuetum ſervare, in eo verò ſi nihil mutet, ulterius non tenetur. Mev. *P. 4. Dec. 40.* Unde ſi quis duo habet molendina, & inferius locet, conductor ideò queri non poteſt, quod in ſuperiori molendino locator aquam eo tempore, quo ipſe eadem indiget, præoccupet, cùm id jure ſuo facere poſſit.

112 Sed quæritur, ad quemnam impenſæ in lapides molares faciendæ? Reſp. Ad Locatorem, tùm quia ſumtus non fructuum ſunt, ſed ipſius rei, quales a locatore ſuſtineri debent; *l. 55. §. 1. l. pen. pr. ff. locat.* tùm quia molæ uſum locator præſtare tenetur, *l. 15. §. 1. d. t.* qui ſine lapidibus eſſe nequit; tùm denique quia imputari ei poteſt, quòd legem contractui apertius non dixerit, *l. 39. ff. de pact.* vid. Mev. *c. l. Dec. 41.* Ex adverſo onus conductoris eſt, quod is, ſi pro certa frumenti quantitate molendinum conduxerit, etiamſi tempore carioris annonæ frumentum mixtum ad molendinum afferatur, purum tamen ſecale locatori præſtare ſit obſtrictus, quia aliud pro alio ſolvi invito creditori non poteſt, *L. 2. ff de R. C.* niſi illud valdè difficulter haberi poſſit, ubi juſto ejus pretio locator contentus eſſe debet. Brunnem. *Cent. 3. Dec. 94.*

113 Molendini denique Conductor, ob Principis impedimentum vel aliud legitimum, penſionis remiſſionem petere poteſt. Coſta *de Quota & Rata, qv. 7. n. 12.*

In perpetuum conceduntur molen- 114
dina, ſi in Emphyteuſin dentur. Ubi quæritur, an per Meliorationem molendini Emphyteuta ad majorem canonem præſtandum teneatur? ut ſi conceſſum ſit cum rotis quatuor, & convenit, ut canonis loco pro qualibet rota quotannis 12. modios frumenti præſtaret: an quinta & ſexta rota poſtmodum annexis pro iis quoque ſolvere aliquid teneatur? Et non teneri putat Buchner. *de Jur. Aquatil. n. 124.*

In Feudum denique Molendina Na- 115
valia pariter atque Aquatica & Pnevmatica dari poſſe, & quidem in Feudum proprium, tradit Struv. *S. J. F. c. 6. aph. 2. n. 3.* Finckelth. *Diſp. Feud. 3. Controv. 20.* Diſſ. quoad Naval. Roſenth. *c. 5. concl. 29. n. 2.*

Sed quæritur porrò, ſi in Feudum a- 116
licui datum fuerit molendinum, an Dominus Feudi aliud in eodem loco ædificare poſſit? Quod affirmat Schrader. *de Feud. P. V. c. 6. n. 31.* ſed ita, ut Dominum vaſallo ad intereſſe teneri exiſtimet: quæ limitatio tamen intelligenda, ſi aqua utrique non ſufficiat, vel aliàs damnum poſitivum Vaſallo inferatur; aliàs enim vix credibile eſt, quòd Dominus per illam molendini infeudationem id, quod meræ facultatis eſt, ſibi ademiſſe, & prædio ſuo ſervitutem aliud molendinum non ædificandi impoſuiſſe dici queat. Roſenth. *c. l. in fin.* Meurer. *p. 38. n. 13.*

Immunitatem Molendina regulari- 117
ter nullam habent à tributis; ſed non minus ac aliæ poſſeſſiones collectis obnoxia ſunt. Hering. *qv. 22. n. 14.* Igitur ordinariæ pariter ac extraordinariæ collectæ de iis ſolvi, & quandoque præter eas decimæ vel canon certus in frumento conſiſtens pendi neceſſe eſt. Hering. *qv. 43. n. 13. 20. & 46.* Quemad- 118
modum & ea, quæ ad ſuſtentationem Paſtorum & Miniſtrorum Eccleſiæ pertinent, Molendinorum poſſeſſores conferre, & ideò, ſi novum aliquod molendinum ædificetur, de eo Paſtori aliquid præſtari debet, quod quidem ſumma æquita-

quitate nititur & a Sereniſſimo Electore expreſſe eſt diſpoſitum. Vid. Synodal. General. Decret. *verſ.* Gleicher Geſtalt ſoll das Conſiſtorium auf der Pfarrer Anhalten billige Weiſung thun, was ihnen vor der neuerbaueten Mühle, durch welche ihre Mühlen vermehret wird, für Vergleichung geſchehen wird.

119 Poteſt etiam Princeps, ſi eum collectandi modum è re publica eſſe, eoque pauperiores ſupra modum non gravari exiſtimarit, certum canonem à molentibus de ſingulis frumenti modiis præſtandum (qui Germ. der Mahl-Pfennig oder Mahl-Groſchen dici ſolet) imperare, uti id in Regno Bojohemiæ, in vicina Marchia Brandenburgenſi, quin & in hiſce Regionibus ante annos non ita multos factum eſſe meminimus. Vid Klock. *de Ærario. L. 2. c. 78. n. 4. ſeqq.*

120 A muneribus tamen perſonalibus, gravioribus præſertim, & iis, quæ frequentius exigi ſolent, molitoribus immunitas concedenda videtur, Hering. *qv. 41. n. 24. ſeqv.* ne per illorum præſtationes molitura publicè utilis impediatur.

121 Pariter & a metatis molendina immunia eſſe ſolent, teſte Tabore *de Metatis p. 3. c. 3. art. 2. n. 7.* ubi & allegat Edict. Elect. Saxonicum *de dato 3. Mart. 1635.* inter alia his verbis conceptum: Die Mühlen in Ihrer Churfl. Durchl. Landen ſollen von den Quartier-Meiſtern und Fourirern gäntzlich in Ruhe gelaſſen, und keines weges geſchätzet, oder was ſolcher Geſtalt erpreſſet, nebenſt vorbehaltener Straffe an der Verpflegung wieder abgerechnet werden. etc. Quia per inhoſpitationes valdè turbatur moliture labor, & homines metu militum à molendino illo frequentando arcentur. Non minus favore molendinorum lapides quoque molares a vectigali ſolvendo immunes Elector Saxoniæ pronunciavit. Vid. neue Erledigung der Landes-Gebr. *Tit.* von *Juſtitzen*-Sachen. §. 73.

122 Imò Molendina omni tempore pretioſiſſimè habita. Eorum præcipua præ aliis prædiis ſunt privilegia non modò pacis tempore, ſed quoque ſi ad ſaga undique properatum, ſive amicorum ſint ſive hoſtium, eorum deſpoliatio, confractio & deſtructio ſub pœna capitis tàm equitibus quàm peditibus, Reuters-Beſtallung *de A. 1570. Art. 69. &* Fuß-Beſtallung *eod. an. art. 53.* & quotidiè in ihren Articuls-Briefen, in articulis in quos jurant, inhibetur. Buchner. *de Jure Aquatili. n. 118.*

Conditionem molitorum honeſtam ſatis eſſe, eosque nulla omninò laborare macula, dubium amplius eſſe non poteſt, poſtquam publica & pragmatica Imperii ſanctione fama eorum & exiſtimatio eſt eſſerta, & conſuetudo, quæ eos eorumque liberos tanquam labe aliqua adſperſos à communione virorum honeſtorum removeri voluit, tanquam irrationabilis eſt improbata. Vid Receſſ. Imper. *de Anno 1577. tit. 78. §.* Setzen, ordnen und wollen etc. Conf. Richt. *Dec. 80. n. 11.* Unde ſequitur, molitores, ſi nulla alia obſtet vitæ morumque vel natalium turpitudo, ab opificum quin & mercatorum & aliis honeſtioribus collegiis nullo jure arceri, multo minus verò iſtorum liberis vel filias eorum in uxores ducentibus aditum ad ea præcludi poſſe. Carpz. *L. 6. Reſp. 99.* Mev. *P. 5. Dec. 116.* Quare ſi opifices vel alii in collegia ſua eos recipere nolint, à Principe vel Magiſtratu etiam inferiori, ut refractarios iſtos ad officium & legis publicæ obſervantiam redigant, facile impetrare & præterea injuriarum actione adverſus hos experiri poterunt. Hering. *qv. 1. n. 77. ſeqv.* 123

Delinqvunt Molitores variè. (1) Si lucri cupiditate inducti debitum in molendis frumentis ordinem non obſervent. Churfl. Sächſ. Mühl-Ordn. *de A. 1661. rubr.* Mühl-Meiſter §. und ſollen, ibi: Keinen vor dem andern umb Genieſſes, Verehrung oder Gunſt willen, wie das Nahmen haben mag, fördern oder den Vorzug haben, ſondern welcher eher kömt, denſelben vor den andern mahlen laſſen. Debent enim frumenta eo ordine conteri, quo allata ſunt, ita ut & hic, qui prior eſt tempore, potior ſit 124

sit jure Mühl-Ordn. *d. l.* Conf. Carpz. *L.2. Resp.46. n.8.* Hering. *q.44. n.19. seqv.* Myler. *c. l. c.17. §.6.* qui tamen Domini frumentum, licet tardius allatum fuerit, præferendum esse censet.

125 (2.) Si machinam molarem rectè & ad modum præscriptum non præparent, vel falsi quid circa ejus extructionem admittant. Vid. Ordinat. Molend. *de An. 1661. & 1653. passim.*

126 (3.) Si molentes quacunque ratione defraudent.

127 (4.) Si in servorum fidem debita diligentia non inquirant, neć curent, ut isti officio suo rectè fungantur.

128 (5.) Si mercede statuta non sint contenti.

129 (6.) Si defectus machinæ molaris ad denunciationem molentium non corrigant.

130 (7.) Si in fraudem Domini molentes majoribus modiis uti, mercedem verò secundum minorem tantum solvi patiantur.

131 (8.) Si in damnum vicinorum nulla necessitate cogente aquam restagnent.

132 (9.) Si molentes solicitent ne in alio molendino quàm ipsius molant, wenn er denen andern Müllern die Mahl-Gäste abspenstig macht.

133 (10.) Si modio publica autoritate signato in metiendis frumentis dolosè non utantur.

134 (11.) Si præter necessitatem diebus Festis molituræ laborem exerceant &c. Hering. *qv.1. n.27. & qv.44. n.18.*

135 Poenæ, quæ pro his & similibus delictis molitoribus infligi possunt, sunt arbitrariæ; puta: mulcta, interdictio opificii, vel graviores etiam pro ratione admissi, ita ut & relegatio vel fustigatio locum quandoque habere queat. Imò & ultimo suspendii supplicio affici molitores possunt, si æstimatio frumenti, quo fraudulosè molentes aut Dominum molendini defraudarunt, summam in Constitutione Electorali *41. P.4.* statutam excedat. Sanctio enim illa ad omnes, qui in officio perfidè se gerunt, non immeritò extendenda est. Kreß. *d. Dissert. de Molend. c.6. §.3.* Myler. *c. loc. c.17. §.11.* Carpz. *in Prax. Crim. qv. 85. n. 45.* Hinc Scabini Lipsienses pœnam suspendii molitori infideli secundum Constitutionem Electoralem indicere non dubitaverunt: Und es haben beydes die Becker und Bürger, so bey dem Gefangenen die vier Jahr über ihr Getreydigt und Maltz gemahlen, ein jeder in specie seinen Abgang um ein gewisses Geld eydlichen angeschlagen, welches sich in Summa zusammen uf 362. fl. 6. gr. 9. pf. erstrecken thut, und der Gefangene sein Bekäntniß nunmehr richtig gethan, man auch der Erkundigung gestalten Sachen nach gewiß ist, da nun der Gefangene uff seinem gethanen Bekäntniß vor Gerichte freywillig verharren, oder des sonsten, wie recht, überwiesen würde; so möchte er wegen solches begangenen und bekanten Diebstahls, und daß er den Leuten, so bey ihm in der Mühlen gemahlen, so untreulich, bößlich und betrüglicher Weise vorgestanden, uñ ihnen das Ihrige durch seine listige, diebische, tückische Räncke und Practiqven vorsetzlich entfrembdet, und abgestohlen, auch andern, so dergleichen thun möchten, zum Abscheu und Exempel mit dem Strange vom Leben zum Tode gestraffet werden, V. R. W. Ad requisitionem quæstoris in Plauen *M. Martii Anno 1615.* Qui plura denique de Molendinis cupit, adeat *copiosum & elegantem Tractatum* Joh. Heringii *de Molendinis.*

CAPUT XVI.

DE PISTRINIS VEL FURNIS.

SUMMARIA.

1. *Molendina & Pistrina apud Romanos jam erant conjuncta.*
2. *Pistrinum nomen Generale.*
3. *Furnus quid sit?*
4. *Clibanus quid sit?*
5. *Furnus quomodo differat à Fornace, Camino &c.*
6. *Furnarii & Furnaticum quid?*
7. *An Furna ad Regalia pertineant?*
8. *Ædificatio Furni est Juris Naturalis.*
9. *Nec opus est speciali Concessione.*
10. *Quod & Vasallis in Feudo permissum.*
11. *Si quis ad ædificationem Furni peculiari concessione opus habuerit, an sine ea destructum reædificare possit.*
12. *Emphyteutæ etiam permissa est ædificatio Furni?*
13. *Potest quis in suo furnum extruere, licet per tempus immemoriale ad alium iverit.*
14. *Facultas coquendi panes hodie Collegiis Pistorum competit.*
15. *Dominus subditis novi Furni extructionem prohibere nequit, licet habeat Jurisdictionem.*
16. *Licet in suo furnum extruere, etiamsi alius cum furnis investitus sit.*
17. *Quilibet in suo Jus Furni habet, etiamsi testator duobus hæredibus institutis alteri fundi partem cum furno, alteri vero alteram sine furno reliquerit.*
18. *Quilibet furni ædificandi facultatem habet, licet diversa prædia possideat.*
19. *Si aliquis successerit, cui jus habendi furnum non competiit, an & huic censeatur esse denegatum?*
20. *Facultas habendi jus furni Collegiis & singulis est æqualis.*
21. *Ratio recipiendi Collegium Pistorium fuit necessitas humana.*
22. *An receptio Collegii pistorii libertatem naturalem restringat.*
23. *Per ædificationem furni non debet vicino damnum imminere.*
24. *Quot pedibus furnus à muro vicini debeat abesse?*
25. *An in fundo communi liceat furnum ædificare?*
26. *An in fundo servient e?*
27. *An in vicinia si alteri commodum decessurum sit.*
28. *Restringitur libertas ædificandi furnum per statutum.*
29. *Per Consvetudinem.*
30. *Per Probibitionem, si in ea acquieverint.*
31. *Per pactum.*
32. *De Jure Saxonico non licet Furnum ædificare ubi antea nullus steterit.*
33. *Quando Jus Furnorum restrictum est, tunc varie rursus acquiritur.*
34. *Per investituram.*
35. *Quando literis investiturarum inserta clausula cum Furnis, fundus verò iisdem caret, quid juris?*
36. *Si Feudum cum pertinentiis concessum, an etiam Furni comprehendantur.*
37. *Adquiritur & per Privilegium.*
38. *Per præscriptionem.*
39. *Quo tempore juri ædificandi furnum præscribatur?*
40. *An titulus requiratur?*
41. *Conventione etiam adquiritur Jus Furni.*
42. *Si quis cum Pistore conventionem inierit, ut pro certo pretio pro se & familia panes coquat, an aucta familia crescere debeat pretium?*
43. *Lepidus casus de hac re.*
44. *Locato Furno privato an quis extraneo ejus usum possit concedere?*
45. *Si Dominus paratum Furnum non habuerit, homines ejus possunt ad alium furnum ire.*

46. Do-

46. *Dominus obligatus est ad ligna in usum Furni.*
47. *Si quis de jure Furni investitus sit, an etiam jus lignandi veniat?*
48. *Tenetur & Dominus ad operas furnarias.*
49. *Item ad refectionem Furni.*
50. *Debet & Dominus instrumenta ad Furnum necessaria præstare.*
51. *Quibus modis subditi alium furnum, quàm Domini, frequentantes puniantur?*
52. *Tenentur & ad mercedem pro usu Furni.*
53. *Dominus subditos iniquiori mercede gravans quomodo ei occurrendum?*
54. *Universitas furnum habens à singulis Furnagium potest exigere.*
55. *Furnum exercens fumum libere potest emittere.*
56. *Furnarius tenetur ad damnum à Furno datum.*
57. *Conductor Furni qua actione teneatur ad damnum incendio datum resarciendum?*
58. *Census furno impositus augetur & minuitur pro quantitate eorum, quæ in eo coquuntur.*
59. *Collectæ perfumantes,* Camin-Geld, *quid?*
60. *Subditi in coquendis panibus aliis sunt præferendi.*
61. *Remedia, quæ pro jure Furni competunt.*
62. *Visitatio Furnorum ad Magistratum spectat.*
63. *Episcopi Panarii qui?*
64. *An Rusticis panes coctos in civitatem exportare, & ibi vendere liceat?*
65. *Jus Furni amittitur non-usu.*
66. *Item abusu.*
67. *Ut & remissione.*
68. *Si ad certum tempus concessum illo tempore elapso.*

1 MOlendina meritò excipiunt Pistrina, quæ jam olim apud Romanos erant conjuncta. Hinc servus Terentianus *in Phorm. Act. II. Sc. 1.* Molendum usque in pistrino. Quod & arguit illa solennis Dominorum formula apud Comicos, qua nequam servis pistrinum minabantur i. e. molæ circumductionem: Et in LL. Salicis *tit. 25.* Molendinum & Pistrinum indifferenter pro Synonymis accepta legimus, cum unum alterius vicem præstiterit. Unde & Interpretes de Furnis promiscue locuti sunt. Hering. *de Molend. qv. II. n. 1.*

2 Generaliter autem loquendo omnia illa comprehendebat, quæ ad Pistoris exercitium pertinebant, *Arg. l. 15. in princ. ff. de Instruct. Leg. l. 18. §. 1. & seqq. eod.* veluti molam, in qua frumentum conterebatur, *d. l. 15. §. 5. l. 21. eod.* Furnarium, in quo farina subigebatur, & Furnum, in quo panis coctus vendebatur *d. l. 15. in pr. l. 5. §. 9. de Instit. act.* & quæ alia huic opificio cohærebant, usque adeò, ut totam artem panificii pistrinum vocet Seneca *Epist. XC.* Propriè tamen pistrinum ad molam tanquam partem principaliorem restringebatur, *arg. l. 1. §. 9. depos. l. 18. §. 2. de mun. & hon.* Sed & furnus ipse, licet pistrino plerumque adhæreret, eò quod pistor simul etiam molere frumentum soleret. Hæc tamen opificia quandoque in plures personas disjuncta erant. Hering. *de Molend. cap. 4. n. 7.*

Furnus ein Back-Ofen proprie loquendo denotat locum, in quo panis decoquitur, & ita accipitur *in l. 24. §. 7. ff. de damn. infect. & l. 27. §. 10. ff. ad L. Aquil.* 3

Differt a Clibano, qui est Furnus portatilis, primum ex fictilibus, postmodum ex ferro & ære fieri solitus. Camill. Borell. *de Magistr. Edict. L. 4. c. 7. n. 44.* 4

A Fornace verò & Camino differt ipso usu, utpote qui immediate usui hominum calefaciendo inserviunt. Diversi quoque à nostro sunt foci torrendo frumento idonei. Christin. *ad Consued. Merlinens. Art. 5. n. 2.* Furni lateribus præparandis conducentes, Ziegel-Ofen. Pfeil. *L. 2. Cons. 200.* Fornaces ad calcem coquendam extructæ, Kalck-Ofen, 5

sen, Vitrarii Glaß-Ofen, Figulini Brenn-Ofen, Tholosan. *Syntag. Jur. univ. L. 4. c. 20. n. 1.* Idem *L. 2. c. 6. n. 8.*

6 Qui Furno præsunt, Furnarii in *l. 24. §. 7. ff. de damn. inf.* vocantur. Et Furnaria artem pistoriam significat. Ita Vitellii genus minus clarum, quod majores ipsius Furnariam exercuissent. Svet. *in Vitell. c. 2.* Et Furnaticum est præstatio pro coctione furnaria, quæ Domino furni datur à sectatoribus ob Furni usum, Du Fresne *in Glossar. ad hanc voc.*

7 Ante omnia autem videndum, an Furni ad Regalia pertineant, quod regulariter negatur, quoniam non recensentur in *II. Feud. 56.* ubi Regalium sedes est. Et juris hujus emolumentum omne ad privatos pertinet, quale ad Regalia referri non potest. Dn. a Seckend. im Teutsch. Fürst. St. *P. 3. c. 1.* Objectum insuper Regalium sunt bona publica. Struv. *Synt. Jur. Feud. c. 6. aph. 13. n. 5.* & in terminis de Furno hoc ita decidit Gravetta *Cons. 861. n. 4. & Cons. 871. n. 5.* Si tamen verum fateri velimus, vix moribus seculi præsentis convenit, Regalia ex allegato textu feudali *2. F. 56.* inquisivisse: Latior eorum natura hodie est, dum multa Principes Regalium nomine exercere videmus, quæ sua natura nil minus sunt, quàm Regalia; sunt tamen talia ex accidenti, quatenus soli Principi sive tacito sive expresso populi consensu relicta, quorum exercitium postea nemini competit, nisi qui concessione Principis se munitum esse probaverit. Quod si ergo Regalia minora alias sunt Jura Principi relicta in utilitatem & emolumentum Fisci, quis non Furnorum jus Regalibus annumerari posse dixerit, scilicet, ubi subditis licentia tantum est publicis furnis à Principe constitutis utendi hoc pacto, quo fisco certam pensionem pro usu eorum exsolvant. Non solent quidem facile Principes sibi talia, quæ quotidianis omnium usibus inserviunt, arrogare; quod si tamen ex ratione salutis publicæ id factum fuerit, mox pro Regali in effectu sui juris jus furni habendum esse, nemo iverit inficias. Ita in quibusdam Regnis & Provinciis hodie canonem ex Molendinis, Furnis & Torcularibus solvi, qui crescat & minuatur pro quantitate eorum, quæ moluntur, coqvuntur aut premuntur, tradit Joh. Hering. *de Caminis n. 71.* Ob quam causam jus furni postea per investituram à Principe aliis concedi solet. Dn. Stryk. *de Furnis c. 1. n. 20.*

Ædificare autem Furnum facultatis 8
naturalis est, tum ob *l. 5. ff. de J. & J. l. 1. §. 11. ff. de Aqua pulv. arc.* Vid. Brunnem. *Comm. Cod. ad l. 8. de Servit. & Aqu. n. 2.* & Besold. *Vol. 3. Consil. 135. per tot.* tum quod sine furnis usum panis nequeamus consequi, qui cum vitæ & corporis naturale nutrimentum sit, quod concessit ac permisit natura, consequens est, ut concessisse quoque eadem existimanda sit, quibus illud naturale nutrimentum carere nequit *l. 2. ff. de Jurisd. l. 56. & 62. ff. de procurator.* Concessio quippe ad ea trahitur, sine quibus commode explicari eadem nequit. *arg. l. 7. §. 13. ff. ad SCtum Maced.* Cravetta *Cons. 871. n. 4. sq.* Ad conservationem itaque sui ipsius cum pertineat furnus, quam quovis modo procurandi quilibet potestatem habet. Dn. Ziegl. *ad Grot. Lib. 1. c. 3. §. 4. verb. his etiam.* add. Pufend. *de J. N. & G. l. 2. c. 4. §. 1.* Hinc Axioma Generale formatur: Quilibet in suo Jus Furni habet. Cravetta *d. l. & Cons. 861. n. 4. cons. 896. n. 39.* Tholosan. *Synt. Jur. Univers. l. 18. c. 22. n. 8.* Borell. *de Magistr. Edict. L. 4. c. 7. n. 33.*

Adeò autem prædecens Axioma ve- 9
rum est, ut (1.) non opus sit prævia facultatis hujus impetratione ædificare. Quæ enim Jure communi competunt, speciali impetratione opus non habent, arg. *l. 1. c. de Thesaur.* & ibi Brunnem. *n. 10.*

Hinc quando Vasallus in feudo vult 10
ædificare furnum, non tenetur consensum Domini requirere, licet ea facultas in literis investituræ ipsi expresse concessa non sit. Vasallus enim utilis est feudi Dominus, Rosenthal. *de Feud. c. 10. concl. 42. n. 38. & c. 1. concl. 6. n. 1.* adeoqve

deòque verſatur in feudo tanquam in re ſua. Non obſtat, quod inveſtitura ſtricte ſit interpretanda, Roſenth. *d. c. 1. Concl. 12. n. 2.* & quod per eam expreſſe non eſt conceſſum, ademtum cenſeatur; hoc enim intelligo de iis, quæ niſi per inveſtituram non poſſunt competere, & ſic ad alia, quæ ſunt facultatis naturalis, trahi nequit.

11 Quæritur verò ſi ad ædificationem furni peculiari conceſſione opus quis habuerit, an ſine ea deſtructum reædificare poſſit? Affirmantium ſententia ſequentibus ſtabilitur. Quoniam iſta facultas ſemel legitime quæſita avelli ab eo rurſus haud debet, *l. f. ff. de pact.* Concedens enim poteſtatem ædificandi furnum non videtur ad præſentem furnum reſpexiſſe, ſed ad perpetuam impetrantis utilitatem; Conceſſiones enim in hujus favorem latiſſime ſunt interpretandæ *l. 9. ff. de Conſtit. Princip.* Qui reædificat, non facit novum furnum *l. 1. §. 13. ff. de Op. nov. Nunc.* & ibi Hahn. *ad Weſenb. n. 6.* Itaque nihil facit, quod nova conceſſione opus habeat: dum enim ædificandi furnum, quod plus eſt, deſtructum quoque reædificandi, quod minus eſt, facultatem impetrâſſe cenſendus eſt, *cap. 53. de R. J. in 6.* Accedit favor reædificationis; pertinet enim ad decus urbium ne ædes derelinquantur *l. 20. §. 20. ff. de Op. nov. Nunc. l. 2. §. 17. & l. fin ff. ne quid in loc. publ.* Gail. *de Pignoration. c. 20. n. 5.* favores itaque ampliari, odia verò reſtringi convenit *c. odia de R. Jur. in 6to.* Ampliatur prædictum axioma, ut in ſuo quilibet ædificare furnum poſſit, etiamſi in fundo tantum utile dominium habeat, tùm quod nuſpiam hoc expreſſe ſit prohibitum, talia verò conceſſa eſſe intelligantur, *l. 28. §. 2. ff. Ex quib. cauſ. maj.* tum quod meliorem liceat fundi conditionem facere, non deteriorem. *l. 13. §. 5. ff. de Uſufr.* Quod in Vaſallo non habet dubium, qui feudum ad uſum proprium aptare & imponere ædificia poteſt. *II. Feud. 28.* Verſ. *ſi. Vaſall.* Struv. *Syntag. Jur. Feud. c. 12. aph. 8. n. 2.* Et hæc facultas Vaſalli eousque extenditur, ut ipſi competat, licet furno Domini per conſequens aliquod lucrum decedat; etenim tanquam utilis Dominus non minus re feudali, quàm allodio ſine injuria Domini uti poterit. Roſenthal. *c. 5. Concl. 29. n. 8.* Quod ſi verò deinceps morte Vaſalli ad Dominum redeat feudum, hæredes Vaſalli impenſas in furni extructionem factas poſſunt repetere, *II. F. 28. verſ. ſi vaſall. & II F. 8. §. E contrario,* ſecus ac jure Saxon. ubi feudum cum ædificio à Vaſallo extructo ſine ulla impenſarum refuſione ad dominum pertinet *per text.* im Land-R. *l. 2. Art. 21.* Carpz. *P. 3. c. 31. def. 1.*

Circa Emphyteutam idem juris eſt, 12
tum quod à Feudo ad emphyteuſin argumentum valeat, Everhard. *Loc. Top. Leg. a Feud. ad Emphyt. n. 1.* tum quod Emphyteuta majorem poteſtatem in re habeat, quam Vaſallus. Struv. *Synt. jur. Feud. c. 2. aph. 10. n. 1.* Hinc finita emphyteuſi ſumtus quoque perinde ac Vaſallus in furni ædificationem impenſos repetit, *l. pen. ff. locat.* Gail. *Lib. 2. obſ. 121. n. 15.* etiamſi ob canonem non ſolutum emphyteuſi privetur, quoniam has impenſas ex natura contractus non tenebatur facere. Carpz. *P. 2. c. 38. Def. 12. n. 10.* Etſi autem fundus ita reddatur melior, canon tamen propterea augeri non debet. Carpz. *P. 2. c. 38. Def. 22.* Brunnem. *Comment. Cod. ad. L. ult. de Alluv. n. 2.*

Ampliatur porrò prædictum axioma, 13
ut quilibet in ſuo furnum poſſit extruere, etiamſi per tempus immemoriale ad alium furnum iverit, Roſenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 25. n. 3.* Petr. Jacob. *Pract. Aur. Libell. de Furn. n. 11.* iſtius Domino enim nullum jus quæſitum eſt, quo in futurum poſſit cogere. Borell. *de Magiſtrat. Edict. L. 4. c. 7. n. 28. & n. 31.* Jacob. de S. Georg. *de Feud. verſ. & cum Molendin. n. 4.* Hinc quando quæritur, An ſubditorum aliquis, ſi per tantum temporis ſpatium iſti ad Domini furnum iverint, in ſuo furnum ædificaturus prohiberi poſſit? Negantium ſententiam merito amplectimur cum Barthol. Cæpoll. *de Serv. Urb. prædior. c. 52. Qu. 2.* Jacob. de S. Georg. *d. l. n. 5.* Boër. *Deciſ. 125. n. 4.* Quoniam, *ut ſupra*

prædictum, ædificare facultatis naturalis est, *l. 24. § 7. ff. de damn. inf. l. 1. §. 11. ff. de Aqv. & Aqv. pluv. arcend.* quam non utendo non amiserunt, cessaverant enim fortè, quia nullus erat paratus ædificare furnum; vel non placebat eis ædificare & credebant semper sibi jus duraturum, ut eleganter loquitur Petr. Jacob. *d. n. 11.* Accedit, quod ire ad alterius furnum sit actus meræ facultatis, quales etiam per mille annos præscribi nequeunt. *l. 2. ff. de via publ.* Camill. Borell. *L. 4. c. 7. n. 29. seq.* Boër *Decision. c. 125. n. 5.* Consistunt enim in mera voluntate, & sic infinitatem continent, qualia sunt improscriptibilia, Borell. *d. l. n. 30.* Denique ejusmodi prohibitiones tendunt ad utilitatem Dominorum privatam, adeoque ambitiosæ sunt nec fieri possunt. *l. 4. ff. de decret. ab ordin. fact.* Borell. *d. l. n. 24.* Et in terminis facultati ædificandi præscribi non posse asserit *per. l. 9. ff. de S. U. P.* Gail. *l. 2. obs. 69. n. 9.* Et hæc procedunt, etiamsi quis furnum non utilitatis suæ, sed quæstus gratia, ut panem in eo coctum incolis vendere possit, extruxerit, Koch. *Tract. de Jure Vicin. c. 5. n. 15.* Quod tamen de pistoribus non intelligo, quorum collegia licita & approbata habentur in Republica. vid. *l. 2. & 5. aliasq. Cod.*
14 *Theodos. de Pistorib. & Catabolensibus.* Et hinc, facultas coquendi panes non amplius naturalis est, sed speciali lege huic collegio cœpit competere. *V. l. 7. C. Theod. d. l.*

15 Imo eousque hoc extenditur, ut, licet Dominus habeat Jurisdictionem, tamen novi furni extructionem subditis suis prohibere nequeat. Boër. *d. Decis. 125.* Neminem enim sua potestate in alterius præjudicium abuti convenit: Non obstat; quod vetus consvetudo immutanda non sit, *l. 7. C. de Servit. & Aqu.* Non enim est hæc consvetudo, utpote quæ in rebus meræ facultatis non inducitur. Jacobin. de S. Georg. *d. l. n. 4.*

16 Ampliatur præcedens Axioma (4) ut liceat in suo furnum extruere, etiamsi alius cum furnis investitus esset, Cravett. *Consil. 871. n. 6.* (1.) Quoniam omnis investitura intelligitur salvo jure tertii. *l. 8. ff. de Aqv. pluv. arc.* Cravett. *d. l. n. 8.* Rosenthal. *de Feudis c. 6. Concl. 68. n. 8.* Gail. *L. 2. Obs. 1. n. 14.* Princeps enim omnes subditos pari dilectione censetur prosequi, itaque uni quicquam concedens idem alteri non videtur voluisse adimere; maximè cum hoc casu verbis usus sit generalibus; potuisset enim facile verba certa invenire, quo minus necessum fuisset, lædere jus tertii, Cravett. *d. l. n. 8.* (2.) Supra dixi *ex l. 5. ff. de J. & J.* ædificationem esse juris Gentium, ea verò, quæ sunt juris Gentium, Princeps mutare vel adimere nequit. Cravett. *d. l. 9.* Jus Gent. enim facto Principis potentius est, arg. *l. 17 ff de pœn.* Nec obstat, inclusa persona Vasalli exclusos esse ab hac facultate subditos *l. 12 ff. de judic.* Quando enim in genere permissorum versamur, unius inclusio alterius exclusio esse nequit. Cravetta *d. l. n. 7.*

(5.) Ampliatur præcedens Axioma, 17
ut in suo quilibet furni jus habeat, etiamsi testator duobus hæredibus institutis alteri fundi partem cum furno, alteri vero alteram sine furno reliquerit. Casum talem recenset Pileus Modicens. *Decision. jur. controv. qv. 36.* Non enim potest non licere hæredi, quod defuncto competiit, quippe cum quo una persona hæres censetur. *Nov. 48.* c. *1.* Competiisse verò hoc defuncto ex antecedentibus satis patet. Et deinceps prodest etiam extructio furni hæredi, in suo vero quilibet facere potest quod sibi proficuum est. *l. 2. §. 12. & L. 2. §. 5. ff. de Aqv. & Aqv. pluv. arc.* Ut taceam, rem non amplius defuncti, sed hæredis jure censeri, ut sic suarum rerum liberum moderamen & arbitrium ipsi merito relictum esse debeat. *l. 21. C. mandat.*

(6.) Ampliatur, ut in suo quilibet æ- 18
dificandi furnum facultatem habeat, etiamsi diversa prædia possideat. Horum singulorum enim ratione pro diversa persona habetur, arg. *l. 22. ff. de his quib. ut indign. l. 26. c. de Administrat. tut.* Quicquid igitur in suo singulis competere supra ostendi, illud huic quoque in sin-

in ſingulis licere exiſtimo. Namque ab utilitate ex re ſua reſultante excludi dominus non debet, arg. *§. 1. verb. quæ enim invidia J. per quas perſ. cuiq. acq.* Et procedit hoc non ſolum ſi in diverſorum locorum, ſed etiam ſi in ejusdem urbis vel pagi prædiis novos furnos quis velit extruere: favorem enim iſte meretur, qui utilitatem hominum multis modis promovet. Quod ſi autem hoc ita ſe habet, multo magis id verum eſt, ſi piſtor vel in dotem acceperit domum cum furno, aut ex hæreditate talis ipſi obvenerit, & hunc & eum, quem antea habuit, retinere poſſit. Inducta enim eſt ejusmodi diſpoſitio vel dotalis, vel teſtamentaria ad ejus augmentum, non debet itaque operari diminutionem *l. 29. §. 1. ff. d Milit. de Teſtam. l. 4. C. eod.* Neque enim cogi poteſt, ut vendat furnum alterutrum, venditio coacta enim non tenet, ſed reſcindenda eſt. *l. 1. C. de reſcind. vend.* Franzk. *ad Tit. de. contrah. Emt. n. 84.* Itaque multo minus ab initio ad vendendum cogi debet per *l. II. c. de Contrah. Emt. vend.* maxime cum non ſubſit vel utilitatis publicæ favor, vel alia limitationis ratio, quales recenſet Brunnem. *Cod. add. l. 11. n. 2.* Statuta tamen locorum hic attendenda dixerim, quippe quæ hujusmodi naturalibus facultatibus toto die derogant.

19 Quid dicendum vero, ſi alii quis ſucceſſerit, cui jus habendi furnum non competiit, an & huic cenſeatur eſſe denegatum? Diſtingvendum puto, an prohibitio alteri facta ſit intuitu habito ad ſolam perſonam ipſius, an ad prædium. Priori caſu, quoniam prohibitio eſt perſonalis, perſonam prohibiti non egreditur, *§. 6. J. N. G. & C. l. 12. §. 1. ff. de precar.* ſed cum perſona interit, *l. 196. ff. de R. J.* alterius odio enim neminem gravari jus noſtrum patitur. *Can. 3. Cauſſa. 16. qv. 6. & C. 2. de R. J. in 6.* Quamvis enim hæres cum defuncto cenſeatur eſſe perſona eadem, *Nov. 48. c. l.* tamen hoc limitationem patitur in juribus perſonalibus. Poſteriori verò caſu, quoniam prohibitio rei cohæret, cum ea quoque ad ſucceſſorem tranſit *l. 23. ff. de Op. Nov. Nunciat. l. 18. §. 2. ff. de Pignorat. Act.* & ſic furnum ædificandi facultas ſucceſſori non competit; non enim ſucceſſori licet, quod Autori ſuo non licuit, *l. 11. ff. de Diverſ. & Tempor. Præſcript.* ne ita melioris conditionis ſit ſucceſſor, quam fuit Autor ipſius. Ea verò, quæ in Antecedentibus dicta, ne dubii multum relinquant, in ſequentibus ita declaranda exiſtimo.

Dictum eſt ſupra, Jus Furni in ſuo cui- 20
libet competere. Videtur ergo illa facultas Collegiis & ſingulis eſſe æqualis, & illis quidem ſpeciali juris conceſſione magis confirmata, his vero à natura relicta eſt. Ordo enim Piſtorius non noſtris tantum temporis, ſed ante plura jam ſecula tam in urbe Roma. *l. 3. Cod. Theod. de Pœn.* quàm Conſtantinopoli, *l. 3. Cod. Theodoſ. de Frumentar. Urb. Conſtantinop.* receptus fuit; quorum nec officium circa aliud, quam panem coquendum, verſabatur. *l. 2. Cod. Theod.*
de Frum. Urb. Conſtantinop. Nec defuit 21
ratio recipiendi hoc Collegium, Neceſſitates & uſus humani. Perez. *ad Cod. Tit. de Piſtorib. n. 7. ubi n. 8. ſeq.* ex Mornac. refert, in Gallia eſſe Panificii Magiſtrum in Aula Regia, qui in omnes Piſtores urbis Pariſ. Jurisdictionem habeat.

An vero iſta receptio Naturalem 22
hanc facultatem reſtringat, quæſtionis eſt. Certe pro libertate ſemper eſt præſumtio *l. 8. & 9. C. de Servit. & Aqv.* adeo, ut in eum, qui in jure ſingulari ſe fundat, onus probandi recipiat. Carpzov. *P. 2. c. 41. d. 18. n. 3. & L. 1. Reſponſ. 67. n. 15. ſeqv.* Eſt enim præſumtio non hominis, ſed juris, Menoch. *Vol. 4. Conſ. 395. n. 2.* Accedit, quod pinſendorum & vendendorum panum facultas etiam recepto piſtorum ordine unicuiq; non permiſſa modo, ſed etiam commendata eſſe debeat, Carpz. *d. L. 1. Reſponſ. 41. n. 19.* quanto potius igitur facultas ad ſuam ſuorumve utilitatem ædificandi furnum; cui enim licet, quod plus eſt, non debet denegari illud, quod eſt minus. *c. 53. d. R. J. in 6.* Ut taceam, ſi ad ſuum quæſtum trahant piſtores furnorum ædificandorum facultatem, monopo-

nopolium emergere, quale tamen ſub gravi pœna prohibitum eſt, *l. un. C. de Monopol. R. J. de A. 1526.* §. *Item* nachdem die Monopolien. *de A. 1529.* §. *Item* nachdem die Monopolien. *de A. 1530.* §. und nachdem etwa. & alii plures. vid. Carpz. *d. Reſp. 41. n. 7. ſeq.* Nec obſtat (1.) incluſionem unius excluſionem eſſe alterius: ad illud enim jam ſupra reſponſum eſt. (2.) Conceſſiones Piſtoribus factas ultra jus commune aliquid operari debere, *cap. 30. X. de privileg.* nam (a) conceſſiones hujusmodi non debent quicquam operari in alterius præjudicium, *Cap. 2. X. Religioſ. domib. c. 2. X. de Eccleſ. ædific.* & (b.) operantur ſatis, dum collegium ipſi conſtituere poſſunt & panificii exercendi publicam facultatem acceperunt. licet ea conceſſio non trahatur ad aliorum excluſionem à Furno ædificando. Sola igitur receptio Ordinis Piſtorii facultatem naturalem non reſtringit.

23 Deinde dictum, in ſuo cuilibet hanc facultatem competere; quod ita tamen intelligendum, ne vicino damnum immineat.

24 Hinc Furnus a pariete vicini minimum unum pedem abeſſe debet, ne per nimium calorem murus torrendo debilitetur. *l. fin. ff. fin. Regund.* Cæpoll. *de Servit. U. P. C. 50. qu. 6. c. 51. qu. 2. c. 53. qu. 2.* Koch. *de Jure Vicinit. c. 5. n. 13.* Aliter Tholoſan. *Syntag. Jur. Univ. L. 18. c. 22. n. 7.* ſtatuit, Piſtrinum a domo & Furno vicini ſex pedes ſejungi oportere ob incendiorum periculum. Sed rectè hic ſtatuta & Conſvetudines locorum eſſe attendendas ait Brunnem. *ad d. l. f. ff. fin. Regund. n. 3.* Et ſic jure Sax. Furnus a ſepibus vicini trium pedum ſpatio diſtare debet, per verba, Weichb. *Art. 122.* Backöfen, Heimlichkeiten und Schweinköben ſollen drey Fuß von dem Zaun ſtehen. Imo prohiberi quis plane poteſt, ne contra parietem vicini furnum ædificet, quando incendii metus ſubeſt. *l. 13. ff. de S. U. P.* Tholoſan. *d. l. 4. c. 7. n. 14.* aut vicini murus debilis eſt, *l. 8. § 5. ff. ſi. Servit. vindic.* Quilibet tamen juxta vicini murum parvum quendam murum poteſt conſtruere eique furnum apponere, modo murus proprius in vicini non hæreat. *l. 19. §. 1 ff. de S. U. P.* Koch. *d. n. 13.* Ratio *in d. l. 8 §. 5. ſi ſervit. vind.*

Idem obtinet, ſi paries communis ſit, 25 Cæpoll. *d. l. c. 51. qu. 3.* in fundo verò communi, ne ſocius furnum extruat, obſtat ratio. *l. 28. ff. comm. divid.* quoniam in pari cauſa melior eſt ratio prohibentis, add. *cap. 56. de R. J. in 6.* niſi fundus ille ad furnum ſit deputatus. Idem *ibid.* Exiſtimaverim tamen contrariam ſententiam æquiorem eſſe, ex ea ratione, quoniam ſocius in re communi etiam invito altero ſocio facere poteſt, quod ſibi prodeſt, alteri verò non nocet. Brunnem. *ad d. l. 28. ff. comm. divid. n. 9.* Non poteſt verò nocere alteri ſocio furni exſtructio, qui facile locum invenire poteſt, ubi ſocius in uſu fundi non impediatur, nec etiam furnus frugibus obſit, aut in ædes adſcendat; alteri verò ſocio prodeſſe maximè poteſt.

De fundo ſerviente verum eſt, quod 26 in eo furnum extruere non liceat, quoniam dominium directum hic reſtrictum eſt, ut in eo nihil poſſit fieri, quod uſum ſervitutis impediat. *l. 9. ff. ſi ſervit. vindic. l. 21 ff. de S. U. P.* quod tamen intelligo, ſi totus fundus ſerviat, non ſi pars ejus.

De eo, qui in vicinia ædificat furnum 27 quæritur, an prohiberi poſſit, ſi alteri commodum aliquod propterea deceſſurum ſit? Pro Affirmativa videtur facere (I.) quod ad æmulationem ita videatur ædificare, Gail. *L. 2. obſ. 69. n. 29.* Maſcard. *de Probation. Vol. 2. Concl. 621. n. 13.* Æmulatio enim inter vicinos præſumitur plerumque, Maſcard. *d. l. n. 7.* in æmulationem vero vicini ædificare prohibitum eſt. *l. 1. §. 21. ff. de Aqv. & Aqv. pluv. arcend.* Richter. *P. 1. Conſil. 55. n. 2.* (II.) Quod humanæ ſocietatis vinculum non permittat, ut alteri ſimus damno & nocumento, *l. 38. §. conſtituimus ff. de R. V.* Gail. *d. l. n. 29.* Maſcard. *d. l. n. 5.* (III.) Quod in ſuo ædificandi facultas quidem ſingulis, ita tamen, ne deterior fiat fundus alterius *d. l. 1. § 4. & 11. ff. de Aqv. & Aqv. pluv. arcend.* Verum prohiberi eum non poſſe, ob

ſequen-

ſequentem rationem ſtatuimus, (1.) quod omnis ædificans ad ſuam utilitatem ædificare cenſeatur. *Gail. d. l. n. 30.* Non enim ad æmulationem, ſed ut ſuo jure utatur in fundo proprio quis ædificaſſe præſumitur. Maſc. *d. l. n. 1.* Itaque alleganti æmulationem onus probationis incumbit, Gail. *d. l. n. 31.* Maſcard. *n. 31.* Richt. *d. Conſ. 55. n. 7.* (2.) Quod ob ſolam lucri decreſcentiam vicino nullum jus prohibendi tribuatur, Richt. *d. l. n. 29.* (3.) Quod dolo non faciat ille, qui ſuo jure utitur *l. 55. ff. de R. J.* Gail. *d. l. n. 11.* Ad contraria reſpondeo (1.) omnem æmulationis ſuſpicionem excludi, modo aliqua ædificantis utilitas verſetur. Richter. *d. l. n. 32.* (2.) Verum illud eſſe, ſi principaliter eo animo, ut noceat, ædificet, nihil inde laturus, quàm ut officiat; Gail. *d. l. n. 12.* Richt. *d. l. n. 6.* Carpz. *P. II. c. 41. d. 11.* quod ad (3.) quoque reſponderi poteſt, qui in fundo publico ædificat furnum, eum publicis utilitatibus deſtinaſſe videtur, tùm ob *§. 30. J. de R. D. & l. 7. §. 12. ff. de A. R. D.* add. Carpz. *P. III. c. 3. 1. D. 10. & l. 1. Reſp. 100. n. 4.* tum ob favorem publicæ utilitatis, quæ privatæ ſemper eſt præferenda. *Nov. 7. c. 9. §. 1.* Vice verſa ſi univerſitas fundo publico furnum impoſuerit, illius uſus etiam omnibus cenſetur communis eſſe. *l. 6. §. 1. ff. de R. D. & §. 6. J. eod.* ibique Schneidewin. *n. 2.* Acceſſorium enim ſequitur principale, *l. 19. §. 13. ff. de Aur. & Arg. legat. l. 23. §. 3. ff. de R. V. & cap. 42. d. R. J. in 6.* & inædificatum cedit ſolo. *§. 29. J. de R. D.* Dn. Stryk. *d. diſſert. c. 2.*

28 Modi autem, quibus libertas illa naturalis ædificandi furnum reſtringitur, præcipui ſunt (I.) Statutum. Statuta enim, quibus certus modus ædificandi præſcriptus eſt, ad unguem ſervanda ſunt. Gail. *d. L. 2. obſ. 69. n. 16.* Dicit autem Jacobin. de S. Georgio *alleg. ſupr. loc. n. 3.* Statuta hujusmodi ſaltem valere, ſi quæſtus ex furno redeant in utilitatem publicam, non vero ſi in burſam Domini privatam. Sed neutro caſu ſtatutum hujusmodi valere contendit Boërius *Deciſ. 125. n. 6.* quoniam aliàs ſemper ſubditi ad furnum Domini tenerentur ire. Et licet per ejusmodi ſtatuta nec magnum lucrum accedat Domino, nec in ſubditos multum incommodi derivetur; vereor tamen, ne Praxis locorum paſſim reclamet. Debent verò hujusmodi ſtatuta à Magiſtratu profecta eſſe, quippe qui facultatem ſtatuta ſecundum jus commune & præter illud, qualia hæc ſunt & laudantur Vratislaviæ & Lipſiæ extare à Klock. *de Ærario l. 2. c. 14. n. 4.* condendi habet. Brunnem. *ad l. 9. ff. de Juſt. & Jur. n. 1. ſq.* Ne itaque præter ordinem piſtorium furnos quis domi habeat, Collegium iſtud prohibere nequit, licet enim hoc quoque collegium ſtatuta de rebus artis ſuæ condendi poteſtatem habeat, *arg. l. fin. C. de Jurisdict. & l. 2. §. C. de Conſtit. pecun.* Brunnem. *fin. ad We-ſenb. Tit. de LL. qu. 8.* tamen non alios niſi collegiatos ea ligant, nec monopolium ea poſſunt introducere, Brunnem. *d. q. 8.* quod tali caſu tamen fieret, ſi ſoli piſtores jus furnorum ad ſe traherent. (II.) Conſuetudo. Tholoſan. *Synt.* 29
Jur. univ. l. 18. c. 22. n. 8. Poſſunt enim Domini ſubditis ex conſvetudine jus furni bannarii imponere, ut ad alium furnum non eant, quàm Domini. Tholoſ. *d. n. 8.* Et hujusmodi conſuetudines in Regno Neapolitano vigere, teſtis eſt Borell. *d. ſæpius l. 4. c. 7. ſeq.* licet eam irrationabilem dicat eſſe *ex cap. 69. X. de Appellat.* Joh. Franc. Balbus *de Præſcript. P. IV. p. 5. pr. qu. 5. n. 3.*

(III.) Prohibitio, ſi in ea acquieverint prohibiti, Borell. *d. l. n. 11.* Boër. *d. l.* 30
n. 5. Petr. Jacobin. *Pract. Aur. Libell. de Furno n. 6. & n. 13.* Roſenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 25. n. 3.* Poſt prohibitionem enim & poſſeſſionem amittitur quaſi poſſeſſio libertatis, & acquiritur quaſi poſſeſſio Servitutis, Jacob. *d. l. n. 11.* Et ita intelligendum, quod in antecedentibus de ſtatuto & conſvetudine dictum eſt. Sic enim Statuto demum hanc facultatem reſtringi poſſe, ſi ejus prohibitioni acquieverint prohibiti, teſtis eſt Boër. *d. l. n. 6. circa fin.* Pari ratione ac conſvetudo non inducitur tacito conſenſu ejus, ad cujus furnum univerſitas per longum tempus ire ſolita eſt, licet eadem conſuetudinem poſſit introducere, ut iſte teneatur pati accepto aliquo fur-

furnagio in ipsius furno panes decoquere; universitas enim non persona singularis inducit tacito consensu consvetudinem, Jacob. *d. l. n. 12.* Quamvis verò hic consensus post prohibitionem non amplius liber, sed coactus sit, talem tamen sufficere ad consuetudinem inducendam statuit Boër. *d. n. 6.* Sufficit autem majorem partem esse prohibitam, modò omnes cessaverint. Jacobin. *d. l. n. 8. & n. 13.* Borell. *d. l. n. 13.* Et tutiùs facit Dominus, si judiciali autoritate prohibeat, ut ita à violentiæ suspicione immunis sit. Borell. *d. l. n. 14.*

31 (IV.) Pactum, quo placuit, ut Dominus alicujus loci unum saltem furnum habeat, & pro ejus usu certum censum exigere queat. Tholosan. *Syntagm. Jur. Univ. d. l. 18. c. 22. num. 8.*

32 (V.) Ad jus Saxonicum potissimum pertinet, daß ein Becker, der ein Hauß kaufft, keinen Back-Ofen dahin setzen darff, wo zuvor keiner gestanden. Glossa ad Weichbild *Art. 123. n. 2.* quod ipsum extra Saxoniam extendi debere non reor. V. Carpz. *P. II. c. 14. Dec. 53. n. 4. & seq.* Statuta enim recepta esse non præsumuntur, nisi recepta probentur: maximè cum à jure communi hoc statutum abeat, ex quo tamen semper statuta interpretanda, Gail. *L. 2. Obs. 52. n. 8.* modo exstructio furni ita fiat, ne incendii periculum inde immineat vicinis. Quod si enim ex opere ruinoso vicinus jus ad cautionem de damno infecto exigendam consequitur *t. t. ff. damn. inf.* quis idem juris non esse diceret in furno periculoso? Quod optimè deduxit Dn. Stryk. *in d. differt. de Jur. Fur. c. 2.*

33 Quamvis autem jus furni naturalis sit facultatis, attamen illa facultas ita, uti supra dictum, restricta est, ut non possit in multis locis competere, nisi expressè acquisita doceatur.

34 Inter modos verò acquirendi jus Furni primo loco sese offert investitura, quod tamen ita intelligendum est, si illud jus per prohibitionem aut consvetudinem facultatis naturalis esse desierit, & uni competere cœperit, qui aliis deinde per investituram idem conferre queat. Qui igitur potestatem habet prohibendi alios, ne in suo furnum ædificent, ille de jure furnorum investire potest, & hanc potestatem Domino in subditos certis ex causis competere dubium non habet. Quare & nonnulli jus Furnorum ad Regalia referunt. Cravett. *Conf. 861. n. 1.* Omne igitur jus, quod Dominus circa furnum habuit, in vasallum transit *l. 149. ff. d. R. J.* Unde si potuit antecessor cogere ut in suo furno panes coquant subditi, hic quoque potest cogere. Similiter si à prædecessore facultas utendi furno certis personis per conventionem constituta sit, illi quoque teneri stare successorem, cum prædecessoris factum præstare teneatur. *l. 14. C. d. R. V.*

Sed quid juris, quando literis investiturarum inserta est clausula, cum furnis, fundus verò iisdem carere deprehenditur, quæritur: An ea verba potestatem faciant de novo furnos exstruendi? Negant hoc Cæsar Ursillus. *Addition. ad Afflict. Decision. 388. n. 4. & decis. 334. n. 6.* Camill. Borell. *de Magistrat. Edict. Lib. 4. c. 7. n. 51.* Joh. Petr. Surdus *Consil. 127. n. 42.* Dispositio enim non extenditur ad futura, sed præsentia saltim includit, *l. 69. & l. 77. ff. de Contrab. emt.* Surd. *d. n. 42. seqq.* Itaque Ursillus *dd. ll.* eam clausulam intelligit ita: Si qui sunt, h. e. si rectè assequor, ut non solum uti furnis possit, sed collapsos restaurare & reficere: imò si prius forte specialis concessio furnum habendi facta fuerit, cujus omissa exstructio, ut hæc investitura ad priorem concessionem trahatur, & ipsam declaret. Rosenthal. *de Feud. c. 6. Concl. 69. n. 12.* Struv. *Synt. Jur. Feud. c. 1. aph. 11. n. 3.* Sequitur autem, ita posse fieri, ut clausula hæc in Investitura sit superflua, contra *l. 1. pr. ff. quod met. caus.* si investiens furnos nullos habuerit; sed respond. admitti potius verba superflua esse, quàm ut inde contra voluntatem Investientis quicquam inferatur. *l. 7. ff. de vulg. & pupill. Substit.* Hartm. Pistor. *L. 3. qv. 3. n. 57.* Multo minus autem clausula illa potestatem tribuit obligandi subditos, ut ad furnum Domini panes cocturi veniant. Cæs. Ursill. *ad d. Decis. 388. n. 4.* Etsi enim omnis concessio respectu dantis 35

tis latissimè interpretanda sit, *l. 3. ff. de Constit. Princip.* tamen facta censetur salvo jure tertii. *L. prætor. ait. §. 10. & §. 16. ff. Ne quid in loc. publ. c. 15. X. de Offic. & potest. Judic. deleg.* Gail. *L. 2. Obs. 142. n. 10.* Zasius *P. 6. n. 25. sq.* Rosenthal. *c. 6. Concl. 68. n. 2.* Quo respectû strictè quoque interpretandum *c. 7. X. de privileg.* Accedit, quod hoc jus à furno separari possit, Surdus *d. Consil. 127. n. 36. seq.* ut hinc à separatis non valeat illatio *l. 10. c. de donat. inter vir. & ux.* Dn. Stryk. *d. l. c. 3. n. 23.*

36 Circa investituram etiam quæritur, Si feudum cum pertinentiis concessum sit, an furni quoque comprehendantur? Pertinentiarum autem, uti supra in *Cap. I. Lib. III.* indigitatum, duas species faciunt; alias proximas, sine quibus res principalis consistere nequit, ut in fortalitio sunt instrumenta bellica; alias remotas, sine quibus res principalis potest consistere, ut sunt molendina, furni, pascua, nemora &c. Vid. Menoch. *l. 3. Præsumt. 99. n. 8.* Andr. Knichen. *de vestit. Paction. P. II. c. 4. n. 7. sq.* Ex quibus illæ facilius præsumuntur concessæ, quàm hæ. Menoch. *d. l.* In hac quæstione videndum existimaverim. (1.) An concedens furnos habuerit. Knichen. *d. l. n. 39. seq.* (2.) An expresserit, v. g. cum omnibus pertinentiis, furnis &c. quibus casibus furnos quoque investiens concessisse intelligendus est. Surdus *d. Consil. 127. n. 70. sq.* Verba enim non abundare, sed aliquid operari debent, ne videantur superflua *l. 1. pr. ff. quod met. caus. l. 1. in fin. ff. ad Municipal.* Surdus *d. l. n. 6.* Accedit, quod nemo præsumatur actum elusorium facere voluisse. Gravetta. *Cons. 23. n. 3.* Ad alios tamen furnos, quam concedens habuit, hæc concessio trahi nequit, tum quod Investitura recipiat interpretationem ex usu & possessione; Gail. *L. 2. Obs. 148. n. 3.* Brunnem. *Cons. 131. n. 18.* tum quod in alium non possit plus juris transferre, quam ipse habuit. *c. 79. de R. J. in 6.* Itaque ad subditorum furnos ea extendenda non est. *Surdus d. l.* Et ut generaliter dixerim, hoc casu concessisse intelligendus est illud, quod ipsi tanquam Domino istius fundi competiit. Ut rem in pauca conferamus, respiciendum hic ad voluntatem investientis *§. 6. J. de J. N. G. & C.* & preces impetrantis esse, existimaverim. Concessio enim ita interpretanda, ut cum forma petitionis coincidat *c. 6. §. Cæterum X. de Fid. Instr.* Et quibus judicandum quoque, an solius furni exstructionem, an etiam jus cogendi alios, ut ad furnum suum veniant, quis consecutus fuerit. Investituræ enim tenor tali casu strictè est observandus, *2. Feud. 18.* &, si verba sint aperta, nullus conjecturis concedendus locus est. Zasius *P. 8. n. 49.* Dn. Stryk. *d. l. n. 28. seq.*

Alter adquirendi modus est privilegium. 37 Surdus *d. Cons. 127. n. 1.* Boër. *Decis. 125. n. 4.* Quatenus enim jus nostrum Regale est, absque concessione & præscriptione acquiri non potest. Rosenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 10. n. 1.* Cùm vero diversa sint furnus & jus habendi furnum bannarium, einen Zwang-Ofen, posterius per privilegium non censetur concessum esse nisi de eo facta fuerit mentio. Surdus *d. l. n. 31. seqq.* Non enim per quæcunque verba generalia intelliguntur concessa esse Regalia, Vid. Zasius *p. 5. n. 11.* Jacob. de S. Georg. *verb. cum mero mixto Imper. n. 16.* Rosenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 14. Gloss. lit. A.* sed speciali concessione opus habent. Carpz. *P. 3. c. 53. d. 1. n. 13.* adeoque specificè sunt exprimenda. Carpz. *P. 3. Decis. 287. n. 18.* Alias in præjudicium dantis illud verteretur, quod jura non admittunt, ne ipsi privilegium sit onerosum. *l. 7. ff. ut legat. caus. caveat. c. 7. & 10. X. de privileg.* Et in injuriam subditorum non præsumitur concessum esse beneficium, cum hoc Principi non conveniat; quare ea, uti sine cujusque tertii, ita sine præjudicio subditorum concessa esse sunt intelligenda. Brunnem. *ad L. Nec Avus. 4. C. de Emancipat. n. 6. seq.* Quod si tali casu tamen patiatur Princeps uti aliquem hoc jure, nullum est dubium, quin per patientiam ipsi hoc jus confirmetur. Patientia enim & scientia Principis optimi sunt

Privileg orum interpretes. Decian. *vol. 3. Conf. 124. n. 16.* Stryk. *d. l. c. 3. n. 33. seq.*

38 Tertio adquiritur jus Furni Præscriptione. Albert. Brunus *Conf. 56. n. 1.* Petr. Jacob. *Pract. Aur. Libell. de. Furn. n. 6.* Camill. Borell. *d. loc. n. 12.* Rosenthal. *c. 5. Concl. 25. n. 3.* Et quamvis in præcedentibus hoc jus inter res meræ facultatis relatum sit, quales præscribi nequeunt, *l. 2. ff. de via publ.* Joh. Francis. Balbus *de præscriptionib. P. 4. P. 5. princ. qu. 1. n. 1.* verum indigitatum quoque, post prohibitionem illud tale esse desinere, cui si acquieverint prohibiti, & ab eo tempore legitimum spatium elapsum sit, præscriptum omnino illi juri dicetur, Cravetta *Conf. 111. n. 22.* Albert. Brunus & Dd. paulo ante allegati. Add. Balbus *d. Tr. P. 4. P. 5. princ. qu. 5. n. 23.* Cæpoll. *de S. U. P. c. 50. qv. 2.* Afflict. *decis. 388. n. 2.* Prohibitio enim est factum tale præscribere volentis, quale in acquisitione servitutis necessarium est, Schneidew. *ad §. fin. J. de S. U. & R. P. n. 8.*

39 Circa tempus, quantum ejus ad præscriptionen hanc requiratur, inter Dd. non convenit. Longum tempus Petr. Jacob. *d. l. n. 7.* Boër. *d. l. n. 5.* & Balb. *d. n. 3.* Longissimum quoque XXX. vel XL. annorum Camill. Borell. *d. l. n. 18.* Alii immemoriale requirunt, uti videre est apud Petr. Jacob. *d. l. n. 10.* & Borell. *n. 20.* Distinguendum itaque erit: An præscribatur contra Superiorem, an contra privatos: Priori casu, quoniam in modum Regalis præscribitur, immemoriale tempus requiritur, quoniam alio tempore Regalia non præscribuntur, *C. super quibusdam. §. præterea X. de V. S.* Rosenthal. *de Feud. c. 5. Concl. 16. n. 3.* Mynsing. *Cent. 5. obs. 29. n. 10. seqv.* Carpzov. *P. 2. C. 111. d. 24.* Posteriori vero casu in modum servitutis acquiritur, Balb. *d. n. 3.* Boër. *d. n. 5.* Qua ratione quoniam est servitus continua, Petr. Jacob. *d. l. n. 7.* præscribitur inter præsentes decem, inter absentes viginti annis, exemplo rerum immobilium *l. 2. c. de Servit. & Aqv. l. fin. c. de præscript. long. temp. l. 10. pr. ff. Si servit. vind.* Balbus *d. Tr. P. 2. P. 4. princ. qv. 1. n. 2.* Cæpolla *de S. U. P. c. 19. n. 4.* nisi deficiat titulus, quo casu XXX. vel XL. anni ad præscriptionem sunt necessarii. Schneidew. *ad Tit. de S. V. & R. P. §. fin. n. 18.* Jure Saxonico autem sufficit tempus XXX. annorum, anni & diei. V. Carpz. *P. 2. c. 3. d. 3.* Posset autem hæc servitus videri discontinua, quoniam ad ejus usum semper requiritur factum hominis successivum, Vid. Wesenb. *ff. Tit. de Servit. n. 4.* Schneidew. *d. l. n. 17.* & sic ad præscriptionem ejus requiri tempus immemoriale, uti observatur in Camera. V. Gail. *L. 2. obs. 66. n. 7.* Mynsing. *Cent. 4. obs. 53.* Verum prætérquam quod distinctio servitutum in cōtinuas & discontinuas saltim realibus, quæ rei a re debentur, competat, Cæpoll. *d. c. 19. qv. 3.* etiam à recentioribus prorsus exploditur. V. Franzk. *Comm. Tit. de Servit. num. 54.*

40 Quoniam etiam præsumtio est contra præscribentem, titulus etiam requiritur, Afflict. *decis. 388. n. 6.* Ejus autem locum hic prohibitio accedente prohibitorum scientia & patientia subit. Afflict. *d. n. 6. & 9.* Brunnem. *Consil. 131. n. 172.* Quam neque violentam esse (Afflict. *d. n. 9.*) & probari oportet; cum sit fundamentum Juris prohibentis, Borell. *d. l. n. 17.* quippe quæ legitimam præscriptionem causare nequit. Borell. *d. l. n. 16.* licet ex lapsu 30. vel 40. annorum alias præsumatur, nec sit demonstrandus titulus. Brunnem. *d. Conf. 131. n. 269.* Unde absque titulo solum temporis cursum hoc casu sufficere existimant, Joh. Pap. Arrest. *L. 13. Tit. 8. n. 3. & per l. 10. pr. ff. Si Servit. vindic.* Petr. Gregor. Tholos. *Syntagm. Jur. univ. L. 18. c. 22. n. 8.* Cum vero illa prohibitio violenta esse nequeat, ex eo colligitur, bonam fidem quoque in hac præscriptione requiri juxta *l. un. C. de Usucap. transform. & pr. J. de usucap.* Vid. Afflict. *d. l. n. 9.* Quæ licet in præscriptione 30. annorum non requiratur *l. 3. c. de præscript. 30. vel 40. ann.* Jure Canonico tamen hoc secus se habet, *per C. f. X. de præscript.* Cui omnino standum, Mynsing. *Cent. 4. obs. 6.* Gail. *L. 2. obs. 18. n. 10.* Carpz. *p. 2. c. 3. d. 7.* Schneidw. *d. pr. Instit. de Usucap. n. 19.*

n.19.seq. Vice versa quoque universitas præscriptione sibi jus potest acquirere, ut Dominus accepto furnagio, sive velit sive nolit, pati teneatur eam in suo furno panes coquere, arg. *l.13.§.1.ff. commun. prædior.* Petr. Jacob. *cit. sup. loc. n.12.* Postquam verò ex adductis patet, hoc jus non acquiri, etiamsi per tempus immemoriale ad alterius furnum quis iverit, consequens est, pistores nostros neminem posse cogere, ut ad suum furnum in posterum veniat, qui hactenus per diuturnum tempus eundem frequentavit: sed si velint illi præscribere, itidem prohibitione opus esse, ut nec ad alium furnum eant, nec in suo furnum aliqvem exstruant. Et ita accedente prohibitorum patientia procedet præscriptio. Balbus *P.4.p.5.princ. qv.5. n.3.*

41 Conventione denique jus furni acquiri posse dubium non est, de quo vid. *sæpius allegatam dissertat.* Dn. Stryk. *d.c.3.n.54.*

42 Sed quid dicendum, si quis cum pistore talem conventionem iniverit, ut pro certo pretio in posterum pro se & familia sua panes semper coquat; quæritur, an aucta vel deminuta familia etiam crescere vel decrescere debeat pretium? Quatuor casus hic distinguit Cæpolla *de S.U.P.c.51. n.71.* Aut enim promissio à pistore facta est universalis; aut particularis; aut Generalis; aut Indefinita. Primo casu licet aucta sit familia, pretium tamen non augebitur. Id. *ibid.* (1) *arg. l.23. pr. ff. de S.U.P.* (2) *arg. C.22. X. de privileg.* (3) Quoniam aucta familia est etiam familia. *arg. l. 40. pr. ff. de pecul.* Est enim familia aliquod universale, quod augmentum & decrementum recipit. *L.21. ff. de Legat. I.* (4) Quoniam sæpe inspicitur quod evenire potest; æque facile autem diminui potest familia, quo casu velit omninò pistor servari conventionem ac augeri, quod si fiat, etiam ut pretium augeatur, petere nequit; quoniam uti primo casu commodum voluit; sic quoque naturale est, ut hoc casu ab incerto eventu proveniens incommodum suscipiat *l.10.ff. de R.J.* Cæpolla *d.l.n.5.seq.* Secundo casu, quando promissio v. g. mihi & duobus filiis facta est, dubium nullum est, quin augeri debeat pretium; cum limitata hæc sit conventio, quæ limitatum producit effectum *l.16.ff. de A.R.D.l.63.ff. de Contrah. Emt. vend.* Cæpolla *d.l.n.21.* Accedit, quod in omni conventione verba sint restringenda ad specificata, Besold. *vol.2. Cons.75.n.36.* & unius inclusio alterius sit exclusio *l.12.pr.ff. de judic. l.21.c. Mand.* Cardin. Tusch. *Pract. Concl. Tom.4. Lit. J.C. Concl. 71.* Tertio casu promissio facta est vel ad certum tempus, vel in perpetuum, vel simpliciter. Et in nullo horum debet augeri pretium, quod Generalis promissio generaliter quoque sit intelligenda *l.1.§.1.ff. de Legat. præst.* nec enim ita extenditur conventio ad incogitata contra *l.5. & 9.ff. de Transaction.* potuerunt enim de eo cogitare, Cæpolla *n.12.* nisi augmentum superveniat extrinsecus, v.c. adscitis famulis, de hoc enim non facile cogitasse censendi sunt. Idem *n.22.* Si annua tamen sit conventio, quoniam singulis annis nova est conventio, hoc verum erit saltem de augmento unius, non cæterorum annorum. *d.n.22.* Add. Horat. Carpan. *Statut. Mediolanens. c.394. n.344.* Quarto casu augendum esse pretium statuit Id. Cæpoll. *d.n.22.* (1) quod in dubio de futuris non videatur actum, sed de iis, qui reperiuntur tempore contractus *l.7. & 40.ff. de Aur. & arg. Legat.* Glossa. *ad L.23. ff. de S.V.P. lit. T.* (2) Quod omnis contractus censeatur initus rebus sic stantibus. *l.137.§.6.ff. de V.O.* Facit textus *in l.69.ff. de Contrah. Emt. l. 56. in fin. ff. de condit. & demonstrat. l.f.§. fin. ff. de liberat. legat. c.16. X. de censib.* & quod infinitas sit evitanda *l.fin. c. de SS. Eccl.* nec ad incogitata contractus extendi possit *l.5. & 9. ff. de Transact.* Cæpolla *n.10.seq.* Multo minus autem pistoris promissio eousque erit extendenda, ut, si patrefamilias mortuo filii seorsim habitare incipiant, singulis teneatur, quoniam in dubio in infinitum se obligasse censendus non est *l.4.§.2.ff. de pericul. & commod. rei vend. l.11.§.18.ff.*

de legat. III. Pileus Modicens. *decis. jur. Controv. qv. 48.* ubi dicit, videndum imprimis esse, quid actum sit.

43 Ad illustrationem hujus materiæ facit & lepidum exemplum, quod in Ducatu Pictaviensi olim contigit, referente Johanne de Tempore in *Commentariis ad Consuetudines Turonenses:* Nobilis quidam, plurima possidens nemora, in suo territorio concessit cuidam rustico hbitanti in suo territorio facultatem & jus cædendi ligna in nemoribus Domini pro necessitate domus & familiæ suæ, & pro calefaciendo furno familiæ suæ, cum obligatione, ut dictus rusticus vel primus de familia teneatur in castello Domini quotannis cantare Cantilenam unam vel alteram, ultima die Aprilis circa crepusculum, ac illuc deferre viridem & florigerum arboris ramusculum, in signum reverentiæ & recognitionis. Evenit tractu temporis, quod ipsius rustici familia supra modum & affluenter fuerit aucta, ita ut nemoribus Domini multum damni illatum fuerit, excidendo in dies tantam copiam lignorum, dum ter quaterve in hebdomade furnum calefaciebat, usque dum villa ista in pagum ferè integrum tandem excrescebat. Dominus nemorum hoc perpendens, familiam rustici primi acquirentis à succidendis lignis arcere intendebat. Rusticus cum integra familia sese opposuit cum oblatione, quod juxta tenorem conventionis & cantare & ramusculos offerre annuatim quam prompte velit. Controversia hæc ad Dominum Seneschallum s. Locum tenentem Regium Pictaviensem delata, & coram eo varie, tàm à Nobili, quam rusticis exagitata fuit. Sane Johannes de Tempore seu Saissonius, quæsitus à Locumtenente dicti loci, quid juris: ab initio ad exemplum Ludovici Romani in suis singularibus mussitavit. Re tamen maturius deliberata, & utriusque partis rationibus perpensis, quas latè ibidem congessit, controversiam hanc hâc distinctione dirimendam esse censuit. Aut Nobilis percepit commodum à rustico & lucrum aliquod, & tunc oportet eum pati, Rusticum incidere ligna forestica cum sua integra familia, eò quod obligatio fuit simpliciter concepta, sub nomine collectivo; ideo obligatio non debet variari, licet crescat vel decrescat numerus comprehensorum sub nomine collectivo. Idque per egregium Responsum Alfeni *in l. cum proponebatur 76.* ibi: *Partibus commutatis eadem res permanet. ff. d. Judiciis l. grege. 21. ff. de Legat. I.* vide de collectivo verbo Anton Bellon. *de Jur. accrescend. c. 5. qv. 35. n. 58. & per tot.* præsertim cum Nobilis perciperet aliquod emolumentum & commodum ex pactis conventis. Aut Nobilis lucri nihil à rustico ejusque familia sentiebat, quo casu ipsi officio Judicis subveniendum, propter nimiam familiæ excrescentiam. Quoniam cantilena non est lucrum, sed recognitionem denotat. Saisson *ad Consuet. Turonens. Tit. 1. Art. 13. fol. m. 17.* Aliter distinguit Hering. *de Molend. qv. 20. n. 19.*

Circa Locationem Furni adjici adhuc 44 meretur, si Dominus subdito furnum privatum permittat hac lege, ne usum ejus concedat alteri, subditus quidem Domum retinens extraneo ejus usum nequit concedere, cum domo tamen eundem locare non prohibetur, cum multa transeant cum universitate, quæ singula alienari nequeunt. *l. 24. ff. de Contrah. Emt. l. 62. ff. de A. R. D.* Nec subdito bonis interdici debeat prætextu servitutis bannariæ odiosæ. Hering. *de Molend. qu. 31. n. 6.*

Ad Effectus juris Furnorum perti- 45 net reciproca obligatio, qua Dominus tenetur ad furni usum præstandum, adeo ut, si paratum furnum non habeat, homines non possit prohibere, ne eant ad alios. Bertran. *Consil. 39. n. 4. 6.* Similiter ut in Molendinis observatur, ut Dominus granorum eadem possit repetere, nisi Dominus molendini intra 24. horas eadem jubeat contundi, Tholosan. *Synt. jur. Univ. L. 18. c. 22. n. 5.* Camill. Borell. *de Magistr. Edict. L. 4. c. 7. n. 50.* Joh. Papon. *Arrest. l. 13. Tit. 8. Arrest. 1.* Ex quo sequitur, Dominum furni quoque teneri ad ea, sine quibus usus furni inanis erat futurus. *arg. l. 2. ff. de Jurisdict.*

dict. ibique Glossa *verb. non potuit.* Cum enim commoda ex furno percipiat, secundum naturam est, ut incommoda quoque circa eundem sentiat, *l. 10. ff. de R. J.*

46 Tenetur igitur (I.) ad Ligna, zu nö-
47 thigem Brenn- oder Feuer-Holtz. Ubi hoc dubium est, si de jure furni quis investitus sit, an in consequentiam ejus quoque jus lignandi veniat? Et licet pro affirmativa militet, quòd concesso uno concedantur omnia ad unum illud necessaria; Marsil. *singular. 75.* quod omnis Concessio in praejudicium concedentis interpretanda sit latissime *l. 3. ff. de Const. Princip.* Baro. Enenkel. *de Privil. L. 2. c. 4. n. 4. sq.* Vid. Brunnem. *Cons. 6. n. 42. sq.* Negativam tamen veriorem esse existimamus (1) quoniam jus lignandi inter pertinentias remotas refertur, quae non semper veniunt, licet investitura expresse cum pertinentiis sit facta. Andre Knichen. *de Vestit. pact. l. 7. n. 7. & 39.* Quanto minus igitur, si de eo mentio non fuerit facta. (2.) Quoniam investitura strictè est interpretanda, & verba in ea, prout jacent, intelligenda, *arg. 2. F. 18.* Rosenth. *de Feud. c. 6. concl. 28. n. 1. sq.* (3.) Accedit, quod multis in locis hodie jus lignandi ad Regalia pertineat. Vid. Seckendorf im Teutschen Fürsten-Staat. *P. 3. Regal. 6. n. 1.* quae per quaecunque verba generalia non concessa esse intelliguntur. Zasius *P. 5. n. 11.* Rosenthal. *c. 5. Concl. 14. Gloss. Lit. A.* Ad Contraria respondeo (1.) quod inter jus furni & lignandi non sit necessaria aliqua connexio, quia unum sine alio esse & concedi potest; alias enim in eo loco concessio juris furni esset inutilis, ubi sylvae in concedentis potestate non sunt, ut taceam, plus esse in jure lignandi, quam in jure Furni, quo casu ante dicta regula locum non habet. Hartm. Pistor. *1. qv. 15. n. 58.* (2) *d. l. 3.* intelligendam saltim esse de privilegiis, adeoque ad investituram extendi non posse. Interim cum investitura interpretationem recipiat ex observantia & usu, Gail. *L. 2. Obs. 148. n. 3.* videndum est, quale jus Antecessori competierit, idem enim in successore censetur esse repetitum: Nec repugnat etiam investiturae, eam pro Vasallo contra Dominum explicari. Rosenthal. *d. c. 6. Concl. 28. n. 2. seqv.* add. Dn. Brunnem. *Cons. 103. n. 15.* Si necessitas & usus ejus id exigant.

(II) Ad operas, quibus furnus ad 48 coquendum habilis paratur. Has per subditos praestare solent, ad quas tamen illi non tenentur, nisi easdem vel promiserint, vel sint quoque ad indeterminatas operas obstricti. Operae enim utplurimum originem suam ex pactis habent; igitur quantum in iis promissum sit, primò inspici oportet. Carpz. *lib. 1. Resp. 56. n. 11.* Indeterminatae verò licet toties praestandae sint, quoties à Domino exiguntur. Gail. *L. 2. obs. 62. n. 12.* Hic tamen non omne arbitrio Domini, sed potius usui & observantiae relinquendum est. Carpz. *d. l. Resp. 54. n. 13.* Hinc si de consvetudine antea nunquam tales operas praestiterint, nec in posterum ad eas cogi posse, certum est. Vid. Carpz. *d. Resp. 54. n. 26. sq.* Quod si tamen aliis pro certa mercede operas tales locent, honestum est, ut pro eodem pretio potius Domino, quam alii inserviant, certis tamen requisitis observatis, quae recenset Carpz. *P. 2. C. 51. D. 9. n. 8. seqv. add.* Id. *d. l. 1. Resp. 57.*

(III. Ad Refectionem Furni, daß 49
er den Ofen im steten Bau erhalte. Refectio enim est dependens Dominii, Hering. *de Molend. q. 48. n. 1.* & hinc ad eum pertinet, qui Dominus furni est, adeò, ut eo nomine nec collectas possit imponere subditis, cum casus noceat Domino, non alii, *l. 6. c. de pign. Act. l. 23. in fin. ff. d. R. J.* & is pro usu furni certam mercedem accipiat, ut in uno gravati non possint gravari in alio *l. 30. ff. de jurejur. d. 6. ff. de jure dot.* iterum verò hic quaeritur, an ad eam subditorum operae possint exigi? Et hic quidem ante omnia rursus pacta & consvetudo inspicienda sunt, quae apertissimam Autoritatem in rebus dubiis decidendis praestant. Carpz. *d. Resp. 54. n. 9.* His deficientibus, Rustici ad harum operarum praestationes cogi nequeunt, adeo

adeo ut, licet teneantur ad operas in ædificando necessarias (Bau-Fuhren etc.) non tamen obstricti sint ad eas, si furnus reædificetur, vel novus etiam extruatur: illæ operæ enim ad solam habitationem restringuntur, nec ad alias extendi possunt, cum sint odiosæ *C. odia de. R. J. in 6.* Carpz. *P. 2. c. 52. D. 3.* Quod si furnus tamen non separato loco, sed intra domum ædificetur, iidem operas in extructione furni præstabunt, qui habitationi exigendæ inserviunt, cum accessorium sequatur principale *l. 19. §. 13. ff. de Aur. & Arg. Legat. l. 23. §. 3. ff. de R. V. C. 42. de R. J. in 6.* Ex dictis patet, quid de lignis advehendis & cineribus avehendis tenendum sit.

50 (IV.) Dominus quoque instrumenta præstat, quibus tum furnus ad usum paratur, tum quoque purgatur ab immunditie, quæ in vulgus notiora sunt, quam ut hic referri mereantur.

51 Vicissim subditi ad furnum Domini, cui tale jus quæsitum est, venire quoque tenentur, nec eum possunt eludere; adeò ut inobedientes carcere, pignorationibus & aliis pœnis, Vid. Gail. *de Arrest. c. 10. n. 2.* Carpz. *P 2. c. 51. def. 16.* compelli possint.

52 Pariter quoque tenentur ad mercedem pro usu furni, quæ Furnagium appellatur apud Petr. Jacob. *Pract. p. m. 91 n. 13.* ubi interest an merces promissa fuerit, an non. Illo casu actio etiam ex nudo pacto, competit, quam condictionem ex Canone vocant. Vid. Wesenb. *Tr. Tit. de Pact. n. 9. verf. Atqui sciendum est.* ibiq; Hahn. *verb. jure Pontificio.* Posteriore verò, cum nulla adsit obligatio, quæ est mater Actionis *l. 42. §. 2. ff. de procurat.* Vultej. *comm. ad Inst. Tit. de R. D. n. 1.* deficit quoque Actio. Ex æquitate tamen, quoniam furno Domini subditi utuntur, qui eum suis sumtibus habilem ad coquendum præstare tenetur, dabitur condictio ex *L. si & me & Titium ff. de Reb. credit.* quæ toties locum habet, quoties alter commodum ex re mea sentit, licet mecum non contraxerit. Haersold. *P. 3. Act. 3.*

Quod si vero iniquiori mercede eos gravaverit Dominus, ejus sævitiei inhibitione pœnali occurritur. Vid. Carpz. *l. 1. Resp. 53. n. 10. seq.* Imò jure hoc plane privari potest. 53

Illud hoc loco adhuc adnotandum est, si universitas aliqua furnum habeat, à singulis aliquod furnagium posse exigi, adeò, ut qui præsunt isti universitati nec ab eo sint immunes. Vid. Hering. *de Molendin. qv. 7. n. 24.* Merces autem ista potest vel in certa parte panis consistere, Vid. Surdus. *Consil. 127. n. 260.* Vel etiam in pecunia certa, quemadmodum pro usu molendini quoque vel pecunia vel macina certa præstatur. Hering. *d. Tr. qv. 33. n. 18.* Et competit pro ea quoque jus retentionis. Vid. Gail. *L. 2. Obs. 12. n. 5.* Carpz. *P. 2. c. 13. n. 1.* Stryk. *d. l. c. 5. n. 2. seqv.* 54

Ad Effectus, qui furnum ipsum concernunt, spectat (1.) quod eundem exercens fumum libere possit emittere, adeo ut, licet in alienas ædes adscendat, non tamen prohiberi is possit. In terminis vid. Cæpolla *de S. U. P. C. 53. n. 1. in fin. &* Tholosan. *Synt. Jur. Univ. Lib. 4. c. 13. n. 6.* Sed contra prohibentem dabitur interdictum utile uti possidetis. *l. 8. §. 5. verf. sed & interdict. ff. si servit. vindic. l. 14. ff. de injur.* Tholosan. *d. l. n. 5.* Nec dubium de eo est, si servitus sit constituta *d. l. 8. §. 5 ff. Si Servit. Vindic.* absq; ea tamen quin jure suo fumum quis possit immittere, dubitare non sinit *d. l. 8. §. 6.* Igne enim hic opifex ad exercendum suum opificium opus habet, qui vix unquam sine fumo est, fumi vero natura sursum tendere. Tholosan. *d. l. n. 4.* Accedit, quod in suo quisque facere possit, quod velit *l 24. §. 12. ff. de damn. inf. l. 1. § 11. ff. de Aqv. & Aqv. pluv.* Modo tamen (1.) non fecerit animo injuriandi, sic enim actione injuriarum teneretur, *l. pen. ff. de injur. Gloss. ad d. l. 8. §. 5. Si servit. vind.* Cæpoll. *d. l.* qui tamen non præsumitur, sed probandus est, *arg. d. l. 24. § 12. ff. de damn. infect.* (2.) Fecerit ignem solitum; ignem insolitum enim v. g. res fœtidas comburendo parans, prohiberi utique potest, de quo intelligenda *d. l. 8. §.* 55

8. §. 5. *ff. Si servit. vindic.* Tholosan. *d. l. n.* 6. Cæpolla *d. l.* add. Stryk. *Tract. de jure Sens. Diss. 5. c. 3. n. 8. seq.*

56 (3) Furnarius quoque tenetur ad damnum a furno datum, ubi distingvitur, an damnum revera datum fuerit, an vero saltim immineat, *l. 27. §. 10. ff. ad L. Aquil.* Priori casu adversus furnarium datur Actio ex L. Aquilia, ut præstet damna & interesse *d. l. 27. §. 10. l. 24. §. 7. ff. de damn. infect.* Cæpoll. *de S. U. P. c. 50. n. 1.* Tholosan. *Syntag. Jur. univers. l. 4. c. 7. n. 15.* Imo præterea si culpa lata vel levis causam incendio præbuerit, pro ratione quoque damni pœna corporali vel pecuniaria potest affici, uti de eo testatur Schneidevv. *ad Inst. Tit. de Lege Aquil. §. 13. n. 5. vers. secundo casu.* Berlich. *P. 4. Concl. 25. n. 1. seqv.* Carpz. *Pr. Crim. qv. 39. n. 27. seqv.* & P. Christinæus *de Consvet. Mechlinens. Art. 6. n. 2.* dicit, furnarios admonitos criminaliter puniri posse, non tamen in corpore, sed in mulcta certa, & quidem si adfuerit culpa levis in committendo. Quæ tamen omnia apud nos æque non observantur. Vid. Schneidevv. *d. l.* Berlich. *n. 23.* Notandum vero, pœnam corporalem ultra fustigationem a Judice non debere extendi, quamvis & huic demum locus sit, si incendium ex culpa latissima & magnum quidem exortum fuerit. Carpz. *P. 4. c. 17. D. 17. n. 7. seqv.* Mynsing. *Cent. 6. Obs. 88. n. 9.* Nec ab hac pœna videtur recedere Jus Saxon. Glossa enim ad Weich-Bild *Art. 122.* dicit: **Und das soll man bey Leib und Gut stets halten.** Postquam scil. Jus Saxon. Weich-Bild *d. l.* statuisset, **daß ein jeglich Mann solle beschirmen seinen Ofen und Feuer-Mauer / daß die Funcken nicht fahren in eines andern Mannes Hoff.** Perinde vero est, sive incendium contingat culpa furnarii, sive ejus, per quem furnum exercet; Utroque enim casu tenetur Dominus. Licet enim ex alterius delicto nemo obligetur *§. 3. Inst. de Inutilib. Stipulat. l. non debet. ff. de R. J. c. 22. eod. in 6.* maxime hodie, ubi famuli nostri sunt liberi homines, qui ex suo delicto ipsi possunt conveniri: attamen quoniam hi peccant circa officium sibi commissum, ex eorum delicto quoque obligatur Dominus. Gail *l. 2. obs. 71. n. 6. & de Pignor. obs. 5. n. 4.* Carpz. *P. 4. c. 17. D. 13. n. 3. seqv.* ubi pro hac materia elegans subjicit præjudicium. Non solum, quoniam non habeat. *l. 1. §. 4. ff. de his qui effud.* ob quam rationem etiam furnarius non tantum eatenus, quatenus famulorum merces se extendit, sed in solidum tenetur. Carpz. *d. l. n. 6. seq.* Dominus vero plane non tenetur, quando a famulo recte ignis subjectus, tectus, extinctus, vel sopitus ab alio rursus resuscitatus damnum dederit. Carpzov. *d. l. Def. 14. n. 2.* Posteriori vero casu, quando damnum metuitur vel vitio furni vel furnarii omittentis diligenter tractare ignem, petitur cautio de damno infecto, *d. l. 27. §. 10. ff. ad L. Aquil. & l. 24. §. 7. ff. de Damno inf.* quoniam hoc vitium cadit in actionem L. Aquiliæ in factum utilem, quæ istam cautionem non excludit. Cæpoll. *supr. c. l. n. 1.* Petitur autem ista cautio implorato judicis officio, non actione aliqua personali. Hahn. *ad Wesenb. tit. de Damn. inf. n. 2. verb. Suo quid nomine in fin.* Idem si metuatur damnum vitio furni & furnarii simul. Cæpoll. *d. l. vers. Tertio casu.* Quod si vero ex facto furnarii forte ignem immodicum subjicientis damnum metuatur, cautio non erit necessaria, quoniam hoc casu actio ex capite tertio legis Aquiliæ competit, quæ hanc cautionem excludit. Cœpolla *d. l. vers. si ex facto.* Verum cum Cæpolla hoc loco non facimus, cum ea intelligenda sit de eo casu, si damnum jam datum fuerit; itaque non trahenda ad illum; quo adhuc idem metuitur.

Quod si aliquis cum domo furnum conduxerit, tenetur actione locati ad damnum incendio datum resarciendum *d. l. 27. §. 9. ff. ad L. Aquil.* Licet enim incendium inter casus fortuitos numeretur, *l. 5. §. 4. ff. Commod. l. 23. ff. de R. J.* Gail. *L. 2. obs. 21. n. 3. & obs. 23. n. 4.* Carpz. *L. 6. Resp. 107. n. 13.* quos nemo tenetur præstare, *l. 6. c. de pignorat. Act. d. l. 23. ff. de R. J.* ortum tamen hic ignis habet in inhabitatione furnarii, quo casu ejus 57

culpa præſumitur incendium eſſe factum *l.3.§.1.ff.de Offic.Præfect.vigil.* Ergo hoc caſu quoq; conductor tenebitur Gail. *d.Obſ.21.n.2.ſeq.* Berlich. *P. 4. c. 25. n.27.* non ſolum locatori ex Actione locati, & vicinis ex L. Aquilia ad damnum, ſed etiam ad pœnam corporalem. Mynſing. *Cent.6.Obſ.55.n.9.* Modo incendium ex lata vel levi culpa ortum fuerit, ad leviſſimam enim non tenetur. Mynſing. *d.l.n.11.* Berlich. *d.l. n. 46.ſeq.* niſi ea in committendo commiſſa, quo caſu actione Legis Aquil. recte conveniri poteſt. Berlich. *d.l.n.50. ſeqv.* Iterum vero hic factum famuli nocet Domino, ſive ipſe ignem ſubjecerit, ſive alius negligentius cuſtodierit, v.c. apud furnum obdormiendo, & ſive culpa verſetur in committendo ſive in omittendo, per *elegant. text. in d.l.27.§.9.ff.ad L.Aquil.* Ad hunc locum quoque pertinet, quando igne ob imperitiam non recte præparato, aut maſſa ob infirmitatem non recte ſubacta panis damnum aliquod contrahit, imperitia enim & infirmitas culpæ adnumeratur. *§.7.& 8.Inſt.de Leg.Aquil. l.132.ff.de R.J.* Debet enim ejus artis peritus eſſe quam profitetur, nec velle imbecillitatem ſuam aliis fore periculoſam *l.8.ff. ad L.Aquil.* Stryk. *d.diſſert. de jur. Furn.c.5.n.24.ſeq.*

58 Ad Effectus (4.) juris Furnorum quoque pertinet, quod furno certus cenſus imponatur, qui augetur & minuitur pro quantitate eorum, quæ in eo coquuntur Petr. Gregor. Tholoſ. *L.3. de Rep.c.2. n.14.* Joh. Althuſ. *c.12.Polit.n.9.* Herm. Latherus *de Cenſu l.1.c.5.n.2.* Triplex enim genus collectæ hodie frequenta-
59 tur. (1) Per æs & libram, nach dem Hufen und Vermögen. (2) Per fumantes, nach den Feuer-Stätten / quod in Belgio vocant das Camin-Geld. (aliis etiam Heerd-Recht-Zinß apud Wehn. *obſerv. Pract. p.m.236. in ſing.*) (3) per Capitationem, Kopff-Geld / v. Mund. *de Muneribus. in præloq. n.32.ſeq.* ad cujus ſecundum hic cenſus pertinet. Ad cenſum vero legitime imponendum cum requiratur bonorum profeſſio *l.4. ff. de Cenſib.* hoc caſu non ſolum perſonarum numerus, qui in furno coqvunt, ſed etiam quot vicibus coqvant, in cataſtro deſcribendum erit, ut ita fructuum proportione habita cenſus rite imponatur. Et hujus profeſſionis quoque hic effectus erit, ne ſubditi jus Dominorum in ſuo paſſim ædificando furnum poſſint eludere.

(5) Ad Effectum hujus juris quo- 60
que referri poteſt, quod ſubditi, qui coguntur in furno Domini panem coquere, aliis ſint præferendi, quibus pro certo furnagio Dominus ejusdem furni uſum locat. Etſi enim in molendinis bannariis prior ſit jure, qui prior eſt tempore, wer vor kommt / der mahlet vor. Hering. *de Molend. qv.44.n.19. ſeqv.* idque ad furnos quoque applicari poſſit, quemadmodum de iis dicta ad hos communiter ſolent applicari: Attamen prædictam regulam de eo ſaltim caſu intelligo, quando par omnium cauſa eſt. Vid. Card. Tuſch. *Pract. Concl. Tom.6. Lit.P. Concl.465. n.39.* Igitur ad caſum noſtrum, ubi cauſa plane eſt diverſa, non poteſt extendi. Sive enim ſubditi in furno Domini hoc jus ſibi acquiſiverint, non debet in eorum odium verti, quod in favorem ipſorum introductum eſt *l.25.ff.de LL. l.6.c.eod. c.61. de R.J. in 6.* nec jus quæſitum ipſis auferri *§.fin.Inſt.de his qui ſui vel alien. jur. ſunt. l.f.ff. de Pact.* ſive Dominus in ſubditos quæſiverit ſibi jus cogendi, in hoc gravati debent relevari in alio *l.ult. C. quemadm. civit. mun. indic.* Philipp. Decius *in l.14. n.5. ff. de R.J.* Et quæ invidia eſſet, cogere ſubditos, nec tamen uſibus ipſorum paratum præſtare furnum, ſed ſpe qualiscunque lucri efficere, ut bis cogantur eſſe miſeri. Et hoc ita in molendinis bannariis obtinet, quemadmodum cautum reperitur in Ordinat. Molendin. Gothan. *verſ.* Alle Mahl-Gäſte. *verb.* die Zwangs-Gäſte vor allen andern etc. billig vorgezogen werden / quam exhibet Fritſchius *Tr. de jure Fluviat. P.3.p.53.ſeqv.* Neque eſt hoc in noſtro caſu contra juris rationem, cū Dominus certet de lucro captando, ſubditi vero de damno vitando, quorum melior hoc caſu utique eſſe debet conditio, *l.26.ff. de dam.infect. l.11.§.pen.ff.de*

Mino-

minorib. l. 41. §. 1. d. R. J. Non sunt autem hæc ad excludendum Dominum extendenda, ipse enim suas necessitates non censetur exclusisse, sed salvum sibi jus reservasse, cum ordinata charitas incipiat a se ipsa: *arg. l. 6. C. de Servit. & aqv.* modo non alias res præter panem coquat. Si enim Dominus in furno velit linum aut poma siccare, ille usus minus principalis principali merito postponetur. *arg. l. 26. ff. de Aur. & Arg. Leg. l. 7. §. 1. ff. de Injur.*

61 Remedia, quæ pro hoc jure competunt, sunt Actio Confessoria & Negatoria utilis. Vid. Hahn. *de jur. Rer. & juris in re Specieb. c. 5. Concl. 56. & ad Wesenb. tit. si usus fr. petatur. n. 2.* Schneidvv. *ad §. Æque inst. de Action. n. 11.* quarum illâ agit, qui asserit, sibi hoc jus competere *d. §. Æque 2. Inst. de Action.* Vicissim Negatoria quilibet experiri potest, cum cuilibet liberum sit ædificare furnum per supra dicta, Libertas vero hujus Actionis sit fundamentum. At vero quando libertas illa per prohibitionem est restricta, eam non amplius subditi, sed Dominus vindicat; hunc enim illi turbant in quasi possessione hujus juris, qui propterea experitur Actione Negatoria, quæ toties competit, quoties alius eo jure, quod nobis proprie competit, uti vult. Dn. Brunnem. *Cons. 57. n. 14.* quo casu subditi quoque incurrunt onus probandi, pro libertate enim est præsumtio, *l. 8. & 9. c. de Servitutibus,* quæ relevat ab onere probandi. Mascardus *de Probat. vol. 3. concl. 1194. n. 65.* Vid. Carpz. *L. 1. Resp. 6.* Sed hæ Actiones ad petitorium pertinent. Vid. Dn. Brunnem. *d. Cons. 57. n. 15.* qui vero in possessorio vult experiri, illi interdictum uti possidetis competet utile, quod datur pro rebus incorporalibus. Hahn. *ad Wesenbec. Tit. Uti possidet. n. 2.* Carpz. *P. 2. c. 7. D. 11.*

62 Sicuti etiam in bene constitutis Rebuspublicis certa sunt Statuta condita, quæ rei panariæ modum & rationem præfigunt. Ita perquam salubre est, ut Magistratus furnos visitent, ne in periculoso loco habeantur, unde vicinis damni quicquam imminere possit. Christinæus *ad Consvetud. Mechlinens. Art. 5. n. 2.* Si enim in tabernis vinariis hoc requiritur, Brunnem. *ad l. 27. §. 15. ff. ad L. Aquil. n. 28. seq.* ut ad excludendas Oenopolarum fraudes, ne noxia vendant vina, aut cum exoticis probis domestica, austera & aquosa misceant & confundant, Oenopolia sæpius visitentur; cujus quoque nec desunt exempla, & vocantur ejusmodi homines Wein-Visirer. Conf. Manz. *Cent. Decis. qv. 25.* Quidni etiam circa furnos hoc in Rempublicam introducere svadeat periculi ratio? Maxime cum nec desint in bene constitutis Rebuspubl. quibus in æstimationem & quantitatem panis commissa inspectio, qui Episcopi Panarii 63
vocantur. Hoeltich. *Differt. de Episc. Panar.* qui eadem opera facile inspectione furnorum defungi possunt. Imo extant passim ordinationes incendiariæ, qualis etiam Vratislaviæ publicata An. 1578. in quibus cum non solum de incendiis exortis restingvendis solliciti sunt Magistratus, & in eum casum certis personis certa concrediderunt officia; sed etiam omnem incendiorum occasionem eversum eunt, jusso quolibet diligenti inspectione in officinas & focos suos defungi, quo casu non erit difficile certas personas seligere, qui inter alia statis quoque temporibus furnos inspiciant, & si periculi quædam appareat causa, id moneant, & ad Senatum de eo referant. Tales si non sint, ad officium Magistratus pertinebit ejusmodi constituere & inquirere, cum causa publicæ utilitatis subsit, *l. 13. pr. ff. de Offic. præsid. l. 10. C. de Episc. & Cler.* Et ita hoc casu observari asserit Christinæus *d. l. Art. 5. n. 2.* Vid. Dn. Stryk. *d. Differt. de jur. Furnor. c. 4. n. 2. seq.*

Panes non tantum in civitatibus, sed 64
etiam in pagis coquere permissum, cùm sit actus meræ facultatis, qui jure gentium omnibus competit. *l. 5. ff. de J. & jur.* add. Berlich. *P. 2. Conclus. 3. n. 9.* Quare Carpz. *lib. 1. Resp. 44.* statuit, non solum in pagis cuique exercitium hujus juris liberum esse, sed panes coctos rusticos quoque in civitatem exportare, & ibi vendere prohiberi non posse; cum

enim hoc nec lege ulla expreſſa, nec ratione legis prohibitum ſit, absque lege quoque JCtus aliquid hoc ſtatuere caſu merito erubeſcet. *Nov. 18. c. 11.* Et licet hujusmodi actus jure Civili ad certum modum adſtricti ſint, Berlich. *P. 1. Deciſ. Aur. 150. n. 31.* imprimis vero illis, qui privilegiis certum collegium habendi, vel artem exercendi gaudent, jus alios prohibendi competat. Bald. *Conſ. 465. n. 5. vol. 4.* Berlich. *d. Deciſ. 150. n. 33.* Moribus enim plerorumque locorum Collegiis opificum intra unum vel duo milliaria hoc jus prohibendi in pagis habitantes competit. Carpz. *lib. 1. Reſp. 42. n. 4.* Non ſolis Zythopeptis, de quo Carpzov. *d. Reſp. 42. n. 18. ſeqv. & P. 2. c. 6. D. 4.* ſed aliis quoque opificibus. v. gr. Fabris ferrariis Carpz. *d. Reſp. 42. n. 5.* Dum enim diviſi ſunt pagi ab urbibus; Diviſæ quoque inter cives & ruſticos negotiationes ſunt, & his agricultura relicta, ad illos tranſierunt, quibus civitas inſtructior redditur atque beatior. Vid. Brunnem. *Conſ. 53. n. 4.* Attamen nullibi expreſſa de piſtoribus extat ſanctio; verum in omnium ſtatuum Imp. territoriis libera cuique facultas eſt, ubicunque jus coquendi panes exercendi. Carpz. *d. Reſp. 41. n. 20. ſeqv.* Igitur in practica non haberi poteſt, quod in lege non cavetur. Bald. *ad cap. 44. n. 25. X. de Elect.* Videtur tamen illi libertati modus aliquis eſſe poſitus per nundinas hebdomadales, quas Freye-und Wochen-Märckte vocant, his enim licentiam fecerunt Magiſtratus potiſſimum panes & ſimilia in urbem vicinam exportandi ibique vendendi. Quod ita Dresdæ & Lipſiæ magno cum incolarum commodo practicatur.

65 Amittitur denique jus Furni I. non uſu, ſive in modum ſervitutis, ſive per ſpeciale privilegium competat. *§. 3. Inſt. de Uſufr. junct. pr. Inſt. de uſu & Habitat. l. 1. ff. de Nundin. c. 13. X. de præſcript.* Gail. *l. 2. Obſ. 60. n. 1.* Carpz. *P. 2. c. 3. D. 23.* Intereſt tamen jure communi reſpectu temporum, quippe priori caſu decem inter præſentes, viginti vero inter abſentes annis amittitur, *l. 16. §. 1. C. de Uſufr.* Poſteriori vero caſu decem annis tantum. *d. l. 1. ff. de Nundin.* Jure Saxon. utroque caſu 30. annis anno & die. Carpzov. *d. Def. 23.* Procedunt vero iſthæc, ſi alteruti potuerit, ſed noluerit, alias enim ſi utendi occaſio defuerit, nec per mille annos non utendo amittit, *l. 34. §. 1. ff. de S. P. R. & l. 35. ff. eod.* non enim valenti agere non currit præſcriptio *l. 1. §. 2. C. de Annal. Except.* nec ibi pœna eſſe debet, ubi non eſt culpa. Gail. *Dic. Obſ. 60. n. 1. ſeqv.* Carpz. *d. Defin. 23. n. 5. ſeq.* Non idem vero eſt, ſi immunitatem a mercede ſubditi velint præſcribere; hoc caſu enim liberant ſe ab actione, cui omni hodie non præſcribitur, niſi 30. annis *l. 3. C. de præſcript. 30. vel 40. ann.* qui ab eo tempore incipiunt currere, quo ſubditi inficiati ſunt mercedem, & ſic Domino cauſam poſſeſſionis mutarunt. *l. 7. §. fin. C. d. t.* Weſenb. *tot. Tit. Si ager. vectigal. n. 2. verb. ſciendum eſt.*

II. Si quis abutatur hoc jure, v. g. ſi non 66
ſolum cogat homines ad coquendum, ſed etiam iniquius pretium exigat, aut ut ipſi ſuis ſumtibus furnum teneantur reficere vel inuſitatas operas ratione furni a ſubditis exigat. Stryk. *d. Diſſert. c. 4. n. 116.*

Remiſſione quoq; III. hoc jus amitti- 67
tur, eſt enim ea inſtar donationis *l. 23. ff. de Donat. l. 1. ff. de Transact.* Weſenb. *ad Tit. ff. de pact. n. 8.* Carpz. *l. 5. R. 64. n. 13. & P. 4. c. 19. D. 20. n. 6.* Brunn. *Conſ. 133. n. 64.* Igitur quemadmodum in hac, ſic quoq; in illa requiritur libera rerum adminiſtratio, ut hinc præter alios neq; uſufructuarius, neq; maritus, neq; vidua, neque Vaſallus fundo uſufructuario dotali, dotalitio aut feudo adhærens hoc jus posſint remittere, hi enim omnes, licet meliorem fundi conditionem, deteriorem tamen remiſſione juris non poſſunt facere *l. 74. ff. de R. J. C. 13. §. 5. ff. de Uſufr.*

IV. Amittitur quoq; tempore, ſi enim 68
ad certum tempus conceſſum hoc jus fuerit, tempore illo elapſo finitur *l. 21. ff. de vulg. & pupill. ſubſtit. arg. §. 5. Inſtit. quib. mod. tut. fin.* Igitur ſi ad dies vitæ idem quis impetraverit, morte illud finitur. Plura de hac materia vide apud laudatum Dn. Stryk. *d. Diſſert. C. IV.*

CAP.

CAPUT XVII.

DE TORCULIS.

SUMMARIA.

1. *Torculum unde dictum?*
2. *Ejus Synonymia.*
3. *Torculum quid denotet?*
4. *Ejus Forma.*
5. *Torculum vel privatum vel publicum.*
6. *Torculum privatum quid?*
7. *Torculum privatum quilibet in suo extruere potest.*
8. *Licet vicinus jam Torculum possideat, & ex novo damnum patiatur.*
9. *Quod extenditur, licet Princeps ipse torculum habeat.*
10. *Principes multis in locis boni publici causa torcula sibi vindicarunt.*
11. *Princeps potest vasallum cum hoc jure prohibendi ædificare torcula investire.*
12. *Præscriptione quoque adquiri potest jus prohibendi torculorum extructionem.*
13. *Quæ præscriptio incipit currere a die, quo prohibitus inhibitioni acquieverit.*
14. *Consvetudine etiam potest introduci prohibitio ædificare torcularia.*
15. *Hoc jus prohibendi sese extendit ad omnem torculorum ædificationem.*
16. *Invectio in ædificantes torcularia Bannaria.*
17. *An in pactione de Torculo Bannali omnes & singuli in pago consentire teneantur?*
18. *Torcula an bonis immobilibus annumeranda?*
19. *Legatis omnibus immobilibus etiam Torculum venit.*
20. *Excipitur torculum portatile.*
21. *An legato torculo vasa etiam vinaria veniant?*
22. *An vendito torculo districtus etiam torcularis transeat?*
23. *Quod procedit, si Dominus territorialis venditor cum torculo expresse quoque jurisdictionem cogendi transtulerit.*
24. *Sublata vinea an servitus in alieno torculari vindemiam faciendi duret?*
25. *Census torcularis in quo consistat?*
26. *An Dominus torculi Bannalis censum torcularem pro lubitu augere possit?*
27. *Hoc jus Bannale eousque durat, quousque dominus torculi facultatem habet subditos cito expediendi.*
28. *Dominus territorialis vi superioritatis potestatem habet visitandi torcula.*
29. *Ut & circa torcula certa statuta,* Kelter-Ordnungen/ *condere.*
30. *Domino territorii incumbit cura, ut ædificia torcularia & instrumenta sarta tecta conserventur.*
31. *Item personæ ad torcula pertinentes recte constituendæ.*
32. *Cuppæ & cuppulæ rite conficiendæ.*
33. *Dominus territorii potest tempus vindemiandi determinare.*
34. *Cantus calcantium uvas qualis fuerit?*

1 TOrculum a torquendo dictum esse, non habet dubium, quia scilicet eo uvæ torquentur & premuntur.

2 Vocatur autem torculum apud quosdam Autores Torculare, seu per Apocopen Torcular, sicut ex Columell. *L. 12. c. 50.* constat; a Catone *c. 18. & 67.* item Varrone *L. 1. c. 22.* Plinio *L. 15. c. 1.* appellatur Torcularium, subintellige instrumentum. Voss. *in Etymolog. Diction. vocab. Torculum.* Torculum vero vel 3 notat omnem machinam, quæ tum ad exprimendum oleum, tum ad vinum est idonea.

4 Formam ejus eleganter descripserunt Cato *C. 18.* Varro, Porta aliique, & construitur vel ex lignis vel lapidibus, quod præcipue in Italia observatur, de quo sequentibus Prosper Ren-

della *de vino & vindemia P. 1. c. 43.* Nos in loco ſolido prope vineas e lapide conſtrui curamus Torcularia, utque pavimentum ſuperius murus ejusdem materiæ ſepiat, ſit etiam ſub dio. Hic ſtratas uvas pede primum vinitores calcant, dehinc collectas & compoſitas congerie quadam lapidum premunt, inde extructas ac pedibus magis attritas ſuper prela in medio decreta quaſi congeriem conſtruunt, inſtructa vinaria funibus vectisque allegant: Superne tympanum verſatile collocant, vectibus poſtea ligneis torculari circumacto toto pondere urgent. Cumque deſiit muſtum ſub prelo fluere in lacum, circumcidunt extrema ac rurſus premunt. Quidam poſt excolatum in lacunam muſtum remittunt, & refundunt ſuper vinacea in ipſo pavimento, ut aliquantulum ebulliat exhalatis vaporibus ac fenereſiſa exhaurirent, quaſi defecatum & in dolia recondunt.

5 Torculum autem vel eſt Privatum, 6 vel Publicum. Privatum Torculum eſt res immobilis, quæ in privatorum eſt bonis.

7 Privatum Torculum quilibet in fundo ſuo ædificare poteſt, cum hoc conſiſtat in libertate naturali perinde ut ædificatio molendinorum, furnorum aliarumque domuum per *l. 53. ff. de Fideicomm. libert.* Hinc frumenta ſerere, metere & excutere; item vineas plantare, uvas colligere, collectas ſingulari machina exprimere, inſtrumentum in hunc finem conſtruere, actus ſunt meræ facultatis, unicuique hominum citra reſtrictionem pro habendo victu quotidiano permiſſi, absque ullius impedimento aut turbatione. Anton. Theſſaur. *Deciſ. 16. numer. 1. & 2.* Cacheran. *Deciſ. 17. num. 8.* Weſenb. *Conſil. 34. & 67. per tot.* late & acute Jacob. van der Græf. *de Regalib. c. 6. n. 6.* Jacob. Cancer. *P. 3. Var. Reſolut. cap. 13. n. 122. & 255.*

8 Ampliatur hæc aſſertio, etiamſi vicinus in fundo ſuo torculum jam extructum posſideat, & ex hac novi torculi conſtructione ille aliquod damnum pateretur, arg. *l. 1. §. fin. l. 2. §. pen. ff. de aq. pluv. arcend.* Nemo enim damnum facit, etiamſi damni tantum occaſionem præſtiterit, niſi qui id facit, quod facere jus non habet per *l. qui occidit §. hac ff. ad L. Aquil.* Mindan. *L. 2. de Mandat. c. 42. §. 2.* Niſi doloſe & ad æmulationem, injuriam & damnum alterius principaliter tale ædificium extruatur, ſicut hoc limitat Schrader. *ad §. 5. n. 15. Inſt. de R. D.*

Extenditur hoc porro, etiamſi ipſe 9 Princeps territorii vel Dominus pagi longo tempore ſolus in aliquo pago Torculum, Molam aut furnum habuerit, ad quæ ſubditi aut proprii homines ipſius pagi aut vicinorum locorum, tempore etiam immemoriali, ad uvas exprimendas, aut molendum, aut excoquendum panem venerunt, nullus tamen privatus pagi aut incola impediri poteſt a Domino loci, torculum aut Molendinum novum extruere. Cæpolla *de Servit. U. P. c. 5. quæſt. 2. n. 2.* Niſi ſubditi illius pagi in ædificando torculo a Domino loci prohibiti fuerint, & illi tali inhibitioni acquieverint. Guid. Papæ *Deciſ. 498. n. 1.* Myler. *in Metrolog. c. 18. §. 5. ſeqv.*

Poſtquam autem Imperantes in qui- 10 busdam locis cognoverunt, quod permiſſa omnibus ſubditis Facultate extruendi torcula, nullus modus eſſet futurus, ita ut hac poteſtate in certisſimam rei familiaris perniciem abuterentur; boni publici ergo prudenter in multis locis introduxerunt, ut ſibi ſolis licitum eſſet torcula extruere.

Ex quo & illud ſequitur, Principem 11 poſſe Vaſallum ſuum cum hoc jure prohibendi ædificare torcula juſta ex cauſa inveſtire. Ea enim eſt Dominii eminentis auctoritas, ut privatis non ſolum rebus ſuis non liceat male uti, ſed & ut illorum res & earum uſum adminiſtrationemve ad publicam posſit utilitatem dirigere. *§. 2. Inſt. de his, qui ſui vel alieni juris.* Vinn. *ad h. l. n. 3.* Sic ſecundum Gloſſam *in l. per provincias. C. de ædif. priv.* Dominus quoque prohiberi poteſt in ſuo proprio ſolo ædificare, ſi ædificium præbiturum ſit materiam ſeditionis aut rixarum: Cum tali caſu (juxta

(juxta Everh. Jun. *Vol. I. Consf. 23. n. 19.*) publica & communis alicujus pagi vel provinciæ utilitas præferenda sit pri-
12 vatæ. Præscriptione quoque acquiri posse jus prohibendi torculorum extructionem, dubio caret. Quid enim ex legibus nostris apertius esse potest, quam quod omnes res tam corporales, quam incorporales præscriptioni sint obnoxiæ, nisi quibus vel natura vel lex obstet. vid. *pr. Inst. de Usucap. verb.* Dominia rerum justa causa possessionis præcedente acquiruntur. *l. un. C. de Usucap. transform.* Rachel. *Lib. 2. Jurispr. tit. 9. §. 21.* Legem quod attinet, res dubio plane caret. Nullam enim, si vastum juris istius civilis & publici mare pererres, invenies, quæ usucapionem hujus juris prohibeat. Naturam si spectes, manifestum erit, jus hocce libere ædificandi torcula, cum sit in commercio & per varias conventiones possit alienari, præscribi quoque posse. Vid. Gœddæus *Consil. Marpurg. Vol. 4. Consf. 17. §. 254.* Imprimis si perpendas Philosophiam illam Pauli *l. 28. de V. S.* Alienationis verbum etiam usucapionem continere; vix esse enim ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Præscribi itaque jus hoc posse triginta annis, si titulo careat præscribens ex traditis a Matth. de Afflict. *Decis. 388. n. 19.* Hieron. Schurff. *Consf. 69. n. 20. 21.* concludo. Quemadmodum quoque si justo titulo & bona fide munitus longi temporis lapsum sufficere censent Schurffius *Consf. 1. n. 18.* & Wesenbec. *d. l.*

13 Modo animadvertatur *ex gl. in l. 11. qui luminibus in verb. formam ff. de Servit. urban. præd.* quod præscriptionum hoc genus incipiat currere a die, quo prohibitus quis fuit ab ædificando, illique inhibitioni acquievit. Natta *Consf. 227. Tom. I.* quia per talem prohibitionem & subsecutam acquietionem seu scientiam & patientiam existit quasi possessio jurium negativorum. Francisc. Bald. *de Præscript. P. 4. pr. qv. 2. n. 3.* Neque tamen refert, an prohibitio hæc sit judicialis, an extrajudicialis, quod multis Dd. Auctoritatibus firmat Rosenth. *de Feud. c. 5. Concl. 25. 27.* Essentiale itaq; hujus præscriptionis est prohibitio, ita ut licet Princeps longo tempore solus in aliquo pago torculum habuerit, ad quod subditi tempore immemoriali venerunt, nullus tamen privatus impediri possit a Domino torculum novum extruere. Vid. Myleri *Metrolog. c. 18. §. 1.*

Tertio tandem quod Consvetudi- 14
nem attinet, cum leges & jura mutet, alteret, moderet, restringat, aboleat, consequens est, eandem posse aliud jus contra libertatem naturalem inducere. Vid. *l. 3. C. de long. Consvet.* Et licet dentur consvetudines, quæ ut malæ & illaudabiles (böse und unvernünfftige Gewohnheiten / Besold. *Thes. Pract. h. v.*) reprobentur & legibus nostris prohibeantur. Vid. P. H. O. *Carol. V. art. 218.* Frider. Mind. *Procesf. 57. n. 1.* in earum tamen numerum nec recensitam invenies consvetudinem prohibendi torcularia ædificare, quæ, tempore Caroli V. & latæ illius Constitutionis, in Saxonia inque Ducatu Lotharingiæ jamjam vigebat. Vid. Myler. *d. tr. c. 18. §. 16.*

Et hoc jus prohibendi ædificare tor- 15
cular, vel investitura acceptum, vel præscriptum, vel consvetudine acquisitum sese extendit secundum propriam significationem ad omnem torculorum ædificationem, sive fiat in propriam, sive aliorum utilitatem. Struv. Jun. *in Dissert. de jure Torcul. c. 3. §. 1. seq.* Dissentit Myler. *d. l. c. 19. §. 18.*

Ubi simul *§. 12. seqq.* acriter invehit 16
in ejusmodi Consiliarios, qui Principibus ad Molendina, Furnos & Torcularia Bannaria absque urgente Reipubl. necessitate construenda inducunt, refertque Imperatorem Fridericum III. in sua Reformatione & Declaratione *Ao. 1442.* Moguntiæ promulgata, Principes, Comites, Barones, Abbates, Civitates & Nobiles Imperii de ipsorum Consiliariis & Administratoribus novas

vas impositiones suggerentibus ita alloquentem: Wo seynd eure erbare und tapffere Räthe/ die euch zum besten gegen gemeinen Nutzen rathen? Viel Schmeichler/ Heuchier und Suppen-Esser habt ihr an euren Höfen: Dann ihr mögt die Warheit nicht leiden/ welcher euch aber euer Ampt bessert mit der Nutzung/ das ist ein geschickter Gesell. Niemand fragt/ ob es rechtlich daher komme/ so wirs nur haben/ als ob GOTT die Seinen euch zu Narren geschaffen habe. Hättet ihr ein Christlich Gemüth/ ihr würdet die Göttli-
17 che Creaturen baß bedencken.

Sed quid dicendum, si Dominus cum pago talem pactionem de torculo Bannali introducendo inierit: An omnes & singuli de universitate consentire teneantur, vel an sufficiat, ut consilium universitatis cum eorum Syndico, vel major pars incolarum in talem obligationem consenserit? Et ad introducendum Jus bannale in torculis & furnis publicis, civium & subditorum omnium & singulorum consensum expressum requiri, judicamus. Quoniam in actibus mere voluntariis major pars universitatis minorem partem civium obligare non potest per *cap. quod omnes 29. de R. J. in 6.* Cravetta *Consf. 379.* Præsertim cum hac in quæstione agamus de restringenda civium libertate naturali & amittenda, quæ nobis nisi consentientibus adimi non potest. Id enim, quod nostrum est, sine nostro facto auferri non potest. *l. venditio §. Si constat. ff. comm. prædior.* Doctor Marta *Consil. 1. n. 15.* Ac libertati naturali contrarium est, ut quispiam invitus ex contractu alterius obligetur, aut ex facto vel negligentia concivis suam libertatem eundi ad premendum uvas amittat per *l. un. C. ut nullus ex vican. l. 11.* Nec potest major pars universitatis Jus libertatis cæterorum concivium sua conventione invitis iis infringere, secundum Responsum Jureconsulti in *l. Titio centum 71. §. 2. ff. de Condit. & Demonstrat.* Ita in terminis Generalibus Henr. Goedden. *Consil. 5. tit. de jur. Civit.* Trentacinqvius *L. 1. Var. Resol. tit. quod cujusque univer sit. Resol. 1.* qui *sub n. 9.* tradit, quod in Actibus maximæ importantiæ omnes de Civitate per sonum campanæ aut tubæ sint vocandi. Franscisc. de Clapperiis *Decis. jur. causa 14. qv. 1. & 2.* late Besold. *de jur. Universit. c. 6. n. 3.* late Joan. Goddæus 4. *Consf. 16. n. 422.* Qui plura de Torculo Bannali cupit, adeat Mylerum *in Metrologia c. 19. a §. 25. usque ad finem.*

Torculum inter bona immobilia 18
merito refertur. Hoc enim postquam solo fixum inædificatumve pro immobili jure meritoque habetur. Vid. Schrader. *in l. 1. n. 8. C. de Oper. libert.* Goddæum *in legem 241. de V. S.* Et ideo fundo sine instrumento legato respondet Pomponius *l. 21. ff. de instr. vel instr. legat.* dolia, molæ, olivariæ & prelum, & quæcunq; infixa inædificatave sunt, fundo legato continentur. Sicuti quoque si ita ædificio cohæret, ut inde moveri non possit, etiam domui vel ædificio cedit. *l. 76. de Contrah. emt. l. 19. de act. emt. & vend.* Propius enim est mente Proculi *l. 38. §. 2. ff. de act. emt. & vend.* ut inserta & inclusa ædificio partem ejus esse existimemus. Vid. Mantica *de Conject. U. V. lib. 9. tit. 3. n. 5.* Tiraquellus *ad h. l.*

Ex dictis itaque patet, quod vendi- 19
tis legatisve omnibus immobilibus etiam Torculum legatum venditumve censeatur. Sic quoque præscriptione longi temporis legitimum torculi requiri Dominium, sicuti reliquorum immobilium, censeo. Quod si autem solvatur torculum, an adhuc pro immobili habeatur, quæritur? Et puto ex doctrina Javoleni ita immobile esse, si stipites ejus in terra defossi sunt, quod si supra terram sunt, rutis & cæsis (hoc est mobilibus) cedere. Sic quoque ligna, quæ ad extruendum torculum sunt fabricata, in rutis & cæsis habentur. Aliud tamen juris est in his, quæ detracta sunt, ut reponerentur. Immobilibus enim accedunt, *l. 15. ff. de act. emt. & vend.* ea scilicet ex ratione, quoniam id, quod aliquando ædificii vel fundi fuit, facilius in eandem causam recidere potest, quam quod nunquam fuit. Est enim facilis cujusque rei reditus ad suam causam.

sam. Vid. *l. 27. de pact.* §. *2. l. 242.* §. *ult. de V. S.* Hering. *de Molend. qu. 8.*

Limitatur dicta resolutio de Torculo portatili, quod in hunc finem constructum est, ut de loco ad locum facile transferri possit, ac vulgo Trotten vocantur, eorumve usus præcipue in Austria viget. Hæc enim torcula magis instrumenta, quam partes fundi censentur, de quibus intelligendum est responsum Ulpiani *in l. instrumenti 8. ff. de instr. & instrum. legat. & l. fundi 17. in pr. ff. de act. emt.* Bart. Chassan. *ad dict. Consuet. rubr. 6.* §. *4. fol. m. 999.* Tali enim asportatione vel avulsione non inducitur aliqualis deformitas ædificii, prout contingit in torculis solo affixis *per l. 2. C. de ædific. privat.*

Et hoc ad Exemplum molarum manuariarum quæ supellectili annumerantur *in l. Dolia. 26.* §. *1. ibi:* Molas manuarias. *ff. d. instr. & instrum. legat.* Jason. *in l. cætera* §. *fin. num. 1. ff. de Legat. 1.* Matth. Coler. *Decis. 286. n. 32.* Berlich. *P. 3. Conclus. 30. n. 17.* Sicuti Scabini Lipsienses pronunciarunt, in verbis: **Jedoch verbleibt euch auf solchem Gute die Wein-Presse auffm Wein-Berg neben andern Mobilien billich / V. R. W.** Carpz. *P. 3. Const. 24. Def. 7. n. 9.*

21 Hac occasione alia occurrit quæstio: An legato aut emto torculo, vasa quoque vinaria (quæ alias Latinè Cuppæ, Gallice *Les Cuves*, German. Butten oder Kelter-Geschirr vocantur) Legatario aut emtori cedant, ac instar bonorum immobilium cum torculo transeant? Hoc est, quod asserimus. Tum primo, quod cuppæ tanquam instrumenta torculi substantialia necessario tam in contractu, quam in legato veniunt. Nam sine his cuppis torculi usus aut ususfructus nullus esse potest. Ideo nisi de contraria voluntate vel testatoris vel contrahentium appareat, etiam hoc instrumentum fundi aut domûs quacunque dispositione continetur, per Responsum Ulpiani *in l. 15.* §. *6. ibi:* & in cuppis. *ff. de Usufr.* Anton. Faber. *in Rational. ad dict. C. sed si is* §. *de quibusdam 5. ff. dict. tit.*

Cum & Torculi quæstus & utilitas imprimis in vini torcularis perceptione & reditibus consistat, utique etiam cuppæ & vasa torcularia pro parte præcipua ipsius torculi censentur, sine quibus quæstus hic acquiri non potest. *per l. in fundo l. instrumento ff. de instr. & instrum. legat.* Casp. Anton. Thessaur. *L. 1. qu. forens. 84. n. 7.* Præsertim cum cuppæ vinariæ adjiciantur torculo ad inducendam unionem, ut unum corpus constituant, quo tanquam parte essentiali separatim uti frui non possumus. Qvæ autem unam essentiam perficiunt, diverso jure censeri non debent per *l. cum fundus ff. de Legat. II.* Alexand. *Consil. 169. vol. 5.* Franc. de Ponte *Consil. 63. n. 42. & seqv. vol. 1.*

Tum secundo cuppæ & cuppulæ istæ perpetui usus gratia tanqvam substantialia torculi instrumenta comparantur & ei tanqvam pars accensentur, qvarum remotio propter magnitudinem difficillime fieri potest. Ac licet earum usus semel tantum in anno, tempore autumnali necessarius sit, nihil impedit, qvin inter immobilia & substantialiter torculo annexa referantur *per l. si cui vinum. 3.* §. *in cuppis autem sive cuppulis. ff. de Tritico legat. l. dolia 26. in pr. ibi:* ut ibi perpetuo posita sint. *ff. de instruct. vel instr. legat.* Cæpolla *de Servit. c. 63.* Joan. Bapt. Larrea *Decis. Granat. 81. n. 11. & seqv.* Prosper Rendella *de vini Substant. verbo: Quantum fol. 69.* Ea autem, quæ perpetui usus gratia parata sunt, licet æstate tollerentur & hyeme ponerentur, ædium esse, neqve ad rem pertinere, qvod interim tollerentur, Paulus respondit *in l. malum. 246.* §. *straturam. 4. ubi* Goeddæus *& Dd. ff. de V. S.* Cephal. *Consil. 92.* Surd. *Decis. 134. n. 4.* Ideo de Doliis qvoqve modo allegatus Paulus dixit: Dolia, quæ in fundo Domini essent emtori accessura *in l. qui fundum 40.* §. *Dolia 5. ibi:* emtori cessura *ff. de contrahend. emt.* Prout in simili casu respondit: Dolia in horreis defossa, si non sint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni cessisse videri, *in l. Dolia 76. in pr. ff. dict. tit.* Francisc. de Ponte *Consil. 63. num. 46. Lib. 1.* Joh. Bapt. *Hodi-*

erna Observat. ad Surd. 134. *n.* 2. latissime in terminis doliorum Johann. Bapt. Larrea *Decis. Granat.* 81. *per tot.* Cum res destinatæ ad usum rei legatæ, veluti cuppæ ad usum Torculi summe necessariæ, veniant cum ipsa re legata, per *l. quæsitum*, 12. §. 1. *ibi.* Cuppæ vel culei *ff. de Instruct. & instrum. legat.* Joh. Petr. Surd. *Consil.* 195. Gizzarel. *Decis.* 32. *per tot.* Prosper. Rendella *de vini Substant. verb. Mensura fol.* 71. Dissentientes vid. apud Myler. *d. cap.* 18. §. 27. *seqv.*

22 Præcedenti quæstioni succedanea est hæc: An vendito torculo districtus quoque torcularis, der Kelter-Satz/i. e. jus cogēdi vicinos, in venditorem transeat, in hunc finem, ut vicini vineas possidentes uvas qvoqve in eodem torculo cogere teneantur? Ac districtum quoq; cum torculo venire & in venditorem transire censemus. Nam simplex rei appellatio, etiam nullo alio expresso, pertinentias rei, accessiones & dependentias continet; Quod perspicue probatur per responsũ Jureconsulti *in l. si aquæductus* 47. *ff. de contrah. emt. l. qui fundum* §. 1. *ff. de act. emt.* ubi Paulus respondit, quod vendito jure aquæ ducendæ canales quoque & fistulæ accedant, licet extra ædes sint; imo etiam castellum (die Wasser-Stube) ex qvo aqua deducitur, & putei & opercula puteorum, etiamsi de his expresse nihil conventum fuerit, nec scriptura contineatur secundum Labeonem *in l. fistulas* 78. *in pr. ff. de emt. & vend. l. fundi.* 17. §. *fin. ff. de act. emt.* Nam vendito prædio, cui servitus aquæductus debetur, etiam aquæductum seu jus aquæ ducendæ in emtorem tacito jure transire necesse est. *l. certo generi* 13. §. 1. *ff. de Serv. rustic. præd. l. pen. ff. de evict.* Ac cum ædes venditæ in causa sint, ut servitus aquæductus sequatur in emtorem, etiam in causa esse debent, ut fistulæ & canales eundem sequantur, juxta Axioma Philosophicum: Causa causæ est etiam causa causati. Late Anton. Faber. *in Rational. P.* 3. *Tom.* 2. *Pandect. ad d. l. si aquæductus* 47. *& l. fistulas* 78. *ff. de emt. vendit.*

Unde Doctores tradunt, quod Princeps concedendo Castrum & Fortalitium intelligatur adjacentia quoque & supellectilia concessisse per *text. singul. in l. si aliquando* 15. ibi: opus publicum sibi præberi postulaverint. *C. de oper. publ.* Id quod firmat Baldus in casu non ineleganti, scilicet si Princeps concedit fortalitium, in quo multa sunt fornimenta seu munitiones, illæ omnes simul intelliguntur concessæ. Bald. *in l. beneficium, ff. de constit. Princip.* Alphons. Modit. *in* §. *Principum placita qu.* 27. *per tot.*

Et hoc in nostro casu eo magis dicendum, quoniam torcularia non per se subsistunt, nec sicuti ædificia tam urbana quam rustica in habitatione consistunt, sed in hunc usum habentur & construuntur, ut uvas exprimant & cogant, non Domino simpliciter, sed subjectis & vicinis, a quibus proventus, hoc est, vinum torculare percipitur; ac propter Jus Bannale ex certo districtu oriens quasi in fructu esse dicuntur. Unde evenit, ut frustra torcula habeantur, nisi districtus adjiciatur veluti agens in suum subjectum, per *l. qui fundum* 40. §. 1. *ibi:* iter qvoqve venditorem tradere oportere. *ff. de emt. vendit.* Joan. Hering. *de Molend. qu.* 10. *n.* 23. *ac qu.* 19. *n.* 1. Itaqve hoc casu verum est, quod Accursius notat: Sæpe evenire, ut ratione accessionis aliquid debeatur, quod alioquin non deberetur per *d. l. fistulas* 78. Accurs. & Anton. Faber. *ad l. & quanquam* 49. *ff. de contrah. emt. vendit.* Itaque subjecti Bannales, die zur Nachfarth gesessen seyn / pro parte torculi censentur juris dependentis, non contingibiliter sed necessariò ex usu rei appropriato & connexo, veluti in furno bannali contingere solet. Nam ii, qui fortuito & sponte ad torculum meum accedunt, in nulla æstimatione aut fructu habentur, veluti ex quorum accessione ad meum torcular nullus certus proventus sperari potest, cum hoc ex mera facultate dependeat, nec jure obligationis fiat. arg. *l. viam publicam* 2. ibi: non utendo. *ff. de via publ.* Ideo Doctores inferunt, quod molitori

ex uniformi usu & accessione ad molendinum etiam mille annorum nullum jus acquiratur, per *l. proculus 26. ff. de damn. infect.* Thessaur. *Decis. 16. n. 2.* Matth. Wesenb. *Consil. 67. n. 21. & 22.* Ita in terminis districtus molendinaris Bertrand. Argentræ *ad Consvet. Britan. tit. 17. in pr. n. 4.*

23 Hæc tamen assertio declaratur, ut emtor suo contractu non acquirat jus cogendi districtuales ad suum torcular bannale propria autoritate; sive venditor torculi fuerit privatus, sive Dominus territorii vel jurisdictionalis: Nisi Dominus territorialis venditor cum torculo expresse quoque jurisdictionem cogendi districtuales in emtorem transtulerit, quoniam Dominus directum Dominium in Torculo, seu debitam obedientiam ac jus Superioritatis, sibi ipsi reservasse censetur, simplici tantum debito in emtorem transeunte, sans jurisdiction n'y obeissance, h. e. sine jurisdictione & obedientia. Ideo non potest emtor torculi seu cessionarius jurisdictionaliter coërcere eos, qui torculum bannale non adeunt, aut debita rite non solvunt, sed necesse habet, ut eos per judicem sui domicilii compellat, arg. traditorum Carol. Molinæi *ad Consvet. Paris. §. 35. n. 31.* ubi tradit, quod nulla jura debeantur per concessionem in censum. In terminis Bertrand. Argentræ, *ad d. Consvet. Britan. art. 329. num. 12.* Myler. *d. c. 18. §. 31.*

24 Cum & vinea interdum exstirpetur vel desinat esse, quæritur: An servitus in alieno torculari vindemiam faciendi duret? Resp. Javolenus: Sublatis vineis servitus manebit, quod ea ad solum magis, quam ad superficiem pertineat *l. 13. ff. de Servit. Præd. rustic.* Scilicet postqvam Paulus *l. 3. de Servit.* alias servitutes dixerat esse in solo, alias in superficie, ita ut secundum interpretes coincideret cum illa *in l. 1. de Servit.* proposita. Vid. Bacchov. *Comm. in Pand. h. l.* Græcus ille interpres Constantinus Harmenopulus *L. 2. Epit. tit. 4. §. 126.* Dubitatum fuit: an vineis possit acquiri servitus rustica? Quia in superficie consisteret, & ad utilitatem superficiei pertineret, quod naturæ servitutis rusticæ est contrarium. Rusticæ enim servituti forma & discrimen ab urbana in eo consistit, ut pertineat ad solum ipsum, non ad putandam vineam vel inoculandam arborem, sed ad proscindendum solum, uti Apulejus loquitur *L. 1. Florid.* Sed tamen obtinuit, & vineis servitutes rusticas recte acquiri, hac elegantissima ex ratione, quod hæc servitus ad totum magis, quam ad superficiem pertineat, ideoque sublatis vineis servitus solo inhærens ipso jure remaneat. Et hæc est sententia ratioque decidendi Javoleni in lege hac *13. ff. de servit. præd. rust.* Itaque si pacti sunt contrahentes, ut solis vitibus non fundo debeatur servitus, adhuc durabit, quia ipso jure ad tempus constitui nequit, *l. 4. de Servit.* ope tamen exceptionis, uti iterum Javolenus loquitur *dict. loc.* pacti vel doli mali se reus tuebitur: In constituenda enim servitute, ut in qualibet alia conventione, semper sequendum est, quod actum est, *l. 34. de R. J.* cum nihil tam conveniat naturali æquitati, quàm pacta servari *l. 1. de pact.* scilicet data saltem ex iis exceptione. Struv. *Dissert. de Jur. Torcul. c. 3. §. 11.*

Census autem torcularis, quem districtuales Domino torculi bannalis, in Recognitionem & pro opere & labore in cogendis uvis præstito solvunt (qui jus pressuræ vocatur a Camill. Borell. *Consil. 3. n. 2.*) consistit vel in pecunia numerata, vel in vino seu musto profluente; In Ducatu Würtenbergico Dominus torculi de quolibet cado musti, mensuræ Würtenbergicæ, trigesimam secundam partem pro censu torculari percipit ultra mercedem operariorum, quam Dominus uvarum, der Kelter-Kundt/ solvere tenetur. In quibusdam Italiæ locis, præsertim Regni Neapolitani, Baro Trappetorum oleariorum ultra certum nucleorum numerum octavam olei partem pro jure pressuræ exigit, cum obligatione mercedem operariorum solvendi, teste Camill. Borell. *dict. Consil. 5. n. 3. & 27.* 25

26 Quæritur autem hoc loco non incongrue: An Dominus torculi bannalis, qui in pago cum jurisdictione præest, censum torcularem pro lubitu mutare vel augere possit, ob der Keltern Herr könne den Kelter-Wein steigern? Ego sane respondeo, qvod non; sive census torcularis ex pacto, sive ex consvetudine percipiatur. Hanc enim quæstionem decidit Imperator Constantinus singulari Rescripto: Quisquis, *ait*, colonus plus a Domino exigit, qvàm ante consveverat, & qvàm in anterioribus temporibus exactum est, adeat judicem, cujus primum poterit habere præsentiam & facinus comprobet, ut ille qui convincitur amplius postulare, qvam accipere consveverat, hoc facere inposterum prohibeatur; prius reddito, qvod super exactione perpetrata noscitur extorsisse *in l. 1. C. in quib. caus. Colon. L. 11.* Rationem adducit ipse Imperator Justinianus, in Rescripto ad Joannem præsidem Provinciæ, qvoniam in reditibus præstandis veterem consvetudinem Domini possessionum observare debent. *in l. cum satis 23. c. de Agricol. & censit. Lib. II.* qvi ibidem qvoqve rescripsit: Caveant igitur possessionum Domini, in qvibus tales coloni constituti sunt, aliqvam innovationem vel violentiam eis inferre. Si enim hoc approbatum fuerit & per judicem pronunciatum, ipse Provinciæ Moderator, in qua aliqvid tale fuerit perpetratum, omnino provideat & læsionem, si qua subsecuta est, eis resarcire curet. Ex eadem ratione Imperatores Arcadius & Honorius præcipiunt, ut exactiones militaris annonæ servata regionum consvetudine fierent, *in l. missi 7. c. de Exactor. tribut. lib. 10.* Pari modo Imperatores Honorius & Theodosius in politici canonis solutione nullam adjectionem vel innovationem sustinere jubent, *in l. si quis auctoritate, 16. C. de omni agr. desert. colend. L. 11.* Alexander *Consil. 145. L. 2.* Nicol. Boer. *Decis. 131.* Et hoc robur accipit ex ea juris ratione, qvod circa exactionem decimarum & portionis congruæ consuetudo solvendi attendatur, per quam debitores acquisitum habent jus, quod ipsis invitis facile adimi non potest per *cap. dilectis cap. cum sine cap. aliquibus X. de Decimis.* Petr. Rebuff. *de Decim. qv. 10. n. 6.* Gutierrez. *Pract. L. 1. qv. 10. n. 2.* Petr. Monet. *de Decim. c. 5. n. 87.* Ac quod Decimæ insolitæ non exigendæ, sed consuetæ solvendæ sint, tradit Christinæus, *Decis. 236. vol. 1.* Novar. *Tom. 1. Gravam. 305. per tot.* Ex eadem ratione moliturae Decimationem vel exactionem juxta Consvetudinem loci fieri debere *arg. l. 4. §. fin. ff. de Publicanis.* Fr. Niger. *131. n. 13.* Myler. *c. 19. §. 25.*

Hoc jus tamen prohibendi districtu- 27
ales ad alia torcula privata accedere, eò usque vigorem suum obtinet, quo usque Dominus torculi facultatem & commoditatem habet subditos cito expediendi, scilicet si torcula, molendina, serræ, battinderiæ & trapetta ita comparata & instructa sint, qvo ut districtuales rite & debito tempore expediantur; aliàs prohiberi minime possunt, quin aliena torcula, molendina & similia ædificia bannalia pro lubitu visitare possunt. Nam jus eundi & cogendi subditos ad bannalia torcula & similia, videtur respectu Domini & subditorum quasi contractus ultro citroque obligatorius, ideo uno deficiente alter quoque recedere potest. arg. *Julianus §. offerri. ff. de act. emt.* Steph. Gratian. *Decis. Rot. Marcb. 86. n. 22. & sq.* Marescot. *var. resolut. c. 90.* Nam exceptio ista non adimpletionis contractus dicitur exceptio litis finitæ & impedit litis ingressum. Aymon. Craverta, *Cons. 127. n. 14.* post alios Caroc. *de Except. 30.* ac *in tr. de Locat. Part. 4. cap. de Evictione. n. 42.* ac nunquam per statutum sublata censetur, cum oritur petitio. Roman. *Consil. 244. n. 5.* Alexander *Cons. 119. n. 2. Lib. 1.* Cephal. *Consil. 402. n. 19. L. 3.* Marescot. *dict. L. 1. c. 8. n. 2. & 3.* Ac contractum non servanti vel ex sua parte non adimplenti, ab altera quoque parte observari non debet. arg. *l. cum proponas 7. qv. 17. n. 26.* In ter-

terminis Torculorum. Joan. Mar. Novar. *dict. tr. Tom. I. Gravam. 65.* Sane Dominus molendini bannalis ita suos districtuales in terendo frumentum promovere tenetur, ne ultra viginti qvatuor horas in moletrina domini stare teneantur. Qvod si tanto temporis spatio molituram seu macinam habere non possunt, libere recedere & alias moletrinas accedere possunt. Tepat. *var. jur. Decis. Tit. de Molendin.* Sicuti in Regno Galliæ decisum fuisse refert Joan. Papon. *in Arrest. L. 13. tit. 18. Arrest. 1. & 2.* late Joan. Mar. Novar. *dict. Tom. I. Gravam. 61.* quod de consvetudine vel Constitutione Regni Neapol. ac aliarum provinciar. intelligendum. In Ducatu Britanniæ tenetur Vasallus ac districtualis, in moletrina bannali trinos dies noctesqve aqvam expectare, si sit aqvaria moletrina; Sin vero moletrina stabilis, diem noctemqve, juxta tenorem Constitutionis Britanniæ: Et est tenu l'homme attendre l'eau trois jours & trois nuict: Et aux Moulins a vent jour & une nuict, h. e. tenetur homo obligatus expectare per tres dies & tres noctes; vel in molis pnevmaticis per diem & noctem, Consvet. Britan. *art. 365.* computando tempus de momento ad momentum, sicuti regulariter traditur *in l. in temporalibus ff. de oblig. & act. l. 3. §. minorem ff. de minor.* Non enim dicitur aliqvid factum, cum adhuc superest aliqvid agendum. *per l. penult. C. ad S.C. Syllan.* Laurent. Fænut. late *in tr. de momentan. temp. jur. c. 30. n. 1. & 9. fol. m. 270. & 271.* In qvo tempore dies qvoqve feriati computantur; à comptes l'heure, qvil arrivera, h. e. horam computando & numerando ab eo tempore, qvando advenit. Bertrand. Argentræ *ad Consvet. Britan. art. 365. lit. D.* Nam omni tempore pane egemus, inqvit Accurs. *in l. publicas c. de Feriis.* Ac qvotidie editur, igitur & panem coqvere & frumenta molere etiam diebus feriatis in honorem Dei institutis licitum erit, secundum Archidiacon. *in cap. jejunia. de consecrat. dist. 3.* Johan. Saison. *ad Consvet. Torunens. tit. 1. art. 10. verb. Non feriable.* Hinc causam alimentorum etiam diebus feriatis agitari posse, deducit latè Surd. *de aliment. tit. 8. Privileg. 2.* Camill. Borell. *de Magistr. lib. 4. c. 7. n. 45.* Id quod communiter quoque in locis vineariis, qvi vinetis abundant, locum habet, ut uvæ collectæ diebus noctibusque etiam feriatis premantur, & Torcula publica exerceantur, ob periculum corruptionis uvarum calcatarum, quæ quam citissime putrescere solent, nec servando servari possunt. Myler. *in Metrol. c. 19. §. 29.*

Dominum autem territorii, vigore 28 juris Superioritatis, facultatem & potestatem habere visitandi torcula tam publica qvam privata, de eorum usu & uvas premendi modo statuendi, probabiliter nec sine ratione asserimus. Sicuti enim mensurarum & ponderum jus, item molendinorum cura ad Principem territorii pertinet; ita quoque torculorum jus & visitatio, ac de ipsis regendis inspectio & ordinatio. Molendinorum enim curæ compar est Torculorum inspectio. arg. traditorum Ulpiani *in l. in Instrumento 8. ibi:* aratra, ligones, & ibi: torcularia *ff. de Instruct. legat.* Prout hæc duo a Scriptoribus comparantur passim, per ea quæ tradit Petr. Gregor. Tholosan. *in Syntagm. jur. lib. 18. c. 22. n. 8.* Joan. Papon. *in Decisivis lib. 13. tit. 8. Arrest. l. 2. & 3.* Gvido Papæ. *Qu. Decis. 298.* Quæ duo in qvibusdam legibus provincialibus conjunguntur, sicuti constat ex Consvetudinib. Lotharingiæ apud Abrah. Fabert. *in Comment. ad tit. 6. §. 98. ibi:* Le Droit de Bannalites de Fours Moulin & pressoir, h. e. jus Bannalitatis, furnorum, molendinorum & torcularium, Et *tit. 8. §. 118. ibi:* Et adjustement de Poids & Mesures: Mesmes de pouvoir eriger pressoir & Moulines son usage, h. e. adæquare pondera & mensuras, & per se posse erigere torcula & molendina in suum usum.

Sicuti enim frumentum pretiosissima pars est fortunarum, per responsum notabile Jureconsulti Pauli, *in l. nam salutem. 3. ff. §. effractura* ibi: pretiosissimam partem *ff. de offic. præfect. vigil.* late

te Hieron. Marstall. *de divit. Part. 2. c. 8.* adeo ut ex hac causa Reges & Principes jure Superioritatis summam curam suis præceptis impendant, ne annona ac res frumentaria per falsas mensuras cum totius provinciæ damno turbetur, ac ne populus per ejusdem actionem gravetur per *l. 2. c. de monopol. l. 2. in pr. ibi:* cura annonæ, & ibi: quo annona carior fieret. *ff. ad leg. jul. de Annona.* Extat quoque singulare rescriptum Imperatoris *in l. 1. ibi*: Quoniam crescit inopia, si frumenta. *C. de Frument. verb. Constant. Lib. 11.* ut non male Stobæus, Omnia quibus egemus in agricultura inesse, dixerit. Stob. *tit. de Agricult. Sermon. 56.* Petr. Greg. Tholosan. *L. 48. tit. 9. c. 2. n. 4.* late Casp. Klock. *de Ærar. lib. 2. c. 91. per tot.* late Andr. Dinner. *tr. de just. rer. pret. qv. 3. n. 1. & sq.* Marstall. *dict. tr. part. 1. c. 3. per tot.* Ita quoque vinum singulare DEi donum existit ac a summo Magistratu diligenter procurandum & prævidendum, ut uvæ collectæ juste & absque fraude premantur.

29 Ex quibus sequitur, quod Dominus territorii vel pagi possit vigore jurisdictionis territorialis ac juris superioritatis de Torculis rite ædificandis & legitime dirigendis certa statuta, vulgo Kelter-Ordnung/ condere, ut unicuiq; incolarum uvæ recollectæ debito modo & tempore premantur; ac vulgariter dicimus: daß die Wein-Beeren fleißig auffgeschüttet/ gebührend gehauen und rechtmäßig ausgedruckt und gekeltert werden/ h. e. ut uvæ diligenter prelo subdantur, debito numero & modo circumcidantur, & mustum exacte exprimatur.

30 Ex eadem superioritatis ratione Dominus territorii statuta condit, ut Torcularia, h. e. tam ædificia ipsa, quam eorum instrumenta, ab officialibus & ipsis torculorum Dominis sarta tecta conserventur, imprimis vero ut non tantum cuppæ sed etiam cuppulæ cum doliis & vasis minoribus ab omni mucore & putredine custodiantur & purgentur. De quibus sequentia disposita legimus in Statutis Würtenbergicis, der Kelter halb ist höchlich von nöthen/ auch unser ernstlicher Befehl/ daß ihr Amtleute und Forstmeister mit Ernst und besonderer Besichtigung der Häuser/ Gebäu/ wie ob/ darob seyd/ damit die Keltern/ so uns zustehen/ oder denen wir sonst Holtz zu geben schuldig seyn/ an Tachung/ Besichtigung u. andern für das Wetter und nach Nothdurfft versehen etc. auch sonst mit rein Ausführung der Tröster und in andere Wege/ und sonderlich bey und unter den Biettën und Butten/ auch von Verlegung ausserhalb der Herbst und Kelter-Geschirr dermassen verhütet/ sauber u. in gutem Wesen gehalten/ damit das Holtz trucken stehe/ durchgehende Lufft habe/ und durch solchen Wust und Unfleiß nicht ehe die Zeit erfäulet/ u. darnach mit mercklichen Kosten wiederum gebauet werden muß/ und insonderheit fürsehen/ daß die Leit-Seul gegen der Spindel/ und denn beseits vom Büet mit angeschifften und eingesetzten Biegen verbiegt werden/ damit das Bieth noch die Fierling sich desto weniger schieben und verschiessen möge/ damit es nicht sonst viel Geschirr und Holtz brauche. Statut. Würtenb. *Polit. tit. 86. in princ.*

Pari modo & Dominus jurisdictionalis ordinationes publicare potest, quales ministri ad coactionem uvarum suscipiendam eligendi sint & quomodo illi instrumenta torcularia dirigere debeant, ne damnum aliquod ædificio torculari inferatur, quod alias non sine magnis expensis reficitur, de quo sequentia in dicta Ordinat. polit. Würtenb. *tit. 86. §. 2.* Wir befehlen auch allen unsern verrechneten Amtleuten/ daß sie hinführo verständige Werckmeister und Knechte zu Kelter-Gebäuden und Herbst-Arbeit mit einem Gerichte bestellen und annehmen/ und sich dahin richten und versehen/ Spindel/ Schrauben/ Brack und Britthöltz in Vorrath zu haben/ daß man die nicht zuerst gegen den Herbst grün nehmen und brauchen müsse/ auch nicht gestatten/ eines jeden Gefallen die Kelter-Bäume zu treiben und zu spannen/ wie denn solches eines Theils denen Amtleuten in ihrer gedruckten Rechnungs-Ordnung von uns ausgangē auferleget ist; denn solte und würde etwas hin-

hinfürter von einem oder mehr Amptman also durch ihren Unfleiß versäumet und verwarloset werden / gedencken wir daßselbe bey ihm einkommen zu lassen.

31 Principes enim Würtenbergici, uti in aliis, ita etiam in hac re singulari cura torculares viros & ministros ad regenda torcula eligi voluerunt, quorum primus & præcipuus est Rector seu Præfectus Torculi, der Kelter-Meister vulgo dictus, qui cæteras personas torculares gubernat, eas ad debita officia adigit, & sine ejus concessione nemo uvas recollectas prelo subjicere & cogere potest, ut omnis confusio evitetur, nec alter alteri tempus & locum coactionis præripiat. Ordinat. Würtemb. vindem. *articul. 13. & 22.* Secundo præponitur Torculo Scriba publicus, der Kelter-Schreiber / cujus præcipuum munus in consignandis decimis & censibus in constituto torculo perceptis, quo Domino Decimarum & Torculi justa ratio reddatur, & census competens ritè solvatur. Ordinat. Würtemb. vindem. *artic. 27. 29. 30.*

Tertiò constituitur Decimator, qui nomine Domini Decimatoris, des Zehend-Herrns / decimas & census vindemiales ex vino seu musto dimisso percipit & debite consignat in certum libellum, sine cujus permissu & præsentia nemini licitum est palum foramini cuppæ immissum laxare & protropum dimittere, den Zapffen zucken und den Most abzulassen vocamus, & quidem sub pœna decem florenorum Domino Territorii solvenda, de cujus munere late disponit d. Ordin. vindem. *art. 27.*

Quartò necessario quoque adsunt famuli torculares, Kelter-Buben / qui uvarum congeriem prelo subjiciunt, vectibus ligneis urgent, congeriem proscindūt aliquoties & debite expressam dejiciunt, welche die Tröster aufftragen / den Secker gebührend verhauen und wieder abwerffen müssen. De quorum Officio rite peragendo & fraudibus coërcendis passim agit d. Ordin. Vindemial. *art. 8. & 23.* Myler. *in Metrolog. c. 20. §. 1. seq.*

Habuerunt quoque Romani servos suos, quos torcularibus destinarunt, quorum unus pro custode torculari electus erat, qui tamen in numero servorum non existebat. Quo de Laurentius Pignor. *de Servis fol. 265.* Erat quoque apud Romanos in unoqvoqve torculo Prælator addictus & præpositus, qui de prelo ritè custodiendo & observando nomen accepit.

Quorum usus & necessitas moribus quoque nostris in torculis tam publicis, qvàm privatis Ducatus Würtenbergici observatur, adeo ut in quolibet torculo vindemiarum tempore certus carpentarius constituatur, qui prelum, cochleas & alia torculi instrumenta animadvertere debet, ut si quid vi coactionis rumpatur, subito reparetur, ne districtuales cum periculo uvarum diutius, quam par est, detineantur. Ordin. Vindem. Würtenb. *art. 24.* Cæterum in omnibus fere torculis, tam publicis quam privatis, omnes ii, qui circa torcularia versantur, viri boni & integræ famæ ut sint, necesse est. Sicuti juxta ordinat. Camer. *P. 1. tit. 36.* inter alias qualitates nuncii cameralis etiam integritas vitæ, die Redligkeit / requiritur. Stamm. *de Servit. personal. l. 2. cap. 10. sub num. 3.* præsertim in Ducatu Würtenbergico, ubi omnes viri torculares quolibet anno tempore vindemiarum Præfecto cujusque loci, nomine Principis Serenissimi, jurato promittere tenentur, qvod vindemiatores promovere, torculi prelum observare, omne lucrum turpe, imò illius qvoqve suspicionem effugere velint. Ordinat. Vindem. Würtenberg. *art. 23. & seqq.* Et hoc ad Exemplum Apparitoris, Forestarii, Nuncii publici, & alicujus alterius Ministri publici, qvi de officio bona fide & legaliter administrando in ingressu officii jurare solent. *l. Theopompus ff. de dot. præleg.* Hermann. Stamm. *de Servit. personal. L. 2. c. 20.*

Qvia etiam ad vini generositatem multum conducit, ut uvæ recenter collectæ cum bonitate intrinseca qvam cito devehantur ad cuppas, Germ. Bütttig / Kelter-Gefäß. Ideoque is, ad quem spectat torculum, debet esse solici- 32

licitus, ut cuppæ & cuppulæ vindemiales legitime conficiantur, ab omni immunditie purgentur, ac ne fraudi locus sit debito modo & ordine ponantur, de quo prudenter dispositum in Ordin. Würtemb. Vindemial. *artic. 15. & seq.* Cuppæ autem & cuppulæ sumtibus Domini torcularis conficiuntur, & circulis constrictis sarte tecte custodiuntur, in quarum impensarum compensationem vir Torcularis, der Kelter-Kundt / certos musti modios Domino solvere tenetur; cuppæ autem tempore, quo torcula exercentur, famulorum custodiæ tam diurnæ, quam nocturnæ committuntur. Ordinat. Vindem. *art. 12. & seq.* Quod si mustum culpa famulorum torculariorum damnum aliquod vel sordibus & diminutionem patiatur, ipsi damnum resarcire tenentur. Hasce enim cuppas nemo impune violat. Dict. Ordin. *art. 13.* In hasce cuppas & cuppulas uvæ conjectæ jam contritæ conteguntur, ne pluviis adulterentur, vel alio modo spurcentur. Nam is, qvi vinum spurcavit vel effudit, vel acetum fecit, actione legis Aquil. convenitur juxta Celsum *in l. Si servus 27. §. cum eo 15. ff. ad Leg. Aquil.* ubi Budæus *fol. 453.* Rhag. *cap. X. n. 3.* Qua de causa in multis Ordinationibus vindemialibus optima ratione provisum est, ne cuppæ ac cuppulæ stillicidiis ædium aut torculorum, dem Dach-Trauff / supponantur, quo minus orta pluvia autumnali uvæ congestæ aqua pluviali diluantur.

De qva ita in Ordinat. Würtenb. Vindem. provisum est: Es solle von den Zehendern und andern unter die Keltern verordneten Personen mit Fleiß Achtung gegeben werden / daß niemand seine Büttinnen / wie von theilen bißhero beschehen / unter die Dach-Trauff oder Rinnen setze.

Id qvod de Canali Stillicidii intelligendum esse censeo. Nam si vindemiarum tempore aliquæ pluviarum guttulæ in vasa vinaria & dolia ceciderint, propter hoc non solvitur species vini, sed pro vino integro vendi potest; qvoniam qvædam guttulæ non mutant substantiam vini. Joan Saison. *ad Consvet. Turonens. tit. 10. art. 1. in pr. fol. m. 60.* Prosper Rendell. *de vindem. P. 2. qv. 56. f. m. 36.* Ex qva ratione Canonistæ tradunt, quod si data opera parum aquæ vino commisceretur, absque speciei mutatione, posse de hujusmodi vino fieri consecrationem, per *cap. cum Mattbæus*, ubi Augustin. Barbosa *num. 11. X. de Celebrat. Missæ Domin.* Soto *lib. 4. sent. distinct. 9. qv. 1. art. 5.* Joan. Saison. *dict. tit. & art. 1. fol. m. 61.* Zach. Pasquaglius *de Sacrif. novæ leg. tr. 1. qv. 308. & qv. 310. per tot.*

Ex eodem superioritatis jure Dominus territorii, etiam invitis districtualibus & subditis, vineas possidentibus, inhibitiones promulgare potest, de non vindemiando pro lubitu, sed expectando certum uvarum tempus plenæ maturitatis, id qvod Dominus pagi invito territorii Domino superioritatē in pago habente vix inhibere aut permittere potest, argumento a Romanis desumto: Præsides namque Provinciarum (respondit Paulus JCtus) ex consvetudine cujusque loci, solent messis vindemiarum causa tempus statuere *in l. 4. ff. de Feriis.* Et hoc pro locorum & temporum varietate, quod aut maturius & brevius, aut tardius & longius statui debet, usqve dum uvæ, juxta temperiem aëris, vel tardius vel citius ad maturitatem perveniant *l. 7. ff. de Offic. Proconſ.* Anton. Faber. *in Rational. ad d. l. 4. ff. de Feriis.* Unde in Consvetudin. Bituriens. statutum est, quod non liceat vindemiare vineas cuiqvam, donec de hoc apertura fuerit facta vindemiandi. Joan. Bouvet. *ad Consvet. Burgund. fol. 475.* Plura de hac re vid. apud Mylerum *in Metrolog. c. 20. §. 10. seq.* 33

Supereſt, ut adjiciamus quædam de cantu calcantium uvas in torculari occasione *capitis 48. Jerem. v. 33.* Super messem tuam & vindemiam tuam prædo irruit: Ablata est lætitia & exultatio de Carmelo & de Moab, & vinum de torcularibus sustuli: Neqvaqvam calcator uvæ solitum celeuma cantabit, Freude und Wonne ist aus dem Felde weg und aus dem Lande Moab / und man wird keinen Wein mehr keltern / der Weintreter 34

ter wird nicht mehr sein Lied singen. Conf. *Judic.* 9.

Nimirum novimus ex veterum poëtarum cùm Græcorum, tùm Latinorum monumentis in vindemia vel in torculari peculiares fuisse adhibitas cantiones, qvibus partim lætitia, partim gratus animus de beneficiis erga Supremum Numen declarabantur. Dicebatur autem Carmen illud ἐπιλήναιον vel ληναῖον, cumque ab Ethnicis vindemia peracta in Bacchi honorem caneretur, inde Bacchus quoque ληναῖος vocatur. Porrò cum constet à torcularibus carmen ληναῖον dici, inter Hymnos Davidicos quoque quosdam ut 8. 80. 83. reperimus, qui ὑπὲρ τῶν ληνῶν inscribuntur, i. e. pro torcularibus. Sunt enim, ut notatum à B. Hilario *in præfat. Psalm.* hymni hi victoriales seu ἐπινίκιοι, & gratulatorii, inque Festo Tabernaculorum collectis jam frugibus canebantur, *Lev. XXIII, 39.* Sicuti idem confirmant quoq; quidam vetustiores apud Theodorum Antiochenum, in Catena Græca, ex qvorum sententia Theophylactus *in Cap. VII. Johann.* de tertio Scenopegiorum festo agens, qvod (inqvit) celebrant in gratiarum actionem propter confectas fruges mense Septembri Romanorum. Tunc enim gratias agebant Domino convectis omnibus frugibus. Quare etiam Tabernacula fiebant, & velut in agris læti degebant. Unde Psalmos qvosdam Davidis, quorum inscriptio est: pro Torcularibus, ajunt nonnulli in hujus Festi honorem compositos à Davide. Tunc enim torcularia sua implebant & uvas premebant & eo nomine gratias agebant, & Psalmis atqve aliis in gratiarum actionem utebantur. Talis est Psalmus 8. &c. Quòd verò Vulgata in transferendo hoc loco Jeremiæ utatur voce Celeumate, non ληναίῳ, duas arbitror esse causas, (1) enim Propheta per vocem in Hebræo adhibitam notare voluit ejusmodi carmen, qvod in ipsa uvarum calcatione cecinêre calcatores. Nunc autem ληναῖον significat carmen, qvod omni opera confectum recitatur. Errat itaqve Hugo Cardinalis, dum Celeuma de cantilena explicat, qvam veteres solebant post prandium illud absoluta collectione fructuum institutum canere. Paterfamilias, inqvit, postqvam collegerat totam vindemiam in cellarium suum, familiæ & omnibus vindemiatoribus suis faciebat magnum convivium, & post prandium de abundanti collectione fructuum cantabant, & cantilenæ illæ dicebantur Celeuma; κελεύω enim, â quo celeuma descendit, notat jubeo, adhortor, & propriè usurpatur de Remigibus, qvi se invicem ad opus diligenter faciendum adhortabantur; & talis adhortatio vocatur κέλευσμα; impropriè tamen & per Metaphoram transfertur quoque ad illos cantus, quibus famuli torculares utebantur ad socordiam & negligentiam sociorum depellendam. (2) Cum nullum peculiare nomen Latium indiderat huic Carmini, retinere voluerunt interpretes Græcum illud, quod Martialis *L. 3.* simili in materia adhibet. Struv. Jun. *differtat. de jure Torculor. c. 6. §. 7.*

CAPUT XVIII.

DE BALNEIS.

SUMMARIA.

1. *Magistratus ex Balneis publicis haut leve commodum percipit.*
2. *Balnea pertinentiis Prædiorum accensentur.*
3. *Balnea quidam ad sublime territorii Jus pertinere contendunt.*
4. *Rectius tamen alii ad mixtum Imperium referunt.*
5. *Balnea Romæ plurima.*
6. *Eorum splendor & immensi sumtus.*
7. *Balneorum forma & partes.*
8. *Eorum Usus apud antiquos maximus.*
9. *Utilitas eorum.*
10. *Cur apud Romanos ita fuere frequentia?*
11. *Luxus eorum.*
12. *Balneorum Instrumenta.*
13. *Balnea promiscua improbantur.*
14. *Tempore Heliogabali licita.*
15. *Alias semper apud Romanos prohibita.*
16. *Item apud Turcas.*
17. *Qui arcebatur a Balneo publico poterat experiri actione injuriarum.*
18. *Judæis vetitum Christianorum balneis interesse.*
19. *Balnea privata olim Balneatoribus locabantur.*
20. *Balneum frequentare est res meræ facultatis.*
21. *Licet Subditi per longissimum tempus iverint ad Balneum Domini sui, tamen probiberi non possunt, quo minus deinceps alio utantur lavacro.*
22. *Imò licet quis cum balneo investitus fuerit, tamen non habet jus cogendi.*
23. *Libertas illa quibus modis restringatur?*
24. *Quod fit per legem publicè latam.*
25. *Vel per privilegium alicui concessum.*
26. *Vel per Statutum Magistratus alicujus inferioris.*
27. *Item per pacta.*
28. *Ut & per præscriptionem.*
29. *Pariter etiam si Dominus Prædii in commodum subditorum commune balneum extruxerit.*
30. *Vel si bellum vel pestis immineat.*
31. *Per pacta quomodo jus cogendi adquiratur?*
32. *Quomodo per præscriptionem?*
33. *Magistratui incumbit curare, ut in balneis omnia ritè se habeant.*
34. *Debet probibere ne balneatores inter se conveniant, ne aliter balneent, quàm ea mercede quam statuerunt.*
35. *Possunt Balneatores inter se Collegium constituere.*
36. *Possunt creare Rectorem, habere fiscum, condere statuta.*
37. *Qualia statuta condere possint?*
38. *Statutum Opificum injustum ne filii Balneatorum in eorum collegia recipiantur.*
39. *Ut & si aliquis eorum Viduam vel filiam in matrimonium ducat.*
40. *Privilegium Imperatoris Wenceslai Balneatoribus concessum.*
41. *Causa impulsiva hujus privilegii.*
42. *Psittacus cur Balneatorum insignibus sit insertus?*
43. *Balnea publica à Metatis sunt libera.*
44. *Non item Balneatores.*
45. *Milites olim Balneum à Cive non debebant exigere.*
46. *Magistris Militum tamen id erat permissum.*
47. *Furtum balnearium quomodo puniatur?*

* * * * * * * * *

1 CUm & Magistratus annuatim ex Balneis publicis haut leve compendium percipiant, Faust. *de Ærar. Cass. 15. Cons. 57.* rectè
2 pertinentiis Prædiorum ea accensentur Besold. *Thes. Pract. vocab.* Ehehafftin: ubi Ehehafftin s. pertinentiæ in Algoia it. Svevia sunt Mühlen/Schmieden/Badstuben und Tafernen; Quæ Jura quidam 3 ad sublime Territorii Jus, sive altam Ju-

Jurisdictionem pertinere contendunt
Keller, *de Offic. Jur. Pol. L. 2. c. 23. §. ha-*
4*bebunt*. Alii tamen rectius ad mixtum
Imperium referunt Thom. Michael, *dis-*
put. de Jurisd. Th. 103. sub lit. b.
5 Balnea Romæ erant plurima, & ut
qvidam volunt 816. tam publica, ut A-
grippæ, Neronis, Vespasiani, Titi, Do-
mitiani, Alexandri Severi, Aureliani,
Constantini &c. P. Victor. *in nov. region.*
Urb. Plin. *35. c. 4. & Lib. 36. c. 25. l. 2. ff. ne*
quid in loc. publ. l. injuriar. ff. de Injur.
qvam privata *l. 13. in fin. ff. de Usufr.*
quæ tamen interdum à privatis homi-
nibus publicè præbebantur *l. 35. ff. de*
Leg. III.
6 Magna mole & sumtu, Alexandrino
& Numidico marmore, latis specula-
ribus, mira cælatura & arte constructa
erant balnea, habebantque maximos
porticus, pavimenta ex marmore, maxi-
mas columnas, qvæ sustinebant im-
mensos arcus: Ubi tenendum, in nullis
Romanorum operibus plus luxus & in-
saniæ cerni quàm in Balneis & Thermis
Imperatorum, quas in Provinciarum
modum extructas Ammianus conque-
ritur & reliquiæ aliquarum adhuc te-
stantur.
7 Partes formamque Vitruvius *L. 5.*
Cap. 10. ita describit: Æna super hypo-
caustum tria sunt componenda, unum
caldarium, alterum tepidarium, tertium
frigidarium, & ita collocanda, ut ex te-
pidario in caldarium, qvantum aqvæ ca-
lidæ exierit, influat, de frigidario & te-
pidario ad eundem modum Idem sub-
jicit, Laconicum sudationesque tepi-
dario conjungendas. Ex hypocausto
autem per tubulos cuniculosq; & for-
naces vapor trahebatur: inde balnea-
rii vapores *l. 3. ff. de Rivis.* de tubulis &
fornacibus balneorum mentio habetur
in l. 13. de S. U. P.
8 Usus autem Balneorum maximus fuit
9 tam apud Græcos qvam Romanos. Ho-
rum quædam laborum esse remedia
Suidas ait, qvamvis non neget, eorum
nimium usum esse certissimam ad deli-
tias viam, & frequenter his utentes ef-
fœminari, moderatè tamen usurpata
calorem & sanguinem conservare te-
statur Tertullian. *in Apolog.* Plures illo-
rum causas Clem. Alexandrinus recen-
set, corporis munditiem, tepefactio-
nem, sanitatem & voluptatem. Cum 10
enim apud Romanos lini usus esset ra-
rior, sudorem sordesque sæpius cor-
poribus abluere necesse habebant. U-
sitato more ante cœnam balneis ute-
bantur: Item post ambulationes, ex-
ercitationes, operas sæpè necessitatis
causa, non raro voluptatis. Siqui-
dem Commodum in die octies, Gor-
dianum Juniorem & Rhemnium Gram-
maticum septies lavisse legimus. Sola 11
& parietes unguentis illinebantur, id-
que non solùm potentiores factitarunt,
sed in privato quoqve homine, ac de-
mum in servo, Plinius notavit; Et Se-
neca aqvam argenteis epistomiis fundi
in plebeis fistulis & in Libertinorum
balneis gemmas calcari indignatur.
Valerius & Macrobius Sergium Oratam
hominem voluptuarium etiam pensilia
instituisse balneat testantur. Balneorum 12
instrumenta secundum Jul. Pollucem
L. 10. C. 17. sunt Balnei vasa, pelvis, la-
brum, urna, fons manu factus, cyatus,
situla, aspergillum Calvin. *ad h. voc.* qvo
instrumento etiam balneatorem, seu
servum, qui balnei usibus deservit, con-
tineri Martianus scribit *l. 17. §. instrumen-*
tum ff. de Instruct. vel Instrum. leg. In-
strumenta hæc apud ditiores erant ar-
gentea & dicebantur balneare argentũ
l. 32. & l. ult. de aur. & arg. Quamvis ho- 13
die in qvibusdam locis ut & olim Heli-
ogabali tempore balnea promiscua fue-
re, nulla habita aut sexus aut ætatis
consideratione, hoc tamen minime est 14
approbandum, nec mirum est, qvod
subditi Imperatorem, qui tam profliga-
tis moribus fuit, ut omnes ejus conatus
eo spectarint, non quinam alio deterior,
sed qua seipso pejor esset, imitati sunt.
Imo ante ejus tempora & deinceps Ro- 15
manis legibus ea interdicta fuere. Hac
de re lex Romuli I. Romanorum Regis
extat. Ita enim in honorem mulie-
bris sexus statuit: Qui se nudum à fœ-
mina videri passus fuerit, criminis capi-
talis reus habeatur. Imo parentes cum
liberis, & generi cum soceris lavare eru-

 bue-

buerunt, ſicuti Plutarchus *in vita Catonis Majoris* memoriæ prodidit. Scribit enim, eum, filio præſente, non minus vecundè quam ſi adeſſent Veſtales, ab obſcœnis dictis ſibi temperaſſe, neque unquam cum eo laviſſe: huncque morem omnibus Romanis communem fuiſſe putat idem autor. Expressè tandem promiſcua lavacra legibus ſunt prohibita & mulier poterat repudiari, ſi ita luxurioſa ſit, ut commune lavacrum cum viris libidinis cauſa habere audeat *per l. 11. C. de Repud. Nov. 22. C. 15.* Ac indicium adulterii eſſe, ſi uxor aliena ſola cum alio, qvàm ſuo viro, communi lavacro utatur, tradit Bocer. *de Adulter. C. 4. n. 51.* Unde Ludovicus Vives non ſine indignatione exclamat: Quid attinet morem illum barbaricum inſectari, qvo apud qvasdam gentes promiſcuè Viri & fœminæ eisdem balneis lavant? ne commemorandus quidem eſt, ferinus potius qvàm humanus. Hujus opinionis quoqve fuit Poggius Florentinus, qvum deſcribit, qualis licentia ſit in Thermis Badenſibus apud Helvetios, dum ſexus uterqve promiſcuis lavacris utitur; Eſt autem epiſtola ipſius ad Leonardum Aretinum inter Epiſtolas Æneæ Sylvii 425. hunc habens titulum: Poggius de ſchola Epicureæ factionis, quæ regnat in Teutonia in balneo naturali Dominorum de
16 Baden. Sane Turci adhuc promiſcui ſexus lavacra ita averſantur, ut capitale ſit viro intereſſe, vel conſpici in loco, ubi fœminæ lavant. Imo apud ipſos nefas eſt, uxores eorum in publico aperta facie conſpici. Camerar. *Hor. Subciſ. Cent. 1. cap. 33.* Qui mos ad Italos hodie transmigravit, ita ut pro honeſta muliere non habeatur, quæ ſe conſpiciendam ex feneſtra publicè præbeat.

17 Quilibet verò poterat uti balneis publicis, qvæ publicis ſumtibus & uſibus erant conſtructa, *l. ult. pr. C. de diſcuſſoribus l. 27. §. 1. ad Municip.* eaque omnibus patebant, adeò ut qui arceretur ab iis, poſſet experiri actione injuriarum *l.*
18 *2. §. 9. ne quid in loc. publ.* Judæis tamen prohibitum Chriſtianorum Balneis intereſſe, utque vitent Balneatorum domus ſeverè ipſis mandatum in Balneatorum privilegio a Wenceslao Imp. conceſſo apud Goldaſt. *Tom. 2. Conſt. Imper. p. 85.* Ita de Jure Can. Chriſtianis ſub excommunicationis pœna, ſi laici ſint, vetitum, ne cum Judæis in balneo ſe lavent, *C. nullus. 28. Quæſt. 1.*

Balnea verò privata Domini in ſuis 19
ædibus fovebant, aliquando etiam balneariam exercentibus locabant. *l. 1. C. de Ædif. Privat.* Tabor. *de Metatis. C. 6. n. 11.*

Licet autem lavare vel balneum 20
frequentare res ſit meræ facultatis, adeo ut natura cuique liberum ſit, an hoc vel illud lavacrum frequentare velit, ita, ut etiamſi quis per centum pluresve annos balneo certo uſus fuerit, inde tamen poſſeſſori ejus nullum cogendi jus adquiratur. Klock. *Conſil. 18. n. 35.* Cum nemo præſumatur acceſſiſſe eo animo ad balneum alicujus, ut idem perpetuo accedat, Menoch. *L. 1. Præſumt. 20.* Quod 21
extenditur, licet ſubditi fuerint & ad balneum Domini ſui per longiſſimum tempus iverint, ideò tamen prohiberi non poſſunt, quo minus deinceps alio utantur lavacro. Imo licet qvis cum 22
jure balneum extruendi, vel etiam cum balneo jam extructo inveſtitus fuerit, propterea tamen nullum jus cogendi ſibi arrogare poterit, ut in ſimili tradunt Carpz. *P. 2. Conſt. 4. Def. 9.* Mev. *P. 1. Dec. 60. n. 3.* Niſi illud jus vel libertas per prohibitionem aut conſvetudinem facultatis naturalis eſſe deſierit & uni competere cœperit, qui aliis deinde per inveſtituram idem conferre queat.

Libertas autem illa quandoqve certis 23
modis reſtringitur, idque fit vel autorita- 24
te Principis per legem publicè latam & 25
privilegium alicui conceſſum; Vel Ma- 26
giſtratus cujusdam inferioris per Statutum; vel denique per pacta & præ- 27
ſcriptionem. Mevius *d. l. n. 8. ſeqq.* 28

Si etiam Dominus prædii in commo- 29
dum ſubditorum commune balneum exſtruxerit, iniqvum non erit, ut in compenſationem ſumtuum, quos fecit, jus cogendi exerceat & ſubditos ad uſum balnei ſui adſtringat, uti hoc in Molendinis conſtitutum, Churfl. Sächſ.

Müh.

30 Mühlen-Ordn. *de Anno 1661. princ.* Quod & ob alias causas, ubi belli vel pestis periculum imminet, statuendum. Rosenthal. *de Feud. cap. 5. concl. 26. n. 5.*

31 Per pacta jus cogendi in suum balneum adqviritur, cum qvilibet libertati suæ renunciare & obligationem qvandam in se suscipere potest. Itaqve si Nobilis cum rusticis suis tale pactum inire velit, omnes præsentes esse & consentire debent, qvia hic de singulorum libertate restringenda agitur, merito etiam omnium consensus ad pacti hujus validitatem requiritur. Hinc si Nobili cuidam municipium aliqvod sit subjectum, non sufficiet, si Senatus vel Syndicus Municipii talem conventionem cum Nobili inierit, nisi prius singulorum Civium voluntas explorata & ab iis declarata fuerit. Hering. *de Molend. quæst. 11. n. 114.*

32 Per præscriptionem qvoqve potest hoc jus acqviri, ut non in alio qvàm Domini balneo subditi lavent, qvod fit per prohibitionem subditis vel aliis qvibuscunqve factam, & accedentem horum per longissimum tempus patientiam. Carpz. *L. 1. Resp. 43. n. 14. & 15.*

33 Quia autem Magistratui haud leve commodum ex locatione Balneorum publicorum accrescit, Klock. *de Ærar. c. 12.* ideoqve merito ei incumbit, curam eorum habere & prospicere, ut omnia ritè se habeant, ne lavacra promiscua virorum & mulierum instituantur, ne injusta merces pro usu balnei constitua-
34 tur; Item ne balneatores inter se conveniant, ne aliter balneent, quam ea mercede, qvam statuerunt, qvæ conventio, utpote qvæ vergit in præjudicium tertii vel aliorum, de jure est invalida & monopolium sapit. Imp. Zeno *in l. unic. C. de Monop. his verbis:* Ædificiorum qvoqve artifices, vel ergo labi aliorumqve operum Professores & Balneatores penitus arceantur pacta inter se componere, ut, ne qvis qvod alteri commissum sit opus impleat, aut injunctam alteri sollicitudinem alter intercipiat: Data licentia unicuiqve ab altero inchoatum & derelictum opus per alterum sine aliqvo timore dispendii implere, omniaque hujusmodi facinora denunciandi sine ulla formidine & sine judiciariis sumtibus.

Possunt tamen Balneatores, ut & alii 35
Opifices, si ad minimum sunt tres, Collegium sive Zunftam inter se constituere, creare Rectorem, habere Fiscum 36
& condere propria statuta, dummodo ea sint licita, honesta & non vergant in commodum privatum, sed commo- 37
dum publicum. Nam si illicita sint statuta, aut resipiant privatam utilitatem, tum qvia sapiunt monopolium, ideo non ligant. Qvando autem dubitatur, an talia statuta propter privatam vel publicam utilitatem sint facta: tum in dubio præsumendum esset, Statutum esse illicitum, & propter conspirationem esse monopolium. Quod extenditur, licet Imperator vel Princeps vel lex aliqua generalem faceret Collegio cuidam concessionem, scilicet qvod possit statuta condere, quia generalis concessio vel permissio nunqvam trahitur ad illicita. Et si Imperator vel Princeps confirmet alicujus Civitatis vel Collegii privilegia, statuta vel consvetudines, tamen per illam generalem confirmationem non sunt confirmata iniqva privilegia nec malæ consvetudines. Lud. Roman. *Cons. 218.* Possunt igitur mercatores vel opifices seu Zunftæ inter se facere statuta, sed in suum præjudicium, non aliorum: ut dùm textores lanæ vel lini inter se statuunt, ne vendantur panni vel linteum nisi sigillatum, ita ut sint certi inspectores, qvi possint judicare de panno vel lino parum rectè texto, ut si tale inveniant, dilacerent. Sic balneatores possunt inter se facere statutum, ut lavetur certo modo, utputa certo die, ante vel post cœnam, vel tot diebus in hebdomade: Ut autem constituant inter se, ne qvis lavet nisi dato certo & constituto pretio, qvia hoc vergit in præjudicium aliorum, ideò non valet. Sichard. *ad Tit. Cod. de Monop. n. 5. & 9.*

Irrationabilia etiam in qvibusdam 38
locis sunt statuta Opificum, in qvibus prohibitum, ne filii Balneatorum in eorum Collegia recipiantur, hinc etiam tanqvam injusta in Imperio Romano Ger-

Germanico abrogata atque prohibita sunt Recess. Imper. August. *de Anno 1548.* In der Reformation Güter-Policey sub Rubr. Von Handwercks-Söhnen / Gesellen und Lehrknaben/verbis: Setzē/ordnen und wollen demnach / daß die Lein-Weber / Barbierer/ Schäfer/ Müller / Zölner/Pfeiffer/Trummeter/Bader und ihre Kinder / so sich ehrlich und wohlgehalten haben/hinführo in Zünfften/ Gaffeln/ Aembtern u. Gülden keinesweges ausgeschlossen/ sondern wie andere redliche Handwercker aufgenommen und darzu gezogen werden sollen. Churfl. Sächs.
39 Policey-Ordn. *de Anno 1577. tit. 21.* Quod Carpz. *lib. 6. Resp. 99. & Dec. 18.* ad eum, qui viduam & filiam eorum in matrimonium ducit, extendit.

40 Quin & diu antea Balneatoribus contra iniquos hosce censores singulari privilegio ab Imp. Wenceslao provisum *de Anno 1406.* darinnen sie allen anderen Handwercken gleich ehrlich gehalten werden apud Goldastum *Tom. II.*
41 der Reichs-Satzungen. *p. 82.* Quod à Wenceslao in gratiam ancillæ, qvæ in balneo serviebat, & eum captivum è custodum potestate scapha abduxerat, laribusque patriis redditum cupido concubitu exhilaraverat, factum tradit Carpz. *d. Decis.* Lehmann. *in Chron. Spir. L. 7. C. 61.* Verba Goldasti hæc sunt: *Anno 1406.* ließ König Wentzel allen Badern einen herrlichen und ehrlichen Brief verfertigen/ dariñen er das Bader-Handwerck allen andern Handwercken gleich gemachet/ und Ihr Handwerck und Dienste/ so sie Königen/ Fürsten/ Herren/ Rittern und allen andern Standes-Personen zu leisten pflegen/ vor ehrlich und rein gesprochen/ darneben allen Juden / Heyden u. andern Unchristē oder berüchtigten Leuten verbothen/ daß sie nicht allein die Badstuben / sondern auch der Bader Behausung nicht besuchen / und dieselbe meiden sollen. Uber das solte sich niemand vorsetzlich unterstehen/ die Bader zu schmähen oder etwas wider ihre ehrliche Dienste zu reden; dafern aber jemands / Ihnen oder Ihrem ehrlichem u. reinlichen Handwercke zum Nachtheil und Verkleinerung / etwas muthwillig reden würde / derselben jeglicher solte ohne alle Gnade in des gegēwärtigen oder zukünfftigen Käysers oder Königs Zorn und Ungnade fallen / seines Kopfs verlustig / u. alles sein beweglich u. unbeweglich Gut von Rechtswegē an die Eltisten des Bader-Handwercks gemeinen Nutz und Froñen anzuwenden schuldig seyn. Darneben hat Ihnen ermeldter König aus Gnaden verliehen / daß sie allesamt dieses Wapens gebrauchen solten/ als nehmlich in einem goldenē Schilde eine Blaufarb Knotenweise gebundene Binden führen/ darinnen in der Mitten ein grüner Papagey stehen solte. Dessen allen zum Zeugniß hat der König zu diesem Brief seine Majestät in weissem Wachse mit eigner Hand angehenget.
Hæc insignia non nemo ita interpreta- 42
tur, ut hujus farinæ hominum garrulitatem loquaci avicula expressam autumet. Limn. *de Jur. Publ. L. 6. C. 6. n. 65.* Balnea 43
publica à Metatis immunitatem habere, & ab actuali hospitatione eximi, communiter tradunt DD. ne scilicet liber eorum usus impediatur & militibus occasio furti & lasciviæ abscindatur, ubi tamen immunitas realis & personalis non est confundenda. Etenim ratio- 44
ne personæ Balneatores nostros exemptos esse aut privilegio personali jure gaudere nemo facile dixerit. At de balneorum publicorum reali exemtione si quæratur, ea non tam privilegio, quàm sua conditione intrinseca eximi patet; Erant enim balnea ista publica, ut publicis sumtibus, sic & usibus extructa. Siqvidem pecuniæ publicæ seu 45
Civitatum in hos usus præcipuè vertebantur, in opera inqvam publica, frumenti coëmtionem, portus, aquæductus, muros, vias, pontes, aggeres, balnea. Gothofr. *ad l. 4. C. de Discussorib. 10. 30.* facit *L. 1. & ult. de Fur. Balnear. l. 3. §. ult. de Offic. Præf. Vigil.* Quemadmodum autem ista balnea cives habent in usum communem. *l. 6. §. Universitat. ff. de R. D.* ita etiam curari & haberi debent ea ut publica, sive agatur de eorum ædificiis, sive de his, quæ in illis aguntur. P. Gregor. *de Republ. c. 9. n. 4.* Schönborner. *1. Polit. 14. circ. fin.* Speidel. *in voc.* Bader. Tab. *de Metat. c. 3. Art. 2. n. 9.*

45 Notari hic meretur olim ab Imperatoribus singulariter prospectum, ne Milites balneum à Cive exigant, *l. 6. C. de Metat.* Quod *in l.12.C.Theod. de Metat.* absolutè dici videtur privatum. *ibi:* nec privatum quisque à Domino Ædium postulet. Quomodo autem privatum absolutè pro balneo dicatur, non video à quoquam *ad d. text.* esse explicatum, Cujacius enim *ad d. l. 6.* hoc solum conjicit, quod boni etiam autores privatum pro balneo dixerint. Idem tamen *ad rubr. & l. 1. C. de ædific. privat.* clarius rem exponit, parti nim. balnei attribui nomen totius: quomodo in gallico idiotismo, le privè, ou les privés: & Julianus Ascalonita ap. Harmenopulum *t.* περὶ βαλανείυ. Hæc Cujacius. Extat alius textus *in l. un. C. ne rei militar. comit. vel tribun. lavacr. præstent.* qui 8. annos hanc legislationem antecessit adeoque & nomen & rem ipsam liquidius declarat. Omnem, inquiunt Impp. inquietudinem à curiis (an hic intelligemus locum consilii seu βυλευτήριον τῆς πόλεως, an potius ipsas civium curias, vid. Rosin. *6. Antiquit. 2.*) & civitatibus præcipimus prohiberi, nec ulla privata ab his succendi balnea ad tribunorum vel ducum aliorumve militarium comitum usus: nec adærationem (i. e. balnei loco æstimationem) aliquam pro hac causa profligari. (i. e. exigi) Illustribus enim tantummodo viris, Comitibus ac Magistris militum (si tamen id voluerint) hoc ministerium indulgemus: dupli pœnâ violatoribus hujus sanctionis imminente. Ex quo textu missâ dubitandi ratione, quæ peti potest *ex l. prædiis. 91. balneas 4. de legat. 3.* tantùm vocabulum privati & decisionis distinctionem hac vice eruemus & enodabimus. Quod enim vocabulum seu nomen attinet, patet ex integritate contextus, privatum non dici substantivè pro parte aliquâ, aut loco domus peculiari; Sed adjectivè: Nam non Romani tantùm, sed etiam inprimis Orientales vel ob calorem intensum, vel lini usum rariorem, vid. Rosin. *1. antiquit. 14.* vel quia nudis aliqui pedibus & tibiis incedentes ex pulvere aut cœno sordes frequenter contraherent, assiduum etiam balnei usum desiderabant. Panciroll. *1. var. lect. 52. & d. part. 1. cap. 8. th. 13.* Tribus autem lavacrorum generibus utebantur: primùm lavationibus in publicis fluminibus: quas militibus non utique planè interdicunt Impp. *in l. cum supra 12. C. de re milit.* ut quidem tradit Perez. *in prælect. ad tit. Cod. ne rei milit. comit. inf.* Sed in inferioribus fluvii partibus peragi jubent *d. l. 12.* Conf. Gothofr. *ad d. l. 12.* Deinde utebantur balneis publicis, quæ publicis sumtibus & usibus erant constructa. *l. ult. pr. C. de discussoribus l. 27. §. 1. ad municip.* vid. Rosin. *d. c. 14.* eaque omnibus patebant, adeo ut qui arceretur ab iis, posset etiam experiri actione injuriarum. *l. 2. §. 9. ne quid in loc. publ.* Denique habebant & balnea privata, Rosin. *d. l.* quæ sc. Domini in suis ædibus fovebant, aliquando etiam balnearium exercentibus locabant. *d. l. 1. C. de ædific. privat.* Hæc jam balnea exigere à municipibus hospites vetabantur: quia sc. non tantùm impensam requirunt notabilem; sed etiam servitia conjuncta habent minus honesta, in congerenda & calefaciendâ aqvâ, succendendis ampullis, fricando corpore, Rosin. *d. l.* quæ forte *in d. l. 6. C. h. t.* itidem nomine infaustarum præbitionum veniunt. Nec *in l. 12. C. Th. de Metat.* vox privati absolutè sumitur, siquidem is textus non est perfectus & absolutus, sed abscissus: id quod signum & cæteratum subindicat. Nec ap. Harmenop. aliqvid in eam rem diversum à communi loquendi usu occurrit. Locus autem quem Cujacius citare voluit, est *in lib. 2. Epitom. tit. 4.* & agit de balnei structura, add. Hillig. *4. D. E. c. 4.*

Qvod rem verò & prohibitionem ipsam attinet, videtur *d. l. un.* aliquam fovere contradictionem. Etenim cum *d. l. 6. h. t.* in genere omnes milites moneat, ne balnea privata à municipibus exigant: & *d. l. un.* hoc etiam sanciat in personis tribunorum vel ducum aliorumve militarium comitum: Excipiuntur tamen in posteriore parte *d. l. un.* illustres viri comites ac magistri mili- 46

militum, qvibus, si id exegerint, ministerium hoc ab Impp. indulgetur. Et Perezius quidem in *prælect.* hoc dubium subolfaciens, distingvit inter Judices militares superioris ordinis, quales sint magistri militum & comites equitum peditumque : & inferioris ordinis, ut sint comites minores & militum tribuni. Sed rectius Pacius *in Anal. d. tit.* docet, in militia quoque duplices esse comites: Alios comites equitum peditumve: alios comites rei militaris: Illos esse illustres; hos tantùm clarissimos; nempe magistri militum in ipsos qvoqve duces & comites militares habebant potestatem. Cujac. *in parat. Cod. de offic. Magistr. mil.* Unde ratio differentiæ & privilegii specialis manifesta fiet, adhib. Welenb. *parat. C. eod.* Tabor. *Cap. 6. n. 11. & 12.*

47 Furtum denique balnearium severius puniebatur qvam alia furta, fures autem balnearii sunt, qui in balneis vestimenta lavantium surripiunt: qvorum manus furtificæ ut vitarentur, capsariorum usus invaluit. Sunt autem capsarii, qvi mercede servanda in balneis vestimenta conducunt. *l. 3. §. ult. ff. de off. præf. vigil.* Alio sensu capsarii servi dicti, qvi pueris in ludum literarium euntibus libros portabant. *l. si collactaneus 13. ff. de man. vind.* Improbiores autem balnearios habitos vel inde apparet, qvod Vibennium infamaturus Catullus furem balnearium vocaverit, hocqve probrum juxta pathicum scelus collocaverit, *Epigr. XXXIV.*

O Furum optime balneariorum
Vibenni pater, & Cinæde fili:

Adstipulatur autem & eadem ratio, qvam modo adduximus, qvod nimirum eò gravius animadvertatur furtum, qvo major est delinqvendi facultas: Est verò maxima in balneis, tum propter turbam, tum qvod per se difficile sit, simul & lavare, & vestimenta custodire. Qui enim vestimenta posuit, nihil ad custodiam habet præter oculos, qvos si vel paulisper detorqueat, jam furandi facultas suppetit. Neqve verò arcere furem è balneo potest, cum & qvis sit ignoret, & usus balnearum publicus sit. Plaut. *in Rudent.*

- - Scin tu? etiam qui it lavatum
In balneas, ibi cum sedulò sua vestimenta servat,
Tamen surripiuntur; quippe qui, quem illorum observet, falsus est:
Fur facile quem observet, videt: custos quod fur sit, nescit.

Adjicit Aristoteles & istam rationem, quòd contumelia furto balneario mixta sit, eaqve redeat partim ad rempublicam, partim ad eum, qui sua furto perdidit. Ad rempublicam, qvod ea convitiis atque maledictis proscindatur furto in publico conventu facto; Ad eum, cui furtum factum est, quòd ab omnibus derideatur, dum nudus cogitur discedere domum. Hanc ob causam Græcos qvoqve, ait, morte punivisse furtum in balneis, in foro, in palæstra factum, cum in domo privata factum punirent duplo. Ant. Matth. *ad Lib. 47. Dig. Tit. 11. c. 1. n. 1.*

CA-

CAPUT XIX.

DE HOSPITIIS.

SUMMARIA.

1. *Hospitia vel Gratuita, vel Permutatoria, vel Mercenaria.*
2. *Vocabulum Hospitii olim solùm Gratuitis & Permutatoriis competebat.*
3. *Gratuita peregrini receptio liberalitatis quidam actus est.*
4. *In Turcico Imperio Hospitia sunt gratuita.*
5. *Ut & in Italia in quibusdam locis.*
6. *Aliquando & subditi tenentur Principibus hospitia gratuita præbere.*
7. *Hospitium gratuitum debetur & Patronis & Advocatis monasteriorum.*
8. *Debentur & hospitia gratuita Legatis & Commissariis,*
9. *Ut & Visitatoribus Ecclesiarum.*
10. *Item Militibus.*
11. *Hospitium permutatorium quid?*
12. *Hujus Exempla.*
13. *Inscriptio sepulchri hac de re.*
14. *Fides Hospitii permutatorii sancita erat certis ritibus.*
15. *Ut Conjunctione dextræ.*
16. *Datione donorum.*
17. *Item Tesseræ hospitalis.*
18. *Hospitium Mercenarium quid?*
19. *Hospitii variæ denominationes.*
20. *Hospitia publica in nonnullis locis ad Regalia spectant.*
21. *Nonnullibi jus concedendi hospitium spectat ad Dominum jurisdictionis.*
22. *Libertas hospitandi rectè à Magistratu restringitur.*
23. *Hospes publicus necessariò hospites recipere tenetur.*
24. *Nisi hospitium sit repletum.*
25. *Hospitem semel admissum non licet rursus ejicere,*
26. *Nisi otio inhonesto indulgeat.*
27. *An quis cubiculum supervenienti hospiti honoratiori cedere debeat?*
28. *Jus Hospitii per præscriptionem acquiritur.*
29. *De jure communi hospites recipere quilibet potest.*
30. *Quod & de jure Saxonico obtinet.*
31. *Nobilibus Hospitium publicum exercere non licet.*
32. *Uti nec Clericis.*
33. *Gratuita tamen hospitatio non est interdicta.*
34. *Hospitatura per se inhonesta non est.*
35. *Hospitia, quæ habent finem inhonestum, sunt illicita.*
36. *Uti sunt illa, in quibus compotatores, lusores vel meretrices sustentantur.*
37. *Vel Latrones & Relegati recipiuntur.*
38. *Officium hospitis quale esse debeat?*
39. *Quomodo hospites recipere,*
40. *Quomodo tractare debeat?*
41. *In quibusdam locis schedulam receptorum advenarum nomina continentem singulis diebus Magistratui exhibere tenentur.*
42. *Debet hospiti passivo discessuro pretium legitimum cujusque accepti sigillatim recitare.*
43. *Magistratui incumbit prospicere, ut publica hospitia pro justa mercede pateant.*
44. *Hospes Activus sub pœna amissionis pretii prohibetur servis Nobilium potum subministrare sine mandato Dominorum.*
45. *Item mercedem, quam vectores activi debent, ab Hospitibus passivis poscere prohibitum.*
46. *Ut & viatores ad convivandum cogere.*
47. *Vel vinum aqua miscere.*
48. *Hospes Activus tenetur hospitem passivum ab omni injuria defendere.*
49. *Et res receptas custodire.*
50. *De rebus inscio caupone illatis quid juris?*
51. *Non tenetur hospes de custodia sine generali notitia rerum acceptarum.*

52. *Vel si protestetur ab initio se nolle teneri & protestationi consentiat viator.*
53. *Non tenetur de receptis, qui amicum jure familiaritatis recipit.*
54. *Non tenetur, qui ex necessitate & coactè recipit.*
55. *Item si culpa ipsius viatoris res amissa.*
56. *Excusatur etiam caupo, quando vi majori datum rebus illatis sit damnum.*
57. *Item si deponens custodiam rei suæ ipsemet retinuit.*
58. *Tenetur & hospes non tantum factum proprium præstare, sed etiam servorum suorum.*
59. *Tenetur caupo non tantum ad custodiam, sed etiam de culpa levissima.*
60. *Incumbit etiam ei, orta inter hospites rixa, clamorem excitare.*
61. *Hospiti Activo sunt res illatæ hospitis passivi jure tacitæ hypothecæ obligatæ.*
62. *Competit & ei contra surripientem res passivi hospitis actio furti.*
63. *Item contra damnum dantem actiones aliæ.*
64. *Lecti in diversorio Geradæ non accensentur.*
65. *Hospitia publica ab inhospitatione non sunt immunia.*
66. *Si tamen soli hoc onus ferre cogantur, iis a milite vel a civibus satisfaciendum.*
67. *Hospes Passivus, German.* Gast / *quis sit?*
68. *Debet se legibus istius loci conformem gerere.*
69. *Debet in porta nomen & diversorium, quo usurus est, profiteri.*
70. *Moribus hospitii debet se submittere:*
71. *Debet esse modestus, & minime seditiosus.*
72. *Hospes passivus inviolabilis tam quoad personam, quàm quoad res.*
73. *Causæ Hospitum summariæ.*
74. Gast-Recht *quid sit?*
75. *Peregrini an collectis onerari possint?*
76. *Hospes passivus debet se gratum erga cauponem gerere.*
77. *Non debet sibi cibos parare.*
78. *Nec comestibilia & avenam secum portare.*
79. *Hospes passivus contra cauponem denegantem hospitium potest agere ex possessorio summariissimo.*
80. *Actiones Hospiti passivo competentes.*

1 Hospitia jam olim in Gratuita, Permutatoria & Mercenaria
2 fuisse divisa, & vocabulum Hospitii proprie gratuitis & permutatoriis competiisse, ex Cicerone & aliis satis constat. Ita enim *Lib. VII. Ep. 23. ad Fam.* Ego multò libentius emerim diversorium Tarracinæ, ne semper hospiti molestus sim. Et *de Divinat. Lib. 1. p. 363.* Cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem venisse, ad Hospitem alterum divertisse. Nec non Ulpianus *in L. 5. §. 2. ff. de Injur.* Gratis, & hospitio recipi, pro eodem habet.

3 Gratuita verò peregrini receptio, ut ait idem Cicero *1. Offic.* liberalitatis quidam actus est; unde ejus naturalis ratio splendorque virtutis minimè latet, quanto namq; naturæ hominis accommodatior beneficentia, tanto virtuti propior est Hospitalitas.

Ejusmodi Hospitia Gratuita per totum Imperium Turcicum inveniuntur, 4
quæ quidem hospitibus patent, quibus certum cibi genus offertur, sed post triduum mutare hospitium necesse est, Barbeq. *Epist. 1.*

Pariter per Italiam nonnulla in qvibusdam locis hospitia gratuita extant, 5
ubi pauperes peregrini per unam tantùm vesperam & noctem cibis & lectis aluntur & sustentantur.

Aliquando & subditi tenentur Principibus hospitia præbere, & privatis 6
sumtibus ipsos ministrosque ejus excipere. Klock. *vol. 1. Consil. 21. n. 16.* Hospitium gratuitum debetur & Magnatibus atqve Patronis in monasteriis, 7
qvorum sunt Advocati, Besold. *Contin. vocab.* Atzung.

Non

8 Non tantum Miniſtri ſecularibus officiis addicti, ut qui mittuntur ad Jus dicendum, commiſſionem expediendam, ut & legati exterorum Principum hoc jure gaudent, ſed & Eccleſiaſtici.

9 Quo pertinet, quod de procuratione in jure Canonico conſtitutum eſt, *c.19.23.24.X.de Cenſib.* quæ debetur perſonis Eccleſiaſticis Eccleſias viſitantibus ab ipſis Eccleſiis. vid. Dn. Ziegler. *ad Lancellot. de Cenſibus.*

10 Huc ſpectant etiam Hoſpitia militibus debita, quæ peculiari nomine Metata dicta, Einqvartierung. De qua materia Taboris & aliorum integri tractatus extant.

11 Hoſpitium permutatorium eſt, quando ex certo quodam pacto hoſpitium præbetur mutuo ſine mercede, vel eſt certa determinataque hoſpitii præbendi reciprocatio.

Docet hoc Exemplum apud Homerum, ubi Glaucus paternus hoſpes Diomedis, ſi quando peregre veniret Diomedes, tenebatur recipi à Glauco, & viciſſim Glaucus, ſi in Peloponneſum ad Diomedem diverteret. Ad pactionem hanc & cura hoſpitis ægri referenda. Sicut T. Q. Criſpinus Romanus cum Badio Campano hoſpitium fecerat, hic apud Criſpinum hoſpes æger liberaliter comiterque curatus narratur Livio *Lib. 25. c. 18.* Spectat huc defuncti ibi ſepultura quoque, qualem inſcriptionem ſuppeditat Schilter *de jur. Hoſpit. P. 1. §. 17.* 12

13 D. M.

VAL. ATTICO. B. F.

COS. LEG. XLI. G.

P. FE. STIP. XXIIII.

VIXIT. ANNIS. XLI.

FECIT. AELIA. PART.

THENIS. HOSPITI.

BENE. MERENTI.

14 Cæterum fides Hoſpitii certis ſancita
15 erat ritibus, inter quos dextræ Conjunctio, ut ſimplicior reliquis & in omni fide communis ferè apud pleraſque gentes, ita & antiquior. Pertinet huc obteſtatio Tullii, *Orat. pro Dejot. ad C. Cæſarem.* Per dextram te iſtam rogo, quam Regi Dejotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti, iſtam, inquam, dextram non tam in bellis & in præliis, quam in promiſſis de fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium renovare voluiſti.

16 Præter mutuam dextræ dationem acceſſere & alii ritus, velut dona mutua. Teſtatur Diomedes patrem ſuum atque Glauci, cum contraxerint jus Hoſpitii, ſibi invicem dediſſe, alterum quidem purpureum balteum, alterum verò aureum poculum. Succeſſu temporis certarum teſſerarum uſum in hoſpitio jungendo obtinuiſſe apparet, & appellabant Teſſeram Hoſpitalem, cujus quippe uſus minus dolo fallaciisque eſſet obnoxius, idque imprimis propter hæredes poſteroſque, quibus Paterni hoſpites non ſemper noti cum eſſent, requirebatur certum aliquod ſignum paterni hoſpitii. Itaque uterque hoſpitum teſſeram dimidiatam, vel duas pares aſſervabant, quibus collatis hoſpes agnoſceretur. Teſſeras verò has factas fuiſſe ex ligno lon- 17
giuſculo & utrinque exæquato & complanata, inſculpta imagine Jovis vel alius Dei Hoſpitalis, tradit Schilt. *in dict. Diſſert. de jur. Hoſp. P. 1. §. 17. & ſq.*

Hoſpitium vero Mercenarium eſt 18
locus, in quo hoſpes paſſivus cum rebus

ſuis ab activo hoſpite pro mercede ſuſcipitur & iis inſtruitur, quæ ad vitam ſuſtentandam & quietem capiendam neceſſaria ſunt.

19 Alias Hoſpitium mercenarium in Jure etiam dicitur Diverſorium, *l. 3. ff. in quib. cauſ. tac. pign.* item Meritorium *l. 5. §. 5. ff. de injur. l. 13. §. 8. ff. de uſufr.* ut & Taberna *l. 13. §. 4. ff. de damn. inf. l. 29. C. ad L. Jul. de Adult.* dicitur etiam Caupona, nec obſtat, quod quibusdam Autoribus Caupona tantùm locus ſit, ubi potulenta divenduntur, non etiam hoſpites manſuri, ut in diverſoriis recipiuntur. Hæc enim acceptio legibus Romanis non convenit, quippe in quibus Caupona Hoſpitium Mercenarium propriè ita dictum. *L. 3. §. 1. & tt. ff. Nautæ.* Conf. Salmaſ. *de Uſuris p. 348. 351.* Tabor. 7. *Racemat. crimin. §. 8.* vel ipſam negotiationem Hoſpitis meritorii *l. 13. ff. de Inſtructo* ſignificat.

20 Hoſpitia porrò publica in multis Germaniæ locis inter Regalia referuntur. Klock. *vol. 1. Conſ. 8. n. 125.* Hinc in Ordin. Provinc. Würtenb. conſtitutum, *Tit.* Von Wirthen und Gaſtgebern 3. §. Wir wollen auch/daß ohne Fürſtl. ſonderbare Erlaubniß keine Wirthſchafft ſoll getrieben werden.

21 In quibusdam etiam locis competit poteſtas concedendi jus Hoſpitii ei, qui habet Jurisdictionem loci, Und ſtehet Gaſt-Höffe zu verleihen gemeiniglich dem Vogts-Herrn zu/fürnehmlich weil etwas davon gefället als Ungeld und dergleichen. Beſold. *Theſaur. Pract. vocab.* Gaſt. Mager. *de Advocat. Armat. c. 10. n. 263.*

22 Rectiſſimè verò libertas hoſpitandi promiſcua à Magiſtratu reſtringitur, non tantum enim hoc publicum intereſſe, ſed & hoſpitum paſſivorum utilitas ſuadet. Et ſane certorum iniquitas cauponum facilius à Magiſtratu corrigitur, & ſi cuivis hoſpitari liceret, non facile publicus caupo inveniretur. Quæ res efficeret, ut paſſivi quandoque non admitterentur hoſpites, vel ſæpius incommodo hoſpitio exciperentur.

23 Hujusmodi verò hoſpes publicus etiam neceſſariò hoſpites recipere tenetur. *l. un. §. 2. ff. Furti adverſus Caup.* Signo enim Cauponæ appenſo vel alio modo declarata voluntate omnes in poſterum recipiendi ipſe ſe caupo ad omnium hoſpitationem obligavit. Tabor. *Racem. crimin. §. 18.* Ziegler. *de Jur. Maj. L. 1. c. 41. n. 80.*

Si verò Hoſpitium ſit repletum, Luc. 24
11. v. 7. nec multitudo divertentium aliorum receptionem patiatur, ſane eo caſu iter agentes repellere caupo poteſt. Idque Exemplo Notariorum & Tabellionum, qui propter multitudinem requirentium vel occupationum rectè excuſantur, licet alias ex obligatione profeſſionis ad inſtrumenta cuivis petenti conficienda cogi poſſint, Tabor. *d. l. §. 18. & de Metat. pag. 98.*

Semel tamen admiſſos non licet rur- 25
ſus ejicere. Namque turpius ejicitur, quàm non admittitur hoſpes, *C. 25. X. de jurejur.* Ovid. *Triſt. L. V. Eleg. VI. v. 13.* Limitat hanc aſſertionem 26
Conſtit. Prov. Sax. *de Ao. 1482.* §. Es ſoll ꝛc. otio inhoneſto indulgentem poſt triduum ejiciendum eſſe præcipiens, & Rebuff. *ad Conſtit. Reg. p. 274.* putat hoſpitem rixoſum & injurioſum ratione vitandi ſcandali repelli poſſe, arg. *l. 14. ff. pro ſoc.* Idem arbitratur hoſpitem 27
paſſivum cubiculum, quod occupavit commodius politiusque Epiſcopo vel Legato Reip. ſupervenienti cedere debere: Quo facto tamen eum in aliud a caupone deducendum, nec hoſpitio expellendum eſſe, ſi in eo loco nulla præterea hoſpitia inveniantur, arg. *l. 10. C. SS. Eccleſ.* Et hæc quidem poſito tali caſu tolerari poſſunt. Nam alias certum eſt, hoſpites ſemel receptos, accedentibus licet honoratioribus aliis, ejici non poſſe, per regulam communem: Qui prior eſt tempore, potior eſt jure. *c. 54. de R. J. in 6to.* Qui prius venit, prius molit, LR. *L. 2. A. 59.* Melior eſt ejus conditio, qui primus occupavit, *c. 6. de Procur. in 6to.*

Poteſt & jus hoſpitii publici per præ- 28
ſcriptionem acquiri, quando ſcilicet alios hoſpitium exercere quis prohibet, & iſti prohibenti parent, nec intra tempus

pus

pus præscriptioni sufficiens hospites suscipere audent.

29 Extra verò hos casus, quando quis jus hospitii publici per privilegium, consvetudinem vel præscriptionem non consecutus est, de jure communi & ex libertate naturali hospites recipere quilibet potest, etiamsi publicum diversorium non habeat, aliorumque cauponum conditionem reddat deteriorem; qui enim domo sua pro lubitu utitur, & in ea aliquid facit, quod sui commodum principaliter alterius incommodum per consequentiam secum trahit, jure suo utitur *l. 24. §. fin. l. 26. ff. de damn. infect.* Gothofr. *ad §. 7. l. 3. ff. de Incendio. c. 31. X. de Elect.* Et multum interest inter lucrum alicujus impedire, & damnum alteri facere, *l. 26. ff. de damn. inf.* Præterea cum expresse Ulpian. *in l. 1. §. 1. ff. Nautæ.* in alicujus arbitrio esse dicat, viatorem non recipere, sequitur etiam liberum è contra cuique relinqui arbitrium hospitem recipiendi. Quin & Imperator Fridericus *in Authent. omnes C. Commun. de success.* omnibus peregrinis & advenis liberam hospitandi, ubicunque voluerint, voluntatem permisit: Quæ ipsis limitaretur, si non cuivis eos hospitio suscipere liceret.

30 Quæ libertas hospites recipiendi ratione civium & laicorum in Saxonia nostra Electorali etiam videtur permissa: Quamvis enim quædam prohibitio ex Ordinat. provinc. *de A. 1555. Tit.* Brauen §. da sich aber jemand. & resolut. Gravam. *de A. 1661. Tit.* Justitien-Sachen §. *112. 113.* Conf. Neue Pol. Ordn. *Tit. 12.* §. *ult.* colligi posse videatur: Ea tamen loca vel de jure braxandi & divendendi cerevisiam, vel de cauponis extra civitatem, vel eo casu, quo alter ex privilegio vel præscriptione jus prohibendi habet, intelligenda esse tradit Mœbius *dissert. de jur. Hospit. Mercen.* §. *46.*

31 Nobilibus autem hospitium publicum exercere non licet, nec eorum dignitati convenit. Klock. *de Ærar. 2. c. 26. n. 15.* Peller. *ad Pol. scel. p. 357. in fin. &* *361.*

Item Clericis habere hospitium mercenarium aut administrare in caupona severè Constitutionibus Canonicis interdictum. *C. 3. dist. 44. C. 1. Clement. de vit. & Honest. Cleric. ubi Gloss.* concordant cum iis Generales articuli de Templis *de 1580. Tit. 16.* §. Es sollen auch: qui Ministris Ecclesiarum Hospitum pro mercede receptionem prohibent. Clericos tamen tabernas suas locare posse & hinc iis uti frui, rectè tradit Gloss. *ad L. 2. C. de Episc. & Cler. vid.* Mornac. *ad d. l. it.* Dn. Ziegler. *de jur. Maj. L. 1. c. 41. n. 19.* 32

Gratuita verò Hospitia Nobilibus & Clericis non sunt interdicta, imò Clericis ab Apostolo mandatum, ut hospitales se præbeant. Hospin. *de Orig. Monach. Lib. 14. c. 53.* ubi inter cæteras leges etiam hanc refert, Monachi ut omnes supervenientes hospites tanquam Christus gratis accipiant. 33

Hospitium vero mercenarium exercere per se inhonestum & homini ingenuo indignum non est. Si enim mercatura honesta, certè hospitium pro mercede justa exceptio turpis immerito habetur. Quamvis enim Anabaptistæ omne hospitium mercenarium illicitum esse statuant *Lib. Conc. f. 625.* Attamen illi nesciunt distingvere inter usum & abusum; inter id, quod per se fit, & per accidens. Iniquum enim non est, ut caupo pro hospitii locique communicatione, conductione ministrorum hospitibus inservientium, proprioque labore, cura & industria honestum lucrum fortiatur. Constit. Provincial. *de Ao. 1482.* §. Als. 34

Ista namque hospitia, quæ habent finem inhonestum, & ubi tantum instituuntur compotationes, vel mulieres aluntur pudori suo non parcentes, ut JCtus loquitur *in l. 43. in pr. ff. de Ritu Nupt.* merito vituperantur, *l. 1. §. 1. & l. 3. §. 1. ff. Naut.* Land-Ordn. *de A. 1543. Tit.* von Wirthen-Ordn. *tit. 12. pr.* Ehe-O. *punct. 4.* §. die gemeinen Weiber. Cui consequens est interdictum de lusoribus non recipiendis aut tolerandis. Lands-O. *1555. Tit.* Dopler Pol. Ordn. *de A. 1612.* §. *12.* Imò tradunt Dd. quod caupo 35 36

pecuniam alicui ex lusoribus mutuans repetere nequeat, etiamsi non colludat; & quod ejusmodi receptator ad restitutionem omnium eorum, quæ in illo ludo amittuntur, teneatur, & si damnum illi datum, vel aliquid subreptum fuerit, actionem ad repetendum nec civilem nec criminalem habeat. Berl. *Dec. 66. n.* 7. Wesenb. *ad Tit. ff. de Aleator.* Finis enim hospitiorum tantùm est, ut succurratur recipiendorum viatorum & hospitum necessitati & commoditatibus, sive cibatione hoc fiat, sive potu, sive igne, cubiculo, lectulis, seu qua alia rebus eorum commoda utilitate, non vero illicita voluptate.

37 Prohibetur hospes insuper recipere Latrones, Lands-Ord. *A. 1482.* §. Es soll niemand/violatores pacis publicæ, Ord. Land-Feindens zu Worms *de A. 1521.* circumforaneos & vagos milites, dict. Herrn-lose Knechte. Lands-Ord. *1555. tit.* Einspänniger §. demnach. Mandat. Elector. *1652.* Cingaros, R. Pol. Ordn. *tit. II.* §. 3. Speidel. *spec. voc.* Zigeuner. Bannitos & Relegatos. Carpz. *P. 1. c. 10. def. 30.* Imo generalis prohibitio *in tit. ff. de Receptatoribus*, *& Cod. de his qui latron.* ad hospites quosvis pertinet. Ulpianus *in l. 13. pr. ff. de Off. præs.* congruit, inquit, bono & gravi Præsidi coërcere sacrilegorum, latronorum, plagiariorum & furum receptores, sine quibus latro diutius latere non potest. Lands-Ord. *Tit.* Plackerey. §. Es sollen.

38 Ante omnia autem officium hospitis activi requirit, ut hospitem adveni-
39 entem blande humanisque partim verbis, partim gestibus excipiat; apud Græcos moris fuit hujusmodi verborum formula affari hospitem: χαῖρε ξένε, salve hospes; quod si dignitas vel honor advenientis exigat, obviam ei mittantur aliqui, vel hospes ipsemet obviam eundo in hospitium eum deducat. Sic enim moris est, non tantùm in publicis, *v. g.* quando Princeps aut Legatus adventat, sed etiam ad privatas affinitates, amicitias & hospitia mos ille deduci cœpit. Paschal. *de Legat. c. 29.* Non sufficit verò hospitem advenientem comiter excipere, sed & necesse est, eundem apparatu commodo, & dignitatem personæ ob oculos habente, arg. *l. 14. ff. de ann. leg. l. 2.* §. *illustribus. C. de metat.* in tractatione ejusdem uti. Cui fini non solum hospitium amplum multosque instructos lectos, sed etiam penum copiosam in promptu habere debet, ne cogatur necessaria quæque cum damno a propolis comparare. Gryph. *Oecon. Leg. l. 1. c. 28. n. 46. & 49.*

Ordinariam vero adhibiturus tra- 40
ctationem, prandium sex & cœnam quinque ferculis, duorum generum cerevisia & vino ad summum instruat. Landes-O. *de An. 1482.* §. So ordnen.

In plurimis Rebuspubl. optimo in- 41
stituto hospites schedulam, receptorum advenarum nomina continentem, singulis diebus Magistratui exhibere & suspectos deferre tenentur. Müssen alle Abend einen Nacht-Zeddel und Verzeichniß übergeben/was sie vor frembde Personen bey sich haben. Knipschild. *de jur. civit. Imperial. L. 5. c. 261. n. 29.* R. Pol. Ord. *Tit. 11.* §. 5. Reuterbestall. zu Speyer. *de A. 1570.*

Hospiti passivo discessuro caupo pre- 42
tium legitimum cujusque accepti sigillatim recitet, vel schedulam, in qua specialis acceptorum & pretii enumeratio, sponte exhibeat & porrectione pyxidis à Magistratu concreditæ stipem pro pauperibus colligat. R. Pol. Ord. *tit. 9.* §. *9.* Land-O. *1555. Tit.* von Zehrung in Gast-Höfen/ Tax-Ord. *class. 4.* §. und soll.

Quia etiam hospites activi sæpius 43
injustam exigunt mercedem & divertentes illicitis exactionibus vexant contra prohibitionem in der Land-Ord. *1543. Tit.* von Wirthen *pr.* Exod. *c. XXII, 29. c. XXIII, 9. & C. I. X. de Emt. vend.* Magistratui meritò incumbit prospicere, ut publica hospitia pro justa mercede pateant, ac certa taxa, quantum pro prandio vel cœna solvi debeat, constituatur. Ita enim in der Policey-Ord. zu Augspurg *de Ao. 1548. it.* in der Würtenb. Land-Ord. *tit.* von Wirthen und Gastgebern/ cautum reperitur, daß die Amt-Leute mit samt den Gerichten jährlich et-

liche

liche mahl eine gebührende Ordnung machen sollen / wie es mit den Wirthen/Gästen/Mahl und Futter gehalten werden soll. Et in Saxonia Electorali quilibet Senatus singulis anni quadrantibus, aut ad summum sex mensibus, sub pœna centum aureorum pretium prandii vel cœnæ omniumque, quibus hospes passivus vel ad sui vel equorum sustentationem opus habet, cauponi præscribere, & hanc taxationem publicè affigere, ac pro ratione temporis eam vel augere vel minuere jubetur. Pol. Ord. 1612. §. 17. Neue Pol. O. *Tit.* 12. §. 1. & 6. Data insuper hospiti passivo potestas deferendi cauponem apud Magistratum, quod statuendo pretium taxationem publicam excesserit, adeoque dignus sit pœna 100. aureorum. Quo facto & legitime contra cauponem probato hospiti summariè jus dicitur & dimidium pœnæ applicatur. L. O. 1543. *Tit.* von Wirthen. §. Deßgleichen/& L. O. 1555. *Tit.* Zehrung.

44 Constitutionibus insuper Provincialibus in his Regionibus Hospites sub pœna amissionis pretii servis Nobilium insolito tempore, & sine mandato Dominorum potum suppeditare prohibentur. Lands-O. 1550. *tit.* von Wirthen/ & *tit.* vom Gesinde-Lohn. N. P. Ordn. *Tit.* 12. §. 2.

45 Vetitum quoque est, mercedem, quam vectores activi debent, ab Hospitibus passivis poscere. S. T. O. *Class.* 4. §. Mieth-Kutschen/Fütterung/ wenn sie vor sich zahlen/soll in der Herrn-Rechnung nicht mit eingeschlagen werden.

46 Præterea prohibentur etiam hospites Activi Viatores tàm directe, quàm indirectè ad convivandum cogere. N. P. O. *Tit.* 12. §. 4.

47 Item vinum generosum cum deteriori vel aqua miscere, *c.* 10. *X. de purg. Can.* Manz. *Decis. Palat.* 25. *n.* 5.

48 Ante omnia tenetur hospes activus passivum ab omni injuria defendere, & curam adhibere, ut tam quoad personam, quam quoad res in hospitio tutus sit; Ita enim Alciatus *Reg.* 3. *præsumt.* 40. *n.* 4. argumentatur: Si hospes tenetur de damno dato in rebus, multò magis de damno dato in persona; junge Rebuff. *in constit. Reg. tr. de Hospit.* Et laudatur Lothi, item Rahabæ meretricis virtus, quod hospites suos periculo exemtos voluerint, non sine suo periculo. *Jos.* 2. *v.* 4. Land-R. *L.* 3. *Art.* 78. Gryph. *d. l. n.* 64. Domus unicuique tutum est refugium & receptaculum, *l.* 18. *ff. de in jus vocand.* & hospitium quoqve hospitis passivi domus intelligitur. *l.* 5. §. 6. *ff. de injur.* Ita veteres Galli hospites etiam gratuitos ab injuria prohibuere & sanctos habuere. Cæsar *de Bello Gall. L.* 6.

Non minus ad custodiam rerum viatoris in hospitio receptarum obligatur, quamvis seorsim merces illi non detur custodiæ causa, *l.* 5. *ff. Naut. caup. Stabul.* Carpz. *P.* 2. *Const.* 26. *Def.* 10. Habentur autem pro rebus receptis, si solùm immissæ aut illatæ sunt in navem, cauponam, diversorium, *l.* 1. §. *f. ff. N. caup.* Neque opus est, ut expresse & specifice cauponi designentur aut committantur per *l.* 9. §. 3. *ff. de jur. dot.* Grivel. *Decis.* 49. De rebus ergo inscio caupone illatis si qvæstio oriatur, verior est sententia, generalem rerum illatarum scientiam requiri, & sufficere, ut teneatur de iis hospes, non verò specialem, quales nimirum, cujus qualitatis & quantitatis res illæ sint, Peguer. *Dec.* 45. v. gr. Sciat caupo vallisium vel cistam esse illatam, non verò scire aut monstrare ei necessum est, quod pecunia vel alia res cistæ inclusa. Caroccius *de Deposit. P.* 1. *rubr. de in lit. jur. n.* 7. Si lis moveatur de scientia vel ignorantia illatorum, hæc præsumitur in favorem cauponis, quia in facto alieno consistit, *l.* 2. *ff. de jur. & facti ignorant.* Stypman. *de jur. Marit. c.* 15. *n.* 308. & proinde scientiam ab actore esse probandam tradit Peckius *ad l.* 1. §. *ult. ff. Naut. Caup.* nisi scientiæ præsumtio major & fortior elidat ignorantiæ præsumtionem minus fortem: Loccen. *de jur. Marit. L.* 3. *c.* 8. *n.* 3. Si quis curru adveniat, præsumtivè instructus est omnibus ad currum necessariis, Wagen/ Pferde und Geschirr / ineptè exciperet caupo de custodia interpellatus nescivisse se, quod

49 (margin, beside "Non minus ad custodiam rerum vi-")

50 (margin, beside "vel. Decis. 49. De rebus ergo inscio")

frenum

frenum vel rotas secum habuerit viator.

51 Non verò tenetur hospes (1.) de custodia sine generali notitia rerum illatarum.

52 Idemqve est (2.) si protestetur ab initio se nolle teneri, & protestationi consentiat viator, utrumque enim concurrere debet. *l. ult. pr. circ. fin. ff. Naut. caup.* Alexand. *in l. 8. §. 6. ff. de Oper. Nov. nunc.* modo protestatio facta sit post receptionem; si enim ante receptionem sola sufficit sine viatoris consensu. Bart. *in l. 7. ff. Naut. Caup.* Bacchov. *ad Treut. Disp. 26. Thes. 5. lit. A. vol. 1.* Sed anne expressus viatorum consensus reqviratur, an sufficiat tacitus? quæritur. De expresso statuit Peckius *in L. 7. ff. item si prædixerit n. 2. ff. Naut. caup.* Sed contrarium, tacitum nimirum sufficere, rectius defendit Vinnius *in Not. ad d. Peckii loc.* & Loccen. *de Jur. Marit. l. 3. c. 7. n. 12.* Qvod si itaqve protestatione à caupone facta nihilominus maneat in diversorio viator, non tenebitur amplius de illatis caupo.

53 (3.) Non tenetur, qvi jure familiaritatis & amicitiæ amicum recipit. Alberic. *ad l. 1. §. ait Prætor. ff. Naut. caup.* Speculator. *ad tit. de Furt. v. qvid si amicus.* Bald. *in l. 3. ff. Nauta & in l. certi C. locati.* Stamm. *de servit. person. lit. 2. c. 14. n. 14.* nisi forte simul caupo seu hospes publicus sit, tunc etenim tenetur, qvamvis gratis aliqvem recipiat. *l. 8. pr. ff. Naut. Caup.*

54 (4.) Non tenetur, qui ex necessitate & coactè recipit, e. g. in recipiendo Principe vel Comitatu ejus. Alber. *ad d. l. 1. §. ait prætor. n. 1. ff. Naut. Caup.* Tabor *de Metat. P. 2. c. 6. n. 5.*

55 (5.) Non tenetur, qvando culpâ ipsius viatoris res amissa vel deteriorata, Zasius *in Parat. ff. Nautæ. n. 11.* vel saltem si concurrat culpa ejus. Bald. *in l. 5. C. locat. n. 3.* Stamm. *de Serv. pers. Lib. 2. c. 14. n. 15. per l. 203. ff. de R. J. junct. l. 11. pr. ff. ad l. Aquil.*

56 (6.) Excusatur caupo, quando vi majori & fatali casu, qvi præcaveri non potuit, damnum in rebus illatis est datum *l. 3. §. 1. ff. Naut. caup.* Stamm. *de Servit. pers. Lib. 2. c. 14. n. 18.* Qva ratione tempore publici tumultus, ob monetarum depravationem Magdeburgi aliquando exorti, absolvendos esse caupones consuluit Klockius *Vol. 3. Cons. 135. n. 22. & seqv. usq. ad 62.* Pariter qvoqve cauponem, cui nocturno tempore vi majori, foribus stabuli effractis, eqvi viatorum sunt surrepti, absolvendum censuit Senatus Dolanus, referente Grivello *Decis. 49.* Faciunt huc, qvæ habet P. Christinæ *vol. 5. Decis. 65.* & Stypman. *de jur. maritim. Lib. 4. c. 15. n. 346.* ubi de probatione hujusmodi casus inevitabilis, qvæ cauponi incumbit, plura utilissima adducit. Siqvidem tamen, etiam vel levissimam culpam cauponis præcessisse probare poterit viator, tenebitur de ea caupo. Strauch. *de Naut. P. 2. n. 6.* Carpzov. *P. 2. def. 18. n. 6. & seqv.*

Neqve (7.) tenetur Hospes de amis- 57
sis aut deperditis, si deponens in diversorio custodiam rei suæ ipsemet retinuit, aut custodiam famulis suis mandavit, custodemqve rebus suis apposuit, vel cistam reposuit in lecto, & claves cubiculi apud se retinuit. Tabor. *ad Tit. ff. de Furt. 7. th. ult.* Bœckeln. *de jur. Hospit. c. 5. n. 4. & 5.*

Non tantum autem hospes circa per- 58
sonam & res viatoris factum proprium, sed etiam alienum præstare tenetur, v. g. servorum & famulorum suorum, neqve tantùm si in officio, cui præpositi sunt, veluti coquus in culina, stabularius in stabulo, Lubler. *de Incendio c. 5. n. 60. per* Bald. *in l. 1. §. cauponis. ff. N. Caupon. &c. l. 1. §. familiæ. ff. de publican. & l. 5. §. non tamen. ff. de Institor. act.* sed etiam si extra officium, contra securitatem viatorum vel rerum eorundem aliquid admiserint. Farinac. *Qv. crim. 110. n. 124.* Magon. *decis. Flor. 3. n. 12. & 56.* aut etiam sit hoc ab illis mandato Domini seu hospitis, & tum ipse Dominus omni jure tenebitur; vel agunt sine mandato, aliis scil. negotiis extra officium suum se immiscentes, atqve sic ex hoc delicto etiam tenetur Dominus ipse *per l. 7. pr. ff. N. Caupon. &c.* Familiæ enim factum rectè ipsi imputatur & culpæ reus habetur, opera malorum hominum utendo. *§. 3. Inst. de obl.*

de obl. ex quasi del. l. 7. §. 4. Naut. Caup. Gryph. *Oe on. Leg. Lib. 1. c. 28. n. 164.* Carpz. *P. 2. c. 26. Def. 11.*

59 Præterea caupo non tantùm tenetur ad custodiam, sicuti depositarius; verùm amplius de culpa etiam levissima præter communem juris normam ac regulam circa res alienas, arg. *l. 3. §. 1. ff. Naut. Caup.* ubi Bartol. & Alexand. Bacchov. *in Prot. ad l. 1. §. 5. eod. n. 3.* Klock. *vol. 3. consf. 135. n. 13.* Stypman. *de jur. marit. cap. 15. n. 122. & seqv.*

60 Incumbit etiam Hospiti activo exorta inter hospites rixa, unde cædes oriri potest, vel etiam perpetrato crimine clamorem excitare, ut publicè de facto, juxta & sua innocentia constet, vicinis ad auxilium, judici autem copia fiat ad legitimam vindictam: interea autem homicidam fugam capessentem, si potest, detinere. Mev. *ad Jus Lubec. IV. tit. 8. art. 6.* L. R. *lib. 3. art. 91.*

61 Jam etiam circa hospitem Activum dispiciendum, in quibus jura eum adjuvent. Ubi sese primo loco offert, quòd ratione hospitationis & exhibitionis alimentorum invecta & illata ab hospite passivo jure tacitæ hypothecæ obligata habeat, *l. 3. & 4. ff. in quib. caus. tac. pignus. & ibi Dd. arg. l. 4. pr. ff. de Pactis.* Mœstert. *de Tacito pign. p. 562.* Quinimò hospes Activus, licet posterior, prioribus creditoribus ratione mercedis præfertur. Ille enim potior est priore, qui in rem conservandam impendit, & salvam fecit totius pignoris causam. *l. 5. & 6. ff. qui pot. in pign.* Et, si potentior est, cui merces horreorum debetur, *l. 6. §. 2. d. t.* etiam præferetur caupo creditor mercedis diversorii, quod ab Ulpiano *l. 3. ff. in quib. caus. tac. pign.* cum horreo conjungitur. Confer. Schneidew. *ad §. 5. J. de Hæred. qual. num. 28.* Coler. *de process. Execut. P. 1. c. 2. n. 251. & seqv.* Quare etiam jus retentionis in rebus illatis habet, donec ei impensæ hospitationis fuerint solutæ. Potest igitur bona Hospitum apud se divertentium, puta vestes, equos, currum, vel alias res, pro pretio unius vel alterius prandii vel cœnæ aliisque impensis propria autoritate arrestare, & usque ad solutionem detinere. Proc. O. *tit. 51.* §. desgleichen wenn ein Gast. Berlich. *P. 1. Concl. 73. n. 102. seqv. & Conclus. 74. n. 33.* Carpz. *P. 1. C. 30. Def. 18. n. 7. & P. 2. c. 25. def. 22. n. 4. seqv.* Imo si hospes in curationem alicujus ægroti in hospitio impensas fecit, vel eum mortuum propriis sumtibus sepulturæ tradidit, eodem jure retentionis fruitur. Berlich. *l. c.* Concedunt etiam Dd. Hospiti Activo jus arrestandi viatorem ingratum, qui jam evasit & in alia civitate deprehenditur. Perez. *ad Cod. de primipil.*

Hospiti quoque, cum custodiam re- 61
rum illatarum præstare teneatur, contra surripientem res passivi hospitis illatas furti actio concessa est. Et ea quidem ipsi competit vel jure proprio, quando conventus vel conveniendus est actione de recepto. *l. 4. p. ff. Naut. l. un. §. 4. ff. Furti adv. Naut.* vel jure cesso ab hospite passivo, qui actionem ex quasi maleficio instituit *l. 6. §. 4. ff. Naut.*

Porrò Hospiti activo ob quodlibet a- 63
liud damnum datum contra dantem actio prodita est. *l. 6. §. 4. ff. Naut. Caup.* Hinc hospes quoque passivus, cujus culpa incendium ortum, cauponi ad refectionem damni occasione incendii illati tenetur. Berl. *P. 4. Concl. 25. n. 117.* Quod æquissimum est, cum ipse caupo, licet damni infecti cavere obstrictus non sit, *l. 13. §. 4. ff. damn. infect.* vicissim tamen hospitem ab omni damno immunem præstare debeat.

Cauponem quoque non parum ju- 64
vat, quod lecti, quos in diversorio pro viatoribus recipiendis habet, Geradæ non accenseantur, adeoque defunctæ uxoris proximæ cognatæ non debeantur. Atque id etiam obtinet in casu, quo uxor ipsa cauponariam facit. Carpz. *P. 2. c. 14. Def. 37.* Rothschutz. *Proc. Jur. P. 3. art. 13. n. 2.* Quod si vero Hospes relicto diversorio secum lectos in domum aliam non hospitalem transferat, lecti isti ad Geradam pertinere incipiunt. Gloss. *ad* Land. R. *L. 1. Art. 24.*

Quamvis verò quidam Hospitia pu- 65
blica prorsus ab inhospitatione militari & metatis immunia esse statuant,

arg. *l. 35. C. de Episc. & Cler. l. 2. C. de Metat.* & ea, quæ xenodochiis pauperum & piis locis concessa, ad profana trahere licitum non est. *l. 19. c. de SS. Eccles.* Attamen cum Hospitia ex receptione peregrinorum magnum commodum sentiant, iniquum esset, communi oneri metatorum ea subtrahere. Tabor. *de Metat. p. 59. §. 12. & p. 253.*

66 Hæc autem dum dicuntur, immodicum caupones gravamen æque ac cæteros cives deprecari posse, non negatur: ita eiam si soli hoc incommodum ferre cogantur, iis à milite vel à civibus eo nomine satisfaciendum est. Tab. *l. c. p. 98. §. 14.* Atque huc referri potest quæstio Mevii *P. 3. Dec. 63.* quando hospes ob receptos ex jussu Magistratus Officiales bellicos contra eum ad impensdia agere possit, quam ille variis distinctionibus adhibitis resolvit. Mœbius *de jur. Hospit. Mercen. n. 85. & 86.*

67 Hospes passivus, qui aliàs Advena, Viator dicitur, *l. 19. §. 2. ff. de judic. l. 239. §. 4. ff. de V. S.* est, qui non habitat in hospitio, sed tantisper hospitatur, Germanicè dicitur ein Gast / quæ vox olim quemvis hominem ad omnia paratum, promtum & habilem significavit, Gasti inquit Camerar. *Hor. subcis. 3. c. 64.* Germanico nomine à sapientia & scientia rerum, atque ingenii perspicientia dicti fuere. Sigebertus *ad A. 422.* nominat dictatores Legis Salicæ Usogast, Esogast, Salegast, Widigast.

68 Ante omnia autem Hospes passivus istius loci, ubi hospitatur, legibus conformem se præbere jubetur, *c. 2. dist. 12. & ibi Barbos.* arg. *l. 6. ff. de Evict. l. 2. C. quem. testam. aper.* Lex enim territorio data obligat omnes in territorio existentes pro tempore, quo ibi agunt, alias enim pax & tranquillitas populi in loco servari commode non posset, si advenæ non congererentur se legibus ejus loci conformare. Zœs. *ff. de Leg. num. 20.* Struvius *Exercitat. 2. §. 12.* Eckolt. *de LL. §. 12.* Hinc mulier etiam penitus extranea in foro Saxon. aliquem convenire volens admittenda haud est in judicio absque Curatore. Carpz. *Proc. jur. tit. 5. art. 3. n. 55. seqv.* Hinc contrahens obligatur juxta jura ac statuta loci, ubi contrahit. Grotius *de J. B. & P. 2. 11. n. 5.* Carpz. *Pract. Crim. p. 1. qu. 54. n. 51.* Imò & in loco contractus convenitur *l. 19. §. 1. l. 20. l. 45. pr. ff. de judic.* Forner. *ad l. 239. de V. S.* Inde quoque hospes peccans secundum statuta loci, in quo peccat, ex crimine obligatur. *l. 3. ff. de off. præsidis l. 11. de custod. reor.* & pœnam subit non in loco originis vel domicilii, sed delicti consvetam. Carpz. *Pr. Crim. l. c. n. 50. seqq.* Corvin. *ad l. 239. §. 4. ff. de V. S.* Ob eandem rationem peregrinus testamentum facturus in loco, ubi hospitatur, facere illud secundum statuta loci illius tenetur, certa spe subnixus valiturum illud etiam quoad bona alibi sita. Carpz. *P. 3. c. 6. Def. 12.* Gail. 2. *Obs. 123.* Conf. Carpzov. *Proc. 1. tit. 2. art. 1. n. 49. seqq.*

Legibus conformem se etiam gerit viator, quando ad Magistratus jussum in porta ad interrogationem vigilum nomen suum liberè profiteatur, & de diversorio, quo usurus est, certiores eos reddat. Id enim plerisque magnis civitatibus maximè præsidio militari munitis, vel ubi Dominus aliquis Territorialis residet, moris est, ut sciatur exactè, quantum humanitatis ratio sinit, viatores qua conditione sint, unde veniant, quorsum tendant, nam & sciri hoc sæpe interest, ne quis forte hostis Reipubl. aut proditor, vel maleficii notorii reus impunè transeat. Mevius *ad Jus Lubecens. L. 1. tit. 2. art. 2. n. 20.* Lands-O. *Tit.* von Plackerey. §. Wir wollen. 69

Postquam diversorium quis subiit, tacitè etiam legibus & moribus Hospitii censetur se submittere per ea, quæ habet Schneidew. *ad Tit. de Act. §. 7. n. 19.* proindeque obsequiosum se iisdem præstabit. Assignato itaque præprimis cubiculo sit contentus, Nov. *130. c. 9.* Ac si cui jure Hospitium debetur, comitum numerum præter Jus & pacta non extendat, nec ultra tempus Jure vel pacto definitum permaneat, sin verò nullum tempus præfinitum, vel gratis ho- 70

hoſpitetur, & ex mero familiaritatis jure exceptus fuerit, nihilominus in tempore diſcedat. Bœckel. *c. 5. n. 10. & 11.*

71 Præterea viator modeſtiæ laudem captet caveatque, ne hoſpiti aut familiæ ejus aliisque diverſoribus ullatenus injuriam, offenſionem damnumve inferat, eumque in finem ne ſuccendiculum rixæ aut tumultuum in hoſpitiis præbeatur, in Italia peregrinantes portarum vigilibus & Præfectis arma ſua tradere tenentur, quæ abeuntibus illis reſtituuntur, quod mihi per Italiam iter facienti accidit. Prohibentur inſuper hoſpites paſſivi in his regionibus ſubditos ad ſeditionem commovere, Lands-Ordn. *1550. Tit.* von verdächtigen Diſputationen / & Rebuff. *ad conſtit. Reg. p. 274.* putat hoſpitem rixoſum & injurioſum ratione vitandi ſcandali repelli poſſe, arg. *l. 14. ff. pro ſocio.* Peregrini enim officium eſt, nihil præter ſuum officium agere, nihil de alio acquirere, minimeque in aliena Republ. eſſe curioſum, Cic. *1. Offic.* & alieni regni arcana ſcrutari vetat *l. 4. C. d. Commerc.* Pariter de non ſcrutandis hoſpiti ſecretis civitatis, illam legem veterem, hoſpes murum non adſcendat, intelligendam eſſe putat Bernegg. *Qu. miſcell. 125.*

72 Hoſpites paſſivos eſſe inviolabiles tam quoad perſonam, quam quoad res, jam ſupra innuimus, convenit enim hoc connato juris præcepto neminem lædendum. *l. 10. §. 1. ff. de Juſt. & Jur.* Nec eos ex diverſorio extrahere jura permittunt *l. 103. ff. de R. J. & illi.* Ludwell. eorumque ſecuritatem promovere laborat conſvetudo quorundam locorum, quæ præ foribus tabernarum publicarum erigit numellas, ad quas reprobi homines ſiſtuntur, qui in tabernis publicis excitant tumultus aliosque verberant. vid. Carpz. *Proc. Tit. 2. Art. 1. n. 102.*

73 Hoſpitem porrò paſſivum non parum adjuvat, quod cauſæ ejus ordinariæ ſummariter à Judice tractari debeant, Carpzov. *Proc. Jur. Tit. 1. Art. 1. n. 71.* Et æquiſſimum hoc eſt, cum non veterum tantùm longæ & multæ fuerint peregrinationes *pr. Inſt. de Codicill.* ſed etiam hodie exteras viſere regiones conditio temporum imperet. Nunc ſi ordinarium ubique inſtituere proceſſum Hoſpites cogerentur, nunquam eo animo quaſi propediem redituri *l. 5. pr. de O. & A.* iter ingredi deberent, ſerò certè reverterentur. Mœbius *de Jur. Hoſpit. Mercenar. §. 103.*

Hinc in multis locis Germaniæ obtinere videmus illud Judicii humaniſſimi genus, quod vocatur das Gaſt-Recht / quando in gratiam divertentium ſummariiſſima via proceditur, levato velo breviſſimis præfixis terminis, & nonnunquam de die in diem, von einem Sonnenſchein zum andern. Mevius *ad Jus Lubecenſ. L. 3. Tit. 1. art. 1. n. 42. 51. ſeq.* Beſold. *verb.* Gaſt-Recht. 74

Collectis etiam peregrinos onerari non poſſe tradunt communiter Dd. cum illæ tantum ſubditis imponantur. Ratio, qvia principaliter perſonis rerum contemplatione indicuntur: Si igitur perſonæ non ſint ſubditæ, earum impoſitio locum habere non poteſt, *l. 6. §. f. ff. de muner. & Honor.* Quod tamen variè limitatur. Gail. *L. 2. Obſ. 52. n. 12.* Struv. *Exerc. 50. θ. 53.* 75

Æqvum denique eſt, ut hoſpes paſſivus gratus ſit, & cauponi mercedem debitam ſolvat. Non enim ad hoc naturaliter tantùm *l. 25. §. 11. ff. de Hered. pet.* ſed etiam civiliter vi contractus vel quaſi contractus obligatus eſt, & nemini officium debet damnoſum eſſe *l. 62. §. 5. ff. de Furt.* Præterea notiſſimum, quàm omnes hoſpitem ingratum deteſtentur, & vel actione ingrati *C. 62. Cauſ. 12. q. 2.* conveniendum, vel ſtigmate notandum, Senec. *IV. de Benef. 37. & 38.* vel cum mure in pera, ſerpente in gremio, igne in ſinu. *C. 13. X. de Judæis* comparandum arbitrentur. 76

Parum etiam grati ſunt iſti hoſpites, qui cibos ſibi parare volunt, quod & in multis locis, teſte Beſoldo *de trib. dom. ſoc. ſpec. 2. c. 6. §. 5.* prohibitum. 77

Uti & illi, qui comeſtibilia & avenam ſecum portant; ad iſtud præcavendum 78

à quodam caupone parieti aliquando hos rythmos inscriptos legi:

Ein Fuhrmann / der ein Knicker ist /
Und allzeit aus dem Kober frißt/
Auch mitbringet Hafer und Heu/
Der bring auch mit Stall und Streu.

79 Quando hospes jure suo in diversorium recipi petit, & receptaculum illi denegatur, potest agere ex possessorio summarissimo, O. C. *P. 2. tit. 21.* §. Ob auch in obberührten Fällen / vel ex possessorio ordinario *per l. 6. §. 1. l. 8. §. 5. ff. si servit. vindic.* vel ex petitorio *l. 2. §. 3. si servit. vind.* vel *ex cap. redintegranda 3. qu. 1.* vel act. de damn. & interess. vel actione ad pœnam privilegio vel juri ex quo petitur hospitatio consentaneam, Klock. *de Contrib. c. 9. n. 673.* vel imploratione officii judicis extra ordinem. Peck. *ad l. 1. §. 1. ff. Naut. Caup. n. 7.*

80 Præterea hospiti passivo jura tam remedia ordinaria quã extraordinaria seu specialia concedunt. Ordinaria sunt Actio injuriarũ, eaq; vel civilis vel criminalis, Actio furti, Actio legis Aquiliæ, Actio depositi, Actio locati si merces intervenerit, Stypm. *de jur. marit. P. 4. c. 15. n. 316.* Carpz. *P. 2. Const. 26. Def. 11.* Inter remedia Extraordinaria & propria huic negotio recensetur (1.) Actio de recepto, quæ est Actio in factum prætoria, personalis, rei persecutoria & perpetua, per quam hospites passivi seu diversores à cauponarum vel diversoriorum exercitatoribus res ab illis receptas repetere possunt, de qua actione supra latius actum.

Secundum Hospitationis negotio proprium remedium est Actio in factum prætoria, personalis, pœnalis & perpetua, quæ competit hospiti passivo seu viatori ob damnum ipsis in caupona seu diversorio illatum ab illis, qui ibi habitandi causa commorantur, vel operarum præstandarum gratia adsunt contra hospitii exercitorem in duplum. *§. ult. J. de obl. quæ ex delict. l. 5. §. fin. ff. de obl. A. l. 6. §. 3. l. ult. ff. Naut. Caupon.* & quidem, si plures unum diversorium exercent, contra singulos pro rata *l. fin. §. 5. ff. Naut. Caup.* nihil in contrarium nitente *l. 1. §. 2. de Exercit. act.* cui respondet Peckius *ad d. l. fin. §. 5. n. 1.* & addatur Paulus Busius *ad l. 24. ff. pro socio*, & Ant. Faber. *in Rational.*

Plura de his Actionib. vid. pass. Interpretes.

CAPUT XX.

DE TABERNIS VINARIIS.

SUMMARIA

1. *Tabernæ nomen generale.*
2. *In specie taberna est, ubi, quæ ad cibum & potum pertinent, venduntur.*
3. *Tabernam vinariam exercere non est meræ facultatis.*
4. *Quod nec Nobilibus permissum.*
5. *Quilibet in Republica debet mandato munere fungi.*
6. *Nobiles vinum in fundis propriis natum vel si consuetudine nitantur, vendere possunt.*
7. *Quando Civitates habent privilegium de Cerevisia extranea infra milliare non vendenda, ad venditionem vini in villis adjacentibus extendendum non est.*
8. *Ministris Ecclesiæ tabernam vinariam vel cerevisiariam erigere non licet.*
9. *Quibusdam certo anni tempore tantum licet exercere jus Oenopolii.*
10. *Nonnunquam venditio vini nocturno tempore est probibita.*
11. *Si Princeps Nobili vel alii per modum privilegii concedat jus Oenopolii, an id Civitatibus præjudicet?*
12. *Quando Princeps Oenopolii privilegium alicui*

alicui concedere vult, id cum causæ cognitione fieri debet.
13. *Si quis privilegium de vendendo vino impetraverit, quamvis antea juravit se promoturum utilitatem publicam, non peccat.*
14. *Nec in ædibus jurisdictione Magistratûs exemtis Oenopolium exercere licet.*
15. *Nisi privilegium Oenopolii ædibus istis inhæreat.*
16. *Nec Civibus ad domesticum usum vina aliis in locis emere & suis in cellis habere licet.*
17. *Cauponum vafrities in mensurando & corrumpendo vino.*
18. *Magistratus Oenopolis injungere debet, ut salubre vinum importetur.*
19. *Item prospiciendum ne a vectoribus & navicularis corrumpatur.*
20. *Modus quantum sulphuris vino addi liceat?*
21. *Noxiæ vinorum compositiones prohibitæ.*
22. *Vinum melius cum deteriore non est miscendum.*
23. *In Bavaria propter suspicionem fraudis Oenopolæ vinum, quod ipsi colunt, prohibentur juxta alia vina habere.*
24. *Vina medicamentis non sunt inficienda.*
25. *Item justo pretio sunt vendenda.*
26. *A Magistratu justa mensura Oenopolis statuenda.*
27. *Tributum Oenopolis in Gallia impositum Bilots vel appetissement dictum.*
28. *In Civitate certi Officiales*, Wein-Herren *sunt eligendi.*
29. *Judicium in tractatu Rheni* Weinschul *dictum.*
30. *An pro debito, pro vino vel cerevisia usuræ possint exigi?*
31. *Si vina vendenda an præcisè ab emtore exprimendum se velle primùm degustare vinum, ut emtio sit perfecta.*
32. *Camum sub legato vini an contineatur?*
33. *Cerevisia sub nomine vini non venit.*
34. *Ex tabernis vinariis Gabellæ & accisiæ solvendæ.*
35. *Gabella vinaria unde originem sumserit?*
36. *An exactio* des Umgelds *ei, qui jurisdictionem, an illi, qui regalia habet, competat?*
37. Bodenschatz / Niederlage *quid?*
38. *Accisia vinis medicatis non incumbit.*
39. *An ministri Principis, qui in* Frey-häusern *habitant, immunes sint a Gabellis vinariis?*
40. *Officialis, qui civiles negotiationes exercet, ab oneribus non est immunis.*
41. *Præsides & Assessores Cameræ Imperialis immunitate gaudent à Gabellis.*
42. *Si Gabellæ de vino epoto debentur, an statuto caveri possit, ut civibus aliorsum potantibus pœna imponatur.*
43. *Si mensores vini* Wein-Visirer *falsam mensuram dixerint, recte conveniri possunt.*

1 HOspitiis plerumque Tabernæ Vinariæ & Cerevisiariæ conjunctæ esse solent; ideoque nec hic sunt separandæ. Tabernæ autem ut & Tabernarii nomen Generale est, omnis generis Tabernas earumque exercitores comprehendens; sicuti enim negotiatio varia est, Ferraria, Æraria, Frumentaria, Vinaria; ita etiam Taberna erat vel Argentaria, Ferraria, Cauponaria, Vinaria &c. *l. 32. de contrab. emt. l. 91. §. 2. de Leg. II. l. 13. l. 15. de Fund. instr.*

2 In specie tamen sub voce Tabernæ intelliguntur, in quibus ea, quæ ad cibum & potum pertinent, venalia erant. Gryphiand. *in Oecon. Leg. L. 1. c. 28.*

Tabernam autem Vinariam cuilibet exercere hodie non amplius permissum est, & res meræ facultatis, licet enim commercia libera debeant esse, & eorum libertas quibuscunque modis promovenda sit, Coler. *proc. Exsecut. P. 1. c. 10. n. 68.* sub Magistratuum tamen directione & moderamine continetur, quorum tam potestatis est, quam officii circa esculenta & potulenta providere, ut publicè privatimque commodum afferant. Mevius *ad Jus Lubec. L. 3. Tit. 5. Art. 12. n. 1.* Carpz. *Resp. Elect. 42. n. 10. & 20. P. 2.* 3

Et quamvis Oenopolium videatur posse referri inter Monopolia, quæ tam Constitut. Imper. Zenon. *in l. un. C. de Monopoliis*, quàm Imperii Constitutionibus sunt prohibita. Vid. *Recess. Imper. de A. 1512. vers.* und nach dem *R. Imper. de A. 1542. §. Item*, dieweil *R. Imp. de A. 1592. vers.* nachdem die *Monopolia*. Ordin. Polit. *de A. 1548. & 1577. Tit.* von *Monopol.* Attamen non omnia monopolia sunt injusta & illicita, præcipuè quæ ob commoditatem & utilitatem publicam instituuntur. Lather, *de Censu L. 3. c. 14. n. 8.* Marquard. *de Jur. commerc. L. 4. c. 7.* Ratio autem, quod tabernas vinarias non promiscuè liceat exercere, potest dari, ne scilicet quid corruptionis tam nobilis speciei ex promiscuo mercatu impendeat, vel quid incommodi civitas ex multiplicatione tabernarum vinariarum sustineat. Mevius *ad Jus Lubec. Lib. 3. Tit. 5. Art. 12. in Addit. n. 2.* Hinc etiam ad exemplum juris Braxandi in quibusdam locis jus erigendi tabernas vinarias ad Regalia refertur. Treutler. *Cons. 107.* Nonnunquam tamen jus Oenopolii inferiores etiam Magistratus ac Civitates municipales, maximè quæ jurisdictionem habent, antiqua consvetudine, statuto vel præscriptione vel etiam concessione Principis hoc jus obtinent. Ita in civitatibus jure Lubecensi utentibus vinum Rhenanum non venditur nisi in cella vinaria Senatus seu civitatis publica. Mevius *ad Jus Lubec. d. l. n. 4.* Eodem jure cautum legitur, daß niemand Wein einlegen und verzapffen soll/ ohne des Raths sonderliche Zulassung. Et talia statuta in aliis Germaniæ Civitatibus quamplurimis obtinere testatur Fritsch. *de jur. Oenop. c. 2. n. 10. & 11.* Vid. Churfürstl. Sächs. Erledigung der Landes-Gebr. *Tit.* von Justitien-Sachen/ §. Als sich zum 101. der Rath zu Zwickau.

4 Ex quo sequitur, neque Nobilibus jus vendendi vinum aliunde coëmtum permissum esse, cum hoc nihil aliud sit, quam mercimonium exercere. arg. *l. 3. & ibi Dd. C. de Commerc. & Mercatur.* ubi dicitur: Nobiliores natalibus & honorum luce conspicuos, & patrimonio ditiores omne mercimonium, quod urbibus perniciosum est, omittere debere, addita ratione, ut inter plebejos & negotiatores facilius emendi vendendive sit commercium. add. *l. 6. C. de dignit.*

Considerarunt nimirum LLatores, 5
nihil magis noxium esse in Republ. quàm promiscuis actibus civium & subditorum officia turbari. Berlich. *P. 1. dec. 26.* Brunnem. ad *d. l. 3.* Nam

Ubi Rusticus est Arator,
Parochus Orator,
Nobilis Bellator,
Ibi Deus est Fundator.

E contrario pessimus est Reipubl. status secundum vulgatum:

Wenn die Soldaten sieden und braten/
Die Pfaffen zu weltlichen Sachen rathen/
Der Bürgemeister schenckt Bier und Wein/
Die Becker mit im Rathe seyn/
Die Weiber führen das Regiment/
So nimmt es selten ein gutes End.

Cum quo consentit Constitutio Austriæ *d. A. 1569.* Was die Beschwer der Herrn u. Ritter-Stände wider die Neu-Geadelte in Städten und andern Orten im Lande/ welche zuwider ihrer erlangten Adels-Freyheiten einen Weg als den andern in Städten Bürger und Handels-Leute seyn/ und denen aus den Cantzeleyen der Adliche Titul gegeben wird/ betrifft/ da haben wir es bey unserer den Ständen hievorigen gegebenen Resolution/ nemlich also: daß keiner des alten oder des neuen Adels bürgerliches Gewerb treiben/ deßgleichen auch keinem/ so bürgerlichen Gewerbes sich gebrauchet/ der Adeliche Titul gegeben werden solle; gnädiglich verbleiben lassen. Finsterwalder. *Lib. 2. Obs. 86.*

Vinum tamen in fundis propriis na- 6
tum, ut & si Nobiles aut consvetudine patriæ aut diuturna usurpatione vel præscriptione nitantur, jus Oenopolii non poterit ipsis denegari, cum Oenopolium per se non sit probrosum, nec Nobilitati officiat, arg. *l. 42. de V. S.* Unde & privilegio ac investitura id juris ritè adquirunt, quemadmodum de Bra-

xan-

xandi jure asserit Limnæus *de jur. publ. L. 6. c. 5. n. 79.* Fritsch. *de Jur. Oenop. c. 3. n. 12.*

7 Omnibus tamen incolis in villis adjacentibus venditionem vini prohibere ex eo fundamento, quòd civitates de jure fundatum habeant privilegium, ne cerevisia extranea infra milliare vendatur, plane esset iniquum; & quamvis Carpzovius hoc civitatibus de cerevisia concessum privilegium etiam ad venditionem vini extendat, sententiam tamen suam *Decis. 104. P. 2.* mutavit, quia privilegia & Statuta strictè interpretanda sint, & late privilegium monopolium sapiat, nec venditio vini rei cerevisiariæ nec quicquam præjudicet. Et ita Scabini Lipsiens. *1647.* Senatui Freibergensi, Will an unterschiedenen Orten binnen der Meile daselbsten nicht ohne mercklichen Schaden und Nachtheil der Stadt der Weinschanck gemein werden/ und zwar an denen Oertern/ so unter die Ampts-Gerichte gehörig / dahero ihr mit dem Schösser streitig worden/ und in der Meynung begriffen/ daß solches abgeschaffet / und der Weinschanck der Stadt Freyberg allein gelassen werden muß; Ob ihr euch nun wol deshalben auf unterschiedene privilegia, die Churfürstl. Sächsis. Landes- und Policey-Ordnung beruffen thut / darinnen ihr wegen des Bier-Brauens und Schenckens befreyet/ dergestalt / daß kein ander frembde Bier / als so in der Stadt Freyberg gebrauet / binnen der Meile geschenckt werden darff. Dieweil aber dennoch die angeführte privilegia und Ordnung meistentheils mit klaren Worten allein vom Bier brauen und schencken reden / und demnach ihrer Art nach weiter und auf den Wein keineswegs zu extendiren / was auch von anderer Handlung und bürgerlicher Nahrung darinnen gedacht/ allein von den Waaren und alle dem/ so bey der Stadt Freyberg selbst gezeuget/ gemacht und gearbeitet wird / auch eigendlichen zu allgemeiner bürgerlichen Nahrung gehörig zu verstehen/ darunter aber die Verkauffung des Weins nicht mit begriffen etc. So habt ihr euch auch damit wider diejenigen / so unter dem Ampte biñen der Meile Wein schencken / nicht zu behelffen; Es mag ihnen / auch solches zu thun / nicht verwehret werden. V. R. W.

Ministris quoque Ecclesiæ tabernam vinariam vel Cerevisiariam erigere minimè licet, ejusmodi enim negotiationes sine ingenti scandalo & dedecore Ministerii exerceri haud possunt. Si enim Clerici tabernam vinariam ac cerevisiariam ingredi prohibentur, quanto magis aliis in ea ministrare, *Cap. nul. Distinct. 44.* quibus planè secularibus negotiis sese immiscere prohibitum. *t. t. X. ne clerici vel mon. reb. sec. sese immisc.* Quò pertinet Ordin. Provinc. Elect. Saxon. *de A. 1580. tit.* Vom Leben und Wandel der Pfarr-Herren. §. Es sollen auch/ ubi ita legitur: Es sollen auch die Pfarr-Herren sich aller unehrlichen Handthierungen / wie auch des Weins und Bierschenckens gäntzlichen enthalten; daß aber besonders vom Wein- und Bierschencken ist vermeldet/ soll also verstanden werden: Da denen Kirchen-Dienern eigener Wein wüchse/ oder zu Decem gefiele/ oder sie auf der Pfarr oder sonst Gerechtigkeit hätten Bier zu brauen/ mehr denn sie zur Haußhaltung bedürffen / oder eigene Häuser hätten/ darauff sie Bier zu brauen befugt/ daß ihnen solches bey Fassen/ Eymern oder Tonnen andern Leuten zu verkauffen ungewehret seyn soll; Allein / daß sie nicht schencken/ Zeichen ausstecken / oder Gäste zur Zeche im Hause setzen / daraus grosse Aergerniß der Kirchen / und ihnen den Pfarrern mehrmahln Schimpff/ Spott/ Gefahr/ Nachtheil und Schaden erfolget/ deßwegen es keinem Kirchen-Diener gestattet / sondern bey allen mit Ernst abgeschaffet werden soll/ und da sich einer anders/ denn wie gemeldet/ verhalten würde/ soll er alsbald seines Ampts entsetzet werden. Idem repetitur in den General-Articulen/ wie es mit den Pfarrern / Kirchen-Dienern etc. gehalten werden soll / *Art. 16. in Corpor. Saxon. nov. p. 217.* add. Ordin. Sax. Gothan. *P. 1. c. 4. tit. 8.* 8

Quidam certo tantum tempore exercent jus Oenopolii; quando enim in pagis & vicis Festi dies initiales, vulgò Encæniorum (de quibus vid. Polyd. Vergil. *de Invent. Rer. lib. 5. c. 7. & c. 13.*) 9

cele-

celebrantur, solent in Franconiæ Saxoniæque partibus & aliis vicinis locis Domini territoriorum, inferiorem jurisdictionem habentes, per suos deputatos vina non solum mensuratim vendere, sed per certos officiales illas quasi nundinationes tueri, den Kirchweyh-Schutz vertreten. Multis tamen in locis ex antiqua consvetudine inolevit, ut non tantum Domini territorii, so die Vogtey auf der Gassen haben / sed alii in certis tantum prædiis jurisdictionem habentes, initialibus dedicationis diebus depromendi ac divendendi vini jus habeant, den Bann-Wein fürzulegen und auszuschencken. Vid. Magerum *de Advoc. armat. c. 15. num. 107. sq.*

10 Nonnunquam etiam venditio vini nocturno tempore est prohibita, uti patet ex jure militari Batavorum *Art. 80.* Daß man keinen Wein nach der Sonnen Untergang oder vor der Sonnen Auffgang verschencken soll.

11 Quæritur, si Princeps Nobili vel alii per modum privilegii vel investituræ concedat jus constituendæ tabernæ vinariæ, an ea concessio civitatibus vicinis præjudicet, ut se tali novo operi opponere nequeant? Negat hoc Tabor. *de jur. Cerevis. c.* 3. §. *10.* Quia scilicet in concessionibus Principum clausula illa salvo jure tertii semper subaudienda sit, Jason. *in l. ult. §. 19. de Constit. Princip.* cum Princeps intelligatur velle, quæ sua jura volunt. *l. ex facto, ubi Gloss. de vulg. & pupill. substit.*: Jura autem sic disponunt, ut quilibet in suo facere possit, quod sibi prodest: cavere tamen debet, ne alteri noceat *l. 1. §. 1. de Aqv. & Aqv. pluv. arcend. l. 2. §. 5. eod.* Et Princeps in alterius detrimentum sine justa causa & ejus cognitione concedere nihil debet, imprimis contra privilegia vicinis competentia. *C. quia c. 1. in his, ubi* Gloss. *verb. sine præjud. de privileg. l. 2. §. merito ne quid in loco publ.* Wesenb. *P. 1. Conf. 45. n. 44. & seqq.* Leuber. *de Stap. Saxon. n.* 235. *& n. 746.* ubi multos Dd. recenset, qui unanimiter docent, Principem aliquid largiendo ne quidem præsumi vel in minimo juri alicujus tertii velle præjudicare. Dn. Fritsch. *de Jur. Oenop. c. 2. n. 29. & 30.*

Quando verò Princeps Oenopolii privilegium huic vel illi concedere vult, tunc hoc cum plena causæ cognitione fieri debet, & ut illi, quibus concessionis erogatione præjudicium inferendum, super ea ante omnia audiantur. Rol. à Valle *vol. 1. Conf. 2. n. 164.* Bertazol. *consil. civ. 89. n. 43.* In terminis nundinarum concessionis Klock. *de Contribut. c. 3. n. 85.* Rumelin. *ad Aur. Bull. P. 3. Dissert. 3. th. 18.* Et in terminis privilegii concedendi, quod citari debeat ille de cujus præjudicio agitur, consuluit Cephal. *cons. 301. n. 75. vol. 3.* ubi *n. 76.* hoc ampliat, etiam tum locum habere, cum procedit de plenitudine potestatis. Add. Menoch. *Cons. 426. n. 28. vol. 5.* Curt. jun. *Consil. 170. n. 32. vol. 2.* Si autem hoc neglexerit Princeps, nec ante privilegii concessionem causam cognoverit, nihilominus is, cujus interesse hic periclitatur, sufficienter est audiendus. Vid. Joh. Georgii II. Elect. Saxon. Erledigung etlicher Landes-Gebrechen *de A. 1653.* und *1657. tit.* Justitien-Sachen. §. Als sich zum hundert und eines/ vers. da aber. ubi dicitur: Da von uns oder unsern Christmildesten Vorfahren einer oder der andere eine special-concession des Weinschancks erlanget/ oder sonsten eines andern berechtiget/ denselben und den Rath zu N. (jedoch ohne Weitläufftigkeit) hören/ und den Verlauff zu unserer gnädigsten resolution unterthänigst berichten sollen. 12

Si quis privilegium de vendendo vino impetraverit, quamvis antea jurato se promoturum utilitatem publicam promisit, nequaquam tamen peccat contra juramentum, si per id privilegium nullum Reipubl. damnum afferatur, sed tantum lucri perceptio impediatur: Inter quæ duo magna existit differentia, cum commodo suo cuilibet inhiare liceat, quamvis alterius lucro, quo is antea usus est, aliquid decedat, ut bene advertit Jacob Thoming. allegatus à Modest. Pist. *dict. loco n. 5.* Carpz. *P. II. C. 6. Def. 3.* Ita Domini in causa Martini Großmanns zu Horschleben *M. Majo A.* 1633. *verba sent.* Habt ihr als ei- 13

ne

ne Raths-Person des Orts den gewöhnlichen Eyd ablegen / und gemeiner Stadt Bestes zu suchen/schweren müssen/worauf ihr unlängst bey der hohen Obrigkeit um den Wein-Schanck suppliciret / und auf euern Hause ein sonderbares privilegium, Wein zu schencken / erhalten. Ob nun wol hierdurch dem Raths-Keller und also gemeiner Stadt nicht wenig Genieß entzogen wird etc. So habt ihr doch durch Erhaltung gedachtes privilegii eurem geleisteten Eyde keines weges zuwider gehandelt / derowegen ihr auch mit einiger Strafe nicht zu belegen seyd. V. R. W.

14 Ex antea dictis autem sequitur, quod neque in ædibus Jurisdictione Magistratus exemtis (in einem Frey-Hause) Oenopolium exercere liceat. Multum enim differt exemtio domus ab urbana jurisdictione, & immunitas ab oneribus negotiationis. Nec illam impetrans hanc obtinet, & qui talem in domo suscipit, eam quoad negotiationem exercitam statutis civilibus submittit. Vid. Mevius *P.3. Decis.321.*

15 Exceptio est, si privilegium Oenopolii ædibus istis inhæreat.

16 Imo nec civibus ad domesticum usum vina aliis in locis emere & suis in cellis habere licet: quoties equidem mercatura alicui interdicitur, non censetur interdicta emtio ad usus proprios. Bald. *Conf.391.n.2. vol.4.* quem refert Mevius *ad jus Lubec. Lib.3. tit.5. Art.12. n.5.* Exceptio tamen est, nisi talis res sit, quam in civitatem importare omninò prohibitum (uti nonnullis in locis exotica vina plane importari non possunt) cujus possessio & usus idcirco non permittitur. Et ejusmodi Statutum ex justa & Reipubl. congrua causa valere extra dubium est. Stracha *de decoct. P.4.n.1.seq.* Mev.*d.l.n.6.* ubi *n.seqv.* addit, ita permitti domi habere vina, si vectigal vinarium (Wein-Accise) solvatur, quemadmodum Norimbergæ, Augustæ & alibi ita usu obtinet. Et licet videatur contra jura & æquitatem, vectigal imponi rebus, quæ victus & corporis tuendi causa devehuntur, *l.5. C.de vectig. l.4. §.1. eod.* necessitas tamen & consvetudo indictionum magistra in eo genere dati, quod consumendis imposuit, hodie per Europam ferè recessit ab isto jure; de cujus æquitate, si pro usu Reipubl. id fiat, nemo ambiget. Mevius *d. l. n. ult.* Fritsch.*d.c.1.n.26.* Ex gravi enim causa importatio peregrinarum mercium, e. g. vini exotici, potest interdici *l.2. & t.t. C. quæ res venire non possunt.* Marquard. *de jur.Commerc. sing. L.4.c.5.* Et prohibendam esse invectionem vini delicatioris expresse statuit insignis Politicus Besold. *Considerat. Vit. & Mort. L.I.c.2.*

Cum & Oenopolarum & cauponum vafrities & fraudes sint innumeræ, quibus utuntur, partim adhibendo mensuras iniquas, partim merum castrando & jugulando, ut Poëta loquitur; prioris delicti coërcitio olim Ædilium Curulium curæ demandata erat, qui reos flagellis cædebant, mensurasque publicè in foro frangebant, *l.13. §.8. ff. Loc. l.12. ff. de decur.* quam potestatem postmodum ipsis Claudius ademit. Sveton. *in Claudio.* Divi verò Hadriani decreto dupli condemnabantur, & in Insulam relegabantur. *l. pen. ff. de fals.* Hic mos frangendi mensuras non omninò exolevit. Et quidem ad augendam fraudantis ignominiam fractio hæc fieri solet ante januam illius, qui ejusmodi mensuris usus fuerit, quod notat Molina *de Just. & Jur. disp. 701. n. 10.* Pœna præterea arbitraria puniuntur. Myler. *in Metrolog. c.9. §.3. n.4.* De posteriori nimirum vini corruptione jam olim conquestus est Horatius, qui perfidos & malignos propterea insignire solet caupones. *Serm. L. I. Sat. 1. & 5.* Martialis quoque *L.3. Epigr.57.*

Callidus imposuit nuper mihi caupo Ravennas,
Cum peterem mixtum, vendidit ille merum.

Quanquam hoc ipsum malè habet, quòd pro vino diluto merum acceperit. Ravennæ siquidem vini copia major quam aquæ, quod docet præcedens epigramma:

Sit cisterna mihi quam vinea, malo, Ravennæ,
Cum possim multo vendere pluris (aquam.

18 Magistratus igitur loci curam intendere debet. (1) Oenopolis injungatur, ut, quantum fieri potest, bonum ac salubre vinum importetur. Quò pertinet Churfl. Sächsis. Tax-Ordn. *Clas. 3. Tit.* Geträncke / ibi: Es sollen sich auch die Räthe in Städten / so des Weinschancks allein berechtiget / dahin befleissigen / daß sie jederzeit nach Gelegenheit des Orts einen guten Trunck Weins im Vorrath haben.

19 Non tantùm autem Oenopolæ, sed & vectores & navicularii, hujus nequitiæ haut ignari, vinum corrumpere, vel pro eo doliis clanculum extracto aquam immittere solent. Eam compescere ita laboravit Imper. Maximilianus Friburgi *A.1487.* in Ordnung und Satzung über die Wein. Rubr. von den Fuhrleuten der Weine. ibi: Nachdem auch je zu Zeiten die Fuhrleute u. Schiffleute / so Wein zu Land und Wasser führen / und ihren Lohn darum empfangen / unterwegen in Herbergen / und in ihren eigenen Wohnungen aus den Fassen / so sie also führen / ohne der Herren / deren sie sind / Wissen / Wein dieblich nehmen / und nach ihrem Gefallen verzehren / auch an desselben genommenen Weins statt Wasser giessen / die Faß wiederum damit zufüllen; soll solches hinführo denselben Fuhrleuten und Schiffleuten nicht verhänget / noch gestattet zu geschehen / sondern mit sammt denjenigen / so ihnen dessen verholffen hätten / es wäre Wirths-Knechte oder andere / nach Maaß ihrer Verhandlung / darum an ihren Ehren / Leibern und Gütern ohn Nachlassung gestraft werden. Quod repetitur in Reform. Polit. August. Vindel. *1548. rubr.* Von den Schiff- und Fuhrleuten. ubi additur: Wo auch hinführo einiger Schiff- oder Fuhrmann / oder jemand anders / wie die Nahmen haben möchten / den Wein mit Kalck oder dergleichen schädlichem Zusatz oder Einschlag bereiten und fälschen würde / der soll gleicher Weise / nach Gestalt seiner Uberführung an seinen Ehren / Leib oder Gut härtiglich gestraft werden / und einer jeden Obrigkeit hiemit ernstlich aufferlegt seyn / solchē schädlichen Betrug fürzukommen / und die Uberfahrer ernstlich zu strafen.

Modus quoque præscribitur, quantùm sulphuris addi liceat *d. l.* von Satzung über die Wein. rubr. So man die Wein ablassen wolte oder würde / daß man die dann in ein schlecht unzubereitet einigs gemächts Faß ablasse / doch also / ob jemands / wer der wäre / in dem Ablassen / um Beständigkeit willen des Weins / sein Faß mit einem Schweffel zubereiten wolte / das soll er zu thun Macht habē / doch einen Wein einmahl und nicht mehr / auch nicht anders / denn zu Bereitung eines Füderichen ein Loth lauter Schweffels rc. Quo casu vina sulphurari liceat, Vid. Stryk. *de jur. sensuum G. 48.* Conf. Joh. Marquard. *de jur. Mercat. L. 4. c. 5. n. 14.* 20

Prohibentur præterea quoque noxiæ vinorum compositiones & mixtiones, *rubr.* Vom Kräuter-Wein / Item: Es sollen auch Alant-Salvey-Wermuth- und andere dergleichen Würtz-Wein / deßgleichen die Beer-Wein / Kempt-Wein und Span-Wein hierinn / die zu ihren füglichen Zeiten zu geniessen und zu gebrauchen / wie sich ziemt und von Alters herkommen ist / vorbehalten und auffgesetzt werden / deßgleichen auch die Malvesier / Rheinfall und andere Welsch-Weine / auch gefeuerte und gesottene Wein keinerley schädliche oder böse Gemächte oder Zusatz gethan / noch daß der keiner unter den andern gezogen / auch mit andern Wein nicht gemehret; sondern ein jeder für sich selbst hingegeben / und ausgeschenckt werde / bey der höchsten Buß / wie ob stehet / nimirum: Daß den Fassen der Boden ausgeschlagen / und der Wein verschüttet / und darzu ein jeder zu jedem mahl an Poen nehmlich hundert Gülden Rheinisch / halb in unser und des Reichs Cammer / und den andern halben Theil seiner Herrschafft / unablässlich zu bezahlen verfallen seyn / und also gestrafft werden. 21

Maximopere igitur Magistratui præcavendum, ne ab Oenopolis vinum melius cum deteriore *v. g.* Rhenanum cū Nationali commisceatur aliave materia corrumpatur. Corruptum enim vinum quàm naturæ nostræ sit inimicū 22

&

& ferè mortiferum, docet Neukrantz. *Tr. de Purpura c. 9.* Sæpè etiam caupones tam malitiosi sunt, ut vinum cum aqua misceant, verkauffen Wasser vor Wein / quæ mixtura neque toleranda, neque occasio ei præbenda. Præcautionis ergò jure Bavarico optimè constitutum legitur, ne juxta vina exotica Bavaricum nationale ex eadem cella vendatur, Chur-Bäyer-Land und Policey-Ordnung *Lib. 3. tit. 1. Art. 6. rubr.* Daß die Leute in Städten und Märckten neben andern Weinen keinen Bäyerischen Wein einlegen sollen; ubi ratio in Textu adducitur: Welches wir für unziemlich erachten / und ferner aus allerhand Beysorgen daraus entstandenen Betrugs und Verfälschung nicht gestatten können. Et d. Ord. Polit. *art. 3.* cavetur: Es solle die Obrigkeit durch fleissig Auffmercken / und wie es am besten geschehen kan / darob seyn / daß der Wein gerecht und unvermischt durch die Wirthe ausgeben und fürgetragen / und also die schädliche Vermengung und andere betrügliche Handlung mit dem Wein bey ihnen den Wirthen abgestellet und fürkommen werde / sub pœna ibid. præfixa. Concordant constitutiones Imperii mixturam vini severè prohibentes. Vid. *dict. R. J. de A. 1497. rubr.* Satzung und Ordnung über die Weine zu Freyberg. *Rubr.* von Fuhrleuten der Weine / & *rubr.* von dem Kräuter-Wein. It. Reformatio Polit. Imper. *de A. 1577. rubr.* von Schiff- und Fuhrleuten. Marquard. *de jure commerc. p. 502.*

23 Ampliatur hæc prohibitio de jure Bavarico, ut caupones ne illud quidem vinum Bavaricum, de quo refert Casp. Manz. *Centur. Decis. Palat. qu. 25. n. 2.* quod ipsimet colunt vel plantant, juxta alia vina habeant, ut scilicet mixtura præcaveatur, d. Ordin. Prov. *Lib. 3. art. 6. verb.* Darneben geboten haben / daß hinführo kein Wirth in Städt- und Märckten / ob auch derselbe schon eigen Gewächs hätte / den Bäyerischen Wein neben andern Weinen einlegen und ausschencken / sondern sich deßwegen gäntzlich enthalten solle. Contrarium tamen cautum legitur in der Pfältzischen Ungelds-Ordnung §. item alle / *bis verbis:* kein Wein-Wirth / der Francken- Necker- und Rhein-Wein ausschencket / einigen Land-Wein (ausserhalb seines eigenen Gewächses) einlegen oder schencken / damit die guten Weine nicht dadurch gefälschet / und der gemeine Mann überführet werde. Et paulò post: und einer also eigen Gewächs einlegt / solle derselbe Wein allein und unvermischt ausgeschenckt und verpetschieret werden / auff welches alles die Ungelder bey ihren Pflichten mit sonderem Fleiß und Ernst Achtung geben sollen. In rationem diversitatis inter utrumque jus sollicitè inquirit Manzius *d. qv. n. 10.* qui videri potest. In quibusdam civitatibus, ubi jus Oenopolii est penes Senatum seu Universitatem, dolia vinaria in cella publica ita custodiuntur, ne ministri vinum corrumpere aut aqua miscere queant. Injungit Magistratibus hanc curam vini publicam Ordinatio Politica Saxo-Gothana *c. 3. tit. 12. bis verbis:* Es sollen die Räthe der Städte und andere / so Wein- und Bier-Keller haben / guten Wein und Bier verschaffen / dasselbe unvermengt und unverfälscht den Leuten um billig-mäßige Bezahlung zukommen lassen / und in alle Wege die Keller und Schenck-Stätte dermassen anrichten und verwahren / daß der Schencke / oder dessen Gesinde zu den Fassen und Sponden des Weins und Biers / ohne Beyseyn der verordneten Kämmerer oder Wein-Meister nicht kommen können / auch zumahl wenn die Keller etwa verpachtet / ernstlich verfügen / und selbst darauf sehen / daß alle Verfälschung des Geträncks nachbleibe / und den Leuten recht Maaß und Ohme gegeben werde; jedesmahl bey Pœn und Verlust des angezapfften Weins und Biers. Quæ sanè saluberrima & æquissima est constitutio, ac optandum foret, ut ubique locorum debitè observaretur. Sed teste experientia, parvis cumprimis in municipiis, non rarò senatores & decuriones ipsi contravenire solent. Unde frequentes oppidanorum querelæ oriuntur. Inter Statuta & decreta societatis Hanseaticæ etiam hoc est, quod adducit Marquard. *de jur. Commerc. l. 3. c. 5.*

c. 5. n. 28. Nemo corrumpat vinum Rhenanum, sed ita in bonitate sua relinquatur, velut ex Dei benedictione natum est; quod si adulteratum inveniatur, juxta crimen falsi judicabitur.

24 Cæterum vina absynthio, salvia, herbisque similibus condire licitum est, non verò medicamentis sunt inficienda. Marqv. *d. tr. p. 503.* Fritsch. *de Jur. Oenop. c. 3.*

25 Magistratus quoque sedulo prospiciat, ut Oenopolæ justo pretio vinum vendant, dict. Ord. Gothan. *art. 12.* verb. um billig-mäßige Bezahlung. Unde utile est publicam taxam seu æstimationem vini statuere, quam transgredi non liceat, de qua ut omnibus constet in tabella quadam publicè affixa ea adscribenda est, quemadmodum quibusdam in locis ita usu servatur. Quod si verò taxa illa negligatur, vel pro arbitrio cauponum, quod est genus hominum quæstuarium, pretium statuatur, fraus illa ac injustitia severè coërcenda ac punienda est. Vid. Chur-Sächs. Tax-Ord. *Class. 4. Tit.* Geträncke-Wein. ubi ita cavetur, weil nicht allein die süssen Rheinischen und Francken- sondern auch Land- und andere Weine am Einkauff nach Gelegenheit des Jahrs und Fuhr-Lohns sehr ungleich / so kan kein füglicher und beqvemer Tax gemacht werden / als daß man die Weine dem Weinhändler und Schencken nach dem Einkauff æstimire. Da nun in Städten und Flecken allbereit gewisse Ordnung verfasset / bleibt es darbey billig: Zuförderst aber will der Obrigkeit jedes Orts gebühren und obliegen / darauff fleißige Achtung zu haben / daß alle und jede Weine den Ankauff Faß- Eymer- und Kannen-weise taxiret / verkaufft / verzapfft / auch gewisse Personen verordnet werden mögen / die den Wein kosten / und nach Gelegenheit des Jahr-Wachses oder mehrerwehntes Einkauffs / dessen sie jedes mahl beständigen Schein oder eydliche Aussage fordern sollen / die Weine / ihrer Güte nach / schätzen / sonderlich aber mit Fleiß dahin sehen / daß niemand zu seinem unbilligen Vortheil der Müntz-Veränderung mißbrauche / und von dem allbereit vorhandenen Vorrathe vor einen Rthlr. oder so viel alter Müntze / dem Maaß nach ein wenigers / als man bißher darum kauffen können / gebe; darbey denn den Händlern und Weinschencken nach Abzug des Kauffgeldes und der Unkosten der siebende Pfennig zum Gewinst passiret werden kan.

A Magistratu insuper prospiciendum 26 est, ut justa mensura vinum divendatur, dict. Ord. Sax-Goth. *tit. 12.* ibi: den Leuten rechte Maaß und Ohm gegeben werde. Unde Turcæ in id incumbunt potissimum, ut mercatores in suis negotiationibus nullas fraudes committant, aut si quas commiserint, gravissimè puniantur. Hinc perlustrant tabernas cauponasque, atque observant, num mensuræ & pondera sint justa. Adam Rossius *tr. de Nobil. & Mercat. Lib. II. c. 5.* In quibusdam civitatibus ad coërcendas fraudes mensuræ sunt publicæ, quibus & non aliis certo charactere notatis uti licet. Ne autem vini venditores & hospites nimiùm graventur in vectigali vinario exsolvendo, mensura diminui solet, sicut in Ducatus Würtenbergici Ordinatione Provinciali provisum est. Ord. Polit. Würtenb. *tit.* von den Eich. *72.* ibi: doch soll die Schenckmaaß ringer seyn / also daß eilff Schenck-Maaß gerade zehen Maaß lauter Eich / oder ein Inn der lautern Eich thun sollen / damit / so er von ausgeschencktem Wein das Ungeld zu richten schuldig ist / dasselbe erholen und erstatten möge / und soll also auch ein Eymer halten ein hundert sechzig Eich-Maaß / und ein hundert siebenzig Schenck-Maaß.

In Gallia species est Tributi, quod 27 Bilots vocant, & Oenopolis imminet, alibi Appetissement appellant, voce flagitium testante, quo venia facta est talibus mensura minore vendendi, si modo ii præstarent 30. solidos in quodcunque vini dolium. Pium initiò inventum, ut cætera, degeneraverit in acerbitatem exactionis, cum initio ædificandis sacris ædibus esset destinatum. Klock. *de Contribut. c. 1. p. 33.* Marquard. *de jure Commercior. Lib. 2. c. 3. n. 51.*

Præ-

28 Præterea [illegible] officiales (Wein-Herren/ Wein-Meister) sunt eligendi, qui vina probent, & si quæ corrupta inveniant, ea vel plane non, vel minore pretio divendi patiantur. Hæc inspectio ubi negligitur, miseris hominibus pro vino aqua, magno tamen pretio, nec sine valetudinis periculo vendi so-
29 let. In Tractu Rheni peculiare reperitur judicium ad decidendas controversias negotiationis cum vino, des Weinhandels halber / quod vulgò Wein-Schul vocatur. Besold. *vocab.* Wein.

30 Ex debitis in taberna pro vino & cerevisia usuras exigi non posse, responderunt JCti Jenens. referente Richtero *Dec. 74. n. 78.* Verùm hoc de jure simpliciter non esse negandum, ait Lauterbach. *Tr. Synopt. de Naut. Caup. & Stabul.* §. 53.

31 Si vina vendenda, de sapore in antecessum gustus auxilio cognoscere alter contrahentium solet. Voce pitissare hoc exprimere amavit Terentius, dum aliquo in loco sequentia ponit: Pitissando omne mihi vinum consumserunt. Sed an gustus in venditione vini semper objectum suum sortiatur, an verò requiratur, ut præcisè hoc expresserit emtor, se velle primum degustare vinum, ut emtio perfecta sit, hic quæritur? Et putarem dicendum, expressa conventione opus esse, nec tacitè id involvi, ut vinum degustetur. Et quanquam difficile sit, ut quisquam sic emat, ut ne degustet. *l. si quis vina.* §. *Si aversione. 1. ff. de periculo & commod. rei vend.* Ex his tamen verbis id minimè colligitur, tacitè conditionem gustationis inesse venditioni vini, sed potius id innuunt, neminem adeò imprudenter versaturum in emtione vini, qui antequam eandem perficiat, non degustet idem: vel quod magis est, qui convenerit, ut ne degustet. Quod ipsum itidem ex verbis initialibus *d.* §. *Si aversione d. l. si quis vina.* haud obscure colligitur: Si non ita vinum venit, ut degustaretur, quod tunc censeatur per aversionem esse venditum. Si itaque nuda hæc omissio conditionis degustandi ex emtione ad gustum facit emtionem per aversionem, id consequentiæ vinculo exinde deducitur, degustationem tacitè non inesse, quippe enim aliàs hæc ut tollatur expressa conventione opus foret, ne degustetur, quod tamen in casu *d.* §. *si aversione* Ulpianus non requirit, sed sufficere putat, modo ut degustetur, non conventum. Dissentit Franzkius *Comment. ff. tit. de peric. & commod. rei vend. n. 33. & 34.*

Camum sub legato vini non conti- 32
netur, nisi vini numero à patrefamilias fuerit habitum: Cum & zythum & camum & reliquæ species pro hominum affectione & usu numero vini haberi possint. Francisc. de Barry *de succession. ab intestato lib. 9. tit. 19. n. 7.*

Nec Ulpianus *in l. 9. de Tritico, vino* 33
& oleo legato Cerevisiam vini numero haberi vult. Licet enim in quibusdam Regionibus & Provinciis homines isthoc potu loco vini utantur, vid. Besold. *thesaur. Pract. voce* Bier brauen. Klock. *l. 1. de Ærar. c. 12. n. 2.* Propriè tamen id vini numero comprehendi nemo idcò affirmaverit, cùm vinum sit, quod ex vinea paratur. *d. l. 9.* Atqui cerevisia non nascitur ex vinea, sed ex lupulo & hordeo conficitur atque excoquitur. vid. Menoch. *l. 4. præsumt. 152.*

Ex Tabernis vinariis Fisco gabellæ, 34
datia, accisiæ vinariæ solvendæ, Wein-Accis, Wein-Zehend / Wein-Steuer/ Wein-Zoll / Umb-Geld/ vel ut alii scribunt, Ungeld/p.d. Ohmen-Geld. Wehner, *Thesaur. Pract. voc.* Ungeld. De Ori- 35
gine hujus vinarii vectigalis Argentoratenses *Tom. 1. Consf. 10. n. 27.* ita scribunt: Ebenmäßig verhält es sich mit dem Umgeld / so auf den Wein / so in Herbergen durch die Wirthe oder sonsten auf die Gassen verschencket / geschlagen wird/ davon Bodinus schreibet (*de Republ. l. 6. c. 2.*) daß König Chilpericus in Franckreich der Erste gewesen / so den 3ten Theil der Geistlichkeit Einkommens für ein Jahr und denn den 8ten Theil des Weins / so ein jeder durchaus in seinen Gütern erzeuget/ eingefordert; Dannenhero der Wein-

Zoll oder Ungeld noch auf die Stunde seinen Ursprung hat/das ist nun an einem Ort geringer und leidlicher / als am andern / ja nachdem es die Noth erheischet etc.

36 Quæri solet, an exactio des Umbgeldes ei, qui Jurisdictionem, an illi, qui Regalia habet, competat? Inspecta origine jus illud exigendi das Umgeld videtur inter Regalia numerari debere per ea, quæ ex Bodino Argentoratenses adduxêre, & ex eodem Faust. ab Aschaffenburg. *Cons. pro Ærar. Class. 11. Ordin. 347.* quem sequitur Casp. Manz. *Decis. Palat. qu. 91. n. 1.* Ex consvetudine vero Germaniæ juxta mores cujusque loci, vel ad Principes seu Dominos territorii, so die Landes-Fürstl. Obrigkeit haben / in recognitionem superioritatis pertinere solet, Casp. Ziegl. *ad Aur. praxin Calvolæ* §. Land-*Sassi, Concl. 1. n. 150.* ut in Saxonia, Misnia, Thuringia. De Consvetudine Bavariæ & Palatinatus vid. Manz. *d. q. n. 11.* Quandoque, ut in Franconia, ad Vogtey pertinet, ubi multi Nobiles in suis pagis eo jure utuntur. Balthas. Conr. Zahn. *in Ichnographia Juris municipalis c. 54.* Jurisdictioni simplici gabellas mercium adscribit. Et in terminis iisdem Henr. Klock. *in Miscept. de Jur. vectigal. concl. 1. num. 104.* ubi multis rationibus confirmat, vi pacti & conventionis etiam in forensium præjudicium à municipio imponi posse. Cui tamen contrarius est Casp. Klock. *de contribut. cap. 5. n. 121. & seqv.* Fritsch. *de Jur. Oenop. c. 4. n. 1. seq.*

37 Est & aliud genus gabellæ vinariæ, quod vulgò Boden-Schatz dicitur, wenn ein Wein vom frembden Ort hergeführet/ abgeladen und eingelegt wird/ daß derselbige durch die geschwornen Visirer und Schätzer angeschlagen/ visirt und geschätzet wird / wie viel es Eimer seyn/ und muß alsdenn pro consvetudine Loci von jeglichem Fuder Weins einen Gülden/ ut Halæ Svevorum, vel aliud quippiam gegebē werden/ quæ pecunia Boden-Schatz vocatur, ohne deren Abrichtung kein Wein impunè eingelegt werden mag. Wehner. *Obs. Pract. verb.* Boden-Schatz. Alibi vero ho[illegible]us vectigalis dicitur Niederlage.

38 Hoc autem Accisiæ onus vinis medicatis, Malvatico, welchen die Apothecker mehrentheils vor die Krancken gebrauchen / non incumbere scribit Besold. *Thesaur. Pract.* V. Ungeld. licet id ubique non servetur.

39 Quæritur autem, an Officiales ac Ministri Principis, qui in ædibus Jurisdictione urbana exemtis, in freyen Häusern / habitant, immunes sint ab ejusmodi gabellis vinariis? Negatur, nisi ædibus istis immunitas adhæreat. Alias generale vectigalium & gabellarum seu accisiarum debitum est, nec ab iis immunis, nisi qui immunitatem legitimè adquisitam doceat, *l. omnium l. seqv. C. de vectig. & commiss.*

40 Etsi vero ex privilegio vel pacto Generalis immunitas ab omnibus muneribus data atque acquisita sit, haud tamen ad ista porrigitur, nisi de concedentis voluntate appareat. Est enim aliorum onerum atque vectigalium dispar ratio, quia circa illa de damno vitando agitur; in his vero, quæ mercaturam concernunt, de lucro, Mev. *P. 3. Dec. 157. vid.* idem *P. 3. Decis. 320.* ubi pluribus ostendit, Officiales & Ministros Principum, qui civiles negotiationes in urbibus exercent, die Bürgerliche Nahrung treiben/ onera etiam Civilia, non tamen omnia, sed ea saltim, quæ ob istam negotiationem incumbunt civibus, sustinere. Civilis namque negotiatio Bürgerliche Nahrung subjicit jurisdictioni & oneribus Civitatis, postquam statuto vel moribus sic invaluit, ut non sit, nisi ejus, qui civis seu civili nexu civitati devinctus est. Si quis igitur aliàs exemtus est, tamen illam adsumendo & exercendo, wenn er das Bürger-Recht gewinnet / Jurisdictioni se reddit obnoxium, nec qua istam exemtione fruitur. Coler. *de Process. Execut. P. 2. c. 3. n. 137.* Per excessum à conditione privilegiata quis duplicem personam & respectum obtinet, & inde diversimodè censetur, Cavalc. *Decis. 23. n. 13. lib. 5.* & in eo, quod extra officium est, æstimatur ut alius quisque civis. Mev.

Mev. *d. Part. 3. Decis. 404. num. 5.* Vid. idem *ad jus Lubec. quæst. prælim. 3. n. 45.*

41 Immunitate tamen a gabellis gaudent Præsides & Assessores Cameræ Imperialis eorumque viduæ ac liberi; modo a cauponaria abstineant, quæ illis prohibita est. Ordin. Cam. *P. 1. tit. 49.* Rec. Imp. Ratisbon. *de Anno 1654.* §. Hingegen aber. *141.* ibi: Alle zum Cammer-Gericht gehörige Personen / auch deren nachgelassene Wittwen und Kinder / so lange sie ihr häußlich Anwesen bey und an dem Cammer-Gerichte haben / ohnverrückten Stand halten / und sich der Ort nicht in die Bürgerschafft verheyrathen oder sonsten unter andere jurisdiction begeben / samt allem ihren Hauß-Gesind und Haußhaltung / so lange sie in den Schrancken ihrer Cameral-Function verbleiben / aller Orten Ungelds / Dats / Mauth / Zoll / und aller Beschwerung frey seyn / und damit durch niemands in keine wege beschweret / sondern bey solcher Befreyung unbetrübt gelassen / und gehandelt werden / gleichwohl sie die Cammer-Gerichts-Verwandten sich auch keiner Wirthschafft oder Kauffmannschafft gebrauchen sollen.

42 Quæritur tandem, si Gabellæ de vino epoto debeantur, an statuto caveri possit, ut civibus in fraudem accisiæ hujus aliò, etiam extra statuentium territorium, potandi causa secedentibus pœna imponatur? Multi id negant; in terminis tabernæ cerevisiariæ Hart. Pistor *Observ. 12. n. 4.* videtur autem cum Knipschildio *d. tr. Lib. 2. c. 19. n. 66. & seqv.* affirmari posse, modò statutum non eò extendatur, quod non liceat civibus, qui negotiandi & res suas agendi causa aliò concedunt, ibidem bibere, sed de iis tantum, qui statuti fraudandi causa aliò abeunt. Klock. *de vectigal. concl. 14. lit. C.* Æqvum enim est, ut per hujusmodi accisiarum solutionem ab aliis impositionibus & gabellis, quæ capitatim pro necessitate Reipubl. imponi possent, liberi sint, bona fide & sine dolo solvere, Everhard. *Consil. 45. n. 3.* & aliàs juris est, quod per statutum cives prohiberi possint, ne quid agant vel faciant extra territorium statuentium. *l. fin. de decret. ab ord. fac.* Everh. *d. l. n. 4.* Knipsch. *d. l.* Fritsch. *de jure Oenopolii c. 4. n. 28. sq.*

In bene constitutis Rebuspubl. magnisque Civitatibus à Magistratu solent constitui certi Mensores vini, Wein-Visirer / qui instrumentis suis, Visier-Ruthen / Visier-Stäben / vasa vinaria metiuntur, quantitatemque vini in iis contentam enunciare solent, qui si aliquem in mensura læserint, recte conveniri possunt per *l. 1. si mens. fals. mod. dix.* Æquitati enim conveniens est, ut, qui muneri alicui præfectus vel mercedem pactus est, etiam de negligentia atque imperitia teneatur. Periti siquidem & magistri obligati sunt non solum de culpa lata, quæ dolo comparatur, sed etiam de levi & levissima secundum culpæ & imperitiæ qualitatem. Et ratio est, quia mensor fuit in culpa, se immiscendo arti, quam non satis callebat, & quod onus suscipiebat suis viribus impar. Nemo enim suam negligentiam vel infirmitatem in alterius damnum debet convertere. *Inst. de L. Aquil.* Specul. *in tit. de Paroch. n. 5.* Hieron. de Mont. *fin. reg. c. 33. n. 3.* Hinc Joann. Oettinger. *de jure & Controv. limit. l. 1. c. 16. n. 18. & sq.* Und diese Klage hat nun so viel mehr statt / wenn eine wissentliche Hinterführung im Messen fürgangen / und so der Messer geschworen / und zu diesem Ampt angenommen ist. Wo auch schon kein Fürsatz des Betrugs mit untergelauffen / und der Messer doch in der Schuld / daß durch seine Ungeschickligkeit der Kläger vernachtheilet worden / so wird er billich zum Abtrag angehalten / weil er sich eines Wercks unterfangen / daß er zur Gnüge nicht verstanden / und über sein Vermögen ist. 43

Si etiam Judices, Doctores, Advocati & Medici, qui tamen nec ex locato tenentur, ex imperitia conveniri possunt, quid præcipui sibi habebunt Stereometræ. Atque hæc omnia ita obtinent, sive mensor à partibus fuit electus, sive etiam a judice constitutus, *l. 3. §. 4. ff. si mensor. fals. mod.* Si autem quis scien-

ſcientiam illam nunquam affectavit, partes autem eum vel amicitiæ cauſa, vel voluntaria facilitate elegerunt, hic de imperitia non tenebitur, quia ſibi imputare debent, qui talem adhibuerunt, *l.1.* §.*1. in med. ff. dict. tit.* In ſubſidium autem duntaxat, ſi adverſarius ſolvendo non fuerit, hanc contra menſorem competere actionem ſtatuunt juris interpretes, per *l.3.* §. *2.* & *l.5.* §.*1. ff. dict. tit.* vid. Joann. Oetting. *in Tract. de Jur. & Controv. limit. Lib. 1. c. 16. n. 21. & in Not. lit. Q.* Struv. *in Syntag. Exercit. 15. num. 64.*

Et quidem querela hæc ſeu imploratio judicis, qua menſura impugnatur, quovis tempore introduci poteſt, quandoquidem menſorum taxatorum aut aliorum omnium, (qui non ut judices judicantur, ſed ex artis tantum ſuæ ſubſidiaria ope aliquid definiunt) taxatio, judicium vel ſententia perpetuo impugnari poteſt; utpote quod nunquam ejusmodi tranſeant in rem judicatam. Matth. Weſenb. *ad ff. d. tit. n. 6. cum ibid. allegat.*

CAPUT XXI.

DE TABERNIS CEREVISIARIIS.

SUMMARIA.

1. *Cereviſia à Cerere nomen ſortita.*
2. *Vini numero non venit.*
3. *Quomodo præparetur cereviſia?*
4. *Cereviſia recte præparata potio ſaniſſima.*
5. *Corrupta & minia aqua commixta corpori humano nocet.*
6. *Coquere Cereviſiam de jure gentium eſt res meræ facultatis.*
7. *Quod in multis locis adhuc hodie permiſſum.*
8. *In plurimis tamen ad Regalia refertur.*
9. *Civitates jus Braxandi infra milliare habent de Jur. Saxon. ex conceſſione Principis.*
10. *Nobilibus confectio cereviſiæ de Jure Saxon. Electorali interdicta.*
11. *Non tamen ratione fundi, ſi per alios talem utilitatem capiant.*
12. *Si Civitatibus Braxatio conceſſa, qualis poſſeſſio ratione Nobilium veniat attendenda?*
13. *Clericis Braxatio non eſt permiſſa.*
14. *Item nec ruſticis in pagis.*
15. *Extenditur hoc privilegium de non vendenda cereviſia civitatibus conceſſum etiam ultra milliare.*
16. *Cives debent coquere & vendere cereviſiam ſanam & incorruptam.*
17. *Ordinationes cereviſiariæ utiles.*
18. *Braxantes an collegium conſtituere posſint?*
19. *An ſolis Braxantibus, an vero Magiſtratui competat pretium cereviſiæ ſtatuere?*
20. *Braxantes quando ſunt extra collegium, quomodo libertas coquendæ cereviſiæ reſtringenda?*
21. *An posſidentes amplam domum ſæpius posſint cereviſiam coquere, quam alii cives?*
22. *An cives toties posſint cereviſiam coquere, quot habeant domus?*
23. *Ad Braxationem cereviſiæ proprietas Domus non requiritur.*
24. *An peregrinam cereviſiam civibus importare liceat?*
25. *An Magiſtratus civibus posſit interdicere, ne cauponas alibi exiſtentes viſant?*
26. *Vectigal de cereviſia ſolvendum.*
27. *Si Zythopepta in coquenda cereviſia damnum ſua culpa dederit, id reſarcire tenetur.*
28. *Ordo, qui obſervetur in vendenda cereviſia.*

29. *Ven-*

29. Venditis ædibus braxatoriis, an Instrumenta ut dolia & vasa simul veneant?

30. Si quis illicitis mediis procuravit celeriorem venditionem, qua pœna sit afficiendus.

31. Milliare cerevisiarium quomodo mensurandum?

32. Unde initium mensurationis faciendum?

1 Cerevisia, cujus usus quotidianus & maxime necessarius, nomen ab ipsa Cerere sortita est, Isidorus *Lib. XX. c. 3.* cum fruges materiam huic potui præbeant, frumenta autem Ceres invenisse creditur, quasi dicas Cerebibiam vel Cereris vinum. Wehner. *voc.* Bier. Quamvis vini numero non veniat, *l. 9. de Trit. vin. & oleo. leg.* cum vinum sit, quod ex vinea paratur. Cerevisia vero ex lupulo, hordeo vel tritico conficitur atque excoquitur.

2 Et præparatur ferme hunc in modum: Primum enim hordeum vel triticum maceratur aqua, donec emollescat, & tumefactum dehiscat ea parte, qua gluma sese aperiente germen erumpit, planta è semine enascente: Id enim macerationis sufficientis indicium est. Inde aqua exemtum congeritur in acervum, ut paulatim incalescat, sed tepore leni & moderato. Eo calore superflua humiditas ex madefactione contracta resolvitur atque exsudat, simulque latens & sopita granorum virtus excitatur, ut commoveat ac promoveat sese protrusis tenuibus filamentis mox in germen perfectum, nisi impediretur, excreturis. At tum acervus tempestive disjicitur ac latè diffunditur ut paulatim refrigeretur ac desiccetur. Atque ut citius effumet, conceptus calor & superflua humiditas dissipetur, agitatur ex intervallis & vertitur. Ubi desiccatum est, torretur lento igne, ut duritiem mediocrem adepta tundi mo-

3 lis atque comminui possit. Hoc modo præparata farina, polenta proprie dicta, aqua fervente perfunditur, ruticulisque assidue subigitur ac permiscetur, ut in omnes sese partes aqua diffundat, & inde vim omnem exsugat atque

4 combibat Postea addito lupulo quantum sat est per fermentationem redigitur in potionem corpori humano sanissimam.

Corruptam vero Cerevisiam vel nimia aqua commixtam nocere, etiam Historici observarunt. Sic enim post Münsterum Zacharias Theobaldus *part. 3.* des Hußiten-Kriegs *c. 27. p. 150. scribit:* Durch das geringe Bier sind nicht allein die Leute umb das Geld, sondern auch umb ihre alte Teutsche Stärcke kommen. Cui defectioni virium roboris Germanici merito addi potest nimius Herbæ Nicotianæ usus; hunc enim æque vires debilitare, quotidiana docet experientia. Coquere autem Cerevisiam sequioris seculi Scriptores dixêre Braxiare & Braxare, vel a Gallico Brasser, quod brauen oder sieden denotat, vel à Brace grani specie, ex qua Galli veteres cerevisiam confecere. Du Fresne *in Glossar. sub hac voce.* 5

Braxare verò vel coquere Cerevisiam perinde ut frumenta molere & pinsere de jure gentium est res meræ facultatis, nisi certa lege vel consvetudine sit prohibitum. Hinc etiam adhuc hodie in multus locis ad usum privatum rei domesticæ cuilibet licet cerevisiam domi suæ coquere, sive is sit Nobilis, vel plebejus, vel Clericus, vid. post Schraderum & alios a se citatos Klockius *l. 2. de ærar. c. 11.* Bayerisch Land-Recht. *Lib. 3. tit. 2. art. 4.* von dem Biere, so ihm einer zu seines Hauses Nothdurfft brauen lässet. Unde etiam Constitutiones coactionem ad usum venditionis tendentem prohibentes, clausulam tamen hanc continere solent: Jedoch daß ihnen frey stehen solle, in ihren Häusern zu ihrer Nothdurfft in Kesseln zu brauen. Rauchb. *2. qv. 12.* ubi de hujus clausulæ vi exacte tractatur. Conf. Constit. Brandeburgicam *de Nobilibus P. 4. tit. 13. §. 4. ibi:* Wenn die von Adel in die Städte ziehen, haben sie vor ihr Hauß jährlichen 6 7

chen (doch daß sie nicht schencken und sonst bürgerliche Nahrung treiben) zwey Brauen Bier Zinse frey. Item de Pastorib. *d. Part. 4. tit. 17. §. 4. n. 4. ibi:* Nachdem auch etliche Pfarrer auffm Lande ihres Freybrauens Unterschleiff gebrauchet; so soll hinförder keinem Pfarrer in Städten und auffn Dörffern anders nicht, denn zu ihrer Nothdurfft eigen Getränck zu machen verstattet werden etc. Quin imò si maximè quis promiserit, se nolle braxare cerevisiam, neque ullum alium quæstum ad cives pertinentem exercere; ad propriam tamen familiæ sustentationem cerevisiam braxare non prohibebitur, uti deciderunt Scabini Lipsienses contra Mollerum *4. Semest. c. 17.* apud Hartmann. Pistoris *Observ. 49.* quod & certo modo in Saxonia Electorali obtinet, neue Erledigung *n. 121.* Ob auch wohl denen von Adel und andern auffm Lande, so Güter und Brau-Häuser haben, beydes vor sich und die Ihrigen zu ihrem Tisch-Trunck, so viel sie benöthiget, zu brauen berechtiget seyn etc. Hoc tamen in dicta resolut. Grav. *n. 122.* aliquatenus limitatum, ubi: Und demnach nicht weniger ein theils Gerichts-Herren und Beamten denen Inwohnern in Städten und Dörffern gar zu weit nachgesehen, daß ohne vorhergehende Anmeldung und Vergönstigung sie Bier in Kesseln, und zwar ohne Unterlaß, auch ausser der gewöhnlichen Brau-Zeit brauen, und do in den Städten mit dem brauen innen gehalten würde, sie dennoch mit demselben fortfahren, und das Kessel-Bier nicht nur selbst und zu ihrem Tisch-Truncke brauchen, sondern auch anderer Orten verführen, zu Hause verzapffen und verkauffen, an manchen Orten auch der Gerichts-Herr selbsten solches verübet, dadurch dem allgemeinen Steuer-Wesen abermahl mercklich geschadet, und denen Bürgern der Zugang der Nahrung abgeschnitten wird, So befehlen wir gleichfals allen und jeden Gerichts-Herrn, Schöppern u. Verwaltern hiermit, daß sie bey Vermeidung unserer Ungnade und ernster Bestraffung samt und sonders solch heimlich Kessel-Brauen aller Orten alsobalden abschaffen, und männiglichen ernstlich verbiethen, und auf die Landes-Ordnung un̄ Steuer Ausschreiben weisen.

Jus autem Braxandi ad usum publicum seu ad divendendam cerevisiam, vel facultas hoc jus concedendi, hodie præcipue in his terris Septentrionalioribus, ubi frequentior usus Cerevisiæ, ad Regalia refertur. Vid. Treutler. *Cons. 107.* incipit: Auff der Röm. Käys. *n. 2.* ubi dicitur: Das Brauwerck oder Jus braxandi sey der Orten Landes, da Sachsen Recht eingeführet, oder gehalten wird, vor ein hohes Fürstl. Regal zu achten, so wohl in den Städten, als auch auffm Lande. Pariter Jus erigendi tabernas cerevisiarias, itemque vectigal, quod venditioni Cerevisiæ imponitur, Regalibus accensetur. Tabor. *de Jur. Cerevis. c. 2. §. 4.* Vectigal hoc apud Scriptores ævi sequioris dicebatur Bierban, ut est in Confirmatione Consvetudinum S. Audemari in Attrebatibus *in Hist. Gvinensi p. 105.* dabuntque singulæ mansiones denarios 12. in Fest. S. Michaël. & de Brotban denar. 12. & de Bierban. 12. denar. vacuæ autem nihil dabunt. 8

Cum autem tempore Cæsaris & Taciti nullæ fermè in Germania invenirentur urbes, ac earum plurimæ ortum debeant Henrico Aucupi, qui primus contra incursus Hungarorum civitates condidit & munivit, Privilegiisque ornavit, inter quæ & fuit, ne commercia & opificia extra Civitates exercerentur, Albinus *Chron. Misn. Tit. 11.* Facit huc *Art. IX.* ex Legib. Torneamentorum *A. 938.* ab eo latis, in quo commercia Nobilibus interdicuntur; credibile est jam eo tempore jus braxandi civitatibus esse concessum. Cui adstipulatur Treutlerus *d. l.* So viel die Städte betrifft, ist kein Zweiffel, daß dieselbe das Brau-Recht anders nicht, als ex concessione Principis & provisione Juris Saxon. haben. Jure enim Saxonico fundatum hoc habent privilegium, ne intra milliare circumcirca coqui possit cerevisia venalis, Land R. *Art. 66. Lib. 3.* Man mag keinen Marckt bauen dem andern auff eine Meile zu nahe, ubi per vocabulum Marckt quævis intelliguntur commercia 9

cia aliaque jura, quæ civium ac incolarum in urbibus sunt propria. Vid. ibi Zobel. *Lit. A. Appendix* des Weichbilds *Sent. 19.* Daß die erbare Mannschafft, sonderlich in der Meilewegen des Weich-Bildes Bier zu brauen, und das durch sich oder ihre Krüger ihren Leuten oder andern Kretzmaren bey Fassen oder Kannen zu verkauffen oder auszuschencken gar nicht Fug noch Recht haben. Et hoc in Germaniæ Provinciis, quæ cerevisiæ potu utuntur, ita usu servari tradit Justus Hahn. *de Jure Colonario* §. 338. *seqv.* De Saxonia inferiori idem testatur Tabor. *d. l.* §. 5. vid. Mev. *P. 2. decis. 2.* Henr. Hahn. *ad Wesenb. Tit. de Nund. in fin.* In Electoratu Saxoniæ hoc non habet dubium, prout constitutum in der Lands-Ordn. Chur-Fürst Ernesti und Alberti *Anno* 1482. ingleichen Chur-Fürst Mauritii und Augusti *Anno* 1551. und 1555. daß ausser dem Bürger-Stande in denen Städten keiner, wer der auch sey, auffm Lande neue Brau-Häuser und Schenck-Stätte aufrichten uñ sich also dieser Nahrung gebrauchen solle, Erledigung der Landes Gebrechen *de Anno* 1653. Joh. Georg. I. §. 118. und weilen Handthierungen, Kauffmanschafften und Handwercke zu treiben, desgleichen maltzen, brauen und schencken eigentlich denen Bürgern in den Städten zu Erhaltung des Bürgerlichen Standes, aus sonderbaren erheblichen Ursachen geeignet, auch derselben Wesen und Wohlstand darauff gleichsam gewiedmet und gegründet, die Prælaten, Grafen, Herren und von Adel so wohl unsere Aemter und andere Gerichts-Herren, Bauern u. Dorffschafften sich solcher bürgerlichen Handthierung enthalten, und zum Verderb unserer Städte nicht Ursach geben, dahero Standes und Adelichen Personen ihrer Ritter Solden und Güter und die Bauern ihres Pflügens und Ackerwercks warten, und also ein jeder seiner Vorfahren Fußstapfen nachfolgen solle, damit unter Standes-Personen, Adel, Bürgern und Bauren ein Unterscheid zu finden sey, Gestalt uns denn auch, als dem regierenden Chur- und Landes-Fürsten jeden Stand und Unterthanen in seinem Wesen, Wohlstand und Nahrungen zu schützen, und hand zu haben oblieget. etc.

Quemadmodum autem Braxatio ce- 10
revisiæ à Principum aliarumque Illustrium Personarum splendore est alienissima. Limnæ. *in J. P. L. 6. c. 5. n. 79. & 80.* Ita legibus fundamentalibus harum Regionum Nobilibus pariter est interdicta, ac civico Ordini concessa, cum & civitates graviora onera Reipublicæ ferant, per dictas Ord. Provinc. Ita Seren. Saxon. Dux Augustus Administrator Magdeburgicus *in Ordin. Polit. c. 4. p. 9.* §. So wollen wir, præcipit Nobilibus, daß die vom Adel sich eines Rittermäßigen Tugendhafften Handels befleißigen, und was demselben unanständig sey, insonderheit aber der Kauffmanschfft und aller andern Bürgerlichen Handwercke, darauff die Städte von Alters her gewiedmet, gleich als auch die Prælaten und Geistlichen, gäntzlich äusern, auch des Bierschenckens ausserhalb der gewöhnlichen Schenckstatt enthalten sollen. Præter hanc dispositionem juris Saxonici & Constitutiones Provinciales etiam contra Nobiles ex jure civili adducitur *l. 3. C. de Commerc. & Mercat.* ubi dicitur, Nobiliores natalibus & honorum luce conspicuos & patrimonio ditiores omne mercimonium, quod urbibus perniciosum est, omittere debere: addita ratione, ut inter plebejos & negotiatores facilius sit emendi vendendive commercium, cui congruit Textus *in l. 6. C. de dignit.* addunt & aliam rationem, ne scilicet fiat confusio in statu publico inter eminentes & inferiores: qui textus juris Civ. tamen tanti ponderis non sunt, ut Nobiles penitus à venditione cerevisiæ possint excludere, præsertim si consvetudine in aliqua Provincia introductum sit, ut Nobiles etiam cerevisiam coquant aliisque promiscue divendant, cum consvetudo vim Legis habeat, *l. 32. pr. & §. 1. ff. de Legib.* ita ut priorem legem etiam abrogare possit §. 11. *J. de J. N. G. & C.* §. 3. *Instit. de Legit. agnatorum successione l. 1. §. 1. C. de caducis tollendis.* certè facile excusationem præstet. Novella 54. Glossa *ad capitulum venerabile, verbo migravere,*

vere, X. de Consvetudine. Reinking. de Regim.2. class.2.c.9. n. ult. Unde consvetudo facere dicitur ex illicito licitum. Bartholus in l. fugitivus §. Labeonem de Ædilitio Edicto. Cravetta Consil.145.n.12. Roland. a Valle Consil.150. & introducere posse quicquid privilegio potest concedi. Oldradus Conf. 172. incipit, quia omnes. Anchoranus Conf. 50. incipit, Consvetudo & quicquid per præscriptionem introduci potest, post Federicum de Senis Cardinalis Tuscus tom. 2. lit. C. Consil. 809. Ideoque consvetudo Patriæ etiam venit attendenda l. quod si nolit. 31. §. quia assidua 18. de Ædilit. Edicto. Carpz. P. 2. Constit. 46. definit. 17. n. ult. Nec coctio ista aut venditio probrum aliquod naturale continet, ut Consvetudo in illud nihil possit, arg. l. 42. de V. S. Unde nec Nobilitati distractionem istam officere, si privilegio aut investitura jus hoc obtentum sit, arbitramur cum Limnæo Lib. 6. de Jur. Publ. c. 5. n. 79. Imprimis si venditio talis fiat cuppatim & culeatim en gros, vel per ministros. Bodin. L. 3. de Republ. c. 8. & Lib. 6. c. 2. Mynsing. 6. Observat. 54. Tabor. de Jure Cerevis. c. 3. § 4.

11 Accedit secundum quosdam, quod licet Nobilibus prohibitum sit, respectu dignitatis Personæ, Cerevisiam coquere & venalem exponere non tamen prohibitum sit ratione fundi, ut forte per alios utilitatem talem ex fundo capiant: cum is, qui fructus ex agris suis percipit, facultatem liberam habeat, vel eosdem sic vendere, vel in aliam formam aut speciem mutatos. Schrader. Conf. 44. n. 16. Quod tamen stante aliqua lege prohibitiva ita simpliciter asserendum non est.

12 Quæstio hoc loco incidit, si civitatibus solis per sanctiones pragmaticas braxatio Cerevisiæ sit concessa, qualis possessio ratione Nobilium contra Civitates hic veniat attendenda, quæ controversia in Electoratu Saxoniæ inter Nobiles & Civitates nondum est decisa, civitatibus allegantibus Leges Juris Saxon. & Ordinationes Provinciales, & quod contra leges fundamentales alicujus Principatus nulla possessio inveniat locum, quod probant tum per mandatum Electorale Civitati de Anno 1673. d. 15. Mart. concessum, quod annexum reperitur appendici Corporis Juris Saxon. darinnen unter andern mit geordnet, wie keiner sich auf einzigen possess gründen, sondern so fort den Bierschanck abstellen, sein jus aber in petitorio ausführen solle; quod assertum etiam ex jure communi probare nituntur, quod illi, quibus jura communia resistunt, in possessione vel quasi lite pendente manu teneri non debeant, nisi titulum suum exhibere, & per illum justificare suam possessionem in continente possint. Cap. cum persona, de præscript. in 6to cap. Decimas. X. de restit. spoliat. Clem. de Quarta, ubi DD. X. de Decimis. Vasquez. l. 2. Contr. c. 36. n. 19. Olivarius Braxatus Dec. 1463. n. 3. Johann. à Sesse tract. de Inhibitionibus c. 5. 10. 11. 33. sq.

Tum quod ille, cui resistit præsumtio juris, sine legitimo titulo possessionem acquirere nequeat, sed semper dicatur esse in mala fide, Cravetta Conf. 208. n. 9. Menoch. de Recuper. Possess. Remed. 13. n. 17. Schrader. Conf. 4. n. 128. & n. 184. & proinde nullius temporis præscriptione se juvare possit. Cap. vigilante final. de præscript. cap. possess. de R. J. in 6to. Gail. L. 2. obs. 18. n. 7. Borellus. Conf. 40. n. 32. & 34. Schrader. Conf. 20. Costa de Facti Scient. & ignorant. c. 2. dist. 60. n. 4.

Tum quod possessio injusta non sit vera possessio, sed mera turbatio; turbat enim, qui jus mihi debitum titulo ad id legitimè destitutus sibi usurpat. Pruckman. Vol. 2. Conf. 22. n. 34. Menoch. de Rem. retinent. Possess. 3. n. 84. Maschard. de Probat. Conf. 1390. n. 47. Contra quæ tamen a Nobilibus regeritur (I.) Juris communis & à Joh. Borcholdio Conf. 2. multis textibus juris probatum esse, quod etiam unico actu acquiratur possessio vel quasi juris Braxandi. (II.) Quod Actus cerevisiæ coquendæ non sit continuus, non enim ita & venditur & coquitur cerevisia, sicut continuè currit aqua in Aquæductu. (III.) Die Lands-Ordn. Churfl. M. & A. reden bloß von verwehrter Zeit, welche Worte in Jure Saxonico nichts anders, als Tempus longissimum, nehmlich 31. Jahr und Tag

bedeu-

bedeuten, wie ex Constit. D. August. *3. p. 2.* erhellet, hierüber *Const. 6. p. 2.* besaget, daß wider eine Stadt die Verjährung der 31. Jahr 6. Wochen 3. Tage Statt haben sollen, welches auch denen allgemeinen Rechten gemäß, zumahl das Jus Saxonicum zweyerley præscriptiones, Annalem nimirum & Tricennalem cum anno & die, agnosciret, reliquæ autem, inter quas etiam est ea, cujus memoria non extat, incognita sunt. Schurpf. *Cent. 1. Consf. 32. n. 14.* Dn. Carpzov. *Part. 2. Const. 3. Def. 3.* Ja was noch mehr ist, so statuiret Dn. Carpzov. *p. 2. Const. 6. Def. 4. n. 4.* ausdrücklich, quod etiam Nobiles speciali concessione aut privilegio, vel etiam præscriptione, 31. scil. annorum facultatem coquendi & vendendi cerevisiam acquirere possint, welches ümb noch so viel weniger Bedencken hat, dieweil auch eine Consvet. 31. Jahr und Tag de Jure Saxon. præscribiret werden kan. Matth. Coler. *de Process. Execut. p. 1. c. 3. n. 29. Dec. 21. n. 5.* Schneidew. *in §. ex non script. n. 5. Inst. de Jur. Nat. Gent. & Civ.* Dn. Carpz. *P. 2. Constit. 3. Def. 21. n. 5.* Churfürst Moritzens Ausschreiben auch und die neue Erledigung, *Tit.* von Justitien Sachen *§. 118.* des Herkommens, welches nicht anders, als eine beständige Gewohnheit ist, ausdrücklich erwehnet, quæ controversia hodienum non est sopita.

13 Cum itaque jus braxandi civitatibus sit concessum iisque qui domum cui hoc jus inhæret habeant, Clericique hac plerumque careant, sequitur, braxandi & divendendi cerevisiæ usum ipsis esse denegandum, tum quod braxatio sapiat mercaturam & negotiationem Clericis interdictam, *c. negotiatorem & C. fornicari. dist. 88.* tum quod avocarentur à suis officiis, quod fieri non debet, *c. fin. dist. 88.* turbarenturque in piis cogitationibus; tum quod Clerici tabernas Vinarias ac Cerevisiarias ingredi prohibeantur, quantò magis aliis in ea ministrare, *cap. nulli dist. 44.* tum quod in terminis terminantibus Consvetudo jus vendendi cerevisiam Clericis neget. Simon Pistor. Abavus meus maternus *Consf. 3. qu. 2. n. 11. seq.* Accedit Ordin. Eccles. Elector. Saxon. *Art. 16.* Daß die Pfarrer nicht Schencken-Zeichen ausstecken oder Gäste zur Zeche im Hause setzen, daraus grosses Ergerniß der Kirchen und ihnen denen Pfarrern mehrmahls grosser Schimpff, Spott, Gefahr, Nachtheil uñ Schaden erfolget, derowegen es keinem Kirchen-Diener gestattet, sondern bey allen mit Ernst abgeschaffet werden soll, quod tamen postea, quando ipsis de jure municipali braxatio est licita, limitatur, da die Kirchen-Diener auf der Pfarr oder sonsten Gerechtigkeit hätten Bier zu brauen, mehr denn sie zur Haußhaltung bedürffen, oder eigene Häuser hätten, darauf sie zu brauen befugt, daß ihnen solches bey Fassen, Eymern und Tonnen andern Leuten zu verkauffen ungewehret seyn soll. Vid. Carpz. *in Jurisprud. Consist. L. 1. Def. 65.*

Hæcce prohibitio coquendi & divendendi cerevisiam merito etiam ad rusticos in pagis, tàm collectim quàm divisim sumtos, extenditur per dictam constitutionem Juris Saxon. & supra allegatas Ordinationes Provinciales. Neue Erledigung der Landes Gebrechen *§. 118.* Daß die Prälaten, Grafen, Herren und von Adel so wohl unsere Aempter und andere Gerichts-Herrn, Bauern und Dorffschafften sich solcher Bürgerlichen Handthierung enthalten, und zum Verderb unserer Städte nicht Ursache geben, dahero Standes und Adeliche Personen ihrer Ritter-Solden uñ Güter, und die Bauern ihres Pflügens und Ackerwercks warten, und also ein ieder seiner Vorfahren Fußstaffen nachfolgen solle. 14

Quæ autem hactenus dicta fuêre, quod Nobilibus, Clericis atque Rusticis absque speciali concessione vel præscriptione cerevisiam vendere haud concessum sit, ea à Carpzovio etiam ad eos, qui ultra milliare in Castris & villis adjacentibus habitant, extenduntur, cum commerciorum jura sint privilegiata, ac non nisi iis concessa, qui exercendorum mercatuum licentiam Principis indultu & autoritate meruerunt. *l. un. C. de nund. l. 1. ff. eod.* Glossa Germ. *ad tit. 4.* Land-R. *Lib. 3. in verb.* Man mag keine Marck bauen *n. 2. Art. 1.* 15

 Weichb-

Weichb. *vers.* Marck-Recht ist dieses. Considerarunt nimirum veteres, nihil magis noxium esse in Republ. quam promiscuis actibus & subditorum & civium officia turbari *l. 23. C. de Testament.* Mev. *P. 2. Dec. 2.* Vid. Berlich. *P. 1. Decis. 26.* Brunnemann. *ad L. 1. ff. de Colleg. & corpor. n. 4.* Quare cum nullibi Nobilibus, Clericis & Rusticis jura Commerciorum & Civitatis concessa reperiantur, utique nec absque speciali privilegio aut præscriptione iisdem exercere ea licere dicendum erit. Et ita Scabini Lipsiens. ad Consultationem Wolffens von Kraffthein *A. 1595.* Dieweil denen von Adel Vermöge gemeiner beschriebenen Rechte bürgerliche Nahrung und Handthierung zu treiben verbothen, auch nicht zu befinden, daß in Sächsischen Rechte ein anders verordnet, sondern vielmehr auch auf Sächsischen Boden solches in Ubung und Brauch also gehalten wird, so mag auch denen von Adel, welche solche Gerechtigkeit durch ein Privilegium oder Verjährung nicht erlanget, ungeachtet daß sie weiter als eine Meileweges von der Stadt, davon eure Frage meldet, gesessen sind, mit dem von ihnen gebrauenen Biere ihre Kretzschmar, Krüge oder Schencken zu verlegen, nicht gestattet und nachgelassen werden, wie denn auch denen Bauers Leuten ausserhalb der Städte und Märckte in Dörffern, welche von der hohen Obrigkeit Stadt und Marck-Recht nicht erlanget oder sonsten dermassen privilegiret, daß sie bürgerliche Handthierung und Nahrung sich gebrauchen mögen, ungeachtet, daß solche Dörffer von bemeldter Stadt auch weiter als eine Meileweges gelegen, Bier zu brauen, und dasselbe den Kretzschmaren oder andern zu verkauffen nicht befugt. Ex quibus etiam sequitur, quod, cui non permissum cerevisiam coquere & divendere, illi etiam haud liceat polentam præparare & aliis vendere, cum confectio polentæ sit opificium & negotiatio ad civitatem pertinens, Erledigung der Landes Gebr. §. *118.* desgleichen Maltzen, Brauen und Schencken eigendlich denen Bürgern in Städten zur Erhaltung des bürgerlichen Standes *als* sonderbaren erheblichen Ursachen geeignet, auch derselben Wesen und Wohlstand darauff gleichsam gewidmet. Prohibito enim uno censentur & omnia ex quibus ad illud pervenitur, prohibita. arg. *l. oratio ff. de Sponsal.* Carpz. *P. 3. Constit. 35. Def. 8. n. 10.*

Cum itaque Civicus ordo jus coquen- 16
di & vendendi cerevisiam tanquam aliquod commercium sibi soli vindicare satagit, merito etiam ipsi providendum est, ut cerevisia sana ac incorrupta, Bier, so Kauffmanns Gut, auch guten und gesunden Geschmacks, tam ad usum incolarum Civitatis, quam adjacentium pagorum semper præsto sit.

In quem finem in quibuslibet fermè 17
bene constitutis Civitatibus certæ Ordinationes Cerevisiariæ habentur, Brau-Ordnungen, in quibus tempus braxandi & vendendi cerevisiam præfigitur, modus polentæ statuitur &c. Item Was vor Früchte zum Bier gebrauchet werden sollen. Vid. Bäyerisches Land-Recht. *P. 3. lib. 2. Art. 7.* Es sollen auch bey Einsetzung des Brauens zu jedem Bier keine andere Früchte, denn allein Gersten, (alibi etiam alia frumenta adhibentur) Hopffen und Wasser, nicht aber Kräuter und Samen genommen und gebraucht werden. Item quo tempore Cerevisia coqui debeat, *d. Const. art. 5.* Wie und wenn das Sommer und Winter Bier gebrauet werden soll. Item quod cerevisia ante venditionem gustari debeat. *Artic. 1. 8. 9.* cum similibus aliis. Conf. ex statutis Hamburgensibus *An. 1604.* sancitis *articulum 36.* von Sätzung des Maltzes, *incip.* Ein ieder Brauer etc. Item *art. 38.* von Hopffen. *art. 39.* vom Brauen, und wem sonsten zu brauen ziemet, *art. 40.* Von Erlaubniß zu Brauen. *art. 41.* Von frembden Bier auszuschencken Rostochienses olim sic censuerunt in suis Statutis *de Ao. 1576. sub Tit.* Von Bier brauen un Schencken: Weil etliche grosse Säcke, die von Alters nicht gebräuchlich gewesen, machen, und darunter allerley Gefährlichkeit mit einschleicht, so gebieten Wir ernstlich, und wollen, daß keiner hernachmahls einen Maltz-Sack grösser, denn von 9. Ellen, und einem schmalen Qvartier an Städtischer Masse und Breite mache; Geschiehet aber hierwie-

hierwider, soll wider den Uberfahrer mit gebührlicher Straffe verfahren werden. Wir wollen auch, daß die Brauer das Bier gar, und dergestalt kochen und sieden lassen sollen, daß es für gut Rostocher Bier paßirn und bestehen möge, und solches wird nicht allein einem ieden insonderheit, sondern auch gemeiner Stadt Rostock zum besten gelangen. Als wir denn auch hiebevor verbothen, daß keiner des Montags und an andern hohen Festen vor 4. Schlägen auf den Nachmittag unter die Pfanne oder unter die Darre Feuer zu machen sich unterstehen soll, so wollen Wir solches hiemit nochmahln wiederholet haben, und die, so hierwider thun, in gebührliche Strafe nehmē. Weil auch in den benachbarten Städten, das Bier, so zu Wasser verführet wird, zuvor geprüfet und so es nicht gut, angehalten, und keines weges ausgestattet wird, dadurch denn auch das Bier bey vielen Ausländischen im Beruff kommet: So wollen wir etliche aus der Bürgerschafft erwehlen, die bey ihren Bürgerlichen Eiden und Pflichten am Wasser das Bier prüfen, und das jenige so in der Prüfe nicht bestehen mag, aus der Stadt nicht statten sollen; Wird sich derohalben ein ieder destomehr befleißen, daß er gut Bier brauen und sich selbst in keinen Schaden führen möge. In der Mühlen soll zur Malten von Maltz und Sackkorn nicht mehr, deñ von Alters gebräuchlich gewesen, genommen werden; Es sollen auch die gantze und halbe Scheffel, auch Vierthel des Scheffels mit des Raths Marcke gezeichnet werden, und keine breitere Rände, deñ sich sonst gebühret, haben; Würde jemand hierwieder thun und handeln, soll er darüber in gebührliche Strafe genommen werden. Und ob wir auch wohl gerne sehen möchten, daß dem Bier, so bey Last oder eintzeln Tonnen verkaufft wird, ein gewisses und immerwährendes Kauff-Geld möchte gesetzet werden, iedoch weil die Gerste nicht allzeit in einem Kauffe bleibt, sondern das eine Jahr theurer als das andere ist, so kan dem Bier-Kauff kein gewiß Ziel noch Maaß gegeben werden. Wir wollen aber alle Jahr zum Eingang des Jahres, wie das Bier verkaufft werden soll, der Billigkeit nach verordnen, und wenn solche Anordnung geschiehet, soll zugleich den Krügern und Bier-Schencken angemeldet werden, wie theur sie die Maaß Biers geben und ausschencken sollen. Es sollen auch alle Krüger und Bier-Schencken volle Maasse geben, und theurer, als ihnen angezeiget wird, die Maaße nicht verkauffen. Geschehe von jemand hierwider, soll ihm das Bier-Schencken, biß so lang er gebührlichen Abtrag gethan, verboten seyn.

Quin & braxantes posse collegium constituere, & omnia jura his concessa sibi appropriare, dubium non est, modo consensum & approbationem Superioris impetraverint. Per Superiorem autem intelligimus eum, qui gaudet ad minimum superioritate territoriali. Knipschild. *de Jur. & Privileg. Civ. Imp. Lib. 5. c. 2. n. 155.* Hinc excludimus Magistratum, utpote qui non habet Jus concedendi Collegia. D. Hahn. *in Not. ad Wesenb. Parat. tit. de Colleg.* Constituto autem Collegio omnia poterunt, quæ alia possunt Collegia licita, qualia sunt (I.) Cognoscere de factis Collegiatorum, (II.) Communem bursam vel arcam, nec non commune sigillum habere. (III.) Statuta condere, Knipsch. *d. c. 2. a. n. 18. ad fin.* ubi tamen sciendum, quod talia statuta alios præter collegiatos non obligent, Schneidew. *ad §. Constat. 3. Inst. de Jur. Nat. Gent. & Civ. n. 15.* Item quod hodierna consvetudine non subsistant, nisi à Principe fuerint confirmata. Schneidew. *d. l.* Carpz. *P. 2. Const. 6. Def. 9. n. 3. & Lib. 1. Resp. 48.* Richter. *Decis. 80. n. ult.* Hahn ad *Wesenb. Parat. de Legib. n. 3.* Knipschild. *d. l.* (IV.) Sint licita, qualia sunt (1.) ut legitimè nati tantùm recipiantur Richt. *d. l. n. 9.* Quales tamen & sunt legitimati per subsequens matrimonium, cum & iisdem dentur literæ testimoniales, quod sint legitimè nati ex probis & honestis parentibus & toro legitimo, von ehrlichen und frommen Eltern, uñ aus einem rechten, unbefleckten, untadelhafftigen Ehe-Bette herkommen und gebohren. Carpz. *P. 2. c. 6. def. 15.* Richt. *d. Decis. 80. n. 15.* Knipsch. *d. l. n. 28.* 18

Quam-

Quamvis verò repugnet textus im Land-Recht, *Lib. 1. Art. 36.* Wenn ein Weib ein Mann nimmt, gewinnet sie Kinder, ehe die rechte Zeit kompt, da das Kind gebohren werden soll, man mag es bescheltẽ an seinen Rechten, wenn es zu frühe gebohren ist. Testatur tamen Richter, quod hic articulus non sit receptus. (2.) Ut recipiendus testimonium honestæ vitæ producat. Dn. Richt. *n. 19.* Knipschild *n. 29.* Infames autem non recipiantur. Carpz. *P. 4. c. 45. def. 10. n. 1.* Bude *de jur. Braxand. P. 2. c. 2.*

19 Hic quæritur, an solis braxantibus, an verò Magistratui competat, pretium vendendæ cerevisiæ statuere? Puto quòd Magistratui, cum Braxantes propter affectionem, quam habent ad rem suam, verum pretium indagare non possint, & metuendum, ne lucro inhient nimio cum reliquorum civium damno. Cum hodie in plerisque bene constitutis civitatibus rerum, quarum quotidianus est usus, pretium pro lubitu vendentibus constituere Magistratus non permittat; sed Magistratus statuit iis, præsertim ad victum necessariis, pretium, habita ratione temporis & loci, teste Perez. *in Cod. tit. Ut nem. liceat in coëmt. spec. se excusare &c. n. 6.* Hahn. *in Not. ad Wesenb. Parat. ad L. Jul. de Annon. n. 4.* & Meier. *in Colleg. Arg. d. tit. th. 2. n. 4.* Harprecht. *in §. Sunt præterea 11. de public. Judic. n. 22.* Carpz. *P. 2. Const. 6. Def. 2.* At cerevisia est res, cujus quotidianus est usus & quæ ad victum maxime necessaria. arg. *l. 1. §. cura. de Off. præfect. Urb.* Unde & licet collegia pistorum & lanionum sint licita, Magistratus tamen iisdem non permittit carnibus & panibus vendendis pretium pro lubitu constituere, sed interposita Magistratus autoritate juxta taxam & æstimationem publicam vendere tenentur. Alias inciderent braxantes in vitium Monopolii, *l. un. verb.* non minoris, quam inter se statuerint, venundentur. *C. de Monopol.* Bude. *d. cap. 2. P. 2.*

20 Quando verò braxantes extra collegium sunt, tunc restringitur libertas promiscue coquendæ ad usum venditionis cerevisiæ per distributionem temporum sortitione factam: alias enim facile contingere posset, ut plures eodem tempore nimiam coquant cerevisiam, quæ facile corrumpi solet: A qua sortitione eximi solent Consules, quibus ratione officii extra ordinem multis in locis braxare, licet idque vel bis vel ter in anno, uti Tabor *d. Tr. c. 4. §. 4.* de quodam loco refert, da haben die Bürgermeister die Freyheit, daß sie jährlichen ihres Gefallens ohne Verlesung ihr gebrauen Bier verrichten mögen.

Quæri solet, an illi, qui amplam possident domum, sæpius possint coquere cerevisiam, quam alii Cives? Et respondetur negando, cum (1) illi, qui amplam habent domum, non magis sint Cives, quam qui habent parvam. (2.) Inter æquales jura non possint esse inæqualia *§. 1. Inst. & l. 29. pr. ff. pro socio.* (3.) Quotiescunque suffragia sint ferenda, is, qui magnam habet domum, æque unum & simplex habet votum, quam qui parvam. (4.) Alias fieret, quod divitibus ampliores domus possidentibus tantum consuleretur, pauperum verò exiguas domus habitantium nulla haberetur ratio. Dein etiam controvertitur, annon cives toties possint braxare cerevisiam quot habeant domus, quibus hoc jus inhæret, vel pro numero domorum braxabilium braxare? Ob sie nicht dürffen so viel mahl brauen, als sie Brauhäuser haben? Affirmativam svadent (1.) quod possessor onera ratione omnium domorum ferre debeat publica. Ergo etiam ipsis domibus uti poterit. Alias sequeretur, quod quis intuitu alicujus prædii onera quidem, lucra verò, non æque ferre debeat, quod est contra naturam, arg. *l. secundum 10. ff. de. R. J.* (2.) Quia alias frustra sibi tales domus parasset, multumque pecuniæ in iisdem emendis consumsisset. (3.) Quia talis civis hoc in casu habendus est pro duplici, triplici &c. Cive per fictionem juris. (4.) Et alias libera rerum suarum administratio est cuivis concessa, *l. 21. C. Mand.* sicuti, qui plures habet domos, nõ potest unicam habenti prohibere, quo minus secundam & tertiam emat, ita nec unicam tantum domum habens, possessorem

ſorem plurium impedire poterit, quo minus pro numero domorum braxet, maxime cum hoc ipſum in locis vicinis obtineat, ibique juſtum æquumque ſit, quæ conſvetudo viciniæ ad alia vicina loca facile porrigi & extendi poterit. Klock. *Vol. 3. Conſ. 148. n. 8.* Bud. *d. Tract. P. 1. c. 2.*

23 Ad braxationem verò Cerevisiæ proprietatem domus ut quis habeat præciſe neceſſarium non eſt, ſed cæteris paribus ſufficit, ſi commoda commoditas domus alicui vel in perpetuum, vel ad tempus ſit conceſſa. Exin colligere licet (1.) quod Uſufructuarius poſſit braxare: Percipit enim omnia emolumenta, quæ ex ipſa re ſalva & non immutata rei ſubſtantia percipi poſſunt, & ad neceſſitatem, & ad voluptatem *l. 7. pr. l. 9. pr. l. 59. §. 1. ff. de uſufruct.* Hahn *ad Weſenb. Parat. de Uſufruct. n. 5.* Struvius. *Exercit. 12. th. 12.* (2.) qui domum cum omni jure conduxit: Aliud itaque eſſet, ſi Dominus habitationem domus alteri tantum conceſſiſſet, ſibique hoc braxandi jus expreſſe reſervaſſet. (3.) Liberi poſt mortem parentum in communione manentes poſſunt braxare, juxta Carpz. *P. 2. C. 6. Def. 6.* etiamſi in civium numerum nondum ſint recepti. Carpz. *dict. loc.* Bud. *d. tr. P. 1. c. 2. n. 138.*

24 Pertinet huc etiam quæſtio: An peregrinam quoque cereviſiam importare & divendere fas ſit? Licet autem Emtio venditio ſit ex genere permiſſorum. arg. *l. 28. §. 2. Ex quib. cauſ. maj. l. 43. §. 1. de Procurat.* Et Præſes provinciæ curare jubeatur, ne aliquis licita negotiatione prohibeatur, *l. 3. §. 4. de Offic. præſid.* Ex magna tamen cauſa importatio & divenditio peregrinarum mercium ab his, qui ſupremam in Rep. poteſtatem tenent, ex uſu Reipubl. poteſt interdici *l. 2. & t. t. C. Quæ res venire non poſſ. l. 11. C. de vectigal.* Cujac. *in recit. ad d. tit. C. quæ res export. non deb.* Eoque argumento ſolent etiam edicta ſuſtineri, quibus peregrinæ Cereviſiæ importatio & diſtractio privatis prohibetur & interdicitur. Henning. Hammel. *de action. c. 44. n. 6.* Tabor. *de jur. Cerevis. c. 4. §. 6.* Scheplitz. *P. 4. Conſt. Brandeb. Tit. 17. §. 1.* Solent quandoque Cives cum Magiſtratu contrahere, ut unum vel alterum dolium extraneæ cereviſiæ ſoluta certa pecuniæ ſumma invehere liceat, quod dicunt die Niederlage entrichten.

25 Nimium quandoque privilegia Civitatibus conceſſa extenduntur, veluti cum Magiſtratus oppidani Civibus interdicunt, ne cauponas alibi exiſtentes inviſant, ſed ſuæ civitatis hoſpitiis utantur, cum cuilibet ſit licitum, ire quò velit, Carpz. *Lib. 1. Reſp. 66. n. 2.* & ibidem potare, ubi ipſe majorem fortè recreationem & commoditatem percipit. Nec ſtatuto hoc induci poteſt, cum ſtatutum pœnale etiam ſubditum non liget extra territorium ſtatuentis delinquentem, per textum notabilem in terminis, *in c. 2. d. Conſtit. n. 6.*

26 Denique de Cereviſia certum vectigal ſolvitur, die Tranck Steuer, quæ & in quibusdam locis Acciſia vocatur, Klock. *de Contrib. c. 1. n. 231.* Dicitur autem in recognitionem Superioritatis ſolvi, adeoq; inter fructus & ſubjectionis teſſeram refertur: Adcreſcunt & alia compendia Fiſco, tum ex Cereviſiæ præparatione, tum ex ejusdem venditione; Ex præparatione, quando Magiſtratus peculiares exſtruxerunt ædes, in quibus polenta conficitur vel phtiſana, das Maltz und Darr Geld; deinde quando ſartaginem vel ahenum publico nomine ſubminiſtrant, das Pfann- und Brau-Geldt, Klock. *de Ærar. 2. c. 11. n. 13.* de his labris cupreis pro coquenda cereviſia factis notandum, quando in Prædio feudali muro fuerint affixa, eingemauert, ad feudi ſucceſſores una cum fundo feudali pertineant, quia affixa muro membra ædium videantur arg. *l. 44. de evict.*

27 Si zythopepta in coquenda cereviſia damnum ſua culpa dederit, hoc ipſum reſarcire tenetur, locat enim in hac operas; talis autem adſtrictus eſt ad præſtandam culpam levem. *l. 23. ff. de R. J. & l. in judicio. 28. C. locat.* Nam in quo contractu verſatur utriusque utilitas, in eo contrahentes ſibi invicem

levem præstant culpam. *l. 5. §. 2. ff. Commodat.* At Zythopepta locat operas, ut consequatur mercedem; Civis verò conducit easdem, ut cerevisia præparetur, & sic h. l. versatur utriusque utilitas. Ergo. Maximè cum & in genere quilibet artifex teneatur ad custodiam exactam *l. 13. §. 5. & 6. locat.* ut Medicus. *§. 7. Inst. d. L. Aquil.* Nec liberabit Zythopeptam, quod vulgò dici solet, qui coquit panem & cerevisiam sorte non semper utitur æquali, Germ. Brauen und Backen geräth nicht allezeit. Resp. enim distingvendo, an casu fortuito, an verò vitio aliquo, eodemque vel materiæ seu polentæ, vel Zythopeptæ damnum accidat cerevisiæ; Si casu, vera est regula & Zythopepta non tenetur, sin vitio materiæ, neque obligatus erit ad ejusdem restitutionem; sed maximè si sua negligentia damnum datum fuerit, juxta *l. 51. ff. locat.* Sed cuinam tunc onus probandi imponendum? Resp. sub præmissa distinctione. Si Zythopepta se fundat in casu fortuito, is eundem probabit, quo probato absolvetur. Quæ enim fortuitis accidunt casibus, cum provideri non possint, nullo bonæ fidei judicio præstantur. *l. 6. C. de pignorat. Act.* ibique Gothofred. *in not.* cum cuivis etiam diligentissimo possint contingere *l. 11. §. 5. ff. de Minor.* Si damnum vitio materiæ adscribat, itidem Zythopepta probandi onere gravandus. Si vero braxans Civis Zythopeptam accuset negligentiæ, tum iste culpam & negligentiam probare necessum habet, tum quod culpa nisi probetur non præsumatur, *l. 57. ff. de administr. tut.* sed ab allegante probanda veniat. Carpz. *P. 2. c. 11. D. 26.* tum quod quilibet intentionis suæ debeat probare fundamentum. *l. 23. C. de probat.* Sed quæritur de actione, quam hoc in casu braxans civis possit instituere? Puto quod conducti ex *l. 51. §. 1. ff. locat.* vel etiam subsidiaria in factum actione Zythopeptam possit convenire utpote quæ datur vel contra minimæ artis professores usque ad bubulcum. Harpr. *ad §. 6. 7. 8. Inst. ad L. Aquil.* Schöpfer. *de jure Braxand. P. 1. C. 3. ubi n. 122.* præjudicium hac de re annectit.

Regula denique in venditione cerevisiæ notanda, ut qui fuit ordo in braxanda, is etiam in vendenda cerevisia observetur: ita enim civibus erit prospectum, ne venditio cerevisiæ fiat nimis circa concives, & præsens lucrum intercipiatur, daß sie einander die Ruthen, Kräntze, Wische oder Körbe nicht zu nahe stecken, oder aushängen dürffen. Quò & respexit Serenissima Abbatissa Quedlinburgensis *in statuto illius loci b. v.* Vors 2. soll kein Brauer sein frisch Bier ehender aufthun, es sey denn aufs wenigste 3 Wochen alt, sonsten soll einer dem andern, mit dem Aussellen des Biers in dieser Ordnung, nach der Riege folgen, und alle Wege einer allein 12. Tage auff einen Brau frisch und Mertzen Bier sellen; Würde sich aber jemand unterstehen, neben dem schenckenden Brauer heimlich Bier in Kannen zu verkauffen, oder auff andere Masse jemandes (es seyn denn Krancke, denen auff Begehren etwas zu lassen, ein ieder befugt seyn soll) abfolgen zu lassen, seinem Nachbar ein oder mehr Tage vor seiner Zeit überlassen, und die andern Brauer dadurch zu gefähren, der soll deswegen 3. Rthl. zur Strafe erlegen. Sed annon interim cerevisiam doliatim vendere licebit; Ob man nicht, ehe man auffthun kan, sein Bier oder Breyhan bey gantzen Fassen verkauffen könne? Duce observantia in affirmativam inclino: quam approbat statutum collegii braxatorii Magdeburgensis *Artic. 14.* So soll auch ein ieder, so alte Bier gebrauet hat, dieselben bey sich behalten, und vor Walburgis nicht auszapffen, auch keinen Wisch vor der Zeit ausstecken, bey Poen 11. fl. wer hiewider handelt, und ihm von dem Herrn auszuzapffen verbothen wird, er will es aber nicht achten, der soll doppelte Strafe geben: aber gantz zu verkauffen, ist einem jeden frey. Item *Artic. 17.* so soll niemand hohes oder niedriges Standes, das Bier im gemietheten Keller auszapffen, oder ausschencken, bey Poen 9. fl. sondern dieselbe Bier sollen wiederum in die Häuser, darinn sie gebrauet

brauet sind, geführet und daselbst ausgezapffet werden, da aber jemand ungehorsam befunden, der soll ohne Gnade gestraffet werden; Aber gantz zu verkauffen soll einem jeden frey stehen.

29 Quæritur etiam an venditis ædibus braxatoriis, instrumenta, ut dolia & vasa comparata & destinata insimul vendita esse videantur? Et quidem si tempore contractus horum vasorum expressè facta fuit mentio, res est clara: sed si de illis nihil dictum, distinguendum erit cum Doctoribus, an vasa ad perpetuum ædium usum fuerint destinata, an non, ut illa, sed non hæc simul sint vendita, juxta *l. dolia 26. ff. de Instruct. vel instrum. leg.* Egregiè hanc quæstionem declarat sequens præjudicium Facultatis Juridicæ Helmstadiensis h. v. daß Hans Studt-Meister, welcher euch das eure, Schwähere Lorentz Haselmann *Anno. 1596.* verkauffte Hauß einräumen müssen, euch auch das mit verkauffte, aber von ihm weggebrachte Braugeräthe, und was darzu gehörig, zugleich auch die abgerissene Schapffe so angefasset gewesen, zu restituiren, oder alles dessen Werth zu entrichten, wie denn auch wegen versprochener, aber nicht erfolgter Besserung der Unterschwellen und Stäche, und daher verfallener Gebäude, verursachter Schaden zu erstatten und abzutragen schuldig sey: Demnach er sich dessen aber verweigert, seyd ihr die an dem Kauffgelde noch restirende 120. fl. so lange an euch zu halten wohl befugt, biß ihr obangesetzter Forderungen halber von dem vorberührten Verkauffer gäntzlich befriediget werdet. V. R. W. Hahn. *ad Wesenb. de Contr. Emt. n. 8.* Esbach *ad Carpz. P. 2. C. 33. d. 20.*

30 Si quis superstitiosis & illicitis veluti fascinationis mediis procurare velit celeriorem cerevisiæ distractionem, Wenn einer einen Diebes Daum in das Bier hänget, non tantùm tanquam præstigiator pœna arbitraria puniri potest, sed insuper jus braxandi amittit, uti tradit Theod. Schöpfer. *de jure Braxand. p. 3. C. 2. n. 101.*

31 Si in quadam regione statutum sit, quod vicini, qui sunt infra milliare ab aliqua civitate, non possint nec debeant braxare nec vendere cerevisiam, tunc quæri solet, quomodo mensuratio sit instituenda: Et quidem milliare Saxonicum continet sexaginta jugera, & quodlibet jugerum sexaginta virgulas, & virgula describitur septem ulnis cum dimidia. Carpz. *P. 4. Const. ult. def. ult.* Estque hæc antiquissima Scab. Lipsiensium sententia post Weichbild *Tit.* Ob Edel-Leute mögen brauen auff ihren Lehen-Gütern und schencken lassen. Eine Meile soll von Recht haben sechzig Gewände, und ein jegliche Gewände sechzig Ruthen, und eine Ruthe achtehalb Ellen. Vid. Georg. Schubh. *de Austr. c. 6. n. 56. & 64.* Et Joh. Jacob Speidel. *in Specul. Var. Jur. Pol. Hist. Obs. & not. lit. M. n. 70. verb.* Meilen. *p. 851. col. 1.* Lipsienses *Vol. 2. Dec. 198.* Addatur Decisionum Saxonicarum ipsi Juri Weichbildico subnexarum ultima *fol. 161. Rubrica.* Was eine Meil-Weges sey.

Sprechen Wir Schöppenstühle von Leipzig auff solche Frage für Recht, daß eine Meil-Weges von Recht habē soll sechzig Gewände, und ein Gewände sol haben von Recht sechzig Ruthen; und eine Ruthe soll haben achthalb Ellen; und darnach ist eine Meile nach Recht zu überschlagen uñ zu messen; Also, doch daß die Meil gemessen werde nicht nach dem Richtsteige, auch nicht auff das nechste Querfeldt, sondern nach der gemeinen Strassen, da man pflegt auff zu gehen und zu reiten, und zu fahren, da soll die Meil nach Recht, wie oben bemeldt, nach den Gewänden und nach den Ruthen gemessen werden, von Rechts wegen.

Eine Meile hat { 60. Gewände, 3600. Ruthen. 27000. Ellen.

Cum autem ulnarum diversa sit significatio, quales nam hic intelligantur quæritur?

Opinari nonnemo posset, cubitum hic, seu ulnas intelligendas esse Mathematicas & cubitales, quæ sunt unius tantum pedis cum dimidio, seu einer gemeinen Ellen, Tum, quod spatium illud, si dimensio juxta usuales institu-

eretur ulnas, pro milliari Germanico, maximè in locis non usque adeo montosis, foret nimis amplum, Joann. Köppen. *quæst. 16. num. 13. in med.* Complecteretur enim ferè undecim milliaria Italica, vel bina, & quod excurrit, Germanica milliaria communia, atque extenderet sese ultra semissem diurni itineris legalis, arg. *l. 3. ff. de V. S.* Tum quod ob varietatem ulnarum nulla foret certa milliaris Saxonici longitudo. Verum hæc tanti non sunt momenti, ut in istam allicere nos possint sententiam; Nam Juris Saxonici interpretes dum unanimiter statuant, ulnas esse adhibendas eas, quæ in loco, ubi mensurari debet, usurpantur, Vid. Glossogr. in *art. 66. Lib. 3.* **Land-Recht**, *lit. 6. ibi:* **Ellen und Ruthen sollen gebrauchet werden, die des Orts, da die Irrung ist, gebräuchlich seyen.** Add. Paul. Matth. Wehner. *in Practic. Observat. lit. M. verb.* **Meilen.** *pag. 495. col. 1.*

Sequitur inde, non cubitales seu Mathematicas, quippè quæ ubique eædem, sed usuales esse intelligendas ulnas. Nec metuenda inde milliariorum Saxonicorum incertitudo, licet enim ob ulnarum diversitatem milliaria Saxonica in hac vel illa Provincia sint longiora vel breviora, quàm in alia; Est tamen illorum ubique certa & determinata quantitas. Nec obest quasi nimis amplum hæ sint ulnæ daturæ spatium, siquidem Juri sic placuit Saxonico; certa autem quæ est, illa servanda lex erit, licet nonnullis dura videatur. arg. *l. 12. ff. qui & à quib. manum lib. non fiant l. 10. C. de legibus.* Augustin. Barbos. *in Thes. loc. Com. Lib. 10. C. 10. axiom. 38.*

Est perpendendum insuper, dimensionem hic non institui Geographicè vel Geometricè & Diametraliter juxta rectam lineam per aërem, imò ne per semitam quidem; sed per multos viæ regiæ anfractus, & multoties, per varia quoque montium juga vallesque. Quin & ipsius inspecta rei veritate non dura hæc sed æquissima lex est. Cum etenim juxta jura civilia omnibus commerciorum atque artificiorum simpliciter generibus interdictum sit Nobilibus plebique rusticanæ, ne ruri atque in pagis, aut Nobilium arcibus perniciosa urbibus exerceantur mercimonia *l. 3. C. de Commerc. & mercatur.* quidam Nobiles vero postea cum rusticis suis semet immiscuerint negotiationibus civilibus; Non suppressit quidem penitus Jus Saxonicum hanc diversorum vitæ generum confusionem; posuit tamen ipsi obicem, ne talia contra Jura communia in civitatum perniciem liceat tentare infra milliare. Est itaque hæc milliaris Saxonici constitutio non contra jus commune, sed potius ex ipsius tacita approbatione, Ut ita milliaria illa Saxonica, quæ ad Juris Civilis dispositionem Jurisque Gentium æquitatem quadantenus conservandam inventa sunt, quam amplissimè veniant exponenda, arg. *l. pœn. ff. de constit. Princip.* Baro Enenckel *libr. 2. de privileg. cap. 4. num. 4. & seqq.*

Ex quo fundamento etiam dicendum videtur, mensurationem milliarem non à mœnibus civitatis, sed à continentibus ædificiis esse instituendam per *l. 154. de verb. significat.*

De Jure Saxonico

	Jugera	Virgulas	Ulnas	Pedes	Passus
continet milliare.	60	3600	27000.	54000.	10800.
	Jugerum	60	450.	900.	180.
		Virgula	$7\frac{1}{2}$	15.	3.

Ubi

Ubi notandum cum in dimetiendis milliaribus Saxonicis ulnæ ſint diverſæ longitudinis, dum nimirum ſemper ejus loci ulna, ubi menſurandum, attendi debet; Quod hanc noſtram computationem ad ulnarum communium concinnaverimus quantitatem, quarum quælibet duorum eſt pedum Geometricorum. Alioquin enim in locis, ubi longiores in uſu ſunt ulnæ, virgula plurium erit pedum & paſſuum quoque, & vice verſa. Marsmann. *in Mibolog. l. 2. c. 5.*

Diverſam ab hac fovet ſententiam nec milliaria ita longe extendi ſtatuit Dn. Zieglerus *de Jur. Maj. L. I. c. 43. n. 11. ſeqq.* cujus verba lubet adjicere; Diximus hactenus *inquit*, quæ ratione loci Principis eſſe poſſint partes circa commercia. Quo & illud pertinet, quod certi fines interdum & limites determinari ſoleant, quos egredi non licet vicinis inter ſe populis. Ita ſcil. Honorius & Theodoſius Impp. ſeverè prohibuerunt, ne quis mercatorum Romanorum Niſibin, Callinicam & Artaxatam emendi ſeu vendendi causâ ad Perſas proficiſcatur, etiam Judici indicta pœna per cujus limites commeaverint, *l. 4. c. de commerc. & merc.* Simile eſt, quod ſingulæ civitates Jure Saxonico fundatum de Jure habeant privilegium hoc, ne infra milliare circum circa habeatur vinum, vel cereviſia extranea venalis, & ne fiant braſia aut decoctiones hujusmodi, neque habitare permittantur artifices vel mechanici in villis adjacentibus. Zobel. *in gloſſ. lat. ad art. 66. lib. 3.* Land-Recht. Circa quam tamen materiam memini diſceptatum aliquando fuiſſe, quæ ſit juſta milliaris Germanici menſura, & quot virgas ſeu perticas connumerare neceſſe ſit ad conficiendum unum milliare. Scabini Lipſienſes veteres in ſententia, quæ habetur poſt Weichbild *ſub tit.* Ob Edelleute auf ihren Lehn-Gütern mögen Bier brauen ꝛc. ita reſponderunt, daß eine Meile von Rechts wegen haben soll 60. Gewände, und ein ieglich Gewände 60. Ruthen, und eine Ruthe achtehalb Ellen. Sequitur Zobelius, *de l.* & Georg. Schultz, *ad Tit. Inſt. de excuſ. tut. in fin.* Sed oſtendimus nos, hâc computatione non unum, ſed duo cum dimidio ferè milliaria mediocria confici, prodeunt enim 3600. virgæ, ſive 54000. pedes, quorum quindecim unum conſtituunt paſſumGeometricum: Et ſic igitur paſſus Geometrici 10800. requirerentur ad milliare Germanicum, cùm tamen ſufficiant ad commune paſſus 4000, ad magnum 5000. ad mediocre 4500. Joh. Bapt. Ricciol. *in Geograph. lib. 2. c. 8. n. 11.* Qvamvis autem diverſitas ſit in magnitudine pedum, pro diverſitate locorum, uti docuerunt Wildebrordus Snellius *in Eratoſth. Batav.* Agelocrator, Jacobus Capella, & alii, ipſa etiam milliaria paſſim in Germania varient, nullibi tamen ad immenſam iſtam à JCtis definitam longitudinem nullum milliare excurret. Quocirca ita determinare maluimus, ut ad unum milliare Germanicum mediocre connumerentur virgæ 1500, quarum unaquæque conficiat pedes 15, ſive ulnas 7½. quo temperamento iniquitas, quæ alias ex hoc privilegio naſci videtur, præſcinditur.

Hanc noſtram ſententiam juſſu Sereniſſimi Saxoniæ Electoris plenius expoſuimus *menſ. Auguſto anno 1662.* his verbis. Durchlauchtigster Chur-Fürst, Ew. Churfürstl. Durchl. seynd unsere unterthänigste gehorsambste Dienste besten treuen Fleisses iederzeit zuvor ꝛc. Gnädigster Herr, was Ew. Churfürstl. Durchl. sub dato den 12. Julii jüngst uns gnädigst anbefohlen, daß wir in unsern Urthels-Büchern und gehaltenen Registraturen etliche Jahr zurück, wie in Abmessung der Meilen bey Schenck-Gerechtigkeiten, und andern dergleichen Freyheiten erkant worden, mit Fleiß nachsuchen, und was wir dißfals finden würden, Ew. Churfl. Durchl. hiervon, nebenst unserm unterthänigsten Gutachten, was vor Ellen bey dergleichen Abmessung in diesen Landen eigentlich zu gebrauchen, gehorsamsten Bericht erstatten sollen, das haben wir mit unterhänigster Reverentz in unserm versammleten Collegio verlesen. Nun kön-

können wir uns nicht besinnen, daß zu unserer Zeit iemahls dergleichen casus vorkommen, finden auch in unserer Vorfahren Urthels-Büchern nicht die geringste Nachricht, ausser daß unser hiebevor gewesener Ordinarius Henningus Goeden in seinem zwölfften Consilio der Lipsiensium sententiam, so dem Weichbilde fast zuletzt angedruckt, verwirfft, un̄ nachdem er vom Unterscheide der Land-Meilen eines und das andere erinnert, endlich dahin schliesset, daß, wenn gehens, fahrens, oder reitens wegen sich Streit erreget, die Meile nach der Land-Strassen, sonsten aber, wenn Privilegia oder Statuta auch auff eine Meile sich erstrecken, diese nach der geraden Linie gemessen werden müste. Gleichwol aber setzt er nirgend, was vor ein Maaß darzu am füglichsten zu gebrauchen, oder wie lang und groß eine Meile eigentlich gerechnet werden solle, und muthmassen wir, daß unsere Vorfahren, so nach ihm gelebet, der Leipziger Urthel vor gut gehalten, inmassen solches D. Johann Schneidewein, ad §. *Datus num. 3. seqq. Instit. de excusat. tut.* und *ad* §. *Rursus 5. num. 40. seqq.* ingleichen D. George Schultz in seiner *Synopsi Institut. tit. 25. in fin.* anführen; Wir müssen auch gestehen, daß uns die Meynung, welche die Meile nach der Land-Strassen, auch bey Schenck-Gerechtigkeiten und andern Privilegiis, gemessen haben will, viel besser und billiger vorkömmet, in Erwegung, daß dergleichen Privilegia gemeiniglich in Præjudicium Tertii ertheilet werden, welche denn mehr zu restringiren als zu extendiren seyn. Sonsten aber finden wir bey erwehntem Leipziger Urthel so viel, daß es eine Meile gar zu weit, nemlich auff 3600. Ruthen, oder auff 54000. Füsse oder Schuhe, deren 15. eine Ruthe machen, hinaus wirfft, welches denn, weil es nach der gemeinen Messung sich bey 2½. mittelmäßige teutsche Meilen beträgt, das Privilegium der Städte, sonderlich wenn die Meile der geraden Linie nach gemessen werden solte, allzuweit extendiren, und hingegen denen von Adel und dem Landmanne allzukurtz thun würde. Und halten wir demnach unsers Theils darvor, es dürffte an dergleichen Fällen am besten seyn, wenn die Meilen weder zu groß noch zu klein, sondern mittelmäßig genommen, und der gemeinen Land-Strassen nach auff 1500. Ruthen, deren iedwede, hiesigem Lande Brauch nach, 15. Schuhe, oder 7½. Werck Ellen, in sich hält, gemessen würden. Welches Ew. Churfürstl. Durchl. wir gehorsamst berichten sollen. Und Ew. Churfürstlichen Durchl. Dienste zu leisten sind wir iederzeit pflichtig. Datum Wittenberg den 1. Augusti Anno 1662.

In eundem sensum respondimus deinde ad requisitionem D. George Marsmanns, Syndici zu Budißin, *Mens. Septembr. 1672.* Ist bey einer vornehmen Persohn Zweiffel erreget worden, wie die Meilen nach Sächsischen Rechten zu messen seyn, nach mehrerem Innhalt des uns zugeschickten Berichts. Wenn nun gleich von den alten Schöpffen zu Leipzig hiebevor gesprochen, und von andern Collegiis hernach also gleichmäßig angenommen worden, daß eine Meil Weges 60. Gewände, und ein Gewände sechzig Ruthen, und eine Ruthe achtehalb Ellen, und in Sum̄a eine Meile 3600. Ruthen, oder 27000. Ellen haben solle, iedennoch aber, und dieweil dergleichen Art eine Meile zu messen unter denen alten und neuen Geometris und andern Scriptoribus gantz unbekant, auch weder in den Käyserlichen noch Sächsischen Rechten fundiret, und die alten Schöpffen zu Leipzig derselben keine autorität geben können, indem sie von einer solchen Sache, so ausser ihrer Profession ist, ihr Gutachten ertheilet, hierüber diejenigen Doctores, so von dergleichen consvetudine attestiren, sich bloß auff obgedachtes altes Schöppen-Urthel beziehen, und sonst kein Exempel, daß es also gehalten worden, anführen, endlich auch dem Landmanne allzu nachtheilig seyn würde, wenn denen Städten zu ihrer Bier-Nahrung und anderm Gewerbe eine dergleichen Meile, so sich der gemeinen Messung nach auff die drittehalb Meilen beträgt, verstattet werden solte, in Erwegung, daß auff solche Maasse die Städte mit ihren Juribus an einander reichen, und sich darmit zusammen

flech-

flechten, hingegen dem Landmanne dadurch die Freyheit gäntzlich benehmen würden; So erscheinet dannenhero allenthalben so viel, daß die Meile nicht nach angeführten Schöppen Urthel, sondern vielmehr nach der gemeinen Art, und wie es die teutschen Feldmesser iederzeit im Gebrauch gehabt, iedoch dergestalt, daß sie weder zu groß noch zu klein fallen zu messen, und wird also die mittelmäßige Meile 1500. Ruthen, und iedwede Ruthe 15. Schuhe oder $7\frac{1}{2}$. Werck Ellen, und also zusammen 22500. Schuhe, oder 4500. Schritt in sich begreiffen. etc.

Observant hoc etiam alii artifices, computationem & definitionem milliarium Saxonicam parum convenire Geometricæ rationi dudum receptæ. Sic enim de ea judicat Johannes Henricus Vogt, Mathematicus Stadensis im ersten Hundert Mathematischer Raritäten *num. 11. b. v.* Die Geometræ sind nicht einerley Meynung, was vor eine Länge eine Teutsche Meile eigentlich halte, sintemahl auch die Meilen in Teutschland gar ungleich, bald groß, bald kein, bald mittelmäßig gefunden werden. Insgemein wird darvor gehalten oder gerechnet:

	Stadia,	Passus,	Pedes,	Stunden.
Eine grosse teutsche Meile auff	40	5000.	25000.	2.
Eine mittelmäßige - -	36.	4500.	22500.	$1\frac{4}{5}$.
Eine kleine - -	32.	4000.	20000.	$1\frac{3}{5}$.

Wenn aber im Sachsen Spiegel enthalten ist, daß eine teutsche Meil Weges von Rechts wegen soll haben:

	60. Gewände,
Jedes Gewände	60. Ruthen,
werden	3600. Ruthen.
Jede Ruthe	$7\frac{1}{2}$. Ellen,
werden	27000. Ellen.
Jede Elle	2. Füsse,
werden	54000. Füsse,
das sind	10800. volle Schritt
oder,	$86\frac{2}{5}$. Stadia.
die erfordern,	$4\frac{4}{5}$. Stunden,

So wird man biß hieher an der Ruthen und Meilen-Maasse viel verlohren haben. Hactenus ille.

Fateor, sententiam hanc nostram, quam supra exposui, multum discedere a reliquorum JCtorum, & Antecessorum etiam nostrorum placitis. Majores enim nostros Lipsiensium veterum Scabinorum doctrinam comprobasse, non tantum ex Schneidewini & Schultzii traditis supra allegatis, sed etiam ex sequente Responso liquet, quod exaratum est an den Land-Voigt des Marggrafthums Lausitz, his verbis: Wohlgebohrner, Edler Herr. Als Ew. Gn. uns berichtet, welcher gestalt die Irrungen zwischen den Prälaten, Herrn, und denen von der Ritterschafft, im Gubenischen Weichbild, an einem, und der Stadt Guben anders Theils verglichen, auch so viel die Messung der Meileweges anlanget, der Römischen Käyserl. Maj. hochmilder Gedächtniß Declaration zugeschickt, und gnädiglich begehret, weil höchstgedachte Käyserl. Majest. sich dahin erkläret, daß die Meilen nach Sachsen Rechte gemessen werden sollen, E. Gn. des Rechtens hierüber, wie die Meile dißfals zu messen zu berichten. Demnach sprechen wir darauff vor Recht, daß nach Sächsis. Gebrauch eine Meile soll haben 60. Gewände, und ein Gewände 60. Ruthen, und eine Ruthe $7\frac{1}{2}$. Elle, darnach eine Meile zu überschlagen und zu messen, also daß sie nicht nach dem Recht-Stege, auch nicht nach dem nechsten Uberfeld, sondern nach der gemeinen Landstrassen da man pflegt zu gehen, zu fahren, und zu reiten, obberührter Gestalt, gemessen werden. Und wird dißfals die Elle, so im Gubenischen Weichbilde bräuchlich, darzu genommen und verstanden. V. R. W. Atque ita in Praxi olim observatum fuisse etiam in nostris provinciis confirmat antiqua annotatio, quam in Bibliothecæ paternæ schedis consignatam invenit laudatus Dn. Zieglerus *d. l. n. 13.* his verbis: Aus dem alten Pergamenen Raths-Buche zu Leipzig. Unser gnädigster Herr, Hertzog George von Sachsen etc. hat dem Rathe geschrieben,

ben, ihrer Untersaß zweene gegen Kempnitz zu verfertigen, mit genugsamen Unterricht eine Meile zu messen. Demnach haben die Herren der Räthe ausgefertigt Jacob Lelen, und Hans Bercken, mit solcher Unterrichtung eine Meile zu messen, mit einem Rade, das mit einem Umgange der Länge einer Ruthen gleich treffen soll, und die Ruthe soll seyn, 7½. Ellen lang soll eine Meile halten, 60. Gewände, und eine Gewände 60. Ruthen, ist also auff eine Meile zu rechnen 3600. Ruthen, solches ist geschehen Montags in die Georgii Anno 1509. Macht also eine Meile 27000. Ellen oder Schritte.

Sed enim, qui consideraverit, liberali ista milliaris commensuratione prorsus extingui libertatem eorum, qui ruri degunt, & in tanta oppidorum Saxonicorum copia alterum alteri perpetuo confine esse, & per ejusmodi mensuram conjungi, ut vix fieri possit, quin privilegio civitatibus concesso ubique in provinciis sit locus, nec dari possit unquam casus, quo non oporteat civitatis alicujus jura observare, fatebitur ipse, non tam pro privilegio id habendum esse amplius, quam pro Jure communi atque universali, & iniquam prorsus conditionem inferri reliquis Provincialibus. Ulnæ enim 27000. ut supra computavimus, facient 10800. passus, & sic plus quam dimidium itineris diurni, cum itineri faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda computentur, *l.3. ff. de V.S.* Johann Köppen. *qu. 16. n.13.* In ambitu istiusmodi spatii extensi non una semper, quæ in centro est, sed plures insuper aliæ civitates reperiuntur, quarum si unaquæque privilegio milliaris uti velit, plurimæ extra & ultra ambitum fimbrias suas dilatabunt, non sine insigni paganorum damno & incommodo.

32 Disquiritur insuper, unde initium mensurationis faciendum sit, utrum à porta urbis, uti volunt Matth. Colerus *Decis. 215.* Paulus Matth. Wehnerus *in Observ. Pract. vocab.* Meile, an verò à continentibus ædificiis, & burgis propè civitatem, quò inclinare videntur textus *in l.154. & l.147. ff. de V.S.* Remissivè ea de re agit Sigism. Scaccia. *de Judic. Lib. 1. c.91. num.32.* Nobis magis placet sententia posterior. Etsi enim Urbis appellatio muris finiatur, *l. 2. ff. de V. S.* aliud tamen est urbs, aliud civitas, & non tam Urbi quam Civitati concessa sunt ejusmodi privilegia; Civitas autem comprehendit etiam eos, qui extra pomœria aut muros habitant, cum civitas non in muris, sed in viris consistat. Vid. Justin. *lib. 2. c. 12. & 14.* & quæ ibi notant Commentatores. inter Urbem & Civitatem hoc interest, inquit Nonius Marcellus, *de proper. lat. serm.* Urbs est ædificia, Civitas incolæ. Et Servius: Urbs muros, Civitas ejus habitatores significat. Nec tamen dissimulo, privilegium istud civitatum reale esse & loco adhærere. Etsi enim ultimato referatur ad personarum & civium utilitatem; quia tamen utilitas illa non directè & immediatè personas afficit, sed in rebus hæret, inde istud non ex utilitate inde proveniente, sed ex qualitate & causâ ipsa æstimandum est. Quemadmodum & alias Privilegium, quod personæ mysticæ h. e. Civitati, Collegio, Universitati competit, pro reali habetur. *l. 4. §. 3. ff. de censib.* Vid. G. Franzk. *ad Tit. Digest. de Constit. Pp. num. 37. seqq.* Dn. Ziegler. *d. l. n.15.*

Non minus disquiritur de Termino ad quem, utrum pagus, cujus extremi fines versus civitatem intra milliare comprehensi sunt, ipse totus, cum omnibus suis partibus & agris reliquis, intra istud milliare contentus intelligatur, an verò ultra Terminum dimensionis finitæ milliare non excurrat, adeoque utrum una pagi portio intra milliare, altera extra illud consistere queat? Pro negativa allegari posset, quod unum idemque corpus contrarias non recipere queat qualitates, neq; universitas, qualis est pagus intelligi amplius possit, ubi separantur corpora, ex quibus universitas constat, arg. *l.23. ff. de usucap.* Videri enim pagum esse ἐκ τῶν συνηγμένων, quæ scilicet connexa alias vocantur. *l.30. ff. eod.* ubi plures partes ita uniuntur, ut totum aliquod constituant. Quicquid autem prædicatur de parte, prædicatur etiam de toto

At-

Atque hinc si pars aliqua pagi intra milliare consistet, ipse totus pagus intra istud intelligetur. Verum ipsimet Philosophi distinctionem hic faciunt inter ea, quæ prædicantur simpliciter de toto, & quæ prædicantur secundum quid, ita ut necesse non sit, prædicatum tale posterius de toto ita concipere, ut affectæ simul intelligantur omnes ejus partes. Neque si unica alicujus pagi domus combusta est, totus illico pagus combustus esse dicetur. Per consequens neque totus pagus milliari inclusus intelligetur, si vel maximè dimidia ejus pars intra milliare subsistat.

Responderunt ita ad utramque quæstionem Antecessores nostri. An Bürgermeister und Rathmann der Stadt Guben: daß eine Meil Weges von äusersten Häusern eurer Vorstadt angefangen, biß an die nächsten Häuser der Dörffer vermöge der Rechten billich gemessen wird. Von Rechts Wegen.

Et paulo plenius nos ipsi an D. Georg Marßmann, Syndicum zu Budißin *Mens. Septembr. 1672.* Auff die dritte Frage erkennen wir vor Recht, wenn gleich etliche Rechts-Lehrer der Meynung seyn, daß die Messung der Meile von dem Stadt-Thor angefangen werden müste: Dieweil aber dennoch in gemeinen Käyserl. Rechten ein anders deutlich verordnet, und daß dasselbe iemahls geändert sey, nirgend zu befinden; So wird der Anfang der Meile von den letzten und äusersten Häusern der Vorstadt billich genommen; Auff die vierdte und letzte Frage erachten wir Rechtens seyn, ob schon von etlichen davor gehalten werden will, als ob das gantze Dorff, welches zu äuserst gegen der Stadt, davon die Meile angefangen worden, mit der Meß-Ruthe berühret wird, mit allen seinen Häusern und zugehörigen Feldern, in die Meile gezogen werden müste, und dergestalt die darinnen gelegene Schencke, so doch bey der Ausmessung nicht erreichet worden, annoch in die ausgemessene Meile gehöre. Dennoch aber, und dieweil die Ausmessung zu dem Ende geschicht, daß man einen richtigen Terminum ad quem haben möge, und die Geometrische Ausmessung nach Ellen und Ruthen keine dergleichen extension erleiden mag, oder doch auff solchem Fall man eine so genaue Ausmessung, so durch den Feldmesser geschehen müste, nicht nöthig hätte, auch daraus, wenn die Meile mitten in das Dorff fiele, nichts ungeräumtes erfolget, indeme die eine Helffte gar wohl binnen der Meile, die andere ausserhalb derselben gelegen seyn kan; So erscheinet dannenhero so viel, daß die Häuser und Schencken, so von der Meß-Ruthen bey Beschliessung der Meile nicht erreichet werden, in die abgemessene Meile nicht zu ziehen. Von Rechts Wegen, Dn. Ziegler. *d. l. n. 7.*

CAPUT XXII.
DE TABERNIS VINI ADUSTI.

SUMMARIA.

1. *Vinum adustum an vino, vel Cerevisiæ sit annumerandum?*
2. *Olim Medicamenti loco sumebatur.*
3. *Hodie ejus usus apud Populos Septentrionales frequens.*
4. *Abusus ejus taxatur.*
5. *Magistratui incumbit modum nimiæ consumtioni ponere.*
6. *Item certus Canon de Vino adusto Reipublicæ solvendus.*
7. *Quid hac de re in Saxon. Elect. cautum?*
8. *Ordinatio Witteberg. confectionem & venditionem vini adusti concernens. Ubi emolumentum ad Dominum Jurisdictionis spectat, quod tamen non ubivis obtinet.*

9. Exstante nulla prohibitione confectio vini adusti omnibus est licita.

10. Licet civitas gaudeat Privilegio de non vendenda cerevisia extranea intra milliare, hoc tamen non extenditur ad vinum adustum.

11. In confectione vini adusti furnus quantum à muro vicini distare debeat?

1 SI nobis saltem sermo esset de illo spiritu vini, qui ex vino vel ejus fecibus conficitur, meritò hocce caput illi, quod de Tabernis vinariis agit, esset subnectendum; quia autem in hisce Borealibus Provinciis hoc etiam vinum adustum appellamus, quod ex frumento per destillationem præparatur, majorem cum Tabernis cerevisiariis convenientiam videtur habere.

2 Vini vero adusti, quod olim medi-
3 camenti saltem vice sumebatur, hodie usus apud populos Septentrionales frequens est, ita ut Poloni & Moscovitæ eo utantur loco vini. Abusum prolixe perstringit Gvarinon. *Lib. 4. D. 33.* Vom Greuel des Brandteweinsauffens.

4 Et optandum esset, sed vix sperandum, ut abusus iste ubivis locorum cohiberetur, quippè quod multa millia modiorum siliginis & tritici, quæ ad usum panis & cerevisiæ prodessent, insumuntur & prodiguntur hoc potu, quo & multi inebriati repentina morte & somno sepulti interierunt. Sed malitia tanta est, ut nec periculum mortis vel inferni quem deterreat, & compendium publicum, quod Magistratus inde capit pro licentiæ causa, nec non privatus quæstus omnem Politiam confundit. Bornit. *de rerum suffic. c.17.*

5 In circulo Svevico, vermöge einer Ehehalt-Ordnung, vini adusti usus extra medicamentum, item das Brandtewein-Brennen aus dem Geträyd, quidem prohibetur, sed ut principali istius ordinationis vix ullibi servatur, ita nec accessorium vel adminiculans zu der Ehehalten, Tag-Löhner &c. Unordnung, puta das Brandtewein-Trincken und Brennen, prout deceret, curatur, aut omnino prohibetur. Interim multa mala exindè sequuntur, ut experientia testatur, ac sunt qui dicunt, quòd vinum adustum, ex tritico confectum vel præparatum, ob nimium ejus usum, tandem lepram generare possit: quæ unica ratio sufficiens esse deberet ad severiorem prohibitionem, Speidel. *in Specul. voc.* Brandtewein. Quanta enim frumenti optimi copia in ejusmodi Tabernis in extrahendo spiritu frumenti consumatur, vix potest sensu percipi, ut merito Supremo Magistratui cura incumbat, ne ex nimia hac consumtione frumenti caritas annonæ in Republica subsequatur?

Et quia hujusmodi destillatores & venditores vini adusti haud minimum lucrum ex hoc negotio percipiunt, merito etiam ad certum canonem quotannis pro sustinendis oneribus Reipublicæ solvendum adstringuntur, quod & jam olim Autor alicujus Consilii Cameralis indigitavit hisce verbis: So viel die Brandtewein-Schencken und Brauer betrifft, welcher bald alle Städte, Dörffer un Winckel voll stecken, so das beste Geträydig so wol, als das beste und feste Holtz verbrennen, und mit keiner Steuer beleget seynd, da denn mancher des Tages mehr Geld schencket, als einer so das beste Bier hat, wann ich denn vor meine Person selbsten von dergleichen Brandtewein-Schencken so viel vernommen, daß einer, so mit einer Blasen brennet, mehr daran haben kan, als einer der ein gantzes Bier brauet. Weiln dann einer von einem Bier zwölff alte Schock geben muß, wie viel mehr könte es ein solcher Brandtewein-Wirth auch geben, alldieweil sie die Mast vom Geträydigt zum besten haben, und des Morgens biß zu dem Mittag hin das erste Geld vor dem Maul hinweg nehmen; Nun wird in manchen Städten bey zehen, zwantzig und mehr Blasen gebrennet, und dessen so viel gemacht, daß es bey Faß und Viertel Weise verkauffet, und auff der See hinweg geführet wird; Wann nun gleich auff ieder Blase nicht mehr als 6. Rthlr. 6

zur

zur Steuer geschlagen, so thäte es Ew. Chur-Fürstl. Durchl. jährlich ein grosses austragen, und ehe es mancher unterliesse, er würde eine höhere Steuer auff die
7 Blase verwilligen. Nimiæ etiam consumtioni frumenti, quod per confectionem vini adusti publico decedit, obviare voluit Serenissimus Elector Saxon. in der Erörterung der Landes-Gebrechen *de Anno 1609. in fin.* hisce verbis: Es sol auch nicht verstattet werden das übermäßige in der Landes-Ordnung u. sonst Anno 95. und Anno 1603. in unterschiedenen Mandaten verbothene Weinbrennen, so wohl die grosse übermachte Verfertigung des Krafftmehls hiermit gleichfals verbothen, und darüber iedes Orts Obrigkeit mit Einbringung der verwirckten Straffen, ohne einigen respect, treulich zu halten aufferleget wird, oder da man in vornehmen Städten solches zu verstatten Ursach hätte, solches doch anderer Gestalt nicht, dann mit Erlaubniß des Raths, und jährlich auff gewisse Anzahl Scheffel Weitzen geschehen soll.
8 Quin & in quibusdam bene constitutis civitatibus de confectione & venditione vini adusti certæ ordinationes latæ, quemadmodum Wittebergæ in Saxonia Electorali *die 4. Febr. Anno 1628.* factum, quod ad illustrandam hanc materiam verbotenus lubet apponere: Wir Bürgermeister und Rath der Chur-Stadt Wittenberg, thun kund und zu wissen jedermänniglich Unsern Bottmässigen hiermit öffentlich, demnach der weyland Durchlauchtigste, Hochgebohrne Fürst und Herr, Herr Augustus, Hertzog zu Sachsen, des Heiligen Röm. Reichs-Ertz-Marschall und Churfürst etc. Unser Gnädigster Churfürst und Herr aus erheblichen und wichtigen Ursachen, uns dem Rathe auf Unsere Stadt-Keller, als in loco publico & privilegiato, um bessern Auffsehens willen den Brantewein-Schanck *Anno 1568.* um eine gewisse pension gnädigst verstattet, und dargegen alle andere Brandtewein Brenner in und ausser der Stadt abzuschaffen bey damahligen Beambten gnädigst angeordnet; Ob nun zwar unter denenselbigen ihrer etliche zu Hof wider solche Abschaffung sich supplicando unterthänigst beschweret, und des Brandteweinschancks gleich uns dem Rathe berechtiget seyn wollen, so hat doch Churfürst Christian der Erste, Christmildester Gedächtniß, auff unsern, wieder der Supplicanten Suchen, begehrten und eingeschickten unterthänigsten Bericht es allenthalben, bey höchstermelten Churfürst Augusti gnädigster concession, vermöge eines an dero vormahligen Ambt-Schösser Wolff Pragern und Uns den Rath sub dato Dreßden den 7. *Decembr. Anno 1587.* ergangenen sonderbahren gnädigsten Befehliches, bewenden lassen, wie der Rath nunmehro über 60. Jahr in possessione solcher Gerechtigkeit geruhig verbleiben und gelassen, und niemands, weder in, oder vor der Stadt, die Brennung des Brandteweins und Schenckung desselbigen ohne unsern des Raths Vorwissen verstattet worden. Diesem allen zuwieder und ungeachtet in Churfürstl. Sächs. Constitution, und *Anno 1595.* und *1603.* wegen übermäßigen Brandtewein brennens öffentliche Mandata publiciret, solche 1612. in der Churfürstl. Sächs. Policey-Ordnung wiederholet, und überflüssiger Brandtewein-Schanck bey höchster Straffe verbothen worden, sich gleichwohl eine ziemliche grosse Anzahl Personen befunden, und allgemach sich eingeschlichen, welche ohne Begrüssung der Obrigkeit, und Vergünstigung derselben sich des Brandtewein brennens und Schancks, auch Gäste Hauffen weise in ihren Häusern zu setzen, als einer gantz Landschädlichen Handthierung, de facto unterfangen dürffen, dardurch nicht allein vielen Leuten und Handwerckern zum Müßigang, und allerhand Uppigkeit zu verüben, ihre Handwerck, Gewerb und Nahrung hindanzusetzen, Uhrsach und Anlaß gegeben, darüber in Armuth sich sebst gebracht, auch ihrer Leibes Gesundheit mercklichen Schaden zugezogen, und welches höchlich zu beklagen, an denen Sonn- und Feyer-Tagen in die Brandtewein-Häuser sich zusammen verfüget, die Predigten Göttliches Worts verlassen, allerhand Unglück bißweilen

gestifftet, auch eine grosse Anzahl Getraydigt dardurch verderbet, und veröset worden. Als haben Wir, der Rath mit den Churfürstl. Sächs. Beamten, welcher Gestalt solchem verderblichen Handel in etwas doch gewehret, und derselbige, so viel zu geschehen müglichen, aufs engeste innerhalb der Stadt, und in der beyderseits Jurisdiction in den Vorstädten wohnhafftigen Unterthanen einzuziehen, heilsamen Rathschlag gehalten und hierauff folgende Ordnung denen jenigen, so unter bemeldter massen von uns solcher Handel zu verstatten rathsam erachtet; verfasset, und zwar erstlich haben wir die Churfürstl. Sächs. Beampten allhier Krafft ergangenen Befehlich fleißig gebethen, wider ihre Ampts Bothmäßige Unterthanen in der Stadt, uns bey hergebrachter possession vel quasi solcher Gerechtigkeit zu schützen, und niemandes solchen Handel zu treiben und nachzulassen, darzu sie sich dann Ampts halber williglichen erbothen, und wir darvor unterdienstlichen danckbar. So viel nun solchen Brantewein Handel belanget, ist einmüthiglich beschlossen, daß der Brantewein hinführo bey dieser Stadt von nichts anders als von lautern klarē Wein- oder Bier-Heffen, Holunder oder Wachholder, Anis, und sonsten von keinem Geträydigt, wie das Nahmen haben mag, bey Confiscirung der Materien oder des Brandteweins, auch unser des Raths anderer ernstlicher Bestraffung, gebrandt werden soll.

Wie auch und vors andere hinführo niemandes in der Stad der Brennung des Branteweins bey Straffe 50. Rthr. sich unterfangen soll, doch auff Unserm Stadt-Keller soll dem Schencken Reinischer, einheimischer und ausländischer Brandtewein, Anis, Holder- oder Wachholder-Wasser, dem Apothecker Aqua vitæ zu schencken unverbothen seyn. Jedoch daß unter den Sonntags und Buß-Predigten solches eingestellet, und nicht verzapffet werde bey vier Silber-Schock Straffe, vor dem Schloß-Thore aber sollen ihrer drey, im Elbthore und Elster-Thore jedes Ortes nur eine einige Person, und zwar denenjenigen, so unter dem Ampte saßhafftig, mit der Beampten Vorbewust, umb gebührliche pension, von uns dem Rathe zu brennen in den Häusern, Thoren und auff öffentlichem Marckt zu verkauffen, Kannen, Nössel- und Pfennig weise zu verzapffen verstattet, und nachgelassen, auch jedermann auf wiederruffen unser des Raths Schein darüber zugestellet werden, doch wollen wir hiermit ernstlich allen denenjenigen, welchen solcher Handel zu treiben verstattet, verboten haben, daß sie in den Häusern weder Sonn- oder Werckeltag, bey Straffe zum ersten mahl zwey, zum andern mahl vier Silber-Schock, einige Gäste zu setzen und zechen zu lassen sich unterfangen sollen, davon bey denen unterm Ampt allein, halb dem Ampt, die andere Helffte dem Rathe, des Raths Unterthanen aber die volle Straffe dem Rath allein verbleiben soll. Hierüber sollen auch diejenige Personen alle Jahre bey uns dem Rathe um Verneuerung des vergönneten Brandtewein-Schancks anzusuchen, uud unser des Raths Verboth, oder Nachlassung nach Gelegenheit der Persohn und Zeiten zu erwarten und nachzuleben, hiermit ernstlich aufferleget seyn. So entgegen aber vors dritte soll allen andern in und ausserhalb der Stadt, so wohl Frembden als Einheimischen heimlich oder öffentlich Brantewein zu brennen, zu schencken oder damit zu handeln, bey Confiscirung der Blasen und des Guts, bey obiger Straffe eines vor alles gäntzlichen hiermit inhibiret und verbothen seyn. Zu Uhrkund u. bester männiglichs Wissenschafft, haben wir der Rath solche Ordnung verfast, unter unsern und gemeiner Stadt Innsiegel öffentlich hiermit publiciret uñ angeschlagen, der gantzen Gemeine auff dem Rathhause öffentlichen vorgelesen, auch ein Exemplar gleicher Gestalt ihren Bottmäßigern zu intimiren zustellen lassen, gegeben Wittenberg den *4. Februarii Anno 1627.*

Ex quibus patet confectionem & venditionem vini adusti de consvetudine in hisce locis hodie non cuivis esse licitam, sed à Magistratu certis personis pro annuo quodam canone solere concedi. Non ubivis tamen locorum hoc

hoc emolumentum ad Dominum Jurisdictionis ſpectat, quod ex Reſponſo Dominorum Wittebergenſium de dato *d. 25. Jul. Anno 1691.* videre licet. P. P. Haben des in GOtt ruhenden Churfürſten zu Sachſen, Herrn Johañ Georg des Erſten, Churfl. Durchl. Hochſeel. Andenckens, in dem Vererbungs Briefe ſub A. Mevio die Ober und Erb-Gerichte, ingleichen des Poſtulirten Herrn Adminiſtratoris des Stiffts Merſeburg Hoch-Fürſtl. Durchl. in denen Gn. Reſcripten ſub B. V. C. Titio und Sempronio die Erbgerichte über unterſchiedene im Ampte Merſeburg gelegene Dörffer, jedoch mit gewiſſen reſervatis concediret, und ſonderlich beſagtem Ampte die dahin ſonſt gehörigen Frohnen, Lehn und Zinſen und dergleichen, ſo wohl die Bothmäſſigkeit über beſagte Dörffer, ſo viel die Lehnen, Frohnen, Zinſen, und dergleichen betrifft, ausdrücklich vorbehalten, und es wil Zweiffel vorfallen, ob erwehntes Ampt die Abzugs Gelder ſo wohl als den Brantewein-Blaſen Zins in denen ermeldten Dörffern annoch einzuheben befugt, nach mehrern Inhalt euers Berichts und derer Beylagen, wenn nun gleich die ordentliche unmittelbahre Gerichts-Herren insgemein das Abzugs-Geld und Brantewein-Blaſen-Zinß einzuheben pflegen, und dieſes Jus detractus ad Regalia nicht eben zurechnen Mull. *Pract. Rer. Forenſ. March. Reſp. 3.* Hiernechſt an dem, daß die Ober und Erbgerichte Mevio und die Erbgerichte Titio und Sempronio, theils ob benemerita per donationem, theils titulo oneroſo gegen einen gewiſſen Erbzins und alſo privativè concediret worden, dieſes letzere auch deſto beſtändiger daher zu ſchlieſſen, weil ſie Sereniſſimi concedentes dem Ampte nur in gewiſſen Fällen die Gerichtsbarkeit vorbehalten und dahero einziger Concurſus jurisdictionis in denen caſibus non exceptis keines weges zu erhärten. Demnach aber und dieweil die Abforderung des Abzug Geldes und Brantewein-Blaſen-Zins aus der Gerichtsbarkeit keines weges nothwendiger weiſe herflieſſet, immaſſen ſonſten alle und jede Gerichts-Herren dergleichen Gerechtigkeit, welches aber doch der Notorietät zuwider, ſich zu erfreuen hätten, hiernechſt beydes in denen gemeinen Rechten nicht gegründet, ſondern blos auff dem Herkommen und Gewohnheit beruhet, auch darüber nicht extendiret werden kann. Wehn. *Obſ. Pract. ſub. voce* Nachſteuer; Ferner in denen gnädigſten conceſſionen dem Ampte alle ſeine Jura auſſer denen Gerichten, und was denenſelben anhängig, ausdrücklichen vorbehalten worden. So erſcheinet daraus ſo viel, daß Mevius, Titius und Sempronius, Krafft habender Gerichten, des Abzug-Geldes und Brantewein-Blaſen-Zinſes ſich anzumaſſen und dem Ampte zu entziehen nicht befugt, im Fall ſie aber ſonſten dergleichen Gerechtigkeit beſtändiger Weiſe erlanget, ſind ſie dabey billig zu laſſen V. R. W.

Exſtante autem nulla prohibitione Magiſtratus vel conſvetudine cuilibet confectio vini aduſti erit licita: Quamvis enim quis per longiſſimum tempus ſolus certum negotiationis vel artis genus exercuerit, inde jus non percipit alium excludendi: Res namque meræ facultatis, quales ſunt Brantewein, oder Eßig brauen, non præſcribuntur *l. viam ff. de viâ publicâ.* Gail. *2. Obſ. 18. n. 5.* Cum Monopolia alias ſint odioſa. Mevius. *Part. 7. Dec. 267. & 268.* 9

Licet etiam civitas privilegio gaudeat de non vendendo cereviſiam extraneam intra milliare, hoc tamen non nocet ei extra civitatem, qui tabernam vini aduſti, vel hydromelis &c. inſtituere velit, cum privilegia ſtricte ſint interpretanda, prout præcedenti capite latius demonſtratum eſt. Carpz. *P. 2. deciſ. 104.* Tabor. *de Jur. Cereviſiar. C. 8. §. 12.* 10

In erigendis Tabernis vini aduſti etiam probe eſt obſervandum, ut furnus pro confectione vini aduſti à muro vicini tribus pedibus ad minimum diſtet, prout in ſimili deciſum invenimus in Jure Saxonico. Weich-Bild. *Art. 122.* Backöfen, Heimlichkeiten und Schwein-Koben ſollen 3. Fuß von dem Zaun ſtehen. vid. *ſupra caput 16. de Furnis.*

Qua de re propter periculum incendii in civitate Francofurtenſi ad Mœ- 11

num, ut confectio vini adusti extra urbem fiat, constitutum est. Franckfurter Reformation. *P. 8. Tit. 5. n. 6.* Die Brennhütten zum Brantewein, sollen allein in denen Vorstädten, an denen Orten, dahin sie von Alters her geordnet und noch stehen, gestattet werden. Doch da jemand einen eigenen Garten in der Vorstadt hätte, so mit Mauren befriedet, und darinn an einem bequemen Ort, da kein Bau in der Nähe stünde, und man sich derohalben keines Unraths Feuers halben zu befahren hätte, eine Brennhütten anrichten wolte; Deme sollen unsere Brau-Herren solches auf sein Ansuchen, nach eingenommener Besichtigung, zuerlauben Macht haben.

CAPUT XXIII.

DE DECIMIS.

SUMMARIA.

1. *Decimarum Institutio, quoad substantiam est Juris Divini.*
2. *Quoad quantitatem vero Juris humani.*
3. *Decimæ quomodo definiantur?*
4. *Decimæ olim solis sacerdotibus solvebantur.*
5. *Postea in Feudum concedebantur aliis.*
6. *Pontifex Laicum capacem facere potest Juris decimandi.*
7. *Capaces etiam sunt Equites Melitenses, Ordinis Teutonici &c.*
8. *In terris Evangelicorum Jus decimandi multi Laici sibi vindicant.*
9. *Prælatis Evangelicorum licitum est Laicis decimas conferre.*
10. *Decimæ quibus debeantur?*
11. *Decimæ à quibus solvendæ?*
12. *Decimæ sunt vel prædiales, vel personales.*
13. *Decimæ prædiales quæ?*
14. *Personales quæ?*
15. *Mixtæ quæ?*
16. *Prædiales dividuntur in majores & minores.*
17. *Decimæ debentur de omni frumento.*
18. *Debentur toties in anno, quoties ager fert fructus.*
19. *Item quamvis diversa semina in agro spargantur.*
20. *Debentur etiam de Cannabe & lino.*
21. *Quod & de rapis, oleribus, pisis &c. dicendum.*
22. *De Pomis & Pyris nullæ solvuntur decimæ.*
23. *Debentur & Decimæ in quibusdam locis de pastu animalium.*
24. *Item de Apibus.*
25. *Ut & de vino.*
26. *Item de Fœno, ligno &c.*
27. *Molendinis, Furnis, Metallis.*
28. *De Nucibus, Olivis.*
29. *Sacharo, Lacte, Lana.*
30. *Item Venatione, Piscatione, Aucupio.*
31. *Mutata culturæ qualitas non mutat substantiam decimarum.*
32. *Si quis pro decimis per longissimum tempus pecuniam accepit, non prohibetur, si lubuerit eas in natura petere.*
33. *Præstandæ Decimæ in eo frumento quod in cujusque agro procreatur.*
34. *Decimarius potest prohibere ne fructus à fundo exportentur nisi ipso præsente.*
35. *Quanto tempore fructus in agro debeant remanere?*
36. *Quando decimæ solvuntur in frumento, debet id fieri in præsentia Schulteti & Scabinorum.*

37. De-

37. *Decimæ sponte in ædes Parochiani portandæ.*

38. *Novale quid sit?*

39. *Ad probandum Novale quid requiratur?*

40. *Decimæ Novalium ad quem pertineant?*

41. *Si ager Novalis inter duas Parochias situs, ad quam Decimæ pertineant?*

42. *In privilegio, quo quis eximitur à solutione Decimarum Novalium non comprehenduntur Novalia, quæ tempore dati privilegii ab alio sunt possessa.*

43. *Decimæ an possint à Laicis præscribi?*

44. *Possunt etiam per transitionem tolli vel minui.*

45. *Decimæ etiam exspirant si remittantur à Clerico cui debentur.*

46. *Liberatur quis à Decimis, si seges bello aut clade corrupta.*

47. *Item si quis immunitatem impetraverit.*

48. *Si rustici certos modios frumenti pro decimis solvant, an teneantur præstare hanc summam, si fructus sint minores?*

49. *Fructibus non natis nullæ debentur Decimæ.*

50. *Quando tempore belli animalia hujus Parochiæ fugiant ad aliam & ibi pariant, cui Parochiæ Decimæ solvendæ?*

51. *Sacerdotibus qui non præstant officium, nullæ sunt solvendæ decimæ.*

52. *Decimæ Prædiales non solutæ an sequantur possessorem Prædii.*

53. *Decimæ de Domini & Coloni partiarii portione solvendæ?*

54. *Catholici ex territoriis Evangelicorum, & hi vicissim ex terris Catholicorum decimas rectè petunt.*

55. *Si unus alteri neget decimas, Juri retorsionis erit locus.*

56. *Decimæ an tributis onerari possint?*

57. *Causæ Decimarum an pertineant ad Judicia Ecclesiastica?*

1 Decimarum institutio quoad ejus substantiam, ut scilicet ministris Ecclesiæ alimenta præstentur, est juris divini moralis; Quemadmodum Abrahamum & Jacobum ante Legem scriptam decimas persolvisse legimus. Gen. *14. & 28.* Quin & apud Ethnicos decimas oblatas Diis Plin. *Lib. 19. c. 15.* refert, quasi earum obligatio & solutio quodammodo nobis insit naturaliter prospectu Divini Cultus: Ut hinc mirum non sit, si & decimæ apud Christianos lege & usu
2 receptæ sint. Quod vero quotam decimarum attinet, illius determinatio est Juris humani, videmus enim in quibusdam locis interdum octavam vel duodecimam, interdum vigesimam, tricesimam aut quadrigesimam partem esse, cum pro consvetudinæ loci decimæ præstentur, P. Laimam. *Theol. mor. L. 4. tr. 6. c. 2.* Dissentit Brunnemannus Decimasque Juris Naturæ esse tradit *in Jur. Eccles. L. 2. C. 6. n. 2.*

3 Possunt autem Decimæ hodie ita describi, quod sint pars decima omnium eorum, quæ quis licitè quavis ex causa adquisivit Ministris Ecclesiæ exsolvenda, *Cap. 5. cum seqq. X. de Decim.* ubi cavetur, ut de fructibus terræ, veluti de vino, grano, fœno, de leguminibus, de fructibus arborum, hortorum, pecorum, item de lucro negotiationis, militiæ, venationis, ac generaliter de omnibus quæsitis decimæ pendantur Ecclesiarum Ministris, consequenter & de proventibus molendinorum, melle apium, de captu piscium & similium, *dd. cap.* item de mercede elocatarum ædium *c. pen. X. de pact.* Decimæ 4
vero ex institutione divina olim solis sacerdotibus solvebantur, *Num. c. 18. c. 26. de Decim.* Postea vero a Pontifice, 5
Episcopis & Abbatibus concedebantur in Feudum Principibus, Nobilibus aliisque Laicis, propter obsequia præstita in Ecclesiæ defensionem, aut alia in eam collata beneficia, aut etiam per modum subsidii propter imminentes necessitates, ad resistendum infidelibus, hæreticis, aliisq; invasoribus Ecclesiarum *1. Feud. 6. Landr. L. 2. Art. 58.* Zœs.

ad Tit. X. de Decim. Quod tamen post-
ea Episcopis aliisque Clericis præser-
tim ab Alexandro III. in Concilio Late-
6 ranensi fuit prohibitum. Summum
vero Pontificem Laicum capacem face-
re posse Juris decimandi docet Panor-
7 mit. *in cap. 7. X. de Præscr.* Dein admit-
tuntur etiam in Jus decimandi Laici
conversi: Quales sunt Equites Meli-
tenses, Hospitalarii & Teutonici Ordi-
8 nis. Verum cum in Terris Evangeli-
corum Principum & Statuum Imperii,
post reformationem, longe aliam faci-
em decimæ sortitæ sunt, nec omnia,
quæ de iis ut rebus spiritualibus in Jure
Canonico constituta, iisdem peræque
applicari queunt, videmus passim Prin-
cipes, & Status Imperii ut & Civitates &
Nobiles aliosque Plebejos jus deciman-
di consvetudine, præscriptione vel aliis
modis sibi tribuere. *Mev. P. 8. Dec. 66.*
9 *n. 3.* Multo magis igitur nostri Præla-
ti, qui Pontificem non agnoverunt, po-
terunt ex justa causa ad utilitatem Ec-
clesiæ Decimas Laicis conferre, præser-
tim cum Decimæ, quatenus Decimæ,
non debeantur Ecclesiis, Juri Naturali
vel etiam divino N. T. sed salariumMi-
nistris Ecclesiæ debetur, quod sive deci-
marum præstatione, sive alio modo
suppeditetur, nihil interest; Struv. *Syn-*
10 *tagm. Jur. Feud. Cap. 6. Aph. 4. n. 3.* De-
bentur regulariter Decimæ Parochiali-
bus aut Ministris verbi Ecclesiæ Cathe-
dralis aut Collegiatæ, quia est pars sala-
rii ministrorum verbi divini, Meich-
sner. *L. 1. Dec. n. 22. 10.* exceptis paucis ca-
sibus ubi Episcopo debentur. Monet.
11 *de Decim. c. 7. n. 19. & seqv.* Tenentur ve-
rò ad Decimas suorum prædiorum o-
mnes sine distinctione, ipse Princeps,
Wammes. *Cons. 440. n. 6.* Ecclesia, Cle-
rici, Monachi, Nobiles etiam ex Prædi-
is Feudalibus & Judæi. Brunnem. *in Jur.*
Eccles. L. 2. c. 6. n. 12.
12 Decimæ autem communiter divi-
13 duntur in Prædiales, & Personales. Præ-
diales sunt, quæ ex fructibus Prædio-
rum, ut de vino, frumento & aliis fructi-
14 bus solvuntur. Personales sunt, quæ
ex proventibus propria cujusque soler-
tia & industria quæsitis, ut de negotia-
tione, artificio, militia & similibus sol-
vuntur. Sed de Personalibus Decimis, in-
quit P. Laymannus *Theol. Moral. Lib. 4.*
Tr. 6. c. 1. n. 4. sollicitos nos esse non o-
portet, cum eæ ferme ubique per de-
svetudinem abolitæ sint. Alii addunt 15
mixtas decimas, quæ ex animalium fru-
ctibus, velut lana, fœtu, lacte, caseo,
&c. præstant, alii eas ad prædiales
referunt, nec inepte, cum non nisi
in prædiis animalia ejusmodi haberi
possunt. Dn. Ziegler. *ad Lancell. L. 2. T. 26.*
§. 3. Solent quoque vulgò decimæ 16
Prædiales dividi in majores & minores,
sive minutas. Majores sunt quæ ex fru-
mento, vino, oleo aliisque ejusdem ge-
neris penduntur. Minores sive minu-
tæ, quæ ex hortis & partu animalium
præstantur. Zoes. *ad Tit. X. de Decim. n. 14.*
Werndle vom Zehend R. *L. 3. c. 7.* Ubi in-
fert, daß derjenige so auff gewissen Gü-
tern den grossen Zehend præscribiret hat,
kan auff denselben Gütern auch hernach
den kleinen Zehend einfordern, im Fall je-
mand anders desselben kleinen Zehends
daselbst nicht in possessione und Inha-
bung ist. Textus *in cap. cum in tua X. de*
Decim. Rebuff. *qv. 14. n. 23.* Debentur 17
autem Decimæ de omni grano, non
saltim secali, vom Rocken, sed etiam de
alio quocunque frumento, ut est triti-
cum, hordeum, avena, *Cap. 3. cap. 22. X.*
d. Decim. Et vulgo hinc tradunt, si a- 18
ger bis vel pluries in anno fert fructus,
toties solvendas esse decimas, quin &
ex omnium fructibus, si diversa semi- 19
na in eodem spargantur agro, cum De-
cimæ sint pars stipendii Ministrorum
Ecclesiæ, quod tanquam favorabile po-
tius amplificandum, quam restringen-
dum. Carpz. *Jurispr. Consist. L. 1. Def. 131.*
Quia & Cannabis & Linum ex agricul- 20
tura procreantur, & pro fructibus agra-
riis habentur, nequaquam ab onere
decimarum eximi debent, tum quod
ex omnibus ejusmodi fructibus solvun-
tur decimæ, *cap. 21. X. de Decim.* Tum
quod ex cannabe & lino vestimenta
texuntur, quæ procul dubio nomine a-
limentorum & victus sunt comprehen-
sa. *Decret. Synodal. Elect. Sax. de An. 1624.*
§. Ob auch zwar *vers.* daß von dem, so den
Som-

Sommer über an Flachs, Hanff etc. auf
den Zehend-Feldern erwächset, der Decem
unweigerlich soll gegeben, und dem Pfar-
rer und custodi darzu schleunig verholf-
21 fen werden. Quod & propter rationis
identitatem de rapis, brassicis, & ole-
ribus, ervis sylvestribus, pisis, fago,
pyro, milio aliisque ejusmodi fructibus
agrariis dicendum est, *per allegatum De-
cret. Synod.* Daß vor alle dem, so den
Sommer über an Erbsen, Wicken,
Flachs, Hanff, Hirse, Heide-Korn, Kraut,
weissen und gelben Rüben, Zwiebeln und
andern auf den Zehend-Feldern, oder auch
aus denselben gezogenen Kretzt-Gärten
22 erwächset, etc. De pomis tamen, pyris ali-
isque arborum fructibus haut solvuntur
decimæ in hisce terris, nisi aliud con-
svetudine loci receptum probetur: In
præstandis enim Decimis non tam san-
ctiones Pontificum, uti hoc vult *cap. 22.
X. de Decim.* quam Consvetudo attendi
debet *cap. 8. cap. 20. cap. 32. §. ult. X. de De-
cim.* Rebuff. *de Decim.* Et de fructi-
bus arborum in hisce locis nullas deci-
mas solvi, usu obtinere testatur Carpz.
Jurispr. Consist. L. 1. Def. 134. vide Brun-
nem. *in Jur. Eccles. L. 2. c. 6.* §. 13. qui im-
23 probat hanc consvetudinem. Præter-
ea in quibusdam locis decimæ solvun-
tur de partu animalium, Hauß und Läm-
mer Zehend, *Suppl. Cons.* Klock. *Cons. 1. n.
154.* von Geiß Zehenden vid. Martin.
Krautm. vom Zehend-Recht, *p. 69.* ubi no-
tanter in illo loco Decimæ solvi debent,
ubi animalia pascuntur, Rebuff. *de Deci-
mis qu. 6. n. 25.* Nec ex fœtu Decimæ solvi
debent priusquam eousque nutritus, ut
lacte materno non amplius indigeat.
Vinc. de Franchis *Decis. 114.* vom Enten-
Zehenden Krautmann vom Zehend-Recht.
24 *d. p. 69.* De apibus & fructu earum, vi-
delicet de cera & melle, non vero de ex-
aminibus aut de alveis. Rebuff. *de Decim.*
25 *qu. 8. n. 25.* Debetur etiam Decima de
26 vino. Rebuff. *de Decim. qu. 6. n. 35.* Item
de fœno. *Supplem. Cons.* Klock. *Cons. 1.
n. 152.* ubi tradit, pro Decima fœni in-
vito Actori pecuniam non esse præstan-
dam: de lignis, videlicet ut ex decem
fasciculis decimus solvatur Curato il-
lius Parochiæ; ubi ligna creverunt: &
si sit lignum ex sylva cædua, debetur
quando lignum cæditur: Ex ligno ve-
ro magno decimum, vel ex pretio de-
cima pretii pars. Item de Molendinis, 27
de Furnis, de Metallariis, Lapidicinis.
Ubi tamen semper consvetudo loci ve-
nit attendenda. Rebuff. *d. qu. 8. n. 26.* In-
ter res decimis obnoxias recensentur
etiam Nuces, Amygdalæ, & Castaneæ 28
olivæ, Folia mororum, Tabacus,
Blum vom Zehend-R. *Cap. 16.* Saccha-
rum, Pisces, ita ut decimus Carpio debea-
tur, & si Piscina in Pratum convertatur
decimus acervus fœni. Blum vom Ze-
hend-Recht. *C. 19.* Ut & Lac, Lana. I- 29
tem venatio, aucupium, Pascua, Ligna,
Barbosa *Jurispr. Eccles. Lib. 3. c. 36. §. 1. n. 1.
seqq.* Mutata autem culturæ qualitas 30
non mutat substantiam decimarum, & 31
licet de una specie, nempe de frumen-
to tantum conventum fuerit, tamen u-
bi illud non seritur, nec crescit amplius,
sed alia species successit, eadem tamen
est decima, nec diverso Jure censenda,
per *l. C. commissum. X. de Decimis.* Sic Pa-
stores nostri de Prædiis illis, in quibus o-
lim habuerunt die Heu Zehend, nunc au-
tem mutata colendi ratione frumento
satis, den Korn-Zehend, seu decimas Fru-
menti optimo jure petunt & percipiunt.
Myler. *de princ. & stat. Imp. c. 70.* Mev. *P. 9.
d. 68.*

Si quis pro decimis per longissimum 32
tempus pecuniam acceperit, tamen
non prohibetur postea, si libuerit, eas in
natura petere; Si enim per mille annos
eadem quantitas quotannis soluta re-
ceptaque fuerit, tamen ubi jus deci-
mandi certum est, potest decimatio ita
fieri, ut juri decimandi convenit, per
quod in arbitrio decimantium est, fru-
ctuum partem, an pro ea pecuniam ac-
cipere velint: cum enim hoc meræ fa-
cultatis arbitriique sit, ideoque nulla
præscriptione tollitur vel excluditur:
Quod multo minus in decimis locum
habet, quarum tantus favor est, ut in
eam imminutionem nulla præscriptio
admittatur. *C. causam. X. de Præscript.*
Mev. *P. 8. Dec. 66.* quod procedit nisi
alius habendi titulus appareat, vel et-
iam adest, cur abdicatam facultatem ad
ipsas decimas redeundi præclusam pu-
tare licet, Mevius *P. 9. D. 70.*

Yyy y Præ-

33 Præstandæ autem sunt decimæ frumenti, in frumento eo, quod in cujusq; agro ex cultura sua procreatur, so gut es ihme gewachsen; caveant ergo Parochiani ne in mora præstandarum decimarum reperiantur, nec quoquo modo eas imminuant, quod fit, quando frumentum in glumas & lolium convertitur, cum decimæ sint pars non minima salarii Ministrorum Ecclesiæ. Ordin. Eccles. Elect. Sax. *Art. gen. 21. vers.* Damit man sehe, daß ein jeglicher tüglich Geträydigt, und so gut es ihnen gewachsen, und sie selbsten säen wollen, unausgesondert erlege. Cum quo consentit Mandatum Episcopi Bambergens. Decimas concernens *de Anno 1628.* Den Zehenden nicht zu verweigern noch auffzuhalten sondern ein jeder seinen gebührenden Zehend, es wäre dann an etlichen Orten die zwanzigste oder dreißigste Garb, oder sonst ein anders wissentlich und unstreitig herkommen, an allerley Früchten (es sey wie obstehet, an Wein, Getraid, Schmal-Saat, (Werndle *de Decimis pag. 54.* nennets Abersaat,) Kraut, Rüben, Hanff, Flachs, Zwiebeln und dergleichen, Heu oder andern, groß oder klein, todten oder lebendigen, zu Dorff und Feld, nichts ausgenommen, ohne einige Gefahr, Schmählerung und Wiedersetzung, gehorsamlich und gutwillig reiche und gebe, und da die geordnete Zehend-Beständner oder Samler nicht jedesmahls vorhanden, doch den rechten Zehenden im Felde
34 liegen und bleiben lassen. Hinc Decimarius, sive is ad quem decimæ jure proprio ex fundo, pertinent, ut Parochus, vel cui per investituram competunt aut ex jure cesso habet, potest prohibere, ne fructus à fundo exportentur, nisi ipso monito, ut videat eorundem fructuum descriptionem fieri. Marc. Anton. *in Prax. Archi Episc. Cur. Neapolit. c. 79.* Tiraquell. *de Retract. Lignag. §. 1. Gloss. 7. n. 38.* Et hoc vult Sereniss. Elect. Saxoniæ in Ordin. Ecclesiast. *Art. 22. in pr. verb.* So soll zu Vorkommung desselben keiner, der dem Pfarrer oder Kirchner Zehend zu geben schuldig, etwas von dem Zehend Acker heimführen, er habe denn dem Pfarrer solches zuvor vermeldet, und Ihme den Zehenden nach rechter Anzahl des Gewächses überliefert und zugestellet. Idque repetitum in Decreto Synodali *de Anno 1624. §.* wenn auch keiner *verb.* Er habe es denn zuvor dem Pfarrer oder Kirchner zu wissen gethan, und ihme ihren Zehend an tüchtigen guten Garben unvortheilhafftig entrichtet. Possunt & Clerici propria autoritate custodes in agris apponere & prohibere, ne fructus ex agris detrahantur prius, nisi soluta antea decima. Barbosa *de Imp. Eccles. L. 3. c. 26. §. 1. n. 42.* Ita erat in Sicilia antiquitus conscripta illa Hieronica Lex, de qua Cicero *Act. 3. in Verrem.* ut neque in segetibus, neque in areis, neque in horreis, neque in amovendo, neque in asportando frumento, grano, vino, posset arator sine maxima pœna fraudare decumanos: Et in Gallia extat constitutio Francisci Regis hac de re, ne fructus ante collectam decimam exportentur *Lib. const. Regn. p. 600.* Et talem consvetudinem relinquendi decimas in agro, antequam fiat aliqua fructuum separatio, extare ac de jure subsistere tradiderunt Monet. *de Decim. c. 6. n. 7.* Vivius *L. 1. Dec. 4. n. 8.* Quanto tempore ve- 35
ro fructus debeant remanere, dubitatum in Senatu Pedemontano, tandemque decisum, per duodecim horas diurnas gerbas esse retinendas in fundo post illarum incisionem ad effectum descriptionis, quo tempore elapso & monito decimario impunè liceret fructus reducere, relicta in agris decima, & ita judicatum refert Gasp. Ant. Thessaur. *L. 1. Qv. 9.* Quoad vinum verò observari solet, ut doliorum capacitate æstimata, antequam eruatur vinum, decimarius sive exactor ad id deputatus moneatur saltem per biduum ante extractionem, Thes. *d. l. n. 2.* Quando 36
loco decimæ solvitur frumentum trituratum, an Körnere, fallaciis & fraudibus ut occurratur, constitutum in hisce terris, ut in præsentia Schulteti & Scabinorum Decimæ Ministris Ecclesiæ admetiantur, ita Serenissimus Saxo *in Ordin. Ecclesiast. artic. gener. 2. verb.* Und alda im Beyseyn der Richter oder

Heimbürger gemessen werden, damit man sehe, daß ein jeglicher tüglich Geträydigt, und so gut es ihme gewachsen, uñ an rechten Maaß erlege. Et in Decret. Synod. *de Anno 1624.* §. Neben dem *vers.* und im Beysein des Richters, Schöppen oder Heimbürger, so gut die Leute es auf ihren Ackern erbauen, und es aussäen wollen erschütten lassen. Scil: quia autoritas Judicialis omnem fraudis & fallaciæ præsumtionem excludit. *Cap. in præsentia 6. X. de renunciat: l.1. ff. de Præd. & al. verb. minor.*

37 Solvendæ autem sunt decimæ sponte antequam petantur; Panormit. *in cap. pervenit. X. de Decim.* Petr. Rebuff. *de Decim. Quæst. 12. n. 7. & seqq.* Et quod plus est, parochiani ad ædes ministrorum Ecclesiæ eas portare adstricti sunt, (1) *per text. in c. revertimini ad me, verb.* Ecce annus expletus est, & nihil in meos thesauros, sed in vestra horrea comportastis &c. Et postea: Hortor vos atque commoneo, ut inferatis decimas in horrea, h. e. in thesauros templi, & habeant Sacerdotes atque Levitæ, qui mihi ministrant, cibos &c. *caus. 16. quæst. 1.* (2) Estque ratio hujus rei haud obscura: nam decima est quædam oblatio; Quis vero nescit, oblationem sponte dari, antequam petatur? Joh. Azor. *dict. cap. 7. §. Decimo septimo quæritur.* (3) Quo & facit sanctio expressa in Ordinat. Eccles. Saxon. *art. general. 21. in verb.* Was man dem Pfarrer und Schreibern auff den Dörffern vom Korn und Hafer zinset, soll alles in des Pfarrers und Custodis Hauß auf einen Tag gebracht werden. etc. Et in Decreto Synodali *de Anno 1624.* §. Neben deme soll die Obrigkeit, vers. den Dörffern aber des Pfarrers und Custodis Zins-Getraidig in ihre Häuser auf einen Tag bringen etc. Vid. Carpz. *Jur. Consist. Lib. 1. Def. 135. & 136.*

38 De Decimis autem Novalium cum sæpius habeatur quæstio, sciendum quod Novale de Jure Canonico sit ager nunc primum præcisus *c. 1. X. de V. S.* de Jure civili est terra præcisa quæ anno cessavit *l. 30. §. novalis ff. de V. S.* sed Juris Canonici magis propria est significatio, ubi de decimis agitur. Describitur Novale à Joh. Werndle vom Zehend-Recht *L. 4. c. 1.* Ein neu Reut ist nichts anders denn ein Grund und Boden, so zum erstenmahl auffgebrochen ist, als da man reutet, das ist, Gesträud Reißwerck, item Baum, oder alte Stöcke, Stein, Wurtzeln, und dergleichen ausgräbet, ausbrennet, ausreutet, und denn solches auffbricht, und anbauet. Ad probandum autem No- 39
vale non sufficit, quòd terra illa antea inculta fuerit, sed quod etiam ex illa nihil fuerit solutum, neque etiam debitum nomine Decimarum. Unde si pascua, prata, sylvæ, nemora redigantur ad culturam, non mutata earum terrarum natura quòad decimas, quæ semper illi persolvendæ sunt cui ante culturam solvebantur, Rebuff. *de Decim. Qv. 14.* Quando igitur quæritur 40
ad quemnam decimæ Novalium pertineant? Distinguendum inter Jus Canonicum & Jura Consvetudinaria. Jure communi Canonum Decimæ Novalium, si ager intra Parochiam aliquam situs sit haud dubie ad Parochum spectant. Quod si vero Novale in nulla limitata Parochia existat, Ecclesia Episcopalis sive Cathedralis, vel ejus nomine Episcopus, in cujus est diœcesi, jure sibi eas vendicat. Jure consvetudinario vero decimæ Novalium vigore Juris superioritatis & territorialis ad Principes & Status Imperii Seculares pertinent. Besold. *vocab.* Neuburg *ibique* Dither. Was wegen Einziehung der Noval-Zehenden zu Regenspurg *Anno 1594.* für ein gravamen einkommen. Quia enim Principum sunt loca deserta *per tot. tit. C. de omni agr. des.* hinc si ad culturam redacta sint, decima pars fructuum Principi loco vectigalis pendi solet, Alciat. *ad L. sylva. 30. §. Novales 2. ff. de verbor. signif.* Besold. *Cons. 233. n. 25.*

Imò contra Cleri prætensiones quoad decimas Novales jam olim conquesti sunt Principes & Status Germaniæ, quando gravamina sua contra Clerum in comitiis Noribergensibus. *Anno 1522.* obtulerunt, Vid. Hartm. Hartmanni. *Practicar. Observat. Lib. 2. Tit. 53. obs. 10. n. 2.* Gylman. *Symphoremat. supplicat.*

Tom. 1. P. 1. Tit. 2. Vol. 1. n. 35. Alia est ratio agrorum incultorum quidem, sed de quibus abunde constat, quod decimæ Ministris Ecclesiæ aliquando exinde fuerint præstitæ; in quibus agris tradente Dn. Stryk. *ad Brunnem. Jus. Eccles. L. 2. c. 6. §. 9.* in Marchia Brandenburgensi beneficii loco indulta pastoribus, ut partem illorum accedente autoritate Magistratus occupare & in compensationem decimarum sibi debitarum colere possint. Qua de re cautum in Recess. Provinc. March. *de Anno 1653. §. 8.* In Saxonia vero Electorali aliud obtinet. Neue Erledigung der Lands-Gebrechen. §. *21. Verbis.* Befehlen darbey allen Beambten, und andern Gerichts-Herren ernstlich, dahin sorgfältig zu seyn, damit die wüsten Aecker weder von Geistlichen, noch von ihnen selbsten oder andern Leuten, unter dem Vorwand des Decem oder anderer Forderung (allermassen, einkommenden Klagen nach, hin und wieder geschehen seyn solle,) ausgesauget, oder die Höltzer auff wüstliegenden Gütern abgetrieben, und solcher gestalt die künfftige Annehmere abgeschrecket, sondern vielmehr solche Güter in einem leidlichen Zustande erhalten, und desto eher an einen Mann befordert werden mögen, ehe aber zum zwey und zwantzigsten solche wüste Güter an einen Mann gebracht werden, sollen zwischen den Beambten, Gerichts-Herren und Geistlichen die Fructus Naturales, und was sonsten davon zu nutzen, pro rata getheilet werden etc. Jedoch aber bey unserer Verordnung Edicti de dato 19. Novembr. Anno 1659. in acht genommen, auch andere benachbarte Unterthanen weder bey besagten Beambten, Gerichts-Herrn oder Pfarrer, diese wüste Güter der Gefälle und Contribution halber zu übertragen nicht angehalten werden. Circa Novalia tandem notandum, quod in instrumento Pacis *de Anno 1648. Tit. 5. §. 15.* Jus decimandi ex agris Novalibus etiam in alieno territorio salvum remansit, modo die primo Januarii Anno 1624. quis in possessione fuerit. In aliis decimis Novalibus res relicta est dispositioni juris communis, receptæ consvetudini, & pactionibus desuper initis.

Sed quid juris si novalis ager non u- 41
nius Parochiæ vel districtus sit, sed inter Parochias duas situs, utri earum decimæ novalium debentur? Et recte respondet Rebuff. *de Decim. qv. 14. n. 4.* quod utrique Parochiæ pro ratione limitum, ut si v. g. limites unius Parochiæ protendunt se ad tres partes Novalis, huic tres partes decimarum cedunt, reliqua verò pars quarta alteri Parochiæ, *arg. §. Insula Inst. de R. D.*

Præterea animadvertendum est in pri- 42
vilegio, quo qvis eximitur à solutione decimarum novalium, non comprehendi Novalia, quæ tempore dati privilegii erant ab alio possessa. *c. 13. X. de Privileg.* idque ne alteri præjudicetur. Canis. *de Decim. cap. 11.* Et qui in alieno præscripsit decimas, non propterea percipit decimas ex Novalibus *cap. 29. h. t.* Unde hanc theoricam elicit Panormitanus *n. 5.* quod præscriptiones certorum jurium de præsenti non extendantur ad futura omnino consimilia juribus præsentibus præscriptis, Brunnem. *in Jur. Eccles. L. 2. c. 6. n. 9.*

Decimas etiam vel ex parte vel in to- 43
tum, præcedente justo titulo, quadraginta annis, vel absque titulo immemoriali tempore à Laicis posse præscribi, communiter tradunt Dd. *per cap. 1. de præscript. in 6to.* Lessius *de Just. & jur. disp. 62.* Werndle de *Decimis L. 3. c. 7.* Moneta *de Decimis c. 5. qv. 5. n. 105.* Bonacina *Disp. ult. Quæst. 5. Punct. 5. Præposit. 2. n. 6.* ubi ait, quod particulares personæ per legitimam præscriptionem immunes fieri possint à decimis tempore immemoriali, vel spatio 40. annorum, interveniente titulo probabiliter præsumto. Plura de præscriptione decimarum vid. apud Gilken. *de Usucap. & Præscr. P. 3. c. 8.* Besold. *P. VI. Cons. 182.* ubi in fine addit, ita judicatum esse, in Consistorio Constantiensi, imo in toto orbe servari, ut possint decimæ certorum bonorum præscribi Piasecius *in Praxi Episcop. fol. 335.* Everhardus Sen. *Cons. 183.* Requiritur tamen ut præscriptio sit specialiter de singulis decimarum speciebus probata, nam in uno genere

nere frugum probata præscriptione non est probata in cæteris. Wammes. *Conf. 441. n. 24.*

44 Quod etiam transactione tolli, vel saltem imminui possit præstatio decimarum, probat textus *in c. 2. & c. veniens 6. X. de transaction. & in c. ex multiplici 4. X. de Decimis.* Idque non tantum ubi Clerici inter se transigunt, sed si cum Laico sit facta transactio, *d. c. 2.* & ibi Bernardus *in fine glossæ ibid.* & Hostiensis, & facit textus *in c. 2. X. de his quæ fiunt à Prælat.* dummodo auctoritas Episcopi vel Summi Pontificis transactione accesserit, alioqui transactio perpetua non est, sed personalis, hoc est, personam clerici transigentis non excedit dictis juribus: Nam cum in alienatione rei Ecclesiasticæ; qualis est & transactio, *l. non solum 4. c. de prædiis & aliis rebus*, regulariter consensus & subscriptio Capituli si Ecclesia est Cathedralis, *c. fine exceptione. 12. q. 2.* sin inferior Ecclesia Episcopi assensus *c. placuit eod. q. 2.* necesse est, & in transactione perpetua ejus auctoritas interveniat *d. c. 2. & d. c. 1. veniens.* Sed in Monasteriis, quæ conventum habent, hoc amplius est, ut transactio etiam temporalis de decimis iniri non possit, nisi & consensus saltem tacitus ipsius Conventus accedit. *c. continebatur. 2. X. de his, quæ fiunt à Prælat. & c. 2. de rebus Ecclesiæ non alienand. in Clement.* Idem communiter obtinet & in aliis Prælatis, ut non minus hi in transigendo capituli sui consensum adhibere teneantur *c. 3. & ibi Panor. n. 3. eod. tit. de transact.* Licet enim prælatus à Jure generalem administrationem habet in rebus ecclesiæ suæ. *c. 2. X. de donat.* non tamen ea continetur transactio, quæ quædam alienatio est, *l. mandato generali sexto ff. de procurator.* juncta dicta *l. non solum.* Ubi tamen meminisse oportet, quod transactio in decimis ita demum procedit, si in vicem compensationis nulla res temporalis intervenit, veluti si simpliciter agri certi utrinque assignentur *d. c. 2. de transact.* vel ne decimæ ex quibusdam agris præstentur *c. 3. X. de decimis.* Nam ut pecunia, aut alia res pretio æstimabilis transactionis nomine detur, Jure improbatum est *c. fin. X. de rerum permutatione.* optima sane ratione, quia & decimæ inter immobilia numerantur, cum firmum & fixum habeant subjectum semperque in actu permaneant. Besold. *P. 2. Conf. 47. n. 9.*

Est & modus exemtionis à Decimis 45 si remittantur à Clerico cui debentur, vel ratione paupertatis, vel scandali vitandi causa, exemplo Divi Pauli *Actor. 20. circ. fin. & 2. ad Corinth.* Canis. *de Decim. c. 17. n. 18. & 19.*

A præstatione Decimarum li- 46 beratur etiam aliquis, si seges bello aut clade corrupta, tunc enim non debentur. Panorm. *in cap. 4. h. t.* Basil. *Vol. 3. Disp. 6. §. 7.* Item si quis im- 47 munitatem impetraverit, quæ est specialiter probanda nec præsumenda. Wammes. *Conf. 441. n. 3.* Quam immunitatem tamen à decimarum solutione per viam privilegii ab Episcopo non posse concedi asserunt Dd. Rebuff. *de decim. Qu. 5. n. 28.* Fagund. *ad Præc. 5. Eccles. L. 2. c. 4. n. 6.* Sed hoc ob illam rationem, quia Episcopo contra Papam vel Concilium non permittenda dispensatio. Verum apud Protestantes, ubi Jura sacrorum Superioritati territoriali annexa, nullum est dubium concessioni immunitatis à decimis locum esse, si aliundè sustentationi Ministrorum Ecclesiæ abunde prospiciatur. Ejusmodi tamen immunitas ad Novalia non pertinet, sed strictè de Præsentibus decimis explicanda. Guttierrez. *l. 2. c. 21. n. 130.*

Cæterum quæri solet, an Ru- 48 stici qui à Decimatore fructus Decimales pro certo numero scapharum aut modiorum, verb. grat. pro decem vel duodecim, sibi comparant, teneantur præstare hanc summam taxatam, si fructus percepti minores sint? Quod affirmatur, cum enim crescentibus & auctis fructibus non augetur decima, etiam diminutis iis non diminuetur. Manz. *in peculiari dissertatione de defectu fructuum & redituum p. 215. ubi & p. 214.* tractat, an clericis permittendum, ut ipsi decimam partem fructuum pendenti-

um, & à Domino prædii neglectorum, demetant.

49 Fructibus autem non natis vel perceptis, nullæ debentur decimæ. *Vol. 3.*

50 *Disp. Basil. th. 7. §. 6. & 7.* Quando tempore belli animalia hujus Parochiæ fugiant ad aliam & ibi pariant, tunc decima est solvenda Parochiæ, à qua fugerunt. Boer. *Dec. 13. n. 54.*

51 Sacerdotibus, qui non præstant Officium non esse solvendas decimas tradit Werndle vom Zehend-Recht, *p. 2. c. 7.* Cum beneficium detur propter officium *c. fin. de rescript. in 6to.* ubi enim nulla opera laboresq; nulli, ibi nullæ mercedes, & ubi nulla militia, ibi nullum stipendium esse debet: Nam teste D. Gregorio, ille solum qui Ecclesiasticis inservit Ecclesiastica remuneratione gaudere debet: *C. consuluit Distinct. 79.* Et qui in labore & servitio est, ille sine mercede, præmio & recompensatione condigna stare non debet, *l. charitatem 12. Quæst. 2.* ubi dicitur, quod justum sit, ut illi consequantur stipendium, qui pro tempore suum commodare reperiuntur obsequium.

52 Controvertitur etiam utrum decimæ Prædiales non solutæ sequantur possessorem Prædii. Finge Titium eundem fundum transtulisse in Mevium, hic igitur quæstionis est, utrum Mevius decimas ejusdem fundi ante non solutas Ecclesiæ inferre cogatur? Nam certum est, solummodo Titium cogendum esse propter fructus fundi à se perceptos; non vero Mevium, ad quem fructus non pervenerunt. Quare si fructus apud Titium adhuc extant, rectè is convenitur condictione ex Canone, quo sc. decimæ introductæ sunt, *l. un. ff. de condict. ex leg.* aut si consumti sint, condictione sine causa, vel injusta causa *l. 3. c. de condict. ex leg.* Nec his refragatur textus *in L. 7. ff. de Publican. in l. 2. & 3. c. fine Cens. & reliqv.* Quibus locis possessores fundi tributarii conveniuntur etiam quoad tributa ante non soluta? verba *d. l. 7.* hæc sunt: Imperatores, Antoninus & Verus, rescripserunt, in vectigalibus ipsa prædia non personas conveniri, & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal solvere debere; Nam alia hujus rei ratio est, quod fundi affecti sint onere vectigalium vel tributorum ex dispositione Juris, atque idcirco cum eodem onere transeunt in novum possessorem juxta *l. 67. ff. de contrahenda emptione & venditione.* At decimæ non ipsos fundos afficiunt, sed tantummodo eorum fructus, Canis. *de decim. c. 4. n. 3. seqq.* Werndle *de Decimis L. 3. c. 6.* Verum in hisce Regionibus decimæ non solutæ à novo prædii possessore exiguntur, potest tamen, quas pro tempore præterito solvit, decimas à suo autore recuperare *l. 41. ff. de act. emt.* Vid. Carpzov. *L. 1. Jurispr. Eccles. Def. 128.* Brunnem. *in Jure Eccles. Lib. 2. c. 9. n. 7. ibique not.*

Quando quæstio oritur inter Dominum & Colonum partiarium, uter eorum Decimas solvere debeat? 53
dicendum, decimas de utraque & coloni & Domini portione esse præstandas atque sic antequam fructus inter illos dividantur, *c. 24. & 26. X. de decim.* Vincent. Caroc. *de locat. Conduct. P. 4. qv. 39. n. 19.* Garf. *de Expens. c. 1. n. 22.* Cum 54
& in transactione Passaviensi & pace religionis hoc Juris indultum est Catholicis, ut census, decimas & reditus ex ditionibus & territoriis Evangelicorum sibi debitos jure petere valeant, nec in horum perceptione status Evangelicos impedire, vel id prohibere possint. Quod idem vicissim Evangelicis permissum, ut reditus & decimas ex districtibus Catholicis sibi debitas, jure & absque Catholicorum prohibitione petant & exigant, Dict. Pacif. Religios. *de A. 1555.* Dagegen sollen die Stände, in verbis: sollen bey ihrer Religion, Glauben, Kirchen-Gebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, auch ihrer Haab, Gütern, liegend und fahrend, Landen, Leuten, Herrschafften, Obrigkeiten, Herrligkeiten und Gerechtigkeiten, Renthen, Zinsen, Zehenden unbeschweret bleiben, und sie derselben friedlich und ruhiglich gebrauchen, geniessen und unweigerlich folgen lassen etc. Videmus hinc sæpius decimas inter Catholicos & Evangelicos

cos ita distributas, ut ex ditionibus Catholicorum Pastores Lutherani decimas suas percipiant, quæ vicissim Catholicis ex districtibus Evangelicorum præstantur ex prædicta conventione & Pacificatione Religionis. Quod & novissimis Imperii Legibus sancitum, ne lites desuper inter Pontificios & Evangelicos oriantur, ut Evangelicis etiam ex Catholicorum Provinciis absque ulla exceptione solvantur decimæ, in quarum possessione Evangelici An. 1624. fuerint, non attento, an Monasteria illa, quibus destinatæ erant decimæ, adhuc existant, an destructa sint, hoc casu enim decimæ Domino cedunt Territorii, in quo situm fuit monasterium. Vid. Instr. Pac. Osnabrug. *de Anno 1648.*

55 *Tit. 5. §. 15.* Quod si itaque Catholici decimas Pastoribus Evangelicis ex suis territoriis debitas detrectent, optimo sane vicissim Evangelici Jure retorsionis decimas, quæ Catholicis ex districtis Evangelicorum debentur, denegare possunt, prout latius demonstrat Carpzov. *in Jurispr. Consist. L. 1. Def. 123.* Vid. Brunnem. *in Jur. Eccles. L. 2. c. 6. §. 5. ibique notata.*

56 Decimas Ministris Ecclesiæ debitas tributis onerari posse negat Montacutius *de Orig. Eccles. p. 2. n. 60.* ex principio à Canonistis accepto, decimas esse juris naturalis aut divini. Et hinc prohibuit Pontifex, ne census aut tributa de fructibus, de quibus decimæ persolvendæ fuerint primitus deducantur. *C. 33. X. de decimis.* in Thesi non dissentimus, siquidem ex solis decimis vivendum fuerit Ministris Ecclesiæ; sed negamus decimas esse Juris Naturalis aut Divini, & propterea in censum venire non posse. Id tantùm est juris Naturalis & Divini, ut sufficiens merces Ministris Ecclesiæ reddatur, ut honestè se & familias suas possint alere, & ministerium suum peragere, ut autem per decimas præcisè fiat, nulla ratio naturalis dictat. Nec igitur ex Jure Naturali, sed ex Jure Divino positivo est specificatio illa in Vet. Test. qua Israelitæ jussi fuerunt decimas exsolvere. Rivet. *in Genes. Exerc. 30.* Gisbert. Voet. *Pol. Eccles. P. 1. L. 4. Tr. 3. c. 5.* Quod si aliunde sua habeant alimenta Clerici, non erit absurdum, ut tempore necessitatis ex ipsis illis decimis Collectæ solvantur, cum plane intermitti hoc casu possit jus decimandi. Vid. Ægid. Thomat. *de Collect. §. subjiciunt. n. 29. 30. 35.* Dn. Ziegler. *de Jur. Majest. L. 2. c. 2. §. 27.* Cau- 57
sæ autem Decimarum regulariter in Judicio Ecclesiastico tractandæ & decidendæ sunt, *tot. Tit. X. de decim.* Canis. *de Decim. c. 18. n. 12. seqq.* Morlæ *in Empor. Jur. P. 1. Tit. 2. de Jurisd. in Præmis. n. 137.* Quia pertinent ad sustentationem Ecclesiasticarum personarum, Nic. Reusn. *L. 4. Dec. 2. n. 31.* & dicuntur possesiones ipsius Dei. *C. revertimini 16. quæst. 1.* & patrimonium Christi *C. 16. X. de præbend.* ex quibus alimentandi veniunt ministri Dei. *Cap. 29. X. de Decim.* Consequens hisce est, decimarum causas hodie in Consistorio Ecclesiastico tractari, Finckelthaus. *de Jure Patronatus cap. 8. n. 9.* quod pro competente earum habetur Judicio. Math. Stephan. *de Jurisdict. L. 3. p. 1. c. 15.* Nisi forsan in possessorio judicio controversia de decimis fuerit mota. Carpz. *in Jurispr. Consist. L. 1. Def. 139.* Quin & decimarum causas, quando seculares esse cœperunt, appellabiles esse tradit Mevius *P. 9. Dec. 67.*

CA-

CAPUT XXIV.
DE METALLIS.

SUMMARIA.

1. *Decimis Prædialibus affines sunt Metallicæ.*
2. *Romani Metallifodinas ad rem rusticam transtulerunt.*
3. *Sub vocabulo Metalli JCti omnis generis fossilia intelligunt. Item Metallarii qui fuerint?*
4. *Olim Metalla privatorum fuere.*
5. *Postea fodinæ erant vel fiscales vel privatæ.*
6. *In Metallum damnati mittebantur in fodinas fiscales.*
7. *In Imperio Romano Germanico Imperatores jam Carolino & Ottonum ævo sibi Metalli fodinas vindicarunt.*
8. *Hoc jus Regale Metalli fodinarum munificentia Cæsarum postea per Auream Bullam & Recess. Imp. ad Status Imperii translatum.*
9. *Item ex immemoriali præscriptione acquiritur hoc Jus.*
10. *Omnes fermè Provinciæ Germanicæ Metallifodinis sunt fertiles.*
11. *Non tantum Metalla, quæ ex Montibus, sed etiam quæ in arenis rivorum inveniuntur, ad Principes spectant.*
12. *Potestas in arenis perquirendi aurum à Principe est petendæ.*
13. *Quod in Delphinatu cuilibet est permissum.*
14. *Regale Metallorum Jus consistit (I) in potestate instituendi Metallifodinas, vel eas aliis concedendi.*
15. *(II) In potestate constituendi Præfectos rei Metallicæ.*
16. *Inter quos primum locum tenet supremus Metallurgiæ Præses,* Ober-Berg-Hauptmann.
17. *Hunc sequitur supremus rei Metallicæ Magister,* der Ober-Berg-Meister, *& ejus Officium.*
18. *Decimator* der Zehndner, *Diribitor* Austheiler, *& Actuarius, Recess-*Schreiber
19. *Magister Operarum,* Berg-Meister, *quis?*
20. *Jurati,* die Geschworne.
21. *Præfectus rationum* der Schicht-Meister.
22. *Scansor* der Steiger.
23. *Operarii* Berg-Leute, *quotuplices?*
24. Gewercken, *ad quos quæstus fodinæ pertinet.*
25. *(III.) Consistit Regale fodinarum Jus in potestate condendi Leges & Ordinationes Metallicas.*
26. *(IV.) It. in potestate exigendi canonem Metallicum.*
27. *Ut & jus Protimiseos in auro & argento.*
28. *Non tantum fodinæ auri & argenti, sed etiam ignobiliorum metallorum ad Regalia pertinent.*
29. *Possunt tamen à privatis immemoriali præscriptione acquiri.*
30. *Quæ tamen præscriptio non extenditur ad similia.*
31. *Sub generali concessione meri & mixti Imperii Metalli fodinæ non comprehenduntur.*
32. *Princeps in concessione castri quamvis certa quædam Regalia sibi soli reservanda exceperit, tamen reliqua concessa non sunt.*
33. *In institutione Metallifodinarum quomodo Domino privato prospectum sit?*
34. *Certus Canon* Erbstollen-Recht *competit ei, qui cuniculum suis impensis excitavit.*
35. *Fodina* ein Bergwerck *quid sit?*
36. *Fodinæ sunt vel dimensæ vel nondum dimensæ,* vermessene oder unvermessene Gruben.
37. *Fodinæ sunt vel primariæ* Fund-Gruben, *vel secundariæ,* oder Massen.
38. Gegendrumb *quid sit?*
39. Ein Zug *quid sit?*
40. *Fodinæ sunt vel cultæ,* bauhaffte Zechen, *vel incultæ* aufflässige Zechen.
41. *Fodinæ sunt vel steriles,* Zubuß Zechen. *vel opulentæ* Ausbeut Zechen.
42. *Fodinæ sunt vel surgentes vel cadentes,* steigende und fallende Zechen.

43. Fo-

43. Fodinæ sunt vel simplices vel compositæ, einfache oder zusammen geschlagene Zechen.
44. Fodinæ sunt vel minorales vel majorales.
45. Fodinæ sunt vel Dominicæ vel Sociales Herrn-Zechen oder Gewerck-Zechen.
46. Frey-Bergwercke, und Bergwercke die Stadt-Recht haben.
47. Fodinæ cujusque areæ in quantum se extendant?
48. Lehn, Maassen, Uberschar quid sint?
49. Areæ fodinarum quomodo differant?
50. Orgia Metallica Berglachter quanta sit?
51. Venæ rectæ & devexæ dimensio.
52. Venæ dilatatæ schwebenden Ganges dimensio.
53. Lapides terminales Lochsteine quid sint?
54. Geometræ Metallici Marck-Scheiders Officium.
55. Partes fodinæ visibiles quæ?
56. Partes fodinæ invisibiles.
57. Fodinæ quomodo dividantur in partes intelligibiles?
58. Fodinæ minorales quomodo dividantur?
59. In quem finem hæ divisiones introductæ?
60. Ad societatem Metallicam, zu einer Gewerckschafft, quot requirantur?
61. Fodina in plures socios divisa melius ædificatur.
62. Fodinæ Majorales in 128. partes seu Kuckus dividuntur.
63. Kuckus unde dictus & quid sit?
64. Duo illi Kuckus seu partes, quarum una Ecclesiæ, altera Civitati competit, etiam sub numero 128. de Jure Metallico comprehenduntur.
65. Ex consuetudine tamen isti duo, item unus nosocomio competens, & sic tres his 128. adjunguntur.
66. Nonnullibi hic numerus ad 132. excrescit.
67. Partes illæ quomodo rursus subdividantur?
68. Fodinæ & partes Metallicæ rebus immobilibus accensentur.
69. Proventus tamen separati, die Ausbeute, rebus mobilibus annumerantur.
70. Jus investigandi Metalla das Schürfen cuilibet permissum.
71. Hoc jus ita generale ut nil nisi mensa, lectus & focus sit exceptus.
72. Quod & convenit Juri Romano.
73. Societas eine Gewerckschafft quid?
74. Primo inventori, dem Lehn-Träger, quid incumbat?
75. Fraudulenta distributio quomodo deprehendatur?
76. Autor Societatis præ reliquis nullam prærogativam habet?
77. Societates Metallicæ debent institui auctoritate publica.
78. Similis hic contractus est Emphyteusi.
79. In nonnullis locis Metalla viliora ad eum spectant, qui per Investituram habet merum & mixtum Imperium.
80. Nonnullibi etiam lapidicinæ primo occupanti cedunt.
81. Inter Cultores fodinæ contractus societatis initur.
82. Singularia quæ hic contractus habet.
83. Metalli fodinæ quomodo amittantur?
84. In laboribus metallicis quomodo tempus die Schicht dividatur?
85. Amittitur Jus fodinæ si per certum tempus opus Metalli intermittatur.
86. Alius modus amittendi fodinam est quando sc. das Recess-Geld non solvitur.
87. Acquiritur per hanc solutionem senium fodinæ.
88. Senii prærogativa.
89. Lepidus casus de hac re.
90. Tres alii casus cum eorum Ichnographia.
91. Quomodo mora in prædictis modis purgetur.
92. Alii casus quibus labor Metallicus sistitur.
93. Singuli sociorum partes suas Metallicas amittunt impensis non solutis.
94. Partes Metallicæ ut validæ alienari possint quid requiratur?
95. Venditio partium Metallicarum ob læsionem ultra dimidium rescindi non potest.
96. Hypothecæ partium Metallicarum quomodo constituantur?
97. Leihen und verborgen der Kuxe quid sit?
98. Proxenetæ Metallici, Kux-Krentzler qui sint?

99. Emtio portionis Metallicæ fodinæ infœcundæ non valida est.
100. Usufructu partium Metallicarum relicto, quid ad usufructuarium pertineat?
101. Quibus Actionibus partes Metallicæ petantur?
102. Ex Obligatione partium Metallicarum Hypothecaria competit.
103. Jura singularia de Negotiis Metallicis.
104. Ad decidendas causas Metallicas Judicia Montana constituta.
105. Quæ causæ ad Judicia Montana spectent?
106. Administratorum rerum Metallicarum defraudatio.
107. Quomodo puniendus Officialis, qui cum damno Cultorum fodinarum Principis commoda auget?
108. Decumani circa officium suum delinquentes quomodo puniantur?
109. Retardatum quid sit:
110. Si rationalis intra terminum solutioni destinatum non descendat in fodinam, quomodo puniatur?
111. Non debent Officialium famuli vel convictores ad operas Metallicas adhiberi.
112. Fraudes Proxinetarum quomodo puniantur?
113. Cautela in emptione partium Metallicarum observanda.
114. Metallarii quando Metalla occultant, qua pœna afficiendi?
115. Cautela alia contra cultores fodinarum observanda.
116. Si Mensor Metallicus falsum modum dixerit, quid obtineat?
117. In die Schnur greiffen quid sit?
118. Judæus ab incolis Metallicarum Civitatum per noctem non est hospitandus.
119. Nemo ob delictum vel debitum partibus Metallicis potest privari, nisi ratione earum sit contractum.

1 CUm Decimis Prædialibus affines sint decimæ Metallicæ *l. 3. C. de Metallis.* Brunnem. *in Jur. Eccles. l. 2. c. 6. §. 17.* haud incongruus de Metallis hic tractandi erit locus. Nec alicui mirum videri debet, nos rebus Georgicis Metalla annumerare, quia res rustica latissime patet, & circa omnia versatur, quæ Rus ipsum vel intra terræ viscera, vel in ejusdem superficie vegetat, producit

2 & alit: Eoque consilio Sarsennam Romanum Scriptorem & Metallifodinas & Figulinas non sine ratione ad rem transtulisse rusticam, Varro refert. Nam cum Cato, Varro, Columella & reliqui omnes rei rusticæ Scriptores tam Græci quam Latini Agriculturam & Pastoritiam rusticæ scientiæ partes faciant, eidemque non agros tantum proprie dictos, sed & prata & hortos, & vineas, & pomaria, & sylvas à specie excellentissima summeque necessaria ad totum genus translata appellatione subjiciant; Pastoritiæ vero non animalia tantum terrestria sed & volatilia & Aquatilia tribuant: multo majore profecto cum ratione Metalla & Saxa, quæ ab ipsa terra producuntur, cum agri frugibus & fructibus convenient, quam animalia, quæ non è terra oriuntur, sed supra terram nata ex terra tantum pabulum sumunt. Theod. Zwinger. *in Meth. Rust. sect. 1. c. 1.*

Sub vocabulo autem Metalli JCti Romani intelligunt omnis generis fossilia, ut patet inter alia ex *L. 3. §. 6. ff. de reb. eor. qui sub tut.* ubi ita Ulpianus: Si lapidicinas vel alia metalla pupillus habuit stypteriæ, vel cujus alterius materiæ, vel si cretifodinas, argentifodinas, vel quid aliud huic simile, It. *ex L. 8. §. 10. ff. de pœnis.* ubi idem JCtus: In calcariam quoque vel sulphurariam damnari solent, sed hæ pœnæ Metalli magis sunt. Conf. Spiegel. *Lexicon. Jurid. voc. Stypteriæ* Diether. *Not. ad Aur. Bull. Carol. IV. Imp. tit. 9. v.* cujuscunq; generis metalli. And. Alciat. *Parerg. Jur. L. 1. c. 39.* Et Joh. Gœddæ *Comment. ad L. 17. ff. de Verb. signif. n. 10.* intrepide metallorum, ait, appellatione continentur quæcunque mineralia ex aurifodinis, argentifodinis, ærifodinis, & cujusque generis aliis erui possunt, in tantum ut & marmora & alios lapides complectamur. *L. 1. l. 2. l. 3. & seqq. C. de Metallis L. 8. §. 10. ff. de pœnis l. 3. §. 6. ff. de reb. eor. qui sub tut.* Gypsum tamen, argilla, carbones fossiles, lapides viliores metallis 3

lis haud annumerari debent, Wehner. *Observ. Pract. voc.* Gips, Matth. de Afflictis *super III. L. Feud. Tit. quæ sint Reg. v. argentariæ n. 11.* Hisce consentit Dn. à Seckendorff. T.F.St. *P. III. c. 3. Art. 1.* Berg-Wercke nennet man solche Oerther allwo allerhand Metallen, Ertz, Mineralien auch köstliche Steine gefunden, ausgegraben, auch zubereitet werden, als da ist Gold, Silber, Kupffer, Zien, Bley, Eisen, Queck-Silber, Alaun, Vitriol, Schwefel, Kobolt, daraus blaue Farbe gemachet wird, Mennig und Zinnober zu rother und gelber Farbe, Spieß-Glaß, Berg-Saltz, Jaspis, und andere köstliche Marmol und Steine. Sintemahl gemeine Steine, Thon und Leimen für keine Berg-Art gehalten, sondern dieselbe zu graben und seines Gefallens damit zu handeln einem jeden Herrn des Ackers, oder der Gemeine iedes Orts verstattet wird. Metallarii autem dicuntur qui laboriosis effossionibus suisque ingeniosis artibus non tamen prohibitis metallorum venas inquirunt. *l. 3. C. de Metallar.* Ac sub nomine Metallariorum comprehendebantur etiam eorum filii, qui sicut eorum patres retrahebantur ad Metallum fodiendum, & patris exercitium adstringebat filium *l. 7. C. de Metallar.* Joh. Gvidius *de Mineral. Tit. 1.*

4 Metalla vero omnis generis olim privatorum fuisse, ex multis Historiarum & Juris Civilis locis constat. *L. 9. §. 2. ff. de Usufr. L. 13. §. 5. ff. eod. L. 7. §. 14. ff. solut. matrim.* Cujac. *L. 5. Obs. 21.* Heig. *1. qu. 13. n. 17.* Quicquid enim sub fundo meo est in imis terræ cavernis, ad ultimum usque centrum, meum est, perinde ut aër supra fundum ad cœlum usque. Sensim tamen ac pedetentim privatis metalla subtracta sunt, initio facto à Tiberio Cæsare, qui publicatis bonis S. Marii Hispanorum ditissimi aurarias ejus seposuit. Tacit. *6. Annal.* de eoque refert Svetonius, quod plurimis civitatibus & privatis veteres immunitates & jus Metallorum & Vectigalium ademta per illum sint. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. C. 19. §. 12.* Gryph. *de Insul. c. 11. n. 32.* Referebantur enim paulatim Metallifodinæ in censum ut aliæ possessiones *l. 4. ff. de Cens.* & insuper certum Vectigal Metallarium & canonem pendere debebant possessores *l. 17. l. fin. §. 11. ff. de Publ. & Vectig. vid. tit. C. de Metall.* Et sic etiam à posterioribus usurpatum fuit Imperatoribus, ita ut inter Regalia tandem referrentur ejusmodi fodinæ. *11. Feud. 56.* Hoc etiam ex jure eo, quod Principes circa Metallifodinas sibi vindicarunt, finxisse apparet, quod licet olim Domino invito in alieno fundo nec privato nec publico nomine lapides & ob eandem rationem metalla cædere aut effodere licuerit, nisi consvetudo præstito solatio id admiserit, quo tamen casu ita demum id licitum fuit, ne usus necessarius rei intercludatur, nec commoditas Domino adimatur *l. 13. §. ff. Commun. præd.* Utilitatis tamen publicæ causa postea permissum fuit, ut, si ipse Dominus fundi metalla vel marmora quærere nollet, cuilibet alii hæc facultas daretur ut effodere posset domino invito, modo ædium fundamenta non labefactet, & tam Domino fundi, quam Fisco Canonem solvat, huicq; quod reliquum erat justo pretio redimendum offerat. *l. 1. 3. 6. C. de Metall.* conf. Cæpoll. *de Serv. Præd. Rust. c. 21. n. 4.* Gvid. Volaterran. *de Miner. L. 1. 17. n. 1.*

Dispescebantur etiam fodinæ Metallicæ in Imperio Romano in duo Metallicarum genera; aliæ enim, quæ in loco Fiscali aut auctoritate Cæsaris exercebantur, pleno Jure ad Cæsarem pertinuerunt; aliæ verò, quæ in prædiis privatorum erant, spectarunt ad fundi Dominum, uti ex *L. 13. §. 9.* apparet. Uti autem prioris generis fodinæ certum reditum, qui deductis impensis superesse poterat, Cæsareo Fisco inferebant, unde à Cæsare locabantur. *l. 15. pr. ff. de public. & vectig.* Ita hæ Posterioris generis fodinæ non secus atque aliæ privatorum possessiones, quæ in censum deferebantur *L. 4. ff. de censib.* Cæsaris Fisco erant vectigales, eique certus canon ex iis debebatur *L. 1. 2. 3. C. de Metallar. & Metall.* reliqua autem emolumenta pertinebant ad Dominos à quibus fodina exercebatur. Qui in Mettalum vel in opus 5 6

opus Metalli damnabantur, ut *L. 8. §. 4. ff. de pœnis.* loquitur, in eas provincias missi sunt, ubi fiscus suis impensis aut per publicanos fodinas exercuit. In Imperio certo Romano Germanico Imperatores jam Carolino & Ottonum ævo Metallifodinas sibi vindicarunt, quod conjicitur tum ex capitulari Caroli Magni quod extat in Capitular. Reg. Francorum *Tom. 1. p. 332.* ex editione Stephani Baluzii. Ita autem jubet Carolus Rex *artic. 62.* ut unusquisque Judex per singulos annos ex omni conlaboratione nostra, quid de bobus quos bubulci nostri servant, quid de mansis qui arari debent? & multis redituum speciebus interjectis pergit: quid de tornatoribus & sellariis, de ferrareis & scrobis, id est fossis ferrariciis, vel aliis fossis plumbariciis, quid de tributariis, quid de Poledris & Putrellis habuerint, omnia seposita, distincta & ordinata ad nativitatem Domini nobis notum faciant, ut scire valeamus, quid vel quantum de singulis rebus habeamus: tum ex charta divisionis Imperii à Ludovico Pio *A. C. 812.* facta: ita autem ibidem disponitur *cap. 12. p. 577.* de tributis vero & censibus, vel Metallis, quicquid in eorum potestate exigi vel haberi poterit, ipsi habeant, ut ex his in suis necessitatibus consulant, & dona seniori fratri deferenda melius præparare valeant. Seculo autem decimo Otto Imperator in terra Saxonica venas auri & argenti primus industria sua aperuit: verba sunt Sigeberti Gemblacensis *Chronogr. ad ann. 968.* apud Pistor. *Scriptor. Germ. Tom. 1.* vel ut Gottfried. Viterb. *in Chron. ap. Pistor. Tom. II. p. 478.* ostendit, ipse primus in Goslaria Saxonica Argentifodinas invenit: Unde Ditmarus Episcopus Merseburgicus *L. II. Chron.* gloriatur: Temporibus Ottonis I. aureum illuxisse seculum, apud nos inventa primum vena argenti. Clarius hoc Regale Jus Metallorum sibi asseruit Henricus VI. Rex Romanorum, quod exhibet Goldastus *Constit. Imper. Tom. III. fol. 362.* Ita autem Imperator: Henricus, Dei gratia Romanorum Rex & semper Augustus, Fidelibus suis Episcopis, Mindensi, Paderbornensi & Osnabrugensi, Comitibus quoque & Nobilibus & universis hominibus in eisdem Episcopatibus constitutis gratiam suam & omne bonum. Cum omnis Argentifodina ad jura pertineat Imperii, & inter Regalia nostra sit computata, nulli venit in dubium, quin ea, quæ nuper in Episcopatu Mindensi dicitur inventa, ad nostram totaliter spectet distributionem. Unde in ea nulli hominum quicquam juris recognoscimus, nisi hoc à nostra liberalitate valeat specialiter impetrare. Mandamus igitur omnibus vobis & singulis sub obtentu gratiæ nostræ præcipientes, ut nullus vestrum se de prædicta argentifodina intromittat, nec aliquid juris sine nostra licentia sibi in ea usurpet; Quod si quis temerario ausu forte attentaverit, indignationem nostram se noverit incursurum. Puntium autem latorum fidelem Nuncium nostrum ad partes illas transmisimus, ut de eadem argentifodina ordinet & disponat, prout nobis videtur expedire. Mandamus itaque dilectioni vestræ attentè rogantes ut ei consilio & auxilio fideliter assistatis, grates affectuosas à Serenitate nostra recepturi. Datum apud Nonnensteine, Anno Domini M. C. LXXXIX. Indictione VIII. XII. Kalend. Aprilis. Idem Henricus deinceps tertiam tantùm partem istius argentifodinæ sibi retinuit, reliquas duas Episcopo Mindensi concessit, uti ex tenore investituræ, quam Goldast. *l. c.* exhibet, apparet, quod rescriptum exhibet Pistorius *in Chronolog. Episcop. Mindensi incerti autoris p. 743.*

8 In specie autem hoc jus Regale Metallifodinarum, quod consistebat in libera de iis in utilitatem fisci Regalis disponendi facultate, munificentia Cæsarum, ad Principes & Status Imperii ad Monasteria quoque translatum, uti præter jam allegatam concessionem Henrici VI. constat ex multis vetustioris ævi monumentis. Anno enim 1157 ipse Fridericus I. Imperator Pater memorati Henrici Monasterio Walckenredensi dedit quartam partem Ramelsbergi Gosla-

Goslarienſis, cum libera poteſtate permutandi res & bona ſua cum S. R. Imperii ſubditis, teſte Henrici Eckſtormii *Chronico Walckenredenſi in primo Monaſterii ſeculo p. 50.* Quam donationem Monaſterio factam Anno M. CC. IX. confirmavit Otto IV. Imperator. Dn. Eiſenhart, qui omnibus in Jure Metallico facem prætulit, *de Regal. Fodinar. Jur. c. 2. §. 37.* Pariter Philippus II. Rex Germaniæ Saltzburgenſi Archi-Epiſcopo & ſuæ Eccleſiæ confirmavit traditionem, quam poſt ipſum Ludovicum Otto Imperator ſuo privilegio ſuper hoc dato confirmavit, expreſſe ſtatuens ut prædicta cum omnibus pertinentiis ejusdem curtis, & quæcunque utilitas in hujusmodi catenis ſeu fodinis ſalis vel metallorum in quibuslibet fundis Eccleſiæ, & fluminibus fluentibus per fundos Eccleſiæ meantibus perpetuis temporibus à Saltzburgenſi deinceps Eccleſia & ejus Archi-Epiſcopo absque omni obſtaculo inconvulſo veſtitu quietè poſſideatur. vid. Wigulei Hundii *Metrop. Salisburg. Tom. 1. p. 75. lit. b.* Pari ratione Anteceſſorum ſuorum veſtigiis inſiſtens Fridericus II. Imperator Regale illud jus in Metalla ſuarum ditionum conceſſit Duci Bojoariæ, Epiſcopo Miſnenſi aliisque, prout ex tabulis authenticis oſtenditur in diſſertatione Hiſtorica. In Diplomate Erectionis Ducatus Brunſvico-Lüneburgenſis factæ in Comitiis Moguntinenſibus Anno 1235. etiam Sereniſſimæ Domui Ducum Brunſvicenſium ac Lüneburgenſium idem Regale jus in Metalla conceſſum eſt ab eodem Friderico II. Integrum diploma exhibet Henricus Merbomius in opuſculis variis hiſtoricis res Germanicas concernentibus *p. 503.* ad cujus illuſtrationem nonnulla afferuntur in laudata diſſertatione hiſtorica *§. 36. ſeqq.* Idem Imperator Fridericus II. Anno 1229. Ludovico Comiti Palatino Metallifodinas conceſſit, Donavimus *(inquit)* ſibi & hæredibus ſuis, & in rectum feudum conceſſimus omne genus Metalli, tam in auro & argento quam in aliis, quod in terris patrimonii & feudi ſui fuerit repertum, cum omni jure & utilitate exinde perveniente, & quam nos & Imperium exinde percipere deberemus. Marqv. Freherus. *Orig. Palatin. c. 17.* Tandem verò Imperator Carolus IV. Anno 1356. in Pragmatica Conſtitutione Aureæ Bullæ *Tit. IX.* Bohemiæ Regi nec non univerſis & ſingulis Imperii Rom. Germ. Principibus Eccleſiaſticis & Secularibus, qui in perpetuo fuerint, univerſas auri & argenti fodinas atque mineras Stanni, Cupri, Plumbi & alterius cujuscunque Metalli, ac etiam ſalis tam inventas, quam inveniendas in poſterum quibuscunque temporibus in regno prædicto ac terris & pertinentiis eidem Regno ſubjectis: Nec non ſupra dicti Principes in Principatibus, terris, dominiis ac pertinentiis ſuis tenendas conceſſit, & legitimè poſſidendas cum omnibus juribus, nullo prorſus excepto, prout poſſunt ſeu conſveverunt talia poſſideri.

Et ſic quidem illud jus Metallifodinarum cum emolumento canonis Metallici ad S.R.J. Principes translatum eſt, quod proinde non amplius tanquam reſervatum Imperatoris, ſed tanquam portio Regalium, quibus Principes & Status Imperii gaudent, conſiderari meretur. Et quod in A. B. per privilegium attribuitur Electoribus, illud partim jam ante, partim poſtea ad alios quoque Principes & Status Imperii cœpit pertinere vel ex peculiari conceſſione & inveſtitura, vel ex immemoriali præſcriptione. Kni- 9
chen. *de Sax. non provoc. Jur. verb. Ducum. c. 5. v.* Bergwerck und Saltzwerck. Limnæ. *J. P. lib. III. c. 2. n. 12.* Unde in Receſſ. Imp. *de A. 1551.* §. weiter ſo ſetzen &c. de Statibus Imp. indefinite ita diſpoſitum: Doch auſſerhalb denen (Ständen) ſo mit Bergwerck begabt, denen ſolt ihr Gold un̄ Silber ſo viel ſie bey ihrē Berg-Wercken ausbringen, und weiter nicht, auff vorgemeld Gehalt und Kornt zu vernützen unbenommen ſeyn. In Receſſ. 1545. §. und wiewohl &c. ita legimus: Auch ein jeder von Churfürſten, Fürſten und Ständen, darzu die Stände ſo an Gold oder Silber Berg-Werck haben &c. Et 10
Andr. Althamer. *Schol. in C. Tacitum de Morib. Germ. v. argentum & aurum &c.*

ait. Vix est ora aut Princeps in Germania, qui suas auri, argenti ærisque fodinas non habeat: quod licet nimis cordate dictum videatur de multis tamen Provinciis id constat tum ex W. Lazio *Comment. Reip. Rom. lib. 2.* tum ex Georg. Agricol. *de veteribus & novis me-*
11 *tallis Lib. I. ac II.* Non tantum autem ad Principes spectant Metalla quæ ex montibus & visceribus terræ effodiuntur, sed etiam quæ in arenis rivorum & fluminum passim per Germaniam inveniuntur; de Rheno & Danubio celebratissima omnium fama est; de Albi ocularem testem vide Maximilianum Faust. *in Conf. pro Ærar. Cl. 16. Conf. 27. ord. 1112.* Item Albinus in der Meißnischen Berg-Chronica *Tit. 15.* Es wird Gold in der Elben, in der Mulda und mehr fliessenden Wassern und Bächen des Landes zu Meissen gewaschen und geseifft, welches gediegen, und in Flötzschen oder Körnern, wie Kentmannus in seinem *Catalogo rerum fossilium Misniæ* und anderer Oerter meldet: Aurum purum & ignem non expertum in Albi & multis rivis Misenæ lavatur. Hertzog Joh. Friedrich Churfürst zu Sachsen, hat eine Ketten gehabt von Wasch-Gold aus der Elben, so um Torgau gesamlet worden, die sechszehnhalb Marck gewogen, uñ ist das Quintlein stets um 25. Gr. von ihme bezahlt worden, wie mich etliche glaubwürdige Leute berichtet. Eine Stuffe gediegenes Goldes aus der Elbe hab ich selbst gesehen, welche meiner guten Freunde einer von Wittenberg an der Elben Ufer spatzirend, wie er zwar gegen mir fürgegeben, gefunden, gantz lust g zusehen, gehet durch einen weissen harten Marmor oder Spat (wie denn das Gold gemeiniglich seine Qvartz, wie es die Berg-Leute nennen, das ist, Kießling und Spat, oder Marmor Gänge hat.) Variis vero locis tractus Rhenani exercetur hoc Regale, sed à Manhemio è Rheni Nicrique confluentibus Salletionem usque; Quorum præcipua: Rachesheim bey Petersau, der Grübel Stein, Germersheim, (wo der beste Gold-Grund) Mittel-Grund, Pfeiffers-Grund, Unter- und Ober-Scherffer, Gens-Grund, Wörder-Michelfeld, Rinderhöcken, Tarstenwerth, Hagenbach der Raumne Hock, Kragenwerd, Münch-Hausen, Kindels-Grund Dan-Hausen; Dan-Häuser grün Seltz. Neque ita nova res est quin jam superiori ævo nota fuerit, Æneas certe Sylvius alicubi notavit, *Germaniæ C. LVIII.* Rhenus aureas evolvit arenas. In Bohemia fluvii sunt, in queis ad magnitudinem ciceris aurea grana Thaboritæ inveniunt. Vid. Marqv. Freher. *Origg. Palat. c. XVII.* Sed ne peregrina recensendo nostras, Misniæ scilicet & Thuringiæ, divitias omittamus, audiamus adhuc Albinum in *Chronica Misniæ*, qui in arenas Misniæ minutas auri particulas sæpius reperiri passim tradit. Quid quod Salam quoque amnem in agro Jenensi, pariter ac comitatu Schwartzburgensi compertum, arenam minutissimis auri particulis refertam ferre, abhinc paucis annis observatum est, ejusque rei periculum non omnino sine successu factum. De cæteris minoribus fluviis auriferis recensendis totus est Leonhard Thurneyser zum Thurn. *in Pisone inprimis Lib. 11. c. 13.* add. Tabor. *in Obs. Metall. c. 1.* Albinus *Chronico Misniæ & in* der Berg-Chronica. Garzon. Schauplatz *p. m. 652.*

Ejusmodi igitur aurum German: Gold-Schlich, Seiffen-Gold, tanquam nobilissimum Metallum ad Principem pertinere, dubium non habet. Aur. Bull. *Tit. 9.* & supra tradita Dn. a Seckendorff. im Teutschen Fürsten Staat, *p. 337.* von andern dem Landes-Herren allein zustehenden Wasser-Nutzungen, ist von denen Wassern die im Sande Gold führen. Simile tradit von den Gold-Gründen des Rheins Noë Meurer. *Tom. V.* des Forst und Jagt-Rechts *p. 103.* Die Gold-Gründe werden vor ein sonder Regal der hohen Obrigkeit zuständig gehalten, und mag die hohe Obrigkeit, wie man es nennet, golden lassen.

Sicut etiam potestas perquirendi au- 12
rum in arena fluminum à Principibus per certos contractus privatis conceditur, uti ab Electore Palatino factum, quod sequens concessio testatur. Von GOt-

GOttes Gnaden, Philip Wilhelm, bekennen und thun kundt offenbar mit diesem Brieff, das wir Johann und Andreas Friedenbach, Gebrüdere von Worms, auff ihr unterthänigstes Ansuchen unsere an den Rhein habende Gold-Gründe, von Manheim an den Rhein hinab biß nach Oppenheim, zu besuchen u. daselbst Gold zu waschen, biß auff wiederruffen, verliehen haben; Verleihen ihnen auch solche also und dergestalt, daß sie erstlich ermeldten Bezirck, so offt es nur immer seyn kan und mag, ohne Verlierung einiger Zeit fleißig besuchen, und Gold darinnen waschen und bey Leibes Straffe alles Gold, welches sie solcher Gestalt waschen und erlangen werden, niemand anders, als uns zu unserer Hoff-Kammer lieffern sollen, dargegen wir ihnen vor iede Chron geschmeltzten und auff die Prob geleuterten Goldes, (welches sie auff ihre Kosten thun und jede Chron in feinem, wenigstens 22. Karath und 4. Gran halten solle) zween Gülden, dreyßig Creutzer ietziger unserer Landes-Wehrung bezahlen lassen wollen. Zweytens sollen sie sich außer vorgedachtem Bezirck aller anderer unserer Gold-Gründen enthalten, wobey wir uns hiermit vorbehalten, neben ihnen, bevorab wenn sie sich im Gold-Waschen liederlich und saumselig erzeigen, oder sonsten dem Werck nicht gnugsam gewachsen seyn, mehr andre Goldner zu bestellen. Drittens sollen sie keiner andern Herrschafft, wer die auch sey, einig Gold waschen noch lieffern, oder deshalben sich in Bestallung einlassen, bey Verlust dieser unserer ihnen ertheilten Concession, sondern alles erobernde Gold uns alleine lieffern, und darvon nichts veräusern. Vierdtens sollen sie jährlich zum besten unserer Cantzeley sechs Simmern guten wohl gewaschenen Gold-Sands zu lieffern gehalten seyn. Hierauff haben sie uns versprochen, und einen leiblichen Eyd zu Gott geschworen, uns treu und hold zu seyn, vorstehenden allen bey Verpfändung ihrer Haab und Nahrung getreulich nachzukommen, unsern Schaden nach aller Möglichkeit abzuwenden, Frommen und Nutzen so viel an ihnen ist zu befördern, und alles das zu thun, was redlichen uñ getreuen Gold-Gründen wohl anstehet und gebühret, alles getreulich sonder Gefehrde. Dessen zu Uhrkund haben wir ihnen diesen Brieff unter unserm Churfürstlichen Insiegel gegen ihren Revers zustellen lassen, so geschehen Heydelberg den 4. Augusti 1687.

Alia plane ratio est in Provincia Del- 13
phinatensi, ubi aurum perquirere in littoribus fluminum omnibus licitum, absque eo, quod tradatur aliquid Principi, dum tamen non portetur extra patriam, sed in propinquiorem monetam ibidem cudatur, ut loquitur Marc. *Decis. Delphin. Decis. 121.* Dn. Struv. *dissert. de auro fluviatili §. 12. & 15.*

Prædictum itaque S. R. J. Principum 14
jus Regale metalli fodinarum in sua plenitudine spectatum continet (1.) potestatem aut propria impensa instituendi metallifodinas in montibus & agris metalliferis, aut vero exercitium illud metallurgicum aliis concedendi, qui suo periculo suisque impensis illud
instituant. (2.) Potestatem constituen- 15
di Præfectos rei Metallicæ, Magistros Montium, & quoscunque Officiales metallicos, Senatus denique & Judicia rerum metallicarum.

In hisce autem terris singulis fere rei Metallicæ expeditionibus singulares præpositi sunt Officiales vel Operarii, qui commode in tres dividuntur classes quarum prima comprehendit officiales superiores, inter quos primum lo-
cum tenet supremus Metallurgiæ Præ- 16
ses, Ober-Berg-Hauptmann, summus
Præfectus der Berg-Hauptmann. Præ- 17
cipuus rei Metallicæ Magister der Ober Berg-Meister, qui omnes concordiam justitiam atque utilitatem in Metallifodinis procurare, fraudes ac nefas omne punire debent, cæterisque Officialibus omnibus loco Principis præscribendi potestatem habent. Ord. Elect. Saxon. *Art. 4.* Hos præprimis decet esse viros graves reique Metallicæ peritissimos, die da Lust und Liebe zum Berg-Werck haben, und wissen, wie demselben mit Stollen, Schachten, Wasser-Künsten, Holtz, Kohlen, Schmeltzen, Proviant, Verlag u. d. g. zu helffen sey. Quibus

verò disciplinis præcipue instructi esse debeant, docet Kircher. *in Mund. Subterran. L. 10. Sect. 2. c. 1.* Apud Romanos rei Metallicæ præpositi erant Comites Metallorum *l. 1. l. 4. C. de Metallar.* quibus suberant procuratores metallorum de quorum Officiis doctè agit Pancirol. *in notit. Imp. Orient. C. 47. 74. p. 119. & Occid. c. 35.* it. *de Magistrat. Munic. c. 16. seqq.* Jacob. Godofr. *l. 3. C. Theod. de Metall.*

18 In secunda classe primum locum obtinet Decimator der Zehndner, qui cum Diribitore dem Austheiler & Actuario rationem, dem Recess-Schreiber, peculiarem præfecturam, quod vocant das Zehndner-Amt, constituit. Hujus officium satis clare exprimitur in Ord. Metall. Elect. Saxon. *Art. 10.* Daß er die von Schicht-Meistern eingelieffterten Blick- und Brand-Silber wäget, verzeichnet die Churfürstliche Gerechtigkeit, und der Gewercken Gut in Acht nimmet, das Silber in die Müntze einschicket, kein ander Geld ohne Befehl des Landes-Herren verlohne, noch zur Ausbeute gebe, denn was aus dem Silber vermüntzet, ac propterea sub certa pœna campsoriam exercere prohibentur Decimatores.

19 Huic in secunda Classe succedit Magister Operarum seu Montium der Berg-Meister, qui in omnes Fossores imperium exercet, exceptis monetariis, argentique purgatore: Per pœnas quoque in negligentes operas animadvertit, controversias circa fodinas ortas dirimit; jus fodinarum dat petentibus confirmatque, fodinas metitur, earumque terminos statuit; quid in unaquaque fodina faciendum docet ac præscribit, cui omnes cæteri operarum Præfecti rationem de pecunia præcedenti hebdomade expensa reddunt, quam Scribæ codici consignant. Plura ejus requisita recenset Agricola *de re metall. Lib. 4.* Præcipuum verò requisitum est, ut Magister montium exquisita rei metallicæ peritia calleat, & à prima statim infantia Metallorum fossioni & culturæ adfuerit, seu ut loqui amant Metallarii, ein Berg-Meister soll von Schlägel und Eisen herkommen. Impossibile enim est, eum rebus suis bene fungi posse quarum cognitione destituitur. Hinc imperitia Magistri montium ad præcipuas causas meretur referri, quæ fodinarum decrementum conciliant. Cæterum de ejus officio videri poterit Ordin. Elect. Saxon. *Art. 6. 7. 18. 19. 27. 28. & 29. & passim.*

Sequuntur nunc Jurati die Geschwor- 20
ne, qui Viri bonæ fidei reique Metallicæ æque periti esse debent, eorum autem numerus est pro fodinarum multitudine vel paucitate. Horum Officium est fodinas invisere, quid agatur actumque sit inquirere, de machinis, substructionibus novisque fabricis faciendis consultare, cæterisque omnibus, quæ bonum fodinarum concernunt, deliberare, fossionum in duris, asperis & saxosis locis, item in mollibus, argillaceis similibusque labores subeundos juxta Arithmeticæ proportionis leges solvere. Præterea Jurati, si manifestam negligentiam aut fraudem Præsidis alicujus vel operarii deprehendunt, eos primo de officiis & muneribus exequendis monent, aut objurgant: Deinde si diligentiores & meliores facti non fuerint, rem deferunt ad Magistrum Montium, qui sua autoritate fretus eos orbat officiis & laboribus, aut si flagitium commiserint, in carcerem conjicit. De cætero æqualibus fere partibus cum Magistro Metallurgiæ funguntur, nisi quòd ille solus fodinas concedat ipsisque juratis præscribat. Vid. Ordin. Elect. Saxon. *Art. 18. 20.*

Juratos mox sequitur Præfectus ra- 21
tionum der Schicht-Meister, qui est exercitorum minister, quibus etiam liberum est eligere, quem velint, modo postea confirmetur à Magistro montium. Hujus officium non unis absolvitur partibus, quæ secundum varias Constitutiones hisce notis describuntur: Ein Schicht-Meister dependiret eigentlich von den Gewercken und ist seines Amts, daß er die Zubuß anschläget, einfordert und einkauffen läßt. Ordin. Elect. Saxon. *Art. 58. 59.* Die Zeche mit tüchtigen Arbeitern beleget, und denselben am Lohn-Tage auslohnet, *Art. 47.* die Gebäude

bäude offt befähret, auff der Steiger Ein- und Aus-Fahren Achtung hat, den Hauern Fördern auffsichet, daß sie rechte Schicht machen. *Art.* 46. über Einnahme, Zubusse, Steuern u. gemeine Ausgaben, Berg, Schmiedt und Hütten-Kost alle Quartal Rechnung führet. *Art.* 50. quæ ratio reddenda alioqui diversimode vel particulariter vel universaliter contingit: Ibi, coram tribunali inferioris judicii, quando expensas in schedulis singulis pro singulis septimanis consignatas Magistratui isti tradit. Vid. *Art.* 47. vocaturque hæc in specie der Anschnitt, weil vor die Berg und Hütten-Kost auff Kerb-Holtzen angeschnitten worden. Hic verò rationem eandem vel coram ipsis exercitoribus, vor denen Gewercken, quæ in specie audit die Ufrechnung conf. *Art.* 58. & 48. §. *fin.* vel coram Superioribus Metallurgiæ Præfectis reddere tenetur, ubi sepositæ illæ schedulæ cum indicibus iterum conferuntur, & hæc in specie dicitur die Amts-Rechnung, quam innuit *Art.* 54. 55. *d.* Ordin. Saxon. Unverzubußte Gure in Retardat setzet, *Art.* 62. Bey dem Schmeltzen in Hütten Acht hat, das Werck dem Abtreiber selbst zuwäget. *Art.* 89. & 90. und dem Blick- und Brand-Silber selber in Zehnden antwortet, *Art.* 16.

22 Succedit jam Custos fodinæ seu Scansor, der Steiger, qui cum suis Operariis tertiam classem constituit. Hunc, ut partes suas sibi concreditas fideliter expleat, sequentia nosse oportet: Er muß sehen was für ein Geberg es sey, was für eine Donley und Feldachtige Art und Gelegenheit es habe, ob auch mit Nutz und Frommen kan gebauet werden. Item daß er wisse, wie man Schächte stecken, dieselben mit Bestande auszimmern und fassen solle; wie er Stollen und Feld-Oerther treiben, Wetter in die Schacht bringen und Stollen strecken, Pompen und Wasser-Künste hängen, Rad-Stuben brechen &c. Es soll ihm auch das Streichen der Gänge, Klüffte, Geschücke und Absetze des Gesteines wohl bewust und bekandt seyn. Ipsi quoque incumbit, ut fossores diligentes excipiat, segniores vicissim dimittat: Idem fossoribus, cum operas jam daturi sunt in metallis, dat ferramenta, & sevum quidem ad certum pondus distribuit in lucernas: Eosque ut fodiant utiliter instituit, & fideliter observat.

Ultimo nunc loco veniunt Operarii 23 Berg-Leute, qui non tantùm respectu Operarum, ob quas peculiaria sortiuntur nomina, sed etiam ex indumentis quadantenus à se invicem distingvi possunt & diversis nominibus veniunt: Ut Hauer, Berg-Anschlager, Haspler, Hunde-Läuffer, Karrn-Läuffer, Wasser-Knechte, Ertz-Scheider, Ertz-Wascher, Pocher. Cahlcis. *Diss. de defraudat. Metall. P.* 1. *c.* 3. Simili ratione ut in navi, caupona, stabulo sunt plures quorum opera navis aut caupona aut stabulum exercetur. § 3. *Inst. de Oblig. quæ ex quasi del.* Quemadmodum & ii, ad quos 24 quæstus fodinæ pertinet, die Gewercken, commodo vocabulo Exercitores fodinæ appellantur.

(III.) Potestatem etiam continet Re- 25 gale jus Metallorum condendi Leges vel Ordinationis rei Metallurgicæ, ex quarum præscripto tum illi, qui Metallurgicam societatem coeunt, in ea se gerere, tum Præfecti & Officiales Metallici singuli suum officium administrare & jus suum cuique tribuere teneantur. Quod ex Ordinationibus Metallicis Principum & Statuum Imperii passim videre licet.

(IV.) Potestatem exigendi certum 26 canonem Metallicum ex proventibus fodinarum, quæ ea lege aliis concessæ sunt, ut inde certus canon annuus præstetur. Eisenhart. *de Regal. fodin. Jur. c.* 2. §. 38. Qui canon Metallicus non semper est decima, sed pro locorum conditione quandoque à Domino territoriali remittitur ut sit vicesima vel trigesima, præcipue in novis fodinis, Meltzer. *in Hermund. Metallurg. Part. spec. c.* 4. §. 3. Ad Canonem Metallicum etiam in Saxonia Electorali referri potest census mallei signatorii, qui est reditus officinæ Monetariæ, der Schlegel-Schatz; cujus mentionem facit P. Albinus Meißn. Berg-Chronic. *Tit. IV. p.* 31. 32. 33. 36. Sic autem Albinus *p.* 31. Ob-

wohl, wie etliche wollen, die Schlege-Schätze nicht allemahl so viel antreffen soll als der Zehenden, (wie doch andere hingegen gemeinet, und besser verzeichnet haben) so ist doch dieses gewiß, daß, wenn man den Zehenden abgezogen, neunmahl so viel bleibet, so zur Ausbeute in die Müntze verkaufft wird, darvon der Obrigkeit nochmahls ihr Vortheil mit dem Schlag-Schatz gebühret. Dn Eisenhart. *de Reg. Fed. Jur. c. 2. §. 67.* ubi in appendice Vorstellung des Berg-Regals *n. 7.* ita differit, daß der Müntz-Herr den Schlege-Schatz nicht als einen blossen Gewinst und Vortheil, sondern guten Theils titulo oneroso zu geniessen hat, als wovon er die Wardeien unterhalten, und andere zu Fortsetzung und Beförderung des Müntzwesens benöthigte onera abtragen muß, dannenhero auch nicht unbillich, daß er von seinem zu solchem Müntzwercke angewandten Capital die Landüblichen Zinsen aus dem Schleg-Schatz geniesse, oder aber eine gewisse jährliche recognition von demjenigen, welchem er die Müntz-Freyheit verliehen, zu gewarten habe. Dieses erhellet aus dem privilegio Keysers Sigismundi so Anno 1429. der Keyserl. Freyen Reichs Stadt Franckfurth ertheilet, welches beym Limnæo *J. P. Lib. VII. cap. 16. n. 35.* zu lesen, dessen hieher gehörige Worte lauten also: Auch sollen die ehegenanten von Franckfurth uns oder unsern Nachkommen an dem Reich von einer jeglichen Marck feines Goldes, die also vermüntzet wird, einen halben Gülden zu Schlege-Schatz geben unser und des Reichs-Kammer, also doch daß dieselben von Franckfurth einen Wardeiner von solchem Schlege-Schatz sollen und mögen lohnen und Kleidung geben. Sie sollen auch jährlich uns oder dem, wem wir das befohlen, redliche Rechnung thun oder geben. Dieses billiget auch M. Tilemann. Friesens Müntz-Spiegel *Lib. 1. cap. XIX.* folgender Massen: Denn eine gemeine Regel ist, daß der Schlag der Müntze dem Halt und innerlichen Korn respondiren, und ebenmäßig seyn soll: Jedoch abgezogen des Unkosten oder Schlage-Korns, welcher in dem Fall nicht überflüßig sondern gleichmäßig mag von dem Korn abgezogen werden, also, daß die Müntze den Unkosten, und nicht der Müntz-Herr tragen darff, wie auch der Doctorum gemeine Opinion und Meynung ist. Wann aber der Schlege-Schatz gehöhet, und dem Müntz-Meister dagegen eingeräumet wird, den Gehalt an Schrot und Korn nach seinem Gefallen einzurichten, alsdañ wird das Müntzwesen in eine Landverderbliche mercanz verwandelt, welche in den Reichs-Satzungen verboten ist. vid. Tilemann Friesens Müntz-Spiegel *Lib. IV. Cap. XXXVII.*

Huc etiam pertinet jus protimiseos in auro ac argento der Vorkauff an Silber. 27
Princeps enim, qui omnium socialium fodinarum Dominium directum habet, gaudet jure protimiseos in omni metallo, quod è terræ visceribus eruitur; Hoc enim officinæ ejus Monetariæ vendendum est moderato pretio, prout *L. 1. C. de Metallar. & metallis*, diserte cautum, quicquid autem amplius colligere potuerint, Fisco potissimum distrahant, à quo competentia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. conf. Happel. *Discurs. Juridico. Metall. de Jure quod est circa venas metallorum latentes. n. 124. 125.* Sixtin. *de Regal. lib. 2. c. 16. n. 21.*

Quæ de auri & argentifodinis dicta, 28
eadem applicanda sunt etiam ad fodinas æris, stanni, ferri, argenti vivi, salis, nitri, aluminis, vitrioli, & similes, nempe eas hodie etiam inter Regalia referri, & à Principibus sub certo canone privatis concedi. Et sic ex generali fere consvetudine statuendum, inter privatos nemini ejusmodi mineralia fodere & scrutari licere etiam in proprio fundo, nisi specialiter id à Principe impetraverit. Vid. Carpz. *P. 2. Const. 53. def. 1. 2. 3.* Eaque assertio fundamentum habet tum in Aurea Bulla Caroli IV. Imp. *Tit. 9.* ubi expresse ad Regalem potestatem Electoribus concessam referuntur auri & argentifodinæ atque mineræ stanni, cupri, ferri, plumbi & alterius cujuscunque Metalli; Tum in jure Saxonico communi, ubi

ubi *L. 1. Art. 35.* dicitur: Alle Schätze unter der Erden begraben tieffer denn ein Pflug gehet, gehören zu der Königlichen Gewalt, quem textum Optimus Saxonici Juris Interpres Serenissimus Elector Saxon. de Metallifodinis acceptum voluit *P. 2. Const. 53.* haud quaquam de Thesauris uti olim putaverunt nonnulli. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. l. 2. c. 19. §. 16.* Nieder-Oesterreichische Berg-Ordnung. *Art. 7.* Wir vorbehalten uns aber alle Saltz, Eisen, Queckfilber und Allaun-Bergwerck, dieselben sollen alleine durch uns selbst, oder wem wir dißhalben sonderlich Gewalt geben und befehligen, ver-
29 liehen werden. Præscriptione tamen immemoriali acquiri posse Metallifodinas diffitendum non est, qua præscriptione Jura Fisci transferri posse communiter statuunt DD. Brunnem. *ad L. 37. ff. de reb. autor. Jud. possid.* Richter. *P. 1. Decis. 21. n. 52.* Ac in hujusmodi Præscriptione, quam & Recessus Imperii *de Anno 1548. §. 56.* wenn euch *& 59.* hätte aber, etc. comprobat, Victor. *de Ex-*
30 *emt. Imp. Concl. 17. n. 18. 19. & 27.* Quia autem, uti omnis alia præscriptio, ita hæc immemorialis quoque non extenditur ad similia, ideoque præscriptio viliorum minerarum non poterit extendi ad mineras auri & argenti, tanquam sub diverso genere comprehensas. Dn. Eisenhart. *d. tr. Cap. 2. §. 60.*

31 Nec sub generali concessione meri & mixti Imperii Metallifodinæ comprehenduntur, quippe quæ ad Regalia pertinent. Imò si Princeps Vasallo concedat omne jus, quod super hoc seu illo fundo aut feudo habeat, non censetur transtulisse id quod ei tanquam Principi competit. Sixtin. *de Regal. Lib. 2. c. 16. n. 82.* Omnis enim concessio, à Principe subdito aut alteri privato quocunque modo facta, semper intelligenda est salvo jure superioritatis. Christoph. Mingius *de Superioritate Territor. C. 4. n. 54. & 55.*

32 Quamvis etiam Princeps in concessione castri certa quædam Regalia sibi soli reservanda exceperit, propterea tamen reliqua Vasallo concessa videri non debent; quippe exceptio non extendit regulam ad casus, quos aliàs regula non comprehendit: nisi quatenus disertè exceptum est. Quod si tamen aliqua ex hujusmodi Regalibus essent expressa, & postea verba generalia sequerentur, ut si Princeps diceret: Concedo tibi telonea, vectigalia & quæcunque alia, jam cætera regalia seu jura fiscalia translata intelliguntur, juxta Doctrinam Zoesii *Comment. in Usus feud. P. 5. n. 12.* Atque eadem vis inesse statuitur concessioni castri à Principe factæ cum juribus & pertinentiis omnibus: Quæ tamen concessio Metallifodinas complecti videtur eo saltem casu, si inter illas pertinentias jam sint argentifodinæ vel aurifodinæ inventæ; easque sibi Princeps expresse non reservaverit. Hen. Goeden. *Consil. 3.* Hactenus enim plenius pro impetrante interpretanda est larga illa concessio, ut fructus & obventiones & utilitates fundi ac districtus concessi, etsi singulæ in specie haud nominantur, comprehendat, quotquot salvo jure territoriali tanquam ad separatum genus jurium Regalium pertinentes percipiuntur. Quandocunque autem una, duæ aut plures jurium regalium particulæ civitati aut privato solùm concessæ vel acquisitæ sunt, hoc amisso nomine regalium in nomen ac speciem privilegii transeunt. Ziegler. *ad Praxin Calvoli concl. l. 1. §. Civitas in limit. n. 24. & 23.* Maurit. *Posit. Jur. Feud. controv. Decis. 6. aph. 2.*

Regale autem illud jus metallorum 33
instituendi, vel concedendi aliis ut instituant Metallifodinas, ex naturali æquitate intelligitur fieri salvo jure Domini privati, cujus indemnitati duplici ratione prospectum est. Primùm enim cavetur, ne defossis in altum cuniculis aliarum ædium fundamenta labefactentur; & hanc æquitatem declarat eique scriptæ legis vigorem addit *l. 6. C. de Metallariis.* insuper statuendo ut si quando marmora sub ædificiis latere dicantur, perquirendi eadem denegetur copia, nisi forte is, qui fodiendi potestatem in eodem agro aut fundo habet, superficiei Domino æquivalens velit reponere, quod ille æquis conditionibus oblatum acceptare tenetur, maxime

si Principis Fiscus interesse suum urgeat. Deindè cuncti, qui per privatorum loca saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, uti decimas Fisco, sic decimas etiam Domino repræsentare jubentur, cætero modo suis desideriis vindicando *l. 3. C. de Metallariis & metallis:* quæ lex exstat quoque *Lib. LVI.* Βασιλικῶν *tit. 12.* Hoc tamen solitum solarium, quod *in L. 13. ff. communia prædiorum* fundi Domino præstari jubetur, non habet eundem modum in omni genere Metallorum: In Argentifodinis enim privato fundi Domino haud quaquam repræsentanda est decima argenti portio, sed hæreditariæ quædam portiones fodinæ certis legibus ei assignantur, quæ vocantur Erb-Gure, Ordinat. Metall. Elect. Saxon. *Art. 22.* Erb-Kuckus belangende wie viel und wem die gebühren. Ubi: Es soll hinfürder ein jeder Grund-Herr von Adel, Bürger oder Bauer, alsbald eine neue Fund-Grube oder Massen bestetiget, seinen Erbtheil im Bestetigen zu befördern schuldig seyn, dem auch der Lehenträger solches vor der Bestetigung anmelden, und soll der Grund-Herr Macht haben vier Kuckes vor seinen Erbtheil zu nehmen und selbst zu verlegen, oder einen Kuckes, welcher von denen Gewercken, in allermassen der Kirchen oder Stadt-Kuckes, frey verbauet werden soll, behalten; In pactis conventis inter Maximilian. Imperat. & Status Regni Bohem. anno 1574. initis, quæ exhibet Deucerus im Königlichen Berg-Buch *p. 249. p. 258.* cautum est hunc in modum: Die Gewercke sollen dem Grund-Herrn, auff daß Grund Gold und Silber sich erzeuge und gebauet werde, so ferne anders derselbe Grund-Herr die Gewercken mit der Nothdurfft Holtz unter der Erden ohne Wald-Zinß versehen und befördern kan, vier Erb-Kuckes bey den Fund-Gruben, Maassen, Schachten und Stollen auff ihre Kosten zu erlegen und zu verbauen schuldig seyn, wofern aber einer oder der ander Grund-Herr nicht so viel Bauholtz hätte, davon die Gewercks-Gebäude unter der Erden versehen und beständig erhalten werden möchten, also daß die Gewercken dergleichen Nothdurfft Bauholtz anderstwo umb ihr selbst Bezahlung erholen müsten, so sollen sie dem Grund-Herrn nicht mehr als zween Erb-Kuckes zu erbauen, und die Ausbeute davon zu reichen schuldig seyn. conf. Spans Berg-Urtheil *Tit. 12. §. 1.* von Erb-Kuckfen. Porro jus Protimiseos etiam competit Domino privato ratione der Ertz-Hölfuhren. Nobil. Dn. a Schönberg. Berg-*Informat. voce* Ertz-Hölfuhren. Exceptio tamen est, ut nulla competat portio Domino ex cuniculo. *per d. Art. 72. Ord. Met. Sax.* So man auch auf Stollen oder andern Gebäuden Gänge in der Gruben überführe, sollen die Finder oder Lehenträger niemand den Erbtheil anzubieten, vielweniger zu geben verpflicht seyn; so sie aber Schachte und Räume bedürffen würden, sollen sich die Gewercken umb den Raum nach Erkäntnüß der Amptleute vertragen.

Quemadmodum igitur privato fundi Domino certa portio proventuum fodinæ in agro ejus excitatæ assignatur, sic & Princeps, si quidem in locis domanii aut Fiscalibus aut proprio & patrimoniali agro fodinam instituere societati metallurgicæ permittat, portiones illas hæreditarias die Erb-Kuckfen Jure sibi vindicat; Et quamvis Princeps in montanis sui territorii partibus ad Fiscum, aut domanium, aut privatum suum patrimonium pertinentibus incolis civitatum montanarum permittat instituere divisionem agrorum, quia fodinis & opere metalli adhuc vacant, si tamen in his quoque postea recludantur specus quærendis venis argenti aliorumve metallorum, partes hæreditariæ die Erb-Kuckfen soli debentur Principi, utpote qui salva libertate montana permisisse censendus est distributionem illarum montanarum partium per quas libertas illa die Berg-Freyheit sese diffundit.

Diversus quoque a Canone Metallico, qui competit Principi Jure Superioritatis, est iste canon qui cuniculo jus possessionis habenti debetur, das Erb-Stollen-Recht, de quo ita Freibergenses Metallici JCti apud Spanium Berg-Urthel. *n. 489.* Wo ein Erb-Stollen einer 34

ner Zechen Wasser benimmt und Wind bringet, da hat er sein neuntes Theil billig. Conf. G. Agricola *de re Metall. L. IV.* Löhn-Eyß Bericht vom Bergwerck *P. 1. Tit.* von Stollen *p. 31.* Span. *d. tr. tit. 13. §. I.* Deucerus *tit.* vom Ursprung des Bergwercks *pr.* Churfl. Sächs. Berg-Ordn. *Art. 77. §.* Da nun ein Erb-Stollen also in eine Zeche kommet, da er der gantzen Zechen Wasser benimt, und Wetter bringet, ob er gleich die Oerter da Ertzt ist mit der Wasser-Seigen nicht erreichet, soll ihm dennoch des neundten die Helfft gegeben werden, wenn er aber die Wasser-Seige an die Orte da Ertzt bricht bringet, soll er das neundte gar haben. In Ordin. Metallica Ducis Brunsvic. *P. 2. Art. 8.* tali cuniculo etiam plenius prospectum est. Atque hunc canonem Princeps Jure quoque percipit, quando cuniculum jus possessionis habentem suis impensis excitavit. Cæterum de illo reditu quem cuniculus iste sibi vindicat, legi meretur *integrum consilium* Henningi Gœden *in ejus Consiliorum parte prima Tit. de Auri & Argenti fodinis quintum*, in quo ille reditus cuniculi jus possessionis habentis satis acri disputatione controvertitur. P. Heigius tamen *P. 1. Qv. 13. n. 52.* ostendit reditum illum justissimam causam habere; nam *ait* & negotium metallariorum utiliter per cuniculos illos gestum est, & publica commoda similiter adjuta sunt. Eisenhart. *de Regal. fodin. Jur. c. 2. §. 66.*

35 Fodina autem ein Bergwerck nihil aliud est quam locus in terra, ex quo terræ metallicæ vel minerales vel aliæ terræ species effodiuntur. Varen. *Geograph.*
36 *General. L. 1. c. 11. prop. 1.* Variè dividuntur fodinæ & quidem prima fodinarum divisio est in nondum dimensas, & jam dimensas, unvermessene und vermessene Gruben oder Maassen, quippe ad præcavendas lites inter vicinarum fodinarum diversos vel Dominos vel exercitores Jure Metallico introducta est certa fodinarum mensura, de qua infra plenius dicetur: Non autem statim in primordio fodinæ dimensio ejus postulari solet; sed exspectant cultores fodinæ certum aliquem eventum, & explorant num spes proventuum adsit, & fodina mereatur dimensionem. Illa spes quam primum adfulget, fodina dicitur mensuratione digna, eine Maaß-würdige Zech. v. Span. Berg-Urthel, Schiedt- und Weisunge *tit. 8.* von vermessen etc.

II. Ex ordine inventionis & cultu- 37
ræ ac dimensionis initio dividuntur fodinæ in primarias seu capita fodinarum Fund-Gruben, & secundarias Maassen, Gruben und Zechen, Petrus Albinus Meißnische Berg-Chronic. *tit. 2. p. 8.* Ist auch gleicher gestalt sonsten gebräuchlich, daß man, so neues Bergwerck auffkommet, gemeiniglich die allerbeste Zech, (da sich vielleicht zuvor auch etwas bewiesen und erruget) die alte Fund-Grube zu nennen pfleget, ohne einigen andern Nahmen; Eodem modo caput fodinæ describit Deucerus *corpore Juris Metallici, sub titulo* Ursprung und Ordnung der Bergwerck, *cap. 10. pag. 63.* Eine Fund-Grube ist die erste Zeche oder Grube auff einen neuen Gang etc. Cui, si ve- 38
na ultra flumen aliquod aut vallem sese exporrigat, respondet caput fodinarum adversum, ein Gegendrum, quo nomine salutatur in illius venæ parte adversa prima fodina. Georg. Agricol. *de re Metall. Lib. IV.* Wenn ein Gang über einen Thal oder Wasser streichens hat, und eine Fund-Grube oder Maasse gemuthet würde, so heissen sie es ein Gegendrumb. Löhn-Eyß *d. tr. tit.* von vermessen etc. Atque in ejusmodi locis ubi 39
metalla in venis delitescunt quæ in eodem tractu sunt fodinæ secundariæ una cum suo capite constituunt einen Zug. Inde Junghans in sylloge, ein Zug, ait, ist wo viel Zechen neben einander auff einen Gang liegen.

III. Tertia divisio hæc est, quod fo- 40
dina alia culta, seu quæ actu colitur eine bauhafftige Zeche, alia est fodina inculta ac deserta vel derelicta: eine eingestellete, unverlegte, aufflässige Grube: Per voluntariam autem culturæ omissionem jus fodinæ acquisitum amittitur, prout Spanius docet *tit. 3.* von freyen u. außlässigen Gebäuden, wie auch dem frey machen, vid. ibid. historischer Bericht von An- und Aufkunfft der Hartzischen Bergwercke *cap. 5.* Hinc Mathesius *Sa-*

reptæ suæ Conc. 2. Wer sein Gebäu läs-set brach liegen, oder erhält es mit Fri-sten und Listen, oder gibt Lauersaamen an der Zubuß, das fället billich wieder ins freye, und das Retardat frist solchen Kucks, nach altem Berg-Recht, Geld oder Feld etc.

41 IV. Quarta fodinarum divisio in tria membra deducitur: aut enim 1. fodina adhuc plane sterilis est, & aut nullos fundit proventus, aut eos non in tanta copia producit, quæ impensis in fossores aliosve operarios & opera metallica faciendis sufficiat, ut proinde exercitores ac socii statis temporibus symbolam conferre teneantur ad fodinæ culturam, & hæc vocatur eine Zubuß Zeche etc. aut vero 2. ad eam fœcunditatem fodina processit, ut proventus metallici jam pares sint ferendis sumtibus prædictis; & licet peculio fodinæ, dem Vorrath, jam aliquid ex illo reditu accedat, nondum tamen tanta sunt incrementa ut inter Exercitores distributio emolumentorum possit fieri; atque hæc est fodina mediæ fœcunditatis, eine Zeche die sich frey bauet: aut denique 3. tanta est fodinæ proventuum ubertas, quæ & omnes impensas exhibeat, & Exercitoribus seu sociis emolumenta porrigat; hæc est fodina opulentæ fœcunditatis, vocaturque eine fündige oder Ausbeut-Zeche: Atque hic proventus der Uberschuß, qui deductis impensis superest, itidem statis anni temporibus inter socios distribuitur, dummodo ita notabilis sit, ut distributionem mereatur: Hinc in constitutione metallica Sereniss. Ducis Brunsvic. *Part. 2. Art. 60.* von der Ausbeute zu beschliessen, und was sich zur Ausbeute erstrecket; ita definitum: Würde sich in der Rechnung befinden, daß von Silber oder Neundten (decima quippe portio ad Principem pertinet) so viel Uberlauffs vorhanden, daß auff einen Kucks einen Gülden außzutheilen, die sollen auff geordnete Rechnung ausgetheilet werden, was sich aber zur Austheilung nicht erstrecket, das soll den Gewercken zu gut im Zehenden zum Vorrath erhalten werdem; Ab hac tamen dispositione nostra ætas recessit, nec tam festinato gradu ad proventuum distributionem procedere solet; sed uberior quædam copia proventuum seponitur, quibus subitis fodinarum periculis & casibus adversis occurri possit; ne ubi festinato auxilio est opus, tota fodina propter inopiam irreparabile damnum incurrat; Exercitores enim, posteaquam ex longo impensarum onere ad emolumenti perceptionem semel processerunt, subita illa mutatione in deterius perculsi ad novas collectas ægre admodum induci videntur. Unde opera danda erat ut fodinæ adversus improvisas calamitates in se ipsis remedium habere ac se quodammodo exhibere possent.

V. Uti enim aliarum rerum sublunarium sic & metalli fodinarum magna 42
est vicissitudo: eleganter hoc declarat Petrus Eichholtz *Part. II.* des geistlichen Bergwercks *Meditatione secunda:* Bergwerck bauen und fortsetzen, wie solches ein herrliches Werck und Christliche Nahrung ist, so ist desselbigen Bau über die Maassen veränderlich, daß es mit demselben kaum einen Tag stehet, wie den andern: Deñ bald haben sich die Anbrüche veredelt, bald verringert, bald sich gar abgeschnitten, oder eine Feste gar vorgeschossen, bald sind die Wasser auffgangen, oder es ist Schade am Gezimmer geschehen; Ist im Sommer heute die Witterung also gethan, daß die Arbeiter ihre Arbeit verrichten können, vielleicht morgen hat es sich geändert, und ist das Wetter stehen blieben, daß keiner arbeiten kan. Ita ille. Ex hoc fodinarum statu firmo talo stare nescio quinta efflorescit earum divisio in surgentes & cadentes, steigende und fallende Zechen; Hæ autem fodinarum differentiæ non ex momentaneo statu, qui quidem status dici vix potest, sed ex incremento aut decremento minimum per trimestre spatium continuato, von Quartalen zu Quartalen, æstimandæ sunt.

VI. Sexta est divisio fodinarum in 43
simplices & compositas, einfache und zusammengeschlagene Zechen: Fieri enim potest ut ex duabus fodinis una fiat; idque

que consensu duarum societatum: Wenn zwo Gewerckschafften einhellig verwilligen, ihre Zechen oder Lehen zusammen zu schlagen, und sich dessen vor dem Berg-Meister im Ampt erklären, soll es derselbe nachgeben, und solche Zusammenschlagung ins Werck zu bringen verfügen, Spanius *d. tr. tit. 15.*

44 VII. Fodinarum septima divisio ex re subjecta desumitur in Majorales & Minorales. Ita enim Sebastian Span. *d. tr. tit. XII. §. 2.* So muß man auch wissen, ob die Bergwerck minoralia oder majoralia seyn, welches zu erkennen aus dem meisten Metall nicht der Wage nach, sondern nach dem Werth. Videlicet si fodina argenti quidem exiguam, plumbi vero majorem fundat copiam, dum tamen argentum istud pretio suo superet pretium totius molis plumbi, hanc non plumbi sed argenti fodinam æstimare oportet: Ac simile est de reliquis judicium juxta pronunciatum Juris reique metallicæ Consultorum apud Spanium *d. tr. tit. XII. §. 2. sentent. 479. 480.* Unde apparet auri argentique fodinas Majorales dici; reliquas verò metallorum viliorum Minorales, sub quo genere continentur die Eisen-Gruben, Zwitter-Gruben.

45 IIX. Octava fodinarum divisio, à qualitate personarum suo sumtu fodinas colentium vel exercentium desumta, hæc est, quod aliæ sunt Dominicæ Herrn-Zechen, aliæ verò Sociales, ut sic dicam, Gewercken Zechen. Prioris generis sunt fodinæ quas Princeps vel Dominus territorii, in quo fodinæ sunt, suis aut per suum Factorem suppeditatis impensis exercet; Posterioris generis sunt, quas Dominus territorii privatis sua ipsorum impensa permittit exercendas. Vid. Dn. Seckendorff Teutschen F. St. *part. 3. membr. 1.* De hoc posteriore fodinarum genere ita G. Agricola Vir metallicæ rei callentissimus *de re metallica Lib. 4.* cum multæ magnæque impensæ faciendæ sint in fodinam, is, cui Magister metallicorum primo dedit jus ipsius, plerumque alios sibi adsciscit, qui cum eo societatem ineant & ex parte impendant sumtus, lucrumque aut damnum faciant ex fodina. Et aliquibus interjectis ita pergit Agricola: Quoniam vero fodinam nostri vocant symposium, id est compotationem, eine Zeche, pecuniam quam Domini contribuunt symbolam sive collectam nominare consvevimus. Nam ut qui ineunt symposium symbola dant, ita qui sibi fossionis quæstus proponunt magnos atque uberes, ad eam pecuniam conferre solent.

IX. Nona divisio ipsas simul univer- 46
sitates & corpora metallariorum afficit, qua quædam dicuntur freye Bergwercke, quædam verò Bergwercke die Stadt-Recht haben, ita enim legimus in *reform. Polit. de anno 1530.* Item die Berg-Knappen, so an freyen Bergwercken sind, die eigene Ordnung haben, sollen sich der Ort ihres Bergs Ordnung halten, und der geleben, wären sie aber ausserhalb derselbem freyen Bergwerck, oder sonsten in Bergwercken, die Stadt-Recht hätten, sollen sie sich dieser unser Ordnung nach gemäß halten. Inde & ipsa oppida, quæ metallariis domicilium præbent, dicuntur freye Berg-Städte. In Regno Hungariæ septem liberæ civitates montanæ numerantur in Ortelio Redivivo & à M. Maiero continuato *parte 1. pag. 25.* Das andere Glied im vierdten Stande des Königreichs Ungern, nemlich bey den Frey-Städten, sind die sieben freyen Berg-Städte, unter welchen die berühmsten Cremnitz, Schemnitz und Neusol, &c. postea: So giebt es auch noch andere Berg-Städte in der Graffschafft Zips, so nicht freye Städte sind, noch auff den Land-Tagen Sitz und Stimmen haben, als Wagendrüssel, Schwedeler, Gelnitz, Schmölnitz, Metzenseuffen, Stos und Einsede, in welchen sehr viel Eisen gegraben und geschmiedet wird. Sed hæc quidem dictarum civitatum libertas non præcise ad exercitium metallorum videtur restricta esse, sed denotat statum & conditionem eminentiorem, qua illæ particulari Principum aut Comitum Imperio exemtæ locum & suffragium in Comitiis regni obtinent; At nostra libertas metallariorum consistit

tum

tum in aliis Juribus quæ declarat Löhneyß Bericht vom Bergwerck. *part. II.* von der Berg-Freyheit, tum præcipue in immunitate ab oneribus realibus & personalibus, ita Löhneyß. *d. l.* So geben wir ihnen hiermit diese weitere Gnade und Freyheit, daß sie von uns, unseren Erben und Nachkommen, mit Zinß, Steuer, Schoß, Schaarwacht, und Frohn-Diensten nicht beschweret noch beladen, sondern deren, wie auff andern freyen Berg-Städten üblich und gebräuchlich ist, doch unserm Fürstenthum an denen für Alters ausgesetzten Erb-Zinsen und Gerechtigkeit ohn Schaden, befreyet seyn, auch zu Heerfahrten nicht sollen gezogen werden. Alterum vero genus der Bergwercke die Stadt-Recht haben, quæ communi Jure municipali fruuntur, duriore vivunt conditione, iis destitutæ privilegiis quæ prioribus indulta sunt. Consveverunt autem Principes & populi rerum suarum satagentes ad rei Metallurgicæ studium homines, à duro & periculoso illo labore quem metallurgia exigit alieniores, præclaris honoribus, immunitatibus ac privilegiis allicere: Unde Polybius *Lib. X. Histor. cap. X.* memorat ad Carthaginem novam Aletæ tumulum conspicuum fuisse, quem fama est propter inventa argenti metalla Diis immortalibus pares honores esse consecutum Dn. Eisenhart. *de*
47 *Reg. Fodin. Jur. c. 2. n. 3. sqq.* Unaquæque autem fodina aream amplectitur certa dimensione definitam: Et ista quidem area major est in capite fodinarum, minor verò in fodinis secundariis: Et area capitis fodinarum idiomate Metallico vocatur das Feld einer Fund-Gruben, area reliquarum fodinarum eodem sermone vocatur das Feld einer Maasse. Vid. Georg. Agricol. *in Catalog. rei metallicæ nominum. L. IV.* Idem Agricola *Lib. IV. de re metall.* totam hanc rem eleganter explicat seqq. Verum venæ partem, quæ primo inventa foditur, caput fodinarum appellamus, quod ab eo reliquæ fodinæ procedant, ut nervi à capite, & Magister Metallicorum ordiatur dimensionem: Hac autem de causa capiti assignat aream capaciorem quam aliis fodinis, ut primo venæ inventori meritam gratiam referat, & cæteros metallicos excitet ad studium querendarum venarum. Sed quia fodinarum areæ sæpenumero pertinent usque ad torrentem & rivum aut amnem, ultima si absolvi non potest subcisivum vocatur: Quod si demensum duplicatum fuerit, ejus jus Magister Metallicorum dat illi qui primò petiit: Sin demensum simplex vel paulo plus, id ipsum in proximas utriusque fodinas distribuit. Consentit his Löhneyß Bericht vom Bergwerck *P. 1. tit.* vom Vermessen der Fund-Gruben und Maassen. *pag. 29. 30.* Et subcisivum quidem vo- 48
catur ein Uberschaar, demensum eine Lehn, demensum duplicatum ein Wehr, prout Agricol. *in Catal. nom. Metallic. L. IV.* ostendit. Porro quoq; ein Lehn ist 7. Lachter, zwey Lehn ist ein Wehr, drey Wehr ist eine Fund-Grube, zwey Wehr ist eine Maasse. Ein Lachter verò proxime accedit ad passum metallicum, de cujus longitudine Agricola *L. IV.* Quod ta- 49
men in quibusdam locis variat, ut Fribergi in Misnia. Nicol. Voigtel. *in Geometr. Subterran. P. 13. n. 5.* Weiln zu Freyberg in Meissen ein Lehn 20. Lachter breit und 60. Lachter lang, Item im Obergebürge bey Seiffenwercken auch die Länge 100. Lachter, und die Breite 50. Lachter ist.

Modus autem areæ fodinarum men- 50
sura passus comprehenditur, qui Metallicis est sex pedum: Atque mensura quidem est utriusque manus extensæ, una cum latitudine pectoris: Sed aliæ gentes aliam ei latitudinem tribuunt: Nam Græcis qui Orgyam nominant est sex pedum Romanis quinque. Hæc autem mensura Metallicis usitata ex Græcorum consvetudine videri potest defluxisse ad Germanos: namque pes Metallicus propius accedit ad longitudinem pedis Græci: Nam eo tribus tantummodo digitis longior est; sed æq; ac Romanis dividitur in suas duodecim uncias. Hæc Agricola, conf. Albinus Meißn. Berg-Chron. *Tit. 22. p. 121.* Et talis quidem ac tanta est area Metallifodinarum.

Ex

51 Ex eo quod demensum simplex, vel paulò major area in proximas fodinas quandoque distribui dicitur, quandoque etiam duarum fodinarum areæ in unam conjunguntur fodinam, patet, quomodo intelligendum sit Fribergensium Metallici Juris Consultorum apud Spanium *n.546.* Denn das Wort Zech in sich nicht beweisen mag, wie viel Lehn oder Maassen eine jegliche Grube vor sich und hinter sich dem Gange nach haben mag, 2c. Observari autem meretur, areas fodinarum in formis quoque differre pro venarum varietate: Si namque vena profunda fuerit, area capitis fodinarum ex tribus demensis duplicatis, i. e. passus complectitur in longitudine 42. in latitudine 7. quibus numeris in se multiplicatis fiunt passus 244. Atque his terminis Magister Metallicorum circumscribit jus Domini capitis fodinarum. Sed alterius cujusque fodinæ area, ex utra capitis fodinarum parte erit, componitur ex duobus demensis duplicatis & in latitudine septem passuum: Hæc Agricola. *d. l. 4.* Löhneyß *P. 2. tit.* von der Berg-Freyheit *p. 43.* zum drey und zwantzigsten soll es mit dem Vermessen nach unserer Berg-Ordnung und Gebrauch gehalten werden, nehmlich eine Fund-Gruben 42. Lachter, und dann einer Maassen 28. Lachter Fe des, und der Vierung des Ganges Streichen nach, an des Ganges Saal-Band anzuhalten drey und ein halb Lachter ins liegende, drey und ein halb Lachter ins hangende, nach des Ganges-Fall, in ewige Teuffe gegeben werden, Matth. *in Sarepta sua Conc. 2.* Nicol. Voigtel. *in Geometr. Subterran. P. 13. n. 6.* Eine Vierung zeiget ein iedweder Gang oder Fletz, ja auch ein Erbstollen. Er werde nun auff einen Gang oder in queren Gestein getrieben als $3\frac{1}{2}$ Lachter ins hangende und $3\frac{1}{2}$ Lachter ins liegende mit sich. Simili ratione eine Maaße hat zwey Gewehr, acht und zwantzig Lachter, in ewige Teuff, nach dem Fall des Ganges und ihre eigene Vierung. Quin etiam pergit Agricola, si vena recta descendit, tota area similiter recta descendit: Sin vena fuerit devexa, tota quoque area devexa erit, cujus latitudinis jus areæ Dominus quatenus vena descendit in profundum terræ perpetuò retinet: Et paucis interjectis: Hactenus (ait) de formis arearum venæ profundæ earumque dimensionibus; nunc verò ad venam dilatatam, cujus areas non uno modo loci circumscriptio me-
titur. Et quidem vena dilatata vocatur 52
ein schwebender Gang oder Fletz; de cujus area Metallicæ rei Consulti hunc in modum: Wenn man auff einen Fletz verleihet, so verleihet man in die Vierung, als eine Fund-Grube in die Länge 42. Lachter, und in die Breite auch 42. Lachter. Deucer. *in Corp. Jur. Metall. Tit.* vom Ursprung des Bergwercks *in fin. cap. 10.* Löhneyß Bericht von Bergwercken, *P. 1. tit.* hiernach folgen etliche Berg-Phrases.

Prædictis terminis ac mensuris defi- 53
nitur fodinæ area, qui termini in aprico designantur per lapides terminales, Lochsteine; in profundo iidem designantur per signa à Geometra metallico, den
Marckscheider, saxo incisa; quæ signa 54
appellantur Erb-Stuffen. vid. Span. *d.
tr. tit. 9.* Ipsa autem fodina in varias 55
partes integrales & visibiles dividitur, quæ à putei ore usque ad lacunam infimam diversis sub appellationibus numerantur; & hæ partes visibiles inde dicuntur, quòd demonstrari ad oculum possint, v. c. quis sit puteus der Schacht, quis sit cuniculus der Stollen, quæ sit lacuna infima Erb-Teuff. &c.

Diversæ ab his sunt partes fodinarum 56
incorporales vel intellectuales, quæ ad singulos quidem pertinent, non tamen singulis ad oculum demonstrari potest, quæ sua pars in fodina sit; Et hæ sunt partes fodinarum ad commodam inter socios, vel colonos, vel exercitores fodinæ (qui Germanice die Gewercken vocantur) impensarum & proventuum distributionem usu receptæ, & metallico jure comprobatæ. Hujusmodi partim aliæ majores sunt, aliæ minores; illæ in unaquaque fodina numero pauciores sunt, hæ verò numero plures: id quod naturâ ita contingit in omni quanto, ut sc. partes exiguæ numero plures sint, magnæ autem pauciores.

57 Ita ad commodam distributionem impensarum ac proventuum fodinæ in partes intelligibiles dividuntur

1. In duos semisses.
2. In quatuor partes.
3. In octo partes.
4. In XVI. partes.
5. In XXXII. partes.
6. In LXIV. partes.
7. In CXXIIX. partes.

Et hæc quæ de partibus fodinarum intellectualibus diximus clarius explicat G. Agricola *de Re Metall. lib. IV.* Quanquam autem (*ait*) areæ fodinarum & cuniculorum individuæ manent, tamen propter impensam & fructum quæque fodina aut cuniculus tanquam aliquod totum in partes dividi dicitur: quæ divisio multiplex est: Nam Fodina, quod etiam de cuniculo intelligendum est, aut dividitur in duas dimidias partes, tanquam as in suas semisses; quomodo duo Domini in eam æqualem faciunt sumtum, & ex ea æqualem fructum capiunt; nam uterque possidet semissem. Aut distribuitur in quatuor partes, quo pacto quatuor ejus possessores esse possunt, ut quisque possideat quadrantem; aut in octo partes: aut fodina dividitur in sedecim partes, quarum quæque est semuncia & silicius; aut in triginta duas, quarum una quæque est silicius & dimidia sextula, aut scripulum: aut in sexaginta quatuor, quarum singulæ sunt sextula & simplium: aut denique in centum viginti octo; quarum quælibet est dimidia sextula & simplium. Hæc Agricola.

58 Non tamen omnis generis fodinæ omnes prædictas divisiones recipiunt, Fodinæ enim minorales quas dicunt in pauciores dividuntur partes: Nam ferraria fodina, verba sunt Agricolæ *l. c.* aut individua manet aut in duas partes dividitur, aut in quatuor; perrarò in plures; quod accidit propter bonitatem venarum. At fodina plumbi nigri, cinerii, candidi, itemque æris, argenti etiam vivi præterea dividitur in sedecim, aut in triginta duas; rarò in sexaginta quatur, ultra quem numerum Fribergi in Misnia partitio fodinæ argentariæ quondam non est progressa; Sed patrum memoria metallici fodinam argentariam itemque cuniculum Senebergi primùm diviserunt in centum viginti octo partes. conf. Löhneyß Bericht von Bergwercken, *tit.* wie die Zechen *p. 28.* Span. *d. tract. tit. 15.*

Omnis autem prædicta divisio fodinarum introducta est eum in finem, ut plures possint iisdem legibus recipi in communionem impensarum & lucri metallicæ fodinæ; ita scilicet ut qui plures dictarum partium possidet, plus impensarum faciat, & pro rata majus quoq; speret percipiatque commodum, eleganter hoc declarat Löhneyß *d. tr. p. 1. tit.* wie die Zechen *pag. 28.* Wiewohl die Gruben und Stollen an sich selbst unzertheilet bleiben, jedoch von wegen der Zubuß und Ausbeute werden die Zechen nachfolgender Gestalt abgetheilet, welche Theilung aber mancherley ist: Erstlich wird eine Grube oder Stollen in zwey Theile getheilet, da zweene Gewercken gleiche Kosten tragen, und gleiche Ausbeute nehmen, oder es wird in vier Theile getheilet, dergestalt, daß vier Gewercken seyn, und ein ieder den vierdten Theil oder eine ganze Schicht habe, (quæ portio vocatur ein Schicht-Kuckes, ut Dn. Chr. Berward. notat *in suo interprete phraseologiæ metallurgica.*) Es wird auch wohl in acht Theile getheilet, also daß ein jeder eine Schicht habe, welche obgemeldte Theilung man für eine Gesellschafft rechnet, wann aber mehr denn acht Gewercken seyn, so ists eine Gewerckschafft, &c. Ita Georg. Engelhard. Löhneyß. *l. c.* 59 60

Et quamvis in Electoratu Saxoniæ uni vel duobus permissum sit integras possidere, suisque impensis exercere fodinas. Ordin. Saxon. Elect. *Art. 36.* ubi, Würde auch einer, zwey, drey, oder viere auffs meiste, eine oder mehr Zechen bauen und dieselben zugleich oder einer draus die verwesen wollen, das soll unser Berg-Hauptmann und Berg-Meister verstatten, unde etiam usitatum nomen Eigenlehner. Junghans in Bergwercken. Observari tamen meretur in Ducatus Brunsvicensis ac Lüneburgensis metallifodi- 61

lifodinis hodie non permitti tribus aut quatuor personis integram fodinam excolendam suscipere: Ita enim Dn. Berward. *in suo interprete metallurgico*: Lehnschafft ist, wenn ihrer dreye oder viere eine Zeche bauen, es ist aber bey dem Bergwerck allhier, weil sie zu ruin der Bergwercke zielen, auff Lehnschafft bauen verboten; causa dictæ prohibitionis affertur hæc: quòd talis concessio ad ruinam fodinarum pertineat, idque inter alios modos ita quoque videtur contingere, si, quod in adeo exiguo colonorum vel exercitorum numero facile potest fieri, unus colonorum aut majorum sumtuum pertæsus deserat societatem, aut moriatur & hæredes nolint descendere in eandem societatem damni aut lucri, ubi illud quidem præsens, hoc verè longè adhuc remotum est: quæ causa & alios deterrere potest, ut non facile in talem societatem se conferant. Genuinam dictæ prohibitionis causam planius declarat Löhneyß *in Ordin. Metall. P. 2. Art. 14.* Dieweil die Lehnschafften eine Verwüstung des Bergwercks seyn, und dieselben nur auff den Raub bauen, die Teuffsten und Strecken mit Berg verstürtzen, da offtermahls noch gute Anbrüche und Ertz könte gelanget und erbauet werden, die Schächte auch nicht mit Zimmern nach Bergwercks-Gebrauch verwahren, sondern zu Untergang und grossem Schaden des Bergwercks gereichet, also soll dasselbe hiermit gäntzlich abgeschaffet und verboten seyn. Quando autem plures sunt ejusdem fodinæ partes, ita ut onus in multis divisum sit, facilius & alliciuntur & retinentur exercitores sive coloni. Bene Imp. *in Novell. 38. Procem.* ex interpretatione Gregorii Haloandri: Siquidem in multos divisum onus, parum aberat quin his, qui id subibant, absque sensu & pondere esse soleret.

62 Fodinæ igitur Majorales in plurimas plerumque partes dividi solent, & hanc quidem ob causam, ut impensæ nimirum metallicæ leviores existant, nec singulorum facultates immensitate sua exhauriant, & ut illius benedictionis Divinæ, quæ ex Metallifodinis hauritur, quamplurimi possint esse participes, usu & legibus metallicis introducta est divisio metallifodinarum majoralium & socialium in centum viginti & octo partes; de qua divisione paulo ante dictum; Hæ demum par- 63
tes fodinæ metallico idiomate vocantur Kuxe, ab inventore hujus repartitionis Kuckus dicto, ut quidam volunt, Berward. *Phras. Metallicis hac voc.* JCtis quoque audit Kuckus. vid. Carpz. *P. 3. Const. 25. def. 1.* Kuckus verò ein Kux nihil est aliud quàm metallifodinæ pars 128. fictione juris constituta, nempe ad commodum impensarum, &c, qui deducta decima supersunt, proventuum metallicorum inter ejusdem fodinæ cultores & socios secundum regulam societatis distributio. Et hæc divisio metallifodinarum majoralium in centum viginti & octo partes ordinaria est, legibusque metallicis definita & usu recepta. De fodinis Misniæ & Vallis Joachimicæ id testatur Löhneyß *d. tr. P. I. Tit.* wie die Zechen und Stollen in unterschiedliche Theile rc. In Ordin. Metall. Ser. Duc. Brunsvic. *P. 2. Tit. II.* idem disertè cautum est: Auch sollen in allewege in einer Zeche nicht mehr denn 128. Kuckus, darunter viere uns und unsern Brüdern zum Erbtheil gemacht und eingeschrieben werden.

Quamvis autem in illo centum vi- 64
ginti & octo partium numero ex dispositione Juris Metallici debeant quoque contineri duæ illæ partes, quarum una sacræ ædis, altera Civitatis ærario infert quicquid fert proventuum, prout disertè testatur Spanius *d. tr. tit. 15.* imò & tertia illa pars cujus proventus ptochotrophio cedunt. Löhneyß *d. tr. part. 2. Ordin. Metall. lit. 18. p. 229.* Idem 65
tamen dicti operis præliminari tractatu *p. 2. tit.* von der Berg-Freyheit *p. 42.* prædicto numero centum viginti & octo partium ex usu atque observantia tres adhuc partes adjungi testatur, ita ut 128. illæ cultoribus ac domino soli, & demum hæ tres piis causis ac civitatis ærario cedant; Nachdem auch, ait, zum achtzehenden, auf allen löblichen Berg-Städten gewöhnlichen, da durch die Gna-

de GOttes die Zechen fundig, und zu der Außbeuthe gerathen, daß die Außbeuthe auff 131. partes gemacht werde, daß der eine Theil der Kirchen, der andre Theil der Gemeine, der dritte Theil dem Hospital zum besten angewand werde, daß die gottseelige und löbliche Gewohnheit auch also hinfürder auff unserm Bergwercke gehalten werde.
66 Nonnullibi illum numerum ad centum triginta ac duas partes excrevisse idem testis affirmat, *d. tr. P. 1. tit.* wie die Zechen und Stollen in unterschiedene Theile etc. etc. *his verbis*: Auff dem Zellerfeld und Wildemann werden die Zechen 128. Kure verzubusset, aber zur Außbeuthe 132. berechnet, davon 2. der Kirchen, und 2. dem Rathe, die Zubusse geben allein die Gewercken und Zechen; Was des Grund-Herrn vier Kure anlanget, gibt er keine Zubusse, sondern gibt den Gewercken alles Holtz, das man zum Gebäuden der Zechen, Stollen, Karren, Pochwercken und Schmeltz-Hütten haben muß, umsonst; deßgleichen giebt auch der Kirchen, Stadt oder Armen Theil keine Zubuß. Pro majori aut minori partium illarum numero Kuckus aliter atque aliter definitur.
67 Eisenhart. *d. l.* Ex prædictis centum viginti octo partibus unaquæque dividi ulterius potest in duas partes, in quatuor, in octo; quin etiam in tres, in sex, in duodecim, inque alias minores; Quod ipsum, docente Georg. Agricola *de re metallica Lib. IV.* partibus eveniri solet cum ex duabus fodinis una fit; tum enim, qui ante erat Dominus dimidiæ partis, fit quartæ Dominus; qui vero quartæ, octavæ; qui tertiæ, sextæ; qui sextæ, duodecimæ. Löhneyß *d. tr. P. I. Tit.* Wie die Zechen etc. idem docet: Wann man aber zwo Zechen zusammen schläget, werden offtmahls die Kure in zwey, vier und acht Theile getheilet, daß der zuvor einen halben gehabt, hernach ein Viertel, und der ein Viertel ein Achtheil bekommet. Atque hæc subdivisio partium fieri potest non tantum per actus inter vivos, ubi aut impensæ partium singularium magnæ sunt, aut mediocrium facultatum homines si non integram portionem, saltem semissem habere possint; aut reditus ita ampli sunt, ut partis alienatio commode institui possit; Sed etiam patrimonio alicujus, in quo una saltem fuit pars metallica, ad plures hæredes transeunte idem contingit:
68 Observandum verò, quod uti ipse fodinæ, sic & portiones seu partes illæ tanquam Jura iis inhærentia, rebus immobilibus annumerentur, prout etiam expressa constitutione in Jure Saxonico definitum apud Carpzov. *Jurisprud. Forens. P. 3. Const. 25. Defin. 1.* Zobel. *Differ. Jur. Civil. & Saxon. Part. 3. diff. 10.* conf. Philipp. Knipschild. *de Fidei commissis. Familiarum Nobil. cap. V. n. 66.* cum pluribus ibi allegatis.
69 Ipsi autem proventus metallici jam separati & percepti, die Außbeute, juxta prædictos Autores, perinde ut aliarum rerum licet immobilium reditus, inter res mobiles referuntur: Ita & Hahn. *Obs. ad Wesenb. de rerum divis. §. nisi per interpretationem.* Eisenhart. *de Regal. Fodin. Jur. cap. 3.*

70 Hactenus vidimus differentias & modum mensurandi & dividendi metallifodinas, sequitur ut de earum partium Metallicarum acquisitione, & jure quæsito agamus. Quando igitur præsumitur metallum sub terra latere, optimo consilio ad invitandos labores metallicos ubique ferme locorum unicuique permissum jus investigandi vel quærendi mineras sub cespite latentes, quod Germ. Schürffen dicitur. Joh. Gvidius *de Mineral. Tit. 1. n. 13.* ubi hoc etiam ad Clericos extendit, cum licet negotiatio Clericis sit interdicta, non tamen artificium, *88. distinct. per tot.* perquirere autem Metalla & subtili artificio ea distinguere, separare & ad propriam materiam reducere sit artificium. *l. 1. C. de Metall.* Churfl. Sächs. Berg-Ord. *Art. 2.* Und damit unsere Bergwercke geöffnet, und männiglich so vielmehr derer geniessen mögen, so ordnen wir hiermit, daß einem iederen, so einen neuen unverschrotenen Gang erschürfft, und am Tage ausricht, der Silber eine Marck oder mehr hält, zwantzig Gülden, da er eine halbe Marck hält zehn Gülden, und unter der halben Marck von iedem Loth einen

nen Gülden aus unserem Zehenden iedes Orts soll gegeben werden. Fürstl. Brandenburgis. Berg-Ordnung *de Anno 1619. Art. 2.* Und damit unsere Bergwercke geöffnet und männiglich derer so vielmehr geniessen mögen, beruffen wir hiermit ein gemein und offen Freyschürffen und Einschlagen nach Ertz allenthalben in unsern Landen, und gebieten, daß, wie das nach Berg-Recht üblich und Gewohnheit ist, von niemanden Edel oder Unedel daran gehindert werde. Plenius hoc explicat Spanius in Berg-Urthel-Buche *Tit. 1. §. 1.* Schürfen suchen und einschlagen nach Ertz, Gängen, Klüfft und Geschick, ist einem ieden vergönnet und frey, wie in allen Berg-Ordnungen, Berg-Freyheiten, und Bergwercks-reformationen zu befinden, daran kein Grund-Herr oder Besitzer der Güter hindern kan, sie seyn gleich geistliche Kirchen-Güter, Frey-Städte oder Schloß-Güter, Hof, Acker, Wiesen, Auen, Vieh-Hut, Garten und dergleichen, wo es heissen mag, da sich Bergwerck erweiset. Berg-Recht-Spigel P. *2. C. 1. §. 1.*

71 Et hoc jus investigandi metalla in loco alieno ita generale est, ut nullibi nisi sub mensa, lecto & foco alterius mineras quærere sit prohibitum Fürstl. Brandenb. Berg-Ordnung *d. l.* und ist weiter nicht, denn unter dem Tische, Bett und Feuerstätte gefreyet, doch dergestalt, daß der Schürffer niemand muthwillig zum Nachtheil oder aus Neid einschlage, und insonderheit der besämten Aecker so
72 viel müglich verschonet werde. Quod & convenit Juri Romano ubi cuilibet permissum erat fodere Metalla, dummodo solvat quæ fisco debentur per *L. 1. C. de Metallar.* Joan. Guidius *de Mineral. Tit 1. n. 13. & 34.*

73 Qui autem non semper expedit inventori soli Metallifodinam exercere, vel propter sumtuum magnitudinem, vel propter prohibitionem nonnullorum locorum, hinc socios sibi solet adsciscere, qui cum ipso in partem impensarum metallicarum descensuri sint, quæ societas eine Gewerckschafft vocatur. Ac talem societatem coiri posse dubium non habet *l. 1. §. 1. ff. quod cujus Univers. nom.* ubi Glossa dicit, quod ut aurum vel argentum simul fodiant, quandoque ineunt societatem, & ejusmodi sociis concessum est, habere corpus & Collegium ac aream communem. Gvidius *de Mineral. Tit. 1. n. 30.* Neque prohibitum eis erit statuta inter se condere, quod & aliis Collegiis permissum. Et quidem primus 74
ille inventor seu pararius dictæ societatis, quem Metallici den Auffnehmer oder Lehn-Träger vocant, aliis, quos ad societatem secum coëundam pellexit, aut vendere aut gratis concedere solet unam pluresve, quotquot quisque desiderat partes metallicas, accedente concessione fodinæ Principis auctoritate & inscriptione in libro publico, Gegenbuch, & documento evictionis Gewehrschein vocant, præfecturæ metallicæ auctoritate munito: Clarius hoc explicat Spanius *d. tr. Tit. 15.* von Gewerckschafften und Gewercken ist ferner zu wissen, daß ieder Zechen Gewerckschafft dem Berg-Meister erstlich soll übergeben, hernach von demselben mit seiner Hand unterzeichnet, dem Bergschreiber in das Gegenbuch zu verleiben, befohlen werden.

Solet autem interdum fraudulenta 75
distributio partium metallicarum fieri, cum is, qui societatem partium metallicarum instituit, plures qvam revera habet partes aliis aut donat aut vendit; quæ fraus deprehenditur cum evictionis schedula der Gewehr-Schein postulatur; Hinc cautelæ loco observandum, ut evictionis documentum sub manu Scribæ Montani accipiatur, tunc enim omnis suspicio fraudis exulat, & pars in ea nominata optimo maximoq; jure acquisita censetur. Eisenhart. *d. tr. c. 4. §. 4.*

Auctor vero societatis metallicæ, ut- 76
ut majorem numerum partium metallicarum sibi retineat, attamen nullam præ reliquis quos sibi adscivit sociis prærogativam habet, nisi quod pro majori numero partium plus impensæ teneatur conferre, eoque nomine amplioris lucri spem ac fiduciam animo possit concipere. Regia Ordin. Metallica

Wenceslai VI. Bohemiæ Regis *Lib. II. c. 1.* prædictum articulum ita definit: Es sollen auch alle und iede Bergleute wissen, daß durch den Lehnträger, der den neuen Gang erstlich in Lehn empfähet, die andern seine Mitgewercken aber dasselbe Recht so starck und kräfftig empfahen, als wären sie Lehnträger, alleine daß der erste Lehnträger oder Auffnehmer einen ieglichen seiner Mitgewercken mit seinem Berg-Theiln nahmhafftig machen, und daß keiner daselbst für einen Gewercken erkandt soll werden, denn der durch den Lehnträger eingeschrieben und nahmhafftig ist.

77 Cum & aliæ societates aut totorum bonorum, aut alicujus negotiationis valide coiri possunt solo consensu contrahentium; hæc metallifodinæ cultorum societas initium pariter & complementum vigoris sui debet auctoritati publicæ: Primum enim is, qui fodinam socialem aperire satagit, pro se suisque quos proxime nominaturus est, sociis jus fodinæ impetrare debet ab eo cui Princeps vel Dominus territorii fodinarum reique Metallicæ inspectionem curamque injunxit, sive is sit Magister Metallicorum der Bergmeister, sive Senatus Præfecturæ Metallicæ das Berg-Ambt; Et in Regno Bohemiæ quidem, in Electoratu Saxoniæ ac Ducatu Brunsvico-Lüneburgico hujuscemodi concessio atque acquisitio juris metallifo-

78 dinæ, quod titulum & negotii, unde illud jus fodinæ profluit, speciem attinet, in essentialibus quidem sive substantialibus contractus, ut vocantur, cum emphyteuticario contractu majorem quam cum ulla alia contractus figura cognationem habet: Uti enim ex contractu emphyteuticario dominium utile prædii Emphyteutici conjunctum cum obligatione colendi, conservandi & ad meliorem statum perducendi prædii ad Emphyteutam transfertur, directo dominio penes concedentem remanente; ita & ex concessione juris fodinæ societati ejusque parario facta dominium utile societati accedit, itidem conjunctum cum obligatione colendæ fodinæ, impensasque ad metallorum effossionem, donec seipsam exhibeat fodina & impensas ferat, conferendi: Et sicut Dominus Emphyteutici Prædii directus in recognitionem hujus sui dominii habet jus ab Emphyteuta exigendi canonem Emphyteuticum, sic dominus territorii, posteaquam jus metallifodinæ societati concessit, habet jus ex proventibus fodinæ canonem metallicum, qui plerumque decimam partem proventuum complectitur, percipiendi.

Non tamen in naturalibus utriusque contractus omnimoda juri metallifodinæ intercedit cognatio cum jure Emphyteutico: Nam utut Metallicæ fodinæ cultorum societas personam Emphyteutæ in uno alteroque juris articulo sustineri videatur; in reliquis tamen Emphyteutæ vel juribus vel obligationibus, contractusque emphyteuticarii proprietatibus illa convenientia & cognatio haut apparet: Quippe dictæ societatis membra nec ad renovationem contractus, nec ad laudemii solutionem obstricta sunt; tametsi imago quædam renovationis ac laudemii conspicua sit in illa trimestri recognitione, quæ à Metallicis vocatur das Verrecessen, de qua infra plura, & singulæ quoque partes, exceptis iis, quas proprietarius habet, Erb-Kuxe, & quæ Civitati Piisque causis deputatæ sunt, a Dominis suis pro lubitu obligari atque alienari possunt, quanqvam, ut contractus ille libro publico ad fidem in judicio præfecturæ metallicæ faciendam insinuetur, publica lege nonnullis in locis ordinatum sit. vid. Spanius *d. tr. Tit. X.* ubi, ex Imperat. Rudolphi Ordinatione metall. ad Vallem S. Joachim. directa *p. 2. c. 9. §. 4.* adducit dispositionem. In prædio etiam Emphyteutico Dominus jus habet protimiseos, quod in partium Metallicarum alienationibus haut receptum. Et quæ ob non solutum stato tempore canonem Emphyteutæ imminet caducitas, in metallifodinis locum non habet. De hoc canone metallico ita legimus apud Spanium *d. tr. Tit. XII. §. 2.* Solchen Zehend aber kan der Grund-Herr, qui simul Rega-

galia habet, auff einen gewissen Canonem richten, und sich wegen nicht Zahlung desselben an die Bergwercke, als sein Unterpfand, halten, aber solches darum nicht gar einziehen. Et prædicta quidem ratione qui inter Dominum territorii & Metallifodinæ socios intercedit contractus, per quem his conceditur jus fodinæ aperiendæ conjunctisque impensis excolendæ, emphyteuticarii contractus instar se habet; Nam licet initium dicti negotii in contractus feudalis speciem cadere videatur, si respiciamus tum illud breve testatum Muth-Zettel, seu documentum petitæ concessionis metallifodinæ, de qvo in plerisque Ordin. Metallicis sub init. agitur; tum ipsum nomen Muthung & Lehnschafft in dicto concessionis genere usitatum, Feudi naturam redolens; Exitus tamen ejusdem negotii ad Emphyteuseos naturam magis accedit, utique cum in concessione fodinæ vasallagii & fidelitatis, & renovationis investituræ ac laudemii, quale in feudis locum habet, nulla mentio, nec ullum personale servitium vel expresse vel tacite in illum contractum deducatur, sed potius realis aliqua præstatio & jus canonis metallici inde emanet. Atque hanc culturæ metallifodinarum cum emphyteusi convenientiam observavit quoque C. Zobel. *diff. Jur. Civ. & Saxon. P.3.diff. 10..n. 4.* ubi sic statuit; Primum enim certum est ejusmodi culturam argentifodinarum similem causam habere emphyteuseos: quia perforantur & fodiuntur montes steriles propter meliorationem & lucrum argenti, quod in iis reperitur. In nonnullis verò provinciis, ubi non nisi ferri metalla fodiuntur, mera locatio conductio obtinet in concessione fodinarum, quique suis impensis fodinas exercent, nullum jus in re sed nudum conductoris titulum consequuntur. Quoniam & hujusmodi vilius metal lum minore impensa effoditur & excoquitur, nec tot substructionibus & molibus subterraneis indiget, uti auri atque argentifodinæ, quarum venæ terram profundius ferè ingrediuntur, hinc & singulis personis titulo locationis permittitur ferrifodinam aperire & exercere; salva tamen libertate societatis cum uno alteroque ad impensarum & lucri communionem ineundæ. Si autem quis hoc,quod inter Dominum territorii & Exercitores fodinæ intercedit negotium, cum Juri Civili sit incognitum, peculiari plane & singulari nomine dignum forte existimet, illi non adeo refragabimur cum Consult. Dn. Hornio *in differt. de Regal. II. §. 26.* Non enim negotiis omnium Gentium juris Justiniani doctrina absoluta quadam necessitate oportet applicari. Si enim nullum piaculum est, Feudale negotium Romanis incognitum singulare plane dicere nec ad aliquod Civilium referre, non adeò improbari potest illorum conatus, qui de Metallico idem sentiunt, cum aliam plane rationem Juris Metallorum hodierni esse ac Jure Romano fuit, dubium non sit. Cæterum si in nonnullis 79
provinciis metalla viliora & saxa atque lapides, qui in venis subterraneis delitescunt, ex tenore investituræ ad eos pertinent qui de mero aut mixto Imperio certi districtus sunt investiti, aut verò si in nonnullis provinciis talia ad privatos agrorum Dominos pertinent, ibi quidem diversi à prioribus sunt acquisitionem tituli: Quæ enim investitura Feudali comprehenduntur Metalla ac Lapidicinæ, investituræ illius minimè contemnendo nituntur titulo: Quæ autem ex antiqua Regionum consvetudine aut ad Magistratum loci, aut ad incolas pertinent, accessionis cujusdam titulum præ se ferunt. Sunt quo- 80
que districtus in quibus incolæ lapidicinas exercent, inventionis aut primæ occupationis titulo securi; dum cuilibet ex incolis permissum est in montibus, qui publici juris sunt, lapidicinas pro lubitu instituere, nulla vel specialis concessionis impetrandæ vel solvendi canonis necessitate adstricto. Dn. Eisenhart. *de Reg. Fodin. Jur. C. 4. §. 8.*

Qui verò inter ipsos cultores vel ex- 81
ercitores fodinæ initur contractus, quoad

quo ad impensas in metallifodinas conferendas se obligant, ut lucrum inter eos commune sit, societatis, ut jam ante dictum, nomen speciemque gerit, &
82 vocatur eine Gewerckschafft. Re vera autem hic contractus haut pauca habet plane singularia, quæque egrediuntur notissimos societatis terminos, id quod aliis quoque contractibus accidit, v. c. deposito *L. 24. L. 26. §. 1. ff. depositi;* Primùm enim licet aliæ societates etiam inter duas personas possint coiri, hæc tamen metallifodinæ cultorum societas, quæ quidem eine Gewerckschafft dici possit, octo personarum numero amplior esse debet; (2.) In aliis societatibus alius sociorum operam, alius pecuniam, aut uterque utrumque, aut alter unum horum, alter vero utrumque confert, prout inter socios conventum; Hæc verò, de qua in præsenti agimus, ab initio est tantummodo impensarum, quæ in pecuniarum collatione consistunt; labores verò à fossoribus cæterisque metallurgicis obeuntur, qui ab exercitoribus diversi esse possunt; horum verò sumtibus conducti sunt ad istos labores obeundos qui ad metallorum inventionem, egestionem, excoctionem &c. pertinent; Ipsi tamen quoque fossores & reliqui operarii in ipsis illis fodinis, in quibus metalla perquirunt, suas portiones habere possunt, ut ita duplicem personam gerant, & exercitorum & operariorum. (3.) In aliis societatibus mensura conferendorum arbitrio sociorum relicta est. v. c. si contracta sit societas olei aut vini, aut frumenti emendi vendendique, prout sociis visum majorem aut minorem summam in eam negotiationem conferre, & partes lucri aut damni pro lubitu definire possunt: Verùm in nostra hac societate primò uniformis inque omnibus ejusdem generis fodinis valitura adest distributio partium, quarum unus aut unam, aut duas, aut plures suscipere potest, prout ipsi visum; Deinde modum symbolæ non constituit sociorum unusquisque suo arbitratu, sed prout fodinæ fructus aut majorem aut minorem impensarum mensuram implent, minor aut major symbola, quæ à singulis pro rata & quota partium conferenda sit, constituitur, & quidem sequenti modo quem tradit Spanius *d. tr. Tit. IV.* Wenn Gold und Silber nicht gleich zu Tage auswachset, noch die Ertzen alsobald unter der Damerde gefunden werden, daß sie gediehen seyn, und den Kosten tragen mögen, als müssen die Gewercken zusammen legen, und was die Ertze nicht tragen zubüssen, damit die Gebäu und Arbeit kan fortgetrieben werden; Es wird aber mit der Zubusse also gehalten, wenn ein Schichtmeister oder Vorsteher der Zeche, nach der Rechnung, auff folgend Qvartal so viel Vorrath nicht behält, daß er die Zeche bis weiter auff nechste Rechnung bauhafftig halten kan, sondern muß auff die Gewercken Zubuß anlegen, soll er einen Uberschlag machen, was auff das angestellte Gebäu wöchentlich, und denn das gantze Qvartal über vonnöthen, und auff einen Kux kommet, und wenn die meisten Gewercken also damit zufrieden, soll solche Zubusse auff Befehl des Bergmeisters vom Berg-Schreiber eingeschrieben, und hernach mit Rath des Bergmeisters und des Geschwornen nützlich angewandt und ordentlich verrechnet werden. Sed in Ordin. Metall. Ducis Brunsvicens. *P. 2. art. 12.* ea de re sic dispositum. Ein ieglicher Auffnehmer alter und neuer Zechen soll ihm dem Bergmeister nach seiner Achtung, biß zu nachfolgender Rechnung, nothdürfftige Zubuß anlegen lassen. conf. *ibid. Art. 71.* Etsi autem (4) privato consensu perfici possit societas negotiatoria; hæc tamen metallifodinæ cultorum consociatio inita actis præfecturæ metallicæ insinuari debet, prout tum in aliis legibus metallicis, tum quoque in Ordinat. Metall. Ducis Brunsvic. *P. II. Art. 21.* declaratum: Wenn Zechen und Lehn obenberührter Weise bestätiget, und ins Berg-Buch einverleibet worden sind, dann sollen die Gewerckschafften verzeichnet, dem Bergmeister zugestellet werden, der soll dieselbigen Zechen, wenn und wie sie ins Gegenbuch kommen, mit Vermelden des Lehnträgers Nahmen in ein sonderlich darzu geordnet Buch einschreiben lassen,

folgends mit seinem Wissen ins Gegenbuch zu verleiben befohlen werden.

Olim Jure Romano Collegia & societates inire non promiscuè absque publica autoritate erat concessum, corpora verò Aurifodinarum, Argentifodinarum & Salinarum instituere non erat prohibitum, *per L. 1. ff. quod cujusque univers. nom.* In Principatibus tamen Germaniæ illa privatorum libertas magis restricta est, & societates metallifodinæ Cultorum ut Principis auctoritate niterentur, è re publ. visum. Hinc omnis rei Metallicæ directio, provisio, impensarum & symbolarum indictio, emolumentorum distributio publica fit auctoritate, Præfectis, Magistris, Rationalibus, Distributoribus, Scribis à Principe ad id constitutis; Ipsis verò sociis, qui ut supra dictum die Gewercken vocantur, non nisi stato tempore, vel symbolas indictas pro rata solventibus, vel qui deductis impensis, deducta decima, quæ sine onere ad Principem pertinet, supersunt fructus percipientibus: qui tamen certis casibus à Præfectura Metallica ad deliberationem, de majoribus forte impensis, aut aliis magni momenti ad fodinæ statum spectantibus rebus instituendam vocantur. Propè simili ratione nunc quoque apud Batavos florentissima societas Indicana privato nonnullorum mercatorum consilio ausuque cœpta à fœderatis Statibus in unum corpus redacta est, impositis diversas per urbes curatoribus qui legatos interdum convenirent, & lata lege, ne quis seorsim viginti intra annos ultra montem Bonæ spei aut Megallani fretum navigaret. Præfinita dies, intra quam nomina sua, qui onerum obventionumque participes esse vellent, profiterentur, ita ut decennio demum exacto nova fieret professio, teste Hugone Grotio *Histor. de Reb. Belgicis. Lib. XI.*

Qvantumvis etiam (5.) societas negotiatoria solvatur morte socii, quia qui societatem contrahit certam personam sibi eligit: Sed etsi consensu plurium societas contracta sit, morte unius socii solvitur, etsi plures supersint; nisi in coëunda societate aliter convenerit, ita Imp. Justin. §. 5. *Inst. de societat.* Hæc tamen metallifodinæ cultorum societas continuatur & in hæredibus sociorum aliisque titulo etiam singulari in eorum locum subeuntibus. Etenim unusquisque sociorum partes suas in hæredes transmittit, potest qvoqve suas partes aliis legare; aut per actus inter vivos alienare, exceptis fundi Dominis, qui partes suas die Erb-Kuxen, de quibus supra dictum à prædio separare non possunt: Et primò quidem per testamentariam dispositionem partes metallicæ transferri possunt, quod patet ex pronunciato apud Spanium *n. 330.* Secundo per successionem ab intestato eædem acquiruntur. *ibid. n. 361. 362.* Hæredes autem ratione harum quoque partium in jura suorum Antecessorum active & passive succedunt; Die Erben der Gewercken müssen bezahlen, wenn sie sich der Bergwerck haben angenommen. Span. *d. tr. Tit. XV.* Dn. Eisenhart. *d. tr. C. 4.* quem propter multa singularia, quæ circa rem metallicam habet, in hoc capite magna ex parte secuti sumus.

Circa amissionem autem partium Metallicarum sciendum, quando constituto corpore vel societate metallifodinæ jus fodinæ legitime impetratum est, statim sese convertere debent Exercitores ad procurandas operas metallarias, ut obtineri possit finis, cujus gratia initur dicta societas; qua cura omissa per temporis spatium in ordinatione Metallica definitum; si à Magistro montium ex causis necessariis dilatio haut impetrata sit, jus fodinæ amittitur, denn wenn Gebäude, Fund-Gruben, Maassen, Schacht, Stollen etc. zu dem Ende verliehen werden, daß sie mit Hand-Arbeit beleget, gebauet und bauhafftig sollen erhalten werden, darauff denn auch die Berg-Ambtleute wegen des Grund-Herrn eigen Interesse fleißig zu sehen, derowegen nicht zugelassen, daß die Zechen mit ledigẽ Schichten oder Posen bauhafftig zu halten; Sondern wo es also geschiehet, die Gewercken oder der Schichtmeister fürbeschieden und gewarnet, auch dafür nach solchen, wie es die Ordnung gie- 83

 bet,

bet, nicht gebauet, oder zum wenigsten 3. oder 4. Schichten in einer Wochen nicht verfahren werden, die Zeche einem andern, der sie frey zu fahren begehret, frey erkennet und beliehen werden, damit bauwürdige und höffliche Oerter nicht liegen bleiben; Doch ist hiervon ausgenommen, wenn arme Gesellen oder Bergleute eigene Gebäue haben, und solche mit Weil-Arbeit als alle Tage 4. Stunden, es sey frühe oder Mittag, erhalten; also auch wenn der Bergmeister einer oder andern Zeche etwan Wassers oder Wetters halber oder aus andern mercklichen, nothdürfftigen und wichtigen Ursachen, als Winters Zeit wegen Ungewitters, item zu Absenckung der Licht-Löcher Frist gegeben hat. Ita Spanius *d. tr. tit. 2. §. 7.*

84 Omnis autem ille labor qui in Metallifodinis subeundus certis temporum periodis definitus est, quarum unaquæque metallico idiomate appellatur eine Schicht. Ita hanc in rem Löhneyß *d. tr. Part. 3. p. 54.* Es sind 24. Stunden in Tag und Nacht, die werden in 3. Schichten getheilet, eine iegliche Schicht hat 7. Stunden, die übrigen 3. Stunden sind zwischen den Schichten die Ruhe-Stunden (alibi eas appellat die Löse-Stunden) in welchen die Hauer an- und ausfahren; Die erste Schicht fänget sich an früh Morgens, und wäret biß zu eilffe, die andere fänget an um 12. Uhr, und wäret biß zu sieben, diese zwey heisset man Tage-Schichten, die dritte ist die Nacht-Schicht, die gehet an den Abend um 8 Uhr, u. wäret biß gegen Morgen um 3. Uhr, diese läst man nicht gerne zu, es erfoderts denn die Noth. Sie arbeiten aber gemeiniglich auf ihren Gedingen und Weil-Arbeiten, ziehen Wasser oder Berg so ihnen verdinget ist, damit sie von Müdigkeit nicht schlaffen, so singen sie einen lustigen Bergreyhen, aber einem Hauer wird nicht zugelassen zwo Schichten zu fahren, darum daß er gemeiniglich in der Gruben pfleget zu schlaffen, oder fähret langsam an, und eher ab denn sichs gebühret, wenn sie aber ihre Schichten, der Gebühr nach, nicht verfahren, wird ihnen am Lohn etwas abgezogen: An etlichen Orten wird es ihnen zugelassen, darum, weil sie sich von einer Schicht nicht erhalten können. Ihnen wird auch nicht verboten ledige Schichten zu fahren, wenn man ihnen nur eine rechte Schicht zulässet. Prædictæ autem Periodi cum sint Juris positivi, in diversis locis diversæ esse possunt. In Ordinat. Metall. Sereniss. Ducis Brunsvicensis *P. 2. Art. 38.* sic de iis dispositum, Man soll allezeit zu ieglicher Schicht eine halbe Stunde zuvor andeuten, damit sich die Arbeiter darnach zu richten, und destoweniger ihre Unsäumligkeit zu entschuldigen haben, und allezeit frühe zu 4. Uhren die erste Schicht, und zu zwölff Schlägen die Posen oder Weil-Arbeit anfahren, und das ist die Tage-Schicht. Die Nacht-Schicht hebet sich an zu 4. Uhren Nachmittage, und wäret biß zu sieben Schlägen, und das ist die Weil-Arbeit, und zu acht Schlägen die Schicht biß zu 4. Uhren des Morgens, das ist die gantze Nacht-Schicht mit der Weil-Arbeit, und also iegliche Schicht und Weil-Arbeit sollen die Hauer und andere Arbeiter vollkömmlich eilff Stunden an die Arbeit bleiben, und ehe man ausklopffet nicht von Oertern fahren.

Amittitur itaque jus fodinæ, si per temporis spatium in ordinatione Metallica definitum opus metalli intermittatur, cum dilatio legitimè haut impetrata & Exercitores, aut qui eorum consensu constitutus, eorumque personam & vices certo modo gerit Præfectus rationibus der Schichtmeister, à Magistro montium admoniti opus illud continuari haut curaverint: prope simili modo amitti usumfructum constat ex §. *fin. Inst. de Usufr. verb. & non utendo per modum & tempus*; Brevior autem est præscriptio qua jus fodinæ amittitur ut mox dicetur. Atque ipso illo modo fodina libertatem montanam recipit fället wieder ins freye, & alteri societati à Magistro montium concedi potest, perinde uti feræ bestiæ, & volucres & pisces; cum tuam evaserint custodiam & in libertatem naturalem sese receperint, tuo in dominio esse desinunt, & rursus occupant cedunt. In Ordinat. Metall. Brunsvicens. *P. 2. Art. 6.* sic definitum, werde iemand 85

alte

alte Zechen für unser freyes muthen, der soll in der Muthung zum wenigsten mit zween Geschwornen beweisen, daß dieselbe Zeche ohne des Bergmeisters Zulassung drey anfahrende Schichten nicht bauhafftig gehalten sey, und soll alsdenn mit Muth-Zetteln und Bestätigung gehalten werden, wie auf neuen Gängen, doch soll der Bergmeister von der Bestetigung der alten Gewercken Ursachen hören, warum die Zeche nicht frey gefallen seyn solte, und wo ihre Ursachen nach Berg-Recht genugsam, soll er sie darbey bleiben lassen, eadem habet etiam Churfl. Sächsis. Berg-Ordnung. *Art. 23.* Conf. Span. *d. tr. tit. 2. pr.* Georg. Agric. *de re metall. L. 4.*

Singularis igitur vigilantia & industria requiritur in Præfecto rationum, qui una cum subordinato sibi Scansore, dem Steiger, inter alia officii sui munia fodinas suæ inspectioni commendatas observare tenetur ut continuo opere exerceantur. Ut autem is ad illam vigilantiam fortius devictus & Exercitorum Societati illius negligentia non sit damnosa, ad satisdationem in susceptione officii sui compellitur; Prædict. Ordinat. Brunsvicens. *P. 2. Art. 14.* in quo agitur von Bestallung der Zechen mit Steiger und Schichtmeister, de hoc ita cautum: der Schichtmeister soll einen Vorstand setzen, also daß die Gewercken und iederman dasjenige, so er zu thun und zu pflegen schuldig, auch was er Schaden thäte, oder Schadens Ursache wäre, an ihm bekommen möge. Add. Span. *d. tr. Tit. 17.* ubi de officio Rationum Præfecti plenius agitur.

86 Amittitur & jus metallifodinæ hoc modo, de quo ita Spanius *d. tr. tit. 2. §. 8.* Neben dem Bauen oder baulicher Erhaltung müssen auch alle auffgenommene und verliehene Lehne und Zechen altem Berg-Gebrauch oder Gewohnheit nach, von denen Schichtmeistern oder Vorstehern derselben quartalich verrecesset werden, also daß von ieglicher Zeche, Maaß und Stollen, sie werden gleich gebauet oder mit Fristen erhalten, 7. kleine gr. gegeben und verrechnet werden sollen; doch woferne ein Stollen Maassen hätte, giebt er das Recess-Geld allein von demselben, und müssen solche Recess-Gelder vor die Lehen und Zechen gegeben werden, sie seyn gleich auff der Grund-Herrschafft eigenen oder der Lehn-Leute Gründen, es sey auff was Metall oder Mineral es wolle. Also gar aber ist das Berg-recessen 87 nothwendig; daß wo eine oder mehr Zechen zwey Quartale nach einander nicht verrecesset wird, so muß der Schichtmeister und Vorsteher, oder welcher Gewercke sich der Zechen oder Theil anmassen will, vom ersten Quartal 10. fl. und von dem andern 20. fl. ohne allen Behelff und Verzug dem Grund-Herrn zur Straffe erlegen, und damit derselben Zechen Alter und Gerechtigkeit erhalten, wann aber eine Zeche in drey Quartalen nicht verrechnet noch verrecesset wird, so fält die ohne alle Mittel in das Freye, und verleuret ihr Alter und Gerechtigkeit, die auch dem ersten Muther, so derselben begehret, vermöge der Ordnung in Elector. Saxon. *metall. ordin. Artic. 24. In Ordinat. Metall.* vallis S. Joachim. *Part. 2. Artic. 78.* wieder verliehen werden kan. Idem dispositum est in Ducis Brunsvic. Ordin. metall. *Part. 2. Artic. 74.* Quæ omnia rerum judicatarum autoritate confirmantur apud Span. *sentent. 97. 98. 103. 105.* Dicta recognitio quem in finem debeat fieri, in jam allegatis verbis ita designatur: Und damit derselben Zechen Alter und Gerechtigkeit erhalten. Senium fodinæ & jus inde sus- 88 pensum numeratur à priore seu prius facta concessione ejusque insinuatione; Ipsum verò illud jus est prærogativa quædam & facultas omnes alios excludendi ab illa areâ, quæ per concessionem à Magistro montium factam in alicujus quasi proprietatem pervenit; cumque ante illam concessionem locus vel area vigore libertatis montanæ unicuique pateret, per dictam concessionem aliquod jus proprietatis in unum confertur, quod suas vires extendit ad omnia metalla, quæ in area illa uni societati concessa deprehenduntur; ita ut qui in eodem tractu vi dictæ libertatis montanæ metallorum venas perquisiverunt, ei teneantur cedere

qui primus investituram obtinuit; quæque post eum in viciniâ aliis conceduntur juniores fodinæ illi seniori teneantur certas prærogativas relinquere, quas illa jure Senioratus sibi vindicat. De illo Senioratus jure inter plures fodinas, quod ex præoccupata vel ante alios obtenta investitura consurgit, vid Span. *d. tr. tit. 2. §. 6.* Muthung und darauff erfolgtes Bestätigen und Verleihen giebt vor den nachfolgenden die Erstigkeit und das Alter oder Vorgehen, also, daß den, der am ersten gemuthet, und ihn verleihen oder bestätigen lassen, keiner der in seinem Felde mit Bergwerck-Bau befunden wird, austreiben kan, sondern der erste oder ältere wird bey seinen Lehn, Erstigkeit, Vorzug und Alter erhalten, dargegen der Jüngere weichen muß, ungeacht ob der Jüngere in der Gewehr mit der Hand-Arbeit läge, und der Aeltere nicht. Nonnullis interjectis sic pergit Spanius: Doch ist die Regul, daß nemlich der Jüngere dem Aeltern weichen muß, mit der Bescheidenheit zu verstehen, wenn nemlich der Aeltere auff den Jüngern mit offenen Durchschlägen, und dahin gebrachten richtigen Salband weiset. Hæc Span. *l. c.* Quippe & post longum temporis spatium Senioratus ille vim suam exserit, si venæ metallorum oblique descendentes vicinorum sociorum areas & quadrata ingrediantur, qualis concursus interdum existit, quamvis in summa telluris parte putei fodinarum legitimam inter se habeant distantiam: Hoc tamen casu ille, qui jus Senioratus sibi competere affirmat, evidenter docere tenetur, venam suam alterius aream ingredi. Span. *d. tr. Tit. VI.* hoc ita declarat: Es begiebet sich offte, daß auff Gängen gemuthet, Niedergesencken gebauet und angeschnitten wird, welche am Tage weit genug von einander, in der Teuffe aber zusammen oder einander in die Vierung fallen, daraus Irrthum und Neid erwächset, auff welches Begeben, Bergläufftigem Gebrauch nach, der Jüngere dem Aeltesten weichen etc. Probatio quæ Senioratum alleganti hoc casu incumbit, metallico idiomate vocatur vom Vater her beweisen i. e. uti Gottfried Junghanß explicat, wenn ihrer zweene auff einem Gang seyn, und einer Ertz antrifft, so muß der Aeltere im Felde mit offenen Durchschlägen beweisen, ob das Ertz ihm zukommet. Conf. Span. *d. tr. sentent. 188. 189. 190. & Tit. VI. §. 2. & 3.* Dn. Eisenhart. *d. tr. c. 5.* Vim & præ- 89
rogativam illius Senioratus lepido hoc casu metallico illustrat Mathesius *in Sarepta Conc. 2.* his verbis: Ein Bergmann ist allhier auff einer Maaß belehnet gewesen, da er auch Kubel und Seil eingeworffen, und sein Gebäude, wie gebräuchlich, erhalten; Da ihm aber ein ander fündiger Gang in seine Vierung fället, fahen seine benachbarten Gewercken einen Hader mit ihm an, und wollen ihn austreiben, und auff die Halbe setzen, schicken ihm ein Kerbholtz und lassen ihn vorfordern, und weil ihre Sache auff faulen Gründen stund, rüsten sie sich mit einem grossen Beystand und Anhang und ziehen einen berühmten Redner zu sich, der böser Sache soll eine Gestalt machen. Der Bergmann erscheinet als ein Gehorsamer, denn gute Sachen dürffen bey Erbahren und Verständigen nicht viel Procuratoren. Die Kläger geben ihre Sache mit grossen Geplatz scheinlich für, und thun eine geschwinde Klage, die sie mit Worten überschwemmen. Dem Bergmann wird auch vergönnet zu antworten, der kommt de simplici & plano, schlecht und gerecht, und spricht: Herr Bergmeister, Herr, ich bin der Aelteste im Felde, und habe meine Zeche auff meinem erkohrnen Gang, wie ein ehrlicher Bergmann nach vermög der Ordnung erhalten, welches ich mit dem Berg-Buche, des Abschrifft ich euch hiemit fürlege, und mit den Recessen darthun und beweisen kan, so sind meine Wiedersacher die Jüngsten, drum bitte ich, Ew. Weißheit wollen an statt unsers gnädigen Grafens mich bey meinem Alter und Rechten beneben der Ordnung wie einen andern Bergmann schützen und handhaben. Darauff thut der Gegentheil einen Abtritt, und nach gehaltenem Rath replicirt der Procurator, und weil ihre Sache nicht gar gut war, träget er ein Löthlein

ein,

ein, und macht weitläufftig Ding, damit er den Parth einen blauen Dunst für die Augen mache, und vom Haupt-Grunde ableite. Wie er zugeführt und beschlossen, spricht der Berg-Mann einfältig: Lieben Herrn, ich gönne euch gerne, daß ihr für die lange Weile auffs Gebürge spaziren gehet, aber im Berg-Buch müssen wir doch wieder zusammen kommen. Ich bin der älteste und liege mit Hand Arbeit in meiner Zechen, und die Ordnung und das Berg-Buch sind meine Beystände un̄ Zeugen, darum gebe ich mich in keine Weitläufftigkeit, und hoffe man werde mich bey meinen befugten Rechten erhalten, darum ich den Herrn Berg-Meister und seine Geschworne von Ambts und Rechts wegen zum andernmahl bitte. Der Gegentheil fähet wieder an zu tripliciren, aber der Berg-Mann stehet auff seine achtzehen Augen, berufft sich wie vor auff sein Alter und Berg-Buch und wil darüber sich erkennen und weisen lassen, wie ein ehrlicher Berg-Mann; & tandem doch kunte man nicht fürüber, man muste das Alter und Berg-Buch bey Ehren erhalten: Also bliebe der Berg-Mann bey seinen befugten Rechten. Hæc Mathesius vir ingenio amœno & facundia Metallicorum auribus accommodata ad memoriam posteritatis inclytus. Ex quibus colligimus, institutum illud, das Vorrecessen, primùm observari cœpisse & nunc quoque observari ad alendam vigilantiam, industriam, æmulationem & ardorem culturæ metallicæ. Etenim licet plures in eodem tractu montano venas metallorum perquirant, ille tamen prærogativam Senioratus acquirit, qui primus investituram impetrat, per quam integra area satis amplæ magnitudinis & addicitur & conceditur; cujus investituræ virtute ex sua areâ omnes reliquos excludere potest, qui intra terminos areæ sibi concessæ metalla scrutati sunt, aut postea in eandem incidunt; ut suum quadratum, seine Vierung, i.e aream quatuor rectis angulis conclusam, quæ in tali habitudine usque ad infima telluris descendit, vid. Span. *d. tr. Tit. 6. §. 4.* propriam ac liberam teneat. Uti hac ratione excitatur certamen quoddam & æmulatio inter cultores rei metallicæ, sic idem continuatur per trimestrem illam recognitionem; hac autem per novem menses intermissa, jus & prærogativa Senioratus amittitur.

Ad illustrationem hujus materiæ lu- 90
bet ex Nicolai Voigtelii *Geometria subterranea Part. 17. pag. 123. & seqq.* subjicere tres quæstiones controversas inter Exercitores fodinarum, prærogativam Senioratus concernentes, & quia ejusmodi casus Geometricè solent describi, ad meliorem intellectum Ichnographiam eorum adjunximus.

Primus CASUS.

Es hatten Tabul. VIII. Fig. 1. die Gewercken der ersten Zechen mit einem Spathe, worauff sie vor denen Gewercken der andern Zechen das Alter erlanget, einen flachen Gang bey B. überfahren, welchen aber gedachte Gewercken der anderen Zeche in ihrem Felde bey A. eher erbrochen, gemuthet, bestätiget, auch darauff eine gute Ecke ausgelänget, und wolten beweisen, daß es ihr Gang sey: Daß also die Frage entstunde, was von solchem in beyderley Gewercken Zechen überfahrnen flachen Gange jedweder Gewerckschafft zukommen könte oder nicht? Demnach müste zuförderst abgezogen und gesehen werden, ob der Gang A. dem streichen und Fallen nach vor den Gang B. zu halten wäre. Befände sichs nun daß A. und B. vor einen, nicht aber vor zwey Gänge zu halten, so wäre entweder, wenn etwan denen Gewercken der anderen Zeche als vermuthlich ältere Gewercken des flachen Ganges, denen der Beweiß auff solche masse zustünde, von A. nach B. zu grosser Festigkeit wegen nicht wohl abzuteuffen möglich, eben nicht von nöthen den Beweiß mit so großen Kosten zu führen. Massen in dergleichen Fällen nur ein oder zweyer verpflichteter Marck-Scheider bericht an Beweises statt öffters zu gelten pfleget un̄ genug ist. Oder doch da sich die Gewercken der ersten Zechen als vermuthlich jüngere Gewercken, solcher Gestalt aus ihrer Belehnung nicht setzen zu lassen gemeinet, die älteren Gewercken fest versichert, daß sie in Führung des Beweises

von A. nach B. zu mit Absinckung eines Schachts richtig erschlagen, und also die aufgewendeten Unkosten nicht vergeblich seyn würden, da denn letzteren Falls der Berg-Meister bey A. allwo die Gewercken der anderen Zeche den Gang zu erst erbrochen, eine Stuffe schlagen, welche vom Marck-Scheider der Seiger gerade noch an Tag gebracht, und daselbst ein Loch-stein gesetzet werden muß, und von dar die Vermessung der Fund-Grube, entweder nachdem es bey der Muthung begehret worden, halb hinunter und halb hinauffwerts, oder nur etliche Lachter hinauff, und das übrige hinunterwerts zu verrichten; und woferne die Gewercken den andern Zechen den Beweiß Berg-üblicher massen auff ihrem Gange, der, wenn derer noch mehr vorhanden, ihnen zugleich vor ihr Trum zu kiesen oblieget biß an den streitigen Ort mit käntlichen hangenden uñ liegenden auch Sahlbändern, obgleich der Gang etwas aus seiner Stunde gekommen wäre, wenn (deñ liegend uñ hangend machet allein einen Gang nicht, aber allein dz Streichen) richtig verführet, welches alles, wenn eine Zuerkäntniß des Beweises erfolgen soll, also geschehen muß, ausser diesen aber nichts bewiesen werden mag, es wäre denn, daß in Führung des Beweises der Gang durch mächtige Fäulen, festes Gestein, oder andere übersetzende Gänge verdrucket und dadurch unkändtlich würde, und der Beweiß-Führer ihn daher durch Gesencke oder sonst verstatteter massen (denn dergleichen ist vermöge der Berg-Rechte verstattet) in seiner Vierung wieder suchen müste, auch darinnen fände, und darauff vollends den Beweiß zu führen vermöchte, so muß alsdañ der Jüngere weichen, hat aber doch im gegenwärtigen Fall ratione des Alters auffm Spate vor denen Gewercken der anderen Zeche auff diesem flachen Gange die Vierung erhalten, welche Vierung sich in des Spathes hangende vierdte halbe Lachter, dem Winckel-Creutze E. F. nach als in die Figur biß nach C. und D. item über sich von E. nach G. und von D. nach H. an die Marck-Scheid Linie, unter sich aber in ewige Teuffe erstrecket; daß demnach mehr besagter flacher Gang denen Gewercken der anderen Zeche, als welche darauff durch geführten Beweiß vor denen Gewercken der ersten Zeche das Alter erlanget, zukommet. Hätten aber die Gewercken der andern Zeche ihren obgelegenen Beweiß itztgedachter massen nicht verführet, so wäre denen Gewercken der ersten Zechen nicht allein die Vierung auff dem flachen Gange, so weit sich ihr gemuthetes Feld darauff erstreckte, zukommen, sondern sie hätten auch das Alter und consequenter den Gang erlanget.

CASUS II.

In der Tab. V. fig. II. Marck-Scheiden oder Schnüren zweyerley Gewercken Zechen mit einander auff einem Gange, welchen beyden jedweder ihr Feld nur beyläufftig oder mit verlohrner Schnure auff dem ausgehenden des Ganges am Tage als der älteren Zeche Feld nach O. M. und der jüngeren Zeche Feld nach M. P nicht aber nach dem Haupt-streichen des Ganges in der Gruben als hier A. B. richtig zugeschlagen worden, und der Gang bekäme auff der Marck-Scheide bey M. zweyerley Streichen, daß also in jedweder Gewerckschafft Felde ein ander Streichen erschiene, welchem nach die Marck-Scheid Linien als der älteren Zeche ihre vermeynentlich nach M. H. und der jüngern Zeche ihre vermeynẽtlich nach M. K. anfielen, und solcher Gestalt gleichsam eine Uberschare als M. H. K. verursacheten, umb die Marck-Scheide herum aber brechen gute Ertzte, und entstunde deswegen die Frage, was von solchen Ertzten jedweder Gewerckschafft zukommen könte oder nicht? Weil nun in dergleichen Fällen keinem etwas zu oder abgesprochen werden kan, ausser der Aeltere habe denn, nachdem die Zeche von einem verpflichteten Marck-Scheider mit Fleiß abgezogen, in Grund gebracht, des Ganges Hauptstreichen in der Grube genaue erforschet, und die Marck-Scheiden in der Grube angegeben und an Tag gebracht worden, sein Feld durch richtiges Erbvermessen zu sich genommen, als müssen diese Dinge zuförderst geschehen, und mag erst nach deren Erfolg ein richtiger Ausspruch Rechtens geschehen, und nach dem in der Figur die Linie C. I. vor die richtige Marck-scheid Linie befunden werden, so ge-

so gehöret das jenige was an Ertzen über der Linie C. I. gegen H zu bricht der älteren Zeche, was aber über die Linie C. I. gegen K. zu erbrochen wird, der jüngern Zeche.

CASUS III.

Ferner in der Tabula V. Figur. III. Marck-Scheiden oder Schnuren abermahl zweyerley Gewercken Zechen mit einander auff einem Gange, welcher beyden jedweder ihr Feld nur beyläufftig oder mit verlohrner Schnure auf dem ausgehenden des Ganges am Tage als der älteren Zechen Feld nach H. D. und der jüngern Zechen Feld nach D. L. nicht aber dem Hauptstreichen des Ganges in der Grube als hier H. I. richtig zugeschlagen worden, und der Gang bekähme auff der Marck-Scheiden bey D. zweyerley Streichen, daß also in iedweder Gewerckschafft Felde ein ander Streichen erschiene: welchem nach die Marckscheid-Linie als der älteren Zechen ihre vermeynentlich nach D. F. und also in des jüngern Feld, und hergegen der jüngern Zeche ihre vermeynentlich nach D. E. und also in des älteren Zeche einfielen; An welchen Orten aber gute Ertzte brechen, und deswegen die Frage entstünde, was von solchen Ertzten iedweder Gewerckschafft zukommen könte oder nicht; Demnach müste, wie im nechst vorhergehenden Exempel gedacht, der ältere sein Feld zu sich nehmen, welches allhier die Marck-Scheid Linie D. G. dergestalt andeutet, daß die jenigen Ertze, so über dieser Linien gegen E. zu brechen, der ältern Zechen, welche aber gegen F. zu erbrochen werden, der jüngern Zeche gehören, womit der jüngere, wenn gleich über D. G. von den streitigen Ertzen gar nichts übrig bliebe, vergnügt seyn muß: Denn dieses nicht anders als Berg-Rechtens ist, massen der jüngere in dergleichen Fällen nicht eher als der ältere vermessen darff, es käme denn daß der ältere nicht zu vermessen, oder dem jüngern daran zu hindern, hingegen aber der jüngere willens wäre sein Feld durch ordentliches Arbeiten zu sich zu nehmen: Uff solchen Fall denn, müste zu Ende des älteren Feldes ein Loch-Stein gesetzet, und mit des jüngern Vermessen darauff angehalten werden: Und was so dann in des jüngern Feld das ordentliche Erbvermessen mit sich brächte, solches bliebe billich dem jüngern, hält sich aber an seinen Nachbar, von welchem er das Alter im Felde erlanget, auff der Marck-Scheide hingegen zu erholen, weiln ihm wider diesen, wie zuvor sein älterer wider ihn gethan, zu verfahren frey stehet.

Prædicti verò duo modi, quibus supra metallifodinas amitti ostensum est, ex quadam negligentia oriri videntur, quam si purgare velint, socii vel domini fodinæ audiri debent: Uti & si recognitio prædicta, das Verreceßen, statis temporibus intermittatur, antequam fodina pro derelicto habita declarari & novæ societati possit concedi, publica intimatio debet fieri, si forte antiquiores socii docere possint nondum effluxisse tempus, cujus decursu jus suum interire potuerit; vid. Span. *d.* §. 8. vom Verrecessen. Potest verò societas metallurgica & maturo deliberatoque proposito deserere exercitium metallorum; id quod consvevit fieri, si sumtus sint immensi & nulla spes emolumenti adfulgeat: qua ex causa Curtius Rufus in agro Mattiaco quærendis venis argonti reclusos specus quondam deseruit, uti C. Tacit. *Annal. XI. c. 20.* refert. Eleganter hanc in rem Löhneyß sæpe *alleg. tr. Part. 2. tit.* wie und durch was Mittel ein Berg-Werck zu erheben, *Art. 5.* ubi inter media illa hoc quoque proponit: Daß den Gewercken auff schweren wassernöthigen Zechen Gnaden-Geld oder Befreyung des Neundten und Zehenden gegeben wird, & hanc dictorum adfert rationem: Denn wenn die Unkosten so groß, daß es die Zechen nicht mehr ertragen können, so lassen die Gewercken liegen, denn man pflegt zu sagen: Niemand will des heiligen Grabes umsonst hüten, da dann, wenn die Zechen liegen bleiben, der Hohen Obrigkeit an ihrem Zehenden und Vorkauff der Metallen quartalich ein ansehnliches entgehet.

Cum autem permissu Magistri metallicorum, aut Præfecturæ metallicæ consensu, ad tempus sistitur exercitium & cultura metallifodinæ, hactenus quidem

quidem singulorum sociorum jura illibata durant: Hujuscemodi enim induciæ, ubi ipsum quidem negotium & opus ad tempus cessat, proposito tamen operis continuandi durante, in aliis quoque negotiorum generibus occurrunt; & metallarii cumprimis ex naturalibus causis possunt in opere metallorum impediri, videlicet propter aquarum aut abundantiam aut penuriam, propter metallariorum raritatem, aut seditionem, aut secessionem, quæ omnia cum citra culpam sociorum iisque quam maxime invitis evenire possint, his sane ex causis jus iis quæsitum interire haud potest; Si quidem propositum & spem continuandi operis retinuerint, nec tale sit impedimentum operis quod irreparabilem jacturam fodinæ inferat; utpote si aquis illa penitus sit immersa aut ruina major omnes specus, omnes cavernas, puteos, cuniculos, præcluserit, ita ut nullus reparationi supersit locus. Nam si propter naturam rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam non potest possideri, recte dicitur, non esse quod possideatur: Ita Paulus in *L. 12. ff. de rebus auctorit. jud. possidendis*. Et Emphyteusis interit si quidem tanta emerserit clades, quæ prorsus etiam ipsius rei, quæ per emphyteusin data est, faciat interitum; Ita Imp. Zeno in *L. 1. C. de jur. emphyteutico*. Ac denique unumquodque jus in re perimi videtur intereunte re vel corpore, quod juri illi subjectum erat: Uti enim jus in re præsupponit rem sibi subjectam, ita hoc præsupposito intereunte jus quoque interire necesse est. Easdem causas, propter quas metallorum exercitium deseritur & fodinæ intereunt, declarat Georg. Agric. *de re Metall. lib. VI. non procul a fine, his verbis:* Concidunt præterea montes eaque ruina oppressi homines intereunt. Certe cum quondam Goslariæ Ramelsbergum desedisset, ruinis tot homines sunt oppressi, ut uno die circiter quadringentas fœminas viris orbatas esse Annales loquantur; Et abhinc annos undecim Aldebergi suffossi montis pars resoluta resedit & sex fossores ex improviso oppressit: Absorbuit etiam casam atque una matrem cum filiolo. Id autem plerumque accidit his montibus, quibus venæ sunt cumulatæ. Itaque fossores relinquant fornices crebros montibus sustinendis, aut substructiones faciant. Et nonnullis interjectis sic pergit: Itaq; Prima & potissima causa est, quod non sint fœcundi metallorum, aut si ad aliquos passus fœcundi fuerint, quod in profundo sunt steriles. Secunda affluentis aquæ multitudo, quam nec metallici possunt derivare in cuniculos, quia tam alte in montes agi non possunt, neque machinis extrahere, quod putei sint admodum profundi, aut si possent eam extrahere machinis, quod ipsis non utantur, nimirum quod impensæ sint majores quam pauperioris venæ fructus. Tertia est aër gravis quem interdum Domini non arte, non sumtu emendare & corrigere possunt, quam ob causam fossio non puteorum tantum, sed etiam cuniculorum deseritur. Quarta virus in singulari loco genitum, si id funditus tollere vel levius facere in nostra potestate non fuerit: Ea de re specus ad Planam, Laurentius dictus, non fodi solebat, cum argento non careret. Quinta dæmon truculentus & homicida; etenim ab eo, si expelli non possit, nemo non fugit. Sexta substructiones si labefactatæ conciderint; eas enim ruina montis sequi solet. Substructiones autem tunc solum restituuntur, cum vena admodum dives metalli fuerit. Septima motus bellici, propter quos nisi certo constet fossores deseruisse puteos & cuniculos, reficiendi non sunt: Non enim credamus, majores nostros tam inertes & ignavos fuisse, ut fossiones quæ potuerint fieri cum fructu reliquerint. Nostris profecto temporibus non pauci metallici, cum anilibus fabulis persvasi refecissent puteos desertos, operam & oleum perdiderunt: Ne igitur posteritas acta agat, ex re ejus erit, in tabulas referre, quam ob causam cujusque putei vel cuniculi fossio relicta sit. Hæc Agricola.

Quod

Quod si etiam per omissionem aut culturæ aut recognitionis fodina amissa sit, siquidem prima aut secunda vice in libertatem montanam sese receperit & de novo alicui concessa, priores socii admittendi quoque sunt in novam illam societatem, si impensarum portionem, quam adhuc debent, intra certum tempus solverint. Talis autem admissio priorum sociorum, quæ in jure metallico vocatur die Ablösung, locum non habet, si tertia vice prædicto modo fodina amissa sit. Vid. Span. *d. tr. tit. 3. §. 2. & sentent. 135.* Würde aber die Zeche zum drittenmahl frey gefahren, so wären die ersten Gewercken der Zechen gantz verlustig, und könten ferner nicht admittiret werden. Et his quidem modis partis metallicæ velut per universitatem amittuntur.

93 Singuli quoque ex sociis, eodem licet jure ac Senioratu fodinæ permanente possunt suas portiones amittere per modum commissi, dum impensis, majoris partis sociorum consensu & auctoritate præfecturæ metallicæ indictis, stato tempore non solutis ad privationem partis metallicæ proceditur: Ita Span. *d. tr. Tit. V.* Welcher Gewercken in den vier Wochen nach angeschlagenem Zubuß-Brief entweder selbst oder durch seinen Verleger den Schicht-Meister oder Vorsteher die Zubuße nicht reichet und vergnüget, dem werden seine Theile ins Retardat gesetzet, im Gegen-Buch ausgethan, und den andern verlegten Gewercken zugeschrieben: Doch werden frembden Gewercken über gedachte vier Wochen noch 14. Tage nachgesehen, damit sie durch ihre Factoren oder Vorsteher mögen desto besser berichtet werden, und sie sich des Uber-Eilens oder Unwissens nicht zu beschweren haben. Georg. Agric. *Lib. IV. de re metall.* ita hanc in rem: Si Domini symbolam, quam ipsis Præfectus fodinæ vel cuniculi indixit, menstruo spatio non dederint, stato die eorum nomina magna voce pronunciata eximuntur de Dominorum numero, præsente Magistro metallicorum, Juratis, Scriba fodinarum, itemque partium; quorum uterque eos refert in præscriptos. Attamen si triduo ad summum quatriduo dederint symbola Præfecto fodinæ vel cuniculi, & Scribæ partium pecuniam, quæ solet dari, numeraverint, eorum partes eximit de præscriptorum numero: postea non restituuntur in integrum, nisi reliqui Domini consenserint. Ita Agricola.

Igitur mandatarios suos in civitatibus montanis aut earundem vicinia habere debent extranei partium metallicarum Domini, per quos stato tempore solvantur expensæ, ne partes in commissum cadant aut proscriptione vel præscriptione amittantur. Id enim natura vel contractus vel consortii hujus exigit, ut qui in communionem Dominii metallifodinæ pervenit, ex lege illius consortii vel communionis teneatur aut pro rata & quota conferre impensas, aut vero pati ut partes suæ in alium transferantur impensas illas promptius soluturum. Hujuscemodi angustiora præscriptionum tempora, quorum lapsu jus ex negligentia amissum vel extinctum esse dignoscitur, in Jure Civili haud sunt plane inusitata; habemus enim præscriptionem viginti horarum continuarum, quibus marito permissum est retinere in privata custodia adulterum cum uxore sua deprehensum, hujusque temporis lapsu jus illud vel facultas illa finitur. *L. 25. ff. ad L. Jul. de adulter.* habemus præscriptionem unius diei, duorum, trium, quinque, novem, decem, quindecim, viginti dierum &c. quas conjunctim explicat Dynus de Muxello *Tractatu Præscriptionum.* Quamvis autem augustiores illi præscriptionum termini ad perimendum jus Dominii jure civili non sint recepti; in partibus tamen metallicis speciali ratione recepta est illa præscriptio quatuor aut sex septimanarum, ut intra hoc tempus impensis non solutis dominium illius partis, des unverlegten Kuckses, auctoritate præfecturæ montanæ Domino negligenti possit adimi & ad alium transferri. Vid. P. Heigius *Part. Prior. qv. 13. n. 51.* Uti enim alia sic cumprimis & metallica jura vigilantibus scripta sunt, & omnis negli-

gentia etiam in re propria culpam continet; quæ tanto major est in mora solvendi impensas metallicas, utpote quæ mora toti societati metallifodinæ cultorum damnosa est; cum impensis quæ fossoribus cæterisque operariis & metallariis in mercedem laboris destinatæ sunt, stato tempore non solutis, ipsæ quoque operæ intermittantur, qua intermissione tota societas jus fodinæ amittit, prout supra ostensum. Eisenhart. *d. tr. cap. 5.*

94 Partes porro metallicæ alienantur & transferuntur in alios per donationem inter vivos & venditionem, ad quarum tamen alienationum validitatem nonnullis in locis opus est insinuatione aliquâ; idque cautum (1.) ordinatione Wenceslai VI. Bohem. Regis *Lib. III. C. V.* Es haben etliche Neufänger eine böse Gewohnheit bißanhero gehalten, auff den neuen Gängen und Zechen offt mehr Theil, dann sie darinnen gehabt, verkauffet, und wiewohl der letzte Käuffer bisweilen sein Gewehr bekommen und den Vorzug gehabt, so seynd doch ihrer viel die zuvor gekaufft, betrogen worden, und darum wollen wir, daß im Kauffen der Berg-Theile diese Regul gehalten werden solle, daß weder der Käuffer, noch der, dem die Theile geschenckt und gegeben werden, an denselbigen gekaufften und geschenckten Theilen, kein beständig Recht oder Gewehr erlangen soll, sie werden ihme denn durch den Verkäuffer oder der sie ihm geschenckt und übergeben hat, in Gegenwart des Berg-Meisters überschrieben und zugeeignet. (2.) In Ordinat. Rudolphi II. Imp. ad Vallem S. Joachim directa *P. 2. c. 9. §. 4.* idem extenditur ad omnes contractus de partibus metallicis initos: Hierinn ordnen und wollen wir, wenn hinführo dergleichen schrifft- oder mündlicher Vertrag und Contract, so vorher auffgericht, abgeredt, oder noch künfftig auffgericht und abgehandelt würden, und wären mit des Berg-Ambts Wissen nicht geschehen, auch ins Berg-Buch zu einer Berg-Wissung nicht einverleibet, noch verzeichnet worden, oder noch zu verzeichnen begehret worden, so sollen unsere Berg-Amt-Leute jedes Orts darüber nicht verhelffen, sondern dergleichen heimliche Contract sollen todt und nicht kräfftig seyn, und die Berg-Theil und anders sollen dem verbleiben und zuerkandt werden, der im Gegen-Buch die Gewehr, und im Berg-Buch das Lehen hat. Und wann auff solche Contract Geld ausgegeben oder empfangen wäre, so soll das Berg Ambt darüber auch nicht verhelffen, also soll es auch mit allen andern Berg-Sachen, welche nicht für dem Berg-Amt, sondern heimlich gehandelt, und ins Berg-Buch nicht verzeichnet, gehalten werden ꝛc. Quod si tamen praxin & quæ in ea sese fundant res judicatas inspiciamus, sufficit ad ejusmodi negotiorum validitatem etiam præsentia Magistri metallicorum & Juratorum, licet insinuatio non accesserit. vid. Span. *tit. 2. §. 5. & pronunciat. 80.* Liberam nihilominus habet quisq; facultatem alienandi suas partes metallicas absque consensu Præfectorum, dummodo evictionis documentum intra tempus legitimum ex libro Præfecturæ metallicæ procuretur: Span. *d. tr. sentent. 334.* ex sententia Consultorum in Valle Joachimica. In Ordinat. metallica Ducis Brunsvicens. *Part. 2. Art. 71.* ita definitur hic Articulus: So einer dem andern Theil wird verkauffen oder geben, soll der Verkäuffer im Gegen-Buch die Gewehr in vier Wochen thun, und der Käuffer soll auch verpflichtet seyn, die Gewehr in bestimmter Zeit zu fordern, so aber die Forderung nicht geschicht, und Mangel der Gewehr am Verkäuffer nicht gewest, soll er alsdann zu gewehre nicht schuldig seyn, sich befünde denn, daß der Käuffer die Gewehr zu fordern mercklicher und redlicher Ursachen halber verhindert worden. Idem quoque ipsa rei metallicæ Judiciorum praxi receptum esse testantur præjudicia apud Spanium *n. 361. 362.* ubi concluditur, cohæredibus à communione discedere volentibus à præfectura metallica præfigi posse terminum, intra quem teneantur operam dare, ut sua nomina in actis præfecturæ metallicæ conscribantur una cum partibus hæreditario jure ad se devolutis, ut confusioni

sioni inde alias orituræ ansa præscindatur. Ut autem contractus simulati & jure communi per *Lib. 54. ff. de Oblig. & Act.* prohibentur *verbis*: Contractus imaginarii etiam in emtionibus Juris vinculum non obtinent, cum fides facti simulatur non intercedente veritate; sic etiam in partium metallicarum alienatione simulatio diserte prohibita est, Ordinat. Wenceslai *VI. Lib. III. c. V.* So aber einer seine Theile unter dem Schein eines Geschenckes verkauffen wird, so soll solcher verblühmter unwarhafftiger Kauff nichts seyn. Eisenhart. *d. tr. C. 4. §. 18.*

Ut autem integra portio metallica debita solennitate observata valide alienari potest; sic etiam semissis ejus ein halber Kux valide alienatur, nec potest cohæres vel alter, qui ex divisione hæreditatis aut alia quadam communione alterum semissem accepit, jus protimiseos vel jus congrui eo casu exercere; ita pronunciatum refert Spanius. *n. 330.*

95 Hujuscemodi quoque portionum metallicarum venditio obtentu læsionis rescindi aut impugnari haud potest; idque ob singularem fodinarum metallicarum conditionem, quæ subitaneis & improvisis mutationibus obnoxia est, receptum; Ita enim Spanius *d. tr. tit. X. §. 2.* Wie denn einem jeden Gewercken frey stehet, seine Kux und Berg-Gebäude einem andern umb Kauff zu überlassen, der auch gültig, wenn er verschrieben und bekräfftiget, also daß der Verkäuffer die alienirten Berg-Theile vor das pretium wieder anzunehmen nicht schuldig, ungeachtet der Læsion oder Benachtheilung, denn Bergwerck steigen und fallen über Nacht, wie vorgehende Urtheil *n. 292. 301. 302.* vermögen. Conf. supra quintam differentiam Fodinarum. Aber wohl kan sich der Verkäuffer wieder daran halten, wenn sie ihm zum Unterpfand verschrieben seyn. Quod autem jure communi dispositum, ut res transeat cum sua causa & cum suo onere, *L. 18. § 2. ff. de pignorat. Act. L. fin. §. fin. ff. de contrahend. emt.* idem in alienatione partium metallicarum hoc quoque casu receptum est, si venditor debeat adhuc certam summam impensarum, deque iis in venditione nihil expresse cautum sit. Sed inspiciendum hic est tempus initi contractus, & distingvitur an in ipsa illa septimana, quæ rationibus à rationum Præfecto recipiendis deputata est, venditio celebrata sit; Priori casu pars metallica transit cum onere impensarum præteritarum & futurarum ad emtorem, sed posteriori casu venditor tenetur præstare partem metallicam ab onere præteritarum impensarum liberatam. In Ordinat. Metall. Duc. Brunsvicens. *Part. II. Art. 23.* hac de re ita cautum; Dieweil sich hierbevor der Zubuß halben auff Theil, so von der Rechnung an biß zu folgenden Retardat verkaufft seyn worden, viel Zancks, Wiederwillen und Bevortheilung hat zugetragen; so ordnen wir, welcher forthin in der Wochen, darinnen man rechnet, Kucks kauffen würde, der soll die auffs folgende Retardat selbst zu verlegen schuldig seyn, welcher aber, auf nechsten Montag nach geschehener Rechnung anzufahen, biß auff das folgende Retardat kauffen würde, der soll frey gewehret werden.

Obligationes quoque & hypothecas 96 partium metallicarum Actis Præfecturæ montanæ insinuari oportere, alioquin infirmas futuras, constat ex traditis à Spanio *tit. X.* quæ paulo supra ex Imp. Rudolphi ordinatione metallica plenius adducta sunt, & ex pronunciato apud eundem *sub num. 364.* idem haud obscure colligitur. Hæc autem insinuatio obligationum & hypothecarum super metallica parte contractarum hunc quoque in finem est necessaria, ut Præfecturæ rei metallicæ Jurisdictio fundata sit, & nomen contractum pro credito metallico possit haberi. Siquidem, ut Spanius *d. tr. Tit. XI.* docet, auff Bergwercken hergebracht, daß Bürgers Schulden von Bürgers Gütern, Berg-Schulden, (die von Berg-Wercken herrühren) von Berg-Wercken gezahlet werden, zumahl wann sie darauf verschrieben. Et specialis ratio dictæ insinuationis militat in pignore antichretico, si por-

ſi portio metallica creditori in pignus antichreticum data ſit, aut proventus fodinarum in vicem & locum uſurarum conceſſi, id quod fieri poſſe vel ex Richtero *Part. II. Deciſ. LXXIV. n. 15.* patet. Hoc quippe caſu creditori per dictam inſinuationem proſpiciendum eſt, ut à diſtributore proventuum metallicorum poſſit conſequi fructus in antichreſin vel in vicem uſurarum ſibi conceſſos, qui alioquin ad Dominum, cujus nomen in libro metallico annotatum, perventuri eſſent. Illa hypothecarum in partibus metallicis conſtitutarum inſinuatio ſingularem habet effectum in concurſu creditorum, de quo ita Löhn-Eyß *in Part. V. Ordinat. metallicæ Art. 55.* (extat illa *in parte IX. operis de re metallica.*) Wenn ſich auch zu Zeiten Sachen begeben, daß viel Gläubiger zuſammen kommen, die ſuper prioritate diſputiren: Setzen, ordnen, und wollen wir, daß die Gläubiger denen die Berg-Theile für unſern Berg-Meiſter und Geſchwornen ins Berg-Buch durch denen Berg-Schreiber, vermittelſt eines erbarn, redlichen Contracts, ohne Wucher, zu Pfande, Miethe, oder Eigen, ordentlich, richtig und erbar verſchrieben, ſollen für allen andern den Vortritt haben, denen ſollen die Gläubiger folgen, die da können beweiſen, daß ſie ihre Gulden und Geld haben dem Gewercken, den oder deſſen Erben ſie mahnen, zu Erbauung und Erhaltung der Berg-Theile vorgeſtreckt. Conf. Span. *Tit. XI. §. 1. pronunciato 366.* Et uti jam ante oſtenſum, debita metallica ex partibus metallicis, debita civilia ex reliquis bonis ſolvenda ſunt; de quo apud Span. *d. l. n. 365.* Diejenigen Bürgerlichen Schulden aber, ſo nicht auffs Berg-Werck gewandt, werden in Mangel baarer Zahlung billig, auſſer der Berg-Theil, wieder mit Stadt-Güter abgeführet und vergnüget.

97 Eſt & aliud circa partes metallicas receptum negotii genus, quod, ſi ex nomine ei impoſito de natura ejus judicare licet, inter contractum mutui & commodati fluctuare deprehenditur. Intelligo das leihen und borgen der Kuxe; quæ nomina mutui & commodati communia eſſe certum eſt, licet ipſa hæc negotia, quibus imponuntur, ſpecie differant. In ordinationibus metallicis, quæ haberi potuerunt, de hoc negotii genere nullam inveniri diſpoſitionem, ſed nec ab aliis Scriptoribus quicquam de illo traditum deprehendi ſcribit Dn. Eiſenhart. *d. tract. c. 4. §. 21.* Quare hactenus quidem ex Lege ac traditione ſcripta de hujus negotii ſpecie pronunciare non licet: Quod ſi autem eas dicti negotii proprietates & qualitates, quas ei ineſſe ex hominum metallicæ rei peritorum relatione ſincera conſtat, ad formas & ſpecies contractuum ſcripto jure definitas examinaverimus, formam ac ſpeciem dicti negotii propius intuebimur. Igitur uti in locis maritimis quæ negotiatione transmarina florent, contractus Aſſecurationis quo ſpes pretio emitur, uſitatiſſimus eſt; quod tamen negotii genus in aliis civitatibus, quæ mercatura tabernaria & transportatione mercium in vicina oppida contentæ eſſe ſolent, adeo inuſitatum eſt, ut & nomen ejus ignoretur: Ita & in locis metalliferis, ubi metallorum exercitium abundat, permutationis & venditionis partium metallicarum atque alibi inuſitatæ conventionum figuræ celebrantur: Inter alias locum haud poſtremum tenet prædictum negotium; cujus nomen ante indicavimus: Conſveverunt enim qui plurium metallifodinarum arcana ſibi perſpecta eſſe exiſtimant, hanc ſuam ſingularem ſcientiam ea ratione in ſpem lucri intendere, ut ſi alium quendam pecuniis ſuis fortunam metallicam ſolicitare geſtientem inveniant, ei numerato pretio vendant partem metallicam quam ipſi non habent. Sed quo fidem contractus impleant, ab alio mutuam accipiunt partem quam alteri poſſunt tradere, ut emtio venditio perfecta ſit. Occaſione permutationis quoque idem negotii genus celebrari poteſt, ſi alteri de proxima ubertate fodinæ, in qua ſuam partem habet nihil certi conſtet, illamque proinde exiguo æſtimet pretio, alter vero ſciat ipſam illam fodinam brevi uberes proventus præbituram,

ram, & alterius cujusdam fodinæ Partem cum illius parte permutaturus, quam non habet ab alio mutuam accipit, ut ex permutatione illa ſpem magnam poſſit acquirere: Utrumque negotium duplici vel conventione, vel contractu conſtat; in priori emtio venditio, in poſteriori permutatio conſpicua eſt alterum vero illud negotium, quod in utroque illo velut in ſubſidium advocatur, quo venditur aut permutator partis non ſuæ fidem ſuam liberet, eſt id de cujus indole ac ſpecie jam diſputamus. Sed hic quidem ex Legibus & Ordinationibus metallicis neceſſaria eſt publica autoritate munita traditio partis, vel mutuo datæ vel commodatæ; alias enim is, qui eam vel mutuam vel commodato accipit, non poteſt eandem cum effectu vendere aut permutare; uti & poſterior hæc venditio aut permutatio libro metallicis actis & negotiis conſervandis deſtinato inſinuanda eſt, uti ſupra dictum. Sicut igitur in hac aut venditione aut permutatione ex natura horum negotiorum id agitur, ut dominium aut mercis aut pretii, aut rerum permutatarum transferatur; ſic quoque is, qui alienam illam partem Domini voluntate accipit, ſi dominium ejus non acciperet, haud quaquam poſſet in emtorem aut eum, cum quo permutationem inſtituit, dominium transferre: Traditio enim nihil amplius transferre debet vel poteſt ad eum qui accipit, quam eſt apud eum qui tradit. *L. 20. ff. de acquir. rer. dom.* Et hactenus quidem à natura commodati plane recedit dictum negotium, utpote quod titulum Dominii translativum continet, cum in commodato dominium rei commodatæ ad commodatarium haud quaquam transferatur. Difficultas adhuc præſto eſſe videtur in objecto hujus negotii, an ſcilicet & ſub quo genere rerum fungibilium partes metallicæ comprehendantur: Materia enim contractus mutui ſunt res quantitatis, quæ in genere ſuo functionem recipiunt, & in creditum per functionem ire nihil aliud eſt quam ejusmodi rebus datis accipientem ſibi obligare, quæ ejus ſunt naturæ, ut præſtando rem aliam ejusdem generis creditori ſatisfactum, idemque quod creditum eſt ſolutum cenſeatur. *pr. Inſt. quib. mod. re contr. oblig.* Kitzelius *Exeg. tit. de obligatione mutui cap. V. n. 6.* Jam vero partes metallicæ der Kuxe, cum ſub genere rerum incorporalium comprehendantur: ad pondus quidem & menſuram examinari non poſſunt, qvorum alterum fieri poſſet, ſi, (ut ii, qui partium earundem ante ignoratum nomen primum audiunt, nec ipſius rei naturam callent, feſtive ſibi perſvadent,) quæque metallifodina in centum viginti & octo cameras, fornices aut foramina divideretur, quæ tot Kuckus efficiant: tali enim rei nomen Kuckus ab inſpiciendo deductum apprimè conveniens videtur; veruntamen quoniam partium metallicarum ea eſt conditio, ut ſingularum fodinarum ſingulæ partes ſemper uniforme habeant pretium, & ſingularem unius fodinæ partium æſtimatio ſimul minuatur; quæ quidem incrementa aut decrementa ſic ſatis frequentia ſunt, ex cauſis ſupra allegatis; & hactenus quidem, ſi certæ cujusdam fodinæ una portio æſtimetur decem Imperialibus, unaquæque ex reliquis ejusdem fodinæ partibus eandem habeat æſtimationem, & ſi unius portionis æſtimatio usque ad 50. imperiales augeatur, unaquæque ex reliquis tanta acceſſione aucta intelligatur, ejusmodi partes metallicæ Legibus de objecto vel materia contractus mutui definitis accuratiſſime conveniunt; Si enim ulla res, certe partes metallicæ ejusdem fodinæ recipiunt functionem, & unam pro alia ſolvendo creditori ſatisfacit, ſi quidem ante ſolvat quam æſtimatio ſingularum partium mutetur; nam utut illa æſtimatio ſit mutabilis, ſemper tamen uniformiter in ſingulis mutatur, uti jam jam dictum: Cum itaque in prædicto genere negotii non eadem res in individuo, ſed alia ejusdem generis reſtituenda ſit, (ipſa enim illa, quæ mutua data eſt, jam pridem in tertium aliquem per venditionem aut permutationem eſt devoluta,) hactenus quoque

ab indole commodati iterum longe recedit hoc negotium. Singularis tamen ejusdem negotii indoles hæc est, quod is, qui ab alio partem metallicam mutuam accepit, eam cum onere accipiat, mit der Zubusse, si forte nulla adhuc utilitas ex fodina ad dominos & socios redundet, hos sumtus is qui partem mutuam accipit solvendos suscipit; idque tacite actum videtur, quoad partem metallicam restituat; Ubi vero commodum aliquod ex fodina percipitur, Ausbeute vocant, commodatarius (retineamus hoc nomen absque periculo, etsi negotium ipsum aliud sibi deposcere videatur) singulis anni quadrantibus fructus illos commodanti solvere obstrictus est, quisque partem metallicam reddit, ne scilicet alter commodum sentiat cum alterius detrimento. Ad quem periculum pertineat, si forte æstimatio partium illius fodinæ ante restitutionem partis mutuo acceptæ decrescat, aut si restitutionis tempore æstimatio creverit, num restitutio facienda sit secundum æstimationem quæ erat tempore contractus, an vero secundum eam quæ erat tempore solutionis, hoc quidem ex lege conventionis huic negotio à contrahentibus adjectæ intelligitur. Et ita quidem uti aliarum actionum, sic & hujus negotii jus in facto positum est, ut hic cumprimis locum habeat id quod Oldendorp. *Class. IV. Act. 17. in fine* scite pronunciat: Ostende mihi factum & ego ostendam tibi jus.

98 Cum & inter socios culturæ metallicæ nonnulli sint vel indigenæ, nimirum incolæ ac Cives civitatum montanarum, alii autem peregrini, qui vocantur die frembden Gewercken: At peregrinos vero in societatem culturæ metallicæ attrahendos instituti sunt certi Proxenetæ metallici, qui vocantur Kucks-Krentzler. De Proxenetis locus eximius est in *L. fin. ff. de Proxeneticis.* verba Ulpiani hæc sunt: Est enim Proxenetarum modus, qui emtionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent. Cum autem hoc genus hominum valde propensum deprehendatur ad deceptiones, nec subsistere soleat in nuda commendatione quæ venditoribus permissa est. *L. 37. ff. de dolo L. 19. pr. ff. de Ædilitio Edicto*; Nonnullis in locis jurati sunt hujuscemodi Proxenetæ, prout ex Ordinat. Metall. Sereniss. Elect. Saxon. *Art. 20.* item Comit. Hohnstein patet, ubi habetur der Krentzler Eyd; & conceptis verbis jurare tenentur: Jedermann rechten warhafftigen Bericht thun, was jedes Orts der gemeine Kauff ist, keinen Vortheil noch Betrug suchē noch gebrauchen, idem patet ex Ordinat. metall. Vallis S. Joachim. *part. 2. artic. 92.* Sed in Ordinat. metall. Ducis Brunsvicens. *part. 2. artic. 102.* tantum dolus Proxenetarum coercetur, jurisjurandi, cujus religione adstringendi sint, mentione inter Juramenta reliquorum metallicorum omissa. Hi Proxenetæ cumprimis in commerciis partium metallicarum procurandis occupati sunt, in quarum emtione venditione nonnunquam singularis quidam ritus adhibetur, das Setzen, de quo ita Gottfried Junghanß *in Sylloge terminorum & phrasium metallic.* Setzen nennen die Kucks-Krentzler, wenn sie 1. 2. 3. 4. oder mehr Thlr. (gemeiniglich so viel die Zeche Ausbeute giebt,) auff den Tisch legen, und vernehmen, ob jemand auff dieser oder jener Zeche Kuckse kauffen oder verkauffen will, und hat der Setzer Macht solch Geld zu nehmen und den Kucks zu schaffen. Nimirum conveniunt duo de emenda vendendave certa parte metallica, de qua ubi certi sunt, de pretio agunt. Alter illorum certam pecuniæ summam pro quantitate pretii majorem minoremve loco arrhæ offert, ut ipse scribat. Hoc scribente iste eam, quæ arrhæ loco numerata est, pecuniam arripit & sibi habet, in ejusque arbitrio est pro definito pretio emere vel vendere, alterutrum autem facere tenetur, ita tamen ut si vendere mavult, arrham in pretii partem imputare sit necesse. Et ita contractus est perfectus, a quo neutri ullo modo recedere datur.

99 Observandum quoque est, cum in

donationem, venditionem permutationemve deducitur portio metallica fodinæ adhuc infœcundæ, ein Zubuß-Kucks, hanc quasi aleæ donationem, emtionem permutationemve videri & validam esse, licet nullus unquam fructus ex illa portione proveniat. De emtione aleæ vel spei ita Pomponius *in L. 8. ff. de contrahenda emtione* pronunciat, aliquando tamen & sine re venditio intelligitur, veluti cum quasi alea emitur: quod fit, cum captus piscium, vel avium, vel missilium emitur, emtio enim contrahitur, etiamsi nihil inciderit; quia spei emtio est. Vid. Eisenhart. *Cap. 4. §. 22. & 23.*

100 Quod si Ususfructus partium Metallicarum aut ex lege, aut ex conventione, aut ex ultima voluntate ad aliquem pertinere cœperit, jure Saxonico quidem ipsi proventus metallici, die Ausbeute, ad usufructuarium haud pertinent, prout expresse decisum in Constitut. Saxon. apud Zobel. *Part. 3. Diff. 10. n. 29. & in Quæst. & Consult. Saxon. Lib. II. Part. 2. quæst. 16.* his verbis: So sollen die Usufructuarii solche Ausbeute also brauchen, daß solche Ausbeute unvermindert bleiben. Derowegen soll die Ausbeute auff Zinsen ausgethan oder sonsten angeleget werden, oder der Usufructuarius mag es bey sich behalten und versichern, (der Vater aber ist den Kindern solche Caution zu thun nicht pflichtig) aber das directum Dominium solcher Ausbeute soll den Kindern oder der Frauen bleiben: quia enim proventus illi non renascuntur, non sunt in fructu; Qua ratione motus idem statuit Philippus Matthæi. *Vol. 2. Consil. Marpurg. Cons. XXVII. n. 66. 67.* Carpz. *J. F. Part. 3. C. 25. def. 5. junct. L. 7. §. 13. ff. soluto matrimonio.* & Dn. Struv. *S. J. Civ. Exerc. XII. §. 15.* statuit, nihilo tamen minus usufructuarium habere usumfructum pecuniæ ex proventibus metallicis perceptæ; ipse vero si usufructuarius fodinas aperuerit & suis impensis paraverit, omne emolumentum, etiamsi non renascatur lapis aut minerale, usufructuarii esse tradunt Dd. *arg. d. l. 7. §. 13. & L. 18 ff. de fundo dot.* Conf. Gœddæ. *Comment. ad l. 77. n. 8. 9. ff. de V. S.* Adeoque in partibus metallicis non verus sed tantum quasi usufructus, qui per cautionem instituitur, prout *§. 2. Inst. de Usufr. & tit. ff. de usufructu rerum quæ &c.* definitum, ex prædictorum Doctorum sententia locum habet, præsupponitur autem dicto casu constitutus ususfructus partis metallicæ vel partium metallicarum der nießbare Brauch der Kucksen; quod si enim proventus partium metallicarum per legatum sunt relicti, legatarius utique acquirit Dominium illorum proventuum, die Ausbeute von den Kucksen, neque hic casus dubitationem continet, item si ususfructus proventuum metallicorum legato relictus sit, hoc quoque casu res dubio caret: Et ex interpretatione Doctorum Saxonicorum ususfructus partis metallicæ revera nihil est aliud quam ususfructus proventuum partis metallicæ: Quæ sententia num rationi ac dispositioni juris communis congruat, & extra Saxonicas provincias usu recepta sit, paulo plenius examinat Dn. Eisenhart. *d. tr. c. 4. §. 13. sqq.* cujus hac de re sententia singularis minime prætermittenda. Verba (*ait*) dictæ Legis *7. §. 13. ff. soluto matrimonio*, qua prædicti DD. nituntur, hæc sunt: Si Vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas invenit, & fundum fructuosiorem fecerit, marmor quod cæsum neque exportatum, est mariti, & impensa non est ei præstanda; quia nec in fructu est marmor nisi tale sit ut lapis ibi renascatur; quales sunt in Gallia, sunt & in Asia. Zasius *in Part. 2. Intellect. singular. ad d. l. divortio §. Si vir.* casum hujus legis sic format: Titia cum nuberet Valerio apportavit ei fundum sterilem & modici usus, in quo maritus lapidicinam aperuerat, atque ita fundum fructuosiorem fecerat, hoc est, majoris commodi & utilitatis; marmor cæsum, sed non exemtum fuerat, & post solutum matrimonium oritur disceptatio, cujus sit hoc cæsum marmor, an mariti an uxoris, an vero dividi debeat pro rata temporis? Respondet eleganter & bene JCtus, quod, si ejus naturæ sit lapidicina quod marmor

non renaſcatur, exciſi lapides mariti ſunt, nulla tamen deducta impenſâ, cum non ſint in fructu: Si vero marmor renaſcatur, dictos lapides tanquam fructus ſoluto matrimonio dividi debere, & impenſas eo caſu deducendas. Ad ſequentem vero *dict. Leg.* §. *14.* ſed ſi cretifodinæ, argentifodinæ, vel auri, vel cujuscunque alterius materiæ ſint, vel arenæ, utique in fructu habebuntur. Zaſius *in Comment. ad hanc legem* §. *ſi fundum:* Ejusdem, *ait*, conditionis ſunt cretifodinæ, mineræ auri & argenti, & ubi arena foditur: iſta enim renaſcuntur, quapropter ſunt in fructu & pertinent ad dividendos fructus: Et quamvis Zaſius hanc rationem ex ſuo cerebro addiderit, quod prædicta foſſilia ideò ſint in fructu, quia renaſcantur, ea tamen haud quaquam vana atque à veritate aliena eſt; Etenim mineras metallorum nonnullis in locis renaſci à præſtantiſſimis Autoribus traditum accepimus: Georg. Agricola *Lib. II. de vet. & nov. metallis cap. XV.* Verum in Lygiis, *ait*, ad Sagam oppidum è pratis eruitur ferrum, foſſis ad altitudinem bipedaneam actis; nec enim propter abundantiam aquarum altius agi poſſunt; id decennio renatum denuo foditur, non aliter ac Ivæ ferrum. Idem tradit Petrus Albinus Meißniſche Berg-Chron. *Tit. VII. hunc in modum:* Bey der Stadt Sagan in Schleſien, da der Queis in die Bober fället, und einen guten Strich herauff gegen Lauſitz, hat man ſehr beruffene Eiſen-Hämer, und wächſet der Eiſenſtein daſelbſten in 10. Jahren wieder, den man wegen der Tieffe des Waſſers nicht tieffer als zwey Schuhe graben kan, und in denſelben Graben, die ich im 1565. ſelbſt geſehen, findet man in zehen Jahren wieder guten Eiſenſtein, daß er alſo ſtets wieder wächſet (wie das Eiſen in der Inſul Ilva (oder Elba, ſo bey Toſcanien in dem Hetruriſchen Meer lieget) davon hernach vielleicht noch Meldung geſchehen ſoll, und das Bley im Berg Feſulano in Italien, ſo wohl das Gold in dem Schlichhauffen zu Corbach in Weſtphalen, und das Kupffer bey der Stadt Apollonien in Dalmatien) davon Fabritius ferner ſchreibet, daß der gegrabene Eiſenſtein an gemeldten Oertern in der Schleſien und Lauſitz auch zunehme, und daß die Erde und Holtz oder Stock in demſelben auch darinnen zu Eiſen werden, desgleichen auch in den Graben geſchehen ſoll, daß man erſtlich ein dickes Waſſer findet, welches wie ein Schlich ſetzet, und wird gleich als ein Letten daraus, der endlich hart wird. Wilichius ſchreibet von Sagan, Sorau, Sprotta und Görlitz, daß daſelbſt eine ſolche Menge Eiſenſtein ſey, daß man ihnen ſtracks unter Raſen finde, welcher auch ſtets für und für wieder wachſe. Verba Wilichii *Comment. in Corn. Tacit. German. tit. 9.* hæc ſunt: quod & in noſtra vicinia apud Lygios, quos hodie Sileſios nominamus, in ea parte qua eſt Saganum, Sorabium, Sprottum & Görlicium, tanta ferri copia perpetua ſuppeditaretur. Qua autem ratione in Inſula Ilva renaſcatur ferrum, ſic oſtendit Albaro Alonſo Barba Bergbüchleins *part. 1. cap. 18.* Wenn ſie es ſo hohl und tieff, als ſie immer gemocht, gegraben, ſo werffen ſie die umher liegende Erde darein, und füllen dieſelbe wieder darauff, und innerhalb zehen oder funfzehen Jahren auffs längſte arbeiten ſie dieſe Bergwercke wiederum, und ziehen daraus ein überflüßiges Metall, darinn die neue Erde verwandelt worden. Albinus quoque *dicti libri tit. XI.* ſic pergit: Dieſes iſt nun wider etlicher Meynung, ſo da geſagt haben, venas metallicas ſemel exciſas nunquam recreſcere: aber es probiret Agricola und Mattheſius in ihren herrlichen Schrifften vom Urſprung, Zu- und Abnehmen der Metallen, daß die Metallen noch täglich wachſen, zunehmen und letzlich auch überſtändig werden, und alſo ihre ἀκμὴν, wie alle Dinge auff dieſer Erden, haben, nach welcher, wenn ſie erreichet, wieder abnehmen, vid. Agric. *de Ortu & cauſis ſubterraneorum Lib. V. Cap. 1.* ubi ſic loquitur: Sed Philoſophi, Chymiſtæ, Aſtrologi ortus metallorum & cauſas perquirunt, quia nihil ſine cauſa fiat, & metalla nunc, ut quondam, ortu generari recte adſerunt. Quo minus eſt ferenda vulgi opinio perridicula, Poëtarumque alicujus fabulæ

bulæ similis & omni experimento contraria, quod ait, non modo saxa, sed & in eorum venis, fibris, commissuris metalla & gemmas ac varia terrarum genera in initio mundi Deum finxisse talia & creasse cujusmodi nunc inveniri solent, nec medio temporis curriculo ulla ex materiis ad id apta esse nata vel renata, neque aliquam vim naturæ ad eorum perpetuitatem machinatum esse Summum rerum Opificem: Quod quam falsum plenumque erroris sit ex iis quæ in proximas de ortu terrarum ac lapidum disputationes inserere necesse fuit satis intelligi potest. Matthesius *Sareptæ suæ concione III.* de ortu, incrementis ac decrementis metallorum tractans *ait*: GOtt hat in Krafft seines Worts Metall-Saamen in die tieffe Abgründe der Erden geworffen, daraus er natürlicher weise durch die Sonne, Monden und anderer Sterne und Elementen Krafft, ein Ertz nach dem andern wachsen lässet. Idem ex Matthesio repetit eandemque de ortu & incrementis metallorum sententiam pluribus observationibus confirmat Löhneyß *d. tr. part. 1. cap.* daß GOtt noch täglich das Gestein und Ertz wachsen läst; & *cap. seq.* wo und woraus die Ertze wachsen *pag. 18. & 20.* & novissimus Scriptor Anglicanus Johan. Webster. *in Metallographia Anglice edita cap. III. & IV.* nec non Albaro Alonso Barba Berg-Büchlein *part. 1. cap. 18. 19. 20.* Et quamvis tardiora sint metallorum incrementa, nec enim tam cito ea renasci videntur uti gramina in pratis Italiæ, de quibus Poëta:

Et quantum longis carpunt armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponit.

Quamvis & in nonnullis fodinis metallorum venæ ita tandem exhauriantur ut longissimo annorum spatio metallum non renascatur, unde G. Agricola *de re metall. Lib. 6. in fine* è re esse putat in tabulas referri quam ob causam cujusque putei vel cuniculi fossio relicta sit, ne posteritas acta agat, reficiendo puteos propter sterilitatem quondam desertos: Hoc enim metallorum venæ cum reliquis corporibus habent commune, ut tandem effœta steriliaque evadant & fructus fœtusque producere desinant: plerisque tamen in locis metalliferis ea est metallorum copia ut eædem quoque fodinæ per quam plures annos longe supra vitæ humanæ spatium exerceri ac metalla ex iis extrahi queant. De Hispaniis Plinius *Natural. Historiæ Lib. XXXII. Cap. VI.* Mirum, *ait*, adhuc per Hispanias ab Annibale inchoatos puteos durare, (ultra ducentos quinquaginta annos) sua ab inventoribus nomina habentes: Ex queis Bebelo appellatur hodieque, qui CCC. pondo Annibali subministravit in dies, ad mille quingentos jam passus excavato monte, per quod spatium Aquitani stantes diebus noctibusque egerunt aquas lucernarum mensura, amnemque faciunt. Ex Plinio idem tradit P. Albin. Meißn. Berg-Chron. *tit. XIV.* & G. Agricola *in Bermanno cap. 10.* Hungariæ metalla jam per complura secula inexhaustæ sunt fœcunditatis, utpote quæ exerceri cœperunt seculo octavo post Christum natum, vid. Petr. Albin. *d. Chron. tit. 9.* G. Fournier *Geographica orbis notitia lib. XI. cap. 10.* His proxima sunt Goslariæ montis, Rameli, inventa seculo X. uti *supra cap. II. §. 31.* ostendimus: Hujus montis cavernas quondam ingressus quoque est Albertus Magnus, ut ipse affirmat de rebus metallicis *Lib. V. cap. VI.* De aliorum metallorum inventione ac duratione venarum inexhaustæ fœcunditatis post Loccen. *Antiquit. Sveco-Goth. lib. 2. cap. 17.* vid. Albin. *d. tr. in fine. sub tit. Periodi inventorum metallorum in Misnia & vicinis aliquot regionibus.*

Cum igitur idem tractus terræ per plura secula metallorum copiam ferat, atque eadem fodina ultra longissimum vitæ humanæ spatium lucro aut spe lucri cultores suos in opere detineat, optima profecto ratione metallifodinas earumque partes in fructu haberi & verum usumfructum in iis constitui posse statuit Dn. Eisenh. *d. l.* qui sc. salva fodinæ substantia percipi possit,

utpote quæ satis spatiosa terræ parte & vel ad meditullium telluris, si fieri posset, descensura profunditate constat: Quod si forte intra aut post decursum seculi fodina desinat esse metallifera & propter sterilitatem deseratur, hanc non amplius metallifodinam dicimus, sed exhaustam atque inanem cavernam; perinde uti animalia senio aut morte desinunt fœtus qui in fructu habentur ex se parere: Nec ad usumfructum requiritur, ut res quæ in usumfructum datur instar agri in solo fertili sempiterna fœcunditate exuberet, cum & animalia verum præbeant fructum, etsi vita eorum paucorum annorum spatio definiatur. Metallifodinæ quoque, licet in breviori periodo, amplissimam sæpe habent ubertatem, præclare hoc ostendit G. Agricola *de re Metall. lib. 1. seqq. verbis:* Sed metallicorum quæstus quo minus est stabilis, eo est uberior, ut inita ratione, quod stabilitati deest, ubertate reperiatur æquari; Etenim fodinæ plumbariæ quæstus annuus cum fructibus agri optimi comparatus, ipsis triplus aut minimum duplus. Quot ergo partibus antecedit eisdem fructibus quæstus argentariæ vel aurariæ venæ? Idem *de Veter. & novis metallis lib. 11. Cap. IX.* Neusolæ Hungarici metalli fœcunditatem memorat: Verum in Carpato monte est Neusola admodum celebre: Fructus, quos Rex ex eo capit annuo tempore, Fuccari redimunt viginti millibus nummis aureis Ungaricis. Idem tradit P. Albin. *d. tr. tit. IX.* Von den Kupffer Bergwercken in den Ungarischen Gebürgen oder auff den Carpato ist die neue Sahl am beruffensten, so ungefehr für 230. Jahren soll auffkommen seyn: das Einkommen aber so der König daraus zu nehmen, haben für 30. Jahren die Fucker an sich gebracht, und dem König jährlich 20000. Ungarische fl. darfür geben. Ex prædictis manifestum est, distinctionem allegati §. 13. *L. 7. ff. soluto matrimonio* casum plane singularem complecti & ordinarie in metallifodinis locum non habere. Unde *seq. §. 14.* argentifodinæ, auri vel alterius materiæ indistincte in fructu haberi dicuntur, & *in l. 9. §. 2. & 3. ff. de Usufructu.* Idem Ulpianus ait Sed si lapidicinas habeat & lapidem cædere velit, vel cretifodinas habeat vel arenas, omnibus his usurum Sabinus ait, quasi bonum Patremfamilias: quam sententiam puto veram. Sed si hæc metalla post usumfructum legatum sint inventa, cum totius agri relinquatur ususfructus non partium, continentur legato. Paulus quoque JCtus in *L. 8. ff. soluto matrimonio*, hunc in modum: Si fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat; quia palam sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat, nisi contrariam voluntatem in dote danda declaraverit mulier. Udalr. Zasius *in paratit. lib. 7. tit. 2. de usufructu. n. 24.* denique, ait, & metalla aurique & argentifodinæ, lapidicinæ & cæteræ id genus fructuosæ venæ, etiamsi ex postfacto aliquæ in fundo fruibili emerserint, ad fructuarium pertinent.

Hactenus itaque Saxonica illa decisio de proventibus metallicis in sortem redigendis, & quod non ipsi illi proventus, sed tantummodo usuræ ei acquirantur, cui usufructus partis metallicæ relictus est, ipso notante Reinhardo Doctore Saxon. apud Zobel. *Part. 3. Diff. 10. n. 20.* Juri communi haud peræque conformis videtur, utpote quod solas steriliores fodinas marmoreas in fructu non vult haberi. Et sane usufructus partis metallicæ diversus est ab usufructu proventuum metallicorum. Proventus hi, qui cultoribus fodinæ distribuuntur, cum ex hodiernis rei metallicæ institutis in pecunia numerata consistant, non nisi quasi usumfructum recipiunt, sed partes metallicæ (cum sint ipsius metallifodinæ partes pro indiviso aut jura metallifodinis inhærentia, dum metallifodinæ ista in centum viginti & octo, aut centum triginta ac duas partes divisione intellectu magis partes habent quam corpore, ut in re simili loquitur *L. 5. ff. de stipulat. servorum.*) consistere in suo corpore possunt, etiamsi nullum ferant reditum; adeoque harum partium usufructus minus

recte

recte confunditur cum usufructu ipsorum proventuum: nam partis metallicæ fructus consistit in proventu metallico, per jura supra adducta, sed proventuum metallicorum usufructus consistit in usuris, quæ ex proventibus collectis & in sortem redactis percipi possunt, *arg. L. 4. ff. de pactis dotalibus.* ubi ostenditur pacto convento id agi posse ut in dote essent fructus quosquos maritus percepisset; & siquidem fundus vel usufructus in hoc traditus sit, non ut fundus vel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros; cogendum, ait JCtus, maritum de dote actione instituta fructus reddere: Erunt igitur, ait, in dote fructus, & fruetur iste usuris quæ ex fructibus collectis & in sortem redactis percipi possunt. Aliter itaque se res habet si ipsius partis metallicæ usufructus ad aliquem pertineat; hic enim usufructuarius ex ratione ac dispositione juris Civilis ipsos proventus pleno jure sibi acquirit. Et hanc quoque interpretationem Responso Facultatis confirmat Dn. Hahn. *in Obs. ad Wesenbec. tit. de usufructu & quemadmodum.* Es seyn Bergtheile oder sonst liegende oder andere Güter, davon gebühret Euch der Ususfructus uñ volle Abnützung. In Ducatus Brunsvico-Lüneb. civitatibus Montanis, ubi ex communi illorum locorum consvetudine ususfructus omnium bonorum defuncti mariti ad viduam ejus, quamdiu ea ad secundas haud transit nuptias, pertinet; usufructuarias illas lucrari quoque ipsos proventus partium metallicarum, si quæ sint in bonis mariti, & hoc ibi quotidianis exemplis doceri posse ex eorum relatione, qui praxin forensem per quam plures annos ibidem exercuerunt, attestatur Eisenhart. *d. l.*

101 Quod Actiones circa res metallicas attinet, sciendum, partes quoque metallicas die Bergtheile oder Kuckse casu emergente per utilem rei vindicationem peti posse. Sunt enim partes metallicæ prout supra dictum jura quidem & res incorporales, sed quæ rei corporali inhærent nempe metallifodinæ ejusque areæ, quæ partem terræ certa longitudine ac latitudine & vel usque ad meditullium telluris protensa profunditate definitam complectitur, cui ita inhærent, ut inde separari non possint. Tota illa fodina ejusque area societatis Dominio utili subjecta est, in qua singuli Exercitores habent suas partes pro indiviso, ut Quintus Mucius loquitur *in L. 25. ff. de V. S.* partis appellatione rem pro indiviso significari; Et illud Dominium utile societati Exercitorum acquiritur per concessionem & admensurationem durch das verleihen und vermessen, de quo supra, in qua concessione unus ille, quem den Auffnehmer vocant, totius societatis personam sustinet; unde & alias vocatur der Lehnträger; Ipsa interim fodina ut a pluribus commode exerceri possit, non nisi partes pro indiviso recipit; Atque ita civiliter & juris intellectu fodina dividitur, naturaliter indivisa. Hanc communis Dominii naturam eleganter declarat *L. 5. ff. de stipulat. servorum, his verbis:* Servus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus; sed pro partibus ubique indivisis, ut intellectu magis partes habeat quam corpore: Nec non *l. 66. Mevius §. 2. ff. de Legatis 2.* Plures, ait, in uno fundo Dominium juris intellectu, non divisione corporis, obtinent. Conf. Hotoman. *quæst. illustr. 18.* Gœddæ *Comment. ad L. 25. ff. de Verb. signif.* & *tr. de Contr. & Committ. stipulat. cap. VI. n. 299.* ubi docet, non continuo quod dividuum est intelligi revera divisum: quippe omnes res corporales natura sua quidem sunt dividuæ, quæ tamen si revera dividerentur interirent, uti homo, navis &c. tales igitur indivisæ manentes certa ratione partes pro indiviso recipiunt, ubi in Communionem incidunt: quanquam individua & illa dicantur, quæ, licet per naturam suam dividi possint, si tamen separentur, commodum & utilitatem tantam non afferrent, quantam adferunt conjuncta, *per text. in L. quod autem §. fin. & L. seq. ff. de in diem. addict. & in L. ejusdem §. interdum ff. d. ædil. dict. & in L. si quis aliam ff. de solut. & tradit.* Bart. *in L. si non*

sortem §. *si centum ff. de condict. indebiti.* ita Vultej. *Cons. Marpurg. vol. 3. Cons. 30. n. 32.* Consentiente Cravetta *Cons. 592. n. 90. exstat parte IV.* Atque in hoc communionis statu quilibet suam partem quam pro indiviso habet potest alienare invito altero condomino; locum quoque eo casu habet rei vindicatio, per *L. 8. L. 26. ff. de rei vindicat.* ubi & incertæ partis vindicationem dari affirmatur. Etsi autem in donatione aut venditione aut permutatione partis metallicæ traditio realis haud interveniat, notum tamen est certos quosdam actus in jure civili vim & effectum realis ac propriæ traditionis habere, qualis est traditio clavium, § *44. Inst. de rerum divis.* monstratio rei in conspectu posita, quæ vocatur traditio per fictionem manus longæ, *l. 79. ff. de solutionibus.* Joh. Petr. de Ferrariis *Papiens. pract. form. Lib. in act. real. tit. 2. Gl. 9. v. Jure Dominii vel quasi n. 34.* Sic & in hoc genere partium metallicarum instar traditionis habet das Ab- und Zuschreiben im Gegenbuch, de quo *supra*; qua quidem mutatione nominum, dum alterius nomen deletur, alterius jam primum libro publico à Scriba montano inseritur, ex causa ad Dominii translationem idonea interveniente, Dominium partis metallicæ sine dubio transfertur, Zobel. *Diff. Jur. Civ. & Saxon. Part. 3. Diff. 10. n. 14.* Totius vero fodinæ dominium & possessio à societate Exercitorum retinetur non tantum animo, sed & corpore per metallarios, dum ordinarias operarum suarum periodos observant, de quibus *supra n. 85.* Et partium quidem metallicarum utilis vindicatio potest institui à Legatario, cui ejusmodi partes in testamento relictæ sunt, *arg.* §. *2. 3. Inst. de Legat.* si quidem testator suas non alienas partes alicui legaverit, qua ratione legatarius in communionem Dominii ipsius fodinæ succedit, in qua partem ab ipsa fodina inseparabilem pro indiviso acquirit; quamvis reditus fodinæ sint res naturaliter & civiliter dividuæ.

102 Ex obligatione & hypothecis partium metallicarum actis præfecturæ montanæ, seu libro talibus negotiis destinato, insinuatis actionem hypothecariam nasci, aut utilem actionem ex interdicto Salviano dari nulla ratio vetat. In cæteris quoque negotiorum figuris circa partes metallicas celebratis eædem actiones institui possunt, quæ ex proposita facti specie fluunt, quas quidem omnes ac singulas hoc loco enumerare supervacaneum esse duximus.

Observandum tamen est, de per- 103
sonis, rebus ac negotiis metallicis jura specialia introducta esse, quæ partim scripto, partim sine scripto constant: Atque ex horum præscripto causæ illæ, die Berg-Sachen, decidendæ sunt, siquidem jura hæc à jure communi diversa esse deprehenduntur. Petr. Heig. *P. prior qv. 13. n. 15.* id quod haud obscure indicant metallicæ rei Consulti apud Spanium *Sentent. 433.* Weil aber die verkaufften Stück Kuckes seyn, und derhalben nicht nach gemeinen Käyserlichen Rechten, sondern nach Berg-Recht und Ordnung regulirct und geordnet werden sollen, und in diesem Fall ein anders die Berg-Ordnung, ein anders die gemeinen Rechte setzen, etc. Hinc inter alia monita de iis quæ in peregrinatione observanda sint Hilarius Pyrckmair *in Commentariolo de arte apodemica seu vera peregrinandi ratione* hoc inculcat: Huc pertinent fodinæ metallicæ, quæ sunt diligenter inspiciendæ, auri & argenti separatio; metallicorum leges & consvetudines, in quibus plerumque singularia reperiuntur, quæ & admiratione & cogitatione digna sunt. Ipsa quoque specialia illa jura metallica, quamvis in nonnullis conformia sint, in multis tamen quoque differunt; id quod ex iis, quæ supra aliquoties allegatæ sunt, Ordinat. metallicis Bohemiæ, Saxonicis, Brunsvic. aliisque manifestum est, ac diserte responsum a Fribergensibus apud Spanium *Sent. 438.* Qua vero parte Jura metallica scripta aut non scripta deficiunt, proxima judicandi norma consistit in reliquo Jure Provinciali, & qua parte hoc quoque deficit, in jure communi. Hunc enim ordinem

nem juris in Judiciis observandum esse constat, vid. Joh. Oldendorp. *Præf. in Class. action. forens. tit. de Ordin. Jur.*

104 Ad decidendas vero causas metallicas certa Judicia Montana Berg-Cantzeleyen, Berg-Schöppen-Stühle, Berg-

105 Aempter solent constitui, quæ causæ metallicæ denominantur ex objecto negotii, & personarum officio potius, si hoc circa metalla versetur, quam ex nuda personarum conditione & loco ubi vivunt; Unde ipsi quoque metallarii in civilibus causis separatum Judicem Oppidanum habere possunt, licet ratione officii & delicti contra officium suum commissi Præfecturæ Montanæ Jurisdictioni sint subjecti. Excercitores tamen non nisi ratione rei & causæ forum Præfecturæ montanæ agnoscere tenentur, nempe cum de fodinis, earum senio, limitibus, jure aut accessionibus & debitis fodinæ nomine contractis quæritur aut cum pars Metallica creditori, Actis præfecturæ montanæ intervenientibus obligata, nomenve Metallicum exigitur, eine Berg-Schuld, aut denique pars metallica vel aresto constringi tentatur, vel rei vindicatione petitur. Indicat hoc Löhneyß Bericht vom Bergwerck *in parte quinta formulæ Ordinat. Metall. Art. 52 His verbis:* Ist nun die Person nicht in seinem Ampte, sondern unter anderer Herrschafft gesessen, und die Schuld nicht vom Bergwerck herrühret, da soll er keinen Kummer gestatten, auch keine Hülffe thun, sondern den Kläger für des Beklagten Obrigkeit weisen, es wäre denn der Schuldiger nirgends gesessen, oder auff flüchtigen Füssen stünde, oder seine Bergtheile dem Gläubiger vor dem Berg-Meister und Geschwohrenen oder dem Berg-Gerichte kräfftig vorunterpfändet oder sonst verobligiret, und ins Berg-Buch verzeichnet wäre, oder bewilliget die Zahlung daselbst zu thun, und allda zu Recht zu stehen etc. Item *Artic. I. dict. P. 5.* Wenn Irrungen und Gebrechen zwischen Gewerckschafften oder Parthen vorfallen, sollen sie am ersten vor Berg-Meister und Geschworne gelangen etc. Secundum Generos. & Nobiliss. Dn. Abraham à Schönberg. im Entwurff der Churfürstl. Sächs. Berg-Process-Ordnung. *Art. II.* Was eigentlich vor Berg-Sachen zu halten, und unter die Berg-Gerichtsbarkeit gehörig, sequentes causæ Jurisdictioni montanæ debent esse subjectæ, daß nicht allein die Händel, welche unter der Erden in der Gruben, umb Klüffte und Gänge, Stollen, Schächte, und Feld-Oerter, und was sonst daselbst streitig werden mag, sondern auch was vor Händel ausserhalb der Gruben und Bergwerck, um Ertz, Kieß, Kobold, Mineralien und Metallen, Bergtheile, Steuern, Neundten, vierdten Pfennig, Schuld, Zubusse, Ausbeute, Berg- und Hütten-Kosten, Pochwercke, und Räumen zu käuen, Schächten, Häusern, Wege und Stege, Teiche, und Wasser-Läuffte; Hierzu auch alle Schmeltz-Sachen, und was von Bergwerck kömmet, darzu gehörig und gebraucht wird, oder werden kan, und ander Handel und Wandel, Verträge und Verschreibungen, und wie das sonst Nahmen haben mag, und alles das, was vermöge der Berg-Ordnung und alter wohlhergebrachten Bergwercks-Ubungen und Gebräuchen, auch diesfalls ergangene Special-Rescripten, so Bergwerck antrifft oder von Bergwerck herfleust, es sey gleich persönlich oder sächlich, peinlich oder bürgerlich, gemeine oder sonderliche Zusprüche, rechtlich oder dingliche Processe, Gewercken, Amptleute oder Diener, und alles, was sich unserer Bergwercke gebrauchet, oder zwischen ihnen, ihren Aemptern und Privat Händeln, so viel Berg- und Schmeltzwesen, und was davon herrühret, antrifft, sich zutragen mag; Darunter wir auch die jenigen Injurien-Sachen und andere Delicta, so von Berg- und Schmeltzwesen herkommen, wenn zugleich auch die Parthe yen, oder die Delinquenten entweder zusammen, oder doch wenigstens der Reus ein Berg-Beampter, oder Bergwercks-Verwandter ist, mit gerechnet, und propter connexitatem hiermit vor Berg-Sachen erkläret haben wollen, und können nicht geschehen lassen, daß solche u. dergleichen propter celerem expeditio-

nem vor andere Gerichte, ob schon die Partheyen und dergleichen Injuriant oder Delinquent darunter seßhafftig, gezogen, und dasjenige, was unsere bauende Gewercken, Beampte, Diener, und Bergwercks-Verwandte, zu Erheb- und Beförderung derer Gebäude bedürfftig, uff die Juristen und Advocaten, mit langer Verzögerung derer Processe und
106 Sachen, gewendet werden soll. Cum & defraudatio Administratorum rerum Metallicarum & Metallariorum valde frequens sit dubium non habet, illos eodem modo ac alios Administratores in Electoratu Saxonico, quia circa res fidei eorum commissas perfide se gesserunt, puniri, secundum scil. Constitut. Divi Elect. Augusti *P. IV. Const. 41.* Wenn die Summa solches veruntraueten, unterschlagenen und in ihren eigenen Nutz betrüglicher Weise angewendeten Guts unter 50. fl. Müntze seyn würde, sollen sie mit Gefängniß, oder mit zeitlicher Verweisung des Landes gestraffet werden, da sich aber solche Summa über 50. fl. Müntze erstreckte, sollen sie mit Staupen-Schlägen des Landes ewig verwiesen werden; würde die bemeldte Summa auff 100. fl. Müntz oder darüber lauffen, sollen sie mit dem Strange vom Leben zum Tode gestrafft werden. Quamvis enim Jura metallica, quibus in his terris utimur, nihil certi in hac re decernant, tamen judicandi norma ex reliquo jure Provinciali, & qua parte & hoc deficit ex jure communi est desumta. Ord. Metall. D. Georg. Ducis Saxon. *Art. 138.* Rescript. Elect. *d. 9. April. 1609.* Dn. Eisenhart. *de Reg. Met. Jur. C. 6. §. 5. n. 1.* Mentem & hanc fuisse D. Augusti, Authentica Interpretatio *peculiari rescripto de dato* Wiederhain den *20. Sept. Anno 1528.* comprehensa abunde testatur, exhibet illud Carpz. *Qv. 85. n. 48.* Liebe Getreue, was gestalt wir verruckter Jahre unter andern unsern Landes-Constitutionen auch eine von den vertrauetem Gut in offnen Druck ausgehen lassen, habt ihr euch zu erinnern. Als wir aber itzo in Erfahrung kommen, daß euch bedencklich ohne ausdrückliche Erklärung, ob angezogene unser Constitution von vertrauetem Gute auch auff die Schicht-Meister und Bergleute zu erstrecken, die Untreu aber auff unsern Berg-Städten sehr gemein werden will, also daß ernstes Einsehen hochlich von nöthen. Als begehren wir hiermit, ernst befehlende, solcher unserer Constitution nach, die wir auff die Schicht-Meister und andere Berg-Leute erstrecket haben wollen, die in solcher unser Constitution einverleibte Straffe auch wieder die Schicht-Meister und Bergleute zu erkennen, und euch hieran den 54. Articul unserer Berg-Ordnung nicht irren lassen, etc.

Rescriptum hoc nominatim de Rationalibus Schicht-Meistern loquitur, qui à Cultoribus fodinarum (Gewercken) præscitu saltem & consensu Magistratus Metallici constituuntur *Art. 42.* Ord. Elect. Metall. Et sic non Electorales Officiales, sed Cultorum Ministri, quibus etiam cumprimis fidem promittunt. vid. *form. Juram.* der Schicht-Meister *post Artic. 20.* der Churf. Sächs. Berg-Ordnung. ibi: und sonderlich meinen Gewercken treulich vorstehen etc. Quod si itaque rationalis talis, cui inter alia incumbit, ut eas res quibus opus est, e. g. Unschlit, Eisen, Karrn, Seil, Tröge, Kübel, Holtz, Bretter, Nagel, Planen, Pulver etc. quantum potest viliori pretio comparet, *Art. 45.* O. M. E. ibi: Umb der Gewercken Geld auffs nechste, als es zu bekommen möglich ist, und selber an solchen Stücken gantz keines Nutzes gewarten, auch aus Gunst oder Freundschafft mit der Gewercken Nachtheil niemand deßhalben keinen Nutz oder Vortheil zuwenden etc. sub cariori pretio inter expensa quædam referat, quam quo res verà sunt emta, vel alias id genus fraudes lucri faciendi causa committat, extra omnem dubitationis aleam defraudator iste secundum nostram Constitutionem erit puniendus.

Diversum tamen obtinebit, si Rationalis quasdam ejusmodi res ipse habeat, vel quæstus causa, vel non, ac ad usum fodinæ adhibeat, necessitate præsertim urgente & præscitu Magistri Metallici ac Juratorum (Berg-Meister und Geschworne) & majus quoddam, quam

quo

quo ipsi emtæ, non injustum tamen pretium sibi assignet. Hocce enim casu fraus cessabit atque non invidendum adeo est Rationalibus lucellum, quod & alias Domini fodinarum non denegassent. Quoniam vero res periculi plena est, si Rationales mercaturam in rebus ad cultum fodinarum necessariis exercent: maxime consultum est, si plane illa interdicantur. Quod & in quibusdam locis ita observatur. Est enim tale quid in der Schlackenwaldischen Zinn-Bergwercks-Ordnung *Art. 19. §.* Und damit dem Bergwerck, in verbis: So soll fortan nicht gedultet oder gestattet werden einigem Händler, daß er ein Schicht-Meister oder Gewercken Factor sey. Cum ea, quæ modo dicta, declaret responsum Facult. Jurid. Wittenb. sequens, non piget illud addere: Hat Eingangs bemeldter Factor von dem Herrn von N. eine Post Holtz an 1000. Schragen am 22. Maji 1683. besage des Contracts sub L. erhandelt, und von seinen eigenen Mitteln bezahlt, in Meynung die daraus geschlagene Scheithöltzer entweder zu seinem Nutzen zu verhandeln, oder solche zu verkohlen und an die herum liegende Schmeltz-Hütten und Handwercks-Leute zu überlassen, nachgehends aber da selbiges und folgendes 1684. Jahr über vermuthen wegen grosser Dürre und Wasser-Mangels einiger Mangel an Brunn-Höltzern so wohl bey der Fürstl. Flösse, als der Stadt N. von welcher sonst das Fürstl. Farbwerck die benöthigten Höltzer um einen gewissen Preiß zu empfahen pfleget, vorgefallen, und er befahren müssen, daß das Werck dadurch gesencket, Sr. Churfl. Durchl. grosser Schade und Nachtheil zugezogen werden dörffte, diese vor sich erhandelte Höltzer angegriffen, das Fürstl. Werck angeschaffet, selbige aber umb einen etwas höhern Preiß als sie ihm zu stehen kommen, verrechnet, weswegen ihm itzt ein Defect gezogen, und mehr nicht als was ihm die Höltzer würcklich kosten paßiret werden will. Ob nun gleich ein jeder Beambter oder Diener, der auff Rechnung sitzet, das jenige, was er seines Herrn wegen erhandeln muß, auffs genaueste einzukauffen verbunden, und eines eigennützigen Vortheils sich hierunter zu gebrauchen nicht befugt: Dieweil aber der Factor erwehnten Anziehen nach die Höltzer vor sich erkaufft, und solche also sein Eigenthum worden, selbige auch in dem sich ereignenden Nothfall zu des Wercks Besten hergegeben, jedoch aber nicht theurer jeden Schragen berechnet, als wie sonsten solche Höltzer in der Stadt N. bezahlet werden und dem Fürstl. Blaufarbenwerck zu stehen kommen, da er hingegen, wenn er sie verkohlet und anderen Leuten überlassen, ein weit mehrers damit gewinnen können, bey dieser Bewandnüß aber vielmehr das Fürstl. Werck als einen sonderbahren Vortheil genossen; So ist ihm auch der angesetzte Preiß in Rechnung billig zu paßiren, V. R. W.

Etsi vero, uti dictum, descriptum allegatum de Rationalibus, de quibus forte ad Principem retulere Scabini, nominatim loquitur; nullus tamen dubito, quin & illud cum ipsa constitutione de omnibus Officialibus, qui à Principe Electore per Consilium metallicum (Berg-Raths Collegium) vel à Præfectura Superiori (Ober-Berg-Ampt) constituuntur: quorum illi Beampten, hi vero Diener audiunt, quocunque demum nomine veniunt, sive in fodinis, sive in officinis excoctoriis, sive alibi officia & ministeria exerceant, debeant intelligi. Quod si enim aliorum Ministros tam severe coërcere atque hac rigorosa pœna constituta perfidiam & fraudes impedire voluit Serenissimus Legislator: multo magis credendum est, eam de propriis idem sensisse arg. eorum, quæ habet Everhard *in Loc. Top. à minor.* præsertim cum & constitutio ipsa generaliter loquatur, & diserte Officiales Electorales nominet, & ratio constitutionis in Rescripto comprehensa ad Officiales hos quoque satis quadret, & sub generalitate vocum: und andere Berg-Leute, omnes qui rei metallicæ operam navant comprehendantur.

Satis certa hæc quidem ſunt, ſi de illis Officialibus metallicis quæratur, qui proprie adminiſtratores dici poſſunt, & ad rationes ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis obligantur. (die Zehenden Hütten-Floß-und andere Caſſen, ingleichen Receſs-Gelder, Büchſen-Pfennige, oder auch Silber, Kupffer, Ertz, Eiſen, Holtz, Unſchlit, Seile etc. und andere Materialien in Händen haben, und berechnen müſſen, e. g. Zehendter, Hütten-Reuter, Ausſcheider, Berg-Receſs-und Hütten-Schreiber, Ertz-Kauff-Vorſteher, Hütten-Meiſter, Steiger &c.) Sed quid de illis dicendum erit, qui nec Principis, nec Largitorum nomine pecuniam vel alias res accipiunt nec expendunt (die nicht auff Rechnung ſitzen) quorum tamen fidei vel cuſtodiæ aliorum res committuntur, e. g. Magiſtris montium (Berg-Meiſter) ejusque Collegis Viris Juratis (Berg-Geſchworne) & operariis metallicis (gemeinen Berg-und Hütten-Arbeitern) Fingamus Magiſtrum montium, quos & ipſos ſæpius peccare experientia teſtatur, licet Melzer. *in Gangræn. metall. c. 14.* ab omni labe immunes fere pronunciet, vendidiſſe contra prohibitionem *Art. 31. O. M. E.* ædes vel tuguriola ad fodinas pertinentia (Zechen-Häuſer oder Kauen,) & pecuniam in ſuos redegiſſe uſus. Vel finge Juratum, ad cujus officium inter alia ſpectat, ut illius auſpiciis operæ metallicorum conducantur, & merces juſta ſtatuatur (daß er die Gedinge mache, und darauff ſiehet, daß ſie redlich verrichtet und heraus geſchlagen werden,) fraudulenter agere juſto majorem conſtituere mercedem, atque partem deinde recipere à metallariis. Pone porro Magiſtratum montium vel Juratum metallariis mercede largitorum conductis domeſticis operis adhibere (daß ſie blinde Hauer oder Knechte mit in Anſchnidt oder Regiſter bringen, ins Lohn gehen laſſen, und zu ihrer eigenen Arbeit brauchen;) qua de re non infrequenter in Civitatibus metallicis conqueruntur. Quæſtio ergo oritur, an & in his & ſimilibus caſibus pœna aliqua juxta d. Conſtitut. decernenda? Sane graviſſime peccare ejusmodi Officiales certum eſt, qui, cum aliis præſint, atque fraudes omnes quantum fieri poteſt impedire atque ſedulo cavere debeant, ne metallica res quid capiat detrimenti, ipſi dolo malo ſe dedunt, & peſſimo exemplo ad malas artes alios invitant. Expeditum etiam eſt, eſſe eos officiales & quidem ſub jurisjurandi religione conſtitutos, ac ita quidem, ut non tantum Sereniſſimi Electoris jura tueri, ſed Largitorum quoque commoda promovere ſint obſtricti: Quod ſatis indicant formulæ, quæ in Ordinat. Metall. extant; Magiſter enim montium in alia capitula ità jurat: Daß Er Sr. Churfl. Durchl. Gerechtigkeit handhaben, derer Gewercken und gemeinen Bergwercks Nutz fördern wolle, à qua formula non abſimilis eſt, quam Jurati præſtant. Quis ergo neget omnia iſta, quæ ad fodinas ſpectant, ad illorum curam, fidem ac cuſtodiam quodammodo pertinere. Fateor tamen me vix adduci poſſe, ut credam conſtitutionem huc eſſe trahendam. Non enim illa de Officialibus indiſtincte loquitur (die zu einem Ambte verordnet) ſed per particulam copulativam addit: Und von unſern oder eines andern wegen Geld auffzuheben und einzunehmen hat, von den Leuten mehr an Zinſen, Schulden, Lehen-Waar u. d. g. einnehmen denn er berechnet, im kauffen und verkauffen, verleihen und ausmeſſen, unrechten und falſchen Scheffel und Maaß gebrauchen, Holtz, Getreyde und dergleichen verkauffen, und in Rechnung nicht einbringen, oder anders mehr unterſchlagen, und ſolches alles in ſeinen eigenen Nutz anwenden oder dergleichen Veruntrauung und Betrug gebrauchen, ſo uns oder unſern Unterthanen, oder andern Leuten zu Nachtheil und Schaden gereichte, ſo ſollen der oder dieſelbigen unterſchiedlich mit folgenden Pœnen belegt und geſtrafft werden. Quibus rebus ſatis, niſi fallor, indicatur, illum quem ſanctio tangit non eſſe debere ſolum Officialem, ſed etiam talem, qui accipit & expendit. Tales autem cum non ſint, de quibus modo di-

dictum, vereor ut ad illos lex extendi possit. Nec obstat Rescriptum Electorale supra allegatum, quod metallariorum indistincte facit mentionem: Nam explicandum id est ex ipsa constitutione, & ad illos restringendum, qui administratores pecuniæ, vel rei alienæ propriè dici possunt. Illud interim utique inficias ire nequeo, arbitrariè & gravissimè quidem id genus hominum, qui exemplo plus nocent publicæ rei, quam damno dato, esse coërcendum, si turpia lucra quærere non erubescant. Extat hanc in rem locus in Ord. Metall. Elect. *Art. 43. §. fin.* ubi 20. florenis qualibet vice mulctari jubentur illi Officiales, qui operariis, equis & instrumentis largitorum abutuntur, & ad proprios destinant usus: Die Hauer oder Arbeiter, denen von der Gewercken Zubuß gelohnet wird, zu ihrer eigenen Arbeit gebrauchen, oder auch Pferde und Geschirre auff denen Göpeln ohne Noth (necessitas enim non habet legem) von denen Künsten nehmen, und zu ihren Geschäfften gebrauchen. Nullum tamen dubium est, quin pro re nata circumstantiis id exigentibus gravior pœna infligi queat.

Ex eadem ratione non puto posse trahi sanctionem istam Electoralem ad omnes indistincte operarios, quorum opera certa mercede conducitur (gemeine Bergleute und Hütten-Arbeiter) quorum fidei quidem & custodiæ, non vero semper administrationi, multa committuntur. Quare nec alia, quam arbitraria, si quicquam ex rebus fidei & custodiæ commissis subtraxerint, & in suos usus converterint, pœna habet locum. Quod si tamen administratio quædam concessa, quale quid intuitu custodum (derer Hüt-Leute) qui jurejurando fidem promittunt interdum & aliorum quoque contingit, aliud esset dicendum, si modo juramento ex hypothesi Carpzoviana supra allegata adstricti, id quod raro ab operariis (denen Bergleuten die anfahren auff der Zechen oder in der Gruben arbeiten) exigitur. Dictis non adversatur §. da aber auch *ibid.* peinlich gestrafft, *Art. 31.* O. M. E. quô cautum, illum, qui aliquid nobilioris metalli abstulerit, criminaliter juxta dispositionem juris communis esse puniendum. Quæ verba quid sibi velint non adeo in propatulo est. Ego puto multum interesse utrum extraneus, cui nullum circa illam fodinam negotium commissum; utrum verò unus ex Officialibus administratione propriè sic dicta destitutis, vel metallariis operam ibi exercentibus, commiserit furtum. Ille pœna, quâ aliàs fures afficiuntur, & pro re nata suspendio plecti potest: hi verò arbitrariè, pœna nimirum corporis afflictiva, si opus, puniri debebunt. Si verò ex iis, qui administrationem gerunt, sit aliquid interversum, nostra Constitutio sibi vindicabit locum. Hujus rei exempla nobis exhibet Mollerus *in Annal. Freiberg. pag. 335.* ubi inter alia sic refert: Den 25. Julii (puta 1580.) ist der Steiger auf Elias Fund-Grube, der seinen Gewercken über 180. fl. veruntrauet, zum Strange verurtheilet und auff Fürbitte mit dem Schwerdte gerichtet worden. Kurtz zuvor hat man einen andern Steiger, weil er blinde Hauer und falsche Register gehalten, aus der Stadt und dem gantzen Lande auff sechs Jahr lang verwiesen. Idem ille *pag. 387.* refert, daß den 10. April 1606. ein Steiger sey gehänget worden, welcher im Bergwerck untreulich gehandelt und viel Ertz gestohlen. Et licet Autor hic de Scansoribus in specie referat, in pari tamen delicto eos comprehensos fuisse de quibus præsens noster §. loquitur, deprehendimus.

Sed quomodo ejusmodi Officialis, qui 107
cum damno cultorum fodinarum Principis commoda augere non dubitavit, puniendus? Ut res clarior fiat, fingere liceat casum: Ad Regale Jus metallicum inter alia quoque refertur jus colligendi in officinis argentariis particulas quasdam minutas, quæ vocantur germanicè die Schour, i. e. das geringste und ausgehaltene von denen offen Brüchen, welche denen Gewercken zuständig, so in Hütten Pochwerck gepochet, über das Sieb gewaschen, und hernach Kretze, oder Hütten-

Gekretze genennnet wird *vid. Art. 92.* Ord. Metall. Elect. Saxon. quæ particulæ colliguntur ab homine, quem vocant Hütten-Wäscher, excoquuntur postea (wird daraus in Hütten Silber gemacht) atque argentum inde redactum ad Præfecturam Decumanam perfertur. Cùm verò homo iste sæpius in quibusdam locis non hebdomadalem mercedem, sed eam pro quantitate argenti ex ramentis illis redacti accipiat, fieri potest, ut plura quàm par est bidenti rastro suo (Kreil) corradat, & inter ramenta referat eum in finem, ut & argentum illud augeat, & per id mercedem suam. De pœna ergo hujus hominis videndum est. Atque primò quidem Officialem eum esse existimo, & licet non in dignitate constitutum, talem tamen de quo ipsa constitutio loquitur, der etwas auffzuheben und einzunehmen hat. Hôc positô & secundum sæpius allegatam Constitutionem puniendus erit, si modo lucri faciendi causa sit commissum, & cætera paria sint. Sed quid tunc dicendum, si spes lucri abfuit: Fingamus, accipere illum hebdomadalem mercedem, referre tamen plura dolosè, quàm par est, inter ramenta, eum saltem in finem, ut noceat, vel ut penes sui similes laudem mereatur. Sanè cum finis delicta distinguat, hæcque species, si injuriæ, vel nocendi, vel alia causa tale quid factum, in aliud genus delicti quam furtum cadat, *L. 39. L. 52. L. 53. ff. de furtis §. 1. Inst. de Oblig. quæ ex delicto nasc. L. 5. §. f. L. 41. ff. ad L. Aquil.* Carpz. *Pr. Crim. qu. 80. num. 6.* asserere non ausim, his vel similibus casibus nostræ Constitutioni esse locum. Interim quis neget, perditum talem hominem severè pœna corporis afflictiva quoque pro re nata esse coërcendum. Quid verò de Officinarum Præfectis ipsis, si in ejusmodi fraudibus conniveant & contra *Art.* Ord. Metall. fortè peccent, vel etiam de aliis Officialibus metallicis, pro quibus tamen omnibus præsumtio in meliorem partem semper militat, *Nov. Dec. Sax. 3.* si simile committant delictum, sentiendum, ex dictis facile apparet.

Dantur insuper casus quidam speciales, in quibus etiam specialis quædam pœna in his terris intuitu Officialium metallicorum dolosè agentium est constituta. 108 Supra enim dictum, ad Regale jus metallorum jus protimiseos quoque pertinere, quo Cultores fodinarum sunt obstricti offerre & vendere argentum Principi certo pretio, quod jus, uti supra dictum, ex jure Romano originem trahit, *L. 1. C. de Metallar.* & german. der Silber-Kauff vocatur. Heig. *P. 1. qu. 13. n. 29.* Dn. à Seckendorff. im Fürsten-Staat. *P. 3. c. 3.* Quod si igitur Cultores fodinarum post varios labores & circuitus variaque pericula argentum purum tandem nacti sunt, id ad Decumanum perferri debet, (Es müssen die Schicht-Meister die Blick- und Brand-Silber in den Zehenden liefern, *Art. 16.* der Churfl. Sächs. Berg-Ordnung) qui id quod accepit ad officinam monetariam mittit, & inde pecuniam ex eo cusam accipit, ex qua pretium consvetum rationalibus postea solvit. Cùm itaque dura sit nonnihil conditio illorum, qui spem lucri satis incertam interdum emunt, quod ipsis pro lubitu, quanti pluris possent argentum vendere, non liceat, æquum visum fuit, ut proba moneta, & quidem ex illorum argento cusa, pretii loco solvatur. Qua de causa severè in verbis juxta Ordin. Metall. constitutum; Kein ander Geld soll auch ohn unsern Befehl nicht verlohnet, noch zur Austheilung gegeben werden, denn was aus den Silbern gemüntzet, und sollen die Zehendner sonderlich keine Wechsel halten bey Leibes-Straffe. Duo in hoc textu prohibita leguntur (1) ne alia pecunia ex Præfectura Decumana pro argento solvatur, nisi quæ ex eodem argento facta, sive illa mercedibus Metallariorum impendenda, sive vero inter Cultores distribuenda. (2) Ut eo melius fraudes, quæ in leges committi solent, evitentur, ne Decimatores Campsoriam exerceant. Utroque casu si secus fiat pœna corporis afflictiva est constituta. Non enim puto constitutionem pœnæ ad ultimum tantùm per-

ti-

tinere, quod nec vocabulum ſonderlich evincere poteſt, cum illius vis hæc ſit, ut exprimat caſum minus dubitabilem includendo etiam magis dubitabilem. Strauch. *in Lex. Part. Jur. Vocab.* ſonderlich. Ratio autem hujus rei, uti dixi, in favore partim eſt quærenda, partim etiam ipſius publicæ rei, cujus maximè intereſt, ne proba moneta exportetur, & provincia malâ repleatur. Atque hac de cauſa ego exiſtimo pœnam hanc corporis afflictivam etiam tum habere locum, ſi nullum damnum præſens inde vel exiguum datum ſit largitoribus, vel quando minimum ſaltem in alia moneta eſt ſolutum; vel ſi admodum parcè campſoriam exercuerit Decumanus. Voluit enim Sereniſſimus LegisLator rem peſſimi exempli abeſſe à civitatibus metallicis & obicem ponere iis malis & damnis, quæ ex improbis fraudibus circa monetam uſitatis oriuntur, ac non ſtatim primo impetu in oculos incurrunt, ſed ſucceſſu temporis pedetentim demum pateſcunt. Et, ſic licet una ratio deficiat hoc caſu, non tamen altera deficit æquè principalis, quæ diſpoſitioni facit locum, Franz. *ad Tit. de LL. num. 45.* nec dolum abfuiſſe delinquens dicere poterit, cum in dolo omnis ſit & mala fide, qui contra legis mercatur prohibitionem *L. 7. C. de Agr. & Conſ.* nec vulgata regula juvabit delinquentem: Quod minima non curet Prætor. *L. 4. ff. de reſt. in integr.* notum quippe eſt, illam tantum tunc locum ſibi vendicare, ſi de remedio reſtitutionis in integrum, vel alio quodam agatur, Brunnemann. *ad d. l.* non verò in aliis cauſis, nec in pœnalibus quidem, Hilliger ad *Donell. Lib. 21. c. 9. lit. L.* Sebaſt. Med. *Reg. 5. num. 6.* Corſet. *in Tr. de Minimis in 2. fundam. part. affirm.* Camill. Gall. *de V. S. L. 10. C. 2. num. 9. c. 25. num. 32.* quando præſertim in minimo ea, quæ in magno, militat ratio, Marc. Giurb. *ad Conſuet. Meſſan. c. 6. Gl. 6. num. 11.* verumque eſt, quòd in *L. 10. C. de Reſc. vend.* habetur, dolum ex qualitate facti, non ex quantitate pretii eſſe æſtimandum. Anton. Fab. *Dec. 7. Err. Pragm. 10. num. 1.* Et, ſi dura forte videatur hæc lex, ita tamen eſt ſcripta *L. 12. ff. qui & ex quib. cauſ.* Limitatur diſpoſitio tamen eo caſu, ſi alia moneta ex mandato Sereniſſimi Electoris fuerit ſoluta, quod non niſi ex cauſa prægnanti fieri ſolet, & tunc, ſi nullum inde damnum & Publicæ rei, & Largitoribus contingit. Dn. Cahleis *diſſert. de defraud. Metall. P. Spec. C. 1. §. 32. & 33.*

Quæ ſit ratio retardati *ſupra hoc capite* oſtenſum: Si ſcilicet cultores fodinarum ſymbolam indictam debito tempore non dederint, nomina illorum numero eximuntur & partibus metallicis privantur, quod vocant ins Retardat ſetzen, Retardat halten, ita ut nec egeſtas nec minor ætas excuſationem mereatur. Heig. *Quæſt. 13. num. 50.* Natum hinc vulgatum dicterium; Das Retardat friſſet die Kuxe. Item wer Bergwerck bauen will, muß geben Geld, oder räumen ſein Feld. Hujus rei cauſa in publica ſalute poſita eſt, quæ maximopere exigit, ne metallica res ob moroſam Symbolarum collationem damnum ſentiat. Dn. Eiſenhart. *de Regal. Metall. Jure c. 5. in fin.* Quænam autem forma huic negotio data, ex Ord. Metall. paſſim & Elector. Saxon. *art. 38. 58. 62.* diſci poteſt. Quibus jungendi ſunt Claſſici Metallurgiæ Scriptores, G. Agricol. *L. IV. de Re Metall.* & Sebaſt. Span. im Berg-Urthel-Buche *Tit. V.* Variant tamen interdum mores locorum, atque vel conſvetudo, vel nova lex veteribus conſtitutionibus aliquid addit. Span. *d. l. Sentent. 163. 165.* In Electoratu Saxonico ſequentem ferè in modum hodie res ſeſe habere ſolet: Daß wenn in der andern Woche des Qvartals die Zubuſſe ordentlich bey der Auffrechnung, mit Vorwiſſen des Berg-Ambts, und Einwilligung derer Gewercken öffentlich, unter des Bergmeiſters Hand und Siegel angeſchlagen, der Anſchlag 4. Wochen geſtanden, und immittelſt denen Gewercken die Zubuß-Zettel zugeſchickt worden, Mittwochs, (an welchem Amts-Tag gemeiniglich gehalten wird) in der ſechſten Woche deſſelbigen Qvartals vor ſitzendem Berg-Ambte derjenigen Gewercken, die ihre Zubuſſe nicht gäntzlich be-

bezahlet, oder zum wenigsten sich mit etwas darauff nicht anhängig gemacht, ins Retardat gesetzet, und da sie hernach von gemeldter Zeit an, biß in die sechste Woche des zu nechst darauff folgenden Qvartals ferner säumig seyn, und die restirende Zubusse nicht gäntzlich abführen, alsdenn scharff Retardat gehalten, die Kure vor verstanden erkläret, und entweder denen übrigen Gewercken pro rata ihrer sonst habenden Berg-Theile zugeeignet, oder sonst verlassen werden. Compertum tamen est, fraudes etiam hac in re interdum committi à Rationalibus (von Schichtmeistern.) Quod si itaque Cultor fodinæ, cujus nomen in Retardantium classem relatum, eâ, si tempestivè Symbolam dederit, non eximatur iterum juridicâ proximè sequenti à Rationali, hic 5. floren. mulctatur: Si verò per totum trium mensium spatium cesset Rationalis, officiô exuitur, & arbitrariè præterea punitur. Probat id *Artic. 63. Ord. Metall.* Elector. Saxon. verb. seqq. Weil auch etliche Schicht-Meister mit Betrug handeln, nehmen offte die Zubussen von denen Gewercken, und lassen sie doch nichts destoweniger im Retardat stehen bleiben; wo nun ein Schicht-Meister solches hinfürder thun würde, und er nehme nach empfangener Zubusse nicht des nechst folgenden Verleihe-Tags die Theil wiederum aus dem Retardat, der soll, so offt solches geschicht, 5. Gülden alsbald zur Straffe erlegen; da er aber ein gantz Qvartal damit verziehen würde, so soll er beneben Entsetzung seiner Dienste mit Ernst unnachläßig gestrafft werden.

Cum igitur Jura Metallica vigilantibus maxime scripta, extranei partium metallicarum Domini in tractibus montanis mandatarios Verleger habere debent & solent, per quos stato tempore impensæ solvuntur. Sicuti autem nullum hominum genus sine vitio est, ita nec hoc ab omni labe est immune; Graphicè describit eorum fraudes Ord. Metall. *A. 60.* Deßgleichen auch etliche Gewercken, sonderlich aber die Verleger sich unterstehen, wenn die Schicht-Meister die Zubusse fordern, daß sie die Zubuß-Zettul von ihnen nehmen, hergegen Bekäntniß geben, und hernach die gantze Rechnung nichts nachzahlen, noch ablegen, sondern überschicken die Zubuß-Zettul ihren Herrn, als hätten sie die entrichtet, empfahen darauff das Geld, wenden es in ihren Nutzen und entrichten darnach die Zubussen nach ihrer Gelegenheit, auch offt wie obgedacht mit bösen Waaren, und verbotener Müntze; in Meynung, daß sie von ihren Herrn kein Geld bekommen hätten, unterstehen sich auch etliche, denen Arbeitern ihren Lohn, und den dritten, wol vierdten und fünfften Pfennig abzuwässern, welches alles unserm Bergwerck zum höchsten Nachtheil ꝛc. quæ verba ideo integra huc transferenda fuere, quia sensus illorum aliis commodius exprimi non potest. Pœna itaque ejusmodi fraudum viginti florenorum mulcta est, quæ tamen pro re nata exigentibus circumstantiis augeri potest, *d. art. circ. fin.* Etsi vero tantum de Mandatariis (Verlegern) Rubrum d. a. sit conceptum: Nigrum tamen satis docet, etiam dispositionem istam de ipsis Largitoribus sive Dominis esse intelligendam, d. a. verb. dergleichen auch etliche Gewercken ꝛc. Debent enim illa quæ in Rubricis omittuntur ex nigro suppleri, applicari & intelligi. Duavenus *ad Tit. de Vulg. & Pupill. subst.* D. Lincke *Disp. de nigro c. 2. num. 29.* Dantur 110
adhuc aliæ quædam pœnæ in peculiaribus casibus in Rationales constitutæ. Exemplum est in *art. 46. O. M. E.* Si rationalis ipse intra terminum solutioni destinatum, (zwischen denen Lohn-Tägen) qui 14. dierum esse solent, non descendat in fodinam (die Zeche selbst nicht befährt) salario per istud tempus erit privandus; si per integrum trimestre spatium cesset, ab officio removendus. Existimarem, exceptum esse summum inopinatæ & inevitabilis necessitatis casum. Barbosa *in Thes. L. 12. c. 6. v. 11.* Prout & ipse articulus admittit excusationem ob infirmitatem vel aliud vitium corporis, sed ita, ut alius æque idoneus substituatur ex consensu Magistri Montium, forte & Largitorum, quorum maxime interest, ut omnia in fo-

fodina rectè curentur. Aliud exemplum occurrit in *Art.* 43. in quo pœna 20. florenorum non minus rationalibus & scansoribus, quàm aliis Officialibus metallicis decernitur, si operariis, jumentis vel instrumentis largitorum ad do-
111 mesticas operas utuntur. Sub eadem pœna in d. a. 43. prohibitum est, ne officialium, rationalium, aut scansorum famuli illorum mercede conducti, vel convictores, ad operas metallicas adhibeantur. Prioris ratio in eo posita est, quia homines isti illorum, in quorum famulitio sunt, operas magis solent curare quam Largitorum, juxta vulgatum: Des Brodt ich esse, des Lied ich singe. Nec commodè etiam duobus Dominis servire possunt. Posterius verò ideò prohibitum est, ne occasione convictus ad proprios potius quàm largitorum usus adhibeantur. Ad hæc impedire voluit sapientissimus Legislator, ne ex convictu nimia familiaritas, & ex hac vel contemtus, vel collusio quædam oriatur. Suspecta certè est nimia familiaritas, quæ inter Officiales, qui præsunt aliis, & hos intercedit, atque sæpè cum damno eorum ad quos res illa pertinet conjuncta; optimè hoc intelligit Serenissimus Saxo ita *Art.* 46. decernens: Es sollen auch die Schicht-Meister und Steiger auff einer Zechen nicht Brüder oder Vettern seyn, sich auch in keine sonderliche Einigkeit geben, die den Gewercken zum Nachtheil kommen mag rc. scilicet eventus non raro in fraudibus positus est, quæ communicato consilio struuntur, vel si hoc absit, connivent saltem Præfecti in negligentia aliisque peccatis inferiorum, nec hiscere audent: Inferiores vero jussa illorum negligunt & vilipendunt, ac sic, utrique partes, quæ concreditæ, minus ac par est explent. Taceo convictum illum in commessationes sæpe abire & compotationes, quibus mala hæc incrementa capiunt, quà re nihil perniciosius bono publico esse potest. Causam hoc dedit Legi Antiæ, quæ cavebat, ne qui Magistratum gererent passim apud omnes convivarentur, qua familiaritati Magistratuum nimiæ cum aliis obicem ponere, atque ut incorrupta essent judicia, efficere prudentissimi Romani voluerunt. Indecorum quoque esse credebant, eos, qui Magistratus officio funguntur, & intra dignitatem sunt constituti, apud omnes passim convivari & cauponari. vid. Speid. *Spec. notab. V.* Gasterey. Cæterum cum hac nostra lege concordat ferè Ord. Metall. Brunsvic. *Art.* 43. 44. non tamen convictus ibi simpliciter prohibitus legitur, sed hoc tantum, ne Rationalis vel Scansor cogat, vel alia ratione inducat operarios ut convictu illius alantur, vel compotationibus indulgeant, quod ex principio *Art.* 44. Kein Schicht-Meister oder Steiger soll keinen Arbeiter noch Hauer dringen, oder sonst in anderer Wege ursachen noch müssigen, die Kost bey ihm zu haben, oder sein noch anderer Bier auszutrincken rc. apparet. Meretur huc referri saluberrimum monitum Domini à Löhneyß *in tractatu* vom Bergwerck *Part. II. c.* 12. Daß die Berg-Beambten und Arbeiter ein ehrbar, unsträfflich, nüchtern Leben und Wandel führen, und daß sonderlich Berg-Meister, Geschworne, Steiger und Arbeiter, zu voraus an Arbeits-Tagen, sich viel Hochzeitgehens, langwierigen Kind-Tauffen, Winckel-Gelacken, Schlaff, Collation und Qvaserey enthalten, denn wenn die Bergleute viel Ausbeute und gut Gedinge haben, so brauchen sie den Durchlaß, setzen es wedlich wieder hinein, arbeitens über den Schlem-Graben, setzens über die rohe Schicht, schlemmen und demmen, biß sie das gewonnene Gütlein wieder hindurch bringen. Cahleis *de defraud. Metall. part. spec. cap.* 1. §. 34. & 35.

De Proxenetis Metallicis von Kux- 112
Kreutzlern jam supra dictum, quod propensi sint ad deceptiones *L.* 37. *ff. de Dol. L.* 19. *pr. ff. de Ædil. edict.* & in metallicis rebus fraudibus sæpe indulgeant. Factum inde est, credo, quòd in rubrica *Art.* 74. Ord. Metall. Elect. in eodem prædicamento quasi constituti die Kreutzler und Kuxes Parthierer conjungantur: Lepida sunt, quibus Vulpes apud Autho-

Authorem des Frosch-Mäußlers *cap. 14.* horum mores false describit:

Die Ausbeut aber wolt nicht kommen,
Wie auch mein Weib, wenn sie vernommen,
Daß die Kux-Kreutzler sich einstellten,
Sie für Land-Räuber pflag zu schellten,
Die zusagen Ausbeut zu bringen
Und nur Ausbeuteln sich bedingen,
Daß man nach Ausbeut, auff Vorrath,
Alles ausbeutelt was man hat.

Quæ mala autem ab hujusmodi hominibus rei metallicæ contingant, satis graphicè describitur *d. a. 74. verb.* dadurch also die Leute betrogen, von dem Bergwerck abgescheuet, und unsern Bergwercken grosser Nachtheil eingeführet wird ꝛc. Ut itaque hæc evitentur, cautum primò est Legib. Metall. ne alius, quam cui officium Proxenetæ Metallici concessum, huic rei sese immisceat: Daß ausserhalb der verordneten Kux-Kreutzler, sich niemand des Kreutzelens und Kuxes Verkauffens unterstehen soll. *dict. Art. 74.* quo tamen ipsi Domino seu proprietario partium Metallicarum neutiquam facultas ademta partes suas etiam sine Proxenetæ opera aliis b. f. vendendi: Nam de hoc casu textum non loqui ipse satis clare docet, & praxis quotidiana testatur. Quod si autem non obstante ista prohibitione nihilominus quis privato ausu proxenetæ partes sibi sumat, varias constituit Ordinatio Metallica pœnas, quibus talis homo in ordinem redigendus.

Satis distinctè allegata Ordinatio procedit, atque tres potissimum casus vult discerni. Primus est; si quis partes metallicas, proprias etiam, dolose majoris vendit, quam in eo loco, ubi sitæ sunt, venire possunt, pecuniam fraudulenter acceptam in continenti restituere, & ad minimum per mensis spatium in carcere detineri debet; Ita enim disponunt verba Ordin. d. a. daß sie (scil. die Ambtleute) nach eingenommener glaubwürdigen Klage solchen Betrüger gefänglich einziehen, und ihme auferlegen sollen, daß er dem Käuffer alsbald sein Geld, darum er ihn betrogen, baar wiederum erlege, und ihn den Parthierer, zum wenigsten 4. Wochen lang, auff seine eigene Kosten gefänglich enthalten. Quòd si verò pecuniam consumserit eamque restituere nequeat, ad aliquot annos præstita urpheda ex locis metallicis est relegandus.

Secundus est; quod si major sit fraus commissa, e. g. partes venditæ fodinarum, quas per legalem concessionem non acquisivit (so er nicht gemuthet) vel in quibus non habet partes (wenn er blinde Kuxe verkaufft, die er nicht im Gegenbuch hat) si fodinarum fictarum & in Utopia sitarum partes vendat, si metalla ex fodinis emta falso jactet & ostendat; si falsa instrumenta (falsche Gewehr- und Zubuß-Zettel) conficiat, &c. duriori carceri est includendus, & per bimestre spatium in eo retinendus, ad restituendam in continenti pecuniam per fraudes exactam condemnandus, & si restitutio fieri nequeat, ex Provinciis Electoralibus omnibus (nam hoc importat apud nos vocabulum Lands-Verweisung juxta *Constit. 47. P. IV.* ibique Carpzov.) relegandus erit. Non expressum est, an perpetua, an verò temporali relegationis pœna sit afficiendus talis impostor. Puto ergò arbitrio Judicis illud esse relinquendum, qui pro re nata pœnam determinare poterit. *L. 10. Cod. de Pœn.* Carpzov. *Pract. Crim. quæst. 130. n. 16.*

Tertius denique casus est: Si dolus tantus sit, ut pœna corporis non sufficere videatur, vel si reiteratio accedat, virgis cæsus, in perpetuum non tantùm locis metallicis, verum etiam omnibus Serenissimi ELECTOR. SAXON. ditionibus exulare debet.

Num verò hocce ultimo casu restitutio quoque injungenda? quæstionis est. Articulus sæpe allegatus Ord. Metall. de hac re planè tacet. Existimo tamen decisionem ex illis peti posse quæ habet Carpzov. *Prax. Crim. P. 2. quæst. 50. num. 106. seqq.* Scilicet multum interest, num pecunia, qua emunxit dolose alium circumscriptor, adhuc extet, an sit consumta? Priori casu Domino resti-

ſtitui debet, licet fuſtigationem delinquens ſit paſſus. Rationes ex Carpzov. *d. l. num. 107.* & præſertim ex *Conſtitut. 33. Part.* 4. poſſunt peti: Poſteriori verò caſu reſtitutio ceſſabit: Duriſſimum enim eſſe volunt, ut reus ultra pœnam corporis afflictivam damnum & intereſſe reſarcire teneatur, Carpz. *d. l. n. 3.* In quam rem optimè facit Deciſio Noviſſ. Elect. *86.*

Notabile eſt Conſtitutionem hanc non tantum delicta coërcere, quæ in his terris ſunt commiſſa, ſed etiam quæ extra illas: *d. A. 47. verbis:* in oder auſſerhalb unſerer Lande &c. e. g. ſi quis Norimbergæ vel Auguſtæ Vindelicorum, in quibus locis multi & hodie quoque vivunt, qui Freibergæ & alibi fodinas vel partes earum poſſident & colunt, impoſturam exerceat. Habet enim hanc facultatem Princeps, ut ſubditis ſuis etiam extra Rempublicam degentibus leges præſcribere queat, arg. *L. 2. & L. 4. de Commerc. L. 2. C. de Eunuch. L. fin. ff. de Decret. ab ord. fac.* Alexander. *L. V. Conc. 41. num. 6.* Subditus enim, licet ad tempus extra territorium degat, non deſinit eſſe ſubditus, nec obligatio qua tenetur ad id, quod Magiſtratus ſuus è Reipubl. commodo judicavit, deſinere poteſt; qua de cauſa vulgatum illud axioma: Leges & ſtatuta extra territoria Legum Latorum & ſtatuentium non obligare ſuos, limitare ſolent Dd. in iis caſibus, ſi lex vel ſtatutum eſt prohibitivum, & id vel exprimatur in iiſdem, vel effectus ejus incipiat, vel reſtringatur in territorio. Quod per exempla declarant Bartholus & Baldus *ad L. fin. C. de Commerc.* Tuſch. *Concl. 544. n. 33.*

Habent hæc ita, ſi ex ſubditis Potentiſſimi Elector. Saxon. quos perpetuos vocant, quis delinquat in hanc legem, ſine dubio locum, arg. *L. 9. C. de LL.* Nullus tamen ambigo, quin idem dicendum ſit de illis, qui temporarii dicuntur & apud nos negotiandi & peregrinandi cauſa ſine animo tamen fixam ibidem eligendi ſedem ad tempus morantur, in his terris ejusmodi fraudes committunt. Majeſtas enim, &, quæ illi analoga eſt, Superioritas territorialis, per totam diffundit ſe Rempubl. legesque ab ea latæ non tam perſonis, quam territorio feruntur, & omnes, qui id intrant, obligant. Imo & hi, qui territorium intrant & patrocinium & tutelam à Magiſtratu expectant, ſubjiciunt ſe illi, & dum delinquunt, quaſi contrahendo ad pœnam Legibus ſtatutam ſeſe obſtringunt. *L. 3. ff. de Offic. Præf. L. II. ff. de cuſtod. & exhib. reor. L. 7. §. pen. ff. de Accuſat.* Grot. *L. 2. C. II. §. 5. num. 2.* Beckman. *Medit. Polit. c. 19. num. 8.* Perilluſtriſſ. Dn. L. B. à Frieſen *Diſſert. de Jur. Princip. extra Territ. c. 3. num. 177. ſeq.* Nec ignorantiam poterit allegare, cum is, qui negotia metallica tractare vult, & debeat & poſſit quoque ſcire Leges ad ea pertinentes publicas. *L. 7. C. de LL. l. 12. C. de Jur. & fact. ignor. l. 11. §. fin. de his, qui not. infam.* Sed quid ſi ejusmodi homo exeat Saxonia & alibi Francofurti fortaſſe ad Mœnum, ubi Domini partium metallicarum Saxonicarum quoque habitant, vel in Bohemia alios circumveniat vendendo partes metallicas in locis Saxonicis ſitas. Multum dubii hic habet caſus. Nam & extra Saxoniam delictum eſt commiſſum, & ab eo quidem, qui eo tempore ſubditus non amplius videtur. Fatendum tamen & hoc in caſu noſtræ locum eſſe legi. Dum enim impoſtor id ſibi ſumit, ut de metallicis partibus Saxonicis diſponat, pro ſubdito temporario hactenus haberi poteſt, quem & extra Saxoniam leges, quæ ad territorium & res inibi ſitas reſtringuntur, obligare ex dictis haud malè colligi poterit. Quæ hactenus de illis dicta, qui privato auſu munus Proxenetarum metallicorum uſurparunt juxta *§. fin. d. A. 74.* & locum inveniunt in illis, qui publica autoritate conſtituti. Nam & hi peccant ſæpe & ſusque deque habent juramentum, cujus forma in Ord. Metall. habetur, quibus ad fidem adſtringi ſolent. Atque cum perjurium ſimul committant, eo gravius peccant, & ſic forte etiam graviorem merentur animadverſionem. conf. Ordin. Metall. Vall. Joach. *P. II. Art. 92.* Ordin.

Metall.

Metall. Brunsvic. *P. II. Art. 102.* ex quibus locis præsertim formula jurisjurandi modò allegata, in quo officium Proxenetæ consistat, abunde patescit.

113 Quod a Severo & Antonino in *L. 2. C. de furt.* monitum est: Curate cautius negotiari, ne in damnum incidatis; id quoque omnes sibi dictum putent, qui metallicis rebus sese immiscent. Dici enim vix potest, quantæ tam hic, quàm alibi novæ fraudum formæ quotidie edantur. Caveat ergo sibi quisque, ne facilitate damnum contrahat: Atque hinc tam larga in foro cautelarum materia. Non caret iis & metallurgia nostra, atque ut saltem unicam in medium proferam, ita sibi & venditor & emtor a fraudibus Proxenetæ cavere potest, si id curent: Daß der Verkäuffer das pretium oder Werth des Kuxes, wie hoch solcher an den Kux-Kreutzler verlassen, in dem Abgewehr-zettel deutlich benieme, der Gegen-Schreiber aber in dem Gewehr-Zettel, so der Käuffer bekömmt, das Kauff-pretium wieder ansetze. Hoc enim modo ex collatione schedulæ resignatoriæ atque concessoriæ (liceat tantisper ita vocare die Ab und zu Gewehr-Zettel) videre facile est, an Proxeneta aliquid pretii interverterit, nec ne. Magis autem tunc fraudibus obviam iri potest, si Antigrammatei (die Gegen-Schreiber) expressa lege jubeantur, ne recipiant literas resignatorias, nec edant concessorias, in quibus pretium haud expressum. Quod & in quibusdam locis ita fieri, testatur Dn. Kahleiss. *d. Dissert. P. spec. c. 1. §. 43.*

114 Non prætermittenda est insignis illa metallariorum quorundam nequitia, quæ in occultatione metallorum consistit & originem dedit vulgato Germanorum diverbio: Er hat mir eins versetzt; de quo ita disserit Christ. Berward. *in Phraseol. metallurg. pag. 40.* Dieses kömmet her von einer betrüglichen Gewohnheit, so vor Zeiten bey den Lehn-Schafften im Schwange gangen. Denn wenn sie die Herren haben wollen auffläßig machen, haben sie die Ertzt verzimmert oder verschmieret. Wenn nun die Herrn, in Meynung daß kein Ertz vorhanden sey, die Gruben haben liegen lassen, sind diese vor sich oder durch andere zugetreten, und haben diese ins Freye gefallene Gruben gemuthet. Die Bergleute sagen: die Alten haben neben dem Ertzt hingelochet und sie verschmieret ꝛc. Quod malum inter causas, quibus res metallica ad incitas redigitur, meritò refert Nobiliss. à Löhneyß *in tract.* von Bergw. *P. 3. p. 50.* Non aberrabo à scopo, si ipsius hujus autoris verba rem optime exprimentia apponam: Zum 6sten ist der fürnehmsten Ursach eine, wenn GOtt einen schönen Anbruch bescheret, daß man die Ertzte stehen lässet, darauff nicht bauet, dieselben versetzen, verschmieren, verzimmern, neben dem Ertz hinein lochen, und wieder verstreichen, oder mit Berg verstürtzen, die rechten Gewercken mit schweren Zubussen abschrecken, biß daß sie auffläßig werden, alsdann lassen sie dieselben durch andere wieder muthen und aufnehmen, bauen etliche Qvartal mit Listen und Fristen, damit es das Ansehen habe, als wenn sie solche Ertz erst erbauet hätten, um solche Bubenstück und Untreu willen entzeucht GOtt seinen Seegen, daß die Anbrüche sich wieder abschneiden und verschwinden. Atque hac de causa res hæc adeò ipsis honestioribus metallariis improbata jam olim fuit, ut sodalitio illos, quos criminis hujus reos putarunt, excluserint jam olim (daß sie einen solchen Bergmann weder in der frühe Suppen noch unter der Fahne gelitten) qua de re videsis *Theatr. Freib. Chron.* Mollers *Sect. 4. C. 4. pag. 468.* Quod si itaque vel Officialis, vel Metallarius, cui administratio quædam concessa, dolo malo, animo lucri faciendi, venas occultaverit, ac postquam veteres coloni migrarunt, fodinas occupaverit ipse, vel alius in gratiam impostoris, re comperta pro quantitate rei interversæ secundum Constitut. Elect. *41. P. IV.* erit puniendus. Ad quam sententiam firmandam apprime facere puto verba *d. Constit.* Oder dergleichen Veruntrauung und Betrug gebrauchen, so uns oder unsern Unterthanen, oder andern zum Schaden und Nachtheil gereichet ꝛc. Sed hæc

ita tunc locum habebunt, si & lucrum delinquens percepit. Hoc enim cessante, si fortè tantum ut officiat delictum commisit, non pœna quidem constitutione expressa, arbitraria tamen erit decernenda. Quæ & tunc vindicabit sibi locum, si ab eo, cui non quidem administrationi, fidei tamen & custodiæ est concessa fodina, fraus hæc facta; sive locupletior redditus, sive non sit pessimus impostor. Omnibus autem hisce casibus severè & cum rigore esse coërcendos istos puto homines, qui tam enormiter peccant, ac non tantum privatos lædunt damnoque afficiunt; verum etiam Principi & publicæ rei nocent, & incredibilium malorum sunt authores. Atque ut eo felicius hæc evitentur, prudenter admodum in Ordinatione nostra *Art. 33.* cautum est, ne ullo modo liceat, etiamsi fortè absit animus lucri faciendi, sine præscitu Magistri montium profundiores cuniculos, venas excavatas aliaque loca subterranea etiam cum consensu Magistri montium derelicta, rebus effossis adimplere, vel asseribus aut contignationibus occultare, (tieffe Stollen/ Strecken und andere Oerter verbauen oder verstürtzen/) &, ut rigorosè in violatores hujus legis animadvertatur, mulcta vel pœna corporis afflictiva illi afficiantur. Qua re posteritati consulere voluit prudentissimus Legislator, ut, si fortè futuro tempore alii quasdam impensas in has fodinas facere velint, conditiones illarum, & quid ibi actum fuerit, penitius possint explorare. Qua de causa etiam sub eadem pœna prohibitum est, ne fodinæ inscio Magistro montium derelinquantur. Officium enim hujus est, ut cum juratis ipse inspiciat fodinam, in quo statu illa sit, atque quam ob causam deseratur studiosè inquirat, illaque omnia diligenter ad acta deferri curet. Præclare hæc declarant verba Generosiss. Dn. à Schönberg *in Art. 37. Ord. Nov. Metall.* So ein Tieffes oder Zeche aufflässig wird/ sollen Schicht-Meister und Geschworne solche befahren/ die Anbrüche behauen/ probiren lassen/ Zettel daran binden/ solche hinterlegen/und in ein sonderbahres Buch mit allen Umständen verzeichnen/ warum die Aufflassung geschehen/ wie mächtig die Gänge/ wie feste das Gesteine/ was die Anbrüche halten/ wie tieff das Gebäude/ auch was vor Oerter/ auch wohin selbige getrieben/ damit man hernach gewisse Nachricht davon haben könne/ ꝛc. Illud & notari meretur, quod in allegata Ord. Metall. habetur, juratum ipsum, sub cujus dispositione & districtu fodina sita est, in dessen Revier die Zeche gelegen/ und der dasselbe Gebäude zu befahren hat/ si hac in re conniveat, vel negligens sit, ordine esse movendum, vel alia quavis pœna esse afficiendum.

Hisce fraudibus non absimilis est alia, 115
quam ipsi interdum largitores & cultores fodinarum committunt, cujus tamen, si fiat, officiales quidem non possunt non esse participes. Scilicet experientia docuit, aliquando largitores, si spes quædam lætior affulsit, (wenn die Gebäude höfflich werden wollen/) consilia agitasse, ut extraneos colonos, vel inferioris conditionis ac egestate laborantes è consortio ejicerent, ut raperent ad se eorum partes: Atque hac de causa subitò symbolam adauxisse (haben gähling grosse Zubuß oder Verlag angeleget/) necessitatem causatos, in eum saltem finem, ut vel extraneos, ob absentiam rerum, quæ in fodinis aguntur, ignaros, ac tenuioris sortis homines meticulosos efficiant, illosq; vel sponte cedere cogunt jure suo, vel pati, ut inter proscriptos referantur. Sed cum juxta LL. Metall. Symbola non possit indici sine consensu Magistratus Metallici, cujus est, omnia diligenter examinare atque decernere, an è re fodinæ sit, hanc vel istam à largitoribus exigere summam: Non poterit, uti dictum, fraus hæc locum invenire, si Officiales non ejusdem sint cum pessimis his hominibus farinæ. Gravissimè sane hac in parte peccari, quis non videt? compertumque est, Deum ipsum ultorem crimen hoc habuisse, postquam expulsis per has artes sub specie recti quibusdam spes omnis decollavit, atque venæ ditissimæ sub manibus & pedibus qua-

quasi evanuere. Ita nempe verum est vulgatum Metallariorum dicterium: Berg-Werck leidet keine Untreu / wie die Bienen. Albin. in der Meißnis. Berg-Chron. Etsi verò in impostores hosce, sive Officiales sint, sive cultores fodinarum, delictum hoc, quod stellionatum fortè dixeris, arg. *L.3. §.1. ff. de stellion.* committentes, pœna LL. Metallicis expresse non sit constituta: Non indulgendum tamen erit hisce malitiis, *L.38. ff. de R.V.* nec impune ferre insigne hocce nefas debent; sed præter civilem de dolo actionem rigorosa indigent animadversione, quæ ex arbitrio judicis decernenda, arg. *L.2. & 3. §.2. ff. de stellion.* Nullus etiam dubito, quin rationalis vel ex officialibus quidam, cui administratio data quædam, si dolos hosce struxerit, & lucrum inde perceperit, secundum Const. Elect. Saxon. *41. P.4.* sit puniendus.

116 Si mensor falsum modum dixerit ob dolum vel latam culpam in mensuratione commissam, datur actio ad id, quod interest, contra mensorem. *L.1. §.1 L.3. §.1. ff. si mensor falsum modum dixerit.* Non verò ob culpam levem, licet honorarium acceperit, *L.1. pr. §.1. inf. L.1. pr. ff. de var. & extraord. cognit.* Franz. *P.4. h.t.* nec ob imperitiam, *L.1. §.1. h.t.* sive à Judice, sive à partibus sit electus, *L.3. §.4. h.t.* cum sibi imputare debent partes, quod vel in minus peritum consenserint, vel illum admiserint, Struv. *Exercit. 15. th. 65.* & licet Prætor actionem hanc in factum adversus agrorum mensorem tantum primo proposuerit, porrexit tamen postea judicium latius ad alterius rei mensuram, *L.1. pr. L.5. §. fin. d. t.* Franz. *n.9. h.t.* Hoc posito nullum dubium est, quin etiam actio hæc utilis competat adversus mensorem Metallicum, quem nomine satis conveniente vocant einen Marck-Scheider / h.e. finium divisorem, & quidem non tantum ex dolo vel culpa lata, verum etiam, cum præter mensores authoritate publica constitutos nulli liceat hoc munere defungi, *Art. 17. Ord. Metall. Elect.* & sic hi necessario sint adhibendi ob imperitiam. Facit *L.8. ff. ad L. Aquil. L.132. ff. de R. J.* Ord. Metall. Vall. Joach. *P.1. Art.12.* & Span. Berg-Urthel-B. *tit. 8. Sent. 281.* Scio quidem, articulum dictum 17. seriò velle, ne alii, nisi qui Geometriæ subterraneæ, quam artem Nicol. Voigtelius non ita pridem peculiari libro docuit, probè periti, editis prius artis speciminibus, ad munus hocce admittantur; atque præsumtione quadam homines istos, quod idonei sint, gaudere. Cui & id accedit, quod sacrilegium committere dicatur, qui de idoneitate ejus, quem præposuit Princeps, dubitat, *L.3. C. de Crim. Sacril. L.1. C. Ut dign. Ord. servetur.* Quoniam tamen & sagacissimi interdum falluntur, & plus sperant de hominum facultatibus sæpe, quam in illis est, fieri posset, ut & minus periti muneri imponantur, & imperitia istorum appareat postea, si in rerum ipsis argumentis jubeantur versari. Nec sacrilegium erit, de illorum idoneitate dubitare, cum nec à Principe semper, vel si id contingat, fortè non ex certa scientia Principis semper præficiantur, quod tamen dictæ leges ad sacrilegium tale requirunt, Dd. *ad d. LL.* B. Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. Lib. 1. cap. 29. §. 4.* Cum verò dolus culpa vel imperitia subterraneorum horum mensorum non tantum privatis, verum etiam publicæ rei & Fisco Principis maximè noceat; dum falso modo dicto Operarii aberrant à scopo, tempus, sumtus, operam & oleum perdunt, Decuma aliaque jura Principis minuuntur, & Largitores rei Metallicæ pertædescunt, jure meritoque Ordinatio nostra metallica *Art. XVII.* jubet, ut arbitraria quoque, condigna tamen pœna mensores isti afficiantur.

Dum de mensoribus ago, in men- 117
tem venit *Art. 29. Ord. Metall. Elect.* ubi de solennibus dimensionibus agitur, quibus finis ac termini fodinis assignantur. Hæc dum fiunt, Legibus Metallicis prohibitum est, ne quis temerario ausu negotium impediat, atque decempedam tangat; secus si fiat, temerarium istum hominem secundum jura metallica puniendum esse, *Art. alleg.* docet: Und soll sich Niemand in die Schnur zu greif-

greiffen bey Straffe / wie die Berg-Rechte vermögen / unterfangen. Sed quænam illa quæso pœna? Certe in harum terrarum legibus nihil peculiariter hac de re constitutum. Confugiendum ergo erit ad Ordin. Metall. Vall. Joach. ad quam deficiente domestico Metallico jure Ordinatio Dn. Georgii, Ducis Saxon. *Art. 138.* peculiari Rescripto à Dn. Christiano II. de dato Dresdæ *9. April. 1609.* probata, confugere nos jubet, antequam ad communia accedamus jura, ita verò habet dicta Joach. Ordin. *P. 2. Art. 29.* Und ob jemand das Vermessen zu hindern und ohne gebührliche bescheidene und rechtmäßige Einrede seine Gerechtigkeit darzuthun / fürsetzlich und aus Muthwillen in die Schnur zu greiffen sich unterstehen würde / den soll der Berg-Meister entweder gefänglich einziehen / oder nach Gelegenheit des Handels sich für unsern Hauptmann und Verwalter zu stellen / verstricken / und da der Parth / so den Eingriff in die Schnur gethan / endlich unrecht befunden / so soll er uns ohn alle Genad um geübten Frevel 20. Marck Silber verfallen seyn. Ex quo decisio erit petenda, nisi alicubi aliud forte moribus introductum. Conf. Span. Berg-Urthel-B. *tit. 8.* Cæterum de singulari Privilegio, quo Senatus Freibergensis ratione metationis solennis, quæ ibi das Erb-Bereiten dicitur, ab Anno 1320. gaudet, vid. Moller. *Theatr. Freib. Chron. Sect. 2. C. 1. p. 171. Sect. 4. C. 1. p. 438.*

118 Quia etiam in toto Electoratu Saxonico Judæi haut tolerantur, nisi quod commerciorum causa soluto certo vectigali commorari ad breve tempus ipsis liceat; cum hæc gens furtis alisque fraudibus vel committendis vel occultandis apprimè sit apta, prægnantes ob rationes *Art. 76. Ord. Metall. Elect.* vetat, ne Judæus apud incolas metallicarum civitatum per noctem hospitetur, verba articuli hæc sunt: Vielmehr wird erfahren / daß Ertz und Silber den Jüden / so ihren Unterschleiff und Practicen in unserm Lande machen / soll unterschoben / und von ihnen ausgekaufft und förder aus unsern Landen verschleiffet werden / so wollen wir nun / daß hinfürder kein Jüde aus unsern Berg-Städten an einem Ort über Nacht von jemands unser Unterthanen soll beherberget / da ihn aber jemand / es sey Wirth oder andere / herbergen würden / der soll ernstlich darum gestraffet werden / und sollen sich also alle die Unsern enthalten / bey Leibes-Straffe / die ihnen im Fall der Ubertretung begegnen soll / irgend mit einem Jüden dißfalls Gemeinschafft zu haben / zu handeln / oder über Nacht zu hausen. Würde aber ein Jüde darüber betroffen werden / so soll er den halben Theil alles des / so bey ihm befunden / Uns / und den andern Theil deme / der ihn zu hafften bringen wird / verfallen seyn / und so er mehr denn einmahl brüchtig / soll er an Leib und Gut gestrafft werden. Ex istis verbis colligitur (1.) illos arbitrariè esse puniendos, qui hospitio nocturno Judæum recipiunt, etiamsi nec cum illo commercium habeant, nec fraudes misceant, quoniam & occasionem fraudum præscindere voluit Legislator. Puto tamen hic ἐπιεικείαν locum invenire. Quid si enim quis Judæum cœli injuriis expositum, cum fortè alia loca non posset attingere, vel ægrotantem ad paucas horas nocturnas reciperet, bono animo & cognatione illa, quam inter homines natura constituit, ductus. Vix crederem, illum pœnæ obnoxium esse, aut sensisse Legislatorem de tali casu, argumento eorum, quæ habet Frantzk. *ad Tit. de LL. n. 78.* (2.) Colligitur eos, qui res ex fodinis vel officinis excoctoriis furto ablatas recipiunt, Judæis aut per illos distrahunt, vel in hunc finem saltem hospitium concedunt, die mit Jüden Unterschleiff halten und Practiqven machen / etc. pœna corporis afflictiva esse afficiendos. Quod singulare est, cum alias receptores & occultatores rerum furtivarum etiam mitiori pœna, quam fustigatione, ac raro ultra relegationem perpetuam puniantur, Carpz. *Pr. Crim. qu. 87. n. 49.* Cæterum alia commercia licita Christianum cum Judæo transeunte interdiu bona fide in locis montanis exercere posse existimo, tum ob vocabulum dißfals Articuli nostri, quod referri debet

ad ea, quæ sub initio Articuli dicta, tum quod commercia sint Juris Gentium & cum Judæis quoque licita, nisi in quantum interdicta, vel limitata. §. 2. *Inst. de J. N. G. & C. L. 34. §. 1. de contrah. emt.* Reform. Polit. *de A. 1548. & 77. Tit. 20.*

(3.) In §. Würde aber agitur de pœna Judæi in civitate metallica pernoctante: Dubium tamen est, an vocabulum darüber ad proxime præcedentia verba, quibus non solum de pernoctatione, verum etiam de illicito commercio agitur, saltem sit referendum, an etiam ad antecedentia, ubi tantum de hospitio nocturno agitur. Si prius dicam, pernoctatio sola ratione Judæi impunis erit: Sin posterius, eadem pœna erit Judæi pernoctantis tantum & illius, qui etiam illicita commercia simul exercet, vel eorum causa saltem hospitatur. Quod cum absurditate non careat, amplecterer illud, diceremque, nullam ex hac lege ob solam pernoctationem in metallicis civitatibus Judæis pœnam esse statutam, visumque fuisse sufficere, si incolæ pœnarum terrore impediantur à receptione Judæorum. Si vero Judæus vel commercia illicita exercuerit, res furto ablatas emerit, vel sub alio titulo acceperit, vel etiam tantum ejus rei causa in civitate metallica pernoctaverit, rebus omnibus, quas secum habet, prima vice erit privandus, quarum pars altera Fisco Principis, altera denunciatori cedet, & si iterum deprehendatur, pœna quoque corporis afflictiva erit afficiendus. Atque si pœna emtoris rei furtivæ, quæ alias arbitraria est, Carpz. *Prax. Crim. P. 2. qu. 87.* in hac specie quadantenus est determinata, quæ & simul exemplum præbet, ubi conatus eodem modo, ac delictum consumtum, punitur. Conf. Carpz. *P. 2. Crim. qu. 17. n. 13.* Illud tralatitium forte est, LL. has non tantum quoad Civitates metallicas, sed etiam quoad pagos, ubi metallifodinæ exercentur, quales multi dantur, licet de his nominatim non loquatur textus, ob identitatem rationis locum habere, per ea, quæ tradit accuratissimus Franz. *ad tit. LL. n. 40. 46.* Dn. Cahleiss. *d. diss. P. spec. c. 1.*

Ultimo denique circa delicta notan- 119
dum, quod partibus metallicis ob delictum, sive tempore belli, sive pacis commissum, nullæ confiscationi subjaceant, nec ob debitum nemo iis possit privari, nisi ratione partium metallicarum sit contractum, quod insigne Privilegium certe ad invitandos homines ad labores metallicos est introductum. Ita enim Sereniss. Elect. Saxon. in Ord. Met. *Art. 1.* Nemlichen / daß in unsern Landen alle Bergwercke und Theil / mit anhängiger Nutzung und Ausbeut / die seyn erkaufft / erbauet oder ererbet / jederzeit im Kriege oder Friede / den Gewercken um keinerley Ubertretung oder Verbrechung willen / eingezogen / genommen oder entwendet werden / sondern in alle Wege frey bleiben sollen; Da sichs aber zutrüge / daß einer bey unsern Bergwercken seßhafftig oder nicht gesessen / in oder ausser unser Fürstenthum / einige Schuld gemachet hätte / und zu desselben Berg-Theilen geklaget würde / so soll nicht zu den Berg-Theilen / sondern zu seiner des Gewercken Person geholffen werden / doch ausgeschlossen die Berg-Schuld / da man um ausständige Zubuß / Hütten-Kost u. d. g. zu mahnen hätte; da aber die Haupt-Schuldener verstorben / und sich ihre Erben oder andere der Berg-Theil und Nutzung derselben unterfahen wolten / zu denselben Personen und nicht zu den Theilen mögen sich die Gläubiger obberührter Gestalt gleichfals halten. Wolten sich aber die Erben oder andere um solche Berg-Theil und derselben Nutzung nicht annehmen / alsdann soll den Gläubigern um ihre Schulden / so ferne die beweißlich / zu den Berg-Theilen verholffen werden.

Darneben wollen wir uns auch aller Confiscation, so sich aus Straf oder Verbrechung der Gewercken / im Kriege oder Frieden zutragen möchten / gegen solchen ihren Berg-Theilen und Nutzungen / hiermit gnädiglich verzeihen / und allein mit Straff gegen den Personen verfahren lassen / es wäre dann ein solcher Anfall / darzu kein gesipter Freund vorhanden / alsdann soll zu den Theilen gebührlichen verholffen werden.

CAPUT XXV.

DE QVIBUSDAM METALLIS IGNOBILIORIBUS, ITEM LAPIDICINIS, LATERARIIS, CALCARIIS, THESAURIS ET VIRGULA MERCURIALI.

SUMMARIA.

1. *Ignobiliora Metalla hodie etiam ad Regalia pertinent.*
2. *De jure Romano Lapidicinæ ad Regalia non spectabant, Privati tamen tenebantur Principi dare Decimam.*
3. *Lapidicinæ an hodie ad Regalia pertineant?*
4. *It. an Lapides in agro jacentes?*
5. *Calcaria, Lateraria, Miniaria an ad Regalia spectent?*
6. *Consvetudo hac in re maximè attendenda.*
7. *Quid de Gypso & Carbonibus fossilibus, it. cespite ustibili* Torff *sentiendum?*
8. *Ex Nitro etiam utilitas potest Fisco adcrescere.*
9. *Non debet concedi facultas quærendi Nitrum cum ædium periculo.*
10. *Cadmia metallica* der Kobolt *potest ad Regalia referri.*
11. *Lateraria in his regionibus ad Regalia non spectant.*
12. *Princeps tamen iis Canonem imponere potest.*
13. *Jus Laterarii & Figulinæ etiam in alieno jure servitutis competere potest.*
14. *Lateres seu Tegulæ per se non possidentur, sed ad ædificium pertinent.*
15. *Tegulæ an legari possint?*
16. *Aliæ Actiones, quæ circa Tegulas obtinent.*
17. *Calcis varius Usus.*
18. *Calcis Præposituræ dignitas apud Romanos.*
19. *Ex Calcariis collecta solvitur, in hisce tamen terris Regalibus non accensentur.*
20. *Servitus calcis coquendæ quæ sit?*
21. *Vinum calce & sulphure corrumpens quomodo puniatur?*
22. *Sulphurariis, Nitrariis, Picariis &c. potest à Principe imponi Vectigal.*
23. *Potest & prohibere Princeps, ne Nitrum, Sulphur & similia extra Territorium ad armandos Hostes evehantur.*
24. *Salinæ quoque ad Regalia pertinent.*
25. *Salinæ Hallenses non nisi Civibus ejusdem Civitatis conceduntur.*
26. *Princeps Salinas in fundis Privatorum inventas sibi reservans, pretium fundi subditis restituere tenetur.*
27. *An mortuo Vasallo Filiæ ex Salinis elocari debeant?*
28. *Fructus ex Salinis post mortem Vasalli ad quem pertineant?*
29. *An Princeps Fontibus acidulis, it. Thermis* Sauer- und Gesund-Brunnen *possit censum imponere.*
30. *Thesaurus in loco privato inventus ad quem pertineat?*
31. *Thesaurus propriè ita dictus quid sit?*
32. *In quibus locis Thesauri ad Regiam spectent potestatem?*
33. *Thesaurus in loco Principis inventus ad quem spectet?*
34. *Si in Loco religioso Thesaurus inveniatur, pertinet ad Ecclesiam.*
35. *In prædio Feudali & Emphyteutico inventus Thesaurus spectat ad Vasallum & Emphyteutam.*
36. *Thesaurus in fundo Usufructuario inventus non spectat ad Usufructuarium.*
37. *Item si in prædio retrovenditioni obnoxio inveniatur, non pertinet ad emtorem.*
38. *Idem statuendum erit in bonæ fidei possessore.*

39. *Ut & in Creditore, si in prædio Hypothecario Thesaurum invenerit.*
40. *Item in Marito, si in prædio dotali Thesaurus esset repertus.*
41. *Si quis fundum, in quo latitat Thesaurus, ab ignorante emat, an Thesaurus ad emtorem spectet.*
42. *Aliud si quis captum piscium emat.*
43. *Pecunia condita non est Thesaurus.*
44. *In quem usum olim pecunia reponebatur.*
45. *Thesaurus de Jure Saxonico an pertineat ad Regularem Potestatem?*
46. *Actiones contra celantem Thesaurum in alieno solo repertum.*
47. *Thesaurus Magicis artibus quæsitus totus ad Fiscum pertinet.*
48. *Virgula Mercurialis,* die Wünschel-Ruthe / *an sit Instrumentum licitum ad investigandos Thesauros aliaq; Metalla?*
49. *Ejus Usus incertus.*

1 SUperiori Capite aliquoties indigitatum, etiam ignobiliora Metalla hodie ad Regalia referri; Multi tamen Doctorum Saxonicorum tradunt, in terris Electoris & Ducum Saxoniæ usu receptum esse, ut, si quis de Feudo cum Jurisdictione superiore & inferiore investitus, & in isto Feudo Metalla viliora, ut Cuprum, Stannum, Plumbum aut Ferrum, &c. inveniantur, ad Vasallos illa pertineant, atque, si hæc viliora Metalla cum nobilioribus conjuncta sint, interesse, num aurum & argentum superent viliora Metalla, num hæc illa? Priori casu metalla ad illum, qui Regalia habet, posteriori ad investitum spectare volunt, Heig. *qv. 13. n. 42.* Knich. *de Privil. Sax. non vocand. rubr. Ducum c. 5. n. 111.* Imò Rauchbar. *P. 1. Qu. 72.* fodinas ferrarias quemlibet privatum absque Decimarum onere & sine investitura posse in fundo suo secundum consvetudinem instituere, idque consilio aulico placuisse tradit; quod & probat Carpz. *P. 2. C. 53. D. 2. n. 8.* Sed aut errasse hos autores, aut alia iterum consvetudine contraria abolitam esse pernotoriam praxin in his terris, attestatur Juris metallici peritissimus Dn. D. Casp. Heinr. Hornius *in differt. de Regal. II. th. 15.* atque ita non semel in Scabinatu Freibergensi Metallico responsum esse asserit. In Ordinatione nova metallica, quam jussu Dn. Electoris Joh. Georgii II. Illustris Dn. Abraham à Schönberg, Potentissimi Electoris Saxon. Præfectus metallicæ rei Supremus, conscripsit, quamque Dn. Joh. Georg. III. in Comitiis Universalibus 1687. Statibus Provincialibus, ut monerent ea, qua decet, submissione, quæ interesse sua & publicæ rei putarent, clementissimè communicavit, *P. 2. Art. 2.* hæc verba, postquam antea de prohibita scrutatione Metallorum sine impetratione concessionis actum, habentur: Welche auff ihren eigenthümlichen Gütern von uns mit Bergwercks-Regal specialiter beliehen/ die sind/ so ferne sie solcher special-Concession per actus contrarios nicht renunciret oder remittiret / von Muthen / wie auch dem Bestättigen und Qvatember-Geld billig befreyet / und mögen ihre eigene Berg-Meister halten und andern das Feld verleihen. Quæ nemo ex Ordinibus, licet aliàs varia monita exhiberentur, in dubium vocavit: manifesto indicio, his terris haberi pro concesso, nemini sine speciali concessione (ubi tacitam quidem, per præscriptionem scilicet, non excludendam esse, ratio postulat,) Metallifodinas exercere, nec viliora metalla effodere licere, conf. Span. Berg-Urthel-Buch *Tit. 2. §. 2.* Aldieweil Eisen unverneinlich ein Metall ist/ wiewohl nicht so wichtig/ als die andern und höhern/ der Eisenstein aber die Materia, daraus das Eisen gemachet/ als wie aus andern Ertzen das Gold/Silber oder Bley/ aus Zwittern das Zinn/ aus Kiesen Kupffer und Schwefel/ auch davon nichts wenigers als den vorbenannten der Zehend gereicht / und sich des zugefügten Schadens halber mit dem Grund-Herrn vertragen wird / über diß gemeldter Eisenstein neben denen Schlacken und Sunderhauffen bey abgegangenen Hämmern auf gleicher weiß wieder in das Freye fällt/ muß Eisenstein ebenfals nach der Ordnung der Berg-Rechten und Gebräuchen/ wenn

wenn er von einem Berg-Mann ausgeschurffet und in einem Felde angetroffen/ gemuthet/ bestätiget/ mit bauen und verrecessen erhalten werden/ sintemahl zwischen diesen und jenen in solchem Fall kein Unterschied/ und die Berg-Ordnung klare Masse giebet/ rc.

Ex quibus & illud patet, nec scorias ferri derelictas Schlacken- und Sunder-hauffen sine speciali concessione posse occupari, quod & sequens Freibergensium Responsum confirmat. P. P. Sprechen wir Bürge-Meister und Rathmann der Chur-Fürstl. Sächs. Berg-Stadt Freyberg vor Berg-Recht/ daß aus denen Acten allenthalben so viel scheinet: Ob wohl die Rappelte Gebrüdere in ihrer unterthänigen Supplication de dato d. 12. Nov. Anno 1620. vorschützen / daß sie neben dem Hammerwerck auch den Sunderhauffen theuer gnung erkauffet/ und solches mit einem Extract aus ihrem Kauff-Briefe bescheinigen wollen; Dieweil aber dennoch kein Eisen in dem Eisen-Hammer/ die Fichte genannt/ vermöge der bey denen Acten befindlichen Beylage Nr. 1. in 30. Jahren nicht gemachet/ das Pochwerck auch in 8. Jahren nicht bauhaft erhalten/noch in dem Sunderhauffen etwas jährlich gearbeitet / und Inhalts des 73. Articuls Churfl. Sächsis. Berg-Ordnung vorgeführet/ viel weniger dem Berg-Ampte der Pacht-Zinß an statt des Recesses jährlich entrichtet worden/ daß auch Bergüblichem Gebrauch und angezogener Churfl. Berg-Ordnung nach bey solcher Beschaffenheit obberührter Sunderhauffen bey dem Hammer-Gute nicht verblieben/ sondern in Unsers Gn. Chur-Fürsten und Herren Freyes gefallen ist. Von Berg-Rechts wegen.

Negandum tamen interim non est, quod si Vasallus de minoribus Metallis investitus sit, atque nobiliora Metalla istis admixta reperiantur, differentiam istam usu servari: Utrum argentum vel aurum cuprum, stannum vel plumbum &c. superet, an vice versa? Ita nempe, ut casu posteriori investitus retineat venam cum omnibus juribus; priori verò Domini Territorii Regalia habentis jus potius sit, illique vena cum omni jure relinquatur. Quibus casibus tamen non ad pondus metallorum, sed ad valorem seu pretium respiciendum. (Die Mehrung und Grösserung des Ertzes ist nicht nach der Wagen/ sondern nach der Achtbarkeit und Würckung des Ertzes zu schätzen/ darum solche Gänge uñ Bergwercke/ da das gemachte Silber besser und würdiger ist/als das Bley/ Eisen oder Zinn nicht vor Bley/ Eisen- oder Zinn-Gänge und Bergwercke geschätzet und geachtet werden.) Uti hoc latius ex Responso Freibergensium apud Span. *Tit. 12. §. 1. n. 479.* perspicere licet. Atque hoc seduxit fortè DD. rerum Metallicarum parum peritos, ut in prædictam inciderint opinionem Dn. Horn. *d. differt. th. 16.*

2 De jure Romano Lapidicinas ad Regalia non pertinere, sed fundi ac privatorum utilitatibus annumerari, patet ex *l. 3. §. 2. ff. de S. P. R. l. 5. eod. l. 3. §. ult. ff. de reb. eor. l. 8. ff. sol. matr. l. 9. §. 2. ff. de Usufr. l. 13. §. 1. ff. Com. præd. l. 77. ff. de contrah. emt.* Adeoque Privati ex iis cædere, iisdemque frui rectè poterant: tenebantur tamen Principi dare Decimam, *l. 3. C. de Metall.* Tholos. *de Republ. l. 3. c. 4. n. 4.* quæ ita æstimatur, ut non ex decem Lapidibus unus, sed ex pecunia, quam quis lucratur, Decima solvatur. Petr. Rebuff. *Tr. de Decimis qv. 8. n. 23.* idem obtinet in marmoreis Lapidicinis. Neque hodie id aliter obtinere, neque Lapidicinas ad Regalia referendas, volunt Dd. Wesenb. *Conf. 60. n. 30. & Conf. 292. per tot.* Knichen *de Sax. non provoc. jur. c. 5. n. 114.* Rauchb. *p. 1. qv. 22. n. 10. & seqq.* Besold. *in Thes. pract. sub voce* Ziegel-Hütte. Schulz. *in Synops. jur. Feud. c. 7. n. 177.* Carpzov. *P. 2. c. 53. D. 3.* Dn. de Seckendorff im Teutschen Fürsten-Staat *P. 2. C. 3. pr. verb.* sintemahl gemeine Steine / Thon und Leimen für keine Berg-Art gehalten / sondern dieselbe zu graben und seines Gefallens damit zu handeln / einem jeden Herren des Ackers oder der Gemeine jedes Orts verstattet wird. De quo tamen dubitari potest, constat enim, metalla 3
per A. Bull. in totum ad Regalia esse relata, jam autem Lapidicinæ sunt Metallifodinæ, & Saxa & Lapides metalla appellantur, Rubr. *C. de Metall. & l. 3. & 6. c. eod.*

eod. Rauchb. *d. l. n. 4.* Roſenth. *C. 5. Concl. 88. n. 5.* Jacob. Godofr. *in Not. ad Cod. Theodoſ. L. 10. tit. 19. de Metall.* Et in A. Bull. non tantum auri & argenti fodinæ ad Regalia referuntur, ſed & alia cujuſcunque generis metalla, *verb.* & alterius cujuſcunque generis metalli etc. Ergo & hiſce univerſalibus & generalibus verbis Lapidicinæ comprehenduntur, neque obſtant rationes decidendi, quibus Weſenb. *in all. Conſ. 292.* in contrarium prolixè utitur, eæ enim quin jure Romano ita obtinuerint, dubium non eſt, & quod dicit, aurifodinas quidem de Regalibus eſſe, non verò Lapidicinas, id jure Romano aliter verum non erat, niſi in ſola Decima ex iis debita, quæ Regalium jure pendebatur. Sed id quoque obtinebat in lapidicinis, ubi decima Principi ſolvenda erat, *d. l. 3. C. de Metall.* Ergo & Lapidicinæ, cum Metallorum ſint ſpecies, Metalla autem in Aur. Bulla in univerſum ad Regalia pertineant, de iisdem eſſe creduntur. Aſt jus hoc ut ſterilius & ignobilius tantopere non curare Principes, quin ad Privatos dimanare permittant, ait Beier. *in Not. ad Schnob. diſp. feud. 4. Th. 9. verb. lapidicinæ.* Maurit. *Poſit. Juris Feud. controverſ. Dec. 6. Aphor. 6.* cum talia titulo mere lucrativo & ſæpius absque Canonis Obligatione concedere ſoleant vel ipſis agrorum Dominis, vel iis, qui in eo diſtrictu merum aut mixtum imperium habent. Atque illa ratione refrenatur licentia, quam obtentu juris Romani ſibi ſumere poſſent, qui per privatorum loca ſaxorum venas invito Domino fundi perquirere *in l. 3. C. de metallariis &c.* cunctis permiſſum exiſtimant, ne turbis & cædibus promiſcua illa facultas occaſionem ſub-

4 miniſtret. Hæc autem ad Lapides in fundo ſuo cædendos ſpecialis Conceſſionis impetrandæ Obligatio non extendit ſeſe ad illos Lapides, qui absque laborioſis effoſſionibus citra defoſſos in altum cuniculos, vel, ut interpretes loqvuntur, ſine agone in fundis & agris inveniuntur, conf. Hartm. *Pract. For. Lib. 2. Tit. 24. Obſ. 1. n. 9.* Hujusmodi tamen ſaxa in agris privatorum jacentia ad murorum Civitatis inſtaurationem à Poſſeſſoribus agrorum contribui debent, idque Theodoricus Gothorum Rex apud Caſſiodorum *Varior. Lib. 1. Epiſt. 28.* Gothis & Romanis imperavit. Ante omnia autem in Metallis tam Nobilioribus, quam Ignobilioribus, conſvetudo eſt ſpectanda. Joh. Gvidius *de Mineralibus Tit. 14. n. 2.* Ubi teſtatur, in Territorio Volaterrano de Sulphure, Vitriolo & Lapidicinis de conſvetudine nihil ſolvi Fiſco, ſed totum ad inventorem ſpectare, eo ſcil. caſu, quo

invenit in fundo proprio. De Calca- 5

riis, de terra ad Lateres coquendos idonea, Ziegel-Erde / de Miniariis, Nitrariis, Sulphurariis, Cotoriis aliorumque viliorum metallorum fodinis, quod ad Regalia non pertineant, idem *d. l.* ſtatuit Carpz. alleg. præter Weſenb. & Andream Rauchbar. *P. 1. qv. 22. n. 12.*

Et hoc quidem non tantum teſtantur 6

JCti Saxonici, ſed præter hos alii quoque, qui omnes tandem provocant ad conſvetudinem in decidenda quæſtione, num metallorum viliorum perquiſitio à Fundi Domino in ſuo Agro poſſit inſtitui absque ſpeciali conceſſione ac inveſtitura Principis, & num ex his quoque decima Fiſco debeatur: Ita enim Afflictis *ſuper 3. Feud. 1. quæ ſint Reg. verb. Argentariæ n. 11.* Eſt tamen differentia inter aurum & argentum & alia metalla, quia iſta, ſcil. aurum & argentum, ſunt de Regalibus, ſive inveniantur in Publico, ſive in Privato, ſecundum Andr. *Sic.* ſcil. in aliis metallis; Si inveniantur in Privato, Fiſcus habet Decimam & privatus Dominus Fundi habet Decimam, & illa Decima, quæ datur Fiſco, eſt Jus regale, alleg. Luc. de Penna *in l. cuncti C. de Metallariis.* Et in hoc Fiſcus eſt privilegiatus, quòd in Fundo privato poteſt fodere metalla, dummodo ſolvat Decimam Domino ſoli, paulò ante §. *10.* dixerat; Sed ſicut judicatur de metallis, ita judicandum eſt de iſtis Lapidicinis & alumine. Namque an ſint Regalia, inſpicitur conſvetudo ſecund. Andr. & alios; intelligit autem Andream de Iſernia celebrem Feudiſtarum Patriarcham; qui ad *d. t.*

quæ

quæ ſint regalia verb. Argentariæ ſic quoque ſtatuit: Conceſſio exercitii metallorum, ut quærantur metalla, quæ ſunt ſubtus terram, pertinet Principi ratione publicæ utilitatis.

Non tamen illæ conſvetudines, quæ viliorum metallorum fodinas à præſtatione Canonis metallici eximunt, ſtatim injuſtæ ac naturali juri contrariæ ſunt, poſſunt enim impenſæ & operæ, ad exercitium alicujus vilioris metalli neceſſariæ, propemodum exhaurire emolumenta ac reditus, quo caſu ſervile fuerit Dominum adigere ad operas illas ſuo ſumptu faciendas absque ſpe emolumenti, quod labori & moleſtiæ & impenſæ reſpondeat. Uti enim Opifici & Mercatori res ſuas paulo carius vendere permittunt Leges, ut ſolatium laboris habeat & ulterioris induſtriæ incentivum, ſic haud quaquam probanda eſt ea Fiſci avaritia, qua rerum totius Provinciæ neceſſitatibus ſublevandis idonearum Scrutatores & Proviſores eo rigore velit ad cenſum compellere, quo nec à vili Opifice tributum efflagitat. Et huc pertinet quod à Doctoribus traditur, in dubio contra Fiſcum eſſe judicandum. vid. Dieterich. *ad A. B. Cap. IX.* Talia poſſideri, poteſt quoque ipſa illa conſvetudo in favorem eorum eſſe introducta, qui de tota Provincia conſilio manuque præclarè merentur, utpote ſi Statibus Provincialibus liceat viliorum metallorum fodinas habere absque onere Canonis. His enim non quidem ſtata & fixa, certa tamen & caſu emergente ſatis gravia incumbunt onera capitationis, laudemii Servitiorum Feudalium, ſub quibus continentur die Ritter= oder Lehn=Pferde / vid. Wehner. *Pract. Obſ. lit. R. voc.* Ritter=Dienſte. Non tamen ſtatuimus nec arbitramur ſtatuendum, per totam Germaniam vigere illam Conſvetudinem, quæ Privatis in ſuo agro aut merum & mixtum Imperium die Gerichte Ober und Nieder (vid. Wehner. *Obſ. Pr. voc.* Gericht) habentibus in agris ac fundis ſuæ jurisdictioni ſubjectis permittat, absque ſpeciali Conceſſione ejus, cujus territorium eſt, inſtituere & absque onere Canonis Fiſco ejus aliàs debiti habere fodinas quorumcunque Metallorum ignobiliorum. Nam uti Jura Provincialia, quæ ſcripto conſtant, non ſunt uniformia per totam Germaniam, ſic diverſarum Provinciarum & circa eandem rem diverſæ ſunt Conſvetudines. Unius tamen Territorii Conſvetudo univerſalis extenditur etiam ad loca ejusdem Territorii, in quibus nunquam fuit obſervata, prout ſtatuit Aymo Cravetta *de Antiqv. Tempor. Part. 4. §. Antiqvum n. 57.* Ubi hoc adjungit exemplum; puta, eſt Conſvetudo in Civitate & toto ejus Territorio, quod licitum ſit lapides cædere in agro alieno, juxta Text. *in l. 13. venditor. §. ſi conſtat ff. Comm. prædior.* (quem Textum admirabilem dicit Udalr. Zaſius *Comment. in l. de quibus n. 27. ff. de Legibus;*) pone, quod Dominus agri nolit pati, Lapides cædi in ſuo agro, dicendo, nunquam fuiſſe cæſos in agro ſuo eo invito, numquid poteſt contradicere? certe non, quia conſvetudo, ex quo eſt univerſalis in toto Territorio, omnes ligat; ita Oldrad. *in Conſ. 267.* referente Cravetta. Ubi autem talis Conſvetudo non viget, Domino, qui in agro ſuo Lapidicinas habet, invito nec privato, nec publico nomine quispiam Lapidem cædere poteſt, cui id faciendi jus non eſt, ut diſertis verbis definitum *d. l. Venditor.* Et hujusmodi Lapidicinæ ſunt in Commercio uti aliæ res ſingulorum aut Communitatum, unde legimus in H. Meibom. *Chronico Marienthalenſi XXV. Anno M. CCC. XCVI.* Conventum Monaſterii Marienthalenſis vendidiſſe Senatui Helmſtadienſi Lapidicinas ſuas, ut libere ex iis Lapides in Oppidi uſum cædere ipſis liceret, pro marcis X. Brandenburgenſibus, annexa Clauſula, ut ſoluta eadem pecuniæ ſumma liberum maneret Monaſterio Lapidicinas ſuas redimere. Dn. Eiſenhart *de Reg. Metalliſod. Jur. C. 2.*

Conſvetudo igitur cujuscunque loci præprimis attendenda eſt, quæ ſi alicubi obtinet, non tamen extendenda eſt ad alias Provincias, cum ſtricti ſit juris: Quamvis tamen Princeps non prohibeatur

atur talibus fodinis, Lapidicinis, Miniariis, Nitrariis, Sulphurariis, Cotariis & similibus certam Legem tributoriam imponere, vel in futurum sibi vindicare. Döring. *in Biblioth. Jur. voce Ærarium n. 140.* Speidel. *sub voc.* Stein-Gruben. Sic Lapides scissiles, vulgò Schieferstein / sibi vindicat Landgravius Hassiæ, sub onere tamen Decimarum quoslibet ad fodiendum admittens, insuper fodientibus & eximentibus libertatis personalis gratiam faciens, & ligna ad fulciendam & muniendam fodinam, ne corruant, gratiosè (solvendis saltem à scissoribus saltuaris debitis sportulis, Stamm-Geld/) concedens. vid. Krebs *in Tract. de Ligno & Lapid. p. 211. n. 13.*

7 Huc referunt quoque Gypsum & Carbones fossiles, quos inter Metalla non numerari vult Wehner. *in Observ. Pract. p. 172.* & Cons. Francon. *88.* à quo tamen dissentit Klock. *de Ærar. l. 2. c. 27. n. 6.* Gypsum, Cretam & similes inter infimi generis Metalla numerans, atque eorum culturam necessitatis & utilitatis publicæ causa diligenter in Republica instituendam esse. Quod Carbones fossiles Stein-Kohlen attinet, illi etiam Metallis haut annumerantur, uti constat ex Responso Freibergensium. Span. Berg-Urthel-Buch *Tit. 2. §. 2. n. 30.* **Auff eurer an uns ergangenen Berg-Urthel-Frage wegen des Eisen-Steins und Stein-Kohlen / ob dieselben vor Metall und Berg-Art zu rechnen? sprechen wir vor Berg-Recht / daß Eisen-Stein ohn allen Zweiffel Vermöge Churfürstl. Sächs. Berg-Ordnung und aller andern Berg-Rechten vor Metall geachtet und gehalten wird / der Stein-Kohl aber nichts in sich hält / derowegen auch kein Metall unsers Erachtens zu achten sey / V. R. W.** Ex iis tamen Comites Schaumburgenses plus paratæ pecuniæ quotannis haurire posse, quam alii ex Argentifodinis, & exinde quoque Censum vel Canonem ex foro Carbonario Kohlen-Zinß appellari, testatur Klock. *d. l. c. 2. n. 17.* In Hassia Carbones fossiles, quorum prope Civitatem Eschwegam & Cassellas ingens copia reperitur, ad Dominum Territorii pertinent, iisdemque custodiendis, & pro certo pretio vendendis, præpositus est quidam, quem den Berg-Schreiber appellare solent, adeoque illic Privatis eos eximere non licet.

Eodem modo ex cespite ustibili, quem Belgæ dicunt Torff / qui naturalis est palustris pingvis & de coctæ glebæ terra, atque in Brabantia & inferiori Germania effodi solet, Fiscus lucrum quoddam quærere non prohibetur. Klock. *d. l. n. 18.*

Neque curam Nitri quærendi, cujus maximam esse utilitatem neminem latere potest, Princeps susque deque habere debet, unde in plerisque Germaniæ Provinciis Opificium excoquendi aluminis, Halinitri, Salpeter zu sieden / sumptu publico passim exercetur, da viel Salpeter-Sieder hin und wieder gehalten werden / quibus Princeps vel Magistratus licentiam dat fodiendi, ubicunque terra nitrosa reperitur, boni publici causa. Speidel. *voc.* Salpeter. Besold. *ead. voc.* Fodinisq; nitrariis Leges imponit Rauchbar. *qv. 22. n. 11. & 12.* Concedere tamen non debet facultatem quærendi Nitri cum ædium periculo, Afflict. *Decis. 321. n. 6.* Brunnem. *ad l. 6. C. de Metall.* cum Privatis & Reipublicæ sic noceatur, illis eorum ædes destruendo, huic autem urbem ruinis deformando, *l. 2. C. de Ædif. privat.* Aliàs Præfecti Nitri vel etiam die Salpeter-Sieder à nullo prohiberi debent. Dn. de Rhetz *L. 2. de Jur. publ. tit. 17. §. 5.* Dn. Stryk. *de Jure Principis subterran. cap. 4.* 8 9

Ad Metalla ignobiliora meritò referimus Cadmiam metallicam fossilem, Kobolte / quam Princeps vi supremæ potestatis potest ad Regalia referre, atque necessitate publica svadente ejus commercium certis limitibus circumscribere, Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. L. 1. c. 41.* Pertinet huc Mandatum illud Electorale Saxonicum, A. 22. Maji 1683. publicatum, quo cautum est, ne Cadmiam metallicam fossilem (Kobolt-Ertze) nemini vel in his terris quidem, nisi Institori Electorali, der Blau-Farben-Wercks- 10

Werck=Factor, Cultores Fodinarum, ubi effoditur, vendant, vel per permutationes, aut alio modo in alios transferant: pœna 500. Florenorum Imperialium in illos constituta, qui contra hanc deliquerint Legem, ita tamen, ut & merx hæc in commissum cadat, & pro re nata pœna Corporis afflictiva aut capitali quoque temeritas horum hominum coërceatur: Ita enim sese habent verba Mandati: Wollen dahero hiermit bey unnachläßiger Straffe ernstlich verbothen haben/daß so wenig an die blaue Farb=Wercks=Besitzer unsers Churfürstenthums/ als auff die Böhmische Farb=Mühlen oder andere Oerter und Personen/ wie die Nahmen haben mögen/ einiger Centner mehr oder weniger von denen gewonnenen Koholten/Weißmuth/Graupen/Schlich und Graupenkein verkauffet/ oder durch Tausch und andere Wege veräusert oder weggelassen/ sondern allein auff erwehntes unser Blau=Farben=Werck/ und darüber bestellten Factor gegen verglichner Zahlung geliefert werden/ und zwar bey 500. Thlr. Geld=auch nach Gelegenheit und befundenen Dingen Leib= und Lebens=Straffe. Scilicet certissimum est, valde utile esse Reipublicæ, si exportatio materiæ crudæ, quam Cives ipsi commodè tractare, & ex ea lucrum quærere possunt, haut concedatur, Bodin. *l. 6. de Rep. c. 2.* Perez. *ad tit. Cod. de Litor. & Itin. custod.* Marquard. *l. 5. de Jur. Mercat. c. 3. n. 28.* Cum itaque ex Cadmia hac cum genere quodam Pyritæ (Quartz) & cinere certâ methodo præparato (Pott=Asche) mixta nova species producatur, cœruleus ille Color, ad extremos Indos usque ferri solitus: Cadmia autem in paucissimis locis fodiatur: Cur commodo ex artificio & commercio hujus rei nascente carere, illudque aliis cum Cadmia in manus quasi dare velimus? Prudentissimè ergo Cadmia ad genus prohibitorum est relatum, & ne legi fraus fiat, omnes, ut ita loquar, viæ obstructæ, per quas ad exteros transire posit. Quantum autem ex Edicto colligi potest, non tam ad eos pertinet, qui Domini sunt Cadmiæ, sed etiam illos stringit, qui eam sunt furati, vel alio titulo malo acquisivere.

Repetitum est hoc Mandatum *6. Julii Anno 1686.* atque pœna Suspendii simul expresse statuta in illos, qui vel Cadmiam saltem à Furibus compararunt, *in verbis*: Als wollen wir solche auff Lebens=Straffe und den Strang hiermit extendiret haben/ damit so wohl die Kobolt=Diebe/ als auch ihre Gehülffen/ und die ihnen die Kobolte abnehmen/ verführen und verparthiren helffen/ zu belegen/ꝛc. Cahleis. *de Defraudat. Metall. C. 2. §. 48.*

11 Lateraria autem, Ziegel=Hütten/ Ziegel=Scheunen/ in quibus fit coctio laterum in fornacibus, utilissimum inventum humano generi, ut si natura loci Lapidicinas recusat, arte defectum supplere possis, cum & lateribus structuræ subtiliores & ornatiores reddantur, quam aliis Lapidibus, Faust. *Cons. pro Ærar. 8. Ordin. 1093.* Et ejusmodi Fornaces coquendi lateres non modo Reipublicæ necessarias, verum etiam utiles esse testatur Mund. *de Muner. & Honor. c. 6. n. 154.* Genus hoc Opificii lateritii requirit terram aliquantillum pingvem, quæ aqua mixta maceranda, volutanda, & tandem in Lapides seu Lateres ad formam ligneam efformanda, exsiccanda ad aëris siccitatem, & igni in fornace conclusо coquenda, donec duri & perfecti existant: De quibus Agricol. *Lib. 17. c. 21. de nat. foss.* Lateres autem formantur & coqvuntur ad parietes, Mauer=Ziegel/ ad pinnas, Zinnen/ ad solum sternendum, Pflaster/ ad tegulas cavi & plani, Dach=Ziegel/ vide Polydor. *Lib. 3. c. 8.* Vid. Mantz. *ad Tit. de Serv. Præd. Rust. n. 345.*

12 Lateraria vero non Regalibus, sed reliquis Fundi utilitatibus annumerari tradit Wesenb. *Cons. 60. n. 30. & Cons. 292. n. 15. seqq.* cui consentit Carpz. *P. 2. Const. 53. Def. 3. n. 6.* Ubi ante omnia consvetudo loci attendenda est, Struv. *Syntagm. Jur. Feud. C. 6. §. 26. n. 7.* Principem tamen Canonem fodinis terræ lateratitiæ imponere posse statuit Klock. *de Ærar. L. 2. c. 35. n. 1.* Et in Thuringia Officinas, in quibus lateres coqvuntur, sub certo

vectigali à Principe subditis concedi solere, refert Fritsch. *in Append. Besold. vocab.* Ziegel-Hütte / est itaque ante omnia
13 loci consvetudo attendenda. Jure etiam servitutis in fundo alieno Jus Laterarii vel Figulinæ habendæ competere potest, si Lateres ex terra vel luto ducere & igni excoquere, adeoque Laterarum in fundo alieno exercere liceat. Vid. Mantz. *de Servit. rustic. præd. tit. 3. n. 346.* Idem est mit dem Brenn-Ofen. Weitzenegger. *de Servit. c. 7. n. 10.*

14 Lateres autem seu tegulæ à regendo dictæ per se non possidentur, sed cum universitate ædificii, nec ad rem pertinet, an fixæ sint, an tantum positæ, *l. 8. ff. quod vi aut clam*, confirmat hoc *l. 18. §. 1. ff. de Actionibus emti*, ubi expresse statuitur, tegulas ædium partem esse, si detra-
15 ctæ sint, ut reponerentur. Ex quo & illud sequitur, tegulas legari non posse, cum non aliter præstari possint, quam ut ædibus detrahantur. *l. 41. §. 9. ff. de Legat. 1.* Et tegulas de ædificio tollens interdicto quod vi aut clam tenetur, *l. 7. §. si quis ædific. ff. quod vi aut clam.*

16 Si Tegulæ ædificii vitio nocere possunt, damni infecti satisdatio locum habet, *l. 24. §. 4. ff. de damn. infect.* Et per tegulas decidentes si quis occidatur, quænam actio competat, tradit Jod. Dannhauerus *in Prax. Crim. C. 87. n. 1.* Si in supremitate muri crassioris, vel superprominentibus sustentaculis, auff dem Pfeiler / reperiuntur lateres, vel tegulæ hamatæ, vel scutulatæ, ad avertendas pluvias appositæ, versus quam partem sese inclinant, ejus murus esse intelliguntur, gegen wem die Ziegel ableg seyn / oder gegen wem sich die Absetz laden / quod in hortis & areis aliisque muris improtectis frequens est. Mantz. *de Servit. p. 493.* De Tegulis porrò, quatenus inter mobilia computentur, recenset Papo *in Consvet. Burbon. §. 282. fol. 253.* & an arguant proprietatem vid. Corn. *227. num. 1. Lib. 1.* Personal. *in Miscell. qv. 47. n. 17.* Sprenger. *de Jur. Ædif. p. 50. 83.* Besold. *Continuat. voc.* Ziegel-Stein.

Nec minus Calcariæ utiles sunt Rei- 17
publicæ, ubi ignis beneficio ex Lapidibus præparatur Calx in varios Usus Cœmentariorum, Incrustatorum, Cerdonum, &c. Conficiuntur etiam ex Lapidibus contusis calce mixta Pavimenta, vulgò Estrich / incendii causa avertendi; Sunt & qui parietes & tecta ex Gypso variis figuris ornant, imò & Gypsum & Marmora faciunt, & columnas olim prægrandes instar obeliscorum fusas, quasi ex solido lapide effossas, refert Salmut *per tit.* Agricol. *de Natur. Fossil. l. 7. c. 21.* Fit autem calx ex Lapidibus in Fornace concoctis, potissimum ex Lapidibus albis, non variis, nec duris effossis, qui meliores ad id opus, quàm ex ripis fluminum collecti. Fit & in India ex Ostreis & buccinorum testaceorum testis. vid. Petr. Greg. Tholos. *in Syntagm. Jur. L. 4. c. 20. n. 3.* Isti autem, qui apud Romanos calcem conficiebant, calcis coctores, seu qui calcem coquebant, audiebant. *l. fin. ff. de J. immunit.* Calcis Præpositura erat dignitas apud Ro- 18
manos, Adam. Conzen. *L. 7. Polit. c. 30. §. 2.* Unde Cassiodor. *Epist. 7. tit. 7.* Coctilis Calx nivibus concolor, spongiis levior, Te ad coctionem distributionemque calcis nostra præponit autoritas. Calcem Legibus Romanis Metallis connumerari constat *ex l. 8. §. 10. ff. de Pœnis.* Et ex Calcariis in quibusdam 19
locis collectas solvi refert Mundus *de Muner. & Honor. C. 6. n. 154.* Quamvis in hisce terris inter Regalia etiam non referantur, sed à Dominis fundi liberè exerceri possint sine præstatione Decimarum, uti attestatur Dn. Horn. *in alleg. Differt. de Regal. II. §. 16.* Potest 20
& Servitus calcis coquendæ acquiri, qua quis in Usum sui prædii calcem in fundo alieno coquere potest, quæ servitus rustica est, uti constat *ex l. 1. §. 2. l. 5. ff. de S. P. R. §. 2. Inst. de Servit.* & hanc præstat commoditatem, ut tantum Calcis coquatur, quantum pro prædii necessitate sufficit, ut casas, tuguria extruere & reficere liceat, quibus fructus colligantur, *d. l. 5.* Urbana autem fit, cum urbano constituitur prædio, si quæ vero ita constituatur, ut ex calce quæ-

stum

ſtum facere liceat, non realis, ſed perſonalis Servitus erit dicenda. Cæpolla *d. S. R. P. c. 10.* Jus Calcis coquendæ inter ruſticas Servitutes quoque numeratur à Ludwell. *Diſp. ad Inſt. ſ. 87. Lit. F.* Fomann. *Diſp. 10. Lit. D.*

21 Quandoque Vinum calce, ſulphure aliisque mixturis corrumpitur, quod quomodo puniendum vid. *ſupra Cap. de Tabernis vinariis n. 20. & 21.* Stryk. *de Jur. ſenſ. c. 4. de effect. Guſt. in crim. n. 9.* conf. Joh. Marquard. *de Jur. Mercat. L. 4. c. 5. n. 14.* Et calcem excoquere aërem reddit, cumprimis æſtate, æſtuoſum ac vaporoſum, hincque ſuffocantem. Joh. Frider. Muſtagk. *in Parerg. Academ. Jurid. de Aëre.* Ac calce recens illitum cubiculum cauſam mortis præbuiſſe refert Rupert. ad Valer. Maximum *L. 9. C. 12. §. 2.*

22 Quod autem de Laterariis & Calcariis jam dictum eſt, id etiam in Sulphurariis, Picariis, Pech-Hütten/ Pottaſch-Hütten/ Officinis Nitrariis, Cretifodinis, item Cotoriis locum habet. *l. 8. §. 10. ff. de Pœnis. l. 13. §. inde eſt ff. de Uſufr. l. 52. §. ſi Sulphurar. ff. de furt.* Dn. à Seckendorff im Teutſchen Fürſten-Staat *P. 3. C. 3. Reg. 6.* Klock. *de Ærar. l. 2. c. 34. n. 15. 19. c. 35. n. 5. c. 9. n. 9.* Rauchbar. *Qu. 22.*

23 *n. 11. & 12.* Quibus omnibus Principem Canonem imponere poſſe dubium non habet, uti & prohibere, ne Sulphur, Nitrum, Pix & ſimilia extra Territorium ad armandos hoſtes evehantur, cum inter res hoſtibus à Romanis ſubvehi prohibitas Paulus JCtus etiam Cotem referat & Frumentum & Sales, cur non exportatio Salis, Nitri & Sulphuris, ex quo pulvis pyrius potiſſimum belli inſtrumentum hodie conficitur, poſſit interdici. *l. 11. ff. de Publican. & Vectigal.* Cotem, *inquit*, ferro ſubigendo neceſſariam, hoſtibus quoque venundari, ut ferrum & frumentum & ſales, non ſine periculo Capitis licet. Fuiſſe vero haud exiguum circa Cotes Commercium, *ex l. 15. ff. eod.* patet, ubi ex Cotoriis Creticis integræ naves Cotibus onuſtæ memorantur; imò Creticas olim Cotes, non alias notas fuiſſe, teſtatur Plinius *l. 18. cap. 28. & lib. 36. cap. 22.* Fuit, *inquit*, hoc quoque majoris impendii apud priores, Creticis tantum transmarinisque Cotibus notis, nec niſi Oleo falcis aciem excitantibus, igitur cornu propter Oleum ad crus ligato fœnifex incedebat. Italia aquarias Cotes dedit, limæ vice imperantes ferro. Quemadmodum igitur Imperatores arma hoſtibus ſubvehi prohibuerunt, ita & Cotes, quod per eas etiam validior reddi hoſtis poſſit, dum arma ſua exacuit, Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. L. 1. c. 61. n. 55.* quæ prohibitio optima ratione hodie ad Sal, Nitrum, Sulphur, Picem, Carbones, Arma, Equos, &c. extendi poterit.

Salinas quoque inter Regalia numerari conſtat, cum Privati hodie non amplius Salinas poſſideant, niſi demum ex conceſſione, privilegio & inveſtitura Principis; namque uti Metallifodinæ totæ inter Regalia numerantur, ita quoque Salinæ, *A. Bull. c. 9. verſ.* Auff Saltzes das funden iſt und noch funden wird/ rc. Ac præter Regem Bohemiæ & Electores cæteris quoque Principibus & Imperii Statibus ex ſingulari Privilegio vel Præſcriptione competit. Dan. Otto *de Jur. Publ. C. 11. fol. 309.* Spreng. *in Jur. Publ. c. 3. p. 210.* Speidel. *in Notab. voc.* Saltz/ Saltz-Handel. Dn. Ziegler. *d. Jur. Maj. L. 2. C. 19. n. 16.* Imo Salinas tanquam Regalia jam ante A. B. à Principibus poſſeſſas & exercitas eſſe Hiſtoriæ docent. Sic Salinæ Hallenſes ab Imperatore Ottone Archi-Epiſcopatui Magdeburgenſi conceſſæ, & ita Juris Epiſcopalis factæ ſunt. Heig. *P. 1. qv. 14. n. 28.* Sprenger. *d. l.* Deinde rurſus ab Archi-Epiſcopis, Capitulo Magdeburgenſi id ratificante, Civibus Hallenſibus partim in Feudum conceſſæ, partim vero menſæ Archi-Epiſcopali deſtinatæ hac lege, ut certam quotam ex illis reditibus Archi-Epiſcopis pendant, reliqvum autem ſibi ſervent, daß ſie umb die gewöhnliche Außläuffte etliche Pfannen zu verſieden haben/ Heig. *d. l. n. 33.* Carpz. *P. 2. C. 52. D. 11. n. 4.* Klock. *de Ærar. L. 2. c. 9. n. 9.* Speidel. *voce* Saltz-Juncker/ quæ quota deminuitur & Epiſcopo decedit, ſi lignorum inciderit caritas. Speidel. *d. l.* 24

 Con-

25 Concedere autem plerumque solent Salinas tantùm Civibus ejusdem Civitatis, uti in Civitate Hallensi ordinatum esse docet Consiliarius Regiminis Magdeburgici meritissimus, Dn. D. Frideric. Hohndorff, in Beschreibung des Hällischen Saltzwercks c. 3. qualis quoque Statuti meminit Wehner. *in Obs. Pract. sub voce* häußlich und heblich / vigore cujus nemo Jus Salinarum exercere eoque uti potest, nisi simul personaliter in ipsa quoque habitet Civitate. Etiam quod monopolia Salis attinet, hodie in Germania usitatum est, ut Facultatem Salis emendi & vendendi habeant urbes, non pagi, daß den Saltz-Kauff die Städte haben / in quibus ærarii locupletandi ratio militat, und nicht die Dörffer / Fritsch. *d. l.* qua in re plerumque statuta sive consvetudines cujusque loci attendendæ sunt.

26 Cæterum si Princeps Salinas in fundis Privatorum inventas sibi reservet, nec subditis aliquid ex iis concedat, pretium tamen fundi iis restituere tenetur, aliàs enim ageret contra *l. 4. C. de Emanc. lib.* subditis sua auferendo, quod obtinet quoque, si fundus, in quo repe-riuntur Salinæ, corrumpatur, etiamsi ipsæ etiam simul extinguantur, Richt. *V. 2. Cons. 405. n. 2. & 4. verb.* Würde solch erbautes Saltzwerck seinen glücklichen Fortgang erreichen / und in Auffnehmen kommen / so ist davon der zehende Theil an statt der interesse zu reichen. Schneidew. *P. 2. n. 106. de Feud.* Rosenth. *c. 5. concl. 89. n. 2.* Coler. *Dec. 98. n. 3.* Im Fall aber das Werck umschlüge / und sich der Saltz-Brunn nicht erhöhe / so ist der Schade / so durch Zuführung des Holtzes / der Steine / it. mit treten der Zimmer und anderer Leute auff der Wiesen / wie auch ander beweißlich interesse oder der Werth erwehnter Wiesen billich zu erstatten. Rosenth. *d. c. 5. c. 88. lit. f.* vid. Besold. *in Thes. Pract. voce* Saltz-Pfanne.

27 Quod si moriatur Vasallus, cui Salinæ concessæ in feudum, relictis quidem Filiabus, sed non tantis allodialibus bonis, ut Filiæ inde elocari possint, tum in subsidium quoque tenetur hoc casu Princeps vel Dominus Feudi, per *Ordin. Polit.* Von Ausstattung der Töchter aus den Lehn-Gütern. Quod obtinet quoque in Fratribus & Agnatis, qui deficientibus allodiis filias justè ex Feudo elocare debent per *dict. Ord. Polit.* Von Ausstattung der Töchter &c. ibi. So ein Lehnmann ein oder mehr Söhne hat / und zugleich auch Töchter / oder aber keine Söhne / sondern nur eine Tochter / und an Erb-Gütern so viel nicht verlassen würde / daß die Tochter ihres Herkommens und Geburt nach davon ausgestattet werden könte. Hic distinguitur, utrum Feudum sit novum, an antiqvum, propter verba generalia *d. Ord. Polit.* Von Ausstattung der Töchter aus den Lehn-Gütern.

De Fructibus post mortem Vasalli, 28 quorum ii sint, paucis adhuc videndum, & quidem Jus Commune feudale quod attinet, quo industriales fructus ad feudi Successorem, vel etiam Dominum feudi, si ei feudum aperiatur, pertinent, si Vasallus ante Calendas Martii vel post Augustum decesserit, si autem medio tempore inter Martium & Augustum decedat, suos ad Hæredes allodiales Vasallus defunctus eos transmittit, *2. F. 28. §. Hos consequentur.* Rosenth. *c. 6. concl. 60. & c. 10. concl. 42. n. 14.* Berlich. *P. 3. c. 43. n. 25.* huc applicari nequit, neque Jus Saxon. quo fructus industriales agro sato & rastris subacto ad Hæredes allodiales transeunt, Land-R. *L. 2. art. 58.* Fructus enim Salinarum neque subactionem neque rastrationem admittunt exemplo Lapidicinarum. Schrad. *Disp. 3. num. 66.* Sed Dominus feudi statim post mortem Vasalli succedit in ejusdem Jus, ita tamen, ut Successores in possessione maneant eo anno, Dominus autem lucretur fructus die Ausläuffte & Agnati tantùm den Siede-Profit. vid. Ellenberg. *Disp. de Salinis Hallens. Th. 7.* Dn. Stryk. *de Jur. Princip. subterran. C. 3.* Non mi- 29 nus ex fontibus acidulis, thermis, aquis & aliis liquoribus mineralibus, vulgò Sauer-Brunnen / Gesund-Brunnen / warm- u. metallischen Bädern / licitè & honestè Principem compendium aucupari posse, putat Klock. *de Ær. l. 2. c. 13. n. 1.* De quo, si Princeps hosce reditus ad augendum ejus ærarium impendere velit, omni-

omninò dubito; namque Deus liquores salutares non divitibus ad se ulterius ditescendum, sed pauperum gratia fortasse excitavit; Dann GOtt der HErr nicht eben die Bäder oder Brunnen um der Herren und Reichen willen / und daß sie daraus jährl. Einkünfften haben / und ferner sich bereichern sollen / entstehen und fliessen / sondern auch den Armen und vielleicht am meisten solche gedeyen lassen will. Besold. *in Thes. Pract. voce* Metallische Bäder/ ubi addit, daß man aus denen Bädern / (idem sentiendum de fontibus salutaribus, von Gesund-Brunnen/) kein Regal machen solle / sed quod ea omnibus potius communem usum præbere debeant; verendum enim aliàs, ne tales Thermæ, dum earum usus non omnibus gratis vacat, iterum exarescant, quod contigit in nonnullis Germaniæ Thermis salutaribus, inter quas etiam der Grießbach nicht weit von Straßburg gelegen / quas, dum non omnibus volentibus uti gratis, sed exacto pretio permitterentur, planè exaruisse, sublato autem illo iniquo vectigali & pensione concessoque usu liberè omnibus valetudinis curandæ gratia advenientibus rursus ex Fontibus copiosè ut antea manare cœpisse constat. Camer. *Medit. Hist. Cent. 2. c. 69.* Besold. *d. l.* Et ea propter Carolus IV. Imper. Privilegio munivit das Wild-Bad der Voigtey zu Bern / *verb.* Wir Carol. IV. befreyen auch ihr von GOtt gesegnetes Wild-Bad 2c. uti id refert Limn. *P. I. addit. ad J. P. L. 5. c. 7. p. 813.* Quodsi tamen Princeps modicam pensionem ex iis exigat, & non suo ærario, sed piis causis, v. g. templis vel similibus in talibus locis exstruendis impendat, quin hoc valeat, dubium non est, cum sic non in proprium, sed ipsorum pauperum commodum vertatur, talia autem loca propè Fontes salutares institui quotidiè videmus, quo ægroti & miserabiles personæ Sacris quoque exercitiis simul vacare possint, adeoque hæc vectigalia & pensiones potius necessariæ videntur ad eadem Loca, quibus Sacri Cœtus haberi queant, exstruenda. Dn. Stryk. *d. l. c. 4.*

30 Potest & Domino prædii non minima accessio ex terræ penetralibus obvenire ratione Thesauri in Fundo ejus fortè fortuna inventi. Et quidem si ipse, vel qui in potestate ejus est, in proprio loco, item in loco Sacro, aut religioso privato ad ipsum spectante, (sive casu fortuito, sive data opera,) Thesaurum invenerit, ipsius est totus. *§. 39. Inst. de R. D. l. 63. ff. de A. R. D.* Si alius casu fortuito, dimidium Domino Fundi, alterum dimidium inventori debetur. Si data opera, totus ad Dominum Fundi pertinet, cum alienis inhiare prohibitum, *l. un. C. de Thesaur.* & Brunnem. *ibid.* Quod si quis Magicis artibus quæsiverit, ad Fiscum pertinet, quod verum est, si quis in suo ita quæsiverit, non in alieno, sic enim adhuc Domino fundi debetur. Bocer. *de Reg. c. 3. n. 177.*

31 Est autem Thesaurus strictè ita dictus quædam vetus depositio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam Dominum non habeat. Sic enim Thesaurus ejus fit, qui invenerit, quod non alterius sit, alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus, vel custodiæ condiderit sub terram, non est Thesaurus, cujus etiam furtum fit, *l. 31. §. 1. ff. de A. R. D.* Quando igitur saltem probabiliter constat de Domino pecuniæ, non acquiritur inventori, sed tota Domino ejusque hæredi restituenda. Brunnem. *ad d. l. un. C. de Thesaur.* Ut si Faber ad Domus refectionem inductus, aut emptor à venditore defossam pecuniam invenerit, vel si Studiosus aliquis in libro alieno aurum fortuitò invenerit, uti enim libri Dominus non est incertus, ita nec auri, quod in libro latitabat. Harprecht. *ad §. Thesaur. Inst. de R. D.* Item si pecunia inveniatur, ex cujus inscriptione colligi haud difficulter potest, eam intra hominum memoriam esse signatam, Thesauri propriè dicti nomine non venit, *l. 31. ff. de A. R. D.* Struv. *Syntagm. J. C. Exerc. 41. th. 513.* Thesauros etiam apud multos populos ad Regiam spectasse potestatem satis constat. (I) Constantinus Imperator indistinctè medietatem inventi Thesauri, si Inventor spontè se deferat, Fisco adjudicavit; Integrum

verò

verò si quis occultet, & invenisse prodatur. *l.1. C. Theod. de Thes.* (II) Nicephorus totos ademit Cedreno Teste, quem laudat Cujac. *Obs. 37.* (III) Gothorum Reges perinde integros sibi vindicarunt. Cassiod. *6. var. 8.* Petr. Gregor. *l.3. c.11, n.6.* Ren. Choppin. *de Doman. Gall. l.2. cap.5. n.11.* (IV) Siculis & Apuliæ Legibus Guil. I. Fried. II. Siciliæ Regum thesaurus eodem pervenit: *Constit. Neap.59. & ibid.* Matth. de Afflict. P. Gregor. *l.3. Synt. jur. c.11. n.6.* quam ideò summæ Iniquitatis postularunt Siculi, Summont. *l.2. Hist. Neap. cap.3.* allegatus ab Arnisæo *de Jurib. Majest. minorib. c.6. n.27.* (V) In Gallia antiquis temporibus regnante Ludovico IX. Regis Constitutio omnem aureum Thesaurum Fisco, argenteum Proprietario tribuit: cujus rei Decreta *sub anno 1259. & 1261.* à Senatu Paris. facta extare, ait Choppin. *de Doman. lib.1. tit.5. n.9.* P. Gregor. *d. Cap. 11. n.6.* Connanus ait, quandoquidem res vacantes loci Regulo, altam justitiam habenti, adjudicentur, inde inductum, ut in Thesauro idem receptum velint. At rectè hoc improbat: Quod res vacantes les espaues omnino aliud sint à Thesauro. Add. Chassan. *Consvet. Burg. de Thesaur. Instit. §.1. verb. Espaues n.1.* Et Raguell. *Indice des droicts Royaux verb. Espaues.* Quod tamen strenuè assertum à Procuratore Regio Ambiano ibidem narrat Joann. Gall. *Decis. 293.* & ex eo Johann. Papon. recinit *d'Arrests Livrre 13. tittre 7.* Eò tamen res rediit, ut inventus in proprio distribuendus sit inter Inventorem & loci Dynastam meri Imperii potentem; si in alieno, inter hos duos & loci Dominum. Papon. *dict. Loc.* ubi Joann. Cheru *in addit. allegat. Joann. Gall.* Chopp. *lib.2. de Dom. Fr. tit.5. n.11. & 12.* Carou. *au. 3. des Responces Chap. 20.* (VI) Apud Hispanos Lege Regia quinta tantum (alii legunt quarta) pars Inventori relinquitur, reliqua in Fiscum coguntur, *lib.7. tit.12. lib.6. ordinat.* Covarr. *in relect. c. Peccatum p.3. §. 2. n.4. de R. I. in 6.* Alia tamen ab his notat Gometz, *ad Legem Tauri 45. n.51.* (VII) In Europæa Sarmatia, quam Poloniam vocamus, qvum Sbigneus, alter è Filiis Uladislai Regis, totum Thesaurum sibi vindicaret, nimirum in arce Plosensi, quæ sibi destinata erat, anno 1202. inventum, Boleslaus Frater natu grandior sibi eundem arrogavit jure Regio. Remisit tamen Boleslaus, aliis se interponentibus, & Fratri medium concessit: refert ex Cromero *in reb. Polon.* Choppin. *de Dom. Franc. l.2. c.5. n.11.* (IIX) Eduardus I. Angliæ Rex statuit Thesauros de terra Domini Regis esse, nisi in Templo vel Cœmiterio invenirentur, eoque casu aurum Regis fore cum argenti dimidia parte, residua parte Ecclesiæ attributa, *in Leg. Sax.* Lambardi, laudante P. Gregor. *Synt. l.3. c.3. n.6.* & Renato Choppino *de Dom. Franc. l.2. c.5. n.10.* (IX) Richardus I. Rex Angliæ vi armata persecutus nobilem sibi subditum, quod erutum in loco proprio thesaurum tradere sibi recusaret, Giral. *9. Hist. Fr. in Phil. Aug.* laudante Camer. *Medit. Hist. 1. c.63. p.286.* Arnis. *de Jur. Majest. minor. c.6. n.27.* Chopp. *de Dom. Franc. l.2. c.5. n.10.* Historiam breviter exhibet Andreas du Chesne *in Antiquitatibus Franciæ lib.1. c.141.* quod est de Lemovicio, his verbis: *Chalur, ou l'on tient, qu'un Seigneur d'iceluy trouva souz terre l'an 1199 les images d'un Empereur, de sa femme & des ses enfans, assis à une table, le tout de fin or, & que le Roy adverty de ce les voulant avoir contre Son grè le fist assiger au Chasteau, où il fut tué d'un coup de flesche.* Et in quibusdam locis invaluisse consvetudinem, ut thesauri etiam à Dominis in propriis fundis licitè reperti ad Principem pertineant, Grotius *de J. B. & P. l.2. c.8. §.7.* Christinæus *Vol.5. Decis.16. n. ult. & Dec.17. n.7.* Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. l.2. c.2. §.19.* Quam consvetudinem irrationabilem esse quidam opinantur, vid. Schultz. *Synops. Instit. l.2. tit.1. num.181.* Sed eam, imò talem Principis Constitutionem, ut thesaurus ubicunque repertus Fisco cedat, omnino valere, asserendum potius est; non enim Princeps prohibetur disponere de iis, quæ sunt nullius, Molin. *de J. & J. 2. D.56. n.f.* Covarr. *in c. Peccatum Part.3. §.2. n.4.* Barbos. *d. l. n.40.*

Et

Et cum Principi bona quædam debeantur, unde dignitatem suam sustinere & Rempublicam tueri possit, optima ratione ab illis rebus initium fit, quæ nullius sunt, & sine cujusquam damno tribui possunt. Grotius *d. l.* §. 5. Ziegler. *d. C. L. 2. c. 2. th. 19.*

33 Hodie si in Loco Cæsaris vel Principis aut religioso non data opera inveniatur, dimidium; si verò data opera, integer ejus est. *2. Feud. 26.* Rosenthal. *c. 5. concl. 92. n. 1.* Schultz. *in Synops. de Feud. c. 7. 181.* Alienis enim inhiare nemo debet, *l. un. C. de Thesaur.* Intelligitur autem hic per locum Cæsaris non privatum Principis Patrimonium, sed locus Fiscalis; alias in illo Princeps dimidium non ut Regale, sed ut quilibet alius fundi Dominus acquireret. Bocer. *de Re-*
34 *gal. c. 3. 177.* Sed in loco religioso inventi dimidium hodie ad Ecclesiam pertinere volunt Dd. cum loca religiosa sint in Dominio Ecclesiæ, *c. 10. X. de Constit.* Schneidew. *ad §. 39. J. de R. D. n. 9.* & Ecclesiæ etiam suus sit Fiscus, der Kirchen-Kasten/ hinc & Fisco Ecclesiæ thesaurum, quamvis diversimodè pro ratione inventionis, tribuere convenit. *l. ult. C. de SS. Eccles.* Neque etiam deterioris conditionis esse debet Ecclesiæ, quàm privati ratio, uti patet ex Constit. Frider. *de Statut. & Consvet. contr. Libert. Eccles. edit.* Alvarot. *ad Cap. un. quæ sint regal. n. 8.* Schröter. *dissert. de Thesaur. c.*
35 *3. thes. 11.* Sequitur & hoc, si Vasallus vel Emphyteuta in prædio Feudali vel Emphyteutico thesaurum invenerit, eum totum sibi acquirat, nec Dominus Feudi vel Emphyteuseos quicquam de eo potest petere. DD. communiter & Accursius *ad §. thesauros Inst. de R. D.* cum & Vasallus & Emphyteuta onera & incommoda ferre teneatur, *l. 1. vers. sin verò C. d. J. Emph. l. 10. ff. de R. J.* Et si ipse Dominus directus invenerit thesaurum in fundo Emphyteutico vel Feudali, tunc Vasallus vel Emphyteuta potest petere medietatem. Zobel. *Differ. Jur. Civ. & Saxon. 62. vers. ultima est.* Si autem tertius vel extraneus invenerit thesaurum, tunc Vasallus dimidium & extraneus alteram dimidietatem excluso Domino directo adipiscitur. Oldendorp. *Class. 3. n. 13. vers. Locum* ante Lipold. von Schatz finden §. 4.

Quærere autem hic non immeritò 36
quis posset, utrum usufructuarius thesaurum in prædio usufructui subjecto inventum totum sibi acquirat? Tametsi quidem ad usufructuarium omnes fructus ex solo provenientes spectant: Quandoquidem tamen usufructuarius non est Dominus fundi, ideo thesauri inventor existens, ad instar extranei, qui thesaurum in fundo invenit alieno, illum cum Domino proprietatis ex æquo dividere tenetur per *l. 7. §. 12. in fin. ff. solut. matr.* Harpr. *ad §. thesauros Inst. de R. D.* Et licet fructuario secundum *l. 62. pr. de Usufr.* fera animalia, quæ in naturali laxitate constituta nullius sunt, capiundi sibique acquirendi facultas concedatur; cum tamen diversa ratio sit in thesauro, qui terræ visceribus inhæret, eique loco, in quo absconditus jacet, quasi destinatus est, neque sine multis effossionibus ad eum accessus datur, quæ sine Domini permissu nemini conceduntur, mirum non est, si diversum Jus quoad hoc sit constitutum, cessante enim ratione cessat legis dispositio. Et ita pronunciasse JCtos Lipsienses in causa Derer von Trieffenau testatur Carpz. *P. 2. Const. 53. Def. 6. in verb.* Dieweil aber die Fruchtnieffung vorgedachtes Hauses euch auff ewer Leben verschrieben/ ꝛc.

Idem asserendum videtur, si quis in 37
prædio retrovenditioni obnoxio thesaurum invenerit, talis enim emptor non plus juris habet in eo fundo, quam usufructuarius, quod interim fructus percipiat & loco usurarum lucretur, donec res redimatur; thesaurus autem vicem fructus non obtinet, ideoque emptor, qui tantum est Dominus revocabiliter, tanquam alius extraneus dimidium, alteram verò dimidiam partem venditor nanciscitur, *arg. l. divortio §. 12. sub fin. ff. solut. matr.* Berl. *L. 2. Concl. 2. n. 57.* Rectius tamen talis thesaurus emptori est adjudicandus, cum verus sit Dominus. Tiraquell. *de retract. Convent. §. 7. Gl. 2. n. 97.* vid. *supr. 41.* Hoc asserendum etiam venit de Marito, qui in fundo dotali, vel Vidua, quæ in dotali-

talitio thesaurum invenit. Lipold. von Schatz finden §. 5. Berl. *d. l. n. 62. & 63.*

38 Consimilem in modum bonæ fidei possessor, quantumvis in fructuum perceptione pro Domino habeatur, *l. 25. §. 1. ff. de Usur.* & propter bonam fidem, quæ tandundem præstat possidenti quantum veritas Domino, *l. 136. de R. J. & l. 25. §. 1. de Thesaur. l. 48. pr. de A. R. D.* tam naturales, quam industriales fructus suos faciat: In illis tamen, quæ fructus non sunt, ut Thesaurus, hæc nullo modo procedunt.

39 Idem de Creditore dicendum, qui, licet pignus distrahere, §. *contra Inst. quib. al. lic. vel non & l. 46. de A. R. D. & tot. tit. C. de distract. pign.* & hactenus pro Domino haberi posse appareat; cum tamen Creditore pignus vendente voluntate Debitoris, ex pacto vel tacito vel expresso, ipse Debitor id alienare videatur, *l. 4. C. de pign. act.* palam est, hunc Thesaurum, à se ipso in re oppignorata inventum, totum non acquirere, sed dimidium proprietario relinquere oportere; nihil verò ejus, cum ab extraneo repertus fuerit, participa-

40 re. Sed nec Maritus Thesaurum in Prædio dotali inventum, cum in fructu non sit, integrum lucratur. *l. 7. §. 12. sol. matr.* Ungebaur. *Exerc. Justin. V. qv. 4. in NEGO.*

41 Sed quid si emptor, exploratum habens, thesaurum in fundo alieno latitare, eundem ab altero ignorante emat, ideò, ut thesauro potiatur; an jure merito ipsi sit tribuendus? Enim verò videri posset, quandoquidem emptor callidè celavit venditorem, thesaurum in agro jacere, quem si scivisset, fortè tantillo pretio non vendidisset, ad venditorem thesaurum illum pertinere. At verò, cum unicuique jure sit concessum, ut fundum alienum emolumenti capiendi, sicque etiam thesauri eruendi gratia sibi comparare possit, & ille demum dolus, qui cum damno & injuria alterius est conjunctus, legibus vindicetur, *l. Juris gentium 7. §. sed si fraudandi ff. de pact.* non potest non emptori, utpote inventori, thesaurus rectè attribui. Hic enim ante inventionem vacat Domino; Effossus verò loco novi cujusdam primùmque nascentis emolumenti habetur. Huc spectare videtur illud Salvatoris nostri Matth. 13. inquientis: Simile est regnum Cœlorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, & præ gaudio illius vadit & vendit universa, quæ habet, emitque agrum illum. Strauch. *diss. 6. th. 32.* Aliud procul dubio dicen- 42
dum, si quis captum piscium vendiderit, & deinde aliud quid jactu retis, quàm de quo actum, scilicet res pretiosa, extrahetur. Hoc enim emptor sibi vindicare non potest, sed venditori manet, qui præsumitur omne reliqvum, de quo non actum, sibi reservasse. Talem casum olim contigisse in Milesia regione memorat Plutarchus. Ubi piscatoribus post emtionem captûs piscium mensa contigit aurea, de qua consultus Apollo Delphicus Sapientissimo eam adjudicans, juris se prodidit oppidò insipientem. Strauch. *disp. 15. th. 3.*

Thesauris affinis est pecunia reposi- 43
ta, hinterlegt versteckte Geld / quæ à Patrefamilias ad usum futurum & supervenientem fortè necessitatem vel lucri vel custodiæ causa recondita est, *l. 31. §. 1. ff. de A. R. D.* quod rustici præsidium vocant. *l. si Chorus 79. §. 1. ff. de Legat. & Fideicom.* Et talis pecunia in dominio & possessione reponentis manet, *l. 76. in fin. ff. de rei vind.* Menoch. *l. 1. præsumt. 30. n. 8.* nec interest, an in suo vel alieno prædio recondidit. *l. peregrè 44. ff. de A. vel A. P.* Sixtin. *in Consil. Marpurg. Vol. 1. Cons. 13. n. 20.* Siquidem quod in ædibus fit per inhabitantes factum præsumitur, arg. *l. si vendita ff. de commod. & peric. rei vend. l. non salutem ff. de Offic. Præf. Vigil.* Carpz. *P. 2. C. 53. Def. 7. & 10.* Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exerc. 41. th. 53.* vid. elegantem casum, qui contigit in Urbe Genuensi, apud Schneidew. *in Comm. ad Inst. §. Thesaur. de R. D.* referente Jason. *in l. 3. §. Neratius de acquir. poss.* Unde qui ejusmodi opes surreptas Domino restituere detrectat, furti tenetur. *l. 31. §. 1. de acquir. rer. dom. l. 44. de acquir. vel am. poss. l. 3. §. 3. eod. l. 39. §. 1. de aur. & arg. leg. l. 32. fam. hercisc. l. 4. §. 6. ad L. Jul. peculat.* Brunnem. *in Comment. ad L. Unic.*

de Thesaur. Exemplis res fiet manifestior: Si Faber ad Domus refectionem inductus, aut emtor à venditore defossam pecuniam invenerit, propriè & strictè thesaurus dici non meretur, nec si Studiosus aliquis in alieno libro, adstante ejus Domino, aurum fortuito invenerit, cum huic Thesauri definitio non competat, ei nec definitum competere potest, per *not.* Bald. *in l. maximum 4. C. de Lib. præteritis* & Everh. à Mittelb. *in hoc Legal.* Harpr. *Comm. in Inst. ad §. thesauros*, uti enim libri Dominus non est incertus, ita nec auri, quod in libro latitabat, imo quando saltim probabiliter constat de Domino pecuniæ, propriè thesaurus non est, nec ejus jure censetur. *l. 67. de R. V. l. 15. ad exhib.* Struv. *d. l.* Si igitur pecunia inveniatur, ex cujus inscriptione colligi haud difficulter potest, eam intra hominum memoriam esse signatam, thesauri propriè dicti nomine non venit, *lib. 31. de A. R. D.*

44 Deponebatur autem olim pecunia variè, interdum in majorum tumulis, qui Sacrorum in numero habebantur, nec sine piaculo violari poterant. Fest. *lib. 17. in voce Sacrum, & in voce religiosus.* Hoc discimus ex nobili illa Cyri Persarum Regis historiâ, quam Arrianus *Lib. 6.* descripsit & Q. Curtius *lib. 10.* Fortè sepulchrum Cyri Alexander jussit aperiri, in quo conditum erat ejus corpus, cui dare volebat inferias, auro argentoque repletum esse crediderat: quippe ita famâ Persæ vulgaverant. Sic quoque Hircanus & Herodes è monumento Davidis talenta tria millia, ornatum ex auro & thesaurum multum abstulisse leguntur. Joseph. *Antiq. Judaic. l. 11. c. 11.* vide etiam edictum Theodorici Gothorum Regis ap. Cassiodor. *l. 4. epist. 30.* Neque infrequens erat in templis pecunias reponere, unde apud Jacobum Rævard. *varior. l. 1. c. 15.* rem pecuniamque signatam in æde deponere. Paulus JCtus: Sed constat, ut ante litem contestatam Præses jubeat in æde Sacra pecuniam deponi. Cic. *lib. 5. Epist. famil.* nam de Lucejo est ita actum, ut Autore Cn. Pompejo ista pecunia in fano poneretur &c. Præterea nimia diffidentia & olim & hodiernum sæpius avaros eò adigit, ut opibus suis quærant latibula, quemadmodum Euclio ille apud Plautum *in Aulul.* nobis depingitur, & Simon Luciani *in Somn.* qui sub lectica & præsepi Thesauros suos recondidit. Huc spectat illud Manilii *l. 5. Astronom.*

-- Sub Terris scrutari cæca Metalla
Depositas & Opes.
-- Veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.

45 Quod autem quidam interpretes ob Textum Juris Saxonici, Land-Recht *L. 1. Art. 35.* Alle Schätze/ die unter der Erden begraben liegen/ tieffer denn der Pflug gehet/ gehören zur Königlichen Gewalt/ apud Saxones omnes pede altius defossos Thesauros Regalibus annumerent; id nihil est, fallit enim generalitas dicti articuli, qui neutiquam intelligi debet de thesauris in terra absconditis, sed de fodinis auri & argenti aliisque venis metallicis, prout ipse Elector Augustus defensor ac interpres Juris Saxonici illum explicat *Nov. Const. 53. Part. II.* Dieweil aber unsere Verordnete dahin geschlossen/ daß solche Correction der gemeinen Rechten nicht zuzugeben/ bevorab/ weil der Text von allen Schätzen/ so unter der Erden/ nicht von den Thesauris reconditis, sondern von dem Bergwerck und Ertz zu verstehen/ quem propterea malè ac parum modestè reprehendit Reinh. Bachovius *in animadversionibus ad Treutlerum Vol. 2. Disp. 20. th. 2. lit. g. verb. etsi autem jur. Saxon.* animadvertere namque debuisset Bachovius verba subsequentia *dict. Art. 35.* Silber mag auch kein Mann &c. ex quibus Electoralis explicatio sat probata est. Standum ergò hoc casu in Foro etiam Saxonico Dispositione juris communis. Carpz. *ad dict. Const. Defin. 4.*

46 Actiones & remedia quod attinet, si quis in alieno solo Thesaurum repertum celaret, Domino prædii seu fundi competit vindicatio, qua dimidiam thesauri fortuito inventi partem sibi asserit; consulto vero investigatum, totum

tum vindicat. Et hoc remedium etiam Fisco & cuivis Domino competit. *l.23.ff.de R.V.* Si vero hunc in finem occultaverit, ut totum retineret, pœna insuper arbitrariâ coërceri potest, uti statuit Jacob. Menoch. *L.1.præsumpt.30. n.7.* Carpz. *Jurisprud.for. Constit.53.Def. 7.* Ubi JCtos Lipsienses ita respondisse asserit *mense Novembr. anno 1660.* So ist der Zimmermann den halben Theil des gefundenen Geldes dem jenigen/ auff dessen Grund und Boden er es gefunden/ zuzustellen pflichtig/ und wird von wegen dessen / daß er solch Geld verborgener Weise allein behalten / mit Gefängniß auff 14. Tage lang billich gestrafft. V. R. W.

Si verò Inventor pecuniam à se repertam non quidem diffiteatur, quantum verò illius fuerit, fateri tergiversetur, ad juramentum compelli potest, ut hac ratione veritas manifestetur. Carpz. *Jurisp. for. Const.53. Def. 8. P. 2.* & Bechmann *Exoter. Exerc. p. 2. tit. de A.R.D.* Si autem homo fuerit levis animi & de perjurii metu suspectus, torturæ subjici potest. Sic respondit Coll. Jenens. 1628. teste Schrödter. *dissert. de Thesaur. c.5. th.3.*

Licet præterea inventor animum non habuerit Thesaurum retinendi, si tamen in restitutione ejus moram commiserit, agi à Domino potest ad id, quod interest, Thesaurum è vestigio sibi oblatum fuisse. *l. un. C. de sentent. quæ pro eo &c.* Denique si Thesaurus fuerit repertus in re communi, tunc socii agere possunt ad illius, veluti rei communis, divisionem actione communi dividundo, ut æqualiter lucrentur, *l. 2. Comm. div.*

47 Magicis verò artibus, & ut Leo Imp. loquitur, sceleratis puniendisque sacrificiis quæsitus, & à Sortiariis speculo, cribro, characteribus, scypho conceptis verbis, & simili superstitionis genere exploratus Thesaurus, tantum abest, ut inventori fiat, ut potius totus Fisco mancipetur. *l. un.C. de Thesaur. l.5. C.de Malefic. & Mathemat.* Carpz. *Pract. Rer.Crim.P.1. qu. 49. n.3. & quæst.50. n.37.* Et hoc in pœnam ita sancitum, si quis in loco suo incantamentis ejusmodi thesaurum sit venatus; si vero in alieno privato thesaurum quis vetitis artibus rimatus fuerit, non Fisco, sed Domino fundi eundem cedere debere, ex eo probari posse videtur, quod Dominus fundi non deliquerit, atque adeò hic ob alterius delictum puniri non potest, cum ibi debeat esse pœna, ubi est noxa. *l. 22. C. de pœnis. l. 155. ff. de R. J.* Brunnem. *Exercit. Justin. 6. §. 39.* vid. Carpz. *ad citat. Constit. Def. 7.*

Cum & multi ad investigandos thesauros aliaque metalla Virgulam adhibeant Mercurialem seu Divinatricem, pauca de hac agendum erit. Hanc virgulam instrumentum licitum esse contendit Melzerus *in Disp. de Hermandur. Metallurg. Argent. Part. Spec. C.1. §.24.* ubi plures suæ sententiæ Patronos allegat, ut: Bodin. *in Dæmon. ff. 45.* Dn. à Seckendorff *f. 400.* Camerar. *Hor. subc. c. 73.* & de cætero hujus instrumenti naturalem effectum demonstrare anxiè satagit. Sed an satis prægnantes sint ejus rationes, paulo post videbimus. Est autem hæc virgula bifurcata ex variis arboribus pro explorandorum metallorum conditione effecta. Putant verò plerique superstitiosiores hujusmodi effectum eam consequi non posse, nisi die Dom. Paschatos aut die Solstitii fuerit excisa, aut supra venam excreverit, neque negotium ullum successum habiturum, si explorator die DOMINICA non fuerit natus. In ejus verò tractatione sic procedunt: Utraque virgulæ cornua manibus prehendentes pugnos faciunt, necesse autem est, ut digiti compressi ad cœlum spectent, utque virgula erigatur ea parte, qua cornua coëunt. Tum huc & illuc passim per locos montosos vagantur: Itaque dicunt, simul atque supra venam pedem posuerint, statim virgulam versari & volvi, sibique prodere venam: Ubi pedem retulerint & ab ea discesserint, rursum virgulam immobilem manere. Huic Opinioni multi tam fortiter adhæserunt, ut inter alios prædictum effectum tanquam infallibilem Matthes. in *Sarepta Homil. 3. f. 34.* & Such-

Suchland in der Allegoriſchen und Hiſtoriſchen Beſchreibung des gantzen Bergwercks *Concion. 2. p. 241.* pro Concione deprædicare, ac prior quidem quodam loco pro ſingulari DEI dono virgulam
49 agnoſcere non erubuerint. Verum (ut accuratisſimis Kircheri verbis utar,) uti natura rerum hiſce ſuperſtitioſis circumſtantiis ad agendum non indiget; Ita quoque ſuapte ſponte oſtendunt, hujus artis Magiſtrum alium non fuiſſe, niſi Satanam, qui homines auro divitiisque plus æquo avidos in ſua retia trahere cum ultima animarum ruina ſatagat. Unde pasſim à peritis & timoratis ceu magicæ illuſiones ex quocunque tandem pacto introducta vanitas reſpuitur; neque enim ulla ratio dari poteſt, cur virga bifurcata utroque cornu firmiter apprehenſa, etiam omni magico pacto excluſo, tantam tamen violentiam à vaporibus metallicis ſuſtineat, ut eam deorſum trahant. Certò ego ſæpius hujus rei ſupra metallica corpora auri & argenti experimentum ſumens, ſemper ſpe mea fruſtratus ſum, atque luculenter adverti, manifeſtam eſſe non Dæmonis, ſed virgam tractantis illuſionem, dum imaginationis vi deceptus, putat virgam ad metallum ſuapte ſponte vergere, cum ipſe eam inadvertenter detorqueat. Siquidem fieri non poſſe puto, ut virgæ non æquilibratæ, ſed violenter tortæ latentia metalla tantam & tam ſubitaneam vim imprimant, ut illa ultrò ſe ad terram usque inclinare cogatur. Hactenus laudatus Kircherus. Et licet tandem omnes incantationes à Virgula Divinatoria abeſſe conceſſerim, ex nulla alia tamen ratione naturali & ſolida illius effectus mihi videtur probatus. Nam quæ alios vi ad ſe attrahendi prædita ſunt, ea omnia in orbem non torquent res, ſed eas ad ſe alliciunt: v. g. Magnes ferrum non volvit, ſed id ad ſe trahit; & Succinum attritu concalefactum non vertit paleas, ſed ſimpliciter eas ad ſe allicit: Similiter vis venarum, ſi eandem cum magnete aut ſuccino naturam haberet, virgulam toties non verſaret, ſed ſemel tantummodò ad ſpatium ſemicirculi verſatam rectà ad ſe traheret, & niſi compresſio hominis, qui virgulam teneret in manibus, ipſi venarum vi reſiſteret & repugnaret, virgulam ferret ad terram: quod cum non fiat, neceſſariò ſequitur, tractationem eſſe cauſam motionis virgulæ. Id verò hinc etiam perſpicuum eſt, quod callidi iſti Tractatores rectam virgulam non capiunt, ſed furcatam, atque eam colurnam, aut aliquam aliam ita flexibilem, ut, ſi ſic tenetur in manibus, ut eam tenere ſolent, omni homini, quocunque in loco ſteterit, in orbem vertatur: Nec mirum, ſi virgula non verſatur, cum inertes eam tenent; Etenim cornua ejus acriter comprimunt, aut leniter ſtringunt. Hoc autem ipſum vulgò Metallicorum fidem facit, Virgulà venas inveniri, quod ea utentes caſu aliquas inveniunt, ſed iidem multo ſæpius perdunt operam, & ut venas invenire posſint, nihilominus in foſſis agendis defatigantur, quam adverſæ partis Metallici. Fateor quidem, multos gravisſimos Viros eò fuiſſe perductos, ut vel virgulæ hujus illuſoriæ effectum tandem crediderint, inter quos ipſe Nobilisſimus à Löhneyß *in Tract.* von Bergwerck. *P. I. p. m. 14.* partim indifferenter de ea ſenſerint. Sed quicquid alii dicant, tantum tamen abeſt, ut eorum Opinioni me ſubſcribam, ut potius Virgulæ Mercuriali vim & effectum omnem denegaverim. Idque (1) propter ſuſpectam Originem: Nam ex incantatorum Ægyptiorum impuris fontibus in Metalla defluxiſſe videtur Virgula divina, Teſte Agricola. (2) Quia ejus Tractatores adhuc hodie utplurimum Carminum incantamentis (des Seegens ſprechens) utuntur, aut ſaltem in ea excidenda certam diem Dominicam, ſcil. Paſchatos, aut diem Solſtitii, eligunt, ejus quoque Tractator die Dominica natus eſſe debet, quod apertam ſuperſtitionem ſapit. (3) Quod, licet venæ interdum ope hujus Virgulæ fuerint detectæ, caſu tamen potius & forte fortunâ hoc accidere crediderim: præſertim cum multo ſæpius operam

perdant Metallici, & ut venas invenire possint, nihilo secius in fossis agendis defatigantur & spe exuuntur. (4) Propter innumeras defraudationes, quæ contingunt Virgula hac bifurcata. Metallicus igitur, quia eum Virum bonum & gravem esse decet, Virgula incantata non utitur, quia rerum naturæ peritum & prudentem, furcatam intelligit sibi usui non esse. Sed, ut supra ostensum, habet naturalia venarum Signa, quæ observat. Itaque ea si natura vel casus aliquo in loco ad fodiendum apto patefecit, ibi Metallicus agit fossas, si non ostendit, crebris fossionibus usque eo scrutatur locum, quoad venam reperit. Et tantum de Virgula Divinatoria. vid. Dn. Cahleis. *de Defraudat. Metallic. Tract. gener. c. 2.*

CAPUT XXVI.

DE VECTIGALIBUS.

SUMMARIA.

1. Jus exigendi Vectigal ad Regalia spectat.
2. Tamen passim prædio privatorum adquisitum videmus.
3. Quod per concessionem, infeudationem vel præscriptionem fit.
4. Vectigalis nomen generale.
5. Vectigalium genera varia.
6. Cajus Caligula eduliis, litibus, it. meretricibus Vectigal imposuit.
7. Vespasianus urinæ.
8. Licita Vectigalia apud Romanos percipiebantur ex Salinis, Metallis, Piscinis, &c.
9. Vectigalia tantum, quæ præstantur ex his rebus, quæ invehuntur aut evehuntur, nostrum sunt propositum.
10. Vectigal & Pedagium quomodo differant?
11. Vectigal quomodo aliis nominibus dicatur?
12. Vectigal quomodo definiatur?
13. Vectigal solus Princeps potest imponere.
14. Quid hac de re cautum sit in Capit. Cæsar.
15. Nemo potestatem circa Vectigalia habet, nisi eam acquisiverit Privilegio, vel præscriptione, vel contractu.
16. Privilegium tale quomodo sit impetrandum?
17. Exemplum novi impetrati telonii à Comite Oldenburgico.
18. Quomodo Jus Vectigal imponendi per præscriptionem acquiratur?
19. Jus Vectigalium à subditis adquisitum non amplius est regale.
20. Subditus abutens Vectigalium Jure, eo à Principe privari potest.
21. Emolumenta Regalium quomodo ab ipsis Regalibus separari possint?
22. Constitutum Vectigal non constituendum præscribi potest.
23. Variæ species Vectigalium tempore Dagoberti.
24. Vectigalia sunt vel terrestria, vel fluviatica, vel maritima.
25. Justitia maritimorum Vectigalium.
26. Item fluviaticorum.
27. Ut & terrestrium.
28. Pedagia num justè exigantur.
29. Qui merces vehit, tenetur eas profiteri.
30. Si nullus adsit portitor, quot horas expectari debeat Publicanus.
31. A quibus & pro quibus mercibus Vectigalia possint exigi.
32. Immunes à Vectigalibus sunt Clerici.
33. Item Equites Ordinum Teutonici & Johannitici.
34. Item ipsæ Ecclesiæ & qui in Nosocomiis & Orphanotrophiis degunt.
35. Idem dicendum de rebus prædictarum Personarum.
36. Quod tamen non procedit, si mercaturam exerceant.
37. Nec per alios licitum Clericis mercaturam exercere.

38. An

38. *An post ternam admonitionem demum Clericus mercator Vectigal debeat.*
39. *An Clerico super causa Vectigali convento competat privilegium fori.*
40. *An emtores fructuum, it. Coloni Ecclesiæ à Vectigalibus sint liberi.*
41. *Immunitate à Vectigalibus gaudent Electores, Principes aliique Illustres in Imperio.*
42. *Item Præsides Provinciarum.*
43. *Ut & Palatini & Milites.*
44. *Item Nobiles Imperii immediati.*
45. *Quod & ad alios Nobiles extenditur.*
46. *Indignos se reddunt hac immunitate, si mercaturam exerceant.*
47. *Liberi à Vectigalibus sunt & Præsides, Consiliarii, Secretarii, &c.*
48. *Quod tamen ad eorum filios non extenditur.*
49. *Immunes porrò sunt Doctores, Studiosi, ut & Practici.*
50. *Nisi studia deserant & animum ad alia applicent.*
51. *Liberi sunt etiam à Vectigalibus Navicularii.*
52. *Dominus Vectigalis si alicui Vectigal locavit, an liber sit à Gabellis?*
53. *Item an is, qui alicui Vectigal in feudum concessit.*
54. *Qui Gabellas exigendi jus habet, potest hanc præstationem cuilibet remittere.*
55. *Num Imperator, qui alicui jus Vectigal exigendi in feudum dedit, nihilominus postea alicui immunitatem extra ordinem concedere possit.*
56. *Publicani Gabellas cuivis remittere possunt.*
57. *An privilegium transeundi sine onere ad reditum quoque sit extendendum.*
58. *Immunitas hæc, quæ personæ competit, producitur etiam ad familiam.*
59. *Non tamen extenditur à Venditore ad Emtorem.*
60. *Immunis à solutione Vectigalis non est immunis à solutione pontivegii.*
61. *A solutione Vectigalis liberæ sunt merces ad publicum Civitatis usum comparatæ.*
62. *Illi tamen, qui ejusmodi merces advehit & in illis mercaturam exercet, similis immunitas non competit.*
63. *Non solvitur Vectigal pro fructibus ex propriis rebus adquisitis.*
64. *Neque earum rerum, quæ ad usum proprium inferuntur.*
65. *An libri Studiosorum victus nomine contineantur.*
66. *Exercendi ruris gratia quod vehitur Vectigalis onere exemptum est.*
67. *Consvetudo tamen regionis in his maximè spectanda.*
68. *Rebus non promercalibus & obscœnis Vectigal imponere bonis moribus adversum est.*
69. *An pro transferendo mortuo justè Vectigal exigatur.*
70. *Vectigal an in pecunia numerata, an ex mercibus sit solvendum.*
71. *Qui Vinum transvehunt an dolia aperire & partem Vini loco Vectigalis præstare cogi possint.*
72. *Quantum Vectigalium nomine solvi oporteat.*
73. *Quo loco Vectigal solvi debeat.*
74. *An Princeps Telonium ex uno loco in alium transferre possit.*
75. *An propter lutosas vias locum semel electum mutare & telonii perceptionem in alium transferre liceat.*
76. *Loco, ex quo Vectigal imperatur, destructo, ut transiri nequeat, Vectigal amplius non debetur.*
77. *Existente ponte eundo per vadum evitari pontenagium poterit.*
78. *Nisi consvetudine aliter servetur.*
79. *Vel præter pontenagium etiam Vectigal solvatur.*
80. *Ex parte ejus, qui merces vehit, necessaria est earum professio.*
81. *Nisi res sint notoriè immunes.*
82. *Officium Portitoris est, ut recipiat Vectigal, nec exigat quid ultra id, quàm lege constitutum est.*
83. *Publicanorum iniquitas.*
84. *Actiones contra Publicanos competentes.*
85. *Interest Reipublicæ fraudibus eorum occurrere.*
86. *Pœna illorum, qui fraudandi Vectigalis gratia merces non profitentur.*
87. *Pœna commissi unde dicatur.*
88. *Cessat commissum, si professio facta fuerit.*
89. *Merces omnes indicandæ sunt.*

90. Mu-

90. Munes & immunes res an omnes in commissum cadant, si professio facta non fuerit?
91. Curru in commissum cadente an idem sentiendum de Equis?
92. Soluto Vectigali pro parte mercium, reliquæ totæ non cadunt in commissum.
93. 94. Error & ignorantia an in tali casu excuset?
95. Pœna commissi quando remittatur?
96. 97. Quando pœna commissi plane locum non habeat?
98. Res, quæ in commissum cadit, desinit esse ejus, qui Vectigal fraudavit.
99. Pœna fraudantium Vectigal de Jure Saxonico.
100. Princeps & conservare debet vias publicas & securas præstare.
101. In quam rem Vectigalia solvuntur.
102. Hinc indemnes præstare debet Princeps Viatores.
103. Princeps in conscientia obligatus ad damnum Viatoribus resarciendum.
104. Vis major & fortuiti casus non præstari debent à Principe.

1 CUm jus exigendi Vectigal absque dubio ad supremam spe-
2 ctet Potestatem, tamen hodie passim Prædiis privatorum, si-
3 ve id per concessionem, vel infeudationem, sive per præscriptionem immemorialem factum sit, illud adquisitum videmus, ideoque merito inter pertinentias Prædiorum recensendum erit.
4 Vectigalis autem nomen generale est, & significat, quicquid emolumenti & compendii ex quacunque re ad publicum usum capitur & exigitur, *arg. l. 17. de V. S.* hinc Canon Emphyteuticus dicitur Vectigal, & ager Vectigalis idem est, quod ager Emphyteuticarius. *Rubr.*
5 *d. t. t. ff. si ager Vectig.* Et si antiqua Historiarum rimamur monumenta, variæ Vectigalium eorumque ridiculorum pariter & turpium apparent species.
6 Sic Cajus Caligula referente Svetonio nova & inaudita instituit Vectigalia, nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis certum statumque exigebatur; pro litibus atque judiciis ubicunque conceptis quadragesima summæ, de qua litigaretur; ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava; ex capturis prostitutarum quantum quæque uno concubitu mereret. Additumque ad caput Legis, ut tenerentur publico & quæ meretricium & qui lenocinium fecissent, nec non & matrimonia obnoxia essent.
7 Vespasianus urinæ Vectigal commentatus est, & notus est, cum filio pecuniam ad nares admovisset, in ea re ejus jocus. Filio enim Tito id reprehendenti, pecuniam ex prima pensione admovebat ad nares, sciscitans, num odore offenderetur? Et illo negante, atqui inquit è lotio est. De Vectigali umbræ ex arboribus vid. Plin. *L. 12.* Licitorum autem Vectigalium modi præcipui erant, 8
quibus percipiebatur aliquid à Romanis ex Salinis, Metallis, Piscinarum reditibus, &c. Sed quia de his alibi à no- 9
bis actum, hoc loco potissimum propositum est, tractare de illis Vectigalibus, quæ præstantur ex his rebus, quæ inveuntur aut evehuntur propter usum viæ publicæ, unde etiam dicta sunt à Vectura, quasi vehendi vel transferendi causa datum. Regn. Sixtin. *de Regal. L. 2. C. 6. n. 1.* Unde etiam apparet diffe- 10
rentia inter Vectigal in specie dictum, & Pedagium; nam hoc ab ipsis transeuntibus exigitur, Besold. *in Thesaur. Voc.* Zoll. Italis Pedaggiò dicitur Ve- 11
ctigal, & aliis nominibus Gabella, Dacia, Talia, Licentia, Passagium, Pontivegium, Gvidagium à Gallico Gvider, i. e. ducere, portorium, item Assasia à Gallico Asises, quod significat consessum, quia Telonarii in suis teloniis plerumque sedent, indeque apud Germanos valde usitatum Zise/Accise/ quanquam communiter hujus vocabuli alia sit significatio, Germanis Vectigal dicitur Mauth/Zoll.

Potest verò Vectigal ita describi, 12
quod sit onus reale pro mercium vectura aut transitu Principi in auctoramentum præstitæ securitatis & refectionis viarum publicarum debitum. Regulariter igitur soli Principi competit:

Vecti-

13 Vectigalia enim sine Imperatoris præcepto neque Præsidi, neque Curatori, neque Curiæ constituere, nec præcedentia reformare & his vel addere vel diminuere licet, *l. 10. ff. de Publ. & Vectigal.* atque hinc optimo jure inter Regalia refertur. *II. Feud. 56.* Nec olim tantùm Vectigalia ad supremam spectabant potestatem, sed & hodie ad ea constituenda Imperatoris & Ordinum consensu opus est. In Comitiis enim Anno 1576. Ratisbonæ cautum est Constitutione Imperii §. Weiter sind. §. dardurch den. & §. derhalben damit / ubi & diserte Vectigalia referuntur ad Superioritatem, & simul vetatur, ne privata autoritate alicujus ex Ordinibus Imperii aliorumque hominum nova Vectigalia instituantur, vel etiam vetera augeantur, & ut hac in parte abusui eo magis occurratur, *in dicto* §. Derohalben damit expresse omnibus Ordinibus Imperii in singulis circulis, & nominatim etiam circulorum Ducibus & eorum Adjunctis mandatur, ut sedulo inquirant, an, ubi & qua ratione nova Vectigalia instituantur vel vetera augeantur, quocunque tandem prætextu hoc fiat, additurque ibidem, debere in inquisitione illa comperta in deputatorum Ordinum Conventu ad Cæsarem, Commissarios ac Electorum Consiliarios deferri & ab his re prius deliberata Cæsari relatio-
14 nem fieri. Cum & in Capitulatione Moderni Gloriosissimi Imperatoris multa contineantur singularia de Vectigalibus, operæ pretium erit, ea huc transscribere. *Art. 21.* Wir sollen und wollen auch insonderheit / dieweil die Teutsche Nation und das H. Röm. Reich zu Wasser u. Land zum höchsten darmit beschweret / nun hinführo (jedoch unbeschädiget deren vor diesem von dem mehrern Theil des Churfürstlichen Collegii bewilligter Zoll-Concessionen / Prorogationen und Perpetuationen / sampt deroselben aus der Käyserlichen Cantzeley oder auch von dem Churfl. Collegio zwar also geschlossener / aber daselbsten / wegen entzwischen kommenen Käyserlichen Todesfall / oder anderer Verhindernüssen / noch nicht ausgefertigter respectivè Gutachten Consens-Brieff und Diplomaten /) keinen Zoll von neuen geben / noch einige alte erhöhen oder prorogiren lassen / auch vor uns selbsten keinen auffrichten / erhöhen oder prorogiren / es seyn denn die benachbarte und interessirte Stände / und dero erfordertes / auch in gebührende Consideration ziehendes Gutachten vorhero darüber vernommen / und hernacher aller und jeder sieben Churfürsten Wissen und Willen / Zulassen und Collegial-Rath mit einhelligem Schluß also und dergestalt in diesem Stück vorgangen / daß keines Churfürsten Wider-Red oder Dissens dargegen / sondern alle und jede dero Collegial-Stimmen einmüthig seyn / massen wir dißfals die majora nicht attendiren / auch ohne vorgehende unanima zu keinem Stand bringen / und den Supplicirenden mit seinem Begehren gäntzlich hinweg und abweisen / wie auch alle diejenige / so umb neue Zölle / es seye gleich zu Wasser oder Land / oder der alten Erhöhung / oder auch solcher Erhöhung Prorogation anhalten werden / einer Collegial Versamlung zu erwarten erinnern / und neben dem Churfürstlichen Collegio jedesmahl dahin sehen sollen und wollen / damit durch die ertheilende neue Zölle und Concessiones andere Churfürsten / Fürsten und Stände in ihren vorhinhabenden Zoll-Einkünfften keine Verringerung / Nachtheil oder Schaden zu leiden haben. *It. eod. Art.* So sollen alle und jede dergleichen / so wohl unter währendem Krieg / als vor demselben auff allen Strömen und Schiffbaren Wassern des Reichs / ohne Unterschied neuerlich anmassende Vornehmen / und ohne ordentliche Verwilligung des Churfürstlichen Collegii also ausgebrachte concessiones, oder sonsten ein und andern Orts / vor sich unternehmende usurpationes, unter was Schein und Nahmen auch dieselbe erhalten worden / oder einiges Gewalts und Willens / durchzuführen gesucht werden möchten / null und nichtig seyn / dergleichen auch von uns niemanden / von was Würden oder Stand auch derselbe oder dieselbe seyen / ohne ob lauts des Churfürstl. Collegii Consens und Einwilligung ertheilt werden / auch einem jedweden des H. Reichs Churfürsten / welcher sich damit beschwert befindet / frey und bevor-

stehen/sich solcher Beschwehrung/ so gut er kann/selbsten zu entheben. it. Auff den Fall auch einer oder mehr / wes Standes oder Wesens der oder die wären/ einigen alten Zoll / oder eines alten Ersteigerung oder Prorogation in ihrem Chur-und Fürstenthum/ Graf-und Herrschafften und Gebiethen / zu Wasser und Land/ im Auff- und Abfahren für sich selbst / ausserhalb unserer Vorfahren am Römischen Reich und des Churfürstlichen Collegii Bewilligung/angestellt und auffgesetzt hätte/ oder künfftiglich ohne unsere mit obgedachten einmüthigen aller und jeder sieben Chur-Fürsten Collegial-Consens ertheilte Begnädigung also anstellen/ oder auffsetzen würden/ den oder dieselbe/ so bald wir dessen von uns selbsten in Erfahrung kommen/oder andern Anzeig darvon empfangen/ sollen und wollen wir durch mandata sine clausula, und andere behörige nothdürfftige Rechts-Mittel/auch sonsten in alle andere mögliche Wege davon abhalten/ und was also vorgenommen worden/ gäntzlich abthun und caßiren/ auch nicht gestatten/daß hinführo jemand de facto, und eigenes Vornehmens neue Zölle anstellen/ für sich dieselbe erhöhen/oder sich deren gebrauchen und annehmen möge. *Art.* 23. Deßgleichen wollen wir auch diejenige Stände/ denen von unseren Vorfahren/ den Römis. Käysern mit Verwilligung des Reichs Churfürsten/ mit dieser Maaß und Vorbehaltung/ entweder neue Zölle gegeben / oder die alte erhöhet oder prorogirt worden: *Artic.* 24. Demnach denn solche Zoll-Regal und Privilegia allein von Römischen Käysern und Königen/ mit Bewilligung der sieben Churfürsten/ nach Anweisung des 21. *Art.* im Reich ertheilt und gegeben werden. Conveniunt hæc cum iis, quæ habentur in Instrumenti Pacis Germanico-Gallici *Art.* 9. §. 1. ibi: Tollantur vectigalia & telonia penitus, quæ sine consensu Imperatoris atque PP. Electorum Imperii invecta sunt. Præterea in Capitulatione sese adstrinxisse Imperatorem, quod ne quidem literas promotoriales ad PP. Electores pro impetrandis vectigalibus velit alicui concedere, ostendunt pacta à Rudolpho II. cum Electoribus inita, relata à Paurmeistero *de Jurisd. lib.* 1. *C.* 4. *verb.* Si quis vel novorum instituendorum vel augendorum teloniorum jus à nobis petierit, nemini spem ullam eorum obtinendorum faciemus, nec literas commendatitias ad dictos Electores dabimus.

Apparet inde, neminem potestatem 15
circa telonia habere, nisi eam acquisiverit vel Privilegio, vel Præscriptione, vel
Contractu. Privilegium autem ut ta- 16
le impetretur, adeundus est Imperator, oblato libello supplici, cui omnes petiti circumstantiæ pro & contra sunt inserendæ, reticeri enim hic non debent, quæ in contrarium possunt facere, ne postea vectigal per sub- & obreptionem impetratum esse clament illi, in quorum præjudicium id forte vergit, privilegiumque ita vim suam amittat. Omne igitur vicinorum interesse exprimatur, quorum etiam Consensus si impetrari, aut voluntas conciliari poterit, maxime illud supplicanti erit proficuum. Rosenthal. *de Feud. C.* 5. *Concl.* 43. *n.* 7. Præcipua autem & maximè communis, quæ ad obtinendum allegari solet, causa est magnitudo sumtuum in muniendis viis & reficiendis pontibus, quodque aliter nec securitas à Latronibus & Piratis præstari possit. Causâ autem per Commissarios cognitâ vel Decretum negatorium sequi solet, vel Consensus & Investitura, quæ vel sub generali aliqua super Territorio facta comprehenditur, vel per se subsistit & solidè Vectigalis exactione est concepta; Ex cujus quidem tenore potissimum dijudicanda est ipsa vectigalis forma, consistens in modis, qui vel ratione quantitatis, vel loci, vel ipsius exactionis observandi præscribuntur, Werner. *de Regal. Vectigal. Jur. th.* 11. *seqq.*

Observata sunt pleraque hæc à Dn. 17
Comite Oldenburgensi in supplicatione junctaque deductione pro impetrando novo Vectigali in Visurgi, *Anno* 1612. *mense Jun.* Imperatori oblata, in qua locum, ubi erigi illud volebat, designat his verbis: Auff meinem durch meine Landschafft herfliessenden Wasser-Strom der Weser / nemlich zu Bleyen/ oder zu

Quell-

Quellgünne / da die Weser meine Herrschafft beyderseits rühret / ꝛc. causasque plus sedecim pro petito militantes in deductione exponit, & quæ contra se facere videbantur simul prompta responsione diluit. Juvat ex eadem paucas hic referre: §. 2. Wird der neue Zoll auff gedachtem Strom also gering gebeten / daß daraus Ersteigerung der Waar / oder grosse Theurung nicht zu besorgen / sondern vielmehr zu vermuhten / weil die Handthierende mehr Beförderung und Sicherung dadurch gewinnen / es würde sich die Zufuhr und Kauffmannschafft erweitern / zu bessern Kauff Ursach geben / und also der gemeine Nutz keines weges gehindert / sondern vielmehr befördert werden. *it.* §. *11.* So bin ich auch von vielen vornehmen Kauffleuten ersucht worden / in ostio maris, und sonderlich an den Oertern / da die Weser in die offenbahre See laufft / Backen / Tonnen und andere Vestigia zu setzen / wie gleichfalls auff dem Thurn zu Wangeroda eine immerwährende Leuchte zu halten / darnach man sich in der navigation zu richten / welches alles auch der Thurn und dessen Gebäu an sich selbst / mit grossen Unkosten verordnet und unterhalten werden muß: *it.* §. *14.* Weiters bezeuget es der Augenschein / daß der Weser-Strom um den Ort / da man den Zoll begehret / unterschiedliche Sand-Berge auffwirfft / welche je länger je mehr mit Backen und Tonnen / als See-Zeichen / gemercket und angezeiget werden müssen / und wenn das verbliebe / könte sich leichtlich begeben / daß wohl auff einmahl in einem Schiffe dem gemeinen und privat Nutzen so viel Schade geschehe / als in funffzig Jahren der Zoll eintragen möchte. Si post causæ cognitionem Electorum consensus sequatur, is sequentibus formalibus fieri solet, prout exemplum suppeditat supra allegata causa Oldenburgica; Was bey den Hochwürdigsten / Durchlauchtigsten / auch Wohlgebohrnen / des Römischen Reichs Churfürsten ꝛc. wann sie denn aus Ersehung itzt berührter Commissions-Relation so viel vernommen / daß zuvor wohl gedachter Graff von Oldenburg / mit vielen schweren kostbahren Wasser-Gebäuen und andern schweren Auslagen / zu Erhaltung des Reichs Gräntzen und Beförderung der Schiffarten und Commercien / beladen / benebenst auch sich erbothen / den auff dero Insul Wangeroda derwegen erbaueten Thurn nicht allein / sondern auch benebenst der Versicherung der Seefahrten / und Verhütung vieler besorglichen Schiffbrüche / eine immerbrennende Laterne darauff zu halten / als ist derentwegen im gehaltenen Churfürstlichen Collegial-Rath beschlossen worden / daß / um dieser und anderer mehr angezogenen Ursachen willen / mehr gedachtem Grafen N. N. in seinem Suchen / des gebetenen Churfürstlichen Consens halber / zu willfahren / und zu willigen sey / den begehrten andern Zoll auff dem Weser-Strom / auff ihrer Ober- und Herrligkeiten / der obbenanten beyden Orten einen anzustellen und auffzurichten ꝛc. Diplomatis Cæsarei eidem Comiti olim dati hic est tenor: Daß die Käyserl. Majest. solchs Gesuchs Ursachen und erwehnte Beschaffenheiten / auch andere mehr / insonderheit benè merita, præstanda servitia, gnädiglich angesehen / drum wohlbedächtlich / ex certa scientia, auch in Erwegung ermeldten der Churfürsten Bedencken folgender Maaß und Form ihren Käyserlichen Consens und Verwilligung geben thäten / daß auch noch von Röm. Käyserl. Majest. Macht / Vollkommenheit / wissentlich Krafft dieses Briefes / meinten und setzten / und wolten / daß mehr gedachter Graff N. N. zu Oldenburg ꝛc. seine Leibes-Erben und Erbens-Erben / oder regierende Grafen zu Oldenburg und Herren zu Jehver / solch gebetenen und verwilligten Zoll / in ihrem territorio und Jurisdiction, an welchem Ort es demselben gefällig und bequem seyn möchte / auffrichten und anstellen / und denselben à Cæsare & Imperio Erb-Lehnsweise inhaben / nutzen und niessen / ꝛc. Damit nun solcher Zoll desto eher und leichter zu würcklicher Anstellung bracht werde / geben und verleihen Jhro Käyserl. Majestät Jhme und seinen ehlichen Leibes-Erben und Nachkommen aus Röm. Käyserlichen Majestät Macht und Gewalt / die berührte Zolls-Gerechtigkeit / und

und befehlen drauff Hohen und Niedrigen/ daß jederman/ er sey in- oder ausländisch/ der sich des Weser-Stroms/ auff- oder abwerts an dem Oldenburgischen/ Delmenhorstischen und Jehverischen Territorio, durch Schiffart gebraucht/ seine Waare treulich beym Zoll-Hause anmelden/ sich der Tax gemäß halten/ dawieder auch nichts thun/ noch fürnehmen/ unter keinen prætext, sub pœnis &c. Decretum negatorium Cæsaris & Electorum Comes Oldenburgensis *anno 1632. mens. Novemb.* accepit tale: Die Römis. Käyserl. Majest. auch die anwesende Churfürsten ꝛc. haben der ꝛc. der Käyserlichen Majestät auch ihren Churfürstl. G. G. um Zoll-Begnadung fürgebrachte Supplication und Anlangen/ und was dabeneben solchen gebetenen Zollen zu entgegen durch etzliche Fürsten und Landschafften/ Städte und Communen fürgewandt/ sich der Zollen zum Theil zum höchsten beschweren mit Erwegung/ daß dadurch alle Waaren und Güter/ klein und groß/ so ohne das hoch bestiegen/ noch mehr ersteigert würden/ welches endlich zu überschwenglicher und unerleidlicher Theurung gelangen thäte/ und ingemein der Kauff- Handthier- und Bauersmann/ ein jeder seiner Gelegenheit nach/ auffs höheste erdrücket und ersteigert würden/ zu der Churfürsten/ Fürsten und anderer Stände Unterthanen/ und gantzer Policey endlichen Verderben und Untergang/ zu dem sie zum Theil/ mit unterschiedlichen sonderbahrlichen Privilegien und Freyheiten/ von Alters hero der Zoll halber befreyet und darauff zum unterthänigsten und hochfleißigsten gebeten/ daß solche Zoll nicht solten gegeben werden. Wiewohl nun ꝛc. Dieweil aber mit solcher Zolls-Begnadung fast alles/ was zu menschlicher Unterhaltung die Nothdurfft erfordert/ so ohne das in einem hohen Werth auffgewachsen/ weiter ohne Zweiffel ersteigert werden möchte/ dadurch die Unterthanen und Einwohner Teutscher Nation zum höchsten belästiget und ausgeschöpfft/ und nicht allein sie/ sondern auch die Stände gemeiniglich hiermit in mercklichen Schaden gebracht/ und sich dessen höchlich zu beschweren. Aus welchen denn der Röm. Käyserl. Majest. auch den Churfürsten allerhand Nachreden entstehen möchten/ und den andern Ständen/ Communen und Städten im Reich/ durch diese Begnadigung und Bewilligung/ Ursach geben wird/ wie allbereit etzliche zuvor seyn sollen/ um dergleichen auch anzusuchen und zu bitten und zu begehren/ denen ihr Anlangen in ebenmäßigem Fürnehmen/ in Betrachtung es diesen Ansuchenden zugelassen/ nicht wohl abgeschlagen werden möchte/ damit aber die teutsche Nation in überlästige/ unerträgliche/ immerwährende Theurung gestellet/ und der Untergang des gemeinen Nutzens/ und den Einwohnern zu unerträglichen und nachtheiligen Nachtheil/ dadurch auch der gemeine Mann letzlich zu fernerm Nachdencken und Ungedult bewegt werden möchte. Zu deme die benachbarte anrührende Könige/ Fürsten und Landschafften/ Städte und Communen/ welche diese beschweren/ mit berühren/ gleichfalls Zoll und andere Aufflagen in ihren Landen und Gebieten gegen die teutsche Nation anzustellen/ und fürzunehmen schöpffen würden/ so können und mögen die Käyserl. Majest. auch die Churfürsten dieser Supplicanten Anlangen/ Bitten und Begehren/ ob sie denen gleich sonsten mit Freundschafft und Genaden wohl gewogen/ nicht statt geben/ oder sich willfähriger erzeigen/ sondern müssens also/ aus oberzehlten und andern mehr erheblichen Ursachen/ bey diesen bewenden lassen ꝛc.

Caveat igitur Princeps, ne, dum novum instituit telonium, alterius jura violet, suæque potestatis fimbrias latius extendat. Sic enim hodie usu venit in Imperio Romano, ut intra territorium Principis portio aliqua sæpiusculè cum istiusmodi variis regalibus ad tertium aliquem, eumquè talem, cujus haud paulò minor cæteroquin est potestas, proprio jure pertineat, cujus proinde terminos & limites si involare velit Princeps, istius territorii ambientis Dominus, non incivile tantum id erit, sed etiam iniqvum. Et ut maximè tertius ille vasallagii jure Principi obligatus fuerit, non erit tamen hoc ei vitio vertendum, sicubi Principi, tale quid molienti, contradixerit, suumque jus vindicaverit, maximè si id non à Principe,

cipe, sed Superiore alio acceperit. Atque in hunc modum responderunt Juris Consulti Wittebergenses, an Hans Heinrich/ Graffens zu N. Amtmann zu Neuburg am Walde/ *mens. Februar. 1634.* Seyn die Herren Graffen zu N. mit der Graffschafft G. welche vor etliche hundert Jahren vor eine freye Reichs-Graffschafft erkant/ und dahero von Käyser Maximiliano dem Ersten/ allerglorwürdigsten Andenckens/ zur Reichs-Graffschafft/ jedoch dem Churfürstenthum P. seine Lehnschafft der gemeldten Graffschafft G. hierinnen vorbehaltende/ und deme unvorgegriffen/ erhoben worden/ mit allen Herrligkeiten/ insonderheit aber den Fähren/ Zöllen und Gebäuen auffm Rhein zu G. beliehen/ es hat sich aber vor weniger Zeit begeben/ daß Churfl. Durchl. zu P. in Dero Landen auff etliche Waaren einen neuen Gräntz-Zoll angeordnet/ und selbigen in vorgedachter Graffschafft G. Fähren auffm Rhein zu eröffnen/ und zu dessen Behuff absonderliche Zoll-Einnehmer zu bestellen/ auch Gräntz-Zolls-Seulen und Tafeln in selbigem districtu und Gebiete auffzurichten/ gewisse Commissarien abgeschickt. Ob nun wohl dafür gehalten/ und vorgewendet wird/ weil mehr ermeldte Graffschafft G. an der Gräntze gelegen/ daß hierdurch Umbfahrt und Durchschleiff solchen neuen Gräntz-Zolls abgewendet werden möge. Dennoch aber/ und dieweil wohlgedachte Herren Graffen zu N. mit den Fähren und Zöllen auff dem Rhein/ von der Röm. Käys. Maj. Maximiliano dem Ersten beliehen/ sich auch solcher weit über Rechts verwehrte Zeit unturbiret gebrauchet/ und dieselben im Besitz gehabt/ und weñ solche nun eröffnet werden solten/ nicht allein ihre Bottmäßigkeiten und Herrligkeiten nicht wenig geschwächet und gehindert/ sondern auch ihrer Gnaden/ weil sie auff die zu den Zöllen und Fähren bestelte Leute/ wie auch auff Teiche und Dämmen/ viel Unkosten auffwenden müssen/ grosser Schade zugezogen würde/ hierüber auch in den Reichs-Abschieden ausdrücklich verboten/ daß kein Stand des Reichs/ ohne Käyserl. Majest. Consens und Einwilligung der Reichs-Churfürsten/ für sich selbst mit eigener That zu Wasser und zu Lande neuen Zoll anstellen solle; So sind die Herren Graffen/ solches neuen Zolls Anordnung sich mit Recht zu entbrechen/ wohl befugt/ und wieder ihren Willen dißfalls etwas einzuräumen unverbunden. V. R. W.

Per immemorialem quoque Præscriptionem jus vectigal percipiendi non minus ac per Privilegium acquiritur, 18 communis enim hic est adquirendi modus omnibus Regalibus, sive majora sint illa sive minora. *Cap. 26. X. de V. S.* Quamvis enim ibi Consvetudinis tantum fiat mentio, tamen cum in præscriptione eadem sit ratio tempus sc. immemoriale, quod utrobique spectatur & vim privilegii Imperatorii habet, recte etiam à DD. pro præscriptione allegari solet, quæ sententia communissima est, & in Camera Imperiali usu recepta. Mynſ. *Cent. 5. Obſ. 29. n. 6.* Receſſ. Imper. Auguſt. §. Wann auch ein Ausgezogener &c. wo aber innerhalb Menschen Gedencken. In quo Jus Saxon. nihil quicquam differt à Jure Communi. Carpz. *P. 2. C. 3. D. 24.* Ita Scabini Lipſ. in causa M. L. ab U. *Menſ. Jul. 1628. verb. ſent.* Ob wohl die Zoll-Gerechtigkeit ein sonderbahres Regal-Stück ist/ und demnach ohne sonderliche Conceßion durch die gemeine Verjährung der 30. Jahr/ Jahr und Tag auch nach Sachsen-Recht nicht erlanget werden mag. Da ihr aber dennoch wie zu Rechte darthun und erweisen möchtet/ daß ihr und eure Vorfahren über Menschen Gedencken zu jeder Zeit ohne einiges Menschen Hinderung und Einhalt euch dieser Gerechtigkeit gebrauchet/ und von den Durchreisenden einen gewissen Zoll gefordert und eingenommen hättet &c. So würdet ihr dabey billich gelassen/ und es möchte euch nunmehr solche Gerechtigkeit mit Bestande nicht entzogen werden. V. R. W. Tantam autem immemoriali præscriptioni tribuunt vim, ut fortius per eam adquiri quàm per specialem Concessionem Principis affatim DD. existiment, passimque dicatur vetustatem vim legis, Privilegii & constituti habere, *l. 20. pr. ff. de S. P. U.* Gail. *L. II. Obſ. 20. n. 15.* Deinde com-

munis est DD. sententia, ea, quæ Principi non debentur in signum supremæ potestatis & subjectionis recognitionem, sed ita competunt, ut alius ea præter Principem expedire queat, ab inferiore per præscriptionem immemorialem acquiri posse. Maul. *de Jur. inter Dom. & Subd. Tit. 10. n. 15.* Et ratio hæc est, quia possunt hæ res communicari à Principe cum subditis, tale autem tempus est loco constituti. Zœs. *ad Tit. de Usucap. n. 22.* Nec necesse tum est vel titulum allegare, quia cursus temporis immemorialis habet vim Privilegii & Concessionis Principis, C. Ant. Thesaur. *Quæst. 8. n. 11.* vel bonam fidem probare, quia ista præsumitur, vel scientiam vel patientiam Principis allegare.

19 Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. c. 6. n. 4.* Illud verò hic notandum est, omne id, quod ex his rebus subditis vel concessione vel præscriptione adquisitum est, non habere formam Regalium, neque deinceps ut Regale aliquod considerari posse. Quamprimum id Majestatis deserit viscera, non alia ejus est conditio, quàm aliorum jurium, quæ privatis & subditis competere possunt, & semper excepta intelligitur superioritas

20 Principis. Cujus vi etiam prospicere potest Princeps, ut jure suo debito modo utatur subditus, adeò ut privari tali jure possit, sicubi nimiis abusibus, violentis exactionibus & excoriationibus

21 id continuaverit. Posse verò separari emolumenta Regalium ab ipsis Regalibus, atque jus aliquod percipiendi illa transferri in subditos, ut tamen hæc simul non conferantur, exemplo ususfructus declarari potest; differt enim ususfructus à commoditate ususfructus. Et hinc cedi non potest ususfructus. *§. 3. Inst. de Usufruct.* Commoditas tamen fructuum vendi & locari potest, *l. 12. §. 2. l. 38. ff. de Usufr.* per cessionem enim ipsum jus ususfructus, per venditionem autem jus tantum percipiendi transfertur. Franzk. *Exerc. 5. Quæst. 5.* Itaque non valet cessio, valet tamen concessio. Carpz. *P. 1. Const. 321. Def. 21. & P. 2. C. 25. Def. 16.* Et transfertur tum non personale jus ususfructus, sed reale, Arn. Vinn. *ad §. 1. Inst. de Us. & Habit.* quod consistit in commoditate fructuum. Conf. Joh. Del Castill. *de Usufr. C. 69.* Ad eundem modum commoditas & Jus percipiendi emolumenta ex vectigalibus concedi à Principe subditis potest, ut tamen ipsi non adquirant simul Regale, neque per modum Regalis vectigalibus utantur. Dn. Ziegl. *d. l. n. 5.*

De præscriptione Vectigalis insuper 22 notandum, eam de constituto vectigali accipiendam esse, non de constituendo, nec adeo jus constituendi vectigal, sed jus exigendi & percipiendi istud præscriptum dici. Tantum enim tempus, quale est immemoriale, habet vim constituti. *l. 3. §. 4. ff. de Aq. quot. & æstiv. l. ult. ff. de Aq. pluv. arcend.* Bachov. *ad Treutl. Vol. 2. Disp. 18. th. 9. lit. C.* Possessio scilicet est causa proxima præscriptionis, *l. 25. ff. de Usucap.* & sine ea nec usucapio nec præscriptio procedit. Quod igitur possessum non est, nec præscriptum intelligitur, quia ex vulgata regula tantum præscriptum, quantum possessum est. *C. 18. X. de Præscript. l. 1. §. 5. ff. de Itin. actuque privat.* Unde si quis allegat præscriptionem super jure colligendi vectigal de rebus prætervectis vel præternavigatis, casu quo tale vectigal hactenus de certis tantum rebus perceptum est, intelligitur in illis solum acquisitum esse jus, de quibus apparet usus, non autem in cæteris. Matth. Coler. *ad Capit. auditus X. de Præscr.* Et sic neque augeri quidem poterit vectigal præscriptum ultra id, quod hactenus præstitum est, cum & augmenti hujus ratione novum censeatur esse vectigal, Regner. Sixtin. *de Regal. L. 2. c. 6. n. 24.* certissimo argumento, jus vectigalis, ut est regale, non acquiri per præscriptionem posse. Dn. Ziegl. *cit. loc. n. 7.*

Non autem hodie saltem, sed & olim 23 innumeræ Vectigalium fuere species, quod ex privilegio Dagoberti, quod super mercatu S. Dionysii promulgavit, perspicere licet, ubi hæc leguntur verba: Telonios vel navigios, portaticos, pontaticos, rivaticos, rotaticos, vultaticos, themonaticos, cospitaticos, pulvera-

veraticos, foraticos, meſtaticos, laudaticos, ſanmaticos, ſaltuaticos omnes & ex omnibus quicquid ad partem noſtram vel Fiſco publico de ipſo mercato ex ipſa mercimonia exactitari potuerat, &c.

24 Sufficit tamen ſub his tribus generibus omnes Vectigalium ſpecies comprehendere, ſcil. ut vel terreſtria ſint, vel fluviatica, vel maritima.

25 Juſtitia maritimorum Vectigalium ex eo patet, quod mare & ejus littora hodie absque dubio ſpectent ad Principem. In arbitrio etiam Domini aut Imperantis eſt, utrum concedere velit peregrè advenientibus vel appulſum ad littora, vel tranſitum per mare à ſe occupatum; Cur enim non liceret Principi, quod licet cuivis privato, *l. 3. §. 1. ff. de A. R. D. l. 16. ff. de S. R. P.* Quod ſi igitur hoc in ipſius eſt arbitrio, iniqvum non erit, ſi à navigantibus pecuniola aliqua exigatur, præſertim cum ſolventibus repromittatur ſecuritas in portibus per territorium, & damni reſtitutio. Præterea tenetur is, qui ſe jactat maris Dominum, portum ſtruere & reficere, ut tutam in eo naves habeant ſtationem, vaſcula eminentia ad alendum ignem nocturnum erigere, ponere ſtipites coronatos, palos introrſum implicatos, item tonnas prægrandibus ſaxis fundo inhærentes & aquæ ſupernatantes, ut earum aſpectu evitari posſint loca periculoſa, & navigantibus tuta ſint itinera, omne denique id avertere, quod impedimento navigationum eſſe queat. Franc. Stypman. *de Jur. Marit. P. 2. C. 2. n. 246. & P. 5. C. 3. n. 13.* Et ob hoc officium non peti tantùm, ſed imperari etiam poſſunt Vectigalia, nec tum liberum eſt advenis & navigantibus, utrum ſolvere ea velint, ſed omninò ſolvere tenentur, quandoquidem in eo loco jam ſunt, qui eſt in dominio Imperantis.

26 Vectigalia autem in fluminibus poſſe inſtitui, minus habet dubium, cum jam olim pro publicis, h. e. talibus, quæ in ditione ac poteſtate populi ſunt, habita fuerint, *§. 2. Inſt. de R. D.* ac proinde uſus fluminis facilè circumſcribi à populo potuit. Cumque deinceps quicquid populi erat in Principem translatum fuerit, cœpit etiam fluminis uſus ex Principis arbitrio dependere, adeo ut à Juſtiniano publicæ res perinde deſcriptæ videantur, atque deſcripta ab eo invenitur Lex *§. 4. Inſt. de J. N. G. & C.* in habitudine ſcilicet & reſpectu iſto, quem in ſtatu populari habuit. Diſertè Fridericus I. flumina inter Regalia retulit, *2. F. 56.* ut ſic uſus fiuminis hodie publicus amplius non ſit, nec navigare in eo cuivis ex populo pro lubitu, nec piſcari in eo liceat. Vinn. *ad §. Inſt. de R. D.* Ex quo facilè patet, pro uſu exteris conceſſo poſſe eum, qui ſummum tenet imperium, Vectigalia ac tributa imponere. Vicisſim verò tenetur illos modos, qui navigationem impediunt, tollere, flumina retare, i. e. ripam munire & alveum purgare, ſecuritatem præſtare & damna data reſtituere. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. c. 7. §. 15.* Ubi monet, quod in hisce vectigalibus exigendis moderata debeant eſſe Principum ſtudia. Inter capitula Caroli Magni *L. 4. n. 31.* legitur: Ubi neceſſe eſt fluvium aliquem per pontem transmeare, vel ubi navis per mediam aquam aut ſubter pontem ierit, & ad ripam non appropinquaverit, neque ibidem aliquid emtum vel venundatum fuerit, ulterius telonium non detur; At hodie diverſum planè obtinet, & cogitur navis ad ripam appellere & vectigalia exſolvere, idque repetendum in uno fluminis ductu innumeris vicibus. Sic enim in Viſurgi intra 27. Milliaria ſupra Bremam 26. diverſa vectigalia numerari ſolent. Et in Albi Magdeburgum inter & Hamburgum novendecim. Ut verè dictum ſit in der weltlichen *Reformation* Sigismundi Imper. *c. 1.* Man ſoll auch wiſſen / daß alle Lande gar ſchwerlich überſetzet ſeyn mit Zollen / in jeglicher Standen iſt ſchier ein Zoll / apud Goldaſt. *in Conſt. Imper. p. 188.*

Non alia ratio eſt Vectigalium terreſtrium, cum & ipſæ viæ publicæ, quibus iter fit, ad Principem ſpectent, *2. Feud. 56.* & ibi Dd. Et quia utilitatis publicæ cauſa receptum eſt, ut transeuntibus & mer- 27

mercibus, quæ vehuntur, securitas præstetur à territorii cujusque Domino, utque viæ publicæ complanentur & muniantur, iniqvum haut erit, si ad compensanda hæc onera vectigal aliquod mercibus imponatur. Grot. *de Jur. Bell. & Pac. Lib. 2. c. 2. n. 14.* Perez. *ad Tit. Cod. de Vectigal. n. 1.* Atque ideo justitia omnium Vectigalium deducitur ex impensis, quas in viarum & pontium, ut & riparum & portuum refectiones & exstructiones, tum & securitatem viatoribus & mercibus præstandam insumere oportet, atque sic iniqvum non erit, ut harum impensarum nomine modicum aliquod Vectigal exigatur, cum publicè & privatim intersit commercia inter populos conservari. Knipschild. *de Civit. Imper. L. 2. Cap. 18. n. 21.*

28 De Pedagiis adhuc dubitari posset, num justè exigantur. Dicta ea volunt à pedibus, quod ab euntibus sine vehiculis pro nudo transitu solvi oporteat. Pro negativa sententia facit textus *in Jure Saxon. L. 2. Art. 22.* **Ein jeglich Man soll auch Zoll frey seyn / er fahre / reite oder gehe / wo er Schiffs oder Brücken nicht bedarff.** Sed quia viæ nonnullæ non minus atque pontes quotidiano usu & attritu deteriores reddantur, atque hinc refectione, munitione atque aggerum constructione interdum opus habeant, dubium non est, pro refectione ista exigi à transeuntibus pecuniolam posse, præsertim cum & his securitatem præstare teneatur Princeps, qui vectigal imperat. Knipschild. *de Civ. Imp. L. 2. c. 18. n. 17.* Jus Saxonicum quale olim fuerit attendere nunc nihil attinet. Positiva enim Jura uti ex arbitrio Legislatoris proficiscuntur, ita mutari ea, abrogari, transformari, figi & refigi quandoque possunt, prout scilicet utilitas aut necessitas Reipublicæ exigit. Dn. Ziegl. *L. 2. C. 7. n. 19.*

Quia etiam Vectigalium impositio & exactio tam justa prædicari nequit, quin sæpe ex circumstantiis injustitiæ maculam contrahat, sequentibus agendum erit, à quibus & ex quibus mercibus vectigal exigere liceat; deinde quid & quantum, & ubi loci solvere impositum vectigal oporteat, & denique de modo videndum erit, quem in hoc negotio adhibere conveniat.

Circa vocabulum exactionis, quod 29
sæpius in hac materia occurrit, notari meretur, illud non captandum esse, ac si solvi non debeat, nisi exigatur vectigal, sed vox hæc eò pertinet, quod vectigal exigi possit. Hoc enim ferè portitorum est officium. Quod si non petatur vel exigatur vectigal, non propterea alter à solutione ejus liberatur. Quin tenetur, qui merces vehit, non interrogatus sese offerre & merces profiteri. *l. 16. ff. de Publican.* Petr. de Ferrar. *in Prax. Tit. 29. Gloss. 8. n. 2.* Quod si nullus ad- 30
sit portitor, neque ullus, qui vectigal recipiat, in pœnam quidem commissi non incidit, qui paratus fuit solvere, etsi deinceps absque vectigalis solutione porro iverit, non propterea tamen à tali solutione liberatur. Mascard. *de Probat. Concl. 834. n. 12.* Expectari tamen per integrum trium horarum spatium & excitari clara voce debere Publicanum, jure Svevico constitutum est, antequam porro ire liceat. Verba habentur *cap. 214.* **Ist niemand da / der Zoll fordert / der Kauffmann soll drey Stunden ruffen nach den Zöllner / so er allerlautest mag / und ist niemands da / so soll ers GOtt ergeben und seine Strasse fahren.**

Ut igitur constet, à quibus & pro 31
quibus mercibus solvi Vectigalia necesse sit, generale hoc statuitur axioma, ab omnibus hominibus & pro omnibus mercibus exigi ea posse, nisi vel persona vel merces vel utræque simul immunitate gaudeant. *l. 5. l. 7. C. de Vectigal. t. t. C. de immun. conced.* Inter immunes au- 32
tem communi quasi gentium consensu primo loco sunt Clerici, quorum tamen immunitas aliunde petenda non est, quàm ex beneficio Imperatorum & Principum. *l. 5. C. de SS. Eccles. l. 8. C. Theod. de Episc. & Cler.* Servator enim ipse non renuit dare tributum vel censum *Matth. XVII. 24.* Et Apostolus *ad Rom. XIII.*

XIII. 7. expresse præcipit. In arbitrio igitur est ejus, cujus est vectigalis imponendi potestas, utrum immunes velit esse Clericos, & proinde improbari nequit institutum Argentinensium, quod neminem omnino & ne quidem Clericum quemcunque immunem esse voluerint à Vectigali illo, quod conservando ponti destinatum exigunt. Petr. Frider. *de Process. L. 2. C. 2. n. 20.* Quod & Aureliæ observatum & judicatum refert Annæus Robertus *L. 2. Rer. Judic. c. 3.* Add. Jacob. Gothofred. *ad l. 6. C. Theod. de Itin. mun.* Quamvis, ut immunes habeantur Clerici ab ejusmodi Vectigalibus, sanctitas vitæ, quam profitentur, quodammodo urgeat. Dn. Ziegl.
33 *L. 2. C. 8. n. 2.* Adnumerantur etiam Clericis Equites Ordinum Teutonici, Meichsn. *Tom. 2. L. 1. Dec. 6. n. 5.* & Johannitici. Gratian. *discept. For. 363. n. 22.*
34 Item ipsæ Ecclesiæ, & omnes illi, qui in Nosocomiis, Orphanotrophiis &c. degunt. Gölnitz *de Jur. Vectig. C. 3. n. 27.*

35 Idem dicendum est de rebus eorum, quas ad privatos usus familiæ suæ deferri
36 faciunt. Quod si verò etiam negotiationibus indulgent, & mercaturam exercent, minus dubium est, pro mercibus solvi debere Vectigal, quas & ipsas excipiunt ab afferta immunitate Constitutiones Pontificiæ *C. quenquam 4. de Consil. in 6to.* & *Clement. 3. eod.* Etsi enim mercatura Clericum prorsus dedeceat, *C. ult. X. de vit. & honest. Cler.* namque tantum in eum finem ipsis permissa fuit negotiatio, ut victus inde comparetur, & residuum quod acquiritur in egenos & pauperes distribuatur, quo casu immunes olim præstiterunt Constitutiones Imperatoriæ, quæ extant *in l. 10. l. 14. l. 15. C. Theod. de Episc. & Cler.* Negotiatio tamen Clericorum extra casum istum necessitatis frequentissima jam olim esse cœpit, cui proinde fibula injicienda fuit ab Imperatoribus, uti videre licet *ex l. 11. C. Theod. de Lustral. collat.* Gutierrez. *de Gabell. quæst. 93. n. 6.*

37 Non tantum autem Clericis ipsis prohibitum est mercaturam exercere, sed nec per alios illud facere permissum est *arg. l. 2. §. 1. de admin. rer. ad Civ.* quia nec hoc casu prohibitionis ratio, quæ est, ne turpi lucro inhiando à divinis cogitationibus avertantur, *C. qualitas lucri 2. de Pœnitent. dist. 5.* plane cessat. Gutierrez. *de Gabell. quæst. 93. n. 95.* Non autem videntur negotiari, si vel fructus in fundis Ecclesiasticis natos, vel novam speciem ex rudi materia emta arte sua productam vendant. Köppen. *Decis. 50. n. 36.* Sed quoties emunt res, animo eas immutatas & integras lucri causa revendendi, *C. 11. distinct. 88.* Purlador. *Rer. Quotid. L. 1. c. 3. §. 1. n. 2. & 9.* tunc enim & ipsi gabellis sunt obnoxii, etiamsi prima fortè vice ejusmodi actum exerceant, Gutierrez. *d. quæst. n. 43.* cum aliàs unicus actus mercatorem non faciat. Marqvard. Freher. *de existim. L. 2. c. 3. n. 17.*

Quæri hic solet, an post ternam demum monitionem Clericus mercator vectigal debeat? quod negandum; adeo ut nullam necessariò præcedere oportere existimemus: Non enim ut Clericus, sed ut mercator tunc consideratur. Gutierrez. *d. quæst. n. 10.* Neque obstat *C. fin. de vit. & honest. Cler.* ex quo tamen Dd. contrarium probare contendunt. Terna enim denunciatio ibi non requiritur, ut post eam demum à Clerico negotiante vectigal possit exigi, sed ut ter denunciatus, nec à negotiationibus abstinens omnia perdat privilegia Clericis alias competentia. Klock. *de Jur. vectig. th. 28. in exeg. l. c.* Quæritur etiam hic, an personæ Ecclesiasticæ, super Vectigali causa conventæ, competat adhuc privilegium fori? qvod itidem rectè negatur, etiam tum quando actione personali ex delicto convenitur, *arg. C. fin. de vit. & honest. Cler.* Trentacinqv. *Var. Resol. L. 1. tit. de Jur. Fisc. Resol. 5. n. 8.* Si enim vindicatio adversus res commissas instituatur, minus id habet dubii. Borcholt. *de Feud. c. 10. n. 21.* Disceptari etiam solet, an emtores fructuum & Coloni Ecclesiæ, itidem ac ipsi Clerici, à Vectigalibus sint liberi? Affirmant eam nonnulli ex hoc capite, quod aliàs, licet non directò, per obliqvum tamen Ecclesiæ minu-

minuatur libertas, utpote quæ tunc vilius locare aut vendere cogeretur, si illi, quibuscum contrahit vectigal, tenerentur pendere. Carol. de Grassis, *de effectis Clericat. effect. 3. n. 146. seqq.* Negativa tamen verior videtur: Non tam enim hoc casu per indirectum Ecclesiæ libertas imminuitur, aut eidem damnum infertur, quàm lucrum aliquod impeditur. Adhæc immunitatem illam personæ Clericorum adhærere, certum est, à qua proinde, tanquam privilegium personale, in emtores & colonos non transmittitur. *l. 13. ff. solut. Matrim.* Renat. Chopin. *de Privil. Rust. L. 1. c. 12.* Barbos. *de Jur. Ecclesiast. L. 1. c. 39. n. 59.* Utraque ratio sufficiet, etiamsi quæstio hæc in genere de quibusvis cum quovis privilegiato contrahentibus formetur. Non tamen desunt, qui hosce contrahentes singulari quadam cautela etiam in se derivare posse existimant libertatem illam à teloniis, quam habent illi, cum quibus contrahunt; si scil. in ipso contractu, vectigalia sibi alias subeunda, ab ipsis Clericis aut Privilegiatis redimant, quasi & in hos certis pactis rejiciant, ita ut jure suæ immunitatis rem venditam ultra telonii locum tradant. Personal. *de Gabell. n. 82.* Menoch. *Conf. 112. n. 19.* Peregr. *de Jur. Fisc. L. 6. Tit. 5. n. 26.* Verum hanc Cautelam in Præjudicium Fisci aut Vectigalis Domini ipsis non profuturam, rectè defendunt Modest. Pistor. *Consil. 48. n. 10. & 13. Volum. 2.* Köppen. *Decis. 50. n. 20.*

41 Præterea immunitate à Vectigalibus gaudent Electores, Principes aliique Illustres in Imperio. arg. *l. 6. de Vectig. & Commiss.* Ordnung des Regiments zu Augspurg *de Ao. 1500. Rubr.* Alle so in des Reichs Regiment gehörig ꝛc. ibi Sollen Churfürsten und Fürsten ꝛc. Zoll und anderer Beschwehrung frey seyn ꝛc. Et Ordnung des Regiments zu Worms *Ao. 1521.* §. Item sollen Churfürsten ꝛc. ubi expresse id reperitur. Dissent. Heinr. Klock. *Disc. de Jur. Vectig. th. 30.* ubi immunitatem Illustrium nec ex jure communi, nec ex consvetudine derivari posse existimat. In Recessib. autem Imperii, quæ hac de re habentur & modo citata sunt, restringit ad ea, quæ zu nothwendigem Proviant und zu Fürstl. Hoffhaltung und Tafel geführet werden / adeoque in his præ privatis personis nihil esse publicis concessum autumat arg. *l. 5. C. de Vectigal. & Commiss.* Quæ lis in meis Prædiis non decidenda venit.

Principibus annumerantur Præsides 42 Provinciarum, *l. 4. §. 1. de Publicanis & Vectigal.* Sixtin. *de Regal. L. 2. C. 6. n. III.* Quia & hi personæ sunt publicæ, unde eandem cum illis habent immunitatem, ut liceat ipsis sine Vectigali per aliena territoria liberè ad usum suum quasvis res vehere. Wehner *in Obs. Pract. Voc.* Zollfrey. Excipiuntur porro à solutione Vectigalium Palatini & Milites, qui 43 etiam nec privatam degunt vitam, *p. l. 6. C. de Vectigal. l. 3. C. Theod. de immun. concess.* Ex quibus legibus patet, nec milites, nisi rescripto muniti sint, à Vectigalium solutione liberos esse, qui tamen hoc speciale habent privilegium, quod ob commissas professiones pœna commissi non teneantur, *l. 3. l. 7. C. de Vectig.* Sed nec Palatinos quidem, sive eos, qui in Palatio degunt, aliter immunes esse voluit Imperator, quam per rescriptum à se impetratum, qui tamen Principis domestici erant, & multis præclaris privilegiis gaudebant. *l. un. de Castrens. omn. pal. pecul.* Cur autem rescripta privatis concessa invalida esse voluerit Valentinianus, rationem reddit istam, quia talia rescripta privatorum suffragio elicita, sive obreptitia, præsumuntur, cum in illis, quæ fisco inferri moris est, nulla privatis concedi debeant privilegia, sed in publicis functionibus omnium æquam oporteat esse inspectionem sive agnitionem. Liberalior quidem in ejusmodi immunitatibus concedendis videtur fuisse Honorius Imperator, sed qui ipse tamen non aliter eas valere voluit, nisi Palatini Sacrarum largitionum prius hujusmodi preces, quibus immunitas petebatur, instruxissent, *l. 4. C. Theod. de immun. concess.* Hoc privilegium etiam extenditur ad Nobiles Imperii immediatos 44 die Freye Reichs-Ritterschafft per Franconiam,

coniam, Sveviam; tractum Rhenanum, Wetteraviam; Ita Nobilitati Rhenanæ & Wetteravicæ à Carolo V. *Ao. 1547.* libertas à teloniis est concessa *verb.* Daß Sie alle ihre eigene Früchte und Wein/ und was ihnen auff ihren Gütern an Zinsen/Geldern und Zehenden erwächset/oder gefället/ oder sie zu ihrer Haußhaltung erkaufft/ an allen Mauth-und Zoll-frey unbeschweret werden. Limnæ. *L. 6. c. 3. n. 66.* Quod Rudolphus II. *Ao. 1491.* non modo confirmavit, sed postea *Ao. 1605.* auxit. Daß solche Freyheiten und alle andere zu ihrer Haußhaltung und Bau gehörigen Nothdurfften/so sie aus anderen Herrschafften zu Wasser oder Land/ durch ihre selbst eigene Leute/ Roß/ Fuhre und Mann/ oder auch andere fahren lassen/verstanden/und sie dieser itzt gehörten Sachen eben so wenig als wegen Wein/ Getreides mit einigem Zoll/Mauth/ Auflage beschweret werden sollen. Limnæus *d. l.* Quis sit tenor privilegii Equestri Ordini Svevic. ab eodem Rudolpho II. *Anno 1601. d. 1. Octobr.* concessi, & à Ferdinando II. *d. 18. Mart. Anno 1620.* confirmati, videre est apud Gölnitz. *d. tr. cap. 3. n. 60.* Kreidemann. *in diplomatib. tractatui de Nobilit. Germ. annexis diplom. 6.* Alia adhuc Rudolphi II. *de annis 1578. & 1601.* exstant Diplomata, ut prætereamus nunc Ferdinandum I. Maximilianum II. Matthiam, horumque Gloriosissimorum Impp. privilegia larga manu huic Nobilitati concessa, quibus omnibus accedit inveterata Germaniæ consvetudo, & viridis in Imperio observantia. Petr. Frieder. Mindan. *tr. de mandat. Judic. lib. 2. cap. 42. §. 6. num. 20.* Johann. Biedenbach. *qq. Nobil. q. 18. n. 1.*

45 Sed & aliis Nobilibus in plerisque omnibus Provinciis talis immunitas competit. Churfl. Sächs. Erledigung der Landes-Gebrechen *Tit.* Cammer-und Rent-Sachen *§. 9.* So befehlen wir hiermit unsern Zoll-und Gleites-Einnehmern/ daß sie das jenige/ so die Einländische von Adel und andere/ so Ritter-Güter besitzen/ vor ihre Haußhaltung und Besserung der Ritter-Güter bedürffen/ als Wasen/ Bauholtz und andere Materialien/ auch da sie von ihren eigenen erwachsenen oder sonst in der Haußhaltung erlangten Früchten/als Getreydig/Wolle/ Butter/ Käse und dergleichen zu Marckte bringen/ altem Brauch nach/ doch auff ihre Patenta oder Paß-Zedel frey durchkommen lassen; jedoch da einer oder mehr von Adel übermäßige Wahren/Vieh oder anderes angeben/dessen er vor seine Haußhaltung nicht gar bedürfftig/ den oder dieselben die Uber-Maaß solcher Wahren so wohl/ als die/ so kauffen und wieder verhantieren/ unnachläßig vergleiten lassen sollen.

46 Indignos tamen se reddunt Nobiles insigni hac prærogativa, quando exercent Mercaturam, cum ipsis serio hoc putetur esse prohibitum. *l. 3. C. de Commerc. & Mercat.* Et si hoc faciant, ut eadem omnino cum Mercatoribus ferant onera, incivile non est; imo si non ferrent, planè iniqvum esset, cum placere debeant tum jura, tum onera, quibus eadem placuit conditio.

47 Palatinis, de quibus *supra* dictum, annumerantur Præsides, Consiliarii & Assessores, Cameræ aliarumque Supremarum Curiarum Consiliarii, itidem Adjuvæ ratiociniorum, Secretarii, Notarii, atque ita apud Gallos servari refert Papon. *L. 5. Tit. 11. Arest. 12. & 13.* Idem in Hispaniæ territoriis obtinere testatur Perez *Tit. Cod. de Vectig. n. 4.* De Cameralibus, & qui ad hos pertinent, meretur hic adscribi Textus *in O. C. p. 1. Tit. 49.* Und sollen Cammer-Richter/ Urtheiller/ Advocaten/ Redner/ Schreiber und alle andere Personen/ zum Cammer-Gericht gehörend/ so lange sie ihr häußlich Anwesen bey und an dem Käyserl. Cammer-Gericht haben/ samt allem ihrem Hauß-Gesinde/auch ihren verlassenen Wittwen/ Ungelds/ Datz/ Zolls/ und aller Beschwerung frey seyn. add. Ordnung des Regiments zu Worms *Anno 1521.* auffgericht/ §. *item* sollen Churfürsten/ *ibi* alle andere zu solchem Reichs-Rath gehörende/ und ihr aller Diener rc. des Zolls und aller Beschwerung frey seyn. Adsessoribus autem non immerito adnumeramus Exadsessores, qui honeste à munere sunt dimissi, *arg. L. un. C. de Comit. qui prov. reg. lib. 12. L. omnes 2. C. ut dign. ord. L. eam legem 14. C. de Excus. mun. lib. 10.* licet repugnare videatur ipse Text. Or-

dinar. *C. ibi:* so lang sie ihr häußlich Wesen bey und in der Cammer haben / quibus tamen verbis non quidem in Adsessoribus, sed cæteris inibi enumeratis per-
48 sonis effectum tribuunt Dd. Quod autem in d. Ord. de viduis habetur, id minus rectè nonnulli ad filios Adsessorum, patribus scil. jam defunctis, extendunt. Jacob. Benius *de privileg. JCtor. part. 3. privil. 89. num. 1.*

49 Immunitatem à Vectigalibus insuper tribuunt Doctoribus & Studiosis, quibus nonnulli annumerant Practicos extra Academiam viventes. Werner *de Jur. Vectig. th. 31.* Quia scil. literatis idem esse solet favor, quàm Ministrorum Ecclesiæ. De hoc saltem contentionis serram reciprocant Doctores, utrum privilegium immunitatis per celebrem illam authenticam, habita *C. ne fil. pro patr.* concessum sit? Cumque in ea inter alia hæc legantur verba: Indulgemus, ut ad loca, in quibus literarum exercentur studia, tam ipsi, quam eorum nuncii veniant, & cum eis securè habitent; protinus inde conficiunt aliqui, immunitatem tum ab illis oneribus, tum inprimis à vectigalibus hic contineri, cum securè satis non faciat iter, qui vectigalibus gravatur. Sed enim verba ista generalia nimis sunt, quam ut specialem hanc immunitatem probare queant. Leges scilicet omnibus hominibus æqualiter securitatem tribuunt, *L. 28. §. 7. ff. de pœn.* nec tamen propterea omnes immunes sunt à vectigalium solutione; securitas non impeditur, si ab aliquo exigantur communes & solitæ præstationes, ut nec debitores eo minus securè vivere intelliguntur, quò magis debita ab eis exiguntur. Vid. Limn. *Jur. publ. Lib. 8. cap. 9. num. 17.* Ita tamen invaluit antè adducta interpretatio, ut contra leges peccasse dicatur, quisquis gabellas aut pedagia à studiosis exigere velit, cùm tamen tota ea immunitas ex dicta authentica non nisi per consequentiam & illationem, & ex aliis legibus, qualis est *L. 5. C. de vectigalib. L. 6. C. de Prof. & Med. L. 1. C. de navicular. L. 9. §. 7. ff. de publican.* non nisi per analogiam induci queat. Quod ergo lege expressa cautum non est, id interpretatione receptum, & longo usu ita confirmatum hactenus habetur, ut injuriam bonis literis facere credatur, quisquis contrarium statuere nunc velit. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. C. 8. n. 8.*
Perdunt tamen hoc privilegium studi- 50
osi, quando studia deserentes ad alia animum applicant; quemadmodum etiam indignos se eo reddunt, qui in Academiis quidem vivunt, aliis tamen rebus potius quam studiis liberalibus operam dant. *arg. l. 9. C. de SS. Eccles.* Zœs. *ad Tit. de Vectig. & Commiss. n. 10.* Gail. *Obs. 118. L. 2.*

A vectigalibus etiam liberi sunt Na- 51
vicularii, quorum immunitas fundatur in *l. nullam & tt. C. de Navicul. Lib. 11. l. 5. §. 3. ff. de Jur. immun. l. 6. C. de Vectig.* Per hos tamen non intelliguntur, ut nonnulli existimant, quivis nautæ simpliciter, sed ii tantum, qui publicæ vehendæ annonæ serviunt. *d. l. 5. §. 3.* Sic qui Lutetiis annonam advehunt ex privilegio Ludov. XI. & Francisci I. Regum Galliæ; it. qui Romam annona juvant, ex statutis Urbis Vectigal non solvere ex Chopin. *de doman. L. 1. Tit. 8. n. 9.* ostendit Klock. *de Vectig. th. 33. in fin.* ubi & de Hanseaticarum Urbium quoad telonia nonnullis in locis favore facit mentionem.

De Dominis Vectigalium, qui aliis vel 52
vectigal locarunt, vel in feudum aliis concesserunt, num à Gabellis liberi sint nec ne, quæritur? Priori casu distingvunt nonnulli inter Principem vel fiscum gabellas locantem, & alium locatorem fisci jura non habentem. Illi immunitatem competere non negant, per *express. text. in l. locatio 9. §. fiscus de publ. & vectig.* Huic verò maximè, quòd aliàs fiscus specialiter non sit exemtus, *d. §. fiscus.* Verum quicquid hujus rei sit, indistinctè de locatoribus, etiam privatis, affirmamus, quod à vectigali sint immunes, modò jure proprietatis vel dominii utilis vectigal locatum ad eos pertineat: (aliud enim obtinet in sublocatoribus, nisi expresso sibi prospexerint pacto. Gutierr. *de Gabell. q. 85. n. 18.*) cujus potissima ratio est, quod conductor pro consequendo vectigali non possit agere, nisi à Domino

mino ipsi cedatur actio; jam in hoc casu, quo Dominus & locator eadem est persona, cessio hæc fieri non potest, nisi tu malis dicere, quod quis adversus seipsum nullam habeat actionem, & tamen aliquam adversus se possit cede-
53 re, quod absurdum. Qui in feudum vectigal concesserunt, eos similiter ab onere isto esse liberos, si non aliunde, facilè tamen demonstratur argumento, à regulari illa inter vasallum & dominum feudi obligatione deducto: Si enim in genere nullus vasallus beneficio suo in præjudicium & damnum domini potest uti, non est ratio, cur usum telonii in feudum dati adversus dominum cuiquam concedamus. Schrader. *de Feud. p. 6. c. 6. n. 124.*

54 Præter hos remittere hanc præstationem cuilibet potest, qui Gabellas exigendi jus habet, sive sit Princeps, sive
55 sit Civitas, sive Publicanus. Principem seu Imperatorem etiam eo casu, quo jus vectigal exigendi ab unoquoque in feudum dedit, nihilominus alicui immunitatem irregulariter & extra ordinem concedere posse, apparet ex eo, quod Electores in Capitulationibus hoc nomine sibi caveri curârint, ne in posterum id amplius fieret. Sic enim habet Capitulat. Carol. V. *Artic. 23.* **Und demnach etliche Zeit her die Churfürsten am Rhein mit grossen und vielen Zoll-Befreyungen über ihre Freyheit und Herkommen offtermahls durch Fürderungs-Brieffe / und in andern Wegen ersucht und beschweret worden: Das sollen und wollen wir als unträglich abstellen / fürkommen / und zumahl nicht verhängen / noch zulassen / fürder mehr zu üben / noch zu geschehen.** Quod postea repetitum *in Capitulationibus* Ferdinandorum II. & III. vid. Limnæus *de Jure publ. Imp. Rom. lib. 1. c. 12. n. 33. & 34.* unde etiam hodie ejusmodi exemtiones non tam facilè
56 impetrantur. Publicanos etiam pro tempore, quo officio præsunt, (ultra enim id talis remissio nullam habet vim, neque successores obligat,) remittere cuivis, à quo aliàs exigere ipsis jus erat, gabellas posse, non dubitamus; modò publicanus vectigal conduxerit, non verò nudum saltim in exigendo præstet ministerium: tunc enim de bonis fisci magis quàm suis videretur largus esse, quod Officiali permissum non est, *l. omnes 4. c. de annon. & tribut. l. præses 12. c. de transact. l. Imperatores 37. ff. de pact. l. fin. §. 12. ff. de publican.* licet, qui ab ejusmodi ministro remissionem bona fide acceptat, domino non teneatur ad pœnam commissi. Hic quæri solet, u- 57
trum privilegium sine onere transeundi ad reditum quoque sit extendendum? Affirmant hoc nonnulli argumento à salvo conductu desumto, quod in hoc reditus includi intelligatur. Verùm negativa videtur verior, & ratio differentiæ hæc subest, quod aliàs salvus conductus nullum haberet effectum, si securè etiam non liceret recedere, contra ac in nostro casu, ubi etiam immunitas solius accessus sua non caret utilitate.

Cæterum immunitas, quæ personis 58
competit, personalis est, nec ad alios producitur, nisi ad familiam; cum nec prodesset patrifamilias, nisi uti ea posset cum familia. Nic. Bœr. *Dec. 213. n. 5.* Joh. Papon. *L. 5. tit. 11. Arest. 33.* A venditore au- 59
tem in emtorem non transit, & ideo Pistores ementes frumenta à Clericis non sunt immunes à Gabella, licet Clerici venditores exemti sint. Joh. Petr. de Ferrar. *in Prax. Tit. 29. Gloss. 8. n. 11.* Petr. Costal. *ad l. 17. §. Fiscus ff. de Usur.* Sic enim etiam Fiscus ab omnium Vectigalium præstationibus immunis est. Mercatores autem, qui de fundis Fiscalibus mercari consveverunt, nullam immunitatem solvendi publici Vectigalis usurpare possunt. *l. 9. §. fin. ff. de Publican.* Conf. Joh. Azor. *Instit. Moral. P. 3. L. 5. C. 20.* Anton. Matth. *de auction. L. 2. C. 7. n. 27.* Quin & hoc rectè statuitur, immunitatem Clerici nihil omnino juvare socium Laicum, sed hunc pro sua parte vectigalium oneri obnoxium manere. Azor. *d. l.*

Satis de personis, de quibus hoc in- 60
super notandum, immunem à solutione vectigalis ordinarii, per hoc non esse immunem à solutione pontivegii, quod pro pontium structura exigitur. Phil.

 Knip-

Knipschild. *de Civit. Imp. lib. 3. c. 13. numer. 30.* Pergimus ad merces, quarum & ipsæ aliquæ ab hoc onere exem-
61 ptæ inveniuntur. Inter quas primo loco referimus merces ad publicum cujusque civitatis usum comparatas. Comparatas, inquam, ab ipsa scilicet Republica, aut ejus Curatoribus. Hæc enim sine dubio fuit mens eorum, qui in civitatem ab initio coierunt, ut res suas, publico nomine comparatas, ab omni onere à se imponendo liberas acciperent, atque sic perpetuò exceptas haberent. Quicquid igitur alibi emptum aut comparatum publicâ autoritate advehitur, qualecunque id fuerit, sive ad annonam pertineat, sive ad armaturam, sive ad ædificia publica extruenda, id omne immune & exemptum
62 est. *l. 9. §. 7. & 8. ff. de Publican.* Ut verò illi etiam, qui talia suo nomine advehit, atque in illis mercaturam exercet, similis immunitas competat, ut maximè bonum publicum inde promoveatur, necesse non est, neque eadem suadet ratio. Et proinde mercatores, annonam ad exercitum vehentes, immunes non sunt. Amad. à Ponte, *de Laudem. Q. 21. n. 4. 5.* Si tamen tantâ rerum necessariarum inopiâ laborat Respublica, ut sibi ipsa ex publicis reditibus consulere nequeat, sed exterorum aut privatorum auxilio opus sit, poterit tùm & debebit talem immunitatem omnibus illis, qui Rempublicam suis facultatibus juvant, sive cives fuerint, sive exteri, liberaliter elargiri, quo magis scilicet invitentur illi ad præstanda hæc subsidia.
63 Rectè igitur subditis immunitas conceditur, qui fructus naturales, ex propriis rebus acquisitos, in foro exponunt, quod & in nostris his observari solet Provinciis, uti id testatum facit Constitutio Electoralis in Erledig. der Lands-*Gravam. tit.* Cammer- und Rent-
64 Sachen/ *n. 9.* Præterea non solvitur vectigal earum rerum, quæ ad usum proprium inferuntur, *l. 5. C. de Vectigal. l. 4. §. 1. ff. de Publican.* Joh. Köppen. *quæst. 50. circa fin.* Henr. à Rosenthal. *de Feud. cap. 5. conclus. 38. num. 5.* Thomas Sanchez. *Consil. moral. lib. 2. c. 4. dub. 44.* Quid sit autem ad usum proprium inferre, docet Alfenus Varus *in l. 203. ff. de V. S.* ubi dicit, sub verbis illis id tantùm, quod victus sui causa paratum est, contineri, atque sub eo etiam servos intelligi, qui ad patrisfamilias corpus tuendum atque ipsius cultum præpositi destinatique sunt. Verbo enim victus, ex Ulpiani interpretatione *l. 43. ff. de V. S.* continentur non tantùm quæ esui, potui cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt, sed vestis etiam & cætera, quibus tuendi curandive corporis nostri gratiâ utimur. *l. 44. eod.* Vid. Paul. de Citadinis, *de Jur. Patron. part. 6. art. 4. num. 10.* Et quia adeò sub victus vocabulo non cibus tantum potusque, verum etiam vestimentum, habitatio, ministerium famulorum ac servorum, & si quæ sunt ejus generis alia, continentur, Joh. Gœddæus *ad d. l. 44.* dubium non est, omnia ista, quæ eò pertinent, à vectigalibus libera esse. Atque sic puto etiam id jure Romano immune fuisse, quod quis domus suæ ædificandæ vel reficiendæ causa vehit. Sichard. *ad rubr. C. de Vectig. n. 10.* Ant. Fab. *in addit. ad Cod. tit. de Vectig. def. 3.* secus atque vult Guid. Pap. *quæst. 4.* & post eum H. Hahn. *ad Wesenbec. de Publican. n. 4.* nisi de illis intellectum id velint, quæ ad luxum magis faciunt, quàm ad decentem & competentem habitationem. Aliàs enim necessaria magis est habitationis instructio, quàm junctorum cubiculariorum, cocorum, ministratorum atque aliorum ejusmodi servorum apparatus, quos tamen ad usum patrisfamilias pertinere, & ex hoc à portorio immunes esse, dixit Alfenus, *d. l. 203. de V. S.*

Quæritur verò, an sic etiam libri Studiosorum victus nomine contineantur, 65
ut ex hac ratione immunes à gabellis habeantur? Negat Regnerus Sixtinus *de Regalib. lib. 2. c. 6. n. 134.* quod libri & aliæ res studiorum causa comparatæ ab hujusmodi necessario victu planè separatæ sint. Quo facere videtur textus *in l. 6. ff. de aliment. leg.* ubi dicitur, ea, quæ ad disciplinam pertinent, lega-

legato alimentorum non contineri. Sed enim, etsi strictius aliquando victus ratio & alimenta sumantur, si præsertim de obligatione extranei quæstio fuerit, causa tamen studiorum ad educationem pertinet, uti patet *ex l. 6. §. 5. ff. de Carbon. edict. l. 12. §. 3. ff. de administ. tut. l. 4. ff. ubi pupill. educar. deb.* & quæ in alimenta, educationem, ministeria studiaque erogata sunt, æquiparantur, *l. 2. C. de aliment. pup. præstand.* & sub eadem illic rubrica continentur. Atque hinc tentari posset, etiam libros & alia studiorum causâ comparata, non minus atque ministeria, usualia, immunia à vectigalium solutione haberi debere. Nec tamen necesse est, longius petitis argumentis immunitatem Studiosorum defendere, sed sufficit ad specialia Principum, quæ quisque Academiis suis indulsit, Privilegia provocare.

66 Exercendi ruris gratiâ quod vehitur, vectigalium onere exemptum est, *l. 5. C. de Vectigal.* ubi perperam à quibusdam legitur: juris exercendi gratiâ. Fuit enim verò hæc Constantini Imper. cujus est ista constitutio, haud vulgaris circa annonam sollicitudo, ut etiam Agricolis, intuitu utilitatis publicæ, quam laboribus suis strenuè promovent, plurima concederet Privilegia, enumerata Fr. Balduino *de Legib. Constant. pag. 160. seq.* inter quæ præcipuum est istud, quod securi esse debeant, ita ut neque servi aratores, neque boves aratorii, nec alia eorum instrumenta, ad agriculturam pertinentia, pignoris causâ ab executoribus capi possint, *l. 7. C. quæ res pign. obl. poss.* Consimilis igitur planè est hæc Constitutio, quâ à vectigalibus immune esse jubetur, quicquid exercendi ruris gratiâ vehitur, & quicquid adeò ad agriculturam pertinet, quo non malè etiam fructus ad seminandum refert Rutgerus Ruland, *de Commissar. part. 4. lib. 2. cap. 5. num. 76.*

67 Et hæ quidem res ut plurimum & apud plerasque gentes Europæas exemtæ sunt. Circa quas ipsas tamen consvetudo potissimum attendenda est, quippe ad quam etiam provocat Jurisconsultus Paulus *in l. 9. §. 6. ff. de Public.* Adeoque fieri hinc potest, ut res, quæ in his terris munificæ sunt, in aliis immunes habeantur, & vice versa. Quod & de personis observare licet, Garf. Mastrill. *Decis. 156.* Atque sic invaluit apud nonnullos, ut etiam res usuales, quas scil. quis usus sui gratiâ comparavit, non immunes amplius sint. Quam consvetudinem prævalere dicit Julius Clarius *lib. 5. sentent. 5. fin. quæst. 76. num. 2.* ipsi Constitutioni Pontificiæ in *C. Quanquam de Censib. in 6.* etsi in ea consvetudo talis damnata sit. Atque sic etiam apud Batavos hodie res proprii usus ac victus causâ paratæ vectigalibus sunt obnoxiæ, Johann. Jac. Wissenbach. *ad l. 5. C. de Vectig.* idque ideò primitus receptum dicit Ant. Matthæus, *de auction. l. 2. cap. 7. n. 36.* quia pro libertate atque religione adversus pecuniosissimum Regem bellum gerentibus intendendæ fuerunt publicæ functiones. Jus commune autem in duabus ferè his regulis consistit, quas construxit Johann. Sichardus *ad rubr. C. de Vectig. n. 16.* Prima est: Quicquid privati usus gratiâ vehitur, est immune. Altera: Quicquid negotiationis gratiâ vehitur, obnoxium est exactioni vectigalium. Si 68
quis igitur res non promercales, & tales quidem, quæ nec in commercium cadunt, vectigalium oneri subjicere velit, dubium non est, consociationi & conversationi humanæ, tum & bonis moribus, & ipsi quodammodò naturæ eum valdè adversum esse. De Chrysargiro nota res est, fuisse pensionem talem, ut quisque mendicus aut pauper, meretrix, sive jam emerita, omnis servus, itemque libertus inferrent in ærarium pro urina & stercore jumentorum etiam & canum: sive in agris, sive in oppidis habitarent, & homines quidem utriusque sexus numisma argenteum: eqvus, mulus, bos tantundem, asinus & canis folles sex. Vectigal istud à Constantino Magno impositum refert Zosimus, Scriptor Gentilis sub Honorio Imper. Sed eum non Evagrius tantùm, Scholasticus suo tempore, circa annum Christi DXC. defensum

ſum ivit, ſed etiam noſtrates JCti, Franciſcus Balduinus, *in Conſtantin. Magn. lib. 2. pag. 104.* Jacobus Gothofredus *ad l. 1. Cod. Theodoſ. de Luſtral. collat.* Reprehendit verò & de facto penè dubitat Claudius Eſpencæus, *de voto continent. lib. 4. cap. 13.* Plura addere nolo, cùm non poſſit non ex rebus ejusmodi fœtidis Lectori nauſea oboriri, quamvis Veſpaſiano aurei nummi, quos ex lotio acceperat, non malè olere viderentur. Exempla ejusmodi alia congeſſerunt Caſp. Klock. *de contribut. cap. I. n. 321. ſeq.* Herman. Lather. *de cenſ. l. 1. cap. 5.*

69 Sed quid eſt, quod dicitur *l. 37. ff. de relig. & ſumt. fun.* etiam vectigalia erogata corporis causâ inter funeris ſumtus computari? an putabimus hinc, juſtè exigi pro transferendo defuncti corpore vectigal? Ita videtur ſentire Cujacius, *lib. 5. obſerv. ult. & lib. 10. obſ. 11.* ſequens fidem & interpretationem *βασιλικῶν.* Sed Elbertus Leoninus *lib. 3. emendat. cap. 10.* in iſto textu non vectigalia, ſed veſtiaria legendum eſſe, tùm ex autoritate quorundam Codicum defendit, tùm ex ratione, quod onus iſtud vectigalium favori ſepeliendorum cadaverum valdè refragetur. Sanè edicto D. Severi mandatum fuit, ne corpora detinerentur per territoria oppidorum transferri, *l. 3. §. 4. ff. de ſepulch. viol.* atque id Præſidis provinciæ officium eſſe, ſcribit Ulpianus *in l. 38. ff. de religioſ.* Nec alibi legitur conſtitutum, ut pro transferendo defuncti corpore aliquid ſolvatur. Imò verò contrarium lege definitum eſt, ut nullum in quopiam loco vectigal ab aliqua perſona pro corporibus latis præbeatur, *l. ult.* quam ex Baſilicis reſtituit Cujacius, *Cod. de relig.* Dn. Ziegler. *de Jur. Maj. L. II. c. 9.* qui omnium ſolidiſſimè hanc materiam tractavit.

70 Juſtiſſimum autem illud eſt vectigal, quod ſolvitur in pecunia numerata, niſi ipſi vectores ex mercibus ſuis dependere id malint. Quam in rem DD. imprimis notant textum *in l. 5. C. de Vectig.* quod ibi dicatur, pro rebus, non ex rebus, vectigal exigi, aut non exigi debere. Neque obſtat, quod octavæ fiat mentio *in l. ult. C. de Eunuch. l. 7. & 8. C. de Vectig.* & vectigalis octavarii *in l. 7. C. locat.* ex quo videri poſſet, octavam ipſarum rerum promercalium ſolutam fuiſſe. Id enim verò intelligendum eſt non de parte ſpecierum, quæ transvehuntur, ſed de parte pretii, Henr. Bocer. *de regalib. cap. 2. n. 196.* cùm explicari aliàs nequeat, qua ratione pro Eunucho octava ſolvi poſſit, de qua agitur *in d. l. ult. C. de Eunuch.* Quò facit, quod putat Jacobus Gothofredus, *ad l. 2. Cod. Theodoſ. de fiſc. deb.* coaſſandos, ſive conglutinandos eſſe textus, *in l. 4. C. de conven. fiſc. deb. & in l. 7. C. de vectig.* atque ex hac junctura talem effingit caſum: Mercatorem ob venditas in nundinis merces octavarii vectigalis fiſco debitorem eſſe. Non poteſt, inquit, is exactionem fiſci morari, hoc obtentu, quod dicat, eos, quibuscum contractus iniit, vel quibus merces vendidit, debitores ſuos ſibi obnoxios, pretium ſibi mercium nondum ſolviſſe, &c. Ex quo ſequitur, octavam illam non fuiſſe partem ipſarum mercium, quippe jam venditarum, ſed potiùs pretii inde confecti. Quod verò limitationem addidi, ſi vectores ex ipſis mercibus vectigal ſolvere velint, vectigal pecuniarium omitti poſſe, id non ita intelligendum eſt, ac ſi integrum ſit negotiatoribus pro arbitrio & lubitu vel nummos ſolvere, vel partem mercium, ſed quod fieri aliquando id queat, non invito publicano, adeoque utriusque conſenſu interveniente, dummodò id, quod publicè conſtitutum eſt, obſervetur, & Reipublicæ à publicano ſatisfiat, ſiquidem pecunia numerata in fiſcum inferenda fuerit. Solvit enim tùm negotiator per publicanum, quod ſolvere oportuit, nec intereſt Reipublicæ, à quo ſolutio fiat, intereſt autem publicani, conditionem ſuam facere meliorem, ex receptione ſcilicet earum mercium, quas aliàs carius emere oporteret. Id quod ipſi invidendum non eſt. Sed hoc tamen tùm cavendum, ne æſtimatio rerum à publicano fiat, ſed ab ipſo potiùs mercatore, nevè per modum concusſionis plus à viatore exigatur, quàm ipſe reverà debet.

71 Atque hinc

patet,

patet, quid sentiendum sit de quæstione, utrum, qui vinum aut cerevisiam per loca vectigalia transvehunt, ipsa aperire dolia, & partem vini aut cerevisiæ loco vectigalis ex iis præstare cogi possint? Et non posse, rectè statuunt Henning. Gœden. *Consf.7. & 8.* Johann. Schneidewin. *ad §.3. n.3. Inst. de L. Aquil.* Henricus Bocer. *de regal. c.2.196.* Christoph. Winzler. *de collect. consil. 6.* Johann Georg. Becht. *de securit. num. 66.* eò scil. quòd apertura ista & delibatio fieri nequeat sine detrimento & deterioratione vini aut cerevisiæ. Caveri enim vix potest, ut, si aquâ repleantur vasa, vinum non fiat spurcum; aut, si non repleantur, non fiat acetum, quod utrumque actionem ex L. Aquilia subministrat. *l.27.§.15.ff. ad L. Aquil.* Neque ignotum esse potest cuiquam ex re œconomicâ, quibus corruptelis obnoxia sint ejusmodi poculenta, ut incivile prorsus & iniqvum sit, corruptioni causam dare, suoque cum exiguo lucro damnum alteri decuplo, vel etiam tanto majus inferre. Communis etiam utilitas in vectigalibus attendi debet, ut & commercia conserventur, quod fieri nequit per istiusmodi delibationes & carpturas.

72 Porrò, ut ad quantum veniamus, quod solvi vectigalium nomine oporteat, vix est, ut hic certum quid definire liceat. Octavam apud Romanos dari oportuisse pretii partem, modò diximus, atque hinc conductores vectigalium octavarios dictos fuisse *ex l. 8. C. de vectigal.* constat. Magnum id fuisse videtur Brunnemanno *ad l. 7. C. eod.* sed ex hoc fortè excusatum, quòd non ita frequenter, sed semel tantùm solvendum fuerit. Atque hæc octava Theodosii & Valentiniani ævo ita distributa fuit, ut duæ partes fisco inferrentur, tertia in ditione urbium municipumque remaneret, *l. fin. C. de vectig.* quod falsè perstringit Albericus de Rosate, notante Johanne Sichardo *ad rubr. c. eod. num. 7.* idque ex cupiditate fisci malè servari ait Lucas de Penna, referente Rolando à Valle *volum. 2. consil. 84. n. 17.* Hodie in omnibus vectigalibus Principum, aut eorum, qui summum tenent Imperium, dicta observari necesse est, sed quæ ita adornari debent, ne gravia nimis sint & bono publico adversa, ut adeò quantitas vel augeri pro re nata queat, vel minui, prout necessitas exegerit aut remiserit. Nec enim sine justa & rationabili causa vectigalia vel augeri vel nova constitui debent. Rol. à Valle *vol. 2. Consf. 91. num. 31. seq.* Quæ hic addunt Doctores de vicesima quinta, aut quinquagesima, aut centesima rerum venalium, de quadragesima judiciaria, de vicesima hæreditatum, & aliis, huc non pertinent, quanquam, ut ab initio dixi, loco vectigalium habeantur. vid. Just. Meyer. *in Colleg. argent. de public. & vectigal. n. 4.*

Quod locum attinet, ubi vectigalia 73 solvi debeant, plerumque is certus & definitus est, unde & ipsæ publicanorum stationes, in quibus vectigalia recipiunt, telonia dicuntur. Francisc. Hotomann. *in 2. F. 56.* Ad istum locum certæ plerumque erigi solent Hermæ, sive statuæ Mercuriales cum elogio aliquo, per quas viatores de officio suo admoneantur. Et quandoque necesse est tales erigi, si præsertim noviter constitutum fuerit, quod exigitur, vectigal. Neque tum debetur vectigal prius, quàm ad istum locum quis pervenerit, quia reliqua omnia loca naturaliter libera esse intelliguntur. Henric. Klock. *de vectigal. jur. n. 71.* Nec tamen propterea liberum est viatoribus, utrum loca illa à publicanis notata accedere velint, an minus; quin imò si per Provinciam ire destinatum est, tenentur aurigæ semper procedere in via publica, qua communiter utuntur omnes, idque si non fecerint, non carent suspicione fraudati vectigalis. Nisi fortè transiens per viam inusitatam hoc fecerit ex justa aliqua & legitima causa, ut si hostis quia fortè communis & usitata via ab aquis inundata, aut latrunculis occupata est, tum enim videtur carere dolo. Matthæus Coler. *de process. execut. part. 1. c. 3. num. 81. seqq.* Henricus à Rosenthal. *de feud. c. 5. conclus. 39.* Jos. Mascard. *de probat. conclus. 834. num. 35.* Atque hinc

hinc certi à Principibus constitui solent speculatores, ad hoc unum intenti, ne aurigæ vel vectores mercium, per insolitas vias deflectendo, defraudent vectigalia. Quod & stationariorum olim, octavariis adsidentium, fuisse munus ex Dionis *lib. 54.* notat Dionysius Gothofredus *ad l. 5. c. de vectig.* add.
74 Joh. Georg. Becht. *de securit. n. 60.* Constitutum hunc locum & vectigalibus recipiendis destinatum utrum Principi liceat mutare, adeoque utrum possit telonium ex uno loco in alium transferre, commodum erit hic disquirere. Ego vero nullus dubito, Principi id licere. Qui enim vetera augere, qui nova constituere potest vectigalia, cur non etiam mutare ea & in alium locum transferre possit? Plus utique est noviter constituere, quàm constituta transferre. Et quis erit, qui Principem transferentem prohibere ausit? Loquor autem de Principe, qui summum tenet Imperium, quique telonia nulli alii accepta refert. Aliud igitur statuendum erit de eo, qui vel feudi, vel alio titulo jus tale habet, quippe quod hâc ratione ex jussu & voluntate ejus, à puo concessum est, dependet. Quò pertinet quod ait Hermogenianus *in l. 10. ff. de Publican. & Vectig.* Vectigalia sine Imperatorum Præcepto neque Præsidi, neque Curatori, neque Curiæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere vel deminuere licet. Et sub hac limitatione accipienda sunt, quæ scribit Henr. Bocer. *de regalib. c. 2. n. 195.* Petrus Frieder. *de process. l. 2. cap. 42. num. 17.* Etsi enim quis generaliter & indefinitè sine determinatione loci jus Vectigalia percipiendi feudi titulo acceperit, telonio tamen semel adornato neque locum mutare, neque vectigalia augere, neque merces immunes munificas facere deinceps potest: non magis, quam ille, cui simpliciter via per alterius fundum concessa est, mutandæ ejus potestatem habet, qua primum eam direxit, *l. 9. ff. de servitut.* Add. Henr. Klock. *de vectigal. numer. 73. & 74. lit. C.* Ita responderunt Domini an F. S. geheime und Cammer-Räthe zu M. *mens. Octobr. 1660.* Wenn gleich Herr Beklagter/ vermöge seines Lehn-Brieffs/ in der Herrschafft N. mit der Zoll-Gerechtigkeit beliehen/ auch durch ein absonderliches Privilegium, die neuerkaufften Güter/ mit allen Freyheiten und Rechten/ gleich andern seinen in der Herrschafft N. gelegenen Gütern zu besitzen/ erhalten. Dennoch aber/ und dieweil die Zoll-Gerechtigkeit eine Beschwerung mit sich führet/ welche ohne der hohen Obrigkeit Verwilligung weder gesteigert/ noch von einem Ort zum andern gelegt werden mag/ auch nach so langwierigem Gebrauch gewisser Zoll-Stätte/ dergleichen neue anzulegen einem Lehnmanne nicht zukommt/ &c. So ist Herr Beklagter an denen Orten/ in welchen hiebevor der Zoll nicht abgegeben worden/ denselben zu fordern/ und dadurch neue Zoll-Stätte auffzurichten nicht befugt. Es wolle dann die hohe Landes-Obrigkeit ihme solches/ in Ansehung/ daß er nur einmahl durch seine gantze Herrschafft den gesetzten Zoll erhebet/ und die Fuhrleute wegen des auff die Herrschafft M. gerichteten Strassen-Patents die alten B. Zoll-Stätte nicht mehr betreten dürffen/ verstatten/ dessen genösse er billich/ V. R. W.
Fieri tamen potest, ut 75
propter graves causas, præsertim si propter scabras lutosasque vias aurigæ per anfractus locum vectigali destinatum evitent, locum hunc semel electum mutare & telonii perceptionem in alium transferre liceat. Id verò, cum plerumque vicinis publicanorum stationibus damnum afferre soleat, ne id fiat, videtur non aliter locum habere posse, nisi prævià causæ cognitione & sub certis conditionibus. Disputatum ea de re memini in Supremo Appellationis Judicio Electorali Saxonico *Term. Martini 1672.* in causâ Actorn Martin Schülers wegen des Ampts Frauenstein contra Caspar Henrichen von Schönberg/ & tum pronunciabatur in hunc modum: Daß der von Schönberg/ gestalten Sachen nach/ bey dem Zoll zu Claußnitz (erat hoc telonium novum, cum anteà vectigalia in pago Neuenhauß exigerentur; atque illud quidem

dem prohibere volebat quæstor Frauensteinensis, quod videretur inde damnum inferri telonio Principis, in pago Rechenberg instituto,) zu schützen. Er ist aber/ seiner gethanen Erklärung nach/ den Weg nach der Hasen-Brücke zu verbieten/ und zu solchem Ende denselben mit Schlägen zu verwahren/ auch da Churfl. Durchl. zu Sachsen / unser gnädigster Herr/ vor gut befinden und befehlen würden / gedachte Hasen-Brücke gantz und gar abwerffen zu lassen / und darneben zu verstatten schuldig/ daß das Amt Frauenstein vor sich/ und ohne Begrüssung seiner Gerichte / iedoch in übrigen seiner Gerichtsbarkeit unschädlich/ die Fuhr- und andere Leute/ so sich dieses/ und der dabey befindlichen Ab- und Schleiff-Wege bedienen / gleich seinen eigenen Gerichten und wer unter ihnen solche am ersten antreffen wird/ anhalten/ pfänden/ oder sonst/ der Gebühr nach/ bestraffen möge.
76 V. R. W. Sequitur hinc, loco isto, ex quo vectigal impetratur, destructo, ut transiri nequeat, vectigal isthic amplius non deberi. Qua ratione pontenagium non debetur, ponte non amplius existente. Deficiente enim causa, deficit res ipsa, quæ ex ista causa oritur.
77 Klock. *d. l. num. 72.* Sed existente ponte utrum eundo per vadum evitari pontenagium à viatoribus queat, non videtur omni dubio carere. Sanè integrum est Principi designare viam publicam, quâ ire peregrè advenientes velit. Et ea designata licitum non est aurigis aliorsum deflectere, viamque aliam facere. Quò & facit, quod in simili casu statuunt Doctores, ad reficiendum puteum communem vel reparandam viam publicam teneri unumquemque ex vicinia sumptus facere, nec liberari quenquam, etsi renunciare usibus & commoditatibus putei aut viæ velit. Joh. Bapt. Costa, *de Rat. q. 27. n. 8.* Ægid. Thomat. de *Collect.* §. *retenta n. 17.* Ad eundem igitur modum non videtur immunis esse à solutione pontenagii, qui non utendo ponte communi usui ædificato vada transit, & alio modo flumen superat. Sed verò contraria sententia inter Doctores recepta est & lege confirmata, *in capit. Lothar. lib. 2. tit. 31.* Nullus cogatur ad pontem ire ad fluvium transeundum propter telonii causam, quando in alio loco compendiosius transiri potest fluvius. Liberum est Principi designare viam publicam, sed liberum non est, id facere cum damno viatorum extra causam necessitatis. Pontes ideò extruuntur, ut superari possint flumina, quæ si per vada transiri possunt, quid opus erit ponte? Aurigis deflectere à via publica non licet eum in finem, ut fraudentur vectigalia. At pontenagium, qua tale, à reliquis vectigalibus distinctum est, quippe quod pro solo pontis usu solvi oportet, nec adeò, si non solvatur, reliqua illicò denegantur vectigalia. Imò verò pontenagium tale vectigal non est, ut si solutum non fuerit, merces propterea in commissum cadere debeant. Sumptibus ad communem puteum reficiendum ideò quis non liberatur, quia communis in eo versatur utilitas, & sumtus ex conventione à majori parte vicinitatis, cujus ipse est membrum, decernuntur. At pontenagium ex conventione prævia non debetur, neque pontis aliqua est utilitas, quando ejus nullus est usus aut supervacuus. Quocirca iniqvum prorsus mihi videtur vectigal istud, quod in locis quibusdam pro transitu pontonibus faciendo exigitur tùm, quando flumen congelatum & glacie ita induratum est, ut superari pedestri itinere queat, & pontonis omninò nullus est usus, etsi quis uti maxime velit. Cum id, quod physicè impossibile est, in moralibus nullam ex se præbere possit speciem justitiæ ex possibilitate provenientem. Limitat communem Doctorum 78
sententiam suprà relatam Schneidew. *Epit. feud. part. 2. num. 112.* attendendam esse consvetudinem, cum diversum planè receptum esse queat. Quam consvetudinem ego eatenùs probo, quatenus reditus tempore eo, quo pontis usus est, ex pontenagio provenientes non sufficiunt ponti conservando. Tum enim tempore etiam eo, quo per vada transitus est, quin exigi pontenagium queat, nul-

nullum penes me dubium est, etsi viator tempore exundationis factæ rediturus fortè non sit. Ratio est, quia propter incertitudinem & varietatem tempestatis, quæ etiam præsenti tempore fluminis exundationem, & hinc pontis indigentiam inducere potuisset, satius est, exiguum aliquod vectigal pro usu pontis in perpetuum & subitaneum usum parati exsolvere, quam pluviosis diebus, ubi ad flumen exundans ventum fuerit, nullo ibi ponte reperto, magno cum dispendio temporis commorari, & undam recedentem expecta-
79 re. Addo ego adhuc aliam limitationem, non posse pontem à viatore præteriri eum in finem, ut vectigal defraudetur, siquidem præter pontenagium etiam vectigal ipsum, sive portorium, quod pro mercibus importandis & exportandis exsolvitur, isthic exigatur. Uti enim supra dixi, telonia ejusmodi constituta præterire, aut per vias inusitatas incedere nemo debet. Liberum tamen adhuc erit aurigæ, soluto hoc vectigali, utrum per pontem, an verò per vada ire velit, quia tùm fisci nihil amplius interest, dummodò ut vectigal solveret ad locum illum accesserit.

80 Addendum nunc est etiam de modo, qui in teloniis observari debet. Circa quem considerandum est officium tùm viatoris, & ejus, qui merces vehit, tùm ipsius portitoris. Ex parte ejus, qui merces vehit, necessaria est earum professio, *l. 16.* §. *3. 9.* & *12. ff. de publican.* etsi merces ipsæ immunes fuerint, & nullum pro eis vectigal debeatur, §. *3.* & *9.* Cujac. *14. obs. 3.* Nec necesse est, ut publicanus veniat & transgredientem moneat, aut instruat, §. *6. eod.* Sed ipse vector venire debet, & profiteri planè non admonitus, Sebast. Guazzin. *de confiscat. bonor. conclus. 13. ampl. 82. num. 2.* quanquam dissentiat Johann. Gutierrez, *de Gabell. qu. 3. numer. 48.* quod durissimum sit obligare advenas ad sciendum statuta. Sed quæ ratio ideò parum sufficiens est, quia ubivis terrarum vectigalia in usu sunt, & hinc advena ignorare non potest, etiam illic loci, quo transit, vectigal solvendum esse, & hinc adeò ei incumbit locum istum inquirere, Aymo Cravetta *consil. 115. num. 3.* quoniam hujusmodi ignorantia de re apud omnes gentes usitata crassa est, & debuisset ac potuisset interrogando facilè fieri certior. Hen. à Rosenthal. *de feud. c. 5. conclus. 37. num. 1.* Joh. Mascard. *de probat. conclus. 834. num. 8.* Thom. Sanchez. *consil. moral. l. 2. c. 4. dub. 10.*

Distinguunt Doctores inter res no- 81
toriè immunes, & illas, de quarum libertate ambigitur; primas illas etiam à professione immunes faciunt. Fundamentum petunt *ex d. l. 16.* §. *3. ff. eod.* sed meo judicio non satis accommodatè. Agitur ibi de mancipiis tum venalibus tum usualibus sine professione invectis, & ait Juris Consultus, in utrisque pœnam commissi esse, si tamen novitia, inquit, mancipia fuerint, non veterana. Cur in veteranis aliud receptum fuerit, nullam se reperire causam, dicit Cujacius *d. l.* nisi quod eis habitus hic fuerit veluti honor propter usum & peritiam rerum. Sed veteranum quem esse, unde notorium esse poterit? Et cur non æque notorium esse poterit, mancipium esse usuale? quippè pro quo ipso etiam vectigal nullum solvitur. *l. 5. C. de Vectigal.* & *l. 203. ff. d. V. S.* Et tamen dicitur mancipium usuale, quod veteranum non fuerit, si nulla ejus professio facta sit, in commissum cadere. Utraque qualitas, esse usuale & esse veteranum, æque ignota esse potest. Et cur ergò circa notorietatem ad hunc textum provocant Doctores? Sanè si minor usus causa mancipia duxisset, & in sola professione errasset, quia scil. profiteri debuerat, etsi vectigal pro iis nullum debeatur, ignoscendum esse ei, Divus Pius rescripsit *l. fin.* §. *9. ff. h. t.* Si minori propter omissam professionem rerum immunium ignoscendum est, non erit ignoscendum majori. Sic enim describitur illic loci subjectum, cui ignoscendum est, ut indultum id videatur ætati, & hinc ad alios extendi non debeat. In praxi tamen hæc eorum sententia ita rece-

recepta est, ut difficulter hodie contrarium statuatur. De qua etiam testatur David Mevius *ad Jus Lubecens. lib. 2. tit. 3. art. 6. n. 10.* ubi asserit, frustra rerum immunium fieri professionem, nisi eo tantum fine, ut de immunitate constet, omissam autem professionem nunquam operari pœnam. Add. Henr. Klock. *de Vectig. Jur. num. 88.* Henr. à
82 Rosenthal. *de Feud. c. 5. conclus. 38.* Officium Portitoris est, ut recipiat vectigal, quantum lege constitutum est, nec quid ultrà exigat. Atque illud etiam nisi paratus sit solvere viator, commissi pœna jure civili locum habebat, de qua mox plenius dicam; Sed jure hodierno captura quandoque & carcer decerni solet ad petitionem publicani, & ipsi interim detentio mercium permissa est. Matth. Coler. *de Process. execut. part. 1. c. 3. num. 74.* Just. Meyer. *in Colleg. Argent. h. t. n. 15.* Joh. Papon. *lit. 13. tit. 9. arrest. 7. & 8.* Johann. Köppen. *quæst. 50. n. 11. 12.* Ne verò & hic aliqua à publicanis injuria vectoribus inferatur, sedulò dispiciendum est illis, qui publicanis hanc
83 potestatem faciunt. Quàm enim iniqui illi, & in omnes fraudes proclives esse soleant, omnis ætatis historia, & quotidiana insuper docet experientia. Abundat penes illos, expositore Suidâ, πεπαῤῥησιασμένη βία, ἀνεπιτίμητος ἁρπαγὴ, ἀναίσχυντος πλεονεξία, πραγματεία λόγον μὴ ἔχουσα, ἀναιδὴς ἐμπορία. Talesque utplurimùm fiunt ex militibus, quorum res ad manticam redacta fuit, vel ex procuratoribus famelicis, aut aliis nullius pretii hominibus, uti eos describit Loyseau apud Limnæum *ad Capitul. Ferdinandi III. art. 20.* Et huc demum abit omnis eorum nequitia, ut plus æquo per vim aut dolum extorqueant nomine vectigalium, utque viatores itineri absolvendo intentos circumveniant, & rebus suis cum damno aliorum consulant. Dn. Ziegl. *d. l.*

84 Ut verò audacia hæc & temeritas, quâ maximè famosæ sunt publicanorum factiones, *l. 12. ff. h. t.* compescatur, plurimæ in eos ex jure constituto competunt actiones tàm rei persecutoriæ, quàm pœnales, positis tamen terminis habilibus. Datur scilicet condictio indebiti, *l. fin. §. 3. & 4. ff. h. t.* & pro re nata atque concomitante crimine aliæ plures. Sed & specialem Prætor adversus eos dedit actionem, quòd hoc hominum genus singulari modo propter frequentiam scelerum & infinitos fraudes notari debuerit, edixitque, ut si quid publicanus, aut alius publicani nomine, aut familia publicanorum vi ademerit, aut illicitè exegerit, in duplum illi, post annum in simplum condemnentur, *l. 1. ff. eod.* concurritque actio ex hoc edicto cum actione bonorum vi raptorum, cum actione furti; cum actione damni ex L. Aquiliâ, ne scil. melior sit publicanorum, quam cæterorum improbissimorum hominum causa. *d. l. 1. §. 4.* Quod tamen cum grano salis accipiendum est. Uti enim rectè observat Bachovius *ad Treutl. vol. 2. disp. 18. th. 8. lit. D.* vindicatur ex hoc edicto delictum & proprium sive speciale, & commune. Speciale est, si publicanus plus, quàm decet, exigat nulla adhibita vi neque commisso aut concurrente furto, nullo illato damno, quod L. Aquilia vindicatur, ita ut delictum publicani per se stet, nec aliquod aliud concomitans habeat. Et tum utique reliquæ actiones concurrere nequeunt, sed unica tùm locum habet actio ex hoc edicto: Commune autem delictum est, si à publicanis aut familia eorum damnum detur, violentia aut furtum committatur. Atque tum non furti tantùm, aut ex L. Aquilia, aut vi bonorum raptorum actio datur, sed etiam specialis hæc ex delicto de publicanis, *l. 1. §. 2. ff. h. t.* propter quem concursum delictum hoc commune dici potest, quod scil. ob unum idemque factum generalis aliqua, & specialis hæc actio locum inveniat. Ubi & illud notandum est, in concursu tali, si intentetur specialis, qualis est hæc actio ex edicto de publicanis, non propterea excludi actionem generalem, quo minus & ista contra eundem, jam ex speciali actione condemnatum, intentari queat, quatenus sc. plus est in generali, quàm in speciali. Joh. Sichard. *ad l. 8. C. de furt. n. 5.*

Competit actio ista specialis, quando intra annum instituitur, ad duplum ejus, quod ademptum aut exactum est, post annum ad simplum, *l.1.pr.ff.h.t.* sed ita, ut in duplo illo ipsius etiam insit rei persecutio. *l.c.§.1.ff.eod.* Et in hoc scil. gravior est, quàm actio damni injuria ex L. Aquilia, quippe in qua reus condemnari solet in id, quanti plurimi res eo in anno fuerit, *pr. instit. de L. Aquilia.* non præcise in duplum. Melior tamen vicissim est actio, quam furti aut vi bonorum raptorum, quippe cum in duplum detur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, & furti manifesti æquè in quadruplum, *l.1.§.3.ff. de Publican.* Sed non ideò tamen minus tenentur publicani furti, aut vi bonorum raptorum, siquidem talia delicta concurrunt, sicut raptor, si apprehendatur, præter actionem vi bonorum raptorum etiam furti tenetur. *pr. inst. de vi bonor. rapt.* Imò verò in eo quoque gravior est specialis hæc contra publicanos actio, quod si non exhibeant familiam, quæ damnum, vim aut furtum fecit, aut aliquod illicitè exegit, in solidum suo nomine teneantur, *l.1.§.ult.ff.h.t.* Cujac. *in paratitt. ibid.* Franc. de Amaya *ad l.1.C. de exact. trib. n.18.*

Præter istas actiones omnes etiam extra ordinem in publicanos animad-
85 vertitur. Alteram enim utilitas privatorum, alteram vigor disciplinæ publicæ postulat, *l.9.§.5.ff. de Publican.* Quæ disciplina utinam exacueretur haud rarò, & severior in ejusmodi homines existeret, non ita prostitueretur bona Reip. fama, nec tam malè audirent apud exteros, quod sæpissimè nunc contingit, Proceres & Gubernatores Imperii. Ipsi Principi hic incumbit sedulò inspicere, quid rerum gerant & quatenus officio suo fungantur publicani & alii publicarum pecuniarum receptores, eosque, qui dolosè & fraudulenter in eo versati fuerint, pro ratione culpæ aut criminis commissi ita punire, ut metus ad reliquos perveniat. Multum contulerit, inquit Johannes Mariana, *de Reg. & Regis instit. 3. c. 7.* regia vegalia, undecunque existant, diligenter curari, ne à vafris hominibus & pravis, qui omnes pecuniæ vias norunt, omnesque fraudes pecuniæ causâ suscipiunt, minuantur, sive publicani ii sint, sive quibus cura regiorum vectigalium credita est, qua peste vix ulla magis tetra excogitari potest. Quam grave Reipubl. bonis invidiosum, plerosque ad eam procurationem accedere exsuccos, sine censu: eosdem intra paucos annos copiosos & beatos evadere: à quibus profectò exigendum esset, ut rationem opum quæsitarum exactam reddant, &c.

Satis jam de pœnis Publicanorum, su- 86
perest, ut etiam de pœna illorum, qui fraudandi vectigalis gratiâ merces non profitentur, aliqua addamus. Et hæc pœna de jure civili dicitur esse commissi. *l. ult. ff. de Publican.* Committi vetus verbum est, JCtis familiare, & significat aliquid committi, propter quod res debeat uni dari, & alteri adimi: quia videlicet quippiam vel factum non est, quod debuit fieri, vel factum est, quod non debuit fieri. Et hanc vocis explicationem adversus Claudii Salmasii impugnationes defendit Josephus Gibalinus *de Usur. lib.3. cap.7. art.13. con-*
sect.4. ubi ostendit, in talibus casibus, 87
quibus commisso locus est, semper unam legem committi, & in aliam, sive contra aliam simul committi. Sic enim lex est, ut qui merces apud publicanum non profitetur, eas amittat. Qui igitur facit & committit quamobrem merces amittat, committit contra legem, quæ jubet fieri possessionem mercium, eam tamen implet & committit, quæ merces non professas fisco vindicat. Totalis est de acceptione vocabuli. Sufficit nosse, commissum nihil aliud esse, quàm rerum merciumve casum in fiscum, propter fraudem à Domino admissam. Et sic commissum facit, ut res desinat esse ejus, cujus antea fuit, quomodo in venditione lex commissoria facit, ut res desinat esse emptoris; in pignore ut desinat esse debitoris; in vectigalibus ut desinat esse ejus, qui vectigal non solvit. Bachov. *ad Treutl. vol.2. disp.1. th.26. lit.D.*

Ca-

88 Cadunt ergo merces in commissum, quas quis non professus est apud publicanum, fraudandi vectigalis gratiâ. *l. fin.* §. *1.* & *3. ff. de Publican.* Repetendum enim ex superioribus, necessariam esse professionem mercium ex parte vectorum. Omissa tali professione merces fisco acquiruntur, nec opus tum est prævia admonitione portitoris. Ut autem præter professionem à viatoribus etiam solutio offeratur publicanis, æquè necessarium non est, & sufficit, paratos eos esse ad solvendum. Imò verò sibi imputare debet publicanus, cur vectigal non exegerit. Hoc igitur casu, cum professiones recitantur, commissum cessat, *l. ult.* §. *12. ff. h. t.* nisi quis post professionem illicò se subduxerit animo non solvendi. Tum enim paratus ille ad solutionem dici nequit, & hinc dubium non est, merces tales in commissum cadere, Anthon. Matthæus *de Auction. lib. 2. c. 7. n. 5.* non obstante professione, quippe quæ sine suo culpâ ipsius profitentis destituitur.

Possunt enimverò tales coincidere circumstantiæ, quæ, dum facta tantùm fuerit professio, viatores & vectores properantes sæpè & festinantes ab omni pœna immunes & excusatos reddunt, quæque dolum omnem excludunt. Et tum incivile profectò erit, imò haud parum iniqvum, sicubi publicanus inter commissa referre merces exportatas velit. Juvanda & promovenda sunt commercia, non sufflaminanda per exactiones justa ratione destitutas, faciendumque; ut non aliter pœna decernatur, nisi postquam de delicto & animo fraudulento constet. Atque ex his principiis noluerunt Domini fraudati vectigalis reum habere negotiatorem, qui post professionem factam merces exportaverat, nec adhuc tùm vectigal exsolverat, an J. B. O. zu Hamburg / *mens. Aug. 1635.* Hat A. im verschienen Herbst unter andern 60. Kippen Ochsen-Häute von B. der Stadt Hamburg Bürger / erkauffet / und als er / seiner Gelegenheit nach / die Häute von Hamburg nach Ypern in Flandern abschiffen wollen / dieselben öffentlich aus B. Behausung biß ans Wäysen-Hauß führen lassen / in Meynung / dieselben durch einen Ever an Schiffs-Bort zu schaffen / auch weil der Wind gut / und der Schiffer segelfertig gewesen / und eylend abfahren wollen / alsofort zu Schiffe gebracht / und es hat der Rath zu Hamburg die Häute aus dem Schiffe nehmen lassen / thun auch dieselbe A. biß auff diese Stunde vorenthalten. Wenn nun gleich A. die von ihm in das Schiff gebrachte Ochsen-Häute nicht richtig verzollet; Dennoch aber und dieweil er dieselbe bey des Raths zu Hamburg Zoll angegeben / gegen dem Zoll-Verwalter erkläret / er wolte von B. seinem Verkäuffer / ob es freye oder unfreye Häute wären / schrifftlichen Bericht einschaffen / inmittelst nicht allein die von dem Herrn der Zolle begehrte Caution auff N. N. Reichsthaler geleistet / sondern auch den gantzen Werth der Häute auff N. N. Reichsthaler in Banco verbürget / und der Zoll-Verwalter damit zufrieden gewesen; So sind viel erwehnte Häute nicht verfallen / und werden auch nicht unbillich wieder ausgeantwortet. V. R. W.

Quia verò munes aliæ, aliæ immunes sunt merces, & inter has aliæ notoriè tales, aliæ, de quibus adhuc dubitari possit; ideo jam supra dixi, ita hodie observari, ut istarum rerum, quæ notoriè immunes sunt, professio securè & sine metu commissi omitti queat. Ne tamen obtentu immunitatis fraudetur Respublica mercibus quoque non immunibus, immunium nomine traductis, denegandum non erit portitoribus, ut, si quando suspicionis argumenta habuerint, accuratius inquirant, ipsasque merces sibi exhiberi & ostendi faciant. Imò verò, ut evitetur omnis suspicio, rectius meo judicio juberet Princeps omnes in universum merces, & sic etiam notoriè immunes profiteri, non quidem ea cum comminatione, ut in commissum cadant omnes, si neglecta fuerit professio, sed ut immunes munificæ fiant, aut alia aliqua mulcta pecuniaria in transgressores statuatur. 89

Sed

90 Sed quæritur, ſtante vulgari Doctorum ſententiâ, ſi quis res munes & immunes ſimul advexerit, & illas in totum vel pro parte celaverit, utrum munes tantùm, an verò & immunes, & porrò, utrum pars tantùm illarum, quæ celata eſt, an verò univerſæ in commiſſum cadant? Et univerſas confiſcari, exemplo mercium licitarum & illicitarum, quæ ſimul advehuntur, probatur. Ita enim jus eſt, ut licitæ unà cum illicitis Fiſco vindicentur, *arg. l. 11. §. 2. ff. h. t. l. 3. C. de naut. fœn.* ubi dicitur, propter merces illicitas etiam ipſam navem publicari, quæ tamen inter res illicitas referri non poteſt; quanto magis ergò reliquæ res illicitis junctæ. Vid. Nicol. Boër. *Deciſ. 172.* Joh. Bapt. Coſta *de fact. ſcient. & ignor. cent. 1. diſt. 46. n. 2.* Sed hoc tum demum obtinet, quando Dominus navis non ignorat, merces illicitas in nave ſua contineri. Auguſt. Barboſ. *ad d. l. 3.* Joh. Petr. de Ferrariis *in prax. tit. 29. gloſſ. 8. n. 8.* Eo enim ignorante ſi immiſſæ fuerint tales, navis diſpendium non ſuſtinet. Et ſic etiam, ſi, cum plures mercatores eandem onerarent navem, unus ex illis merces illicitas, reliquis inſciis aut invitis, immiſerit, aut unus merces ſuas munes profeſſus non ſit, reliqui profeſſi ſint, hujus ſolius merces publicabuntur. Nam & cum ex pluribus hæredibus unus rem munem publicanos celaverit, factum ejus cohæredibus non nocet. *l. 8. ff. de Publican.* Anton. Matth. *de Crimin. tit. de Laeſ. Maj. cap. 5. num. 19. & de Auction. l. 2. c. 7. num. 14.* Pet. Peck. *ad l. 1. C. de Navicul. num. 6.* Qua ratione etiam ſocii excuſabuntur, ſi unus ex illis non ſolvit vectigal, ut propterea tota eorum res communis non cadat in commiſſum. Henr. à Roſenth. *de Feud. cap. 5. concluſ. 41. num. 3.*

91 Sed hic etiam illud notandum eſt, quod pro regula traditur à Doctoribus *ex l. 16. §. 2. ff. de Publican.* id tantùm inter commiſſa referri, quod proprio nomine in cauſam commiſſi incidit. Sic enim mancipiis commiſſis res peculiares non eſſe in eadem cauſa, reſcripſerunt Divi Severus & Antonius. Pari modo ancillâ commiſſâ non committuntur nati ejus, quia ſcil. nati non accedunt ancillis, ſed æquè principaliter ſe habent atque ipſæ ancillæ. Franciſc. Zoannett. *ad l. in pecudum fructu ff. de Uſur.* Arnold. Vinn. *ad §. 17. Inſt. de Legat.* Quod verò inferunt hinc aliqui, curru incidente in commiſſum non publicari equos, id dubio non videtur carere. Cur enim currum magis aut rhedam propter merces illicitas, quæ impoſitæ ſunt, in commiſſum cadere dicamus, quàm jumenta currum ducentia? Currus ex ſe non movetur, nec vehuntur merces, niſi ab equis ducantur. Niſi veherentur merces illicitæ, in commiſſum non caderent. Cadunt ergo ideò, quia ab equis ducuntur, & contra interdictum aliorſum vehuntur, unde & vectigal dicitur. Quod ſi vel centies oneraretur currus mercibus illicitis, non propterea publicari deberet, quemadmodum nec ipſæ merces, niſi in alium locum ducerentur. Et cur ergo currus magis, quàm equi jugales, in commiſſum cadat? Poſito ſcil. propter merces vetitas in commiſſum cadere debere currum ad exemplum navis mercibus prohibitis onuſtæ. Quod ſi non intuitu mercium, ſed ideo publicandus erit currus, quia ejus nomine nullum fuit ſolutum vectigal, uti alicubi non merces tantùm, ſed ipſa etiam vehicula vectigalibus obnoxia ſunt, *l. 60. §. pen. ff. locat.* facilè aſſentior, hoc caſu non ſimul publicari debere jumenta, quia currus non eſt inter res vetitas, ut propter eum perinde in commiſſum cadere debeant jumenta, uti propter merces illicitas in commiſſum cadit currus & navis.

Et exhinc dubitare incipio, utrum valeat argumentum, quod faciunt Doctores, & inferunt à mercibus prohibitis atque illicitis ad merces munes, profeſſione non indicatas & cum immunibus junctas, ut ſicuti illo caſu unà cum illicitis licitæ confiſcantur, ita confiſcari etiam debeant hoc caſu immunes cum munibus univerſis aut ex parte celatis. Gravius eſt delictum exportare res illicitas, quàm merces vectas 92

non

non profiteri. Et gravior ergo illic, quam hic decernenda erit pœna. Confiscatione universorum bonorum & capitali insuper pœna plectitur, quisquis arma ad hostes exportaverit, aut frumentum, aut sales, *l. 2. C. quæ res export. non deb. l. 11. pr. ff. de publican.* Non ita puniuntur, qui merces licitas occultant. Atque sic facilius potuit confiscari navis, quæ merces illicitas gestat, cum & alia universa Naucleri bona in fiscum cadant, quam quæ gestat merces occultatas; quanquam & hanc publicari posse non negem, si ita lege constitutum fuerit. Extra legem autem æquius esse videtur navem non publicari, neque merces immunes propter munes celatas, neque reliquas munes propter partem occultatam. Quia enim statuta, de pœnis loquentia, stricti sunt juris & interpretationis, ea tantum res & eatenus committetur, pro qua & quatenus vectigal non præstatur. Atque sic etiam soluto vectigali pro parte tantum mercium, reliquæ totæ & integræ non incident in commissum, quia soluti vectigalis ratio est habenda ad proportionem mercium. Petr. Frider. *de process. lib. 2. cap. 43. n. 15.* Henr. à Rosenthal. *de feud. c. 5. conclus. 41. n. 2.*

93 Ut autem pœna commissi obtineat, necesse est, scienter dolo malo res sint celatæ. Ignorantia ergò & error quodammodo excusant. Dixi quodammodo, quia pœna commissi eis condonatur, & alia levior substituitur. Nec aliter hic ignorantiam accipio, quam quatenus cum errore convenit, aut errori proxima est. De errante expresse dicitur *in l. ult. §. 10. h. t.* eum quidem in caussam commissi incidere, sed duplo vectigali publicanos debere esse contentos. Sed cur non omnino hoc eis impune est? quod enim scelus error habebit? cum consilio & animo defraudandi destituatur, qui per errorem res aut prorsus non profitetur, aut falso profitetur. Sic enim jus est ut interpretatio fraudis, non ex eventu solo, sed inprimis ex consilio fraudantis sumatur *l. 79. ff. de R. J.* Nimirum à regula illa exceptio hic facienda est, ut fallat in vectigalibus & commissis, quam exceptionem favor & necessitas Reip. effecit. Anton. Matthæ. *de auction. l. 2. c. 7. n. 20.* Et nihilominus tamen non semper, duplum ut ab errante solvatur, admitterem. Quid enim si per errorem quis mercem pro merce professus est, & utraque mox æque pretiosa est, & eidem obnoxia vectigali? non poterit tum dici fraudatum vectigal. Atque sic puto non aliter errantem ad duplum solvendum teneri, quam ubi de eventu constat, revera defraudatum esse vectigal, & professionem factam Reip. esse noxiam, Dav. Mev. *ad jus Lubecens. part. 2. tit. 3. art. 6. n. 14.* qui eventus non ex eo demum tempore dijudicandus est, quando actus jam consummatus est, & vector rem pertulit quo voluit, sed inprimis ex eo, quando ultra telonium jam abiit, & vel nulla vel falsa professio facta est. Ant. Matthæ. *d. l. n. 22.* Simul atque enim merces telonium prætervectæ sunt, locus est commisso, nec postea moræ purgatio aut pœnitentia admittitur. *l. 14 ff. h. t.* Jos. Mascard. *concl. 834. num. 26. & 27.*

De ignorante sic ait JCtus *in l. fin. §. 5. ff. h. t.* Licet quis se ignorasse dicat, nihilominus eum in pœnam vectigalis incidere Divus Adrianus constituit. Per pœnam vectigalis pœnam commissi intelligi debere, nullus dubito. Et nihil addit vel Adrianus Imp. vel JCtus, utrum etiam hoc casu remissa pœna commissi duplo vectigali portitores debeant esse contenti. Quod argumentum est, deteriorem esse conditionem ignorantis, quam errantis. Et in hoc etiam distingui alterum ab altero putat Franciscus Duarenus *ad h. t. cap. 3.* quia error est in eo, qui culpa vacat; at culpa non vacat ignorans. Idem discrimen notat Cujacius *l. 14. obs. 3. in fin.* ex hoc ipso textu. Etsi autem alias inter Doctores pro Synonymis habeantur ista duo actionum humanarum principia, cum etiam is, qui errat, quatenus errat, ignoret, error tamen, si attentius res consideretur, positivè se habet ad ignorantiam, dum supponit judicium aliquod seu notitiam perversam ejus, circa 94

quod erratur, conciliatam per visum opinionem, famam &c. Ignorantia ex se nullum cognitionis actum supponit, sed habet se privative. Henr. Hahn. *ad tit. de jur. & fact. ignor. n. 1.* Atque adeo dubium mihi nullum est, de jure civili ignorantiam non excusare, neque liberare à pœna commissi, quia, ut Cujacius rectè ait, ignorare nemini licet, quæ ad jus publicum spectant. Et hinc in ignorantia vincibili eaque admodum crassa versatur, culpamque latissimam committit, qui ignorat, quod omnes viatores scire oportet. Conf. Joh. Köppen. *quæst. 50. n. 26.* Quia vero Doctores erranti quodammodo ignosci *ex d. l. ult. §. 10. ff. h. t.* observant, & errantis atque ignorantis aliquam convenientiam colligunt, etiam ignorantiam, quæ probabilis est, quodammodo excusare statuunt. Sed quæ, ut dixi, potius in errorem incidit. Vid. Henr. à Rosenthal. *de feud. cap. 5. Conclus. 37.*

95 Dantur vero insuper alii casus, quibus aut plane locum non invenit commissi pœna, aut remittitur. Sic enim ignosci solet militibus, *l. 3. C. de Vectigalib.* pupillo, si intra triginta dies vectigal inferat, *l. 7. §. 1. ff. de publican.* minori, si in sola professione erraverit, *l. 16. §. 9. ff. eod.* Est ergo hactenus inter pupillum & minorem aliqua differentia. Nec faciendum cum illis, qui putant, etiam minoribus, perinde ut pupillis, concessum esse spacium triginta dierum, intra quod evitari pœna commissi queat. Nec succurritur aliter minoribus, nisi per beneficium restitutionis in integrum, *l. 9. §. pen. ff. de minor.* Sfort. Odd. *de restitut. in integr. part. 2. quæst. 82. art. 4.* Et quidem si per errorem aut culpam aliquam pœnæ causam dederit. Quod si enim dolus intervenit, cessabit restitutio. *d. l. 9.* Cumque majori etiam propter errorem adversus fiscum succurri soleat, uti supra exposui, non male hinc colligit Anton. Matthæ. *de auction. l. 2. c. 7. n. 30.* etiam ob minus probabilem errorem minorem in integrum restitui, ut aliqua inter majorem & minorem sit differentia, quippe qui non aliter pœnam commissi evitet, quam error allegatus probabilis sit.

Aliquando verò commissi pœna omninò locum non habet. Quid enim si propter necessitatem adversæ tempestatis expositum onus fuerit? non debere hoc commisso vindicari, Divi fratres rescripserunt, *l. fin. §. 8. ff. h. t.* Et ex hinc conficiunt Doctores, nautam, qui necessitate tempestatis in devium portum defertur, ejus loci vectigalia solvere compellendum non esse. Petr. Peck. *ad l. 5. de navicul. n. 2.* Item si quis metu hostium, latronum aut piratarum iter mutaverit, & locum, ubi profitendæ sunt merces, non attigerit, quia fraudis consilio caret, in pœnam commissi incidisse dici nequit. Sed & commisso locum esse negant Doctores, quando injustum constitutum est vectigal, id enim fraudare licere, plerorumque omnium est sententia, quos longo ordine adducit Andreas Tiraquellus *de retract. in præfat. num. 69.* & sequitur Celsus Bargalius, *de dol. l. 1. c. 7. num. 49.* data ratione, quia Princeps injustum vectigal imponens primus peccat, & suos subditos defraudat, & fraus potest fraudi repelli, nec tam dolum dicit committi à viatore fraudante, quam fraudem Principis injustum vectigal jubentis excludi. Quod & locum habere dicunt, quando cessat causa propter quam constituta est gabella, & hæc nihilominus exigitur. Vincent. Carocc. *de locat. conduct. part. 3. quæst. 4. n. 10.* Videtur enim tum quoque vectigal injustum esse. 96

Verum theoria hæc & falso nititur fundamento, & in praxi plane non procedit. Præsupponit nempe, Principi iniquo & injusto parendum non esse, quod est contra monitum Apostoli, *1. Petr. II. 13. 14. 15. 18. Rom. XIII. 1. 2. 5. 7.* ubi & hoc dicitur, oportere dari vectigalia à Principe, imposita propter conscientiam de Deo, hoc præcipiente. Et quis verò de injustitia vectigalis impositi judicium ferre vel debet, vel potest? Injustum vectigal dicit esse Celsus Bargalius *d. l. n. 48.* duobus modis, vel quia est impositum ab eo, qui jus imponendi 97

nendi non habet, vel quia non ad expensas necessarias, sed potius ad luxum & delicias insumitur.

Addidi ego paulo ante tertium, quando cessat causa, propter quam impositum est vectigal. Primus huc non pertinet, quia potestatem non habenti impunè non paretur. Henr. à Rosenthal, *de feud. c. 5. conclus. 43. n. 1.* Sed secundus & tertius non sufficit, ut denegetur vectigal imperatum. Præter id enim, quod difficile est de Principis mente judicare, non quid Princeps intendat, uniuscujusque conscientia considerare debet, sed quid ipse Deus velit, & quid nos ad parendum nostris Magistratibus obliget, quando impium non est quod mandatur, nec flagitiosum uti rectè tradit Hadrianus Saravia, *de imperandi autor. & Christi obed. lib. 2. c. 5.* In praxi autem ideò nullus ejus doctrinæ usus est, quia Princeps talia vectigalia imperans commissi pœnam decernet, quotiescunque defraudantem deprehendet, nec tum, utrum commissæ res fuerint, longam disputationem admittet. Dn. Ziegl. *d. l. c. 12.*

98 Quotiescunque verò pœna commissi locum habet, res, quæ commissa est, statim desinit ejus esse, qui crimen contraxit dominiumque rei vectigali acquiritur. *l. 14. ff. h. t.* quod singulare videtur Francis. Duareno *ad h. t. cap. 3.* contra juris rationem, *l. 20. C. de pact.* Ea propter commissi persecutio sicut adversus quemlibet possessorem, sic & adversus hæredem competit *d. l. 14.* non demum post litem contestatam cum defuncto, uti putat Regnerus Sixtin. *de regalib. l. 2. c. 6. num. 167.* sed etiam tum, quando vivo eo, qui deliquit, quæstio mota nondum fuit, cum simpliciter dicatur *l. 8. ff. h. t.* fraudati vectigalis crimen ad hæredem ejus, qui fraudem contraxit, commissi ratione transmitti, dummodò possidet hæres aut dolo possidere desiit, quod in omni rei vindicatione necessarium requisitum est, *l. 27. §. 3. & l. 36. in pr. ff. d. R. V.* Quem verò pro sua sententia Sixtinus adducit textum *ex l. ult. §. 13. ff. de publ.* ad præsens negotium applicari nequit, cum agat de hæredibus delinquentis publicani, notante glossa *ibid.* quem variis pœnis obnoxium esse dixi supra. Et quia rei vindicationem fisco competere diximus, facile hinc intelligitur, possessionem rei, quæ in commissum incidit, penes viatorem & vectorem tamdiu manere, quoad sententia supervenerit declaratoria. Nec enim, quia dominium ipso jure amissum est, amissa etiam propterea illicò est possessio. Et generaliter leges & statuta, quæ inducunt privationem, ipso jure ad dominii tantum non possessionis simul privationem spectant. Andr. Gail. *l. 2. obs. 51. n. 5.* Sebastian. Gvazzin *de confisc. bon. conclus. 15. n. 11. 13. sequ.* Vincent. Carocc. *de locat. part. 4. quæst. 8. n. 17.* Et sic ergo publicani propria autoritate rem commissam auferre nequeunt, Henr. à Rosenthal. *feud. cap. 5. conclus. 36. n. 3.* Denique & istud notandum, cessare vindicationem istam, si quinquennium sine lite elapsum sit. *l. 2. C. de vectigal.* Et hinc igitur dominium, quod competebat, recessisse videtur.

Jure Saxonico pœna commissi constituta non est sed merè pecuniaria. 99
Qui enim valvarum, pontium, sive aquarium telonium non persolverit, quadruplum refundere, telonium autem forense qui non dederit, triginta solidos pœnæ nomine persolvere tenetur. Wer Brück- oder Wasser-Zoll entführet, der soll ihn vierfältig vergelten. Wer Marckt-Zoll entführet, der soll dreyßig Schilling zur Buße geben, Land-R. *lib. 2. art. 27.* Coler. *Decis. 190.* Quod ipsum tamen restringunt nonnulli ad casum, quo ex negligentia aut ignorantia vectigal non solvitur, atque diversum planè obtinere volunt, quando fraudulenter & dolose peccatur, ut tum pœna arbitraria, puta carcer, aut mulcta pecuniaria decerni queat. Carpz. *p. 4. Const. 41. def. ult.* Et huc pertinet constitutio Saxonica, quæ habetur inter non editas, *part. 4. num. 4.* In genere notandum, consvetudinem cujusque provinciæ attendi oportere. *l. 4. §. fin. b. t.* quæ tamen non obstat, quo minus mu-

mutari queat ab eo, qui jus vectigalia conſtituendi habet.

100 Reliquum eſt, ut videamus, quid viciſſim præſtare debeat Princeps propter vectigalia ſoluta. Id verò intelligitur ex fine, propter quem vectigalia & gabellæ primitus inſtitutæ ſunt. Finem ſupra diximus eſſe duplicem, alterum quidem ut conſervari & reparari queant viæ publicæ, alterum verò, ut ſecuri ire atque redire queant cum bonis ſuis viatores. Andr. Knichen. *de Sax. non prov. jur. verb. Ducum C. 5. n. 77.* Utrumque oppido neceſſarium eſt in bene conſtituta Republ. utrumque ad finem iſtum communem tendit, ut commercia ultro citroque conſerventur. Quia enim viæ publicæ ad Principem ſpectant, & inter regalia referuntur, ut viæ uſui eſſe poſſint & civibus & peregrè advenientibus, Principi incumbit efficere. Uſui autem eſſe nequeunt, ſi vel inviæ factæ fuerint, vel à latronibus obſeſſæ. Principis igitur hæc cura eſt, ut complanentur viæ publicæ, & ut à malis hominibus eas obſidentibus purgentur tutæque reddantur, & ad eam curam iſti ex officii ratione, quatenus Principes ſunt, obligantur.

101 Poſito hoc principio fortior adhuc & haud paulo adſtrictior fit obligatio, quando accedit perceptio vectigalis in eum finem conſtituti. Sane videri poterant terrarum Domini turpiter accipere pecuniam ejus rei gratia, ad quam ipſi ex officii ratione tenentur. Thomas Maul. *de jur. conducendi tit 7. n. 4.* Sed quia res iſta ſine impenſis & ſumptibus perfici nequit, non magis improbanda erit vectigalis conſtitutio ad reficiendas & ſecuras reddendas vias, quam improbari poteſt tributorum indictio & exactio ad defendendos cives & ſubditos; ad quam defenſionem itidem ex officio tenetur Princeps. Nec vero quiſquam eſt, qui non malit Principi in eam rem aliquid contribuere, quam per vias ſalebroſas & deſtructas aut minus ſecuras incedere. Secus eſt, quando ex ſola libidine dominorum, ſine publica utilitate commeantium, ſed ſolo arbitrio vectigalia exiguntur. Talia enim non refectiones, ſed obſeſſiones viarum rectius dici, & in quibusdam locis ſine publico commodo duriſſime ab Helvetiis exigi, ſcribit Carolus Molinæus *ad l. 7. C. de SS. Eccleſ.* Nec verò, quod ſupra dixi, alia dari poteſt ratio, propter quam excuſari queat vectigalium receptio, quam ut loca & itinera à prædonibus & latrunculis tuta reddantur utque munitæ & benè compoſitæ ſemper habeantur viæ. Ex perceptione igitur pedagii aut vectigalis videtur percipiens ultra debitum ex jure Principis perveniens tacitè ſe obligare ad præſtationem ſecuritatis per territorium ſuum.

Ex quo ſequitur porrò, à domino 102 territorii damnum omne, quod culpa ejus viatoribus infertur, reſarciendum eſſe. Dum enim tenetur Dominus ſecuritatem præſtare, ſi non præſtet, per omisſionem ejus, quod facere debet, in culpa eſt, ut viator damnum patiatur. Culpa enim hic in damno non avertendo conſiſtit, & ad deſidiam ac negligentiam pertinet. Nic. Burgund. *de peric. & culp. c. 1. n. 6.* At ratio naturalis dictitat, eum, qui culpa ſua damnum alicui dat, damnum illud reſarcire debere, poſito, quod obligatus ſit damnum iſtud avertere. Sed & oppido gravis eſſet pœna commisſi propter defraudationem vectigalis conſtituta, niſi viciſſim hoc haberent à Principe viatores, ut, ubi ſolutum à ſe fuerit vectigal, indemnes ipſi præſtentur. Et hanc ſententiam plerique omnes defendunt Doctores, Udalr. Zaſius *lib. 1. conſ. 14. & 15.* Andr. Gail. *l. 2. Obſ. 64.* & ibi Bernhardus Græven. *concluſ. 64.* Paris de Puteo *de Synd. verb. Robaria n. 2.* Petr. Anton. de Petra, *de pot. princ. c. 8. n. 38.* Petr. de Andlo. *de Imper. Rom. lib. 2. c. 18.* & ibi Marqv. Freherus. Petr. Binsfeld. *ad cap. 9. X. de injur. & damn. dat. quæſt. 8.* Matth. Coler. *de proceſſ. execut. p. 1. c. 2. n. 335. & deciſ. 189.* Mynſing. *Cent. 5. obſ. 70.* Joh. Köppen. *quæſt. 37.* Anton. Gothofred. *diſp. feud. 3. th. 7. lit. C.* Thom. Maul. *de jur. conducend. 7.* Andr. Knichen. *de Sax. non prov. jur. c. 5. n. 80.* Philip. Knipſchild. *de civit. Imp. l. 2. c. 5. n. 146.*

Dn. Ta-

Dn. Tabor *de hoplophor. cap. 4. num. 6.*

103 Primus, ni fallor, in diverſam abiit ſententiam Henricus Bocerus, *de regal. c. 2. n. 156.* ſtatuens, non eſſe obligatum territorii Dominum ad reſarciendum damnum, quod viatoribus in via publica datum eſt. Sed meo Judicio non ſatis conſideratè. Dum enim ex jure privatis propoſito æſtimari vult jus publicum, quale hoc eſt, quod ad regalia pertinet, imprimis ſi habeatur reſpectus ad alios, qui ſubditi non ſunt, ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν mihi videtur. Non eſſe ullam obligationem, niſi quæ jure aliquo vel civili, vel prætorio conſtituta, vel comprobata ſit, ad jus civile Romanorum privatis præſcriptum pertinet, non ad jus Principum; nec admitterem ego conſulem Romanum excipientem, pacta ſua cum Pœnis inita à Prætore ſuo non eſſe comprobata. Et quorſum igitur neceſſum erit, omnes ſpecies contractuum vel quaſi contractuum, delictorum vel quaſi delictorum enumerare? Quorſum neceſſe eſt, de actione, quæ viatoribus ob damnum datum adverſus Principem competat, ſcrupuloſè inquirere & ſcrutari? Dicam ſimpliciter, Principem obligatum eſſe ideo, quia Princeps eſt, & teneri in conſcientia, ut damnum ab aliis datum, quod avertere debuit, reſarciat, etſi conveniri actione aut cogi non poſſit.

104 Reſtringenda tamen eſt ſententia communis ad caſum iſtum, quando dominus territorii prohibere injuriam & damnum datum potuit, & non prohibuit. Si quando enim repente in territorium magna prædonum & bannitorum copia irruat, & prædam faciat, ut occurri eis ex tempore manu armata nequeat, nec prævideri caſus ille potuit, non teneri Principem damnum datum reſarcire, verius eſt. Petr. Binsfeld. *d. l.* Matth. Coler. *de proceſſ. exec. l. 1. c. 2. n. 336.* quanquam, ut impediat talem irruptionem, ad omnem diligentiam obſtrictus ſit. Et hactenus admittere poſſum quod ſtatuit Thomas Maul *de jur. conduc. tit. 7. n. 3.* non excuſari Dominum, ſi afferat, prohibere ſe non potuiſſe, poſito ſcil. vim talem fuiſſe, quæ prævideri aut prohiberi potuerit, & quidem pro conditione & ſtatu ipſius Principis. Ut enim integrum ille ad vim talem repellendam ſemper alat exercitum, incivile eſſet eum adſtringere. Vis major autem, ut & fatale damnum & fortuiti caſus à nemine præſtandi ſunt. Etſi autem Johannes Köppen *deciſ. 37. n. 10.* diſtinctionem faciat inter dominos eos, qui vectigalia accipiunt & qui nulla talia accipiunt, illosque indiſtinctè ad reſtitutionem damni, ſive prohibere potuerint, ſive minus, hos vero tum demum, quando prohibere potuerint, teneri exiſtimet, eumque ſequatur Bernhardus Grævenus *d. l. n. 5.* æquior tamen videtur ſententia ſimpliciter aſſerens, non teneri dominum, ſi prohibere non poterit, cum ad impoſſibilia nemo obligetur; Illud obiter notandum eſt, non teneri Principem ad reſtitutionem, ſi viator in via regia & ſolita non inceſſerit. Dn. Ziegl. *d. l. C. 13.*

CAPUT XXVII.

DE OPERIS RUSTICORUM.

SUMMARIA.

1. *Operæ quomodo in Germania cœperint?*
2. *Clodovæus & Carol. Magnus earum Autores.*
3. *Leges Caroli Magni de servitutibus non admodum rigidæ.*
4. *Successu temporis plurimi libertatem consecuti.*
5. *Operarum diversitas per Germaniam.*
6. *Operæ secundum consvetudinem dijudicandæ.*
7. *Ex subjectionis jure operæ præstandæ.*
8. *Operarum vocabulum quomodo hic accipiatur?*
9. *Operarum Definitio.*
10. *Operæ debent esse honestæ.*
11. *Jus Connagii improbatur.*
12. *Primarius operarum finis utilitas Domini.*
13. *Secundarius defensio subditorum.*
14. *Operæ vel Officiales vel Artificiales.*
15. *Item vel determinatæ vel indeterminatæ.*
16. *Si subditi ad certa officia obligati vi majori impediantur, quid juris?*
17. *Operæ indeterminatæ quomodo præstandæ.*
18. *Operæ aut præstantur jumentis, aut manu.*
19. *Operæ vel consvetæ vel inconsvetæ.*
20. *Personæ quæ ad operas rusticas obligatæ.*
21. *De Jure Civil. Liberti.*
22. *Rustici & Agricolæ.*
23. *Nobiles & Clerici Prædium Rusticum coëmentes.*
24. *Item Ecclesiæ.*
25. *Hæredes utrum in solidum ad operas obstricti?*
26. *Prædia servitiis obnoxia non sunt dividenda.*
27. *Ad Operas personales singuli rustici pro sua persona obstricti.*
28. *Operas præstare subditi tenentur in defensione Domini, ejusque castri.*
29. *Unde multis in locis certus selectus solet evocari.*
30. *Convenientius est certos milites conductitios alere.*
31. *Tributa Deum Autorem habent.*
32. *Quilibet subditus arma contra hostes suscipere est obstrictus.*
33. *Qui modus belligerandi pro optimo habetur.*
34. *Operæ præcipue consistunt in agrorum cultura.*
35. *Item in Ædificatione & refectione Prædii Dominici.*
36. *Ut & in reficiendis Castris & Fortalitiis.*
37. *An Statibus Imperii liceat nova Munimenta exstruere.*
38. *Consistunt & Operæ in refectione viarum ac pontium.*
39. *Constituuntur Operæ I. Conventione.*
40. *II. Statuto Provinciæ.*
41. *III. Consvetudine.*
42. *IV. Casu publicæ necessitatis, ad quem casum spectant Angariæ & Parangariæ.*
43. *V. Præscriptione.*
44. *Operæ sunt fructus Jurisdictionis.*
45. *Pertinent ad Jurisdictionem Inferiorem.*
46. *Quoad modum exigendi Operas determinatas, consvetudo singulorum locorum respicienda.*
47. *Operæ indeterminatæ ex Dominorum arbitrio dependent.*
48. *Varietate circumstantiarum variantur Operæ.*
49. *Si subditus partem prædii vendiderit, non integras operas sustinere cogitur.*
50. *Aucto prædio augentur & operæ.*
51. *Augentur Operæ vel pristinarum Operarum specie manente, vel ea mutata.*
52. *Operæ præstandæ secundum conventionem.*
53. *Si nullæ Operæ definitæ quomodo præstandæ?*

54. Si

54. *Si consuetudo sit incerta, Dominorum sævitiæ non nimium est indulgendum.*
55. *Durities quorundam Dominorum.*
56. *Operæ tempore convenienti præstandæ.*
57. *In subditorum arbitrio situm non est tempus pro tempore eligere.*
58. *Operæ per diem præstandæ.*
59. *Excepto tempore necessitatis.*
60. *Nec Operæ Diebus festis præstandæ.*
61. *Nisi casu extremæ necessitatis.*
62. *Quibus Diebus præstandæ ex Dominorum necessitate dependet.*
63. *Operæ non præstandæ nisi fuerint indictæ.*
64. *Nec subditi eas possunt pecunia redimere.*
65. *Excusantur Rustici ab operis propter morbum.*
66. *Aut si ipsis fuerint erepti Boves aut Equi Aratorii.*
67. *Rusticus valetudine impeditus per substitutos operas præstare tenetur.*
68. *Utrum dies itineri insumti Rusticis prosint?*
69. *Si extra Provinciam præstandæ operæ, sumtibus Domini id fieri debet.*
70. *Alias propriis sumtibus operas exhibere tenentur.*
71. *Nisi sint ita egeni, ut necessariis alimentis destituantur.*
72. *Consuetudo & Pacta circa operas maxime spectanda.*
73. *Operæ quando precario præstantur, sumtus spectant ad Dominum.*
74. *Regulariter subditi propriis Instrumentis operas exhibere tenentur.*
75. *Si jumenta in præstatione operarum ab hostibus eripiantur, damnum pertinet ad subditos.*
76. *Si Prædium Domini, ad quod subditi operas debebant, sit destructum, an ad aliud prope pristinum locum constructum operas præstare teneantur?*
77. *Quando Domini in locis dissitis habitant, an operas in pecuniariam præstationem commutare, vel alteri cedere possint?*
78. *Si pro operis pecunia solvenda quænam in moneta fieri debeat?*
79. *Si Rustici per longissimum tempus loco operarum certam pecuniam uniformiter solverint, an per hoc contra operas præscripsisse censeantur?*
80. *Operæ an alteri cedi possint?*
81. *Actiones Domino circa Operas adversus tertium competentes.*
82. *Actiones competentes Domino contra rusticos.*
83. *Quando de ipsa possessione & Jure Operarum inter Dominum & Rusticos lis existat, quid obtineat?*
84. *Quomodo Jus operarum probandum sit remissive?*
85. *An libri Censuales* die Erb-Bücher *contra Rusticos plenam probationem faciant?*
86. *Actiones & Remedia Rusticis contra Dominos competentia.*
87. *Quibus modis Jus Operarum finiatur?*

1 Operas & servitia in Germaniam Clodovæum & Carolum Magnum subjugatis Alemannis & Saxonibus introduxisse jam *supra l. 2. c. 7.* indigitatum est. Quomodo enim operæ cœperint, luculenter ostendit Christoph. Lehmannus Rerum Germ. scriptor egregius in *Chron. Spir. lib. 2. c. 20.* Ubi: Anno Christi 499. haben die Francken am Rhein mit den Alemanniern ꝛc. grosse Kriege geführet, darin endlich die Francken, und
2 deren König Clodovæus die Oberhand behalten, und also alle überwundene Teutschen nach Exempel der Römer in Dienstbarkeit gesetzet. Diesen Exempel hat hernach Käyser Carolus Magnus nachgefolget, als er den Sachsen und Westphalen obgesieget, Exceptis scil. illis qui Christiana Sacra profiterentur, hisce hominibus propriis certas leges præscripsit operasque indixit: Daß sie haben müssen wochentlich gewisse Frohn-Dienste verrichten: Nemlich, welcher Leibeigener so viel Pferde oder Ochsen gehabt, daß er damit in einem Tage seines Herren Acker bauen und pflügen können, daß derselbe sonst in selbiger Wochen, seinem Herrn, zu keiner Frohn-Arbeit verbunden seyn, jedoch sonsten wöchentlich einen Tag zu Frohn schaffen sollen: Welcher aber in einem Tage die schuldige Frohn nicht verrichten

richten können, der hat den andern Tag mit zusetzen müssen: Der aber so viel Pferde und Ochsen nicht gehalten, daß er seines Herrn Arbeit in einem Tage nicht bestellen können, und einen andern erbethen, daß er ihm zugespannet, und durch dessen Beystand sein Tagewerck geschaffet, so hat ein solcher noch einen Tag in der Wochen mit der Hand arbeiten müssen. Welcher kein Pferd oder Ochsen zum Ackerbau erhalten, der hat drey Tage in jeder Wochen seinem Herrn, von frühe Morgens biß zur Nacht, mit der Hand arbeiten müssen, die übrigen Tage sind sie ihrer eigenen Arbeit nachgangen, Leh-
3 mannus *d. l.* Ex hisce laudati autoris verbis clare apparet, Leges Caroli M. de servitutibus latas non adeo rigidas fuisse, quippe potentia & fortuna Caroli permoti maximam partem sese ipsi dederunt, ac proinde durum istud servitutis jugum effugerunt, unde etiam non servi sed dedititii, adscriptitii, h. e. agricolationi adscripti, item glebæ addicti, & homines proprii, die Leib- und halbeigen, so nicht gantz frey, demnach auch nicht vollkommlich mancipia und Leibeigene seyn, appellari consveverunt. Husan. *de Homin. propr. c. 2. n. 22.* Hahn. *ad Tit. de Manumiss. n. 1.*

4 Verum cum & illæ Leges præscriptæ nimis duræ viderentur, plurimi successu temporis partim armis, partim meritis, item precibus, pretio, ut & præscriptione pristinam libertatem consecuti fuere, magna tamen pars hodiernum usque in diem vel in totum vel ex parte operis obnoxia remansit, vid. *supr. Lib. I. c. 28. & Lib. II. c. 7.*

5 Quia tamen operæ per universam Germaniam mirum in modum variant, ideò secundum Consvetudinem Locorum dijudicandæ sunt, Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 90.*

6 Et exinde justitia earum jure meritoque defenditur, Balthasar. *de oper. subdit. cap. 2.* quippe cum observantia jus faciat, *l. 37. ff. de LL. l. 13. §. ult. vers. usurpatum ff. de injur. & famos. libell.* Dn. Struv. *Synt. Jur. Civ. Ex. 2. th. 22. & 40.*

7 Et hoc præterea omni fere dubio careat, quod ex communis subjectionis jure & ob indicium susceptæ protectionis per universam Germaniam à subditis von den Unterthanen operæ præstentur, idque per longævam Consvetudinem invaluerit, igitur earum origo etiam Juribus summæ Majestatis magna ex parte adscribenda est, vid. Dn. Hahn. *ad tit. de oper. Libert. n. 4.*

Vocabulum operarum quod attinet 8
variè illud in Jure sumitur, hoc loco accipitur id præcipuè pro officio diurno, *l. 1. ff. de Oper. libert.* Germanica quoque operarum appellatio non est uniusmodi, & Consvetudines singulorum locorum sunt inspiciendæ, in nonnullis enim locis vocantur Robwold, alibi Scharwerck. Balth. *de oper. subd. c. 3.* in nonnullis locis dicuntur communiter Frohndienste, ab antiquo verbo Frohn, quod sacrum significat, quia nimirum sacræ libertatis, quæ per manumissionem contigit, sunt quædam testimonia & Compensationes. Wehner. *Obs. Pract. verb.* Dingnottell. Balthas. *d. l.* in Saxonia nostra communiter appellantur Hoff- oder Herrn-Dienste, quasi operæ, quæ dominis debentur, quæ appellatio omnium quoque videtur propriissima, cum naturam simul operarum quodammodo explicet.

Definiuntur autem operæ liberto- 9
rum *in l. 1. & 3. ff. de Operis libertorum* quod sint officium diurnum. Diurnum dicitur officium duobus modis, vel quia per singulos dies datur, uti sumitur *in l. 20. §. 5. ff. de statu lib.* vel quia per diem laborandum est, & sic accipitur *in d. l. 1. & 3. ff. de oper. libert. l. 2. ff. de ann. leg.* Quanquam hic non neget JCtus, noctu etiam ex justa ratione præstari posse, respexit tamen ad id, quod frequentius fieri solet, juxta *l. 3. & seqq. ff. de LL.* Zasius *Libr. 1. singul. intell. cap. 3. n. 4. & 6.* Ex moribus hodiernis describi possunt operæ rusticorum quod sint Officium honestum, regulariter diurnum, Principi vel etiam aliis Dominis in personarum vel prædiorum utilitatem à subditis præstandum *l. 1. l. 3. de Oper. Libert. l. 2. de ann. Legat.* Wissenb. *d. t. n. 3.* Coler. *de Process. Execut. p. 1. c. 9.*

Honestæ debent esse operæ, unde 10
exclu-

excluduntur illæ, quas subditi Canonicis & Comitibus Lugdunensibus per speciale pactum præstare tenebantur, quod licentiam Dominis dabat pro recognitione feudorum prima nocte concumbere cum Vasallorum sponsis, quod jus laxandæ Coxæ aut Connagii jus nominarunt, Chopin. *ad LL. Andegavens. L. 1. c. 31. n. 8.* Camill. Borell. *Consil. 1. n. 158.* Unde honestatis causa pro virginitate à Jurisdictionis Domino delibanda Malleolinus III. Scotiæ Rex tributum imposuit, & de virginitate tributo redemta vid. Klock. *de Ærar. L. 2. c. 146. n. 27. 28. 29. Sprenger.*

12 Primarius Operarum finis in utilitate & emolumento Domini ejusque prædii videtur consistere. *L. 24. L. 26. §. 1. ff. de*
13 *Operis libert.* Secundariò tamen operæ videntur præstari, ut Dominus, quia fides reciproca esse debet, Zasius *de Feud. P. 7. n. 56.* subditos illorumque bona defendere, imo privilegia & rationabiles consuetudines salvas conservare teneatur *arg. II. Feud. 6.* Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 2. aph. 5. & c. 12. aph. fin.* Adeo ut Doctores nonnulli statuant, quod, si Dominus officio suo negligentius fungatur, subditi ad operas alioquin præstandas non sint obstricti, Balthas. *de Oper. subd. c. ult.* Jon. Euchar. Erhard. *de Oper. rust. Conclus. 33.* qui enim non facit quod debet, non recipit quod oportet. *cap. frustra 75. de R. J. in 6to.*

14 Secundum Jus Romanorum olim dividebantur operæ Libertorum in Officiales & fabriles sive Artificiales *L. 6. & 9. §. 1. ff. de Oper. libert.* Illæ sunt magis personales, & personæ patroni exhibendæ, ut adesse, comitari. *L. 38. §. 1. ff. de Oper. libert.* Hæ artificio aliquo præstantur *l. 9. §. 1. ff. eod. l. 26. §. 12. ff. de Condict. indeb.* & subdistinguuntur in illas, quæ ad exhilarandum Dominum præstantur, & quæ res ad patrimonium Domini ejusque utilitatem concernunt. Prioris generis sunt, quas exhibent Cantores, Parabolani, Cytharedi, Mimi, Saltatores, Histriones, Spielleute, Gauckeler, Hoffnarren, kurtzweilige Räthe, quos voluptatum Artifices JCtus *in l. 7. §. 5. ff. de oper. libert.* vocat. Alterius generis sunt Sartores, Pictores, Architecti, Fabri lignarii, & similes artifices. Zas. *lib. 1. sing. Respons. cap. 3. n. 7. & multis seqq.*

Ex Consuetudine hodierna operæ 15
variè dividi possunt, præcipue verò vel ratione quantitatis, vel modi: Priori casu, Operæ sunt vel determinatæ vel indeterminatæ; Illæ Germ. vocantur gewisse oder gemessene oder gesatzte Frohn-Dienste, benante Frohn-Tage, Hoff- oder Herrn-Dienste, quæ vel ad certum tempus vel numerum restrictæ sunt. Hæ vero, scilicet indeterminatæ, ungemessene Frohn-Dienste, quæ nullo certo tempore, neque numero circumscriptæ sunt, sed ex Dominorum arbitrio & voluntate aut regionis consuetudine pendent, & toties præstari debent, quotiescunque opus fuerit. Gail. *Lib. 2. Obs. 62. n. 12.* Dn. Hahn. *ad tit. ff. de Oper. libert.* Richter. *Decis. 98. n. 8.* Struv. *Tit. ff. de statu hom.* Knich. *de vest. pact. L. 2. cap. 3. n. 45.* Wehner. *verb.* Diengnottel, in his regionibus vocari solent ungemessene Dienste, extraordinar-Herren-Dienste. Cujus generis sunt, die Burgfeste, Flachs und Erndte Tage, quanquam & hæ hodie in nonnullis locis ad certum numerum determinentur.

Determinatæ autem dicuntur operæ videlicet quod in mense, vel septimana semel, vel toties in anno Domino servire & operas præstare debeant cum aratro, cum curru, Obrecht. *in Disp. de Regal. th. 50.* vel cum personis, ut Dominorum seu Nobilium ædificia exstruant, reparent atque reficiant, fodiant, triturent, metant, ligna cædant, findant, fissa bene collocent, & quicquid usquam operarum manualium erit, quæ, cum consuetudine vel lege certa definitæ sint, non facilè in disceptationem & querelam deduci poterunt, *c. dilecto X. de offic. Archid. Mindan. lib. 2 de mandat. c. 44. n. 3.* Knichen. *d. lib. 2. c. 3. n. 52. & seq. L. 1. & 2. C. ne rustic. ad ullum obseq. revoc. L. 1. C. in quibus caus. coloni.* Rosenth. *Lib. 1. c. 5. Conclus. 71. n. 3.* Vultejus *vol. 2. Cons. Marpurg. Cons. 30. n. 210.* Certæ autem appellantur operæ,

non quoad substantiam, tunc enim quia in facto consistunt, omnes sunt incertæ. *L. ubi autem 75. §. qui id. 7. ff. de V. O.* & paulò clarius *in L. stipulationes non dividuntur 72. §. Celsus ff. c. t.* & ibi latè Bart. Zasius & alii; sed quoad numerum & qualitatem, v. g. cum indicitur messoria, aratoria &c. tot & tot dierum; Non enim omnia possumus omnes. Sichard. *ad rubr. C. de O. L.* summa Azo-
16 nis in *L. liberti 10. C. c. t.* Occasione autem antecedentium quæsitum, si subditi seu rustici ad certa servitia tantum fuerunt obligati, v. c. den Herbst Heu zu machen vel den Hopffen zu pflücken, usus verò eorum eo in loco hoc anno vel vi tempestatis vel hostium incursu desiit, an ad alia servitia manualia teneantur? Et videtur quod non, per text. *in L. cum patronus 22. §. 1. in fin. L. Operis 31. ff. de O. L.* & passim ibidem, quæ determinatio efficit, ut quæ in illa non fuerint expressa pro exclusis censeantur, atque ideo non præstanda. *arg. L. 12. ff. de judic.* Anton. Gothofr. *Disp. Feud. 7. Conclus. 2. lit. D.* Wesenb. *Cons. 45. n. 14. C. nonne X de præsumpt.* Paris. *Cons. 68. n. 32. part. 3.* Et hoc in casu à JC. Wittenbergens. pro sententia negativa responsum, apparet apud Georg. Beatum *in centur. suis casuum varior. t. 24. in fin.* Si enim ad longe alia producere obligationem voluisset Dominus, nulla fuisset difficultas eorum mentionem facere, ut Imp. Justin. ait, *in L. un. §. 11. vers. sin autem deficientis in fin. C. de caduc. toll.* Modestin. Pistor. *Consil. 21. n. 52. vol. 2.*

17 Operas indeterminatas quod attinet secundum acta curialia Dingnotul, Erb-Register, quibus omne rusticorum jus, quod Domino atque illis ipsis debetur, continetur, quæ pacta conqueritur Zas. *L. 1. sing. Respons. c. 3. n. 83.* quatenus favorem Dominorum concernunt, arctè servari, utinam & ea parte, qua hominum rusticorum jura descripta sunt, servarentur: vel etiam juxta consuetudinem regionis, völlige, Landübliche Dienste. vid. Const. Saxon. *part. 2. c. 52.* ibique Carpzov. Daniel Moller. *in Comment. n. 1. 2. & seq.* Joach. Scheplitz. *in Const. Elect. Brandeb. part. 4. tit. 7. §. 2.* Unde serio præcipit Imper. Justin. ut caveant ejusmodi Domini possessionum in quibus tales coloni sunt constituti, aliquam violentiam & innovationem eis inferre. *in text. L. cum satis. 23. vers. caveant. C. de agric. & censit. Lib. 11. cum simil.* qui si modum in illis imponendis & exigendis excedunt, tunc ad arbitrium boni viri, judicis sc. reduci & coarctari debent. *L. si libertus 30. ff. de O. L.* Specul. *de Censibus de officio judic. & in t. de major. & obed. §. 2. vers. sæpe & seqq.* Rosenthal. *d. Concl. 71. n. 4.* Rut. *L. 3. c. 3.* Ne Dominorum arbitria in Cyclopicam sævitiam transeant, ac subditi assiduis operis angariis & parangariis ita graventur, ut vix suppetat eis tempus se & suos alendi. *l. 22. in fin. l. pen. de Oper. lib.* Zas. *d. c. 3. n. 22.* Gail. *Lib. 1. Obs. 17. per tot.* Maul. *c. 4. n. 12.* Beust. *in rubr. de Jur. n. 4.* Husan. *de homin. propr. c. 6. n. 68. 69.* Cujus rei præclarum nobis exhibet exemplum Molinæus, de Carolo Franciæ Rege, qui subjectos sibi homines clementer & misericorditer, sive in exigendis operibus, sive in aliis debitis, tractare jussit, in Consuet. Paris. *tit. 2. §. 12. n. 55.* Propterea de his frequentissime disceptari ait Knichen. *d. c. n. 50. & seq.* dum Nobiles generatim servitiis mit Frohnen und Diensten investiuntur. Coler. *de process. execut. p. 1. c. 9. n. 68. & seqq.* Köppen. *decis. 13. n. 4. & seq. part. 1.* & quotidiana experientia ipsa testatur. Notatu verò dignum est, quod scribit Clitmannus, ungemessene Frohn non id dici, quod in infinitum se extendit, & quod rustici semper præstare tenentur, sed sufficit de certis operis & certo labore id intelligi, non tantum certo die, sed quotiescunque opus fuerit, & restringitur ad operas consuetas & solitas, wie es von Alters herkommen. *lib. 1. Decis. Camer. 12. n. 33.* Item æquas, possibiles & moderatas, in quibus non tam spectatur quid extremò per vires, sed quid commodè his salvis possint. Mevius. *P. 4. Dec. 132. & 123.*

Ratione modi operæ præstantur aut 18
jumentis, quas Germani patrio sermone appellant, Wagen- oder Anspan-Dienste, aut manu & corpore subditorum,

&

dicuntur Hand-Dienste. Struv. *Tit. de statu. hom. in fin.* Dn. Fritschius *Tract. de jure pagor. c. 8. th. 6.* Distinctio hæc ex ipsa concessione & distributione prædiorum videtur promanare: Quibus enim tantum agri à Dominis concessum, ut equos, vel boves alere possint, hi jumentis operas præstare tenentur, & consuetudine vocantur voll- und halb-Meier, it. voll- und halb-Spänner. Alias etiam appellantur Anspanner, Pferdner, Huffner. Qui vero nullum, vel non multum agri habent, ad manuales operas exhibendas sunt obstricti, & dicuntur Hand-Frohner, Köter, Kot-Sassen, imo Brinck-Sitzer & Hintersatler. Ganderheimischer Land-Tages Abschied *de Anno 1601.* §. *29.* Fritsch. *d. Tract. c. 8. th. 7.*

19 Addenda hisce divisionibus est illa, qua distinguuntur operæ in consuetas sive solitas, & inconsuetas sive insolitas, in Landgebräuchliche und ungebräuchliche Herren-Dienste. Consuetæ sunt, quæ secundum provinciæ, vel certi alicujus loci consuetum morem præstandæ. Inconsvetæ quæ contra antiquum, wider das alte Herkommen, exiguntur: Hæ non aliter debentur, nisi inter Dominum & subditos de iis præstandis specialiter conventum, vel aliter in loco observatum. Dn. Fritsch. *d. Tract. c. 8. n. 5.* in dubio autem, quando quæritur, quænam species sit usitata vel inconsueta, ante omnia pacta sunt inspicienda, quæ si non exstant, antiqua observantia loci attendenda, & secundum eam judicium ferendum. Dn. Fritsch. *d. l.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 11.*

20 Personæ autem, quæ operas Dominis exhibere tenentur, sunt omnes qui prædia possident rustica, nec privilegio, pacto, consuetudine longinqua, aut præscriptione, immunitatem consecuti sunt, illi eorumque hæredes, per se vel per idoneum substitutum, ad ope-
21 ras exhibendas sunt obligati. Tales sunt (I) de jure Civili Liberti, qui in præmium concessæ libertatis patronis operas præstare tenentur. *T. T. ff. & C. de*
22 *Oper. libert.* (II) Ex universali Germaniæ consuetudine hodierni rustici & Agricolæ, qui præcipuè huic oneri sunt obnoxii. Horum enim natura quasi & mores operis exhibendis videntur accommodati, cum à pueris ejusmodi laboribus assueti maximam partem vitæ peragant in sudore vultus (uti loquitur S. Script.) panem quæritando. Unde diuturnis & quotidianis laboribus corpus illorum robustum redditur, & sic naturali quasi constitutione aptum ad servitia ejusmodi sustinenda. Honestioris igitur & liberioris conditionis hominibus, ad ejusmodi onera ferenda plerumque minus idoneis, regulariter imponi non solent, cum speciem quandam sapiant servitutis. *L. 4. ff. si quis à Parent. manum. L. 10. ff. de obseq. Parent. præst. L. 26.* §. *12. ff. de condict. indeb.* Husan. *de hom. propr. cap. 6. num. 52.*

Adeo autem jus hoc operarum in fundis rusticis præsumitur, ut omnia prædia rustica, eorumque possessores, huic oneri subjaceant, nisi præscriptione, consuetudine aut speciali privilegio aliud obtineat, & hoc probare debet, qui exceptionem ab operarum præstatione allegat, *arg. L. 2. ff. de prob.* nam regulare est, ut qui exemtus esse velit, illam exemtionem legitimis argumentis probet *cap. 7. pr. de privileg. in 6to.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 8.* Cum enim hodie ratione subjectionis & vi præstiti homagii operæ à rusticis exigi videantur, uti supra ostensum, ideo quilibet vacationem ab operis præstandis allegans, illam legitimè probare tenetur. Engelbrecht. *de Oper. subd. θ. 33.*

Talis (3.) est Nobilis & Clericus præ- 23
dium rusticis oneribus obnoxium coëmens, qui ratione illius prædii operas exhibere tenetur. *L. 6.* §. *4. ff. de mun. L. ult.* §. *24. eod.* Knich. *de vestit. pact. p. 2. cap. 3. n. 91.* Si enim Ecclesia ne quidem ab ejusmodi onere ratione bonorum sibi acquisitorum est immunis *L. si tributum 27. Caus. 11. Quæst. 1. L. tributum 22. l. 23. quæst. 8.* Nec Nobilis se accusare potest, cum illius causa videtur favorabilior. *arg. l. 22. pr. C. de SS. Eccles. cap. non*

minus 4. cap. 7. X. de Immun. Eccles. operæ quippe hodie plerumque ratione prædii debentur, à quo, invito superiori, separari nequeunt, sed quemcunque possessorem sequuntur. *L. 16. C. de Episcop. & Cler.* res enim cum suo onere transit. *L. 10. C. de rem. pign. l. 12. C. de distract. pign.* Unde etiam hoc casu, si prædium servitutem sive onus operarum præstandarum adjunctum habet, cum tali onere ad quemcunque emtorem, nulla habita ratione personarum, transibit. Sicut enim canis leporem, sicut lepra leprosum, uti loqui solent JCti, ita illud onus emtorem sequitur. Speidel. *specul. not. à voce* Bauren-Güter. Fritsch. *Tract. de Jure pagor. c. 7. §. 8.* Knich. *de vestit. pact. d. l.*

Quod si enim onera in Nobili, prædium rusticum acquirente, cessarent, reliqui rustici supra debitum & contra naturalem æquitatem iis gravarentur; & sic augerentur operæ in personis rusticorum, quæ tamen tanquam res odiosæ, restringendæ sunt. *cap. Odia is. de R. J. in 6to.* Accedit quod iniquissimum, & tam juri Divino quam Civili adversum esset, si onera antea pluribus communia hac ratione ad paucos devolverentur, non enim faciendum est alteri, quod nobismet ipsis fieri non pateremur. Matth. *cap. 7. vers. 17. c. 13. X. de Majorit. & obed.* Quis verò vellet aliena onera sibi imponi? Sic & leges Civiles prudenter prospexerunt, ne quis propter alium aggravari debeat. *L. 1. ff. de alien. jud. mut. caus.* Nec Principi quidem permissum, in damnum ac præjudicium reliquorum subditorum, oneribus aliquem eximere ita, ut alii illa subire cogantur. *arg. L. 2. §. 10. & 16. ff. ne quid in loco publ.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 10.* Fritsch. *allegato loco.* Licet etiam reliqui rustici sponte hoc operarum onus in se recipere velint, ejusmodi tamen pactio, nisi consensu superioris fiat, est illicita *L. 23. C. sine censu vel reliquis fund. compar. non posse.* pacta enim privatorum fisco ac superiori præjudicare nequeunt *L. 20. & 42. ff. de pact.* nec res inter alios actæ aliis præjudicant. *arg. tit. C. inter alios act. vel judic. aliis non nocent.* Card. Tusch. *Conclus. 265. lit. R.* Multo minus potest venditor, invitis Consubditis (ut hoc vocabulo utar) immunitatem ab operis in emtorem transferre, cum & ipse illam non habeat, *L. 20. princ. ff. de acquir. rer. dom.* Knich. *de vestit. pact. d. l.* & res in emtorem cum onere transeat, quandoquidem & commoda solum ad eum pertineant, incommoda vero cujusque rei debere sequi eum, quem sequuntur commoda, ipsa æquitas suadet. *L. 10. ff. de R. J.* Knich. *d. l. n. 107.* Balthas. *de Oper. subdit. c. 10.* Et hanc sententiam hodierna praxis confirmat. Knich. *d. c. sub fin.* ubi ita pronunciatum asserit, adeo ut nonnullis in locis Nobiles sine speciali Superioris concessione prædia rustica emere prohibeantur, ne forte eorum rusticana & servilis qualitas successu temporis in præjudicium Domini & reliquorum subditorum mutetur, prout in Electorat. Saxonico & aliis locis observatur, Ordinat. Polit. Anhalt. *tit.* Bauren-Güter. Ordin. Polit. Saxon. Vinar. *tit. 36.* Fritsch. *de Jur. Pagor. c. 7. §. 8.* Ecclesiæ 24
quoque si prædia rustica possident, in viarum & pontium refectione operas præstare tenentur. *L. 7. C. de SS. Eccles.* & reliqui privilegiati, imo domus Augusta & Emphyteutæ Principis. *L. 4. C. de privil. dom. August. L. 7. C. de Oper. publ.* Res enim cum suo onere transit. *arg. l. 5. C. de SS. Eccles. C. si tributum 27. c. 11. q. 1. C. tributum 22. caus. 23. q. 8.* Rosenthal. *de feud. c. 5. conc. 80. n. 3.* Gail. *Lib. 2. observ. 52. n. 12.* Neque etiam à viarum & pontium refectione aliquis propter dignitatem se excusare ac tueri potest, *L. 11. ff. de vac. & excus. mun. L. 7. C. de vac. oper. publ.* Struv. *Syntag. J. Civ. Exercit. ult. th. 80.* Hahn. *ad tit. de via publ.* cum hoc officere dignitati non possit, quandoquidem servitia hæc inter sordidas operas minime recensenda *d. L. 4. C. de privil. dom. Aug.* nec onus personale sed reale est. Accedit quod Ecclesia & alia loca privilegiata commodo viarum ac pontium utantur, ergo etiam incommodum ferre debent naturali æquitate id exigente, *arg. l. 10. ff. de Reg. Jur. L. 1. §. fin. de aqua pluv. arcend.* vid. Brunnem. *ad L. 7. C. de*

SS.

SS. Eccles. unde propter horum constructionem & reparationem certæ collectæ solent imponi. Quod & ad collectam pro restaurandis mœnibus, aggeribus vallisque, item fossis, & munitionibus civitatis extendunt. Et hoc Germ. vocatur Burg-Wall-und Graben-Geld. Hahn. *d. l.* ubi etiam hac de re præjudicium affert.

25 Utrum singuli hæredes, si subditus ad certas quotannis operas edendas obligatus decedat, relictis pluribus hæredibus, in solidum teneantur, an tantum pro parte hæreditatis? Et videtur distinguendum esse: Utrum hæredes prædium divisim possideant, & tum quilibet pro parte sua hæreditatis est obligatus, ulterius vero non, *arg. L. 22. ff. de pos.* aut vero omnes & singuli indivisam hæreditatem possideant: & tum singuli in solidum tenentur. *L. 2. §. 2. ff. de V. O.* uno autem hæredum solidum, hoc est integras operas præstante, cæteri liberantur. *d. L. 2. §. 2. ff. de V. O.* Husan. *de hom. propr. cap. 6. n. 83. & seqq.* Ex persona enim hæredum conditio obligationis non mutatur. *d. l. 2.* & sic non possunt plures operæ ab hæredibus exigi, quam à defuncto solebant. Consultissimum autem hoc casu erit, unum ex hæredibus eligere, qui nomine reliquorum operas præstet, earumque compensationem à cohæredibus exspectet. *L. 25. §. 1. ff. fam. herc. L. 2. §. 2. ff. de V. O.* Husan. *d. l.*

26 Quia autem per divisionem hanc prædiorum operæ debilitarentur, & sic tandem plane interirent; ideo in multis locis optimè prohibentur rustici, prædia censualia & servitiis obnoxia per alienationes dividere, uti in Electoratu Saxoniæ id usu observatur. Idem constare ex Ordinat. Pol. Mecklinburgica *tit.* von Gewerb und Handthierung der Bauren. Ordinat. Polit. Anhalt. *tit.* Bauren-Güter. & Ordinat. Pol. Würtenberg. *tit. 16.* testatur Dn. Fritsch. *de jure pagor. c. 7. §. 6.* Hoc non minus obtinet in Ducat. Brunsvicensi & Lüneburgensi Hertzog Heinrich Julii Const. wegen verbothener Alienation der Lehn, Erbzinß, und Meyer-Güter *de Anno 1595. d. 3. April.* Gandersheimischer Abschied. *de Anno 1601. Art. 24.* Ejusdem Divi Heinrici Julii Renovatio solcher Constitution *de Anno 1604. d. 2. April.* ac Declaratio beyder vorhergehenden Constitutionen *de Anno 1612. den 29. Maji.* ubi hæc ratio prohibitionis simul inseritur, bevorab aber zu Verschmählerung unsers Roß-Dienstes, & paulo post: Daß uns von unsern eigenthümlichen Stücken und gebührendem Roß-Dienste nichts entzogen werde. Imo creditores in eadem declaratione certis casibus ex prædiis ipsis sine consensu Superioris oppignoratis & possessis operas præstare jubentur, in verbis, wie denn auch den Roß-Dienst und Schatzung jedesmahl abstatten. jung. Serenissimi Hertzog Georg Wilhelmen wiederholtes Verboth, wegen nicht Beschwer-und Veräuserung der Erben Zins-und Meyer-Gütern *de Anno 1646. die 25. Maji.* Procedit 27
tamen hoc, quod hæredes non teneantur in majori quantitate operas præstare, quàm defunctus solebat, tum demum, quando operæ debentur ratione fundi hæreditarii, oneri huic obnoxii, si verò exhibendæ veniant ex fide clientelari, sive homagio, tum videntur personales, & sic singuli pro se ac sua persona ad eas præstandas obligati sunt. Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 80.* Hi enim ad servitia tenentur non quia mansum à Nobilibus suis recognoscunt, sed quod domicilium & rerum suarum summam sub eorum jurisdictione constituerunt. Erhardt. *de Oper. rust. Concl. 19.*

Operæ autem pro diversitate con- 28
suetudinum & statutorum in provinciis Germanicis mirum in modum variant, & species operarum in nonnullis locis usitatæ alibi pro insolitis & inusitatis habentur. Talis est 1. Defensio & custodia Domini, item castri ad illum pertinentis. Subditi enim obstricti sunt vi præstiti homagii & promissæ fidelitatis, Principem sive Dominum ejusque bona defendere, *2. feud. 5. in fin.* Si ideo (inquit autor istius textus) jurat fidelitatem, non quod habeat feudum, sed quia sub jurisdictione sit ejus, cui jurat:

rat: nominatim vitam, membra, mentem & ejus rectum honorem custodire jurabit. Quod etiam de illis Dominis, qui solam jurisdictionem habent, licet jure territoriali non gaudeant, sive sit inferior, sive superior, intelligendum est; Nam & illis, qui simplicem tantum Jurisdictionem habent, excubiæ debentur *per l. 3. §. sciendum est autem 3. ff. de Offic. præf. vigil.* Nicol. Boër. *Decis. 212. n. 9.* Quod etiam obtinet in castro non quidem noviter exstructo, sed reædificato. Castro namque propter bellum aliumve casum penitus destructo & diruto, si postea illud in eodem loco, vel prope illum, reædificatur, subditi ad custodiam præstandam omnino sunt obligati. *arg. L. 35. ff. de S. P. R.* quoniam nempe censetur subrogatum in locum castri prioris, adeoque & illius naturam sapit. *L. 10. §. qui injuriarum ff. si quis Caution.* Berlich. *P. 2. Conclus. 64.* Restringunt tamen custodiam castri DD. ad urgentem summamque necessitatem, quando videlicet bella sæviant & metus incursionis adsit. Husan. *de hom. propr. cap. 6. n. 98.* vel si Incendiarii die Mordbrenner grassentur, vel quocunque alio modo domino ejusque rebus periculum immineat. Balthas. *de Oper. subd. c. 11.* Carpz. *in Jurisprud. forens. part. 2. const. 51. def. 1.* Richter. *Decis. 98. n. 26. & 27.* Landtages Abschied Ducat. Gvelferb. *de Anno 1619. §. 12.* Non tamen subditi per Dominum delegari possunt privato, vel alteri ut ejus castra custodiant. Zas. *ad L. si non sortem 26. §. libertus 12. ff. de condict. indeb.* Quia excubiæ sunt operæ officiales, non fabriles. Boër. *Decis. 212. n. 18.* Officialia vero servitia alteri delegari non posse, sed personæ quasi cohærere, expeditum est. *L. fabriles 6. l. operæ 9. §. 1. ff. de Oper. libert.* Zas. *in dict. L. 26. §. 12. ff. de condict. indeb. n. 17. & 18.*

29 Unde in plerisque Germaniæ locis salutaris ejusmodi consuetudo & mos invaluit, ut certus delectus subditorum, German. der Ausschuß, soleat evocari, illique tempore necessitatis custodia munimentorum demandari. Et hic delectus communiter in decima subditorum parte consistit, imò interdum prout necessitas exigit in quinta & tertia. Engelbrecht. *de Oper. subdit. θ. 43.* Et his certum stipendium à Domino in alimentum penditur, ne excubiæ nimium onerosæ atque odiosæ habeantur. vid. Carpz. *Jurisprud. forens. d. part. 2. constit. 51. def. 5.* Berlich. *part. 2. Conclus. 64. n. 24.* nisi consuetudine & hoc abrogatum fuerit, tum enim Dominus non est obstrictus, Carpz. *d. def. n. 3.* quia consuetudo vim legis habet, *L. 32. ff. de LL.* imo ejusmodi stipendium à reliquis subditis sæpius persolvitur, quoniam ista custodia non tantum in Domini, sed & omnium ac singulorum subditorum emolumentum ac securitatem cedit, atque commune damnum & periculum propulsat. Engelbrecht. *de Oper. rustic. θ. 43.* Contendunt quidem nonnulli, rusticos ad ejusmodi munera bellica subeunda esse plane ineptos, eleganter tamen contrarium, & quod hoc non sit omni ex parte verum, ostendit Dn. Eyben. *Elect. Jur. feud. c. 8. §. 9. 10.*

Convenientius tamen hodie videtur & tam Principi quam subditis utilius, loco delectus, sive lectorum militum, des Ausschusses, certos milites conductitios alere, qui munimenta & civitates, imo totam provinciam custodiant, eamque contra hostium incursum atque latronum insolentiam defendant, ideo jure meritoque ad stipendia præsidiariis hisce militibus persolvenda, eoque nomine collectam sive contributionem pendendam obstricti sunt. Apposite ea de re Tacitus *Lib. 4. Histor.* loquitur. Neque quies gentium, inquit, sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cui simile est illud Augustini dictum *Lib. 22. contra Faustum cap. 74.* Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur. Non enim hi præsidiarii propriis sumtibus & absque stipendiis militare cogendi sunt, cum non sui ipsius, sed totius Reipubl. ac singulorum subditorum causam gerant, ideoque nec hi collectarum oneri, cum egregium in ipsos commodum inde 30

inde redundat, se subducere poterunt. *l. 10. ff. de Reg. Jur.* Dn. Conring. *Dissert. de Comitiis Imperii Germ. Thes. 29. in fin.* Quoniam enim omnium res agitur, igitur æquum est, ut omnes ac singuli subditi uno, quod ajunt, humero hanc curarum sarcinam levent, & impensæ operæ mercedem, hoc est tributa & contributiones persolvant. Dignus enim est Operarius mercede sua *Luc. 10. v. 7.* Et qui suis laboribus pro tota Provincia die noctuque laborant, quare non habeant etiam dignam fortunam, ait Imperat. *in L. 3. C. de quadrienn. præscript. in fin.* Elegans etiam ea de re extat locus in Recess. Imper. *de Anno 1654. §. 180. in fin.* Sonderlich aber sollen jedes Churfürsten und Stands-Landsassen, Unterthanen und Bürger, zu Besatz- und Erhaltung der einem oder andern Reichs-stand zugehörigen nöthigen Festungen, Plätzen und Guarnisonen, ihren Landes-Fürsten, Herrschafften und Obern, mit hülfflichen Beytrag gehorsamlich an Hand zu gehen schuldig seyn.

31 Tributa siquidem Deum Autorem & Approbatorem agnoscunt, & Christus ipse, Dominus & Servator noster, tributum pependisse legitur *Matth. 17. v. 27.* & jubet Cæsari reddere quod Cæsaris est *Matth. 22. v. 21.* Pluribus hoc exemplis & rationibus demonstrat Casp. Klock. *de Contribut. cap. 1.* cui omnino jungendus est Hug. Grot. *de Jur. bell. & pacis Lib. 1. c. 2.* Tributa, inquiens, certa ut solvamus, honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans. Tributorum namque finis est, ut potestates publicæ habeant, unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coërcendos malos. *c. 13. vers. 6. & 7.* De jure quoque Romano prædiis & patrimonio subditorum certas impositas fuisse intributiones sive contributiones apparet ex *l. 22. §. ult. ff. ad Municip. & de Incol. l. 6. §. 4. ff. de mun. & honor. L. 27. de V. S.* Sic & in *l. 18. §. 29. ff. de mun. & honor. L. 1. C. ne rusticani ad ullum obseq. de voc.* fit mentio capitationis des Kopff-Geldes, unde antiquitus quoque hanc tributorum speciem obtinuisse apparet: Quod contributionis genus tum præcipue in Germania indici solet, quando expeditio militaris adversus Turcam suscipienda est. Reichs-Abschied *de Anno 1518. §.* und nemlich dieser Reichs-Abschied *de Anno 1542. §.* und wie wohl. Casp. Klock. *de contribut. cap. 17. num. 165.*

Quamvis & alter modus belligerandi, 32 ubi quilibet subditus ipse arma in hostes ferre est obstrictus, non est adeo improbandus, qui & apud Helvetios aliosque populos absque tantis exactionibus est receptus & magno cum emolumento incolarum practicatur, de quo Dn. à Seckendorff. in Christen-Staat *P. 2. C. 5. §. 4.* ita sentit: 33 Die allergewisseste, richtigste und löblichste Art zu kriegen, ist ohne allen Zweiffel diejenige gewesen, da ein jeder, der Alter und Leibes-Kräffte gehabt, sich zum Kriege gebrauchen lassen müssen, das weiset das Exempel der Israeliten und Jüden, welche durchgehends im vermögenden Alter, Mann vor Mann die Waffen führen müssen, wenig Fälle und Umstände ausgenommen. Zu Rom ist kein Gelehrter, keine Obrigkeitliche Person, kein Edelmann noch Raths-Herr darvon befreyet gewesen, sie haben alle ihre Jahre im Kriege ausstehen müssen: Also haben es auch die Griechen gehalten, wie dero Schrifften weisen: Andere Nationen zu geschweigen. Und das wäre noch in der Christenheit das allerbeste und sicherste, daß ein jeder von gewissen Jahren an biß ins Alter sich nach wohlbedachter Eintheilung und ohne Zerrüttung der nothwendigen Ordnung in allerley Ständen und Lebens-Arten, in Waffen übete und gebrauchen liesse, so offt es die Noth erforderte, das geschehe ohne Verletzung des Gewissens. Dahingegen das Werben und freywilliges Annehmen der Krieges-Dienste ein bedencklich und mißlich Werck ist, und sehr viel Umstände darbey zu betrachten fürfallen, wann man sich mit guten Gewissen darein begeben will. Wo es aber als ein durchgehendes Obliegen von der Obrigkeit gebothen, oder die Noth zu Beschützung des Vaterlandes vorhanden wäre, so kan jeder mit Freuden sich brauchen lassen, und so seelig vor dem

Feinde sterben, als auf dem Siech-Bette.

34 Porro (II) Operarum præstationes præcipue consistunt in agrorum cultura reique familiaris Domini conservatione, unde etiam agricolæ appellantur. Non solum autem jumentis, verum etiam manualibus operis agricultura opus habet, atque adeo operæ præstandæ sunt. Solent enim arare, occare, serere, metere, frumentum & fœnum colligere, illud avehere, triturare, frumentum & lanam alio transferre. Non nullibi debent linum præparare, fila ducere, lintea texere, domum Domini scopis mundare, tabellarium agere & similia officia exhibere, German. den Acker pflügen, abboesen, düngen, säen und egen, das erwachsene Getreidig schneiden, binden, auf und abladen, zu rechter Zeit einbringen, dreschen, Bothschafft lauffen, Getreidig, Holtz- und Woll-Fuhren verrichten, die Weiber aber müssen harcken, sammlen, den Flachs und Hanff geten, rauffen, rösten, brechen, hecheln, spinnen, das Getreyde harcken, sammlen, das Herren-Hauß scheuern, kehren, u. d. g. Et de his & similibus operarum speciebus consuetudines singulorum locorum diligenter sunt attendendæ: variare enim Provinciarum consuetudines ac statuta experientia testatur, unde species operarum in nonnullis locis usitatæ alibi pro insolitis ac inusitatis habentur. Engelbrecht. *de Oper. rust.* §. *41.*

35 (III) Operæ consistunt in ædificatione & refectione prædii Dominici, de qua materia quia latius actum *in Lib. 1. cap. 7. n. 32. seqq.* ideo hic acta agere
36 nolumus. Pariter & subditi ad reficienda & noviter exstruenda fortalitia seu munimenta obstricti sunt. Balthas. *de Oper. subdit. cap. 8.* Quia enim ejusmodi munitiones & fortalitia commodum ac defensionem prædiorum ac agrorum concernunt, Conringius *Differt. de Comitiis Imperii German. thes. 29.* ideo subditi ad proprium commodum & securitatem promovendam operas suas conferre tenentur, unde forte orta est non nullis in locis usitata illa operarum species, quæ Germanico sermone die Burgfesten appellantur, à Befestigung der Burg. Et harum fit mentio im Landtags Abschied Ducat. Brunsvicens. zu Saltzdalum *de Anno 1597.* §. *2.* it. Landtags Abschied *de Anno 1618.* §. *18.*

An autem liceat Statibus Imperii nova munimenta exstruere *supra L. 1. de Præd. munitis* disquisitum. Apparet enim ex celebri rerum Imperii nostri Scriptore Joh. Limnæo *Lib. 4. de Jure publ. cap. 7.* quod olim non prohibitum fuerit Statibus Imperii, in suo territorio fortalitia facere, ac civitates vel arces munire, etiam irrequisito Imperatore, dummodo illud factum fuerit ad defensionem & non ad æmulationem aut molestiam alterius, *L. 3. ff. de Oper. publ.* Casp. Klock. *de contribut. cap. 9. num. 8.* Hinc non licuit arces & munimenta erigere, quæ prædonibus & pacis publicæ turbatoribus receptacula præbere possint. Reichs-Abschied zu Regenspurg *de Anno 1567.* §. wie wohl wir nun nach solcher Erklärung des Land-Friedens. *tit.* wider der Ganerben Schloß. Conring. *exercit. de Comit. Imperii th. 24.* Hodie vero conventum fuit inter Imperatorem & Status Imperii, quod non liceat munimenta intra statuum ditiones exstruere, nisi comitiali liberoque omnium Imperii statuum suffragio & consensu. Instr. Pac. *Art. 8.* §. *2.* R. A. zu Regenspurg. *de Anno 1654.* sæpe laudatus Dn. Conring. *Exercit. de Negotiis Conventuum Imperii thes. 93.* Balthas. *de Oper. subdit. cap. 8.* Si vero ejusmodi exstruenda vel reficienda sint munimenta pro necessitate & salute Reipubl. quod tum subditi obligati sint operas suas conferre, antea ostensum. 37

Consistunt porro operæ in refectione viarum ac pontium, à quibus nemo vacationem & privilegium allegare potest. Hujus autem cura ad Principem sive Supremum territorii Dominum spectat. *2. Feud. 56.* Est enim opus certe Regium & cura Principe dignissima, ut subditi commode ac tuto commeare possint. *L. 1. §. 1. ff. qui dejec. vel. effud.* & habetur pro nota boni Principis, si viæ bene sint stratæ & refectæ. Unde 38

de

de optimæ Constitutiones passim in Imperio promulgatæ, quibus subditis gravi sub pœna refectio viarum demandata. Solet verò ratione viarum certum vectigal constitui, quod Germanicè vocatur Weg- oder Brücken-Geld, Pflaster-Zoll, quod non tam dicitur vectigal, quam potius usus & laborum in conservatione viarum quædam remuneratio, Balth. *de Oper. subdit. cap. 8.* quandoquidem enim Majestas curam habet viarum & sic onus ipsi incumbit, æquum etiam est, remunerationem inde ut sentiat. *L. 10. ff. de R. J.* Et hoc quoque videtur præcipuum esse fundamentum omnium vectigalium. Casp. Klock. *de contribut. cap. 3. n. 114.* Hanc autem speciem vectigalium, das Weg-Geld, etiam tempore Regum Francorum obtinuisse, patet ex Lehman. *Chron. Spir. lib. 2. cap. 44.* Speidelii *Notabil.*
39 *voce* Weg-Geld. Constitui possunt Operæ variis modis, præcipue tamen sex, quos hic adducere oportebit. Ac primo quidem constituitur jus hoc operarum, quando inter Dominum & subditos ita conventum sit. Potest enim subditus conventione se suumque prædium ita obligare, ac conditionem suam facere deteriorem. *l. 22. C. de Agric. & Censit.* Coler. *de Processß. Execut. part. 1. cap. 9. n. 25. & seqq.* Stamm. *de servit. pers. lib. 3. cap. 12. n. 3. & seqq.* Quoniam enim hæc pacta non sunt contra bonos mores, ideo servanda. *l. 7. §. 7. ff. de pactis.* Gail. *de Arrestis Imp. cap. 7. n. 6.* Videntur autem hæ conventiones sæpius tacitè iniri & operæ promitti, in homagio scilicet, quamvis forte expressis verbis earum non fiat mentio. *cap. 2. de supplend. negligent. Prælator. in VI.* Gail. *de Arrest. d. cap. 5. n. 6. cap. 6. n. 23.* Thom. Maul. *de Homag. tit. 4.* Balthas. *de Oper. subdit. cap. 9.* Quanquam semper vi præstiti homagii operas haberi haud asseverem, cum accidere possit, ut quis alicujus domini sit subditus, alteri tamen quoad operas sit obligatus. Engelbrecht. *d. diss. th. 52.*

40 Secundum modum constituendi jus Operarum faciunt Statuta Provinciæ alicujus specialia, quæ cum in omnibus fermè negotiis, tum in nostra hac proposita materia maximè spectanda. In iis enim quæ geruntur inspicienda sunt jura loci, quo actus geritur, *l. 6. ff. de Evict.* Struv. *Syntagm. Jur. Civil. Exercit. 32. th. 15.* rite autem condita ac promulgata statuta instar legum obligant, Struv. *Exerc. 2. th. 43.* cujusmodi statuta provincialia in Palatinatu, Electoratibus Bavariæ, Saxonico, Brandenburgico exstare testatur Balthas. *de Oper. subd. cap. 9.* Stamm. *de servit. person. lib. 3. cap. 14.* eaque in aliis quoque Regionibus nostræ Germaniæ observari, quotidiana experientia docet.

Tertium sibi locum vendicat con- 41
suetudo, quæ in variis Germaniæ Provinciis varia quoque obtinet, ac pro jure ac lege habetur, *l. 32. §. 1. l. 33. ff. de LL.* Gail. *Lib. 2. obs. 62. n. 12.* quod enim statuto introduci potest, illud quoque consuetudine caveri non est prohibitum: Statuta namque ac consuetudines æquiparantur, parique passu ambulare dicuntur. Matth. Wesenb. *part. 1. Cons. 1. n. 56.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 9.* Unde secundum has tam in supremis quam inferioribus Imperii judiciis judicari constat. Statuta videlicet ac consuetudines rationabiles in judiciis accuratè sunt attendendæ & observandæ, adeo ut Judex contra consuetudinem aut statuta judicans, litem suam faciat perinde ac si contra jus Commune pronunciasset, *cap. venientes 19. X. de jurejur. cap. 3. X. de eo qui mitt. in poss. L. 3. C. de ædif. priv. Auth. jubemus. in fin. cap. de judic.* Hinc est, quod Assessores Cameræ Imperialis, quando in numerum Assessorum recipiuntur, jurare debeant, quod secundum Imperii Constitutiones, secundum jus commune & laudabiles locorum consuetudines judicare velint, quod etiam in reliquorum locorum judicibus regulariter receptum esse solet. *d. cap. 19. X. de jurejur.* verb. secundum consuetudinem vestræ Civitatis judicare juraverunt. Andr. Gail. *lib. 1. obs. 36. n. 12. & seqq.*

Si verò (IV) nempe conventiones ad- 42
sint inter Dominum & subditos de præstandis Operis, neque statuto aut con-

 suetu-

ſuetudine ullæ obtinent, exigi non posſunt à ſubditis, niſi caſu publicæ necesſitatis. Hæc enim non habet legem *cap. 4. X. de conſuetud. cap. 2. fin. X. de obſerv. jejun. l. 10. §. 1. ff. comm. divid.* unde necesſitatis cauſa ſemper cenſetur excepta, & tempore necesſitatis omnis revocatur immunitas. Dn. Struv. *ad tit. de jure immun. th. 73. fin.* Balthaſ. *de Oper. ſubd. cap. 9.* Ejusmodi igitur necesſitatis cauſa operas ſubditorum interdum requirit, videlicet ut propter periculum diffidatorum, hoſtium ac incendiariorum caſtrum Domini cuſtodire, ibidemque excubias agere cogantur, uti ſupra oſtenſum *cap. 2. X. de immun. Eccleſ.* Huſan. *de Homag. propr. cap. 6. num. 96.*

Ad necesſitatis hanc cauſam videntur pertinere Angariarum ac Parangariarum præſtationes, quæ dicuntur eſſe munus, quod ob certum negotium cui celeriter, necesſitate ita urgente, vehendis oneribus providendum eſt, publicè imponitur; proinde ejusmodi onus in armorum vel aliarum rerum neceſſariarum transvectione imponi ſolet. v. c. die Krieges-Fuhren. it. Artillerie-Pferde. *l. ult. C. de Fabricenſib. l. 2. C. de quibus mun. nem. lic. ſe excuſ. T. T. C. de curſu publ. Angar. & Parangar.* Regner. Sixtin. *de Regal. c. 15.* Balthaſ. *de Oper. ſubd. cap. 3.* Caſp. Klock. *de Contrib. cap. 1. n. 163.* Obſervandum tamen, quod hæ angariæ & parangariæ à reliquis ſubditorum Operis videantur aliquo modo differre, recenſentur enim inter Regalia *2. feud. 56.* & iis ſolummodo præſtandæ, qui ſuperioritate territoriali gaudent, nec aliter exigendæ, quam ſi publica necesſitas hoc requirit, operæ vero & ab aliis legitime acquiri, & extra publicam necesſitatem exigi poſſunt. Sixtin. *d. l.* Balthaſ. *d. c.* Conveniunt autem in eo, quod angariæ & parangariæ, uti operæ, plerumque ratione poſſesſionum ſive prædiorum indicantur. *l. 2. C. de prepoſ. ſacr. cubul. l. 11. ff. de vac. & excuſ. mun.* Caſp. Klock. *de Contrib. cap. 1 n. 163.* Sixtin. *de Regal. d. cap. n. 9. & ſeqq.* Quamvis nonnulli angarias & parangarias inter munera perſonalia referre non dubitent, de quibus vid. Sixtin. *d. l.*

43 (V) Haud inferiorem quoque locum obtinet legitima præſcriptio, quando ſcilicet operæ à ſubditis per tempus lege definitum domino fuerunt præſtitæ. Operæ enim præſcriptionis titulo acquiſitæ rectè à Domino exigi poſſunt. *l. 20. princ. C. de Agric. & Cenſit.* Caſp. Klock. *de Contribut. cap. 2. n. 46.* Maul. *de Homag. tit. 4. n. 2.* Quantus autem temporis curſus ad hanc præſcriptionem requiratur, inter Diverſas DD. opiniones haud facile eſt dijudicare. Longisſimam tamen præſcriptionis ſpeciem, videlicet 30. annorum, requiri & ſufficere, videtur probabile. *l. 23. §. 1. C. de Agric. & Cenſ. C. 6. de fund. rei priv.* Gail. *de Arreſt. cap. 7. n. 17.* Add. Landtags Abſchied. Ducat. Brunſvic. *de Anno 1597. §. 1.* adeò ut ad hanc præſcriptionem non requiratur titulus, ſed ille, uti bona fides, per lapſum longisſimi temporis præſumatur. Mevius *Tractat.* von Abfolgung der Bauers-Leute. *quæſt. 2. n. 134. & ſeqq.* Tempus enim 30. annorum de jure communi, in foro Saxonico verò 30. annorum anni & diei videtur præſcriptionem inducere, etiam in rebus maximi momenti & præjudicii. Balthaſ. *cap. 9.* Quando autem Dominus præſcriptionem decennalem allegare vult, neceſſum habet titulum ſuæ posſesſionis probare. Mevius *d. l. n. 117.* Ex ſolo namque temporis curſu non inducitur titulus, qui tamen omnino in longi temporis præſcriptione requiritur, alias ſervitia à ſubditis metu extorta præſumuntur. Mevius *d. l.* Balthaſ. *cap. 9.* Et hæc præſcriptio operatur ſaltem præſumptionem juris, adeoque contrariam probationem admittit; contra illam, quæ longisſimum tempus requirit, plane non locum habet contraria probatio. Mevius *d. l. n. 136.*
44 Licet autem hodie de modis hiſce conſtituendi operas rara ſit diſceptatio, ſiquidem jam dudum videntur præſcriptæ vel alio modo conſtitutæ, ideo inter fructus jurisdictionis veniunt recenſendæ, & illa conſtituta etiam operæ videntur conſtitutæ. Gail. *de arreſt. c. 10. n. 2.*

n. 2. Klock. *de Contrib. cap. 2. num. 38.* Jurisdictio enim ac multo magis superioritas est radix ac fundamentum onerum ac servitiorum, Balthas. *cap. 7.* Richter. *decis. 156.* quia ex eo jure debentur, quod Domini per homagium in subditorum personas consecuti sunt. Klock. *de contrib. cap. 2. num. 38.* Unde subditos ratione fidelitatis præstitæ servos obedientiarios appellat Aym. Cravett. *Cons. 6. n. 110.*

45 Quamvis itaque operas ad jurisdictionem pertinere, certum sit, non levis momenti tamen adhuc dubitatio in eo subest, ad quam Jurisdictionis speciem Jus operarum referendum? Ad hujus quæstionis decisionem non erimus solliciti circa veterem illam jurisdictionis divisionem, qua illa in Merum Mixtum Imperium, & Jurisdictionem simplicem, sive in specie sic dictam, dividebatur, quoniam ista hodie immutata reperiuntur, & distinguitur Jurisdictio in superiorem sive criminalem, & inferiorem sive Bassam, in Hohe- und Nieder-Gerichte. Balthas. *de Oper. subd. cap. 7.* Coler. *de Process. execut. part. 2. cap. 1. n. 125.* Hahn. *ad tit. de Jurisdict. n. 8.* Dn. Struv. *ad tit. de jurisdict. th. 80.* Ad jurisdictionem autem superiorem sive criminalem jus nostrum operarum non pertinere facile patet, siquidem illa pœnalis est, & circa pœnam capitalem vel corporis afflictivam occupatur, Coler. *de Process. execut. d. l.* & sic cum operis subditorum nihil commune habet. Consequens ergo est, quod operæ ad actus & species Inferioris seu Bassæ Jurisdictionis sint referendæ, ita ut qui eam Jurisdictionis speciem habet, etiam jus operas exigendi habere dicatur; quemadmodum quoque hæc sententia plerorumque locorum consuetudine recepta invenitur; Hinc Nobilibus, quia plerumque Jurisdictione in suis pagis gaudent, jus operas exigendi competere apparet, & solent illi generatim investiri mit Frohnen und Diensten. Klock. *de contribut. cap. 2. num. 38.* Balthas. *de Oper. subdit. cap. 7.* Engelbrecht. *de Oper. Rust. θ. 59.*

Quoad modos exigendi & præstandi 46 operas, mores & consuetudines singulorum locorum respiciendæ, præsertim in illis quas determinatas vocant, & ad certam aliquam quantitatem vel tempus determinantur. Indeterminatæ 47 vero operæ ex dominorum arbitrio & voluntate dependent, nec ullo tempore circumscriptæ sunt. Sufficit enim jus exigendi adesse ex obligatione seu conditione rustica vel colonaria, quæ, ubi aliud non est definitum, ad servitia indeterminatè obligat. Exactio meræ facultatis est, ideo licet immemoriali tempore omissa, nec jus dat debitori, nec Domino libertatem aufert. Præscribi contra illam nunquam potest, quocirca adversus talia negatoriam actionem intentantibus probandum est, quæ olim præstitæ fuere operæ determinatas aut ita comparatas fuisse, ut ultra illas nihil debeatur, Mevius *P. IV. Decis. 131.* Varietate etiam 48 circumstantiarum, variantur operæ. *L. 26. §. 12. ff. de Condict. indeb.* Ita 49 si quis subditus partem prædii vendiderit, non integras operas amplius sustinere cogitur, sed partem earum in emtorem transfert, agri enim ab uno in alium cum onere, quod illis inhæret, transferuntur. *L. 12. C. de distract. pignor.* Unde emtores fundi, vel etiam qui pignore illum tenent, partem operarum præstare & onus venditoris sublevare tenentur. Vid. Henr. Julii Duc. Brunsvicens. Declaration bey der vorhergehenden constitution *de Anno 1612.* den 29. *Maji in verb.* wie denn auch den Roßdienst und Schatzung jedesmahl abstatten. Quando verò Princeps & Dominus ipse 50 novos agros concedit, augmentum illud pristino fundo accedens illius etiam naturam regulariter induet, cum accessorium principalis naturam sequatur. *L. 8. C. de Jur. Dot. l. 42. de R. J. in 6to.* Adeo quemadmodum ipsum prædium principale servitiis obnoxium erat, ita nec accessorium ab iis immunitatem consequetur.

Auctio verò & mutatio servitiorum 51 duobus modis fieri potest: vel augentur operæ ipsa pristina operarum specie ma-

manente, vel eadem mutata. Et utroque modo operas à Domino augeri & mutari posse, nullum forsan superest dubium, si enim prædium alicujus rustici Cotsasſicum, qui Germanicè appellatur Cotsasse, augmentum accipit, operæ quoque augeri possunt, ita quidem ut si forsan una die manuales operas singulis septimanis antea exhibuerit, postmodum binis diebus ad eas præstandas obligetur. Vel etiam si integrum prædium rusticum sibi comparavit, operæ manuales in servitia jumentis præstanda à Domino convertantur. Pariter ac Mansarius qui unum mansum tantum possidet, ein Hebner oder halber Bauer, ex quo integrum prædium possidere incipit, tot operas, quot ab integro prædio rustico communiter exhiberi solent, Domino præstare tenetur. Balthas. *de Oper. subdit. cap. 12.*

52 Operæ verò regulariter præstandæ secundum conventionem & pacta, quibus rustici se in ipso contractu obstrinxere, nec aliis prægravari possunt, Thom. Maul. *de Homag. c. 4. n. 1. & seqq.* Jacob. de S. Georg. *ibid. n. 30. vers. 7.* Husan. *c. 6. n. 61.* Expressio enim servitii certi plerumque respicere solet genus ipsum, & referri ad verbum significativum generis, quoties autem enumeratio specierum illud respicit, facta censetur causa determinationis. *l. 18. §. 13. ff. de Instr. & Instrum. leg. l. 12. §. 46. ff. d. t. ubi* Bart. Nisi ex verbis convictionis constet, & aliis circumstantiis non obscure appareat, servitia illa certa non restrictionis sed demonstrationis tantum vel exempli gratia fuisse expressa. *L. 4. l. 19. ff. de Reb. cred.* Andr. Kohl. *de servit. Vasallor. P. 4. n. 152. & seqq.*

53 Si verò planè nullæ operæ definitæ, eas saltem subditus præstare tenetur, quas cæteri ejusdem conditionis homines in locis vicinis juxta morem antiquitus solitum edere consueverunt, per *cap. 1. de cognit. Feud. II. F. 1. C. ex parte vers. cum ergo X. de Censib. exact.* & *procurat.* & text. *ad hoc in term. in cap. superior. ibid.* Illud observare tenetur quod in vicinis provinciis observatur, ubi communiter DD. Paul. de Castr. *Cons. 165. Vol. 9.* Boer. *Decis. 264. n. 9.* Et rectè sumi argumentum à consuetudine vicinorum, cum ea maximè valeat in declaratione facienda, tradit Wesenb. *Cons. 95. n. 23.* Mynsing. *Decad. 13. Cons. 3. n. 14. & seqq.* Et si fuerint diversæ, ea sequenda, quæ minus subditos gravet & sit humanior. Tusch. *Tom. 2. Concl. 816. §. 821. in verb. consuet.* Et ut rectè discerni possit, quænam species Operarum sit consueta vel inconsueta, specialis consuetudo singulorum locorum inspicienda, & quid in singulis Præfecturis & Pagis diu observatum sit, diligenter attendendum. Fritsch. *de Jur. Pagor. c. 8.* Sæpissime enim specialis observantia ab universali consuetudine recedit. Quod si igitur ejusmodi antiqua observantia extet, ab illa non est recedendum, nec subditi ulterius gravandi. Land-Tags Abschied Ducat. Brunsuic. *de Anno 1597. §. 1. verb.* die Dienste sollen bleiben, wie sie von Alters hergebracht.

Ut autem dici possit antiqua observantia, ein altes Herkommen, præter spatium 40. vel 50. annorum aliquot actus uniformiter gestos nonnulli requirunt. Wehner. *Obs. Pract. verb.* von Alters. Balthas. *de Oper. subd. c. 11.* Alii solum actuum uniformiter observatorum probationem seclusa præscriptione sufficere statuunt. Fritsch. *de Jur. Pagor. c. 8. §. 5. n. 30.* Mynsing. *Cent. 6. Obs. 42. n. 3.* In hac igitur quæstione, quando non adest specifica observantia loci, ad generalem Provinciæ consuetudinem recurrendum est. Wehner. *Pract. Obs. voce* Dingnotel. Si nec illa extat, exigi debent secundum illum modum ac quantitatem quam cæteri ejusdem conditionis homines eo in loco præstare solent. Knichen. *de Vestit. Pact. P. 2. c. 5. n. 28.* Lud. Schrad. *de Feud. p. 6. c. 6. n. 5.*

Quod si demum consuetudo aut mos 54 Provinciæ quidem adsit, sed incertus ac difformis, Dominorum sævitiæ & inhumanitati non est nimium indulgendum, sed servitia ita sunt moderanda, ne laboribus subditi planè supprimantur, utque suis rebus superesse commode possint, cum tempus & occasio quærendi alimenta iis omnino con-

concedenda sit. *l. 19. ff. de Oper. libert.* Gail. *L. 1. Obs. 62. n. 13.* Coler. *de Process. execut. P. 1. c. 9. n. 68.* Balthas. *de Oper. subdit. cap. 12.* Speidel. *Notabil. voce* Frohn.

55 Ejusmodi duritiem in quibusdam Dominis vehementer taxat Casp. Hennenberg. *in Chron. Borussiæ sub vocab. Scockau hisce verbis:* Es dürffen etzliche Herren ihre Bauren, ob sie auch doppelt oder dreyfach so viel gescharwercket haben, als vor Zeiten gewesen, oder sie gefunden, ihnen nichts abschlagen, und solte auch schon den armen Leuten alles auff dem Felde verfaulen? Ihre Höfe wissen sie zu mehren, viel Erbe müste zu machen, darnach fragen sie gar nicht, denn solche wüste Huben thun sie darnach auf einen gar grossen Zinß (sintemahl sie die Scharwercker erlassen) aus, denn die andern übrigen Bauren müssen gleichwol das Scharwerck vollkommlich thun, also regieret der leidige Geitz. *& paulo supra:* Es pflegen itziger Zeit etzliche, wenn sie Scharwerck haben, die sie denn auch sehr häuffen, und ihre arme Unterthanen nicht beym alten (wie man thun soll und kein anders) lassen bleiben. Da sehen sie, daß sie einen jungen starcken Kerl kriegen, dem geben sie gut Essen und Bier genugsam zu trincken darbey, daß er ja freudig zu vor ausgehe, und hurtig in das Getreyde oder Graß haue, dem müssen die andern den gantzen Tag lang nachhauen, unangesehen er sey alt, schwach, kräncklich, hungerig, matt oder durstig, und habe kaum das truckene Brodt darbey zu essen, oder das liebe Wasser zu trincken, müssen auch offtmahls darauff etzliche Tage zu Bette kranck liegen. Können sie aber selbst nicht hauen, so müssen sie einen andern miethen, und demselben wol zweymahl, ja wo nicht dreymahl so viel Lohn geben, als wenn er sonsten einem andern um ein Tagelohn geholffen hätte, redet man solche an warum sie für einen Tag so viel Lohn nehmen? Ey sagen sie Tagscharwerck, als wolten sie sagen, man muß das Geld wol verdienen, denn gemeiniglich auch einer mit einem Knebel-Spiesse hinter ihnen stehet und darauf siehet wie sie forthauen.

56 Cavendum etiam, ne in tempore exigendarum operarum legitima proportio excedatur. Cum enim sui cuique rei tempus sit, & in omnibus actionibus & negotiis hoc observare pulcherrimum habeatur, Novell. Leon. *109. princ.* ideo & in servitiis subditorum non minus tempus quam aliæ circumstantiæ observandæ: Adeo ut etiam in 57
subditorum arbitrio non sit situm, tempus pro tempore eligere, aut aliis temporibus præstare operas, quam quæ iis per dominum præstitutæ fuerunt. Balthas. *de Oper. subd. cap. 13.* Coler. *de Proc. Execut. P. 1. c. 9. n. 102.* quoniam ex commodo Domini sunt edendæ. *L. 24. ff. de Oper. libert.* Appellantur autem operæ 58
in *L. 1. & 3. §. 1. ff. de Oper. libert.* add. Brunnem. *ad d. L. 1.* officium diurnum, hoc est quod per diem præstandum quamdiu lux est; & hoc temporis spatium ab ortu videlicet solis usque ad occasum vocant Juris Interpretes diem artificialem. Coler. *de Process. Execut. P. 1. c. 9. n. 4.* Husan. *de Oper. subd. 8. 13.* Quoniam enim exhiberi debent operæ salva valetudine & quiete hominum, *L. 17. ff. de Oper. libert. arg. L. 137. §. 2. ff. d. V. O.* ideo de noctu non sunt præstandæ, nec per totum diem continuis laboribus macerandi subditi, sed certæ horæ plerumque meridianæ ad quietem ipsis concedendæ. *L. 26. pr. ff. de Oper. libert.* Land-Tags-Abschied Ducat. Brunsvicens. *de Anno 1579. §. 1.* Coler. *de Process. Execut. P. 1. cap. 9. n. 97.*
Excipitur tamen tempus necessitatis 59
quod nullis Legibus est adstrictum, *L. 10. ff. commun. divid. c. 4. X. de R. J.* Coler. *d. l.* vel si consuetudo aut pactum aliquod exposcat. Balthas. *de Oper. subd. cap. 13.* Husan. *de Hom. propr. c. 6. n. 96.* Wehner. *Pract. Observ. voce* Dingnotel. Stamm. *de servit. Personal. l. 3. c. 21. n. 3.*
Nec operæ à subditis diebus Festis seu 60
dominicis regulariter exigendæ, quoniam illi Majestati Divinæ dedicati sunt. *L. ult. C. de Fer.* Coler. *de Process. Execut. P. 1. cap. 9. n. 68.* Wehner. *d. l.*
Nisi casu extremæ necessitatis, ut si fru- 61
ctibus à Deo concessis damnum irreparabile immineat, de quo alibi, vel subditus tabellarii vel aliud munus obire cogatur. Balthas. *d. l.* Quibus vero die- 62
bus in hebdomade sint præstandæ, hoc

ex domini neceſſitate ac utilitate dependet; modo non ſint continuæ, hoc eſt ſi forte ruſtici duobus vel tribus diebus ſingulis ſeptimanis ad operas ſint obſtricti, ut illi dies non ſint continui, ſed intervallum aliquod ipſis concedatur, quo negotia propria curare poſſint. *L. 22. §. fin. ff. de Oper. libert.* Niſi iterum aliud neceſſitatis caſus exigat, qui meſſis tempore propter tempeſtatis inconſtantiam ſæpius accidit. Engelbrecht *de Oper. Ruſt. θ. 69.*

63 Non autem ſunt præſtandæ operæ quam ſi fuerint indictæ *L. 1. ff. de Oper. ſerv. L. 3. 9. & 24. de Oper. libert.* tum verò præciſe ſunt exhibendæ, nec poſſunt ſubditi pro lubitu alio tempore illas præſtare, quam quo ipſis per Dominum injunctæ fuerint. Abſurdum enim eſt, inquit Imperator in *L. 22 pr. ff. de Oper. libert.* credere alio die deberi officium, quàm quo is vellet cui præſtandum eſt. Hahn. *ad tit. de Oper. libert.*
64 *ſub fine.* Unde etiam, ſi operæ indictæ ſint, ſubditis non eſt liberum illas pecunia redimere. L. A. Ducat. Brunſvic. *de Anno 1597. §. 1.* Quando autem illi ſignificato tempore non comparent, certa mulcta vel etiam carceris pœna ad id cogendi & afficiendi ſunt.

65 Excuſantur tamen quandoque propter morbum vel aliam corporis debilitatem, uti ſenium *l. 17. & 23. §. 1. ff. de Oper. libert.* Hahn. *ad tit. de Oper. lib. ſub fin.* nam dum languet libertus, inquit Imperator in *L. 34. ff. de Oper. Libert.* patrono operæ, quæ jam cedere cœperunt, pereunt. Morbus enim regulariter ab iis muneribus vacationem tribuit, quæ corpore adimplenda ſunt, & Paulus JCtus *in l. 4. §. 5. ff. de ſtat. libert.* dicit, Servire nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes ſervire propter adverſam valetudinem impediuntur. Habetur namque morbus pro legitimo ac juſto impedimento, *anteced. verb. d. l. 4. §. 5.* etiamſi culpa ægrotantis morbus provenerit. Balthaſ. *de Oper. ſubd. cap. 10.* quia propter operas non videntur ſibi morbum conſciviſſe, ideoque afflictis hiſce afflictionem addere foret inhumanum. *c. 2. cauſ. 7. qu. 1.* Referunt huc etiam illum 66
caſum, quando ruſticis per milites fuerunt erepti boves, aut equi aratorii, quibus vecturæ aut ſimiles operæ præſtandæ erant. Hahn. *ad tit. de Oper. libert. ſub fin.*

Quamvis autem ipſi ruſtici valetudi- 67
ne impediti eo tempore ab operarum præſtatione excuſentur per *dd. tt.* quibus quoque adſtipulatur Ulpianus *in L. 15. ff. de Oper. libert.* inquiens, qui poſt indictionem operarum valetudine impeditur, quo minus præſtet operas: nec enim poteſt videri per eum ſtare, quo minus præſtet operas. Per alios tamen & ſubſtitutos ſeſe ab obligatione ſua liberare tenentur. *L. 1. C. de Præpoſ. agent. L. 16. & Authent. Adſcriptitios C. de Epiſc. & Cler. arg. L. 137. §. 5. ff. de V. O.* Quoniam enim operæ hodiernæ ſunt munus quaſi mixtum partim perſonale, partim reale, ideo propter valetudinem ipſi in propria perſona excuſantur, per ſubſtitutos tamen eas exhibere obligati erunt. *l. 2. §. 7. ff. de Vacat. mun.* Cui obſervantia communis ſuffragatur, Balthaſ. *de Oper. ſubd. c. 10.* Modo ille, quem ruſticus ſubſtituere cupit, ſit idoneus, & æquè ac ipſe operas ſuſtinere queat. *L. 2 in fin. C. de præpoſ. agent.* Alias enim operæ Domino eſſent inutiles, cum tamen potius in commodum ejus ſint præſtandæ. *l. 24. ff. de Oper. libert.*

Occurrit hic quæſtio, ſi ſubditus 68
mandato Domini operas in loco diſſito, ad quem tum eundo, tum redeundo unus & altera dies inſumenda eſt, præſtare jubeatur; utrum hi dies itineri inſumti computari ac ruſticis prodeſſe debeant? Et quamvis hoc videatur negandum, quoniam hi dies non videntur in Domini emolumentum cedere, verior tamen eſt ſententia affirmativa, & æquitati magis congrua, præſertim cum fundetur in apertiſſimis verbis *L. 20. §. 1. de Oper. libert.* *Ex Provincia* inquit *Paulus JCtus libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait, ſed qui dies interceſſerint dum Romam venit Patrono perire.* Confirmatur quoque hoc im Landtags-Abſchied Ducat. Brunſvic. *de Anno 1597. §. 1.* Balthaſ.

de

de Oper. rust. cap. 13. Quoniam regulariter operæ edi debent, ubi Dominus moratur, *l. 21. ff. de Oper. libert.* aut ubi prædia quorum ratione operæ debentur sita sunt. Stamm. *de hom. propr. L. 3. c. 21. n. 6.* Nec extra provinciam sive territorium subditi evocandi, Casp. Klock. *de Contrib. c. 2. n. 61. & cap. n. 310.* nisi consuetudo aliud ostendat. Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 90.* Stamm. *d. l.* Brunnem. *ad l. 18. ff. de Oper. libert.* Dn. Engelbrecht. *de Oper. Rust. §. 73.*

69 Quod si igitur extra Provinciam præstanda sint, sumtibus ac impensis Domini id fieri debet. Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 92.* Brunnem. *ad L. 20. ff. de Oper. Libert.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 15.*

70 Cum alias propriis sumtibus subditi operas exhibere teneantur, nec ipsis alimenta à Domino suppeditanda. *L. 18. ff. de Oper. subdit.* Casp. Klock. *de Contrib. c. 2. n. 50.* Richter. *decis. 98. n. 10.* Hahn. *ad tit. de Oper. libert. n. 4.* Reuter. *de Oper. subd. §. 47.*

71 Nisi sint ita egeni, ut necessariis vitæ alimentis planè destituantur, quo casu ne fame pereant tempore præstandarum operarum à Dominis alimenta ipsis subministranda. *L. 18. ff. de Oper. libert. L. 21. ff. eod.* Paupertas enim summa ab aliis quoque oneribus videtur excusationem aliquam tribuere. Casp. Klock. *de Contrib. cap. 13. sect. 2. n. 58. & seqq.* unde æquum quoque est, ut etiam in hac onerum specie aliquod levamen sentiant ejusmodi miselli rustici, quoniam alias ad impossibilia constringerentur, quorum tamen nulla obligatio est. *L. 185. de R. J. l. 35. ff. de V. O. c. nemo potest. 6. de R. J. in 6to.* Unde quoque Dominis nulla actio eo casu competere videtur, quoniam propter inopiam subditorum illa esset inanis. *L. 6. ff. de dol. mal.*

72 Quanquam autem paupertas hæc forte non omnimodam ab operis præstet vacationem, ita tamen illæ sunt exigendæ & moderandæ, ut satis temporis ad quæstum faciendum, unde ali possint, ipsis relinquatur. *L. 19. 22. §. ult. L. 26. pr. L. pen. §. 2. ff. de Oper. libert.* Hæ demum enim operæ intelliguntur impositæ, quæ sine periculo vitæ præstari possunt, inquit Imper. *in L. 38. ff. de Oper. Libert.* Gail. *de Arrest. Imp. cap. 10. n. 6.* Præcipue tamen quæstionem hanc decidit pactum, consuetudo & observantia locorum. Balthas. *de Oper. rustic. c. 15.* Hinc in plurimis locis usitatum, ut rusticis tempore exhibendarum operarum certa quantitas panis & casei suppeditetur in aliquale istius diei alimentum, quæ Germanicè communiter appellari consuevit **die Pflicht**, quasi debitum à Dn. in vicem & recompensationem operarum præstandarum. Engelbrecht. *de Oper. rust. §. 74. seqq.*

Interdum operæ à subditis citra obligationem Domino precario præstantur, 73
quo casu quin sumtibus Domini exhibendæ sint, nullum est dubium. Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 93.* Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 21.* Casp. Klock. *de Contrib. c. 2. n. 50.* Balthas. *de Oper. subd. cap. 15.* Coler. *de Process. Execut. P. 1. c. 9. n. 98.* Speidel. *Notab. voce* **Frohn.** Quando enim ex liberalitate alteri servitium præstatur, sumtuum erogatio ad eum pertinet, cui exhibetur *l. 18. §. 2. ff. Commodat.* ubi ait Gajus JCtus: Cibariorum impensæ naturali scilicet ratione ad eum pertinent, qui utendum accepisset. Non solum autem propriis 74
sumtibus subditi regulariter operas exhibere tenentur, verum etiam propriis instrumentis ad operas præstandas necessariis, tam animatis, veluti sunt equi & boves, quam inanimatis. *l. 8. ff. de Instruct. vel Instrum. leg.* Et licet instrumenta illa in exhibitione operarum frangantur, vel deteriora reddantur, Domini tamen impensis non sunt reficienda, vel si jumenta moriantur, Dominus ea restituere non tenetur, Speidel. *Notab. voc.* **Frohn.** Balthas. *de Oper. subd. c. 15. in fin.* Hus. *de hom. propr. c. 6. n. 95.* Casp. Klock. *de Contrib. c. 2. n. 51.* Berl. *lib. 2. Conclus. 65. n. 16. seqq.*

Quæritur hac occasione, si in præ- 75
statione operarum ab hostibus vel prædonibus diripiantur vel deteriora reddantur plaustra, jumenta vel reliqua instrumenta rustica, an Princeps vel alius Dominus, cui operæ illæ præstabant-

bantur, ad damnum ſubditis refundendum ſit obligatus? Et licet non nulli hoc affirmare non dubitent, negativa tamen ſententia potius videtur probanda, & Dominum non teneri ſtatuendum. Non enim debet nocere factum alterius ei, qui nihil fecit. *l. 5. §. 5. ff. de Oper. Nov. nunciat. l. 155. de R. J.* Nec cenſentur ruſtici Inſtrumenta illa Domino locaſſe, ſed potius debito ſuo ſatisfeciſſe. Sixtin. *de Regal. l. 2. c. 13.* Balthaſ. *de Oper. ſubdit. c. 3.* Accedit quod res domino ſuo pereat. *l. 9. C. de pignorat. Act.* Quamvis igitur concedere velimus, præſtationem operarum naturæ locationis conductionis aliquo modo accedere, ſeque eidem contractui quoad periculi & damni præſtationem conformare; tamen hoſtium publicorum & prædonum incurſus & impetus caſibus fortuitis annumerantur, hi autem à conductore ſubeundi. *l. 9. §. 3. l. 15. §. 2. l. 25. §. 6. ff. locat. Cond.* Sixtin. *de Regal. d. l.* Balthaſ. *d. l.*

76 Sed quid in caſu tali ſentiendum, ſi prædium Domini ſit deſtructum vel dirutum ad quod operas edendum, puta ligna, aquam vel alia neceſſaria advehere, vel cuſtodiendum ruſticis ex pacto vel conſuetudine incumbebat, & novo non ibidem ſed prope priſtinum locum inſtaurato, an ad operas & excubias ad illud noviter conſtruendum cogi poſſint? Et aſſerendum eſſe putamus, cum indubitati juris ſit, quod ſurrogatum ſapiat naturam ejus, cujus in locum ſurrogetur. *L. 10. §. 2. ff. ſi quis caut. in Jud. fact. non obtemp. l. 28. §. 1. ff. de Jurejur.* ibique DD. idque adeo verum, licet in aliquo caſu diſcrepet ab eo cui ſurrogatur. Ant. Gabriel. *lib. 6. Com. Concluſ. 6. n. 48. 58. ſeqq.* Sic conſuetudo & alia diſpoſitio, loquens aut diſponens de uno, extenditur & ad aliud quod in locum ejus ſurrogatum eſt. *l. 64. §. 1. ff. de Rit. Nupt. l. 15. §. fin. ff. de leg. præſt. contr. Tab.* Borch. *P. 1. Conſ. 7.* Quæ conferunt ad hoc, ut, cum ab initio & ante deſtructionem caſtri ruſtici tenerentur ad cuſtodiam, non fuerit tale jus per caſtri ruinam aut eam translationem amiſſum, ut pulchre tradit Sfort. Oddus *P. 2. quæſt. 96. n. 31. Tract. de reſtit. in integr.* Joh. Maurit. *C. 404. n. 3. ibid. d. tract.* Idque indubitanter verum, ſi belli & ſeditionis tempore ab hoſtibus dirutum; ſecus verò ſi autoritate & facto ſuperioris ob crimen P. P. violatæ demolitum ſit, de quo Baldus *Conſil. ſing. 321. n. 2. & 3. c. 2.* Gail. *2. Obſ. 61. n. 5. & l. 2. de Pac. Publ. c. 9. n. 30.* Et quamvis illud idem caſtrum, ad quod inſerviendum, non videatur eſſe, magis tamen eſt, ut operæ ad novum illud præſtari debeant, utque identitatis ratio inter utrumque non ita ſuperſtitioſe colligi poſſit, tantum abeſt ut pro ſeparato ſit habendum, cum ſervitia rei debita in domini utilitatem comparentur, quam ſubditi fidelitatis intuitu omnibusque modis curare ac promovere ſunt adſtricti. *Cap. un. II. Feud. 22. & 23. cap. tibi dom. diſtinct. 63. Novell. 8. c. 10.* Ariſt. *l. 5. Polit. c. 1.* Althuſ. *Polit. c. 20. n. 7.* Quod & ſacrarum ſcripturarum teſtimonia ubertim demonſtrant. Nehem. *c. 9. v. 37. & c. 4. v. 31. & ſeqq.* 1. Reg. *c. 5. v. 13.* Nec ſecus atque legatum in unam cauſam factum, ſi ex ea nullus appareat uſus, ut in aliam pro legatarii utilitate vertatur, nihil eſt quod intercedit *lib. 16. ff. de Uſufr. leg.* Albert. de Roſat. *in l. 28. ff. quib. mod. uſusfr. amitt.* Nicol. Boer. *deciſ. 212. n. 14.* Jacob. de S. Georg. *de Royd. n. 50.* Berl. *Concl. 46. n. 26.* Erhard. *de Oper. Ruſt. Q. 27.*

Crebrius etiam accidere uſuque venire ſolet, ut Domini, in locis diſſitis & longe remotis habitantes, debitis ſervitiis commode uti haud queant, proinde ejusmodi in pecuniariam præſtationem commutari vel ea alteri edenda delegari ac cedi poſſe, juri communi contrarium non eſt. *l. 17. l. 2. ff. de ſolut. l. 25. §. 1. & 2. ff. de Oper. libert.* Jacob. de S. Georg. *n. 31.* Joh. Köppen. *deciſ. 13. n. 2.* Idque paſſim experientia teſtatum facit, præcipue tamen æquabilitas ſervanda, ne majoris ſummæ pecuniam, quam quæ debitis ſervitiis æquipolleat exigant. *l. 39. §. 1. ff. de Oper. libert. Novell. 8. c. 11.* Eſſet enim plane intolerabilis & impia exactio, ſi ita laboris fructum excederet, ut rebus mallent ipſis poſſeſſores cedere, quam pro illis impoſitam & taxatam 77

xatam erogationem præstare, quæque omnem propemodum spem victus parandi, se & suos conservandi adimeret, quam in rem præclara in Sacro Codice extant testimonia omnibus exemplo Amos *cap. 2.* Micha *c.3. v. 1.* Habacuc.
78*c.3.* Husan. *c. 6. n. 76.* Controvertitur autem non levi concertatione, si pro Operis pecunia solvenda, quanam in moneta fieri debeat? Et pro moneta antiqua, aut de nova ad valorem & æstimationem antiquæ statuendum. Ant. Sola. *P. 2. gl.8. n.1. & seqq. Cap. Olim. X. de Censib.* prout etiam in Emphyteusi observatur Natta *Cons. 302. n. 3.* Limitationes autem has admittere videtur (1) Nisi conventio disponeret solutionem fieri de moneta currenti. *L.3. ff. de Reb. cred.* Natta *Cons. 664. n. 4.* (2) Nisi esset præscriptum per *dict. cap.* Franc. Balb. *de Præscr. P. 4. 4. part. princ. quæst. 7. n. 1. & 4.* Schurff. *Cons. 10. per tot. Cent. 1.* Zas. *l. 1. singul. intell. c.3.* (3) Nisi esset consuetudo de moneta currenti solvendi Curt. Jun. *Cons. 24. n. 2.* Rubeus *Cons.*
797. & alii per eum allegati. Acrius autem hic quæritur, si rustici per longissimum tempus loco operarum annuatim certam pecuniæ quantitatem uniformiter solverunt, an per hoc contra operas præscripsisse censeantur? Varia hic occurrit dissentientium varietas, sed communis & vera est affirmans opinio, cui hodierna Germaniæ consuetudo & mores opitulantur *l. 6. c. d. fund. rei priv. l. 23. §. 1. C. de Agric. & Cens.* Modest. Pistor. *P. 1. Quæst. 38.* Quod recte hoc in casu procedere videtur, quia facilius aliquid in aliam formam, qualitatem & quantitatem transformatur & mutatur, quam de novo inducitur. arg. *§. 3. Inst. de Donat.* Köppen. *decis. 13. n. 10. P. 1.* præsertim elapso spatio 30. vel 40. annorum, per quod tempus regulariter omne jus & omnis actio tollitur. *l. 3. cum l. sequent. C. de præscript. 30. vel 40. annor.* sive cum sive sine titulo *l. 1. §. ad hæc C. de Const. per* Balb. *de Præscr. P. 2. tertiæ part. princ. quæst. 6. n. 2. 3.* Sed nec mala fides allegari potest post cursum illius temporis, quod procedit de Jur. Civ. non verò Canonico. *Cap. malæ fidei possessor d. R. J. in 6to.* Quod de præsumta mala fide non verò vera, quia ea nunquam tolli aut purgari potest per aliquem temporis lapsum Kirchov. *P. 1. Cons. 31. n. 11.* Igitur & præstatio pecuniæ pro servitiis longissimo tempore jure præscribitur, ita ut Dominus illius loco ea reposcere nequeat, quia quicquid est deducibile in pactum aut concessibile in privilegium, est etiam præscriptibile, ut ait Hennig. Goden. *Cons. 39. n. 54.* Et ob id omnia censentur legitime acta propter temporis diuturnitatem. Jason. *in l. qui in aliena ff. de Aquir. hæred. n. 54.* Imo videtur Dominus tamdiu sciens & volens approbasse. Hyppol. de Marsil. *sing. 344. & 77.* Quæ sententia non solum Juri Romano conformis, sed & de Jure Saxonico locum habet. *Const. August. Elect. P. 2. Const. 4. ibi:* daß sie bey dem Dienst-Geld und præscribirter Gerechtigkeit, wo sonst keine andere Verträge vorhanden, bleiben und gelassen werden. Ubi Dan. Moller *n. 1. seqq.* Carpz. *ibid.* quod & confirmat Georg. Beat. *in Tract. Variar. Cas. tit. 26. c. 1.* ubi ita judicatum refert: Wo aber ihr und eure Vorfahren seither dem gemeldten N. Jahr, und also in Rechtsverwehrter Zeit, keine Frohn geleistet, sondern jährlichen ein gewisses Geld darvor entrichtet ꝛc. so bleibet ihr nochmahls bey solchem bißhero erlegten Frohn-Gelde billich, und möget mit der Hand oder Pflug zu fröhnen nicht gezwungen werden. V. R. W. Treutl. *P. 2. disp. 22. th. 2. lit. G.* Köppen. *decis. 13. n. 9.* Berlich. *Tom. 2. Conclus. 6. n. 3.* Limitantur tamen prædicta, si nempe quis causam vel occasionem exigendi operas non habuit vel habere potuit. arg. *l. 35. ff. de S. R. P.* & cum nequit uti, in culpa vel mora esse non potest, vel etiam non indiguit, quo casu non possunt allegare se tutos præscriptione. Boër. *dec. 34. n. 1. & 2.* Sed an statuto vel constitutione Principis ejusmodi servitiorum præscriptiones tolli possunt? Videtur quod sic, quod procedit, quando in statuto præscriptio specialiter fuerit prohibita, & in iis casibus, in quibus spe-

cialiter provisum, sicut factum ostendit à Sereniss. Electore Brandenburg. in suis terris Joh. Köppen. *P. 2. dec. 13. n. 12.* quod tamen extendi non debet ad præscriptiones ante statutum conditum completas. Matth. Stephan. de *Jurisdict. P. 1. l. 2. c. 7. Membr. 2. n. 119. & seqq.*

80 Operas autem alteri cedi posse dubium non habet per textum expressum in *l. 26. §. 12. vers. Sed si delegat. ibi: Hæ enim jubente Patrono & alii edendæ sunt. ff. de Condict. indeb.* Connan. *in Comment. Jur. Civ. l. 2. n. 6. & 9.* Molin. *in consuet. Paris. Tit. 1. §. 1. Gloss. 3. n. 28.* dicens omnes DD. ita tenere. Facit quod jus exigendi operas transit ad hæredem domini etiam extraneum *d. l. operæ 9. §. 1. ff. de O. L. d. l. 26. §. 12.* Operas autem ad extraneum transire solitas alteri cedi posse patet ex *l. 6. ff. de Oper. Libert.* Donell. *l. 2. comment. Jur. Civ. c. 18.* Zasius *lib. 1. sing. respons. c. 3. n. 47. & 50.* Quod accipiendum est si statæ sint servitia & certa, quibus rusticorum conditio non fit deterior, sed ad rationem æqualem ad instar modum & qualitatem libertorum producitur *l. 17. ff. de Oper. libert.* Nam est vulgata theorica, quod quando quis habet causam à me, tunc tenetur id facere quod mihi prodest & sibi non obest. *l. 1. §. illud. in fin. ff. de Aqv. cottid. & æstiv. l. 38. ff. de Evict.* Fieri autem posset ut ille, cui delegatus, esset homo valde austerus, acerbus & rixosus, vel alias in exigendo operas modum excederet, hominem & rusticum alienum affligeret, contra quam inter Dominum & illum colonum convenisse videtur, Bald. *in d. l. 1. C. de Oper. libert.* tunc invitus alteri ad operas faciendas compelli non potest, textus est expressus *in cap. 1. §. præterea de prohib. Feud. alien. per Frideric. arg. l. 34. pr. d. l.* ibi Gothofr. Coler. *de Processʃ. Execut. P. 1. c. 9. n. 41. & 91.* Hinc justa ab illis querela instituitur juxta illud:

Sole necor solo, quid erit si creverit alter?

teste Cravetta *Cons. 624. n. 19.* Knichen. *de Saxon. non. provoc. jur. c. 3. n. 27.* Sicut enim homines non possunt autoritate propria Domino subtrahere obedientiam, & jus subjectionis ipso ignaro & invito in alium transferre. Gail. *d. c. 8. n. 13. & seqq. de Arest. Imp.* nisi in casibus exceptis, Zasius *in l. naturaliter §. 1. n. 61. ff. de A. P.* Ita è converso permagni subditorum interest, ne plures Dominos habeant. Tiraquell. *de Jur. primog. quæst. 4. n. 30.* addens duas alias rationes, quas ibi videre licet. Gail. *lib. 2. obs. 153. n. 5.* Erhard. *de Oper. subd. §. 28.*

Reliquum nunc est ut de remediis & actionibus tam dominis quam rusticis competentibus dispiciamus, ubi ante omnia circa actiones Domino concernentes distinguendum erit, aut enim Domino lis est cum tertio, sibi jus operarum arrogante, aut cum ipsis rusticis debitas operas detrectantibus. Priori casu aut de possessione vel quasi operarum contenditur, aut de ipsa proprietate. Si illud, pro retinenda quasi possessione datur domino interdictum uti possidetis, adversus eum, qui Domino possidenti vim infert, & in possessione operarum turbat. *l. 3. §. 2. 3. & seqq. ff. uti possidetis.* Requiritur autem à parte Actoris possessio, à parte verò rei turbatio. Wesenb. *ad tit. ff. uti possidetis* Struv. *Syntagm. Jur. Civ. Exercit. 45. §. 121.* Balthas. *de Oper. subd. c. 18.* Non solum autem allegare suam possessionem, verum etiam in summarissimo præsentem, in ordinario possessorio antiquiorem probare debet. *c. 9. X. de prob.* Struv. *d. l.*

Quod si Dominus possessione ope- 81
rarum plane sit dejectus, tum dantur ei utilia remedia restitutoria, (1) interdictum de vi & vi armata, sive unde vi, quia adscriptitii inter membra terræ vocantur, atque adeo inter immobilia referuntur. *l. 32. §. 1. C. de Agric. & Censit.* Brunnem. *ibid.* (2) remedium *ex cap. 10. X. de restit. spol.* (3) Imploratio Officii Judicis. (4) Remedium *ex can. Redintegranda 3. cap. 3. quæst. 1.* idque datur adversus quemlibet possessorem, quamvis ipse non spoliaverit dominum Operarum, nec etiam spoliationis sit conscius, ad id

ut possessio operum restituatur, atque adeo videtur omnium saluberrimum. Balthas. *de oper. subd. d. c. 18.* Struv. *Exercit. 45. thes. 114.*

Interdum homines proprii & rustici sine justa causa aufugiunt, ac in tertii clientelam se conferunt, in quo casu priori possessori datur remedium ex *l. si Coloni 14. C. de Agric. & Censit.* adversus illum tertium, ad possessionem istius fugitivi restituendam. Stam. *de servit. pers. L. 3. c. 26.* Qui, licet excipiat se esse Dominum idque in continenti probare velit, cum hac exceptione non est audiendus, nam fugitivus possessorem spoliavit sui possessione, cujus spolii ille est particeps qui eum detinet, ideo ante omnia pristino possessori restituenda est fugitivi possessio. Quæstio verò dominii vel originis in petitorium differenda: idque etiam obtinet, licet coloni dignitatis gradum assecuti fuerint. Menoch. *in remed. 10. recup. possess. n. 63.* Brunnem. *ad l. 14. C. de Agric. & Censit.* Debet autem probare Dominus sive actor possessionem, ex qua sit dejectus, & quidem justam, nam de bonæ fidei possessore *L. si coloni* expresse est concepta. Stamm. *d. l. c. 27. n. 2.* Deinde actori probandum est, quod homo proprius ad reum detentorem vitio fugæ pervenerit & etiamnum penes ipsum sit Stamm. *d. c. n. 5.*

In judicio petitorio & cum de ipsa proprietate agitur, competit Domino adversus tertium diverso respectu tum actio confessoria, tum negatoria. Prior si Dominus jus Operarum in alterius pago, vel villa ac hominibus habeat, & Dominus illius pagi & hominum eum operis uti impediat, eaque datur contra impedientem ad id, ut Actor declaretur Dominus Operarum ac proinde liber illarum usus ipsi inposterum permittatur reusque eo nomine idoneè caveat. Balthas. *de Oper. subd. c. 18.* Struv. *Syntagm. Jur. Civil. ad Tit. si servit vindic.* Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 24.* Posterior & negatoria actio Domino competit, quando tertius indebitis servitiis alterius subditos onerat, adversus gravantem. *arg. l. 7. ff. eod.* Maul. *d. l. n. 6.* Balthas. *de Oper. subd. c. 18.* Herm. Vultej. *Vol. 11. Consf. Marp. 30. n. 13.* Hoc insuper monendum, si quis alienum adscriptitium, vel hominem proprium in suum rus suscipiat, nec Domino restituere velit, adversus eum datur condictio ex *L. cum satis 23. C. de Agric. & Censit.* ad id, ut eum cum sobole restituat, ac Domino interesse præstet, præterea propter dolosam hominis alieni detentionem puniatur *d. l. jung. l. 8. & 12. C. de Colon. & Cens.* Brunnem. *ad L. 23. §. 12. C. de Agric. & Censit.* Struv. *Exercit. 40. θ. 72.* Et hæc actio quia ad petitorium judicium pertinet, à remedio possessorio, quod *in l. 14. C. de Colon. & Censit.* fundatum, ac supra adductum fuit, distingvitur.

Ipsos rusticos quod attinet, quia parum consultum esset Dominis, nisi inobedientes ad servitiorum præstationem compellere possent, cum hoc genus hominum officio suo sæpius perfungi detrectet, debitasque operas contumaciter recuset, quo casu bona eorum arrestantur, fructuum perceptio impeditur, pignorationes jumentorum fiunt, & villa rustica cum omnibus instrumentis quasi sequestratur, imo personæ carceri mancipantur, inque eo pane & aqua cibantur, idque Dominis in personis lassorum impune & citra pœnam privati carceris permissum est. Hahn. *ad tit. de stat. hom. n. 2. & ad tit. de liberal. caus.* ubi hoc simul præjudicio confirmat. Struv. *Exercit. 49. θ. 16.* Pœna enim illa in retinente aliquem carceratum in privatis ædibus non ex causa jurisdictionis usurpandæ, sed sine dolo, & ex alia aliqua justa causa, non obtinet, quia nunquam habet locum, nisi adfuerit dolus & animus privatum carcerem habendi per *l. un. C. de privat. carcer. verb. arrogantia*, adeo ut credatur juramento asserentis dolum abfuisse. Farinac. *de carcer. l. 1. t. 4. quæst. 27. n. 35. vers. Limita nono.* Deinde indubitati juris, quod Dominus servum suum custodiæ causa in vincula conjicere possit, *L. 1. C. de emend. serv.* & propterea in pœnam privati carceris non incurrat secundum Gloss. ab omnibus approba- 82

tum *in d. l. un. verb. non vindicaverit.* Joh. Bapt. Bojard. *in add. ad Jul. Clar. lib. 5. recept. ſent. quæſt. 68. n. 88. & 95.* Idemque in illis obtinet, qui ita terræ, quam colunt, adhærent ut nec ipſi nec illorum liberi Domino invito ab ea unquam diſcedere poſſint, fugitivi tanquam ſervi repetantur *L. 23. C. de Agric. & Cenſit.* atque pro rebus immobilibus habeantur, ſicut ipſa terra, *Novell. 7. pr. verb. Vult enim.* qua de cauſa etiam absque terra alienari. *L. 21. C. de Agric.* & cum liberis hominibus matrimonium inire prohibentur. *l. fin. C. eod.* quia ſervilis ſunt conditionis *d. l. 21.* eosque Dominus ſive per Præſidem Provinciæ moderata corrigere caſtigatione poteſt, text. expreſſ. *d. l. fin.* & exinde homines proprii dicuntur. Stamm. *de ſervit. perſ. l. 3. c. 3. n. 7. & ſeq. junct. C. 24. n. 2.* Huſan. *de hom. propr. c. 7. per tot.* Et quidem tamdiu detinentur, donec obedientiam præſtent, & Dominis operas indictas ſecundum conſvetudinem & jura poſſesſionis officiosè exhibeant. *arg. l. 6. §. 1. ff. de pœnis,* Gail. *de Arreſt. Imp. C. 10. n. 1.* Sixtin. *de Regal. L. 2. c. 13. n. 65.* Stamm. *de ſervit. perſon. l. 3. c. 24. n. 2.* Communiter verò ſolet certa mulcta ſive pœna pecuniaria conſtitui, quam inobedientes incurrunt, de qua locorum ſtatuta ſunt inſpicienda. Quod ſi autem in hujusmodi contumacia perſiſtant, poſſunt cogi, ut bona ſua divendant, & alio migrent. Berl. *P. 1. Deciſ. 65. n. 1. & 7.* Richt. *Deciſ. 98. n. 11. & 12.* & ibi præjudicium Balthaſ. *de Oper. ſubd. c. 18.* Speidel. *Notab. verb.* Frohn. quin & relegatione puniri ac in exilium mitti queunt. Carpz. *P. 2. Conſt. 51. def. 16.* Denique ſubditi debitas operas recuſantes, damnum inde emergens Domino reſarcire tenentur. Richter. *d. l.* ubi hac de re itidem præjudicium adfert.

Secundum remedium, quod Dominis adverſus ruſticos refractarios competit, eſt, quod officio judicis ad operas præſtandas compelli poſſint *l. 1. §. 10. ff. de Off. Præf. Urb. l. 9. §. 3. ff. de Offic. Proconſ.* Thom. Maul. *de homag. tit. 4. n. 24.* Hinc ſæpe fit, ut mandata inhibitoria Dominis contra ruſticos inobedientes & rebelles debeant decerni, ſi à Dominis in officio contineri nequeunt. Balth. *de Oper ſubdit. c. 18.* Petr. Frider. *de Mandat. l. 2. c. 46. n. 1.* Quod ſi ruſtici & homines proprii ad evitandam operarum præſtationem plane aufugerint, datur Dominis condictio ex *l. ſi coloni, C. de Agric. & Cenſit.* vel, uti ab aliis appellatur, Condictio ex moribus. Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 24.* Balthaſ. *de Oper. ſubd. c. 18.* qua ruſtici poſſeſſioni dominicæ reſtituuntur. vid. *ſupra. caput de hom. propr.* Et hæc juris remedia Dominis adverſus ruſticos competunt, ſi ipſum jus Operarum ſit certum, nec in dubium vocari poteſt, ac ruſtici tantum earum præſtationem refractariè & malitiosè detrectent. Engelbrecht. *de Oper. ſubdit. θ. 98. & 99.*

Quando vero de ipſa poſſeſſione & 83
jure operarum inter Dominum & ruſticos controverſia exiſtit, Primo diſtingvendum eſt inter judicium poſſesſorium & petitorium. Priori caſu ſi de poſſeſſione vel quaſi Nobilium ac Dominorum conſtat, in ea defendi, & ſi ſpoliati fuerint, ante omnia reſtitui debent, reſervato tamen jure ſuo ruſticis & ſubditis, quod habere ſe putant in petitorio. Poſſesſio enim nemini, ne quidem injuſto poſſeſſori, ante ſufficientem cauſæ cognitionem auferenda eſt. *C. conquerentes.* ubi Canoniſt. *de reſtitut. ſpoliat. l. meminerint. C. unde vi. l. cum fundum de Vi & vi arm.* Richt. *deciſ. 98. n. 57. & 58.* Poſteriori verò caſu aut Domini ſunt Actores, aut ruſtici. Si prius, Dominis datur tum actio præjudicialis utilis, adverſus colonos adſcriptitios, ut & alios ruſticos, ratione operarum & ſervitiorum ruſticorum der Frohnen, tum actio Confeſſoria, qua ventilatur utrum ruſtici oneri operarum ſint obnoxii, nec ne. Hermann. Stamm. *de Servit. perſ. l. 3. c. 29.* Struv. *Exercit. 40. θ. 71. & Exercit. 46. θ. 68.*

Et quamvis Dominus non præſumatur quod ſubditos ſuos ad inſolita ſervitia velit trahere, & Jurisdictione vel poteſtate ſua abuti: in dubio enim delictum non præſumitur. *l. 51. ff. pro ſocio.* Sed præſumtio potius eſt pro Magiſtratu.

C. 6.

C. 6. X. de renunc. l. 16. in fin. de sent. & re judic. Accedit quod sæpius sub prætextu justæ querelæ subditi inobedientes debitis officiis se subtrahere satagant, qui coercendi potius, quam benignis auribus excipiendi sunt, Gail. *l. 1. Obs. 17. n. 7.* Carpz. *l. 1. Resp. tit. 6. R. 56. & sqq.* adeo rusticis onus probandæ prætensæ libertatis incumbere videri possit: Nihilominus tamen Dominus adversus rusticos actionem confessoriam instituens jus servitutis sibi competere probare tenebitur, *arg. l. 16. C. de probat.* Struv. *Exercit. 13. θ. 43.* Carpz. *l. 1. Resp. tit. 8. Resp. 76. n. 1. seqq.* propter præsumtam libertatem, quam cuilibet personæ & rei inhærere supra statuimus. Ut jam non dicamus, quod rustici in dubio potius jure familiaritatis & precario, quam ex debito servitia præstitisse censeantur. Cæpoll. *de servit. rustic. præd. c. 1. n. 26.* Gylmann. *in symphorem. supplic. Tom. 4. P. 1. Vol. 8. n. 53.*

Sin posterius & subditi Actores sint, atque actionem negatoriam instituant, tum distingvendum est, aut actores simpliciter negative agunt, rei verò & Domini excipiendo aliquid affirmant, dicendo sibi servitia deberi, & Dominis servitiorum probatio incumbet: Quando enim Actor agit negative, reus verò excipit affirmativè, tum affirmatio non verò negatio probanda, per *l. 23. C. de Probat.* Nec quasi possessio in rebus incorporalibus possessorem relevat ab onere probandi titulum, quo servitus constituta est. Schneidew. *ad §. æque. Inst. de Act. n. 40. seqq.* Carpz. *lib. 1. Resp. 67. n. 8. tit.* 7. Richter. *decis. 98. n. 62. seqq.*

Aut vero rustici in nudis negatoriæ actionis terminis non permanent, sed simul dicunt Dominum non justo titulo, sed vi, aut clam, aut precario servitiis usum fuisse, aut eos precario operas præstitisse, tunc illis probatio incumbet. Richt. *d. decis. n. 64.* Carpz. *l. 1. tit. 7. Resp. 68.* Precarium quippe, quia ad donationem proxime accedit *l. 14. ff. de Precar.* non est præsumendum. *l. 16. C. d. Probat.* Carpz. *P. 2. Const. 41. def. 18. n. 6. & seqq.* Richt. *d. decis. n. 56.*

Agendum hoc loco esset quomodo 84
jus operarum probandum sit, verum cum hoc ex natura probationum cognosci possit, non erimus de ea re solliciti, sed progrediemur ad remedia rusticis competentia, si forte indebitis officiis onerentur, unicam tamen hanc quæstionem prius examinare operæ pretium videtur. An libri Censuales 85
vulgè Erb-Bücher, Hauß-Bücher, contra rusticos producti legitimam & sufficientem probationem faciant? Negantium partes tuentur quam plurimi, his præcipue adducti rationibus, (1) quod libri illi censuales plerumque ita sunt scripti, ut ex iis nec quo tempore, nec quibus præsentibus, nec à quo conscripti sint, intelligi queat, adeo ad instar privatæ scripturæ contra rusticos nihil probare possint. *l. 5. C. de Probat.* (2) Si statuendum sit quod plene probent, tunc Domini, ad quorum arbitrium libri illi conscribi possent, testes fierent in propria causa, quibus tamen haud credendum est. *l. 10. C. de testib.* (3) Quia, etsi libri isti indistinctè probarent, cuivis liberum esset, aliquid in sui favorem libris censualibus inserere, eosque reponere, atque inde censum vel operas à rusticis exigere, & sic pro lubitu eas augere vel novas inducere, quod tamen perquam iniqvum esset. Carpz. *l. 1. tit. 7. Resp. 61. n. 7. & seqq.* Balth. *de Oper. subd. c. 17.* Moller. *semestr. l. 4. C. 37.* Wehner. *Pract. Observ. verb.* Bücher. *n. 11. it.* Erb-Bücher. Hartm. Pistor. *Obs. 159. n. 1. & seqq.*

Verum quamvis hæ rationes adductæ alicujus momenti esse videantur, magni tamen ponderis non sunt, sed affirmativa potius sententia videtur amplectenda, & quod libri censuales plenam mereantur fidem, omnino statuendum; Modo formam publicam habeant vel adminiculis adjuventur. Wehner. *d. l. & voce* Erb-Bücher. Carpz. *l. Resp. 61. n. 21.* Formam publicam tum habere censentur, quando approbatio illorum librorum à rusticis rite facta fuerit.

fuerit. Carpz. *Resp. 62. n. 2. & seqq.* Balth. *de Oper. Rust. c. 17.* & tum subditi ex conventione propria libris censualibus se obstrinxerunt. Carpz. *d. Resp. n. 12.* Licet etiam publica subditorum approbatio desit, illi tamen libri fidem habent, modo aliis adminiculis corroborentur, qualia sunt: (1) Si agatur de re non adeo magni praejudicii. Hartman. Pistor. *Obs. 159. n. 2.* (2) Si libri censuales sint antiqui. Carolus Molinaeus *in Consvet. Paris. P. 1.* §. *8.* Gloss. *1. n. 17. & 21.* (3) Si Archivo Publico custoditi atque reperti. Köppen. *decis. 46. n. 16.* Hartm. Pistor. *d. Obs. n. 15.* (4) Si plures sint libri uniformes & ordinata serie conscripti. Moller. *Semestr. L. 4. c. 37. n. 1.* (5) Si rustici ipsimet pro se eos allegent, tum etiam contra ipsos probant. Moller. *d. l. n. 2.* Molinaeus *d. l. n. 19. & seqq.* (6) Si libris contra se adductis non contradixerint subditi Frid. Pruckm. *Vol. 1. Consil. 29. n. 50.* (7) Si libri censuales non ab uno sed à multis in eodem officio surrogatis & bonae famae viris fuerint conscripti. Hartm. Pistor. *d. Obs. n. 11.* (8) Si quaedam saltem in libris his contenta probata sint, aut vera & justificata reperiantur. Aymo Cravett. *Cons. 158. n. 6.* (9) Si in libris censualibus longa, & quidem tanti temporis praestatio reperitur descripta, quae ad praescriptionem sufficit. Hartman. Pist. *d. l. n. 16.* Nicol. Boër. *decis. 105. n. 13.* Matth. Wesenb. *P. 4. Cons. 166. n. 47.* Non autem omnia haec adminicula simul & conjunctim requiruntur, sed sufficit si unum & alterum interveniat, hac autem in re prudentiae Judicis ac loci consvetudini multum tribuendum. Hartm. Pistor. *d. Obs. 159. n. 23.* Add. Carpz. *Lib. 1. Resp. 63.* Balthas. *de Oper. subd. c. 17.*

86 Remedia rusticis, qui indebitis vel nimiis operis gravantur, contra Dominos competentia sunt itidem varia. Sic quando in quasi possessione libertatis turbentur, vel plures ab ipsis operae exigantur, quam ante haec exigi solitae fuerint, datur rusticis interdictum uti possidetis, ad id ut non amplius turbentur in sua possessione, & ipsis insuper interesse praestetur Struv. *Exercit. 45. θ. 122.* Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 17.* Sixtin. *de Regal. L. 2. c. 13. n. 53.*

Secundo compedit rusticis Actio ex *L. 1. C. in quibus caus. colon. Domin. accus. poss.* ad id, ut Dominus illud solvat, quod ultra debitum exegit, & imposterum plus, quam subditus sit obligatus, exigere penitus prohibeatur. Husan. *de hom. propr. c. 6. n. 27.* Thom. Maul. *de homag. tit. 4. n. 17.* Balthas. *de Oper. rust. c. 18.* Klock. *de contrib. C. 2. n. 60.*

Porro rusticis adversus Dominos indebitas operas exigentes succurri potest Officio Judicis, ut Dominorum injusta exactio reprimatur. *L. 23. §. 1. C. de Agric. & Censit. L. 6. ff. de offic. Praesid.* Coler. *de Proc. Exec. P. 1. c. 8. n. 60.* Gail. *L. 1. Obs. 17.* Carpz. *L. 1. Resp. 53. n. 3. & sq.* Th. Maul. *de homag. tit. 4. n. 17.* Etiamsi subditi de saevitia Domini ipsimet non conquerantur, nec per alium id fieri curent, tamen potest & debet Judex ex officio sine ulla imploratione rusticis providere, ne indebite & plus aequo onerentur vel vexentur. *L. 6. §. 2. ff. de Offic. Praesid.* Sixtin. *de Regal. L. 2. C. 23. n. 54. & 55.* Gail. *L. 1. Obs. 17. n. 17.* Carpz. *Lib. 1. Resp. 53. n. 9.*

Quartum remedium est actio negatoria utilis, qua petunt, ut declaretur jus Domino non competere indebitas vel plures operas exigendi, quam antea exactae fuerunt, ac proinde etiam prohibeatur, ne plus justo ac debito exposcat. Thom. Maul. *de Homag. d. l.* Balthas. *de Oper. subd. c. 18.*

Praeter hasce enumeratas actiones, dari quoque rusticis actionem injuriarum & utilem Legis Aquiliae, statuunt DD; illam quidem ratione injuriarum, propter indebitam servitiorum exactionem cum verbis injuriosis plerumque ac interdum cum ipsis verberibus conjunctam *L. 32. ff. de Injur.* ubi Ulpianus ait: Nec Magistratibus licet aliquid injuriose facere: Si quid igitur per injuriam fecerit Magistratus, injuriarum potest conveniri. Utilem verò Legis Aquiliae Actionem ad restitutionem damnorum & interesse. *arg. l. 3. ff. si quatrup. paup. fec. dic.* Balthas. *de Oper. subd.*

subd. c. 19. Carpz. *L. 1. Resp. 52. n. 19. & seqq.* Ubi simul addit; de nomine & genere actionis subditis non multum laborandum esse, quia hodie nec formulæ actionum in judiciis tam strictè observantur, nec earum nomina exprimere necesse est. Schneidew. *ad* §. 1. *Inst. de Action.*

87 Finitur denique Jus operarum præcipue duobus modis, (1) Tacito quasi Dominorum consensu: quod fit quando rustici per tempus legitimum immunitatem à præstandis operis præscribunt. Et hoc fieri posse spatio 30. vel 40. annorum DD. communiter concludunt, modo rustici requisiti operas præstare recusarint: alias 100. etiamsi annis operas domino non exhibuissent, immunitatem operarum non consequuntur. Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 2.* Balthas. *de Oper. Rustic. c. 10.* Ratio est quia in præscribendis juribus negativis præscriptio non currit, nisi à tempore contradictionis factæ. Gloss. & DD. *in L. qui flumin. ff. de S. U. P.* Balb. *de Præscript. P. 44. part. princ. quæst. 13. n. 4.* Vel si Domino nulla oblata facultas fuit utendi servitiis, nec tam libertas præscripta censetur; quod cum necessitas non exigit illud etiam patria non remittit. *l. 35. C. de Decur.* Boer. *decis. 132. n. 2.* Quo pertinet commmunis regula, quod non valenti agere non currat præscriptio. *l. 1. §. 2. in fin. C. de Annal. except.* Gail. 2. *Obs. 60.* Köppen. *P. 1. Decis. 13. n. 6.* (II) Finitur jus operarum expresso Dominorum consensu, quando rusticis præstationes operarum à Domino vel ad certum tempus, vel in perpetuum remittuntur, *arg. L. 14. ff. de serv.* Thom. Maul. *de Homag. tit. 4. n. 27.* Hoc tamen ita verum esse intelligendum est, si remissio operarum absque onere atque injuria reliquorum rusticorum facta sit, nec iis onus uni vel alteri remissum accresceret. Engelbrecht. *de Oper. subd. θ. 112. & 113.* Cum nec quidem Principi liceat in pernitiem subditorum oneribus quenquam eximere, ita ut alii onus subeant, Gravett. *Cons. 945. n. 3.* sed onera exemti damno eximentis cedant. Cacheran. *Decis. Pedem. 90. n. 8.* Ferrar. Montan. *de Feud. L. 6. C. 4.* ubi inique facere Dominos ait, qui alios liberos à muneribus & oneribus esse jubent, & nihilominus ex aliis integrum urgent. Sixtin. *de Regal. l. 2. C. 2. n. 23. & 24.* Erhard. *de Oper. Rust. Conclus. 32. lit. G.*

CAPUT XXVIII.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM RUSTICORUM.

SUMMARIA.

1. *Servitus quotuplex?*
2. *Accipitur vel de hominibus.*
3. *Vel de rebus.*
4. *Servire quomodo hic accipiatur?*
5. *Servitutis definitio.*
6. *Servitus realis quæ?*
7. *Personalis quæ?*
8. *Quomodo constituatur servitus?*
9. *Quomodo dijudicetur an servitus sit Urbana, an verò Rustica?*
10. *Plura de Constitutione, differentia & amissione Servitutum remissive.*

Perve-

1 PErvenimus nunc ad celebrem de servitutibus materiam. Servitus autem in Jure duplex est,
2 vel enim à servando dicitur, & hæc proprie de hominibus accipitur, qua quis alieno domino contra naturam subjicitur. §. 2. 3. *Inst. de Jur. Person. lib.* 4. §. 1. *ff. de Stat. hom.* de qua Servitu-
3 te *supra cap. de Servis* actum. Vel à serviendo, & hæc sumitur proprie de rebus, ubi res vel rei vel personæ servit, quæ tamen servitus non est in re-
4 bus nostris, sed in rebus alienis; Et res servire hic dicitur, non quæ Domino suo servit, sed quæ non Domino quædam officia præstare cogitur, Ar-
5 nold. Vinn. *in Part. Jur. l.* 1. *c.* 72. definirique potest, quòd sit jus in re aliena ad usum alterius alicujus prædii vel personæ constitutum.

6 Est itaque Servitus vel Realis vel Personalis. Realis est, quam prædium prædio vicino debet, quæ vicissim vel rustica vel urbana, prout prædia quibus ea debetur vel rustica sunt vel
7 urbana. Ludw. *Exercit.* 5. *θ.* 2. & 3. Personalis servitus est, ubi utilitas ex re aliena immediate ipsi personæ obvenit, ut sunt ususfructus, usus & habitatio.

8 Ad constituendam autem servitutem realem duo prædia sint necesse est, quorum unius causa servitus constituatur, alteri imponatur; unum dominetur, alterum serviat. *l.* 1. §. 1. *Commun. Præd.* Requiritur verò in his prædiis vicinitas, non verò ex eorum conjunctione vel confinio, sed ex commoditate utendi. Cæpoll. *de Servit. Urb. Præd. c.* 18. *n.* 2.

Communiter dividuntur servitutes 9
in Urbanas & Rusticas, & hoc præcipuè dijudicandum ex Prædio cui debetur servitus, quod dominans vulgò appellant, ut si rustico debeatur Prædio, servitus sit rustica; si urbano, urbana. Hinc fit ut una eademque servitus interdum rusticis interdum urbanis annumeretur servitutibus, nec æstimatur qualitas eorum prædiorum quæ servitutem præbent. Harpr. *ad Inst. de Servit. n.* 29. Vid. *supra Lib.* 1. *Tit. de Præd. Urban. & Præd. Rust.*

Plura de Constitutione, differen- 10
tia & amissione Servitutum tam Prædiorum urbanorum quàm Rusticorum qui cupit, illum ad immensa Interpretum volumina & Tractatus de hac materia conscriptos remittimus ad diversas earum species progredientes. Sunt autem Rusticorum prædiorum jura Iter, Via, Actus, Aquæ haustus.

CAPUT XXIX.

DE ITINERE.

SUMMARIA.

1. *Iter unde dictum?*
2. *Ejus definitio,*
3. *Ire & ambulare quomodo differant?*
4. *Sella quid sit?*
5. *Lectica quid?*
6. *Per iter pecora vel jumenta sarcinas portantia agere non licet.*
7. *Neque alii quàm illi ad quem fundus vicinus spectat ire permissum est.*
8. *Servitute itineris constituta equitare, equitanti descendere, ut & equum manu ducere licet.*
9. *Lectica tractatoria hic uti non permissum.*
10. *Neque curru cum duobus equis.*
11. *Licet tamen navi uti.*
12. *Latitudo itineris de Jure Civili.*
13. *Latitudo ejus de Jure Saxonico.*
14. *Unde hæc servitus originem traxerit?*
15. *Fundum alienum contra voluntatem Domini non licebit ingredi.*
16. *Debet tamen prohibentis interesse.*

17. Per

17. *Per fundum alienum ire permissum quando quis est in dubio de voluntate Domini.*
18. *Si quis iret per fundum alienum effodiendi proprii thesauri gratia.*
19. *Si glans mea in fundum vicini ceciderit.*
20. *Si vellem quærere servum meum fugitivum.*
21. *Quando Via Publica est destructa.*
22. *Si vindemiam volo tollere.*
23. *Si sepulchrum habeo sed iter non habeo.*
24. *Si is qui iter habet ab alio comitetur.*
25. *Servitus itineris an alteri locari possit?*
26. *Si quis voluptatis causa, ut pro lubitu spatietur, iter habet, servitus non est.*
27. *Si itineris servitus legetur sine determinatione partis fundi, quis locum viæ eligere debeat?*
28. *Is, cui iter legatum vel constitutum, potest illud reficere.*
29. *Si locus debens servitutem itineris sit inundatus quid juris?*
30. *An majus spatium pro itinere concessum inducat actum vel viam.*

1 ITer ab eundo dictum. Ulpian. *in L. 1. ff. de Servit. Præd. Rust.* Ein Fuß-Steig darauff man zu gehen und zu reiten pfleget. Oldendorp. *Class. 3.*
2 *Art. 4. n. 1.* Quod est jus eundi, ambulandi, nec non lectica, sella & equo vehendi hominis per vicinum Prædium, non etiam jumentum agendi vel vehiculum. *l. 1. ff. de Servit. Præd. Rust. l. 7. l.*
3 *12. ff eod.* Ambulare & ire ita distinguit Briss. *in suo Lexico* quod qui it, porro & ulterius pergat, qui ambulat spatia faciat & sua vestigia reflectat; illud præterea est necessitatis, hoc vero voluptatis & quoties visum est. Ludwell. *Disp.*
4 *5. th. 4. lit. H.* Sella autem, de qua definitio hæc loquitur, dicitur à sedendo, qua Magistratus olim Romani Ædiles & Prætores per Urbem gestabantur sedentes.
5 Germ. ein Sessel, unde gestatoria sella nuncupatur: Lectica vero, in qua lectulus erat stratus seu pulvinar, ditiores ferebantur extra urbem, sex servis deferentibus, qui inde Lecticarii vocabantur. Adjicitur in hac definitione vocabulum hominis, non quasi animi voluptatis gratia spatiari sit servitus prædialis, illæ enim omnes Primario & principaliter prædio non personæ inservire debent unde & no-
6 men suum habent, *l. 8. ff. de Servit.* Secundario tamen ad hominis utilitatem & voluptatem vergunt: Sed ut removeantur pecora, quæ cum aguntur ire dicuntur. Anton. Matth. *ad pr. Inst. de*
7 *Servit. Præd. Urban.* Excluditur etiam alius in hac definitione, ad quem fundus vicinus non pertinet, qui nec ex permissione vel locatione id potest. *L. 44. in f. ff. Locat.* Additur porrò in definitione non etiam jumentum agendi vel vehiculum; ubi sub voce jumenti ea, quæ sarcinas portantia aguntur, tantum intellecta volumus; Nam equitanti 8
descendere & equum manuducere licet, imo & equus per famulum adduci potest ad Dominum, qui in fundo ut rediturus conscendat, *L. 12. junct. l. 3. §. ult. ff. de Servit. Præd. Rust.* Cujac. *L. II. C. 3.* hoc enim sub eundi appellatione contineri, in definitione modo dictum. Ludw. *Comment. Inst. de S. P. U.* Siquidem τὸ ire non est ita strictè explicandum, cum is, qui alteri concedit iter, in effectu concedit ipsi ad minimum duorum pedum spatium, per quod incedere possit, secundum Varronem *L. 4. & 6 Lat. Lingv.* atque sive pedes sive eques incedat, sive sella sive lectica portetur, non majus spatium insumit. Oldendorp. *Class. 3. Act. 4.* Cave tamen lecti- 9
cam hic non intelligas cum Cæpoll. *in Tract. de Servit. Rust. Præd. c. 1. n. 4.* tractatoriam, quæ vehitur, ac si itinere concesso etiam rheda vel curru per duos equos vehi liceat, quod *l. 7. ff. de Serv. Rust. præd.* non probat, neque juri conveniens est; Sed gestatoriam, quæ à bajulis gestatur. Hillig. *ad Donell. c. 6. lit. A.* Aliud dicendum de Lecticis quibus utuntur Principes, vulgo die Sänfften dictis, quibus uti possunt illi

qui iter habent, lectica enim terram non contingit & duo Muli vel equi sibi succedentes & se invicem subsequentes ampliorem locum non occupant, quam si quis uno equo incederet eumque insidendo regeret: Manzius *de Serv. R. P.*
10 *Tit. 3. n. 32.* Sed hoc iterum non procedit in illo genere vehiculi quod Chaises Roulantes vocant, licet ab uno vel duobus equis se invicem subsequentibus trahantur; rotæ enim ejus latitudinem itineris egrediuntur & ad Actum accedunt, ideoque qui servitutem itineris habet,
11 tali rheda uti non poterit. Casu tamen quo non nisi aqua perveniri ad fundum potest, etiam navem pro equo esse posse & navi uti licere, *ad instit. de Servit. ad pr. n. 31.* asserere non dubitat, navis enim quasi equus ligneus est ut *ad §. 1. Inst. d. t.* tradit Althus. *Dicæolog. L. 1. c. 22. n. 33. & seqq.*

12 Latitudo itineris de Jure Civili determinata non est, sed arbitrio Judicis relinquitur. *l. 13. §. 2. de Serv. Præd. R.* Latitudinem tamen viæ etiam ex Jure Romano demonstrare nititur Ægidius Hortensius *ad Tit. Instit. de Servit. R. & U. P.* dum dicit: Oportet viam tanto latiorem esse actu, quanto actus latior est itinere, actum tanto arctiorem via, quanto iter arctior actu: Ut via sit ac ceu solidum, cujus bessem actus faciat, iter verò trientem, verbi gratia, Viæ latitudo ex L. XII. Tabularum est octo pedum, *l. 8. ff. de Servit. Rust. Præd.* Actus primum habiturus est quatuor pedes, bessem sex pedum, deinde duorum reliquorum pedum bessem, id est, sedecim uncias, quæ pedem & trientem pedis faciunt, unde colligitur Actum quinque pedum & quatuor unciarum ex ratione Legis XII. Tabularum olim fuisse; Iter vero dimidium minus habiturum est. Primum duos pedes, qui trientem sex pedum faciunt, deinde duorum reliquorum pedum, rursus trientem, id est octo uncias, quæ summa est duorum pedum, semipedis & sextantis.

13 De Jure Saxonico verò textus in hanc rem clarus, im Weichbild. *Art. 130.* Daß ein Steg soll haben in die Weite drey Fuß breit.

Originem autem servitus Itineris ex 14
eo traxisse videtur, quia Jure Romano 15
prohibitum erat, contra voluntatem Domini ingredi fundum alienum *L. 3. §. 1. ff. de A. R. D.* & vadens jure prohibebatur, si autem pertinaciter contendebat, poterat conveniri tum injuriarum actione *l. 13. §. fin. ff. de injur.* tum de vi, quia vim facit, qui contra quam prohibetur fecerit, *l. 1. §. 5. ff. quod vi aut clam.*

Requiritur autem ad hanc prohibitio- 16
nem ut prohibentis intersit, ne alter fundum ingrediatur, Brunnem. *ad d. l. 13. ff. de injur.* vel damnum inde sentiat, cessante enim hoc, naturali æquitati contrarium esset prohiberi alteri id, quod fieri ipsi prodest & alteri nil nocet. Mev. *P. IV. Decis. 107.*

Ex præcedentibus hisce subsequens fluit regula: Nemini, nisi Servitutem Itineris habenti constitutam, per fundum vicinum alienum ire jure permissum esse *L. 11. ff. de Serv. P. R. l. 3. §. 1. ff. de A. R. D.* Quæ regula tamen limitatur (1.) Quando quis est in dubio de 17
voluntate Domini: secus si constat verè vel præsumtivè, quod Dominus nollet, puta claudendo fundum, vel aliter. (2.) Si quis iret per fundum alie- 18
num, effodiendi ritè proprii thesauri gratia, *l. 15. ff. ad exhib.* hoc enim suadet necessitas. (3.) Si glans mea, i. e. 19
fructus mei ex arbore in fundum vicinum ceciderint: quorum colligendorum gratia intra triduum per fundum alienum ire mihi licet. *l. un. ff. de gland. leg.* (4.) Si vellem quærere servum 20
meum fugitivum illumque investigare *l. 1. §. 1. & l. 3. ff. de Serv. fugitiv.* (5.) Quan- 21
do via Publica est destructa, tunc enim per fundum alienum vicinum ire permittitur, persoluto tamen pretio fundi Domino. *l. 14. §. fin. quemadm. serv. amitt. l. 2. C. quib. ex caus. serv. pro præm. libert. accip.* quod licet usu non observari dicat Glossa *in d. l. 14.* tamen huic contradicit Natta *Consil. 554. n. 25. tom. 3.* (6.) Si vindemiam quam emi tollere 22
volo,

volo, quia propter hoc possum ingredi fundum venditoris adeoque alienum *l. 25. ff. de Act. Emt.* quod etiam obtinet in Decimario, si enim decima in fundis solvi debet, Decimarius fundum decimandi causa & asportandi decimam ingredi potest *per d. l. 25. ff. de Act. Emt.*

23 (7.) Si sepulchrum habeo, sed iter non habeo, tunc oblato justo pretio vicino, favore religionis, per ejus fundum ire possum, *l. 12. pr. de relig. & sumt. funer.* debet tamen quis ire modo Civili, h. e. ne forte per vineas aut segetes ire cupiat, cum per alias partes commode transire possit. *l. si currus ff. de Servit.*

24 (8.) Nec is, qui iter habet, cum alio ire prohibendus est, si comitatus alterius spectet ad utilitatem solius prædii, cui iter debetur. Buf. *ad l. 1. ff. de Servit. Rust. Præd.*

25 Servitus autem itineris ad hunc solum pertinet cui constituta est, ita quidem ut nec locare alteri servitutem possit *l. 44. ff. locat.* quanquam per servos, colonos fructuarios aliosque qui ejus nomine possident, servitute uti possit. *l. 20. quemadm. servit. amitt.* Wesenb.

26 *ad Tit. ff. de Servit. Rust. Præd. n. 1.* Est & insuper iter jus eundi ambulandi hominis per vicinum prædium ad suum fructuum causa. Ex quo si quis voluptatis causa, ut pro lubitu spatietur, iter habet, servitutem habere non videtur. *l. ut pomum 8. ff. de Servit.*

27 Hic à nonnullis quæri solet, si itineris viæve servitus simpliciter legetur sine ulla determinatione partis fundi, per quam eatur, quis locum, in quo iter sive via constituatur, eligere debeat? Et verius & æquius est, electionem non ad legatarium, sed potius ad hæredem spectare qua fundi parte servitutem constituere velit per *l. 26. ff. de Servit. P. R.* Quod si hæres eligere negligat, liberum erit legatario per quamlibet fundi partem ire, civili tamen modo, hoc est, ne forte per vineas aut segetes ire cupiat, *l. 9. ff. de Servit.* Et si hæres eligat, contendatque legatarius, illa electione captionem in servitute sibi fieri, ad arbitrum devenitur, qui utroque casu iter viamve determinare debet *l. 13. §. 1. ff. de Servit. Præd. Rust.* Harprecht. *ad pr. Inst. de Serv. Præd n. 38.*

Illud porro sequitur, eum cui iter 28
legatum sive constitutum est posse iter reficere, & refectionis causa in agro servituti obnoxio fodere & substruere Fabros item & Mercenarios refectionis causa in fundum inducere *l. 11. §. fin. ff. commun. Præd.* Hujusque ratio est perspicua, quia cui aliquid concessum est, ea omnia censentur tributa sine quibus concessum vel omnino non vel commodè explicari nequit *l. 2. ff. de Jurisdict.* Quæ regula maxime locum habet in servitutibus in quibus hoc nominatim cautum reperitur, quod servitute alicui constituta permissa videantur & concessa omnia, sine quibus servitute uti non potest, *l. 10. ff. de Servit. l. 20. §. 1. ff. de S. P. U. l. 11. §. fin. ff. commun. præd.* Cum igitur is cui iter constitutum est, non possit ire commode, itinere non refecto: Manifestum evadit, reficiendi potestatem ei faciendam esse, quam si vicinus ei denegaverit confessoria actione conveniri poterit *l. 4. §. 5. l. 6. §. 2. ff. si servit. vindic.* Coras. *in l. 1. n. 76. ff. de Servit.* Harpr. *ad pr. Inst. de Servit. n. 40.* Extenditur superius assertum, ut si non sit aditus de plano, puta quia fundus serviens est altior, potest ille cui debetur servitus itineris vel gradus vel clivos in fundo servientis facere & de fundo servientis demoliri quantum necesse est itineris causa *per l. 20. §. 1. ff. de S. P. U.* Item potest ille cui debetur servitus deprimere & elevare locum servitutis ut commode servitute uti possit, si hoc est sibi necessarium; Item locum servitutis sternere & arborem impendentem, i. e. valde pendentem incidere licet, quando iter inhabile redderetur *l. 4. §. 5. ff. si serv. vind.* Salicem autem sternere non licet nisi convenerit, ut dicitur *in d. §. inf.* Potest & dominus prædii servientis locum itineris reficere accedendo etiam ad loca quæ non serviunt *d. §. 5. l. 4. ff. si Servit. vind.* Item pontem quo ire vel agere possit extruere potest, sed non arcum hoc est pontem lapideum: imo

nec Dominus fundi ſervientis ſupra iter alienum i. e. ſupra eum locum, in quo alii iter debetur, arcum ducendi aquam tunc jure facere poteſt. *l. 11. pr. ff. de Aq. pluv. arc.* & ibi DD. Cæpoll. *de Serv. Ruſt. Præd. C. 1. n. 11.*

29 Sed quid juris ſi locus debens ſervitutem itineris eſt inundatus aquis, vel impetu fluminis vel aliter deſtructus, ita quod per illum locum habens ſervitutem itineris non poſſit ire, an pro tempore, quo impeditur propter inundationem aquarum, vel aliter poſſit ire per aliam partem fundi, vel alium fundum vicinum? Et Cæpolla *d. l. n. 21.* ita diſtinguit: Aut iſte, cui debetur ſervitus, poteſt ire per alium locum, aut non; primo caſu autem impoſita ſervitute in uno fundo, qui eſt in totum deſtructus, tunc per alium fundum, cui nulla eſt ſervitus impoſita, ire non poteſt: quia quantum ad hoc liberum fundum habet *l. 4. §. 7. ff. ſi Serv. vind.* Aut ſervitus eſt impoſita in uno fundo, qui pro parte eſt inundatus, vel aliter deſtructus: Et tunc aut ſervitus eſt impoſita ſimpliciter ſine determinatione loci, & intelligitur toti fundo eſſe ſervitus impoſita *l. 13. §. 1. ff. de S. R. P.* Et iterum ſubdiſtinguendum, aut fuit dictum quod poſſit ire per totum fundum, modo per unam partem modo per aliam, vel ſimpliciter per totum fundum, & in his duobus caſibus poterit ire per aliam partem fundi: quia licet ſemel elegerit ire per illam partem, quæ eſt occupata aquis, vel deſtructa, tamen poterit intrare & eligere aliam, *l. 6. ff. quemadm. ſerv. amitt.* aut non fuit dictum aliquid expreſſe in conſtitutione ſervitutis, ſed ſimpliciter fuit promiſſa ſervitus in fundo: Et tunc aut determinatus certus locus per quem ire debetur, & tunc iterum aut illa determinatio fuit facta demonſtrative, non cauſa limitandæ ſervitutis in certo loco, puta quia fuit dictum: Volo quod tu habeas ſervitutem itineris in toto fundo: ſed propter meram commoditatem; volo quod eas per talem partem, & quia tunc durat ſervitus in toto fundo, illa parte deſignata occupata vel deſtructa poterit ſine dubio ire per aliam. Aut illa determinatio vel aſſignatio loci fuit facta limitandæ ſervitutis cauſa ad illum certum locum: & hoc caſu, quia cæteræ partes liberæ remanent, ut *l. 13. §. 1. ff. de S. R. P.* videtur quod ſemel facta iſta electione, & liberato fundo à ſervitute in aliis partibus, quod per alias ire non poſſit *per l. 9. ff. de Servit.* Aut ſtamus in dubio, quia non facta fuit illa determinatio ſeu demonſtratio loci, cauſa liberandi cæteras partes fundi à ſervitute *per d. §. 1. l. 13. ff. de S. R. P.* Aut nulla unquam determinatio facta fuit, & tunc aut ille locus, per quem cœpit ire, non erat ſolitus ad eundum ſed habens ſervitutem itineris illum ſic conſtituit iter dirigendo: Et non poteſt amplius mutare voluntatem, quia cæteræ liberæ remanent *d. l. 9. ff. de Servit.* ibi, qui primam viam direxiſſet. Aut ille locus, per quem incipit ire, prius erat ſolitus ad iter faciendum, itaque nullum iter de novo conſtituit, & hoc caſu credendum, quod per hoc non videatur illum pro itinere elegiſſe & cæteras partes à ſervitute liberaſſe, quia iſta non videtur eſſe electio ſed itineratio, & ita limitanda eſt *d. l. 9. ff. de Servit.* ut habeat locum quando iter ſeu ſemitam de novo facit, aut à principio fuit impoſita ſervitus itineris non in toto fundo ſed tantum certæ & determinatæ parti, & tunc ſi illa pars determinata eſt deſtructa, per aliam partem fundi ire non poterit, quia omnes aliæ partes fundi in principio fuerunt liberæ à ſervitute, ut *d. l. 13. §. 2. ff. de S. R. P.*

Secundo quando ille cui debetur ſervitus non poteſt ire per alium locum, quam per illum cui ſervitus debetur, vel per alium vicinum, & tunc ſubdiſtinguendum, aut eſt totus deſtructus fundus qui debet ſervitutem, aut pro parte; ſi totus, non eſt dubium quod ipſe non tenetur, ſed vicinus debet in uno fundo ſuo præſtare ſervitutem *arg. l. 12. pr. ff. de Relig. & ſumt. fun.* ſoluto tamen pretio per illum, qui vult habere iter *d. l. 12. pr.* Et Judex opportunitatem loci reſpiciat, ne vicinus magnum patiatur

tiatur detrimentum; Aut locus qui debet servitutem itineris, est in parte destructus: Et tunc aut in alia parte remanet servitus, & jure servitutis per illam aliam ire poterit; aut in alia parte non remanet servitus, secundum ea quæ dicta sunt, & tunc per aliam partem fundi, in qua non fiat detrimentum domino fundi, poterit ire, præstito prius ei justo pretio itineris, sicut dictum est de vicino *per d. l. 12. pr. ff. de Rel. & sumt. fun.* Cæpolla *de Servit. Rust. Præd. C. 1. n. 21.*

30 Quæri etiam hic solet, si alicui pro itinere non tantum spatium bipedale, vel tale per quod commode ire vel equitare posset, sed amplius aliquod concessum demonstratumque sit, an amplitudo ista abeat in actum vel viam ad hoc respondet Weizeneg. *de Servit. Disp. 4. cap. 7. n. f.* Si spatium itineris sit majus, ita ut per illud agi etiam possit jumentum, propterea tamen non esse concessum, ut quis etiam actu utatur pro itinere, quia itinere mihi concesso non etiam mihi concessum est jus agendi, sed tantum jus eundi, ego vero in altero fundo nihil jure facere possum, nisi quatenus jus faciendi aliquid mihi concessum est. Limitatur autem hoc, ut certo casu etiam iter propter amplitudinem in viam vel actum transformetur, si scil. per iter concessum demonstrato in loco nemo sine vehiculo innocuo tamen iturus crederetur. Ratio; quia alioquin nullam utilitatem ex ista concessione itineris habiturus esset. *arg. l. Divus 12. ff. de Usu & habitat.* Manzius *de Servit. Rust. Præd. Tit. 3. n. 71.*

CAPUT XXX.

DE ACTU.

SUMMARIA.

1. *Actus quid?*
2. *Jumenti nomine quid veniat?*
3. *Actus quomodo possit exerceri?*
4. *Constituto Actu constituitur etiam Servitus Itineris.*
5. *Quid ille possit qui habet Servitutem Actus?*
6. *Qui Actum habet potest etiam vehiculum agere.*
7. *Potest ire sine jumento.*
8. *Actum habenti extra spatium sibi assignatum non licet sibi eligere iter.*
9. *Actum habens potest eques incedere, item sella lectica.*
10. *Actum habens potest obstacula ex via tollere.*
11. *Actum habenti non licet lapides & ligna trahere, item nec hastam rectam ferre.*
12. *Non potest pontem exstruere.*
13. *Latitudo Actus quæ?*
14. *Contra modum constitutum Actu si quis usus fuerit, ideo eum non amittit.*

1 Actus (ein Fahr-Weg, item eine Vieh-Trifft durch eines andern Grund und Boden) est jus agendi jumentum vel vehiculum per prædium alienum ad nostrum. 2 Jumenti appellatione etsi ea tantum animalia intelligantur quæ nostrum laborem & onera subvectando & arando juvant, *l. 38. §. jumentum ff. de Ædil. Edict.* recte tamen & alia animalia, quæ armentorum nomine veniunt, uti boves, agi dicuntur, *l. 12. ff. de Servit. Rust. Præd.* Idem asserendum de ovibus, capris & porcis, argumento à Majori ad Minus ducto, & cui plus concessum est, utique ei & illud quod minus est tributum esse censetur *l. 21. ff. de R. I. C. 53. de R. J. in 6to.* Potest eti- 3 am

am quis agere vel pecora & armenta sola non juncta vehiculo, *l. 12. de S. P. R.* vel jumenta id trahentia, si locus non sit nimis augustus. *l. 13. de Servit.* Struv. *Exercit. XIII* §. *20.*

4 Constituto autem Actu facile & ex præsumta mente concedentis constituta quoque censetur servitus itineris *pr. Inst. de Servitut. l. 1. pr. ff. de Servit. R. P.* ita ut expressa constitutione non sit opus *l. 58. de V. O. l. 9.* §. *ult. de Novat.* Cui enim permissum est ire cum jumento aut vehiculo, quod plus est, ei permittamus ire sine jumento quod minus est. Sicut in simili is, qui Aureum vel Florenum habet, is etiam habet grossum at non contra. Oldendorp. *Class. 3 Act. 4. Quæst. 1.* Expressa tamen voluntas contraria tacitæ prævalet. *l. 3.* §. *1. si Servit. vind.*

5 Qui igitur Servitutem Actus habet, potest per alterius fundum jumentum agere, *l. 2. l. 7. ff. de S. R. P.* & armentum trajicere *l. 12. ff. d. t.* Nomine autem jumenti venit Equus, Equa, Mulus, Mula & reliqua animalia quæ dorso domantur. Harpr. *ad Tit. Inst. de Servit. Rust. Præd.* ubi *n. 32.* jumentum ex mente Columellæ nomen habere refert à juvando, eo quod homines juvet, excolendo terram, sarcinas gerendo, onera subvectando, currus trahendo, hinc cum boves dorso non domentur, sed collo & cervice & armis, hoc est potissimum laborem & onus sibi injunctum peragant, armenta non jumenta appellantur. *l. 89. ff. de V. S. l. 38.* §. *4. ff. de Edil. Edict. lib. 81. ff. de leg. III.* Weitzeneg. *Dissert. 4. c. 2. n. 6.* Gothofr. *ad d. l. 12.* ubi dicit quod is, qui actum habet jumenta & armenta trahere, ducere & agere possit; trahit qui præcedit, agit qui sequitur, ducit vero qui juxta incedit. Unde sequitur, quod ea, quæ iter habenti negata sunt, actum habenti concedi debeant, videlicet ut possit jumentum solutum ante se agere, jumentum onustum post se ducere vel trahere, & equum ephippio & freno instructum ad dextram aut lævam ducere; imo amplius, duos equos, boves vel jumenta alia copulata & juncta per alterius fundum ducere, quia jumentum à jungendo dictum est, eo quod curri jungatur, ergo in actu per jumentum non intelligitur unus equus, vel bos, sed duo.

II. Qui actum habet, potest etiam vehiculum agere *l. 1. l. 12. ff. de S. R. P.* vel plaustrum ducere *l. 7. ff. eod.* non tantum vacuum, sed etiam fœno, lignis, lapidibus vel alio quovis onustum. Gothofred. *ad d. l. 7.* per rationem, quia ejus nullum majus esset impedimentum, quam plaustri inanis & vacui; Est autem vehiculum currus quatuor plerumque rotarum, in quo frumentum, fœnum, vinum aut aliud aliquid vehitur, & agit propriè vehiculum auriga qui illud ducit Coras. *n. 9.* 6

III. Qui Actum habet, potest etiam ire sine jumento per superius dicta, & quia ei cui Servitus constituta est permittitur conditionem Domini prædii servientis facere leviorem, non graviorem; atqui non gravior, sed levior fit conditio servitutis si sine jumento solus eat, cui Actus est constitutus. Manzius *de Servit. tit. 3. n. 87.* Quamvis autem in Actu ita insit iter ut qui agere potest etiam sine jumento ire possit, & si simpliciter Actus sit concessus, iter etiam sine jumento habeat: tamen subinde speciali conventione ita constitui potest Actus, ut solum agere jumentum & vehiculum, seorsim vero & separatim iter facere non liceat. Harprecht. *ad h. t. n. 52.* ubi dicit ita intelligendam esse *l. 4. ff. si servit. vindic.* ubi Ulpianus ait, Actum esse posse sine itinere. Quod & tunc contingeret, si Actus posset commoditatem habere eundi cum jumento tantum, ita quidem ut homini soli ire non liceret, v. g. propter abundantiam aquæ, nam actum habenti pontem facere non licet. 7

IV. Qui actum habet extra spatium sibi assignatum, ausser dem Fahrweg, ei non licet sibi eligere iter, ein Fußpfad, adeoque si Petro concessissem per fundum meum iter, & ei pro itinere determinassem spatium aliquod, postea Paulo permisissem Actum assignato ei peculiari spatio, non posset is per spatium Petro assignatum forte magis 8

pro

pro pedestri itinere commodum & minus lutosum incedere. Hoc enim cederet in magnam injuriam concedentis, qui cum una servitute se obligatum voluerit, duplici non est onerandus.

9 V. Qui Actum habet, einen Fahr-Weg, potest per illud ipsum spatium non tantum pedes sed etiam eques incedere, sella & lectica, vel à servis, vel ab equis & mulis gestari aut portari: Ratio, quia, ut dictum est, is qui actum habet etiam iter habet, vel saltem commoditatem itineris: atque commoditas itineris hæc omnia involvit. De sola ambulatione dubitari posset, quæ, cum voluptatis gratia fiat, non ita commodè per Actum, durch eine Fuhr-Straß, utpote lutosum plerumque vel pulverulentum aut alias minus aptum & à bestiis calcando pessundatum, fieri potest. Nihilominus si vel locus ambulationi commodus sit, vel ei qui actum habet ad ambulandum non ingratus, ambulatio ista prohiberi non potest. Manz. *d. l.*

10 VI. Qui servitutem Actus habet, potest tollere obstacula, quæ vel jumentis vel vehiculis ducendis impedimento sunt, v. g. arborum ramos in actum propendentes, vel fruticeta atque alia similia, ut liberum transitum habeat. Ratio, quia uno concesso videtur omne illud concessum sine quo illud expediri non potest, *l. 2. ff. de Jurisdict.* & servitute concessa, intelliguntur etiam concessa ea sine quibus servitute uti integrum non est. Wesenb. *n. 4. Commun. Præd.*

11 VII. Qui Actum habet, trahendi lapides aut lignum jus non habet, nec hastam rectam, aufrechte Stangen oder Spieß, ferre licet, *l. 7. ff. de Servit. Præd. Rust.* ubi ratio, neque enim eundi neque agendi gratia id faceret, & possent fructus eo modo lædi. Manzius *de Servit. Præd. Rust. lib. 3. n. 93.* Potest tamen is qui actum habet ducere instrumenta agrorum, trahendo ea per terram. Cæpoll. *de Servit. R. P. c. 2. n. 4.*

VIII. Cui Actus debetur, pontem qua possit agere non extruet. *l. 11. pr. ff. de aqu. & aqu. pluv. arcend.* 12

Quæritur quæ sit latitudo Actus? ad hoc respondet Javolenus *in l. 13. ff. de Serv. præd. rust.* Latitudo Actus itinerisque ea est, quæ demonstrata est, quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est, adeoque latitudo Actus conventionalis est aut arbitraria non legitima. Schneidew. *pr. Inst. Servit. Præd. n. 18.* Quod si ergo dissentiant hi, inter quos de latitudine actus agitur, arbiter adeundus est, cujus officio hoc continebitur, ut eam latitudinem definiat, quæ jumentis & armentis agendis sufficiat, plerumque autem ad quatuor pedes in porrectum, ad octo vero in anfractum constituitur. Manz. *d. l. n. 96.* vid. tamen supra *Cap. de Itiner. n. 10.* Sed & vehiculi ducendi rationem habebit arbiter, hoc enim jus inest Actui quoties absolutè concessus est. 13

Si cui Actus sit constitutus, ut vehiculo certi generis uteretur, vel non agatur, veluti ut equos duntaxat, vel ut certum pondus vehatur; v. g. carbo, utpote res minus ponderosa, vel ut grex ille transducatur: Non tamen servitutem actus amittit, qui contra modum impositum alio genere vehiculi usus fuerit, vel plus oneris vexerit, vel plura armenta egerit. *l. 11. ff. quemadmodum servit. amitt.* Weizenegg. *d. c. 3. n. 10.* 14

CAPUT

CAPUT XXXI.

DE VIA.

SUMMARIA.

1. *Via quotuplex.*
2. *Vicinalis Via quæ?*
3. *Privata Via quæ?*
4. *Privatæ Viæ quotuplices?*
5. *Servitus Viæ quid?*
6. *Qui viam habet & iter & actum habet.*
7. *Via ab Actu & itinere quomodo differat?*
8. *Jus vehiculum ducendi salva Actus substantia abesse potest.*
9. *Latitudo Viæ quæ?*
10. *Qui viam habet potest lapidem & ligna trahere.*
11. *Item hastam rectam ferre.*
12. *Via impetu fluminis amissa quomodo restituatur?*
13. *Si quis ad fundum ejus colendi causa venire non potest, judex vicinum cogere potest, ut pretio accepto aditum concedat.*
14. *Transiens viam insolitam ut vectigal non solvat punitur.*
15. *Item indicium delicti contra se facit.*

1 VIa est vel publica, de qua postea, vel vicinalis, vel privata.
2 Vicinales viæ sunt quæ in vicis sunt, quæve in vicos ducunt, & hæ quoque publicæ sunt, nisi ex collatione & contributione privatorum constituantur. *l.* 2. §. 22. *ff. ne quid in loco publico.* Quando vero factæ collationis memoria non extat, in Publicarum sunt numero *l. ult. pr. ff. de locis & itin. Public.* Licet etiam ex privatorum collatione reficiantur, non utique statim ob id privatæ sunt. Refectio enim idcirco de communi fit, quia usum utilitatemque communem habent. Mindan. *de interdict. tit.* 3. *n.* 8.
3 Privatæ viæ sunt quas agrarias quidam dicunt, quod earum usus non publicus sit, sed privatorum.

4 Privatæ autem Viæ dupliciter accipi possunt, vel pro iis quæ ex publica via in agros vel sylvas ducunt & per quas omnes commeare possunt, ein Feld-Weg oder Holtz-Weg; vel pro iis quæ jure servitutis agris alienis impositæ sunt, ut ad agrum alterius ducant. *d. l.* 2. §. 22. *ff. ne quid in loc. publ.* Weizenegger. *dissert.* 4. *c.* 4. *n.* 10. & 37. Nos hoc loco de viis privatis agimus, quæ nos ducunt per fundum alienum in nostrum, & quæ in agro privatorum sunt constitutæ, per quos non licet cuique commeare, sed illis tantum quibus hæc servitus constituta est. Manz. *de Servit. Rust. Præd. tit.* 3. *n.* 102.

Est autem Servitus Viæ jus eundi & 5
agendi & ambulandi per fundum alienum. *l.* 1. *ff. de Servit. Rust. Præd.* Ex quo 6
infertur, quod is, qui viam habet, utrumque & iter & actum habeat, ex itinere enim & actu essentialiter via constituitur, *arg. l.* 13. §. 1. *de accept. l.* 9. *Si servit. vind.* ac proinde quicquid est in definitionibus itineris & actus, id una definitione viæ debuit comprehendi, quod & curiose ab Ulpiano *l.* 1. *de Servit. Præd. Rust.* & Justiniano *in princ. Inst. de Servit.* observatum est. Vinnius *ad dict. princ.* Is namque qui viam habet utrumque & iter & actum habet principaliter propalam & nominatim, hoc enim definitio Actus in terminis importat; qui verò Actum habet, iter quidem etiam habet, verum non directe & principaliter, sive ex vi & natura Actus, sed accessive & per consequentiam tantum atque ex tacita & verosimili paciscentium voluntate. Harpr. *ad pr. Inst. de Servit. Præd.* Coras. *ad Rubr. de Servit. n.* 99. ubi ait, inspecta principali causa in via plus esse quam in actu; idque etiam inde verisimile apparet,

paret, quod via privata ad similitudinem viæ publicæ sit introducta, via autem publica itinerantibus pateat ad iter quodvis, sive pedes quis sive eques, sive cum vehiculo sive sine vehiculo incedat: idque ex natura sua: Actus verò, ein Viehtrieb, ex natura sua plus non importat quam jus agendi pecora vel armenta. Manz. *d. l.*

7 Via autem ab Itinere atque Actu differt realiter; Actus enim per se non ipsum jus sive servitutem eundi, sed tantum per quandam consequentiam & ex interpretatione itineris utilitatem, sicut & jus vehendi non propriè sed in consequentiam tantum, jumentorum autem ducendorum vel agendorum jus principaliter complectitur, actus ergo præcise & proprie facultatem solam agendi jumentum continet. At in via simpliciter & proprietate verbi utraque servitus & iter & actus, & præterea jus vehendi continetur, unde via quasi veha dicitur. Wesenb. *h. t. n. 1.* Proinde Alexander ab Alexandro apud Besold. *in delib. h. qu. 14.* Iter scribit esse jus eundi per fundum alienum hominis tantum, Actum hominis & jumenti, Viam vero hominis jumenti & vehiculi, vel ut Hotomannus *Lib. 2. Obs. 21.* distinguit: Iter proprie est peditum & equitum; Actus proprius est Agasonum & Mulionum; Via vero aurigarum qui vehiculum ducunt.

8 Quamvis autem ex definitione Actus constet etiam illum involvere jus ducendi vehiculum: tamen interpretes, qui accuratius definitiones istas inspiciunt, observant, quod ab Actu jus agendi vehiculum salva substantia Actus abesse possit, Via vero esse non possit, nisi & qua vehiculum duci possit, idque patet non tantum ex Etymologia nominis, via enim, ut dictum, quasi veha à vehendo dicitur, sed etiam inde quòd in definitione Actus jumentum & vehiculum disjunctim addita vocula disjunctiva Vel, in definitione autem Viæ conjunctim omnes particulæ ponantur.

9 Differt Via dein etiam à dictis Servitutibus Latitudine: Viæ enim Latitudo testante Gajo JCto *in l. 8. ff. d. S. R. P.* ex LL. 12. Tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum i. e. ubi flexum & sinuosum sedecim *l. 6. in fin. ff. quemadm. servit. amitt.* Itaque hæc latitudo est legalis sive legitima *l. 13. §. 2. ff. de S. R. P.* non arbitraria, & cessat in ea definienda Judicis arbitrium, ipse enim sequi debet legitimam formam pronunciandæ latitudinis viæ. Oldendorp. *Class. 3. Act. 4. Quæst. 1. ff. de Via.* Hæc autem latitudo debetur quoties simpliciter via promittitur, aut legatur. Ratio, quia tantam longitudinem oblongis trabibus trahendis & in hanc aut in alteram partem flexuoso itinere ducendis aut vertendis veteres putabant necessariam. Weizenegg. *Differt. 4. c. 4. n. 9.*

Nihil autem impedit ex voluntate testatoris vel paciscentium Dominorum viam constitui vel latiorem octo pedibus vel angustiorem, ut tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire potest, licet ligna trahi non possint, alioquin iter erit non via. *l. 23. pr. ff. de S. P. R.* Schneidew. *pr. Inst. de Servit.* Ratio prioris est, quia contractus ex conventione legem accipiunt *l. 1. §. si convenerit. ff. depos.* Corasius *d. l. n. 100.* qui *n. 115.* addit, quod latior & angustior via constitui possit secundum qualitatem vehiculi, ita ut si vehiculum fortassis majus habeat & amplius solito is cui servitus est constituta, latior quoque via constitui possit: si angustius autem angustior. Ratio autem cur via in porrectum octo pedes habeat redditur talis, quia octo pedibus indiget vehiculum ut commode ire, & trabes trahere, vel raptare possit, cur autem in anfractum 16. pedes continere debeat, est hæc ratio, vel ut in concursu vehiculum unum alteri cedere, vel ut sine incommoditate vehiculum verti & circumagi, vel retrahi possit cum opus est; Nam si in sinuosum aliquem inflexum è recto itinere invertendum est wenn man den Wagen wenden muß, duplo majus spatium est necessarium, Corasius *d. n. 215.* ubi dicit, hanc esse ratio-

nem qua meliorem ne quidem peritissimus auriga proferret.

10 Latius etiam patet servitus viæ quam servitus itineris & actus in eo, quod jure itineris vel actus nemo possit lapidem vel lignum trahere, cum is qui viam habet plerumque id possit *l. 7. ff. de servit. Rust. Præd.* Complectitur ergo hæc servitus non tantum jus vehendi, sed etiam trahendi aut raptandi lignum aut lapidem, oblongas trabes, sarmenta, fasces lignorum, quod interdum ratione viciæ vel sepium extruendarum necessarium est, unde Perneder viam ita definit: **Wer eine Fahr-Strasse hat der mag nicht allein gehen, reiten, treiben, oder fahren, sondern Baum und Stein darüber führen oder schleiffen,** quod autem in hoc plus sit quam in actu, exinde manifestè apparet, quod tunc cum lapides & ligna trahuntur ab ipsa via ferantur, majusque domino fundi servientis detrimentum adferant, quam quæ plaustris vehuntur Weizeneg. *c. 4. n. 7.*

11 Porro qui viam habet, rectam hastam ferendi jus habet, si modo fructus non lædat *d. l. 7. in f. pr.* Nam ab hastæ gestamine & à tractu ligni qui viam habet abstinere debet, quoties justus metus existit id sine læsione arborum & fructuum fieri non posse. Cujac. *Lib. 22. Obs. 35.* Per hastam rectam autem intelligere possumus oblongam & erectam perticam, vel longariam, ita ut is qui viam habet jus habeat rectam hastam ferendi, i. e. **eine lange Stange aufricht zu tragen.** Quod in istis locis ubi lupulus plantatur maxime utile est. Nam si habeam hortum **einen Hopff-Garten** magis remotum, & aliquis alium hortum magis propinquum, possum cum illo convenire, ut mihi viam per suum concedat, qua impetrata, non tantum plaustra istis perticis **mit den Hopff-Stangen** onerare easque per alterius hortum trahere & raptitare, sed si malo humeris gestare possum ita tamen ut in altum elevem, & perticas erectas geram, non vero ad latus moveam. Ratio, quia facile possent vicinæ arbores frugiferæ lædi, & minimo ictu perticæ quati. *d. l. 7.* Ex quo Gothofredus infert, quod viæ modus non tantum in rectum & flexum, sed etiam versus cœlum æstimandus sit: Ita ut non tantum ad latus nullum obstaculum & impedimentum esse, sed etiam versus cœlum patere debeat. Manzius *d. l.*

Notandum denique si locus, per quem 12 via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus fuisset, & intra tempus, quod ad amittendam servitutem sufficit, colluvione facta restitutus est, servitutem quoque in pristinum statum restitui. Quod si autem præterierit tempus ut servitus amittatur, revocare eam cogendum esse *l. 14. pr. ff. quemadm. serv. amitt.* Coras. *d. l. n. 94. in fin.* aliud si flumen alveo mutato locum servientem occupavit, tunc enim non restituitur quamvis aqua recesserit, quia is locus alvei publicus esse cœpit *l. 24. ff. quib. mod. usufr. amitt.*

Hoc loco omittendum non est, quod, 13
si quis fundum confinibus ita circum-
datum habeat, ut ad eum colendi illius
causa venire non possit, Judici incum-
bat cogere vicinum, ut legitimo pre-
tio accepto aditum confini ad ejus-
modi fundum concedat. *arg. l. ult. in
pr. de Serv. P. U.* Harpr. *ad tit. Inst. de
Serv. Præd. n. 66.* Illud quoque obiter 14
monendum, transeuntem viam insoli-
tam ut sic non solvat vectigal puniri, &
contra se indicium delicti alicujus face- 15
re. Arnold. Reyger *in Thesaur. Jurid.
lit. S. n. 194.*

CAPUT

CAPUT XXXII.

DE VIA PUBLICA.

SUMMARIA.

1. *Via Publica quæ?*
2. *Ejus Synonyma.*
3. *Latitudo Viæ Publicæ.*
4. *Si via nimis sit angusta quis alteri cedere debeat?*
5. *Via publica ad Regalia pertinet.*
6. *Via publica debet esse commoda.*
7. *Securitas Viarum debet esse sacrosancta.*
8. *Ex viarum securitate de Principis ingenio judicandum.*
9. *Ad Principem spectat hæc cura propter potentiam quæ hic necessaria.*
10. *Olim cura hæc pertinebat ad Præsidem Provinciæ.*
11. *Salvus conductus quid?*
12. *Publicarum viarum securitate gaudere debent tam Cives, quam peregrini.*
13. *Commercia debent esse libera.*
14. *Gentiles an viarum securitate gaudeant?*
15. *Item an Judæi?*
16. *Securitati viarum publicarum indigni sunt hostes, proditores, transfugæ.*
17. *Item desertores, exploratores, banniti, & prædones.*
18. *Ut & Zingari, vagi & mendicantes validi.*
19. *Jus conducendi in securitatem viarum publicarum introductum.*
20. *Est regulariter pars jurisdictionis territorialis.*
21. *Nonnunquam etiam Principes jus Viæ Publicæ per alienum territorium sibi quæsiverunt.*
22. *Qui jus conducendi habet, tenetur eum, quem conducit, defendere ab omni violentia damnumque resarcire.*
23. *Etiamsi pretium pro salvo conductu non solutum fuerit.*
24. *Guidagium non licet exigere nisi Dominus loci ex privilegio aut præscriptione obtinuit.*
25. *Tenetur Dominus ad resarciendum damnum licet securitatis præstationem damnum passo denegaverit.*
26. *Cessat obligatio præstandi securitatem si Viatores à Via Regia deflexerint, aut conductores deseruerint.*
27. *Vel ob bellum viæ tutæ servari nequeant.*
28. *An Princeps Principi teneatur damnum resarcire, quod hic in transductu passus est?*
29. *An Imperator territorium Principis transiens teneatur conductum postulare?*
30. *Deductio Principum necessaria quæ?*
31. *Princeps insuper tenetur ad reparationem Viarum.*
32. *Si verò Vectigalia non exigantur, tunc onus hoc in subditos redundat.*
33. *Ad Principem insuper spectat Jurisdictio viarum.*
34. *Si Via Publica intra duo territoria existat an communis sit utrique vicinantium?*
35. *Si à Principe alicui Nobili concedatur Castrum cum omnimoda Jurisdictione, an etiam concessa sit jurisdictio circa viam?*
36. *Jurisdictio in Viis Publicis præscriptione acquiri potest.*
37. *Si in confinio cadaver interfecti reperiatur, cui de crimine cognoscendi potestas competat?*
38. *An vicinus Princeps teneatur vicino concedere transitum captivi?*
39. *Commodum Vectigalium spectat ad Principem ob præstationem securitatis & reparationem viarum.*
40. *Via Publica quomodo extinguatur & an Vicinus ea amissa de fundo proprio præstare teneatur?*
41. *An facultati per viam publicam eundi præscribi possit?*

1 Publica Via est quæ exitum habet vel ad mare, vel in urbem, vel in flumina publica, vel ad aliam viam militarem. *l. ult. §. fin. de loc. & Itin. Publ.* Sive quæ habet solum publicum, relictum ac directum certis finibus in latitudine ab eo, qui jus publicandi habuit ad hoc, ut in ea publicè eatur, commeetur. *l. 2. §. 51. ff. ne quid in loc. publ.*

2 Viæ Publicæ appellantur etiam Regiæ, Regales, Käyserliche, item des Heil. Röm. Reichs Strassen und Bannen. Besold. *voc.* Land-Strasse, ut & Consulares, Prætoriæ & Militares, à milite qui à Consule vel Prætore olim per eas ducebatur, *l. 2. §. 22. ff. ne quid in loc. publ.* Land- und Heer-Strassen, i. e. tam amplæ sunt, ut integer exercitus, ein Kriegs-Heer, erectis hastis vel vexillis per eas incedere & commeare possit.

3 Viarum spatium apud Romanos ex L. XII. Tabularum erat in porrectum octo pedum, in anfractum sedecim. *l. 8. ff. de S. P. R.* Quia vero hæc latitudo magis privatæ quam publicæ viæ videtur esse constituta, cum via publica haud paulo ampliorem exigat latitudinem, quando plura sibi obviant vehicula, propterea quidam malunt spacio sedecim pedum & ampliore latitudinem viæ publicæ describere. Joh. Oettinger *de Jure Limit. L. 1. c. 9. n. 2.* Cum quo consentit Jus Saxonicum Land-R. *Lib. 2. Art. 59.* ibi: Des Königes Strasse soll seyn also breit, daß ein Wagen dem andern weichen möge, und begreifft die Land-Strasse nicht allein illam duplicem latitudinem viæ, sondern auch den Bey-Weg, da ein Fuhrmann neben seinen Pferden hergehen kan. Coler. *Decis. 237. n. 4.* Hodie definitur secundum consuetudinem vel Statuta loci *l. 1.* ibique Gloss. *l. 3. ff. de Ædif. privat.* Quod si vero nulla appareat consuetudo, tunc aut Dominus Civitatis, aut Populus, vel eum Regentes latitudinem viarum constituere possunt. Cæ-

4 poll. *de Servit. Præd. Rust. c. 3. n. 6.* Et quia plurimis in locis, inprimis montanis interdum adeo arcta est via, ut currus alteri cedere non possit, nisi alteruter retrocedat, ideoque in Jure Saxonic. *d. l.* modus, qui hisce in casibus observari debeat, subjicitur, Daß nehmlich der leere Wagen solle weichen dem schweren, der Reitende dem Wagen, und der Gehende dem Reitenden. Sind sie aber auf einer Brücken, und jaget man einen Reitenden oder einen zu Fuß, so soll der Wagen stille stehen, also lange daß sie mögen ihm fürkommen, welcher Wagen erst auf die Brücke kommet, der soll zum ersten überfahren, er sey leer oder geladen. Idque communiter in terris Saxonicis observare aurigas, tradit Zobel. *diff. Jur. Civ. & Saxon. P. 2. D. 46. n. 1.* Interdum evenit ait Joh. Jac. Speidel. *in Spec. verb.* Fuhrmann, ut, ubi viæ sunt angustiores, aurigæ ob iter distortum alios non advertentes transitu impediantur, quare hac occasione vehementissima jurgia usque ad vulnera & etiam cædes oriuntur, dum neuter obviantium currum retro vult ducere. Qua in facti specie sciendum, potiorem ejus conditionem illique de jure cedendum esse, qui viam prior ingressus fuerit, cum quod in publicos usus destinatum est id primo occupanti concedatur. Quamvis interdum discretionis ratione, & seposito hoc juris rigore, ei, qui majori oneri gravatur, sæpius parci soleat, idque frequentiori usu sit receptum teste Dionys. Pontan. *ad tit. 13. §. 7.* Consuet. Bles. & Nicol. van der Hoch. *Sing. Jur. 21.*

Quia autem Viæ Publicæ ad Regalia 5
pertinent, *II. Feud. 56.* cura earum maxime ad Principem pertinebit. Hinc 6
providebit, ut Via sit commoda tum ob commerciorum facilitatem, tum etiam ob expeditiorem ad aulam Principis accessum, tum etiam ob iter facientium commoditatem, ideoque si via sit constituenda, terrarum inquirenda est qualitas, an scil. paludinosa, arenosa, montium præcipitiis fluminum anfractibus &c. impedita, & ubi locus commodiorem facilioremque præbet commeatum, via dirigenda est. Dn. Fritsch. *de Via Publica c. 2.*

Ante omnia autem Principi securi- 7
tas viarum sacrosancta est habenda, cum hoc Jus Gentium requirat, ut ad conservandam inter homines societatem commer-

commercia sint libera, ac publice intersit sine metu & periculo per itinera publica commeare. Quod ex Sacris literis comprobatur Numer. *20. v. 14. & seqq. l. 1. §. 1. & 2. ff. de his qui dejec. vel effud.* Matth. Stephan, *de Jurisdict. l. 2. P. 1.*
8 *c. 7. n. 410.* Hinc Philippus Hassiæ Princeps dixisse fertur de Principis ingenio & qualitatibus judicandum esse ex viarum securitate, monetæ probitate & fidei datæ præstatione. Regn. Sixtin.
9 *de Regal. Lib. 2. c. 2. n. 34.* Potentia hic opus est & manu militari, eaque tanta sæpenumero, quanta ab alio præterquam à Principe cogi non potest, & quia Principi salus publica ejusque procuratio commissa est, ad salutem autem publicam etiam hoc pertinet ut securitas in viis publicis conservetur, facile hinc colligitur, non ad alium magis curam eam pertinere, quam ad Princi-
10 pem. Et fuit ita jam olim in mandatis Principum, ut curaret is qui Provinciæ præerat malis hominibus Provinciam purgare, *l. 3. ff. de Offic. Præsid.* ad Præsidem ea res devolvebatur, quia majus imperium in ea Provincia habebat omnibus post Principem. *l. 4. eod.* Ita tamen ut omne istud Imperium à Principe esset, & ad Principem etiam referretur si quid contigerit, cui advertendo sufficiens non esset Præses *l. 2. c. de Offic. Rect. Prov.* Dn. Ziegler. *de Jure Majest. Lib. 2. C. 17. n. 15.* Est autem securitas illa Viæ Publicæ nihil aliud, quam immunitatis ab offensione, damno, vel quacunque alia injuria tam in persona quam in rebus metuenda justum rectumque præsidium, dicitur vulgo salvus conductus, German. sicher Geleite.
11 Cum enim homines tum propter securitatem, tum etiam propter multa ad vitam commodius degendam necessaria in unam societatem vel Civitatem coivere, commercia maxime visa ad hoc fuere conducibilia, quæ absque securitate Viarum non possunt exerceri.

12 Præprimis autem publicarum viarum securitate gaudere debent illi, qui sunt de ista Civitate; *arg. l. 5. ff. de Just. & Jur.* Proprietas namque viæ est populi, usus verò ejus communis ac publicus. *arg. §. flumina J. d. R. D.* Nec peregrinos à securitate viarum publicarum justè excludas, Gothofr. *ad l. qui deportantur ff. de Hæred. instit.* quibus ex æquitate Juris Naturæ & Gentium *l. 3. ff. de J. & Jur.* quod cum Civibus Romanis commune habent *l. 9. ff. d. t.* jam dudum in Orbe Romano liberi commeatus & hospitii jus concessum erat, *per Auth. omnes peregrini C. Commun. de Success.* ubi Imperator ait: Omnes peregrini & advenæ libere hospitentur, ubi voluerint; Ratio autem permissionis hujus est, quod propter utilitatem innoxiam terræ, quæ in proprietatem alicujus Populi venere, patere debeant his, qui transitu ad justas causas opus habent, puta qui suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt, Grot. *de Jur. bell. & pac. L. 1. c. 2. n. 13.* Quæ securitas merito 13
etiam ad communem commerciorum usum extenditur quippe quæ juris Gentium sunt *l. 5. ff. de J. & Jur. l. 1. ff. de Contrab. emt.* sine quibus nec Mundus vivere potest. Latherus *de Cens. L. 3. c. 12. n. 34.* Marquard. *de Jur. Commerc. L. I. c. 13.* Imo apud Romanos Jus Commercii peregrinis nominatim datum fuisse indicat Ulpianus *in fragm. Tit. 19. §. 4.* Grot. *de Jur. Bell. & P. L. 2. c. 2. § 23.*
Nec Gentiles ab usu commerciorum & 14
securitate viarum Publicarum, cum Juris Naturæ & Gentium sint participes, esse excludendos tradit Lather. *de cens. L. 2. c. 14. n. 2.* Judæos commerciorum Juris 15
capaces esse probat Recess. Imper. August. *de Anno 1551. §.* diesen zu begegnen ibi: Den Juden sollen die aufrichtige Handthierungen und Commercien in den offenen freyen Messen und Jahr-Marckten ohnbenommen seyn.

Securitate tamen viarum publicarum 16
& commerciorum indigni sunt hostes. Rosenthal. *de Feud. c. 5. conclus. 21. n. 2.* Becht. *d. l. th. 89.* Quibus æquiparantur Proditores & transfugæ *l. 7. ff. de Re milit.* Item desertores qui tempore bel- 17
li ab Exercitu & castris sese subducunt *l. 3. l. 6. l. 10. & pen. ff. de Re milit.* Ex-

ploratores, qui secreta hostibus aperiunt *l. 38. §. 1. ff. de Pœn. l. 6. §. Explorat. ff. de Re milit.* Item Banniti & Proscripti qui ob fractam pacem publicam per sententiam declaratoriam è protectione Imperii eximuntur, uti liquet ex Banni formula, setzen sie aus dem Frieden in den Unfrieden, und erlauben ihr Leib, Haab und Güter iedermänniglich, Gail. *de P. P. L. 2. c. 1. n. 13.* Rec. Imp. *de An. 1522.* §. ob aber Rec. Imp. *de An. 1648.* Es soll auch. Præterea securitate commeatus indigni judicantur prædones atque latrunculi *l. hostes ff. de captiv. & postlim. revers.* Non minus libero commeatu in Imper. Rom. Germanico prorsus indigni fuere habi-
18 ti Zingari, Tartari seu Ægyptii Zigeuner und Tartarn, de quibus compertum est quod fuerint Verräther und Ausspeher, die der Christen Lande dem Türcken und andern der Christenheit Feinden verkundschaffen, unde sub initium superioris Seculi Imperante Maximiliano I. Imper. in Comitiis Augustanis *Anno 1500.* de illis constitutum legitur: Daß alle Stände des Reichs hinführo dieselben Zigeuner, in oder durch ihre Lande, Gebiet und Obrigkeit nicht ziehen, handeln noch wandeln lassen, noch ihnen selbst Sicherheit oder Geleit geben sollen. His non merito accensentur circumforanei, vagi, absque certo Domino oberrantes, Rottirer, Gartirer, Herrn-lose Knechte und Landläuffer. Recess. Imp. *de Anno 1584.* §. wo sich auch. Ordin. Polit. Francof. *de An. 1577. tit. 7.* Dn. Fritsch. *d. tract. c. 7.* Securitate denique viarum indigni etiam sunt mendicantes validi, de quibus *vid. tit. Cod. de Mendicant. Valid.*

19 Ut verò certior sit viarum publicarum securitas, jus per vias publicas euntes redeuntesque conducendi, seu securum transitum præstandi, moribus introductum est, quod vulgò vocatur die gleitliche Obrigkeit, die gleitliche Herrlichkeit, uff freyen Käyserl. Heer- und Reichs-Strassen zu gleiten. Matth. Stephani *de Jurisd. L. 2. P. 1. c. 7. n. 397.* Speidel. *Spec. Pract. notab. voc.* Gleit. Cui etiam annexum est jus indagandi, persequendi & conquirendi depopulatores agrorum, & grassatores per vias publicas vulgo das Streiffen *per l. 13. ff. de Offic. Præsid.* Becht. *de Securit. Concl. 42.* Besold. *Th. Pract. verb.* Streiffen.

Quamvis autem hoc jus conducendi 20
in Cap. un. quæ sint. Reg. 2. Feud. 56. non referatur, indeque dubitet Besold. *d. l.* an Regalibus accenseri debeat, attamen cum constet, multa jura Regalia esse, quorum ibi mentio non fit, & hoc jus moribus sit introductum & annexum Jurisdictioni viæ publicæ, in Regalium numero & quidem majorum rectè habetur. Dieterich. *ad Aur. Bull. p. 15.* Dn. à Seckendorff. im Teutschen Fürsten-Staat *P. 3. c. 3.* Partem Jurisdictionis territorialis illud esse regulariter docet Wesemb. *P. 1. Cons. 33. n. 19.* Ziegl. *ad Prax. Calvol.* §. *Landsass. concl. 1. n. 60.* per Rec. Imp. *de An. 1548.* §. Ferner zu noch mehrer *verb:* eine iede Obrigkeit im Heil. Reich Teutscher Nation in ihrem Fürstenthum, Landen und Gebieten, & ibi frey, sicher gnugsam Geleit geben. vid. Oettinger. *de Jur. Limit. l. 1. c. 9. n. 24.* cujus verba sunt: Zu der Landes-Obrigkeit wird gerechnet und unter die Regalien gezehlet das Gleit, und die gleitliche Obrigkeit, welche ist eine hohe Gewalt und Gerechtsame, da ein Fürst und Herr auf freyer Käyserl. Heer- und Reichs-Strassen die Reisenden mit bewehrter Hand durch sein Land zu gleiten, und vor feindlichen Angriff sicher zu führen hat. Di- 21
ximus autem regulariter, quia Principes Imperii non raro in alienis territoriis vicinis jus viæ publicæ vi servitutis Jurisdictionalis præscriptione aut pacto speciali acquisivere. Thom. Maul. *de Jur. Conduc. Tit. 2. n. 38. & seqq.* Oetting. *d. l. verb.* Welche Gerechtigkeit des Gleites doch nicht allezeit der Landes-Obrigkeit anhänget, und offtermahls davon abgesondert ist, daher an vielen Orten im teutschen Reich herkommen, daß einer in eines andern Herrn Gebiet und Landes-Obrigkeit zu gleiten, oder sonsten keine Obrigkeitliche Gerechtsame darinnen. Sic Dux Würtenbergiæ jus conducendi habet per Urbem Imperialem Gemundam, item per Territorium Civitatis Eslingen. Principes Hassiæ per Wezlariam, Fridbergam, districtum Hut-

Huttenbrigicum & per tractum Wetteraviæ, non attenta superioritate territoriali, quæ ad Moguntinum, Comites Solmenses, Hanovienses, Isenburgicos pertinet, usque ad speculam Francofurtanam, biß an die Franckfurter Warthe, notante Dn. Dietrich. *d. l. p. 18.* Similiter Elector Moguntinus in Hassiæ Principum territorio per quendam districtum Darmstadianum; Elector Palatinus durch die Ober-Grafschafft Catzenellenbogen von der Bergstrassen an biß gen Pfortzheim. Marchio Badensis per territorium Palatinatus usque ad Brethomum; Præpositus Elwangensis von der Stadt Elwangen aus, durch das Fuggerische Dorff Hutilingen; Die Erb-Marschallen von Creutz bey Weissenberg an biß zum Hoch-Gericht bey Manheim; Die Stadt Schwäbisch-Hall durch das Elwangische Ambt Tanneberg. Klock. *Vol. 1. cons. 8. n. 178.*

22 Cæterum præstatur salvus conductus vel mercatoribus vel Principibus. Ille dicitur Geleits-Herrlichkeit, hic Fürstlich Geleit. Quæ jura affinia quidem sunt, sed vulgò male confunduntur, ut ex sequentibus patebit. Effectus illius in eo consistit, quod conducens teneatur defendere eum quem conducit, & ab omni violentia & injuria conservare tutum per Rec. Imper. *de Anno 1555.* §. Nachdem aber Rec. Imp. *de An. 1559.* §. Damit dann, ubi ita cavetur: Damit denn die Obrigkeit in diesen ein mehr ernstlich Einsehen zu thun nicht unterlasse, und solche Beschwerde von dieser löbl. Nation einmahl möge abgewendet werden, so haben wir deßwegen mit Chur-Fürsten, Fürsten und Ständen der abwesenden Räthen, Gesandten und Botschafften, und sie sich hinwieder mit uns verglichen: Setzen, ordnen und wollen, woferne von Churfürsten, Fürsten und Ständen, oder einiger Obrigkeit, die sey wer sie wolle, jemands Geleit gegeben, und derjenige darüber auf derselben Churfürsten, Fürsten, Stände oder Obrigkeit Geleit-Strassen thätlich ergriffen und beschädiget, daß der Stand, so solch Geleit gegeben, nach Gestalt solches Geleits dem Beschädigten seines Schadens Erstattung zu thun schuldig seyn soll. Arnis. *de Jur. Maj. min. c. 5.* Rosenthal. *de Feud. c. 5. concl. 22.* Becht. *d. tr. th. 62.* Wurms. *Obs. Pract. tit. ult. obs. 5.* Et sic in Camera Imper. contra Episcopum Herbipol. ut in sua provincia deprædato Mercatori, ad nundinas Francofurtenses abeunti, damnum resarciret, judicatum refert Gail. *lib. 2. Obs. 64. pr.* Matth. Stephan. *de Jurisd. d. l. n. 405.* Consonat Jus Saxon. *Lib. 1.* Land-R. *Art. 27. ibi:* wer einem Geleite giebt, der soll ihn für Schaden behüten, oder soll ihm den Schaden gelten;

23 Ampliatur hæc sententia, etiamsi pedagium aut pretium pro salvo conductu nec petitum nec solutum fuerit, *arg. d. l. 3. l. 13. de Off. Præsid.* Maul. *de Jur. Conduc. tit. 7. n. 4. & 7.* Sixtin. *de Regal. cap. 2. n. 35.* Mindan. *de Mandat. Jud. l. 2. c. 57. n. 3.*

24 Regulariter enim pro conductu non licet exigere guidagium, Geleit-Geld, nisi Dominus Juris conducendi id ex privilegio vel præscriptione, aut usu & consuetudine cujusque loci obtineat. *arg. R. J. Augustæ de anno 1548.* §. ferner zu noch mehrer, *ibi:* an Orten es herkomme, Maul. *d. t. tit. 3. n. 16. & seqq.* adeo ut nec Judæi guidagium teneantur solvere, nisi præscriptione & usu fuerit obtentum. Maul. *d. l. n. 10.* Dietrich. *in not. ad A. B. tit. 17. verb.* extorqueri consuetas.

25 Ampliatur secundo, licet securitatis præstationem Dominus territorii à spoliato petitam denegaverit. Etenim hæc denegatio planè injusta & libertati commerciorum favorabili maximè contraria *arg. d. l. pr. de Offic. Præsid. l. 1. §. summa ff. de his qui effud. vel dejec.* Unde in Camera mandata pœnalia sine clausula propter denegatam securitatem decernuntur. Rosencorb. *Obs. Pract. cap. 18. n. 3.* Sixtin. *d. l. n. 37.* Præjudicium adfert Mindanus *d. l.* ubi ait, tale mandatum sine clausula Civitati Eslingensi contra Ducem Würtenbergicum decretum fuisse, quo ei injunctum, ut civibus Eslingensibus & merces, quas denegata securitate sub dio & pluvia relinquere cogebantur, restitueret, tum ut & inposterum ad nundinas Francofur-

furtenses ituris, prout in Imperio receptum esset, salvum conductum præstaret. Liberatur autem Dominus territorii deprædatores exhibendo *l. 3. ff. de Public.* quod si tamen solvendo non fuerint, Dominum in subsidium teneri volunt. Maul. *d. l. n. 18.* Myler. *de Princip. & Statib. Imp. c. 59. n. 9. arg. t. t. ff. de Magistr. Conven.*

Anno verò etiam non concesso salvo conductu Dominus territorii mercatori spoliato de damno resarciendo, seu ut Itali loquuntur de Robaria, tenebitur? Negant And. Knichen. *de Sax. non pro. jur. Verb. Ducum. cap. 5. n. 185.* Bocer. *de Regal. c. 2. n. 156.* per Rec. Imp. *de Anno 1559.* §. damit dann. Concordat Carpz. *Prax. Crim. P. 2. Quæst. 111. n. 64. per verb.* laudatæ sanction. *ibi:* Wofern von Chur-Fürsten, Fürsten, Ständen, oder einiger Obrigkeit jemand Geleit gegeben. Dictio autem wofern conditionem certam arguit, Besold. *Thesaur. Pract. lit. S. n. 60.* quicquid vero sub conditione disponitur, sub contraria conditione pro non disposito habetur *l. 40. §. 2. ff. de C. & D.* Carpz. *d. l. n. 61.* ubi ita à Lipsiens. H. Nebeln mercatori in Crossen *Anno 1628.* pronunciatum refert: Habt ihr vorm Jahr, als ihr nach Franckfurth uf die Messe verreisen wollen, mit euren Waaren durch das Marggräfische Badensche Gebiete paßiren müssen. Dieweil es aber des Orts unsicher gewesen, habt ihr bey selbiger Landes-Obrigkeit um ein sicheres Geleit durchzuziehen angesuchet, welches euch auch gegen Erlegung der geforderten Gebühr ertheilet und versprochen worden, dessen ungeachtet haben etliche Räuber eure Waaren angefallen, aufgehauen und hinweg genommen, da ihr nun, euerm Bericht nach, uf das erlangte Geleit die richtige öffentliche Reichs-Strasse mit euren Waaren gezogen, und im Geleit verblieben wäret etc. So wäret ihr bey der Landes-Fürstlichen Obrigkeit des Orts um Erstattung des euch zugefügten Schadens gebührlichen anzusuchen wol befugt, und wäre dieselbe euch solchen Schaden, so viel ihr dessen durch richtige Zeugniß bescheinigen und beybringen möchtet, gut zu machen und zu erstatten schuldig.

Verum rectius contrarium statuere videntur Mynsing. *cent. 5. obs. 7.* Zasius *vol. 1. cons. 14. & seq.* Perez. *ad tit. Cod. de privil. dom.* August. Myler. *tr. de Princip. Imper. cap. 59. n. 5.* qui plures refert. Henr. Klock. *discept. polit. jurid. de jure vectigal. th. 77.* quem sequitur Casp. Klock. *tr. de ærario lib. 2. cap. 76. n. 4.* quod Magistratus quivis officii necessitate teneatur à malis hominibus suum territorium purgare, & dispositos habere stationarios & limitaneos milites ad tuendam popularium quietem. *l. 1. §. quies ff. de off. Præf. urb. l. 2. §. limitanei. C. de off. Præf. Præt. Afric.* Tum etiam quod Domini territoriales ab iter facientibus vectigalia capiant, proindeque vicissim ad securitatem eis præstandam teneantur. *arg. cap. qui sentit. onus de R. J. in 6.*

Cessat autem obligatio præstandi securitatem (1) si mercatores à via solita ac Regia deflectentes per insolitas vias iverint, haben Abwege gesuchet, aut conductores deseruerint, sind dem Geleit nicht gefolget. *per l. 2. l. 5. de curs. publ. l. 1. §. 2. ff. de his qui dejec. vel effud.* Rosenthal. *de feud. cap. concl. 22.* Gail. *de obs. n. 11.* Coler. *de P. E. part. 1. c. 2. n. 197.* Jac. van der Græf. *d. tr. cap. 34. n. 5.* Cum enim salvus conductus præstari soleat in via publica, auf öffentlicher Land- und Heer-Strassen, habent quod sibi imputent aliam viam quærentes. *l. damnum. ff. d. R. J.* Sixtin. *de Regal. d. c. 2. n. 4.* Marquard. *d. tr. L. 1. c. 13. n. 42.* Licet autem mercatores relicta via regia per aliam salvum conductum à Domino territoriali petierint, eum tamen extra publicam & ordinariam viam præstare non tenebitur. Vid. Edict. Electoral. Saxon. wegen der hohen Land-Strassen aus Pohlen und Schlesien gen Leipzig *de anno 1607. 1632. 1654.* in Corpor. jur. Sax. *vol. 1. pag. 168.* Cessat (2) securitatis præstatio, si ob guerram publicam, vel prædonum nimiam multitudinem viæ publicæ servari tutæ nequeunt. Græfen *ad Gailium lib. 2. conclus. 64. n. 3.* Myler. *d. l. n. 6.* quippe omnis obligatio facti sub tacita conditione possibili-

bilitatis fieri censetur. *arg. l. impossibilium, ff. de R. J.* In superiore Germaniæ tricennali bello quam plurimi Principes ac civitates Imperii in tanto periculo fuere, ut vix ac ne vix quidem in suis Palatiis & Pomœriis à prædonum, militum & latrunculorum injuriis ac violentis invasionibus tuti fuerint, quis autem in tam turbulento ac desperato rerum statu eos ad securum in viis publicis commeatum adstringere jure potuit? In plerisque autem Italiæ provinciis, præcipuè verò in regno Neapolitano cautum statuto legitur, ut incolæ deprædatorum damna à latronibus perpessa de proprio resarciant, quo habitatores in indagandis latronibus vigilantiores existant. Bero. *quæst. famil. 128, & 130.* Ant. Monach. *decis. Lucens. 1.* laudati Mylero *d. l. n. 7.* Neque iniquitatis rectè argueris hoc statutum, utut rigorosum, quia incolæ puniuntur tum ex causa, quo vigilantiores existant, tum propter dolum aut culpam præsumtam, vix enim fieri potest, quin incolæ hosce prædones animadverterint. Ideò negligens in capiendo dicitur ejus fautor. *cap. quanto X. de sent. excommun: Clar. 5. sentent. §. fin. qu. 82.* Myl. *d. l.* ubi plures allegat. Conf. Farin. *pr. crim. lib. 1. q. 24.* Covarr. *resol. 8. n. 1.* Et in Germaniâ nostra ejusmodi statuta passim obtinere notissimum.

28 Quod attinet Jus deducendi Principem per territorium alienum, das Fürstliche Geleit, recte heic quæritur: An Princeps Principi teneatur damnum resarcire, quod hic in transductu passus est? Ita plerisque videtur, obligationem ex ipso transductionis actu oriri statuentibus D. Dietrich. *in not. ad A. B. tit. 1. verb. conducere teneatur.* add. superius laudata Constitutio Imperii *de anno 1559. §.* Damit dann, quæ generalis. Contrarium, & fortè rectius, placet D. Strauchio. *Exerc. exot. 11. §. 2.* ubi ait: Transductio illa, quà Princeps Principem per territorium suum transmittit, ad nihil aliud Principem transducentem obligat, quàm ad libertatem transitus præstandam: comitatus enim, si quis adhibetur, est signum duntaxat permissionis. Ideoque si quid metus subsit, tamdiu negari potest transitus Jure Gentium, donec idoneè caveatur, & quia metus ejusmodi ferè nunquam abest, potentioribus magno comitatu eoque armato transeuntibus, hinc ab ultima memoria per Germaniam hoc instar cautionis cujusdam receptum, ut ejusmodi potentiores transitu prohibitos sese intelligant; nisi veniam transeundi à territorii Domino impetraverint. Hoc est, quod ait Elector Saxon. apud Frid. Hordleder *tr. de causs. belli Germ. cap. 8.* Solche Land-Strassen sollen denen von Fürsten, oder weniges Standes-Leuten, so der Landes-Obrigkeit an ihren Regalien und Gerechtigkeit und derselben Gewehr mit ihren Paßiren schädlich, nicht frey seyn. *& c. 5.* Es ist in teutscher Nation also herkommen, daß einer, der mit solcher Anzahl reiten will, Geleit nehmen, oder aber gewarten muß, daß er gerechtfertiget werde, und im Felde Bescheid geben müsse, das ziehen wir uns auff gemeinen Gebrauch an vielen Orten teutscher Nation.

Finis igitur principalis petendæ transductionis Principum non est, ut ab eà demum securitas ab offensione, insidiis & vi injusta impetretur, & quasi his absque hoc transductu obnoxii in alieno territorio foret Princeps, vel quis potentior; Tantum enim abest, ut sanctitas illa Principum species sit conductus, ut is potius sit sanctitatis jure naturæ debitæ obtinendæ medium D. Strauch. *cit. loc.* Quæritur, an Im- 29
perator etiam territorium Principis transiens teneatur conductum postulare? Negatur juxta vulgatum illud: Käyserl. Majestät bringt das Geleit mit. Quod non pertinere videtur ad jus sanctitatis, quod alii omnes secum ferunt, sed ad remissam petendi transitus necessitatem, quam Imperator à Principibus inferioribus non propter singularem inviolabilitatem, sed propter reservatum sibi dominium & imperium supereminens in singulis Ordinum territoriis, petere non tenetur, ut nemo Dominus per suum liberè eundi veniam impetrare opus habeat. Strauch. *d. l.*

add. **Maximilian. Faust.** ab Aschaffenb. *consil. pro ærario class. 10. consf. 64.* ubi ait: Ob publicam & omnigenam securitatem, qua Cæsarea Majestas omnes molestiarum, insidiarum, violentiarum, offensionum, & damnorum nebulas discutit atque dispellit, eidem in transitu omnia humanitatis officia debere autumo. Qua etiam de causa sua Majestas quacunque transeat, salvum conductum (utpote quem ante omni exceptione tutiorem jure summo habet & ubique secum trahit) à particularibus territoriorum Dominis non requirit, ut vulgò rectè dicatur: Käyserl. Majestät sey des Gleitens nicht hoch benöthiget, sie bringe das Geleit mit sich. Quamobrem Ludov. Marchio Badensis apud Historicos rebellis audit, quod Carolo IV. Cæsari transitum per suas Provincias in Italiam, comparatis ob hoc obsessoribus viarum, impedire tentasset. Dubrav. *lib. 22. hist. Bohem.* Et Cæsareæ Majestatis decori parum convenisse existimatur, quod idem Carolus aliquando à Duce Bavariæ salvum conductum requisierit.

30 Notandum denique est, deductionem istam Principum per territorium alienum vel liberam esse, vel necessariam: hæc, quæ præstatur Electoribus ad electionem Regis Romani euntibus, sub nullo prætextu denegari potest *A. B. C. 1. §.* Ob aber ein Churfürst, sub pœna suffragii, si sit Elector, qui transitum non faciant, perjurii privationisque omnium possessionum & feudorum & proscriptionis, sive sit ex ordinibus, sive ex subditis *A. B. d. l. §.* setzen darauf. & §. auch allen §. wo auch. Dieter. *d. l. p. 18.* Pluribus videantur laudati auctores. Dn. Fritsch. *de Via Publ. Cap. 12.*

31 Præter securitatem, quam Princeps in via præstare debet, tenetur etiam ad complanationem & reparationem viarum publicarum tum ob meliorem usum commerciorum, tum quia varia emolumenta ex via publica percipit. Fritsch. *d. tr. c. 14. n. 21.* Neglinus *Tract.* vom Bürgerlichen Stand *c. 16.* zu beständiger Fortbringung der in all und jeden Städten nothwendigen Kauffmannschafften und Handthierungen, ist viel daran gelegen, daß die Weg und Straßen im Bau und Wesen erhalten, die Städte fleißig gepflastert, die Brücken steiff und wohl untersetzet, und die tieffe, sumpffige und von Wassergüssen zerrissene Wege um jede Stadt wol ausgebessert werden: In Betrachtung, daß, wo die Zu- und Abfuhre, so wol auch das Wandeln zu Roß und Fuß etwas ohnbequem, bald auch hierdurch die Gewerbe selbsten darnieder liegen müssen. add. Marquard. *de Commerc. L. 1. c. 3. n. 30.*

Ad principem autem hanc curam pertinere clarius patet ex Constit. Friderici II. Imp. *de An. 1236. c. 4. n. 3.* apud Goldast. *Const. Imper. t. 1. p. 82.* ibi, Alle, die Zölle nehmen auf Wasser oder Land, die sollen den Wegen und Brücken ihr Recht halten mit machen und bessern, und von denen sie die Zölle nehmen, sollen sie beleiten nach ihrer Macht als ferne ihre Gewalt gehet, daß sie nichts verlieren, wer das bricht, der soll dem Reich ledig seyn. Ita in Elector. Saxon. singulari mandato viarum refectio Præfectis injuncta. In Erledigung der Lands-Gebrechen *de Anno 1609. Tit.* von Renth-Sachen. §. von Besserung der Land-Straßen, Brücken und Wege, ubi: Ob wol unsern Ambtleuten und Schössern in ihren Bestallungen eingebunden, Landstraßen, Brücken und Wege in stetiger guter Besserung zu erhalten, wie denn solches an etlichen Orten auch andern Gerichts-Herrn zu thun oblieget, so haben wir doch zum Uberfluß in alle unsere Aembter sonderbare Befehle ergehen lassen, und denen Beambten ernstlich befohlen, alle solche untügliche Brücken und Stege, böse, tieffe Land-Straßen und Wege noch vor Winters zu besichtigen, und die alsobald oder ie auf künfftigen Frühling in gute beständige Würde und Wesen zu bringen, so wol solche jährlichen vor den drey Leipziger Marckten auszubessern ꝛc. Idem repetitur ab Elector. Joh. Georgio II. divæ memor. in Erledigung der Landes-Gebrechen *Tit.* von Justitien-Sachen.

Limitatur tamen hæc sententia si Vectigalia à Viatoribus non exigantur vel 32

illa aliique fructus ex Viarum regiarum usu percepti refectioni non sufficiant, aut consuetudine vel lege Municipali aliter sit introductum, in subditos cujusque Provinciæ hoc onus redundabit, ut vias publicas muniant & reficiant. Quod & Siculus Flaccus *de Condit. Agror. p. II.* suo tempore observatum meminit, dum ait: Viæ aliter atque aliter muniuntur; Per Pagos i. e. per Magistros Pagorum qui operas à possessoribus ad eas tuendas exigere soliti sunt. Aut ut comperimus unicuique possessori per singulos agros certa spatia assignantur quæ suis impensis tuentur: Etiam titulos finitis spatiis positos habent qui indicent cujus agri quis Dominus, quod spatium tueatur. Vid. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. l. 2 c. 17. n. 21.*

33 Merito igitur propter hæc onera Principem etiam commoda viarum publicarum sequuntur, ut est Jurisdictio quæ tanquam pars à suo toto superioritate sc. territoriali dependet: Si enim via publica ad alium non spectat quam ad Principem solum, & à vicinis agris adjacentibus planè singularem & separatam obtinet naturam, sequitur etiam punitionem delicti, quod in via publica commissum est, ad solum Principem spectare, nec sine ejus concessione quemquam jus animadvertendi usurpari posse. Carpz. *in Prax. Crim. P. 3. Quæst. 110. n. 42.* Interim negari haut potest, Principem posse Magistratui merum Imperium habenti potestatem etiam de criminibus in via publica commissis cognoscendi specialiter largiri. Sed hoc uti speciale est, ita sine tali concessione potestatem cuivis merum Imperium habenti asserere haut quaquam licet. In terris Electoratus Saxonici nec omnem nec ullam talem potestatem competere Magistratibus voluit Dux Georgius *An. 1566.* sed inter crimina commissa distinctionem fecit peculiari Constitutione, quam refert Joh. Zanger. *de Except. P. 2. c. 1. n. 244.* his verbis: Hierauf erklären und verwilligen wir, daß nun hinfort unsere Unterthanen alle Händel, so sich auf denen Straßen begeben, da ihnen sonst die Ober-Gerichte zustehen, unverhindert von unsern Ambtleuten zu richten sollen haben, und davon nichts ausgeschlossen, allein alle Gewalt-Sachen, Raub und Zugriffe, auch öffentliche vähdliche Thaten, welche aus Krafft der Regalien und Fürstl. Obrigkeit zu richten zustehen, wollen wir uns vorbehalten haben. Idem repetitum à Successoribus Serenissimis Elector. Saxon. *Anno 1605. 1606. 1609.* Et in Ordin. Polit. *Anno 1512. Tit. Justitien-Sachen. n. 24.*

Quæri solet, si via publica intra duo territoria existat, an communis sit utrique vicinantium? Quod affirmatur: cum enim tralatitium sit communia esse flumina inter duo territoria existentia usque ad alvei dimidium, H. Pistor. *L. 4. quæst. 17. n. 28.* Klock. *Tom. I. Cons. 5. n. 7.* eadem ratio militare videatur, idem etiam juris obtinere censendum *arg. l. 32. ff. ad Leg. Aquil.* Unde etiam ad evitandas lites, quas communio omnis sua natura parere solet, *l. 77. §. 20. ff. de Leg. II.* majorisque certitudinis gratia interdum in medio viæ terminos seu lapides finales positos conspicimus. Hinc omnino consequens est, transitum viæ communis ab utroque Dominorum postulari debere, vectigalium commoda & fructus communes esse: Item si forte signum aliquod Jurisdictionis criminalis v. g. rota vel furca ad viam communem posita fuerit, & actus jurisdictionalis exerceri debeat, ad executionem faciendam tota via occupari non potest, besondern der Grentz wird mitten in der Straßen geschlossen, uti in quibusdam locis usu servari testatur Dn. Fritsch. *d. tr. c. 10. n. 5.* 34

Si à Principe alicui Nobili vel alii concedatur castrum cum suis pertinentiis ac omnimoda Jurisdictione, ei haut concessa intelligitur jurisdictio circa viam publicam, adeoque si in via publica quis interficiatur cognitio & punitio illius delicti ad feudatarium non pertinet, quia Jurisdictio fundatur ex loco delicti, Auth. *Qua in Provincia C. de Crimin.* at in nostro casu via est publica, quæ Principis est & Regale ac pro- 35

pterea generali concesſione tranſire non ſolet, dein quod Domino territoriali unice incumbat cura ſecuritatis publicæ, ut illa in viis publicis ſarta tectaque ſervetur. Æquisſimum igitur eſt ut & iis, quibus hoc regale competit, cognitio de crimine in via publica commiſſo tribuantur *arg. l. 2. ff. de Jurisd.* Schneidew. *ad §. fin. n. 8. Inſt. de J. N. G. & C.* Carpz. *in Prax. Crim. P. 3. quæſt. 110. n. 39. & ſeqq.* Struv. *Syntag. Jur. Civ. tit. de Jud. θ. 44.*

36 Quia vero etiam per præſcriptionem immemorialem regalia acquiri poſſunt, ut id prolixius explicat Carpz. *P. 2. Conſt. 3. Def. 24.* dubium non eſt, etiam hanc de criminibus in via publica commisſis cognoſcendi poteſtatem præſcribi poſſe: Et facilius quidem à Magiſtratibus atque illis qui jam tum publica aliqua poteſtate muniti atque inſtructi ſunt, quam à privatis. Illis enim, quia jurisdictionem ſibi alias collatam jam habent, plerumque etiam conceſſum imperium merum ſive Jus gladii, facilior erit ejus poteſtatis extenſio atque ampliatio quam eſſe ſolet privatis acquiſitio prima. Imò vero ſi quis privatus uſurpare ſibi talia velit, quæ regalia attingunt, caveat ſibi ne in gravisſimum læſæ Majeſtatis crimen incidat *per l. 3. ff. ad L. Jul. Maj.* quod evitare vix poterit, niſi conſentientem ſibi quodammodo habeat Principem. Magiſtratus vero, præſertim illi, qui jus perpetuum & transmisſibile, ſeu Jurisdictionem patrimonialem ut nunc vulgo loquuntur, habent, proferre & extendere eam poſſunt nec civilem tantum, verum etiam criminalem, Arnold. Vinn. *de Jurisd. Cap. 12. n. 8.* nec ſolum adverſus privatum ſed etiam adverſus ipſum Principem. H. Zoeſ. *tit. de uſucap. n. 24.* Quod præjudicio Dnn. Wittebergenſium confirmat Dn. Zieglerus *de Jur. Maj. L. 2. c. 17. n. 37. & 38.*

37 Dubitatur quandoque, ſi in confinio territoriorum *v. g.* cadaver interfecti reperiatur, & utriusque ſolum parte aliqua corporis premat, cui hoc caſu das Aufheben des todten Cörpers, de crimine cognoſcendi & quæ huic annexa ſunt faciendi poteſtas competat? Variæ hic ſunt Dd. opiniones, communior tamen eſt, ſpectandum eſſe locum in quo demortui caput quieſcit. Berl. *p. 1. dec. 26.* per textum *in l. 44. ff. de relig. & ſumpt. fun.* ubi JCtus ait: caput principalem corporis eſſe partem per quam homo cognoſcatur. Si igitur *e. g.* caput premeret viam publicam, cognitio & punitio criminis competeret Domino viæ publicæ, ſi vero territorium circumjacens, ei, qui merum imperium in illo habet. Verum licet ponamus, caput præſtantisſimum & principale corporis membrum eſſe cum facie, quæ ad ſimilitudinem pulchritudinis cœleſtis figurata dicitur ex ſententia Conſtantini *in l. 17. C. de Pœn.* (Quem tamen erroris redarguit Paganin. Gaudentius *Tract. de Juſtin. ſecul. moribus nonnull.*) Deciſio tamen quæſtionis à præſtantia partis humani corporis nullo modo dependet, Dan. Otto *Diſſert. de Jur. Publ. c. 11. p. 423.* ſed potius petenda eſt ex conjecturis, de quibus vid. Bocer. *de Regal. c. 2. n. 148.* quibus in hoc vel illo loco homicidium commiſſum colligitur. Quæ conjecturæ ſi non adſint, ad utrumque Dominum cognitionem pertinere ſtatuit Carpz. *in Prax. Crim. Quæſt. 110. n. 34.* Si verò homo non occiſus, ſed morbo aliquo extinctus in via publica reperiatur? Vel cadaver in Titii territorio occiſi in viam projectum fuerit, merito Dominus viæ publicæ de ſepultura occiſi diſponere poteſt. Dn. Fritſch. *d. tr. c. 10.*

Recte etiam hic quæritur: An vicinus Princeps vel Magiſtratus teneatur vicino concedere tranſitum captivi die Durchführung ſeiner maleficanten? 38
Reſpond. Quamvis publica Via cujuscunque territorium attingat cuivis ad uſum licitum præſertim Reipublicæ tuitionem patere debeat, actuque illo ducendi Domini territorialis Jurisdictio turbari non videatur Majer. *de Jurisd. Magiſtr. tit. CC. 3. fac. 2.* Conſtat tamen hodie eos, qui ſuos delinquentes alibi puniendos per alterius territorium transmiſſuri ſunt, à domino Jurisdictionis lite-

literas salvi conductus atque innoxium transitum datis reversalibus petere solere, pflegen um ein Geleit zu Durchführung der Maleficanten anzuhalten und schrifftliche reversalien von sich zu stellen. Conf. Wesenb. *P. I. Consf. 33.* Quod verò attinet die Durchführung der Verstorbenen, post nudam denunciationem illi transportari possunt; cum nemo impediendus sit via publica uti, & aliud sit transportare defunctum & ducere captivum: hoc enim non illud actum aliquem Jurisdictionalem recipere videtur. Besold. *Thes. Pract. Lit. d. n. 36.*

39 Alterum commodum, quod Principi ob præstationem securitatis & reparationem viarum publicarum competit, est perceptio vectigalium, de quorum justitia dubitare vix licet, cum & ipsæ viæ publicæ, quibus iter fit, ad Principem spectent, *II Feud. 56.* & ibi DD. Et quia utilitatis publicæ causa receptum est, ut transeuntibus & mercibus quæ vehuntur securitas præstetur à territorii cujusque Domino, utque viæ publicæ complanentur & muniantur, iniquum haut erit, si ad compensanda hæc onera vectigal aliquod mercibus imponatur. Hugo Grot. *de Jur. Bell. & Pac. L. 2. c. 2. n. 14.* Atque ideo justitia omnium vectigalium deducitur ex impensis quas in viarum & pontium refectiones & exstructiones, tum & securitatem viatoribus & mercibus præstandam insumere oportet, atque sic iniquum non erit, ut harum impensarum nomine modicum aliquod vectigal exigatur, cum publicè & privatim intersit, commercia inter populos conservari. Knipschild. *de jurib. Civit. Imper. L. 2. c. 18. n. 21.*

Dubitari posset, num pro solo transitu per vias publicas aliquid nomine pedagii exigi possit, dictum volunt à pedibus quod ab euntibus sine vehiculis solvi oportet. Et in utramque partem operose disputat Joh. Georg. Becht. *de secur. n. 68. 69.* pro negativa facit textus *in jur. Sax. Lib. 2. Art. 27.* Ein jeglich Mann soll auch Zollfrey seyn, er fahre, reite, oder gehe, wo er Schiffe oder Brücken nicht bedarff. Sed enim cum viæ nonnullæ non minus atque pontes quotidiano usu & attritu deteriores reddantur, atque hinc refectione, munitione atque aggerum constructione interdum opus habeant, dubium non est pro refectione ista exigi à transeuntibus peculiolam posse, præsertim cum & his securitatem præstare teneatur Princeps, qui vectigal imperat. Knipschild. *de Civit. Imper. L. 2. C. 18. n. 17. seq.* Jus Saxonicum quale olim fuerit attendere nunc nihil attinet. Positiva enim jura, uti ex arbitrio Legislatoris proficiscuntur, ita mutari ea, abrogari, transformari, figi & refigi quandoque possunt, prout scil. utilitas & necessitas Reipublicæ exigit. Dn. Ziegl. *de Jur. Maj. L. 2. c. 7. n. 18. & 19.*

Viæ denique publicæ, ut flumina, 40 urbes, regna suos habent fatales periodos, oriuntur ac intereunt, crescunt ac decrescunt, & extinguitur Via regia vel naturaliter, vel civiliter. Et quidem vel in totum vel pro parte. Illo modo, quando ab insolitis aquarum eluvionibus terra vel solum publicum commeatui destinatum rumpitur, vel planè absorbetur & transeundi commoditas interit, *arg. l. 5. §. 2. ff. quib. modo Ususfruct. amitt. l. 20. §. 2. ff. de S. U. P.* aut negligenti cura & refectione commeatus vel nimium coarctatur, aut plane perimitur.

Quæritur autem hoc loco: Si via regia fluminis impetu, ruina, chasmate aut alio casu amissa sit, an vicinus proximus de fundo proprio viam præstare teneatur? Affirmat Javolenus *in l. 14. §.* ait, ibi: cum via publica vel fluminis impetu vel ruina amissa sit, vicinus proximus viam præstare debet. *l. 1. §. 25. ff. ne quid. in loc. publ.* ubi dicitur, si viæ publicæ exemtus commeatus sit vel via coarctata interveniunt Magistratus, scilicet ut vicini viam præstent Gothofr. *ad d. L. lit O.* qui inviti etiam ad præstationem istam obstringuntur, dum necessitas Reipublicæ hoc exigat cui subditorum bona subjacent. Bocer. *de Regal. c. 2. n. 145.* Gail. *II. Obs. 36. n. 1. & 2.* Ubi communi DD. calculo id comprobatum

batum ait. Unde & Baldus voluit, quod isto casu, quando via publica est destructa, si quis duceret pecus vel animalia per fundum vicini, non possit tamen accusari de damno dato. Klock. *Tom. 3. Conf. 147.* Ut vero ex privato fiat locus publicus, eorum auctoritate opus est, qui publicandi jus habent. Imo quod quis per suum agrum eo casu, quando via publica est destructa, absque solutione pretii viam præstare teneatur, post Boer. *Dec. 322.* tradit Joseph. Ludovic. *in Commun. Opin. Concl. 76. n. 32.* ubi *n. seq.* ex eodem Natta *d. Cons. n. 7.* ampliationem subjicit, licet scil. impedimentum in via publica esset ad tempus, puta, quod hyberno tempore causa luti illuc deambulari non possit, quod vicinus teneatur præstare viam per suum agrum, absque aliqua solutione viæ, & sic dominus fundi non possit facere in ejus agro le parate & ut dicitur parare il passo, & stante dicto impedimento viæ publicæ etiam ad tempus poterint à viatoribus devastari ratione prædicta, dummodo civiliter postea deambuletur absque devastatione fructuum, quando impedimentum est ad tempus. Natta *d. Cons. n. 6.* Idem *n. 2.* ampliat, quod quando non potest transiri per viam, & aliquis immittit oves per fundum vicini, modo civiliter immittat, & in quantum potest à damno se abstineat, non tenentur solvere pœnam statuti de damno dato. Item quod stante impedimento viæ, sive perpetuo sive temporali, possit per agros vicinorum transiri cum exercitu, & si hoc negetur, possit vis adhiberi, ut transitus habeatur. Non tamen volunt servitutem adquiri, licet quis pluries ob itineris ruinam iter fecerit. Ludov. *d. l. n. 36.*

An autem ad possibilem reparationem damni Respublica tenebitur? Ita videtur, cum enim Reipubl. causa civibus quædam adimuntur, pretium refundi aut equivalens retribui oportet *l. 14. §. 13. ff. Commun. præd. l. 2. C. in quib. Caus. servit.* quos textus hanc in rem allegant Gothofr. *ad d. l. 14.* Conf. Mev. *de levam. debit. C. 1. 4. n. 45. seqq.* Civiliter via publica perit, quando auctoritate Principis vel Reipubl. veteri via dimissa, ob commoditatem forte transeundi aliamve causam nova constituitur, quod fieri posse ex superius dictis patet: Tunc verò antiquior via suam auctoritatem publicam amittit, & via quasi extinguitur ac Principis consensu solum illud seu terra olim commeatui publico destinata privatorum usibus recte vindicari potest.

An facultati per viam publicam eundi immemoriali tempore præscribi possit, 41
recte negatur per *l. 2.* ubi Bart. & DD. *ff. de via publ.* Affliċt. *ad tit. quæ sint Regal. vers. viarum n. 7. in Usib. Feud.* Ratio, quod usus viæ simplicis meræ & simplicis sit res facultatis *l. 2. §. viam ff. ne quid in loc. publ.* adeoque inpræscriptibilis, cum ejusmodi præscriptio publicæ utilitati esset contraria. Wissenbach. *ad ff. Disp. 23. θ. 23.* Fritsch. *d. tract. de Via publ. cap. 15.*

CAPUT

CAPUT XXXIII.

DE AQUÆDUCTU.

SUMMARIA.

1. *Aquæductus est vel privatus vel publicus.*
2. *Aquæductus privatus quid?*
3. *Modus ducendi aquam.*
4. *Ex flumine publico cuilibet licet aquam ducere.*
5. *Nisi Princeps vetet.*
6. *Vel flumen sit navigabile.*
7. *Aquam ducere non licet si cum alterius injuria id fiat.*
8. *Aut non pro modo possessionum aqua dividatur.*
9. *Nec ex Castello publico licet aquam ducere.*
10. *Item nec ex privata alicujus aqua, fonte vel flumine.*
11. *Ut & aquam ducere prohibitum per fundum alterius invito Domino.*
12. *In concedendo jure aquæ ducendæ non tantum ejus, in cujus fundo aqua oritur, sed & eorum, ad quos usus pertinet, consensus requiritur.*
13. *Utilitas hujus servitutis.*
14. *Aqua potest duci per rivos, fossas, fistulas, tubos.*
15. *Non tamen per lapidem stratum.*
16. *Quid ille possit, qui jus aquæ ducendæ habet?*
17. *An is, qui Servitutem Aquæductus habet, alteri possit aquam concedere.*
18. *Si quis certarum horarum Aquæductum habeat, non potest aliis horis aquam ducere.*
19. *Dominus Prædii servientis debet spatium relinquere ad accedendum & reficiendum Aquæductum.*
20. *Nec aquam rebus sordidis corrumpere.*
21. *Non potest illi aquæ, cujus ductus concessus est, aliam aquam admiscere.*
22. *Ex uno fonte pluribus aquæductus constitui potest.*
23. *Limit. I. Dummodo fiat salvo jure ejus cui primò concessio facta.*
24. *Limit. II. Ut aqua pro modo possessionum dividatur.*
25. *Aquæductus debet habere causam perpetuam.*
26. *Ex stagno, lacu, cisterna Aquæductus constitui non potest.*
27. *Nec ex larva, lacuna vel puteo.*
28. *Ex Castello seu receptaculo publico aquæductus constitui potest.*
29. *Non tamen ex ea aqua, quæ machinis hydraulicis attollitur.*
30. *Quod tamen hodie aliter obtinet.*
31. *Aquæductus per eum locum constitui non potest, per quem alii servitus debetur.*
32. *Publico loco interveniente Aquæductus imponi non potest.*
33. *Nisi hoc à Principe impetretur.*
34. *Per quam partem fundi aqua debeat duci?*
35. *In aqua ducenda modus quis observandus?*
36. *Aquam semel in fundum meum ingressam in quemvis alium locum dirigere possum.*
37. *Emtor partis prædii dominantis pro parte Aquæductum consequitur.*
38. *Divisio Aquæ quomodo fieri debeat?*
39. *Quibus remediis usus aquæductus defendatur?*
40. *Aquæductus quomodo finiatur?*
41. *An superfluam aquam liceat sulco aperto educere in fundum inferiorem.*

42. An

42. *An liceat vicino venas incidere ita ut desinant ad me fluere.*

43. *Quod extenditur licet aqua natura loci in fundos inferiores defluat.*

44. *Hoc tamen limitatur nisi servitus eo nomine debita fuerit.*

1 AQuæductus etiam est vel pri-
vatus vel publicus; Et quia
aquæductus privati major ho-
die usus, ideoque de eo pri-
2 mo loco, postea de publico agemus.
Est autem aquæductus privatus jus a-
quæ ducendæ per fundum alienum ad
utilitatem sui fundi, sive aliena aqua
irrigemus agros aut pecora aquemus
*l. 1. ff. de servit. rust. præd. l. 3, pr. ff. de Aqv.
quotid. & æstiv.* sive nostrum abduca-
mus, & ea liberemus nostrum prædi-
um. Cui vero concessus est ductus suæ
aquæ, in suum prædium nequit recipe-
re, alienam aquam exonerandam, &
cui aliena concessa est ad utilitatem sui
prædii, nequit alteri aquam concedere
l. 1. §. 15. de aqua quotid. & æstiv. Struv.
Exercit. 13. θ. 22.
3 Ducitur autem aqua vel per fistulas
i. e. per canales, vel per rivos, vel per
quodlibet instrumentum fictile, dum-
modo nullum damnum domino fun-
di servientis detur *l. 15. ff. de S. P. R. l. 1. §. 1.
ff. Commun. præd.* Enimvero is, cui
constituta est servitus aquæ ducendæ,
lapidibus rivum sternere, & sic per la-
pidem stratum aquam ducere non po-
test. *l. 17. §. 1. ff. de aqv. & aqv. pluv. ar-
cend.* Quoniam hoc majorem in mo-
dum fundo servienti incommodaret,
nec multo melior redderetur, inde
conditio ejus cui servitus debetur, cum
possit fistulis plumbeis & tubulis victi-
libus aquam ducere *l. 15. ff. de Serv. P. R.*
Cæpoll. *de S. R. P. c. 4. n. 1.*
4 Cuilibet igitur ex flumine publico
aquam ducere ad prædium privatum
licet *l. 2. & 3. ff. de flumin. l. 17. ff. de S. P. R.*
Wesenb. *ad d. t. n. 2.* quia publicorum
usus communis, quod tamen non pro-
5 cedit. (I) Si Princeps aut Senatus
6 vetet *d. l. 2.* (II) Vel flumen sit navi-
gabile aut aliud navigabile facit, tunc
enim non licet aquam ducere *l. 2. ff. de
Flumin.* ne iter & statio navigii vel usus
navigandi difficilior, minor aut rarior
reddatur aut in totum auferatur *per l. 1.
ff. de Flumin.* Wesenb. *d. l. n. 21.* (III) 7
Aut cum injuria alterius id fiat *l. 17. ff. de
S. R. P.* (IV) quando non pro modo 8
possessionum aqua ad irrigandos agros
dividitur. Nisi proprio jure, i. e. ex
privilegio quis plus sibi datum osten-
derit *d. l. 17.* Weitzenegg. *Dissert. 4. c. 5.
n. 22.*
Permissum etiam non est aquam ad 9
suum fundum ducere ex Castellis & a-
quagiis vel receptaculis publicis sine
permissu superioris ne privata utilitas
publicis commoditatibus præferatur
per l. 1. ff. de Aqv. quotid. & æstiv. Sic 10
etiam ex privata alterius aqua, fonte,
vel flumine aquam ducere fas non est,
& neque publicam neque privatam per
alterius fundum nisi impetrata à domi-
no fundi licentia, i. e. sine servitute con- 11
stituta *l. 2. l. 11. C. de Servit. & aqv.* We-
senb. *d. l. n. 2.* Schneidew. *pr. Inst. de
Servit. Præd. n. 20.* Mynf. *n. 13.* ubi ait,
quod si de facto fiat dominum propria
auctoritate intercidere & removere pos-
se *per l. 29. ff. ad L. Aquil.*
Itaque Consensus Domini necessari- 12
us est; imo in concedendo jure aquæ
ducendæ non tantum eorum, in quo-
rum fundo aqua oritur, verum etiam
eorum, ad quos usus aquæ pertinet, vo-
luntas requiritur, i. e. eorum quibus
servitus aquæ debebatur, nec immeri-
to, cum enim minuatur jus eorum,
consequens erit exquiri an consentiant
l. 8. pr. ff. de Aqv. Quotid. & æstiv. & quod
omnes tangit ab omnibus debet appro-
bari *C. 19. de R. J. in 6to l. fin. C. de Aulor.
præst.*
Utilitatem autem hæc servitus præ- 13
stat variam. Nam (I) facit & condu-
cit ad irrigandum *l. 1. §. 11. l. 3. in pr. ff. de
aqv. quot. & æstiv.* (II) Potest haberi
pecoris causa *d. l. 1. in pr.* Et tunc si præ-
dii fructus in pecore consistant, servi-
tus rustica erit. (III) Duci potest a-
qua ad usum & commodum hominum
in

in prædium urbanum *d. l. 1. §. 11.* veluti ut ea in balneo vel ad lavandos pannos, vel pro usu culinæ utamur, Weitzenegg. *Diff. 4. n. 24.*

14 Ille autem qui servitutem aquæductus habet, potest aquam ducere per rivos, fossas, fistulas plumbeas vel fictiles, tubos & alia instrumenta, dum ne Domino prædii fundum & aquagium deterius faciat *l. 15. ff. de Serv. Præd. Rust. l. 3. ff. de Aqv. cotid. & æstiv. l. 17. §. 1. ff. de Aq. &*

15 *aqv. pluv.* Per lapidem stratum autem

16 aqua duci non potest, cum hoc consvetudinis non sit *per d. l. 17.* Item potest omnia quæ sunt ad Servitutis usum necessaria *per l. 20. §. f. ff. de S. P. U.* ut reficere rivum liceat, ut adire qua proximè potest, ut spatium relinquat dominus fundi, quo dextra & sinistra ad rivum adire, & quo terram, limum, lapidem, arenam, calcem jacere possim, quod tamen sumtibus ejus cui hæc servitus debetur fieri debet *l. 6. §. 2. ff. si serv. vind.* Porro qui aquæductum habet etiam deprimere vel allevare rivum potest *per d. l. 11. in pr.* de quo tamen dissentit Vigil. *in Meth. Jur. L. 8. C. 8. Qu. 5.*

17 Is quoque qui aquæductum habet ex suo aquæductu non potest alteri aquam concedere *l. 14. ff. de Servit. Præd. Rust.* uteretur enim ultra quam opus est ad fundum, contra *l. 1 ff. d. t.* qui enim habet servitutem, non potest ea aliter uti, quàm ad suam aut fundi sui commoditatem *l. 15. ff. de Servit.* & quia alias servitutis fructus, sive servitus servitutis contra *l. 1. ff. de Usufr. leg.* Weitzenegger. *Cap. 5. num. 16.* Quod tamen limitatur (1) nisi aqua semel ingressa sit fundum dominantem, vel (2) Pacto aut stipulationibus intervenientibus sit concessum *l. 13. §. 1. ff. de Servit. P. R.* ubi habetur quod aquæhaustum hoc modo alteri concedere posſit qui aquæductum habet.

18 Si quis diurnarum aut nocturnarum horarum aquæductum habeat, non potest alia hora ducere quam qua jus habeat ducendi *l. 2. ff. de Aq. quot. & æstiv.*

19 Dominus verò fundi servientis debet spatium relinquere ei, cui servitus debetur, ut possit ad rivum accedere & ea facere quæ ad refectionem necessaria sunt. *l. 11. ff. Commun. Præd.* Pariter 20 non debet aquam aliqua ratione corrumpere *v. g.* res sordidas ac putredine infectas lavare, nec fullonicas circa fontem instituere, neque pannos lavare, & ita aquam immundam in vicini fundum immittere *l. 3. pr. ff. de Aqua & aq. pluv. arcend.* Weitzenegg. *differt. 4. c. 5. n. 37.* ubi limitat nisi aqua ad eum usum destinata sit.

Porro Dominus fundi servientis non 21 potest illi aquæ, cujus ductus concessus, aliam aquam admiscere, *arg. l. 1. ff. de Aq. quot. & æstiv.*

Etiam ex uno fonte vel aqua pluri- 22 bus aquæductus constitui potest, si nimirum aquæductus pluribus est sufficiens *l. 2. §. 1. & 2. ff. de S. P. R. l. 3. & 4. ff. de Aq. quot. & æstiv.* ubi dicitur : sicut iter, actus, via, pluribus cedi vel simul vel separatim potest, ita aquæ ducendæ jus recte cedetur, ut scilicet iisdem aut diversis diebus aut horis ducant *d. l. 1. & 2.*

Quod tamen limitatur, dummodo 23 fiat salvo jure ejus, cui primò concessio facta est & dummodo sine injuria alterius fiat *arg. l. 17. ff. de S. P. R.* Itaque ejus voluntas exquirenda est, cui jus aquæ minuitur *l. 8. ff. de Aq. & aq. pluv. arcend.* aquam enim, quæ in alieno loco oritur, sine voluntate ejus ad quem usus ejusdem aquæ pertinet Prætoris edictum non permittit ducere. *l. 4. C. de Servit. & aqv.* cujus ratio est, quod semper intelligatur facta concessio sine præjudicio & damno alterius *per l. 1. ff. Ne quid in loc. publ.* sicut nec privilegia uni concessa alteri in præjudicium primi concedi debeant *l. 3. C. de Silentiar.*

Limitatur hoc secundo ut servitute 24 pluribus concessa aqua pro modo possessionum ad irrigandos agros dividi oporteat *l. 17. ff. de S. P. R.*

Aquæductus autem ex quocunque 25 loco constitui potest *l. 9. ff. de S. P. R.* dummodo habeat perpetuam causam *l. 28. ff. de S. P. U.* ex quo sequitur, ex sta- 26 gno, lacu, cisterna & aliis locis similibus

bus concedi non posse, quia servitutes perpetuam causam habere debent *per d. l. 28.* Weitzenegg. *d. l. num. 5.* & nulla alia aqua duci potest, quam quæ peren-
27 nis est *l. 1. §. 5. ff. de Aqu. cottid.* ubi Gothofr. idem esse dicit in larva & lacuna, quæ aquam vivam non habet: Idem est, si ducitur ex flumine non perenni, vid. Weitzen. *num. 14.* Pariter ex puteo aqua duci non potest, quamvis perennis sit, quia aquæ puteales ita sunt submersæ, ut defluere extra terram & usui esse non possint *l. 1. §. 6. ff. d. T.* Ex puteo tamen aquæhaustus concedi potest, sicut & ex aliis aquis, quæ duci non possunt *l. 1. §. 6. ff. de Aqu. cott.*

28 Ex castello tamen quod aquam publicam suscipit, sive ex receptaculo in quod aqua ex fonte vel flumine tollitur, servitus constitui potest.

29 Porro ex ea aqua, quæ machinis quibusdam, uti rota, tympano aut simili organo hydraulico attollenda, regulariter non potest aquæductus constitui, si *v. g.* convenerit, ut aqua per tales machinas sublata postea in fundum dominantem ducatur *l. 2. ff. Commun. Præd. l. 9. ff. de S. P. R.* Ratio est quia ea res non habet causam perpetuam, eo quod tales machinæ constant ex opere manuum, ergo ipso jure non constituitur talis servitus,
30 *per l. 28. ff. de S. P. U.* Conventio tamen ejusmodi Prætoris tuitione ex æquo & bono defendenda *d. l. 2.* quia hodie ex quocunque loco servitus constitui potest Zoes. *ad Tit. ff. de S. P. R.*

31 Aquæductus autem per eum locum constitui non potest, per quem alii servitus debetur, & per quem locum viam alii cessero, per eundem alii aquæductum cedere non potero *l. 14. ff. de S. P. R.* ubi Gothofredus rationem reddit, quia secundo servitutem constituere non possum, per quem impediatur servitus à me primo constituta.

32 Pariter publico loco interveniente vel via publica aquæductus imponi non potest *l. 14. §. 2. ff. de servit.* & sine permissu Principis aqua per viam publicam duci non potest, *l. 28. §. 1. ff. de Aq. pluv.*
33 *arcend.* A Principe autem peti solet, ut per viam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat, sicuti à Principe conceditur, ut aquam ex castello vel ex rivo vel ex quovis alio loco publico ducere liceat *l. 1. §. 41. ff. de Aq. quot. & æstiv.*

Per quam partem autem fundi aquæ 34
ductus debeat duci, respondit Paulus *in l. 21. ff. de S. P. R.* Si mihi concesseris iter aquæ per fundum tuum, non destinata certa parte per quam duceretur, totus fundus tuus serviet, adeoque per quamlibet partem ducere licet *l. 9. in fin. ff. de Servit.* & quocunque vult rivum facere licet. *l. fin. ff. de Aqu. quot. & æstiv.* Civiliter tamen constitutio aquæductus interpretari debet, & cum minori servientis fundi detrimento *per l. 9. ff. de Servit.* ut si quis per eam partem aquam ducere velit, quæ ædificiis, arboribus vineisque sit occupata, hoc minimè liceret. Manzius *ad Tit. ff. de S. R. P. n. 289.*

Est vero in aqua ducenda hic modus 35
servandus, ut scil. aqua secundum legem contractus ducatur *arg. l. 13. §. 10. ff. de S. P. R.* cum pacta dent legem contractui. Si autem in Constitutione aquæductus lex adjecta non est, forma statutorum servari debet *per l. 1. C. de Ædif. priv.* Si neque statuto quid præscriptum sit, forma vetus & consveta ac status antiquus servari debet *per l. 6. cum l. seq. C. de Servit. & aq.* Quod si aqua semel 36
in meum prædium ingressa, nihil prohibere videtur, quo minus eam in quemvis alium locum dirigam *per l. 1. §. 16. ff. de Aq. quot. & æstiv.* vel alteri concedam, si ejus quod inde superest usus sine detrimento fundi dominantis alteri concedi possit. Weitzenegger. *d. l. n. 17.*

Emtor partis prædii dominantis pro 37
rata partis emtæ jus servitutis consequitur à Domino Prædii servientis per text. *in l. 23. §. 3. ff. de S. P. R.* ratio in lege annectitur, quia quæcunque servitus fundi debetur, omnibus ejus partibus debetur: Et sicut alia indivisibilia & incorporalia, ita quoque jus servitutis totum est in toto & qualibet ejus parte. Gothofr. *ibid.* Debet vero divisio aquæ 38
fieri

fieri ad menſuram prædii dominantis, non inſpecta partium bonitate vel neceſsitate, ita ut is, qui deteriorem fundi partem habet, æque pro rata participet aquam, atque is qui optimam partem prædii dominantis acquiſierit, & non attendatur, an hæc vel illa pars uſum aquæ maximè deſideret, *l. 25. ff. de S. R. P.* ubi Gothofr. Weitzeneg. *C. 5. n. 19.*

39 Si uſus aquæductus impediatur, variis remediis defendi poteſt, non tantum actione confeſſoria quæ communis eſt omnibus ſervitutibus, ſed etiam interdictis, qualia ſunt interdictum de aqua quotidiana, vel de aqua æſtiva *l. 1. & tot. tit. ff. de aqu. quot. & æſtiv.* Interdictum de Aqua ex Caſtello ducenda *d. l. 1. §. 38. ff. eod.* Interdictum de rivis *tot. tit. ff. de Rivis.* Interdictum de fonte *tot. tit. ff. de fonte.* Rationem generalem horum omnium reddit Weitzenegger. *d. c. 5. in fin.* Ne utilitas aquæ ducendæ facilè periret aliis rivorum ac fontium refectionem purgationemve impedientibus, aut ad immortales lites eam cui ſervitus debetur provocantibus, viſum fuit interdictis eos adjuvare, qui poſſeſſionem aquæ ducendæ bona fide nacti eſſent.

40 Aquæductus autem finitur tum modis communibus quibus aliæ ſervitutes amittuntur, tum etiam ſi fons ex quo debetur exaruerit *l. 14. in fin. ff. de S. R. P.* Si tamen poſtea rurſus ex eo fonte aqua fluere cœperit & fons ad ſuas venas redierit, reſtituetur aquæductus *l. 35. ff. eod.* ubi Ratio quia jus illud non culpa aut negligentia amiſſum eſt, ſed quia aqua duci non poterat. Manzius *ad Tit. ff. de Serv. Præd. Ruſt. de Aquæductu.*

41 Huc etiam ſpectat illa quæſtio, an ſuperfluam aquam liceat ſulco aperto educere in fundum inferiorem fundique ſui ſiccandi cauſa alio derivare, & utrum vicinus inferior recipere debeat, ad hoc reſpondet Ulpianus *in l. 1. § fin. ff. de Aq. & Aqu. pluv. arcend.* agri naturam eſſe ſervandam & ſemper inferiorem ſuperiori ſervire. At hoc incommodum naturaliter pati inferiorem à ſuperiore, compenſareque debere cum alio commodo; Sicut enim omnis pinguedo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. Si tamen lex agri non inveniatur, vetuſtatem vicem legis tenere. Tria enim ſunt per quæ inferior locus ſuperiori ſervit, lex i. e. conventio, natura loci & vetuſtas ſive conſvetudo, quæ ſemper pro lege habetur minuendarum ſcilicet litium cauſa *in l. 2. in pr. ff. eod.* Qui igitur jus aquæ educendæ habet, poteſt aquam ſulco aperto in inferiorem fundum derivare, inferior autem vicinus nihil amplius quàm quod ipſius fundi ſiccandi cauſa derivatur recipere debet *l. 29. ff. de S. P. R.* ubi Paulus JCtus infert, ſi impetrans hanc ſervitutem ex alio fundo aquam acciperet & eam in inferiorem ducere vellet, hoc jure facere non poſſe: Ratio, quia impetrans ſervitutem prædialem ultra non poteſt, quam quatenus ad eum ipſum fundum opus eſt *l. ergo ſi in f. ff. de S. P. R.* Sicut in ſimili ſi ex ſtatuto vel conceſſione licet per alienum fundum aquam ducere, non tamen ejus fundi aqua illi quæ ducitur admiſceri debet, Weitzeneg. *num. 38. in fin.* per rationem, ſemper enim ejusmodi conceſſiones, licet ad bonum publicum pertineant, ita interpretamur, ne cum damno vicini aqua ducatur *per l. 17. ff. de S. P. R.* Qui vero hanc ſervitutem alteri conceſſit, non poteſt aquæ coercendæ gratia aggerem vel foſſam facere niſi ita expreſſe convenerit, quo in caſu ſi quæratur ad quem refectio pertineat, & quis aggeres munire & foſſas purgare in vicino agro debeat, poteſt reſponſum peti *ex l. 1. §. fin. ff. de Aq. & aqv. pluv. arcend.* ubi Gothofr. *l. X.* Weitzenegg. *d. l. num. 33. in fin.* ubi dicit ſervitutum non eam eſſe naturam, ut aliquis faciat quid, ſed ut patiatur vel non faciat. *l. 15. §. 1. ff. de Servit.*

Quæri etiam ſolet, utrum liceat vici- 42
no eas venas incidere, ita ut deſinat aqua ad me pervenire: ad hoc reſpon-

det Pomponius *in l. 21. ff. de Aq. & aqv. pluv. arcend.* hoc omnino licere, si nulla servitus eo nomine debita fuerit, similiter puteum in mea domo aperire possum, licet ea re venæ putei tui præscindantur *l. 24. §. fin. ff. de damn. infect.* ubi dicitur quod jure meo id faciam: Ratio, quia licet unicuique in suo ædificare ad suam utilitatem, licet in consequentiam alteri noceatur. Similiter si per cuniculum vel fossam aquam meam avoces, vel mihi abducas, possum te lucro illo privare & prohibere *l. 26. ff. eod.* quod in tantum extenditur, etiamsi majores tui per mille annos sic usi fuerint. Weitzenegg. *num. 28.* Quia scilicet præscriptionis locus non est, si aqua per venas subterraneas decurrat in meum fundum; Requiritur enim in acquirenda servitute factum ejus, qui sibi servitutem asserit & patientia alterius, de cujus fundo servitute gravando agitur *arg. l. 2. C. de serv. & aqv.* ut nimirum aqua ex alieno vel per alienum ducatur *arg. l. 1. in fin. ff. de S. P. R.* Klock. *Vol. 1. Consf. 33. qu. 1.* Concordat cum his Jus Saxon. & Glossa Lehn-Recht. *cap. 71.* Würde aber ein Spring auf einem Acker, des Ackers Herr hat den Spring, mag ihn fassen auf dem Acker, ob er will und teichen. Et subdit, das sollet ihr wissen, dieweil das Wasser auff meinem Acker fleußt, so mag ich wehren zu fischen, darinnen einem jedermann do es nicht in wildem Wege fleust, so aber das Wasser von dem meinen kommt, so ist es immer mein. Et talem consvetudinem in locis Principum Saxoniæ vigere testatur Gœden. *Consil. 1.*

Quod ita extenditur, ut mihi aquam 43
sistere, coërcere & ejus fluxum impedire possim, licet aqua sine facto hominis sed natura loci in fundos inferiores defluat, eademque domini inferiorum fundorum utantur vel ad lavandum, vel ad potandum, vel ad similes usus *per l. sicuti §. Aristo ff. si servit. vindic.* Vid. Manz. *de Servit. Præd. Rust. n. 231.*

Limitantur tamen prædicta, nisi ser- 44
vitus eo nomine debita fuerit *d. l. 21. ff. de aqv. & aq. pluv. arcend.* Ergo servitus imponi potest, ut nunquam venas sistas, incidas, neque me prohibeas, si quid facere velim ut aqua quæ debetur per venas erumpat. Weitzenegg. *Differt. 4. Cap. 5. num. 30. in fin.*

Notari hic etiam meretur, si quis in meo fundo citra servitutem foderit aquæductum, propria autoritate illum intercidere possum, Struv. *de Vindict. privat. p. 65.*

CAPUT XXXIV.

DE AQUÆDUCTU PUBLICO.

SUMMARIA.

1. Aquæductus Publicus quid?
2. Aquæ plurimæ ad usum populi Romam perducti.
3. Aquæ à quibus in urbem perductæ?
4. Diversitas aquarum.
5. Sumtus immensi aquæductibus impensi.
6. Curatores aquarum qui?
7. Aquæductus ut conserventur interest Reipublicæ.
8. Reparatio aquæductuum cui incumbat?
9. Pecuniæ reficiendis aquæductibus destinatæ olim arcarius constitutus erat?
10. Arbores quo spatio ab aquæductibus debeant distare?
11. Probibitum privatis aquam ex aquæductibus publicis derivare.
12. Curatoris aquarum officium.
13. Quomodo corrumpantur aquæductus?
14. Libratores aquarum, item Aquarii qui?
15. Præmia reficientibus Aquæductus concessa.
16. Item immunitates possessoribus per quorum fundos aqua ducitur.
17. Aquæductus publici usum præbebant privatis.
18. Usus aquarum diversus.
19. Debebant iis uti civiliter.
20. Pœna abutentium aqua publica.
21. Amissione Prædii mulctabatur qui aquæductum mundare neglexit.
22. Item is qui nimis vicinas arbores plantabat.
23. Cursum aquæ impediens arbitrariè punitur.
24. Interdicta ad tuendum Aquæductum propositâ.

1 AQuæductus Publicus ille est, qui fit ad usum Publicum sive Reipublicæ, de hoc ita Frontinus *Lib. 2. de Aquæduct. Urb. Rom.* apud antiquos, inquit, omnis aqua in publicos usus erogabatur legeque cautum ita fuit: NE QUIS PRIVATUS ALIAM AQUAM DUCAT QUAM QUÆ EX LACU HUMUM
2 ACCEDIT. Et sane permultas aquas ad usum populi vel reipublicæ à Regibus, Consulibus, Imperatoribus & aliis Magistratibus in urbem perductas videmus. Hujuscemodi fuere Appia, Anio vetus, Marcia, Tepula, Julia Virgo, Alsictina, Claudia, Anio novus, uti eas recenset & singulas latè describit
3 Frontinus *Lib. 1. pr. de Aquæduct.* Primus eas in urbem auspicatus Ancus Martius, unus ex Regibus, qui aquam Aufe jam ante post Martiam suo nomine dictam in urbem perduxit. Marlian. *in Topogr. Roman. Tom. 3. c. 88.* Hujus aquæductum continuavit Tarquinius Priscus successor Anci, Gryphiand. *de Insul. c. 1.* Postea Q. Martius Rex tandem in Prætura restituit. Frontin. *d. l.* Secutus eos Claudius Appius Censor, qui *A. U. C. 441.* aquam, quam Appiam postea vocarunt, invenit & in Urbem deduxit. Item M. Agrippa qui aquæductus Publicos Romæ corrivavit, & opera publice privatimque tantam utilitatem affundentia restauravit. Frontin. *ibid.*

Variabant autem horum ductuum 4
aquæ & longè invicem erant diversæ, nam aqua Claudia pretiositate & magnitudine aliis erat præstantior, de qua scriptor Italus, *l'Acquedotto di Claudio superò di bellezza è di grandezza tutti gl' alteri Acquedotti, piudi 40. miglia lontano da Roma fu condotto.* vid. libellus qui inscribitur *Ritratto di Roma antica*

 p. 391.

pag. 391. Aqua vero Marcia clarisſima aquarum omnium toto orbe ob frigus & ſalubritatem à Plinio commendatur. Aqua virgo potu ſvavis aliæque alia peculiari qualitate celebres vid. Marlian. *Topogr. Rom. Tom. 3. c. 88. & c. 113.* Talis quoque Aquæductus publicus fuit Aquæductus Adriani, palatio & thermis & nymphæis publicis deſerviens; Item Aquæductus dictus ad Achillis thermas uti docet Brunnem. *Comment. ad l. 6. C. de Aquæduct.*

Durarunt hi longo tempore; nam Antoninus Pius aquam Marciam refeciſſe legitur, Marlian. *d. l.* quin & Sabbatina aqua à Sabbatino angvillariæ lacu Romæ producta, cujus formæ veſtigia quædam extra portam Aureliam extare creduntur, ab Adriano I. Pontifice reſtituta, inque Baſilicam divi Petri ad uſum Sacerdotum & ad lavandos pauperum pedes in cœna domini perducta, uti teſtatur idem Marlian. *d. l. c. 128.* Et noſtris temporibus Neapoli, Brixiæ aliisque Italiæ plurimis locis aqua ducitur in foro vel alio loco Publico ad communem univerſitatis utilitatem, quemadmodum id probat Menoch. *remed. 6. de retinend. poſſeſſ. num. 38.* Sic Romæ quoque invenitur aquæductus Pauli V. quo Aqua ex Agro Braccianenſi in Janiculum deducta, uti ex inſcriptionibus apparet: PAULUS V. PONT. MAX. AQUAM IN AGRO BRACCIANENSI SALUBERRIMIS E FONTIBUS COLLECTAM, VETERIBUS AQUÆ ALSICTINÆ DUCTIBUS RESTITUTIS, NOVISQUE ADDITIS XXXV. AB MILLIARIO DUXIT. A. D. M. DC. XII. PONT. SUI SEPTIMO.

PAULUS V. PONT. MAX. AQUAM MUNIFICENTIA SUA IN SUMMUM JANICULUM PERDUCTAM CITRA TYBERIM TOTIUS URBIS USUI DEDUCENDAM CURAVIT ANNO DOMINI M. DC. XIII. PONT. SUI ANNO VIII. Habentur & hodie in plurimis Germaniæ Civitatibus aquæductus, ubi aqua ducitur in civitatem & per Civitatem, ad Caſtella & fontes publicos ſalientes. Manz. *de Servit. Tit. 1. Quæſt. 26. n. 137.*

Labores hiſce operibus infinitos, ſumtus immenſos, operam ſtupendam, curam exquiſitiſſimam Romani quondam adhibuerunt. Sic enim Plinius: Si quis diligentius æſtimaverit aquarum abundantiam, extructos arcus, montes perfoſſos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuiſſe in toto orbe terrarum. Idem, Aquæductus publicos curſu præcipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia conſvetos, & Romam exinde urbem penſilem ſubterque navigatam vocat *Lib. 36. c. 15.* Illos aquarum ductus poſtea Nilos, & Euripos appellarunt. Cic. *Lib. 2. de LL.* Stagna navibus pervia. Gryphiand. *de Inſul. c. 1. num. 48.* Ædificati autem erant, ut vir eques commode per eos poſſet incedere; Sed & ulterius Prætoria illis inædificata *l. 13. §. 1. ff. de Injur.* h. e. ædificia in modum Regiarum voluptatis cauſa aquis addita *l. 198. ff. de V. S. l. 2. de S. P. R. l. 12. de Uſ. & habit.* ut propè illa non tantum piſcatio exerceri poſſet *d. l. 13.* ſed & in ipſo cubili natarent piſces, & ſub menſa caperentur, qui ſtatim transferrentur in menſam. Sen. *L. 2. Nat. quæſt. 18.* vid. Gryphiand. *l. c. num. 51. ſeqq.* Quanti autem ſumtus ad hæc opera impenſi, ex Frontino patet, qui Marco Titio ad reficiendum ſaltem ductum Aquæ Marciæ Seſtertium IV. & octingenta decreviſſe Senatum tradit *Lib. 1. de Aquæduct.* De ductu Aquæ Claudiæ ſæpius allegatus Autor Romæ antiquæ. *In queſt opera* inquit *Claudius ſpeſe ſette Milioni e mezzo d' ære, oltre che vi fece laborare ſoldati, & altre genti condemnate ſecondo il couſtume de gl' Imperadori. p. 301.* Hinc non immerito aſſerit Frontinus, Tot aquarum tam multis neceſſariis molibus Pyramidas videlicet otioſas comparem aut cætera inertia ſed fama celebrata Græcorum opera *Lib. 1. d. tr.* Præterea Curatores aquarum, certæ familiæ, certi homines ad curanda hæc opera ſumtu publico adhibiti diviſique in duas familias, quarum prima homines habuit 240. recenſente Frontino, altera 360. &

& sic perpetui homines 600. ad aquarum tuitionem constituti *Rom. Antiq. p. 391.* Imposita vectigalia, præmia reficientibus concessa, pœnæ corruptoribus irrogatæ ut patet *ex tot. tit. C. de Aquæduct.*

7 Reipublicæ autem interest ut novi aquarum ductus fodiantur, veteres refi-
8 ciantur & purgentur: Incumbit & hæc cura aquarum possessoribus per quorum fines formarum meatus transeunt. Et Princeps quidem vel superior tunc tenetur, si vectigalia exigat, aut aliam utilitatem inde consequatur, hoc casu sumtus reparationum desumuntur ex vectigalibus illis, quorum duo genera ad eum finem decernit *l. 7. C. de Aquæduct.* Perez. *ibid. num. 9. & 10.* Menoch. *remed. 6. de retinend. poss. num. 29. & 30.* Cœpoll. *de S. R. P. c. 4. num. 90.* Ferr. *Cons. 57. num. 12.* Vectigalibus vero non sufficientibus, vel planè nullis impositis, reparatio ex communi pecunia fieri debet, ab omnibus facta collatione, nemine excepto, quia communem usum & utilitatem respicit. *l. 7. C. de Oper. publ.* Ipsi dein aquarum possessores reparare compelluntur, quando commodum inde sentiunt, æquum enim est ut ii ad quos lucrum spectat, damnum quoque sentiant *l. 1. §. 4. C. de Caduc. toll. l. 10. ff. de R. J.* & suis impensis aquæductum reficiant, ex quo commodum percipiunt. Aliter se res habet quando lex aliqua vel consvetudo declarat, quis debeat purgare ductus aquarum & cujus impensis, tum etiam indubiè hæc est servanda *l. 1. §. f. l. 2. ff. de Aq. pluv. l. 1. §. 1. ff. de Jur. Immun.* Cœpoll. *d. l.* Obtinent hæc quæ de aquarum possessoribus dicta sunt, quando vectigalia nón imposita; sed & Vectigalibus quamvis impositis, si illi ob id quod reficiant aquæductus immunitate aliqua gaudeant, aut præmiis à Principe afficiantur, idem etiam onus iis incumbit *per l. 1. C. de Aquæduct.* & ibid. Brunnemann. Cæterum notabile est quoad fontes & puteos publicos, quod ad eorum conservationem, si ea in specie non spectet ad Principem, teneantur omnes cujuscunque sint dignitatis ex universa civitate, & quidem ita, quod ad eorum reparationem teneatur etiam vicinus ille, qui nunquam iis utitur, vel renunciare vellet commoditatibus in posterum utendi, cum in his, quæ spectant ad plures, ut universos, quod major pars velit omnes censeantur voluisse *l. 19. ff. ad Munic.* Gail. *Lib. 2. Obs. 56. n. 2.*

Ne vero Magistratus pecuniam aquæ- 9
ductibus reficiendis destinatam in aliud opus convertat, nisi de suis facultatibus aquæductus titulo resarcire velit, cavet *l. 8. C. de Aquæduct.* ibid. Brunnemann. Hic enim Zeno Imper. peculiarem constituit arcarium, qui pecuniam hanc custodiendam suscipiat, seu illa ex liberalitate Principum seu aliunde suppeditetur, seu ex vectigalibus colligatur. Perez. *d. l. n. 14.* Brunnem. *ad d. l. 8. C. de Aquæduct.*

Ad conservandos Aquæductus neces- 10
se est serio caveant Magistratus, ne ii per quorum prædia aquæductus ducitur habeant noxias arbores, aut nimis vicinas aquæductui vel formæ sed separatas ad pedes usque XV. ne pullulent & radices arborum formas corrumpant *l. 1. C. de Aquæduct.* si enim arbores quæ ædificiis & muris ruinam inferunt exscindi debent *l. 1. C. de Interdict.* & alienis ædibus viciniores aut radices in fundum proximum porrigentes amputandæ *l. 1. §. 8. de arbor. cæd.* si damnum inde sentiatur *l. 6. §. 2. de Arb. furt. cæs.* multo magis in publicis aquæductibus locum habebit. Brunnemann. *ad d. l. 1. C. de Aquæduct.* Aliud observabatur circa aquæductus & fontes sacri Palatii, ubi decempedale spatium ex utraque parte vacuum arboribus relinqui debebat *l. 6. l. 10. C. de Aquæd.*

Cura Romanorum circa hæc opera 11
publica & exinde perspicitur, quando apparitoribus licentiam dederunt circumeundi, & domos & balnea privatorum visitandi, an ex publicis illis aquæductibus quid derivatum sit & hoc ideo, ne quid clam derivari posset, *arg. l. 6. C. de Aquæd.* Brunnem. *ibid.*

Curator verò aquarum ille primò 12
appellatus curator operum publicorum, specialiter aquarum, titulum haben

bens quasi magistratus: hujus erat officium, dirigere opus ejusmodi publicum, quale erat aquæductus *l. 1. ff. de Oper. publ. l. 10. C. de Aquæd.* h. e. tueri, vindicare ab injuriis & damnis, curam habere refectionis & conservationis *d. l. 10.* fraudes aquariorum & aliorum inquirere & elidere, Frontin. *l. 2.* negotium itidem ipsi erat cum redemtoribus *l. 2. ff. de Oper. publ.* quales sunt qui opus suâ manu conficiendum conducunt *l. 19. ff. de R. V.* quos habent obligatos sibi ipsi obligati Reipublicæ. Zoes. *ad Tit. ff. de Oper. publ. num. 1. & 2.* Tales fuere M. Curius Tentatus, Curius & Fulvius Flaccus, M. Titius, M. Agrippa, quibus negotium aquæ perducendæ aut restaurandæ à Senatu commissum erat, quos recenset inter alios Julius Frontinus, qui & ipse Curator aquarum Trajani temporibus extitit. Vid. *in Præfat. & Lib. 1. de Aquæd.*

13 Quomodo vitia contrahant & corrumpantur aquæductus, & qua ratione itidem ii reficiendi & custodiendi; Multa inquit Frontinus subinde nascuntur, quibus ante succurri debet, quam magno auxilio egere incipiant, pleraque prudenti temperamento sustinenda, ideoque non sufficit scientia peritorum, sed & propriè usus Curatoris requiritur. Corrumpuntur autem aquæductus aut vetustate, aut impotentia possessorum, aut vi tempestatum, aut culpa malefacti operis scilicet recentis: interdum limus concrescit, qui quandoque in crustam durescit, iterque aquæ coarctat, interdum tectorium corrumpitur, unde fiunt manationes. Refici igitur debent & quidem non æstate, ne aquæ usus eo tempore, quo præcipue desideratur, cesset, sed vere vel autumno, & maxima cum festinatione *Lib. 2. de Aquæ-*
14 *duct. urb. Rom.* Præter curatores hosce Libratores aquarum, altitudinem aquæ metientes, apud Romanos reperiebantur, qui Aquileges, Aquilices, item Aquarii, qui venalem aquam circumferebant, vocabantur. Frontin. *L. 2. de Aquæd.* ad quod alludit Juven. *Sat. 6.* Veniet conductus aquarius, Rob. Keuchen. *ad Front. p. 371. & 373.*

Cura insuper insignis Aquæductuum 15
Publicorum exinde elucescit, quod Imperatores præmia & immunitates reficientibus & aquarum possessoribus, per quorum fundos aqua ducitur, concesserunt. Sic enim Constantinus ab ordi- 16
nariis oneribus immunes esse jubet aquarum possessores *l. 1. C. de Aquæduct.* quorum opera ductus sordibus impleti purgantur. Brunnemann. *ad d. l. 1.* Sic quoque aquarii vel aquarum custodes publicè aquæductibus conservandis deputati privilegiis & immunitatibus donantur & ab aliis muneribus aut operis liberi pronunciantur à Zenone *in l. 10. C. de Aquæduct.* Quod si verò collata ex universis scalis i. e. trajectu maritimo vectigalia non sufficiant ad reparationem, & pecunia publica deficiat, hoc casu & possessores pro rata contribuere coguntur *l. 7. in fin. de Oper. publ.* quia communem utilitatem respicit. vid. Perez. *ad d. t. n. 9.*

Cum etiam omnium eorum, quæ pu- 17
blica sunt, natura sit inservire usibus totius universitatis, proprietate apud Principem vel Rempublicam manente *§. 1. J. de R. D. & l. 2. §. 1. ff. ne quid in loc. publ.* etiam Aquæductus publici ab Impp. Romanis in Urbem cura ingenti perducti usum privatis præbebant publicum. Patet hoc tum *ex tit. C. de Aquæduct.* tum ex Frontino, præcipue eo in loco, quo ait: Quæ ratio moverit Augustum providentissimum Principem promovendi Alsictinam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio, nullius gratia, imo & parum salubrem & nusquam in usus populi fluentem &c. *Lib. 1. de Aquæduct. Urb. Rom.* Et Marlianus: Aqua Virgo *inquit* potu nunc svavis, opere arcuato per Martium Campum deducta, multis fistulis privatis ædibus & accolis commodissime aquam administrat. *Tom. 3. Topogr. Rom. c. 113.* Usus verò ille diversus e- 18
rat: egebat enim populus aquis non ad potum solum, sed & ad Balnea, ad Fullonicas, ad Naumachias, ad Circos aliasque res universitatis. Sic & aquæ variis usibus destinabantur. Marcia potui secundum Frontinum *L. I.* Natationi se-

ſecundum Plinium inſerviebat. Appia Naumachiæ deſtinabatur. Marlian. *d. tom. l. c. 88.* aliæ aliis modis uſum præbebant publicum.

19 Itaque privati hiſce aquis publicis uti poterant civiliter, dummodo ex illo uſu nihil detrimenti afferebatur, nec uſus ille privatorum repugnabat uſui publico tanquam primario, non enim poterant aquam publicis uſibus deſtinatam derivare aut imminuere, qua ratione publicus uſus turbaretur aut impediretur, ſicut adhuc hodie id obtinet in fluminibus publicis, quod oſtendit Ludovic. Molin. *de Juſt. & Jur. Tom. 3. diſp. 710.* Si quis vero ad uſum privatum ex caſtello ejusmodi publico aquam deducere cupiebat, autoritas Principis & ſpecialis illius conceſsio erat neceſſaria; alias autem & ſine illa aqua publicè utilitatem præbens in privatam poſſeſsionem ſeu jus ducendi aquam ad uſus privatos trahi non poterat *l. 3. l. 5. l. f. C. de Aquæd.* Brunnemann. *ibid.* de fundis rei privatæ vel dominicæ ſpecialis erat conſtitutio. *l. 1. C. de Fund. rei priv.* Perez. *ad d. t.*

20 Quod ſi quis neglectis hiſce conſtitutionibus aqua publica ad irrigandos agros ſuos, hortorum delicias, aut alias voluptates uſus fuerit, aut aquam non conceſſam derivaverit, pœna legibus ſtatuta coërcebatur *l. 2. l. 4. l. 5. C. de Aquæd.* Brunnem. *ad easd. ll.* Tuendi nimirum erant ductus aquarum publicarum, nec non caſtella atque lacus contra tot fraudes & machinationes aquariorum, & quorumlibet privatorum, qui furtivis aquarum meatibus uterentur *l. 4. C. de Aquæduct.* Hinc Frontinus *l. 2. de Aquæd.* Adhuc inquit illa aquariorum intolerabilis fraus eſt, translatæ in novum poſſeſſorem aquæ foramen novum Caſtello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam, convulneratis in tranſitu negotiatoribus, præbent peculiaribus viſtulis aquam, quo efficitur ut exiguus modus ad uſus publicos perveniret. Privati autem cæteri aquam ex aquæductibus publicis uſurpantes & in ſuum fundum deducentes, clandeſtinis inſidiis ſurripere urbisque commoda mutilare dicebantur, ideoque fundus, ad quem ducebatur hæc aqua ſubreptia, fiſcalis tituli præſcriptione ſignabatur & privatis rebus Imperatoris aggregabatur per *l. 2. l. 4. C. de Aquæd.* Perez. *ibid. num. 4. & 5.* Et ſi conceſſo licet jure aquæ à Principe quis non ciliviter ſeu modo præſcripto uſus fuiſſet, inſinuando videlicet Reſcriptum Præſidi vel moderatoribus, aut conceſſam quantitatem aquæ certam & conſvetam non deducendo, aut denique non ex ipſis formis aquam derivando, non ſolum id quod prius jure beneficii fuerat conſecutus amittebat, ſed & 50. libras auri ſolvere, vel aliam pro conditione perſonæ ſeverisſimam pœnam ſubire cogebatur *l. 2. l. 3. l. 5. C. de Aquæd.* Imperator autem Anaſtaſius denas auri libras ſtatuit pœnæ loco *l. f. C. d. t.* Circa aquæductus Hadriani & ad Achillis thermas pœna 110. pondo auri, quia hi aquæductus uſibus ſacri palatii inſerviebant. *l. 6. C. eod.* ibi Perez. & Brunnemann.

Amiſſione porro poſſeſſionum mul- 21
ctabatur ille, qui jus aquæductus habens ductum aquarum ſordibus impletum mundare neglexerat, ita ut fiſcus prædium ejus occupaverit, cujus negligentia perniciem formæ congeſſerat, *l. 1. C. de Aquæduct.* Perez. *ad h. t. n. 7.* Ean- 22
dem pœnam incurrebat, qui non obſervato juſto ſpatio nimis vicinas arbores plantabat *l. 6. l. 10. C. eod.* ubi confiſcatione illius Prædii omnibus, cujuscunque ſint dignitatis, hæc plantatio interdicitur. Brunnem. *ad d. l. 10.*

Quamvis vero Impp. legibus ſuis & 23
conſtitutionibus tam ſerio prohibuerunt, ne curſus aquarum impediretur, aliove modo læderetur. *tot. tit. C. de Aquæduct.* Certa tamen pœna non videtur ſtatuta, ſed pro qualibet delicti & perſonæ conditione ſeveriſſima ſemper injuſtè utentes plectuntur *l. 3. l. f. C. d. t.* Judicisque id arbitrio relinquitur, ut annotat Joh. à Plat. *in hanc l. 3. in fin.* Menoch. *lib. 2. de arbitr. Jud. caſ. 462.* qui Mediolanenſes circa aquæductus Conſtitutiones proponit, pœnamque ab illis ſtatutam 10. aureos eſſe aſſerit infli-

gendam iis, qui contra præscriptam normam aquam extraxerint.

24 Tutela tandem ductuum publicorum fiebat interdictis prohibitoris defendentibus ac vindicantibus illos ab injuriis damnisque privatorum quorumlibet; Talia desumenda ex Frontino, qui ex antiquis mandatorum scriniis varias hujusmodi constitutiones tum temporis obtinentes depromit, & inter alia etiam hoc: NE QUIS AQUAM OLETATO DOLO MALO UBI PUBLICE SALIT, SI QUIS OLETARIT SESTERTIORUM X. MILIUM MULCTA ESTO. vid. *l. 2. l. 6. l. 10. C. de Aquaduct.* ubi tales prohibitiones continentur; qui plura desiderat, adire potest sæpius citatum Frontin. & *in not. ad eund.* Rob. Keuchen. Menoch. *rem. 6. de retin. possess. n. 52. seqq.* Georg. Sigism. Richter. *Dissert. de Aquaduct. Sect. 1.*

CAPUT XXXV.

DE JURE GRUTIÆ.

SUMMARIA.

1. Per aquaductus Jus Grutiæ quandoque exercetur.
2. Jus Grutiæ ad Regalia refertur.
3. Quotupliciter exerceatur?
4. Usus ejus est antiquissimus.
5. Utilitas transvectionis lignorum.
6. Ratio cur ad Regalia referatur?
7. Si Princeps Jus Ratium non interdixerit, tacite privatis concessisse videtur.
8. Hoc jus à Principe solet inferioribus concedi.
9. Verba Investituræ mit Wasser-Flüssen *&c. quid importent?*
10. Hoc jus privatis concessum non amplius est Regale sed privilegium.
11. Varii hujus juris concedendi tituli.
12. Per præscriptionem etiam acquiri potest.
13. An Princeps in eo flumine, quod cum omnibus utilitatibus in feudum alicui concessit, pro lubitu eo jure uti possit?
14. Reversales hic quales requirantur?
15. Vicinis damnum datum ex hoc jure resarciendum est.
16. Si à Principe vicino Principi hoc jus concessum est, debet Vectigal Vasallis solvere.
17. Si alicui concedatur eine Scheit-Flösse, *non potest constituere* eine Zimmer-Flösse.
18. Potest Princeps alicui Monopolium ligni concedere.
19. Ut & Civitati eine Niederlage von Holtze.
20. Damna quæ ex usu Ratium obvenire solent.
21. Quo anni tempore hæc navigationis species institui soleat?
22. Subditi præmonendi ut ripas & Molendina præmuniant.
23. Damna finita transvectione ligni à Principe subditis restituenda.
24. An subditi operas ejusmodi Floßdienste *suo victu præstare teneantur?*
25. Operæ istæ subditis non sunt eo tempore, quo agros colere & fructus colligere debent, imponendæ.
26. Princeps potest circa hoc negotium certas leges & ordinationes ferre, Floß-Mandate, Floß-Verordnungen.
27. Furta hæc lignorum quomodo puniantur?
28. Inquisitio domestica quomodo debeat institui?
29. Mulcta ad quem pertineat?
30. Si fluminis impetu ligna ad alia loca deferantur, an eorum restitutio peti possit?
31. Expositio lignorum quomodo sit impetranda?
32. An Princeps Aquaductus & cataractas, Schleusen, *per subditorum agros ipsis invitis facere possit?*
33. Remedia actionum quæ ratione hujus juris competunt.
34. Mandatum hoc negotium concernens, Floß-Mandat.

Est

1 EST & celebre aquæductuum genus, qui magnis impensis ad transvehenda ligna in varios usus fodinarum metallicarum, salinarum &c. formantur, quos hoc loco sicco pede transire haud possumus: Grutias barbaro vocabulo appellant, it. Jus Gruis. Stypman. *de Jur. Marit. P. 1. c. 10. num. 91.* Non tantum verò per aquæductus opere humano factos, sed etiam per rivos & flumina transve-
2 huntur ligna. Communiter ad Regalia referunt, dicitur aliàs jus traducendi vel vehendi ligna vel rates. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 6. Aphor. 22.* Germanis dicitur das Floß-Recht, Floß-Ge-
3 rechtigkeit, Holtz-Flösse; Et fit vel lignis solutis, vel invicem colligatis, quod genus olim rates dicebantur, hujus rei vestigium videtur esse *in l. 1. §. 14. ff. de flum.* ubi mentio fit ratium. Est autem ratis navigium temere factum & inconditum, ut sunt trabes connexæ & sine fabrica compactæ, quæ navigii vicem præbent & dicitur hodie ein Floß oder Flösse, hinc Festo rates vocantur ligna inter se colligata quæ per aquam
4 aguntur. Modus hic transvehendi ligna est antiquissimus, imò prior videtur fuisse usus ratium ubi ligna temere colligantur, quam ipsarum navium. Peckius *ad l. 4. ff. de incend. ruin. naufrag.* Antiquitatis exemplum in sacris literis *Lib. I. Reg. c. 5.* extat, ubi Rex Salomon cum Rege Tyri Hiramo ejusmodi negotium iniit, ita enim versio Germanica: Meine Knechte sollen Cedern und Tennen Holtz vom Libanon hinab bringen ans Meer, und will sie in Flössen legen lassen auff dem Meer biß an den Ort, den du mir wirst lassen ansagen. Idem reperitur *2. Chron. 2. v. 16.*

5 Insignem insuper utilitatem Reipublicæ adfert ejusmodi transvectio lignorum propter vectigalia, & non tantum emtoribus ad ædificationem & varios usus hominum, sed etiam venditoribus conducit, cum alias maxima lignorum copia putresceret, quod fit in iis locis da der Wald nicht verflösset werden kan. ubi in ejusmodi quibusdam sylvis ligna aliquot millibus florenorum æstimanda, putredini obnoxia fiunt.

Cum etiam flumina in Principis dominio, patrimonio, libera potestate & omnimoda proprietate sint atque ad Regalia referantur. *II. Feud. 56.* Etiam jus navigandi & quod illius quædam species est jus traducendi ligna super flumine (vulgò das Floß-Recht) ad Regalia spectabit; Idem jus Princeps sibi vindicabit in aquæ ductu seu fossa manufacta im Holtz-Floß-Graben per quam flumen labitur. Stypman. *de Jur. Marit.* Accedit quod Principes communiter ab Imperatore investiantur, mit Flüssen, Wassern, Wasserläufften, & hoc Jus ita Principibus Imperii competit, ut alios in suo territorio ligna absque eorum concessione transvehere cupientes prohibere possint, Consil. Argent. *Vol. 2. Consil. 8.* Besold. *P. 5. Consil. 239.* Cothman. *Vol. 4. Cons. 1.* Dn. à Seckendorff. im Fürsten-Staat *Tit.* von dem Forst-Bann und Wald-Nutzung *n. 4. verb.* Die Flösse ist ein solch Recht, welches niemand als der Landes-Herr und dem er es vergünstigen will, exerciren kan. Joh. Christ. Liepold vom Forst-Recht. Struv. *Syntagm. Jur. Feud. c. 6. Aph. 22.* Et hoc jus Princeps tam liberè exercere potest in flumine, ut nec illi, qui proprietatem fluminis & jus piscandi in eo habent, hoc impedire possint, modo iis damnum inde datum ex bono & æquo restituatur. Dn. Fritsch. *de Jur. Grut. c. 3. n. 5.* Quod si tamen nemini damnum inferatur nec navigationes impediantur, & Princeps non interdixerit deductionem ejusmodi ratium, tacitè privatis concessisse videtur, prout de accolis Albis & Oderæ testatur Dn. Stryk. *in Usu modern. Pandect. l. 2. Tit. 8. §. 13.* 7

Non tantum autem Principes ipsi hoc jus per certos ad id constitutos homines exercere solent, sed etiam inferioribus, Vasallis puta, subditis vel etiam extraneis id concedere solent; Videmus enim quotidie Nobiles tam ab Imperatore quam aliis Principibus ita de Fluminibus investiri mit Wassern, Flüssen, Wasserläufften, Bächen, allen Nutzungen, &c. qualem investituram in terminis refert Liepold 8

vom Floß-Recht, §. 6. Et hæc verba omnem fluminum usum eorumque incrementa Vasallo adjicere tradit Scheplitz *ad Consvet. March. l. 4. C. 22. §. 2.* ut nimirum, quomodo in patrimonio sunt Principis, ad cessionarium seu investitum Vasallum pertineant. Qui enim ex concessione Principis flumina publica tenet, perinde ea possidere videtur, prout erant apud Principem. Heig. *P. 2. Illust. quæst. 40. n. 18.* Stypm.
10 *de Jur. Mar. P. I. c. 8.* Illud tamen hic observandum, regale hoc Vasallo vel alii à Principe concessum non quatenus Regale sed ut privilegium vel commo-
11 ditatem saltem competere. Sunt autem varii concessionis hujus juris tituli; aut enim (1) Flumen, vel speciale hoc jus die Holtz-Flösse mediante investitura Feudali alicui conceditur, aut (2) certo pretio alteri venditur, quale concessionis genus habet Besoldus *dict. Consil.* Aut (3) certa mercede locatur. Cothman. *Vol. 4. Consf. 1. num. 50.* Aut (4) precario jure familiaritatis conceditur, quale exemplum refert Carpzov. *P. 3. decis. 288.* Aut (5) ita, ut reciproce in eodem vel alio flumine per vicini territorium concedatur das Flössen hin und wieder zu gebrauchen. Et hæc ultima concessionis species hodie frequentissima videtur inter Principes cumprimis vicinos, quorum territoria flumina transeunt, cum non aliter iis hoc jure commode uti liceat. Sic inter Sereniss. Electorem & Duces Saxoniæ ab antiquo mutua pacta de hoc jure in flumine Salæ exercendo inita sunt. Dn. Fritsch. *dict. Tract. cap. 3. num. 9.*

12 Per præscriptionem etiam & quidem immemorialem hoc jus à privato adquiri posse statuunt. Richter. *Decis. 21. num. 51.* Quando vero contra inferiorem, cui v. g. jus fluminis vi privilegii competit, præscriptio tendit, cum in eo naturam & proprietatem Regalia videantur amisisse, minus temporis spatium 30 vel 40. annorum sufficere videtur. Klock. *Vol. 1. consil. 28. num. 253. 254.*

13 Quæstio hic oritur, an Princeps in eo flumine, quod cum omnibus utilitatibus Vasallo suo in feudum concessit, pro lubitu hoc jure uti possit? Affirmare videtur Stypman. *de Jur. Marit. P. 1. c. 9. num. 73.* ubi quidem in terminis donati vel venditi juris navigationis in flumine loquitur, propterea quod in dubio concessio communicativè non abdicative fieri putetur, & quod Princeps, etiamsi titulo speciali concesserit, sibi juris Regalis usum ademisse non videatur. Dicendum tamen videtur, tenorem investituræ probè inspiciendum esse, ex quo constare poterit, quantum juris Dominus sibi reservarit & quantum alteri concedere voluerit: ut ita regulariter negativa verior videatur, si Vasallus non simul subditus sit; gravissima namque incommoda & onera quæ speciem aliquam servitutis in flumine habent huic juri annexa sunt, quæ in se quem recepisse non videtur. Sane si titulo oneroso venditionis vel locationis Princeps hoc Regale transtulerit, difficilius statuendum videtur, illi sine reservatione expressa hoc jure uti licere, maxime commercii gratia, quamvis ad necessarium & domesticum usum id forte illi negari nequeat. Simplex vero privilegium vel donatio ita attemperanda videtur, ne qui res suas in alios transtulerunt ab iis patiantur quandam injuriam vel jacturam. Privilegium enim & liberalitas nemini, multo minus Principi, in re communem Reipublicæ utilitatem concernente, damnosa esse debet, donatario regulariter ad gratiam referendam obligato *l. 21. §. 11. de hæred. petit.* conf. Stypman. *d. c. in fin.* nisi forte accesserit præscriptio in prohibitione consistens & Principum jus imminuens, licet dissent. Stypmann. *d. l.* confer. Coler. *Consf. 1. num. 298.* Balbus *de præscr. P. 5. quæst. 6. num. 2.*

Ne etiam superior inferiori in flumi- 14
ne suo jus traducendi rates & ligna devehendi permittens in libertate sua vel jure territoriali præjudicium patiatur, literæ reversales peti solent, quarum tenor præcipuè hic est: (1.) Daß die concession aus gutem Willen geschehen (2.) der Flußschaden ersetzet (3.) die Flösse dem pacto gemäß exerciret, und (4.)

an der

an der Jurisdiction und Gerechtigkeit des Orts nicht præjudiciret werden solle. Dn. Fritsch. *d. l.*

15 Si Princeps jus devehendi ligna alteri concesserit, & exinde fluminibus vicinis tam eorum piscationi, quam ipsis ripis incommoda obveniant, is cui hoc jus concessum est ipsis accolis damnum resarcire debet; iniqua enim conditio alteri per alterum non debet inferri, nec cum alterius damno quis locupletari.

16 Quando Vicinus Princeps Principi in sui territorii flumine usum hujus juris ex pacto pro certa concessione concesserit, tunc nihilominus der Floß-Herr Vasallo vel Civitati forte in flumine Jus Vectigalium possidenti satisfacere debet. Churfl. Sächsisch. Erledigung der Landes-Gebrechen *de Anno 1657. §. 24. ibid.* Ob zwar der Rath zu Weissenfels über unsern Floß-Schreiber zu Halle, daß er ohne seinen Paß kein Holtz herab flössen lassen wolte, wordurch der Raths Zoll gesperret würde, sich beklaget, so ist er doch in seinem unterthänigsten Gegen-Bericht dessen nicht geständig. So viel nun die Flösse des Bauholtzes anbelanget, soll ihnen daran kein Eintrag geschehen, iedoch darbey vortheilhaffter Unterschlag, und sonderlich daß sie kein Bauholtz in Scheite schlagen lassen, bey Vermeidung ernstlichen Einsehens vermieden werden. Dn. Fritsch. *d. c. 3.*

17 Si alicui concedatur eine Scheit-Flösse, non poterit constituere eine Zimmerflösse, & vice versa: Hoc enim jus quandam servitutis speciem continet; explorati autem juris est, concessum modum servitutis vel juris mutare non licere, maxime quando concedentis conditio gravior redditur. Gravius autem fluminis onus hanc quam illam speciem esse, in propatulo est. Præterea concesiones omnes stricti juris sunt.

18 Poterit etiam Princeps huic vel illi subdito hoc jus in flumine suo concedere ad Monopolium ligni exercendum, daß er mit der Holtzflösse ein Monopolium oder Handthierung treiben, und das Holtz auff Gewinst verkauffen dürffe. Præsertim si privilegiatus in rem istam solus magnos sumtus impendere cogatur, ac utilitas publica ac subditorum inde non lædatur, quod fit si justo pretio ligna vendantur. conf. Grot. *de Jur. Bell. & Pac. L. 2. C. 12. n. 6.* Marquard. *de Jur. Commerc. L. 2. C. de Monop. licit.* Dn. Fritsch. *de Monop. c. 10. n. 26.*

Sic interdum ex privilegio Civitas jus habet daß allerley Holtzwahren, so vorbey geflosset werden, abgeladen und verkauffet werden müssen; Quale privilegium Civitati Grimme concessum, ut patet ex Churfl. Sächs. Erledigung etzlicher Gebrechen sub dato Torgau *An. 1609.* 19

Quamvis autem hæ Rates die Flossen maximas utilitates & commoda afferre soleant, præcipue iis in locis & sylvis, ubi ligna propter difficultatem itinerum non possunt vendi, usus tamen & exercitium hujus juris multa & magna sæpe damna & incommoda creare solet; (1.) enim damnum infertur Molendinis denen Mühlen und Mühlwehren, (2.) Ripis den Ufern, (3.) Piscationibus der Fischerey, (4.) Vicinis pratis & agris, nahgelegenen Wiesen und Feldern, (5.) Naturalis quandoque alveus mutatur durch Aufsstämmung des Holtzes, (6.) Aquæductus per flumina corrumpuntur, (7.) damnum sæpe datur durch Niederhauung, Fällen, Ausreissen und Hinwegführung derer nahstehenden Bäume, Stöcke und Wurtzeln, & quæ alia improviso casu inde nasci possunt, quæ eo graviora redduntur, quando singulis annis semel atque iterum magna ligni copia per flumen transvehitur. 20

Quemadmodum etiam non omni tempore commodè ac sine præsentissimo periculo navigatur, unde tempus illud à superiori definiri solet, Stypmann. *d. Tract. P. 3. c. 7.* Sic non quovis sed certo anni tempore hæc navigationis species institui solet. Ordinariè verò tempore vernali interdum & autumnali exercetur, wenn Flößwasser ist und die Wasser nicht zu schwach sind; rarius verò in media æstate nisi fortè in necessitatis casu. Cum enim eo tempore flumina admodum sint rara & sicca, non potest non transvectio cumprimis trabium impediri, vel cum multis laboribus & incommoditatibus fieri. Dn. Fritsch. *d. tr. C. 5.* 21

Præmonentur insuper subditi per 22

mandata publica, Floß-Patente, cumprimis molitores, ut præmuniant molendina sua contra lignorum transvehendorum impetum mit Einschlagung eines Floß-Rechens vor die Mühl-Lache. Ripæ enim ubi alveus est angustior ab impedimentis v. g. dem an Ufern erwachsenen Gebüsche, ut eo liberior fiat fluminis cursus, & facilior lignorum transitus, purgandæ sunt. Ubi quæritur an subditi propriis sumtibus has operas præstare debeant? non videtur, cum purgatio fluminis & impedimentorum istorum remotio non tam propter prædia ipsorum adjacentia tuenda, quam promovendæ ligni transvectionis gratia fiat, unde non iniquum videtur, ut Dominus, der Floßherr, hoc onus sumtuum ipse ferat, Dn. Fritsch. *d. l.*

23 Damna autem, quæ in hoc opere nunquam cessant, merito finito traductionis actu à Principe sunt resarcienda. Dn. à Seckendorf. *c. l.* ibi. Hingegen ist auch billig, daß der Floßherr denen, so durch das Holtz an Ufern, Mühl und Wasserbau oder Fischereyen Schaden geschehen, solche billiger Dinge nach ersetze. Add. Churfl. Sächs. Erledigung *de Anno 1653. Tit.* Cammer- und Rentereysachen, verb. weil etzliche von Adel in Amte Aresbauch in specie sich beschwehret, daß ihnen durch die Ziegenrecker-Flösse in der Sahla biß gen Sahlfeldt die Fischerey verderbet seyn solte, wollen wir darauf, und wenn der angegebene Schade gnugsam bescheiniget, in tragender Vormundschafft bey unseren jungen Vettern und Pflege-Söhnen, auf ihr anderweit unterthänigstes Ansuchen gebührliche Anordnung thun lassen.

24 Quando subditi ad ejusmodi operas Floß-Dienste, uti in Saxonia obtinet, obstricti sunt, regulariter eas suo victu præstare tenentur. Quibusdam tamen in locis ex consvetudine victus eis præbe-

25 tur. Huc etiam notandum venit, ne subditis extra necessitatis casum illo tempore, quo v. g. agros colere vel fruges colligere debent, operæ illæ imponantur: semper enim operæ subditorum ita exigendæ, ut tempus relinquatur se suosque alendi. Klock. *Vol. 1. Consil. 21. n. 126.* Joh. Fr. Balthasar. *de Oper. subd. c. 6.* Huc pertinet quod cautum est in der Churfl. Sächs. Erledigung der Landes-Gebrechen *de Anno 1653. Tit.* Cammer- und Rentsachen §. Nach diesen, ubi hæc verba leguntur: Haben die von der Ritterschafft des Voigtlandes und Assecurirten Aemter sich beschweret, daß sie ihre Unterthanen, derer viele Muth, Laaß oder Groschen Güter hätten, ohne Unterscheid es sey zu der Schnitt, Heu oder Saamzeit in die Flößgehäu zum Scheithauen schicken, und dadurch an Bestellung ihrer Ritter-Güter Schaden leiden und das Getreidig Heu und anders verderben lassen müssen. Wann dann unsere Meinung nicht ist, die Unterthanen mit unerträglichen Diensten, und zwar zu solcher Zeit, da sie mit den ihrigen selbsten zu schaffen, zu beschwehren, und aber gleichwohl die Flösse befördert seyn wil, Als sollen unsere Floß-Beambte Krafft dieses schuldig seyn, sich vor allen Dingen mit Fleiß zu bemühen, damit sie Tage-Löhner und solche Leute, so sich ohne das von Holtzschlagen und dergleichen Hand-Arbeit nehren, aus den angelegenen Orten und Gräntzen gegen richtiger Auszahlung des gebührlichen Lohns erlangen, und so viel immer möglich andere Unterthanen verschonen möchten. Solte man aber derselben, inmassen zu erachten, nicht entrathen können, so wollen wir doch, daß nicht allein das Holtzschlagen jedesmahl zeitlich im Frühling, ehe die Leute in der Säen und Heu Zeit oder im Schnit zu thun bekommen, angestellet, sonder auch der *Ao. 1583. d. 27. Jul.* mit denen von Adel im Voigt-Lande des Holtzhauens und Floß-Dienste halben aufgerichtete Vertrag in gute Acht genommen und nach Inhalt desselben ein jeder Voigtländischer Unterthaner, er sey in Aemtern oder denen von Adel seßhafftig, mehr nicht denn jährlich 5. Klafftern Scheite gegen Empfahung 2. Gr. 9. Pf. auch in Zeit des Einwerffens und Flossens zu helffen angehalten, diejenigen aber so ihren Lehn-Herren mit vollen Diensten verpflichtet oder Muth, Frohn, Laaß oder Groschen Güter haben, damit nicht beleget werden.

Dubium insuper non est, Principem posse circa hoc negotium, quod Rega- 26

libus

libus annumeratur uti supra dictum, certas leges seu Ordinationes ferre Floß-Ordnungen, Floß-Mandat, quibusnam in locis & qua longitudine & mensura ligna cædi debeant (vid. *cap. de sylvis.*) item furta lignorum quomodo punienda, item huc pertinet constitutio Officialium ac Ministrorum, Ober-Auf-Seher der Flossen, Floß-Meister, Floß-Schreiber, Floß-Knechte, Flosser, Floß-Hüter.

27 Furta autem hæc severius quàm aliæ lignorum subreptiones puniri solent, cum ea sint frequentiora, commodissima furandi occasione sese offerente, dum ligna in flumine per aliquot milliaria dispersim noctu atque interdiu transeant; nonnunquam singulorum lignorum ablatio uno, imo etiam pluribus florenis mulctatur, vid. Floß-Mandat in fine annexum, ubi dubitatur an hæc pœna sit justa, cum nulla sit proportio inter pœnam & rem ablatam. Verum cum pœnæ infligendæ sint prout efflagitat commune subditorum bonum ob frequentiam delicti ad quod sese semper furandi offerat occasio, pœna hæc merito exasperanda erat, pœnæ enim proportio ex objecti ratione naturaliter & adæquatè sumi debet, cum in delictis forma delinquendi & animus contumax potissimum spectandus sit Tabor *ad Nemes. Carol. Art. 160. θ. 28.* Imo hanc pœnam ad mortem usque extendi posse dubium non est, dummodo de rei ablatæ vera quantitate plene constet. Dn. Fritsch. *d. tr. c. 5. sect. 3.*

28 Ad pœnam hanc contra lignorum fures exequendam necesse est ut inquisitio domestica præcedat Haußsuchung geschehe, quam per Officiales & Ministros suos Princeps in suo territorio exequitur, in alieno verò prævia imploratione Magistratus loci, cum sit actus Ju-
29 risdictionalis. Mulcta vero quæ exigitur regulariter ei in cujus territorio furtum commissum est debetur, quandoque tamen der Floß-Herr, quippe qui damnum passus est, sibi vindicat. Interdum dimidia vel tertia pars mulctæ Officialibus datur ut ad diligentiam in inquirendo & puniendo majorem excitentur. vid. Form. Mandat. *in fin.*

Quæritur autem si fluminis excre- 30
scentis impetu disruptis vel fractis repagulis trabes vel ligna ad alia loca deferantur, an eorum restitutio peti possit? Quod affirmatur; Quæ enim importantur vi fluminis avulsa in alienum agrum, eorum dominium ac proprietas non amittitur *l. 9. § 1. ff. de damnat. infect.* ibique Gothofr. Opera autem & labor in lignis extrahendis & servandis adhibitus compensari debet, damnumque agris illatum ex æquo & bono restitui. Restitutio tamen cessat, (1.) Si per annum & diem ligna in agro alieno jacuerint ac nemo ea repetierit, quia hoc tempore Jure Saxonico res mobilis præscribitur. (2.) Si pro derelicto habita fuerint, quod præsumitur si longissime a loco, ubi eorum expositio fieri debuit, excepta fuere. (3.) Si consvetudine aliud sit introductum, quæ tamen dura ac inhumana videtur, cumprimis si magna fuerit lignorum quantitas, modicum enim in considerationem non venit. Quibusdam etiam in locis usu obtinet, ut pro labore & periculo extractionis ligni dimidia vel tertia pars in compensationem beneficii cum labore præstiti cedatur. Dn. Fritsch. *d. l.*

Imo nec ubivis locorum ex flumine 31
ligna extrahere & exponere licet, nemo enim agri vel prati sui usum alteri gratis concedit, nec permissum alienum solum sine consensu domini servitutis acquirendæ gratia occupare sibique dominus per pignorationem consulere potest; Nec obstat quod fluminis & riparum usus sit publicus, hoc namque intelligitur de usu recepto & vicinis ferendo: proprietas enim riparum illorum est quorum prædiis adhærent §. *riparum in fin. de Rer. Div.* Cum verò consvetudo jus pariat contra consvetudinem antiquam, vicinos non oportet novis servitutibus offendere, præsertim cum secundum ripas fluminum loca non omnia sunt publica. Mindan. *de Mandat. lib. 2. Cap. 30. num. 9. 11.* Quando vero fa-

rò facultas illa exponendi ligna in fundo alieno est impetrata, certum est, eam iterum amitti posse, puta si quis per 30. vel plures annos jure suo usus non fuerit, per ea quæ tradit Carpz. *P. 3. Decis. 288.* ubi præjudicium hac de re adjicit.

32 Ad commodiorem etiam transvectionem lignorum sæpius necessitas postulat, ut per subditorum agros aquæductus item Cataractæ Schleusen fiant, ubi quæritur, num Princeps ejusmodi fossas & aquarum receptacula per subditorum prædia ipsis invitis facere possit? Quod affirmatur, cum ejusmodi opera ad Jus Fluminum & sic ad Regalia pertineant, promovetur enim per ea fluminis usus & commoditas. Dn. Stryk. Jun. *in dissert. de Jur. Cataractar. cap. 2. §. 22.* Jus enim hoc in privatorum bonis competere Principi, si necessitas & utilitas Reipublicæ id svadeat, asserit Grot. *de J. B. & P. L. 2. cap. 14. §. 7.* Utilitas tamen non talis intelligenda, quæ ad pleraque Civilia instituta pertinet, sed ea requiritur quæ commodum Reipublicæ palam ac insigniter promovet. Bœckler. *ad Grot. L. 1. cap. 1. §. 6. in notis.* Nec obstat, Vasallum à Principe cum flumine omnibusque ejus commoditatibus esse investitum mit Wassern Flüssen, und allen Nützungen, intelliguntur enim commoditates illæ quæ ordinariè percipi solent, res enim maximi præjudicii speciali expressione opus habent, Dn. Stryk. *d. l. c. 3. §. 9.*

33 Remedia actionum, quæ ratione hujus Juris competunt, sunt eadem quæ propter usum navigationis in flumine competere solent. Pro utendo autem flumine publico ad usum hujus juris Mandatum in Camera Imperiali super quatuor casibus auf die vier Fälle Ordin. Cam. *P. 2. t. 23.* contra impedientes impetrari potest, quod præjudicio firmat Petr. Frid. Mindan. *L. 2. de Mandat. Jud. c. 36. n. 10.* Cum enim Ao. 1582. in causa des Holtz-Flössens Civitas Ulm. contra Fuggeros Mandatum in Camera peteret, illud die 5. Julii decretum fuit super narratis: Flumen Zeler non modo publicum esse, ut cuivis super eo navigare, agere lignaque &c. vehere ab omni memoria licuerit, sed etiam Ulmenses aliquot ante annos judiciali sententia obtinuisse semperque habuisse facultatem in eodem flumine non tantum navigandi, vehendique &c. sed etiam per agros atque fundum pagi M. exonerandi, exponendi, ducendi ligna, trabes, plantas, tigilla &c. Hoc igitur modo ac ratione facultas utendi, si quidem impugnatur, probanda est.

Si quid in præjudicium fluminis ab alio fiat, non modo utiliter ex tit. de Flumin. sed etiam directè ex tit. ut in flum. publ. navigare liceat adcommodato interdicto præcaveri poterit. P. Frider. Mind. *de Interd. tit. 6. n. 15.* Defenditur etiam libertas fluminis contra eos qui hoc jus das Flössen sine consensu nostro in eo exercere volunt præclusione transitus, vel detentione ligni transvehendi, donec nobis satisfactum fuerit. Dn. Fritsch. *d. tr. c. 6. num. 2. seqq.*

Floß-MANDAT.

34 Wir ꝛc. Fügen hiermit allen unsern Unterthanen ꝛc. und sonsten männiglich zu wissen: Demnach wir die Anstalt gemacht, eine Anzahl Scheit-Holtz auff dem Fluß N. flössen zu lassen. Wann aber hiebevor bey dergleichen Flössen die an dem Flöß-Wasser gesessene Leute sich des Holtz wegtragens bey Tag und Nacht angemasset, und da sie deswegen von den Floß-Bedienten zu Rede gesetzet worden mit aller Thätligkeit sich vergreiffen, und wohl gar Hand anzulegen sich unterstehen dürffen; und dann solchen ungeziemlichen Dingen nicht nachgesehen werden kan, wir auch der nahen Anverwandniß und Billigkeit wegen es nicht gestatten lassen können. Als ist hiermit an dieselbigen unser gnädigstes und ernstes Begehren,

ren, sie wollen berührte Flöß nicht allein ihres Orts keines weges verhindern, oder auffhalten, vielmehr den Flöß-Beamten, Befehlichshabern, und zur Flöß bestellten Arbeitern, allen Vorschub, Hülffe und Förderung erzeigen, sondern auch denen Holtz-Dieben und ungetreuen Leuten, so das Holtz ausziehen, verstecken, heimtragen, und entweder vor sich gebrauchen, oder verpartiren, ernstlich abwehren, und da einer oder mehr, Mannes- oder Weibes-Personen, darüber betretten würden, den oder dieselben von jedem Scheit oder Klüppel, so sie entwenden, einen Gülden Straff, oder da sie es zu geben nicht vermögen, das erste mahl achte, das andere mahl vierzehen Tage, mit Arbeit straffen, das dritte mahl aber, andern zum Abscheu und Exempel, oder der Gelegenheit und Umstände nach, mit höherer, auch Leibes, oder mit der im Rechten auff die Diebe gesetzten Straffe, unnachläßig belegen lassen. Wie denn jedes Orts Gerichtshaltere und Schultheissen hiermit befehlichet seyn sollen, auff der Flöß-Bedienten Angeben, die Haußsuchung, ohne eintzige Verzögerung oder suchende Ausflüchte, zu verstatten, schleunig zu befördern, und wenn die Holtz-Diebe auff der That betretten, zur Stelle bracht, oder gepfändet und angezeigt werden, wider dieselbe, bey Vermeidung unserer Ungnade und Straffe, obberührter massen, unsäumlichen verfahren. Dagegen sollen die halben Straffen iedes Orts Gerichts-Herren, und die andere Helffte denen Flößmeistern zukommen, die Gerichts-Personen aber sollen, neben obgesagter Straff, sich ihrer Gebühr halber ebenmäßig an den Holtz-Dieben zu erholen Macht haben. Da auch auf diß unser Patent, welches so lang als die Flöß währet, gemeynet, der begehrte Ernst und Straffe von einem oder andern nicht erfolgen wolte, und uns die säumigen und widersetzigen Gerichts-Herren und andere Nahmhafft gemacht, wollen wir uns gegen den, oder dieselbe dermassen bezeigen, daß sie daraus unser ungnädigstes Mißfallen zu verspühren. An deme verbringen sie unsern zuverläßigen Willen und Meynung. Zu Urkund haben wir unser Fürstl. Secret wissentlich vordrucken lassen. So geben ꝛc.

F I N I S.

INDEX PRIMUS
exhibens
Delineationem Autorum præcipuorum
ad quorum Scripta
in toto hoc Opere provocatum
aut ad uberiorem cognitionem hauriendam
remissio facta.

A.

Abele (Matthæi) *Metamorph. judic.*
Ackold vom Post-Regal.
Actolini *Resolutiones.*
Æliani *Historia Animalium.*
Ærodii (Petri) *Res judicatæ.*
Afflictis (Matth. de) *Decisiones.*
Agricola (Georgius) *de Mensura & Ponderibus Rom. & Græcorum.*
- - *de Re metallica.*
- - *de Natura Fossilium.*
Aitinger vom Vogel stellen.
Albini *Chronicon Misniæ.*
Meißnische Berg-Chronica.
Aldrovandi (Ulyssis) *Ornithologia. de Avibus.*
- - *de Piscibus.*
Alciati (Andreæ) *Parerga Jur.*
Alexandri ab Alexandr. *Genial. Dies.*
Alexandri *Consilia.*
Almers *Resolutiones Casuum dubiorum.*
Althusii (Joh.) *Diceologia.*
Andlo (Petrus de) *de Imper. Rom. Germ. cum notis Freheri.*
Antonii *Prax. Archi-Episcoporum Cur. Neapolit.*
- - *Disputat. feudales.*
Arevedo *Constitut. Hispan.*
Argentræus *ad Consvet. Ducatus Britann.*
Aristoteles.
Arnisæus (Henning.) *de Republica s. Relectiones Politicæ.*
- - *de Juribus Majestatis.*
Arumæi (Dominici) *Disc. de Jure Publico*
- - *Disputat. ad Pandectas.*
Aschaffenburg (Fausti ab) *Consil. pro ærario.*
Augustinus.
Aurbachii *Epistolæ Juridicæ.*
Aymus *de Jure Alluvior.*
Azevodius *in Jus Hispan.*
Azpiculdi *Enchiridion. Confess.*

B.

Bacchovius *ad Treutlerum.*
- - *Wesenbecium.*
- - *Pandectas.*
Balbus *de Præscriptionibus.*
Balduinus (Franciscus) *de Institut. Ministrorum.*
- - *de Leg. Constant.*
Balduini (Frid.) *Casus Conscientiæ.*
Baldus.
Balthasar (Joh.) *de Oper. Subdit.*
- - *Resolutiones Bavaricæ.*
Barbosa (Augustinus) *de Jure Ecclesiastico universo.*
- - *Thesaurus.*
Barry *de Success. ab intestato.*
Barth. *de Jure Pascuorum.*
- - *Insulis.*
Bartholini (Thomæ) *Acta Medic. & Philosophorum Hafniensium.*
Bartolus.
Basilius *M. de Laudibus Eremi.*
Beati (Georgii) *Tract. var. Casuum.*
Becheri Politischer Discurs vom Auf- und Abnehmen der Städte.
Bechmann. *de eo quod justum circa Equos.*
- - *Comment. ad Pandect. Pract. Theoret.*

Bech-

Bechtoldus *de Minimis.*
- - - *Securitate.*
Beckeri *Synopsis Juris Publici.*
Behams Roßteutscher Recht.
Beieji *Notæ ad Schnobel.*
Bekmanni *Histor. Orbis Geograph. & Civilis.*
Belisarius *de Aucupio.*
Bellarminus *de Rom. Pontifice.*
Bellonius *de jure accrescendi.*
Observat. Rer. memorab.
Benius (Jac.) *de Privileg. Jureconsult.*
Berlichii (Matthiæ) *Conclusiones.*
- - *Decisiones.*
Berneggeri *Quæst. miscellan.*
Bertrachimi *Repertor. Jurid.*
Bertrami *Consilia.*
Berwardi *Interpres Phraseolog. Metallicæ.*
Besold *Thesaur. Pract.*
- - *Consilia.*
- - *Consideratio Vitæ & mortis.*
- - *de Jurisdictione Imper. Rom.*
- - *natura populorum.*
Beustius *de Jure Connubiorum.*
Bessianus (Johan.) *ad Consvetud. Averniæ.*
Bidenbachii (Johan.) *Consilia.*
- - *Quæst. Nobil.*
Bignonius *ad Marculph. Form.*
Biler *de Arbore molinari.*
Bitschii *Comment. ad Jus Feud.*
Blum vom Zehend-Recht.
Bocerus (Henricus) *de Regalibus.*
- - *de Pœna furti.*
- - *de adulterio.*
Böckelius *de Jure Hospitii.*
Böcklerus *ad Grotium.*
Bodinus *de Republica.*
Boerii (Nicolai) *Decisiones.*
- - *ad Consvetudines Bituricenses.*
Bonacosa *de Servis.*
Bonacinæ *Disputat.*
Borellus (Camillus) *de Magistrat. Edictis.*
- - *Decisiones.*
Borcholten *de Feudis.*
Bornitius *de Rerum sufficientia.*
Bouvet *ad Consvetud. Burgundicas.*
Brissonii (Barnabæ) *Select. Antiquit. Lexicon.*
Brunnemanni (Joh.) *Jus Ecclesiast.*
- - *Processus Civilis.*
- - *Comm. ad Pandect. & Cod.*
- - *Consilia.*
Brucknerus *de Domaniis Germaniæ.*
Buchanani *Poëmata.*
Buchnerus *de Jure Aquatili.*
Burgeri *Observat. militares.*
Busbequii *Epist. Turcicæ.*
Busius (Paul) *ad Pandectas.*
Buxtorfius *ad Aur. Bull.*

C.

Cacherani *Decisiones Pedemont.*
Cæpolla (Barthol.) *de Servitut. Rust. & Urbanorum Prædiorum.*
- - *de Aucupatione.*
- - *Consilia.*
Cæphallæ *Consilia.*
Caleis *de defraudat. metallica.*
Camerarii (Philippi) *Horæ subcisivæ.*
Camerarius (Barthol.) *de prohibita feud. alienatione.*
Camerarius (Joachimus) *de Re Rustica.*
Canceri *Variæ Resolutiones.*
Canisius *in summa Juris Canonici.*
Caroccius *de Locat. Conduct.*
- - *de excussione debitorum.*
Carpanus (Horatius) *ad Statuta Mediolanens.*
Carpzovii (Benedicti) *Definit. Forenses.*
- - *Responsa.*
Processus.
Pract. Crim.
- - *Jurispr. Eccles.*
de jure fœminarum singulari.
Decisiones.
Castillo (Joh. del) *de Ususfruct.*
Castro (Pauli de) *Consilia.*
Cavalcanæ *Decisiones.*
Cephallæ *Consilia.*
Chassanæi *Catalogus Gloriæ Mund.*
- - *Consvetud. Burgundicæ.*
Chesne *Antiquit. Franc.*
Chitræi *Chronicon Saxoniæ.*
Chokieri *Aphorismi Politic.*
Chopinus (Renatus) *de Privilegiis Rusticorum.*
- - *Doman. Franc.*
- - *Jurisdict. Andegavens.*

Christinæi (Pauli) *Decisiones.*
- - *Commentaria ac Notæ in Leges municipales Mechlinenses.*
Cicero.
Cirier (Joh. de) *de Primogen.*
Citadinis (Paul de) *de Jure Patronatus.*
Clappeviis (de) *Decis. Jur.*
Cluteni *Res quotidianæ.*
Cluveri *Geographia.*
- - *Historia universalis.*
Colerus *de Jure Imper. Germ.*
- - *Emphyteutico.*
- - *Processu Executivo.*
de Alimentis.
Oeconomia.
Decisiones.
Collibus (Hippolitus a) *de Principe.*
Columella *de Re Rustica.*
Connani (Francisci) *Opera.*
Conringius (Herm.) *de Finib. Imperii.*
- - *Not. ad Lampadium.*
Machiav. Principem.
diss. de Comit. Imper. Germ.
Negot. Conv. Imperii.
Consilia *Marpurgensia.*
- - *Tubingensia.*
- - *Argentoratensia.*
Contarenus (Vincent.) *de frum. Rom. largit.*
Corasius *de Sacerdotibus.*
Corbulus *de Jure Emphyteutico.*
Costa (Joh. Baptist.) *de facti scientia & ignorantia.*
- - *de quotâ & ratâ.*
Cothmanni *Consilia.*
Cottæ *memorabilia.*
Covaruv. *Opera.*
Cragius (Thom.) *de Jure Feud.*
- - *Republ. Lacedæm.*
Cravettæ *Consilia.*
Crescentius (Petrus de) *de Re Rustica.*
- - *agricultura.*
Cromeri *Chronicon Polon.*
Crusii *Annal. Suevici.*
Cujacii *Opera.*
Curæi *Annales Siles.*
Curopalata *de offic. Constantinopol.*
Cyriaci (Nigri) *Controvers. Forenses.*

D.

Damhouderii *Prax. Criminal.*
Dassovii *Diss. de rebus in agris relictis Hebræorum veterum.*
Deciani *Consilia*
Dempsterus *ad Rosin. Antiquit.*
Deuceri *Corpus Jur. metallici.*
Dieterici *Not. ad A. B.*
Dietherr. *ad Besoldi Thesaur. Pract.*
Dinnerus (Andr.) *de justo rerum pretio definiendo.*
Dodonæi *Vitis Vinique descriptio.*
Döpleri getreuer Rechnungs-Beamter.
Döringii (Davidis) *Bibliotheca JureConsult.*
Dominis (Marc. Ant. de) *de Republ. Ecclesiastica.*
Donelli (Hugonis) *Comment. in Jus Civile.*
Dousæ (Jan.) *Annal. Hollandiæ.*
Duarenus (Franciscus) *de Beneficiis.*
Dubravii *Histor. Bohem.*
Durandi (Gvilielmi) *Speculum Juris.*

E.

Eckold *ad Pandectas.*
Eginhardi *Vita Caroli M.*
Ehrenberg (Warem. ab) *de Regn. Subs.*
Eiben (Hulderici) *Electa Juris feudalis.*
Eisenhart *de Regal. Fodin. Jure.*
Ellenberg *de Salinis Hallensibus.*
Enenkelius *de Privilegiis.*
Engelbrecht *de Oper. Subdit.*
Erhardus *de Operis Rusticorum.*
Everhardi (Jun.) *Consilia.*
Everhardi (Nic.) *Loci argumentorum legales.*

F.

Fabri (Antonii) *Rationalia in Pandectas.*
- - *de æstimatione.*
de regenda relig.
ad Codicem.
Faber (Johan.) *ad Instituta.*
Fænutus *de moment. temp. Jur.*

Falck-

Falckneri *diss. de eo quod justum est circa rusticos in mat. Feud.*
Farinacii *Quæst. Criminales.*
Faust. *de ærario.*
Felicianus *de Societate.*
Feltmannus (Gerard.) *de Cadavere inspiciendo.*
- - *Jus Georgicum sive de Inclusione Animalium.*
Fermosinus *de Legibus Ecclesiasticis.*
Ferronii *Consvetudines Burdegalenses.*
Finckelthaus (Sigism.) *Observat. Practicæ.*
- - *de Jure Patronatus.*
- - *Controversiæ feudales.*
Finsterwald. *ad Consvetud. Austriæ.*
Flavini (Hugonis) *Chronicon.*
Forstneri *Not. ad Tacitum.*
Forsteri (Val. Gvilielm.) *Historia Jur. Rom.*
- - *de Successionibus.*
Frachier (Jean de) *de la Fauconirie.*
Frantzkii (Georg.) *Exercit. Juridicæ.*
- - *Variæ Resolutiones.*
- - *Comm. ad Instituta.*
- - *de Laudemiis.*
- - *Origine feud.*
Freheri (Marquardi) *Origines Palatinæ.*
- - *ad Petr. de Andlo.*
- - *de Existimatione.*
Freinsheimius *ad Phædri Fabul.*
Fresne (Carol du) *Glossar. med. Latinit.*
Fridericus (Christoph) *de Interdictis.*
Friesemanni Müntz-Spiegel.
Fritschius (Ahasverus) *de Jure Oenopolii.*
- - *Pratorum.*
Aperturæ.
de Venatione precaria.
Sequela.
de Jure Univers. agrorum.
Compascui.
de Pagis Germaniæ.
ad Aymum de Alluvionibus.
de Hortis.
Consilia Jur. Fluviatico annexa.
- - *Jus Venatorio Forestale.*
- - *de Jure Grutiæ.*
de districtu Universitatum.
Feudo Solari.
Diatribæ tres de Jure Hospitalium.
Præsidii & Intradæ.
Frontinus (Jul.) *de Limitibus Agrorum.*
- - *Aquæductibus.*
Fuhreri *Itinerarium.*
Fuigine (Francisc. de) *de Jure Emphyteutico.*

G.

Gaill (Andreæ) *Observat. Practicæ.*
- - *de manuum injectionibus.*
Impedimentis s. Arrestis Imperii.
de Pignoratione.
Gallicæ *Decisiones.*
Gambs *de Alluvionibus.*
Gaudentius (Paganin) *de Justinianei Seculi moribus nonnullis.*
Garsias (Johann) *de Expensis & meliorat.*
Garzoni (Thomaso) *la Piazza Universali de tutte le Professioni del Mondo.*
Georgio (Johann. Anton. des.) *de Feudis.*
Gesnerus *de Avibus.*
Giballinus (Joseph) *de Usur. & Commerciis.*
Gilkenius (Petr.) *in Codicem.*
- - *de Usucapionibus & diversi temporis Præscriptionibus.*
Giphanius (Hub.) *ad Digesta.*
Giraldi *Historia Francica.*
Gizzarelli *Decisiones.*
Gœddæi (Johann.) *de Verb. & Rer. Signific.*
- - *Consilia.*
Goësii (Wilh.) *Antiquit. Agrar.*
Gölnitz *de Regali Vectigal. Jure.*
Goldasti (Melch.) *Collectio Constitutionum Imperialium.*
- - *Consvetudines & Leges Imperial.*
- - *de Majoratu.*
- - Reichs-Handlungen.
Goldbeck *de Jure Geradæ.*

Gothofredi (Ludov.) *Archontologia Cosmica.*
- - (Jacobi) *Opuscula Juridica.*
Gräf (Jac. van der) *de Regalibus.*
Graſſis (Caroli de) *de Effectibus Clericatus.*
Gratiani (Steph.) *Disceptat. Forenses & Decisiones.*
Gregorio (Petr. de) *de Conceſſ. Feudor.*
Gion *de Vill. Veterum.*
Groenwegen (Simon) *de Legibus abrogatis & insinuatis in Hollandia, viciniſque Regionibus.*
Grotii (Hugonis) *Jus Belli & Pacis.*
de Rebus Belgic.
Gryphiandri (Johan.) *de Weichbildis Saxonicis.*
- - *Oeconomica legalia ſ. de arte acquirendi, & conſervandi Patrimonia.*
- - *de Insulis.*
Gudelinus *de Jure noviſſimo.*
Guævarræ *Horologium Princip.*
Guichenonis *Bibliotheca Sebuſiana.*
Guidius *de Mineralib.*
Guilimannus *de Rebus Helveticis.*
Gutherius *de Off. Dom. Auguſt.*

H.

Hæltichius *de Episcop. Panorm.*
Haërsolte (Arnoldi ab) *Adverſaria de Actionibus omnibus.*
Hahnius (Henr.) *ad Weſenbecium.*
- - *de Jure Rerum.*
Happelii *Diſcurſ. metall.*
Harprechti (Joh.) *opera ad Inſtit.*
- - *Diſput. ad Inſtit.*
Heigii *Quæſt. Illuſtres.*
Heiſtabachii *Hiſtor. memorab.*
Henelius *de Dotalitio.*
Henninges *Notæ ad Grotium.*
Heresbeckius *de Re Ruſtica.*
Heringius (Joh.) *de Molendinis eorumque Jure.*
- *de Jure Burgorum.*
- - *de Caminis.*
- - (Antonius) *de Fidejuſſoribus.*
Herold. (Joh. Chriſt.) *de Repræſentation.*
Hilliger *ad Donellum.*
Hoch (Nicol. van der) *Singular. Jur.*
Hochberg. *Georgica Curioſa.*
Hohndorf. *de Salinis Hallenſibus.*
Hoppius *ad Inſtitut.*
Horatius.
Hornick (Lud. von) *de Regali Poſtar. Jure.*
Hornius *de Regalibus.*
Hortleder von den Urſachen des teutſchen Krieges.
Hottinger *de Jure Hebræorum.*
Hottomanni (Franciſci) *Quæſt. Illuſtres*
- - *Franco Gallia.*
Conſilia.
Hugo *de Stat. Regn. Germ.*
Hundii *Metropolis Salisburgenſ.*
Hunnii *Tr. de Uſufructu.*
Hunſchenii *Memoriale Oeconom.*
Huſanus *de hominibus propriis.*

I.

Jacobinus *de Homagiis.*
- - *Furno.*
Jani *diſſ. de Afflictu.*
Jaſonis *Lecturæ.*
Jena (Gothofred. de) *de Lege commiſſoria.*
Joſephi *Antiquit. Judaicæ.*
Junghans von Bergwercken.
- - *Sylloge Terminorum & phraſium metallis.*

K.

Kapheli *Opera.*
Keller *de Offic. Jur. Pol.*
Khraiſeri (Sebaſt.) *Jus venandi, aucupandi & piſcandi Romano - Bavaricum.*
Kircheri *Mundus ſubterraneus.*
- - *Latium.*
Kirchnerus *de officio & dignit. Cancellarii.*
Klockius (Caſpar.) *de Ærario.*
- - *de Contributionibus in Rom. Imperio.*
- - *Conſilia.*
Knichen (Andreæ) *de Jure Territorii.*
- - *de Veſtiturarum Pactionibus.*
- - *Saxon. non provoc. Jure.*
Knipſchildt (Philipp.) *de Fideicomm.*
- - *de Juribus & Privilegiis Civitatum Imperialium.*
Knoll (Joh. Paul.) *de Vinicultura.*
Koch *de Jure Vicin.*
Kohl (Andreas) *de Servitiis feudalibus & ſubfeudis.*
Koldingii *deſcript. Dan.*
Kontmannus *Catalogus rerum forſilium Miſniæ.*

Köppen *Decisiones.*
Kranzii *Metropolis.*
Krautmann vom Zehend-Recht.
Krebs *de Ligno & Lapidibus.*
Kreidemannus *de Nobil. Germ.*
Kreſſius *de Molendinis.*
Kyllinger *de Venatione.*
Ganerbis Caſtrorum.

L.

Laimanni *Theologia moralis.*
Lambertus *de Jure Patronatus.*
Larreæ *Deciſ. Granatenſes.*
Latheri (Herm.) *de Cenſu Tractatus Nomico Politicus.*
Laudenſis (Mart.) *de Primogenit.*
Lauterbachii *Diſput. Tubingenſ.*
Ledererus *de Jure Beſt.*
Lederus *de Jure Patronatus.*
Lehmanni *Chron. Spirenſe.*
Leiſeri (Wilhelm.) *diſſ. de Landſaſſiis.*
- - *diſſ. de pactis retrovendit.*
- - (Polycarpus) *Harmonia evang.*
- - - *Collegium Feudale.*
Leoninus *de Jure Emphyteutico.*
Leſſeus *de Juſtitia & Jure.*
Leuric. *de Ceſſionibus.*
Libanii *Orationes.*
Limnæi (Johan.) *Jus Publ. Imper. Rem. Germ.*
- - *Obſerv. ad A. B.*
Linda (Lucæ de) *Deſcript. Orbis.*
Linderbrogii *Gloſſarium.*
Lindenſpurii (Georgi Ludovici) *Comment. ad Ordin. Provinc. Würtenberg.*
Lipſii (Juſti) *Lovanium.*
- - *de admirand.*
- - *Epiſtolæ.*
Loccenius *de Jure maritimo.*
Lohneis Bericht von Bergwercken.
Loſæus *de Jure Univerſit.*
Lublerus *de Incendio.*
Ludovicus *de Academiis.*
Ludwell (Wilhelm.) *Exercit. ad Inſtit.*
- - *Synopſis Juris feudalis.*
Lynckeri *Diſſ. de Superioritate territoriali.*
Lynkii *diſſ. de Nigro.*

M.

Mabillonius *de Re diplomatica.*
Machiavelli *Princeps.*
Mackle (Joh.) Reiſe-Beſchreibung durch Spanien.
Mæbius *de Jure hoſp. emercinario.*
Mænagi *Amœnitates Juris Civil.*
Mæſtertius (Jacob.) *de Juſtitia Legum Romanarum.*
- - *de ſecundis nuptiis.*
- - *de tacito pignore.*
Magerus (Mart.) *de Advocatia armatâ.*
- - *de bonis Eccleſiaſticis.*
Mantica *de tacitis & ambiguis convent.*
- - *de conjecturis ultim. Voluntatum.*
Manzii (Caſpar.) *Deciſiones.*
- - *de Servitut. Perſonal. & Uſufructu.*
- - *de defectu Fructuum.*
- - *Rerum diviſione.*
Marca (Petrus de) *de Primatu.*
Mareſcotti *Variæ Reſolutiones.*
Mariana (Joh.) *de Regn. & Reg. Inſtitutione.*
Marliani *Topographia Romana.*
Marquardus (Joh.) *de Jure Mercatorum.*
- - *Commerciorum.*
Marſilii *Singularia.*
Marſtallus *de divit.*
Martæ *Conſil.*
Martinus *de Jure Cenſuum.*
Maſcardus (Joſeph) *de Probationibus.*
- - *Concluſiones.*
- - *Commentarius Juris. Feudalis.*
Matheſii *Sarepta.*
Matthæi (Antonii) *Commentarii de Criminibus.*
- - *Collegium Inſtitut.*
- - *Obſervat. Rerum judicat.*
Maulius (Thom.) *de jure conducendi.*
- - *de Homagio.*
Mauritii (Eryci) *Conſil. Chilonenſia.*
- - *Poſitiones Juris feudalis.*
Mean (Carol de) *Obſervationes & Deciſiones Juris Leodicenſis.*
Medices (Sebaſt.) *de Venatione.*
- - *de fortuitis caſibus.*
Meibomii *Scriptores Rerum Germanic.*
Meichsneri *Deciſiones Camerales.*
Meieri *Collegium Argentoratenſe.*
Melzeri *Hermundurus Metallurgicus.*
- - *Gangrena metallica.*
Menachii *Deciſ. Lucenſ.*
Meneſtrier *de diverſis ſpecies de Nobleſſe.*

Menochius (Jacob) *de Præsumtionibus Conjecturis & signis.*
- - *de arbitrariis judicum quæstionibus & causis.*
- - *de adipiscenda, retinendâ & recuperanda possessione.*
Mercurius *de Arte Gymn.*
Meres *de Majorat. Hispan.*
Mevii (David) *Commentar.* in *Jus Lubecense.*
- - *Decisiones Tribunalis Wismariensis.*
- - vom Zustand der Bauren.
- - *de Molendinis.*
- - von Abfolgung der Bauers-Leute.
- - *Discusſio levaminum inopum Credit.*
Meurer (Noë) vom Jagt- und Forst-Recht.
- - vom Wasser-Recht.
Meursii (Joh.) *Arboretum sacrum.*
Mezercy (Francisc.) *Histoire de France.*
Michaelis *de S. Cæs. Maj. Cam. & Stat. Jur.*
- - *de Jurisdictione.*
Mindanus *de Process. Mand. & monit. in Camera.*
- - *de Interdictis.*
Mingius *de Superioritate territoriali.*
Mohr *de Jure Venand.*
- - *de Primogenitura.*
Molina (Ludovicus de) *de Justitia & Jure.*
- - *de Hispanorum Primogeniorum origine.*
Molinæi (Carol.) *Comment. in Consvetud. Parisienses.*
Molleri (Dan.) *Semestria.*
- - *ad Constitut. Sax. Elect.*
Molleri Freybergische *Chronica.*
Moneta (Joh. Petr.) *de decimis de optione canonica & de distributionibus.*
- - (Alexander) *de optione Canonica & decimis.*
Montacutius *de Origine Eccles.*
Montanus (Ferr.) *de Feudis.*
Monte *de Finibus.*
Mozzius *de Jure Venandi.*
- - *contractibus.*
Mulleri (Petri) *diss. de Jure Columbarum.*
- - - *Apum.*
- - *diss. de fundo opt. max.*
- - - *incrementis prædior.*
- - *diss. de ædific. præd. Nobil.*
- - *de præs. Dom. Illustr.*
Mulleri (Friderici) *Practica Rerum Forens. Marchic.*
Mundius (Georg) *de Muneribus, honoribus & oneribus.*
Mustakii *Parerga Academ.*
Muxellus *de Præscriptionibus.*
Mylerus (Nic. ab Ehrenbach) *de Principibus & Statibus Imperii.*
- - *Ordinum Imperial. Nomologia.*
- - *Gamologia.*
- - *Metrologia.*
- - *Archologia.*
Mynsingeri (Joach.) *ad Institutiones Comment.*
- - *Observationes.*
- - *Imperiales.*

N.

Nattæ *Consilia.*
Naurath *de Jure Subditor.*
- - *Ratiociniis.*
Nævii (Sebast.) *Systema.*
Nander *de Bacchanal.*
Negusantii (Antonii) *Sylva Responsionum.*
Neuenhan (Henr.) *de Juribus ac Privilegiis viduitatis cum discursu de Jure Consiliariorum.*
Neuenkrantz *de Purpura.*
Nigri *Controversiæ Forenses.*
Nolden (Josias) *de Statu nobilium civili.*
Novarræi *Decisiones.*

O.

Obrechtus (Georg) *de Jurisdictione Imper. & foro competente.*
Oetinger (Joh.) *de Jure & controversiis limitum ac finibus regundis.*
Oldenburgeri (Phil. Andr.) *Pandectæ Juris Public. Rom. Germ. s. Limnæus Enucleatus.*
Oldendorpii (Joh.) *Classes. s. Progymnasmata Actionum forensium.*
Osiander *de Sabbato.*
Otero *de Pascuis.*
Ottonis (Dan.) *Diss. de Jure Publico.*

P.

Pancirollus *de Reb. deperd. & nuper invent.*
Papæ (Guid.) *Decisiones.*

Pa-

Papillonius *de Jure accrescendi.*
Paponii *Corpus Juris Francici s. Collectio Arrestorum.*
Pasquaglius *de Sacrificiis novæ Legis.*
Patricius *de Regn. & Regis Institut.*
Paurmeister *de Jurisdictione.*
Peckius (Petrus) *de Ecclesiarum reparatione.*
- - *de Jure sistendi & manuum injectione, quam vulgo Arrestationem vocant.*
- - *de Re Nautica.*
Pellerus ad Klock. *de ærario.*
Peregrinus (Marc. Anton.) *de Fideicommiss.*
- - *de Juribus & Privilegiis Fisci.*
Perezii (Anton.) *Prælectiones in Codic.*
Petavius *ad Julian. Cæs. Epistol.*
Pfeilii *Consilia.*
Philippi (Joh.) *Usus Practicus Instit.*
- - *ad Decisiones Electorales.*
Philo.
Piasecii *Prax. Episcopal.*
Picart *de l'Academie Royale des Sciences.*
Pignorius *de Servis.*
Pinsonius (Franciscus) *de Beneficiis Ecclesiast.*
Pistorii (Joh.) *Scriptores Rerum German.*
Pistoris (Hartmanni) *Observationes cum Notis Hartmanni.*
- - (Modestini) *Consilia.*
Plato
Plautus
Plinius
Plutarchus
Ponte (Amad. à) *de Laudem.*
- - *Consilia.*
Postius (Ludov.) *de Manutenentia.*
Pruchmanni *Opera.*
Publicius (Aymo) *in Consuet. Arvern.*
Pufendorff (Sam. L. B. de) *Elementa Jurisprud. universal.*
- - *de Jure Natur. & Gentium.*
Puteo (Paridis de) *Tractatus de feudis.*

Q.

Quercetanus *de Biblioth. Cluniacensi.*

R.

Raguell *Indice des Drois Royaux.*
Rapinus *de cultura hortensi.*
Rath (Arnoldus) *de jure venandi, piscandi & aucupandi.*
Re (Antonii del) *Antiquitat. Tiburtinæ.*
Rebuffi (Petri) *Praxis beneficiorum.*
- - *Tract. varii.*
Regneri (Cypr.) *Censura Belgica in Consuetud. Feud.*
Reinking (Theodor.) *de Regimine Seculari & Ecclesiastico.*
Rendela (Prosper.) *de Vino & Vindemiâ.*
Rennemanni (Henningi) *Jurisprudentia Romano-Germanica.*
Reusneri *Decisiones.*
Reyger (Arnold.) *Thesaur. Jurisdict.*
Rhetii *Dissert. de portione aliment. ultra genitis debita.*
- - *Commentarius Juris Feudalis.*
- - *de censu fundo cohærenti.*
Rhodigini (Cœlii) *Antiquitat.*
Riccii *Collect. Decisionum.*
Richter (Christoph. Philip.) *Decisiones.*
- - *de Successione ab intestato.*
- - *Jure & Privilegiis Creditorum.*
- - *Transactionibus & Errore Calculi.*
- - *Significatione Adverbiorum.*
- - (George Sigism.) *de Aquæductibus.*
- - (Georgii) *Axiomata Politica.*
Ripa *de Peste.*
Rist (Joh.) **Monatl. Unterredungen.**
Rittershusii (Conrad.) *Partit. Jur. Feud.*
- - *Jus Justinian. s. Novellæ mixtæ.*
Rivetus *in Genesin.*
Roo (Gerh. de) *Histor. Austr.*
Rosacorb. (Herm. Esaiæ) *Observat. Pract.*
Rosenthal. (Henr. à) *Tractatus & Synopsis totius Juris Feudalis.*
Rotschütz *Process. Jur.*
Rovenstrunck. (Joh. Wilh.) *Meditationes ædilitiæ.*
- - *de Judicio Equestri.*
Rubeis (Fam. de) *Consilia.*
Rulandus (Rutger.) *de Commissar.*
Rumelini (Mart.) *Dissert. Academ. ad Auream Bullam.*

S.

Saison *ad Consuetud. Turonens.*
Salmasius *ad Solinum.*

Salmuthi *Respons. pro matrimonio Principis cum virgine nobili.*
Sande (Joh. à) *Comment. in Consuetud. Feudales.*
- - *Decisiones Geldriæ & Zutphaniæ.*
Sanchetz *Consil. Moralia.*
Saxii (Phil. Jac.) *Vitis Vinique descriptio.*
Scaccia *de Judiciis causarum.*
Scaligeri (Jos.) *Exercitationes.*
Schedius *de Diis German.*
- - *Conjecturæ in Varronem.*
Scheffen (Andreæ) *Quæst. Jur. Pract.*
Scheplitz (Joach.) *ad Consuetudines Marchicas.*
Schickfus Schlesische *Chronica.*
Schilter (Joh.) *de Cursu publico.*
- - *Jure hospit.*
- - *Exercitationes ad Pandectas.*
Schneidewini (Joh.) *Comment. ad Instit.*
- - *de Feudis.*
Schnobelius (Joh. Joach.) *ad Pandect.*
Schockier *Aphorismi Polit.*
Schönborneri *Politica.*
Schöpfferus (Theodosius) *de Jure braxandi.*
Schoppius *de allodiis.*
Schotani (Bernardi) *Disputat. Juridicæ.*
Schottelius (Just. Georg.) *de Singularibus Juribus.*
Schraderi (Ludolphi) *Tractatus feudalis.*
- - *Consilia.*
- - *Comment. ad Instit.*
Schröteri *diss. de Thesauro.*
Schubartus (Georg.) *de Austregis S. Rom. Imper.*
Schultzen (Georg.) *Synops. Instit. Imperial.*
- - *ad Rothschütz. de dotalitio.*
Schurffii *Consilia.*
Schwederi *Jus Publicum.*
Seckendorf (Veit Ludewig) teutscher Fürsten-Staat.
Seldenus (Joh.) *de Jure Nat. & Gentium juxta disciplinam Hebræorum.*
Sesse (Joseph.) *decisiones Arragon.*
Sichardus *ad Tit. Cod. de monopol.*
Siculus (Petrus Gregor.) *de Vita & mor.*
Sigismundi (Joh.) *Jus Prutenicum.*
Sigonius (Carolus) *de Regno Italiæ.*
Simoncellus *de decret. in Contract. min.*
Sixtinus (Regnerus) *de Regalibus.*
Sonsbeck *de Feudis.*
Soto (Dominic. à) *de Instit. & Jure.*
Span. (Sebastian.) Berg-Urthel-Buch.
Spartiani *Vit. Imperat.*
Speidelii (Joh. Jac.) *Specul. Juridic. Polit. Philol. Hist. Observ.*
- - *Notabilia Jurid. Hist. Politica.*
Spelmanni *Glossarium.*
Spigeli *Lexicon. Juridic.*
Sprengerus (Joh. Theod.) *de Jure ædificii.*
Springsfeld. (Georg. Henr.) *de Apanagio ejusque Jure.*
Stamm (Joh. Herm.) *de Hominib. propr.*
- -- *de servitute personali.*
Stephani (Caroli) *de Prædiis rusticis.*
Stephani (Matthiæ) *Constitut. Publicorum judiciorum Caroli V.*
- - *Tract. de Jurisdictione.*
- - *Jure Patronatus.*
- - *Oeconomia Juris universi.*
Stobæi *Sermones.*
Straccha *de Mercatura.*
- - *Decoctoribus.*
Strauch (Joh.) *Diss. de Vino.*
Jure Vit.
Dissertat. Exotericæ.
Ædilitiæ.
Struvii (Georg. Adam.) *Syntagma Juris Civilis.*
- - *Feudalis.*
Jurisprud. Rom. Germ.
Decisiones Sabbatinæ.
de Jure Sacro Justinianeo.
differt. de Jure Colonario.
Admodiatione.
de Signis Rerum Geradiensium.
diss. de Jure Ovium.
- (Jun.) *de Jure Torculari.*
Strykius (Sam.) *de Jure Sensuum.*
- - *Success. ab Intestato.*
Cautelis Contractuum.
Usus modernus.
Diss. de Jure Princip. Subterraneo.
Domestic.
Furnorum.
pignorandi.
agris desertis.
Dardanariis.
Pactis dotalibus.

Exa-

Examen Juris feudalis.
Stuckii *Antiquit. Convivat.*
Stypmann *de Jure maritimo.*
Svetonius
Surdi (Petri) *Consilia.*
de Alimentis.
Sylvius (Æneas) *de Gestis Alphonsi.*
- - *de ortu & autoritate Imperii Rom.*

T.

Tabor (Joh. Otto) *Comment. ad Tit. Cod.*
- - *de Metatis & Epidemeticis.*
(Nemesii) *Carolina.*
de Confrontatione.
Prædiis debitorum.
Jure Cerevisiario.
Socidæ.
Holophoria.
arboribus furtim cæsis.
Observationes metallicæ.
Tacitus
Tempore (de) *ad Consvetud. Turonens.*
Tepati *Var. Decisiones.*
Teutophili (Christiani) entdeckte Gold-Grube.
Textor *de Jure Gentium.*
- - *ad Recess. Imper. noviss.*
Thesauri *Decis.*
Tholosani *Syntagma. Jur. Univ.*
de Republica.
Thomæ (Joh.) *de Noxâ Animalium.*
Thomasius (Christ.) *ad Strauch. Instit.*
- - *diss. de jure circa frumenta.*
Thomat. *de Collectis.*
Thuani *Historia.*
Tiraquellus (Andr.) *de Nobilitate & jure Primogeniorum.*
- - *de Legibus Connubialibus.*
Tractatus varii.
Trentacinqui *Var. Resolut.*
Treutleri (Hieron.) *Disput. Selectæ.*
Turnebi *Adversaria.*
Tuschii (Cardinalis) *Conclusiones Practicæ.*

V.

Vairii (Leonh.) *de Fascino.*
Valascus *de Jure Emphyteutico.*
Valla *de Elegantiis.*
Valle Rolandi à) *Consilia.*
Varro *de Re Rustica*
- *Linguâ Latina.*
Vasquii (Ferdinand.) *de Successionib. & ultim. Voluntatibus.*
Vernulæi *Instit. Politicæ.*
Victor (Zacharias) *de Exemtionibus Imperii.*
Vinnii (Arnoldi) *Com. ad Instituta.*
- - *Quæst. Jur. Selectæ.*
de Jurisdictione.
Virgilius
- - Polydorus *de Rer. Invent.*
Vitruvius *de Architect.*
Viviennus (Georg.) *de Officio probi Patrisfamilias.*
Ummii *Disputat.*
Unrath *de Jure Patronatus.*
Voëtius (Paulus) *ad Institut.*
Voigt (à Berg) *de homin. propriis.*
Voigtel *Geometr. subterranea.*
Volateranus *de Mineralibus.*
Volckmanni Notariat-Buch.
Vossii *Etymologicum.*
- - *de origine idololatriæ.*
Ursilli *addit. ad Afflict. Decision.*
Ursini *Disput. de Lana.*
- - *de Successione feudali.*
de Ration. Præfect.
Vultejus *de Feudis.*

W.

Weberus (Joh. Adam) *de Jure Patronatus.*
Websteri *Metallographia.*
Wehneri *Observationes Practicæ.*
Weitzenegger (Gothofred.) *de Servitut.*
- - *de Venatione.*
Werdenhagen *de Rebuspubl. Hanseaticis.*
Werner (Georg.) *de Jure Vectigalium.*
Werther *de Jure Precariæ.*
Wesel (Abrah.) *de remissione mercedis.*
Wesenbecii (Matthæi) *Consilia.*
- - *Paratitla s. Comment. in Pandect.*
Wildvogel (Christiani) *Diss. de Jure Florum.*
- - *de eo quod justum est circa arbores.*
Winzler (Christoph) *de Collectis Imperii & Provinciarum observationes.*
Wissenbach (Joh. Jac.) *Exercit. ad Pandectas.*
- - *ad Codicem.*
de Verb. & Rer. Significat.
Wundschii *Memor. Oeconom.*

Wurmserus (Joh.) *de Feudis impropriis*
- - *Observationes Practicæ.*
- - *Nucleus Juris controversi.*

Wentle vom Zehend-Recht.

X.

Xenophontis *Cyropædia.*

Z.

Zacchiæ (Pauli) *Quæst. Med. Regal.*
Zahn (Balth. Conr.) *de Mendaciis.*
Ichnographia municipalis.
Zanger *de Exceptionibus.*
Zasii *Opera.*
Zeileri (Martin.) *Epistolæ.*
- - *Miscellanea.*
Zieglerus (Sen.) *ad auream Praxin. Calvol.*
Zieglerus (Caspar.) *de Jurib. Maj.*
- - *ad Lancellotti Inst. Jur. Canon.*
- - *de Dote Ecclesiæ.*
- - *Notæ ad Grotium.*
- - *Dicastica seu de fide, officio & delictis judicum.*
- - *diss. de Jure Commerciorum.*
Zinckgräf. *Apophteghmata.*
Zoanetta *de duplici Venatione.*
- - *Emtionibus.*
Zobeli *Different. Jur. Sax.*
Zoësius (Jacob) *de Actionibus.*
- - *ad Pandectas.*
Zypæi (Francisc.) *consultat. Canon.*

INDEX SECUNDUS.

Materiarum
quæ
Capitum lemmata suppeditarunt
ac
plenius hic pertractantur,
ubi
prior numerus librum, secundus verò caput denotat.

De Actu III. 30.
Admodiatis prædiis I. 20.
De ad Afflictum datis prædiis I. 22.
Agricolis II. 6.
Agris III. 6.
Allodialibus prædiis I. 9.
Alluviis prædiis I. 43.
Amisasficis prædiis I. 26.
Animalium juribus II. 10.
- - *pignoratione II. 11.*
Anseribus II. 18.
in Apanagium concessis prædiis I. 31.
Apibus II. 21.
Aquæductu III. 33. I. 31.
Aquæductu publico III. 34.
Aucupio III. 13.

B.

De Balneis III. 18.
Bobus II. 13.

C.

Calcariis III. 25.
Campario II. 4.
Canibus II. 17.
Capris II. 15.
Castris I. 13.
Censualibus prædiis I. 18.
Cerevisiariis tabernis II. 21.
Civitatum prædiis. I. 37.
Coloniæ perpetuæ prædiis I. 21.
Columbis II. 20.
Cothsasficis prædiis I. 28.
Cultura prædiorum I. 1.
Curmedicis prædiis I. 17.

D.

De Decimis. III. 23.
Desertis prædiis I. 46.
Domanialibus prædiis I. 44.
Domino prædii II. 1.
Dotalibus prædiis I. 33.
Dotalitiis I. 35.

E.

De Ecclesiasticis prædiis I. 12.
Emphyteuticis prædiis I. 15.
Equis II. 12.

F. Fa-

F.

De Famulis II. 5.
Feudalibus prædiis I. 14.
Furnis III. 16.

G.

De Gallinis II. 19.
Ganerbicis prædiis I. 39.
Grutiæ jure III. 35.

H.

De Hortis III. 7.
Hospitiis III. 19.

I.

De Imperio immediate subjectis prædiis I, 24.
Instructis prædiis I. 45.
Itinere III. 29.
Jurisdictione prædiorum III. 3.

L.

De Landsassicis prædiis I. 25.
Lapidicinis III. 25.
Laterariis III. 25.
Libellariis prædiis I. 16.
Locatis prædiis I. 20.

M.

De Majoratus prædiis I. 29.
Minoratus prædiis I. 30.
Minorum prædiis III. 24.
Metallis III. 14.
- ignobilioribus III. 24.
Molendinis. III. 15.
ad Morganaticam datis prædiis I. 36.

N.

De Nobilibus prædiis I. 11.

O.

De Operis Rusticorum III. 27.
Opilionibus II. 8.
Optimis Maximis prædiis I. 43.
Ovibus II. 14.

P.

De Pagis III. 5.
Paraphernalibus prædiis I. 34.
Partiariis prædiis I. 23.
Pascuis III. 10.
Pastoribus II. 8.
Pecuaria re II. 9.
Pertinentiis prædiorum III. 1.
Pignoratione Animalium II. 11.
Pignoratitiis prædiis I. 40.
Piscatione III. 14.
Pistrinis III. 16.
Porcis II. 16.
Prædiis I. 1.
Prædiorum cultura I. 1.
- - constitutione I. 3.
Præfecto prædii II. 2.
Pratis III. 9.
Propriis hominibus II. 7.

R.

De Regalibus prædiorum III. 2.
Retroventioni obnoxiis prædiis I. 41.
Romanorum prædiis I. 6.
Rusticatione veterum I. 8.
Rusticis prædiis. I. 5.
Rusticorum operis. II. 27.
Rusticorum prædiis per Germaniam I. 27.

S.

De Saltuario II. 4.
Schrifftsassicis prædiis I. 26.
Servis II. 5.
Servitutibus prædiorum Rusticorum III. 28.
Situatione prædiorum I. 7.
Solaribus prædiis I. 10.
Structura prædiorum I. 7.
Superficiariis prædiis I. 19.
Sylvis III. 11.

T.

De Tabernis vinariis III. 20.
- - cerevisiariis III. 21.
- - vini adusti III. 22.
Torculis III. 17.

U.

De Vectigalibus III. 26.
Venatione III. 12.
Via III. 31.
Via publica III. 32.
Villico II. 3.
Vineis III. 8.
Vini adusti tabernis III. 22.
Urbanis prædiis I. 4.
Usufructuariis prædiis I. 32.

INDEX TERTIUS.

Rerum & Verborum
memorabilium
quæ
in hisce Tribus Juris Georgici Libris continentur
ita digestus ut prior numerus Librum, alter caput, tertius vero paragraphum denotet.

A.

Abfindung *quid I. 31. 5.*
Abigeatus quid II 13. 32.
pœna ejus varia. ib.
Abigei qui II. 13. 32.
puniuntur hodie ut fures ib. in præjud. ib.
eorum receptores qua pœnâ afficiantur ibid.
Academia Athenis in suburbio I. 1. 21.
- - Ciceronis porticu & nemore celebris I. 1. 33.
Accipitres adhibentur in aucupio III. 13. 20.
unde hoc inventum 21. seqq.
varia sunt eorum genera 25.
Autores qui de iis scripsere 26.
magni æstimantur 29.
capi prohibentur ordinat. Venatoriis ib. 31.
à rusticis qui aluntur si moriantur forte quid præstent. 33.
Accisia
num utiliter introducatur I. 44. 21.
circa ejus institutionem quæ observanda 22.
Accrescendi jus non locum habet in apanagio I. 31. 64.
Acetum inter potulenta habitum III. 8. 71.
vires ejus insignes 72.
inter esculenta refertur 73.
Actuarius ad judicium constituendum necessarius III. 3 29.
debet acta propria manu conscribere 30.
sit Notarius Publicus 31.
præstet juramentum 32.
an Dominus prædii simul possit esse Actuarius & judex 33.
Actuarius, Reces-Schreiber, *in metalli fodinis constituendus. III. 24. 18.*
Actus quid III. 30. 1.
quomodo exerceatur. 3.
includit servitutem itineris. 4.
quid tribuat 5.
non extendendus ultra spatium assignatum 8.
ut liber sit removeri possunt obstacula 10.
ejus latitudo 13.
utendo contra modum impositum non amittitur 14.
Acu necant opiliones in capite oves II. 8. 25.
Admiratio parit autoritatem II. 2. 19.
Admodiatio quid I. 20. 1.
non differt a locatione ib.
Admodiatum prædium quid vid. locatum.
Adscriptitii qui dicantur I. 3. 16. II. 6. 6.
censu qui I. 3. 12.
servi qui 17.
Adulteram profugientem licet occidere II. 18. 12.
Ædibus venditis quid veniat III. 1. 31.
Ædificia num sint prædia urbana I. 5. 3.
ex alienâ materia exstructa cui cedant I. 7. 30.
Ædilitia actio quid II. 10. 26.
quomodo extendatur ad casus similes 27.
Æquitatis ratio habenda I. 42. 9.
Ærarium nullum habuere Spartani I. 44 7.
conservatur per bona domanialia & collectas n. 7. n. 13 seqq.
Æstimatores alicujus prædii cujus sumtibus accedant II 11 27.
Affictualis quando expelli possit I. 11. 19.
ad eum spectant onera prædii 20.
Affictus undè dicatur. I. 22. 2, seqq.
denotat qualificatam locationem 3. & 13.
non rectè accipitur pro pensione 8. locatione 9. aut jure compascuarum 10.
fit quodammodo per accisionem 14.
tribuit jus utili dominio averlogum 15.
ad Affictum data prædia quæ I. 22.
Affrancamentum s. liberatio hominum propriorum quomodo fiat. II. 7. 35.
est nota Dominii ib.

non

non potest revocari à Domino directo ib.
Ager quid comprehendat I. 2. 14. III. 6. 3.
quotuplex 4. seqq.
varia ejus genera 14.
Agrimensura antiqua 14.
- - universitas quid 18.
limites definiendi 19.
visitandi III. 6. 28.
colitur sedulo à Romanis I. 46. 1.
neglectus pœna 2. & 3.
fertilis quomodo dignoscendus I. 7. 53. 54.
occupatus cedit Reipublicæ I. 6. 1.
confertur bene merentibus III. 6. 27.
Ichnographia utilis 27.
differt à Jurisdict. territorio & districtu. III. 6. 30.
Agri versuum schema 16.
æstimatio variat 38.
quomodo consideretur 17.
a quo visitandus 29.
optimus qui 39.
Agri fertiles in Germania 40.
bonus qui æstimandus 42.
si à lapidibus purgetur impensæ repeti possunt à Vasallo 44.
in vineam num possit reduci 45.
sepimenti potest numeri 46.
vicinus non arando occupandus 48.
custoditur per Inspectores 50. seqq.
quotuplices fructus ferat 55.
Agni ovium appellatione num veniant I. 14. 5.
Agraria lex non sine periculo tentata I. 3. 15.
Agricolæ apud Romanos à nostris diversi II. 6. 2.
exemti ab oneribus I. 1. 42.
nomen in jure generale II. 6. 4.
à periculo specialia nomina 5. seqq.
munes in bello apud Indos I. 1. 45.
Agricolarum vestitum assumit Fridericus Dux Austriæ II. 1. 57.
Frugalitas, candor, contemplatio siderum alia elogia I. 1. 60. seqq.
expulsione Hispania fit deserta I. 1. 46.
Agricolis prospiciunt Leges I. 1. 47.
Agriculturæ dignitas I. 1. 2. seqq.
summa necessitas II. 8. 1.
favor in Legibus I. 1. 39. seqq.
qui ob eam inter Deos relati 14.
qui ab ea ad regiam dignitatem evecti n. 6.
studium apud Græcos & Romanos 19.
Germanos 67.
seqq.
utilitas 41.
Alapa manumissionis signum II. 5. 47.
Alauda, circa earum aucupium controversiæ & Dispositiones III. 13. 42.
Alienatio, ejus nomine quid veniat I. 33. 23.
ejus species est divisio I. 38. 3.
Prædii minoris ab initio nulla confirmetur quomodo 15.
à minore quando probanda 16.
quorum Bonorum in Svecia illicita I. 44. 43.
de non alienando clausula hypothecæ adjecta quid præstet I. 40. 27.
Alimenta debentur Liberis I. 31. 4. 67.
filiabus ex prædiis 241.
num suppeditanda subditis operas præstantibus III. 27. 70.
Alimentarii qui I. 18. 29.
Allodia unde dicta I. 9. 4. 5.
quid sint 6.
inveniuntur adhuc hodie 7. 8.
antiquitus oblata in feudum 10.
rariora in Imperio 12. seqq.
Allodialem naturam habet in feudo jus crediti I. 9. 22.
Allodiales an sint Civitates Imperiales I. 9. 28.
Allodialia prædia in feuda mutata I. 9. 16. 17.
constituunt etiam prædia censitica 20.
num Emphyteutica 21.
num talia sint prædio concesso zu einem rechten Erb-Gute. *26.*
admittunt pacta familiæ 27.
quomodo cœperint in Saxonia. 31.
in quibus præferenda feudalibus ib.
Allodium nobile quid I. 9. 6.
Allodium villanum I. 9. 6.
Alluvio quid I. 42. 2.
obtinet in fundis & ædificiis 4.
est modus acquirendi justissimus 5.
locum habet in fluminibus publicis 6. rivis 7. lacubus 8. mari 9. aqua pluvia 10.
cur introducta 9.
tribuit omne incrementum Possessori 11.
non locum habet in bonis alterius 13.
quomodo procuranda per arcanum physicum 50.
auget servitutem pascendi III. 9. 43.
Alluvionis divisio quomodo facienda I. 42. 41. 42. seqq.
Coalitio quomodo probanda 34.
Alluvionis jus tribuitur locis religiosis. I. 42. 14.
Usufructuariis 16.
Emphyteuticis 17.
incrementum num efficiat ut major solvendus Canon 19.
pertinet ad Vasallum 20.
locum habet in prædio sub pacto retrovenditionis vendito 23.
prædio nondum tradito num pertineat ad Emtorem 24.

accedit prædio legato 25.
sequitur maritum in prædio dotali 26.
hæredem ib.
cessat in agris limitatis 27.
Jure veteri non hodierno 28.
auget Jurisdictionem 29.
servitutem 31.
consequendi remedium 44.
quomodo præscribatur 45.
usus modernus 46.
Alveus fluminis si prædium occupet, extinguit ejus dominium I. 42. 32.
derelictus ad quem spectet 39.
Ambulationes quotuplices I. 7. 21.
Romæ solennes ibid.
Ambtsassica prædia quæ I. 26. 2.
unde habeant originem 4. 5.
talia judicantur ex matricula 15.
Ambtsassii inferioris conditionis quam Schrifftsassii I. 26. 9.
quomodo tales facti ex Schrifftsassiis 14.
Anates censentur jure anserum II. 18. 14.
ali circa piscinas probibentur III. 14. 39.
Ancilla II 5. 26.
meretrix injustè dicta instituere potest adversus dominam actionem injuriarum II. 1. 27.
Angariæ II. 12. 60. III. 27. 42.
Angarii qui II. 6 17.
Animalia quotuplicia II. 9. 3. 4.
num juris peritia II. 10. 1. seq.
inveniunt remedia morborum 5.
efficiunt ut jus reddatur secundum eorum facta 7.
noxia non alenda 13.
ferocia quæ dicantur 26.
ea alens quâ actione conveniatur 26.
criminalibus pœnis afficiuntur 29.
quo jure hominibus subsint 50.
si noceant pignoranda II. 11. 2.
v. pignoratio.
quæ possint pignorari 13. seqq.
in ipso facto capienda 21.
inclusa sunt illæsa servanda 22.
judici offerenda 23.
pignorata quomodo recuperentur 36.
nocentia si exturbentur liberatur dominus 38. seqq.
Anseres Romæ in pretio sunt II. 18. 3.
quotuplices 5. seqq.
damnum dantes in nonnullis locis licet occidere 7. pignorare 10.
licet expellere agris canibus 11.
lapidibus non petendi 12.
veneno tollere non licet quamvis noceant 13.
veniunt sub avium nomine in legatis 16.
ob ereptos actiones 18.
Anserina lana debetur lana simpliciter legata 17.
Anserinum stercus segetibus nocet 5.
Anserum furtum non fit in Helvetia 19.
Anspanner qui I. 28. 1.
Antichresis locum habet in prædio feudali I. 40. 9.
Antichreticus contractus num toleret modicum excessum usurarum I. 40. 1.
Antichreticum pactum quid I. 40. 42.
in quantum tolerandum 43. 44.
facit ut usuræ immodicæ computentur in sortem 44. seqq.
Apanagiatus non habet Jus territoriale I. 31. 45.
Episcopale 48.
collectandi 52.
fruitur in personalibus jure Austregarum 56.
Apanagii utilitas I. 31. 3.
necessitas. 4.
denominatio unde 5.
origo 7. divisio 9.
quantitas certa 31. seqq.
lites quomodo & ubi ventilandæ 54. 55. seqq.
Apanagium legale quid I. 31. 10.
conventionale. 11.
constituitur postgenitis 19.
quandoque primogenitis 20. seqq.
non constituitur filiabus 24.
ex quibus bonis constituendum 28. seqq.
ratione quantitatis incertæ a quo definiendum 36.
improprium augendum aucto dominio 40.
an augeatur aucta familiâ 41.
præstandum licet apanagiatus aliunde terras acquisiverat 42.
quatenus exemtum dispositione possessoris 43.
immune à collectis 53.
differt à Legitima 60.
Usufructu 61.
& fidei commisso 62.
quomodo finiatur 63. seqq.
non admittit jus accrescendi 64.
Aperturæ jus quod I. 13. 35.
competit domino territorii ib.
declaratur per formulam 36.
exercetur nonnunquam ex pacto 37.
competit propter feudum collatum 39.
Apes animalia politica II. 21. 1.
feram naturam habent 4.
quando nullius sint 5.
fiunt occupantium 7.
quamdiu nostræ probentur 10.
pascuis noxiæ 14.
bella quasi gerunt 17.

in fundo meo collocatæ num capi possint 21.
necans quomodo puniatur 25.
rapaces alens tenetur ad interesse 26.
quotuplices fructus ferant 28.
morti adjudicatæ 41.
Viris doctis assimilantur 42.
Apiaria nimis propinqua esse non debent II. 21. 1. 7.
habendi jus in nonnullis locis ad Principem spectat 13.
Apum furtum num fiat II. 21. 23.
fures num laqueo puniendi 24. 36. 51.
Aqua non licet uti in alterius præjudic. III. 34. 15.
Aquâ publica abutens pœnâ afficitur III. 34. 20.
Aquæ cursus non impediendus III. 15. 36. 51.
pœna si fiat II. 34. 23.
Aquæ diversitas III. 34. 4.
constituuntur certi Curatores 6.
quorum officium proponitur 12.
Aquæ divisio quomodo fiat III. 33. 38.
Aquæductus quotuplex III. 33. 1.
ut constituatur cujus consensus a sit necessarius 12.
præstat insignem utilitatem 13.
ejus Servitutem habens num alteri possit aquam concedere 17.
nonnunquam ad certas horas restrictus 18.
non conceditur sine spatio ad eum ducendum 19.
plures constituuntur ex uno fonte 22. limit. 23. seqq.
debet habere causam perpetuam 25.
ex quibus aquis constitui non possit 25. seqq.
constitui non potest per locum, qui alteri servit 31.
quem modum observare debeat 35.
quomodo defendatur 40.
Aquæductus publici qui III. 34. 1.
sumtus iis impensi 5.
expedit reipublicæ si conserventur 7.
non impediendi arboribus 10.
non debent clam derivari 11.
corrumpuntur variis modis 13.
mundandi sunt sedulo 21.
habent certa interdicta rat. eorum proposita 24.
Aquæ mensura quomodo fiat. III. 15. 68.
Aquam in alterius injuriam ducere non licet III. 33. 7.
nemo debet rebus sordidis corrumpere 20.
per quam fundi partem ducere liceat 34.
Aquagia pertinent ad Regalia III. 14. 4.
Aquari qui III. 34. 14.
Aquarum Libratores apud Romanos III. 34. 14.
usus diversus 18.
Aquilices apud Romanos III. 34. 14.
Arabiæ desertæ conditio I. 46. 4.
Arbor quæ dicatur III. 11. 10. seqq.
varie in jure distingvitur 12.
mea quomodo fiat 24. 25.
communis quæ 26.
Arbores quædam fiunt quasi juris publici ut arbores finales Mahl- und Grántz-Báume *III. 11. 15.*
in ripis fluminum plantandæ 16.
ornatus aut amœnitatis gratia positæ succidendæ 17.
religiosæ vocantur sub quibus mortui sepulti 18.
an excipi possint in fundi venditione 19.
emuntur deducto solo 20.
repullulantes post venditiones cum antea essent aridæ ad quem spectent 23.
vicinis invito altero cedi non possunt 27.
in ripa constitutæ adhærent prædiis 30.
quando incidere liceat 32.
& quousque 34.
annosæ non cedendæ si Venatio alteri competat 35.
novæ semper plantandæ 36.
ad reparationem ædificiorum aptæ quo tempore cædendæ 53.
quædam in lignatione relinquendæ 54.
fructiferæ non cedendæ facile 61. sed aridæ 73.
furtim cedentes quomodo puniantur 78. 79. ubi præjud.
nonnullæ ob avium sustentationem non eradicandæ III. 13. 46.
Arborum folia coronis inserviunt I. 1. 15.
Area modo rusticis modo urbanis prædiis annumeratur I. 4. 17.
Area fodinarum metallicarum quæ & qualis III. 24. 47.
ejus mensura 50.
Areæ Vogel-Heede *à quo impetrentur III. 13. 36.*
debent distinctæ esse certo intervallo 37.
quid sint 38.
Arenaria quid III. 12. 10.
Christianis valde indigna ibid.
Arestum ut impetrari possit quid requiratur I. 40. 30.
Armenta quæ II. 9. 10. II. 13. 16.
Assecurationis contractus quid III. 24. 97.
Assessores requiruntur ad judicium constituendum III. 3. 28.
Atriensis quis fuerit II. 5. 12.
Aucupium ad venationem spectat III. 13. 1.
jure gentium omnibus permissum, sed hodie inter regalia refertur. 4.
quotuplex sit 10.

modos habet varios 19.
ad certum tempus restrictum 43. 45.
an exercitium Principibus dignum 50. seqq.
placuit nonnullis Regibus 54.
studium utile & jucundum 55.
num deceat Clericum 57.
militem 58.
studiosum 59.
Averta ein Felleisen quid II. 12. 33.
ejus pondus in cursu publico 16.
Aves coluntur ab Ægyptiis II. 18. 3.
describuntur III. 13. 8.
quotuplices 9.
quæ ad venationem inferiorem, quæ ad superiorem spectent 11.
mansvefactæ non capiendæ 12. seqq.
feræ num capientis aut vulnerantis fiant 15. 16.
possessæ si surripiantur furtum est. 17.
rapaces ab omnibus possunt capi 34.
cum præmio in Saxonia 35.
in laqueis alienis repertæ cujus sint 41.
non capiendæ tempore vernali 45.
Avibus legatis quid veniat III. 13. 48.
Avium nidos & ova probibitum auferre III. 13. 44.
Augmentum servitiorum variis modis fit III. 27. 51.
Aurum purum invenitur in fluminibus III. 24. 1.
refertur inter Regalia I. 42. 12. III. 24. 11.
in littoribus perquirere in Provincia Delphinatensi omnibus licet III. 24. 13.
Axis in molendinis III. 15. 24.

B.

Balnea describuntur I. 7. 16.
ad mixtum imperium spectant III. 18. 4.
Romæ plurima 5.
quomodo exstructa 6. 7.
quam utilitatem præstent 8. 9.
luxui inserviunt 11.
requirunt varia instrumenta 12.
promiscua improbantur 13.
apud Turcas 16.
Christianorum, Judæis non concessa 17.
locantur 19.
quomodo admittant libertatis restrictionem 23. seqq.
publica à Metatis libera 43.
Balnearia furta quomodo puniantur III. 18. 47.
Balneatores possunt constituere collegium III. 18. 35.
qualia statuta condere possint 37.
Privilegio insigni decorati à Wenceslao 40.
cur Psittacum habeant in insignibus 42.
à metatis non immunes 44.
Balneatoribus certæ mercedes præscribendæ à Magistratu III. 18. 34.
Balneatorum filii in collegia recipienda III. 18. 38.
viduam ducens vel filiam non ejiciendus collegio 39.
Bannaria molendina quæ III. 15. 84.
quomodo ab ipso Principe constituantur 85. seqq.
acquiruntur per privilegium ab aliis 90.
constituuntur & à Magistratu municipali 93.
singuli quomodo ea acquirant 94.
ut per pactum acquirantur num requiratur singulorum consensus 95.
cum aliis constitui non possunt invito Domino Jurisdictionali 97.
acquiruntur præscriptione 98.
quando frequentari non debeant 100. seqq.
Banniti filiis quibus alimenta præstanda I. 31. 67.
Baronum Origo I. 11. 8.
Bastagæ quæ vocentur II. 12. 60.
Bastagarii qui II. 12. 60.
qui hodie 61.
Bestiæ ab Ægyptiis coluntur II. 18. 7.
Bibliothecæ splendidæ olim in Villis constitutæ I. 8. 25.
Bilots quid III. 20. 27.
Bovem Ægyptii pro Numine coluerunt II. 13. 6.
Boves quid significent II. 13. 1.
gaudent privilegiis variis 2.
non pignore capi possunt 3.
aratorii olim cursui publico non adhibendi 4.
mactari probibiti Athenis 7.
Herculis 8.
centum in sponsalitium munus dati 9.
quomodo distingvantur 11.
valde iracundi 13. seqq.
Cornupetæ num redhiberi possint 19.
si noceant quid obtinent 20. 21. seqq.
si morbidi venditi pretium exigi haud potest III. 13. 24.
Boum appellatione tauræ veniunt III. 13. 25.
Braxandi Jus ad Regalia spectat III. 21. 8.
quando Civitatibus concessum 9.
se extendit ad milliare Jure Sax. 16.
Nobilibus est interdictum 10.
num acquiratur & retineatur per possessionem contra sanctionem pragmaticam 12.
denegatum Clericis 13.
Rusticis 14.
num exerceri possit ultra milliare 15.

dirigitur certis constitutionibus 17.
an variet pro amplitudine domus 21.
Braxantes possunt collegium constituere III. 13. 18.
an possint pretium cerevisiæ determinare 19.
Braxatio cerevisiæ non requirit proprietatem domus III. 13. 23.
Braxatoriis ædibus venditis num instrumenta simul vendita III. 13. 29.
Bubulcorum Magister apud Latinos II. 13. 10. vid. Pastores.

C.

Cadmia metallica Kobolt quid, Legesque circa eam III. 25. 10.
Calcaria num ad Regalia referenda III. 25. 5.
usum præbet insignem 17.
ejus nomine solvendæ collectæ 19.
Calx quomodo fiat III. 25. 18.
ut coquatur servitus acquirenda 20.
si vino admisceatur puniendum 31.
Causa mortis 21.
Camerales immunes à vectigalibus sunt III. 26. 47.
Caminum licet ædificare in communi pariete I. 4. 30.
Camparius quis II. 4. 2.
quodnam officium habeat 6.
quomodo comparatus esse debeat ut fidem habeat 7. seqq.
amicitiæ nihil debet tribuere 12.
largitiones non admittat 14.
officium negligens quomodo puniatur 16. 17.
Campus quid I. 2. 30.
Camum sub legato vicinum contineatur III. 20. 32.
Cancrorum fures quomodo puniantur III. 14. 65.
Cane venatico cæso injuria fit Nobili II. 17. 22.
Canes præ cæteris animalibus excellunt II. 17. 2.
magni vulgò fiunt 3.
præstant usum egregium 4.
varii sunt 6. cujus sint naturæ 8.
si læserint quæ competat actio 9. 15.
si feroces nocuerint quid dominus præstet 12.
si damnum dederint quando habeatur pro casuali 13.
alterius quando interfici possint 16. 17. 18.
interficiens non fit infamis 20.
suppliciis annuis affecti Romæ II. 18. 3.
prohiberi possunt III. 12. 18.
Canis rabidi morsus Baldum furiosum facit III. 17. 14.
Canon num ab Emphyteuta offerendus III. 15. 46. 47.
pro lubitu non augendus 50.
Canonis soluti cui incumbat probatio I. 15. 49.
duplicatio non ubique obtinet 69.
Canon metallicus Erbstollen-Recht quota pars sit III. 24. 26. 78. cui competat 34.
Cantus tempore vindemiæ solennes III. 17. 34.
Capitatio antiquitus jam usitata III. 27. 31.
Capitolium ab occupatione liberant anseres II. 18. 3.
Capituli consensus num requiratur in alienatione bonorum Ecclesiasticorum I. 12. 41.
Capræ vid. Capri.
Caprum amoris causa mittens quomodo puniatur II. 15. 16. cum præjud.
Caprarum morsus arboribus exitialis II. 15. 6.
Capri apud Ægyptios honorati II. 15. 1.
apud Græcos 3.
unde dicti fuerint 5.
prohibentur pasci in quibusdam locis 7.
equis utiles 10.
si plures sint facilè morbi inter eos oriuntur 11.
pilos ministrant ad usum nauticum 14. ad pannos conficiendos 15.
Caput occisi in alicujus territorio jacens num tribuat jus cognoscendi III. 32. 37.
Carbones fossiles num metallis annumerentur III. 25. 7.
pro iis præstandus certus Canon. ib.
Carceris pœna domini servos afficere possunt III. 27. 82.
Casa quid I. 29. 10.
Casata I. 29. 11.
Casati qui I. 29. 12.
Casearia taberna I. 5. 29.
Castaldiæ feudum I. 14. 40. I. 27. 28.
Castellorum fundi qui I. 3. 32.
Castrorum venatio an ad piscationem pertineat 14. 71.
Castra varia admittunt pacta I. 13.
Castratio animalium facit ad eorum pinguedinem II. 9. 19.
Castri possessor non fide jubere potest 26.
Castri destructio quas requirat solennitates I. 13. 40.
Castro concesso num etiam concessa Jurisdictio I. 13. 24.
Castrum unde dicatur 13. 1. unde ortum habeat 4. ut exstruatur requisita I. 13. 29.
an quivis exstruere possit I. 13. 13.
num differat ab universitate I. 13. 18.
possidendi jus est privilegium I. 11. 17.
Cataracta die Wehren non penitus claudendæ III. 14. 46.
Catastrum quid I. 18. 4.
Caupona quid III. 19. 19. v. Hospitia.
Cauponas exteras num liceat frequentare III. 21. 25.
Cedere in via publica quis debeat III. 32. 4.
Censitica prædia referuntur inter allodialia I. 9. 20. alienari possunt inconsulto domino ib. transferunt plenum dominium I. 18. 12.

quomodo differant ab Emphyteuticis 13.
num concedi possint à Vasallo 15. seqq.
constituuntur à Clericis 18.
à quibus acquirantur 19.
v. Censuale prædium
Censiticus contractus quomodo dignoscatur I. 18. 38. in dubio præsumitur 39.
Censitus quis II. 6. 8. potest alienare fundum sine consensu domini I. 18. 65.
pro arbitrio jurisdictionem alterius eligit 68. limit. 69. seqq.
nimis insolens ut discedat juberi potest. 74.
qua actione conveniatur 77.
quas actiones habeat adversus dominum 79.
tertium 80.
agit summarie 81.
Censuale prædium I. 18. 7. seq.
a quo constituatur 8. seqq.
feudum quod I 14. 36.
Censuales Libri quomodo formandi III. 6. 24.
quam vim probandi habeant III. 27. 85.
Census quid I. 18. 1. seq.
si per plures annos non solutus an dominio quis privetur 13.
quotuplex sit 21. seqq. 42. seqq. 46. seqq.
quomodo differat ab Emtione redituum 26.
constitutivus & reservativus quomodo differant 35.
quomodo probetur 36.
quo tempore præscribatur 37.
omnis est redimibilis 45.
qualis permissus hodie 56.
tribuit jus reale 61.
ejus Domino non competit Jus Protimiseos 67.
si triplex solvendus præcedit Ecclesia 75.
num fontibus acidulis imponendus III. 25. 29.
num solvendus ex fodinis viliorum metallorum III. 25. 6. 23.
Cera describitur II. 21. 36.
quomodo accipiatur in jure 37.
adhibetur in sigillis 38.
non cujusvis coloris uti licet 39.
rubra num usurpari possit à quovis in Imperio 40.
Cereales I. 37. 4.
Cerevisia unde dicta III. 21. 1.
quomodo præparetur 2.
potio sanissima 4. seq.
braxari num à quovis possit 7.
ejus pretium quis definiat 18.
peregrina num possit importari 24.
de ea vectigal Tranck-Steur solvendum 26.
si vendatur qui ordo observandus 28.
si illicitis mediis ejus venditio procurata, quæ pœna locum habeat 30.
Cerevisiarum milliare quomodo mensurandum III. 21. 31.
v. Braxandi jus.
Cespes ustilis Torff quid III. 25. 7. ex eo canon solvendus ib.
Chaises roulantes an agi possint itinere concesso III. 29. 10.
Chirurgi servis olim annumerati II. 5. 22.
Cheppini Cajantium I. 6. 34.
Chrysargirum quid III. 26. 68.
Ciceronis prædia I. 6. 26.
Civitas frumento probe instruenda I. 37. 1.
habet prædia publica 7.
constituit certos administratores prædiis 9.
an possit cogere conductores ut ante diem solvant 24.
comprehendit sub sua appellatione prædia 31.
infeudans alios quam Jurisdictionem nanciscatur 33.
concedit feuda burgensia ibid.
Civitatis reditus ad quem spectat I. 37. 12.
refectio fieri non debet inconsulto Principe 15.
prædiorum quomodo fieri debeat locatio 23.
prædia an possint alienari 25. seqq.
Civitates quo tempore frequentius ædificatæ III. 5. 11.
Clausula cassatoria in pignore quid operetur I. 40. 25.
Clericis venatio certo modo est prohibita III. 12. 49.
aucupium num concessum III. 13. 51.
debentur Decimæ III. 23. 10.
Clericorum distinctio III. 13. 57.
immunitas unde petenda III. 26. 32.
Clericus amittit nonnunquam fori Privilegium III. 26. 39.
Clibanus quid III. 16. 3.
Coactilia quæ II. 14. 70.
Cœnacula apud veteres quotuplicia I. 7. 10. 23.
Cölln und Meyer-Höfe quæ I. 2. 43.
Collectæ quotuplices III. 16. 59.
extraordinariæ haud improbandæ I. 44. 14.
perfumantes Camin-Geld quid III. 16. 59.
Collegiis opificum jus prohibendi intra aliquot milliaria cur competat III. 16. 64.
Coloni officium in figura hieroglyphica exhibitum I. 1. 68.
Coloni qui & quotuplices I. 3. 14. II. 6. 9. 10. seq.
differunt à Romanis 23.
perpetuarii qui I. 21. 15.
Colonia perpetua quid I. 21. 1.
quomodo acquiratur 2.
bona fides requiritur, ut præscribatur 3.
assumit naturam locationis 14.
Coloniæ perpetuæ jus non consequuntur rustici II. 7. 36.
Columbæ habent naturam feram II. 20. 1.
nostræ judicantur ex animo revertendi 2.

capi

capi apud Hebræos prohibitæ 4.
an earum furtum fiat 5.
si avertantur quomodo puniatur 9.
si damnum dederint, quæ competant actiones 14.
definiri possunt quoad certum numerum 16.
includendæ certo tempore 21.
quæ non possint occidi 23.
commodo inserviunt Usufructuarii 25.
feræ quæ 28.
quomodo æstimentur 31.
sunt internunciæ 32.
Columbarium potest quis habere II. 20. 22.
ad æmulationem non est ædificandum 24.
potest locari 26.
quomodo multiplicetur 29.
Columnarum ordo in ædificando observatus I. 4. 20.
Comitatus divitum qualis apud veteres II. 5. 20.
Commercia ne extra Civitates exerceantur quando probibitum III. 21. 9.
debent esse libera III. 32. 13.
in Commissum cadere quid III. 26. 86.
quando obtineat 93.
pignus quando non cadat I. 40. 49.
Commissorium pactum quomodo hypothecæ opponatur I. 40. 27.
est illicitum 48.
ad Communionem quando quis possit obligari III. 9. 14.
Compascui jus quid III. 10 55.
ab eo altero invito non licet recedere 56.
ejus revocatio quomodo fiat 57.
an possit revocari si terminus certus præfixus 58. 59.
conceditur vel Personæ vel Prædio 60.
quousque se extendat II. 14. 36.
Compiscandi Jus quid III. 14. 66.
Concessio Principis quomodo intelligenda III. 15 71.
Concio δοκιμαστικὴ permissu Superintendentis habenda III. 4. 28.
Conducendi jus III. 26. 101.
cur introductum III, 32. 19.
est pars Jurisdictionis territorialis III. 32. 20.
Conductio à quibus fieri possit I. 20. 2. seqq.
quomodo 27.
quomodo finiatur 45. seqq.
quam producat actionem 5. 3.
Conductor feudi Ecclesiastici fruitur ejus immunitatibus I. 12. 34.
non potest esse Clericus I. 20. 8.
quam habeat obligationem 39.
remissionem mercedis quando impetret 41.
an & quando expelli possit 48.
potest ante tempus migrare 49.
tenetur Domino abitum denunciare 52.
Confessio judicialis revocari haud potest I. 46. 23.
Conis ludere quando rusticis licitum III. 5. 63.
Connagii jus improbandum III. 27. 11.
Consvetudo insignem autoritatem habet III. 27. 41,
inducit legem III. 17. 14.
feudalis æque pro lege custoditur I. 36. 26.
universalis extenditur ad loca ejusdem territorii III. 25. 6.
Consul si delinquat quamdiu civitas feudalis revertatur ad dominum I. 37. 34.
Contractus creditur celebratus qualis verbis expressus I. 41 30.
Contributio loco pauperum solvenda ab opulentioribus I. 46. 28.
Convivia in Villis olim instituta I. 8. 41.
Conviviorum Ministri qui olim fuerint II. 5. 19.
Coquina ubi I. 7. 24.
Cotsassi unde dicti I. 29. 3.
post operam etiam annuum quid solvant 4.
iis similes die Häußler und Erb-Drescher 6.
invito Domino discedere non possunt 7.
Cratium des Hortenschlags dispositio qualis II. 14. 51.
Crediti jus in prædio feudali habet qualitatem allodialem I. 9. 22.
Creta num metallis annumeranda III. 25. 7.
Cuppæ ritè sunt conficiendæ III. 17. 32.
an sub torculo legato contineantur 21.
Cuprariorum Protector I. 27. 20.
Cupressus cur funesta III. 11. 18.
Curia & curtis num idem I. 2. 37.
Curmedica prædia quæ I. 17. 1. à Romanis ad Germanos pervenerunt 3. 4.
quæ iis similia hodie 8. seq.
Cursores Posten sunt inviolabiles II. 12. 59.
Cursus publicus veterum quomodo differat à moderno II. 12. 37. seqq. v. Postarum jus.
Curtes Imperiales olim gaudebant Jure Superioritatis I. 9. 15.
factæ sunt feuda Principum 16.
Custodes pascuis sunt constituendi III. 10. 67.

D.

Damnum quomodo intelligatur I. 39. 21.
ab animali datum à quo æstimandum II. 11. 26
si in frumento datum quodnam tempus respiciendum 29.
Decem pedam tangere probibitum III. 24. 117.
Decimæ institutæ jure divino III. 23. 1. determinatæ jure humano 2. quid sint 3. quibus solvantur 4. 5.
quomodo præstentur apud Protestantes 8.
à quibus solvendæ 11.
variè dividuntur 13.
de quibus rebus præstentur 14.
peti possunt in natura licet pecunia pro iis ali-

aliquandiu accepta 32.
in quali frumento præstandæ 33.
solvendæ sunt de fructibus adhuc in fundo extantibus 34.
si solvantur ex frumento triturato quomodo fraudibus occurrendum 36.
solvendæ offerentis sumtibus 37.
novales quibus solvendæ 40. 41.
quomodo præscribantur. 43.
imminuuntur transactione 44.
quando non solvendæ 47. 51.
non solutæ num sequantur possessorem prædii 52.
præstandæ citra Religionis respectum 54.
an onerari possint 56.
causæ circa eas quomodo tractentur 57.
Decimæ ex metallis quibusdam debentur Domino fundi III. 24. I 33.
Decimarum Jus adhuc obtinet nonnullis in locis I. 44. 17.
Decimator quis III. 24. 18.
Decumani circa officium suum delinquentes quomodo puniantur III. 24 109.
Delictorum cognitio præscribi potest III 32. 36.
à quo facienda si delictum consumatum in via publica 35. 37.
Derelictum quando aliquid dicatur I. 46. 7.
ex quo tempore præsumatur animus derelinquendi 21. 22. seqq.
Desertio malitiosa privat mulierem dotalitio I 35 50.
Desertores prædiorum quibus actionibus conveniantur I. 46 35.
Desertum prædium quotupliciter dicatur I. 46. 4.
quomodo differat à derelicto 6. & à sterili 8.
quid in eo possit occupari 10.
si colatur ejus cultores immunes sunt ad aliquod tempus à tributis 12. 13. 26.
occupari non potest secundum mores nonnullorum locorum 14.
præsertim autoritate privata ib.
desertam partem accipere tenetur partes fertilis 16.
quomodo frugifero jungendum 20.
fertile reddens illud consequitur perpetuo possidendum 24.
ex eo solvendæ decimæ 34.
Dextra an fidem promittat III. 19. 15.
Diebes-Daumen in das Bier hängen quomodo puniatur III. 21. 30.
Dies artificialis quis III. 27. 58.
itineris num imputetur in dies operarum III. 27. 68.
Dinghöfe quid sint I. 2. 45.
Disciplina domestica quomodo observanda. II 1. 25.
Dispensator quis II. 5. 25.
Diversorium vid. Hospitium
Divisio in bonis allodialibus & feudalibus Jure Sax. fit à majori I. 30. 20. locum habet etiam in rebus expeditoriis 21.
fit à fœmina si masculus simul concurrat 24.
locum habet in familiæ herciscundæ judicio 26.
Dolia florum num ad ædes spectent III 47. 4.
Domania plerumque Status Imperii ab Imperatore recognoscunt. I. 44. 19.
quomodo in Suecia reducta 43.
Domanium unde dictum I. 44. 1.
quid sit 3. alienati reparatio difficilis 4.
quas admittat divisiones 5.
unde originem habeat 6.
à quibus constituatur 8.
per incorporationem quomodo fiat 10. ad quid constituatur 12.
non constitui potest in prædiis subditorum 15.
in quibus rebus locum habeat 16.
præsumitur esse allodiale 19. 23.
differt à bonis fisco delatis 23.
quando alienari possit 24.
& quibus requisitis 28.
potest oppignorari 29.
ad alienationem domanii requiritur in Imperio consensus Statuum 30.
alienatum quomodo reuniatur 32. & an pretium acquirenti restituendum 33.
quomodo juste alienetur 34.
ab antecessore alienatum potest revocari ab Electoribus 35.
admittit dispositionem ex consuetudine 38.
in Ecclesiasticis territoriis quod reuniri possit 39.
fraudulenter acquisitum revocatur 40.
quomodo præscribatur 41.
eo usque possidendum donec in petitorio pronunciatum 42.
Domicelli qui vocentur I. 31. 18.
Domicilia si quis plura habeat, quodnam præcipuè spectandum I. 7. 67.
Dominium prædii quousque se extendat II. 1. 16.
Dominus prædii quas leges ferre possit II. 1. 7.
nemini ad rationem reddendam obstrictus 12.
censetur etiam Dominus partium cohærentium 16.
ejus privilegia pertinent ad totam familiam 18.
in quantum ex facto servi teneatur 19.
quam disciplinam exercere debeat 25.
injuriarum conveniri potest à servis 27.
officium quod ipsi incumbat 30.
Domus possessoribus vacuæ Antverpiæ pro bonis mobilibus habentur I. 46. 14.
Dorff quid significet I. 2. 24.
Dos in numerata pecunia consistere debet I. 31. 25.

illata quomodo probetur I. 35. 32.
an relevet à probatione mariti confessio 33.
Ecclesiis à Carolo M. constituta I. 12. 19.
constituenda à Patrono III. 4. 67.
Dotalitium quid I. 35. 9.
quomodo differat à dote 10.
à Morgengaba 11. *à bonis paraphernalibus* 12.
à sponsalitia largitate 13.
sapit naturam contractus 15.
quantum esse debeat 16. *seqq.*
in quibus bonis constituatur 21. *seq.*
præstandum à feudi Successore 24.
requirit consensum domini 26.
semel agnitum est retinendum 29.
consistit etiam in mobilibus 36.
quale jus uxori tribuat 37. *seqq.*
quomodo amittatur 46.
mulier consequitur licet prima nocte sit vidua facta 56.
restringitur ad tempus secundarum nuptiarum 57.
Dotis constituendæ necessitas I. 33. 4. *solutio ex feudo quando debeatur* 8. *quantitas* 9. *seqq.*
repetitio uxori competit I. 35. 28.
alienatio quando subsistat. I. 33. 21.
Ducatus omnes quando è medio sublati I. 44. 34.
Dotale prædium quod jus tribuat marito I. 33. 11. *seqq.*
non præscribitur 20.
num possit alienari 16. 21.
si à marito locatum eo mortuo vidua locatione stare non tenetur 26.
ante nuptias locatum revocari potest à marito 27.
Dotales Ecclesiæ qui I. 12. 22.
Dotali prædio servitus imponi potest I. 33. 19.
Dotalis prædii alienatio quando subsistat & quomodo fiat I. 33. 16. 18.
Dotalitii deterioratio operatur amissionem I. 35. 54.

E.

Ecclesia an solo cedat I. 12. 44.
post consecrationem non est humani juris 45.
suos habet dotales nonnunquam 22.
Ecclesia Coloni num à vectigalibus immunes III. 26. 40.
unicuique dos à Carolo M. constituta I. 12. 19.
constituenda à Patrono III. 4. 67.
Ecclesiastica Emphytevsis quid I. 12. 29.
Ecclesiastica feuda num admittant in successione fœminas I. 12. 33.
Ecclesiastica prædia Romano jure exemta I. 12. 2.
quando cœperint 8.
quot modis concedantur 9.
plurima facta metu purgatorii 17.
quomodo locari possint 27. *seq.*
dantur in feudum 31.
non tenentur ad collectas ordinarias 35.
alienari prohibita 37, *aliquando tamen possunt* 40.
Electio minori competit I. 30. 15. *seqq.*
Emenda pro pecore solvenda II. 10. 23. *quid sit* II. 11. 30. *quousque se extendat ib.*
Emphitevseos domini jus I. 15. 14. *seqq.*
Emphytevsis I. 15. 1. *tantum cadit in prædia rustica* 7.
ad substantiam non requirit scripturam 12.
à quo constituatur 13.
accipi potest à fœmina 19.
quibus modis constituatur 29.
concessa filiis concessa etiam filiabus 33.
quomodo concedatur 34.
finiatur 40. *seqq.*
an alienari possit 56.
qua ratione probetur 72.
Emphyteuta ad quæ obstrictus sit I. 15. 15. *ejus jus in quo consistat* 21. *seqq.*
rem emphyteuticam potest in alium transferre 26. *seqq.*
novus solvere tenetur laudemium 35.
si rem deteriorem reddat quid obtineat cogi non potest ut aliud pro alio solvat 52.
quæ possit, quæ non in re emphyteutica 57. *seqq.*
quomodo conveniri possit 67.
quomodo æstimetur 68.
non acquirit thesaurum 75.
Emphyteutæ substitutus possessionem à domino directo petere debet 74.
Encœnia III. 5. 58. *legibus ordinantur* 59.
ad certum tempus restricta 60.
Equestria judicia II. 12. 64.
Equus princeps majorum pecudum II. 12. 1.
Consul designatus 4.
Virtutes habet insignes 5.
ratione eorum privilegia concessa 6. 7. *delectus apud Romanos* 10. *probatus Athenis* 12.
militaribus destinatus non ad alia adhibendus 19.
alienari à milite prohibetur 21.
potest à milite legari 23.
in acie armis suis restituendus 25.
adhibetur in cursu publico 29. 34. *vid. Postarum jus.*
Cursorius quotuplex 46. *si moriatur ad quem damnum spectet* 48. *bene alendus* 49.
flagellis saltem agitandus 50.
nimium haud gravandus 51. *ultra stationes non ducendus* 53.
liber ab arestatione 55.
immunis à vectigalibus 56.

proprius si moriatur proximum potest insilire cursor 57.
Equus si venditus ad quæ emtor teneatur II. 12. 64.
Equestris functio Vasalli I. 11. 14.
Equitium quid II. 9. 13.
Equus vitiosus redhibendus 66.
habet varia vitia 100. seqq.
si unus in Equilio in der Koppel morbosus venierit 104.
si omnibus numeris absolutus promittatur 105.
si venditus servanda progenies 106.
major annis non vendendus pro juniori 108.
si non aptus contractus rescinditur 110.
quomodo secundum qualitatem recte judicetur 113.
pretium non excedat legitimum 114.
locandus quando ab invito 117.
ad quod teneatur conductor 116.
Militis quando includi possit 118.
conductus ultra tempus non retinendus 119.
moderate ornandus 120.
non à quovis ali potest 121. seqq.
allegatur in A. B. 123.
si infeliciter castratus ad quid castrator teneatur 124.
Equus militaris Ritter-Pferd I. 11. 14.
debet esse idoneus ib.
unicus quandoque præstatur à pluribus ib. pag. 58. b.
paratus semper esse debet pag. 59. a.
necessitate urgente num augeri possint ib.
Erb-Guth, formula zu einem rechten Erbgute num prædium faciat allodiale I. 9. 26
Erb-Kuxe quando assignentur III. 24. 33.
Eremus laudatur I. 1. 65.
Exactio quomodo cupiatur III. 26. 29.
Examen apum cui cedat II. 21. 11.
Excommunicatio quid II. 10. 43.
Locustarum prolixa ibid.
Excoriatores cujus conditionis II. 8. 40.
Excoriatorum domus num inter Regalia referendæ III. 2. 20.
Expeditio Romana salubriter fuit sublata I. 11. 14.

F.

Fabriles Operæ propriis sumtib. præstandæ I. 7. 43
Falco capi probibetur III. 13. 31.
Falcones sunt varii generis III. 13. 25.
v. Accipitres.
Familia est parva Respublica II. 1. 2.
est vel rustica vel urbana II. 5. 11.
Farina num exportari possit III. 6. 63.
Favorum furtum quomodo puniatur II. 21. 24.
Feldstützler qui I. 27. 33. eorum offic. quale I. 46. 3.
Feles animalia summe necessaria II. 17. 25.
occidere apud Ægyptios capitale 26.
an pecudum numero veneant 28.
feræ ad inferiorem venationem spectant 29.
damnum dantes occidi possunt 31.
circumferunt pestem 32.
pilos nocentes habent 33.
Felis pro deo colitur apud Arabes II. 17. 27.
si damnum dederit quæ competat contra dominum actio 30.
Felleisen cujus magnitudinis in cursu publico esse debeat II. 12. 33.
Felonia ab uno commissa non præjudicat aliis I. 39. 46.
Fera num vulnerantis num vero capientis fiat III. 12. 51. 52.
si damnum dederit, illud resarciendum 55.
quando occidi possit 78.
Ferarum fures puniuntur III. 12. 88.
Violatores qua pœna afficiantur 89.
Feriæ non sunt operis profanandæ III. 27. 60.
Feuda unde dicantur I. 14. 3.
originem debent Germaniæ 5.
primum fuerunt precaria 8.
quid sint. 10.
varie dividuntur 11. seqq.
hæreditaria quoad dominium naturam feudalem retinent 33.
præsumuntur in dubio ex pacto & Providentia 34.
in pignoratitio succedit mulier I. 9. 23.
ex feudo num filiæ elocandæ III. 15. 27.
Fides mala non nocet tertio possessori I. 21. 10.
Firma nobilis quid I. 11. 3. I. 18. 33.
ad firmam contract. quid 31. ejus exempla 32.
Fiscalia prædia quomodo constituantur I. 44. 10.
quomodo præscribantur 41.
Flores quodnam pretium admittant III. 7. 46.
à negotiatione excluduntur 48.
quomodo pretium restringendum 50.
furto si auferantur 59. 60.
fœtidos naribus admovens injuriam committit 63.
Floß-Recht vid. Grutiæ jus III. 35.
Dienste quando præstandæ III. 35. 25.
Flumen fines plerumque distingvit I. 42. 6.
si prædium locatum diminuat, præstatio etiam minuenda 18.
quot modis insulam efficiat 37.
pertinet ad Principem 47.
damna plurima infert 36.
in Flumine publico ædificare nihil licet III. 46. 54.
Fluhr-Buch quid III. 5. 49.
ejus necessitas III. 6. 21.
quomodo conficiendus 25.
Fluvius quid III. 14. 10.
Fluviaticum incrementum qua actione quis consequatur I. 42. 44.
quomodo præscribatur 45.
Fluviatica incrementa ad Princip. spectant 49.
quomodo possint procurari 50.
Fodinæ Bergwercke quid III. 24. 35.
quotuplices 36.
area in quantum se extendat 47.
circa eas notabilia ib. seqq.

ea-

earum divisio cur inventa 59.
integræ possunt possideri 61.
rebus immobilibus accensentur 68.
proventus sunt res mobiles 69.
conceduntur in feudum 78.
Fœdera subditorum sunt illicita I. 39. 13. 14.
Fœmina num succedat in feudo Ecclesiastico I. 12. 33.
dividit Jure Sax. I. 30. 24.
Fœnum quotuplex sit III. 9. 5.
in pacto antichretico sorti potest imputari 7.
madidum ignem producit 40.
ubi reponendum III. 9. 24.
num pertineat ad frumenta ib.
madefactum num subditi arefacere teneantur. 39.
Fœtum ponentia animalia non occidenda III. 12. 43.
Forestarius quis III. 11. 5.
a quo constituatur 66.
qualis debeat esse 67.
ubi habitare debeat 68.
Foresti jus differt a jure venandi II. 4. 10.
Forestum quid III. 11. 4.
v. Sylva
ejus jurisdictio quid contineat 30. 40.
num conjuncta cum jure venandi 41.
quos effectus habeat 42. seqq.
Fortalitia promiscue non licet ædificare I. 13. 15. 16 seqq.
Fossas novas num facere liceat III. 9. 25.
Foveæ quibus animalibus fieri possint III. 12 29.
si in illas pecus inciderit 30.
Francum feudum quid 14. 35.
Frey Mann Lehn-Güter quæ. I. 27. 20.
Freye Pursche qui sint III. 12. 54.
Frohn-Dienste III 27. v. Operas.
Fructus quomodo percipiantur I. 32. 22.
si locati cui pensio debeatur III. 1. 16.
hortorum num ad hæredes transferantur I. 32. 28.
decidentes in hortum vicini ad quem spectent III. 7. 39.
pendentes dotalitii vidua percipit I. 35. 34.
Fruges an colligere liceat die sabbati II. 2. 11.
Frumenta III. 6. 57.
quomodo æstimentur in prædii taxatione 58.
exportari prohibentur 59. seqq.
eorum taxa necessaria 68.
quomodo instituenda 69.
Fumum licet liberrime emittere III. 16. 55.
Fundus idem quod prædium I. 43. 2.
quotuplex sit 5.
quomodo esse desinat optimus max. 9.
quid talem esse probet 9. seqq.
ut laudatus ita præstandus 15.
si dictus fuerit frey von allen Beschwerungen 16.
Furnagium quid III. 16. 54.
Furnariæ operæ qui III. 16. 48.
Furnarii qui III. 16. 6.
tenentur ad damnum 56.
Furni dominus ad ligna obligatur III. 16. 46.
jure investitus an jus lignandi habeat 47.
Furnus quid III. 16. 4.
an pertineat ejus jus ad Regalia 7.
potest à quolibet ædificari 8. 17. seqq.
novus extrui prohiberi non potest à Domino 15.
ejus ædificatio periculosa non debet esse Vicino 23.
quot pedibus à muro distare debeat 24.
an ædificari possit in fundo Communi 25.
ejus libertas quomodo restringatur 28. seqq.
non potest ædificari ubi antea nullus stetit 32.
illius jus quomodo restringatur 33. seqq.
acquiratur 34. seqq.
an requirat in præscriptione titulum 40.
locatus an extraneo possit concedi 44.
præstandus cum instrumentis 50.
gravatur censu 58.
quas ejus nomine habeamus actiones 61.
visitandus diligenter 62.
quomodo amittatur 65.
quantum à muro distare debeat in confectione vini adusti III. 22. 11.

G.

Gabella pro Vino solvenda III. 20. 35 sq.
an immunes sint ab ea Ministri Principum 39. 40.
& Assessores Cameræ 41.
Fructibus horti imponi potest III. 7. 75.
Galli quomodo agros coluerint I. 3. 41.
Galli certant inter se II. 19. 13.
circa Certamina fiunt sponsiones de iis licitæ 14.
Galli Gallinacei Utilitas 16.
Gallus Gallinaceus cur in Pœna Parricidii culeo simul insuatur 17.
Gallina, das Rauch-Huhn, probat Hominem proprium II. 7. 12.
Gallinæ quotuplices 3.
mansuetæ non acquiruntur Apprehensione 4.
si intercipiantur Furtum committitur 5.

ob eas ereptas non agi potest criminaliter 8.
damnum dantes occidi non possunt 9. seqq.
si oblatæ Rauch-Hüner, probant Jurisdictionem. 12.
in venditis Jus Retractus num habeant Nobiles 19.
Indicæ judicantur vulgarium Jure 12.
ad Gallinas villa I. 6. 18.
Ganerbii unde dicti. I. 39. 7.
possunt certa Pacta successoria inire 31.
gaudent Jure accrescendi 47.
Ganerbinatus quid I. 39. 6.
Castri iniri à quibus possit. 9. seqq.
Regis Hispaniæ & Galliæ 11.
Bonorum immobilium quatenus licitus 17. 18.
quam Formam recipiat. 19.
quomodo differat à Confraternitate 42.
à Majoratu 43.
quomodo finiatur 44.
quomodo præscribatur 49.
Gast-Recht quid sit III. 19. 74.
Gegen-Buch. quid III. 24. 74.
Geleits-Herrligkeit quid sit & operetur III. 32. 19. seqq.
vid. Conducendi jus.
Geleit-Geld vid. Gvidagium.
Gentiana unde dicta. I. 1. 9.
Geometræ Metallici, Marck-Scheider, qui III. 24. 54.
Geradæ non accensentur lecti in diversorio III. 19. 64.
Gestationes, describuntur I. 7. 21.
Romæ frequentes, ibid.
quomodo factæ. I. 8. 31.
Gewercken, qui in Metallifodinis, & quale Jus habeant III. 24. 24. 56.
Gewehr-Schein in metallifodinis III. 25. 74.
Glandis nomine quid veniat. II. 16. 17. 115.
iis vescebantur Veteres. 18. 19.
Collectio & usus spectat ad Dominum Foresti 19. III. 11. 63. seq.
colligendæ gratia num per fundum ire liceat III. 29. 19.
Gographica prædia à quibus concedantur I. 27. 20.
Græci prædia quomodo coluerint I. 3. 37.
Grex, quid II. 9. 12.
Grutiæ Jus, ad Regalia pertinet III. 35. 2.
exercetur variis modis 3.
conceditur inferioribus 8.
privatis concessum non regale est, sed Privilegium 10.
quot modis acquiratur 11. seqq.
dirigitur certis Ordinationibus 26.
violandum non est 27.
varias producit Actiones 33.
Gvardiæ Feudum, quid I. 27. 20.
Gvidagium, Geleits-Geld, quid III. 32. 24.
Gutt-Recht, ubi obtineat I. 17. 11.
Gypsum, num referatur inter Metalla III. 25. 7.

H.

Haag quid, & quomodo erigi possit III. 12. 80.
Hadriani villa I. 6. 17.
Hæredium, quid I. 2. 3. 30.
Häußler, num possint pro lubitu discedere I. 28. 8.
Hallenses Salinæ quibus concedantur III. 25. 25.
Hand-Fröhne I. 18. 5.
Haupt-Fall, quid sit I. 15. 37.
Hastam rectam ferre quis num possit, ubi Actum habet III. 30. 11.
Herbæ venenatæ non sunt vendendæ. III. 7. 71.
Herbarum studium ac Nomina iis ab Amatoribus indita I. 1. 9.
Hæredium I. 2. 33.
Heer-Bann,
Schuld, quid sint I. 11. 14.
Heer-Strasse III. 32. vid. Via publica.
Helenium unde dictum I. 1. 12.
Herbis venenosis necans, morte punitur III. 7. 68.
partum abigens, quomodo plectatur. 69.
Herrlose-Güter, I. 10. 16.
Hida quid 8. I. 2. 35.
Hoff unde dicatur I. 2. 41.
Hoff-Meyer, II. 3. 4.
Holtz-Sparer Kunst, quomodo excogitata III. 11. 80.
nullius usus est ibid.
Horatii prædia I. 6. 29.
Horrea, quotuplicia sint quibusque Prædiis annumeranda I. 4. 19.
Hortensii villa I. 6. 13.
Hortus, quibus Prædiis annumerandus. I. 4. 15. 16.
Veneri sacer I. 8. 6.
nuptiis inservit ibid.
Testamento relinquitur Philosophis I. 1. 13.
Colitur à Regibus III. 7. 3.
Omnis Villa dictus 4.
Quando in urbe haberi cœperit 7.
Utilis simul & voluptuosus 11.
Quomodo præparetur 12.
Quotuplex sit 15. sq.
An fructus ferat naturales vel industriales 22.
Potest ad pratum reduci 25.
Potest Sepimento includi 27.
si non munitus, animalia irruentia non possunt

possunt pignorari 32.
non potest fieri ex domo 36.
in medio duarum domuum, ad quem spectet, in Hæreditatis divisione 37.
si legatus, præstandus etiam ab hærede aditus 38.
si locatus, an ob sterilitatem pensio remittatur 77.
Pensilis, certo modo prohibitus 80.
apud Romanos quomodo dispositus 81.
Custodibus diligenter muniendus 72.
Malorum Aurantiorum, an ad Hæredem mobiliorem spectet 74.
Hospitatura inhonesta non est III. 19.34.
Hospites.
passivi blande accipiendi III. 19.39.
consignandi in locis nonnullis 45.
qui sint 67.
vivere tenentur secundum leges Territorii 68. Hospitii 70.
Modesti debent esse in Hospitio 71.
sunt inviolabiles 72.
Causæ eorum summariter tractandæ 73.
Recipiendi sunt in Hospitiis 39.
activi, ad quid teneantur 39.
Mercedem non injustam exigere debent 43.
præstant Custodiam Rerum illatarum 49. 50.
de quibusdam Rebus non reddunt Rationem 51.
præstant Factum servorum 58.
Culpam levissimam 59.
habent Jus tacitæ Hypothecæ 61.
Prælationis 61.
Arresti ibid.
Quas habeant Actiones 62. 63.
Hospitia, quotuplicia III. 19. 1. 2. 3.
in Italia pro Pauperibus 5.
gratuita Principibus danda 6.
quibus insuper seqq.
permutatoria quæ 11.
quale obtineat Jus circa ea 15. 16.
Mercenaria quæ 18. 19.
publica referuntur inter Regalia 20.
restricta quoad hospitandi libertatem a Magistratu 21.
ibi omnes recipiendi 23.
quando iis ejici possint hospites 26.
Interdicta Clericis 32.
non gratuita 33.
honesta sunt 34. sq.
in iis lusores non recipiendi 36.
nec Latrones 37.
pro justa Mercede patere debent 43.
ab Hospitatione Militum non eximenda 65.
Hospitii Jus per Præscriptionem acquiritur 28.
Huba, quid III. 6. 36. I. 2. 39.
quomodo distingvatur I. 40.
Ejus Mensura 41.
Hub-Güter, quæ 136.
Hydrostatica insignem usum habent in Jurisprud. III. 15. 67.
breviter delineatur 68.
Hymni, quales in vindemia cantentur III. 17. 34.
Hypotheca tacita cur ei competat, qui ad ædificandam domum pecuniam credidit I. 4. 32.
quando in aliis casibus competat I. 34. 19. I. 40. 31.
Hypotheca, quomodo constituatur in Prædio feudali I. 40. 7.
quid operetur sine debitis requisitis constituta 8.
in Cancellaria feudali confirmata quid operetur. 11.
An sit stricti Juris 12.
sine novo Consensu num possit cedi. 13.
Extrajudicialis Hæredes obligat 21.
Constituitur coram Judice inferiori 22.
specialis num præstet generali 26. seqq.
quotupliciter constituatur 28. sq.
rite constituta quas Actiones largiatur. 60.

I.

Jacobi factum circa oves num probandum II. 8. 36.
Janitor quis II. 5. 15.
Ichnographia agrorum valde utilis ad definiendas controversias III. 6. 27.
Ignobilia seu Burgensia feuda manent talia licet possideantur à Nobili I. 11. 13.
Ignobilitatem non inducit agricultura I. 11. 19.
Ignobiliora metalla quæ sint III. 25. 1.
Immediata prædia conceduntur ab imperatore I. 24. 1.
originem unde habeant 2.
quæ jura transferant in possessores 10. seqq.
Imperiales Civitates sunt allodiales I. 9. 28.
Immissio ab eo peti potest, qui habet constitutum possessorium I. 40. 54.
Immunitas a vectigalibus quibus competat III. 26. v. vectigal.
Imperiales Curtes gaudebant Jure superioritatis I. 9. 15.
Incendiariæ Ordinationes necessariæ III. 16. 63.
Incendii damnum num Conductor præstet III. 16. 57.
Incorporatio num faciat bona domanialia I. 44. 10.

Incrementum in prædio feudali ad quem spectet I. 42. 21.
an ad illud requiratur nova ibid.
sequitur prædium in feudum concessum III. 1. 15.
fluviaticum ad quem spectet I. 42. vid. alluvio.
Inquilini qui I. 3. 15.
num possint pro lubitu discedere I. 28. 8.
Inquisitio domestica fit circa lignorum furtum III. 35. 28.
Insignia Principis num ædibus affigenda I. 6. 43.
propria licet affigere 45.
num recte insculpentur operibus publicis I. 37. 12. seqq.
Instructum prædium mit voller Einrichtung quid sit I. 45. 1.
ad illud num pertineat quicquid custodiæ gratia in prædio est 2.
plus continet quam cum Instrumento legatum 4. seqq.
transfert ad legatarium omnia inædificata 7. seqq.
Instrumenta quæ intelligantur I. 43. 18. seqq.
deteriora reddita non tenetur Dominus suis sumtibus reparare III. 27. 75.
an simul veneant ædibus braxatoriis venditis III. 21. 29.
Instrumentum prædii quid I. 45. 3.
ejus legatum subsistit alienato fundo 10.
præstare tenetur locator Colono 11.
Insula ad quem pertineat jure hodierno I. 42. 47.
Sax. Electorali 48.
an eam sibi vindicare possit superior 49.
Insulæ in Rhodano natæ ad Regem Galliæ spectant I. 42. 48.
sicut in Rheno ad Electorem Palatinum ib.
Inventarii confectio necessaria in Locatione I. 20. 38.
Inventarium quid continere debeat ib. & II. 2. 27.
conficiens habet pro se præsumtionem ib.
Inventor Metallifodinæ socios assumit III. 24. 73.
Investitura quomodo interpretanda III. 16. 47.
De Ducatu aut Comitatu non tribuit Ducis aut Comitis nomen I. 11. 12.
Sacerdotis quomodo fiat III. 4. 42.
Inundatio possessionem saltem impedit I. 42. 40.
Ire quomodo explicandum III. 29. 3.
Iter quid III. 29. 2.
quam latitudinem habeat 12. 13.
per fundum alienum haud concessum 16.
ad quem pertineat 25.
si legatum quis habeat electionem 27.
quomodo reficiendum 28.
si per inundationem impeditum num in alio loco concedendum 29.
Itineris Servitutis origo III 29. 15.
refectio ad quem spectet 28.
spatium bipedale num abeat in actum vel viam 30.
Judæi non excludendi à commerciis III. 24. 118.
gaudent securitate viarum III. 32. 15.
non hospitandi in metallifodinis III. 24. 118.
Judex superior citare potest irrequisito inferiori III. 3. 16.
quos casus tractet Jure Sax. 17. seqq.
ad constituendum judicium necessarius 28.
an esse possit in sua familia prædii dominus 36.
an fœmina esse possit 37.
Judicis cujusdam vox detestanda III. 3. 40.
Judicium quomodo constituatur III. 3. 28.
Jumenta quæ II. 9. 9.
de jumentis vehiculorum constitutio II. 12. 26.
Junckern qui 13. 18.
Gottes Canonici appellati 18.
Jure Consulti boni Oeconomi II. 1. 21.
Jurisdictio refertur ad Regalia III. 3. 1.
est penes Principem 2.
quotuplex sit 4. 5. seqq.
Ecclesiastica quæ 6 seqq.
an comprehendatur sub concessione jurisdictionis omnimodæ 8.
competit Nobilibus immediatis 9.
moderna male deducitur ex Legibus Romanis 11.
superior & inferior quid comprehendant 18.
omnimoda utramque complectitur 21.
merum imperium III. 1. 10. 11.
an cumulative an privative concessa 23.
an dividi possit 38. I. 39. 34.
tribuit mulctas 39.
terminatur finibus districtus III. 6. 32.
an majori natu cedat ejus administratio I. 39. 36. 37.
Jurisdictionis Præfectus II. 2. 43.
quousque eam exerceat ib.
Jusjurandum Civitati præstitum num impediat vim privilegii II 20. 13.
minorationis locum habet in damno dato II. 11. 28.

Jus Justinianeum quatenus habeatur pro jure communi III. 3. 12.

K.

Κέλευσμα *quid III. 17. 34.*
Keller *unde dicatur I. 2. 42.*
Klaffter-Maaß *quale III. 11. 60.*
Kobolt *refertur ad Regalia III. 25. 10.*
Koppel-Jagt *quid III. 12. 65.*
exerceri non potest invito altero 67.
an illi quis renunciare possit 69.
an Principi competat in agris Vasallorum 70.
Koppel-Weide *quid tribuat III. 10. 54.*
an possit ab una parte pro lubitu revocari 55. seqq.
vel personæ debetur vel villæ 60.
Krumstäbisch-Lehn *dicitur feudum Ecclesiasticum I. 12. 32.*
Proverbium Krumstab schleust niemand aus *quomodo intelligendum 33.*
Kühe, Peitsch-Kühe *præstantur in Saxonia I. 17. 12. v. Vacca.*
Kühr-Gerechtigkeit *minori competit in Saxonia I. 30. 4. seqq.*
Kühr-Geld *præcipuam habet minor I. 30. 6. seqq.*
expresse reservanda 8.
cessat in venditione necessaria 9.
Kuckus unde dicatur & quid sit III. 24. 63.
leihen und Verborgung derselben *quid 97.*

L.

Lacus quid III. 14. 13.
num inserviat Aquæductui constituendo III. 33. 26.
Laici quando accipiant decimas III. 23. 6. 7.
- - *jus decimandi sibi vindicant in Germania 8.*
Lana quænam hodie præstantissima II. 14. 56.
variat ratione ætatis ovium 58.
bona quomodo producatur 59. 67.
quotuplex 61. seqq.
nondum detonsa emi potest 77.
non exportanda 79.
detonsa ad quos hæredes spectet 42.
quæ ad Geradam pertineat 83.
Lanæ venditio quibus fraudibus obnoxia II. 14. 81.
Landsassiatum quid constituat I. 25. 4. 5.
- - *finiat 30.*
Landsassica prædia dominum territorii respiciunt I. 25. 1.
ubi inveniantur præcipue 2.
unde originem habeant 3.
Landsassius quis I. 25. 14.
ad quid obstrictus sit 6.
quilibet Vasallus est in Provinciis Ducum Sax. 8. seq.
debet obedire superiori 21. 22. 23.
si Dominus iniquus quomodo sibi consulere debeat 25. 26.
an jussu Domini suscipere aliquid possit contra Imperatorem 29.
potest mutare domicilium pro lubitu 30. seqq.
Lanificium quot modis absolvatur II. 14. 69.
præstat insignem usum. 75. 76.
Laniones si carnes morbosas vendant, quomodo puniantur II. 14. 19.
Lapides in agro jacentes num cuivis liceat colligere 25. 4.
Lapides terminales diversi III. 6. 31.
in Metallifodinis qui III. 24. 53.
Lapidicinæ cui cedant III. 24. 10.
earum usus definitur ex consvet. III. 25. 6.
sunt Juris privati III. 25. 2.
an ad Regalia spectent secundum A. B. 3.
Laquearia auro tecta I. 7. 13.
Laquei quibus aves capiuntur, definiuntur III. 13. 39. 10.
Largitorum metallicæ fraudes III. 24. 115.
Largitas sponsalitia I. 35. 13.
Lateraria, Ziegel-Hütten, *quam præstent utilitatem III. 25. 11.*
accensentur Regalibus III. 25. 12.
competunt quandoque jure Servitutis 13.
Lateres s. Tegulæ num per se possideantur III. 25. 14.
Si decidentes noceant, quæ actio competat 16.
coquendi quam terram requirant idoneam, Ziegel-Erde *quæ pertinet ad Regalia III. 25. 5.*
Latrones hospitiis non recipiendi III. 19. 37.
Lavatio Romanis frequens I. 8. 36.
Laudemium, Lehn-Waar *solvere tenentur homines proprii II. 7. 34.*
quota pars sit 16.
in quibus Casibus ab Emphiteuta solvendum I. 15. 35. seqq.
competit mulieri in dotalitio I. 35. 39.
Laudemiale Feudum I. 14. 37.
Laurentinum Plinii I. 6. 28.
Lectica III. 29. 5.
Lecti in Diversorio Geradæ annumerantur. III. 64. 19.
Legati mitti possunt à Nobilibus immediatis I. 24. 20.
Legatum Gregis quando extingvatur II. 14. 5.
Ususfructus quando pereat. ibid.

Prædii si simpliciter legetur quid Legatarius consequatur I. 45. 8.
Leges à Patrefamilias præscriptæ II. 1. 9.
Hortenses Lipsii 10.
num præscribi possint extra Remp. degentibus III. 24. 112.
Sylvestres quæ? vide Sylva.
Venatoriæ. vide Venatio.
Legitima salva debet esse in Majoratu I. 29. 56.
Legitimati non succedunt in Majoratu I. 29. 27.
Legumina quæ sint III. 6. 56.
Lehn *quamcunque concessionem denotat I. 10. 9.*
Libella quid I. 16. 8.
Libellaria prædia num ab Emphyteuticis differant I. 16. 1.
exhibentur in variis exemplis 10.
Libellarius Contractus quid? I. 16. 4.
dicitur Jus Colonarium I. 16. 5.
mixtus ex emtione venditione 7.
Libellus pro contractu Emphyteutico I. 16. 1.
Libera prædia fuerunt omnia I. 9. 1. vid. Allodia.
quænam sint 6.
Libertatis restrictio quot modis fiat III. 18. 23. seqq.
Liberti III. 27. 21.
Libri in prædiis asservati I. 8. 25.
studiosorum immunes à Vectigalibus III. 26. 65.
Licitatio obtinet in divisione castri ganerbici I. 39. 28.
Ligna incisa num veniant venditis arboribus III. 11. 21.
referuntur inter mobilia 77.
quomodo à Domino Sylvæ cædenda 46.
si non sufficiant, Dominus præfertur ei cui Jus concessum 72.
in Sylva communi quomodo cædenda 74.
Lignandi Jus non ultra modum extendendum III. 11. 70.
ad comburendum concessum an etiam arbores complectatur ad ædificationem cædendas 73.
quas tribuat actiones contra delinquentes 78.
Lignatio, Holtzung, *nimia prohiberi potest III. 11. 43.*
Non impedire debet Servitutem venandi 44.
ab usu fructuario non fit pro lubitu 48.
in quantum competat mulieri in dotalitio 49.
certo tempore instituenda 53.
Ligni Monopolium princeps concedere potest III. 35. 18.
Expositio in privilegium Civitati conceditur 19.
quomodo sit impetranda 31.
Traductio quando fiat 22.
damna inde data resarcienda 23.
Furtum quomodo puniatur 27.
Restitutio fieri debet à flumine sublati 30.
Limitanea prædia quæ? I. 3. 31.
Limites agrorum quomodo definiantur III. 6. 27.
constituendi 19.
frequenter visitandi & quomodo 28. 29.
Limitropha prædia I. 3. 30.
Ληνεῖον quid III. 17. 34.
Linum ad macerandum non immittendum aquis piscosis III. 14. 38.
Liquores minorales num Regalibus accensendi III. 25. 29.
Literati mali Oeconomi II. 1. 23. boni 24.
Locari quibus non possit prædium I. 20. 7. seqq.
quæ res possint 10. seqq.
Locatio prædii quomodo fiat I. 20. 14.
coincidit cum Emtione 25.
tacite non potest contrahi 28.
quoad tempus definienda 31.
ad longum tempus num transferat utile Dominium 34.
quam admittat cautelam 35.
quomodo finiatur 45. seqq.
Locator quid præstet I. 20. 38.
mercedem quando remittat 41.
onera quæ ferat 42.
Lochsteine *quid III. 24. 53.*
Locus quomodo differat ab agro & fundo I. 2. 12. 13.
Locustarum excommunicatio II. 10. 32. seqq.
ejus Processus describitur 36. improbatur 38. sqq.
Locustis advocatus datur II. 10. 35.
Lucrum quomodo intelligatur I. 39. 21.
Luculli Villa I. 6. 11.
Piscinæ 12.
Lupam lactantem capiens quod præmium nanciscatur III. 12. 76.
Lupos occidere num promiscue licitum III. 12. 74.
coguntur persequi, qui tenentur ad Servitia Venatoria 75.
Lupus si animal occidat in pascuis quid juris III. 10. 68.
Luscinias non ubivis capere permissum II. 13. 42.
Lusores hospitiis non recipiendi II. 19. 36.
Lutræ ad Venationem spectant III. 14. 71.
Lysimachia I. 1. 11.

M.

Maasen *quid III. 24. 48.*
Magister operarum, Bergmeister, *quis III. 24. 19.*
Major pars Jus constituit III. 15. 95.
Major dividit I. 30. 19
nanciscitur res expeditorias 21.
Majoratus quid? I. 29. 2.

quo Jure introductus 5. seqq.
definitur 16.
à quibus introducatur & quomodo 17. seqq.
qui ejus capaces sint 25. seqq.
ad quem spectet 32. seq.
in quibus consistat 35. seqq.
qua ratione constituatur 42.
ejus quantitas 43.
legitimam non debet lædere 44.
tribuit Dominium restrictum 46.
quomodo finiatur 54.
assignatur à Patre I. 30. 3.
Mala aurantia an ad hæredem mobiliarem spectent III. 7. 74.
Mahl-Zeichen quid III. 15. 119.
Mahl- und Grentz-Bäume sunt juris publici III. 11. 15.
Maledicere Creaturis num Ecclesiæ concessum II. 10. 45.
Malitia quid? III. 15. 4.
Mandatarii metallici qui III. 24. 9.
Manentes II. 6. 16.
Mansata I. 3. 39.
de Mansata homines II. 6. 20.
Mansos tres habens potest constituere pastorem II. 8. 11.
Mansus quid? I. 23. 2. III. 6. 37.
Ecclesiis tributus I. 12. 19.
vestitus quid 20.
in dominicatus 21.
Manumissio quomodo adhuc obtineat II. 5. 46.
Manumortuales qui in Gallia I. 3. 41.
Manus porrectio der Handschlag signum acquisitæ potestatis II. 7. 12.
Marckscheider qui? III. 24. 54.
Mare quid? III. 14. 9.
Maritus lucratur bona uxoris adulteræ I. 34. 26.
Massen quid III. 24. 37.
Masculinus Sexus includit fœmininum II. 19. 1.
Mastung quid sit II. 16. 19.
quot pascere liceat porcos 20.
Materfamilias quale Jus habeat in Liberos II. 1. 20.
Matricula Schrifftsassiorum quam vim habeat I. 26. 14.
Matrimonium Abrahami quale I. 36. 16.
Matrona & Materfamilias non differunt II. 1. 21.
Mecænatis Villa I. 6. 15.
Medicamenta vino non immiscenda III. 20. 24.
an servis debeantur II. 5. 32.
Medices (Sebastiani) Caregium I. 6. 31.
Medici servis accensebantur II. 5. 22.
Medicinas inveniunt animalia II. 10. 5.
Mellis abundantia in Polonia II. 21. 30.
ratione Collectæ ac Vectigal solvuntur 31.
Mendicantes validi fiunt homines proprii II. 7. 20.
Mensor si falsum modum dixerit III. 20. 43. III. 24. 116.
Mensores agrorum jurati esse debent III. 6. 20.
Mensuræ Romanorum frequentiores III. 8. 57.
Mensura vini præscribenda I. 20. 26.
Mensuratio milliaris unde facienda III. 21. 32.
Mercatura à Clericis non exercenda III. 26. 37.
Merces famulorum gaudet privilegio II. 5. 37.
integra num solvenda famulo discedenti 79. seqq.
Merces quænam immunes à Vectigalibus III. 26. 61.
Mercurialis Virgula num sit licita III. 25. 48.
usum incertum habet 49.
Meretrices hospitiis non recipiendæ II. 19. 36.
Meridianæ III. 27. 58.
Metalla quid III. 24. 3.
olim juris privati 4.
exercuere damnatos ad ea 6.
pertinent hodie ad Principes 7.
in rivis inventa cui cedant 11. 12.
ut colligantur in rivis privatis conceditur ibid.
a quovis possunt investigari 70.
ignobiliora ad Regalia etiam spectant III. 25. 1.
conceduntur per Investituram III. 24. 79.
num crescant 100.
Metallarii fraudulenti quomodo puniantur III. 24. 114.
Metallica debita unde solvenda III. 24. 96.
jura sunt singularia 103.
litigia decidenda in judiciis montanis 104.
Societas quid 75. seqq.
Metallicæ Ordinationes à quo condantur III. 24. 25.
partes quomodo subdividantur 67.
rebus immobilibus accensentur 68.
quomodo in commissum cadant 93.
ob delictum aut debitum non occupandæ 119.
hypothecæ quomodo constituantur 96.
Metallici Præfecti qui III. 24. 16.
Magistratus 105.
Proventus sunt rebus mobilibus accensendi 69.
Proxenetæ qui 98.
Metallicum jus quomodo acquiratur III. 24. 5. seqq.
Metallicus Canon à quo exigatur III. 24. 26. 78.
cui competat 34.
contractus plane singularis 82.
Labor qualis 92. seqq.
Metalli fodinæ ad rem rusticam translatæ III. 24. 2.
quotuplices 6.
quando ab Imperatoribus vindicatæ 7.

quomodo ad Status Imperii translata 8.
frequentes in germania 19.
à privatis quomodo acquirantur 29.
non comprehenduntur sub Concessione meri & mixti Imperii 31.
si instituantur, quomodo privato Domino prospectum 33.
societates sunt impetrandæ consensu publico 77. 82.
num admittant Jus Emphyteuticum 78.
quomodo amittantur 83. seqq.
quando Senii prærogativam admittant 87.
Metallorum jus in quibus consistat III. 24. 15.
Metrocomia I. 3, 26. I. 11 2.
Meyer-Güter quæ I. 16. 9.
Micatio quid II 9. 31.
Militaris Equus Ritter-Pferd quis I. 11. 14.
Militum licentia apud Romanos restricta II. 12. 11.
quomodo jure hodierno 18.
Milliare quale spatium comprehendat III. 21. 31. pag. 707. 709. 711.
num à mœnibus Civitatis mensurandum 32.
terminum ad quem si ædes primas pagi habeat an ejus jus in totum pagum se extendat ib.
Mineralia fodere privatis haud licet III. 24. 28.
Minerva lanæ usum docuit II. 14. 67.
Ministri Ecclesiæ quomodo constituendi III. 4. 11.
denominandi sunt liberè 19. seqq.
vocandi sunt consensu Populi 21.
pro ratione Ecclesiæ vocandi 22.
an certis conditionibus & quibus possint vocari 29.
substituti constituuntur à Patrono 32.
coram Episcopo præsentandi 34. 38. seqq.
absentes quando confirmentur 39.
quomodo ordinandi 49.
vocati non possunt à Patrono removeri 44.
ex officio ab Episcopo instituendi si Patronus negligens 45.
ad mercedem pastoribus obstricti II. 8. 12.
non tenentur zum Zech-Hütten 13.
immunes sunt à vectigalibus vide Vectigal & Clerici.
mercaturam non possunt exercere III. 26. 27.
Scholarum à Patrono constituuntur II. 4. 33.
Principum immunes sunt à vectigalibus III 26. 47.
eorum privilegia num extendenda ad filios 48.
Miniaria num ad Regalia spectent III. 25. 5.
Minorationis juramentum in damno dato locum habet II. 11. 28.
Minoratus prospicit minoribus I. 30. 1.
ubi vigeat 4.
Minor sibi potest stipulari pecuniam das Kühr-Geld II. 30.
an eam transferat ad hæredes 6.
potest prædii venditionem aut ratam habere aut revocare 7.
habet jus Electionis si duo fratres existant 15.
à divisione majoris non potest recedere 19.
an jure eligendi per Testamentum privari possit 28.
potest restitui in integrum si se læsum probaverit I. 38. 9.
si prædium vindicet cui jus probandi incumbat 16.
Minori non præjudicat hypotheca I. 38. 14.
Minorum prædia & res non alienandæ I. 38. 1.
an alienari possint ob sterilitatem 5.
quibus solennitatibus alienentur 7. seqq.
eorum alienatio injuste facta quomodo confirmentur 15.
Modio designato utendum molitoribus III. 15. 133.
Modiorum designatio ad Principem spectat III. 15. 79.
Mœniana unde dicta I. 8. 28.
Molæ partes essentiales III. 15. 4.
quotuplices 8. seqq.
instrumenta hodie usitata 23.
Molares lapides cujus impensis comparentur III. 15. 112.
Molaris machina rite præparanda III. 15. 125.
diligenter corrigenda 129.
Molendi ars à quo inventa III. 15. 2.
Molendina quibus prædiis annumerentur I. 5. 30.
quid sint III. 15. 1. seqq.
quotuplicia sint 7. 22.
quæ instrumenta habeant 23. seq.
num liceat ædificare privato 34. seqq.
an ædificari possint in flumine publico 37. seqq.
justo spatio distare debent 75.
non immunia 117.
inviolabilia 122.
ad modum præscriptum à molitoribus præparanda 125.
Molendinariæ mercedis constitutio à quo fiat III. 15. 107.
exactio à quolibet fit 108.
pensionis remissio quando concedatur III. 15. 113.
Molendini Dominus constituit mercedem molinariam III. 15 107.
usum gratis promittens num teneatur aucta familia 109.
ad tempus locati refectio cui incumbat 110.

locati impensas quis præstet 112.
plures ductus num formari possint 43.
ædificandi modus 53.
forma præscripta 56. *seqq.*
ædificatio fieri debet secundum consvetudinem 59.
Molendinorum cura ad Majestatem spectat III. 15. 77.
Visitatio instituenda 80.
Molendinum num immutari possit III. 15. 42.
ædificari non potest quando usus fluminis fit deterior 46.
ad æmulationem 47.
aut contra legem vel consvetudinem 48. 49.
ædificans novum cavet de damno 52.
novum non debet vicinis nocere 64.
spectat ad res immobiles 82.
ad illud num cogi quis possit 86.
v. Bannaria.
extra territorium visitantes tributo onerari possunt 88.
ad molendinum Secta quid 91.
in feudum conceditur 115.
an aliud dominus feudi ædificare possit 116.
Molentes tenentur solvere certum Canonem den Mahl-Groschen III. 15. 119.
Molere res meræ facultatis III. 15. 83.
- - *gratis non fit* 108.
diebus festis num liceat 134.
Molinaris arbor Fach-Baum *quid* III. 15. 61.
palus Sicher-Pfahl 62.
non debet immutari 70. *seqq.*
ejus usus 72.
Molitores visitationibus adhibendi III. 15. 73.
immunes ab oneribus personalibus 120.
non laborant infamia 123.
quotupliciter peccent 124.
quomodo delinquentes puniantur 135.
num piscari possint in fossis molinariis III. 14. 50.
Molitura quamdiu expectanda III. 15. 102.
Monachi num possint exercere aucupia III. 13. 57. *v. Clerici.*
Monasteria desolata in Germania à Protestantibus possessa gaudent jure allodiali I. 9. 19.
Monopolia num sint prohibita III 20. 3.
Monosyllabi domini qui II. 5. 50.
Montanæ Civitates & earum jus III. 24. 46.
Montana judicia quas causas tractent III. 24. 105.
Morbi Equorum II. 12. 65. *seqq.*
Morganaticum matrimonium qua ratione introductum I. 36. 7.
fundamentum habet in jure feudali 9. 25.
ut ineatur quæ ratio 11.
quibus conditionibus fiat 14.
illustratur per varia exempla 15. *seqq.*
an de jure subsistat 21.
facit ad familiæ conservationem 24. 32.
Morgengaba quid I. 36. 1.
quota pars apud Saxones 5.
qualis sit quæ debetur ex bonis mariti defuncti 6.
Mori (Thomæ) Chelseicum I. 6. 31.
Mors ovium quomodo probanda ab Opilione II. 8. 29.
Mulctæ non concedendæ in Salarium II. 2. 42.
Mulieres insignem favorem habent jure Sax. I. 35. 8.
dividunt I. 30. 24.
inhonestæ Civitate expellendæ II. 14. 8.
Mulio ad quid teneatur II. 8. 35.
Mulsum vini appellatione num veniat II. 21. 32.
senectutem procurat 33.
militibus datum 34.
quomodo factum 35.
Munera patrimonialia nemo potest recusare I. 43. 10.
Munimenta exstruere ad jura Majestatis spectat I. 13. 14.
in Germania olim destructa 16.
ubi exstruenda 30. *v. Castra.*
exstruere status Imperii possunt III. 27. 37
Munimentum exstructum Fuqueto perniciosum I. 13. 16.
Munus suum negligens removendus est II. 4. 17.
Murenam Crassus ut filiam luget III. 14. 81.
Muri num exstrui possint I. 13. 14.
Mutzschierung *quid* I. 31. 13. *seqq.*

N.

Nabuchodonosor agricolis parcet I. 2. 46.
Neronis spelunca I. 6. 22.
Nidi avium non sunt turbandi III. 13. 44.
Niederlage *quid* III. 20. 37.
Nifrelgerada quotuplex II. 14. 42.
Nitrariis vectigal imponitur III. 25. 23.
Nitrum ejusque quærendi cura ad Principem spectat III. 25. 8.
Nobilem se de loco scribendi taxa I. 6. 48. I. 11. 15.
Nobile prædium quid I. 11. 4.
an nobilitet 6.

feudum quid 5.
non nobilitat de consvetudine Saxonica possessorem 10.
tribuit jura ratione Nobilitatis annexa 11.
quid præstet 14.
Nobiles quomodo orti I. 11. 9.
non nobilitant feuda ignobilia 13.
manent quoad bona paganica oneribus subjecti 14.
se non debent totos dare rei rusticæ 20.
quomodo conservent splendorem 22.
cur in agris degant 23. I. 39. 4.
in nonnullis locis non permittuntur inhabitare Civitates I. 11. 26.
in urbibus degere tenentur certis anni temporibus in Italia I. 8. 15.
diversæ sunt conditionis I. 11. 28.
an possint cerevisiam coquere III. 21. 11.
an exercere possint Oenopolium III. 20. 6.
an commercia exercere queant III. 20. 4.
Imediati paria habent jura cum reliquis statibus I. 24. 10. III. 2. 2.
habent jura fœdera ineundi I. 39. 33.
Nobilitas prædii jura omnia transfert ad possessorem I. 11. 11.
non extingvitur per possessionem prædii plebeji 18.
non obscuratur per agriculturam 19.
quandoque in Ganerbinatu probanda I. 39. 19.
immediata qualia jura exerceat I. 24. 10. seqq.
Novale quid III. 23. 38.
quomodo probetur 39.
Novalia tempore dati privilegii ab alio possessa non comprehunduntur in privilegio exemtionis I I. 23. 42.
Novalis ager inter duas Parochias situs Cui decimas præstat III. 23. 41.
Novalium decimæ ad quem pertineant III. 23. 40.
Noxæ traditio num liberet Jure Sax. II. 10. 14.
æstimatio cujus sumtibus fiat 27.
Noxales actiones juris divini II. 10. & Gentium sunt 16.
ad Noxam condemnatio quomodo fiat II. 10. 25.
Noxia animalia habens quomodo puniatur II. 10. 13.
Nuncius vocatur Saltuarius II. 4. 4.
Nuptiæ in Villis celebratæ I. 8. 6.
Nuptiæ secundæ non privant dotalitio I. 35. 49.
similes sunt apud Brabantos matrimonio ad Morganaticam I. 36. 17.

O.

Observantia quid requirat III. 27. 53.
Oeconomia etiam exercita à Jureconsultis. II. 1. 21.
Oeconomus, quis II. 3. 2.
Oenopolium num referendum ad Monopolia III. 20. 3.
num exerceri possit à Nobilibus 6.
num exerceri possit in domo à Jurisdictione Magistrat. exemtâ III. 20. 14.
exercendi jus quatenus in tertii præjudicium concedatur III. 20. 12.
Olea num arboribus accensenda III. 11. 11.
Operæ quomodo introducantur I. 7. 32. seqq.
amittantur 36.
an præstandæ ad nova ædificia. 38.
an de loco ad locum extendi possint 39.
fabriles præstandæ propriis sumtibus secus ac officiales 43.
quomodo intelligantur III. 16. 48.
in Venationibus præstandæ III. 12. 71.
introductæ à Carolo M. III. 27. 1. sq.
ob diversitatem ex Consvetud. judicandæ 6.
ex subjectionis jure præstandæ 7.
quid sint 9.
quem finem habeant. 12. sq.
quotuplices apud Veteres 14.
quotuplices hodie 15.
quomodo præsumantur & constituantur in omnibus prædiis 22.
Consistunt præcipue in agricultura 34.
in ædificatione & refectione prædiorum 35. sqq.
Sequuntur quemvis emtorem prædii 23. 39. sqq.
sunt fructus Jurisd. 44.
pertinent ad Jurisd. inferiorem. 45.
augentur aucto prædio 50.
si non definita quales præstandæ 53.
justo tempore exigendæ 56. sqq.
quando recusandæ 65.
quo in loco præstandæ 68.
precario fiunt 73.
sequuntur surrogatum 76.
mutantur in præstationem pecuniariam 77.
possunt cedi 80.
quomodo à Rusticis exposcendæ 82.
quando earum jus probetur 84.
quomodo finiantur 87.
Operarum Rusticarum distinctio II. 12. 61.
Opificia pagis regulariter interdicta III. 5. 57.
Opiliones non conducendi inscio Domino eorum II. 8. 18.
oves scabiosas habentes quomodo puniantur 23.
in societatem aliorum recipiuntur 23.
quas fraudes exerceant 25.

quibus

quibus actionibus conveniendi 26.
quando culpam præstent 27.
à testimonio non rejiciendi 39.
excoriatoribus non exæquandi 40.
Opilionum filii in collegia recipiendi II. 8. 37.
filias ducentes non excludendi à collegiis 38.
Oppignoratio bonorum immobilium quomodo fieri debeat I. 40. 17. seqq.
Optima maxima prædia quæ I. 43. 4.
quomodo desinant esse libera 8.
an feuda dici possint 9.
quomodo talia esse desinant 11.
laudata præstanda sunt 15.
legata quomodo præstanda 16. seq.
Optionis jus inter descendentes locum habet I. 30. 5.
minori competit 18.
in quibus rebus obtineat 20. 21.
num per Testamentum adimi possit 28.
Opus publicum incipiens illud absolvere tenetur I. 4. 24.
Ordinatio Ministri Ecclesiæ necessaria III. 4. 40.
Ordinationes Venatoriæ v. Venatio
Piscatoriæ v. Pisces.
Metallicæ v. Metalla.
Ordines die Land-Stände in nonnullis Provinciis habent vim consultivam, in nonnullis decisivam I. 44. 30.
Orgia metallica Berg-Lachter quid III. 24. 50.
Orgya Klafter- oder Malter-Maaß quantum contineat III. 11. 60.
Originarii qui II. 6. 7.
Oves quæ ad fœtificandum eligendæ II. 14. 6.
multis morbis obnoxiæ 14.
sanæ quod sint qua ratione cognoscatur 15.
morbosæ non pascendæ servitute pascui concessa 16.
expellendæ 17.
non mactandæ 19.
scabiosæ non pascendæ cum sanis 21. II. 8. 23. seqq.
venditæ redhibendæ 21.
plures quam definitæ non pascendæ 32.
Domini Civitatis l. pagi quomodo pasci possint 37.
ad Geradam pertinent 40.
ante divisionem si decedant ad quem damnum spectet 45.
ferreæ quæ 46.
an comprehendant agnos 52.
egregium usum præstant 53.
Ovile exstruere an Cuivis liceat II. 14. 7. seqq.
non de loco in locum transferendum 29.
in duo num mutari possit 30.
ultra decennium possidens in possessorio defenditur 31.
novum exstruere non potest qui habet jus pascendi ex uno ovili 35.
Ovium æstimatio in Usufructu constituto quid operetur II. 14. 18.
periculum Conductoris 47.
locatio quæ licita 50.
Grege legato quid præstandum 12.
mors quomodo ab Opilione probanda II. 8. 29.
damnum quando opilio præstet 27.

P.

Pabulatio in viâ quandoque concessa II. 12. 7.
Pabuli varia genera II. 9. 24.
Pacta familiæ licita I. 39. integro.
de conservanda Successione 29.
varia circa prædia I. 40. 50. seqq.
Pactum Constituti possessori quid I. 40. 54.
transfert civilem & naturalem possessionem 54.
operatur paratam executionem 55.
simile Legi commissoriæ non toleratur I. 40. 52.
Pagani damnum æstimare debent II. 10. 22.
Paganica judicia cur constituta & quomodo III. 5. 17. & 19.
Bona à Nobilibus comparata oneribus subjecta manent I. 11. 14.
Paganicæ Ordinationes à quo præscribantur III. 5. 42.
quæ capita præcipua habeant 43.
si transgrediantur quæ pœna locum habeat 44.
Pagis regulariter jus braxandi prohibitum III. 5. 53.
Commercia 55. opificia 57.
Pagorum bona communia quæ III 5. 45.
cujus dispositioni sint subjecta 47.
jura quæ sint 48.
Pagus quotupliciter sumatur III. 5. 2. seqq.
quid apud veteres Germanos 4.
quomodo differat à Civitate 6.
Vico 7.
Mercatu. 8.
antiquior urbibus in Germania 9.
quid sit 12.
quomodo dividatur 13. seqq.
qualem Statum habeat hodie 20.
qualem Jurisdictionem exerceat 21. seqq.
constituitur per certas Personas 23.
regitur salutaribus Ordinationibus 41.
Palatini prædia fiscalia conducere non possunt I. 3. 34.
Palus quid III. 14. 15.
Palus molinaris der Mahl- oder Sicher-Pfahl, quid & quomodo ponatur III. 15. 62. seqq.
difficultates quæ circa ejus positionem oriuntur 65. seqq.

non mutandus 70.
ne quidem cum consensu Principis 71.
Panarii Episcopi qui III. 16. 63.
Panes coquere cuivis licet III. 16. 64.
Panagium I. 31. 57. seqq.
Parangariæ III. 27. 42.
Parapheredi Equi qui II. 12. 31.
Paraphernalia prædia unde dicantur & quid I. 34. 1. 3.
administrantur à marito cui cedit Usufructus 5. seqq.
non opus habent mandato 7.
si vendita quid obtineat circa pretium 9.
si non administrantur à marito nihil lucratur 10.
tribuunt uxori jus tacitæ hypothecæ 14.
quæ pro bonis ejusmodi habeantur 15.
præsumuntur in dubio 16.
repeti non possunt nisi marito concessa administratio 17. hanc an Pater uxoris probet 18.
quando assumant tacitam hypothecam 19. seqq.
in dubio æquiparantur quoad jus, dotalibus 21.
quomodo custodienda 22.
possunt constante matrimonio repeti 23.
si vendantur quid juris 24.
adulteræ cedunt marito 26.
Paraphernalia onera si a marito non soluta an à vidua solvenda I. 34. 25.
Partiaria pecora I. 33. 22.
Partiarii incerto domino non obligantur 12.
Partiarium Prædium quid I. 23. 1. seqq.
regulandum secundum naturam societatis 10.
quomodo tale esse desinat 19. seqq.
Partiarius quis I. 33. 2.
non potest præscribere 13.
habet actionem pro socio 11.
num teneatur fructus portare ad domum Domini 15.
tenetur admittere famulum Domini 16. seqq.
propter sterilitatem non petere potest remissionem 18.
non solvit collectas 21.
Partiarius contractus ib. 3. seqq.
apud Romanos frequens 23.
Pascere in alieno haud licet III. 10. 61.
quando concessum 63 seqq.
an quis separatim possit 27.
Pascua (Trifft) quid III. 10. 2.
circa illa quæ proportio observanda 5.
an concedenda secundum jugerum numerum 6.
requirunt domicilium in loco 7.
quomodo Domino loci competant 8.
publica ad universitatem spectant 11.
possunt oppignorari 12.
quousque se extendant 13.
si controversa num admittatur testimonium membrorum universitatis 14.
promiscue non concessa 15. seqq.
à quô statuta recipiant 19. seqq.
incolis interdicta 21.
Privata quæ 28.
communia sunt 30.
præscribens quando cedere teneatur domino 31.
an in agrum possint converti 23. seqq.
usurpanda secundum conventionem 38.
non concessa pecoribus morbosis 42.
inter plures quomodo dividenda 43.
possidens quomodo se tueatur 45.
quomodo præscribantur 47. seqq.
ad pascua aqua ducenda 69.
nociva locans quando ad interesse teneatur 71.
agrorum finibus inclusa III. 6. 34.
Pascuis moderate utendum II. 14. 37.
Pascuorum custodes à quo constituendi II. 10. 67.
corruptio quomodo fiat II. 8. 25.
quomodo puniatur III 10. 37.
Pastores laudantur II. 8. 3.
quotuplices 6.
publici à quibus constituantur 8.
privati 9.
constituuntur per contractum innominatum 14.
juramento adigendi 16.
à prioribus dominis antea expetendi 18.
quomodo conveniantur 19. 26.
debent custodire pecora 27.
probare tenentur se non causam dedisse morti 28 seqq.
solvunt dimidium si pecus amissum 32.
de Pastu actio an detur adversus Pastorem II. 8. 19.
quid sit II. 10. 16. III. 10. 54.
quæ requisita habeat II. 8. 17.
subsidiaria datur adversus dominum 18. seqq.
quomodo formetur 20.
quodnam tempus respiciat in damno æstimando 21.
non competit adversus iter facientem 25.
Paterfamilias quis II. 1. 1. seqq.
habet jus gladii apud Japonenses 2.
quale imperium exerceat 6.
præscribit familiæ suæ Leges 7. 11.
habet analogum Jurisdictionis 8.
quomodo moderari potestatem debeat 25.
potest sacra privata celebrare 29.
Patrimonialia prædia quæ I. 3. 27.
Patronatus Jus privatis competit I. 22. 44. III. 4. 2. 3.
quotuplex sit 4.
quomodo differat à Jure Episcopali 5.

quo-

quomodo acquiratur 6. seqq.
quid circa illius exercitium observandum 11. seqq.
extenditur ad Scholas 33.
si controversum sit 35.
quomodo ad alios transferatur 46. seqq.
an transeat ad Conductorem 52.
an competat bonis cedenti an debitoribus 54.
quomodo amittatur 55.
quomodo probetur 68.
differt à jure Protectionis 69.
Patronus quæ jura exerceat in constituendo Ecclesiæ Ministro III. 4. 12. 25. seqq. 32. 33.
debet vocare Pastorem qui cum Ecclesia eandem profitetur Religionem 23.
vocare non potest ad certum tempus 43. nec removere 44.
si negligens, prospicit Episcopus 45.
commoda quæ habeat 60. seqq.
non debet jura Episcopalia usurpare 63.
ad quid Ecclesiæ obligatus 64. seqq.
Pavimenta Punica I. 7. 14.
de Pauperie actio quid II. 10. 10.
ejus requisita 11. seqq.
quando cesset 12.
Paupertas num præstet vacationem ab Operis III. 27. 72.
Pausilyppum I. 6. 23.
Pecora quotuplicia II. 9. 11.
referuntur inter mobilia pretiosiora 22.
diligenter alenda 23.
quot gregem constituant 25.
quomodo conservanda 26.
Pecoribus legatis quid veniat II. 9. 8. II. 14. 9.
Pecorum fœtus sequitur ventrem II. 9. 29.
pretium quomodo æstimandum 21.
Castratio utilis 19.
Pecuaria num utilior agricultura II. 9. 1.
quot partes habeat 17.
Inscriptione illustrata 30.
Pecudes quæ dicantur II. 10. 17.
Pecunia reposita semper manet in Potestate reponentis III. 25. 43.
quibus in locis olim reposita 44.
pede altius defossa num ad Regalia spectet 45.
Pecuniaria præstatio III. 27. 77.
in qua pecunia fieri debeat 78.
an operetur præscriptionem contra operas 79.
Pedagium quid III. 26. 10 seqq.
num juste exigatur 28. III. 32. 39.
Pensio quid I. 15. 31.
Peregrini collectis non onerandi III. 19. 75.
Permutatio obtinet in fodinis metallicis III. 24. 97.
Pertinentiæ unde dicantur III. 1. 3.
quid sint 4.
quotuplices 5.
cohærent prædio vendito 6.
num fundo particulari 7.
acquiruntur si quis de castro cum pertinentiis omnibus investitus 8. seqq.
comprehendunt instrumenta authentica 17.
Inventarium 18.
Servitutes 22.
Prædii feudalis indicandæ 26.
an præsumantur 30.
comprehendunt dotes prædiorum 34.
specifice in Venditione exprimendæ 36.
quomodo id fiat 37. seqq.
Philosophi ad Oeconomiam non apti II. 1. 22.
Picariæ Pech-Hütten quo pertineant III. 25. 22.
Pietatis studium non negligendum II. 29.
Pignora judici offerenda I. 11. 9.
Pignoratio animalium licita tantum moribus Germaniæ II. 11. 2. seqq. III. 10. 54.
extensa ad personas & res debitoris II. 11. 16.
justa est 8.
à quibus fieri possit 10.
quorum fieri possit 13. quorum non 17. seqq.
cur fiat 19. seqq.
suscipi debet in ipso facto 21.
quem finem habeat 24.
tractatur in foro summariè 34.
si injuste facta 35.
locum habet post factam renunciationem compascui III. 10. 57.
Pignoratitia prædia quæ I. 40. 1. seqq.
feuda quæ 15.
retineri possunt pro alio debito 57. seq.
an præscribantur 65.
Pignoratitii contractus notæ I. 41. 31.
Pignoratum animal includendum & conservandum II. 11. 22.
intra 24. horas judici offerendum 23.
si pereat quid juris 33.
quanto pretio reluendum III. 10. 55.
Pignoratus ad emendam tenetur II. 11. 30.
habet varia remedia 36.
satisdans pecus inclusum recuperat 37.
Pignoris constitutio in quibus prædiis fiat I. 40. 3. seqq.
requirit consensum Domini & agnatorum in feudo 7.
ubi confirmanda 11.
etiam non feudalis fieri debet judicialiter 17. seqq.
in annuis reditibus consensum judicialem requirit 24.
extrajudicialis hæredes debitoris obligat 21.
num à debitore impetranda 24.
quotupliciter fiat 28.
an valeat in prædio alieno 56.
nexus quomodo solvatur 62. seqq.

æstimatio si à pœnâ absorbeatur quid juris II. 11. 31.
obligatio in feudo allodiali I. 9. 22.
Pignus Prætorium quid I. 40. 29. tacitum quibus competat I. 40. 38.
voluntarium quomodo constituatur 40.
quomodo solvatur 62.
ratihabens dominus feudi num ad solutionem teneatur 63.
Pili Felum noxii II. 17. 33.
Pingvedo animalium quomodo procuretur II. 9. 28.
ex vivis ovibus extrahitur ab Opilionibus II. 8. 25.
Piscarium quid III. 14. 20.
Piscatio species Venationis est III. 14. 2.
à Principibus vindicata 4.
ubi exercenda 8.
quid pro ea solvendum 20.
quomodo acquiratur præscriptione 21.
Nautis quatenus permissa 22.
a Principe præscribitur 23.
promiscua probibita 24.
quatenus in aquis communibus licita 25.
quomodo fiat 26. seqq.
escis illicitis non fiat 35.
in turbido interdicta 36.
ad certum tempus restricta 40.
nocturna probibita 43.
non impedienda per cataractas 46. & alia seqq.
num competat molitoribus 50.
socialis an prohibita 51.
an in feudum concessa simul credatur 54.
an sub Venatione comprehendatur 57.
augetur aucta aquâ 58.
fit avibus 67.
quomodo vendi possit 72.
nocet Studiosis 78.
Piscatores possunt certas Ordinationes condere III. 14. 52.
Pisces male nutriunt III. 13. 58.
cujus mensura capiendi, delineati III 14. 27.
non vastandi per instrumenta probibita 31. seqq.
an sub feudo vendito contineantur 56.
ad quem defuncto Vasallo pertineant 59.
ad quos hæredes spectent 60.
furto auferentes quomodo puniantur 64.
Piscibus Servi projecti III. 14. 80.
loco panis qui utantur 75.
Piscium captus an possit vendi III. 14. 72.
quanti fiat 73.
abundantia ubi 76.
Piscina feudo vendito continetur 56.
Piscinâ quomodo Usufructuarius uti debeat III. 14. 61. Fideicommissarius 62. Locator 63.
egressas pisces licet persequi 18.
Piscina apud Romanos III. 14. 79.
non sunt replendæ materia piscibus noxia 37 seqq.
Piscinam num liceat facere in prædio proprio III. 14. 17.
circa eam anates alere haud licet III. 14. 39.
Pisonis Villa I. 6. 14.
Pistores habent jus coquendi panes III. 16. 14.
cur recepti fuerint 21.
an post pactum initum aucta familia plus exigere possint 42.
Pistorii collegii receptio num libertatem naturalem restringat III. 16. 22.
Pistrina quid III. 15. 8. III. 16. 2.
Platanus Democriti I. 1. 24.
Platonis villa I. 6. 36.
Pœnis affectæ res inanimatæ II. 10. 30.
subjacent Bruta II. 10 31.
Polentam preparare non licet ubi cerevisia coqui probibita III. 13. 15.
Pontenagium solvere quis non tenetur quando flumen transiri potest. III. 26. 77.
Pontivegium nemo recusare potest. III. 26. 60.
Porci cui sacri II. 16. 1. 2.
inter signa militaria 3.
cæsi fœderum tempore 4.
num pecudum numero comprehendantur 8.
nocent admodum pratis 10.
in Civitatibus noxii 11.
occidunt homines 12.
Antoniani cur ita dicti 13.
Verres non possunt pignorari 15.
laniis laborantes si venditi quid obtineat 21.
saginati pertinent ad comestibilia 22. II. 9. 18.
Porcinarii qui II. 16. 23.
Porticus describitur I. 7. 22.
Portitoris officium III. 26. 82.
nequitia 83.
quæ actio contra eum competat 84.
Possessio est species prædii I. 2. 27.
& ager differunt ib.
Possessiones à Numa distinctæ I. 3. 7.
Postæ uti possunt via commodiori II. 12. 54.
Imperiales à quo ordinentur 41.
sunt inviolabiles 59.
Postarum inventum cui adscribendum II. 12. 28.
usui num equi primum inservierint
ratio moderna 38.
genera 39.
jus competit Statibus 40.
constitutio fit pro lubitu in territorio 42.
usus certum equorum numerum desiderat 45.
Conductores qui præferendi 47.
Pott-Asche *quid III. 25. 10.*
Præbendarii qui I. 18. 29.
Præbendas nonnulli ad Vitam emunt ibid.
Prædia quid I. 2. 1. & unde dicantur 2.

gene-

generale nomen I. 42. 4.
quomodo differant à fundo 6.
num possint dividi I. 39. 26. seqq.
aliena num possint oppignorari I. 46. 56.
ab initio fuerunt libera I. 3. 55.
cum efficiuntur quid solvendum I. 6. 47.
cuivis ædificare licet I. 7. 1.
ædificanda pro meritis agrorum I. 7. 4.
locis commodis ædificanda I. 7. 46. 59. seqq.
fœcunda esse debent 53.
longinqua servis cesserunt 51.
communia æquale tribuunt lucrum & damnum I. 39. 21. seqq.
deserentes quomodo reducendi I. 46. 35.
divinæ Domus quæ I. 3. 28.
Italica quæ I. 3. 22.
imbecilliora debent esse Domino I. 3. 43.
possidens non tenetur Fidejussores dare I. 2. 3.
nomina unde acceperint & nanciscantur hodie I. 6. 39.
Suburbana quæ I. 4. 12.
servitiis obnoxia non sunt dividenda III. 27. 26.
vendita comprehendunt fructus III. 1. 13. seqq.
unita majoris pretii quam divisa I. 39. 2.
Prædii Dominus quale Imperium exerceat II. 1. 5.
potest leges ferre 7. 9.
est etiam Dominus partium cohærentium 16.
privilegia sua toti communicat familiæ 18.
in quantum servi factum præstet 19.
qualem disciplinam exercere debeant 25. seqq.
Præfectus Prædii ein Verwalter quis II. 2. 1.
constituitur per Contractum 3.
præstare tenetur cautionem 4. seq.
debet facere Inventarium 7. seq.
non omittat Studium Pietatis 9.
qualis esse debeat 10. seq.
autoritate polleat 18.
habet Præsumtionem bonæ administrationis 21.
negligens si electus Dominus tenetur 22. seqq.
debet reddere rationes 24.
conficiat solenne Inventarium 26. seqq.
hoc omittens contra se habet præsumtionem 27.
quo tempore rationes reddere debeat 48.
pecuniam in suos usus convertens quomodo puniatur 41.
debet habere salarium honestum.
per qualem contractum constituendus 44.
Jurisdictionis Gerichts-Verwalter quis 43.
jus dicit subditis in præfecturis III. 3. 24.
Prælatus ad alienationem tenetur adhibere consensum Capituli III. 23. 44.
quem habuerit olim & nunc successorem I 17. 8.
Præscribens quas actiones habeat III. 10. 53.
Præscriptio quæ requisita habeat II. 10. 47. seqq.
quando currere incipiat III. 17. 13.
Præsentatio Ministri Ecclesiæ quomodo fieri debeat III. 4. 36.
Præstaria quid I. 12. 13.
Prætoria I. 4. 10.
Prætorium quid I. 5. 13.
partes quas habeat I. 7. 8.
Pratarii qui III. 9. 38.
Prata unde dicta III. 9. 2.
differunt a pascuis 4.
fructus quales ferant 5. 18.
quæ habeant jus horti das Garten-Recht 8.
num sepimento cingi possint 12.
detonsa à Domino solo in pasculatione non occupanda 14.
in agrum quando possint mutari 15. seqq.
irriganda 18. seqq.
quomodo irriganda 20. seqq.
muniri possunt fossa 25. seqq.
damna quæ recipiant 29.
vehentibus quando inserviant 31. seqq.
furtis quomodo pateant 35. seqq.
tributis onerantur 41.
num per culturam immutentur quoad decimas 42.
quomodo fiant apud Belgas 44.
Pratis talpæ damna inferunt III. 9. 34.
Pratorum aggeres à quo reficiantur 28.
furtum quomodo puniatur 36.
dividendorum apud Francofurtenses ratio 45.
Precariæ quid I. 12. 5.
ejus formula ib.
quomodo differat a precario 18.
Precariæ Venationes quæ III. 12. 58.
Pretia rerum cur adeo creverint II. 9. 21.
Primogenituræ jus in Electoratibus introductum I. 9. 2.

an extendendum ad reliquos Principatus ib.
quomodo inducatur 21.
v. Majoratus.
utile in republica I.31.3.
per Testamentum num possit adimi 21.
hoc quomodo limitandum in Electoratibus 22.
vendi potest 23.
Primogenitus quando consequatur Apanagium I.31. 20. 23.
solus petit investituram 46.
tantum habet votum & sessionem in comitiis 47.
Principatus ut fiat quanti constet I. 11. 16.
Principes egregia possident Regalia III.2.8.
inviolabiles III.32.29.
omnem Jurisdictionem habent III. 3. 2.
sibi piscationes vindicant III.14.4.
Jus Metallorum habent III.24. 8.
vectigal imponunt III.25. 13.
in Imperio venatione investiuntur III. 12.4.6.
aucupia exercent III.13.53. seqq.
Privilegia quomodo intelligantur concessa III. 16.37.
non explicanda in tertii præjudicium III. 20.11.
num impediantur per juramentum Civitati præstitum III.20.13.
contra Fiscum non concedenda III. 16. 43.
Professio mercium necessaria III.26.80.
quando omitti possit 89.
si non fiat quæ pœna locum habeat 86.
Prohibitio jus operatur III.15.99.
Proprii homines quando cœperint III. 27.1.
concessi monasteriis I.37.3.
novam speciem constituunt II.7.9.
modo durioris modo melioris conditionis 10.
quomodo constituantur 11. seqq.
sunt pars fundi 13.
ut fiant adigi possunt mendicantes 20.
repeti possunt Rei vindicatione 21.
fugientes num propria autoritate capi possint 23
ad quid obligati 24. seqq.
non intentare possunt actiones famosas 28.
aut criminales 29.
castigari possunt à Domino 30.
quibus pœnis afficiantur 31.
quos successores habeant 33.
quomodo sui juris fiant 35.
à quibus manumittantur.
Protectionis jus ob sævitiam potest adimi I. 27. 30.
Protimiseos jus competit in bonis Emphyteutæ I.15.18.
num competat domino census I.18.67.
competit Principi in metallis III. 24. 17.
Protocynegi officium III.12. 21.
Proxenetæ metallici qui III.24.98.112.
Proximitas an instituentis an ultimi possessoris respicienda I.29.31.
Psittacus cur balneatorum insigne III. 8. 42.
Publica opera absolvenda I.4.24.
prædia quid I 37.7.
num communia 8.
administrantur per certas personas 9.
quomodo colantur 10.
qui emit demto Canone nihilominus eum solvere tenetur 11.
ex iis proventus quibus rebus impendendi 12. seqq.
Pulli quomodo in Ægypto animentur I I. 19. 20.
Purgatorium causa bonorum Ecclesiæ I. 12. 17.
Purus ager qui dicatur III.6.7.
Puteolanum I.6.25.

Q.

Quadragesimali tempore venatio prohibita III.12.44.
Quadrupedariæ actiones II.10.9.
Quæstores qui III.3.v. Præfectus.
non tenentur sistere subditos 25.
Queternionum distinctio dubia I. 27. 14.
Quercus sevit Hercules I.1.5.

R.

Radices arborum quando incidere liceat III. 11.28.
Rapina Herbarum & Plantarum quomodo puniatur III.7.61.
Rates Holtz-Flössen quæ damna inferant III. 35.19.
resarcienda 23.
v. Grutiæ jus.
Rationum Libri quid contineant III.28.
requirunt Appositionem Temporis 29.
probantur per Apochas vel Testes 31.

Ex

expensas continere debent rationabiles 33.
secundum Ordinem scribendi 34.
si perversi num rationes vitient 35.
Jus an ad Privatos pertineat III. 35. 7.
reddendarum Necessitas potest Præfecto remitti II. 2. 36.
reddendarum tempus 37. & ubi 38. II. 2. 28.
justificatio quomodo fiat 40.
Magistri qui in metallifodinis III. 24. 21. 85. 106.
redditio quomodo in metallifodinis fiat III. 24. 106.
Raub-Bienen, v. Apes.
Raub-Schützen prohibiti III. 12. 87. seqq.
quomodo puniantur 89. seqq.
Reconductio tacita quando præsumatur 112.
Reditus annui quomodo constituantur I. 18. 49.
eorum Pretium ibid.
non possunt valide oppignorari sine Consensu Magistratus I. 40. 20.
num feudales præsumantur I. 9. 25.
Redituum Emtio I. 18. 25.
in perpetuum fieri non potest 26.
ad vitam licita 27.
Johanni Pico perniciosa 28.
Refectio quis ad eam teneatur III. 16. 49.
Ædificiorum publicorum inconsulto Principe fieri non debet I. 37. 15.
Regimen domesticum quale II. 1. 5.
Regalia unde eorum Natura hodie dignoscenda III. 16. 17.
competunt in Germania etiam Nobilibus III. 2. 1.
privatis quando concessa primum 4. seqq.
quomodo acquirantur 6. seqq.
quotupliciter considerentur 8. sq.
an sint in Commercio Inferiorum 10.
an comprebendantur Castro concesso 12. seqq.
an sub Concessione facta cum omni Imperio & Jure 15.
minora quæ 16.
nova quomodo formanda 17.
Regalium nomine subditorum Emolumenta non auferenda III. 2. 18. sq.
separatio à Majestate eorum Naturam tollit III. 25. 19.
Emolumenta possunt separari ab ipsis 21.
Reges Agriculturæ studiosi I. 1. 6. seqq.
aucupio qui valde delectati fuerint III. 13. 54.
Reiger-Baitze ad Principes spectat III. 13. 27.
Reise-Geld à Vasallo solvitur I. 11. 20. p. 59.
Requisitoriales literæ contra fugitivos decernuntur I. 27. 17.
Resinæ Collectio an promiscue licita III. 11. 62.
Retardat halten in metallicis quid III. 24. 93. 109.
Retia venatoria qualia esse debeant III. 12. 31.
piscatoria à Principe definiuntur III. 14. 26.
Retorsionis Jus obtinet in denegatis à Pontifice decimis III. 23. 55.
Retrovenditio quid sit I. 41. 3.
justa est 4.
quomodo ineatur 5.
Terminus ejus duplex 5.
est Pars accessoria 7.
tribuit Jus personale 8.
quam producat Actionem 9.
num ea transferatur ad hæredes 10.
cedendo transferri potest ad extraneum ibid.
Actio ejus ubi instituenda 11.
requirit Oblationem Pretii 12.
intra quod Tempus fieri debeat 14.
Ejus Pretium an majus esse debeat quam Venditionis 15.
quando id solvendum 17. 18.
num transferat ipso Jure an Facto iterum ad Venditorem Dominium 19.
quomodo cesset 20.
facit ut Impensæ restituantur 21.
omne Emolumentum transfert ad primum Emtorem 23. seqq.
quando exspiret & quomodo 28. seqq.
cui Fructus post Venditionem deferat III. 1. 15.
Retrovenditi Prædii damnum quomodo præstetur I. 41. 20. 25.
Meliorationes quæ compensentur 12.
Fructus ad quem spectent 26.
sub Pacto de Retrovendendo emta Feuda sunt allodialia I. 9. 24.
Reversales propter Jus Gratiæ concessum quomodo concipiendæ III. 35. 14.
Revertendi Animus quamdiu præsumatur II. 20. 3.
Reunio bonorum domanialium quomodo fiat I. 44. 32.
Rinder, II. 13. 25.
Ripa Fluminum quomodo munienda III. 11. 16.
Ritterschafft, Reichs-Ritter I. 24. 10. v. Nobilitas.
Ritter-Pferd, v. Equus militaris.
Rivus quid III. 14. 11.
Robaria num de ea teneatur Mercatori Princeps III. 32. 25.

Romæ vita inquietissima I. 1. 52.
splendidissima prædia I. 6. integro.
Romani agricolis privilegia concedunt I. 1. 47.
secessus amant 49.
Imperatores agros colunt 28.
Romanus Senatus in agris morabatur I. 1. 29.
Rubra Cera uti num promiscue liceat II. 21. 40.
Ruri degebant plurimi Romani I. 1. 28. seqq.
Ruricolæ laudati I. 1. 61. seqq.
cur nobiles 67. II. 1. 13.
v. Nobiles.
Rusticani, qui dicti II. 6. 5.
Rusticatio Romanorum quid & quando concessa I. 8. 10. 17.
quando prohibita 13. & cur 14.
permissa & quibus 16. 17. 20.
& quando 19.
Ejus Utilitas Jucunditas &c. 21. seqq.
Rustica Prædia quæ I. 5. 2.
differunt ab urbanis 4. seqq.
quas partes habeant 11.
quæ complectantur 21. seqq.
Variæ Conditionis I. 27. 7.
immedita Freye Reichs-Dörffer *quæ I. 27. 11.*
libera sub Principibus 15.
in variis Provinciis usitata 20. seqq.
præstant quandoque ein Lehn-Pferd *ibid.*
non per Partes distrahenda 23.
à quibus emi prohibeantur 25.
Non vendenda absque Consensu Magistratus 27.
diligenter colenda 32.
in Sax. Scultetorum plerumque feudalia I. 20. p. 137.
si à Nobilibus & rusticis coëmantur quid juris III. 27. 23.
Rustici quotuplices I. 27. 10.
Liberi in Imperio 11.
Comitiorum participes 13.
Quidam non præstant Operas sed Canonem 16.
Personaliter obstricti 17.
Quando expelli possint 28.
Causas tractant summariter 13.
testantur de Rebus ad Agriculturam pertinentibus I. 42. 34.
num injurati ibid.
obstricti ad bellica Munera III. 27. 29. seqq.
quando excusentur ab Operis 65.
ægroti præstant operas per substitutos 67.
exhibent operas propriis instrumentis 74.
quæ habeant Remedia adversus Dominos III. 27. 86.
quas operas præstent III. 27. integro v. Operæ.
Rudelstadt *Allodium fuit I. 9. 14.*
Rutscher-Zinsen *I. 15. 70.*

S.

Sacerdotes negligentes non accipiunt Decimas III 23 51.
Sævitia Dominorum improbanda III. 27. 54.
quando privet Jurisdictione II. 7. 38.
Saginationis pecorum tempus definitur III. 11. 64.
Salarium Præfecto Prædii constituendum II. 2. 42.
Salgamum quid II. 12. 16.
Salinæ annumerantur Regalibus III. 25. 25.
Hallenses quomodo Juris Episcopalis factæ 24.
acquiruntur à Civibus 25.
filiabus elocandis inserviunt. 27.
Salinarum fructus ad quem post mortem Vasalli spectent 28.
pro fundo subditis pretium est restituendum 26.
Saltuariorum domos exstruere ad Jus Foresti num pertineat II. 5. 21.
Saltuarius Wald- und Flur-Schütze *III. 11. 68.*
quomodo officium suum exercere debeat 6.
ut fidem mereatur quæ requirantur 7. seqq.
gratiæ nihil tribuere debet 12.
largitiones non debet admittere 14.
si officium neglexerit domino ad id quod interest tenetur 15.
quomodo puniatur ulterius 16. seqq.
constitutus num sit indicium Jurisdictionis forestalis 19.
Salubritas prædii quomodo cognoscatur I. 7. 48.
- - Germaniæ commendatur 50.
Salvus Conductus quid III. 32. 11.
non semper recipit pretium 23.
quando cesset 26.
Sanitas quomodo conservanda I. 8. 30.
Santomirianum Budæi I. 6. 32.
Satisdatio pro Reconventione & expensis non præstatur à Schrifftsassiis sed Amtsassiis I. 26. 9.
Satyri cur numina habiti II. 15. 4.

Scabi-

Scabinorum in Pagis officium III. 5. 34.
Scansor in fodinis quis III. 24. 22.
Schicht *in laboribus metallicis quid & quomodo dividatur III. 24. 84.*
Meister *ad quid obligatus III. 24. 21. 85. 106.*
Schürffen *cuilibet est permissum III. 24. 70.*
Schleg-Schatz *quid III. 24. 26.*
Schmier-Schaafe *scabiosæ oves non simul cum aliis pascendæ II. 14. 20.*
redhiberi possunt 21.
num redhibeantur si vitium ante contractum non obtinuit 22. seqq.
si venditæ quando Venditor non teneatur ad interesse 14.
Schour *quid III. 24. 107.*
Schrifftsassii ubi habeant primam Instantiam I. 26. 6.
insignem prærogativam habent præ Amtsassiis 9.
quomodo Amtsassii facti 14.
unde se tales probent 15.
habent pro se præsumtionem 17.
Schrifftsassica prædia quæ I. 26. 3. unde orta 4. seqq.
tribuunt simultanee investitis fori privilegium 10.
Scoriæ Schlacken und Sunder-Hauffen *num sine speciali concessione occupari possint III. 25. 1.*
Schupf-Lehn *ubi obtineat & quid sit I. 27. 22.*
cum Sclopeto venatio prohibita III. 12. 28.
quando concessa 34.
Scriptura non est de essentia contractus I. 15. 12.
Scrophi pasti qui II. 9. 24.
Sculteti (Schultzen) *qui III. 5. 23.*
à quo constituantur 24.
quomodo 26.
hæreditarii qui 28.
quomodo officium suum observare debeant 29.
instruendi bene 30.
juramento obstringendi
num Jurisdictionem habeant 36. 39.
quomodo mulctari possint 38.
Testamentum coram iis conditum num valeat 40.
Scultetorum prædia in Saxonia plerumque feudalia I. 27. 20. p. 137.
quomodo concedantur p. 138.
iis tamen jurisdictio rarò conceditur ib.
Secessus Romæ frequentes virisque gravibus concessi I. 8. 7. 29.
Nobilium in Italia ad certum tempus restricti I. 8. 15.
scripta ibi composita 24.
Securitas in Germania quando valde perturbata III. 32. 27.
Viarum Principi incumbit 8.
quando non præstari debeat 26.
Seiffen-Gold *ad quem spectet III. 24. 11.*
Sella III. 29. 4.
Senatores Romani quando in senatum venerint I. 8. 18.
Seneca agriculturæ amans I. 6. 37. 48.
Senii Jus obtinet in metallifodinis III. 24. 88. seqq.
quomodo computetur ibid.
Senioratus vid. majoratus.
Senioratus metallici casus quidam controversi III. 24. 89. seqq.
Separatio feudi ab allodio locum habet si filius Patri obærato succedat I. 40. 9.
Sepimentum quando intercidere liceat III. 7. 28.
commune quomodo reficiendum 30.
Sertum num virgini defloratæ portare liceat III. 7. 67.
Servi agris colendis olim destinati I. 3. 9.
quando constituti I. 27. 1.
Ecclesiastici qui 5.
varia habent nomina atque officia II. 5. 11. seq.
plures apud veteres 27.
hodierni quam obligationem debeant 28.
non nimis rigide tractandi 29.
quomodo coercendi 30.
aufugientes ad interesse conveniri possunt 40.
non obnoxii ultra tempus locationis 42.
contra vim injustam defendendi 43.
quo usque castigandi 44.
detineri possunt 47. III. 27. 82.
quomodo puniendi II. 5. 48.
testimonium exhibere tenentur 56.
Serviana actio quando competat I. 40. 60.
Servis (Famulis) debentur cibaria II. 5. 32.
num medicamenta 33.
merces certa solvenda 35.
competit jus retentionis ratione mercedis 38.
debetur merces integra 39.
ad impensas curationis num dominus teneatur 41.
vulneratis competit actio adversus Dominum 46.
Servum receptans quomodo conveniatur II. 5. 31.
Servitia vid. Operas.
venatoria ad quam Jurisdictionem spectent III. 11. 69.
Servitiis subditi non sunt nimium onerandi I. 7. 37.
Servitiorum augmentum quot modis fiat III. 27. 51.
Servitus hodie sublata II. 5. 1.
quo tempore mitigata III. 27. 3.
ubi adhuc obtineat II. 5. 3.

imaginem ejus repræsentant homines proprii 2. & III. 27. integro.
Servitutes quotuplices III 28. 1. seqq.
sequuntur prædium venditum III. 1. 22.
non possunt imponi prædio individuo 39. 40.
Sicher-Pfahl in exstructione molendini ubi collocetur III. 15. 66.
mutari prohibetur 70.
Socidæ contractus quid II. 13. 27.
Societas non admittit æqualitatem absolutam I. 39. 24.
Societas metallica quid requirat III. 24. 60. 73. seqq.
Sol ab omnibus fere gentibus cultus I. 10. 2.
Solare feudum quid I. 10. 4. seqq.
an sit quod in Ecclesiam confertur 7.
habet Jus Superioritatis 10.
Regnum Hungariæ 11.
Prædium Werberg 14.
quibus solennitatibus constituatur 15.
Principum Anhaltinorum 16.
In Solaribus feudis quis plenissimum habeat dominium I. 10. 19.
quomodo succedatur 20.
Solidus quid II. 9. 21.
Solidi Jure Sax. quomodo æstimentur II. 9. 21.
Speculatores circa vectigal constituendi III. 26. 73.
Stagnum quid III. 14. 14.
Stallung bauen potest is qui jus venandi habet III. 12. 81.
Stabula num ad rustica an ad urbana prædia referantur I. 4. 13.
ubi ædificanda I. 7. 27.
Statuta loci sequi tenetur advena III 19. 68.
Statuum Imperii Potentiæ quinam Imperatores infensi I. 44. 34.
Steck-Brieffe contra Rusticos fugitivos decernuntur I. 27. 17.
ex Stellionatu agi potest contra oppignorantem rem alienam I. 40. 56.
Sterculinium debetur prædio vendito III. 1. 21.
Sterile prædium I. 46. 7.
fertile reddens illud consequitur possidendum 24.
Steriles agros tenetur recipere qui fertiles emit I. 46. 16.
Sterilis fundus si fertili jungatur quid observandum 20.
Sterilitas quot modis inducatur I. 46. 26.
quando non excuset à Tributis 27.
Stollen-Recht quid III. 24. 34.
Suarii qui II. 16. 23.
fori cura Romæ 24. seqq.
Subditus potest mutare pro lubitu domicilium I. 25. 31.
ad quæ Domino obligatus v. Operas III. 27. integro.
eorum delectus der Ausschuß quando possit ad militiam evocari III. 27. 29. seq.
Subfeudum constitui potest pignoris nomine I. 40. 16.
quo sit eo validius requiritur Consensus Domini & Agnatorum ib.
Substituti in Ecclesia præsentatio ad Patronum spectat III. 4. 32.
Successoria pacta obtinent in allodiis I. 9. 27.
Sulphur an vino addi debeat III. 20. 20.
Sumtuariæ Ordinationes rusticorum III 5. 61.
Superficies quid Mathematicis & Jureconsultis I. 19. 1.
quomodo distingvatur 16.
Superficiei jus quid I. 19. 2.
quomodo constituatur 3. seqq.
dominium quando transeat ad Legatarium 11.
possessori quæ remedia tribuat 14. seqq.
quomodo finiatur II. 22.
in quibus ab Emphytevsi differat 23.
Superficiarius potest nunciare novum opus I. 19. 17.
utiliter stipulatur 18.
potest aliis Usumfructum constituere 19.
quando pensionis remissionem impetret 21.
Superior quæ observare teneatur I. 25. 16 seq.
si injustum quid præcipiat num obediendum 23. seqq.
Superioris consensus ad domicilii mutationem non necessarius I. 25. 31.
Superioritas territorialis quomodo intelligenda I. 25. 15.
quando à Statibus acquisita III. 13. 57.
Sylvæ quid sub se comprehendant III. 11. 1.
quomodo olim æstimatæ 7.
caduæ si venditæ num glandes veniant 22.
venatoriæ cædi non possunt à Domino 35.
quomodo plantentur 37
quotuplices 38.
eradicari possunt 45.
Dominus quomodo ligna debeat cadere 46.
non patere debent capris 59.
an sepimento cingi possint à Domino Foresti 65.
communes tribuunt jus cædendi secundum capita 74.
in Sylvas delinquentes quomodo puniantur 78.
Sylvestres Leges à quo condi possint III. 11. 42.
præscribunt modum Usufructuariis circa lignationem 48.
Symbola indicta statim in metallifodinis solvenda III. 93. 109.
Symphoniaci qui in veterum Conviviis II. 5. 19.

T.

Tabernæ variæ III. 20. 1.
quid sint 2.
de iis solvenda Gabella 34.
Taberna cerevisiaria quæ III. 21. v. Cerevisia.
casearia I. 5. 129.

Taber-

Taberna vinaria non à quovis potest exerceri III. 20. 3.
cur non à Clerico possit exerceri 8.
ejus Privilegium num quis consequi possit præstito Civitati Juramento de ejus utilitate promovenda 13.
an erigi possit in ædibus Jurisdictione Magistratus exemtis 14. seqq.
Tabernæ vini adusti III. 22. v. Vinum adustum.
an pertineant ad Dominum Jurisdictionis III. 22. 8.
non continentur sub prohibitione tabernæ Cerevisiariæ 10.
in iis erigendis quid observandum ib.
Francofurti ad Mœnum extra urbem constitutæ 11.
Tamiaca prædia quæ I. 3. 29.
Tauvorum furor III. 13. 15.
Taxa frumenti III. 6. 68.
si ex prædio Baronia fiat I. 6. 47.
se nobilem scribendi de prædio 48.
Taxatio prædiorum quomodo fiat III. 6. 58.
Telonium novum quando constitui possit III. 26. 75.
Tempus longissimum operatur jus I. 21. 4.
breve solutioni impensarum metallicarum destinatum III. 24. 93.
Tenella animalia haud capienda III. 12. 47.
Terra quando veniat nomine prædii I. 2. 26.
Terminos moventis pœna olim capitalis I. 11. 8.
Territorialis Superioritas quid & quousque se extendat I. 25. 15.
Territoria conclusa quæ I. 25. 2. seqq.
Territorium: in Territorio & de Territorio esse, quomodo differant I. 24. 6.
Testimonium servus exhibere debet II. 6. 56.
Textrina quot partibus constet II. 14. 71.
Thermæ num Regal. annumerandæ III. 25. 29.
pensionibus non onerandæ ibid.
quomodo exaruerint ibid.
Thesaurus inventus cui cedat III. 25. 30.
adjudicatur secundum locorum Consvetudines 31. seqq.
in loco religioso pro dimidia parte spectat ad Ecclesiam 34.
acquiritur Vasallo soli 35.
à tertio ibid.
an acquiratur Usufructuario 36.
cui cedat in prædio retrovenditioni obnoxio 37.
cui cedat in prædio dotali ibid. I. 3. 12.
à B. F. Possessore num acquiratur III. 25. 38.
num à Creditore in fundo Oppignorato acquiratur 39.
in fundo feudali ad quem pertineat. III. 1. 25.
in prædio emphytevtico I. 15. 75.
magicis artibus effossus cedit Fisco II. 25. 47.
Thesauri Vindicatio quomodo fiat III. 25. 46.
Θηρομανία à Principe vitanda III. 13. 56.
Tignum junctum num liceat eximere I. 4. 33.
furtivum vineæ junctum num liceat vindicare III. 8. 11.
Tilia haud vulgaris magnitudinis III. 11. 17.
Timariotarum Prædia quæ I. 11. 14.
Tituli Regii prædiis non imponendi I. 6. 43.
Titulorum ambitio I. 6. 46.
Tonsores servis annumerati II. 5. 22.
Tonsura ovium quomodo instituenda II. 14. 64.
Torculares Viri qui instituantur III. 17. 31.
Torcularis census in quo consistat III. 17. 25.
à quo mutari possit 26.
Torculum quid III. 17. 3.
cujus formæ sit 4.
quotuplex sit 5.
privatum quilibet exstruere potest 7. seqq.
cur Principes nonnullibi sibi vindicent 10.
prohibendi jus quomodo acquiratur 11. sq.
bannarium num exstrui possit 16.
bannarium exstruendum num singulorum consensum requirat 17.
an bonis immobilibus annumeretur 18.
portatile non venit legatis immobilibus omnibus 20.
venditum an Torcularem Districtum post se trahat 22. seqq.
visitandi jus pertinet ad Principem 28.
quæ statuta recipiat 29. seqq.
Tranck-Steuer *cui cedat III. 21. 26.*
in Transactione circa rem Ecclesiasticam cujus consensus requiratur III. 23. 44.
Transductio Principum quomodo fiat. III. 32. 28. seq.
Transitoria Prædia quæ I. 14. 31.
Transitum Captivorum num teneatur quis concedere III. 32. 38.
Tremissis quid II. 9. 21.
Tributa an justè exigantur III. 27. 31.
Tributarii qui I. 18. 19.
Triclinarii qui II. 5. 19.
Trussatilis quid? III. 15. 8.
Tugurium, quid? I. 5. 28.
Tulipomania describitur III. 7. 49.
Tusculanum describitur I. 6. 27.

U.

Vaccæ ferra II. 13. 28.
Vafrities cauponum I. 20. 17.
Vasa vinaria quæ III 8. 58.
num contineantur sub vineâ vendita 24.
Vasallus ad Servitia obstrictus, licet ea in literis investituræ omissa I. 11. 14.
an in propria persona præstet ibid.
servitia propriis impensis præstat ibid. p. 59.
Equis amissis alios substituit ibid. pag. 59.
Vectigal quid involvat III. 26. 4.

habet varias species apud antiquos 5. seqq.
recentiores 23.
quid sit 12.
refertur inter Regalia 13. III. 32. 39.
exigendi Jus quomodo acquiratur III. 26. 15.
à quo in nostro Imperio acquiratur 16.
quibus argumentis possit impetrari ibid. seq.
novum constitutum alterius jura non violare debet 17.
quanto tempore præscribatur 18. seq.
maritimum juste exigitur 25.
potest constitui in fluminibus 26.
terrestre cur possit exigi 27.
à quibus, & pro quibus rebus solvendum 31.
excludit Clericos 32.
Electores 41.
Principes ibid. Præsides 42.
Palatinos & milites 43. Nobiles Imperii immediatos 44. alios 45. Consiliarios & ministros Principum 47. Studiosos 49. Navicularios 51.
Vinarium solvendum III. 20. 16. 35. Ejus exactio ad quem spectet 36.
an pro defunctis solvendum III. 26. 69.
solvendum in pecunia 70. & quantum 72.
ubi solvendum 73.
mutari haut potest 74.
remitti potest à publicanis 56.
Viarum solvendum III. 27. 38.
Vectigalium Domini num à Gabella immunes 52.
ab iis exemtiones difficiles 55.
Vectigale Prædium idem quod Emphyteuticum I. 15. 3. v. Emphyteusis.
Venandi jus generaliter concessum quid contineat III. 12. 17.
in fundo alieno non competit 63.
ab Usufructuario concedi non potest per modum servitutis 61.
tribuit etiam jus cingendi sylvam 79.
immobilibus accensetur 84.
tanquam territorio cohærens præscribitur 86.
Venatio ad Jus Foresti spectat III. 12. 1.
ultra sylvas se extendit 2.
à Principibus vindicata 4.
in feudum conceditur, spectatque ad Regalia 6 seqq.
quotuplex 8. seqq.
secundum præscriptos terminos instituenda 15. seqq.
contra leges venatorias non suscipienda 25.
quæ probibita 32. & 38. seqq.
cum sclopetis num concessa 28. 33.
quo tempore fieri debeat secundum consvetudines variorum locorum 42. seqq. 56.
quibus interdicta 49. seqq.
spectat ad Usufructuarium 60.
hominibus otiosis non concessa 87.
v. Raubschützen.
quomodo turbetur 91.
Venationes precariæ in alterum transferri num possint III. 12. 58.
sociales quomodo constituendæ 64.
v. Koppel-Jagten.
an aucupium sub se comprehendant III. 13. 1.
complectuntur Piscationem III. 14. 1.
Venatores varii sunt III. 12. 19.
allegantur in jure 20.
Regii 22.
qui hodie 33.
quibus formulis utantur 93.
Venatoria Instrumenta quæ III. 12. 24.
Venatoria Pœna quibus imponatur III. 12.
Venatoriæ Artis Ministri bodierni III. 12. 23.
Operæ num à subditis præstandæ 71.
Ordinationes variæ 88.
Venatorii Canes commodati sunt probibiti III. 12. 35.
qui non adhibendi 39.
Venatorium præmium das Jäger-Recht quomodo solvatur III. 12. 90.
Veredi qui II. 12. 30.
Versus agrorum III 6. 15.
Vestimenta varia apud Romanos I. 8. 37.
Via quid III. 31. 1.
Privata quotupliciter accipiatur 4.
quam lata esse debeat 9.
impetu fluminis amissa restituenda 12.
concedenda à vicino 13.
si insolita ad effugiendum vectigal eligatur pœna 14.
Publica quæ III. 32. 1.
quam lata esse debeat 3.
pertinet ad Regalia 7. seqq.
ejus securitas sancta quibus præstanda 12. seqq. & 16.
reparanda Principis curâ 31.
quoad Jurisdictionem est Principis 33.
inter duo territoria num communis 34.
delictorum in ea commissorum cognitio ad quem spectet 35.
quomodo desinat esse 40.
si extingvatur num alia præstanda ib.
Viarum securitas à Principe præstanda III. 26. 100.
causa vectigal constituitur III. 27. 38.
Viatores indemnes sunt præstandi III. 26. 101. seqq.
in quantum illud procedat 104.
Vicus quid sit I. 2. 25.
Vicinus bonus pretium addit prædio I. 7. 71.
Vieh-Trifft quid sit III. 30. 1.
v. Actus.
Villæ unde dictæ & quid sint I. 2. 18.
variæ apud Romanos recensita I. 6. 10. seq.
urbana

urbanæ quæ I. 4. 8.
publicæ I. 6. 10. I. 37. 5.
Deorum cultui dicatæ I. 7. 8. 18.
Sepulturæ destinatæ I. 7. 20.
quomodo & ubi exstruendæ I. 7. *integro.*
ad Villam ædificandam num materiam convehere teneantur Subditi I. 7. 33. *seqq.*
Villicæ officium in quibus consistat II. 3. 19.
Villicus quid II. 3. 1.
vocatur major villæ 3.
quomodo constituatur. 4.
juramentum præstare debet 12.
sæpè non est mutandus 11.
debet curare negotia domestica 13.
quando ex suo Contractu Dominum obliget 15. *seqq.*
an contineatur etiam prædii instrumento legato 17.
ubi habitare debeat I. 7. 26.
quæ observare debeat 19.
immunis est à Collectis II. 3. 20.
diligenter visitandus à Domino 21.
per qualem Contractum constituatur 23.
Vinariæ cellæ apud veteres III. 8. 25.
Tabernæ III. 20. *integro*
Vindemiæ venditio quid III. 8. 36.
Vindemiandi tempus à Principe determinatur III. 17. 33.
Vineæ quid sint III. 8. 2.
an ad prædia rustica referantur 3.
an fieri possint ex quolibet agro 9.
insignem favorem habent 10.
si sublatæ an servitus duret 15.
si in dotem datæ quæ fructuum ratio habendæ 20.
sumtus quomodo restituendi 21.
si venditæ num Vasa vinaria vendita censeantur 24.
fructus quales ferant 27.
cui cedant 30.
si communes quomodo fructuum divisio fiat 31.
quomodo à conductore colendæ 47.
Vini sumtus Weinkauff *quis præstet* III. 8. 69.
Mensura constituenda III. 20. 26.
Officiales qui III. 20. 28.
Judicium in Tractu Rheni 29.
Gabella unde orta 34. *seqq.*
Mensores Wein-Visirer *si falsum modum dixerint quomodo puniantur* 43.
Vinicultura num præstet agricultura III. 8. 8.
requirit præsentiam Domini 48.
Viniter ob malam culturam finito nondum Anno expelli potest III. 12. 42.
quid exigere possit, si tantum ipsi promissum, quantum alii solvunt 50.
in qua classe Creditorum ratione mercedis collocetur 53.
an teneatur præcise operas susceptas præstare 54.
præstat factum famulorum 55.
quam culpam 56.
Vinum quotuplex III. 8. 59.
varia nomina unde sortiatur 60. *seqq.*
ad Barbaros transferre prohibitum 62.
si acetosum num subsistat venditio 63.
venditum num vasa complectatur 64.
si venditum quis de periculo teneatur 65. *seqq.*
quando mutuum datum quod tempus in restitutione respiciatur 70.
in proprio fundo natum à Nobilibus vendi potest III. 20. 6.
an intra milliare non possit vendi ab aliis 7.
vendi potest certo saltem anni tempore in nonnullis locis 9. *v. Oenopolium.*
quomodo corrumpatur 17.
non miscendum 22. *seqq.*
justo pretio vendendum 25.
it. justa mensura 26.
ex debito pro eo usuræ possunt exigi 38.
an ante degustationem credatur emtum 31.
Vinum adustum num vino annumerandum III. 22. 1.
medicamenti loco sumtum 2.
quoad abusum taxatur 4. *seqq.*
pro eo Canon præstandus 6. *seqq.*
ab omnibus potest confici 9.
ejus venditio non potest prohiberi intra milliare 10.
Virginitas tributo quando redemta III. 27. 11.
à Domino Jurisdictionis delibata ibid.
Virgula Mercurialis quid III. 25. 48.
quam virtutem habeat ibid.
Magister ejus est Diabolus 49.
rejicienda ibid.
Viridaria debentur ædibus legatis III. 7. 45.
Vitalitium quid I. 35. 1.
Vites an arborum nomine veniant III. 8. 4.
lædens quomodo teneatur 13.
insignem favorem habent apud Censitores 14.
si effœtæ factæ num locator possit petere remissionem mercedis 19.
Vitia Equorum quotuplicia II. 12. 66. *seqq.*
Vitis in confinio posita num communis III. 8. 32.
Vitii scientia liberat à præstatione damni Venditorem II. 14. 24.
Vivaria quis primus instituerit III. 12. 83.
differunt à sylvis circumseptis 82.
Vivarium (piscinæ) quid III. 14. 12. *v. Piscina.*
Ungelds *Exactio an illi competat, qui Regalia habet* III. 20. 36.

Vocatio Ministri Ecclesiæ non potest ad certum tempus restringi III. 4. 43. v. Minister Ecclesiæ.

Vorecessen *quid III. 24. 49.*

Vorrichten *quid in Venatione III. 12. 37.*

Urbarium quid I. 27. 20.

Urbes à quo conditæ primum in Germania III. 21. 9.

Usuales res immunes sunt à vectigalibus III. 26. 64.

Ususfructus prædialis quid I. 32. 41.
quomodo deferatur 6. seqq.
quomodo constituatur 13.
qua actione petatur 35.
num fructus maturos transferat ad hæredes 27.
quid præstet ulterius 32. seqq.

Usufructuarii Jus in quibus consistat I. 32. 14.
quos fructus tribuat 16. seqq.
an iterum vendi aut locari possit 21.

Uvas decerpere haud licet III. 8. 8.

Vulneratio feræ num jus aliquod tribuat III. 12. 51.

W.

mit Wasser-Flüssen *in Investituræ literis quid involvat III. 35. 9.*

Wehrgelda animalium num obtineat II. 11. 40.

Weichbildum quid III. 6. 8.

Wein-*Visirer III. 20. 43.*

Wein-Schule *ubi III. 20. 29.*

Wiler idem quod Villa in Germania I. 2. 22.

Widerkäuflich *quid involvat I. 41. 30.*

Z.

Zaun-Recht *quid III. 7. 23.*

Zech *quid in metallifodinis III. 24. 51. seqq.*
an integras liceat possidere 61.

Zech-Hütten *non pervenit ad Ministros Ecclesiæ II. 8. 13.*

Zehr-Zoll *quid III 15. 69.*

Zingari non sunt tolerandi III. 32. 18.

Zonas pandendi Jus quid involvat in Jure venatorio III. 12. 27. & 34.

Zytopepta quam culpam præstet III. 21. 27.

Zweig-Recht *competit illi qui Jus venandi habet III. 12. 81.*

S. D. G.

KREISBIBLIOTHEK IN

2° Ldw.
Leiser
1713

BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Leiser, Christian Gottfried, / Schurzfleisch, Konrad Samuel, /
Schurzfleisch, Konrad Samuel,

Jus Georgicum, sive tractatus de praediis, Von Land-Güthern In quo universum jus praediorum ... deductum, explicatum, figurisque aeneis illustratum est ; Cum episola de argumenti dignitate Cl. C. S. Schurtzfleischii

Lipsiae & Francofurti 1713

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- 2 Ldw 26
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11199691-4
VD18 14494248-005